

ORDBOG OVER JYSKE ALMUESMÅL.

BIDRAG

TIL EN

ORDBOG OVER JYSKE ALMUESMÅL

AF

H. F. FEILBERG.

UDGIVET AF

UNIVERSITETS-JUBILÆETS DANSKE SAMFUND.

ANDET BIND.

I—P.

KJØBENHAVN.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

1894—1904.

Printed in Denmark

„No trouble is thrown away which saves trouble to others."

Max Müller, India, what can it teach us.
London 1892 s. VI.



I.

1. i, bogstav; nævnes: *æn ij* (D. og sagtens vestj.); *iǧ* el. *ik̄* (Gram); *ic* el. *ijc* (Vens.), se j, bogstav. — Rigsmålets korte i beholdes: *i, vi, gi, mil̦, pisk;* går over til e: *klep, het, drek̦, glemp* (glimt), *breŋk, leŋə, stel̦, hwerəl, knerk, fesk, mest;* foran *ń* synes N. Jylland i mange egne også at have e, altså: *skeń, beń, meńər;* men S. Jylland og grænseegnen har: *skiń, biń, mińər;* — rigsm.'s lange i beholdes: *hwið, riq, lim, fin, hwil, piv, ris;* ligeså i udlyd: *ni, bi, swi;* herved må dog mærkes, at i en stor del af N. Jylland forandres lyden på grund af den ejendommelige udtale af i, så at *bi* (apis) udtales *bij* el. vel endog *bik̄;* i Vens. synes der at være dobbeltformer: *bij* og *bic, frij* og *fric, gnij* og *gnic, skij* og *skic*; *bij* infinitiv af bie, men *bic!* imperativ; ligeså *tij*, tie, men: *tic! tij* el. *tic* 10; ligeledes: *tywərij* el. *tywəric, Marij* el. *Maric*, se i fho.; jfr. *lic* uo, le; *sic*, se; *wic*, vie; langt i foran s gælder den samme lov for: *ijs* el. *ics*, is; *fijs* el. *fics*, fis; *grijs* el. *grics*, *rijs* el. *rics; awi'cs*, avis; i andre egne, vistnok enkelte steder i Vestjyll., Fanø, haves *bej*, apis; *bȩ̀j, frȩ̀j* (Skader s., Østjyll.); hvor i har stødtone, opløses lyden i Mellemslesv., altså: *viər* (hvid), *riək, liəm, fiən;* — i foran *-w* el. *-wt* bliver i den största del af landet til -y-: *knyw, lyw, gywt, gywt;* i Kolding egn, Hvejsel og tilgrænsende sogne derimod *kniw, liw, giwt* osv.; jeg kender ikke grænsen; den större del af Jylland har *skröwt, röwt;* Kolding egn, Hvejsel: *skræwt, ræwt;* — i for y i enkelte østj. mål f. eks. Molboernes; soldaten, der står på post og spörges hvad han vil göre, når der intet feltråb gives, svarer: „så skider a!" Kr. Molboh. 45. 146; — langt i i jysk kan stamme fra langt e i rgsm., således *bijən, stijən* (D., vestj.); *bin, stin* (Søvind s.); jfr. *lic*, le; *sic*, se (Vens.); se herom Thorsens lydlære s. 49. 51. — Forbindelsen i el. e—a er almindelig i en række aflydsord, således:

bleðər blaðər,
deŋ daŋ,
deŋəl daŋəl,
dit dat,
drelər dralər,
fjis fjas,
flis flas,
glem glam,
himp hamp,
hip som hap,
hjeðər hjaðər,
hjep el. *hjip hjap,*
kliðər klaðər,
kleŋ klaŋ,
klis klas,
klit klat,
krims krams,
kris kras,
kwińs kwańs,
lirom larom,
mik mjak,
misk mask,
pik pak,
pinkus paŋkus,
pjiðər pjaðər,
pjesi pjasi,
pjit pjat,
rifəl rafəl, se rafle 3,
rińt rańt,
rips raps,
sevəl savəl,
sik sak,
sliðər slaðər,
slińt slańt,
snik snak,
snip snap,
stemp stamp,
stjimp stjamp,
swilər swalər,
swit swat,
tip tap,
trit trat,
vidə vat,
wis was,
vrik vrak,
vriŋkəl vraŋkəl;

i en tælleremse: *ivədə avədə, kivədə kavədə;* med tre led: *snep snap snuð, tep tap toń; trep trap træsk;* — -i er afledningsendelse for en række ord, der betyder personer, som gör et el. andet, måske mest skæo., f. eks. *flåni, flansi, flanti, fliski, tåri;* som endelse for rigsmålets -e: *gali*, galge (vestj.); østj.: *diqi, viŋi, tæki, selki;* -i ligeledes aflednings-

endelse for en del udsagnsord (vestj.), f. eks. *fiði, fisi, flasi, tini;* -i best. efterhængt kendeo., se 4. -en s. 245. 24 b; kommer nok i udtale i Vens. ofte til at lyde som *-e* el. *-ə;* -i participialendelse, se 3. -ende; i ejestedo. se 2. din; -i flertalsendelse for enkelte østj. målarter: *bak -i, bosk -i, æŋ æŋi, goŋ goŋi, kæp -i, niəq njeqi, stak -i, sæŋ sæŋi, spòŋ spòŋi, sæk sæki.*

2. i, fho. bio. *i* el. *i̢* (alm.); *icə* itk., *ici* hak., *icəm* flt. (Vens.), i det, i den el. ham, i dem; = rgsm., bruges i mangfoldige forbindelser, af slige kan fremhæves: — **1)** ind og indenfor grænserne af: *iŋ̇* og *iŋ̇ i æ hus* (D.); således også: *æ do i̢ mæj?* = med i legen (D.); *a vèl it vèr i̢; lok daərən i̢! dè bəhòwəs it, få dæň ær i̢; træk i din klèjə* (Søvind s.) træk dine klæder på; *iə æn sij hawtròj* (Lild s.); *dæň gor eň i klèt,* men: *di hølər, dær òltir ær iə æn o* (sts.); mærkes kan: *An* el. *Hans i Gråkær, i Hawgor,* siges om konen, pigen, karlen, drengen i Gråkjær el. Havgård, men når manden nævnes, siges: *Jakob Gråkær, Sörən Hawgor* (Holstebro); herhen hører sagtens udtr.: *dæj gaməl krek, hon duwr såmən eňc te òňc ej å sku röw i,* skyde ræve på; *haj èr uj i bræwən* (Vens.) ɔ: han bliver vred, når han bliver fuld; *hò mè eňc böŋ å gnaw i, så blòw mè wal ari i sæ siəl* (sts.) havde man ikke börnene at skænde på, blev man vel gnaven på sig selv. — **2)** i berørelse med: *griv i, tæj i̢ ət, tæj æn håň i̢ mæj* (D.); her kan nævnes udtrykkene: *òqə fuəlt i harən,* øget fik føl, mens det gik for harven; *òqən èr eňc mjèst apətit, næ di sånt hwa da ska go i plòwi* (Vens.) hestene er ikke rigtig livlige (el. ivrige), når de således hver dag skal gå for ploven; *hun so så sær, hon sa dèròp i doqi* (Vens.) sad i dugen ɔ: knælede ved alterets dug. — **3)** i samling el. blanding med: *dær æ awnər i æ kuwən, waň i æ mjælk* (D.). — **4)** i beløbet af, som en del af: *han hår part i æ skif* (D.). — **5)** i et antal af: *de blöw skywt i træj dijəl, de yek i manə støkər, han tåw ət i (a) jæn sprøŋ* (D.). — **6)** i form el. skikkelse af: *de leqər i raj; de stor i æn båw, båwt* (D.); *flywsåňəð leqər iə æn låŋ roq* (Lild s.); bestående af: *æn dålər i fæm ørər, fo si löŋ i kuwən* (D.). — **7)** i løbet af en tid: *sist i ær uq, han wår hær i æ julhæløt* (D.); *i daw, i or* osv.; ligeledes: *i posk, i peňstə, i ywl* = ad, til (Vejr.). — **8)** med vorde el. blive: *æ vur i tæŋkən o ət* (sønderj.) ɔ: jeg kom til at tænke på; *komən i söwn, blywər han i drömən* (Valsb.) efter at være falden i sövn kommer han til at drömme. — **9)** i en tilstand af: *i söwn, i gåŋ, i ro* (D.) osv. — **10)** i henseende til: *i ålə måðər* (D.). — **11)** i egenskab af, under navn af: ordspr.: *han spøt så fjæt, som han gåw æn dålər i skat* (Malt h.), *i byt, i löŋ, i læj* (D.). — **12)** i overgang til, i forvandling til: *æ lærkən æ slawəň i støkər* (D.); *ğör ət i gawn, baq ət i paňkaqər* (D.); han skaber sig i et svin, Kr. V. 280; hun kunde skabe sig i disse dyr, Kr. VIII. 299; *„å skær i bròjəŋ i hakəls“*, Grb. 56. 14, skære et halmknippe til hakkelse; *„haj tow i wul å waj saməl i e hywəl“*, Grb. 119. 68, han tog en pilekvist og böjede den sammen til et hjul; *bojən saməl iə æn knep* (Lild s.). — **13)** med et pers. stedo.: *a hår æn guwə væn i ham; de ær æn dæjliq maň i ham* ɔ: han er en dejlig mand; *de ær æn skit i hiŋ; de æ så möj æn löjən profæ·sər i ham* (D.). — **14)** på grund af smærte el. svaghed i: *go te æ doqtər i si tæŋ; a ku et såw i mi bijən,* på grund af smærte i dem (vestj.); *han hår lo læŋ i hans jæn bijən* (vestj.) ɔ: været sengeliggende på grund af sår el. sygdom i det ene ben; jfr. narrespörgsmålet: kan du tåle at grave i dine ben, hugge i dine arme, Sgr. II. 140. 707, ordspil mellem „grave ind i“ og „have kræfter i“ benene til at grave el. hugge. — **15)** om det hvormed, under brugen af hvilket noget sker: *slås i stijən, snebul; æn guwə kåwəl o dåňs i* (D.), *han sluw ham i æ kæp* (Holstbr.); *slò i stin,* slå med sten, *slòs i knòtnòw* (Søvind) slås med knytnæver; *slås, polcəs i snej; gnic kowən i flaskən,* gnide koen med flasken; *I ma eňc slås i føən!* I må ikke slås med maden, kaste maden i hovedet på hverandre; *di tuw ə i feŋən, sa mæ ə i feŋən,* de tog det med fingrene, sad med det i fingrene (Vens.). — **16)** tit bruges ordet med et no. i ubest. form som et bio.: *i stæj, i gåŋ, i ro* osv.; hvor det bruges

om stedsbetegnelse, skifter det med *o* (på) uden at det til enhver tid er kendeligt, hvorfor det ene eller det andet fho. bruges: *i Riv, Wår; i æ muwəs, hijə, æŋ, tåwt, skåw; åp, ud o æ mark, i æ mark o plòw; te haws o fesk; i æ haw,* at hjælpe at bringe en båd ud; *han ær o Fånø, Sil, Sønərhuwə;* sprogbrugen er dog noget vaklende og vistnok forskellig i forskellige egne; om verdenshjörnerne, *æ hus leqər i østər o væstər* (D.); *hòərn wèjə dèm i nər* (Vens.) imod nord; — i smstn. får *i* i Ang. og Sundev. en dunkel lyd, der i det enkelte kan være svært at göre nöjagtig rede for, *ajo·r* iår, *ada·w* idag, *a(r) æ·ttərmedda -des* i eftermiddags, *amå·rns* imorges (Ang.); *i by·, əsæŋ, əgoə, əmdəns, əjdə, omæ·l* (Sundv.); se det følgende. — Jfr. Aasen i, isl. í; got. ght. in; der-, her-.

3. i, no. den regningsart, som kaldes deling, division; *no ær a i ij* (D.); også som uo.: *de ska ijəs dærij* ɔ: det skal deles dermed; se fra 3, 2. gange 3, og; — i tlm.: *a ku hwærkən fo ham te o sæj i ælər å* (Lönb.) ɔ: kunde ikke få et ord ud af ham, jfr. bu.

4. i, bindeo. jo (s. d.) *i mijər, i bæjər* (Hmr.) jo mere, jo bedre; *i læŋər, i war* (Vejr., Thy, Mors) jo længere, jo værre;

i ariqər skalk, i bæjər løk,
i fijədər flæsk, i star støk,
i kroqər tre, i [stærkər] krøk

(Mors) gammelt rim; *i star æ storər ær, i star ær æ krøk* (Holstebro) jo större stodder, jo större krykke; *i læŋər æn löwər, i kloqər æn blywər* (Agger);

æ hæjst ær dålər så smo,
de ær i bæjər å åq eñ go! (Mors);

haj blywər da is dålər å dålər; is læŋər a cyər, is waqə blywər a te ə (Vens.); også noget forskellig fra rgsm.'s brug: *han blywər i bæjər i bæjər* (Holstebro) ɔ: han bedres bestandig; *„i doŋkəl plæt, om de èr i så eñc oñc èj i stret“*, Grb. 70. 97, en dunkel plet, om det så ikke er andet end et stænk; *„haj ku da òlə wæ sekər får, de dèr i jan ku kom e ètəsmèk“*, 80. 94, han kunde da aldrig være sikker for, at der jo gærne kunde komme et eftersmæk; *„hwo smal gøskwons sèn i wa blèwən . . . så ku haj da eñc klèm se nir è muwshwòl“*, 114. 34, hvor smal gåsekonens sön end var bleven . . .; *„hon ku eñc hyt sè, de hon war i stur å hæ konstər“*, 155. 6, hun kunde ikke bare sig, at hun jo var vigtig af sine kunster; *„åjən bokə sè, om de èr i så ej è èn kerkdör“*, 230. 24, anden bukker sig, om det end er ind ad en kirkedör.

5. I, pers. steo. *i* (alm.); særlig kan mærkes de herhenhørende former i Fjolde s. *im,* genstandsf. *irm* til flere; i gf. *ir* til én, Lyngby Uo. s. 113, jfr. jer; L. tilföjer: jeg antager, at *-m* indeholder ordet „mænd“, som således er sammensmeltet med stedordet. Sml. „Skånske arvebog og orbodemål“ I. 2: Thet callum wi men alt fæthirnis iorth . . . De i oldfrisisk . . . forekommende former nfr. iemma, iemman, gfr. iemma, iemna forklares af Bugge i Kuhns Z. f. vergl. Sprachforsch. IV. 253 som smsætn. med man, mon (mænd); hans forklaring bestyrkes ved, hvad jeg her har anført; Bugge smligner nederlandsk nf. gijlieden, gf. ulieden. — **1)** 2. pers. flt., alm. i tiltale = rgsm.; også, hvor rgsm. har eder: *han so I ajər* (Thy) han så eder andre; *a ska nåk ti stel o læ I añər kom te·* (D.); „gjø nowwe ow I tow unt“, Jyden I. 42. 2; *I vəl snår blyw træt* (D.) med eftertryk; også bebrejdende, når der tales til den enkelte: *hår I* (ɔ: du) *no glæmt o lok æ ğæs iñ iğæn?* (vestj.). — **2)** hæderstiltale til en enkelt person, til gamle, af tjenestefolk til husbonde og madmoder, af börn til deres forældre; til alle sådanne, som for den talende „kunde have forældres alder“; til jævnaldrende el. yngre siges du, der vistnok i alle forhold er ved at trænge I tilbage, at sige da, hvor ikke De kommer istedet, jfr. han 4; *sæjər do do· te ham? han ku jo ha van di får* (vestj.); *do skat eñc sè I te mè, får a èr eñc luwsə* (Vens.); *sæjər do I te mæ? de ka do sæj te di lus o di låpər!* (vestj.); herremanden forlanger, at bonden skal sige De, ej I, Kr. Almuel. II. 59. 150; til rakkere skal man sige I, ej du, Kr. Alm. V. 241. 623; spøgende kan siges, når man er i urede om tiltalen: *wet do I Di haj?* (Vens.); se itte.

6. i, udrbso. med udtryk af forundring: *i, hwa ær ət, do sæjər! i, ska do de·! i, skam kom atər ham, han ær et så reŋ! i hwa eñda·! i guj eñda·!* (vestj.),

også blot: *i hwa!* forundringsudråb; *i, hjatə kom hjask!* se hjærte; *i, no hår vi dæm ålərę!* (S. Hald); *i, hwa ær ət da!* (Støvr. h.); *i så·* el. *i så!* (Testrup); *i mæn så·! i, så· da! i så da!* (Røgen); *i, ska do de·? i ha! i da!* udbrud af overraskelse (Vens.); *„i, do fræsəns!“* Grb. 88. 53; „I, Pier! såh han; I guskilov, do kun indda begoe dæ!“ Blich. Bindst.; *i sij! i næj da! i mæň, æ do hær?* (Agger); *i næj da!* (Vens.).

i, no. se ide; uo. se ide sig; to. se egen.

iaften, iaftes, bio. *ia·wtən, iawəs* el. *ija·wtən, ijawəs* (D.; vestj.); *ija·s* (Thy, Agger, Støvr. h.) = rgsm.; se aften.

iagt, bio. *ija·wt* (D., vestj.); *ija·jt* el. *ija·l* (Agger) = rgsm.; *tæj dæj ija·wt, gu dræŋ!* (D.).

ialt, bio. se 4. al.

-ian, no. i smsætn. dumrian, klodrian; plt. Jan, mandsnavn, sammentrukket af Johannes.

i avs, udrbso. „i aws da!“ el. „i få di aws!“ dermed vrænger Vor herredsboerne ad folkene i Bjerre h. (Brøchners Saml.); *aw* el. *aws* bruges alm. og i flæng som smærtensudbrud, altid *aws* för *da* (Søvind, Vor h.), mere kan ikke oplyses.

Ib, no. *Ijəf* (vestj.); *Ib (ib)* el. *Icəb* (Vens.) — mandsnavn = „Jakob; St. Jakobs kirke i Varde kaldes St. Ibs kirke; først i 15. årh. Ib; overgangen fra Jakob er vanskelig at fatte, men både i Jylland, på Sælland og Hveen findes Ib for Jacob i kirkenavne“ (O. Nielsen); deraf: *Ifsən,* Ibs sön; se Jeppe.

ibag, bio. *oba·q* (D., Lindk.); *æbå·q, ibå·q* (Mors, Agger); *åba·q, æba·q* (Vens.); *æbå·q, abåq* (Vejr.); *oba·q, æbaq* (Himmerland); *æbaq* (Salling); *æba·q* (Agerskov); *æbak* el. *əbak* (Sundeved, Ang., Fjolde, Bradr.) — bagefter; *blyw oba·q* (D.); *æba·q* (Agersk.) blive tilbage, komme bag efter; *fål oba·q å æ las,* falde bag af læsset; *vi hår æ las oba·q,* vi har læsset bagpå; *han gek om oba·q æ hus* (D.) om bagved huset; *han ær ålti oba·q lisom æ röw* el. *lisom æ hål å æ ku* (D.); *han ær æbåq som Suňs piqer mæ æ moðər* (vestj.); *æ pisk leqər oba·q i,* men: *oba·q i æ wwn* (D.) bag i vognen; andre sammensætninger er: *oba·qiň, -iň* (D.); *oba·qom, -om; obaq·åp, -åp; oba·qöwər, -öwər; oba·qo,* bagpå; *oba·qte,* bagtil; *oba·quð -uð; oba·qve* (D.); se ifor, på; pimp-, sik-, simp-, sjak-, sjok-, skidt-, snag-, sok-.

ibagefter, bio. *oba·qatər* (D.); *ibå·qætər* (Agger); *æbakæ·tər* (Bradr., M. Slesv.) — bagefter; *ibå·qætər spelər slaðər* (Mors); i en stedremse: *Rørkær oba·qatər,* Kr. IX. 133. 352 (Jærne s.) må jo vel betyde, at folkene er sene med deres arbejde el. kommer for silde.

ibagfra, bio. *oba·qfrå* (D.) bagfra; *han ær et tån æbåq fræ* (vestj.) ɔ: han er ingen ringe karl, billedet er taget fra kornets kastning, avner og svangt korn ligger bagerst; se agter.

ibande, to. *ibą·j* (Vens.); *iba·ň* (Thy, Agger, vestj.) — omtr. = bands (s. d.), om hvad der er påfaldende ypperligt el. fortrædeligt: *hon wa ræn ibą·j mè· ham* (Vens.) ɔ: plagede ham; *æ flåwər æ ræjn iba·ň i daw! de wå da iba·ň!* det var dog en fortrædelig historie; *haň ær iba·ň te o bruq æn hjölə,* d. e. udmærket dygtig (D., vestj., Bradr, Agersk.).

ibenholt, no. *ibəhòlc è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; i Tønderegnen navn til taxus baccata L., se J. T. 345; jfr. htsk. ebenholz, af gr. ebenus, der stammer fra hebr. eben = sten, altså: stenhårdt træ.

iblandt, fho. bio. *blåňc* el. *iblå·ňc* (Vens.); *æbla·ň* (Ang.); *æbla·ňt* (Bradr.); *ibla·ň* (vestslesv.) = rgsm.; *„haj ser iblåňc òňc“*, Grb. 32. 69, han siger blandt andet; *dèr èr òlə så møj abigå·ňc, dèr èr i· no alər iblå·ňc* (Vens.); spøgende: *æn gåŋ ibla·ňt* (Agger).

iberegne, uo. *ibərèn, -ər* el. *-rænər, -rènt -rènt* (Vens.) = rgsm.; *dè føst å dè sist da èr ibərènt.*

Ida, no. kvindenavn; hos Fischer s. 135 findes fra Åbenrå egnen formen: „Ijer“, der dog sagtens har beholdt vellyds r'et, der tilsættes foran vokal.

idag, bio. se dag 1.

idagmorges, bio. *iddåmòrəns* (Mors); *iddå tilə* (Agger) — imorges.

1. idé, no. *ide· æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm, tanke, indfald; *de war åsə èn ide·!* ɔ: tåbeligt; *haj hòr så månər ide·ər!* jfr. gr. idea.

2. ide, no. *æ i* (Rkb.) linen, der udgöres af alle bakkerne, med 500 kroge;

skyð æ i̦ uð, sætte linen; *bræk æ i̦,* rive linen isønder.

3. ide, no. kaldes i Vens. ebbe eller „udfaldsvande“ ved stranden: „ien tog ham ud igen“ siges om den skibbrudne, Mb.; *no komər iən en* (Randers) ɔ: floden kommer; jfr. Aasen ida, hvirvel, Rietz ida; eng. eddy.

idel, to. = rgsm.; i tlm.: *iðəl arbəð ǧör kuňə mæstər* (vestj.); jfr. Aasen ideleg; isl. iðulegr.

idelig, bio. i visen om ølbrygningen Kr. I. 38. 11 hedder det:
„vor øl de bløv så iddelig godt,
te tusser å pajer di od 'et op“;
ordet må jo betyde: særdeles, udmærket, men er sagtens misforståët.

idem, i tlm.: *de blywər idəm per idəm!* (vestj.) ɔ: et og det samme; jfr. lat. idem, påpegende steo. den- el. detsamme.

i des bedre, bio. *i des bæjər* (D.) såmeget bedre, se 4. i.

ide sig, uo. *i̦ sæ* (Ang.) have ro på sig; ide sig for smerte i et lem; kan du nok ide dig ved at være fra hjemmet? jfr. Aasen, idast; Rietz, idäs, gidde; se ege sig.

i desmere, bio. *i des mijər* (D.) såmeget mere (D.); *dæsəm di et hå fo-si·t dæm iðəsmijər, så gyjər haň dæm eŋən teŋ* (Agger) ɔ: i nogen nævneværdig grad, så gör han dem intet.

idestav, no. kaldes nogle steder i Jylland de runde omtr. 3 alen lange og 3 tommer tykke vådstænger, som bruges til flyndervåd (Skagen) Mb.

idetmindste, bio. *i de mejst* (Vens.) = rgsm.; *„så ku di da i de mejst brèj te huwsbəhòw“*, Grb. 28. 4; så kunde de da i det mindste brænde (brændevin) til husbehov.

i det sted, bindeo. = i stedet for (at); *no skal haj uk mè pæŋ, i de stè haj ku ha fåt pæŋ* (Vens.).

idiot, no. *idəo·t i* best. *-i* (Vens.) = rgsm., alm. skældsord; *så gor haj, dèj idəo·t, hèn å ølegər de hilə!* jfr. gr. idiotes, privatmand, uvidende person, til forskel fra statsmand.

idisk, no. se irisk.

idløs, to. *iløs* (Thy); *iᵊløs* (Agger); *iløs* (Mors, Sall., Søvind s.) — uvirksom, ørkesløs, mest i nægtende sætn.: *a ka et vær iløs, når a ær jænər* (Sall.); *haň ær ålə iløs, nèə haň hòr il aňt å bəstèl, sèjə haň å snòwə simə* (Søvind s.); jfr. Aasen id, bestræbelse, noget man sysler med; isl. ið, gerning; iðjulauss, uvirksom.

ied, no. se ed.

ieg, no. se eg.

iem, no. se em.

ien, talo. se en; to. se egen.

iet, to. se egen.

1. ifald, bindeo. *ifa·l̦* (D.) = rgsm.; *ifa·l̦ han komər* (D.); *ifa·l̦ do sku wær hjæm* (Vens.); *i så fal̦, i al̦ fal̦* (Agger); „no'l a sej mi æring, ifald om do vil veed et“, And. Frieri.

2. ifald, no. *i·fal æn* (Agger) klinkefaldet, der løftes, når man trykker på klinken; se 2. fald 3.

ifar, se færd.

ifjor, bio. *ifjöwər* (D.); *ifjò·wə* (Søvind s., S. Sams); *ifjò·wə* (N. Sams, Støvring h.); *ifjæ·wə* (Vejlby, Fredr.); *ifjo·r* (Dalby); *ify·wər* (vestj., Vens., Agger); *æfjö·wər* (Agersk.); *əfjoə* (Sundeved) = rgsm.; *ørə förən ify·wr* (Børglum h.) iforfjor; *i fy·wə* el. *i fy·w fåror; ify·wər ætəror* (Agger); *ifjòwə somə* (Søvind s.); se fjor; anden-.

ifjöver, bio. se ifjor.

ifol, to. *ifəl* (Sall., Hanh., N. Sams); *ifwo·l* el. *ifo·l* (Vens.); *ifwo·l* (Øland); *i·fòl* (Søvind s.); *i·fol* (Agersk.) — drægtig, om hoppen: *hun ær ifəl å et gowə å ri o* (Sall.); *øgə ær ifo·l* el. *ifwo·l* (Vens.); se 2. fole.

ifor, bio. *ofå·r* (D.); *æfu·wər* (Mors); *æfå·r afå·r* (Vejr.); *åfå·r* (Søvind); *æfå·r* (Agersk., M. Slesv.) — foran; *hwa hån hår do ifå·r?* (Andst); *æ kow stak mæ, da æ stow ifu·wə wej ən* (Agger); *han gik ifu·wər* (Thy); *ka do eňc ta åfå·r, fo do ta åbaq* (Vens.) ordspil ɔ: kan du ikke være så tidlig på færde og således få formon, må du nöjes med at komme bagefter og få hvad dermed følger; *han ær hælər et ifå·r sååən som aňər ær ibaq* (Andst) spøgende ɔ: han er ikke som andre; *stol æ lånt ofå·r ve jan te dæň dijəl* (D.) ɔ: overgår.

iforaf, bio. *æfå·ra* (Agersk.; Mell. Slesv.) foran, forud; *go ofå·r aw* (D.); *go ifu·wər å* (Mors, Thy, Agger), *go ofå·r a* (vestslesv.); *æ daw fåra·w* (Ang., Valsb.) dagen för; *hælər fåra·w som*

grærən bakæ·tər (Valsb.) om börn: de må hellere dø för forældrene end grædende følge dem til jorde.

iforfjor, bio. *ifårfyw̯ər* (Agger) = rgsm.

iforfra, bio. *få·r-* el. *få·frè* (Søvind s.) fra den forreste ende; *han æ tawən ifå·rfrå* (Andst) ɔ: han er blandt de dygtigste, se ibagfra, agter.

iformiddags, bio. *ifu·w̯əmæjðə* (Agger) = rgsm.; *han kåm ifå·rmæja* (D.).

iforover, bio. *ofå·röw̯ər* (D.); *ifu·w̯ərøw̯ər* (Agger); *få·rəw̯ə* (Søvind s.) — forover.

iforpå, bio. *ofå·rọ* (D.); *æfuw̯ər əpọ* (Sall.) forpå; *hun gik mæ æn gryjð ifu·w̯ər o· sæ* (Agger).

ifortil, bio. *ofå·rte* (D.); *ifu·w̯əte* (Agger); *får·-* el. *få·te* (Søvind) — fortil.

iforved, bio. *ifu·w̯əwe* (Agger) foran; *han gek ofå·r ve mæ* (D.); *ifu·w̯ər we mæ* (Thy).

ifra, bio. fra; *de wa låňc ifrå·, a ku jò de; a seər eňc, do hå stålt, de è låňc ifrå·, mæn* . . . (Vens.); jfr. Aasen, ifraa.

ifuer, bio. se ifor.

ifyver, bio. se ifjor.

ifælles, bio. = tilfælles; *di håð ər ifæ·ləs* (Agger).

ig, no. se eg.

igang, no. kaldes også indgang; gilde, som den nyankomne mand gjorde for at blive optaget i bylaget; „når en ny mand kommer til en gård i Saxild, må han göre et såkaldet „indgangsgilde“ for de øvrige gårdmænd med deres koner; efter måltidet, som består af kogt flæsk m. m., bliver byloven oplæst, og han må da underskrive den, hvorefter mændene ønsker ham: walkommen i wo law! i hans eget hus; derpå er der musik og dans“, J. Saml. VI. 280, jfr. „igang“ Korndrup, Hell. h. sts. VIII. 340. 73; Sgr. X. 72. 212 (Fyn); Gr. Gl. d. M. II. 249. 419; Efterslæt 236. 258; Kr. Almueliv IV. 37. 100. 103 flg.; Kjær, Stvnsb. 301. 392 (Sælland); Nyerup, Morskabslæsn. s. 283, Fb. Bondeliv s. 200; se endvidere henvisningerne hos Mb. under Igang; nymand.

igangsgilde, no. *iðgoŋsgil et* (Hads h.) se igang; indgangsgilde.

ige, uo. *iq -ər iqt iqt* (Vens.) hige, se higne.

igen, to. uo. se hige, higen, higne.

igjemmel, fho. *iğæ·məl* (D., Sem, vestslesv., Hell. h., Randers); *iğæməl* (Agger); *iğæ·məl* (Vejr., vestj., Sall.); *ijæ·məl* (Røgen); *ğæ·məl* el. *iğæ·məl* (Søvind s.); *iğeməl* (Mors; Braderup); *òmjè·məl* el. *əmjè·məl* (Hell. s.; Jerslev, Skæve s., Vens.) kan høres af gamle; *ijè·məl* (Vens.); *ægø·məl* (Agersk.); *æğeməl* el. *æğöməl* (Ang.); *gøməl* el. *ægø·məl* el. *əgøməl* (Sundeved, Valsb.); *ijæ·məl* (Fjolde) — 1) fho. igennem; *do ka go twat iğæ·məl æ byj* (vestj.); *hạj æ så tit gon ijè·məl* el. *òmjè·məl hans ijn klọqskab* ɔ: han har været selvklog og af den grund lidt tab; „de fløw mæ omjæmmel hvot“, To Nov. s. 11. — 2) bio. igennem; *ka do pot ən iğæ·məl? — ja, no ær ən iğæ·məl* (D.); *æ hijəl ọr iğæ·məl* (vestj.); *haň hò gòn mòj iğæ·məl* ɔ: lidt meget; *kòm iğæ·məl* (Søvind s.) klare sig med udkommet; *dær ær ent så ğeməl månə* (Sams) ɔ: ikke så overmåde mange; „ka do sæj os, hwadant vi ska kom omjemmel?“ To Nov. s. 26; *fal òmjèməl* (Vens.) til eksamen; *hạj gọ dork ijè·məl* (Vens.) lige igennem; en udvidet form er *jèmləndəs wụə* (Vens.) ɔ: aldeles gennemblødt. — 3) to. måske kun i M. Slesv.: *æn gøməl utboňt* (Valsb.), en udlært gavtyv. — Jfr. Aasen, gjenom; isl. í gegnum; se smsætninger, som begynder gjemmel-; her-, put-.

igjen, bio. *iğæ·n* (D.); *ijæ·n* el. *ijè·n* (Vens., Lisbj. Terp; Fjolde); *æğæ·n* (Agerskov, Ang., M. Slesv.) — 1) = rgsm.; *kom iğæ·n, om do tör!* (D.); *prèjsti jik ijè·n* (Vens.); jfr. gjenganger; spøgende: *æ gor ijæ·n, istå·ň æ æ löwin* (Agger), jeg går igen, mens jeg er levende, kan siges af en, der vender tilbage efter at være gået. — 2) med betydning af modstand mod; *„hon krøtə ijèn de kwòn hon kụj“*, Grb. 194. 154, hun stred imod den smule hun kunde, se holde igjen. — 3) tilbage igen i den gamle stilling; *„è hwòl de dè ka eňc grow ijèn“*, Grb. 171. 3, et hul, der ikke kan gro sammen; *„föri bəgrawəlst åjər ålcəgult blòw fulc ijèn“*, Grb. 216. 64, førend begravelsen under altergulvet blev fyldt til; *wæj æ fòqən ijè·n, grawən æ kåst ijè·n, hawi æ grown ijè·n* ɔ: grot til med ugræs; *no hòr aňc* (jeg ikke) *sụ månə pèŋ ijè·n, dèr èr eňc*

mir ijè·n å kaqən (Vens.) tilbage; *hu möj hå do ijæ·n?* (Agger) hvor meget har du tilbage? — jfr. Aasen, gjen; isl. í gegn; efter.

igjennem, fho. se igjemmel.

1. -igle, no. jfr. htsk. igel, pindsvin; isl. ígull hak., søpindsvin; ordet henføres til gr. echinos, pindsvin; svine-.

2. igle, no. *il æn ilər* (D.); flt. *ilə* (Søvind s.); *ijl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; Vejr., Thy, Agger); *æjl æn -ə* (Sundev.) — 1) = rgsm., hirudo; bonden spiser iglerne, stegte i smör, Kr. Molbohistorier 55. 176. — 2) lever-ikterne (distoma hepaticum) i fårene, der har græsset på våd bund (D.); — jfr. Aasen igle; htsk. blutegel, mnt. egel, plt. blôtîl el. îl, se Sch. Lübb. I. 630. 31; heste-.

iglebides, uo. *ilbiðəs;* tf. *ilbjèt* (D.); nf. *æjlbir* (M. Slesv., Kok) = rgsm.; bides af igler; *do ska ilbiðəs* (D.).

iglegræs, no. *ilgræjs de* (D., Vens., Agersk.); *ilgræs* (Thy) — fællesnavn til forskellige planter, der alle vokser på side steder: benbræk, narthecium L. (D., Himmerland); soldug, drosera L. (Thy, Rkb.), jfr. oksengræs; tudsesiv, juncus bufonius L. (N. Slesv.); vibefidt, pingvicula L. (Ålborg, Vens., Thy, Salling, Rkb., Ribe); nåvnet stammer fra, at man forestiller sig, at fårene æder „iglerne“ i sig ved inden mikkelsdag at græsse på sid bund, og at „iglerne“ sidder på de nævnte planter indtil den tid; jfr. J. K. 174. 73, se 2. igle 2.

igået, tf. *i·goi* el. *i·goə* el. *i·goən* (Vens.) = rgsm.; *di wa så igoi mè hwaraǫjər.*

igår, bio. *igo·r* (D., vestj., Vens.); *igu·ưər* (Mors, Lild s., Agger); *igo·ưə* (Søvind s.); *igò·ưə* (Hundsl. s.); *igu·* (Bj. h.); *ægå·r* (Agersk.); *əgoə* (Sundeved); *ago·ər* (Ang.); *ægo·ar* (Egebæk); *igo·ar* (Fjolde); *əgåər* (Bradr.) = rgsm.; *han ær et frå igo·r* (Vejle) ɔ: han er klog nok; se -går.

igåraftes, bio. *igo·rawtən* el. *igor-a·ưtən* (D.) = rgsm.; *han wå hær igo·rawtən.*

igåreftermiddag, bio. *iguræ·təmæjðə* (Agger); *igoratərmæja* (D.) — rgsm.

igårmiddag, bio. *igumæjðə* (Agger); *igå·rəmæja* (D.) = rgsm.

igårmorges, bio. *igå·rəmån* (D.); *igu·mòrəns* (Mors); *i go mò·rəns* el. *i go mòən* (Vens.); *igwå·rəmår* (Agger); *igu·ưəmår* (Salling); *igo·wə mònis* (Søvind s.) = rgsm.

igårnat, bio. *igu·ưənæt* (Thy) iforgårsnat, natten, som går forud for igår.

ihjel, bio. *ihjæ·l* (D., Vens., alm.); *ijæ·l* (Sønderj., Bradr., Agersk.) = rgsm.; er smstn. af 2. hel (s. d.); jfr. Kjær, Stvnsb. s. 313: slå hende for panden, så hun ihjæl skulde styrte; jfr. Aasen, i hel; hjel, riv-.

ihu, bio. = rgsm.; *kom ihå·w, de ær æn gu teŋ, næ de æ it få sil,* Sgr. II. 25. 149; se 1. hug.

ihvad, steo. *ihwa·* el. *iho·ns* (Vens.) = rgsm.; *a jòr ə eňc, ihwa· a så skal døw* (Vens.); *æ gor ek, ihwa·ns dæ så skijər* (Agger).

ihvar, steo se enhver.

ihvem, steo. *ihwæ·m* (Vens.) hvem så end; „i wo daww høeh vi inda så møj snak om frihei . . . i hvæm en komme te“, Tkjær II. 93; *æ gyər ər, ihwæm dæ så komər* (Agger); *a tòr òlər mej hat å, ihwæ·m dè så komər* (Vens.).

ihvikketsom, bio. se hvilkensom.

i hvilket, bio. *eve·kət* (Sundv.) se hvilken s. 704. 25.

ihvilketsom, bio. *i hwi·cəsom* el. *ihwi·əsom* (Vens.) desuden, ellers; „*komər Marən ija·ưtən?*“ — „*næj, hon kaňc blyw farə te ə, i hwicəsom, hon wel nåk ajəstər hèn mè de sam*“ ɔ: hun vil nok desuden andensteds hen; — „*wet do te marki i nèst uq?*“ — „*ja, hwes a ka fo mèj nyc còwl, å i hwicəsom*“ (Vens.) ɔ: hvis jeg kan få min nye kjole, men også alligevel; *ja mæn, i hwiəsom, a seə no, haj skul eňc ha jor ə,* ɔ: alligevel siger jeg . . .; se hvilkensom.

ihvissomda, bio. *iwe·somda* (D., Søvind); *iwi·somguda* (Rkb.); *ihwi·so-mənda* (Sall.) — nu og da, en gang imellem; *han komər hær iwe·somda* (D.).

ihvor, bindeo. *ihò·wə* (Søvind s.) = rgsm.; „iho· stræng de ku veh“, Tkjær II. 7, hvor strengt det end kunde være; „ihu· så sihn en komme“, sts. s. 95; „de war en sløngert ihwot han kam“, Blich. Bindst., det var en slyngel, hvor han så end kom; *æ hår alti dæ i mi hæl, ihu·r æ så gor hæn* (Agger).

i hvordan, bindeo. hvordan end; *i hu·ň de ğèə* (Søvind s.); „de wa gal,

ihunnen di boh dem aj", Jyd. I. 3. 1; *æ wel ek weð å ər o sæj, ihuda·n* el. *ihu·ðən de så gọr* (Agger); *a jọ̈r ə eňc, ihwada·nt de så gọr* (Vens.).

i jantiguer, bio. se andendags går.

ijemmel, fho. se igjemmel.

ijæn, bio. se igjen.

ijævne, bio. *ija·wn* (vestslesv.) jævnsides med; *omsiər gek æ ham ija·wn*, omsider kom jeg til at gå jævnsides med ham, ɔ: nåede ham; *æ kåm ham ija·wn*, nåede ham; *ar̲bəsfålk må sijə om somər å kom ija·wn* ɔ: komme jævnsides med deres udgifter, få den gæld betalt, de har sat om vinteren.

ijåns, bio. *iå·ns* (Bradr.); *æjå·ns* (Sundev.) — betegner en lidt længere tid end javnt: för, for lidt siden: *han va her ajå·ns* (Ang.); ordet er ganske alm. i Sundev. og såvidt mindes uden forstavelse: *jåns;* jfr. sv. ijåns, se Rietz ijedans; glsv. jadans, isl. áðan, nylig.

ikap, bio. se kap.

ikke, bio. *ek* el. *et,* glds. *eňt* (Agger); *ek* (vestj., D.); *èki* el. *èk* (Søvind s.); *ek eki ik iki* (østj. former) — 1) = rgsm., nægtelse, se ingen; *de ær ek tej ər o wær bat mæj* (Agger) det er ikke til (det) at være tjent med; *„di ær ek så rår!“ så han æ dræŋ om hans mælmað* (vestj.); *a hår ek æn bet; de vel a ekə hæjər* (Andst); *de ær ek aňt som,* det er ikke andet end; *de vel a ək hæjər et* (D.) det vil jeg heller ikke; *hon ka ek æn gåŋ fæj* (Elbo h.); „ekki et kwap di vil Mads Brasen mie den gang“, Yuelb. s. 27; *næj, a vel iki,* Kr. IX. 243. 82 (Koed, S. Herred, Mols); „a hå wal de jenn, men ikke de ant“; „kan ikki dæ tiden blyw lång“; „herinn kan ik længer a blyww da“, Blicher Bindst.; „så a et ikki nok“; „nej gu æ et ik“; „skam slå dæ, ka do ik eed!“ And. Bars.; *èki så dæň miňstə bèt* (Søvind) ikke den mindste smule; *næj, a vel əki* el. *vel ək,* vil ikke; *haň kaň əki* el. *kaň ək* el. *ka ək* (Søvind s.), måske kun således, hvor nægtelsen er enklitisk; *a kaň ek mest de,* jeg kan ikke undvære det; *han komər olər ek, de kan olər ek gå an* (Fjolde). — 2) i betydn. jo; *ja, ka do èki kom!* ɔ: du kan jo komme; han kommer aldrig så snart, *te vi æ hær èki* ɔ: at vi jo er her; han gik aldrig ud, *te haň èki to hans kowən mæ,* ɔ: uden at han jo tog sin kone med; jeg kan ikke nægte, *te a èki hò waə dæ,* ɔ: at jeg jo har været der (Søvind s.);

dær ær ål̲ər så skavə æn sow,
dær ær ek lisâ såňə æn diq;
dær ær ål̲ər æn frow så riq
hun ær ek hiňər kow liq (vestj.),

smlign. med koen gælder de 40 uger, den går drægtig; *orət ær òlə så låŋ, ywlawtən ær ek liq tråŋ; vohæ·r skavər òlə såmanə mon, han skavər eki åsə mað te ðəm;*

dær ær òlə dæn skå, dæ komə te laŋ,
dæn ær eki nuə te gawn;
òlə så hor æn kri,
dæn gor eki nuə fåbi· (Randers egn);

se ej, ingen.

ikke heller, bio. *ek hæjər* (D., vestj.); *åkæl̲ə* (Ry); *icæl̲ər* ɔ: *eňc hæl̲ər* (Vens.) = rgsm., se ingen.

ikkel, no. se egle.

ikuld, bio. *ikå·l̥* (Mors, Thy, Agger); *åkò·l̥* el. *ækò·l̥* (Vens.) — omkuld; *stret ikå·l̥* (Mors) falde omkuld; *fal omkå·l̥* (Davbj.).

ikkun, bio. *e·kon* (vestj.); *e·kuns* (Agger); *å·kon* (Ry s.); *i·koms* (Støvr. h.); *e·cons* el. *ecəs* (Vens.); *e·kons* (M. Slesv.) = rgsm.; „a hår ikkun lille gleh“, Blich. Bindst.; *„lèb do econs hjèm ijèn“,* Grb. 189. 59; men præsten siger: „kjør do ekons!“ sts. 200. 22; *æ har e·kons jet* (N. Slesv.); er en smstn. af ikke uden, se ingen II.

il, no. se igle.

1. il, to. bio. *il̥* (D., Vens.) — 1) *de hò wat så il̥t i werə* (Vens.) lummervarmt mod regn el. torden, se ile, jfr. søget. — 2) hestegal, om hopper glds. (D.).

2. il, no. [*yl æn*] (Randers egn) lummerhed luft.

3. il, no. fodblad, fodsåle, den hårde hud under fodsålen (Sønderj.), Mb. efter Outzen; jfr. Aasen isl. sv. il flt. iljar, fodsåle; fris. ili Richth., eel Outzen.

ilag, bindeo. bio. *law* el. *ila·w* (vestj.); *law* el. *æla·w* (Agersk.); *æla·w* el. *ela·w* (Bradr., Angel) — da, mens; *så, æla·w hun fårnåm, te hun enə fræj kuň få,* Gr. Gl. d. M. III. 193 (Haderslev amt); *liq ila·w æ suwəl kam* (vestj.); *æ kaň æ dåwər æla·w* (Ang.) jeg kan spise davre imens.

ilagentid, bindeo. *ila·wəntij* (vestj.) = ilag; se lag.

iland, bio. *ila·n̄* (Gjern h.) op; se land.

ild, no. *il̦ æn de* (D., vestj., alm., Gram, Søvind); *il̦ i* best. *-ən (!)* (Vens.); *il̦ æn* (Agger); *il̦ æn* best. *-ən* (Randers), bak. (S. Sams); *e̦l æn* (Agersk., Vodder); *el æn* (Bradr.); *eəl æn* (Sundev.); *iəl* el. *iərl* (Ang.); *iəl æn* (Fjolde) = rgsm.; *gi mæ æn nist il̦ te æ piv* (D.); *g̃òr il̦ ò i skåstinən, i kakəlòwnən,* tænde ild, fyre; *la wòs law èn to kafə, mæn vi hòr il̦ ò̦* (Søvind s.); *sæt il̦ o̦* (D.) antænde ild på skorstenen, såvelsom andre steder; *leq te· æ il̦* (D.) lægge tørv til ilden; *jòr åpå il̦ən* el. *jòr il̦ åpå·* (Vens.) gör ild på; *råq æ il̦* (D.) lægge en løs tørv over gløderne om aftenen og dække det hele med aske; *glöj il̦* (Agger) tørve- el. træstykker i stærk brand; *så salt som il̦* (Søvind s.; Agger, Vens.); *de æ som il̦ å laq* (Vens.) om hvad der smager brændende og skarpt; dække i— om aftenen kaldes også: *o wår æ il̦* (Plougstr.), *həl il̦ən* (Vens.); jfr. Gr. Æv. II. 95, Kr. Æv. 314, Sgr. IX. 147, jfr. Asbj. I. 236; *slo il̦* (D.) frembringe ild ved sten og stål; hvorledes man i gl. dage gjorde ild ved stål, sten, tønder, svovlstikker se Museum 1892 s. 134; røvere får kørende personer til at slå ild for dem, at de kan gribe tömmerne, Kr. Almuel. V. 149. 397, 274. 715; *de slor il̦ i æ halm* (Lindk.) tænder let og hurtig; *hoq il̦* (Vens.) slå ild med fyrstål, bruges også om at frembringe ild ved svovlstik; *de smak il̦ i bèqə* (sts.) fig. han blev pludselig vred, billedet lånt fra at smelte beg; „fålk mint, illet wa sat åpo mæ villi“, Jyd. I. 4. 2; *æ eəl skempər iǹt* (Vlb.) ɔ: ilden er ikke at spøge med; *„som haj rijər aləbèjst, blywər ə som dè wa klòr il̦ i måŋki å hèjsti“*, Grb. 138. 2, om morild; *æ do komən får å lån il̦?* (vestslesv.); *sku do hærom o hiǹt il̦?* (vestj.) siges om en, der i stor travlhed kommer ind ad dören for straks at gå igen, man „lånte“ sædvanlig ild i en træsko, jfr. Kr. Almueliv V. 136. 370; når man ved middagsbordet siger: *de æ få̦lə så warm som dæm grəd ær!* kan svares spøgende: *di hår åsə van o̦ æ il̦ sin syǹda* (D.), ... *væt å æ iəl siǹt sönda* (Åbenrå); *ær e̦l ær ur, ær ask æ kol̦, æ grø̦r æ swæjən, æ kø̦qs fåræ·jən* (besvangret) (vestslesv.) om et sted, hvor tilstanden er slet; *„nær il̦ən èr uw, èr åskən kòl̦“*, Grb. 236. 148; *haj è som il̦ən* (Vens.) ɔ: opfarende; *dær wår il̦ i æ Væstərhaw* (s. d.) *o di sloț ət mæ blo̦r* (vestj.); *dær æ il̦ i Måssø̦, vi må ha noj loŋhalm å slok ət mæj,* Kr. IX. 104. 113, kan siges, når der fortælles noget utroligt, jfr. Gr. Gl. d. M. III. 196 ned., Pommersche Volksk. I. 30 øv.; om en gnist kan siges: *dær ær il̦ nåk te ålə koŋəns kryj* (vestj.); *å èn betə gnist ka kom i stu̦r il̦* (Vens.); — af **talemåder** og fig. udtr. kan mærkes: *dær ær il̦ i æ pisk* (vestj.) siges om den, der kører hurtig; *han sto̦r imæl tåw il̦* (Vejle) ɔ: mellem to onde kår; *dær æ me̦r, dær bær e̦l som waǹ* (vestslesv.) ɔ: der er flere, der tirrer og hidser end de, der søger at dæmpe ufred; *e̦l ær æn go̦i iǹərst, mæn æn bədröwət öwərst* (N. Slesv.); *så gal̦* (vred) *som il̦ o waǹ; å̦ æ å̦sk o ij æ il̦* (Agger); *dæǹ e̦l, dær bræǹər gåt, vel di å̦l pust i̦; æ e̦l bræǹər bæst, såləŋ æn står saml̦ət* (vestslesv.); *væn æn vaǹtər eəl, så rakər æn i ær a̦sk* (Valsb.); *de æ gåt iǹdræjən te æn böt iəl* ɔ: det er let at gå ind som ægtefælle i et velforsynet hjem; *de æ eŋən sak å ri öwər ær iəl mæ a̦n maǹs aəs* (Ang.); *hur dær hår van il̦ fa̦r, ka læt kom il̦ ijæ·n* (vestj.) om gamle kærestefolk; *de ær eŋən spø̦q, nær dær gor il̦ i gaməl hu̦s* (vestj.) ɔ: når gamle bliver forelskede; „nær dær ær ild i æ uwnstræ (ovnrage), ær æ møngs pus lisǻ guwe som den ren kjæld“ el. „løber di lisǻ snår te æ møngs pus, som te æ kjæld“, fig. om forelskede; *hwæm dæ leqə mæ il̦, ka læt bræǹ sæ* (Låsby); *hwæm dær æ nærəst we il̦ən bræjər sæ føst* (Vens.); *il̦ən löwnər eǹc nuə* (sts.); — ild kaldes i **æventyret** „stafyr“, Sgr. XII. 5, „roe“, Sgr. XII. 7, jfr. Svensén, Emå s. 28, „rovn“ el. „ratterej“, Kr. VII. 378. 380, „firregon“, J. K. Ævent. s. 156; „vrå“, Sgr. V. 200; „det hellige isgnat“, Sgr. VII. 108; „ro“, Gr. Gl. d. M. III. 47; — bjærget skiller sig ad og det er, som de rider i ild til midt på hestens sider, Kr. V. 181; inde i ilden ligger et forbrændt slot, deri en drage, Gr. Gl. d. M. II. 29; ørnen flyver med Esben gennem ilden, Gr. Æv. II. 32; en uudslukkelig ild, Kr. Æv. 12; pigen rager med bare arme i

gloende ild, Gr. Gl. d. M. III. 64; manden ser i æventyret helvedes ild under sig, J. K. Æv. s. 173; ilden må aldrig gå ud under kedlerne i helvede, Kr. V. 214; musene drives ved besværgelse i ilden, Kr. III. 215. 302, Grb. 137. 12, 152. 10, jfr. Wigstr. I. 222, Z. f. M. I. 294, se lindorm; hestens hår kastet bagved bliver til luende ild, Gr. Gl. d. M. II. 174; i en legende brænder Herren havrekærnerne ud ved ild istedetfor at tærske, M. Skrædder s. 34; i en skæmtehistorie brænder den varme grød hul på mandens mave og sætter hans træsko i brand, Efterslæt s. 214; — ilden har i den glds. forestilling en slags personlighed; solen må ikke skinne på ilden, når den tændes, så bliver den bange og vil ikke brænde, Kr. IV. 366. 210, J. K. 396. 1286, Thiele Overtro nr. 222, jfr. Amer. Folkl. II. 231 (Boston), se også Wigstr. II. 286; ild må ikke slukkes med skident vand, så bliver den misfornöjet og fristes til at göre skade; man må ikke spytte (s. d.) i ilden, nu oftest: på kakkelovnen, så får man blegner på tungen, Thiele Overtro nr. 548, jfr. Liebr. Volksk. 337. 185. 87 (Norge), Cavall. Wärend I. 190, Liebr. Gervas. 222. 41 (Frankr.), Wolf, Beiträge I. 235. 418, Z. f. M. I. 295, Zingerle Sitten 38. 308-9, slgn. Folkl. I. 151, Pythagoras forbud mod at stikke i ilden med sværd; pisser man i ild, får man stensmærter, Kr. IX. 66. 725; på Falster vogter man nöje over at „fæste“ ilden på arnen om aftenen, för man går i seng, ved at göre korsets tegn over den, når den er raget; forsömmes dette, kommer „vådesilden“ for at lege med „den rigtige ild“, så tændes der ild i huset; er den rigtige ild fæstet, magter vådesilden intet, selv om den kommer (Hesnæs); vådeilden viser sig som en stor ildflamme el. et ildlagen, der gör skade, når den ej korses, Kr. Almueliv III. 32. 87. 3; når der i ét hus kom ild sammen ved „lån“ fra flere huse, opstod vådeild, der efterlod sig på brandtomten en forkullet plet som et garnnögle, der måtte føres så langt bort fra gården som muligt, Kr. Almuel. I. 80. 293, jfr. Arnas. I. 588: ild taget ved et brandsted er farlig til husbrug, jfr. sts. II. 552 snæljós, se Liebr. Volksk. 368; om ildens personlighed se Tylor Urgeschichte 298. 353, Lang Custom & Myth. s. 38, jfr. Hardwick s. 37 øv.; Sgr. VIII. 179. 722; Wärend I. 295. 435 v., Liebr. Gervas. s. 102; dog må ikke göres kors over ilden juleaften, for at nissen kan få lov til at koge sin nadver, Kr. VI. 46. 61, jfr. Kr. Sagn I. 113. 435; man må ikke gå fastende til ilden julemorgen, det giver et dårligt år, Sgr. VII. 74. 445 (Sæll.); flytter man i en ny tjeneste, må man straks lægge en tørv til ilden på arnestedet, så går det godt, Kr. IV. 386. 435, se höne, skorsten; — ilden kan fordærves, blive for gammel, så må den fornyes ved gnidning, J. K. 205. 159; dette skete ved at „drage ild“ (*å draw il*), også sagdes: „save ild“: al ild måtte først slukkes i byen på en forud bestemt dag, ellers mislykkedes forsøget; inde i et hus, i en dör med karmstykker af eg, blev der dannet to huller, hvori et tværstykke blev drevet ind; om dette blev der slået et reb og nu blev det trukket hurtigt rundt af to hold mandskab, et ude og et inde, til det begyndte at ryge i hullerne; så havde man tønder rede, til at gribe gnisterne. Der blev da tændt et el. flere bål i en snæver hulvej og byens kreaturer drevne under råb og skrig igennem ilden, så mente man, at de kunde skærmes mod „ildsygen“ (kvægpesten); til slut tog hver mand en brand med sig hjem og tændte dermed på ny arnens ild; se Kr. VI. 205. 283, IX. 214. 53 (Lindum), J. K. anf. st., Thiele Overtro nr. 259; Knud Skytte, Jysk Bondeliv, 2den Saml. s. 86 flg. (fortalt efter meddelelser fra hans fader, som selv havde været med dertil i beg. af dette århundrede); efter Memorialbog f. Grundfør og Sjörring Mgheder s. 2 blev der „savet ild“ under kvægpesten 1746, se J. Saml. IX. 362, IV. 14, Kr. Almuel. I. 77. 282-91; også kunde ny ild tændes ved stål og sten sts. s. 80. 92; forestillingen om den således frembragte ilds hellighed og magt findes nok hos alle ariske folk; „naudeld“ Aasen, „gnideld“ Sverig, Wärend I. s. 193. III. 44, sts. II. IV, endnu brugt i Sverige 1850-60; Grimm Myth.[2] 573 „nothfeuer“ med mange henvisninger bl. a. til England, Skotland, det antike Rom og Grækenland; jfr. også anf. st. s. 1105; Z. f. Myth. IV. 15, Busch 165, Wuttke nr.

81. 115; foruden de der anførte steder kan endnu henvises til Kuhn, Herabkunft d. Feuers (1859) s. 45; Kuhn, Sagen aus Westph. II. s. 138 flg., M. S. s. 369, Rochholz Deutsch. Glaube II. 145 ned., Urdsbr. II. 96, Tylor Anfänge II. 280. 441, Urgeschichte s. 303. 327; Bartsch, Sagen II. 149 flg.; Liebr. Gervasius s. 103. 221. 26 (Frankrig); Hardwick Traditions (1872) s. 37, „needfire"; Henderson s. 167, W. Gregor s. 186, Folkl. Journ. VII. 282, Folkl. Rec. IV. 137 (Indien); — man kan ved trolddom „*dølge*" ilden, d. e. hindre ildebrand i at brede sig, Kr. IV. 180. 252, 403. 600. 601, VI. 148. 211, IX. 24. 241. 42, 69. 746, 384. 25; Sgr. X. 33. 95, J. K. 259 øv., J. Saml. IV. 129. 51 flg., Thiele Overtro nr. 141: man kan dølge ild ved en rød klud og besværgelser; nr. 142: ved at tage jord op forved sin fod og kaste det i ilden tilligemed en rød hane; jfr. J. Saml. IV. 129. 51, Blich. Vium s. 211, Wigstr. II. 402. 318, Wärend I. 418, Wuttke nr. 239; Bartsch, Sagen I. 233. 303, II. 355. 71 flg., Grimm Myth.[1] CXXXIX. XXIV flg.; Frischbier, Hexenspruch s. 108; Scheible Kloster III. s. 491; Z. f. M. I. 202. 278 flg., IV. 132; Mhoff 517. 31; Grimm Sagen nr. 428; Wolf, N. S. 440. 366; Kuhn M. S. 7, W. S. II. 94. 295; Strackerj. I. 68. 78; Liebr. Gervas. 247. 343, 254. 423; man må vogte sig for at bande i ilden, så bliver den ikke til at slukke, Kr. IV. 405. 610; gnistrer det under tømmermandens økse i de første tre hug, når huset bygges, vil det komme til at brænde, Sgr. VII. 160. 744; Kr. III. 111. 159, IX. 24. 243, Almuel. III. 33. 6; J. K. 396. 1287; ilden kan så sættes hen i 90 år, Kr. VI. 153. 221, se forsige; ild bryder løs ved trolddom i et brev til et givet klokkeslæt Kr. III. 275. 369; el. når træet, hvori ilden er sat hen, hugges, Kr. IV. 263. 379, jfr. Rochholz, D. Gl. I. 231; man må aldrig forlange ild til givende, „di gir ski ild i helledi", altid skal man „*låne*", se Stolt s. 94, men aldrig takke for lånet, ellers volder ilden brand, som da ikke kan slukkes, Kr. IV. 366. 211, VIII. 259. 439, IX. 24. 240; Liebr. Volksk. s. 316. 39 (Norge); andre siger: ikke låne ild hen, Kr. IX. 24. 239, jfr. Gervasius 229. 121, 233. 164 (Frankr.); lånes ild ud, skal det være rene gløder, man slår salt på, Kr. Almueliv III. 32. 87. 1. 2; når börn leger med ild, kommer de til at pisse i sengen, Sgr. VII. 37. 76, Kr. IV. 350. 45, IX. 24. 235, Thiele Overtro nr. 190, jfr. Arnas. II. 549, Wolf Beiträge I. 209. 65, Strackerj. I. 45. 39; — når man har set noget *overnaturligt*, skal man vogte sig for at se ild el. lys, Sgr. X. 86, Thiele Overtro nr. 560, Kr. Sagn II. 15. 56; andre siger, at man skal se ild för man ser lys (s. d.), så har man ikke skade af synet, Kr. VIII. 337. 585, Efterslæt s. 194; — ser *frugtsommelig* kvinde ild og stryger sig i ansigtet, får hendes barn brandpletter, Sgr. IV. 67. 137; træder hun over emmerne, der er udragede af ovnen, bliver barnet hudløst, Sgr. IV. 68. 145. 155; — der kan ses *jærtegn* af farende ild over graven af en myrdet, Thiele I. 188; hvor Maribo kirke skulde bygges, viste der sig en skinnende lue, sts. s. 216; ild brænder på marken, hvor den afdøde havde stået og svoret falsk, Fisch. 32; hvor røverkulen har været, Kr. VIII. 189. 313; gloende ild stråler op af Vejlhöj, Kr. VIII. 4. 5, jfr. s. 1; se gloende, pæl; farer ud af tornebuske, Kr. VI. 32; kommer farende som spøgeri, Kr. VIII. 353. 617, 360. 634, Sgr. IX. 65; står som et lagen over en gård, hvor en person er dræbt, og følger gårdens folk, Kr. Almuel. V. 185-86, 283. 742, 290. 760; ild brænder under *höje*, om dem el. på dem, Kr. Sagn I. 200. 745, 203. 758, 205 øv., 213. 789, 257. 895, 353. nr. 67-69, 386. 57; slig ild varsler da tit *skatte* (s. d.), se Kr. III. 304. 406, jfr. Gr. Tjust s. 31, Veckenst. Volksk. I. 385 (Sachsen), Folkl. Journ. I. 358 (Ungarn); over Davbjærg brænder en blå lue, Kr. VIII. 51; kastes stål (s. d.) over ilden, vindes skatten, Kr. Æv. 303, jfr. Grimm Myth.[2] 569. 922 flg., Z. f. M. I. 194. 16, 243. 29, se Renvall s. 7. 25; vafrlogi el. málmlogi, Maurer, Isl. S. s. 70, Arnas. I. 224. 276 flg., Grettis S. kap. 18; haugaeldr, Hervarar S. kap. VII. s. 16; ild viser *alfebolig*, Isl. Fornkv. I. 1; lys; ellefolk varmer sig ved køkkenilden og danser om kulbrænderens miler, Kr. Sagn II. 37. 142, 39. 149, jfr. gengangerne i Eyrbyggja S. kap. 50 (Petersen), kap. 53 (Vigfusson); da ellekvinden slukker ilden, vil den ikke mere tændes, Kr. Sagn II. 35. 134; kong Volmer kaster ild i konens forklæde, Thiele II. 116, deraf bliver *guld*;

drömme om ild betyder penge, Thiele Overtro nr. 197; ilden farer ud af halsen på dragen og hans hunde, Kr. Æv. 378; spøgelse-hunden har öjne røde som ild, Kr. III. 193; ild står hesten ud af næsen, Kr. IV. 110. 150; spøgelset overspytter med gloende (s. d.) ild, Kr. VIII. 230. 397; ilden hører djævelen, helvede og fredløse sjæle til, jfr. Grimm Myth.[2] 868, Sagen nr. 282. 174, Z. f. M. I. 190, Rafn Oldn. S. III. 177, fort. om Thorst. Skelk.; — ild værger mod trolddom og spøgeri; dværge er rædde for ild, Kr. IV. 27, VI. 12. 16; ligeså nisser, underjordiske, bjærgfolk, Kr. Sagn I. 22. 95, 29. 128, 45. 195, II. 86. 174; når der ikke længere var kristenblod el. ild på gården, skulde den omstyrtes af en lindorm (s. d.), Kr. VIII. 63. 121; ild af ni slags træ frier fra forgörelse, Thiele Overtro nr. 247; ild helbreder udslæt, forjager fanden sts. nr. 476. 773, især virksom, når ilden slås ved sten og stål, Kr. Almuel. V. 197. 491, Sagn II. 369. 115, jfr. Hofberg s. 164, Wigstr. I. 100, II. 85. 86. 90. 220; kirkegangskone går over gløder (s. d.) ud af sit hus første gang til kirke, Kr. Almuel. IV. 86. 237; der kastes ild efter heksen, som går ud af dören, Kr. IV. 398. 558, IX. 70. 750, Gr. Gl. d. M. III. 158. 24, jfr. Hagemann s. 107, Faye s. 69 anm., Renvall s. 34, Grimm Myth.[2] 1056; i bryggerkarret, at øllet ikke skal blive forhekset, Kr. VI. 291. 381; brand svinges i dören for at få lykke til brændevinsbrænding, J. K. 396. 88; ild føres gennem nyt töj, inden det bruges, Kr. IV. 384. 408-9, IX. 51. 559 (alm.), jfr. Renvall s. 31, glød; der kastes ild i vand efter besværgelser, Thiele Overtro s. 156; over sprængte heste (Gjern h.); Valborg nat over kreaturer, Kr. Anholt 114. 294; et nyt kreatur fik tre gange kastet ild over sig, over hoved, ryg, lænd; tre gange kastedes der ild gennem en maske på fiskergarnet, J. Saml.[2] I. 48. 49; er en brønd forhekset, kastes ild af ni slags træ i den, sts. s. 58 (Vens.); natild helbredes ved at en person med at sjældent navn slår tre gange ild over den syge, Sgr. X. 176 (Vens.), Kr. IV. 383. 407, VI. 281. 284, VIII. 324. 551-52, jfr. Nyrop Navnets Magt s. 202; kan hestene på grund af spøgeri ej trække vognen, skal man gå tre gange avet om vognen og slå ild mellem hestene, tage vognkjæppen op ved den höjre side og slå ild ned i hullet, Sgr. II. 200. 785 (Støvring); koldfeber helbredes ved at svinge en træsko med ild tre torsdage over den syges hoved, Anders. Pl. V. s. 237 (Fyn); der lægges ild i en træsko under heksens seng, når hun ikke kan dø, Kr. IV. 200. 279, VIII. 274. 462, J. K. 418. 95, Grb. 154. 38, Gr. Gl. d. M. II. 104. 72, 245. 407, jfr. Wigstr. I. 117, Wärend I. 378, se glød; jfr. Arnas. I. 224, ild værner mod gengangere; Krauss Hexensagen 19 a mod hekse; Amer. Folkl. I. 185 mod trolddom (Irokeser); Tylor Anfänge II. 195 flg., beskytter mod onde ånder (Australien), jfr. Hardwick Traditions s. 141; man skal gå tre gange med gløder om skifting (s. d.), Kr. Sagn I. 312. 41 el. kaste den i ilden for at slippe den; heksen tilkaldes el. straffes, dræbes, el. et mske drages uimodståelig ved at sætte noget på ilden af deres person el. noget, som de har rørt ved og koge (s. d.) det, se J. Saml. IV. 135. 139, Sgr. II. 63, 121. 561, XI. 206. 570; heksen brændes ved at komme gloende strygebolt i den forheksede smörkærne, J. K. 210. 182, el. ved at kaste en gloende hestesko med 5 el. 7 huller og gjort af egstål i mælken, Kr. VI. 354. 7, J. K. 210. 183; el. pinde glødede korsvis, J. K. 211. 185; el. ved at kaste en potte med fløde i den gloende ovn, J. K. 211. 186; el. ved at brænde halmen af hendes seng, J. K. 105. 276; el. ved at ilde ovn for låsede döre, Kr. IX. 70. 751; el. ved at brænde issebenet af den forheksede ko, Kr. Anholt 57 ned.; jfr. Haukenæs VI. 226, Sande I. 54, Wigstr. I. 141, Strackerj. I. 97. 104 a. 308. 324. 358. 238 flg., II. 183, Wolf N. S. 371, Krauss Hexensagen 44 a, Urquell II. 142, III. 293 jfr. 318, W. Gregor s. 38. 191, Henderson 186. 219, Folkl. Journ. III. 378, V. 195, VI. 189, VII. 279, Yeats F. Tales s. 160, Mélus. I. 399, III. 195, IV. 317. 319, Magyar T. s. LXVI, Amer. Folkl. IV. 126-7. 256, Andree Parall. II. 16, Tylor Urgeschichte 166; man skal kaste salt (s. d.) i ild, når gryde koger over med mælk, at køerne ej skal lide skade, Sgr. VII. 44. 141; Kr. IX. 16. 145, jfr. Wigstr. I. 126; ild, som ej vil brænde, tændes i fandens navn, Kr. Almuel. V. 188 ned.; — ilden varsler: buldrer ilden i kakkeloven el. falder ud af den, kommer der snart

fremmede el. det giver blæst, J. K. 396. 1284. 85, Thiele, Overtro nr. 576, jfr. Liebr. Volks. 328. 131 (Norge), Wärend I. 294 flg.; Magyar T. s. LXV: varsles ufred i hus; sladdrer den i kakkelovnen, kommer der et sladderagtigt besøg, Thiele Overtro nr. 577, Sgr. VIII. 224. 931-33, jfr. Wolf, Beiträge I. 235. 420; falder ilden sammen på skorstenen, kommer der snart fremmede, J. K. 396. 1289, blusser den ud-ragede ild op, er der en hemmelig brud, Sgr. IV. 123. 305; se endnu Strackerj. II. 66. 339 med mange henvisn.; ild tændes på höje, Valborg og St. Hans nat (s. d.), se væk-, våge-; jfr. Wärend I. 153. 160; — gåde om ilden: *va æ stærkər som jærn å ståəl?* (Agterup v. Læk); se endvidere gryde, tid; tand. — **2)** ildebrand; *i stur il* (Vens.); *dær ær il løs* (Agger); jfr. *haj stak il åpå hukst* (Vens). — **3)** sygdom, sagtens miltbrand; om efteråret kan *kyjərn fo ilən* (Randers) de dør da i mængde; der kan falde ild over svin, Kr. VI. 204. 282, Thiele Overtro nr. 259, jfr. ildsyge. — Jfr. Aasen eld, isl. eldr, sv. eld, jfr. Sv. Landsm. I. 7, ordet eld belyst af de svenska landsmålen; blus, brænde, forbrånd, fyr, gloende, glød, ildebrand, kok, kors, lygtemand, lys; fnat-, gade-, helvedes-, hvege-, kul-, lue-, lyn-, made-, maj-, mor-, nat-, skorstens-, snot-, spån-, træde-, væk-, våge-.

ilddrage, no. — kan man kaste en kniv over en ildkugle, der egentlig er en flyvende drage, en ilddrage, kan man få halvdelen af den skat, den ruger over; idet den kommer til vinduet om natten og siger: „kom ud og del!“ så skal svares: „læg min part og tag din!“ Kr. IV. 366. 206.

1. ilde, uo.
il -ər ilc ilc (Vens.);
il -ər -t ilt (Agger);
il -ə -ət -ət (Elsted s.);
il -ər -əð -əð (Thy; vestj.);
eəl -ə -ə -ə (Sundev.) —

fyre i bagerovnen med lyng el. ris: *il i i æ døwn* el. *il æ døwn* (vestj.), dog også om at varme ovnen med tørv (Skast); *wi ilər mè løŋ, jènbərics hælər höwlspòn* (Vens.), ej med tørv; *„hon ka jò eňc døj, in dè blywər ilc åjər hær“*, Grb. 154. 38; om heksen: hun kan ikke dø, förend der kommer ild under hendes seng; *di ilər te dæň fjæ lat i æ huws* (Agger) ɔ: de fyrer vældigt; *il åjər jèj* (Vens.), *il oňər jæn* (vestj., Agger) göre en livet tungt, pine og plage en, drive en frem med magt, anklage; *„il eňc åjər ar, do ku nèmt sil brèj ej“*, Grb. 230. 20; jfr. Aasen, isl. elda.

2. ilde, to. bio. *il* (alm.) = rgsm.; — **1)** to.; *han hår æn il uwðsijin*, ɔ: ser dårlig ud; *de war ek så il æn histå·ri* (Agger). — **2)** bio. *æňtən de gor il hælə wal; æ ær il tjæňt mæ ər; il təpa·s* (Agger); *de siə så il ui, lòwtə så il* (Søvind s.); *a fåstor ət il nåk* (vestj.); *haň ku il håq æ bowr* (Agger) vanskelig nå bordet med hagen; *de war il, do jik dærhæ·n* (Vens.); *han sọ il te mæ; il təpas, təfræj* (vestj.); *de vår il* (Bradr.); *å, hu sær il war de!* (vestj.); *òrmdrawən war il nåk så guə å ta æn brẹ skọr mæ* (Lild s.) armdragene var knap nok så gode at tage et bredt skår med; ordspil mellem ild og ilde, Kr. Molbohist. 60. 190; jfr. Aasen sv. illa, isl. illr; ildt, ond.

ildebrand, no. *iləbråň æn -bråň* (D., vestj.); *iləbråň æn* (Agger); *iləbròj i* best. *-bråj* flt. *-bròj* (Vens.); *iləbrån æn* best. *-ən* (Støvr.); *iləbron æn* (S. Hald); *iləbraň* el. *-bròň æn* (Søvind s.); *eəlbraň æn* (Sundv.) — **1)** = rgsm.; *dæ komə trej slaw fålk te iləbroň, nåwə få å rer, nåwə få å si te·, å nåwə få å stel*, Sgr. II. 58. 305 (Lisbj. Terp); „giv dig tilfreds, lille mor, der er ingen skade sket!“ sagde manden i Holme til sin kone, da hun klagede over, at deres hus var brændt; folk plejer at sige: man bliver ikke fattig af ildebrand, Kr. VI 329. 121, jfr. Fb. Bondeliv s. 193; under byens brand kommer manden og siger: „har jeg formålt og forvejet nogen, så lad, gud, mit hus brænde også!“ Kr. Sagn II. 310. 249, jfr. Thiele I. 148. 167; konen stikker ild på sit hus, for at kunne advare folk mod at gå over brøstfældig bro, Kr. Sagn II. 311. 254; manden beder: „gud fri mæ fra ildebråend og tyvehåend og nisser og varulve og spøgelser“! Kr. Almueliv III. 123. 435; ved Helligtrekongersaften at udråbe de tre hellige kongers navne fries man fra ildebrand, se Kr. Almueliv IV. 150. 412-13 (Fyn), Thiele Overtro nr. 119, Gr. Gl. d. M. III. 165; se husløg, stork; en trold kalder folkene op ved ildebrand,

Kr. Sagn I. 53. 242; i— kan „sættes hen“ ved trolddom, Sgr. I. 23. 56, XII. 132. 258, 139. 338, se forbrand, dølge ild (s. d.); skattegravere skræmmes fra deres arbejde ved i—, se skat. — 2) brændsel (Holstbr. og sagtens fl. st.). — 3) fingeren nærmest ved den lille finger; se finger 290. 13.

ildebrænde, no. *iləbræj de* (Vens.) brændsel.

ildebrændsel, no. *iləbræńsəl de* (Søvind s.); *iləbræjsəl è* best. *-t* (Vens.) = rgsm.;

ilde faren, to. se faren.

ilde holden, bio. se holden 4.

ildekjøbe, to. ilde stillet, faren; *hań ær il kyəb o host å kul* (Lild s.).

ilden, no. se ilder.

ilder, no. *ilər æn -ər* (Rkb., Holstebro, Mors, Thy, Sall.); hak. best. *-i* (Vens.); *ilər æn -ər* (Agger); *ilə æn -rə* (Søvind s.); *ilən æn -ər* (Darum og sydligere); *ilə æn -rə* (Sundeved); *ilrəŋ et -ər* (Braderup); fællesk. (Bylderup) — 1) ilder, mustela silvestris; *iləri wel ta wòr höns* (Vens.); *hań ræńə sòm nòwə flåj ilə* (Søvind s.) om den ilfærdige; *som æn gal ilər i tårən* (Vejle); *han æ lisom æn ilər òpo æn lajståŋ* (Låsby), ɔ: rask behændig; mårer og ildere ligger om natten på ryggen og stirrer på hönsene, så de falder ned af ranen, Sgr. IV. 153. 428; i ævent. foregives, at ilderen har taget sönnen, Kr. Æv. 358; manden omskaber sig til en ilder og bider hovedet af hanen, Gr. Gl. d. M. I. 233. — 2) billedlig betegnelse for et særdeles rask og livligt menneske (Agger); jfr. mnt. ilke, illeken, Sch. Lübb.; htsk. iltis; ildenerskind hos Kalkar; malt-, mark-.

ilderkiste, no. *ilənkist æn -ər* (D.); *ilərcist æn -ər* (Vens.) — 1) ilderfælde. — 2) = hundekiste (s. d.).

ildernagle, no. se ildnagle.

ilders, no. *ilərs* el. *iləs è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.) ildstedet el. rummet, hvori det findes, glds. navn for køkken og bryggers; se neder-, over-.

ildersaks, no. *iləsaws æn* best. *-ən* (Vens.) saks til at fange en ilder i; *„di ka sac lic!“ sò haj præsti, „di hòr eńc djæ nòsər* (testikler) *i èn ilərsaws“*.

ilderskind, no. *ilənskiń æn* (D.); *iləskiń et* (Søvind s.); *iləskej è* best. *-skeńc* (Vens.) = rgsm.

ildersti, no. *ilənstæj æn* (D.) fremkommer, når man slår græs, og nakken af leen går i jorden, mens spidsen af bladet går opad og skærer bestandig længere stubber i græsset.

ildglød, no. *ilglø æn -gløər* (Vens.) glød.

ildgnist, no. *ilgnist æn* best. *-ən* flt. *-gnist* el. *-gnistər* (Vens.) gnist; *„ar ho sit ilgnistərn pròst uwn uw å hòwi, som de ku ha wat uw å i sme-skåstjæn“*, Grb. 130. 22; *ta èn ilgnist te min pijb!* (Lild s.).

ildhjul, no. *ilhjul æn* (D., vestj.) = rgsm.; höjens top stod i lys lue, og i det samme for et ildhjul sydende og gnistrende ned imod dem, Sgr. III. 84; kommer fra havet til strandrøverens gård, Kr. Alm. V. 284. 742; farer mellem höje, Kr. Sagn I. 188. 685; i ævent. et ildhjul i luften er troldkongen, Gr. Æv. II. 90.

ilding, no. *iləŋ i* best. *-i*, som massenavn *de*, best. *-t* (Vens.); *iləŋ de* (vestj., Thy, Mors, Lild s.); *iləŋ de* (Støvr., Agger); *eləŋ de* (Salling); *æləŋ de* (Vejr.); *iələŋ de* (Fjolde, Ang.) — 1) brændsel; *skòttòrə ær nòj skrap iləŋ* (Lild s.); i en stedremse: en tørv og en billing, det er al den Gandrup ilding, de sælger det bedste og beholder selv resten (Skanderb. egn), Kr. Ordspr. s. 513. — 2) såmange potter, som der udgör en brænding, Sehest. Jydepott. s. 11.

ildingsbetryk, no. *iləŋsbətrøk æn* (Mors) mangel på brændsel.

ildingsbjærging, no. *iləŋsbjèrəŋ æn* (Mors) bjærgning af brændsel.

ildingsbrand, no. i udtr. *han hår ålər æn iləŋsbråń* (Mors) ɔ: ikke den mindste smule brændsel.

ildingsskab, no. *iləŋsskaf æn* (S. Ho) et bræddeskab til at gæmme brændsel i, det står i køkkenet, har en luge op til loftet og en skodde forneden; tørvene hældes ovenfra gennem lugen ned i skabet og tages ud forneden gennem skodden.

ildkage, no. *ilkaq æn -kaqər* (Vens.) = skoldkage (s. d.), jfr. Sgr. X. 90. 233.

ildkasse, no. *ilkas æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) kasse at bære ild i, nyt ord, se ild s. 9. 47.

ildklemme, no. *ilklæm æn -ər* (vestslesv., Agersk., Thy, Søvind s.); huk. best.

-ən (Vens.); *ilklæm æn -ər* (Støvr., Elsted s.) — ildtang; *tyk å fijəð som æn ilklæm*, iron. tlm. (Andst); *han seðər te hæst som æn ilklæm o æ såw* (vestj.); første gang kvæget om foråret drives på græs, drives det over ildklemmen, som lægges i dören (D.) glds., se kniv; en i— på bordet varsler splid i huset, Kr. IX. 57. 631; i ævent. går ildklemmen bestandig i stykker, Kr. Æv. 316, el. falder omkuld, Efterslæt s. 28, se under ild: dække ild s. 20. 2; — gåde: *vèə du, hwæm dè ka skræw tè si nawəl?* — svar: en ildklemme (Søvind s.), jfr. Sgr. VI. 62. 579, ordspil mellem navle og nagle.

ildklove, no. *ilkl̊åw æn -ər* (D.) ildtang; se klove.

ildkugle, no. *ilkul æn -kulər* (D.) = rgsm.; se ilddrage.

ildløs, no. *illøs æn* (D., Søvind s.) — 1) ildebrand, se forbrand, ild. — 2) spøgende navn til en by af lader ude på tørvemosen, J. M. III, ɔ: uden ild.

ildmærke, no. barnet kan hverken få i— el. modermærke, når moderen lader såmeget som en fingerspids usyet af sömmen forneden i hendes særk, Kr. VI. 254. 21.

ildnagle, no. *ilnawl æn -ər* (D., vestj., Rkb., Ikast). Fra Holstebro (Noegnen) er opgivet formen: *ilərnawlər* flt. om smærtelige neglerødder; i D. betyder ordet dødt kød i et sår; slgn. Liebr. Gerv. 170. 1109; jfr. andenegl, -næb 2.

ildne, uo. jydepotterne „ildnes“, som indledning til brændingen, ved at de i en skorsten el. et særligt törrehus på en rist anbringes over en svag ild, hvorefter de brændes i en grav, Nyrop Dsk. Pottem. s. 13, Sehest. Jydepott. s. 11, se grindle, ildpyt.

ildorm, no. *ilworm i* (Vens.) St. Hansorm.

ildpande, no. *ilpòj æn* best. *-påjən* flt. *-påjər* (Vens.) fyrfad; *„knap kam dèr èn betə mucs å løb rujən omkreŋ ilpåjən“*, Grb. 152. 10; *ka do leq no gløər åpå ilpåjən?* (Vens.) afb. se Fb. Bondeliv s. 376.

ildpind, no. *ilpeŋ* (Thy, Lönb.) = ovntræ, en lang stang at rage i ovnilden med.

ildpyt, no. *ilpøt æn -pøtər* (Lindk. s.) — ildgrav til at brænde potter i; på den flade jord lægges lyngtørv med lyngsiden opad på en cirkelflade af 6—7 alens tværmål, ovenpå lægges gryderne med mundingen nedad, de mindre gryder inden i de större, dog ikke mere end tre. Efterhånden som gryderne lægges, dækkes de med lyngtørv, når alt er dækket, stikkes ild i tørvene, efterhånden som gryderne kommer tilsyne, dækkes de atter med tørv, ialt 3 gange, hvortil bruges en fork; tilsidst dækkes gryderne med aske, for at afkøles langsomt; brændingen må foregå i stille vejr; jfr. Sehested, Jydepott. s. 11, Kr. Almuel. V. 15.

ild-rage, no. *ilraq æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) ragen, hvormed ild og emmer rages ud af ovn, kaldes vel alm. blot: rage.

ildrød, to. *ilrø* (D., alm.) = rgsm.; mods. *kålswåt; iləndəs rø* (Vens.).

ildskovl, no. *ilskåwl æn -skåwl* (Thy, D.); *ilskòwl æn* (Støvr., Elsted s.); *eəlskåwl* (Sundv.) — 1) = rgsm., skovl til at tage ild med. — 2) bakke til at tage fejeskarn på, fejespån (D.).

ildsped, no. jærnstangen, som smeden rører op i ilden med (Røgen s.); skal efter endt arbejde sættes ind i bælgens tud og sandskeen lægges overkors på den, se smed.

ildsted, no. *ilste æn* (vestj., sj.); *ilstèj et -stèjə* (Søvind s.); *ilstèj et* best. *-stèjət* (Randers, Elsted s.; Sams); *ilstæ è* best. *-steə* flt. *-steər* (Vens.) — arnen på skorstenen (s. d.); *ilsteə i di gaməl framəsər kaləs åsə ånsteə* (Vens.).

ildsten, no. *ilstijən* flt. (D.) stenene i den ovn, hvori mursten brændes, der har ligget ud til den stærkeste varme i trækrenderne; hårdt brændte sten.

ildstue, no. køkken (Sams), Mb.; se ilders.

ildsyge, no. *ilsyqən æn* (Lindum, Nörl. h.) miltbrand, sygdommen kendes på mørke pletter under huden på lår og bove af kreaturer, se Kr. Almueliv I. 79. 286-91. 294; se ild 3, samt under ild: drage ild, s. 10. 16; ildsår.

ildsår, no. *ilsor* (D.) = „ildsårelse“, J. Saml.² I. 55 (Vens.), fås af barnet, når moderen under svangerskabet har trådt over ovntöjet (D.); når moderen er gået over ild (Vens.); sygdommen viser sig ved udslæt og hudløshed, især mellem benene: barnet lægges så ind i en tønde

el. en kærne, når ovnen ildes, og emmerne rages ud over barnet, jfr. J. K. 365. 16; barnet skal tre gange avet flys over og under ild, sånart solen er gået i jorden, med hovedet foran, stiltiende, Kr. IV. 267. 385; vejes over ild (Vens.); jfr. en retssag, Ribe Folkebl. 17. Jan. 1883; slgn. Wärend II. 433, nyfødt barn vies ved ild, Liebr. Gervas. 221. 32.

ildsårelse, no. *il̦sǫrəls* (Vens.) = ildsår (s. d.).

ildt, bio. i udtr. *a blöw̦ så il̦t* (vestj.) ɔ: jeg fik ondt; sagtens en itk.'s form af ilde (s. d.).

ildtang, no. *il̦taŋ æn* (Støvr.); *il̦tåŋ æn -ər* (Fjolde) = rgsm.; se ildklemme, -klove.

ildtvand, no. *il̦twaň* (Mds. h.) kaldes også *gluəňwaň, hjatwaň, mo̱ňwaň*, kommer op i munden ved halsbrynde, sure opstød.

ildvarsel, no. *il̦wasəl æn* (vestj.) ild, som varsler om ildebrand, se Kr. VI. 224. 304, jfr. forbrand.

ildvogn, no. = rgsm.; en ildvogn kommer kørende hver nat kl. 12 tre gange rundt om Sortehöj (Plovstr., Malt h.), Sgr. III. 38. 66.

ildvorn, to. *il̦worn* el.. *il̦wårə* (Hmr., vestj.) om dyr og mskr, hidsig, arrig, ondskabsfuld; „han blöw ilworrn“ el. „ilworre“, Blich. Bindst.

ildæg, no. *il̦ek æn* (Vens.) æggen på leen, inden den er sleben, når den kommer fra essen.

1. ile, uo.
il i̯l il̦ i̯l̦ (Andst);
il i̯l il̦ i̯l̦ (vestj.)
= rgsm.; skynde sig; jfr. htsk. eilen, holl. ijlen.

2. ile, uo.
il -ər -əð -əð (Hell. h.);
yl (Randers egn);
ijl ijlər ijlt ijlt (Vens., Thy);
il ilər ilət ilət (vestj.; Mors) —
1) om vejret: det er stille og lummert mod torden el. regn, solen stikker; *de ijlə såda'nt ida; de ijlər te ræn* (Vens.); *de ilər får æn bæjər æl* (Sall.), også: *æ suwəl ilər* (Thy); jfr. Aasen ela, trække op til iling; æl. — 2) *de ilər* (Holmslands kl.) blæser jævnt frisk, jfr. bramme, iler; se sv. ila, blæse hårdt el. køligt, Rietz.

iler, no. *ilər æn* (Holmsl. kl.) rask blæst; *vi fæk æn ilər å æ syðå'wst.*

ilhede, no. *ilhijəð æn* (vestj.) lummerhede.

iligegodt, bio. *ili'jgåt* (Agger) alligevel.

iligemåde, bio. *iliqəmåðə* (D.) = rgsm., fremmedord; *„walkomən hjèm!“* — *„tak ili'qmò!“* (Vens., glds.), nu dog alm. *i liqə mådə.*

iligeside, bio. *æ stow ili'jsij* el. *oli'jsij mæ' ham* (Agger) jævnsides med, side om side med.

iling, no. *iləŋ æn -ər* (D., vestj.; Søvind s., Agersk.); *ijləŋ i* best. *-i* (Vens.) — 1) lummerhedt vejr; *de ær i gruliq ijləŋ wi hòr ida'* (Vens.) stærk solvarme mell. regn og torden. — 2) vindpust, der på et enkelt sted kruser en blank havflade (Søvind s.). — 3) byge af regn el. hagl (D., vestj., Sønderj.); jfr. Aasen, eling; se 2. ile, æl; mol, skure; flyve-.

ilingvejr, no. *iləŋvær* (Agerskov) bygevejr.

ilival, ilivvel, bio. se alligevel.

ilke, uo. *elk -ər -ət* (D.), nf. *elk* (Mds. h.) — 1) *elk sæj iň o* (D.) = vælte sig ind på; *elk* el. *elc sæ ei* (Vens.). — 2) være udholdende i arbejde el. begæring; han „elker ved“, så kan man ikke blive ham kvit (Mds. h.). — 3) Mb. gnide, skure noget på overfladen så stærkt, at det er til skade. — Jfr. Rietz, ilka, langsomt røre, gynge, arbejde; se 1. egle.

ilkevorn, to. *elkwon* (Plougstrup) drillesyg; jfr. kretlet.

illing, no. se ælling.

ilter, to. *iltər* (Vejr., D.); *iltər* (Agger, Elsted); *ilcər* (Vens.) = rgsm.; *haj hò sònt ə ilcə sej* (Vens.) et hæftigt sind; *„ilcə sej jò secə wej“*, Grb. 230. 21, iltert sind gör sigtet vindt ɔ: gör, at man ikke træffer, *wej* for rimets skyld istedetfor *weňc.*

iltervorn, to. *ilterwårn* (Agger) = ilter.

iltog, no. *iltåq æn -tåqər* (vestj.); *ijltòq è* best. *-ə* flt. *-tòq* (Vens.) = rgsm., nyt ord.

ilyvvel, bio. se alligevel.

iløs, to. se idløs.

ilövler, bio. se alligevel.

im, steo. se I pers. steo.

imellem, fho. bio. bindeo. *imæ'l̦* (D., vestj., Agger); *imè'l̦* (Søvind s.);

imæ·l̥ el. *åmæ·l̥* (Vens.); *imè·l̥,* ubetonet *iməl* (Elsted s.); *æmæ·l̥* (Braderup, Agerskov); *amæ·l̥* (Ang.) — 1) fho. = rgsm.; *„bjæn stak uw imæl bjæn å maj“,* Grb. 87. 43; *go imèl bark å trè* (Søvind s.). — 2) bio., undertiden; *åmæ·l̥* (Bradr.), *o-* el. *åmæ·l̥* (Agersk.); *åməli·, eməli·, mæli·* (Ang.); i N. Jyll. synes der ingen forskel at göres på formerne som fho. og bio., og den opstillede forskel i Sønderj. er vist næppe at gennemføre; *hun hai jæn a· dæm, åmæ·l̥ beqə to i æ hus* (Hadersl.); *èngòn imè·l̥* (Søvind s.); *hwæm ska leq imæ·l̥?* (Agger) kan spörges, når tre skal ligge i samme seng; *de èr i fåskræ·kələ liə gåŋwæj, mè ka nap kom huks åmæ·l̥,* det er et forskrækkelig grimt føre, man kan knap komme fra hus til hus; *dè wa dèm eňc uən fèm krǫnər imæ·l̥* ved en handel; *dèr è dèm no imæ·l̥* ɔ: en uvillig stemning imellem dem; *haj jik ètər bròki imæ·l̥* (Vens.) gik engang imellem på grævlingejagt; *haň lå ek æ feŋər imæ·l̥* (Agger) ɔ: slog hårdt til. — 3) bindeo.: imens, *„maj pelt dèm èn smul mè swèbskawtə, imæl haj swepə òqən“,* Grb. 87. 44. — Jfr. Aasen imillom, isl. á milli, milli, her-.

imellemgodlag, se imidlergodlag.

imellem kakelovnen og væggen, no. *imæl æ kakəl o æ wæq* (Agger), glds. dans.

imellemstunder, bio. *imæ·lstuň* (D., Lindk.); *imæ·lstǫj* (Vens.); *imæ·lstǻň* (Mors, Agger); *imè·lstǫň* (Søvind s.) — engang imellem, stundum; *imælstǫj èr haj, som haj wa tåsi* (Vens.).

imellemtag, bio. *imæ·ltaq* (D.) imellemstunder, se tag.

imens, bindeo. *imæ·n* (Andst, D.); *imæ·n* el. *imæ·ns* (Vens.); *imæ·ns* (Søvind s.); *imjæ·ns* (Hell. h.) — 1) = rgsm., bindeo.; *a såw ham nåk, imæ·n han wå· hær* (vestj.); *ei, imæ·n dær æ nowej, hèlsən for do il* (Søvind s.); imen du da dem så visselig så, så du da ej . . ., Kr. I. 231. 8; i denne forb. bruges sikkert *law* el. *ilaw* tiere, derimod siges alm.: *han ræň, imæ·n han kuň* (D.) ɔ: han løb alt hvad han kunde; *æ löb, imæn* el. *mæn æ kuň, æ ku ili·wəl ek löb fræ· ham* (Agger); *hon jik, imè·ns a sa å skrèw* (Vens.). — 2) bio. *vi ğèr* (går) *ət lilə lår* (løb) *åp tè bojən, så ka dò blyw hejər imæ·ns; kowənən gik i markən å så imæ·ns måt bönən go å tårə dæm sjèl* (Søvind s.); se mens.

i mente, bio. *imæ·ňt* (D., vestj., Agger); *imin·t* (Elsted) — et udtryk fra tavleregning; tierne beholdes „in mente“, mens enerne nedskrives; 12 er f. eks. *tåw åp o jæn i mæňt* (vestj.), når en sum sammentælles, jfr. mental.

imidlerfortid, bio. imidlertid; så i— var denne her glarmester flyttet . . ., Kr. VIII. 193.

imidlergodlag, bio. *ime·ðləgolaw* el. *ime·ðgolaw,* Sgr. XII. 127 ned. (Lindeballe); *imæləgolaw* (Røgen) — imidlertid; formen fra Røgen bör vel tydes: imellemgodlag.

imidlergodtid, bio. imidlertid; „imi·rlergoti·, da de fek en så guh æhn“ . . . Yuelb. s. 13.

i mindre mon, bindeo. *i meňə mon* (Hovlbj. h.) såfremt, se mon 5.

i mindre taget, bindeo. *i miňər tawən* (Bj. h.) med mindre.

immelig, bio. *jemlə* (vestslesv., Ang.) höjligen, overmåde Mb., er vistn. en misforståelse af hemmelig (s. d.).

immer, bio. *emər* (Andst h.); *emə* (Sundv.) — om noget, der gentager sig, hedder det: *emər så kommər ət iğæ·n = emə så fis dæň gaməl* (Andst); *èn ska èmə la èn saw go lætlə* (Søvind s.); *emər o altir* (Agger); *haj gor emər å komə galt åstæ·* (Vens.); *de gik bååə skæw å liq, å de gik emər løstiq,* Kr. IX. 135. 361; ordet bruges kun sjælden; se linne to.; jfr. htsk. immer; mnt. immer, ummer, jummer osv., Sch. Lübb. under iomer; smstn. af io, je og mêr, mehr.

immeran, bio. *emeran* (Vens.) tit, jævnlig; *haj komər hèr e—.*

immergrön, no. *emərgrön de* (Agerskov) vedbende, hedera helix L.; vinca minor L. (Ang., alm.).

immerigjæld, no. *eməriğæl̥* (Gjedved) navn til langfingeren, se finger s. 290. 25.

imod, fho. bio. betonet: *imu·wəð,* ubetonet: *imo·ð* (D.); *imwò·* glds., el. *imò·* el. *imo·* el. *åmo·* (Vens.); *imoi* (Gjern h.); *mo·i* el. *imo·i* (Søvind s.); *imò·r, imò·* (Elsted); *i-* el. *æmo·r* el. *æmo·r* (Agersk.) — 1) = rgsm.); *a gek uð imu·wəð ham, kåm imu·wəð ham, do ska vær tråw imu·wəð ham; de skriər*

imo·ð æ œñ; de æ mæ gråw hårt imuwəð (D.); *æmo·r æ vær* (Agersk.) imod vinden; *imu·wəð æ bjærə* (Andst) om vejen: opad; *de ær æmo·r añt vær* ɔ: det er tegn til forandret vejr; *de· ær æmo·r nyt* (Agersk.) kan siges, når en person gör noget usædvanligt: det tyder på, at der vil ske noget nyt; *hwa mon de ær imo·wəð?* (vestj.) kan siges, når noget påfaldende sker; *a jik liq imò· ham, haj rèñc imò· mè* (Vens.); *„i de sam sètə kòli i brèjəŋ nir imwò håsboj, så haj treməlt“*, Grb. 56. 13; *han ær imo·i aj, som ast* (rumpe) *imoj østən viñ* (Vor h.) ɔ: tvær i sindet; *æ wel go imu·wəð ham* ɔ: gå ham imøde; *„æ höns skræbər, de ær imoð blæst!“ — „hwa wa ər, do så, de war imu·wəð?“ — „imoð blæst!“ så æ* (Agger); *de èr eŋən teŋ imò Còbənhawn*, om ting: det overgår alt; *a wel eñc få non saq jòr ham imo·; bön ka jan wæ niswis, de hòr a eñc no imò·* (Vens.) ɔ: det indrömmer jeg. — **2)** i en ejendommelig forbindelse og nok kun om tiden: *om æn støð imu·wəð, så komər han* ɔ: når en tid er gået, så kommer han; *om let imu·wəð*, om en lille tid (vestj.); *òm lèt imo·i, om trèj or imo·i* (Søvind s.) ɔ: om lidt, om tre år; se mode; jfr. Aasen imot, mot; hvor-, tvert-.

imodsom, bindeo. *imo·isòm* (Søvind s.); *imu·wəðsåm* (Agger) — i sammenligning med; *fålk æ kloq nò òm stòñə, i— di war i gaməl daw.*

imorgen, bio. jfr. ingen nød —, se morgen..

imued, fho. se imod.

imædt, tf. imålt; „dronning Margret hun suer (svor), te de skuld' blyw ham i·mæt igjæn“, Gr. Gl. d. M. III. 202. 2 (Ang.).

imøde, bio. manden gik imøde med hende, Kr. III. 20. 21 ɔ: gik hende imøde; se imod.

in, to. se egen.

inat, bio. se nat.

ind, bio. *eñ, iñ* (vestj., alm.) til stedet; *ej* (Vens.) — **1)** ind i et lukket rum, i stue, i skjul; *go iñ, læ mæ slep iñ! lok iñ!* (D.); *iñ i Has hærət*, men „ud“ i vesteregnen (Søvind s.); *a folc mè· ham ej, wi jik ej, wi jik ej i hukst* (Vens.). — **2)** fra overfladen el. fra udkanten indad; *dryw æn söm iñ* (D.). — **3)** fra kysten ind i landet; *iñ að æ lañ te ən* (D.). — **4)** til et mindre omfang: *de krømpər iñ* (D.). — **5)** ind i en vis kreds: *kom mæ· iñ i æ law, æ flåk* (D.). — **6)** ind under ens opsyn og rådighed; ind i bestilling: *kraw pæŋ iñ; sæt æn mañ iñ te ət* (D.). — **7)** i smsætn. med fho.: *sæjl iñ að* (D., Fanø) = ad de varme lande, om bestemmelse for skibe; *haj go såda·nt ej è åpå fèən* (Vens.), almindeligst dog: *ejètər* (Vens.); *iñatər* (D.); *ejètər* (Vens.) indefter, indad; *iñ o*, indpå; *iñve*, indved; *iñte* (D.) indtil; — i sammensætn. med participier har „ind“ tonen, således: *iñ·bjèrət, iñ·boən, i·ñtæjən* osv. — Jfr. Aasen isl. inn; htsk. ein; mht. în; rende, ride, tage; indre, inderst; her-, kjør-, oven-, ryk-.

ind-, sammensatte ord, som ikke findes, se under stamordet.

indagningstid, no. spøgende i udtrykket: det er i indagningstiden ɔ: når man spiser, Kr. Ordspr. s. 143.

indbesætning, no. *iñbesætnəŋ* el. *iñbesæt* (D.) møbler og sager i beboelseslejligheden, mods. udbesætning.

indbilde, uo. = rgsm.; *do skal eñc lè dè no ejbel* (Vens.) se bilde ind.

indbildning, no. *ejbeləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.); *haj èr i swæ kòl i hans ijn èjbeləŋ; ejbeləŋər èr wær en törəbeləŋər untaqən i ywn*, med spil på billing (s. d.).

indbildsk, to. *ejbelsk* el. *ejbelc* (Vens.) = rgsm., se storsindet.

indbinde, uo. = rgsm., om bogbinder-arbejde; *haj ejbejər hans bøqər sil; a hò fåt min bøqər ejbujən* (Vens.); se binde ind.

indbindelseshöjtid, no. *iñbiñəlshötə* (vestslesv.) festen, den dag, det sidste læs korn er kørt ind, se binde ind.

indbindelsesnadver, no. *iñbiñəlsəsnarər* (Agersk.) et festligt nadvermåltid den aften rugen er kørt ind.

indbindingstid, no. *iñbiñəŋstij* (D.); *ejbejəŋstij* (Vens.) — **1)** tid, hvor kornet køres ind (Vens.) — **2)** tid til om efteråret at sætte kreaturer på stald (D.); se binde ind.

indbindingsvejr, no. *iñbiñəŋsvæjr* (D.); *iñbiñəlsvær* (Agersk.) — **1)** vejr til at køre korn ind (Agersk., Andst). — **2)** vejr, hvori kreaturerne bindes ind på grund af kulde el. regn, og spøgende:

ondt vejr, hvori man holder sig inde (D.), se binde ind.

indbjærging, no. *iňbjærəŋ æn* (D.) — tiden, da hø og korn føres i hus; *dær wår æn gråw trawl, de wå jawn met i æ i—.*

indbjærgingstid, no. *iňbjærəŋstij* (vestj.) — 1) den årstid el. den tid, som passer til at köre avlen i hus. — 2) spøgende: spisetid (D.).

indbjærgingsvejr, no. *iňbjærəŋsvæjr* (vestj.) vejr til at køre hø el. korn hjem.

indbo, no. *ęjbow è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *di fløt å tu djæt ęjbow mè dèm;* spøgende: *hans ęjbow war eňc bæst* ɔ: han havde et ondt hjærte.

indbringe, uo. = rgsm.; *de arbec ęjbreŋər eňc stut* (Vens.), se bringe.

indbundet, tf. *eňbojən går te huwəsər* (Agger) ɔ: garn, som er farvet i striber, se afbundet.

indbyde, uo. *ęjbyj -ər -bø -bø* (Vens.) = rgsm.; *di hòr eňc ęjbø non å ås te dęj bal* (Vens.) indbudt.

indbydelse, no. *ęjbyjəls æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

indbyrdes, bio. = rgsm.; *di hòr ə ęjbyrdəs mæ hwæra·r,* er i forståelse; *dèr è sònt èn ęjbyrdəs splijc i de huks* (Vens.).

inddele, uo.
ęjdil -ər el. *-djælər, -dilt -dilt* (Vens.);
indiəl -diələ -djæl -djæl (Elsted);
= rgsm.; *haj ęjdilt hans mark i sæks òs jø* ɔ: seks skifter, se 2. gjøde 2.

inddige, uo. *ęjdej -ər -ə -dejə* (Vens.) rgsm.; *haj ęjdejər è støc jor te haw.*

inddrive, uo. *ęjdryw -drywər -dròw -dròwə* (Vens.) = rgsm.; *haj lèt i pråkəròtər ęjdryw pèŋən.*

1. -inde, no. afledningsendelse, hvorved betegnes kvindelige væsener, sj.; se gad-, ræv-; jfr. htsk. -in, Weig.

2. inde, bio. *iň* (vestj., alm.); *ęj* (Vens.) = rgsm.; inde i huset; *haj èr ęj, hòlər sè ęj* (Vens., alm.); *haj mat hòl hans huj ęj* (Vens.) ɔ: bide vreden i sig; jorden er „inde“ til korn, ligger „ud“ til græs; *æ jowər ær iň* ɔ: er besået; ... *ær uð* el. *leqər uð,* ligger i græs (Lønb., alm.); — *vær en,* have leg i boldspil, *vær ua,* ikke have leg (Åbenrå), også Ribe egn, alm.; — *leq iň* (D.) være soldat; smsætn. med forholdso.: *iň frå, iň i, iň o* (D.); i forb. med uo.: *bræň iň, fyq iň, luk iň* (Søvind, alm.); se ind.

indearbejde, no. *iňarbeð* (D.); *eňarbeð de* (Agger); *ęjarbec è* best. *-ə* (Vens.) — arbejde inden döre; *piqən è fèst te ęjarbec* (Vens.), skal altså ikke „gå ud“ ɔ: forrette arbejde i mark og eng.

indebalk, no. *eňbålk æn* (Hmr.) lavt skillerum inde i et hus.

indedøbe, uo. *ęjdøb -ər -dòbt -dòbt* (Vens.); *indøv* (Elsted) — hjemmedøbe; også Mors.

indefoder, no. *eňfur* (Mors); *æ øq ær æpå e—* ɔ: på foder i stalden.

indefrisk, to. *iňfresk* (vestslesv.) sund indvendig.

indefrossen, to. *ęjfròsən* (Vens.) = rgsm.

indegavn, no. *iňgawn de* (vestj.) indearbejde.

indeholde, uo. *ęjhòl -hòlər -hòlc -hòlc* (Vens.) = rgsm.; *hons ęjhòlər dęj flask?* fig. *a kaňc wæ, hons haj ęjhòlc* ɔ: hvad han tænkte.

indekjedel, no. *eňkijl æn* (Lild s.) et vandhul i strandkanten; *såm tiər ka dær stå æn plask wòň i stråň, di kalər əð æn eňkijl, å dæň ka såmtir wær så dyjb, te æn meňəsk ka druwn ij ən, isæ·r åm dær æ kweqsåň əpo boň o ən.*

indeklemme, uo. = rgsm.; *hukst leqər så ęjklèmt imæ·l gorən* (Vens.).

indekold, to. *iňkol* (D.) indvendig kold.

indekulde, no. *iňkul* (vestslesv.) følelse af indvendig kulde, som f. eks. en syg kan have.

indel, no. *iňər* (Rkb.); *iňələ et -r* (Brader.); *iňəl et -ər* (Agersk.) — 1) indvoldene af et slagtet dyr; *ta æ iňər å æn höwəð* (vestj.) udtage indvoldene, jfr. hovedmad; *de æ ve o væň æ iňər i·mue* ɔ: jeg er ved at kaste op, af vammelhed. — 2) Braderup, Agerskov = indmad af ko, svin, får. — 3) også det indvendige af noget, af en kage, en ost (vestj.), af agurker, Kr. V. 178; jfr. isl. innýfli, sv. inelfvor.

inde-leg, no. *iňleq* (østj.?); *inlijəq* (Elsted) — have i— ɔ: være inde, have leg i boldspil.

indelig, bio. *iňələ* (vestj.); *ęjlə* (Vens.); *eňələ* (Agger) — langt inde; *de*

seər så ęjlə, de a ka eňc no ə; også fig. *de komər eňc su ęjlə hos ham* ɔ: det gör ikke synderlig indtryk; *de è så ęjlə, de mè blywər òl̥ə kloq åpo ə* (Vens.); *de sejər eňələ, de jæn̥ skal ha å weð a ham* (Mors); *æ pæn̥ seðər iňələ ve· ham* (D.) ɔ: han vil ikke gerne ud med penge; *hans guwəhið sejə nöj eňələ* (Agger) ɔ: den viser sig sjælden; *wal, får iňələ* el. *iňəle nåk* (vestj.) altfor langt inde; *de lekər iňələ* (Bradr.) langt inde.

indelukke, uo.
iňlok -ər -ət -ət (vestj.);
ęjlok -ər -ə -ə (Vens.)
= rgsm., se seng.

indelukke, no. *iňlok æn* (Mors); *ęjlok è* (Vens.) = rgsm. (Vens.); en indhegnet mark (Mors).

indelukkelsesvejr, no. i tlm. *de ær iňlokəls væjr i daw* (Malt h.) vejr til at blive inde i, også vestslesv., jfr. indestandsvejr.

indelukket, tf. *haj bowr i i ęjlut gor* (Vens.) gård med fire sammenbyggede længer.

indemål, no. *iňmol æn* (Bryerup v. Brædstrup) målet „inde" i langbold.

inden, fho. bindeo. *iňən, iň* (D.,vestj.); *ęjən ęən iən in* (Vens.) — 1) fho.; *haj ma hòl̥ sè ęjən dør* (Vens.); *hun seðər iňən kærk* el. *kærkəsæð* (vestj.) om en barselkone: hun har endnu ikke holdt sin kirkegang; *iňən da* (Søvind s.) inden döre; *han kòmər il iň awtən* (Søvind s.), *il iňən!* (sts.) ikke för; *haň ku go eňən i fålk* (Agger) ɔ: han var god til at vinde folks fortrolighed. — 2) bio., *løs ęjən* (Vens.) læse indenad; *hukst è blòwən kalkə både får ęjən å får uən; hon è gåt klæj får ęjən no* (Vens.). — 3) bindeo. = rgsm.; *do må et go, iňən han komər* (D.); *mè ska hål̥ åp ęən skeňc ræwnər* (Vens.); *„iən Pjæ-Tål wa farə"*, Grb. 50. 147, *„di leňc eňc, in dè jèn å dèm lo døj"*, sts. 126. 10; *a vèl snak mæ dæ iňən du ğèə* (Søvind s.). — Jfr. Aasen, innan; for-, herindenfor.

indenad, bio. ɔ: i bogen; *ka do løs mæ dæň støk iňənað?* (D.), *eňənaj* (Agger); se uden, udenad.

indenadslektie, no. *iňənajslèjs æn* (Søvind s.) = rgsm., se udenads-.

indenbords, bio. i talemåderne: *han vel jæn̥ iňənbors* (Agersk.) han vil gerne i strid med en; *haj hòr sònt nuə ęjbos* (Vens.) han har noget, som han ej rykker ud med.

indenbusk, bio. i følgende tlm.: *di hær ət i·ňənbosk mæ æna·n,* ɔ: er i hemmelig forståelse indbyrdes; *di ær i— go væn̥,* indbyrdes; *æ tror, do vet mæ i—,* i strid med mig (Bradr.).

indendöre, bio. inde i huset; *de ær æn døqtiq piq iňəndar* (vestj.) ɔ: til husgerning.

indendörsbestilling, no. *ęjəndasbesteləŋ æn -ər* (Vens.) arbejde, som foretages indendöre, f. eks. kvindearbejde; se indegavn.

indendörs besætning, no. *iňəndars bəsætnəŋ* (Mors) bohave i stuerne.

indendörsgavn, no. *iňəndarsgawn de* (vestj.) = indegavn.

indendörs pige, no. *iňəndars piq æn* (Mors) kokke- og stuepige.

inden-en-sindens-tid, bindeo. *iňənənsi·ňənstij* (D., glds.) = inden.

indenens-tid, bio. *ęjənəňstic* el. *ęjnənstic* el. *ęnənstic* (Vens.) inden; „haj vild snak mæ mæ ejenensti haj dyj", To Nov. s. 20; „de wår intj sue lænng, ejenensti haj fåmæ·rke, de . . ., sts. s. 8; *no skat do go, ęjənənstic de wo rænt awtən* (Vens.).

indenfor, bio. *ęjənfår* (Vens.) = rgsm.; *kom eňən fuwər* (Agger); *vær så guwə o go iňənfår o sæt dæj nijər o tæj di træsk o bið o!* (D.) spøgende indbydelse til at komme nærmere; *wæ så gu å kom mè ęjən får!* (Vens.), tiest: *ęjənte; haj sa ęjən få bowr* (Vens.) ɔ: ved bordets inderside.

indenfra, bio. *iňənfrå* (D.) = rgsm.; se her-.

indenhug, bio. se hug 2.

indeni, fho. *iňəni* (D.) = rgsm.; *de leqər iňəni,* men: *iňəni æ skof* (D.); *hò do sit cèrkən ęjən i?* (Vens.); *haň hår ər eňən i· sæ lisom Justəs huň* (Agger) spottende om den, der ikke vil komme frem med sin visdom.

indenlands, to. *iňənlaňs* (D.); *ęjənlaĵs* (Vens.) = rgsm.); *iňənlaňs wår* (D.); indenlandske varer.

indenom, bio. *iňənom* (D.) = rgsm.; *haj gor ęjənom å låpər* (Vens.) går indenom og lukker op; danse *eňənåm* (Lild s.) ɔ: til venstre om sig selv men

til höjre på gulvet; jfr. avet, forkert, ret om.

indenoms-lejlighed, no. *iṅənoms læjliqhijəð* (vestj.) rummene indenfor stuehusets og udhusenes mure.

inden-onde, no. i tlm.: *do æ nåk syq a eṅənuwn* (Agger) ɔ: ondskab; se ond.

indenpå, bio. *de heŋə nåk ęjən åpå·* (Vens.) ɔ: på den indvendige side.

indenskinds, to. indvortes (Sundeved) Mb.

indenskjærelse, no. *eṅənskiərəls æn* (Lild s.); *eṅənskærəls* (Agger); *eṅəskærəls* (Mors, Thy) — smertefuld diarrhé; jfr. rendeskid.

indensogns, to. *iṅənsåwns* (D.) = rgsm.; *æn iṅənsåwns maṅ*, en mand fra sognet.

indentil, bio. fho. *iṅənte* (D.); *eṅənte* (Agger) — 1) indenfor; „*Pir å dèna·n kòl, dè cyr, wil eənte*“, Grb. 18. 15, P. og den anden karl, der kørte, vilde indenfor; *a hålə mæ ęənte* (Vens.) ɔ: inde. — 2) fho., „*di sat ęnte los å lok*“, Grb. 184. 25, de sad indenfor lås og lukke; „*di go no ęnte dön*“, s. 53. 211, indenfor dören.

indenvægs, bio. *iṅveks* el. *iṅənveks* (Valsb.) indvendig; indenvægs? se indervæg.

indenværsvejr, no. *iṅənværsvæjr* (D.) vejr til at være inde i, ɔ: ondt vejr; jfr. indelukkelses-, indestandsvejr.

inder, no. se indel.

inderbukser, no. *iṅəbòwsə* (Søvind s.); *iṇəbòwsə* (Elsted s.); *eṅəbåwsər* (Agger) = underbukser; „han sar i hans hwi innebouse å wa nøs ve å sto åp“, Yuelb. s. 62; *a ka il løw å go ujən iṅəbòwsə* (Søvind s.) jeg kan ikke holde ud at gå uden underbukser.

inderdör, no. *eṅədar æn* (Mors) dör inde i huset, mods. *uðərdar* (D.); „*dèj dòr, de wa få rèwəstòwən, è no edòr i Jæsmark cerk*“, Grb. 194. 162.

inderforgrinnet, to. med indvendig latter; „a ku si, de wa no morsomt, han gik å bår åpå, for han kløđ sæ så inderfogrindt, i sien, Jyd. I. 45. 1.

inderfrakke, no. *eṅəfrak æn* (Agger) underfrakke.

inderklæder, no. *iṅərklæər* flt. (vestslesv.); *eṅəklæjər* flt. (Agger) — undertöj, klæder, man bærer under overtöjet, se Kr. Almuel. V. 136. 370.

inderkjole, no. *eṅəkòwl æn -ər* (Mors); *iṅərkåwl æn* (D.); *iṅərkuəl æn* (vestslesv.) — frakke indenfor yderkjolen.

inderknogle, no. *eṅəknoqəl æn -qlər* (Mors) den indre knogle i ankelen på benet.

inderlig, bio. *ęjələ* el. mest *endəli* (Vens.) = rgsm.; *haj blòw så møj endəli gal we å hør de*.

inderlomme, no. *iṅərlom æn -ər* (D., vestslesv.) lomme, indenfor kjolen f. eks.

inderpisel, no. *iṅəpisəl* (Bradr.) i udtr.: *iṅəpisəl kamər*, kammeret indenfor piselen (s. d.); se kleve, stuekammer.

inderpus, no. *iṅərpus de* (vestj.; Mors); *eṅəpus* (Agger); *eṅərpusəŋ de* (Thy) — foder, det indvendige, udstopningen af kasket, hat, frakke osv.; *æ eṅəpus å æn luw, æn frak* (Agger).

inderrevle, no. *æ iṅərræwl* (Thy) den revle i havet, der er nærmest havstokken.

inderside, no. *iṅərsij æn* (D.); *iṅsi æn* (Søvind s.) — modsat uderside; „*haj trak dèm åpå èn snòr å haŋ dèm åpå esij å hans còwəlskò*“, Grb. 196. 5.

inderskjorte, no. *iṅərskort æn* (vestslesv.) skjorten, som bæres under *æ fårmak*, se formet.

inderst, to. *iṅəst* (Søvind s.); *ęjəst* (Vens.); *eṅəst* (Agger) = rgsm., længst inde, superlativ form af ind (s. d.); *dæṅ næjst eṅəst to* (Lild s.); „*haj lo eəst i sèŋən*“, Grb. 213. 11; *iṅəst iṅ* (Søvind s.); *de leqər i dæṅ iṅərst faq, iṅərst i æ skof* (D.); *de, dè leqər ęjəst åpå hjatə, leqər uəst åpå tåŋən; de ęjəst* (i et mske) *ka mè eṅc sic* (Vens.); se indest; aller-.

inderstav, no. *eṅərstaw* (Lild s.) fristed i leg „inde“; se uderstav.

inderstue, no. *enəstòw æn* (Djursl.) storstue, se pisel, stue.

indertröje, no. *eṅətröj æn* (Agger); *iṇətråi* (Elsted s.) — undertröje.

indervæg, no. *iṅvek æn* (Sundev.) = rgsm.; må tydes: inde-væg.

indesluttet, tf. *ęjslutə* (Vens.) = rgsm.).

indest, no. *eṅstər æn -ər* (Bradr.); *eṅstər æn -ər* (Rkb.); *eṅəst æn -ər* (Thy) — 1) indsidder (s. d.); *il ær æn gowə*

iñəst, mæn æn slem öwəst (vestj.) ordspr. — 2) *et iñəst* (Malt, Slesv.) et jordløst hus, jfr. kodner, hyreindest; se inderst, om samme ord?

indestandsvejr, no. *ęjstąjswęr è* best. *-ə* (Vens.) ondt vejr, i hvilket man må holde sig inde; *de èr hil e— idæ, de è gât, mè skal eñc ètə jormorən i de hæ wer;* jfr. indelukkelsesvejr, indenværsvejr, indevejr, overkast, rendefog.

indestå, uo.
iñsto (D.);
ęjsto -r, -stu el. *-stow, stoə* (Vens.) — rgsm.; *„hąj tebø å skel dem we òl ròtər å muws, hwes di ku ęjsto, dè war en lęjwòrm åpå øən“*, Grb. 137. 7.

indetændt, tf. i tlm., *æ lys æ iñtæñ,* el. *de war ve dæñ ti æ lys blöw iñtæñ* (vestj.) da lyset blev tændt i stuerne.

indeve, no. *iñvę* (D.; Valsb.) = *iñværk* (D.) indvendig smærte, kardialgi.

indevejr, no. *iñvær et* (vestslesv.) — 1) vindtrykket inde i huset i stormvejr; *æ iñvær ka jo snar skel et hus ar,* derfor lukkes der på taget luger op på indersiden. — 2) fig., skændsmål: *dær blöw da et gråw iñvær.*

indevind, no. *iñviñ* (Malt) trækvind inden döre.

indfald, no. *iñfål æn* (D.); *ęjfal è* best. *-falc* (Vens.); *eñfal æn* (Agger) = rgsm.; *„hąj for ęjfal lisom gamǝl weq for ufal“*, Grb. 232. 49; *do hå eñfal lisəm fatə mañs veqi hå urfal,* Kr. IX. 245. 20, ordspil, også vestj.

indfaldelig, to. *iñfåləlǝ* (Valsbøl) lunefuld, som har mange indfald; i tlm. *han ær i— lisom gaməl hus,* jfr. indfald.

indfalden, to. = rgsm.; *hans cæbər è så ęjfalən* (Vens.).

indfinde, uo. = rgsm.; i D. nok kun i en enkelt forb.: *mon han et snår vel læ si iñfiñ?* ɔ: indfinde sig; „de uonheld mått a no indfind mæ i“, And. Fiskeri, det vanheld måtte jeg nu finde mig i; *hąj ęjfęjər* (el. *-fęjər*) *sè nåk, nœ wi ska ha øn* (middagsmad) (Vens.).

indflette, uo. *ęjflèt -ər -ə -ə* (Vens.) indblande; *hon ęjflètə mè i het swulər å het skit.*

indflydt, to. *enflåt* (Djursl.) omflydt af vand.

indfri, uo. *ęjfric -ər -frijə -frijə* (Vens.) = rgsm.; *hąj ęjfrijə òbləgasiu·wnən.*

indfærdig, to. *iñfarə* (D.) færdig til at gå ind fra arbejde ude.

indfæstning, no. *ęjfèjstəŋ* el. *-fèstəŋ i* best. *-i* (Vens.) = rgsm., betaling, som erlægges ved overtagelse af en fæstegård; *„stakəli ha en pèŋ te ęjfèjstəŋi“*, Grb. 66. 27.

indføddet, to. *ęjfætə* (Vens.) som vender tæerne indad, mods. fransk.

indfødt, to. *ęjføj* (Vens.) = rgsm.; *iñföj hœr i æ byj* (D.); *„prèjstkwòn, èn ęjføj cèbihawnər“*, Grb. 36. 6.

indføre, uo. nf. nt. ft. *ęjfør,* tf. *ęjfør* (Vens.) = rgsm.; *di ęjfør så månə nyc skekər.*

indgang, no. *ęjgåŋ i* best. *-gâŋi* (Vens.); *iñgåŋ æn* (vestj.); *iñgòŋ æn* (Søvind s.) — 1) = rgsm. — 2) et gilde, se igang.

indgangsbrændevin, no. i tlm. *gi iñgòŋsbræñvin* (Vor h.) ɔ: give brændevin til igang (s. d.).

indgangsdör, no. *iñgåŋsdar æn* (D.) = rgsm.

indgangsgilde, no. *iñgòŋsgil et* (Bj. h.) = igangsgilde (s. d.); spottende: *do wa nåk te eñgaŋsgil* (Mds.) om den, som aftenen för kommer til gildeshuset og får maden at smage.

indgangspenge, no. = entré, betaling for adgang; *wi skal ji tyw ørər i ęjgåŋspèŋ.*

indgintet, to. *iñgiñtət* el. *iñgiltət* (D.) kun i tlm. *i— i æ lyw,* om køer, heste: smal, tynd, se stro; jfr. ginte.

indgroet, tf. = rgsm.; *de è ęjgrowə we ham* (Vens.); el. . . . *så ęjgrowən i mòqən, de di ka hwicən sic ə hè løc ə* (smsts.).

indgået, to. i tlm. *i iñgon uq* (Rkb.) den uge, som man er gået ind i, jfr. indkommende.

indhalende, to. *iñhålən* (D.); *iñhalən* (vestsl.) — begærlig, se 1. hale uo.

indhav, no. *eñhaw æn* (Agger) en vandsamling ved Vesterhavet efter höjt hav, skåret fra ved en sand- el. grusrevle.

indhegne, uo. *ęjhèn -ər -hènt* (Vens.); *iñhæjn -ər -hæjñ -hæjn* (D.) = rgsm.; no. *ęjhènəŋ i* (Vens.).

indhold, no. *iñhål æn* (D., Søvind s.); *ęjhòl è* best. *-c* (Vens.) = rgsm.

indholdt, tf. *ęjhòlc* (Vens.) forsynet med; *di èr eňc så mø ęjhòlc mæ pèŋ åpå de stè*, de er ikke vel forsynede med penge; *wi skal ha òs no twest, wi èr eňc så mø ęjhòlc mæ lent* (linned).

indhug, no. *ęjhoq è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *hąj jor è wældi ęjhoq i grò·-fat;* uo. *ęjhoq* (Vens.).

indhus, no. *iňhus* el. *eňhus et -hus* (Agersk., vestslesv., Brader., Seem, D.) — bygningen, hvori familien bor, i mods. til udhusene; jfr. råling, sals.

indhylle, uo. *ęjhøl -ər, -hølc* el. *-hølt, -hølc* el. *-hølt* (Vens.) = rgsm.

indhærpe, uo. *iňhærp -ər -ət* (D.) *di blywər så iňhærpət į ət* ɔ: det bliver pryglet ind i dem.

indhøste, uo. *ęjhòst -ər -ə -ə* (Vens.); *iňhøst* (Valsb.) — blive færdig med høsten; *di ho iňhyəstə* (Ang.); *fo iň-* el. *iňhøst* (Søvind s.) blive færdig med høsten; også billedl. *æ hær myə fårkøləŋ iňhøstə* (Valsb.).

indhøstet, tf. *ęjhòstə* (Vens.) = rgsm., ɔ: fået det høstede korn bragt i hus.

indhøst nadver, no. *ęjhòst natər* (Vens.) festligt nadvermåltid den aften, da det sidste korn er indkørt; se opskjær.

indigo, no. se engelsk blå.

indisk balsam, no. balsam Peruvianum (P.)

indkalde, uo. *iňkål* (vestj.) indkalde for retten, stævne; *hon lèt ham ęjkal å wil ha he lön* (Vens.); også: *han ær iňkalt te tjænəst* (D.) ɔ: soldat.

indkaldelse, no. *iňkaləls æn* (D.); *ęjkaləls æn* best. *-ən* (Vens.) — stævning; „hun rent wal saitens ætter en inkallels“, Blich. Bindst.

indkassere, uo. = rgsm.; *hąj ęj-kasijr månə pèŋ* (Vens., alm.).

indkast, no. *ęjkåst è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) en indelukket, ved gærde el. grøft hegnet mark; tf. *iňkåst* (D.); *ęjkåst wèj* (Vens.), *inkåst vèj* (Elsted) vej med grøfter på begge sider; se kaste ind.

indkjøb, no. *iňkyjəf æn* (D.); *ęj-cyb è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; deraf *ęjcòbsprijs èn* (Vens.).

indkjørsel, no. *iňkòsəl æn* (Søvind s.); *ęjcòsəl æn* best. *-ən* (Vens.) — port el. vej, ad hvilken man kører ind.

indkneben, to. *iňknevən* (vestj.); *in-knèvən* (Elsted); *ęjknèbə* el. *-n* (Vens.) — knebent: *vi buwər gråw i—* (vestj.); *hon è så ęjknèbə* (Vens.) indsnört om livet.

indkom, no. man siger: noget er af i— ɔ: godt og forsvarligt, så intet er at udsætte derpå (Randers), Mb.

inkommen, to. *æn eňkomən jæn* (Mors) en indkommen, en fremmed, der er kommen til øen.

indkommende, to. i tlm. *i iň-komən uq* (D.) den uge, man går ind i, se indgået.

indkomst, no. *iňkomstər* flt. (D.); *ęjkomst èn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., men kun flt. (D.); deraf *ęjkomst-skat i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.).

indkrinset, tf. *iňkreňsət* (Malt) indesluttet som af en kreds, f. eks. ved hegn.

indkrympe, uo. nf. *iňkrømp* tf. *iň-krømpət* (D.) om vadmel el. andet töj, som krymper ind.

indkvartere, uo. = rgsm.; *sòldą·tərn èr ęjkotijr hes å hær* (Vens.); deraf *ęj-koti·rəŋ (!) i* (Vens.); *inkutijərəŋ* (Elsted).

indlade, uo. *iňlåð sæj o* (D.) = rgsm.

indlagt, tf. *ęjlo* (Vens.) igået, i forståelse med; *„hąj wa så ęjlo mè dè gaməl kòl“*, Grb. 204. 38, han var så igået med djævelen.

indlove, uo. *eňlòw* (Mors) indgå ved løfte.

indlæg, no. [*inleq et*] (Randers) fortjeneste, erhverv.

indløse, uo. *ęjløs -løsər -løst -løst* (Vens.) = rgsm.; *hąj ęjløst di høər* (høveder), *dè wa tò i huks å nòboi.*

indmad, no. *iňmað* (Rkb.); *ęjma è* (Vens.) — 1) blod, hoved, lunger, hjærte, nyrer, fødder, tarme af et slagtet dyr, alt, hvad der bruges til mad; *wi fèk feŋkər å ęjmaə* (Vens.), se indel. — 2) det indvendige fyld, f. eks. i hat, kasket (D.); jfr. inderpus.

indmark, no. *iňmark æn* (Vejr.); *eňmark æn* (Mors) — marken hjemme ved byen, gården, mods. udmark; *ęj-marksjor* (Vens.): 1) jorden nærmest gården; 2) den del af jordlodden, som er „inde“ ɔ: bruges til korn (Mors), Mb., jfr. alsæd, brødejord, toft.

indmelde, uo. *ęjmel -ər -c -melc* (Vens.) = rgsm.; *dèr è ęjmelc månər åpå höjskwòl te weňcən.*

indmundet, to. *eňmoňəð* (Lild s.);

eňmonə (Agger); *ęjmoňc* el. *-muňc* (Vens.) — som har en mund, der ligger dybt inde, tandløs; *dæj, dèr æ ęjmuňc, èr eňc gu å cøs* (Vens.).

indmure, uo. *iňmur* (D., vestj.) = rgsm.; sagn om indmurede msker, Thiele I. 319, II. 147, Sgr. I. 53. 313, Kr. III. 177. 248, 184. 254, VIII. 150. 268, Gr. Gl. d. M. I. 143. 174, III. 108. 29, jfr. Wigstr. I. 162. 208; kvinde indmuret til straf for ukyskhed, Sgr. 139. 459, X. 88. 226, Thiele I. 294, II. 150, Gr. Gl. d. M. I. 156. 206, II. 67; en jomfru, fordi hun fødte hundehvalpe, Sgr. II. 198. 781, jfr. Thiele I. 239. 275 om en nonne; i æventyret indmures dronningen, fordi hun beskyldes for at have dræbt sine börn, J.K. Ævent. I. s. 67; jfr. Grimm, D. S. nr. 318. 529; som straf for tyveri, Kr. VIII. 214. 366, J.K. 303. 3, jfr. Kuhn N.S. 77. 78, 135. 157; for trolddom, Thiele I. 199, måske offer, se levende; jfr. Wigstr. I. 178, II. 142 (heks); gl. dsk. indmure = fængsle, se Kalkar; folketroen har sagtens fået en stor del af sine fortællinger om indmurede msker, da ordets ældre betydning var glemt; smlignes kan endnu P. Bjerge, Aarbog II. 17, Grimm, K. M. nr. 76, Grimm Myth.[2] 1135, R.A. 694. 11, Liebr. Volksk. 284 flg., Panzer II. 254, Aubrey Remains s. 20. 122. 218, Andree Parall. I. 18, Urquell. II. 190, IV. 98; i ævent. Gr. Gl. d. M. II. 157, Arne s. 56; jfr. Asbj. II. 120, Magyar T. 118. 238. 376.

indpartere, no. *ęjpatijr* (Vens.) indbringe som lod, del, part; *de èr eňc nuə, dè ka ęjpatijr stuət; dè trowə haj, de haj skul ha ęjpatijr sè i gromə hòbən,* der mente han, han skulde have fortjent sig en hel mængde.

indpas, no. *ęjpas è* (Vens.) i udtr. *fo iňpas ve* (D., vestslesv.) få hyppig adgang til, indflydelse hos; *do skal eňc lè sǫn no skit få ęjpas we· dè* (Vens.).

indpige, no. *iňpiq æn -piqər* (Vejr.); *iňpik æn -pikə* (Bradr.) — pige, som gör indearbejde, mods. udpige.

indpirke, uo. tf. *de æ så iňperkət* (D.) indkrympet.

indprente, to. *iňprœňtət* tf. (D.); *ęjprèňc -ər -ə -ə* (Vens.) = rgsm.; *fo ət iňprœňtət* (D.); *mè ka eňc ęjprèňc bön gåt nåk å wœ lyji* (Vens.).

indre, to. = rgsm.; *o æ iňər sij* (D.); *dœň iňə si* (Søvind s.); *dè ęjə sij è pœnər ęj dè uəst* (Vens.); se ind.

indre mission, no. = rgsm.; et kirkeligt parti; *endrə misio·n hòlə mè i skòwi* (Vens.); deraf to. *hon è så endrəmisjo·nsk* el. *-misjon* (Vens.) fanatisk, et hængehoved.

indretning, no. *iňrætnəŋ æn -ər* (vestj.); *iň-* el. *iňrætnəŋ æn -ə* (Søvind s.); *ęjrètnəŋ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; også omtr. = anstalt 2.

indrette, uo.
iňrèt -ə iňrèt -iňrèt (Søvind s.);
ft. tf. *-ət* (Elsted);
iňræt -ər -ət -ət (vestj.);
ęjrèt -ər -ə -ə (Vens.)
= rgsm.; *de è så gåt ęjrètə bådə uw å ęj* (Vens.).

indrinket, tf. i udtr. som: *fo si nijəs iňreŋkət* (D.) få en svær irettesættelse for næsvished, se rinke.

indrykke, uo. *ęjrøk -ər -røt -røt* (Vens.) = rgsm.; *kwòn lèt he majs døj ęjrøk i awi·csən.*

indrøgte, uo. *ęjrøc* (Vens.); *de æ ve æ tij, vi ska ha iňröjt* (vestj.) fodret kreaturerne sidste gang om aftenen, give sidste gift.

indrömme, uo.
iňröm -ər -ət (D.);
ęjrøm -ər -t -rømt (Vens.)
= rgsm.

indsamle, uo. *ęjsaməl -samlər -saməlt -saməlt* (Vens.) = rgsm.

indse, uo.
iňsi -ə -sǫ -sit (Søvind s.);
ęjsic -ər -sǫ -sit (Vens.)
= rgsm.

indseende, to. *iňseəň* (vestslesv.) gerrig; *hun æ så möj gråw iň-.*

indsejling, no. *ęjsæjləŋ i* (Vens.) = rgsm.

indsende, uo. *ęjsèj -ər -sèňc -sèňc* (Vens.) = rgsm.; *haj hòr ęjsèňc è støc te awi·csən.*

indsidder, no. *iňsejər æn -ər* (Vejr., Mors); *ęjseər* el. *-siər i* best. *-i* flt. *-seər* el. *-siər* (Vens.); *iňseðər æn -ər* (D.) en mand, som sidder tilleje, til forskel fra husmand, gårdmand, se indest; jfr. mnt. insate, insete (inste), Sch. Lübb.; se husende.

indsigelse, no. *ęjsæjəls* el. *ęjsiqəls æn* best. *-ən* (Vens.); *iňsæjəls æn* (D.)

= rgsm.; *„dè blòw jor ęjsæjəls dær imò“*, Grb. 172. 11.

indsigt, no. *ịn̈səqtər* flt. (D.); *ęjseqt æn* (Vens.) — 1) = rgsm., men flt. (D.). — 2) lyst til, interesse for; *sic te dræŋi, hạj hòlə sè te spelmạj, de æ nụə, hạj hòr ęjseqt i* (Vens.) ɔ: han har lyst til.

indskjærpe, uo. *ęjskærp -ər -ə -ə* (Vens.) — rgsm.; *hạj ęjskærpə mè, de a skul pas åpå· å wæ fåseqti.*

indskrift, no. *ịn̈skröwt æn* (D.) = rgsm., på en gravsten, f. eks.

indskrive, uo. *ęjskryw -skrywər -skròw -skròwə* (Vens.) = rgsm.; *piqən blòw ęjskròwə i skwòl igo·r;* deraf no. *ęjskrywnəŋ i* best. *-i* (Vens.).

indskrænket, tf. = rgsm.; *hạj è nọ ęjskrèŋkə* (Vens.).

indskud, no. *ịn̈skåð æn* (D.); *ęjskò è* best. *-ə* (Vens.); *en̈skåð æn* (Agger); *ịn̈skåj et* (Søvind s.) — 1) et stykke horn, som et cigarrør, hvori kridtpibernes itubrudte rør i gl. dage blev indstukket, for at kunne bruges (vestj.). — 2) *gyjər, bətål æn ịn̈skåð* = rgsm.; *hạj bətal tow krọnər i ęjskò* (Vens.).

indskyde, uo. *ęjskụ -skụər -skò -skòt* (Vens.) = rgsm.; *hạj skal ęjskụ tic ørər om måntə.*

indslag, no. *ịn̈slaw* [*et*] (vestslesv.) [en krumning af en å ind i en mark].

indslagen, to. *ịn̈slawən* (D.) indfalden, mager, om msker og dyr; *i— i æ lyw.*

indslægtet, to. *ịn̈slæjtət* = indsvogret.

indstikker, no. *ịn̈stekər æn -ər* (Malt h.) en spytslikker; person, som gör sig lækker for at opnå noget.

indstille, uo. *ęjstel -ər -t -t* (Vens.) = rgsm.; *sòwnrọə ęjstelt trej te å wæ skwòlmèstər;* deraf no. *ęjsteləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.).

indstænge, uo. *ęjstèj -ər -stèn̈c -stèn̈c* (Vens.) = rgsm.; *hạj hòr ęjstèn̈c hönsən; hạj hò fåt hans mark ęjstèn̈c.*

indsvogret, to. *di æ så ịn̈swawrəð* (vestj.) om folkene i en by, der har giftet sig indbyrdes, så de er næsten én familie; se indslægtet.

indsyg, to. *ịn̈syk* (D.) indvendig syg, jfr. hjærtesyg.

indsætte, uo. *ęjsèt -ər -sat -sat* (Vens.) = rgsm.; *prèsti blòw ęjsat sist søndạ;* deraf no. *ęjsètəls æn* (Vens.).

indsætter, no. en slags tækkemand, der modtager de lange tangknipper, som kvinderne danner og rækker op på taget med høtyve, og befæster dem til lægterne; Mb., se Bing om Læsø s. 60 flg.

indsömme, uo. *ịn̈söm -ər -ət* (D.); tf. *ịn̈sömt,* om en væg: udfuget; jfr. fuge.

indsömning, no. *insömnəŋ æn* (Lindknud) udfugning af en mur.

indtage, uo. *ęjta -tòr -tu -tọ* (Vens.) = rgsm.; *de èr èn gròw bre plas, do ęjtòr dær.*

indtil, bindeo. *ịn̈te* (D.); *ęjte* (Vens.) — rgsm.; *do ka leq dè å sọw, ęjte a tòlər o·m* el. *ęjte wijər* (Vens.); se hid-.

indtryk, no. *ịn̈trøk æn* (D.); *ęjtrøk è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *de ğor æn gråw ịn̈trøk o ål fålk; de gạ æn sær ịn̈—, law a hør ət.*

indtræffe, uo. *ęjtrèf -trèfər -traf -trofən* (Vens.) = rgsm.; *a kọmə bəstèmt, dèsom hæls en̈c dèr ęjtrèfə no apå·rtə.*

indtægt, no. *ịn̈tæjt et, æn -ər* (Agerskov; Angel); *ęjtæc* el. *ęjtæqt æn -ər* (Vens.); *ịn̈tèjt en -ə* (Søvind s.); itk. (Tåning); *ịntèjt et* (Elsted s.); *en̈teqt æn -ər* (S. Hald) — 1) det stykke af marken, som er taget ind til korn, el. til en enkelt kornsort; itk. (Agersk.). — 2) *intèqt æn* (Elsted), penge-indtægt; fk. (Agerskov).

indtændt, bio. i udtr. som: *hon è så ęjtèn̈c ari, gal, ụj* (Vens.) ɔ: overmåde.

indtømmer, no. *en̈temər de* (Agger) indvendigt tømmer på skib.

indvamset, to. *ịn̈vamsət* (Agersk.) indhyllet i klæder, se vamse.

indvarsle, uo. *ịn̈wasəl* ft. *-wasəl* (vestj.); *ęjwåsəl -ər -t -t* (Vens.) — indkalde for retten, til et møde.

indvende, uo. *ęjwèj -ər -wèn̈c -wèn̈c* (Vens.) = rgsm.; *hạj hòr òltə så mọ å ęjwèj.*

indvendig, to. *ęjwèndi* (Vens.); *ịn̈vændi* (Søvind s.) = rgsm.; *hạj họr ə en̈c gåt ęjwèndi* (Vens.) ɔ: er forknyt.

indvending, no. *ịn̈væn̈əŋər* flt. (D.); *ęjwèjəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *dèj ęjwèjəŋ hòr en̈c stụt å sæj* (Vens.).

indvie, uo. *ęjwic* el. *-wij -ər -wijə, -wicə* el. *-wijə* (Vens.) = rgsm.; *skwòl blòw ęjwijə;* deraf no. *ęjwijəls æn* (Vens.).

indvikle, uo. *ęjwekəl -ər -t -t* (Vens.)

= rgsm.; *haj è blòwən ęjwekəlt i saqən; de è så ęjwekəlt, de mè ka hòtə eñc fęj no relihjæ ic ə.*

indviks, to. se indenvægs.

indvold, no. *iñwòl æn* (Søvind s.); *ęjwol æn -ər* (Vens.); *iñwol* flt. (D.); *iñvol* flt. (Agersk.); *iñvol et* (Bradr.) = rgsm.; *ęjwòlən slèbt ètər ham, de so lit uk* (Vens.); også kan høres: *dær æ guwə iñwol i æ kuwən* (D.) ɔ: kærnen er melrig, se indel, indmad.

indvortes, to. bio. *ęjwòrtəs* (Vens.) = rgsm.; *hon èr e— syq, hòr ə eñc gåt e—, lijər å èn e— sygdom.*

indvælte, uo. *ęjwælc -ər -ə -ə* (Vens.) vælte sig ind; *haj ęjwælcər sè åpå òl dèm, haj komə te*.

indvælter, no. *ęjwælcər i* (Vens.) kæleord til et lille barn, der hænger sig i moderen for at få die; *hons è de får i betə ęjwælcər, dæ komər?*

indværk, no. *ęjwèrk è* best. *-ə* (Vens.) indvendig mekanisme; *dèr èr è gåt e— i dèj klåk; de ka wæ de sam, få nær ęjwèrkə è skit, så è dèr eñc no å jòr.*

indædt, bio. i tlm. *han ær så iñæt gal o mæ* (vestj.) om et mske, som har bidt sig fast i sin vrede.

-ine, alm. afledningsendelse, hvorved kvindenavne dannes af mandsnavne, f. eks. Hansine, Nielsine, Sörine, Thomasine osv.; jfr. Aasens Navnebog s. 95—96; se Sine.

influenza, no. en forkølelsessygdom, *æ flusyqəñ* (D.); best. *flywsyqdomən* (Vens.); *æ floræ·nsə* (Askov); *flywjæns* (Århusegn), jfr. „jomfru Jensen“, navnet for samme sygdom i København.

-ing. — 1) afledningsendelse, som betegner egn, landskab, by, hvorfra en person kommer; Sundeved: *Awnbøləŋ* flt. *-ə* (Avnbøl); *Broflaŋ* (Brobøl, udt. *Brofəl*), *Nøflaŋ* (Nybøl, udt. *Nøfəl*), *Tombøləŋ* (Tombøl), og mange flere, bruges vistnok mest i flt.; Braderup: *Nibləŋər* flt. (Nibøl); *Tøñərəŋər* (Tønder); *Særəŋər* (Sæd udt. *Sær*), se Lyngby Sj. Sprogl. s. 75, jfr. Birsted, Samsing, -bo. — 2) særdeles alm. afledningsendelse for no., f. eks. döring, forkøling, indbinding, mildning, minding, munding osv.; går i Samsømålet over til -i, se hjemning, hvælving, kylling, rympling, Samsing; jfr. isl. -ingr; eng. htsk. -ing, se Kok s. 198; -inger.

Inge, no. *Eŋə* (D.) — 1) mandsnavn; deraf: *Eŋəsən*, Inges sön; jfr. Ingi, Nielsen Personnavne, isl. nrsk Yngvi, ght. Ingo. — 2) kvindenavn, i en sangleg: fru Inge, Gr. Gl. d. M. I. 31.33, Sgr. II. 229, Skytts h. s. 73.

Ingeborg, no. *Eŋəbårə* (D.) alm. kvindenavn; derom rimet:

kreŋəl sæjər eŋəl,
klyn i kårə sæjər Eŋəbårə (D.);
el. *fæm feŋər, de siər Eŋə,*
å æn klyn i kårə,
de siər Eŋəbårə (vestslesv.);
el. *stro i æ kleŋ, de siər Eŋ,*
Syñər- å Nörbårə,
de siər Eŋəbårə! Fb. Fr. H. s. 106;

gldsk. Ingiburgh, isl. Ingebjörg, ght. Ingoberga, se Nielsen Personnavne s. 50, norsk Ingeborg, se Aasen Navnebog s. 24; „Inge, måske høvding el. stamfader, dog meget dunkelt; -björg, hjælp eller beskyttelse“, Aasen anf. st. s. 62; om rigtigt?

ingefær, no. *eŋəfær de* (D., Agger); *eŋəfarə de* (Vens.) = rodstokken af zingiber officinale L.; jfr. htsk. ingwer; *kòql øl å eŋəfarə, mè sokər i, de è så gåt få kul* (Vens.), deraf: *eŋəfarəøl* (Vens.) øl med tilsætning af i—.

ingen, steo. *eŋən* fk. ett. flt., *ęt* itk. (D., vestj., Hell. h.); *èŋən it,* Søvind s. og sagtens flere steder i Østj. *-t*, hvad der ikke er betegnet, da jeg fra begyndelsen var usikker m. h. t. lyden (Elbo h., Vor, Hads h.); *eŋən it* (Randers egn); Kristensen opgiver *ęt:* Mds. h. til skellet mellem Langå og Grensten, ligeså øst f. Guden å i Sal, Trust, Gjern, Fårvang, Tvilum, Vole, Linå, Mollerup; *it* i Tovstrup og østligere sogne, samt i Ry, Vor Ladegård, Vestbirk, Underup, se Kr. IX. 163; *eŋən ejt* (Mors, Thy, Lild s.); *eŋən, et* (stødt. *t*), *eñt* (Agger); *ęjən* el. *ęn* el. *en* el. *ijn*, hak. huk. ett. flt.; itk. *eñc* (Vrensted, Stenum s.) el. *iñc* (Børglum, Furreby, Vens.); itk. *eð* (S. Lyng, N. Hald h.); *æð* (Uldum); itk. *æjt, æñt, æñtəs* el. *æñdəs* (Mols, Grenå, jfr. Kr. Sagn I. 402. 12), *-n-* for *-ñ-* ?; *eñt* (Vorupøre); itk. *ent* (S. Sams); itk. *ę* (Mds. h., vest f. Randers); *eŋən* — *et* el. *ət* (Sundeved); *eŋən* el. *inə* — *iñt* — *it itəns,* med eftertr. *eət,* vist *-t* (Ang.); *enəŋ* el. *enə* — *iñt* (Valsb., Bradr.); *enə* — *it* el. *itək* (stødt. *t,* V.Vedsted, Sem; Agersk.); itk. *iñt* (Hostrup

v. Tønder), *ent* (Tønder); *ent* el. *endəs* (Åbenrå); *int* el. *iñdəs* (Tønderegn, glds.) = rgsm., ingen, intet; — **I.** — **1)** ingen, fk.; *dè ǧør èŋən tèŋ; dè ær èŋən saq; manə tak!* — *èŋən osaq; èŋən stèjə; de nøtər èŋən værdəns tèŋ; dær ær èŋən hjæm; hær æ èŋən añər eñ mæ* (Søvind, alm.); *„haj kam så natuwrlə fro ə, de hòtə en sku sæj, èñcən haj wa klòq hælə gal“*, Grb. 7. 17; *di hòr ejən bòn, ejən pèŋ* (Vens.); *hær æ slæt eŋən; de stor eŋən stæjər skröwən; de komər do eŋən væj mæ* (D.); i Mellemsl. tit i forb. med aldrig (s. d.): *dær hær òlər enəŋ væt* (Fjolde) der har slet ingen været, ligeså Brader., Angel; når fiskerne ved Risgård Bredning ingen ål har fanget, råber de til hverandre: „vi har ham med den gule sydvest“, el. „bommerskrald“, el. *„Nijəls te Kræns“*, el. „de er snar talt!“ se Kr.Almuel.V.39; — gåde, hvor opløsningen er „Ingen“: „di slawest å drawest å ingen fæk hog, di spist å drak å ingen fæk mad, di lo lig o buer å ingen wa dø, di grow en graw å ingen kam i'en“ (Palsgård), el.: *a kam in et stæj, hwo eŋən wa hjæm, dåqtərən kam i gorən å eŋən wa syq, liq lo po buərət å eŋən wa dø* (Hvorslev v. Randers), almindelig, se Sgr. II. 130. 695, VI. 22. 300, 24. 319 334, 47. 421. 452, IX. 219. 702, J. K. 39. 17, Fb. Fr. H. 146. 31; jfr. Wigstr. I. 290. 45, Renvall s. 13; Landstad, Folkeviser s. 810. 29; Haukenæs VI. 193. 3; Nyrop, Sagnet om Odysseus og Polyphem, Kbhvn. 1881, Nord. Tidsskr. f. Filol., ny række V.; Feilb. Nord. Månedssk. 1887 s. 274; Grimm Myth.² 979-80; Busch, Volkshumor s. 174; Henderson, Folklore s. 272; se jeg, jul, selv, torv, ingensteder; — fire brødre gik over en bro, ingen gik bagerst, ingen i midten og ingen ved siderne, Sgr. IX. 216. 678, slgn. nr. 680, jfr. Simrock, Räthselbuch s. 98 ned., Gillhoff nr. 808, jfr. nr. 814-15; i en skæmtehistorie nævnes husbonden „Ingen herre“, husmoderen „Ingen frue“, Gr. Registr. nr. 93 c; hvormange døde mus går til en skæppe? Gr. Gl. d. M. I. 235. 19, svar: ingen. — **II. 2)** intet itk. — **A.** — *èn* (man) *kañ it ta, howə dær ær it; a kañ it* (el. *kat*) *gi dæ nowəj, får a hòr it; de nøtər it, dè hjalp it* (intet); *dær ær it wañ i kèjlən* (Søvind s.) ɔ: nulla aqua el. nihil aquæ; *eñc òñc èj*, intet andet end; *haj wel hò ə får eñc, dèr è så gåt som slèt eñc i fat* (Vens.); *a hår et o a for et*, jeg har intet og jeg får intet; *de blöw te et*, det blev til intet (D.); *æn for et fur et* (Mors) man får intet for intet; *æn for et ǧan nåwət får et, uðən lus o låpər o låŋ næjl; han vel hå ət få let o et*, han vil have det for lidet og intet (D.); *han hær it, han fær it, å han hær ålər it hai* (Ang.); *vi hær iñt mjöl* (Bradr.) vi har intet mel; *dær æ it å søq ætə* (S. Hald h.); *de sku bådə vær nåwet å it* (vestslesv.); *a har it*, jeg har intet; *dær ær it, å dær blywər it* (sts.); ordspil: *et æ var eñ æn tyk mælmað* (vestj.); *et æ reŋər eñ æn tyk støk brø*, Sgr. III. 106. 435; „intet“ *i öwnən æ bæjə eñ sòñ, å* „intet“ *i mawən æ war eñ grøi* el. „intet“ *æ bæjə eñ æn uñ kuwən, å* „intet“ *æ wa eñ et tyk støki brø* (Tåning), jfr. N. Vadsbo s. 33. 164; udtrykket er tvetydigt og spiller mellem: „slet intet“ og: „der er intet, der er så slemt som“, se dog også: ingen ting; *„så wa lòwmolt om eñc“*, Grb. 111. 81, så var løftet om intet ɔ: ugyldigt; *no æ wår akå·rt om et* (vestj.); det skal göres af ett og for ett og med ett og fra för det kommer til, ɔ: hurtigt og billigt, se Kr. Ordspr. s. 144; „her er intet, der er intet og verden blev skabt af intet“, Sgr. III. 139. 812, er den tekst, hvorover præsten prædikede, da der som thema var lagt et ubeskrevet stykke papir op på prædikestolen, jfr. Sgr. X. 101. 211. 230-31, Kr. IX. 279. 15, Efterslæt s. 204, Molboh. 168. 469; — gåde: hvad er bedre end Gud, ringere end Skam? man æder det, når man er død, men når man æder det, mens man lever, så dør man? svar: intet, Sgr. IX. 140. 467, jfr. s. 94. 298, se Urquell IV. 84, Simr. Räthselb. s. 102. — **B.** — alm. nægtelse = ikke (s. d.); *a ve·l et o a ka· et, om do åsə vil fågyl mæ; de ka umu·liq et sto* (D.); *a vel et slo ham ihjæ·l ek hæjər et* (vestj.); *dæ blöw æn bromlən dæri·n, ... te han kwit (ku it) wal wæ dæ* (Lisbj. Terp); *dæ wa jow it kærk i di hiə bèjə* (Sjelle, Framlev h.), Kr. IX. 248. 87; *a èr eñc gåt fånð·wə mè de, a è slèt eñc wrèj, eñc söwnə; eñc de?* ikke det? *de èr eñc jènər de·, dèr è møj mir; no enda· eñc* el. *ejda eñc,*

endda ikke; *de wæ a òl̥ə mir ej slèt eňc* (Vens.); „han ku jo it snak ræt, næj vest eke de", Kr. IX. 233 (Udby Nedre, Gjerlev h.); *a mo wal ent sæt mi kårə,* Kr. IX. 170 (Vorupøre); *hon ha hoər, de wa æntəs gåt å felles mæ e liqlåm, no wa hon ænt baŋ læŋər,* Kr. IX. 242. 81 (Lyngby, S. Herred, Mols); *a wol eňt ğör ə* (S. Sams); *næj, a giə mæ pinədø æð,* Sgr. X. 225. 528 (Uldum?); *dæ skul̥ eð vær il̥ i bøjən,* Kr. IX. 215 (Lindum); *næj, de vest di eð,* Kr. IX 259. 100 (Kvorning, S. Lyng h.); *han tur eð sjæl go iň ijæ·n,* sts. 260. 101 (Glenstrup, N. Hald h.); *dø ku han eð,* sts. nr. 102 (Handest, N. Hald h.); *han spör ætə, om Påwl e hå sit hans kåw,* Kr. IX. 218. 55; *æ do e båŋ* (Ålum v. Randers); *de ve aᵉ* (sts.) det véd jeg ikke; *ek hæjər il̥, å il̥* (Sem) heller ikke, også ikke; *de vel æ ilək* (V. Vedsted, Hvidding), jfr. itte ikke (Sælland); *æ ka no iləns kom astæ·j mæ de dær tysk* (Ang.); *hæ do ent* el. *endəs høə de?* (Åbenrå); *di hai jå jawnt il̥ fæjt möjl, eŋən a· dæm,* J. M. 53; ordet sammentrækkes med foregående småord, der endes på en vokal; „a ha'ntj lugi opp", jeg havde ikke lugen oppe; „do ma'ntj røhb mæ, ma'ntj sej e", du må ikke røbe mig, ikke sige det; „do sku'ntj ha bløvven sløv", du skulde ikke være bleven klog; „de lih a'ntj", „det led jeg ikke, To Nov. 24. 32; *do maňc ta så mø æ gåŋ* (Vens.) du må ikke tage så meget ad gangen; *wet doňc jèntəŋ òňc?* afvisende svar; *de wel aňc* ɔ: *a eňc; mèňc* ɔ: *mè* (man) *eňc; kaňc* ɔ: *ka eňc; kuňc* ɔ: *ku eňc; haňc* ɔ: *haj eňc; wiňc* ɔ: *wi eňc;* derimod: *haj fåstu· eňc no o ə; a èr eňc söwnə, å de è do nåk icælər* ɔ: *eňc hælər* (Vens.); *de ska'jt wær gòt; wi mo no'jt trow; de ku a'jt lij å sij; da'jt,* da ikke; *så ka wi'jt,* vi ikke; *pasər di'jt əpo* (Lild s.); *a kat,* jeg kan ikke; *de ver at,* det véd jeg ikke; *wa dut i æ bøj?* (vestj.) var du ikke i byen; *de æ slæt få gåt,* det er slet ikke for godt: *a kat fo ət,* jeg kan ikke få det; *de vel at,* det vil jeg ikke; *de vel do dat* det vil du da ikke; *de vil dit,* det vilde de ikke; *do skut gyjər ət,* du skulde ikke göre det; *ve dot mæ mæ?* vil du ikke med mig; *æ komər hæjt igæ·n* (Branderup) ɔ: heller ikke; *eňc nuə* (Vens.); *eňcnòteŋ* el. *-nøtəŋ* el. *-nøtən,* i udtr. *de èr è betə kon e—* (sts.) ɔ: noget, der ikke er værd at agte; *et nòj* (Hell. h., Års h., Løgstør); *et nåwət* (D.); *il̥ nåwər* (Sem) ɔ: intet; *et uðən* el. *un* (D., vestj.); *it òm* (Elste); *hans kåw håə e un jit howən* (Ålum) ɔ: kun; jfr. ikkun, ikke heller; for ordets oprindelse og formernes udvikling redegör Lyngby, U. Bl. I. 58, ved henvisning til oldeng. ænig, oldfr. énich, plattysk iennich, eng. any = nogen; oldnord. engi, gl. dansk ænigh = ingen, se også Sj. Sprogl. s. 53; isl. itk. etki, ekki, enti, se Fritzn.² under einngi; jfr. også gldsk. æncti, københavnsk *entə* for intet og ikke; *ilək* er vel en dobbelt nægtelse = itte ikke.

ingenhånde, bio. *enəhaň* (Agersk.) *de ær e— å snak om* ɔ: ubetydeligt.

ingen nød imorgen, no. glds. dans (Djursland); *spel dæň: wi skal eŋən nø ha imå·r* (Agger).

ingensinde, bio. *eŋənsiň* (vestj.) = rgsm.

ingensteder, bio. *eŋənstæjər* (Lindknud, D.); *eŋənste* (vestj.); *èŋənstèjə* (Søvind s.); *ejstər* el. *estər* el. *ejstəns* (Vens.) = rgsm.; *de hòr ejstər hjèm, de haj stor å seər* ɔ: det er meningsløst; *haj èr òlstər frå å hòr ejstər hjèm* (Vens.) ɔ: han er hjemløs; når der siges om noget, at det er ingensteder, kan svares: *„eŋənstæjər" de ær i æ huňs ræw* (Vejle) el. *i æ huňs rom* (Andst); forblommet udtr. er: han er præst ved Ingensted kirke; de er fra Ingensteds gårde, Kr. IX. 117. 266. 67; røverpigen kalder sig Maren Innestei (*enəstæj*), Fisch. s. 40, for at lede forfølgere på vildspor, se ingen, selv; i Ang. synes ordet at kunne betyde „ingen ting"; Hag. anf. under ting: *han dowər eŋənstæj te·* ɔ: han duer ingenting til.

ingen tal, se atten.

ingentider, bio. *eŋəntir* el. *-tijr* (Agger) ingensinde.

ingen ting, no. *eŋən teŋ* (D., vestj.) — 1) = rgsm.; *haj for èn kron få daw, de è jo ejən teŋ; dèr èr ejən teŋ i wæj* (Vens.); *hwa a fæk, de skal a sæj dæ, a fæk æn fjarpart a eŋənteŋ!* (Andst) ɔ: slet intet; hvad er ingen ting? derpå kan svares: *æn fædərløs huwəs uðən skawt,* el. *æn blajløs knyw uðən höwt*

(vestj.). — 2) i tlm.: *eŋən teŋ æ gåt å kom i öwn* (Tåning); *eŋən teŋ fò fijr skèləŋ, dẹ æ gåt fòr øwn, nær di skår ejt* (Lild s.); *eŋə teŋ, de æ bæst i æ yən* (Valsb.), se Fb. Fr. H. s. 82, jfr. Kr. Almueliv V. 84. 228, betyder ordet zinkilte, der bruges som lægemiddel for öjenbetændelser; dette kaldtes i ældre tid på gr. af sin hvide farve på latin: nix (sne), der blev omgjort til tysk: nichts, lat. nihilum album, ældre dansk litt.: witten nix, se Nyrop, V. Skud s. 110, jfr. dog Andersen, Volksetym.³ s. 166, Weig. Wb., hvor det tyske nichts udledes af onychitis.

1. **-inger**, afledningsendelse, der betyder egn, landskab, hvorfra en person kommer. *Alsəŋər æn* (D.; Sundeved), *Førəŋər æn* (D., Malt h.) mand fra Før; „Skalsinger“, Kr. VI. 327. 112, mand fra Skals; *Warmeŋər æn* (Ribe), mand fra Varming v. Ribe; se -ing.

2. **Inger**, no. *Eŋər* (D.) alm. kvindenavn; navnerim:

Eŋər Wat,
hun sål hiň maň få atən al lat;
hun kåwt ham ijæ·n får æn meňə mol,
æn skæful kol, æn knapənol
o æ pifəl (pibe fuld) *toba·k,*
Sgr. VIII. 204. 835;
Eŋər mè he fèm fjætə feŋər,
hon ka spel åpå he puws, de ka kleŋər
(Vens.);

jfr. gldsk. Ingirith, O. Nielsen Personnavne.

Ingvar, no. *Eŋvart* (D.); *Øŋər* (Vens., Lild s.), mandsnavn; jfr. gldsk. Ingwar, se Nielsen, Personnavne; Inge.

inklusive, fho. *hiələ inklusivən* (Tåning) ɔ: det altsammen; jfr. fr. inclusif, lat. includere, indeslutte.

inne, to. se ingen.

ino, bio. se endnu.

inspektør, no. *inspəktø·r æn -ər* (D., vestj.); *inspətø·r* (Agger) = rgsm.; jfr. lat. inspicere, have tilsyn med; land-.

instrument, no. *ejstrumè·nc è* best. *-ə* (Vens.); *instrami·nt* (Elsted); *inštromæ·ňt æn -ər* (vestj.) = rgsm.; *hons è de får è ejstrumè·ňc!* (Vens.), om noget ukendt; jfr. lat. instrumentum.

int, to. se egen.

inte, bio. se ikke; intet se ingen.

interessent, no. enig, i fællesskab; *di tow èr òltə så ejtrəsè·ntə* ɔ: enige; *di èr ejtrəsè·ntə om å cyb de støc jor*, ɔ: køber det i fællesskab; no. *ejtrəsèňcskab è* (Vens.).

iparål, udrbso. se parål.

ir, steo. se I, pers. steo.

ir, no. *er de* (S. Sams); *ir* (Agger) — rust på messing og kobber; jfr. Aasen isl. eir itk.; sv. erg; lat. ærugo, kobberrust.

irisk, no. *irisk æn -ər* (Vens.); *irəsk æn -ər* (D., Thy, Sall., Hads h.); *iðəsk æn -ər* (Andst h.) — fugl, fringilla cannabina; spøgende kan siges om en ung pige: *sådən æn irəsk!* spottende om en ældre pige el. enke: *sekən æn gaməl irəsk!* (D.); *iriskeq è* (Vens.); jfr. mnt. ertseken, Sch. Lübb., hvorunder plt. former anføres: artsche, iritsch, irdisk; grå-.

irm, steo. se 5. I, pers. steo.

irre, uo. se erre, ærre; op-.

irret, to. *erət* (Andst); *irə* (Agger); *erə* (S. Sams) = rgsm.; *æ grød ær e—*, smager af jærngryden.

is, bindeo., se 4. i, bindeo. s. 3. 40.

is, no. *is de* (D., vestj. alm., Søvind s.); *ijs de* best. *ijsəð* (Lild s.; Agger); *ijs* el. *ics* best *-i*, som massenavn best. *-t* (Vens.); *ijs* best. *-i* (S. Sams); *iəs de* (M. Slesv.) = rgsm.; *skri o is* (Andst h.), *skri is* (Søvind s.), glide på is; *blos əpo ijs* (Lild s.); *ijsəð brèkəs i stuər klaqər å komər i dròwt* (sts.); *no ka icsi bær åpå dami; no èr icst så tykt, de ka bær; do ma eňc go uk åpå icsi* el. *icst* (Vens.), ordet synes at være i overgang til itk.; *bleň is* (Mors) = blindskred (s. d.); *falsk is* (D.) is, som vandet er svundet bort fra; *han hår såmanə pæŋ, te fajən kan et slæb dem po æn skræj is* (Mors) udtryk for stor rigdom, se isdam; der hugges hul på is for i spøg at drukne tigger el. i alvor taterkvinde, Kr. Alm. V. 213. 532-33, 234. 597, se gammel s. 419. 48; gåde: sig mig, hvor er vel den bredeste bro? — isen, den er vel den bredeste bro, Sgr. V. 50. 7. 8, jfr. DgF. I. 240. 31, Sv. Landsm. II; Värend, gåtor nr. 65; Z. f. M. III. 353. 101. 103 med henvisn.; jfr. Aasen, is; isl. íss hak.; htsk. eis itk.; mnt. îs, Sch. Lübb.; eng. ice; grund-, katte-, senner-, sjap-, skrog-, spejl-, spy-.

isangel, no. *isaŋəl æn -aŋlər* (Rkb.) = isflage; jfr. 1. angel.

isben, no. *isbijən æn* (vestj.) os pu-

bis; jfr. mnt. îsbén, eig. ischbên, se Grimm Wb. und. eisbein, Sch. Lübb.

isbjörn, no. *isbjörn æn* (Søvind s.); *ijsbjȯn i* best. *-i* flt. *-bjȯn* (Vens.) = rgsm.; se hvidbjörn.

isblomme, no. [*isblom æn*] (Hammelev, N. Slesv.) en art stenurt, sedum acre L., J. T. 340; nok også en art mesembryanthemum med cylindriske, isglinsende blade (V. Vedsted); se vild isblomst.

isblomst, no. *isblòmst æn* (Elsted s.) potteplante med tykke, kødfulde blade; navnet bruges nok om afarter af sedum telephium o. a.

isbåd, no. *ijsbuwəð æn* (Agger) = rgsm.

isbårre, no. *isbårə æn -r* (D.) = isflage, se bårre, isskode.

isdam, no. *isdam æn* (vestj.) tilfrossen dam; *om æ næt kam æ gorbo å to ham å æ sæŋ å bor ham ur æpo' æn isdam væjstən æ gor*, Kr. IX. 205 (Jebjærg, Sall.), jfr. Kr. VI. 48. 64; se fanden s. 265. 40.

isdrift, no. *ijsdrøwt æn* (Agger) = rgsm.

ise, uo.
ijs -ər -t ijist (Agger);
is -ər ist ist (Andst);
is -ə -ət -ət (Søvind s.) —
hugge isen op, f. eks. ved en mølle el. for at skib kan komme i havn.

isejer, bio. se isønder.

isen, uo. se hise, isne.

isenbenssalve, no. ungvent. nervinum (Hjörring).

isende, to. se isne.

isenfarve, no. *isənfarə de* (D., Malt, alm.) farve, hvormed kakelovnen blankes, i stykker; grafit; jfr. htsk. eisenfarbe; stokkesmörelse.

isenkræmmer, no. *ijsənkrèmər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

iset (?), to. *isə* (Ang.) sprækket, revnet, om afbarket (ege)-træ, som er törret i luften; måske kan smlignes gisten (s. d.).

isflage, no. *ijsflaq æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *isflåq æn -ər* el. *-flaqər* (Andst); flt. *-flåqər* (S. Hald); *ijsflåq æn -flaqər* (Agger); *isflak æn -ə* (Sundeved) — løs, drivende isstykke; se bårre, kave, klage, skode, skodse, skolle.

isflod, no. *isflo æn* (D.) en stormflod, der ved vintertide vælter ismasser ind over landet.

isgarn, no. *ijsgȯn è* best. *-t* (Vens.), best. *-gonət* (Elsted) — engelsk uldgarn.

isier, bindeo. se endsige.

isinde, bio. *isi'ň* (D., vestj.); *isęj* (Vens.) = rgsm.; se sind.

ising, no. *isəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — en art fladfisk, sletten (S. Himmerl.); se sandtide.

iskave, no. *iskaw æn -ər* (Slet, Horn h., Vejr.) = isflage.

iskjælder, no. *iskèlə æn* (Søvind s.); *ijscælər æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

isklage, no. *ijsklaq æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *ijsklåq æn -klaqər* (Agger; Mors, Thy) — isflage; *min fæðər ær så kòl såm di sòð i æn ijsklaq* (Lild s.); *hans fæðər æ så kål såm ijsklaqər* (Agger).

is-kold, to. *iskol* (vestj., Søvind s.); *ijskòl* (Vens.) = rgsm.; kold som is.

i-skred, bio. *iskræ'j* el. *iskræ'jt* (vestj.) = i skred; *han ær i—*, i gang, ved at komme; *fo æ uwən iskræ'j*, i gang.

i-skud, no. *iskò* itk. best. *iskòrə* (Sams) skødsel til ovn.

is-kul, no. (Råbjerg s. ved Skagen); et vidnesbyrd om hævninger og udbrud findes på hele Norges og Jyllands vestkyst, nl. stykker på indtil en fods gennemsnit af en lava el. pimpsten med regelmæssige, store, runde blærerum. Pastor Jacobsen i Råbjerg har meddelt mig, at han næsten altid kunde finde stykker deraf på stranden, og at denne lava tidligere under navn af „iskul" blev hentet af smedde og anvendt til at glatte deres arbejde. Deichmann-Branth, Geol. Fh. i det nordl. Jyll. Tidsskr. f. pop. Fremst. af Naturvdsk. 1881, 5. h. Findes alm. på kysten ved D., men uden særligt navn, og nok lige til Frankrigs kyster.

is-lag, no. *islaw æn* (D., Søvind s.) = rgsm.

Island, no. *Ijslaj* (Vens.) i visen: de agted dem til Iseland, Kr. I. 17. 5; din kjærest, hun sidder i Iseland s. 39. 2; bjærgfolket flytter til Island for at undgå kristendommen, Kr. VIII. 37; se Nörre-.

Islandsktröje, no. *ijslaňströj æn -ər* (Agger); *ijslajsk tròj æn* (Vens.) — strikket tröje fra Island til udvendig brug, ej om de hjemmelavede.

i-slæt, no. *islæt de* (D., vestj., Vejr., Thy); itk. (Vens.) best. *-ə*; *islèət* (Søvind s.); *islæt* (Agger); *islər* (N. Sall.); *isleq*

de (Bradr.) = rgsm.; rendingen i væven; *hon rèstə no islèt,* men nok tiest: *no å slo åpå·* (Vens.), se streng, trendegarn.

ismejeri, no. *ijsmèjəri·c è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; mejeri, til hvis drift der bruges is til afkøling.

is-mile, no. en drift is, der flyder i en lang strimmel på fjorden (Mors) Mb.; se mile.

isne, uo.
ijsən ijsnər ijsənt ijsənt (Vens.);
isən isnər isəň isəň (D.);
isən isnə isnət (Søvind s.)
= rgsm.; *de isəň i mæ; de isnər i æ kråp* (D.); *„i de sam ga hèrən e sok, så de ijsənt i prèjsti“,* Grb. 209. 39, i det samme gav herren et suk, så det isnede i præsten; *de ijsnə we min tèjər* (Vens.); også: *æn isnəndəs kul* (D.); *din hèjər èr ijsəndə kòl* (Vens.), se kridhvid; jfr. hise.

ispig, no. *isəpiq æn -piq* (Andst h.); flt. *-piqər* (D.); *isənpikə æn* (Sundv.) — pigkæp til at bruge på is.

ispser, no. se jæsper.

Israelit, no. *israəlitər* flt. (Sundev.) munkesten, ildfaste sten til en ovn; nok også: store törrede mursten, i hvilke der for sammenhængens skyld er iblandet halm.

Israels börn, no.; derom en gåde: jeg kender en lås, som er af vand (Røde hav), og nöglen dertil er af træ (Mose' stav); jægeren (Pharao) jager efter vildtet (Isr. b.); vildtet reddede sig, men jægeren blev fangen, Sgr. VI. 27. 348; jfr. Sv. Landsm. II. 8, nr. 118, Värend; Z. f. M. III. 350. 74, Simrock Räthselb.[3] s. 91.

Israels hus, no. i tlm.: *do liqə de fåta·btə for å Israls huks* (Vens.) om en, der ser forknyt ud.

is-rør, no. J. T. 165 = istag (Sønderjyll.).

isskode, no. *isskoð æn -ər* (Jælling, Hads h.); *isskoi æn -skojə* (Søvind s.) = isflage; *ræň å isskojə* (Søvind s.) løbe på isflager, drengemorskab, se bårre.

isskodse, no. *isskås æn -ər* (Ribe) = isflage.

isskolle, no. *isskòl æn -skålər* (Andst); *isskol æn -ər* (Bradr.; Sundev.) = isflage.

isslæde, no. *issle æn -ər* (Andst); *ijssle æn* (Agger); *isslèj æn* (Elsted) — slæde, hvorpå drengene står og stager sig frem med en ispig.

isspore, no. *isspuwər æn -ər* (glds. D.) et redskab, forsynet med to pigge, til at spænde under foden, for at kunne stå fast på is.

isstang, no. ålestangen på is, se Kr. IX. 30. 317.

isstykke, no. *ijsstøc è -ər* (Vens.) = rgsm.

is-tag, no. *istaq de* (D., alm., Sønderj., Brader.) tagrør, phragmites comm. L.; kaldes således, fordi rørene afskæres på isen og bruges til at tække med; jfr. bladtag, isrør.

i-stand, bio. *ista·ň* (D., vestj.); *istaň* (N. Slesv.) — **1)** = rgsm.; færdig med påklædning (Søvind s.); *vi ær i staň te å ka blyw syq òw ål di rògrøi, vi spis* (sts.); *haň ær ista·ň tej ər o kom, iståň* (istund ɔ: mens) *æ står hær o snakər* (Agger). — **2)** om helbred; *a ær et gåt iståň i dæm hær daw* (D.) også: *æ ær hòwsom gåt istaň* (Agersk.) ɔ: nogenlunde rask; *haj wa så istą·j* ɔ: han var veltilpas, overströmmende glad; *de war haj så istą·j we* (sts.) ɔ: så veltilfreds med; *böŋ è så istą·j øwə djæ nyc klæər* (Vens.). — **3)** *gåt i—* (D.) vel ved huld (alm.); se istå.

is-tandet, to. *ijstaňc* (Vens.) er en ko, der ömmer sig ved at drikke koldt vand.

is-tap, no. *istap æn -tap* (Andst h., Vejr.); flt. *-tapə* (Søvind s., Hads h.); *ijstap i* best. *-i* flt. *-tap* (Vens.) = rgsm.; gåde: med roden op og toppen ned, sér sol, men aldrig sommer, Sgr. VI. 47. 428, IX. 174. 538; el. roden op og toppen ned, vokser om vinteren, minker om sommeren, J. K. 39. 12; jfr. Landstad 809. 22, Sv. Landsm. VII. 4 nr. 5, Vadsbo; sts. II. 8 nr. 32, Värend; Z. f. M. III. 345. 23; i den færøiske kvæde til Hervarar saga, Ant. Tidskr. 1849-51 s. 77. 16. 17, Færøiske Kv. II. 28. 17; Schleicher, Lit. März. s. 196, Rochholz Kinderlied s. 244. 67; se 2. egle.

istav, no. se idestav.

i-sted, bio. i udtr. *haň ka alər wær iste·* (Agger) ɔ: være i ro, om den foretagsomme, stundesløse.

i-stedetfor, bio. = rgsm.; *han gik i ste· fuər ham* (Mors); *i stæ·j får ham*

(D.); *i stèə få· ham; i stèjət få*, sjæld. *i stèj få* (Søvind s.); *do ka kom i ste· få mæ·* ɔ: *go i mi· ste; i ste· fuwər; æ ga ham pæŋ o læt ham klæjər, mæn æ hå alə så möj såm æn tak fuwər ər, i de· ste skælt haň mæ uwð* (Agger).

ister, no. *istər de* (Agersk., alm.); itk. best. *istərə* (Vens.); *istə de* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; fedtlag omkring indvolde på svin; den ene af flommerne afskæres uden at afsmeltes, saltes, rulles som rullepølse og sammenbindes, røges; en sådan kaldes også ister, og når der laves kål, bliver der skåret en skive af, som koges ud i kålen, der kom kun lidt kød i, så spistes kålen med smörrebrød til (glds. vestj.), se isterlev; i en remse: *istər i ǫl, fjæt i kǫl, smör i gaməl kruwsə* (Vens.); jfr. flomme, flykke; pluk-. — 2) materie i öjnene (Thy), se morgen-; jfr. Aasen istra; isl. ístra huk.; loppe-.

isterbånd, no. *istəbåň et* (Bradr.; Fjolde, Agersk.); *istərboň æn -ər* (D.) — medisterpølse; se kat; jfr. bånd 5; fris. isterbiend, Outz. Gl.; istle.

isterbåndpølse, no. medisterpølse, i et rim: „Kjesten Donses hun sad ved det Hjerndrup lej mæ isterbondpølls å rowle, Kr. IX. 137. 371.

isterdyr, no. *istədyr è* (Vens.) = isterhöved (s. d.).

isterflække, no. *istərflæk* flt. (vestj.) = flomme, se flykke.

istergrever, no. *istərgröwər* flt. (vestj., Agersk.) fedtegrever, kød- og fedtrester, som bliver tilbage, når fedtet er udsmeltet.

isterhinde, no. *istəheň* (Sundv.); *istəhiň æn* (Søvind s.) — hinden omkring flommen.

isterhöved, no. *istərhöwəð æn* (vestj., Mors; Vejr.); *istərhǫ è* (Vens.) — kreatur, hvori der er ister: svin, gæs, hunde; det er ondt varsel, når man nylig har bosat sig, at miste et i—, Kr. IX. 17. 149, jfr. talghöved.

isterlev, no. *istərløw æn* (vestj.) et sammenrullet stykke ister (s. d.); en skæmtehistorie derom se Kr. Molbohist. s. 52; jfr. istle.

istermave, no. *istəmaw æn* (Davbj.) *æ heməl ser uð som æn i—*, når den er overstrøet med små, hvide skyer; jfr. agerhöne.

isterrad, no. *istərraj æn* best. *-rajən* (Randers, Udby, S. Hald h., Himmerl.); *istra* el. *istərra æn* (S. Sams, glds.); „istræk“, Bing, Læsø s. 179, — stuelænge, våningshus; ordets sidste del er klar nok; er „ister“ besl. med isæthus, J. Saml.[2] I. 30, der synes opstillet i modsætn. til åshus, men også må betyde stuehus? er det beslægtet med sv. instuga, „stuga, hvari man bor“, Rietz?

isterråling, no. *istərrålaŋ* (Astrup) = isterrad.

istle, no. betyder sagtens: isterlev (s. d.), se Kr. VII. 378.

is-træsko, no. fjællestumper med brodder, der bandtes på fødderne, se Kr. Almuel. III. 84. 295 (Gjøl).

i-stund, bindeo. *iståˑň* (Agger) imens; *drek di kafə, iståň de æ warm; æ wa syǫ ify·wr, o iståň hå wi Kræn Tamsəns dætər o tjæn;* se igjen s. 6. 39.

i-stykker, bio. *istø·kər* (D., vestj.); *iste·k* (Djursl.); *istò·k* el. *istò·kə* (Elsted s.) = rgsm.; se isønder.

i-stædig, to. stædig, om heste (Sønderjyll.) Mb.

i-stå, bio. *åstǫ·* (Vens.); *iståˑ* (Agger); *iståˑň* (Rkb., D.) = rgsm.; *æ klåk æ gawən iståˑň* (vestj.); *møl jik åstǫ·; malk æn kow åstǫ·* (Vens.) malke en ko gold, også: *kowən gor åstǫ·* (sts.) ɔ: hører op at give mælk; jfr. istand.

i-synderlig, bindeo. *isǫ·jələ* (Vens.) især.

i-synderlighed, bio. *isy·ňələhei* (Søvind s., Røgen) især.

isænner, bio. se isønder.

især, bio. *isæ·r* (D., Vens.); *isè·ə* (Søvind) = rgsm.; *hwar å əm isæ·r*, hver for sig; *a teŋkər eňc åpå nǫn isæ·r; di è gal buə tow, isæ·r da ham* (Vens.).

i-sætte, uo. indsætte, måske især om præsteindsættelse; *æ han i·sæt; veňər ska han i·sætəs?* (Ang.).

is-økse, no. *ijsyws æn -ər* (Lild s.) økse til at hugge hul på isen med.

i-sønder, bio. *isæ·nər* (n. f. Århus); *isèjər* (Törring, Rougsø h.) = rgsm., se istykker.

i-så, bio. end; *„åjən bokə sè, om de èr i så ej è èn cerkədör“*, Grb. 230. 24, anden bukker sig, om det end så er ind ad en kirkedör.

i så for så, udråbso. (Søvind s.), Broehners Saml.

it, bio. se ingen; keo. se en; to. se egen.

itek, bio. se ingen s. 26. 53.

itide, bio. *iti·j* (vestj.) = rgsm.

ito, udrbso. se to.

itte, uo. *it̹ -ər -ət* (D.); *iət* (Agerskov; Ang.) — *o it̹ di gam̲əl* (D.) ɔ: sige I til; börn siger I (se 5. I) til forældre; til ligemænd siges du; til fornemmere sagde i Ang. nogle I, andre han (s. d.), ligeså vestj.; jfr. dutte.

itvært, steo. se enhver.

Itzeho, no. *Isəho·w* (vestj.) by i Holsten; *æn isəho·wər* (Thy) en dårlig stud, som ikke kunde sælges i Husum, og som gik til I—, jfr. Feilb. Bondeliv s. 161.

iv, no. se öje.

ive, no. se jyde.

ivejen, bio. se vej.

ivejret, bio. *iwe̹·r* (Vens.); *i æ væjr* (vestj.) = rgsm.; *„èn harə, de dè wènc te̹jən* (tænderne) *iwe·r“*, Grb. 129. 62; *sij te æ kat, æn sætə si hål ræt iwæ·jr!* (Agger).

1. Iver, no. *Yw̹ər* el. *Jyw̹ər* (vestj.); *Yw̲ər* (Vens.) — alm. mandsnavn; *Ywr Yw̹sən* (Agger); navnerim: *æn staw i æ fyw̹ər, de ka sæj Yw̹ər,* el.

Yw̹ər, han dø̹ ifyw̹r,
o ståj åp io̹·r
imæl̲ æ fo̹r (vestj.);

jfr. gldsk. Iwær, Nielsen Personnavne; Aasen Navneb. Ivar.

2. iver, no. *yw̹ər æn* (Vens.) = rgsm.; jfr. Aasen, ivra uo. ophidse, „nyere ord, som dog måske kunde støtte sig til yva og øva“; htsk. eifer; mnt. îveren uo., Sch. Lübb.; embeds-.

-ivret, tf. se for-.

ivrig, to. *iw̲ri* el. *iw̲riq̹* el. *øw̲riq̹* el. *yw̲riq̹* (Vens.); *iƀriq̹* (Agger); *iv̲rə* (D.); *ifrə* (Sundev.) — nok især i betydn.: vred, hidsig; *ha̹j bløw så øw̲riq̹* (Vens.); *a blöw̹ lisə ivriq̹* (S. Hald) vred; dog også: *iv̲rə o̹ o fo nåwət bəstil̲t* (D.); *iv̲riq̹ te å hæŋ i̹* (Røgen); jfr. jövver; gridsk gril.

ivs, no. se økse.

iår, bio. se år.

J.

j, bogstav; nævnes vist sædvanlig *je̹* i skolerne, hvorfra navnet kommer til hjemmene; *jåð* (Agger) de gle.; i Vens. i hjemmet: *jò;* i nogle målarter findes *-j-* i udtalen efter *h-, s-* og *t-,* således er der dobbeltformer:

hak—hjak, høst—jøst,
halden—hjalden, sakke—sjakke,
halk—hjalk, salle—sjalle,
halt—hjalt, sokke—sjokke, jfr. sjap,
hampel—hjampel, jfr. 1. -hjap,
stalke—stjalke,
hark—hjark, stamp—stjamp,
hors—hjås, stank—stjank,
hovster—hjovstre, stargræs—stjargræs,
hump—hjump, tel—tjel,
humpel—hjumpel, telt—tjelt,
tæt—tjæt;

til forskel se formerne under: selv, sjette, stjæle; — således også:

mas—mjas,
mælk—mjælk,
Møbjærg—Mjøbjærg, Kr. VI. 347. 221;

jfr. lægn no., lærke, sørgmodig;

j tilföjes: som forlyd i en dél ord:

alke—jalke, Erik—Jerik,
ed—jed, Iver—Jywer,
edder—jedder, ivrig—jfr. jöwer,
eder—jer, øm—jæm,
ege—jege, øre—jørre,
emmer—jemmer, ørsel—jørsel,
østen—jøsten;

se forøvrig ordbogen; i betegnelsen af en ejendommelig udtale af i er skrevet *ij,* idet vestj. *tij* (10) lyder forskelligt fra rigsm. ti; i enkelte vestj. egne, således i Holstebroegnen, lyder *li̹m,* kalk, omtr. som: *liğəm;* i Vens. tyder dobbeltformerne: *tij* og *tic, bij,* at bie, men imper. *bic! flij* el. *flic,* fly en noget; *lij* el. *lic,* le; *nijər* el. *nicər,* ned; *rij* el. *ric,* ri sammen; *ha̹j sijər* el. *sicər,* sér — ligeledes på særlige udtaleforhold, der burde undersøges af en fonetiker; se **y**, bogstav.

j-, ord med j-, der ikke findes, se under hj-.

ja, bio. se gjærne.

ja, bekræftelse = rgsm.; *ja wes! ja,*

de· fåstǫ· sə! ja, såmæj! ja, gu wal, de· skul do jər! ironisk bifald; *ja ǫ ja! ja-a, læ gǫ!* (Vens.); *ja å ja!* (Ang.); „Annes, neh et ja fræ min mond ka rejj dæ", Tkjær II. 72; indrömmende: *ja, læ ət så blyw dærve!* (D.); *„få månər or sin, ja ja, de èr eňc ènda lèŋə sin . . .",* Grb. 35. 1; *jaja· jaja·* (Løgst., Ålb.); *jaja·! så ka do gǫ!* (D.); *ja just!* (Agger) stærk bekræftelse; *jaja! o nono·! de æ fatəmaňs trusəl* (vestj.); *ja, de vęð a ęt! — ja så·! blywər ət et bæjər? — jamən, de ka ålər go an!* (D.); *ja, såmæň ja, dær æ manə, dær blywər gywt, dær æ galər eň a, di tår dæm eňda·* (vestj.) siger den lystige pige; *ja å ja! wi mot da tę å ği fịr!* (Lild s.), se 3. fir; *jaåja, de ka do gåt!* (vestj.); *ja så mæň!* dertil kan svares: *o lisåmanə kwoner!* (vestj.) el. ved at indlægge i udtr.: *jaskə mæň!* — så svares: *o sjuskə kunər, de gir æn kön hus* (Plougstr.); *„å ja, såmæň ja!" så æ kuwən, hun sku sæj halę·luja* (vestj.); *è låŋ ja è lisəgåt som è stakən næj* ɔ: når man trækker på et ja, er det så godt som et afslag; *met ja è lisə gåt som det næj; do se „ja" te ǒlteŋ, do è gu te å bæ bǫn* (Vens.); *å ję ja· da, mi låm!* (Fanø) udråb af forundring el. forfærdelse; i pantelege må ej siges: ja og nej, se fruens penge, hvid; jfr. Aasen, ja, isl. já; htsk. ja.

jabroder, no. *jabrǫər i* best. *-i* el. *-brǫən* flt. *-brørər* (Vens.) = rgsm., person, som altid siger ja; fortælling om en sådan, se Kr. Almuel. III. 131. 452.

jade, no. se hjade, hjærter.

jafald (?), no. *[ja·fal]* (østj.) der er jafald ved et gilde, når alt går fornöjeligt, uden tværhed eller stivhed (?); se Yuelb. s. 11.

1. jag, bio. *han æ jaw* el. *hjaw ǫ ət* (Vejle, Tåning), ivrig, ilfærdig.

2. jag, no. *jaw æn* (vestj.); itk. (Vens.); *jaw* el. *ğaw æn* (Agger) — **1)** hast, il; *dè hår da æn gråw jaw mæ· dæj!* (D.); *dær æ sörn ən jaw o· ham* (vestj.); *gij æn ğaw ætər æ fuwər!* (Agger) ɔ: kys efter fårene! *do hǫ sǫnt è jaw* (Vens.). — **2)** *et jaw* (Støvr.) et kort løb i byen; *do ka ji dèm è jaw,* om klæder: børste dem lidt i en fart; *do ka jan ji è jaw* (Vens.) tage et rask tag med i noget. — **3)** jagende smærter; *de gir sörn æn jaw i mi kråp* (vestj.); *de ga et jaw i mə, ve a hor ət* (Søvind s.) et sæt, da jeg hørte det; *dè kam è jaw i min sij* (Vens.); jfr. hjag; katte-.

jage, uo.
jaw -ər -ət jawət (D.); ft. tf. *-əð* (Mors);
ja -ər -ət jaət (Fanø);
jaw -ər jaw jawər (N. Sall., Mogenstr.); tf. *jawət* (Almind v. Viborg);
jaw jawə jòw jawət (Hvejsel);
jaw -ər jòw jawən (Rævs);
jaw el. *ğaw, -ər* el. *ğawər, ğawəð* el. *jaw, ğawəð* el. *jawn* (Agger);
jaw jawər, jawə el. *jow, jawə* (Vens.);
jaw jawər jawə jawə (Havbro s.);
jaw -ər jow jawəð (Lild s.); tf. *jawəð* (Hell. h.);
jaw jawər jawəð jawəð (Årdestr.); ft. *jawət* tf. *jawət* (S. Hald); ft. *jòw* tf. *jawət* (Støvr.);
jaw jawər jawə jawə (N. Sams);
jaw jawər jow jawə (S. Sams);
jaw, -ə el. *jawə, jawt jawt* (Søvind s., Elsted s.);
jaw jawə jòw jawət (Hads h.);
jaw -ər jai jai (vestslesv., Agersk.);
jaw jæwər jawər jawər (Emmerlev);
jaw -ə -ət -ət (Åbenrå) —

1) trans.; *ka do jaw kati niər å bowrə* (Vens.); *jaw æ fǫr iň, æ krę åp, hjæm, uð; jaw æ dræŋ te stajs; jaw æ knyw i æ lyw o· jæn; jaw jæn astæ·j* (D. alm.); *jaw fårkən i binət o· jèn, jaw huňən ui* (Søvind s.); reflex. göre noget i en fart; begge börnene jager sig i en fart hen i sengen, Kr. III. 247. 334, ligeså V. 2; jag dig op og tag natpotten, Kr. VII. 88; — **intr.**; *de jawər il* (Søvind s.) ɔ: det har ingen hast; *hwans, jawər* el. *ğawər ər?* (Agger) hvad, haster det? *di jawə får å blyw farə te awtən; do skal eňc jaw så stærk mæ ə!* (Vens.); *„de jawər et!" så han æ maň, han ræj o æn törəklåð* (Vardeegn); *de jawər wal ęt får æn par daw* (D.); *do må ęt jaw!* ɔ: ikke køre for stærkt, ikke skynde dig for meget; *jaw astæ·j* (D., Sønderj.) ile med noget; — *hons sto do· å jawər ètər?* ɔ: støder, stanger efter; *jaw i è hwòl,* støde i et hul (Vens.); *jaw ætər* (Mors) stikke med næbet efter, f. eks. om gassen; se hjage, kjøve; — *I mo ek ğaw ætər æ lam* (Agger) jage efter lammene; *do må ęt jaw atər æ fǫr!* (vestj.):

jaw mæ et støk arbər (Agersk.) ile med at få et stykke arbejde færdigt; *du ska it jaw mè ət, få så blywər ət it gǫə tè nøt* (Søvind s.) ɔ: gjort til gavns; *jaw mæ æ hæst* (vestj.) drive hestene over evne; *de wå gråw som han jawət i· sæj* (Malt) spiste forslugent; *jaw ǫ· fålk* (D.) skynde på folk; *do ka jaw ǫ· æ fǫr, a ska møð* (D.); *jaw te å ğǫr de!* (Lild s.) skynd dig at göre; *di jow tẹ å sǫt sij o pram nijər åjər wǫň* (sts.) de skyndte sig at sænke siden af prammen ned under vandet; *„hąj jawə te å lǫər hans bøs“*, Grb. 159. 9, 205. 52; *hąj jow te· å skrèw* (Vens.); han jager til at spise lige atten melmader, Kr. VIII. 124; måske hører også herhen: *a jæjət ụð å æ sæŋ* (Plougstr.); *a jöw ụð å æ sæŋ* (D. ?) jeg for ud af sengen; ordene bruges kun i denne forbindelse, jfr. hugge. — **2**) gå på jagt; *han ær ụð o jaw* (vestj.) ɔ: på jagt (Sønderj., Ang.); *jaw ætər æn hąr* (Ang.) gå på jagt efter. — Jfr. Kalk. jæge, Aasen, jaga; htsk. jagen, ligeså mnt.; fige, hjag, hjage, jejende, jejte, jejtre; for-.

jagearbejde, no. *jawarbəð* (vestj.) hastværksarbejde, nok også uo.: *o j—*.

jagebinde, uo. *jawbeň* (vestj.) strikke i hast.

jagebåd, no. båden, der driver hornfiskene ind i våddet (Læsø); se Mb. und. redbåd.

jagedag, no. se fangedag.

jagefitte, no. *jawfet æn* (Vens.) jaskende og jagende kvinde.

jagehandel, no. *jawhąjəl* (Vens.) = jageværk.

jagehast, no. *jawhast æn* (vestj.) stor il; *de ska gøjərəs i æn j—*.

jagehund, no. *jawhuň æn -huň* (Andst h.) jagthund; *æ hær manə julə oər væt min hærəs bæst jawhuň*, J. M. 68; jfr. skydehund.

jagemikkel, no. *jawmecəl i* (Vens.) jaskende og jagende mandsperson.

jagen, no. *jawin* (Agger) — **1**) il, hastværk; *dæ wa æn jawən te·* (Hvejsel); *„dẹ æ da æn fålə jawən te·, iňən æn fǫr de· kon håk!“ så æ dræŋ* (vestj.); *dèr è sǫnt è jawi å· jèr* (Vens.). — **2**) *dæň ẹviqə jawən* (Valsb.) den evige jagt; junker Ulv havde forsvoret sin salighed for d. e. j., se Fb. Fr. H. s. 40, jfr. Odins jæger.

jageport, no. *jawpǫrt æn* (Agersk.) indkørselsporten på gården; se gangport.

1. jager, no. *jawər æn* (Angel) jæger; „Jörgen Javer“, Fischer 135.

2. jager, no. *jaqər æn -ər* (Agger) et skibssejl; jfr. holl. jager el. buiten kluiver; „jager“ holl. betyder også den mand, som fører trækhesten, der slæber en jaagschuit, en smal skude.

jagerive, uo. *jawryw* (vestj.) rive sammen i en fart med en rive.

jageskrive, uo. *jawskryw* (vestj.) skrive i en fart.

jageskrædder, no. *jawskræjər æn* (vestj.) skrædder, som gör hastværksarbejde.

jageskynding, no. *jawskyňəŋ æn* (vestj.) = jagehast.

jagesnedker, no. *jawsneðəkər æn* snedker, som gör hastværksarbejde.

jagespinde, uo. *jawspeň* (vestj.) spinde i en fart.

jagesy, uo. *jawsøj* (vestj.) sy i en fart.

-jaget, tf. se for-, op-, ånde-.

jagevorn, to. *jawụərən* (S. Sams) som ikke giver sig tid til noget.

jageværk, no. *jawværk de* (vestj.; Agger); *hjawværk* (Støvr. h.) — hastværk og hastværksarbejde; „de lojj te, I hojj jawwværk“, Jyden I. 89. 2.

jageæde, uo. *jaweð* (vestj.) spise i en fart.

jaghed, no. *hjawhijəð æn* (Støvr. h.) hastværk, se hjovethed.

jagilde, no. *jagil æn* (Vejr. alm., Søvind s.) gilde i anledning af en forlovelse, jfr. Gr. Gl. d. M. II. 246. 417, Kr. Almuel. IV. 59. 141-42; se jaord, lovnsøl.

1. jagt, no. *jawt æn* best. *-ən* (vestj., Søvind s., Sønderj.); *jawt æn*, måske også *jajt* (S. Sams); *jaqt* el. *jac æn* best. *-ən* (Vens.); *jaqt æn* (Havbro s., Agger) — **1**) skynding, il; *i dæň jawt kuň a ẹt saməl mi taŋkər* (Hmr.); *de ær æn fålə jawt, do hår; de hår ẹt så stuwər jawt mæ de·* (D.); *da ær ət dạ ən gråw jawt mæ· jær!* (Andst); *dær ær da èŋən jawt å fæ* (Søvind s.); *dæ war æn swær jawt po fạr* (Almind v. Viborg); *do hår sådən et hjawt po ðə* (Støvr.) du har så travlt. — **2**) jagt, i D. altid med kendeo.; *gǫ o æ jawt* (D., vestj., Sundev.); *go åpå jac, fleŋk te jarən* (Vens.); *han æ po*

jawt (S. Sams); *go po jaqt* (Havbro s.); også: jagtret: *hań hò sål hans jawt få ti ǫə* (Søvind s.); skæmteævent. om jagt, Gr. Gl. d. M. II. 129; manden vil beholde jagten efter sin død, Kr. Sagn II. 108. 23 flg.; jfr. Odins jæger; se mnt. jacht, Sch. Lübb.; jage, jæger; dumpe-, hare-, klap-, konge-, kong Pharaos-, mang-, ræve-.

2. jagt, no. *jaqt æn* (vestj.) en lille skude; underjordiske arbejder med på bygningen af j—, Kr. Sagn I. 55. 253; jfr. holl. jagt el. jacht, hurtigsejlende skib.

jagtbøsse, no. *jawtbøs æn -ər* (D., (vestj.) = rgsm.

jagte, uo. *jaqt -ər -əð* (Agger) gå på jagt; *han jaqtər* (Havbro s.) ɔ: han er jæger; se gal-.

jagtfalk, no. i æventyret Sgr. VI. 231.

jagteri, no. i tlm.: *jawtərij o feskərij, de æ slompərij* (Malt).

jagthund, no. *jawthuń æn -huń* (D.); *jawthuń æn* (Sundv.); *jaqthuj i* best. *-huj* flt. *-huj* (Vens.) = rgsm.; se jagehund.

jagtkrudt, no. *jawtkryj de* (D.) = rgsm.

jagttaske, no. *jaqttòsk æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

jai, no. se hjade.

jakke, no. *jak æn* best. *-ən* (Vens.; vestj.); *jak æn* (Valsb.) — 1) kort mandskjole (Vens., vestj.). — 2) glds. klædningsstykke for kvinder: pigerne bar en „toskawtes“ jak uden ærmer med tilhørende skørt (Valsb.); jfr. htsk. jacke, ligeså mnt. Sch. Lübb., gfr. jacque, ital. giaco, våbenkjole; jækkert.

Jakob, no. *Jakob* (alm.); *Jåkob* (M. Slesv.); *Jakəb* el. *Jabek* (glds. D.) — 1) alm. mandsnavn; *Jakəbsən* (D.); til sövnige börn kan siges: *Jakob vel nåk kom atər dæj* (vestj.) ɔ: Ole Luköje, se Jakob Löj; *Krow-Jakob* (Vens.) Jakob Kromand; se Ib, Jeppe. — 2) et slags kortspil (Ballum egn).

Jakob Löj, no. — 1) i tlm. *Jakob Löj hår nåk læjət dæj* (D.) kan siges til dovne personer; udtr. bruges også som skæo. til dovne personer (M. Slesv.), se Jakob. — 2) *no æ Jåkob Löj dærur* (Ballum); *no drywər Jåkəb Löj mæ svin* el. *ǧæs* el. *ǧerər* (Agersk., vestslesv.), om luftens dirrende bevægelse varme forårsdage; se löj. — 3) *Jåkob Låj* (Agersk.), J. Låd, låden J., en larve med lange hår, se uldorm.

Jakobsstav, no. *Jåkobs staw* (Sundeved); *—stab* (Fjolde) — en stjærnegruppe, Orions bælte; se Jeppe, Marierok, Peders, Pouls pig.

jald, no. uo. se gjæld, gjælde.

jaldere, to. se hjaldret.

jalk, uo. se hjalke.

jalm, no. se hjælm.

jaloux, to. *jalå·ws* (D.) skinsyg, se skalu.

jamen, se mænd 2.

jamling, no. [*jamin*] (Hell. h., 1810); *hjæməlc* el. *jæməlc* el. *jæməńc* (Vens.); *jamləŋ* (Hjarnø v. Hors., Agersk.); *jaməl* (Hmr.); foran sættes stedse idag; *idå jaməl* (Mors); *i daw jamən* (Røgen) = idag om et år, udtr. er ved at gå af brug; „a ær ik' den ringest mæ ku'n å mæ tou (uld), hår fuer (foder) nonær te dau jammen“, And. Begr.; *ifjöwə jaməńsdaw* (Røgen) ifjor for et år siden; jfr. Aasen, jamlengd, isl. jafnlengð, Kalk. jamling; se Grimm R. A. s. 223.

jamlingsarbejde, no. det årlige arbejde; om foråret skulde folk jo til smedjen og have „jammildsarbejdet“ gjort, Kr. Almuel. III. 104 ned.

jammer, no. *jamər æn* (vestj., alm.); best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; *èn jamər å èlæńdihei* (Søvind s.); jfr. htsk. jammer, mnt. jamer, Sch. Lübb.

jammerfuld, to. *jamərful* (Vens.) som altid jamrer.

jammerklage, uo. *jamərsklaw æn* (D.) = rgsm.; *no skriqər æ byńər jamərsklaw* (vestsl.) kan siges, når det regner et par dage i høsten; også: *han leqər i jæn jamərklawən; di jamərət jamərsklaw öwər ət* (D.) ɔ: klagede sig ynkelig ved det.

jammerlig, to. *jamərlə* (D.) = rgsm.; *de è da no jamələ (!) no* (Vens.); se guds-.

jammerstilt, to. *jamərstilt* (D.); *jarmstilt* (vestsl.) = jammerfuld; være j— over el. ved noget; jfr. hjarme.

jammildsarbejde, no. se jamlingsarbejde.

jammin, no. se jamling.

jamre, uo. *jamər jamrər jamrət* (D., Sønderj.) = rgsm.; jfr. hjarme.

jamset, to. se hjamset.

jamsk, to. se hjamsk.

Jan, no. se Johanne, jærn; bio. se gjærne.

jan, no. udtr. fra kortspil, om den, som ingen stik får; man bliver bét (s. d.) i trekort og firkort, men jan i brus, styrvolt, whist; deraf fig. *han ær öwər æ jan* (Mell. Slesv.), over det værste, ved at komme til kræfter, jfr. kiddike; se fransk, jan, spilleudtryk fra et brætspil, jfr. lat. janus.

janke, uo. *jaŋk -ər [-ət]* (Fjolde, alm. Mell. Slesv.) klage sig, jamre; *han lekər ålti å jaŋkər å jamrər* (Ang.); jfr. mnt. janken, Sch. Lübb., om hundes piben.

Jannik, no. *Janək* (V.Vedsted) mandsnavn; *Janək Sörənsən; Janəksən;* frisisk, se Nielsen, Personnavne s. 52 anm.

janning, no. se gjerning.

jans, no. *jaňs æn* (Agersk.); *jåňs* el. *jåňst* (Plougstr.); *jaňtəs æn* (Valsb., Ang.); *jaňsəl æn* (Bradr.) — omgangssyge, sot.

Januar, no. *Janəwa·r* (D., vestj.); *Jænəva·ri* (Andst), Kr. IX. 183; *Janwa·ri* (Vens., østj.) — månedsnavn; jfr. lat. januarius.

jaord, no. *ja·-uwər* (vestj.), i udtr. *drek j—* ɔ: göre forlovelsesgilde, se jagilde.

Jap, no. se Jeppe; uo. se hjappe, jeppe.

jar, no. se gjær, gjærde, hjade, hjord, jærn; bio. se gjærne.

jare, uo. se hjorde.

jares, uo. se gjæres.

jarm, no. uo. se hjarm, hjarme.

jartæjn, no. se jærtegn.

jask, jassi,, uo. se hjaske.

jat, no. se hjærte.

jatte, uo. *jat -ər jat jat* (Angel, alm. Mell. Slesv., Fjolde); 2. pers. ft. *do jatst* (Egebæk), se Lyngby Uo. s. 105 — love, egtl. sige ja til, både med et enkelt ord og en sætn. som genstand: *dær ær eŋən å ka jat de u* (Ang.) ingen, som kan love det, påtage sig det; *han ho it gyər, va han ho jat* (Ang.); findes i ældre tider også i N. Jyll.; hvor ere de guldborge, du haver mig jæt, Gr. Gl. d. M. II. 278 (Fur); det er alle dem fede svin, som I mig tilforn haver jæt, Kr. II. 175. 17; ligeså 192. 9; jfr. Aasen jatta, isl. játa, gldsk. jætte, se Kalk.

jaw, uo. se jage.

javetut, no. ordet bruges alm. i Mell. Slesv.; *æn sælə ja·wətut, do stær som æn j—* ɔ: en stymper, ynkelig person; også Åbenrå; *han va jawnt eŋə jawətut əlikən*, J. M. 55; det er også et udråb: *uha, jawətut dåkəns!* (Ang., St.Vi); *ḁ jawətutə naj!* (Als), o vé dog! fra Sundev. er opgivet som udråb: *å ve å væj å jowa tut a mæj!* se å, jfr. Kr. Molbohist. 75. 242, O. Nielsen Malt h. s. 179; jfr. Kalkar, jodut; Mhoff: o jaue tut! som udråb s. 175; „man sagte früher in Angeln so: dat is recht en jauetut; wat is förn jauetuten? jauetut doch nich so!" sts. s. 599, jfr. Arnkiel I. 150; Bartsch Sagen II. 36. 16 b. „hodejoduth"; Grimm S. nr. 492 „jodute"; Mannhardt, Götterwelt s. 85, Grimm R. A. s. 877; Jodut var i middelalderen et nødråb; mange forklaringer er forsøgt, jfr. Slesv. Provinc. Efterr. 1863. IV. s. 487 flg.; mnt. tiodute, Sch. Lübb., der anføres som en mulighed afledn.: thiod ute! „volk heraus!" en række henvisninger om ordets forekomst Urdsbr. V. 144. 157. 174. 186.

javn, to. se jævn.

je, no. se gjed.

je, udrbso. nok kun i forb.: *mæn hærə Je!* (vestj.) sagtens forkortelse af Jesus (s. d.).

jed, no. se ed.

jeer, no. se edder.

jeg, pers. steo. om en, der taler fint, kan siges: *han sæjər „je" te si sjæl å „a" te æn lort*, (Fredericia); *haj è blòwən så fijn, de haj se „jèj" te se sil; haj se bådə jèj å mèj å dèj å fandən!* (Vens.) spottende: han er bleven fornem; se a steo.; en karl nævner sig „Jeg", se Arne s. 3; jfr. ingen s. 27. 21.

jege, no. se ege.

Jegind, no. *Jeqəň* (Mors); *Jøqən ø* (Sall.); *Jiqin* (Agger) — en ø i Limfjorden s. f. Mors.

Jegindbo, no. indvåner på øen Jegind; „æ Jægindbo er ur i djæ skjåwtærmer i då" siges på fastlandet, når bølgerne går höjt med hvide toppe i fjorden, se Kr. Ordspr. s. 505; jfr. bølge.

jegl, no. se lægn.

jei, no. se ed.

jej, no. se gjedde; talo. se en.

jeje, uo. se jage.

jejende (?). *sònt è jæji* (Vens.), kun

hørt en enkelt gang ved omtale af den besvær, man havde haft med at føre et øg til hest flere gange: besværligt arbejde? — kunde mulig være en form af jage uo. (s. 25. 17), hvilket vilde passe god ttil brugen.

jejmel, udrbso. en slags ed (s. d.) (vestj.); *åk, hærə jæjməl!* (Agger), se je.

jejr-astet, to. *jæjrastət* (Vor h.) som farer stundesløs omkring; se jejtre.

jejt, no. et kast, *gi æn jæjt* (vestj.) med noget.

jejte, uo. *jæjt -ər -ət* (vestj.) — 1) kaste på en klodset måde, kyle; *di stor å jæjtər mæ ət; jæjt æ moq uð,* kaste gødningen med greb ud, glds. brug for *å støwt ət uð,* køre med trillebör, se fortæll. Kr. Almuel. III. 138. 470. — 2) *o jæjt* (D.) en slags strikning; er sagtens hvad andensteds kaldes kastebinde (s. d.), se jejtre. — 3) *jejt -ər -ət -ət* (Agersk.) jage efter: *j— ætər æ køər* for at samle dem; jfr. gjæte, jage.

jejtre, uo. *jæjt -ər -ət* (vestslesv.), *go å jæjtər* (Mds., Gjern, Hads h.) drive stundesløs omkring, om msker og dyr; *æ lamfår jæjtər* (vestslesv.); *go å jæjtər ætə nöj* (Låsby), gå og drive omkring for at finde; *hañ jæjrə omkre·ŋ* (Vor h.) driver stundesløs omkring; jfr. jægte.

jejtrehoved, no. *jæjrhòwi et* (Vor h.) stundesløs person.

jejtrevorn, to. *jæjtwon* (vestslesv.) tilböjelig til at strejfe omkring, om kreaturer.

-jekt, se lat. jectum af jacio, kaste; sub-.

jeld, to. se jæld.

1. jelle, uo. *jæl* (Hannæs, Thy) klynke, klage, småskjænde.

2. jelle, no. Mb. [*jæl æn*] (Vens.) en græsart, höjt sødgræs, glyceria spectabilis M. K. (Mors); formen: jeller Mb. er sagtens flt.

jels, uo. se hilse.

jelsen, uo. se hilsne.

jemin, to. se gemen.

jemlendes, bio. se igjemmel 2.

jemmer, no. flt. se emmer, gimmer.

jemming, no. se hjemming.

jemp, no. se gimpe.

jemsöjen, to. se emsodden.

jen-, se gjen-; **jen**, steo. se en.

jendiels, se endels.

jenfar, no. se gjenfærd.

jenfåld, to. se enfald.

jeniål, no. se lineal.

jenjåld, no. se gjengjæld.

jenkom, bio. se enkom.

jenne, to. se ene.

jennegen, no. se enegarn.

jenner, to. se ene.

jennes, uo. enes.

jennest, to. se eneste, gjennest.

jenning, no. se ening.

Jens, no. *Jæns* (vestj.); *Jøs* (glds. Vens.); *Jes* (glds. Silkeb.); *Jæəns* (Ång.) — 1) mandsnavn; *„gaməl Rabi-Jèns“,* Grb. 38. 15 ɔ: Jens Rabi; „dæ hang imæl mæ å Jens drengen“, Yuelb. s. 18 ɔ: drengen Jens, ligeså Randers; *Jæns Tomsən; Jænsən; Marən Jænsdər* glds. ɔ: Jensdatter; ordspr.: *Jæns æ jæns i hu han komər* el. *boðə viñtər o somər* (vestj.) ɔ: J— er ens el. er Jens; hed præsten så Jens? — nej, men hun kaldte alle karlfolk jens, Kr. VIII. 191. 317, se ens, jfr. Sgr. I. 149. 519, II. 95; navnerim:

Jæns de wæns de wetəqə stæns
dè låŋ å dè ståŋ å dè stomphålt Jæns (Vens.),

el. *Jæns i wæns i fywri fæns,*
omphåləð, stomphåləð, stuwərröwəð Jæns (Mors),

el. *Jæns wòstəbråk,*
hån oð o dråk,
te hans lyw språk,
o han fæk eñda ålər nåk! (D.); jfr. Ndl. Volksl. I. 273. 10;

el. *tow piqər åpå i low å ræns,*
de ka sèj Jæns (Vens.);

el. *Hr. Jæns mè din li gro luw,*
hwa wet do i høwəkwòns ròw å tuw? (sts.), gl. remse.

— 3) fælles navn for én vis slags person: *no, do Jæns!* (Vens.) du klodrian; *æn gluəñ Jæns* (Agersk.) en ivrig, rask person; *æ piqərs Jæns* (Agersk.); *æn piqərəns Jæns* (Andst) mandsperson, som er yndet af kvinder; *jæŋ å æ Jænsər* (D.) en soldat; „de Hads herreds Jenser“, Kr. IX. 290, Jyllands kulsviere; jfr. Fritzn. Om anvendelsen af Jón i formularer, Arkiv f. Nord. Fil. III. s. 320, samme forf.'s ordb.[2] under Jón; navnet Jens stammer fra Johannes (s. d.); Jes, ens; tyk-.

Jens Bjærggård, no. J— B— med

kålen i næsen, klørknægt i kortspil, se Kr. Ordspr. s. 145.

Jensen, no. *Jænsən* (D., vestj.) Jenses sön, se Peder—.

Jens ost og brød, no. *Jæns wust å brø* (Mors) navn til den sorte el. grå løberbille, carabus, som er lysten efter brød og ost; jfr. mellemmadstyv.

jenst, to. se gjennest.

-jenster, bio. stammen er sagtens -enst, jfr. en, ens, enster-, agjænst, ajenster, vedjenster.

jenting, no. se enting.

jentraj, no. se entråd.

1. jeppe, uo. *jæp -ər -əð* (Mors); *jap -ər -ət* (vestslesv.); *jip -ər -əð* (Agger) — udtryk for små kyllingers og andre fugles pippende lyd; *„de æ gåt, næ de gaməl ka now de nyj!“ så æ kuwən, æ gæjsləŋər jæpəð i æ skål, dæňgåŋ hun kogəð dæň sist fjærəŋ gos* (Mors); jfr. Sgr. III. 156. 71; *æ æləŋər japər* (vestsl.); jfr. plt. Schütze: jippen, „pfeifen wie junge küchlein.“

2. Jeppe, no. *Jep, Jæp* el. *Jap* (D., vestj.) — **1)** et alm. mandsnavn; *Jep Peðər, Jepsən, Japsən* el. *Jawsən* (D.); når man beder om forlov, siges spøgende: *mæ fålå·w! — a ə Jæpəs kuwən, mi maň hir Eŋəbårə!* (vestj.); om navnet siges: *Jæp, de æ dæň reŋəst nawn, de ka æn kywləŋ sæj træj daw, far ən komər å æ skål* (vestj.); se også Kr. VI. 298. 366; navnerim:

Jæp, han ku sæj pjæp,
træj daw, far han kom å æ æk (vestj.),
el. *Jæp skræp skorəhat,*
æ kyləŋər ær ætər æ kat (N. Slesv.),
jfr. Ndl. Volksk. I. 273. 5;

når hjulet usmurt piber, siger det: *Jæp, han æðər æ fjæt*, Kr. VI. 304. 387. Jeppe er en god dansk overgang fra Jacob (s. d.), Jægob, Jævb, se registr. til Script. rerum Danic., hvor alle formerne findes (Dr. Nielsen); mimre; Sankt-. — **2)** *spel Jæp* (Vens., Agger) spille pind (s. d.), se vip.

3. jeppe, uo. *jæp* el. *jèp -ər -ə -ə* (Vens.) spille pind; den el. de, som er ude, siger:

skaən skir åpå èj å pej,
do jèpər uk, å i nan komər ej,

deraf *è jèphwòl* i jorden; *èn jèpcèp*, en 3 à 3½ kvartér lang kæp til at vippe i *jèppej*, der er 3-6 tommer lang, i vejret.

Jeppes halvpægle, no. fiskeriudtryk for tallet 15 (Risgård Bredn.), se Kr. Alm. V. 39.

Jeppes klokke, no. fiskeriudtryk for tallet 13 (Risgård Bredn.), se Kr. Alm. V. 39, „den slog 13“.

Jeppes kål, no. börneleg; samme leg som at plukke hø i bjærgmandens have, se bjærgmand, kun synges her:

plokə, plokə Jæpəs kol,
få Jæp, han ær ent hjæm,
han ær i Lon,
han komər om æn ston;
klarivit, klarivit, no sir a ham!

(Ørsted, Rougsø h.); se Gr. Gl. d. M. III. 184. 7.

Jeppes stav, no. *Japəs staw* (vestj.) et stjærnebillede, Orions bælte, se Jakobs stav.

Jeppes öje, no. *Jæpəs yw* (Vens.) en börneleg; med kridt slås en cirkel på dören, i cirkelen sættes en prik, det er öjet, som skal stikkes ud. A., som skal stikke det ud, får en pind i hånden, svinges rundt, så han bliver ør i hovedet, og skal så, mens han ser op mod loftet, søge at træffe prikken.

jer, uo. se hedde.

jer, steo. — **1)** pers. steo. *jæ* el. *jær* (D. alm.); *jè jèr* (Vens.); *a hò sit jè, hò gi jèr ət* (Søvind s.) — **2)** ejesteo., **vedföjet:** *jæ gris, sow, kow, hwæðəbrø, hjæm; jær æbəl, anseqt, huws* (Agger, D.); *jè hus* (Søvind s.); foran vokal: *jèr; jèr hæst, hat, æbəl, øq; hæst, hat, æblər, øq; jè kow, for, boq; cyər, for, bòqər* (Vens.); *jè bowər, jèr huws* (Mors); fk. *jer* itk. *jert* flt. *jer* (Bradr.); til en enkelt: *ir* fk., *irt* itk., *iər* flt.; til flere: *irm* fk., *irmt* itk., *irm* flt. (Fjolde), se 5. I pers. steo.; se hver-; — **adskilt:** *æ de jæs? de æ jæs* (Agger, D.); *wò smör æ bèjər iň jès,* men: *iň jè smö; vi hò wa ðwə vè jès ida·w* (Søvind s.); *jès* (Mors); *hæsti, kowən è jès; forə è jès* el. *jèt* (Vens.), flt. *jès;* ett. fk. *jes,* itk. *jert, jes* (Bradr.); til en enkelt: ett. fk. *iəs,* itk. *iərt,* flt. *iəs;* til flere: ett. fk. *irms,* itk. *irmt,* flt. *irms* (Fjolde), se 5. I pers. steo.

Jeremias, no. *Jerəmi·s* (D., vestj.) et ikke ualmind. mandsnavn; *Jerəmisən;* når der danses tospring i Vestj. synges: *Pe Lirəmaňs kat, Jerəmi·əsəs huň!* se

Harboskræp; skæmtesagn om, hvor lang Jeremiases [hunds] hale er, se Sgr. II. 76. 388, Kr. Alm. VI. 241. 606; hebr. navn, jfr. jærme.

jeremit, no. se eremit.

Jeriko, no. *Jerikow* (vestj.) i et skæmtesagn opfattet: „Jærrigs i Tåwl“; Tåbel en landsby ved Agger, se Nyrop V. Sk. s. 24; *Jærək i Kåws,* Kr. Molboh. 86. 280. 282.

jerrer, no. se edder.

Jerrik, no. se Erik.

Jerusalem, no. alm. er vist udtr.: „det ser ud som en Jerusalems forstyrrelse“; i et skæmtesagn opfattes ordet som „Jærrigs i Læm“, Eriks i Lem, en landsby på Salling, se Nyrop V. Sk. s. 24; som *Bur å Wæm,* Kr. Molbohist. 98. 315. 317, jfr. 319, byer vest for Holstebro; at rejse til J—, vestj. leg: börnene sidder på en bænk, bestandig 2 og 2 med ansigtet mod hinanden, hver tager et håndværk, skomager, skrædder osv. En (A.) går rundt om bænken og fortæller om sin rejse, hver gang J— nævnes, skal alle rejse sig og snurre rundt el. give pant, og eftersom hver håndværker nævnes, skal han rejse sig og følge den fortællende; når alle er komne med, siger A.: „nu er vi der!“ og straks løber enhver til sin plads, men den, som kommer forsilde og ingen plads får, skal føre an næste gang.

Jerusalems skomager, no. en bekendt sagnagtig person, som hånede Jesus på hans vej til Golgatha og nægtede ham et sæde udenfor sin dör, og som til straf derfor skal vandre hvileløs til verdens ende; *han rowər* (hviler) *ålər lisom Jeru·salæms skomaqər* (vestj.); fortælling om ham Sgr. I. 8. 5; bruger 100 år til at vandre verden éngang rundt, der er et kors af sömhoveder i hans sko (Løgstør), Sgr. II. 27. 212 (korset, reminiscens fra Sue, Le juif errant?); er svundet således ind af alderdom, at han ikke er större end en sort höne; der gror mos på kans klæder, han går med læster, Kr. III. 326. 444, VIII. 387. 704 flg.; el. rider på en lille hvid hest og har spådomsgave, Thiele II. 311; kan hvile sig juleaften på en plov, som står ude, eller har hvert syvende år lov til at hvile sig på en bagplov, el. kan sætte sig St. Hans aften under et par harver, som er rejst op, men efter dem vokser der siden kun tidsler og ukrudt, J. K. 143. 1 flg., jfr. Nyerup, Morskabslæsning s. 180; Bäckström, Folkböcker II. 207, III. 106; Kühn, N. S. 451. 387; W. S. I. 115, II. 32. 46 flg.; afbildn. Mélus. I. 91; han kan få mad et sted, hvor brødet vender med den flade side mod dören, når han kommer ind, Kr. VI. 233. 219; han hjælper en mand ud af en fortræd, Kr. IX. 148. 388 slutn.; endelig kan nævnes, at han fremstilles i et optog som en gammel mand med et knippe læster, Sgr. V. 228 (Falster); jfr. Kr. Sagn II. 267 nr. 4, „Verdsens skomager“, Arnas. II. 47; Haukenæs I. 179, IV. 573, VI. 190; Hazel. Samf. f. Nord. Mus. Främj. (1890) s. 24; Mhoff 160. 219, 547. 549 (wanderjude); Grimm S. nr. 344 (der laufende jud'); Z. f. M. I. 432 flg., III. 122; Strackerjan II. 11. 273; Schambach u. Müller nr. 257 samt anm.; Wolf, Niederl. S. s. 625; Wuttke nr. 759; Meier, Schw. Sagen I. 116. 4; Birlinger, Volksthüml. aus Schw. I. 211; Rochholz, A. S. II. 306-309; Grässe, Tannhäuser u. ewige Jude[2] s. 74 flg.; Hardwick s. 157; B. Gould, Curious Myth. I. 1 flg. med appendix; Henderson s. 82; Møller, Fr. Sagn s. 91, se söndag.

jes, no. flt. se gås.

Jes, no. *Jes* (D., S. Jyll., vestj.) alm. mandsnavn; *Jesən,* Jes's sön; „en væsenlig sønderj. overgang fra Jens“ (Dr. Nielsen).

Jesabel, no. *Jæ·sabəl æn* (vestj.) en meget ond kvinde, *de ær æn J—;* efter bibelen, 1 Kong. kap. 18.

Jesper, no. *Jæspər* (D., vestj.) mandsnavn; *Jæspərsən;* alm. navn i ævent. til den tredie broder, se Kr. VII. 33. 247. 252; jfr. Peder; fiskerbetegnelse for tallet 9, Kr. Alm. V. 39 (Risg. Bredn.); „fordum skrevet Jasper, det er anset som en anden form af Kaspar, men kunde måske hænge sammen med det tyske Gisbert“, Aasen, Navnebog s. 80; se jæsper, knasfis.

jessind, bio. se etsinde.

Jesus, no. *Jøsəs* (D., Vens., Valsbøl, alm.) = rgsm.; Marie leder efter J— og siger:

hør, du gode, gamle mand,
har du ikke sét Jesus, sönnen min?

Sgr. V. 178. 10, jfr. DgF. nr. 97; bruges alm. i udråb: *Jøsəs!* som udtryk for overraskelse el. skræk; *næj, Jøsəs da!*

(D.); *Jøsəs ja! Jøsəs næj! Jøsəs hærə-guð, ær hañ dø? Jøsəs bår* (barn) *lel! Jøsəs nawn!* (Lild s.); *Jösəs Kresti kås!* (Agger) siges i tordenvejr, idet man slår kors for sig; ***Jòsəs, men skål!*** (Vens.); ***Jøsəs, min sæl!*** (D.); ***åə Jöjsəs!*** Kr. IX. 171; *„Öjsəs ha låw å tak!“* VI. 317. 40 (Harboøre); ***hærə Jòsəs! Jòsəs dø kruwn!*** (Vens.); ***jøək*** el. ***jøqəñ*** el. ***jøqəndəs, må æ' få de! jøqə nawn!*** (Agerskov) udråb af glæde eller forundring; J— blev solgt for 30 daler, Sgr. IX. 142; at J— er død, har konen ikke spurgt, Kr. IX. 246. 85, Efterslæt s. 77. 60, jfr. nr. 69, Molbohist. 78. 254-55, Overhøringer s. 35. 49; gamle bönner i J— navn, Kr. VIII. 397. 735, 400. 741, IX. 223, Sagn II. 317 nr. 12, jfr. Fb. Fr. H. s. 28, Folkevennen VIII. 386 flg.; de gl. böjer hovedet, når J— navn nævnes i kirken, se Kr. IV. 408. 639; se endnu skæmtesagnet Sgr. XI. 65. 107: slip mig, J—, nu kan jeg berge mig selv! J— er det hellige navn; den, som har lagt sig i det navn, kan djævelen ikke røre, Sgr. IV. 190 øv., Kr. III. 186; det skærmer mod djævelskab, trolddom og spøgeri, Kr. Sagn I. 195. 713, 295. 975, II. 45. 22, Sgr. XI. 79, Kr. VIII. 222. 382, 315, Grb. 218. 42; jfr. Arnas. I. 339, II. 17; Wigstr. I. 226, II. 179. 249; Faye 37. 64; Nicolaissen, Nordl. I. 43; Skytts h. s. 87; Antiqu. Tidsskr. 1849-50 s. 338 (Færøer); Grimm, Myth.[2] 1025; Liebr. Gervas. s. 45; Strackerj. II. 5. 263, jfr. Nyrop, Navnets Magt s. 187; slgn. Lehmann, Overtro s. 95, Mélus. III. 63, Folkl. Journ. VI. 172, VII. 285, trolddom svinder, såsnart Guds navn nævnes; udråbet: Jøsse Kristi kors! Kr. Sagn I. 175. 636, II. 163 ned., Almueliv I. 104. 395-96, J. K. 118. 9; „så i Jesu navn!“ med de ord begyndte de gamle, jfr. Kr. Sagn II. 307. 238, da viger onde vætter, Kr. Sagn I. 141. 523; „Jesus hjælpe!“ siger bondekonen til den fødende alfekvinde, Arnas. I. 14; INRI under dörtrinnet, J. Saml. IV. 151. 97; Else spörger genfærdet: kan I Jesu navn nævne? DgF. II. nr. 90 s. 495. 9, jfr. spøgelser kan ej nævne navne, hvori gud er et led, siger: Gónýa for Guðnýa, Gíon for Guðjón, Keián for Kristján, Garun for Guðrun, Gvendur for Guðmundur, Arnas. I. 263. 282. 341, Maurer Isl. Sagen s. 73; det løser en genganger, Kr. III. 137. 191; bringer bækhesten (se hest) til at flygte, Kr. VIII. 56. 105, IX. 193. 249, jfr. Mhoff 234. 321; er løsenet, hvorpå den rette kendes, han skal sige: kør, kom, luk op i J— navn! se f. eks. Sgr. IV. 39, VII. 22, IX. 70; Kr. III. 227—229, IV. 153. 155, VI. 142. VIII. 380, IX. 210, Sagn I. 229. 825, J. K. 30. 34, 155. 9, Thiele II. 159, Gr. Gl. d. M. I. 63, Storaker Till. s. 1, Arnas. II. 14; friskud (s. d.) kan fås, når jægeren vil skyde på den korsfæstedes billede, Kr. VIII. 289. 495, jfr. Z. f. M. I. 276, II. 64: hekse skal fornægte Jesus; — en dukke, som kaldes Jesusbarnet = julebukken (s. d.), Kr. Almuel. IV. 129. 359; sagn om Jesus og St. Peder (s. d.), Kr. Sagn II. 254 nr. 2, jfr. Arnas. II. 3.; gl. bönner til Jesus, Pontopp. Everric. s. 62 flg., Dsk. K. T. 1855 sp. 472. 856, Hagerup s. 187, Kr. Sagn II. 320 flg., jfr. Fb. Fr. H. s. 27, Folkevennen (Kria 1859), VIII. 386 flg., IX. 37; Cavall. Wärend II. XLVI.

jet, uo. tf. se hedde; talo. se en.

jetek, no. se 2. hede.

jetlong, no. *jetloŋ æn -ər* (Fjolde) „et insekt, måske humlebi“, Lyngb.

Jetsmark, no. *Jæs-* el. *Jèsmark* (Vens.) når det står alene, men i forb. med et følgende ord ofte *Jæs; di bowər i Jèsmark,* men: *wi wil te Jæs marki,* jfr. Grb. 188. 52 *„øwə te Jæs cerk“*, et sogn i Vens.; se Skallerup.

ji, no. se ed; uo. se give.

jieg, no. se ege.

jifferkrudt, no. J. T. 242, timian, thymus serpyllum L. (Ang.); hvad kan jiffer betyde?

jig, no. se eg, ege.

jigt, no. se gigt.

jik, no. se gig.

jild, to. se gild; no. se gilde.

jilder, no. flt. se 3. galde.

jiløs, to. se gjædeløs.

jimle, to. se hemmelig.

jimle, uo. i udtr.: *de stor å jemlə* (Bj. h.) om luftens dirrende bevægelse varme dage om foråret, se Jakob, lokkemand.

jin, talo. se en.

Jing, no. *Jeŋ* (D., Malt) kvindenavn; se 3. hoppe s. 644. 7.

jipjap, no. ungvent. Ægyptiacum.

jippe, uo. se jæppe.

jirmol, no. se germål.

jist, no. se gist.

jisten, to. se gisten.

jit, uo. se gjætte; talo. se en.

jo, bekræftende ord. *jåw jåw jåw jo* (vestj., Mors; alm.); *jow jow jow jo jò je* (Vens.); *jor jor* (N. Slesv., Braderup); *juər* (Fjolde) — **1**) svar på et benægtende spörsmål: *komər han et? — jòw han ğör; — „komə do eñc?* — *„jow!“ — „trowə do eñc de sam?“ „jow, jow!“ — jow, wes ma do så! jow såmèj* (Vens.); *jojo· jojo·* (Løgst., Ålb.); *„de ser haj da jowtak te“*, Grb. 54. 229. — **2**) afvisende en tvivl: *a må jo et, do veð ət jo gåt* (vestj.); *de so a jò eñc; a ha jò eñc be wæ* (Vens.) bedre vid; smtrækkes til: *jońc*, To Nov. 16. 20; på samme måde bruges af enkelte i Søvind s. *æw* el. *u; de tæńt a æw* el. *u iť åpo·*, det tænkte jeg jo ikke på; somme siger: *hań ho wò iť ræt manə pèŋ, mèn a hò wò hjålpən ham lèt* (Søvind s.), men citat efter en fremmed. — **3**) gentagende en nægtelse: *dær æ eŋən teŋ så gal, de æ jo gåt få nåwəð; de èr ðlə så stur i skò, de è jo* (*jò* el. *je*) *non te bò* (Vens.). — **4**) ironisk afvisende: *jòw pyt; a tænt do sku ha komən, mæn jòw sæj, — do blöw kön hæn* (Andst). — **5**) i disjunktive sætn.: *jo* (alm.); *ju* (Søvind s.); *je* (Ang.); *jo læŋər, jo vær* (Agersk.); *ju læŋə, ju va* (Søvind s.); *jò* el. *des læŋər, jò* el. *des war; jò galər, jò beər* (Vens.); *jo mèjə, des bèjə* (S. Sams). — Jfr. Aasen, jau; isl. jaur, bekræftelse; i disj. sætn. je, htsk; se des, **4**. i.

Job, no. se håb.

jodute, se javetut.

Johan, no. *Joha·n* (D., Agger); *Joha·n* glds., nu: *Joha·n* (Vens.) — alm. mandsnavn; Johannes; men: *Nils Joha·n* (Agger); se finger s. 290. 22; navnerim: *i pèl tran, de ka sèj Joha·n* (Vens.).

johandelolie, no. også kaldet janhandelolie, derfor udleveres: ætherol. juniperi e ligno (P.).

Johan Lassen, no. en spætteart, picus, den „rødhættede sp—“, Sgr. XII. 153. 519 (Sundev.); flagspætte? se stork.

Johanne, no. *Joha·nə* (vestj.) alm. kvindenavn; forkortes: *Jan* (Røgen, Mors); *Ja·han* el. *Joha·n* (Lild s.); *Ja·han* el. *Ja·hən* (glds. Agger, Hammer s., Vens.); *Jahan* (Gjerrild s.); *Jån* (N. Sams); *„Jåhən“* Grb. 35. 24, også: *Jahən, Johən, Jåhən* (Vens.), men med andet navn foran: *An-Jòha·n Mæt-Jòha·n* ɔ: Ane Johanne, Mette Johanne; *Jaha·n, Mætjaha·n* (Elsted s.); *Hjan*, Kr. Molboh. 101. 318; forkortes sædvanlig til Hanne (s. d.); bibelsk navn.

Johannes, no. *Joha·nəs* (D.); *Jo·hanəs* (Agger) — mandsnavn, bruges almindeligere i de andre former: Johan, Jens, Hans (s. d.); bibelsk navn; ord af Johannes evangelium synes at have særlig magt ved besværgelser, se Thiele, Overtro nr. 380. 559, jfr. Lehm. Overtro s. 95, Strackerj. I. 101. 142, II. 5; Wolf, N. S. 552. 593. 599. 649. 651; Wuttke nr. 245; Folkl. Journ. VI. 52; Mélus. IV. 284; Gaidoz, La Rage s. 193; et stykke af Johannes Åbenbaring er Cyprianus (s. d.), J. K. 106 øv.; se Sankt-

Johannesblomster, no. flt. flores hyperici; **-olie**: oleum hyperici infus; **-rod**: rhizoma filicis, G. & D. (P.).

Johannover, no. se Hannover.

joi, no. se hjade.

Jokum, no. *Jokom* (Sønderj.); *Jukòm* (Elsted s.) — mandsnavn; navnerim:

æn stawər i æ mok,
de si Jok-;
tre rokə (roger) *rońt om,*
de si Jokom (Sundv.),

el. *fårk i æ mok,*
de sir Jok-,
tril tral trom,
de sir Jokom, Fb. Fr. H. 107;

stammer sagtens fra det bibelske navn Joakim.

1. jolle, uo.
jol -ər -ət (Agersk.);
jålər aw (Malt);
julə -r -ət (D.);
jolər -ər -t -t (Agger) —

køre rask i vogn el. slæde; *han måt julə om ət*, løbe om det; *han måt uð o julə* (D.) ud at fægte for føden; *kom juləń, jul a·w*, køre, noget spottende; *julə mæ æn kor*, trille med en trillebör (D.); *di jòlər å·, haj kam jòli* (Vens.); jfr. Kristiansen, Gadesprog: jolle, jolre; V. S. O.

2. jolle, no. *jål æn -ə* (S. Sams); *jol æn -ər* (Agger); *jòl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); se hæk-; jfr. htsk jolle; eng. yawl el. jolly boat.

joller, no. se hjuler.

jo længer, jo bedre, no. J. T. 228, en plante, bittersød natskygge, solanum dulcamara L. (Als).

jolt, no. se hjälte.

jomfru, no. *jomfro æn -ər* (D., vestj.); *jåmfru æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; Thy, Mors, Søvind s.) — **1**) = rgsm., ugift kvinde uden hensyn til alder; *æn gaməl jomfru* (vestj.), se pige; om en forført pige kan siges: *hun æ jomfru „hår van“, madam „ka blyw“* (vestj.); gammeldags til præstens ugifte datter, „præjstens jomfru“, præjstjomfruen“, And. Bars.; „Jomfruhul“, stednavn, således kaldet, fordi to jomfruer er druknede der, Gr. Gl. d. M. I. 202; i jomfruens navn ɔ: jomfru Maries n—, Kr. Sagn II. 323. 300; — j— forekomer tit i sagn; en indmuret j—, Kr. VIII. 214. 366; spøgelse-jomfruer, blodige, Kr. 154. 215 flg., IV. 130. 184, VIII. 226. 390, 349. 612, Sgr. XI. 131; hvide spøgelse-jomfruer, Sgr. IV. 188. 555, Kr. III. 191. 264, IV. 123. 171, VI. 129. 185, VIII. 59. 111, 238; jfr. 213. 364; Sagn I. 187. 684, II. 75. 135, 367. 104; J. K. 147. 8, 304. 4; Wigstr. I. 162; Grimm S. nr. 331; Hartl. Fairy T. s. 219; karlene spiller i kådhed kort om den hvide j—, Kr. III. 165. 230; i ævent. skal den hvide jomfru skaffes, J. M. 4; en blå spøgelse—, Kr. IV. 128. 179; en grå spøgelse—, Kr. IV. 137. 200; tre hellige j—, Kr. VIII. 335. 578; tre spøgelse— i røde kjoler, Kr. Sagn II. 509 ned.; en bjærg—, Kr. IV. 33. 37. 38; j— i en höj med en guldrok, Kr. VIII. 85. 165; — i ævent. tre svanejomfruer, Kr. V. 16; se svane; tolv jomfruer skal ædes af en trold, Gr. Æv. I. 40; en rén jomfru skal udrette det store, Gr. Æv. III. 166, jfr. Grimm S. nr. 143; skaffe den smukkeste j— tilveje, Sgr. IX. 184, jfr. Asbj. II. 115; sort j— bliver hvid, Kr. V. 330, VII. 45, Kr. Æv. 68 flg., jfr. Sgr. XI. 172; se Strackerj. II. 122. 433, Wuttke nr. 29, Grimm Myth.[2] 257. 914. — **2**) husjomfru, husbestyrerinde; *hon è jåmfru åpå gòri* (Vens.); *hon è klèj som èn jåmfru* (sts.) ɔ: fint påklædt. — **3**) et marterredskab i kvindeskikkelse, hvorom siges: *køs æ blọ jomfro* (vestj.); man forestillede sig, at der var tre trin op til jomfruen; trådte synderen på det første, smilede hun; på det andet, bredte hun armene ud; på det tredie, slog hun armene om ham og kvalte ham el. klippede hovedet af ham; en anden beskrivelse: jomfruen holdt en stor saks i sine jærnklør, op til hende førte en trappe på tre trin; når forbryderen kom på det første trin, slog hun armene ud; på det andet trin klemte hun armene sammen om hans hals, og når han kom på det tredie, klippede hun hovedet af ham, Kr. Almuel. II. 122; se fortæll. derom Kr. IV. 84. 125, VIII. 160, Almueliv II. 54. 137, 55 øv., 115. 286. 90-92. 94. 97, 122. 299-301, Sgr. X. 115; Rasm. Hansen, Gamle Minder I. 92; J. Saml. IX. 349, jfr. Strackerj. II. 164. 505 e, Kuhn W. S. I. 110. 115, N. S. 38, M. S. 129; Birlinger, Volksthüml. II. 219. 232. 34 „die Liesel küssen“, Magyar T. s. 128 ned.; en slig jomfru skal endnu findes i saml. af marterredskaber i Nürnberg; også kaldt den sorte jomfru, Kr. Almuel. II. 120. 293, jfr. spigertønde. — **4**) rambuk, driver, til at slå stenbro ned med; *a skal ųð o hå ən dåns mæ æ jomfro* (vestj.); *do ka ta dæ i dåjs mè jåmfruən* (Vens.) ɔ: arbejde med driveren; udtr. kan jævnføres med fr. demoiselle i samme betydn. — **5**) *æ jåmfruər,* flt. (Mors, Thy) kaldes opstanderne, som bærer tenen på rokken. — **6**) „hvide jomfruer“ i et gådespörsmål, = lus; hvad vil du helst have: en ovn fuld af „røde drenge“ (sigtebrød) el. en seng fuld af „hvide j—“? (vestj.), jfr. lort. — Jfr. htsk. jungfrau, mnt. junkvrowe, Sch. Lübb.; smsts. om driveren: „mit der junfer danzen“; junker, Marie; blå-, djævel-og-, hus-, hvid-, syssel-, trold-og-.

jomfrubur, no. bur, hvori en jomfru holdes indespærret, Kr. V. 342.

jomfrudolde, no. *jomfrudål æn* en fugl, vipstjært; jfr. isl. maríuerla; se havresæd, sommerdolde, vitte.

jomfrudom, no. *jòmfrudòm æn* (Søvind s.; alm.) = rgsm.; se pige.

jomfruens krans, no. *jåmfruəns kråjs* (Vens.) et stjærnebillede, hvilket?

jomfru i det grönne, no. J. T. 278, en plante, adonis autumnalis L. (Thy); jomfru grön, nigella damascena L. (Himmerland) „jungfer im grünen“, Schweiz, se Z. f. M. IV. 177. 18.

jomfrulil, no. = rgsm.; men sikkert glds.; i et skæmtesagn: *ålsaməl tåw di djæ hat å få mæ, sånæ som di brọr.*

— *Hufå ğor han et de? — Få hans huwə wa skorə! — Næj, de æ löwn! — No æ do' min, jomfrolil!* (vestj.)

jomfru Lisken, no. til indsmigrende, kælne småpiger kan siges: *do æ ræt æn jomfro Liskən!* el. *Liskən, hun ska dåns få piskən* (Andst), el. *fåsto do piskən?* Sgr. I. 87. 369 (Lisbj. Terp); jfr. Schütze, Lieschen, deminutiv form af Lisbet, som fællesnavn.

jomfru Marie, no. se Marie.

jomfru Maries sengehalm, no. *Ma-ri'jəs sæŋəhalm de* (Thy); *jåmfru Mari'jas sæŋəhalm* (Vens.) — en plante, gul snerre, galium verum L. (Thy), smalbladet timian, thymus serpyllum L. (vestj.).

jomfru og trold, no. J. T. 322, en art gøgeurt, orchis L. (Thy); jfr. fandens hånd.

jomfruskjørt, no. J. T. 294 = jomfrusærk (Mols).

jomfruspiritus, no. solutio ammoniaci (P.).

jomfruspring, no. pige, som forfølges, springer ned af Gårslev kirketårn, se Thiele I. 99, jfr. s. 78, slgn. f. eks. Grimm S. I. 184. 142, 368. 320-22.

jomfrustage, no. *jåmfrustaq i* (Vens.) en lysekærte, der stod på gulvet med en fod, lyset fæstedes höjt nok til at folk kunde sidde og arbejde om den; jfr. stonnismand.

jomfrustykke, no. *jomfrustøk æn* (D.; vestslesv.) det første stykke efter at endeskiven er skåren af brødet. Forkl. til navnet findes mulig i den franske skik: aprés avoir dit le Benedicite . . . le père Châtelain, suivant un vieil et saint usage, traça une croix sur un des pains avec la pointe de son couteau et en coupa un morceau, représentant la part de la vierge ou la part du pauvre, Eug. Sue, Myst. d. Paris II. c. XX.

jomfrusværm, no. *jåmfruswarm* (Vens.); *jomfruswarm æn* (D., vestj.; vestslesv.) — den første sværm af en framsværm (s. d.).

jomfrusærk, no. J. T. 294, en art snerle, convolvulus arvensis L. (Årh.).

jomfrutobak, no. J. T. 321, nicotiana rustica L., efter Blicher.

jomfruvoks, no. *jomfrowåws de* (vestslesv.) voks, som jomfrusværmen sætter.

jomp, uo. se jumpe.

jon, to.; **joning**, no. se jævn, jævning.

Jonas, no. Om J— i hvalfiskens bug lyder gåden: ligkisten svævede, liget lå og bævede; ligkisten åd og fik mad, liget lå og bad (vestj.), se Sgr. VI. 23. 305, 49. 446, IX. 134. 406, jfr. Z. f. M. III. 16. 347. 39; Värmeland, Runa 1849 nr. 15, 1848 nr. 42; Wigstr. I. 292. 67; fjærnere står Värend nr. 119, N. Vadsbo nr. 170, Urquell IV. 86; Simroch Räthselb. s. 91; Rochholz, Kinderl. s. 265. 515; Joos, Raadzels nr. 286; Ndl. Volksk. I. 19. 12; Chambers, Pop. Rhymes s. 108; W. Gregor s. 76; Mélus. III. 64, Folkl. I. 355. 11 (rabbinsk); hvalfisken (s. d.), som slugte J—, i en skæmtehist. Kr. Molbohist. 129. 394; lignende krøniker se Tylor, Urgesch. 434; Amer. Folkl. IV. 13, Magyar T. s. 197. 316 flg. (finsk), 399; Steel, Wide Awake Stories s. 411, jfr. Kronos, som sluger sine börn; Grimm, K. M. nr. 5 og var., se kat.

Jons jæger, no. se Odins jæger.

jontj, se jo 2.

jor, no. se gjord.

jord, no. *jowr* el. *juwr de* flt. *jowr* el. *juwr* (vestj.); *jowr æn* best. *-ən* flt. *jowrər* el. *jor* best. *-ən* (Vens., Agger); *juwr æn de* (Thy; Løgst.); *jowr* best. *-əð* (Lild s.); *jor æn de* best. *jån* flt. *jorər* (Støvr. h.; Elsted s.; Kvorning, S. Lyng h.); *juər æn* best. *-ən* (N. Sams), best. *-ət* Hundslund s.; *joə æn de* best. *-rən* (Søvind s.; Sundv.); *joər æn de* (Bradr.); *joə* (Sundv.); *juə* (Valsb.) — 1) jordkloden; præsten søger en sammenligning og siger: *æ jor æ så roñ, så roñ . . . som et hæsthoi* (N. Slesv.), Efterslæt 223. 209. 10, jfr. Haukenæs IV. 427, se hestehoved; *de è, som de' sè bør åpå jorən; dè stöst cèltrəŋ, joren ka bèr* (Vens.); „oller wild a ønsk mæ støer himmerig po jon", And. Bars.; *jån æ stuwər* (Støvr. h.); spörsmålet: hvor langt er der fra jord til himmel, besvaret Sgr. VI. 153. 752; hvorlænge man er om at rejse jorden rundt? — ét dögn, om man følger med solen, Gr. Gl. d. M. I. 112; jfr. Busch, Volkshumor s. 155 flg.; hvor midten af jorden er? J. Saml. I. 170, se værd; jfr. Grimm K. M. nr. 152 anm.; om forestillingen: „den, som slår jorden, slår sin moder", findes her, véd jeg ikke, se Liebr. Volksk. 332.

174 a (Norge); Busch, Volkshumor s. 167; manden kom om på den anden side af jorden og kunde høre folk slå i bordet hjemme, mens de spillede kort, Kr. Holmsl. s. 20; den første, som påstod at jorden gik rundt, Sgr. IV. 177. 538. — 2) jordbund; *sȯk i˙ jọrən* (Søvind s.); „joren søk mæ!“ ed, Jyd. I. 22. 2; *„hąj blə̀w lo te jowrən“*, Grb. 16. 19 ɔ: kastet omkuld i slagsmål; *han jik på jån̥* (Støvr. h.); *mè skal hòl̥ sè we jọrən mè dè jèn̥ ę̀j* (Vens.); *blyw ve æ jọr, læ æ jọr hål̥ dæj!* (Lindk.) kan siges til dem, som har store tanker om sig selv; *di skrèj̥ hæn æ jowr* (Lild s.) de skred hen ad jorden; *hon wa så grusələ næ we jowrən, da hon bəjøn̄c å gọ* (Vens.) ɔ: hun var så lille; *bəgøn̥ o bår jowr* (vestj.) begynde på bar bund; *go nijər owə jowr!* gå ned, fra bordet f. eks., på gulvet; *de fal̥ owə jowr,* det faldt på gulvet; *han̄ weḍ knap, hwa æn̥ han wel ha wej̥ jowr,* kan siges om den overstadig lystige; *han̄ weḍ knap, huḍən han̄ wel gọ po æ jowr,* om den overmodige, vigtige (Agger); *de è de wæstə ąsən, dè ka gọ åpå jọrən; gọ, stọ, leq åpå jọrən; dè falc no brøj̥ åpå jọrən* ɔ: på gulvet; *a blə̀w, som a skul̥ ha sokən liq nịr i jọrən, følə jęj te jọr* (Vens.) ɔ: til graven. — 3) jordlod, mark; *æ jowr æ gråw guwə, de æ gåt jowr* (vestj.); *ȇt hus mæ jọə* (Søvind s.) itk.; *et stuwər stekə jọr* (Støvr. h.); *dær æ guwə jọrər* (sts.); *„rètihjæ øwər ø jòwrər“*, Grb. 20. 4; *jọrən hå lisə gåt ow å hwil sæ, som man̄ən hå̤ə*, Sgr. II. 26. 193 (Lisbj. Terp); at jorden har ligeså godt af at hvile som et mske, er vist en alm. forestilling, se Kr. Ordspr. s. 130; *dæn̄ manə jowr* (S. Sams) ɔ: den store jordlod, se stads; *nuə fọ ẹt jurə* (jord) *nåk en̄ di fo æ mon̄ ful̥*, Sgr. II. 124. 594 (Fly); *de è no wąq jọr, dèr è te dę̀j gor; de è no tọ̀r, wu, tån̥, læt, mòl̥ə, såjə, ljèrə, muərə* (morret) *jọr; è huks mè jọr; lə̀w å jọrən* (Vens.) ɔ: af jordbrug; jordlod, som tilhører trolden, dyrkes ikke, Kr. Sagn I. 170. 623; jorden skal mod verdens ende udstykkes i kålhaver og beklædes med hvidt (ɔ: mergel) om sommeren, Kr. Sagn II. 344. 397-98. — 4) muld (s. d.); *wj skal ha jọr cyr i møn̥i* (Vens.); *såsnår vi for æ katø˙flər åwən jọr* (D.); *de ǧow ejt nə̀j te jowrəð wa styw* (Lild s.); *læt jọə* (Søvind s.); *leq jowr o jowr, så growər dær kowr* (vestj.) = *dæn̄ jæn̥ slas jọr gǫər dæn̄ an̄ən* (D.); *kåst jọr o æn dø* (D.); *kòst jǫər ǫ* (Søvind s.); *go ij˙ jowr* (Agger, alm.) af sorg el. skam; alle døde vil hvile i indviet jord, sjælen får ej ro för (alm.); jfr. Wärend I. 474. 477, II. 426, Haukenæs IV. 345; se kirkegård, muld. — 5) i æventyr og sagn; han satte danske dronning levende i jord, Kr. I. 309. 30; han hørt' de to börn under jorden skrig', Kr. 249. 4; se levende; skæmtesagn om præsten, som skulde kaste jord på den døde, Kr. IV. 164, IX. 252, Sgr. I. 217. 1207, X. 232. 549, XI. 51. 80 flg., Gr. Æv. III. 97. 99; gengangeren må bryde jorden under rindende vand for at komme forbi, Kr. VIII. 255, Sgr. IX. 77; farer under jorden, Kr. VIII. 242. 421, Sgr. I. 55; præsten løber over, gengangeren under jorden, J. K. 54. 9; den hoffærdige pige synker i jorden, Sgr. IV. 226. 6; jord, givet af bjærgfolk, er penge, Kr. Sagn I. 352; flyve gennem jorden, Gr. Æv. II. 32; bjærgkonen taber jord af sit forklæde, Kr. VIII. 71. 134, det bliver til en række banker; gåde: hvor finder døde mand sin glæde? — i jorden, Sgr. V. 50. 7; hvad er federe end fedt? Sgr. VI. 24. 316, svar: jorden, se Sgr. XI. 80. 132, jfr. Haukenæs II. 187, Wärend nr. 64, Vadsbo nr. 167, Z. f. M. III. 354. 103 (svensk); Schleicher, Litt. Märch. 197, jfr. Zingerle, Sitten s. 272. 22, se 3. fed; sværge (s. d.) falsk med jord fra sin egen lod i støvlerne, Kr. VIII. 204. 343, Fisch. s. 22, Thiele II. 126, Sgr. I. 135. 451, jfr. Wigstr. I. 159; i Harboøre kaster de ej jord, men sand på døde, Efterslæt s. 70. 36; frygt for at alt skal komme af jorden, skæmtehistorie, Efterslæt s. 71. 41; bjærgmand og bonde deler høsten efter hvad der vokser over el. under jorden, Kr. Sagn I. 451 flg., se rod; ved ildebrand kan man tage jord op foran sin fod og kaste i ilden, Thiele Overtro nr. 142, jfr. Krauss, Volksgl. s. 15; bonden lægger en håndfuld jord på såsæk og sædeløv, Thiele Overtro nr. 302-3; alt hvad der sås i næ, vokser under jord, alt i ny over jord, Thiele Overtro nr. 296; kyllingen må først have rørt ved jorden, inden de drejes i såld for at fries for

høgen, Thiele Overtro nr. 284; — hvad der rører ved jorden, mister i visse tilfælde sin kraft; i svaleunger, der ej har rørt j—, findes en kostelig sten, Thiele Overtro nr. 455, Kr. IX. 389. 47; kæp, som skal göre tyr og ko frugtbare, Kr. VI. 367. 129; gren, som skal stille blod, må ej have rørt ved j—, J. K. 161. 1, jfr. Wigstr. II. 124; ligeså en sten, Urquell III. 276. 10; et bånd, Yeats, Irish F. T. s. 159; et brændemærke, Gaidoz, La Rage s. 128; jfr. fortæl. om manden i ungdomslandet, såsnart han rører ved jorden, bliver han olding, Hartland Science s. 199, slgn. høgebrød; — den, som er under trolddom, kan løses, når han tager jord under sin fod fra kirkegården, lægger det pa hovedet og siger: ... jeg kan aldrig bod få, förend jeg får jord under og ovenpå [ɔ: dør og begraves?], J. Saml. IV. 117. 19, se kirkegårdsmuld; jfr. den, som er under jorden, har troldom ej magt over, Wuttke nr. 416, Arnas. I. 486. 522 anm., Rolf Krakes S. kap. 1; jord under skål (s. d.) som orakel se Kr. Almuel. IV. 137. 32. — Jfr. Aasen, jord; isl. jörð huk.; htsk. erde, jfr. Grimm Myth.^{2} 229; græstørv, muld, jordplet, ting; alsæd-, arre-, bland-, brak-, bræk-, brænde-, brød-, brøde-, bår-, fold-, gade-, gribs-, græs-, grön-, hede-, kirke-, kjær-, klyne-, kristen-, land-, ler-, made-, mor-, mose-, muld-, potete-, rebs-, ruse-, sand-, skunse-, solfalds-, stub-, sø-, tørve-.

Jordans flod, no. i besværgelser: Jesus red over Jordans flod, Thiele Overtro nr. 516.

jordbo, no. *jow̱ərbo æn* (vestj.); *jo̱rbo̱i æn* (vestslesv.) — jordhumlens bolig; *jo̱r homəlbuw̱ə* (D.).

jordbær, no. *jo̱bæ et* best. *-bæ̱rət* (Søvind s.); *jårbær* itk. (N. Sams); *jåṟbær et* (Agersk.); *joəbæ et* [*-ṟə*] (Sundv.); *jo̱r-* el. *-jow̱rbær è* best. *-ə* flt. *-bær* (Vens.) — 1) frugten af fragaria; det år, der er mange j—, vil rugen blive god, Kr. VI. 292. 388; *de è sẹt, do wel ha jo̱rbær, få tosərən slekə dèm* (Vens.). — 2) multebær, frugt af rubus chamæmorus L. (Vens.).

jordbærbusk, no. *jåṟbærbosk æn* (Agersk.) = jordbærtræ, men sjældnere.

jordbærtræ, no. *jo̱bətrẹ̀ et* (Søvind s., Torrild s.); *jåṟbærtræ et* (Agersk.) — planten, som bærer jordbær, fragaria vesca L.

jordbærvand, no. aqua melissæ (Hjörring).

jorddige, no. *juw̱r-* el. *jow̱rdiq æn* (vestj.); *jow̱rdiqi æn* (Mors) = rgsm.

jorddumper, no. forblommet udtr. om vognens hjul i gåden, Feilb. Fr. H. s. 147. 36; se vogn.

jorde, uo.
jow̱r -ər -ət (vestj.), ft. tf. *-əð* (Agger); *jo̱r -ər -ət* (D., Sønderj.); *jo̱ -rə -rət* (Søvind s.); *jo̱r -ə -ət* (Elsted s.) — 1) begrave; jfr. 2. død, gjæld. — 2) gå i jorden, om en udskudt kugle (Malt); jfr. Aasen jorda, isl. jarða.

jordefærd, no. *jow̱rfa̱r æn* (Rkb., glds.) begravelse.

jordemoder, no. *jo̱rmòr æn* best. *-ən* el. *-mòn* (Vens.); *jo̱rmor æn* (D., N. Slesv.); *jow̱mor* el. *jow̱mər æn* (Agger) = rgsm.; „let øwe meje komme både jormoweren å skuelkuenen uij i gohren", Jyd. I. 79. 2; *dæň gåŋ wa dær eŋən lær jow̱ərmowərər,* Kr. IX. 226. 65 (Horn. h.); *„òləføst så bø jormòrən dè lelə bådə brøj å òl å brèwən å paŋka å hons òňc dè war åpå bowrə, å ønskə, de hon mat òlti få nåk å di slawəls å møj mi̱ te, ka a min"*, Grb. 2. 31, jfr. Wigstr. I. 231; *ha̱j cyr, som ha̱j skuľ ètə jo̱rmòr* (Vens.) ɔ: kørte rask; når man kører efter j—, behøver man ikke at jage på hestene, Kr. IV. 358. 119; de lider ingen skade, selv om man kører rask, Kr. IX. 2. 9, J. K. 187. 61; i Tårs siger hjulene, når manden kører efter j—: *„no cyər a, no cyər a!"* er hun kommen på vognen, siger de: *„no cyr a mæ Do̱rtə!"* men når hun køres hjem: *„hwiw̱, no ær òľ teŋ fåbi̱!"* Kr. IX. 90. 97; jordemoderen kommer med barnet i sit skrin (alm.); j— kan se på hestene, når hun kommer til stedet, hvorledes alt skal gå, stikker de hovederne til jorden el. ryster sig, vil moder el. barn dø, holder de hovederne oprejste, er der ingen fare, J. K. 187. 62-64; om en person, der ikke ligner andre, kan siges: han ligner Hælles jordemoder på Tunø, Sgr. V. 22. 20; i sagnet sker det jævnlig at mskekvinder tjener underjordiske som jordemødre, jfr. Gr. Gl. d. M. I. 132, Sgr. I. 50. 209, II. 203. 791, Kr. III. 44, IV. 23. 31 flg., VI. 19. 24, VIII. 31. 60, Sagn I. 145. 230 flg., 244. 325. 78, 330 nr. 63. 336. 11,

Anholt 71. 153, Thiele II. 200 flg., se også Storaker s. 48, Haukenæs I. 140, V. 242, Faye 32, Asbjörns. III. 12, Nicolaiss. Nordl. IV. 16, Sande I. 3. 16, II. 275, Skytts h. s. 162, Hofberg s. 46, Wigstr. I. 235, Maurer Isl. S. s. 6, Arnason I. 14. 15. 16. 20. 21. 75. 521. 603, Weinh. Volksk. II. 13, Hammersh. Anthologi I. 341, Folkl. Journ. I. 25 (Skotl.), V. 181 (Cornwall), Hartl. Folktales s. 91, Science s. 37, jfr. Ralston Songs s. 150, Folklore I. 207, Mhoff 296. 407, 327 flg., 339. 3, Strackerj. I. 402 gh., Kuhn M. S. 82. 81, W. S. I. 285. 331, N. S. 93. 104, 173. 3, Grimm Myth.[2] 425. 460 anm., Grimm S. nr. 41. 58. 65. 68. 69. 305, Irische Elfenmärchen s. XXX, se tudse; underjordiske hjælper fødende mskekvinder, Kr. Sagn I. 333. 3, jfr. Arnas. I. 26; j— hjælper uforløste døde kvinder i deres grav, Wigstr. I. 102; ordet tydes, jfr. htsk. hebamme: den, som tager det nyfødte barn op fra jorden (isl. barn er á golfi; den fødende kvinde ligger á golfi, se Fritzn.[2] under golf, ligeså Aasen und. golv), jfr. Wärend I. V, II. 259, Grimm R. A. 455, Liebr. Pentamerone I. 400, Wuttke nr. 580, Rochholz Kinderlied 279; sv. jordegumma; se bademoder, fostermoder; spøgenavne: gribsmutter, kaskjetvender, kratilandkjælling, madamme, prannimoder, riveskind, urmager Mørk; han-.

jordemoderhus, no. *jormòrhuks è* best. *-t* (Vens.) = rgsm.; jordemoderens embedsbolig, tit kendelig forskellig fra alle andre huse.

jordemodermand, no. *jormormañ æn* (D., alm.); *jormòrmaj i* best. *-maj* flt. *-mèjər* (Vens.) — jordemoderens mand; „der dø en jo-mwomand" (Horsens egn), Jyd. I. 75. 2, dermed forbindes ofte forestillingen om drukkenskab el. dovenskab; en slig underskrev sig: „jordemoderbesidder" i Vestj.; om en uduelig person kan siges: *å, han studijərər te jormormañ!* (Åle s.).

jordemodermælk, no. *jowmamjælk de* (Agger) en frivillig ydelse af mælk til jordemoderen.

jordeseddel, no. *jorsæðəl æn -sæðlər* (D.); *jorsæəl æn* best. *-sæəl* (Vens.) — seddel, som indeholder anmeldelsen af et dødsfald for skifteretten.

jordet, to. *jorə* (D., Søvind s., Vens.); *jorə* (Agger); *jårə* (Holstbr.) — **1)** f. eks. om smagen: *de småqər så jorə; æ floñər småqə så jorə, hår æn jorə småq* (Agger); *de løcə så jorə* (Vens.); der skal være en j— lugt hos ethvert mske de sidste dage för døden, også hos sunde som varsel (Vens.); ligeså: skiden af jord, *jorə hæñə* (Søvind s.). — **2)** *æ lę æ få jorə* (Agersk.) leen går under brugen for nær jorden, jfr. jordlagt. — **3)** tf. se jorde; hen-.

jordfald, no. *jowrfal æn* (Mors) — 1) jordsænkning. — **2)** slagtilfælde, frugtsommelig kvinde må ikke gå over et dige, thi triller der en jordklump ned efter hende, vil barnet få j—, Kr. VI. 253. 11.

jordfalden, to. *jowrfålən* (vestj.) = jordlagt, om leen.

jordfar, to. *jowrfar* (Malt) *j— stijən,* sten, som ligger faste i jorden.

jordfast, to. *jorfast* (D., Malt), *j— stijən,* stor sten, som ligger fast i jorden; udtr. forekommer tit i besværgelser, noget skal göres på el. ved en j— sten, jfr. Thiele Overtro nr. 311, DgF. nr. 79 v. 8; „rodfast", J. Saml. IV. 113 ned., jfr. Wärend I. 289. 409. 422, Rénvall s. 30, Jonsson s. 8, Wigstr. II. 160. 389. 395. 397-98. 400. 406, Aubrey Remains s. 83, Folkl. I. 334 (Finland); se jordfæld.

jordfog, no. *jorfåq æn* (Agersk.); *jowrfòq* best. *-fòqə* itk. (Vens.); *jowərfoq* (Lild s.) = jordknog.

jordfyge, uo. *jorfyq -fyqər -føq -føqən* (Agersk.), det jordfyger: vinden fører den faldne sne med sig.

jordfæld, to. = jordfast, Kr. VIII. 401. 743.

jordfældig, to. *jorfælə* (vestslesv.) om høle, som er skæftet således, at den søger jorden for stærkt; spøgende om msker: *han æ så j—* ɔ: vil gerne sidde el. ligge meget, er doven; de, som er trætte af at stå, bliver *jorfælə* (N. Slesv.); den, som falder om, bliver j—.

jordfølge, no. *jorfølə* (Valsb.) indbydelse til j— gælder at møde i sørgehuset og følge den døde til jorden, kaldes også henfølge, ligfølge (s. d.) a. st., se Fb. Fr. H. s. 112.

jordgjerrig, to. *jorğærə* (Malt) begærlig efter mere jord.

jordhav, no. hav af jord: hængedynd, hvor gyngende græsbund hviler på vand (Ribe amt), Mb.

jordhumle, no. J. T. 101. 111. 306, en plante, hypericum L. (Ålb.); glechoma hederacea L. (Himmerl., Sundev.).

jordhus, no. *jǫrhuks* el. *-hus è* best. *-t* flt. *-huws* (Vens.) hus med jordvægge og stråtag, brugtes tidligere alm. til tørvehus el. lign.

-jordisk, to. se underjordisk.

jordkjælder, no. *jowrkæḷər æn -ər* (Agger); *jǫrcèḷər æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — kælder i alm. (Agger); *èn jǫrcèḷər te å jæm patè·tər i om weňcən* (Vens.); kælder under jorden, Kr. IV. 297.

jordklump, no. *jǫrklomp i* best. *-i* flt. *klomp* (Vens.) = rgsm.

jordklunt, no. *jǫrkloňt æn* (D.) jordklump; i et stedrim: Stovstrup jordklunter, Sgr. II. 71. 377 (Fredericia egn).

jordknog, no. *jowrknåq æn* (vestj.); *juwərknòq æn* (Thy) kaldes det, når vinden knyger med den faldne sne og jord, jfr. himmelfog, rendefog.

jordkove, no. „måtte hun ikke blive i hendes j—, vilde hun flytte over til Mors i hendes stenstove", sagde Ellekonen, Gr. Gl. d. M. III. 138. 5 ɔ: jordhus, kæmpehöj.

jordkrebs, no. *joəkrebs æn* flt. = et. (Sundev.) = gryllus gryllotalpa L.

jordlagt, to. *jowərlå* (vestj.) — 1) lagt ved jorden; *jowrləfåq* flt., fag i laden, der går helt ned til jorden, mods. *hjåḷfåq*, sådanne, hvor korn el. hø sættes over ko- el. hestestald; spøg: *vi hår æn hiịəl jǫrləfað fuḷ å paňkaqər o æn stuwər stak i æ kaḷgor* (Andst); siges også om leen, den er for j—, går jorden for nær, når den bruges = jordet, se flodde; „leen skal jordlægges ɔ: skæftes således, at den følger jorden, men ikke for meget (Vens.); *hyḷi è få møj jǫrlǫ* (Vens.) — 2) *han ær ẹt møj jowrlå* ɔ: uden lyst til at arbejde; *de è swæt som haj è jǫrlǫ* (Vens.) har lyst til jordarbejde; jfr. jordfældig.

jordlod, no. *jolåj æn* (Søvind s.); *jǫrlǫ i* best. *-lǫi* flt. *-lǫər* (Vens.) = rgsm.

jordloppe, no. *joəlåp æn -ə* (Sundeved; alm.); *jǫrlåp æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., haltica oleracea.

jordløs, to. *jǫrløjs* (Agersk.); *jowrløs* (vestj.); *jǫløs* (Søvind s.); *jǫrløs* (Vens.) = rgsm.; uden tilliggende af jordejendom; *æn j— hus*.

jordmalv, no. *jowrmaḷə de* (glds. vestj.) jordmarv, mergel; *jowrmaləkrið*, mergelkridt.

jordmalvgrav, no. *jǫrmaləgraw æn* (D., glds.) mergelgrav.

jordmand, no. se blokkemand.

jordmosfrøpulver, no. semen lycopodii (P.).

jordmål, no. *jǫrmòl è* best. *-t* (Vens.) areal af jord; *dèr èr è stụə jǫrmòl te dẹj gor*.

jordne, uo. *jån* (Læsø) prikke plovfuren i stykker med spade; således opgivet.

jordolie, no. *jǫruḷə de* (D.); *jǫrǫli* best. *-ən* (Vens.) — petroleum.

jordplet, no. *jowrplæt æn -plætər* (Malt); *joəplæt æn -ə* (Sundeved) — 1) mørk plet på linned, fremkommer ved fugtighed. — 2) pletterne af udtrådt blod på døende msker, *æ jowər fåḷər o· dæm* (vestj.); se jordslagen. — 3) brune el. røde medfødte pletter, lungeslag; *væn vi hæ joəplætə, fæ vi maṇə pæŋ* (Sundv.).

jord-rog, no. *jǫråq æn* (Vor h.) = jordknog.

jord-rust, no. *jowrråst de* (Agger) navn til de mørke pletter på jordslået töj.

jordskilling, no. *jowrskæḷəŋ æn* (Sall.) horisont.

jordskjult, to. *jǫrskywlt* (Vens.); *dè wa så månə fålk, de dè war hòtə jǫrskywlt;* så kom der såmange krigsfolk, både tilfods og tilhest, at det var jordskjult", Gr. Gl. d. M. II. 177 (Vens.) ɔ: så jorden skjultes derved.

jord-slag, no. *jǫrslaw* (Vens.) i udtryk som: *dèr è j— åpå klẹən* ɔ: de er jordslagne (s. d.).

jord-slagen, to. *jowrslawə* el. *-slòən* (Vens.); *jǫrslawən* (Malt, D.); *jǫrslåwən* (vestslesv.) — 1) = rgsm.; om linned, som får mørke pletter af fugtighed (alm.); *æ leṇəð æ jowslån* (Agger); *tòwə è blòwən jǫrslawə* (Vens.), se jordrust. — 2) om døende mskers legeme: som får jordpletter (vestslesv.).

jords-mon, no. *jårsmon* itk. best. *-moṇə* (Sams); *jorsmon de* (Agersk.) = rgsm.

jords-muld, no. *jorsmoḷ* itk. (Fjolde, Ang.) jordsmon.

jordspringe, uo. *jǫsprèŋ* (Søvind s.) *j— æn hæst* ɔ: springe til hest uden at træde i stigböjle.

jordstak, no. *jorstak æn* (Agersk.) jorddynge.

jordstryger, no. en tave i langbold, når bolden farer langs jorden (Skanderborg egn).

jordstrøg, no. *jorstrồq è -strồqə* (Vens.) lege-udtryk fra „jep-spil" (se 2. Jeppe): det gælder ikke, *få de wa j—!* siges, når stokken, hvormed „pinden" hindres i at komme i el. for nær hullet, stryger mod jorden.

jordudbytning, no. udskiftning af byjorden, se Kr. VIII. 113. 221.

jord-unge, no. *juwəroŋ æn* (Andst) skældso., se kat.

jordvæg, no. *jorweq æn* best. *-ən* flt. *-weq* (Vens.) = rgsm.; se jordhus.

jordæble, no. *jowrævəl æn* (Fanø glds., vestj.) kartoffel; *do hår nåk æt j—, dær seðər skeñ o di nijəs* (vestj.) vittighed; den fattige mand spiser jordæbler hveranden dag og kartofler (s. d.) hveranden, Kr. Almuel. III. 48. 143.

jormor, no. se jordemoder.

jorre, uo. præsten og degnen sang, så det jorrede i mig, Sgr. VI. 135 (vestj.) ɔ: så det snurrede i mig, lød inde i mig; er det beslægtet med hyrde?

jort, no. gilde; ordet findes Mhoff s. 191 anm. med tilföjelse „ein zweifelsohne aus dem Norden eingewanderter ausdruck" med henvisn. til Falcks Abhandlungen ɔ: Saml. der wichtigsten Abh. zur Erläuterung der vaterländisnhe Geschichte osv. I—VI, Tondern 1821—40, I. 128 flg. 211, II. 248 flg.; der henvises til den juleleg, der her er omtalt under: hjortes (s. d.); men Schütze har: jord, „bauerngelag" (Husum), jurt, „sprung, daher: ball, tanzlustbarkeit" (Eiderstedt), jfr. endvidere Korrespondenzbl. IV. 80. 4, 95. 16, V. 67. 22, VI. 53. 13, se Grimm Wb. garten sp. 1395. c., Heimgarten; har sagtens intet med dansk „hjortes" at göre, ordet er vel plattysk el. frisisk.

jorulle, no. se jordolie.

Josef, no. *Josəf* (D.); *Jysəƀ* glds, nu: *Josəƀ* (Agger); *Josop* (Lild s.) — mandsnavn; *Josəfsən* (D.); *Jorsən* el. *Jøsən* (Vens.), se Sgr. X. 176; bibelsk navn; om Josefs store skönhed se Ndl. Volksk. II. s. 80; den hellige jomfrus mand, fremstilles i Hellig-tre-kongerstoget som en pukkelrygget tømmermand med økse og sav i hånd, se Fb. Bondeliv s. 252.

jo sig, udrbo. *„jåw sæj, baňə dæň! hår I fåt æn nèj almənak!" så Nils Bæk, han håð tawən æn ræjnboq* (Lönb.); begge udråbene er uoversættelige udtryk for overraskelse.

jos-mos, no. J. T. 343, en mosart, sphagnum L. (Thy), se jostetørv; hvordan skal jos- tydes? er det *jors-muəs* til forskel fra træmos (lav)?

jostetørv, no. J. T. 343, tørv dannede af jos-mos (s. d.) (Thy).

jov, uo. ft. se jage.

jove, no. se hyrde.

jovstre, uo. *jåwstər -strər -strət* (Andst), *han stor o jåwstrər mæ æ dræŋ får å fo ham te å bəkiň*, tumler med; jfr. hjovstre, hovster.

jubær, no. se hyben.

Judas, no. herrens apostel, har rødt skæg (s. d.), se Fb. Fr. H. s. 88 ned., jfr. Rochholz D. Gl. II. 223; forekommer i Hellig-tre-kongers tog, som en grim og tåbelig udstafferet person, der vakte latter, se Fb. Bondeliv s. 252, jfr. Strackerj. II. 36. 304; er født d. 14. Februar, se Strackerj. II. 53. 322, jfr. 5. 264; sidste mandag i December, Folkl. Journ. VI. 234; 1. April, Krauss Sreća 140; hængte sig i en beverasp, J. K. 162. 9, Amer. Folkl. IV. 152; hængte sig i et hyldetræ, Henderson s. 219; i en pil, Folkl. Journ. I. 295 (Spanien), „sul fico maladetto", Archivio I. 498, Mélus. I. 142 (Italien); når der siges: *„de è kòl̥c ida·!"* kan svares: *„ja·, så mø Juwdas!"* (Vens.) ɔ: overmåde.

Judashånd, no. vistnok rodstokken af en orchis art, Kr. IV. 407. 632, men ikke pingvicula, se fandens hånd, Mariehånd.

Judaskold, to. om overmåde stærk kulde; *de è da så fåskræ·kələ Juwdaskòl̥c i da·!* (Vens.).

Judasolie, no. oleum juniperi (Hjörring); **-pulver**: fructus lauri pulver. (Hjörring); **-ører**: fungus sambuci G. & D.

jueg, no. se hyben.

juer, no. se gjord, jord.

jueres, ft. se gjæres.

jugebær, no. se hyben.

juk, no. *jyk et jyk* (Agersk.; vestj.) et stød; *æ hæst ga æt j—* (Agersk.)

jukke, uo.
juk -ər -əð (Mors);
jyk -ər -ət -ət (D.; Agersk.) — støde, rykke stødvis; *ser å jyk å æn gaməl hæst* (Agersk.) ride og blive stødt; omtr. = fokke.

jukket, tf. se for-.

jukketrin, no. en slags dansetrin; de såkaldte „jukketrin“ var den gang i mode . . . Denne danses ejendommelige ynde bestod i lange hop og kraftige kast med benet . . ., Blich. Nov. II. 201.

jukle, uo. ride på en mådelig hest (Ang.), jfr. jykke.

juks, no. *joqs de* (D., Sønderj.); *hjoks* el. *joks* el. *juks* best. *-t* (Vens.) — 1) Nörrej.: hvad der intet værd har; usselt, elendigt arbejde, *no sölə juks, de bårə j—* (Vens.). — 2) Sundeved: *å gör joks*, at göre löjer; *æn joksə fyər*, en person, der er löjer i. — 3) *joqs de* (D.) en slags stivelse, hvormed ny stövler indgnides inden de pudses med „pudsflöjten“. — Weig. anfører til de to betydninger af htsk. jucks 1) löjer, 2) værdiløse ting to afledninger: lat. jocus, spøg; iuck gltsk. noget, som klør.

jukse, uo. indgnide med juks (s. d.).

jul, no. *jul æn* (D., Sønderj.); *ywl æn* (vestj., Mors, Thy, Agger); best. *-ən* (Søvind s.; Djursl., Randers); *jywl æn -ən* (Vens.; Himmerl.); best. *jywələn* (S. Sams); *jugəl æn* (Gram); *jywl æn* (Sundeved); *juwl* el. *jywl* (Angel) = rgsm.; julefesten; *han komər i* el. *aj* el. *te ywl* (Vejr.); *wi ska baq å brøq å to klæər te jywl* (Vens.); *òm ywlən; tè ywl*, om tiden; *a ska hjæm te ywl*, men: *vi ska ha kòwt iñ tè ywlən* ɔ: til festen; *do må il bè wòr ywl ui* (Søvind s.) ɔ: forlade huset uden at nyde noget, alm., se Museum 1892 s. 153, Sgr. III 154. 846, jfr. Z. f. M. IV. 49. 33, Urquell III. 247. 23; *om jywlən*, men: *jet jywl* (Ajstrup, Vens.); der skelnes mellem den „gamle“ og „ny“ jul (vestj.); den gamle j— er julefesten för nyår, med nyårsaften begynder den ny jul, J. K. 413. 1375, hvor anføres, at i Vestsælland siges: „første“ og „anden“ jul; *æ søqn jul* (D.) dagene mell. jul og nyår, som ikke er helligdage; man hilser: *goda·w o æn gleələ jul* el. *fæst!* (D.); „guda, a hjels (hil se) Krist å gledeli jywl i jer jywelstow“, J. Saml. X. 81 (Vens.), se hilse; den som forsömmer at hilse, hans navn skal skrives med kridt på bjælken el. han skal have af mangletræet, Sgr. X. 46. 180 (Vens.), Kr. Almueliv IV. 115. 338-39; *„gledəliq ywl sku sèjəs eñən wi kam fòbi·j dæñ føst bjèlk, hèləs sku wi skrywəs po bjèlkən* (Lild s.); se nyår; „jywl er i frådser, påsk er i rig maj, men Pæjersda er i stakkel“ (Himmerl.); *de æ så galt om ywlən, få mawən ka it ta de·, öwnən ka si, få de vi hå it miər eñ jæn maw, mæn tåw öwən*, Kr. IX. 247. 18 (Ning h.); *jywl èr i fråsər, posk èr i stakəl, pejs èr i spraqər* (Vens.); *æ ywl èr æn glañ; æ posk komə, nær æn kañ; æ peñstə ær æn snærpkañ*, Kr. Ordspr. s. 147; den rige jul, den får al ting, men hvad bliver der til den fattige påske? — det snakker ingen om, Kr. l. c.; *æn ån ywl komər æn ån ywl-a·wtən* (vestj.); *de ær ywl te kørməs o halhælədaw te posk* el. *vi hålər ywl te posk, så komər piñs* (vestj.); jfr. Kr. IX. 34.364; den begynder lille juledag, varer til kyndelmisse, Kr. Almuel. IV. 98. 299; den dag el. St. Knud el. fastelavn i legestuen blev julen spillet, pisket, trampet ud, Kr. Almuel. IV. 4. 2: *i fastəlawn traj di ywlən i jån;* 152. 442, Fb. Bondeliv s. 255; *de ska skiə, væn de å vår om æ juəl* (Ang.), om hvad der nødvendig må ske, hvor travl end tiden er; *„de æ nåk wal møj a de gowə!“ så æ dræŋ, hans håsboñ ga ham frij tåw daw åm ywl*, Sgr. XII. 136. 288 (Thy); der maledes såmeget korn til jul, at man ikke behøvede at komme til mølle för kyndelmisse, Kr. Almuel. III. 59. 202; — mange skikke knytter sig til julen og megen overtro; deraf kan fremdrages: *ri jul i byj* el. *iñ* (V.Vedst.): unge karle og mænd red juleaftensdags eftermiddag ud, fra sted til sted, blev trakterede, hvor de kom; så red de omkap, og når kirkeklokken begyndte at kime, red de hjem, jfr. Feilb. Fr. H. s. 74, Gr. DgF. nr. 96 indledn.; omridtet er ellers henlagt til Stefansdag; den samme skik har fundet sted nyårsaften, men er forsvunden i den sidste mskealder; jfr. Busch, Volksgl. s. 32, Wärend I. 292, II. 463, Sundbl. s. 144; Stefansvisen, som brugtes ved omridtet, se Kr. II. 124, DgF. II. s. 523 flg.; [*tril æ juəl iñ* el. *i by*] (Sønderj.), Mb. eft. Outz.: en

person går ud juleaften og triller et vognhjul foran sig østen ind ad byen; se juul, Mb.; en stol sættes midt i stuen foran den åbnede dör; derpå sætter en karl el. pige sig med ryggen vendt mod dören; han el. hun griber med begge hænder den venstre sko el. træsko og kaster den over venstre skulder ud gennem dören; vender skoen hælen [tåen] mod dören, skal ejeren flytte, vender den tåen [hælen] mod dören, skal han blive, J. K. 395. 1277 (Vens.); man må i julen ikke nævne rotter (s. d.), mus (s. d.) el. lus (s. d.) ved deres rette navn, se Sgr. III. 122. 560, 152. 840, VII. 75. 457 flg., Kr. VI. 270. 161, se Nyrop, Navn. Magt s. 126 flg.; heller ikke katten (s. d.), J. K. 195. 583, Nyrop Navn. M. s. 128; — i julen må intet gå rundt, Sgr. III. 122. 559, 152. 842, Kr. IV. 353. 68, J. K. 405. 1336, Thiele Overtro nr. 125, jfr. Cavall. Wärend I. 176. 186. 188, Strackerj. I. 370, Wuttke nr. 74. 79, Grimm Myth.² 248. 1098; man må ikke slibe, Kr. VI. 269. 157; den, som sliber i jul, skal flå i faste, Kr. IX. 32. 343. 44. 46, jfr. J. K. 381. 1204; *dæn̰, dær skar̰pər i æ jul̰, ska flo̰ i æ få̰st* (D.); ikke bore huller i jorden med en stok, så får man navlegæslinger, Kr. VI. 270. 160, IX. 32. 342, Thiele Overtro nr. 290, jfr. Wigstr. II. 279; ej spinde (s. d.); lader man rokkehjul gå rundt i julen, kan hekse og trolde ej få ro i graven, Kr. IX. 32. 341; da konen spandt juleaften, blev der en blodig hånd rakt ind ad vinduet med de ord: her kan du se, hvad jeg vandt, fordi jeg juleaften spandt, Kr. VIII. 393. 720; ej vaske töj el. hænge linned til at törre; gör man det, vil man komme til at klæde lig til faste; *dæn̰, dær bleqər lin̰ət i æ jul̰, ska kle liq te få̰st* (D.), Kr. VI. 269. 158. 59, Thiele Overtro nr. 124, jfr. Strackerj. II. 46. 315, påske; ikke sy, så får man bolne fingre, Kr. IX. 32. 345; ikke arbejde i træ, høvle el. save, så får hönsene navleunger, Kr. IX. 33. 347, Anholt 115. 298; ikke smöre lædertöj i julen, så skal man komme til at smöre övrigheden (proces) el. doktoren i årets løb, Kr. IX. 32. 334; — julen giver varsler om det kommende års vejr; *æn grön̰ el. mørk jul̰ gir æn hwið el. spes po̰sk; æn hwið jul̰ æn grön̰ po̰sk* (D. alm.), jfr. Kr. IV. 369. 252, IX. 22. 204; også siges: en grön jul gir en sort kirkegård, J. K. 383. 1216 ɔ: mange skal dø; *æn lys jul̰ gir æn mørk la̰i* (Sønderj.) ɔ: meget korn og hø; omvendt: *æn mørk yw̰l gir æn lys lå̰,* Kr. IX. 32. 339; når træerne bugner af rimfrost i julen, skal agrene bugne af kærner i høst, Kr. IX. 75. 797; hönsene skal fodres med boghvede i julen, så lægger de mange æg, Sgr. III. 122. 567; julen varer 12 dage, til kongedag, jfr. Liebr. Gerv. s. 56 anm.; slgn. eng. twelfth day, kongedag; en tigger kalder sig Jul, Gr. Registr. nr. 107 e, se ingen, selv, torv; se om jul og juleskikke Kr. Almuel. IV. 98 nr. 9, J. Saml. X. 75 Julefesten på landet (Vens.), Junge s. 260; S. Müller, En Julebog 1884 s. 32. 52 af Rosenberg, E. T. Kristensen; O. Thomsen, Nordens Julefest, 1885; Werlaufs Antegn. i registeret under jul; Fb. Bondeliv s. 231 flg., Tr. Lund VII. 2; jfr. Arnas. II. 569, Sande II. 218; Asbj. III. 72; Wigstr. Folkseder s. 30 flg.; Skytts h. s. 59 flg.; Wärend I. 174; Hagemann s. 100; Strakerj. II. 26. 289; Hardwick s. 53; Liebr. Gerv. 228. 106. 117. 121. 127. 128, 231. 152. 153. 160. — Se Aasen, jol huk; isl. jól; mnt. jul, Sch. Lübb.; eng. yule; Grimm Myth.² 664 sammenstiller ordet med hjul; sammenstillingen med hjul er umulig, „es hängt vielmehr sprachlich zusammen mit ags. gehhol, geohhol (Kluge, Engl. Studien IX. 311) dasselbe wie lateinisch, joculus, [spøg] (Bugge, Arkiv f. Nord. Fil. IV. 135), das julfest ist also das fröliche, lustige fest“, Paul, Grundriss d. Germ. Phil. I. 1125; se sankt Knud.

1. jule, to. bio. et forstærkende udtr.: *maṉə jöw̱lə* el. *jöw̱lə maṉə pæ̱ŋ* (Andst) ɔ: overmåde mange; *yw̱lə* (vestj.); *maṉə jæw̱lə gaŋ* (Kold.); *maṉə ju̱lə å̰r, kantö·flər,* el. *ju̱lə maṉə* (Agersk., Bradr.); *jyw̱lə* (Sundv.); *uw̱lə, öw̱lə, yw̱lə, juw̱lə* el. *jyw̱lə* (Ang., Østslesv.); *yw̱lə myl; manəŋ yw̱lə oᵃr* (Fjolde); jfr. Aasen ovlege; se yrig.

2. jule, uo. *yw̱l -ər -t -t* (Agger) holde jul.

juleaften, no. *jula·w̰tən* (D.); *jyw̱law̰tən i* (Vens.); *yw̱law̰tən* (vestj.); *ywla·w̱tən* (Randers); *ywla·w̰ðən* (Rinds h.), Kr. IX. 224. 63; *ywla̱wtən* (Søvind s.) = rgsm.; för solen gik ned, måtte alt arbejde ophøre, J. K. 123. 4; på gårde, hvor der holdes tjenestefolk, bliver der

ikke spist middagsmad, men holdt fællesmåltid om aftenen, med grød og kogt svinehoved, se f. eks. Museum 1892 s. 44, Kr. Almuel. IV. 98. 297, Fb. Bondel. s. 234; høs; et brød i en galts form kom daglig på bordet til St. Knuds dag, Kr. Almuel. IV. 130. 362, efter gl. skik; stalden skulde inden aften omhyggelig rengöres, Kr. Almueliv IV. 105. 315; *o kom o dæň foki·jərt sij o jula·ẉtən* (Malt) ɔ: komme efter tiden; *jula·ẉtən* el. *jula·ẉtəns travəl æ komən få tilə å· dæm* (vestslesv.); *de gọr som træj daw far ywla·ẉtən, nær æ kwiňfålk ræňər roňən om mæ æn lys i hwær håň* (vestj.) el. .... *da ståw ət hijel stel* (sts.) mulig med hentydning til solen, der den dag står stille; *jywlawtən è dè skönəst awtən i hilə ọrə; wi bəjøjər i tilə, få de· de èr i hòtisawtən, å wi wel hør, hwadant di reŋə jyẉl ẹj; de è lisəm wi ka fåne·m òlç de gåt, wi skal ha. Så gor wi ẹj å fọr ås i gụ mèlma mæ gåt òl te, òlc de wi ka drẹk, å dẹrètə kọmə de òləskönəst: muər jijər ås hwạ sẹj kåpful pebənòər, som wi jir ås te å spel kort om: luẉr hèlə fæmkort; i luẉr war ə èn nọ få hwạt stek å lisədant får å blyw bẹt; fæmkort war åpå sist stek. Di før fålk spelt luẉr mæ stu bẹtər hèlə bruks, hèlə sewe·nsəl; wi: „ny i hæj“* (nødder i hænde), *mèn past mjèst åpå· å eňc ta få månə nọər i håjən, få så ku wi eňc tab sụ månər, om åsə mè war uhè·ldi. Nạ wi blòw farə mæ å spel kort, fæk wi wò jywla·wtənsnatər, å så saŋ wi no salmər, ẹən wi jik i sæŋ* (Vens.); *æ ọr ær ålər så låŋ, te ywla·ẉtən ek æ tråŋ* (vestj., alm.); *betə* el. *lilə jula·ẉtən* er aftenen för juleaften; „de war e awten fa bete ywlawten, nej hold! a lywwer, de wa sgi den awten far ve indda!“ Blich. Bindst.; lille j— sidder under bænken, store j— ved bordet, Kr. IX. 31. 325; — j— sætter börn i Mellemslesvig *æn tælər op te keŋkən* (Valsb.) ɔ: sætter en tallerken frem, som de om morgenen venter gaver på, jfr. Henderson s. 67, hvor det er en strömpe, som hænges op, ligeså Nicholson Yorksh. 19, Amer. Folkl. II. 98; — så mange fluer der sidder under bjælken, så mange hundrede daler skal manden lægge på kistebunden det år, Sgr. III. 122. 566; inden juleaften skal plov (s. d.) og alle redskaber i hus, Sgr. III. 154. 848, jfr. Kuhn M. S. 379. 23; — der knytter sig mange skikke og overtroiske forestillinger til aftenen; når karlene havde afrøgtet juleaften, kom de ind og fik en snaps og „små pandekager“ (æbleskiver), inden de fik nadver (vestslesv.); man mærkede sig vinden j—, vest varslede godt år, øst krig, nord dyrtid, syd ulykke, Sgr. VII. 70. 413, Kr. IX. 31. 322; pigerne skal den aften lukke stalddören, så fødes der kviekalve, Sgr. VII. 71. 417; der sættes lys i vinduerne, for at vise vildfarende vej til msker, J. K. 398. 1298, Folkeæventyr I. 212. 215 (glds. vestj.); bindehunden skal løses, jfr. Wärend I. 380; der skal lægges kirkegårdsmuld i krybben til hestene, så kan de ikke forhekses, Kr. IX. 33. 348, el. strøs kirkegårdsmuld under kreaturerne, Sgr. III. 123. 569; man skal ryste frugttræerne, hvis det blæser, ellers får man ikke frugt, Kr. IX. 31. 323; el. man skal binde halmbånd om frugttræerne, J. K. 162. 10, Sgr. III. 154. 850 (Tåning), jfr. Wärend I. 316; ryste træerne og sige: nu klæder jeg dig, så føder du mig! Sgr. VII. 72. 428 (Falster); el. man siger: fryd dig kvist, Kristus er født! Gr. Gl. d. M. II. 110. 87 (sts.); jfr. Z. f. M. II. 229; tuder hundene, betyder det krig, Kr. IX. 32. 330; den, som slukker lyset af vanvare, skal dø i året, Kr. IX. 31. 328, IV. 389. 472, se julelys; tager man borddugen el. kirkegårdsmuld (s. d.) på hovedet og ser ind ad vinduet, ser man dem, som i året skal dø, sidde uden hoved, Kr. IV. 243. 345, IX. 31. 326-27, Sgr. III. 154. 849, Thiele Overtro nr. 645, jfr. Nicolaiss. Nordl. III. 4; sætter man sig på kirkegårdsdiget med en grön törv på hovedet, kan man se, hvem i året skal dø, J. K. 385. 28, Kr. Almuel. IV. 110. 50, 138. 40; jfr. Wigstr. I. 193, Wärend I. 395, se nyårsaften; — man skal strø korn ud til fuglene, Kr. IV. 353. 74, jfr. Wärend II. LIII, Liebr. Gerv. 54. 4; give alle dyrene i huset godt foder, Sgr. III. 122. 562; sætte grød ud til nissen (alm.), Sgr. VII. 70. 427, Kr. Sagn II. 44. 16, 48. 35, 95. 210, jfr. Faye 43, Hofberg s. 107 flg., ligeså til ellefolket, Kr. Sagn II. 37. 141, jfr. Haukenæs I. 127; Tvedten s. 27. 59 til træet; — man må den aften ikke göre kors over ilden, så kan nissen ej få sin grød kogt, Kr.

VI. 46. 61; holder man et spejl foran sig, kan man deri se sin tilkommende ægtefælle, Kr. IV. 374. 315, VI. 276. 234; — underjordiske spiller julen ind, J. K. 347. 35; jfr. i de gamle kalendere er en lur julens tegn med hentydning til den gamle skik at „blåsa in“ julen, Hazel. Samf. för Nord. Museums Främj. 1889 s. 14; ånder og gengangere er i bevægelse: de døde (s. d.) holder gudstjeneste (s. d.), Kr. VIII. 378, Thiele Overtro nr. 712, J. K. 340. 6, jfr. Asbj. III. 79. 348, Wärend I. 291, Sande II. 278, Storaker s. 56, Møller, Fr. S. s. 63, slgn. Stöber S. s. 521; dværgene bringer deres guld ud, Kr. VI. 7. 10; höjene (s. d.) står på pæle og der er fest, Kr. VIII. 5. 8, Sagn I. 218. 798, Thiele I. 350, Gr. Gl. d. M. I. 86. 97, jfr. Wärend I. 18, Skytts h. 91, Storaker s. 24, Haukenæs IV. 294. 548, Hofberg s. 24, Mélus. I. 96; alfer holder gilde, alfebo står åben, Arnas. I. 24. 90. 103. 105; bjærgfolks kirke er synlig, sts. 8. 19; trolde kommer i besøg til bonden, jager alle beboerne ud, se Kr. IV. 312. 411, jfr. Gr. Gl. d. M. III. 146, Møller, Bornholm 26, Asbj. I. 291, Faye s. 31, Storaker s. 10, Søegaard, I Fjeldb. s. 122, Haukenæs III. 175, IV. 303. 552, Maurer Isl. S. s. 27, Arnas. I. 110. 115. 118. 119. 120. 121. 522, II. 237, Wigström II. 204, se hund 678. 19; mand kommer i huldrebo, Sande II. 278. 323; den døde mødes med den levende, Gr. Gl. d. M. I. 6; den levende besøger himmerig, Kr. Sagn II. 299. 215; ellepiger drikker af brønden, Kr. VIII. 44. 80; tre hvide jomfruer vasker sig ved brønden, Kr. VIII. 215. 368; rider bonden hjem med bjærgmanden, Kr. Sagn I. 411 nr. 81; trolden gör sin datters bryllup, Kr. Sagn I. 148. 548; lille juleaften byder bonde bjærgmand til gæst, Kr. Sagn I. 147. 547, jfr. Vang, Reglo s. 75, Wigstr. II. 83; troldkvinder, bjærgmænd, spøgeri er på færde, Kr. VI. 8. 11, 10. 14, III. 152. 212, VIII. 196. 325, 227. 392, 250. 427, Thiele I. 214. 285. 297. 303. 319, J. K. 416. 1391, jfr. Kr. VIII. 145. 257, 204. 344, Faye 19, Nicolaiss. Nordl. IV. 10, Wigstr. II. 93, Arnason II. 472. 384, Grimm Myth.[2] 1011. 13, Hartl. Science 159; genfærdet kommer et kokketrin (s. d.) nærmere gården, Kr. VIII. 198. 249, Thiele II. 165; hver lille juleaften rejser genfærdet sin krop over jorden, Sgr. XII. 203. 797; gården skal synke j—, Kr. Sagn II. 184. 32, Thiele I. 299, Gr. Gl. d. M. III. 104. 22; København skal synke, J. K. 263. 12; julehalm strøs på gulvet, Kr. Almueliv IV. 100. 306-7 (Bornh.); frisk halm skal den aften lægges ud til genfærd, der overnatter på gårdene, Kr. III. 235. 324, VI. 145, VIII. 231. 398, Sagn II. 350. 28; en blakket stud går den aften i borggården, Kr. Sagn II. 382. 183. 84; klokkerne, der er sunket, ringer i dybet, Kr. VI. 66. 96; det dræbte barn græder, Kr. VI. 121; Jerusalems skomager kan hvile sig på ploven, der står ude, Kr. VIII. 388. 706, Sgr. III. 154. 848; j— rages asken sammen på arnen og klappes fast, er der næste morgen spor deri af en fod, skal et mske „gå bort“ i huset; er der spor af en „hånd“, skal et mske fødes, J. K. 382. 1211 (Sæll., men vist alm.), jfr. Tylor, Anf. II. 198; se kullerfisk; lille-.

juleaftens dag, no. *jula·ẉtəns daẉ* (D., Malt) den dag, som ender med juleaften; kaldes også: *lilə julda·ẉ* el. *skiđən julda·ẉ* (Lindk.).

juleaftens nadver, no. *y̯ẉlaẉtəns-nætə* (Silkeborg); *jula·ẉtənsnaṭer* (Lindk.) = rgsm.; dertil hører mange steder kogt svinehoved, se Kr. VI. 102. 149, jfr. Grimm Myth.[2] 194. 1188; i grøden lægges en afskallet mandel; den, som får den, bliver gift inden næste jul, Kr. IX. 31. 329, jfr. Ndl. Volksk. I. 238. 30 julegrød, Kongedag; når nadveren er spist, tages tre knive (s. d.) og pudses blanke, én for rug, én for byg og én for havre, og de stikkes ind i enden på et brød, som er levnet den aften; den mest anløbne kniv om morgenen varsler mest lykke for den kornsort, hvis navn den bærer, Sgr. VII. 71. 419. 20; ligeledes lægges klatter af forskellige grødsorter hen for hund el. kat (s. d.); jfr. J. K. 170. 53; den klat, som først tages, varsler lykke for den slags korn, den er af; lænkehunden skal have af alt, hvad der er på bordet, om det så er tobak og lysetane; *dræŋən sku, nær haň ga ky̯ərn kwèlsnætər, sèj te đəm: „wæ så guə, dær hår I jèr y̯ẉlaẉtənsnætər!“* (Lild s.).

juleaftens travle, no. travlhed som juleaften; i tlm. *hon har åltins jul-a·ẉtəns trafl i æ öəst* (M. Slesv.) ɔ: har

altid hastværk, er stundesløs; se juleaften.

julealmisse, no. *jywlalmes* (Vens.); *ywlalmes* (Sall.) = jullest.

julebaj, no. = julekage 2, se Kr. Almuel. I. 19. 49; julerente.

julebal, no. *jywlbal æn* (Vens.) julegilde.

julebesøg, no. *julbəsøg æn* = flt. (D.); *ywlbəsøq* el. *-bəsøqəls æn* (Mors; Thy); *ywlbəsøqəls et* (Frisenb. egn) = rgsm.; mand og kone kommer i j— til hinanden, Kr. Molboh. 7. 20, se også Jæger, Yuelbesøgels; julegilde.

julebojle, no. *ywlbòjl æn* (vestj., Mors, Thy) julegilde; jfr. Kr. Almuel. IV. 130. 363, alle bosiddende mænd i „laget“ indbydes.

julebrændevin, no. *julbræn̆vin de* (Malt) brændevin, som indkøbes til julebrug; *han hår nåk smaqt æ j—* ɔ: er lidt fuld.

julebrød, no. Spiser man j— kyndelmissemorgen, skal man ej blive hugormbidt det år (vestj.).

julebuk, no. — 1) en som buk udklædt person: julebukken går fra gård til gård og drejer julestjærnen, Kr. Sagn I. 250. 874, se Kalk. under ordet. — 2) en figur af halm, lavet i form af en mand, pyntet med forskelligt farvede bånd og holdt i ære julen igennem; pigen, som dansede med j—, blev taget af fanden, Sgr. V. 111. 75 (Horsens egn); efter et juleselskab på Sams kan siges: „nå, ho månne jywwlboke hå do no skåt?“ el. „a wa hænn å skywwe i bok ijawws“, Sgr. V. 192. 75, jfr. Kr. Almuel. IV. 16. 99 øv. 129. 356-59, Fb. Bondeliv 239 ned., Werlauf Antegn. 191 flg. til Holbergs Julestue, Grimm Myth.[2] 483, Wärend I. 231, II. LIV, Mannhardt, Antike Wald- u. Feldkulte 191. 193 flg., Mythologische Forschungen s. 142. 154.

julebuse, no. *ywlbus æn -ə* (Randers egn) julekage.

julebægt, no. *julbæjt æn* (Andst) bagning til jul; indtræffer bagningen samtidig med solhverv, så „danser kovringerne rundt i ovnen“, Kr. IX. 30. 320; andre siger, at brødene vender sig i ovnene, jfr. Liebr. Volksk. 315. 32 (Norge), da vender solen sig nemlig, Wärend II. XVI.

juledag, no. *julda·w* (D.); *ywlda·w* (Søvind s.); *jywlda·* (Vens.) = rgsm.; *føst, an̆ən j—; lilə j—* (D.); *lelə jywlda·* (Vens.); d. 24. December; *ywldaw sku man̆ən te kèrk å òfər, å kuənən å hwæmajər dæ war i kèrk sku wær i mørk klèjər; fòlk mot eŋənteŋ bəstel, de war ejt skikən å go i byj, å dæsåm di syjəð, fèk di gal feŋər dæn̆ or* (Lild s.); *jywlda komə dè sjalən fræmə, få så skal fålk i cèrk; mè è mjèst föri åp om mònəŋi en hèls, å fo fesk mæ senəpssòws te dòwər å kafə mæ søstəkaq baq ètər* (Vens.); har man ikke sin uld opspundet til jul, skal man bære resten i en sæk på sin ryg til kirke j—, Kr. IX. 32. 333; går nogen ind i fremmed hus j—, skal han overstænkes med kogende vand, Kr. IX. 32. 335, jfr. Wigstr. I. 99, få „köttspadet“ efter sig; gren af asketræ, skåret j— i guds navn, helbreder sår, J. K. 161. 1; j— holdes skibbojle (s. d.); jfr. Stefansdag; lille-.

juledagsgave, no. i en alm. øgeremse, hvis sidste omgang lyder: tolvte juledav sendte mo'r mig den gav', 12 sogne, 12 kirker i hvert sogn, 12 altre i hver kirke, 12 præster for hvert alter, 12 kjortler på hver præst, 12 bælter på hver vest; 11 byer, 11 gårde i hver by, 11 huse i hver gård, 11 stuer i hvert hus, 11 kamre i hver stue, 11 kroge i hvert kammer, 11 senge i hver krog, 11 piger i hver seng, 11 karle ved hver pige; 10 køer, 10 kalve i hver ko; 9 søer, 9 grise i hver so; 8 gamle lærred grå; 7 hors; 6 gås; 5 får; 4 visselige svin; 3 hönser i min gård; 2 fiske i min flod; én fugl på min hand, den tager ingen mand, Sgr. I. 29. 96, Fb. Bondeliv s. 243, jfr. Antiq. Tidsskr. 1849-51 s. 314. 12 (Færø); Sande I. 78; Meier, Volksmärchen s. 287. 83; Chambers Pop. Rhymes s. 42; Halliwell, Nurs. Rhymes[6] 159. 286, Twelve huntsmen; 175. 325, One old Oxford ox; Henderson s. 71, Rev. d. Tr. Pop. VII. 34, Corazzini 378. 3.

julegave, no. *julgåw æn -ər* (Lindk.); *ywlgaw æn* (Søvind s.); *jywlgaw æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — gave, som gives i julen; hvor skikken findes bl. bønderfolk er den vistnok af ny oprindelse; jfr. An Bueböjers S. kap. 3, Rafns Nord. Fort. S. II. 262: „kongen lod bekendtgöre, at han

vilde give julegaven“; se Fritzn.[2] jólagjöf; kinken.

julegilde, no. *julgil æn -ər* (D.); *yulgil æn -ər* (Ringkb.) = rgsm., jfr. Haukenæs I. 78 flg., Kr. Almuel. IV. 130. 364. 65; se julebojle, -besøg, -stue.

julegodt, no. *julgåt de* (D., Malt); *jyuəlgåt de* (Vens.) = rgsm.; kager og sligt, som bages til jul, se juleknas.

julegris, no. *yulgris æn* (vestj.) grisen, som slagtes til jul; er der en sort plet i dens milt som en ligkiste, skal et mske dø i slægten i det kommende år, J. K. 225. 267 (Vens.).

julegrød, no. *julgrøð di* (D.) = rgsm.; grøden, som spises juleaften; deri koges en mandel, som bringer den lykke, der får den i sin portion, Kr. Almueliv IV. 106. 10, se juleaftens nadver.

julehelgt, no. *æ julhælət* glds., ellers: *æ julhælədaw* (D.), helligdagene i julen.

julehistorie, no. *yulhiståri æn* (Silkeborg) en fortælling om julen; se Tkjær II. s. 80.

julehöjtid, no. *julhötə æn* (vestslesv.) et gilde for skolebörnene Thomasdag (s. d.), 21. December; kaldes også skolehöjtid (s. d.).

julekage, no. *julkåq æn -kaqər* (D., Malt); *yulkòq* el. *-kaq* (Søvind s.) — **1**) søsterkage, kaffekage; ikke den kage, der i rgsm. kaldes således. — **2**) et sigtebrød, som hver af husets tjenestefolk til frit brug modtog af husmoderen, Kr. Almuel. III. 68. 235, IV. nr. 300. 304-5, jfr. Sgr. XII. 225. 812.

julekalv, no. *yulkal æn -kal* (vestj.) kalv, som er lagt til i julen; *yulkal å fåstgris, de gyər æ bøňər vis, mæn yulgris å fåstkal, de gy dæm spletərgal*, Sgr. III. 89. 294, VII. 46. 160, Kr. IV. 369. 253.

juleknas, no. *julknås de* (D.) julegodt.

julekringle, no. *julkreŋəl æn -kreŋlər* (Lindk.) kringle, som bages til jul.

juleleg, no. leg, som blev udført i julestuer (s. d.), se f. eks. Sgr. VI. 73. 687, Kjær Stavnsb. s. 385: balderune, julebisp; Efterslæt 235. 256: sætte bonden i gårde; sælge potter; have præsten inde; have bispen inde; Blichers Nov. II. 204: skrifte; gå polsk kirkegang; stå på den brede sten, male sennep; hænge; falde i brønden; sidde på forundringsstolen, jfr. III. 153, Fb. Bondeliv s. 241; Olavius, Skagen s. 339: slå Palles öje ud, gemme bælte, stikke sin gås; Gr. Gl. d. M. III. 176: vie folk, kongeleg, julebisp, køre til Rymølle, jfr. II. 273; Carlsen, Rönnebæk s. 63 flg. Skytts h. s. 63: klappe hynde, tage blindebuk, havfru, drage handske, præst, Kr. Almuel. IV. 116. 342-48, jfr. endnu J. Saml. II. 72; to karle, der sætter rumperne sammen, mens en tredie rider på dem, Kr. Almuel. IV. 99 øv., jfr. „schimmelreiter“ Pomm. Volksk. I. 182.

julelys, no. *yullys æn* = flt. (vestj.) to store, tykt støbte lys, der tændes juleaften og ikke tages af bordet för næste morgen; resterne af dem tændes så følg. aften ell. nyårsaften, J. K. 397 ned., Sgr. III. 122. 563, VII. 73. 432, Gr. Gl. d. M. II. 242. 381; stumperne af dem tændes om sommeren som beskyttelse i tordenvejr, Kr. Almuel. III. 33. 10. 11, el. bruges som lægemiddel til syge kreaturer, sts. IV. 105. 7, jfr. sts. 106. 18 (Norge), Morris Yorksh. Folktalk s. 215; går et af lysene (s. d.) ud, varsles død for mand el. hustru, Arnas. II. 551, Kr. Almuel. IV. 106. 18 (Norge).

julemog, no. fårene skal læmme på julemoget, Kr. VI. 264. 11 ɔ: der må ikke efter jul moges i fårestien, når man vil have lykke med lammene.

julemorgen, no. *julmå·n* (Lindk., D.); *jyulmòn* (Vens.) = rgsm.; j— må gødningen ikke kastes ud af stalden; thi så kaster man dermed årets frugtbarhed ud, Sgr. VII. 74; spiser man fastende et æble j—, bliver man fri for smitsom sygdom, Sgr. VIII. 117. 501; j— må man ikke gå fastende til sit arbejde, derfor tager folkene æbleskiver med sig, når de går iseng om aftenen, Thiele Overtro nr. 273, Gr. Gl. d. M. I. 14. 12, J. K. 204. 154; j— skal kreaturernes tænder gnides med sod og salt, Sgr. III. 123. 570, J. K. 207. 165; den husbonde, som først fodrer og vander sine heste j—, får dem bedst holdte året om, J. K. 190. 74.

julemærker, no. *julmærkər* flt. (D.) mærker, som i de 12 dage fra d. 25. Decbr. til d. 6. Januar skreves med kridt på bjælken, eftersom vejret indtraf formiddag eller eftermiddag, idet man antog, at hver af disse dages vejrlig i det hele og store skulde genfindes i de tolv

måneder; der tegnes for hver af disse dage en kreds med kridt på bjælken; denne kreds deles atter ved en tværstreg i to halvkredse; regner det f. eks. den halve dag, overkridtes kredsens ene halvdel; er det tört vejr, bliver den urørt; hver halvkreds gælder så for en halv måned; somme steder overkridtes kredsen som betegnelse for solskinsvejr, således Vens., andre steder tegnedes kun en enkelt kreds, delt i 12 dele med særegne tegn for regn, tåge, solskin osv., se J. Saml. X. 84, jfr. Kr. IV. 372. 289, VI. 269. 154, IX. 20. 185. 86, Almuel. IV. 104. 30 flg., Sgr. VII. 91. 606, Kjær Stavnsb. s. 130, Thiele Overtro nr. 58; herved var dog at mærke, at det gælder, om vejret Poulsdag passer med dem, ellers kaster St. Poul alle julemærker om (Randers egn); skikken findes i vide kredse, jfr. Arnas. II. 564. 2; Hildebrandson, Bemärkelsedagar s. 55. 15; Mannh. Götterwelt s. 140; Mélus. I. 14 anm. alt 1683, III. 278. 19 (Frankr.); sts. I. 128 (Schweitz), Liebr. Gervas. 228. 117, Wuttke nr. 74, Kuhn N. S. 411. 163, W. S. II. 115. 354, Strackerj. II. 29. 294, Aubrey Remains s. 94 (Engl.), Urdsbr. II. 99, Urquell I. 140 (Elsass), Magyar T. LI., Amer. Folkl. II. 206 (N. Yersey), Hardwick s. 66 (Indien); Garnet, Women of Turkey II. 291 ned.; herhen kan også regnes, at vinden i de 12 juledage bestemmer vinden i årets 12 måneder, og så mange lyse dage, der indtræffer i jul, så mange gode måneder får sæden at gro i, Kr. IX. 20. 185.

julemørke, no. jul uden måneskin; i forsk. talemåder: *ywlmørk gir somərtørk* (vestj.), jfr. Kr. VI. 269. 150, IX. 20. 188; *ywlmørk såmərtørk, ywlmørk å toq ska fo manə fatə bar te å sok å woq* (våge), (Lild s.).

julenadver, no. *julnåðər æn* (D.) = rgsm.; køerne skulle have en god j—; ordet nadver bruges ellers ikke om dyr; jfr. davre.

julenat, no. *julnat æn* (D.); *jywlnèt æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; der skal hele den nat stå mad på bordet, Kr. Anholt s. 115, Almuel. IV. 100. 307, Sande I. 4 til julesvendene; *jywlnèt we mejnètstijər rçsər hèrən å èqən dèm å bokə sè få krøbən* (Vens.); j— el. nyårs- el. kongenat rejser kvæget sig kl. 12 og samtaler; den, som forstår hebraisk kan tale med det, Kr. IV. 372. 288, VI. 263. 101, IX. 32. 331. 32, Sgr. III. 154. 847, VII. 73. 437, J. K. 206. 161, Thiele nr. 123, Gr. Gl. d. M. I. 14. 11, Kr. Almuel. IV. 110. 53-57. 59, 135. 1; Sagn II. 254; Efterslæt s. 220. 201; Arne, Slagelse 35; jfr. Wärend I. 322; Grundtv., Tjust s. 20; Nicolaiss. Nordl. III. 14, IV. 10; Arnas. I. 611 flg.; Maurer, Isl. S. s. 170; Z. f. M. III. 30. 20, 336; Mhoff s. 169. 231; Rochholz D. Gl. I. 164; Busch Volksgl. 28. 30; Mélus. I. 452; Møller Fr. S. s. 94; Harl. & Wilk. Lancassh. Folkl. 20. 253; Morris Yorksh. Folktalk s. 218; Schneller, Wälschtyrol s. 240. 41; Pitré, Archivio III. 513. q (Epifania); Amer. Folkl. I. 130, II. 98, III. 202; kreaturerne knæler, Folkl. Journ. IV. 123, Mélus. IV. 353 (Westphal.); fårene hilser mod øst, Folkl. Journ. III. 186; Folkl. Rec. I. 17, St. Hans nat; jfr. den anden forestilling: lysets flamme spaltes kl. 12 nat, Wärend I. 297, II. XVI; de døde (s. d.) holder gudstjeneste (s. d.), Kr. Sagn II. 282. 144; jfr. Gr. Tjust s. 23. 24.

juleoffer, no. *julåfər æn* (D., vestj.); *jywlåfər è* (Vens.) — en lille afgift til præst og degn, som juledag lægges på alteret af de ofrende, jfr. M. Skrædder s. 41.

juleost, no. modtog hver af tjenestefolkene ved juletide til frit brug, Kr. Almueliv IV. 100. 305.

julerente, no. en gave bestående af levnedsmidler, som markmanden el. byhyrden modtog i julen; byhyrden fik somme steder: en julebaj, fårelår, pølse, en flaske godt øl, et fjerdingkar malt; andre steder: en lille hvedekage, en rugsigtekage, et stykke grovbrød, en krukke godt øl, en krukke dagligt øl, et stykke fårekød, en fårepølse, en medisterpølse, en snaps at drikke og en at hælde i sin flaske, en væge og et lys, se Kr. Almuel. I. 14. 35, 19. 49. 51; også afgift til præst og degn, Kr. Almuel. IV. 115. 338, jfr. julegave; man hilser i julen: *gleələ jul o julrænt!* (Malt); se Kalkar, julerente; hyrde s. 719. 32.

julerog, no. regn med blæst i jul; tlm.: *julråq gir fastknåq* (vestslesv.), regn i jul giver snefog i faste.

julesalme, no. *julsalm æn -ər* (D.;

jywlsalm el. *-saləm æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

juleskat, no. *julskat* (Ribe) gave fra börnene til læreren Thomasdag (s. d.); måske også navn til julegildet i skolen (vestslesv.), se julehöjtid.

juleskjænk, no. *julskæŋk æn* (Andst) *do ska bi å ha di j—* ɔ: småkager og snaps.

julesommer, no. i tlm.: *julsomər gir poskviñtər* (D.), jfr. Kr. IV. 369. 249, også færøisk, se Antiqu. Tidsskr. 1849-51 s. 299. 442.

julest, no. *juləst* (D.); *juləst* el. *ywləst* (vestj.) — gaver i fødevarer, som fattige indsamler til jul; *må a be om let j—,* jfr. Wigstr. Folkseder s. 86 „jultiggar"; den sidste del af smstn. er muligvis isl. nest, Aasen nista, rejsekost; jfr. nannest.

julestjærne, no. Kr. Almueliv IV. 146 flg., Sagn I. 250. 874; se stjærnefolk.

julestue, no. har naturligvis også været brugt i Jylland, se J. Saml. X. 81 (Vens.); fra Sæll. Gr. Gl. d. M. II. 273, III. 176, Fb. Bondel. s. 239, Kr. Almuel. IV. 117. 348; julestuer holdtes med én dags mellemrum hele julen igennem, Kr. Almueliv IV. 130. 364. 65; se juledag, -leg; stue.

juletegn, no. Sgr. VII. 91. 606 = julemærke (s. d.).

juletid, no. *æ jultij* (D., Malt); *jywltic æn* best. *-tijən* (Vens.) = rgsm.

juletræ, no. *jultræ æn -ər* (D. o. fl. st.); *ywltrè et* (Søvind s.); *jywltrèj è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; skikken med juletræet, der i det hele her i byerne vist er opkommet i dette århundrede, er på landet først optaget her og der i den sidste mskealder, jfr. Fb. Bondeliv s. 233. 373; et rönnetræ, udsprunget af et uskyldig henrettet mskes blod bærer lys juleaften, Maurer Isl. S. s. 178, Arnas I. 643, II. 25; planten veratrum blomstrer julenat, Kr. Almuel. IV. 110. 53; blomstrende el. frugtbærende træer julenat, se Z. f. M. I. 106, Wolf Hess. Sagen s. 134. 214, Rochholz Argauer S. I. 82, Hardwick s. 69. 92; om hele spörgsmålet hvorfra juletræet stammer, se Mannhardt Baumkultus d. Germanen I. 238, jfr. Amer. Folkl. II. 98.

juletåge, no. tåge ved juletider; juletåge giver kyndelmisse sne i råge, Kr. IX. 20. 187.

juleuge, no. *æ juluq* (D., Andst) = rgsm.

julevid, no. *jywlwæ è* (Vens.) i tlm.: *nèj hòl, a hò da met jywlwæ!* kan den sige, som mærker, man vil narre ham; se Kalkar und. ordet: „sapit inter saturnalia, cum alii insaniant".

juleøl, no. *jywlòl* (Vens.) øl, som brygges til julebrug; i udtr. „gjöre juleøl" ɔ: julegilde, skal bruges øst f. Ålborg.

Juli, no. *Juli* (D.); *Juli* (Ang.); *Juwli månt* (Vens.) = rgsm.; månedsnavn; lat. julius, nævnet sål. efter Julius Cæsar.

Juliane, no. *Julja·nə* (Lild s., Agger) kvindenavn, vist sjældent, afledet af Julius.

julle, uo. se jolle.

jumpe, uo.

jomp -ər -ə -ə (Vens.); ft. tf. *-əð* (Lild s., Agger);

jomp -ə -ə (Sundv.; Ang.) —

1) være i en gyngende bevægelse; *„bajas kam jompi ej è gòri"*, Grb. 9. 50; [*hawfrowərn*] *jompər åpå bølərn"*, Grb. 125. 37, gynger på bølgerne; *wi ståər å jompər i hyəð fòr å fo əð tråjən fåst saməl; dær æ tøñ swar əpo sø, de ka jomp òp å niər, nær wi trèjər əpo əð* (Lild s.); *idå· jompər ər nåk swær dæruwð* (Agger) ɔ: havet er i gyngende bevægelse; *de jompə væn æ joə dæñ goŋə* (Sundv.); *hun jompət aə* (Sundv.) haltede bort; dingle med lemmerne, mens man rider (Ang., vestslesv.). — 2) springe; *ka do jomp øwər i æ buwəð!* (Agger); også: *do mo ek jomp mæ æ buwəð* (sts.) ɔ: sætte båden i gyngende bevægelse; se gumpe, junke, jfr. eng. jump.

1. junge, no. *joŋ æn -ər* (vestj.); *jøŋ æn* (Rkb.) — 1) et sted på engen, hvor det gynger, hængesæk; jfr. gynge, vældgunge. — 2) brøndvippe; se kilde-. — 3) *joŋ æn* (Agger) spand til at drage vand op af brønden med, el. en af de to spande, som over en tridse går imod hinanden til at slå vand op med.

2. junge, uo. *joŋ -ər -ət* (Nørv. h.); ft. tf. *-əð* (Agger); *jøŋ -ər -ət* (Rkb.) — 1) at gynge (s. d.). — 2) *o joŋ wañ òp* (Agger) trække op med bröndvippe (vestj., Agger).

jungeværk, no. *joŋværk æn* (vestj., glds.) brøndvippe, se kildesving.

Juni, no. *Juṇi* (D.); *Juṇi* el. *Juwni* (Vens.); *Juni* (Ang.) = rgsm.; månedsnavn; lat. junius.

junitorre, no. *junitor̲ æn -ər* (Fjolde, Mellemsl.) en bille, beslægtet med oldenborren, rhizotrogus solstitialis (?) Latr., jfr. skarntorre; det er dog nok snarere den lille phylloperda horticola, gåsebillen.

junke, uo. *joŋk -ə -ət* (Silkeborg) gynge; „skibet jonket slæt it så lit åp å nie", Tkjær N. K. s. 20, se 1. junge, junkle.

junkle, uo. *joŋkəl -klər* (Elbo h.) guse, gynge.

junker, no. *joŋkər æn* (vestslesv.); *joŋkər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) —. 1) = rgsm.; *„wò fijn joŋkər wil jan leq åpå høňc å snor å spe̲j"*, Grb. 72. 22, om katten; spradebasse, måske hyppigst om en ridende person (Vens.); j— kaldtes den, som ved ringridning tog tredie gevinst; se konge, prins. — 2) *joŋkər æn -ər* (Agger), en kæp; *når æ for æn guwə joŋkər i mi hǻň, så ka æ nåk klḁr mæ for æ huň.* — Jfr. htsk. jungker af jungherr; mnt. junker el. juncher, Sch. Lübb.; jomfru.

junkerere, uo. i udtr. som: *han gek å joŋkəri·jərət* (Vejen) ɔ: spillede junker; *hạj kam joŋkəri* (Vens.) kom ridende som en junker.

junkerskab, no. i udtr. *hạj gọr åpå hans joŋkərskab ino·* (Vens.) ɔ: som ungkarl.

juns jæger, no. se Odins jæger.

junte, uo. se hjonte.

jur, no. se yver.

jus, no. se gys.

juse, uo. *jus jus ju̲st ju̲st* (D.) strömme med magt, som vandet af en tud, blodet, hvor en åre er sprungen; hun kastede op, *så de ju̲st ụð a· hiň;* jfr. Aasen gjosa, strömme ud med magt; guse, gyse.

juske, uo. *jusk -ər -ət* (D.) jaske med arbejde; se hjaske.

-jusket, tf. se for-.

1. just, bio. *jyst* el. *just* (Sundv.) = rgsm.; *ja, så ju·st ər əð så!* (Thy) udråb: det er vist! *æ·wil just g̊ar ha tal we· dæ; æ ska just gi· dæ!* Agger) siger börn, som er vrede på hverandre, ordet har noget karakter af en edelig forsikring, jfr. bestemt.

2. Just, no. *Juw̲st* el. *Ywst* (Lild s.) mands navn; navnerim: *Just, haň pust!* — gldsk. Justen, isl. Jósteinn, se Nielsen, Navnebog.

justement, bio. *justəmæ·ňt* (D.); *jostəmæ·ňt* (Tåning); *justəmæ·ňc* el. *-me·ňc* (Vens.) = just; *„de wa justəmeňc åsə de, de krèməns nị̄s klə̀j ètər"*, Grb. 53. 211; jfr. fr. justement.

justits, no. *resti·s æn* (vestj.) i udtr. *hål r— ọ,* holde styr på; *hạj ka nåk hòl resti·s* el. *justi·s åpå· dèm* (Vens.); jfr. htsk. justiz, lat. justitia, ret, retspleje.

jy, no. se jyde; uo. se gjø.

jydder, no. se yder.

Jyde, no. *jyw̲ə i* best. *-ri* flt. *-jyw̲ə* best. *-rən* (S. Sams); *iw̲ə i* best. [*-ði*] flt. *iw̲əðər* (N. Sams); *jy æn -ər* (Vens.); *jyj æn* best. *æ jyj* flt. *-ər* (lige vest f. Silkeb.); *jyð* best. *-ən* flt. *-ər* (Virklund v. Silkeborg) — 1) = rgsm.; beboer af Jylland; hedder vestpå Jyllænder (s. d.); når Jyden kommer til København, siger Sællænderen, er han blind de første ni dage, ligesom kattekillingerne, men derefter ser han grandere end nogen anden, Kr. Alm. VI. 224. 538, slgn. det andet københavnske udtryk: hvor der er et fedt stykke, der er en Jyde ved, Kr. Ordsp. s. 496; da Jyden kom til verden, sagde han: *hæ̲r æ a; dær æ syňər o dæ̲r æ nạr; mæn hur æ mi maðpuw̲əs?* (vestj.), jfr. J. K. 359. 82; J— er skabt af kragemøg, Dania II. 22; „a skjær altid ind i brødet fra den nordre side!" sa' Jyden, Sgr. I. 152. 569; „a hår 'et i den sønder si å mi maw'!" sa' Jyden, doktoren spurgte ham, hvor det gjorde ondt, Kr. Ordspr. s. 496; der er forskellige slags Jyder: Kronjyder i Århus egnen, Flynderjyder ved Limfjorden, Skrabalderjyder omkring Skanderborg, sts. s. 495; Fynboerne nævner flere slags Jyder: Kronjyder, Kvabjyder, Flynderjyder, Torskjyder, Træskojyder, Fnatjyder og Molboer, sts. s. 495; der er især en stadig udveksling af hånsord mell. Jyder og Fynboer (s. d.); Jyden siger til Fynboen: *I piðər ət ụi, mæn vi tọl ætər æ skröwt,* Sgr. V. 23. 32; ska vi slås? sa' Jyden, så gå udenfor, a bliver herinde, Sgr. I. 152. 573; drenge på Fyn synger om jyden:

a æ kommen fra Jylland å,
a har pott' å sælle,

a har sture å a har små,
a har none med huller å;
godt køv det skal I få,
når I bare vil køve none!
Sgr. XII. 181. 708;

et andet vers fra Fyn:

da Jyden så vibens top,
da fodred' han høet op,
da han så storkens ben, de røde,
var alle hans döre lukt og kvæget døde,
men da han hørte den lille grå fugl sige kukkuk,
da brød han sig hverken om Povl eller Per,
da vidste han, sommeren var nær,
Sgr. I. 89. 394, XII. 180. 705;

Jyden råder Fynboen til at sætte tjörnehegnet om natten, så kan tornene ikke se at stikke, Kr. Molbohist. s. 30. 94; Fynboen narres til at tro, at skarnbasser og bier er Jyder, Kr. Molboh. 62. 199-202; „henne i den jyde (gyde) der bor en gyde (jyde)!“ siger fynboen for at göre nar ad Jydens udtale af g; „a kommer hverken avinds (agende) ejer gavinds (gående) ejer dravinds (dragende), men a kommer drivinds (drivende) med en flok stud'!“ siger Fynboen efter Jyden; el.: hvem er det, der hverken kommer kørende eller gående, heller ikke bliver han båren, men han kommer dog frem? — det er Jyden, han kommer drivende, Kr. Ordspr. s. 495; „han er derfra, hvor de siger „æ“ til pandekagerne!“ siger Fynboen om Jyden, Sgr. I. 152. 564 flg.; fortælling om Jyden, der fik æggepandekagen, Sgr. II. 84. 408; i Fyn hedder det også, at når Jyden går over en mark og der ser en stud, siger han: „goddag, bro'r!“ Kr. IX. 94. 4; ligeledes, at Jyden siger: først mig selv og så mig selv, og så — min nabo, sts. nr. 5; Fynboen siger: tre Jyder og så en Dansker, Kr. VI. 319. 61, ved Danskeren mener han sig selv; jfr. „farvel, Danmark!“ sagde kjællingen, hun rejste til Jylland, Kr. Ordspr. s. 496; fremdeles: Jyderne har allesammen fnat, og har en kløpæl inde i stuen, og såsnart der kommer fremmede, siger manden i huset: *„vœ så gowə, kom frœ æ dạr å gnop jæ let!“* Sgr. X. 75. 219; jfr. i Kbhvn. kaldes fnat for jysk liberi, Kr. Ordspr. s. 495; Sællænderen siger om Jyden, at han ikke er tosset, uden de tre første dage, han kommer til København, da går han hen ad gaderne og sér op og ned ad husene og siger: gu vé, hvik a disse höje hus' a skal ha! — skal Jyden have smörrebrød, bliver han ved at smöre stykke efter stykke til han ikke kan få låget på smöræsken igen, Sgr. VII. 127. 660. 61; fortællinger om Jyden se Gr. Gl. d. M. I. 118, Sgr. XI. 100. 185. 86. 88. 91, 116. 234, Kr. Almueliv VI. 224. 539; Jyde og Tysker, Efterslæt s. 76. 59; se frådser, Fynbo, latin, lögn; jfr. Mhof 502. 7, rim: „der Jüte als freier auf Silt“; Busch, Volksh. s. 29; Grimm S. nr. 417; „Jüte“ (Ditmarsk.) dansk fire-rigsbankskilling; Korrespondenzbl. IV. 27, Urquell III. 141 øv.; endnu henviser jeg til Kr. Ordspr. s. 461 flg., Fb. Bondeliv s. 128. 143; se Fynbo, Sachser. — **2)** „törre Jyder“, er vindtörrede vårsild, der lægges ned i tønder, hvor de lagvis bestrøs med kalk, se Aagaard, Thy s. 41. — Den opr. betydning af navnet Jyder er efter A. Erdmann „de dristige“, besl. m. lat. audeo, vover, og med navnene Goter, Göter, se Antiqu. Tidskr. f. Sverige XI. 4 h.

jydegryde, no. sort lergryde, jydepotte; „han gribe en stue jydegryh full ow oosk“, Jyd. I. 63. 1.

jydekåg, no. se jødekage.

Jye, no. se gjøde, Gyde.

jyeg, no. se gjøg.

jyggen, no. *jykən de* (Angel), deraf *jykənpål* flt. totter, såvidt mindes, af bunke; sagtens aira cæspitosa L.

jyk, uo. no. se juk, jukke.

Jyseb, no. se Josef.

Jylland, no. *Jylən̈* (vestj.); *Jyllạj* (Vens.) = rgsm.; se lus; Nörre-.

jyllænder, no. *jylæn̈ər æn -ər* (D., Sønderj.); *jytlan̈ər æn* (Fjolde) — **1)** en person fra Jylland, også om dyr; Jyllænderen er bleven til af en kokasse, som en sønderjysk ko har ladet falde, Kr. Sagn II. 253. 10, jfr. Jyde, Morsingbo, Thybo. — **2)** en omgangsbet i kortspil.

jynovn, no. *jyn̈åwn æn -åwn* (Lindk., Malt, Rkb.); *jyn̈ồwn æn* (Søvind s., Feldballe) — stensætning med gravkammer fra stenalderen; i gl. dage gik man tilalters ved en j—, Kr. Sagn I. 169. 619 (Ry s.); jfr. Kr. VI. 42. 55; ordet er beslægtet med Jyndevad, som 1245 hedder:

Jøthnewath og må være smstn. af Jøthneovn ɔ: jætte ovn, se også Thiele II. 192 „Jøden fra Upsal“, jætten.

jysk, to. *jysk* (Vens.) = rgsm.; *de è j— i snetə* (Vens.) ɔ: hjemligt; „jysk-på-næsen“ en dans, Jyll. I. 373 (Thy).

jyst, bio. se just.

jyve, no. se jyde.

jyver, no. se yver.

jyvl, no. se hjul, jul.

jyvr, no. se gjord.

jyvs, uo. se gyse.

jyvsen, to. se øksnet.

jyvt, no. uo. se gift, gifte; orte.

jyvti, no. se giftende.

jæd, no. se hjade.

jædder, no. se edder.

jæe, no. se hjade.

jæf, uo. se gjaffe.

jæger, no. *jæqər* el. *jæqər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *jæqər æn -ər* (vestslesv.); *jæjə æn -rə* (Sundv.; Valsb.); *jejər æn -ər* (Agersk.); *jækə æn -rə* (Åbenrå) — 1) rgsm.; fanden i skikkelse som en jæger, Sgr. XII. 42; i en gåde: [kongen af Ægypten] jægeren, jagede efter vildtet, [Jødefolket] vildtet reddede sig, jægeren blev fangen, Sgr. VI. 27. 348; se jager, marsch; hof-, Karls-, Odins-, rotte-. — 2) et insekt, en carabus, løberbille, „den grönne sandløber“, Sgr. XII. 154. 546 (vestj.).

jægerlatin, no. jægerlögne (Vens.), Hancke Skizz. 1880, s. 115.

jægt, no. se gigt.

jægte, uo. *jæc -ər -ə* (Vens.) hige stærkt efter; afledn. af jagt? jfr. jejtre.

jæjer, no. se jæger.

jæjsling, no. se gjæsling.

jækkert, no. *jækərt æn -ər* (Agerskov); *jækət æn -ə* (Sundev.) — en mands overtröje el. tröje; se jakke; pi-

jæl, to. se gjel; uo. se gjelde; no. se 1. gjæl, gjælle.

jæld, to. *jæl̃* (Malt, Ribe h.); *jel̃* (Agersk., Sønderj.) — 1) öm, ved berøring, en bollen finger, byld, *mi feŋər æ så j—*. 2) spids, skarp, om kniv og knappenål, aldrig om store genstande (Andst). — 3) om personer, enten ivrig, rask i arbejde, eller *æn jæl̃ jæn*, en, som er vanskelig at komme nær, arrig, perm.

jælle, **jællen**, **jæller**, to. se gjælle.

jæller, to. *jæl̃ər* (Thy) klynkende, pylrevorn; også: *jæl̃ərworn*.

jælm, no. se hjælm.

jælp, uo. se gjælpe.

jælre, uo. *jæl̃ər -ər -əð* (Thy) klage, klynke, småskænde.

jælstre, uo. se gjælstre.

jæm no. se em; uo. se gjemme.

jæmmel-, se gjemmel-.

jæmmeltj, no. se jamling.

jæn og ord sammensatte dermed, se en; no. se jærn; uo. se gjenne; bio. se gjærne.

jænfær, no. se gjenfærd.

jænke, to. i udtr. *do hå nåk fot di jæŋkə hat ow i då* (Agger) din höje hat, cylinderhat, sagtens Yankee hat; ordet bruges dog også om en snurrig udseende hat.

jænnegen, no. se enegarn.

jæns, lo. se ens.

jænst, se enst-.

jær, bio. se her.

jærke, uo. *jærk -ər -ət* (vestj.); *han jærkər ve' bəstandig,* arbejder fort uden at det lider; er det beslægtet med jark, Aasen, kanten af fod- el. håndfladen?

jærme, uo. *jærm -ər* (vestj.) skænde jævnlig og klagende, om kvinder; *hun gor å jærmər, dær æ sårən æn jærməñ o' hiñ;* en, der bestandig jærmer, kaldes spøgende med hentydn. til Jeremias *æn jærəmit,* jfr. eremit; se Aasen, jerma, bræge, om får; isl. jarma.

jærn, bio. se gjærne.

jærn, no. *jan è* best. *-t* flt. *jan* best. *jan* (Vens.); flt. best. *janən* (Hell. h., Årdestrup, Sams); *jar de* (Mors, Agger, Thy, Vejr.); flt. *jarər* (Mors); *jan de æn* (D., vestj., Hanh.); *jan et* best. *-ət* (Søvind s., Hads h.); *jæn de* (S. Hald, vestslesv., Gram); *jæn* el. *jærn de* (S. Jyll.) — 1) stoffet (alm.), *roñ, fi'kañtərə jan* (D.); *æn ska smæj æ jæən æla'w de æ værmt* (Ang.); *de æ it gåt få hwæm dæ håə så manə jan i il̆ən, dæ ka læt nåwə blyw kål̃,* Sgr. II. 58. 310 (Lisbj. Terp); *manə jar i æ il* (Agger); rustent jærn bruges som farvemiddel, Kr. Almueliv III. 97. 343, se slibestensdynd; i ævent. en dreng smeddet af jærn, se Efterslæt s. 147; et land, hvor jærn er ukendt, Gr. Registr. 1. n, jfr. kat; en stue af j—, J. K. s. 6; et fiskegarn af jærn, Kr. Sagn II. 161. 62-65. — 2) redskab, dannet af jærn; *æn jan* (vestj.), især om høleen;

æ jar (Sall.) er flenerne på stangtømmeret (s. d.). — 3) person, som arbejder med le, høst el. slettekarl; *såmanə jar gor di* (Vejr.) ɔ: såmange er de til at slå el. høste; *„dè ku wær è lelə stròq imæl hwat hælə hwat òñc jan“*, Grb. 37. 21, der kunde være en lille afstand mellem hver el. hveranden høstkarl; *di go mæ fi jarər* (Agger) med fire leer. — 4) *èt jærn* (Søvind s.), *æn jærn* (Plougstr.), *hon èr è jan* (Vens.) fig., en kraftig og energisk personlighed; se 3. bas. — 5) j— skærmer i folketroen mod trolddom; kaster man jærn på skatten, beholder man den, Kr. Sagn I. 179. 650; da bonden slår bjærgmandens ovntöj sammen med söm, kan denne ej bruge det, Kr. Sagn I. 100. 387; se jærnspiger, kniv, malke, nål, stål, synål, jfr. Liebr. Volksk. 315. 37 (Norge), Wigstr. I. 200, Weinh. Volksk. II. 20, Hammersh. Anth. I. 352. 21, Yeats s. 213; nagler af jern drevne i grav giver fred for genfærd, Arnas. I. 263, jfr. Gervas. s. 99 flg., Strackerj. I. 244 g, 354. 233, II. 71. 345; Andree, Parall. I. 89; Hartl. Science 126. 128. 163, Lang Cust. & Myth. s. 82, W. Gregor s. 201, Folkl. Journ. VII. 45, VI. 77 (Indien); Tylor, Anfänge I. 140; måske kan hermed sammenstilles en ikke ualmindelig tagfatleg, hvor man frier sig for at blive grebet ved at røre ved jærn; börnene råber i Lild, idet de rører ved jærnkrampen på deres træsko: *sist stek, maðstek, gròðstek, los fo min dar, a hå røj we min jar;* denne legeform har stor udbredelse, se Liebr. Gerv. 102; Handelmann Spiele s. 66, hvor börnene råber til den, som „er det“: vader, ik heff keen isen (Holsten), jfr. Schütze II. 204. 235; Rochholz, Alem. Kinderl. s. 406; Vernaleken Spiele s. 77. 34 „das eiserne manderl“; Wuttke nr. 119; „tuccari ferru, toucher du fer, expression, qui désigne l'action de toucher les préservatifs, qu'ils soient de métal ou de chair“, Mélus. II. 171, Pitré, Jettatura in Sicilia s. 6; . . . Archivio I. 133; jærnkors, hestesko; i visse tilfælde må jærn ikke bruges, se J. Saml. IV. 165. 156: tag en ravn, riv hjærtet af ham uden stål el. jærn; karserod skal optages uden jærn, sts. s. 152. 104, jfr. træ skal kløves uden jærn, Cavall. Wärend I. 280, slgn. Perger Pflanzensagen s. 252, Lyncker Sagen s. 103, Grimm Myth.² 1148, Andree Parall. II. 167, Wuttke nr. 119; Hardwick, Traditions s. 253; skikken forklares ved, at da stenalderen gik ud, blev dens redskaber lagt tilside, undtagen til religiøst brug, se Hartland Science s. 306; Tylor Urgesch. s. 278 med henv. til Herod. II. 86, Plinius Hist. Nat. XII. 54; jfr. 2 Moseb. 20. 25, 5 Moseb. 27. 5, Josv. 8. 31, 1 Kong. 6. 7: jærn må ej røre templets sten, jfr. Garnet, Women of Turkey II. 89; 2 Moseb. 4. 25, Josv. 5. 2: stenknive til helligt brug; — landsbyen Jærne i Ribeegnen kaldes: *Jan;* Jærnved *Janə* og et ordsprog bruges: *di Janə mæñ o så trækunər, de æ stærk fålk,* el. *de gir stærk bøn; janə* som er af jærn el. Jærnved; jfr. Kok Ordspr. 7. 72. — Jfr. Aasen, jarn itk., isl. ligeså; htsk. eisen; mnt. isern el. isen, Sch. Lübb.; eng. iron; se sejser; aksel-, bosse-, brede-, brodde-, bræk, brænde-, dagge-, drive-, fuge-, fyr-, galge-, gjord-, grave-, gård-, hugge-, hyppe-, hæfte-, hövle-, kirkegårds-, kjøl-, klumpe-, klyve-, koppe-, kruse-, krøsem-, lade-, lang-, lim-, lyng-, meje-, muld-, mule-, nagle-, næse-, perse-, pibe-, plade-, plov-, rive-, rulle-, ruske-, røste-, sav-, sene-, skjæfte-, skjægge-, skrabe-, skufle-, slette-, slid-, slå-åp-, spedde-, spore-, stang-, stemme-, stryge-, stål-, tidsel-, torn-, tutte-, vaffel-, vinkel-, virke-, vise-, åle-.

jærn-akslet, to. *æn jærnakslət won* (S. Hald) vogn med jærnaksel.

jærn-al, no. *janal de* (Malt h.) en stenart.

jærn-anker, no. *janaŋkər æn -ər* (D.) anker, der indmures for at stive en mur; i ældre tid brugtes også ved bygninger træankere.

jærnbane, no. *janbon* (D.); *janbòn æn* best. *-bån* flt. *-bònər* (Vens.); *jærnban æn,* aldrig uden i spøg: *janbòn* (Søvind s.) = rgsm.; *de wå far æ janbon kom te kyjərəñ hæruð* (D.); inden jærnbanernes anlæg er der gået „forspøg“, farende blus og larm, i det mindste både for tværbanen (Brørup) og Ribe-banen (Sejstrup), jfr. Kr. IV. 257. 370, VI. 225. 307, VIII. 364. 647, Sagn II. 555. 303. 305-6, slgn. Wigstr. II. 74, Strackerj. I. 131 p., II. 217, Stöber S. s. 447, men en sagnkreds som Z. f. M. IV. 163. 3 er mig ikke bekendt.

jærnbeslæt, no. *janbəslæt de* (D.) jærnbeslag f. eks. på kister, dörre.

jærnbeslået, to. *janbəslawən* (D.) = rgsm.; *æn j— kist.*

jærnblik, no. *janblek de* (D.) = rgsm.

jærnbolt, no. *janbålt æn -bålt* (D.) = rgsm.

jærnbunden, to. *janboňən* (glds. D.) beslået med jærn, f. eks. om vogne; *æn j— un, skrin* (D.); *„trej janbòjən dør“*, Grb. 115. 152

jærnbur, no. i æventyret sættes Poul i et j—, se Sgr. XI. 227 flg.

jærnbånd, no. *janboň æn -boň* (D.) = rgsm.; bånd af jærn om et el. andet.

jærndamper, no. *jardåmpər æn* (Lild s.) = rgsm.

jærne, uo. *jan -ər jaň jaň* (D.) lægge jærn om, beslå; *æ smæj janər æ un, æ hjulər sløvər ən* (D.).

jærnet, to. *janə* (vestj.) som er af jærn, smager af jærn, se jærn s. 61. 15.

jærnfast, to. *janfast* (D.) om den, der står fast og ikke viger, se jærnhård.

jærngjord, no. *janğår æn -ğår* (D.); *janğoə æn -ğo* (Søvind s.) = rgsm.; se jærnbånd.

jærngren, no. den gaffel, der gik ud fra åsen på plove og hvorpå muldfjælen var fæstet, Kr. Almuel. I. 56. 195.

jærngryde, no. *jangryð æn -gryðər* (D.); *jæn-* el. *jærngryð æn -gryðər* (S. Hald) = rgsm.; i j— er skat bevaret, Kr. Sagn I. 362, se kjedel, kobberkjedel; norske skippere brugte en j— som anker, Kr. Molboh. 113. 357; se gryde, stålgryde.

jærnhandske, no. i sagnet laver smeden sig et par j—, iført dem, rækker han genfærdet hånden, at det ikke skal føle livets varme hos ham, Efterslæt s. 62, jfr. Arnas. I. 269.

jærnharve, no. *janharə æn* best. *-ən* flt. *-ər* el. *dè jan harə* (Vens.) svensk harve, til forskel fra træharven; j—, som sejler, i en skæmtehist., se Kr. Molbohist. s. 151.

jærnhård, to. *janhor* (D.) = rgsm.; også *æn j— kål* = *janfast* (s. d.).

jærnkage, no. *jærnkak æn -kakər* (Brader.) kage af mel, æg og sukker, bagt i en flad jærnform, der lægges i ilden, omtr. som „krumkager“ el. „goderåd“.

jærnkakelovn, no. = rgsm., den første j— 1750 i Tæbring, Kr. Almueliv III. 36. 98, småfolk brugte en omvendt jærngryde istedet, sts. III. 34, se pottekakel.

jærnkam, no. = rgsm.; *„di cèmt hær mè stu jan-kåm“*, Grb. 211. 60, se helvede s. 588. 37.

jærnkat, no. en kat af jærn, i ævent. se Kr. V. 34; se jærnmus.

jærnkile, no. *jankil æn -kilər* (D.) = rgsm.

jærnkiste, no. = rgsm.; j— flyttes i höje, Kr. Sagn I. 385 øv.

jærnkjedel, no. *jankijəl æn* (D.) = rgsm.

jærnkjæde, no. *jankæð æn -ər* (D.) = rgsm.; om slottet er der til værn spændt en j—, Sgr. VIII. 27, Kr. Æv. 207; røverne spænder en j—, som bringer en klokke (s. d.) til at ringe, over vejen, Kr. VI. 100, jfr. kjæde, lænke.

jærnkjølle, no. = rgsm.; *æn jarkøl tę å båŋk hæl* (töjrestager) *niər mæ* (Thy, Hannæs).

jærnklove, no. *jankláw æn -ər* (vestj.; Bj. h.) — 1) ildklemme. — 2) et klovbånd af jærn til at binde køer med (Bj. h.).

jærnko, no. *jærnko æn* (Sundev.); et vist antal køer hørte til præstegården og skulde overleveres fra formand til eftermand, disse kaldtes jærnkøer, i de tyske dokumenter: eiserne kühe; „kirkeko“, „udødelig ko“, „jærnko“, S. Kjær, Stavnsb. s. 163; Mejborg, Slesv. Bøndergd. s. 114; Grimm R. A. 593.

jærnkold, to. *jærnkol* (Sall.?); *jankòl* (Vens.) overmåde kold.

jærnkors, no. *jankås æn* (D.); *jarkås æn -ər* (Lild s.) = rgsm.; imod dragen bliver i ævent. J. M. 31 kastet et j—, så falder tre hoveder af den; se jærn 4, kors.

jærnkram, no. *jankram de* (D.) — 1) jærnvarer. — 2) jærntöj; *dær æ så möj j— vę ət.*

jærnlampe, no. = rgsm.; j— med sivvæge hang over bordet, Kr. Almueliv III. 8, se Fb. Bondeliv s. 47, smadderkat.

jærnlænke, no. *janlæŋk æn -ər* (D. sj.) = rgsm.; springer af hr. Peder, da han går over den dræbte konges grav, DgF. I. 351. 38, jfr. Hofberg, Skogsbyggarelif s. 37, Grimm K. M. nr. 1.

jærnmalle, no. *janmån æn -ər* (D.) en jærnkrog, dannet som en malle, f. eks. til at fastgöre en vindueskrog i.

jærnmus, no. i ævent. Kr. V. 34, se jærnkat.

jærnond, to. *jærnuń* (Sall.?) overmåde ond.

jærnpande, no. *janpań æn -pańər* (D.) = rgsm.; j— til at koge el. stege i.

jærnpig, no. *janpiq æn -piq* (D.) = rgsm.

jærnplade, no. *janplåð æn -ər* (D.) = rgsm.

jærnplejl, no. i ævent.: to stod og tærskede med jærnplėjle på vejen til helvede, se Sgr. XII. 214.

jærnplov, no. *janplòw i* best. *-i* flt. *-plòw* (Vens.) = rgsm., til forskel fra træplov; indførelse af den første j—, Kr. Alm. I. 56. 194.

jærnport, no. *janpuwət æn* (D., vestj.) = rgsm.; i æventyr og sagn, f. eks. Gr. Æv. I. 205, den lukker for Hekkenfelt (s. d.), for Holger D., Thiele I. 19, Kr. Sagn II. 334. 330, Thiele I. 166, i en löngang (s. d.); i bjærget, Thiele I. 346, jfr. Wigstr. I. 131, II. 83. 301; gjort af fanden, Thiele I. 226.

jærnpumpe, no. *janpomp i* best. *-i* flt. *-pomp* (Vens.) = rgsm.; i et rim: *i janpomp, de ka səj romp.*

jærnring, no. *janreŋ æn -reŋ* (D.); *janreŋ i* best. *-i* flt. *-reŋ* (Vens.) = rgsm.

jærnrive, no. *janryw æn -ər* (D.) = rgsm.

jærnskinne, no. *jærənskæn æn -ər* (Agger) = rgsm.

jærnsko, no. = rgsm.; i ævent. skal der laves et par gloende j— til de onde prinsesser, som de skal slide op, Sgr. IX. 158, et par blysko, Kr. V. 34; themaet: opslidte jærnsko som mål for tid el. vejlængde synes temmelig udbredt, se Regn. Lodbroks S. kap. 13, Hofberg s. 133, Hartl. Fairy T. s. 86, Science s. 264. 274, Magyar T. s. 262, Folkl. Journ. III. 295, Gonzenb. I. 288, Crane Ital. Pop. T. 7. 142. 322, Garnet Women of Turkey II. 312. 331, Hahn Griechische M. II. 69. 131, jfr. Veckenst. Volksk. I. 361, Yeats s. 295, Josva B. 9. 13; for at komme over glarbjærget får pigen smeddet jærnsko med brodde, der slås på hendes fødder, Gr. Ævent. I. 201; en j—, hvori der lå et brev, Sgr. II. 207.

jærnskoet, tf. *janskuwə* (D.) skoet med jærn, om træsko f. eks., se sletdaler.

jærnskorsten, no. *jærnskåstən æn* (Sundev.) et komfur; se fyrværk.

jærnspiger, no. stort söm af jærn; bliver drevet gennem forbryderens lig for at hindre ham i at gå igen, Kr. Almueliv V. 106. 303.

jærnstang, no. *janståŋ æn -ståŋ* (D.); flt. *-stæŋər* (Agersk.); huk. best. *-ən* flt. *-stæŋər* (Vens.) = rgsm.; rækkes i sagnet til Holger Danske, Thiele I. 19, jfr. stålgreb, Kr. Sagn II. 332. 321-26, jfr. Hofberg s. 99, Wigstr. II. 211, Skytts h. s. 95, Tvedten s. 73, Yeats s. 265, Curtin Myths 261 ned., Krauss Märchen I. 203. 42; Svend Felding skal løfte en jærnstang, Thiele II. 229; en gloende jærnstang farer fra höj til höj el. gloende pile, stråler, det er bjærgfolk, der deler deres gods, Kr. VI. 294. 407, Sagn I. 396 øv., 402. 11, 268. 920, 188. 687-91; er et genfærd, Kr. III. 200; jfr. trold kaster gloende stang efter mske, Faye s. 34, Sande I. 94. 97. 108, II. 276; jfr. kofod, stålstang.

jærnstensvand, no. aqua rosmarini (Hjörring).

jærnstift, no. *janstift æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

jærnstærk, to. *jænstærk* (Gjerlev h.) stærk som jærn ɔ: overmåde stærk, se Kr. IX. 233.

jærnstøber, no. *jærənstøbər æn* (Agger) = rgsm.; *janstøbəric è* (Vens.), oftest blot *støbəric.*

jærntråd, no. *jantrǫ* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

jærntyv, no. *jantyw æn* best. *-ən -tyw* el. *-tywər* (Vens.); *jarty'w* (Læsø) — en fork med to, tre el. fire spidser, *èn to-, tre-, fijflænt j—; „hąj proqər åjər halmstaki mè poq å jantywər"*, Grb. 47. 95; *„di ku ðlə wæ, hwa tijm de di jawə jantyw-flèn i dèm"*, sts. 98, forke-flene; karlen skærer mærker på sin j— for hvert læs der køres ind, Sgr. X. 120; *nè dèj, dèr èr i gwðlən, tò jantywən frå åpstekəri, så skal hąj* (opstikkeren) *ji i pèl* (Vens.); se tyv.

jærntöj, no. *jantöj de* (D.) = rgsm.

jærntöjr, no. *jantywə et* (Søvind s.) rgsm.; til ko el. hest.

jærnurt, no. efter J. T. s. 56 „jænywder" (Als), centaurea scabiosa L. s. 278

stormhat, aconitum napellus L. (Mols); men sagnet knytter navnet til en „gjøgeurt“, om det er pålideligt; den er sjælden, men et eneste blad af den beskytter mod alle kugler både af bly og sølv, giver held i spil, lukker alle låse åp, helbreder al sygdom; ved at sætte en prop i en grönspæt-rede, driver man fuglen til at opsøge den; når man så breder et forklæde ved foden af træet, slipper fuglen i forfærdelse sin skat, se Sgr. I. 110. 1 (vestj.), VIII. 46. 113; jfr. htsk. eisenkraut (verbena), Z. f. M. II. 171, III. 323 NB., dobbelt paginering, Wuttke 140; den danske beskrivelse passer med tsk. springwurzel, der nok er roden af en bregneart, polypodium filix mas L., se Wuttke 124. 25; som jærnurt udleveres på apothekerne herba melissæ el. hyssopi (Hjörring, P.); jfr. stor-.

jærnvegge, no. *janveqi æn -ə* (Silkeborg) jærnkile til at kløve træ med.

jærnvon, no. *janwån de* (Rkb.); *dl̦ de gaməl j—*, alt det gamle jærnkram, stumper og stykker, se karvon, stålvon.

jærnvægt, no. *jærnvæt æn -væt* (Agersk.) en bismer af jærn, jfr. vindser.

jærre, to. se gjerrig.

jærtegn, no. *jattæjn æn* (Andst); *jatèjn et* (Søvind s.) — 1) noget, der er påfaldende, forunderligt. — 2) fig. *haj hò jor månə jartæjn we dèj skoŋkəl gòr* (Vens.) ɔ: mange usædvanlige arbejder, for at kunne bjærge sig ved gården; jfr. isl. jartegn itk.

jæs, ejestedso. se jer; no. se gås.

jæs, no. *jæs æn* (Andst h., Randbøl); *jès æn* (Søvind s., Røgen) — dampen og lugten af flæsk, som steges; os; jfr. jæst, jås.

jæse, uo. *jès jès jèst jèst* (Søvind s.) ose, dampe, om mad; jfr. htsk. gäschen, bruse, skumme; mht. jesen, se jest, jåse.

jæslong, no. se gjæsling.

jæsper, no. *jæspə æn -rə* (Sundev.) det kegleformige gennemborede træstykke, hvorigennem kærnestangen går, og som hindrer skummet af fløden fra at trænge op gennem hullet i koppen. Et ord îspser findes efter Pontopp. anført af Rask: Opl. t. nogle slesv. Landskabsord, Tidsskr. for Nord. Oldk. II. 62-64 og forklares: „det lille horn, der sættes på kernelåget for at slutte hullet ved stangen“; hermed menes formodentlig det anførte, jfr. til smlgn. jæse, jæst, jåse; ordet skal også findes andre steder i Østslesvig; jfr. U. Bl. I. 54.

jæst, no. og smstn. se gjæst.

jæst no. *jest æn* (Fjolde) gær; sammesteds hedder det på plt. *kæst*, htsk. gäscht, se jæs.

jæster, se etsteds.

jæt, uo. se gjæte.

jættefolk, no. = rgsm.; flytter fordi kirken bliver bygget; en gammel jætte har tre store jærngjorde om hovedet, at det ikke skal skilles ad, Gr. Gl. d. M. III. 142 (Vens.); se kjæmpe, trold.

jævn, to. bio. *jawn* flt. *jawn* (vestj., Agger; Ang.); *jawn* itk. *jawnt* flt. *jawn* (Sams, Vens.); *jæwn* flt. *jæwn*, glds. *jon* flt. *jon* (Søvind s.); den sidste form findes s. for Århus; — 1) to. jævn, glat, om en flade såvelsom om andet, *jawn jor, går* (garn), *wæj* (Agger); *æ væj æ jawn* (D.); *de æ så jawn, æn ku traw æn lus o ət* (vestj.); *næ do komə diə öwə, så æ dæ jon væj* (Lisbj. Terp); *taŋkə æ tål̦fri å jon aqən* (jævn kørsel), *æ knål̦fri*, Kr. IX. 246. 28 (sts.); *jawn aqər* (Vens.); en landsby hedder „Jongyh“, Jyd. I. 9. 2, Kr. IX. 127. 328 ɔ: Jævngyde; fig. *kom o æ jawn*, på det jævne, el. *kom o jawn boň* (D.) ɔ: nå ligevægt mellem udgift og indtægt; *liq o æ jawn slæt* (vestj.) lige pludselig, som man står og går; *vi wår o æ jawn sij mæ hwæraňər* (D.) ɔ: vi gik el. stod jævnsides; *ær æ hajəl no jawn?* (Agger) er handelen nu gået i rigtighed? — 2) om tal, der kan deles med to; *jawn, ujawn tal* (Andst); *han lær fæm å syw vær jawn* (M. Slesv.); *jawn pæŋ* (D.) penge, som danner en rund sum; se effen. — 4) om personer; *æn jawn maň* (D.) en ligefrem mand; *de è mø jawn fålk; præsti èr i jawn maj å kom te* (Vens.). — 5) om flere ting, som er ensdan beskafne, el. som har en egenskab, der svarer til et gennemsnit; *o æn jawn störəls; de ær æn jawn hus, æn jawn maň* (vestj.) ɔ: mand af middelstörrelse; *han wa så jon te hans arbit* (s. f. Århus); *te jawn soi* (vestslesv.) til jævne sagt ɔ: til måde; også: *dær æ guwə awl öwər æn jawn ior* (vestj.) ɔ: i gennemsnit; *i de jawn plæjər vi o awl*

mijər lyk som råw (vestj.); *for I fir skipər å æ traw? — ja, söən òwər æn jawn* (Mors). — 6) bio., nys; *han vår hær jawnt, gek jawnt uər a æ dör* (Ang.); *han æ liq jawn komən* (vestj.); *han wå hær jawn får æn lilə koən sin* (vestslesv.); *de è jawnt spòjən, brètə è höwlt jawnt* (Vens.). — 7) jævn, efter gennemsnitsbeskaffenhed; *jawn gåt kuwən, jawn guwə; de æ jawn hen; a æ jawn gaməl, stuwər mæ ham; æ kuwən æ jawn mo; jawn slet,* jævnt slidt; *de æ jawn rööən öwər de hijələ* (vestj.); *jawn guwə, stram, stuwər* (Agger). — 8) sagte; *di snakə så jawn* (S. Sams) de taler så sagte. — 9) netop; *wår ət Sörən? — ja, liq jawn* (Andst); *a træň jawn te pæn; a'l jawn et bæj ham om ət* (vestj.); *de kam jawnt te ti* (Ang.) ɔ: netop i rette tid; *dær æ jawn æn hal snaps, jawn fæm, jawn nåk* (Agersk.); *de ver æ it så jawn* (sts.) det véd jeg ikke så lige; *hans stamnawn va jawnt it Vywhålm* (Ang.) ɔ: var just ikke V—. — 10) jævnlig; *han komər jawn te ən; vi fæk jawn te ən æn dram; a komər dær jawn hæn* el. *jawn væk* (vestj.) stadig; også: *vi bruqər ət et te jawns* (Vejr., Thy) ɔ: i almindelighed; *jawnt* (Fjolde) stadig. — Jfr. Aasen jamn; isl. jafn; htsk. eben, eng. even; effen; ijævne; u-, værge-.

jævnagtig, to. *jawnalə* (Agger) jævnlig, *haň komər jawnalə hærhæ·n.*

jævndögn, no. *ve jawn döwn* (D.); *jawn døwn* (Agger); *jæwndòqn* (Søvind s.) = rgsm.; ved forårsjævndögn siges: *„no æ nat å daw liq wi, no ska skiv å plòw uc å skri"* (Sams); fig. *no hå do jawn døwn!* (Agger) til den, som har brugt alt op, han ejede.

1. jævne, no. *jawn* (Vind s.) en ulvefodsart (lycopodium), bruges til at farve rødt i; efter J. T. 138 lycopodium complanatum L. & chamæcyparissus Br., se jævning 5.

2. jævne, uo.

jawn -ər jawň jawň (D.), ft. tf. *-ət* (vestj.), ft. *jawnt* tf. *jawnt* (Vens.), ft. tf. *jawnt* (Agger);
jæwn -ə -ət nu alm.,
jon -ə -ət glds. (Søvind s.) —

1) = rgsm.; göre jævn; *jæwn vè·j; jæwn drèjnsgrèwtə* (Søvind s.) tilkaste drænsgrøfter; *jawn grætər* (Vens.) jævne gamle tørvegrave; *„no æ de jawň!" så han, æ maň, hans nijəs wår aw* (vestj.) vittighed. — 2) jævne, afgöre en sag; *wi jawnər ər imæ·l wås* (Agger); *vi jawň ət ve wås sjæl, vi skal hå ət jawň mæ· hwæraňər* (D.) ɔ: afgjort; spøgende kan siges ved et slagsmål: *di jawnər ət i de guwə mæ æ nöwər i æ huwə* (vestj.); *jawn åpå no,* ɔ: undskylde, mægle; *de jèn ska jawn åpå de òňc,* ɔ: veje op imod det andet; *de è jèj, dè lær òl teŋ jawn sæ siəl* (Vens.) ɔ: han er en uordentlig person; *jawn hæn po nöj* (Agger) tage brodden af noget.

jævngod, to. *jawnguwə* (D.), j— med en anden; = rgsm.

jævnfærdig, to. *jawnfærə* (Valsb.) — 1) langsom til sit arbejde: *æ pik æ goi nåk, mæn hon ær åtə j—,* altfor langsom. — 2) *jawnfarə* (Vens.) jævn i sin færd.

jævn handel, no. *jawn* el. *jawnhajəl* (Vens.) middelvejen; hvad der er tilmåde, hverken forlidt el. formeget; *de æ gåt te jawn hajəl* (Mors) ɔ: man kan hjælpe sig dermed, *te jawn* el. *jawns hajəl* (Agger), *sòn te jawnhajəl* (Vens.) ɔ: i al tarvelighed; se handel.

jævn hen, bio. ligefrem, helt; *de ær æn jawnhæn sempəl maň* (Lindk.), det er en helt simpel mand; *wi sijər ham jawn hæn* (Agger) ɔ: jævnlig.

jævning, no. *jawnəŋ æn* (D., vestj.); hak. best. *-i* (Vens.); *jæwnəŋ æn* (Søvind s.); *jònəŋ* (Gjern h.) — 1) *öwər æn jawnəŋ* (D., Andst) i gennemsnit; *öwər æn j— for vi fir skip å æ traw* (D.). — 2) om hvad der er af middelstörrelse; *di æ jawnəŋər* (vestj.) om fisk, kreaturer af samme störrelse; *æn jawnəŋs kow, hæst, gor* (vestj.) ɔ: af middelstörrelse; *de è sònt så jawnəŋs, jawnəŋs stur* (Vens.); *æn jawnəŋs stuər stiən* (Lild s.) en jævnt stor sten; *æn jawnəŋs jæn* (Agger) en, som er passelig. — 3) *jònəŋ æn* (Tåning) møde af bylaget ved kyndelmisse til at jævne og afgöre alle småudgifter ved byens sager, gadestævne, grande; J. Saml. VI. 261 „græsjævning"; *vi ska ha ən jawnəŋ gør å ət* (vestslesv.) ɔ: vi skal have sagen jævnet, en afgörelse. — 4) tilsætning af mel for at göre mad jævn, alm.; *kom jawnəŋ åpå kòl* (Vens.); *de gor i jèj jawnəŋ få· ham* (Vens.) ɔ:

det går ud i ét. — 5) en plante, en art ulvefod, *de gul wa farət i jæwnəŋər* (Linå), Kr. IX. 222, sagtens på grund af plantens fladtrykte udseende, se 1. jævne no.

jævnlig, bio. *jawnlə* (vestj., Agger) = rgsm.; *han komər hær j—* (vestj.); *haj è jawnlə åpå lætən* (Vens.) ɔ: har jævnlig en rus.

jævnlige, no. *jawnliq* (Rkb., D.); *de æ si j—*, hans jævnlige.

jævnlighed, no. i udtr. som: *han komər hær te jawnləhijəð* (D.) ɔ: jævnlig.

jævnpas, no. *„haj fèk åsə æn jawnpas å sæjl hjèm mè“*, Grb. 148. 26 ɔ: en jævn passende [vind].

jævnsfærd, no. *jawnsfar* (Rkb.), *te j— komər vi åp æ klåk fæm*, = jævnshold.

jævnshed, no. *jawnshijəð æn* (Andst), *fålk vel te j— hælər dræj kør åp eñ hæst*, i almindelighed, for det meste.

jævnshold, no. *jawnshòl* (Vens.); *jawnshòl* (Thy); *jawnshol* (D.); *jæwnshål* (Søvind s.); *jawnshoəl* (Bradr.); *te jawnshòl go wi mæ fi jan* (Vens.) det ene år med det andet, sædvanligvis, slår vi med fire slættekarle el. høstkarle; se 1. banke 2.

jævnstor, to. ligestor med noget andet; *„dèr èr ènda jèj jawnstur hèw liq òstən få Haməlmwòs“*, Grb. 178. 23.

jævnstående, to. „en jævnståendes mand“ ɔ: som står sig jævnt godt (Grenå).

jø, se jo; no. se hø i smsætn.

jøde, no. *jøð æn -ər* (D.) = rgsm.; *jø æn -ər* (Vens.) kun i tlm.: *haj è rænt uk* el. *liqfram èn jø* ɔ: kræver ublu betaling, ellers *jødə* (Vens.); *dær ær enə bjælkər yñər ær iəs!“ sir æ jørər* (Mell. Slesv.); „ek syd (sveder) wåhrhaftig!“ *så han æ jøð, han pesət i æ sæŋ* (D.); i sagn og ævent. er jøderne tit rejsende handelsmænd, se Kr. V. 5, VIII. 183. 305, J. M. 40; vise om en jøde, Kr. I. 70; der var ingen, der hed Abraham uden jøder og kjæltringer, Sgr. IX. 3; *å, do ær ən jøð* (vestj.) ɔ: en bedrager; jøder er pengegerrige og falske, Kr. Molbohist. 133 ned. 140. 399; hvorfor jøder ej spiser flæsk, se svin; sæd, som jøde sår, vokser ikke, Wigstr. I. 128; når hyrdedrenge pisser overkors, dør hver gang en jøde, Kr. IV. 382. 403; der har en jøde spyttet på din hose, Kr. Ordspr. s. 147, kan siges, når der er hul på strömpen; jøden tvinges til at danse i en torn, se Efterslæt s. 134, Gr. Registr. 18 f. 91 c., jfr. Nyerup, Morskabslæsn. s. 240, Gl. D. M. III. 75, Grimm K. M. nr. 110; *skal a sæj di, hur æ jøðər eŋən bijən hår i æ årm?* (D.), svares ja, hugger man med skarpen af den flade hånd på overarmens muskel, drengevittighed; se ål; jfr. lat. judæus.

jødeansigt, no. J. T. 351, en plante, blomsten af viola tricolor L., stifmoderblomst (Æbeltoft).

jødekage, no. *jyðəkåq æn -kaqər* (Agger); *jøðəkaq æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — en slags flade småkager, findes beskrevne i fru Mangors kogebog; et stykke bagerbrød: en snegl (Vens., Agger, Rand.).

jødekirsebær, no. frugten af physalis alkekengi, G.

jødekræmmer, no. jødisk bissekræmmer, Kr. Almuel. V. 203. 505.

jødetur, no. *jøðətuwr æn* (Lild s.) en glds. dans.

jødevals, no. *jøðəwals æn* (Lild s.) gldgs. dans.

jøe, no. uo. se gjøde.

jøer, no. flt. se yder.

jøg, no. se gjøg.

Jøgge, Jøggendes, no. se Jesus.

jøgl, no. se gjøgl.

jøk, udrbso. se Jesus.

jøl, jølbo, se Gjøl, Gjølbo.

jølle, no. se høle.

jømle, uo. *de jøməlt* (Røgen) vrimlede, se hjørme.

jømmel, no. *jøməl et* (Røgen) vrimmel, se hjörm.

jön, no. se gjörn, hjörne.

jøng, no. uo. se gjøbning, gynge; junge.

jönning, no. se gjødning.

jønte, no. se hjonte.

jör, uo. se gjöre.

jør, no. *jør æn* (Sall.), *dær kam æn j— åp i mæ*, en opblussen af vrede; *de ga æn j— i mæ*, af skræk; jfr. ør, jørre.

Jörgen, no. *Jörqən* (D.); *Jørən* (Aggen); *Jørən* el. *Jørən* (Vens.) — alm. mandsnavn; *Jörən Tomsən* (D.); *Jörən Tomsən, Jörənsən; Ma Jörənstə* (Søvind s.) Maren Jörgensdatter; navnerim:

Jörən, han kor te Gjörəŋ
mæ skirən Magre't
i æn fin kare't (vestj.);

el. *Jörən kom ǩörəň*
roňən om æ mørəŋ
mæ skiðən Magrе̣'t
i æn mæsəŋ (el. *röðən*) *karе̣'t,*
han ǩor så rask,
hans reðər (el. *æ un*) *slåw dask* (*o Jörən vælt uð*)
met i æn stuwəriq vaňplask (Andst); Sankt Jörgens kamp med dragen, Kr. Sagn II. 308. 243, Thiele I. 276; i en besværgelse, J. Saml. IV. 126. 42, St. Jörgens harnisk; navnet stammer fra gr. Georgios.

Jörgen Hattemager, no. bliver man vred på Jörgen, kalder man ham: *Jørən Hatmaqər!* (Vens.); se forskjel, kong Salomon.

Jörgen Hattemagers koner, no. flt. semen papaver. alb. (Hjörring).

jörm, no. uo. se hjörm, hjörme.

jørre, uo. *jør -ər -əð* (Mors; Sall.); *de jørər åp i mæ,* det koger op i vrede; *a jørəð,* gøs af skræk; jfr. ør; jør, jørsel.

jørrer, no. flt. se yder.

jørsel, to. *jøsəl* (Mors) forvirret i hovedet; også: [*jøsəlful*] Mb.; jfr. yrsel; se jørre.

Jøs, no. se Jens; uo. se gjæres.

Jøsses, no. se Jesus.

jøst, uo. se høste.

jøsten, **jøster**, se østen, øster.

jøtler, no. se gjørtler.

jöv, no. se gjav; to. se gjæv.

jøve, no. se omme.

jöver, no. se yver.

jöver, to. *jöwər* flt. *jöwər* (D.; S. Hald); *jòwər* (Vens.); *jæwər* flt. *jæwər* (Andst); *jæwər* (Bradr.); *jöwə* (Sundv.) — **1**) bitter, skarp: *æ beðərwåst æ jæwər;* ligeså om sennep; *jöwər i bèt* (Vens.) skarp i biddet, om kniv el. lign. — **2**) ivrig og rask i arbejde; *haj æ så jòwər åpo' ə* (Vens.); *han æ jöwər i æn lå* (S. Hald), ivrig i arbejdet; også heftigsindet (Bradr.); Ang. om et kvindfolk med skarp tunge; *hun æ gromə jöwər* (S. Hald). — **3**) bio., at tage et arbejde jövert; kornet har fået det for j—, ɔ: er blevet for hurtigt modent (Ang.); ordet er sagtens en sidestillet form til ivrig (s. d.); jfr. asp, gril.

jöwle, bio. se jule.

jål, no. uo. se gjæld, gjælde; no. se hjåld.

jåler, no. se gjælder.

jåling, no. se gjelding.

jålmjælke, to. se gjeldemælket.

Jån, no. se Johanne.

jåns, no. se jans; bio. se ijåns.

jås, no. *jås* (Rkb., D.) skum på mælk, gær, se jæs.

jåse, uo.
jås -ər (Rkb.);
jås jås jåst jåst (D.) —
skumme, om mælk f. eks.; se jæse.

K.

k, bogstav; bogstavet kaldes *æn kò* (D.). — I forlyd som rgsm.; i indlyd skrives *k*, men udtales *g: skol,* nöjagtig *sgol,* skål osv.; hvor et *-ə* er bortfaldet, er *-ǩ* særdeles alm. i vestj. for *k* i østj. målarter, uden at jeg kan angive grænseskel: *taǩ, steǩ, loǩ, træǩ, støǩ,* takke, stikke, lukke, trække, stykke (vestj.); hvor vestj. har kort vokal efterfulgt af *-ǩ,* forlænges jævnlig i Vens. og østjyske målarter vokalen, og det har forekommet mig at være et lignende forhold som det, der indtræder i M. Slesv. ved stødtonens ophør. Da jeg mangler forudsætninger og leilighed til grundig at klare spørsmålet, er der som regel intet mærket derom i ordenes udtalebetegnelse. I sønderj. ord, der falder ind herunder, er den skete forandring betegnet ved et *-ə-*, altså: *taək, steək, loək, tæək, trøək.* Stødtone findes foran k i vestj. i forbindelserne: *-ŋk, -lk, -rk,* f. eks.: *taŋk, kalk, fårk,* hvor rgsm.s -e er bortfaldet el. hvor en tonløs stavelse følger efter. — Fra Vens. kan göres opmærksom på, at *-uk-* udvikles som en ejendommelig omdannelse af *-u-* i andre målarter, så at former som: *brukən,* brun; *stukər,* stor; *wukər,* vår; *kluk,* klud; *huks,* hus; *muks,* mus høres. — Rigsm.'s -kke bliver i Vens. *-c, krøc,* krykke; *løc,* løkke; *støc,* stykke; *tæc,* tække; også: *econs,* ikkun; men: *træk* (*træək*), *røk* (*røək*), *trøk* (*trøək*), trække,

rykke, trykke. — kj- som forlyd er bevaret i nörrejysk og sønderjysk; i Vens. går rgsm.'s kj- over til *c-: cèƀ,* kjæbe; *cạr* no., kær; *cesomlə,* kedsommelig; *cesbœr,* kirsebær; *cèrk,* kirke; *cè,* kæde; *cèr* to., kær; *cik,* kikke; *cijst,* kiste; *cọl,* kilde; *cọwl,* kjole; *cyws,* kyse; *cœləŋ,* kælling; *cøl,* kølle; *cöŋ,* kön; *cè,* kød; *cål,* best. kilden, se kjærne uo.; lignende forhold findes, sagtens ved påvirkning af frisisk, i det sydligste dansktalende sogn, Fjolde: *cudəl,* kjole; [*cyk,* tyk]; *cæpståk,* kæpstok; *cær,* mose; [*cør,* töjr], jfr. Outz. Gloss. s. XXIV; se forøvr. ordbogen; i udlyd findes en beslægtet lyd i ord, som *ac,* agte; *slac,* slagte; *swec,* svigte; *sec,* sigte; *hèc,* hægte; *løc,* lugte (Vens.) — *uc,* ud; *tuc,* tud (S. Sams) o. lign., se -gt under g bogstav s. 410. 37. Med kn- som forlyd findes dobbeltformer, f. eks.:

knap nap,	knisk nisk,
knaphed naphed,	knop noppes nopret,
knaske naske,	måske også kvik vek,
knave nave,	slgn. *wål* af *gwål,*
knegre negre,	gulv;

endnu kan nævnes: kvestjært, kvinkelstjært = tve-, tvinkelstjært; forbindelsen *-kst, -ks, -kt* synes at beholdes i Børglum og Torsted sogne, mens der i Tise, Brønderslev, Vrensted, Stenum haves *-qst, -qs, -qt* (Vens.), jfr. takst, taksere, takt; bogstavremser med begyndende k- har jeg ikke truffet i jysk; de findes f. eks. i flamsk, se Ndl.Volksk. I. 11. e, 54. 4, 202. l. n. s., jfr. f. g.

kab, no. *kaƀ è* best. *-ə* (Vens.) urenhed törret fast på sår, klæder; *de skor seər i è hil kaƀ øwər hilə hwòt; dè seə no kaƀ uwn i hwòt;* jfr. kaj.

kabav, bio. *kaba·wt væñ; de seðər k— i æ hiñər; de æ så kaba·wt* (vestj.) kejtet, fejl for hånden; *han swår så kabaw* (Elbo h.), studs.

kabavl, no. i udtr. *lok di kaba·vəl!* (Lb.) hold kæft; jfr. Schütze, kabau, „zänkisches maul", støttet til bavl (s. d.).

kabbelanter, no. *„hon mat nåk ha i kabəla·ñcər ej we sè",* Grb. 86. 29, hun måtte nåk have en kavaller inde hos sig; „kabelanker" flt. V. S. O. hemmelige friere, bejlere i smug.

kabbeleje, no. *kaƀləŋ* el. *kaƀəleq* best. *-ən* el. *kaƀli* best. *-ən* el. *kaƀəljèq æn -ər* (Vens.); *kaƀəljæq æn -ər* (Thy); *kawəlijəq æn -ljèqər* (Mors, Lild s.); *kåvəlijəq æn -ər* (Andst; Elsted) — en plante, caltha palustr. L.; „dobbelte kabbeleger" (Mors) er trollius, se kabbelukt; lægges i mælkespanden første gang køer malkes ude, J. K. 174. 72; se Skytts h. s. 105, kabbalök; lege; hvid-, kabus-, lukt-, troldkones-.

kabbelukt, no. *kaƀəlåt æn -ər* el. *kaƀəlåtljæq -ər* (Thy); *kaƀəlot æn* (Lild s.) — lukket kabbeleje, en plante, engblomme, trollius europæus L.; *lokə kaƀləŋ æn* (Vens.);

kavəlåtljeqər så te smœr: so do et æn swisər hœr?
igo·ụr sto a få faləṇ foð, idå· stor a o mi æjən roð,
å ær ən mæqtiq hær, Kr. Almuel. III. 122. 434, om dårlige slætkarle.

1. kabe, uo. *kaƀ -ər kaƀt kaƀt* (Vens.) klæbe ved; *de kaƀər åpå spòi,* [mulden] klæber ved spaden.

2. kabe, no. *kaƀ æn -ər* (Thy); *kåv æn kåvər* el. *kåvər* (Sønderho), flt. *kåvər* (Rkb.) — lodssignal ved Agger, en skibsmast med tværstang, hvorpå brætter hejses op; ligeså i Sønderho; mærker langs sejlløbet i Ringkb. fjord; jfr. mnt. kapinge el. kape, Schill. Lübb. „stage od. bake als seezeichen"; se kave.

kabel, no. *kaƀil æn -ər* (Agger) et kabeltov; se *beg-; jfr. htsk., mnt. kabel, fr. câble, mlat. capulum, en strikke, af lat. capere, gribe.

kabelag, no. *kaƀlaw è* best. *-ə* (Vens.) et fedtet, slimet el. skident lag el. overtræk.

kabelgarn, no. *kavəlgån de* (D.); *kaƀilgår de* (Agger) = rgsm.; garn, hvoraf kabeltov snos; bruges til at tække med, til at tætte fartöjer.

kabes, no. i udtr. *ve do et hå æn kabe·s!* (Holstebro, Agger) spottende udtryk = en gammel hat, en hægte; er det indkommet fra taterne? jfr. Dorf, de jyske Zigeunere 1837, s. 37: kabes, hoved, sp. cabeza, se laktaris; el. skal det sammenstilles med mnt. kabbes, kabbik Sch. Lübb., muslingeskal?

kabet, to. *kaƀə* (Vens.) slimet, *do è kaƀə we den niəs;* skabet, med størknet snavs på klæder el. sår.

kabinet, no. *kabinæ·t æn -ər* (Ag-

ger og vist flere st.) lille værelse; jfr. fr. cabinet, eng. cabin.

1. kable, no. *kaṷəl* el. *kaṷl æn -ər* (D., Malt, Sall.); *kọ̀ðəl æn -ər* (Vens.) — kurre på reb, tråd, garn; *dær ær æn kaṷl o æ trọ, de ræn̄ər i kaṷl* el. *i kaṷələr få· dæj;* jfr. filt, kurre; er ordet beslægtet med kabel, ankertov?

2. kable, uo. *æ trọ kaṷlər* (Varde, Andst) løber i kurre, om tråd og garn.

kableret, to. *kaṷlərə* (D.); *æ gån æ kaṷlərə,* ɔ: der er kurrer på det.

kabling, no. J. T. 26. 88. 193, plantenavn; volverlej, arnica montana L. (Salling); vorterod, ficaria ranunculoides Roth. (Sall., Ålb.); ranunkelarter (Sall.); se kabbeleje.

kabork, no. *kabå·rk æn* (Mds. h., Hovlbj.) et lille aflukket rum; se Schütze, kabuff, „altes, schlechtes wohnzimmer"; kalet.

kabus, no. *kabu·s æn -ər* (Vens.; vestj., Agger); *kabu̧·s æn* (Ang.) — 1) = rgsm., en slags hoveddække for mænd; lådden hue, uden skygge med klapper til at slå ned for øren og nakke; hunde- og katteskind tilberedtes og benyttedes til de lådne skindhuer, der kaldtes kabudser, S. Kjær, Stavnsb. s. 137; *æn gaməl hat æ goi te æ ny kabu̧·s* (Ang.); „dær æ flier kabusser end jen", And. Bars.; er den dygtig fedtet, kan siges: *mè ku gåt kọ̀q èn sop åpọ i* (Vens.). — — 2) „kabusser" flt. J. T. 248 (s. f. Ålb.) engblomme, trollius L.; se kabbelukt; lukt-, åben-; jfr. htsk. capuze, af mlat. caputium, den del af klædningen, der bedækker hovedet, caput.

kabuskabbeleje, no. J. T. 248, en plante, engblomme, trollius L. (Løgstør, Ranum).

kabuskål, no. hovedkål; i talem.: *„tak få din kabu·skọl·, di wa en̄c så fi̦",* Grb. 242. 264, ɔ: tak for dit tilbud, det var for slet, jeg bryder mig ikke om det; jfr. mnt. kabûskôl, Sch. Lübb., eng. cabbage.

kabuslue, no. en slags hovedtöj, piger brugte i legestue, Kr. Almueliv III. 91.

kabusvis, bio. *kabu̧·sviəs* (Angel) stødevis.

kabyl, no. i udtr. *de ær æn årdəntliq kaby·l* (D., Vor h.), skældsord, om msker; er sagtens ad en el. anden vej indkommet fra hovedstadens gadesprog; kabylerne er et folkefærd i det franske Algier.

kabys, no. *kabø·s* el. *kambø·s æn* (vestj.); *kaby·s æn* (Agger) = rgsm.; kokkens lukaf på skibet til køkkenbrug; jfr. htsk. kabuse, mnt. kabuse el. forvansket kombüse, Sch. Lübb. „kleines niederiges gebäude, verschlag".

ka-by-sæ, bio. *kaby·sæ* (vestj.) ɔ: kan byde sig, se kanske.

kadanse, no. i udtr. som: *de gek et i dæn̄ kada·n̄s* (D.) gangart, takt, fart; jfr. fr. cadence, takt, lat. cadere, falde, ordet kan mulig være støttet til danse, se dog dette.

kadaver, no. *kada·ṷər* (Mors, S. Hald h.) et ådsel: *dæ leqər kadaṷərət; sikən et k—* (S. Hald) skæo. om mand og kvinde; tyk kvinde (Mors); se kadavl.

kadavl, no. *kada·ṷl æn* (Løgstør) — 1) et stort uhandeligt stykke sten el. træ. — 2) en kejtet person; jfr. lat. cadaver, død krop, se kadaver.

kaduk, to. *kadu·k* (Himmerl.) træt, tung, svag; jfr. Schütze, kaduk, fr. caduc, lat. caducus, faldefærdig.

ka du leg ve, no. *ka· do leq ve·* (Ballum) kan du lægge til? et kortspil, folkeetymologi af quatre valets, kaldes også Jakob.

kaffe, no. *ka̧fə de* (Thy, Mors, Lild s.); *kafə de* (vestj., Agger, alm.); best. *kafərət* (Søvind s., også Hads, Ning h.); best. *kafəə* sj. *kafərə* (Vens.); *kofə de* (Fanø) = rgsm.; *wẹ̀ så gu̧ å sæt dè, do skal ha i kåp kafə; do man̄c kom flọ̀ən i det kafə föri sokərə, få så druṷnə do din kærəst,* el. *så blywə mè en̄c jywt; de kafə æ gåt, no gåt k—* (Vens.); *æn kòp ka̧fə, æn to ka̧fə, æn bẹtə to ka̧fə, tak fò ka̧fə* (Lild s.); *tak få kafə!* (Vens.); „kafferet bløw drokken", Tkjær II. 95; „ænnele kom så Mari mæ kafferet", Jyd. I. 79. 2; „kaffet wa kommen åpå bueret", Jyd. I. 45. 1; „kafferet fik a, men, guj fåde fri wos, som di læ dem betåhl son steje, a måt liigfram gi ham en mark få et", Tkjær N. K. 19; „ued æpo æ næt we en pas klåken trej, fiir fæk hejel æ fåsamling kafe, jæn, tow, fiir, sejs å flejer kåper te hwær", Jyll. I. 373 (Thy); *stek-i-ræ·n̄-ka̧fə* (Thy) ɔ:

dårlig, tynd kaffe; *swòt kafə* (Lild s.) ɔ: kaffe uden fløde; *å, vèl du it ha kafə!* (Søvind s.); *vel do it ha kafə mæ miəl i å æn veq* (et lys) *tę å rø i ət mæ!* Kr. IX. 245. 26 (Lisb. Terp) afvisende svar til den, man ikke gider høre på; brugen af kaffe er forholdsvis ny i Vestj., først kendt i Danmark c. 1669, se Werl. Ant. s. 132; man lærte at drikke kaffe, da der strandede et skib for 40 år siden (ɔ: c. 1828) i Tversted, J. Saml. II. 88 (Vens.); jfr. And. Bars.: „læ wos så fo de iband kaffertøuere ind! Gi dæulen håed et, de lie pargås (töjeri); herren han weed, hwem de spøgels ha wot, dæ ha fonend de grem kram op? nej, da låer a, te gåt øl å brænvien æ bejer få tøu; de weed folk hwa ær"; i Valsb. fortælles om en kone, der brændte bönnerne, kogte dem, siede vandet fra og kastede det bort og anrettede grumset i et fad med smörhul og dyppede i mælk, Fb. Fr. H. s. 64; Sgr. IX. 197 (Møen), Fb. Bondeliv s. 305; lignende historier se Urdsbr. VI. 140. 31, Efterslæt 238. 264, Wigstr. Folkseder s. 7, Stolt Opt. s. 100; slgn. endvidere til kaffens historie Kr. Almuel. III. 50. 156, 55. 184 flg., IV. 88. 247, V. 28. 74; den blev i ældre tider alm. klaret ved at man kom skind af saltede flyndere i kedelen (vestj.), jfr. Museum 1892 s. 94; klaredes til gilder med en æggeblomme, til daglig brug med et stykke hvillingskind el. skind af en medisterpølse eller en smule salt (D.), en brændende pind (Agger); kommer man fløde för sukker i k—, bliver man ikke gift i de første 7 år, Sgr. VIII. 53. 141, 56. 181 (alm.), jfr. Strackerj. I. 49. 53; i ævent. udrustes et skib for at hente kaffe, Sgr. X. 196. 473. — Jfr. htsk. kafee, plt. koffe, Schütze; fr. café, holl. koffij, eng. coffee, af arab. kahwah; se brun; kvælds-, pose-, slagte-.

kaffeangst, no. *kafəaŋəst æn* (Søvind s.) et stærkt ildebefindende, som følge af overdreven kaffedrikken; se kaffegal.

kaffeblomst, no. skal være et navn på en malurt-art, artemisia L. = gråbone (s. d.), Sgr. XII. 158. 616 (Vens.).

kaffebrun, no. *kafəbrown* (Agger) = rgsm.; *còwl æ kafəbruwn, hon æ we å farə kafəbrunt* (Vens.).

kaffebönne, no. *kafəbön æn -ər* (Lild s., Thy); *kafəbön æn -bönər* (D.); *kafəbön æn -ər* (Støvr. h.; Søvind s., Agger) — 1) = rgsm.; frugten af coffea arabica L.; hvorfor k— har en revne, se Efterslæt 218. 196, jfr. Grimm K. M. nr. 18. — 2) „male kaffebönner", *mol kafəbönər* (D.) börneleg, to tager hinanden i hænderne og drejer sig hurtig rundt uden at slippe, således at den ene bestandig skiftevis løber under den andens opløftede arme.

kaffegal, to. *kafəgal* (Lild s.) kan man blive af overdreven kaffenydelse ved en coffeïnforgiftning; se kaffeangst.

kaffegrums, no. *kafəgroms de* (D., Agger); best. *-gromst* (Vens.) = rgsm.; når der svömmer grums i koppen, er det „foræringer" til den, som drikker, Kr. IV. 387. 454, „bejlere" (Agger); om grumset på bunden af koppen siges alm. undskyldende: *de æ de tyk, dær kåstər æ pæŋ* (D.), en skæmtehistorie herom, Sgr. XI. 97. 171; der spås også i k—, se spå.

kaffekage, no. *kafəkåq æn -kaqər* (D.) søsterkage, se julekage.

kaffekande, no. *kafəkań æn -ər* (D., vestj., Agger; Søvind s.); *kafəkań æn -ər* (Lild s.); *kafəkaj æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *æ kafəkań ska åltijər vær sådən, te æn ka løj si båqhåń o ən, så ær ən læt o swerp* (varme) (vestj.), for at kunne have den rede til fremmede; i gl. dage alm. af sort pottetöj, jfr. Kr. Almuel. V. 15; afbildning Nyrop, Pottemageri s. 15 fig. 15.

kaffekjedel, no. *kafəcijl æn* best. *-cil* (Vens.); *kafəǩiəl æn* (Lild s.); *kafəkijəl æn* (D., Agger); *kafəkèjəl æn -kèjəl* (Søvind s.); *kafəkel æn* (Sundv.) = rgsm.; efter ældre husskik kom kaffekedelen på bordet, stillet på en lille bevægelig træbakke (se 1. frø 3), og husmoderen skænkede drikken i kopperne af kedelen, se Fb. Bondeliv s. 308, en kaffekande er forholdsvis af ny oprindelse; kedelen kaldes Madam Brun (s. d.); *Bron* (Branderup), jfr. ralde; om en kone, som drikker megen kaffe, kan siges: *kafəcil, de è he gu å an ast* (Vens.) kaffekedelen er hendes gud og anden rumpe; i en stedremse: „Hårmark kaffekjedler" (Sams), Sgr. XII. 142. 345, „Ørby kaffekjedler", Sgr.

V. 24. 50 (Sams); en k—, som altid er fuld, Gr. Registr. nr. 88 a.

kaffekjælling, no. *kafəkælən̦ æn -kælən̦ər* (D.) kvinde, som drikker kaffe og fører sladder.

kaffeknægt, no. *kafəknæjt æn -knæjt* (D.); *kafəknèc i* best. *-i* flt. *-knèc* (Vens.) = kaffepons.

kaffekop, no. *kafəkåp æn -kåpər* (D.); *kafəkòp æn -kòpər* (Lild s.); *kafə-kåp et -kåpə* (Søvind s.) = rgsm.

kaffekværn, no. *kafəkwar æn -kwar* el. *-kwarər* flt. (Hanh., Mors); *kafəkwar æn -kwar* (Agger); *kafəkwan æn* best. *-kwan* flt. *-kwan* (Vens.); *kafəkwèjn æn -kwèjn* (Søvind s.) — kaffemølle; jfr. kværn; i skæmterimet om ølbrygningen bliver malten malet på en k—, Sgr. I. 195. 8.

kaffemølle, no. *kafəmøl æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.

kaffepige, no. *kafəpik æn -pikə* (Sundev.) kaldes de piger, der ved bryllupper skaffer tillåns hele tilbehøret af kopper og kander, se Feilb. Bondeliv s. 294.

kaffepons, no. *kafəpons æn -pons* (D., vestj.); *kafəpons æn* (Thy, Lild s.) — en meget alm. drik, bestående af varm kaffe, brændevin el. rom og sukker; jfr. Stolts Optegn. s. 146, Sundbl.[2] s. 252, se sort; „å kafeponser, — kafe mæ rom i, Di weed, — blöw dæ da tøld (tyllet) æn fæel mååd i fålk“, Jyll. I. 373 (Thy).

kaffepose, no. *kafəpuwəs æn* (D.) pose, hvorigennem kaffen tragtes.

kafferod, no. *kofərøð* (S. Ho) = cikorie, som kommes i kaffe; jfr. tutte.

kaffesladder, no. *kafəslaðər de* (D.); *kafəslajər de* (Søvind s.) = rgsm.

kaffesager, no. *kafəsaqər* flt. (Lönborg) = kaffetöj.

kaffesøster, no. *kafəsøstər æn* (Vens.) kvinde, som drikker megen kaffe.

kaffetid, no. *kafəti æn* (Søvind s.) = rgsm.

kaffetromme, no. *kafətrom æn -ər* (Bradr.) en tromle, som drejes rundt, hvori kaffebönner brændes.

kaffetumle, no. *kafətoməl æn* (D.) lille blikmål til brændt og malet kaffe.

kaffetykt, no. *kafətyk de* (Søvind s.) = kaffegrums (s. d.).

kaffetöj, no. *kafətòw de* (Hmr., Lb.) et udtryk for varer i et bestemt forhold til at lave kaffe af; *æn pun k— —* 1 ℔ kaffe, 1 ℔ cikorie, 1 ℔ brunt sukker.

kaffetår, no. *kafətoə æn* (Søvind s.); *kafətor æn -tor* (Agger) = rgsm.

kaffevand, no. *kafəwaṅ de* (D., glds.) kogt kaffe som drik, se vand 6; *no koqə kafəwòṅc* (Vens.) ɔ: vandet til kaffe.

kag, no. *kaq è* best. *-ə* (Vens.) — 1) en skarp, mager gård med sandede jorder; dårligt, brøstfældigt hus; *de èr ə li kaq, dèj wærən haj hò còbt.* — 2) *å slo kaq,* börneleg (Vens.) = slå kok af höne, se kok, skorsten.

kage, no. — I. *kaq* i Vens., Løgst., Årdestrup, Havbro s.; Støvring h., Sams, Bj. h., Uth, Tåning (?), Hanh., Salling (?), Almind, Viborg. — II. *kåq,* vestj., N. Farup, D., Tarm, Lyne, Lemb, Vejrum; Mors, Thy, Agger, Andst h., Hads, Vær, Røgen s., Davbjærg, Dover, Nørup, Törrild, Fur, Alsø, Nimtofte. — III. *kaq* i Sønderjylland; af grænsesteder kan angives: *kåq* N. Farup, Skodborg, Rødding, Bjært, Åstrup, Aller; *kaq* V. Vedsted, Hvidding, Sem, Hammelev, Nustrup, Vonsbæk, Branderup, Skrystrup; *kak* Rapsted, Medelby, Åbenrå, Sundeved, Angel; — *kåq æn kaqər* (D., vestj., Mors, Thy, Agger, Ry, østj., Ålsø); flt. *kåqər* (Nimtofte); *kåq æn kaqə* (Elsted s.); *kòq æn kaqə;* meget sj. *kòqə* (glt.), *kaq æn* flt. *kaqə* (nyt, Søvind s.); *kaq æn* best. *-ən* flt. *kaqər* el. *kaqər* (Vens.); flt. *kaqər* (Sams); *kaqər* (Løgst.); *kaqᵊr* (Fjolde); *kak æn kakər* el. *kak* (Braderup); flt. *kakə* (Åbenrå, (Sundeved) — 1) sigtebrød (Sønderj., D., Andst); *tow kak* (Bradr.) to sigtebrød, se Lyngby S. Sprogl. s. 49; *æn kåq,* et enkelt brød; *de kåq,* stoffet; *de' kale dæn kåq* (Elsted s.) ɔ: det synes den er en herreret; hertil hører udtr. *han æ komən uð mæ æ kåq* (D.; Sundev.) om et mske: er ej rigtig klog (jfr. halvbagt), ej rigtig færdig fra naturens hånd, kagen bliver taget ud af ovnen længe för rugbrødene; *sæt æn kåq i æ åwn* (vestj.) en behændighedsleg, jfr. 1. færge 3; *dæṅ, dær skær æ huwə å æ kåq, komər et te hemə-riq* (vestj.) ɔ: kniven, se grydeskraber, herremand s. 596. 29. — 2) brød i almindelighed, *èn kaq* = et rug-, sigte- el. hvedebrød (Vens., ligeså Havbro s., Han h., Thy, Agger, Mors, Vejr., Davbj.) altså: *setəkåq, gråwkåq, hweðəkåq* (Mors), også

fịn kå̱q (Thy) = sigtekage; kagens plads var gærne i bænkehjörnet; *hañ æ swọ̈ te æ kå̱q* (Agger) ɔ: han spiser meget brød; *når æ dæṭər ka bå̱q, ka æ muw̱ər eḳ slå æn ræt kå̱q* (sts.), ordspr.; *eṭ æ wa̱r æñ æn kroṃ kå̱q* (Mors) spøgende ved tvetydigheden: intet [at have] er værre end at have el. få et krumt brød; *„kaqən æ kwòn li̱q"* el. *„kwòn è kaqən li̱q"*, Grb. 235. 13; i ævent.: penge bagt ind i et brød, Kr. V. 349; falder en kage af skodden, når den sættes i ovnen, varsles et barns komme (Agger), vist alm.; triller den om, er det dødsvarsel, Kr. VI. 284. 318; k— givet af bjærgfolk til lön for udført arbejde, Kr. Sagn I. 98 flg., jfr. 105. 406, 432. 92; dværge stjæler bondens k—, sts. 130. 498; k— som offer til bjærgfolk, sts. 112. 432. 440. — 3) kager i alm. (D., Agger, vistn. alm.); *de kå̱q* (Agger) hvedebrød; *ǧö do de, så få̱lər dær añər kaqər iṅ, de ka do stuw̱əl ọ* (Andst) tlm., så får du andet at vare på; *æn ka̱q -ər* (Vens.) søsterkage; deraf: *kå̱qdej de, kå̱qfar et* (Elsted s.); *hwa fæk I te gi̱lət? — vi fæk sòp å kòj å steq å ka̱q; ta èt stòk ka̱q te kafərət* (glds. *kò̱q*); *a ka iḻ li̱ de kò̱q* (el. *ka̱q*) (Søvind s.); *hwa vèl do hèlst ha, æñtən èn roməl-i-ròq èlər èn swòḻbòqən kò̱q?* (sts.) forblommet udtr.: brød el. lort; bruden uddelte på kirkevejen k— til fattige börn, Kr. Alm. IV. 65. 171; i börnerimet: man lægger barnet på sine knæ, triller det, hvister med det, lader det falde som ordene i rimet lyder:

a triḻər mi kå̱q,
i må̱r skal a bå̱q,
å så ska beṭə bå̱r hå̱ ən kå̱q,
mæn [Jæṉs] ska hå̱ ən skraḻ å æ rå̱q (vestj.);

el. *klap æn ka̱qə sø̱də,*
dep ən i wå̱r flø̱də,
sæt ən ọ æn guḻskå̱wl,
prek ən mæ æn guḻpiñ,
drat ən nijər i æ å̱skkrọq (vestj.),

i mangfoldige varianter; jfr. Sgr. I. 45. 185, Kr. Anholt s. 122. 321, J. K. 45. 16; kage i skikkelse af duer, der bliver levende, Kr. Ævent. 30; börnehistorien om den trillende kage, Gr. Gl. d. M. I. 226, II. 123, Sgr. II. 127. 663, II. 220. 804, jfr. Chambers Pop. Rhymes s. 82, Amer. Folkl. II. 60. 217; fortællingen om hvem der kan sige hurtigst kage, Sgr. X. 164. 452, XI. 1. 1; spøg: man kan lægge en kage under en krukke og spise kagen uden [selv] at borttage krukken, Sgr. IV. 13. 24: man lader som man spiser den og påstår, at den er spist, når de andre da løfter krukken for at se, tager man ganske rolig kagen og spiser den. — 4) melboller på kødsuppe (Vens.), flt. *kaqər; kaqər åpå mjælkən* (sts.) bollemælk; *tremə̱l æn ka̱q* (sts.) rulle en andens kolde hånd mellem begge sine. — 5) vokskagerne i bikuben (D.); kage af sår, *hwot sa̱ i jè̱n ka̱q* (Vens.). — Jfr. Aasen, kaka; Rietz kaku; htsk. kuchen; mnt. koke Sch. Lübb.; også i romanske sprog, ital. cucca, af lat. coquere, koge; kiks; krøllekok, -kuk; barsel-, bi-, blad-, brude-, ek-, forn-, grov-, havre-, honning-, hugse-, hvede-, hvidtbrød-, høst-, ild-, jule-, jærn-, jøde-, kaffe-, klap-, klavse-, klister-, knæp-, knæppel-, ko-, kranse-, krumme-, lys-, manna-, markeds-, morter-, myre-, olie-, opskjær-, pande-, plade-, presse-, prosse-, Randers-, rug-, rødbede-, Sankt Steffens-, sanse-, senneps-, sigte-, sirups-, skjænke-, skold-, skorstens-, skrabe-, skronne-, slette-, smage-, smede-, smide-, små-, ströjser-, sukker-, suppe-, svide-, sætte-, sød-, søster-, trende-, voks-, åle-.

kageform, no. *ka̱qfårm æn,* aldrig *kò̱q-* (Søvind s.); *kå̱qfårm æn* (Elsted) = rgsm.

kagekone, no. *kå̱qku̱n æn -ku̱nər* (D.); *kå̱qku̱ən æn* (Elsted s.) — kone, som sælger kager.

kagemellemmad, no. *kå̱qmæḻmað æn -maðər* (D.) et stykke sigtebrøds-smörrebrød; se brød-, grovmellemmad.

kagerulle, no. *kå̱qruḻ æn -ər* (D.) = rgsm.

kagesprӧjte, no. *kå̱qsprӧjt æn -ər* (D.) redskab til at sprӧjte tynd kagedejg ud med for deraf at danne småkager.

kagl, no. *kaw̱l* (Nordslesv.); *kæql de* (Vejr.); *kækəl æn* (Bradr.) — 1) = rgsm.; gæssenes lyd (Bradr.) — 2) ordspr. *„æ ska sjæḷ gø̱r æ kaw̱l", so̱i æ hön, „få dær ær enə añər dær vel!"* (Sønderj.) vrӧvl, kævl (Vejr.) megen tale af mange (Braderup); se gåse-. — 2) *kaql æn* (Holmsl. kl.) en rask vind af nordvest; *vi hå̱r æn gow̱ə kaql å æ norvæ·st, de æ wal eṭ añt eñ æn daw̱brame̱r.*

kagle, uo.
kawl -ər kawəl kawəl (D.; Agerskov);
kawl -ər -t -t (Agger);
kaqəl -ər -t -t el. *kaql -ər kaqəlt kaqəlt* (Vens.; S. Hald h., Elsted);
kakəl kaklə kaklət kaklət (Sundeved, Braderup);
kækəl -klər -klət (Brader., Valsb.) — 1) om den lyd, som hönsene giver, når de har gjort æg; *han hær mer a æ kawlən en a æ gørən* (N. Slesv.), el. *han har mer unt a æ kawlen en a æ gørən* (Agersk.) ɔ: taler mere end handler; *de kakləŋ* (Bradr.) den kaglen; *kækəl* (Braderup) om gæssenes lyd. — 2) om börns larmen med megen snakken; *dær æ sådən æn kawlən o dæm bön* (vestj.; Brader.). — 3) skænde på, bruge mund imod, *å kaql åpå jèj*, nok kun således (Vens.), jfr. galpe; „a ska kagl få di ør, som dæ ett ska båd', å skrål højt ska a old di feiler", And. Begr., ɔ: idelig gentage; jfr. Aasen kakla, kokla; mnt. kakelen, Sch. Lübb.; kjække.

kaglen, no. *kaqəli è* (Vens.); *kawlin æn* (Agger) — brugen mund; *dèr è sònt è kaqəli* el. *kagli å' ham* (Vens.) ɔ: han bruger så svært mund; om hönens lyd (Agger).

kagler, no. *kaqlər i* (Vens.) en skændende person, kaldes også *i kaqlbòws* el. *kaqlskrœər* (Vens.).

-kaglet, tf. se u-.

kaglevorn, to. *kaqəlwurn* (Vens.) tilböjelig til at skænde.

kahyt, no. *kahy't æn -ər* (D.); *kahy't æn -ər* (Agger); best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; knagen og bragen i strandingsgods, kahytsdöre, anbragte i huse, varsler en kommende stranding, J. Saml.² I. 51 (Vens.); jfr. mnt. kaiute, Sch. Lübb.; htsk. kajüte; jfr. U. Bl. I. 33.

kahænsæ, bio. se kanske.

kaj, no. se kande.

kaj, no. *kaj* (D., vestj., Agger) arp i håret på småbörn, eller enhver anden sårskorpe; *a ska nåk pel æ kaj a' ham* (Elbo h.) ɔ: tumle ham; k— måtte ej smöres bort, så tog hukommelsen skade, Kr. Almuel. III. 46. 138; jfr. mnt. kade, Sch. Lübb., skover i en gryde; kamp.

Kajafas, no. *Kajfas i* (Vens.) skæo. til en mand; bibelsk navn, jfr. Matth. 26. 3. 57, den jødiske ypperstepræst.

kajbænk, no. se kandebænk.

kajdige, no. *kajdiq æn* (D.) kaldes lave små diger, som opføres ved strandkanten el. udenfor de egentlige havdiger for at vinde land; jfr. mnt. kaje, kajdamm, Sch. Lübb.; Schütze, kajediek (Ditm.).

-kaje, no. se smal-.

kaje, uo. anke på, klage over (Rkb.) Molb.

-kajet, to. se be-.

1. kajl, to. *kajl* (D.); *kajəl* (Bradr.) bar, om marken; glat, uden luv, om töj; skaldet, om steder på kreaturer, hvor hårene er gået af; *kajəl i æ håər* (Bradr.); har ordet noget med htsk. kahl, skaldet, at göre? jfr. barhovedet, snil.

2. kajl, no. *kajl* (vestj., Holmsl. kl.) fiskeri-udtryk fra vesterhavet; den snor, hvorpå „tavserne" med krogene sidder; en bakke kajl er $^1/_{17}$ mil; jfr. Aasen kal, hak., tovværk, isl. kaðall; tvikke.

kajlrulle, no. *kajlrål æn* (Holmsl. kl.) rullen, hvorpå kajllinen slås, et slags rebslagerværk.

Kajn, no. en bibelsk person; om ham gåden: *hwæm slåw æ fjar pårt a værdən ihjæl?* (Ribe, Vejle); jfr. Simr. Räthselb. s. 148. 156, Halliwell Pop. Rhymes s. 154; Roll. Devinettes s. 112. 263; han er født efter udgangen af Paradis, Brandt, Lucidarius s. 35, første mandag i April, Folkl. Journ. VI. 234 (Engl.), slog Abel ihjel under en asp, Sundbl.² s. 173, dræbtes af Lamech, Mélus. IV. 296.

kajodsalve, no. ung. altheæ (Hjörring).

kajs, no. *kajs de* (Salling, Holstebro) — 1) en græsart, katteskæg, nardus stricta L.; nok også en hveneart (Holstebro); se kås; vinter-. — 2) „kejs", J. T. 5, busmækker, podagraria ægopodium L. (Sundev.).

kakel, no. *kakəl i* best. *kakəl* flt. *kaklər* (Vens.); *kakəl æn -ər* (Hanh., Thy, Agger, Sall., Mors, Vejr., glds.); *kakəl æn -ər* (Thyborön, Harboøre) — 1) hvad nu kaldes kakkelovn (s. d.); man gjorde forskel på *æn lijər kakəl* el. *påt kakəl*, en slags bilæggerovn, dannet af et par snese dertil formede og brændte sorte lerpotter, der muredes op, således at de vendte bunden indad, og *æn stol kakəl*, de endnu almindelige støbte bilæggerovne af jærn;

f. eks. fra Fossums og Eggelunds værker i Norge; *leq* el. *jòr i kakəl* (Vens.) lægge i kakelovn; *di fatə stakələr hað sjalən rå te å ha æn stòbt kakəl; æñtən så muwrəð di jèn òp o bròjən* (brændte) *stiən, dæ blòw såt əpo kåñt, hèlər di håð æn pòtkakəl, sòt òp o jènər pòtər, dæ wæñ moñ uwð; di ku wær skòn å leq jèn tèŋ eñ i te tar; mæn fèk barən fat iə æn kèp, så hað di sånt æn muwəð əpo å jaw dæñ iğèməl dæm fòr å sij iləð, dæ brañ dær eñ. De war æñda òl mjèst kål* (se karl), *hwæm dær hað de nèjəst o kakəl muwrəð, å æn swòt liərgryjð hwål* (hvælvet) *dær øwər, fo de wa så næm å heŋ nòj te tar əpo tæərn o gryjðən* (Lild s.); alm. venskabelig indbydelse til at følge hjem med lyder: *wel I et sij eñən mi dar, huðən mi kakəl wæñər?* (Mors); *we do eñc mè ej å sic, hwant wò kakəl wèjər?* (Vens.); *əpo kakəl hèlər hwis dær æ ram* (se kakkelovnsramme) *øwər ən, så po æn fiəl, dæ leqər twat øwər ramən, står dær æn pa staqər mæ ən mòrtəls imè·l* (Lild s.); *i røstən kakəl, i fåsu·lcə kat å èn bəskit cæləŋ èr è liə søn* (ledt syn) *i è huks* (Vens.); *a èr eñc fòj igo·r å tèr åpå kakəl i nèt,* ɔ: tro ikke, at du kan narre mig; *do hò wat wit å sit skit fårwe di muəs kakəl!* kan siges til en hjemmefødning (Vens.). — **2**) skældsord, itk.; *do èr è rèjti kakəl!* klodset, doven person; *go hæn å bəsteł nuə, det liə dòwən kakəl!* (Vens.). — Jfr. mnt. kachel, kacheloven, kachelpot, Sch. Lübb.; htsk. kachel, der smstilles med lat. cacabulus, gryde, Weig. Wb.; endv. C. Nyrop, Dansk Pottemageri 1882 s. 3 ff., Mb. under Kakel, samt s. 136; J. Saml. II. 319; kakelovn; ler-, lervindels-, stål-, vindovns-.

kakelben, no. *kakəlbiən è* best. *-t* (Vens.) ben, som bærer kakelovn.

kakelbænk, no. en bænk fra kakelovnen og hen til alkoven; på den lå manden med fødderne på kakelovnen om aftenen og sov, Kr. Almuel. III. 107. 374.

kakelbørste, no. *kakəlbost æn -ər* (Agger) kakelovnsbørste.

kakelfad, no. det blanke messingfad, som i gamle dage regelmæssig pyntede på bilæggerovnen; „a ska lou for te fesket wil prål po de blank kakelfad“, And. Bars.

kakelgryde, no. et slags lergryder el. lerpotter, som tilforn brugtes til at opføre kakkelovne af (Vens.), Mb; de havde kakelgryder, som de murede op til en lerkakel, og så var der en lerramme foroven . . . I rammen kunde sidde hele 10 fåreben, som de kunde hænge börneklæder på for at törres, Kr. Almuel. III. 35. 92.

kakelhul, no. *kakəlhwol è* (Vens.) = kakelvindue.

kakelkrobe, no. *kakəlkròb i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = kakelovnskrog.

kakelkrog, no. *kakəlkroq* el. *-kròq i* best. *-i* (Vens.) kakelovnskrog; *„sònt jèn war eñc å fej i hwa kakəlkroq“*, Grb. 73. 24.

kakelmunde, no. *kakəlmuj i* best. *muj* flt. *-ər* (Vens.) kakelovnsåbning med el. uden dör.

kakelovn, no. *kakəlåwn æn -åwn* (D., Lyne, Vejr.; østj., Søvind s.); *kåkəlæwn* (Bj. h.), se Sgr. XI. 127. 379; *kakələuwn i* best. *-un (!)* el. *kakəluwn i* flt. *-uwn* best. *-un* (Vens.); *kakəluən i* best. *-i* flt. *[-un]* (S. Sams); *kakəlon æn -ər* (Agerskov); *kakəlån æn -åwn* (Sundeved); *kakəlun* (Braderup); *kakəluən* el. *kafəloŋ æn -ər* (Fjolde) — **1**) jærnovn i bilæggerovnen til at bage el. koge i (Vens.); *nè mè kòqə grø i ən påtmaqəpåt i kakəlun, så fo mè di bæst skòwər; om weñcən stjèqə bön patè·tər i kakəlun* (Vens.). — **2**) = rgsm.; i samtale udtales *kakələn* (D.); *han æ nåk il a dæñ slaw æ kakəlon ær a* (N. Slesv.) ɔ: han er en flygtig person, k— står uforanderlig fast; kakelovnene var smækkede op af råt ler, og i hjörnerne var sat fåreben ned med kløverne opad til at hænge noget på; det var på den plads, hvor de nu har messingkugler. De fleste var der to på, et i hvert hjörne men der var også dem, der havde et i midten, Kr. Almueliv III. 8; *dæ såt æn kat å æ kaklon,* J. M. 53; *æn råstə kakəlown, æn fåsu·lt kat, å æn fåha·t kuwən, de æ trej grem boskapər i æn hus,* Sgr. II. 110. 546; i en skæmtehist. kaldes prædikestolen en k—, Kr. Molboh. s. 94; gåde: *var æ de, dær stæər i æ dörnsk å ærər i æ køkəñ?* (Valsb.), Fb. Fr. H. s. 147. 56; *hwa æ de, dær stor iñ o for si fø fram?* (vestj.), de glds. k— var altid bilæggere; el. *hons è de, mè go baq te å jijər å får te å følər, om de hò fåt*

nåk? (Vens.); *hwa̢ æ de, di gær æba·q te å gir å gær få·rtə å fol̦, om ən hær fån̦ nåwər?* (vestslesv.) jfr. Sgr. II. 42. 257, III. 110. 537, Värend nr. 46; el. . . . som æder meget og skider lidt? Sgr. VI. 63. 592, el. . . . som er kold om sommeren og varm om vinteren? Sgr. IX. 91. 276, jfr. Simrock Räthselb. s. 58, Rochh. Kinderl. 255. 457; *va æ de får æn mań, dær æə el̦?* (Agtrup ved Læk); — pigen, som har lovet tavshed, fortæller alt til k—, Rask, Morskabslæsning 1841 s. 23, jfr. Grimm Myth.² 595, K. M. nr. 89. 91, Sagen II. 207. 519, Kuhn M. S. 231. 211, N. S. s. 161, Strackerj. nr. 536 b., slgn. Faye s. 225 til skorstensstøtte; Sgr. II. 188, III. 11 til en støtte; Urquell III. 319 til en bjælke; Korrespondenzbl. II. 68 til en teglsten; Mhoff s. 37. 2, 592 til en sten; Strackerj. nr. 220 l. til kedelkrogen; sts. nr. 258 l., til kirkemuren; Thiele I. 376 til lænkehunden; — Svend Feldings dovregryde bruges til k—, Kr. Sagn I. 291. 967; jfr. jærngryde el. gruekedel brugt til k—, Fb. Bondel. s. 49; har man sét noget overnaturligt, skal man se ind i k—, inden man sér lys, Kr. Sagn II. 109. 27; en glød, som falder ud af k—, varsler besøg, Kr. IX. 56. 616-18; ligner den en fod, varsles død, Kr. IX. 58. 645; k—, som en bissekræmmer er slået ihjel imod, gör stöj, Kr. Sagn II. 532. 189; se kakel, -gryde; lermunk, imellem kakelovnen og væggen; jærn-, koge-, potte-, pottemands-.

kakelovnsbækken, no. = kakelfad (s. d.); J. Saml. IV. 215 (Vens.).

kakelovnsdör, no. *kakəlånsdö æn* (Sundeved); *kaḳəlåwnsda̢r æn* (D.) = rgsm.

kakelovnsfarve, no. *kaḳəlåwnsfarə de* (D.) = isenfarve (s. d.).

kakelovnsfod, no. = rgsm.; dertil kunde et får, der havde læmmet, ses bundet, Kr. Alm. 239. 596.

kakelovnskrog, no. *kaḳəlonskro̢q æn* (D., alm.); *kakəlòwnskro̢q æn* (Søvind s.) = rgsm.

kakelovnsplade, no. *kaḳəlåwnsplå̢ð æn -ər* (D.) askepladen ved kakelovnens dör.

kakelovnspræst, no. *kaḳəlåwnspræst æn* (D.) person, som altid sidder i kakelovnskrogen.

kakelovnsramme, no. *kaḳəlòwnsra̢m æn* (vestj.) trækasse med jærnbund under el. over bilæggerovnen til at törre malt i, el. våde klæder, se Fb. Bondeliv s. 77, kakelramme, -skuffe.

kakelovnsrør, no. *kakəlånsröə et -rö̢rə* (Sundev.) = rgsm.

kakelovnsskjøde, no. *kakəlòwnsskøi et* (Søvind) = kakelovnsplade.

kakelovnssten, no. en temmelig rund håndsten, der stadig ligger ovenpå kakelovnen og som brugtes til at knuse de brændte kaffebönner med, jfr. Kr. VI. 10, Fb. Bondel. s. 51, gnidesten.

kakelovnssværte, no. *kakəlòwnsswa̢t de* (Søvind s.) = rgsm.; se kakelovnsfarve.

kakelovnsvarme, no. *kakəlòwnsvæ̢rm æn* (Søvind s.) = rgsm.

kakelpald, no. *kakəlpal̦ i* (Vens.) lerbænk el. muret hylde ved kakelovnen; *„kati spreŋər åp frå kakəlpal̦i å hèn å rywər å skrabər åpå dön“*, Grb. 130. 12, jfr. J. Saml. IV. 215: „en art stol el. sæde, dannet af ler, ovenpå hvilket var anbragt en flad granitsten; på dette sæde sad i regelen den gamle mand el. kone i huset“.

kakelpotte, no. de enkelte ejendommelig formede potter, hvoraf pottekakelovne var opsatte, afbildn. se Feilb. Bondeliv s. 50 fig. 20.

kakelrage, no. *kakəlra̢q æn* (Lild s.) rage til at rage aske og ild ud af kakelovnen, den glds. bilæggerovn.

kakelramme, no. ramme, rum, ovenpå kakelovnen til at törre malt i, med et lille hul skåret ind i til at lade malten løbe ud af, Kr. Almuel. III. 13.

kakelskuffe, no. under kakelovnen var en k—, og stangen over den var til at hænge et og andet på, Kr. Almueliv III. 13.

kakelstue, no. *kakəlstòw̢ æn -ə* (S. Sams, Hors.) opholdsstuen i bondens hus.

kakelsværte, no. *kakəlswa̢t è* best. *-ə* = kakelovnssværte.

kakelvarme, no. *kakəlwa̢rəm i* (Vens.) = kakelovnsvarme, jfr. plejlvarme.

kakelvindue, no. *kakəlwe̢jə è -r* (Vens.) fordybning over kakelovnen i muren, glds.

kakerlak, no. et bekendt insekt, blatta; i udtr. *spreŋ såm æn kakəla·k* (Agger) ɔ: springe rask, fare afsted.

kakken, to. *kaḳən* (Lb., Vejr.); *ǩæḳən*

(Md. h.) — kræsen, om msker og dyr; jfr. vånden.

kal, no. se kalv, karl.

kalamaris, et magisk ord, brugt på samme måde som abrakadabra, se J. Saml. IV. 142. 73, jfr. Thiele Overtro nr. 429.

kalarium, no. i udtr. *de lævər* el. *gọr ụð i jæṇ kala·riom* (D., Fanø, Malt): det går i et, i virvar, uden skikkelse el. fasthed; *de lo̱* el. *raməl saṃəl i jæṇ k—* (D.) i en uordentlig masse.

kalavsæ, bio. se kanske.

kald, no. *kaḷ æn kaḷ* (D., vestj., Agger); *kaḷ* best. *kaḷc* (Vens.); best. *-əð* (Mols) — 1) et embede, et præstekald, degnekald; se degne-, hyrde-, præste-. — 2) *eňc ta må̱nə kaḷ* (Vens.) komme straks, når der kaldes; *hạj tòr eňc kaḷ får* (sts.) ɔ: han passer, hvad han skal.

1. kalde, uo.
kaḷ -ər kaḷc kaḷc (Vens.);
kaḷ -ər kaḷ kaḷ (Agger);
kaḷ -ər -t kaḷt (S. Hald, Støvr.; Elsted);
tf. *kaḷt* (Mols);
kaḷ -ə -t kaḷt el. *kaḷt* el. *kaḷət* (Søvind s.);
kåḷ kåḷər kåḷt kåḷt (D., vestj.);
kåḷ kåḷər kaḷt kaḷt (Hvejsel);
koḷ -ər koḷt koḷt (Bradr.);
kåḷ el. *kåḷəs* (Ang.) —
1) kalde, nævne; *han koḷt ət it boər* (Bradr.); *di kåḷt ham Per Krestjan* (vestj.) ɔ: han hed P. Kr.; *ær ət löwn, hwa a sæjər, så må do kåḷ mæ Mas!* (sts.); *a kåḷər, de æ gråw reŋ ǧọr* (Andst) det, siger jeg, er slet gjort; *de kaḷər a gåt gọər òw ham; de æ ham, di kaḷə Swip-Jæns* (Søvind s.); *kåḷ mæ, hwa do vel, om de så wå: kijəl, nær do bå̱rə et hæŋər mæ öwər æ iḷ* (vestj.); *dæfå kaḷər a, te wor deṇ han æ feks* (Støvr.) ɔ: siger jeg, at ...; *a kåḷər ət kluðəri·j; de æ, kåḷər a da, æn skaṃ,* det er, må jeg da sige, en skam (Andst); *de kåḷəs vi æn öjs* (Ang.), jfr. Lyngby Uo. s. 114: Hag. tvivler om, at den aktive form nogensinde bruges i betydn. nævne; *-s* mener Lyngb. må opfattes som *-sik* i hensynsforhold, altså: kalder med hensyn til sig, bruger som sit navn på noget; ellers: *de kåḷər æ ma̱svurn å bəsveərlə* (Ang.); *han æ kaḷt å·p ætə hans åḷfə* (Søvind s.) han har fået navn efter sin bedstefader; *ær ət hans fọə èlə hiňəs, dè ska kaḷəs å·p?* (sts.); *no ka do gåt dọ, få no æ do kaḷ å·p* (Agger), se opnævne; — „hvorfor slog du ham?" — *„hạj kaḷc mè"* — ɔ: gav mig øgenavn; „hvad kaldte han dig?" — *„hạj kaḷc mè trọḷi* (Vens.). — 2) kalde på (D. sj.), se tale; *ọni è fa̱rə, ka do go uk å kaḷ è· dèm!* (Vens.); *kåḷ að jæṇ* (Hvejsel); *hạj kaḷər è prèjstkwòn* (Vens.); *kaḷ po jæṇ* (Støvr.); *kåḷ æ höns saṃəl* (D.); *go ụi å kaḷ a fålkən! kaḷ tè dòwə, te òňənə, æ haň blòwən kaḷət?* (til embede) — *næi, mæn haň sọqə* (Søvind); *han kåm som han wå kaḷət* (D.) ɔ: som om der havde været bud efter ham. — 3) mærkes kan tlm.: *o kåḷ; de æ họr o kåḷ,* det er hårdt, må jeg sige; *de æ jo o æn måð mi brọr o kåḷ, da o sæj ạ,* ɔ: han er jo da på en måde at kalde (så godt som) min broder, som man kunde sige; *haň ǧọwr o kaḷ eŋən teŋ* (Agger) så at sige ...; *såðən o kåḷ sæj* (Andst, D.) ɔ: så at sige, så godt som; se 1. kalv 1. — Jfr. Aasen, isl. kalla; eng. call; mnt. kallen, Sch. Lübb.; tale; for-, ind-.

2. kalde, no. i udtr. *de war æn sæ̱rə kåḷ* (vestj.) navn, udtryk.

-kaldelse, no. se ind-.

-kalding, no. se gjen-.

-kaldt, tf. se ind-.

kalemanke, no. *kaləma·ŋk* (D.); *kalimå·ŋk,* måske også *kardəmå·ŋk* (Vens.) — 1) et slags glds. stribet klæde, se vadmel; kalemankes bukser med sølvspænder, se Kr. Anholt 109. 260. — 2) plantenavn; „kallemanker" flt., J. T. 25, engelsk græs, armeria vulg. & maritima Wild. (Sams). — Jfr. htsk. kalmank, „ein mehr gestreiftes als geblümtes wollenzeug"; eng. calamanco, fr. calmande; mlat. calamancus.

kalende, no. *kolæ·ňt æn* (D.) om de forskellige bydele: *oṃ frå jær k—,* fra eders ende af byen; jfr. mnt. kalant, Sch. Lübb., af lat. calendæ, som oprindelig brugtes om et religiøst broderskab, der forsamledes den første (calendæ) i hver måned.

kalender, no. *kalæ·ňər æn* (Valsb.) det sædv. udtr. i Mell. Slesv. for almanak; jfr. htsk. kalender, mlat. calendarius af calendæ, se kalende.

kalesche, no. *kalæ·s æn -ər* (Agger, M. Slesv.); *kalæ·s* el. *kalæ·swọn æn* (D.) = rgsm.; halv lukket vogn; *i go*

kalæ·sk sar æn kaəl mæ æn gulsnor om æ kaskæ·t (Ang.); jfr. fr. calesche, der skal stamme fra et slavisk ord; oldefader og oldemor kjører i kalesche.

kalet, no. *kalæ·t æn* (Mds. h.?) „ethvæ kaléet æ prydet med swot pølsskind", Yuelb. s. 30, af en vrövleremse; lille aflukket rum, se Kr. Alm. VI. 250; jfr. fr. chalet, sæter; kabork.

kalgor, no. se kålgård.

kaliber, no. i tlm.: *hañ ær ek a dæñ kali·bər!* (Agger) ɔ: ikke af den slags; jfr. fr. calibre, kuglemål, henføres til et arabisk ord.

kalit-rövet, to. *kali·t-rèwə* (Vens.) ivrig, vilter, bieløs, ude af sig selv; moderen kan sige til et utålmodigt barn: *å, do èr òlti så k—! hąj è så k— som i skitrèwə kal i blès,* ɔ: så rént ude af sig selv; *hąj è så k—, som mè ku flǫ i hans rèw mè i dèw tæləknyw;* den sidste del af smsætn. synes at være -rövet, hvad er den første?

1. kalk, no. *kalk i* best. *-i* (Vens.) bæger til kirkebrug, gjort af et troldebæger, Kr. Sagn II. 150, se bæger 2; jfr. htsk. kelch, lat. calix.

2. kalk, no. *kalk i* best. *-i* (Vens.); *de k—* (vestj.); best. *-ət* (Søvind s.; alm.); *kalk* best. *-əñ* hak. (Mols) = rgsm., *bræñ, læsk k—* (D.); jfr. 2. blege, limsten; gåde: ilden slukkes med vand, men vandet sætter mig i brand, Sgr. VI. 21. 282, ulæsket kalk, jfr. Z. f. M. III. 347. 40 (svensk), Simrock, Räthselb. s. 81. 104; jfr. Aasen, kalk hak.; lat. calx; kirke-, mel-, mur-, skille-, sten-.

kalkbrænderi, no. *kalkbræñəri· et* (Søvind) sted, hvor kalk brændes; kalkovn.

kalkbænk, no. *kalkbæŋk i* best. *-i* flt. *-bæŋk* (Vens.) trug, hvori kalken slås.

kalke, uo.
kalk -ər -ə -ə (Vens.); ft. tf. *-əð* (Agger);
kalk -ər -ət -ət (D., vestj.);
kalk (Søvind s.);
kalk -ə -ə -ə (Sundv.)
= rgsm., hvidte; *æn kalkə vek* (Sundv.) en kalket væg; *kalk æ vek öwər* (D.); *så hwi som èn kalkət væq* (Søvind s.), *så hwij som æn kalkəð wæq* (Agger) om et blegt mske; *du hò kalkət dæ* (Søvind s.) ɔ: er bleven smittet af en kalket væg; se kalkeret.

kalkebørste, no. *kalkbòst i* best. *-i* flt. *-ər* el. *-bòst* (Vens.; Hmr., Nörv. Törrild h.); *kalkbost æn -ə* (Søvind s.; Agger); *kalkbòst æn -ər* (Støvr.) — en kalkekost.

kalkeret, to. *kalkərə* (Agger) kalket (s. d.); *do æ kalkərə o di røq, do mo ha gnæj'n dæ imo·ð æ wæq.*

kalket, tf. *så hwic som èn kalkə węq* (Vens.); se kalke, kalkeret; over-.

kalkgrav, no. *kalkgraw æn* best. *-ən* (Vens.) — 1) grav til læsket kalk. — 2) grav, hvori der brydes kalk; se Kr. Almuel. V. 17. 39. 40.

kalkkjølle, no. *kalkcøl æn* best. *-cøl* el. *-cølən* flt. *-ər* (Vens.) kølle til at bearbejde kalk med.

kalkkost, no. *kalkkåst* el. *-kwåst æn* (D.); *kalkkvost æn* (Ang.) — 1) kost til at kalke med. — 2) fællesnavn til nogle stive græsarter, katteskæg, nardus stricta L. (Sundev.) corynephorus canescens Beauv. (Tønder), se J. T. 150. 296. — 3) totter af stift græs, som kreaturerne levner på marken (vestslesv.).

kalkkule, no. *kalkkul æn -kulər* (D.); *kalkkuwl æn -kulər* (Agger); *kalkkul æn* (Søvind s.) = rgsm.

kalkmand, no. mand, der kører om med læsket kalk, se Kr. III. 188, VI. 186.

kalkmergel, no. *kalkmærqəl de* (D.) = rgsm.

kalkovn, no. *kalkåwn æn -åwn* (D.); *kalkuwn æn -uwn* (Lild s.) — ovn til at brænde kalk i.

kalksten, no. *kalkstijən æn* (D.); *kalkstin æn* (Søvind s.) = rgsm.

kalktrug, no. *kalktråw æn -tråw* (D.; Elbo h.); *kalktrow è* best. *-trowə* (Vens.); *kalkəlstråw æn -tråw* (Hmr.) — trug til kalk, som murerne bruger.

kalkun, no. *kalku·n æn -ər* (Støvr.); *kalku·wn æn -ər* (Agger) — 1) = rgsm.; kokken siger til hönen; „dit slemme pjok, pjok, pjok!" — hun svarer: „denn bien hå fanden skavt, skavt, skavt!" Hun var også utilfreds med sine unger og sagde: *„ål dæm oŋər a hår, dæm hår fañən skavt, skavt, skavt!"* — hvergang så ræven tog en, sagde hun: *kwit!* Kr. VI. 296. 362. — 2) hoven person (Agger). Navnet stammer fra Kalkutta, hvorfra man troede fuglen indført; se storrehöns.

kalkunsk, to. — 1) = rgsm.; *kalku·nsk höns, kåk* (Agersk.); *kaləku·lsk* (Bradr.).

— 2) om personer: storsnudet, overmodig, som bryster sig; *kalku·nsk bøjər* (Vens., ligeså Agger); i en byremse: Obbekjær kalkunske haner, Sgr. I. 15. 43, Kr. IX. 132. 348.

kalkværk, no. *kalkværk et* (Søvind s.) = rgsm.

kallebunk, no. en leg: „tage k—“, Sgr. IV. 142. 40. 41, = klafonnes (s. d.).

kallebussium, no. blodludsalt, kali borussiacum (D.).

kallepier, no. se galloppere

kalli, no. se 2. kalv.

kallun, no. *kalu·n æn* (D., Støvr.); *kalu·wn æn* best. *kalu·wnən* el. *kalu·knən* (Vens.); *kalò·wnən* best. (Silkeborg); *kalå·wn æn* (Agger) — den ene af drøvtyggernes maver, se kolling. Af talemåder mærkes: *a ska væň di kalun!* (Elbo h.; Vens.) el. *a ska rest den kalu·wn!* (Vens.) prygle dig; *væj sin kalu·n* (Vens.) ɔ: kaste op; *han hær et gåt kalu·ən* (Vlb., M. Slesv.) et stærkt bryst; også om heste: er tyk og fed (Bradr.); *no æ dær kalu·n i· ham!* (D.) mod; rædehistorie (s. d.) om den dødes kallun, Sgr. XI.10.11, Gr. Registr. nr. 87 a; se lever; jfr. htsk. kaldaunen, mnt. kaldunen, kallunen, Sch. Lübb.; mlat. calduna.

kalmus, no. *kalmus* (Vens.) = kalmusrod.

kalmusfleg, no. *kalmərfleq æn* (Sem) = kalmusrod.

kalmusrod, no. *kalmərru* (Vens.); *kalmusruwəð* (Thy); *kalmərrор* (Sem) — en plante, acorus calamus L.; med kalmerrod i munden kan man uskadt gå ind til smitsomt syge, Kr. IX. 76. 811;

kalmərrowð o ælblå,
de ka æn strø i æ lå,
så skal æ mus et ǧør skå,

Kr. IV. 405. 619; börn samler rødderne og spiser dem (D.), se Aus d. Kinderleben, Oldenb. 1851 s. 14; jfr. htsk. kalmus (Höjsang 4. 14), et krydret rør, gr. kalamos, se halm.

kalosche, no. *kalò·si i* best. *kalò·si* flt. *-ər* (Vens., Agger) = rgsm.; jfr. fr. galoche, overtrækssko; mlat. gallica [solea] = sandal; klodse.

kalosere, uo. *o kalose·r* el. *kolose·r æn par stöwl* (D.); *å kalunse·r* (Vens.) = galoschere, et skomagerudtr., mindre end at forfødde.

kalot, no. *kalå·t æn* (Tåning) hue til småbörn; også om kasket, *ve do sijə, do for æ kalå·t aw! a ska tæj di i æ kalå·t* (D.) ɔ: i nakken; *gal i kalå·tən* (Agger) ɔ: vred; jfr. fr. calotte, flad hue; se hæsse-.

kalstik, no. se kålstikke.

kaluk, no. forekommer i et par byremser, og må være et hånsord: Fawsing kalu·kker flt., Kr. IX. 127. 332; *Fawsəŋ kalu·kə, di skeð i djæ krukə å ǧæmə ət te posk å æðər ət te djæ julawtəns nætə*, s. 131. 345 (Gl. Estrup gods, S. Hald h.); halunk?

1. kalv, no. *kal æn kal* (D., vestj., Agger, Bj. h., Søvind s., østj.); *kal i* best. *kali* flt. *kal* best. *kalən* (Vens.); *kal i* best. *-i* flt. *kal* best. *-ən* (S. Sams); *kal æn kal* (Fanø); *kal et kal* (Stouby ved Fredericia, Bjært, Vonsbæk, Aller, Skrystrup, Agersk.); *kal et kal* (Sundev., Åbenrå, Bradr.); *kalə et kalə* (Ang., Egebæk, Fjolde) — 1) = rgsm.; ungen af ko; *æ ko stær mæ æ aňt, æ trirə kal* (Agersk.); *kuən æ mæ kal* (Søvind s.) ɔ: drægtig; et ikke sjældent forsommers arbejde er: *o swi æ kal* (vestj.), man svider hårene af dem med brændende halmviske for at tilintetgöre utöj; *løkən hæŋər ve ham lisòm skit vè spè kal* (Søvind s.); *wå føløq æ håtə* (hartad) *mæ føl* (dativ), *å kal* (S. Hald), ordspil mellem kalve og kalde, se kalde 3; *de ær et såðən o fo kal som o læv åwsən* (vestj.) tlm., jfr. Kr. Almuel. II. 146; *de æ suň kal, dæ slèkər æ stap; bön, de æ nåwə sen kal å dræj* (vestslesv.); *han æ åpdræjən som kal i sti* (vestslesv.) ɔ: omhyggelig opdraget, forkælet; om den meget frittesyge kan siges: han el. hun *ka spør æn kal å æn ǧæl kow* (vestj.); fig. bruges ordet om en ung fyr, der ikke kan begå sig blandt pigerne; *dær ær jæn, dær for æn kal hæruðənfår* (vestj.) ɔ: kaster op, så kan vittigheden fortsættes med at sige: *dær æ nåk spæjlskiň* (s. d.) *om ən*, ɔ: den er kommen for tidlig; ved dårlig føde kan man sulte kalven af koen, Kr. VI. 262. 90; kalven „får liv“ midt i drægtighedsperioden, Sgr. VII. 43. 133 (Fyn); den nyfødte kalv skal svinges tre gange over koens lænd, mens koen endnu ligger, og skal bæres ind i bøglen med hovedet først, Kr. VI. 263. 100 (Vestervig),

IV. 356. 101, ligeså Mors; andre overtroiske skikke se Thiele Overtro nr. 267 flg.; en levekalv skal have én [ni] gang af moderens mælk, og hver gang den har drukket, skal man give den et slag på ryggen og sige: drik bedre næste gang! Sgr. IV. 62. 126 (N. Snede), jfr. Wärend II. XLII, andre råd er, at den skal drikke nogle dråber af sit eget blod el. æde den afskårne spids af sit eget øre, se Sgr. II. 29. 219, IV. 53. 45. 46. 55 (Fyn), VII. 45. 151; — når kalven nævnes, siges: *su ka·ḷ* (D.); *sæ ka·l!* el. *söjt ka·l!* el. *kom kal!* (Sundv.); den ene kalv siger: *a ka eṭ lø̱-ø̱-ø̱w!* den anden svarer: *a blyẉər hejəl ø̱!* Kr. VI. 302. 378; börnehistorien: *dæ war jæṇ gåṇ æn maṇ̌, dæ hå̱ð toẉ kaḻ; no hår a fåtò·ḷ̌ de haḻ, så blöw di te stu̱ð, å så æ dæṇ̌ histå·ṛi u̱ð* (Mors); findes i mangfoldige varianter, f. eks.: *i maj wil̆ åp åpå hans huks å plø̱. Da haj kam te ę̀j, da wil̆ kuski wę̀j, da haj kam åpå metən, da faj haj èn gromə stu cijst, ęjən i de stu̱ cijst war èn betə cijst; ęjən i dè betə cijst war è stu skrijn, ęjən i de stu̱ skrijn war è betə skrijn, ęjən i dè betə skrijn war i stur ask, ęjən i dè stu̱r ask war i betə ask; ęjən i dè betə ask war i påṇ, ęjən i dę̀j påṇ war èn stu kå̱bəskæḷəṇ, ęjən i dę̀j kå̱bəskæḷəṇ war i kal, å haj so: „böw!“* (Vens.), en rædehistorie (s. d.), jfr. Gr. Gl. d. M. II. 156; spøg med börn: man kniber et barn i øret og siger: *hwa hijər æ præstəs kaḷ* (el. *rø̱ koẉ*)? — så svarer barnet: *ta bæjər ve!* hvorpå man griber hårdere, til der svares: *slep ø̱r!* — i sagn, overtro og æventyr har kalven sin plads; pigen, som flår en kalv levende, straffes, Kr. VIII. 322. 547; en levende kalv nedgraves i porten, derover drives kvæget for at værnes mod trolddom, Kr. IV. 186; nedgraves den første kalv, der fødes i et hus, levende, får folkene lykke med kvæget der, J. K. 205. 158; kalve viser en kirkeplads, Kr. III. 93. 127, IV. 68. 94, se kvie, stud, tyrekalv; kalv vogter skatte (s. d.) (kul), Kr. VIII. 64. 125, Sagn I. 173. 631, 386. 56. 68, jfr. Wigstr. II. 300, Grimm Myth.[2] II. 932; spøgelse-kalv, Kr. III. 170. 236, 182, VI. 137. 200, 145, VIII. 231, Sgr. XI. 133, jfr. Wigstr. II. 348, Harl. & Wilkins. Lancash. Folklore s. 156, Mhoff 237. 4, Ndl. Volksk. I. 73. 10; Arne, Slagelse s. 36; hovedløs k—, Kr. VIII. 59. 111; i søen går en k—, Kr. IV. 73. 106; fanden i kalveskikkelse, Kr. IV. 236; nissen som spædekalv, Kr. III. 68. 88. 90, IV. 55. 69, VI. 47. 62, VIII. 54. 99, Kr. Sagn II. 42. 6, 70. 117, 83 nr. 13, 161. 60, Sgr. I. 40. 124, IV. 175. 535; jfr. Wigstr. I. 111, II. 117, Storaker I. 36, Till. s. 16, Grimm, Irische Elfenm. s. 8; bjærgmandens grå kalv, Kr. Sagn I. 33. 147; i ævent. er en rød kalv opsadlet, Sgr. VI. 117; kalven slæber hele natten afsted med bejleren, Kr. Æv. 316. 17, Sgr. VI. 119, jfr. 138, IX. 148, Efterslæt s. 29, Grundtv. Æv. II. 98; jfr. Asbj. I. 238, Arnason II. 382. 420, Sundbl.[2] 216, Mhoff 402, Grimm K. M. III. s. 330. 154, Gonzenb. nr. 55 anm.; ni kalve, opfødte med sødmælk og hvedebrød, skal drage skat op, Thiele I. 347; kalv opfødt på samme måde, skal kæmpe med lindorm, Kr. Sagn II. 196 øv., jfr. tyr; fødselen af en hvid kalv med røde ører varsler om den sidste store kamp, Kr. Sagn II. 338. 355; — *fo kaḷən* (Tåning, Søvind s.), stærk ømhed i lænderne, som kan følge med høslæt eller andet arbejde, hvor man skal gå foroverböjet, jfr. høle-; en k—, ukendelig ved ombunden halm, blev der gjort löjer med ved bryllupper, se Kr. Holmsl. s. 12; skæmtehist. om manden, der var frugtsommelig med en tyrekalv, se Sgr. XII. 12. 10, Efterslæt 209. 166, M. Skrædder s. 62. 60; jfr. Dania I. 283, II. 69, Arnas. II. 532, Svensén Emå s. 26, Straparola II. 334-37; gåde: *law æ vår lil̆ə da lo̱i di mæ; law æ blöw stuər, da boṅ̌ di mæ; law æ vår dø, da dan̆st æ,* Feilb. Fr. H. 146. 33 (Valsbøl), Sgr. IX. 158. 491, kalv, hvis skind blev til sko, jfr. Wegener Lieder nr. 424; se bosse-, bö-, dyne-, guld-, harve-, heste-, jule-, kip-, kus-, ko-, kvie-, leve-, mælke-, pus-, spejl-, streng-, stude-, su-, torden-, tyre-, vand-, års-. — — 2) om forskellige ting, som findes inden i andre: det indvendige net i en ruse (D., vestj.), efter antallet af kalve kaldes ruserne derefter: *jæ·ṉkalə, to·kalə, tre·kalə* (vestj.), med én, to el. tre kalve; det bagerste af et våd, som fiskene går i, uden at kunne komme ud (Mors); *kaḷi* best. (Vens.) i store tove: det tov, der ligger indeni og hvorom de andre tampe er lagt; marven i hyld, kålstokke, gulerødder (alm.); også: *de kaḷ* (Vejr.)

en fugtig tot halm i et neg (D.); *æn kal i æ nijəs* (D.) en klump i næsen, ligeså Agger (Vens.); *æn kal i æn katø·fəl* (D.) en klump i en kartoffel; den indvendige rå dejg i dårlig bagte æbleskiver (Vens.). — 3) *kal* flt. (N. Sams) sammenløbne klumper af ostet mælk i øl el. øllebrød. — 4) en række knuder på en piskesmæk, de er bundne side om side og gör smækken kortere og giver den sving, *æ kal o æn pisk* (vestj.). — 5) en lille ø el. holm tæt ved en större, *Wòsø kal,* Vorsø kalv, en lille holm ved Vorsø, Horsens fjord; Fænø k— i Lillebælt; Kalvø, U. Bl. I. 175. — Jfr. Aasen kalv, isl. kalfr hak.; htsk. kalb, eng. calf.

2. kalv, no. *kal æn kal* (D., vestj., Hmr., Agger; Thy, Mors; Sønderj.); *kal* el. *kalə* el. *kali* best. *kali* flt. *kalər* (Vens.); *kal æn* = flt. (Agger) — læggen, det tykke af benet; *mi jæn kali ær æm* (Vens.); *a ska fo tow hwið kal te å dåñs əpo guəl* (Lild s.) ordspil; vil folk ikke tro det, smøger man benklæderne op og danser så; *do skiðər nåk båq æ kal* (vestj.) alm. drengevittighed, tvetydigt ved ordets dobbelte betydning: kalv og læg. — Jfr. kalfi hak. læg, Aasen kalve; eng. calf.

kalve, uo.
kal -ər -ət -ət (D., vestj., Sønderj.);
kal -ə -ə -ə (Sundev.);
kal -ər kalt kalt (Vens.);
kæl -ə -t kælt (Elsted);
kæl -ər -ət kælt (S. Hald, Støvring, Røgen, Søvind s., Mds.); ft. *kæl* tf. *kæl* (S. Sams);
kæl -ər -t -kælt (Mols) —

1) få kalv, kælve, om koen; *æn stor te kalən om majdaw* (vestj.); om hvad der skal iagttages se Kr. IX. 15. 131. — 2) om den fulde, der kaster op: *han kælər* (Mds. h.), se 1. kalv; jfr. bære, malke.

kalveben, no. se læderpose.

kalvebing, no. *kalbeŋ æn* (Lindk.) = kalvebøgl.

kalveblod, no. *kalblo* (Malt) = rgsm.; med k— og rød aske maledes stolperne på de glds. huse.

kalvebærende, no. i udtr. *æ ku æ dø i kalbærəñ* (D.) i kalvefødsel.

kalvebøgle, no. *kalböwl* el. *-bøql æn* (Hmr., vestj.); *kalbøŋəl æn* (Vor h.); *kalböwl* el. *-bøl* (Andst); *kalbøwl æn* (Lild s.) — et indelukke, hvor de nyfødte kalve sættes ind; *æn æ gåt föj å æ kalböwl,* godt opfødt, kan spøgende siges f. eks. om en stor lus; fig. *hañ ær it føj få fjèt åp òw kalbòwlən* (Silkeb.), om en person, der er vokset op under fattige forhold; i en skæmtehist. om prædikestolen, se Kr. Molbohist. 86. 281.

kalvebås, no. *kalbos æn* (Nörv. Törrild h., Hads h.) = kalbøgl.

kalvedans, no. *kaldåns* (D.) en ret, som endnu (1883) er kendt af gl. i (D.), den tillaves af råmælk og kan findes beskrevet i ældre kogebøger; *de kaldañs vel at ha!* (Mds. h.) sagde karlen, da han fik ølogbrød med mælk i, mælken var løben sammen i hjanker.

kalvedrage, uo. tf. *kaldræjən* (D.) opføde fra kalv af: *vi hò sjèl kaldrawən ham* (Gjedved s.).

kalvedrikke, no. *kaldrek* (D., vestj.); *kaldrèk* best. *-ə* (Vens.) — drikke til kalve; hånsord af tjenestefolk til vandblandet mælk, når det bydes dem for øl til at drikke (Vens.).

kalvedyr, no. = kalv; „di ku ha trej ky å et kaldyr", Yuelb. s. 11.

kalvedød, no. smitte, som medfører nyfødte kalves død; kommer der k— i stalden, skal man begrave en levende (s. d.) hundehvalp under kalvestien, Kr. IV. 356. 102.

kalvefjerding, no. *kalfjarəŋ æn -ə* (Søvind s.) kalvebov.

kalvefod, no. *kalfuwəð æn* (vestj.) = rgsm.; i Hekkenfeldt bliver pigen budt en stegt k— på en tallerken, Kr. VII. 331, Gr. Æv. I. 206; se kalveskank.

kalvefærdig, to. *kalfarə* (Vens.) nærved at kalve.

kalvegilde, no. kaldes på N. Sams et bryllup, som holdtes forår eller sommer, og hvor kødmaden var kalve; om efteråret bragtes lam el. gæs til forn.

kalvehale, no. *kalhål æn -halər* (D., vestj.) = rgsm.; *„di fèjst i kalhòl te ham åbaq",* Grb. 6. 38; gådespörsmål: hvormange kalvehaler skal der til for at nå fra himlen til jorden? Sgr. VI. 62. 581, svar: såmange, at der bliver nok, el. én, når den er lang nok, jfr. Halliwell, Pop. Rhymes s. 153; Rolland, Devinettes s. 142. 356 flg., Cloust. Fictions II. 113; *kalhålər* flt. (Lild s.) spotnavn til armdraget,

leskaftet, som østerboerne bragte med til Lild.

kalvehave, no. *kal̲haw̲ i* (Vens.); *kal̲haw̲ æn* (Søvind s.) kendes som marknavn; ligeledes: *æ kal̲haw̲* (Andst) et indhegnet sted til kalve, jfr. Kr. Almuel. I. 7. 13, 8. 20.

kalvehide, no. *kal̲hij æn* (Bj. h.); *kal̲hej æn* (Hadersl.) — hinden, hvori kalven fødes; törres og lægges på sår (Bj. h.); jfr. vandkalv.

kalvehokken, no. *kal̲håkən et* (Bj. h.) = kalvesti.

kalvehorn, no. i udtr. *ræn̄* el. *stek æ kal̲huwən å* (vestj.) ɔ: løbe hornene af sig, træde sine börnesko.

kalvehorke, no. *kal̲hork æn -ər* (Rkb.) en kalv, der er forsat i væksten.

kalvehoved, no. *kal̲huwə æn* (D.) = rgsm.

kalvehus, no. *kal̲hus æn* (vestj.) = kalverede; jfr. plt. kälverhuus, Schütze, det samme.

kalvehöj, no. *kal̲höj et* (glds. Bj. h.) = kalvesti, jfr. Mb. hiöje.

kalvekjød, no. *kal̲köð de* (D.) = rgsm.; den gang nyttedes [nøgternt] k— ikke, det var ligefrem foragtet at spise det, Kr. IV. 107. 147, Holmsl. 28 anm., Almueliv III. 54. 177; skænkedes til rakkeren, J. Saml. III. 126.

kalveknort, no. *kalknåt æn* (Vind s.) en dårlig kalv.

kalveko, no. *kal̲ku æn -kyjər* (D., vestj.); *kæl̲kow æn -kyjər* (Støvr. h.); *kæl̲ku* (Søvind s.) — en ko, som skal kælve; jfr. sildetids, tidligtids.

kalvekrøs, no. *kal̲krøs æn* (Agger) = rgsm.

kalvelever, no. *kal̲lèwər æn -ər* (Lild s.) = rgsm.

kalvelim, no. *kal̲lim de* (D.) laves af kalvehoveder el. kalveben, som hænges ud på husvæggen; når limen skulde bruges, „smadderkogtes“ disse til en suppe, der siedes gennem et såld, og som afkølet dannede lim; denne blev så varmet, når den skulde bruges, og trendegarnet til væven dyppet deri, for at garnet ikke under vævningen skulde springe, se salde, lummer.

kalveløbe, no. *kal̲løv æn* (D.) maven af kalven, som bruges til at oste mælk med.

kalvemoder, no. *kal̲mo æn* (Sundeved), *skyr æ k— uə*, skyde livet, børen ud, om køer; jfr. liv, kalverede.

kalvemunde, no. *kalmon̄* flt. (Holmslands klit) åbningen af kalven i rusen.

kalvenød, no. = kalv; *„a war åp i Tårpə å cyb di to kalnø̀“*, Grb. 52. 179.

kalveost, no. *kal̲wòst* (Mds h.) kogt kalvekød, der lægges i en ostekop med krydderier, presses og skæres som ost; dertil bruges hovedkøddet, *æ mæl̲balk* og andet affald.

kalvepandet, to. *kal̲pan̄ət* (vestj.) der ser ud, som en kalvepande; hun havde et par store kalvepandede træsko på fødderne, Kr. V. 50.

kalvepirk, no. *kal̲perk æn* (Blegind) = kalvebøgl.

kalvepulver, no. radix Carlin. pulv. (P.).

kalverede, no. *kal̲re æn* (D., vestj.) børen hos koen; jfr. kalvehus, -moder.

kalveskank, no. *kal̲skaŋk æn* (vestj.) = rgsm.; i [Hekkenfeld] bliver der sat en k— for pigen, Kr. Æv. 10; jfr. læderpose; Wigstr. Sagor s. 35, Gonzenb. I. 143, Hahn, Neugr. März. I. 159, Folkl. Journ. II. 238, III. 204.

kalveskind, no. *kal̲skin̄ æn* = flt. (D., vestj.); *kal̲skin æn* (Agger) = rgsm.; *dær komər lisåmanə kal̲skin̄ te mærkən som huj* (D.) ɔ: der dør ligeså mange unge som gamle, jfr. Strackerj. II. 129. 454; *di oŋ ka tròw te værdən hæŋər i æn kal̲skin̄* (D.); *do skal eǹc trow, de hilə wærdən heŋər i è kal̲skej* (Vens.) ɔ: at alt går let og strålende; jfr. norsk, då var de rett som om all verdi var i eitt kalfskinn, Landstad s. 695, Fritzn.[2] under kalfskinn; *kal̲skin̄ æ raj blöt* (Valsb., Sundv.) börn kommer let til at græde; *hwæm dær et vel lyj får o muwər ska lyj pivər o tromər o kal̲skin̄* (D.) ɔ: vil få lydighed at lære som soldat.

kalveskure, no. *æ kal̲skurər* flt. (D.) mærkerne på koens horn for de kalve, den har fået.

kalveslat, no. *nåt kal̲slat* (vestj.) noget løst, dårligt kalvekød.

kalvespand, no. se kalvestippe.

kalvestald, no. *kal̲stål̲ æn* (D.) båsen, hvori kalve bindes, mens de går løse i kalvestien.

kalvestand, no. i udtr. som: *i gowə*

kælstañ (Søvind s.) om en ko, der skal kælve på en efter de særlige forhold bekvem tid.

kalvesteg, no. *kalstijəq æn* (D.) = rgsm.

kalvesti, no. *kalstij* el. *-stic æn* (Vens.; Sundev., Agersk.); *kalstæj æn* (D.) = rgsm.

kalvestippe, no. *kalstep æn -ər* (D.) spanden el. strippen, hvoraf kalvene får deres drikke, = *kalspañ* (D.).

kalvestrikke, no. *kalstrek æn -ər* (Holmsl. kl.) strikkerne, der strammer kalven i rusen.

kalvesuppe, no. *kalsop di* (D.), huk. (Vens.) = rgsm.

kalyster, to. *kaly·stər* (vestslesv.), i den alm. tlm.: *dæñ står k— öwər æñ lisom koŋ Wålmərs kåk*, = kalöjter.

kalöjter, to. *kalö·jtər* (D.) lystig, noget vild og overmodig, ej just dadel: *de æ fålə, som do æ k— ida·ẉ;* stammer det fra holl. kleuter, lille lystig pige?

1. kam, no. *kom æn kom* (D., Andst, Støvr., S. Hald, Søvind s.); *koəm* hak., *koəm* (Mols); *kåm i* best. *-i* flt. *kåm* (Vens.); *kòm æn* (Vær s.); *kåəm i* best. *-i* flt. *kåm* (N. Sams); *kåm æn kåm* (Thy, Agger), flt. *kam* (Lönb.); *kåm æn kåm* (Birkelev, vestslesv.); *kam æn kam* (Gram); *kaəm æn kam* (Sundev.); *kam æn kam* (Bradr.); *kåəm æn kåm* (Ang.) — 1) redekam; *fo kom te si hor* (D.); *hañ fæk kåm te hans hor* (Agger); *kæm dæm ål öwər jæn kom* (D.); *mæ kañc skèr òl øwə jej kåm* (Vens.) = rgsm.; kammene havde deres plads indstukne mell. loft og bjælke el. bag spejlet, se Kjær, Stavnsb. s. 124; i æventyret bliver håret som guld, da han reder det med kammen, Gr. Gl. d. M. II. 172; jfr. Vang, Reglo s. 24; den bjærgtagne pige skal have sit hår redt med en kristen kam, Kr. IV. 38; kammen kastet over hovedet, bliver til en skov, Sgr. VI. 118, jfr. Grim K. M. nr. 79, Lang, Custom & Myth s. 92. 93. 98, Amer. Folkl. IV. 19; bjærgfolket låner bondens k—, giver guldkam istedet, Kr. Sagn I. 116. 449; gåde om kammen: den døde jager de levende, Sgr. IX. 189. 568, denne er vidt udbredt, Færøerne, Antiq. Tidsskr. 1848—51 s. 321. 59, Landstad s. 812. 45; jfr. Skotland, Chambers s. 110, hvor opløsningen er: et sejlende skib; Frankrig, Roll. Devinettes s. 89. 191; Lithauen, Schleich. Lit. Märch. s. 195; Schweiz, Rochholz Kinderlied s. 261. 491, 272. 563; Z. f. M. III. 17. 20 i et håndskr. fra 9de årh., jfr. Simrock Räthselbuch s. 64, Zingerle Kinderspiel s. 64, Sitten s. 275. 51, Veckenst. Volksk. II. 274. 10 (Pommern); af nyere oprindelse:

med tænder er jeg født, men dog foruden læber,
jeg volder mangens død, men dog slet ingen dræber,
jeg tjener alle mand, de store med de små,
den rige hans forstand jeg monne overgå (vestj.);

jfr. kjæmme, rede; ben-, guld-, horn-, hår-, jærn-, kjæmme-, korn-, krum-, lomme-, luse-, man-, messing-, rede-, små-. — 2) et redskab som en stor kam, der bruges til at skille trendegarnets enkelte lokker ad, når det rulles op om bommen (D.); knagepinden (s. d.), hvorpå de sidste kærner slås ud af taghalmen (vestslesv.). — 3) *æ kam* flt., de kamformige takker på den gamle hjulplovs ås, hvormed trækket forandredes (vestsslesv.). — 4) hanekam (s. d.), *æ kom o æ kåk* (D.); *„dè hæ bete kåk hoqə de stur liq uwn i kåmi“*, Grb. 15. 26; også fig. *han wa swær rø i æ kåm* (Sall.) ɔ: han var fuld; *haj blèw hi* el. *røj i kåmi* (Vens.) ɔ: i hovedet; se kokke-, kukke-. — 5) kammen på en nøgle, se løgle-. — 6) forskellige fremstående ting, top på tøndemål (N. Sams); forsiring ovenpå et skab (vestj.); i et markhegn kaldes diget tillige kam (Ang.); se bakke-, kirke-, skår-, tag-. — Jfr. Aasen, kamb, isl. kambr hak.; htsk. kamm, eng. comb; se fifkam, kjæmme, rede.

2. kam, to. påtrængende; „da de blev for kamme, gik hun ud i gården og råbte . . .“, Kr. Alm. V. 245 øv. (Gudum s., Skodborg h.?); jfr. kammet.

kambøs, no. se kabys.

kamel, no. *æn par kamẹlər* (D., Randers) om heste, store og magre af dårligt udseende (vestj., Vens.); *kamæ·jl æn -ər* (Agger) betegnelse for uselt klædte el. sære personer, mest i flt.; se kanel; jfr. hebr. gamal.

kamelblomst, no. *kamè·lblomst æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *kamẹ·lblomst æn*

-ər (Thy); *kame·lrosər* el. *kamelblomər di* (D.) — en plante, kamille, matricaria chamomillæ L.; jfr. htsk. kamille; mlat. camilla, der henføres til et gr. ord, khamaimelon, jordæble; vild-.

kamelhår, no. er hørt i *kamæ·jlhorskluð æn* (D., glds.) et törklæde af kamelhårsgarn.

kamelthe, no. *kame·lte de* (Agger); *kamè·lte de* (Vens.); *kame·l-* el. *kame·lte* (D.); *kamè·jlte* (Søvind s.) — the af kamelblomster.

kamfer, no. *kamfər* (Vens., alm.) = rgsm.; i smstn.: *kamfərdrovər, -spe·ritus, -brænvin* (D.); bruges tit som hjemmeråd; *tar kamfər* (Agger); jfr. htsk. kampfer, mlat. camphora, henføres til et arab. ord.

kamin, no. *kani·jn æn* (Vens.); *kamiən æn* (Sundev.) — en stor kakelovn; misforståelse af kamin (Vens.); en skorstenen vedbygget ny skorsten, der udmunder i hovedskorstenen, og som bruges til malttörring (Sundev.) jfr. gr. kaminos, smelteovn.

kaminade, no. *kamənåt* el. *karmenåt æn* (D.) en ølpons: øl, blandet med brændevin, kold el. varm; *han hår æn lilə karmənåt o* (Lönb.) en rus; også: *vi fæk wås æn årdəntliq karmenadə* (sts.) rus. Ordet kommer uden tvivl af caminade, navn på en fin slags cognac; andre steder (Als) = karbonade; jfr. krambambuli.

kamisol, no. *kamiso·l æn -so·lər* (D.); *kamiso·l* el. *kamiso·r i* (Vens.) — den gammeldags overkjole for mænd;

añən mañ hær ny kamiso·l,
så dræjər æ æ bælər a dæñ gaməl fol,
så fær min mañ æn ny kamiso·l!

(Valsb.); „over tröjen trak man atter en kjole el. kamisol, det sidstnævnte klædningsstykke lignede vor frakke, men havde i alm. en rad blanke, toppede knapper“, Feilb. Fr. Hed. s. 62. 135. I ældre tider brugtes en kammesoel (camisol) af blåt toskaft el. treskaft med én rad blanke knapper; den gik til midt på låret, Hag. s. 46 under kjole; udtr. i Vens. hørt brugt om et vatteret skørt; jfr. htsk. kamisol; fr. camisole, undertröje; ital. camiciuóla, formindskelsesnavn af camicia, fr. chemise, skjorte.

kamisoltaske, no. lomme i kamisolen; om magre enge fortælles spottende, at de var så lange, at man kunde få tre kamisoltasker fulde af hø i hvert skår, Kr. IX. 101. 87.

kammer, no. *kamər è* best. *-ə* flt. *kamər* el. *kamrər* (Vens.); *kamər æn kamrər* (Vejr., vestj.); best. *kamərəð* flt. *kamrər* (Hell. h.); *kamər æn -ər* (Thy, Agger); *kamər æn kamrər* (D.); itk. (Agerskov, Fjolde); *kamə et -rə* (Søvind s.); *kamə* (Hundsl. s.) — 1) ≐ rgsm.; kammer ved storstuen, gæstekammer; i husene er mange forskellige kamre; *eñ i narkamər, dæ gor i snår hiələ dæñ nar usku, æ ðæ bòðə mjèlkstòw å spijskamər, såltkamər å òlkamər å molkamər, åm dæ står æn pa kwarər dær eñ te å mol målt əpo, å hèləs poltəkamər, te å sæt fræ· sæ i* (Lild s.); forbudt kammer i æventyr. se f. eks. Gr. Gl. d. M. II. 183, III. 25. 64, Kr. Æv. s. 52 flg. 308, Sgr. VIII. 196, Efterslæt s. 58. 135, Vang Reglo s. 21, Arnas. II. 457. 476, jfr. The forbidden chamber, Clouston, Fictions I. 198, Folkl. Journ. III. s. 193 flg., V. 112, Folkl. Rec. IV. 153, Gonzenb. I. 94. 137. 140; et kammer fuldt af døde kroppe, se Sgr. VI. 214, VIII. 162, XII. 174 ned., Efterslæt s. 52, jfr. Gonzenbach I. 189. — 2) lukket håndgreb på spade el. langsav; der göres i nogle nörrej. mål forsk. på *kamər*, håndgreb på spaden, og *kamər*, et kammer (Lønb., Thy), itk. (Vens.). — Jfr. Aasen, kamar, kammer; htsk. kammer; lat. camara, hvælving, i mlat. kammer; bager-, brude-, bøle-, gjæste-, hakkelse-, herberge-, hjærte-, karle-, kjød-, klyttre-, klæde-, kvist-, loft-, male-, mælke-, nörre-, over-, pige-, provste-, pulter-, salt-, senge-, skrifte-, skrå-, sove-, spade-, spis-, sprinkel-, stakkels-, stald-, studere-, stue-, svende-, töj-, vaske-, øl-.

kammerat, no. *kamərå·t æn -ər* (Agger); *kamərò·t æn -ə* (Søvind s.); best. *kamaròti* (Vens.) ≐ rgsm.; *kamərå·tər i æ tjænəst* (D.) soldaterkammerater; *kamərå·tskab* (Agger); jfr. fr. camarade, se kammer; lege- præste-, råds-, skole-.

kammerherre, no. i udtr.: *de æ nåk kamərhærən frå moqfjæl* (D.) om en herremand, det er gået tilbage för.

kammet, to. *kamə* (vestj.); *kåmə* (Mors, Vens.); *kamə* (N. Slesv.) — 1) som er forsynet med kam, om en ager, der er höj i midten (N. Slesv.). — 2) kæp-

höj, om mnsker; vælig, ustyrlig om heste; *æn k— kål* (vestj.); *han æ swær kåmə* (Mors; Vens.), se kam, kommig.

1. -kamp, no. se hvirvel-, hår-; dersom man turde sætte -kamp = isl. kampr, skæggehår, vilde det sidste ord betyde: hareskæg, hvad der passede godt til plantens stride, børstede blade el. stængler.

2. kamp, no. *kamp de* (Agersk., Sundeved); *æ kamp i æ hoi,* arp i börns hoved, se kaj.

3. kamp, no. *æ kamp* (D.) den hårde undergrund på marken; *tril i kamp* (V. Vedst.) en börneleg, se sten; om legeudtrykket hører herhen, er dog tvivlsomt; jfr. Aasen, kamp, sten, hård stenart; se kampesten.

4. kamp, no. i udtr. *no tar vi ve· mæ kamp* (Mds. h.), af al magt; se kampe; den sidste store kamp ved verdens ende se slag 3, krig; kampen, som altid påny fortsættes, idet de døde rejser sig, se Gr. Gl. d. M. I. 88, Registr. nr. 11 d, jfr. Arnason I. 274, Mabinog. s. 251. 391, Curtin Myths s. 183, slgn. Vedels Saxo s. 16. 104, Stephan s. 16. 90, Rafn Fort. Sagaer I. 90. 374, Rolf Krakes s. kap. 51, Hedins og Høgnes s. kap. 8, Skalda kap. 50, N. M. Peters. Myth. s. 222 flg., Færøiske Kv. I. 170; Wolf, Hessische S. nr. 25, Schambach s. 27. 37, Urdsbr. II. 160. 11, Folkl. Record V. 29 ned., Folkl. Journ. II. 187, Folklore I. 167 (Marathon) med henvisn. til Pausanias I. 32. 4, Grimm Myth.[2] 893, Gervas. s. 195 anm. (også Arabien).

5. kamp, no. *kamp æn -ər* el. *kampər* (Agger) kaldes alle udenfor Agger boende, der nærer sig af jordbrug, til forskel fra fiskere og søfolk; i Agger bruges ordet om fisker el. sømand, der ikke er tilstrækkelig hjemme i sit sømandskab, nærmest i betydningen: klodset person; se kamper.

kampe, uo. i udtr. *han vil ha kampər ham ət aw* (vestj.) sejgpinet det fra ham; *no kempər vi* (Mds.) tager fat med alle vore kræfter.

kampedreng, no. *kampədræŋ æn -dræŋ* (Agger) dreng „fra landet", se 5. kamp.

kampelue, no. *kampəluw æn* (Agger) lue, som „landsbyfolk" bruger, se 5. kamp.

kampemål, no. *kampəmol æn* (Agger) målet, som „kamper" (s. d.) taler.

kamper, no. *kampər æn* (Vejr.); *kampərt æn* (D.); *kåmpər æn* (Mors); *kåmp i* best. *-i* flt. *kåmp* (Vens.) — en gammel knoklet hest; *i li stu kåmp* (Vens.); jfr. Kr. IX. 334. 122, brugt som ordspil i en præstehistorie; også om en sværlemmet mand (Vens.), jfr. Rietz, kamp 4, hest.

kamperstald, no. i udtr. *sto åpå kåmpstal, æn* (Vens.), få halmhakkelse som gammelt helmis; fig. om aftægtsfolkene, der har unge folk på gården.

kampesleg, no. *kampəsleq æn -ər* (Agger) hånsord til kamperne (se 5. kamp) med hentydning til deres sleskhed.

kampeslegehale, no. *kampəslæjhål æn -halər* (Agger) Aggerbo, som logrer med halen, hånsord til kamperne, se 5. kamp.

kampesten, no. *kampstijən æn* = flt. (D.); *kåmpstin æn* (Lild s.); *kampstin* el. *-stjæn æn* = flt. (Agger); *kåmpstjèn* el. *kåmstjèn i* best. *-stjèn* (Vens.); *kampstin æn -stin* el. *-stin* (Søvind s.) = rgsm., gråsten; deraf: *kampstinsmur* (Søvind s.), mur opført af kampesten; k— hænger i en sytråd, Kr. Sagn I. 344. 25, se møllesten.

kamphare, no. et plantenavn, en art luzula, „kamphårer" flt., Sgr. XII. 156. 577 (Borbjærg) = harekamp (s. d.).

kampinerug, no. *kapi·jnərow* [*de*] (Vens.) rug fra Campinen i N. Brabant.

kamskue, no. *kamsku æn -ər* (Lönborg) fladtørv, hvormed ovret af en dæmning dækkes; se kam 6.

kamys, ko. *kamy·sər* flt. (Agger) store, klodsede sko; om samme ord som i kommisbrød? (s. d.).

kan, uo. nt. se kunne.

kan, no. [*kåən de*] (Mors) en græsart, hundegræs, dactylis glomerata L., Mb.

kanal, no. *kanå·l æn -ər* (D., Agger) = rgsm.; jfr. lat. canalis; *æ stuwə kanå·l,* ɔ: Agger kanal, brudt 1825; *æ betə kanå·l,* lidt syd for Agger, slået 1839, begge senere lukkede; se Rönkanal.

kanallie, no. *kana·li i,* om mand, el. *æn,* om kvinde, flt. *-ər* (Vens.) skæo., også et slags kæleord; „i madlavning æ hun en fiffig kanalli", And. Fiskeri; „do we nok, a oldtier wa en polisken kanalli", And. Bars.; *„non kana·liər, dèr ha fåsu·r dèm te dè li kòl",* Grb. 192. 117;

herhen hører sagtens skæo. *æn kana·ṛikwiṅ* (vestj.); „do æ da æn lijæ mær å skjendsk kana·rrikvind“, And. Frieri; en erke-kanalli-kjæltringe-knægt, Kr. Almuel. II. 58. 147; jfr. fr. canaille, af lat. canis, hund; rakker-, tosse-.

kanalliestreg, no. *kana·ḷistrœqər* flt. (D., vestj.) = rgsm.; *wèr ulòḇən åpå kana·ḷistreqər* (Vens.); spilopper, om drenge.

kanariefugl, no. *kana·ṛə-* el. *kanaḷ·i-fåwl æn -fåwl* (Randers); best. *kana·ḷifòwli* (Vens.) = rgsm.; en bekendt sangfugl, fringilla canaria; er indført fra de kanariske øer, hvorfra den skal være kommen til Europa midt i 16. årh.; kongen kan blive rask, når han får en k— til at synge for sig, Kr. Æv. s. 263..

kanariegræs, no. J. T. 238, en plante, fuglegræs, stellaria media Sm., „kaldes undertiden i Thy og Sall. k—“.

kanariekvind, no. se kanallie.

kande, no. *kaṅ æn -ər* (D., vestj., Agger, Søvind s., Sams, Agersk., Bradr.); huk. (Mols); *kąj* el. *kąj æn* best. *kąjən* flt. *kąjər* (Vens.); *kaṉ æn -ər* (S. Hald) — 1) = rgsm.; *ḁ, strœv sawt o swerp æ kaṅ* (D.) ɔ: varm kaffekanden i en fart; „gi kånden herhit, så grauøl å jaøl wi drikker“, And. Begr.; ved trolddomskonster får pigen kanden til at gå foran sig, Kr. VIII. 268; k—, som har tilhørt bjærgfolk, Kr. Sagn I. 178. 646-47. — 2) tønde, som afmærker linen med fiskernes kroge: „for hvert sæt kroge er der igen fastgjort en line, „kandelinen“ („kavde“ er trykfejl) på 20—30 favnes længde til en „kande“, der flyder oven på vandet“, Jyll. I. 236 (vestj.). — 3) et mål for flydende varer, i Nörrejyll. = 2 potter, i Sønderjyll. = 2 krus. — 4) svampdåse på pibe (Agger), jfr. oskande. — 5) *kaṅər* flt. (Agger), *kąjər* (Vens.) om stive, usmurte stövler. — Jfr. Aasen, isl. kanna huk.; htsk. kanne; udledes af lat. canna, rør; kanel; flæbe-, fløde-, fængte-, fætte-, halv-, hvæse-, kaffe-, kop-i-, krus-i-, muse-, mælke-, opskrummel-, os-, smör-, sovse-, sølv-, the-, tjære-, tran-, trende-, øl-, å-.

kandebord, no. *kaṅbor* [*et*] (Agerskov; Vor, Nim h.) en hylde el. afsats på væggen i dörmset, hvor tallerkener sættes op; nu af brug.

kandebænk, no. *kaṅbœŋk æn* (Mds., Mors, Thy, Holstebro); *kąjbœŋk i* best. *-i* flt. *-bœŋk* (Vens.) — hylde, el. rik i køkkenet, til med rum forneden til spande og kedler, ovenfor fade, øverst tallerkenrammer; „*Jèns Pisəns kun ... hèt ... de hon rasəlt baq we djæ kąjbèŋk*“, Grb. 227. 73; *do skul sej i æ k—* (vestj.) til den dovne; *wet do ha nuə åpå kąjbœŋki?* (Vens.) ɔ: prygl; ordet er ved at gå af brug; jfr. sv. kannebänk, Cavall. II. 184.

kandeline, no. se kande 2.

kandemål, no. *kaṅmǫl æn* (D.) et mål, som rummer 2 potter.

kanderække, no. *kaṅræki æn* (Søvind s.) et sæt hylder i køkkenet med lister, hvortil den øverste kant af tallerkener kan støtte sig.

kandeskab, no. *kaṅskav æn* (Hmr.) skab til kander, er nu næsten af brug; se kandebænk.

kandestang, no. udtryk fra vesterhavsfiskeriet; „den første „kande“ (s. d.) hives ud, og den til denne fastgjorte „kandestang“, som bærer den egentlige krogline, har i den yderste ende påhæftet en kampesten, som tvinger kroglinen til havbunden“, se Jyll. I. 237.

kandidat, no. *kaṅdidǻ·t æn -ər* (D.); *kanidǻ·t æn -ər* (Agger) — i senere år i rgsm.'s betydning; tidligere: fyr, vistnok med noget aparte udseende, *dær kåm jawn æn fiṇ k— hær fåbi·* (D.); snurrig person (Agger); se kannis; jfr. lat. candidatus, som er iført hvid klædning, embedsansøger.

kandås, no. i udtr. *ve do ha jæṇ o æ kandǻ·s?* (N. Slesv.) ɔ: på skallen.

1. kane, no. *kǫn æn* best. *kån* flt. *kǫnər* (Vens., Sams, vestj., S. Hald; Aller); *kaṉ æn -ər* (Søvind s., Nustr., Branderup, Skrystr.); *kaən* huk. *-ər* (Mols) = rgsm., slæde (s. d.); kane er finere end det alm. slæde (Søvind s.); i ævent. hænger alle fast ved kanen, som rører ved den, Gr. Gl. d. M. II. 201, se: holde ved;

de ær ən glẹ å cyr i slẹ,
mæn de ka bǫn å cyr i kǫn (Vens.),

se 1. både, slæde; jfr. htsk. kahn, båd; mnt. kane; Rietz kana, slæde.

2. kane, uo. *kǫn -ər -t -t* (Agger) dåne, dø.

kaneagende, no. *kǫnaqi è* (Vens.) i udtr. *dḷ æ løstən i å få è kǫnaqi* (Vens.) ɔ: komme til at køre i kane.

kanedans, no. glds. dans (Thy);

melodien anført Sgr. III. 97 med bemærkning, at de dansende ved julegilder smykkede sig med bjælder.

kanedræt, no. *kåndræt* (Mors) seletöj, der bruges som forspænd ved kanekørsel.

kanefart, no. *kånfårt æn* (Agger) køretur med kane.

kaneføre, no. *kånfør* (D., vestj., Agger); *kanfø et* (Søvind s.) = rgsm.

kanel, no. *kanę·l de* (Randers, Agger); *kanèl è* best. *-t* (Vens.); *kanę·əl* best. *-əð* (Mols); *kanæ·jl de* (D.) = rgsm.; *støt kanæ·jl* (Lb.); *fo k—*, blive irettesat skarpt, få prygl; *a ska gi dæj kanæ·jl!* (D.); *añtən skal ət vær skit ælər kanæ·jl* (vestj.); jfr. mnt. kannêl, Sch. Lübb.; fransk canelle, af lat. canna, rør; se kande, kanon; kamel, panel.

kanelbark, no. *kanæ·jlbark de* (vestj., Agger); *kanè·lbark de* best. *-ə* (Vens.) — kanel; *guə sèðərgrèð mæ sokər å kanè·lbark əpo* (Lild s.); i ævent.: hente en ladning k—, Kr. Æv. 20.

kaneldråbeplaster, no. empl. aromaticum (P.).

kanemede, no. *kònmę æn -ər* (Vens.) = rgsm.

kanepisk, no. *kånpisk i* (S. Sams) = rgsm.

kanetråd, no. *kòntrò æn* (Vens.) kanespor, kaneføre.

kaneværk, no. *kònwærk è* (Vens.) karussel; se rideværk.

kan-hilsen, no. *kajhjèlsən æn -ər* (Vens.) i et ordspil: *„a ka hjèlsən dæ frå di swawər!“ — „å, di kajhjèlsənər bryər a mæ eñc om“* (Vens.), der er jo nemlig forskel på at „kunne“ og at „skulle“ hilse fra en.

kan hænde sig, bio. måske; *ka hènsə* (Søvind s.); „kahænsæ han had hæje sit, te hun ku ve dem blyww“, Blich. Bindst., han havde måske hellere sét, at hun kunde blevet hos dem; se kanske.

kanin, no. *kani·jn æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., alm.); *kani·nək æn -ə* (Sundeved) — **1)** = rgsm., lepos cuniculus. — **2)** en underlig person; på Jællinge seminarium kaldes de nyankomne elever „kaniner“, som må optages i „det menneskelige samfund“ ved „kaningildet“, som de selv bekoster, og hvor de lange øren vaskes af; se kamin; stammer fra ital. coniglio, mlat. cuniculus; htsk. kanin, kaninchen.

kanis, no. *kånis* (Brørup s.); *kani·s* (Vens.) — et ikke helt ualmindeligt hundenavn; jfr. lat. canis, hund.

kankedråber, no. flt. tinctura rhei amari (P.).

kankel, no. *kaŋkəl æn* (D., vestj., Agger, Hors.); *kåŋkəl i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — beskrives som *æn stuwər, håwtərə, sluðərə hæst*, en stor, knoklet, grim hest; *æn arm k—, æn stuwər k— hæst* (vestj.); *è kåŋkəl stè* (Vens.) en stor, mager gård; stort klodset karlfolk, som ej kan styre sine ben (Agger). — **2)** den store skræddermyg, stankelben, tipula, se hejle, kankelben (Agger); jfr. Rietz, kanke, en dårlig hest.

kankelben, no. *kaŋkəlbijən æn* (Agger) stankelben, se kankel 2.

kanni, no. *kani æn -ə* (Tåning s.) knejsende person, se 2. kannike.

1. kannik, to. *kanək* flt. *kanək* (Vens.) strunk; *hąj sęə så kanək*, ɔ: holder hovedet höjt, mest om småbörn; *bònt go nåk så k— no uən å stø; kwòn kam cyri nåk så k— å bruqt peski;* mulig også i betydn. af stiv, trodsig.

2. kannik, no. *kanək æn* (Hovlbj. h.) ringeagtet (?) person (Hovlbj. h.); *æn sær kanək* (Andst) en löjerlig fyr; ordet skulde da ikke stamme fra kannik, canonicus? se hus-.

1. kannike, no. *kanəkər* flt. (Janderup) en plante, strandasters, astera marit. L.; se 2. kannik.

2. kannike, uo.
kanək -ər -ət (D.; Vens.);
kani -ər -əð (Mors); ft. tf. *-ər* (Vejr.);
ft. tf. *-ət* (Tåning);
kån, måske *kånə* (N. Sams);
kanə -r -t kanət (Agersk.);
kanis -ər -ət (Lb.) —
knejse med hovedet, være overmodig, om msker og dyr; *æ hæst gær å kanər mæ æ hoi* (Agersk.); *de æ gråw som han kanəkər* (D.) slår med nakken; jfr. Rietz, kana 4, bryste sig.

kanninakket, to. *kaninakə* (Lönb., Vejr.) om den, som knejser med hovedet, overmodig; personen kaldes *æn kanənak* (Elbo h.); se 2. kannike.

kannirod, no. således kalder gamle folk på Mors gulerødder.

kannis, no. *kaṇis æn* (Vejr., Hmr., Thy, Mors, Hanh.); *kaňis æn* (Agger) — et ubestemt udtryk om en person el. genstand, der er noget særeget ved, som udmærker sig ved störrelse eller beskaffenhed; *æn sæ kaňis* (Agger); *æn sær kaṇis*, en særling (Vejr.); *æn undəliq kaṇis* (Mors); *de ær æn k— dæň, sekən k—*, en stor genstand, större end sædvanlig; i et Vens. sagn siges om en hest: *„mæstə Kaṇis hò tabt i skow!“*; bylder kaldes kanniser, Kr. VI. 294. 404; jfr. Nyrop, Navnets M. s. 124; kannike.

kanon, no. *kanò·ṷn æn -ər* (D.); *kano·ṷn æn -ər* (Agger); *kanọ·n æn -ər* (Randers) = rgsm.; *de wå gråw som æ kanòwnər di gek* (vestj.) ɔ: som k— tordnede; *„dæ blèw drokən skolər, å dæ blèw skòt æskò mè ljær kanuwnər“*, Grb. 115. 162 i ævent., jfr. Kr. V. 184; de puttede mig ind i en k— og skød mig lige hertil, Kr. VII. 79; deraf *kanò·ṷnkul æn -kulər* (D.); *kano·ṷnfeḅər, -fø, -pọrt* (Agger); jfr. mlat. canon; ital. canone, udledes af canna, rør, se kande, kanel.

kanonbåd, no. *kano·ṷnbuwəð æn -buwəð* (Agger) = rgsm.

kanonfuld, to. *kano·ṷnful* (Agger; alm.) i höj grad beruset.

kanonskud, no. *kano·ṷnskåð æn* = flt. (Agger) = rgsm.

kanpryssing, no. *kaňprysəŋər* flt. (Lysgd.) skæmtende navn for kartofler.

kans, no. *kaňs* (D., Nordslesv., Bradr.); *kaňs* (Fanø); *kåjs* (Vens.) — lejlighed, lykke, heldige forhold; *dær æ gọi k—*, f. eks. for tyve (Bradr.); *å sijə si kaňs* (vestj.) sit snit; *de wå liq kaňs får əm*, når køerne kommer fra dårligt til godt græs (Fanø); *a fæk kåjs åpå· ham* (Vens.) ɔ: fik magt med ham; jfr. mnt. kanze, Sch. Lübb., eng. chance; et udtr. fra tærningspillet, mlat. cadentia, tærningkast.

kanske, bio. (Vens.); heraf findes en hel række former: *kaski·* el. *kaski·sə; ka·ski* el. *kaski·jə* el. *kaski·jə sæ* (Agger); *kaskẹ·* el. *kaskẹ·sə* (Søvind s.); *kaski·jə sæ* (Vejr.); *ja, kaski·jəsæ* (Mors, Thy, Lild); *kæňski·jə* (Lindknud); *kaňskẹ·* (Agerskov, Brader.); *„kaski·“, hąj skį sæ ihjè·l; „ka hæj“ war hans kun, hon ọ· sæ ihjè·l* (Vens.); af andre udtryk med samme betydning anføres: *kaby·sæ* (Sønderlyng h.); *kahæ·ňsæ* (Elbo h.); *kahæ̜·jsæ* (Vens.); *kala·ṷsæ* (Sønderl. h.); *katræ·fsæ* (Lindk.); *kawå·l̥sæ* (vestj.); *kavæ·r* (vestj.); de kan böjes, f. eks.: *de ku træf sæ, han kom̦ər;* jfr. måske, tör ske.

1. kant, no. *kaňt æn kaňtər* (D., vestj.); huk., flt. *kaňtər* (Mols); flt. *kaňtə* (Søvind s.), itk. (Røgen); *kantər* (S. Hald h.); flt. *kaňtər* (Agger, Sønderj., Ang.); *kåňc æn* best. *-ən* flt. *-ər* best. *-ərn* (Vens.); *kåňt æn* [*kåňtər*] (Lild s.) — 1) = rgsm.; *kåňcən åm bowrə* (Vens.); *sæt fọrən əpo kåňt o bak* (Lild s.) sætte fårene på kanten af bakken; *æn skul kaňt* (Malt), på tømmer: en kant, der böjer sig indad; *sæt, stå o kaňt* (Agger); i en del talemåder: *haň rapsər å stè̜l, å de iň a èn kaňt* (Søvind) ɔ: uden betænkning, hensigtsløst; *sådən dråwnət di iň að æn kaňt* (vestj.) ɔ: allesammen, fra en ende af; *di fæk håq eň aj æn kaňt* (Agger); *di æ kòmən pò kaňt mæ hinọ·n* (Søvind s.) ɔ: blevne uenige; *slå te kaňt om ət* (vestslesv.) ɔ: lede samtalen hen mod et mål, uden at andre mærker det; *sæt sæ i kaňt* (Valsb.) ɔ: til modværge; *gø sit kraəm te kaňt* (sts.) ɔ: göre sine sager ordentlig istand; ligeså D., Malt; *i kaňt* (Bj. h.); *kom o kaňt mæ jæṇ*, blive uens med; *di war ætər ham po al kaňtər* (Agger) ɔ: på alle måder; *han gör rẹn kaňt* (vestslesv.) ɔ: tager alt med sig, gör rent bord; *de æ te æ stram kaňt* (D.) ɔ: kravet er drevet yderlig; *de æ te æ hy, æ law, æ sil̥, æ tilə kaňt* (vestslesv.) ɔ: det er rigelig höjt, lavt, silde, tidlig; *å æ kaňt* (Ang.) omtrent; pengene er knappe ved min kant (sts.) ɔ: hos mig, i mit nabolag; *dær æ så månə kåňcər we· ham, di kam åpå kåňc mæ hwarąjər* (Vens.) = rgsm., ɔ: blev uvenner. — 2) *æn kaňt* (Gjern h.) en lille rus. — Jfr. Aasen kant hak.; htsk. kante, ligeså mnt.; henføres til gfr. cant, hjörne; gr. lat. canthus, hjulring; fem-, fir-, halv-, hælde-, höj-, spids-, tre-, ud-, van-.

2. kant, bio. i udtr. *ģər kaňt o klå̜r* (Malt; Agger, S. Hald) göre færdig; *de sæjər a ræjn kaňt* (vestj.) ɔ: derom siger jeg rén besked; om til 1. kant, som påvirket deraf? se klar.

kante, uo.
kaňt -ər -ət (D.);
kaňt -ər -ɔð -əð (Agger);

kańt -ə -ət (Søvind s.);
kå̆ńc -ər -ə -ə (Vens.) —
1) forsyne med kant; *kańtət mæ silki* (Søvind s.); *kańt å·p* (Mds.; S. Hald h.) tilhugge tømmer, så siderne bliver vinkelrette. — 2) stille på kant; kante tørv (Ang., Valsb.), stille tørv på kant, skråt op imod hverandre til törring, jfr. rimle; i Andst h. „kantes“ strøgne mursten; også: vælte, slå en omkuld (Agger). — 3) flytte, vende, *kańt dæ æn let* (Malt h., Agersk.) flyt dig lidt; *kańt mæ om te æ nar sij o æ sæŋ!* (Brørup); en sten, bjælke kan kantes om (Ang.) ɔ: vendes; *kasən wa så brę, te vi måt kańt ən iń a daərən* (Søvind s.) ɔ: vende den på höjkant for at få den ind; *do ka kańt di iğæməl!* (D.) ɔ: vende siden til og således komme igennem.

kantebånd, no. *kańtbǫń æn -bǫń* (D.); *kå̆ńcbǫ̀j è* best. *-bǫ̀ńc* (Vens.); *kantbǫn et -bǫn* (Åbenrå) = rgsm.; bånd, som bruges til at kante klæder med.

kantehage, no. *kańthaək æn* (Sundeved) en svær krog, böjet i to stumpe vinkler ⌞, der bruges når man vender store sten; jfr. Schütze, kanthake.

kanter, to. *kańtər* (D., vestj., N.Slesv., Agersk., Bradr.); *kańtəs* (Vejrum, Mors); *kå̆ńcər* (Vens.); *kańdə* (Sundev.; Åbenrå) — i bedring efter sygdom, livlig, munter, om msker og dyr; *„hon blòw ènda nokwòn kå̆ńcər“*, Grb. 1. 12; jfr. plt. kantig, „spitzig, auch munter, lebhaft“, Schütze; kyter.

-kanter, se musi-, spille-.

kantet, to. *kańtərə* (vestj.); *kå̆ńcə* (Vens.); *kandə* (Åbenrå) = rgsm.; som har kanter; *æ ku wå så kańtərə, te æn ku hæŋ æn kaskæ·t o hwær håwt* (D.); fig. ubehjælpsom, frastødende (Vens.); se fem-, fir-, otte-, skarp-, skul-, tre-.

kantfjæl, no. *kańt fjælər* flt. (D.) kantskårne fjæller; se fagstykke, måls fjæller, udskjær.

kantler, no. en lille (?) hest (Skagen), se Warming, Jysk Folkespr. s. 154.

kantning, no. *kańtnəŋ æn -ər* (Agger); *kå̆ńcəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

kantor, no. se kontor.

kantres, uo. *kå̆ńcə(r) sæ*, nut. *kå̆ńcərəs* (Vens.); *kańtəs* (Vejr.) komme sig efter sygdom; *bəjǫj å kå̆ńcə sæ ə betə kwòn* (Vens.).

kantslagen, to. *kańtslån* (Agger) siges om ilanddrevne planker og fjæller, der er beskadigede i kanten.

kanut, no. se karnut.

kanøfle, uo. se karnøfle.

kap, no. = rgsm.; udtr. *ræń i kap* (V. Vedst., vestj.) ellers: *ræj om kap* (Vens., alm.); *a korəst i kapəs mæ· dæm*, el. *ræńəst i kapəs mæ* (D.), kørte, løb om kap; *di ræńc ə kap* (Vens.) synes ved tydelig udtale at måtte være *å kap;* jfr. Aasen, isl. kapp, væddekamp, forsøg på at kappes; Rietz kamp; om-.

kapel, no. *kapæ·l æn* (vestj.) rum, lille hus, se Kr. V. 144; *dæm gaməl hå djæ kapæ·l fo dæm sijəl* (Agger) ɔ: har deres eget værelse; jfr. mlat. capella, lille kappe; opr. brugt om bygningen i Frankrig, hvor den hellige Martins kappe blev gæmt, senere om et lille kirkehus, Weig.

kapellan, no. *kapəlå·n æn -ər* (vestj.); *kapəlå·n æn -ər* (Agger); *kapəla·wn i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; i M. Slesv., hvor der flere steder er to præster ved kirkerne, kaldes den ene k—, den anden höjpræst (s. d.); skæmtesagn om en k—, som ikke var god, „hverken i høst eller fröst“, Sgr. II. 82. 404; se præst; da præsterne ikke kan, maner kapellanen, Kr. III. 234 flg.; jfr. mlat. capellanus santi Martini, se kapel.

kapernaum, no. *kapæ·rnaom æn* (Lild s.) en dans, galopin; omtydning af it. capriola, fr. cabriole, krumspring som et gedekid (lat. caper); sml. eng caper, se kapriol, lasjos.

kapital, no. *kapitå·l æn -ər* (vestj., D., Agger) = rgsm.; jfr. mlat. capitalis to., caput no., hoved, hovedsum.

kapitel, no. *kape·təl æn -pe·tlər* (D., vestj.) — 1) = rgsm.; *do tåw nåk fæjl å æ k— o glæmt æ væs* (vestj., Jælling) du huskede, tog nok fejl; se menneskets sidste tilstand. — 2) *kape·tlə* flt. (Lisbj. Terp) sladderfortællinger. — 3) *kape·təl è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.) et mindre værelse, se kapel; jfr. mlat. capitulum, hovedstykke.

kapitelfæste, uo.
kape·təlfæst (D., vestj.); nt. *-ər* ft. *-fæst,* tf. *-fæst* (Agger);
kape·təlfæjst (Randers) —
fremføre bevis for noget: *ka do k— dæń löwn?* (vestj.); *han kapetəlfæstət ət å æ*

swåt boq (Haderslev) bandede; *„gaməl Æl kapetəlfèjst ə så gåt, de hon mat hòl ej mè hæ wåntrow“*, Grb. 3. 46; når bønder i Vens. knytter æventyr til bestemte steder, til sig selv el. andre bestemte personer, siger de, at de kapitelfæster dem, Gr. Gl. d. M. II. 129 anm.

kapitelstakst, no. *kape·təlstaqst* (D., vestj., Agger) = rgsm.; taksten, der årlig bestemmes for hvert amt som pengevederlag for korntiende og lign. ydelser.

1. kappe, no. *kap æn -ər* (D., vestj., Mors, Thy, Agger); *kap æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Søvind s.); hak.(Mols) — 1) = mandfolkekappe (Vejr.), regnkappe (Søvind s.), jfr. kavaj, mantel; regn-; i ævent. genkommer hyppig det træk, at en kappe gör usynlig, jfr. Sgr. V. 140; XI. 174; Kr. V. 35. 311, VII. 299, Kr. Æv. 88, smlgn. Arnason II. 414, Mhoff 333, Grimm S. nr. 153, Grimm K. M. nr. 92 med anm., nr. 133, Irische Elfenm. LXXIV, Myth.² s. 431, „tarnkappe“; Folkl. Rec. II. 94; Mabinogion s. 286; „cloak of darkness“ Curtin Myths 50. 66. 79. 199, Magyar T. 141. 289, Hartl. Fairy T. s. 10; se hat s. 563.18; eller skaffer opfyldelse af ønsker, ved hvis hjælp man flyver, Kr. V. 333, Sgr. VII. 24, J. K. Ævent. I. 227, jfr. Grimm K. M. nr. 122, Myth.² 1227, Svensén Emå s. 33, Arnas. I. 107, Krauss Hexensagen s. 26 b. anm. m. henvisn. t. Jahrb. f. Rom. Litt. III. 147, Magyar T. s. 156, Cloust. Fict. I. 72. — 2) kvindekappe til hoveddækning (alm.); sort hoveddækning af silke, för brugt af kvinder (Bradr.); de såkaldte „höje eller franske kapper“, *æn frajsk* el. *hòw kap* (Torslev), går af moden for det gldgs. hovedtöj (Vens.) med lange udstående vinger; enkelte gamle bruger jyske kapper, *æn jysk kap*, af ældre form, med betydelig kortere vinger og tilhørende flöjlssnip, ɔ: pandesmække, kantet med sorte blonder el. kniplinger; en sådan er malet af Exner 1867, se J. Saml. III. 86 (Råbjærg); gåde: hvad bærer mændene på skuldrene, kvinderne på hovedet? Sgr. VI. 21. 280, IX. 96. 321; jfr. hovedtöj; hage-, minken-, nat-, skjæg-. — 3) de brede ringe, der er befæstede om hamlens ender og forsynede med kroge, der griber ind i krogene på svinglernes kappe, *æ kap om æ haməl, æn swenəlkap* (vestj.), kaldes *kapreni* flt. (Salling); læderstykke på plejlen, som forbinder håndvol og slagvol (alm. Mors, Agersk., Brader.); *kap* (Sundev.) bruges også om puden i seletöjet, den pude, der ligger over hestens ryg, og hvori *æ løkəl* sidder; også om „strangskederne“ på seletöj (Holstbr.). — Jfr. Aasen, kappa, kaapa; htsk. kappe, hovedbedækning, mnt. ligeså; ghtsk. chappa, „mantel“, mlat. cappa el. capa af capere, omfatte, rumme; hamle-, hæl-, plejl-, spansk-, vand-.

2. kappe, uo. *kap -ər -əð -əð* (Agger, vestj.) = rgsm.; hugge om; *kap å·, kap øwər* (Agger); *di hå kapəð bæqi æ mast* (sts.); jfr. htsk. kappen, eng. chap el. chop, fr. couper.

kappekrave, no. *kapkraw æn -ər* (Agger) = rgsm.

kappelstensmarked, no. *kapəlstijənsmarkəñ* (Thy) holdtes tidligere på en grund, *kapəlstijən*, vest for Thisted d. 4—5. Juni, nu i byen selv.

kappering, no. se kappe 3.

kapperøllike, no. *kapərø·lək æn -ər* (Vens., Løgstør) et kvindehovedtöj, gldgs., overklædt med flöjel og damask, „en art stor, langt fremstående hat, lavet af sort flöjel, med rødt foder“, J. Saml. III. 86 (Råbjærg), jfr. Kr. Almueliv III. 85. 301, 87. 305, 92. 313; *dær æ så månə kapərø·ləkər åpå dæj còwl* (Vens.) om klædedragten: alt, hvad der bruser; *„di ga ham i døqti luwsəŋ, næ di skönt åpå, de haj wil skæ dèm kapərøləkər“*, Grb. 71. 109 ɔ: göre knuder; jfr. V. S. O., kaprønike el. kaprøllike, rejseslag, kabuds til at slå ned over ører og hals; mnt. kapperon, „kapuze“, fr. chaperon.

kappes, uo.
kapəs -t -t (Vens., Øland); ft. tf. *kapəðəs* (Mols);
kapəs -t -t (D., vestj., Thy, Agger) = rgsm.; *ska wi kapəs å blyw farə? kapəs mæ jej* (Vens., alm.); *vi kapəst* (D.); se kap, kippes, rendes; omkap.

kappestrimmel, no. *kapstreməl æn* (Agger, vestj.) = rgsm.

kappetöj, no. *kaptòw* (Mds.) fællesnavn for de enkelte stykker af kvinders hovedtöj; dertil hører snip, *kap å lu*, samt en slöjfe.

kappeurt, no. en plante, bukkeblad, menyanthes L. (Forlev, Tåning), „sagtens fordi de er fryndsede ligesom kvindernes kapper“, Sgr. V. 73. 553.

kapriol, no. *kaprifǫliər* flt. (N. Slesv.) = rgsm., om heste: göre k—; jfr. fr. cabriole, bukkespring; lat. capreolus.

kapsel, no. *kabsəl æn -ər* (Agger) = rgsm., jfr. lat. capsula, gemme.

kapsun, no. *kapsu·ụn æn* (Vens.) i udtr. *leq k— åpå· ham*, ɔ: magte, tæmme; jfr. htsk. kapsaun, bidsel med næsebånd, af ital. cavezzone; cavezza grime henføres til lat. caput, hoved.

kaptajn, no. *kaptæ·jn æn -ər* (D., vestj.); *kabtæ·jn æn -ər* (Agger) — **1**) en militær grad, en fører af et skib, alm.; sømænd tror, at de store, sorte, mågeagtige fugle, som færdes ved kap Horn, er gamle kaptajner, som har været hårde ved deres folk og er forgåede der, Sgr. IV. 152. 418. — **2**) löjerlig fyr (Agger). — **3**) *kaptajnər* flt. (Holmsl., vestj.) klumper i grød, se præst, soldat; jfr. fr. capitaine, mlat. capitaneus, befalingsmand.

kapulteres, udrbso. i en leg råbes: *kapu·lterəs, mæ sjæl fri* (Oksbøl, Als) = klafonnes (s. d.).

-kapun, no. se præste-; jfr. htsk. kapaun; mnt. kappûn, Sch. Lübb., gildet hane; fr. chapon, gr. kapôn, det samme.

kapune, uo. i det spøgende udtr.: *haj blèw rèn kapu·ụnt* (Vens.) ɔ: overvundet; jfr. mnt. kappunen Sch. Lübb. „zum kapaun machen, verschneiden"; se mod no.

kaput, bio. *kapu·t* (Agger, Vens.) = rgsm.; *hañ wa ræn kapu·t!* (Agger) ɔ: yderlig medtagen; jfr. fr. il est capot, han har mistet alle stik.

kar, no. *kar æn kår* (D., Andst); *kǫr è* best. *kǫrə*, flt. *kǫr* best. *kǫn* (Vens.; Agger, Lild s., Hanh., Lb., Sall.); *kår eð* best. *kårəð*, flt. *kår* best. *kårən* (Hell. h.); *kar et* best. *karət* flt. *kar* best. *karən* (Støvring, S. Hald; Mds.); *kar* (el. *ka* sj.) *et*, flt. *kar* el. *ka* (Søvind s.); *kar et kar* (Agersk., Bradr.) — **1**) et trækar, stavkar til vask, brygning m. m.; *læ hwær kår stå po sin iən boñ, så står ən bæjst*, Sgr. XII. 78. 197 (Mors); *de smaqər å de kǫr, de hò wat i; de hò wat i di gaməl kǫr, föri de kam i di nyc*, ɔ: börn taler efter forældrene; *de èr è tèt kǫr å sèt åpå lòwtə mè èn tor tęr·wèəls i* (Vens.) om den, som intet kan tie med; *min kun sku te å brøq ida·, å så lòb a uk å wił löwn è kǫr, mèn a war eñc i staj te å ku få è kǫr så stu som Rakəby war* (sts.) ordsp. mell.: et kar så stort som R. og: et kar i hele den store by R.; går et barn med et kar over hovedet, bliver det ikke større, Kr. IX. 48. 526, se skjæppe, såld; kan bruges til Bloksbjærgsrejser, Thiele II. 90. — **2**) sidste del af smstn. i nogle skældsord, der betegner personer, se hjaddre-, mog-, mossel-, sladder-. — Jfr. Aasen, kjer, isl. ker itk.; mnt. kar el. kare, Sch. Lübb.; balle-, bolde-, bru-, brygge-, bære-, dejne-, drav-, døbe-, fjerding-, gjær-, ler-, lud-, mæm-, måle-, rost-, salt-, si-, skylle-, stakkelsmåle-, stav-, støv-, svale-, sætte-, så-, tappe-, tjære-, vand-, vaskop-; se kragetær.

karaffel, no. *kara·fəl æn* best. *-ən -flər* (Vens.) brændevinsflaske; *nè dæ kam i fræmə, så blèw dæ sat ən talæ·rkənfuł mèłmaər åpå bowrə, å maj fæk kara·flən å è glas å sa å skæŋkə;* jfr. fr. caraffe, flaske; sp. garaffa, stammer mulig fra et arab. ord.

karakter, no. *karətę·r æn* (Agger); *karəktijər æn* (D.) = rgsm.; jfr. gr. lat. character, indgravet skrifttegn; se kragetær.

karambolage, no. uvenligt sammenstød; „han wa bløuen en tæmle dreste kryhvskøtt, dæ flie gong ha won i krambelahsi mæ hærrensforen", Jæger, I Ferien s. 51; jfr. fr. carambolage.

karbol, no. *karbǫ·l de* (Agger); *karbǫ·l* el. *kabǫ·l* el. *kabå·l* el. *kambå·l* (Vens.) = rgsm., et antiseptisk stof; i de to sidstanførte Vendelboformer synes ordet at være påvirket af bullen (s. d.) el. no. **bål* itk. (Vens.) bullenskab.

karbololie, no. *karbǫ·lulə dæm* (D.); *karbǫluli* flt. (Agger); *karbǫ·l-* el. *kabǫ·l-* el. *kabå·l-* el. *kambå·lǫli* (Vens.) = rgsm.; også smstn. *-wañ* (Agger, D.); *-wǫj* (Vens.) er alm.

karbred, no. *kårbræj æn -bræjər* (Lild s.) karrets rand.

karbænk, no. *karbæŋk æn* (Elsted s.) reol til at sætte spande, fade, krukker på i „salset" eller mælkestuen; *ka u ta mæ et far hæn əpo karbæŋkən?*

karbørste, no. *kǫrbòst* el. *-bøst i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *kårbost æn -ər* (Mors); *kårbåst æn -ər* (Agger); *karəbost æn -ər* (D., Sønderj.) også: *-bøst -ər* (Andst) — skrubbe til at rense gryder, kar og lign. med; se 1. karre, karrubbe.

karbørstelyng, no. *kårbòstljòŋ* (Lild s.; vestj.) en plante, erica tetralix L., den lyngart, som skrubberne göres af.

kardobenedikt, no. en plante, carduus benedictus L., „karbendi·k" J. T. 51 (Sundev.).

kardulter, no. blodpølser skal man kalde „kardultere", mens de koger, ellers sprækker de, Kr. VI. 294. 405, jfr. Nyrop, Navnets M. s. 123.

kardus, no. *kadu·ws æn -ər* (Agger); *kardu·ws æn* best. *-ən* (Vens.) — 1) pakke tobak; *æn kadu·s toba·k* (Agger); *han kåwt æn hal kadu·s toba·k, o dæ röjt han så i hans træpif,* Sgr. I. 217. 1206; præsten ... havde en kardus siddende i brystlommen ... og af denne kardus tog han sig en skrå og tyggede på, imens han prækede, Kr. VIII. 95. 180; „dæ kjøut a en pot å æn bettæ karduus", And. Frieri; *kardu·wspapijr, de fo bön å skryw åpå, nè kardu·wsən è tæmt* (Vens.); deraf *kardu·wstoba·k* (Vens.) tobak i kardus. — 2) pakke cikorie el. nok: cikorie; *kom kadu·s i kafən* (Støvr.). — 3) *å tæj jæn i æ kada·ws* (Andst, Malt) el. *i æ kadu·s* (D.); *fo jæn i æ kadu·sər* flt. (Hern.); *æ ska nåk ha i di kadu·ws!* (Agger); *a grèb ham liq i kardu·ksən* (Vens.); ɔ: at tage en i nakken, jfr. kasilken; slgn. mnt. kartuse, Sch. Lübb., patron til en kanon, fr. cartouche.

Karen, no. *Karən* (Vens.), *Kar Marie* (Ø. Brøndersl.); alm. kvindenavn; *Kårən* (vestj., Agger); *Karən Mari·j* el. *Kan Mari·j* (D.); *Kadn* (Rougsø h., Ø. Tørslev); glds. Vens. *Kåi* el. *Kåj, Kåj Pijəstər,* Karen Pedersdatter; [*Kåjəs bak*], J. Saml. IX. 26, Karens bakke; alm. forkortes ordet stærkt, når et navn til følger efter; *Ka murərs* (Randers); *Ka Pæjstər* (Salling); *Ka Mastər* (Agger); *Kaj Knustə* (Tåning) Karen Knudsdatter; *Ka Jörənstə* (Søvind s.) Karen Jörgensdatter; *Kaj* el. *Ka snekəs* (sts.) ɔ: snedkerens kone, Karen; *Ka Blæst,* Kr. VI. 181. 252; i østj. sættes jævnlig tilnavnet foran: *„Stej Karən"*, Grb. 2. 27, ɔ: Karen Stind; „Skippæ Karen", And. Frieri, ɔ: Karen Skippers; *Karən* (S. Jylland); vise om Liden Karen, Sgr. VII. 33, DgF. nr. 101; — Karen skal være andens navn (Holstebro); jfr. Gr. Gl. d. M. II. 121 (Vens.); *grø Kårən* (D.) er navn på en slags småfugle, der i høstens tid kommer til husene sammen med spurve og gulspurve og varsler uroligt vejr, jfr. Mette; — i börnerim, f. eks.:

Karen, Maren å Mett',
slowes om en gammel grohætt',
Karen drow, Maren slow,
Mett' hun wåndt et par selspændet skow, Kr. Anholt s. 124. 329;
Marən, kal Karən, kal Cestən hèrej!
dè stor i slat kafə, slo de i det skej (Vens.);
Marən å Karən, di gik öwər æ å;
lisom di gek, så tåw di æn skrå,
Marən va gal, få hiňes va få smal,
Karən va vre, få hiňəs va få bre (Branderup);

for at undgå det hellige navn el. djævelens, bruges K— jævnlig i eder, f. eks. *Kårən spark mæ, knåq mæ, tæj mæ* el. *ta mə* (vestj.) se Sören; navnet stammer fra gr. Katharina, af katharos, ren; det har formerne Karina, Karin i Norge, se Aasens Navneb. s. 81. 83 anm.; Trine; jfr. sankt-.

Karen kræmmer, no. *Kakræ·mər* (Agger) en sort svømmefugl af störrelse som en krage, med langt tilbagesiddende ben, måske en alk, alca torda.

Karen rævens, no. frøen; i vejrmærket: når vi hører Ka Rævens, er det tid at så havre, Sgr. VIII. 39. 46.

Karens dag, no. den 25de November; fryser det K—, skal det fryse atten uger derefter, Kok Ordspr. 143. 1601; se sne.

karet, no. *kare·t æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., alm.) — 1) = rgsm., pragtvogn; *han æ nåk vil o æ kare·t* (D.) ɔ: véd ikke hvorom talen er, sagen drejer sig; forekommer tit i æventyr f. eks. Kr. V. 46. 70. 191. 220, Sgr. VIII. 32, Grb. 97. 31; fornemme spøgelser kører i karet, som tit er gloende, Sgr. III. 223. 35, Kr. IV. 127, VIII. 155, Thiele I. 287, Grb. 218. 29; jfr. Wolf, N. S. s. 531 ned., Hartl. Fairy T. s. 209; ved skattegravning ses en k— forspændt med 6 hovedløse haner, Kr. Sagn I. 373. 19 flg.; bjærgmandens karet kører en mand ind i bjærget, Kr. Sagn I. 250. 873, 268. 920. — 2) sengen (Agger); se karosse; jfr. ital. caretta, forformindskelsesnavn af lat. carrus; se glas-, guld-.

karetmager, no. *kare·tmåqər æn -ər*

(D.); *karętmaqər i* best. *-maqən* (Vens.) = rgsm.

karig (?), no. *kąriq* (N. Slesv.) middagsmad opvarmet i panden til den, som har været ude; ordets form er mig tvivlsom.

karilli, no. = kavaj, se Kr. VII. 198.

kariol, no. se karriol.

karken, to. *kaṛkin* = flt. (Agger) kræsen, jfr. hæsken.

karklud, no. *kǫrkluw i* best. *kǫrklui* el. *-kluwi* flt. *-kluw* best. *-ən* (Vens.); *kårkluð* el. *kårkluwð æn -kluwð* (Thy, Mors, Agger); *kårklur æn -klur* (Vejr.; Davbj.); *karkluð æn -kluð* (Støvr., Andst); *karklui æn -klui* (Søvind s.) — klud til at vaske kar: fade og tallerkener af med; *hań blòw lisom èn karklui* (Søvind s.); *så slatə som i kǫrklu* (Vens.) ɔ: faldt helt sammen; frugtsommelig kone må ikke törre sig om munden med en k—, så kommer hendes barn til at savle, Sgr. IV. 69. 157; gåde: hvad er det, som er mest brugeligt i gården og mindst regnet? Sgr. IX. 95. 317, 189. 567. 586.

1. karl, no. *kǫl i* best. *-i* flt. *kǫl* best. *-ən* (Vens.; Løgst., S. Hald, Støvring, D., vestj., Agger, Hell. h., Nörrejysk); *kåəl i* best. *-i* flt. *kåəl* (S. Sams, Mols); *kaəl æn kal* (Sønderj., Agersk.; Åbenrå, Sundev., Braderup, Ang.); *karl æn* = flt. (Fjolde); m. h. t. grænsen kan anføres *kål* (N. Farup, Aller, Bjært); *kal* el. *kaəl* (V. Vedsted s., S. Farup, Sem, Arrild, Nustrup, Skrystrup). — **1)** mandsperson, tit med bibetydning af ugift, jfr. mand; *dræŋ war haj, maj blòw haj, mæn kòl hòr haj òlə wat* (Vens.); *vi må ha bòj skekət atər æ kål* (D.); *tæj kon ve, kål! a veð, I hår årk!* (Andst); *æn før kål, æn swær k—* (Lild s.); *vi æ snår æn par kål liqdan, ańt a əl et stæl* (Andst); *de ær æn goi kal i ham* (Sem); i Angel også om gifte arbejdsfolk: vi har to karle på kosten; han er den ældste karl i byen (Ang.), om en gammel gift mand; *æ kal skal æn se ætər æ hoi, æ piqər ætər æ ben* (vestslesv.), el. *æn ska kiń æ kål om æ hals, æ piqər om æ bijən* (vestj.) ɔ: se rent linned som bevis på, at de holder sig smukt; *„dejni ser ham, hons de wa får i røj kòl bròwə wa te"*, Grb. 70. 91, degnen siger ham, hvad det var for en rød karl brevet var til; *„de wa, mèn kòlən lo sajər"*, Grb. 148. 30, soldaterne; herremanden solgte karlene til krigstjeneste, Kr. VI. 86. 128, jfr. Almuel. II. 82. 211; *„dè gaməl kòl"*, Grb. 153. 10 = *„dè li kòl"*, Grb. 192. 117, 215. 48, djævelen; mest med to. i Søvind s.: *nòwə slaq kǫl, æn fǫlə kǫl, nòwə gaməl kǫl; — de ær et gåt o vær jænə kål imæ'l så manə kwińfålkər* (D.); *do ær æn betə ońərsåt kål lisom æ stårk* (vestj.); han er en höj rank karl som en bikube, har lår og ben som tobak for en skilling, el. *hår lor o bijən som æn teŋksme* (vestj.), el. *æn hyw færə kål som æn bikuv, molt ætər æn tapståŋ, træj koti·jər o æn hańfåŋ imæl æ skålərər* (Andst); *de ær æn hyw, færə kål, han ka sto o æn törə o håq æn åń* el. *æn skroptus* (vestj.); karl skal lære kvinde (s. d.) konster, når der skal være magt deri, Kr. VI. 292. 387, IX. 71. 755, jfr. Grimm Myth.[2] 1104, Wigström I. 188; er der ved forklædning tvivl om könnet, vil karlen gribe noget, der kastes ham i skødet, ved at slå knæerne sammen, se kvinde; i ævent. står to karle og rører i et kar blod, Kr. VII. 330; at møde en karl er godt varsel, Sgr. VIII. 222. 913, jfr. Hardwick Traditions s. 63, se møde; *æ kal ær i djær tal som æn grivər æn fåwl i æ hal*, Gr. Gl. d. M. III. 224. 405; river karl det sidste hø el. korn op, får fårene bukkelam, gör kvinde det, får de ålam; lukker mand el. kone porten, sker det samme, Kr. IX. 17. 147, 37. 403-4; som karl el. kvinde giver soen, der kommer fra ornen, el. møder den, når den trækkes til ornen, får den orne- el. sogrise, Kr. IX. 17. 154, J. K. 224. 264; jfr. Urquell III. 346; en frossen k—, der går istykker, da han tør op, Kr. Molbohist. 114. 359; karle og kvinder skal mod verdens ende bære ens dragt, Kr. VIII. 385, Sagn II. 345. 399. — **2)** om en person el. noget, som har mandens kraft el. sundhed; som kan göre karls arbejde; *do ər æn døqtə kål, mæn de wå di muwər et* (vestj.), vittighed; *han ær æn braw kål, kål få si hat, et kål får å ku tæj ət* ɔ: magter ikke (vestj.); *de èr i kǫl te tæmən* (Vens.) ɔ; han magter sit arbejde; *han ǧow sæ te å möj kål* (Mors) gjorde sig for modig; *han wå hijəl kål* (vestj.) el. *han blòw så kål öwər əð* (Lild s.) stor på det, jub-

lende glad; *de wå kål te· dæ* (Lild s.), iron.: det var noget, som kunde magte dig ɔ: det var godt til dig; *hañ æ kål få klø* el. *de æ k- f- k-* (S. Hald) spottende, han kan tumle eller have fnat; *„de war kål te fañən!“ så hun Mæt Yrəst, di ga hiñər dætər æn mælmar* (vestj.), tvetydigheden ligger i, at mellemmaden skal magte fanden, og så taler hun om sin datter; også alene: *de æ kål, de dær ær* (vestj.) ɔ: godt, fortræffeligt; *de wa kål!* bravt, skönt; også: *de wa nåk så kåls* (vestj.) ɔ: gjort som karl kunde göre det; *han æ så kåls i æ moñ* (vestj.) ɔ: stortalende; *hon è kòl ida·!* (Vens.) ɔ: det er strængt vejr; *æ stur kam sæ stram kål,* Efterslæt s. 241 ɔ: studen kom sig som en karl, blev sund og rask; spottende siges: *do ær æn hijəl kål i æn fað grøð* (vestj.), el. *æn hor kål i bløð moq* (sts.), sommetider föjes til: når du er i til armhullerne; el. *æn hor kål i krij, nær do eŋən får ær i* (S. Omme); *han æ stuwər kål, hu dær ær eŋən får; æn fålə kål i uwər o tål* (vestj.); *do ær æn kal i æn far grør, mæn i æn far væləŋ dråwnər do* (vestslesv.); *do ər ən kål, hu dær eŋən añər ær; do ər ən kål som Kaspər, o han ər ən kål som ən klöwən swynlot; do ær æn hijəl kål, nær do ka seð i æ åwn o hå ən par stuwər flåðbonət træskər stañən uðənfår* (vestj.); *do ær æn døqte kal i hår å skek, mæn di lår å ben, di duər kon let* (vestslesv.); *de ær eŋən söwne kål, ham; de ær æn kål, dær æ wåqən* el. *dær veð a· si sjæl o sæj* el. *dær ær åp i æ töj* (Lindkn.) ɔ: noget overmodig; *do ær æn rask kål te liqfølə!* (vestj.) kan siges til en, der går med store træsko; til börn kan siges rosende: *do ər æn kål!* (D.), *æn swæ kål!* (Agger); også om kvinder: *de ka nåk wèr, hon wa kòl* (Vens.) ɔ: glad, vigtig; *de ær æn haməl kål* (Mors) ɔ: som taler höjt og skænder meget; *„piqən fåtæ·lə nåk så kòl te maj å kun om de hæ spelå·p“*, Grb. 128. 48; *no gor An wal så kål* (D.) ɔ: nok så rask, modig; — *haj blòw så kòl i hans æj* (Vens.) blev så lystig i sin ende ɔ: så lystig, at han slog bag op. — 3) tjenestekarl (alm.), karl i mods. til dreng; *han ka kon go får æn hal kål* (D.) ɔ: er ej karlestærk el. voksen, kan også betyde: *o tijən får æn hal k—* (D.) tjene to steder, 3 dage om ugen det ene, 3 det andet; *de ær eŋən saq å væ kål, næ dæn it ska skæ brø* (S. Hald, også Tåning) sigter til, at forkarlen skærer brødet og skal holde kniven istand, og kan ikke let skære sine medtjenere tilpas; karlene fik i ældre tider ikke pengelön, men de skulde have en vis del korn sået i et stykke af marken, hvoraf de fik afgrøden; henimod juletid fik de lov til at tærske deres korn af og få det gjort i penge, Kr. VIII. 204. 344; jfr. busvend, forsvend; *kål æ dæñ, dæ ka ğø kåls arbəð,* el. *dæ ka go si skor o drek si dram* (vestj.); *de ær æn reŋ kål, dær et ka bær æn skip lus öwər træj byqmarkər uðən o skult sæj* (vestj.), el. den, der vil være k—, må kunne slå sin mand, drikke sin dram, bære . . . Sgr. III. 137. 762; *do ær eñc kòl, föri do ka go din skor å drèk din dram; haj æ før kòl, haj hòr uwr i lomən å pijb i muj* (Vens.); *dæñ, dæ ku stå iə æn skip å leq æn tøñ ròw əpo sæ, hañ war æn hiəl kål* (Lild s.), jfr. karlestykke; *fæstər do æn kål får æn skæləŋ, så for do o sijə, hu stuwər han blywər* (vestj.), hvad karlen kan bestille, se Sgr. II. 83; i börnerimet hedder karlen: „tærsk i lo“, „sov på lo“, Gr. Gl. d. M. III. 190, Kr. Anholt 121. 317, jfr. Sgr. V. 150. 153; „stå fast“ (vestslesv.); tjenestekarl el. dreng dræbes af nissen, Kr. Sagn II. 72. 123, 79. 147. — 4) *han sòt æn stuwə kål epo ə* (Løgst.) = en svær ed. — Jfr. Aasen; kall, kar; isl. karl hak.; htsk. kerl, mnt. kerle, „freier nicht ritterbürtigen standes“, Sch. Lübb.; eng. carl, churl; kjælling; følfod, kvinde; arm-, avls-, bedste-, bonde-, brav-, brøde-, bukse-, bære-, dagetals-, dige-, eftermiddags-, fattig-, for-, forgangs-, fransk-, færge-, før-, gammel-, grus-, gårds-, hallöj-, halv-, halvlods-, halvlpæls-, hellods-, handels-, hav-, hovedpande-, Hul-, høle-, høst-, kjole-, kjærne-, ko-, kongens-, kraft-, krambod-, lade-, lim-, markeds-, mergel-, mose-, plis-, plov-, pulsvåd-, redningsbåds-, ringe-, råds-, sildevåds-, skov-, skriver-, slæt-, små-, sommer-, stald-, stang-, stövle-, syld-, syssel-, tjeneste-, træsko-, tørve-, ung-, vand-, vej-, våd-, åger-.

2. Karl, no. *Karl* (Agger) mandsnavn; *Karəl* (D.,Vens.); *Karəl,* men *Kålsən* (Støv-

ring h.); i ævent. findes navnene: Karl, Kul, Klavs Kakelovnskrog, Sgr. VIII. 193; et navnerim se Ndl. Volksk. I. 272. 2; jfr. ght. Charal, Karl, mand, ægtemand; med lat. endelse Carolus; se 1. karl.

karlearbejde, no. *kålarbeð æn* (D.); *de kålsarbeð æn* (Agger); *kòlsarbec* (Vens.) — arbejde som passer sig for en karl.

karlebal, no. *kålbal æn* (Lild s.) bal, som karlene gör for pigerne, se pigebal.

karlebukser, no. *kålbåws* flt. (D.) = rgsm.; et par k— lagt over det gærende øl skaffer megen gær; jfr. Feilb. Bondeliv s. 81; også lagt under kærnen for at få smör, Urdsbr. III. 24. 11 (Pommern); lagt over fødende ko skiller den af med efterbyrden, Kr. VI. 263. 97; lagt over kvindes seng skærmer mod mare, Kr. IX. 67. 731; slås parret ko med, Wigstr. II. 133; drages höne igennem, som ej kan lægge sit æg (Vens.), se Wigstr. II. 136, jfr. Folkl. Rec. II. 197, Journal VII. 279 ned., W. Gregor s. 193, Henderson s. 201, Mélus. I. 458 øv., V. 296, Tylor Anfänge II. 149, Liebr. Volksk. 318. 45, 360. 3, skærmer mod trolddom og ondt öje; jfr. hestesko; i den sidste tid skal syv kvinder slås om ét par k—, Kr. Sagn II. 339. 360.

karledage, no. *kåldaw* flt. (D.; vestj., Agger) = rgsm.; *de war i mi k—* (Agger) ɔ: den gang jeg var karl, ugift.

karledomsdag, no. den tid, man er karl; „a æ en æstemieret mand, å sorn wa a åsse i mi kåhldomsdau (flt.)", Yuelb. s. 49.

karlefadder, no. *kålfajər æn -ə* (D.; Århus egn); *kòlfajərər* flt. (Vens.) — karlfolk, som står fadder ved dåben.

karlegal, to. *kålgal* (D.) gal efter karle, om en kåd pige.

karlegavn, no. *kålgawn* (vestj.) karlearbejde.

karlehjælp, no. *kålhjælp* (vestj.) mandshjælp; *hun hår eŋən k—.*

karlekammer, no. *kålkamər æn -kamrər* (D., vestj.; Agger); itk. (Vens., Støvr., Bj. h.); *kalkamər et* (Sønderj., Bylderup) = rgsm.; karlen ligger i storstuen, se Kr. Almuel. III. 8; jfr. herberg, svendekammer.

karleklæder, no. *kålklæjər* flt. (D.); *kòlklèər* flt. best. *-klèən* (Vens.) mandsklæder.

karleknæ, no. se hundenæse, karleröv.

karlelag, no. *kållaw æn* (D.) = rgsm.

karlemenneske, no. *kòlmęəsk è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens); *kålmeňəsk* (Mors, Agger, Hanh., Vejr.); *kålmiňəsk æn* (vestj., Andst); *karlminəš* (Fjolde) — enkelttal til karlfolk, som er flertal; *æn kålmiňəsk,* men: *træj kål* el. *kålfålk; hon ka eňc unwèr è kòlmęəsk* (Vens.).

karlemenneskearbejde, no. *kòlmęəskarbec è* (Vens.) karlearbejde, jfr. kvindemenneskearbejde.

karlemode, no. i udtr. *kålmuwəð æ gåt muwəð* (Malt, D.) møde (s. d.) med en mandsperson spår lykke.

karle op, uo. Mb. er sagtens kolle op (s. d.).

karlerift, no. i udtr. *hun vel ğæn i kalröwt* (vestslesv.) ɔ: hun vil gærne ilag med karlene.

karleröv, no. i tlm. *kålröw å kwiňknæə, huňsnujə å kattæə æ ålti kål* (Tåning).

karleside, no. *kålsij æn* (D.) den side i kirken, hvor mændene sidder.

karleskole, no. *kòlskowəl* (Søvind s.) höjskoletiden for karle.

karleskrædder, no. *kålskræjər æn -ər* (D.); *kòlskrèər i* best. *-skreən* flt. *-skrèər* (Vens.) — en karle-skrædder, som syr mandsklæder, jfr. kvindeskrædder, pigeskrædder, skrædderpige.

karleslag, no. *kålslaw æn* (vestj.); *kålsla æn* (Fanø) — slag med plejlen, således at slaglen svinges til venstre, når höjre hånd er foran og til höjre, når venstre hånd er forrest; jfr. kvindeslag, øreslag.

karleslant, no. *kålslaňt æn* (Hmr.) en lang smal mandsperson se Kr. Molbohist. s. 104 øv.

karleslåri, no. *kålslåri æn -ər* (vestj.) en lang opløben mandsperson.

karlestade, no. (Ang.) = karlestol.

karlestand, no. se stand 1.

karlestol, no. *kålstuwəl æn -stuwəl* (D.); *kòlstul i* best. *-stwòl* flt. *-stul* best. *-stwòl* (Vens.) — stolestaderne i kirken, hvor mændene sidder.

karlestykke, no. *kålstøk æn -ər* (vestj.) en udført bedrift en karl værdig; *vi hår håð kwiňfålk, dær ku stǫ i æn*

skip o smið æn tyň råw o si røk̦, o de ær æjsən æn kål̦støk̦ (D.); en karl, som på den måde tager en td. hvede, Kr. Almuel. II. 185. 421; bærer en td. rug under hver arm, sts. II. 159. 374; se 3. karl.

karleståri, no. *kål̦stål̦ri æn -ər* (vestj.) en kejtet, stiv mandsperson.

karlet, to. *kål̦ə* (vestj.); *kòl̦ə* (Søvind s.) — indbildsk, overmodig; *haň æ så kòl̦ə, få dè haň veə, di ka it majt ham* (Søvind s.); se stor-.

karlethed, no. *kål̦əhijəð* (vestj.) overmod, indbildskhed.

karletræsko, no. *kòltrèskor i* (Vens.); *kål̦træsku* (Ry) — træsko til mandsbrug, 10" og derover; i handelen går deraf 15 par på én snes.

karleynde, no. *kalyň* (vestj.) yndest hos karlene, siges pigerne at have, når de får godt vejr til at törre töj efter vask, se Kr. IV. 375. 323.

karlfolk, no. *kål̦fålk* (D., vestj., Agger); *kål̦fålk et* (Søvind s.); *kòl̦fålk* (Vens.) = rgsm.; mest flt. til karlmenneske (s. d.); *k— o kwiňfålk æ di bæst fålk, dær æ te·* (vestj.); i enkelte landskabsmål kan dog siges: *et kål̦fålk* (Støvr. h., Sønderj.); se knæ.

Karls jægere, no. flt. = himmelhunde, se Gr. DgF. III. 909. 121 e; navnet minder om la mesgnie de Charles Quint; jfr. Odins jæger.

karls slæt, no. alm. mål for enge: *fir, fæm, sæjs kåls-slæt* (vestj.); *di west guə bəskiən åm, hwò manə kåls slæt di hað i æŋ* (Lild s.); se tønde sæd.

karlssten, no. *karəlstijən* (D.) dikromsurt kali, alm. farvemiddel, kendt også i ældre tid.

karlsvogn, no. *kòlswuwn* best. *-wuŋ* (Vens.); *karlswun* (Thy, Agger); *kål̦suwn* (Lild s.); *karlswown* (Vejr.); *kålswown* (Sall.); *kål̦svun* (vestj.); *kaləsvuən* (Braderup); *kaəlsvun* (Emmerlev); *karlsvuən* (Elbo h.; Valsb.) — 1) stjærnebilledet den store björn; her og der forstået: karlevognen, se drengsvogn = den lille björn; jfr. Junge s. 351, eng. Charles's wain, Grimm Myth.[2] 138. 687, Z. f. M. II. 424, Mhoff 360. 484, Busch 253, Strackerjan II. 63. 332, Kuhn W. S. II. 87. 270 flg., N. S. 200, Urdsbr. VI. 95, Urquell II. 30. 45; stjærnebilledets navn i mange forskellige sprog med forestillinger, der knytter sig til det, se Mélus. II. 30, I. 53; Odins jægers køretöj, Kr. Sagn II. 105. 15, se syvstjærne; gåde: hvad er det for en vogn, som hverken har hjul, bund, stang eller sæder? J. K. 250. 49. — 2) i udtr. *han ær åp å åq i* el. *æ komən i kålswuən*, Sgr. XII. 78. 183 ɔ: har fået med sin overmand at göre; se svoger.

karlummer lys, no. = lysepinde, tyrripinde, udkløvede tynde pinde af mosetræ, der bruges el. brugtes som pråser (M. Slesv.); jfr. fir-candles W. Gregor s. 51; Karlum en by i nærheden af Læk i M. Slesv.

kar-låg, no. *kårlåq æn -låq* (D.) to halvmånedannede stykker at dække et kar med.

karm, no. *karm æn* (Mell. Slesv.; D. glds.; Søvind s.); *kåərm* hak. (Mols); *karm* el. *karm i* best. *-i* flt. *karm* (Vens.) 1) lukket vogn, karét; han løfted' hende i den hængende karm, Kr. I. 200. 16; *„hon sti åp i karmi“*, Grb. 99. 68, *„hon ber kuski å spèj få karmi“*, Grb. 210. 47; se due-, guld-. — 2) *karm æn karm* (D., vestj., Agger, Vens.) en ramme, som omslutter noget: brønd, dör, vindue; *„haj tow skiən i karmi å falər i fat“*, Grb. 34. 7, han tog skeen i vindueskarmen og falder i fadet ɔ: giver sig til at spise; *æn karm winir* (Agger); *å, de ær æn går te æn karm viňərər* (Branderup) kan siges spottende om en lille ejendom; *di leqə di hwijlt arm i di tåm karm* (Vens.) om de dovne. — 3) en stor, firkantet kasse, lavet af tynde stænger el. risgrene, og som sættes ovenpå vognen, når man kørte kort hø hjem (Ringkb.—Holstebro); se Aasen, karm, kvarm, indfatning; dör-, kilde-, male-, mølle-, vind-, vindues-.

karmand, no. *karmaň* hak. (Mols) pottekræmmer.

karme, uo. køre i karét (Tønder), Kok; *karm å·p* (D.); *de æ gråw, som do karmər å·p*, bakker op med anretning; *do karmər såmanə saməl*, du skraber såmange sammen (D.).

karmhoppe, no. *karmhåp æn -håpər* (Mds. h.; Agersk.); *de ær æn reqtiq k—* (Mds.) rigtig en smuk og god hest; spøgende om heste, der køres i stads med (Agersk.).

karmon, no. *kårmon eð* (Hell.; Thy,

Mors) = karvon; *eð k— ka blyw gistən* (Hell.).

karmål, no. *kǫ̀rmòl è* best. *-t* (Vens.) kar, stort el. lille; *dèr è nåk jènteŋ è kǫ̀rmòl uw i nøst, do ka slo de swenfø i*, et eller andet kar; se karrum.

karnhus, no. *ka̱rnhus et* (Valsbøl, Fjolde, Ladelund); *ka̱rnhus et* (Bradr., Agersk.); *kaənhus et* (Sundev.) — våbenhuset ved kirken, jfr. våbenhus, skriftes; plt. karkenhaus? Lyngby S. Spr. s. 84.

karnis, no. *kani·s æn* (vestj.); huk. (Vens.) en liste, hvis kontur danner figuren af et S; jfr. sp. cornissa, fr. corniche; gr. koronis, en snirkel.

karnishövl, no. *kaṇi·shæwl æn* (Thy) til at hövle karnisser ud med.

karnusle, uo. *å karnu·səl jæṇ* (vestslesv.) = karnøfle.

karnut, no. *kanu·tər* flt. (Agger, Vens.) i udtr. som: *de æ hiňə kanutərər*, flt. (vestj.), om dem, som man er meget igået med, men aldrig i god betydning; også: *din kanu·də!* (Åbenrå); jfr. mnt. kôrnote, kôrnute, karnute, Sch. Lübb., meddommer el. medvælger, også kammerat i slet betydn.; koren uo. vælge.

karnøffel, no. *kane·fəl æn* (Agger) revselse; også: *å få i kanø·flən å· ham* (Vens.) ɔ: gribe i nakken.

karnøffelkort, no. *kanø·fəlkå̱r* (Vlb.) styrvolterne i kortspil, kortene med 2, 3, 4, 10 öjne; jfr. htsk. karnöffel el. karnüffel, et bekendt kortspil, Weig.; mht. karnuffelen, Schill. Lübb.

karnøfle, uo. *kanø·fəl* (Sundv., N. Jyll., alm.); *kane·fəl -neflər -nefəlt* (Agger, Vens.) — *å k— jæṇ*, gennemprygle; no.: *do ska fo k—*, prygl; i N. Jyll. i mildere betydn.: magte, tumle, ruske i håret; htsk. karnüffeln, se Weig., slå med næven; karnüffel no. pungbrok.

karonsk, to. *karo·nsk* (Malt, D.) fyrig, springsk, om hest; *gǫ karo·nsk*, gå stift med opret hoved; jfr. pronsk.

karosse, no. *karå·s æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; Agger) — **1)** karét; *„porti, hạj wa få law te karå·sən“*, Grb. 23. 19, *„èn lut karå·s“*, s. 22. 14; *hons è de får èn gaməl karå·s?* iron. (Vens.). — **2)** spøgende udtr. om sengen, se karet.

1. karre, uo.

kaṛə -r -t kaṛət (D., Andst, Agersk., vestslesv.);
ka̱r -ə -ət (Søvind s.);
ka̱ri -ər -ət ka̱rət (S. Hald h., Mds.);
ḱa̱r -ə -ət ḱaṛət (Hvejsel) —

skrabe, kradse, rode; *a blöw ve· o ka̱rə iňən i ən mæ æ kwòst; vi ska ha dæm̱ få̱ð ka̱rət* (D.) vi skal have de fade skruppet; *haň lò å ka̱rət ætə no̱wəj iṉ̌ òňə sæŋən* (Søvind s.); „han begønt å kjarri mæ dæ hæ gryske nie i en“, Tkjær II. 99; „han kjarriet om i spannen sålængh, te de bløw son en jawn velling“, Jyd. I. 8. 1; „de blywe så kjarriet sammel, te de næjsten ligne swønejj“, sts. II. 34. 2; fig. *ḱari ve·* (Lisbj. Terp) arbejde sig frem; bevæge arme og ben stærkt, *æ bå̱n lo å ka̱riət*, strittede med arme og ben for at komme op; *leq å ka̱ri i waṇət* (S. Hald h.) fægte omkring med hænderne; herhen hører sagtens udtr.: *do æ så slem̱ te å ka̱r ætər æ bå̱n* (Mds. h.) kradse efter ɔ: udskælde; se kårrie; jfr. Aasen, kara, rage, skrabe.

2. karre, no. *kǫr æn -ər* (Lindk.); *kå̱r æn -ər* (Agersk.; Fjolde); *ḱa̱r æn -ər* (Støvr. h.) — **1)** møgbør; fig. *han smirər ham æ kå̱r får æ dö̱r* (vestslesv.) ɔ: sætter ham stolen for dören. — **2)** stor tohjulet vogn til hø (Mellerup). — Jfr. Aasen, kjerra, isl. kerra, huk.; htsk. karre, mnt. kare, Sch. Lübb.; plt. kaar, Schütze, lat. carrus; kritte-, mergel-, mog-, skub-.

karrebøst, no. se karbørste.

karrig, to. bio. *kaṛə* (Lb., Lindkn.) — **1)** to. = rgsm.; *hun æ så kaṛə å så nap* (Agger); *han æ så k—* (vestj.); *de wa kaṛə mǫl* (Agger); *æn k— maň, mǫl; æ plåw æ få kaṛə* (vestj.) ɔ: den tager forlidt, mods. gjerrig. — **2)** bio. *de slor kaṛə nåk te* (vestj.) knap nok; *dær æ kaṛə æn puň* (vestj.); *waṛ æ mǫl dær så̱? — de wa kaṛə nåk!* (Agger). — Jfr. Aasen, karg; htsk. karg, mnt. karch, Sch. Lübb.

karrige, uo. i udtr. *o ka̱rə æ plåw* (vestj.) stille den således, at den tager smallere fure, se karrig.

karrigfitte, no. *ka̱rəfet æn* (vestj; Mds.) gerrig person.

karriglig, to. bio. *ka̱rələ* (vestj.) karrig; *ka̱rələ* el. *k— nåk*, knap nok; *de æ k— æ mǫl æ· dər* (Vejr.); *dær war k— mǫl fi̱r skipər* (Sall.); *æ klå̱k ska væ̱r k— nị* (Fjends h.).

karrigside, no. *ka̠rəsij* (vestj.) *de æ tẹ æ k—,* om knebet mål og vægt; *smør smör o æ k—* (Lb.) smöre smör på det afskårne brødstykkes smalleste flade, stedmodersiden (s. d.).

karriol, no. nok kun i udtr. *så styw som nåwə kariọ·lhæst* (vestj., Vejle) el. *så løklə, så styw som nåwə k—, dæ gọr i æ töj hwæ daw* (vestj.); *hañ komə fu̠ər o a̠lə fræ såm nuər kariọ·lhæjst* (Thy); ordet kommer fra fr. carriole, ital. carriuola, tohjulet vogn, se 2. karre.

karriset, to. [*karisə*] (Randers egn) gnaven; „degång a kam hjem, ua Marii en kuen karissæ", And. Fisk.

karrubbe, no. *karrop æn -ər* (Støvring h.; Mds. h., Røgen s.); *karròp æn -ə* (Søvind s., Elsted) = karbørste; tit bruges som sådan halvdelen af en gammel lime (Elsted s.).

karrum, no. *kọ̀rom è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.) — 1) hvilketsomhelst kar til at rumme flydende varer; *dæ stu i slat wọ̀j i è k—; họ̀r I eñc jènteŋ è kọ̀rom, a ku löwn* (låne) *è· jèr å kom no mask i?* se karmon, karmål. — 2) et skældsord: *è liðələ kọ̀rom,* et svinsk kvindfolk.

-karse, no. se brønd-; jfr. htsk. kresse; mnt. kerse, karse, Sch. Lübb.

karseurt, no. herba nasturtii hortensis af lepidium sativum (L.); havekarse, findes hos Henr. Harpestr. (G. & D.); der udleveres herba ruthæ.

karsk, to. = rgsm.; findes måske kun i udtr. løbe, sy af den karske bælg, Kr. III. 218, VII. 182 ɔ: af alle kræfter; *hañ slijðər fræ må̠r o te a̠wtən uwð a dæñ karskə bæ̣lə* (Agger); jfr. Aasen, karsk; isl. karskr, rask, livlig; mnt. karsch, Sch. Lübb.

karskrubbe, no. = karbørste; „bind karreskropper", Jyd. I. 77. 1.

karskyl, no. *kå̠r-* el. *kọ̀rskøl de* (Vens.) skyllevand fra opvaskning, dårlig, vandet mad (S. Thy), se karvand.

Karsten, no. mandsnavn (Mellem Slesv.) udtales *Kæstən; Kæstən ura Hålt* (Vlb.), en leg: börnene står rundt i en kreds; der tælles til leg, den trufne løber ud, „tikker" en anden, de løber om kredsen; den, der kommer først i plads, er fri; se 2. banke; man kan sige til et barn: *do ær æn ka̠l som Kæstən! — voda·n æn ka̠l vår han? — Kæstən vår æn ka̠l som æn klöwət svin̠lo̠rt* (vestslesv.) drengevittighed, også vestj., Mors, jfr. Schütze II. 233; se karl s. 93. 29; jfr. mnt. Karsten ɔ: Kristian, Sch. Lübb.; se Kaspar.

karstok, no. *karståk æn -ståk* (Andst) den trebenede skammel, hvorpå karret står, når der brygges.

karstol, no. *karstọl æn -stọl* (Agerskov, Varde) = karstok.

-kart, no. se sammen-; 2. karte.

1. karte, no. *kọ̀r æn* best. *-ən* flt. *-ər* best. *kọ̀rən* (Vens.); *kå̠ər* huk. (Mols); *kå̠r æn -ər* (Agger, Thy, Mors, vestj., D., Andst, Hell. h.); *kọ̀r æn -ə* (Søvind s.); *ka̠r æn -ər* (Agerskov, Emmerlev); *kaə æn ka̠rə* (Sundeved); *kå̠r æn kå̠dər* (Fjolde) = rgsm., redskab til at karte uld med, *æn par kå̠rər* (D.); *to kọ̀rər* (Vens.); når pigerne de søgne aftener karter uld for deres madmoder, siger karterne ganske langsomt: *a kå̠rər få mi maðmuwər!* men lördag aften siger karterne rask: *a kå̠rər få mæ sjæ̣l!* Sgr. II. 92. 448; en pige må ikke lægge et par karter fra sig med uld i, så får hun ikke den, hun vilde helst have, Sgr. IV. 124. 315; heller ikke må frugtsommelig kvinde se et par karter ligge med uld i, så bliver hendes barn gabende, sts. 69. 161; karterne nævnes i en mørk tale „skrattekras", Kr. Anholt 125. 346; gåde: *hwå æ de, dær hå̠r lisəma̠nə tæñ som å̠l wå bymæñ?* (D.), jfr. Sgr. VI. 25. 329, 55. 513, slgn. Amer. Folkl. II. 103; se Aasen karda huk.; htsk. karde, „weberdistel", dipsacus fullonum; ligeså mnt.; sp. port. carda, „kopf der weberdistel"; lat. carduus, tidsel; uld; kodder; guld-, neder-.

2. karte, uo.

kọ̀r -ər -ə -ə el. *kọ̀r kọ̀r kọ̀r* (Vens.; S. Sams);
kå̠r kå̠r kå̠r kå̠r (Agger);
kå̠r -ər -əð -əð (Thy, Mors); tf. *kå̠rər* (Vejr.); ft. tf. *-ət* (D., vestj.);
kå̠r -ə -ət -ət (Elsted s.);
kọ̀r -ə -ət (Søvind s.);
ka̠r -ər -ət -ət (Agersk., Brader.);
kaə ka̠rə ka̠rət ka̠rət (Sundev.);
ka̠rt -ə -ət -ət (Åbenrå)

= rgsm.; *o kå̠r u̠ð* el. *sa̠məl* (Thy) karte uld i store töjer for at blande det; *kọ̀r èn mark tow hwa̠r a̠wtən* (Vens.); bjærgkvinde karter for bondekonen, Kr. Sagn

I. 59. 260; jfr. 1. karte; tese, töje; koddre; halv-, hel-, skrub-.

kartebal, no. *kòrbal̦ è* el. *æn* (Vens.) = kartegilde.

karteblad, no. *kårblaj æn* (D.) træpladen, hvorpå *æ kårtæň* sidder, håndtaget: *æ kårskawt* (D.).

kartebojle, no. *kårbòjəl æn -bòjlər* (Lild s., Agger, vestj.) kartegilde (s. d.).

kartefedt, no. *kårfjæt* (D., vestj.) *o fo k—* ɔ: at blive kradset af karten, når man bruger den uøvet el. uforsigtig.

karteful̦d, no. *kårful̓* [*æn*] (Fjolde) en uldtöje.

kartegilde, no. *kårgil̦ æn -ər* (vestj., D.) — 1) sædvanlig: gilde, hvor unge piger samles for at hjælpe husmoderen at karte; tiden kortes med sang, fortællinger og alle slags löjer; senere på aftenen kommer karlene, der bliver danset, og når de unge folk om aftenen går hjem, göres der gærne optöjer, hvor de kommer, se J. Saml. III. 308 (vestj.); Gr. Gl. d. M. II. 149. 292 (vestj.), 246. 416 (Fyn); Sgr. IV. 79. 249 (Møn); V. 141. 734 (Hmr. h.); VI. 74. 689. 90 (Kjøng); VIII. 54. 157 (Ørridslev); IX. 79. 254 (Fyn?); X. 74 (Vejle); i æventyret XII. 173; Fb. Fr. H. s. 99 (Valsb.), Bondeliv s. 95; fortæll. ved et k— se Jæger, Ferien s. 3; i ævent. samler kongen kartepiger, Kr. Æv. 347; i en skæmtehistorie får konen sin mand til at gø den aften, der er k—, da bindehunden er død, Kr. VII. 233, Sgr. VII. 113; jfr. hakkegilde, kartebojle, -kjæreste, -pige; slgn. Wigstr. Folks. s. 24, Sundblad[1] s. 126; spindestuen i Tyskland omtalt Aubrey Remains s. 46. — 2) enkelte steder et lille gilde, når ulden er opkartet (D., Lindk.); *vi hålər kårgil̦, nær vi för åpkårət* (Lindk.).

kartehus, no. *kaəhus et* (Sundeved) = kartebojle.

kartehöjtid, no. *kårhøtə æn* (D.); *karhøtə et* (Agersk.) = kartebojle.

kartekjælling, no. *kòrcælən̦ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) kjælling, som karter for folk.

kartekjæreste, no. *kårkærəst æn* (Lild s.) deles ud til karlene, når der holdes kartegilde (s. d.), f. eks. således, at den ældste karl får den ældste pige o. s. fr., el. den først komne karl får den først komne pige, jfr. Kr. VI. 276. 235, Almuel. III. 100. 358. 368, Feilb. Bondeliv s. 96.

karteklud, no. den, som fastelavnsmandag ej havde ulden opkartet, skal have „kartekluden“, ɔ: et gammelt forklæde el. lign. Karlen gik ind med den, hvor de kartede, kastede k— om muligt over lyset for at slukke det, med hilsen fra hans husbonde, at her var k—. Nu gjaldt det at slippe bort i en fart; blev han fanget, fik han en spand vand over hovedet, hænderne bundne på ryggen, kartekluden blev syet fast på ham og således førtes han i optog til sit hjem, hvor han måtte løses med kaffe og hvedebrød. Slap han fra sine forfølgere, måtte de göre gilde for ham (vestslesv.), se fluesmækker, pytte.

karteklæde, no. *kaəklæj et* (Sundeved) et linned klæde, som pigen, der karter, har på skødet.

kartelap, no. *kårlæp æn* (Malt) et stykke læder el. et gammelt forklæde, som man lægger på skødet, når man karter, for at skåne klæderne, = karteklæde; den sendes i byen fra den, som først får sin uld spundet, til naboen, el. hvem der er bagelig, med en pige, som skal vel vogte sig for at blive greben; se fluesmækker, karteklud.

kartepige, no. *kårpiq æn -piqər* (vestj.); *kårpiq -ər* (Agger); *kòrpiq æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — om pigerne, der samles til kartegilde (s. d.); *„dèn an awtən, wi ha kòrpiqər, da fåtal̓ haj“*, Grb. 142. 3, jfr. Kr. IX. 134. 360, Almuel. III. 99. 354 flg.

karteskaft, no. *kårskawt æn* (D.) skaftet på karten, se karteblad.

kartetand, no. *kòrtæň æn* (Søvind s.); *kòrtej i* best. *-tej* flt. *-tej* (Vens.); se karteblad; *a prak mè åpå i kòrtej* (Vens.).

kartoffel, no. *katø·fəl æn -tø·flər* (D., S. Sams); *katò·fəl æn* (Vens.; Søvind s.); *katå·fəl æn katå·flər* (Lönb., Mors, Randers, Hundsl.); *kato·fəl* huk. (Mols); *kantö·fəl -flər* (Braderup, Sønderjyll.) — alm. bekendt plante, solanum tuberosum L.; navnet bruges både om planten og knollerne; dens blomster kaldes *blåstər* (Agger); *sæt katö·flər* (sts., alm.) lægge kartofler; *til̦ə katø·flər* (D.); *sil̦ə* el. *sil̦ə mon katö·flə* (Søvind s.); om

aftenen spiste man trinde kartofler, Höjskolebl. 1887 s. 2252, ɔ: ikke opstuvede (Viborgegnen), Kr. Almuel. III. 69. 245; når kartoflerne, tit en hél skæppe, blev af konen båret kogte ind, hældte hun dem ud på bordet, hvor hver mand havde sat sig med brystet ind til bordpladen og armene fladt ud for at standse de trillende kartofler for sin plads; så pillede folk, dyppede dem i melduelse el. tit blot i salt og spiste uden sul til (Alheden); jfr. Grimm, Irische Elfenm. s. 24; som råd mod gigtsmærter går man med en rå kartoffel i lommen (vist alm.), J. K. 167. 35, jfr. Black, Folk Medicine s. 182. 193, Amer. Folkl. V. 20. 117. 182, slgn. Henderson s. 145: bære tand, bidt ud af dødningehoved, hos sig, se kastanie; andre steder påstås, at k— volder gigt, J. K. 166. 34 (Vens.); *såwə do mæ æn katå·fəl i muṅən?* om den, der snorker (?); *dæ blöw do snåt få æn katå·fəl!* Sgr. II. 25. 150. 199 (Lisbj. Terp) ɔ: du blev narret for noget, du havde ventet at få; når A. siger: *a æ skit!* kan B. svare: *så ska do hå ən skip röðən katø·flər o æn tyṅ byqåwn* (vestj.); *tap* el. *slǫ æ waṅ fræ æ katå·flər* (Ølgod s., vestj.) ɔ: lade vandet; fig. *mæl katò·flər òp* (Vens.) = fjerte rumlende; ordet kan også bruges som skæo.: *din katø·fəl!* el. *do ær æn reqtiq katø·fəl!* (Malt); *æn sæ katö·fəl* (Agger) en underlig snegl; k— kom d. 2. April 1759 først til Jylland til Harresøgård, hvor manden fik 12 kartofler af den tyske kolonist, de kaldtes derefter „Klauses æbler“ eller „Harresø æbler“, se Morgenbl. f. 23. April 1885 nr. 110; 1809 fik de k— i Sønderbygård i Borris s., 1813 i Krog, se Kr. VIII. 117. 225; Almuel. I. 38. 125 flg.; i begyndelsen havde folk kun så mange, der kunde gæmmes i et strömpeskaft, Kr. Almuel. I. 38. 127-28; senere fik man kartofler 21 gange om ugen, „det er Bindeballe ret“, Kr. Ordspr. s. 515 (Randbøl s.), jfr. Almuel. III. 61. 207, 66. 227; *di fæk patè·tər te dòwər å katò·flər te øn å jorèblər te natər får eṅc å få patè·tər trej gåṅ om dawi* (Vens.) vittighed; syv kartofler, det er Lindved ret, Kr. Ordspr. s. 515 (Horsens); de kaldes „Rugbjærg ost“, Kr. Ordspr. s. 529 (Ø. Løgum s.); „opbrækkede kartofler“ = opstuvede, Kr. Almuel. III. 68. 234; gemtes tidligere alm. i et hul under sengen; „kartoffelkælderen“ er et hul i jorden inde under sengen; efter at det er fyldt lægges endnu en del kartofler på bunden af sengestedet, i alt en tre, fire tønder. Ovenpå dem ligger først sengehalmen og så underdynen, Mejborg Slesv. Bøndergd. s. 124 anm. [3]; en særdeles yndet morskab er for hyrdedrenge at stege kartofler i bål på marken el. i emmerne, når der brændes sten (vestj.); bjærgmanden betinger sig i æventyret toppen af k—, Kr. IV. 280, Sgr. II. 68, jfr. Grimm Myth.[2] 980 flg., Liebr. Gervas. 169. 980, se rod; moderne gåde Sgr. IX. 222. 722; navnet kartoffel stammer fra ital. tartufoli, trøfler; se potete; jordæble, fajse, ranke, stamme, visse; muse-, sætte-.

kartoffelavl, no. *katö·fəlawl æn* (Agger) = rgsm.

kartoffelblomme, no. *kantø·fəlblom̱ æn -ər* (Vestslesv.) = *katø·fəlrosər* (D.), calceolaria, en alm. potteplante: pantoffelblomst; navnet fremkommet ved folkeetymologi.

kartoffelbrændevin, no. *katø·fəlbræṅvin* (D.) = rgsm.

kartoffelbøsse, no. *katø·fəlbøs̱ æn -ər* (D.) legetöj, en plaffert af en pennepose, hvori man bruger et stykke kartoffelskive til ladning; jfr. potatisbössa, Wigstr. I. 115, „pop gun“, Amer. Folkl. VI. 206; se hyldebøsse.

kartoffelduelse, no. *katø·fəlduwəls* (D.) sovs til at dyppe kogte kartofler i.

kartoffelgrød, no. *katö·fəlgrøi di* (Søvind s.) grød, kogt af kartofler.

kartoffelkule, no. *katö·fəlkuḻ æn -kulə* (Søvind s.) grav, hvori kartofler gemmes vinteren over.

kartoffelmel, no. *katø·fəlmyjəl de* (D.; alm.); *katö·fəlmejəl de* (Søvind s.); *katò·fəlmiəl de* best. *-t* (Vens.) = rgsm.

kartoffelmile, no. *kantø·fəlmiḻ æn* (vestslesv.) kaldes dyngen, når kartofler vintergemmes med en opkastet höj oven på jorden.

kartoffelmølle, no. *katö·fəlmøḻ æn* (Søvind s.) — 1) en mølle til at rive kartofler på for at lave mel. — 2) et legetöj, en kartoffel, fæstet på enden af en pind og det hele snurret rundt ved

et stykke sejlgarn i en gennemboret nøddeskal el. på lignende måde (D.).

kartoffelpandekage, no. *katø̀·fəlpaŋka æn* (Vens.) pandekage lavet af masede kartofler, lidt mel og mælk.

kartoffelplov, no. *katø̀·fəlplòw æn -plòw* (Lild s.) = rgsm.; hyppeplov.

kartoffelranke, no. *katö·fəlraŋkə* flt. (Søvind s.) = kartoffeltop.

kartoffelskind, no. *katø·fəlskiň de* (D.) = kartoffelskrælling.

kartoffelskjæppe, no. *katå·fəlskip æn -ər* (vestj.) navn til kvindernes glds. store filthatte.

kartoffelskrælling, no. *katö·fəlskrè̥ləŋ de* (Søvind s.; Agger); *katø·fəlskreləŋ de* (Lindkn.) = rgsm.

kartoffelsmör, no. *katø̀·fəlsmör* (Vens.) laves af kogte kartofler, revet ost, lidt fløde og salt, for at börnene til skole kunde få noget på deres brød; udtværede kartofler smurte på brød, Kr. Almuel. III. 62. 211; kartofler brugtes som sul, se Wigstr. Folksed. s. 18.

kartoffelstamme, no. *katø·fəlstam æn -ər* (Lindk.) = kartoffelranke.

kartoffelsæd, no. *katå·fəlse̥ æn* (Hmr.); *no ær ət k—!* siges, når samtalen i et selskab pludselig går i stå, iron. med hentydn. til at der behøves stille vejr til at så fint frø; se Grimm Myth.[2] 1078; jfr. havresæd.

kartoffeltop, no. *katö·fəltåp æn, de* (Søvind s.); *katø·fəltåp æn -tåp* (Lindk.) = rgsm.

kartoffeltysker, no. *katå·fəltyskər æn -ə* (Vejr.) navn for de indvandrede tyske kolonister på alheden; de indførte kartoffelavlen i landet, se kartoffel; de blev hvervede 1759 ved legationsråd Moritz i Frankfurt a. M. fra Darmstadt og Pfalz til at bosætte sig på Alheden under Viborg amt, hvor de ankom 1760, se Begtr. Beskr. o. Agerdyrkn. Tilst. V. 307 flg., jfr. Kr. Almuel. I. 34. 109. 126; kartoffeltyskerne har altid ærinde til marked, kan de ikke handle, så kan de slås, Kr. VI. 314. 18; som prøve på deres efterkommeres tysk anføres, at en af dem spurgte en ung fyr om en bortløben gris: „hafst du nist, min lange, unge, klejne person, ikke sét ham? han har spidse øren og lang skesegt! kens so sin sproggen alle mand: ø ø ø!“ Sgr. XI. 99. 181, Efterslæt 77. 61; se endnu Kr. Almuel. VI. 211. 482.

kartoffelvisse, no. *katø·fəlvisər* flt. (Lindk.) = kartoffelranke.

kartoffelæble, no. *katö·fəlè̥vəl et -è̥vlə* (Søvind s.) kartoflens frugt; se ganæble.

kartöj, no. *kḁ̊rtöj de* (vestj.) = karvon.

karudsblad, no. *karu·sblḁ̊ æn -ər* (Thy) en vandplante, vandaks, potamogeton natans L; jfr. hundetunge.

karudse, no. *karu·s æn* (Vens., D., vestj., Agger) en slags fisk, cyprinus carassius; i Vestj. kendes ordet vist kun i en enkelt tlm.: *han æ væk som æn karu·s i æn pœ̥rtrœ̥;* jfr. gr. korakinos.

karunkel, no. *karo·ŋkəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) usel hytte, rönne; jfr. V. S. O. karuntel, faldefærdig hytte.

karusel, no. *cørəsè·l̥ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., ordet er omdannet efter kjøre, se kyrie elejson; jfr. fr. carrousel af lat. carrus, transportvogn.

karvand, no. *karwaň de* (Søvind s.) *kòrwòj̥ è* best. *-wòňc* (Vens.) — opvaskningsvand, hvori er toet fade, tallerkener osv.

karvestok, no. *karə̥ståk æn -ståk̥* (Malt h.) = grandepind (s. d.); Mb. har karvepind (Vens.); stokken brugtes til byregnskabet, hver mand havde sin, hvori hans bøder blev „karvet“ ɔ: indskåret som mærker; slig bogføring brugtes også af købmænd og kroholdere, se S. Kjær, Stavnsb. s. 301, Fb. Bondeliv s. 172; afbildet Mejborg Gl. d. Hjem s. 77; slgn. Rochholz Glaube II. 179, Weinh. Volksk. II. 50; Andree, Parall. I. 187; jfr. Aasen karva, skære i små dele; mnt. kerven uo., kervestock, Sch. Lübb.; htsk. kerben, eng. carve uo.; knæpping, pind, sise, talliestok, vide.

karvon, no. *kḁ̊rwòn de* (Thy, Sall., Hmr., Lönb.); også findes nok formen *kḁ̊rgwòn æn -ər* (vestj., Holstebro); *kar̥won* itk. *-ər* (S. Sams); *kḁ̊rwaň* (!) (Agger) pottetöj, alleslags kar til at modtage flydende varer, ballier, potter osv.; *hḁ̊r do nåt k—?* (Lb.); *æn las k—* (Thy); *dær æ rø k— o swåt k—* (Lb.) pottetöj; se karmon, -rum.

kas, no. *kas de* (Lb., Vejr.); *kḁs de* (Agersk.) — sulevælling, salt suppe, nok oprindelig kogt under forårstidens mad-

knibe på finthakkede blade af ukrudtsplanter uden sul, senere kogt på salt kød og flæsk med gryn for kål; tlm.: *ka æn et fo kǫl, så kom kas!* (Lb.) ɔ: man tager til takke med noget ringere i mangel af bedre; *vi hår hwæṛkən kǫl hæjə kas* (vestj.) udtryk for den yderste mangel på mad; Mb. har karrs; se kål, pallegunte.

kase, no. kogødning, der opsamledes til brændsel, Kr. Almuel. III. 34. 90; i et udtr. Sgr. III. 138. 784: det lugter værre end en rådden kase (vestj.), dynge, jfr. V. S. O. kase, dynge, især af skarn; Aasen, kasa uo, lægge i dynge; se kokasse, kassen.

kaset, to. itk. *kǫsənt* (Vens.) halvfordærvet, om salt fisk; om den bittersyrlige smag, flynderne får, når de ligger for længe i salt, inden de hænges op til törring (Vens., Skagen); jfr. Aasen, kasen, surnet, lidt fordærvet; nyisl. kasaðr.

kasiak, no. *kasəja·k æn* (Agersk., Fanø) — 1) en kort mandfolketröje, i spøg eller misbilligelse. — 2) stortröje (Fanø). — Jfr. V. S. O. kasiak; htsk. casake Weig., kort rejsekjole; fr. casaque.

kasilken, no. i udtr. *tæj jæn i æ kase·lkən* (D., vestj.) ɔ: tage en i kardusen, i nakken; er det plt. käselken, Schütze, lille hus?

kasing, no. se kassen.

kasjot, no. *kasjå·t æn* (Agger, alm.) *blyw såt i kasjå·t* (Lindk.); *kåm i kasjå·tən* (Agger) blive sat i fængsel; *æ bön mo hæḻər kom að æ kasjå·t* (sts.) ɔ: i seng; jfr. fr. cachot, fængsel.

kaske, bio. se kanske.

kaskjet, no. *kaskæ·t æn -skæ·tər* (D., vestj.); flt. *kaskæ·tə* (Sundev.); *kaskæ·t æn* (Agger); *kaskẹ·t æn -ər* (Randers); *kaskẹ·ət* huk. (Mols); *kaskǭ·ət* el. *-skẹə·t æn -ər* (Sams); *kaskè·t æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *kaskè·t æn -ər* (Thy) = rgsm.; jfr. fr. casquette.

kaskjetmager, no. *kaskæ·ṭmåqər æn -ər* (D.) = kaskjetskrædder.

kaskjetpuld, no. *kaskæ·ṭpåḻ æn* (Andst) = rgsm.

kaskjetskive, no. *kaskè·tskyw æn -ər* (Thy) = kaskjetskygge.

kaskjetskrædder, no. *kaskæ·ṭskræjər æn* (Lindk.) en skrædder, som syr kasketter.

kaskjetskygge, no. *kaskæ·ṭskøq æn* (Lindk.); *kaskæ·ṭskyq æn -ər* (Agger); *kaskè·tskyq i* best. *-i* flt. *-skyq* (Vens.); *kaskẹ·tskyqi æn -ə* (Søvind s.); *kaskæ·ṭskyq* el. *-skyqə æn -ər* (Andst) = rgsm.

kaskjetvender, no. *kaskæ·tvœ̜ňər æn* (S. Omme) spøgende udtr. for jordemoder (s. d.).

kasle, uo. *kasəl* (Fjolde) kaste korn med skovl.

kasmerok, no. *go i kasmerå·kən* (Tåning) ɔ: i sengen, ordet bruges om de mest forskellige ting; hvorfra?

Kaspar, no. *Kaspər* (vestj.) mandsnavn; til en pralhans kan siges: *do ær æn kǭl som Kaspər, o Kaspər ær æn klöwən swynḻǫt* (S. Felding), se Karsten; navnet hedder mlat. Casparus.

kasse, no. *kas æn* best. *kasən* flt. *kasər* (Vens., Han h.); *kas æn -ər* (D., vestj., Bjerre h., Tyrst.Vr., Hjelmsl., Mols); *kas æn -ər* (Thy, Mors, Lild s., Agger) 1) = rgsm.; *æn hịəl kasful uwðrøjnəŋ,* en kasse fuld af udkradsning; *æn hæsliq bəskitə kas uðən nawn* (Lild s.) om et skib; *få jæṇ* (ɔ: *æn ǫrfiqən*) *åpå kasən* (Vens., alm.) en lusing; *de æ bæst vi komər i kasən* (Søvind s.) ɔ: i sengen. — 2) *kas æn* best. *-ən* (Vens.) skæo. til en stor, svær kvinde el. til en ko (Vens.). — Jfr. Aasen kassa, af ital. cassa, lat. capsa; kiste, tejne, æske; bi-, bolle-, brand-, drille-, dumpe-, fattig-, foder-, gumpe-, hummer-, hvedebrøds-, ild-, ko-, klokke-, mad-, penge-, penne-, ragelse-, skide-, sko-, skralder-, skrammel-, spare-, stær-, sy-, tobaks-, trende-, tørve-, ur-, vifte-, vogn-.

kassemester, no. *kasmæstər æn -ər* (D.); hak. best. *-mæstən* flt. *-mæstrər* (Vens.) — 1) person, der står for pengekassen. — 2) ophavsmand til noget; *hąj wa kasmæstər får å spel blækə* (Vens.).

kassen, no. *kasən* el. *kasəŋ de* (Fanø); *kasəŋ* = flt. (Agger) — kokasser, som, når de ere tørre på den ene side, vendes, „stuges“ som tørv, „hjules“ hjem på bør, lægges på loftet og bruges til brændsel (Fanø); jfr. Sgr. III. 21 (Sejerø); *æ war hæṇ o saməl kasəŋ* (Agger, Sydthy), slgn. Kr. Anholt s. 60. 129, 99; de faldne kolorte mærkes med istukne gåsefjer til hver ejer, Museum 1891 s. 161 (Skanør), jfr. „kiesen, die feuerung, die auf den Friesischen inseln aus mist bereitet wird“,

Mhoff 358. 480; die Börkumers melken kojen un bruken dreck to brand, Korrespondenzbl. VI. 2 i en stedremse; se kase, horseskarn.

1. **-kassere**, uo. jfr. kasse; ital. incassare, indkassere (s. d.).

2. **kassere**, uo. *kasi·jər -ər -ət* (vestj., uböjel. Vens.); ft. tf. *kasiərəð* (Mols) = rgsm.; *o k— nåt,* at vrage noget; jfr. fr. casser, mlat. cassare, lat. cassus, tom.

kasserolle, no. *kastrå·l̥ æn -ər* (Agger); *kastərå·l̥ æn -ər* (Mors); *kastrò·l̥ æn -ə* (Tåning); best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *kastrå·li æn -ə* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; fladbundet jærngryde med skaft el. blikpotte. — 2) papæske til at hænge på væggen i snore som en slags allehåndeskuffe (Vens.). — 3) tyk, uformelig kvinde (Agger); *de èr èn swæ kastrò·l̥!* (Vens.) kan siges om en stor dukke. — Jfr. htsk. casserolle, stegepande, fr. casserole, i Picardie og Champagne castrole, ital. cazzuola; ital. cassa betyder: digel med skaft; se kastesoje.

kassevogn, no. *kaswuu̜n i* best. *-wun̥* (Vens.; D., vestj.); *kastənvuən æn* (M. Slesv.) en fjælevogn, forsk. fra mogvogn, fjervogn.

kassing, no. se kassen.

kast, no. *kåst è* best. *kåstə* flt. *kåst* (Vens.; Rkb., Holstb., Sall.); *kast æn* = flt. (D., Bradr., Mellemslesv.); itk. (Elbo h., Røgen s., Randers) — 1) et kast i terningspil (vestj.). — 2) *è kåst* (Vens.) et lille, lavt opkastet skeldige; *„dèr gor e gaməl kåst frå de nowrəst å Burhol̆cəs skæl“*, Grb. 172. 8, jfr. J. Saml.[2] I. 64, Gr. Gl. d. M. I. 129. 137; et inddiget stykke jord, hvor kreaturer kan gå; *go̜rən fèk we uwðskyw̥tnəŋən æn kåst, dæ wa gro̜b̆ hèlə dijq̜ər åm̥* (Lild s.); en grøft i en eng (Sall.); en stor grøft, kanal (vestj.); *æ kåst* (Agger) kanalen, som leder vandet fra Flade sø i Thy til Limfjorden, jfr. også Kr. IV. 81. 120. — 3) lybske skillinger taltes för 1848 i Vestjyll. altid i kast (Ribe), *kåst* (Rkb.), 4 skilling i hvert kast, 4 kast = *1 mark lybsk* (= 1 Kr. 6²/₅ Ø), *12 kast = æn då̜lər, 10 kast = æn pröjs* (en pröjsisk Thaler), jfr. Sch. Lübb. under worp; „nicht selten ist in dieser zeit (mitte des 15. jh.) die wurfrechnung, besonders zählte man die witten nach würfen, den wurf immer zu vier stück“; sildene tælles i „kast“ (Sall., Vens.) d. e. fire sild ad gangen, en i hvert mellemrum mellem fingrene på höjre hånd; to mand tæller: A. kaster 4 sild i ballien, som man tæller op i, og siger: 1, B. kaster 4 og siger: 2; når man således kommer til 20, er én ol optalt, jfr. J. Saml. VIII. 175. — 4) så bredt et stykke af ageren, som sædemanden når ved at så (vestj.); *æn fæm̥kast aw̥ər* (D.) anses for bekvemmest, d. e. fem såkast (s. d.) bred; *dær æ tòw kast i dæň akər* (Braderup); glemmes et kast på ageren af sædemanden, varsles død, Kr. IX. 59. 659, Anholt s. 114. 288, Sagn II. 392. 228 flg., jfr. Folkl. Journ. III. 278 (Skotl.); se varp, hånd-; så bredt et stykke, som ageren igennem nås med en rive, *o ryw̥ æn kast* (Lindknud); *ryw̥ et sto̜rt kast* (vestslesv.) rive en bredde ageren igennem; *tæj æn kast mæj nijər* el. *åp!* ɔ: riv en bredde gennem engen (D.); se rivekast. — 5) et møde, sammentræf; *kom i kast mæj, gi sæj i k— mæj* (vestj.); *kom̥, gi sæ i kåst* (Agger). — 6) en løkke, slyngning på en snor, et stykke reb, et töjr, et hammelreb; også fig.: *han tåw et kast om æ ar̥m* (vestslesv.) ɔ: påtog sig en forpligtelse; jfr. halvkast, markmands-; en böjle, hvormed hamlen fæstes til harve og plov: *æn ka̜st -ər* (Agersk.), jfr. forkast. — 7) en stærk bevægelse med hovedet: *han ğo̜r et kast mæ hòw̥əðət* (Støvring). — 8) krumningen af lebladet, hvor den er störst (Vens., Røgen s., vestslesv.) omtr. midtvejs på æggen mellem odden og låret. — 9) *æ kåst* (Holmslands klit) stedet, hvor søen hvirvler ned mod selve havstokken. — Se kaste; agter-, fem-, fod-, for-, halv-, ind-, neder-, over-, rende-, sten-, sø-, så-, tve-, ud-, vind-, öje-, åre-.

kastanie, no. *krista·n̥əltræ æn* (Malt); *kresta·n̥əl æn -stan̥lə* (Elsted) — træet og frugten af æsculus hippocastanum L.; „kastandeltræ“ (St. Solt); „krestandel- el. krestândeltræ“ (Als, Ang., Tønder); „krestani“ (Vens.), se J. T. 6; for ikke at få gigt, går man med tre kastanier indsyet i sit linned, Sgr. VII. 29. 24, VIII. 121. 536, alm., jfr. Strackerj. II. 72. 349; Black, Folk Med. s. 193; Lang, Custom & Myth. s. 143; andre bruger en muskatnød el. et stykke svovl, slgn. Folkl. Journ. V. 201 ned.: a

knuckle-bone; V. 265 en harefod; jfr. Suffolk, County Folkl. s. 17, et stykke fåreben el. en ring af kirkegårdsjærn; Am. Folkl. V. 20, „a double cedar knot", se kartoffel; gr. kastanon, af en by Kastana, der var omgiven af kastanietræer; se heste-.

kaste, uo.
kòst -ər kǫst, kåst eller *kastə* (Vens.);
kå̠əst -ər kå̠əst kå̠əst (S. Sams, Mols);
kå̠st -ər kå̠st kå̠st (D., vestj., Randers; Elsted); tf. *kåst* (Agger, Ræys);
kǫst -ə kǫst kǫst (Søvind s.);
ka̠st -ər ka̠st ka̠st (Agerskov; Braderup).

— **1)** betydningen: at slynge ud af hånden er vistnok i jysk sjælden eller ubrugelig, i det sted bruges: kyle, kytte, smide, tytte; om våddet siges at det „kastes" i havet som teknisk udtr., J. Saml. IX. 21 (Vens.); præsten *kòstə jo̜r å jè̜n* (Søvind s.) ved begravelser; *ha̜j kòstər ə frå· sè, kòst è klè̜j øwə dæ å go mæ·!* (Vens.); i ævent. prøves det, hvem der kan kaste höjest, se f. eks. J.K. 235. 237; jfr. Hofberg s. 196, Grimm K. M. nr. 20; Garnett, Women of Turkey I. 344, Amer. Folkl. I. 63; bjærgmanden kaster folkene over kirketaget, Kr. IV. 277, VIII. 17, Sagn I. 269. 921-24, II. 99. 224, J.K. 271. 30, Thiele II. 225; stenkast mod kirker, se kjæmpe, sten; man må ej kaste noget til frugtsommelig kvinde, J. K. 370. 45, se også nykke no.; ofte forekommer, at noget skal kastes på en vis bestemt måde, for at man kan få et varsel, en afgörelse, over venstre skulder, Kr. IX. 68. 741; op mod loftet, så det bliver hængende, J. K. s. 80 øv.; med ryggen mod nord kaste bagud over skulder, J. K. 405 øv.; sidde på stol med ryg til dör, kaste sko (s. d.) over venstre skulder gennem dör, J. K. 395. 77; el. kaste sko af foden over hovedet og ramme dören, Kr. VI. 227. 308; kaste bagfra frem op over hoved mod loft, Sgr. VII. 96. 84; jfr. Thiele Overtro nr. 467; synes levninger af gl. retsskikke, jfr. Grimm R. A. s. 65 flg., Myth.[2] 1072, Liebr. Volksk. s. 324. 91, Mélus. III. 94. 1 (Alaska). — **2)** skille kornet fra avnerne; *vi ska hå æ kuwən kå̠st* (vestj.); *kå̠st kuənt* (Randers, Sønderj.); jfr. Sundbl.[2] s. 10 anm.; *kǫst kunət* (Vens.) = kurvekaste (s. d.). — **3)** frembringe et hul i jorden, grave; *kå̠st æn graw, æn grǫv* (vestj.); *et hål* (Elbo h.); *kåst i snę* (D.), *i snej* (Vens.); *kåst i snø* (Agger); *kåst snè̜j* (Randers); *kåst æ juwər åp å æ graw* (D.). — **4)** blade i bog; *ha̜j kǫstər å sicər ætə sta̜sərn, ha̜j løsər eñc* (Vens.) han blader og ser efter billederne, han læser ikke; *do mañc kǫst i bo̜qən!* (sts.); *hañ lo̜s slæt il, hañ sejə blòt å kǫstər i bo̜qən* (Søvind s.). — **5)** *kast låð* (Randers) kaste lod, jfr. strå, stak. — **6)** kaste et dyr omkuld ved at trække benene fra det, *kǫst èn hæst* (Søvind s.). — **7)** slippe, kaste fra sig, miste; a b o r t e r e, om koen: *o kå̠st* el. *kåst ka̜l* (D.); *kåst ka̜lən* (Randers); *kowən hå kå̠st* (Elsted), *kòst ka̜l* (Søvind s.); *kowən hò kåst ka̜li* (Vens.); alm. råd mod kalvekastning er at ophænge ådselet af en ræv i stalden, eller sætte en gedebuk derind, J. K. 208. 170-71, el. skudte krager, en skovskade, flintesten med hul i (se hulborèt), el. en kalv nedgravet, hvor den er falden, Kr. Almuel. I. 82. 300 flg.; s l i p p e k y l l i n g e r n e fra sig, om hönen: *æ hö̠n hå̠r kå̠st æ kyləŋər* (D.); *hö̠nən kå̠stə kywləŋərən* (Elsted); *di muwər hår nåk kå̠st dæj som æn hön kå̠stər æ kywləŋər* (vestj.); m i s t e s m a g e n, om øl, d.v.s. blive surt under gæringen: *æ øl æ blöwən kastən* (D.), *æ kastəns* (Lindk.), *æ kòst* (Røgen s.), *hå kå̠st sæ* (Bj. h.), *ka kå̠st sæ epo æ tap* (Thy); jfr. Ross' Ordb. kasna. — **8)** *o kå̠st æn ǧå̠r* (D.) frembringe på en gjord den bugede form, at dens ene kant er videre end den anden; *æ hjul kå̠stər få möj* (D.) hjulfælgernes stilling er for udstående i forhold til navet; jfr. gjælle; også: *dær æ få möj kåst i əm* (D.). — **9)** *æ hæst kå̠stər* (D.) har den fejl, at den slår ud med forbenene under løbet, jfr. vinke. — **10)** *kåst sæ* (Rand.) trække sig skævt, alm. om træværk, jfr. smide sig; kaste ben for, se ben s. 62. 31; kaste sten, en leg, se sten; — **k— efter:** *kòst èn grøwt ætə* (Søvind s.) tilkaste en grøft; — **k— hen:** *kåst hen* (D.); *kòst hæn* (Søvind s.), kaste bort imod sin villie, tabe; *æ hå kåst mi knyw hæn* (Agger), ligeså Vens.; *k— hæn* (Støvring h.): begrave, *å kåst jæn hæn;* „hvem kåst 'em hen?" Blich. Bindst., bekostede begravelsen, se dyne; — **k— i:** *katən kåst klø̜rən i* (Elsted)

satte kløerne i; — **k— ind:** *kåst æn mark, væj, fæn in* (D.) omgive med en grøft; — **k— igjen:** *di kåstə hwòl ijæ'n* (Vens.) kaste til, fylde; **k— ned:** *kåst æ katø'flər nijər* (D.) grave kartofler i kule; „a ba ham, te de hæ sølle spøgels måt blyw kåst nier i e kjerregor“, Blich. Bindst. ɔ: blive begravet på kirkegården; hun blev sådan kastet ned og kom ikke i kirkegården, Kr. VI. 116, om en selvmorder, jfr. dog kyle ned; — **k— om:** *kåst om i æ boq* (vestj.), blade om; — **k— op:** *kåst i hus åp* (Vens.; Sall.) begynde på strikningen af en strömpe, slå en strömpe op, jfr. lægge op; *k— åp om, hwæm dæ ska vær saməl* (vestj.) i kortspil: give et kort rundt til hver for at bestemme, hvem der skal være makkere; el. vel opr.: kaste plat og krone (s. d.) om (vestj.); i betydn. vomere (Randers), se brække 2, spy; *vèl do il kòst dæn salm åp, vi ska søŋ* (Søvind) ɔ: finde salmen i bogen; — **k— over:** *kåst öwər* (D.) sy frem og tilbage over en revne eller over en kant af töjet, for at det ej skal trævle op; — **k— sammen:** *kåst i aqər saməl* (Vens.) plöje ageren sammen mod midten; jfr. smide; *k— æ töj saməl* (D.) kaste over to stykker töj for at forene dem; *hon hò kåst ə saməl* (Vens.) syet det sammen; — **k— til:** *kåst æn hwål te* (D.) fylde et hul; *ka do kåst ærmən te còwl?* (Vens.) sy til; — **k— ud:** *kåst i aqər uk* (Vens.) plöje fra midten udad, så der midt på ageren bliver en fure; *å kåst æn ræw u* (Elsted) grave ræv ud af hule; — **k— væk:** *han hår kåst boðə påŋ å pæŋ væk* (D.) kaste bort, sætte overstyr. — Jfr. Aasen, isl. kasta; kuld-, kule-, kurve-, pil-, side-, sø-.

kastbinde, uo. *kåstben* (Holmsl. kl.) — **1)** filere, som det alm. bruges ved fiskernet, jfr. sybinde. — **2)** *kòstbiŋ* (Søvind s.); når der bindes over finger (se I. 289. 53), ligger garnet over venstre hånds pegefinger; når der „kastebindes“, føres det hver gang med höjre hånds tommel- og pegefinger om strikkepinden, se jejte.

kastekjæp, no. *kåstkæp æn* (vestj.) kjæp, som kastes; „tink ett, a sku væ kåstkjep, få de a æ kuns bettæ“, And. Frieri; i udtr. *ğør k— að*, vrage, ringeagte; *å vöw i kåstkap* (D.) en særegen slags vævning, hvor trådene krydses med to tråde af forskellig kulør i islætten og to i rendegardet; se kjæp.

kastel, no. *kastæ'l æn* (vestj.) spøgende om et stort hus; *de æ da æn sær slem stuwər kastæ'l* (vestj.); *„åpå dèn an sij å skòwi blòw dè bøqə e fjælkastæ'l te li søstər“*, Grb. 107.117; i æventyret: pigerne i kastellet, Kr. VII. 100; jfr. lat. castellum, lille fæstning; bag-, luft-.

kastelo, no. *kòstlow i* (Vens.) loen, hvori kornet kastes.

kasten, **kastens**, to. se kaste 7.

kasten, no. *kastən æn -ər* (Agersk., Mellemslesv.); flt. *kastəns* (Fjolde) — skrin, kiste, kasse; overdelen, kassen på en fjælevogn, trillebør; jfr. htsk. kasten; se kassevogn.

-kaster, no. se kilde-, kule-, lim-, sne-.

kasteskovl, no. *kåstskåwl æn -skåwl* (D.); *kòstskòwl æn* best. *-skòwl* flt. *-skòwl* (Vens.); *kòstskòwl æn* (Søvind s.); *kastskåwl æn* (Angel) — **1)** en skovl til at kaste kornet med. — **2)** spøgende udtr. for en kvindehat af pap, gammeldags, næsten af form som en kasteskovl.

kastesoje, no. *kassəsòjə* el. *kasəsòj* (Vens.) = kasserolle 2, ɔ: cache-desordre.

kastestol, no. *kòststuəl i* (Vens.) en lille lav stol, hvorpå den mand sidder, som „kaster“ kornet.

-kastet, tf. se ud-.

kastevind, no. *kòstweñ æn* (Lild s.) = rgsm.; kommer kastevinden för bygen, hører vinden straks op igen; men kommer den samtidig med bygen, bliver den ved at blæse (vestslesv.).

kastning, no. *kastnəŋ æn* (D., vestslesv., Bradr.); *kòstnəŋ i* (Vens.); *kåstni i* (S. Sams); *æn kastnəŋ kuwən* (D.) så meget korn, som der i ugens løb tærskes og da om lördagen kastes og rengöres; kastningen kan være stor eller lille; se sid-, sø-.

kastruer, **kastruf**, no. se kattestrud.

kat, uo. nt. se kunne.

1. kat, no. *kat æn kat* (D., vestj., Thy, Agger); flt. *katər* (Randers); *katə* (Røgen s.); *kat* hak. best. *-əñ* flt. *-ər* (Mols); *kat i* best. *-i* flt. *kat* best. *katən* (Vens.); *kat æn kat* (Elsted); *kat æn kaət* (Sun-

deved, Åbenrå, Fjolde) — 1) = rgsm.; *i løbi kat* (Vens.) en omstrejfende kat; *òl kat, bådə huwskat å læəkat å abkat å mòrkat wa mè te bròləp*, Grb. 73. 29; katten *knorər* (Støvring); *sjøŋər* (Thy); *spiňər* (D.), når den befinder sig vel, *mjawər* (alm.) om dens skrig; den *spøtər* el. *sprutər*, når den vil „klese“; *kati rywər* (Vens.); når man jager efter katten, siges: *kist kat!* (D.), *kat nir, kat uk! wet do, kat!* (Vens); jfr. 2. drøv, gjæl, mjavs; k— nævnes „hun“ uansét det naturlige kön (alm., undt. Vens.); ordet forekommer i mange talemåder og ordsprog: *når æ maň ek æ hjæm, sejər æ kat for æ bowræň* (Agger); *no hær vi æ kat i æ sæk* (Ang.), nu har vi ende på sagen; *o kyjəv æ kat i æ sæk* (D., alm.), jfr. det følg.; *we do et hå æn kat swat* (D., Nordslesv.) ordret synes betydn. at være: vil du ikke have en kat sværtet! anvendes som afvisende svar = vil du ikke have en hægte, en kattehale osv.; *å, vel du il køs katən i heň awtə yw!* (Søvind s.) det samme; *o væň æn kat* (D.) slå kolbøtte over en stang; jfr. Arnas. I. 368 flá kött, se Davidsson Skemtanir s. 141; skin the cat, Amer. Folkl. VI. 143; *få æ sort kat a æ åwn* (Rejsby), når der skal bages ɔ: få ovnen rød; *æn kat om æ hals* (D.) en lodden boa; *di kam, kat ætər aňən* (vestslesv.) ɔ: den ene efter den anden; *tæj imuwəð jæn mæ æ kat o æ skøð* (Malt); *di håð æ kat o æ knæ får ham, law han kåm* (vestj.) udtr. for stor og venlig gæstfrihed, mulig skal derved betegnes frihed for arbejde, altså: vi sætter alting tilside; også siges: *mæ æ kat o æ speð; no ska vi hå æ kat å æ sper å bron* (kaffekedelen) *öwər æ el* (Branderup); *o mårən så komər vi, så må I veð, I hår æ kat o æ speð!* (Lindk.); „no kommer a tosda, så ska do ha katten på knæerne og röwen i vejret o døp i“ (vestj.); *de må æ kat veð!* affærdigende svar (vestj.); *hwæm hò jo de hèr? — de æ nåk kati!* (Vens.); *slo æ kat å æ tøň* (vestj.); *slò kat òw tøň* (Søvind), jfr. Sgr. IX. 194, ved fastelavn; ride katten af tønden, Sgr. X. 124. 391, Kr. Anholt 104. 248, Museum 1892 s. 155, Kr. Almuel. IV. 53. 122 flg.; som formildelse af skikken blev en græstørv lagt i tønden i stedet, sts. nr. 129, Skytts h. s. 103, Mélus. IV. 327 flg., Pomm. Volks. I. 76, jfr. kattekonge, kok; andre steder: ... *å æ påt* (Naur s.), en fastelavnsleg, der indtil de sidste år har været brugt flere steder i Østjylland (Gjern h.); *han ær et får æ kat*, el. *han æ hværkən får æ kat ælər æ lilə huň aňtən* (D.) han er ikke bange ad sig og lader sig ikke narre, se forkatten; *klæm o æ kat law æ hål stor!* (D.) ɔ: man skal smede, mens jærnet er varmt; *han swæðər som æn kat* (vestj.) ɔ: slet ikke; *a è slæcə te kati* (Vens.) ɔ: kan ej spise varm mad; *så bleq som æn gestnət kat* (vestslesv.); *si uð som æn blesə kat* (Lindkn.) om et blegt barn; så glat som ..., se glat 2, giftermålstanker; *så læt som i kat; haj spraŋ åstè som i kat* (Vens.); *så kyw å ət som kat a senəp* (D.); *han ær ætər ət, som æ kat ætər æ møs* (Angel); *så sleq som i kat* (Vens.); *så uløklə som koŋ Salomons kat* (Vejle), den løb efter musene, Markolfus slap løs, i stedet for at holde lysene, se Bobertag, Narrenbuch s. 335. 1026; *haj æ så hòr, de i kat kaňc gnaw i ham* (Vens.); *vil o æ heməl lisom æ smæjs kat* (Vejle); *se så höt som æn kat i tårən* (S. Jyll.); *si uð lisom æn lam kat i tårən* (D.), el. *som æn gal kat i blest* (Malt) ɔ: se forstyrret ud; også: *no skal I si spel o löjər o æn lam kat* (Malt); *no ska wi si lijəq te lam kat!* (Thy), om noget, der skal komme overraskende; *si uð, som æ kat håð tawən hans pøls* (Andst) overrasket; *æ kat taw æ pøls, æ huň æ fjæt å a fek slæt et* (Fredericia); *han æ kloq æpo katəns dø, nær æ tærmər heŋər om si hals* (Mors) om den, som er klog bagefter og kommer for sent med sin klogskab; *han kan it jaw æ kat a hans æjən grø* (Angel); *æn kat må sijə o æn koŋ, må a så et sijə o dæ, din juwəroŋ?* el. *din lusə oŋ?* (Andst), jordunge er et skældsord; *hur æ kat o æ kun gor möj að æ byj, dær ær eŋən å æ dijəl guwə* (D.); *æ kat, æ kun å æ klæm, ska ålti ve æ huəs blyw jæm* (Ang.), jfr. kakelovn, lære; *nær di jawər æ kat uð, ska di fræmə te ən* (vestj.); *de è bæst å go en di bejəjər å jæn kati uk* (Vens.): så er det tegn til, at husmoderen vil, at de fremmede skal gå; det sidste, der göres, inden man går i seng, er at jage katten ud; *vær stel mæ di fjas i æ spiskamər,*

æ kat ska ha si mjælk! (vestj.), når der göres for megen larm; *hær hjælpər eŋən striṭən, æ kat ska ha si mjælk* (vestj.); *uñt i æ maw̯, de æ katəns plaw̯* (Malt); *dær æ stuw̯ər så̱rə, æ kat æ dø i Bå̱rə* (vestj.) kan spøgende siges, når börn er bedrövede; *mæ löw̯n å mæ sañ fæk æ kat fjåw̯tən ki̱ləŋər* (vestslesv.); *væn æ kat æ fi̱nəst så vel æn kleṣ* (N. Slesv.); *håð han flijər å æ kaṭ, så håð han miñər å æ muṣ* (vestj.), jfr. Kr. IV. 218. 306; *i ga̱məl kat labər åsə mjèlk* (Vens.); *nèr æ kaṭ ryw̯əs, så ǧö di ki̱ləŋər* (vestj.); *nær ka̱tən ryw̯əs blyw̯ə cè̱ləŋərn joṛ* (Vens.), jfr. Blicher III. 104; *æ kat knoṟər iṉt, för æn fær muəs, å æ piq iṉt för hun fær huəs* (Vlb.), jfr. Sgr. XI. 123. 276 (Bj. h.); *æn ka tri̱n æn kat sålæŋ o æ hå̱l te æn væñər æ kløər uð* (vestj.); *„mè ka tre̱ kati så lèŋ åpå hål, te haj wè̱jə kløən te“*, Grb. 246. 355; han knejser som en kat med et ålehoved (Vens.); katten leger sålænge med musen, til den slipper i den (Rkb.); *kati wè nåk, hwes skej haj ska ryw̯ i; haj gor u̱ən om, li̱som kati om di wa̱rəm grò̤* (Vens.); *å̱l kat æ gro̤ i møṛk* (D.); *dæñ kat æ snår slawən ihjæ·l, dær ræñər mæ æ ta̱rmər om æ hals* (Fredericia); *dær ær ðlə så møj å ta å kati å leq åpå pus* (Vens.), Sgr. X. 107. 284, der er ikke synderligt at tage fra katten og lægge på pus (katten); *„æn ska hjælp sæ som æn ka!“ så̱ æ kæḷəŋ, hun ta̱r æ buw̯ər mæ hiñ kat* (vestj.), jfr. Sundbl.[2] s. 164: hun fejede ovnen med katten, Pomm. Volksk. I. 103; *ma̱nə kaət gir tyñt slap* (Sundev.); *æṇ ka eṭ ta añt aj æ kat eñ æ bæḷə* (Thy); *di ka eḳ folå·ŋ mijər å æ kat in æ bæḷə* (Agger), jfr. Arnas II. 3; *hañ gyr eḳ æn kat fotræ·ð* (Agger) om den godmodige; *de sir eñc i̱l uk åpå i syq kat, de hans yw̯n ræjər* (Vens.); „no gjö wo kat rå bassel“ (Randers egn) kan siges, når der er to el. tre lys på bordet; *han ær eṭ så guw̯ə, te æ kat tå̱r ham* (vestj.) om en slet person; når börn spörger: *hwa skal a gyjər?* kan svares: *tæj i̤ æ katəs hå̱l o kyjər, så hå̱r do nöj o gyjər* (vestj.); bruges i eder og beslægtede udtryk: *katən klø dæ!* (østj.); *katən ta ṃə, ryw̯ mæ!* (vestj.); se pinekat; *de ska dær, katən får hæn, eŋən fo wòs te!* (Lild s.); „gi katten han håd di hæ ligfar!“ And. Begr., ɔ: pokker i vold med disse ligbegængelser! fy for al katten! (vestj.); *òw̯ få kati!* smertensudråb; *fy få kati! no ska kati kom ætə dæ!* (Vens.) du skal ske en ulykke; *law han fæk o sijə, hwæṃ dær kåṃ, så tåw æ kat ve· ham* (vestj.) ɔ: så fór han afsted; *å̱, de æ katən te så̱rə å nåw̯rən te Nå̱rə!* Sgr. XII. 77. 156 (Mors) kan svares, når der spörges: hvor er dog det henne? og betyder: det er borte! *kaṭ o kwiñfålk æ sæjlyw̯ə* (D.), katten er sejglivet, den har ni liv, Thiele Overtro nr. 252; jfr. Folkl. Rec. III. 76 (Engl.), Pomm. Volksk. I. 104; katten kaldes Mette, mis, Mogens, mus, pus (s.d.), ys; i börneremser: „løv om nat“, „smut i låe“, Sgr. V. 150. 154; „kismuskej“, Kr. VII. 378, jfr. Sgr. IX. 84; „pusselidt-godt“, Sgr. VII. 183; „makabejer“, Gr. Gl. d. M. III. 47; i fort. om de löjerlige navne: „Stafær“, Sgr. XII. 4 el. „Remmelin“, Sgr. XII. 7; „Rompe-drej“, J. K. Æv. I. 156; „Rubis“, Sgr. VII. 108; hund og kat kaldes „kongepar“, Sgr. V. 200; jfr. Svensén, Emå s. 29 „Lemjuk“; hankatten siger: *„mårbro La̱ws!“* el. *„mårbro Law̯st, æ hår så uñt i mi maw̯!“* (Agger); hunkatten: „jeg er våg!“ så svarer hankatten: „jeg er meget vågere!“ Kr. VI. 302. 381; jfr. Ndl. Volksk. I. 180. 2; om sommeren siger katten: *ka̱nmjælk æ va̱r eñ wañ!* om vinteren derimod: *de æ så kålt i æ lå̱ð, hwæṃ dær eñda ka̱nmjælk håð* (vestj.), jfr. Sgr. XI. 143. 436, XII. 141. 353. 54; når pigen slagter og spörger katten: hvor skal jeg begynde? svarer den *maw̯!* for den vil have tarmene, Sgr. VII. 231. 857, se også Pomm. Volksk. I. 59. 70; — katten bliver mager, når svalerne kommer, den kan ikke tåle at æde dem, Sgr. IV. 153. 427, VII. 66. 370; for at holde en ny kat ved huset, skal man bære den ind i køkkenet, lade den kradse tre gange i soden på skorstenens bagerste væg; prøver den så at løbe bort, kan den ikke komme længere end til markskellet (Herning); el. bære den baglængs ind ad gården og gennem dören, Kr. IX. 18. 160, J. K. 203. 147; andre forestillinger Z. f. M. III. 169. *312. 36, jfr. 75, Strackerjan I. 105. 145; *nær dæñ oŋ ku̱ən fløt i· heñər nyj hjèṃ, skul hon hå stò̱lən æn kat æn ste å ta mæ· sæ dær hæn å kåst eñ i heñər nyj hjèṃ, fa̱r hon ǧik eñ siəl;*

å nẹær de skul̆ wær rèjtiq gòt, skul̆ hon go hịələ huẉsən iğem̲əl å hịələ tịjən kåst katən eṇ̌ i hwọær roṃ, fa̲r hon kum dær sịəl. Æn hö̲n hèl̆ər æn ajən löw̲əň teŋ̣ wur òså gụə nåk, mæn æn stòl̲ən kat wa de bæjst; æn ku̲ən hað stòl̲ən æn kat mæ˙ sæ fræ æn hær̲əgọr te heňər nyj̣ hjèṃ, så trak hon åså hi̲elə løkən mæ˙ sæ fræ hær̲əmaṇ̌ən (Lild s.); når man drager ind i et nyt hjem, skal man tage en kat med og slippe ind ad dören først, J. K. 202. 146, Kr. IX. 60. 674, jfr. Sundbl.[2] 146, Wigstr. I. 125. 228, Wärend II. XVIII, Grimm Myth.[2] 973 anm., Myth.[1] Abergl. nr. 499, Wuttke nr. 440, W. Gregor s. 124, Liebr. Volksk. 293. 358; *de ska wær gòt i æn nyj̣ huẉs å bəgraw̲ æn lòwəň swòt kat åjər da̲rtrə* (i laden); *dæň skul̆ leq̣ əpo sin røq̣ mæ hu̲ə eṇ̌ i huẉs, fòr så kuň ən kraṭ ðl̲̆ hèq̣s, dæ wil̆ prøw̲ å go dær eṇ̌* (Lild s.); ligeså i kalvestien, når kalvene dør, J. K. 204. 152, Kr. Sagn I. 164; P. Bjerge, Aarbog II. 53, jfr. Folkl. Journ. II. 260, Mélus. II. 237; fra et gammelt hjem til et nyt bör en kat ikke flyttes med, det bringer ulykke, Kr. VI. 265. 120; at føre en kat med ind i et nyt hjem giver husfred, Thiele Overtro nr. 135; skal sidde på brudens knæ når de unge flytter ind, Wigstr. Folksed. s. 49; *nẹær æn beṭə* (et barn) *hår støt sæ, tạər di fø̲r fòlk å kåstər əð əpo katən, så ka dæň betə nåk fòne˙m̲, te de ğør èj̆t uňt læŋ̣ər* (Lild s.; Vens.); jfr. Kr. Anholt s. 59; har man en blegn på tungen, skal man sige tre gange: *dær ær æn blæ̲n əpo ṃin tåŋ̣!“ å di toẉ fø̲st gåŋ̣ ska dær æn ajən jèṇ sèj: „spøt ən uẉð!“ mæn dæň tri̲ði gåŋ̣ sẹr di: „spøt ən uẉð i wò katəs røẉ!“* (Lild s.); katten trækker et nidderbo ud af folk, Kr. Almuel. V. 73. 198; vil et får ikke modtage sit lam, er der det råd at kaste en kat på det; så kan siges om stiffader el. stifmoder, der menes at være hårde ved stifbörnene: „en skulde kaste en kat på dem!“ Kr. IV. 359. 127, J. K. 183. 32; förend et nyfødt barn bliver lagt i vuggen, skal man „svinge en kat“ i den; man tager katten ved benene, svinger den frem og tilbage og kaster den rask ned på barnets plads, så får onde öjne ingen magt over det, Kr. VI. 255. 31; inden man sætter bier i en ny kube, skal der sættes en kat ind i den, så går der ikke mus i den om vinteren, Kr. VI. 267. 132, J. K. 179. 12; jfr. Wigstr. II. 284; hjærtet af en kulsort kat bruges til trolddom, J. Saml. IV. 163. 152; andre sympathiråd se Black, Folk Med. s. 151; den, der er god ved katten, får godt vejr til sit bryllup, Kr. IV. 359. 130, VI. 278. 256, IX. 46. 507, Sgr. IV. 60. 102, VIII. 220. 887, jfr. Strackerj. I. 23. 4, Urdsbr. VI. 62, Urquell I. 13. 28; *dæṇ̌, dær eṭ æ guẉə ve æ kat, blywər eṭ guẉə ve si maň* (vestj.), se Thiele Overtro nr. 332, jfr. Wuttke nr. 547, Arnas. II. 555; at møde (s. d.) en kat, når man går ud, varsler uheld, Sgr. VIII. 222. 913, Thiele Overtro nr. 586, jfr. Wuttke nr. 271, Strackerj. I. 24. 6, Folkl. Journ. IV. 13, Mél. I. 453; ser (s. d.) katten én, förend man ser den, når man er fastende, bliver man syg, Kr. VIII. 275. 466; et lille [udøbt] barn må ikke først røre ved en kat, så bliver dets hud ikke lægsom, se hund, Kr. IV. 350. 40, Thiele Overtro nr. 389, jfr. Wigstr. II. 158, Jonsson, Möre 7; hekse iføre sig katteham, jfr. hare se Kr. III. 256, IV. 200. 280, 317, VI. 172, Sgr. IX. 67. 243, 239. 832, J. K. 204. 150, jfr. Wigstr. I. 152. 182, II. 125. 212, Asbj. III. 8. 307, Nicolaiss. Nordl. III. 41, Mhoff. 207. 281, 227. 311 flg., 566. 576, Grimm Myth.[2] 997. 1013. 1051, K. M. nr. 69, Wuttke nr. 217; Strackerj. I. 279. o, 327. 220, 340. a, 349. b, 354. 233, 356. b, II. 260. d, Wolf N. S. 340. 246, 474. 390 flg., Kuhn N. S. 288. 321, 301. 342, Liebr. Gerv. 45. XCIII, 137. 1, Folklore Record I. 121 (Japan), Magyar T. LXII; en dværg gör det samme, Grb. 130. 6 flg.; maren i grå kats ham, Sgr. I. 78; jfr. djævelen i katteham, Haukenæs IV. 490. 517, Z. f. M. IV. 412, Grimm Myth. 1018–19, Mélus. I. 98, IV. 393; havfrue i katteham, Kr. Sagn II. 147. 15, 153. 27; nissen, Kr. Sagn II. 46. 28; spøgelser som katte, mest sorte, Kr. III. 181. 194. 274, VI. 50. 68, VIII. 58. 108, 65. 126; 232. 401, 274. 463, Sgr. II. 14. 14, 201. 787, jfr. Grimm K. M. nr. 4, Arnas. I. 404, Wigstr. I. 151, II. 151, Z. f. M. II. 243, IV. 271, Strackerjan I. 232 k.; katte varsler død, Kr. VIII. 346. 608; menneskesjæl i katteham, J. K. 391. 1256, jfr. Grimm Myth.[2] 1036, Sagen nr. 250; fordömte sjæle, Strackerj. I. 176, Wolf, N. S. 539; katte går hekses ærinder,

Kr. IV. 227. 321, VI. 163, jfr. Wigstr. II. 145, Nicolaiss. Nordl. II. 14, III. 41, Peters, Isl. Færd IV. 58, Vatnsdöla Saga kap. 28, Rafn Oldn. Sagaer III. 189 flg., Orm Storolfssöns S. kap. 6, Færøiske Kvæder II. 84; heksene rider på den til Troms el. Bloksbjerg St. Hansdags aften, J. K. 204. 151, Kr. IV. 185. 259, 322, jfr. Mhoff 215. 291 anm., Strackerj. I. 313 a, Grimm K. M. nr. 116, Wuttke nr. 215, Hardwick Traditions s. 108; derfor kan man se kattene ligge og strække sig to, tre dage derefter, og af og til fandt man en kat død St. Hansdags morgen med en rød uldtråd i munden, Grb. 154. 28; derfor blev kattene lukket inde St. Hansdags aften, og der blev sat gråbone over hver dör og hver glug i husene (l. c.); ligeså lukkes kattene inde Valborgaften, og der sættes rönnepinde overkors i dörene, Kr. IV. 397. 551; katten hører til de mistænkelige dyr, der er i trolds følge, se Wärend I. 338, II. XXXVI, jfr. Skytts h. s. 89; om katte og hekse, se Mélus. IV. 475 flg.; gammel kat bliver til trold, Jonsson, Möre s. 13, Veckenst. Volksk. III. 342; nissens kat ligger under bondens kakelovn, Kr. Sagn II. 43. 12; ved at tage en sort kat med sig i en pose op til kirken julemorgen, kan man forskaffe sig en vekseldaler (s. d.), når man sælger katten i posen til djævelen, men posen må være bunden med såmange knuder, at man kan slippe udenfor kirkegården, inden den sidste bliver løst; deraf forklares udtr. at købe katten i sækken, Kr. VIII. 290. 498, jfr. Z. f. M. II. 238, Wuttke nr. 385, Strackerjan I. 99. 138, Urdsbr. VI. 157. 37, Urquell III. 230, IV. 107, Kuhn N. S. s. 20. 24, 470. 24, Wolf N. S. 567. 471, Henderson Folkl. s. 208; forekommer i ævent. blandt de hjælpende dyr, Kr. V. 278, Æv. 180, Gr. Æv. II. 84, Gr. Gl. d. M. II. 184, jfr. J. M. 71, Mélus. IV. 6 (Irland), Clouston Fictions I. 199, Folkl. Journ. II. 240 (Grækenl.); karlen tager tjeneste hos katten, Kr. Æv. 208, Sgr. VI. 103, VIII. 28. 196, J. M. 56, Arne 68, jfr. Grimm K. M. nr. 106; katten går på rejse med andre dyr, Kr. VII. 311. 319. 321, Gr. Gl. d. M. I. 225, Sgr. XII. 9. 219, Efterslæt s. 41, J. M. 68, jfr. Svensén, Emå s. 11, Sundbl.[2] 207, Grimm K. M. nr. 41; fortællingen om Whittingtons kat er knyttet til Kathoveddören i Ribe domkirke og herregården Katholm i Jylland, se Thiele I. 243. 308; jfr. Arnason II. 499, Asbj. I. 315, Grimm K. M. nr. 70, Revue d. Tr. P. II. 36, Brueyre, Contes de Grande Bretagne s. 303, Folkl. Record I. 80, IV. 69, Ndl. Volksk. II. 126. 236, slgn. Gonzenb. nr. 76 anm., Clouston, Fictions II. 65, Hartl. Fairy T. s. 66, Busch, Volkshumor s. 43 ned., se jærn s. 160. 50; lögneremse, Sgr. I. 217. 1205; börnefabel om kat og mus, Gr. Gl. d. M. II. 155. 305, Sgr. I. 31. 112, W. Gregor s. 125; mennesker omskabte til katte, Kr. VII. 34, Sgr. IX. 183, XII. 213, Gr. Æv. II. 49, jfr. Maurer, Isl. S. s. 316. 18, Curtin, Myths s. 305; pigen tager katten med sig ind i höjen, Kr. V. 68; katten er færgemand, Sgr. VI. 213; fire sorte katte bærer en sort ligkiste, Gr. Æv. III. 13; en lille hvid og en stor sort kat (havfrue) slås på havet, J. K. 331; ævent. om den forslugne kat, Sgr. VII. 183. 193. 791, XI. 187, Gr. Gl. d. M. III. 77. 42, II. 216, Arne, Slagelse s. 83, Registr. nr. 84 a, jfr. Asbj. II. 225, Grimm K. M. nr. 5. 26, Sundbl.[2] 196, Stokes, Indian Fairy Tales nr. 6: the voracious frog, se Folkl. Rec. III. 146, Tylor Anfänge I. 335, Urgeschichte s. 434. 36, Lang, Custom & Myth s. 54, Kalevala 48. 280; selv slugt kradser den ulvens mave istykker, Sgr. VII. 195. 792, J. M. 22, Sgr. II. 168. 746, Efterslæt 182. 28; dyrefabel om ræven med de hundrede råd og katten, Gr. Gl. d. M. III. 220. 4, jfr. Grimm K. M. nr. 75, Revue d. Tr. P. I. 201; ræven testamenterer katten sine klør, Kr. II. 324. 8, katten er tjenestepige hos rævinden, Gr. Gl. d. M. III. 223; björnen, som kyser trolden, kaldes kat, Efterslæt s. 158. 114, jfr. Hofberg s. 110, se hund s. 678. 18; kat beskyldes for at have ædt tintallerkener, Kr. Molbohist. 4. 8; manden får befaling at sige til sin kat: „kurremurre er død!“ Kr. Sagn I. 91. 354. 357 flg.; jfr. en talende kat, Urquell IV. 81 (Ægypt.); kat bliver stegt istedetfor hare, J. K. 304 øv., Kr. Almuel. VI. 41; „af mange tak (s. d.) døde smedens kat“, Efterslæt s. 218, Kr. Alm. V. 8; katten er et varselsdyr; æder den græs, kommer der regn; når den kradser i træ, bliver det blæst (D.; alm.), jfr. Sundbl.[2] 148; *nė kati slekə sæ, fo wi fræmə frå dæj wæj, haj wæjər sæ te*

(Vens.); vasker den sig, kommer der regn, men fører den poten op over ørerne, pynter den sig til fremmede, jfr. Skytts h. s. 155, Liebr. Volksk. 328. 127 (Norge), Urquell IV. 88. 5 (Votjaker); slikker den sig i rumpen, bliver det solskin, jfr. Kr. IV. 359. 133 flg., VI. 283. 302, IX. 18. 161; Sgr. IV. 60. 99 flg., VII. 66. 369, 94. 635 flg., IX. 11. 8, Thiele Overtro nr. 99 flg., Kok Ordspr. 146. 1644, J. K. 202. 142 flg., jfr. Z. f. M. II. 102, III. 174. *312, IV. 29. 7, Wuttke nr. 271, se også Arnas. II. 558, Wigstr. I. 127, II. 160. 279, Urquell IV. 74, Hartl. & Wilk. Lancashire Folkl. s. 141. 157. 2, Folkl. Journ. V. 191, Amer. Folkl. IV. 166; triller den sig i sne, varsles ondt vejr, Kr. IX. 26. 264; trebenet kat varsler død, Kr. Sagn II. 359. 74; ligeså hvid kat, Kr. Sagn II. 389. 212-13; kat ombord på skib volder modvind; ingen fisker vil drukne kattekillinger, J. K. 203. 148-49; kat skal jages ud, når det tordner, lynet søger den, J. K. 202. 141; halsbenet af en sort kat, nedgravet ved nattetide på en korsvej gör usynlig, Sgr. III. 72. 249; de madvarer, som katten først greb til nyårsaften, vilde der blive mest af i året, Kr. Almuel. IV. 136. 16; juleaften henlægges for hvert mske i huset en klat grød til katten; den, hvis klat katten først æder, skal dø i året, Sgr. VII. 66. 372; katten må ej nævnes juleaften, J. K. 195. 583, Nyrop, Navnets Magt s. 128; se navn; den fik nadver lille juleaften, Kr. Almuel. IV. 98. 300; i stedremser: Tyborön katte, Kr. VI. 321. 76; *ær æ kaṭ komən hærøwər?* (Agger) ɔ: Rönboerne; *Moḻvaj, Kraqəluň kaṭ,* Kr. VI. 346. 218 (Darum); de Ørbæk katte, Kr. IX. 129. 341 (Gangsted-Søvind pastorat); Overlunds katte, Sgr. II. 87. 419 (Naur s.); *di Sjæm kaṭ,* Sgr. I. 15. 43, Kr. IX. 130. 343, Sem sogns katte, ved Ribe; Taftebjærg katte, der er så fatte, de tækkede hus med lopper og lus, Sgr. XII. 142. 364 (Sams); Kat er et taternavn; Kristen K., Sgr. III. 229; Ingeborg K., Kr. VIII. 190. 315, jfr. Sgr. II. 15. 16, Kr. Almueliv V. 237. 257. 616; alm. fortælles, at taterne fangede og stegte katte, jfr. Strackerjan II. 184 d., 199 d., jfr. 238 h.; i börnerim f. eks.:

weð do nə̀j?
wò kat ær i æn rə̣ trə̀j;
weð do nə̀j miər?
wò kat hjèḏər Piər;
weð do nə̀j wạr?
wò kat hår sòt əpo wo kwạr (Lild s.),

jfr. Sgr. XII. 178. 696;

katten å killingen, di slowest om willingen,
„a brand mæ!“ så killingen;
„ja, ja“, så katten, „du kund' ha læt mæ hat dem!“ (Mors), jfr. J. K. 45. 18;

„katten sad i åskkrogen å band hind' lu så næt som en fru; så kom en lille killingkrans å slow hind' öwer hind' [finger]. „Hwat så vil du springe?“ — „Öwe lowt å lai!“ — „Die sidder høgen, die grower løgen, die sidder tow blank møer å målke tow rø køer; den jenn' he (hedder) do, den ån he dæj; såen ska do sæj'!“ Sgr. XII. 180. 704 (Dyngby); — gåde: fire fissilankere el. fiffilinkere el. fiddelinkere (ben), tow stjanblinkere el. guldblinkere (öjne), en væjmelskjæp el. væjmelstjat (hale) o en tjærhwol (rumpe), se Sgr. II. 41. 246, 129. 675, IX. 174. 542, jfr. Wigstr. I. 290. 30, Wärend nr. 71, N. Vadsbo nr. 129; el. atten nelliker (klør?), fire spelliker (ben), en knap (hoved), en tap (hale) og en tjæretønde (rumpe), Sgr. VI. 55. 510; el. fir' ferrelė el. fetler å en ferrelestok el. fettelstok, tåw brekke å jet smörkop, Sgr. II. 130. 689, III. 182. 972, VI. 49. 448, 63. 593, IX. 109. 348. 52, 135. 416; el. to glasser og et sukkerkop, fire ferrele og en ferrelstok og en melsæk midt i, Sgr. VI. 30. 375. 384, jfr. J. K. 253. 66, Wigström I. 291. 48; *Reŋəlom kreŋəlom, vat is dat, de lekər i æ lo å tæjər Ulspəl fat?* Fb. Fr. H. s. 144. 17; hvad er det, der har fire øren og syv ben, er lådden forinden og skoldet foruden? Sgr. II. 77. 395, VI. 47. 423, 54. 498, 60. 563, IX. 96. 328, 135. 419, J. K. 246. 17, en kat i en gryde;

dæň låjən lọ o raṭ,
dæň stiņ hæň o straṭ,
dæň låjən tæňt ve sæ,
gi dæň låŋ styw wår i mæ! (vestj.),

jfr. Sgr. VI. 28. 358, 30. 377. 379, 54. 497, 60. 564, IX. 139. 455, Gr. Gl. d. M. I. 234. 11, se snodden; *de lilə ru teŋəst såt ve æ arn å tæňt: hai æ kon di låŋ i mæ!* Fb. Fr. H. s. 147. 52, en kat, som rækker sig efter hængende pølser; jfr. J. K. 253. 67, Wigström I. 291. 63, Simrock Räthselb. 36; Meier, Kinderreime nr. 307,

Rockholz, Kinderlied 224. 372, Schleich. Litt. Märch. s. 202; Zingerle, Sitten 281. 119; *ka do staw te æn löwən musfæl mæ træj boqstaw?* (vestj.), se Sgr. VI. 52. 484, jfr. Simrock, Räthselbuch s. 142; Rochholz, Kinderlied s. 272. 562; Joos, Raadsels nr. 492; slgn. Peter, Volksth. I. 131. 399. 402; *æ kåm neə i æ lai, da så æ gråfi·təmań; skal æ knus dæ mæ min tań?* eller: *dæń lilə mań ve latən gek, da ful ham profitemań. „Profi·təmań, vohæ·n vel do gå? do vet væl up min plætən slå?“* svar: kat og mus (Agterup v. Læk); for, som en knap; bag, som en tap; midt i, som en melsæk, Sgr. IX. 140. 463, III. 183. 974; jfr. Antiq. Tidsskr. 1849—51 s. 320. 50 (Færøer), Haukenæs II. 177. 17, Z. f. M. III. 347. 41 (svensk), Wärend nr. 33, Vadsbo nr. 30, Rochholz Kinderlied s. 224. 371, Zingerle Sitten s. 275. 54; jfr. ko, kok; se endnu om katten: Busch, Volksgl. s. 219, Strackerj. II. 89. 375; Grimm R. A. 588, Myth.[2] 935; Rochholz, Glaube I. 160, Mélus. II. 235, W. Gregor s. 123 flg., Henderson s. 206, Hehn[5] s. 374. — Jfr. Aasen katt, isl. köttr hak.; htsk. katze, mlt. catta; forkatten, fyr, 1. huge 4, perris; abe-, drille-, dyre-, flyve-, grimmiskov-, han-, hav-, hun-, hus-, jærn-, kjære-, klavre-, klese-, lade-, læ-, majmåneds-, mare-, mark-, misse-, morgen-, muse-, mår-, pine-, ranni-, Rön-, skræbe-, slæbe-, smadder-, snurre-, sorte-, skov-, stramme-, stue-, svide-, vild-.

2. kat, no. bælte til at gæmme penge i; ordspil mellem kat og pengekat, Kr. Alm. VI. 222. 525; plt. katte; Rietz, katt, „penningpung, vanligen tillverkad af kattskinn“; penge-.

katekismus, no. — **1)** = rgsm., mest om Luthers el. Balslevs k—; „katekismuspræst“, skæo. til en præst, som stiller få fordringer til konfirmanderne, Kr. VIII. 95. 180. — **2)** bladene i koens vom (s. d.) (Agersk., Bradr., Ang.), jfr. kongens hat, mangefold, salmebog; se gr. katechizein, meddele den første undervisning; Holmblads-.

katekismusdreng, no. fanden skælder præsten ud for en k—, Kr. VI. 144. 206; jfr. Blicher, Vium s. 210; må vel betyde: en, der ikke er kommen videre end til katekismen, ulærd.

katekismuslue, no. hue af vadmel, med ørelapper af skind (glds. Himmerland).

kathalset, to. *kaṭhalsə* (D., Nordslesv.) som bærer hovedet höjt, er vigtigmager, om piger og karle; *kaṭhalsə o krasbøstə* (Vejen).

katle, uo. *katəl katlər katəl* (vestslesv., D.) jage; *æ ska nåk katəl jær ur* (vestslesv.); *han katəl æ piq isæŋ* (D.); se katte.

katolsk, to. *katọ·lsk* (alm.) — **1)** = rgsm.; om Romerkirken og hvad dertil hører; det skal nok have været for lang tid siden i de katolske tider, da troen ikke var rigtig, Kr. VII. 237; han drikker for dem alle ligesom den katolske præst, Kok Ordspr. 37. 500 (Hadersl.); „gud fri os fra bisser og basser, vrinsk hæjst, katolsk præjst og alt hvad i mørket kan skræw'“, glds. bön, variant til Kr. IV. 345. 444, Sagn II. 323. 302. — **2)** forstyrret i hovedet, sær, om dyr og msker; *han æ hijəl k—* el. *k— i æ huwə* (vestj.); „han wa en raugall venstemand, dæ bestandi lo i proses mæ Mas Hun, dæ wa lisse katolsk som höjremand“, Jæger, Ferien s. 49; „så bløw Kjesten rint katålsk å hwæll å ba om daw (opsættelse) da“, Blich. Bindst.; *hon è rẹn katọlsk* (Vens.) ɔ: ude af sig selv; jfr. gr. katholikos, almindelig; se: tysk.

Katrine, no. *Katri·n* (Elsted s.) alm. kvindenavn; *Katri·n, Ka·trin Dårtə, Katri·n Mari·j* (D.); *Mæt Katri·n, Aŋ Katri·n* (Elsted s.), forkortes alm. til Trine, se Karen; i börnerim: Katrine, Katrine Katrolle, Sgr. VII. 219. 818; jfr. kyse-, skulder-, Stövlette-.

Katrine-is, no. talcum pulver (P.).

Katrines dag, no. *Sæn Katri·jns daw* (Lild s.) en helgensdag, d. 25. Novb.; se Karens dag, kål.

katræfsæ, bio. se kanske.

katte, uo. *å kat ætə noi* (Vor, Bj. h.) jage, drive efter, skynde på; *a ska snår kat dæj å æ væj* el. *astæ·j* (D.).

katte-as, no. J. T. 3, en plante, røllike, achillea millefolium L. (Rkb.).

katteblomst, no. *kaṭblomst æn -ər* (Thy) katost, en plante, malva vulgaris L.

kattebyldsten, no. småsten af rullet kvarts; leger man med dem, får man kattebylder ɔ: små bylder, J. K. 408. 1347 (Vens.); se kattesten.

kattedag, no. *katdaw* flt. (vestj., Mellemslesv.); *katdawən* flt. best. (Vens.) — de første 3 el. 7 el. 9 dage efter hundedagene, de har ord for at være *rusə* (vestj.), have uroligt vejr; jfr. Kr. IV. 372. 283, IX. 22. 203.

kattefejer, no. J. T. 300, sagtens fejllæsning eller trykfejl for katterædder (s. d.), erica tetralix L.

kattefødе, no. *katfø* (Vens.) = rgsm., føde, som sættes hen til kat.

kattehale, no. *kathål æn -halər* (D., alm.); *kathal -halər* (Braderup) — 1) = rgsm.; i udtr. *å, ve do et hå æn kathål?* (D., Agger), afvisende spm., se hægte; *kathål!* siger dörvogteren i bejlerlegen, når den sidste skal komme ind (Ulvb. h.); *han tøkə, hejələ værdən hæŋər i èn kathol* (Søvind s.), jfr. himmel, verden. — 2) en opstående nagle på vognstjærten, hvorpå i gamle dage hammelstokken heftedes (D.). — 3) fællesnavn for en del planter, hvis vækst el. blomsterstand har en fjærn lighed med en kattehale; ulvefod, lycopodium L. (Sall., Hmr., Vens., Mors); en kløverart, trifolium arvense L. (Himmerland), J. T. 346; troldurt, pedicularis palustris L. (Rkb.), J. T. 163; slangehoved, echium vulgare L. (Mols), J. T. 298.

kattehov, no. et ordspil, se 1. huge s. 663. 38; Sgr. II. 126. 635, Kr. IX. 118. 271.

kattehul, no. *kathwål æn* (D., Lild s.) et hul, skåret i en port el. en dör, hvorigennem katten kan smutte ind.

katte-is, no. *katis de* (Sundev.) is, som vandet er sunket fra.

kattejag, no. *katjaw æn* (Agger); *katjaw è* best. *-jawə* (Vens.) — stor hastværk; *dæ wa sònt è katjaw* (Vens.).

kattekilling, no. *katcèləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *katkiləŋ æn -ər* (Støvring); *katkiləŋ æn -ər* (D., vestj.); *katkiləŋ æn -ər* (Agger); *katkæləŋ et -ə* (Åbenrå, Sundeved) = rgsm.; *„æn ska hjælp sæ som æn ka!“ så hun æ kun, hun tarət æ buwər aw mæ hiñ katkiləŋ* (vestj.), jfr. Busch, Volksh. s. 141; et tit genkommende træk i ævent. er, at dronningen beskyldes for at have født en kattekilling, se Kr. V. 172, Kr. Æv. 227, Sgr. V. 186, VII. 163, Gr. Æv. II. 117, jfr. hundehvalp; heksen (s. d.) har billedet af en kattekilling i sit öje, Kr. VIII. 299. 511, se harekilling.

katteklemme, no. *katklæm æn* (vestj., Elbo h.) klemme, forlegenhed.

katteklo, no. *katklør* flt. (D.) en plante, alm. kjællingetand, lotus corniculatus L. (D.); rundbælle, anthyllis vulneraria L. (Thy), J. T. 284.

kattekonge, no. *katkoŋ æn* (Testrup) den, som det i fastelavnslegen lykkedes for, at slå katten af tønden; han valgte sig en dronning, *katdronəŋ;* jfr. Kr. Almueliv IV. 55. 127, Skytts h. s. 104; kat.

kattekop, no. *katkåp et* (Støvring); hak. best. *-kåpi* flt. *-kåp* (Vens.) koppen, hvori der hældes mælk til katten.

kattekrelle, no. *katkrelər* flt. (Vlb.) katteperle, frugten af katost, malva L.

katte-lig, no. i tlm.: *han sir uð i æ huwə som æn katliq, dær ær öwərfesən* (vestj.); der er sagtens tænkt på en druknet kat.

kattelort, no. = rgsm.; lægedom mod bindelse, Kr. VI. 366. 123, se hönselort.

kattelud, no. kattepis, en plante, bulmeurt, hyoscyamus L. (Thy), J. T. 309.

kattemåned, no. *katmåntə* best. (Vens.) Marts, fordi kattene i den måned bliver mjavske.

katten, to. *katən* (Hmr.) kræsen, om dyr og msker; jfr. hæsken, kjækken, vånden.

kattenævet, to. *katnöwə* (Malt) fingernem; også *katnöwəhijəð* no.

katteost, no. J. T. 140, plantenavn, malva L. (Ålb., Hors., Sams); snerre, galium verum L. (Varde); se kattekrelle.

katteostrod, no. der udleveres radix altheæ el. rad. tormentil. (Hjörring), men er nok radix alceæ af malva alcea, rosenkatost (G. & D.).

kattepande, no. i tlm. *spes te æ æñ som æn katpañ* (vestj.); ved öjensforblændelse syntes en k— et sølvkrus, Kr. Æv. 271; i en legeremse: *töl katpañər ska stijəqəs i töl kåvərpåñər, o dæñ, dær et ka' sæj de uðən o stam, ska gnaw katpañər o slek kåvərpåñər o bær əm syw mil nuwərən Tistə* (vestj.).

kattepine, no. *katpin æn* (D., vestj.); *katpijn æn* (Vens.) — klemme, forlegenhed; *a war i sònt èn katpijn, a wèst òlər, hons a skul grib te'* (Vens.); jfr. katteklemme, klese; labet.

kattepis, no. J. T. 356, en plante, en art krageklo, ononis hircina Jacq. (Thy).

kattepisk, no. *katpisk æn* (D.) lille, dårlig pisk; *æn pisk tẹ o jaw æ kat å æ grød mæj.*

kattepladder, no. *katplajə de* (Silkeborg) vrövl, megen tåbelig tale.

kattepus, no. ordet forekommer i börneremser:

ride, ride rus til møllerens hus,
der var ingen hjemme uden lille kattepus,
og så en lille hund, som lå under bænken
og rystede med lænken,
og den siger altid: vov, vov, vov! (Randers);
ride, ride ranke til møllerens hus,
der var ingen hjemme uden lille kattepus,
den sad under kværnen og drak af et krus (Dråby v. Hors.);

se pus.

kattereb, no. plantenavn, ulvefod, lycopodium clavatum L. (Himmerl.).

katterift, no. *katröwt* (D., vestj.) — **1**) i udtr. *kom i k— mæj,* komme op at trættes, således at man bruger næverne; *han hår van i k—* (vestj.) kan siges om en, der er forkradset i ansigtet; der er *katrȯwt* om en pige, der har mange bejlere (Vens.). — **2**) en börnesygdom, se Grb. 3. 39; barnet får den, når moderen bliver revet af en kat, mens hun er frugtsommelig; sygdommen helbredes ved at man lader en kat skrabe på barnet, se Kr. VIII. 327. 557.

katterre, udrbso. ordet har forsk. former: *kater* el. *kator!* (Malt, Vlb.); i vestj. også *halər, skiter!* et råb, hvorved hyrdedrengene får køerne til at bisse; det gælder om ved at snurre længe og stærkt på r'et at efterligne de store bræmsers summende lyd; se besekors.

katterumpe, no. J. T. 140, plantenavn, kattehale, lythrum salicaria L. (Skagen).

katterædder, no. *katrèjər* flt. (Thy, Mors, Salling) plantenavn; vortemælk, euphorbia helioscopia L. (Thy, Mors, Salling); klokkelyng på grund af blomsternes form (Mors; Silkeborg); se kattefejer.

katteskarn, no. = rgsm.; i tlm.: *de hæŋə saməl som katskaən* (M. Slesv.).

katteskidt, no. *katskit de* (vestj.) alm. i tlm.: *de glis* el. *skeṇ lisom k— i mọnskæn* (vestj.) om noget, der skinner, el. *de glowər lisəm katskit i månskæn* el. *o wæq* (Agger).

katteskind, no. *katskiṅ æn* = flt. (D.); *katskiṇ æn* (Agger) = rgsm.

katteskjæg, no. *katskek* (D., vestj., Sønderj.) plantenavn, nardus stricta L.; navnet bruges også om en anden græsart, corynephorus canescens Beauv. (Hassing h.) samt om en sivart, juncus squarrosus L. (Sall., Thy), og vistnok om fl., f. eks. eriophorum, jfr. hårkamper, kajs; k— rejser sig efter leen og spørger: „hvem er det, der banker?“ (vestslesv.), det er udtryk for, hvor sej planten er; „k— og hårkamper kan man hugge af med en bøgelægte, men bukkeblade og kragetær er noget, der fornemmer til knagerne!“ siger vestjyden ironisk efter østjyden, Sgr. III. 105. 427.

kattesnu, to. *katsnu* (Malt) behændig, snild som en kat.

kattesten, no. *katstijən æn* (D. glds., vestj., Agger); *katstiən æn -stijən* (Elsted s.) — små kvarts rullesten, drengene brugte dem som springsten; de skal have fået navn af, at de frembringer lys, når de i mørke gnides mod hinanden; leger man med dem, får man „kattebylder“, det undgås, når man spytter på dem og kaster dem over sit hoved (Sæll.), se Kr. IV. 394. 521, J. K. 408. 1347, Sgr. VIII. 128. 584, jfr. Urquell IV. 124; kaster man en k— over sig, vokser man ej mere (Elsted s.).

kattestilk, no. J. T. 140, plantenavn, en katostart, malva sylvestris (Sundev.).

kattestol, no. J. T. 355, plantenavn, vortemælk, euphorbia L. (Holstebro, Salling, Sir), se Sgr. III. 189. 1110.

kattestrud, no. „kattestruddi“, en (Thy) i udtr. *å røkəs kastru·ər* (Lönborg), også siges: *kastru·f,* Kr. IV. 295, Almueliv II. 171. 400; *røkəs i katstruq* (Vens.) styrkeprøve; to karle, hver på sin side af en grøft, binder sig sammen med et reb, som føres bag nakken og under armene, så kryber de på alle fire, hver til sin side, og det ender med, at den svageste må i grøften; den rette form findes vel i Lild s.: *di røkəst i katstrut po dæṅ måð te di baṅ tow kòbələr saməl, å nær di så fèk dæm åṃ djèr hals å krawəlt hwær sin wèj,*

blèw dæň jèn jow slæbt baqlæňs o mot hør o (af), *te haň hað øj æŋən, fòr haň hað plèwəð ij ən mæ hans niəs*, ɔ: kattekamp; jfr. struddi; ordet findes V. S. O.

kattestræng, no. *røkəs i katstræŋ* (Vens.) = rykkes kattestrud (s. d.).

kattestål, no. = jærnal (vestj.), Mb. se grud.

kattesvider, no. i en stedremse: „Jedsted kattesvider", Sgr. XII. 143. 369, Kr. Ordspr. s. 518.

kattetrug, no. *kattròw æn* (D.) truget i stalden, hvori kattens mælk hældes, kaldes jævnlig: *æ kattræsk* (D.), fordi en træsko almindelig bruges dertil.

kattetå, no. plantenavn, „kattetær", kattefod, antennaria dioeca Gaertn. (Vorbasse), Sgr. V. 72. 544.

katteugle, no. *katuwl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *katul -ər* (Fjolde) — en egen ugleart.

katteunge, no. *katoŋ et* (Forball., Romø) — 1) kattekilling. — 2) plantenavn, torskemund, antirrhinum linaria L. (Mols), J. T. 285.

katteurt, no. J. T. 124. 301. 305. 318, plantenavn; vortemælk, euphorbia L. (Saxild); snerre, galium verum L. (Himmerl.); kattehale, lythrum salicaria L. (Als); løvetand, leontodon taraxacum L. (Sams); på apothekerne udleveres herba mari veri af teucrium marum L. el. måske herba nepetæ catariæ L. (G. & D.).

kattevarm, to. *katwarm* (vestj.) lunken, om mad: så varm som katten kan tåle den, se pattevarm.

kattevinde, no. i tlm. *[føst viň æ katviň]* (Gram) i spil: den første vinding er kattevinding; jfr. „men vind' i æ føst er å vind te æ kat, så'ndt lyer en ældgammel reggel", Sønderj. Årb. I. 56.

katteæg, no. i tlm.: *å, ve dot hå ən katæk!* (S. Sall) stærkt afvisende svar, se hægte, kat.

katteöje, no. *katiwn* flt. (Vejle); *katyw è* best. *-ə* flt. *-n* (Vens.) — 1) = rgsm.; *ha k—*, være varöjet = *katywə* to. (Vens.); om hård grød siges: *di æ så hor, te æn ka slo katöwn uð mæ əm* (vestj.); når man blander sig i andres tale med: *„hwa?"* kan afvisende svares: *katèwn* (Elsted s.). — 2) som plantenavn: *katöjən* (Agerskov), *katèwn* (Elsted s.) ærenpris, veronica chamædrys; *katyən* (Vlb., Ang.) myosotis L.; ligeså Himmerland; stedmoderblomst, viola tricolor L. (Mols) J. T. 351.

katteøler, no. *katølər æn* (Agger) flerstrenget pisk, hvormed katte jages af bordet.

kattun, no. *katò·wn* (vestj., de gl.) = rgsm., en slags tyndt bomuldstöj med påtrykte mønstre; *de kleŋrər som katu·n* (Malt h.), om hvad der har klangløs lyd; jfr. eng. cotton, ital. cotóne, holl. kattoen; henføres til et arabisk ord.

1. **kav**, to. *kaw* flt. *kaw* (Vens., Lild s., Holstbr.) venstre, *han slor mæ æ kaw håň* (Holstebro) kejtet; *hąj æ kaw te å jèr ol teŋ; i kaw huəs* (Vens.) en forkert strömpe; *„wa dèr jèj, dè kam kaw fro ə"*, Grb. 7. 13, var der en, som kom galt fra det; også synes formen *kaws* brugelig; *de wæňər så kaw fòr mæ* (Lild s.); *bè sæ kawt æ* (Vens.); *dæň* el. *æ kawəð* el. *kaw håň* (Thy, Mors).

2. **kav**, no. i udtr. *go i kaw* (Hell. h.) = istykker; sv. gå i qvaf.

kavaj, no. *kava·j æn -ər* (Sønderj., alm.) en overkjole med slag; „jydske kavaj", Blich. Bindst., ɔ: „jyske kvaj" efter den københ. udtale = kvæg, skæo., se karilli; jfr. Schütze, kawaj, „überrock" (Fehmern); holl. kabaai, Servaas de Bruin, Niew eng. woordenb.[2]; ordet sammenstilles med russ. kazavaika, kvindeklædning uden ærmer, se Meyer, Fremmedordb.[6] (1884); sø-.

1. **kave**, no. [*kaw æn*] (Sall.); „ved hvert af de yderste huller opsættes en „kauh" el. et stykke is, som snart fryser fast til isfladen og bruges til at binde fast ved", J. Saml. VIII. 178; er mulig = kabe (s. d.); jfr. kag, kaverank, kaveret.

2. **kave**, no. *kaw æn -ər* (Holstebro); *kawt æn kawtər* (Lönb.) — snefnug; *dær komər et æn kaw* el. *et æn snøkaw* (vestj.); jfr. Aasen kave, snebyge; is-.

3. **kave**, uo.
kaw -ər -ət kawət (vestj.; Mds.);
kawt -ər -ət (Lönb.) —
1) småsne, *de kawər* el. *kawtər*. — 2) *kaw -ər -ə* (Vens.) tygge, gnave; *kowən stor å kawər åpå i stin*. — 3) *kaw -ər -əð kawəð* (Mols) famle, rode.

kavel, no. se kable.

kave-rank, to. *kavəra·ŋk* (Agersk., Malt; vestj., S. Sams); *han gær, komər,*

stær k— knejsende og stolt (Agersk.); *æn k— fyr* (Malt) strunk, ligeså S. Sams; synes på grund af betoningen fremmedord, se kaveret.

kave-ret, to. *kawræt* (D., Salling, Støvr. h., Hvejsel) om hvad der står lige op: *æ hæst ståj k— öwər øń* (D.) ɔ: på bagbenene; *han æ så k— i ət,* stiv i kroppen; se kave, kavlret.

kave-sne, uo. *de kawsnør* (Vind s.), *de kawtsnør* (Lb. s.) = småsner.

kavfod, no. *æ kawfowəð* (Mors) venstre fod; i tlm. „a ka tå hans kavfod op“ ɔ: jeg kan magte ham; billedet er sagtens taget fra hesten, hvis fod løftes op, når den skos.

kavhånd, no. *kawhånən* best. (Hell. h.); *kawhåjən* best. (Vens.); *æ kawhåń* (Vejr., Agger) — den venstre hånd; *haj gribər mæ kawhåjən* (Vens.).

kavhåndet, to. *kawhåńc* (Vens.); *kawhåńəð* (Mors); *kawhåńə* (Thy, Vejr.); *kawhåńə* (Holstebro); *kawhåńər* (Salling); *kawheńəð* el. *-håńəð* (Lild s.) — kejthåndet; *„de kam å, a sil è kawhåńc, dèfå war ə, de a to fæjl“*, Grb. 64. 85; den ene af de tö skæve både, hvormed pulsvåddet (s. d.) drages, kaldes *æ kawhåńər.*

kavinkel, no. i udtr. *han tåw ham i æ kave·ŋkəl å smer ham væk* (Vlb.) i nakken, i kardusen (s. d.).

kavl, no. uo. se kagl, kagle.

kavl, no. [*kåwl*], J. Saml. VIII. 272, flydholt, uden stedfæstelse; en samling luftblærer, som efter fiskernes mening skyldes ålen, under den klare is på søer, Naturen og Msket 1892 s. 186; jfr. Aasen kavl, isl. kaflar flt., flydholt af træ.

kavlbygt, to. *kawəlbyqt* (Holmsl. kl.) om en båd, bygget med sammenstødende kanter af bådfjællene; jfr. Aasen, kavle, valse, rund kæp; kavlelagd, belagt med brostokke, om vej; klinkbygget.

kavling, no. se kavring.

kavlret, bio. lodret, stejl; „haltigen (hesten) kylt ham lont hæn å stoj så kawelræt åp åpo di bagge bihn“, Jyd. I. 71. 2; se kaveret, kavlbygt.

kavoldsæ, bio. se kanske.

kavring, no. *kòrəŋ* el. *kòwrəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *kåwri i -ər* (S. Sams); *kòwrəŋ æn -ər* (Lild s.; vestj.; D., Malt, Søvind s., Sønderj.); *kåwleŋ* el. *kåwrəŋ æn -ər* (Agger) — 1) et lille rundt sigte- el. hvedebrød; stor hjemmebagt tvebak (Vens.); *gròw, sèjtə, hor kòwreŋər* (Lild), de sidste ere rugtvebakker; jfr. et börnerim:

visəlulə mi lòwrəŋ,
æ uqər dæ for æn kòwrəŋ,
ka æ et æ kòwrəŋ fo,
så lær æ æ uq sto,
å lær æ betə bår rol (Thy);

bages kun til jul, rundt sigtebrød, 6" i tværmål (Agger); runde småbrød ved juletiderne (D.); et lille rundt brød, hvert barn i huset får, når der bages (Hmr.); små runde brød af blandet hvede og rug, noget bedre end sigtebrød (Lindknud): en lille trind kage, som fra begravelser sendes til de hjemmeværende (Holstebro); små runde sigtebrød, som dannedes af to dejgkugler, der med et tryk föjedes sammen, således at en indsnævring blev kendt på dem (Mds., Thy, Mors); tvebakker (Fanø, Sønderj.); en tvebak; et sigtebrød gennemskæres med et vandret snit, hvert af stykkerne belægges med smør og pølse el. kød og kaldes *èn kòwrəŋ* (Søvind s.); se Sgr. X. 95. 255. — 2) *i kòrəŋ* (Vens.) lille, grim, klodset person. — Jfr. Aasen, kavring, tvebak, ligeså sv., Rietz 315; „ordets rod er dunkel, måske fremmed“, Aas.; sukker-.

kavring baj, no. *kòwrəŋ baj æn* (Randers egn) hvedesigtebrød.

kavs, to. bio. se kav, kavt.

kavs, to. *kaws* (S. Sams, Hovlbj. h.) pæn, pyntet; *hun wa så kaws; kaws tòw,* könt töj (glds. Sams); godt tilpas efter overstanden sygdom (Hovlbj. h.); *do skal ejt tå əð så kaws* (Lild s.) tage det så rask ɔ: skynde dig såmeget; jfr. Aasen, kav, fyrig, urolig, kåd, med henvisn. til isl. ákafr, angels. caf, rask; se kavt.

kavse, no. *kawsər* flt. (vestslesv.) gloser, store uvederhæftige ord; *æ pas it å din k—; han fåtål eńda nåwə kawsər* (vestslesv.) ɔ: vittige småhistorier; jfr. Aasen, kause hak., en stormand, kaldes også: kakse; el. er det lat. causa?

kavt, bio. *kawt* (vestj., Thy); *kaws* (Vens.); *hań hålər sæ kawt* (Thy) holder godt ud med hensyn til alder el. arbejde; *han stu sæ kawt* (vestj.), *kaws* (Vens.) stod sig tappert i skændsmål el. brydekamp; *han blöw så kawt,* glad, oplivet

(vestj.); jfr. kavte uo., grundbetydningen synes at være knejsende; se Aasen kaut, stolt, hovmodig; sv. rgsm. kavat.

kavte, uo. *kawt -ər -ət* (Lb.) knejse, *han stu o kawt;* enkelte aks står *o kawtər* over de andre; se kave.

kavti, no. *kawti æn* (Salling) en kejtet person; se kav.

kavvendt, to. *kawvæn* (Mds.?) forkert vendt; *æ kawvænt hylbor* (vestj.) hylden i de vestj. stuer, der går på tværs af de andre.

kavær, bio. se kanske.

keel, no. se kilde.

keer, no. flt. se ko.

-kegen, tf. se kige; for-.

kegle, no. *kæjl æn -ər* (D., vestj., Sønderj.); *kæjl æn -ər* (Løgstør, S. Sams); *kèjəl* (Søvind s.); *kèjəl* (Elsted s.); *kæjəl* hak. best. *-ən* flt. *kæjəl* (Mols); *cijl i* best. *cil* flt. *-ər* (Vens., Hjörring); *kèjl* [*i*] (Børgl. h.) — 1) = rgsm.; *æn slaw* el. *spel kèjl* (D., vestslesv.); *ska vi ta èt spèl kèjəl* el. *èt slaw kèjəl?* (Søvind s.); til spillet hører: *fijr hjöncilər, fijr sijcilər å koŋən* (Vens.); *slo cil* (Vens.); *kòlən bəstèlər il ant en gèr å tèsk i kèjlən åltiə* (Søvind s.) uvilligt udtryk for: at spille kegler; *go å spel kèjl* (Vens.) ɔ: drive; keglerne opstilles:

a. b. c.
d. e. f.
g. h. i.

a. g. c. i. kaldes „hjörner“; d. b. f. h. „kjællinger“ (Randers, D.); e. „kongen“; efter stillingen: „baghjörne“, „forhjörne“, „sidehjörner“; „tre lange“ er forhjörne, konge, baghjörne, kaldes også: „strålen“ (Randers); man begynder fra 8 og trækker slagenes points fra (Randers) el. fra 15 (s. d.); den, som først kommer til ende med det vedtagne antal points, vinder, men slås der flere, f. eks. 5, hvor man står på 2, får man 2÷2+3; forhjörnet bag ud af „byen“ er 2, kongen alene 2, men slået ud af „byen“ 3 (Randers); *slo te kijl* (Mors) med en anden opstilling:

b.
a. c. d.
e.

a. = 10, b. = 5, c. = 20, e. = 5, d. = 30, man slår fra et mål; den, som træffer en kegle, og hvis kugle kommer til at ligge så nær bag ved d., at han kan spytte fra stedet, kuglen ligger, over d., må stå hvor han vil og slå *båqslaw*. Nu stilles jævnlig tre el. fem sten i en række med værdierne:

10. 20. 30. 40. 50.

og så spilles til 120, når der er tre, el. til 200, når der er fem; i Vestj. brugtes 3 opstillede sten med værdierne:

30. 20. 10.

se munk; Gr. Gl. d. M. II. 251, Plattdeutsch. Korresp. Bl. 1877 s. 37; spille kegler om pandekager, Kr. Almueliv IV. 30. 66; drengen spiller i æventyret kegler på kirkegården, Gr. Gl. d. M. II. 14, jfr. Grimm K. M. nr. 4, Strackerj. I. 171, se Kuhn W. S. I. 237 med henvisn. ÷. 2) et slags skæo.: *de ær æn sær kæjl i ham* (Andst), også Agger. — Jfr. htsk. kegel; prov. eng. cayles el. kayles flt., jfr. Harland & Wilkins. Lancassh. Legends s. 134; fr. quilles flt.; ghtsk. chegil, pløk, söm; se bagskrald, bommer, bossel, potte, puddel, trekant; hjörne-, trold-.

keglebane, no. *kèjəlbòn æn* (Søvind s.) = rgsm.; bane til at spille kegler på.

keglerejser, no. *kèjəlresə æn* (Søvind s., Elsted); *kæjəlreəsər* (Mols) — den, som på keglebanen rejser de faldne kegler.

kegser, no. flt. se kikser.

kehraus, no. se keraus.

kei, no. se kjæde.

1. kej, no. i udtr. *dryw* el. *hål kèj mæ jæn* (Søvind s., Vor h., Silkeborg) göre löjer med, jfr. Jyd. I. 3. 2, Tkjær N. K. s. 27; han lod tilsidst for kejr at ville have hende, Kr. Anholt s. 56. — 2) *et gal kèj* (Vor h., også Randers) skæo. til kvinder: vild, kåd person, se gal-; ordet henføres til Keje, en seneschal i Artus romanerne, i det plt. udtr.: it is een kei = een Uilenspegel ɔ: nar, gæk, Korrespondenzbl. IX. 22.

2. kej, to. vel kun i udtr. *æ kæj hån* (D., vestj., Mds.; Agersk., Emmerlev, Ladelund); *do må il tæj ət mæ æ kèj hån* (Agersk.); jfr. höjre, kav, kjön, ret.

-keje, no. se kiste-i-.

keje, uo. *kæj -ər -ət* (Hors.) sjove, holde styr med: *å k— mæ jæn.*

kejest, no. se kiste.

kejfut, no. *do ær æn kæjfut!* (Verst s.) siges til en kejtet person; se 1. -fut.

kejhåndet, to. *kæjhåṅə* (vestj., Elbo h.); *kèjhòṅət* (Søvind s.); *kèjhọnət* (Elsted); *kèjhạṅə* (Agerskov, Ladel., Angel); *kèjshọ^a^nə* (Fjolde) — om den, som bruger den venstre hånd for den höjre, også om den, der tager kejtet på noget; *æ spø̣kəlsər æ kèjhạṅə* (Ang.); jfr. höjrehåndet, kav, kavhåndet.

kejl, no. se kjedel.

kejring, no. se kjering.

1. kejs, no. *kèjs i* (Frederikshavn) — 1) = hæg, krog på en stok til at hive fisk ind med (Vens.); flad trækrog, hvormed trådene på væven trækkes gennem „rørene“ (Varde egn); = kildesøger (Hellum, Vens.). — 2) *i kèjs øwər uk* (Vens.) en tøddel over u; jfr. Aasen, kejs hak. krog; hø-.

2. kejs, to. [*kèjs*] (Vens.) skal betyde: stolt.

kejse, uo. til får: *wet do kèjs! wel I kèjs hjæṃ!* (Vens.) ɔ: vil I afsted hjem.

kejse, uo. *kæjs -ər -ət* (D.) — 1) vælge, især om valget på formanden for gadelamsgilder (Gjern h.). — 2) således kaldes arbejdet med at samle de enkelte tråde i lokker og sno lokkerne om knagerne på trendebordet, når væversken er færdig med at trende garnet til væv; jfr. ældre dansk kejse, vælge, se V. S. O., isl. kjósa. — 3) *k— æn hjöstak* (Elbo) = kaste den omkuld; *k— æn baqkåṛə* (sts.) slå kolbøtte; se kurve-. — 4) *han kæjst oṃ* (Gjedsted) = faldt omkuld. — Jfr. Aasen, keisa, svinge.

kejser, no. *kèjsər i* best. *-ən* (Vens.); *kæjsər* best. *-əṅ* (Mols) — i ordspr. *vo dær it ær, hær æ kæjsər taft si ræt* el. *si ræt fålæ̣·st,* ligeså: *di stris om æ kæjsərs skek* (Hadersl.), på tysk föjes til: „hat ihn noch keiner gesehen“, henføres til sagnkejserens skæg, der var vokset gennem bordet, se Grimm Wb.; *do ær æn kæjsər!* (Agger) ɔ: dygtig karl; *hạj plẹr å wèr i kèjsər te å drèk poṇs* (Vens.); i Vens. kaldes den hyrde „kejser“, der modtager og uddeler de St. Hansaften indsamlede penge; den fornemste af de udklædte börn ved fastelavnsgildet i Venge s., (Hjelmslev h.), hans pige er „kejserinde“; i kortspillet „svinepisker“ (s. d.) er den øverste kejser, til ham ofrer „svinepiskeren“; i æventyret skal hanen rejse til Rom og være kejser, Kr. VII. 321; et øgenavn: *æ førimaṇ, han hejə „Powl Haw“, di kålt ham hæjsən æ kæjsər,* Kr. IX. 171; jfr. gr. kaisar, lat. cæsar; se konge.

kejserindesirts, no. k—esklæder el. *kèjsəre·ṇdəsklèjər* (Vens.) törklæder, røde med sorte prikker på el. en sort boṛt om, brugte kvinderne om halsen og k—sirts brugte de til luer, Kr. Alm. V. 28. 71.

kejser-konge, no. *ṣpel ǩèjsər-koŋ* (Lild s.) et kommersspil = svinepidsker (s. d.).

kejserkrone, no. *kèjsərkrọn æn -ə* (Elsted, vist alm.) navn på en lilieart, lilium bulbiferum L.

kejserpind, no. *kæjsəpeṇ̄* flt. (Agger) et sæt pinde, hvoraf en enkelt udskåren, nok til et slags „skrabnæsespil“.

1. kejte, no. nok kun best. *kèjtən* (Søvind s., sj.) den venstre hånd, ligeså Mols.

2. kejte, no. i udtr. *do stæ̣r så sæ̣r å kæjtər* (vestslesv.) ɔ: bærer sig kejtet ad.

kejtensuse, no. *kèjtənsuṣ* (Elsted s.) til kejthåndede börn kan drillende siges: *do æ jo æn bètə k—! sạən ən k—!*

kejte-skrædder, no. skældso.; *de ær i rèjti kèjtskrẹ̀ər, ham* (Vens.) ɔ: kejtet person.

kejtet, to. *kèjtə* (Vens.); *kèjtət* (Elsted s.); *kæjtəð* (Mols) — i udtr. som: *han bær sæ gråw̥ kæjtə að* (D.) = rgsm.; se kav.

kejthånd, no. best. *kèjthọnən* (S. Hald h.), deraf *kæjthọənəð* (Mols); *kèjthọnət* to. (S. Hald h.); *kèjthåṅe* (Vens.); jfr. 1. kav, 2. kej.

kejtre, uo. nf. nt. ft. tf. *kèjtər* (Vens.) gå med fødderne indad; *hạj gor å kèjtər.*

kel, no. se kjedel.

kel, no. *kæḻ æn* (Lindk.) en hul liste på en fyldingsdör f. eks.; se htsk. kehle, strube og former, dannede som en strubes hulhed, henføres til lat. gula; hul-.

kelde, no. se kilde.

kelle, no. *keḻ* el. *kæḻ æn -ər* (Ribe, D., Malt) en lille vandøse m. skaft (D.); en större ske, grydske (Vlb.); se htsk. kelle, stor ske med langt skaft; mur-, skum-, vand-.

-kellet, tf. se op-.

ken, no. flt. se ko.

-ken, se kinken, lerken, luffeke, læddike, lækkerbidsken; dyt-, dæl-, frø-,

kjoleflis-, kovs-, luge-, möj-, møt-, selle-, pys-, taller-; jfr. htsk. -chen, formindskelsesord.

keper, no. se kiper.

ker, uo. se kjere.

keraus, no. i udtr. *de leqər i jæn cyròws* (Vens.) urede, uorden; jfr. htsk. kehraus, en larmende slutningsdans, ordet er omdannet efter kjøre uo. (s. d.).

kereverre, no. *kerəverə* (Randers) skal have været et glt. gadenavn; jfr. Schütze: keerwedder (vend om!), navn i Hamborg på en gade, der ender blindt.

-kert, tf. se for-; jfr. htsk. kehren.

kese, no. *kes æn* (Agger) fiskeredskab = bregle (s. d.).

kesel, to. se kisel.

kest, no. se kiste.

ket, uo. ft. tf. se kjere.

ketser, no. *kèts æn -ə* (Søvind s.) redskab, en jærnring på en lang stang, på ringen et løst udspændt net, bruges til at fiske tørvedynd op af vandfyldte tørvegrave; jfr. eng. catcher no.; catch uo. gribe; mnt. kessen, Sch. Lübb. „kleines handnetz“; plt. kettscher, Schütze.

kettel, no. se kittel.

ki, to. se kjed.

kiddel, to. *kiðəl* (Thy, Agger); *kiðəl* el. *ǩiðəl* (Mors); *kirəl* (Sall., Holstebro, Dover, Hjelmsl. h.) — kilden, ömtålig, derfor vanskelig at omgås, bruge, om personer, dyr; jfr. Aasen kitlug; kilder, kissel.

kiddike, no. *kiðək* (vestj., D.); *kirək* (N. Slesv.) — plantenavn, fællesnavn for flere bekendte ukrudtsplanter i sommerkorn, raphanus raphanistrum, brassica campestris, sinapis arvensis L.; *han æ öwər æ k—* (D.) har det værste overstået, ligesom forårskornet, når det har fået luft og er nået over kiddeken; se 1. banke, jan.

kidle, uo. *ǩiðəl -ðlər -ðəlt -ðəlt* (Mors), jfr. kildre (s. d.), kiddel.

kiel, no. se kilde, kjedel.

kiele, to. se kjælen.

kiem, uo. se kjæmme.

kier, uo. se kjere, kjøre.

kiev, no. se kjæbe.

kig (?), no. på hesten: vinkelen mellem kæbebenet og halsen (Sall.).

1. kige, no. i udtr. *ham hær æ lomsk i æ kik* (Ang.) i kikkerten.

2. kige, uo.
kiq kiqər keq [ǩiqəð] (Hornum h.);
ǩijq -ər ǩeq —?— (Lild s.);
kijq -ər kæq kæqən (Agger);
kiq kiqer keq keqən (D., Andst);
kiq, -ə el. *kiqə, keq kèqən* (Søvind s., Elsted);
kik kikər keək kekən (Brader., Valsb., Ang., Sundev.) —
kige, se ud; måbe; *kòlən gèr å kiqə å ver il hwa di ska bəstèl* (Søvind s.); se efter noget på afstand, *kiq ætər æ kre* (Agersk.); *han kiqər di bæst uð* (Kold.) i handel: søger ud; *han kiqər som æn tus i et stawərhål,* el. *som skaðər i fåq,* el. *lisom gluəň Jæns i Tyňər* (N. Slesv.); *han kiqər så lyst som æn kat i tårən* (D.) alle udtr. for nysgerrighed el. overraskelse; *do ska et kiq så høt, de æ frå æ juwər do ska ha di fø* (vestj.) ɔ: være overmodig, se kighöjt; *haň stèə å kiqə så hòwt sòm hans bi wa flòwən hæn* (Søvind s.); *a stor å ğör kiqəňt* no. (Røgen s.); *æ kijqin* (Agger) ɔ: bestiller intet, ser kun til; kiger frugtsommelig kvinde gennem et hul, bliver barnet skelöjet, J. K. 368. 32 (vist alm.); se kikke.

-kiger, no. se himmel-, potte-, skorstens-, stjærne-, Torstedgrød-, vindues-.

kighoste, no. se kinkhoste.

kighul, no. *kiqhwòl æn -hwòlər* (D.; Søvind s.); *kiqhål et -hålər* (Agerskov); *kikhwòl et -hwòlər* (Støvr., Elsted); *cikhwòl è* (Vens.) = rgsm.

kighöjt, no. *kiqhø·t æn* (D., Malt); *kiqhòwt æn* (Horsens) — en overmodig person, en, der bærer hovedet höjt; se kige.

1. kik, no. *kik æn -ər* (Vlb.); *kikər æn* (Agersk.) — en ildgryde til at varme fødderne på; jfr. mnt. kike, Sch. Lübb.; plt. kieke, fürkieke, Schütze; V. S. O. kikker; fyr-.

2. kik, no. = rgsm.; *haň hò fòt kik po èn piq, dè hòr èn hel del pèq* (Søvind s.); „di hoj ænnon åpo kik“, Jyd. I. 9. 1, de havde kik på en anden; bygmesteren sagde: *a ğör ət atər lutər kik o et atər stræqər o skit* (D.) ɔ: efter öjemål; se kikke; ud-.

kikke, uo.
cik -ər -ə -ə (Vens.);
kik -ə -ət -ət (Søvind s., Støvr.); ft. tf. *-əð* (Mols);

kik -ər -əð -əð (Lild s.); *kik -ər -əð -əð* (Agger) — kige med opmærksomhed (efter noget bestemt); *wi jik å cikə te hær* (Vens.); *i ðə sam kikəð hon uwð æ wiňər* (Lild s.), ud ad vinduet; *haj cikər som i wer ijæməl è pa weqstawər* (væggestavre) (Vens.); *„læ mè kom te å cik!“ — „Wet doňc cik dè gro kow i rəwən?* (Vens.); se hjærte; jfr. Aasen, kika, mnt. kiken, Sch. Lübb., htsk. gucken; kige, kåge.

kikkelilose, no. se kutterilose.

kikker, no. se 1. kik.

kikkert, no. *kikərt æn -ə* (Søvind s.); *kikərt æn -ər* (D.); *cikərt æn* best. *-ən* flt. *ər* (Vens.) = rgsm.; *de hò han i kikərtən* (Tåning) ɔ: det söger han at få fat på; *æ hår ham i kikərtən!* (Agger) ɔ: lægger mærke til hans færd; jfr. plt. kieker, Schütze.

kiks, no. *kiqs æn* = flt. (Agger) beskøjt til skibsproviant; jfr. eng. cakes flt., kager.

kikser, no. *keqsər* flt. (D., vestj.); *kiqsər* flt. (Agger); *kiksər* flt. (Agersk.) — skælmsstykker: *å jò kiksər* (Vens.); *o gy kiqsər* (Agger) om dyr og msker, mest om drenge; deraf *æn keksiq fyr* (Elbo h.) en fyr, der er mange löjer i; *haň æ så ful a kiqsər* (Agger); *han hår såma'nə kiqsər* (S. Hald) ɔ: såmange löjerlige fagter; iaften er der kikser ved det, (vestj.) ɔ: der er lagt snare på en eller anden måde; ordet findes Krist. Gadespr.; er det htsk. kicks, fejlstød i billardspillet, eng. kick, stød, spark?

kil, no. se kegle.

1. kil, no. i udtr. *han fæk kijl* (Lb.), også *kilən* ɔ: blev irettesat og jaget bort; jfr. Krist. Gadespr. kil, bank, prygl; jfr. htsk. kejlen, plt. kilen, prygle, Weig.

2. kil, no. *cijl i* (Vens.); *kijlən* best. (Lild s.) — dyb i havbunden mellem to revler: yderste, mellemste, inderste k—, jfr. J. Saml. IX. 22; *kijlən, de dyjb wòň imèl dæň eňest ræwl å så laň* (Lild s.); ikke sjælden i stedsnavne: imell. Skodborg og Hjerm h. hedder en smal fjord „Kilen“; i Rævsh. er der „Doverkil“; i Sønderjyll. er der fire stedsnavne „Kil“, jfr. den holstenske by Kiel, se U. Bl. I. 332; jfr. Aasen, kil hak. smal vig, isl. kíll.

kilde, no. *kijəl æn -ər* (D., Hmr. h.); flt. *kælər* (Lönb.); *keəl æn -ər* (Vejr.); *kæl æn -ər* (Thy, Mors, Agger); *kel æn -ər* (Sall.); *kåəl æn -ər* (Lild s.); *cǫl* best. *cål* el. *cålən,* flt. *cǫlər* el. *cålər;* el. *cål* best. *cålən* flt. *cålər* (Vens.); *kål æn* (Hell. h., N. Herred, Mols); *kæl æn kælər* (Løgstør); ett. *kæl* (Helgenæs); *kal æn -ər* (Randers, Ålsø); *keəl æn* (Sams); *kal æn -ə* (Hundslund s., Røgen s., Testrup); *kal æn -ə* (Elsted s.); *kæl æn -ə* (Søvind s., Vrads, Vor h.): *keəl æn -ə* (Vejlby v. Fr.); *kel æn kelər* (Dalby s.); *kæl æn -ər* (Hadersl., Agersk.); *kel æn kilə* (Sundeved); *kel* el. *kel æn kilər* (Ang.); *kel æn -ər* (Valsb.); *kæl æn -ər* (Bradr.); *kæl* el. *kel æn -ər* (Fjolde). Det er ikke altid let at opfatte, om ordet har *-l* el. *-l̆*. — 1) brønd; *å leq æn kijel* (D.), *graw èn kæl* (Søvind s.) grave en brønd; *kåst I æ kijəl ælər såŋk I ən?* (D.) peger hen til de to forskellige måder at arbejde på, enten at grave et stort hul til vandet nås, så fylde op igen og sætte brønden, eller sænke en træramme ned, idet man bestandig graver jorden bort under den og murer over den, så kan man nöjes med et hul af brøndens omfang; kilder satte med tjæretønder som rand, se Kr. Alm. V. 295. 774; *sæt kæl* (Søvind s.), mure en brønd; brønden, som nu sættes af „kildesten“, blev i ældre dage opsat af rå kampesten, hvor man altid nöje måtte våge over at få stenenes spidse ender vendt indad, at den ikke skulde skyde sammen. På Fanø, hvor brønden, på grund af manglende sten, blev opsat af klægsadder, havde man den underlige forestilling, at et æbletræ skulde stå 7 år i brønden, inden det blev plantet ind i haven. Man fik en æblekærne, lagde den i noget klæg og stak det hele ind mellem de øverste saddelag i brønden; jfr. Feilb. Bondeliv s. 16. 364; *de æ halt waň o halt å æ kijəl* (D.) kan siges om hvad der er tyndt og opspædt; *han løvər it i tòw kalər a jæn goŋ* (Randers), *han ær it òw dæm, dæ sprèŋə i tòw kalə po jæn ti* (Elsted) siges om den dovne; *de æ få sil å smi æ kel ætər, væn æ baən æ druŋkənt* (Ang.); — i sagn og ævent. gæmmes flygtninge i brønden, Kr. VIII. 138; lægger nissen karl og pige ud over brønden for at hævne sig, Kr. III. 70. 92, IV. 55. 68, VIII. 55. 102; Kr.

Sagn I. 133. 507, 154. 568, II. 37. 142, 68. 109 flg., 97. 216; Gr. Gl. d. M. I. 14. 10, 156, jfr. III. 98; møllesten væltes ned over manden i brønden, Gr. Æv. II. 60, Kr. Æv. 33, J. K. Æv. I. 125; pigen smides i brønden, Kr. V. 119, Æv. 179, jfr. Asbj. I. 62, Sgr. VIII. 198; en kilde dannes af en nød, Sgr. VIII. 34; for ikke at længes, når man rejser i tjeneste, skal man tage en sten (s. d.) med hjemmefra og kaste i brønden, hvor man opholder sig (vestj.), jfr. Sgr. VIII. 177. 704; salt skal kommes i brønd St. Hansaften, ellers kjærner hekse smör i den, Sgr. IV. 140. 60; brønden kaldes i ævent. „Pavænne", Gr. Gl. d. M. III. 47, Sgr. V. 200, XII. 4; „Pehweel", Sgr. XII. 7 jfr. Pär-i-vänne, Swensén, Emå s. 29, se navn; gåde: „Klawses hunnd di synker te bonnd i døj, ve di synker nier, i (jo) höwwer stor æ hol"? (Vejleegn), når spanden går til bunds, rejser brøndvippen sig i vejret, jfr. Ehlers, Räthselb. 8. 42, 46. 352; *æn mañtəl kañ bədæk ət, firdåtyw hæst iñt træk ət?* Fb. Fr. H. 142. 1 (Valsb.), jfr. Sgr. II. 43. 268, IX. 15. 51, J. K. 247. 24, smlgn. Z. f. M. III. 191. 73, Joos Raadsels nr. 39, Rolland Devinettes s. 97. 221, Tr. Pop. I. 54. — 2) kilde; *æn hælə kijəl* (Lb.); *æn hèlə cǫl* (Vens.); i denne betydning bruges i Mell. Slesvig, Ang., Valsb.: *kvæl; dær æ sǫnt æn søqnəŋ te' ham* el. *di stræmt te, som de ku wè te dæ hèlə cǫl* (Vens.); de hellige kilder besøgtes Valborg aften og St. Hansnat, de syge drak af vandet og badede sig deri; at offre en skilling til kilden var almindeligt; i de sidste 50 år har kun Thorsager kilde været besøgt (Djursland); hellige kilder nævnes ofte, se J. Saml. VII. 5, J. K. 117. 8, 411. 1367; registret i Thieles Folkesagn, især II. 22 flg., I. 169 må rettes til 189; Sgr. I. 23. 57, 36. 116, IV. 168. 524, X. 158. 426, 206, XI. 122. 266, XII. 133. 259; Kr. III. 326, IV. 71. 100. 103, VI. 69. 102. 103, 143. 203, VIII. 59. 111, 82. 158, 110. 212. 13, IX. 199; Kr. Sagn II. 193. 71; Gr. Gl. d. M. I. 183. 187. 226, II. 73; M. Skrædder s. 5; Grb. 173. nr. 33; jfr. Junge nr. 235; S. Kjær, Stavnsb. 384; Werlauff s. 308; Wigstr. I. 126; Wärend I. 132. 170; Daae, Bygdesagn I. 23 flg.; Faye 111. 120; Bang, Norges hellige Kilder, Kria Vdsk. Selsk. Forh. 1885 nr. 6, der nævnes 34; Mhoff 101 flg., 595; Strackerjan II. 69. 343; Grimm Myth.² 550. 553. 1129, Irische Elfenm. s. LXXX, Hardwick s. 267, Tylor Anfänge II. 214 flg.; Hazlitt, Brand Pop. Antiq. især III. 1 flg., W. Gregor s. 40, Folkl. Rec. II. 100, Black s. 102, Harl. & Wilkins. Lancassh. Folkl. s. 169 flg., Suffolk Folkl. s. 167, Mélus. III. 377. 8, Amer. Folkl. II. 253, se knappenål, offer, vand; da manden toede sin skabede hest i kilden, mistede den sin lægedoms magt, Kr. III. 107. 150, VIII. 83. 160, Almueliv V. 105. 300, Sgr. IV. 165. 513, jfr. Mhoff s. 103. 120. 126; markeder opstod, jfr. Wigström Folkseder s. 20, Hartland Fairy T. s. 50; i Flensborg er „die Grönnerkeel" (navnet er sagtens dansk), hvor de små börn fiskes op af, Mhoff s. 105; en kilde er bundløs, Sgr. IV. 165. 514, J. K. 116; da dammen har tilløb fra en hellig kilde, kan fanden ikke øse den ud, Kr. IV. 238; kilde, som fremkommer, hvor en mands blod flyder, Arne s. 47; i underverdenen, som kun fryser én gang i 100 år, sts. s. 76; gå tre gange avet om kilde for at øve trolddom, Thiele Overtro nr. 735; springe tre gange over k—, Kr. Anholt s. 69. 147; jfr. Wigström I. 120. — Jfr. Aasen kjelda, isl. kelda huk., sv. källa; „vel egentlig koldt vandspring, af kald", Aasen; htsk. quelle; se brønd, holk; gade-, salt-, spring-, stald-, vippe-, væld-.

kildebing, no. brøndkarm, Kr. V. 118.

kildebom, no. *ǩælbom æn* (Thy); *ǩalbòm æn* (Elsted) — bommen, hvorom tovet, som bærer spanden i brønden, vindes op.

kildebred, no. rand af brønden, se Kr. III. 70. 92, „kjedel-" trykfejl for kjelde-.

kildedække, no. *ǩaldæk et* (Elsted) dække over brønden, gennem hvilket pumpen er ført.

kildefugl, no. *cǫlfòwl i* best. *-i* flt. *-fòwl* (Vens.) = kildespurv.

kildegraver, no. *ǩælgrawə æn -rə* (Søvind s.) person, som graver brønde.

kildejunge¹, no. *kijəljøŋ æn -ər* (vestj.); *keljoŋ æn -ər* (Vejlby v. Fr.) — brøndvippen, som bæres af „sulen" og som bærer stangen med spanden.

kildekarm, no. *kijəlkarm æn -karm* (vestj.); *ǩælkarm æn -karm* (Agersk.) —

karmen, hvoraf brønden er omgivet, for at hindre folk at falde i den; træværket i brøndens bund (Elsted); jfr. holk.

kildekaster, no. *keəlkåstər æn* (Vejr.); *kælkåstər æn* (Mors); *kåəlkåstər æn* (Lild s.) — brøndgraver.

kildekrog, no. *kelkroq æn -kroq* (Vlb.); *cȯlkroq i* [*kroq*] (Vens.); *kælkroq æn -kroq* (Søvind s.) — krogen, i enden af brøndevippens stang, hvorpå spanden hægtes; *kalkroq æn* (Elsted s.) stang med krog på enden, bruges ved lidet dybe brønde til at drage vand op med; *å skryw kelkroq* (Vlb.) ɔ: kragetær (s. d.); se kjedelkrog.

kildemand, no. *kæləmań æn* (Søvind s.); *kælmań æn* (Agersk.; D.); *kalman* (S. Hald h., Elsted) — **1)** brøndgraver (Randers, Søvind s., Elsted) — **2)** brøndmand, manden, som bor i brønden, og hvem börnene kyses med; til börn siges: *ta dæ i ac får å sic nir i cålən, få dè seə dær i sot maj mæ rø ywn* (Vens.), se J. K. 414. 80, kaldes i Sælland „vandkjællingen“; „Jenny Greenteeth“, Hardwick s. 279; jfr. Harl. & Wilkins., Lancassh. Folkl. s. 86, Suffolk Folkl. s. 35, Mélus. II. 250 ned., III. 545.

kilder, to. *kilər* (Agger); *kilər* (D., Nordslesv., vestj.; Randers; Agerskov, Bradr.); *kelə* (Dalby); *cilər* (Vens.); *kili* (Mols) = kilden; *dæń, dær et ær k—, dæń æ dær et gåt i* (vestj.); *hun ær et så k—* (D.) ɔ: vil nok holde sjov; også: *han ær et k— ve ət; han ær et kilən ve æn lilə teŋ* (Lb.) ej bange; *æn kilər saq* (vestj.) en kilden sag; jfr. kiddel, kims, kissel.

kilderamme, no. *kælram æn* (Thy) brøndkarm.

kildeslynge, no. *kijəlsløŋ æn* (D.) brøndstangen med krogen.

kildesmække, no. *kælsmæk æn* (Agersk.) stangen med krog og spand, fastgjort foroven til brøndvippen; krogen, hvorved spanden fæstes: *æ håq i æ kijəlsmæk* (D.).

kilde-spand, no. *kælspań æn -spań* (Søvind s.); *kalspan* (Elsted); *kijəlspań æn -spań* (vestj.); *cȯlspaj i* best. *-spaj* flt. *-spaj* (Vens.); *kåəlspań æn* (Lild s.) — brøndspand.

kildespurv, no. *cȯl-* el. *cȯlsparə æn* (Vens.); *kelsparə i* (N. Sams) — en fugl, som bygger rede i brønden, fringilla montana, se kildefugl, knopspurv.

kildestage, no. = kildestang, se Kr. III. 51.

kildestang, no. *cȯlståŋ æn* (Vens.); *kåəlståŋ æn* (Lild s.); *kelståŋ æn* (Vejlby v. Fr.); *kelstaŋ* (Dalby) — stangen fæstet til brøndvippen og som bærer spanden.

kildesten, no. *kijəlstijən æn* (vestj.) brændte sten til at sætte en brønd af.

kildestimmel, no. *kælsteməl æn* (Agger) brøndkarm.

kildestolpe, no. *kælstålp æn* (Braderup) brøndsule.

kildestøtte, no. *kælstøt æn* (Agerskov, Fjolde); *kelstyt æn* (Vejlby v. Fr.) — brøndsulen.

kildesule, no. *kijəlsul æn -sulər* (vestj.); *cȯlsyjl æn* best. *-syl* el. *-syjlən* (Vens., glds.) — den kløftede stang, som bærer brøndvippen.

kildesvange, no. *kelsvaŋ æn* (Dalby); *kælsveŋ æn* (Fjolde); *kælsvåŋ æn -ər* (Agerskov); *kelsvoŋ æn* (Angel) — brøndvippe.

kildesvøbe, no. *kijəlswöw æn* (Lönborg); *kælsvöw æn* (Agersk.); *kælsvæb æn* (Fjolde); *kælsvöw æn* (Bradr.); *kelsvef æn* (Angel) — **1)** brøndvippe (Agerskov, Braderup). — **2)** = kildesmække (Lb., Fjolde).

kildesætter, no. *kælsætər æn* (Agerskov) brøndgraver.

kildesøger, no. *kijəlsøqər æn* (Andst, vestj.) et redskab, en flerdobbelt krog, bestemt til at fange grebet af spanden, når den er sluppen af krogen og bleven liggende i brønden.

kildetrug, no. *keltròw æn* (Sall.); *kaltròw et* best. *-tròwət* (Randers, Elsted s.) vandtruget ved brønden.

kildevand, no. *kælwań de* (Søvind s., Agger) brøndvand.

kildevippe, no. *kelvep æn -ə* (Sundeved); *cȯlwep æn -ər* (Vens.); *kælvèp æn -ə* (Søvind s.) brøndvippe; karl føres af nissen ud på k—, Kr. Sagn II. 68. 108.

kildeværge, no. *kijəlveri æn* (vestj.) brøndkarm.

kildeværk, no. *kælværk et* (Søvind s.) = kildekarm.

kildeås, no. *kijəlos æn -os* (vestj.) = brøndvippe.

kildre, uo.
cilər cilər cilər cilər (Vens.);
kilər -ər -ət (D., vestj., Thy; Randers, Sundev., Agersk.);

kilər kilrə kilərt kilərt (Elsted);
kili tf. *kiliər* (Vejr.);
kili kili kiləð kiləð (Mols);
kæləк tf. *kæləgt* (Fjolde)
= rgsm.; *do må et kilər mæ!* (D.); også: *æ hiñər kilərər* (Thy) = pregler (vestj.), det stikker i dem, når man fra stærk kulde kommer ind i varmen, (også Mds. h., Ribe); *kilərin* (Agger) kildren; jfr. Aasen kitla; Rietz keta; htsk. kitzeln, mnt. kettelen Sch. Lübb.; se kiddel, krildre.

1. kile, uo.
kijl -ər -t -t (Agger);
kil kil kil kil (D.);
kil, kilə el. *kil, kil kil* (Søvind s.) —
— 1) fæste med kile; *kil ìn hjöli* (Søvind s.). — 2) *kil kil kil kil* (D.); *han kil gråw o* (D.) skynder sig; *kil å·* (Vejr.), *cil åstè·* (Vens.), ile afsted; *kañ kilər o ijè·n* (Lild s.) løber til, tager fat påny; se kil. — 3) „klipfisk kiles hos Skagens fiskere, når man, efterat fisken er halvtörret, skærer den del af nakken bort, klipnakken, der sædvanlig hænger ved kroppen, når hovedet skilles fra bugen", Mb.

2. kile, no. *cijl æn* best. *-ən* el. *cil* flt. *cijlər* el. *cilər* (Vens.); *kil æn kilər* (D., vestj., Mors, Hell. h., Randers, Søvind s., Agersk., Sundev.); *kijl æn kilər* (Agger) — 1) = rgsm., kile til at kløve med; *wi ska sæt ən cijl i ròwən å· dæ* (Vens.) ɔ: sy en kile bag i bukserne, spøgende; fig. *slo æn kil ve* (vestj.) drive på en sag; se drive-, for-, jærn-, side-, torden-. — 2) genstande, som er kileformede: et kileformet stykke töj; et kileformigt stykke af en mark. — 3) en sandrevle el. stenrevle i ageren, hvor sæden let forbrænder, se brand-, brænde-. — 4) uformeligt, stort stykke smörrebrød; *ka do åsə sæt dæn kil ve ðə?* (S. Hald) ɔ: fortære det store stykke, ligeså Søvind s. — Jfr. Aasen, kile hak.; htsk. keil, mnt. kîl, Sch. Lübb.

kileskjære, uo. *kilskær -skær -skor -skon* (D.) at overskære töj el. marker sål. at der fremkommer kiler.

kilke, uo. se kilte, kjelke.

killing, no. *cèləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *celəŋ æn -ər* (Åby) *kili i* best. *-ji* flt. *-ər* (Samsø); *kiləñ* best. *kilnəñ* flt. *kilnər* (Mols); *kiləŋ æn -ər* (D., vestj., Skodb., Hvidd., Brandr., Forball.); *kiləŋ æn -ər* (Thy, Agger, Ålsø, Ulstrup, Törrild, Nörup, Falslev, Harridslev, Randers, Viborg, Nustrup, Emmerlev, Bedsted); *kiləŋ æn -ər* (Mors, Davbj., Rødding [M.], Bjerring, Linå, Uth, Dover, Havbro, Årdestrup, Gimming, Nimtofte, Saxild); *kæləŋ et -ər* (Aller, Skrystrup, Hammelev, Bjært, Vonsb., Hjoldelund); *kæləŋ et -ər* (Fjolde, Åbenrå); ordet er i den største del af S. Jylland itk., jfr. katunge — 1) kattens unge, også de fleste steder om kaninens og harens unger, *o leq kiləŋər* (D.); *æ kiləŋ hår gåt we å wær skrej, de ståñ æ kat wel slek ən* (Mors); jfr. hare-, hå-, katte-, musse-. — 2) enkelte våde, faste totter i hø el. kornneg (Lb.). — 3) et fiskeriudtryk: skipperen på havbåden har foruden sit antal „stik" (s. d.), som bådens øvrige besætning, desuden en killing ɔ: et extra stik, hvis udbytte bliver hans; jfr. Aasen, kjetling, isl. ketlingr hak., ketta hunkat.

kilsk, to. *kilsk* (Agerskov); *kilsk* (vestj.) — om ager og eng, som har kiler.

kilte, uo.
kilt -ər (D.);
cilk -ər -ə -ə (Vens.) —
kilte klæderne op, *hon cilkər he còwl åp* (Vens.); *kilt sæ* (Agersk., Braderup), men: *hon æ kiltət;* jfr. kilte, V. S. O.; Rietz kilträ; eng. kilt.

kiltebånd, no. *kiltboñ æn -boñ* (D.); *kiltbåñ et* (Sundev.) et bånd, der bruges til at fæste kvindernes skørter op med; uldne bånd med to dusker, som bindes af kvinder om skørterne af sömmelighedshensyn, når de arbejder (Fanø).

kiltested, no. *kiltstæj et* (Agersk.) stedet hos kvinder, hvor de kilter deres skørter op, glds.

-kiltet, tf. se op-.

kime, uo.
kim -ər -ət -ət (D., Søvind s., Agerskov; Elsted);
kimər kimrər kimrəð (Thy);
kijm -ər -t -t (Agger);
cijm -ər -t cijmt (Vens.) —
= rgsm., ringe med små korte slag, som der göres til festaftener med kirkeklokken; *æn kijmin* (Agger); *è cijmi* no. (Vens.), se Skytts h. s. 60; jfr. Rietz kimma, eng. chime.

kimer, no. *kimər æn* (D., glds.) — 1) en bødker, *æ kimərkun,* bødker-

konen; jfr. mnt. kimer el. kimmer, Sch. Lübb.; kinken. — 2) „den, som kimer med klokken, deraf Kirsten Kimers, et øgenavn til et kvindfolk, som gærne vil skændes“, V. S. O.; jfr. Kirsten Kimmels i en remse Kr. Molbohist. 156. 434, se Kirsten-.

kiming, no. *kimən œn* (vestj.) daggry; *de wå liq i œ k—;* jfr. htsk. kimme, „hervortretender scharfer rand“, Weig. Wb.; holl. kim; eng. chimb.

kimmel, no. se kindøl 2.

kimle (?), uo. *kemǝl kemlǝ* [*kemǝlt*] (Røgen s.) kjæle for, göre kur til.

1. kims, to. *cims* el. *cems* el. *cemsk -ms* (Vens.) som ikke tåler berørelse, især ved hovedet; *c— we horǝ,* om börn, som ej vil have deres hår redt; dernæst: vanskelig, værkelig, *haj œ nuǝ c— å sœ,* gnaven; *œn c— piq,* en, som stikker næsen i vejret; hun var endda ikke så meget kims ved ham, Gr. Gl. d. M. I. 221 ɔ: hun indlod sig med ham; dyr *jè dèm cims we ǝ* (Vens.) når de, skönt sultne og tørstige, vrager æde og drikke.

2. kims, no. *cems* el. *cims* i best. *-i* (Vens.) i udtr. som: *no, do cimsi, drèk no!* nå, du kræsne, drik nu.

kimse, uo.

kems -ǝr -t (vestj., Mors, Agersk., Randers); nt. *kems* tf. *kemst* (Mols);
cems el. *cims, cimsǝr cimst, cimst* el. *cemst;* el. *cems -ǝr -ǝ -ǝ* (Vens.) —

slå med hovedet, *kems mœ hòwǝðǝt* (Randers); køerne *di rèn roñǝnom å kemsǝt,* Kr. IX. 252 (Hads h.); fig. lade hånt om, *k— að ǝt* (vestj.); *han sejǝr å kemsǝr œ ǝð* (Mors); *„mèn her* (flasken) *tøt a di cemst è“*, Grb. 2. 31; jfr. Aasen, kimsa, slænge med hovedet.

kimsehoved, no. *cemshuǝ è* (Vens.) person, som slår med nakken.

Kinafart, no. i udtrykket; *han fœk œn kinǝfårt* (D.); *œn kinǝfart* (Søvind s.) ɔ: et fald fra en stor höjde, en hovedkulds styrten ned ad en skrænt el. lign., se sneglefart.

kind, uo. no. se kjende.

1. kind, no. barn; findes i viserne; der føder hun så lidel en kind, Kr. I. 193. 1, jfr. 179. 3, II. 20. 6, 167. 3, 236. 3; jfr. Aasen kind, kælenavn i vuggesange, ligeså Rietz; ordspil mellem nyisl. kind, lam, og tysk kind, barn, se Arnas. II. 535; jfr. htsk. kind, henføres til gr. gonos; kinken.

2. kind, no. *kin œn -ǝr* (Agger); *kiñ œn -ǝr* (Vejr., Husby-Bur, Sem, D.); *keñ œn -ǝr* (Mors, Davbj.); *ǩeñ œn -ǝr* (Lild s.) = rgsm.; „hin torer po kinneren trill“, Blich. Bindst.; *œn spes nœjs å œn bleq kiñ, dœr œr œ döwǝl iñ* (vestslesv.); jfr. Aasen isl. kinn huk.; htsk. kinn, henføres til lat. gena; kjage, kjæbe.

kindben, no. *kiñben et* flt. *-ben* el. *-benǝr* (Agerskov, Fjolde, Bradr., Ang.); *kiñbijǝn œn* (Thy); *kinbijǝn œn* (Agger); *keñben et -nǝ* (Sundev., Dalby) — 1) = rgsm., men bruges i alt fald i S. Jylland meget alm. om kind; *di œ rø i œ kiñben,* har *rosǝr å œ kiñben* (Agerskov); vandet randt ham ned om kindbenene (Ang.). — 2) *kiñben* (Agersk.) fjæle, der er fæstede på siden af en ålegård (s. d.) for at hindre vandets indtrængen; se risdække.

kinderpulver, no. börnepulver, pulv. magnes. c. rheo (P.) (vist alm.); jfr. htsk. kinder-pulver.

kinding, no. *kiñǝŋ* el. *keñǝŋ œn -ǝr* (vestj., Salling, Søvind s., Sønderj.); best. flt *kineŋǝrǝn* (Elsted); itk. (Agerskov.); *ǩeñi* i best. *-ji* (S. Sams) — 1) tangen, hvori vognstjærten er fastgjort, også: *œn par kiñǝŋǝr* (D.). — 2) to småreb, der i form af en tang fæster hovedlaget til klaptræerne på hestens grime (Andst, vestj.). — 3) navn til et af de garn, sildevåddet består af, se J. Saml. VIII. 168 (Sall.). — 4) „kindinger“ skal være et navn til blåbær-planten, vaccinium uliginosum L., J. T. 257; jfr. Aasen kinnung hak., dörstolpe, Rietz kinning.

kindingnagle, no. *kiñǝŋnawl œn -ǝr* (D.) naglen, der fæster stjærten til gaffelen.

kindingreb, no. *kinǝŋrev* el. *kiñrev* (D.) korte, tynde rebstykker, fæstede i to huller, *kiñlawhwolǝr* (Thy), i hvert „klaptræ“ (s. d.), og hvori „hovedlaget“ el. „hovedrebet“ er fastgjort.

kindingring, no. *kiñǝŋreŋ œn* (D.) en ring, som i gl. dage sloges om kindingerne, bagved naglen; nu bruges i stedet en „brillering“.

kindingstiver, no. *kiñǝŋstywǝr œn -ǝr* (D.) to jærnstykker, som går fra kindingerne til steldet, for at stive dem, et til hver side.

kindlag, no. *kiňlaw æn -lawər* (Thy) = „kindingreb", fastgjorte i *kiňlawhwolər*.

kindler, no. *kiňlər* flt. (Thy) de løse træstykker, som danner siderne af køers, hestes, fårs grime, „klaptræerne"; ordet er sagtens smtrk. af kindlager.

kindskjæg, no. *kinskæq* (Agger) = rgsm.

kindtand, no. *cęjtąj æn* best. *-ən* flt. *-tæjər* (Vens.); *kentæň æn* (Støvr. h.); *kintan æn* (Elsted); *kiňtæň æn* = flt. (D.); *kintæň æn* = flt. (Agger) = rgsm.

kind-øl, no. *kiňəl æn* (Sall.); *kiňəl æn -ər* (vestslesv.); *keňəl æn -ər* (Lild) — 1) et kort, tyndt reb i „klaptræerne", hvori „hovedrebet", det, der går om dyrets nakke er bundet. — 2) jærnring med udstående pigge, som sættes om køernes snude for at hindre dem i at patte sig selv (Ikast, vestj.), kaldes måske også *kiməl* (Lönb.), jfr. Rietz 321, kippel.

kind-øl-snor, no. *kiňəlsnowər* (Salling) en snor i grimen, der går under hestens halsvinkel, se kig.

kine, uo. *cijn -ər -t -t* (Vens.) kige vedholdende op efter.

kinghåst, no. se kinkhoste.

kinkblad, no. J. T. 309. 355, plantenavn, vandnavle, hydrocotyle vulgaris L.; bruges kogt i mælk som middel mod kinkhoste (s. d.) (Thy); på apotheket udleveres folia farfaræ (Hjörring).

kinke, no. *keŋk æn* (Holmsl. kl.) kurre på et stærkt tvundet reb; jfr. Aasen, kink, liden böjning el. vridning.

kinken, no. *keŋkən* (Vlb., Tønder) — 1) Jesusbarnet, börnene sætte juleaften (s. d.) deres „teller" op til k— og finder dem julemorgen fyldte med pebernødder og kager, jfr. Fb. Fr. H. s. 73. — 2) smörbøtte med låg over, som medbringes til byen til salg (Agersk.); jfr. mnt. kimke, Sch. Lübb., „hölzernes gefäss mit einem boden", jfr. kimer; er 1) htsk. kindchen? Mhoff s. 319 anm.: „nach Samuel Meigerius u. Arnkiel scheint auch der name Chimken für die hauskobolde bei uns gebräuchlich gewesen zu sein"; Korrespondenzbl. IV. 45. 7 i et rim: buköken fan Halberstadt brengk du ussem kengken wat; her må det være: kindchen.

kinkhorn, no. *ǩeŋkhuən æn* (Lild s.); *keŋkhuwən æn* (Lb.) — 1) navn på de store hvide sneglehuse (fusis?), som jævnlig findes ved vesterhavet; nymalket mælk, drukket af et k—, er et godt råd mod kinkhoste, jfr. Sgr. VIII. 119. 518, Kr. IV. 348. 24, J. K. 217. 218, slgn. Wigström I. 99; Wärend I. 334; se kinkblad. — 2) *et keŋkhuwən* (Hors., S. Hald) et horn til at give dæggelam mælk af; jfr. mnt. kinke, „eine gewundene schnecke, Schill. Lübb., lat. concha.

kinkhoste, no. *keŋkhost* flt. (D., vestj.); *keŋhåst* flt. (Thy); *cęj-* el. *cęjhwòst* el. *-host* flt. best. *-ən* (Vens.); *kèŋkhowəst* flt. (Søvind s.); *kèŋkhuəst* flt. (Elsted s.); *keəŋkhuəst* (Mols); *keŋkvost* flt. (Agersk.); *kinkost* flt. (Bradr.) — kighoste; alm. bærer börn en ulden snor om halsen som middel derimod, jfr. Amer. Folkl. II. 296, andre råd se kinkhorn, -blad, jfr. J. K. 373. 63, Mélus. III. 380, Folkl. Journ. VI. 264; hoppemælk, Sundbl.[2] 153; se galehoste; jfr. mnt. kinkhoste, Sch. Lübb.

kinkhosteblad, no. J. T. 309 = kinkblad (Silkeb., Rkb.).

kinkhus, no. *keŋkhus et* (Elbo h.) = kinkhorn 1.

kinnel, no. se kindøl.

kinning, no. se kinding.

kin-olie, no. ætherol. terebinthi (P.), jfr. htsk. kien, fyrretræ; kjönrøg.

1. kip, no. *cip* (Vens.) en hönsesygdom, pip; *„dèj hòn, a fèk, ha cip å ku en eq jòr"*, Grb. 92. 57; *a trowə do hò cip!* kan siges til den, som ser dårlig ud.

2. kip, no. *ǩip æn -ər* (Lild s.); *kipkal* (D., Elbo) — kælenavn til en kalv, *æn pæn betə ǩip*, sædvanlig *kipəs* el. *kipkal* (Andst); *kipə, kipə, kipkal* (Hors.), *kip, kip!* el. *kipkal* (Elsted) til kalven, som drikker; jfr. bökalv, 2. bos, kuskalv, sukalv.

3. kip, no. *han ga æn kip* (vestslesv.) ɔ: fór sammen, f. eks. af skræk, se 1. kippe.

kiper, no. *kepər* (Andst); *kæbə* (Sundeved); *kæpər de* (Bradr.) — om töj, *de æ væwət i k—* = kipret, en særegen vævemåde med fire skafter; jfr. htsk. keper, „webeart, dass sich die fäden des einschlages mit denen der kette schräg durchkreuzen", Weig.; mnt. kepen Sch. Lübb., ligeså holl.

1. kippe, uo. *kip -ər -ət* (vestslesv.) fare sammen, göre en pludselig bevægelse; jfr. Aasen, kippa 6, ligeså Rietz;

htsk. kippen, „wie auf einer spitze umschlagen", Weig.

2. kippe, no. *kip æn* (D.), *sæt æ k—*, hensætte lødgryden (s. d.); jfr. farvegryde; se htsk. kufe, dybt stavkar, tønde; mnt. kupe, Sch. Lübb., henføres til lat. cupa, tønde.

kippes, uo. *kipəs* ft. *-t* (Søvind s.) = kappes.

-kippet, tf. se for-; 1. kippe.

1. kirke (?), uo. *kirk* el. *ǩerk* (N. Sams) knejse; ord og form usikker.

2. kirke, no. *ǩerk æn -ər* (D., Andst); *ǩærk æn -ər* (Vejr.); *cerk* el. *cèrk æn* best. *-ən* flt. *cèrkər* el. *cerkər* (Vens.); *ǩèrk æn -ə* el. *-iə* (Søvind s.; Mols); *ǩerk æn -ər* (Støvr. h., S. Sams); *ǩèrk æn -ə* el. *-i*, best. *-ərən* (Elsted); *kirək æn -ə* (Sundev.); i Angel næsten *kirək; kirk æn -ər* (Fjolde) = rgsm.; *dær sku òltir i ðə meńst jèn te ǩèrk fræ hwær ste, åm ejt fòr ańt, så fòr å hør ætər, åm dæ wa nòj, dæ blòw lyj we ǩèrk* (Lild s.); *seð iṅən ǩerk* (vestj.); *leq iṅən ǩèrk* (Søvind s.), om koner, der efter börnefødsel ej har holdt deres „kirkegang" (s. d.); *go te ǩærk*, gå i kirke, om folk i almindelighed; *go i ǩærk* (Agger), om kvinder efter barselseng; *go è cèrk, di èr è cèrk* (Vens.); de, der hører til sekterne *ka wæ lisə guə som di, dè stọ wè cèrken* (sts.) ɔ: hører folkekirken til; *han hår van boðə te møl o ǩerk* (vestj.) det er en erfaren mand; *æ ǩerk met i æ byj, så ka æ krøvəl åsə kom te* (vestj.); *dæń, dæ gær ærəń te kirək, ska gå græreń te heməri* (Ang.), Kr. VI. 294.414; *han vel ǧæn go i ǩerk om æ aₒtənər* (Vejle) om den, som er slem efter kvinder, så föjes gerne til: hvor de kimer med knæerne og ringer sammen med lårene; *no hår nåk Skan ǩærk væń sæ!* (vestj.) siges til den, der skifter mening; a kan ikke se for Kobberup kirke! sagde manden, han stod på alheden, om intetsigende undskyldninger, el. „kan it kom ad få Trige kjærk", Kr. Ordspr. s. 510 (V. Lisbj. h.), den ligger langt fra landevejen; *æn ka et vær i ǩærk o hør prekən o hjæm o koq kol* (vestj.) ɔ: man kan ikke göre to ting på én gang; *do stæær met i æ væj lisom Alby* (Adelby) *kirək* (Ang.); *„cerkən èr e gaməl huws, hon falər, næ dèr è fljæst i hær"*, Grb. 244. 315; „vi går aldrig i kirke her i byen!" siger folk i Skive, kirken ligger nemlig udenfor byen, Sgr. I. 159. 622; *„dæ ska non te de wæst!" sọ dræŋi, haj skul te cèrk* (Vens.); — ved kirkebygningerne el. klokketårne fandtes i M. Slesvig i årene 50 endnu alm. en jærn-halsring befæstet, hvori forbrydere, som stod i gabestokken, havde været fastgjorte, jfr. Kr. Almueliv II. 72. 182. 84; för plovene kom igang om foråret, hvæssedes deres skær på kirkemuren, for at året skulde blive frugtbart; de dybe mærker på Staby kirkes mure (Ulfborg h.) siges at være slidte af plovjærnene; efter gudstjenesten går, måske alm., mænd og kvinder samtidig ud af k—, østerpå kvinderne først, så mændene, Kr. Alm. IV. 87. 42 flg. (Elsted); somme steder efter kvinderne præsten, så mændene (Vejen); atter andre steder først præsten, så kvinder og mænd (Marslev, Fyn); i Århus domkirke skal der i den romerske kirkes tid gennem et metalhorn langfredag nat være råbt ud over forsamlingen: „evig forbandet være Judas!" Thiele I. 228; andre steder under kirkebönnen store bededag være klemtet med klokken af degnen, som stod i tårnet, når præsten sagde ordene: vi har syndet! syndet! syndet! (Hadersl. egn); præsten spörger drengen: har du aldrig været i k—? — „Nej, det er et gammelt hus, det er a ræd for at komme i", Kr. Alm. VI. 53. 124; m æ n d e n e er som regel i kirke den förste helligdag, kvinder og tjenestefolk den anden, jfr. Kr. Alm. IV. 99. 300, 130. 363; b r u d e f o l k går i kirke söndagen efter deres bryllup, „går unge folk til kirke" for at hente held, jfr. J. K. 82. 125 (Sælland alm.), ligeså de nærmeste slægtninger efter begravelsen for at sørge (s. d.); l i g (s. d.) førtes omkring kirken, inden det sattes i jord, og førtes det til kirke gennem flere sogne, betaltes 10 daler til hver kirke, det kom forbi, Kr. Sagn II. 427. 343; n e d b r u d t e k i r k e r omtales fra Viborg, Engesvang, Egtved s., Kr. Almuel. VI. 193. 410-12, Kr. VI. 64. 93; No, Kr. III. 99. 138; Tvis, Kr. III. 101. 141; Vonge ved V. Nykirke, Kr. IV. 70. 98; Dørken, Tyregod s., sts. nr. 99; Faldborg, Kr. VI. 326. 100; i Kirkedal mell. Hobro og Skjellerup, Kr. VI. 64. 92; Kappendal i Almind s., sts.; — herremanden gemmer

korn på loftet i kirken, Kr. Almueliv VI. 186. 390; samme er sket indtil for få år siden i Bramminge kirke; Harboøreboen spiller kort i kirken, Kr. Alm. VI. 196. 425; i skæmtehist. nævnes k— og kaldes et hus med en stor skorsten, Kr. Molboh. 97. 313-16. 20; en höj, som kaldes „Pejers kirke", Kr. Alm. II. 24. 63; kirken er ikke bygget på harefødder, Kr. Alm. VI. 191. 406 ɔ: står fast; — i sagnet omtales tit kirker og deres bygning; Knud d. hellige byggede kirker af frådesten (tufsten), Thiele I. 183; kirker bygges som tak for frelse af havsnød (s. d.) el. andet, Thiele I. 205. 213, Kr. VI. 68. 98, VIII. 76. 147, jfr. nr. 169, Anholt s. 9, Gr. Gl. d. M. I. 190; jfr. Grimm Sagen nr. 333; som bod for synd, Kr. VIII. 78. 154, 198. 328, jfr. Henderson s. 298; for en troldeskat, Kr. Sagn I. 211. 214. 260; — ved kirkebygning bliver alt det opmurede nedrevet af trolde om natten og byggepladsen må flyttes; den ny plads findes ved hjælp af et par kalve, kvier, køer, stude el. tyre (s. d.), se Kr. III. 95. 130. 31, IV. 68. 93. 94, VI. 62. 89, VIII. 82. 159. 162, Sagn I. 243. 857-60, 270. 923, J. K. 115. 4, 266. 20. 21, M. Skrædder 5. 5, Sgr. II. 191. 772, IV. 177. 538, X. 105. 274 flg., jfr. Sgr. IV. 187. 553, Grb. 175 nr. 35, Gr. Gl. d. M. I. 133. 147, II. 270. 1, 218. 325, III. 104. 23; Møller, Bornh. s. 5, J. K. 341. 11. 12, jfr. Wigstr. I. 155, II. 343; Daae, Bygdesagn I. 28, Nicolaiss. Nordl. II. 36, Sande II. 105 flg.; Mhoff 111. 137 flg, 542. 537, Grimm Sagen nr. 205, se nr. 197. 291, Z. f. M. II. 236. 244; Kuhn W. S. I. 260. 298, Hartl. Fairy T. s. 90, Mabinogion s. 467; Curtin, Myth s. 334; Hardwick, Traditions 116. 127. 163; også Engl., se Folkl. Rec. V. 160, Glostersh. Folkl. s. 12 flg., Strackerjan I. 166, II. 189; — bygges, hvor en gasse sætter sig; Wolf N. S. 422 flg., hvor et nögleknippe falder; Ndl. Volksk. II. 170 øv., hvor en udskudt pil falder; hvor en ring, Hofberg s. 180, hvor stokke driver i land, Hagemann s. 18; kæmper, trolde el. djævelen selv bygger kirker, men da gerne mod betaling af mskeliv, se Find, *brud, gjætte, navn; Kr. III. 91. 125 flg., IV. 28. 34, 51. 58, IX. 205, Sagn I. 246 flg., Sgr. IV. 237. 730, J. K. 17. 8, Werlauffs Antegn. s. 406, jfr. Mhoff s. 299. 410, Grimm Myth.[2] 972, Z. f. M. II. 182, se endvidere Z. f. M. I. 354, Wolf Beiträge I. 30, Strackerj. I. 274. g., Kuhn W. S. I. 39, Veckenstedt, Volksk. III. 186; hyppig vil trolde øde kirker, kæmper slår dem ned med stene, Kr. III. 60. 78 flg., IV. 52. 59, VI. 41. 52 flg., 78. 116, VIII. 72. 136 flg., XI. 202. 40, Sagn. I. 221. 22. 25. 28, Sgr. II. 27. 211, IV. 187. 552, V. 104. 653, VI. 173. 765, XII. 138. 337; Gr. Gl. d. M. II. 218. 324, J. K. 346. 33, Arnas. I. 208. 216, jfr. Faye 93. 110, Sande I. 79. 80. 82, Tvedten s. 72. 84 flg., 94; Wigstr. II. 83. 260, Mhoff 269. 361 flg., nr. 368. 372, Z. f. M. IV. 89; Hardwick, Tradit. s. 162. 213. 220; slgn. Kohl, Kitschigami II. s. 253; se kjæmpe; mange kirker er byggede på levende (s. d.) dyr, Tyregod kirke på to røde mynder, Vindum på et lam, Kr. IV. 68. 92, jfr. Sgr. VI. 46. 410, Kr. Sagn II. 347. 3. 5-16. 27. 38, se kirkelam; på kalv, Kr. Sagn II. 378; på stud, sts. II. 347. 4. 16; på tyr, s. 350 øv.; på hest, s. 347. 3. 5. 11-13. 30; på hund, s. 348. 9; på so, s. 351. 30; på en jomfru, en dreng, s. 348. 10; Dalby kirke har en gasse, Mesinge en blakket stud, Drigstrup et hvidt lam, Viby et gråt får, Stubberup to røde stude til kirkevare, Kr. Sagn II. 390. 215, jfr. P. Bjerge, Aarbog II. 25 flg.; slgn. Wigstr. II. 218: intet hus kunde opføres, för det omsider blev bygget over „strandvaskeres" grav; det første barn, der døbes i en ny kirke, må dø, Baring-Gould, Str. Survivals s. 1; i kirkerne bor en nisse, se kirkenisse; i kirken er frelse fra trolde, Kr. Sagn I. 219. 800-3, jfr. Arnas I. 77. 156; et alm. sagntræk er, at en tjener skal hente en bog i kirken på alteret ved nattetide, se f. eks. Sgr. XII. 133. 260, Kr. IX. 255. 95, Almuel. VI. 163. 353, 167. 362. 367. 368, Efterslæt s. 128; jfr. Arnas. I. 242, Wigstr. II. 340; hente alterklædet, en benrad i våbenhuset, Kr. Almueliv VI. 169. 366 flg.; et ben under alteret juleaften, sts. VI. 178. 376-79; jfr. kirkegård, skrifters, tilgive, våbenhus; i Vindblæs kirke samles hekse St. Hansnat, Kr. Almueliv IV. 9. 13; jfr. Mélus V. 90, Wigstr. II. 144, Storaker Till. s. 9; troldpak danser skærtorsdag nat og påskemorgen om den, Wigstr. II. 228. 349, glosoen kommer fra den, sts. II. 148; i k— færdes spøgelser, se f. eks. Kr. III. 229. 31, Sagn II. 304. 225 flg., 229 flg.; de færdes også, hvor k— har stået, Kr.

VI. 287. 344; ingen tör være alene dér om natten, Efterslæt s. 144; de døde holder gudstjeneste (s. d.) dér, se Kr. VIII. 378, Sagn II. 280 nr. 8, 513. 116, jfr. Nicolaiss. Nordl. IV. 23. 27; „jordfolket", Wigstr. II. 197; de døde kan endnu tidlig om morgenen sés siddende i stolene, Thiele Overtro nr. 717; jfr. Arnas. I. 306, se 2. død, jule-, nyårsaften; underjordiske og bjærgfolk har deres kirke og kirkeskikke, Kr. IV. 27. 33, VIII. 8. 19, Sagn I. 73. 293, 76. 301; en stor gråsten kaldes „*Stawøs cerk*", Grb. 132. 16; deres kirkevej går gennem bondens stue, Kr. IV. 39, Gr. Gl. d. M. I. 82. 86; jfr. Hofberg s. 69. 70, Arnas. I. 8. 32. 93. 106. 108. 109. 124, Maurer, Isl. S. s. 38, Hagemann s. 84, Søegaard, Fjeldb. s. 117, Nicolaiss. Nordl. I. 20, Wigstr. II. 262, Strackerj. I. 257. 419. 259, Folkl. Journ. IV. 116 (Cornwall); langt ude på stranden vest for Manø står en spøgelsekirke, Sgr. V. 116. 680; en kirke på havsens bund, Kr. Anholt s. 69. 148; — da manden bringer en stud som gave til en faldefærdig kirke, bliver hans blinde sön seende, Sgr. III. 36. 62, XI. 94. 168; kirken skal have en del af den fundne skat (s. d.), se f. eks. Kr. Sagn I. 351. 40, Thiele I. 360; Skanderup kirke var særlig hellig og forbön deri kraftig, Kr. VIII. 83. 160; Bølling kirke n. f. Ringkøbing skal have været „offerkirke", et tilmuret hul findes på muren, hvorigennem man har kunnet stikke armen ind og lægge penge i den lukte kirke, jfr. fortæll. om Saxtorps og Tostarps kirker i Skåne, der er byggede för syndfloden, Wigstr. I. 200, II. 347, Gershöj kirke, J. K. 341. 10 (Sæll.); om offerkirkerne se Daae, Bygdesagn I. 1 flg., Skytts h. s. 24, Wärend I. 202; — en kvinde forlanger at leve sålænge som kirken står, Kr. VIII. 377. 681; — „ingen kirker i, ingen kro forbi", J. K. Ævent. I. 111; djævelen forlanger af sin tjener, at han aldrig må bede fadervor el. gå i kirke, Sgr. VIII. 98; ellers i ævent. gives det råd, aldrig at gå nogen kirke forbi, Kr. V. 288. 301, Gr. Gl. d. M. I. 77, II. 54. 13, Gr. Æv. II. 190, Registr. nr. 9 c.; synderinden skal sidde tre torsdag nætter i kirken for at frelses, Kr. Ævent. 372, jfr. Folkl. Rec. II. 97; den frygtløse Hans sidder en nat i kirken, Sgr. VII. 214; de gör ild på med alterets bøger og steger i døbefadet, Kr. V. 295, Æv. 342 flg., jfr. Gr. Gl. d. M. I. 106; pigen forvandler på flugten sig og sin elsker til kirke, præst, degn, Sgr. VI. 134, X. 195, Gr. Æv. II. 90, Efterslæt s. 27, jfr. Grimm K. M. nr. 51. 113, Trad. Popul. I. 287; kirken bruges mærkelig nok til trolddom, fanden (s. 266. 5) sidder i tårnets glamhul, opskriver, hvem der er i kirke; der sluttes pagt med ham i våbenhuset, se heks s. 580. 31, kat s. 108. 29, lammeskind; sygdom bodes ved kunster i kirken el. ved at løbe omkring kirken (se ligge tör); man skal løbe avet om kirke og flöjte ind ad nöglehullet, se Kr. VI. 198. 271, VIII. 290. 498, IX. 71. 753, Thiele II. 81, Sgr. VIII. 218. 878, J. K. 366. 380 øv., 415. 88, Gr. Æv. II. 221, Registr. nr. 96, J. Saml. IV. 113. 8, 163. 152, 165. 156. 158; hekse blæser dèr Helligånden fra sig, Wigstr. II. 349; jævnføres kan Wigstr. I. 99. 112. 193, II. 98. 277. 281, Wärend I. 467, Skytts h. s. 101; Nicolaiss. Nordl. III. 38, Haukenæs IV. 489, Strackerj. I. 351. 230 ned., Weinh. Volksk. II. 13, Urquell IV. 138, Black Folk Med. s. 89, Folkl. Rec. V. 177. 198. 206, Mélus. V. 93. 109; vifte op mod k— med sygt menneskes linned, J. K. 381. 03, se gulsot s. 517. 25, hudløshed; — om „kirke" ikke må nævnes af søfolk på havet, véd jeg ikke, se Nyrop Navnets M. s. 137, skal kaldes bellhouse, W. Gregor s. 199, jfr. kirkeklokke; når en hyld gror ud af Asminderød k—, varsles verdens ende, Kr. Sagn II. 337. 348; Lyne kirke n. f. Varde skal blive Vesterhavets strandkirke og Fredbjærg Sande skal fyge ind ad Farsø kirkes (Gisl. h.) glamhuller, Kr. Sagn II. 341. 371. 72. 81; kong Jon griber en hare, som skjuler sig i k— ved alteret, Kr. II. 107. 23, se Odins jæger; at drömme at have været i kirke, varsler sorg, Kr. VI. 283. 309; gåde: höjt hus haneløs, gammel mand skjægløs, alle vender de næse i as, Sgr. VI. 54. 495, I. 29. 98 (Sælland); kirken må vel være uden flöj; det sidste sigter til, at knælende msker böjer sig forover; gåden, som findes Värend nr. 85 med variant:

hviter sten på åkerren:
mycket dödt, intet födt;
mycket folk, men ingen hemma?

jfr. Haukenæs II. 178. 35, Ndl. Volksk. I. 206. 21, slgn. Simrock, Räthselb. s. 49,

Joos Raadsels nr. 56 synes at måtte findes herhjemme; i en mørk tale: *søstər, søstər Gyl̥əreŋ, ve do et pas mi bjæl̥əreŋ* (barn) *de ståň a go te kles-klas* (kirke) *o hørər po klada·rias?* (prædiken), Sgr. II. 43. 269; i et gådespörsmål: *vofå stæər æ kirk? — fåde· vi har enə krok å hæŋ ən å* (Agterup v. Læk), jfr. Sgr. IX. 218. 689; *vofår ær æ kirk opsåt a steən?* svar: *haj ən væt opsåt a paňkakər, haj ən væt læŋ* (for lang tid siden) *opæt* (Valsb); *vafår ær æ kirk a steən bøkət? — ha ən væt a paňkak, ha ən fålæ·ŋstəns væt opæt* (Agterup v. Læk); *va loi di føst te æ kirk — æ sti* (sts.); *var æ de blaŋkəst i æ kirk? — æ drep ve æ præst si næjs; de dristəst? — æ flu o æ præst si næjs* (Valsb.), se Fb. Fr. H. s. 88, jfr. Z. f. M. III. 194. 87. 88, Gillhoff nr. 851–53, Ehlers Räthselb. 17. 112-13; Wegener, Lieder nr. 504. 505, Simrock Räthselb. 157; alm. om kirke, se Strackerj. II. 8. 269 flg. — Jfr. Aasen kyrkja, isl. kirkja huk., sv. kyrka, htsk. kirche, mnt. kerke el. karke Sch. Lübb., af gr. kyriake to., hvad der hører herren til; amen, *danse, kapel, lindorm, præst; dom-, fri-, sogne-, Troms-.

kirkeblok, no. *kærkəblåk æn* (Lönborg); *kærkblåk æn* (Agger); *kèrkiblåk* (Elsted); *cèrkəblåk i* (Vens.) = rgsm., jfr. tavle.

kirkeblomst, no. J. T. 25, en plante, fåreleger, armeria vulgaris et maritima Willd. (Sall.)

kirkebly, no. *kerkəblyj de* (D.); *kærkblyj de* (Agger); *cèrkəbly de* (Vens.) — bly af kirketaget og vinduer; er virksomt imod sygdom og trolddom, Kr. IV. 400. 579, Sagn II. 379. 170, jfr. Junge s. 217; mod gigt, J. K. 374. 72, Thiele Overtro nr. 436; kan standse ild, Kr. IX. 24. 241; første ring, kvinder bærer i øret, skal göres af kirkebly, Kr. IV. 385. 421, som helst skal være stjålet, J. K. 373. 60; ring deraf bruges mod tunghørighed, Thiele Overtro nr. 533; det bruges tillige til „støbning“, sts. nr. 563, jfr. Asbj. III. 243, Nicolaiss. Nordl. III. 13, Black, Folk Med. s. 90; skal atter tilbage til kirken, Gr. Gl. d. M. I. 130. 139; til lægedom, Møller, Bornh. s. 47; et stykke k—, stjålet torsdag nat, skal man have i lommen, blandt sine penge, så er der forslag i dem, J. K. 404. 33; skal man have med, når man vil slutte pagt med fanden, J. K. 415. 88; se gigtring.

kirkebog, no. *kerkəboq æn -bøqər* (D.); *kèrkiboq æn* (Søvind s.), flt. *-böqə* (Elsted); *kærkboq æn* (Agger); *cèrkə-* el. *cèrkboq æn* best. *-ən* flt. *-bøqər* (Vens.) = rgsm.

kirkeby, no. *kèrkibòj æn* (Søvind s.) = rgsm.; i en stedremse: *Hylki ær æn kerkibòj*, Sgr. III. 181. 945; Hundslund, Vedslet er en k—, Kr. Ordspr. s. 512. 513; *di ka jo eňc òl bow i Gaməlcèrk, dè ska jo non bow i Torop* (Vens.), Dronninglund s.; i Gammel-Kirkeby er der gode jorder, i Torup magre.

kirkebækken, no. *cèrkəbækən è* best. *-t* (Vens.) = rgsm.; bækken, hvori frivillige gaver indsamles.

kirkedagsgjerning, no. kirkearbejde, hvortil sognets folk tilsiges, Kr. VI. 94.

kirkedör, no. *kerkdar æn -dar* (D., vestj.); *kærkdar æn* (Agger); *kerkədar æn -dar* (Støvring); *kèrkidaə æn -da* (Søvind s.); *kèrkidar æn -dar* (Elsted s.); *cèrkədør æn* best. *-dön* flt. *-dør* (Vens.) = rgsm.; bruges til trolddom: ved at gå tre gange rundt om kirken, blæse el. flöjte ind gennem nöglehullet og sige: *a gir mæ faňən i wål!* kan man slutte pagt med den onde, Kr. IV. 404. 606, VIII. 269; Thiele Overtro nr. 771, jfr. Grimm Myth.[2] 971; ved at se igennem nöglehullet i k— kan man blive synsk, Thiele Overtro nr. 639; en besværgelse mod tandpine siges gennem nöglehullet, Kr. VIII. 328; når man stiltiende ved nat slår med det syge barns ble tre gange mod kirkedören, helbredes det, Kr. VIII. 326, el. hænger den syges linned en nat på dören, Kr. IX. 63. 696; frugtsommelig kvinde må ej stå op mod kirkedör, så bliver hendes barn hudløst, Kr. VI. 253. 9; kan en forbryder slå tre slag på tre forskellige kirkedöre efter sin udåd för solopgang, bliver han strafløs, Blicher, S. Nov. IV. 197; løbe hurtig tre gange i træk baglængs mod k— skaffer hjælp til at ligge tör, Kr. Alm. VI. 122. 267, se kirke; gåde: hvordan kan man til ét mål æde et stykke mad for hver mands dör? Sgr. IX. 134. 405, svar: foran kirkedören, jfr. Feilb. Bondeliv s. 348 anm.; gådespörgsmål: hvad hænger kirkedören

for? svar: for hullet (Vens.), jfr. Sgr. IX. 190. 585.

kirkeejer, no. *kèrkiḙjə æn -rə* (Søvind s.); *cèrkèjər i* best. *-i* el. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

kirkefolk, no. *kerkəfålk dæm* (D.); *cèrkfålk* (Vens) — folk, som går til eller fra kirke.

kirkegang, no. *kerkəgåŋ æn* (D., Andst); *kærkgåŋ æn* (Agger); *kèrkigòŋ æn* (Søvind s.) = rgsm.; *dær ær æn swæ kærkgåŋ* (Agger) ɔ: der kommer mange til kirke; at „holde sin k—", siges om barselkvinder, der første gang går i kirke efter börnefødsel; hun indledes med en tale af præsten og ledsages tit af alle lagets koner, se Feilb. Fr. H. s. 101 ned., Kr. VIII. 16. 37, IX. 2. 18, Almuel. IV. 84. 229. 234. 235 flg.; inden den dag sidder konen „inden kirke" el. „inden kirkesæde; hun må inden sin kirkegang ikke gå ud fra sit hjem el. gå over hjulspor, vej el. sti, Sgr. IV. 68. 147, 132. 355, VII. 40. 98. 109, Kr. Sagn I. 264. 910, J. K. 371. 49, jfr. Wigstr. II. 104, Suffolk, Folkl. s. 11; skal gå ud af sit hus over en glød, Kr. Almuel. IV. 86. 237, jfr. Wigstr. I. 98. 235, II. 264, Folkseder s. 50, Jonsson, Möre s. 6, Urquell I. 164. 52; en fransk kirkegangskone afbildet Mélus. I. 15; slgn. Pitré, Archivio III. 333: k— fremstiller sig med et lille lys i hånden, det tændes, hun knæler på kirkens dörtærskel, hvor præsten læser de befalede bönner over hende, dernæst fører han hende ind i kirken, idet hun holder en flig af hans stola i hånden el. over sit hoved; således føres hun til knæfaldet ved hovedalteret, modtager velsignelse og hører messe; se Werlauff Antegn. s. 126. 507, Strackerj. II. 128. 452.

kirkegangskone, no. *kerkəgåŋskun æn -kunər* (D.) kone, som holder sin kirkegang (s. d.).

kirkegulv, no. *kerkəgwol æn* (Andst) = rgsm.; *nær hon* (heksen) *komər niər o æ kærkigwål, så smiðər hon æ vin å brø fræ' sæ*, Sgr. IV. 195 (Skals).

kirkegård, no. *kærgor æn* (Agger); *kærəgor æn -gor* (D., Støvr. h.); *cèrgòr* el. *cèrəgòr* el. *cerkəgòr i -gor* (Vens.); *kærgoə æn* (Søvind s.); *kærgor æn* best. *-ən*, glds. *-gån* (Elsted); *kærgå æn -gårə* (Sundev.); *kergor æn* (Brader., Angel); *kærgoᵃr æn* (Fjolde) = rgsm.; *„åp åpå cèrgòri"*, Grb. 63. 61; kirkegården nævnes i Hellum (Vens.) *cærgor*, men en gård, Kirkegård, ved kirken derimod *Cærkəgor;* ingen vil lade nogen af sine begrave som den første på en ny kirkegård; den først begravne hører djævelen til, se Baring-Gould, Str. Survivals s. 22, Henderson s. 120 flg.; kaldes „vökumaðr", hans lig rådner ikke og han må modtage alle senere begravne, Arnas. I. 223, lign. forestillinger synes at måtte forekomme hos os; græsset, som vokser på k—, tilhører degnen, Kr. Almueliv V. 144 øv. (alm.); markeder på k—, Stolts Optegn. s. 120; ordspil: at karl „ligger på kirkegård", Kr. Alm. V. 89. 245, frier ham fra soldatertjenesten, men han lå og sov en rus ud der; i kirkegårdens nordvestre hjörne begraves de fra havet ilanddrevne døde, (Agger), også selvmordere (s. d.), jfr. Cavall. Wärend I. 486, Suffolk, Folkl. s. 49, dødemand, rakkerkjörne, strandvasker; manden som plöjede en gammel k— om, får ikke fred, för hver fure atter er vendt, Kr. IV. 70. 99; pige går ved nattetid på k— og sætter stok i grav, Kr. Alm. VI. 170. 369, se ligkiste; på k— leger nögne börn, Kr. Sagn II. 306. 235; danser døde, Kr. Sagn II. 303. 224; døde, myrdede, kan ej komme til hvile uden de jordes på kirkegård i „kristen jord", se Kr. Sagn II. 363. 87, jfr. Tvedten s. 67, Wigstr. I. 157. 164. 207, II. 111. 148, Hofberg s. 22, Arnas. II. 101. 293, Vernaleken, Myth. s. 49, Hardwick Traditions s. 141. 176. 179, Tylor Anfänge II. 28, Cloust. Fictions II. 134; køres ilanddrevne døde forbi k—, rejser de sig på knæ, Wigstr. II. 227. 28; havmand, som er begravet på k—, må graves op, Kr. Sagn II. 152. 22, se jord 4, lig; jomfruer, som danser på k—, synker i jord, Kr. Sagn II. 286. 159. 60, slgn. Grundtv. P. Palladius' Visitatsb. s. XXIV. 36, Henr. Petersen, Nordb. Gudetro, se Rettelser; jfr. Haukenæs II. 77, III. 150, Wigstr. I. 143, II. 349, Arnas. II. 7. 8, Cavall. II. 301, Krauss, Hexensagen s. 25 b, Busch Volkshumor s. 63, Grimm S. I. 275. 232, Kuhn N. S. s. 161. 187, Folkl. Record II. 201; dans forbydes af Karl den store og Concilier, Rochholz D. Gl. I. 204. 317; jfr. dans om liget, Tvedten s. 15; ved graven, Urquell III. 21 (Serbien); religiøs dans til

kirken, Folkl. Journ. V. 301; på k— er fristed, når man forfølges af trold eller genganger, se f. eks. Kr. Sagn I. 179. 651, 207. 772, 212. 784, 220. 802 fig., 258. 895, 263. 908, 437, II. 63. 89, Arne, Slagelse s. 30, Møller Bornh. s. 13; jfr. Sande I. 12, Mélus. IV. 43; en græstørv (s. d.) skåret på k— til trolddom se J. K. 365. 15, skjævr; træstykke fra k—, dyppet i vievand, lagt på höj, værger mod bjærgfolk, Kr. Sagn I. 75; alm. om kirkegård se Wigstr. II. 340, Strackerj. II. 8. 269. 70.

kirkegårdsdige, no. *kæ̱rəgorsdi̱q æn* (D.); *kærgosdi̱qi et* (Søvind s.); *kæ̱r-gosdi̱qi et* (Elsted); *cè̱rgòsdèj è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; selvmorderes lig førtes tidligere ikke ind gennem kirkegårdens port, men over k—, jfr. Kr. Almuel. V. 111. 322.

kirkegårdsjærn, no. jærn af hensmuldrede ligkister, som opgraves på kirkegården, er godt til hestemiler, så kan man altid holde hesten, Kr. IX. 12. 109; brugtes ligeledes til gigtringe (s. d.), jfr. Strackerj. I. 355; Black, Folk Med. s. 175.

kirkegårdslåge, no. *kærgoslo̱q æn* (Søvind s.) = rgsm.

kirkegårdsmuld, no. *cæ̱rgòsmo̱l* (Vens.) = rgsm.; skal blandes i hönsenes æde, når de ikke vil søge deres reder, Kr. IX. 7. 46; k— taget efter solnedgang sammen med 6 andre ting skal bindes i en klud om et sygt barns hals, men føres tilbage, inden sol står op, så helbredes engelsk syge, Kr. IV. 348. 23, jfr. Thiele Overtro nr. 497. 98; bindes om hornene på et sygt høved mod hekseri, Kr. VI. 290. 371, Sgr. X. 15. 40; strøs på koens ryg, Kr. VI. 362. 88; om halsen på en syg so, Grb. 63. 61; skal juleaften lægges i krybben til hver ko, Sgr. VII. 72. 424, jfr. Wigstr. I. 221; i hestekrybbe, Kr. IX. 33. 348; kastes over ko, som har været til tyr, Kr. VI. 263. 96; bruges til lægedom, Thiele Overtro nr. 497, Sgr. VIII. 190. 806, jfr. Hagemann s. 101, Wigstr. II. 398, Amer. Folkl. III. 283; taget under höjre fod og lagt på hoved, til trolddom, J. Saml. IV. 117. 19; k— værger og virker mod trolddom og forhekselse, Kr. IV. 400. 579, Sagn I. 366. 01, Sgr. VIII. 191. 806, X. 12. 17, J. Saml.[2] I. 47, J. K. 165. 27, jfr. Asbj. III. 327, Mhoff 229, Hartl. Fairy T. s. 242; da k— falder af mandens hat, får trolddommen magt med ham, Kr. IV. 192; har man k— i lommen, kan syn ikke hverves, Sgr. X. 34. 105, kan man ved altergang i kirken se, at heksene vender ryggen til præsten, når de knæler for alteret, Sgr. III. 179, Thiele Overtro nr. 719, se æg; elskovsmiddel: tre håndfulde k— af den sidste mandsgrav males tre gange avet om i håndkværnen af pigen i elskerens navn, så kommer han i hendes vold, Kr. VI. 361. 78, jfr. Krauss, Volksgl. s. 136; tager man k— på sit hoved, bliver man usynlig for hekse, Kr. VI. 197. 270, kan man forstå fuglemål, Gr. Æv. II. 217; sker det nyårsaften, kan man se, hvor mange døde der det år skal føres til kirkegården, Kr. IV. 243. 344, VIII. 381, Almueliv IV. 106. 136, Sagn II. 405. 408, Thiele Overtro nr. 642, se i registeret kirkegården; J. K. 406. 1342; man ser dem, som skal dø i året, sidde uden hoved juleaften (s. d.), J. K. 385. 1228, Kr. IX. 31. 326; jfr. Nicolaiss. Nordl. I. 7. 11, Storaker, Till. s. 10, Skytts h. s. 172, Wärend II. XLIV, Liebr. Volksk. 370. 19 (Island), W. Gregor s. 183; Wuttke „kirchhoferde", registret; men hvad der tages, skal omhyggelig bringes tilbage, man må kun „låne" fra kirkegård, se Sgr. XII. 148. 479, Kr. IX. 7. 46, Almuel. IV. 136. 11; jfr. Jonsson, Möre s. 22, Wigstr. I. 221, II. 119. 360–62. 409, Urquell IV. 69, Grimm Irische Elfenm. s. 214.

kirkegårdsstætte, no. *kæ̱rəgorsstæ̱t æn* (D.) = kirkegårdslåge.

kirkejord, no. *ke̱rkəjowr de* (Andst); *cè̱rkjo̱r* best. *-ən* (Vens.) — jord, som tilhører kirken.

kirkekalk, no. kalk af en kirkemur gives höns, som er sene til at göre æg, Kr. IV. 353. 69.

kirkekam, no. *cerkəkâ̱m i* (Vens.) det øverste af kirketaget; *„hą̱j stow we Tijs cerk å hwijlt hans arm åpå cerkəkâmi"*, Grb. 132. 4.

kirkeklokke, no. *ke̱rkklåk æn -ər* (Agger); *ke̱rkəklå̱k æn -ər* (vestj.); *kè̱rkiklåk* (Elsted); *ki̱rkklåk æn -ər* (Agersk.); *cærkəklå̱k æn* best. *-klåkən* flt. *-klåkər* (Vens.) = rgsm.; når kirkeklokken støbes, blandes sølv (s. d.) i malmen, Sgr. X. 104. 271. 272, Thiele I. 212, jfr. Strackerj. I. 285. z; en strandet k— er ophængt i

Saltum kirke, Grb. 176, den siger: *„geŋ goŋ, min søstər leqər åpå hawsəns buj!“* jfr. om Sennels kirkeklokke: *mi måq leqər o æ fiørboň*, Sgr. III. 7. 5, XI. 180. 131; „ding dang, min søster ligger i Helligsø dam“, Kr. VIII. 245. 424; „mi mag ligger i æ minn“, Mhoff 118. 2, om Gelting k—; Elsborg k— siger: *tyň vælaŋ å let brø!* Levring: *tyk vælaŋ å möj brø!* Lime: *deŋ daŋ, præst å dæjn æ liq laŋ!* ligeså Mols; andre klokker siger: *deŋ daŋ, slo æ præst får æ paň mæ hans sølkaň!* el. *deŋ daŋ, Klaws æ dø! hwiltər dø han? i gårə nat, vi lo ham o strø, får han ku et læŋər go*, se Kr. VI. 303. 383 flg.; el. „ding dang, klokken klang ud' i Balle mues: gi koen hø, gi smör i grø, gi gammel mand si natter!“ Kr. IX. 85. 68; el. *deŋ daŋ, Klaws æ dø, hwæm ska arə hans gul så rø o så hans manə pæŋ?* (D.), det siges, når man lader noget svinge frem og tilbage for et lille barn; el. *deŋ daŋ, mæstər saŋ: æ ris i æ ræw, æ börn i æ sæŋ, æ gaməl maň iň te hans narə!* Sgr. II. 93. 451, se kling-klang; af Broagers tre klokker siger den store: „hvor blöw han?“ den mellemste svarer: „ham tåw fanden!“ den lille siger med hurtig og spæd røst: „la ham ha ham!“ Sgr. VI. 197. 808; aftenklokken siger: *tæŋk på dø-dæn*, Sgr. VII. 231. 859 (Sønderj.); Snæbum k— siger: „de førte mig fra England og hid til Snæbum, men nu rejser jeg fra de arme folk i Snæbum-bum-bum!“ Kr. Ordspr. s. 505; Kasted k—: „tyndt vælling og brød!“ Kr. Ordspr. s. 510; Vindblæs k— siger: *deŋ daŋ, no komə di mæ Flaðbjærə An!* Sgr. IX. 216. 673; se endnu Sgr. I. 62. 225, II. 30. 230, VI. 197. 805, XI. 159. 527. 29, Møller, Bornh. 16, Thiele I. 212, jfr. Sgr. XI. 24, Gr. Gl. d. M. II. 219. 326, Sundbl. 1.2. s. 122, Arnas. II. 537, Temme Sagen von Pommern s. 187. 315, Mhoff 119. 40, jfr. Z. f. M. IV. 23, Rochholz Kinderlied s. 57 flg., Busch Volksh. s. 80 flg., Wegener, Volksth. Lieder nr. 371. 72, Woeste Volksüberl. s. 8. 13-16; G. Pitré, Motti popolari applicati ai suoni delle campane, Archivio per lo stud. d. tr. popol. I. 333–45; Usi e costumi, credenze e pregiudizi, Palermo 1889. I., deri: le voci dei venditori e delle campane; i fort. om Whittington og hans kat, se f. eks. Brueyre, Cont. pop. de la Grande Bretagne s. 304, Hartl. Fairy T. s. 71, Dunlop Liebr. 516 a; Zingerle, Sitten 267. 189, Stöber s. 17, Kuhn M. S. 12, 108, W. S. I. 31. 356. 395, 367. 413, N. S. nr. 62, Ndl. Volksk. I. 76, Pentamerone II. 84; at indlægge ord i klokkelyden er alt gammelt, se Zingerle, Kinderspiel s. 60, hvor der henvises til Sebastian Franck og Luthers Tischreden; en moderne fortsættelse se Sgr. VI. 190. 790; k— varsler lig, når den lyder „dødelig“, Kr. IV. 389. 475, J. K. 383. 15; varslede Frederik VII's død, Kr. IV. 259. 373, Thiele nr. 690, jfr. Rochholz D. Gl. I. 178, Wolf Beiträge I. 213. 126, Henders. s. 50, Folkl. Record I. 51; ringer af sig selv til ære for en afdød, Gr. Gl. d. M. I. 158; når k— ringer af sig selv, er det varsel for død, Kr. Sagn II. 392. 227; alm. har skikken været, at mændene har hilset (s. d.), når de hørte morgen- eller aftenklokken ringe (s. d.), jfr. Sgr. IX. 80. 114, Wigström, Almogeseder s. 30, Urquell III. 229 ned.; rust af klokken i den kirke, man er døbt i, afskrabet, hvor knebelen slår, lagt i en æggeskal og kogt i sød mælk er lægedom for „fald“, Kr. VI. 378. 233; jfr: Thiele Overtro nr. 538, Boyes digt: kirkeklokken i Farum; kan en forbryder få held til at ringe med tre kirkeklokker, inden han gribes, kan ingen fange ham, Kr. VIII. 90. 174, se Thiele Overtro nr. 628, jfr. kirkedör; trolde og bjærgfolk kan ikke lide k—s „dingdang“, Kr. III. 45. 60, VI. 62. 89, Gr. Gl. d. M. I. 59, II. 262, Kr. Sagn I. 225. 812, 422 flg., 425. 67, 429. 82, II. 80. 152; „ding-dang og kirkesang“, I. 429. 84; „ringlen og klingren“ s. 429. 81, jfr. I. 124. 475, 126 øv.; „bimbam og klokkeklang“ s. 422. 59; „sladderidingdang“ s. 325. 76, se også I. 412. 30, J. K. 259. 5, Thiele I. 209, II. 4. 41. 248; dens lyd fordriver fanden, Thiele II. 97, jfr. Arnas. I. 500; nissen, Kr. Sagn II. 43. 15, 78. 144, Anholt s. 71. 154. 58, Sgr. I. 21. 54; jfr. bjælder og skjælder, Kr. Sagn I. 438. 05, slgn. „bjældeko“, som troldene kalder kirken i Norge og Sverig, se Faye s. 18. 6, Asbj. III. 167, Wärend I. 32. 36, II. 8. 34. 36, Wigstr. I. 202, II. 202. 207 flg. 211, Tvedten s. 74. 84, Øverland s. 18, Grimm Myth. 907, slgn. „bell house“ W. Gregor s. 199, jfr. endvidere Øverl. s. 7, Jonsson Möre s. 17, Hofberg s. 41,

77, Arnas. I. 585, 150-54. 191. 192. 195. 224. 282. 327. 489-90, II. 67, Maurer, Isl. S. s. 74. 123, Rafn Oldn. S. III. 178, i fort. om Thorstein Skelk; slgn. Arnas. I. 211, II. 87, trolde vil begraves, hvor k— ej kan høres; klokkerne kaldes „Rørby tyre“, Kr. Sagn I. 420. 49; derimod synes ikke forestillingen om at ringe med k— for at få bjærgtagne tilbage at findes i Jylland; höjtagen hyrdedreng hører dog k— og frelses, Kr. Sagn I. 240. 852, slg. Agnete og Havmanden DgF. III. 51. 6, Kr. I. 252. 6, II. 75. 4, Thiele II. 260, jfr. Søegaard, Fjeldb. s. 112, Asbj. III. 70. 131. 154, Wigstr. I. 135. 167, II. 89, Renvall s. 11, Sande I. 14. 96, Tvedten s. 61. 66, jfr.: gengangeren vågner ved kirkeklokkens ringen og jamrer sig, Wigstr. II. 109, slgn. Grimm Myth.[2] s. 428: klokkelyd fordriver trolde; kæmper s. 520; dværge s. 973; hekse s. 1028. 39; alle onde ånder s. 1057; underjordiske, Mhoff 316. 428; alfer, Irische Elfenm. XCIV, Folkl. Journ. V. 25; k— er sunken i dybet, sés dèr, ringer til de store höjtider, råber i dybet: „skam for [få] den mand, der førte mig fra England!“ Kr. III. 99, VI. 66. 96, VIII. 87. 169-70, 197. 327, IX. 199, Thiele I. 161. 194. 207. 232 flg. 237. 252, II. 15, jfr. Daae, Bygdesagn I. 105, Haukenæs III. 195, Wigstr. II. 81. 107, Renvall s. 27, Hofberg s. 136, Mhoff 117. 148. 49, Z. f. M. I. 195, II. 109. 243, Grimm Sagen I. 6. nr. 4. 203, Hartl. Fairy T. s. 204, Suffolk Folkl. s. 88, Amer. Folkl. IV. 26; klokkerne ringer på havsens bund, Hartland Fairy T. s. 84, Nicholson Yorksh. s. 52, Magyar T. s. XXIX; bjærgfolk bærer en k— i en höj, Kr. Sagn I. 360. 81; k— skal vies af præst, provst, bisp, Hofberg s. 100; dette er sikkert forsömt tilligemed deres dåb, når de er flöjet ud af tårn, Kr. Sagn II. 349. 21, se Kuhn N. S. nr. 355-56, M. S. 81. 164. 167, W. S. I. 23, Strackerj. I. 246 c, II. 188. 516, Wolf N. S. 560. 624, Henderson s. 122, se endnu Strackerj. II. 8. 269-70, Urdsbr. II. 236; gengangere kan ikke røre den, som sidder under k—, se Gr. Gl. d. M. III. 148. 15, jfr. Storaker Till. s. 9, Nicolaiss. Nordl. I. 32; Molboerne skærer en skure i båden til den side, hvor de har sænket kirkeklokken, se Fausbøll, Molbohistorier s. 34. 57 b, jfr. Liebr. Volksk. s. 117. 69; Benfey Orient I. 135; Schmitz, Eifler S. I. 108, Mélus. II. 550 (Schweitz); jeg tror at mindes med sikkerhed, at døve börn kunde helbredes, når de lagdes under k—, mens der ringedes med den (vestj.), jfr. Wigstr. I. 112; gåde:

jeg har så stor en mund, dertil så rund en tunge,
dog har jeg mangen gang for kongen måttet sjunge,
mine fødder er af stål, derpå jeg kan ej gå,
dog mange de af mig den sidste ære få,
Sgr. VI. 25 332;

el. höjt hængende, vidt svingende, en hamplunte og en malmstunte, Sgr. IX. 16. 67, jfr. Värend nr. 30; mörk tale: „stintende lint, lysegrå pint, og en kobbertvis?“ (vestj.); hvad råber höjest i en by? (Vens.), svar: k—; jfr. ringe, sølv.

kirkeklæder, no. *ǩeṛkəklæjər dæm* flt. (D.); *cèṛkklḛər* flt. best. *-klḛən* (Vens.) — det sæt klæder, man går i kirke med.

kirkekone, no. *ǩeṛkəkṵn æn -kuṉər* (D.) = en kirkegangskone.

kirkelam, no. *kiṟklạm et* (Agersk.) — 1) et lam, der af hele sognet gives til degnen. — 2) best. *cèrkəlạmt* (Vens.), også under navnet: kirkevare; under kirkerne (s. 125. 16) er i sin tid efter sagnet levende (s. d.) dyr blevne begravede: lam, gås, gasse, tyr, stud, kalv, hest, se Thiele II. 295, Gr. Gl. d. M. II. 255. 57; Kr. Sagn II. 349. 17. 22. 24. 25. 28, Anholt s. 23. 47, Sgr. VI. 46. 410, Grb. 174 nr. 34, jfr. Wigstr. I. 116, Grimm, Irische Elfenm. s. C; på kirkegården går så et spøgelselam, der varsler død for hvem, der ser det, Sgr. III. 30. 41, XI. 25. 38, J. K. 420. 1400, Gr. Gl. d. M. II. 226. 253; præsten får anden mands død at vide af kirkelammet, Thiele I. 329, slgn. Skytts h. s. 88, Wärend I. 341 flg.; dets leje, Kr. Sagn II. 349 nr. 2; se kirketårn.

kirkelav, no. mos, som skrabes af kirken, er bestanddel af heksepulver (s. d.), jfr. Kr. VIII. 192. 320: hun skrabte mos af kirken om natten, det skulde bruges ved hendes konster.

kirkeligning, no. *ǩeṛkəliqnəŋ æn* (Lindk.) = *keṛkəræjnəŋ* (Lindk.) afgift til kirkens vedligeholdelse.

kirkelys, no. *kirkəns lyəs et* (Bradr.)

= rgsm., alterlys; voks deraf brugt til trolddom, Strackerj. I. 352 b.

kirkemur, no. *ke̜rkmu̯r æn* (D.); = rgsm.; enkelte steder hvæssede man langjærnene på k— for at få en god avl, Kr. VI. 183. 255, se kirke s. 124. 10.

kirken, no. i udtr. som: *blywər dær ke̜rkən o syn̄də?* (D.) ɔ: bliver der kirketjeneste, kan man komme i kirke?

kirkenisse, no. nisse (s. d.), som bor i kirken, se Kr. VI. 49. 66, Sagn II. 43. 14. 15, Sgr. I. 21. 54.

kirkensbol, no. skattenorm for kirkeafgifter (Ang.).

kirkens lögle, no. J. T. 184, en plante, primula officinalis & elatior Jaqu. (Thy).

kirkeport, no. *kèrkipu̯ət æn* (Elsted) port ind til kirkegården.

kirkeregning, no. se kirkeligning.

kirkerotte, no. *cèrkərə̀t æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *kerkəråt æn* (Vor h.); *kæ̜rkəråt æn* (vestslesv.) — i det alm. udt. *så fatə,* andre steder *så a̜rm* (s. d.) *som æn k—* (Vor h.); „han so så rahgit ud som en kjerkiråt“, Jæger, Ferien s. 44.

kirkesang, no. *kèrkisaŋ æn* (Søvind s.); *cèrkəsaŋ æn* (Vens.) = rgsm.

kirkesat, to. *ki̯rksæt* (Valsb.); når præsten bliver indsat i sit embede, bliver han k—; *æ var he̲n dæn̄ daw, han vu ki̯rksæt.*

kirkeskammel, no. *kèrkskamə̲l æn* (Lild s.) kirkebænk, se harvehammel.

kirkesogn, no. *ke̜rkəsåwn æn -såwn* (D.); *kèrkisòwn et -sòwn* (Søvind s., Elsted) = rgsm.

kirkestade, no. *ki̯rəkstai et -stajə* (Sundev.) en stol i kirken.

kirkesti, no. *ke̜rkəsti æn* (Andst); *kèrkisti æn* (Søvind s.); *ke̜rkəstæj æn* (D.); *kèrkistèj æn* (Elsted); *cèrkstic i* best. *-stic* el. *-stici* (Vens.) = rgsm.

kirkestol, no. *kærkistu̯əl* (Mols) = rgsm.

kirkestætte, no. *kæ̜rkstæ̜t æn -ər* (Agger) kirkegårdslåge.

kirkestævne, no. *kæ̜rkstöw̲n* (vestj.) = rgsm.

kirkesyn, no. *æ ke̜rkəsyjən* (Andst); *kæ̜rksjön̜ æn* (Agger); *cèrksøn̜ è* (Vens.); *kèrkisywn et* (Elsted) — synet af kirken, el. synsmændene, som udfører synet.

kirkesæde, no. i udtr. *sej in̄ən kæ̜rkəsæ̲ð* (vestj.) om barselkvinder, se kirkegangskone, ligeså D.; sålænge konen sidder inden k—, har troldfolk magt over hende, Gr. Gl. d. M. I. 149. 189.

kirketavle, no. *kerkitaw̲l æn* (Søvind s.) tavle, hvori frivillige gaver indsamles i kirken.

kirketid, no. *ke̜rkətij* (D.); *kæ̜rktij* (Agger); *cèrktij æn* (Vens.); *kèrkiti* (Elsted) — den tid, man skal gå i kirke.

kirketiende, no. *kèrkitin̄ æn* (Søvind s.); *kèrkitin̜ æn* (Elsted); *cèrktẹj æn* (Vens.) = rgsm.

kirketjeneste, no. *kèrkitjèn̲əst æn* (Ry); *kèrkitjæn̲st* (Elsted) — gudstjeneste.

kirketårn, no. *ke̜rkətọən æn -tọən* (vestj.); *kæ̜rktọr æn* (Agger); *kèrkətu̯ən et -tu̯ən* (Støvring); *cèrkə-* el. *cè̜rkton̜ è* best. *-t* flt. *-to̲n* (Vens.); *kèrkiton et* (Søvind s.); *kèrkitọrn* (Elsted); *kèrkətọ̀ərn* itk. (S. Sams) = rgsm.; *så hòw som è cèrkəton̜* (Vens.); *Skan k—,* Skjærn k—, spøgenavn til en höj mandsperson (vestj.), jfr. Kr. IX. 109. 157; et k— som aldrig bliver færdigt, Kr. Sagn I. 420. 51; i tårnet el. på hvælvingerne bredes ved juletid frisk halm el. hø til kirkelammet, Kr. Sagn II. 349. 19. 20; på bjærgmandsridtet i luften støder hestens sko mod kirketårnet, se Kr. III. 9. 6. 7, IV. 22. 30. 31, Sagn I. 411. nr. 81, Hofberg s. 110, jfr. hest s. 599. 53; når ravn bygger rede på Velling k—, Kr. Sagn II. 338 øv. el. når en ko kommer sejlende ind ad glamhullet på Håsum, N. Lygum, Hellevad k—, stunder det mod verdens undergang, Kr. Sagn II. 343. 383. 85. 88.

kirkeugle, no. *cèrku̯gl æn -ər* (Vens.) = skovugle; den tuder: „klæ hvidt!“ (s. d.) og varsler lig fra den side, den tuder imod, Kr. IV. 354. 80, Sgr. III. 126. 598. 600; når der spörges, hvor en person skal få plads, kan svares: på Randbøl kirketårn som kirkeugle, Kr. Ordspr. s. 519; se ugle.

kirkeur, no. = rgsm.; kirkeuret i Kolding går altid for sent, Thiele I. 176, jfr. 318.

kirkevare, no. se kirkelam 2.

kirkevej, no. *ke̜rkəvæj æn* (D.); *cèrkwèj i* best. *-wèj* flt. *-wèj* (Vens.) = rgsm., vej, som fører til kirken.

kirkeværge, no. *kèrkivèri æn -ə* (Søvind s.); *ke̜rkəve̜rə æn -ər* (D.); *kirk-*

ve·rə æn -r (Angel) de mænd, der varetager kirkens og kirkevæsenets interesser i sognet, jfr. ottemand.

kirrek, no. se kiddike, kirke.

kirsebær, no. *kisbær æn* = flt. (D.); *k̓æsbi æn* el. *k̓æsbær eð* flt. *k̓æsbær* (Mols); *k̓æsbær æn* (Agger); *k̓esbær æn* = flt. (Thy), itk. (Støvr.); *k̓èsbə et* = flt. (Søvind s.), best. *-rət* flt. best. *-rən* (Elsted s.); *cesbær è* best. *-ə* flt. *-bær* (Vens.) — frugten på kirsebærtræet (s. d.); *de ær it gåt å ær kisbær mæ di sto̱r, få så fær æn æ stiən i æ y* (Angel); k— volder i æventyret en lang næse, Kr. V. 357, se æble; gåde: der sidder en jomfru i det grönne, iført en rød kjole, når du trykker på hende, græder hun, og dog er hendes hjærte af sten, Sgr. IX. 173. 529 (Sams), el. i min opvækst var jeg skjön, i min ungdom var jeg kjön, jeg er så rød som en rose, men mit hjærte er af sten (Vens.), jfr. Mhoff 506. 8, Simrock Räthselb. s. 19, Z. f. M. III. 11, Urquell I. 132. 13, Folkl. Journ. VII. 260. 2; el.: der kommer en ridder ridende, der kom en jomfru gående, så tog han sit røde (kirsebær) og smak til hendes det bløde (mund); det sagde smak, hun sagde tak, han drog af med stumpen (stilken), Sgr. IX. 223. 738, VI. 47. 425, 52. 482; samme thema noget udførligere, Värend nr. 76, jfr. N. Vadsbo nr. 178, Mélus. I. 265. 98; jfr. htsk. kirsche, mnt. kerse, kersebere Sch. Lübb.; gr. keraséa, træ med hornhård (gr. keras, horn), frugtkærne; navnet sættes i forb. med byen Kerasus i Lilleasien, hvorfra træet skal være kommet; se jøde-.

kirsebærblad, no. *k̓èsbəblå̱r et* = flt. (Elsted) = rgsm.; bruges undertiden törrede for tobak el. blandede med tobak; *å røq k̓—,* var vist i ældre tid ganske alm.; se kornblomst.

kirsebærbloster, no. *k̓èsbəblåstər et* (Elsted s.) blomst på kirsebærtræ.

kirsebærfugl, no. kommer kirsebærfuglene i mængde, er dyrtid i vente, Sgr. V. 44. 393 (Sams), cocothraustes vulg.?

kirsebærsaft, no. *kæsbærsaft de* (Agger); *k̓èsbəsaft* (Elsted) = rgsm.

kirsebærsten, no. *kisbærstijən æn* (D.); *k̓æsbærstijən æn* (Agger); *k̓èsbəstiən* (Elsted); *cesbærsti̱n i* (Vens.) = rgsm.

kirsebærsuppe, no. *k̓èsbəsop de* (Søvind s.) frugtsuppe med kirsebær.

kirsebærtræ, no. *k̓esbærtre̱ æn* (Thy); *k̓èsbətrè et* (Søvind s.; Elsted); *k̓æsbitræ et* (Mols); *kisbærtræ æn* (D.); *cesbærtrèj è* (Vens.) = rgsm., prunus cerasus L.

kirsebærvin, no. *k̓èsbəvi̱n de* (Søvind s.); *k̓æsbærwijn de* (Agger); *cesbærwijn de* (Vens.) = rgsm.

Kirsten, no. *Kjestən* el. *Kjesti·nə* (vestj.); *Kjèstən* (Randers); *Cestən* (Vens.); *Kje̱stən* (Lild s., Agger) — 1) alm. kvindenavn; tonløst *Kjæn Pæjstər* (vestj.) ɔ: Kirsten Pedersdatter; *betə Kje̱stən!* (Lild s.); *Kjæstən Ma̱stər* el. *Kjæn Ma̱stər* (Agger), Kirsten Madsdatter; *de wå bañs, Kjestən, ka do· drek bræñvin o et̩ snak!* (D.) el. *æ dæñ halkañ no a̱!* (vestslesv.) udråb af forundring; det kan du være vis på, Kjæstenlille! Fischer s. 79; navnerim: „Kesten mæ lesten, mæ låp' åpo röv", Fjerritslev; el.:

Kjèstən Ki̱məs hiñ röw ska li̱məs,
mæ lik, mæ lak, mæ skro̱tuba·k,
å dè ska hiñtəs vè Freðrək Viñtəs;

se kimer 2; el.

tow sel̩ åpå restən,
de ka sèj Cestən (Vens.);

el. Kjesten hie di flesten,
und' æ di mjesten,
arrig å iband' for resten!" (Randers, vestj., alm.),

jfr. surt ser de, sjælden ler de, gnavne og bandsatte er de, Kr. Ordspr. s. 333; Kirstener og Birther er selv hjemme, Kr. Almuel. III. 121. 424; el. *syw sel̩ əpo re̱stən, de ka sèj Kje̱stən!* (Lild s.); et helgennavn: St. Kjestens brønd i Ringenæs, Mhoff 105. — 2) „Kirsten" skal være gåsens navn i Holstebroegn; se gås; jfr. lat. Christina, kristen kvinde; kyse-, storm-.

kis, no. udrbso. — 1) *kis* el. *kist!* (s. d.) *kat!* (vestj.); *kist* el. *kistə!* (Agger), ordet, hvormed man jager efter katten; *kst kat* el. *hun, væk mæ· də!* (Elsted). — 2) börnerim, kattens navn:

mis, kis, grå kat,
hvor var du forgangen nat?
Jeg var udi møllerhus,
der var hverken rotte eller mus,
kun en lille hund, der sagde: vov vov!

se Aasen, kiss, lokkenavn til kat (s. d.); sv. kis, kisse, isl. kisi hak., nyisl. kísa huk.; htsk. kietze, hunkat.

kisbær, no. se kirsebær.

Kise, no. *kisæ'* (Thy); *kisə* (vestj.) — således kaldes enhver fremmed hund, hvis navn man ikke kender, sagtens fr.: qui sait? som hundenavn, jfr. Gr. Gl. d. M. II. 128, Kr. Molbohist. 96. 311 flg. med formerne: *Kosæ', Kæse', Kosæ'k, Gisæ';* se sek, vabbes.

kissel, to. *kisəl* (Lb., Elbo h., Låsby, Andst); *kesəl* (D., N. Slesv., Bradr., Agerskov) — öm, ömskindet, kilden, både legemlig og åndelig, let til at blive syg; *do æ da så kesəl, æn ka et perə ve' dæj* (D.); *vi aṅər wår åsə let kisəl vẹ ət* (Vejen s.) ɔ: bevægede, rørte ved fortællingen; jfr. Aasen kita, kisla, kildre; kiddel, kissen.

kisselinke, no. *kisəle'ŋk æn -ər* (Malt, Vens.) en utugtig kvinde; dunkel herkomst; man har villet henføre ordet til ungarsk „kisleanyka“ og ment, at det var hjemkommet med danske tropper, som i Ungarn kæmpede under Fr. IV., men det forefindes i sproget för den tid, se Krist. Gadespr. u. o.

kissen, to. *kisən* (Elsted s.) ömtålig, om heste, som ikke kan tåle, at man rører ved dem; om koens ömme yver; se kiddel.

kisser, no. *kisər i* (Vens.) skældsord om mand, ubest. betydn.

kissing, no. *kisəŋ de* (Thy, Mors) indvolde, urenlighed, alt, hvad der tages ud af fisk; måske også en stor bunke af noget; se silde-.

kist, no. *kist æn* (Vejr.), *gi æn k— aj = hwist,* et slag med hånden for at skræmme; se kis.

1. kiste, uo. *kist* tf. *kistər* (Vejr.) kaste, slå efter, *k— aj nöj; han kist øwər* (Holstebro) faldt over ende; *kist kål,* slå kolbøtte (Vejr.); *kist øwər kål* (Thy); jfr. kuld; se kiste i keje, hviste, kolle, kyste, kramkurv.

2. kiste, no. *cijst æn* best. *-ən* el. *cistən* flt. *cistər* (Vens.); *kẹst* el. *kijəst æn -ər* (Randers); *kijst æn -ər* (Lild s., Hell. h.); *kijst æn -ər* (Agger); *kijəst æn -ə* best. *-ərən* (Elsted, Mols); *kejəst æn -ər* (Vor h., Søvind s.); flt. *kester* (Andst h.); *kest* el. *kist æn -ər* (D.; Bradr.); *kẹst æn -ər* (Agersk.) — 1) et stort skrin, om den el. de store kister i storstuen, hvori linned, klæder, sengetöj gemmes; de var i gamle dage jærnbeslåede, malede, med hvælvet låg og hørte med til udstyret, hvorfor jævnlig begyndelsesbogstaverne til slægtsnavnene findes på dem; deri var en læddike, jfr. Sundbl.[2] 260; *hon ha tow cistər mæ sæ dète', å di war åsə ful bu tow* (Vens.) ɔ: som medgift; i sagnet er røveren skjult i en kiste el. fanges i en kiste, Thiele I. 371, Kr. III. 122, IV. 98. 297, VIII. 189. 314, M. Skrædder s. 16, Efterslæt s. 66, Grb. 188. 45 flg.; den gamle kone er skjult i en kiste for at lure, Kr. Æv. 283, jfr. Gr. Gl. d. M. I. 124. 125, J. K. 282, se pølse; købmanden er skjult i konens sovekammer som spejder, se Efterslæt s. 183, jfr. Bocaccio, Decamerone II. 9, Liebrecht, Dunlop s. 224, der sammenstilles Hagen Gesammtabent. nr. 68 og Shakespeares Cymbeline; i en skæmtehistorie springer mand i k—, Kr. Molbohist. s. 130; mand lægger sig i tredobbelt el. enkelt jærnkiste for at undgå lindorm, Kr. Sagn II. 198. 89, 205. 105; barn sat i kiste el. skrin ud i vandet, se skrin, tønde; skat gæmt i kiste, se f. eks. Kr. Sagn I. 358 flg., Anholt s. 71, Efterslæt s. 44; jfr. Arnas. II. 75. 76. 80. 91; når man hører larm i höjen, er det bjærgmanden, som slår kistelåget i lås, Kr. Sagn I. 18. nr. 7, 434. 99; kreaturerne kyses deraf, Kr. Sagn I. 410. 27. — 2) ligkiste (s. d.); *leq i kejəst* (Søvind s.) lægge et lig i kisten; *di wa we' å leq ham i cijst* (Vens.). — 3) *kẹst* el. *kist æn* (Sundev.) styrterum, kornlade. — 4) endelig bruges ordet om underkæben på hest og ko: *æn æ få snöwər i æ kist* (D.) en fejl ved kæben, idet underkæben er snævrere end overkæben, så tænderne ej kan gå sammen. — Jfr. Aasen isl. kista huk.; mnt. kiste, keste Sch. Lübb.; lat. cista, det samme; brude-, böm-, dejne-, drag-, drage-, drive-, dåre-, ege-, forstands-, glar-, hakkelse-, halv-, hel-, hjærne-, hunde-, ilder-, jærn-, klæde-, kram-, lig-, penge-, skibs-, skjære-, skole-, stand-, sten-, trende-, vip-, åle-.

kistebund, no. *kistboṅ æn -ər* (D.); *kijstboṅ æn* (Agger); *kijəstbåṇ æn* (Elsted); *kẹst-* el. *kejəstboṅ æn* (Elbo h.); *cijstboj* el. *-buj è* best. *-boṅc* el. *-buṅc* (Vens.) = rgsm.; *han hår nåwət o æ kẹstboṅ* (Elbo h.) ɔ: er formuende; *„hạj ha i stu gòr å pèŋ åpå cijstbuṅc“*, Grb. 116. 11; men: *de leqər i boj o cistən* (Vens.).

kistebyld, no. *cijstbølər* flt. (Vens.) hududslæt på spæde börn; rådet derimod er, at barnet lægges i en jærnbunden kiste.

kisteglad, to. *kistglå* (Støvr. h.); *kistglaj* (Malt h.); *kistəglaj* (Søvind s.) — overmåde glad.

kistegreb, no. *kistgrevər* (flt.) (D.) håndtaget at bære kisten i.

kiste i keje, uo. *ska wi ek tej ər o kist i kæj?* (Agger) slå kolbøtte, se kiste uo.

kisteklæder, no. *kijstklæjər* (Agger); *cijstklèər* flt. best. *-klèən* (Vens.) = rgsm., det bedste sæt klæder.

kistelæddike, no. *ǩèstlèjək æn -ə* (Søvind s.): *kejəstlæðək æn* (Elbo h.) — lille aflukket rum i klædekisten.

kistelæg, no. *kistleq æn* (vestj., Sønderj.) et selskab, som gjordes, når den døde af de nærmeste var lagt i ligkisten; kaldes også „ligklæden", jfr. Gr. Gl. d. M. III. 173, Sgr. IX. 203. 619, Feilb. Bondeliv s. 360, Kr. Almuel. IV. 88. 251, jfr. Urquell I. 10 (Ditmarsk.); se begravelse, ligvagt.

kistelåg, no. *kestlåq æn -låqər* (D.); *kijəstlåq et* (Elsted) = rgsm.

kit, no. *ket de* (D.); *kit de* (Agger); best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; jfr. htsk. kitt hak.

kitte, uo. *ket -ər -ət* (D.); *kit -ər -əð* (Agger); *kit -ər -ə -ə* (Vens.) — forbinde ved kit; *kit wejən* (Vens.) kitte vinduerne.

kittel, no. *ketəl æn -ər* (D., Lindk.) = rgsm., en løs, tynd overkjole til arbejdsdragt; jfr. htsk. kittel; lærreds-.

kiv, to. se kjed.

kiv, no. *kyw* (Vlb.); *ǩyw* (Fjolde) — i udtr. *gi jæn kyw* (Vlb.) skænd; *myl ǩ—* (Fjolde) mange skænd; jfr. Aasen, kiv, mnt. kîf no. „zank, streit", kiven uo. Sch. Lübb.

kive, uo.
kyw -ər -ət (Bradr., Vlb.);
ǩyw -ər kiöw ǩöwən (Fjolde) — skænde: *o jæn* (Vlb.); *oᵃ iən* (Fjolde); *myər kywən* itk., megen skænden; jfr. kjøre.

kivitæg, no. J. T. 90, plantenavn, en art kejserkrone, fritillaria Meleagris L. (Ang.), htsk. kibitzei, dansk: vibeæg.

kivling, no. se kylling.

kjaf, no. se kjæbe.

kjafel, no. se kjæbeøl.

kjage, no. *ǩæq æn -ər* (Mors); *ǩåq æn -ər* (Lindk., Andst) — kind og kæbe på msker og dyr; *ǩåqər* (Lindk.) om store kæber; *ǩæq* (Thy) de bløde dele mellem kæberne på msker og dyr; jfr. Aasen, kjake hak., sv. käk, holl. kaag, eng. cheek, kind; kjæbe, kjæft; kjæbefalden.

kjageben, no. *ǩåqbijən æn -bijən* (D., Andst) = kjæbeben.

kjagereb, no. *ǩåqrev æn* (Lindk.) = kjæbeøl.

kjage-øl, no. *ǩæqøəl* (S. Sams); *ǩæq əl æn* (N. Sams); *ǩåqøl æn* (Lindk.); *ǩæqəl æn ǩæqlər* (Mors, Thy, Lild s.); *cèqəl è* best. *-c* el. *cèqəl* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.) — kæberem; se kjæbeøl.

kjalde, kjall, no. se kilde.

kjalle, no. se kjælder.

kjalling, no. uo. se kjælling, kjællinge.

kjan, no. og smstn. se kjærne.

kjap, no. og smstn. se kjæp.

kjar, no. se karre, kjær, kjærne.

kjarre, uo. se karre.

kjas, no. *ǩas* (vestj.); *de æ nåt sær ǩ—* el. *ǩasəri·j*, tit om fødevarer, hvor meget uordentlig er rørt sammen; *de gek i ǩas lisəm Kjæn Smes ævəlskywər* (vestj.); se klas.

kjasse, uo. *ǩas -ər -ət* (D., Hmr.); tf. *-ər* (Vejr.) — ælte i noget sejt med tænder, fødder el. hænder, *sto o ǩas i æ fuwər* (Andst) tygge på foderet uden at æde; *de ǩasər få mæ* el. *a stor o ǩasər mæ ət* (vestj.) jeg kan ikke få det ned; *o ǩas nåt saməl* (Hmr.) blande, ælte noget sammen; jfr. kjavse.

kjasset, to. *ǩasə* (vestj.); *ǩasə* (vestslesv.) — om føret: sølet, klæbrigt; om mad: sejt, dejget; *ǩ— gåŋ* el. *før; æ brø æ ǩ—;* jfr. klasset.

kjasvand, no. *ǩaswañ æn* (Lb.) skylregn.

kjasvåd, to. *ǩasuwəð* (Lönb.) drivvåd.

kjat, no. *ǩat* (vestj.) et let slag, *skånwon dræŋ ræjnər et æn ǩ—;* jfr. hjat, kjejt, tjat.

kjatte, uo. *kjat -ər -ət* (vestj.); *ǩati* (Elsted) småslå, *go å ǩ— o æ bön; æn ska slo, nær æn vel slo, o et kjat;* „kjatti", Jæger, Gillsjov s. 13. 14; jfr. hjatte, tjatte.

kjav, to. se kjed.

kjave, no. se kjæbe.

kjavel, no. se kjæbeøl.

kjavs, no. *ǩaws æn* (D., Fanø, Agerskov) kjæft; *dær ær æn gråw ǩ— å dæň ǩæləŋ* (Agersk.); *ve do hål di ǩ—* (Fanø); *æn ǩaws moň* (D.) ɔ: bred hængende.

kjavse, uo. *ǩaws -ər -t* (D., Agerskov) — **1**) om heste og øsker, stå og tygge på noget uden at æde, *sto o ǩaws i æ fuwər* (D.); *di stær å ǩawsər ar æ fọr* (Agerskov) om heste; den *ǩawsər* (Braderup) siges om hesten, når der er fråde på tungen af den (ɔ: den har tungekræft). — **2**) i Holmsland = *hjaws*, gribe, famle efter; *æn begyňər å ǩaws ætər dål teŋ*, om små börn; *I må ẹt sej å ǩaws i æ fað*, rage, fiske efter maden.

kjavt, no. se kjæft.

kjed, to. *cij* el. *cic* flt. *cij* (Vens.); *ǩị* (Lild s.); *kij* (Agger, Thy, Mors, Sall., Randers, Hell. h., Mols); *kyw* (vestj., D., Røgen s., Vor h., Søvind s., Elsted); *kiw* (Andst, Sams); *ǩöw* itk. *ǩöwt* (Sønderj., Gram, Agersk.; Sundev., Angel, Bradr.); *ǩaw* itk. *ǩawt* (Åbenrå); *ǩew* itk. *-t* (Valsbøl); *ǩöw* (Fjolde); *ǩæw* (Bylderup) = rgsm.; *a æ kyw ọ ət* (Søvind s.); *ǩị ðw ə* (S. Sams); *kị ọ əð* (Mols); nok: *kị pọ* (N. Sams); *ǩị o wèləŋ* (Lild s.); *æ æ så ǩaw a ət som kat a semp* (Åbenrå); *lisâ kij ạ əð sâm æ kat å senəp* (Thy); *lij o kij* (Agger alm.), kjed af noget som kat af sennep; *ǩöw i* el. *aw* (Sundev.); *de ær it ǩöw arbər* (Bradr.) kedsommeligt; *de æ ǩöwt å hør ạ* (Agersk.) ej blot kedsommeligt, men også sörgeligt; *han blöw ǩöw å gek jæm* (Vlb.) bedrøvet, ked af det; *de æ ǩöwt* (Ang.) besværligt; *haň æ kij å æ tij* ɔ: han keder sig; *æ do kij a fesk? — næj, fesk ær æ ek kij ạ* (Agger); *han ska nåk vu ǩöw* (Ang.) træt, ked af det; *ǩöw o^a iən* (Fjolde) ked af en; jfr. Aasen keit to. „form af dsk. kjed"; Rietz ked; nfris. kief Outz., der anføres keef i Eiderst. og Ditm.; jfr. V. Andersens Dske. Studier s. 27 anm.

kjede sig, uo.
ǩị -ər ǩiəð ǩiəð sæ (Lild s.);
kywəs (Søvind s.);
ǩöw sæ (Agersk.), *ǩöwəs* (Ang.)
= rgsm.; *ǩịər do dæ i din nyj tjènəst?* (Lild s.); *haň ǧèr å kywəs* ɔ: *haň ǧèr å æ kyw* (Søvind s.) går og keder sig.

kjedel, no. *kijəl æn kijəl* (D., Agger, Mors, Lyne s., Hell. h.); *kil æn kil* (Vejr.); *kijl æn kijəl* (Thy); *cijl i* best. *cil*, flt. *cilər* (Vens.); *kèjl æn kèjl* (S. Hald h., Nørv. h.); hak. (Mols); *kèjəl æn kèjəl* (Søvind s., Vor h., Elsted); *kejəl i kejəl* (S. Sams); *kẹl æn kẹl* (Agersk.); *keəl æn keəl* (Sundv., Bradr.); *kiəl æn kiəl* el. *kiələr* (Fjolde) = rgsm.; *ka do sæt cil åpå iłən?* (Vens.) ɔ: kaffekedelen; *do må ẹt baň, så kåmə do i dæň værm kèjl* (Nørv. h.); *ær ət ẹt saň, må do gåt kål mæ kijəl o hæŋ mæ öwər æ ił*, el. *kål mæ kijəl mẹt får æ ǩerkədar* (D.); el. *do må kål mæ kẹl, mæn do må ił hæŋ mæ öwər æ ił* (N. Slesv.); *komər do ił öwər å skywt æn kẹl mæ wås* (vestslesv.) ɔ: at drikke en kop kaffe hos os. I sagnene gemmes skatten i en kedel, der alm. er af kobber, se Kr. IV. 21. 262, VI. 6. 8, 16. 21, 129. 185, 227. 309, VIII. 11. 28, 12. 31 flg., Sagn II. 195. 83, jfr. Wigstr. I. 147. 177, II. 299 flg., Sande II. 150, Arnason I. 277; „braukessel" Mhoff 583. 600; Grimm Sagen nr. 213, Myth.[2] 428. 922, Mabinog. s. 490, se jærngryde, kiste, kobber-; i ævent. skal karlen fyre under gryderne el. kedlerne i helvede, Kr. V. 214, Sgr. IV. 105, Almuel. II. 113. 281, jfr. Grimm K. M. nr. 100; Nyrop, Theaterforest. i Middelald. s. 44, Urdsbr. VI. 148, Rochholtz, D. Gl. I. 210; Bobertag, Narrenbuch s. 368 (billede), Henderson 254, Folkl. Journ. II. 39, Mélus. II. 142; fyre for bjærgmanden, Sgr. III. 201, jfr. Asbj. I. 227; i k— har trolden en fange, Gr. Registr. nr. 17 h; en **k**— nedsænket af troldkvinde i Limfjorden bortjager sild, Thiele II. 106; en vig ved Doverodde kaldes *æ kijəl* (Agger) ɔ: kedlen, ikke kilen; jfr. Aasen, kjetel; isl. ketill hak., mnt. ketel Sch. Lübb., htsk. kessel, henføres til lat. catinus, digel; blik-, bolde-, grue-, hånd-, inde-, jærn-, kaffe-, kobber-, løg-, messing-, pulk-, sving-, the-, tjære-, vand-.

kjedelbund, no. *kijlboň æn* (Agger) = rgsm.

kjedelflikker, no. *ǩælflekər æn -ər* (D.); *kèjəlflækə æn -rə* (Søvind s.) — **1**) en omrejsende person, som lapper og flikker gamle kedler; tit vistnok rakkere, se Kr. Almuel. V. 248; se om dem Sch. Lübb. under ketelboter. — **2**) en gldgs. dans (Søvind s.); *ǩijlflèkərdåňs* (Lild s.).

kjedelfører, no. *ǩælførər æn* (D.) omrejsende handelsmænd, som købte gammelt kobber- og messingtöj og solgte nyt; ihjelslagen k—, Kr. Alm. V. 193. 480.

kjedelgrue, no. *kijəlgru æn* (Mors): *ǩiəlgruw æn* (Lild s.) — et rundt muret ildsted, lukket foroven med en kjedel, se gruekjedel.

kjedelkrog, no. *ǩælkroq æn -kroq* (Søvind s.) — lænke og krog el. krogen i enden af lænken, som i skorstenen bærer kjedelen, jfr. Sgr. VIII. 22. 125, se kildekrog; kjedelskede, -stang.

kjedellåg, no. *kijllåq æn* (Agger) = rgsm.

kjedelring, no. *ǩælsreŋ æn* (Lyne) stykket, sagtens ring- eller s-formigt, hvorved kedelen hænges på sodstangen.

kjedelskede, no. *ǩælskə æn* (D.; Sundeved); *cilsk* (V. Vensyssel) el. *cilskə* el. *cølski i* el. *cilski* el. *cilskè æn* (Sulsted, Ø. Vens.); *ǩælskle æn -klər* (Agerskov); *kelskə æn -skerər* (Bradr.); *ǩælstər æn -ər* (Andst) — **1**) et redskab, bestående af to jærnskinner, i den ene en krog foroven, der hænges på „sodstangen" el. „kjedelstangen"; i den anden en krog forneden, hvori gryden hænger, de kan forskydes imod hinanden, altså forkortes el. forlænges ved en meget simpel mekanisme med takker, men som er vanskelig at beskrive, afbildet Feilb. Bondel. s. 44, lignende mekanisme se Stolt s. 93; *heŋ gryən i cilskiən* (Vens.), jfr. grydekrog; se Urquell IV. 59 „kesselhaken"; de anførte ord har uden tvivl i sidste stavelse en forskellig stamme, som jeg ikke véd at angive for *ǩælstər* og *ǩælskle*, der forklares som en lænke med to kroge til at fæste op; gåde, se klinke uo. — **2**) *ǩælskle* (Agersk.) en lænke, der fæstes om savtakkerne på bagplovens ås, og som holder forplov og bagplov sammen, glds.

kjedelstang, no. *ǩælståŋ æn -ståŋ* (Andst) stangen i skorstenen, hvorpå „kjedelskeden" hænger; jfr. sodstang.

kjedsom, to. *cijsom* itk. *-t* (Vens.); *kijsåm* (Agger); *ǩisom* itk. *-t* (S. Sams); *ǩisom* (Lild s., Sall.); *ǩisom*, de gl. *ǩywsom* (Mors, Sall., Randers); *kywsom* (vestj., Røgen s., Søvind s.); *kywsom* (Vejr.); *köwsom* (Agersk., Gram) — **1**) om det, som volder, at man bliver ked af noget: *de æ ǩisom å wær jènər, de æ nòj ǩ— snak* (Lild s.); *kywsom o hør o* (vestj.). — **2**) det, som er sørgeligt, volder sorg; *de wå gråw kywsom får ham, te hans får dø* (vestj.); *de war så møj ǩisom te I skul mest jèr får å muər* (Lild s.). — **3**) ked af; *han æ blöwən ǩisom we tijən* (Lild s.); *æ blöw kijsåm we æ tij* (Agger) ɔ: tiden blev mig for lang; jfr. langsom.

kjedsomhed, no. *cijsomhjè [æn]* (Vens.) ≐ rgsm.

kjedsommelig, to. *cesoməlә* (Vens.); *ǩesoməliq* (Mols) = rgsm.

kjejt, no. *ǩæjt æn* (Holstebro) et let slag; se kjat.

kjejte, uo. *ǩæjt -ər* (Holstebro) slå ud med hånden; *hwa stor do o ǩæjtər aj?*

Kjeld, no. *Kjæl* (D.); *Cèl* (Vens.) mandsnavn; *Kjæl Pæjərsən; Kjælsən* (D.); „*Pjæ Cælsən*", Grb. 17. 1; „*Cæl Lòfò*", 43. 13; navnerim:

tow tosər i ən wèl,
de ka sèj Cèl (Vens.);

gldsk. Ketil se Nielsen, Old. Personn.

Kjelds dag, no. se Kjeld-svide-bygs-dag.

Kjeld-svide-bygs-dag, no. *Cèlswibyqsda* (Vens.); når solen skinner på Kjelds dag (8. Juli), så svider den byggen af, derfor kaldes den dag: Kjeld svi byggen af; jfr. Molb. Ordspr. s. 300 øverst „Kield Sviebyg".

kjele, to. se kjælig.

kjeltring, no. *kæltrəŋ æn -ər* (D., (N. Slesv.); *ǩæltrəŋ æn -ər* (Vejr., Hmr., Thy, Mors); *ǩæltreŋ æn -ər* (Agger); *ǩæltreń* hak. best. *ǩæltreń* flt. *ǩæltreńər* (Mols); *ǩèltrəŋ -æn -ə* (Horsens, Søvind s.); *cèltrəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *ǩæltrəŋ æn -ər* (Agersk.); *kæltrəŋ æn -ər* (Braderup) — **1**) en tater, natmand; *di æ lisom æ ǩæltrəŋər, snår skæńəs di, snår æ di guəj vænər* (Vejle); *nær han håð æn ral o æn skral o æn skalmæ'j o æn bøs o æn huń o æn bøt o æn ǩæləŋ o æn mijəðgaj, ja, ja, æn lilə knyw i æ lom et o fåglæ'm, — dær ku sær blyw æn kat o ǧæl, så wå dær et bæjər ǩæltrəŋ i Hamərom hærəð eń wå Kræstən* (Hmr.); *i Dæjbjærə o Reń dær lævər ål æ ǩæltreŋər iń* (vestj., Hammerum h.); da börn af kj— skulde i kirke, holdt præstekonen i Tårs og hendes datter alle

börnene over dåben, hun måtte dog ikke bære dem op ad kirkegulvet, men „natmandsbörnene blev håndterede over alle stolestader, til de nåede det rette mål“, Kr. Almuel. V. 222. 563; de vandrede om med forskellige håndværker landet over, især som blikkenslagere, gjørtlere, glarmestere (s. d.), skjærslibere; mændene kaldtes „bukke“, kvindfolkene „horer“ el. „kvinder“, Kr. VIII. 190. 316 flg.; selv kaldte de sig „rejsende“, „sköjer“, Sgr. IX. 18; deres sprog kaldtes „vælsk“, Sgr. IX. 3, jfr. XII. 72. 143, se rakkerlatin, kabes, lakkensaring, lakketarris; de var uærlige, bonden havde et glas og en kop, der kun brugtes til kjeltringer; ved siden heraf var de kloge på trolddom, Kr. IV. 187. 262; „skal din store tøs lade æ rakkerkvinde drikke af vor kande, te skikkelige folk drikker af!“ Kr. Alm. V. 244. 631. jfr. 626; rakkerens glas afbildet Fb. Bondeliv s. 140; en dødsdömt pige kunde frelse sit liv ved at gifte sig med en k—, Kr. VI. 106; de begravede deres gamle (s. d.) levende; de var „kjeltringer“, men ikke „rakkere“, at skære hunde og katte var under deres værdighed, Kr. Almuel. V. 223. 565; de var påtrængende, af og til farlige tiggere; når de kom østfra, kunde de truende fortælle vesterude: *æ låŋ hijə wa gowə ior!* Kr. VI. 315. 19, hentydn. til, at de havde stjålet el. taget med magt meget ude på den store hede; *„læ ət wår, imæ'n de ka!“ så han æ præst, han væjət æ kæltreŋər* (vestj.), jfr. Sgr. VI. 7. 58, se kjæp; om kjeltringerne og deres liv se foruden de alt anførte steder, J. Saml. II. 204. 320, III. 125; Kr. III. 50, IV. 105. 145 flg., VI. 109. 158. 160, Almueliv V. 218 nr. 17, Sgr. III. 190. 226, IV. 40 flg., 86. 37, 141 ned., IX. 1. 1 flg., 17. 69, J. K. 36. 40, 285. 895 flg., Fisch. 277 flg., smblandes med Polakker; S. Kjær Stavnsb. s. 76. 120, Jylland I. 314, Blicher Saml. Nov. II. 421, Kjeltringeliv IV. 161 (P. Hansens udg.), Illustr. Tid. nr. 26. 1891, kjæltringeliv af E. T. Kristensen o. fl. st.; Hald, Ringkøb. Amt s. 251, Mb. under ordet; Fortalen til Dorph's rotvelske ordbog, Kbhvn. 1837; Dyrlund, Tatere og Natmandsfolk, Kbhvn. 1872; Eilert Sundt, Fantefolket; Wigstr. Folkeseder s. 81, Mhoff 537. 530, Asbj. III. 267, Strackerj. II. 12. Ordet skal indtil vore dage også være brugt om rejsende håndværkssvende i Himmerland. — 2) slet person, bedrager; *jo stör kæltrəŋ, jo bæjər løk* (Malt); når to personer i selskab taler sammen, helst når man tror ondt om dem, kan siges: *sijə kon, æ kæltreŋər kiŋər hwæra'ŋər* (vestj.); ligeledes i omtale: *omsijər komər æ kæltreŋər te o slås* (vestj.); *èn kontraqt ska skrywəs sònt, de dèj ka sto får i cèltreŋ; haj èr i raq, i al cèltreŋ* (Vens.) en durkdreven k—; rystes møller, tolder og skrædder i en pose, er den første, der kommer ud, en k—, Kr. Almueliv VI. 223. 534; se erke-, snappe-. — Kalk. kæltre; ordet sammenstilles med sv. dial. Rietz s. 384 kälta, „begära ofta och enträget, tigga“; kältring, „skojare, zigenare“; Aasen, kjeltra, „svige, snyde, bedrage“; kjeltring, „snyder, bedrager“; nfris. keltring, Outz., „landstreicher, zigeuner“; sik keltern, „ein zügelloses, grobes maul brauchen“; se flå, hustru, messing, rakker, tater.

kjeltringe, uo. snyde; *de hò do cèltreŋə dæ te* (Vens.) ɔ: vundet ved snyderi.

kjeltringebænk, no. i udtr. *æ kæltrəŋbæŋk æ låŋ, do ka gan fo æn æň å ən* (vestj.), el. *æn sæð po æ æň å ən* (Mors), kan svares til den, som skælder en ud for kjeltring.

kjeltringegang, no. „gå k—“ ɔ: leve kjeltringernes omflakkende liv, se Kr. Alm. V. 233. 596.

kjeltringegjænge, no. kjeltringefølge, i tlm. *kæltrəŋgæŋ, de wår et læŋ, mæn ståðər strij wår te ewiq tij* (Mors).

kjeltringeglug, no. et glughul med glas for, der var købt hos kjeltringerne og som på gårdene i Herningegnen vendte ud mod gården, se Mejborg s. 96.

kjeltringegris, no. tam gris el. svin, der som en hund fulgte k—flokken, Kr. Alm. V. 220. 555. 568, 248. 642, J. Saml. III. 134.

kjeltringekone, no. = rgsm.; gik med börnene på nakken, Kr. Almuel. V. 222. 564; hvorledes ægteskab sluttes se under kjæp.

kjeltringekop, no. en kop, der alene brugtes til at skænke i for kjeltringer, Sgr. IV. 40.

kjeltringekvinde, no. = rgsm.; når k—r kom ind et sted, vendte de ryggen

til bordet, satte posen på det; når de havde fået forklædet fyldt, rejste de af igen og gik ud ved en digeside og tömte forklædet af i deres pose, Kr. Almuel. V. 219. 549-550. 552.

kjeltringelatin, no. *kæltrəŋlatiˑn de* (vestj.) almuens navn til kjeltringernes mål, se Dorph, De jydske Zigeunere og en rotvelsk Ordbog s. 28, selv kalder de det rotvelsk (rot betyder betler, kjeltring) el. prævelinquantsproget, ɔ: de skönt talendes sprog, se Sgr. XII. 72; jfr. pluddervelsk, rakkerlatin.

kjeltringelevned, no. *kæltreŋlöwnət æn* (vestj.) samliv el. et liv, som kjeltringer fører det; „såen et kjeltringløunet a ollæ hå uot uond te“, And. Frieri.

kjeltringemål, no. = kjeltringelatin, se Blich. Nov. III. 377.

kjeltringepak, no. *kæltrəŋpak de* (D.); *kèltrəŋpak de* (Søvind s.) = rgsm.; skældsord; *fowa·l å tak, I kæltrəŋpak, I böj mæ hwærkən brø hælə tobak,* Sgr. II. 108. 492 (vestj.).

kjeltringepandekage, no. en vældig stor æggepandekage med flæsk, se Sgr. IX. 71; dertil hørte 18—20 æg el. 24 andeæg og en flaske brændevin, Kr. Almuel. V. 229. 577-78.

kjeltringepose, no. i tlm.: *mi lyw* (mave) *æ lisom æ kæltrəŋpuwəs, æn ka tol ålslaw* (D.), kjeltringerne fik mel, gryn, kød, flæsk, alt muligt i samme pose.

kjeltringerakker, no. *kæltrəŋrakər* (D.); *kæltrəŋrakə æn -rə* (Sundv.) — **1**) overmåde fornærmeligt skældso. (Sundv.). — **2**) et kortspil, se rakker (D.).

kjeltringeseng, no. i kroerne til leje for overnattende tatere, se Kr. Alm. V. 29.

kjeltringeslags, no. *kæltrəŋslaw* (vestj.); hun var af æ k—, Kr. Alm. V. 258. 670, kjeltringeslægt, -art.

kjeltringeslægt, no. = rgsm.; en karl vil giftes med en udaf k—en, Kr. Alm. V. 219. 551.

kjeltringestreg, no. *kæltrəŋstræq æn -ər* (D.); *kèltrəŋstrèq æn* (Søvind s.); *kæltrəŋstræq æn* (Agger); *cèltrəŋstreqər* flt. (Vens.) = rgsm.

kjeltringe-tak, no. i tlm.: „*tusən tak!*“ *de æ kæltrəŋtak* (vestj.), Sgr. II. 60. 341.

kjeltringevorn, to. *kæltrəŋwårn* (Agger) slyngelagtig.

1. kjende, uo.

kiṅ -ər kæn kæṅ (Vejr.), nt. *kiṅər* (Grindsted, Lyne);

kiṅ -ər kæṅ kæṅ (Snedsted, Stagstr., Rævs, Thy; Lødderup, Mors), nf. *kin* (Agger);

kiṅ -ər kænt kiṅəð (Skyum);

keṅ -ər kæṅ kæṅ (Lild s.);

kiṅ -ər ken ken (Kobberup, Salling);

kiṅ -ər kæn kæn (Mogenstrup);

cej -ər, cæj el. *cæṅc, cæj* el. *cæṅc* (Børgl. h.);

cej cèjər cèj cèj (Tårs, Tolstrup);

cæj -ər cæj cæj (Åby);

cej cejər cèṅc cèṅc (Smidstrup);

cæṅ -ər cæṅ cæṅ el. *cæṅc* (Alstrup, Jetsmark);

kin -ər kæn kæn (Fur, Hell. h.);

keṅ keṅər kæṅ, kæṅt el. *kæṅ* (Øland);

keṅ keṅər keəṅ keəṅ (Mols);

kiṅ kiṅə kæṅ kæṅ (N. Sams);

keṅ keṅər keṅt keṅ (Rødding [M.]);

ken kenər kæn kæn (Falslev, S. Hald);

kæn -ə kæn kæn (Halling);

kin kinər ken kent; a hå ken ət = kendt det; (Gimming);

ken kenər kæn kæən (Ålsø);

ken kenər kænt kænt (Nimtofte);

keṅ keṅə kæṅ kæṅ (Saxild, Vejlby (Å.), Dover, Linå, Tåning, Vor, Hads h.);

kin kinə kæn kæən (Elsted s.);

kiṅ kiṅə kèṅ kèṅ (Søvind s.);

keṅ kiṅə keṅ keṅ (Uth);

keṅ -ə kæṅ kæṅ (Vejlby v. Fr.);

keṅ -ṅə(r) kæṅ kæṅ (Tørrild, Nörup);

kiṅ kiṅə, keṅ el. *kiṅ, keṅ* (Bjerre h.);

kiṅ kiṅə kæṅ kæṅ (Hvejsel; Andst h.);

kiṅ -ər kæṅ kæṅ (D., N. Farup, Skodborg; Aller, Vonsb.), nf. *kæṅ* (Skrystrup, Branderup);

keṅ kæṅə kæṅ kæṅ (Hammelev);

ken -ə kæn kæn (Åbenrå);

kæṅ -ər kæṅ kæṅ (Hvidding, Forballum, Tingl., Valsb.);

kæṅ -ər kæṅ kæəṅ (Ang., Braderup, Hjoldelund);

kæṅər do el. *kæṅəsto?* (Bradr.) kender du? se Lyngby Uo. s. 108;

— kende, genkende, kunne skelne; *æn ska føst lær o kiṅ ham, far æn ka lij ham* (Agger); *hun ho kæən ham gåt* (Ang.); *de kiṅər a som æn skæləŋ* (vestj.);

kiň æ boqstawər (D.); *a ku et kiň dæj igæ·n; lœr jæn o kiň; „kiňər do hiň? — hå do lo ve hiň?“* (vestj.) en alm. vittighed med hentydn. sagtens til 1. Mos. 4. 1 o. lign.; *i kǫl, en å dèm cęj* (Vens.); *a keňə dæ nåk, a kyəvə dæ it,* Sgr. II. 27. 207 (Lisbj. Terp); *ham ku æn ǧan kiň imæl æn hijəl flåk swyn* (D.); *ka do cęj æn kow frå æn wermøl?* (Vens.); *ka do kiň æn ku frå æn væjrmøl?* et ordspil; der skal svares: *a ka et kiň ən frå, mæn nåk jaw* el. *træk ən frå* (D.); ... *ǧæn æn dæfræ·* (Agger); det forekommer ikke sjældent i æventyr, at helten skal kende den rette, se Kr. VII. 24. 25. 26. 268 flg., Kr. Æv. 122. 140. 251, J. K. 7, Gr. Æv. I. 31. 56, Gr. Gl. d. M. I. 9. 228, III. 343. 5, Wigstr. Sagor s. 57, Vang s. 62, jfr. Grimm, K. M. nr. 68; se Liebr. Volkskunde s. 407. 511, Nederl. Volksk. I. 129. 134, II. 200, Folkl. Rec. II. 114, III. 268, Journ. I. 284 flg., II. 13. 133. 250, Yeats, Fairy T. s. 264, Curtin Myths s. 144, Gonzenb. II. 246, Magyar T. s. 378 ned., Hartl. Science 265. 275 ned. 276. 288. 292 flg. 295; bonden skal vise trolden et dyr, han ikke kendte, Kr. IV. 281 ɔ: pigen, der gik baglænds forspændt med rumpen vendt fremad, se pige. — **2**) forstå, have kundskab om, sædvanlig med til: *de kiňər a et,* el. *a kiňər et tę ət* (D.); *de kiňər al tè·* (Søvind s.); *når hań komə tej[i] krowr, så kań æn ek fo ham dæfræ·, de kinər æ nåk! æ kinə mi fålk; æn kinər ek tej ər, de mo æn sæj,* kan siges af gamle, der ikke vil kendes ved det nye; *de æ nöj æ kinər ek te·* (Agger). — **3**) påskönne; *æn må kiň dæm får ət* (Holstebro) skönne på en velvillie og göre gengæld. — **4**) erklære, dømme, *a vel kiň dæj frį får ət* (D.); *kiň gyldi* (Søvind s.). — **5**) give, meddele, i tlm. *kiň jæn rå* (vestj.); *vi æ blöwən ǩæń manə rå, liq möj hår ət hjolpən; de skal a kiň dæ gowə rå te; o kiň jæn få rǫ* (Andst) give råd, f. eks. om kloge koner; *de kiň han sæ eŋən båð å* (Mors) ɔ: det fik han ingen både af. — **6**) *kiňəs -t kiňəst* (Andst); *de vel at kiňəs ve·* (D.); *æ sømań vil eňt kææňəs ve· ham* (Valsb.); *hań vil il kiňəs vè· hans bǫn* (Søvind s.); *wå fuwər* (får) *fæk trelaŋər, mæn æn wil ek kinəs wej əm* (Agger); *de kinəs, de ska nåk kinəs* (sts.) om en forandring. — Jfr. Aasen, kjenna, isl. kenna; htsk. kennen; kjendt; be-, gjen-, på-.

2. kjende, no. *cęj* el. *cęj æn* (Vens.); *ǩiň æn* (Mors); *kin æn* (Agger) — **1**) en ubetydelig smule, *æn betə cęj* (Vens.); *tå æn ǩiň å əð!* (Mors); *was no æn betə kin,* stop en kende; *æ ka nœ mæ mæ ən betə kin* (Agger) med en ubetydelig smule. — **2**) *gi sæ* el. *læ sæ te kiň* (D.) give sig tilkende; *hań wil ek gi sæ te kin, de ska nåk gi sæ te kin* (Agger); se land-.

kjendegrand, no. *ǩinəgråń æn* (Mors) = kjendemål.

kjendelig, to. *kiňələ* (D.); *kinələ* (Agger); *cęjələ* (Vens.); *kiňlə* (Søvind s.) = rgsm.; *ǧör sæ k—; k— stijən* (D.), börneleg, se sten.

kjendelse, no. *kiňəls æn* (vestj., Vor, Hads); *cęjəls* el. *cèjəls æn* (Vens.); *keňəls æn* (Søvind s.); *kææňəls æn -ər* (Agersk.) — **1**) en ubetydelig smule af noget: *æn lelə cèjəls grǫj; ji mæ æn cèjəls* el. *cęjəls grǫj,* stram rebet *æn c—* (Vens.); *fløt dæj æn kiňəls* (Andst) såmeget, at det kan kendes. — **2**) almisse; foræring (Søvind s., Agersk.).

kjendemærke, no. *kinmærk æn* (Agger); *cęjmærk è* (Vens.) = rgsm.

kjendemål, no. *ǩiňmol æn* (Mors); *cęjəsmǫl* el. *cèjmǫl è* (Vens.); *kææňmål et* (Agersk.) — **1**) en ubetydelig smule; *è cèjmol læŋər* (Vens.); *dær ær æn ǩinmol fåskæl å əm* (Mors); *di hò let cèjmǫl åpå əm* (Vens.) der er lidt forskel på dem; *dær ær et ǩææňmål kår å ət* (Agerskov) en lille smule forskel. — **2**) kundskab; *æ har enə keňmol tę ət* (vestslesv.).

kjendenem, to. *kiňnæm* (Vejr.) som let kender msker el. dyr igen.

kjender, no. i udtr. som: *a ka eňc blyw cęjər å, hons hąj wel* (Vens.) ɔ: forstå mig på, hvad han vil.

kjendesløv, to. *kiňslöw* (Sall.) = kjendespag.

kjendespag, to. *cęjspąq* el. *cèjspąq* flt. *-spąq* (Vens.); *ǩiňspå* [*ǩiňspåq*] (Mors) — som let kender folk el. ting, kan kende dem langt fra el. efter lang tids forløb; jfr. Aasen, kjennespak.

kjendest, no. *kææňəst æn* (Bradr.) *æ hær iňt myr k— mæ· ham,* kendskab til ham; jfr. kyndest.

kjendetegn, no. *kiňtæjn æn* = flt. (Andst); *kiňtèjn et* = flt. (Søvind s.);

keňstæjn (Mols); *cęjtèjn è* best. *-t* flt. *-tèjn* (Vens.) = rgsm.

kjending, no. *ǩœňəŋər* flt. (Andst h.); *ǩœňəŋər* flt. (Hvejsel) — bekendte, de yngre siger: *bəkœň* (D.), jfr. kyndest.

kjendskab, no. *cęj-* el. *cę̀jskab è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

kjendse, no. *ǩeňs œn ǩeňsər* (Lild s.); huk. (N. Sams); *cę̀js œn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) snor, hvorpå fiskekroge er fastgjorte; *ǩeňsən œr œn fijn snör, gåt å wal œn hal al hèlər trij kuti·jr låŋ* (Lild s.), jfr. V. S. O. s. 89 a. kiends med tilföjelse: norsk.

kjendt, tf. = rgsm.; *a œ gåt kœň o dœň œjn* (D.) jeg kender den godt; *ǩèň* (Søvind s.); *œ do ǩœň mœ· ham? œ œr ek kœň mœ ər; œ do ǩœň o Hœrbər?* (Agger); *o blyw, gyjər jœn kœň mœj* (D.) göre, blive bekendt med; *dè œ haň il ǩèň mèj* (Søvind s.) ɔ: det forstår han sig ikke på; *œ dœr kœň fålk hœri·ň? hèlsən ål kœň!* (D.); *cœj fålk* (Vens.); *dè œ ǩèň fålk* (Søvind s.) bekendte; *slo kœň i œ buwər, i œ jan* (D., Andst) slå så der bliver kendelige mærker efter slaget; *ka du slǫ i boərət, sǫn dè blywər å·ǩèň?* (Søvind s.); *a·ǩœən* (Elsted); *dè œr ålər å·ǩèň* (sts.) det er ikke til at kende; *de œ knap kœň* (Lindknud) det mærkes snart; *han œ gåt ǩèň ål stèjə*: 1) man kender ham alle steder, 2) han véd besked om alle steder; *nò hǫr a da ålə ǩèň!* udråb af forundring, også kan tilföjes *mǫq* el. *de spèl*, ɔ: nu har jeg da aldrig set mage! *nò hǫr a da ålə ǩèň, sǫn haň hò da bo sè aj* (Søvind s.) ɔ: nu har jeg dog aldrig set mage til, således som han har båret sig ad; se kjende; gammel-, hus-, u-, vej-, vidt-.

kjenge, no. *cęəŋ* el. *cè̜əŋ i* (Vens.) malekarm, den indplankede vand-rende foran møllehjul og stigbord, når vandet går under hjulet; *„no flywer haj lig nir i ceəŋi“*, Grb. 44. 28; er det *cęəŋ*, kinding, se Kalkar, kinding, udløb af sø.

kjenkhuen, no. se kinkhorn.

kjep, no. se kjæp.

kjere, uo.

kijər ǩèr kijər köjrət sœ el. *kijər sœ* (D.);
keə sœ ker s- keə s-, keə el. *kiə s-* (Vejr.);
kijər sœ kijər s- kijər s- kijər sœ (Thy, Mors, Agger);
ǩi sœ ǩiər s- ǩiəð s- ǩiəð s- (Lild);
cè sœ cèr s- cè s- cè s- (Vens.);
ǩè sœ ǩè sœ ǩèt sœ (Elsted);
kijə sœ kijə s- kijə s- kijət s- (Røgen);
kijər sœ -ər s- -t s- kijərət (S. Hald);
ker ker ker ker (Agersk.; Brader.);
keə ke ket ket (Sundev.) —

1) göre istand, helbrede; *ker œn del* (Slesv.); *nœr œ dø œ dər, kaň œ dåqtər et kijər jœn* (Andst, D.); *no œr œn snår kijər* (Holstbr.) om et bullent lem f. eks.; *gowə te o kijər* (sts.) lægsom; *di manə pœŋ mo kijər ve· ham* (sts.) hjælpe på hans omstændigheder; *di båj jå, han måst da jåə ker å· dœm*, J. M. 70, hjælpe på dem. — 2) *kejə kejə kejət kejət* (Søvind s.) kere sig: komme sig af sygdom, efter armod (Sall., vestj., Randers); *no kijərə de sə nåk; hans biən œ nèjstən kijərət* (Elsted); *no ker œ mœ* (Agersk., Bradr., Malt, D.); *han kijər sœ som mulə brø i warm* (Mors, Thy, alm.); *han kijərt sœ i dawtal* (S. Hald h.); også: *han hår köjrət sœ gåt* (D., glds.); *a hǫə kejət mœ* (Søvind s.); *no ǩèr han si, han ka leq i œ sœŋ uðən ǩap* (D.); *œ hå kijər mœ we œn hal pœl* (Agger). — 3) *kejə, kejərə* el. tonløst *ǩè, kejərət, kejərət* (Søvind s.) kere sig efter, om: bekymre sig om, lægge mærke til, holde af; *å cè sœ œtər* (Vens.); *ki sœ œtər*, ft. *kið* el. *ki* (Thy; Mors); *a ǩiər mœ ejt œtər brœňwin* (Lild s.); *han ǩœ sœ œtə hiň* (Røgen s.); *han kert sœ enə del œtər* (Valsb.); *han ki sœ et atər œ piqər lisom Jœns Nows rø hœst* (vestj.); *no ska do ki dœ atər ət!* (vestj.) til uopmærksomme börn; *de ska do ek ki dœ œtər* (Agger) bryde dig om, være bedrøvet over; *œ trow inda·, te wi hå fot œn stråňəŋ, mœn nœj! — de skal œn ek ki sœ œtər* (sts.) ɔ: det skal man ikke vente, ikke glæde sig til; ligeledes bruges: *o ker sœj om* (D., Agersk., Elbo h.); *å ǩè sə òm nuə; de ǩè a· mə it òm, hun ǩèt sə it òm ham* (Elsted); *haň ǩè sœ ålə òm ət* (Søvind s.); usikkert, om her er to ord, så at bet. 1. 2. hører til én stamme, 3. til en anden, mulig kan der være forskelle i böjningen efter betydningen, som ikke er bemærkede; se V. S. O., kerer; jfr. Aasen kjæra seg um; „træffer sammen med eng. care for, htsk. sich an etwas kehren“.

kjering, no. *kerəŋ œn* (Lindknud,

Sall.); *kæjrəň, köjrəŋ* el. *kæjrəŋ æn* (D.) — 1) *han æ ve' o kom te kerəŋ* (Lindk.) ved at komme sig, både fra sygdom og armod; *de æ dær eŋən kerəŋ får* (Lindk.) det er en skade, som ej kan istandsættes; *dær fæk han hans kijərəŋ* (Holstbr.) der fik han det, som var hans fremhjælp. — 2) *kijrəŋər* flt. (Agger) penge.

kjerk, no. se kirke.

kjertel, no. *ǩetəl æn -ər* (D.); *kitəl æn -ər* (Agger); *citəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *ǩètəl æn -ər* (S. Hald, Søvind s.); *kètəl æn kètlə* (Elsted); *ǩòrtəl æn ǩòrtlər* (N. Sams; Mols) = rgsm.; *dær ær eŋən feə bet, urən dær ær æn ǩærtəl ve,* ordsprog (Åbenrå); *haň hò ǩètlə* (Søvind s.) ɔ: er kirtelsvag; en kirtel kan „sættes hen“ ɔ: helbredes, når kvinde, går til et dødt karlfolk, tager hans höjre pegefinger og skriver avet om kjertelen tre gange med den, Kr. VI. 169. 235; henføres til lat. cartilago, brusk.

kjertelknude, no. *ǩetəlknuð æn -knuðər* (D.) = rgsm.

kjertelsvag, to. *ǩètəlswaq* (Søvind s.); *kètəlswaq* (Elsted) = rgsm.

kjertelsyg, no. *kètəlsyq* (Elsted) = kjertelsvag.

kjertelsyge, no. *ǩetəlsyqəň æn* (D.); *ǩètəlsyqən æn* (Søvind s.); *kitəlsyqəň æn* (Lild s.); *kitəlsyqin* el. *-syq* (Agger) = rgsm.; den, som lider heraf, skal gå ud aftenen för fuldmåne, stirre på månen, stryge på det syge sted og sige: det, jeg ser på (månen), tager til, det, jeg stryger på, tager af i navnet GF. GS. GHÅ., Sgr. VIII. 116. 494, jfr. engelsk syge, skjævr.

kjesbær, no. se kirsebær.

Kjesten, no. se Kirsten.

kjettel, no. se kjertel.

kji, to. se kjed; uo. se kjere.

kjied, uo. ft. tf. se kjere.

kjiel, no. se kilde, kjæle.

kjilli, no. se killing.

kjilske, no. se kjedelskede.

kjine, uo. se kine.

kjole, no. *ǩåwl æn -ər* (Agger); *ǩåwl æn ǩolər,* også ent. *ǩöwl* (D., Lb.); *ǩòwl* el. *ǩòwl æn ǩòwlər* (Mors, Vejr., Randers); flt. *ǩòwlər* (Thy); *còwl i* best. *còwl* flt. *còwlər* (Vens.); *ǩòwəl æn ǩòwlə* (Søvind s.); flt. *ǩòwəl* el. *ǩòwlə* best. *-ən* el. *-ərən* (Elsted); *ǩòwəl æn ǩòwəl* (Skejby glds.); *ǩoəl* hak. flt. *ǩålər* (Mols); *ǩul æn ǩul* el. *ǩulər* (Agersk.; Bradr.); *ǩywl æn -ə* (Sundev.); *cudəl æn cøtlər* (Fjolde) — 1) kjole for begge kön, mandsfrakke, kvindekjole (alm., vestj.); kvindekjole, i ældre tid kaldtes kun en kjole af købt töj således; en kjole af hjemmegjort töj kaldtes: *èt pa klèjə* (Søvind s.), nu også om en frakke med skøder; *ǩòwl* (Mors) glds. hvid mandsfrakke med opslag ved ærmerne; *ǩòwl,* kvindekjole, se frakke, tröje; i Fjolde: nederdel af en kvindekjole; *æn kyjəvəns, tosəls, twestəs, waňməls ǩåwl* (D.); *flaskiǩøwəl æn* (Skejby s., glds.) skjødefrakke; *ǩòwl wa stakəðlywəð mæ låŋ flaskər å stuər tåskər əpo sijərn, mæ hyw ærmər å ən gromə hyw kraw, dæ ǧik hiəl op i nak* (Lild s.) fattige mænds glds. dragt; *ka do et hæŋ di ǩåwl æn nån stæj!* (vestj.) kan spøgende siges til den, der står i lyset for en; „mænd i hvide kjortler“, Kr. VIII. 94, ɔ: bønder, de gik i gamle dage i ufarvet vadmel; få den lange hvide kjole på, Sgr. IX. 5 ɔ: ligskjorten; „her har man kun én kjole, men den er hel!“ sagde manden fra Mariager, „ude i Hobro har de to kjoler, men den inderste er hullet, den yderste lappet“, Sgr. I. 158. 652; *de war ham, dæ trak ham å còwl, så mat haj wal åsə wæ nèrəst te å træk ham ic i ijæ'n* (Vens.) ɔ: som hjalp ham i ulykke, ... hjælpe til rette; „sidder“ en piges kjole el. skørt „op“, så folden vender udad, bliver hun vred, vender den indad, er det til et bojle ɔ: kan hun vente en frier, Kr. IV. 384. 414; endevender en pige sin kjole, endevender hun sin lykke, J. K. 61. 32; i ævent.: kongen skal ægte den, der kan passe en sort kjole, Kr. V. 39; en kjole af kragenæb s. 40; gåde: hvad er det, der hænger på væggen, har arme, men ingen tarme? Sgr. III. 182. 967. — 2) i særlig betydning: præstekjole og da navnlig i forb. med krave; *haň blöw dömt fræ ǩåwl o kraw* (Agger); *hans fåə å ålfə te djæ dø mæ ǩòwl å ǩraw dæm nærət* (Ry) ɔ: levede som præster; *de vil kåst ham ǩåwl o kraw* (D.) ɔ: han vilde miste sit embede; spøgelset bebrejder studenten, at han hverken har kjole el. krave, så stiller denne sig ind under præstens arme og er så under kjole og krave og kan mane, Kr. III. 323; embedsdragten hører nød-

vendig til, når præsten skal mane, Kr. IV. 162. 173, VIII. 97, IX. 289, Sagn II. 99. 222, Almuel. V. 185. 468, J. K. 155. 9, Sgr. IV. 168, jfr. Nicolaiss. Nordl. I. 51, IV. 44; se samar. — **3**) hårlag, hud af et dyr; *æ kyjər hår no skøt æ kåwl* (D.) ɔ: de har fældet; „a vil ikke træk kjowlen å ham får ålle de“, Blich. Bindst., ɔ: jeg vilde ikke for nogen pris flå den; se hugorme-. — Jfr. Aasen, kjole, kyrtel hak.; barne-, brude-, fip-, glinds-, glis-, inder-, klædes-, kram-, kristen-, olie-, over-, palmesöndags-, papirs-, plis-, præste-, silke-, skind-, slöj-, sommer-, söndags-, uder-, vinter-, vorfrues-.

kjoledræt, no. *kåwldræt de* (D.) foder til en kjole.

kjoleflaske, no. *còwlflask i -ər* (Vens.); *kòwlflask æn -ər* (Mors) = kjoleskjøde (s. d.).

kjoleflig, no. *còwlfliq i -fliq* (Vens.) = rgsm.; kjoleskød; *„hąj snijər e stu støc å còwlfliqi“*, Grb. 39. 38.

kjoleflisken, no. *kòwəlfliskən æn* (Søvind s.) kjoleskød.

kjole-karl, no. *kåwl-kål*, flt. (Rkb.) omtr. = Storhanser, kjoleklædte personer.

kjoleklædt, to. *còwlklèj* (Vens.) = rgsm.; person, som er kjoleklædt; se kok.

kjoleknap, no. *kåwlknap æn -knap* (D.) = rgsm.

kjolekrave, no. *kåwlkraw æn -ər* (D.) = rgsm.

kjoleliv, no. *kåwllyw æn* (D.) = rgsm.

kjolelomme, no. *kåwllom æn -ər* (D.); *kòwəllòm æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

kjolepjag, no. *kåwlpjåq æn* (Lindknud) kjoleflig.

kjoleskjød, no. *kåwlskøð æn* (D.) en slags kort overkjole, fæstet til bæltet, hos kvinder.

kjoleskjøde, no. *kòwəlskøi et -skøjə* (Søvind s.); *kåwlskyjəð æn -ər* (Agger) = rgsm.; *„Jakob lestə sè te å slo to* (et par) *nælekər* (söm) *i Jènsəs còwəlskò“*, Grb. 38. 24.

kjoletöj, no. *kåwltöj de* (D.); *kòwəltòw de* (Søvind s.) = rgsm.

kjoleærme, no. *kåwlærm æn -ər* (D.; Agger) = rgsm.

kjomle, uo. *koməl -mlər -məlt -məlt* (Bradr.) gnave på noget uden at kunne tygge det, gumle.

kjor, tf. se kjøre.

kjortel, no. se kjertel.

kjovl, no. se kjole.

kjovt, no. se kjæft.

kjudel, **kjul**, no. se kjole.

kjus, no. se kys; uo. se kyse.

kjyer, no. flt. se ko; uo. se kjøre.

kjyk, no. se kyk.

kjyller, no. se kyller.

kjyri, tf. se kjørende.

kjyvl, no. se kjole; to. se kubbel.

kjyvling, no. se kylling.

kjyvs, no. se kys; uo. se kyse.

kjæbber, no. *kævər æn* (D., vestj., Elsted); *cebər i* best. *-i* (Vens.) — **1**) kjæft, mund, hak. (Vens.). — **2**) snakken op, megen og larmende tale, itk. best. *cebərə* (Vens.); *æ k— æ guwə nåk* (D.); *cèbərə gor åpå hèr* (Vens.); *å, hjævər o kævər!* (D.) sludder og sladder; *dær ær æn gråw kævər!* (D.) hvor mange taler i munden på hverandre.

kjæbbre, uo.
kævər -ər -ət (D., Nørv. Tørrild, vestj., Elsted, Agersk.);
kæbər kæbrər kæbrəð (Lild s.);
cèbər el. *cebər, cebrər cebrə cebrə* el. *cebər cebər cebər* (Vens.) —
lade munden løbe; *hon gor å kæbrər fræ mår å te awtən* (Lild s.) skælder; *han wel kæbər ijè'n, dæn niəswis knèjt* (Lild s.) svare igen; *kævər o·* el. *k— å·p* (D.); *a jik mi wèj, da hon bəjonc å cebər å·p; hòl åp mæ de cebəri!* hold op med den snakken! (Vens.); se kjæbe, klæbbre.

kjæbbrehoved, no. *cebərhuə è* (Vens.) sluddrehoved, person, som taler særlig rask.

kjæbbresaks, no. *kævərsaws æn* (vestslesv.) person, som taler uophørlig.

1. kjæbe, no. *kåv æn -ər* (D.); itk. (Vejlby v. Fr.); *kæv æn -ər* (Lindknud, Lb., Holstbr.; Vejr., Hell.); *kæb æn -ər* (Thy, Agger; Lild s.); *ciəb* (Hørmested); *cèb* el. *ceb* best. *-i* flt. *-ər* (Jerslev, Vens.); *kæv i* best. *-i* flt. *-ər* (S. Sams); *kijəv æn -ər* (Randers); hak. (Mols); *kijəv et -ə* best. *-ərən* (Elsted); *kèv et -ə* (Søvind s.); *kaf æn kavər* (Agersk.); *kaf et kafə* el. *kafə* (Sundv.; Ang.); *cab* [*æn*] *-ər* (Fjolde) — **1**) mund; *kæb* (Thy) mund på dyr, ej gerne om msker; dog: *dær sejər æn satəns guwə kæb o· ham* (Thy) ɔ: han

er overmåde veltalende; *gi nåt å æ kejəv,* skælde ud; *æ kejəv gor o· hiň* (Hmr.) hun snakker meget; *cè̤bərn gor åpå hær som ti cæpər i hyu̯l; wet do hòl̦ din cè̤bər, å de· tæt!* (Vens.); *hòl̦ diň ǩæƀ! do gor hær å ǧòr ǩæƀ* (Lild) ɔ: skælder ud; *haň ga å· æ ǩæƀ,* han skældte ud, *hål̦ di ǩæƀ!* (Agger); *hål̦ han hans grem ǩæƀ i̦,* Kr. Alm. VI. 218. 512; der er en kjæbe på ham, en kunde skylle et par Aggerbobukser i, Kr. Ordspr. s. 501; nissen gör grimasser og siger til karlen: *hår du sit så grem æn ǩæƀ far?* Sgr. IV. 167. 519, Kr. Sagn II. 76. 136; sidste del i smsætn. af en mængde skældsord. — **2**) kind (Mols); *rø ciƀər* (Hørmested s.); *torən trelc ham nijər å cè̤bərn; skal a warm din cè̤bər få· dæ? få jæn åpå cè̤bərn* (Vens) „smöre én en på kjæberne", Kr. Almuel. V. 110 øv., ɔ: give el. få en lusing; „da a kam ej, strøg Ajes hejer åpå tjibi", To Nov. s. 21, ɔ: klappede hende på kinden; *„haj ha bøsən we cæbi å sò . . .",* Grb. 117. 27, han havde bøssen ved kinden og sagde . . .", „en kjön pig' mæ rø kjævæ", Jyd. l. 48. 1; med røde kinder; *et pa rø kijəvə* (Elsted); *nòwə tyk ǩè̤və* (Søvind s.); *haň fæk æn pa warm ǩæƀər* (Agger) ɔ: lusinger; *han hår ǩævər som fatə maňs röwbal̦ərər* (Vejle egn); „hun haj kiever som bøhster (skinker) teve·s", Jæger Ferien ɔ: havde overmåde tykke kinder; *do mo ǧi mæ æn tar əpo min ǩæƀ* (Hannæs) ɔ: en töre på kjæben ɔ: en lusing. — **3**) *cab* (Fjolde) hage. — **4**) *ǩævə* flt., et mindre brydereddskab til hanplanterne af hampen (Holstebro). — **5**) „penge muret ind i kjæberne under bjælkerne", Kr. VI. 130. 187; mur el. plankeværk på begge sider af vandløb, hvorover er lagt bro; *wi ska ha jiqətrè̤j còbt te cè̤bər* (Vens.). — **6**) kjæbe på garn, se Bing, Læsø I. fig. 1: kæbedannet opstilling af fiskergarn. — Jfr. kjæft, se htsk. kiefer hak., kind, øre hos fisk; ntysk kiffe, „kinnbacke, maul"; keve, „fischohr"; plt. keve Schütze, gælle på fisk; kind, kjage, give 3; bladdre-, blaf-, flæbe-, fløs-, hjalder-, neder-, over-, svine-, tromle-.

2. kjæbe, uo. i udtr. som: *ka do ǩaf o·p?* (Sundev.) lukke munden op.

kjæbeben, no. *kijəvbijən et* (Støvr. h.); *ǩè̤vbi̤n et -bi̤n* (Søvind s.); *ǩavbe̤ən et -be̤ən* (Vejlby v. Fr.); *ǩafben et -beən* (Sundev.); *ciəƀ-* el. *cè̤ƀbiən è* best. *-t* flt. *-biən* (Vens.) = rgsm.; *nær ǩøđəđ wa pelt o ǩæƀbiənən* (på får), *broqt di dæm te å fèqtəs mæ fòr å si̦j, hwis dæ wa stærkəst* (Lild s.).

kjæbebånd, no. *ǩåvboň æn* (D.) rebet under dyrets kjæbe, når det er töjret med „klaptræer" (s. d.).

kjæbefalden, to. *ǩåv-* el. *ǩåqfål̦ən* (D., vestj.); *ǩavfål̦ən* (vestslesv.) — modfalden, forsagt; jfr. hage-, sagfalden.

kjæbefuld, no. mundfuld; *tysk ka a'jt* (jeg ikke), *mæn æn ǩæƀful̓ æŋəlsk* (Lild s.).

kjæbelad, no. *kijəvlaj et -lajə* (Elsted s.) hovedlagsstrikke på klaptræerne el. grimen for at holde dem fast.

kjæberem, no. *ǩåvrem* (Nörv. Törrild h.); *ǩafrem* (Sundev.), også *ǩåvlæŋk* (Nörv. Törr.); en rem el. lænke, der går under hestens hage.

kjæberet, to. *cæƀræt* (Hjörring egn) lodret; (usikkert).

kjæbeskjæg, no. *ciƀ-* el. *cè̤ƀske̤q è* (Vens.) kindskæg.

kjæbesten, no. *cè̤ƀsti̤ən i* = flt. (Vens.) sidesten i grøfter og render, ovenpå lægges dækstenen til bro.

kjæbestærk, to. *ciƀ-* el. *ceƀ-* el. *cè̤ƀstærk* (Vens.); *ǩæfstærk* (Vejr.); *ǩavstærk* (vestslesv.) — mundrap; i et ordspil: *„haj è stærk!" — „Ja, ciƀstærk!"* (Vens.); jfr. mundet, mundskåren.

-kjæbet, to. se gjedde-, plus-, poge-, pus-, tyk-, vis-.

kjæbetrækker, no. = kjæbop, se Kr. Almuel. II. 63. 156.

kjæbeøl, no. *ǩåvøl æn* (D.); *ǩævøl æn* (Andst h.); *ǩafəl æn -ər* (Agersk., Bradr.) — hagerem på seletöj el. töjr, holder grimen el. hovedlaget på dyrene; også om remmen, der holder kasketten fast på hovedet (D.), se kjageøl, kjæbelad.

kjæbop, no. *ǩævå·p æn* (D., Malt, Andst); *ǩæƀå·p* (Agger); *cæƀå·p* (Vens.) et slag under hagen, også i almind. en lusing.

kjæd, uo. se kjære.

1. kjæde, no. *ǩæđ æn -ər* (D., Agger); *cè̤ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *ǩæ æn* best. *-ən* flt. *ǩærə* (S. Sams); *kejəj æn -ə* (Søvind s.); *kiəđ æn -ər* (Mols); *kijər æn -ə* (Elsted);

kær æn -ər (Sønderj., Fjolde) — 1) = rgsm.; *gul-, søl-, stål-, mæsəŋ-kæð* (D.); røverne spænder kæde over vejen, Kr. VI. 100; jfr. klokke: den blinde har selv en k— hen til kirken, at han kan lede sig, Kr. IV. 122. 170; bjærgmanden spænder ved nattetid en k— ud, så ingen, der kommer indenfor, kan slippe ud, Kr. IV. 1, se bånd, lænke, tråd; i æventyret gælder det at bringe den smukkeste k— hjem, Sgr. VIII. 29. — 2) kæde i dans (Søvind s.); *æŋkəlt cẹ̄* og *dåbəlt cẹ̄* (Vens.) to glds. danse; *de' komər i æ vals, hwa ən tåvər i kæðən* (Andst), jfr. 2. fiol 1. — Jfr. Aasen kjeda, sv. kedja; mnt. kedene, kede Sch. Lübb.; htsk. kette, lat. catena; tabe; drage-, guld-, hals-, hår-, jærn-, Per Thomsens-, plov-, skum-, sølv-, ur-.

2. kjæde, uo.
kæð -ər -əð -əð (Agger);
kejəj -ə -ət (Søvind s.)
= rgsm.; göre kæde i dans.

kjædesting, no. *kæðstøŋ æn* = flt. (D.); *kijərstøŋ* (Elsted) og *kæðstøŋsmaskin æn -ər* (D.) = rgsm.; det sidste en slags symaskine.

kjæfert, no. *kævərt æn* (D.) en rus, vistnok hjembragt af soldaterne.

kjæft, no. *kæft æn* (Andst, Agger), huk. (Mols); *cawt* el. *cöwt* el. *cöwt i* best. *-i* flt. *-wt* (Vens.); *kæft* el. *kawt æn kawt* (D.) — gab, mund; *ęð di vælęŋ o hål di kæft!* (vestj.); *de ær i gruli, i li cöwt hon hör* (Vens.); *æn bəskit kæft, lok di k—* (D.); *dè sèjər èn kæft åpǫ kam, tè èn ǫn ka ålə fò ət uə iñfǫə* (Søvind s.); *hwær æn kæft* (vestj.); *no skal I uwð, o de hwæ kæft* (Agger) hver eneste en; *kawt* bruges nok kun (?) om livløse ting, f. eks. kæberne på en skruestik; *di fir kawt o æ spjarər* (D.) fingrene på det korte mejered; håndtagene på trillebøren ligesom saksens blade kaldes *cawt* (Vens.); se kjavs, kjæbe; flab, fløs; asens-, bjaldre-, skjærsliber-.

kjæg, no. se kjage.

kjæggel, no. se kjage øl.

kjægl, no. uo. kagl, kagle.

kjægle, no. se kjageøl.

kjæk, no. slag; give en et kæk af en stok, Kr. Almuel. II. 19 ned. (Sall.).

1. kjække, uo.
cæk -ər -ə -ə (Vens.);
kæk -ər -ət (Bradr.);
kæk -ə -ə (Sundev.) —
om gæssenes lyd; fig.: tale som en gås (Vens.); ligeledes om megen tale af mange i munden på hverandre; *dær æ sònt è cæki å' jèr* (Vens.); se kagle, skralde.

2. kjække, uo. i en gåde om koen: „en bette dreng kjækker obag ætter" (vestj.), en lille dreng traver bag efter, ɔ: kohalen; se ko.

kjæl, uo. se kalve.

kjæld, no. se kilde.

kjælder, no. *kælər æn -ər* (D., vestj., Agger), hak. (S. Sams); *kalər æn* (Stavning); *kalə* el. *kèlə æn -rə* (Røgen s.); *kèlə æn -rə* (Søvind s.; Elsted); *cèlər æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *kælər* hak. (Mols); *kålər et -ər* (Agersk., Bradr.; Sundev., Angel), *æn k—* (Gram) = rgsm.; et spiskammer (Stavning); forhen et kammer, hvor mel og gryn gæmtes og håndkværnen stod; jfr. Aasen, kjellar, isl. kjallari hak.; lat. cellarium; is-, jord-, mælke-.

kjælderkone, no. *kalərkuwən æn* (Stavning) opvarterkone ved gilder.

kjælderlem, no. *kèləlèm æn* (Søvind s.), *kèləlæm* (Elsted) = rgsm.

kjælderlåge, no. *kælərlǫq æn -ər* (D.) = rgsm.

kjælderstue, no. „det var en tre fag stor midterstue, såkaldet kjælderstue, med kjælder under til gammelølstønderne o. s. v.", Sgr. 186. 781 (Vejle).

kjældertrappe, no. *kålətrap æn -ə* (Sundev.); *kèlətrap æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

kjældervindue, no. *cèlərwęjə è* best. *-węjə* flt. *-węjə* (Vens.) = rgsm.

kjæle, uo.
kælə nt. ft. tf. *-r* (Vejr.); ft. *-ð* tf. *kæləð* (Agger); ft. tf. *-əð* (Mors, Thy);
kæəl -ə -əð -əð (Mols);
kiəl kiələr kiəlt (Støvr. h.);
kiəl -ə -ət -ət (Elsted s.) —
kjæle for, vise kærtegn; *kælə fur æn bår, mæ æn kal* (Thy); *a kijələr få ǫæ* (Randers); *do skal ek kælə a möj fuwər ham, de hår hañ ek gåt å* (Agger); jfr. kjællinge; Aasen kjæla, sv. kela.

kjælebarn, no. kælenavn til et barn: *mi æjən kæləbån!* (D.).

kjæledægge, no. *kæləda̧ɛ·q æn* (Malt h.), itk. (Søvind s.); *kælədè·q æn* (Elsted); *kæləde·q æn* (Lild s.); *kæləde̜·q* el. *kæ·lə̜deq æn -ər* (Agger) = rgsm.

kjælefis, no. *kæl̜əfis æn* (Lild s.) et forkælet, kåd barn.

kjæleklod, no. [*kæl̜əklåð*] *æn* (Randers) kåd person.

kjæleside, no. *kijəlsi̜ æn* (Elsted) skældsord til kælne, uartige börn.

-kjælet, to. se for-.

kjælig, to. *kælə* (D.); *kæl̜ə* (vestj., Vejr., Agger, Thy, Mors, Lild s., Søvind s.); *ke̜lə* (Hundsl. s.); *kijələ* (Støvr. h.); *kæ̜ələ* (Mols); *kelə* (Agersk.); *kælə* (Åbenrå, Sundev.) — forkælet, kåd, ustyrlig, påtrængende, næsvis, om börn, dyr; *do ǧər ham så kælə, te do ǧər ræn skit o· ham* Lild s.); *do må et vær kælə! din kæl̜ə knæjt!* (D.); også om gamle, men så ikke dadlende: *æn gaməl kælə knæjt* (D.) lystig, fuld af löjer; *do æ så kijələ! æn kijələ knèjt; hun æ let k—*, om øget, der ikke tåler berøring; *de kijələ biən*, undersiden af overarmen, som er meget følsom; *de kijələ* kaldes fint, tæt græs i mosen, som er vanskeligt at tage med leen (Elsted s.); rgsm.s betydn. af kælen findes måske i Salling; jfr. Aasen, kjælen.

kjælighed, no. *kæl̜əhijəð æn* (D.); *kijələhe̜r* (Elsted) — kådhed, ustyrlighed, om börn og dyr.

kjæligskab, no. *kæl̜əskav* (vestj.; Agger); *læ di k— får!* — din kådhed.

-kjælk, no. jfr. htsk. rothkehlchen; kehle, strube, der smstilles med lat. gula; se rød-.

1. kjælke, no. *kilk æn -ər* (Mors); *cilk i* best. *-i* flt. *cil̜k* (Vens.) — en lille slæde, som en mand trækker; *æn kån* er til heste; fig. *no gor cilki* (Vens.) ɔ: nu går det lystigt; jfr. Aasen, kjelke, isl. kjálki hak., lille let slæde.

2. kjælke, uo. *cil̜k -ər -ə -ə* (Torslev v. Sæby) køre på kjælke: *ska wi u å cil̜k?*

kjælkeagende, no. *cil̜kaqi è* (Vens.) kørsel i slæde.

kjælkemede, no. *kilkmeðər* flt. (Hornum h.); *cil̜kmè̜ æn -ər* (Vens.) = rgsm.

kjælle, to. se kjælig.

1. kjælling, no. *kæl̜əŋ æn kæl̜əŋər* (D.; Vor); *kal̜əŋ æn* (Fanø); *kæl̜əŋ æn -ər* (Thy, Lild s.); *cæl̜əŋ æn -ər* (Vens.); *kæl̜əŋ æn -ə* (Søvind s., Elsted); *kæl̜əň æn -ər* (Mols) = rgsm.; enhver gift kone kan spøgende kaldes k— (Agger, Vens.), jfr. stodder; ellers vel mest en gammel kvinde; *de ær et̜ spøq å kom i tæň mæ æn gal̜ kæl̜əŋ* (Spandet; Ringkb.); *de ær æn uň kæl̜əŋ i hiň̜* (D.); der er aldrig så stærkt et tøvejr, der er jo en k— som har en særk ude at törre (Vens.); *jèn hå jow nåk hət snak̜ om kæl̜əŋən, dæ kant mæ heňər kakəlraq å piskəð èq i heňər skeňskywt* (Lild s.); *di seðər o djæ æn, som kæl̜əŋər te gil̜*, Sgr. X. 110. 349 (Himmerl.); *å, mi lo̜r å mi læň å mi öm sij, hwo læŋ mon di fåba·ňədə kæl̜əŋər vel bij; mi lo̜r å mi læň å mi håwt, dær komər di uð i wår tåwt!* sagde en gammel kone, når hun ventede nogen, Sgr. XI. 143. 434; *„de æ dæ føst!" sò cæl̜əŋən, hon ski i grics, hon ha enda· skit atən* (Vens.); *ha̜j go̜ mæ èn cæl̜əŋ frå hwa̜ by* (sts.) ɔ: med umage strömper; *„æ tow æn gaməl kæl̜əŋ for æn par or hælə trij, mæn faňən skröw æn nol ow te!" så haň Kræn Wæjstəgor a Rajrəp* (S. Thy); rim:

cæl̜əŋən mæ hèr hòwtåpə luw,
hèr hywl å hèr hæk slæŋt hon øwər ən tuw,
så slæŋ hon sæ ni̜r å so̜ åpå de wærk,
låŋən (ɔ: *låŋwun*) *war uw å hwe̜rən wa stærk* (Jerslev);

de tre sidste linier lyder også:

hon su̜r dæm: mənsæ̜l hon skuľ lè̜r dæm å tuw,
få latən wa løs, får òwsi dæj haŋ,
få de dæj wa så ure·m̜ələ gro̜ [skò̜]? (Vens.);

møde en gammel rødöjet kælling, når man går på jagt, er et ulykkeligt møde (s. d.); ulykken kan hindres ved at kysse hende, J. Saml.² I. 57, jfr. Grimm Myth.² 1077, Wuttke nr. 288, Strackerj. I. 28. 16, Mélus. V. 300; også ondt møde for et brudefølge, Kr. IX. 47. 514. 522; i ævent.: kællingen vil kløs på ryggen, men klemmer den ihjel, som gör det, Kr. V. 272; en gammel k— sidder ved en rok, to hvide mus i hendes skæg, Kr. VII. 285; med huggetænder, J. K. Æv. I. 183; med en næse, tre alen lang, Kr. VII. 326; i Hekkenfelt s. 330; Mikkel ræv testamenterer den gamle k— sine tænder, Kr. II. 325. 12, Sgr. II. 194. 11; k—, som er fandens mester,

Kr. IV. 342. 441; fortælling om en tosset k—, Kr. Æv. 163; en giftesyg k—, Sgr. I. 136. 453; vise om kællingen, Sgr. I. 126. 446, II. 113. 556, 159. 730, XII. 35. 72; om kællingens skrifte, Kr. II. 334. 95, om hendes barselfærd, Sgr. XI. 145, Kr. II. 341. 100; fartöj lastes med gamle kjællinger, som ingen vil købe, Wigstr. II. 229. — 2) skældsord, om en mand, der sviger sit ord: *do æ da æn sölə kæləŋ!* (Horsens); en, som idelig knurrer og kævles (Vens.), se kjællinge 2. — 3) *cæləŋən* best. (Vens.) det sidste neg, som bindes, ligeså Sams, Sgr. X. 46. 177, 125; alle optagerne binder bånd om k—, skiller neget ad i roden, så det får to ben, sætter det op at ride på en hob, Kr. Almuel. I. 49. 165; jfr. Fb. Bondeliv s. 342, høstdreng, stodder; det næstsidste bundt hør, som kastedes ud af ovnen, hvor det törredes, Kr. Almuel. I. 52. 184. — 4) *slo tocæləŋ, trecæləŋ* (Vens.) slå smut, således at stenen hopper 2—3 gange hen over vandet, se kutterilose; mellemkeglerne i den yderste rand i firkanten, når keglerne er opstillede, kaldes „kjællinger" (Hmr., Randers); se kegle. — 5) *kæleŋər* flt. (Thy) en slags små møl. — 6) røde el. mørke, tunge regnskyer i vest el. sydvest; *nær di Åwsby kæleŋər koqər kafə om awtənər, så ska vi drek tewañ om månər!* siges syd for Ringkøbing; *Staby kæləŋər* i Vind s., om store tordenskyer; der er mange kjællinger bænkede, vi får nok hagl (Hmr.), se kjællingebænk; når de Kollemorten kjællinger slår deres potter ud, får vi regn (Thyregod) om sorte skyer mod øst; når kællinger sidder til bænks og drikker, så får vi torden dagen efter, se Kr. IV. 368. 233 flg.; de Karup kjællinger, Kr. Ordspr. s. 505; sålænge Riber kjællinger sidder tilbords, bliver det ustadigt vejr, Kok Ordspr. 147. 1652 (Gram); *væn di Rivər kæləŋər har djær pespåt ursmet, gir ət gåt vær* (vestslesv.); når kællingerne er ude at svire om aftenen og sidder og nikker til hverandre, vil de næste dag enten drikke eller danse (Mors) ɔ: vil det give regn eller blæst; nu lyser Klovnborg-kjællingens ende, vi får ondt vejr, Kr. Sagn II. 556. 307, ɔ: noget som en flammende ild, der varslede storme (Sall.); mørke klodeskyer, der trækker op i sydvest, siges at være Gjølboer, der kiger efter Læsøkjællinger, skyer i nordøst (Ålborg), Kr. Ordspr. s. 501; se hat, Hobo, kulsæk, fannikerhat, ost, Svensker, vejrhat. — Jfr. Aasen kjerring; isl. kerling, kelling huk., sv. käring; karl, kone; kakel; fisker-, grå-, han-, hyrde-, høst-, kaffe-, karte-, knage-, krat-i-land-, made-, mand-, potte-, rende-, sladder-, spå-, stakkels-, svalder-, syv-, tigger-, to-, tre-, trold-, tørve-.

2. kjælling, no. *cæləŋ æn* (Vens.) et kælent barn i god betydning.

3. kjælling, no. vrövl, *a wel eñc hø no cæləŋ å· dæ!* (Vens.); *dèr è òlti sònt è cæləŋ å bön*, også *sònt cæləŋ imè·l dèm* ɔ: uenighed, skænden, se kjællinge.

kjællinge, uo.
kaləŋ -ər -ət (D.);
kæləŋ -ər -ət (Andst, Søvind s.);
cæləŋ -ər -t -t (Vens.);
kælən̄ kælnər kælnəð (Mols) —
1) *kæləŋ mæ bön* (Andst); *kaləŋ få· jæn* (D., Vens.) = kæle for, lege med; *haj cæləŋər få mæ, som kati cæləŋər få muksən* (Vens.); se kjæle; for-. — 2) *go å cæləŋəs mæ ham om ə* (Vens.) strides og vrövle; „hint wos en dram å en bed brøe! de ka ett hjelp vi kjællinger", Blich. Bindst.; ɔ: går uden om sagen.

kjællingebænk, no. *kæləŋbæŋk æn* (Mors) en væg af skyer ved horisonten, som andre små skyer hviler på, *æ kæləŋər æ bæŋkəð* siges derom; se 1. kjælling 6.

kjællingebør, no. har den, der har modvind både hen og hjem (vestj.); se k—vind.

kjællingebånd, no. *kaləŋbon̄ æn* (Fanø) simple kantebånd, som fannikernes tröje er kantet med.

kjællingegris, no. *cæləŋgrijs i* (Vens.) kæledægge.

kjællingehest, no. *cæləŋhæst i* (Vens.) person, som altid strides og kævles; kælenavn til barn.

kjællingekjød, no. i udtr. *såŋk cæləŋcð* (Vens.) lægge sig ud, blive fed, om ældre kvinder.

kjællingeknude, no. *kæləŋknuð æn -knuðər* (S. Hald) en knude, som kan trækkes op.

kjællingepig, no. J. T. 305, plantenavn, en visseart, genista anglica & germanica L. (Himmerland).

kjællingeregel, no. „det er vel ikke andet end k— og skidt“ ɔ: kællingesnak; er regel = Aasen regla, ramse?

kjællingeri, no. forkælet opførsel; „dæ ku wo manne konner, dær ett håd tawn sæ søen kjellingerie næe så nær; men den hær wa strix i ed“, Blich. Bindst.; vrøvl, omsvøb, *læ wòs no blyw frèį få de kæləŋəri·* (Elsted).

kjællingerokke, no. J. T. 80, en plante, padderokke, equisetum arvense L. (Rkb.).

kjællingeros, no. i tlm.: *kæləŋruwəs æ dy* (Tåning); se herregunst; hyrde-, skræddersved; smedebrændevin.

kjællingeråd, no. *cæləŋro è* best. *-ə* flt. *-ro* (Vens.) hjemmeråd (s. d.).

kjællingesind, no. i tlm.: østenvind og k— varer fra morgen til aftens ende, Kok Ordspr. 135. 1507 (Sundev.).

kjællingeskank, no. skældso.; *de è sònt i cæləŋskåŋk* (Vens.) vrövlebøtte.

kjællingesladder, no. *kæləŋslarər* (N. Slesv.) = rgsm.; *æ do gal, te do bryrər dæ om k—!*

kjællingesludder, no. *kaləŋsluðər de* (D.) = rgsm.

kjællingesnak, no. *kæləŋsnak de* (Søvind s.) = rgsm.

kjællingespring, no. efter sagnet ansøgte herremanden om at få lov til at bryde Trandum kirke ned, da der kun mellem den og Sevel var syv k—, se Kr. III. 98. 137, VIII. 197. 327, 245. 424.

kjællinget, to. *kaləŋə* (Fanø); *kæləŋə* (Agersk., Spandet); *k— atər æ muwər,* om börn, som hænger efter; se kjællinge.

kjællingetak, no. i tlm.: tusinde tak er k—; k— er dyre (Vens.).

kjællingetrekant, no. se trekant.

kjællingetræde, no. *cæləŋtræ* (Vens,) trætte mellem kællinger, se hönsetræde.

kjællingetöjr, no. *cæləŋtyjr è* best. *-ə* flt. *-tyjr* (Vens.) plantenavn, potentilla reptans L., vanskeliggör rivningen i enge derved, at dens krybende stængler holder rivetænderne fast.

kjællingeunge, no. *kaləŋoŋ æn* (Fanø); *cæləŋoŋ i -ər* (Vens.) — kæledægge.

kjællingevind, no. *cæləŋweį æn* (Vens.) kaldes modvind både på hen- og hjemrejsen; *wi ha c— hilə tijən;* se k—bør.

kjællingeværk, no. *kæləŋværk de* (Søvind s.) spøg, narreri; *vi slòwəst il aň få k—*, vi sloges kun for löjer.

kjællingfis, no. *kæləŋfijs æn* (Agger) forkælet barn.

kjællingpotte, no. *kaləŋpåt æn -ər* (D.); *kæləŋpåt æn* (Røgen); *cæləŋpåt* (Vens.); *do æ muwərs lilə kaləŋpåt,* kæledægge (D.).

kjællingtand, no. *kæləŋtæň* (Mors, Thy, Søvind s., Agersk.); *kæləŋtan æn -tænə* (Elsted); *cæləŋtæjər* flt. (Vens.) — plantenavn, visse, genista anglica & germanica L. (vestj., Sall., Ålb., Silkeb., M. Slesv.), se J. T. 98. 305; også alm. kjællingtand, lotus corniculatus L. (Agersk., Felsted), se J. T. 135. 316; en art krageklo, ononis spinosa L. (Haderslev egn), J. T. 321; jfr. kokkemad, krageter.

kjællingvorn, to. *cæləŋwòrn* (Vens.) kælen; *bònt è så cæləŋwòrnt* ɔ: vil gerne kærtegnes; også nok = kjælig (s. d.).

kjælske, **kjælskle**, **kjælster**, no. se kjedelskede.

kjæltring, no. se kjeltring.

kjælve, uo. se kalve.

kjæmme, uo.
kæm -ər kæmt kæmt (D., Andst);
cæm -ər -t cæmt (Vens.);
kæm -ə -ət -ət (Elsted s.);
kæm -ə kæmt kæmt (Søvind s., Elsted);
tf. *kæmt* (Agger, Thy);
kiəm -ər -ət -ət (S. Hald h.);
keəm -ə kæmt -kæmt (Mols)
= rgsm.; *hwæ jèn ska ði towəs å kèməs* (Lild s.); „a skal ud å lau wonen te, mens Pier kjæmmer heisten“, And. Bars. ɔ: strigler og reder; fanden kæmmer heksene, så ilden gnistrer ud af deres hår, Kr. IV. 209. 294; ligeså fruens hår, inden han tager hende, Kr. VIII. 154; djævlene *„cèmt hær mè stu jan-kåm, så bløwə drepə å hwa tęj“*, Grb. 211. 60, jfr. Hofberg s. 159, se helvede; fig. *di ska kæməs òwə mæ jèn kom* (Randers egn) ɔ: der skal ingen forskel göres; *„aləs met måsən!“ soi han æ dræŋ, da kæmt han hans mor mæ æn moqfårk* (Sønderj.); *kom no å blyw cæmt, hèləs slæbə bisərən i skòwi mæ· dæ!* (Vens.) siger moderen til barnet, jfr. „lossestu sie nit herab thun, so dragen sie dich in wald, Z. f. Myth. II. 2 (1510), jfr. Urquell I. 165. 56 (Østpreussen); se kam, rede.

kjæmmekam, no. *cæmkåm i* best. *-i* flt. *-kåm* (Vens.); *kæmkom æn -kom* (Søvind s., Elsted) = rgsm.; *è de i cæmkåm, dè ka søk i horə, hèls ka dèj eńc ta bisərn?* (Vens.); jfr. luseharke, kam, -ribbe.

kjæmmet uld, no. *kæmt ul de* (D.) uld, der på en egen måde er redt på en stor stålkam med varme tænder for at kunne spindes særlig fint.

1. kjæmpe, no. *cæmp i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — 1) = rgsm.; *fræ dæn rætən gaməl ti, i dæn sæjstəń, søtəń huńər or, hår dær wåt kempər tel* (Salling); som tilnavn eller øgenavn, Kr. Almueliv II. 165. 390; — tolv så vare de kæmper, de monne bruden bænke, Kr. I. 87. 13; i sagnet fremtræder kæmper med vældige kast især efter kirker, Grb. 132 nr. 4. 5, Kr. III. 60. 78, IV. 52. 59, Sagn I. 213. 786. 795. 803. 805. 812, III. 19. 3 flg., M. Skr. s. 5. 6, Sgr. I. 56. 216, IV. 222. 713; Gr. Gl. d. M. I. 122. 122, III. 104. 71, 141. 8; Thiele II. 44, J. K. 274. 35, Wigstr. II. 342 flg., jfr. Hofberg s. 41. 133, Faye 89, Storaker 22. 93, Maurer, Isl. S. s. 50, Grimm Sagen nr. 135 flg., Folkl. Journ. II. 262, V. 22, VI. 117; se kirke; af kæmpens tabte hammerhoved dannes sø, Kr. Sagn I. 74. 298; bygger kirker (s. d.), Kr. IV. 51. 58; Thiele I. 218. 251, jfr. Renvall s. 16; broer, se Hofberg s. 66. 79; to kæmper har en økse (s. d.) tilfælles under arbejdet, Thiele I. 251, jfr. Z. f. M. II. 182, Veckenst. Volksk. I. 426; bærer jord for at danne en dæmning; ved den jord, de taber, fremkommer höje, landtunger, Sgr. I. 56. 215, II. 198. 780, III. 38. 67, Kr. IV. 50. 56. 57, VIII. 71. 134. 35, J. K. 306, se lufvante; tolv kæmper står vagt om et slot i æventyret, Kr. V. 154; tre kæmper slås om, hvem af dem der skal ædes, Kr. V. 163; to kæmper slår på en ambolt, Kr. V. 181; kæmpens datter tager bonden i sit forklæde, Thiele II. 228, jfr. Wärend II. 108, Skytts h. s. 95, Mhoff 279. 378, Z. f. M. IV. 20. 4, Grimm S. I. 21. 373, Myth.[2] s. 505, Kuhn W. S. I. 120. 183, Kuhn N. S. 42. 95, Strackerjan I. 413, Magyar T. XXVIII; kæmper springer fra holm til holm med springstok, Thiele I. 181, jfr. Mhoff 573, kæmper gror op af frø, Sgr. III. 214. 1124, Gr. Gl. d. M. II. 261, jfr. Wärend I. 28, II. 35; i ævent.: havfruens sön, J. K. Ævent. I. s. 120; k— som bor i hule, sts. s. 9; k— med 12 mands styrke, J. K. 52; begravet med guldæble på bryst, Kr. Sagn I. 200. 744; en flok k— får mad, Gr. Æv. II. 9; sovende k—, Sgr. V. 181; k—, der slås om syvmilestövler, usynlighed, hat osv., Sgr. VIII. 212, Kr. V. 8, Æv. 87. 200, J. Kamp, Æv. I. 181, 224, jfr. Grimm K. M. nr. 92. 93, Liebr. Volksk. s. 117; k— åd med hulskovle og møggrebe, Kr. VII. 136; kæmpernes ting, Kr. Sagn III. 6. 17. 18; jfr. m. h. t. kæmpesagn Grimm Myth.[2] 485 flg., Kr. Sagn III. 3 flg., Thiele II. 228, jfr. Mhoff 266 flg., Grimm Sagen nr. 16 flg., 319, Strackerj. I. 410, Magyar T. s. XXIV; i sagalitteraturen, se f. eks. Ketil Hængs s. kap. 2, Ørvarodds s. kap. 14, Thorstein Vikingssöns s. kap. 15, Diderik af Berns s. kap. 50; Rafn, N. Fort. II. 108 flg., 162. 347, III. 94, jfr. jötunn, risi Fritzn.[2], se Arnas. II. 75. 361, Lucidarius s. 45, DgF. nr. 11. 15, Færøiske Kvæder I. 193; endnu kan henv. til Hardwick, Traditions s. 197 flg., Folkl. Journ. V. 85 (Cornwall), VI. 169 (Skotl.), 221 Fingal; Hartland, Fairy T. s. 3 „Jack the giant killer“, 85; Curtin Myths s. 116, Veckenst. Volksk. I. 233 (Littauen), Hahn Griechisch M. drake, drakos i registr., Kitschigami II. 186, Amer. Folkl. I. 157 (Indianer); oprindelsen til de mange kæmpesagn søges i de vældige jordfundne knokler af uddøde dyreformer, se Tylor, Urgeschichte s. 404 flg., Hardwick Traditions s. 204 flg., Amer. Folkl. IV. 206, jfr. Kr. Sagn III. 14. 55, Arnas. I. 506. — 2) plantenavn, de blomsterbærende stængler på en vejbredart, plantago lanceolata L.; *kæmpiə* (Tåning; Ålb., Thy), stænglerne af engelskgræs, armeria vulgaris & maritima Willd. (Ålb., Vens.), J. T. 25; „navnene kampe, kæmpe, kampe-, kæmpegræs, slåskæmper, stridsmænd, og vistnok også taterhug, hidrører, ligesom thimotégræssets, fra en folkeleg, som består i at to slår mod hinanden hver med et knippe kæmper“, J. T. s. 326 und. plantago media L. med henvisn. t. E. Fries, Jemnförelse mellan inhemska växternas namn i Skandinaviska och Engelska folkspråken (1865), se kamp.

2. kjæmpe, uo. vist kun i et enkelt glds. udtr. „kjæmpe sin skjæppe med en andens“ (Vardeegn) ɔ: prøve om skæp-

pen holder mål, Mb.; *no kempər vi* (Mds.) ɔ: tager fat med magt; se kamp.

kjæmpegrav, no. det alm. navn på kæmpehöje, de bekendte alm. oltidsminder (Ang.).

kjæmpehöj, no. *cæmphòw i* (Vens.) = rgsm.

kjæmpeknap, no. = echinit, jfr. J. K. 407. 1344 (Thy), jfr. Grundtvig, Løsningssten s. 104, se spådejesten, tordensten.

kjæn, no. og smst. se kjærne; no. flt. best. se ko.

kjænd, uo. ft. tf. se kjende.

kjænroi, kjænruer, no. se kjönrøg.

-kjænst, no. *-kænst* (Mors); *-canst* (Vens.) bruges i forskellige sammensætninger, alle med bibetydning af noget levnet, noget ubetydeligt og dårligt, el. noget af en vis slags; ordet står vistnok i forbindelse med Aasen, isl. kyn, nyisl. f. eks. járnkyn, dansk -kjön i smstn., se alskens, så at hankjenst og hun- bliver = hankjön og hunkjön; jfr. byg-, fedt-, han-, havre-, hun-, korn-, stål-.

kjæp, no. *kap æn kap* (D., N. Farup, Hvidd., Ballum); *kæp æn kæp* (vestj., Vejr., Mors, Agger, Lem, Lyne, Grindsted, Rødding (M.), Hvejsel, Viborg, Havbro s., Skodborg, Sem, Forballum, Skrystrup, Nustrup); *kèp æn kèp* (Hannæs, Thy); *kæp æn kæp* (Hammelev, Vonsbæk, Ø. Lygum, Branderup, Ladelund, Tinglev, Rapsted, Braderup, Emmerlev); flt. *kæəp* (M. Slesv.); *kep æn keəp* (Sundev.); *kæp æn kæəp* (Åbenrå); *kæp æn* flt. *kæp* best. *-ən* (Løgstør); *cæp* el. *cæp æn* best. *cæpən* flt. *cæpər* best. *-n* (Vens.); *kæp i* best. *kæpi* flt. *kæpə* best. *kæpən* el. *kæpərn* (S. Sams, Mols); *kæp æn* best. *-ən* flt. *-ər* best. *-n* (Hellum h., Årdestrup, Randers, Falslev, Halling, Gimming, Alling, Harridslev, Haslund; Bjerring, Nørup—Aller); *kæp æn -ə* best. *-ərən* (Elsted); *kæp* best. *-iñ* flt. *-ər* (Ålsø, Tved); *kæp æn* flt. *-ə* best. *kæpərn* (Århus, Dover, Saxild, Tiset, Tåning, Røgen, Bjært, Vor h.); *kæp æn kæpi* (Søvind s.) — 1) en stav, stok; *hañ gor we æn kæp* (Agger); *ka do nåk leq i æ sæŋ uðən kæp?* (Agger) kan siges til den indbildt syge; spøgende svar, når der spørges: *„voda'ñt hæ do ət?“* — *„no ka a nåk leq i æ sæŋ urən kæp å spis gråw brø“* (Branderup); folk havde den gang en kjæp lige så lang som en rivestage, Kr. VIII. 140. 248; kjeltringerne havde en k—, om hvis ene ende var lagt et 6" langt stykke af en bøssepibe, Sgr. IX. 18; tiggeren havde to kæppe at værge sig med, en „slå-løs-kjæp“ til at slå med, en „pig-i-ring-kjæp“ til at stikke med, og desuden en „håndkjæp“ at støtte sig på, Kr. VI. 111. 161, Almuel. VI. 105 øv.; den afdøde tiggers k— holder sig ikke i ro, før den atter kommer i tiggervold, Wigstr. II. 103; *„så tòr haj Lasəs låŋ cèp å stekə låŋs ijèməl bu hans trøjèrmər å så lèt haj ham løb“*, Grb. 82. 35, denne måde at drive löjer med en person på, el. håne ham, ved at stikke kæp el. lægte igennem hans tröjeærmer, brugtes også, når man fangede den, som bragte „fluesmækkeren“ (s. d.) (vestj.), se Fb. Fr. H. s. 89 nederst, jfr. Kr. Molbohist. s. 144. 401-2, 146; den ene hyrde (A.) kaster kæppen til den anden (B.) som en slags lodkastning; B. griber den og lukker hånden om den og siger: *snews;* A. sætter sin hånd ovenover: *snaws;* B.: *mælmadaws;* A.: *næj ær ət æj;* B.; *jåw ær ət så!* ordet, som den får, der sidste gang sætter hånden om kæppen, gælder, se Fb. Bondeliv s. 323; *han dråw aw mæ æ kæp i æ håñ o kåm təbåq som æn riq mañ* (vestj.) ɔ: gik som en tigger; *så drå* (snart), *som dær slær sæ byən te, så hær di æ kæp å æ pos få' dæm* (Ang.) ɔ: er de tiggefærdige; *de gor som kap i hjul* (D.) hurtig; *a vel sæj dæj, æ kap ær i æ hjul* (D.), sagen er begyndt og må bringes til ende; *de jik som tic cæpər i è hywl* (Vens.) om rask tale el. arbejde; en tyk kjæp er god at betale gammel gjæld med, Kok Ordspr. 167. 1936 (Burkal); *kæp hærom, no må I kom!* (Andst) råbes når der leges trille, ɔ: vi er rede; *hælər spreŋ öwər æ kæp som vær så fåse'qtə,* ɔ: lade stå til; *a hår sproŋən gåt öwər æ kap jæn par gåŋ ve' dæj* (D.) ɔ: måttet bøde el. betale dyrt, også vestslesv.; *di hå kåst kæp lisom æ rakərər* (Agger); om taternes ægteskab, udtr. sigter til, at karlen kastede en kæp til den pige, han begærede; alle karlfolk og kvindfolk havde kæppe, og hver kendte sin. Så kastede de dem, og de to, hvis kæppe kom til at ligge sammen, skulde følges ad en tid; — de kastede kæp og byttede kællinger. De kylte kæppen ivejret, når der

var et par om ét fruentimmer. Den drejede sig flere gange i flugten, og når den faldt ned, gjaldt det, hvem den tykke el. smalle ende vendte imod, Kr. Alm. V. 220. 555. 557. Der var en toft udenfor gården, som de brugte til at kaste kæp i. De bestemte visse favne at gå; kvindfolket blev stillet ved det ene mål og så skulde de i blinde sigte efter at nå hende, når de blev stillede op ved det andet mål, sts. V. 225. 569. 556; jfr. Blicher Saml. Nov. IV. 519; *fål et, får, hær æ jæ kæp!* (vestj.) spøgende til en, der snubler; *de ka æn bliṅ føl åp mæ æn kæp* (sts.) om hvad der er soleklart; *dær komər æ kæp* (el. *æ hat, æ piv*) *mæ æ dræŋ* (sts.) siges spottende om en lille dreng med en stor kæp; pigen, som melder börnefødsel, kaster en lille k— i gården, hvor den næste fødsel ventes, Kr. Almuel. IV. 83. 220. 22; i æ v e n t. viser en k— vej, Gr. Æv. II. 78, J. K. s. 95, Efterslæt s. 126, se nögle; alt, hvad en hvid k— peger på el. rører ved, falder til jorden, Sgr. VI. 83. 139. 219, jfr. Sgr. IV. 104, Efterslæt s. 47. 61, Mhoff s. 454; k—, som forvandler alt til sten el. gör levende, J. K. Æventyr I. 76. 227, Efterslæt s. 124, jfr. Mhoff s. 405, Grimm K. M. nr. 60, slgn. tryllestaven, der åbner klippen og gör underværker, Arnas. II. 10. 41. 42, Maurer Isl. S. s. 147, Mhoff 423, Grimm K. M. nr. 56. 93, Myth.[2] 1044, Curtin Myths s. 259. 304; en kæp el. spade danner i troldmandens hånd et åløb, Kr. Sagn II. 156. 37. 38; i en skæmtehistorie: k—, som gör døde levende, Sgr. II. 37 flg.; kæp, som forestiller kongen, og som der forhandles med, Gr. Æv. II. 194, Registr. nr. 74 a, jfr. Gonzenb. nr. 8, „Bauer Wahrhaft“ med anm., Fausbøll Five Jatakas s. 34; blomstrende k—, se nåde; alt hænger fast ved en k—, Kr. V. 312, jfr. kane, hold ved; da den hvide k— brændes, løses troldommen, Sgr. VII. 112; en k— hjælper den modige svend, Sgr. VII. 214; börn borer med k— i höj, den tages fra dem nedenfra el. bliver siddende fast, Kr. Sagn I. 129. 493, Almuel. V. 112. 325; en k—, på hvilken det kan sés, at hugormekongen bor under busken, den er skåren af, Kr. Sagn II. 215. 160-63; en kæp, skåret stiltiende ved total måneformørkelse, helbreder dyr, når de slås med den, Kr. IV. 364. 190; vil man have ko til at løbe, slås den med k—, hvormed tyr er slået, som har nys sprunget ko, Kr. VI. 366. 129. — **2**) en slags budstikke, „bykjæp“, Kr. Almuel. V. 102. 286, jfr. Fb. Fr. H. s. 53, se stok, nabostok, ægtpind. — Jfr. Aasen, kjepp, isl. keppr hak.; junker, lyster, pog, rafte, slude, stav, stok 4, vol, vånd; alen-, bede-, bom-, brændad-, bøste-, gang-, gjord-, goddag-, hessel-, hyrde-, hæg-, kaste-, klunte-, knabbre-, knorte-, knude-, krog-, kyle-, Peders-, pig-, plov-, sel-, skinne-, skjel-, slå-løs-, sot-, stinde-, støde-, svide-, torn-, tække-, veje-, vide-, vogn-.

kjæphest, no. *kæphæst æn* (Randers, Horsens, Søvind s.); *kæphèjst æn* (Elsted); *kaphæst æn* (Lindk.) = rgsm., også i fig. betydning; jfr. pibe-i-röv-hest, ridehest.

kjæphöj, to. *kaphyw* (D.); *kæphyw* (Gjedved); *kæphèw* (Søvind s., Elsted) = rgsm.; „nå, engen uflogte! swået han kjæphøu“, Jæger, Ferie 52; se höjkjæppet, visnæset.

kjæpnakket, to. *cæpnakə* (Vens.) studs; se kovsnakket.

kjæppe, uo. *kæp -ər -ət* (Andst), i udtr. *o kæp jæn hjæm*, egentl. banke med kjæp, jfr. Kr. Almuel. II. 66. 164: forvalter og ladefoged skal kjæppes af ɔ: gennemprygles; dernæst med hårde ord og i en fart jage en; *do blywər alti ve' å kæp å'* (vestslesv.) ɔ: snakke, bestandig føre det samme frem, jfr. kjæbbre.

kjæppedreng, no. — **1**) i udtr.: *å vær jæn hans kæpdræŋ* (vestslesv.) ɔ: ringeste tjener; den, hvormed der jages til enhver tid; *blyw eṅda et oṅərkårporål, få så ska do vær kapdræŋ få dæm ål saməl* (Lindk.). — **2**) strandrideren og to „kjæppedrenge“ skulde se efter, når et skib var strandet, Kr. Holmsl. s. 15. — **3**) *cæpdræŋi* best. (Vens.) øgenavn til en lærer, som var slem til at slå.

kjæppet, to. i udtr. *æn kæpə dræŋ* (Frederits) om en underordnet befalingsmand, som vil slå soldaterne; se höj-.

kjæpret, to. *cæprət* (Vens.) så lige som en kæp, også fig. påståelig.

kjæpstok, no. *kapståk æn -ståk* (D.); *kæpståk æn -ståk* (Vejr., Agger); *kæpstøk æn -ər* (Mors, Thy, Hannæs);

ǩepstøk æn -støḳ (Sall.); *cæpståk i* best. *-i* flt. *-stå̤k* (Vens.; Fjolde); *ǩæpståk æn* (Vor, Hads h. — Bradr., Sundev.); *ǩæpståk et* (Agersk.) — på vognen: stokken, der ligger på steldet, og hvori vognkæppene er befæstede; i en stedremse: *di Wæstə Hjæṛməslə cæpstå̤k* (Vens.).

kjæpvorn, to. bruges om en buskvækst, der ikke er tæt og filtret (som en tjörn), men skyder kæpagtige stængler og derfor ikke hegner så godt (Ang.).

1. kjær, to. *ǩèə* flt. *ǩèə,* komp. *ǩèrə* sup. *ǩèrəst* (Søvind s.); *cèr* itk. *-t* flt. *cèr* komp. *cèrər* sup. *cèrəst* (Vens.); *ǩær* (Agger) = rgsm.; vistnok sjældent, i stedet for „have kjær" bruges: holde af, være hugen for, lide; *de ær a it så kijər ọ* (S. Hald) ej kjær ad; *ǩœr ætər nòj* (Mors) som gerne vil have noget, mad el. lign.; om börn, som hænger efter forældrene; *de wå mæ æn gråw̤ ǩær bå̤n; de ǩærə kuw̤ən!* (D.); *do ka hå̤ ət liså ǩær som do såw ət å̤lər* (Malt) du må slippe tanken om det, du får det aldrig; *de hår a lị kijə* (Elsted); *dè hòr a lị ǩèə* (Søvind s.) det er mig ligegyldigt; *a hòj lị ǩèə, òm vi ku blyw farə mè dè hejə tè aw̤tən* (sts.) ɔ: jeg så gærne, om ....; *likiə æ å̤lə kiə,* Sgr. II. 25. 154 (Lisbj. Terp); *liqǩœr ær å̤lər swår ǩœr* (Mors); *„de hår a liq ǩœr!" — Liqǩœr fæk å̤lər hans byḳ sọ å a sam̤ groň å̤lər hans haw̤r mọ* (Lönb.); *Likiə fæk eṭ hans byḳ sọ, få de håj han likiə,* Sgr. II. 126. 633 (Fly); *han æ lị kiə, hwur han ska hæṇ, nœə han ska eṭ hjæṃ,* Sgr. II. 108. 501; *æ hå̤r ər såmæň lij ǩœr* (Agger); „hon to mæ så tjirt å got om halsi", To Nov. 11, ɔ: kærlig; *a wiľ ha əð så ǩœr såm æn nyj toṣǩèləŋ, te a ku fòtò·ľ əð liså gòt, sòm a hèṭ əð* (Lild s.) ɔ: det var mig ligeså kært som en ny toskilling, om jeg kunde ...; *a hår dæ så ǩœr, så a treər di tœr,* Sgr. X. 110. 348 (Himmerland); jfr. Aasen, kjær, isl. kærr, lat. carus; kjærig; favr-, fed-, lig-, venne-.

2. kjær, no. *ǩạr æn ǩạr* (D., vestj., Mors, Thy, Hell. h.); *cạr* best. *cạrə* flt. *cạr* (Vens.); *ǩạ* best. *ǩạrət* (Århus, Saxild, Tiset); *ǩạ et* best. *ǩạt* (Halling, Gimming); *ǩạr* best. *-ət* flt. *ǩạrən,* de gl., *ǩœr* best. *-ət* flt. *ǩœrən,* de yngre (S. Hald); *ǩœr* best. *ǩå̤r* el. *ǩœrəð* flt. *ǩœr* best. *-ən* (Tved); *ǩạə* itk. best. *ǩạrə* (S. Sams); *ǩạə et ǩạ* (Søvind s.); *ǩạər et ǩạər* (Elsted); *ǩœṛ æn ǩœṛ* el. *ǩœṛ* (Agersk.); *cœr [æn] cœṛ* (Fjolde) — **1)** mosestrækning; på sine steder (D. o. fl.) alm. marknavn for strækninger, hvor der tidligere har været mose, f. eks. de faste enge ved bredderne af Randers fjord kaldes kjær (Mellerup); med hensyn til formen kan endnu mærkes: *go a ǩå̤r* (Tved), ud i kæret; *ǩå̤r æ fuḷ o waṇ* (sts.); best. *vịǩå̤ət* (S. Hald) = vidiekær, et marknavn; *Twiniǩạər, Kjạrgå̤n* best. (glds. Elsted); *hạj ræjər i cạr å maṛk* (Vens.) ɔ: strejfer meget omkring; var ikke kjæreng og skalleføde, så var Sunds sogn snart øde, Kr. VI. 338. 181, S— er et hedesogn, hvortil hører store mosestrækninger; i en stedremse: „Kjargoes kjaer", Sgr. II. 87. 419, en gård i Naur s.; *di flèst bow̤ər weṣ nåk əpo Kjạr* og folkene kaldes best. *Kjạborən* (Lild s.); se fæ-, fællig-. — **2)** dam; bydammen kaldes S. Sams best. *ǩạrə;* — kjær betyder i stednavne en sid strækning bevokset med skov, jfr. Aasen, kjerr, sump, myr; isl. kjarr itk., krat, men sammenblandes med „kjærn", lille vandsted, Aasen, tjørn, isl. tjörn flt. tjarnir huk., sv. tjärn, jfr. Hyrdekjær, se U. Bl. I. 236; jfr. gade-, gåse-, hjap-i-.

kjæragtig, to. *keṛawtə* (Braderup) uenig, som er i trætte; se kjære.

kjærdun, no. *ǩạrduw̤n* (Lild s.); *cạrduw̤n de* best. *-t* (Vens.) — plantenavn, kæruld, eriophorum L., se føn.

kjærdåse, no. [*ǩạrdọs æn*] (Mors) en muslingart, mytilus anatinus.

kjære, to. se kjærig.

kjære, uo. *ǩœr* [*-ər*] [*-ət*] (Lönb., Agger); *ǩœð* ft. *-əð* (Mors) — klage over, anklage; *han vel ǩœr mæ uð; do ska eṭ væṇ dæ te å ǩœr òw̤ər fålk; a viľ ǩœr ham te dæ* (vestj.); *a ska ǩœð dæ* (Mors) om börn, forklage dig; *å ǩer an* (Thy) anklage; jfr. Aasen kjæra, isl. kæra; kære V. S. O., kjere; for-.

kjærekat, no. *ǩœrkat æn -kaṭ* (vestj.) et barn, der er slemt til at klage over andre; se kjære.

kjæremoder, no. i udtr. *„dè hjalp eṇ ǩèrəmoər, brujən mat mè ham",* Grb. 117. 24, ɔ: der hjalp ingen klager eller undskyldninger, udtr. er vist alm.

kjæreste, no. *ǩœrəst æn -ər* (D., Vlb., Sundev.); *ǩœṛəst æn -ər* (Andst, Agger, Agersk., Brader.); *ǩœrəst* el. *ǩœrst*

æn -ə (Søvind s.); *ǩærəst æn -ə* (Elsted); *cærəst æn* best. *-ən* flt. *-ər,* nu alm. *ǩærəst* (Vens.) = rgsm.; den, man har kærest; i ævent. får dronningen lov til at tage det kæreste med sig, så tager hun sin mand, Sgr. X. 172, Gr. Æv. II. 130, jfr. Grimm K. M. nr. 94, Cloust. Fictions II. 329; den, med hvem man er forlovet: *di æ gòn å blòwən ǩærəstə* (Søvind s.); *jæn si ǩærəst, æn nån si kowən* (vestj.); *di spel ǩærəstər* (Andst); *hun gåw sæ te å spel ǩærəst mæ· ham* (M. Slesv.) leger k—; *fòlk war ejt rèjtiq wes əpo, te An Marij hað æn ǩærəst, fạr di sọ, te hon sòð əpo hans knæər, æn gåŋ di tròwəð eŋən sọ əð* (Lild s.); når ens strömpebånd går op og slæber, siges: *di ǩærəst slævər, do ska ha di ǩærəst boňən!* (D.), el. *di ǩærəst hå fåla·t dæj!* (Andst), el. *do tavər di ǩærəst* (vestslesv.), el. *di ǩærəst hå tawən skå* (Sall.), el. *di huwəsboň æ løs, di ǩærəst æ dø,* Kr. VI. 277. 241, jfr. hosebånd; *di ǩærəst hå nåk bet dæ,* Sgr. II. 59. 322 (Lisbj. Terp), kan siges til dem, som har sår på læberne; *mi ǩærəst hår et tuwə sæj* (vestj.) kan siges, når et stykke smörrebrød falder således til jorden, at smörret vender ned ad; spøgende udråb: *no veð a aldriq met löwənstə rò — får æn ǩærəst te sønda!* (Randers), når der skal være dans; *a hår kuň fån flijər ǩærəstər eň dær kuň stọ o æn skip laň* (Andst h.); *de ær åltì gåt o ha træj ǩærəstər; tæjər Wåhar jæn, faňən* el. *skit fålk* el. *koŋən, jæn, hår a eňda· jæn təbåq* (vestj.); *„tratən ær e gåt tal, får så ka fanən ta dæm i dosinwis, så æ dær eňda jej təbaq!“ så piqən om he cærəstər,* Kr. IX. 209. 18 (Vens.); *di æ fræ o te, lisom Pæ Luwn hans ǩærəstər* (Thy); *nè mæ pelər è eq pènt; fọ mæ æn pèn ǩærəst* (Vens.); *få hwa knæk, de jijər, nè mæ røkər i jej hans feŋər, hòr haj æn ǩærəst* (sts. alm.); kærester uddeltes i dansestue, Kr. Almuel. IV. 30. 69; at spille om kjærester, jfr. Kr. III. 165. 230, el. *spel om piqər o kål* (D.) alm. kortspil, gærne femkort, så at sidste stik vinder den karl el. pige, hvis navn er sat på spil; jfr. brudeseng; elvepiger er værst efter de karle, der har en kj—, Kr. VIII. 40. 73; *maň å kuwən i fæŋərəŋ, tæw tusiə i jet fað, de ska dæ å di ǩærəst ha,* Sgr. XI. 125. 331 (Skjold) er sagtens en remsestump; vers om kærester, Kr. Almueliv III. 116. 406; ved trolddomskonster kan en pige juleaften få sin tilkommende kjæreste at se, idet hun sætter sig foran et spejl med et lys, et glas øl og et glas vand på bordet; han viser sig i spejlet, drikker af vandet, om han er fattig, af øllet, om han er rig, og lægger en genstand, der bruges i hans håndtering, fra sig, Kr. IV. 374. 315, VI. 276. 234, VIII. 365. 648, IX. 45. 497, Almueliv IV. 109. 43-46. 48; lignende når man ser nyårsny, Sgr. VII. 208. 806; nyårs-, helligtrekongers aften, Agate aften, St. Hans aften, Sgr. IV. 124. 318, VIII. 58. 197 flg., Kr. Almuel. IV. 160. 465, Gr. Gl. d. M. II. 242. 388, jfr. Wärend II. XLIV, Wigstr. I. 119 flg., II. 98. 318, Liebr. Volksk. 325. 92 flg. (Norge), Søegaard Fjeldb. 53 ned., Haukenæs III. 179. 188, IV. 363, V. 234, VI. 222, Sande II. 217—18, Kuhn N. S. 376. 34, 404. 129, W. S. II. 111. 330, 123. 375, Wolf N. S. 359. 271 flg., 498. 411, Strackerjan I. 93. 125, II. 123. 436, Busch, Volksgl. s. 72, Wuttke nr. 355 flg., Grimm Myth.[2] 1071, Liebr. Gerv. 259. 476 (Frankrig), W. Gregor s. 83, Henderson 90. 99, Folkl. Record I. 30, Folkl. Journ. IV. 111. 124. 238, V. 215, VI. 54, VII. 54, Hardwick s. 146, Mélus. I. 220. 500, III. 139. 195. 213. 4, 277. 1, IV. 235, Amer. Folkl. I. 165, II. 300; Aubrey Remains 25; Ralston, Songs 195; ved at kaste fårets milt mod dör el. væg, el. hudlappen, der dækker brystbenet, får pigen at vide, om hun får sin kjæreste; bliver den hængende, får hun ham, Sgr. IV. 59. 94; k— kan ses i et spejl (s. d.), Kr. Alm. IV. 148. 408-9. 11; i en balle vand, Kr. Kr. Almuel. IV. 140. 386; jfr. frier, gadelam, Helligtrekongers dag; fastelavns-, karte-, mad-, markeds-, pintse-, skage-; se 1. kjær; gåselege, rug, æblekjærne.

kjærestebrev, no. *ǩærəstbröw æn* (vestj.); itk. (Vens.; Elsted) = rgsm.

kjærestedage, no. *ǩærəstdaw* flt. (D.); *ǩærəstdaw* (Agger) — forlovelsesdagene.

kjærestefolk, no. *ǩærəstfålk* (vestj.; Elsted) = rgsm.; k— bydes gerne til fadder, jfr. Feilb. Fr. H. s. 92 ned., vist alm., se Folkl. Journ. V. 210.

kjærestekål, no. plantenavn, St. Hans kål, sedum telephium L., J. K. 72. 81,

navnet, fordi stænglerne stikkes to og to St. Hansdag op ved bjælken for karl og pige, jfr. Amer. Folkl. VI. 38.

kjæreste rakker, no. *ǩæ̞rəstraǩər* (D.) et kortspil, se rakker.

kjærestes, uo. i udtr. som: *han vil nåk ǩæ̞rəstəs mæ hiñ* (vestj.) lege k— med; *jèn o hans matrosər hað ǩæ̞rəstəst mæ ən nòsk pijq* (Lild s.); *di ǩæ̞rəstəs* (Agger) ɔ: er kærestefolk el. kærtegner hinanden; *di go å ǩæ̞rəstəs* (Elsted).

kjærestesorg, no. = rgsm.; i tlm.: *ǩæ̞rəstsårə å dusårə æ dæñ stöst sårə di ka ha* (Mors); *„hons fåsǩèl è dær å duwsårə å ǩæ̞rəstsårə?“ — „Dæj, dær hò duwsårə, sir i wer, dæj dær hò ǩæ̞rəstsårə gor å si nir* (Vens.).

kjærestevej, no. i tlm.: *ǩæ̞rəst væj ær alər låŋ, om ən så ska go syw mil i tusmørk o plåwmol* (vestj.), Sgr. V. 29. 140; jfr. *syw mil öwə plåwjoə, de hå it nowə å sæj, næ di go te ǩæ̞rəstən*, Kr. IX. 245. 12; jfr. kjærlighed.

kjærestevise, no. *ǩæ̞rəstwijs æn* (Vens.) vise om kærlighed.

kjæresteæble, no. J. T. 297, plantenavn, pigæble, datura Stramonium L. (Saxild).

kjærfolk, no. = ellefolk, se Kr. Sagn II. 3. 2, mythiske væsener, som bor i moser.

kjærgræs, no. J. T. 311, *cargrèjs de* best. *-t* (Vens.) = rgsm.; også plantenavn; en sivart juncus campestris L. samt luzula multiflora, Lej., kaldes i Thy „kjæresgræs“.

kjærhoppe, no. *carhòpər* flt. (Vens.) træskostøvler, forblommet udtryk.

kjærhø, no. *carhøj de* best. *-ə* (Vens.) mosehø.

kjærhøg, no. i tlm.: *do æ så twæ̞rə som æn gaməl ǩarhøq* (vestj.), Kr. Ordspr. s. 362; se kjærøg, som er det rette.

kjærig, to. bio. *kæ̞rə* (Ang.) *dær ær æn k— sysəl ve de oŋkre,* ungkræet fordrer en besværlig røgt; *de æ dåk så kæ̞rə tråəkt mæ de barn,* siges i anledning af en alvorlig sygdom; *æ de dåk it kæ̞rə!* er d e t dog ikke sørgeligt; ordet står uden tvivl i forb. med det gamle „kære“, klage (se kjære), altså egentlig beklagelig, bedrøvelig.

kjærjord, no. *carjor* best. *-ən* (Vens.) mosejord(er).

kjærk, no. se kirke.

kjærkommen, to. *ǩæ̞rkomən* (D.); *ǩæ̞rkomən* (Elsted); *kæ̞rkomən* (Agger) = rgsm.

kjærkone, no. *ǩarkuwən* (vestj.); *ǩarkwon* (Mors) — mosekone; *æ ǩarkwon, hon æntən brøqər* (bringer regn) *hælə båqər* (bringer varme) (Mors), el. *hun brøqər iawtən, hun vel tyl imå'n* (Lb.), ɔ: mosekonen brygger: om de hvide dampe, som efter varme dage rejser sig i enge og moser og enten betyder varme eller regn, tylde ɔ: fylde øl på tønden; jfr. Kr. IV. 368. 241, VI. 273. 193.

kjærlege, no. [*ǩarlijəqər* flt.] (Mors) plantenavn, en irisart (?).

kjærlighed, no. *kæ̞rlihjè æn* (Vens.) ordet er sagtens indkommet fra rgsm. og findes vist kun i enkelte udtryk: *hastə ǩæ̞rlihjè fo jan betæñc skij* (Vens.) ɔ: får en bedrøvelig ende; *ǩæ̞rliqhes gåŋ ær ålər få låŋ, om de så vår syw mil i dø mørk, å vært stamp i ætər æ knæbən* (N. Slesv.); *æ ǩæ̞rləher ka liså væl fål å æn lort som å ət liliəblaj* (N. Slesv.), jfr. htsk. die liebe fällt manchmal auf ein lilienblatt, manchmal auf einen kuhfladen, Busch Volkshum. s. 138; *fo ǩæ̞rlighijəð o fiñ* el. *pröw* (vestj.); komme til at lide el. döje ondt ved noget; se 1. kjær; trolddom til at vinde el. adskille kærlighed, se J. Saml. IV. 118. 21 flg., 143 flg., jfr. Wärend I. 401, Wolf N. S. 367, Ndl. Volksk. II. 79. 13, Strackerj. I. 96. 133, II. 123. 435; Liebr. Gervas. 221. 34. 36. 46. 191 (Frankr.), Aubrey Remains s. 43; den, der har de varmeste hænder af to piger, har störst k—, Kr. Almuel. III. 110. 383; *dæj ǩæ̞rlihi a hò te dæ, dæj heŋər i wò skåstjèn, å nè wò muə tò flæskə nir, så drutə dæj i åskən!* (Vens.) glt. rim.

kjærlighedsgræs, no. J. T. *291, plantenavn, bævregræs, briza media L. (Thy).

kjærlighedspulver, no. pulvis gummi arabici (M.).

kjærminde, no. J. T. 149, plantenavn, myosotis L. (Rkb., Varde).

1. kjærne, uo.
kiən kiən kæn kæn (Mols);
ǩan -ər ǩañ ǩañ (D.);
can -ər el. *canər -t -t* (Vens.);
ǩan -ər -ət ǩanət (Andst);
ǩar -ər -əð (Agger, Thy);

kæṉ -ər -ət -ət (Støvring, Elsted s., Vor h., Søvind s.);
kæən kœnə kœnə (Sundv.) —
kjærne smör; *hon hǫ så let mjèlk, hon caner ə i èn tow påt flask* (Vens.); *cæḻəŋən caṇt mè cæpən* er Vendelboernes Schibbolet, på hvis udtale de kender fremmede; *kæn saṃəl o nåẉət* (Malt) overlægge noget i sine tanker; *caṇ mæ hwòt* (Vens.) slå op og ned med hovedet, om bræmsegale heste, jfr. fiste; *„hwær si skek!“ så hun æ kuwən, hun kaṇət mæ æ råq* (Andst); *æn laŋ kaṇən* (sts.) en lang kærnetid; *de æ da æn heṃəriqəs væjr o kaṇ i, nær jæṇ kon håð fløð nåk* (vestj.); *Siḷə, hun kaṅ o kaṅ o de blöw te skiḍ, mæn så koqt vi grøð i ət, mæn hu! — sdən rår grøð* (D.) jfr. Efterslæt 71. 42; på grund af de jævnlig indtræffende vanskeligheder ved kærning i de glds. bøndergårde, har der samlet sig en hel række overtroiske forestillinger, noget nær de samme hele landet over, om, hvad der skulde göres for at få den nødvendige smörlykke (s. d.); „wo ku æ no hejsen gue å kjænn ow“, Tkjær II. 88; indtraf vanskeligheder, kunde det være godt at tage anden mands kærne uden hans vidende at kærne i, „stjæle“ den (Vens.); hekse kunde ved kunster hindre, at der kom smör, Sgr. IX. 79. 254, 238, jfr. Storaker Till. s. 8, Møller Bornh. s. 47, J. K. 151; magtede at tage smörret fra husmoderen ved at kærne i en grøft, hvor smörret samledes, Sgr. II. 74. 382, IV. 140. 60; i brønde, kilder, bække St. Hans aften, Kr. VI. 197. 270. 271, dermed smurtes ragen til Bloksbjærg-rejsen, se Sankt Hansblus; jfr. Wigstr. I. 114. 143, II. 119, Wärend I. 293. 439, II. XLVIII, Mhoff 224. 305, 565, Strackerj. I. 308. 217 a. b. c, Wolf N. S. 492; Urquell III. 292; heks havde lagt reb ud, at alle byens køer skulde gå over det, for derved at få folks fløde, Kr. Almuel. I. 17; en besværgelse:

jeg kjærner mælk, jeg kjærner vand,
og smörret sikkert komme kan;
en skefuld smör fra hver mand lad komme
i min kjærne, för timen er omme,
Eftersl. s. 196;

jfr. J. K. 209. 177; Kr. Anholt 114. 291, Magyar T. s. 331 (Finl.); motivet „en skefuld smör fra hver gård“, se J. K. 114. 3, Øverland s. 22, Urquell III. 324; for at hindre heksekonsters magt, skulde kærnestaven være af rön (s. d.), Sgr. IV. 72. 187, X. 26. 53; el. flyverön i stavens kors, J. K. 173. 68, Thiele Overtro nr. 242; staven skal ende i et kors, J. K. 398. 03; kærnen må ikke stå under en bjælke, Sgr. IV. 72. 188, X. 27. 58, Kr. IV. 398. 565, J. K. 209. 176; der skulde kærnes torsdag aften, Sgr. IV. 72. 189; man må ikke synge, når man kærner, Kr. IV. 399. 566; ikke stå uden forklæde, Sgr. X. 27. 59, jfr. Liebr. Volksk. 323. 78, se nr. 134, Wuttke nr. 620; man kunde hefte forklædet op til venstre side og fremsige en besværgelse, J. K. 209. 177; man måtte ikke lade nogen se (s. d.) i mælken el. i kærnen, J. K. 212. 188, jfr. Mélus. V. 295, öje; man kunde låne fløde tre gange fra et sted, hvor der er smörlykke, J. K. 210. 179; tage sand fra en korsvej og skure kærnen med, Kr. IX. 72. 766; kommer fremmed ind, mens der kærnes, skal han hoppe over dörtrinet og et öjeblik tage ved kjærnen, Kr. IX. 53. 583; når så trods alle forsigtighedsregler smörret ikke vilde komme, kunde man skyde i kærnen, J. K. 210. 178; komme arvesølv i den, Kr. IX. 72. 769, J. K. 210. 180; en vielsesring, Sundbl.[2] s. 157; eller et vættelys, J. K. 210. 181; el. en gloende strygebolt, J. K. 210. 182, el. en gloende hestesko, J. K. 210. 183, Kr. IX. 72. 770, el. gloende stene, J. K. 211. 185, jfr. Yeats Fairy T. 150, Folkl. Record III. 134, Kennedy Fictions s. 152, Mélus. IV. 319, Amer. Folkl. I. 134; ridse et kors på gulvet, i midten deraf lægge en gløð og derover sætte kærnen, J. K. 211. 184, Kr. IV. 399. 567, Sgr. X. 27. 57. 64, XII. 64. 135, Wärend I. 192, jfr. Strackerj. I. 347. 229, 354. 365, Harl. & Wilkinson Lancassh. Folkl. 154. 9, Henderson 183, W. Gregor 194, Folkl. Rec. IV. 108, Yeats 150. 161; lægge en tudse under kærnen, Kr. IX. 72. 767; komme tre boghvedekærner, tre rugkærner og tre hørfrø i den, Kr. IX. 72. 766; strø salt i kors på bunden af kærnen, Sgr. X. 28. 62. 66; jfr. endnu S. Kjær, Stavnsb. s. 361, Kr. VI. 356. 26, 380. 264, Fb. Bondel. 120 flg., Sgr. VI. 70. 670, X. 26. 51. 52; se Wigstr. I. 94, II. 147, Sande I. 48, Gr. Tjust s. 21, Wuttke nr. 707, Yeats Fairy T. s. 149, Folkl. Journ. II. 34. 257, VII. 278. 280,

Mélus. III. 194. 196, Amer. Folkl. IV. 126. 127; jfr. Aasen kirna uo., isl. kirna, htsk. kernen el. kirnen uo.; mnt. kerne el. karne no. Sch. Lübb., eng. churn; isl. kjarni hak.; horeagtig.

2. kjærne, no. *ǩæn æn -ər* (Gjedved, Vor, Søvind s., Røgen s., Elsted, S. Sams, Agersk., Branderup, Vonsb., Aller, Skrystrup, Hoptrup); *ǩan æn -ər* (Andst, Støvring); *ǩar æn -ər* (Vejr., Agger, Thy, Husby, Bur); *ǩæən æn ǩænə* (Sundv.); *ǩan æn -ər* (D., Lb., Mors, Mogenstr.; Hell. h.); *can æn* best. *can* el. *can* flt. *canər* (Vens.); *kiən* huk. *-ər* (Mols); *cærn* [*æn*] (Fjolde); *ǩærn æn -ər* (Lygum Kl., Bradr.); *ǩærən æn ǩærnər* (Hjoldelund, Tinglev, Øst. Lygum) = rgsm.; en smörkærne; rim: *„gomå'n, ka a lån di ǩæn?“ — „Ræt ǧæn; æn stor o æ ån, dær ka do tåən!“* Sgr. XII. 189. 755 (vestj.), se r; i en skæmtehistorie har manden varm vælling i kærnen og bliver skallet (s. d.) derved, at han vælter den over sit hoved, se Efterslæt s. 222, Kr. Molbohist. 5. 10, 109. 337 flg.; gåde: fryde ryde, lille hul og fimpe i, Sgr. II. 41. 241; jfr. N. Vadsbo nr. 173, Urquell IV. 222. 6; el. *fijəð fåri'ñən o mawər fåru'ðən?* (vestj.); el. *styw i staw, bromlər som æ haw, ka do git əð iñən imå'r daw, ska do fo æn par støkər rø guḷ* (vestj.), Sgr. IX. 134. 409, se kjærnestav; mørk tale: Butte sagde til Butte: må jeg låne din strutte, mens jeg bimper, mens jeg gimper, så skal du få din strutte lige god igen, Sgr. IX. 218. 697, kone vil låne en kærne af sin nabo; el.

æ såt et næ siḷ om awtənər,
æ dråw ət tilə om mårənər,
å ålt de ploñər å voñər æ fæk,
de øst æ i Pær Temərmañs sæk,
Pær·Temərmañ åwəno,
læ roməl go! (Vlb.), Fb. Fr. H. 142. 3;

el. *Goñə å Floñə di hai et ner,*
siḷ om awtnər såt di de,
tilə om månər tråt di de;
olt va Goñə hun fæk
de pot hun i Pe Temərmañs sæk;
Goñə i æ vråə, Pe Temərmañ åwəndə,
stek fempən i fampən, la rompən gåə (Branderup);

se kjærne uo., kjærnestav, lys; ler-, stampe-, stav-, træ-.

3. kjærne, no. *ǩan æn ǩan* (D.); flt. *ǩanər* (Lb.); *ǩæn æn -ə* (Gjedved; Malt, Røgen s., Søvind s., Elsted s.); *ǩan æn -ər* (Andst, Støvr.); *ǩar æn* (Nes), *ǩan* (Staby); *ǩar æn ǩar* glds., nu mest *ǩærən æn ǩærnər* (Agger); *ǩar æn ǩar* (Vejr., Thy, Husby, Bur); *ǩan æn ǩanər* (Mors, Sall., Mogenstr.); *ǩan æn ǩanər* (S. Sams); *can* el. *can*, best. *can* el. *can*, flt. *canər* (Vens.); *ǩæn æn -ər* (Agersk., Brandr., Vonsb., Aller, Skrystr., Hoptrup); *ǩæən æn ǩænə* (Sundeved); *ǩærn æn ǩærnər* (Bradr., Øst. Lygum), *cærn* [*æn*] (Fjolde); *ǩærən æn ǩærnər* (Hjoldelund, Tinglev) — 1) kjærne i frugt, i korn, enkelt korn, *„dæ kam æn can i met yw!“* sagde karlen, *„dæj ma do nåk bəhòḷ,“* svarede manden, *„mèn do mañc ha dæj, dæ komər i muj, få do hòr eñc no å gað ætər“* (Vens.); *dèr ær eŋən ǩæn i konət; læ wòs fo èn ǩæn salt!* (Søvind s.); *dær ær manə smo ǩan i æ kuwən ior* (D.), men: *æ kuwən æ smo i æ ǩan* (Andst); vender kjærnerne sig i æbler, som i 1832, da slår Sybilles spådomme fejl, Kr. Sagn II. 338. 355. 60. 63, 346. 409; Molboerne tror, at kærnerne slår igen og vil ved kornets kastning ikke have „de forflöjne kærner“, framkornet, Kr. Molbohist. 22. 75; *ålər æn jænəstə ǩan* (D.) aldrig en smule jfr. gryn, gryssen; *Wåhar lær åsə æn ǩan gro te gaməl fålk* (D.); en ubetydelig smule af noget; på Fur skal siges: *wo du it ha æn betə ǩan sop te, æn betə ǩan mejər kafe?* hvad korn mangler i æ kjærne, det har det i æ strå, Kr. IX. 37. 394. — 2) det indvendige, det stærkeste, bedste, *de ær æ ǩan å ət* (D.); *æ ǩan, ǩan* el. *ǩæn* (D., Malt) af træ, kærneved, jfr. hvidde; den mørke kjærne i hestenes tænder. — 3) om forskellige ting, der ligner en kærne; halvmånen på neglen, den lille røde plet i öjenkrogen, *æ ǩar i æ yw* (Holstebro). — Jfr. Aasen, kjerne, isl. kjarni hak.; korn; boghvede-, fram-, gryn-, hammel-, havre-, kukke-, mands-, nødde-, rug-, salt-.

kjærnebryge, no. *ǩanbryqi æn* (Lb.); *-brøqə* (Andst); *'ǩarbryqi* (Holstebro) — 1) = kjærnemelmad; se bryge; jfr. Kr. III. 15, IV. 12. — 2) den udsprungne blomsterstand på rølliken achillea millefolium L. (vestj.).

kjærnebunden, to. *ǩænboñən* (vestslesv.) om korn: fæstnet i kærnen, så det er tjenligt til at høste; *de blywər snar k—.*

kjærnebøtte, no. *ǩanbøt æn -ər* (Andst) det gennemborede kar, som sættes på kærnen, med hul til kærnestaven.

kjærnefoder, no. *ǩænfuər de* (Elsted s.) = rgsm.

kjærnefuld, to. i udtr. som *kuənt è canfulc* (Vens.) fuldt af kærner, godt kærnesat; jfr. hammel.

kjærnefærdig, to. *canfarə* (Vens.) om fløde; færdig til at kærne.

kjærnehest, no. *ǩanhæst æn -hæst* (Andst) hesten, som trækker kærnen.

kjærnehorn, no. *ǩænhuən et* (Røgen s.) hornet el. træbrikken, der sættes om stangen i stampekærnen, at fløden ej skal skumme op.

kjærnehus, no. *ǩanhus æn -hus* (D.); *ǩænhus et -hus* (Vrads, Brusk, Elsted s., Han h., Agersk.); *canhuks è* best. *-t* flt. *-huws* (Vens.); *ǩanhus et* best. *-t* flt. *-hus* (Støvring, S. Sams) = rgsm.; jfr. kragehus, krageast.

kjærnekarl, no. *ǩærnəkål æn* (Agger) udmærket dygtig og pålidelig person.

kjærneknægt, no. *ǩanknæjt æn* (Andst) den, som driver på kærnehesten.

kjærnekovs, no. „henſat kærnemælk, som bliver tyk ovenpå“, se løvthat Mb., en gildesret.

kjærnekrås, no. *ǩænkrọs [et]* (S. Hald) = kjærnehus.

kjærnelåg, no. *canlåq è* best. *-låqə* flt. *-låq* (Vens.) låget på kærnen.

kjærnemellemmad, no. *ǩanmæl-mað æn* (D.) en rundtenom med nykærnet, usaltet smör på; se kjærnebryge.

kjærnemælk, no. *ǩanmjælk de* (D.); *ǩarmjælk de* (Agger); *ǩænmjælk de* (Sundeved; Støvr. h.); *ǩænmjèlk de* (Søvind s., Elsted s.); *canmjèlk* (Vens.) = rgsm.; *do kut lisâ gåt ha slån svamp i træ añtər klöwə ǩærnmjælk* (Angel) om unyttigt arbejde; *dær æ nåt i ålteŋ uñtawən i ǩanmjælk, o dẹ æ dær wañ ị* (vestj.); „velsigne“ k— ɔ: komme vand i, se Sgr. IV. 216. 209 (Falster); i slutn. af æventyr: de har store börn, som går omkring og sælger k— i alenvis, Gr. Æv. I. 141; i en vrövleremse: gennemfortærsket el. nytorsken k—, Kr. Molbohist. 153. 912-13; se fandens-.

kjærnemælksgrød, no. *ǩanmjèlks-grəð* (Lild s.); *canmjèlksgrə̀* (Vens.) — byggrynsgrød kogt i kærnemælk, se surgrød.

kjærnemælkssuppe, no. *ǩænmjèlks-sòp* flt. (Søvind s.); *ǩænmjèlkəssup* (Elsted); *canmjèlkssop* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

kjærnemælksvælling, no. *ǩan-mjèlkswèləŋ* flt. (Lild s.); *ǩarmjælkswiləŋ* flt. (Agger) — vælling, tillavet af kærnemælk; se kjærnevælling, survælling.

kjærnepulver, no. bitartras kalici (P.), kommes i smörkærne for lettere at få smör.

-kjærner, no. flt. se to-.

kjærneris, no. *ǩænris et* (Røgen) i de nye kærner: vingerne, som løber rundt i kærnen og pisker kærnemælken.

kjærnesat, to. i udtr. *æ kọn æ gåt ǩænsåt* (Gram s.); *ǩænsat* (Elsted) ɔ: aksene sat fulde af kærne, uden spring (s. d.), se skåret.

kjærneskal, no. *canskǫl æn* best. *-skål* flt. *-skǫl* el. *-skålər* (Vens.) = rgsm.

kjærneslagen, to. *ǩanslawən* (D.), *æ byk æ slem ǩ—*, mange kærner er afslåede af stormen.

kjærnesnold, no. *ǩansnål æn* (Vejle-egn) = kjærnehorn.

kjærnestav, no. *ǩanstaw æn* (D., Lild s.); *ǩanstaw æn -staw* (Andst); *canstaw i* best. *-i* flt. *-staw* (Vens.); *ǩænstawə æn* (Søvind s.); *ǩænstaw æn* (Sundeved); *ǩænstòŋ æn* (Elsted s.) — i stampekærnen; staven med korset; *liq åp å nijər, lisom æn ǩanstaw* (Andst); person, som skynder sig for meget (Børgl.); en af de hyrder, der kommer sidst (først, Torslev s. ved Sæby), hjem St. Hansdag (Vens.), mulig med hentydn. til at han skal tjene heksene til hest på deres kirkerejse, se Troms kirke, J. Saml. VII. 2; jfr. Kr. Almuel. I. 22. 60, syvsover; kjolen så ud på hende, som man havde hængt den på en k—, Kr. V. 70; gåde:

styw står æn staw,
å bromlər såm haw,
ǧitə do de, så gir a ðæ de rødəstə raw! (Lild s.);

se 2. kjærne, rön; fandens-, troldkones-, trolds-.

kjærnesten vand, no. et middel mod svage öjne, Kr. VI. 376. 218, ɔ: fortyndet bittermandelvand, kirsebærkærnevand.

kjærnestrimmel, no. *ǩanstreməl æn -stremlər* (Andst) en linnedstrimmel, hvormed kjærnebøtten tættes.

-kjærnet, tf. se ny-.

kjærnetridse, no. *k̆æntris æn* (Vor h.) = kjærnehorn.

kjærnetruntel, no. se truntel.

kjærnetrutte, no. *k̆antryt æn* (Vejle-egn) = kjærnehorn.

kjærnevælling, no. *k̆ænvèləŋ* flt. Søvind s.; Elsted s.) = kjærnemælksvælling (s. d.).

-kjærning, no. se 3. kjærne; hvid-, rød-.

kjærning, no. *k̆anəŋ æn* (D.); *k̆anəŋ æn* (Andst); *k̆ænəŋ æn -ə* (Søvind s., Støvr.); *canəŋ* el. *canəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — såmeget smör, der kærnes på en gang, *de ær a dæn sist k̆anəŋ*, men: *æn k̆anəŋ smör* (D.).

kjærregor, no. se kirkegård.

kjærrel, no. *k̆ærəl æn* (Vlb.) en sur ost.

kjærstork, no. fugl, en bekkasin, scolopax gallinula, Sgr. XII. 153. 501 (Vol.).

kjærte, no. *kjat æn -ər* (D., vestj.); *kært æn -ər* (Agersk., Bradr., Fjolde); *kæət æn kædə* (Sundv.); [*-kæət æn*] (Ang.) — **1)** ordet findes i N. Jylland mulig kun i smsætninger, i Sønderj. derimod endnu ikke overalt afløst af lysestage; se lyse-, plade-, pråse-, stand-. — **2)** = en „mikke“, en stage med en tværstang forsynet med tænder, hvorover rebslageren spinder sit reb (Husby klit); jfr. Aasen kjerte, isl. kerti; htsk. kerze.

kjæruld, no. *carul̆ de* best. *-c* (Vens.) plantenavn, eriophorum L. (Ålborg, Skive), se J. T. 82. 300.

kjætting, no. *cætəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *kætəŋ* (Agger) = rgsm.; holl. ketting, htsk. kette, lænke, se 1. kjæde.

kjærv, no. *k̆ærə æn k̆ærə* (D., vestj., Agger, Mors, Thy, Sønderj.; huk. Mols); *k̆ærə æn* best. *k̆ærən* flt. *k̆ærə* (Elsted); *k̆erə æn k̆erə* (Andst, Vejr.); *cærə æn* best. *-n* flt. *cærə* (Vens.); *cærə æn* = flt. (Fjolde); *kærə æn kærə* (Ang.) — **1)** sammenbundet knippe af kornneg; til en kærv hører tre neg (s. d.) af rug, byg, havre el. taghalm, 6 neg, Kr. Almueliv I. 47. 157 (Års h.); sammenbundne med ét halmbånd; 20 kærve = 1 trave (D., Malt, vestslesv., vestj., Lönb., Vens., glds. Mors); en k— er to el. tre sammenbundne neg (Elsted); er kærvene tobundne, ɔ: med to neg i hver, er 6 kærve = 1 skok, 5 skokke = 1 trave (Andst); 3 traver = 1 læs; 3 neg = *1 cærə; 2 cærə = æn stuk, 10 stuk = æn traw* (Fjolde); *æn stompə boň o æn stærk biňər, de gir æn guwə k̆ærə* (D.); *i wònskələ or mot fòlk bòðə snor k̆ærən å wæň əm å slå əm okò·l̆, å kam dær så ræn əpo ðəm, skul̆ di jow resəs ijè·n, å så ku di bəğoň əpo æn fresk* (Lild s.); *di è we å cy cærə* (Vens.) køre korn hjem; *di war uw å res cærə; di hò wèlc cærən, mæn a trowr eňc, de wor* (vorder) *hajəl te å cy cærə ida·* (Vens.); *vi ska hå əm, lisom æ k̆ærə gir əm* (D.) som de er at få i gennemsnit; *han ka tæj ət, som æ k̆ærə gir ət* (sts.) finde sig i sine kår; *dær æ ålər nuə, dær komər a k̆ærən mæ ham* (S. Hald) han bliver aldrig færdig med noget; *han tår hans k̆ærə, hu de træfər* (vestj.); jfr. brodning, klapning, knippe, neg, skok, toneg, trave, treneg, tvilling. — **2)** *k̆ærən* (flt. best.) er i mods. til rivelsen: *vi hå k̆ærən* (= tvilling) *hjæm, riwəlsən æ təbaq* (Støvring); *vi håə k̆ærən in å hò it ånt in rywəlsət təbåq* (Elsted s.). — **3)** et års afgrøde af en tægt i marken, alm.; *ta trèj hælə fir cærə å i aqər* (Vens.); *føst, ajən, triði, fjær k̆ærə* (Mors); *vi hå fot æn guwə k̆ærə byq a dæň tæjt* (Thy); *han tæjər fir k̆èrə a siňt laň* (Agersk.; Bradr.). — Jfr. Aasen kjerve, itk. knippe, bundt, isl. kerf, kjarf, nyisl. kerfi; sv. kärfve hak. kornneg; brod-, byg-, fis-, havre-, hel-, mynt-, pine,-, ringe-, sidst-, slibe-, stejle-, tag-.

kjærve, uo. „kjærve med en“ (jysk) siges om tiendetageren, når han tager tienden in natura (Bjerre h.), Mb.

kjærvefork, no. *k̆ærəfårk æn* (Han h.); *k̆erəfårk æn -fårk* (Braderup) — en fork til at stikke korn op med, jfr. høfork.

kjærvehakkelse, no. *cærəhakəls* flt. best. *-ən* (Vens.) hakkelse af utærsket sæd, til forskel fra halmhakkelse; *òqən fæk no rècti gu cærəhakəls mæ hæmtər åpå*, er udtryk for det allerbedste foder.

kjærverækker, no. [*k̆ærərækər i* best. *-i* flt. *-ər*] (Sams) den, som stikker kærvene op; taber han forken, så den bliver siddende i kærven, han rækker op på læsset, må han give brændevin, se Sgr. X. 123.

kjærvested, no. *k̆ærəstèj et -stèjər* (Vor, Søvind s., Elsted, Hjelmsl.); *k̆ærə-*

stèj eð -stèjðər (Mols); *ǩærəstå̤ et* (S. Hald) — stedet på markerne, hvor kornraderne står; sammenstilling af 6, tidligere mest 3 neg på marken (Elsted s.), se sætte sammen; jfr. avnsted.

kjærvesæt, no. *ǩæṟəsæt et* (Sønderlyng h.); flt. *-sæṭ* (Havbro s.) travehob.

kjærvevejr, no. *cæṟəweṟ è* (Vens.), *ær è cæṟəweṟ ida'?* ɔ: er det vejr til at køre korn ind? jfr. kornvejr.

kjærøg, no. i tlm.: *do æ så twær som æn gamǝl ǩaṟøq* (vestj.) hest, der går i kæret; de gl. heste, der i efterårsplöjetiden skulde udslæbes, lod man søge føden i moser og kær, hvor de kunde finde den; se kjærhøg.

kjæv, to. se kjed.

kjævl, no. *ǩæwl de* (Agger); *cöwl* (Vens.); *ǩöwl æn* (vestslesv.) = rgsm.; vredagtig tale, skændsmål; *æwl o ǩæwl* (Agger).

1. kjævle, uo. *cöwləs* (Vens.) = rgsm.; *æn gråw̯ jæṉ te å ǩæwl* (Thy) snakke meget, trættes; *ǩæwləs o dæwləs* (Agger) trættes og strides; *å ǩæfəls* (Angel) at skændes, bruge kæft; *han köwlər åḷtiər* (vestslesv.); jfr. mnt. kevelen uo. „in wortwechsel sein“; kevelinge no. Sch. Lübb.

2. kjævle, no. *ǩæwl æn* (Malt); *ǩòwl et* (Røgen s.); *ǩöwl et -ər* (Lysg. h., Randers); *kàwəl et* (Elsted); *köwl et -ə* (Ry s.); *kewəl* hak. *kewl* (Mols) — en stor træblok på 5—6 alens længde, en fældet stamme, *æn iqəǩæwl* (Malt); jfr. kjørle, kjörn; Aasen kjevle, valse, liden rund stok; isl. kefli itk.; midt-.

kjævlehest, no. *cöwlhæst i* (Vens.) person, som altid kævles.

kjævleri, no. *ǩæwləri·j de* (Agger) = rgsm.

kjævver, no. uo. se kjæbber, kjæbbre.

kjøb, no. *kyjəv* (D.); *køv et* (Søvind s.); *cyƀ* el. *cyəƀ è* best. *-ə* (Vens.); *ǩyəƀ* (Lild s.); *kyjəƀ* (Agger) = rgsm.; *få cyəƀ åpo· ə* (Vens.); *æ fæk kyjəƀ ow ər* ɔ: jeg fik det billigt (Agger); *få tè cəƀs* (Vens.); *o fo, vær, gi gåt kyjəv; de gor mæj i saṃ k—; han måt gi k— o̜ ət,* sælge billigere = *gi bæjər k—* (D.); *gi køv* (Søvind s.); *dær æ væst kyjəv i de reṇəst* (vestj.); „det gode kjøb er det stakket ridende“, Kok Ordspr. 134. 1493 (Agersk.) ɔ: billig hest dur ikke synderlig; *„læ ət så go̜ får æ gaṃəl kyjəv!“* *så̤ æ kuwən om hiň smör, de fijəl i æ åsktråw* (Lönb.); *„å̤ skij, læ ə så go̜ få de gaṃəl cyƀ!“* el. *„tò̜ ə så te de gaṃəl cyƀ!“ sò̜ kwòṉ om smörə* (Vens.) ɔ: du får have din villie; fig. *a ha̤ òlə så snòt sò̜ tow u̯ər, så wa cyəƀə slaw̯ə* (Vens.) ɔ: så var manden vred; *gò mèj i køvət* (Søvind s.); *åw̯n i kyjəƀ* el. *åw̯n i æ kyjəƀ* (Agger), *uw̯n i cyəƀə* (Vens.) ovenikøbet; *dær æ gåt kyəv; å gi kyəv,* ɔ: give efter; *de for a da mæ· i kyəvət* (Elsted); herhen hører sagtens udtr.: *a æ så iḷ ǩyəƀ mæ kuḷ, mæ ho̱st* (Lild), ligeså Mors; *han æ bæjər ǩyəƀ* (Mors); *wær iḻ købəň mæ* (Hundborg); *wær iḻ, wal ǩyəƀ mæ* (Ræys) ɔ: være ilde faren, bedre faren med; se ovenikjøbet, godtkjøbskram; dyr-, for-, lid-, mad-, røver-, skam-, smör-.

kjøbe, uo.

kyjəv -ər ǩöwt ǩöwt (D.);
kyjəv -ər ǩøvt ǩøvt (Andst);
ǩyəƀ -ər ǩyw̯t kywt el. *køwt* (Lødderup, Mors);
kyjəƀ -ər, ǩåw̯t el. *kyw̯t, ǩåwt* (Agger);
kyəƀ -ər ǩòw̯t ǩòwt (Rævs, Thy), ft. *ǩòw̯t* (Lild s.);
kyəv -ər køw̯t køwt (N. Sall.);
kyəf kyəvər ǩåw̯t ǩåwt (Mogenstr.);
cyəƀ el. *cyƀ, -ər* el. *còƀər, còƀt còƀt* (Vens.);
ǩyəv køvər ǩòw̯t ǩòwt (Hell.); nt. *ǩyəvər* (Havbro s.);
kiəv -ər kevt kevt (Mols);
ǩev -ər -t ǩevt (N. Sams);
ǩøv -ə ǩøvt ǩøvt (S. Sams);
kyjəv -ə ǩòw̯t ǩòw̯t (Elsted);
køjəv -ə ǩòw̯t ǩòwt (Søvind s.);
kyjəƀ -ə ǩøw̯t ǩøwt (Røgen, Tåning);
køf køvər köjt köjt (Bedsted); nt. *køfər* (Bylderup);
køf -ər köwt köwt (Bradr.);
ǩøf -ə köjt köjt (Åbenrå);
ǩøf ǩøfər el. *köfər köjt köjt* (Angel; Vlb.) = rgsm.; *a ku cyəƀ æ· ham, hons de så war* (Vens.) jeg kunde købe af (ad) ham, hvad det så var; *æn ka køf åḷt få pæṇ untæjən suňhe̜r* (vestslesv.); „han kyeber fur atten å sæler fu tratten (13)“ (Mors) ɔ: han handler med tab; *còƀər do haṃ få gaḷ, fo do nåk få din pæṇ,* se handel s. 549. 51; *lokə mæ yw̯n, nè mæ còƀər, så ma mæ lå̱p dæm, nè mæ ska bətòl; ha̤j wèst eňc, æňcən ha̤j wa còƀt hèlə sòľc* (Vens.); kjøbe brudgom el.

brud på bryllupets anden dag, jfr. Fb. i Nord. Månedsskr. 1887 s. 261, Kr. Alm. IV. 78. 200; kjøbe brudgommen ud og få bruden sts. III. 110. 382; jfr. Aasen, isl. kaupa; mnt. kopen, Sch. Lübb.; fruens penge, fal, sælge; ildekjøbe; klat-, skam-.

kjøbebal, no. *kyjəbbal æn* (Thy) et sammenskuds-gilde med dans.

kjøbebrød, no. *kyjəvbrø* (Elsted) til forskel fra hjemmebagt.

kjøbekage, no. *kyjəvkåq æn -kaqə* (Elsted) i modsætning til hjemmebagt kage.

kjøbeklæder, no. *kyjəbklæjər* flt. (Agger) klæder, som er købte, til forskel fra hjemmegjorte.

Kjøbenhavn, no. *Kjævənha·wn* (Mols) = rgsm.; *de èr en teŋ imò Còbənhawn!* (Vens.); *hwa æ de imo Kjøvənhawn! do hå nåk et van i koŋəns Kjøvənha·wn!* (D.); *do æ nåk teöwəs, lisom Simon i Kj—, han håð eŋən pæŋ* jfr. Kr. VI. 332. 140 (vestj.); han tager hele verden og Kj— med, Sgr. III. 109. 499; *„dær ær hòwt te hemlən å lòn̆c te Còbənhawn“*, siger Vendelboen; fortælling om jydens tjeneste i Kj—, Blich. Nov. I. 339; Kj— skal forgå en juleaften ved vand, derved at en so vrader en vandåre op, jfr. Sgr. III. 144. 6; börn sammensætter navnet „Kjøbenhavn“ af **K**jøbenhavn, **J**ylland, **Ø**land, **B**ethlehem, **E**nneve, **N**inive, **H**orsens, **A**ssens, **V**ejle, **N**orge; se Sgr. I. 31. 111, jfr. lignende: Handelmann, Topographisch. Humor s. 24; Kj— i Ævent., se Kr. V. 185.

kjøbenhavner, no. *køvənha·wnər æn* (vestj.) = rgsm.; *„èn ejfòj còbiha·wnər*, Grb. 36. 7, *„còbiha·wnəri åpå lan̆c“*, Grb. 55 nr. 18; *de ær a lisə kloq o som æ køvənha·wnər* (vestj.), om noget, man ikke forstår; se endnu Kr. IX. 95. 17; i Sundev. 1848: *sæt æn k— o*, ɔ: en ed; ulke, en fiskeart, cottus, kaldes af fiskerne: kjøbenhavnere, Kr. Ordspr. s. 476 (Århus by og egn).

kjøbenhavnsk, to. *køvənha·wnsk* (Søvind s., alm.) = rgsm.; k— sekstur, Jyll. I. 373, en dans (Thy).

Kjøbenhavns kål, no. *Kjøvənha·wns kol* el. *rosər* (D.) en plante, katost, malva L.

kjøbens, to. *de ær æn kövəns* (Andst) om noget, som er købt, forskellig fra hjemmegjort; *æn kövəns kåq, æn støk kövəns töj* (D.), modsætn. til hjemmegjort; *køfəns klæər* (Vlb.); *køfəns lærət* (Ang.).

kjøber, no. *kyəbər æn -ər* (Lild s.); *kyjəbər æn -ər* (Agger); *cybər* el. *cyəbər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *a hòr hat cyəbərər te mi gòr ida·* (Vens.).

kjøberug, no. *kyjəvråw de* (Lb.) østersøisk rug.

kjøbestas, no. *kyjəvstås* (Elsted) til forskel fra hjemmegjort.

kjøbesukker, no. *kyjəvsokər de* (Lönb.) hvidt topsukker.

kjøbesum, no. *kyjəvsom æn* (D.); *køjəvsòm æn -sòmə* (Søvind s.); *cybsom æn* best. *-ən* flt. *-somər* (Vens.) = rgsm.

kjøbesyg, to. *køfsyk* (vestslesv.) begærlig efter at købe.

kjøbetobak, no. *kyjəvtoba·k de* (Lb.) spøgende om god tobak.

kjøbetöj, no. *kyjəbtøw de* (Agger); *kyjəvtòw* (Elsted) til forskel fra hjemmegjort.

-kjøbing, no. se Ny-, Ring-; jfr. isl. kaupangr hak., handelsplads, købsted; kjøbe.

kjøbmand, no. *kømañ æn -mæñ* flt. (D.); *kömañ æn -ər* (Agger); *kòvmañ æn -mæñ* (Søvind s.); *kòman æn -mæn* (Elsted); *còmaj i* best. *-maj* flt. *-mæjər* (Vens.); *kemañ æn -mæñ* (N. Sams); *køman æn kømæn* (Åbenrå) — **1)** = rgsm.; handelsmand, en, som vil købe noget (alm.); *a hår håð kømañ te mi stæj, te mi stuð* (vestj.); *stò gåt få køvmañ* (Søvind s.) om hest el. ko: være i sådan tilstand, at den let finder køber; urtekræmmer (Elsted, Århus); en kjøbmand uden penge er som en fiol uden strænge (vestj.). — **2)** de blege, svange vipper, der stundom træffes i den grönne rug, som følge af et larveangreb, kaldes *còmæjər* (Vens.); se heste-, kræ-, svine-, øg-.

kjøbmandshandel, no. *còmajshajəl æn* best. *-ən* (Vens.); *kòmanshanəl æn* (Elsted) = rgsm.; forretning med urtekram-, hørkram- og kolonialvarer, samt indkøb af korn og smör (Århus egn).

kjøbmandskorn, no. *kømañskuwər de* (Thy; Mors) det sletteste korn, det, som sælges = *de ætəst kuwər*.

kjøbmandsskilt, ne. *kömañsskælt æn* (Agger) = rgsm.

kjøbsted, no. *køvste æn -stæjər* (D.); *köbste æn* (Agger); *køfstaj æn* (Sundev.);

còbsta el. *còbstè æn* best. -*n* flt. -*ər* (Vens.); *k̀òvsti æn -ə* (Søvind s.); *k̀òvstə æn* best. -*stèjən* (Elsted) = rgsm.; *howə k̀ør I tè k̀øvsti?* (Søvind s.) ɔ: til hvilken købsted kører I; *draw te k̀òvstə* (Elsted); deraf: *còbstèaqti* (Vens.); se stad.

kjøbstedfolk, no. *k̀òvstifålk* (Søvind s.); *k̀òvstəfålk* (Elsted); *còbstèfålk* best. -*ən* (Vens.) = rgsm.

kjøbstedhus, no. *còbstèhuks è* best. -*t* flt. -*huws* (Vens.) et teglhængt el. toetages hus el. lgn.

kjøbstedklædt, to. *còbstəklèj* (Vens.) klædt som byfolk.

kjøbstedmø, no. *k̀øbstèjmø æn* (Ry) pige fra købsted, *hòfgonst å còbstamødom wòr eñc læŋ* (Vens.), se regntø.

kjøbsted-råd, no. *k̀øvstərå* (Viborg-egn?) byråd.

kjøbstedskik, no. *còbstəskek æn* best. -*ən* (Vens.) = rgsm.

kjøbstedvæsen, no. *còbstəwèsən è* best. -*t* (Vens.) = rgsm.

kjøbt, tf. se til-; man tæller på knapperne (s. d.): *ålən* (skal betyde: lånt), *stålən* (*stjålən* D.), *gemən* (*given* D.), *köjt* (*k̀øbt* D.), *bətal* (*bətalt* D.) (vestslesv.); se lod.

kjød, no. *k̀öð de* (D., vestj.); *k̀øð* (Grindsted, Torrild, Nörup); *k̀ör de* (Vejr.); *k̀òr de* best. *k̀òrət* (Elsted); *kyð de* (Thy, Agger); *k̀òð de* (Lild s.); *cò de* best. *còt* (Vens.); *k̀æð* best. *k̀æðəð* (Mols); *k̀öð* best. *k̀öðət* (Randers, Hads, Ning); *k̀ø* best. *k̀ørə* (Sams); *k̀òj* best. *k̀òjət* (Søvind s., Vor h., Røgen); *k̀øq de* (Malling); *k̀ør de* (Agersk., Bradr., Tingl., Egebæk); *k̀ø de* (Sundeved, Angel); *cør de* (Fjolde) = rgsm.; *æ kåət k̀ø* (Sundev.) = det korte kød, bugspytkirtlen; *nu k̀òj* (Søvind s.) noget kød; *k̀ørə æ gåt* (S. Sams); „die eget kjøg å blo“, Tkjær II. 9; *si gåt ud i k̀öð o klæjər* (vestj.); *djèr k̀øð war så gaməl, te de kuñ go jènər* (Lild s.) ɔ: der var orme i det; *de ær ek i hans klæjər skor, mæn i hans kyð bor* (Agger); *få k̀ör, iñən æn fær brø* (vestslesv.) ɔ: gifte sig inden man har udkomme; frugtsommelig kvinde må ej spise kød, som bismerkrogen er stukket igennem, Kr. IX. 1. 1; en mand bydes såmeget k—, han kan spise, Efterslæt 240. 267; i æventyret vil studenten ej spise kødet, påstår, det er hundekød, Kr. VII. 159, jfr. Steph. 52. 30; Vedels Saxo s. 58, Weinh. Volksk. II. 119; i en „rædehistorie“ råber den hængte tyv på sit kød, Sgr. II. 166. 745, XI. 9. 10, se lever, tarm; i ævent. skal føres 12 tønder kød med, Kr. V. 163; se endnu fisk s. 296. 30; kødet siger om efteråret kort efter slagtetiden, mens det hænger på ranen: *səj təsij!* men om foråret råber stykkerne til hverandre: *hær ær a, hur æ do?* (vestj.), jfr. Kr. VI. 311. 400, Sgr. IX. 216. 674; i den riges gryde siger kødet til flæsket: *læ mæ fo rom!* i den fattiges: *huər æ do? hær ær a!* Sgr. II. 92. 450; jfr. Aasen, kjøt, isl. kjöt itk.; lage; bede-, dødt-, flæske-, fåre-, gåse-, heste-, horse-, hoved-, hunde-, hönse-, kjællinge-, kalve-, ko-, mellem-, menneske-, nød-, okse-, speget-, sælhunde-, tand-.

kjødben, no. *kyðbijən æn* (Agger) = rgsm.

kjødbolle, no. *còbəl i -ər* (Vens.); *k̀òjbål æn -ə* (Vor h.) = rgsm.; se sødkage, klump, kløse.

kjødbudding, no. *k̀òjbojəŋ æn -ə* (Vor h.) = rgsm.

kjødelig, to. = rgsm.; i udtr. som: *haj wil ha narə mæ i èn kohajəl, ènda haj æ met cələ søskibən* (Vens.).

kjødet, to. *cəə* (Vens.) = rgsm.

kjødgroet, to. om kreaturer: forsynet med kød (vestslesv.).

kjødgryde, no. *k̀òjgry æn* (Vor h., Søvind s.) = rgsm.

kjødhoved, no. *k̀òho et* (Århus egn); *k̀òqhòwaq et* (Malling); *k̀öjhòwi* (Viby, Vor h.); *còhu è* best. -*hwòt* flt. -*hwòər* (Vens.) — skæo. til en tåbelig person.

kjødkammer, no. *k̀økamər æn* (D.) et lille muret kammer ved skorstenen til kød og flæsk.

kjødklump, no. *k̀ørklomp æn -klomp* (Agersk., Bradr.) kødbolle på suppe.

kjødkløse, no. *k̀örkløs æn -ər* (Vejr.) kødbolle i suppe; jfr. klump.

kjødmad, no. *kyñmar de* (D., vestslesv., Branderup); *kyðmað de* (Thy, Agger); *còma de* best. -*ə* (Vens.); *k̀òrmar de* (Elsted); *k̀òjmaj de* best. -*majət* (Saksild, Vor, Søvind s.); *k̀òqmaq de* (Malling); *k̀øma* best. -*mari* (S. Sams) = rgsm.; m. h. t. ordets form i D. slgn. gudmoder, vadmel; *et faq k̀òqmaq* (Malling); kaldes i skæmtefortællingen „knokkellæder“, Gr.

Gl. d. M. III. 47, også fig. *hañ hå løst te hinə kyđmađ* (Agger), om bejleren, jfr. klud; også: *hañ hå løst te hans k—* (sts.) ɔ: til at give ham en alvorlig dragt prygl.

kjødmadsfad, no. *køđmađsfađ æn* (Lild s.) fad til kjødmad.

kjødpølse, no. *kòjpøls æn* (Vor h.); *còpøls æn -ər* (Vens.) = rgsm.

kjødrane, no. *körđñ* (vestslesv.; vestj.); kødet hænger på kødranen, en stang i „kødkammeret", jfr. madrane.

kjødside, no. *còsij æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *æ køđsij* (D.) den side på skindet, som har vendt indad mod kjødet; se hårside.

kjødsuppe, no. *kòjsop de* (Vor h.); *còsop* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

kjødtærsker, no. *køtæskər i* (Sams) en lærer, som prygler börn stærkt; person, som skal prygle hovfolk, der forsér sig, Kr. Almueliv II. 70. 177.

kjøkken, no. *køkən æn -ər* (D.); *kökən* (Grindsted); *køkən æn -ər* (Andst, Vor); *kykən* (Bj. h.); *kikən* best. *-əđ* flt. *-ər* (Mols); *kykən æn -ər* (Thy, Vejr., Husby, Bur; itk. Randers, Søvind s., Elsted); *cykən è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.); *köqən et -ər* (Agersk.); *kökəñ et -ə* (Sundeved, Braderup); *kökən et -ər* (Fjolde, Angel) ≐ rgsm.; *law æ stæər dær i æ kökən får æ viñər*, Hag. Ang. s. 171; ordspr.: *æn tom køkən gir æn tompə* el. *toñtə køqs* (D.); fig. *kom i fæjl köqən* (vestslesv.) ɔ: gå til den forkerte; *stel i æ kökən, dær æ basəl i æ bakhus!* el. *æ lo!* (Valsb.) spøgende opfordring til tavshed; *et fet köqən gir et mawər testamæ·ñt* (Branderup); jfr. Aasen kjøk; mnt. kokene el. koke Sch. Lübb.; htsk. küche; lat. coquina; jfr. frammers, stegers.

kjøkkenbord, no. *kykənboə et* (Søvind s.); *cykənbowər è* (Vens.); *køkənbuwər æn -buwər* (D., vestj.); *kökəñbo et -boə* (Sundv.); *kökənbor et* (Valsb.) — bordet i køkkenet, derunder en hylde, hvorpå *æ dåwər-, oñən-* og *natərgryđ* står (Andst).

kjøkkendör, no. *køkəndar æn -dar* D., vestj.); *kykəndar æn -dar* (Agger); *kykəndaə æn* (Søvind s.); *cykəndòr æn* (Vens.) — dören, som fører ind til køkkenet.

kjøkkenfolk, no. *kökəñfålk* flt. (Sundeved) de folk, som ved gilder besørge køkkenarbejdet, den meste tid slægt el. venner.

kjøkkenforklæde, no. *kykənfårkəl et* (Elsted) = rgsm.

kjøkkenfremmede, no. *cykənfræmə* flt. (Vens.) ɔ: sladderkællinger.

kjøkkengris, no. vel omtr. = kjøkkenskriver (s. d.), se Kr. Almuel. II. 143; jfr. kjøkkenskriver.

kjøkkenmærke, no. *kykənmærkət* best. (Elsted) sodplet i ansigtet, se løgle.

kjøkkenpige, no. *køkənpiq æn -piqər* (D.) kokkepige.

kjøkkenpuster, no. puster til at blæse ilden op med i køkkenet; „kjøkkenpust", Jyd. I. 31. 1.

kjøkkenseddel, no. *cykənsæəl æn* (Vens.) opskrift på mad og dens tillavning, se kjøkkenskriver.

kjøkkenskriver, no. *cykənskrywər i* (Vens.); *kykənskrywə æn* (Søvind s.); *køkənskrywər æn* (D., vestj.; Vor h.); *köqənskrywər æn* (Agersk.) — en mandsperson, der går og ser efter i køkkenet; han bliver så spurgt, om han har fået *æ køkənsæđəl*, hvorpå der står, hvad mad der trakteres med; *ej, å wèj mæ· dæ, cykənskrywəri!* (Vens.).

kjøkkensladder, no. i udtr. *ræñ mæ køkənslađər* (Andst) løbe med sladder.

kjøkkentöj, no. *kykəntòw de* (Søvind s.) = rgsm.

kjøl, no. *køl æn* (Randers); *keļ* hak. flt. *keļ* (Mols); *køļ æn* (Lild s.); *kyļ* (Agger) = rgsm., på et skib; på sjægten (s. d.) *æ đæ køļ åjər fræ đæñ jèn æñ å te đəñ ajən* (Lild s.); *kom o ræt kyļ* (Agger), også fig.; den tid satte man et ben af en fugl i kjølen, fuglen varskoede så for storm, Kr. Anholt s. 22. 42; jfr. Aasen kjøl, grundplanke i båd el. fartöj, isl. kjölr; htsk. kiel, mnt. kiel el. kel, Sch. Lübb., eng. keel.

kjøl, to., **kjøle**, uo. se køl, køle.

kjølgange, no. *kylgåŋ æn* (Agger) bordet næst kølen på båd.

kjøljærn, no. *kyljar de* (Agger) båndjærn, som slås fast til kølen for at træet ikke skal slides for stærkt ved bådens skuren mod stranden.

kjølk, no. *cylk i* best. *-i* (Vens.) knude, udvækst, adamsæble; se ulve-; henvises kan til Rietz kålkon, kvalkved,

snebolletræ, viburnum opulus; J. T. anfører s. 261 kvalkebär, det kvælende bær; se kolke.

1. kjølle, no. *cøl̠ æn -ər* (Vens.); *køl̠ æn -ər* (D.); *kə̇l̠ æn -ə* (Søvind s., Elsted); *kel̠* huk. flt. *-ər* (Mols) — 1) hus, hvori malt törres, kalk brændes; *di gam̠əl strå-tækət kə̇lə æ no snåt hi̠alt fåswə̇·nən* (Elsted s.). — 2) „han bløw begrawen i en kjøll“, J. K. 41. 4; *hon døjə i møl̠ å blə̇w bəgraw̠ə i cøl̠* (Vens.) börnerim, skal betyde: hul, hvori der æltes ler (Lemvig); jfr. Aasen isl. kylna huk., sv. kölna, eng. kiln; slgn. lat culina; kalk-, malt-.

2. kjølle, no. *køl̠ æn -ər* (D., vestj.); *kə̇l̠ æn -ə* (Søvind s., Elsted, Vor); *cøl̠ æn* best. *cøl̠* el. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *kel̠* huk. flt. *-ər* (Mols); *k̄øl̠ æn -ər* (Thy, Lild s.); *kyl̠ æn -ər* (Mors) — 1) = rgsm., en töjrekjølle til at slå töjrestagen i jorden med, jfr. mukkert, nød; en røgter får ved trolddom to køller til at løbe efter en mand, Sgr. X. 179. 459, jfr. Arnason II. 493, se redskab; *„nær hąj sə̇: rytər ę̨j i min cøl! så krə̇b di ə̇lsaməl ę̨j i cøl ijè·n“*, Grb. 93. 84, jfr. seks køller i en sæk, Kr. Æv. s. 76, Sgr. XI. 202 jfr. Wigstr. Sagor s. 65, se knippel; bjærgmandens k— frembringer ved sit fald en sø, Kr. Sagn I. 408. 19. — 2) en tildels udhulet kegle, i hvis top er fæstet en stage, pulsstage (Agger). — 3) lårstykket på slagtede dyr, se bede-. — Jfr. Rietz kylla, isl. kylfa huk.; htsk. keule, også: oberschenkel; mnt. kule, Sch. Lübb., drive-, garn-, hyrde-, jærn-, kladder-, klammer-, klæbbre-, kobber-, morte-, ringle-, skringle-, stavre-, træ-, töjre-.

kjøllebom, no. *køl̠bom̠* el. *-bom̠ər æn -ər* (D.); *kə̇l̠bə̇m̠ æn* (Søvind s., Elsted); *køl̠bom̠ər* (Randers) — køllens klump el. hoved.

kjølleflage, no. *køl̠flåq æn* (Andst); *køl̠flæqər* flt. (D.) — det gennemhullede underlag, hvorpå malten törres: brædder med huller igennem, se 4. flage.

kjøllegris, no. *cøl̠grics i* (Vens.) røret i maltkøllen, hvorover malten törres; se gris 3.

kjøllehoved, no. *køl̠huwə æn* (vestj.); *cøl̠hu̠ è* best. *-hwə̇t* (Vens.) = kjøllebom; *kə̇l̠ho̠ et -hə̇rə* (Lisbj. Terp), også: tåbeligt mske.

kjøllehus, no. *køl̠hus æn* (vestj.); *cøl̠hus è* best. *-t* (Hellum) — maltkølle, var tidligere og er endnu i D. fælleseje for et bylag, ligeså i Hellum, Vens.

kjølleklunt, no. *køl̠kloṅt æn* (vestj.) hoved til en töjrekølle.

kjøllepande, no. *køl̠paṅ̠ æn* (Ry s.) en grobian, se kjøllehoved.

kjølleskaft, no. *kə̇l̠skaw̠t et* (Søvind s., Elsted); *køl̠skawt æn* (D.); *cøl̠skawt è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm., håndtaget på køllen.

kjølske, no. se kjedelskede.

kjølster, no. se kølster.

kjølsvin, no. *kyl̠sweṅ æn* (Agger) en svær planke i kølen; jfr. holl. kolsem, htsk. kielzwinne, plt. kolswein; eng. keelson, ældre form (16. årh.) keelsine, låneord rimeligvis fra dansk kølsvin, der er folkeetymol., jfr. norsk kjølsvill, Aasen; svill, grundstok i tømmerbygning, isl. svill eller sylla, htsk. schwelle, eng. sill; se syld; en lign. planke i stævnen hedder eng. stemson.

kjølvand, no. *k̄ølwan̠ de* (Randers); *kyl̠wan̠̄* flt. (Agger) = rgsm.; fig. *gǫ i jæ̨ns kyl̠wan̠̄* (Agger) ɔ: følge en igennem tykt og tyndt.

kjön, uo. se kjörne; no. se kjænst.

kjön, to. *kön* el. *k̄ön̠* flt. *kön̠* el. *k̄ön̠* (D.); *k̄ön̠* flt. *k̄ön̠* (Vejr., Agger, Mors, Thy, Lild s., Elsted); *cön̠* flt. *cön̠* (Vens.); *kön* flt. *kön̠* (Sønderj.; Sundev.); komp. *k̄ön̠ər* el. *kön̠ər* sup. *kön̠əst* (D., vestj.); *k̄ə̇nə k̄ə̇nəst* el. *kə̇nə kə̇nəst* (Søvind s.); *kön̠ə kön̠əst* (Sønderj.) — 1) dygtig, flink, rask i arbejde (jfr. isl. kœnn, eng. keen), vakker; *hąj æ cön̠ nåk, mæn de ær eṅc knøwt, hwa hąj jə̇r* (Vens.), han arbejder rask, men ikke könt; *de æ da gråw̠, såm I æ k̄ön̠ tej ər o bəstel̠ nöj; wet do no wæ k̄ön̠!* ɔ: artig (Agger); *a wel ji dæ halfjè·sistyw dǫlər i lön̠ får è ǫr, å do skal åsə få fæm̠ te, dèsom do è cön̠* (Vens.); „do hå jo ålsteh wa rele å tjön“, To Nov. 21; *i cön̠ dræŋ te å lø̨s* (Vens.) flittig til; *æn cön̠ piq, ku̠ən* (Vens.) stræbsom, flittig; ligeså Mors; *de ær æn k̄ə̇n̠ maṅ̠ å tjèn̠ we;* også ynkende: *æn kə̇n̠ sølə dæwl, æn k̄ə̇n̠ sølə skeṅ* (Lild s.) en stakkels god, pålidelig en; ligeså: *æn sölə k̄ön̠ jæn̠* (Mors); *æn cön̠ sølə piq* (Vens.); *dæṅ jèn̠ war æn k̄ə̇n̠ sølə stræbəṅ maṅ̠* (Lild) en god-

lidende stræbsom mand; herhen må vel også føres: *mi beṭə k̆ön̲* (Thy), min lille rare dreng el. pige; *beṭə k̆ön̲ə Sörən!* (Mors), indledning til en indstændig bön; *beṭə k̆ön̲ fạr* (Holstbr.); *beṭə k̆ön̲ə muwər, gi ṃæ æn støk flæsk!* (vestj.); *k̆ön̲ə fạr!* Kr. Molboh. 18. 59. — **2**) gavmild, *hon æ k̆öṇ mæ faṭə fȯlk* (Lild s.). — **3**) hurtig, om uret: *klåkən æ wal̲ cöṇ* (Vens.) uret stræber for stærkt. — **4**) = rgsm.; smuk af udseende, lyd osv., vistn. den alm. betydning af ordet syd for Limfjorden; *kə̣n* glds., *k̆öṇ* de yngre (Søvind s.); *k̆öṇ* mest om legemlig skönhed, *kə̣n* om hvad der er moralsk smukt; *æn k̆öṇ piq, de wa kə̣nt gọə ow ham* (Søvind s.); *æn k̆öṇ piq*, en pige, som er smuk; *han søŋər könt* (Agersk.); *do æ sawt k̆öṇ nåk, nær do æ guwə nåk* (Lindk.); *hun æ så k̆öṇ som æn ruwəs, mæn hår hwæṛkən sku̱ hælər huwəs* (vestj.); *så k̆öṇ som æn nyföj gris* (sts.); *æ hu·n k̆öṇ, så ær ət da åwən hiň huwə o næjən hiň fæðər* (sts.); *æn kön skeḷəŋ* (Agerskov) fortjene el. samle en k— sk—, ɔ: formue, mange penge; *è cöṇ kon sk̆èḷəŋər, è cöṇ kon fåsk̆èl å di tow* (Vens.); også med stærkt eftertryk: *såmöj æn k̆ön̲ə bạn, ku* (vestj.); ironisk: *de war nøj k̆ə̣n nøj, do æ hèḷəs æn k̆ə̣n jẹn!* (Lild s.); smeden vinder et væddemål, han vil kysse den könneste kone, der kommer ud af kirken, så kysser han sin egen, Sgr. XI. 19. 26; havmanden ønsker, at pigen skal blive hver dag könnere, Sgr. III. 197, så kön, at ingen er smukkere, Gr. Gl. d. M. III. 113, Eftersłæt s. 105. — **5**) *æ kön̲ hạň* (D., vestj.; Sønderj.) den höjre hånd til forskel fra kejten; *dæň kön̲ si̱* (D.) forsiden. — Jfr. Aasen kjøn, klog, begavet med fin følelse el. skarp sans; isl. kœnn, kyndig, forstandig, mnt. kone, Sch. Lübb., htsk. kühn, eng. keen; dol, skjön, smuk, stads; öm-.

kjönhed, no. *kön̲hẹr æn* (Sønderj.; Bradr.) skönhed.

kjønk, no. *cəŋk i* best. *-i* flt. *cəŋk* (Vens.) tinksmeden, totanus glareola, se Sgr. I. 224; også om en person, som idelig klager sig:

de ær æn øŋk å wèr i cəŋk
å gọ i carə å klaw̲ sæ;
de æ no beạr å wèr i skrèər
å se we kakəl å warm sæ (Vens.);
se Sgr. I. 89. 397.

kjönne, uo. se kjörne.

kjönne, no. *kön̲* el. *k̆ön̲ æn -ər* (vestj.); *k̆ön̲ æn -ər* (Agger); *cøn̲ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — filippens, lille byld; brændevinsrubin; *a họr æn cøn̲ øwə met yw̲, åpå mẹj cẹ̆b* (Vens.); se gast, knast, stent, vejpis, yder; jfr. Aasen køyna huk., blegn, blære med svulst; isl. kaun itk., byld.

kjönneret, to. *k̆ön̲ərə* (vestj., Agger); *cøn̲ərə* (Vens.) — fuld af småbylder.

kjönrøg, no. *cønrəŋ* best. *-ə* (Vens.) omdannet efter htsk. kienrauch, plt. keenrook, Schütze; *k̆ænrọi de* (Søvind s.) ɔ: kjærnerod; samme form, Jyd. I. 11. 2, 18. 2; *k̆æn̲ruər de* (Elsted); *stålpərən po stòwhu̱sət è må̱lət i k̆æn̲ruər, mæn po di anə raja æ di tijərət* (Elsted); jfr. Nyrop, V. Sk. s. 73, kaldes alm. sværte (s. d.).

kjør, no. se ros-.

kjøraus, no. en glds. dans; „mit hjat hopper skrap (rask) no i gallest køraus, git Birretes ja no ett fejlet", Andr. Begr.; *i jæṇ cyrò·w̲s* (Vens.) i én vælling, blanding; jfr. Arwids. III. 198; se htsk. kehraus; kjørom.

1. kjøre, uo.
kyjər k̆ør k̆or k̆or (D., N. Farup, Jærnved, Lyne, Grindsted); nt. *kyjər* (Vejr., Andst, Tørrild, Nørup); nt. *kyjər* (Husby, Bur); nt. *k̆ør* (Hvejsel);
kyjər kyjər kyjər kyjər (Andst);
kør kyjər k̆or k̆or (Lem); nt. *kørər* (Kobberup);
kyjər kyjər k̆åw̲r k̆åw̲r (N. Sall., Mogenstrup);
kyjər kyjər k̆ow̲r k̆ow̲r (Agger) el. som Hundborg;
kyjər kyjər kyjər kyjər (Hundborg, Snedsted, Mors); ft. *kyərt* (Skyum);
k̆yjər kyjər k̆or k̆or (Bjerring);
k̆yjər -ər k̆yərt k̆yərt (Rødding, Nörl. h);
k̆ør -ər k̆or k̆or (Davbjerg);
k̆ø k̆ørə k̆or k̆or (Bj. h.);
køə køə k̆o k̆oə (Uth);
kyə kè k̆o k̆oə (Elsted s.);
kyjə kyjə ko̱ koə (Vor, Hads, Tåning); nt. *kyrə* (Røgen); nt. *k̆ø* (Vejlby ved Århus, Tiset, Dover, Halling);
køjə, køjə el. *k̆ò, k̆o̱ k̆oə* (Søvind s.);
kyjə k̆ør k̆or k̆ån̲ (Gimming);
k̆yjə k̆yjərə, k̆o̱ el. *k̆o̱rət, k̆o̱* (Harridslev, Sporup);
k̆yjər -ər k̆yəð k̆yəð̲ (Hell. h.);

ǩyər -ər ǩor ǩor (Nimtofte);
kiər kiər, men: *wi ǩær eń, ǩor ǩor* (Tved); nt. *kiərər,* ft. *kiərt* (Ålsø);
ǩyə ǩyr ǩy ǩyə (Flejsborg);
cyr el. *cə̀r cyər cyrə cyr* (Tårs, Tolstrup); nf. nt. tf. *cyr* (Åby, Hellum, Børglum); nt. *cyrər,* ft. *cyr* (Smidstrup, Vens.);
ǩer ǩer ǩor ǩor (N. Sams);
ǩør ǩør ǩor ǩor (Sams);
kør kör kør kør (Sem, Agersk., Emmerlev; Medelby, Tinglev, Braderup, Valsbøl, Rapsted, Hjoldelund); ft. *kör* tf. *kör* (Hvidding, Ballum); nt. *ǩør* (Gram);
køə körə køə køə (Hammelev);
køə kö køə køə (Åbenrå, Sundeved);
ǩør ǩør ǩør ǩøər (Angel) —

1) jage, drive bort: *dæń jæn huń kör dæn anən væk* (Agersk.); *å cyr jèj på dön* (Vens.); *cyr nu lòwn i i slarər ijæ·n* (Vens.) drive noget lögn i en sladderhank; *cyr omkreŋ i è fa ætər søkaqərən* (Vens.) jage omkring i et fad efter bollerne; *køjə mæ fålk* (Søvind) ɔ: tumle med folk. — 2) køre på vogn, således at man styrer hestene, kusken „kører", den, som sidder op hos ham, „ager" jfr. drive; med el. uden objekt, *kör et las, kör hø, kör æ hæst, æ vun* (Agersk.); *æ dræŋ ǩør æ plåw, æ harə* (Lindk.); *køjə èn plòw, èn harə, èt pa bèəstə* (Søvind s.); *cyr goəńc,* køre i skridt; *cyr trawəńc* (Vens.) i trav; *do ska kyr å æ væj få mæ!* (D.); *„ka I cə̀r hær* (den) *åwæ·j",* Grb. 69. 70; *ǩə̀ tè mə̀l* (Søvind s.); *ǩə̀ do kons te! ǩə̀ soən åp, han ǩo fræ bə̀j* (Elsted); *jej gåŋ war a i Hjə̀rəŋ, å dè blə̀w a swijri, å så te ə̀l hə̀l å løk wa dær i cyri, å haj tu mæ åp å aq, å så cyr haj hwa sej wə̀j uk å Hjə̀rəŋ by mæ mæ* (Vens.) remse for at latterliggöre meningsløs tale; *han kør, som fańən skul ha dæń sist* (Valsb.); *di ǩor, te di ku hør æ wårm skreq i æ juwər o æ æŋəl såŋ i æ heməl* (Malt h.); *di ǩor sådən te hwær hjul håð si· ton* (sts.) alle udtryk for en rasende fart; de kjørte lige te ilden røg af hesteskoene, Kr. VI. 144; *„så cyr haj, så ilən pròst frå fèən å ə̀qən",* Grb. 207. 87; han kjørte hjem på staldmøddingen, ret te de blånede, Kr. VIII. 242; *„haj cyr de ə̀qən ku løb",* Grb. 18. 22; *han ǩor som han haj ståļ bådə hæst å wun* (vestsl.) el. *lisom lysən o tårən* (Andst), el. *i æ fuļ sprøŋ* (D.), el. *som han ǩo te giļ* (Åle s.); jfr. når vognen smusker, hestene pruster, kusken ræber, så er det godt at køre (Vens.); modsat: *han ǩor som han ǩor mæ påtər* (vestslesv.); el. *te bəgrawəls* (vestj.); når manden kørte ud af gården, sagde han: i Jesu Kristi navn! sligt sagde han ikke, når han kørte med tørv el. møg, Kr. Almuel. I. 45. 144; de gamle slog altid kors foran hestene, når de skulde køre ud (vestj.), jfr. J. K. 399. 9, Kr. IV. 400. 577, har vist været alm. skik, jfr. Urdsbr. VI. 89, Urquell III. 247. 28 (Østpreussen), se kors, usne. — 3) fig. *de ka nåk vær han kom åp o kyjər* (D., alm.) kom i forlegenhed; *hòn cyr mæ de hilə* ɔ: råder både ude og inde; *å cyr i reŋ mæ* (Vens.) magte, tumle en; *cyr få jèj* (Vens.) lære en at lystre; *cyr i hil wun* (Vens.) være i behold; *cyr mæ fir får* (Vens. alm.) bruge briller; *han æ ǩor træt i ət* (D.); *de æ bæjər å kyjər sawt eń o væļt, de æ bæjər å væń eń o ǩør viļ* (vestj.); *a ska nåk såðen kyjər mæ ham, te han ska håws ət i læŋ ætər* (Lindk.); *„cyr, mèn do hò swə̀bən",* Grb. 245. 317, ɔ: brug magten, mens du har den; om den, der anskaffer hest uden at have råd dertil: *han ǩör iń i armor* (vestslesv.); *han ka kyjər boðə fræ æ håń o te æ håń* (vestj.) ɔ: han kan løse opgaven, hvordan den så stilles; *no skat do eńc cy læŋə nòr, en do ka wæj å cy təbaq ijæ·n* (Vens.) køre norden om med en = göre nar ad; altså: vov dig ikke videre ud end at du kan finde tilbage! kan siges af den, som opdager, en anden vil göre nar ad ham; *kør te Brarup* (Agersk.) et vist spil; man kan ved trolddom hindre folk i at køre over en bro, se f. eks. Kr. IV. 170, VI. 151. 217. 219; — **k— ad:** *kö a· sæ* (Sundev.) — tilvenstre; — **k— af:** *han hår ræjn ǩor æ hæst aw* (vestj.) kørt den træt og ubrugelig, jfr. afkjørt; *kør ə̀w* (Søvind s.) anstrænge over ævne; — **k— baglængs:** sidde således på vognen, at man vender ryggen til hestene; frugtsommelig kvinde må ikke køre baglængs, så føder hun sit barn baglængs, Kr. IV. 347. 8, VI. 254. 16, Sgr. IV. 70. 173; — **k— fra:** *kö frå· sæ* (Sundv.) — tilhöjre; — **k— i:** *ǩə̀r i hæst,*

om börn, lege kusk og hest; *kòr i kòŋrèjs* (Søvind s.) göre ægtkørsel for kongen; *kyr i byj åm nøðər,* et kortspil; A. siger: *„a kyr i byj!“* idet han spiller ud; dersom B. kunde bekende, svarer han: *„a kyr mæ˙!“ hèləs lå hań eŋən kwòt te, å så skul hań sèj: „a sejər hjèm!“ å kuń hań stek, så så hań: „a stekər stjajt* (stjærten) *i støkər!“ så skul hań spel uwð ijè˙n. Dæń, dæ blòw føst farə, skul hå æn nøð æ òl di ajər fo hwær yw, dæ war əpo di kwòt, di war ejt komən o mæ* (Lild s.); „kjøre i bløde“, se 3. bløde; — **k— ind:** *kør (hø, kuwən) iń* (D.); *kø (kon) iń* (Søvind s.) ɔ: bringe hø, korn i hus; — **k— løs:** *no ka do kør löjs* (N. Slesv.) ɔ: nu kan du køre til; — **k— om:** *kør om te æ smæj* (D.) ɔ: hen til; a kjørte om ham, Sgr. IX. 68. 244 ɔ: forbi ham; *han əl nåk kør om! da vel a et læ mæ kør om a˙ ham!* (D.), også fig.; — **k— op:** *kør æn hæst åp* (D.) køre ryggen krum på den; — **k— over:** *kyr jæn öwər* (D.) køre således, at vognen går over et dyr el. mske; *bònt blòw cyr øwər* (Vens.); — **k— på:** *de æ gråw som æ dræŋ kør o˙* (D.) taler, læser hurtig; — **k— til:** *kyr æn hæst te˙* (D.) vænne den til at gå i töjet; *wi skal ha plaqi cy te˙* (Vens.); *kør så te˙!* (D.) ɔ: sæt hestene igang; — **k— ud:** *kyr moq uð,* føre gødning ud på marken ved vogn; *vi ska kyr uð idaw* (D.) vi vil rejse hjemmefra. — Jfr. Aasen køyra, isl. keyra; bynnest, Fredericia; karusel, kjøraus, kjørilejs; kjørende, age, hals.

2. kjøre, no. = rgsm.; *liq uð i jæn kyjər* (D.); *uk å* el. *i* el. *è jæn cyr* (Vens.) ɔ: uden afbrydelse.

kjøreagelse, no. *kyjəåqəls et* (Ry) legetöjsvogn; *hò do fòt et åqəls* el. *et k—?*

kjørearbejde, no. *kyjərarbər* (Holmslands kl.) alt kørselsarbejde ved strandinger; jfr. gangarbejde.

kjørefør, no. *kyjəføə æn* (Skader) føre til at køre i.

kjøregaj, no. *kørgaj æn* (Vejr.) en kørepisk.

kjøregilde, no. gilde, som træskomanden gjorde for de folk, som hentede tømmer hjem til ham, Kr. Almueliv IV. 35. 87.

kjøregrav, no. *kyjərgraw æn -graw* (Malt) en mergel- el. anden grav, således kastet, at man kan med heste og vogn køre op og ned ad den; jfr. krittegrav.

kjøregulv, no. *kyərgwol æn* (Mors) = kjørelade.

kjørehest, no. *kyjərhæst æn -hæst* (vestj.); *køjəhæst æn* (Søvind s.) — hest, som bruges til kørsel, til forskel fra ridehest.

kjørehöved, no. *kyjərhöwəð æn -ər* (vestj.) heste el. stude, som bruges til forspand; se trækker.

kjøre-i-bløde, no. en alm. tavleleg i skolerne; se 3. bløde.

kjøre-i-by, no. *køribyj* (D., vestj.); *cyriby˙* el. *-by˙j* (Vens.) et kortspil; se 1. kjøre s. 166. 3 a.

kjørelade, no. *kyjərlå æn -ər* (Salling) = *cyrlow i,* en lo el. lade, hvori man kan køre læssene ind, jfr. agerumslade.

kjørelam, to. *kyjərlam* (vestj.) som ikke kan køre på grund af indtruffet uheld med hest eller vogn.

kjørelo, no. *cyrlow i* (Vens.) = agerum (s. d.).

-kjøren, no. *kyjərin æn* (Agger), se hø-, konge-, mog-, op-, over-, slange-, stakkels-.

kjørende, no. tf. — 1) no. *et gåt kørəń* (Sundev., Bradr.); *è gromə cyri* (Vens.); *de ær æn guwə kyjərən (!) i daw* (D.) godt føre. — 2) køretur; *tak få kyjrən* (Han h., vist alm.) ɔ; tak fordi jeg fik lov at age med; *„cyreńc ha haj fåt gåt bətal“,* Grb. 88. 65; *han stor få kyjərəń* (vestj.) ɔ: det er hans tur at køre. — 3) tf. *han æ gåt kørəń* (D.); *haj æ gåt cyri* (Vens.) ɔ: han har raske heste og en god vogn; *„i maj, de wa hwælə gåt cyri, byr ham aqi mè te Sujby“,* Grb. 216. 7; *haj è waqt cyri* (Vens.) dårlig kørende; *di wa cyərən* el. *cyər* ɔ: ikke hjemme, bortrejste; *di wa cyəri* ɔ: kørende, i modsætn. til gående, el. de ejede selv heste og vogn; *. . . så blywər a skit kørəń mæ ət* (D.) ɔ: ilde stædt med det; *dær komər æn kørəń* (Lindk.), *æn kyjərin* (Agger) ɔ: en person, som kører; alm. træk er det i sagn, at fornemme spøgelser kommer kørende, mangen gang med fire heste, mens ilden står om dem, se Thiele II. 55. 138, Kr. III. 150. 210 flg., 176 flg., 234, IV. 110. 150. 155, 125. 174, 167. 233, VI. 81. 121,

125. 209, VIII. 155. 272, 163. 197. 326. 328, 222. 250. 252. 305; Sagn II. 396. 244; J. K. 114. 2; Gr. Gl. d. M. I. 18. 20, 203, III. 107. 28; Sgr. I. 54, II. 200. 784, jfr. Wigstr. I. 158, II. 323, Skytts h. 99, Kuhn W. S. I. 153. 183, Wolf N. S. 336. 509. 527. 531. 641, Folkl. Rec. V. 176, Suffolk Folkl. s. 80. 94; *„låňc om lèŋ kam dè jèj i èn kare·t mè sæqs sowt får i flyw-spreŋ, de ilən pròst uw è nishwòlərn å òqən“*, Grb. 209. 30, jfr. karet; en mand kommer op at køre med spøgelset, Grb. 218. 29 flg.; i ævent. skulde pigen ikke komme kørende, ikke ridende el. gangende (s. d.), Sgr. VI. 152, X. 170, jfr. Asbj. II. 33; — se fastende, klæder, ridende; stude-.

kjørentil, no. se kjørtil.

kjørepisk, no. *kyjərpisk æn* (D.); *cyrpesk i* best. *-i* flt. *-pesk* (Vens.) = rgsm.

kjøreport, no. *kørport æn -port* (Agersk.) en lukket indkørselsport.

kjørerum, no. *cyrrom è -rom* (Vens.) = kjørelade.

kjøresel, no. se karusel.

kjøreslag, no. *kyjərslaw æn* (vestj.) kørespor, se slag.

kjørestald, no. *kyjərstål æn* (D.) stald at køre ind i for kirkegæster, også om krostalden; se gjæstestald.

kjørested, no. vad, sted, vej, ad hvilken man kan køre over å el. sø; *dær blòw æn kyərste* (Lild s.) tværs over en sø; *Åsənbèk falər i Ryjo we de gaməl cyrstè, åsə de jènəst, dèr i ælə tijər war imæl Hwètbo å Börəm hèrə“*, Grb. 166. 25.

kjørestud, no. *kyjərstuð æn -stuð* (D., vestj.) stud, som bruges til forspand, jfr. trækstud.

kjøresvend, no. navnet på tornskaden, fordi dens lyd ligner en kudsks smæk med tungen, når hestene skal gå (Kolding); efter andre: tinksmeden, totanus glareola, Sgr. VII. 232. 867 (vestslesv.), dens kvidder tydes: *kø te·!*

kjøretam, to. *kørtam* (vestslesv.) om heste: tæmmet, så den kan bruges til kørsel.

kjøretur, no. *kyjərtur æn* (D.) = rgsm.

kjøretöj, no. *kyjərtöj æn* (D.); *køjətòw de* (Søvind s.) — 1) = rgsm., vogn med tilbehør (D., Søvind, alm.). — 2) seletöj; *lèq køjətòwət* el. *tòwət å bèəstərən; et sæt køjətòw* (Søvind s.).

kjørevej, no. *kyjərvæj æn -væj* (D.) = rgsm.; *æ kyjərwæj* (Agger) vejen over dæmningen, som er opkastet mod havet.

kjørevogn, no. *køəvun æn -vun* (Sundev.) en gldgs. stadsvogn.

kjørilejs, no. i udtr. *de gor uð i jæn kørilæ·js* (D.), *køromhæ·j* (Elbo h.), gå ud i et, så man ikke kan skelne el. forstå noget; *de war æn sèj kyrəlè·jsən!* (Vens.) ɔ: det havde nær aldrig fået ende; udtrykket stammer fra „kyrie elejson“, herre, forbarm dig! i den katholske messe el. i litaniet, hvor denne bön bestandig vender tilbage; se Nyrop, V. Skr. s. 12.

kjørily, no. ikke ualmindeligt kronavn; hjejlens skrig tydes: *kør i løj!* Kr. VI. 261, og det betyder regn.

kjørind, no. *kyre·ň* (Agger), *hær æ da æn fålə køri·ň ida·w* (D.) rykind, mindre alm. end kjørtil (s. d.).

kjøring, no. *cyrəŋ i* best. *-i* = kjørelo (s. d.).

1. kjørl, no. *cørəl è* (Vens.); *kørəl æn* (Bj. h.) — flok, om kyllinger f. eks.; *sicən æn cørəl cyləŋər do hòr dær mæ dæj hön* (Vens.); *æn kørəl træər* (Bj. h.) en gruppe, se kyller.

2. kjørl, no. *kørl æn -ər* (Hobro); *kørl æn* (Røgen); *körl et* (Angel); *körn æn* (Lönb.) — et stykke favnetræ; kjævle, mindre end blok (Ang.); stykke afsavet træ, længere el. kortere, som kan kløves op el. bruges som det er: der kan blive tre *körn* til lægter af det træ; jfr. kjævle, trille.

kjørmesse, no. navnet på en gammel festdag, den 2. Febr., kjærtemesse; formerne er noget forskellige: *cèrməs -tiər -awtən* (Vens.); *kèrməs; ywl wår te kèrmes å k— wår te fastəlawn* (Lild s.); *kørmus* (Mors); *körəmos* (Agger); *körmus* (Thy); *körmis* (Vejr.); *kèrməs* (Søvind s.); *kèrmos* (Elsted); *körmos knuð han hålər hæru·ð mæ æn par hwið stuð* (Andst, Elbo); *kèrmos knur mæ di hwi stur* (Elsted); hvide stude tyder på snefog; se Sgr. VII. 84. 527. 530, Kr. IV. 369. 247, IX. 27. 276; tramper vi julen ud, Kr. Almuel. IV. 152. 422. 25 28. 30; *„a kjørmis træjər vi æ ywl i æ jowr“*, Kr. IV. 370. 256; *körmis knur drywər æ ywl ur*, Kr. IX. 34. 365; Almuel.

IV. 153. 429 flg; ved k— knude er julen ude, men ingen kan den laste, der holder jul til faste, Sgr. VII. 85. 528, Kok Ordspr. 140. 1566; tjenestefolkene var fri, Kr. Alm. IV. 152. 427; ingen måtte spinde (s. d.) k— aften, sts. nr. 419–20, Sgr. VI. 66. 609, se hånd I. 765. 5; k— dag var vandet giftigt, Kr. Alm. IV. 152. 426; det er en af årets v a r s e l s d a g e: snefog den dag varsler en god høst og et tidligt forår, Sgr. VII. 85. 529. 30. 39, Kr. IV. 369. 254, IX. 27. 271, Kok Ordspr. 140. 1568; såmange dage, lærken synger för k—, såmange dage skal den tie för majdag, Sgr. VII. 85. 531, jfr. Strackerj. II. 53. 321; når det blæser så stært k—, at det kan blæse en halmbrodning fra ladedören, el. at fire kjællinger ikke kan holde et lagen, el. at atten kjællinger ikke kan holde den nittende ved jorden, får vi tidlig forår, Sgr. VII. 85. 534, J. K. 409. 54, Kr. VI. 274. 202, IX. 27. 272 flg., jfr. Feilb. Bondeliv s. 255, Folkl. Rec. IV. 127 (Engl.); den halve vinter er forbi, *de æ læŋ sin de wa còrməs i wò˙ lò* (Vens.) ɔ: halvdelen af foderet er fortæret for længe siden, jfr. Amer. Folklore II. 205. 231. 310; så mange dages tåge för k—, så mange dages *rǫq* (slud) derefter, Sgr. VII. 85. 536; er k— dag blid, skal vinteren derefter blive streng og omvendt, Kr. IV. 369. 254, VI. 274. 203, jfr. J. K. 409. 1354; Sgr. VII. 226. 825 (Fyn), Pomm. Volksk. I. 95, Ndl. Volksk. I. 181. 15. 16; m. h. til varslerne jfr. Aubrey Remains s. 234; efter k— længes og mildnes dagene: *nær wi hå kørmus pǫ æ bǻq, så blywər de blij jæn gǻŋ om æ dǻ* (Mors); til k— skal man spise pandekage, Sgr. IV. 73. 201 (Fyn); ophøre med lys i kirke, Kr. Almuel. IV. 31. 72, jfr. Folkl. Journ. VI. 54; spiser man julekage, som er gæmt fra julen, k—, så får man ej lændesmærter el. bliver hugormebidt, Kr. IV. 362. 174. 75; om et stort bulder kan siges: *no falər k̆örmis nåk niər å slår fastəlawn ihjæ˙l*, Sgr. II. 235 (Himmerland); *hąj ha nèr sat hans còrməs te* (Vens.) ɔ: var i knibe; se kyndelmesse; jfr. isl. kirkjumessa, Daae Bygdes. I. 66, se også Bang, Præstegdsliv s. 208; Montanus, Volksfeste s. 20 a flg.; htsk. kirmes.

kjørmessegilde, no. *kòrməsgil et* (Røgen, Søvind s. og fl. st.) gilde ved kjørmessetid; et gammelmandsgilde, der gik på omgang, for gifte folk, hvor indtægter, som hørte byen til, blev delt el. drukket op af bymændene; hvert par, mand og kone, betalte sit bidrag (Søvind s.), Kr. Almuel. IV. 30. 71; holdtes 2den kjørmessedag, og da flyttedes byens tromme, sts. I. 3. 2; se jævning 3.

kjørmesseko, no. *còrməskow æn best. -ən* (Vens.) ko, som kælver ved k—tide; *æn c— æ nybər tow gǻŋ om ǫrə,* ɔ: giver stort mælkeudbytte straks og igen, når den kommer på græs.

kjørmesseøg, no. *còrməsøq è* (Vens.) skæo. til kvinde: en, som intet duer til.

kjörn, no. se kjørl.

kjörne, uo.
cøn -ər -t cønt (Vens.);
k̆ån -ər -t -t (Mors, Lild s.);
k̆år -ər k̆år k̆år (Thy);
k̆örn -ər -ət -ət (Vejr.);
k̆årn (Sall.);
k̆örn el. *körn -ər -ət -ət* (Lb.);
k̆öwn -ər k̆öwn köwn (D.);
k̆ön -ər -ət -ət (Andst, Elbo, Randers, Elsted s.; Agersk.);
kiən kiən k̆æn k̆æn (Mols);
k̆ön -ər -ət -ət (Fanø);
kørn -ər -t -t (Braderup);
k̆öən (Sundev.);
kyrn (Fjolde) —
afhase, især om byg; efterat kornet er bleven tærsket, spredes det aftærskede på logulvet og bliver anden gang tærsket, eller man fører en hest rundt i korndyngen, for helt at skille stak og haser fra kornet; *byq skul føst hasəs, å bąq ætər k̆ånəs; hað fòlk møj byq əpo low, så k̆ånt di əð mæ ǻjèr øq, såm æn dræŋ rèj åmkreŋ mæ i døŋən* (Lild s.); *byq skal hòsəs å kòstəs, å så skal ə cønəs, å dèr ætə kòstəs å rænsəs, så ær ə farə te å bruq hèlə sæl; wi cønə mæ plèjl hèlər åsə mæ tow øq* (Vens.); *o k̆örn for,* kjörne får (vestj.) er en grusom bedrift, der af og til øves af hyrdedrenge inde på heden, og består i at løbe omkring mellem en flok løse får og ubarmhjærtig slå især dem, som vil løbe over; *a ska k̆ön dæj!* (Elbo h.) prygle; „Mads grev føst Annes Phillep i brøstet, ... så kjønnet han den tyk Ras mæ albouern", Yuelb. s. 27, ɔ: puffede; jfr. Aasen, kyrna, sv. körna; hase, kjærne no.; lemme-.

kjörning, no. *cønəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *k̆önəŋ æn -ər* (Agersk.) — såmeget korn, som der på én gang kørnes.

kjørom, no. *k̆øro·m de* (vestj.) = *k̆øråˑws*, en ret mad, bestående af tykmælk, hvori blandes brødstumper og sirup, og det hele røres rundt; også fig. „hun ga dem såen en kyro·m", Jyd. I. 47. 1, ɔ: overhaling, se kjøraus.

kjørres, no. *k̆ɔ̀rəs* el. *k̆ɔ̀rəhus* (Lild s.); *k̆örəs* (vestj., Lyne s., Agger, Nordslesv.); *k̆ørəs æn* (Thy, Herning); *k̆örhus æn* (Lemvig) — kohus, kostald; *k̆örəsdar æn* (Lyne s.) stalddör; *k̆ɔ̀rəhus blɔ̀w fløt uwð we sij o stɔ̀l* (Lild s.); første del af smstn. synes at være flt. af ko, sidste del = hus, se I. 687. 9; se kohus, nøs, øddel.

kjør rundtenom, no. *k̆ør ro·ðənom* (D.); *cyrɔ̀·jənom de* (Vens.) en ret mad: tyk mælk omrørt med sirup el. revet brød og puddersukker, el. surt øl og mælk blandet til drik (D.); *nåwət k̆—*, noget sammenrodet eller sammenjasket, mad f. eks.; se kjørom.

kjørsel, no. *k̆øsəl æn* (S. Hald); *cɔ̀səl è* best. *-t* (Vens.); *k̆ösəl æn -ər* el. *k̆öslər* (Agger); *k̆ɔ̀səl æn k̆ɔ̀slə* (Søvind s., Elsted) — 1) = rgsm.; *hañ hò lèjət èn mañ tę å gøjə dl̦ hans k̆ɔ̀səl* (Søvind s.); se gjemmel-, ind-. — 2) føre; *hejər æ da ən stræŋ k̆ɔ̀səl* (Søvind s.), dårligt føre.

-kjørt, tf. se af-, for-, op-, over-, til-.

kjørtil, no. i udtr. som: *hær ær et gråw kørte·* (Agersk.), mange, som kommer og går, hurlumhej, *æn fålə k̆ørən te·* (D., vestj.).

kjørvel, no. J. T. 21. 284, *k̆örəl de* (Agger); *k̆ɔ̀rəl* (Elsted) plantenavn, anthriscus cerefolium, Hofm.; „kjørler, kyrler" flt. (Thy), jfr. htsk. kerbel, mnt. kervelde, Sch. Lübb., af lat. cerefolium, jfr. aniskål.

kjøsel, no. se kjørsel.

kjøsen, to. se køssen.

kjøter, no. *cytər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *kęətər* (Mols); *køtər æn -ər* (Andst) — hund; *„betə cytərər jèlstə mjæst"*, Grb. 248. 387, små køtere bjæffer mest; skæo.: *dịn køtər!* (D.); *dit lilə køtər!* (Agersk.) til börn = krøte; jfr. köther, „kleiner bissiger hund", Weig.

kjøterhund, no. *køtərhuṇ* (vestslesv.) = kjøter.

kjöv, to. se kjed; uo. se kive.

kjöve, uo. *cöw* el. *cöw -ər -ə cöwə* (Vens.) række, stikke efter noget, vinke med hænderne ad en; bruges særlig om hunde, der kan stå på bagbenene og vinke med forbenene; *sto å cöw ætər* el. *æ jęj*, om koen: stå og stikke efter en med hornene; se hjage, jage II. 34. 49.

kjövl, no. se kjole, kjævl.

kjövn, uo. se kjörne.

kjövt, no. se kjæft.

kjåel, no. se kilde.

kjåge, no. se kjage.

kjågfålden, to. se kjæbefalden.

kjålde, no. se kilde.

kjåller, no. se kjælder.

kjån, tf. se kjøre; nf. se kjørne.

kjår, kjårne, uo. se kjörne.

kjåv, no. se kjæbe.

kjåvr, tf. se kjøre.

klab, no. *klab̄ i* best. *-i* flt. *klab̄* (Vens.); *klav æn* (Elbo h.); *klav æn klav* (Agersk.) — stump til at bøde med af töj, træ, jærn; et stykke træ, som slås på en bjælke for at styrke den, en tværbed for at styrke fjæller; *„jèj mæja lest hąj sè te å pekə to heqəltęj i klabən åpå stølcərn"*, Grb. 37. 6, en middag listede han sig til og pikkede et par hegletænder i klamperne på stylterne; *hon sy i klab̄ åpå bòwsən* (Vens.); se klave.

klabe, uo. *klab̄ -ər -ə -ə* (Vens.) lappe, kluddre sammen; *hąj æ gu te å klab̄ åpå de gaməl* (Vens.); *de ska klavəs* (Elbo h.); *a hòr klur å klabə åpo ə sålæ·ŋ, de mæ ka nap læŋə sic, hons de hò wat å frå bəjøjəlsən* (Vens.), se klude.

klabeskrædder, no. *klab̄skrèər i* (Vens.) lappeskrædder, som kun kan lappe på gamle sager.

klabeværk, no. *klab̄wærk de* best. *-ə* (Vens.) klæder, der er bødede skødesløst, pjalter, lapperi.

klabons, se klafonnes.

klabontermand, no. nogle forliste skibsfolk har engang fortalt, at klabontermanden forlod deres skib i Nordsøen, Kr. Anholt 21. 40, tysk klabautermann, se skibsnisse.

kladarias, no. *klada·rias* (Fly) i gåden om kirken II. 127. 5 a: høre på kl—, må sagtens betyde vrövl, uforståelig tale, se kladder.

kladder, no. *klaḍer æn* (Lb.) be-

svær, tidsspilde, *dær æ sådən æn kl— vę ət,* jfr. Aasen klatr, möje, fuskerarbejde; klatra uo., kludre; htsk. klaterig to., mnt. kladeren, kladderen uo., Sch. Lübb. „schmieren“; klatte no. „kleiderfetzen, verwickelter rechtshandel“, Weig. under klaterig; plt. klatte no. klatterig, klaterig to., Schütze.

kladderi, no. *klaðəri·j* (D.) — 1) slet, dårligt arbejde, kludderi; også om helbreden: *de æ k— mæ mæ* (D.) helbreden er dårlig. — 2) *di ær i klarəri mæ hina·n* (Bradr.) i trætte.

kladderkjølle, no. *klaðərkøl æn -ər* (Hmr.), *-køl* (Randers); *klaðərkyl æn -ər* (Mors, Thy); *klaðərkyl* (Agger); *klarər-køl æn -ər* (Vejr.); *klarəkǿl æn* (Elsted); *klajəkøl æn -ər* (Lysg. h., Låsby, Dover) — en rangle af ben, blik el. spanskrørsfletning i form som en kølle, men hovedet er hult, deri småsten, bjælder, undertiden også med gnave-ring; i et börnerim: rid' te Ramm møll' kjøb os der en kladderkøll', Sgr. XI. 176. 543; se klammer-, klæbbrekjølle.

kladdervorn, to. *klaərwurn* (Vens.) om uordentligt og sjusket arbejde el. personer; besværligt, tidspildende: *de æ så klarərwårn, når æn ska løv fræ ər o tę ər* (Holstebro).

kladderværk, no. *klarərværk de* (Vejr.); *klaərwærk è* (Vens.) om arbejde, som ikke vil lykkes, el. som man ej i tide kan få ende på; *de blywər te kl— få wås, de æ nåt sǿlə kl— o stǫ ve* (vestj.).

kladdre, uo.
klaðər -ðrət (D., Andst, Lb).;
klarər tf. *-ər* (Vejr.; Agersk., Bradr.);
klaər -ər -ə -ə (Vens.) —
1) kludre med noget; stå ved et arbejde uden at få noget udrettet, klatte med noget; *han stor å klarərər mæ ər* (Vejr.) kludrer; *de ska do et klaðər atər* (Lb.) spilde tiden med; *han bår klaðrər hans pæŋ hen* (D.) klatter dem bort; *klaər saməl* (Vens.) kludre sammen; *de klaðrər a·ð mæ ham* (D.) det går, men dårligt. — 2) småskænde, *klarər å· fålk; æ kan it ha de klarərəñ læŋər* (Agersk.) jeg kan ej tåle den skænden; se mnt. kladdern, Sch. Lübb., „schmieren“; kladder.

-kladdret, tf. se hen-.

klafonnes, no. *klafo·ŋəs* (Ribe) *leq kl—*, en alm. börneleg; A. „er det“; de øvrige skjuler sig; så snart A. ser en (B.), råber han: „kl— for B.!“ og slår tre slag på en dör, en låge el. lign. Kan imidlertid B. el. en anden af de legende først nå dören, råber han: „kl— for A.!“ så må A. fortsætte legen, til alle er klappede ud; den, som først bliver klappet ud, „er det“ næste leg; men hvergang det lykkes en af de legende at komme først til målet og klappe A. ud, begyndes forfra; legen er sagtens kendt hele landet over; *klafo·ŋəs* el. *klapu·ð* (D.); *klap hoŋəs* (vestslesv.); *klapu·ŋə får B.* (Flensb.); *klapu·ləs* (Höjer); *kapu·lrəns, a klapər mæ sjæl å di añər fri* (Haderslev); *klabo·ñt* el. *klap å·p!* (Fly); *æ boñt* er målet, Sgr. III. 233. 25; tage *gråbo·ŋis* el. *klofo·ñdə* (sts.), Sgr. IV. 85. 40; *klapə-fo·ŋə får æ ståq* (Hern.); *ta klafo·ŋə* (Vejle); *klapəfo·ti få mæ o mi lysståq, jæŋ, tåw, træj, pæj!* her spyttes (Hmr.); „kallabu·nk“ (V. Sall.), Sgr. IV. 142. 40; „æ bunk“, er målet; „kløbu·nke for mig selv“ el. „N. N. en, to, tre, fire“, Sgr. IV. 111. 40 (Grenå); *klabo·ñs* el. *klap fulmən* (Gjedved); *kløbo·m få mæ sjæl å me mål (?)!* (Favsing); *kapu·ltərəs, mæ sjæl fri!* (Oksbølle, Als); *stomp i ståq*, Sgr. IV. 142 (Sir); i Sælland „salt og brød for A.“, Lolland „kloppenbom for A.“, Sgr. IV. 192. 40; jfr. fredsted, Kristen Bundtes, prente, pybrænde, skjærboldt, svidebrænde.

klafoti, se klafonnes.

klag, no. *klaq* itk. best. *-ə* (N. Sams) gummi, der udsveder på kirsebær og blommetræer: *kesbærklaq, plom-*.

1. klage, no. *klaq i* el. *klaq æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *klaq æn -ər* (Lild s.); *klåq æn -ər* (Mors), flt. *klaqər* (Agger) — en frossen jordklump, en isflage; *å løv o klåqər* (Mors) drengemorskab, se bårre; *do æ så moqə, de seər i stu klaqər* (Vens.); jfr. Aasen, klake hak., frossen skorpe på jorden, isklump; se kluge; is-.

2. klage, uo.
klaw -ər -ət klawət (D.);
kla (Fanø);
klaw -ər -ə -ə el. *klawə* (Vens.), ft. tf. *klawəð* (Agger);
klaw klawə klawt klawt (Søvind s.) tf. *klawt* (Elsted s.);
klaw -ər -əð klawə (Mols);

klaw̱ -ər klại klại (Agersk.); *klaw sæ* (Fjolde) — 1) ved ord eller lyd udtrykke sin smerte; *klaw̱ sin nø̣* (Agersk.); *hạj klaw̱ər ǫ̇ltər; hạj klaw̱ə sæ wẹ ə, hon klaw̱ə sæ i het hu̱* (Vens.) over smærte i hoved; *æn skal et̪ klaw̱ sæ för æn hår støt sæ* (Malt); *dæň, dær tal uw̱ər, hår et̪, dæň dær klaw̱ər sæ, skår et̪* (Malt); Jens Andersen brovter og *hår et̪*, Kræn Bavnsgård klager sig og *skår et̪*, Kr. IX. 140. 380, af et smæderim; *haň ğèr å klaw̱ə sè:* 1) jamrer sig i smerte, 2) klage over sin stilling; *du skal ålə klaw dæ!* (Søvind s.) ɔ: vær ubekymret; *æ klaw̱əð mæ fuw̱ə dæ* (Agger) ɔ: var bekymret for dig; *do skal eňc klaw̱ dæ få ğænvòr̦dihjèər, sålæŋ huksən æ ful̲* (Vens.) betyder vel sagtens: har du nok af korn og hø til kreaturerne, er andre vanskeligheder lidet at regne; *hòr I hat èn gòw̱ə høst i ọə?* — *ja, dẹ̀ ær il̲ å klaw ọ̀* (Søvind). — 2) anklage, skrive klage over, til øvrighed el. foresatte; *klaw jæn a·n* (Sundeved); *kl— u·k* (Vens.) anklage; *kl— te æ öw̱riqhi̯əð* (vestj.); *„hạj klawər ham uw får i stusi knæc te håsbọj“*, Grb. 69. 71, han anklager ham for at være en studs knægt; *klaw å jèn* (Søvind s.) klage over en; *de måt kaň klawəs aw̱!* (D.) det måtte kunne blive genstand for en retslig klage. — 3) *klaw̱ sæ* (Vens.) om katten: mjave. — Jfr. Aasen klaga; htsk. klagen, ligeså mnt. Sch. Lübb.; an-, for-.

3. klage, no. *klaw̱ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Agger, alm.); *klaw æn -ər* (D., Søvind s.); *klå̇ æn* (Læsø) = rgsm.; se jammer-; også klageskrift: *hạj skròw̱ æn klaw̱* (Vens. alm.).

klagelig, bio. *klaw̱lət* (Søvind s.) i en klagende tone; *dè lyə så kl—, nẹ̀ə hun snakə.*

klagemål, no. *klaw̱mol æn* (Lönb.); *klawmål æn* (Elbo, N. Tørrild h.); *klawsmål et* (Vlb.) = rgsm.

klagende, tf. se u-.

klager, no. *klaw̱ər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; alm.) = rgsm.

klageskrift, no. *klaw̱skröwt æn* (D.) = rgsm.

klagsel, no. *klawsəl* (Mellemslesv.) klagemål; Kok.

klajsbær, no. *klajsbər* (Lemvig, vestj.) brombær, en plante, rubus L., såvelsom dens frugt, „klasbær“, J.T. 335 (Ringkb.).

klajt, uo. tf. se klæde.

klak, no. „lavt, sidt sted i marskenge, hvor ingen knebel el. marskgræs gror“; klakken er ikke god iår (Staby s.), Mb.

klam, to. *klaṃ* flt. *klam̱* (Vens., D., Agger, Randers) fugtig, om töj, korn; *æ kuw̱ən æ klaṃ* (D.); *klaṃ å føl ọ* (Søvind s.) er vel htsk. klamm, snæver, jfr. kram.

klamhæring, no. i udtr. *de går i jæn klamhẹ·rəŋ* (vestslesv.) ɔ: i skuddermudder; se klemherse.

klammer, no. *klaṃər æn* (Agger) = rgsm.; se kvinde-.

klammerhus, no. *klam̱ərhu̱s æn* (D.) huggehus.

klammeri, no. *klaməri·j* (D., vestj., Agger); *klaməri·c è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *de blöw te dẹ bå̱rə klaməri·j; kom i kl— mæj* (D.).

klammerkjølle, no. *klam̱ərkøl̲ æn* (Staby, Nørv. Törrild, Vor h.) börnerangle i form af en kølle; jfr. kladderkjølle, ringlekjølle.

klammertyr, no. i en stedremse: „Fensten klammertyre“, Kr. IX. 127. 330 (Gylling s.) tyre, som volder klammeri?

klammerværk, no. *kloṃər-* eller *klam̱ərwærk de* (Vens.) klodset redskab, skrammel.

klamp, no. *klåmp i* best. *-i* flt. *klåm̱p* (Vens.); *klamp æn klaṃp* (vestj.); *klamp æn -ə* (Søvind s.; Elsted s.); *klamp æn klam̱p* (Agersk.) — 1) klump af sne under træsko, under hestenes fødder (Vens., vestj., Søvind s.); *dær æ klam̱pə unə din træskòw̱* (Elsted s.). — 2) en klods, tit med jærnlænke, som sættes på dyr for at hindre dem i at løbe bort el. forlade en mark; formen kan være forskellig, eftersom den sættes om halsen el. på et af lemmerne (Vens., Agersk.); jfr. galge-, slingre-, træ-, åg-. — 3) tørvestak (Angel); kornstak ved gården (Agerskov); på sine steder også om høhæs (Bradr.); se korn-. — 4) en bede, der slås under en bjælke for at stive den (Agersk.); de forhöjede steder under træskoene (Hmr.); se 6. bede. — 5) *klampər* (Holstebro, Sall.) trætøfler, som kvinder bruger. — Jfr. Aasen klamp hak. klods,

træstump; blok til at binde på fødderne af heste; træstykke, som slås fast på en båd for at dække en revne; plt. klamp, Schütze, høstak; heuklamp, Mhoff s. 544. 541, se 1. hilde.

klampe, uo.
klåmp -ər -ə -ə el. *klåmpəs* (Vens.);
klamp -ər -ət -ət (vestj.);
klamp -ə -ət -ət (Elsted s.) —
1) om sne, sætte klumper under fødderne, *sneji klåmpər we fèən* (Vens.); *de klampə* (Søvind s.); jfr. klimpe, klode, kroppe. — 2) klampe et dyr, hest, stud, hund: sætte hilde på det (alm.); *æ øq gor klampət* (D.); *dæj stuk ska klåmpəs* (Vens.); jfr. helstre, hilde.

klampehest, no. = helhest, se Kr. Sagn II. 372. 131 (Mariager).

-klamperet, to. se höj-; klampe 4.

klamphugger, no. *klamphoqər æn* (vestslesv.) en uordentlig, sludret snedker.

klamre, uo. *klamər -mrər -mrəð* (Lild s.; D.) — 1) at hugge med bibetydning af larm (D.); klapre, larme, om en løs dör: *uðərdar står å klamrər òlstèjəð; dær ær sånt æn klamrən o dæn dar* (Lild s.). — 2) = rgsm., gribe fat om; *di klamər dæm fast te mastən* (Vens.).

klamse, no. *klamsər* flt. (D.) i udtr. som: *ve do hål di kl— ve dæj sjæl*, el. *hærfrå!* = dine hænder; jfr. kramser.

1. **klang**, no. *klåŋ æn* (D.); *klaŋ æn* (Randers; Søvind s.); hak. best. *-i* (Vens.); hak. (Mols) = rgsm.; *dær ær æn klåŋ i ən som i æn sur wòst* (D.) ɔ: den er klangløs; *„så ku klaŋi be fal saməl øwə de hilə laj“*, Grb. 111. 78; *di ku nåk sjöŋ, mæn dæ war ek reqtiq nöj klaŋ ij ər* (Agger); den dejligste klang, det er kirkeklokkeklang, Sgr. X. 167, jfr. Aasen klang; klinge.

2. **klang**, to. *klaŋ* (Søvind s.) klinger, om stemmen; *dè æ klaŋt*, kan siges om et sted med stærk genlyd.

klanghul, no. *klaŋhwòl è* (Vens.) lydhul i kirketårn, se glamhul.

klanghus, no. *klaŋhus è* bet. *-t* flt. *-huws* (Vens.); *kluns æn* (Mors); *klòwns* el. *klòwnhus* el. *klunhus* (Thy) — et klokkehus ved kirken, på Mors: Mollerup, Outrup, Alsted; ordene hører jo sagtens sammen, om de to sidste former kan intet yderligere oplyses; „klanghuisitt“, J. Saml. IX. 35 (1630), isl. kluknahús.

klanner, no. J. T. 291, plantenavn, en hejreart, bromus mollis L. (Silkeborg); ordet er sagtens flt.

klante, uo.
klaňt tf. *-ər* (Vejr.);
klaňt -ər -əð (Mors) —
1) gå uordentlig med noget i hænderne, svinge med det; jfr. klatte, klodse. — 2) „det klanter ikke“ (Mors) forslår ikke (Mb.).

klanti, no. *klaňti* (Vind s.) en stor opløben dreng.

klantre, uo. i udtr.: *haj bəjəjər å klåňcərəs ijæ'n* (Vens) ɔ: komme sig efter sygdom; jfr. krante.

klanæt, no. se klarinet.

klap, no. *klap æn klap* (D.); *klap è* best. *-ə* flt. *klap* (Vens.); *klæp et klæəp* (Bradr.) — 1) et slag med den flade hånd; *haň ga et klap i hæňərən, så fløw ål fòwlən* (Søvind s.); *slò klap* el. *èn (!) klap,* udtryk fra kortspillet bræg (s. d.), slå i bordet med den flade hånd, hvilket betyder spil; *è klap* (Vens.) også et kærtegn, et klap på kinden. — 2) få klap (Vens.) få bank; *do skul ha nu guwə klap i di röw* (Agger). — 3) *i klap* flt. *-ər* el. *klap* (Vens.); *klæp* el. *klæəp* (Agersk.) klap på et skatol; klap på bukser, pumpe, bord (alm.); se klæp; bord-, bukse-; sky-. — 4) lap; *søj èn klap ò ət pa bòwsə* (Søvind s., sj.). — 5) et klap (Ang.) = klapning, et knippe halm. — Jfr. Aasen, klapp itk., slag med flad hånd; plt. „klapp“, slag; „klappe“, låg el. hvad der kan slås op og ned; „en klapp“ stro, et knippe, Schütze; guld-.

klapfulmen, se klafonnes.

klapgrime, no. *klapgrim æn* (Sundeved) = klaptræ.

klaphest, no. *klaphèst æn* (Søvind s.); *klæphæst i* (Vens.) = rgsm.; hingst som har den ene testikel; htsk. klopfhengst, platt. klopphengst: „ein hengst, dessen samenstrang durch klopfen mit einem hölzernen hammer von aussen zerquetscht ist“, Weig.; klapstud.

klaphorn, no. *klaphuwən æn* (D.) et alm. blæsende instrument.

klaphose, no. *klaphwòs i* best. *-i* flt. *-hwòs* el. *-hwosər* (Vens.) strömpe uden sål, med en klap ud over foden, stumphose.

klapjagt, no. *klapjawt æn* (D.) = rgsm.

klapkage, no. *klapkåq æn* (vestj.) flad kage af udklappet dejg, de bages foran i ovnen mest til börnene, jfr. Sgr. V. 57. 464; se skoldkage, skrabekage.

klapning, no. *klapnəŋ æn* (Sem, N. Slesv.); *klæpəni æn* (S. Sams) — *æn klapnəŋ halm,* et knippe aftærsket halm (Sem, N. Slesv.); et langt knippe, bundet med to bånd (S. Sams), se klap; brodning, knippe, rug-, tag-.

klappe, uo.

klap -ər -ət -ət (D.), ft. tf. *-əð* (Agger);

klap -ər -ə -ə (Vens.); ft. tf. *-ət* (Elsted) — 1) slå jævnt med noget fladt og bredt, den udstrakte hånd, en flad skovl el. lignende; *hąj klapə i hæjən* (Vens.); *klap æ kåq let flåðər* (D.); jfr. börnerimet:

klap æn kåq, do søðə,
du (dyp) *ən i åləmors fløðə,*
prek ən mæ æn gulstek,
hwyst ən åp te æ åwnsvek el. *gåwlvek,*
læ ən dær stọ o båqəs,
så ska får å muwər å lilə Jæns småq ən! (D.), jfr. Sgr. VIII. 203. 827;

el. *klapə kaqən sødə,*
dèpə dæn i fløde,
hwyst ən åp te lòwtət,
klat ən ner i òskən (Søvind s.),

jfr. J. K. 45. 16, Nichols. Yorksh. s. 152; *no ær ət klapət o klår* (D.); *klap klær* (Agersk.) banke med tærskel; *æ jaət vu i klapən* (Angel) hjærtet kom til at banke; fig. *di hò ju gòn å wa kærəstə så læŋ, de æ wal bæst vi fo dæm tè kèrkən å fo dæm klapət saməl* (Søvind s.) jfr. Troels Lund IX. 300: en udlænding beretter, hvorledes gæsterne, efter at fæstensgaverne var udvekslede, sprang frem og dunkede løs for spøg på de forlovede. P. Syv: på landet endnu klapper og slår de dem i ryggen, som forloves, „der er kallunset, klappet og klart“; *hañ fòr ålə nåk, iñən di klapər æ·tə mæ skòwl å spọ* (sts.) ɔ: inden han bliver begravet; *hąj blòw klapə gåt å* (Vens.) narret penge fra el. pryglet; billedet måske taget fra kornet ved tærskningen. — 2) om det kærtegn at klappe en på kinden; *di boðə køsət å klapət hwæra·ñər* (D.); *di ğèr å kòsə å klapə hinọ·n* (Søvind s.); *æ dær iən, dæ klapə mæ, så æ dær hælər iən dæ napə mæ* (Vens.) siger den ugifte kvinde; *hon klapə dæm åpå cèbi* (sts.) på kinden. — 3) *vi klapəst mæ æ tyskərər hwær daw* (D.) sloges. — Jfr. Aasen, isl. klappa: mnt. klappen Sch. Lübb., „klatschen, schallen“.

-klapper, no. se flue-.

klaprosensaft, no. valmuesirup, syrup rhoeados (P. G. & D.), jfr. htsk. klatschrosen, en valmueart.

klaps, no. *klaps de* (Agger) i udtr. få klaps (Vens.); *„a jijə dèm non klaps, så di lær å leq stel“*, Grb. 77. 30 (vistn. alm.), bank, se klap 2; jfr. plt. klapps, Schütze, ørefigen, se klapp, Weig.

klapse, uo. *klaps jæn* (vestslesv.) give prygl; *hañ sku klapsəs* (Agger); jfr. strips.

klap-stud, no. *klæpstuk i* (Vens.) halvskåren stud, se klaphest.

klaptræ, no. *klaptrœər* flt. (D., vestj.); *klæptrə* (Agger); *kleptər* el. *kletər* flt. (Thy); *klettreər* (Mors); *klaptrèj è* best. *-ə* flt. *-ər* el. *klaptrer* (Vens.); *klaptrè et -ə* (Hads h.); *klaptræ et* flt. *-ə* best. *-trærən* (Elsted); *klæptrœər* flt. (Randers); *klæptrè et -ə* (Søvind s.); *klaptræ et -trærə* (Sundev.); *klæpər* flt. (Bradr., Agersk.) — 1) grime til dyr, at føre over deres hoved, og som består af to gennemborede træstykker, *kiñlər* (Thy), med en böjle eller snor over snuden: *nijəspeñ* (Thy); *nijəsrev* (D.); *nijəsøl* (Vor h.); en snor under kæben: *løbreb* (Thy); *kåvbọñ* (D.); *hòqøl* (Vor h.); en snor op over hovedet bag ørerne: *huwəlaw* (Thy); *huwərev* (D.); *hòwilaw* (Vor h.); gåde: hvad er det, som går over vandet og får intet deraf? Sgr. IX. 219. 703, se fåreklokke. — 2) spotnavn om fannikernes strud (s. d.), deres sorte maske: man kan ikke kende dem, når *di hår æ klaptræər o* (S. Ho). — 3) et klaptræ (Åbenrå) et boldtræ.

klapud, no. *klapu·ð* (D.) en leg = klafonnes (s. d.); navnet hidrører fra, at den, som „er det“, slår på en dör el. lign. med de ord: *klap u·ð får N. N.!*

klar, to. *klår* flt. *klår* (D., vestj.); *klåər* flt. *klår* (Elsted s., Mols); *klòə* flt. *klòə* (Søvind s.); *klòr* itk. *klòt* el. *klòrt* flt. *klòr* (Vens.); *klar* (Agersk.); *klaə* itk. *klaərt* (Åbenrå) — 1) klar, blank, skyfri, om luften; *æ heməl æ klår* (vestj.); *æ væə æ klaərt* (Åbenrå); *sòw te dæ klòrə da* (Vens.); gennemsigtig: *klår som glas* (D.); *æn klåər kòwəl* (Elsted s.); spøgende:

så klòr som skit (Vens.); *klar som hæqəl smör* (vestslesv.); *èn klòə dram* (Søvind); en snaps til forskel fra pons; *æn klår* no. (D.) en snaps dansk brændevin; *æn klår* el. *æn klår dram* (Agger); *„no æ de klòrt!“ sò maj, hans yw war uw* (Vens.); *de wa klò fanən!* (sts.) udrb. — **2**) ren, ublandet: *æ ræjn, klår wañ* (D.); *dæ stò de klår wan i hijələ gorən* (Elsted s.); *de klårə skit* (sts.) ɔ: det rene mög. — **3**) tydelig, let at forstå; *æ saq æ gråw klår, nær do kon vel sijə* (D.); *dè æ da klart (!) nåk* (Søvind s.). — **4**) færdig, rede til at bryde op; *æ do klår?* (D., Agger); *æ do klar te å dræj mæ·?* (Agersk.); *no ær æ klar mæ de støk arber* (Agersk.); *di ku it blyw klaər mæ æna·ñər om* (Valsb.) ɔ: få det indbyrdes afgjort; jfr. 2. kant. — **5**) biord: *han blöw klår vre, kl— glaj ve ət* (Andst) ganske, helt; ligeså glds.: *de æ klar fint, let* (Agersk.) meget fint, lidt; „han wa klor höjtysk“, Dania II. 26; *wi go ek klår å æ fårti!* (Agger) ɔ: fartöjet. — Jfr. Aasen klaar, isl. klárr; lat. clarus; mnt. klâr Sch. Lübb., også: klâr maken, bringe i orden; se spejl-, stjærne-, u-.

klare, uo.
klår klår klår klår (Agger);
klår -ər -ət -ət (D., vestj.; Elsted);
klòr -ər -ə -ə el. nf. nt. ft. *klòr* tf. *klòr* (Vens.);
klòr -ər -ət -ət (Agersk.);
klaə klarə klaət klaət (Sundev.) —
1) göre noget klart, klare brændevin i en hat, kl— smör ved smeltning, *klòr honə* (Søvind) kl— honning; *klår æ gån gåt uð* (Ulvb. h.) vadske det godt ud, *læ ət sto o klårəs* (D.); *de klårər å·p i æ østən* (D.); *de klòr å·p i østər* (Vens.) om vejret; *de klòrər å·p* (Søvind s.); *no klår ər åp* (Agger); i et börnerim:

klår åp we wås, læ əð ræn əpo Mås,
klår åp i skyj, læ əð ræn i Ty,
læ fatə mañs bar kom tar te byj!
(Lild s.), Sgr. XII. 144. 373.

— **2**) afgöre, klarere, opgöre; *a ska nåk klår de hijələ* (vestj.); *de kañc klòr saqən, haj kañc klòr hans jåləŋər* (Vens.) ɔ: bjærge sig; *klår nòj* el. *klår få· sæ* (Vejr.); *å blyw klòrət* (Røgen s.) at blive konfirmeret (glds.); *så æ dæñ saq klarət (!), huñ klarə hañ sè?* (Søvind s.); *hañ klår sæ gåt; hañ ka ek klår sæ* ɔ: ej stå sig; *æ ska nåk klår æ buwl* ɔ: bringe orden tilveje (Agger).

klaregryde, no. handelsnavn på en slags gryder, se Nyrop, Dsk. Pottem. s. 13 anm.

klarere, uo. *klari·jər -ər -ət* (D., vestj.); *klårijər* (Agger); *klåri·jər* nf. nt. ft. tf. (Vens.) — *ær ət klarijərət, hår do klari·jərət?* (D.) betalt; *haj dòwə mæ å klåri·jr sæ* (Vens.) ɔ: har ondt ved at værge sig mod gæld.

-klaret, tf. se op-.

klare öjne, no. [*klar yən*] (N. Slesvig) en plante, svaleurt (s. d.), chelidonium majus L., J. T. *292.

klarhed, no. *klòrhjè æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

klarinet, no. *klarinæ·t æn* (D., Malt); *klønæ·t æn -ər* (Agger); *klanè·t æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — et alm. blæseinstrument af træ; *bles o æ klarinæ·t* (D.) ved gilde; *di fæk smur o djær kl—* (Malt) blev fulde; „glædidigatgat“ sagde klarinetten, i en vise, Efterslæt 173. 6; jfr. htsk. clarinette, ital. clarinetto, af lat. clarus, som lyder klart; hvistelpibe.

klarinetbet, to. i udtr. som: *han æ så klanæ·tbet, som han ka· blyw* (vestslesv.) ɔ: har ikke fået et eneste stik i kortspil.

klaring, no. *klòrəŋ i* (Vens.); *klårəŋ* (Mors, Thy, Agger) — klaring i luften; *i klòrəŋ bræwən* (Vens.) såmegen brændevin, som klares på en gang; *ǧø klårəŋ fuwər əð* (Mors) el. *gy kl— po nòj* (Thy) bringe rede i noget, afgöre et mellemværende; *ǧør klårəŋ få· sæ* (Vejr.) göre rede for sig; efter gammelmandsgildet mødte gårdmændene til „klaring“, alle betalte ligemeget (Djursland); se for-.

klarlig, to. *klårlə* (D.) = rgsm.; *a ku så möj kl— sij ət.*

klarsynet, to. *klòrsynt* (Vens.); *klårsjøñt* (D.) som sér grant; *do ær òltə så kl—* (Vens.) kan siges til et barn, som ser, hvad det ikke skulde; også om dem, som kan se skjulte ting (D.), jfr. Nicolaissen, Nordl. III. 11, synsk.

klaröjet, to. *klårywə* (Agger); *klòrywə* (Vens.) som ser med klare öjne; „somtid er jeg så klaröjet, at jeg kan se Tamdrup kirke gennem min ost“, Sgr. I. 156. 626.

klas, no. *klas i* (Torslev,Vens.); *klas*

(vestj.); *klas* (Agersk.) — om hvad der er blødt og klæbrigt, om smör; brød, som slår fejl; *wå brø æ falən saməl o blöwən te klas* (Agger); *de fil i klas* (vestj.); *de æ nøj klas* (Vejr.) om ting, der klæber sammen; *de leqər i jæn klas* (vestj.) i en vælling; jfr. gras, hvædsten, kjas, klavse, klise; se Aasen klessa, trs. og intr., være klæbrig, tilsøle.

klasbær, no. se klajsbær.

klase, no. *klas æn* (Agersk.; Sundeved); *klas et klasər* (Randers); *klaws æn -ə* (Vor h.); *klöws et klöwsər* (Elbo h.) = rgsm.; *di hæŋə i klas* (Sundv.), om ribs f. eks.; *hæŋ i klasər* (Støvr.); *æn klaws rebs, nøjə* (Gjedved); *et klas kèsbə, et hylklas* (Elsted); jfr. Aasen, klase hak., klavse, klosme, klyster, kløssen.

klasime, no. *hålmi söjt* (sank) *båə mæ skipərən, kèjəl å hilə klasi·mən*, Kr. IX. 255. 94 (S. Sams) holmen sank både med skipperne, kedel og hele historien.

klask, no. *klask è* best. *-ə* (Vens., vestj.), itk. (Søvind s.) — et dask, slag; lyden, som et slag frembringer; *æn klask ve æ huwə* (vestj.); *hañ fæk klask* (Agger) ɔ: prygl; *de ga æn klask* (Malt, Agger); se knæ-.

klaske, uo.
klask -ər -ət (D., vestj., Nordslesv.);
klask -ər -əð -əð (Agger);
klaski klaskə -t -t (Elsted s.);
klask -ər -ə -ə (Vens.) —
slå således, at det giver en klaskende lyd, göre noget i en fart; *å, klask da te dæñ støk dræŋ!* (D.); *hon klaskə bön* (Vens.); *klask et læp å, få et læp åklaskət* (Agersk.) få en lap sat på i en fart, som det bedst kan ske; *de æ nåwət dær klaskər* (Malt), noget, som forslår, klodser noget; *dæñ æ gåt klaskət* (D.) om en kalv f. eks. ɔ: smækfed; *de ær eñc skönt å kom å harə kuən niər i sònt è rènwer, de wo sə liət klaskə saməl* (Vens.); *hañ ga ham jèn vè siən å hòwiət li te dè klaskət; dèjnən klaskət årənli di slèm drèŋi* (Søvind s.); *de ka nåk vær, hun klaskət təsij i ət* (vestj.) ɔ: fik ryddet op, gjort arbejdet færdigt i en fart; jfr. Aasen kleska und. klessa; htsk. klatschen, eng. clash; mnt. klaske no., Sch. Lübb. lap; kliske.

klaskebånd, no. *klasbåñ et* (Ringenæs, Mellemslesv.) piskesnor.

klasker, no. *klaskər æn -ər* (Bradr.) smeld på pisk; se skrald, skralder.

1. klasse, uo. *klas -ər -t -t* (Agger) løbe ud, blive klæbrig, falde sammen til klas (s. d.), om hvad der i bagning el. på anden måde mislykkes; *æ kåq æ klasət u·ð* (vestj.) ɔ: sigtebrødet er i bagningen ikke løftet, men løbet fladt ud og blevet dejget; *di klast så möj saməl, te de wa swær, mæn dæ war eŋən, dæ ku èð ər* (Agger); i en slags fig. betydn.: han tager leen af huset (hylsteret), og nu klaser han på dem, Sgr. IX. 67 ɔ: klistrer løs på dem, hugger løs.

2. klasse, no. *klas æn -ər* (D., vestj.); *klas æn -ər* (Agger, Vens.); *klasi æn -ə* (Silkeborg); *klas et -ə* best. *-ərən* (Elsted) = rgsm., klasse i skolen, på jærnvejen; *æ stuwə klas, æ betə klas* (Agger); *haj ær i dæ betə klas* el. *klasi* (Vens.); *dæñ smo klas* (vestj.) den lille klasse ɔ: småfolk; jfr. fr. classe, lat. classis, afdeling.

-klasse, uo. se om-.

klasseri, no. *klasəri·j de* (Mors) snavs, kludreri, dårligt arbejde.

klasset, to. *klasə* (vestj., Malt, Nörv. Törrild, Sall., Vens.); *klasə* (Lild s.) — klæget, klæbrigt, om brød, boller; våd, om töj; *de brø æ så klasə, såm de war ejt uðən halbaqəð; dæñ tòrə æ så wuð å så klasə* (Lild s.); *di hè paŋkaqər è så klasə* (Vens.); *klasə gåŋ* (vestj.) sølet føre; „klasset vejlig“, Kr. Alm. VI. 161. 346, tåget? jfr. kjasset.

klasværk, no. *klaswærk* (Mors; Vejr.); *klaswærk de* (Agger) — noget, som klæber sammen; uordentligt og slet gjort arbejde; *de blöw te klaswærk* (Agger) om dårlig bagt brød, f. eks., se klas.

klasvåd, to. *klasuwəð* (Lb.); *klaswår* (Holstbr.) — dyngvåd, se kvasvåd.

klat, no. *klat i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens., S. Sams, Mols, alm.); flt. *klatər* (vestj., Agger); *klat* (Agersk., Bradr.); *klåt æn* (Ang.) — en lille del af noget, især blødt, ler, grød, smör; *slo i klat* (Vens.) en blækklat; *klatər i hans ywn* (Vens.); *dè ræqnə hañ il mejər eñ èn klat skit; æn klat skæleŋe* ɔ: en sum penge; *hejələ klatən* (Søvind s.) ɔ: det altsammen; *„brèlæpə wa falc i klat få· dèm“*, Grb. 119. 66 ɔ: var bleven til intet, mislykkedes; *klat löbə te som* (Agger) ɔ: små

summer løber op, se pluk; et lille læs af noget (vestj.); *a hå kon no klatər o kyjər mæj; hål æn klat a· jæn̄* (D.); *hun hålt æn kön klat a· ham* (Agger); *stryq klatərən å· sæ* (Vens.) pynte sig, se lårklat; *å, do· ær æn klat ski·t!* (vestj.) siger man til drenge, som vil göre det, de ej evner; ligeså: *æn klat dræ·ŋ, æn klat fø·l,* om dreng el. føl, som er små og svage; jfr. Aasen, klatt hak.; mnt. klatte, Sch. Lübb., pjalter; blat, bletting; blæk-, spytte.

klatast, no. klatte-rumpe, en af de 7 onde ånder, som nævnes i Pontoppidans Everriculum fermenti veteris (1736), Dania II. 28.

klatgjæld, no. *klatğål* (D., vestj.); *klatğæl* (Agger); *klatğæl æn* (Søvind s.); *klatjål æn* (Vens.) = rgsm.; *klatğål o låŋ hol, de æ a·lər gowə* (vestj.), se hold 3; *klatğål, nepdrekən o stöwræjn, de gijər mijər eñ æn tæjər sæj i wår får* (Andst); el. klatgjæld og drivvand og skrede folk skal man tage sig i agt for, Kr. Ordspr. s. 618.

klatgjøde, uo. *klatgøjə* (vestj.); *klatjø* el. *-jy -ər -jòj -jòj* (Vens.) — gjøde således, at man istedetfor at sprede gødningen over hele ageren, lægger en klat ved hver kartoffel; *wi klatjòj te wò patè·tər* (Vens.), gødningen bæres i et sækkelærreds forklæde eller i en spand og tages med hånden (sts.).

klatkjøbe, uo. *klatkyjəv* (Andst) købe i små partier; *„de· ær et o klatkyjəv!“ så han æ mañ, han køvt får æn søsləŋ sokər te jul.*

klatkliner, no. *klatklijnər i* (Vens.) uordentlig murer, se klattensmörer.

klatmikkel, no. *klatmecəl i* (Vens.) skældsord til en person, som taber, hvad han bærer.

klatte, uo.
klat -ər -ət -ət (D.); ft. tf. *-əð* (Agger);
klat -ər -ə -ə (Vens.) —
1) = rgsm.; frembringe klatter med noget, udgive i små summer; *klat mæ ət; klat æ katø·flər nijər* (D.) sætte kartofler således, at man ved hver lægger en klat gødning; *klat si pæŋ, si lön hen* (D.); *hañ gik o klatəð hans pæŋ hæn te u·nøt* (Agger); *o klat æn gris, æn kal å·p* (D.) opføde den med lidt ved omhyggelig pasning; *de ær eñc å klat mè ə!* (Vens.); *hañ klatər il mè ət* (Søvind s.) ɔ: tager det i det store. — 2) falde som en klat; *i de sam klat æ katå·flər liq nejər o æ jowər,* Kr. IX. 193.

klattensmører, no. *klatənsmørər æn* (D., Malt) en murer el. maler, som ej kan göre ordentligt arbejde; jfr. bæslingsnedker, klatkliner, rimpeskrædder.

klatteri, no. *klatəri· de* (Søvind s.); *klatəric è* best. *-ə* (Vens.) — dårlig skrift, uordentlig madlavning.

klattet, no. *klatə* (Tønder egn); *klatərə* (Søvind s., Vens.) — som har klatter på sig; *æt klatə føl* (vestslesv.); *plaqi æ klatərə* (Vens.); *wi håð æn bån, — æn skit klatə dræŋ o ən 27 hælər 28 or,* Kr. Molbohist. 52. 170; se lårklat; fuld af klatter, om skrift (Søvind s.); se op-.

klatting, no. *klatəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) et lille læs foder, tørv el. lign.

klattre, uo. se klavre, klyve.

klatvorn, to. *klatwòrn* (Vens.) som lader klatter falde hist og her; nok også: som taber alt ud af hænderne.

klatöjet, to. *klatywə* (Agger) som har klatter i öjnene.

klave, no. og smstn. se klove; uo. se klage.

1. klave, no. *klaw æn -ər* (vestslesv.) — 1) tværstykke; „på sulernes øverste ende blev fastslået et stykke træ, en klav med to trænagler, således at der dannedes et gab el. en gaffel til åsen at ligge i“, J. Saml. IX. 342; tværstykke til at lægge en hylde på (vestslesv.); se klov, klove. — 2) *klaw æn -ə* best. *-ərən* (Elsted s.; huk. Mols) bindsel til kør: forhen mest en krumböjet stok af tjörn, forbunden med reb forneden; nu er bindselet af reb; jfr. isl. klafi hak. koklave; mnt. klave; se klab.

2. klave, uo. *klaw -ə -ət -ət* (Elsted s.) binde med klave; *å klaw i·ŋ,* binde køerne ind i båsen; *klaw uᵘ,* løse dem af klaverne, for at føre dem på græs.

klavereb, no. *klawreəv et* (Mols) reb, hvormed klaven fastgöres.

klavet, to. *klå-* el. *klahwe·t* (Lild s., Thy) munter, lystig, om börn og plage; *hañ blöw så k—, te hañ liqfram hopəð;* i Brøchners Saml.: klivit; fremmedord?

klavre, uo. se klæbbre.

1. klavre, uo. *klawr -ər -ət* (D.); *klar -ər -ət* (Agersk., Spandet, Valsb., Malt h.) — klattre; *de æ no falə klarəñ di har får, di knæjt* (Spandet); *klar å·p a æn læər* (Bradr.) klattre op ad en stige; jfr. htsk. klettern, plt. klatteren; klyve.

2. klavre, no. *klawr æn -ər* (Mors, Thy, Lild s.) fællesnavn til forskellige klattrende planter, convolvulus arvensis L. (Thy); en ært, ervum hirsut. L. (Mors); en vikkeart, vicia cracca L. (Thy); skedeknæ, polygonum convolvolus L. (Thy); *skrååð å klawr* (ervum hirs.) *ğðr boñən mawr* (Lild); fladbælle, lathyrus macrorhizus Wimm. (Mors); gedeblad, lonicera periclymenum L. (Jyll.), se J. T. 64. 84. 134. 263.

klavrekat, no. *klawərkat æn* (D.) om en person, som er dygtig til at klattre.

klavremaskine, no. *klawərmaskin æn* (D.) kaldes gymnastikapparatet ved skolerne, også *æ klawərtöj* (D.).

Klavs, no. *Klaws* (D., vestj.) alm. mandsnavn; *Klawsən, Klaws Hansən,* se kirkeklokke s. 130. 13. 19, syv; *Klawsən* (Elsted); navnet på skaden el. på kragen (D., Sundv., vestj.), også alm. hestenavn (sts.), jfr. Sgr. V. 78. 629, XII. 153. 522, 155. 569, Nyrop Navn. M. s. 128; når en ikke kan spise mere, *sæjər ət Klaws få· ham* (vestslesv.); ævent. om Store og Lille Kl—, se Lars; jfr. mnt. Clawes Sch. Lübb., forkortelse af Nikolaus; Klöj, Laj.

1. klavse, no. *klaws æn -ər* (D., vestj., Lild, Sall., Thy, Agger, Mors—Agersk.) såmeget garn, som der på engang haspes af tenen; klavsen deles atter ved bånd i „fed“; *nær æn hærər æ gån å æ tijən o o æ hæsptræ, så gir ət klawsər* (D.); ligeledes rinkes håndsnoede simer op i klavser på 50 favne (Lild s.); se lod, klase.

2. klavse, uo. *klaws klawsər klawst klawst* (Vens.) klæbe sejgt; dårligt bagt brød *klawsər we tæjən,* klistrer sig til tænderne; jfr. klas.

klavsebånd, no. *klawsboñ æn -boñ* (Vejr.; Agersk.) bånd, som bindes om en klavse garn.

klavsekage, no. *klawskaq* (Vens.) dårlig bagt, sammenfaldet brød: *de blðw te kl—.*

Klavs Nar, no. kong Valdemars hofnar, se Gr. Gl. d. M. II. 271 flg., jfr. Kr. Molbohist. s. 166.

kle, no. uo. se klæde.

kledder, no. *kleðər de* (N. Sams); *klerə* (S. Sams) ⫠ en slags blæretang, fucus vesiculosus L., også om laminariaarter; kaldes også: *klerətaŋ* (S. Sams); jfr. klyder Mb.; klöter, Rietz.

kleg, no. se klæg; to. se klæget.

kleggerværk, no. *kleqərwærk* (Mors), *nðj kl—,* noget, der er usikkert, rystende opstillet.

kleggre, uo. *kleqər -qrər -qrəð* (Mors) ryste, f. eks. om stilladser.

klegmog, no. se klemog.

klejn, to. *klæjn* (D., Andst, Mols); *klæjn* flt. *klæjn* (Agger, Randers); *klèjn* flt. *klèjn* (Søvind s., Vens.) — lille, ringe af vækst, spinkel; *æn klæjn awl* (Lönb.) en ringe afgrøde; *klæjn kyjrəñ* (vestj.) kørende med dårlige heste som forspand; *klèjn öwər brøst; hañ æ wal klèjn te å arbeð så hwðt* (Lild s.); *biñpiñən æ fò klèjn,* men ikke: *èn klèjn biñpiñ* (Søvind s.); jfr. Aasen, klen; nyisl. kljen; htsk. klein, mnt. klêne, Sch. Lübb.; se klejne, klenodie.

klejnbenet, to. *klèjnbijənət* (Lild s.) som har spinkle ben.

klejne, no. *klèjn æn -ər* (Vens., Mols, alm.) en alm. bekendt slags kage; ordet stammer fra klenodie, se U. Bl. I. 38; jfr. put-igjemmel, ræv, skadebakkelse, skrædder, svineøre.

klejnlig, to. *klenlə* (D.), *han æ få kl— te ət,* altfor spinkel og svag.

klejnsmed, no. *klæjnsmæj æn* (D.); *klæjnsme æn* (Agger) = rgsm.

klek, no. se klæg.

klem, no. ⫠ 1) = rgsm.; *dæñ hå fot æn klæm* (Agger) er bleven klemt; i udtr. *o klæm; æ dar stor o klæm* (D., Vejr.); *a dar står o klæm* (Agger); *åpå klæm* (Mors); *åpå klæm* (Vens.); *å klæm* (Fjolde). — 2) *de æ liq hans klæm* (Gjørding s.) hans lyst; *de wa no, dær ha klæm* (Vens.); *de sæt hañ klæm oª* el. *æba·k* (Fjolde) det gjorde han med eftertryk; han arbejder, så det har klem (Angel), så det har skik; se fynd. — 3) *hun hò manə klæm* (Gjedved, Søvind s., Randers) mavepine, om börn; se hjærteklemsdråber; rive-.

klemhering, no. se klemhærke.

klemherse, no. *klæmhæ·ṣ æn* best. *-ən* (Vens., D.); *-hæ·rs* (Vor h.) et trangt sted, smal gennemgang (Vens.); også fig. knibe (D.), *dę̀ war hạj komən i æn ọ̀rdəntli klæmhæ·ṣ* (Vens.); se klemhærke.

klemhærke, no. *klæmhæ·ṛk æn* (vestj., Elsted); *-hæ·rk æn* (Mors, Thy); *-hæ·ṛk æn* (Vens.); *-hæ·k æn* (Lindk.); *-hæ·r æn* (Agersk.); *-hæ·rəŋ æn* (Bradr.); *kom̱, vær i æn slem̱ klæmhæ·ṛk,* knibe, forlegenhed, som er alvorlig; *„teŋk øwər, hwant ę̀j ku blyw åpå dę̀j klèmhèrk“,* Grb. 83. 52; *de leqər i jæṇ klæmhæ·rəŋ* (Agersk.) imellem hinanden; *jaw et ålt ṣaṃəl i jæṇ klæmhærəŋ* (Bradr.) ej blot uorden, men også knibe, forlegenhed.

klemhårdt, no. i udtr. som: *hạj họ̀ de resti klæmhọ̀·t, trowr a* (Vens.) den rystende kl—, betegnelse for koldfeber.

1. klemme, no. *klæm̱ æn -ər* (D., Søvind, alm., Agersk., Bradr.); huk. (Vens.); *klæm æn -ər* (Mors, Agger); *kleəm* huk. *-ər* (Mols) — 1) noget, hvormed der klemmes; *hań hò fòt hans nejəs i klæm̱* (Søvind s.); *hań fæk hans hål i klæm* (Agger); *sæt æn klæm̱ o· jæṇ* (D.); töjklemmer (vestj., Agger); ildtang: *æ kuṉ, æ kat å æ klæm̱ skal ålti ve æ huəs blyw jæm̱* (Ang.); en klemme, som samler hudlapperne, når et føl er skåret; to sammenbundne flade træstykker af vævens bredde, som holder over- og underfeltet sammen mellem „vollerne“ og „sellerne“, for at få bedre „skjel“ at lade skytten gå igennem (D.). — 2) en smal gennemgang mellem to huse (Vens.). — 3) en forlegenhed (alm.), *kom̱, vær i klæm̱* (D.); *hạj sa i klæm̱* el. *klèm* (Vens.). — Jfr. knippert; fil-, hjærte-, hov-, ild-, katte-, kliv-, klæde-, luse-, lyse-, mave-, mund-, næse-.

2. klemme, uo.
klæm̱ -ə klæṃt klæmt (Søvind s.); ft. *klæṃt* (D.); tf. *klæmt* (Agersk.);
klæm̱ -ər -t klæṃt (Vens., Elsted s.);
klę̀m -ər -t klę̀mt (Jerslev; Hørmested Vens.);
kleəm -ər klæṃt klæṃt (Mols);
klæm -ər klæṃt klæmt (Thy, Mogenstrup); ft. *klæṃt* (Agger)
= rgsm.; *a ska nåk klæm̱ ham tę· o bəkiṉ* (D.); *„hon klèmt hær ijn dètərər, så di gabt we· ə“,* Gr. 98. 38; *de klæmə mæ* (Søvind s.) ɔ: jeg lider af forstoppelse; *a ska lær dæj te o klæm i·ṉ* (D.) jeg skal sætte dig i klemme; *kom̱ər han i· mæ ham, ska han nåk kom te o klæm i·ṉ; han måt klæm i·ṉ fåṛ å blyw fri fåṛ æ ku* (D.) måtte punge ud; *æ klæmt ham å mæ nu pæŋ* (Agger); *klæm o· mæj* (D.) skynde sig med arbejde, *stræv sawt å klæm o!* (D.); *„så klèmt di åsə åpå byqə“,* Grb. 26. 29; *neə vi klæmə gåt åpo·, ka vi nåk blyw farə* (Søvind s.); *klæm åpò· jèṇ* (sts.) trænge stærkt ind på en; jfr. Aasen klemba; htsk. klemmen; klam, kram; inde-.

klemmelse, no. *klæm̱əls æn* (Sall.) = klemsel.

Klemme Luköje, no. Ole Luköje; til sövnige börn siges: *no æ Klæmə Lokyw nåk kom̱ən!* (Agger).

klemmen, no. *klæm̱ən* (Lb.); *å hår ət mæ kl—,* klemmen for brystet, kardialgi; jfr. hjærteonde, klemsel.

Klemmen, no. *Klæm̱ən* (vestj.); *Klæmən* (Elsted); *Klæm̱i* (N. Sams) — mandsnavn, jfr. lat. Clemens.

klemog, no. *klæqmåq de* (Lönb.); *kleqmoq* (Thy); *klæmåq* (Vens., Salling, Hmr. h., Vejr.); *klèmòq* (Mors); *klemoq* (Andst, D.); *klem* (Agersk.) — gødning uden strøelse; *de ær æ bar klem, hań göjər mæ* (Agersk.); jfr. Aasen kleima uo., klistre; kleima no., klister; mnt. klemen, Sch. Lübbe, bestryge med ler; der må vel være et no. klem, som betyder blødt ler el. klister; formen: *kleqmoq* synes at støtte sig til klæg (s. d.), marskler.

klemperse, no. *klæmpæ·s æn* (S. Sams) = klemhærke; *„soən ən klempæ·s hað han òlə wå i· fa,* Kr. IX. 251. 91 (Hads h.); se krympenperse.

klemre, uo. *klemər* (Elbo) *å kl— mæ æn klåk,* klemte, ringe.

klemsel, no. *klæmsəl è* best. *-t* (Vens.; Hanh., Mors, Agger, Vejr.); *a hòr ə mæ kl—* (Vens.) mavepine = *kl— øwər æ maw* (Vejr.); *a æ såda·ṉt mæ klæmsəl imèl maw å brøst* (Vens.); *å ha ə mæ kl— å læŋsəl* (sts.) om folk, der har kærestesorg; jfr. bryst-, mave-.

klemt, tf. *a war så klæmt* (Sall.) havde mavepine; *klæmt fålk, æn kl— dræŋ* (Vor h.) en, som er for ung og svag til arbejde; jfr. 2. klemme; hjærte-.

klemte, uo. *klemt -ər -ət* (D., vestslesv.) = rgsm.; *kl— mæ æ klåk;* se sv. klämta; klemre, 1. klimpe.

klenlig, to. se klejnlig.

klenodie, no. „Wolle, dæ slæhit (slet ikke) wa fin i klenorri, Jæger, Ferie 38 ɔ: fin på det; jfr. htsk. kleinod, mnt. klênode, Sch. Lübb., kostbarhed, af klein to., pyntelig, fin, se, klejn, klejne.

klep, no. se klæp.

klepter, no. se klaptræer.

klere, no. flt. se klæde.

klerre, no. se kledder.

1. klese, no. *kles æn* (D., Elbo, Vejr.) forlegenhed, knibe; *a wår da i æn gråw kl—* (D.).

2. klese, uo. *kles kles klest klest* (D., Agersk.; Bradr.) kradse, om katten; *æ kat kles i æ træ* (vestslesv.); *æ kat klest æ dræŋ* (Agersk.); *æ pæn kles i æ papi·r* (vestslesv.); *go å kles i nåwət* (D.) ælte i ler, dynd, når man går med besvær i noget sejgt; fig. *vi skal årdəntliq kles ham* (vestj.) give ham det glatte lag; jfr. sv. klösa.

klesekat, no. *kleskat æn -kat* (vestslesv.) skældsord til et arrigt barn, som kradser.

klet, no. se klinte, klit.

kletter, no. se klaptræer.

kleve, no. *klöw æn* (Ang., Valsb.); itk. (Agersk.) „stuen“ (s. d.) el. fællesnavn for de to kamre, *nör klöw, søňər klöw,* bagved „piselen“, hvor i gl. dage dejgtrug, håndkværn og bagerovn fandtes:

va æ de, dær stæər i æ klöw
mæ knøtə haəň å enə nöw? (Vlb.),

en gåde, opløsn.: bagertrug: *no ær æ pisəl å klöw i jet,* tlm. bruges f. eks. når det ene hul på et klædningsstykke går i det andet, se Mejborg, Slesv. Bønderg. s. 122—23 øv.; jfr. Aasen, kleve, kammer, lidet værelse; isl. klefi, hak.; öjdör; bag-.

klid, no. *klij de* (D., vestj., Vejr.); best. *klijən* flt. *klijər* (Vens.); *kliđ* (Thy); *klej* flt. best. *-ən* (Mols); *klèj di* (S. Hald h., Elsted s.); *kli de* (Sundev.) — skallerne af forskellige kornsorter; *i sækfuđ klij* el. *klijər* (Vens.); jfr. htsk. kleie; mnt. klie, klige, Sch. Lübb.; flave 3, såd; hvede-, rug-.

klide, no. *kliđ* el. *klir æn* (D.) en tynd lille hest.

1. klik, no. *klæk æn* (Agger); *klek i* best. *-i* (Vens.), vist kun i fig. betydn. *sæt jæn æn klek o·* (Lindk.) sætte en plet på ens ære; jfr. htsk. kleck, plet; mnt. klick, Sch. Lübb.; æreklikke.

2. klik, no. *klek æn* (vestj., Agger; Hell.); *klik eđ* (Mols) — 1) et smeld med tungen (Hell.). — 2) *slo klek* (D.) alm. om geværer, *„di gribə te djæ bøsər, mèn di slo klek hwa jèn“*, Grb. 187. 25; *„klek!“ så æ bøs; „pyt!“ så æ hjæjl* (s. d.) (vestj.); *æ bøjs slow klek* (Agger); *de slow klek* (sts.) fig. det glippede; jfr. Aasen, klikk, svag smældende lyd; klikka uo. slå klik; se 2. fut, 1. brænde 1.

klikke, uo. *klek -ər -ət* (D.); *klik -ər -əđ* (Mols) — om geværer = slå klik; *bøsən klekər* (Vens.); fig. mislykkes: *de klekət få· ham* (D.).

klime, no. *klim æn -ər* (vestj.) jordlag; der går en k— fra Hjerm kridtgrave til Sevel kridtgrave ɔ: en kridt- el. kalkåre.

klimp, no. *klemp de* (D.) findes af og til i tørvejorden, som grålige pletter og består rimeligvis af infusorieskaller; *dær æ möj kl— i wår törə ior* (D.).

1. klimpe, no. *klemp æn -ər* (vestj., Sall.) — 1) sneklump under fødderne (Salling). — 2) melbolle i suppe og „klumpemælk“. — Jfr. klamp, klump, kløse.

2. klimpe, uo. *å klemp å æn fio·l* (vestslesv.) klimpre; man skal også kunne sige: *klemt;* se klemte.

3. klimpe, uo. *klemp -ər -əđ* (Mors; Sall., S. Hald; Mols) klumpe, om tøsneen under fødderne; jfr. klampe, kroppe.

klimpre, uo. *klempər -ər -ət* (D.) = rgsm.; *kl— o æ fio·l* (D.); se 2. klimpe.

klin, no. i udtr. *fo klin* (vestj., alm.), bank; *di fæk nöj gåt klijn* (Agger), *no gu klijn* (Vens.) prygl; jfr. klistre.

1. kline, no. *klijn de* (Agger) det tilberedte ler, hvormed lervægge klines; *æ klijn æ rænt* (regnet) *å.*

2. kline, uo.

klin klin kliň kliň (D., Agersk.); tf. *kliň* (Bj. h.);
klin klin, kliň el. *klinət, kliň* el. *klinət* (Søvind s.);
klin -ər kliň kliň (Mols);
klijn -ər -t -t (Agger, Thy, Mors, Vejr.); tf. også *klijnt* (Vens.);
klen klenər klen klen (S. Hald h., Elsted s.) —

1) = rgsm., klistre; *klin saṃəl, fast; hań stò lisom hań wa kli̱nət* el. *kliń åp a væqən* (Søvind s.); opføre el. udbedre lervægge (alm. glds.); *kli̱n æn dör̜, et viń̄ər* (Agersk.); *di hò klijnt djæ weq* (Vens.); *vi ska hå æ veqə kliń* (D.); *de ær il gåt å kli̱n, væn ət il vel klöw̜*, ordspr. (N. Slesv.); *klijnt wæq* flt. (Agger); *æn klijnt we̜q* (Vens.). — 2) *klin o· jæn* (D.) prygle løs på; *kèpən kuń broqəs te te̜· å klijn plòw̜kuskən mæ* (Lild s.) ɔ: prygle; *o klin o̜* (Malt) lægge på i en handel. — 3) *klin æn steən ætə jæn* (Sundev.) kaste. — Jfr. Aasen kleina, klina, isl. klína; klining; ovs-.

klinedag, no. göre klinedage på herregård, Kr. Almuel. III. 5. 8, ɔ: udføre klinearbejde ved bygninger.

klinegilde, no. *kli̱ngil̥ æn* (vestj.; Randers) et gilde, som blev gjort for „klinepigerne" (s. d.); jfr. Sgr. V. 142. 736, VI. 75. 691, 156. 755, Gr. Gl. d. M. II. 106. 78, Feilb. Bondeliv s. 31, Jyll. I. 340, Skytts h. s. 119, Wigstr. Folkeseder s. 13.

klinegrød, no. sødgrød, hvormed der trakteredes til klinegilde, se Kr. Almueliv III. 5. 8.

klinepige, no. *kli̱npiqər* (Malt, alm.); når de glds. vændrede, klinede mure skulde opføres el. om foråret repareres, indbødes hele nabolagets unge piger til at kline dem op el. om foråret til at reparere dem, disse kaldtes kl—, og til tak gjordes efter fuldendt arbejde et klinegilde (s. d.) med god mad og dans; at kline vægge var hele landet over kvindearbejde, jfr. S. Kjær, Stavnsb. s. 120, Kr. Almuel. III. 4. 6-10, se klinegilde.

-kliner, no. se klat-.

1. klinge, no. *kleŋ æn -ər* (N. Farup, (vestslesv.) mellembalk i en mose, dæmning i en grøft; jfr. holl. klingen flt.; klit, sandbanke.

2. klinge, uo.
kleŋ -ər -t -t (Vens.);
kleŋ -ər, kleń el. *klåŋ, kle̜ń* el. *kloŋən* (Andst);
kleŋ -ər klaŋ kleŋəð (Lild s.)
= rgsm.; jfr. Aasen, klinga; klang.

3. klinge, no. i udtr.: *di gik hàm po kleŋən mæ ər* (Agger) = rgsm., fremmedord; jfr. htsk. klinge, smalt sværd til hug og stød; se si-.

1. klinger, no. *kleŋər æn* (vestj.) klingrende lyd, se Kr. V. 221.

2. klinger, to. *kleŋər* itk. *-t* (Vens.; D., vestj., Agger); *kli̱ŋər* (Bradr.) — 1) hvor der er genlyd; hvad der har klang i sig: *kleŋər i æ røst* (D.); *æn kleŋər fröst* (vestj.) en stærk frost; jfr. gjalder, skringel. — 2) om et livligt kreatur siges: klinger og vel tilpas, J. Saml. VIII. 272 (Ginding h.).

kling-klang, no. *kleŋ klaŋ* (Agger) 1) udtryk for klokkens lyd, den siger:

kleŋ klaŋ, Klaw̜s æ dọ!
hunæ·r ska han bəgra̱wəs?
— o syń̄da mån fjåw̜tən da̱w,
da ska Klaw̜s bəgra̱wes (D.);

se kirkeklokke; bjærgmanden kan ikke længer være i Danmark for „kling-klang og folkesang" og flytter derfor til Norge, Kr. IV. 40; — 2) „kling klang, en fugl i fang", leg; et ulige antal börn holder hverandre i hænderne og danser i rundkreds, A. står i midten, de synger:

„kling klang en fugl i fang, bispen har en datter bold,
disse jæn, disse tåw, disse lille grönne bold;
spring for kil, spring for kal,
spring herud o sæj mæ,
hwæm di kjærest er og hwæm do ynder allerbæst!"

el. „— — — — — — bold;
kle ham op i kjortel grå,
fra hans top og til hans tå,
kom te mæ o sæj mæ,
hwæm di kjærest er og hwæm do lier allerbæst!"

A. springer så hen til en og siger: *dæ øńər a a̱lərbæst!* de følges ind i kredsen, de andre danser rundt, nævner parrets navn og fortsætter:

dem vil vi fæste
med tolv forgyldene heste,
dem vil vi binde
med tolv forgyldene ringe,
har du ham kjær,
så springer du ham nær,
springer alt lige ad ham;

når parret har danset, stiller en anden sig i kredsen og der fortsættes; ÷ „ta kl— kl—" (Hjelmsl. h.) skal betyde: at lege tagfat; jfr. mnt. klinker den klank, Sch. Lübb.

klingre, uo.
kleŋər kleŋrər kleŋrət (D.); ft. tf. *kleŋərt* (Agger);

klèŋər klèŋrə klèŋərt klèŋərt (Elsted s.); *klèŋə -rə -rət* (Søvind s.); nf. nt. ft. *kleŋər* tf. *kleŋər* (Vens.) = rgsm.; *sto å kleŋər mæ æ kåp* (D.); *pæŋən kleŋər i lomən* (Vens.); jfr. ringle, skringle.

klingrende, to. *kleŋərin* (Agger) i udtr. *èn klèŋrəńdə fråst* (Søvind s.) en hård frost; *i kleŋrəndə fròst* (Vens.).

klingrestav, no. se ringlestav.

klining, no. *klijnəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens., vestj.) — 1) det, hvormed noget klines; *æ kli̲nəŋ fålər å̲ æ vek̲* (Lindk.); et lag gødning el. mergel, som føres på marken. — 2) *i gu̲ kl—* (Vens.) lusing; dragt prygl (vestj.); *no hå di fot æn guwə klijnəŋ* (Agger).

klink, no. *kleŋk æn* (vestj.) — 1) klingrende lyd; *de ga̲ æn kleŋk*, se Kr. III. 9, da hestens sko stødte mod spiret af Århus domkirke; det giver sådan et hæsligt klink ved bagskoen af hans ridehoppe, Kr. V. 8, Gr. Gl. d. M. III. 131. 1. 2) et alm. spil; *spel kleŋk* (Agger); *spel klèŋk* (Søvind s.); A. slår en stor kobberskilling imod en dör, port, låge el. lignende; B. gör det samme derefter og forsøger at få sin skilling til at falde indenfor en vedtagen afstand fra A.'s, der måles ved en pind el. et strå; lykkes det ham, vinder han en knap, hvis ikke fortsætter C. o. s. v.; den, som vinder, har slag igen; trolden spiller klink om natten, Kr. Sagn I. 176. 640. Spillet kendes også i Tyskland, se Guts Muths Spiele[5]. s. 141 „Anschlagen", Pomm. Volksk. II. 94. 8; jfr. ringle, skorsten, spænd.

klinkbrand, no. *kleŋkbråń* (vestj.) lys lue, *hans go̲r stuw i jæŋ kl—*.

klinkbrænde, uo. *kleŋkbriṉ* (vestj.) brænde i lys lue; *æ il̥ kleŋkbriṉər;* ordet betegner sagtens ildens spragende, knittrende lyd.

klinkbygt, to. *kleŋkbyqt* (Lb.); *kleŋkbyqəð* (Agger) om både, bygget således, at fjællerne, forbundne med klinknagler ved kanten, ej støder sammen, men rager udover og et stykke dækker hverandre; *uðən epo spańtərn leqər di dæń jèṉ gåŋ mè kåńtən uwn* (oven) *əpo kåńtən o ðəń ajən å kleŋkər dæm sam̲əl mæ trènaw̲lər; æn boð, dær æ sånt skæwt, kalər di ðsd kleŋkbøqəð* (Lild s.); forsk. fra kavlbygt (s. d.).

1. klinke, no. *kleŋk æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Sams, Mols, Mors, Agger, Agerskov); *klèŋk æn -ə* (Søvind s.); *kleŋk æn -ər* (D., vestj.); *kleŋk æn -ə* (Sundev.) 1) ved det alm. glds. dörlukke navnet på jærnstykket el. træstykket, som går igennem dören og løfter klinkefaldet (alm.); de havde i fattige egne klinker, fald og hasper af træ, Kr. VIII. 115. 223, smlgn. håndfang, rikrampe, trykker; Aasen, sv. klinka, men betyder ligesom mnt. klinke, Sch. Lübb. klinkefald; dör-. — 2) klinkenagle; se 2. klinke 1. — 3) *kleŋk æn -ər* (S. Sams) mursten; jfr. holl. klinker, hårdbrændt mursten; die klinker-chaussee, Strackerjan I. 130, landevej, bygget af klinker, se klinker, Grimm 156.

2. klinke, uo.
kleŋk -ər -ət (D.);
klèŋk -ə -ət (Søvind s., Elsted s.);
kleŋk -ər -ə -ə (Vens.); ft. tf. *-əð* (Agger, Mols)

— 1) nitte, forbinde ved nitning; *kleŋk æn sø̲m; kl— æn læ̲rkən* (D.); klinke, lodde, stjæle og flå er rakkerarbejde, se Kr. Almueliv V. 236. 606; herhen hører sagtens udtr. om høet, når det har ligget længe på skår og er gennemgroet: *de æ så kleŋkət* (D. glds), derfor vanskeligt at „hverve" op (s. d.); spøgende: *klèŋk et faj* (Søvind s.) slå et fad istykker. — 2) støde kopper el. glas sammen, når der udbringes skåler, *læ wås kleŋk!* (D.); *ska vi klèŋk åpo̲ ət?* (Søvind s.) drikke på det; *æn kåp kafə kleŋkər et̲, mæn nåk æn pons* (vestslesv.); når karlen, der slår agergræs, går bunden for nær, så leen klinger mod stenene, siges: *do vel nåk kleŋk mæ æ stijən, mæn et̲ dreŋk mæ' dæm* (Andst). — 3) = „tikke", slå i leg: *han ær i æ fulə* (fristed), *ham må do et̲ kleŋk* (D.), han er i fristedet, ham må du ikke slå; *kleŋk åp o kleŋk nijər, hwa æ de?* (vestj.) — en gåde: kjedelske, fordi det giver et klink, når den flyttes op eller ned; *kleŋk o̲'* (Lb.) klemme på, sætte kraft på; *klèŋk åpo̲'* (Søvind s.); „klink barestens po", Yuelb. s. 39, ɔ: tag fat, begynd; hun klinker på hendes sønner med øksen ɔ: hugger løs på dem, Kr. V. 290; han klinker på hende med en tyremie, Kr. Almuel. II. 72 (Rinds h.); *döw̲lən kleŋk i mæ* (vestj.) en ed; „giver karl og pige i klinkpungen uden sådan

anledning (altergang, barnedåb osv.), siger man, at de „klinker i“, og det er et vist tegn til, at forældrenes samtykke (til forlovelsen) er opnået, og at de modtager lykønskninger“, Fb. Fra H. s. 93; jfr. Aasen, klinka, nitte; mnt. klinkhamer, Sch. Lübb., nittehammer, Gr. Wb. klinken, eng. clinch.

klinkebånd, no. *kleŋkboṅ* flt. (D.) båndene, hvori „sellerne“ på væven hænger.

klinkefald, no. *kleŋkfal̥ æn* (Mors, Mols); itk. best. *-fal̥c* (Vens.) — jærnstykket, som løftes af „klinken“ og falder ned i *æ kleŋkhåq̣* (Mors); kl— af træ, fæstet med trænagler, Kr. Almueliv III. 27. 67; konen skulde gribe fat i kl—et, såsnart hun kom til sin dör, ellers tog trolden hende med tilbage, Kr. Sagn I. 343. 22, se 1. klinke 1.

klinkehag, no. se klinkefald.

klinkehammer, no. *kleŋkhaṃər æn* (D.) nittehammer.

klinkeklokke, no. *klèŋkklåk æn* (Gangsted) = kladderkjølle; et legetöj med bjælder på.

klinkemand, no. *kleŋkmaṅ æn* (D.); *klèŋkmaṅ æn* (Søvind s.); *kleŋkmaṅ æn* (Sundeved) — en mand, som klinker pottetöj.

klinkenagle, no. *kleŋknaw̥l i* best. *-naw̥l* flt. *-ər* (Vens., Agger); *kleŋknawl æn -ər* (D.; vestj.) — nagle, hvormed en klinkning udføres, såvel på pottetöj som jærn.

klinkende, to. i udtr. en klinkende brand, se Kr. VIII. 12. 31, jfr. klinkbrænde.

klinkepind, no. *kleŋkpẹj i* (Vens.) = klinkefald.

klinkepung, no. *kleŋkpåŋ æn* (vestj.) en pung, befæstet på enden af en, et par alen lang, stok, og forsynet med en lille klingrende bjælde, hvormed degnen, når der var forretninger i kirken, gik rundt og indsamlede gaver til fattigkassen; *så koṃər dær jæṇ te ṃæ mæ æn ståq̣ i hans håṅ, dæ wa æn low̥ åp o æ ǽṅ o̜; . . . æn peṅ mæ æn pjål̊t po æṅdən o̜,* Kr. Molbohist. 99. 102. 320, ɔ: klinkepungen; fig. *de gir ẹt nåw̥ət i æ kl—* (vestj.) ɔ: der er intet at fortjene ved.

klinker, no. *kleŋkər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; Agger) = klinkemand.

klinkning, no. *kleŋknəŋ æn* (D.); *kleŋknəŋ i* best. *-i* (Vens.) på et jærnbånd, et stykke pottetöj, et sted, hvor to stykker er forbundne med en klinkenagle.

klint, no. *klent æn* (Grenå) 1) = rgsm. (Grenå); 2) marskdannelse udenfor strandkanten, floden går over den, men den ligger tör ved ebbetid (vestslesv.; D.); *æ kliṅt* flt.? (D.) et marknavn, den ligger nedenfor en forholdsvis höj skrænt; se klit; sodde-.

klinte, no. *kliṅt* = flt. (D.); *kliṅt æn kliṅt* (Agersk., Bradr.); *klet̥ æn -ər* (Vejr.); *klet* hak. *klet* (Mols); *klèt æn* best. *-ən* flt. *klèt* (Vens.); flt. = enkit. (Thy, Mors); *klæt* (S. Sams); *klèt æn* = flt. (Søvind s., Elsted) — en alm. ukrudtsplante i kornet, agrostemma githago L.; *dær æ månə klæt i ròw̥i* (S. Sams); *klet ğænə boṅən te å stret, mæn skråð* (rhinanthus) *ğö ham bår,* Kr. IX. 39. 418, IV. 405. 620; *kliṇt å skrår ğör bondən bår, vekər å hæjər ğör ham let bæjər,* Kr. Almueliv I. 43. p. o.; jfr. hejre, kys; — trævlekrone, lychnis flos cuculi L. (Hassing h.), J. T. 136; J. T. har sv. klint, klätt.

klintehus, no. *klet̥huw̥s æn -huw̥s* (Lild s.) klintens frøkapsel.

klintehø, no. *kliṅthø de* (vestslesv.) hø fra klinteenge, se klint.

klintelud, no. lud af klinteplanten; brugtes at vaske uldtöj i for at få det hvidt, Kr. IX. 76. 812.

klip, no. *klep æn* (D.); itk. best. *klepə* flt. *klep* (Vens.); *klèp et* (Søvind s.) — gerningen at klippe, *ka do klep dehær öw̥ər a jæṇ klep?* — et klippet mærke i fårs ører, *wå fuw̥ər hå wi mærkəð mæ tåw̥ klep i æ wenstər ør* (Agger); se fåremærke.

klipfisk, no. *klepfesk* (Vens.) = rgsm.; har fået dette navn, fordi den törres på klipper.

klipnakke, no. se 1. kile 3.

klipning, no. = rgsm.; *wi hå tow̥* (uld) *fræ tåw̥ klepnəŋər* (Agger); se skind-.

klippe, uo.
klep -ər -ət (D.); ft. tf. *-əð* (Agger);
klèp -ə -ət (Søvind s., Elsted s.);
klep -ər -ə -ə (Vens.)
= rgsm.; skære med saks; *„de wå snært klepət!“ så han, æ maṅ, han klepət æ hål̥ å æ kat* (vestj.); *klep for* (vestj.) klippe ulden af får; *hun ær et silə klepət* (vestj.) ɔ: hun er dygtig, sént klippede

får har liden kraft; *klep a·w, frå·, te·, w·ð, ö·wər; klep mæ æ ywn* (Lb.); *klep mæ ywn* (Vens.) blinke; „Hanne hon kleppet jo noi mæ øwenen å søh", Jyd. I. 81. 1; *klep jæn* (Agger): a) klippe ens hår, b) bedrage en, jfr. balbere, skjæg; *læ dæñ klepin wær!* (sts.); *klep mæsəŋ* (Malt) være sövnig; *klep fi-skèləŋər* (Støvring), el. *pivhytər* (Rand. egn), *klep hytər* (Agger), jfr. isl. drepa titlinga, det samme; skæmtehistorie, manden vil „skære" töj, konen „klippe", Sgr. XI. 21. 31; Kr. Almueliv V. 9. 23, Arne, Slagelse s. 7; jfr. Asbj. II. 19, Wärend II. XXXIX, Sundblad[1.2] s. 125, Svensén Emå s. 21, Arnas. II. 536, Ndl.Volksk. II. 143, Crane, J.Vitry s. 94. 227, jfr. noter s. 225; fig. *de æ gåt klepə* (Vens.) ɔ: det er fiffig gjort; se Aasen klippa, ligeså isl.

klirre, uo. *kler -ər -ə -ə* (Vens.) = rgsm.; *ruərn klerər;* jfr. htsk. klirren.

klise, uo. *klijs -ər -t -t* (Agger) klæbe, om dejget brød f. eks., det „kliser" ved tænderne, se klas, klavse.

kliset, to. *klijsə* (Agger) klægt, om dårligt bagt brød, klæbrigt, slimet.

klis-klas, no. = klasværk, noget, som ikke duer (Salling); i rimet:

hijər (hær) å dijər (dær) å hjæm te was,
de æ de Saləŋbo kles-klas;

se gåden om kirken, II. 127. 4 a.

kliske, uo. *klisk -ər -ə* (Vens.) slå; *klisk åpå òqən,* se klaske.

klister, no. *klistər de* (Agger, D.); itk. best. *klistre* (Vens.: Søvind s.); *klestər de* (Agersk., Bradr., vestslesv.) — 1) = rgsm., en vælling af mel og vand, hvormed brød overstryges, inden de sættes i ovnen, for at få et blankt udseende (D., Elbo h., Sønderj.); *di smirər æ klestər iñ i æ åwn ætər æ brø* (vestslesv.) ɔ: de vil pynte på noget, når det er for silde; *de æ no klistər!* (Vens.) ɔ: noget dårligt arbejde; jfr. gistne. — 2) *o fo klistər* (Andst, D.) = prygl; *o fo æn klistər* Andst) = blive fuld, også Vens.

klisterfitte, no. *klistəfet æn* (Vens.) = *æn klistərròw* (Vens.) et skiddent, fedtet kvindfolk.

klisterkage, no. *klestəkak æn* (Sundeved; vestslesv.) en lille kage af rugmel, som ved bagningen laves til husets börn; jfr. knæpkage, vak, vrap.

klistre, uo. *klistər -ər -ə* el. uböjel. (Vens.; alm.); *klistər -ər -eð* (Agger) — 1) = rgsm.; *klistə no blò saməl* (Vens.); fig. *di klistə dæm så tæt saməl* (sts.). — 2) gistne, væde, overstryge brød med melvælling, inden de sættes i ovnen (D., Elbo). — 3) give hug (Agger); se klin. — Jfr. Aasen, klistra, om bløde ting, som klæber; mnt. klisteren, Sch. Lübb.

klistrelse, no. *klestrəls de* (Andst) = klister, *o væð æ brø mæ kl—.*

klit, no. *klæt, klèt* el. *klet i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens., S. Sams); *klet* hak. *-ər* (Mols); *klet æn -ər* (Vejr., Holmsl., Agger klit, Mors, Lild) — de sammenknøgne sandbanker langs vesterhavskysten; også *dær æ mòj klet* (Hundborg); *„uw è klæti dè nowrən om Twònby",* Grb. 130. 18; *Fæqə klet* (Mors) Fægge klit; *Lel klet* (Lild s.) Lild klit; klitterne er dannede af Vesterhavets sand, Kr.VIII. 377; ved at to tyre (s. d.) rodede sandet op, Kr. III. 111; *klæti* (S. Sams) er den stejle skrænt mod stranden; jfr. Aasen klett, bjærgknold, klint, isl. klettr hak.; bjærg 2; Skarre-.

klitbakke, no. *kletbak æn -ər* (Lild s., Agger); *klètbak i* (Vens.) = rgsm.; *kletbakərn leqər mjèst iə æn råñ* (række) *ætə hworajər* (Lild); *kletəbak* i Uggerby (Vens.), Kr. IX. 210.

klitbo, no. *kletbo æn kletbər* (Lb.) en mand, som bor mellem klitterne, jfr. Kr. Sagn I. 118. 455; Klitboerne sagde: „å, Gu i himmelen, gi den skiv ku strand' få wå land!" Kom nogen levende i land, gav klitboerne ham et skrald af en økse, for panden og tog, hvad han havde. Præsten bad, at når der skulde strande et skib, at det så måtte løbe paa grund i sognets strandlén . . . samt at de skibbrudne endelig måtte komme døde i land, at de kjære strandfolk ikke skulde behøve at slå dem ihjel, Kr. Alm. V. 281. 730-31, jfr. 732. 735. 751; se klægfod.

klitfodring, no. *kletfuwrəŋ* (Thy) mos, græs, gråpil, som afslås i klitten til foder, jfr. fodring, knaj.

klitfoged, no. *klètfò i* (Vens.) = rgsm.

klit-klat, i udtr. som: *di komər klet* el. *klit klat* (alm.), ikke samlede på engang, men enkeltvis, i små partier; *hans pæŋ gik sån klet-klat te unøt* (Agger), nok også *klet klat;* jfr. drint drant; m. h. t. lign. ord se i, bogstav.

klitlangs, bio. *kletlåŋs* (vestj.) *go kl—*, gå langs klitterne.

klitlod, no. *klètlò i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) klitskifte.

klit-ris, no. J. T. 215, en pileart, salix repens L. (Jylland).

klit-rose, no. J. T. 203, rosa spinosissima L.

klitsadde, no. *klet-sòj* (Thy) firkantede tørv, der graves i klitten til brændsel.

klitside, no. *we kletsijər* (Lild s.) ɔ: i klitten.

klitskifte, no. *kletskywt æn -ər* (Lild s.) jordlod i klitten.

klitsø, no. *kletsø æn -ər* (Lild) sø imellem klitterne.

klittag, no. *klettåq de* (Thy, Agger); *klèttaq de* (Vens.) — en plante, sandhjelme, psamma arenaria, R. & S., ligeså om sand-marehalm, elymus arenarius L., se J. T. 76. 187; *di hå plåñtəð klettaq; fòlk wel så møj jar* (gærne) *læ djèr hèwðər go i klet å eð taqəð* (Lild s.).

klittidsel, no. [*klettisəl æn*] (vestj.) en plante, mandstro, eryngium maritimum, L. (vestj.), J. T. 84.

kliv, uo. se kløve.

klivit, to. se klavit.

klivklemme, no. i udtr. *ta kliwklæm* (Sall.) lege tagfat; se gård, I. 526. 46 a, kling klang, tik.

1. klo, no. *klåw æn klåw* (Agger); *klòw æn* best. *-ən* flt. *klòw* el. *klø æn* best. *-ən* flt. *kløər* best. *kløən* el. *klòw i* best. *-i* flt. *klòwər* el. *klèwər* (Vens.); *klør æn -ər* (Vejr., Lild s.); *klòw æn kløə* el. *klöwə* (Søvind s.); *klòw æn kløər* (Støvr. h., Hell. h.); *klòw æn* best. *-ən* flt. *kløə* best. *-rən* (Elsted); *klow* hak. flt. *kleər* (Mols); *klør æn* = flt. (Agersk.); *klow æn klær* (Angel) — **1)** = rgsm., klo på kat, hund, fugl; vistn. kun flt. (D.); *æ katəs klør* (D.); *dæ jæn klø,* den ene klo; *skè kløən å ham* (Vens.) skære kloen el. kløerne af ham; *klòw* (sts.) om hummerens klo; *dæñ tij håŋ di kon i æ klør, så fol di nijər i æ skit* (Malt) om msker, som kom i armod; *fo klør i jæn* (D.) få fat på; *kòst kløərən i* (Elsted) om katten; *hañ kåst hans klørər i de bæjst, hañ kuñ* (Lild s.) ɔ: fingrene; „*haj blywə wòr, de kløən stak uw å stèwəl å dè frèmə*", Grb. 181. 16; fanden kendes ved, at kløerne stikker ud gennem hans stövler, se henvisningerne under klør; *do hår klørər så låŋ, te do ku skråv di åləmor å æ jor* (D.) om den, som har lange negle; pigen får jærnklør smeddet på sine hænder og fødder, J. K. 299; klør af haner og ørne bruges til hekseri, Thiele II. 101; se hummer-. — **2)** en stor jærnkrog: *æn klòw te å ræns gröwtər mæ* (Støvr.) = mudderkrog (s. d.). — **3)** en gaffelformig gren, spåstikke, der bruges til at vise vand (vidiegren), mergel (egegren), sølv (hasselgren) med (Malt), se finkelrut, pilegren. — **4)** *klòw i* (Hjörring) „kaldes ved Skagen et redskab, garn-vinden, hvorpå flyndergarnet trækkes på flo-siden, den side, hvorpå floerne, flydholterne, er anbragte, og hvoraf det løber i havet, når det udsættes", Mb. med henvisning til Olavius, om Skagen s. 174; er sagtens et redskab, der ligner en ildklemme, hvorom det hedder, at garnet skal *klòwəs*, ɔ: sættes på *i klòw;* når et bundgarn blev „stenet" i stuen, måtte den åbne ende af „kloven", hvorpå det var trukket, vendes tefram, udad, når garnet blev båret ud af stuedören, for at give god fangst, J. Saml.² I. 49 (Ålbæk); ordet hører jo muligvis til klov (s. d.). — Jfr. Aasen klo, isl. kló, huk.; se klov, klove, fandens klør, fugleklør, øreklør, rineklorer; björne-, hummer-, katte-, tve-.

2. klo, uo. fiskegarnet skal *klòwəs* (Vens.), se 1. klo 4.

1. klod, no. *klåð æn klåð* (S. Hald, Lysgd.); flt. *klåðə* (Støvr.); *klòj* el. *klåj i* best. *klåj* flt. *klåj* (Vens.); *klòj* best. *klòji klòj* (N. Sams); *klåj et* (Røgen s.); *klår æn klår* (Elsted s.) — **1)** en hesteplag (Vens.); føl (Røgen s.); *klåj, klåj!* kælenavn til en plag i tiltale (Lyne s.); *æn towårs klåð å æn søtənårs dræŋ, dæm skal di ta dæm i wår får,* Kr. IX. 40. 433; se klöj, klöjter, klå. — **2)** halvvoksen dreng (Vens.); *a wa wal dæj gåŋ i klòj åpå maksəl mæ ham, dè stor* (Vens.). — Jfr. Rietz kladd; bæst; *bæls-, føl-, kjæle-.

2. klod, no. *klåð æn klåð* (D., Plovstrup), en stak af tørv, der er sat op til vinterbrug eller salg; jfr. mnt. klot, Sch. Lübb., kugle; plt. kloot, Schütze, dynge, hæs; kloot torf, sætte tørv i stak; se klode, klot, kløse; klyne-, tørve-.

klodder, no. *kloðər æn* (Andst); *æn*

sær kl—, en kluddermads; også kludderi = *kloðərværk* (Vejr.).

klodderpande, no. *kloðərpañ æn* (D.) = klodshoved.

kloddre, uo. *klorər -ər* tf. (Vejr.); *kloðər -ər -t -t* (Agger) — 1) kluddre (s. d.) med noget. — 2) kokken gav en lyd fra sig, som når den kloddrer for höns, Kr. Sagn I. 370. 9 (Egtved), kalder på?

1. **klode**, no. *kloð æn -ər* (Elbo h.); *kloəð* huk. flt. *-ər* (Mols); *kloi æn klojə* (Søvind s., Gjedved); *klor æn* flt. *-ə* best. *-ərən* (Elsted); *klor æn -ər* (Vejr.); *klåj æn -ər* (Thy, Agger); *klåj i* best. *-i* flt. [*klåj*] (Vens.) — klump, tung genstand; kort, cylinderformigt træstykke, som man kaster efter kegler med (Søvind s., Elsted); kugle med håndtag, el. træstykke, hvormed der kastes efter kegler; sneklump, f. eks. en sådan, der har samlet sig under træsko (Agger); muld, der samler sig i klumper, f. eks. ved harvning (Thy, Vens.); *bræk kloðər åp* (Støvr. h.) bryde frossen jord op; jordknold el. stor træbul (Vejr.); jfr. Aasen, klot hak.; se 2. klod; bommert, bossel, klöjte.

2. **klode**, uo. *klåj -ər -əð* (Agger); *klòj* el. *klåjəs* (Vens.) — at slå el. slås med jordklumper, sne; *di klòjər hwærqjər, klåjəs i snej* (Vens.); *de klåjər i då* (Agger) sneen klamper.

klodetræ, no. „en kjæp, som er krum mod enden, med hvilken man slår på kloden, d. e. et rundagtigt træ el. sten, når man leger klode, Mb. eft. Terpager (Ribe).

klodrian, no. *kloðrian æn* (Andst, Agger); *kluðrian æn* (Han h.); *klòrian i* (Vens.) = rgsm.; kejtet person, han kaldes *Bærən Kloðrian*: *no Bærən!* (Agger) ɔ: nu, du klodrian; jfr. kluddre.

1. **klods**, bio. = rgsm.; tæt, nær; *de ær eňc skönt å ha nòboər klås åp æ· sæ* (Vens.); jfr. eng. close, fr. clos, lat. clausus.

2. **klods**, no. *klås i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); itk. (Mols); *klås æn -ər* (Malt, Vejr., Agger; Søvind s.); flt. *klåsə* best. *-rən* (Elsted) — 1) en klods, træklods, stort stykke (Vens., Vejr.); jfr. hugge-. — 2) skældsord. klodset person; *han æ ən rèjtiq klås!* (Elsted); ævent. om Klods Hans hos H. C. Andersen, se Sgr. VII. 199. 795, jfr. Nyrop, Nej s. 157, Hofb. Nerike s. 281. — 3) *læv klås* (Holmsl.) løbe enke (s. d.), en alm. leg; når den, der står foran, råber *klås!* skal det bagerste par løbe; jfr. htsk. kloss; mnt. klôt, Sch. Lübb.; se klod, klode, klus.

1. **klodse**, uo. i udtr. *de klåsər et nåwət* (Malt h.); *de klosər et* (Mors), det forslår ikke; *no klåsər ə òrəntli nir, stu støcər* (Vens.) kan siges, når det sner stærkt med store flager; *han lywə, såən te de ka klås nuwə* (Elsted); jfr. klante.

2. **klodse**, no. *klås æn -ər* (Malt, Vejr., Agger, Vor h.); flt. *klåsə* best. *-rən* (Elsted); *klos æn -ər* (Elbo h.); *klus æn -ər* (Lindk., D., Vlb.); *kloəs æn klosər* (Agerskov, Bradr.; Sundev.) — *æn par klusər* (D.); *et pa klåsə* (Elsted) et par træøfler; kvinders træøfler (Agger); landsbypigernes klodser siger: *„fræ-ja, löwərda!“* men når pigerne har tjent en tid i købstaden, siger klodserne: „på tirsda, på torsda!“ Kr. IX. 86. 73, eller „salt torsk“, „ferske fiske“, Sgr. VI. 192; jfr. mnt. glotze, glosse, klotze, klosse, gallotze, Schill. Lübb.; se kalosche, tøffel.

klodsebund, no. *klosboñ æn -boñ* (Elbo); *klusboñ æn -boñ* el. *-boñər* (D., Lindkn.); *klåsbån æn -bån* (Elsted) — træbund til træøfler.

klodsemager, no. *klåsmaqə æn -rə* (Søvind s.); *klosmaqər æn -ər* (Agersk.); *klosmakər æn -ər* (Bradr.; Sundev.) — en håndværker, som forfærdiger træøfler.

klodset, to. *klåsə* (Vens., Agger); *klåsət* (Søvind s.) = *klåswurn* (Vens.) = rgsm.; *„hon war òlc få klåsə, te di a tow ku wæ bacèj å føləs mè hær“*, Grb. 97. 26.

klodshoved, no. *klåshuwə* (vestj.); *klåshòwi et* (Vor h.) skæo., en klodset person.

klodsmajor, no. *klosmajo·r æn* (D., Søvind s.); *klåsmajo·r æn* (Agger); best. *-i* (Vens.) = klodshoved.

klodspande, no. *klåspañ æn -ər* (D.) skældsord: en klodset person.

klodstræsko, no. *klåstræskər* flt. (Malt) mellemting mellem træklodser og træsko; franske træsko med læder over foden.

klodunse, uo. se klødunse.

klodæsme, no. (?) *klodæ·smə æn* (Hovlbj.) klodset ting el. person; ordet usikkert.

klofald, no. *klofal œn* (Holmsl. kl.) tov til at hejse sejlet ved kloen.

klofjæl, no. *klåwfjæl œn* = flt. (Agger) løst fjæl til at påsætte vognfadingen med en klo, når der skal køres store læs, f. eks. tørv.

klog, to. *kloq* flt. *kloq* (D., Agger, Elsted. alm.); komp. *kloqər*, supl. *kloqəst; klòq* itk. *-t* flt. *klòq* (Vens.) = rgsm.; *eð kloəq howəð* (Mols); *hań œr it relə kloq* (Søvind s.) ɔ: ikke fuldt tilregnelig; *di gaməl œ di ålst, mœn di òŋ œ di kloqəst* (sts.); *„en ku blyw klòq å, hwa di blèw å“*, Grb. 98. 42, ingen kunde blive klog på, hvor de blev af; *hun so uwð, såm hun wa hwœrkən kloq hœlə gal* (Agger) om en, der ved påfaldende klædedragt el. opførsel gör sig bemærket; *œn hånteŋ, deðə han troweð, bətjœntərən wa kloqər i eń han sjæl*, Kr. IX. 228 (Horn. h.); *han œ kloqər eń jawn hen* (vestj.); *„haj wa klòqər èj òl a klòq“*, Grb. 211. 76; *så kloq, te han ka hør œ græjs grọ* (Vejleegn); så klog, at han havde tre præsters forstand, Thiele II. 172; fortælling om biskoppen, der mente sig klogest, Sgr. IX. 141 ned., syv gange klogere end andre, Kr. Sagn II. 149. 18; smedens dreng er klogere end præsten, han spytter på jærnet for at se, om det er varmt, inden han tager det, J. K. 287; *så kloq som œn mińəsk, œn hœst* (vestj.), *som et skåwøk* (Valsb.); *hwœm dœr wå kloq nåk, så ku œn snår blyw riq nåk* (vestj.); kan du gætte, hvorfra det kom, så er du klogere end paven i Rom, Kr. IX. 129. 339; pigen er i ævent. smuk nok, når hun bare var klog nok, Gr. Ævent. II. 129; *liså kloq som syw tońtə, nœr di sæjs œ frå* (D.), *som syw tåsiər* (Fj. h.), *som syw tompə* (Valsb.), *så kloq, te han ku tol o vœr halbliń, nœr de et wå få hans søjəns skyl* (vestj.) el. *så han ku tol å wœr halgal* (Thy); *han œ lisə kloq som dœń, dœr œr et kloqər eń han* (vestj.); *han œ kloq o œ heməls loft o væjr, mœn o œ juwr œ han œn tåri* (Fj. h.); *han œ kloq å œ katəs dø, vœn œ tarmər hœŋər rońənom œ hals å ən* (Sønderj., alm.) el. da hunden rendte med hovedet, Sgr. I. 14. 32; *do œ kloq å et gåsmålkəń, vœn do barə vest, vor œ patər sår* (Sønderj.); *a œ lisə kloq o de, som œ ku o œn søńdə* (vestj.); *han œ kloq, mœn mjœst sjœlkloq* (D.); *haj œ klòq dæj wèj hön skrabər* (Vens.) ɔ: bagklog; *ińt klokər som œn huəń* (Valsbøl); *dœm, dœr œ kloq, di löwər ålər lœŋ* (vestj.); *do mańc trow, òl ajər œ tåsi, få de do œ klòq; nẹ mœ wa klòq nåk, wa mœ åsə riq nåk* (Vens.); jfr. Aasen klok, isl. klókr; htsk. klug, mnt. klôk, Sch. Lübb.; kløftig; bag-, for-, gammel-, halv-, hunde-, kylling-, selv-, skov-, små-, tontet-.

kloge kudder, no. flt. J. T. 290, plantenavn; en tidselart, carduus palustris L. (Himmerl.).

klogelig, bio. *kloqələ* (Agger) = rgsm.

kloges, uo. *kloqəs* (vestj.); *han kloqəs' atərsom han blywər œlər* = bliver klog el. klogere.

klogfolk, no. *klòqfålkən* flt. best. (Vens.) kaldtes en del af det berygtede pak, som folk fra Hellum og omliggende sogne foretog sig at afstraffe i begyndelsen af fyrrerne, da øvrigheden ikke tog sig af sagen, se den Dronninglundske Commissions Dom.

klog kone, no. *kloq kun œn* (D.; vestj., Agger); *kloq kuwən* (Elsted) — kvinde, der forstår sig på hemmelige kunster, se klog mand; blandt sådanne nævnes: den kloge kone i Vindblæs i Himmerland, J. K. 109, Kr. VI. 155. 223. 24, IV. 194, 212. 298, Kr. Sagn I. 158. 579; „Gammeltoftkonen“, J. K. 109; Kirsten Ås, Sgr. IV. 80; en rakkerkvinde er „klog“, Sgr. IX. 4, se endnu Kr. IV. 320, VIII. 298. 510, Sagn I. 329. 92, jfr. Wärend I. 388. 99, Sundbl.[1] 206 flg., —[2] s. 319, Wigstr. I. 140, II. 221. 223, Afzel. Sagohäft. II. 197, Hagemann 70; eine kluge frau, Urquell III. 257, wise woman, Henderson 152 flg., W. Gregor s. 37.

klog mand, no. *kloq mań œn* (vestj.); *œn kloq man* (Elsted); — „for omtr. 20 år siden (ɔ: 1857) fandtes i Vestjylland ikke få „kloge“ mænd og koner; enkelte af disse gav sig af med at kurere for alle mulige sygdomme hos msker og dyr, andre derimod søgtes kun i visse tilfælde. Foruden disse mere ansete „kloge“, var der desuden mangfoldige, som kendte enkelte grene af den hemmelige viden, og som kunde „skrive“ for tandpine, „måle“ for „modsot“, stille blod, ild, løbske heste osv., blandt slige

nævnes: Kristen Tiphede, J. K. 109, Kr. IV. 193. 272, den „hvide smed“ kunde ride på en kat tre mil, få fjorten karles styrke, ejede en flaske med en djævel i, Kr. IV. 185, Almuel. VI. 137; „Hejlskovmanden“, Kr. IV. 187. 261; Laust Skadhede, Kr. IV. 191. 268; „den kloge mand i Farsø“, Kr. VI. 157. 225; Niels Lærke, Kr. VI. 203. 280; „Præste Jens“ fra Svostrup, Kr. VIII. 298. 509, Almuel. VI. 135-36, Sgr. II. 62; også Hals præst, se præst; „manden fra Hvinningdal“, Kr. VIII. 285. 489; Mads Weis, J. K. 109, Peder Smed, Lemvigegn og Degnen i Hov, J. K. 110 flg., en anden klog degn, M. Skr. 27. 26; Niels Bjærggård i Fovlum, Kr. Almuel. V. 146. 391-92; Niels Frøsig i Plovstrup v. Ribe, Kr. Almuel. V. 83; „manden i Gjeding“, sts. nr. 219, i Ølgod nr. 209; i Vensyssel, Kr. Sagn I. 403. 13; om kloge mænds bedrifter se Kr. III. 222. 256 flg., 270, IV. 223. 314, VI. 191. 265, VIII. 26. 49. 267. 454, 296, 300. 513, IX. 261. 102, Sgr. I. 59, XI. 10. 12, J. K. 104 flg., J. Saml.[2] I. 49; jfr. norsk „aatgjerdsmand“, Søegaard Fjeldb. s. 130, „klok gubbe“, Wigstr. I. 142, Sundbl.[2] s. 307, Strackerj. I. 56; „wise man“, Henders. s. 215, Folkl. Journ. V. 193, Morris Yorksh. Folkt. 246; Urdsbr. V. 169; „devin“ om mænd, „mége“ om kvinder, Mélus. 417, slgn. Yeats Fairy T. s. 146, Nicholson, Yorksh. s. 91; „medicine man“ hos Indianere, jfr. Amer. Folkl. II. 277, III. 274; jfr. i Fyen den kloge mand i Nybølle, Espe s., i familie med de kloge mænd i Gjestelevlunde, Sgr. IV. 119. 289, Kloge-Niels fra Findinge, Espe, Sgr. IX. 79, Frands fra Rostrup, Sgr. X. 88; manden i Revninge, J. K. 146; Sgr. IX. 79. 274; i Slævstrup, Sgr. I. 109. 2; et besøg hos en klog mand, Niels Ebbesen, Ærø, J. K. 151; manden i Søtofte (Merløse h.), Kr. Sagn I. 277. 935; bøgerne, som de kloge har, kan kun gå fra mand til kvinde (s. d.) og omvendt, Kr. IX. 71. 755; den kloge mands list for at kunne lytte til samtalen, Kr. Alm. VI. 131. 285; se Cyprianus, Finlap, heks, heksemester, Nordmand; *i klòq maj blàw heňc te æn kow, dær ha skòt lywə uk; så snòt hạj ha sit ə, sò hạj: „heňc i knyw, å wi ka få de hè sko frå, få de æ da nọ ènhwạ ka sic, de de˙ ær eňc beskekə te å ska wær i˙ ən kow“* (Vens.).

klog pige, no., hos hvem der søges råd, Kr. Sagn I. 38. 169.

klogskab, no. *klọqskab æn* (vestj., alm.); *klọqskab æn* (Agger) = rgsm.; *dæň kl— æ nåk ğæmt, hur æn ẹt æ guwə å fiň* (vestj.); *hạj æ sò tit gon ijæ˙məl hans ijn klòqskab* (Vens.) ɔ: han har været selvklog og lidt tab.

klokke, no. *klåk æn* best. *klåkən* flt. *klåkər* (Vens.); *klåk æn -ər* (S. Sams); *klåḳ æn -ər* (vestj., Thy, Mors, Agger); *klåk æn -ə* (Vor, Søvind s., Elsted, Randers; Fjolde); *klååk æn klåkə* (Angel, Sundeved; Agersk., Bradr.) — 1) kirkeklokke (s. d.), fabriksklokke, stor bjælde; danse med klokker på sin dragt, se Fb. Bondel. s. 240, Gerv. 122; jfr. fåre-, gade-, kirke-, ko-, slæde-, storm-. — 2) stueur el. lommeur, alm. om begge dele; *dråw* el. *dræj æ klåḳ* (vestj.) trække op; *byt klåḳər* (vestj.) alm. handel mellem unge karle; „a hoeh ingen albenak, diefå æ a nøjt te å set mi klåk ætte solen“, Tkjær II. 92; *æ klååk æ gån i staň* (Agerskov) istå; *hwa* el. *hùmanə ær æ klåk?* (vestj.; Agerskov); *å klåḳ gọr få fast, få sawt; æn sæ̣dər ẹt* (vestj.) den passer ikke; *æn sæ̣dər nåk kon tåw gåŋ i æ döwn* (vestj.) om den klokke, som står; *om klåk jæn; æ klååk æ halvæj* el. *halvə to* (Ang.); *æ klåḳ æ sæjs, waňtər æn kuti˙jər i syw* (vestj.); *han kaṃ, æ klåḳ wa sæjs* el. *æ klåk sæjs* (Vejr., Mors); *æ klååk æ jet* el. *jæṇ* (Agersk.); *æ klåk æ fæəm, iən* (Fjolde); *æ klååk var te˙ te ti* (Bradr.) falder til slag; *dæň klåḳ æ guwə å go i sæŋ atər* (vestj.) når den går for hurtig; *huma˙nə ær æ klåḳ? dæň hå slån åt fo let sijn, æn æ nij, øwə nij; æn æ gaḷ i æ slå*, gal i slaget; *hår æ klåḳ slån?* (Agger); *klåkən hò slawə; klåkən slow òlə; a sat klåkən ən stọ̀j tefra˙ṃ; hwa dær ẹən bọ̀n ær, ær ə håtə, lisom hwa dær ẹən klåk ær i hukst* (Vens.); *nær æ klåḳ ær åṭ skal æ grọð ạ æ påṭ, nær æ klåḳ æ nị, så ər ət sæŋətij* (vestj.); *a veð nåk, hwa æ klåḳ æ slawən* (Malt) ɔ: hvorledes sagen står; *han slær òltir å dæň stuər klååk* (Angel) ɔ: bruger stærke udtryk; når der spörges: *hwa ær æ klåk?* — kan svares: *æn æ roň!* (Malt); *æn æ brọ̀qə!* (vestj.); *æn ær trej kuti˙jər te halfjæ pa båwsər* (Agger, vestj.) el. *trej kuti˙jər te straqs* (Agger); *trij kuti˙jər te*

straqs, no slow ən hal nys (Lild s.) el. *klåkən æ trej kuti·jər nèən te særki* (Vens.) el. *tòw tòmə læŋə in særkən* (Elsted) ordspil med et kvindeskørt, som kaldes klokke; el. *dæj æ lisə månə, som dæj war igo·r we de hè law,* el. *hon slu haləŋs får ə betə kon sen* (Vens.) el. *få skrærərə å skòmaqərə å it få dæ·* (Elsted) el. „halv-et!" sagde drengen, han gik med en tvebak el. en halv kartoffel i lommen for klokke, ordspil mellem „1" og „ædt"; el. det er et nyttigt boskab, når den går godt, jfr. Kr. Ordspr. s. 537. 547; el. *syw i soröw, åt i kuröw, ni i mi röw, tij i di röw* (vestj.), sml. Urquell II. 114, Busch Volksh. s. 144; hos S. Kjær Stavnsb. s. 126 omtales, at klokker først er nævnet hos bønderfolk på Sælland i tingbøger 1742, hvilket passer godt med gamles fortælling i Vestjylland, at man i begyndelsen af dette århundrede jævnlig brugte timeglas (se stundeglas), men iøvrigt nöjedes med en middagslinie i vindueskarmen, samt sol, måne og stjærner; *høwərən* (hyrderne) *ka nåk nòj nær skòn əpo, hwò manə klòk ær, fòr, ka hañ trèi əpo skuq o hans huə, æ klòk tij, å ka han ræt sæ så møj å hål sæ så krån* (rank) *te skuqən o hans huə blywər hæn, så ær æn ølda* (Lild s.), jfr. solring; se Junge s. 118: „bonden ser op efter solen, kan huen derved falde ham bag af hovedet, da er det middag; han måler sin skygge, kan han spænde den med et skridt, da har maven gyldig årsag til at brumme"; i Møborg, Skodborg h., var der 1790 kun én stueklokke, Kr. Almuel. III. 36. 99; ved bagning kunde bonden benytte sin nabos klokke, sts. s. 98. 349; mange havde ikke sét en klokke, kunde ikke lære at kende den, Kr. Almuel. VI 29. 66-67; ellers rettede man sig efter sol, måne og stjærner og om natten efter hanegal, se Kr. Anholt 111. 269, Kr. Almueliv II. 7. 11, III. 8. 13; når to blev kærester, var det før alm., at pigen fik karlens klokke i fæstensgave (Elsted, Vens.); folk hører bjærgmandens klokke slå i höjen, Kr. Sagn I. 22. 99-100, 418. 43; ikke ualmindeligt fortælles, at klokken går i stå ved dødsfald (D.); andre steder stanses den ved sådanne lejligheder, se Jonsson Möre s. 20, Wigström Folkseder s. 64, Folkl. Journ. VI. 263; i sagnet går der snore over vejen, som bevæger klokker i røverkulen, se Kr. III. 127. 184, VI. 71, Almuel. V. 149 flg., Gr. Gl. d. M. I. 53, Sgr. IV. 169. 183, X. 181, Thiele I. 361. 365. 373. 383, jfr. Rask Morskabsl. 1841 s. 23, Sande II. 257, Strackerj. I. 414 l., Kuhn W. S. I. 21. 26 a flg., 167. 173, 372, N. S. nr. 186, M. S. 65. 158; Mhoff 205. 278, Strackerjan nr. 536 b, 258 l, Pomm. Volksk. I. 66, II. 70; gåde: *var æ de, dær gæər å gæər å komər iñt viər?* (Valsb.); el. *gor fræ mån o te awtən o ka eñda et go te æ ståwdar* (vestj.); el. *hwa æ de, dær gor o stor o komər ålər te væjæñ?* (vestj.), jfr. Sgr. III. 110. 536, IX. 139. 452, Gr. Gl. d. M. II. 131. 1, Wigström I. 288. 14, N. Vadsbo nr. 25. 26, jfr. Z. f. M. III. 352. 92, Simr. Räthselb. s. 73, 101, Meier Kinderreime s. 79. 313, Revue d. Tr. I. 54 (Picardie); el.

uwn i met hu, dær ær æn ala·rm,
nir i mej maw, dær heŋər i tarm;
nèr ajə fålk sòwər, så jòr a ala·rm
(Vens.);

el. i mit hoved stor alarm,
i min mave røres en tarm,
mine ben så smale som strå,
mange forundre sig derpå,
Sgr. II. 77. 389,

el. for sidste linie: når andre sover, har jeg uro; el.

jeg taler uden tunge,
jeg råber uden lunge,
jeg tager del i fryd og smærte,
endskönt jeg haver ingen hjærte;

jfr. J. K. 248. 35, Landst. 810. 27, Simrock Räthselb. s. 74, Meier Kinderreime s. 80. 315; slgn. Rolland, Devinettes s. 9. 20; el.

virksom er mit hele liv,
dag og nat til tidsfordriv;
kongen tidt mig lyde må,
præst og degn gör ligeså;
syge er jeg til stor trøst,
og for bryllupsfolk en lyst;
jeg kan gå foruden ben,
når jeg holdes pæn og ren! (vestj.);

el. hvad er det, én mand kan trække op, men ti heste ikke trække ned? Sgr. IX. 190. 575; — börneremse om klokketimerne, f. eks.:

æ klåk jæn stuw a å mi sæŋ,
— *tåw smur a mi skåw,*
— *træj tuw a æn bæj* (bid),
— *fir spelt a o lir,*

æ klåk fæm̥ rẹ a mi sæŋ̣,
— *sæjs kam a imuwər æn hæqs,*
— *syw kam a imuwər æn tyw,*
— *åt tåw a æ grør å æ påt,*
— *ni ti, go fåbi',*
— *öl̥ə, dæm̥ dær træŋər,*
— *töl, et æn kuti'jər læŋər* (vestj.),
se Dania II. 210; jfr. viser, viserværk, ur; tolv; handels-, Jeppes-, lomme-, slag-, stue-. — **3)** kvindernes underskørt, *ulən, bònən* (strikket) *klåk* (Elsted), alm. måske undtagen Thy og Mors; skørt med meget nedringet liv for og bag, uden ærmer, bæres ved et par seler (S. Thy), jfr. underkjole, skjørt; uld-. — **4)** en plante, *blọ klåkər* (Mors), campanula L., ligeså Thy, Vens. (vist alm.); også aquilegia vulgaris L., J. T. 23 (Ang., Sundev.) se blå- eng-, hvid-, rød-, sne-. — **5)** tavleleg: *hwa ær æ klåk?* Man skriver i to lige linier, med en streg mellem, tallene fra 1—12 på tavlen, den ene række hører A. til, den anden B.; så skriver A. et tal på tavlen neden for rækkerne og spörger B., hvad er klokken? B. gætter da; træffer han det rette, slår han streg over det samme tal i sin række; gætter han fejl, får A. tallet slettet, skriver et nyt og spörger pàny; den, der først får sine tal slettet i rækken, har vundet (vestj.). — Jfr. Aasen klokka, isl. klokka el. klukka huk.; mnt. klocke, Sch. Lübb., htsk. glocke; mlat. clocca, fr. cloche; øreklokke; freds-, kirke-, klinke-, ko-, krølle-, mad-, storm-, vælling-.

klokkeblomst, no. plantenavn, nellikerod, geum rivale L. (Skanderborg?) Sgr. V. 74. 578.

klokkefugl, se Vorherres kokkefugl.

klokkefår, no. *klåkəfọr è* (Vens.); *klåkfọr æn* (Andst, vestslesv.); *klåkfọr et* (Randers; Agerskov); *klåkfọər et* (Elsted) — **1)** det får i flokken, som bærer klokke; A. tager et barn, B., i øreflippen og siger: *hwa hịə præstəns klåkfọə?* så klemmer han til der svares: *slèp ø!* (Søvind s.) — **2)** et skæo. = en dumrian.

klokkegab, no. *klåkgaf et -gaf* (Agersk.) lydhul i kirken.

klokkehandel, no. *klåkhan̄əl æn* (vestj.) handel om ure; en meget brugt adspredelse for unge karle.

klokkehus, no. *klåkhus æn* (D., Agger); *klåkhus è* best. *-t* (Vens.); *klåkhuəs et* (Sundev.) — **1)** træhuset, som omgiver stueuret; en ellekvinde kommer op ved kl—, Kr. Sagn II. 30. 112. — **2)** klokkehuset, som jævnlig findes ved kirker = klanghus (s. d.). — **3)** skæo., *dit klåkhus, do æ da et stọrt kl—* (Haderslev) tåbe, tosse, får.

klokkehvidling, no. *klåkhwil̥əŋ æn* (vestj.) den hvilling, som den mand i bådens besætning, der ejer ur, får forud, se Jyll. I. 239; jfr. præsteskulde, stavnhvidling.

klokkekasse, no. *klåkkas æn -ə* (Elsted) foderal til lommeur.

klokkeline, no. [*klåkli̥n æn*] (Ang.) snor til lodderne i et stueur.

klokkelyng, no. *klòkljøŋ de* (Mors); *klåəkløŋ de* (Agersk.) — en plante, erica tetralix L., bruges til karbørster.

klokkeolie, no. oleum amygdalar. (P.).

klokker, no. *klåkə æn -rə* (Søvind s., sj.) — **1)** den, som ringer med kirkeklokken, kaldes dog sædvanlig ringemand (s. d.). — **2)** en af mændene ombord på sildebåden (N. Sall.); den, som har ur? se J. Saml. VIII. 168. 170; han sidder på tredie tofte og fører klokkeråren.

klokkereb, no. *klåkrẹv æn* (vestj.) rebet, hvormed kirkeklokken sættes i gang.

klokkeråre, no. se klokker.

klokkeskive, no. *klåkskyw æn* (D.) urskive.

klokkeskjørt, no. *klåkskøwt è* best. *-ə* flt. *-skøwtər* (Vens.) kvindeklokke.

klokkeslæt, no. *klåkslæt æn* (D.); *klåkslèət et* (Søvind s.) = rgsm.; hvorledes det udfindes uden ur, se under klokke; penge skal betales på et vist kl—, se Kr. Almuel. II. 100. 245-47, Thiele I. 177.

klokkesnor, no. *klåksnḁ̊r æn -ər* (D.) snoren, hvori stueurets lodder bevæger sig.

klokkesten, no. lapis calamin. ppt. (P.).

klokkestol, no. *klåkstuwəl æn* (D.) stilladset, hvori kirkeklokken er ophængt.

klokkestreng, no. *klåkstræŋ i* best. *-i* (Vens.); *klåkstræŋ æn* (D.) = rgsm., se Grb. 10. 72, snoren, der sætter dörklokken i bevægelse; klokkesnor (s. d.) (D.).

klokkestrikke, no. *klåkstrek æn* (D.) rebet, hvormed kirkeklokken ringes.

klokkestund, no. *klåkstuň æn* (D., Andst); *klåkståň æn* (Agger) — klokketime; *a viňtət atər ham æn hijəl kl—* (D.).

klokkeurt, no. = klokkeblomst (Skanderborg, Saxild), se J. T. 306, Sgr. V. 74. 578.

klokkeviser, no. *klåkvisər æn -ər* (D.); *klåkwijsər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) urviser; *dæň lilə o dæň stuwər kl—* (D.).

klokkeværk, no. *klåkwèrk è* (Vens.) urværk; *„dær i gòr jik òlteŋ så akərò·t som e klåkwèrk“*, Grb. 118. 46.

klokkeøg, no. *klåkøq et* (Skanderborg, glds.) hest, som bærer klokke for lettere at kunne findes; se klokkefår.

klop, no. *klop æn -ər* (Braderup, Fjolde) en hov under bederne på træsko.

1. kloppe, uo. *klåp -ər -ət* (Valsb.) banke; de klåppede på vinduet, J. M. 3; jfr. mnt. kloppen, Sch. Lübb.: htsk. klopfen.

2. kloppe, uo. *klop -ər -ət* (Bradr., Fjolde); *å kl— træsk,* sætte hov under dem.

kloppert, no. *klopərt æn -ər* (D. glds., Bradr.) = klopæske.

klopæske, no. *klopask æn -ər* (D.); *klåpask æn -ər* (Bradr.) en spånæske med låg, som bruges til at tage mellemmad i marken med; jfr. knæpæske, ralle, tejne.

-klorer, flt. se rine; ordet er sagtens = klør, se 1. klo.

klosme, no. *klosəm et klosmər* (Agerskov, vestslesv., Åbenrå) — en klase, f. eks. hyldebær; *et kl— mæ åt nörər i;* jfr. klyster, klase, kløssen, kyller.

klossipotte, no. *klåsipåt æn* (Vor, glds.) en ildgryde til at varme fødderne ved; jfr. kik, stove.

kloster, no. *kløstər è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; i tlm. *han gor hwærkən i kærk ælər klåstər* (Andst; Vlb.), jfr. sv. „till korss eller kjyrkia“, Runa VI. 8; *æ Klåstər* (Agger) Vestervig kloster; *Kløstər,* Grb. 67. 40, er = *Börmkløstər,* 66. 25, jfr. *Kløstər kåk* Stedremse, Kr. IX. 134. 358, Børglumkloster; *wi go te Kløstə cèrk, hon tjènər i Kløstər,* også: *Börm, Wrèjlə kløstər; Klåstər* (Sønderj.) er det sædvanlige navn til Lygumkloster; i folkevisen: klosteren er mig given iår, klosteren er mig sat iår, Kr. I. 301. 24. 25; i sanglegen: „bryde kloster“: den jomfru er i kloster sat, Gr. Gl. d. M. II. 304: „jomfruen“ sidder på hug med et dække over sig, börnene flokkes om hende, „ridderen“ med en følgesvend ved hånden går rundt om kredsen og synger v. 1. 3. 5. 7. 9. 11. 13; börneklyngen, som forestiller klosteret, svarer med versene 2. 4. 6. 8. 10. 12:

1. Hvad er der i det kloster at se?
2. der er en jomfru så fin og skön!
3. og kan vi ej få den jomfru at se?
4. der er så stærk en mur omkring!
5. så ville vi brække en sten eller to!
6. en sten eller to kan ej forslå!
7. så ville vi brække den halve mur!
8. den halve mur kan ej forslå!
9. så ville vi brække den hele mur!
10. den hele mur kan ej forslå;
11. så ville vi brække det halve kloster!
12. det halve kloster kan ej forslå!
13. så ville vi brække det hele kloster!

Hver gang „ridderen“ har sunget et af sine vers, tager han et par börn bort fra klyngen; de følger efter ham, mens han fortsætter sin gang; så snart han har sunget vers 13, splitter han resten af klyngen, „jomfruen“ springer op, kaster dækket af sig, så istemmer koret:

14. nu har vi fået den jomfru at se, — ring rang, falder i sang, falder i rødeste roser!

Berggr. Dske Folkesange nr. 215 a b, jfr. Mhoff s. 485. 5, Z. f. M. IV. 363. 87, Mannh. Germ. Myth. s. 492 flg.; jfr. lat. claustrum, indelukke.

Klostermarked, no. *Klåstərmærkəň* (D.) marked i Lygumkloster d. 24. Aug., se middagssövn.

Klostertjener, no. *Klåstərtjænər æn -ər* (vestslesv.) som hører ind under Lygumkloster gods.

klostre, uo. *klåstər -strər -strət* (Elbo h.) kæle for, *æ fər klåstrər får æ lam.*

klot, no. *klåt æn klådə* (Sundev.) klat af snavs på fårene: *æ fåə se så klådə uə* (Sundev.); se klod, klode; klotte.

klotte, uo. *klot klotər klotət* (Bradr.) klampe, om sneen under fødderne; se klot.

1. klov, no. *klòw è* best. *klòwə* (Vens., Sams, Vejr., S. Hald); *klòw æn* (Tåning)

— 1) det sted, hvor træ el. sten bedst kløves, *hoq åp ætə klòwə; de gor liq åpå klòw* (Vens.) kløvningen bliver lige; *dær ær eńc no klòw icə,* kan ikke kløves; *klyw liq i æ klòw* (Vejr.; Sams). — 2) stedet på et træ, hvor stammen deler sig; om mskr.: skrævet, *haj ær eńc låŋ i klòwə; ji klòw!* (Vens.) skræv! jfr. kluv; se klo. — 3) *et stikə klòw* (Støvr. h.) et stykke favnebrænde; der blev 18 favne klov af et træ, Kr. Alm. I. 46. 150. — Jfr. Aasen, klov, isl. klof itk.; klo, klove, kløve; tre-, tve-, vild-.

2. klov, no. *klòw æn* best. *-ən* el. *klòw i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *klòw æn -ə* (Søvind s., Elsted); *klåw æn klöwər* (Lb.); *klöw æn -ər* (Vejr., Lyne, Mors; Lindk., Elbo, Bradr., Agersk.); *klyəv æn -ər* el. *kløwər* el. *klaw æn -ər* (Fjolde) — 1) spaltet hov, klov på foden af ko, får, svin (Vens. alm.); *klöw* (Bradr.), også om fugle- og katteklo; *klyəv* (Fj.) om koens klov, *klaw* om svin og fugl; *ta di klöwər mæ ðæ!* (Agger) ɔ: rap dig. 2) skæo. til en person, som er kejtet, klodset, tung i vendingen (Vens.), se kløvning. — Jfr. Aasen klauv; isl. klauf huk.; se klo, kluv, bag-, ko-, lav-, lin-, lön-, nælde-, svine-.

klovbindsel, no. *klawbeńsəl* (Mds.) et stykke, som forbinder kloven med „rendetræet“, hvorved dyret fastgöres til „bæsningen“, jævnlig af hassel; se klave.

klovbunden, to. *klåwbońən* (Lb.) en sygdom hos kornkvæg, se klovtrønge.

klovbøgle, no. *klåwböwl æn* (Andst) klove, hvormed køer bindes.

klovbånd, no. *klawboń* (Mds.) et træstykke, der danner klovens lås.

1. klove, uo.
klòw -ər -ə -ə (Vens.);
klåw -ər -ət klåwət (vestj.);
klaw -ər -ət -ət (Randers) —
binde i klove, om køer, *å kl— æn ku;* om msker: *å kl— jæn* (Vrads h.) magte, tumle en; *klòw kørən iń* og *ui* (Søvind s.), se 2. klave.

2. klove, no. *klòw i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.), kaldes dog nok også *klòw æn -ər; klåw æn -ər* (Vejr., Thy, Mors; Søvind s.); *klaw æn -ər* (S. Hald h., Støvr., Mds.); *klåw æn -ər* (Agersk.) — 1) en böjle, hvormed køer bindes; i gl. dage et halsbindsel af tynde grene til køer i stalden, får og lam i töjr, også til stude for vogn, istedetfor kobler (Vens.); den kan være af træ, jærn el. reb og bruges til at koble to kreaturer sammen på marken ved en „koblestok“ (s. d.) el. i stalden, til „bæslingen“ (s. d.); *fo æ klòw om æ hals* el. *öwər æ huwə* (vestj.) fig. komme i knibe; *hon sku da se i i klòw ålsteəns* (Vens.) sagt om et sygt, sammenkrøbet mske; *leq i i klòw* (sts.) ɔ: ligge i krumböjet stilling med optrukne ben; kjøre med klaver, Kr. VI. 151. 217 ɔ: med klover som halskobbel; jfr. Aasen klave; isl. klafi hak.; mnt. klave, Sch. Lübb., „das joch, welches das hornvieh trägt u. woran es in den ställen gebünden wird“, afbildet Schütze II. 269; se 1. klave 2, hals-, jærn-, ko-, narre-, reb-, træ-, øksen-, øre-. — 2) en ildklemme; *klòw æn -ə* (Elsted) en lysestage, glds., lyset holdtes fast med en træfjer, som klemmer, jfr. profit; *dær fæk han hwærkən rest ælər klåw o stejəq æn o,* Kr. VI. 349. 231; jfr. Aasen klove, isl. klofi hak., redskab at klemme med; htsk. kloben „gespaltener stock“; ild-, lyse-, stik-, væge.

klovet, uo. tf. se kløve.

kloven, uo. tf. se klyve.

klover, no. en slags mellemmadskasse i form af et lille chatol, som fiskerne medtager til havs (Fjaltring).

klovhul, no. hul, der hugges til kløvning; jeg har selv set dem [hullerne på stenen], det var ikke klovhuller, men de var runde og stod vidt fra hverandre, Kr. VI. 43.

klovn, uo. tf. se kløve.

klovns, no. se klanghus.

klovpenge, no. *klòwpæŋ* flt. (Vens.) betales hyrden, når man har et får i græs hos en mand, for at han skal passe det godt, se væQnnepenge.

klovsav, no. *klòwsaw æn* (Thy); *klòwsaw æn* (Elsted) — en rammesav; en variant: bevar mig *få hamər å hòwtaŋ å dən stuə klòwsaw,* af bönnen, Kr. IV. 345. 444 (Skive).

klovsyge, no. *klöwsyq æn* (Agerskov) = tiere *klöwsyqəń,* klovsyge hos køer.

klovt, no. se kløft.

klovtage, uo. *klåwtæj* (Malt) *kl— æn teŋ,* tage noget med magt.

klovtrønge, no. *klåwtrøŋ* (vestj.)

den sygdom i klovene at være klovbunden (s. d.).

klu, no. se kluv.

klud, no. *kluw* el. *kluk i* best. *kluwi* el. *kluj* el. *klui* el. *kluki* flt. *kluw* best. *kluən* (Vens.); *kluc i* best. *-i* flt. *kluj* (S. Sams); *kluð æn kluð* (Thy, D.; Agger); *klui æn klui* (Vor h.); hak. (Mols); *klur æn klur* (Agersk.); best. *klurən* flt. *klur* best. *-ən* (Elsted); *klur æn kluət* (Fjolde); *kluj æn kluj* (Ang.) — 1) = rgsm.; en lap, en klud, alm.; *hañ hår løst te hinə kluwəð* (Agger) ɔ: har lyst til at komme i lag med hende, jfr. kjødmad; *di fæk fat i æ kluð o hwæra·ñər* (vestj.) kom op at slås; *„så fèk haj åsə wej nåk i kluən“*, Grb. 148. 19 ɔ: fik vind i sejlene; *dær æ lyw i kluən* ɔ: det går lystigt; *di hò slawə djæ pjålc saməl å jor hil kluw å· dæm* (Vens.) ɔ: de har giftet sig; i en stedremse: „Tulstrup klude“, Kr. Ordspr. s. 511 (Gjern h.); i en byremse, se Sgr. IX. 132. 390 (Fyn); klude, offergaver ved træer, „altere“ se Nyrops Kludetræ, Dania I. 2 flg., Kr. Sagn III. 139. 715 (Rø s., Bornh.), se knappenål; man skal vogte sig for at tage spraglede klude op, der ligger på vejen, Kr. II. 270; pigen siger i ævent.: jeg drager klud over klud, indtil jeg får kongens sön af Engelland, Kr. V. 58, jfr. Asbj. I. 132; bjærgmandens höj er bedækket med klude, Kr. Sagn I. 183. 663-65. — 2) et törklæde (D., N. Slesv., M. Slesv.); *æn kluð om æ huwə, æ hals* (D.), *æ kluð* flt., Fanøkvindernes törklæder, som bindes om *æ hat; han hår hans teŋ i æn kluð, lisom han gor, så futər ət uð* (vestj.) om altfor ordentlige msker; jfr. Aasen klut; isl. klútr hak.; eng. clout; dug, klæde, pandestykke; arm-, barne-, bøde-, disk-, fade-, fikke-, grittel-, gulv-, hals-, hoved-, kar-, karte-, lomme-, lumre-, mellemmads-, mund-, navne-, næse-, over-, overslag-, overslæng-, patte-, perse-, samvittigheds-, si-, silke-, skulder-, slæng-, smide-, spjæld-, stu-, støve-, suge-, sur-, tre-, törre-, öje-.

kludder, no. *kluðər de* (D., Mols); *kluər de* (Vens.); *klurər de* (Vejr.); *klujə de* (Søvind s.) — noget, der er dårlig gjort, el. noget, der er langsomt og besværligt at have med at göre.

kludderet, to. *kluðərə* (Andst), *kl— i hans værkən* (Andst) skødesløs, jasket.

kludderhoved, no. *kluðər-* el. *kloðərhowəð æn* (Andst); *kluðərhuwə æn* (D.); *klujəhòwi et* (Søvind s.); *klurəhòwər et* (Elsted) = klodrian.

kludderi, no. *kluðəri·j de* (Andst); *klujəri· de* (Søvind s.); *kluəri·c* best. *-ə* (Vens.) = kludder.

kluddermads, no. *kluərmas i* (Vens.) klodset person; som laver dårligt arbejde.

kluddermager, no. *kluərmaqər i* (Vens.); *kluðərmaqər æn* (Hmr.) = *kluərmecəl i* (Vens.); *kloðərmekəl æn* (Agger); *kluðərmekəl* (Nörv. Törrild) skæo., klodset person; som gör slet arbejde (Agger, Vens.), se klodrian.

kluddersnedkre, uo. göre kludret snedkerarbejde; „han ku mohl, væ glarmæjste, klujesneke lidt“, Jyd. I. 18. 2.

kluddervorn, to. *kluərwòrn* itk. *-t* (Vens.) uordentlig.

kludderværk, no. *kloðərwærk de* (Agger); *kluərwærk de* best. *-ə* (Vens.) = kludder.

kluddre, uo.
kluðər kluðrər kluðrət (D.);
klujə -rə -rət (Søvind s.);
kluər kluər -ə -ə el. ft. *kluər* tf. *kluər* (Vens.);
klurər -ər -ət (Agersk.) —
göre noget uordentlig; *haj stor å kluər mè ə* (Vens.); *kl— å* el. *mæ nåwər* (Agersk.) stå med arbejde, som man gör dårligt el. som ikke vil skride; jfr. kloddre, klodrian, klods; er sagtens samme ord som klyttre, jfr. Aasen klutra, se mnt. kluteren, Sch. Lübb. „kleine mekanische bes. tischlerarbeit machen“; for-.

klude, uo. *kluw kluər kluj kluj* (Vens.) bøde, sætte klud på gammelt, mest i forb. m. klabe; *a hòr kluj å klabt åpo ə sålæ·ŋ, de dær æ håtə eñc nuə təbaq å de gaməl.*

kludedækken, no. *kluwdèkən æn -ər* (Lild s.) hestedækken af klude (Lild s.); gulvtæppe (Vens.); det fremstilles derved, at klude klippes i strimler og sys sammen og bruges som islæt til sejlgarnsrending.

kludetæppe, no. *kluwtæp è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., klude sammensyede el. -strikkede til et tæppe, se pjaltetæppe.

kluge, no. *kluq æn kluqər* (Thy); *kluq æn -ər* (Lild s.) — en jordklump;

di slåst mæ kluqər å bəğəṅ mæ, mæn baq ætər tow di stiən; bəst kluqər (Mors) slå jordklumper istykker, se 1. klage.

klugeret, to. *kluqərə* (Mors) fuld af klumper.

kluggre, uo. *kluqər -qrər -qrət* (Hmr.) om hestens lyd, når den længes efter sin mage; se klygre.

kluk, no. to. *kluk* (D., Vejr., Agger); *klok è* best. *-ə* flt. *klok* (Vens.) — 1) no., et kluk = hønens og flaskens lyd; *a tøkəs de è sæt, de do ku cyr hilə byj ijèməl uən å ji såmøj som e kluk å dè"*, Grb. 4. 1 ɔ: give en lyd fra dig. — 2) to. = skruk, om hönen, som vil ruge (vestj., Angel); ligeledes på grund af lyden, det giver, om stentöj, som har revne; jfr. plt. klunk, det samme, Danneil.

klukflaske, no. *klukflask æn* (Lb.) en af de glds. brændevinsflasker, har navn af den klukkende lyd, der frembringes, når man skænker; jfr. pluddermund, stolpeflaske.

klukhals, no. *klukhals æn* (D.) = klukflaske.

klukke, uo.
kluk -ər -ət (D., vestj., Sønderj.); ft. tf. *-əð* (Thy, Agger);
kluk -ə -ət -ət (Elsted s.);
klok -ər -ə -ə (Vens.) —
om hönens klukkende lyd og hvad der ligner den, flaskens, mskers, når de drikker, *æ botəl klukər* (Bradr.); *han drekər, rektə te de klukər i ham* (sts.); jfr. mnt. klücken, Sch. Lübb., om kyllinghönens lyd; htsk. glücken; klunke.

klukæg, no. *klukèq æn* (Mors) opr. det sidste æg, hönen gör, inden den ruger, Mb., men nu kun fig., *no hår æn ğòw si klukèq*, om en, som ikke kan mere, har sat det sidste til.

1. klummer, no. *klomər è* best. *-ə* (Vens.) klodrian, stor, gammel, kejtet person; klodset redskab; *i stuə klomər hyli;* rettende sig efter høle, hak., se pjalt; *de ær è liə klomər!*

2. klummer, to. *klomər* (Lb.); *de æ så kl—,* om beklumret luft.

klummerhoved, no. *klomərhuwə æn* (D.); *-hòwi et* (Vor); *-hoi et* (Agerskov; Valsb.) = klodshoved.

klummerpande, no. *klomərpaṅ æn* (D., Agersk.) = klodshoved.

klummervorn, to. *klomərwərn* (S. Sams); *klomərwòrn* (Vens.) — klodset, plump; *så kl— som å rårən gosek* (Sams).

klump, no. *klomp æn klomp* (D., Agersk.); flt. *klomp* (Bradr.); *klomp i* best. *-i* flt. *klomp*, el. flt. *klæmp* el. *-ər* (Vens.); *klomp* hak. *-ər* (Mols) — 1) = rgsm.; en klump; også: *i klomp dræŋ* (Vens.) en klodset dreng; se jord-, ler-. — 2) boller i suppe el. mælk: *„dijə leqə de skit!" så kæləŋən om hiňə klompə* (Tåning); *„sikə no skir!" såj han Lawst Jænsən om æ klomp, da ku han it grif əm* (Branderup); *æ fåsa·qər it, sålæ·ŋ dær ær æn klomp i æ far* (vestslesv.); karlen kaster tröjen og vil springe ud i suppen for at finde en klump, Kr. Alm. III. 137. 463; kl— er trillet så hård, at den slår et klokkehus istykker eller én stud ihjel, Kr. Molbohist. 110. 341-42; se 4. bolle, klimp, kløse, kumpe, sødkage; mælkeklumper; kjød-, mel-. — Jfr. Aasen, klump, hak.; htsk. klump, mnt. klumpe, Sch. Lübb., træsko.

klumpe, no. *æn stuwər klomp* (D.) melbudding, se sakkuk.

klumpejærn, no. en form til at lave boller i; derefter sendes börn et narreærinde i byen (Randers egn); se messingståltråd.

klumpemælk, no. *klompmjælk de* (vestj.); *klompmjælk* best. *-ən* (Vens.) — andre steder: *mjælk o klomp,* bollemælk.

klumpet, to. *klompərə* (Vens.) fuld af klumper; *di hę̀ mjèlgrè æ så kl—.*

klumpes, uo. *klompəs* ft. *-st* (vestslesv.) slås med snebolde.

klumphoved, no. *klomphuwə æn* (vestj.) = klodshoved.

klumphugger, no. *klomphoqər i* best. *-i* (Vens.) fusker, kluddermikkel (s. d.), jfr. plumphugger.

klumpsak, no. *klompsak* el. *-sæk* (vestj.) — 1) et klodset, tykt barn. — 2) *klòmsak* (Elsted s.) et kommersspil: A., som „er det", tager en tamp, lavet af et lommetörklæde, samt et spil kort; de medlegende får hver sit håndværk (smed, snedker, skrædder osv.), de begynder at arbejde, idet de med begge hænders pegefingre banker i bordet, med den side, der vender mod de andre fingre. A. gör nu og da en af de ting, som karakteriserer de forskellige håndværkere, hövler, smeder el. lign., så skal

den, hvis håndværk det er, straks göre det efter, ellers får han et kort, ligeså den, der gör fejl, spilopper el. ikke „arbejder". A. får selv kort, om han ej opdager de andres skarnstreger. Når kortene er uddelte, begynder den egentlige morskab. A. spørger, hvormange kort B. har, og gætter så antallet af deres öjne, hvert billedkort gælder 2, og tildeler dernæst B. såmange slag i den hule hånd, som han har öjne; men han skal have differentsen i antallet, hvad enten han har gættet for mange el. for få, tilbagebetalt, o. s. fr. Han får dem dog alle igen, hvis han glemmer, för han begynder, og når han er færdig, at slå med tampen i bordet og sige: *klômsak!* Tilsidst får A. selv sine prygl af en af selskabet, som melder sig frivillig; jfr. plumpsack el. klumpsack, en tamp, Handelmann, Spiele s. 46. 69, se Schütze under ordet.

klumre, uo. *klomər klomrər klomrət* (vestj.; Vens., Valsb.) — 1) banke på en klodset larmende måde, *han klomrət o' dœň dör* (Vlb.); *sto å klomər mœ nåwət* (D.) bære sig klodset ad; *kom klaməri i è par stuə træskor* (Vens.) komme klaprende i et par store træsko. — 2) tygge, mest om gamle folk og heste; *de ka han nåk klomər; han sejər o klomrər ò de tar brø* (vestj.); *hun ku klomər æ kåwrəŋ!* (vestj., alm.) tlm., ɔ: hun fik netop det, hun ønskede. — 3) *leq å klomər åpå hwarą̊jər* (Vens.) ligge og rulle over eller ovenpå hverandre, om drenge, der leger; om dyr; jfr. mnt. klunderen, Sch. Lübb., larme.

-klumret, tf. se klumre; for-.

klumret, to. *klomrə* (D., Lysgd.) klodset, for lidt tildannet, for stort.

klungbær, no. en rubus art, r— plicatus Whe? (Vestervig s., Thy), jfr. klumbær, J. T. s. 207; slgn. Aasen, isl. klungr, hybentorn; klynge.

klunk, no. *kloŋk æn* (Vlb.) en jordklump.

1. klunke, uo. *kloŋk -ər -ət* (Valsb.) akt. at rydde klumper af marken; pass. *å kloŋkəs i snebul,* slås med sneboldte; jfr. plt. klunker no., Schütze, kvast, også klump, se Mi Wb.

2. klunke, uo. at klunke hvalpe el. killinger = ihjelslå ved drukning; hvad der blev i gl. dage stjålet ved havet, blev klunket til bedre tider (Læsø).

3. klunke, uo. *kloŋk -ər -ət* (Bradr.), *de kloŋkər i æ hæst,* om den klukkende lyd, som kan fremkomme i hesten, når den traver; se klukke.

kluns, no. se klanghus.

klunt, no. *kloňt æn kloňt* (D., vestj., (Agger); *kloňt* hak. *kloňt* (Mols); *kloňc* el. *kløňc i* best. *-î* flt. *kloňc* el. *kløňc* (Vens.) — 1) en klump af noget, jord, ler; et hoved på et skaft, f. eks. en tyk knude træ; *de ær æn liə niəs, hon hòr, dær ær i kløňc åpå œj o i* (Vens.); se kjølle. — 2) et lille tykt barn. — 3) en klodset person, kejtet mandfolk (Vens.); i en stedremse: *Færəŋ kloňt,* Sgr. VII. 176. 781 (Lemvig egn); også nok fra Læsø om personer fra fastlandet, ikke sømænd. — Jfr. platt. kluntje, „plumpe, ungeschickte weibsperson", Weig. und. klunte; under kluntermelk, Sch. Lübb., findes: klunte, „klumpen"; jord-, kjølle-.

1. klunte, uo. i udtr. *de kloňtər et* (Vind s.) forslår ikke; *de kløňcər eňc* (Vens.). — 2) „kluntes" (S. Thy); *kløňc* (Vens.) spil om drikkevarer; en udenforstående skriver efter spillernes antal nogle streger el. tal på bordet, et af disse forsynes med en klunt, dernæst tildækkes den ene ende af dem, hver af spillerne sætter sin finger på en af stregerne; den, som har valgt „klunten", når dækket tages bort, taber.

2. klunte, no. *kløňc æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) klodset kvindfolk, se klunt 3.

kluntekjæp, no. *kloňtkœp æn* (vestj.); *kløňccœp æn -ər* (Vens.) — hyrdens kæp, tung i enden, for at der skal være *dröwt* i den, den kastes efter kreaturerne, når de ej vil lyde; se Sgr. IX. 206. 628; Fb. Bondel. s. 320; jfr. hyrde-, kylekjæp.

kluntet, to. *kloňtə* (vestj.); *kløňcə* (Vens.) — klodset; om noget, der går tykt, med klump, ud til enden, *kløňcə åpå œj* (Vens.).

kluntevorn, to. *kløňcwòrn* (Vens.) = kluntet.

kluntfæstet, to. *kloňtfœst* (vestj.) siges om hunde under parringen.

kluntliv, no. *kloňtlyw æn* (D.) spøgende udtryk om börn, som har tyk mave.

kluntlærke, no. en fugl, bomlærken

(s. d.), emberiza miliaria, Sgr. XII.154.529 (Fredericia).

klup, no. *klup æn* (D.) redskab til at skære skruegænger i tappe; jfr. htsk. kluppe, tang.

klupsni, no. *klupsnij æn* (Thy) en skrueklup.

klure, no. *klur æn -ər* (Agersk.); *klor æn -ər* (Bradr.) = *klurstaq* (Tønder) — springstok, som bruges til at at sætte over grøfter med i marsken; jfr. Mejborg, Sl. Bønderg. s. 48; jfr. mnt. klûtstake, Sch. Lübb.; plt. kloot, klootstok, klüverstok, Schütze.

klurke, uo. kvække, om frøer (Himmerland), se klørke.

klus, no. *klus æn* (Vind) = *klusnəŋ*, et uformeligt stykke, træ f. eks., også et klodset mske; se klods, klodse.

klusning, no. se klus.

kluster, no. se klyster.

klustre, uo. i udtr. som: *o klustər ve nåwət* (Lindk.), reparere, se klyttre.

kluv, no. *kluw æn -ər* (Andst) en stang el. støtte, udvokset i to grene, et klynehus rejses i reglen på *kluwər;* jfr. 1. klo 3, 1. klov; tve-.

kluvpind, no. *kluwpiñ æn* (Andst) tvekløftet gren.

klyggre, uo. *klyqər -qrər -qrət* (vestj.) klynke, om börn; *hwa klyqrər do får?* — se kluggre.

klyggrehat, no. *klyqərhat æn* (vestj.) et klynkende barn.

klyne, uo. se kløne.

1. klyne, no. *klyn æn* = flt. (D., vestslesv., vestj., Hjoldelund, Bradr., Ang.) — **1**) tørv, der æltes af mosedynd og dannes i former på lignende måde som mursten; formen, en ramme til 25 tørv, fyldes med klynedynd, mens den ligger på en flad trillebør, der ved et eget håndgreb vendes af arbejderen, således at formen med dyndet falder ud på læggepladsen, hvor så atter formen løftes op, mens tørvene bliver liggende; dyndet æltes i en kasse af løse fjæller, en flåde (se 2. flåde), ved kreaturers el. mskers ben; hele dette arbejde kaldes: *o stryq klyn,* og tørvene: *strøqən klyn;* hvor tørvejorden er dyb og fast nok, graves tørvene med en flenspade, „sættes", *sæt klyn uð,* el. „skydes" (jfr. skudtørv) ud på læggepladsen, mest af et barn ved hjælp af en let greb, hvormed der kan tages 3, 4 el. 5 tørv, som kræfterne er til; er læggepladsen for langt borte, lægger arbejderen de skårne tørv på en flad bør, der af hjælperen køres bort; disse kaldes *grawət klyn* (D.); om selve arbejdet har hver egn sine tekniske udtryk, se således: borre, dese, femtørv, flave, rimle, ringle, skudtørv, spedde, stuge, tørv; *æn uwəð* (våd) *klyn æ bæjər eñ æn tar stijən* (D.); på gården *war dær et de meñst o sæl añ eñ klyn, o vi fæk et un fir o tyw skæləŋ får æ las* (Ulvb. h.); brænder der på den åbne arne et rundt hul i en klyne, er det dødsvarsel, Sgr. IX. 230.759. — **2**) jordklump på plöjemarken (Ang., Als); måske også om en samling huse (Als), se J. Saml. VIII. 272. — **3**) *klyjn æn* (Agger) en uformelig klodset ting; store jordklumper, klodset arbejdsredskab, klodset mske (Sall., Mors); se klyni. — Jfr. nfris. kleen, klein, kliin, Outz. Gl.; kleen, „unterseisches moor", Chr. Johansen, Nordfr. Spr. s. 124, nyholl. kluun; horsekjød, knubtørv, pyt, tvol; kul-, lyse-.

2. klyne, uo. *klyn klyn klyñ klyəñ* (Valsb.) kaste med klumper; *han klyñ jæn klåmp* (bolle) *hær, . . . å jæn dær,* J. M. 60.

klynebalk, no. *klynbålk æn -bålk* (Malt) skellet mellem tørvegravene, som man lader stå for at holde vandet ude; se 1. klinge.

klynebilling, no. *klynbiləŋ æn -ər* (Vejleegn) lille stykke tørv.

klyneborre, no. *klynborə æn -r* de små stakke, hvori tilstrækkelig faste tørv sættes sammen, når de graves.

klynebrogl, no. *klynbråql æn* (vestj.) tørvestump.

klynebund, no. *klynboñ de* (D.) tørvejord.

klynebåre, no. *klynbår æn* (D.) tørvebør, hvorpå klyne køres ud fra graven.

klynedynd, no. *klyndyñ de* (D.) tørvedynd.

klynefork, no. *klynfårk æn* (vestj.) = klynegreb.

klyneform, no. *klynfårm æn* (D.) formen af træ, hvori tørvene stryges, rummer alm. 20 el. 25 stykker.

klynegaffel, no. *klyngafəl æn* (D.)

en lille jærngreb, hvormed tørvene læsses våde på børen.

klynegrav, no. *klyngraw æn -graw* (Malt) = klynepyt.

klynegreb, no. *klyngrẹv æn* (D.) stor trægreb til at læsse tørv af vognen med.

klynehus, no. *klynhụs æn* (Andst) tørvehus.

klynejord, no. *klynjọr* (D.) mark, hvori der kan graves tørv.

klyneklod, no. *klynklåð æn -klåð* (D.) tørvestak, hvori tørv sættes til vinterbrug.

klynekul, no. *klynkål de* (Malt) tørvekul.

klynekurv, no. *klynkårə æn -kårə* (D.) kurv til at bære tørv i.

klynemose, no. *klynmuwəs æn* (D.) tørvemose.

klynemåde, no. *klynmåð æn* (Andst) klynemål, sendes börn i byen efter for at narre dem, se messingståltråd.

klynepyt, no. *klynpøt æn -pøtər* (Malt) et hul, hvori der graves tørv.

klyneret, to. *klynərə* (Ang.) om jorden: fuld af klumper.

klynerøge, no. *klynrøq æn -ər* (Lönborg) tørvestak el. -skrue.

klyneskifte, no. *klynskiwt æn -skiwtər* (Andst) den afdeling i mosen, som hører en enkelt mand til.

klyneskrue, no. *klynskrow æn -ər* (Holstbr.) tørvestak på mosen.

klynesmul, no. *klynsmol de* (D., vestj.) smullet, der bliver tilovers i tørvehuset el. på mosen.

klynespade, no. *klynspåi æn* (Andst) spade til at grave tørv med.

klynestryger, no. *klynstryqər æn -ər* (D.) manden, som „stryger“ tørv.

klynestuge, no. *klynstuq æn -ər* (D.) = klyneskrue.

klynetæller, no. *klyntælər æn* (D.) sendes börn i byen efter, jfr. messingståltråd.

1. klynge, no. *kløŋ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Agger); *kløŋsi et* (Vivild, Sabro h.) = rgsm.; *i jæn kløŋi* (S. Hald); *„sònt sto dè trej kwẹjər i kløŋən å snakəst we om ham“*, Grb. 8. 19; jfr. eng. cling uo., klynge; horl, klungbær, klyster.

2. klynge, uo.
kløŋ -ər -t kløŋt (Vens.);
kloŋ -ər -əð (Mols)
= rgsm.; *bøn kløŋə dæm te muən* (Vens.).

klyngsi, no. se klynge.

klyni, no. *klyni æn* ((Thy, Sall., Mors) skæo., en klods; se 1. klyne 3.

klynivorn, to. *klyniwòrn* (Salling. Thy, Mors) klodset.

klyniværk, no. *klyniwærk* (Thy, Mors) klodset arbejde.

klynk, no. *kløŋk* (Agger) klynken; *ham æ dær eŋən kløŋk we*, ɔ: han klynker ikke.

klynke, uo.
klòŋk -ə -ət -ət (Elsted s.);
kløŋk -ər -əð (Agger); ft. tf. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *kløŋkin*, klynken (Agger); *kløŋki è* (Vens.); *såm pròlər å hòr eñc, såm kløŋkər å skòr eñc* (sts.); jfr. Aasen kløkka, rystes, bevæges; isl. kløkkva; kløne.

klynkegræde, uo. *kløŋkgræð* (D.) græde jamrende; *hun reqtə kløŋkgræð, law hun hør ət.*

klynkeri, no. *kløŋkəric* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

1. klyste·r, no. *klasti·jər æn* (D.) = rgsm., udskylning af endetarmen; „så må do te abete·keren go å be ham om et klastie“, Jyd. I. 52. 1; lat. clysterium, gr. klyzein, udskylle.

2. kly·ster, no. *klystər et -ər* (Bradr., Agersk.); *klystə et -rə* (Åbenrå); *klustər æn* (Vlb.) — en klase af ribs, hyldebær, nødder; *di stær i it klystər, it kl— hus* (Bradr.) klynge; jfr. eng. cluster, klase, klynge; angels. cluster, clyster; klosme, klavse.

klyt, no. *klyt æn* (Elbo h., Tåning). 1) klods. — 2) *æn sær kl—*, en ubevægelig, tyk fyr.

klyttre, uo. *klyṭer klyṭrər klyṭrət* (D.; Agersk., Bradr.) småt snedker- el. tømmerarbejde, tit med bibetydn. af dårligt arbejde, arbejde, som man ikke har lært; *kl— mæ, om ve;* jfr. plt. klütern, Schütze, „an kleinigkeiten hämmern, bessern“; kluddre.

klyttrekammer, no. *klyṭərkamər æn* (D.) rummet bagved *æ ståw*; jfr. kleve.

klyttremager, no. *klyṭərmåqər æn* (Malt) en uduelig snedker, jfr. bæslingsnedker.

klyttrer, no. *klyṭrər æn* (D.) en, som ikke dur til snedker- el. tømmerarbejde.

klyttrerum, no. *klyṭərom æn* (vestslesv.) huggerum.

klyttretöj, no. *klytərtöj de* (vestslesv.) håndværkstöj til snedkerarbejde i hjemmet.

klyv, uo. se kløve.

1. **klyve**, uo.
klyw -ər [*-ət*] (Lindk.);
kliw -ər klew klewən (Andst);
kliw kliwər klew klewəð (Mols);
klöw klöwə klöw klöwən (Vor h., Tåning, Røgen), tf. *klòwən* (Hads);
klyw klywər klöw klöwən (S. Hald, Sams); ft. tf. *klòw klöwən* (Hell. h., Elsted);
kliw kliwə klöw klöwən (Hvejsel);
klæw -ər -ət -ət (Braderup) —
klattre, *kl— åp i;* jfr. Aasen, kliva, isl. klífa, klavre; smlgn. klæbe, kløve.

2. **klyve**, no. *klyw æn -ər* (Alheden) fladtørv, se Kr. IX. 108. 153.

klyvejærn, no. *klywjar* (Nes); *klywjan* (Staby) — forkast böjle på harven; et gaffeljærn, hvormed harven hages fast til trækket; *klyw* er i egnens sprog = kløve; se klyver.

klyver, no. *klywər æn -ər* (Lild s., Agger) — 1) skibets næstforreste trekantede sejl; se 2. jager; kløve; jfr. holl. kluiver; kluiven uo., gnave. — 2) *klywər æn* (Hvejsel, Elsted, Tolstrup s.) mellemstykket i harvens forstilling; en krog af træ kastedes i harven, hamlen var ikke umiddelbart fæstet til denne krog, men til en *kl—,* som var forbunden med krogen:



sét fra siden. — a. hamlen. b. krogen i harven.

klyverfald, no. *klyvərfal æn* (Holmslands kl.) tov til at hejse klyveren med.

klæ, no. uo. se klæde.

klæbber, no. *klævər æn* (D., vestj., (Agersk.); *klæbər è* (Vens.; Thy, Mors); *klæfər æn* (Bradr.; Sundev.) — 1) knebel i klokke (Vens.); *di tåw i æ klævər o teŋkət iǹ o æ klåk* (D.), se 1. klæp 1. — 2) en lille klokke, der hist og her har været brugt i kirkerne, og hvormed der ringedes tredie gang. — 3) klaprende larm, klapren af dör, raslen af tallerkener o. lign. — 4) mund; *de æ gråw som dæǹ lær æ klævər löf* (Agersk.); i denne betydning hak. (Vens.) best. *klæbəri;* se klæppe, knæbber. — 5) *klæbər* best. *-ə* flt. *ər* (Vens.) mundrapt kvindfolk; *hon ær è sølə kl—,* måske også med bibetydning af flanet person; *hon jik å saŋ åpå æn klæbər wijs* ɔ: en dårlig, ubetydelig vise.

1. **klæbbre**, uo.
klævər -ər -ət -ət (D., vestj.);
klavər (Vejr. s.); nf. nt. ft. *klæbər* tf. *klæbər* (Vens.); ft. tf. *-əð* (Agger);
klæfər -ər -ət (Brad.) —
1) klapre, træ imod træ, som fjælene på en tom vogn, jfr. skringle, tinke; *klæbər mæ æ dar* (Agger), ligeså D.; *klæbər mæ ən hjèl* (Vens.); *klævər te hælət* (vestj.) kime med kirkeklokken aftenen för en helligdag; *klævər får bij* (vestj., sønderj.) slå på en kobberkedel el. en le, når en sværm bier flyver ud; man har nu den forestilling, at bierne (s. d.) så ej flyver bort, mens skikken oprindelig kun skal have været den retslige bekendtgörelse for nabolaget fra biernes ejer, at de var hans (alm.); *æ tæǹ klavərət i æ moǹ o' mæ* (Vejr. s.) — 2) om megen og höjrøstet tale; *ser, stå å klæfər* (Agersk.) snakke væk; *hon ræjər òltər å klæbər; hon kam klæbəri* (Vens.) ɔ: kom og snakkede meget, gjorde blæst. — Jfr. mnt. klapper, klepper no., Sch. Lübb., sladder, megen tale; klæppe.

2. **klæbbre**, no. *klævər æn* (Andst) redskab til at kalde folkene på större gårde ind til måltid, består af en træplade med skaft og en lille bevægelig kølle derpå, det hele frembringer en stærkt klaprende lyd.

klæbbrefitte, no. *klæbərfet æn* (Vens.) en kvinde, som gör megen larm.

klæbbreflöjte, no. *klævərflöjt æn -ər* (D., glds.) legetöj: to hulede halvrunde træstykker, sammenbundne, forsynede med tunge, frembringer en klaprende lyd, når man blæser i den.

klæbbrehilde, no. *klævərhel æn* (vestj.) båndet, hvormed knebelen er fastgjort til klokken.

klæbbrehoved, no. *klæbərhuə è* (Vens.) mundrapt kvindfolk.

klæbbrekjølle, no. *klævərkøl æn* (Lb.) en rangle i form af en kølle; jfr. klammerkølle.

klæbbremølle, no. *klævərmøl æn -ər* (D.) legetöj; lille vejrmølle, indrettet således, at den frembringer en klaprende lyd, når den snurrer rundt.

klæbbresten, no. i börnerimet:
stårk, stårk, laŋəbeən,
vor hær do lat din klæfərsteən?
uri Kofənhawn, osv. (Valsb.);
se Fb. Fra Heden s. 104.

klæbbreværk, no. *klæbərwærk de* (Vens.); *de æ jæŋə kl—,* usselt redskab på en gård.

klæbe, uo.
klöw -ər -ət klöwət (D., Agersk.; Braderup, Ang.);
klew -ər (?) -ər (Fjolde) —
1) hænge fast ved, klæbe; *æ ler klöwər, de klöwər ve æ feŋər* (Agersk.); *klew o^a* (Fjolde); *de ær iñt gåt å klin, væn de iñt vel klöw* (Døstrup) ordspr. — 2) smitte, om sygdom, *de klöwər å· ham* (Bradr., Agersk.), *dæñ syqəñ klöwər* (Agersk.); *æ kraŋkhèjt klewər* (Fjolde). — 3) hænge fast i arbejde, stræbe, *han klöwər gåt ve·* (Bradr.); *klöw kon ve·!* (vestslesv.) spøgende opfordring til at spise mere: hæng i! — Jfr. kløve, klyve; htsk. kleben, mnt. kleven, Sch. Lübb.; eng. cleave.

klæbelus, no. J. T. 96. [*klöwlus*] (Ang.) frugterne af en snerreart, galium aparine L., på grund af deres krogede hår, der hager sig fast allevegne; jfr. mnt. klevelus, Sch. Lübb., „filzlaus“.

-klæbende, tf. se på-.

klæbesot, no. *klöwsot æn* (Ang.) smitsot.

klæbesyge, no. *klöwsyq æn* (Agerskov) = tiere *klöwsyqəñ* (Agersk.) smitsot.

klæbre, no. [*klævər æn klævrər*] (vestj.) møgklatter; han havde klævrer på lårene, Kr. III. 69. 89.

klæbsom, to. *klöwsom* (Lindk.) som klæber ved, smitsom.

1. klæde, no. *klæj* el. *klèj* el. *klèi è* best. *klèjə* flt. *klèjər* best. *-n,* som stof: *kleə, no gåt kleə* (Vens.); *kle æn -ər* (Lild s., Agger, vestj., D., Fur); *klæ de* (S. Hald, Davbj., Alsø, Hasl., Sporup); *klæ* best. *-əð* (Tved); *klæj de* (Øland); *kleə de* (Sams); *kle et* flt. *klerə* best. *-n* (Tåning, Røgen); *klè et klèrə* (Søvind s.); *klæ et* best. *-ət* (Elsted s.); *kle æn -ər* (Thy, Sall.); *klæ æn de* (Sem, Sønderj.) — 1) et klæde, et tørklæde (alm.); „tow klerre sku di nøøs te å ha“, Jyd. I. 11. 2; *a tu e klèj øwə met hu, om mej hals* (Vens.); flt. *klæə* el. *klærə* (Elsted); ituskåret klæde ved skilsmisse, se törklæde. — 2) klæde som stof; *de kle* (Vens.); *kleəsklæjər* (vestj.); *æn kleəs frak* (Agger); *kleə-* el. *kleəscòwl, -wæst, -bòwsər, -tròj* (Vens.); *no gåt kleə* (Vens.); *ti al klæ* (Vor, Hads); *å stekə kleə* (Sams); *klèəs tòw* (Røgen). — 3) klæder, *fo fø o kle* (Andst, Vor h.); *få fø å kle* (Vens.); *føn å klen* (Elsted s.). — Jfr. Aasen, klæde; isl. klæði itk., htsk. kleid, mnt. klêt no., kleden uo., Sch. Lübb., gfris. klâth, eng. cloth; dug, klud; klæder; barne-, for-, hals-, halv-, hej-, hoved-, hviv-, hyls-, hæd-, höj-, hørgarns-, hånd-, karte-, kors-, lomme-, mund-, overslag-, pande-, puf-, regn-, salop-, silke-, snyde-, strikke-, svøbe-, tör-, uder-, uderslå-, ulden-, uld-, vifte-, öjen-.

2. klæde, uo.
kle -ər el. *kleər klèj klèj* (Vens, Fur);
kle -ər klæi klæj (D., Andst; Agger, Ræys, N. Sall., Mogenstr.);
kle -ə klèj klèj (Vor, Søvind s., Røgen, Tåning);
klæ -ər klæj klæj (Mols);
klæi klæjər klæj klæj (Havbro s.);
klæj klæjər klæjə klæjə (N. Sams);
kle -ə klèð klèð (Hads, S. Hald);
kle kle klèr klèr (Elsted s.);
klæ -ər klæjt klæjt (Agersk., Bradr.);
klæə klærə klajt klajt (Åbenrå);
klæj -ə -ə -ə (Sundev.) —
1) give klæder, iføre klæder; *gåt klèj, sæləwònt* (dårlig) *klèj* (Søvind s.), *tyñ klæj* (D.), *di gaməl kleə drœŋi* (Vens.); *hans fåre·lə må bårə fø å kle ham* (Søvind s.); *kle sæj fin* (Andst); *kle liq* (N. Slesv., D., Andst) iføre den døde gravklæderne, jfr. Urquell I. 10, ligklæden; *hon wa så mø pènt klèj hæ·n* (Vens.) ɔ: flyet til jorde; „vi sa å so åpå Ajes å snakke om, så pænt som haj va klej hen“, To Nov. s. 22 ɔ: iført ligklæder; *wi hå buwəðə föj o klæj ham* (Agger); *dæñ, dær kleər sæ po fransk, komər te o fryjs po dansk* (sts.); *å klæj æ loə* (Sundev.) drage loen med lagener til bryllup; fig. *han klæj mæ a·w* (vestj.) tog pengene fra mig i handel el. spil; *kle sè ui* (Søvind) forklæde sig; *di klèj de fræmə bòn åp* (Vens.); den, som først klæder gærde i det nye år, skal klæde lig til faste, Kr. Almuel. IV. 141. 11. 14. — 2) anstå, klæde godt el. ilde; *æ luw kleər dæ hijəl swær* (Agger); *de kleər ham gåt* (Vens.);

fig. *de klęər ham gråw il̥* (Andst); *dè klę il yàt, nęə sòn èn grön̥ drœŋ vèl snak mèj* (Søvind s.); se 1. klæde; for-, om-.

klædebørste, no. *klę̀-* el. *klœərbòst i* best. *-i* flt. *-bòst* el. *-ər* (Vens.); *klæjər-båst æn -ər* (S. Hald); *klæjəbost* el. *klę-buwəst æn -ər* (Andst); *klæjbost* (D.); *klæjbost æn -ər* (Agger); *klèjəbost æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

klædedragt, no. *klæjdraqt æn* (Elbo h., Agger); *klę̀draqt æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

klædehjörne, no. hjörne af et törklæde; spøg: „at sidde på et kl—, uden at nogen, der sidder på de andre tre hjörner, kan slå en.“ Det sker derved, at det ene hjörne bredes over et dörtrin, A. sætter sig på det ene hjörne udenfor dören, så lukkes dören, C. D. E. sætter sig på de andre tre hjörner og kan nu ikke røre A., Sgr. VI. 236. 849

klædekammer, no. *klœəkam̥ə* bruges i Sundeved i nyere huse, hvor „piselen“ er bleven til „såel“ (sal), og man har et særskilt kammer til töj, kister osv.

klædekiste, no. *klę̀-* el. *klœəcist æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., kiste til at gemme klæder i, jfr. dragkiste, der bruges til det samme.

klædeklemme, no. *klèjəklœm̥ æn -ə* (Søvind s.) træklemme til at holde vasketöj fast på klædesnoren med.

klædelig, to. *klelə* (Agger) = rgsm.

klædeliste, no. *klelest æn -ər* (Lild s.) væverliste på randen af et stykke klæde.

klædemon, no. *klèm̥ən* el. *klœm̥on* el. *klœmən* el. *klœn̥əm è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.; Hmr., Hvejsel); *klœm̥ən et -ə* (Søvind s.), flt. *-ə* best. *-ərən* (Elsted); *klæjəmon et* (Elbo h., Nörv. Törrild); *klejmon æn -ər* (Vejr., Mors); *klęmol æn -ər* (D., Fanø); *klèjmol æn -ər* (Lild s.; Agger); *klæjmål et* (Valsb.); *klœmål [et] -målər* (Bradr.); *klœm̥ol et* = flt. (Fjolde); *klæjwån æn* (Salling) — et klædningsstykke; *de gam̥əl klęmol ska tijən de nyj* (D.); et stykke linned (Søvind s.); *di ha så manə klœmənə hœn uᵘ te tar̥əŋ; vi hå nèjstən ðl̥ wò klœmənə i wask* (Elsted) ɔ: linned, skjorte el. særk; *syc, far è klèm̥ən* (Vens.).

klæden, no. *klęən* (Fanø; Valsb.) = ligklæden (s. d.), selskabet, når den døde lægges i kiste.

klæder, no. *klèər* el. *klœər* best. *klę̀-* el. *klœən* flt. (Vens.); *klèjər* (Lild s.); *klæjə* (Sams); *klœər* el. *klèjər* (Davbj.); *klœr -n* (Tved, Ålsø); *klèjə* flt. (Elsted); *klæjər* (Agger, S. Hald, Fur, Thy, Hmr., Mors, Sall.); *klæjər* (Årgab); *klęər* (Lyngvig, Holmsl. kl.), Sgr. IX. 204; *klœər di, let, man̥ə, möj* (Sem, Sønderj.); *klęər* flt. el. *et klœt* flt. *klœdər* (Fjolde) — **1)** = rgsm.; *hwa tij kom do hjœm̥? — de wå sådən æn ku sijə o fin̥ si klæjər* (Lb.); der er: *dawlə-, ål̥tərs-, plis-, stås-, syn̥das-klæjər* (D.); *dawlə-, syn̥das-, kirk-klœər* (Valsb.), efter deres forsk. brug; jfr. Sundblad[2] s. 130: bonden har tre sæt klæder; *æn law klæjər* (D.); man gik delvis i skindklæder i ældre tid; *mœn̥ən œr ejt så swœr* (dygtige) *såm i gam̥əl daw, dœn̥gåŋ di ku siəl bərę djè fòskeǹ te klèjər wę å graw dœm niər i forsti å lœ ðœm leq dœr, så lœŋ te òl̥ towəð* (ulden) *ku skrabəs o əm; de kalt di sken̥klepəŋ å de wœwəð fatə fòlk dyn̥ər o å sòl̥* (Lild s.); gå i hvide klæder, Kr. Almuel. II. 133. 331 ɔ: af ufarvet vadmel; jfr. Stolt Opt. s. 51; bl. bekendtgörelser i Vends. Tidende $^{20}/_{1}$ 93 og mange gange foruden: *sœl jœ bruqt klèər i Brøqgò nr. 1, dèr ka I få pœŋən mœ de sam̥* (Vens.); *œ skal i· nöj an̥t klæjər* (Agger), også fig.: *no trowr a, a wel i no ajə klèər* (Vens) ɔ: i seng; *a ska hœn̥ å i· nòwə an̥ə klèjə* (Søvind s., vestj.) el. *skiwt klæjər* (Vejleegn) el. trække de stribede klæder (ɔ: dynerne) på, se Kr. Ordspr. 534 ɔ: gå iseng; *han̥ ka ek hål̥ œ klæjər owᵘ kråp* ɔ: ikke tjene såmeget, at han kan klæde sig derfor; *træk i· si klæjər, a· si klæjər; œ war å mi klæjər; han̥ œr al̥stæjər pœn i klæjər* (Agger); *haj hòr no guə klœər; a œr en̥c o men klèər* ɔ: ikke afklædt; *klèən hòr haj, de œ føən haj arbecər får,* siges om hunden; *di trak ham å· klèən* ɔ: narrede ham alt fra; *de œr ilywal æn gos i he bœst klęər; haj gor dl̥ər i far klèər* (Vens.); *draw i sin klèər* (Vens.); *skyð œ klæjər aw, o* (D.) trække hurtig klæderne af, på; *smið, jaw, træk ò ðœ i æn fart* (Støvr.); *å drèj sin klęər oᵃ, klœt* er *vam̥əs* og *cudəl* tilsammen (Fjolde); *dœr loi æn fiən ny klęt te· hin̥ å œ stoəl,* J. M. 67, kjole; *han hår knap œ klæjər te œ kråp* (vestj.); *han œr et reqlə i œ*

klær (Nordslesv.), *do æ nåk koman aw* (avet) *i din klèər* (Vens.) ej veltilpas; *dawlə i æ klæjər* (vestj.) simpel i klædedragt; *nòj klèjər, møj kl—* (Lild s.); *læ klèjərəð ræn fal o ðjè kròp* (Lild s.); *min gaməl klèjə* (Søvind s.) hverdagsklæder, kan siges, selv om de er nyere end *min nòj klèjə* ɔ: kisteklæder; *de ær i di gaməl klær, te ən ska ten di ny* (vestslesv.); *hwans fuwər go do i di gaməl klæjər i då, de æ søndə!* (Agger), er afvisende svar til et påtrængende spörsmål, se nar 2; deres klæder var sådan, at en kunde se dem sønden ind og norden ud, Kr. V. 237 ɔ: overmåde dårlige; *klèjər skabər fålk å koð skabər hæjst* (Lild s.); „gu ha low, der er klæjer imeld dem“ (Mors), mellem moder og barn, ɔ: gud ske lov, at hun er forløst; „dæsom du war så lånt fræ di klæjer som fræ di mening, så stow du nagen“ (sts.); *do for far nyj klæjər eñ mæ!* (D.) siges af A., når B. netop gör samme spörsmål, som A. vilde have gjort (alm.), se Thiele Overtro nr. 597, Kr. IV. 384. 415, J. K. 357. 70, jfr. Arnas. II. 551; *æ klæjər må do et ta, æ bælə ve do et ha* (vestj.); *æ gor wår i sempəl klæjər, law a tåw ən* (sts.) ɔ: slet vedligeholdt; klæder skal luftes Kristi Himmelfartsdag (el. Mikkelsdag), når man vil undgå møl, Kr. IX. 52. 563-64; man må ej sælge el. bortgive brugte klæder [dog sagtens nok med iagttagelse af visse forsigtighedsregler], så kan magten tages fra en, J. K. 382. 09 (Fyn); konen, som bliver varulv, afförer sig sine klæder først, Kr. Sagn II. 239. 39. 41; bytte klæder i æevent. se f. eks. Efterslæt s. 157. 184, J. K. Æv. I. 42; kjeltringerne fratager pigen alle hendes klæder, Kr. Alm. V. 246. 637; nissens nye klæder, se nisse; i æevent. får den pigen, der skaffer de könneste klæder hjem, Kr. Æevent. 292, J. K. 228; klæder, der skinner som aftenstjærne, måne, sol, Sgr. III. 207, jfr. Grimm, K. M. 65. 88. 113. 117. 193; Vang, Reglo s. 25; pigen skulde komme hverken nøgen (s. d.) el. uden klæder, jfr. Sgr. VI. 24. 320, 152, X. 170, Faye s. 150, Afzel. Sagohäfd. I. 16, jfr. Grimm K. M. nr. 94 anm., Ndl. Volksk. II. 105, Mélus. III. 172, se fastende, gående, ridende; om historien om kejserens nye klæder i Andersens Æevent. kendes i N. Jyll., ved jeg ikke, se Gr. Registr. 103. a (Sønderj.), jfr. Asbj. II. 82 flg., Liebr. Volksk. s. 129; folketro om klæder, se Sgr. VIII. 142. 615 flg. — **2)** *klæjə* flt. (Sundev.) vuggelagener. — Se klæde no.; afhørings-, alter-, bonde-, brudgoms-, frede-, gang-, hav-, höjtids-, inder-, karle-, kirke-, kiste-, kjøbe-, klædes-, kristen-, kvinde-, løbs-, messe-, plis-, præstens-, seng-, slöje-, stads-, strunifet-, söndags-, sørge-, uder-, under-, vadmels-, vinter-, vugge-.

klædesfrakke, no. *klèfrak æn -ə* (Søvind s.); *kleəsfrak* (Vens.) = rgsm.

klædeskab, no. *klæjərskav æn* (Lindknud); *klæjskåb æn -skåb* (Agger); *klæjə-skav et* (Elbo h.); *klè-* el. *klæəskab è* best. *-ə* flt. *-skab* (Vens.); *klæəskaf et* (Valsb.) = rgsm.; *è dåbəlt klèskab* (Vens.) ɔ: med to döre.

klædeskjole, no. *klèkòwl æn -kòwl* (Søvind s.); *kleəscòwl i* (Vens.) = rgsm.

klædesklæder, no. *klèklèjə* flt. (Søvind s.); *kleəsklèər* flt. (Vens.) = rgsm.

klædeskuffe, no. *klèskof i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) skuffe, hvori klæder gæmmes.

klædeskåren, to. *kleskon wañməl* (D.) vadmel, som er kl— ɔ: overskåret som klæde på maskine.

klædeslid, no. slid på klæder; *dær ær så möj klæjsleð ve de dåñsən* (D.), jfr. Kr. Almuel. III. 103. 368.

klædesnor, no. *klèəssnòr* (Vens.); *klæjsnor æn* (Agger); *klæjəsnor æn -ər* (Andst); *klèjəsnowə æn* (Søvind s.) — snor, der udspændes til at törre vasketöj på.

klædetråd, no. *klèjətro æn* (Søvind s.); *klæjtro æn* (Agger); *klèətro* (Vens.) — klædningsstykke; *ålər æn kl—*, ikke et klædningsstykke; „Pæ Slajje trækket ow hwæ klejetro, ja skjoeten mej, Jyd. I. 60. 1; „e tyw skeller hin ves ve hwæ klæjtro, hun hår o hinne krop“, Blich. Bindst.; hver klædestråd var henne, Kr. V. 378; *æ war å hwær klæjtro* (Agger) ɔ: nøgen.

klædetöj, no. *klèjətòw de* (Søvind s.) = klæder.

klædevare, no. *klæjərwår* flt. (Lindknud) varer, som består af klæde.

klædevon, no. *klæjwån æn* (Sall.) = klædemon.

klæd hvidt. uglens (s. d.) skrig,

varsler død, Sgr. III. 104. 406, jfr. Wärend II. XXXI, Wigstr. I. 207, II. 274, Sundbl.[1] s. 197, —[2] 174; klee witt, Urquell I. 74 (Ditm.); kirkeugle; se klavit.

klædning, no. *klæjnəŋ æn -ər* (Elbo h.; Valsb., Sundev.); *klenəŋ æn -ər* (S. Hald, Hads); *klènəŋ æn -ə* (Søvind s.); hak. best. *klènəŋi* flt. *-ər* (Vens.); *klènij i* best. *-i* flt. *-ər* (S. Sams); *klænəŋ æn -ə* (Åbenrå) = rgsm.; i ævent. klædning som aftenstjærnen, månen, solen, se f. eks. Sgr. III. 209 flg., klæder; se bag-, guld-, sølv-.

klædningsstykke, no. *klænəŋsstøk* [*et*] (Fjolde) = rgsm.

-klædt, tf. se hvid-, kjole-, kjøbsted-.

klæffer, no. se kløver.

1. klæg, no. *kleq i* best. *-i* flt. *kleq* (Vens., Hell. h.) — **1)** bræmse, tabanus bovinus. — **2)** gerrig, begærlig person. — Jfr. Aasen, klegg; isl. kleggi hak.

2. klæg, no. *kleq de* (D., s. f. Ribe), i Agersk. også *klik; klek de* (Bradr.); *klek de* (Lb.); *klæq de* (Vejr., Hmr.); *kleq de* (Mors, Thy); itkj. (Vens.) — fedt, sejgt ler, som afsættes af havet; fugtig, lerblandet sandjord; *æ dæ mærqəl hèr? — nèj, de ær eňc òňc en no kleq* (Vens.); jfr. mnt. klei, Sch. Lübb.; se binde-, sand-.

klæg, to. se klæget.

klæget, to. *kleqəð* (Thy); *kleqə* (Mors); *klæqə* (Vejr.); *kleqə* (D.); *kleəq* (Elsted); *kleəqə* (Mols); *kleqə* el. *kleq* itk. *-t* flt. *kleq* (Vens.) — klæget af fedt ler, som afsættes af havet; fugtig, klæbrig, om jord (Vejr., Vens.); *kleq kort*, fedtede kort; *deji æ kleq*, dejen er klæg; *sòjən æ kleqt, dèfår æ gualt bəskit* (Vens.); *jorən æ så kleəq* (Elsted), også om brød, der ikke er løftet nok.

klægfod, no. i en stedremse: *Klitboər klæqfærər* flt. (Lönb. s.).

klæghest, no. i en stedremse: *Får-balom kleqhæst* (vestsl.), Kr. IX. 130. 344.

klæghul, no. *kleqhwål æn -hwålər* (D.) et sted, hvor der er gravet klæg.

klæghæl, no. „klæghæle" kaldes folkene i N. Nissum af Harboøreboerne, fordi deres ejendomme ere lerede, Kr. IX. 101. 82.

klægrotte, no. i en stedremse: *Kywləŋ klæqråtər* (Lönborg s., V. Horne h.); Kr. Ordspr. s. 520 har „klækotter".

klægsten, no. *kleqstijən* (D.) mursten, brændte af klæg.

klæj, no. uo., **klæjt**, uo. tf. se klæde.

klæk, no. *klæk æn* (vestj.); *han kaň eŋən kl— gøjər o ət*, kan ikke fortære maden, ikke få skik på sagerne; se for-.

1. klække, uo. „kl— ved", hænge ved, Kok med henvisn. t. klæg (Mellemslesvig).

2. klække, uo.
klæk -ər -ət (vestj.
klæk -ər -ə -ə (Vens.) —
forslå til mættelse, *de ka et kl—, dær ka eŋənteŋ klæk te' hiň* (Lb.); *de klækər nåwət* (Ølgod); *de klækər et te' få dæm* (D.); *de æ no, dæ ka klæk* (Vens.); jfr. Aasen, klekka, forslå, blive nok; htsk. klecken.

klækkelig, to. = rgsm.; *haj sput klækəli i bøsən* (Vens.) ɔ: måtte punge dygtig ud.

klækkes, uo. *æ wårm klækəs ud* (vestj.) udruges, udvikler sig; jfr. Aasen klekkja, isl. klekja.

klækotter, no. se klægrotte.

klæmog, no. se klemog.

klæp, no. se klap.

1. klæp, no. *klæp i* best. *-i* flt. *-ər* el. *klæp* (Vens.). — **1)** knebel i en kirkeklokke (Vens.); jfr. klæbber. — **2)** *klæp æn klæp* (Lönb., Vejr.) klampe, der bindes på kreaturer, for at hilde dem; om en forført pige, der har et barn, kan siges: *hun hår fåt æn klæp o' sæj* (vestj.), se holdekrog, hæft, lænke. — **3)** „klæp", et stykke grantømmer, fire, fem alen langt, af tykkelse som en smal bjælke el. et spændtræ, og som fastgöres 36 favne fra sildevåddet til hver ende af det, mellem stavrebet og slagrebene, ved hjælp af en „klæpsime", et omtr. 4 al. langt bånd, som dannes af to sammensnoede stykker reb. Disse klæp tjener til at bære rebene el. enderne op fra bunden og vise, hvor våddet er og hvordan det føres af strömmen, når garnet er lagt ud, J. Saml. VIII. 170 (Sall.). — **4)** „klæp" (Vens.) klodesky i synskredsen. — **5)** stor, næsvis dreng (Løgstør). — **6)** krog, kejs, hæg, hvormed fiskerne griber fisken (Vens.). — Jfr. Aasen, klepp, hak., klump, fiskekrog.

2. klæp, no. *klæp i* best. *-i* flt. *klæp*

(Vens.); *klæp æn klæp* (Agger, Salling); *klep æn -ər* (Mors) — en slags al, store, med bred pande, måske uparrede hunner.

3. klæp, no. *klæp æn* (Malt) kælenavn til dyr og msker: *mi lilə kl—*, kællingeunge; *hans mowərs kl—* (vestj.); jfr. Aasen klebb, smådreng, pog; dægge-.

klæpdrag, no. *klæpdraw æn* (Mds.); *klèpdraw æn -draw* (Lild s.) — et leskaft, som nu bruges, forsk. fra armdrag og buedrag (s. d.).

klæphoved, no. *klæphoi æn -hoi* (Agersk.); *klæphowə æn* (Hmr.) — 1) en opløben, klodset dreng (Agersk.); tykt, fedt barn (Hmr. h.); i en stedremse: *Kywləŋ klæphuwə* (Lönb. s.), se klægrotte. — 2) en art ål = 2. klæp.

klæpling, no. *klæpləŋ æn -ə* (Århus, Vor h., Søvind s., Skanderb.) et aftærsket knippe af halm, jfr. Kr. Alm. V. 227. 575, se klapning, brodning, knippe; halm-.

klæpmund, no. *klæpmoñ æn* (Agerskov, Bradr.) person, som lader munden løbe.

1. klæppe, uo. *klæp -ər -ət* (Malt, D.), *o kl— mæ jæn* (Malt); *æ muwər klæpər får ən* (D.) kæle for en; *æn blywər gåt klæpət å·p* (D.) opfødt med overflødig mad.

2. klæppe, uo.
klæp -ər -ət (vestj.);
klæəp klæpər klæpət (Agersk.) —
1) sætte i klampe, forsyne med klampe; *æ höwəðər æ klæpət.* — 2) slå i, klappe i, om en dör: *æ klåk ti klæpər æ æ dör i*, glt. börnerim (Valsb.), i en anden opskrift: *ni, ti, knæp æ dör i*, se Feilb. Fr. H. s. 106; *æ dør stor o klæpər* (Malt) klaprer; *gå å klæp mæ æ dör* (vestslesv.). — 3) bruge mund, klapre med tungen: *hon klæpə gråwt å* (Sundeved, Agersk.); *vi klæpə ætə æ fålk te oñən mæ æn klæpə* (Sundev.); jfr. mnt. kleppen uo., Sch. Lübb., kime med en klokke, lyde höjt; klepper no., person, som snakker meget; 2. klæbbre.

klæppert, no. *klæpərt æn* (D., Elbo) om ethvert dyr, der er velholdt, stort og fedt (alm.); en halvvoksen karl (Elbo); *æn åranliq klèpərt* (Elsted) en rigtig bjørn; jfr. htsk. klepper, „laufpferd geringer art“, Weig.; mnt. klepper el. klöpper, Sch. Lübb., „reitpferd nicht geringer art“.

-klæppet, tf. se op-.

klæppind, no. *klæpeṇ æn* (Støvring h.) hildepind; sættes med indadvendt spids i „klaptræernes“ huller således, at når koen trækker i töjret, borer pinden sig ind i huden og volder stor smerte; det er et grusomt middel for at hindre køerne i at bese; se besepind, klaptræ, næsepind.

klæpsaks, no. *klæpsaws æn* (Bradr.) = klæpmund.

klæpsime, no. se 1. klæp 3.

klæpstud, no. se klapstud.

klæptorsk, no. *klæptåsk i* best. *-i* flt. *-tåsk* (Vens.) — en slags store torsk, torsk med store hoveder.

klæptræer, no. se klaptræ.

klæpunge, no. kæledægge, Mb. under klep.

klæpvorn, to. *klæpwòn* (vestj.) om börn, som hænger stærkt efter moderen.

klæpål, no. *klæpol* (Thy, Vens.) = klæp.

klær, uo. nt. se klø.

klærke, uo. se klørke.

klævver, no. se kløver.

1. klø, uo.
klø -r klöj klöj (D., vestj., Agger; Vens., Hell., Andst);
kle -ər, klæj el. *kleəð, klæj* (Mols);
klø -r klø klø (Agersk.; Valsb.);
klø -ə klör klör (Elsted s.);
klø -ər -kløð kløð (S. Hald);
klø klør kløj kløj (Bradr.);
klåə klær klåi klåj (Angel) —
1) intr.; *a ja·, a ja·! de gør da så gåt, de klöj jawn* (vestslesv.); *howər è ət, dè kløə?* (Søvind s.), hvor er det, det klør; fig. *min fæŋə kløər ater å fò fut i ham* (sts.); *di röw klør nåk atər nyj bæŋk* (vestj.) ɔ: du længes efter forandring; fig. *de war mir en jet stè, de klòj, de war ajstər en i ròwən* (Vens.), det var ikke (blot) ét sted, det kløede, ɔ: det var galt mange steder; jfr. hage, hånd, næse, öje, øre. — 2) trans.; *dè ka hañ gøjə liså læt, som hañ ka klø sè i hans hòwi* (Søvind s.); *haj æ så dòwən, haj jir eñc klø sæ* (Vens.); *klø mæ hèr, klø mæ dèr, klø mæ eñc met gaməl fijsəhwòl få nèr!* (sts.); „der vil noget til,“ sagde manden, han kløede sig med en strigle, Kr. Ordspr. s. 409; i ævent. sætter pigen, som skal klø trolden i hovedet, hönsene op i hans hår, Kr. V. 126. 127; klø håvmanden med

en hegle, Kr. Æv. 309; drengen skal klø moderen, mens denne siger ham besked, hvorved ordene forvirres, Kr. Molbohist. 64. 205-6; heks, som spottes, hævner sig ved at volde ulidelig klø, Kr. Anholt s. 85. 197, jfr. Rafn, Oldn. Sag. II. 167, III. 87, Olaf Tryggv. S. kap. 213, Thorleif Jarleskjalds S. kap. 4. — 3) banke, prygle; *ka do klø ham?* (D., alm.); *do træŋə nåk te å wo klòj* ɔ: til prygl; *hąj klòj dæm uw* ɔ: jog dem på dören; fig. *a klòj ham å· mæ no pæŋ* (Vens.) ɔ: fik ham til at betale mig; også *klø o· jæn,* slå løs på en; *klø te· jæn,* slå til en (D.). — 4) med fuldstændig opgivelse af den opr. betydn.: løbe hastig: *„hon lèt klø øwə te Jæs prèjst får å heňc ham dènir“*, Grb. 191. 104; hun fór over til Jetsmark præst for at hente ham derned; *hąj klòj å·* (Vens.) fór afsted; *hąj læt klø dærhæn* (sts.); „ud loe a kløe te de fugtigest stæjæ“, And. Fiskeri; kræmmeren, han ud ad dören lader klø og glemmer . . ., Kr. VII. 365; de lader klø ud af huset, alt hvad de kan, Kr. V. 318; *klø do kon te·!* (vestj.) ɔ: begynd, tag fat; *„klø o, mæn æ hål stor!“ så Søləstæj smæj, han ğor ət vę æ kat* (D.) ɔ: tag fat, mens tid er; jfr. Aasen klaa, isl. klá.

2. klø, no. *klø* (D., vestj., Sall., Mors, Agger, Hanh., Søvind s.); *klø* el. *kløə i* best. *kløi* el. *klòj* (Vens.); *klę* huk. (Mols) — 1) kløen; *a hòə sòn èn klø òwə hęjələ mi kråp, tè a hò ålə ròləhei* (Søvind s.); *dæ wåŋkə suwr swij ætə sò klø* (Vens.) *ætər dæň syə klyə følər dæň sur svi* (Ang.); jfr. Fb. Fr. H. s. 147. 37; alm. om fnat, der er en stærkt kløende hudsygdom (Agger, Vens.); der var både bitte fnat og stor fnat, det bitte var det værste, se Kr. Alm. VI. 64. 140 anm., jfr. kløet, skrædder-; *gaməl maňs klø* (Malt) er en sygdom; *hun hår klø i æ læjr* (D.), sagtens obscønt. — 2) *klø* (D., vist alm.) prygl; *han fæk æjsən klø* (D.); *haň fæk nöj klø* (Agger).

kløbande, uo. stærkt udtr. for at bande; ja, som han kunde kløba·nde, havde han så! Kr. VIII. 231; dersom det ikke skal være klø til og bande?

kløbese, uo. i udtr. *a ska kløbè·js dæ!* (Vens.) prygle dig.

kløbomme, kløbunke, se klafonnes.

kløbukse, i udtr. *horti, kløbò·ws!* (Vens.) til drenge ɔ: skynd dig! vel sagtens: rør dine bukser! el. af 2. klør?

klødunse, uo. *klodo·ňs -ət* (Løgstør), *å kl— jæň,* prygle en; ordet forekommer gentagne gange hos Kr. Molbohist. s. 66. 212-14 og synes at støtte sig til klø uo. i betydningen: prygle.

kløe, no. se 2. klø 1.

-kløere, flt. se finger-; klø uo.

kløeret, to. se kløet.

kløet, to. *kløə* (Mors); *kløərə* (Vens.) — fnattet; jfr. knaj.

1. kløft, no. *kløft æn* (V. Vedst.) en kløgt, en lille fortælling med pointe; jfr. Gr. Gl. d. M. III. 199, Kr. Molbohist. s. 23. 79 flg.; se kløftig.

2. kløft, no. *klòwt æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *kløwt æn* (Agger); *klòwt et -ə* (Søvind s.); *klöwt æn* (D., Sundeved); *klewt æn -ər* (Mols) — 1) *dær æ klöwt į ət, træf æ klöwt ræt* (D., Agersk.) om træ el. sten: stedet, hvor det kan kløves; *dær æ goi klöwt i ə* (Sundev.). — 2) et stykke træ, som er kløvet engang igennem, er *æn klöwt* (D.), se tokløft, firkløft. — 3) et stykke, som er gaffeldannet, en kløftet gren (D., Agerskov); kløft f. eks. i en pind (Søvind s.). — 4) *klòwt æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) et par opstandere, der er samlede i en spids vinkel, og som er fæstede vandret ovenpå aksen, kirkeklokken hænger i, således at denne er trekantens grundlinie; rebet, hvormed klokken ringes, er fastgjort i vinkelens toppunkt; — et kløftet stykke, som kan sættes ved studepuderne istedetfor „seltræerne“, hvortil trækket er befæstet (D.); et af de to stkr. træ, som omfatter „langvognen“; — et af de to træstykker, som ved de gamle hjulplove, holdt hammelstokken (Vens.); — *æn pa klòwtər* flt. (Mors) en dobbeltkrog, hvormed hamlen heftes til ploven, jfr. klyver 2. — 5) *et klöwt* (Sundev.) en kløft i klinten ved havet, *dær ær æn kløwt i dæ hæ tolæ·rkin* (Agger) revne; *æn klòwt i bowrə* (Vens.) en sprække; se mnt. kluft el. klucht, Sch. Lübb.; se kløve.

kløfthale, no. *klöwthål æn -halər* (vestj., Vejle) ørentvist; jfr. tvestjært, øreorm.

kløftig, to. *kløftə* (V. Vedst., vestj.), *æn kl— knæjt,* kløgtig (s. d.) fyr; i Thy

kun ironisk; se Aasen, klyftig, klog, skarpsindig, jfr. mnt. kluftich, Sch. Lübb., „der etwas zu spalten versteht? klug, schlau“.

kløge, no. *kløq -ə -t* (Århus egn) have kvalmefølelse, skulle kaste op; „hun hværkin ræppet ind kløght å vill ha hat jæn te, hves flasken ku ha hollt te et“, Jæger, Ferie s. 54; *de kløqə få· ham* (Lisbjerg Terp); jfr. isl. klígja.

kløgt, no. *klòqt æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm., måske fremmedord; se kløft.

kløgtig, to. *kløqtiq* (Støvr. h.); *kløqtiq* (Agger); *klòqti* (Vens.) = rgsm.; *ha̧j ær eňc su̧ klòqti* (Vens.); *kløqtiqhijəð* (vestj.) no. se kløftig, knøftig.

klöj, no. uo. se klod, klode; uo. ft. tf. se klø.

1. Klöj, no. *Klåj* el. *Klöj* (Sønderj.) almindelig forkortelse af Klavs (s. d.); *Klöj Han̲sən;* navnerim:

Klåi, han æ flåi
å æn silkətråi,
han æ kåqt i æn gryr,
dær ær il å fåtry·r! (Branderup).

2. klöj, no. „kjælent optugtet ungt mske“; kløie uo., „holde sig til en af kjælenskab“, drengen klöjer efter moderen, Mb. eft. Terpager (Ribe); ordet er sagtens klod, følklod (s. d.) og et deraf dannet uo.

klöjsak, no. *klòjsak i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) halvvoksen dreng, bæls, jfr. klod, löjs.

klöjsen, no. se kløssen.

klöjte, uo. *klojt -ər -ət -ət* (Agerskov, Brader.) — 1) klampe, om sne; *æ snȩ klojtər æda·w.* — 2) forslå, jfr. klante, klodse. — Jfr. mnt. klôt no., kloten uo., Sch. Lübb.; klod, klode.

klöjter, to. i udtr. som: *i klòjtər knèc* (Vens.) halvvoksen dreng, lømmel; skal også hedde: *æn klòwtrəŋ knægt* (Brovst); se klòd, plag.

kløne, uo.

klö̲n klön klö̲ň klöəň (Bradr.);
klyn klyn [klyň klyəň] (Ang.), ft. *klyənt* (Fjolde) —

klage uden grund, klynke: *so̲m pukər å hær it, å so̲m klyn å skaər it* (Ang.); jfr. plt. klönen, Schütze; klynke.

klønæt, no. se klarinet.

kløpind, no. *kløpiň æn* (Malt) = *kløpæl* (vestj.); *klåpəl æn* (Ang.); pælen på de indhegnede marker, hvorpå kvæget kan klø sig; sønderj. vittighed er, at der i opholdsstuen i den nörrejyske bondegård er en kløpæl, og at den første høflige indbydelse til en fremmed, der kommer ind ad dören, er den: „vær så god at gå hen og klø dig!“ man hentydede dermed til, at fnat og lus havde hjemme i N. Jyll.; en kløpind se Sgr. XI. 121. 256 (Kbhvn.), Kr. Almueliv III. 29. 73, 44. 128-31, Fb. Bondeliv s. 37; jfr. skavepind.

1. klør, no. klo (s. d.) på dyr; *æ kat slow æn klør i ṃi fe̲ŋər* (Agger).

2 klør̥, no. *klør i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens., vestj., Agger), *i oŋ, stu̧ə klør* (Vens.); *„så luskə di hæ to klørər dèm liq uən te wejən“*, Grb. 46. 65; *æn betə klør* (Salling), en halvvoksen dreng, knøs; *hwa mon dȩ æ får æn par klørər?* (Lönb.); *æn fòrwò·w̧ən, rask klør* (Lild); jfr. starris knægt, stövling, se norsk kløvr, „en rask og vakker karl“, Ross.

3. klør, no. *klør æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., vestj., Agger, Lild); *kløə et [klørə]* (Søvind s.); *klöw̲ə æn -rə* (Sundev., Agersk.) — klør i kortspil; *klør ko·ŋ, dam̲* (D.); *klørœ·s, kløkoŋ, -knèc, -da̲m, -tic, -nic* osv. (Vens.); *klør! så̲ katen, han röw̧ i ijsən* (Lild); *klør löw̲ər, te æn dø̧r* (Andst.); *kløə te vi dø̧ə* (Århus) vittighed, når man spiller klør ud; var klør trumf, drak de på det (Elsted); også: katten spiller hjærter ud, men den kan også spille klør ud, Kr. Ordspr. s. 153 ned.; *hun spèlə nåk kløər u̧“* (Elsted) om katten; *æ hu̧s wa mu̧rət i klørər* (Hmr.) med skifterne lagt i korsform; præstens prædiken om kortene: djævelen kaster sine klør i eders hjærter, Sgr. III. 102. 396, IX. 87. 261, X. 218. 505, Kr. IX. 292. 32; Arne, Slagelse s. 16; Bang, Præstegårdsliv s. 185, se hjærter; hvor fanden spiller kort med, taber han bestandig klørerne på grund af korset de danner, Kr. III. 284. 381, IV. 234. 236, VI. 203. 279, VIII. 312. 316, Sgr. XII. 140. 352, Thiele II. 80, Fisch. 317, jfr. Asbj. III. 212, Tvedten s. 133 flg., Ralston Songs s. 156, er samme ord som kløver (s. d.), plt. klever, se Korrespondenzbl. X. 10. 8; jfr. Grete.

klørattenben, no. *kløra·ṭənbijən æn* (D., V. Vedst.); *kløra·tənbiṇ i* (Vens.) — 1) en skolopender (D., vestslesv.). — 2) skæo.; *de ær ha̲m, kløra·tənbiṇ, dær hò*

jor ə! no, do kl—! (Vens.), jfr. Jæger, Gillsjov s. 49.

klører, no. flt. se klo.

klør es, no. *klør æ's æn* (D., vestj., Agger, Søvind s. alm.) = rgsm.; esset i klør; *klør æs ær æn evig stekər* (vestj.); *„dæn kål æ guwə!“ så æ præst om klør æs* (vestj.); kro (s. d.) i M. Slesv. vist i Hellevad s., se Fisch. 317.

klør fem, no. *klør fæ'm* (D., alm.) = rgsm., femmen i klør; forblommet udtryk for hånden med de fem fingre; *klør fæ'm griver sekər* el. *æ dæn vesəst gafəl* (vestj.); *gi dæj kon atər ət mæ kl. f.!* (Andst); *kl. f. tår æ stek hjæm* (vestj.) ordspil mell. kortbladet og hånden; se gaffel.

klørk, no. *klørk i* (Vens.) person, som græder og klager sig.

klørke, uo. *klørk -ər -ə* (Vens.) — 1) smågræde, klage sig; se klurke, slørke. — 2) om frøernes lyd; *„åp, åp betə Jon, no søŋə lærkən!“ — „Nèj, nèj, betə muər, de æ frøərən, dæ klærkər* (Vens.).

klør knægt, no. *klør knæ'jt* (D., vestj., alm.); *klø knèjt* (Søvind s.); *klø knèc i* (Vens.) = rgsm.; knægten i klør, jfr. bonde 4, spids 4; en vestj. talemåde: „det var klør knægt, der tarsk for præsten ifjor“, betyder sagtens, at præsten tabte sit tiendekorn i kortspil, jfr. Kr. Ordspr. s. 365. 12; spiser en person kl— i fandens navn, vil han altid vinde i kortspil, J. K. 407 øverst (Sæll.); el. mellem brød og vin i nadveren, Sundbl.[2] s. 162. 295; navn til en røver, Sgr. V. 139; se Jens Bjærggård.

kløse, no. *kløs æn kløsər* (D., vestj., Vejr., Elbo, Lysgd., Davbj.) — 1) kødbolle på suppen; kom til mig imorgen, så skal du få kløser på suppen (Vens.) truende opfordring; se kjød-. — 2) *kløsər* flt. (Vens.) öjne (s. d.) af fedt på suppe. — 3) *æn kløs -ə* (Tovstr.) et afpasset stort stykke ler til en krukke el. lign. hos pottemageren, se væle. — Jfr. htsk. kloss flt. klösse, bolle; klimpe, klod, klods, sødkage.

klössen, no. *kløsən æn* (D., Malt); *klöjsən et* (Åbenrå) — klase, *æn kl— nødər, rönbær;* også *æn kl— stijən,* dynge; *æn kl— miṅəskər,* en klynge; jfr. klosme, klyster.

kløster, no. se kloster.

kløterbøsse, no. *kløtərbøs æn* (Vlb.) en rangle; jfr. plt. klötern, Schütze, rasle, se klod; klammerkølle, skringlebøsse.

kløv, uo. ft. se klyve.

kløv, no. *„æ klöw“* kaldes s. f. Ringkøbing ved Vesterhavet en klitrække, som går langs vesterhavet, Kr. VI. 321. 67, Almueliv V. 186 øv. (Guldager s.); *æ klöw* (Emmerlev) en banke i den ene ende af byen; i Nordthy: *æ Swynklöw,* en række höje banker langs stranden; *æ Klöw* er et stedsnavn på nogle huse og meget dårlige jorder på Holmsland; jfr. Aasen kleiv, isl. kleif huk., eng. cliff.

kløve, uo. og smstn. se klæbe, klyve; no. se kleve.

1. kløve, uo.

klyw -ər klöw klöwən (Agger);
klyw klywər klòw klòwən (S. Hald, Hellum, Horn., Vejr., Staby); nt. *klywər* (Ræys, N. Sall.);
kliw kliwə klöw klöwən (Hvejsel);
kliw kliwər klew klewəð el. *klowəð, æ klewən åp* (Tved);
klòw klòwə klòw klòwən (Tåning); også: tf. *klòwn* (Søvind s.);
klòw -ər klòwə klòwə (Vens.);
klöw -ər -ət klöwət (D., Agersk.);
klyəw -ər (?) -ər (Fjolde)

= rgsm.; kløve et stykke træ; *klòw trè* (Søvind s.); *klòw bræj, i stin, è støc trèj* (Vens.); *klöw atər æ malə* (D.) kløve et stykke op således, at hvert klov bliver som radius, der går til marven, jfr. skallekløve; *ka do klòw wèj, få dèr æ dær æn hal* (et hæld) (Vens.); *klyw æ væj* (Vejr.) køre udenfor sporet med det ene hjul og mellem sporene med det andet; om korn (Vens.) = grutte; jfr. Aasen, kluva, kløyva; isl. kljúfa; se klov, kluv, klyve, klæbe, kløft.

2. klöve, no. *klöw æn* (Hmr., Elbo) — 1) en kløvet pind; *han håð hans pæŋ i æn kl— o æ kistboṅ* (Hmr.); kløftet gren:

eq å bøq å böw,
æ kukəmaṅ seðər i æ klöw:
sæj mæ, hvomanə or a ska löw! (Elbo);

gårdmandskonen kan sige om en fordringsfuld husmandskone: *a wel eṅc su jan ha her å wask, får hon ær eṅc fånòwə, dæsəm eṅc hon blywə fulc frå ròw å te klòw* (Vens.): fra rumpe til klov på

fod, koens f. eks., ɔ: får både i pose og i sæk. — 2) *æ møl stor i klöw* (Rkb.) møllevingerne er halet i ╳, tegn til, at man ikke kunde male, jfr. krydse. — 3) et opkløvet stykke bøgetræ på 5—7 tommers længde; bøgetræer til 18—20 klöw, Sgr. IV. 222. 712; flt. *klöwə* (Ry), træsko på 5—7 tommers længde, deraf går i handelen 40 par på én snes. — 4) *klòw æn* (Vens.) dum person, om karlfolk. — Se 1. kløve; vind-.

klövebrod, no. *klywbròj æn* (Thy) smedens hammer til at kløve gloende jærn med.

kløvelag, no. *klòwlaw è* (Vens.) laget i træ og sten, hvor de er lettest at kløve.

klöven, uo. tf. se klyve.

kløvepind, no. [*klywpiṅ æn*] (S. Thy) en træpind med tre el. fire skærende kanter i enden i korsform til at kløve pilekviste til kurvemagerarbejde; den var omtr. ³/₄" tyk og 4" lang.

-kløver, no. person, som kløver; se sten-.

kløver, no. *klöwər di* (D., Malt, Vejr., Agger); *klöwər* flt. best. *-ən* (Vens.); *klòwə æn,* oftest flt. *klòwərə* (Søvind s.); *klævər di* (Elbo h.); *klèvər di* (Elsted); *klevər di* (Mols, S. Hald); *kleðər* (Ålsø); *klæfə di* (Sundev.) — 1) = rgsm.; en foderplante, trifolium; *rø kl—, hwi kl—;* jfr. smære; *di swåt kl—* (Malt) spøgende, lyngen;

„kløver og klitt' kan få bonden til at stritt',
men hejr' å skrår gjör ham bår",
Kr. IV. 405. 620.

2) klør (s. d.) i kort (Agerskov, Ang.). — Jfr. Aasen kløver; mnt. klever, Sch. Lübb.; eng. clover; klør; smære; fem-, fire-, frede-, frø-, gul-, hare-, hvid-, lådden-, ny-, rød-, sten-, sur-, sø-, vild-.

kløveravre, no. *æ klæfəröwrə* el. *-òwrə* (Sundev.) ævret, når kløvermarken er slået.

kløverflom, no. *klöwərflom de* (Vejr.) avner og blade ved frøet af kløver.

kløverfrø, no. *klevərfræ de* (S. Hald); *kleðərfræ de* (Ålsø); *klòwəfrø è de* (Vens.); *klöwərfrø de* (D.) = rgsm.

kløverhoved, no. *klòwərhu è* (Vens.) blomsterstand på kløverplante.

kløverhø, no. *klöwərhyjə de* (D.) = rgsm.

kløvermark, no. *klöwərmark æn* (D.); *klòwəmark æn* (Søvind s., Vens.) = rgsm.

kløverslæt, no. *klòwəslèt æn* (Søvind s.) tiden, da der slås klover, el. arbejdet at slå kløver.

kløverstak, no. *klòwəstak æn* (Søvind s.); *klæfəstak æn -ə* (Sundev.) = rgsm., stak af kløverhø.

kløvertræ, no. *klæfətræ et* (Sundeved, Als) guldregn, cytisus L.

kløvesav, no. *klywsaw æn* (Thy) langsav (s. d.), se klovsav.

klövning, no. *klòwnəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — 1) et stykke udkløvet brænde el. sten (Vens.); *bèsəŋstiən æ låŋ klòwnəŋər o kåmpstin hèlər lijmstin* (Lild s.), også Mors. — 2) skellet i håret (Vens.). — 3) en grov, dum, frastødende person; jfr. klov; skråning.

klövningvorn, to. *klòwnəŋwòrn* (Vens.) klodset, kejtet, tung i vendingen.

klövs, no. se klavse.

kløvs, no. *kløws æn kløws* (Rkb.) kløftet gren, afskåret for at danne en krog.

klå, uo. se klø.

klå, no. *klå æn* (Agersk.); *æn sær klå,* en, som bærer sig klodset ad; jfr. klod.

klåj, no. se klod; uo. tf. se klø.

klåmp, no. se klamp.

klång, no. se klang.

klåntjer, uo. se klantre.

klår, to. uo. og afledn. se klar, klare.

klåvet, to. se klavet.

knabbernask, no. *knabərna·sk de* (Agger) — 1) ret mad bestående af de mindre værdifulde stykker i törfisk, svömmeblære, mave, hoved af torsk f. eks. — 2) også: *knabərina·sk è* best. *-ə* (Vens.) rageri, alle slags værdiløse ting, som kastes i brokkassen; også: allehånde madlevninger.

knabbrehed, no. *knavərhijəð* (vestj., Andst) den egenskab hos noget, at det er fuldt af knopper, knaster, ujævnheder, og dernæst fig. fortrædelighed, besværlighed; *do ær et kæṅ mæ værdəns kn—,* eller: *knavərə haṅəl,* siges tit i spøg om modgang.

knabbrekjæp, no. [*knafərkæp æn*] (Ang.) knortekæp.

knabbret, to. *knavərə* (vestj., Sall.); *knabərə* (Lild s., Agger); *knaqərə* (Vens.);

[*knafərə*] (Angel) — 1) knortet, ujævn, *æn knavərə kæp* (vestj.) en knortekæp; ligeså om ost, is; *kn— å fåne'm o* (vestj.); *kn— glas*, en slags knoppede ølglas; han skjænked i de kruse og i de knabreglas, Kr. II. 261. 5. — 2) fortrædelig, tvær, om msker, *æn kn— kål* (vestj.). — Jfr. Aasen, knabb, knold, bjærgknold; se knat.

1. knabe, no. *knab i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); måske også: *i knab* (Vens.); *i stu kn—*, pengemand, storhanse; *riq, hor knabər; di stuə knabər, di sætər òlsteəns njèsən saməl; dæ kam i stu knab smèli hè fåbi'c* (Vens.) smeldende her forbi; *„hon skò sè som i sloqən huj ej åwæ'j frå di stu knabər, dè stow dèruw å glowə åpå hær“*, Grb. 214. 33; *æn stuər å fòrnèm knabər* (Lild s.) herre; der er kommen såmange knaber og raber at besøge mig, J.K.135; Rinds herreds knaber, J. Saml. I. 347; her kan nævnes: *knavər* (Agersk.) flt. spøgende = drenge (tsk. knabe); jfr. Aasen, knape, isl. knapi hak., mandsperson i en fornem mands tjeneste; htsk knappe, riddersvend, knabe, dreng; mnt. knape, Sch. Lübb.; se knager.

2. knabe, uo. *knav* (N. Sams); *knaq* (S. Sams) — banke ud, slå istykker; *knav klewər* (N. Sams) tærske kløver; *knaq lijər* (S. Sams) banke lerklumper ud; hører måske til knage 2.

knadderet, knaere, to. se knatteret.

knafferet, og smstn. se knabbret.

knag, uo. se knabe.

1. knag, no. *knåq* (Thy); *knaq è* (Vens.); *knaq* (D., Agersk.; Elbo, Andst h.) — 1) *de ga è knaq* (Vens.) knæk, brag: *æn knåq får æ brøst* (Vejr.) skade, knæk. — 2) trykkende forfatning, *wær i knåq* (Thy); *a ær i æn slem knaq* (D.); *han liər enə knaq* (Agersk.) ingen nød; *dær ær enən knaq o fuwər* (Andst) ingen mangel på foder; *kom ur a æ knak får æ føst*, J. M. 61, komme ud af forlegenheden for det første; jfr. Aasen, knak, knagende lyd; knage uo., knæg; se penge-.

2. knag, no. *knaq i* best. *-i* flt. *knaq* el. *knaqər* (Vens., Mors, Thy, Vejr.); flt. *knaq* (Agger); *knaq æn knaq* el. *knaq* (D.); *knaq æn* best. *-ən* flt. *knaqə* best. *-ərən* (Elsted); *knaq* hak. *knaq* (Mols); *knaq æn knaq* (Tåning, Søvind s., Agerskov) — 1) knast i træ (Vens.). — 2) trækrog til at hænge noget på; *i knaq å heŋ klèər åpå* (Vens.); *hæŋ åpò èn knaq* (Søvind s.); fig. *hun hår fåt æn knaq o hæŋ hiñər få'rkle o* (vestj.) ɔ: er bleven besvangret; *han fæk æn knaq o hæŋ hans hat o* (D.) ɔ: en lejlighed til at göre vanskeligheder el. lign. — 3) *æ knaq* (Agersk., vestslesv.) = knagepind (s. d.). — 4) *æ knaq* flt. (D.) tænderne på et tandhjul; *i knaq i è mølhywl* (Vens.); se stok. — 5) håndtaget på leskaftet: *æ framər knaq* (D.) den forreste knag; *æ awtər kn—*, den bagerste; *dæ nèjəst òwəst knaq* el. *i låŋ* og *i staken kn—*, el. *dæ stur å dæ betə knaq* (Vens.). — Jfr. Aasen, knagge, Rietz knagg; mnt. knagge, Sch. Lübb.; for-, høle-, le-, skrave-, spidse-.

knagdyr, to. *knåqdyr* (vestj.); *knaqdyr* (vestslesv.) — overmåde dyr; se knage uo. 3.

knage, uo.

knåq -ər -əð -əð (Agger);
knåq -ər knaqt knaqt (D.; Randers);
knåq -ər knåqt knåqt el. *knaq -ər knaqt knaqt* (Mols);
knaq -ər -ə -ə el. *knaqt knaqt* (Vens.);
knaq el. *knòq, -ə -t, knaqt* el. *knòqt; knòq* glds. (Søvind s.)

— 1) = rgsm., intr.; *æ hus knåqər; sålæŋ de knåqər så hålər ət* (vestj.) drengevittighed om isen; *de fryjsər, te de knaqər* (Vens.) ɔ: voldsomt; *di kør iñ, li tè dè knaqər i tålərən* (Søvind s.) ɔ: af alle kræfter; *hañ bañə, li tè dè knaqər i hans lyw* (sts.) ɔ: særdeles voldsomt; *knåqin* no. (Agger) knagen. — 2) trs., slå de sidste kærner af taghalmen, se knagepind: *knåq æ kuwən* (D.); *knaq æ taq* (Agersk.); *nè wi jò taq, rebə wi rowhalmi å jò no låkər, som wi føst brøjər, så knaqə wi dæm baqætər får å få òl canərən å* (Vens.) ɔ: slår lokkerne hårdt imod ribberne ved siden af tænderne; *knak* ft. *knakət* (Braderup); jfr. 2. knabe; rebe. — 3) forstærkende led i sammensætninger: *knaq gu*, overmåde god; *knaq kòlc*, svært koldt (Vens.); knagende godt humør (Vejen); se knagdyr. — Jfr. Aasen, knaka, knage; mnt. knaken, Sch. Lübb., „brechen mit geräusch“.

knagedukke, no. *knaqdåk æn -ər* (vestslesv.) knippe, hvori taghalmen bin-

des efter at være „knaget“, se knagepind.

knagekjælling, no. *knaqkæləŋ æn* (Tåning) kaldes i høsten et karlfolk, som tager korn op; ordet står sikkert i forbindelse med le-knage.

knagen, no. i udtr. *de gek te knåqən* (D.), når to kommer i totterne på hinanden, og det går hårdt til; jfr. knage 2.

knagepind, no. *knåqpiñ æn -piñ* (D.) en kort stang, 3/4 al. lang, som befæstes i en bjælke i tærskeloen og er forsynet med trætænder, over hvilke de sidste kærner slås ud af taghalmen; se knage 2, kam 2.

-knager, no. se hede-, hvede-; står sagtens i forhold til knage 2.

knager, no. *knåqər æn -ər* (Holstbr.); *knåqi æn -ər* (Thy), *de æ nòwə knåqərər*, nogle svirebrødre, slemme gaster; velhavende, kalkunsk bonde (Thy); „æ stoor knager“, i W. Pejrsens Munkeprædiken = de store Hanser, se Nyerup, Morskabsl. s. 278; jfr. knabe, knagesalme.

-knageret, to. se knabbret.

knagesalme, no. *knåqsalm æn -salmər* (D.) drikkevise, rå og liderlig vise; jfr. plt. knaken, Schütze, „eine magere, abgeschliffene hure“

knagfis, no. *knaqfis i* (N. Sams) de visne rester af bægeret, som bliver siddende på æbler og pærer.

knagfrost, no. *knaqfròst i* (Vens.) en stærk frost.

knagfryse, uo. *knåqfrys* (Malt) fryse, så man ryster af kulde; fryse, så det knager, om vejret.

knagfuld, to. *knaqful* (Vens.) overmåde beruset.

knaghjul, no. *knaqhjul æn* (D.) det store, lodretstillede hjul om møllevingernes akse med knager, tænder, på fladen, griber i krondrevet.

knaglæs, no. *knåqlas æn* (D.); *knaqlæs æn* (Mds.) — rigtig stort og svært læs af noget = knæklæs.

knagrig, to. *knåqriq* (Hvejsel) overmåde rig.

knagstiv, to. *knaqstyw* (vestslesv.) overmåde stiv.

knagstærk, to. *knåqstærk* (D., Mors, vestslesv.) overmåde stærk; da vestslesv. her har *knåq-*, men i de andre smstn. *knaq-*, tyder det på, at dette udtr. sættes i forbindelse med knoge (s. d.), knokkel, altså: knokkelstærk.

knagtræt, to. *knåqtræt* (vestj.) overmåde træt.

knagtör, to. *knaqtör* (Søvind s.); *knaktö* (Sundev.) = knastör.

knai, uo. ft. se knave.

knaj, no. *knaj de* (Mors, Thy, Lild s.) — 1) = fodring (s. d.), alt hvad der vokser i lavningerne mellem klitbakkerne, lyng (calluna), klokkelyng (erica), gråris, siv, ravl (kogleaks), frytle, star, kæruld; dette bliver slået efter høst og kørt hjem til vinterfoder for ungkvæg, stude osv., de udsøger så det bedste, resten bruges til strøelse. — 2) udslæt, skurv, skæl; *han æ så ful o nòj knaj, de æ wes ejt fnat* (Lild, Mors).

knajs, uo. se knase.

1. knak, no. *knak è* (Vens.) at give et k—, = et knæk (s. d.) en knækkende lyd, f. eks. i fingrene; jfr. Aasen knak itk.

2. knak, no. *knak æn knakər* el. *knak* (vestj., Thy), flt. *knakər* (Agger) — 1) knold, tue på heder, *knakər i æ hijə;* en lille ø i en dam (Thy); se hede-. — 2) navn på marker, som er fulde af tuer; *di stor i æ Knakər, æ stowər Knak, do ka sæt æ øq nèjəñ æ Knak; hun æ tjænlə te å leq o æ Knak,* om et skydefærdigt øg (vestj.); *æ Knakər* (Agger) nogle nu bortskyllede klitrester. — Jfr. Ross, knakse, „bjærgknold“, se knok, knort.

knakker, no. flt. se knæk.

knakkeret, to. *knakərə* (vestj.) fuld af tuer, om ufrugtbar jord.

1. knald, no. *knal æn* (vestj.), flt. *knal* el. *knalər* (Agger; Støvring); *knal i* best. *-i* flt. *knal* (Vens.) — et lille stykke af noget, sukker, ost: *å skit, gi æ bån æn knal sokər!* (D.); *de war eñc òñc en i betə knal* (Vens.) et lille stykke; jfr. gnald, knalder, knalling.

2. knald, no. *knal æn* (vestj., Agger; itk. (østj.); huk. best. *-ən,* også itk. best. *-c* el. *-t* (Vens.); *knal et* (Randers) — 1) = rgsm., *slò* el. *hòq knal* (Søvind s.); *höt do knalən?* (Vens.); ej om piskens skrald (s. d.) (Agger); *do ka law ət om te knal* (vestj.), når noget ikke er lykkedes og skal göres om; udtr. stammer fra omdannelsen af de gamle flintlåse til låse med knaldhætter. — 2) piskesnærtens yderste ende, tit flettet af hestehår

(Søvind s.), se skralder. — 3) *æn knal̥* (Andst) en rus; *ham æ dær knal̥ i* (D.) liv, kræfter; *et knal̥* (Viborg egn) stort gilde; *de war è gromə knal̥,* stort gilde; fra købstaden er sagtens kommet: *dær æ knal̥ i frekədèlən å spark i sòwsən* (Vens.) om stort opstyr, gilde. — Jfr. htsk. knall, hak.

knalde, uo. *knal̥ -ər -əð* (Agger, Mols) = rgsm.

knaldblomst, no. *knal̥blomst æn* best. *ən* flt. *-ər* (Vens.) passionsblomst, passiflora coerulea, fordi den springer op med et knald.

knalder, no. *knal̥ər æn* (vestj., Røgen) — 1) et lille stykke af noget, sukker, ost, *æn knal̥ər sokər; a ska smið dæ som æn knal̥ər wòst* (Andst), jeg skal kaste dig omkuld så let som en stump ost; se 1. knald; mel-. — 2) *è knal̥ər,* best. *-ə* (Vens.) en stakkels skrantning, person, som intet kan udrette; det er kn— med ham (Vens.) det står dårligt til.

knalderarbejde, no. *knal̥ərarbec è* best. *-ə* (Vens.) arbejde, som udføres af en knalderbasse.

knalderbasse, no. *knal̥əbasi i* best. *-basi* (Vens.) = knalder 2.

knalderblad, no. *knal̥əblaj et* (Søvind s.) et skud af knaldsats i papir, som börn bruger til små blypistoler, de skyder nyår ind med; se papirspille.

knalderblæst, no. *knal̥ərblæst æn* (vestj.) jævn, tör blæst; se knilderblæse.

knalder-ende, no. *knal̥ərœj i* (Vens.) = knalder 2.

knalderfryse, uo. *knal̥ərfrys* (Hmr.) fryse, så det knager; *de roskræjnər o de knal̥ərfrys, æ mon skenər blaŋk, o de ær eňda· mørk* (Ribeegn); se pillerregne.

knalderhård, to. *knal̥ərhår* (vestslesv.) meget hård.

knaldervorn, to. *knal̥əwòrn* (Vens.) skrøbelig af helbred, som står i stampe, om dyr; også: *de ær è knal̥əwòrn wer,* vanskeligt til at få hø og korn bjærget.

knalderværk, no. om gamles arbejde; *de wo te knal̥əwærk* (Vens.) det vorder til lidet el. intet.

knaldhat, no. *knal̥əhat æn -hadə* — 1) knaldpille. — 2) plantenavn, limurt, silene inflata Sm. (Sundv.), J. T. 341.

knaldhytte, no. *knal̥hyt æn -ər* (Thy) = knaldpille.

knaldhætte, no. *knal̥hèt æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Sams); *knal̥hæt æn -ər* (Agger); *knal̥hèt æn -ə* (Søvind s.) — 1) = rgsm. — 2) plantenavn, fællesnavn for arter af campanula L. (Varde), Sgr. V. 73. 549.

knalding, no. *knal̥əŋ æn* (Støvring h.); *knal̥əŋ i* (Vens.) — 1) *æn kn— sokər, wòst,* et lille stykke; men: *æn stomp brø,* jfr. 1. knald. — 2) en lille dreng.

knaldperle, no. *knal̥pærlə æn* (Søvind s.) kælenavn til en kvinde, omtr. = perle, men stærkere: *du ær èn kn—, lilə An!* se knaldpille.

knaldpille, no. *knal̥pæl* el. *-pel æn -ər* (D., vestj., vestslesv.) fænghætte at sætte på en bøsse, er mulig knaldperle.

knaldproprietær, no. *knal̥propriətæ·r æn* (vestj., Randers) spotnavn til ejere af större gårde, der har store ord, mange planer og ingen penge; jfr. messingherremand.

knaldre, uo.
knal̥ə -rə -rət (Søvind s.);
knal̥ər knal̥ər knal̥er knal̥ər (Vens.);
knal̥ər knal̥rə knal̥ərt knal̥ərt (Elst. s.)
— 1) knalde, give knald; se skraldre. — 2) småsysle; *ka jæ fòr bəstel̥ nuə ino·? — ja, haj gor å knal̥ər å jijər hòərən;* sagtens i fig. betydn.: *haj knal̥ər da te· å jor è bòn åpå hans piq; haj wel da knal̥ər· å rij è kon, hwar haj ka kom åstè· mæ ə* (Vens.) om en løsagtig mandsperson; se knildre.

knaldværk, no. dårligt gods; de sad og solgte noget knaldværk, Kr. VIII. 274. 462

1. knap, no. *knap i* best. *-i* flt. *knap* el. *knapər* best. *knapən* (Vens.); *knap* hak. *-ər* (Mols); flt. *-ə* best. *-ərən* (Elsted); *knap æn knap* el. *knapər* (D., vestj.); flt. *knap* (Agger); flt. *knapə* (Søvind, Randers, M. Slesv.) = rgsm.; for at prøve med hvad ret man har knapperne i sin kjole, tæller pigerne på knapperne: *årə* (skal være: arvet), *bårə* (borget), *stårə* (stjålet), *còbt, bətòlt* (Vens.), det ord, som falder på sidste knap, gælder; se kjøbt; der er forskellige slags knapper, hvad der især kommer frem i drengenes handel, el. når der *speləs knap* (Ribe), som ved klink, skorsten og andre lege; *metåls-, bjæn-, hwån-, ten-, ywløs knapər, et æn ywløs*

knap vạr (D.); en alm. morskab for drenge var for en 40 år siden, at drengene hver satte et vist antal knapper ind, de blev lagte på jorden el. på en passende sten, en kreds blev slået udenom, og så slog man efter dem med et rundt og fladt stykke teglsten; de knapper, enhver slog af, hørte ham til (Ribe); *dæň knap ær ek gyldiq!* (Agger), når der betales med en öjeløs knap; *o len æn knap* (D.), når man spiser; *do støvər nåk knap* (D.) om småbörn, som blæser spytbobler ud af munden; *hon kaňc jə̀ så mø som å sy i knap i ə pa bòwsər* (Vens.); man tæller med ja på den ene knap, nej på den anden, for at få en afgörelse (alm.), jfr. J. K. 407. 43, Strackerj. I. 88. 114, Ndl. Volksk. I. 196, se gåselege; i spøg om hovedet, *hwès dè il æ saň a sèjə, så må dè kåst dèň hèjə knap!* (Søvind s.), man antyder så ved en gestus over halsen stedet, hvor afkapningen kan ske; *dræj jæn æn knap* (Agger) ɔ: narre en; flt. *knapə* (Tåning) penge, se magnet; i en stedremse, „Myrhöj knap“, Kr. IX. 134. 357 (Strandby s. Gisl. h.), jfr. Kr. Ordspr. s. 503. — Jfr. Aasen, knapp, isl. knappr hak.; knop; hurtigknapbukser; blå-, bukse-, guld-, kjole-, kjæmpe-, kongens-, krave-, lamme-, lægn-, lår-, plejl-, prannisele-, sadel-, sele-, senge-, skildpadde-, skjorte-, skjælpe-, sølv-, tin-, veste-.

2. knap, to. bio. *knap* (vestj., Lindk., Agersk.; Vor, Støvr. h.); *nap* flt. *nap* (Vens., Sønderlyng h.) — **1)** om personer: påholdende, gerrig; *di æ gråw knap* (Malt), men: *de æ gråw knap få· dæm* (Sem); *han æ gråw knap i ət* (D., Andst); *do ær eŋən knap kål* (Andst); *han æ knap a· sæ* (Lindk., Elbo h.); *han æ knap o æ pæŋ* (Agersk.); *hun æ knap mæ majət, knap moj fålkən* (Søvind s.); *di æ knap wej ər*, ɔ: de er fattige; *haň æ knap mæ sæ sijəl* (Agger) ɔ: han lever tarvelig. — **2)** om tid, mål o. a.: altfor lidt; *knap tijər*, knappe tider; *dær æ knap tij* (Agger) ɔ: tiden er rigelig kort; *knap mọl* (Sønderl. h.) knapt mål; *knap tị, knap kåst; haň họr ət knapt mæ pèŋ* (Søvind s.): *de æ knapt få· mæ* (Agerskov); *dær æ knap tij o pæŋ* (vestj.) ɔ: penge er knappe; *de ær eṭ ǧọr a nap o nøð* (vestj.) om hvad der er særlig solidt gjort. — Jfr. Aasen, knapp, trang; plt. knapp, Schütze; Hans Mangel, Peder Knap; vej-.

3. knap, bio. *knap* (vestj., Mors, Thy, Sall., Vens., Randers, Malt, Bradr., Agersk., Elbo, Lysgd.) snart, om en lille tid; *kom kn—!* kom snart; *no knap komər a* (vestj.); når skrædderen siger: *a komər knap!* (vestj.) betyder det: om tre uger, jfr. Dania I. 189; *han fæk knap hans løst styjr* (Agger); *knap å nap ən krọn* (Vens.); *di ku knap fo de tar brø, ha ət knap* (Elsted); *„knap åp åpå fånoni“*, Grb. 37. 26; *„hwat såmər knap hèn åpå, hælə knap hwat wuwr“*, Grb. 12. 1, hver sommer, lidt hen på sommeren; *klåkən æ knap fiə; han komər i ætəmèjə knap* (Søvind s.) ɔ: tidlig på eftermiddagen; *vi køjər i mowən knap* (sts.) ɔ: tidlig imorgen; *a ska kom imọən kna·p* (Vens.) imorgen tidlig; jfr. Aasen knapp to., rask, hurtig, behændig i arbejde; holl. knap, snart; „då is hee knapp inschlåpen west“, Kuhn M. S. s. 69, se også Danneil.

knapagtig, to. *napacə* (Vens.); *knapajtə* (Elbo h.) — altfor påholdende.

knap an, bio. snart, straks; *a komər knap an* (Støvr.); „ætte vi knap an ha fåt en gu løumoe“, Yuelb. s. 5; „mi pues den bløu jo da knapan få bettæ“, And. Fisk.; hun begynder knap an på hendes gamle måde, Kr. VII. 184.

knapbusk, no. *knapbosk æn -bosk* (Thy) en plante, stor knopurt, centaurea scabiosa, L.

knapform, no. *knapfårm æn* (vestj.; Vens.) form til at støbe knapper i; se mud.

knapgaf, no. *knapgaf et -gaf* (Sundeved, Ang.) knaphul.

knaphed, no. *knaphjè* [*æn*] (Vens.); *knaphijəð æn* (vestj.) = rgsm.; *de æ dær eŋən k— åpå·;* se naphed.

knaphul, no. *knaphwål æn -hwålər* (D., Agger); *knaphwòl et -hwòlə* (Søvind s.); itk. best. *-hwòl* flt. *-hwòlər* (Vens.) = rgsm.

knaphændig, bio. *knaphæňə* (Malt, Varde, Åle s., Tyrst. Vrads, Bj. h.); *knaphæňə* (Mors, Agger) — ret snart; *a komər knaphæňə, vi ska kn— te o begyň* (Varde); *komə do knaphæňə?* bydende: kommer du snart? *A ska knaphæňə kom hæn o gi ðæ æn weŋ!* jeg skal straks komme og give dig en lusing; *haň kam o de*

war åsə kn—, ɔ: straks, ufortøvet (Agger); jfr. Rietz, knapp-hännit; plt. knapphenn, Schütze.

knaphære, no. *knaphæ·r* (Lindk.) knaphed; *dær æ kn— mæ katå·flər* el. *o ålteŋ iọ·r.*

knapleger, no. *knaplijəqər* flt. (vestj.) en plante, blåmunke, jasione montana L.

knapmager, no. *knapmåqər æn* (Malt) — 1) en, som støber knapper el. fabrikerer dem; se knappeskål, mud. — 2) med et ordspil: *tæj ət mæ æ knapmåqər,* tage det sparsomt; *dæň æ nåk eṭ komən frå æ knapmåqərgåð* (D.) om den ødsle; hentydn. til knap to. (s. d.); *di jawər æ knapmaqər ụð* (Elbo h.), når den første kærv tærskes om efteråret; *knapmaqər* hak. (Mols) gerrig person.

knapnæring, no. *knapnærəŋ* (Vens.) smalhans, i udtr. som: *dær æ knapnæ·rəŋ i æ hus* (vestslesv.) ɔ: armod, ligeså Agger.

knapost, no. *knapwust* el. *-wost i* best. *-i* = flt. (Vens.); *knapwust æn* (Lild s.; vestj., Thy, Agger) — små valleoste, eller oste lavede af kærnemælk og sagtens af knapform; se botter-, grat-, knarost; jfr. mnt. knapkese.

knappe, uo.

knap -ər -ət (D., vestj.); ft. tf. *-əð* (Agger);

knap -ə -ət (Søvind s., Elsted s.) —

1) knappe, tilknappe; *knap å·p; knap nẹ·ə* (Søvind s.); *knap båwsər å·p, ni·jər* (Agger) om bukserne; *dè hòr a lạə* (lært) *fa̲r eň dò ku knap din bòwsə* (Søvind s.); foragtelig: *haň gi sæ uwð fo kål, de ær inda· al̲ de, haň ka knap hans æjən båwsər!* (Agger); jfr. Aasen isl. kneppa; 1. knap; knæppe. — 2) give mindre af noget: *knap a·w* (D.); *wi mo tej ər o knap å· mæ ər, fo dæ wil nåk eḳ blyw nåk* (Agger), se 2. knap.

knappebor, no. bor, hvormed knapper udboredes af træ eller horn; skrædderne har i gl. dage ført slige med sig, se også Stolts Opt. s. 41.

knappehandel, no. i tlm.: *„de ær æ mæŋdə, dær gir ət!“ sa̲ han, æ dræŋ, om æ knaphaňəl* (D.).

knappelig, bio. to. *knapələ* (Andst); *dær æ kn— nåk,* næppe nok; *hun æ knaplə re wås* (vestj.) kneben imod os.

knappenål, no. *knapənọl æn -nọl* (D., vestj.); flt. *-nọl* el. *-nolər* (Agger); *knapənọl æn -nọl* (Søvind s.); *knapənòl* el. *-nọl æn* best. *-nòl̲* flt. *-nọl* best. *-nòl̲* (Vens.) = rgsm.; *æn bröw knapənọl* (D.) et vist antal knappenåle, stukket i papir; *dæ war òl̲ə så mø som æn knapənòl! mæ ku ha hòt æn knapənòl fal̲, så stel̲ waṛ ə* (Vens.); man må ikke give en knappenål bort, det stikker venskabet ud, Kr. IV. 386. 438;

knapənọl o knyw̲ ka kærliqhijəð fådry·w̲;
søjnọl o skijər ka kærliqhijəð fåmi·jər;
søjnọl o sæṃ drywər kærliqhijəð fræṃ (vestj.);

jfr. J. K. 81. 121, Kr. IX. 43. 476. 77, Sgr. VIII. 56. 174 med variant: spejle og skeer el. guldringe og sølvskeer; jfr. Wigstr. I. 125, Wärend I. 444, Arnas. II. 546, Urquell I. 12. 12, III. 246. 21, Wuttke nr. 553, Zingerle Sitten nr. 93, Temme, Pommersche Sagen s. 340, Bartsch II. 133. 569, Strackerj. I. 49. 52, Gervasius 101. 222. 42 (Frankrig), Harland & Wilkins. Lancassh. Folkl. s. 18, Henders. s. 118, W. Gregor s. 31; Folkl. Rec. IV. 53 (slavisk), Amer. Folkl. V. 238, se kniv; en knappenål, man finder på gulvet, må man aldrig tage op en mandag, så får man fortræd i huset hele ugen, Kr. IX. 57. 630, Sgr. VI. 67. 615, J. K. 400. 15, jfr. Wigstr. I. 128; pige forvandles til en fugl ved en kn— stukket i hendes hoved, Gr. Registr. nr. 17 n., jfr. Folkl. Journ. II. 251, VI. 208; da en kn— stikkes igennem en seddel, visner elskerens hånd, se Eftersl. 199. 142; om overtroen at gennemstikke et dyrs hjærte med kn—, se hjærte I. 631. 11b flg., voksbillede; kn— offredes i kilder: første påskedags eftermiddag samledes folkene i Thisted og offrede en knappenål til „Langdosmanden“; dette offer (s. d.) nedkastedes i en fordybning i venstre hjörne af höjen, fuldt af vand og mudder, Gr. Gl. d. M. III. 174. 9, jfr. Kr. Sagn III. 18. 76, 233. 65; lignende skik i Sverrig, Dybeck Runa IV. 35, Wärend I. 146. 170. 173. 404; offer til nøkken, Grimm Myth.[1] CXI. 71; „nyk, nyk, nål i vatn“; „neck nålasäck, nålatjuf“, Cavallius Wärend I. 264; Nicolaiss. III. 22, Jonsson Möre 14, jfr. Faye s. 49, Grimm Myth.[2] 562 anm. (Bretagne), Revue d. Tr. Pop. I. 325, II. 528, III. *512, Brand, Pop. Ant. III. 4. 12. 13. 16, Harl. & Wilkinson Lancassh. Folkl. s. 173; Hardwick, Tradi-

tions s. 269 flg. 274 giver en hel række eksempler på „pin dropping" i kilder; jfr. endnu Wolf N. S. 414. 338, W. Gregor 40. 59, Henderson 230 flg., Folkl. Journ. II. 349, IV. 126. 221. 229, V. 45. 91, VI. 55 (Engl., Cornwall, Irl.), Folkl. II. 307. 511, IV. 56 flg. 451, „Pinwells & Rag-Bushes" af S. Hartland, der søger at tyde skikken; Mélus. III. 376. 3. 7. 8, VI. 156; — knappenåle kan lægges under køerne i stalden for at skaffe smörlykke, se Kr. VI. 291. 378, Fb. Dsk. Bondeliv s. 120; i gåsens rede, Sgr. II. 111; en kn— stikkes i den gødes fodsåler for at hindre ham i at gå igen, Thiele Overtro s. 176 nr. 704, Kr. IV. 391. 493, Almuel. IV. 89. 253, jfr. Arnas. I. 224. 298. 601, Black Folk M. s. 26; en række alm. henvisn., Strackerj. II. 140. 485; et höjst mærkeligt varsel ved kn— se Rev. Tr. Pop. VIII. 352; — gåde: *let å læt, å tyňt å tæt, å gåt å pyňt æ piqər mæ* (N. Slesv.), jfr. Gr. Gl. d. M. II. 131. 4, Sgr. IX. 95. 316; eller:

law æ wår oŋ, da hai æ ət gåt,
æ sådr dap å Toŋəbo slåt;
da æ blöw gaməl å böjət min røk,
da smeər di mæ öwər blaňt fluər å møk! (Hanved s.),

jfr. Sgr. III. 184. 990, VI. 54. 499, IX. 139. 451; eller:

i bjærget er jeg fød, der havde jeg det godt,
men siden fik jeg både hug og stød,
så blev jeg både gul og rød;
mit hoved er honnet,
og i hinanden flæt,
min krop er både lang og trind
og prikker pigerne i deres skind,
Sgr. IX. 173. 528, 110. 351. 363;

el. manden, som hos konen lå,
fik et stik udi sin hånd,
af det dyr, som hos hend' lå;
hovedet var ganske trind,
hånd og krop var lige,
hvo som dette gætte kan
den skal ha vor pige (Branderup);

se spilde, søvnbrønne.

knappenålshoved, no. *knapənols-huwə æn* (D., Agger); *knapənolshòwi et* (Søvind s.); *knapənòlshu è* best. *-hwòt* flt. *-hwòər* (Vens.) = rgsm.; *et står eň æn kn—.*

knappenåls-od, no. *knapənolsåj æn* (D., Agger) = rgsm.

knappereb, no. *knaprev æn* (Salling) bindsel med knap i den ene ende og öje i den anden, som knappes sammen, til at sætte om halsen på kør.

knapperi, no. *knapəri de* (Søvind s.) påholdenhed, tarvelighed; *dær ær èŋən kn— hejə; dè ka li go, mæn dè æ mæ kn—,* med nød og næppe.

knappe-skål, no. *knapəskòlər* flt. (Vens.) knappeformer af messing til at støbe bly- og tinknapper i; se mud.

knappest, bio. to. *knapəst* (D.); *ålər kn— fir puň,* meget knap regnet.

-knappet, tf. se en-, op-.

knapurt, no. J. T. 25. 56. 291. 318, fællesnavn for flere planter; engelsk græs, armeria vulg. & maritima, Willd. (Jyll.); forskellige centaurea-arter, jacea og scabiosa L. (Ålborg, Thy, Saxild); katost, malva L. (Als); se knopurt.

knark, no. *knark* (D., vestj., Vens.) — **1**) den knirkende lyd, som f. eks. sko kan frembringe; *de gir hwær knark* (vestj.). — **2**) *i hor knark* (Vens.) en person, som kan tåle alt; *æn gaməl knark* (Agersk.) en stærk mand. — **3**) en gerrig og tvær person (D., Vens.); *do æ da æn ğærə knark, fæmtən skæləŋ ær eŋən mark* (vestj.).

knarke, uo.
knark -ər -ət (vestj.);
knark -ər -ə -ə (Vens.; Agersk.) —
1) knirke (s. d.) om den lyd, som en usmurt vogn, en dör osv. frembringer. — **2**) *knark* (Vor h.) om småbörns gråd. — **3**) *han knarkər sæ te hwær skæləŋ han ka fo* (vestj.) kniber sig til; *han knarkət ət uð å ət* (D.) fik det knebent til at slå til; sidde og knarke ved et sted (Vens.) sidde i stor armod; jfr. Aasen, knarka; knirke, knorke.

knarkeand, no. *knarkåň æn* (S. Thy) vistnok = knarkefugl (s. d.).

knarkefugl, no. *knarkfòwl æn -fòwl* (Vejr.); *knarkfòwl i* (Vens.); *knarkfåwl et -fåwl* (Agersk.) — en fugl af spættearten, engsnarre, vagtelkonge, rallus grex.

knarken, no. se hængen, jfr. 4. harke, piben.

knarkelæder, no. *knarklæjər de* (D., vestj.) knirkelæder; *knarklæjər i æ stöwlər, de for da æn æň, mæn knarklæjər i æ kwiň, de bliwər var* (værre) *o var* (Kolding egn).

knarkeri, no. *knarkəri·j* (vestj.) = *knarkhaṅəl* el. *knarkværk* er der, hvor noget med yderste nød slår til.

knarkevogn, no. *knarkun æn* (vestj., Havbro s.) et slags spøgelse, der ved nattetid farer omkring med lyd som af en knirkende vogn, der i lang tid ikke er bleven smurt; det er fordömte ånder, som skal flyve jorden rundt i et dögn, derfor hører man dem altid fare samme vej, nemlig i nordøst, Kr. Sagn II. 125. 94 flg.; den, som i overmod taler til den, sker en ulykke, se Kr. III. 174. 242, VI. 52. 74. 75, Sagn II. 113. 46, J. Saml. III. 214 (Nibe, Løgst.), jfr. Wärend I. 468. VII, Strackerj. I. 235; lyden antages frembragt af „radgæs“, Kr. Sagn II. 127. 101; et lignende genfærd i Nicaragua kaldes „La carreta nagua“ or „the covered cart“, Am. Folkl. IV. 38.

knarkvorn, to. *knarkwon* (vestj.), *de ær æn kn— huṅ,* en kneben person; *di ka hål træj kyjər, mæn de æ kn—,* knebent.

knarost, no. *knarwust i* (S. Sams) = knapost.

1. knarre, uo.
knarə -r knarə knarə (Vens.);
knari -ə -ət (Vor h.);
knar -ər -ət (Agersk.) —
1) smågræde, om börn, og være urimelig (Agerskov); *bønən knariə* (Vor h.); gnave, være vranten (Vens.). — 2) = *knor* (Agersk.) om frøernes lyd. — Jfr. htsk. knarren, „durchdringend hart u. zittrend lauten“, mnt. gnarren, Sch. Lübb.

2. knarre, no. *knar æn -ər* (vestslesv.) i en stedremse: *Tærpər knar æ værmaṅs nar,* se Kr. IX. 126. 327, Ordspr. s. 529, Kok Ordspr. 160. 1840 (N. Lygum s.), betyder sagtens gnavne personer.

knarregås, no. knortegås, bernicla torquata, Sgr. II. 45. 7 (vestslesv.).

knarret, to. *knarə* (Vens.); *knarə* (Angel) — gnaven, fortrædelig.

knarri, uo. se knarre.

knarris, no. *knaris æn* (vestj.); hak. (Vens.) — en gnaven person, *æn gaməl kn—* (vestj.).

knarrise, uo. *knaris -ər -ət* (Vind s.) *han gor o knarisər,* gnaver, knurrer, om vrantne folk.

knarriset, to. *knarəsə* el. *knarisə* (D., vestj.) = *knariswòn* (Vor h.) — gnaven, om småbörn og gamle; se arriset, knurriset.

knarvorn, to. *knarwòn* (vestj.; Vens.) = rgsm.

knas, no. *knås de* (D., vestj.); *knòs et* (Lisbj. Terp); *knòs* [el. *knas?*] *è* best. *-t* (Vens.; Lild s., Søvind s., Røgen, Randers, Sønderj.) — 1) knasende lyd, *de ga æn stuwər knås* (vestj.); *„de ga sònt e sæ knas (?) i pojsələn“* (sumpen), Grb. 183. 16; *høt do knòst?* (Vens.) hørte du knaset? Et sted i Jerslev s., Vens., hedder *Knòsbårə,* manden derfra kaldes *dæ gaməl Knòs,* best. *Knòsi.* — 2) småkager (vestj, alm.) f. eks. *julknås* (D.), småkager, som bruges i julen; brusk og hårdstegt kjød, som knaser mell. tænderne (Vens.); se knaseri, bojle-, jule-; herhen kan føres udtr.: *de wå knås!* (vestj.) det var löjer, det var udmærket! *vi ska vè jæn hjæm i mowən, dè ska blyw knas; dè wa knas, òm vi ku fò ham ful* (Søvind s.). — 3) frø, kærner, stumper af strå, lyng o. lgn.; *a blòw så ful o knas om min hals, wę å toməl mæ ljòŋ å tòrə* (Lild s.); *hwa æ de fo no knås* (D.) sammenblandet, dårligt gods. — 4) udslet, fnat (vestj., Gjedsted).

knasarm, to. *knòsarm* (Vens.) usel, fattig; se 2. arm.

Knasby, no. *Knòsby* (Vens.) øgenavn til Tømmerby, Tolstrup s., Børgl. h., ɔ: den by, hvis beboere er så fattige, at de knaser (s. d.) til forskel fra Stenum, der kaldes *Bròsby,* ɔ: byen, hvor de braser.

knase, uo.
knås knas knåst knåst (D.);
knås knås knåst knåst (Andst);
knas knas knast knast (Søvind s.);
knåəs, knåəs el. *knasər, knåəst knåəst* (Mols);
knås knåəsə knåst knåəst (Elsted s.);
knòs knòsər knòst knòst (Vens.);
knas -ər knast knast (Lild);
knajs -ər -t knajst (Mors, Sall.);
knas knas knast knast (Sønderj., Braderup) —
1) trs. knuse: *kaṅ do knas dæṅ nøð? a knast æn wòrm mæ min trèsko* (Lild s.). — 2) = rgsm. intr.; *sålæŋ de knas, så hålər ət* (vestj.); *sålæŋ de knajse, så læŋ bær ət,* Sgr. II. 126. 639 (Fly); *de knòsər som il i tòr træpej* (Vens.); *ijsi*

knǫsər (sts.); *de knāst i æ lemər o· ham* (D.); *de knas uňər æ færər å· mæ* (Braderup) om jorden, der er tör; *knǫs å brǫs* (Vens.); a ska ålle kom åpå dæj vej mier, om de så ålle knåser så håt", To Nov. 24; *„hąj fur liq buws bas imò dè bre dər, så de knòst i hær"*, Grb. 13. 34; *„di grèňc è de hær, så de knòst i djæ wåmpranisər"* (maveseler), 68. 51; *„oŋdomən ròsər, òlədomən knòsər"*, 230. 29 ɔ: det knager i de gamle; *di wa så arm, de di knǫst* (Vens.) om yderlig armod; jfr. Aasen knasa.

knasende, bio. forstærkende tillæg: Sebbersund er nu en kn— fattig by, Kr. Almuel. V. 37. 103 (Nibeegn).

knaseri, no. *knasəri·į de* (D.) — **1)** ting, som ikke dur. — **2)** kager, sukkergodt; i et börnerim:

ri, ri rapə,
omå·n komə bapə (fader)
mæ plomər å rosi·nər
å såaňt knasəri·! (Vlb.);

knasfattig, to. *knǫsfatə* (Røgen s., Vens.) overmåde fattig; *di æ så mø knǫsfatə, de æ månə gåŋ, di hòr eňc è bè brøį i huksən* (Vens.).

knasfis, no. i udtr. *Jæspə knǫsfijs* el. *-fics i* (Vens.); *J— nǫsfics* (Hørmested) — uduelig, udygtig person, se 2. fis 2, Jesper, nåsvis.

knasgal, to. *knǫsgal* (Røgen) overmåde vred.

knaske, uo. *knask -ər -ət* (Andst) = gnaske, tygge med hørlig lyd; *ka do knask əm?* (D.) bide istykker, om noget hårdt; jfr. Aasen, knaska; se knuske; over-.

knasle, uo. *knasəl knaslər knasəlt* (Vens., Lild s., Støvr. h.) om enhver knirkende, raslende lyd, når man træder på skår f. eks.; *dær war æn muws, dær knasəlt i halməð* (Lild s.).

knasleri, no. *knasləri·į de* (Hors.) — **1)** udslet, yderer, se knas 4. — **2)** fig. om hvad der ikke ret kan tåle at ses el. udtales: der må have været noget kn— ved hende. — **3)** småkager (Elsted), jfr. knaseri 2.

-knast, uo. tf. se knase; for-.

knast, no. *knast i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; vestj., Røgen, Agersk., alm.); flt. *knast* (Agger); hak. flt. *-ər* (Mols) — **1)** = rgsm., knast i træ, jfr. kvist, mjas 2; fig. *æn hǫr knast* (Agger) en hård person, jfr. negl. — **2)** tue på heder (Lb.), jfr. knak. — **3)** = *an betə byl̥* (Røgen), jfr. kjönne, kumpen. — **4)** om msker: *æn gråw knast* (D.) farlig karl til at göre optöjer, jfr. spalt; *æn gaməl knast* (Tåning; Mols) en gammel knark. — Jfr. plt. knast; en oolen knast, „ein alter, harter kerl", Schütze; kvist.

knaster, no. *vòlə knastə de* (Søvind s.); *knastər de* (Vens.) en slags tobak, „de volle knaster"; har sit navn af indpakningen i kurve, spansk canasta, lat. canistrum af lat. canna, rør.

knasteret, to. *knastərə* (Vens., vestj.); *knastərə* (Agger) — **1)** hvad der er fuldt af knaster. — **2)** tvær, vranten (vestsl.).

knastre, uo. *knastər -ər -ət* (Lindk., vestj.) — **1)** *di gor o knastərər ve hwæra·ňər* (Ikast) hjælpes ad. — **2)** have samleje med (Lindk., Sønderlyng h.).

knas-tör, to. *knǫstǫr* (Vens.); *knåstar* (vestj., D.); *knastaə* (Søvind s.); *knastö* (Sundev.) — fuldkommen tör; se knagtör.

knat, no. *knat i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; vestj.) — **1)** sandbrink, sandknude (Hmr.). — **2)** små stykker af noget, brød, ost (Vens.); *knatər* flt. (Agger) filippenser. — Jfr. Aasen, knatt hak., bjærgtop; knort, knald.

knatost, no. *knatwost* (Silkeborg) bitterost; „fih små koogmelmaje mæ knatwost åpo", Tkjær N. K. 4, navnet kommer sagtens af ostenes toppede form, se knapost, knarost.

knatteret, to. *knaərə* (Vens.); *knaðərət* (Elbo h.); *knatərə* (Agger) — **1)** ujævn, også: fuld af filippenser. — **2)** gnaven; se knat, gnaddret, knotteret.

knattre, no. i en stedremse: *Haw knatrər*, Kr. VI. 344. 212 (Hammerum egn); ordet må sagtens støtte sig til knat, sandbrink.

knavbid, no. [*knawber et*] (Ang.) gnave-bid ɔ: pibespids.

knavbælg, no. *knawbæl̥ə æn* (vestj.) = *knawfit, knawpijəs, knawspaň* (vestj.) en gerrig person.

knave, uo.
knaw el. *knaw -ər -ət knawət* (D., vestj.);
knaw -ər knai knai (Nordslesv.; Ang., Bradr.)
— gnave, *æ huň knawər o æn bijən* (D.),

hesten, koen knaver også, jfr. pille, pikke, snage; fig. om at hugge tyndt, kort græs med leen; *han gor o knawər o æ væjbreŋkər, grovwål; knaw æ grovwål aw* (D., vestslesv.); *knaw i· sæ*, æde med begærlighed; *knaw å·p*, hugge det korte græs ved kanterne af engen; *knaw sæ te· ət stek* i kortspil ɔ: få det med besvær; *di har il knawət dæm tę ət*, ɔ: de har ikke vundet det lidt efter lidt med strengt arbejde; *mæ knawən å birən fæk vi ət* (vestslesv.) ɔ: med yderlig anstrengelse; jfr. gnave, som det dog ej falder sammen i betydn. med; nave.

knaven, to. *knawən* (Sundev.) — 1) vanskelig, gnaven, om msker. — 2) *æn knawən kål* (D.) påholdende person, jfr. knave.

knaveret, to. se knabbrehed.

knave-ring, no. *knawrəŋ æn* (D.) en benring, som börn får at bide på, når de skal have tænder.

-knavet, tf. se af-.

knavlig, bio. *knawlə* (D.), *de æ kn— nåk*, knap nok.

knavpande, no. *knawpań æn* (Lindknud; D.) — 1) et lille insekt, nok blærefod, thrips; se nåde. — 2) et skæo., en gerrig person; se knavbælg.

knavpes, no. se knavbælg.

knavs, no. *knaws de* (Mors, Thy) urenlighed i korn: avner, klinte osv.; se knus.

1. knavset, to. *knawsə* (Mors, Thy) fuld af urenlighed, om korn.

2. knavset, to. *knawsə* (Agerskov, Braderup) gerrig, som ikke gerne giver noget bort; jfr. htsk. knauser no., gerrig person.

knavspand, no. se knavbælg.

kne, uo. se knæde.

kneb, no. *knev æn knevər* el. *knev* (D., vestj., sønderj.); best. *knevət* (S. Hald h.); *knèb è* best. *knèbə* flt. *knèb* (Vens.); *knæb æn* = flt. (Agger); *kneb et* best. *knebət* (Røgen) — 1) håndtaget på leens bagerste knag og navnet på den forreste (Røgen, Tovstr., S. Hald h., Gjern h.); ligeså håndtaget på ploven; en form af dette synes leknippe (s. d.) at måtte være. — 2) mavepine hos msker, *knev i æ maw* (Andst); flt. *no grem knev i mawən* (S. Hald); alm. om en hestesygdom. — 3) rænker, listige påfund; *dær æ så manə knæb i· ham* (Agger); *ål knevər·ğælər, æ di guwə, så ğælər di tåw gaŋ* (Andst); *dær æ døktə knef i æ knæjt* (Vlb.); *ful a knevər* (D.) om börn, fuld af löjer; jfr. htsk. kniff hak.

knebber, no. se knæbber.

1. knebel, no. *knebəl* el. *knebəl i* el. *æn* best. *-i* el. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *knevəl æn knevlər* (Holstbr.; Andst); *knebəl æn kneblər* (Thy, Agger); *knevəl* flt. (S. Hald h.); *knèvəl* flt. (Søvind s.); *knøfəl æn knøflə* (Sundev.) — 1) møg, som kommer i törre klumper, af får el. slet fodrede dyr; *knævəl æn knævəl* (Søvind s., Vens., vestj., Thy); se knæbre; fåre-, hare-. — 2) frøhus af hørren (Mors, Andst, S. Hald, Søvind s., Sundev.); se hør-. — 3) en sivart, *de knevəl* (vestj.), juncus Gerardi L. el. lign. arter; måske på grund af frøkapslernes form. — 4) mske af lille vækst; *æn knebəl dræ·ŋ* (Mors), også: *din knebəl!* du lille fyr, ligeså Agger. — 5) stort, stærkt dyr el. mske; *de æ reqtiq æn knæbəl, dæń höwəð* (D.), om herhen? — Jfr. Rietz knöpple, frøhus på hør; plt. knevel, Schütze, „knöchel am finger“.

2. knebel, to. *knebəl* itk. *-t* flt. *knebəl* (Vens.) om korn, svært, fast at føle på; *æn knebəl can; rowi æ knebəl*, ɔ: rugkærnerne er törre, glatte, store, så når man skal så, *ka mæ håtə eńc ha nuə i håjən* (Vens.).

3. knebel, no. *knefəl* (S. Ho) = spids, klør knægt i kortspillet: „brus“ (s. d.).

knebelben, no. *knevəlbijən æn* (D., vestslesv.) person, som har krumme ben.

knebelhornet, to. *knøfəlvornə* (Øst. Lygum); *knøvəlvonə* (Agersk.); *knæfəlvornə* (Bradr.) om køernes horn: böjede, så de næsten går sammen over panden.

knebelhoved, no. en ond ånd fra Pont.'s Everriculum, se Dania II. 28, klatast.

kneben, to. *knèvən* (Elsted s.); *han æ så knèvən* (Elsted s.) gerrig, se knibe; jfr. kniben, knoben, for-, ind-.

1. kneble, uo.
knevəl knevlər knevl knevəl (D.);
nf. nt. ft. *knòwər* tf. *knòwr*, el. *knöwl -ər -t -t*, el. *knebəl -ər -t*, el. *knebəl kneblər knebəlt* (Vens.);
knøwl -ər -t -t (Vejr., Agger, Lild s., Thy, Mors);
knebəl -ər -t (Mors) —
1) om en særegen fletning med fire

strenge, der f. eks. bruges til kantebånd på skørter, derom *knevəl* el. *knebəl* (vestj. og Mors); *knøvəl* (Agersk.); *å knebəl æn snòr* (Vens.); også om får, der hildes i töjret, *æ fọr di knevləs -t, di ståj knevəl* (D.). — 2) få magt med en i slagsmål, brydekamp; dertil *knøwl* (vestj., Thy, Mors), også *knòwr* (Vens.); *kań do knøwl ham te å slås?* (Lild) magte ham i slagsmål, ligeså om åndelige opgaver: *hań knøwlər dæ nåk i rænəŋ* (sts.); dog også: *a ska nåk knevəl dæj* (D.); også bruges *knòwr* (Vens.) om at tygge hård skorpe; jfr. htsk. knebeln, sætte knevl på en.

2. kneble, uo.
knevəl knevlər knevlət (Hmr.);
knebəl kneblər knebəlt (Vens.);
knebəl -ər -t -t (Agger) —
1) give gødning fra sig, om får; *æ kow knebələr* (Agger) ɔ: gødningen kommer i små, hårde klumper. — 2) *å knebəl hòri* (Vens.) rive frøkapslerne af hørren; se 1. knebel, ribbe.

kneblegrød, no. *knøfəlgrø* (Sundeved), i udtr. *å få kn—,* få bank af en håndfuld hør med kapslerne på, hvilket fås, når noget forsömmes under arbejdet med hørren.

kneblekværn, no. når hørren tærskes, sendes drenge et narreærinde i byen efter en kn—, Sgr. VII. 26. 12, se messingståltråd.

knebleret, to. *knævlərə* (Lindkn.); *kneblərə* (Vens.) — om gødningen af slet fodrede dyr: hård, tör, så den går fra fra dem i småklumper, se 1. knebel.

kneblespidse, uo. *knevəlspesk* (Støvring h.) en særegen måde at spidse to ender reb sammen.

kneblestok, no. *knebəlstòk æn -stòk* (Mors); *knøvəlståk æn -ståk* (Agersk.) = *knevəlpiń æn -piń* (D.), en af de fire stokke el. pinde, hvormed en snor knebles.

knebletorn, no. *knævəltuwən æn* (D.) en busk, bukketorn, Lycium vulg. Dun.; kaldes også fanniker-, løbetorn.

knebling, no. *knevləŋ æn* (D., vestj.); *knebləŋ* [*i*] *-ər* (Vens.) — 1) *æn k— o æn smæk,* et tykkere kneblet stykke på en pidskesnor (D.). — 2) fåremøg (vestj., Vens.), se knæbre. — 3) i en stedremse: „Alstrop knævlinger“, Sgr. II. 87. 419 (Navr s.).

kneg, no. se knæg.

knegger, no. *knèqər è* best. *-ə* (Vens.) person, som ryster på hovedet; se negger; også som skældsord: kvinde, som knikser og skaber sig.

knegre, uo.
kneqər -ər -əð (Mors);
kneqər el. *knèqər, knèqər knèqər knèqər* (Vens.) —
— 1) ryste, rokke med hovedet som gamle folk (Mors). — 2) knikse, skabe sig (Vens.); jfr. negre, knobbre, knikke.

knejl, to. knækket, revnet (Slet h.) Mb.

knejse, uo.
knèjs -ə -ət (Søvind s.);
knèjs -ər -t knèjst (Vens.);
knæjs -ər -əð knæjst (Mols)
= rgsm., kige höjt; *hwa æ dè, hań stèr å knèjsər ætər!* (Søvind).

knejsle, uo. *knèjsəl -slər knèjsəlt* (Hjörring egn) overvinde, magte.

knek, no. se kniks.

knekens, **knekrens**, se knetens.

kneppe, uo. se knæppe.

knetens, to. *knetəns* (Lild s.); *knetəns* el. *knetrəns* el. *knekəns* el. *knekrəns* (Vens.) — 1) smal om livet, mest om piger (Lild s.) — 2) net, pæn og ordentlig i påklædning og med arbejde; *haj hòr hans mòtər mæ, å hon æ nuə fijn å knetrəns; a skul nåk få ən knetəns piq å hèr* (Vens.). — Jfr. Aasen, knøten, net, tækkelig.

knev, uo. ft. se knibe.

knevvel, uo. se kneble.

knevver, to. se knæbber.

kni, uo. *knij -ər* tf. *knijər* (Vejr.), ft. *knij* (Agger) — 1) *de ka et knij ham,* knække ham, ødelægge helbreden; *di knijər dæm iń o hwæra·ńər* (vestj.) om får, der trykker sig sammen i en flok; *han vel go o knij sæ åp o dæń ajən* (vestj.) om hesten, som lægger sig over på den, der er i spand med den. — 2) *arbeð, frys, så riq, så gal, te de knijər nåt* (Hmr., Holstbr.), så det forslår; *hań ka skæl uwð, de æ nöj, dæ knijər!* (Agger); jfr. isl. knýja, slå, banke?

knib, no. *knijb* (Vens.) kniberi; *slo katè·flərn te? — jow, de wa dær eən knib we; fọr I no dramər we· ham, dæ nyc nòbo, I hò fåt jær? — ò ha jow, dæm æ dær eən knib åpå.*

1. knibe, uo.
kniv knivər knev knevən (D.), tf. *knevən* (Randers), nt. *knif* (vestslesv.);

kniv -ər knev knèvən (N. Salling); *knijb -ər kneb knebən* (Rævs, Lild s.), ft. *knæb* tf. *knæben* (Agger); *knijb knibər kneb knèbə* el. *knèbən* (Vens.); *knib knibə kneb knebən* (Vor, Tåning, Røgen); *kniv knivə knev knèvən* (Søvind s.); *kniv knivər knev knòvən* (N. Sams); *kniəv knivə kniəv knevə* (S. Sams); *kniəv knivər kneəv knevəð* el. *knovəð* (Mols); *kniv knivə kneəv knèvən* (Elsted s.); *kniv -ər knev knevən* (Hell., Horn h.); *knif knifə kneəf knefən* (Åbenrå, Braderup); *knib knibər kniəb knebən* (Fjolde) = rgsm.; *haj kneb mæ i armi* (Vens.), men ellers vistnok sædvanlig kun i afledede betydninger fra rgsm.'s knibe, jfr. nappe; *han knibə hiň, hun vel læ sæj knib, han gæ fårmliq å knibər o gåjən* (Vor h.) om usömmelig gramsen på kvinder; *de knibə få dæm* (Vens.), *no knivər ət* (Agersk., vestj.) = rgsm.; *æ tørkən knivər æ jor* (Agerskov) tørken knuger jordens afgrøde; *han knev æn vost* (sts.) spøgende = stjal; *„haj war åp å ha knæbən e cøs frå hær“*, Grb. 11. 84; *han knev å æ skeləŋ* (Agersk.); *hon knibər mæ føən* (Vens.) ɔ: sparer på føden; *han knef et får å nå ət* (Spandet) anstrengte sig ikke; *æ jæjər vår knefən u* (Valsb.) jægeren var kneben ud; *de knivər a·ð få· ham* (D.) det kniber for ham; jfr. Aasen knipa; mnt. knipen Sch. Lübb.

2. knibe, no. *kniv æn* (D.); *knijb æn* (Agger); huk. best. *-ən* (Vens.); *knif æn* (Sønderj., Spandet) — 1) *knijb æn -ər* (Thy), en savknap, hvori klingen er fastgjort. — 2) = rgsm., forlegenhed; *vær i kniv* (Søvind s.), også: *di hòj wa slemt i knivən* (sts.); *haň war ij'n slæm knijb* (Agger).

knibekutte, no. *knivkut æn* (S. Hald) en gnieragtig kvinde.

kniben, to. *knivən* (Agersk., Støvring, S. Sams); *knivəň* (Mols); *æn k— huň*, gnieragtig person; *æn knijbin kål* (Agger).

knibenhed, no. *knivəhijəð æn* (Støvring) påholdenhed.

kniber, no. *knivər æn* (Agersk.) en gerrig person; i en stedremse; *Rivə, Rivə knivərər* (vestslesv.), se Kr. IX. 132. 349 om Ribe; se gjæst-.

kniberi, no. *knivəri· et* (Søvind s.) — 1) *no eŋən knibəri·j!* ingen usömmelig færd mod kvinder. — 2) = gerrighed (vestj.), *slow ər te·? — ja, mæn de wa mæ knibəri·j* (Agger).

knibet, to. *knivə* (Agersk., Bradr.); *knibə* (Vor) — 1) som nødig vil ud med penge. — 2) som vil knibe (s. d.), om karle.

knibsk, to. *knibsk, knèbsk* (D.); *knebs* el. *knebsk* (Vens.) — skarp og rask i tale, *de ær æn k— hön* (D.) om kvinder; *„èn fròwəpiq, dè wa møj stòlt å knebs“* (Vens.), Grb. 121. 1.

knibtang, no. *knijbtåŋ æn* best. *-ən* flt. *-ər* el. *kniptåŋ æn -tæŋər* (Vens., Agger) = flt. (Mors); *knivtaŋ æn* (Elsted); *kniftaŋ æn -ə* (Sundeved) — 1) = rgsm. — 2) kugleform, på grund af dens form, som kn—.

knik, no. *knek i* best. *-i* (Vens.) — 1) göre et k— = et kniks. — 2) *å se i kneki,* sidde under trykkende formuesvilkår; jfr. knæg.

knikke, uo. *knek knekər knekə knekə* (Vens.) bevæge hovedet op og ned, som hesten gör, når den drager tungt læs; slæbe tungt på noget; *å ha så møj å bèr som haj ka knek åstè· mæ; knek icə,* drages med armod; *haj knekər å døwər så fåskræ·kələ;* „hun bløw ret så angest, de sølle båen, ålt som hun no knikked å vrikked“, Blich. Bindst.; jfr. Rietz knega, synke i knæ, udrette noget besvær (?), plt. knikken Schütze, böje (?); knøk.

knilder, no. *knelər è* (Vens.) person, som pusler med småting.

knilderblæse, uo. *knilərblæjs* (Elbo) blæse med svag vind; se knalderblæst.

knilderpjæs, no. *knilərpjæs æn* (Elbo) = *knilərpros,* en person, for hvem arbejdet går langsomt.

knildre, uo.

knilər -ər -ət (D., Sønderj.);

nf. nt. ft. *knelər* tf. *knelər* (Vens.) — tumle, magte, *a ka liq kn— ham;* have samleje med en kvinde (Sønderj.), Outzen; *knilər o·* (D.) arbejde med besvær fremad, skynde sig; pusle med småarbejder (Vens.), se knaldre.

knille, no. [*knel*] *æn -ər* (Vind s.;

Vens.) — 1) en lille mager ko. — 2) *knil* huk. *-ər* (Mols) en klynge.

kniple, uo.
knepəl kneplər knepəl (D.; Ribe—Tønder);
knepəl -plər knepəlt (Vens.)
= rgsm.; se Rom, Husflid s. 390; knipleskole; jfr. mnt. knuppeln, Sch. Lübb.; knippels.

kniplegarn, no. *knøpəls-* el. *knepəls-gan* (vestslesv.) garn til at kniple med.

kniplepige, no. *knøpəls-* el. *knepəls-piq æn -piqər* (vestslesv.) en pige, som ernærer sig ved at kniple.

kniplepind, no. se kniplestok.

knipleskole, no. *knøpəls-* el. *knepəls-skuwəl æn* (vestslesv.) skolen, hvori börn og unge piger lære at kniple, se Dania II. 192 flg., Weinh. Volksk. IV. 248, hvor de forsk. „slag“ samt arbejdsremser er anførte.

knipleskrin, no. *knøpəls-* el. *knepəls-skrin æn* (vestslesv.) skrinet, hvorpå mynsteret, prikkebrevet, er fastgjort og hvori stokke og garn gæmmes.

kniplestok, no. *knøpəls-* el. *knepəls-ståk æn -ståk* (vestslesv.) de små stokke, hvorom garnet vindes op, = *-piñ* (D.).

kniplетråd, no. *knepəls-* el. *knøpəls-trái de* (vestslesv.) = rgsm.

knipling, no. *kneplən æn -ər* (Randers, alm.; østj.); *knepləŋər* flt. (D.) — knippe af halm, se knippe, knippels.

kniplingsblomst, no. J. T. 146, plantenavn, bukkeblad, menyanthes trifoliata (Thy).

kniplingskræmmer, no. *knepəls-kræmər æn* (D.) en kræmmer, der handler med kniplinger; ihjelslagne kn— jfr. Kr. IV. 90. 133, Almuel. V. 196. 490, Sgr. III. 224. 1137.

1. knippe, no. *knep æn knepər* (D.), flt. *knep* (Vejr.), flt. *knep* el. *knepər* (Agger); *knep et -ər* (Støvr.); *knep è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *knip et -ər* (Ry s.); *knip* el. *knipi et knipiə* (Søvind s.); *knip et* best. *-ət* flt. *-ə* best. *-ərən* (Elsted s.); *knøp et -ə* (Sundv.); flt. *knøp* (Agersk., Bradr.) = rgsm.; *æn knep halm*, men: *æn kærə taq* (D.); til et knippe hör hører 42 *låkə* (Sundev.); jfr. Aasen, kneppe, knippe itk.; 1. brodde, brodning, dukke, klap, klapning, klæpling, kneb 1, ville, tægt 2; age-, brod-, halm-, hælmte-, lyng-, løgle-, sæde-, vase-.

2. knippe, uo.
knip -ə -ət (Søvind s.);
knep -ər -ə -ə (Vens.);
knep -ər -əð -əð (Agger);
i udtr. *knip saməl* (Søvind s.) binde sammen til et knippe; *knep fləñər saməl* (Agger); *do ka jan bəjəj å knep saməl åpå halmi* (Vens.).

knippel, no. *knepəl i* el. *æn* best. *-i* el. *-ən* flt. *kneplər* (Vens.); hak. (Mols); *knèpəl æn -ər* (D.) = rgsm., en stor, tyk kæp; fem favne kn— af ét træ, Kr. Almueliv I. 46. 150 ɔ: grenebrænde, se klov; ligeledes om et stort klodset mske el. dyr; en lille kølle til at slå på stemmejærn el. ladejærn med (D.); *o go mæ æ knepəl* (vestj.), alm. leg; A. går med et sammensnoet törklæde udenfor kredsen og siger: *a gor mæ mi knepəl, mi knepəl gor om, fåwå·r jær I sijər et hæro·m!* putter så törklædet i hånden på en af de legende: *bruq ən, dær hår ən!* Denne slår så sin sidemand og de løber omkaps rundt om kredsen; i ævent. en kn—, som farer ud af sæk, Efterslæt s. 127, Registr. nr. 61, jfr. Grimm K. M. nr. 36. 54, Irische Elfenm. s. 53, Cosquin nr. 4. 39. 56, Clouston Fictions I. 356; jfr. htsk. knüppel hak.; mnt. knuppel, Sch. Lübb.; knipling; lade-.

knippel, to. *knepəl* (Vens.) stærkt beruset.

knippelfuld, to. *knepəlful* (Vens.) overmåde beruset.

knippels, no. *knøpəls* el. *knepəls* flt. (vestsl.) = knipling (s. d.); jfr. mnt. knuppels, Sch. Lübb., gjörebrev, kniple, lærred, prikkebrev, pærtning, slag, stander, stils.

knippert, no. *knipərt æn -ər* (Vlb.); *knipər æn -ər* (Bradr.) — klemme til at fæste töj med på en snor til törring.

knippes, to. *knepəs* (Mors); *knæpəs* (Vejr.); *knæpərs* (Holstebro) — 1) *de gor så knepəs* (Mors) hurtigt, mest om tale. — 2) pyntelig i klædedragt, net i væsen; fint, könt om töj (vestj.). — Jfr. Aasen knipper; nepper.

knipsle, uo. *knipsəl* (Vens.) *å kn—jəj*, at overvinde en.

knirehed, no. *knirəhər æn* (vestslesv.) gerrighed.

knirende, to. *knirəñ* (Agersk.) gnieragtig; jfr. plt. knirrfikker, Schütze, gerrig person.

knirk, no. se hærk.

knirke, uo.
knerk -ər -əð -əð (Agger);
knerk -ər -ə -ə (Vens.);
knèrk -ər -ət (S. Hald h., Elsted s.);
knœərki knœərki knœərkəð knœərkəð el. *knaərkəð* (Mols) —
1) = rgsm.; *daərən, stòwlən knærkə* (Søvind s.); *hans skow knerkər* (Agger);
åp, lilə Jæns, no sønər æ lærki!
— *næj, lilə muwə, de æ mi röw, dæ knærkə!* (Tåning), börnerim.
— 2) klynke, om börn (Søvind s.); *seð å knerk i ət* (Randers) sidde i fattige kår; se knarke.

knirkeand, no. *knærkån æn* (Thy) en art vildand, jfr. knarkevogn.

knirkeføde, uo. *seð å knerkfø sæj* (Rand.) ernære sig af hånd og i mund.

knirkelæder, no. *knerk-* el. *knerkler de* (Vens.); *knerklæjər de* (Agger); *knærklèjə de* (Søvind s.) — læder, som knirker i stövler; se knarkelæder.

knis (?), no. *knis i* [*knijs?*] (Vens.) en löjerlig, lapset person; se knissemand.

knisk, to. bio. *dæ wa knisk nåk fæm skipər* (Vens.), der var knap nok; *hon æ så knisk* (sts.) karrig, gnieragtig.

kniske, uo. *knisk -ər -ə -ə* (Vens.) bearbejde ved at knuge og trykke; *haj lòwə hans kuən, føri haj dø, — hon ha wat så liə mæ' ham —, de haj sku nåk kom å knisk hær;* se knøske.

knisle, uo.
knisəl knislər knisəl (D.);
ft. tf. *knisəlt* (Agger) —
1) arbejde ivrig og med besvær; *o kn— o'* (D.); *han knislər å'* (Mors) om en, der går stønnende under en byrde; jfr. knilre. — 2) den lyd, som fremkommer, når man træder på et sandstrøet gulv, eller tygger på sandblandet mad; *de knislər we æ tæň* (Agger); se gnisle.

1. knisse, i rimet:
knisə, knasə, basə,
hwomanə ka do hasə? (Horsens);
således siger den, som har taget et antal pebernødder i hånden, en anden skal så gætte hvormange, juleleg, se hjortes.

2. knisse, uo.
knis knis knist knist (D., Malt); ft. også: *knes* (vestslesv.);
gnis gnis gnist (?) (Bradr.) —
1) i udtr. *knis tæň* (Malt); *knis o æ tæň* el. *mæ æ tæň* (D.); skære tænder; *han wå så vrę, te han knist tæň að ət* (Andst), se knuse. — 2) *knisi* (Mors) fnise.

knissebasse, no. *knisəbasə æn* (Malt) = knissemand.

knissemand, no. *knisəmaň æn* (D., vestslesv.) siges mest om børn, en morsom lille dreng el. pige, en lille gavtyv; om voksne: *æn sær lilə kn—*, en lille sær person.

knist, no. *knist et* (vestslesv.) fnisende lyd, lyd af undertrykt latter; „a kam sjel te å gi noue bette smo knist", Yuelb. 29; *la mæ alər hør et knist!* (vestslesv.) truende til börn: lad mig aldrig høre et muk, jfr. knyst.

knistre, uo.
knistər knistrər knistrə el. uböjel. (Vens.);
ft. tf. *knistrəð* (Mols);
knistə knistrə knistrət (Røgen s., Søvind s.);
knist, knistrər el. *-stər, knist knist* (Agerskov; vestslesv., Mors) —
fnise, le med undertrykt latter; *haj knistrər som i kat, dæ nycsər* (Vens.); „oll dæm, dæ so et, knistret jo nouet øuer et", Jæger, Fer. 26; *pröw bar å knist!* (vestslesv.) ɔ: at give en lyd fra dig; jfr. knystre, knyste; små-.

knittre, uo. nf. nf. ft. tf. *knitər* (Vens.) = rgsm.; *ilən, sneji knitər;* jfr. htsk. knittern.

kniv, no. *knyw i* best. *-i* flt. *knyw* best. *-ən* (Vens.); *kniw* hak. (Mols); *knyw æn knyw* (Lild s., Agger; vestj., D., Randers, Elsted, Søvind s.); *kniw æn kniw* (Fjolde); *knu æn knu* (Åbenrå); *knyw æn knyw* (Ang.) = rgsm.; *ska wi prån knyw ubəsit?* siger den ene dreng til den anden; *de ær i gu knyw, nè dæj blywə stint* (sleben); *dæ war eňc mir en a ku leq åpå òjən å i knyw; dæj knyw ho snòt sò de, dæj wèst* (Vens.) ɔ: er opslidt; to sølvslagne knive, dem vil jeg give dig, Kr. I. 317. 7; taterne havde kniv i bæltet el. i stövlerne, Sgr. IX. 18; *så war ət få mæ å tøk, lisom jæn håð tawən æn kniw å språt* (sprættet) *mæ åp að mi røk å twat øwər mi læň,* Sgr. IV. 194 (Skals); *i dòw knyw* (Vens.) en sløv k—; spøgende om en sløv kniv, *æn biðər ålt hwa æn sijər* (vestj.); *hoqəs knyw* (vestj.) el. *i knyw*, alm. börneleg: drengene hugger imod æggen af hver-

andres knive for at prøve, hvilken der står sig; *hoq æn kniw åp* (Andst), ved en rask armbevægelse bringe en foldekniv, der er halvlukket, til at lukke sig helt op; *kåst knyw* (D.) en börneleg med knive, det gælder at kaste og gribe en alm. lommekniv på mange forskellige måder, legen med tilhørende rim er udførlig beskrevet Feilb. Bondeliv s. 327, jfr. Handelmann Spiele s. 95, Hübertz, Ærø 272; en anden leg „slå kniv“, Sgr. V. 79. 61; se himmerig 2; *di ær o æ knyw saməl* (vestj.) ɔ: i bittert fjendskab; *no, æ knyw i æ hælməs!* (Malt) ɔ: lad os få ende på sagen; spar ikke hårdhed; *bjæl som æn håð æn knyw i æ hals* (Agger); „gå på med kniv, som rakker“, tlm., Jyll. I. 316, det var rakkerarbejde at dræbe hest med kniv; ved gilder måtte i ældre tider hver medtage kniv, gaffel brugtes næppe, se Junge 174, Kr. Alm. IV. 70. 183; de medførte hjemmegjorte knive af udslidte savklinger og leer, Stolt Opt. s. 100, jfr. Sundbl.[2] s. 245, P. Volksk. I. 22; — kniv kan varsle lig eller strid, når den falder ned og bliver stående på spidsen; Thiele Overtro nr. 154; når to knive ligger overkors, varsles lig el. ufred, Kr. IV. 389. 468, VI. 283. 299. 319, IX. 57. 627, 59. 662, Sgr. VI. 69. 642, VIII. 179. 727, IX. 230. 759. 60. 75 flg. (vestjysk), J. K. 400. 14, Thiele Overtro nr. 162, jfr. Z. f. M. IV. 29. 12, Liebr. Gervas. 223. 50 (Frankr.), Mélus. IV. 489, Folkl. Journ. I. 355 (Magyar.), Magyar T. LXV.; *nè gafəl å knyw komə te å leq øwəkås bətyjər ə liq* (Vens.), jfr. Urquell III. 40 (Schlesien); kniv må ikke ligge med skarpen opad, så bløder Vorherres hjærte (Sundev.), el. Vorherre skærer sig på den (Haderslev), el. den skærer Vorherre i hjærtet el. viser skarpt imod Vorherre, el. sålænge hviler fanden, som den ligger, el. fanden sidder på mønningen, el. rider på knivsæggen, el. så går husmoderen i brønden, el. der voldes ufred og slagsmål i huset, se Thiele Overtro nr. 163, Sgr. IV. 47. 33, 83. 33, 110. 33, 192. 33, VI. 207. 33, VIII. 217. 858 flg., Kr. IV. 378. 350, IX. 75. 791, jfr. Wärend I. 494, Strackerj. I. 45. 43, Urdsbr. VI. 142 (Bøhmen), 175. 6 (Ditm.), Urqu. I. 185. 25 (Østpreuss.), Wuttke nr. 460, Z. f. M. IV. 4. 39, 148. 44, Zingerle Sitten nr. 312, Grimm Myth.[1] LXXV. 209, XCI. 596, CVIII. 948, Meier Sagen 502. 357, Panzer Sagen II. 295, Mélus. IV. 283; kniv holdes på en bule, man slår sig (Vens., vist alm.), jfr. Wigstr. II. 278, Urquell III. 15; kniv skiller venner, se knappenål;

nol å knyw, de ka kærlihjè fådryw,
sèm å kram, de ka jè de sam (Vens.),

jfr. Hofberg, Nerike s. 221, Nicholsson Yorksh. s. 46, Mélus. I. 454, III. 318; værger mod trolddom, som andet stål (s. d.); lægges i vugge til barn, Thiele Overtro nr. 397; kaster man kniv bag sig, over bjærgmandens guld, så får man det, Thiele II. 203, Kr. IV. 14; kastes i bjærgmandens kiste, kjedel, gryde, i luen, der brænder over skatte, Kr. IV. 366. 206, Sagn I. 176. 639. 645. 653, 194. 709, 363. 90, 379. 37 (saks), 388. 63, jfr. Renvall s. 26, Nicolaiss. Nordl. IV. 11; hæver trolddom, Gr. Gl. d. M. I. 154. 200, III. 117. 156. 21, Æv. I. 196; Møller, Bornholm s. 31, jfr. Tvedten 74; Öberg, Herjedalen s. 18; Søegaard, Fjeldbygd. s. 105; frigör forhekset, Folkl. Journ. VI. 271, Urquell I. 108 (Bukovina); sættes kniv over dör, kan vætter ej komme ind, Kr. Sagn II. 381. 177, 7. 27, jfr. Garnett, Women I. 88 (græsk); værger mod lygtemand, Kr. Sagn II. 487. 6. 13. 14; kniv lægges på bunden af mælkespanden første gang kalvekoen malkes, sættes over stalddören, hvorigennem køerne drives til vand, med skarpen nedad el. indad; ligeledes første gang køerne drives ud om foråret, så kan hekse ikke malke køer ved trolddom, alm., J. Saml.[2] I. 47, J. K. 208. 166, 212. 189, Thiele Overtro nr. 267, Sgr. X. 14. 33, Kr. IV. 398. 563, 356. 107, VI. 291. 373-74, IX. 15. 131, Sgr. IV. 53. 48, Gr. Gl. d. M. II. 244. 404, Öberg s. 1; kn— værger mod nattejægeren, J. K. 263. 11; sættes i vognstang, når vogn om natten ej lader sig trække, Kr. IV. 400. 578; glider kniv tilfældig ned i höj, larmer troldene dernede, Kr. Sagn I. 130. 494-95, slgn. bjærgmanden, som fører pigen bort, forlanger, at hun skal kaste sin kniv, Øverland s. 11; kniv sættes i sengestokken for at værge mod mare (s. d.), Kr. IX. 67. 733, Sagn I. 406, II. 242. 54. 56, jfr. Arnas. I. 380, Weinhold Volksk. 2. 5 (Færøer), Hammersh. Anth. I. 331; kastes som værge mod heks ind i hvirvelvinden (s. d.), den kan bortføres til fremmede egne, til Afrika, men sårer

heksen, se Kr. Sagn II. 139. 146. 150, jfr. endnu Wigstr. I. 114. 120; Hofberg, Nerike s. 244; Tvedten s. 22, Strackerj. I. 381 e; slgn. Sande II. 208; kastes efter stork genfindes i Afrika, Kr. Sagn II. 141. 152-53, jfr. jærn, stål, synål; elskeren, som er tryllet af pigen til møde, genfinder senere sin tabte kniv hos hustruen, Kr. Sagn II. 558. 313; i ævent. er en kniv, for hvilken alt falder, Kr. VII. 287. 299, Sgr. VIII. 199, Gr. Æv. II. 29, jfr. Kr. Sagn I. 326. 79, Arnason II. 356; rust el. blod på kniven varsler uheld med kreaturer, Sgr. VII. 41. 112; i ævent. ejerens død, se Kr. V. 174, VII. 34, Sgr. VIII. 214. 847, Kr. Æv. 229, Efterslæt s. 122, J. K. Æv. I. 18. 140, jfr. Arnason II. 422; Grimm K. M. nr. 60, Sagen nr. 41, Clouston, Tales & Fictions I. 170 flg., Magyar T. 111. 374, slgn. fortæll. Sgr. 192. 773, jfr. endnu Strackerj. II. 140. 485; i andre fortællinger er det istedet: en skjorte, Mhoff s. 587, Z. f. M. II. 379, Hahn Gr. Märch. II. 45; et lommetörklæde, Folkl. Record I. 207, Magyar T. s. 55; handsker, Ralston Russ. T. s. 67; en sølvske, Ralst. Russ. T. s. 88; en ring, Garnett Women I. 23; blod i et glas, Ralst. Russ. T. s. 102; en lillie, Grimm K. M. nr. 85 og anm.; et træ, som visner, Sagas fr. the far East s. 106, Folkl. Journ. II. 130 (Madag.); en vejviser („fingerpost"), Magyar T. s. 257; et krus øl, som bruser, Maspero Cont. Egypt. s. 15; se endnu Magyar T. s. 339, Amer. Folkl. II. 187, Tylor Urgesch. s. 168, Lang Myth. Rit. II. 306, Clouston Fictions I. 169 flg. (handske, snusdåse, træ, blomst, ring, buket), Cosquin I. 70; Kaleval. 12. 211, 15. 27, børste og kam, som drypper med blod; Folkl. IV. 397, mælk, der ej bliver sur; — fiskens øreben bliver til to knive, Gr. Æv. I. 82; der er knive rundt om kanten på karret, som Esben skal kastes i, Sgr. IX. 184, jfr. på dörtrinet, Curtin Myths s. 94; en kniv med 15 skippund stål i bladet og 15 skippund jærn i skaftet, Kr. Æv. 351; — blanke knive stikkes i et rugbrød juleaften, konge- eller nyårsaften, en for hver kornsort, den, der næste dag er mest anløben, varsler bedst korn, Kr. VI. 273. 199, IX. 26. 268, Almuel. IV. 137. 23; en kniv lægges på bordet kongeaften, den borttager den kommende kæreste, Kr. Almueliv IV. 150. 410; på dörtræ må ej hvæsses kniv, det giver frugtsommelig kvinde hård fødsel, Thiele Overtro nr. 362; kn—, som man skærer sig med, sættes blodig i klemme el. stikkes i olie, Thiele Overtro nr. 510. 515; man skal have kn— i lommen, når nyårsny tændes, Thiele Overtro nr. 610; man må ej skære brød med kniv således, at ryggen vender nedad, så står djævelen bagved og ler ad en, Kr. IX. 74. 781; heller ikke røre med kniv i varm mad, derved voldes stensmærter, Kr. VI. 282. 289; kn—, medtaget fra höjen, kan stille blod, Kr. Sagn I. 237. 846; lodkastning med kniv jfr. Strackerj. I. 88. 114, Wuttke s. 225, Korrespondenzbl. II. 38, Sch. Lübb. III. 80 „das messerwerfen eine art des loszens" med henvisn. t. Z. f. Lüb. Gesch. II. 171, Pomm. Volksk. II. 80, Urquell V. 189, finder vist nu kun sted i leg, se himmerige 2; i stedremser: „Skjøstrup knyw'", Kr. VI. 346. 217, IX. 134. 358 (Vens.); *„Witrop knyw"* (sts.); *Kysəŋ knyw* (Hads h.), jfr. Kr. Ordspr. 512; *Syñərnæs knyw* (Brøns s., Vestslesv.), Kr. IX. 130. 342. 344; som eufemisme: *dæn hwiskawtət knyw* (Elsted) = *hwiskalə knyw* (Agger), membrum virile; gåde: hvad har ryg og ingen rygben, sider og ingen sideben, æg og ingen unger? Sgr. IX. 109. 343; jfr. Aasen, kniv; isl. knífr. hak., eng. knife; hvirvelvind, balber-, bord-, brød-, bænke-, bånd-, fante-, folde-, gaffel-, gifte-, hakke-, hakkelse-, hov-, krum-, lang-, led-, lomme-, lukke-, lægge-, omlægge-, penne-, rage-, rakker-, ræ-, skave-, skjære-, slagter-, sluge-, snitte-, spalte-, spræk-op-, spån-, stand-, sæt-, vrikke-, tælge-, tørve-.

knive, uo.
knyw -ər -ət knywət (D., vestj.);
knyw -ər -ə knywə (Vens.) —
trække ryggen el. skarpen af en sløv kniv på kryds og tværs gennem det nykærnede smör for at fjærne hår, som måtte være komne i det; man siede nemlig ikke mælken (glds.); da manden kniver smörret, drypper blodet af det, Kr. VIII. 265, heksen var bleven ramt; jfr. J. Saml. IV. 154. 111, Feilb. Bondeliv s. 120, sakse.

knivhandel, no. *knywhañəl æn* (D., vestj.) en alm. handel blandt drenge; *stram, skrap* el. *hor i æ k—*, spøgende om en, som er hård i sine fordringer;

han ær et spes i æ kn— (Ribe) om en, der er bleven snydt, jfr. Bondel. s. 325.

knivsblad, no. *knywsblå æn* (Lild s., Almind, Vib.); *knywsblå è* best. *-blòə* flt. *-blòər* (Vens.); *knywsblaj æn -blai* (D.); itk. (Søvind s., Elsted); *knywblå æn* (Agger) = rgsm.

knivshefte, no. *knywshöwt æn* (D.) knivskaft.

knivskaft, no. *knywskawt æn -skawt* (D.); flt. *-skawt* (Agger); itk. (Vens., Søvind s.) = rgsm.

knivskalle, no. *knywskalə æn* (Lild s.) knivskaft.

knivsod, no. *knywsåj æn -åj* (D., vestj., Agger); *knywsòj æn* best. *-ən* (Vens.); *knywsåj æn* (Søvind s.) = rgsm.

knivsryg, no. *knywsrøk æn* (vestj.) = rgsm.

knivstik, no. *knywstek æn* (D., Agger) = rgsm.

kniv-strøg, no. en sygdom hos börn, der viser sig med røde pletter på legemet: en kniv stryges til den bliver så varm, at den kan smelte smör; med dette smöres de syge steder, Kr. IX. 3. 23.

knivsæg, no. *knywseq æn* best. *-èqən* (Vens.) = rgsm.

knivtöj, no. *knywtöj de* (vestj.), drengene spörger: *hwa kn— hår do?* — når der skal drives en knivhandel; *knywtòw de* (Søvind. s.) knive og gafler, *vi hòr il knywtòw* ɔ: vi har ingen knive og gafler.

kno, no. *knòw æn -ər* (Elsted, Randers) = rgsm.; jfr. Aasen, knue; isl. knúi hak., sv. knoge; se knogle.

knob, no. se 2. knop, knub.

knobbre, uo.

knoqər -ər -ə el. nf. nt. ft. *knoqər* tf. *knoqər* (Vens.); ft. tf. *-əð* (Thy);
knòvə -rə -rət (Søvind s.);
knovər -ər -ət (Støvr. h., Bj. h., Elbo); *knåvər* (vestslesv.);
knofə -rə (Sundev.) —

ryste af kulde; *fryjs, de haj knoqərər* (Vens.); *te u æ jo liq, te u knovrər* (Støvring), du er jo (så kold), at du ryster; *æ tiñ knovrər i æ moñ* (Elbo h.) klappre; også trans.: *de knåvərər ham* (vestslesv.) ɔ: han ryster af kulde; *dæ kòl knoqər ham* (Vens.) koldfeberen knuger ham, bringer ham til at ryste; jfr. bevre, govre, hovre, knegre.

knobbrefryse, uo. *knovərfrys* (Støvring h.) ryste af kulde.

knobbrenæb, no. [*knofənef et*] (Als) tjenestedreng (?), se J. Saml. VIII. 272; dersom betydningen er rigtig, må der sagtens ligge en billedlig betegnelse bag ved.

knobbreryste, uo. *knovərrest -ər* (D.) = knobbrefryse.

knoben, to. *knòbən* (N. Sams) = kniben, se knibe; knoffen.

knoble, no. se knogle.

knobling, no. se knubring.

knobning, no. se knogning.

knof, no. se 2. knop.

knoffe, uo. se knobbre.

knoffele, to. se knubbelet.

-knoffen, to. se for-; jfr. knoben, tf. af knibe.

knog, no. uo. se knug, knuge.

knog, no. *knoq è* best. *knòqə* (Vens.); *knåq æn* (D., Andst; Tåning, Randers, Spandet); *knåq et* best. *knåqət* (S. Hald); *knòq æn* (Thy; Agger); *knòq æn* (Mors); *knåk* [*et*] (Bradr.) — snefog med blæst; jfr. knyge, fog, rog; knok; bal-, bælg-, himmel-, hvælv-, jord-, lamme-, sne-, vibe-.

knoge, uo. se knuge.

knoge, no. *knok i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *knåq æn -ər* (D., Agersk., Lb.); *knåk æn knåkə* (Sundev.); flt. *-ər* (Bradr.); *knåk æn -ər* (Fjolde) — knokkel i kjød; i Jylland vistn. kun et stort ben; *mawər knåk æ bæər som tåmt fa* (Ang.); flt. *knokər* (Vens.) knokkel i håndled; „a vre min hæjer, så de knåhst i knokkern“, To Nov. 11; jeg vred mine hænder så det knaste i knoglerne; i en stedremse „Myrhöj *knoq*“, Sgr. XII. 143. 368, jfr. Kr. IX. 134. 357, „M— knap“ (Strandby, V. Horn.); jfr. Aasen, knok hak., knoka huk.; mnt. knoke, knake, Sch. Lübb.; knogle.

knogedag, no. *knåkdaw æ* (Sundev.) dagen efter *æ kåstdaw*, bryllupsdagene, *da ska æ køkəñfålk knaw æ knåkə.*

knogegilde, no. *knåkgil et* (Valsb.) gilde, hvor levningerne efter andet gilde fortæres.

knogemand, no. *knåkmañ æn* (Sundeved) en mand, som handler med ben.

knogger, uo. se knobbre.

1. knogle, no. *knoql æn -ər* (Mors); måske også: *knobəl* (Lild s., Thy); *knovəl*

æn knorlər (Vejr., Lb.); *knobəl* el. *knobəl i* best. *knobəl* el. *knobəl* el. *knobəli* flt. *knoblər* el. *knoblər,* nok også *knoql æn -ər* (Vens.); *knòql æn -ə* (Søvind s.); *knoqəl æn -ər* (Agger); *knokəl æn knoklər* (Bradr.) — *knoql* (Vens.) knokkel på hånd el. håndled, ej om ankel (s. d.); *knobəl* (Vens.), måske også *knoqəl,* kno på fingrene; *haj slow så hòt i bowrə, de knoblərn wa synt baq ætər* (Vens.); „de dypper ikke blot fisken, men fingrene helt op til knoblerne!“ sagde præsten om sine tjenestefolk (sts.); ellers alm.: ankel, *haň gor å stødər hans knoqlər o di nyj trèskor* (Lild); „indre“ og „udre“ knogle (Mors), den indre og ydre ankelkode; *slawət ramt ham liq åpò knòglən* (Søvind s.); *å, do sku tjærəs åm di knoqələr* (Agger), spøgende til den, som trænger til straf; se knokkel, knoge; jfr. mnt. knovel, knokel, Sch. Lübb., ankel, knokkel, se knubring; inder-.

2. knogle, uo. *æn knoqlər öwər* (vestj.) om dyr, som træder over i ankelen.

knogning, no. *knob-* el. *knobnəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) stød med knyttet næve; se knogle 2.

knogorm, no. *knåqwårm æn -wårm* (Andst, Elbo); *knoqwårm æn -wårm* (Hvejsel s.) — oldenborrelarve; usikkert, om ordet står i forbindelse med knage (s. d.), eller den hvide farve og deres form har givet anledning til en sammenstilling med en knoge, et ben, knokkel; se knuborm.

knogre, uo. se knobbre.

knok, no. *knok æn knokər* (Mors, Lild s.) — 1) en tue; tue, hvor der er myrebo; se knak, knage; myre-. — 2) *knåk æn -ə* best. *-ərən* (Elsted), de fremstående knogler på fodens øverste del, malleoli, se knoge.

knokkel, no. *knokəl æn -ər* (Agger); *knokəl æn -ər* (Sem, D.); *knokəl æn knoklə* (Sundev.; Agersk.) — 1) ankel på foden (Agersk., Sem, D.); kno på hænderne (sts.), nok også håndleddet; fig. *a håð sjæl æn öm stæj o dæň knokəl* (Vejen s.) ɔ: jeg kunde ikke tåle, der rørtes ved dette forhold. — 2) *æn støk knokəl* (Hmr.), en karl med svære lemmer og stor legemsstyrke; *èn knokəl, æn knokəl-kwej* el. *-mèr* (Vens.) hore, skældsord til en kvinde; se knogle.

knokkelarbejde, no. *knokəlarbəð æn* (D.) grovt, svært arbejde.

knokkeldrejer, no. *knokəldræjər æn* (Sem) bendrejer.

knokkelhavre, no. *knokəlhòwə de* (Sundev.) en græsart, blød hejre, bromus mollis L.

knokkelhoved, no. *knokəlhowəð et* (Randers) skældsord.

knokkelidonner, no. *knoklido·nər æn* (Mors) stor klodset, kejtet person.

knokkelkvinde, no. se knokkel 2.

knokkel-led, no. *knokəl-læj et* (Sundeved) et led på kroppen.

knokkelmager, to. *knokəlmawər* (Mors) så mager, at man kan tælle knoklerne, om dyr og mske.

knokkelmær, no. se knokkel 2.

knokkelpande, no. *knokəlpan æn* (Randers) skældsord.

knokkelstrå, no. J. T. 79, plantenavn, padderokke, equisetum L. (Sundev.).

knokkeltrine, uo. *knokəltrin* (vestslesv.) træde på hestens knæled, for at komme op på den; *æ dræŋ knokəltrin æ hæst,* når han springer op at ride på den.

knokkelved, no. *knokəlvèj de* (Sundeved) brænde, ved, af toppen på træer, der ikke er stort nok til at kløves op i favneved.

knokkeret, to. *knokerə* (Lild s.) — 1) fuld af tuer, f. eks. om optrådte enge; jfr. knakkeret. — 2) *knokərə* (Vens.) pilmager, om msker og dyr.

knokle, uo. *knokəl knoklər knokəl* (D.), *å kn—* en person el. en ejendom, magte; *leq å knokəl om,* arbejde el. færdes omkring på en ubehjælpsom og besværlig måde, så man ingen vegne kommer.

knokren, en ed (s. d.); *„ja, ser haj, a wel knokrən ha be båtåləŋ få met flæsk“,* Grb. 92. 56, *„knòkrən“,* 92. 69.

knold, no. *knål æn knål* (Elsted); *knål æn knål* (D., Sall., Søvind s.; Randers); *knol æn knol* (Vejr., Agerskov); *knòl knòlər* (Mors); *knol* hak. *knol* (Mols); *knòl* el. glds. *knøl i* best. *-i* flt. *knòl* el. *knøl* (Vens.); *knöl æn knöl* (Ang.) — 1) en jordklump, knold, tue; *slò knål* (Søvind s.) slå knolde istykker på en brakmark med kølle; *æn kaň et jawn æn-hwæ·r knål,* ordspr. (D.); en lille bakke

el. knub i jordsmonnet (Ang.). — **2)** *do ær æn reqtiq knål* (D.) uforsagt karl; „en bitte knold“ (Elsted) et lille, tæt, stærkt mske, *„din kn—“*, skældsord til en dreng, også et tykt og fedt barn; *i' knòl* (Vens.) lille tyk person; i en stedremse: *Gårkroq knål*, Kr. IX. 132. 342 (Skjærbæk s., Vestslesv.); jfr. hot, knak, knok; Aasen, knoll hak.; htsk. knollen, plt. knulle; eng. knoll; bonde-, hugge-, skov-, svine-.

1. knolde, no. *knol æn -ər* (Thy) en lille höj på marken; se knold.

2. knolde, uo.
knål -ər -ət (vestj.);
knòl -ər -c knòlc (Vens.) —
1) slå med knolde (vestj.). — **2)** *knòl jęi* (Vens.) få bugt med; have samleje med, om manden; jfr. Kr. Almueliv IV. 10. 16.

knolderet, to. *knålərə* (D., vestj., Søvind s.); *knòlə* el. *knòlərə* el. *knølərə* (Vens.) ujævn, fuld af knolde.

knoldevorn, to. *knøləwòrn* (Vens.) svagelig, om msker.

knoldhornet, to. *knølhwònt* (Vens.) om væddere med korte, netop synlige horn; om ko med hornets spids krummet ned mod roden.

knolding, no. *knòləŋ i -ər* (Vens.) et lille nögle garn, el. en lille del af et garnnögle; se ler-.

knoldlege, no. J. T. 22, en plante, rundbælle, anthyllis vulneraria L. (Varde).

knoldstamper, no. *knålstampər æn* (vestj.); *knålsparkə* (Elsted) — spotord om en forvalter; jfr. eng. clod-kicker, skæo. til bønder, se Nichols. Yorksh. s. 97.

1. knop, no. *knop i* best. *-i* flt. *-ər* el. *knop* (Vens.); *knop* huk. *-ər* (Mols); *knåp i* best. *-i* flt. *-ə* best. *-ən* (S. Sams); *knop æn knop* (D., vestj., Agger); flt. *knopər* (Lild s.); *knòp æn -ə* (Søvind s., Elsted); *knop et knoəp* (Sundev.) — **1)** = rgsm.; flt. *knop* el. *knopər* (Agger) knop på træ el. blomst (alm.); i ævent. bliver dronningen frugtsommelig af at spise en knop, Gr. Æv. I. 143; raklerne af pors, myrica gale L. (Thy), J. T. 149; se galle-, hare-, humle-, rosen-. — **2)** hvad der er gjort i knopform, ligner en knop; *æn knop əpo æn pijbhuwə* (Lild s.), knop på et pibehoved; se os-. — **3)** lille byld, filippens; *æn knop əpo min pañ* (Lild s.); se ronne-. — **4)** enhver lille forhöjning på jordens overflade större end en knold; *han blywər et te añt eñ te o stọ o æ knop* (vestj.) ɔ: han duer ikke til andet end jordarbejde; *æ suwət knop* (Agger) en brunkulsdannelse, se knopmand; *æ mowəs ær åpfylt mæ jænə sårən låŋ grön knopər o ən læŋ som æn meñəsk si graw* (vestj.) tuer; troldkvinde bliver til en grön knop, Kr. Alm. V. 275. 117; hvene-. — Jfr. Aasen, knupp, hak.; mnt. knuppe, knoppe, Sch. Lübb., plt. knoop, Schütze, eng. knob, se knub.

2. knop, no. *knob, knob* el. *knob di* (Vens.); *knof dæm* (vestj., Thy); *knop* (Sall.) — plante, agerkål og kiddike, brassica campestris, sinapis arvenis og raphanus raphanistrum L.; „knop“ (N. Sams) frøet af agerræddike; katten maler knof (vestj.), når den spinder; se 1. knop.

knopens, no. se knub.

knopling, no. *knopnəŋ* el. *knopləŋ æn -ər* (D.) en særegen slags knude, til at binde tre el. fire ender af et stykke reb sammen med.

knopmand, no. et spøgelse, der færdes på Harboøre på æ Knop (afbildet Geogr. Tidsskr. II. 129), genfærdet af en myrdet skibbruden mand; synet af ham varsler storm; af og til er der fundet guldmynter på stedet, den sidste fra 1592, se Kr. IV. 108. 148. 49; Ribe Folkebl. 1884 nr. 41.

knopning, no. se knopling.

knoporm, no. *knofwårm æn -wårm* (Malt) oldenborrelarve; se knogorm.

knoppe, uo. *knopəs* (Vens.) — **1)** sætte knop; *no knopəs æ træər* (D.); *trèjərən bəjøjər å knopəs* (Vens.). — **2)** rive frugtkapsler af hör (?); *dær stow tow piqər o roskət o knoskət o knopət o ġor hør ræjn* (vestj.), gl. remse. — **3)** *knåp* (S. Sams) flætte strömpebånd ved hjælp af små stokke, der bærer en krog på den ene ende og en knop på den anden.

knoppeldreng, no. en halvvoksen dreng (?), se Kr. Sagn I. 17. 68, knokkel-?

knoppes, uo. se knubbes.

knopspurv, no. *knopsparə i* best. *-spari* flt. *-sparər* (Torslev, Vens.) = kildespurv (s. d.).

knopstok, no. *knåpståk i* (S. Sams) redskab til at flette strömpebånd med, se knoppe 3.

knopurt, no. J. T. 56; en plante, centaurea scabiosa L. (Sams); se knapurt.

knopvalle, no. en ret; valle fra ostelavning koges og spises med brødstumper og grød iblandet; somme sier vallen fra de levnede ostebrokker og hælder mælk på istedet, se Kr. Almuel. III. 69. 242.

knork, no. *knork æn* (D.) — 1) *a hår ålər hør æn k—,* et kny; *no eŋən knork!* (Agger) nu ingen knurren. — 2) *æn gaməl knork* (D.) en tvær person; *æn uwn knork* (Agger).

knorke, uo.
knork -ər -ət (D.), ft. tf. *-əð* (Agger);
knork ər -əð (Lild s.) —
småskænde, være gnaven; *go å knork o jæn* (D.); *„hon knorkə no åpå· ham“,* Grb. 141. 20; *mork o knork fræ mår o te awtən* (Agger); *hañ knorkəð ijæ·n* (sts.) ɔ: svarede knurrende igen, da han blev irettesat; *no eŋən knorkin!* (sts.); jfr. Aasen, knurka, grynte, knurre; knarke, knurre, krotte, murke.

knorkel, no. knarvorn person; *no ær ət snåə hælməs nøt, så ska ål hæqs å knorklər fløt,* Sgr. XI. 98. 175, jfr. nr. 199 flg., se 1. knytte 2.

knorkvorn, to. *knorkwòrn* (Lild) *æn k— stòðər,* en knarvorn fyr.

knorp, no. *knårp i* best. *-i* flt. *knårp* (Vens.) en gnaven, tvær person; jfr. Aasen, knurp hak, knort, knude.

knorpe, uo.
knårp -ər (Davbj.);
knårp -ər -ə -ə (Vens.) —
1) kvække, om frøer, *frøjərn knårpər ija·wtən* (Vens.); jfr. synge. — 2) småskænde, mukke, yttre utilfredshed; jfr. knorke.

knorpen, to. *knårpən* (Vens.) — 1) sammenskrumpet, om skindklæder, som har været våde; et indtörret æble, også om jorden; jfr. snorken. — 2) knarvorn, om msker.

knorres, no. — 1) *æn knoris* (Løgstør, Hovlbj. h.) en stor dreng. — 2) *knorəs æn* (D., Andst, Vejr.); *knoris i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) en snaps, vel mest skæmtende udtryk; *kom iñ å fo æn knorəs o brø!* (Lindk.), i julen; en skål med „knorres og bryge“ ɔ: brændevin og sirup, gik ved selskaber rundt til kvinder (vestslesv.); *de wa lijwal i gu knoris wi fæk we ham* (Vens.).

1. knort, no. *knøt* el. *knåt i* best. *-i* flt. *-ər* el. *knòt* (Vens., Sams; Vejr., Lild s.); *knot æn knotər* (D., vestj., Andst, Sall., Mors), flt. *knot* (Elbo); *knòt æn -ə* (Søvind s.; Elsted); *knoət* hak. *knoət* (Mols) — 1) knort, knast i træ (Vens., Elbo h.); fig. *han hår knot i æ hwån* (Elbo) har knaster i hornene ɔ: er ej let at give sig i lag med; fig. *fo æn knot i kakəlòwnən* (Røgen) blive fuld; se knude 6. — 2) en tue på marken = knak (Vejr., Vens., Sall., Søvind s.); *æ knotər* flt., eng-navn (vestslesv.); en hævelse på legemet (Mors); kno på hænderne (Sall.); knude på følhoppens patter lige för den foler; *nè knòtən komər uk for òqə snòt føl* (Vens.). — 3) om msker og dyr: forholdsvis lille af vækst (vestj., Mors); forsat i væksten (Elsted); *de æ kon æn lilə knot* (Varde); *æn syw ot os knåt* (Lild) en 7—8 års purk; *sikən betə knåt!* (sts.); *„haj to hans luw å· å saŋ èn salm, mèn haj sto mè knåti“,* Grb. 2. 23; *haj hòr hilə hukst ful å knòt* (Vens.) smådrenge og -piger. — 4) skældso., tvær person (Sams); *din knåt!* (Hmr. h.); *èn sølə fatə knåt piq,* Grb. 160. 1; i stedremser: „Lind knotter“, Kr. IX. 128. 337 (Hmr. h.); *„Fåwsle knot“,* Sgr. III. 56. 178 (Tirstrup s., Djursland); *knøti* best. (Vens.) øgenavn til en bekendt tværdriver (Brønderslev). — Jfr. Aasen, knurp el. knurt hak.; knorp; hot, knak, knat, knold, knytte; bøge-, kalve-, kvie-, stude-.

2. knort, no. *knot* (vestsl.) mukkeri, tværhed; *æ pas il å din knot!* jeg lider ikke dit mukkeri.

knorte, uo.
knot -ər -ət (D., vestslesv.);
knòt -ə -ət (Søvind s.) —
1) hugge trærødder op (Søvind s.); *òrmdrawən wa wòqər å skaw æn groð hèlər knot mæ* (Lild s.), armdragene (et leskaft) var dårligere til at skrabe en grøft eller knorte med ɔ: hugge græs tæt af. — 2) mukke; *knotər do no igæ·n?* (D.); *han går i jet knotən* (vestslesv.) ɔ: han går og gnaver altid; *haj bəjønc å knòt* (Vens.). — 3)
knåtəs -t -t (Mors);
knåtəs knåtəs -t knåtəst (Lild s.) —
mundhugges, skændes (Mors, Lild).

knorteand, no. *knortæñə* flt. (Sams) en lille art vildænder, Sgr. V. 45. 425.

knortegås, no. *knotgǫs æn* (Hors.) en slags vildgås, Sgr. III. 160. 902.

knortekjæp, no. *knoťkæp æn* (Andst) knortekæp.

knorteret, to. *knoṭərə* (D., Sall.); *knòtərə* (Søvind s.); *knåṭərə* (Vejr.); *knåtərə* (Vens.); *knårə* (Agger); *knotə* (vestslesv.) — knudret, ujævn, fuld af knolde; også om uld (D.); tvær, vanskelig, om msker (Sall.); *do ær æn betə knårə kål* (Agger), Sgr. X. 174; *ğò sè knòtərə* (Søvind s.) göre sig tvær.

knottet, to. *knoṭə* (D., Elbo); *knåtən* (Vens.); *knòtə* (Røgen s.); *knåṭə* (Holstebro) — 1) knortet med mange knaster. — 2) om msker og dyr, tvær, stædig; *æ stuð ğor sæj knoṭə* (D.); *de ær æn knoṭən huň i ham* (vestj.); *do ska iĺ væ så knoṭə!* (vestslesv.); *hąj æ nǫ knåtən ida·* (Vens.).

knortsak, no. *knåtsak i* (N. Sams) tvær person.

knosk, uo. se knuske.

knot, no. se knort.

knotnöv, no. se knytnæve.

knotte, to. se knortet.

knotter, no. itk. pulterkammer, formen usikker (Ang.).

knov, no. se knub.

knovle, no. se knogle.

knovling, no. se knubring.

knovver, uo. se knobbre.

knu, no. se kniv.

knub, no. *knop i* best. *-i*, måske også: *knoƀ i* best. *-i* flt. *-ər* el. *knǫƀ* (Vens.); *knop æn* (vestj., Randers); *knoƀ æn* (Røgen s.); *knov æn* (Søvind s.); *knop et knoəp* (Bradr., Sundev.) — 1) en træklods (Vens., Bradr.); huggeblok (Agger, Ry s.); se hugge-. — 2) klampe, som hænges om hals (på ko og stud), om ben (på heste) for at hilde (Braderup); se galge-. — 3) om msker og dyr, fig., om noget ypperligt (alm.), *æn knop te o ræjn, skryw, bruq æn hjölə* (D.); *do ær i knop, mæn eňc å trèj* el. *te å klòw bræj åpå·* (Vens.); *do ær æn knop frå Dalaqər* (Andst, D.); *ja, do· ər æn knop o jawn jor* (D.) ɔ: stor karl, hvor det intet gælder; *do æ ən knòp mæ ət hòwər pǫ, så ka vi jo kal dæ et knòphòwər* (Elsted); også siges: *de wa knopəns* (vestj.) om noget, der er lige tilpas. — Jfr. plt. knubbe, Schütze, træklods; skotte-.

knubbe, uo. *knop -ər -ət* (Flensb.) — 1) sætte hov under træsko. — 2) *knop -ər -ət* (vestj) intr. om den lyd, som hårde ting giver, når de bides istykker; *de knopər ve æ tæň;* også trans.: *ka do knop dæň mæl̄mað i· dæj?* (D.) sætte tillivs; *ka do knop æ nøðər?* (Agger), *knop æ nörər* (vestslesv.) knække nødderne; *de æ så möj nu sölə tæň æ hår, æ ka ek knop æn kåq,* tygge, bide istykker; *do skal ek knop så möj o di knaĺ, fo do fowr ek flijər* (Agger); se knub, knubbes, knæppe. — Jfr. plt. knappern, knuppern, Schütze II. 296, knase istykker med tænderne; knupperig brod, hartgebackenes.

1. knubbel, to. *knoƀəl* (Vens.) hård og ujævn, om en vej; jfr. knogle.

2. knubbel (?), no. *knofəl æn* (Thy) en ubehövlet krabat; se knogle, knub.

knubbelet, to. *knofələ* (Valsb.); *iňt ku han lær, å kn— vår han* ɔ: han gav knuppede ord.

knubberet, to. *knòvərə* (Elsted) ujævn om vej (Angel), se knavret.

1. knubbers, no. *knopərs æn* (Holmsland) en stor hårdbagt kringle af rugmel; se knubbe uo.

2. knubbers, bio. med knubbede ord; jeg fatter mod i brystet og svarer knovvers igjen, Kr. VII. 28.

knubbes, uo.
knopəs el. *knop sæj* (D.); *nobəs* (Andst);
knopəs ft. tf. *-t* (Vens.);
knopəs ft. tf. *-t* (Thy, Mors, vestj.);
knup el. *knupəs* tf. *knupədəst* (Agersk.)
— 1) *æ hæst knopər sæj* (D.); *òqən knopəs* (Vens.) bider sig på kroppen, klør hinanden med tænderne; *æ hæst stær å knupər væra·ňər* el. *knupəs* (Agerskov) bides venskabeligt, klør med tænderne (alm.); om væddere, når de løber panden mod hverandre (Vens.). — 2) mennesker *knopəs ve· om ət* (vestj.); *di wa wej ər o knopəs* (Agger) småskændes, når de ej kan forliges; *go å knop o jæņ* (vestj.) gå stadig og skænde; *de ska vi knopəs om.* — 3) *knopəs nöw* (vestj.) en kraftprøve, hvor A. vekselvis slår sin knyttede næve mod B.'s, indtil en af parterne giver tabt; se knub.

knubhoved, no. *knophòw et* (S. Hald); *knòƀhọi et* (Ry s.); *knòphòwi* (Søvind s.) — *et betə kn—,* en dygtig, fast

dreng; en tølper (Hors., Ry): *do ær æn knophowəd lisom pjalt-Pæjərs kal* (Andst); halvvoksen dreng (?), se Kr. Alm. III. 52. 165; se knub 3.

knubring, no. *knobrəŋ æn* (Thy); *knovləŋ æn* (Holstebro) — om alt, hvad der er over middelstörrelse; en stor, stærk dreng, *æn knobləŋs knæt* (Agger); *æn stuwər knobəl dræŋ* (Mors, Sall.) en halvvoksen dreng; *æn knovləŋ stejən* (Holstebro) sten, större end en knyttet næve, de hindrer arbejdet og skal samles af marken; *æn knobrəŋ go·r*, en temmelig stor gård; *æn støkə knobrəŋ* (Thy) en god stor stud.

knubs, no. *knòps* flt. (Elsted) = rgsm., give en k—, ɔ: prygl.

knubsak, no. *knopsak æn* (Randers) om börn: dygtig, fremmelig.

knubse, uo. *knobs -ər -əð* (Mols) = rgsm.; give knubs.

knubskib, no. „således kaldes i egnen om Himmelbjærget nogle små både, som er udhulede af en eneste træstamme“, J. K. 116 anm.; „et knåbskiv bløw sat i søen“, Jyd. I. 10. 2; knub.

knubskid, no. *knopskið æn -skið* (vestj.) buldrende fjert; i en remse: *nær I komər iṅ, så seðər dær æn gaməl kæləŋ o æ ånstijən, hon båqər knopskið, hon gir fir får æ skæləŋ, tår I slompər, så for I fæm, pot æn lot i jær lom, I må ti gåŋ hæjər blyw hjæm eṅ kom!* (vestj.), se Kr. Alm. IV. s. 123. 18, 127. 33; i en lignende remse „knopskrop“, Kr. Molboh. s. 103. 321, måske selvlavet ord = skid.

knubsulten, to. *knopsulcən* (Vens.) skrupsulten; *„lè ås så skaj ås hjèm, får a è knopsulcən“*, Grb. 78. 44, se knub.

knubtörv, no. *knoptörə æn* best. *-n* flt. *-törə* (Vens.) = *èlcə* og *grawə törə*, vesteregnens klyne (s. d.); *knoptörəspò i* (Vens.) bruges til at grave dem med.

knubvalle, no. *knopwòl* el. *-wòl* best. *-wålən* flt. *di* (Vens.); *knopwal di* (Randers) — klumpevalle, bundfaldet af kogt ostevalle; den øverste del kaldes *wèl-wust;* en ret, som bruges også i Vejleegnen; en bøtte sød og lige så meget sur mælk blandes med ostevalle, hænges over ilden og koges, det spises med smörogbrød til, se Sgr. X. 90. 235; vallen fra sødmælksost sættes på ilden og opvarmes omtr. til kogepunktet, så kommes nogle skefulde sur mælk el. kærnemælk i for at lette udskilningen af ostestoffet, der skummes af og spises med iblandede „sopper“, stundom bruges istedetfor den sure mælk et pisket æg (Vens.); jfr. flødevalle.

Knud, no. alm. navn på mand; *Knuð* (D.), *Knui* (Ry s.), *Knuq* (Malling), *Knuw* el. *Knuk* (Vens.), *Knuwᵘð* (Agger); *Knosən* (D.), *Knusən* (Agger) = Knudsen; *Kaj Knuis* (Ry) = *Kårən Knuðs* (D.) ɔ: Knuds kone, *Knustər*, glds. (alm.) = Knuds datter, *Ma Knustər* (Ry), Maren Knudsdatter; gåde: hedde som *de dær æ de væst å ən tråi* (N. Slesv.) el. *o ən støk rev*, Gr. Gl. d. M. I. 236. 29, Sgr. IX. 222. 721, det var mandens el. karlens navn i huset; jfr. barnet nævntes Knud efter en knude, det førte på sig, Rafn Oldn. Sag. I. 102, XI. 4, Olaf Tryggv. S. kap. 61, Jomsvik. S. kap. 1; en plt. tlm.: Knud Laward mit de rûgen hacken, Urquell IV. 233 (Ditm.); *„di faj ə uremələ, de koŋ Knuw ku leq dèm sònt i skat åpå“*, Grb. 166. 10; Knud den Store, Kr. III. 98. 136; Knud Fut, Sgr. XII. 1 flg., se fut; Else på Mors og Knud i Salling [på Fur] kan aldrig komme sammen, Kr. Ordspr. s. 500, et ordspil: Elsø by på Mors og Knudshoved, en odde på Fur; Knut, Nielsens Navnebog, isl. Knútr; jfr. Knudsdag; død-og-sante-; sankt-.

knuddervol, no. se knudekjæp.

knude, no. *knuð æn knuðər* (D., vestj., Agger, Randers); *knuəj* huk. *-ər* (Mols); *knui æn knujə* (Ry, Søvind s.); *knuq æn* [*knuqər*] (Malling); *knuw æn* best. *knuən* flt. *knuər* (Vens.); *knur æn knurə* (Elsted); *knuə æn knurə* (Sundv.); *knur æn knurər* (Agersk., Bradr.) — 1) knude på en snor; *biṅ, løs æn knuð* (D.); *knøt æn gal, æn ræt knuwð; slå knuwð o æ tro* (Agger); *æn polsk knuð* (D., Randers) på en piskesmæk: en tykkere fletning tæt ved skaftet for at give fart til skrald, se kalv 4; *gør knuðər* (D., alm.); *slo knui o de hijlə* (Ry s.) bringe en sag til afslutning; *de wa knuən* (Vens.) ɔ: det var vanskeligheden; man slår en knude på sit lommetörklæde for ej at glemme noget (alm.), jfr. Andrée Parall. I. 184; Uglspil giver skrædderen det råd, at de skal slå knude på tråd, Kr. Almuel. V. 8. 20, Molboh. 165. 461; forsk. slags

knuder se Skemtanir s. 351; ved trolddom kan man få blæst ved at løse knuder, Kr. III. 12, Grb. 148. 20, Gr. Gl. d. M. III. 158, Kvolsgd. Fisk. s. 34, Thiele II. 52, Werlauf Antegn. 387 flg., jfr. Øverland s. 30, Nicolaissen Nordl. III. 44, IV. 79; Daae, Bygdesagn I. 190; Nyrop, Navn. M. s. 192; Hofberg s. 189, Wigstr. II. 188, Mhoff 222. 301, 225. 308, Grimm Myth.[2] 606 (år 1360), 1041, Folkl. Rec. II. 106, Mélusine II. 184. 237 med henvisn. til E. Beauvais La magie chez les Finnois, Paris 1881; Fritzner, Lappernes Hedensk. s. 200. 202; hos Skotterne, se P. Mac Intosh history of Kintyre, Folkl. Journ. II. 358, IV. 9; jfr. Asbj. I. 13, Wärend II. LV, Henders. 199; også ved at binde knuder, Sgr. I. 24. 59; slgn. Tylor Urgesch. s. 170, se vind, vindknude; ved at knytte en knude kan en kvindes forløsning hindres, ved at løse en knude kan den fremskyndes, Kr. IV. 404. 602; når knuden på et halmbånd løses, mens koen springes af tyren, og koen dernæst føres imellem de to halmvisker, som så atter knyttes, el. der knyttes to knuder avet på rebet, hvori koen trækkes fra tyren, bliver koen med kalv, Kr. IV. 219. 308, VI. 262. 95, IX. 14. 126, jfr. Wigström II. 133, se lås, vogn; forestillingen om knuders eller de knyttede hænders forhold til kvinders forløsning er antik, se derom Grimm Myth. 1126–27, Gr. DgF. II. 407, III. 859. 1, Fritzn. Lapp. Hedensk. s. 203, Asbj. III. 13, Wärend I. 372, Brand Pop. Antiqu. II. 88, W. Gregor 4. 88, Folkl. Record II. 117, Folkl. Journ. V. 208, Gonzenbach Sicilianische Märchen I. 72. 102. 348, II. 210. 12; Crane, Ital. Tales s. 6. 323; Liebrecht, Volkskunde 321. 70 flg. (Norge), slgn. Kr. Almuel. IV. 69. 180, Krauss Sitte s. 539. 572, Sreca s. 33, Urquell IV. 188. 273; væverknuder må ombyggelig brændes, da de hindrer fødende kvindes forløsning, om hun er gået over dem under sit svangerskab, Sgr. IV. 68. 149, VIII. 144. 635, se bindebrev; ved at knytte knuder på tråd, en for hver vorte, kan de fordrives, når tråden rådner, se J. Saml. IV. 153. 106, J. K. 311; man slår tre knuder på en hørtråd over hver vorte, tiende, foran en gloende ovn, kaster derefter tråden i ovnen, eller lægger den under sten, Kr. IV. 392. 507, Thiele Overtro nr. 463, jfr. Wärend I. 410, II. XLIV, Renvall s. 33, Strackerj. I. 71. 85, 78. 98, II. 19. 280, Black Folk Med. s. 185, Folkl. Journ. V. 200 (Cornwall), Harl. & Wilk. s. 78, Mélusine III. 43. 9, 44; kn— knyttes på afskrabede kohår, som sættes over dören for at dyret ikke skal løbe bort, Kr. VI. 362. 82; feber fordrives ved knyttede knuder, Fb. Fr. H. s. 49, Kr. IX. 69. 742, slgn. Thiele Overtro nr. 486, J. K. 366. 19, Urquell II. 96, Harl. & Wilkins. s. 75, Amer. Folkl. V. 21, Folkl. Journ. I. 195 (Persien), II. 45 (Turkoman.); magiske knuder synes at være særdeles alm.; de kan volde sygdom, Yeats s. 322; hindrer samleje, se Mélus. V. 232 med mange henvisninger, Trad. Pop. V. 447, „nestelknüpfen“ Wuttke nr. 396; denne kunst er vistnok også kendt her i landet; om andre magiske knuder se J. K. 311 flg., Arnas. II. 553. 555, Runa VIII. 37, Wuttke nr. 180, Urquell IV. 52, III. 161. 3. 5, 277. 18-20 (Serbien), Krauss Volksgl. s. 140-41, Folkl. II. 293; Ralston, Songs s. 388. 390; Rochholz, D. Gl. I. 283 (Estl.); Garnett, Women II. 511 (Tyrk.), Amer. Folkl. III. 205 (Negre), slgn. Folkl. Journ. I. 55 „fairy knots“, Tylor Urgesch. 170. 175; når man bringer fanden en kat (II. 108. 30 a) i en sæk for at få en vekseldaler (s. d.), må der være såmange knuder på båndet, at man kan slippe ud af kirkegården, inden den onde får dem løst, Kr. III. 293. 395, Urquell IV. 138; se helmisse, kjørmesse; bådsmands-, drage-, fidde-, gigt-, hor-, hunde-, hård-, kjællinge-, knyt-, krampe-, polsk-, rebslager-, sejlmager-, skomager-, slöjfe-, sømands-, vind-, vorte-, væver-, ønske-. — 2) et stykke knastet brænde (Agger, Vens., Sundev.). — 3) en lille bakke, forhöjning: *dæm knuðər, di giər et möj* (D., Bj. h.); se brand-, sand-, volle-. — 4) bule, knude på legemet, *æn blò knuw* (Vens.) en bule, når man støder sig; *haň fæk èt slaw i hòwiət, sòn dè bløw èn stowə knui* (Søvind s.); se kjertel-, sene-, spræng-, åre-. — 5) *vær, kom i knuð* (Andst, Sønderj.) om dyr, msker, planter, blive forknyttet i væksten; *han ær öwər æ knur* (Agersk.) om en mand, som går frem i formue. — 6) „han fik en bette knui i kakkelovnen“ (østj.), har fået brændevin, er bleven beruset, „en bitte knuj owenepo“, Jyd. I. 18. 1 ɔ: en kaffe-

puns; se betydn. 1. knort 1. — 7) en lille, tyk person, *æn hor knuw* (Vens.) en hård fyr. — 8) *æn knuwð* (Lild s., Agger) en fisk; *dòrə knuðər*, dørge knurhaner, trigla. — Jfr. Aasen knut, isl. knútr hak.; htsk. knoten, mnt. knutte, Sch. Lübb., eng. knot; knytte.

knudeholde, uo. *knuwhòl -hòlər -hòlc -hòlc* (Vens.) holde med magt; *do ma eñc sònt knuwhòl pènskawtə, så få do kræmp i feŋən.*

knudekjæp, no. *knuəkep æn* (Sundeved) en kæp, hvortil trendegarnet fæstes, og som lægges ind i den bom på væverstolen, *æ oñərlævər* (D.), hvorpå det vævede töj rulles op, kaldes også: *knuðərwòl* (D.); jfr. pidskeskaft.

knudeliv, no. *knuðlyw æn* (D.) en lille tyk person, der ingen vækst er i, også om dyr.

knuderet, to. *knuðərə* (D., Agger, Randers); *knuərə* (Vens.); *knujərə* (Søvind s.) — om hvad der har mange knuder, om tråd, om en ujævn vej f. eks.

knudesten, no. fastbindes til midten af sildevåddet (Sall.).

knudevol, no. se knudekjæp.

Knuds dag, no. helgendag, 13. Januar; sante Knud driver julen ud, Kr. IV. 369. 246; den første, som den dag kom ind, kaldtes Knud og drev julen ud, Sgr. X. 124. 393 (Kolding egn), jfr. Thiele Overtro nr. 3, Wigstr. Folkeseder s. 34, B. Smith, Ludus de S. Kanuto, 1868 s. 4; i Ditm.: „Ketel, Ketel Knut, Wiehnachten u. Niejahr is ut"; se Knud.

knug, no. se knude.

knug, no. *knoq è* (Vens.; vestj.) et stød, et hårdt tryk; *haj jijər dæm è knoq, å så lær haj dæm leq,* om rottehundens færd med rotterne; se knæk; lamme-.

knuge, uo.

knuq -ər knuqt knuqt el. *knoq knoqər knoqə* (Vens.);
knoq -ər -ət (vestj.); ft. tf. *knoqər* (Vejr.), *knoqəð* (Lild);
knuq -ə -t knuqt (Søvind s.)

= rgsm.; *han knoqət mæ nijər* (vestj.) trykkede mig til jorden; *„haj seər å pròqər å knoqər dè armə kòrklu"*, Grb. 34. 9, han sidder og prikker og knugrer den arme karklud; *de knoqət mæ* (vestj.) trykkede mig, om sygdom, modgang; *dè knuqə mæ imèl min skålə, vi fo snòə añt vèjə* (Søvind s.) om gigtsmærter; *de knoqər mæ eñən i, så kòl ær a* (Lild s.) ɔ: jeg ryster indvendig; *restsyqəñ knoqər ham* (sts.) koldfeber knuger ham; jfr. Aasen, knoka, knua, isl. knoka; knobbre.

knui, no. se knude.

knulleret, to. *knulrə* (Ball.) knubbret, med mange små forhöjninger; jfr. knold.

knulre, uo. *knulər -ər* tf. *knulərər* (Vejr.; vestj., vestslesv.) favne, kærtegne, trykke op til sig, som barnet sin moder (vestsl.); have samleje med, om manden.

knur, no. se knude.

knur, no. *knor* (vestj., Agger, Nordslesv.) = rgsm.; *kål å knor de ær et hår awtəns målti* (N. Slesv.) ordspr., kul og knurren er et hårdt aftensmåltid; *wi wel eŋən knor hør* (Agger); se værge-.

knurhår, no. *knorhor* (Vens., vestj., Agger) kattens, hundens, harens varbørster; *„haj porə åp i knorhon"*, Grb. 72. 12.

knurre, uo.

knor -ər -ət (D., Agersk., Bradr.);
knor -ər -əð (Thy, Agger);
knòr -ə -ət (Søvind s., Elsted);
knor -ər knorə knorə (Vens.) —

1) om hunden, om kattens snurrende lyd (alm., Thy—Agersk.); *knorin*, knurren (Agger) om frøernes kvækken (Thy, Agerskov, Bradr.), jfr. synge; også småsynge Bradr. — 2) om utilfredse og vrantne msker; *məj, kwòn knorə no øwər ə* (Vens.), jfr. htsk. knurren; se knarre, murre.

knurrebasse, no. *knorbasə æn* (Andst) en gnaven, knurrende person.

knurrepotte, no. *knòrpåt æn -ə* (Søvind s.) = rgsm., om en knurrende person, jfr. rumlepotte.

knurriset, to. *knorisə* (Agger) gnaven, se knarriset.

knurvorn, to. *knorwòrn* (Vens.) = rgsm.

knus, no. *knuws æn* (Lild, vestj.); *knuks è* best. *-t* (Vens.) — 1) brusk (Han h., Vens.), *dær ær məj k— i de hær kalkəð* (Lild s.), se skrog. — 2) en eftervinter (vestj.), *vi ska nåk hå ən knuws ino'!* også Thy; se 1. dyst. — 3) *de knus* (Agersk.) urenlighed i korn, jfr. knavs; se knuse.

knusarm, to. *knuwsarm* (Vens.) overmåde fattig el. mager; *haj æ så k—,*

de di ka spel: „alene gud i himmerig" *åpå hans sijbjènər* (Vens.); se knasarm.

knuse, uo.
knuws -ər -t knuwst (Agger);
knuws, -ər el. *knuksər, knuwst, knuwst* el. *knukst* (Vens.);
knus knusə knust knust (Elsted s.);
knus, -ər el. *knus, knust knuəst* (Mols) = rgsm.; alm. siges måske støde; *knus tæ̨jər* (Vens.) skære tænder i vrede; jfr. isl. knosa.

knusende, bio. overmåde stærkt, *de tær så knusəndəs o' ham, han ka snår et deŋəl astæ'j* (Varde); *knusəndə gal* (Andst); *knuwsi waqt* (Vens.).

knuser, no. hørt i udtr. *de wår eŋən pons, de wår æn knusər!* (Malt s.) om stærk drik.

knusgal, no. overmåde vred; „han blew knuus gal", Jyd. I. 67. 1.

knusk, no. *knusk æn* (vestj.); *knosk et* (Silkeb.) et klem med tænderne; fig. slag, undertrykkelse; „te å gi wo mue knosk han hålt sæ it få gue", Tkjær II. 74.

knuske, uo.
knusk -ər -ət (D.);
knosk -ər -ət (vestj.) —
— **1**) tygge på noget hårdt, brusk, ben, endeskive, *kn— o; ka do k— ət?* — magte det med tænderne. — **2**) tumle, magte: den store hund knusker den lille, karlen drengen; jfr. isl. knúska, mishandle, se knaske, knøske.

knusterværk, no. *knustərwærk de* (Vens.) dårligt gods; jfr. nakkelværk, spirantværk.

1. kny, uo.
knyc el. *knyj, knycər* el. *knyjr, knyj, knyc* el. *knyj* (Vens.);
kny knyr knyj knyj (D.; Randers), tf. *knyjð* (Agger);
kni -ər kniəð kniəð (Mols) = rgsm., give et kny fra sig, mukke: *de kań et nøt, do knyr om de mijər* (Lindk.); *haj knycər eənteŋ om* (Vens.); *hwis do knyjir, skal æ lemgrot dæ!* (Agger); *hań kniəð eki ət måk* (Mols); se knyge; jfr. Aasen, knya, kny, mukke; knyste.

2. kny, no. *knyc* el. *knyj è* (Vens.); *kny et* (Søvind s.); *kny æn* (Varde, Verst) = rgsm., lyd; *æn giər ålər æn kny* (Varde); *ek æn knyj wel æ hør* (Agger); *haj ga òlə så mø som è knyc å' sæ* (Vens.).

knyde, uo.
knyr knyrər knør knøt (Agersk., Valsbøl); tf. *knöt* (Bradr.);
knyt knyðər knyər knåt (Fjolde) — rose sig af, prale af, *knyr a sit kvorn* (Bradr.).

knyge, uo.
knyq knyqər knøq knøqən (D., Hvejsel, Elbo h.), tf. *knöqən* (Vejr., S. Hald h.), tf. *knåqən* (Tåning, Søvind s.), nt. *knyqər* (Mors);
knyjq -ər knöq knöqən (Agger);
knyq -ər knøq knòqən (Mogenstr.), tf. *knöqən* (Rævs);
knyjq -ər knøq knøqə el.
knyj el. *knyc* el. *knyk, -ər -ə -ə* (Vens.);
knyk knykər knøək knökən el. *knåkən* (Bradr.) —
1) fyge, om sne el. sand i blæstvejr; *de knyqər om ål fir hushjö'nər* (Andst); *de stor å knycər å sneər* (Hjörring egn); *de knyqər fra ål fir værdəns höwnər o de hawlər nijər i æ met* (vestj.) kan siges om et forrygende snevejr; *æ væj æ knøqən hijəl atər* (D.) vejen er knøget til; *han hår hwærkən får ælər muwər, han æ knøqən uð å æn såńə diq* (vestj.) om den ubekendte, også til börn, der spörger, hvorfra de er kommet; om den snu kan siges: *haŋ ər et knøqən te by i æn byńt tarəhalm* (vestslesv.). — **2**) *knyq æste'* (Mors; Thy, Holstbr.) pile afsted, løbe i en fart; *hun knøq uð å æ dar; di knøq aw iŋ að* (vestj.); *di knøq å åwən po hwærajər uər æ* (ad) *æ hwål*, Kr. IX. 204 (Sall.); lidt efter kom faderen knygende forbi dem igen, Sgr. VI. 134; se fyge, knog.

knygebriller, no. *knyqbrelər* (D.) støvbriller.

knygedag, no. se tågedag.

knygehætte, no. *knyqhet æn -ər* (D.) glds. hatteslag til at trække over hovedet i ondt vejr.

knygesand, no. *knyqsåń de* (Brørup, vestj.) løst sand, som knyger for vejret; i en stedremse: *Tåstom knyqsåń*, Kr. IX. 128. 336 (Tastum, Kobberup s., Fjends h.).

knyre, uo. se knyde.

knyst, no. *knyst è* best. *-ə* flt. best. *knystən* (Vens.); *knyst æn* (Lild s.); *knyst, manə* (Andst; Agersk., Bradr.); *knyst* flt. (Randers) — hoste, isåfald mængdeord:

manə k— (vestj.), *no li knyst* (Vens.); ellers en enkelt hosten: *hwæm dær wel ha mijər, di skal gi æn betə k—* (Lild s.); *haj ga ȯlər è knyst frå· sæ* (Vens.) ɔ: aldrig en lyd; se brændevins-, fåre-, små-, storheds-.

knyste, uo.
knyst -ər, -ə el. *knyst, -ə* el. *knyst* (Vens.);
knyjst -ər knyjst knyst (Agger);
knyst -ər knyst knyst (D., Lild s.);
knyst -ər knyst knyst (Randers);
knyst -ər -ər knyst (Vejr.);
knyst -ər knyst knystət (Bradr.) —
småhoste (alm.); *hañ knyjstər o knøkər* (Agger); småle, fnise (Vens., Thy, Mors); *knystə do?* (Agger) mukker du? jfr. Aasen, sv. knysta, kny, mukke.

knystehoste, no. *knyjsthost* (Agger) = knyst.

knystre, uo. *knystər -strər -strəð* (Thy, Mors) småhoste, småle; om småbörn, der giver en sagte lyd fra sig; jfr. knistre.

-knyt, to. se for-.

knytknude, no. *knøtknuð æn -knuðər* (D.); *biñ æn k—*, en knude, som ikke lader sig trække op, mods. horknude, drageknude.

knytnæve, no. *knøtnöw i* (Vens.); *knøtnöw æn* (Randers); *knøtnöw æn -ər* (D.); *knòtnöw æn -ə* (Søvind s.); *knøtnöw æn* (Elsted), *knøtnæw* (Agger) — en knyttet næve.

1. knytte, no. *knøət æn* (Valsb.) — **1)** i tlm. *de æ jawn æ k— a· ət*, det er knuden derved; kalven står i „knytte" (Angel), er forknyt i væksten. — **2)** *knøt i* best. *-i* flt. *knøt* (Vens.) 1) knold på mark; 2) årsgammel studekalv; — se helgen, helmisse, Sgr. XI. 198. 175, knort.

2. knytte, uo.
knøt -ər knøt knøt (Andst, Agger);
knøt -ər, -ə el. *knøt, -ə* el. *knøt* (Vens.; Randers);
knòt -ə -ət -ət (Søvind);
knet -ər -əð knet (Mols) —
— **1)** binde i knude el. ved knude; sammentrække, så det danner en knude; *knøt æn knuð, æ nöw* (Andst); *„køt ən kur po!"* siger pigen, der ej taler rent (Elsted), Gr. Ævent. III. 47; *o knøtəs nöw* (Andst) = knubbes 3; *haj knøt hans nöw få min nis* (Vens.); *haj sat hans knøt nöw i bowrə* (sts.); *o knøt æn pisksmæk* (Andst) flette; *knòt mæ trèj, fi totə* (strænge); *èn knòtət pisk* siges til forskel fra *èn sløŋət* el. *flèt* (Søvind s.) til betegning af forskellige måder at flette en piskesnor på; når det er nær ved den tid, at fisk lægger æg, siges, at rognen er knøt (Sall.); *knøt ən kow åp* el. *knøt tyjrə åp, får hèls ka hon no i kunt* (Vens.) göre töjret kortere ved en knude. — **2)** strikke (Ang.); jfr. Aasen, knyta, isl. knýta; mnt. knutten, Sch. Lübb.; plt. knütten, Schütze; knude, binde.

knyttegræs, no. J. T. 234, knudegræs, spergula L., „knytgræs" (Sønderj.).

knyttehose, no. *kny·tos æn* (Ang.) strikkeströmpe.

knyttevol, no. *knøtwol i* best. *-wol* flt. *-wol* (Vens.) navnet på den stok, vol, hvortil vævens rending er knyttet ved den forreste ende; se afbinder, trommevol.

knyw, no. se kniv og smstn.

1. knæ, no. *knæ et -ə* best. *knærən* (Elsted); *knè* el. *knæ è* best. *-ə* flt. *-ər* el. *knè* (Vens.); *knæ* best. *-əð* flt. *-ər* (Tved); *knæ æn -ər* (D., Agger, Mors); itk. (østj., Randers); *knè* best. *-ət* flt. *-ə* best. *-ərən* (Søvind s.); *knæ et knææ* (Sundeved) — **1)** = rgsm., om knæleddet på benet hos msker; altid om leddet på hestens forben (Mors); *mi knæər æ kål; æ knæər ær å mi båwsər* ɔ: töjet over knæerne er istykker; *æ gik ij te æ knæ, o fal o knæ* (Agger); *hon æ jywt te knèən* (Vens.) ɔ: har et el. flere uægte börn; *te æ knær, de æ får ænhwær, læŋər å kom, de æ fiskæləŋ få hwæ tom* (Ølgod s.); *dær æ græjs te min knè, dær æ wòj te min tè*, börnerim (Vens.); *de ær i· te knèən* (sts.) om dyb sne; *æ feŋər kryvər o æ knæər* (Andst), når de er valne, og man ej kan række dem ud; *han æ soŋkən i knæ* (D.); *han gor snår əpo æ knæər* (Sall.) om en, der går i armod; i det 17de årh. var det skik at knæle, når man drak en skål, følgelig endte drikkelagene med, at gæsterne blev liggende, derfra stammer tlm. „at komme på knæerne", Stolts Opt. s. 147; i modsætning til at ligge ned betyder: komme på knæerne, fremgang: *„ku a blåt kom å mi knæ å seð, så mo armuwəð køs mi rew!" så æ mañ, dæ wa fatə*, Sgr. XI. 124. 311 ɔ: så kan jeg hjælpe mig

selv; *han æ we o go ow^u knœ̨ər* (Agger) 1) er ved at blive fuld, 2) er ved at blive fattig; om den kalveknæede kan siges: *han sḱær fjæt-o-brǫ mæ hans knœ̨ər* (vestj.); kvinder, der har spidse knæer får piger el. bliver onde ved deres mænd; de, der har runde knæer, får drenge, Kr. IV. 382. 402, slgn. Sgr. VIII. 95. 326; karlfolk kendes på, at de slår knæerne sammen, når de vil gribe noget, der falder fra dem, Kr. VIII. 149, se kvinde; det er alm. skik, at pigerne ved dans sidder på karlenes knæ; „a vel hen o tål' ve æ præstes Pæjer o sej o hans knæ o hør', hwa han sæjer", Kr. I. 84. 8; se knæben, kvinde-; i sagnet sidder kæmpen på knæ og murer kirke, Kr. Sagn III. 26 flg. — 2) led på et strå, et rør, *knẹ̀ åpå è strǫ* (Vens., alm.); „knæer", flt. padderokker, J. T. 80, Løgstør; se fåre-, rød-, skede-, storke-. — 3) et knæ under en bænk el. hylde er en trekantet træklods, som slås under for at støtte; *kromhǫ̀ltər te knœ̨ər i bǫðən* (Lild s.). — Jfr. Aasen kne, isl. kné itk., htsk. knie, henføres til lat. genu; se karle-.

2. knæ, uo. *knẹ̀* el. *knœ* (Vens.), *a ska knœ dæ,* sætte i knæ; *a knẹ̀ ham tow gåŋ*, satte ham i knæ, se knæle.

1. knæbber, no. *knæbər è* best. *-ə* (Vens.); *knævər æn* (vestj.); *knebər æn* (Thy, Agger); *knævə æn* best. *knævərən* (Søvind s.); *knæbə æn* (Hundsl. s.) — 1) storkens lyd, *do æ lisom æ hunstårk, do vel åļti ha dæn sist knævər* (Malt). — 2) kæft; *ka do no hǫ̀ļ det knæbər?* (Vens.), megen og höjrøstet tale; *dær ær æn gråw k— ve hiñ* (vestj.); *æ knebər gǫr po ham* (Thy), ligeså Agger; *de ær æn betə knebər, hañ wel ğar knebər ijæ'n* (Agger) svare igen; *knævərən ğèə åpò ham; di saj å hǻlt èn fǫlə knævə* (Søvind s.); *dæ sèrə ən fǻlə knævər apo' ham, læ knævərən gǫ* (Elsted); også skæo. til el. om en, der fører megen og höjrøstet tale: *Sörən knævər* (V. Vedsted). — 3) *è knæbər* (Vens.) skældsord til en meget talende kvinde.

2. knæbber, to. *knævər* (Lb., D.), *vær k— i æ moñ,* svare rask.

3. knæbber, to. *knevər* itk. *-t* (N. Sams); *knewər* (Mors); *knævər -t* (S. Sams; Søvind s.); *knævəl -t* (Dover, Hjelmsl. h.) — lækker, om mad; *let knævərt* (S. Sams) krydderi; *de lowtə da så knævərt* (sts.) behageligt; jfr. V. S. O. knebbel el. knebber.

knæbbre, uo.
knævər -vrər -vrət (D.);
knèvər knèvrər knèvrər tf. (Vejr.);
knebər -ər -əð -əð (Agger);
knæbər knæbrər knæbrə knæbrə el. nt. ft. *knæbər,* tf. *knæbər* (Vens.);
knevər knevrər knevrət (Elbo h.);
knævə -rə -rət (Søvind s.);
knæbə (Hundsl.);
knævər knævrə knævərt knævərt (Elsted s.)
— 1) om storkens lyd (alm.); *æ stårk knebərər* (Agger); *stårki knæbər* (Vens.). — 2) om megen, höjrøstet og skinger tale; *knèvər ijæ'n* (Sall.; vestj.) svare igen, når man taler med sin overmand; gåsepigen kaldtes for sine næsvise svar „Knævver-igjen", Sgr. IX. 103; *æ wel eḱ ha dæñ knebərin ijæ'n* (Agger) ɔ: den svaren igen; *dæ wa sǫnt è knæbəri* (Vens.); *„dæ sat hon sè å wiļ jə̀ sè ræn få bəskyləŋ, knèbər åp å sò"*, Grb. 122. 11; *hon knæbər åp i ən gromə tic* (Vens.). — 3) forblommet udtr. for at fjærte (Vens.).

knæbbremund, no. *knævərmoñ æn* (D.) en person, som snakker meget.

knæbbreorm, no. *knævərwårm æn* (D.) navnet på den lille bille, der graver gangene i ormstukket træ (en klanner), dødningeuret, varsler død (alm.), jfr. W. Gregor s. 203; jfr. væggeorm, -stork.

knæbbresaks, no. *knævərsaws æn* (D.) skæo. til en megettalende kvinde, med bibetydn. af at være skarp og nærgående.

knæbbresyl, no. *knævərsyl æn* (Andst) skæo. til en næsvis dreng: *hǻļ do di moñ, din kn—!*

knæben, uo. tf. se knibe.

knæben, no. *knæbijən æn -bijən* (D., vestj.); *knæbən æn -bənər* (Sem); *knæbən et -ben* (Agersk.), flt. *-benər* (Braderup); *knæbiən et -biən* (Fjolde) — knæ; adskillige steder (Agersk.), det eneste navn for knæ; *sej o æ knæbijən* (Lb.) knæle; her var det skik, at kvinderne skulde sætte sig ned på deres knæben på det bare gulv, hver gang præsten messede, Kr. Almuel. IV. 96. 285; *wåj i' atər æ knæbijən* (D.) vade i til knæerne; *de vår så svaərt får mæ, som gek æ i æ juər te æ knæbenər* (Vlb.).

knæbendyb, to. *knæbəndyp* (D.) knædyb.

knæbenhöj, to. *knæbənhyw* (D.); knæhöj.

knæbensled, no. *knæbənslæj æn* (D.) knæled.

knæbenstrille, no. *knæbəntril æn -ər* (Bradr.) knæskal.

knæbre, no. *knævər æn -ər* (Lb., vestj.) fåremøg, små törre stykker møg; jfr. knebel, knebling.

knæbugt, no. *knæbåwt et* (Fredericia, Sundev.) hasen, hulningen under knæet, jfr. hambugt.

knæbukser, no. *knæbòwsər* flt. best. *-bòwsən* (Vens., Søvind s.); *knæbåws* (D., glds.); *knæbåwsər* (Lindk.) — den glds., nu helt forsvundne form af benklæder; der brugtes kn— af skind, vadmel el. lærred; de nåede nedenfor knæet og holdtes fast der med et sølvspænde, S. Kjær Stavnsb. s. 140; *di hað knæbòwsər å hwijð huəs å spænskow* (Lild) den glds. dragt; se langbukser; kn— med sølvspænder, M. Skr. s. 12; de gik med bitte kn— uden pranniseler og spænder, Kr. Alm. II. 78. 204; stakkede skind- el. vadmelsbukser, Kr. Almuel. III. 85. 302 = knæbukser; gårdmandens arbejdsbukser var knæskindbukser, se sts. III. 88. 306.

knæde, uo.

kne -ər knèj knèj, el. *knèj* el. *knæj -ər -ə knèjə* (Vens.); ft. *knæj* tf. *knæj* (Hellum s.);

knæj (Angel) —

ælte dejg til brød; *sto å kne mè ə*, løfte besværlig på noget; *vi go sont å kneər icə* ɔ: sidder midt i besværligt arbejde (Vens.); jfr. Aasen knoda, isl. knoða; htsk. kneten, mnt. kneden, Sch. Lübb., smstilles med oldslavisk gnesti, Weig. Wb.; dejne.

knædeløg, no. *knelòw* el. *knelòw è* (Vens.); vokalen i ordets sidste stavelse er ikke let at opfatte, formerne: *knèjlaw* best. *-ə*, *knèjlæq* findes også; — varmt vand med udrørt surdejg i, hvormed dejgen lægges; *æ knèjlæqən warm, så ska wi hæn å leq te baqən* el. *law te baq* (Vens.).

knæfald, no. *knæfål æn* (D.); *knæfal è* best. *-falc* (Vens.); *knæfal et* (Søvind s.) — 1) böjning af knæet ved at man falder på knæ; *han gör it manə knæfal, dæn kal* (vestslesv.) om den stivsindede; *do skal enc trow, a wel jè knæfal får ha·m* (Vens.) ɔ: ydmyge mig for ham. — 2) knæfaldet omkring alteret i kirken (D., Søvind s., Vens.).

knæffelvorne, to. se knebelhornet.

knæg, no. *knæq æn* (vestj., Andst); *kneq è* best. *-ə* flt. *kneq* (Vens.) — et knæk; *lyjst, èqə hò fåt è kneq* (Vens.); om helbred, formue: *dær fæk han æn knæq* (vestj.) en skade, som ej kunde forvindes; *„haj fèk sònt è kneq, de haj òlə glèmt“*, Grb. 148. 28, han fik sådan knæk, at han aldrig glemte det; *haj fæk è liə kneq, da hans bror jik fåli·t* (Vens.); en kort tid med hård vinter, i Marts: *æ vivknæq*, i April: *æ lamknæq;* jfr. isl. kneikja; Ross kneik hak., brat indböjning; knug, knæk; skrædder-.

knægl, uo. se knække.

knægre, uo. *æ bijən knæqrər åjər ham* (Mors) ryster, som under den, der bærer tung byrde; se knæg, knække.

knægræs, no. J. T. 80, padderok, equisetum L. (Sall.).

knægt, no. *knæjt æn knæjt* (D., vestj.); flt. *knæjt* (Silkeborg, Agerskov); *knæjt æn* (Mors); *knèc* eller *knæc i* best. *-i*, flt. *knèc* best. *-ən* (Vens.); *knæt æn knæt* (Agger); *knæjt i* best. *-i* flt. *knæjtə* best. *-n* (Sams); *knèjt æn -ə* (Søvind s.); *knèjt æn knèjt* (Elsted s.); *knækt æn knækdə* (Sundev.) — 1) en halvvoksen dreng (alm.); *kan hòr it an èn kòn knèjt te· å hjèlp sè* (Søvind s.); *fræ a wa knèjt* (Randers) fra jeg var dreng; skal betyde ungkarl (Fur); enkelte steder også om piger, *knèjtən* flt. best. (Røgen, Silkeborg, S. Hald), både drenge og piger; hver for sig: *dræŋi å tøsə* (Silkeb.); *jæn knèjt å tòw tøs* (Elsted); også alene om kvinder: *hun æ da æn gaməl særə knæjt; de ær æn knæjt i hiŋ*, ɔ: hun råder i hjemmet (D.); om en mand: *han hår ət unt, sølə knæjt* (D.); skæo. *din slemə knæjt!* (D.); *èn slèm knèjt* (Søvind s.); med foragt om tredjemand: *de slemə knæjt!* (Varde); *i li skòəslòs knèc* (Vens.); se drenge-, kjærne-, midsommers-, plis-, præste-, skide-, stumlings-, stövle-, stövlings-, travaller-, tyve-. — 2) person, der er stor, dygtig; *de ær æn gråw knæjt te o rij* (Varde); *de æ så möj æn hæslə stuwər knæjt* (sts.) om dyr, genstande, dadlende.

— 3) knægten i kort; flt. *knèjtə* (Elsted); *klø knæc* (Vens.); *klø knæł* (Agger); *vofå blöw rurə knækt it soldå·ət? — fåde· han hær kon jet y!* (Sundev.); *æs, koŋ, fru, knæjt* (Agersk.); *hær æ maŋə knæjt o let brø te· dæm* (vestj.), i kortspil; kortknægtene personer i et æventyr, Sgr. V. 139 flg.; knægten minder om de grumme landsknægte, som spottede og pinte Vorherre, Gr. Gl. d. M. II. 312, Dania II. 200, Skemtanir s. 340, Weinh. Volksk. IV. 254; se spids; klør-, ruder-, spader-. — 4) en krykke, stiver af træ til at lægge et bræt, en hylde på (Silkeborg, Vens.); *æ knæjt* (Lindk.) benene på en trillebør, *kretkår*. — 5) puns, the el. kaffe med brændevin i; *di Hoð knæjt ka slå di Balə mæň,* Sgr. II. 169. 750, ɔ: kaffepunsene i Hod kan magte mændene i Balle,. ordspr. med betydn. 1. (Sønd. h., Mols); se kaffe-, thevands-. — Jfr. htsk., mnt. knecht, eng. knight.

knægte, uo. *knæjt -ər* (D.) magte; *ka do kn— ən?* spøgende, f. eks. om en stor mellemmad.

knægtebasse, no. *knèjtəbasi æn* (Søvind s.) kælenavn til en lille dreng.

knægterakker, no. *knæjtrakər* (D.) et kortspil, se rakker.

knægtet, to. *knæjtə* (D.) myndig i væsen, om kvinder, jfr. karlet.

knægtevælling, no. *knècwèleŋ* (Vens.) — 1) kaldtes maden, når man istedetfor kål til den salte suppe tog gryn og et par skalotter, sagtens spottenavn, se kas, madvælling. — 2) vælling af mælk og mel med smör og sukker, som småbörn fik.

knæhus, no. *knæhus æn* (D., Malt) et skur, bygget således, at taget til begge sider går ned til jorden; jfr. spændehus.

knæj, uo. se knæde.

knæjt, no. se knægt.

knæk, no. *knæk æn* (D., vestj.); itk. (Agersk., Søvind); *knæk è* best. *-ə* flt. *knæk* (Vens.) — 1) en bristning, revne, i glas, pottetöj o. a. — 2) lyden, der fremkommer, når noget brister; *de jijər hwa knæk i hans feŋər* (Vens.). — 3) et knæk i sundhed el. i en legemsdel; *haň hær fån et slem knæk i æ læň, i æ røk* (Agersk.); fig. *han hå fòt hans knæk* (Elsted). — 4) *knæk æn* best. *-ən* flt. *knækər* (Vens.); flt. *knækər* (Mors); *knakər* (Sir), Sgr. III. 188. 1089, om det er rigtigt, padderokke, equisetum arvense L., se rævehale; jfr. knæg.

knækhals, no. i udtr. *spel knækhals mæ jæn* (Hors. egn), holde for nar, göre löjer med, se Sgr. XII. 133. 260.

knække, uo.
knèk -ər knak knèkəð (Lild s.);
knæk knækər knak knækə (Vens.); ft. tf. *knækə* (Hellum s.);
knæk -ər -ət (D., vestj.); ft. tf. *-əð* (Agger);
knæk -ə -ət (Søvind s., Elsted s.) — 1) = rgsm.; *knæk nøjə, sòkə, knæk en lus* (Søvind s.); jfr. knæppe. — 2) *knæk åste· mæ* (Hanh.) = knikke, slæbe tungt på, om heste; drengen kunde ikke knække afsted med mere, Efterslæt s. 68; fig.: al den brændevin, de kunde knække, Kr. Almueliv I. 55. 191; jfr. Aasen knekka; htsk. knacken, knicken; mnt. knaken, knicken, Sch. Lübb.

knækkel, no. *knækəl æn* flt. *-ər* (Vens.) skøge.

knækkelben, no. navn til storken, i udtr. „*sto styw, knækəlbijən!*“ — *så han, æ röw, han ræj o æ stårk* (Andst); se knækle, knækkenbejner.

knækkelig, to. *knækələ* (Han h.) — 1) „de læssede så kn—, for at blive snarere færdig“, Kr. Almueliv II. 4. 7, ɔ: så vognen var ved at gå istykker. — 2) svagelig om gamle folk.

knækkelæs, no. *knæklæs* [*et*] (Mds. h.) et rigtig stort læs, jfr. knaglæs.

knækkenbejner, no. *knækənbæjnər æn -ər* (Thy); *knækəlben æn* (vestslesv.) en hel æggeblomme med likør i et snapseglas; jfr. htsk. knickebein, det samme, se Busch, Volkshumor s. 115.

-knækker, no. se fire-, luse-.

knæ-klask, no. i udtr. *slå knæklask* (Sundv.) slå knæerne mod hverandre i gangen.

knækle, no.
knækəl -klər -klət (Andst); ft. tf. *knækəł* (D.);
knæql -ər -ət (vestj.);
knæqəl -ər -t -t (Agger) — gå usikkert i knæleddet, om msker; om heste, der er blevet overanstrengte og derfor svage i fodleddet; også: *de knæklər i æ knæbijən; han gor o knæklər* (D.), så han synker forover under gangen.

knækvatter, no. *knækwatər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) et insekt, en smelder, elater; *sǫnt i betə knækwatər!* (Vens.) håner börn hinanden med at sige; se knæpvatter.

1. knæle, no. *knẹ̀l æn -ə* (Hundsl. s.) fristed i fangelege; ved øverste mål i boldspil: *a æ i knælə, do må it ta mə!* (Elsted), man er i k—, når man kan skræve ind til målet, se 3. bo 3, fredsted, fulle, mål, stav; jfr. mnt. knel el. knelstede, Sch. Lübb., sted, hvor man holder andagt; stammer ordet herfra, kan dermed det sællandske udtryk „helle min leg" sammenlignes.

2. knæle, uo.
knẹ̀l -ər -t knẹ̀lt (Vens.);
knæl (vestj.);
1) = rgsm., vist sj., se knæben; fiskerne beder knælende en bön om båden inden de går ud, se Kr. Almuel. V. 40. 111; *knẹ̀ləs* (Vens.) få et bræk; se knælet. — 2) *knæl knæælə knæl knæl* (Elsted s.), tvinge i knæ; *ka do knæl ham niə?*

knæled, no. *knæle æn* (Thy); flt. *knæleər* (Agger) hasen på hestens forben.

knælet, to. i udtr. som: *de skawt æ blòwən knẹ̀lt* (Vens.) ɔ: har fået et bræk uden at være gået helt itu.

knæling, no. *knẹ̀ləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) en i væksten forsat, skrøbelig person, vantrivning, også om dyr; se knæsling, knæ.

1. knæp, no. *knæp æn* (D.); *knæp è* best. *-ə* flt. *knæp* (Vens.); *knep æn* (Thy) — et knips, et let slag; *do ka få è knæp øwə feŋən* (Vens.); den knækkende lyd, når noget brækkes, el. springer i stykker i ilden; *de gạ è knæp i glast, så war ə istøcər*, også: *hạj fæk è knæp åpå njèsən* (Vens.) et knips på næsen; *hañ slo knep for hans nïjəs* (Agger); *de ær enə konst å slo knæp får æ koŋs næjs mæ æ hañ i æ fek* (Agersk.; Bradr.); *nærə hõn fær knæp hæl kwon* (Ang.); „en pige, en rude, — et knæp, så er det ude" (Vens.), jfr. knæppe 3; *æ bøs slor knep* (Thy) slår klik; *de gịr hwærəndə knæp så stuwər* (vestj.) en smeldende lyd; *vi fær nåk et let knæp enǫ'n* (Ang.) et lille klem af vinter eller sygdom; se knæk; faste-.

2. knæp, no. *knæp æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) skure, indsnævring, indsnit i noget, *dræŋi stǫr å tèlə knæpər i bowrə;* en skure tværs over en stok; om kalveskurerne på køernes horn; *dæ føst knæp i èn kow hæ hwòn komə de tri ǫr, å så siŋ blywə dær èn knæp få hwạt ǫr kowən lòwər;* måske også om msker: *i da skuər hạj i knæp,* skyde en kn—, ɔ: fylde år; på grisesør i gl. dage: *mæ ku sic hwa knæp, hwa di wa såŋkə,* hver skure, hvor de var samlede ɔ: benbygningen sås gennem huden; skure i en fed barnearm; jfr. Aasen kneppa uo., göre knappere; se hag, rende, ridse.

knæpfoged, no. = videfoged; den mand, som skærer skurer i videkæppen for skete overtrædelser af byvedtægten, se J. Saml. IV. 214 (Vens.).

knæphalset, to. *knæphalst* (Vens.), som har mager, indsnævret hals; *æn knæphalst kow,* måske mest om heste.

knæpkage, no. *knæpkåq æn -kaqər* (D., vestj., Elbo h.); *knæpkaq æn -kaqər* (vestslesv.); *knepkåq æn -kaqər* (Agger); *knæpkak æn -kakər* (Vlb.) — hårdbagte småkager af sigtet rugmel, börnene får hver sin, når der bages (D., vestj., sønderj.), jfr. Urquell III. 247. 31; ofte er de dannede med en træform, hvori msker el. dyr er udskårne (vestsl.); aflange hvedebrød, knebne i kanten, de bruges ved höjtid som kaffekager (Elbo), se Sgr. V. 57. 465, X. 80. 103; kn— var trimlet ud i en flade, så stor som det halve af et bord, og så blev det skåret fra hinanden; de æltedes af pillemel og æg og sur fløde og så smör, og kagerne blev bagte på arnen; når de kom ud af ovnen, børstede man asken af, Kr. Almuel. IV. 69. 181 (Vardeegn); *knæpkaq æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) kage af „upillet" bygmel; den sattes sidst ind og toges først af ovnen, tit den eneste finkage i bægten; den har sit navn deraf, at der, inden den blev sat i ovnen, blev skåret render i den, så at den let kunde brækkes over, når den var bagt (Vens.), jfr. knæppe, knæpping 3; klisterkage.

knæpling, no. se knæpping.

knæpnæset, to. *knæpnusə* (S. Sams) næsvis.

knæppe, uo.
knep -ər -əð (Agger);
knæp -ər -ət (D., vestj., Andst);
knæp knæpər knæpə knæpə (Vens.);
knæəp knæpər knæpət (Bradr.) —

1) give en knækkende lyd, om træ, sten, i ilden (vestj.); *æ stijən knæpət i æ il* (D.); pikke om et ur (Agger, Ginding h.). 2) trans. el. intr. knække, brække i stykker: *knæp nødər; knæp æn lus* (D.), ligeså (Vens.); *a æ ræj, hun ska knæp aw få mæ* (D.) ɔ: dø; kneppe hovedet af en, Kr. V. 318 ɔ: hugge af; når der skal *knæpəs nøər* til julen, laver moderen „trimlinger", som börnene „knæpper" af med kniv. — 3) *knæp jæn o æ nejəs* (vestj.) give en et knips på næsen; *knæp mæ æ feŋər* (D.) slå knips; *knæp jæn* (D., vestj.; Sønderl., Mds. h., Randers) have samleje med en kvinde; jfr. Aasen kneppa. — 4) *knæp,* forrette sin nødtørft (Mds., Sønderl. h.). — 5) *knæpəs mæ løbəsər* (M. Slesv.) spille med marmorkugler, se løbbes. — Jfr. sv. knäpp no. knips, knäppa, knække; knappe uo.

knæppel, no. se knæpping.

knæppelkage, no. *knæpəlkak æn -kakər* (Bradr.) = knæpkage.

knæppenfus, no. *knæpənfuks æn* (Vens.) forlegenhed; *a kam i sønt èn kn— mè ə* (Torslev s.), se knærpensug.

knæppenød, no. *knæbənö æn -nörə* (Sundev.) hårde pebernødder.

knæppes, to. se knippes.

knæpping, no. *knæpəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* el. *knæpəl* el. *knæpləŋ i -ər* (Vens.) — 1) bindselet, et reb, hvormed koen i båsen fæstes til krampen i bæsningen, et reb, som knappes sammen; *dæ grø kow he knæpəŋ æ gon i støcər;* se klove. — 2) *knæpəŋ i* (Vens.) videkæp, se knæpfoged; måske også skurerne, der skæres i videkæppen, jfr. J. Saml. IV. 214, se knäfling med beskrivelse, Skytts h. s. 23; knäpping 1, „selpinne" Rietz. — 3) *knæpəŋ* (Vens.) det enkelte stykke af en knæpkage (s. d.).

knæpsted, no. *knæpstæj æn -stæjər* (D.) skørt sted på spundet garn.

knæpsten, no. *knæpsten æn -sten* (Sundeved); små, sorte sten, der kunne springe höjt, når man slår dem mod en större sten, i börnenes leg.

knæpstrå, no. *knæpstrø æn* (Lb.) en plante, padderokke, equisetum L.; er skør og let at hugge igennem på engen, derom hedder det:

knæpstråi å bokblai,
di gör arm slætərər glai,
mæn ven (hvene) *å stærk æŋ, —*
da gær æ kal fra æ dræŋ (vestsl.).

knæpvatter, no. *knæpwatər i -ər* (Vens.) et insekt, en smelder; se knækvatter, knæppe 1.

knæpæske, no. *knæpask æn* (Plougstrup, Mjolden) en madkasse, kaldes således, fordi låget trykkes til med et knæp; jfr. kloppert, klopæske, mad-rane, tejne, trøster.

knærk, uo. se knirke, hærk.

1. knærp(e), no. *knærp i* best. *-i* flt. *knærp* (Vens.) — 1) være i k—, sidde i trange kår, ej kunne komme frem. — 2) person i trange kår; *de ær iən knærp* (Vens.); *æn knærp* (Lindk.) et gerrigt kvindfolk.

2. knærpe, uo. *knærp -ə -ət* (Lindk.) være gerrig, skrabe sammen; *di knærpət mæ da gråw a* (vestslesv.) de afkortede mig min andel; *vi knærpər ət aw* (D.) vi korter det af; *„fø å klær knèrpə hon mè"*, Grb. 101. 6, føde og klæde sparede hun på.

knærpen, to. *knærpən* itk. *-t* (Vens.) sammenkrympet, trang, om skind; *sic kn—,* se mager, forkommen ud.

knærpensug (?), no. i udtr. *hań ær i knærpənsu·w* (Agger), *knærpənsu·t* (Torslev, Vens.) ɔ: i klemme, pinlig forlegenhed, jfr. klemherse, knæppenfus.

knærperi, no. *knærpəri·j de* (D., Malt); *knærpəri·c* (Vens.) gerrighed, kniberi, sparen på mad og drikke.

knærpevorn, to. bio. *knærpwon* (D.) knap, fattig; gerrig.

knæskade, no. *knæskå æn* (D., Agger) = rgsm.

knæskal, no. *knæskøl æn* best. *-skål* (Vens.); *knæskal æn* (Sundev.); itk. (Søvind s.); *knæskal æn* (Agger) = rgsm.; se knæbenstrille.

knæskaver, no. *knæskawər i* (Vens.) en person, som under gangen slår knæerne sammen.

knæsling, no. pusling; *„de è nor uwslə betə knèsləŋər"*, Grb. 124. 24; *„haj bańc hans mur, de hon ha føj sønt i knèsləŋ te warən"*, 134. 6, han bandede sin moder, at hun havde født en sådan skrælling til verden, se knæling; knæ.

Knæsper, no. *no, Knæspər; hør do, K—; höj, K—!* (D.) venlig tiltale af voksne til drenge, også blandt börn

indbyrdes; jfr. knasper, i tatersproget = knøs, se [Dorph], De jyske Zigeunere, Kbh. 1837, s. 53, Blicher Nov. II. 431; *Knæspən ąskfis,* J. M. 41. 47. 54 i ævent.

knæspænde, no. spænde, hvormed bukser sammenholdes om knæerne; „di knæspænde, do ga mæ den awten, a slou op mæ Berret, saunes et“, And. Bars.; kun til stads havde nogle mænd knæspænder, Kr. Almuel. III. 88. 306, se knæbukser.

knævvel, no. se knebel; to. se knæbber.

knøffel, no. se knebel.

knøffelkort, no. se karnøffelkort.

knøffelvornet, to. se knebelhornet.

knøftig, to. *knòwtə* (Søvind s.); *knewtə* (Bj. h.); *såm wa så knøwtə, te di ku law æn uwðgrawəð ask* (Lild s.), somme var så snilde, at de kunde lave en udskåren æske; *hań æ så knòwtə tè ål teŋ,* fingernem; *så vil hun tę· å snak mèj, få hun æ no ålti så k—,* selvklog; jfr. kløgtig.

-knøgen, tf. se til-.

1. knøk, no. *knøk i -ər* el. *knøk* (Vens.) en lille forhöjning på marken; også: en lille stak, et lille læs.

2. knøk, no. *knøk æn* (vestj., Røgen s., Mors, Thy, Sall., Nordslesv.) — **1)** *seð, vær, stǫ, gǫ, kom i knøk* (vestj.) i trange kår, armod; *hań gik ręn i knøk* (Agger) i armod. — **2)** *æn knøk* (Lild s.) kort, tör, hoste; *knøk* flt. (Vejr.) forkølelse forbunden med hoste; *„så kam dè knøk åpå ham“,* Grb. 94. 95, så kom der hoste på ham; *hwans æ de fo nu knøk, do hår?* (Agger); også fig.: gavtyvestreger; se knikke; hals-.

knøkhalset, to. *knøkhalsə* (Thy) som ej kan synke mad uden at hoste.

knøkke, uo.
knøk -ər -əð -əð (Lild s., Agger; vestj.);
knøk -ər -ə -ə (Vens.) —
1) småhoste; *hań gor å knøkər å hostər å harkər å blorkər å hår uńt får æ brøst* (Lild); *de æ gròw som do gor å knøkər, do æ nåk fåjij å* el. *mæ kul* (Vens.). — **2)** *seð å knøk i ət* (vestj.) sidde i fattige kår uden at kunne komme frem.

knøkkehoste, no. *knøkhost* flt. (Han h., Agger) kort, tör hoste.

knøld, no. se knold.

knølle, no. *knøl æn -ər* (Andst) næve, *han hår æn par guwə stuwər knølər; hål di knølər ve dæj sjæl* (Andst).

knølre, uo. *knøl -ər -t* el. *knølər -ər -ə* (Vens.) småbræge, om lam; smågræde, om börn.

knø og pine, no. *knø o pin* (Plougstrup) ed, for: død og pine (s. d.).

knør, uo. ft. se knyde.

knør en, no. knag, knægt, hvorpå et bræt eller bænk ved væggen hviler (Sønderj.), Mb. eft. Outzen.

1. knøs, no. *knøs i* best. *-i* flt. *knøs* (Vens.) en lille rund gravhöj, forhöjning på marken, noget större end knøk (Vens.); *„dèj betə kon knøs hæ får we“,* Grb. 130. 18; det var en knøs, der ikke kunde dyrkes, Kr. VI. 2; „Woll-Knøse skal engang Danmark løse“, J. K. 53. 7, *Hwòlknø·s?* to höje i Hallund s.; *Hatknøsi* i Jerslev (Vens.); på Stenbjærggårds-mark, Børglum s., fandtes en nu slöjfet höj, *Knøshòw,* marken kaldes endnu: *Knøsən,* höjene; K— ved Himmelbj.; Dværgedysknøs, Kr. Sagn III. 37. 186; en lille bakke el. knub i jordsmonnet, som egennavn ved Mysunde, se Trap, Slesvig s. 525 med henvisn. til Ann. f. nord. Oldk. 1854. 1859; jfr. Aasen knaus hak., Rietz, knös.

2. knøs, no. *knøs i knøs* (Vens.); *knøs æn knøsər* (Agersk., D.) — en dreng, alm. (Vens.); *æn rask, rąr k—* (Agersk., sj.); jfr. Aasen knøs hak. knægt, krabat; sv. knös.

knøsk, no. *knøsk è* best. *-ə* flt. *knøsk* (Vens.) stærk gnidning; *ji ə è knøsk te!* giv det endnu en gang en gnidning.

knøske, uo. *knøsk -ər -ə -ə* (Vens.) bearbejde töj med hænderne i vask; *knøsk jęj,* trække en i håret; banke en, men mere ved at støde en op mod noget end ved at slå ham med hænderne, se kniske, knuske.

knøt, no. se knort; uo. se knyde.

knöv, to. *knøw* itk. *-t* flt. *knøw* (Vens., S. Sams, Lild s., Agger, Mors, Vejr., Lb.); *knew* (N. Sams); *knöw* flt. *knöw* (D., Agersk.); *knòw* itk. *-t* flt. *knòw* (Søvind s., Elsted) — **1)** pæn, tækkelig, *han wa it suə knòw å si te* (Elsted); *æn knøw piq, kòwl* (Lild s.); *sǫnt æn jawn knøw piq* (Vens.), ligeså Mors, Thy, Vejr., Sall.; *knöw a· sæ* (D.) pænt påklædt; ironisk: *de war hèləs nòj knøw snak å kom mæ* (Lild s.); *de war eńc knøwt jǫr*

(Vens.); *æn knøw reliqhið* (Agger), en net redelighed; *knøwt è næmt höwə* (Vens.) den tækkelige er snart pyntet. — 2) klog, dygtig; *æn knöw dræŋ* (D.); *æn betə o æn knöw æ bæjər eñ æn stuwər, dær æ döw* (vestj.); *knøw te hèr hæjər, te å jò trèskòr* (Vens.); *han ær il möjr knöw* (Agerskov) klog; jfr. dål, kjön, skjön, snøg. — 3) rask efter sygdom; *no æ han eñda blöwən knöw* (Hovlbj. h.). — 4) itk. *knòwt* el. *knæwt* (Søvind s.) lækkert; *i daw æ vi jæn hjæm, så ska vi ha nuj knòwt;* jfr. knæbber. — Jfr. nyisl. knœfr, rask, flink.

knöve, uo. *knøw sæ* (Vens.) pynte sig; „så mo a astej å knøu mæ o·p i en hast", And. Bars.

knøvelighed, no. i udtr. som: *wi ka nåk jòr ə i knøwəlihjè* (Vens.) ɔ: i sindighed, uden il el. anstrengelse.

knövelse, no. *knøwəls è* (Vens.) skönhed; *de æ dær eñc no k— we.*

knövhed, no. *knøwhjè æn* (Vens.) skönhed.

knøvle, uo. se knevle.

knöv-ost, no. *knöwost* el. *knöwəst æn* (Bradr.) en slags runde oste.

knövre, uo. se kneble.

knövs, no. *knöws de* (D., Oxby) juleknas, småkager (D.); i Oxby nogle aflange, firkantede kager, som henlægges til hver af folkene i huset til kaffe.

knövse, uo. støde, knuse (Sønderj.), Mb. eft. Outzen; jfr. holl. kneuzen, knuse.

knövselbær, no. *knøwsəlbær è* best. *-ə* flt. *-bær* (Vens.) tyttebær, vaccinium vitis idæa L. (Vens.), „knøvsbær", J. T. 258, se krusbær.

knövsling, no. *knøwsleŋ æn* best. *-ən* flt .*-ər* (Vens.) knövsbær; et enkelt hedder alm. *è knøwsləŋbær* (Brønderslev); jfr. krysling.

knåg, no. se knoge; uo. se knage.

knåggen, uo. tf. se knyge.

knåk, no. se knoge.

knåp, no. se knop.

knåre, to. se knorteret.

knårpe, uo. se knorpe.

knås, no., **knåse**, uo. og smstn. se knas, knase.

-knåsen, tf. se for-.

knåt, uo. tf. se knyde; no. se knort.

ko, to. se kåd.

ko, no. *kuw æn kyjər* (D., N. Farup, S. Ho); *kow æn kyjər* (Mors; Vejr., Husby, Bur); *kuw* (Årgab), *kow* (Lyngvig, Holmslands kl.) Sgr. IX. 204; *kow æn kyjər* el. *kyjər* (Thy); *kyjər* flt. (Lild s., Hell. h); *kow æn* best. *-ən* flt. *cyər* best. *cyən, cyərn cyrən* (Vens.); *kòw* best. *-ən* flt. *kyjər* (Randers); flt. *køər* best. *-n* (S. Sams); flt. *kyjər* (Harridslev, Hasl., Sporup); flt. *ky* best. *-ərn* (Vejlby v. Årh.); flt. *kyə* best. *kyrən* (Elsted); *kow* best. *-ən* flt. *keər* best. *ken* (Tved, Ålsø, Mols); *ku* best. *-ən* flt. *kø* best. *køən* (Saxild, Tise); *ku* flt. *ky,* måske *kæw æn kyə* (Bjerre h.); *ku æn* best. *-ən* flt. *køə* best. *køərən* (Søvind s.); *kuw æn køər* (Torrild, Nørup); *ko køər* (Fjelstrup, vestslesv.; Sundev.); *kow kyr* (Ang.); *kuə kyər* (Fjolde); ved Århus vrænger de efter Molboerne ved at sige: *kæn ò fån ò låəmən ò di smo grèjs.* — 1) = rgsm.; husdyret ko, jfr. kalv, kvie, okse, rympling, ungnød, stud, tyr; køerne gik ud af husets fællesdör, Kr. Almuel. III. 12 ned.; især den ældste ko blandt de løsgående bar klokke, Kr. Alm. I. 4. 8; gik køer til skade, betaltes der med brændevin, Kr. Alm. I. 10. 26; *heñə keər* (Mols); *æ ko æ mæ kal* (Agerskov); *han hå hwærkən kow ælər sow* (Vejr., også Vens.); *di æ lisom æn par rø kyjər* (Andst), *di tæw æ lisom tæw rø kyə* (Bj. h.) gode venner, uadskillelige; *han sijər å æn teŋ lisom æn ko å ət nyt læj* el. *å ən rø port; dæñ, dæ hør æ ko te, ska tæj ən sjæl ve æ hal* (Agerskov), *dæj ska te hål å kowən, dær èjər hèr* (Vens.), ɔ: den, som ejer noget, må selv bære ejendommens besvær (alm.); jfr. wem die kuh gehört, der kriege sie beim schwanze, Urquell III. 166. 17; jfr. Sch. Lübb. II. 508. 1 a, rest af en retsskik? se Grimm R. A. 589 flg., Opuscula philol. (1887) af phil. samf. s. 76; *æ ko ska målkəs iğæməl æ hals* (vestsl.), andre steder: *æ tæñ* (Ang.) ɔ: den skal fodres godt for at kunne malke godt (alm.), jfr. Nyland IV. 99; *væn jin ko bes, så bes di ål* (Ang.); *de ær æn sølə kuw, dær ålər bes, mæn dæñ æ lisə sølə, dær ålti bes* (vestj.); *de ær æn sølə kuw, dær et lævər åwsən jæn gåŋ i æ or* (D.); *dæñ baqər kow komər å te bøj å som ti alərbæjst,* Kr. IX. 43. 467; *do hær lisâ möj fåstaˑñ å ət som æ ko te æ syñda* (Hadersl.); *æn tilə bærəñ kow æ nyj kow tow gåŋ i æ or*

(Mors) en ko, som kælver om efteråret, vil atter give rigelig mælk på græs om foråret; *de ka eț hjælp, di hår æn gowə kow å malk, nær di slor æ mjælk i æ röw o ən* (Mors); *„de è de sam, hwes kowən èr, nær a fo mjælkən“*, Grb. 238.186; *hår a tæjən æ kuw, ka a tæj æ hål mæj* (vestj.); *no ər æ kuw sol o æ hål i Hambårə* (vestj.); *no ær æ kow sål å trij mark for æ hål å ən* (Mors) ɔ: 1) nu er sagen afgjort; 2) nu står det ilde til; *no ær ət mi' kuw, dær ær i æ kel* (vestj.) ɔ: nu gælder det mig, siges i kortspil, når det gælder vedkommendes egen bét f. eks.; *hår do æn gaməl kuw o oŋ höns, hår do boðə mjælk o ek* (vestj.); *a æ glò we, a hòr en bən mæ dæ', å a hòr en cyr, do skal ha kalən å* (Vens.); *go no, kowən! — Wòrhær, læ ås ðlə blyw så fatə, de wi eñc ka ji hwaraˌjər èn kow!* spøgende; *„hons skal a jò we min syq kow?“ — „do ska cyəb èn flask bræwen, å de skat do' drèk, å så skat do gnic kowən i flaskən!“* spøgende råd; *a lòb hæn å còbt èn kow i èn bomuls nattròj te å få tilə kal i to stu trèskòr, hon wa sotreŋə, så nè som trej mark,* spøgeremse med bagvendt tale (Vens.); spøgende: *a skal hòw dæ mæ èn si flæsk, nè min kow fo kal* (sts.); når barnet spörger: *„hur skal a fløt æ kyjər hen?“* kan ærgerlig eller spøgende svares: *„do ka fløt əm træj tyrəslaw åp i æ væjr!“* el. *„do ka fløt əm åp o æ husmanəŋ, dær hå di eț vạn i læŋ* (D.); *æ hæst eðər æ röw å æ kyjər* (D.), el. *hur dær gor æn hæst iñ, dær gor æn ku uð* (Askov); *dær æ flijər rø kyjər te søm æ præst hans* (vestj.); *æn ku, æn kat o æn kwiñ, di ær eț læt o tweŋ* (vestj.), jfr. lære; *do håpə så læt som dæn fòwl, di kalə kòwən* (Elsted s.); *dær ær ålə så swåt æn kow, dæñ gir jo hwi mjælk,* Sgr. II. 124. 592 (Fly); *dær æ wol eŋən kow åpå halsən!* Sgr. II. 59. 317 ɔ: det haster vel ikke så forfærdelig; *han vil ha hans kuw te Læk, mæn dæñ vil eț læ sæ træk* (vestj.) ɔ: han kunde ikke sætte sagen igennem, med hentydning til markederne i Læk; Gud gör de køer kringelhornede, der vil stikke, Gr. Gl. d. M. II. 135. 161 (Vens.); alm. brugt råd af de gl. var, når en ko havde forstoppelse el. ikke vilde trives, blev en levende frø puttet igennem halsen på den (D.), se Sgr. VII. 42. 129; jfr. Folkl. Rec. III. 81 (Engl.); navn til koen er: bos; i börnerimet: brummel-i-huen, Kr. Anholt 121. 317; mumlemo, momo, gråmule, surmule, krumhorn, guldhorn, krummelhorn, knebelhorn, brummel-i-horn, stangebu, malk-i-strip, strip-i-spand, Gr. Gl. d. M. III. 190; brumlibus, bröliby, krimmelhorn, krummelihorn, målk-i-mjælk, Sgr. V. 146 flg.; *så kam dæñ röj ko, krölvån å kræmləŋ,* Sgr. II. 51. 281 (Als);

„Gulderos' å Gulderawn, de er æ køer djer nawn,
Spanglilli å Spanglet, de er æ kvier djer ret,
Silkitop å Gulderop å lille rø' Rönn',
di æder åll' wå hawer op å skider i wå grönn'“,

jfr. Feilb. Bondeliv s. 330, Sgr. I. 140;

„Prins, Prål, Generål,
Mester, Havkål,
Styrmand å Stawn,
Burmand å Bawn
de er all' wå höweders nawn“,

Kr. Almueliv I. 24. 70. 71; jfr. besekors; Hywsmelak, Kr. Alm. I. 76. 278; andre konavne, se Feilb. Bondeliv s. 310; — når køerne fra Vejle spörger Knabberup køer: „hvad får I hjemme at ædė?“ svarer disse: *„awn! awn! awn!“* men spörger K. køer V. køer, svarer de: *„spøl! spøl! spøl!“* jfr. Pomm. Volksk. I. 59: „wat is dat hüüt?“; — unge folk må hellere miste ko end höne, Kr. IX. 9. 64; en købt ko skal trækkes ind over mandens pengepung eller under kniv (II. 220. 30 b.), som er stukket i stalddörens karm, Kr. IV. 356. 106. 107, se også Kr. VI. 368. 145, se sælge; for at hindre et købt dyr i at løbe bort, siges i dens höjre øre: „te den bos å de stej, som a no følle dæ, de skat do følle, som møgl følle los, å lig følle mold, i de tre mænds navn“, Sgr. VII. 68. 387 (Himmerland); el. „hør bette kow, her skat do gå, å her skat do wær'; hwo do er kommen frå, er gorren ø', folken dø å hukse nier; de skat do ålder kæ dæ ætter mier, Gr. Gl. d. M. II. 154. 1, Feilb. Bondel. s. 151, jfr. Kr. VI. 362. 82, 374. 201, jfr. Sundbl.[2] s. 156, Wigstr. II. 159. 405, se endnu Friis, Sommer i Finmarken s. 370; el. man lader den æde første gang på husets dug, J. Saml. IV. 162. 143; jfr. Jonsson Möre s. 8; el. gemme dens reb i hus-

bondens sengehalm, Wigstr. II. 154; den købte ko skal trækkes baglængs ind ad stalddören, så kan den ej forhekses, J. K. 204. 155, jfr. Strackerj. I. 366. 245, slgn. Wärend I. 386, II. XXXII, Renvall s. 30, Liebr. Gervas. 226. 87, Mélus. I. 452. 501, Ralston Songs s. 126, Garnett Women II. 288; — vil koen ikke „nimme" tyren, skal man bore hul i hornenes spidse ender og i hvert stikke en rönnepind, Blich. Vium s. 213; man skal stikke en stoppenål gennem øret på koen, som løbes, Kr. VI. 291. 372; når koen drives med fuldt yver til tyren, får den en tyrekalv, føres den hen med tomt yver, en kviekalv, Kr. VI. 262. 94; dens hoved skal vendes mod vest, Wigstr. II. 133; man må ikke skære halehårene af drægtig ko, så vil kalven komme til at æde reb, Sgr. VII. 41. 120, Kr. IV. 356; en drægtig ko må ej slås med rive, så kan den ej blive skilt ved efterbyrden, J. K. 208. 169; ej trækkes over töjr, så kan den ikke føde, Kr. IV. 357. 117; for kalvekastning bruges alm. at tage en gedebuk i stalden el. hænge en flået rævekrop derind, J. K. 208. 170; man kan sulte kalv af ko, Kr. VI. 262. 90; koen skal „malkes af" söndag eller torsdag morgen, så kælver den ved dagen (vestslesv.); efter kalvning skal koen føres ud under en kniv i dören og jages omkring huset, Kr. VI. 291. 374, jfr. Folkl. Journ. II. 330. 4, VII. 278; have et stykke brød dyppet i brændevin, Sgr. VII. 42. 124; el. have en håndfuld utærsket byghalm, hvoraf 3 aks skulde være svedne i toppen (Mors); den skal første gang malkes gennem et sakseöje el. man lægger en nögle, kniv i spanden, Kr. VI. 291. 373, Sgr. VII. 42. 122. 123, jfr. Sundbl.[2] s. 155 flg.; bliver køerne om efteråret bundne våde ind, får de utöj om vinteren, Kr. IV. 356. 108; de må ej bindes ind mandag, onsdag el. lördag, Kr. IX. 13. 114; se endnu Sgr. IV. 52. 75. 223, 153, VII. 67. 381, 42. 126; koen skal om foråret første gang jages ud over en økse i stalddören, se Sgr. II. 111, VII. 42. 125. 127, Gr. Gl. d. M. II. 77, jfr. Strackerj. I. 351. 230, 354. 233, Kuhn W. S. II. 62. 189, 154. 429, Renvall s. 29 ned.; el. dens ryg skal bestrøs med salt el. den skal have nogle rönneblade at æde, Kr. IX. 13. 112. 13, se kniv; nyfødte börn må ikke først røre ved en ko, så bliver sår på dem vanskelige at læge, Sgr. VII. 40. 100 (alm.); se hund I. 677. 34 b; hvorledes forheksede køer hjælpes ved naturlige midler, Kr. Alm. VI. 133. 291-93; en ko begravet levende torsdag nat ophæver virkning af hekseri, Kr. VIII. 331. 565; koen, som skal slagtes, føres endnu bekranset og under trommeslag rundt i Ribe, jfr. Grimm Myth.[2] 1201; ko i gamle dage som sjælegave, el. som betaling for ligprædiken, førtes foran ligfølget rundt om kirken, Pontopp. Annales eccl. Dan. III. 71, Bang, Præstegdsliv s. 76, anført Z. f. M. IV. 419, jfr. s. 450, Mannh. Germ. Mythen s. 51 flg.; Brand Pop. Antiq. II. 199, Hardwick Tr. s. 182, Folkl. III. 18; — koen i sagn og æventyr: køerne taler sammen julenat (s. d.) kl. 12, jfr. Wigstr. II. 284, Pomm. Volksk. I. 49, Folkl. IV. 257. 58; der er kør, kvæg, i havet, blåt kvæg, se Kr. Sagn II. 153 nr. 2, jfr. s. 154. 31; Wigstr. I. 136, Arnas. I. 131 ned., Afzel. Sagoh. II. 168, se havko; i ævent. om Store Klaus og Lille Klaus jfr. Arnas. II. 505; ligeledes har bjærgfolk, ellefolk og underjordiske køer, især røde, se Kr. Sagn I. 31 nr. 11, II. 34. 129, Kr. III. 4, VIII. 34. 66, 44. 81, jfr. Gr. Tjust s. 16, Wigström I. 156, II. 82, Cavall. Wärend I. 29; jætternes sorte, mælken blodrød, se Runa IV. 25. 36, VIII. 25, Afzel. Sagoh. II. 167. 221; bortgives af underjordiske, Runa V. 98, se endvidere Sande I. 3. 43. 93. II. 130, 245, Faye 37. 41, Søegaard Fjeldb. s. 103, Haukenæs II. 63, IV. 537. 541, V. 245, Vang Reglo s. 73, Arnas. I. 37. 38. 39, Weinh. Volksk. II. 10 (Færø), Hammersh. Anth. I. 337, Grimm Irische Elfenm. XLVI—VII, Veckenst. Volksk. I. 19 (Sachsen), Kuhn W. S. I. 233, Ndl. Volksk. II. 90; ellepiger malker bøndernes køer, Kr. Sagn II. 35. 135; bondens køer er bjærgmanden i vejen, se stald; nissen i en ko's skikkelse, Kr. Sagn II. 86. 172; nissen dræber bondens ko, Kr. Sagn II. 87; den mishandles af bjærgfolk, Kr. Sagn I. 408. 20; hvid el. sort spøgelseko, Kr. Sagn II. 381. 178-79; hjælpende dyr i ævent., Kr. V. 40, Gr. Gl. d. M. II. 31; på flugten forvandler pigen sig til kringelhornet ko, Efterslæt s. 26; på rejsen i underverdenen siger koen til pigen: flyt mig! Kr. Anholt s. 118; i lögnehistorien

Sgr. XII. 127; hvor køerne standser eller findes om morgenen, bygges kirker (s. d.), Kr. VIII. 76, Thiele I. 227, jfr. Møller, Bornh. s. 6, Kr. Sagn III. 167. 869. 899, Gr. Gl. d. M. I. 190. 234, jfr. Wärend I. 269, Mhoff 112. 139, slgn. 1. Samuelsb. VI. 7, se kvie, stud; de belejrede har kun én ko, som de trækker andre køers huder over for at belejrerne ej skal tro, at deres kødforråd er til ende, Kr. III. 110. 157, Sagn III. 289 flg., Gr. Gl. d. M. I. 56, Thiele I. 310. 315, se Pitré afh. Veckenst. Z. f. Volksk. II. 97 med mange henvisn. til middelalderlige forf. jfr. Arnas. II. 88; de belejredes ko viser fjenden vej gennem et vadested, Kr. IV. 79. 117; en syg ko lægges på bål for derved at øde heksemesteren, Kr. III. 273. 315; når en broget ko el. rød ko med hvide ører bröler på en holm ved Bellingebro, skal dommedag komme, Kr. Sagn II. 335. 336, 342. 377; når en ko kommer sejlende ind ad lydhullerne på Håsum kirketårn, kommer verdens ende, Kr. Sagn II. 343. 385, H— er et sogn i Rødding h.; i varianter hedder det: en stud svømmende ind ad lydhullerne på N. Lygum, el. Hellevad kirketårn, sts. nr. 383. 388 (S. Jyll.); Svend Felding kan bære en ko, Kr. Sagn I. 289. 961. 68; to magre køer i rigt græs er to uforligelige ægtefolk, to velnærede på tarveligt græs to kærlige ægtefæller, Gr. Gl. d. M. I. 7 flg., jfr. Gonzenb. II. 172. 258, Arnas. II. 35, Maurer s. 199, Magyar T. s. 92; troldmanden forvandler sig til ko, Sgr. VII. 189; Finlapperne kalder deres kør sammen ved at ringle med en lænke, Grb. 147. 5; hyrden skal vogte 300 køer, J. M. 50; skæmtehistorie om en ko på taget, Kr. IX. 213. 51, Gr. Gl. d. M. II. 210; en ko falder ind i öjet på det store skibs kaptain, Kr. Molbohist. s. 120. 379; Æv. om en kohandel, Sgr. II. 35. 236, Kr. Æv. 281; bonden køber sin egen stjålne ko, Kr. Alm. V. 117. 340; konen trækker sin ko til marked, for at den kan more sig, Kr. Molbohist. 21. 68; alm. om ko og kreaturer se Strackerj. II. 84. 370; gåde: *fi̱r hæŋəň, fịr spreŋəň, tåẉ visər væj, æn gaməl maṇ̆ komər daskəň oba·qaṭər?* (vestj.) el. *æn gaməl maṇ̆ komər æbạ̊q å rø̱qər a hańs pi̱v*, J. K. 39. 11, el. … *æn betə dræŋ ǩækər oba·qaṭər* (vestj.), el. *fi̱r gæ̣r, fi̱r hæŋər, tọ vis væj, å tọ pasər ạ̊· får æ huṉ̆, å æ gaṉ̆əl maṇ̆ komər æbaqæ·tər* (vestslesv.), jfr. fire hængere, fire gjængere, to oksehorn og en fluepisker, Sgr. IX. 222. 723, se J. K. 249. 38, Gr. Gl. d. M. I. 235. 24, Sgr. II. 42. 260, VI. 22. 299. 311, 26. 342, 50. 459, 58. 540, IX. 95. 318, 109. 337-38. 355. 367, 139. 456, 159. 496, 172. 511, 190. 574, 222. 723; hertil varianten: *tòẉ åpstroŋkərə* (horn), *fi̱ ni̱əboŋkərə* (ben), *tòẉ vèjvi̱sərə* (öjne), *å dæň gam̱əl maṇ̆* (hale) *komə oba·qætə* (Tåning), el. to står opad, fire banker nedad, én slasker bagefter (Mårslet), Sgr. III. 182. 964, IX. 109. 337, jfr. Thiele Overtro nr. 733; denne gåde er særdeles gammel, findes bl. gátur Gestumblinda, Árna, son, Íslenzkar gátur s. 13 b, jfr. s. 41. 254; Nord. Oldskr. III., Hervarar saga v. N. M. Petersen s. 41, Rafn Nord. Fort. I. 443, Fornald. Sögur I. s. 484; på Færøerne, Antiq. Tidsskr. 1849-51 s. 320. 54, Haukenæs II. 177. 14, Landstad s. 807. 11 (Norge), Runa VI. 40. 8. 22, VII. 45. 45, VIII. 47. 8, Värend nr. 3, Sundbl.[1.] s. 132, N. Vadsbo nr. 125, Z. f. M. III. 348. 44. 81 (Sverig), Mhoff s. XII., Ehlers Räthselbook 10. 52 (Holsten og Slesvig), Wegener nr. 410, Woeste s. 14. 24, Gillhoff nr. 24, Simrock Räthselb. s. 33 flg., Z. f. M. III. 4. 129, Rochholz Kinderlied 221. 358 flg. (Schweitz), Joos Raadzels nr. 226, Meier Kinderreime 76. 296 (Schwaben), Stöber s. 92. 388, 187, Z. f. M. IV. 369. 9. 10 (Mähren); Schleich. Litt. M. s. 205, Rolland Devinettes s. 22. 44 (Frankr., Ital., Böhmen), 152. 400; Mélusine I. 245, 264. 87. 88, Rolland Rimes 198. 11, Sébillot Devin. nr. 9, jfr. 12. 14. 15, Pitré Archivio I. 281 (Portugal), 404, II. 67, mange var., Schneller s. 253. 3 (ital. Tyrol), Briz Endev. nr. 14, Amer. Folkl. I. 139 (Louisiana); — i en mørk tale: *diṇ kusikoṉ̆c ma stọ på miṇ stođ-iroṉ̆c* (Vens.) ɔ: din ko må stå på mine stubber; „kosselondt“, Sgr. IX. 138. 449; „krossindondt“, Sgr. IX. 219. 699, jfr. Z. f. M. III. 180. 5; „urkur“, Sgr. IX. 176. 562, jfr. hare I. 555. 54 b, „kosseront“, Sgr. XI. 158. 516; der er klud på klud og lap på lap og endda hverken tråd eller söm? (Vens.), opløsning: en broget ko, se Sgr. IX. 137. 431, jfr. Z. f. M. IV. 369. 13 (Mähren), el. for som en fork, bag som en stork, Sgr. II. 43. 272, jfr. Gillhoff nr. 18. 32, Stöber s. 92; se kat 110. 13a, kok 266. 52a; *hwạ æ de: føst låjən, så ǩöð; så låjən, så ǩöð; så ǩöð, så låjən;*

så kööð, så låjən? (vestj.), Sgr. VI. 29. 367, Gr. Gl. d. M. I. 234. 10, svar: ko med ufødt kalv (i tværsnit), el. også: lådden uden, lådden inden, fedt derimellem? (Vens.); *dær saj æn mań i æn hèjs å trækət æn swòt ku öwər ət hwi foə* (Skanderborg) ɔ: trak stövle af kohud over strömpe af fåreuld, Sgr. VI. 54. 505, IX. 93. 289, 141. 475, 189. 571, VI. 58. 542, 60. 566; varsel af køers leje i stalden, IV. 56. 67. 68. — *do ska fo Wår Har hans rø kyjər o sijə* (vestj.) ɔ: få Kjøge höns at se: man tager barnet ved hovedet og løfter det op; jfr. Arvidsen III. 494. 3, „har du sett herrans höns?“ *æ rø ku hå nåk slekət ət* (vestj.) kan siges om linned, der er svedet af ilden, se ræv; den hvide ko med bjælde, Kr. Sagn III. 7. 22. 23 ɔ: kirke med kirkeklokke (II. 130. 47 b); „svartböglig ko“ i en gåde, Runa VIII. 46. 4, skyen; „trække ko i dynd“ el. „i bløde“, tavleleg, se 3. bløde, mølle; „hvad hedder præstens røde ko?“ börneleg, se præst; *dæń træjbjænə kuw* (Rkb.) melkekanden; *å malk dæ blo kow, dæ blo kow malkər gåt ior, haj æ blòwən riq we å malk dæ blo kow* (Vens.) ɔ: stjæle strandingsgods, havet (s. d.) er den blå ko, den malker godt, når meget strander; *Kjaborən hòlər møj o ðæń blo kow, som di kalər ən* (Lild s.); *dæ blo kow bølər ijawtən* (Vens.) ɔ: havet larmer, jfr. Jyll. I. 235 (vestj.), Fb. Bondel. s. 12; *æ swòt kuw* (vestj.) brændevinsflasken; *a ska te tyr mæ mi kow, a ska hæn å ha mi kow løbən* (Mors); *ka a få de hèr hòlc te·?* (Vens.) få min flaske fyldt af brændevin; *a æ da så kyw aw, te wå swòt kuw æ blöwən sijən, så glå vè, æn hår kalət* (vestj.) flasken tom, fyldt. — 2) en stump halmvisk, der stikker bagud af træskoen; til en, for hvem det sker, kan siges: „pas du på, der ej kommer en tyr efter dig!“ Kr. Ordspr. s. 363. — 3) et slags vinkelredskab, tømrerne bruger til at „kæmme bjælker ned“ med (alm.). — 4) fig. bet. *æ kow* (Thy) stenen, der holder skelvollerne på plads i væven, den hænger i en snor ned over bommen. — Jfr. Aasen ku; isl. kýr huk., accus. kú, flt. kýr; htsk. kuh; se 2. bos, firben 2; frue, glo, hoved, ild (II. 12. 49 b), jærnko, kirke, knude, kriski, malke, rejling, rejsning, sildigbærende, vogn; djævels kør, Vorherres røde kør; bår-, gjelde-, græs-, hav-, helmisse-, hulboret-, hånd-, kalve-, kjørmesse-, kobbel-, krække-, kvie-, lede-, løde-, malke-, markeds-, marmor-, mælke-, paradis-, pølse-, slagte-, troldkones-, trække-.

koajle, no. *kuaðəl de* (Hvejsel); *kuål* best. *-ən* (Vor, Hads h.); *kowòl de* (Vens.); *kuajl de* (Andst) = rgsm.

kob, no. se kube.

kobande, no. filippens, der fremkommer, når ko bander (se bande 2) ad én, Sgr. IV. 56. 66, VII. 44. 142, ordet er måske ikke jysk, jfr. vejpis.

kobanker, no. *kuboŋkər æn -ər* (vestj.); *koboŋkər* (Vejr.); *kobaŋkər æn* (Agger); *koboŋkər* (Agerskov) — kohyrde, i spøg; *kobåŋkərən ka wær høwər* (hyrde for løsgående kreaturer), *nær de blywər fò kålt å læ hòwəðərn stå i tyjər* (Lild s.).

kobbel, to. se kubbel.

1. **kobbel**, no. *kåvəl æn kåvəl* (D., Søvind s., Randers; itk. Agerskov, Mols); *kåvəl et kåvlə* best. *-rən* (Elsted); *kòbəl æn -ər* (Lild s.); *kåbəl* el. *kåbəl è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.); *kåfəl et* = flt. (Vens.); *kåfəl et* = flt. (Bradr.) — 1) kæderne el. remmene, hvori hestene bærer vognstjærten (alm.), ligeså et bindestykke af træ el. jærn, lægn på et töjr, hvormed to får sammenkobles (Sall.); jfr. bringe-, hals-, øg-. — 2) *et kåvəl foə* (Søvind s.), *è kåbəl for slè ham åkò·l* (Vens.), to får bundne sammen i samme töjr; *æn kåvəl kyjər* (vestj.); *et kåvəl koə* (Søvind s.) et vilkårligt antal køer, som føres af en „ledeko“ og som er bundne således sammen, — der er 3—5 i raden —, at den ene ko's oprinkede töjr er ført under nabokoens hals og hængt på dens horn; en kobbel heste eller en snor heste: heste, således som de føres afsted af handelsmanden, bundne sammen hoved til hale i en lang række (vestslesv., vist alm.); drengene råbte efter dem: *kåvəl, kåvəl hæst, dæń baqəst æ dæń bæst!* (vestslesv.); fig. om en flok msker (Elsted); når de to skæve både, som bruges i Salling ved ålefiskeri, ros sammen „i kobbel“, forbindes de med bag-enderne ved et stærkt reb, på hvis ene ende er en böjle af træ til at sætte om stavnen, og som kaldes „en hilde“, *æn hæl*, se höjrehåndet. — 3) *æn kåvəl sparər* (Lindk.), *et kåvəl spænə* (Søvind s.) et par sammenföjede sparretræer. —

4) et töjr kan gå i *kåvəl* (Sall.) ɔ: gå i filte. — 5) *et gåt kåvəl hoq* (S. Hald h.) ɔ: en god dragt prygl, se krøbbel. — Jfr. htsk. koppel huk., „lederriemen zum umhängen einer waffe, doppelkette, an welcher zwei jagdhunde neben einander gehen müssen, dann diese hunde selbst; bodenfläche worauf zwei oder mehrere gleiches recht haben", Weig.; fr. couple, lat. copula, se 2. kobbel.

2. kobbel, no. *kåvəl et kåvəl* (Haderslev, Andst, Mellemslesv.); *kåbəl et -s* (Fjolde); *kåbəl* el. *kåbəl æn kåblər* el. *kåblər* (Vens.); *kòbəl æn -ər* (Lild s.) — 1) en hegnet mark (Sønderj.); jfr. mnt. koppel, Sch. Lübb., oprindelig en jordlod, græsgang, som var fælleseje. — 2) i Vens., Han h., et arbejdsudtr. ved høbjærgningen: *høə leqər åpå kåbəl, i trej kåblər* (Vens.); *højə æ strøj i kåblər å hålər:* „kobbel" er et stort, bredt strøsted, „hale" et langt smalt; *å strø på kåbəl,* sprede til törring (Vens.); *kyr hyj i kòbəl* (Lild s.).

kobbelhold, no. *kåvəlhål æn* (Lb.) krogen på vognstjærten, der hindrer ringen på bringkobbelets kæde i at glide forbi; jfr. hag 2.

kobbelko, no. *kòbəlkow æn* (Lild) = „håndko", „trækko", koen i det forreste kobbel længst til venstre, jfr. bagkobbel-.

kobbellægn, no. *kåvəllæqəñ æn* (vestj.) en ring med 2 el. 3 lægn i, der fæstes ved töjret, således at to el. tre får kan töjres ved ét töjr; se trelægn.

kobbellænke, no. *kåvəllèŋkiə* flt. (Søvind s.) kæderne, hvori hesten bærer vognstangen.

kobbelroning, no. *kåbəlrownəŋ æn* (Agger) næstforreste rum i de gldgs. pulsvådbåde, se løsroning.

kobbelsted, no. *kåbəlstè è -steər* (Vens.); *kòbəlste æn -stər* (Lild s.) — 1) stedet, hvor det i kobler sammenrevne hø ligger el. har ligget (Vens.); *nuər sku ryw kòbəlstər, mæn di ajər stakəð* (Lild s.), nogle skulde rive kobbelsteder, mens de andre satte i stak. — 2) en större åbning i en rad sammenstillet travekorn på marken (Mors).

kobbelstok, no. *kåfəlståk it -ər* (Bradr.); *kåvəlståk æn -ståk* (D.) — en 1 à $1^1/_2$ al. lang stok, i hver ende *it lækəns* (Bradr.) en jærnlænke, hvortil er fastgjort en „klove"; to og to kreaturer kobles således sammen, at de ej springer over hegnet.

kobbel-øl, no. kobbelrem, er sagtens = kobbellænke, kun at der har været brugt læder for jærn, også er benyttet sivbånd, Kr. Alm. I. 61. 211.

kobbel-åre, no. en stor åre, som bruges, når der i koblede både fiskes med pulsvåd (Sall.), se höjrehåndet, kavhåndet.

kobber, no. *kåbər de* (Vens., Agger); *kåvər de* (D., alm.); *kåvə de* best. *-rət* (Søvind s., Elsted); *kåfə de* (Sundev., Ang.) — et bekendt metal; *hår do no kåvər?* kobberskillinger; jfr. Aasen, isl. kopar, hak.; mnt. kopper, Sch. Lübb.; lat. cuprum, opr. cyprium æs, kyprisk malm; der var store kobbergruber på Kypern.

kobberdråber, no. *kåvərdròvər* flt. (D.) fordråber, de første blåfarvede dråber, som destilleres over, når man brænder brændevin, kaldtes også „fordråber" (s. d.) el. „førstedråber" (s. d.), se Kr. Almuel. V. 50. 139-42, Fb. Bondeliv s. 84.

kobberforhudet, to. i forb. *æn kòbərfòrhujət skib* (Lild s.) = rgsm., skib beslået med kobberplader under vandgangen.

kobbergarnvinde, no. i ævent. se Efterslæt s. 35.

kobberhest, no. i ævent. Sgr. VI. 222, jfr. Mhoff 434, Asbj. I. 263, Magyar T. s. XXX. XXXI. 150, trebenet k— varsler pest, Kr. VIII. 333. 70.

kobberhöne, no. *kåvərhön æn -höns* (vestj.) rødbrun kobbersnæppe.

kobberkjedel, no. *kåvərkijəl æn* (D.); *kåvəkèjəl æn* (Elst., Rand. egn); *kåbərcijl i* (Vens.); *-kijəl* (Agger) = rgsm.; herregårdsfruen koges i helvede i en kobberkjedel, Grb. 210. 59; skjulte skatte er jævnlig gemte i kedler, især i kobberkedler, se f. eks. Kr. III. 300 ned., 304. 306, IV. 21. 262, V. 335, VI. 16. 21, 129. 185, VIII. 14. 33, Sgr. IV. 235. 727, VI. 90. 699, Kr. Sagn I. 180. 653, 188. 689, 357. 1172. 79 87. 91. 1206. 51, J. K. 305, Thiele I. 346. 351. 52, 356, II. 98; dronning Margrete havde sine penge i en k—, Kr. Sagn IV. 33; en kobberkiste, Thiele I. 355, Kr. Sagn I. 358. 73, -skrin, Thiele I. 357; jærnkiste, Sgr. XII. 138, jfr. Cavall. Wärend II. LVII, Wigstr. I. 177, II. 304, Renvall s. 27,

Nicolaiss. Nordl. I. 54, III. 33, Asbj. III. 94, Haukenæs IV. 507, Hagemann s. 76. 77, Arnas. I. 488, Maurer Isl. S. s. 71, Strackerjan II. 163, Kuhn W. S. I. 173. 180, una caldaja, Pitré Archiv. III. 31 (Abruzz.); jfr. jærngryde, skat, skrin.

kobberkjølle, no. i ævent.: bjærgmanden tager en k— med guldringe, Kr. V. 260.

kobberlænke, no. i sagnet: en bjærgtagen dreng er lænket til bjærget ved en usynlig k—, Kr. IV. 20; dronning Gundel bliver lænket med kobberlænker til fire pæle, der er nedrammet i mosen, Kr. IV. 80; holder pæle sammen, Kr. Sagn III. 274. 57.

kobberpenge, no. *kåvərpæŋ* (D.); *kåbərpæŋ* (Agger); *kåvəpèŋ* (Søvind s.) = rgsm.; den ældste broder i ævent. bringer k— hjem med, Kr. Æv. 210, se helbrændt.

kobberplade, no. *kåvərplåð æn -ər* (D.); *kåbərplåð æn -ər* (Agger) = rgsm.

kobberport, no. i ævent. Kr. Æv. 39; i sagnet fører den ind til skoven, Mhoff 538. 531 (N. Slesv.), jfr. Thiele I. 345; til löngang, Kr. Sagn III. 259. 83; til slot, III. 272. 53, 301. 87; se jærnport.

kobberrøgelse, no. sulph. zincic. ven. (P.), bruges som törringsmiddel i oliemaling.

kobberskib, no. bliver efter sagnet gjort til en ældgammel frue, hun lå i det i kirken, Kr. Sagn II. 288. 165.

kobberskilling, no. *kåvərskæləŋ æn -ər* (vestj.); *kåbəskèləŋ æn -ər* (Vens.) = rgsm.; se kobber.

kobberskov, no. i ævent. går vejen gennem en k—, deri er en kobbertyr, Kr. Æv. 59, Kr. V. 40, Gr. Gl. d. M. II. 31, jfr. Z. f. M. II. 286 (Ungarn), III. 311, Magyar T. s. 142. 259.

kobbersmed, no. *kåvərsmæj æn* (D., alm.); *kåbərsme i* (Vens.) = rgsm.

kobberstykke, no. *kåvərstøk et* (Søvind s.) kobberstik.

kobbertyr, no. fantastisk dyr i kobberskoven (s. d.).

kobbertöj, no. *kåvərtöj de* (D.) = rgsm., gryder, kedler osv. af kobber; bjærgmænd fører deres k— ud i måneskin, Thiele II. 179. 195.

kobberæble, no. i ævent., se Efterslæt s. 34.

kobel, no. se kable.

koben, no. *kòwbin et* (Randers); *kobin è* (Vens.); *kobijən æn* (Agger) = kofod.

koblat, no. *koblat æn -ər* (Vens.) = *æn koblaər* (Vens.), en kokasse.

koble, uo.
kåvəl kåvlər kåvəl kåvəl (D.); ft. tf. *kåvlət* (Søvind s., Elsted);
kòvəl kòvlər kòvəlt kovəlt (Vejr.);
kåbil -ər -t -t (Agger);
kòbəl kòblər kòbəlt kòbəlt (Lild s.);
kåbəl eller *kòbəl kòblər kòbəlt kòbəlt* (Vens.) —
1) at sammenkoble får, kør, heste til et kobbel; *wi ka kòbəl dæm əpo huənən* (Lild s., alm.); *a ska hæn å kåvəl* (Søvind s.) ɔ: koble køerne sammen for at trække dem hjem. — 2) *kåvəl èt tywə*, rinke et töjr op (Søvind s.; Elsted).

koblomme, no. *kòwblòmə* flt. (Elsted s.) plantenavn, fællesnavn for engblomme, trollius europæus, J. T. 248. 347 (Rkb., Elsted s., N. Slesv.); kabbeleje, caltha palustris, J. T. 46. *289 (Als, M. Slesv.); en primula-art, auriklen, primula auriculata L., J. T. 328 (Mols).

kobolde (?), no. skal betyde primula, man skal spise de tre første, man finder, idet man siger: *[kobo·l, kobo·l, bəfri mæ får æ kol!]* (Sønderj.), Kr. IX. 66. 720, *hwiwisər å gråbòl, gu frij mæ frå dæ kòl* (Torslev, Vens.), ordet er mig fremmed.

kobos, no. *kobås* (Thy) navnet, hvormed koen kaldes (vist alm.); se 2. bos, kom-bos.

kobusk, no. *kubosk æn -ər* (D.) en frodig lille plet græs, som fremkommer, hvor køernes gødning er falden på græsmarken.

kobæ, no. se kom-bæ.

kobær, no. plantenavn, kornelkirsebær, cornus suecica, J. T. 66. 294 (Rkb.); en art klynger, rubus cæsius L., J. T. 205 (Rkb.).

kobårer, no. *kuborə* flt. (Søvind s.) græsmark for kør.

kobås, no. *kobos æn -bos* (Lild s., Vens., Agger); *kubos æn -bos* (Søvind s.); *kobås æn* (Ang.) — pladsen, hvorpå to kør står i stalden; tiggere blev jævnlig anvist leje i en kobås, se Kr. Almueliv VI. 37. 104, jfr. ovn.

1. kod (?), to. *koð* (Mds. h.) skarp, om kniv f. eks., form og betydn. usikker.

2. kod, no. *kår et kår* (Agersk.; Jørl); *kå et kå* (Sundev.; Vlb.) — et hus med jord, hvoraf ejeren, „kodneren“, betaler liden el. ingen skat, men udreder en vis sum til bonden el. byen og gör visse arbejdsdage, uden at være fæster; den, som har en „forbedelse“ (s. d.), er kodner med forpligtelse til at befordre bud fra sognefoged eller sandemand til næste sognefoged eller sandemand; til et kod synes oprindelig at have hørt jord til to kør, meget ofte holdes tillige en hest, undertiden er stederne mindre; udskiftes fælledsgrund, får byens kodnere deres del med; jfr. Aasen isl. kot itk.; mnt. kote, kotte, kate, Sch. Lübb.; eng. cot; se bolsted, forbedelse, husmand, kodner.

kodde, no. *kåį æn kåjər* (Vor h.); flt. *kwòjə* (Søvind s.); *kåį i* best. *-i* (S. Sams); *kåj æn -ər* (Andst; Agger, Thy, Sall.); *kòj æn* = flt. (Mors); *kåðər* flt. (Kolding); *kåð* best. *-ən* [*kåðər*] (Randers); *kår æn kår* (Elsted) — 1) pungen på handyr og mskær, scrotum (Sams og vist fl. steder); testikler: *ve do et køs faňən i æ ræw, så ka do fo hans rø kåjər o sijə!* (Andst); *„æn ær et så løs som æn deŋlə te“, så ræwən om ronivèjərəns kåį* (Tåning), alm. sammensætning til skæo.; se fonni-, halv-; herhen hører historien om Per Rivekod, hvis navn præsten ej kunde være bekendt at nævne, Kr. Alm. V. 210. 525. — 2) ærtebælg (vestj., Andst, Gjern, Søvind, Kolding); *atən æ gowə mæ kwòjə* (Søvind s.). — 3) en plante: kiddike, raphanus raphanistr. L., mulig på grund af frøkapslernes lighed med ærtebælge (Thy, Mors); en snerle, convolvulus arvensis L., J. T. 64 (Løgstør); hybenfrugten kaldtes *hivkår -kår* (Elsted). — 4) stene indsyede i lærred, der bruges som sænkestene ved sildegarnet (Agger); ved pulsvåddet (Sall.) — 5) *kòj æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) ung kålspire, der om foråret gror ud på overvintrede kålstokke. — Jfr. gldsk. koddæ, testiculi, Aasen kod hak., testikel og pung; nyisl. koðri hak., scrotum; sv. kodde, eng. cod, lille pose, scrotum; heste-.

koddebær, no. frugterne af hybenrosen, Sgr. V. 74. 576 (Tåning?).

koddebærtorn, no. = hybenrose (s. d.) (Tåning?).

kodder, no. *kåər* itk. (Vens.); *no gåt k—,* vrövl, sludder.

kodderet, to. [*kåjərəð*] (Mors) fuld af kodder, kidike; se kodde 3.

koddesten, no. *kåjəstin æn -stin* (Vor; S. Sams) — 1) testikler. — 2) *kåjstijən* el. *-stin æn* (Agger) aflangrunde småsten, passende til kodder, se kodde 4.

koddet, to. *kåjə* (Sundev,) — 1) meget munter, kåd, lapset; se kodde 1. — 2) *kojə* (Holstbr.) om en hestesygdom: opblæst i livet (?), jfr. mnt. koge, Sch. Lübb., sygdom, mest smitsom.

koddre, uo. *kår* el. *kåər -ər -ə -ə* el. *kåər kåər kåər* (Vens.) lade munden løbe med meningsløs tale, vrövle; *haj sa å kår så læŋ, de a blòw hòtə bådə dom å dòw å å hør åpå· ham;* er ordet beslægtet med norsk kada, Aasen, kvidre, snakke, prate? se karte.

koddrefitte, no. *kåərfet æn* (Vens.) el. *i kåərmecəl,* en sluddrebasse; *kåərwòrn,* to.

koddrehoved, no. *kåərhuə è* (Vens.) vrövlehoved.

koddreværk, no. *kåðərwærk* (Vestl. Vens.) sludder, vrövl.

kode, no. *kuwəð æn -ər* (D., vestj., Thy, Mors), huk. (Mols); *kowəj æn kwòjə* (Søvind s.) — ankelen på hesten; jfr. mnt. kote el. kute, Sch. Lübb.; htsk. köthe.

kodeled, no. *kuwəðle æn* (Mors) ankelledet på et kreatur.

-kodet, to. se stram-.

kodner, no. *kårnər æn -ər* (Agerskov, Bradr.); *kårnə æn -rə* (Sundeved); *kåjnər æn -ər* (Ang.); *körnər æn -ər* el. *-s* (Fjolde) — ejeren af et kod (s. d.); *æ kårnərgar,* en gade med lutter kodnere i Brandrup og Agersk. s.; *de ryqər som a nåwər kårnərskåstən* (vestslesv.), kan siges, når det ryger stærkt; jfr. Aagaard, Törning L. s. 96, Grimm RA. s. 318. 30.

kodnerhus, no. *kårnərhus et* (Braderup) = kod.

kodreng, no. *kodræŋ æn* (Agger); *kodræŋ æn -dræŋ* (Agersk.) en dreng, som passer køer i töjr; se hyrde, kobanker, krædreng.

kodribbel, no. *kòwdrèvəl æn -drèvlə* best. *-rən* (Elsted); *kudrèvəl æn -drèvlə* (Søvind s.); *kudrevlər* flt. (Lindknud) — plantenavn, primula officinalis & elatior

Jacq., J. T. 184. 329 (Vens., Ålb., Hors., Sams, Silkeb., N. Slesv.); stenfrø, lithospermum arvense, J. T. 132 (Jylland); *rø kòwdrèvlə* flt. (Elsted s.) lungeurt, pulmonaria officin.; jfr. kobolde.

kodribbelthe, no. *kòwdrèvəltę* (Elsted s.) the kogt på kronerne af primula officinalis.

kodsted, no. *kåstæj et* (Ang.) = kod.

kodød, no. *ku-* el. *kodot* (M. Slesv.) en plante, kjær padderokke, equisetum palustre L.; plt. kodoot, Schütze II. 312.

koe, no. se kå.

koet, to. *do løcə så kowərə* (Vens.) du lugter af komøg.

koffardi, no. = rgsm.; *o sæjl te komfərdi·j* el. *-di·js* (Agger) i koffardifart, til forskel fra: til orlogs; deraf *komfərdi·j fårti* el. *-skijb* (sts.), jfr. htsk. kauffartei af holl. kôpvårdij.

koffe, no. se kaffe.

koffert, no. se kuffert.

kofilnagle, no. *kofərtnawl æn -ər* (Agger) trænagle, hvorom sejlskøderne fastgöres; V. S. O. koffernagle.

koflue, no. i udtr. *hąj æ så brę* (vigtig) *som æn koflyw* (Vens.).

kofod, no. *kufuwəð æn* (D.); *kofu i* (Vens.) — 1) en stålstang, hvis ene ende er dannet som en kofod og kløftet for at kunne bruges som brækjærn; jfr. plt. kofod, Schütze. — 2) et ikke ualmindelig bornholmsk navn; A. spörger: *„æ Kewfuəð hjæm?“* B.: *„næj, mæn Kofoð ær!“* A.: *„a min, bañ han o, æ hiəl hewəð!“* Sgr. XI. 124. 314; „Kofods mavedråber“, tinctura chinæ compos. (Hjörring).

kofte, no. *kòwt i* best. *-i* flt. *kòwt* (Vens.); *kåwt æn -ər* (D., Andst, vestj.); *kowt æn kowdə* (Sundv.) — 1) en kort mandskjole af ufarvet hvidt eller gråt vadmel med store knapper (Malt, gldgs. D., vestj., Vens.), jfr. S. Kjær, Stavnsb. s. 139. — 2) klædedragt til smådrenge, adskiller sig fra en bluse derved, at den knappes (Vens.); også: spøgende navn til et klædningsstykke af aparte form (Vens.). — 3) måske også: hatteslag (Haderslev), se Mb. koft; *kåwt æn* (Braderup) puld på hat. — Jfr. Aasen, kufta hak.; sv. kofta.

kog, uo. se kåge; no. se kåg.

1. kog, no. *kåw æn kåw* (D.) de inddigede enge i Sønderj. langs vestkysten; jfr. plt. koog, Schütze; mnt. kôch, Sch. Lübb.

2. kog, no. *koq* (D., Søvind s.) = rgsm.; *kom i koq* (D.); *go fræ koq, kòm i koq* (Elsted); *go ow koq* (Søvind s.); *æ gryjð ær i kåq, gon å kåq* (Agger); også fig. *hąj kam i kòq, da hąj hòt de* (Vens.); se op-.

koge, uo. se kåge.

koge, uo.

koq -ər koqt koqt (D., vestj.);
koq -ər -əð -əð (Mors);
kåq -ər -əð -əð (Agger);
kòq -ər, -t el. *kòqt, kòqt* (Vens.), tf. *koqt* (Randers);
kòq -ə -ət kòqt (Røgen);
koq -ə -t koqt (Søvind s., Elsted s.);
koəq -ər -t koəqt (Tved s.);
kåq -ər kåqt kåqt (Agersk.);
kåk -ər -t -t (Bradr.), *kåk* ft. *-t* (Fjolde)

— tillave mad; *hun koqər låŋs æ skåsten* (vestj.) ɔ: gör store tilberedelser; — **trs.** bringe i kog, tillave ved kogning, *a ska hæn å koq oñən* (Andst, Agersk., Fjolde), jfr. køkse; *hon kańc jò så mø som kòq èn gryful patè·tər* (Vens.); *koq kafə, grøə, mjèlk, sup* (Elsted); *koq hen* (D.) sylte; *de koqər he·n* el. *væ·k* (D.) det koger bort; *koq å·p* (Søvind s.) om gentagen kogning; *koq ui* (sts.) trs. og intr.; *katö·flərən æ koqt ui* ɔ: opløst under kogningen; *gryən kòqər øwər, flòən ska kòqəs om* (Vens.); — **intr.** være i kog, *koqəñ, koqt wañ* (D.); „ljerknollingerren kogt så de pråhst“, To Nov. 29; *æ mark stor o koqər i æ wañ* (D.) om sur, vandfyldt jord; fig. *de kòqt i· ham* (Vens.) vreden rejste sig i ham; *hwans ær əð di påt koqər om?* (Mors) ɔ: hvad brummer du om? — *è kòqi* (Vens.), *kåqin* (Agger) en kogen; i sagn og overtro: koges i helvede, Sgr. IV. 106, jfr. kjedel, kobberkjedel; ved kogning og besværgelser kan man skolde heksen, Kr. IV. 181. 253, VI. 356. 28, J. K. 211. 186, Thiele Overtro nr. 246. 247, Gr. Gl. d. M. II. 100, jfr. Wigstr. I. 95, Sundbl. 1. 178, Wolf N. S. 490. 404, Henderson s. 186; hidkalde fraværende, Kr. VIII. 296. 506, Sgr. II. 63, jfr. Mhoff 201. 274, Grimm Sagen nr. 120, Strackerj. nr. 133. 512 c, Sgr. X. 28. 61; se ild (II. 12. 20 b). — Jfr. Aasen, koka, htsk. kocken, henføres til lat. coquere; skrumle; se roddel-, skold-, skrup-, skulp-, smadder-, ulme-, vældl-.

kogebog, no. *kòqboq æn* (Vens.); *koqboq æn* (Nordslesv.), flt. *-böqə* best. *-rən* (Elsted); *de wa jawn ætər mi k—* (N. Slesv.), som jeg synes om det; *han ær et i mi koqboq* (vestj.) ɔ: ham synes jeg ikke om; *de war eňc ætər hans kòqboq* (Vens.), *hinə kåqboq* (Agger).

kogekakelovn, no. *koqkakəlòwn æn* (Søvind s.) kakelovn med kogeindretning.

kogekone, no. *koqkowən æn* (Søvind s.); *kåkkun æn -kunə* (Sundev.) = rgsm.; konen, som laver gildesmaden, se køks.

-kogende, tf. *kòqi* (Vens.), se rende-.

koghed, to. *koqhijəð* (D.); *koqhjèð* (Lild s.); *koqhejəj* (Søvind s.); *koqhiər* (Elsted); *kåqhijəð* (Agger) = rgsm.; *koqhijəð waň* (D.); *patè·tərn è kòqhi* (Vens.).

kogilde, no. *kugil æn* (Malt; Sønderj.) —, 1) en forening til forsikring af køer. — 2) *kugil et* (Søvind s.) gilde for hyrdedrengene; det holdtes i Maj, når køerne var komne ud, omkring i gårde el. huse, hvor man kunde få lov, jfr. Kr. Almuel. IV. 31. 74 (Koldt s., Ning h.).

koglet, to. se kubbel.

kogrob, no. *kugrov æn* (vestj.) ajlegroben i stalden.

kogs, no. se køks.

kogsland, no. *kåwslaəň de* (M. Slesv.) marskland.

-kogt, tf. se koge; gjemmel-, halv-, hen-, hård-.

kohale, no. *kuhål æn -halər* (D.,vestj.); *kohål* (Agger); *kòwhol æn -hålə* (Elst.) — 1) = rgsm.; ordspr.: *de væjs nijərað lisom æ kuhalər* (D.) om noget, det går tilbage med; *de græwər ni að lisom æn kæwhål*, Sgr. XI. 123. 289 (Bj. h.); *haň growə nəraj lisom èn kuhòl* (Søvind s.); se leverrim. — 2) flt. *kuhalər* el. *kwålər* (D., Fanø, vestj.) en fisk, sömrokken, raja clavata; tlm. der er forskel på „kwol“ og makrel, men det er fisk begge, Sgr. III. 185. 1015, angår måske denne fisk, se kuller. — 3) *kuhalər* (D.; Nordslesv.) frøunger med hale = paddehaler.

kohas, no. *kuhas de* (D.) svampagtig knude på hestens ydre haseled = *pærhas*.

kohorn, no. *kuhwån æn -ər* (D.) = rgsm.; lam, som dægges op, får mælk af *æn kuhwån*, hvis spids er skåret af, istedet er der bundet en klud om, som lammet patter på; et barn, Snorre, Yngls. kap. 19, se dæggehorn.

kohud, no. *kohwuj æn -hwuj* (D.); *kohuj æn* (Vens.); *kohuj æn* (Agger); *kåwhuc æn -huj* (S. Sams) = rgsm.

kohus, no. *kowhus è* (Vens.); *kowhus et* (Mols); *kohus* el. *kowəs æn* (Mors) — stald til køer; *kowhusdær* best. *-ən* (Mols) stalddör; se nøds; i lögnehistorien er kohuset så stort, at det tager en fugl tre dage at flyve derigennem, Sgr. VIII. 80; el. at koen får kalv, inden den når tværs over, når den har været til tyr, Kr. VII. 249; se kjørres.

kohyrde, no. *kuhjöwər æn -ər* (D.); *kohøwər i -ər* (Vens.); *kuhjo æn -rə* (Søvind s.); *kohir æn -ər* (Vlb.) = rgsm.; se kobanker.

kohår, no. *kuhor æn de* (D.) = rgsm.

koj, no. se kodde.

koje, skal bruges i udtr. som: „at slå koje“, ɔ: slå fejl, ikke ramme (Brovst, Ø. Hanherred); *viňt æn ywblek, vi ka köj ən åp* (vestj.) ɔ: løfte ved hjælp af løftestang, se kolle.

1. kok, no. *kåk æn kåk* (D., vestj., Agger, Thy, Mors); *kåk æn -ə* (østj., Søvind s., Elsted, Randers); *kåk i* best. *-i* flt. *kåk* best. *-ən* (Vens.; S. Sams); flt. *-ər* (Mols); *kåk æn kåək* (Bradr.; Fjolde, Sundeved, Ang., Agersk.) — en hane (alm. hele Jylland over); i gamle dage, da man ingen klokker (s. d.) havde, rettede man sig efter hanernes galen, se Kr. Almuel. II. 7. 11, se timeglas; *nær æ kåk gal* (jfr. øve), *komər dær fræmət* (Malt); *han brystər sæj som æn kåk* (Andst); *ha kom å hòl som æn kåk* (Tåning); *så rø i æ huwə som æn kåk i æ ræw* (Andst); *seð som æn kåk i æn vril blor* (Vejle) være ilde stedt; *do skal et træf æ kåk o æ møðən, nær do komər hjæm* (Vejle), til dem, som venter at komme silde hjem = *do hetər iňt æ kåk å æ mørən* (Ang.); *„hallö·j! a komər körəň!“ så æ kåk, da løv æ ræw mæ ən* (Fredericia); *to kåk kan il fåli·qəs å jæn mørən* (vestslesv.); *hærə guj, fastərlil, stor jær kåk hær i tyr o ka et no æ waň!* (vestj.) forundringsudråb; *„hjælp mæ guj!“ så han Klaws, da vil æ kåk bir ham* (N. Slesv.); *sijə no do ka stræv o lær nåwət, så ska do fo ðl dæm ek æ kåk ğör!* (vestj.) kan opmuntrende siges til börn; *„dær æ læn

å laf!" sâi han æ kåk, da sår han i æ kæl (Branderup) ɔ: den sag kan trække længe ud; pastor Koch siger til Morten: „kom herhen og sæt dig ned imellem os to præster [Koch og Höne], for du er nok af familien. „Ja", siger Morten [Kylling], „a er nok en kylling, og De er en kok, og vor egen præst en höne, men a er gjort henne; derfor véd a ikke så nöje, til hvad familie a hører", Kr. Alm. VI. 221. 523, se svin; som löjer ved bryllup töjres en kok udenfor kirkedören, Kr. Holmsl. s. 12; kartepigerne töjrer en kok udenfor en mands sovekammervindue, Feilb. Bondeliv s. 101; *„dej stomprɒ̀wə kåk"*, Grb. 27. 40, din stumprumpede kok, ukvemsord til kjoleklædte; „hvide kok" kaldes den dreng, der kommer først i skole hvide tirsdag, pigen kaldes: „hvide höne (Nes s., vestj.); „I ku gjahn fo en røe jen te å gåhl øwer jer, hwes I ett gjø som a no sæjer", Blich. Bindst.; *dæn rø kåk ska yəf å æ møl* (Ang.), den røde kok skal gale på møllen ɔ: den skal brænde; jfr. Sgr. IV. 40, Kr. VIII. 259, Sagn I. 169. 616, Alm. V. 241. 624; også Norge, se Faye 26. 215, Nicolaiss. Nordl. II. 30; Tyskland Z. f. M. III. 61. 1, Strackerj. II. 185. 513, Grimm K. M. nr. 118 slutn., Myth.² 568. 635; mnt. de rode hane, Sch.Lübb.; faire chanter le coq rouge, Tr. Popul. VIII. 575, IX. 600; paa Færøer solen se Ant. Tidsskr. 1849-51 s. 306. 27; den røde, hvide og sorte kok, der galer for dødningen, se Sgr. IV. 231, V. 98. 8. 9, Efterslæt s. 62, Kr. I. 207. 25, IV. 315; Gr. Gl. d. M. I. 6, II. 14, III. 129. 9, Gr. Æv. III. 6, Fischer s. 304, se Gr. DgF. II. 479. 40 flg., 496. 21, jfr. Wärend I. 301. 327. 477, Veckenstedt Z. f. Volkskunde I. 315 ned., Strackerj. nr. 192 a, Grimm S. II. 235, Liebr. Volkskunde s. 197; når kokken galer, må spøgelser i grav og hekseri bliver magtesløst;

[*å hør do, oŋərsvæn, å vel do iŋt*
mæ vås iawtən tal,
så skal iŋən kåk gal di sølslawən knyw
ræt leq diŋt jart i dval!] Thiele II. 214, siger Elverpigen, jfr. Kr. III. 247. 334, Sagn II. 16. 60, jfr. DgF. II. 107. 17, Isl. Fornkv. I. 71, Wigstr. II. 186. 337 flg., Z. f. M. I. 300, Grimm Sagen I. nr. 208, Rochholz D. Gl. I. 64, Hartl. Fairy T. s. 212, Yeats s. 93, Magyar T. s. 282; når kokken galer, narres djævelen for sin betaling, Kr. IV. 324, VIII. 308. 524, Sagn I. 455, jfr. II. 94. 204, Mhoff 275. 301, Grimm Sagen nr. 184, Myth.² s. 514. 978, Z. f. M. I. 448, Strackerj. I. 274, Kuhn M. S. 217, Wolf N. S. 290 flg., Ndl. Volksk. II. 179, W. Gregor 68; djævelen ifører sig kokkeham, Kr. VI. 207. 286, VIII. 311. 528. 537; heks i kokkeham, Sgr. VIII. 214. 847; spøgelse, Kr. Sagn II. 390. 216; ligeså Jerusalems skomager, Kr. VIII. 387. 705; ved trolddom kommer præsten til at gale som en kok, Fischer s. 122; da drengen uforsigtig læser i Cyprianus, bliver stuen fuld af kokke, Kr. VIII. 278; en k—, der er trolddom ved, Kr. III. 271. 361; en spøgelsekok, Kr. III. 23. 26, IX. 220. 58, Sgr. IX. 72; kok taler til en dreng, Kr. Sagn I. 183. 661; en hvid kok sidder på kanten af en oplukket kiste, Kr. VIII. 62, jfr. Wigstr. II. 268. 301; en el. flere kokke hører til gøglerierne ved skattegravning og forstyrrer skattegravere og får dem til at tale; kokken slår en stor skid, Kr. III. 36. 47, Sagn I. 358. 72, 372. 13-16, 382. 47, 434. 99, jfr. Gr. Gl. d. M. III. 96; sparker vældig, Kr. III. 299. 399 flg., IV. 18. 25, Sagn I. 371. 11, 377. 33. 35, 385. 52, J. K. 15. 4, Thiele II. 182; seks hovedløse kokke for karét, Kr. Sagn I. 373. 19. 20; læs hø forspændt med to, fire, seks kokke, Kr. Sagn I. 362. 85, 376. 28. 30. 33. 35-36, jfr. I. 4. 9; to kokke kommer kørende med et læs torn, Kr. VIII. 12. 30; med karét, Kr. VIII. 13. 32, Sgr. IV. 174; med et læs favntræ, Kr. VIII. 14. 34, jfr. Wigstr. II. 98; en mandolm kok flyver på skattegraverne, Kr. VIII. 39. 70; da kusken slår et skrald med pisken, flyver fjerene af kokkene, han kører, Kr. VIII. 11, jfr. Wärend I. 396, Nicolaiss. Nordl. III. 33, Renvall s. 26, Strackerj. nr. 197 g. i, 508 f, Urdsbr. II. 148, Kuhn M. S. 32; Henderson 320. 21; kok trækker afsted med en stor tyr, J. K. 305; nissen rider på en k—, Kr. Sagn I. 381. 41. 43; person, trold ridende på en lam, en rød kok, Kr. Sagn I. 375. 25. 26. 29. 32. 34; en lam el. enbenet kok, Kr. Sagn I. 374. 21, 370. 10; mange kokke, som kyser ved skattegravning, Kr. Sagn I. 375. 23, 370. 07. 17, J. K. 119. 11; k— er skattevogter, Gr. Gl. d. M. III. 97, Kr. Sagn I. 362. 86, 371. 12, se ildebrand, skat; nissen kører med to kokke, Kr. IV.

53. 63; et spøgelse s. 150; seks kokke for troldevogn, Kr. III. 37. 49; i folkevisen:

St. Steffen, jeg tror ej på din' ord,
ej heller din falske tale,
för hanen, der står stegt på bord,
slår ud sine vinger at gale;
den hane slog ud sine vinger og
gol . . ., Kr. II. 124. 5,

jfr. Gr. DgF. nr. 96, III. 881 flg., Mélus. VI. 24. 25. 69, se Sankt Steffensdag, jfr. Garnett, Women I. 331: Tyrkerne skal ikke tage Konstantinopel, för de stegte fisk springer ud i dammen; i æventyret: en kok lukker de fremmede ind, Kr. VII. 44; hjælpende dyr, Kr. V. 126, Kr. Æv. 6; går på rejser, J. M. 68, Sgr. I. 94. 411, XII. 9. 219, Kr. VII. 311—20, Efterslæt s. 41, Arne Slagelse s. 81, jfr. hvad kokken siger se Grimm K. M. nr. 41; kokken er et omskabt menneske, Kr. Æv. 13; heksemesteren gör sig til en kok, Sgr. VII. 191, Efterslæt s. 136, jfr. Mhoff 467, Grimm K. M. nr. 68, Busch Volksh. s. 246, Folkl. Journ. III. 222. 225, Clouston, Fictions I. 414. 416. 484; fabel om kokken, der galer for ræven med lukkede öjne, Sgr. VIII. 158. 675, Kr. IX. 238, Gr. Gl. d. M. III. 219, jfr. Asbj. II. 170, Wigstr. II. 167; kokken formaner sin husbonde til at holde styr på sin kone, Sgr. VIII. 158. 674, Gr. Gl. d. M. II. 117, jfr. Magyar T. s. 301. 313 anm., 421; konen sælger en k— for 80 rdl. sammen med en stud, der kun koster 1 rdl., for at undgå at give studens værdi til fattige, Kr. Mb. 49. 160; kokken galer i degnens lomme under gudstjenesten, Sgr. IX. 81. 255, X. 239. 566, XI. 117. 235, Kr. IX. 331, Efterslæt s. 208; i lögnehistorien, en k— så stor, at man kunde se dens hale over laden el. at den kan række halsen over laden og tage et bygkorn, Kr. VII. 254. J. K. 9; i slutn. på ævent.: en stegt kok, der stod på bordet, blev så gal, at han sparkede til mig, så jeg flöj lige hertil, for at fortælle jer historien, Kr. Æv. 113; — kokken varsler forandring i vejret, når den om aftenen galer på ranen, Kr. IV. 355. 93, Sgr. III. 70. 234, 104. 412, V. 36. 276, VII. 60. 297 flg., J. K. 202. 137; jfr. Wigstr. II. 135, Skytts h. 155, Folkl. Journ. V. 192; Garnett, Women II. 289; galer den på forstuen, kommer der fremmede (alm., vestslesv.); der skal komme såmange, som den har höns med sig derind; galer den for køkkendören, kommer der fremmede til pigen, J. K. 202. 136, Kr. IX. 9. 66 flg., 56. 615, jfr. Strackerj. I. 24. 9, W. Gregor 140, Nicholss. Yorksh. 130, Morris, Yorksh. Folkt. s. 249, Folkl. Journ. VI. 91, Amer. Folkl. V. 319; såmange gange i træk kokken galer nyårsnat, såmange daler skal kornet koste, første hanegal gælder rug, andet byg, tredie havre, Kr. VI. 273. 200; ligesåmange gange kokken galer påskelördag eftermiddag, såmange mark skal rugen koste inden høst, Sgr. VIII. 38. 39; den, som først hører kokken gale pintsemorgen, skal blive gift inden året er omme, Sgr. V. 36. 275; dens galen er dødsvarsel, Kr. Sagn II. 397. 247, jfr. Amer. Folkl. V. 62; varsel af dens galen, se Mélus. IV. 481; to røde kokke, som slås, varsler ulykke, Kr. Sagn II. 449 ned.; en k— må ej smage mandeblod, så bliver den mandolm og vil slå et mske ihjæl, om den ej dræbes, ligeså om den smager brændevin, Sgr. VII. 54. 227. 28; spiser man kødet af mandolm hane, mister man forstanden, Sgr. VIII. 117. 500; en rød k— kyser hugorme fra gården, Kr. VI. 258. 55; ægget, hvoraf en k— udvikler sig, kan man inddrikke i stillestående vand og så kan dyret udvikle sig i livet på en, Kr. Sagn II. 225. 207; en gammel k— kan lægge æg, Sgr. VII. 54. 230. 31, se kokæg; kammen af en sort kok bruges til trolddom, J. Saml. IV. 135. 60; ligeså dens höjre fod, sts. IV. 157. 123; alm. overtro om k—, se Hardwick, Traditions s. 131 flg.; — kokken kaldes i börnerimet: kok-i-lok, Gr. Gl. d. M. III. 190; i en øgeremse, se höne, Kr. Anholt 119. 313; skogger-i-lok, skogger-i-tok, pokkelok, Sgr. V. 146 flg., 150, jfr. Strackerjan nr. 368 a; i en stedremse: *„di Kløstər kåk“*, Kr. IX. 134. 358, Børglum-Kloster (Vens.), jfr. Kr. VI. 346. 217; *i Sål ğænə di djæ kåk te å gål fjowtən daw fa di komə å æ skål*, Kr. IX. 128. 336 (Sal, Ginding h.); *kåki stu i nø dør, so søjən u ætə dæj fåløbə høn, de ka hæj sə, de ka wæj sə, de ka fal liq u!* börneremse (Torslev s., Vens.); kokken siger: *kòkəlyj-å!* el. *skrok æ dø-å!* (Lild s.), el. *kåkəliky, mi kuən ær i Ry å kyəv æn swot gry,* Sgr. I. 106. 418 (Skanderb.),

el. *kåkəliky˙ ha* (Elsted), el. „Tyrken er død“, Kr. Anholt s. 113. 279; el. *a ka fric jèr, a ka fric jèr får hun·drə·lə høq!* men når høgen kommer: *hwar hytə sæ, a hytə mæ, om a kaj!* (Vens.); el. *a ska nåk pas o jær!* el. *a ska nåk fåswå·r jær får hø-øq å hu-uñ!* el. *a ka værə jær få fæmtən høq, å hå!* el. a flygter ikke for hundredeogtyve høge! men når høgen kommer: *brå kål hytər si sjæl!* el. *a prisə mi raskə bjæn!* el. *hilə påkər å dæwl, hilə påkər å dæwl!* el. *hiləmæñ, skøñ jær, læ wås te å hjæm!* Sgr. IV. 77. 239; og når høgen er borte: *so I, a stu-u mæ!* Sgr. V. 76. 605, VII. 230. 849, XI. 144. 445 flg., 159. 521, Kr. VI. 297. 364, IX. 80. 11 flg., Gr. Gl. d. M. III. 219. 2, jfr. Wigstr. II. 168; se endvidere Sgr. IV. 75. 216 (Bornholm), 158. 486 (Sælland), I. 223. 1251 (Falster), 62. 226 flg. (Fyen), jfr. Wärend I. 319, II. XXVIII. XXX, Nordlander Barnrim 162. 281 flg., Mhoff 590, Busch Volksh. s. 307, Urquell III. 141. 14, V. 54, Wegener Volkst. Lieder nr. 273-75, Woeste, Volksüberl. s. 7. 12, Pomm. Volksk. I. 59. 70-74, Frischbier 65. 248 flg., Rochholz Kinderlied 79. 157 flg., Stöber, Volksbüchlein 69. 277, Strackerj. II. 99, Ndl. Volksk. I. 83. 20, 179. 20; el. kyk kyk kykeliky, en forgylden jomfru er kommen til by! Sgr. IX. 214. 663; el. *no komər a å seðər å-åp!* og når hönsene får korn: *dær æ möj, de æ gå-åt, ja så mæñ, ja så mæñ, hå hå hå-å!* Kr. IX. 80. 9. 10, Sgr. XI. 144. 443; når byens kokke mødes, siger den ene: *vi for ən usəl fø, hær i gor, å hå-å!* den anden svarer: *åm te wås ær ən let bæjər, å hå!* den tredie: *hær æ gåt å vær, hå hå-å!* den fjerde: *a æ hwærkən ræj få huñ hæ høq!* Sgr. IV. 77. 239 (Fly); kokken siger: *hær buwər riq fålk!* anden svarer: *sawt, sawt!* (Kalslund); da kokken var ude at sejle, råbte han: *a kan si te Nib!* Kr. VI. 303, jfr. Sgr. V. 76. 603. 4, Wigstr. II. 170, Urquell V. 32, da røverne kom til herberget, råbte kokken: *håð a hat æn kroq å kast i di röw, skul a hæñ dæj åp!* el. *kyt dæm hæråp, så ska di føst få!* Kr. VII. 315. 320. 324, Gr. Gl. d. M. I. 226; jfr. Sundbl.[2] s. 207; — gåde: *ofå·r som æn preql* (også hegle), *oba·q som æn seql, met i som æn mjølsæk* (vestj.), el. møllesæk, djævel, se Sgr. III. 183. 974-75, VI. 63. 583, IX. 140. 463, Gr. Gl. d. M. I. 235. 23, Fb. Fr. H. 143. 11, jfr. Antiq. Tidsskr. 1849-51 s. 320. 50, N. Vadsbo nr. 31, Värend nr. 34, Runa VI. 41. 20, VIII. 49. 26, Z. f. Myth. II. 434 1; III. 184. 24. 25, IV. 368. 4, IV. 406. VIII, Wegener Volksth. Lieder nr. 402, Simrock Räthselb. s. 33. 38. 103, Woeste s. 13. 9, Ehlers Räthselb. 15. 91, Strackerj. II. 96. 383 b, Meier Kinderreime 72. 275, Rochholz, Kinderlied 228. 20, Stöber s. 93. 393, Peter Volksth. I. 117. 326, Zingerle Sitten 274. 46; bruges også om hest, kat, ko; el. *de stær å stiən å baskər si biən å klöwə set hoən å tujə i,* Sgr. II. 130. 688 (østj.), Gr. Gl. d. M. I. 235. 22, Fb. Fr. H. s. 143 anm.; el. *hwa æ de, dær stor o ståk o stijən o rovər iñ te malə o bijən?* (vestj.); variant: råber til Vorherre, se J. K. 244. 1, Sgr. II. 130. 688, VI. 64. 601, IX. 91. 274, 109. 340, 137. 437, jfr. Wigström I. 291. 55, II. 307. 338, Z. f. M. IV. 403 med henvisn. t. Runa VII. s. 43 nr. 33. 34, Landstad 805. 1, Värend nr. 29, N. Vadsbo nr. 77; jeg er en stor person, mit åsyn er prydet med et rødt skjæg, hvad andre bærer på hovedet, bærer jeg i bagen; jeg var med Noa i arken og råber og skriger hver dag (vestj.); den nylig ankomne profet, som på nogle steder haver ladet sig se og høre, er den ældste i verden; han haver aldrig kendt sine forældre og aldrig diet sin moder, ej heller nogen ammes bryst; han var med Noah i arken og haver formanet apostelen Peter. Han går med sine bare fødder selv i den koldeste vinter, ligesom de franseskanske munke plejer at göre. Hvad hans klædning angår, da er den hverken syet eller vævet, hverken af uldent eller linned, men dog så såre på moden, at han ret herlig kan fremtræde i den. Hvad hans spisning angår, da lever han ved ganske lidet, han drikker hverken øl eller vin, men lader sig nöje med lidt vand og er veltilfreds. Men hvad hans kyskhed angår, da regner han det ikke så nöje, han har ofte 10 til 12 koner, ligesom hans forliebelser er. Dog sover han aldrig hos nogen af dem, men står altid oprejst i sin seng, og sover aldrig længer end til midnat, så råber og skriger han ud over den onde verden, som enhver

mand kan forstå uden tolk. Men det aller lastværdigste er, at han ikke tror på nogen opstandelse, han véd heller ikke, om han skal ende sit livs dage i ild eller vand, eller om han skal dræbes med en kniv, men i hans sidste livstime forgår også al hans ihukommelse, Feilb. Fra Heden s. 87 (Valsbøl). — Der er en profet her i egnen, der bær en krone på sit hoved, som hverken konger eller kejsere kan forbyde ham at bære. Han tager ofte 10 til 12 koner med sig til sengs om aftenen; han avler også börn med de fleste af dem, men for börnenes opdragelse sørger han slet ikke. Han går tidlig tilsengs om aftenen og vågner om midnat med udstrakte arme over den onde verden. Og man tror, han skal dræbes med ild og vand og med en kniv og stå aldrig mere op (Varde), se Sgr. III. 184. 991, VI. 62. 576, jfr. Wigstr. I. 288. 12, Z. f. M. IV. 404. VI, III. 17. 30, Meier Kinderreime nr. 325, Simrock Räthselb. s. 39, Joos Raadsels nr. 176-77, Chambers s. 112 (skotsk), W. Gregor s. 82, Sébillot Devinettes nr. 16, Rolland Devinettes s. 30, jfr. nr. 402, Mélus. I. 256. 27; — lap på lap og klud på klud, sådan ser en hofmand ud, Sgr. IX. 133. 97, se kålhoved, jfr. Värend nr. 79, Mhoff s. 506. 12, Ehlers Räthselb. s. 48. 361, Simrock Räthselbuch s. 38, Wegener nr. 402, Vernaleken, Spiele s. 132. 32, Urquell IV. 221. 3, Pomm. Volksk. I. 153; — hvorfor er der en kok og ingen höne på kirketårnet? Fb. Fr. H. s. 88, svar: *æjsən måt præst å deən åp å føl om dær vår ek i ən;* jfr. Strackerj. II. 98. 386 b. 2, Simr. Räthselb. s. 134, Urdsbr. II. 77. 4, Pomm. Volksk. I. 154, Rolland Rimes 214. 79, Sébillot Devinettes nr. 105, Meier Kinderreime 82. 329, Rochholz 272. 569, Joos Raadsels nr. 425; „hvad gör kokken, når han står på ét ben?“ — „han løfter det andet“, Sgr. IX. 191. 595; en række varianter til disse gåder er anførte Z. f. M. IV. 401, Rolland Devin. s. 29. 51; — *„slå kåk a hön“* (vestslesv.); *slo æ kåk fræ æ rån* (Lönb.), börneleg: en flad sten søges, den lægges nederst, det er „hönen“, en rund sten lægges ovenpå, det er „kokken“; A. er „kokkedreng“ og passer kokken, de andre slår fra et opgivet mål efter kokken med håndstene, men må lade deres sten ligge, som de falder, til én har været heldig nok til at slå kokken ned, så kan de gribe stenene og løbe tilbage; kokkedrengen må ingen tage, inden han har fået stenen rejst; udtrykket synes at bero på en folkeetymologi, plt. kaak el. kaak up! se Handelmann Spiele s. 92. 124, jfr. Urdsbr. V. 144. 156. 1–3, 174. 4, „kaakhoor“ Schütze; mnt. kâk Sch. Lübb., en kag, „der pranger“; V. S. O. opgiver som navn for legen: spille kag (s. d.), jeg kender fra Sælland: spille kavmand; se munk; et lignende spil, Folkl. Journ. II. 265 (Irland); jfr. kuk; — *slo kåkən ɒw tøṅən* (Ry), også Kr. Alm. IV. 55. 126 (Ø. Hanh.); fastelavnsleg med en kok i tønden for en kat (II. 105. 47 a); den sejrende er „kokkekonge“, slgn. Urquell. I. 131, Mélus. IV. 502; jfr. trække hovedet af en kok som fastelavnslöjer, Sgr. V. 53 (Møn), IX. 195. 613 (Fyn), af en gås, Davidsen, Det gl. Kongens Kbh. II. 324, se potte, Strackerj. nr. 301; slå hovedet af en kok, som er ophængt i en galge fastelavnsmandag, Kr. Alm. IV. 31. 76; en anden fastelavnsleg er, at et parti skal løbe til et vist mål, mens et andet fanger en k—, Kr. Almueliv IV. 57. 133; morskab med hanekamp, Grb. 15. 16 flg.; konfirmanderne bringer alm. som gave til præsten ved juletid en kok, jfr. Kr. Alm. VI. 215. 499; står denne skik i forb. med „zinshuhn“, Grimm R. A. 374, K. M. nr. 52, som var en årlig afgift fra „leibeigene u. hörige“? — **2)** hannen af forskellige fugle, se f. eks. agerhönse-, due-. — **3)** det mandlige lem (vestj., alm.); *ålt fåstọ·r sæj uḍən fatəmaṅs kåk, dæṅ fåleqər sæj* (vestj.) med et ordspil og hentydning til fattigmands mange börn, et andet ordspil se Kr. Molbohist. 66. 211; *dæ ka ğa wær æn guwə kok i æn pa rælə båwsər* (Agger) ordspr.; holde om k— og sige: i fandens navn, mens man ser på en bøsse, en anden skyder med, volder, at bøssen bindes, Kr. IX. 75. 793; gåde herom vistnok Sgr. IX. 108. 335, den givne opløsning meningsløs; ordet danner som sidste led af en sammensætn. en stor mængde skældso., se artiklens slutning; jfr. kodde, kutte, pes; pille-. — **4)** *kåk* el. *kåkər* flt., plantenavn, visse, genista anglica, germanica L.; gul kællingtand, lotus corniculatus L. (Vens.); katost, malva syl-

vestris, J. T. 318 (Mols). — 5) *kåk* flt. (Holmsl.) små bølger, der rejser sig med hvid top på havet (Holmsl.); lille høstak, *i gaməl daw sộ di, de di kåkə hø, å i betə høstak kalc di i kåk, no æ de sjalən mæ hør de* (Vens.). — 6) „selkjæppene“ (s. d.) på vævestolen er ophængte i små vægtstænger, der kaldes „kokke“ eller „vinkler“, de 4 „kokke“ hænger atter i to tridser, således at to „kokke“ går op, når de to andre går ned (Søvind s.). — Jfr. eng. cock, angels. coc; fr. coq; Aasen har kok i betydn.: klump, dynge; se 1. drage, höne; agerhönse-, bavle-, blis-, brue-, brus-, due-, fåre-, grylle-, hav-, hø-, olden-, padde-, pludder-, poje-, pommer-, skoggre-, sne-, snurre-, spansk-, spejter-, spille-, sprade-, spurve-, stor-, storre-, sø-, ur-, valle-, vinter-, vorherres-, årings-.

2. kok, no. *kåk æn* (Thy) overkokken ved gilder, *„kåki ha jèmt stu slančər“*, Grb. 106. 98, jfr. mnt. kokener, Sch. Lübb.; koge, køkse; grand-, slatte-.

kokage, no. *kukåq æn -kaqər* (Andst) kokasse.

kokalv, no. *kukal æn* (Lyne) = kviekalv.

kokarde, no. *koŋka·rdə æn -ər* (Agger) = rgsm.; fr. cocarde, af coq, hane, „weil einem hahnenkamm ähnlich“, Weigand Wb.

kokarl, no. = røgter (Ang.).

1. kokasse, no. *kokas æn -ər* (Lild s., Mors) = rgsm., kolort (s. d.); jfr. kase.

2. kokasse, no. *kokas æn* (Nordslesv.) assurancekasse for køer.

kokesskal, no. [*kokesskålər*] flt. (N. Sams) muslingeskal; holl. skal kokhaan betyde hjærtemusling, cardium edule.

kokjød, no. *kukòj de* (Silkeb.) = rgsm.

kokke, uo. *kåk -ər -ət* (Andst) — 1) *å kåk a·n* (Vens.); *de æ gròw, som haj kåkər a·n*, ɔ: snakker op, er fremtrædende. — 2) *kåk* (Andst) stå og göre sig vigtig. — 3) *kåk hø* (Vens.) sætte hø op i små stakke, se kok 5, kokkes.

kokkeblomst, no. J. T. 286 = kokkelege (Silkeborg).

kokkedåtte, uo. i udtr. *æ höns kåkədådə* (Sundev.) kagle.

kokkedreng, no. *kåkədræŋ æn* (vestslesv.) i legen „slå kok af höne“ (se kok) den, som passer kokken (II. 267. 47 a).

kokkefugl, no. se Vorherres kokkefugl.

kokkehoved, no. *kåkhuwə* flt. (Ribe egn) plantenavn, volverlej, arnica montana L.

kokkehymand, no. *kåkəhy·mañ æn* Hadersl. egn) barnenavn til hanen.

kokkehöved, no. *kåkhöwəð æn* (vestj., Mors, Han h.) en hane.

kokkekam, no. *kåkkom æn* (Søvind s.) hanekam.

kokkekone, no. *kåkəkuən æn -kwònə* (Elsted); *kåkkuwən æn* (Søvind s.); *kåkəkwòn æn* best. *-kwòn* flt. *-kwejər* (Vens.); *kåkəkun* el. *-kwån -ər* (Agger) — kone, som koger ved gilder ɔ: laver gildesmaden, hun hentes jævnlig 3 dage för gildet skal stå (Vens.); „a mo ud te di kokkekvinner“, And. Bars.; ræven siger: kokkekonen hun skal ha min mav', for hun skal så tit ved gryden lav', Kr. II. 325. 11; se kogekone, køks; der indsamles penge til hende, se Kr. Alm. IV. 67. 176.

kokkekonge, no. *kåkkoŋ æn -ər* (Ry s.) navn til den, som det lykkes at slå kokken (267. 14 b) af tønden.

kokkekuradsi, no. bolet. cervin (P.).

kokkekylling, no. *kåkkywləŋ æn -ər* (Lb.); *kåkkywləŋ* (Elsted); *kåkcywləŋ* el. *-cyləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — hanekylling; den ene k— siger: „jeg kan drække en hø-ne!“ den anden svarer: „det har jeg prøvet så ti-it!“ Kr. IX. 80. 16; i en stedremse: *Lustrop kåkkyləŋər*, Sgr. I. 15. 43, Kr. IX. 131. 347-48 (Ribe); gåde:

de døde over de levende står,
og vandet over alverden går,
nu vågned' op en sand profet
med hornmund og kjødskjæg,
Sgr. IX. 218. 693;

kokkekyllinger kommer af de lange, spidse æg, Kr. VI. 257. 48, IX. 7. 48, Sgr. VII. 54. 221, samme kendetegn skal findes hos Horats, se Folkl. Journ. I. 116; af æg, der i vand står på enden: kokke, af liggende: höner, Wigstr. II. 136. 271, se hönekylling.

kokkelege, no. *kåkljeqər* flt. (vestj.) plantenavn, volverlej, arnica montana L.; roden koges i øl og drikkes ved sengetid som husråd mod gigt.

kokkelår, no. i et udtryk om ujævnt spind, se spinde.

kokkemad, no. *kåkəma de* (Vens.) plantenavn, lotus corniculatus L.; rundbælle, anthyllis vulneraria L., J. T. s. 22 (Vens.).

kokkemand, no. *kåkəmañ æn* (Brørup s.) en hane; *spreŋ som æn kåkəman i snevæə* (Åbenrå).

kokkemarked, no. *kåkmærkəñ æn* (vestj.) en dårlig, uheldig el. ubetydelig handel; *dær ğor do æn k—;* jfr. kongehandel, præstehandel.

Kokkenborg, no., Sgr. IX. 130. 376, se Höneborg.

kokkepige, no. *kåkəpiq æn -piqər* (Vens., Søvind s.) = rgsm.; en siddende k— dur ikke, Kr. VI. 283. 307, IX. 42. 458, Sgr. VI. 5. 14; man får 7 for en skilling af siddende k—r og stående sypiger og endda skillingen tilbage, Thiele Overtro nr. 220; se skrædder, smed, tærsker; *di ræstər mæ ə stè, hwa sowən hòr èt djè kåkəpiq, å så trowə di, di ka få mæ i steə*, Sgr. X. 111. 369; *kåkəpiqəns cærəst å lòfoəns hæst, di hòr ə bæst* (Vens.); se kjøkkenpige, skorstenssmed.

kokkerasmadamme, no. *kåkəra·s-madam æn* (Vens.) kokkekone, spøgende.

kokkerere, uo. *kåkəriər* (Vens.) lave mad, spøgende.

kokkereren, no. [*kåkəri·jrən*] (vestj.) det at være kok; den k— er for streng for en gammel kone, Kr. VII. 289.

kokkeri, no. *kåkəric è* (Vens.) kogekunst, spøgende.

kokkerose, no. *kåkruwəs æn -rosər* (Varde) = kokkelege.

kokkes, uo. *di æ kòmən åp å kåkəs* (Søvind s.); *fo æn par åp o kåkəs* (D.) nappes, slås som hanekyllinger, se kokke.

kokkespore, no. *kåkspuwər æn -ər* (D.) — **1)** hanens spore (D.). — **2)** plantenavn, tropæolum L., J. T. 347 (Tønder egn).

kokkespring, no. *kåkspreŋ de* (Ribe) — **1)** kimen i hönseægget; se kokkesprut, -trin. — **2)** spring som en kok; *æ gör iñt sårən kåksprøŋ* (Agersk.) ɔ: jeg springer ikke omkring som en hane, se tøge.

kokkesprut, no. *kåksprut de* (D.) kimen i hönseægget; vækker elskov, se Wigstr. II. 321.

kokketrin, no. *kåktrijn è* best. *-t* (Vens.); *kåktrin æn* = flt. (vestj.) — **1)** et hanefjed; *„haj nèrmə sè e kåktrijn hwat or, nær haj igåŋ no te Klèstər, så rywər haj hilə gòri nir“*, Grb. 207. 96; Fur kirke flytter sig et k— hver nyårsnat, Kr. Sagn III. 79. 410, Höjerup kirke, Thiele I. 203; synke et k—, Thiele II. 98; genfærd, der er nedmanede, nærmer sig gården et k— hvert år til höjtiderne, jul eller nyår mest, og plejer at øde gården, når de kommer hen til den, se Sgr. I. 55, IX. 226, Kr. VI. 78. 116, VIII. 198. 327, 245. 247. 249, Almuel. I. 81 øv., Sagn II. 130. 112, Thiele I. 285. 288, II. 165; J. K. 54. 9, jfr. Wigstr. I. 168. 190, II. 234, Skytts h. 93, Mhoff 258, Strackerjan I. 208. 211. 250, Grimm Sagen nr. 122, slgn. Z. f. M. IV. 260; efter kongedag længes dagene et k—, Sgr. VII. 79. 490, også plt. se Schütze II. 317. — **2)** en hestesygdom (Vens., alm.); *han tæjər kåktren* (vestslesv.) løfter benene höjt i vejret, når han går. — **3)** *kåktrin de* (Agersk.) = kokkesprut.

kokkeurt, no. *kåkyωtər* flt. (Lindk.) plantenavn. 1) kokkelege (Lindk.), Sgr. V. 72. 548, J. T. 286 (Hads h.), 2) en valmueart, papaver L. (Mols), J. T. 323; *kåkòwtə* flt. (Tåning, Vedslet s.) fællesnavn til forskellige valmuearter; som lægemiddel: flores rhoeados (G. & D.), jævnlig udleveres flores arnicæ (P.).

kokkeæg, no. *kåkek æn* = flt. (D., vestj.); *kåkeq è* best. *èqə* flt. *-eq* (Vens.) — **1)** små æg som fingerender, jfr. Sgr. V. 39. 328 (snogeæg?); når en hane bliver så gammel, at den lægger æg, 7 eller 9 år, bliver der en basilisk (s. d.) deraf (Sall.); når en tudse ruger et sådant æg ud i møddingen, bliver der en basilisk el. skorpion deraf, jfr. Sgr. IV. 156. 463, V. 123. 686 flg., J. K. 202. 138-39, Kr. IV. 61. 80, 353. 71, VI. 258. 56, IX. 7. 50, Sagn II. 226. 210-11, se Wigstr. II. 168. 271, Arnas. I. 613. 623, Z. f. M. I. 140 anm., II. 421. 60, Busch Volksglaube s. 207. 246, Suffolk Folkl. s. 9, W. Gregor 140, Mélusine V. 19. 21 (Frankr.), Pitré Archivio I. 151 (Portugal); et legeudtryk: „gjöre kokæg“ ɔ: se sig tilbage, siges om „enkemand“ eller „enke“, som står foran og skal fange i „enkeleg“ (s. d.), Sgr. III. 158. 893 (Skanderborg). — **2)** er sorte i den ene ende, hvide i den anden (Elsted) ɔ: lorte.

kokleare, no. plantenavn, coclearia officinalis L., J. T. 61 (Ålborg); stifmoderblomst, viola tricolor L., J. T. 266 (N. Sams).

koklokke, no. *kåwklåk æn -ər* (Mds. h.); *kuklåk æn -ə* (Søvind s.) — klokke, som hænges om halsen på løsgående køer i skovegne, kaldes nok også: kobjælde; gåde: *hwa æ de, dær gor te æ o o sæjər: „o o!“ o ka et wań no?* (vestj.), se fåreklokke.

koklove, no. *kuklöw æn -ər* (Lindk., Elbo h.) = rgsm.

ko-koplege, no. [*ku-kåpliəqə* flt.] (Skanderb.) plantenavn, kabbeleje (s. d.), caltha palustris L.

kokrybbe, no. *kokrøb æn -ər* (Mors); huk. best. *-krøbən* (Vens.) = rgsm.

kol, no. se kolle; kål.

kolbe, no. *kòlb æn* (Vens.) = rgsm., på en bøsse; jfr. Aasen, kolv, sv. kolf, kolbe, liden stok; isl. kylfa, kølle; htsk. kolbe, mnt. kolve, Sch. Lübb.

kolbøtte, no. *kolbøt æn* (Mors) = rgsm.; slå en k—; se bagkurv, 1. kolle 6, krage.

kold, to. *kol* flt. *kol* (D., vestj.); *kol* itk. *kålt* flt. *kol* (Søvind s.); *koəl* itk. *koəlt* flt. *kol* (S. Sams); *kòl* itk. *kòlt* flt. *kòl* (Elsted); *kòl* itk. *kòlc* flt. *kòl* (Vens.); *kål* flt. *kål* (Thy, Agger, Mors); *koəl* itk. *kålt* flt. *kol* (Ang.) = rgsm.; komp. *-kolər* superl. *koləst* (D.); *kòlər kòləst* (Vens.); *kòl mjèlk; de æ kålt i daw* (Hannæs); *hans fæðər wa så kål som ijsklaqər* (Agger) som isstykker; med slægtskabsordene broder og søster o. a., *mi kol bror, søstər* (vestj.), betyder det sammenbragte börn uden slægtskab, se træbroder; jfr. Aasen, kald; isl. kaldr; htsk. kalt, mnt. kolt, Sch. Lübb.; plt. koolt, Schütze; eng. cold; ordet henføres til lat. gelidus to., kold; se hundenæse, karleröv, kulde, frost; gjemmel-, hunde-, inde-, is-, judas-, jærn-.

koldbetel, no. *kòlbetəl æn* (Thy, Agger); *kolbèjtəl æn* (Andst) — koldmejsel, en stålmejsel til at hugge koldt jærn over med.

koldbrand, no. *kòlbran* (Elsted) = rgsm.; se koldfyr.

koldbrod, no. *kålbråð æn* (S. Hald) en spids mejsel til at slå huller med i koldt jærn.

kold broder, no. se kold to.

kolde, no. *kol æ* (D., vestj., Vejr.; Ang.); *kol æ* (Mors); *kòlən* best. (Vens.); *koələn* best. (Mols) — koldfeber; *han hår æ kol* (vestj.); *æ syq å kòlən* el. *dæ kòl restər ham* (Vens.); *da Ras Piəsən ha kòlən, drak han æn flask brænvin a jæn gòŋ, å så kam han sæ* (Elsted); mod „kolden“ (jfr. Nyrop, Navn. M. s. 124), som sikkert har været en såre almindelig og besværlig sygdom, er der talløse husråd og besværgelser; *di trej føst hwiwisər, di faj, tu di å sak hil å sò: „hwiwisər å gråbòl, gu frij ås frå dæ kòl!“* (Vens.), jfr. hvideveje, kobolde; se Sgr. I. 27.90, IV. 138.399.400, VII 31.35, 234.875 (Fyn), Junge 210 (Sælland); Kr. IV. 395. 530-35, VI. 282. 287, 354. 11-15. 18-20. 132-33. 158. 182-84. 189. 216. 244. 260. 263. 267. 291, IX. 65. 713-20. 741-44, J. Saml. IV. 110. 6 flg., 140. 69 flg., 99-101; Thiele Overtro nr. 426 flg., Fb. Fr. H. s. 48; en skæmtehist. Efterslæt 241. 269, jfr. Mhoff 513. 15, Wuttke nr. 227. 529, Strackerjan nr. 429, Busch s. 155, Grimm Myth.[2] II. 1106, Henders. s. 150, Revue d. Tr. p. I. 36, jfr. mnt. kolde, Sch. Lübb., se klemhårdt.

koldedråber, no. tinctur. chinoidin. (P.).

koldelig, to. *koləla* (vestj.) temmelig koldt.

kolde-nord, no. *kol-nuwərən* (D.), *no hò wi nåk fåt kòlno·rən* (Vens.), nordenvind i længere tid, jfr. mikkelsøsten.

koldes, uo. *de koləs* (vestj.) bliver koldt.

koldesyge, no. *kòlsyqən æn* (Elsted) koldfeber.

kolde-urt, no. *kol-öwtər* flt. (vestj.) koldfeber-urt, anemon, anemone nemorosa L.; således kaldet, fordi man spiser de første tre blomster, man om foråret ser, mod koldfeber, Sgr. V. 74. 564, jfr. Wigstr. I. 124; se kolde.

kold-fyr, no. *kol fyr* (D.); *kålfyr* (Hmr.); *kòl fyjr* (Vens.; Agger) — 1) om drenge, sidde med „kold fyr“ i piben = koldryge (Vens.). — 2) koldbrand, *fo kol fyr i træj feŋər* (vestj.); *haj hò kòl fyjr i hæjən* (Vens.), jfr. Kr. Almuel. VI. 190. 399.

Kolding, no. *Koləŋ* (vestj.) byen Kolding; *æn mań æ komən fræ K— mæ*

howəsər å wañtər (vestj.) et ordspil med kold—Kolding, siges om vinteren; *kom frå Hjætəŋ o te Koləŋ* (vestj.) komme fra et sted, hvor der er hjærtevarme, til et andet, hvor der er kulde, jfr. Kr. IX. 118. 272; et andet forblommet udtryk: Kristen Kuld, se Sgr. IX. 140. 422 (Falster); se også Sgr. I. 156. 621: personnavne; vinter.

koldryge, no. *kòlrøq -ər* (Vens.; Agger) om drenge: *haj kòlrøqər,* sidder med piben i munden uden at den er tændt.

koldskjør, to. *kòlskyr* itk. *-t* (Vens.) = rgsm.; en egenskab ved jærn og stål, at det springer i kulden.

koldskål, no. en ret mad; ostet tykmælk skæres i tærninger, efter at vallen er trykket fra, disse kommes i sødet varmt øl, det hele spises med skeer (vestslesv.); höjtidsret (Sams), Sgr. X. 122; jfr. plt. kooleschaal, Schütze II. 319.

koldslå, uo. *kol-* el. *kålslå* (vestsl.) slå tilskamme.

kold søster, no. se kold to.

kole, no. *kol æn* best. *-ən* flt. [*-ər*] (Råbj. s.) tranlampe, jfr. Aasen isl. kola, lampe.

ko-lege, no. *kuljèqər* flt. (vestj.) fællesnavn for engblomme, trollius L., volverlej, arnica montana L.

kolera, no. *kole·rə* (Agger, alm.) = rgsm., jfr. gr. lat. cholera.

kolerøg, no. lampesod, J. Saml. X. 76 (Vens.); se kole, grime.

kolhøgen, to. *kålhø·qən* (vestj., Thy, Mors); *kålhø·qəñ* (Vejr.) — livlig, overstadig, munter; overmodig, om msker og dyr; mulig er karl den første del af smsætn.

kolhöjdig, to. *kålhöj·də* (vestj.) = kolhøgen.

kolik, no. *koli·k* (D.) mavesmærter; i D. nok kun om hestens k—; besværgelse: Kolika, hvorfor er du så vred? til min ryg skal du gå, til min ryg skal du stå i tre [mænds] navn, Sgr. X. 31. 87, IV. 58. 82, jfr. Wuttke nr. 231, Z. f. M. IV. 109, Mélus. III. 111. 279, Urquell II. 62; vittighed: *han hå koli·k i æ knæər å mawpin i æ tær,* Sgr. II. 110. 538; jfr. kolk, Sch. Lübb., htsk. kolik, af gr. kolike nosos, sygdom i tyktarmen; se mavepine, moder.

kolik-pulver, no. radix gentianæ pulver. (P.).

kolk, no. *kolk i* best. *-i* flt. *kolk* (Vens.); *kolk æn* (vestj., Thy); *kwòlk æn* (Lb.); Mb. anfører også: „quølk" (Bj. h.) — 1) *de æ löwn i di kolk!* = lögn i din hals; stedet, hvor struben og tungen mødes (Thy, Lb.). — 2) slurk; *ta dæ i kolk te!* (Vens.). — 3) byldemoderen (Vind s.). — Jfr. Rietz kålk, en drick så stor man kan nedsvälja", mnt. kolk, kulk, Sch. Lübb., „eine mit wasser gefüllte vertiefung"; htsk. kelch, holl. kolk, svælg.

kolkdrikke, uo.
kolkdrek (vestj., Vejr., Agger, Thy);
kolkdrèk -drèkər -drak -drokən (Vens.) — drikke, så det klukker i halsen; jfr. kolke.

kolke, uo.
kwolk el. *kwòlk* (D., vestj.);
kolk -ər -ə -ə (Vens.);
drek te de kwolkər i æ hals (vestj.), så det klukker; *kwolk ət nijər* (D.); se kolkdrikke, bælge.

1. kolle, no. *kòl æn* (Mors, Agger) — 1) höj, ophöjet sted; på denne bakke eller kol; bakken var Gröndalskol, Gr. Gl. d. M. I. 44. 66; Hjordens kold, Kr. Sagn II. 498. 47 (Svejstrup v. Skanderb.); alm. i stednavne på Sams: „Kollerne", „Barnskol", „Karlskol", Kolsør"; *Kolbòj,* Koldby. — 2) *æ kòl å æ huws* (Mors), husets øverste del under mønningen; *æ kòl i æ heməl* (Agger?) det øverste af himmelhvælvingen. — 3) et stykke hustømmer; når stolperne rådnede i jorden, grov man et stykke træ ned og fæstede i stolpen over jorden, dette kaldtes „kol", Kr. Anholt 110 øv. — 4) *kål æn* (Lb.); *kål æn* (D.); *kal æn -ər* (Mds.) løftestang. — 5) *æ kål i æn lås* (vestsl.) piggen i låsens nöglehul, hvorom en nögles kam drejer sig for at lukke op. — 6) i tlm. *fal ə kòl, skri å kòl* (Vens.); *slå åm kål* (Vejr.) = om kuld; *kist kål* (Lb., Rind s.); *kist* el. *hwist øwə kòl* (Thy); *kyst kål* (Davbj.); *kist kål* er navnet på et bolsted i Møborg s., det faldt om, da det blev rejst. — Jfr. Aasen, koll, top, hoved; spids på enden af en tømmerstok, isl. kollr hak., sv. kulle; mnt. kolle, Sch. Lübb. „kopf, der oberste theil von pflanzen"; bagkurv; bukke, gå over hoved; omkuld.

2. kolle, uo.
kål̤ -ər -ət (D.);
kal̤ -ər -ət (Mds.) —
kål å·p (D.) løfte ved hjælp af løftestang, *vi ska hå æ tem̤ər kålət å·p* (D.); *kal æn hu̧s åp* (Mds.) ved stivere rette et faldefærdigt hus op; *kål æn gaw̤l iṅ, vi leqər æn støk å kål̤ o̧* (D.), se köje, 1. kolle 4.

-kollega, no. embedsfælle; jfr. lat. collega, det samme; se medkolleger flt.

kollemynter, no. flt. se komplimenter.

kolleros, no. *kålərå·s* (Hors.) i tlm. *å hål k—,* holde tummel.

kolling, no. *kol̤əŋ de æn* (Agersk., Fjolde, Valsb.); *kål̤əŋ* (vestj.); i S. Jylland bruges ordet nok både om vommen i koen og den ret, som laves deraf; kallun (s. d.), rimeligvis mest i overført betydning; i Vestj. kendes *kål̤əŋ* som den tillavede *wom̤,* og *kål̤əŋ sop* er suppe kogt på kallun og hovedmad; store ben og skank henkogte surt til julegilder (Lb.); jfr. plukkefinker; blad-.

kollægte, no. *kòl̤lat̤ æn* (Mors, Thy) den øverste lægte nærmest mønningen; se kolle.

kolort, no. *kolo̧t i* best. *-i* flt. *-lo̧t* (Vens.); *kòw̤lo̧t æn -lo̧t* (Elsted) = rgsm.; *„vo de rykər, æ dær eəl!“ soi Ulspel, han tæň hans pif ve æ kolot* (Sundev.); kaldes i gådespörsm. „en solbagt pandekage“, se Sgr. IV. 144. 62, 208. 62, jfr. Ehlers Räthselbook s. 8. 40 „sünnbackskooken“, Rochholz Kinderlied 269. 165 „sonne-brôtis“; se lort, tyr; drengemorskab: A. lægger sin kasket over en frisk kolort og råber til B.: jeg har fundet en agerrapsensrede med 4 æg, og fuglen sidder på reden! B. skal så gribe rask til for at fange fuglen, mens A. forsigtig løfter kasketten, Sgr. XI. 138. 400 (Sams); se stirris; tørrede kolorte samles af hyrder, bæres i huen el. favnen, og bruges som brændsel, når der skal steges kartofler i marken el. engen; *wet do skaf patè·tər, så skal a såŋk kolo̧t sålæŋ* (Vens.), alm. hyrdeskik; se kassen, kokasse; i skæmtehist. tæller Molboerne deres næser i en k—, Kr. Molbohist. s. 32. 105, Fausb. Molbohist. s. 27, Busch Volksh. s. 49; se Jyllænder; bruges på Sejerø til at bage pandekager på, Kr. IX. 99. 62.

kols, no. *kols i* best. *-i* (Vens.) piskesnor, snoren imellem „slængøl“ og „skrald“.

koltring, no. *kål̤trəŋ æn -ər* (vestj.); *kòltrəŋ æn* (Løgstør) — 1) en smådreng: *kål̤trəŋsknèjt, k—sdræŋ* (vestj.; Løgstør); han kom ud at tjene som stor koldtringsknægt, Kr. Alm. VI. 85 øv.; en knøs midt mellem karl og dreng (Mds., Gjerl.); *nò skön̤ə kòl̤trəŋbö̧ən* (Løgstør) börn, som er store af deres alder; *nò sǩön̤ə kòltrəŋər* (Løgstør) om grise: store af alder. — 2) store håndsten, så man lige kan løfte dem (Løgstør). — 3) *kåltrəŋə* flt. (Ry s.) 7—8“ lange træsko, deraf går i handelen 30 på en snes. — Jfr. sv. kullt, kulting, en lille dreng; se et kuld, afkom.

kolvægt, no. *kål̤væt æn* (Staby) løftestang; jfr. 1. kolle 4.

ko-lægn, no. *kuleqəň æn -ər* (D.; Agger) lægn med ét lægnsöm til et kötöjr; se fårelægn.

kolænt, no. se kalende.

kom, no. se kam.

kom, no. *han ær i kom̤* (vestj., D.) ved at komme; øl er *i kom̤* (D.), når gæren er sat på urten; se komme no.; af-, ind-, til-, vel-.

kom-ad, no. *kom a·ð* (D., Bj. h.); *kom a·j* (Åle s., Tyrst. Vrads, Hjelmsl.); *hær ær æn søl̤ə k—* (D.) adgang, plads; man sender drenge i byen i det narreærinde at låne en *kom a·j* (Mols), se messingståltråd; *han kan et̤ kom te· få jæn̤ə kom a·ð* (vestj.) om den, som ikke får noget udrettet for lutter tilberedelser.

ko-malene, no. *kow̤malijn æn* (Vens.) skæo. til klodset kvinde.

kom-an, no. i udtr. *ha̧j bø ham kom a·n* (Vens.) ɔ: slagsmål.

ko-mave, no. *komaw̤ æn* (Agger) dobber, mærke ved linerne, når der fiskes på havet, se vare 3.

kom-bos, no. *kom bå·s!* (Elbo h.), ordet hvormed koen kaldes, jfr. Sgr. VIII. 131.

kom-bæ, no. *kom-bæ·!* (Elbo h.), navnet, hvormed fåret kaldes.

komediantspiller, no. *koməa·n-* el. *komèria·nspel̤ər i* flt. *-ər* (Vens.); *komia·ňtspel̤ər æn -ər* (D., Andst); *komia·ňt-spèl̤ə æn -rə* (Søvind s.) — en pudsmager, dog nok også: skuespiller; jfr. htsk. komödiant.

komedie, no. *kome·ðə æn* (Malt); *komè·ṛi æn -ə* (Elsted); *kòmẹ·di*, glds. *kòmè·ṛi æn* (Søvind s.); *komè·ṛi æn* (Lild s.); best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; skuespil i almindelighed; *spel komæ·ṛi* el. *komæ·ði* (Agger); *sikən kome·ðə, di ğọr* (Malt) = löjer; „do wed nok, a ha oltier faer hat gue løst te komerri“, And. Bars., löjer; *de wår æn skit k—*, en dårlig affære, „a hå wo tow gång o kåmeddi; di såh få mæ, te di spelt dæhr, men a so hwerken kwot eller tærninger“, Blich. Bindst.; *di hål̥t æn fålə komæ·ṛi* (Agger) gjorde svært ustyr; jfr. fr. comédie, af gr. komos, festligt lag, ode, sang.

komediemand, no. *komeḍəmań æn* (D., Andst) skuespiller.

komfage, to. *komfå̱·q* (S. Hald h., Lisbj. Terp); *hun æ så k—*, rap, heftig; vistnok folkeetym. til konfus; kom-fus ɔ: som kommer fusende = kommer fage; *de æ så kom te få̱q*, Sgr. I. 190. 1154 (Lisb. T.).

komfelut, no. se konvolut.

komfur, no. *kòmfyr et -ə* (Søvind s.) skorstensindretning af jærn; se fyr; jfr. holl. komfoor, kulpande, varmebækken, stammer fra fr. chauffoir.

komfus, no. i udtr. *å kom i komfuks mæ je̜j* (Vens.) ɔ: komme i trætte med, sagtens omdannelse af konfus, konflikt.

komhandel, no. *komha·ṅəl æn* (D., vestj.) vistnok et ord af ubestemmelig betydning: *de lo̱ i jæṇ k—, de wår æn sæ̱rə k—* (D.) vilderede, forvirring; *hær æ k—* (Malt) lystighed; *de æ ræt mi k—* = ganning: noget, jeg synes om (Ulvborg h.); jfr. kalarium.

komiantspiller, no. se komediantspiller.

kom-lam, no. *kola·ṃ* (Agger) kaldenavn til lam, se kom-bos.

komkos, no. se konkurs.

kommandere, uo. *komandi·jər* (D., alm.) = rgsm.; *komandi·jərsǩæsa·ńt æn* (D.) kommandersergeant; han koges i kedelen i helvede, Kr. V. 215; jfr. fr. commander, lat. commendare.

kommando, no. *koma·n̲do æn* (D., alm.) = rgsm., befaling; „*de ku ha blòwən alər* (alvor), *hwes haj eńc ha stokən koma·ndòpijbən e̜j*“, Grb. 27. 45; *a æ glò we, de a skal eńc sto å̱jər hans koma·n̲do* (Vens.); se skjørte-.

1. komme, uo.
kom̲ koṃər kå̱m koṃən (D., Ølgod); ft. *kaṃ* (Hanning); *koṃ* (Lyne);
kom̲ koṃə kaṃ koṃən (Hvejsel);
kom̲ el. *kòm̲ -ər kaṃ kòṃən* (Thy; Mors);
kòm̲ -ər kaṃ kåm̲ən (Mogenstrup);
kom̲ -ər kam̲ kom̲ən (N. Sall.);
kom̲ -ər kaṃ koṃən (Lild s.);
kom̲ koṃər kam kom̲ən (Vens., Årdestrup);
kom̲ -ər kam kom̲ən (Hell. h.); ft. *kaṃ* (Havbro, Års);
kom̲ koṃər kaṃ el. *koṃ -kom̲ən* (S. Hald);
kå̱m̲ -ər kaṃ kåm̲ən (Øland);
kom̲ koṃər kå̱əm kom̲ən (Tved s.);
kòm̲ kòṃə kọm kòm̲ən (Søvind s.);
kom̲ koṃə kam kom̲ən (Røgen);
kòm̲ kòṃə kam kòmən (Elsted);
kòm̲ koṃə kọm kom̲ən (Vor, Hads, Ning);
kom̲ koṃə kaṃ kom̲ən (S. Sams);
kom̲ koṃər kåm koṃən (Agersk., Tinglev); *kå̱m* (Spandet);
kom̲ -ər kåm koṃən (Bradr., Hjoldel.); nf. *kom* (Åbenrå);
kom̲ kömə kam kom̲ən (Sundv.; Ang.);
kom̲ köm̲ər kåm kom̲ən (Vlb.); ft. *kam* (Fjolde) —

— **1**) nærme sig, være i bevægelse henimod et sted; *dæ̱r koṃər æn mań* (D.); *de æ bæjər får æ buń o sæj: kom! eń å sæj: go̜!* til sine folk; når man kalder på en sovende, siges: *stræv no o kom̲!* (D.); *di kam riji, cyri, sèjli, go̜i* (Vens.); manden var hverken kommen kjørende, ridende el. gående, men trækkende med en ko, Eftersl. s. 74. 50; „*no koṃər æ·!*“ så kan spøgende svares: „*så koṃər dær enə hæ̱rmań!*“ (Branderup); *haj koṃə liq təpas; a blèw tọ̱ imò å blèw traktijr å òlc så hæn å kom̲* (Vens.) ɔ: og så videre; *haj kam som è we̜j hyẉl* (sts.) ɔ: på en klodset, tåbelig måde. — **2**) nå frem til stedet; *a kåm igo̜·r; han kåm, som han wår kal̥ət* (D.); *koṃər a eńc i da, så koṃər a i mọn, å koṃər a eńc i mọn, så koṃər a øwərmọn te mèja*, Sgr. X. 108. 304 (Vens.), vittighed; *næ han koṃə, koṃə han a jæṇ gåṇ* (Fjends h.) ɔ: så tager han rask fat, så bliver det alvor; også: indløbe, tilstøde, træffe: *dær kåm såń i mi sku, æn flu̱ i mi yẉ, wań o mi klæjər, e̜t söẉn i mi yẉn* (D.). *Æ dær mijər təbå̱q?*

— *næj, no ər ət komən* (D.). — 3) fremkomme, indtræde, indtræffe: *æ kuwən komər kön iọr, dær æ komən warm i æ loft, möj skit i æ kantø·flər, möj ræjn; dæň daw ka nåk kom; a veð, hwa de kåm aw; de komər mæ får; de komər i snak* (D.); *de komer a si sjæl lisom swòlt* el. *lisom lus o låpər o låŋ næjl,* (D.); *de fæk inda· o kom o gọ* (Agger) ɔ: det fik at være hvad det var; *a æ liq glọ, ihwa dæ så komər* (Vens.); *de kam dæm bæst* (Agger) tjente dem bedst. — 4) forföje sig, begive sig, el. have begivet sig: *no æ vi komən gåt o æ væj; kom te buwərs, i hus, i sæŋ; såən stæjər skul ən ålər kom;* også slippe frem: *a ku et kom öwər æ o får æ flo, a ka et kom uð ida·w, a kåm et å æ stæj, de æ få stuwər æn las te å kom iň å æ puwət* (D.). — 5) skride frem, nå til et vist mål, tage en vis retning; *a kåm et lånt o æ daw, ekkon æ halvæj; kom læŋər hærå·p, hæru·ð; kom å· æ væj, frå hwæra·ňər; æ pris æ komən hywər åp o æ kuwən* (D.). — 6) stedes, geråde, indtræde i en vis stilling el. tilstand; *kom i rọ, i gåŋ, i kniv, te ær, te mawt* (D.); *så komər han da te trækən mæ æ swyn* (vestj.), så kommer han da igang med at trække svinet. — 7) tilkomme, henfalde el. henhøre til noget: *dær kåm kon let te hwær, tåw dålər te mi· part* (D.). — 8) være i vente, påfølge, komme efter: *i dæň komən uq; dær ska nåk kom nòr ant atər* (D.); *te sæn Wolsda komər* (Vens.) næstkommende St. Olufsdag. — 9) være forhånden, foreligge; findes i vejen, så· man selv kommer til tingen: *nær ən komər öwər æ bråw, så komər dær æn skåw o baqa·tər æn slætnəŋ; no komər ət* (D.); *de æ ålt komən* (Ang.) alt er kommet, hvad der er, ɔ: alt opbrugt; *mæ ti las ær ə ålt komən* (Ang.) = der er ti læs i det hele. — 9) indføre, bringe, hælde: *kom sålt i æ kọl, bræňwin i æ flask* (D.); *kòm sòkə i kafərət* (Elsted); *dær ær æn tuws nijər i æ bryqəs, wel do kom æn uwð?* (Agger) ɔ: føre den ud. — 10) volde, være årsag til: *de komər æ waň, æ jọr,* det volder vandet, jorden, se Mb. s. 667, dersom da eksemplerne er rigtig opfattede, hvad dog nok er muligt, jfr. Hag. s. 112 anm. — 11) reflex. el. passiv. a) blive frisk, få kræfter: *no komər han sæj* (D., Agersk.), også om formuen; *haj kam sæ, som di stòbt åpå è lyjs* (Vens.) ɔ: så bedringen var kendelig fra dag til dag. — b) opkomme, have sin oprindelse fra: *a veð et, huðən de kåm si* (D.); *huðən komər de· si, te a træfər dæj hær?* (D.) ɔ: hvad er grunden til? — c) *de komə sæ eňc så nèw* (Vens.) det er af mindre betydning; *di kam sæ da eňc få nèr* (sts.) ɔ: de var dog ikke nærgående. — d) *de koməs* (D., Testrup, Thy), om malt: spire; også: *æ målt hå bəgyňt å kom sæj* (D.), jfr. gjæres; *de komər sæj lisom mulə brø i warm* (D.) tlm.; *de koməs, de kaməs, de æ komənəs* (Thy); *de koməs dær eňc no gåt u å* (Vens.) ɔ: det fører ikke til noget godt. — **komme ad:** *kom a·j* (Søvind s.) have plads til at røre sig i; *han ka et kom a·ð få Skan* (Skjærn) *kærk,* el. *får æ kærk* (vestj.), når man ej kan komme tilrette med sit arbejde, skönt der intet er i vejen; *kom a·ð mæ ət* (D.) komme tilrette med; *a ka en wèj kom æ mæ dæ* (Vens.); *„haj kam jan få nèmt è [frå?] hans bəsteləŋər“,* Grb. 156. 24, han kom gærne for let fra sit arbejde; *haj æ nåk eňc komən rècti èrli è ə* (Vens.) ɔ: ikke kommen ærlig til det; *do ska kom pènt æ· ham* (Vens.) tale pænt til ham; — **k— af:** *de komər a di æjən uårdəntliqhijəð* (D.) stammer fra; *a ka et kom a·w mæ ət* (D.) om sygdom, fnat o. s. v.; *a æ komən aw mæ mi pæŋ* (D.) har mistet; *kòm òw mæ pæŋən* (Elsted s.); *haj æ komən å skekələ fålk* (Vens.) ɔ: nedstammer fra; *hons ka de· kom å?* (sts.) ɔ: hvad kan være grunden dertil? — **k— afsted:** *hun æ komən gal astæ·j* (vestj.), 1) der er overgået hende en ulykke, 2) hun er bleven frugtsommelig; „hun wa kommen skit (s. d.) astej“, Blicher Bindst.; *a ka et kom astæ·j mæ ət* (D.), magte et arbejde, en opgave; — **k— an:** *kòm kuns an!* (Elsted); *kom do kons an, hær æ họr, hær æ man!* (Malt) opfordring til slagsmål af drenge; *de kòmər ət it an pọ* (Elsted); *de komər an ọ, om do hår æ pæŋ* (D.) er afhængigt af, om; *„de komər an åpå, de i krèmər è blòwən mònt ni dèr“,* Grb. 171. 3, det kommer af, at en kræmmer er nedmanet der; —

k— bag: *kom ba·q o jæṇ* (D.), *de kam rèn baq åpå ṃæ* (Vens.) = rgsm.; — **k— efter:** *de kåm vi næm aṭər,* det opnåede vi let; *no komər vi aṭər ət i æ huw̯əssåḳər* ɔ: nu går det let; *a ska kom aṭər dæj,* forfølge dig; *a ka eṭ kom aṭər ət* (D.) komme i tanker om, opdage det; *a ska nåk kòm ætər ət* (Elsted); *„så war hąj komən ètər, de kòlən ga òqən mi kun“,* Grb. 55. 4; *a ska kom ætə dæ!* (Vens.) jeg skal göre dig en ulykke; *de ær eṇ skộ få dæṃ, dæ komər ætər* (sts.) ɔ: slægten, som følger; — **k— for:** *de komər mæ så sær få·r* (D.) det forekommer mig; *kom få si sjæḷ* (D.) forrette sin nødtörft; *de komə mæ fȧr, do ær èḻər en a; din saq komə får om no daw̯, a kam få skộ å sèj noḷ, hąj tøt eñc om; hon kam få tiḷə* ɔ: nedkom i utide (Vens.); — **k— fra:** *kom gaḷ, eṭ gåt, hijəlskiñə frå ət,* komme uheldig eller uskadt fra noget; *„hąj kam så natu·wrlə, så tòt, fro ə“,* Grb. 7. 17, 37. 1; *a kam frå ət* (D.) jeg glemte det; *de wa gåt komən fræ* (Agger) ɔ: godt gjort; *a kam frå de, a wiḻ sèj, de kam hąj skit frå; hąj ka jòṟ ə å kom frộ ə ijæ·ṇ* (Vens.) ɔ: slippe godt fra det; — **k— frem:** *kom do kons fræṃ mæ hwa do hår o sæj* (D.), *kom fraṃ mæ, hons do wè* (Vens.) = rgsm.; — **k— hen:** *kom få hårt hæn* (D.) blive for hårdt medtagen, f. eks. ved skatteansættelse; *„di æ bæst håḻən, dæ føst komə hæṇ!“ så mañən, da dø òḻ hans foə* (Tåning), ɔ: blive begravet; — **k— henad:** „så komme I henaj“, Tkjær II. 94 ɔ: så kommer I hen til os; — **k— hid:** *de komər hi· frå* (Ang.) har sin oprindelse fra; *æ vel kom hi· få æ frø* (Angel) indestå for; — **k— i:** *å kom ị mæ ət* (D.) få begyndt på, blive vant til; *kom ị mæ æn kåḻ, æn piq* (D.), i en usömmelig forbindelse; *hąj wa komən i è skit ọr* (Vens.) ɔ: fået ondt rygte; *kom ị mæ fålk* (D.) blive bekendt med folk, få deres arbejde, om en håndværker f. eks.; — **k— igjemmel:** *hąj komə nåk ijæ·ṃəl, dèj kòl* (Vens.) ɔ: han står sig nok; — **k— igjen:** *de komər iğæ·n o æ triðə daw̯ som æ Rømməs* (Römø) *øl* (N. Slesv.); *de komər iğæ·n lisom uñ pæṇ,* el. *lisom de Fetəŋ boqət* (Lindk.); boghveden kom i hedeegnene bestandig tilbage i omdriften, Fitting er i Vorbasse s.; *„de komər ijæ·n!“ sộ skrèən, hąj ga hans sow̯ flæsk, hąj ga her trèḭ sijər, mæn hąj fæk eñc mịr en tow̯ ijæ·n* (Vens.); — **k— imellem:** *dær æ komən dæm nọ imèḻ* (Vens.) ɔ: de er blevne uenige om noget; — **k— imod:** møde (Ang., M. Slesv.); — **k— imøde:** „dæ kam trej a di hæ smo kål imøød mæ wos“, Blich. Bindst., ɔ: mødte os; — **k— ind:** *kom bæjər iñ!* siges til gæsten, der står ved dören; *k— iñ ị* (D.) vinde forståelse af; *dær æ komən måṉə pæŋ ẹj; dè wa nọ å kom ẹj te* (Vens.) om giftermål til formue; *a æ komən ẹj åpå, de a wel sæḻ* (Vens.) kommen til den forestilling, at det er rettest at sælge; *ha hąj nụə å kom ẹj får?* ɔ: at betale entrée med; — **k— løs:** *do ska pröw̯, om do eṭ ka kom løs* (D.), også fig.; — **k— med:** *æ de no nåw̯ət o koṃ mæj?* (D.) ɔ: at fremføre, omtale; *di kam eñc mæ nọ* (Vens.) ɔ: havde intet at sige; *han ka·m mæ tåqət; han kam mæ· tåqət; kòm no mæ·, dræŋ* (Elsted s.), i forsk. betydning; — **k— oba·n:** *de komər oba·n ọ ət* (D.) = komme an derpå; — **k— om:** *a ska nåk kom oṃ ve· ham* (Malt) nå forbi, også fig. *han komər æjsən gåt oṃ veạ ət* (vestj.) ɔ: han overkommer arbejdet godt, nå'r godt til ende med det; *hañ komə så steḻ åṃ wej ər* (Agger) ɔ: er stilfærdig i sit arbejde, gör ingen spræl; *hañ ær eḳ teḭ ər o kom åṃ we* ɔ: er storsnudet, vigtig; *hun æ swær te o kom åṃ we dæm gaṃəl* (sts.) god til at omgås de gamle; *ka do snår kom ætər ət? — Jåw̯, no komər a snår oṃ ve dæñ ræṭ sij ḁ ət,* Sgr. V. 31. 178 (Skals); — **k— op:** *kom åp å æ sæŋ,* ɔ: stå op (s. d.), jfr. rejse sig; *kom åp o slås, skæñəs* (D.); *dæñ saq ska nåk kom åp* (D.); *no wel wi sic, om kụnt komər åp; de æ komən åp, de hąj hò ståḻt i hòbən pæŋ; di kam åp å slås* (Vens.) = rgsm.; — **k— over:** *a ka eṭ kom öw̯ər ət* (Malt) nå at få noget færdigt; *kom ət öw̯ər mæ næmhijəð* (D.); *a ka eṭ kom öw̯ər o fọ ət* (D.) overkomme; *de komər öw̯ər ham som skiḍ öwər kaḻ* (vestj.) ɔ: noget griber ham uventet; *kom øwəjæ·ns* (Vens.) forliges; *de komə wi nåk øwə,* ɔ: det får vi nok gjort; *de ka kom øwər ham lisəm hąj gọr òḻəbæst* (Vens.) det kan

påkomme ham; — **k— på:** *de komər o, te* (Ribe) det kommer af, at; *vi kam sòn let twat åpo hinòn* (Ry) blev uenige; *a ka et kom o æ tòwn te dæň vis* (D.) få fat på den i erindringen; *æ ku ek kom ow ər* (Agger) huske det; *de kåm o· ham som æn nysən* (D.) overfaldt; *nær æn puň smör kåstər åt skæləŋ, hwa komər så æn las hyjə o?* ordspil mellem de to betydninger: „blive ført på" og „koste"; svaret er: en vogn; *eŋən vel ha· ham, o de komər o, te han æ kæň* (D.) ɔ: det er af den grund, at ...; *dæsom dæ skal kom no åpå·, så ka I ròδ æ· mæ* (Vens.); — **k— rundt:** *kom roňt* (Valsb.) få penge el. andet til at række året om; — **k— sammen:** *kom saməl* (Mors), 1) blive gift, *de æ tow or, sin di kam saməl* (Vens.); 2) enes om en handel, også Agersk.; *di kuj eňc kom saməl om ə* (Vens.) blive enige; *ve do vær får te mi bån, nær vi komər saməl* (Andst), et frieri; *„no skul di ha lòw å kom saməl"*, Grb. 115. 158 ɔ: blive gifte; — **k— til:** *kom leqəň te ət* (Malt) opnå noget let; *sekən reŋ komən te· dær wår* (D.) adgang, plads; *a ka eňc kom te· å løs* (Vens.) jeg har ingen tid til at læse; *a æ komən te· o gyjər, o sæj* (D.) om hvad der sker af vanvare; *de vel kom te å swi te· ham* (D.) = rgsm.; *dær ær æn fòlə komən te·* (Søvind s.) ɔ: en svær travlhed; *hwada·nt mon haj æ komən så gåt te ə?* (Vens.) ɔ: hvordan er det gået til, at han har fået det så godt? *a komə nåk te å jòr ə; haj kam te sæ sil ijæ·n* (sts.); *a wel nò* (nødig), *do sku kom no te· we ə* (Vens.) ɔ: komme tilskade; *wi ku eňc kom tefra·m få snej* (sts.) komme frem for sne; *di komər å te ti, dæ blywər hæň ve lys* (Branderup); *kòm tè· sə sjèl* (Elsted) = rgsm.; — **k— tilbage:** *kom təbåq* (D.) fig. om formuesomstændigheder; — **k— tilhobe:** *de æ manə or sin wi kam təhob* (Mors, ligeså Vens.) blev gift; *„knap ètər de Jèns Pisən å hon wa komən təhob"*, Grb. 228. 81; — **k— tilside:** *„twær å ibaj war haj å kom təsij mè"*, Grb. 43. 24, ɔ: at omgås med, at få til at udrette noget, jfr. Grb. 116. 8; — **kom ud:** *han kan et kom uδ å ət mæ si pæŋ* (D.) få dem til at slå til; *kom gåt uδ å ət mæ jæŋ,* have godt forlig med; *de komər o jet uδ, aňtən* ... (D.) følgerne bliver de samme, hvad enten ...; *de kåm uδ imæl fålk* (D.) = rgsm.; *de kåm dær slæt et uδ aw* (D.) ɔ: det opnåedes der intet ved; *de æ komən uk, de do wel jywtəs; ka do kom uk å å jòr ə te dæj prijs? hon ka kom uk o ə mæ let; haj kaňc kom uk o ə mæ ajə fålk; de komər uk åpå jet; dæ komər eňc no uk o ə* (Vens.); — **k— under:** *a ka et kom oňər mæ ət* (D.) magte et arbejde, en opgave, billedet er lånt fra byrden, der løftes; *a ka et kom oňər ət, huδən de hæŋər saməl* (D.) ɔ: jeg kan ikke blive klog på, hvorledes ...; — **k— ved:** *a ka et kom ve ət* (vestj.) huske det; *hun kam wal ve* (vestj.) blev godt gift, fik det godt; *„æ ka it kom ve·!" soi æ tràl, da sku han bəgræ hans åləmor* (Ang.) komme til det; *do mo hælst tå ər, no do ka kom ve ər* (Holstebro) få det; *æn ka snår kom ve· ət* (D.) man kan snart komme i en ulykke; *dær tör alər möj kom ve·, far de blywər gal* (D.) der behøver ikke at ske meget; *hwa komər de dæ·j ve?* (D.) = rgsm.; „søhn kam gammel Hans ve å fæk hans kuen", Jyd. l. 77. 2 ɔ: således gik det til, at gamle H. fik sin kone; *hwada·nt æ do komən we· dæm?* (Vens.) ɔ: har du fået fat på dem? — Jfr. Aasen isl. koma; htsk. kommen, eng. come; se -kvem; fore-, om-, over-, ved-.

2. komme, no. i udtr. som: *a hår læŋ viňt djær kom* (D.); *dær æ guwə kom ålstæjər uδən i æn uň hjåt* (hjærte) (vestj.); jfr. dags; *vær i kom* (Sall.) være i færd med at komme, se ud-; *haj hòr eňc mir en dawsəns kom* (Vens.) ɔ: af hånd og i mund.

-kommelig, to. se for-, frem-.

-kommelse, no. se hu-.

1. -kommen, tf. se al-, for-, fra-, fuld-, hjem-, kjær-, ny-, om-, over-, ud-, vel-.

2. kommen, no. *komən de* (Thy, alm.); *kòməň (!) de* (Søvind); *kòmən de* (Elsted) — en bekendt skærmplante, carum carvi L., og dens frugt; *wil* el. *wil komən* (Mors); herremanden sår k— på kirkegården til bøndernes brug, Kr. Almuel. II. 82. 211; af bortblæst k— fra bøndernes ostebrød er der groet k— op på deres hvileplads, Efterslæt s. 213. 174; et k—frø vokser til himlen i en skæmtehist., sts. s. 192; havemanden sår en sæd (s. d.),

der ikke går ud, sålænge verden står, nemlig løg og kommen, Kr. III. 118. 171, Sagn III. 295. 53. 54; *„mòwə, dær ə låpə i wòstən!“ — „snak, dræŋ, de æ kòmən!“ — „ja vèst æ di kòmən, mèn hua æ di kòmən fræ?* (Elsted), jfr. Sgr. II. 222. 815 (vestj.), ordspil mellem plantefrøet „kommen“ og tf. af at komme; pigen helbreder alle sygdomme med k—, fordi der står i salmebogen: „kommen at læge al vor smærte“, Kr. Molboh. 71. 230; jfr. mnt. komen, Sch. Lübb., htsk. kümmel, af lat. gr. cuminum, det samme; gal-, hunde-, vild-.

kommenbrændevin, no. *komənbræwən* best. *-t* (Vens.) = rgsm.; deraf: *æn komədram* flt. *-dramər.*

-kommende, tf. se fore-, ind-, til-.

kommengrød, no. laves af kommen og byggryn, der koges til grød sammenblandet, Sgr. X. 89. 229 (alm.).

-kommenhed, no. se for-.

kommenskringle, no. *komənskreŋəl æn -kreŋlər* (Vens.) = rgsm.; kringle bestrøet med k—.

kommen-til, no. *dær wår så möj æn sølə komən-te* (D.) plads, adgang; *de war è li kom-te* (Vens.) et stygt tilfælde; se komme til.

kommers, no. *komæ·s æn* (Vens.) löjer (löjer ubrugl.); *go o komæ·s* (D.); jfr. fr. commerce, lat. commercium, handel; natte-, stude-.

kommersbroder, no. *komæ·sbror i* (Vens.) lystig fyr; *„ålər ha di sit maqi te komèsbror“*, Grb. 11. 86.

komme-tilrette, no. i udtr. *hær æ så möj æn sælə kom-tə-ræt* (vestslesv.) ɔ: så dårlig plads til at røre sig på, til at göre et vist arbejde.

kommig (?), to. *komə* (Agger) nærgående, f. eks. om en vred havfugl; se kammet.

kommisbrød, no. *kamy·sbrø de* (Vens.) brød, som udleveres til soldaterne; se kamys.

-kommissær, no. jfr. fr. commissaire no.; mlat. commissarius; se brændevins-.

kommode, no. *komo·də æn* (Vens., D.) = rgsm.; et alm. møbel med skuffer; se løgle.; jfr. fr. commode to. bekvem; lat. commodus.

kommune, no. *æ komy·n* (D.) = rgsm.; „a vild' hen te dæ å betåhl kommunipængg“, To Nov. 23, ɔ: sogneskat; jfr. fr. commune; lat. communis to., fælles.

komog, no. *kòwmoq de* (S. Sams); *kòwmåq* (Elsted); *komòq de* (Vejr.); *komok de* (Sundev.) = rgsm.

komoget, to. *kòwmoqə* (Elsted s.) snavset af komøg; *do æ så k—.*

kompan, no. se kumpen.

kompas, no. *kompa·s æn -ər* (D., vestj.) = rgsm., se Sgr. XI. 121. 255; jfr. ital. compasso, sirkel; loppe, lus.

1. kompe, no. *komp et kombə* (Sundeved) hjulkredsen af træ; jfr. htsk. kumpf, mnt. komp, Sch. Lübb., en dyb skål; henføres til gr. kymbos, skål.

2. kompe, uo. *æ vuən ska kombəs* (Sundev.) = opsløves: nyt træ sættes indenfor hjulringene, se op-.

kompejser, uo. i udtr. *hąj jò så månə kompè·jsər* flt.; *ha så månə k— åpå· sæ* (Vens.) löjerlige fagter, narrestreger; også kan siges: *hąj hò no kompæ·sər!* han har nogle påhit ɔ: han kan finde på noget.

kompi, no. se kopi.

kompirum, no. *kompi·rom æn* (Malt) *æn k— ve æ sij*, spøgende = sabel; kampirum, Nyerup, Morskabslæsn. s. 278.

kompliment, no. *kopləmy·ńtər* flt. (D.); *kòpləmæ·ńtər* flt. (Lild s.); *kåləmy·ńtər* flt. (vestj.) — spilopper, narrestreger, om börn og unge dyr, jfr. fr. compliment, høflighedsbevisning; ital. complimento no., complire uo., vise høflighed.

kompos, no. et plaster, empl. oxydi plumbi (P.).

kompost, no. *kòmpå·st æn* el. *kòmpå·stmøjəŋ æn* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. lat. compositum, sammensat.

kom-se, *kom se·* (Malt) ordene, hvormed man søger at kalde en ukendt hund til sig.

komsikomsa, no. i udtr. som: *æ hijələ komsi·komsa·k* (Malt) ɔ: det hele, altsammen; jfr. fr. comme ci comme ça.

komsillekomsalve, no. *komsilə-komsalə de* (Malt) konge-salve (s. d.), basilikum-salve; jfr. gr. basilikos to., kongelig.

-komst, no. se ad-, gjemmel-, her-, ind-, ned-, til-, vel-.

kom-til, se kommen-til.

komule, no. *kumulər* flt. (Malt) = rgsm.; *hąj wel eńc wè fåba·ńc å ən komuwl* (Vens.) siges om en, der slår hø

uden at tage det i bunden; plantenavn, tue-kogleaks, scirpus cæspitosus L. (Malt, vestj.); rundbælle, anthyllis vulneraria L., J. T. 284 (Thy).

komælk, no. *kumjælk de* (D.) = rgsm.; i en stedremse: *Mårə kumjælk,* Kr. IX. 133. 352 (Måde i Jærne s. v. Esbjærg).

konderdons, no. se kontradans.

kondeviter, no. flt. se konduite.

konditor, no. *de ær æn fin kon-di·tor,* ofte tilföjes: *han skiðər i baqəriət* (Rand., alm.) spottende om en, som er simpel i klæder el. manerer (alm.); jfr. lat. conditor, sukkerbager.

kondru, to. se korndröj.

konduite, no. i forskellige udtryk: *dær ær et manə kontrəvi·tər* (flt.) *i æ huwə o· ham* (D.) ɔ: han har liden forstand, er lidet snarrådig; *a samlət mi kondəvi·tər saməl* (Vejen) ɔ: jeg samlede mine tanker; *go frå· æ kondəvi·tər* (Lindknud) ɔ: miste sin fatning; „de som så manne mangle, de ær konnevitter te å regti sneløev (snedløbe) di stue“, Yuelb. s. 52; „da han sjel engen konnervitter hae i pannen, bløu han balbieret temmeli gåt“, Jæger, Ferien s. 23, ɔ: forstand; Mads var der ikke mange kondevitter i, Sgr. VIII. 66, ɔ: forstand; jfr. fr. conduite, klog opførsel.

kone, no. *kun æn kunər* (D., Sem, Forball., Agersk., Braderup, Fjolde); flt. *kwònər* (Lild s., Agger); *kuwən æn kwonər* (Lyne, Grindst., Andst, Vejrum, Randers); *kwon* el. *kwon æn -ər, kuwən* de yngre (Mors, Thy); *kun* el. *kuən æn,* best. *kwòn* el. *kòn* flt. *kwejər* best. *-n* (Vens.); flt. *kweñər* best. *-n* (Alstrup, Jetsmark); *kuən æn konə* (Bjerre h.; Hell. h., Falslev, Haslund); *kuwən æn* best. *kwon* flt. *kwonər* best. *-n* el. *kweñər* best. *-n* (Tved); *kuwən æn* best. *kuwənən,* flt. *kwonər* el. *kwenər* (Ålsø); [*kon*] *æn* best. *konən* flt. [*konər*] (S. Sams); *kowən æn* best. *-ən* flt. *kwònə* (Søvind s.); *kuən æn kwònə* best. *-rən* (Elsted); *æ kun hiñəs, æ kunər djæs* (D.); *æ kunəs, æ kunərs* (Bradr.) konens, konernes; — 1) en gift kvinde el. en kvinde, som har været gift; *æn kun ka gør æn mañ gal ælər goi* (V. Vedsted); *æ vel nåk ha mæ æn kun* (Ang.) ɔ: jeg vil gifte mig; *wò kuwən* (Støvr.) om husmoderen af tjenestefolkene, ligeså Søvind s.; *æ kun råər te æ framgol* el. *æ fuwərlo dər* (D.) i et velordnet hus, men ikke videre; *var æ kun tjæn de viñər æ mañ* (Nordsl.); *hwær mañ tøqəs hans kuwən æ dæñ könəst* (vestj.); *jæn kun ka bær mer væk i sit fårklæ som fir hæst ka træk* (vestslesv.); el. bære mere ud i forklædet end manden kan køre ind på en fragtvogn, jfr. so; *hwæm dær gir æn nåqən synol* (uden trådende) *for æn nåqən kuwən* (vestj.) en kone uden ejendom; *ja, du ka sajt fo dæ æn kuən ijæ·n, mæn de æ pinədə et så læt å fo ən hæjst,* Kr. IX. 42. 465; *die komə kuənən mæ heñə mañ,* Sgr. II. 59. 323 (Lisb. T.) kan siges, når konen er större end manden; om flere ægteskaber: *manə kwonər gi riq* el. *manə sæŋ, mæn rø öwn* (vestj.); *væm dær hær et par vir hæst å æn fiən kun, ær ålər sårə fåru·n* (Vlb.); *æ kun, æ kat å æ klæm* (ildtangen) *skal ålti ve æ huəs blyw jæm* (Ang.); *æ kun å æ kakəlon hør æ huəs te, væn æ mañ gær u* (Ang.); *vor æ kun lekər, æ dörnsk rykər å æ klåk stæər, dær æ iñt gåt å vær* (Ang.); el. *hur dær ær æn fåha·t kuwən, æn mawər kat o æn beskit kakələn, dær ær et gåt o vær* (vestj.); *de ær et gåt, hur æ kuwən æ mañ* (sts.); *æ gowə komər, hwar æ kwon wel* (Mors); når man roser börn for deres arbejde, kan siges: *så ska do å ha ən kun ål-jæn* (vestslesv.), ligeså vestj.; *æ kowən ska stap de sist hyjə i æ lågav, så blywər dær manə ållam fòj te næst or* (Herning); *hans kuwən hiər Rasmus* (vestj.) ɔ: er rådende; spøgende: *ræt nåk, Mati·s, di kuwən hiər Kriståfər!* (vestj.); *hon æ kun i het huks* (Vens.) ɔ: er myndig, se bukser; *de ær æn waq kun, dæ ka eñc narə æn skip mòq i he maj om orə* (sts.); alle gode koner og onde piger kan kjøre på én vogn (vestj.); *æn kun, dær æ mæ bǫn, ma eñc ha lòw te å ta è bè bròj åp frå gualt;* heller ikke *ma mæ ha lòw te å hyt no hæn* til en frugtsommelig (Vens.); — man må være godt kendt med den kone, hvis pølser man spiser (vestj.): debitor og kreditor skal hver omtale pengelånet for sin kone, det er bevis nok, Kr. Alm. VI. 91. 196 (alm.); en mand i Ølgod sagde, at hans kone skulde da i det mindste have prygl hver tiende dag. Bedst var det, når hun fik hver ottende, og det var næsten ikke til at være ved hende, når det drev både den

ottende og niende dag over. Niels Hjulers kone sagde: „å, gud, hvor a fik tit hug af Niels, ilav han levede, men hvad, a fortjente det jo og, Kr. Almuel. III. 121. 428 flg.;

å ja, såmænd, tu hvad skal en sige,
en kan ikke altid være pige,
og kone kan en heller ikke blive,
Kr. Alm. III. 117. 8;

den utro kones vise til bejleren udenfor vinduet: gak fra vinduet min ven, se Kr. Alm. III. 117. 11 flg., jfr. Afzel. Sagohäfder II. 147, Baring Gould Str. Survivals s. 204; koner drikker ponse til gilder ligesom mændene, Kr. Alm. V. 41. 113, har vist været alm., i alt fald i Vestjyll., den unge kone skulde drikke den første pons ved bryllupsbordet; — bjærgmandens datter er bondens kone, Kr. Sagn I. 268. 921-25, se hestesko I. 604. 44; bondekone i barselseng slæbes i höj af bjærgfolk, Kr. Sagn I. 255. 889-95; bjærgfolks koner se Kr. Sagn I. 7 nr. 4; trolden jager om natten sin kone ud ligesom den fulde bonde s. 8. 28; — småbörn tiltaler småpiger „kone“ (N. Sams), se farlil, morlil; i börneremsen kaldes konen: sladder-i-task, tærsk-i-by, föjt-i-by, løb-i-by, Gr. Gl. d. M. II. 147. 287, III. 190; løv-i-by, Sladder-Else, sladdertaske, sid-ved-rok, Sgr. V. 150 flg., Kr. Anholt 121. 317; rend-i-by (vestsl.), jfr. Urquell V. 108; i den mørke tale: Male'n (Vens.), Marmele'n (vestj.), Lakle'n (vestslesv.); Magdalin, Sgr. VI. 48. 436; Sparlej, Sgr. VI. 63. 594; Nedertat (vestj.); Dannefrej, Gr. Gl. d. M. II. 132. 12; i de „sære navne“ (s. d.) „fru Mynker“, Sgr. VII. 108; „Landsfrue“, J. K. Ævent. I. 155; i ævent. er opgaven at bringe den könneste kone hjem, Sgr. VI. 105, VIII. 30, Kr. Æv. 211. 294; en tåbelig kone, Kr. IX. 213. 51; en gammel kone smedes ung i essen, Sgr. X. 2, se hest I. 599. 6 a; bondens kone trækker baglængs ploven, Kr. IV. 281, se pige; en mand rejser om og giver et æg bort, hvor konen regerer, en hest, hvor manden råder, Gr. Gl. d. M. II. 125; hvor konen råder, trækker røgen med vejret af køkkenskorstenen, hvor manden råder, mod (vestj.); konen skal råde en dag om ugen, men hun skal ikke vide hvilken (vestj., alm.); karlen får det råd, aldrig at blive natten over, hvor der er en gammel mand og en ung kone, Kr. VII. 185. 196, Sgr. XII. 174; vise om den onde kone, Sgr. II. 226. 821, IV. 101. 276; den kærlige kone, Gr. Registr. nr. 102; de lystige koner, Gr. Æv. I. 221, Registr. nr. 103, Sgr. XI. 110. 219, Kr. VII. 232, jfr. Liebr. Volksk. s. 124, Clouston Fictions II. 314; den fromme kone, Gr. Registr. nr. 104; den gale kone, Gr. Registr. nr. 105, J. K. s. 137, Ævent. I. 56; Kr. Æv. s. 47, jfr. Grimm K. M. nr. 59 „der Frieder u. das Katherlieschen“; den sladderagtige kone, Gr. Æv. I. 226, Registr. nr. 106, Kr. VII. 306, jfr. Jacobs Fables of Bidpaj s. 185 med henvisn. s. LXXVII, Crane Ital. Pop. Tales s. 167; den dumme kone, Gr. Gl. d. M. I. 28, Registr. nr. 107, Kr. 163, jfr. Asbj. I. 43; den stridige kone, se klippe, skjære. — 2) *æn kloq kuwən* (vestj., alm.) kvinde, kyndig i sympathiråd og trolddom, se klog kone. — 3) en lerkrukke med vid mund, som bruges af fattige til at hente mælk i (Sall.), en stenkrukke til mælk og vand i høsten (Andst); *æn gaməl kuwən* (vestj.) en krukke med to ører; vand og mælk sammenblandet: *ve do ha kuwən ælər öl?* (Andst); jfr. abraham, gammelmand, skjæggemand. — 4) *Åwsby kwonər* (Malt) tykke regnskyer i vest; se kjælling 6. — Jfr. Aasen, isl. kona; kakelovn, kjælling, ko, kvinde, pige; aftægts-, arbejds-, barsel-, bede-, bjærg-, bonde-, broder-, brude-, degne-, eng-, enke-, fattig-, fugle-, føre-, giv-, grande-, gryde-, gård- hede-, hus-, hyrde-, hølle-, høst-, Jörgen Hattemagers-, kage-, kirke-, kirkegangs-, kjeltringe-, kjælder-, kjær-, klog-, koge-, kokke-, kro-, kurve-, luge-, lød-, mose-, møller-, nabo-, nælde-, omgangs-, patte-, potte-, præste-, rakker-, rede-, sankt-Hans-, Skag-, skole-, smede-, spinde-, spindel-, suder-, sy-, syssel-, sönne-, sørge, trold-, törre-, vaske-. væve-, våge-, æble-, åle-, åller-.

konebarsel, no. *kunərbasəl æn* (Malt, D., Agersk.) et gilde efter börnefødsel, hvor konerne i laget samles, drikker og driver alskens kådhed, endnu i brug i Valsb. 1862, se Feilb. Fra Heden s. 98, Gr. Gl. d. M. III. 170. 5, Sgr. VI. 155. 754 (Falster), smlgn. Wille Optegn. s. 202, „kindsfoot“, Schütze II. 256; jfr. konegilde; god tidende, pas.

konebesøgelse, no. *kwònəbəsòqəls et* best. *-t* flt. *-ə* (Elsted) konegilde; besøg

af koner ved fødselsdage el. anden lejlighed; „så træffet de hwerken wah helle bejje, end dæ wa kwonnebesøggels begi stejjeren“, Jyd. I. 79. 2.

konebojle, no. *kwon̲bòjl æn* (Mors) = konebesøgelse.

konefadder, no. *kun̲əfajər æn -ər* (Skast h.) kone, som står fadder ved dåben.

konegilde, no. *kwòn̲əgil̲ et* (Søvind s.) = konebesøgelse, jfr. Sgr. V. 234. 808 (Fly), J. K. 371, Jyll. I. 77, Fb. Bondeliv s. 304; Kr. Almueliv IV. 83. 221-22; slgn. barselstue, Werlauff Antegn. s. 116 flg., se kone-, kvindebarsel, -gilde.

konfenolle, no. *konfəno·l̲ æn* (Malt) en aldeles holdningsløs og ubetydelig person; den sidste del af ordet synes at tyde hen til et nul (s. d.).

konfirmand, no. *kòmfåma·ṅt æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. læsebörn, præstebörn, præstepotte; bønderfolk antog, at konfirmanderne stilledes øverst, eftersom deres offer til præsten var större eller mindre, jfr. Kr. Almuel. VI. 10. 22-23, Kr. Molbohist. 145. 403, Grb. 85. 94, Arne Slagelse s. 8, Wigstr. Folkseder s. 61; i ældre tider valgtes börnenes plads efter en kundskabsprøve, nu sættes de alm. efter deres alder el. som de kommer fra skolen (vestj.), se konfirmand.

konfirmandgilde, no. *kòmfåma·ṅtgil̲ et* (Søvind s.); *komfəma·ṅtgil̲ æn* (D.) — gilde, som göres af hver blandt konfirmanderne, for et udvalg af kammeraterne under konfirmationsforberedelsen.

konfirmation, no. *kòmfåmasjo̲·n æn* el. *kòmfəməsjo̲n* (Søvind s., alm.) = rgsm.; „gå til k—“ el. „gå til præst“; den tid, man går til præst, er særlig gunstig til lærdom af heksekunster, se Kr. IV. 397. 553, jfr. Strackerj. I. 295, heks s. 580. 17 b; deraf smsætn.: *kòmfåmasjo̲·nsdaw̲, -gil̲, -kòw̲əl, -klèjə, -søn̲də* (Søvind s., alm.); se konfirmand.

konfirmere, uo. *komfəmijər* tf. *-ət* (D.); *kòmfåmejə -rə -rət* (Søvind s.); tf. *kòmfòmiərəð* (Lild s.) = rgsm.; bekræfte dåbspagten; „*djæ prèjst wil̲ eṅc komfəmijr ham mè di a̲r løsənbən*“, Grb. 81. 3; se bede op, høre af; fig.: *han kuṅ komfomijə ham* (Røgen) magte, tumle ham; „såen en kun dreng som dæ hør et ett møj te å komfemie“, Jyd. II. 14. 2; „han trur, han bant, te han sku såen å såen komfåmie mæ“, Yuelb. s. 77; jfr. lat. confirmare, bekræfte. Først da drengen konfirmeres, slipper han for de underjordiskes hjemsøgelse, Kr. Sagn I. 106. 414.

konfus, se komfus.

kong Abel, no. se Odins jæger.

konge, no. *koŋ i* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *koŋ æn -ər* (D., vestj.); *kòŋ æn -ə* best. *-ərən* (Elsted, Søvind s.); *koŋ æn koŋər* (M. Slesv.); *kuŋ* (Ang.) — 1) = rgsm.; „*dær hopə dè lam goskwòn i dåjsi* (dansen) *mè koŋən å dråjəŋən mè hawmaj*“, Grb. 115. 159; *de æ gåt å ha koŋən te må̲rbrå̲wə*, Sgr. II. 59. 314 (Lisbj. Terp); *do ha̲r ət, som væn do va koŋəns må̲rbror* (vestslesv.); *de blywə nåk eṅc i dè hè koŋ hans tic* (Vens.) om hvad man længe skal vente på; *han æ jæn̲ maṅ miṅər eṅ koŋən* (vestj.) ɔ: han har herre over sig; *de ær en̲ə sak å ser i æ dw̲n å baṅ koŋən* (vestslesv.); *koŋəns laəṅ* (Braderup); *jæn a koŋəns jæjərər* (Valsb.); *kuŋəns skåw, mo̲s* (Ang.); *tijən koŋən* (vestj.): 1) være soldat (alm.), 2) være i tugthuset; „tow och i slaveriet hoj han å tihn kongen, fa (för) han bløw fri mand“, Tkjær II. 4, Kr. Almueliv V. 266. 690; kaldes også: *go̲ i koŋəns klæjər, töj, ko̲m i koŋəns brø̲* (vestj.), jfr. kritte; i sagn og ævent.: kong Kristian (4de?) rejste om i landet og lokkede en pige, Kr. Æv. 244; pigen vil have ingen mindre end kongen selv, Kr. V. 171, Sgr. VII. 162, jfr. Arnason II. 420, Grimm K. M. nr. 96, Folkl. Rec. III. 181, Hahn Griech. Märchen nr. 69 med anm.; kongen i Danmark var ikke kjön, det plejer kongerne i Danmark ikke at være, Efterslæt s. 152. 112; manden rejser til Kbhvn. at klage til kongen selv, M. Skrædder s. 49; kongen sidder med krone på, den skal hentes til fjenden, J. K. Æv. I. 83; kongen kan ikke dömme uden han har sin krone, Kr. VII. 54; fæster selv en hyrdedreng, Kr. V. 76; konge og prinsesse efterser mandens tværsæk, Efterslæt s. 112; kronprins el. konge iförer sig bondeklæder for at opdage, hvorledes det går til, Kr. Alm. II. 122, Rasm. Hansen, Gamle Minder (1882) I. 84 flg.; forbryderen, som gætter kongens tanke, benådes, Kr. III. 333; kongen spiller sit land bort, Kr. V. 219; k— kan ej komme til Skelskør el. Stevns

h., Thiele II. 189. 90, Kr. Sagn II. 8. 33, jfr. Hofberg s. 115; kongens stol er i helved sat, og nu er han færdig sånær som en knap, Sgr. II. 51; Finderup og Gråhede har fattigdom og ringe lykke; thi der er slået konger ihjel, Kr. VI. 322. 79; kongen er kun 28 penninge værd, Sgr. VI. 154, jfr. Grimm K. M. nr. 152 og anm., se værd; i en stedremse: Vestergårds konger, Kr. IX. 134. 357, Sgr. XII. 143. 368, Kr. Ordspr. s. 503 (Strandby s., Gisl. h.) Grøtrup konger (Todbjærg s., Ø. Lisbjærg h.); *han hò sit koŋən* (Røgen s.) el. *koŋəns di fi̮r hwiδ* (Malt) ɔ: han er beruset; i æventyr og sagn: bjærgkonge, Kr. Sagn I. 75. 137. 517, jfr. Møller, Bornh. s. 24; dværgkonge, Kr. Sagn I. 163. 597; ellekonge, Kr. Sagn II. 8. 32; havkonge, Gr. Registr. nr. 67 d; nissekonge, Kr. Sagn I. 199. 740; troldkonge, Kr. Sagn I. 68. 280-81, jfr. dronning over Alfer, Grimm Elfenm. s. 3, Shakespeare, Midsommernatsdröm; konge over bævere, Kohl, Kitschig. II. 122; k— over björne og fiske, sts. II. 20. 28, jfr. Vang Reglo s. 43 over fiske og fugle; k— i vandet i slangeham, Kohl, Kitschig. II. 266; k— over øerne, Garnett, Women I. 171; jfr. fiske-, hugorme-, myre-, måne-, skjælbasse-, slange-, snoge-, åle-. — **2)** kongen som billedkort, best. *koŋi* (Vens.); gåde: kender du fire store konger, som intet land har? (Vens.), jfr. Sgr. III. 111. 540, Busch Volksh. s. 162; kongen i kortspillet (se kort) minder tjeneren om den lydighed, ydmyghed, ærbødighed, underdanighed, som han bör bevise mod konge og øvrighed, Gr. Gl. d. M. II. 311; kongen i keglespillet, jfr. kegle, munk, munkemand. — **3)** „konge" kaldes den hyrde, der først får sine køer ud om morgenen syvsoverdag, 27. Juni (D.); ligeså en af de hyrder, der kommer sidst hjem St. Hansdags eftermiddag (Vens.), Kr. Alm. IV. 159. 462; jfr. græstyv, kjærnestav, natravn. — **4)** i ringridning den, som de fleste gange tager ringen, hvor han da ikke nævnes kejser (s. d.), se Sgr. IX. 193. 611, 207. 630; ligeså Kousted s. (N. Hald h.), Venge s. (Hjelmslevs h.), Sønderj., vist alm., se Kr. Almuel. IV. 22. 44, 55. 125 flg., slgn. 27. 56; kongens dame ved dansen kaldes dronning, jfr. *adjudant, general, löjtnant, munkestikker, prins; ligeså den, der vinder prisen i andre forlystelser, se kattekonge. — **5)** en person, den næstfornemste, i kommersspillet „svinepisker" (s. d.). — **6)** en slags store pebernødder (Hmr. h.); jfr. Kr. VI. 320. 65, se gjeldevæder, ronnevæder. — **7)** börneleg: *tåw koŋər* (vestj.), *sæt æ koŋ ud* (D.); A. og B., to af de stærkeste drenge, vælges til konger og deler flokken, hver har sin krigsmagt, en agerfure er skellet. A. sender en mand over grænsen og råber: „alle mand strækker sit gevær, men kongen især: *jæn, tåw, træj!* B.'s folk søger at fange ham; lykkes det, spörger de ham: „vil du være kongen og landet tro?" vil han ikke, napper og kildrer de ham, til han svarer ja; således fortsættes skiftevis, til den ene hær er fanget, den overvundne konge kaldes „lusekonge"; „holde op for kongens port", se sol- og måneleg. — Jfr. Aasen kong, isl. konungr; mnt. konink, Sch. Lübb., eng. king; helligtrekonger, kejser; aften-, bi-, edder-, gåse-, kokke-, luse-, maj-, ni-, nælde-, sime-, sne-, spader-, stodder-.

kongeaften, no. *koŋawtən* (D.); *koŋòwdən* (Sundev.) aftenen för kongedag; se helligtrekongersaften.

kongebarn, no. *koŋbån æn -bön* (D.) = rgsm.

kongebrev, no. *koŋbröw æn -bröw* (D.); *kòŋbræw æn -bræw* (Søvind s.); *kòŋ-* el. *kòŋəbröw et* (Elsted); *koŋbræw -bræw* (Agger) — bevilling til bryllup uden tillysning.

kongedag, no. *koŋdaw* (D.) kalenderdag, den 6. Januar; fra mørkningen gik småfolks börn omkring i fantasidragter, tre og tre som kongerne, de førte med sig. Disse knælede for Jesusbarnet og bragte gaver, alt udført i voks med guldpapir, pailletter, små brændende vokslys, indesluttet i en större el. mindre kasse med glas på de tre sider, Museum 1892 (Helsingør), jfr. Kr. Almueliv IV. 144 nr. 11, Feilb. Bondeliv s. 251; se helligtrekongersdag, stjærnefolk.

kongedans, no. [*koŋdaəns æn*] (Valsb.) en dans af „kongerne" ved ringridningsgildet: tredie konge begynder alene dansen med første konges dronning og afleverer hende dernæst til første konge; derefter kommer to par: tredie konge med anden konges dronning og

første konge og dronning; endelig: alle tre par, hver med sin dronning; det kaldes også: at danse (s. d.) dronningerne op, Fb. Fr. H. 75.

kongedatter, no. *koŋdætər æn -ər* (D.) = rgsm.; *„hon war èn koŋədètər“*, Grb. 110. 56.

kongedom, no. i ordspr. *oŋdom æ koŋdom o aḷərdom æn træḷ* (vestj.), se øde uo.

kongehandel, no. *koŋhaṅəl æn* (vestj.); *koŋhajəl* (Agger) — meget fordelagtig handel, jfr. kokkemarked.

kongehætte, no. best. *koŋshætən* el. *koŋəshætən* (Vens.) en af drøvtyggernes maver, jfr. kongenshat, salmebog.

kongejagt, no. *koŋjac æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

kongekjøren, no. „en gang var han ordret til at skulle i k—“, Kr. Alm. VI. 39, ɔ: kørsel for kongen el. kongelige embedsmænd, ægtkørsel, se kongerejse.

kongelig, to. = rgsm.; vel sagtens kun i et enkelt udtr.: *æn koŋəli snabəl* (Vens.) ɔ: en stor næse; se kongenæse.

kongelys, no. *koŋlys et* = flt. (Agerskov); *koŋəlycs è* (Vens.) — **1**) plantenavn, verbascum L. (alm.); den fordriver rotter og mus; lægges den i kobåsen, bliver kvæget tåbeligt, Kr. IX. 76. 800, jfr. Runa VII. 30; torskemund, linaria vulgaris Mill., J. T. 22 (Ålborg, Thy). — **2**) det tredelte lys, som tændes kongeaftèn (D.). — **3**) „det menneske er ikke født, der kan gå til et kongelys; de står og brænder, hvor der ligger et kongeløsen“, Kr. Sagn II. 498. 47.

kongeløsen, no. *koŋløsən* (Vens.) en stor nedgravet skat, så stor, at en konge kan løses derved; „såmeget sølv og guld, at det kan ligge op over kongens hoved, når han sidder på en stol; andre siger: når han ligger på knæ“, Gr. Gl. d. M. I. 60. 67; *di kaḷt dæṅ skat koŋlösnəŋ å di fåtå·ḽ. te næə æn maṅ saj po hans knæə, så sku dæ væ så maṉə pæŋ, te di ku skywl ham*, Kr. IX. 220. 58 (Gj. h.); sælge sön for tre gange hans vægt i guld, Gr. Registr. nr. 17 i; for såmeget sølv som fiskedrætten vejede, Sgr. XII. 87, se J. K. 53. 7, 118. 11. 16, Thiele I. 341, II. 137. 232, Kr. VI. 32. 44, VIII. 38. 70, Sagn IV. 48, Gr. Gl. d. M. I. 144, jfr. Grimm RA. 668. 4 flg., 673. 7, Liebr. Volksk. s. 236. 415. 505, Sigurðarkviða Fáfnisbana II. indledn., jfr. Rafn N. Fort. I. 141 ned., Völsunga S. kap. 14: odderbælgen fyldes med guld; fortællingen om Svend Tveskjæg, Vedels Saxo 217; Müller, Saxo I. 491, jfr. smsts. I. 42. 261. 281, Folkl. Rec. III. 49 (Italien); „ransom by weight“, Urquell II. 39. 59; weight in gold, silver, copper, Curtin Myths s. 64; a staff of silver as large and as tall as himself, Mabin. s. 372. 390; vægt i guld, Gonzenb. I. 345; løsepenge for en tyrkisk fange: såmeget sølv, den fangne vejede, Nicolaiss. Nordl. II. 10; jfr. Rochholz D. Gl. I. 318 fig.: dække en gravhöj, billedet af den korsfæstede med korn, give dobbelt såmeget, som barn vejer, jfr. hosebånd I. s. 650. 8; Hollænderne kan dække en 24 fods lægte, som står oprejst, med guld, Urdsbr. III. 136 (Slesvig by); slgn. den indiske skik, at mnsker giver deres egen vægt i guld el. lign. til fattige, se Folkl. Journ. III. 280, jfr. Urquell I. 35, hvor der henvises til M. Haberlandt: Über tulâpurusha der Inder, Wien 1889; jfr. kongelys.

kongenat, no. se helligtrekongersnat, julenat.

kongenavn, no. *koŋnawn è* best. *-t* (Vens.) = rgsm.; *„a hòwər eṅc, hwèm de war, dè lò sè koŋnawnt te“*, Grb. 9. 38, ved ringridning, se konge.

kongens brød, no. i udtr. „være i k— br—“ ɔ: i tugthuset, se Feilb. Bondel. s. 195, jfr. konge, væg.

kongens drenge, no. flt. plantenavn, engelsk græs, armeria vulgaris, Willd., Sgr. V. 72. 539 (N. Farup), se kjæmper.

kongens-hat, no. *koŋəns hat* (Davbjærg); *kòŋhat æn* (Søvind s.); *kòŋsa·tən* (Elsted); *koŋhat* (Sundev.) en af koens maver; jfr. hat 2, kongehætte, katekismus.

kongens-karl, no. *æn koŋəns kåḷ* (Malt) ɔ: soldat.

kongens knap, no. *koŋəns knap æn -knap* (Mors, Thy, vestj.) plantenavn, alm. engelskgræs, armeria vulg. Willd. (Thy, Mors, Varde); blå kornblomst, centaurea cyanus L., J. T. 55 (Rkb.).

kongens ridepulver, no. cortex Chinæ regiæ pulveris. (P.).

kongens tjeneste, no. *koŋəns tjæṉəst* (vestj.); *leq iṉ i k— tj—* ɔ: være soldat; nu var der to, der var römt fra

k— tj—; . . . nu var det sådan į herskabernes tid [ɔ: under herremandsvælden], at når de deroppe nord fra kunde komme over Thorsminde, så var de fri; og når de der sønderfra kunde komme over Kongeå, så var de også fri, Kr. VIII. 138; se konge.

kongens udgifter, no. *kuŋəns u·gywtər* flt. (Ang., M. Slesv.) skatterne til staten.

kongenæse, no. *koŋnijəs æn* (vestj.) stor næse; *æn ka nåk sijə, han ær å æ stuwər slaw* (fornem slægt), *fo han hår æn k—,* J. K. 351. 1025, se kongelig.

kongerejse, no. *koŋræjs æn -ər* (D.); *kòŋrèjs æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; ægtkørsel i alm., i krigstid (Søvind s.), se kongekjøren.

kongerige, no. *koŋəriqə æn -ər* (D.) = rgsm., altid således i æventyrene.

kongesalve, no. *koŋsalə de* (D.) basilicum salve; se komsillekum salve.

kongesnog, no. vel = hugormekonge (s. d.); den findes siddende på gærder på sin hale midt blandt andre snoge Kr. Sagn II. 217. 163, jfr. 212. 144, slgn. Thiele Overtro nr. 641 samt Kr. Sagn II. 213 nr. 8; se synsk.

kongestol, no. *koŋstowəl* (vestj., Sir) en plante: vortemælk, euphorbia L., blomsterstanden lignes ved en stol, se Sgr. XII. 157. 599.

kongestud, no. *koŋstuð æn* (vestj.) kaldes en af de störste og bedste staldstude; se dörstud, Fb. Bondeliv s. 152.

kongesön, no. *koŋsön æn -sönər* (D.) = rgsm.

kongethe, no. J. T. 279, plantenavn, agermåne, agrimonia eupatoria L. (Århus); kaldes også: —theurt.

kongetiende, no. *koŋtijən æn* (D.); *kòŋtiŋ æn* (Søvind s.); *kòŋtin æn* (Elsted s.); *koŋtej æn* (Vens.) = rgsm.

kongetræk, no. *koŋtræk æn* (vestj.), *dær ğor do æn k—,* omtr. = kongehandel, lanter, præstehandel.

kongevase, no. *koŋwås i* best. *-i* (Vens.); *koŋwajs æn -ər* (Vejr.) — en stor landevej, chaussée.

kongevej, no. *koŋvæj æn* (vestj.); *koŋwèj i* best. *-wèj* flt. *-wèj* (Vens.) — hovedlandevej.

kongeægt, no. *koŋæjt æn -ər* (D.) kørsel for kongen; se kongerejse.

kongeørn, no. *koŋörn æn -ər* (D.) = rgsm.

kong Pharaos jagt, no. kaldes larmen af himmelhundens (s. d.) gøen (Haderslev egn); jfr. Odins jæger.

kong Salomon, no. udtr. *dær æ få·skæl òw koŋ Saləmon å Jörən Hatmaqə;* Sgr. II. 26. 171 (Lisbj. Terp); se forskjel.

kong Salomons rod, no. også kaldet „Kong Salme rod", Kr. VI. 370. 164; „Kong Salve rod", Hjörring Amtstidende 1891 nr. 220, enten radix consolidæ af symphytum officinale L. el. måske radix sigilli Salomonis, rodstokken af convallaria multiflora L.

kong Valdemars dråber, no. flt. liquor pectorale (P.).

konkeje, no. se vikkeveje.

konkel, no. se korngulv.

1. konkel, no. *koŋkəl æn koŋklər* (Braderup, Valsb., Egebæk, Fjolde) en edderkop (s. d.), jfr. Kalk. gungevove, Aasen: Kongurvaava, isl. köngurváfa, smstilles m. htsk. kanker, lat. cancer, krebs, se Weig.; hejle, kankel.

2. konkel, no. *kåŋkəl æn -ər* (Thy, Mors) — 1) en jordklump, klump; træklods. — 2) *æn kåŋkəl -ər* (Lild s.), et klodset, ubehjælpsomt dyr; *æn stuər k— hæjst,* en stor klodset hest; *æn kåŋkəl stiən,* en uformelig sten.

konkelig, to. *koŋkələ* (Fanø), *do leqər ət så k—,* om klæder: uordentlig, ujævnt.

konkelvorn, to. *kåŋkəlwòrn* (Mors) knoldet, om jord; klodset.

konkle, uo. *koŋkəl -ər* (Fanø), *o k— om mæ ət,* handle, kaste uordentlig med noget, om klæder.

konkleret, to. *kåŋklərə* (Mors) = konkelvorn.

konkurs, no. *komko·s æn* (Andst); *komku·rs æn* (Agersk.); *koŋko·s æn* (Braderup); *o go te k—* (Andst); *han gær komku·rs* (Agersk.; Bradr.) fallit; jfr. lat. concursus, sammenstimlen, nemlig af kreditorer til boets deling ved fallit.

konkylie, no. *koŋky·li æn -ər* (Agger) et stort sneglehus af en udenlandsk snegleart, lægges på grave; jfr. gr. kongkylion, sneglehus.

konnede, udrbso. *konədə* (Vens.) edeligt udtryk; *de wè a k— eñc, de è k— no òñc!* kronedød?

konsenere, uo. se kujonere.

konsens, no. *kånsæ·ṇs* (D., Mellemslesv.) eneret på noget (D.); øvrighedsbevilling til at drive et håndværk eller lignende (Mellemslesv.); jfr. lat. consensus, indvilligelse.

konstant, to. se kontent.

Konstantinopel, no. i et ævent., kejseren af af K—, Kr. VII. 262.

konsul, no. = rgsm.; *konslərən* (best.) *fræ Tisti* (Lild s.); *ko̱nslər i* best. *-ən* (Vens.); *konsəl æn -ər* Agger); jfr. lat. consul.

kontant, to. *konta·n̑c* (Vens.) — 1) i udtr. som: *de æ konta·n̑t kraṃ, han hå̤r* (D.), også om dyr, om hvad der er solidt og godt; snarrådig om msker (Gj. h.); *i konta·n̑t man̑* (S. Sams) en bestemt mand; jfr. fr. comptant, om rede penge. — 2) rask, sund, i mods. til syg: *no æ han heəl konta·n̑t iǧæ·n* (Angel, Mellemslesv.). — 3) indgået, fortrolig; *di toꞷ kwe̜jər æ så kontan̑·c, di wè hwarajə djæ beskịnər; de æ gròꞷ̱, så konta·nc di tòꞷ æ blə̀ꞷən i di sist tijər* (Vens.); den karls moder, der havde lokket pigen, var meget kontent med præstekonen, Kr. IV. 164; *Konta·n̑t* (Agger) hundenavn; se kontent.

kontent, to. *kåntæ·n̑t* (Sall., Lild s.); *koꞷ-* el. *konta·n̑c* el. *konsta·n̑c* (Vens.) — fortrolig, enig: *di to piqər æ så møj kontæ·n̑t, så læṇ de kan̑ wå̤r; „di to oṇ blə̀ꞷ konstan̑c om djæt wæsən“*, Grb. 111. 69 ɔ: enige om deres sager; „han trur ham te å bekinn om di wa kontænt mæ hinåen“, Yuelb. s. 11, enige; i htsk. alm. content, af fr. content, lat. contentus, se Weig. Wb.; kontant.

kontor, no. *kon-* el. *kanto̩·r æn* (vestj., alm.) = rgsm.; *kon̑to̩·r*, ældre: *kan̑to̩·r* = herredskontoret; hos yngre: lokum (Agger); jfr. fr. comptoir af lat. computare, beregne; herreds-, post-.

kontorkop, no. *kanto·kåp æn* (Åbenrå) en större kop til kaffe el. the; men: *et kåp*.

1. **kontra**, to. i udtr. som: *de ær æn ko̱ntra tic wi lə̀ꞷər i* (Vens.) ɔ: en tid, der er vanskelig at komme igennem; *haj æ ko̱ntra* (Vens.) tvær; jfr. lat. contra, imod; kontradig.

2. **kontra**, no. = kontra-dans, *di då̤jsə ko̱ntra* (Vens.), se Jylland I. 373.

kontrabandevare, no. sjældne varer, i udtr. som: *brøjə æ we å blyꞷ kontraba·ṇꞷuꞷ̱ər* (Vens.) ɔ: brødet er ved at slippe op; jfr. fr. contrebande, ital. contrabbando ɔ: handel imod (contra) offentligt forbud (bando af bandire: göre bekendt).

kontradans, no. *kòṇdərdò̤n̑s æn* (Søvind s.) en alm. dans ved gilder; jfr. eng. country-dance, landlig dans.

kontradig, to. „du er så iband k—idag“, Blich. Novell. I. 264 ɔ: bandsat kontrair, vanskelig at omgåes med; se kontrarig.

kontradelighed, no. *kontrå̤·dələhijəð æn* (Lindk.) sorg, modgang.

1. **kontrakt**, no. *kontra·qt æn -ər* (D.) = rgsm.; jfr. lat. contractus, overenskomst; aftægts-.

2. **kontrakt**, to. *kontra·qt*, værkbruden med sammentrukne lemmer af gigt, jfr. Kr. VI. 376. 220; jfr. lat. contractus, sammentrukket.

kontrarig, to. *kontrå̤·ri* el. *kontrå̤lə* (vestj.); *kontrå̤·ðələ* (Lindk.); *kontra·ṛi* el. *kontra̩·di* (Vens.); *kontra̩·di* el. *kontra̩·ri* (S. Sams) — om hvad der går en imod; om personer: tvær; en herremand, der var så pilvrep og komtrådig, Sgr. XI. 41, jfr. fr. contraire, lat. contrarius; 1. kontra.

-kontre, uo. se om-.

kontrolør, no. *kondəlø̩·r æn -ər* (D.); *kon̑təlø̩·r æn -ər* (Lild, Agger); *kontələ̩·r i* best. *-ən* (Vens.) — toldkontrolør; jfr. fr. controleur, mlat. contra-rotulator, betjent, som fører et regnskab, der kontrollerer, jfr. rôle, ital. rotulo, rulle, en rulle papir.

kontråri, to. se kontrarig.

kontur-sting, no. sting, hvormed konturer af en tegning eftersys ved konstsyning, kaldes som regel: *kultu̩·rsteṇ* (Askov).

-konval, no. se bitte-, lilie-; lat. convallaria.

konventssnak, no. *konvæ·n̑tssnak de* (D.); *de wå k— han koṃ mæ* ɔ: tilsyneladende spøg, men alvorlig ment; nok også: tåbelig tale, som fulde folks; jfr. lat. conventus, om præsternes møder.

konvolut, no. *komfəlu·t æn -ə* (Søvind s., Agger, Vens.) = rgsm.; jfr. lat. convolvere, rulle sammen.

ko-orte, no. *ko-o̱t de* (Ang.) hvad koen levner af foder i sin krybbe.

1. kop, no. *kåp æn kåpər* (D., vestj.); flt. *kåp* (Agger); *kåp et -ə* (Søvind s., Gjern h., Silkeb., Randers, Mols; M. Slesv.); *kåp i* best. *-i* flt. *-ər* el. *kåp* (Vens.) — **1)** = rgsm.; *æn kåp kafə* (D.); *i kåp kafə, tẹ, sokəlạdə* (Vens.); *to kåp* el. *kåpə kafə* (Åbenrå); *et ant kåp* (Støvr.) én kop til; *ska do it hạ ət kåp te·?* hyppigere: *et kåpful te* (Elsted); når man ikke ønsker mere kaffe el. the, hvælver man efter gammel skik koppen med bunden i vejret og lægger skeen ovenpå, jfr. M. Hunt, Grimm Household Tales I. 341 anm.: it is a custom among village folks when drinking tea together to turn their cups upside down, when they are empty, jfr. Kr. Almueliv IV. 57. 132; *no wel do nåk eñc ha mịr!* (Vens.) siges til den, som hvælver koppen; se skål; i handelen hørte der tre til „tallet“ (s. d.) af små kopper, se Kr. Almuel. V. 15. — **2)** *æ kåp å æ skijə* (Malt, Varde, vestslesv.) skeens hulning, se slug. — **3)** en lille kurv; en flad hue; *de æ da i unḍəli kåp, hạj hòr åpå hwòt* (Vens.); i et slagur: klokken, hvorpå hammeren slår (D.). — **4)** humlens blomsterdække; *dær æ no gu̱ kåp hèr!* (Vens.) siger husmoderen, der ser på den gode humle, se humlekop. — **5)** *et kåp* (Randers) et mål = $^{1}/_{2}$ fjerdingkar; målet, hvormed mølleren (s. d.) tager sin betaling. — Jfr. Aasen kop, isl. koppr hak., mnt. kop, Sch. Lübb., bæger, eng. cup, htsk. kopf, hoved; lat. cupa; se kopper, møller; agern-, edder-, fløde-, foder-, gevalt-, gryn-, hakkelse-, humle-, kaffe-, katte-, kjæltringe-, kontor-, kråde-, måle-, naver-, neder-, nøde-, over-, oste-, salt-, ske-, smör-, snurre-, spytte-, sukker-, sy-, the-, told-, under-, vand-, øse-.

2. kop, no. *kåp æn -ər* (Støvr.); best. *kåpi* flt. *kåp* (Vens.) — **1)** en mursten med enden ud lodret på væggens grundflade (Støvr.). — **2)** trekantet knub på gasens næb; *„no wæst kòlən eñc a̱ ro ẹ̀j å skæ kåpi å nebə å dè frèmə gasi“*, Grb. 14. 12. — **3)** hoved; *hạj ær hị i kåpi* (Vens.); *„a blèw hòtə som snor i kåpi we òlc dehær“*, Grb. 4. 55, jeg blev hartad som forstyrret i hovedet ved alt dette; jfr. manne-, sjavs-; — hører alle betydninger til mnt. kop, Sch. Lübb., htsk. kopf, hoved? se 1. kop.

kopatte, no. *kopạṭ æn -ər* (Thy) — **1)** = rgsm.; *feŋər så tyḳ som kopạṭər* (Agger s.); drengen rækker i æventyret en kopatte ud til heksen istedetfor sin finger, J. K. 101 øverst, Kr. V. 144. 148, Sgr. VI. 112; se hovne. — **2)** navn på forskellige planter: en primula L. (Strelluf); gul rundbælle, anthyllis vulneraria L., hedder *dåḅəl kopạṭ* (Thy); *kopạṭ* (Thy, Sall.) hørbladet torskemund, linaria vulgaris Mill.; klokkelyng, erica tetralix L. (Holstebro, D.), Sgr. III. 189. 1101; *kopadə* (Sundev.) en slags store røde blommer; *ku̱patə* flt. (Glud s., Bj. h.), convallaria.

kopattelyng, no. J. T. 82. 300, klokkelyng, erica tetralix L. (N. Slesv., Tønder).

kopattesalve, no. ungvent. altheæ (Hjörring).

kopi, no. *kompi·j æn* (vestj.) = rgsm.; *æn kompi·j å æ dæwl* (Agger), jfr. Kr. IV. 325, VI. 37, Sagn II. 495. 34; levning, rest: *„hons æ de, do stọ mæ dèr?“ — „de ær è* el. *æn kompi·jc å i spò̱“* (Vens.) resten af en spade; jfr. lat. copia, forråd: en afskrift, der øger forrådet.

ko-pis, no. *kopes de* best. *-t* (Vens.) ≐ koajle.

koplag, no. se kopskifte.

-koplege, no. se kokoplege.

kop-og-kande, no. *kåp-i-ka·ṉ̄ æn* (Gjern h., Agger, vestsl.); *kåp-i-ka̱j* el. *-ka̱j* (Vens.); *hañ wel wæ kåp-i-ka·ṉ̄* (Agger) ɔ: være den regerende, rådende; *hạj æ bå̱də kåp å ka̱j* el. *kåpənka̱j* el. *kåp-i-ka̱j* (Vens.); en rask snakkende, vigtig person, en, som giver tonen an (Gjern h., vestsl.).

koppe, uo. *kåp -ə -ət -ət* (Elsted s.) — **1)** *æ brø kåpər* (D.) når brødets skorpe under bagningen slår vabler. — **2)** *kåp jæṇ* (Mogenstrup) årelade (!) om msker, se slå op; *han bañt åpo, han hòj jæṇə mañ æn haḷ snes da̱nskərə kåpət* (Ry s.), kopsætte, magte, ihjelslå (Søvind, Elsted, alm.); også: vaccinere (Elsted). — **3)** lammene *kåpər* deres moder, når de patter (Holstebro), støder hendes yver med snuden. — **4)** øse med kop; *hun kåpət æ wañ a̱ æ gryr* (vestslesv.). — **5)** havstokken findes, hvor de inderste søer *kåpər* (Agger) ɔ: brydes.

koppeattest, no. *kå·patæst æn* (Vens.) vaccinationsattest.

koppejærn, no. *kåpjan et* (Støvr.); *kåpjaṇ et* (Elsted) — redskab til at slå blodkopper op med.

kopper, no. *kåpə* flt. (Søvind s., Elsted; Vens.); *kåpər* flt. (Mogenstr.) — 1) sygdom, variolæ; *sæt kåp o* (D.); vaccinere, jfr. mnt. koppe setten, Sch. Lübb. under kop, hoved; se börnepokker, -prikker; gås 5; börne-, skold-. — 2) blodkopper.

ko-pranger, no. *kopråŋər i -ər* (Vens.); *kopraŋə æn* (Sundev.) — person, som handler med kør.

kopskifte, no. *kåpskywt et -ər* (Støvring) = *kåplaw æn* (D.) skiftet i muren, hvor stenene vender enderne ud, se 2. kop 1, stræklag.

kopsætte, uo. *å blyw kåpsåt* (D., vestj.) få blodkopper påsat.

ko-pølse, no. *kupøls æn -ər* (vestj.) pølser af kotarme.

kor, no. se 2. karre, kårde; udrbso. se kåj.

kor, no. *kur* el. *kor è* best. *kurə* el. *korə* (Vens.) — 1) *æ kor* (Agersk.), hvor alteret i kirken står, jfr. altergulv. — 2) pulpituret i kirken (Himmerland, Grenå, Bj. h.); rummet i den vestlige ende under orgelet i Børglum kirke (Vens.); jfr. gr. choros; se borger-.

kordel, no. *kårdèl æn -ər* (Vens.) en af strengene, hvoraf reb snos; jfr. mnt. kordel, Sch. Lübb., fr. cordelle; lat. chorda, streng.

1. kore, no. *kuwər de* (D., Malt); *kårdəq* el. *kårdər* el. *kårdəŋ de* (Agger) — en slags uldent garn, som bruges til at sy knaphuller med; se silke-; mnt. korde, Sch. Lübb.; fr. corde, snor, reb.

2. kore, uo. sætte en kant om, undertiden: sömme (Vens.), Mb.

3. kore, no. *kuwər æn -ər* (Lindk.); *kuwə æn -rə* (Vor); flt. *kwårər* (Lild s.); *kuər æn -ə* best. *-ərən* (Elsted) — linning om hånd el. hals; mulig hører herhen „kore“ Mb., noget værk, gjort af ris el. vidie, der sættes om sommeren ved stranden at fiske stinte, horngiver og andre småfisk i; V. S. O., „korde“ Kalkar II. 592, jfr. Aasen kvarde hak., bræmme, bred bort; Rietz kward, Schütze, quarder, hals-, hand-, büxenquarder, „saum, einfassung, hosenrand“; se koring; hals-, hånd-.

korel, no. J. T. 142. 278, *koræ·l* (Årh. egn) plantenavn, kamelblomst, matricaria chamomilla L. (Jyll.); „koriel“, J. T. 318 (Saxild); nyserøllike, achillea ptarmica L. (n. f. Århus).

korender, no. *koræ·ṅər* flt. (vestj., alm.) — 1) små kærneløse vindruer fra byen Korinth; börnevittighed er det at kalde ko-render for „ko-beser“; *dær æ manə kube·sər i dæṅ kåq* (D.), jfr. Kr. Molbohist. 68. 215; ordspil mellem folkene i Korinth og Korender, som er stjålne ved havet, Kr. Molbohist. 70. 25, Anholt 22. 44, jfr. P. Paars I. 2. 287; fr. corinthe; fåre-. — 2) små røde frugter på ribes alpinum L., J. T. 200.

-koret, to. se to-.

korhug, no. se kårdehug.

koring, no. *kuwərəŋ æn* (D., Lindk.) bórt på et par stumphoser; se 3. kore.

ko-rive, no. kaldes den hyrde, som får køerne sidst ud pinsemorgen, Kr. Almueliv I. 22. 61, IV. 159. 461, jfr. græstyv, lusekonge, middagsgjæk, morgenkat, pinsegris, syvsover, svinehøved.

kork, no. se flåde, kårp.

korke, no. *kork* glds. *kwork* (D.); *kørk æn -ər* (Agersk.); *læv i kork* (D.), *gå i kørk, slå kørkər* (Agersk.), om garn el. reb, der er tvundet for stærkt: sno sig sammen.

korn, no. *kuwən de, æn* = flt. (D.); *kowən de, æn* = flt. (vestj.); *kuwər* el. *kowər de* (Husby, Bur, Thy, Sall., Mogenstr., Vejr., Lild, Mors); *kun* best. *-t* flt. *kwònər* (Vens.); *kun* best. *-t* (Rand.); best. *kuənə* (S. Sams); *kuən* best. *-əð* el. *kunt* (Tved s.); *kun de* (Elsted s.); *kuən* best. *kunət* (Vejlby v. Årh.); *koən* best. *konət* (Saxild, Tiset, Vor h., Søvind s.; Aller); *kvon de, æn* (Agersk.); *kvon de* (Ang.); *kvoərn* (Bradr., Tinglev, Rapst., Tønder); *kvorn* (Byldərup); *kvåərn* (Åbenrå, Sundeved); *kuərn* (Fjolde) — 1) = rgsm.; byg (S. Sams), ellers ikke nogen kornart i særdeleshed, men i al almindelighed: rug, byg, havre (vestj.), *èt fal kon* (Søvind s.) en kornmark; *haməl kowər* (Sall.) rug el. byg; *de framəst, mæləst, atəst kuwər* (Mors) ved kastninger; *klet å hæjr de ka bondəns kuwər fåbæ·jr, mæn skråər å klawr ğy bondəns kuwər mawr* (Mors); *wi hår fòt kuwər i huws* (Lild s.) = indhøstet; *di ær a jæn kuwər klöwən o a jæn dæwl dröwən* (Thy) tlm.; *kunt stoə mæ læpi we ørə* (Vens.) ɔ: det er ikke skudt rigtig igennem, modnet for tidlig; når en

mand er bagerlig med at höste kornet, kan siges spottende: *æ kuwən ska nåk stǫ å bær frø!* (vestslesv.); korn på marken el. i kærve kaldes „sæd“ på Sams, Sgr. X. 123; „korn“ er byg i Agger (?), Kr. Almuel I. 38. 122; de gamle siger for „korn“ *canər; dær æ få fǫ canər* ɔ: for lidt korn; *hąj spòr åpå canərn* ɔ: på kornet (Vens.), se 3. kjærne; af og til blev der stjålet korn på marken i gl. dage, Kr. Almueliv V. 118. 342; da lofterne i gl. dage var for dårlige, gæmtes det aftærskede korn i halmkurve, Kr. Almuel. III. 27. 67; af hver skæppe korn vandt man fra 3—4 potter brændevin, Kr. Almueliv V. 51. 144; kornet kommer til at koste såmange rigsdaler i årets løb som hanen galer antal gange nyårsnat, Kr. VI. 273. 200; skat betales i korn, Kr. Almueliv V. 134. 368; se skattekorn; *Wårhærə skal et ø wås æ kuwən, nær vi et sjæl vel ø ət* (D.); *de wa jo i høstəns ti, mæn konəð sto åpo markən, betə fåər* (Hell. h.); *di æ nåk klǫq i Gajbjærə, mæn di ka da et fo æ kown te å gi kown i bæqə æňər*, Sgr. XI. 121. 258; *kuər å smör ska ði òså kyəb å di hår ejt åňt eň fesk å bətàl əð mæ* (Lild s.); jfr. høste, meje, slå; — ved indkørselen skal det førte læs korn aflades i tavshed, at ikke rotter og mus skal æde det; hvis mand og kone hjælpes om at lukke porten, når sidste læs køres ind, bliver der lige mange ålam og vædere; lukker en af kvindfolkene porten for sidste læs, fødes der i det kommende år flest gimmerlam, Kr. IX. 37. 402 flg., jfr. Strackerj. I. 50. 56; når heksene fór over kornet St. Hans nat, blev det svedet; for at undgå dette, stak man grönne kviste i det, Kr. Almuel. IV. 160. 466, to bare pletter i kornet tæt ved hinanden varsler tvillingers fødsel af husmoderen; en enkelt bar plet med höjt korn om, er en ligkistes varsel, Kr. Sagn II. 392. 228-29. — **2)** et enkelt korn; her må dog mærkes, at i forskellige bygdemål hedder korn i denne betydning altid „kjærne“, jfr. f. eks. salt-, sandkjærne; se frø-, hagl-, havre-, krudt-, peber-, senneps-; i æventyret skal en bunke sammenrystet korn skilles efter kornsorter, Kr. V. 86, Kr. Æv. 248, Sgr. XII. 213, jfr. Wigstr. Sagor s. 28, Letterst. Tidskr. II. 276, Clouston Fictions I. 237 flg., Nutzhorn, Amor og Psyche s. 74; hvert sået korn skal samles op, Sgr. VI. 117; der skal på en dag plöjes, harves, sås; kornet skal gro, det skal høstes, tærskes, males og bages i brød, Sgr. X. 194, jfr. Mabinog. s. 235; gåde: *hwą æ de, fålk slor, få de de ska gi de, de hår* (vestj.), jfr. Sgr. IX. 92. 280; el. „gro ko mæ di kall igjennem stien all, brun hen å hwid hjem?“, Gr. Gl. d. M. I. 236. 25; *Bron å æ føl ǧæk iǧæməl æn stjænhøl: bråwn ǧæk di į ən, hwið kom di ą ən* (Varde), Brune og dens føl gik igennem et stenhul (öjet på kværnen), brune gik de i den, hvide kom de af den; Brune og føllet må være tungere og lettere korn eller kornet og ukrudtet, Sgr. VI. 27. 350, jfr. 20. 266, 64. 602; se Aasen Landsmål, s. 87. 12; boghvede, ting. — **3)** en lille del af noget; **a)** *gi mæ æn lilə kuwən* (D.); *tå ən lilə kowən å ət* (vestj.); *æn kor brø* (Thy); *æn kor klæjər* (Mors); *do før å ha æn betə kowən* (Røgen); *dæ war eňc mir en è betə kon ijæ'n* (Vens.); *„hąj komər å ber om e kwòn te brøjə“*, Grb. 89. 7, *èt kon pèŋ* (Søvind s.); *æn vekiň kon fyr, knèjt* (Røgen) en rask smule fyr; *æn knöw kon gris* (Hors.); *såən æn kon knèjt* (Randers); *hår do æn kor å löw å?* (Mors); *et lilə kwons* (Agerskov), *kvoərns* (Braderup); — **b)** *töw ən lilə kuwən* (D.) om tiden: en kort tid; *om è betə kwòn; bic è betə kon* (Vens.); *do ka wal blyw et betə kuwən* (Randers); *haň kòm èt lilə kon få silə* (Søvind s.); — **c)** mærkes kan udtr. *nær a jæn kuwən kuň* (D.), når jeg på nogen måde kunde; *så snòə vi jèt kon kaň* (Søvind s.). — Jfr. Aasen isl. korn itk.; 3. kjærne; boghvede, byg, havre, hvede, malt, rug; aftægts-, balde-, bland-, brød-, drøse-, efter-, fald-, fattig-, fram-, føde-, grutnings-, hammel-, hart-, hunde-, kjøbmands-, krudt-, leje-, levere-, mæng-, noget-, pille-, skjel-, skafte-, skatte-, skole-, smede-, snage-, spilde-, stakkels-, stand-, sæde-, så-, tiende-, told-, vinter-, vår-, yde-.

kornager, no. *kwånawər æn -awər* (D.) = rgsm.

kornavl, no. *kwånawl æn* (D.) = rgsm.

korn-avn, no. *kwonawn æn* (Hors.) en rad høstede og smstillede neg.

kornbing, no. *kwånbeŋ æn* (D.) en kasse til korn.

kornbjærging, no. *kvonbjærəň æn* (Agersk.) kornhøst.

kornblomst, no. *kuwərblomst æn* (Thy); [*kvonblom æn*] (Ang.) en plante, centaurea cyanus L.; jfr. J. T. 55; kronbladene blandes med tobak og ryges ligesom kirsebærblade, se Natur. og Msket 1894 s. 128, Oehlenschlägers digt „Morgenvandring“ i „Langelandsrejsen“: se blå-Bodil, kys.

kornbrændevin, no. *kwånbrœňvin* (D.) = rgsm.

korndröj, to. *kondru* (N. Sams) om høstet sæd: som giver meget af sig.

korndynge, no. *kwåndøŋ æn -ər* (D.); *kwondøŋi æn -ə* (Vor h.) = rgsm.

kornet, to. *kwònərə* (Vens.) = rgsm.

kornfrø, no. *kwånfrø de* (D.) ukrudtsfrø i korn.

kornfuld, to. i udtr. som: *kwònful jor* (Vens.) ɔ: jord, som giver meget korn; *de æ kwònfulc* ɔ: giver meget i skæppe.

kornfødt, to. i udtr. *gåt kwånföj* (D.) om hest el. høved, der under opdrætten har fået rigeligt korn.

korngulv, no. *kwoŋkəl* el. *kwångol æn -ər* (D., Malt); *kwoŋkəl* el. *koŋkəl æn* (Fanø); *kvongål et* (Agersk.); *kworgwòl æn* (Vejr.); *kwòngwòl è* best. *-t* (Vens.) — kornlade; i gl. dage begravedes forulykkede kreaturer i korngulvet, Kr. VIII. 184 (Sams); se rug-.

kornhandel, no. *kwånhaňəl æn -ər* (D.) — **1)** = rgsm.; deraf *kwånhaňlər æn -ər*, person, som handler med korn. — **2)** *kwònhajəl* (Vens.) = kornvejr.

kornharpe, no. *kwånharp æn -ər* (D.) et redskab til at rense korn på.

kornhus, no. *kuwərhus æn -hus* (Thy) kornlade.

kornhæs, no. *kwånhesə æn -s* (D.); *kvonhæjsə æn -ə* (Agersk.); *kwònhèjs et -ə* (Søvind s.); *kwònhès* (Elsted) = rgsm.

kornhøst, no. *kwånhøst æn* (D.) = rgsm.; det kostbareste er: „trej das blæst å æ nordvest i en wande (regnfuld) kwonnhøst“, Kr. Molbohist. 168. 470, jfr. guldharve.

korn-i-huse-gilde, no. *kwånihu·ws-gil* (Ranum) = korn-i-huse-grød.

korn-i-huse-grød, no. *kurihu·ws-gròð* (Lild s.); *kwònihu·wsgrò* best. *-ən* (Torslev s., Vens.) høstgilde-grød; *nær wi for kuər i huws, så for wi kurihu·ws-gròð; te sist sku ði ha k—: rijsəngròð hèlər guə sòðəgròð mæ sokər å kanèlbark əpo å gòt sòð òl te* (Lild s.); men konen i huset må nöje passe at få sagt, når hun sætter fadet på bordet: *dœr hår I jèr k—!* inden nogen af folkene får ske i fadet, ellers kan de anden gang forlange k—; sødgrød med kanel og sukker el. kartoffelgrød (Vens.), se skårgrød.

kornkam, no. J. T. 263. 350, plantenavn, en vikkeart, vicia cracca L. (Thy), „kurkåm“.

kornkjænst, no. *kuwərkjænst æn* (Thy); måske også *-ǩanst* (Mors) — lidt kornvare; *„haj faj åsə èn smul kwòncanst å strøjə de uən få təjən“*, Grb. 84. 61; *wi hår et kuərǩanst i wo hus* (Mors) ɔ: ikke kærne af korn.

kornklamp, no. *kvonklamp æn -klamp* (Agersk.) = kornhæs.

kornkratte, no. *kuwərkrat æn -ər* (Mors) den store stubrive; jfr. 3. harke, slæberive.

kornlade, no. *kwånlå æn -ər* (D.); *kwånlai æn -lajə* (Sundev.) = rgsm.

kornle, no. *kvonle æn -ər* (Agerskov) le til at høste korn med, forsk. fra „græsle“.

kornloft, no. *kwånlåwt æn* (D.); *kwonlåwt* (Mellerup); *kwònlòwt et -ə* best. *-ərən* (Elsted) = rgsm.; se kornmod, kornsæk.

kornlyssen, no. *kvoərnlysən et* = flt. (Bradr.) = kornmod.

kornlærke, no. [*konlæərk*] *æn* (S. Sams) = rgsm., bomlærke? (s. d.), se Sgr. V. 45. 412, XII. 153. 505.

kornlæs, no. *kwånlas æn -ər* (D.)

kornmangel, no. *kwånmaŋəl æn* (D.) = rgsm.

kornmark, no. *kwånmark æn* (D.) = rgsm.

kornmod, no. *kwånmo* (D.); *kuwərmo* (Thy); *kuwərmån* el. *-mån, møj* (Mors); *kwònmòw è* (Vens.); *kå·nmoən* (Mellerup); *kwònmon* (Søvind s.); *kvonmon* (Agersk.); *kvåərnmål (?)* (Sundev.) = rgsm.; *de slor kwònmòw, no muwnəs kunt* (Vens.); jfr. kornlysen, -loft, -sæk.

kornpris, no. *kwånprisər* (D.) = rgsm.; kornpriserne vil falde, når det Mikkelsdag blæser stærkt formiddag, mindre stærkt eftermiddag, men stige, når

det blæser stærkere eftermiddag, Kr. VI. 276. 229, se korn.

kornpuger, no. *kwånpuqər æn -ər* (Malt) små dyr: larven til tinea granella, som æder det inderste af rugkærnerne bort på loftet, man sætter myrer i kornet for at fordrive dem.

kornrad, no. *kwònrå æn -ər* (Hmr.); *kuwərrå æn -ər* (Mors) — en rad af høstet sæd på marken.

kornrensningsmaskine, no. *kuwən-rænsnəŋsmaski·n æn* (D.) = rgsm.

kornrose, no. J. T. 323, en valmueart, papaver rhoeas L. (Rkb.).

kornstak, no. *kwonstak æn* (Davbjærg); *kwånstak æn -stak* (D.); *kwòn-stak i* best. *-i* flt. *stak* (Vens.) = rgsm.

kornsyge, no. *kwånsyqən æn* (Malt) „krillersyge“, en sygdom, forårsaget ved meldröjer i kornet for en 20—30 år siden, hvoraf msker endnu (1883) lider.

kornsæk, no. *kwånsæk æn -sæk* (D.); *kwonsæk* (Mellerup) = rgsm.; jfr. kornloft, -moden.

kornsåld, no. *kwònsol æn -sol* (D.) = rgsm.

korntiende, no. *kwåntijəň æn* (D.) = rgsm.

korntønde, no. *kwåntyň æn -ər* (D.) = rgsm.

korntörre, no. *kuwərtar æn* (Sall.) tört vejr i kornhøsten.

korntørv, no. jordskorpe, muldlag (Hors.), Mb.

kornvang, no. *kwånwåŋ æn* best. *-ən* (Hell. h.) kornmark, se Kr. IX. 231.

kornvejr, no. *kuwərwèjr* (Lild s.); *kuənwer* (Han h.); *kwònwer è* best. *-ə* (Vens.) — vejr til at køre korn ind i; *de ær ə rask kwònwer ida·* (Vens.), jfr. kjærvevejr.

kornvogn, no. *kwònwun i* (Vens.) den forlængede vogn, der bruges i høst og slæt; bør til at køre sække på, Kr. IV. 119.

korporal, no. *kapərå·l æn -ər* (vestj., Vens.) = rgsm.; militær underbefalingsmand; „hon spuh om å fo kaperolen“, Jyden I. 55. 2; se general; jfr. fr. caporal, ital. caporale, høvedsmand, ital. capo, lat. caput, hoved.

korpus, no. rank holdning (S. Sams); jfr. lat. corpus, legeme.

korr, to. se kurr.

1. korre, no. best. *korən* (Havbro s.); *kåri æn* (Gjedsted, Gisl. h.) — bydam, gadekær, jfr. Kr. Sagn II. 555. 302: der er kårrer i Fovlum og Vonsild, der er også „kårregårde“ [vel sagtens: gårde ved bydammen]; jfr. sv. körra, pøl (Rietz).

2. korre, uo. *kor æn -ər* (Fanø) et bundslæbevåd, som Blankenesefiskerne bruger; også uo.: *di ær uð o kor*, ude at arbejde med slæbevåd.

korreks, no. — 1) *kom kon et mæ di kore·qsər* (D.) ɔ: stikpiller. — 2) *kòrè·qs æn -ə* best. *-ərən* (Elsted) sladderfortælling, se Jæger, Gillsjow s. 1. 8; *korè·qsə* flt. (Lisbj. Terp) sladderfortællinger, usædelig tale; *do skal eňc si dæ ætər å kom mæ din korè·ksər* (Vens.) ɔ: kröniker, lögne; jfr. korrekt.

korrekse, uo. *kore·qs -ər* (Røgen s.) = irettesætte, jfr. konfirmere, koranse.

korrekt, bio. *de gor koræ·ks* (S. Sams) ordentlig; jfr. lat. correctus tf. af corrigere, rette.

korrel, no. *korè·l* (Vens., Mors, Thy) strid, trætte; *di kam i korè·l mæ hwar-qjər* (Vens.), jfr. eng. quarrel, lat. querela; se komfus.

korret, no. se kørret.

korri, udrbso. *kori, kori!* (Vens.) råbes til ko, for at se om den er tyregal.

-korri, no. se halv-; en form af kodde? (s. d.).

korring, no. se kovring.

kors, no. *kås è* best. *-t* flt. *kås* el. *kåsər* (Vens.; Randers, Ang.); *kås æn -ər* (D., vestj.) — 1) kors og hvad der er dannet i form af et kors; *sæt èt kås vè grawən* (Søvind s.); *æ kås* på kærnestaven (D.): den korsformige flade, hvormed der arbejdes i stampekærnen; *leq æ årm öwər kås* (D.); *leq bjèn, armən øwə kås* (Vens.); *haj sat è kås wę ə* (sts.) et mærke; kors oprejst, Sgr. IV. 184. 547; *sæt æn Kristi kås, hur æ no stor, så skal ət nåk blyw bæjər!* sts. 168. 524, siger St. Tøger; jfr. Thiele I. 149. 154. 162. 192. 257. 270. 327; korset i Onsbjærg k., Sgr. I. 36. 116, Kr. Sagn III. 111. 582-83, jfr. Faye 229, Urquell II. 24 (Bayern); kors af stål viser kirkeplads, Kr. Sagn III. 155. 798-99; fortællinger om hellige kors, Kr. Sagn III. 204 nr. 25; sværd brister mod et kors, Kr. Sagn III. 224. 33, jfr. Runa IV. 34, VI. 8, kors, som

smykkes med blomster; herrens kors er gjort af bævreæsk (s. d.), Kr. Sagn II. 310. 250-1; af en cypres, Ralston Songs s. 376, jfr. Runa V. 80, Urquell III. 268 (Ungarn), Nyländsk. Saml. IV. 140; af livets træ, Møller Franske Sagn s. 104; Sybille (s. d.) vil ej træde på planken, hvoraf herrens kors skal dannes, Kr. Sagn II. 337. 348. 359, jfr. Liebr. Gervas. s. 25. 125, The Legend of the Cross, Baring Gould, Curious Myths II. 76 flg., Pomm. Volksk. II. 36, Møller Fr. S. s. 100; „det hellige kors, Vorherre selv bar for os“, i en gl. bön Kr. Sagn II. 323. 297; *han krøv te kås få· ham* (D.); *haj kròb te kåst* (Vens.) ɔ: ydmygede sig for ham; *slo kås få· si* (D.) er udtryk for overraskelse el. forfærdelse; *haj jo de hèliqə kås øwər ə* (Vens.) udtryk for stor overraskelse, der betager én mælet; korstegnet værger mod spøgelser, genfærd, trolddom, Thiele II. 164. 204. 213. 244. 245, Kr. III. 181, VIII. 311, Sagn I. 204. 760, Sgr. VI. 201, VII. 211. 812, J. K. 25; det var ungesten Holmer Skytt' og han gjorde kors for sig, Kr. I. 67, jfr. 112. 7, II. 150. 6, 286. 19, Sgr. I. 114. 14, 164. 3; Hr. Peder gjorde kors for de bølger så blå, så tråj han den vej, som til havsens bund lå, Kr. II. 235; bjærgmanden flytter for korset, Kr. IV. 21. 29; kan ej nære sig for den „korsen og krydsen“, Kr. Sagn I. 422. 61-62, II. 80. 152; de kalder korset „hid og did“, Kr. Sagn I. 338, Thiele I. 245; korstegnet på årerne hindrer bjærgfolket i at ro over, Kr. IV. 42, jfr. Asbj. III. 150. 346, Faye 9. 10. 38, Hofberg, s. 110, Arnas. I. 452. 147. 272, II. 6, Mhoff 276. 373, Grimm Sagen nr. 175. 452, Myth.² 1057, Wolf N. S. 224; klørene i kortspillet kan fanden ikke holde fordi de er korsformige, Kr. III. 285, VIII. 316; kastes kors i ellehöj, styrter alt sammen, Kr. Sagn I. 6. 20; göres k— i ellepiges pandekage, forsvinder den, Kr. Sagn II. 15. 57; derfor må man ej korse noget hos underjordiske, Vang, Reglo s. 76 el. også korse al deres mad, Sande I. 17, Nicolaiss. Nordl. IV. 19; kors i jættens sæd modtages ikke, Runa IV. 27; trækors i dværgesti hindrer deres færdsel, Kr. Sagn I. 49. 217, men k— forjager ej altid nissen, Kr. Sagn II. 101; slgn. kors af hørstilke lægges på tudsens ryg, Wigstr. I. 123. 234; da grannåle falder ned og danner kors over troldeæsken, springer den op, Hofberg s. 153; göres k— over bækhestens ryg, må han arbejde, Weinh. Volksk. II. 8 (Færøerne); over havko, fanges den, sts. II. 10 (Færøer); k— göres over ild, så kan Asmund spise den uden skade, Arnas. I. 175; da k— göres i jættehulens dör, kan den ej lukke sig, Færøiske Kv. II. 84; k— hindrer jættens sår i at gro sammen, Færøiske Kv. I. 209; dåbskorset skærmer mod trolddom, Maurer, Isl. S. s. 147; det er hvidt på den bjærgtagnes pande, Arnas. I. 56. 517; den, som har et låddent k— på brystet, kan ingen drauger angribe, intet ondt røre, Arnas. I. 405. 607; k— over sværd-od døver trolddom, Rafn Oldn. S. II. 183: Olaf Tryggves. S. kap. 216; korslagte grene skjuler kong Olaf for fjender, Rafn Oldn. S. I. 123: Olaf Tryggves. S. kap. 75; omvendt: sten, hvorpå kors, kan ej göre kristen mand fortræd, Møller Fr. S. s. 97; derfor mærkes alle mulige ejendele med korstegnet til forsvar mod trolddom el. forgörelse; trolden kan ikke tage, hvad der er korset, Thiele II. 196. 205, Sgr. VIII. 218. 876, jfr. Gr. Gl. d. M. I. 150, II. 243. 396, III. 149; kors sættes i dejg, surdejg, i enden af det opslåede brød, foran ovnsmunden göres korstegn, når man bager, Sgr. V. 108. 27, IX. 41. 125 flg., Kr. IV. 400. 577, IX. 72. 765, Sagn II. 35. 133 (dejg), I. 131. 502-3, II. 34. 132 (brød), ligeså J. K. 399. 06, Thiele Overtro nr. 231, jfr. Harl. & Wilkins. Lancassh. Folkl. s. 19. 72, Glostersh. Folkl. s. 52, Sundbl.² s. 158, Jahn, Zauber s. 10 flg.; skoldkage mærkes med k—, Gr. Gl. d. M. II. 123; inden der skæres hul på brødet, göres k— for det, Sgr. IX. 42. 135, J. K. 172. 62, Thiele Overtro nr. 185, jfr. Kuhn M. S. s. 381. 41, Mannh. Götterwelt s. 157; k— göres over kødet, som hænger i røg i skorstenen, J. K. 399. 08; ved ølbrygning göres korstegn over det mæskede malt, når øllet øses på tapkarret, to kæppe sættes overkors i ølkarret, i ølflaskens prop skæres kors, Sgr. IV. 81. 27, Kr. IV. 400, IX. 72. 765. 774, Sagn I. 80. 314, 132. 505, II. 32. 124, J. K. 399. 07, jfr. Wigstr. I. 214, Sande I. 108; smörkærnen sættes på et kors, ridset i gulvet, J. K. 211. 184, 398. 04; kærnestavens brik er i korsform, et kors er

skåret i dens ende, J. K. 398. 00. 03; der er k— i smörkanden, i smörstykket, som lægges hen eller sælges (alm.), jfr. Maurer, Isl. S. s. 93; i bund af ostekar, på låg af smörbøtte, J. K. 398. 00; smörhullet i grøden er dannet som et k—, jfr. Sgr. IV. 81. 27, X. 28, Kr. IV. 400, J. K. 398. 00, slgn. Asbj. III. 46; den, som spiser korset af smörkanden, bliver ikke gift i syv år, Thiele Overtro nr. 166, Sgr. VIII. 54. 153; k— göres på gryde, der sættes over ild, Kr. Sagn I. 302. 01; over grød, Kr. Sagn II. 79. 149; på rok, karter, uldsæk, Kr. Sagn I. 90. 350; i brudesmykket, at ingen trold skal bortføre bruden, J. K. 82. 124, slgn. Kr. IV. 28. 34, VIII. 20. 42-45; kors sættes i sæden i laden, i kornbunkerne på loftet, Kr. Sagn I. 121. 461-62, J. K. 399. 05, jfr. Mélus. I. 97; over sæden, som sås af sædekurven, Kr. IX. 40. 429, 72. 765, Sgr. X. 30. 77, Thiele Overtro nr. 310, Liebr. Gervas. 226. 92 93, 241. 278 (Frankr.); på plov og harve Valborgaften Kr. S. I. 134. 511; göres over hönsehusdören, Sgr. X. 15. 43; over æg, som findes, J. K. 200. 129, er der trolddom ved det, findes sort kors i dets indre; over æg, som lægges hen, Sgr. IV. 156. 462, Kr. VI. 258. 59; over töj på bleg, Sgr. X. 33. 97; firdobbelt k— i masten på båden, J. K. 398. 1301; føremanden gör k— ved agterstavnen af båd, inden de går til havs, og siger: „kors i stavn i Jesu navn!“ Kr. Holmsl. s. 8-9; k— i stokkene, til hvilke våddene er heftede, J. Saml.[2] I. 49; på hyrdekjæppen, Kr. IV. 402. 594; for hvert knippe halm, der gives køerne, Sgr. X. 15. 43; for hvert øg, når man kører ud, Kr. VI. 292. 385, Junge 237, Thiele Overtro nr. 253; for vognstangen, Kr. Sagn I. 410. 25, jfr. kjøre II. 165. 12 b, usne; „a po mi træsku sætter å et kos“, And. Frieri; der fejes kors på gulvet, Sgr. X. 29. 76; kors skæres i sengestokken, og man korser sig hver gang, man går i seng, Kr. IV. 321; man siger: Jesu Kristi kors, J. K. 399. 10; kors göres over den redte seng, Kr. IX. 74. 787; halmstrå lægges overkors foran sengen, Sgr. VIII. 116. 495, jfr. Sundbl.[2] s. 129; to synåle sættes overkors på det lille udøbte barns bryst, Kr. IX. 2. 13, jfr. Wigstr. I. 231, og hver gang man tager el. lægger barnet, göres korstegnet, så kan det ikke forbyttes, Kr. IV. 349. 28. 30, Sagn II. 125, Sgr. IV. 82. 35; på barnets töj, Kr. Sagn I. 311. 36; over vuggen, Kr. Sagn I. 178 ned., II. 35. 133, jfr. Arnas. I. 40. 44; ilden bindes om aftenen med et kors, Sgr. VIII. 179. 722, Krist. Sagn I. 90. 360, 113. 435, II. 502,, dog ikke juleaften, Kr. VI. 46. 61, da nissen den aften skal have lov til at koge sin nadver; ildskovl og ildklemme lægges over kors, Kr. VIII. 31; jfr. ild bringes til at brænde ved et korstegn, se Suffolk Folkl. s. 135, Amer. Folkl. VI. 146; smeden lægger sine redskaber, sandskeen og ildspeddet, over kors på ildstedet, Sgr. III. 220; omskabelse hæves ved at hugge et kors i ilden med sværdet, Sgr. VI. 217; k— på kosteskaft hindrer heksefarter, Sande I. 55; i klæder skærmer mod alfers magt, Grimm Ir. Elfenm. XXIII.; korstegn göres i dören hver aften, når den lukkes, Kr. VI. 118. 170; k— på vægge, döre, porte, redskab; to halmstrå overkors med en sten på midten for indgang, J. K. 398. 00; nyårsaften over yderdören, Sgr. X. 12. 16, jfr. Liebr. Volksk. 320. 54 (Norge); når der kalkedes, maledes kors på alle döre og lemme (Djursl.); for luger og döre, især jule- og St. Hansaften, Kr. IX. 72. 765, Thiele Overtro nr. 725, Kr. IV. 317, Sagn I. 276. 351. 41, II. 94. 204; for de store sten St. Hans aften, for at standse heksene, Thiele Overtro nr. 727 (Sønderborg); jfr. Wärend I. 180, Skytts h. s. 104, Skærtorsdag; for hver rude i huset, Kr. VI. 51; i nøglekammen er tit kors for at holde marer ude, J. K. 398. 1302, jfr. Gr. Tjust s. 14, Arnas. II. 552, Sande II. 170, Tvedten s. 6. 113, Rafn Oldn. Sagaer III. 175, Thorst. Bœjarmagns S. kap. 13; på husender, Mejb. Slesv. Bønderg. s. 124 anm.; på stalde k— med komøg, Krauss Volksgl. s. 126; over fæhusdör juleaften, Sundbl.[2] s. 304, Wille Optegn. s. 183; på stuedör og agre, Wigström II. 159; skærtorsdag Wigstr. II. 287, Hofberg, Nerike s. 219; k— over yver på ko, som malkes på marken, J. K. 209. 172; over nybær ko, Arnas. II. 554; i mælkespanden lå et trækors, for at mælken ej skulde spildes under gangen (vestj., vist alm.), jfr. Urquell V. 282 anm.; halmkors lægges på liget, Kr. Almueliv IV. 89. 255; kors af hyld, Rochholz D. Gl. I. 192; ved be-

vægelser eller stillinger kan fremkomme korstegn, som værger eller helbreder; de første to kast sår sædemanden i kors (vestj.), jfr. Kr. Sagn II. 41. 1; mesterrod og hørfrø strøs korsvis på sygt dyr, J. K. 168. 45; plovkjæp og økse kastes korsvis foran hestene og ploven køres derover, Kr. IX. 72. 762; skagler fraspændes over kors, Sundbl.[2.] s. 155; man stryger i kors mod sygdom, J. K. 380. 99, se tage over; negle klippes over kors, altså f. eks. først på höjre hånd, så på venstre fod osv., J. K. 353. 43, jfr. Busch, Volksgl. s. 46, Wigstr. I. 144, Krauss Volksgl. s. 143, jfr. træ afskrabet korsvis, Wigstr. II. 137; danne kors ved sine skridt på korsvej, Wigstr. I. 121, slgn. Mélus. IV. 194; jord strøet korsvis i grav, Garnett, Women I. 245; vand hældes korsvis i døbefont, Garnett Women I. 225; korsvis udhældt vand helbreder pleuritis, Magyar T. XLVII.; korsvis dryppet voks kalder livløs heks tillive, Amer. Folkl. IV. 37; kviste plukkede korsvis, Wigstr. I. 201; tage tre gange overkors, J. Saml. IV. 114. 11; en korsknude, bundet over æske, hindrer spøgelse i at komme ud af den, Urquell IV. 206; korsvis lagte brødstumper, som spises af drengen, helbreder, Rafn Oldn. S. V. 36: Olaf Hell. S. kap. 179; gutten lægger sig i korsform på jorden for at undgå trolde, Faye s. 64, Sande I. 96. 97, II. 279, Fritzn.[2.] under kross s. 351 b.; k— dannes af sygt barns lemmer, Garnett, Women I. 147; når en bevægelse frembringer et k—, kan trolde ej udføre den, de kan ej gå over plöjede furer, Kr. Sagn I. 227. 821, men må vælte sig over dem, jfr. tværs; slgn. Sande II. 313: de kan ej binde kærve; fanden hugger sig et kors i panden med krydsøkse, Kr. Sagn II. 307; k— göres for alle ting, Kr. Sagn I. 421. 54. 55; er værn mod alle fjender, Rafn Oldn. Sagaer II. 164: Olaf Tryggv. S. kap. 213; helligt over al verden, se Hartl. Science s. 98; har kunnet forveksles med Thors hammertegn, Rafn Oldn. S. I. 32: Olaf Tryggv. S. kap. 23, og været kendt i den forkristelige tid, se f. eks. Baring-Gold, Myths of the Middle Ages II. 76; bruges til trolddom og som trylletegn f. eks. J. Saml. IV. 125. 40. 42. 43. 60. 67. 69. 70, Kr. VI. 381. 271 osv.; forskellige slags tryllekors, Wigstr. II. 376. 405; i besværgelser, Thiele Overtro nr. 629; når man skærer kors over vorter, går de bort, Sgr. VIII. 127. 577, jfr. Mélus. III. 43; göre k— tiende over forstuvet finger, Kr. Almuel. V. 75. 201, jfr. tage over; kors af ni slags træ som amulet, Thiele Overtro nr. 558; om korstegnets brug se Junge s. 237, S. Kjær, Stavnsb. s. 356, Sgr. XI. 137. 399; Ant. Tidskr. 1849-51 s. 197. 200, jfr. Wigstr. II. 386. 412, Wärend I. 197. 426. V, II. IV; Hammersh. Anth. I. 335; Henr. Petersen, N. Gudetro s. 124, Friis, Lapp. Myth s. 60 flg., Nyland IV. 34. 37. 56. 67, Meyer, Abergl. d. Mitt. 142. 156. 190. 251. 259. 309; Kuhn N. S. 29. 69, Wuttke register under kreuz, Strackerjan nr. 268 med henvisn., Black Folk Med. 85, Aubrey Remains 51; kors i ævent. som mærketegn, Kr. V. 343, VII. 77, Haukenæs II. 205; k— af halmstrå, der kommer til at ligge foran en person, varsler død, J. K. 383. 14, Kr. IX. 59. 651, jfr. Arnas. I. 551, Urquell II. 91, Mélus. I. 454. — 2) udråb; *Jøsəs kås!* (vestj.); *kås bəwòrəs!* (Søvind s.); *kås bəwårəs wal! Jøsəs kås!* (Elsted); *kås bəwòrəs!* (Vens.); *„kås! se kwòn, så war ə hòtə som te èn liqstòw“*, Grb. 6. 36, kors! sagde konen, så var det hartad som til en legestue. — 3) religiøs betydning: tung livsskæbne; *bè sit kås* (Søvind s.); *et tòŋ kås* (Elsted); *æn kås, Wå Har leqər ǫ* (D.); *ekət kås få· dæm!* (Sundev.) hvilken tung skæbne; på Mors, der har folk også djer kors! talemåde; „en skal bære sit kors med tålmodighed!“ sa' æ mand, han bar æ kun' å æ ryg, Kok Ordspr. s. 167 (Mellemslesv.). — Jfr. Aasen kross, kors; isl. kross hak., lat. crux; hyrdekjæp, klør, kryds, kröjs, rön, saks, usne; se aften-, bese-, grav-, guld-, hus-, jærn-, mare-, natmåls-, sølv-, ulve-, vende-.

korsben, no. *æn bowər mæ kǫsbiən* (Lild s.) et bord, hvis ben går over kors.

korsbær, no. J. T. 1, plantenavn, lön, acer campestre L. (Als).

korsdrage, uo. *kåsdraw* (Søvind s.) rette en le, der er for odtung, se korsdraget.

korsdraget, to. et udtr. om leen: den er ikke nok el. formeget *kåsdrawət* (Røgen); når skaftet *(drawət)* ligger fladt ned, skal odden af leen, såfremt den er

rigtig skæftet, stå så höjt, at der kan ligge en höj hat under den, eller: den skal stå „i land“ ɔ: opad, efter en mands knæ; se 2. hug s. 662. 32 flg., høle s. 746. 2 flg.

korse, uo. *kås -ər -ət* (D.; Vens.); *han kåsət si öwər ət,* et udtr. for forargelse el. forfærdelse.

korsfisk, no. *kåsfesk æn* = flt. (Holmsl. kl.); hak. (N. Sams); *kòsfesk æn* = flt. (Lild s.) — et bløddyr: søstjærne, asterias; jfr. Thiele II. 108.

korsfæste, uo. i et ævent. korsfæster herremanden en pige, om hvem der er spået, at hun skal blive hans hustru, Gr. Registr. nr. 71 a; røverne havde korsfæstet en over en myretue ɔ: sat ham spiler over hænder og fødder, Kr. Alm. V. 136 øv.; jfr. the seneschal is crucified, Clouston I. 227. 229.

korshilde, no. *kåshæl æn* (Thy) hilde på et dyr fra det ene forben til det andet bagben.

korshus, no. *kòshuws æn -huws* (Lild s.) et hus, som består af to flöje, hvor den ene flöj danner en ret vinkel med den anden; jfr. Mejb. Slesv. Bøndergårde s. 121.

korshvid, no. gl. mønt af sølv med et kors på, afbildet, se f. eks. Årbøger f. Nord. Oldkyldighed 1886 s. 182, jfr. S. Kjær, Stavnsb. s. 359; når tyven har en k—, et stykke tyvelænke, en stump træ af galgen indsyet i sine klæder, kan han ikke gribes, Thiele Overtro nr. 627; et barn med en k— og et hvedebrød blev levende (s. d.) begravet for at standse Vesterhavets indbrud, Kr. IV. 71. 101, jfr. Wigström I. 101, II. 351, Strackerjan I. 94. 129, 351. 230 ned., II. 133. 467, Veckenstedt Z. f. Volksk. II. 242; Andree Parall. I. 85 i munden på liget (Slaver); lagt under dörtrin hindrer den hekse i at komme ind, Mélus. IV. 257 (Tyrol).

korsklæde, no. *kåskle æn* (D., Lindknud); *kåskle et* (Ang.); *kåəskle æn* (Fanø) — en del af det gamle hovedtöj (s. d.); et hvidt trekantet sammenlagt tørklæde, som kvinderne binder over håret (Fanø), se pandestykke; til et sæt hovedtöj hørte foruden huen korsklædet og hagelinet, begge besatte med kniplinger, Kr. Anholt s. 109. 260.

korskrabbe, no. *kåskrab æn -ər* (Vens.) en krabbeart.

korsmessedag, no. helgendag, d. 3. Maj; den dag råder for vejret hele sommeren Kr. VI. 276. 227.

korsnæb, no. en fugl, loxia, kommer kun i strenge vintre, når det fryser hårdt, Sgr. III. 92. 361 (Jyll.).

korssti, no. en sti, der skæres af en anden; over en k— kan ingen underjordiske komme, Kr. VI. 5. 7, se korsvej.

korsstue, no. „der var en udbygning på stuehuset, som kaldtes korsstuen“, Kr. Alm. III. 27. 69.

korsstuge, no. *kåsstuq æn -ər* (D., vestslesv.) en dynge af hedetørv opstillet til törring i korsform; jfr. rundstuge, skrue.

kors-tag, no. *kåstaq è* best. *-taqə* (Vens.) brydetag, hvor den enes hænder er halvt over, halvt under modpartens, halv tægt (s. d.).

kors-tol, no. tol med et kors i; *„haj spreŋər åp å hèn te dön å slor i kåstøl i hwòl“*, Grb. 143. 32, derved fanges maren.

kors-urt, no. et lægemiddel; der udleveres herba serpylli (Hjörring); korsurtvand, aqua rosarum el. aqua sambuc. ppt.; men det har oprindelig været: korsknop, herb. hederæ terrestr. af glechoma hederacea (G. & D.).

korsvej, no. *kåsvæj æn* (D.; Søvind s., Elsted); *koswæj* (Agger); *kåswèj i* best. *-wèj* (Vens.) = rgsm.; i overtroiske forestillinger kan spøgelser, genfærd og trolde ej komme over korsvej, se Sgr. VI. 38, Kr. III. 170. 235, Sagn I. 212. 784, II. 13. 48; jfr. Wärend I. 465, Grimm Myth.[2] 878. 880; se korssti; på den anden side er det stedet, hvor heksekunster drives; *nè mæ sætə sæ we i kåswèj Sæn Hans awtən, ka mæ sic hèksərn, dæ ri te Blåksbjèrə* (Vens.); man kan se dem under en harve, se harve s. 560. 47, jfr. Liebr. Volksk. 319. 52 (Norge), Søegaard, Fjeldb. s. 112, Strackerjan I. 312. 218, Hartl. Science s. 128; på k— skal man mane, Thiele I. 287, jfr. Wigström II. 224, Grimm Myth.[2] 1028. 1069, Strackerj. II. 8. 268, Busch Volksgl. 59. 147; på k— kaldes djævelen frem, Sgr. VIII. 218. 877, Kr. V. 233; man kalder døde frem, J. K. 390. 51; den er heksenes danseplads, Sgr. X. 10. 7, Thiele Overtro nr. 726, jfr. Krauss Volksgl. 116, Hexen-

sagen s. 21 b. 30 b; på den øves trolddom, Sgr. III. 72. 249, X. 34. 106, Kr. IV. 289, J. K. 70. 74; på k— lægges sygt barn, og der skydes over det, Wille Opt. s. 172, jfr. Nicolaiss. Nordl. I. 47, Cavallius, Wärend II. 449, Wigström I. 186, Weinhold, Volksk. II. 13, Hammershaimb, Antholog. I. 342. 15; på fire vejes krydsning, men hver vej skal gå lige til sin kirke, Arnas. I. 436; Weinh. Volksk. II. 78. 79: der findes drage el. nisse; ofre noget, hvor tre veje mødes, Afzelius, Sagohäfd. I. 19, Urquell III. 271, Hardwick Trad. s. 138, Folkl. II. 292, Suffolk Folkl. s. 14, Amer. Folkl. V. 110. 182, Mélus. V. 91. 109 (Polen), VI. 35. 58, Garnett, Women II. 286 (Albanien), Urquell II. 56 (Ungarn); Mélus. I. 107. 6. 12, Folkl. Journ. I. 375, Mélus. VI. 111 (Indien); fejeskarn skal nyårsmorgen bæres hen på k—, så fries man fra utöj, Kr. Almuel. IV. 140. 6; på k— plöjer man over syg, som der er lagt under jord, Thiele Overtro nr. 534; der henlægges sager, som forhekser, Kr. III. 270. 360; med sand fra k— skures smörkærne, Kr. IX. 72. 766; hvad man tænker på, når man går over k—, skér, Kr. IV. 408. 640; „da die gleiche bedeutung der kreuzwege bei fast allen völkern auch bei den alten Indiern und den Griechen gilt u. bei uns in die älteste heidnische vorzeit hinaufreicht, so hat dieselbe mit der christlichen bedeutung des kreuzes bestimmt nicht zu thun, Wuttke nr. 108; Folkl. Record III. 143 (Ital.), IV. 135 (Indien), V. 168 (Ø. Afrika).

korsvis, bio. *kåsvis* (D.) *de leqər k—*, overkors.

1. kort, no. *kårt æn* = flt. (D., Agerskov); *kwòt æn* = flt. (Sall.; Åby, Vens.); *kwot et* = flt. (Randers); *kwåt* el. *kwårt* (Agger); *kwåt* best. *-əð* flt. *kwåt* (Mols); *kwòt et kwòt* (Elsted); *kort i* best. *-i kort* el. *kort* (Vens.); *kåt et* (Sundeved, Ang.); *kårt et kåərt* (Braderup); *kåər et* = flt. (Vlb.) — 1) *kort è* best. *-ə* (Børgl., Vens.); *kårt et* (Elsted) et landkort (s. d.). — 2) spillekort; *kort i* (Børgl., Vens.); *å spel, gi kå't; å blañ æ kåt; å mok æ kåt* (Sundev.), efter spillets omgang at tage kortene op, blande og give rundt på ny; *pus æ lys, blæñ æ kårt, jæn ska tåv* (Malt); *gi æ kårt* (D., vestj.) blande kortene; *gi uð* (sts.) omdele kortene; *moq* (Malt h.) samle kortene op efter spillet; *gi kårt* (Søvind) omdele kort; *o slo o æ kårt* ɔ: melde sig til at spille med; *ve do slo o əm ubəsjæt? ja, læ əm hør æ skral* (Andst); *èt spèl* el. *slaw kårt* (Søvind, alm.); *sej å tèsk i kårtən* (Søvind s.), *se å tæsk i korti* (Vens.) ɔ: sidde og spille uophørlig kort; „*som di no seər å tèskər i korti, falə dè jawnlə e brəw niər*“, Grb. 181. 10, som de sidder og tærsker i kortspillet, falder der jævnlig et kortblad ned; *ji do kort få pæŋ, så wel a ha min pæŋ ijæ'n* (Vens.) siger den, som ingen trumfer får; falder et kort fra én, mens man blander, siges: *no skiə korti, så wejə dræŋi* (sts.); „*korti è fåjij a hòr e'n tromfər*“, Grb. 235. 114; i Vens. og nok flere steder betyder *i kort* et spil kort, jfr. Kr. VI. 203 anm.; *hår du æn kwåt?* ɔ: et spil kort; jfr. brev, kortbrev; *no gowə vænər æ komən saməl å hå fåt sæ såt te æ kwot få morskav*, Kr. IX. 224. 62 (Himmerl.); i et navn: „Mads Kwåtbårre mæ hans morgenfroww“, Kr. IX. 146. 387, i en stedremse; *no añtən et kårt ælər et støk træ!* (S. Jyll.), når en af de spillende tøver med at lægge til; *han har spel kort mæ æ stårk å voñən æ bən* (N. Slesv.); *a hår et æn mål kårt i mi håñ* (D.) ɔ: et billedkort; *ska vi spel kårt? — do ka skær di skòwt å åwən di röw, så ka do spel kårt!* (Andst) tvetydighed: spille = løbe, springe omkring; kort = lat. brevis; *hwæm seðər få kårt-giən?* (Andst) hvem skal give; „*de æ dåq vat!*“ (plt. for etwas), *såi han, Pe Svænskər, da voñ han æn ør i æ kårt* (Branderup); fig. *han spelər hans kwåt skit* (Sall., Agger) ɔ: bærer sig dumt ad; *sårən ska vi il ha vå kårt spelət!* (vestsl.) afvisende svar, se fisk (I. 296. 18), lege, rug. Når börnene efter kongedag vilde spille kort, og forældrene havde gæmt kortene, fik de den besked: *æ kårt æ ve' æ præst o blyw ræjnġor* (D.); talemåden synes at være alm.; når kortene er skidne ved julebesøgene, kan siges: I har nok ikke haft jeres kort ved præsten! (Randers); *æ kårt ku træŋ te' o kom te' æ præst* (Andst h.), jfr. Sgr. XI. 48. 123; i Sælland skal kortene til degnen at göres rene med lysetælle, se Kr. Almuel. IV. 105. 314; i fasten må ej spilles kort, Kr. Alm.

IV. 152. 425; klørknægt kaldte kromanden stedse „hamselv“, spaderknægt „forvalteren“, hjærterknægt „slikmund“ og ruderknægt „klatæbag“, Blich. Nov. IV. 486; kortene kaldes „bogen med de 36 blade“, „fandens salmebog“, „Holmblads katekismus“, „sjette Mosebog“, jfr. Jylland s. 375; man spillede om æg, brød, flæsk i pundevis, brændevin i pæglevis, kort skal være bleven alm. brugte i købstæderne i Danmark ved år 1600, Stolts Optegn. s. 118; der blev spillet brus, mariage, femkort, kasino, hundrede-og-ét, langdreng, bötlind, Kr. Anholt s. 96. 235; der spilledes trekort, 3 skill. en bét; femkort, sidste stik en mark; femten streger i særegen form: „sætte fingre“ ɔ: man spillede på ubeséte kort; hundrede-og-ét mest om spisevarer: stegemad, flæskepandekage, stegte ål, og spillerne var så ivrige, at de blev siddende en aften til trods for, at skorstenspiben faldt ned (Tåsinge fra begynd. af årh.); der spilles om karle og piger, se J. Saml. X. 76 (Vens.); jfr. brudeseng 2; der spilles om Vinderslev kirke, Kr. Sagn III. 72. 379, kortene, hvorpå den vandtes, er afmalede i korets hvælving; jfr. Wigstr. Folkeseder s. 45: man lod andre kort gælde for de manglende; når kortene er blandede, skal der tages fra; den, der er bleven noget i et kommersspil (*tåsi, nar, swatpjèr* el. lign.), skal samle og blande kortene; rører en anden ved dem, skal han dele med „tossen“ osv. (Vens., vist alm.); til kortspil om penge knytter sig hos almuen tit forestilling om noget meget slet; han var grov slem til at bande, spille kort og drikke brændevin, Kr. VIII. 311. 530; kortspil med fanden el. hvor fanden er tilstede, Sgr. IV. 186. 550, XII. 140. 352, Kr. IV. 230. 326, 233. 330 flg., VI. 203. 279, VIII. 22. 44, 315. 533 flg., Anholt 7. 11, Thiele II. 79, jfr. I. 230, Grb. 181. 10 flg., Gr. Gl. d. M. I. 128. 135, jfr. Nicolaiss. Nordl. III. 26 flg., Tvedten 133 flg., Haukenæs IV. 513. 516, Wigstr. II. 118, Renvall s. 18, Harl. & Wilkins. Lancassh. Folkl. s. 81, Strackerj. I. 262. 200, Urdsbr. VI. 108, Veckenst. Volksk. II. 17, Kuhn W. S. I. 232. 266, Wolf N. S. 565. 468, slgn, Grimm Myth.[2] s. 958; se hestefod, klør, kors; en væder kyser kortspillerne, Kr. Alm. V. 63. 173; somme folk forstår at „blæse öjne“ på kort ved hjælp af rav og kirkegårdsmuld, J. K. 406. 1342; for at vinde skal makkerne, för spillet begynder, sætte tommelfingrene mod hinanden, höjre mod venstre og omvendt, J. K. l. c.; el. makkerne skal sætte tommelfingrene sammen, J. K. 406. 142, el. lade vandet over den lille finger på venstre hånd, J. K. 355. 58; for at vinde skal man sy venstre vinge af en flaggermus med hampetråd under venstre armhul i sin skjorte, men synålen skal have været brugt til at sy ligtöj med og modparten uafvidende sættes i hans ærme, Kr. IV. 403. 597, jfr. VI. 366. 121, IX. 18. 165; el. en anden skal i spillerens klæder sætte en öjeløs stoppenål, uden at han véd det, Kr. VI. 289. 358; en besværgelse med løst hosebånd, J. Saml. IV. 129. 50; jfr. Arnas. I. 625: ved tunge af vipstjært og messevin; det er ikke godt at sidde under en bjælke; men har man uheld, kan man vende sig omkring en gang med sin stol, eller rejse sig, spytte i sædet og sige: her er nok en hund begravet! Kr. IV. 401. 586, VI. 293. 399, jfr. Wuttke nr. 636, Strackerj. I. 53. 95. 130, Urquell V. 257; et spil kort, man altid vinder med, og som altid holder sig rent, Kr. V. 217, jfr. Curtin Myths s. 179; held i kortspil giver uheld med kjærester, Kr. VI. 278. 246 (alm.), jfr. Folkl. Journ. V. 219 (Cornwall); höjt spil i ævent. Kr. V. 180; også nisserne spiller kort, Kr. VIII. 52. 96; præsten (s. d.), som nævner kortene på prædikestolen, se hjærter, klør; historier om kort og kortspil: den fromme tjener, som udlægger kortene, se Gr. Gl. d. M. II. 309. 448, Weinhold, Volksk. IV. 253, Dania II. 199, jfr. Folkl. Journ. VII. 315, Folkl. I. 133, Skemtanir s. 340, P. Volks. III. 53; andre: Sgr. IX. 183, XI. 118. 239; disciplene, som spiller kort bag höjalteret under gudstjenesten, slås ihjel af en faldende mursten, Thiele I. 230; somme gör sig en næringsvej af at „spå i kort“, se Fb. Fr. H. s. 52, jfr. Sundbl.[2] s. 178; Strackerj. I. 359 c. 367 b, Wuttke nr. 344, Garnett Women I. 143, se spå; om kort og deres forskellige afarter, se Amer. Folkl. VI. 220. 223; Tylor, Anf. I. 82. — Jfr. Aasen, kort itk., lat. charta, papir; se pakke uo.; hjærter, klør, ruder, spader; 1. Ane, brus, femkort, firkort, fus, Grete,

hundrede og ét, Jens Bjærggård, kosvans, nikort, penæmen, rakker, skjervinsel, svinepisker, tag af, trekort, trumf; billed-, malings-, malt-, karnøffel-, små-, tilspörgnings-, öjen-.

2. Kort, no. *Kuwərt* (D., vestj., Lild s.) mandsnavn; tysk forkortelse af Konrad, htsk. Kurt, platt. Kord.

3. kort, to. *kårt* (D., Randers, Søvind s.); *kort* flt. *kort* (Vens.); *kåt* (Sundev.); komp. *kårtər*, sup. *kårtəst* (D.); *kårtə kårtəst* (Søvind s.) = rgsm.; nyt ord (Vens.); *æn kårt tur, ræjs*, flt. *kårt; kårt o gåt, k— får æ huwə, k— o fåtæl; kom te kårt mæj* (D.); *kom te få kårt mæ* (S. Hald h.); *kòm te få kårt* (Søvind s.); *hañ æ få kårt i dæñ jæn èñ* (sts.) kan siges om en person, der ikke kan nå hvad han rækker efter; alm. siges: *stakət glę*, men *kårt fånə·wəls* (Elsted); jfr. Aasen, kort; htsk. kurz, mnt. kort, Sch. Lübb.; eng. short; se stakket; tid-, vej-.

kortagtig, to. *kårtajtə* (Skanderb.) temmelig kortfattet: *jæn goŋ a ga dæ et k— swar.*

kortbenet, to. *kårtbinət* (Søvind s.) = rgsm.

kortblad, no. *kårtblaj et* (Søvind s.) = rgsm.; i udtr. *så tøn som et kòtblå* (Støvr.).

kortbog, no. *kårtboq æn* (Elsted) bog med landkort, atlas.

kortbrev, no. *kortbrəw è* best. *-brəwə* (Vens.) enkelt kortblad, se kort.

korte, uo.
kårt -ər (D.); ft. tf. *-əð* (Agger);
kårt -ə -ət (Søvind s.) —
at göre kort, *a kårt ət aw, så möj a kuñ; dawən bəgyñər å kårt òw* (Søvind s.); *kårt æn lijn åp* (Agger); se 3. kort, for-.

kortenspiller, no. se kortspiller.

kortgangsstok, no. en slags budstok, af hvilke der i visse byer (Ellund, Hanved s. f. Flensb.) findes to: *æ bröwståk* og *æ kårtgaŋsståk*, den sidste til kortere ture, se Fb. Fr. H. s. 54; brevstok.

kortgivende, no. *de war è skit kortjiji!* (Vens.) siger den, som giver kort og bliver bét.

korthalet, to. *kårthålə* (D.) = rgsm.

korthalset, to. *kårthalsə* (D.); *kårthalsə* (Søvind s.) = rgsm.; *kårthalsə kål å låŋhalsə kwiñfålk, dę æ di bæst* (D.).

korthed, no. *kårthijəð æn* (D.); *kårthęi æn* (Søvind s.) = rgsm.

korthus, no. *kårthus æn* (D.); *korthus è* best. *-t* flt. *-huws* (Vens.) = rgsm.

-kortig, to. se tid-.

kortkunst, no. *kårtkònst æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

kortkål, no. *kårtkol di* (Malt; Vlb.); *kåtkdəl di* (Sundev.) — grönkål som ret, modsat langkål.

kortspil, no. *kårtspel æn* (D.); *kårtspèl et* (Søvind s.); *kwòtspel æn* (Lild s.); *kortənspel è* (Vens.); *kwåt-* el. *kwåtənspel* (Agger) = rgsm.; se htsk. kartenspiel, 1. kort.

kortspiller, no. *kårtənspelər æn -ər* (D., vestj.); *kwåtənspelər æn* (Agger); *kårtənspèlə æn -rə* (Søvinds.) = rgsm.

kortstik, no. *kwåtstek æn* (Agger) stik i kortspil.

kortsynet, to. *kårtsjøñt* el. *-syjənə* (D.) = rgsm.

kort-ud, bio. *kåt u* (Angel) aldeles ikke: *dæ vær kåt u il aw*, der bliver aldeles ikke noget deraf.

kortuldet, to. *kårtulət* (D.) = rgsm., om får.

kortvarende, to. *kårtwårəñ* (D.) = rgsm.

kortåndet, to. *kårtåñə* (D;); *kårtòñət* (Søvind s.); *kårtañə* (Agersk.) = rgsm.

kos, no. se kås.

kosak, no. *kosa·k æn -ər* (vestj.) = rgsm.; fort. om kosakker Kr. VIII. 173; en kosak skudt i N. Farup, Kr. Sagn IV. 70, se også Bl. Bindst.; i Ditm. holdes endnu et årligt bal til minde om Kosakkernes bortrejse, Urdsbr. III. 136; *halö·j, kosa·k!* (D.) udråb af forundring, overraskelse, når et barn falder, en ko bisser, også Agger; se endnu Mélus. VI. 171 anm.

kosker, no. se kusk.

koskid, no. *koskiə æn -skiə* (Sundeved) = kokasse.

1. kost, no. *kåst æn* (D., vestj., Sønderjyll.); hak. best. *-əñ* (Mols); huk. best. *kåstən* (Vens.) — mad og drikke, såmeget som en person behøver, *æn goi, stöwə buñkåst* (Branderup), god solid bondekost; *fo æn guwə k—, gi k— o löŋ, teŋ jæŋ i k—, læj æ k— æn stæj* (D.); *han foə kåstən i bòjən* (Elsted); *han æ dær å æ kåst* (Bradr., alm.); *haj fo tow mark å*

så kåstən (Vens.); *han fæk ti då̤lər å så æ kåst; ar̲beđ o si æjən k—* (D.); *ha̤j ar̲becər åpå hans ijn kåst* (Vens.); *vi fo̤ər èn rèŋ̣, èn gròm̤, èn slaq̣ kåst hejə; daw̲lə kåst* (Søvind s.); *fo̤r do æ hijəl kåst hjæm̤? — ja! — hwa for så di añər te æ fo̤?* (vestj.), vittighed; *æn ska tæj si kåst, hur æn ğör si ar̲beđ* (vestj.); *æ hål̃ə mi æjn kåst* (Agger) ɔ: a) sørger selv for min kost, — b) er syg, kan ej spise; læreren får kosten på omgang, Kr. Almueliv III. 76. 266; jfr. Aasen kost, isl. kostr hak., htsk. kost, ligeså mnt.; madmål, madning; bonde-, efter-, fro-, herregårds-, hov-, husmands-, selv-, sær-.

2. kost, no. *kåst æn kå̤st* (Ang., Sundeved, Vlb., Bradr., Fjolde) det alm. udtr. for bryllup (s. d.) i Mellemslesvig: at göre ens kost; *vi vur låw̲ə* (trolovede) *i æ staj, mæn vi ga kåst å æ lañ̲* (Ang.); „Alsingerne kalde brøllup kat' exochen kost, såsom at „have kost“ er at have brøllup, hvoraf man seer de got folkes sentimens i denne materie“, C. F. Wadskiær, Forskiæl imellem . . . Brølluper (Joh. Kragh og Jomfru Vibecke Endorph, Marts 1743); jfr. mnt. kost, Sch. Lübb., „bewirthung, schmaus, festlichkeit, bez. hochzeitsfest“; se höjtid; guld-, øl-.

3. -kost, no. *-kost æn* (Støvr.); *-kwast æn* (Søvind s., Vens.); *-kwåst æn* (vestj.); *-kwost an -kvo̤st* (Sundv.; Gram) = rgsm.; men kun i smsætn., ellers bruges lime (s. d.); se Aasen kost, kvast, hak.; sv. qvast; kvast; balber-, feje-, kalk-, ovn-, skjæg-, stald-, støve-, trold-.

kostald, no. *kostål̃ æn -stå̤l̃* (Sundeved) = rgsm.; jfr. nøds, øddel.

ko-stand, no. *kuståñ æn* = flt. (vestj.) sted, hvor ko står i stalden.

kostbar, to. *kåsbar* (D.); *kåstbar* (S. Sams); *kåsbə* (Søvind s.); *kåsbər* el. *kåsbår* (Vens.); *ko̤sbər* (Agger) = rgsm.; *de blyw̲ər ham æn k— histå̤ri* (D.); se kornhøst.

kostbeder, no. *kå̤stbe̤ər æn* = flt. (Fjolde); *æ k— ær u̲t*, bydemændene til bryllup er ude at byde; se kost 2.

kostdag, no. *kåstdaw̲ æ* flt. (Sundeved), første og anden bryllupsdag.

1. koste, uo.

kåst -ər kåst kåst (D.; Søvind s., Elsted, Vens., Mols);

ko̤st -ər ko̤st kåst (Agger);

kå̤st -ər kå̤st kåst (Ræys) —

1) have en vis pris, *„hwa ko̤stə ər?“* — *„de kåstər pæŋ̣“* (Agger); *de kåstə trèj mark i gaməl pæŋ̣* (Elsted); *de kåstər ma̲nə pæŋ̣* (D.); *skit, hwa dè kåstə!* ɔ: ligemeget, hvad det koster; *de kåstər il̃* (Søvind s.); *de kò̤stər mòj miər* (Lild s.); „de må kåst kæjl (kjedel) å spæjl å spand å rywjæn, ka do skaf ed, skal a betål ed“, Kr. Ordspr. s. 173; i en skæmtehistorie spörger Harboøreboen doktoren: *„hwa de skul̃ kåjst å fo̤ en mañ hælbræjən* (ordspil mellem: hælvreden og: helbredt), *te bodə år̲mər å bejən wa slån istøk̲ər o̤, å æ tær̲mər slæv̲t æbå̤·q a̤tər ham i æ så̤ñ*, el. i en variant: *om no jæn̲ fæk si arm bræk̲ət å si bijən knæk̲ət, å si how̲ət klöwən i fi̤r på̤rt, å si tar̲m reŋkəđ u̲đ ow si lyw̲, hwa ku de så kåst å kure·jr?* Kr. Molbohist. s. 56. 177-80, 94. 307; manden tænker på sin kone: *Ma̲rən skul̃ håj pröw̲ər ət, så ku æn wal wæ̤r i hu̲s we heñ* (Harboøre). — 2) forvolde omkostninger: *de hår kåst ham möj̲* (D.); göre omkostninger: *han hår kåst möj o dæñ knæjt* (D.); *go̤ərən æ så sæmpəl, tè dè ka slæt il̃ bətò̤l sə å kåst mej̲ər åpo̤ ən; dær æ kåst fåmòj åpo̤ ən ålər̲e̲* (Søvind s.); *a hò kåst i nyc wuw̲n ijo̤·r* (Vens.) ɔ: anskaffet. — 3) *kåst o kle̤ jæn̲* (D.) give en mad og klæder; *hwò mòj ka du kåst ham få?* (Søvind s.), for hvor stor betaling kan du give ham kosten; *han sku kåst sə sjè̤l* (Elsted). — Jfr. Aasen, isl. kosta; henføres til ital. costare, lat. constare.

2. koste, uo. — 1) bearbejde med kost; *kwost æ vek öw̲ər* (Gram) bestryge væggen ved hjælp af kost (s. d.). — 2) *kwost jæn̲* (D.) magte, jage en; se kuste.

koster, no. *kåstər* flt. (D., Sønderj.) bekostninger; *dær æ ma̲nə kåstər ve̲ ət* (D.); jfr. htsk. kosten flt.; mnt. koste Sch. Lübb.

-koster, no. flt. isl. kostr, handelsvarer, Fritzn.[2] II. 338 nr. 15; se tyve-.

kosteskaft, no. se limeskaft.

-kostet, tf. se små-.

kostforagter, no. *kås·tfåra·w̲tər æn* (D.) = rgsm.; *a ær eŋ̣ən k—*.

kostgave, no. *kåstğaw æn -ğaw̲ər* (Ang.) bryllupsgave.

kostning, no. *kåstnəŋ æn* (Ang.)

stor, svar k— ɔ: omkostning (s. d.); jfr. 1. koste.

kostpenge, no. *kåstpæŋ di* (D.); *kostpæŋ* (Agger) = penge, der betales for kost.

kostpige, no. *kåstpiq æn -piqər* (Agersk.) en kniplerske, der lejer sig ind et sted og betaler for kosten.

ko-stripper (?), no. J. T. 356, plantenavn, pimula elat. Jacq. (Sams).

kosvans, no. *kosvans* (Bradr.) et [kort-] spil kaldes: *å spel i æ k—*, det spilles af fire til syv personer, hver af de spillende har en streg med 3 el. 5 tværstreger, det hele har en fjærn lighed med en kohale: .

koter, no. se kvarter.

kotliv, no. sagtens kortliv, lille undertröje, Mb. efter Pontoppidan.

kotsi, udrbso. i spillet Jeppe (se 3. jeppe) siges: *mòts* el. *æts* (Jetsmark), *mòtsi?* (Børglum), *mòts* (Hell.) ɔ: må jeg kaste? og der svares: *kòts* el. *kòtsi!* — *kej* el. *kèi!* (Hell.) ɔ: kom bare!

kotte, no. se kutte.

kotöjr, no. *kutyr æn -tyrər* (D.); *kutywə et -rə* (Søvind s.) = rgsm.

kov, no. se kog, kube, kåbe.

kove, no. — 1) [*kåw æn*] (Holstebro egn); *kuw æn* (Mors); *kuw æn* (Thy); udskud (s. d.), sjæld. undtagen i smsætn. se hænge-, stænger-, svine-, udskud-. — 2) i en stedremse: *Mårbæk ær æn usəl kåw* (Bedsted, s. Sønderj.) ɔ: et uselt rum. — 3) huggested i Davbjærg kalkgruber, se f. eks. Thiele II. 224; Blich., Viborg Amt s. 196, Mb. Tidsskr. f. Hist. 1829 s. 150, Kr. Almuel. V. 17. 39, Blich. Novell. IV. 588. — 4) langdysse, til forskel fra mindre kæmpehöje uden sten, som kaldes dos (Thy). jfr. Gr. Gl. d. M. III. 174, Aagaard, Thy s. 143 flg. — Jfr. Aasen, kove hak., kammer, lidet værelse; isl. kofi; mnt. kau, Sch. Lübb., plt. kave, Schütze, „umschlossene ecke zum hinstellen des viehs“: swiensköven flt.; henføres til lat. cavea; se kube; jord-, sten-.

koveende, no. [*kåwæň æn*] (Holstebro) korngulvet ved enden af en lade.

kovegulv, no. [*kåwgwål æn*] (vestj.) korngulvet ved kubeenden.

ko-vende, uo. *kovæň -ər -væň -væň* (Holmsl. kl.) vende for vejret, = *o væň fårvær om*, kaldes også: *gip* el. *hals*.

koves, no. se kohus.

kovle (?), uo. ved hjælp af en lægte, *kowl-lat*, at føre sildegarnet fra hul til hul under isen, når der fiskes på is (Salling).

kovlet, to. se kubbel.

kovllægte, no. se kovle.

kovlreb, no. se kovlrække.

kovlrække, no. en række trekantede huller, der i lige linie hugges på isen ud fra landet, ved hjælp af hvilke sildegarnets reb, kovlrebet, føres under isen ud til „hyvvivågen“, se beskrivelse og afbildning, J. Saml. VIII. 177-79 (Sall.).

kovn, to. *kòwn* = flt. (Søvind s., Gjern, Tyrsting, Vrads, Vor, Lisbj., Terp); *kòwən* itk. *-t* (Sams) — om korn og gryn et mindre stærkt udtryk end: muggen; *næə ən ska ha katå·flə koqt i waň å ha kåwən miəl å blåsur mjælk å dep dæm i, så ær ət eŋən hæqən kåst* (Ning h.), Kr. IX. 246. 85; det kan lugte *kòwn* i en stue (Søvind s.); nok også lummert om vejret; „det er kown!“ sagde vestjyden, han gik i en skov, Sgr. I. 153. 586, sagtens ordspil mellem *kowən* (vestj.) korn og *kòwn* (østj.) lummert; jfr. Aasen, koven, tyk, mørk, om luften; indesluttet, skummel; se kvovne; orn.

kovorn, to. klodset; *haj æ så kowwòrn* (Vens.).

kovre, uo. *kåwər kåwrər kåwrət* (D.) bryste sig, göre sig til; *de æ gråw, som do kåwrər; de æ gråw let å kåwər å;* jfr. Aasen kovra seg, komme til velmagt; se htsk. erkobern, udledes af sydfr. cobrar, lat. recuperare; se kovte.

kovring, no. se kavring.

1. kovs, no. *kòws i* best. *-i* flt. *kòws* (Vens.; vestj., Agger, Sall.); flt. *kòwsə* (Søvind s.); *kåws æn -ər* (S. Sams); *kåws æn -ər* (Lb., Andst); *kòws æn -ə* (Elst.); *kåws* hak. best. *-əň* flt. *kåws* el. *kåwsər* (Mols) — 1) et fladbundet fad med to ører uden ben (Vejr., Thy, Mors) til vadskeskål; ølpotte (Vens.); *„fòr, fòr, fåwò·r kòwsi!“ sò haj dræŋi, haj skul ha hoq* (Vens.); *mo a ta æn tor əl o jèr kòws?* (Lild s.); höj skål med ét el. to ører (Søvind s.); lerfad med ét øre (S. Sams); en skål el. vandøse. — 2) den del af træskoen, der sidder over vristen (Thy); hvælvingen af

en bagerovn (Sønderj., Molb.). — 3) skældso. til en kejtet tykhovedet mandsperson; *haj æ sònt i kòws!* (Vens.). — Jfr. Aasen koks huk., skål med hanke; Rietz kås; mnt. kouwese Schill. Lübb., holl. kous; se kovsken; fløde-, kjærne-, over-, skjægge-, træ-, vaske-, vid-, øl-.

2. kovs, no. *kåws æn* (Holmsl. kl.) en metalring om en tridseblok, metalring med hul, yderside i en tov-øsken (Agger), der gives *ovən o lot kåws;* jfr. Aasen kause hak. blok med jærnring i hullet; holl. kous.

1. kovse, uo. *kåws -ər -ət* (D., Lb., Agersk.); *kåws æ gres aw* (Lb.) hugge toppen af græsset; dette göres, når vandet står over roden af det på de lave enge; *kåws æ grovwåləŋər* (D.) afhugge græsset overlig på grøftevolde; *kåws æn træ* (Agerskov) hugge toppen af.

2. kovse, no. *kåws æn* (Ang.) — 1) top, krone på et træ. — 2) måske: hatteslag (Hadersl.), Mb. under koft.

kovsel, to. *kòwsəl* (Lild s.); *kåwsən* (Lindk.) — overmodig, myndig, ubændig livlig: *dæň uskon hæjst æ så kòwsəl* (Lild s.); *æn kòwsən kål; han kan et tol o ha nåwət, så blywər han straqs k—* (Lindk.).

kovsing, no. *kòwsəŋ i -ər* (Vens.) = kovs om en tridse; når kreaturer hildes, lægges, for at skåne dyret, *i k—,* en jærnring, udforet med reb, om benet, dertil fæstes klampen; jfr. fælding.

kovsken, no. *kåwskən æn* (D., glds.) = 1. kovs 1; en skål, som bruges til at tappe øl i, kan også bruges til vaskerfad (Fanø); *kòwskən et* flt. *kòwskər (!)* (Fjolde) lille lerkar uden tær, med et øre og en tud; mnt. kowesken, Sch. Lübb. II. 552. 48 flg.

kovsnakket, to. *kòwsnakə* (Vens.) overmodig, stivnakket; *haj sicə no k— uk;* jfr. kjæpnakket.

kovte, uo. *kòwt -ər -ət sæj* (Give s.) prale, *han kòwtət sæj.*

kovter, no. *kòwtər æn* (Give s.) en pralhans.

kovtet, to. *kòwtə* (D., Andst, Nordslesv.); *kåwtə* (Agger, Mors); *kòwt, kòwtə, kòwtən* (Bj. h.) — om mnsker: brøsig, overmodig; om dyr: kåd, overmodig; deraf *kòwtəhijəð æn* (D., Malt).

ko-yver, no. *kuywə et* (Søvind s.) = rgsm.

ko-öje, no. *koyw è* best. *-ə* (Vens.) stort glds. lommeur.

krabambel, no. *kraba·mbəl æn* (D., vestslesv.), *æn slem k—,* rus; jfr. krambambuli, Danziger kirsebærbrændevin, se Weig. Wb.

krabask, to. *kraba·sk* (Løgst.), *han æ k— ijə,* hård, jfr. htsk. karbatsche, pisk af remme, stammer fra et böhmisk ord, se Weig. Wb.

krabat, no. *krabò·t i* best. *-i* (Vens.); *krabå·t æn -ər* (D., Agger); *kraba·t æn -ər* (Agersk.), flt. *-ə* best. *-ərən* (Elsted) = rgsm.; fyr, person; *de ær æn oňələ krabå·t, han ær et te o blyw kloq o* (Lindknud); „da vowned kræbåten åw söwnen", Blich. Bindst.; *„uən wijər gribər haj kråbo·ti i naki å hoqər ham imò weq å dör, så de knaqt i hans søndiqə lemər",* Grb. 19. 51; *„dè sa non fåwò·rpən kråbò·tər dèr",* 180. 40; også to.: *„de æ krabå·t!* (D.) det er udmærket, slår hovedet på sömmet; jfr. htsk. krabate af folkenavnet: Kroat, se Grimm Wb.

krabbe, no. *krab æn -ər* (Vens.; Lild s.); *kraəv* huk. *-ər* (Mols); *krav æn -ə* (Elsted); *krab æn -ə* (Åbenrå) — 1) = rgsm., et tifodet krebsdyr; *də krabər å kòsfesk* (Lild s.); *dær æ kår å krapər, som birər å som napər* (S. Jyll.); *æ porə* (rejer) *di knorə, å æ krabə di nabə* (Åbenrå). — 2) nedsættende betegnelse for får, *no usəl kravə, forkravə,* kun flt., i ent. *et forkravən* (Elsted). — Jfr. Aasen krabbe, isl. krabbi hak.; henføres til gr. karabos, søkrebs; krage, kravike, krebs; garn-, hoppe-, kors-, skjære-, øl-.

krabbesuget, to. *krabsuj* (Agger) suget af krabber, om fisk, der i garn el. på kroge er angrebne af krabber el. søstjærner.

1. krabe, no. se 1. krage.

2. krabe, no. *krabə æn -rə* (Tåning) en uglearts unge; se Sgr. III. 157. 875, jfr. dog Sgr. I. 192. 7.

3. krabe, no. *krabər* flt. (Vens.) = kramser, fingre; *læ do din k— wèr o mæ!* siger pigerne til karlene; *do hòr no gu lajmajs krabər; skal a leq æn krab åpå· dæ? — hons æ de få no krabər, do stelə mæ? go uk å tow dæm!* jfr. Aasen, krabba uo., kravle, gramse; mnt. krabbelen uo., Sch. Lübb.; se grabbe.

krable, uo. se: hvad enten, krible.

kraddel, no. *kraðəl* el. *krarəl* (vestj.) i stedremser: „Staby krarrel“, se Kr. VI. 346. 216, = skraddel (s. d.).

kraddik (?), no. *krarək æn* (vestslesv.) nok omtr. = pandeskrald (s. d.): noget mad stegt i panden; *han fæk ǧæn æn kr— åm fårmerə.*

krads, i udtr. *kom te kras* (D.) komme til at stå sig bedre; konen gik höjt frugtsommelig den gang, men det var lige godt hende, der gjorde krads, Kr. IV. 101 ɔ: fandt på udvej; er billedet taget fra hönens kradsen? se kris-.

kradsbørstet, to. stridig, stiv; *han æ boðə kathalsə o krasbøstə* (Vejen); *krasbø·rstiq* (Agger), jfr. htsk. kratzbürste no., kradse-børste.

kradse, uo.

kras -ər -ət (D., Søvind s., Elsted s., Agersk.);

kras -ər -t -t (Agger);

kras -ər krast krast (Vens.) —

1) = rgsm.; *hunən krasə i jorən* (Elsted); *æ kat krasər* (Elbo h.); *wæməlt ska ståmpəs å krasəs; de æ no, dæ ka kras* (Vens.), jfr. kratte, rive; kradse piben ud (D., Vens.); kradse, rage i med hænderne (Agersk.); se krassie, skrasse. — 2) *kras æ skollön iñ* (vestsl.) indkræve skolelönnen; *kras ðw* (Søvind s.) skruppe af, forföje sig bort, *sij no, do krasər å!* (Agger), *kras jèn ui* (Søvind) jage en ud; *o kras ve·* (D.) være udholdende i arbejde; jfr. mnt. kratzen el. krassen.

kradser, no. *krasər æn -ə* (Vrads h.) — 1) en svensk harve. — 2) en pons, snaps, jfr. Blich. Nov. IV. 507; se hiben-, pibe-, tand-, ud-.

-kradsning, no. se ud-.

kradsuld, no. *krasul de* (D., Vens.) affald fra klædefabrikationen, jfr. stampeuld.

kraft, no. se kræft.

kraft, no. *kraft* flt. *kræftər* (D.); *kræftə* (Elsted s.); best. *kraftən* flt. *kræftər* (Vens.); flt. *kraftər* (Mols); *kröwtə* (Sundeved) — 1) = rgsm.; sj. undtagen i smstn. og enkelte talemåder: *vèr i kraft* (Søvind s.); *sæt i kraft, sæt k— o; di hò bəgyñt å kòr iñ pò kraft* (Søvind s.) ɔ: af al kraft; i flt. alm. *guwə kræftər* (D.); *òw ål liwsəns kræftə* (Søvind s.); *de wa, mən a war i min kraft,* siger den gamle; *dær æ hwicən saft hælə kraft ic ə* (Vens.); se styrke; jfr. damp-, heste-, hånd-, vand-. — 2) *æ krawt* (Thy, Mors) trækket på den gamle hjulplov; hylde til at sætte værktöj el. skeer i (Sydthy), vistnok forsynet med huller; *krawt* el. *krawt* (Agger), læderstrimmel, fæstet således til loft el. bjælke, at der fremkommer åbninger, hvori skeernes skafter kan stikkes ind efter brugen: ⏜⏜⏜⏜; ligeledes en øsken af stærk ståltråd under loftet: ⊔, hvorigennem den tvundne tråd føres, når den vindes af håndtenen. — 3) *æn kraftəns kål* (Malt h.), en pokkers karl; *de kraftəns töj* (Vejen); *de wå da kraftəns!* (sts.) det var dog som pokker; *æn hostər, te de æ kraftəns* (D.); *kraft e* el. *edə mæ!* (Vens.) kraft æde mig, en ed; jo, kraft bryde mig, gjorde du så, Kr. IX. 323. 96; *dæñ undə kraft edə mè!* (Søvind); *dən undə krafte·dəmə!* (Elsted); disse udtryk hører dog mulig ind under kræft (s. d.). — Jfr. Aasen kraft huk., isl. kraftr hak.; mnt. kracht Sch. Lübb., jfr. U. Bl. I. 42.

kraftfoder, no. *kraftfuwər de* (D.) = rgsm.; *kraftfowərəŋ æn* (Søvind s.).

kraftig, to. *krafti* (Søvind s., Vens.) = rgsm.; *de æ liq krafti!* (Vens.) det er ligegyldigt.

kraftkarl, no. *kraftkal æn* (Søvind s.); *kraftkål æn* (Elsted) = rgsm.; fremmedord.

kraftmel, no. kogt bygmel, farina hordei ppt. (P.).

1. krage, no. — 1) *krav æn -ər* (Trelde v. Fredericia) lige træstamme med afhuggede grene, som bruges til hegn; jfr. Müller Saxo s. 88, Kalk. krage; klyve-, krybe-; Aasen krake hak. 5, træstamme med grenstumper el. nagler at hænge noget på, isl. kraki. — 2) *kraq æn -ə* best. *-ərən* (Elsted); *kraq æn kraqər* (Mds.); *krak æn -ər* (S. Hald) — korstræ, som lægges over husenes mønning, jfr. poldtræ; V. S. O.: de støtter, som står overkors under arbejdsfolks stilladser; jfr. kravetræ, Thorsen Sejerø s. 154; spids af et nåletræ, Sundblad[2] s. 281, se stænger-.

2. krage, uo. i udtr. *krak törə* (Vlb.) et udtryk fra törvearbejdet: törvene sættes i små stakke, to på langs; ovenpå: to på tværs, en enkelt derpå; kaldes

også: at sætte i fem-tørv, styge; sætte 7—11 stykker tørv op, 2 i hvert lag (Ang.); jfr. Aasen, kraka, hæfte sammen.

3. krage, no. *kraq æn kraqər* (V.Vedsted) = krabbe (s. d.); jfr. krebs.

4. krage, no. *kråq æn kraqər* (D., vestj., Agger; Thy, Mors); flt. *kråqər* (Mols); *kraq æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Sams, Lild s.); *kraq æn -ə* best. *-ərən,* de ældre: *kråq* (Elsted); *kraq æn kraqə* (Bj. h.; Sønderj.); *krak æn krakə* (Sundv., Ang.) — 1) en bekendt fugl, cornix; om enkelte sædv. *æn grokråq* (D.), flt. *kraqər;* kaldes Grete (s. d.), jfr. Nyrop, Navn. M. s. 127; *„haj tòr èn døj kraq, dè lo dè we møl å wa skòt“,* Grb. 41. 22; *krak hetər nåk mak* (Ang.); *kråq fiñər si måq* (Lindk.); *kraq søqər maq* (Lild s., Vens.); *kraqən robər òltir əpo sin ijn nawn* (Lild s.); *kraqən namə mæ!* (Vens.), en mild ed; „de er it enhwer sow, te kragen vil rih“, Blich. Nov. III. 523 ɔ: non cuivis homini contingit adire Corinthum; *han sir uð, som æ kraqər sku flyw mæ ham* (vestj.) ɔ: usel, dårlig; *a æ så træt som æn kraq* (Vens.); *når æ kraqər flywər østər, o æ Awbo go wæjstər, så ær əð snår awtən* (S. Thy); *æ kråq veð nåk, hwes røq æn ska seð o* (Andst); *a hår æn kråq uplot mæ ðæ* (Mors, Agger) jeg har en höne at plukke med dig; *æn kråq o æ fröst æ så guwə som æn hön i æ høst* (D.) fed, god at spise; kragen hedder „han“ (Mors), „hun“ (Sams); *æ Kråq* (vestj.) kan personer kaldes, der hedder Krag; i stedremser: „de Hadsten krager“, Kr. IX. 127. 331; „Nordby krager“, Sgr. V. 24. 49, XII. 142. 364; „Gårdskrager“, Kr. IX. 133. 355, Sgr. II. 88. 420 (S. Omme s., Nörvang h.); — kragerne siger, når de møder hverandre: „hvor låh ådslet?“ — „bag bakken!“ — „godt knågh, godt knågh?“ — „Jåhw, jåhw!“ Kr. VI. 298. 368; eller: „hvor hær do væt?“ — „til marks!“ — „hva hær do fåt?“ — „gammel as, mangen brav og fed, knåger og ben!“ Kr. IX. 83. 42; jfr. Wärend II. XXX, Wigstr. II. 169 ned., Nyland IV. 94, Simrock KB.³ nr. 781, Wegener Volksth. Lied. nr. 279, Korrespondenzbl. X. 5, Pomm. Volksk. I. 71, jfr. s. 68, Urquell V. 54; den siger til plovmanden, som hviler sig: *no komə faə!* (Sundev.) Sgr. VII. 230. 853; råbte: „hurra!“ da herren skærtorsdag drog til Jerusalem, Kr. Sagn II. 266. 73 (Sæll.?); siger til Jesus på korset: „krat ham!“ Sgr. 108. 433, jfr. Z. f. M. III. 409; jfr. kragetale, Sgr. I. 91. 408 (Odense), I. 107. 428, IV. 74. 213 (Bornholm), II. 30. 224. 31, V. 40. 340, VI. 189. 784. 96 (Falster), IX. 213. 654. 661 (Præstø), Wigstr. II. 169. 70; kragerne holder om vinteren auktion over hestepærer og kokasser, Sgr. II. 31. 231; kaldes: krage hoppentå el. linkentå, Sgr. VII. 183. 193; varselsfugl: når den sætter sig og skriger på skorstenen, kalder den på et mske, som skal dø, J. K. 213. 197, Kr. VI. 261. 77, IX. 10. 85, jfr. Grimm Myth.² 1083. 84; samles kragerne ved byen, bliver vinteren streng, Sgr. III. 126. 601; skriger de ved byen, varsles ondt vejr, Kr. IX. 10. 86; sad de om foråret og gylpede i træerne, ventede de på et gammelt hors, Kr. VI. 262. 89, i gl. dage døde mange udslæbte heste om foråret; kragen varsler ulykke, Sgr. V. 41. 355, VII. 62. 322, jfr. Hofberg, Nerike s. 217, Nicol. Nordl. III. 18; lig fra den side, hvorimod den skriger, Kr. Sagn II. 351. 29; kragen er den klogeste fugl af alle, det bringer ulykke at skyde den, J. K. 213. 195. 96; den flyver mod syd om aftenen, mod nord om morgenen, Kr. IX. 8. 62; kragerne taler hemmeligheder på galgebakken, Gr. Ævent. II. 217, jfr. Clouston, Tales & Fictions I. 243, Krauss Hexens. 28 b, Magyar T. s. 322, se ravn; i visen: du lade mig ej ligge for krager og ravn', Kr. I. 117. 16; stuen bliver fuld af krager, da der læses i Cyprianus, Kr. IV. 183. 256; bjærgmandens hjælper, da folk vil tage hans gods, Kr. Sagn I. 176. 637; fandens hjælpere: *„haj wa splet è, å kraqər å rawn hakə i stompərn“,* Grb. 196. 22; hakker i den dødes lig, Kr. VI. 209. 288; et ugudeligt mske overfaldes levende af krager og ravne, Kr. VIII. 321. 544; i ævent. er der trolde i krageham, Kr. V. 165, Gr. Æv. II. 89; hekse Kr. Anholt s. 11. 18, jfr. Asbj. I. 295, Grimm Myth.² 1052; fordömte sjæle, Wigstr. I. 207, Mhoff 211, Ralst. Songs s. 118, Strackerj. I. 176. 297; den er heks el. djævel, Urdsbr. II. 99; heksens sjæl, kan kun skydes med viet krudt, Krauss Hexens. s. 29 b, 31 b; jfr. den er sort på grund af gudens forbandelse, Lang Myth, Rit. & Relig. II. 204 (Grækenl.); hjælpende dyr, Kr. V. 11, hvis

hoved hugges af, Gr. Æv. I. 39. 44, jfr. Wigstr. Sagor s. 32; tolv krager forgives i æventyret, Kr. V. 292, Æv. 339, jfr. Grimm, K. M. nr. 22; kragen er på rejse, Gr. Gl. d. M. I. 223; vise om kragen, der bliver skudt, J. M. 100. 14, Kr. II. 330, Efterslæt s. 97, Sgr. IV. 97. 162, V. 210. VII. 17, XII. 59, jfr. s. 98, Runa I. 39; et börnevers, Sgr. XII. 182. 710; den er gæst hos ørnen, Sgr. VI. 227. 12. 13, jfr. endnu Strackerj. II. 102. 393, W. Gregor s. 135, Folkl. Journ. I. 166, Roll. F. II. 106 flg.; i lögnehistorien kom en krage flyvende med brækket ryg, så satte Jeppe en jærnstang igennem kragen, så var den god hest, Gr. Gl. d. M. I. 185 ned.; sanglegen om kragen, Gr. Gl. d. M. II. 143. 3 findes måske ikke i Jylland; skudte krager hænges i stald som råd mod kalvekastning, Kr. Almueliv I. 82. 305, se rævebælg. — **2**) lege; **a**) *hwyst* el. *kyst kråq* (D., Andst); *kyst æn kråq* (Elsted); *vyst æn kraq* el. blot *kraq* uo. (Agersk.); *hyt krak* (Vlb., Ang.); *skyr krak* (Bradr.); *sjyt krak* (Fjolde) slå en kolbøtte; jfr. bagkurv, kragehop, kramkurv. — **b**) *sku æn kraq* (Vens.); *skyð jæn æn kraq* (Bj. h.); *sky jèn èn kraq* (Søvind s.) = hviste (s. d.) til Fanø. — **c**) *wañ jèn èn kraq* (Søvind s.); *træk jæn æn kråq təwañs* (D., Andst) klemme det yderste fingerled ind mod det inderste, så det smærter, jfr. Sgr. VI. 237. 853. — **3**) *sæt kraqər* (vestslesv.) siges om ploven, når furerne efter den bliver stående på kant pletvis. — Jfr. Aasen kråka; isl. kráka huk.; se ravn; grå-, morgen-, vand-.

krageast, no. *kråqajst æn -ajst* (Elsted, Lisbj. Terp, Gjern h.) kærnehuset i æbler og pærer; måske også skældso.: „han kalt hin en gjæv kråhghhais", Jæger Gillsjow s. 56; se 1. ast.

kragebær, no. *krakbær* (Fjolde) formodentlig blåbær, vaccinium myrtillus L.; rævlinger (?), empetrum L., J. T. 77 (Ang.).

kragefjer, no. er der kragefjer i dynen, ryster den i uroligt vejr, Sgr. III. 93. 372, VIII. 156. 659.

kragefod, no. J. T. 61, plantenavn, comarum palustre L. (Ålborg).

kragehop, no. i udtr. *håp kråqhåp* (Andst) hoppe siddende på hug tre gange frem, fjerde gang slå kolbøtte; el. sætte sig på hug, holde med hænderne i hælene, siddende göre to trin frem, så to hop, så to trin osv. (D.).

kragehus, no. *krakhus et -hus* (Sundeved); *krahus (?) et* (Åbenrå) — kærnehus i æbler og pærer.

kragemål, no. *o snak kråqmol* (Andst): at tale således, at alle ordene ender på -rbe; se mål.

kragenæb, no. pigen forlanger i ævent. en kjole af kragenæb, Kr. V. 40.

krageost, no. *kråqwost æn* (D.) rygskjoldet af en blæksprutteart; til visse årstider driver det massevis i land med vestlige storme; jfr. marskjæl.

kragerede, no. *kraqrij æn -ər* (S. Sams); *kråqre et* de ældre; *kraqre et -ə* best. *-rerən* de yngre (Elsted) = rgsm.

kragerod, no. *kråqröðər* flt. (Andst) en plante, krageklo, ononis L.

kragespring, no. *kraqspreŋ è* (Vens.) en leg = at skyde en en krage (s. d.).

kragestol, no. *kraqstol æn* (N. Slesvig) et legetöj: en lille stol, sivstol (s. d.).

kragetorn, no. *kraqtuwən* (S. Sams) plantenavn, ononis L., også Saxild, J. T. 321.

kragetræ, no. *kråqtræ æn -ər* (Kolding) korstræer, som lægges over mønningen, hvor der mønnes med tang; se krage; gåde: *de riər å riər å strå, de riər å riər å kömər iñt viər?* (M. Slesv.).

kragetå, no. *kråqtæər* flt. (Thy, Mors, N. Slesv.); *kraqtæər* flt. (Lild s.) — **1**) bruges som navn til forsk. planter, kærkragefod, comarum palustre L. (alm.); alm. kællingtand, lotus corniculatus L., måske på gr. af blomsterstandens eller frugtstandens udseende (Mors, Thy); se røde-. — **2**) utydelig skrift med krogede bogstaver (alm.); *kraqtèə* flt. (Søvind s.); *de æ da no gruwli kraqtèər do lawər* (Vens.); også om tegnet #; af gr. charakter, skrifttegn? jfr. Lehmann II. 151.

krageæg, no. = rgsm., i tlm.: „o kråhgegg komme kråhgong", se Jæger, Gillsj. s. 52.

krai, uo. ft. se kræve.

kraj, no. *kraj de* (Agger) utöj; om msker: pak; også, men sj., om fjerkræ, se vand-.

krajeke, no. i en stedremse: „Sund krajeker", Sgr. V. 23. 42 (Sebber s., Slet h.); betydning? se krallik, krannik.

krajeværk, no. *krajwærk de* (Vens.) små og usle kreaturer (Understed s.).

krajs, no. se krans.

krajshus, no. se kråsehus.

krak, no. se krage.

krak, no. *krak æn -ə* (Sundeved) slet hest, krik.

krakle, no. i en stedremse: „Gullestrup krakler“, Kr. VI. 345. 213, Ordspr. s. 520 (Hern. s., Hmr. h.); jfr. Rietz, krakla, „trätosam menniska“.

krall, to. *kral̦* (Ballum; Vlb., Ang.) vigtig, overmodig (Ball.); munter, rask (Valsb.); pyntet og pæn (Ang.), *se, vor æ han kral æda·w!* jfr. krall, Weig. Wb. „grell, durchdringend hell, lebhaft“; mnt. gral, Sch. Lübb., vred.

krallik, no. *kraləḳ æn -ər* (Thy) en dårlig hest, jfr. krannik, kule, rallik.

1. kram, no. *kraṃ de* (D., vestj.); *kraṃ i* best. *-i* (Vens.); *kraəm* itk. (S. Sams); *kraəm de* (Bradr.) — 1) manufakturvarer, alm.; *de ær i waq kræmər, dæ lastər hans ijn kraṃ; I ska nåk hæn å slọ i kraṃi* (Vens.) ɔ: købe kramvarer; *go mæ kraṃ* (D.) om bissekræmmere; se kræmmer. — 2) sager i alm.; *paș set kraṃ* (Søvind s.), passe sine sager; *de æ gåt kraṃ* (sts.) gode sager; *han haj gøə sit kraəm te kańt,* J. M. 58, han havde gjort sine sager tilgavns; *gyər myə tompə kraəm* (Valsb.) göre mange dumme ting; hertil kan föjes tlm.: *a ku jaw̦n ha hans kraṃ* (vestj.) ɔ: jeg kunde netop tumle ham. — 3) itk. best. *kraṃə* (Vens.); best. *kraṃət* (Elsted) dårligt gods, om genstande og personer; *hejələ hans bəsætnəŋ* (kvægbestand) *æ nuj èlæńdi kraṃ; sikə da nu kraṃ, du fløjə mə* (Søvind s.); *hwa vèl du ha mæ dè kraṃ å gøjə?* (sts.) hvad vil du have med det pak at bestille? *de æ no kraṃ de hijələ!* (vestj.). — 4) i udtr. *vi ka nåk ha kraṃət pò sọn èn fyr sòm ham,* ɔ: magte ham, *la wòs sæt èn rèŋ i nejəsən åpò ham* (tyren), *så hòə vi bèjə kraṃət åpò ham* (Søvind s.); *ka do ha kraṃəð o· ham?* (Mols). — Jfr. mnt. kram, Sch. Lübb., der opr. betyder teltlærred el. gardin, dernæst fremlagte købmandsvarer; se kræmmer; fede-, godtkøbs-, handels-, hverkens-, jærn-, markeds-, om-, rymplings-.

2. kram, to. *kraṃ* flt. *kram̱* (D., vestj., Sall., Thy, Mors, Vens., Løgstør) — 1) snæver, stram; *æ skrụ æ få kraṃ, æ dạr æ k— o loḳ, æ kòwl æ k— o knap, o fo oṃ sæj* (D.). — 2) barsk, streng, om kulden (Vejr., Vens.); stram i smagen, besk, om surt øl, bær (Thy, Sall., Løgstør); *æ seṉəp æ kram̱* (Agger) sennepen er stærk; trind og glat, med fast kød, om dyr, *dær ær æn kraṃ kråp vẹ ən* (vestj., Løgstør); *de ær è kraṃ bọn* (Vens.) trivelig barn; streng i sit krav, *han æ k— i æ ræt* (vestj.). — Jfr. htsk. klamm, mnt. klam, Sch. Lübb., trang, snæver; klam.

krambod, no. *kram̱buwə æn* (D., vestj.); *kram̱boj et -bọi* (Agersk.); *kram̱bo æn* (vestslesv.); *kram̱bo it -boṟər* (Braderup) — butik, hvor der handles med kram; markedstelt med krambutik; *æ ska stå i æ kram̱bọi ida·w̱* (vestslesv.) jeg skal blive hjemme og røgte.

kramboddreng, no. *kram̱bodræŋ æn* (D.) en dreng, som står i handelslære i en krambod.

krambodkarl, no. *kram̱bokål æn -kåḻ* (Hmr.) handelslært krambodsvend; se hosekræmmer.

krambodsvend, no. *kram̱boswæṇ* (D.); *kram̱bosvæṇ æn -svæṉ* (N. Slesv.); *kramboswæṅ* el. *-swæṇ æn* (Søvind s.); *kram̱bojsvæṇ æn* (Agersk.) — en butikssvend; *de får uð a· ham lisom læw̱n å æn kram̱buswæṇ* (Fredericia).

krambutik, no. *kram̱botik æn* (Vens.) en butik, hvor der handles med manufakturvarer.

kramdukke, no. *kram̱dåḳ æn* (Mors) en pige, som klæder sig kun i købt töj: „hun æ støbt å æ krambo“.

kramholde, uo: *a måt liq reqtə kram̱håḻ ən* (D.) holde med al magt.

kramkiste, no. *kram̱kist æn -ər* (D.); *kram̱cist æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — kassen el. kisten, hvori de omvandrende kræmmere førte deres kram: galanterivarer og måske en smule bændler og törklæder, *gọ mæ æ kram̱kist* (D.); *dær leqər hijələ kram̱kistən (!)* (sts.) kan siges, når én falder med noget, og det spredes til alle sider; *do ka tæj hijələ kram̱kistən mæj* (D.); *vi hò såḻ hejələ kramkèstən* ɔ: gården med besætning og indbo; *han æ rèjst te Amè·rikạ å hò tò hejələ kr— mæ sə* (Søvind s.) ɔ: alt hvad han ejer og har; *wæk mæ hilə kram̱-*

cistən (Vens.) bort med det hele, når noget f. eks. ligger i vejen.

kramkjole, no. *kramǩòwl æn* (Thy) kjole af købt kjoletöj, forsk. fra hjemmegjort el. hjemmevævet.

kramkurv, no. *kramkårə* (Elbo, Andst) i udtr. *slọ, kist æn k—,* slå kolbøtte, måske også: *kramskårə* (Bj.h.), jfr. bagkurv, busekurv, hovedkulds, 4. krage 2.

kramlue, no. *kramluw æn -ər* (Vens.) en købt mands- el. kvindehue.

krammarked, no. *krammærkəń* (D., vestj.) marked, hvor alt muligt sælges, forsk. fra kreaturmarked.

1. kramme, uo. *kram -ər -ət* (vestj.) klemme, tage hårdt på, beføle meget: *do ska ẹt stọ å kram ọ ət; a vel ẹt ha di kramən; kram ụð* (D.) fremtage og fremlægge, hvad der er gæmt; fig. *han kramət ụð mæ de hijələ,* ɔ: fortalte alt, hvad han vidste; se 1. kram.

2. kramme, uo.
kram kramər kramt (Vens.; vestj.);
kram -ə -ət (Søvind s.), ft. tf. *-əð* (Agger) —
sætte gjord på træsko; *å kram to trèskor; hạj ær i è par kramt trèskor* (Vens.); *a ska hæṇ tè smèjən å ha èt pa træsku læpət å kramət* (Søvind s.); *å kråəm træsko* (Mols).

3. kramme, no. *kram æn -ər* (Malt, Agger, Søvind s., Bradr.); *kram i* best. *-i* flt. *kram* (Vens.); *kråəm æn* best. *-ən* flt. *-ər* (N. Sams, Mols); *kram æn* (S. Sams) — **1**) en træskogjord; *æn sæt kramər* (Lindknud), et par gjorde, ligeså Vens.; gåde: *hwa æ de, dæ gor eṅ aj æ ǩærkdar o bæqi æṅər?* (Thy) træskokramme (s. d.); en krampe til en dör, f. eks. en jærnkrog (Bradr.); *æn kram i æ næjs å æn svin* (vestslesv.) en ring, som hindrer svinet i at rode; se drive-, hæl-, næse-, træsko-. — **2**) i Vens. også en træstang med indskårne takker, fastgjort i en bjælke, til at sætte skeer i. — **3**) en slet hest, krik: *a ska nåk styr dæ, dịn kram* (Holstbr.).

krammel, bio. *kraməl* (Lindk.), *dær æ k— nåk,* knap nok; se 2. kram 1.

krammeri, no. *kramərì·j de* (D.) = rgsm.; dårligt gods; „døj å tårrebillinge å son nøj krammeri“, Tkjær. II. 91; i en stedremse: *Wåluṅ å Li, de kramərì·j,* Sgr. XI. 122. 265, to gårde i Egtved s.

krammetræsko, no. *kramtrèskor* flt. (Vens.) træsko med krammer, se 2. kramme.

1. krampe, no. *kramp æn kramp* (Fredericia); *kråmp æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — en hængsel på dörstolpen, jfr. 1. hænge (Fredr.); krog af metal, jærnkrogen i bås-laddet (s. d.), hvortil køernes bindsel i stalden er fastgjort (Vens.); jfr. Aasen krampe hak., jærnkrog; htsk. krampe, krog, hvorom dörhængslen drejer sig; se ri-.

2. krampe, no. *kramp æn* (Søvind s., Agger, Mors, Thy); *kramp* best. *-ən* (Elst.); *kramp* el. *kramp æn* (D.); *kremp* (Lb., Randers); *kræmp* best. *-i* (Vens.); *kremp* (Sall.) = rgsm., en sygdom, *fò kramp* (Søvind s.); *æ kramp trækər mi hiṅər* (D.); *krempən taw hans feŋər,* også: *krampən taw ham* (S. Hald); *kræmpi tuw her* (Vens.); middel mod kr— er at binde en krampeknude (s. d.) over det syge sted, el. stiltiende klippe en flig af den syges linned og brænde den el. indgive den syge et stykke af et nyfødt barns törrede og pulveriserede navlestreng, se Sgr. IV. 139. 407, Thiele Overtro nr. 388, jfr. Kuhn N. S. 431. 268, el. man passer på, at den syge ej får tommelfingrene ind i hånden, J. K. 373. 66 (alm.); jfr. htsk. krampf. mnt. krampe; se krympe, stiv-.

krampeknude, no. *krampknuð æn -knuðər* (Varde); *kræmpknuw æn* (Vens.); *krempknuð æn* (vestj.) — en særegen bunden knude (s. d.), der bruges for krampe og gigt, mest dog for det første; beskrivelse af den med afbildning, findes hos J. Kamp s. 312 ff., jfr. Kr. VI. 264. 112, 281. 283, Sgr. IV. 58. 85, Wigstr. I. 214, Wärend I. 118. 442, Wuttke nr. 180, Black Folk Med. 79.

krampeslag, no. *krampslaw æn* (D.); *krampslaw et* (Søvind s., Mols); best. *kræmpslawə* (Vens.) = rgsm., krampeanfald.

krampose, no. *krampuwəs æn* (D.), *gọ i æ nuwərən mæ æ k—,* gå som bissekræmmer nordpå med alenvarer.

krams, no. *krams æn* (Vejr.); *gi jæṇ æn k—,* et krads.

1. kramse, uo. *krams -ər -t kramst* (Vejr.), tf. *kramst* (Vens.) — **1**) kradse, om katten (Vejr.), jfr. klese. — **2**) kramme noget, *krams mæ fåwloŋər* (Vens.); gramse på, berøre (Vens.); jfr. Aasen kramsa.

2. kramse, no. *kram̲s æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — **1**) hånd: *hòl̆ din kram̲sər we dæ sịl; skal a leq ən kram̲s åpå̇ dæ?* ɔ: slå en klo i dig; jfr. grabbe, krabbe. — **2**) *æn kram̲s* (Holstebro) = grob-rydder, et redskab med store krumme stålflener, hvormed man renser tilgroede grøfter, se grob- mog-.

kramseri, no. *kramsəri·j de* (D.); *kramsləri·j de* (Malt) = krammeri, småting; se små-.

kramsfugl, no. *kramsfåwl æn -fåwl* (D.); *kram̲sfòwl i* best. *-i* flt. *-fòwl* (Vens.) = rgsm.; turdus pilaris; jfr. plt. kramsvagel, Schütze.

kramsleri, no. se kramseri.

kramtöj, no. *kram̲tòw de* best. *-tòwə* (Vens.) manufakturvarer; se 1. kram.

kramvare, no. *kram̲wå̲r* flt. (D.) varer, som sælges i kramboden.

krane, no. *kra̲n æn -ər* (Fanø) træ- el. metalhane med lodret svik; jfr. Aasen, krana huk., htsk. krahn, holl. kraan, samme ord som hejsekran; se kråne no.

krangle, uo. vakle i gangen som et sygt mske (Vens.), Mb.; Aasen har krangla: yppe kiv; Fritzn.[2] kranga, slæbe sig frem.

krank, to. *kraŋk* (D., vestj., Mors, Vejr., Løgstør, Agersk., Fjolde, Bradr.); *kråŋk* (Thy, Vens.) — syg; noget utilpas; „a ua bløuen krank, a ret godt ka erinr'et", And. Fisk.; *kraŋksyk* (Agersk.) i spøg; *han fæk æn kraŋk løk* (vestj.) en dårlig lykke; også: besk, muggen af smag, om brød (glds. Mors); jfr. Aasen krank isl. krankr; mnt. krank, Sch. Lübb., ligeså htsk.

kranke, uo. i udtr. som: *han gor å kraŋkər* (vestj.) skranter.

kranket, no. bruges i eder: *de ær kraŋkəhæjt sañ; fy· får æ kraŋkət* (Tønder); *do ska få æ kraŋkət, æ ker mæ æ kraŋkət dærom!* (Valsb.); *kraŋkət tæj ə!* (Sundeved), vel sygdom, htsk. krankheit, jfr. pokker, røring.

krankhed, no. *kraŋkhijə æn* (S. Sams) sygdom; se kranket.

krankvorn, to. sygelig (vestj.) Mb.

krankvægter, no. *kraŋkwæqtər æn* (Thy sj.) kvaksalver, jfr. Bartholomæussmörer.

kranne, uo. se kråne.

kranni, no. *kra̲ni æn -ər* (Lild s., Agger) et redskab til at fiske hummer med, bestående af en pose, der er fæstet til en jærnring af to fods tværmål: *æn kra̲ni ær æn reŋ o roñ ja̲r, fæm̲ kutịər hèlər halajən al̲ twat øw̲ər, å i dæñ æ ðæ bo̲jən* (bundet) *æn pu̲əs nòj gròw̲ər eñ selgår* (sildegarn); *əpo æn snå̲r* (snor), *dæ go twat øw̲ər reŋən, æ ðæ fæjst æn hòbən ta̲r fesk, såm homərən go̲r æ̲tər; dæ gor òså tòw snå̲rər øw̲ərkòs twat øw̲ər reŋən, å dæm̲ æ ðæ fæjst æn lijn ị, i ðañ ajən æñ o lijnən fæjstər wi æn tryjl hèlər æn dobər, de w̲əl sèj: æn peñ mæ æn syw—o̲t støkər flo̲r* (kork) *əpo̲* (Lild s.).

1. krannik, no. *kra̲nək æn -ər* (Mors) — **1**) en gammel udslidt hest; se krallik, krajeke; mikkelmesse-. — **2**) höjsædefjæl på bænken i bondestuen (Djursland), se Mejb. Gl. d. Hj. 111, jfr. snabe.

2. krannik, to. *kra̲nək* (Vens.) stolt, trodsig; se kannik.

krans, no. *krå̲ñs æn krå̲ñs* (D.); *krans* (Agger); *krañs æn krañs* (Thy; Vejr.); *krå̲js* el. *kra̲js i* best. *-i* flt. *krå̲js* el. *kra̲js* (Vens.); *kròns æn kro̲ns* (S. Hald); *krå̲əns* hak. flt. *krå̲əns* (Mols); *krå̲ns æn krå̲ns* (Elsted); *kròṇs æn kròṇs* (Støvr.); *krañs æn krañs* (Søvind s.); *krañs æn krañs* (Braderup, Agersk.) = rgsm.; *be̲j i krå̲js; hèjs krå̲jsi* på huset, hvis tømmerværk er rejst, jfr. Fb. Bondeliv s. 30, Fb. Fr. H. s. 90; *wa dæ månə krå̲js åpå cistən?* (Vens.); kranse lægges på ligkisten, når den føres til kirkegården, men tages af den, når den sænkes i jorden og lægges på den opkastede grav (D.); til gadelamsgildet medbragte hver pige et lagen, hvorpå var heftet en krans, se 4. drage 6, jfr. Kr. Almuel. IV. 32. 76; majinden modtager to kranse af majgreven, beholder selv den ene, kaster den anden til den, hun vil danse med, Fb. Bondel. s. 287, Kr. Alm. IV. 24; der er krans på majstangen, se billedet Fb. Bondel. s. 285; — pigen forlanger i æventyret, at hendes fader skal bringe hende en krans med hjem, Efterslæt s. 137; m. h. t. brugen af kranse ved festlige lejligheder ellers, se ordets sammensætninger og kransebojle, -øl, jfr. Grimm Myth.[2] s. 51; en krans hør dannes af 12—16 bruder, se Feilberg, Bondeliv s. 116 (Agerskov); udbyttet af fiskefangsten regnes efter kranse, en krans er en snor fuld af fisk om

skulderen og under armen; *slå ur a æ kraňs* (Valsb.) en börneleg. — Jfr. Aasen, krans, isl. kranz hak.; mnt. kranz; se krins; brude-, dreje-, hør-, krin-gel-i-, lig-, lykkens-, løbe-, myrte-, perle-, rejse-, torne-.

kransblomst, no. J. T. 25, engelsk græs, armeria vulgaris & maritima, Willd. (Varde).

kranse, uo.
kraňs -ər -t (Thy, Agersk.);
kråjs -ər -t kråjst (Vens.) —
kr— æ hør (Thy) afdele hørren og flette „bruderne“ (s. d.) sammen, = *kraňs å·p* (Agersk., Sundev.); *hun kranst æ paňəkåq* (Agger) afgnavede randen; se 1. dukke.

kransebojle, no. *kraňsbòjəl æn* (Holmsl. kl.) et gilde, som om foråret göres af fiskerne for deres espiger. De binder en krans, og den af de hjemkomne fiskere, som det lykkes pigerne at kaste kransen over hovedet på, skal göre gildet, se Fb. Bondeliv s. 289; jfr. kranseøl.

kransekage, no. *kråjskaq æn* (Vens.) — 1) giftige kager, som sættes for skader og gale hunde; semen nucis vomicæ (P.). — 2) *kraňskaq æn* (Søvind s.); *kransəkåq æn* (Elsted), nyt ord; en alm. konditorkage.

kranseøl, no. *kråňsøl* (S. Sams) — 1) når karlene red sommer i by, blev der danset en omgang i storstuen på hver gård, og en af karlene kastede da en medført krans om bondekonen; de bondekoner, der således havde fået kransen kastet om hovedet, gav øl til de unges gilder, og dette kaldtes kr—. — 2) espigerne i klitten danner en krans af båndet på en strandet tønde og pilens kviste, der har udsprungne rakler; når der kom kørende folk til klitten efter fisk, kastede pigerne kransen over hovedet på dem og de måtte løse sig med en drikkeskilling, pengene, som de således tjente, gjorde de et gilde for, og det kaldtes „krandsild“, E. T. Kristensen i Jylland I. 338, jfr. s. 254 flg., Holmsl. s. 10; se kransebojle.

1. krante, uo.
kraňt -ər -ət (Agersk.);
kraňt -ər -ət (Andst) —
skrante, måske mest om börn.

2. krante, uo. *kraňt -ər -əð* (Lild s.); *han kraňtər sæ,* er ved at komme sig af sygdom, = *kraňtəs* (Agger); *kraňtəð* to. om den, som kommer sig af sygdom: *kom te kraňtən* (D.) komme til kræfter; *haj kråňcə sæ* el. *kråňcərəs* (Vens.).

kranten, to. *kraňtən* (Bradr.) — 1) lystig, om en hest, som gör krumspring. — 2) misfornöjet (Ballum); kræsen (Ang.).

krantis, to. *kraňtis* (Agger) om dyr og msker: livlig, rask.

1. krap, to. *krap* itk. *-t* flt. *krap* el. *krap* (Vens.; Gjern, Framl.) snever, om klæder, sko, dör, skrue; *còwl æ få krap* (Vens.); *min tròj ær i de krapəst* ɔ: temmelig snever; *a ka hwicən wrij hæĺə wæj mæ i di klèər, så krap æ di* (sts.); *dæn æ lèt krap i losən* (Elsted) om en bøsse; jfr. Aasen, krapp, isl. krappr.

2. krap, no *kræp de* (D., Vens.) en farveplante, den malede rod af rubia tinctorum L., jfr. Fb. Bondel. s. 105, jfr. htsk. krapp.

kraphalset, to. *kraphalst* (Vens.) som har en snever hals.

krapladen, to. *kraplaən* (Vens.) temmelig snever.

krapne, uo. *krapən krapənt* (Vens.) göre snæver; *hwa faq ska krapənəs ən al* ɔ: sparrerne på huset skal stilles en alen nærmere sammen.

krappe, uo. se kroppe.

krapping, no. *krapəŋ i* (Vens.) et snævert sted i en vej; hvor havet går tæt op til klitbakkerne.

kraprød, to. = rgsm.; *et pa kraprø beňærmə* (Gj. h.) et par kr— strikkede ærmer; *hon ær i i kræprøj còwl; gònt æ kræprøt; kræprøj hus* (strömper) *wa mòns* (moderne) *i siŋ tic* (Vens.).

krapærmet, to. *krapærəmt* (Vens.) snæverærmet.

krarrel, no. se kraddel, skraddel.

krarrik, no. se kraddik.

kras, no. se krås.

kras, to. vred, hård i kravet; „di skjænt å wa begi tow kras“, Jyd. I. 23. 1, jfr. htsk. crass, lat. crassus, tyk.

krase og smsætn. se krås.

krasle, uo. *krasəl kraslər krasəĺ* (D.; vestj., Vens., Agersk.) — 1) frembringe en skrabende lyd, kradse; *æ mus kraslər i æ halm; æn vep kraslər o æ røk* (Malt); *de kraslər oňər æ förer* (Agersk.), der frembringes en knasende lyd, som af

tört græs, is, hø; *æ hyjə æ så tạr, te de kraslər* (Lindk.). — 2) *sijə, do kraslər ạw!* se du skrupper af; *vi mo krasəl ve˙,* skynde os for at blive færdige (vestj.); *hwa gọr do dæ̱r o krasələr ạtər* (vestj.) vrövler med uden at komme videre. — Jfr. Aasen, krasa, lyde som noget bliver knust; skrasle.

krasseltör, to. *krasəltạr* (D.) så tör, at det „krasler“; *æ toba˙k blyw̥ər så kr—.*

krassie, no. *skeňkòw̥ls krasiər* flt. (vestj.) de, som kradser (s. d.) i skindkjoler, ɔ: lus; man bar jævnlig i ældre tid det lodne indad; se Kr. IV. 345. 444.

krat, no. *krat æn, de* (Ribe; Agerskov); best. *kratə* (Vens.) — 1) et krads el. rift (Ribe); se kratte. — 2) buskværk, krat (Agersk., Ribe); best. *kratət, nuj krat* (Søvind s., alm.); *Kratə,* en gård i Hellum s.: manden kaldes *Jæns Kratə* el. blot *Krati,* konen: *Kratmòtər* el. *kratkwòn* (Vens.); jfr. Rietz kratt; plt. kratt, Schütze; purre, skov-. — 3) i udtr. *di sòl̦c bådə rebəl å krat* (Vens.), se revl; jfr. sorrekrat.

kratast, no. må betyde: den, som kradser i rumpen, i stedremser: Baggesgård kratast, Sgr. II. 88. 420 (S. Omme s.), jfr. VII. 192. 790, Kr. IX. 133. 355.

krathændet, to. *kraṭhæ̱ňə* (vestj.) om små börn: rask til at rive til sig; fremmelig efter sin alder; også om en, der har været syg og kommer sig: *no blyw̥ər han skönə kr— ijæ˙n.*

krat-i-land-kjælling, no. best. *krat-i-lạj-cæl̥əŋən* (Vens.) jordemoder.

kratku, no. *kratku˙* [*æn*] (Vens.) rivsk kvindfolk; se galku, ku.

kratle, uo. i udtr. som: *å kratəl ve˙* (Lisbj. Terp) arbejde sig frem.

Krat-Lise, no. glds. dans, se Jylland I. 373 (Thy).

kratning, no. *kraṭnəŋ æn -ər* (Mors, Thy) de lange strimler, hvori rivningen (s. d.) på stubberne samles, inden den rives i stak til indkørsel, „haler“ siges om høet, *å ryw kraṭnəŋer eṇ* (Thy, Mors).

kratring, no. *kraṭrəŋ æn -ər* (Thy) = kratter.

kratrive, no. *kraṭryw̱ æn -ər* (D.) = kratte, den korte kornrive.

kratskov, no. *kratskòw* (Søvind s.) = rgsm.; *nuj kr—.*

1. kratte, uo.
kraṭ -ər ət (D., vestj.); ft. tf. *-əð* (Thy, Lild s.);
krat -ə -ət -ət (Elsted s.); ft. tf. *kratə* (Vens.) —
1) kradse, om katten (alm.), jfr. klese; *kati hò kratə mæ* (Vens.); *han blöw kraṭət å æ kat* (D.); *de ær æn gaḷ dræŋ, haň wel kraṭ* (Lild s.); bøllerne krattede i brinkerne, til jorden sturrede op om dem, Kr. VIII. 124; *e taq dæfro̱ gor i mạj mè i spo̱ å kratər åp i i bèk,* Grb. 145. 20. — 2) rive kornet sammen med en kratte (s. d.) (Mors, alm.). — 3) skrabe sammen og derved komme frem, *di hår kraṭət dæm gåt i dæň sist tij, han kraṭər sæj gåt* (D., også vestslesv.); *kom te kratən* (Gjedved); *krat få lyw̥ə* (Vens.) stride, arbejde for sit liv; *di kratə jål̆ən å˙ dæm* (sts.) ɔ: arbejdede sig løs fra gælden; jfr. Rietz kratta; se gratte.

2. kratte, no. *kraṭ æn -ər* (D., vestj., Thy, Han h.); *krat æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *krat æn -ərə* (Vor h.) — 1) en lille let, kort høstrive, som optagersken bruger til at samle kornet med til et neg; den har 4—5 lange tænder (D., vestj., Vor, Sall.); den dag, der ophøstes, må der laves et bånd, som bindes om kratten, og det skal kålene (se kål 1.) bindes op med, Kr. Alm. I. 49. 172; jfr. høstkratte. — 2) en stor slæberive med nogle og tredive jærntænder, en knag til håndtag, som der rives stubber med, når kornet er høstet; kaldes gal Dorthe (s. d.) (Thy, Vejr.); jfr. harke, hungerrive, slæberive, tæve; heste-, høst-, korn-, ræ-, stub-, tag-. — 3) *krat æn -ər* (Vens.) hånd, jfr. krabe, kramse.

kratter, no. *kratər æn* (Thy) en dreng, som slæber med „kratten“.

kratteri, no. *kratəri˙ də* (Agersk., Bradr.) — 1) fin, gnidret skrift. — 2) buskværk.

krattet, to. *kratə* (Bradr.) = skurvet: fnattet; jfr. mnt. kratz, Sch. Lübb., skurv.

kratvåd, no. et flyndervåd, som man slæber fra landet (Sall.).

1. krav, uo. se kræve.

2. krav, no. *kraw̥ è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *a wær i kraw̱* el. *sto i kraw̱ får* (Vens.) være kavtion for, se love no.; kræve.

krave, uo. se kræve.

krave, no. *kraw̤* el. *kraw̤ i* best. *kraw̤i*, flt. *kraw̤ər* best. *-n* (Vens.); *krå̤ æn* (Læsø); *kraw̤ æn -ər* (vestj.; Sundv.), hak. (Mols); *kraw̤ æn -ər* (D.; Søvind s., Elsted) = rgsm.; *i åpstọi kraw̤* (Vens.); mest om løse skjortekraver (Elsted); „a vohnt ve, de de jej rusked mæ i kravvi", To Nov. s. 10; *kåw̤l å kraw̤* (D.) om præstens dragt; får genfærdet magt til at løse kraven af præsten, er han fortabt, Kr. IV. 154. 219; jfr. kjole, øgpude; hun er rynket til krave ligesom Thorsager kirke, siges om en, der er pyntet (Djursl.); i en skæmtevise: „så havde jeg en gammel fåremav', deraf gjorde jeg min mand en krav'", Sgr. I. 167. 3; når byggen på grund af tørke ej skrider igennem, siges: *æ byk̤ blywər stañən mæ æ kraw̤ om æ hals* (vestslesv.); kro hos fugle; se kråse; jfr. mnt. krage, Sch. Lübb., svælg, hals, krave; gåse-, hals-, hose-, kappe-, kjole-, nedfalds-, pels-, pibe-, præste-, skjorte-, sten-, veste-, tröje-.

kraveben, no. *kraw̤bijən æn* (D.; vestj.); *kraw̤bịn et* (Søvind s.); *kraw̤bjèn è* (Vens.) — nøglebenet.

kraveknap, no. *kraw̤knap æn* (Elsted) = rgsm.

kravestøvle, no. = rgsm.; „*i jèn å di gaməldas blo trə̀jər å i to stu kraw-stə̀wəl*", Grb. 7. 10.

-kravet, to. se vammel-.

kraveøl, no. [*kraw̤əl æn*] (Holstebro) kaldes det bånd, der sammenholder stavtöjets seletræer på seletöjet.

kravl, no. *kraw̤l æn* (Holstebro); itk. best. *kraw̤lt* (Vens.); *kraw̤əl et* (Elsted); *kröw̤l æn* (Lb.); *krøw̤l æn* (Vejr.); *kræw̤l æn* (D.) — 1) *no kraw̤əl* (Elsted) om krybende smådyr. — 2) *sikən lilə k—*, om et barn: lille, som kryber; *hons æ de får è betə kraw̤l?* (Vens.), ligeså Elsted. — 3) skæo. *æn usəl kröw̤l* (Lb.), *et kraw̤l* (Lisbj. Terp), til voksne: en stakkel, som på grund af skrøbeligt helbred intet kan udrette (Holstbr.). — 4) lille, dårligt værelse; *de ær æn ælæn̆diq krøw̤l a såw̤kamər, di hår* (S. Thy), om hertil?

1. kravle, no. et stykke smalt reb, som bruges til hælsimer (Holstebro).

2. kravle, uo.
kraw̤l -ər kraw̤əlt kraw̤əlt (Vens.);
kraw̤l -ər kraw̤əl kraw̤əl ft. tf. *-ət* (Hmr., Sall.; Søvind s.); ft. tf. *-əð* (Mols);
krawəl kraw̤lə krawəlt (Elsted);
kröw̤l -ər -ət (Lb., Agersk., Ang.); tf. *kröw̤əlt* (Bradr.);
kryw̤l (Stadil);
kræw̤l -ər kræw̤əl (D.) —
1) krybe (s. d.) på jorden, för man kan gå; *æ hor kröw̤lər o mi huw̤ə* (Malt), udtr. for rædsel; *vi ska kraw̤əl te vi lèr å gọ*, Sgr. XI. 126. 356 (Bj. h.) *å kom kraw̤li* (Vens.) komme kravlende. — 2) klattre op (Vens.); høres kan: *di wa krawlən åp i sæŋən*, ellers: *hạj hò kraw̤lt åp åpå lòwtə* (Vens.).

kravlebukse, no. om börn, som kryber: *i betə kraw̤lbòw̤s* (Vens.).

kravleværk, no. *kraw̤lwærk è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) klavreapparatet ved en skole; drengenes töj *rywəs uk i kraw̤lwærkə.*

kravl-op, no. *krawl å·p -ə* best. *-ərən* (Elsted, Søvind s.) plantenavn, fællesnavn for slyngende planter, gedeblad, lonicera periclymemum L. (Søvind s.), J. T. 316 (Silkeb., Århus); en art skedeknæ, polygonum convolvulus L., J. T. 177. 327 (Ålborg, Silkeborg); vedbende, hedera helix L., J. T. 307 (Saxild, Torrild, Elsted); convolvulus arvensis L., J. T. 294 (Silkeborg).

kravster, no. se kræver.

kravvike, no. *kravek æn -ər* (D.) krabbe (s. d.).

kre, no. se kræ.

kreatur, no. *kreatu·r æn -ər* (D., vestj.); *kratu·r et -ə* best. *-ərən* (Elsted); *krètər è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *kreṭ æn -ər* (Lild s.) — 1) et stykke stort kvæg, især om hornkvæg; *gulərørər så stọr som kreṭər å beṣtər* (vestslesv.); kreaturerne knæler, rejser sig, taler julenat (s. d.); ihjelslås af bjærgfolk, Kr. Sagn I. 176. 639; er et kreatur bortløbet, skal man tage sin træsko, kaste den over hovedet, hvor dens snude vender hen, i den retning skal man søge (Skelskør). — 2) om msker; „dæ bojj en grossiere, helle son et stur kretuh i Håssens", Jyd. I. 42. 1; *è rèjti, è lị krètər* (Vens.) skæo. om en arrig kvinde; *æn sølə kreṭ* (Thy) et stakkels mske. — Jfr. lat. creatura, skabning; se fæ, höved, ko, kræ, töj; ildsyge; *fjer-, drøv-, fåre-, horse-, små-, øg-.

kreaturmarked, no. *kreatu̩rmæṛkən̆* el. *kreṭərmæṛkən̆ æn -ər* (D.) = rgsm.

kreaturolie, no. acid. sulphur. crud. dilut. (P.), rå, fortyndet svovlsyre, indgaves køer, inden de kom på græs om foråret.

krebbel, **kreble** osv. se krøbbel, krøble.

krebs, no. *kræbs æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *kræbs æn* = flt. (Elsted); *krebs æn -ər* (D.) — 1) = rgsm.; i D. idetmindste om krabber (s. d.), jfr. 3. krage; Aggerboen glæder sig over, at de bortløbne krebs „står i brevet“, Kr. Molboh. 18. 59. — 2) omtr. = nakke; *skal a ha i kræbsən d· dæ?* (Vens.; Elsted) ɔ: skal jeg tage dig i nakken. — Jfr. htsk. krebs; se kræft; jord-.

krebsegang, no. = rgsm.; *de gor krebsgåŋ mæ ham* (D.).

krebsesten, no. *kræbsstijən æn -stijən* (Elsted) = krebseöje (s. d.).

krebseöje, no. *kræbsəwən* flt. (Elsted) „lapides el. oculi cancrorum“, hvide stenformige dannelser i flodkrebsens mave, bruges som lægemiddel.

kredens, no. *kredæ·ṅsər* flt. (Andst, Vor, Gjern), *han foðrər et stuwər k—* (Andst) megen opvartning; *sikə kredæ·ṅsə dæṇ ğö, å ğö k— få jæṇ* (Vor); „a tau still å samtøkket kon renng mæ di kredæ·nse, dæ bløu goe“, Jæger, I Ferien s. 25.

kredense, uo. *å kredæ·js få jej* (Vens.), smigre en, göre af en; egentl. at smage på en drik, inden man rækker den frem; også hos vilde, se Folkl. Rec. II. 37 (Madagaskar); ital. credenza, af lat. credere: tro, se Weig. Wb. credenzen.

kredit, no. *krədi·t æn* (D., alm.) = rgsm.; *tæj o krədi·t o bətål mæ skit;* se kridt; jfr. fr. crédit, lat. creditum, lån, betroet gods.

kreds, no. *kręs i* best. *-i* flt. *kręs* (Vens., Randers, Agersk., alm.); *krèjs æn* (Elsted) — 1) = rgsm.; ikke i overført betydn. (Elsted); kreds i kamp, hvem der først træder udenfor, har tabt, Efterslæt s. 49; ved en henrettelse tilsiges sognefolkene til at slå kreds, Kr. Almuel. V. 136. 370, 173. 444, soldater s. 176. 449, se henrette; en tryllekreds i sagn og æventyr hindrer djævelen el. spøgelser at angribe den person, der står i kredsen, se Kr. III. 240. 327, IV. 150. 231, VIII. 194. 379, Æv. 38. 373, Sagn II. 208. 118, Sgr. VII. 22. 215, IX. 11, Gr. Gl. d. M. III. 23, Gr. Æv. II. 202, III. 8. fadervor skrevet rundtom kredsen; 165; jfr. Lehmann II. 152 flg., Wigstr. II. 120. 191, Renvall, Åland s. 35, Arnas. I. 57. 353 (indenfor alterringen), II. 14. 15, Mhoff s. 198, Grimm K. M. nr. 31. 92, Strackerj. II. 17. 276, Liebr. Gerv. 249. 365 (Frankr.), Urquell II. 43 (Bukovina); kreds dannet af tårer, Krauss Sreca s. 70, Folkl. Journ. VI. 126 flg. (Wales); rundt om hus, Amer. Folkl. I. 102 (Cherokeer); med denne værgende kreds kan sammenstilles at værge mod pesten ved at trække en fure om byen, se f. eks. Krauss Pestsagen s. 26. 27, Mannhardt Baumkultur I. 15. 561; en streg om huset, Urquell IV. 119. 82 (Jøder i Galizien), slgn. den skærmende tråd (s. d.); kr— slås om en hugorm, den kan ej komme ud, Kr. Sagn II. 209. 120, J. Saml. IV. 162. 146, jfr. Asbj. III. 150 om trolden; bjærgfolk slår kreds om en mand, han kan ej komme ud, Kr. Sagn I. 282. 942; djævelen trækker en kreds om en mand, som denne ikke kan overskride, Kr. VI. 171; spøg: 1) at skrive en kreds om en, så at han hverken kan gå eller springe ud af den: man skriver den med kridt på vedkommendes klæder rundt om hans krop; 2) sætte fingeren i en kreds, der skrives på dören når man har tilbundne öjne; — når det forsøges, stiller en af de tilstedeværende sig ved dören og fanger vedkommendes finger i sin åbne mund og giver den et klem med tænderne, Sgr. VI. 236. 845. 858. — 2) en del personer, der samler sig om løsning af en fælles opgave; se skytte-. — Jfr. mht. kreiz, htsk. kreis, ligeså mnt., men også krêt el. kreit Sch. Lübb.; krins, cirkel.

kredskjøre (?), uo. atter og atter gentage; „bege·nt han så ejt å krejskohr om dewlen å hans ollmowr, å om“ ..., Jæger, Gillsj. s. 10.

kreg, no. *kręq æn kręqər* el. *kręq* (Lild s.); *krèq è* best. *-ə* (Vens.) — en kryster.

krege, uo. *kręq -ər -əð* (Lild s.); *krèq* (Vens.) — være bange for at tage fat på arbejdet; jfr. Aasen, kreka, krybe, gå sent el. med möje.

kregl, to. se krøgl.

kregevorn, to. *kręqwòṛən* (Lild s.) krysteragtig.

kreje, uo. *kræj* el. *kraj krajər -ət* måske også: *kröj* (vestj.), krybe, køre langsomt og med dårligt forspand, *han krajər mæ stu̱r, han kør o krajər i æ laṅ; de war æn sølə krajən;* jfr. krejle.

krejer, no. *krajər æn* (vestj.) en, der kører langsomt, nok især med stude.

krejl, et, no. et mske el. dyr, der er for svagt til arbejde (Thyholm), Mb.

krejle, uo. *krèjl -ər -t* (Vens, Agger, Mors) — **1)** arbejde sig möjsommelig og langsomt frem; køre langsomt med dårligt køretöj, svært læs; sejle på Limfjorden og opkøbe fisk; *krèjl mæ fesk* (Mors); *hạj cyr å krèjlər å sælə cò* (Vens.); *hạj leqər å krèjlər te ænhwạ tic* (sts.); krybe langsomt afsted (Sall.); jfr. krege, kreje. — **2)** om den syge, der begynder at komme op, han begynder at krejle op, Mb. — Jfr. mnt. kreier, Sch. Lübb. et lille skib, jfr. V. S. O. kreiert el. krege, Kalkar krejgle; Ross. kræla, krybe omkring.

krejler, no. *krèjlər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens., Sall., Mors) et slags søfarende prangere, fjordbønder, mest fra øerne Egholm og Gjøl, navnlig fra den sidste, som i Hanherred opkøbte æg, ost, smör, korn og sligt, som de i deres kåge bragte til Ålborg, hvor de solgte deres varer dels til købmændene, dels fra kågene, Hancke, Skizzer 1880 s. 110; krejler kaldes ved Limfjorden den, som der på stedet opkøber sild i store både af fiskerne for siden at sejle dermed til Ålborg el. et andet saltested, ligeledes bruges det om den, der køber et læs sild, for at køre omkring dermed på landet; jævnlig bruges krejler også om de små skibe, hvormed man befarer Limfjorden og hvormed oplandshandel og landprang drives, en fjordfarer; Mb. under krejler; efter Skjoldborg Krejlerliv, J. Saml.[2] I. 131, var det overvejende antal krejlere fra Hannæs, de lagde om våren „kågene" ud ved påsketid og fór til Kvols efter potter, trævarer og træsko fik de fra Silkeborgegnen; se kreje, prakker.

krejne, no. i eden: *dø̣ð o kræjn* (Malt); *dø å Jøsəs kræn* (vestslesv.); *kræjnə dø* (Lindk.); jfr. kronedød.

krejs, no. se kreds; **krejskor** uo. se kredskjøre.

krejte, uo.
kræjt -ər kræjt kræjt (Agersk.; Bradr.);
kræjt -ər -ət (vestslesv.) — **1)** få magt med noget, msker el. ting: *a ka nåk kræjt ham* (Sønderj.) se kröjte. **2)** *kræjt -ər -əð* (Thy) skaffe til huse, bjerge hjem, omtr. = fængte. — **3)** komme til kræfter efter sygdom el. armod (Mors); se krejtre.

krek, no. se krik.

1. krelle, no. *kræl̠ æn -ər* (Agersk., vestl.); *krel̠ æn -ər* (D., Malt; Bradr.) — perle; *æn ræj kræl̠ər* (Agersk.) en perlerad; *æ rẹf slær krel̠ər,* tvinder sig sammen, *æ hokvorm lekər i æn krel̠* (Bradr.); *æ krel̠ər o æ sop* (D., Malt) fedtöjne; se katte-.

2. krelle, uo. *krel̠ -ər -ət* (Agersk., Malt) — **1)** sno sig sammen, løbe i kurre, om for stærkt tvundet garn el. reb (Agersk.). — **2)** *æ gryð krel̠ər* (Malt) når dampblærerne stiger perlende op, som den er ved at koge. — Jfr. plt. krillen, Schütze, kruse; mnt. kretele, Sch. Lübb., fold, rynke.

3. krelle, no. *krel̠ æn -ər* (Holmsl. kl.) makrel; *kịq ætər krel̠ər,* ligge på udkig efter makrel; m. h. t. tabet af den tonløse stavelse se buse, tælle.

krellebånd, no. *kræl̠båṅ et* (Bradr.) perlehalsbånd.

krelle-hav, no. *leg te krel̠-haw* (Holmsl. kl.), være ude på makrelfangst.

krellevejr, no. *krel̠væjr* (Holmsl. kl.) vejr til at fange makrel i.

kremmel, to. *krèṃəl* (Søvind s.), som udtaler *r* som *q;* der er grader; höjeste grad, især jo hos börn, findes, hvor *r = q,* altså: *kqèṃəl* for *krèṃəl;* svagere, hvor jyder bruger det københavnske uvulære (?) *r; krèṃəl* uo., være kremmel; se korr.

kremp, no. se krampe.

Krempe, no. en by i Holsten, se krymp.

krepere, uo. *krapi·jr* (Vens.) dø, sagtens alm.; jfr. ital. crepare, briste.

kret, no. se kreatur.

kret, krette, se krit, kritte.

kretle, uo. *kretəl -tlər -tələt* (Bradr., Agersk.) småskænde; *å kr— öwər;* se kridden.

kretler, no. *kreṭlər æn* (D.) en, der vælter sig ind på folk uden grund.

kretlet, to. *kretlə* (Bradr.); *kretlərə* (Sundev.); *kretələ* (D., Agersk.) — vranten, tvær, krakilsk; jfr. mnt. krêt, strid; kreteler, stridig person; kreten, kævles.

krettel, no. *kretəl* (Vlb.) fortræd, strid, krakileri: *do skal ińt kom hær å gør kr—!*

kretter, no. se kreatur.

krevle, uo. se krible, krøbbel.

krible, uo. = rgsm., måske kun i et enkelt udtryk: *„èńcən di krewəlt hæłə krawəlt så mat di herò·ws“*, Grb. 187. 30, enten de så kriblede eller krablede, så måtte de ud; se hvad enten.

kridden, to. *kreðən* (Thy, Lild s.); *kriən, kreən* (Vens.) — tvær, genstridig; *i kriən huj* (Vens.) om msker; *haj æ så kriən, de mæ ka òłə få ham uk å steə;* om arbejde, som falder meget besværligt; jfr. Kalkar, kridden, gnaven, vanskelig; Rietz s. 251, kreden; kretle; krie, krikken, krodden.

kriddenhed, no. *krenhjè æn* (Vens.) tværhed.

kride, no. se kridt.

kridhvid, to. *kriðhwið* (Thy, Malt, Andst, D.); *krihwi* (Elsted, Søvind s.) — hvid som kridt, *lisə krihwi sòm èn kalkət væq* (Søvind s.); *haj blòw krijhwic i ansecə* (Vens.); også: *kriðəndəshwið i æ anseqt* (Malt); se: igjemmel II. 6. 27, isne, Jesus s. 41. 9, milrende.

kridsko, no. *krisko æn* (Ang.) skøjte, se tridsko.

kridt, no. *krið de* (D., vestj., Rand.); *krir* el. *kri de* (Elsted); *krij de* (Vens.); *kri de* best. *-ət* (Søvind s., Mols); *krir et* (Bradr.); *krit de* (Fjolde) = rgsm.; *èt støk kri* (Søvind s.); *tæj o krið* el. *skryw mæ krið o betål mæ skið* (Vejle), alm. udtr. for at tage på borg, uden at betale; gælden blev skrevet med kridt på tavlen i gl. dage; *væ li pò kri* (Søvind s.) være lige på kridt ɔ: stå på samme trin, have lige mange öjne i kortspil el. lign., se kromand; jfr. Aasen, krit, huk., mnt. krite Sch. Lübb. „die kreide dient zum anschreiben der schuld, daher „op krite“, auf borg; lat. creta, egentl. jord fra øen Kreta; skrædder; rød-.

kridtgaj, no. *krijgaj i* (Vens.) kridtpibe.

kridtgrav, no. *kriðgraw æn -graw* (Hmr.) kalkbrud.

kridthus, no. *kriðhus æn* (D., vestj.); *krihus et* (Søvind s.) — en lille blikcylinder med bund i midten, den ene ende med bulet låg, deri gæmtes kridt, den anden med fladt låg til penge; kvinderne gik med den i lommen; *o kom i jæns k—* (vestj.) at komme i yndest hos; når de ældre koner havde forsynet den ene ende af deres blanke kridthuse med den alm. blanding af småstykker sukker, annis og allehånde, gaves det gjærne til manden med anmodning om at lægge tavlepengene i den anden ende, J. Saml. X. 80 (Vens.); efter vielsen sang man salmen „Af höjheden oprunden er“, og samtidig hørtes en alm. raslen, som kom fra de kvindelige bryllupsgæsters kridthuse, af hvilke offerpengene nu blev fremtagne, J. Saml. I. 311 (Vens.), hvor kr— beskrives som en smal dåse el. buddike af messingblik, lig en fyrtønde med dobbelt låg og to rum, hvoraf det ene benyttedes til opbevaring af lidt sukker og allehånde, det andet til at gæmme lommepenge i; se V. S. O. kridthus, S. Kjær Stavnsb. s. 129, Sande II. 183, afbildn. Fb. Bondeliv s. 314; krims.

kridtkugle, no. = rgsm.; *„så war ə jèj da, dè kam i stur orlòqsmaj . . . får å pròw, om haj ku rèk så låńc, sèńc haj èn stu krij-kuwl i fårwæj te å mèrk mè; haj traf gåt nåk åpå muwrən . . .“*, Grb. 205. 46 flg., jfr. Kr. Sagn III. 293. 35 flg., IV. 38. 153.

kridtpibe, no. *kriðpiv æn -pivər* (vestj.); *krijpijƀ æn* (Vens., Agger); *kripiv æn* (Søvind s., Elsted) = rgsm.; den gang brugte bønderne jo kridtpiber at røge af, og det var nødvendigt at have huse eller hylstere at gemme dem i, for at de kunde bevares hele i lommen, disse hylstere var gærne lavede af træ, Kr. III. 208; der blev lagt et knippe tag på den nederste ende af gildesbordet og i det var der kridpiber, anbragte således, at alle pibehoveder vendte udad; præsten havde så den bestilling at trække piberne ud og uddele dem til gæsterne; den nærmeste af gæsterne slog ild, Sgr. III. 101. 395 (Sæll.); et dusin kridtpiber var nok, de kostede lidet, men varede kort; thi mod enden af hvert gilde plejede man at prøve den spas at fægtes med dem, indtil de alle var itu,

J. Saml. V. 100 (S. Omme s.), jfr. Efterslæt s. 120, Sundbl.[1] s. 96, —[2] s. 248; til oplysning om, hvormange kridtpiber der har været brugt i ældre tid, kan anføres, at forfatteren som dreng i årene 1840—45 med sine brødre blot behøvede at gå til marks og samle pibestumper, der brugtes i flitsbuerne, for at få forråd; stumperne var nemlig kørte ud med møddingen; slgn. Urdsbr. II. 99: dans over korslagte kridtpiber; se indskud.

kridtstreg, no. *krijstręq i* best. *-i* flt. *-stręq* (Vens.) = rgsm.

kridt-ten, no. *kriðtijən æn* (Thy) en ten, hvorpå en kridtet snor er oprullet, bruges af håndværksfolk til at slå en lige kridstreg med.

krie, uo. *krij* el. *kric, -ər krij, krij* el. *kric* (Vens.); *ænhwæ' skåvnəŋ kriə lywət, mæn dæň ka,* Sgr. I. 86. 339 (Lisbj. T.); *krij får ət* el. *får o fo ət,* göre sig umage for, sætte meget ind på (vestj.); *krij få set lyw* (Randers) sætte alt ind på at bevare det; *haj kricər få lywə, får å få jålən bətal, får å blyw farə en awtən* (Vens.); *di krijəð nåk fòr å kom i laň* (Lild s.) de stred nok for at komme i land; jfr. Rietz kria, Aasen kri, søge ivrig efter noget, „måske for krige“.

1. krig, no. *krijq* (Agger); *krij* el. *kric æn* best. *-ən* flt. *krij* (Vens.); *krij æn krij* (D., vestj., Agerskov); *kri æn* best. *-ən* (Søvind s.); *kriq æn* (Elsted) = rgsm.; *dæň fòri, sist kri* (Søvind s.); *han hò wò mæ i kriqən* (Elsted); *han fæk it sin krij astè'j* (Agersk.) fik ikke sin krig frem; *haj wel ha hans kric fram* (Vens.), *krij* (Agger); *dær ær òlər så hor æn kric, dær ær i nuər som go fric* (Vens.) siges, når man f. eks. finder kærner i den tærskede halms vipper, el. når moderen finder et enkelt dyr i det rengjorte barns hoved; *di blywər et skøt alsaməl, dær komər i krij* (D.); krigsvarsel se Sgr. VI. 185. 779 flg.: lyd af regimentsmusik; andre krigsvarsler gives, når storke flokkes og slås, J. K. 222. 249-50, myggene sværmer lavt, sts. s. 217. 220, rørdrummen synger s. 219. 229, kukkeren kukker på bar kvist, Sgr. III. 93. 377; hunden tuder juleaften, Kr. IX. 32. 330, el. det er østenvind, Sgr. VII. 70. 413, Kr. IX. 32. 338; når den vilde jæger er på færde, Kr. Sagn II. 107 øv., røde nordlys brænder, J. K. 129. 33, sol står rød op nyårsmorgen, Kr. IX. 34. 362, Almuel. IV. 140. 2-4, jfr. Wuttke nr. 264, en krigsdrage sés i luften, Kr. Anholt s. 88. 211, se endvidere Kr. Sagn II. 572 flg., Meyer Abergl. s. 137; imod verdens ende skal der komme krig, Kr. VIII. 384. 695, se kamp; men der bliver ikke krig, når solen Povlsdag skinner blot sålænge en rytter kan sadle sin hest, J. K. 413. 77; jfr. htsk. krieg, mnt. kriech, Sch. Lübb.; krie, ting.

2. krig, no. *krijq æn krijq* el. *krijqər* (Agger); *kriq æn kriq* (D., vestj., Mors); *kriq i* best. *-i* flt. *kriq* (Vens.); *krir æn -ər* (vestslesv.) — krog, bugt; en skarp krog mods. bugt, *æn kriq iň i æ töj* (D.); *gi æ ku æn lilə kriq!* (Andst): flyt den, så den kan gå en krog ind i græsset; vinkelen mellem to huse el. hustage (Vens.); *kriqi war utæt; taqə wa så mø fåfa'lən i kriqi; haj æ we å tèc i kriqi* (Vens.); også: *dæj, dær hò kriq i horə, blywər æňcmaj* (sts.) kriger i tindingerne; et vinkelklip som mærke i fårenes øren (vestj.); jfr. Aasen, Rietz krik; eng. creek; lår-, mund-, öje-.

krige, uo. *kriq -ər* (Vens.; vestj.); *de kriqər ęj,* går ind med en krog.

krigen, uo. *kriq -ə -ət -ət* (Elsted) få, mest på mindre ærlig måde (Elsted); i udtr. som: *haj ka eňc kriqən nuə dær; dæ wa eňc nuə å kriqən* (Hjörring) at få, plt. kriegen?

krigeret, to. *kriqərə* (Lindkn.) som har mange rynker, siges om töj, når æggen har krympet sig.

krigsfolk, no. *krisfålk* (Søvind s.); *kris-* el. *kriqsfålk* (Vens.); *kriqsfålk* (D.) = rgsm., soldater (s. d.); *„di teňc enteŋ åpå, fõri gòri wa ful å krisfålk“,* Grb. 187. 24; underjordiske exercerer som kr— på Bornholm under Svenskekrigen og den engelske krig, Kr. Sagn I. 56. 254 flg.; ingen fjendtlige kr— kan komme til Stevns herred, Kr. Sagn II. 8. 33 flg.

krigshumør, no. *o vær i kriqshumø'r* (Malt) være oplagt til at skænde el. skændes.

krigskarl, no. — **1)** soldat; „a tint de war en kræmer; men da han kam nærer, ku a wal sie, te de sku vær en krigskål“, Blich. Bindst. — **2)** plante-

navn, engelsk græs, armeria vulg. & marit. Willd. (Jylland), se krigsmand 2.

krigsmand, no. *kriqsman æn -mæn* (Elsted) — 1) = rgsm. — 2) blomster-stænglerne af vejbred, plantago, se 1. kjæmpe II. s. 149. 42 b.

krigstid, no. *kristi æn* (Søvind s.); *kriqstij æn* (D.); *kriqstij* el. *-tic æn* best. *-ən* el. *-tijn* flt. *-tijər* (Vens.) = rgsm.

krigstjeneste, no. *kristjènəst æn* (Søvind s.) = rgsm.

krigsvæsen, no. *krisvæsən de* (Søvind s.); *kriqswèsən è* best. *-t* (Vens.) = rgsm.

1. krikke, no. *krek æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *krek æn -ər* (vestj., Thy, Mds.); *krik æn -ər* (D., Malt); *krik æn -ə* (Sundev.); *krik et -ə* (Søvind s.); *krek et* (Mols); *krèk et* flt. *-ə -ərən* (Elsted) — en gammel, udslidt mager hest; *mæ ka res ən krek om mònəŋi å hon ka enda ræj lòbsk en awtən* (Vens.), jfr. krak; fillek, krile, krillek, helmis.

2. krikke, uo. *å krek mæ nuə* (Vens.) sidde hårdt i det, döje for at komme igennem.

krikken, to. *krekən* (Vens.) genstridig, tvær; jfr. kridden.

krik-krak, udrbso., når man klinkede, se godtår; en ganske tilsvarende skik fra Meldorf, se Urdsbr. III. 16; jfr. fr. cric-croc „beim gläser anstossen: zu gesundheit!“ Sachs, Französisch Deutsch. Wb. (1881); „cric-crac“ ce commencement est celui usité à bord pour demander le silence, avant de commencer. Le conteur dit cric! Les autres répondent: crac! P. Sébillot, Contes des Marins, Paris 1882 s. 74 anm.

krile, no. *kril æn -ər* (Middels., Lysg. h.); *krijl æn -ər* (Vens.) — en gammel udslidt hest, jfr. krik; også uo.: *kom krijli* (Vens.) komme kørende langsomt.

kriling, no. *kriləŋ æn* (Holstebro) en lille ål: *a kuň ta æn æŋkəl kr—.*

krille, uo. *krel -ər -ə krelə* (Vens.) = rgsm., klø, kildre; *è kreli,* en krillen; jfr. Aasen kritla; se krilre.

krillek, no. *kriłək æn -ər* (Mds.) en gammel dårlig hest, jfr. krik.

kriller, to. *kriłə* (Søvind s.) kilden, som ikke tåler at kildres.

krilre, uo.
kriłər kriłrər kriłrət (vestj.);
nf. nt. ft. *krełər* tf. *krełər* (Vens.);
kriłə -rə -rət (Søvind s.) —
pirre, kildre; *de kriłrər mæ i æ hals* (vestj.); *haj krełər mæ* (Vens.); *de' kriłər i di hål* (Mors) ɔ: det synes du om; *è kreləri* (Vens.) en krilren; se krille.

krimle, uo. *kreməl kremlər* (vestj.) — 1) böje sig sammen, om køernes horn (vestj., alm.). — 2) *dær æ såma'nə, te di vremlər å kremlər* (Vrads); *dær vår så manə, så di vråm å kråm* el. *så di vrømlər å krømlər* (Agersk.) ɔ: en vrimlende mængde; jfr. plt. krümmeln und wümmeln, Schütze II. 356.

krimmel, to. *kreməl* el. *kremlə* (D., vestj.) krum, krumböjet; *æ væj æ kremlə,* også om køers horn.

krimmelhornet, to. *kreməlhwånət* (D., vestj.) om en ko, hvis horn böjer sig sammen med spidserne; *kreməlhwån* (D.), *-hown* (Hmr.) konavn; jfr. ko II. 239. 5 flg.; flannerhorn, kringel-, krumhornet.

krimpe, uo. se krympe.

krimpeknude, no. se krampeknude.

krims, no. *krems æn* (Oxby); *kræms de* (Fanø) = knæpkager; krims er store kager, 6 tommer lange, 4 tommer brede og næsten 1 tomme tykke; de er lavede af sur fløde og smör og bygmel, lige meget fløde og smör, Kr. Almueliv III. 68. 241, IV. 69. 179. 180, jfr. Sundbl.[2] s. 378 (Oxby); anis, kommen, krydderier, der sammen med sukker blev knyttet ind i en flig af lommetörklædet og taget med til kirke af kvinderne og der uddelt til naboersker: *o gi* el. *fo kræms* (Fanø); jfr. kridthus.

krims-krams, no. *krems krams* best. *-t* (Vens.) alslags ting.

-kring, no. se om-; jfr. Aasen, kring, isl. kringr, kreds, ring.

kringbue, no. kreds, cirkel (Slet h.), Mb.

kringbuet, to. cirkelrund (Slet h.), Mb.

kringeldans, no. runddans, sangleg:
kringeldans, rosenkrans,
kikkel om i fyre,
jomfruen er så dyre,
komfille, komfalle, bukke, neje (Nordsl.);
el. *krèŋəlikraňs få rowəsəns daňs,*
kåkən æ stèjt på fyrə,

jòmfruən æ så dyrə,
kòmfili kòmfali, bòkə nèja (Søvind s.); jfr. Mhoff s. 484. 1: Ringeltanz, rosenkranz, de kätel hangt to füre, de jumfern sint so düre, gesellen sind so goden koep, dat se op de straten loept.

kringeldræt, no. i udtr. *å gi ət æn kreŋəldræt* (Hmr.) harve marken i kredse.

kringelhornet, to. *kreŋəlhwònt* (Vendsyssel) om en ko, som har krumme horn; vor herre gjorde de ildvorne køer kringelhornede, Sgr. III. 32. 55, Gr. Gl. d. M. II. 135. 161 (alm.), så kan de ikke stikke.

kringelikrans, no. *krèŋəlikrańs æn* (Søvind s.) kreds af börn, der danser rundt med hinanden i hænderne; se kringeldans.

kringelkrum, no. *kreŋəlkrom* (D.) rund.

kringelöjet, to. *kreŋəlywə* (Vens.) med kreds om öjnene; *èn kr— kow,* ko med ring om öjnene; om varulve-mennesker siges: *„djær ywənbrøjhor è growən saməl hilt nir åpå djæ nis å è sònt hil kreŋəlywə“*, Grb. 140. 4, deres öjenbrynshår er groede sammen helt ned på deres næse, og de er helt kringelöjede; *do æ kr—,* ɔ: har en snavset ring om öjnene.

kringgå, uo. *kreŋgo* (Vens.) gå el. nå rundt om noget.

kringgård, no. *kreŋgor æn* (Løgstør) en lille hegnet vindueshave eller hegnet plads til bistader (Løgst.); krumt gærde, som fordum indhegnede en del af gårdspladsen til kålhave, også selve kålhaven (Törring ved Randers); jfr. Kr. Almueliv I. 38. 124, III. 18. 44; kaldes nok også kringgårdsdige, se Kr. Sagn III. 309. 34.

kringhverv, no. *kreŋhwærə et* (Vor h.) = krumhverv.

1. kringle, no. *kreŋəl æn* best. *-ən* flt. *kreŋlər* (Vens., Mols, alm.); *krèŋəl æn krèŋlə* (Søvind s., Elsted) — 1) en slags alm. kage (alm.). — 2) *kreŋəl æn* (Mds., Lysg.) en lille haveplet, en lille indelukket krog uden for huset, jfr. kringgård. — 3) kreds; *sèj i èn krèŋəl;* særlig de dansendes kreds: *dòńs iń i krèŋələn,* ɔ: midt på gulvet (Søvind s.). — 4) båndet, der går rundt om plejlens „slagvol“ og igennem „hilden“ og som fastholdes af „ølen“, der går gennem to huller i slagvollen, et ovenfor og et nedenfor kringlen. — Jfr. Aasen kringel hak., isl. kringla huk. kreds, ring; mnt. kringel, Sch. Lübb.; se krelle; fedt-, jule-, kommens-.

2. kringle, uo. *kom kreŋləń* (Fredericia egn) komme kørende langsomt, i slangebugter, udtr. usikkert; de wa en hiel diel, dæ krengelt en masse vrøuel o sæ“, Jæger, I Fer. s. 25, jfr. Gillsjow s. 18, ɔ: som fremførte en mængde vrövl.

kringlevrider, no. *kreŋəlvriər æn* (Malt) en bager.

kringplove, uo. plöje i kreds; *aqəri æ kreŋplòj; kreŋplø i bak* (Vens.) plöje kredsformig rundt om en bakke.

krings, no. *kreŋs* hak. flt. *kreŋs* (Helgenæs) rand på bordet af en kop; se rund-.

kringskoet, to. *kreŋskowə* (Vens.) om hest: skoet på alle fire fødder, J. Saml. I. 214 (Vens.) istedetfor som tidligere alm. kun på forfødderne; *no ska wi hæn å ha òqən kreŋskowə mæ piq å reŋ i hål* (halen), siges spøgende til börnene, når hestene føres til smeden at skoes; *fij kreŋskowə muks får ən kòstskåwl* (Vens.) i remse.

kringstol, no. *krèŋstol æn* (Søvind s., Vor h., Randers) — 1) lænestol. — 2) rundet agestol i vogn; vognene var nogle små fjællekasser, det var stort, den gang de begyndte at få kringstole. A. S. fik gult åsæt og gule kringstole, forhen hængte en ramme med spoler [uden rygstød] i nogle kroge, så tog de en pude af sengen, stoppede den i et vadmelsbetræk, lagde den over spolerne og sad derpå i vognen, Kr. Almuel. I. 60. 208 (Ry s.).

krinkelkrog, no. *kreŋkəlkròq* flt. (Vens.); *kreŋkəlkroq* flt. (D., vestj.) — om hvad der skulde være lige, men går ud og ind, f. eks. en plovfure, *dæn gor i k—;* om mange små rum i et hus, *dær æ såmanə k—* el. *kreŋklər o kroq* (vestj., vestslesv.).

krinkle, uo. *kreŋkəl* (vestsl.) harve på tværs af agrene; i udtr. som: *han går å kreŋklər å æ ben* (vestsl.) ɔ: går med krogede ben.

krinkleret, to. *kreŋklərə* (vestslesv.) kroget om en vej.

krinoline, no. kaldes jævnlig: *kreŋəlinə* el. *Karolinə* (Brørup s.).

krins, no. *kreńs æn kreńs* (Mors, Vejr.); *kreńs æn kreńs* (D., V. Vedst.); *krińs æn krińs* el. *krińsər* (Agerskov); *krejs i* best. *-i* flt. *krejs* (Vens.) ɔ: krings; kreds (s. d.); *di slo krejs om ås* (Vens.); ringen om vognaksen, mod hvilken hjulnavets inderside støtter sig; jfr. Aasen, krins; krings.

krinse, uo. *krejs -ər -t krejst* (Vens.) kredse.

-krinset, tf. se ind-.

krins krans, udrbso. se musehul.

-krinten, no. se død-og-; kronedød.

krir, no. se kridt, krig.

krisk, no. i udtr. *kom te krisk* (S. Hald, Århus, Røgen) komme til penge el. helbred; jfr. kritte, kjere.

kriske, uo. *kriski -ə -ət* (Lisbj. Terp), ft. tf. *-t* (Elsted) — **1**) komme sig efter sygdom (Lisbj. Terp); *a kriskiə lisəm di kyə, di må res åp* (Elsted). — **2**) rive til sig (Elsted s.).

kris-krads, no. = rgsm.; *no kris kras* (D.) ulæselig skrift; det hedder i en gåde: *hær si æ o, dær si æ o, mæ kris o mæ kras* el. *kås o mæ kreŋlər o?* (Ribe), svar: en kobbersøsling; jfr. Sgr. II. 41. 239; slgn. eng. criss-cross; forvanskning af Christ-cross, Webst. Diction.

Krist, no. = rgsm.; i julestuen hilsedes: „guda å hjels (ɔ: hil se, hil vær) Krist å gledeli jywl i jer jywlstow!“ (Vens.), J. Saml. X. 81; jfr. „de, som kommer ind fra kirke el. gade i julestue og signer ikke Krist, skal have forbrudt en alb.“, J. Saml. V. 248. 1; i en leg slår fangeren med ordene: „kristo dæ!“ (Thy), se 1. bro 6; „kres dæ!“ (Thy) skal siges, når man træffer en med bold; hvordan skal udtr. forklares?

kristelig, to. *krèstəli* (Søvind s.); *krestələ* (D.) = rgsm.; fremmedord; se u-.

1. Kristen, no. *Kræstən, Krestən Tamsən, Kræstənsən* el. *Krænsən* (D.); *Kreən* (de gl. i Horne s., Vens.); *Kræn* el. *Krèən; Krænsən* (Vens.); *„Lijsə Kræn“*, Grb. 1. 4, Kristen Lise; *„Jonsə Kræn“*, Grb. 13. 24, Kristen Jonsen; *Nijls Kræn“*, Grb. 66. 20, Kristen Nielsen; *Kræn* (Røgen); *Kræn* (Støvr., Ry); *Krestən, Kræstənsən* el. *Krèn; Jörn Kræstən* ɔ: Jörgen Kristensen; *Raspə Krèn* ɔ: *Ras Pè Krèn*, Rasmus Peder Kristensen (Søvind s.); *Kræjstən* (Lild, Mors); *Krestən, Krèstən Pijəsən* (Elsted); „Kræn Kræn“ ɔ: Kristen Kristensen; „Ajes Kræn“ ɔ: Anders Kristensen (Mors); *Kræ Kwårbjærə, Kræ Dæjn*, Kr. VI. 351. 236, i en nidvise; *Kræstən, Kræ Ståjhålms, Mas Betə Kræn* (Hundborg h.), Kr. IX. 170; *Marən Krænstər* (Lönb.), Kristensdatter; alm. mandsnavn; *di skrèw Kræn Krænsən i grèsəð* (Lild s.) el. *Krèn Krènsəns Krestən* (Vens.) ɔ: de tog så brede hug, at leen ikke rakte til at tage græsset helt med, der blev stående: (((ɔ: Chr. Chr. Christen; se hoseøl 2; i en remse: *a böj manə mæj, a böj Kræstən i æ østən o Kr— i æ væstən o Kr— met i æ by o Kr— mæ æ sim om æ hat, o Kr— mæ æ dåk i æ röw; di fæk æn gowə gil, di fæk fæm rætər, di trej fåð di wå tom å di tòw wå dær et i* (Tistrup), Kr. IX. 179. 11; „Øster-Kræn o Wæster-Kræn o Sønder-Kræn o Nar-Kræn, Kræ møt i æ by, Kræsten mæ æ siem om æ lyw, Kræsten mæ æ fjæl for æ ywn o mæ sjæl Kræn, Gr. Gl. d. M. I. 27 (vestj.); jfr. Dania II. 26; *dæ ska te: Kræstən i æ by å Kræstən væstən æ by o Kræstən mæ æ sim om æ lyw, o Kræstən mæ æ fjæl får æ yw o Kræstən mæ æ fjæl får æ æń*, Kr. Molbohist. 102. 321; navnerim: *Kræstən vidəvæstən vidəsywåfæstən, imuən komə Rom, stomphòlət å stakhòlət å bijə Kræstən* (Gjedved); *Krèn femər i for, haj låkə dæj skitròwə jemər ijor* (Vens.); *Kræjstən ka væń æ viń i æ væjstən, mæn ka do væń ən i æ syńən, ska do fo æn gulpåŋ lisə låŋ som ən kerkəgåŋ* (vestj.) el. *Kræjstən, væń æ viń i æ væjstən! væń ən om te gåŋ, så for do æn gulpåŋ mæ ən sølpærl i æ æń o* (Sir); el. *ka du wæń mæ en åm, så skal a gi ðæ en guldkåm!* el. *Kræstən, Kræstən, ka do væń æ viń i æ væstən? ka do væń ən om ijæ'n, så ska do fo ən sølpåŋ mæ ən swynlot i ær æń o* (vestj.); *Kræstən flöw að æ væstən mæ æn stuwər støk hwæstən, håð æ hwæstən et hålən, så wå Kræsten fålən* (vestj.); Sild på rist siger Krist, pølse på dören siger Kresten Sören, J. K. 46. 21 (Vens.), jfr. Pomm. Volksk. III. 62; da *Dòw Kræn* skulde arresteres og blev spurgt, om han hed Kristen Kristensen, svarede han: *a hjè Krèn Krènsən Dòw,*

wel hærəsfon mæ no, så ka haj cøs mæ i min rèw (Vens.); se Kristian; Tvært-.

2. kristen, to. *krestən fålk* (D.); *krèstən* (Søvind s.); bjærgmandens kone er af kristne forældre, Kr. V. 265, og må derfor have en kristen jordemoder (s. d.), Kr. III. 44. 60, IV. 25. 30, IX. 226, Sagn I. 67. 278, 75. 245. 330. 97. 98. 06, 340. 15. 18. 27. 28, 352. 44, Thiele II. 200, jfr. Wärend I. 267, Maurer Isl. S. s. 48, Arnas. I. 73. 75. 76, Grimm S. nr. 49; ellemandens brud er en kr— kvinde og skal redes med en kristen kam, Kr. IV. 38; ellekonen sés af et kr— menneske og må derfor flytte, Kr. VIII. 28; kr— mands lig er i Tyrkiet henslængt på marken, J. M. 23; kun en kristen kan skaffe hjælp, Gr. Gl. d. M. III. 64, jfr. Kr. Sagn III. 372. 89; bjærgmanden bliver gjort til kristen, Thiele II. 243; se -blod; i bjærget fedes og slagtes kristne, der laves pølse af dem, Kr. III. 51. 68; för kristen-mand har skudt, kan bjærgfolk ej skyde på fjenden, Kr. Sagn I. 56. 255 (Bornh.); se spyt.

kristenbarsel, no. *krestənbasəl æn* (Thy, Mors) — barselgilde.

kristenblod, no. i ævent. lugter kæmpe, trold, drage, djævel kr—, når de kommer hjem, se Kr. V. 36, VIII. 300. 513, Sagn III. 8, Sgr. I. 102 ned., IV. 31, VI. 139, VIII. 213, IX. 152, XI. 178, XII. 93. 108, Gr. Gl. d. M. I. 164. 171, Æv. II. 45, J. K. Æv. I. s. 27. 183. 190, jfr. Asbj. I. 25. 110. 177, II. 52. 154, Storaker s. 10, Bergh Segner s. 10, Vang Reglo 3, Afzel. Sagoh. I. 67, II. 186, Wigström Sagor 19, Færøske Kvæder II. 128, Arnas. I. 119. 123. 204. 522, II. 200. 432. 498, Qvigst. s. 207, Friis Lapp. Ævent. s. 43, dette træk er særdeles udbredt se Liebr. Volksk. s. 215 (nygr.), Mhoff s. 446. 450, Grimm K. M. nr. 29, Myth.[2] s. 454. 521, Strackerj. I. 390. 253 a, Mélus. I. 130 (Bretagne), III. 309 (Frankr.); i Engl. „fee fi foo fum I smell the blood of an Englishman“, Halliwell Pop. Rhymes s. 74, Hartl. Fairy T. s. 15. 40, Curtin s. 73, Folkl. Journ. II. 68 (Skotland), Cloust. Fictions I. 134. 468 (Indien), Shakespeare, King Lear III. 4 slutn., Jacobs Engl. Fairy T. (1890) I. 237, Amer. Folkl. VI. 54, VII. 312; Magyar T. s. 55. 146. 241. 340, Folkl. Journ. VI. 201 (Slovener), Garnett Women II. 315. 331. 333 (Albaneser), jfr. Dozon Contes Albanais nr. VII. XV, Gonzenb. I. 16. 36. 281. 300, Folkl. Rec. III. 41; Hardwick Trad. s. 281 (Afrika), Folk. Journ. II. 162 (Madagask.), Rink, Eskim. Æv. s. 149. 43. „Hvem er det?“ spurgte prinsessen; — „Det er kristenblod!“ — „Det har jeg ikke sét, siden jeg blev taget fra min faders gård i Arabien“, Sgr. IX. 155, jfr. J. K. Æv. I. 225; når færgemanden knækker halsen på et kristent mske og drikker tre dråber af hans blod, så er færgemanden fri, Gr. Æv. I. 135. 138; jfr. Gr. Gl. d. M. I. 172; når der ikke er kr. bl. el. ild (s. d.) på Gamle Stubbergård, skal den forgå, Kr. VIII. 63. 121; skal gives trolden som lön for kirkebygning, Kr. Sagn III. 183. 944. 47. 49. 60. 62, se 1. Find, navn; spyt.

Kristen bundtes, no. i udtrykket: *ta Kræ boṅtəs* (vestj.) = klafonnes (s. d.); man råbte: „Kræ bondtes, jeg tinker min stage!“ *æ ståq* kaldes målet, når A., som „ėr det“, klapper B. ud, råber han: *stoṅt B.!* kommer C. bag på A. og klapper ham ud, råber C.: *æ ståq æ tawən!* Der siges nåk også: *a fæjst mi ståk få B.!* A. kan råbe for ikke at blive klappet ud: *a freər bådə mi bow o mi ståk o mæ sjæl!* jfr. Sgr. III. 143. 40, IV. 85. 40, 90. 40.

Kristen Busk, no. forblommet udtr.; under høslætten skal man vogte sig for Kr— b— ɔ: for at slå således, at der bliver buske stående (vestslesv.); se Lise Revels, Mikkel Grön.

kristendom, no. *krestəndom æn* (D., vestj.) = rgsm.: *„dær ær en mac i krestəndomən!“* (Vens.) siger en, hvis kræfter glipper overfor et svært tag;

jeg sér det på dine öjne så blå,
du har hverken dåb eller kr— fået,

Kr. I. 194. 9; *„wi lær krestəndom i wò skulər“,* Grb. 147. 3; bjærgmanden kan ikke nære sig længer for kr—, Kr. VIII. 37, jfr. kirkeklokke; kristen kone, som spinder for dragen, må ikke væde fingeren i munden, for at der ikke skulde klæbe noget af kristenheden ved den, så kunde de ikke bruge garnet, Kr. III. 44. 60.

Kristen Fris, no. *Kræn Fris* (Sall.) kaldtes den, der holdt længst ud ved grødfadet; se bassegrunt, pimpibag, Terkel.

kristenhed, no. se kristendom.

kristenjord, no. = rgsm., jord fra den viede kirkegård (s. d.); den døde

barnemorderske må ikke begraves i kr. j., Kr. III. 217; gengangeren har ikke ro, indtil det døde legeme begraves i kr. j., Kr. III. 144. 201. 202, jfr. Tvedten s. 67; pigen, der har været i spøgelse-vold, kommer sig, da de binder hende kr. j. om panden, Sgr. VI. 201; tre håndfulde kr. j. kommes i strippen, hvoraf kalve drikker, for at få dem til at leve, Sgr. VII. 43. 134, jfr. Asbj. I. 297, se kirkegårdsmuld.

kristenkjole, no. *krestənkǒwl æn* (Han h.) dåbskjole; slæber den på kirkestolene, når barn bæres til dåb, vil barnet komme til at slide mange klæder, Kr. VI. 255. 35.

kristenklæder, no. *krestənklæjər* flt. (vestj.) kjolen, hvori et lille barn døbes.

Kristen Madsen, no. alm. mandsnavn; i udtr. *de ær æn ræjn Krestən Masən* (D., vestj.; Randers) ɔ: en rén besked, aftale; hvordan forklares udtrykket? *Kræ Masən vel go i· æ fesk* (Holstebro) ɔ: spyflue, også Vens.

kristenpose, no. *krestənpowəs æn* (Fanø) en löjert, hvori småbörn døbes og som fås hos jordemoderen; den er lavet fortil af fin hvidgul silke med guld- og sølvsnore over kors og af rødt eller brunt kattun bagi og forsynet med prægtige silkeduske i hjörnerne, Höjskolebl. nr. 101, 1884; går af brug; ligeså Kr. Anholt s. 107. 254-55.

kristentöj, no. *krestəntòw* best. *-tòwət* (Testrup, Søvind s.); *krestəntöj de* (Agerskov) — 1) en dåbskjole; kristentöjet lignede i hovedsagen en pose, som man gemte svøbelsebarnets nederkrop i indtil armene og i det 18de årh. tillige disse. Forsiden var meget pyntelig, som oftest hvid silke med et rødt kors over brystet og med siderne prydede med gyldne el. linnede kniplinger el. med kulørte bånd. Dette kr— lånte den ene af den anden, el. om en honnet pige selv ejede et sæt, blev hun gudmoder til desflere; thi vedtægten bød, at den kvinde, som nød den ære at anmodes om at bære et barn, kom selv med kristentöjet på gildesdagen, J. Saml. V. 108 (S. Omme s.), se kristenvår; når kr— berører præstens kjole, bliver barnet lærenemt, J. Saml.[2] I. 54 c (Vens.); barnet skal efter dåben sove i kristentöjet (alm.), jfr. J. K. 361. 93, Skytts h. 154; ordspil: *kom nijə å smòq met krestəntòw!* (Ry) ɔ: næverne; manden hed Kristen.

Kristen Vestergård, no. *Kræ Væstərgor* (Lönb.), også *Kræ Væjstər* (Holstebro egn) ɔ: vesterhavet; af *Krèn Wæstəgor* (Vens.) køber vesterboerne tømmeret til deres huse, formildet udtryk for: at stjæle det på stranden, jfr. ko, oldemoder, pind, Rasmus, store Maren, Sønderskov.

kristenvår, no. *krestənwòr è* (Vens.) kristentöj (s. d.); meget lang og smal kjole af tykt rødt silketöj, hvorpå var syet et kors af sølvvævet töj, således at enhver af de to striber når fra barnets ene skulderblad til den modsatte fods tåspids; dertil en hue af samme stof, smykket med sølv eller guldvævet töj (Vens.), jfr. Kr. Almuel. IV. 84. 226.

Kristian, no. *Krestjan* (D., vestj.); *Krysjan* (Valsb.); *Las Krestjan* (Lild s.); *Krestjan* (Lødderup); *Krestjan* (Ejerslev, Mors); *Krèstjan* (Elsted) — alm. mandsnavn; navnerim:

æn tòsk å æn kòlə, de ka sèj Wòlə;
jèn dæ komə kryjbən å jèn dæ komər lestən,
de ka sèj Krestjan, de ka sèj Wòlə Krestjan! (Lild s.);

en tornskadeart kaldes Kristian, Sgr. XII. 153. 521 (Fredericia egn); sagn om Kristian IV, se Kr. Sagn IV. 39 nr. 7, Thiele II. regist.; jfr. lat. christianus, kristen; se Kristen; Peder-.

Kristian den Syvendes sygdom, no. dø af Kr—, Kr. Anholt s. 24. 53, 49. 55, ɔ: sprinkler.

Kristi blodsdråbe, no. *Kresti blosdråvər* flt. (D., alm.); *Krèsti blòsdrov* (Elsted) — plantenavn, fuchsia L.

Kristi grav, no. selvmorderen kan flytte sig ét sandskorn om året nærmere Kristi grav, Kr. Sagn II. 128. 106; kan den fredløse jæger erholde et sandskorn fra Kr—, får han ro, Kr. Sagn II. 113. 46, jfr. Wigstr. II. 172. 225.

Kristi Himmelfartsdag, no. *Krèsti hèməlfarsdaw* (Elsted); *Kresti heməlfəsdå* (Agger); den dag skal klæder luftes, Kr. IX. 52. 563; rugen have aks, Gr. Gl. d. M. II. 111. 96 (Falster); skal der sås kålfrø og gulerødder, Kr. Alm. IV. 159. 459; sættes grönt i vinduer, ved bjælker, sts.

nr. 456; er det altid blæsevejr, de druknedes (s. d.) legemer blæser da i land, Kr. IX. 61. 682, Almuel. IV. 159. 460.

Kristi himmelfarts lys, no. J. T. 296, plantenavn, crocus L.

Kristine, no. alm. kvindenavn, men som regel under formen Kirsten (s. d.); foruden de anførte eksempler kan endnu nævnes: *Kjèsti·n, Kjèsti·nə, Kjèstən; i* smsætn. *Aŋ-Kjèsti·n, Mæt-Kjèsti·n; Kjèstən-* el. *Kjèst-Mari·* (Elsted); *An Cesti·jn* (Vens.), se Stine, der er den alm. forkortelse.

Kristi tornekrone, no. J. T. 251. 309, plantenavn, tornblad, ulex europæus L. (Als); kristtorn, ilex L. (N. Slesv.), se kronetorn.

Kristi öje, no. J. T. 351, plantenavn, stifmodersblomst, viola tricolor L. (Mols).

kristne, uo.
krestən (Ang.);
krestən krestnər krestəňt (Bradr., Fjolde) i Angel og en stor del af Mellemslesvig det almindelige udtryk for at døbe; jfr. Hofberg s. 38: væde med kristen mands spyt.

Kristoffer, no. *Krestå·fər* (D., vestj.) — **1)** mandsnavn; spøgende: „rigtig, Mathis! din kone hed Kristoffer, hun tjente på apotheket som bagersvend“, Sgr. III. 139. 792 (vestj.); *do hå ræt, Mati·s, dæ kuən hi Krèstå·fə!* (Elsted), se Ole; navnet forkortes alm. til *Ståfər* (Lindk., Vens.); [*Stafər*] (Holmsl.). — **2)** *krestå·fər æn* (Hvejsel) den hövl, hvormed snedkeren hövler fjeren på loftskud.

kristtorn, no. *krèstuən æn* (Elsted) plantenavn, ilex aquifolium L.; J. T. 113 (Hors.), se kronetorn.

Kristus, no. til spøgelser (s. d.) skal siges: „hvor var du för Kristus blev født?“ så viger de, Sgr. XII. 150. 480, jfr. Meyer, Abergl. s. 242; se Jesus; konen har ikke hørt, at Kr— er død, hun holder ingen aviser, Kr. Molboh. s. 78. 54-5, jfr. Arne Slagelse s. 27. 1, Vorherre; er korsfæstet på en bævreæsk, se kors II. 274. 1 a.

krit, no. *kret, de* (vestj.) best. *-ə* (Vens.) klø; *dær æ såðən æn k— i æ kråp* (vestj.); *haj hò kret i sæ* (Vens.) — **1)** klø, avlelyst. — **2)** fig. være altid i virksomhed, være en dygtig mand; *de øq hò kret i bjèn,* ɔ: kan ej stå rolig; *dær æ nåk kret i ròwən å· dæ!* (Vens.) kan siges til barnet, der ej sidder roligt.

-kritster, no. se ud-.

1. kritte, uo.
kreț -ər (vestj.); ft. tf. *-əð* (Thy);
kret -ər -ə (Vens.) —
klø; *de kreṭər,* det klør, intr. (Mors, Thy); drengen vil kritte om morgenen, Kr. Almueliv III. 139. 472, må betyde: sove, drive og er vel sagtens figurl. betydn., jfr. Aasen kritla, vække klø, krille; se kretle.

2. kritte, no. *kriț æn* (Ang.) en fårekylling; jfr. mnt krite, Sch. Lübb.; fåre-.

3. kritte, uo.
kreț -ər -ət (D., vestj., vestslesv., Agerskov);
kriț -ər (Elbo h.);
kret -ər -ə (Sundv.; Angel, Valsb.) —
1) flytte på trillebør, mergel, tørv, andet; *Wòḷə limkreṭər* var navnet på en bekendt mergelgraver i Vestjyll.; *han kömər nåk te å kreət* (Ang.), *han ska te o kreț* (vestj.) ɔ: kommer i tugthuset; se konge 2, spinde. — **2)** *krit ve, kom te kriṭən* (Elbo); *te kreṭən* (vestj., Hvejsel) komme sig, hvad formue angår; *han kreṭər får o bjærə sæ* (vestj.) arbejder for at komme igennem. Mb. anfører under krede uo. fris. krait, en karre; se jejte.

krittebåre, no. *kretbaə æn -barə* (Sundev., Valsb.); *kretbar æn -ər* (Agerskov) — en trillebør.

krittebåresnedker, no. *kretbasnerəkə æn* (Sundev.) en fusker i snedkerhåndværket, jfr. bæslingsnedker.

krittefjæl, no. *kretfjæl æn -fjæḷər* (Lindk.) fjæl til at køre med belæsset trillebør på, hvor der er blødt underlag.

krittegrave, uo. *kreṭgraw -ər -ət* (Malt) at anlægge en f. eks. mergelgrav således, at mergelen kan „krittes“ op med trillebør; også no.: *kreṭgraw æn* (vestj.).

krittehals, no. *krethals æn* (Lindk.) en „hals“ i en mergelgrav, som man kan køre med trillebör op ad, se 2. hals 2.

krittekarre, no. *kreṭkor æn -ər* (Malt) en møgbør.

-kritter, no. se lim- ud-.

krittet, to. *kritə* (Agersk.) om en hest; lystig, vælig.

-krittet, tf. se op-.

kriv, uo. se krybe.

kro, no. på fugle, se krave, kråse.

kro, no. *kror æn kroər* (D., Lindk); *krowr æn -ər* (Vejr., Sall.); *krowər* el. *kruwər*, flt. *krowərstęər* (Mors, Thy); *kròwər* best. *-wrə*, flt. *kròwrər* (Vens.; Løgst.); best. *krowəð* el. *krowrəð* flt. *krowrər* (Hell.; Mols); *kròwə et* (Bj. h., Gjern h., Vejle); best. *kròwərət* flt. *kròwərə* (Søvind s., Elsted); best. *kròwərə* itk. (S. Sams); *kruw æn -ərər* (Verst); *kro æn -ər* (Sem); *kro et* (Agersk.; Angel); *krow* [*et*] (Aller); *krow et krowər* (Bradr.); *kruə æn -r* (Fjolde); *kruər æn -ər* (S. Ho) = rgsm.; i alm. nævnes kroen efter byen: „Darum, Gjørding kro“ osv., men en del kronavne og enkelte gårdnavne er sammensatte med imperativer, f. eks. „Bijlet“, Grb. s. 221. 4; Bilidt, kro i Udesundby s., gårde i Glenstrup og Hammer sogne, jfr. Kr. Sagn I. 30 ned.; „Holda·n“ kro ved Frederits; „Holdbi·“ kro såvidt mindes i Sønderj.; „Holdhi·d“, Sørup s., Angel; „Holdpu·st“ ved Slesvig, en gård; „Kryb-ily·“, kro i Taulov s.; huse el. gårde i Fjelsted, Fövling, Vrensted sogne; „Kys-væ·k“, se Hagerup s. 133; „Sluke·fter“, kro i Gentofte sogn, Hagerup s. 133, jfr. „Slåski·d“, øgenavn til en lille kro i Vardeegnen; „Snuro·m“, gård i Haurum s.; Kvers, Angel; „Stopo·m“ skal være et nörrejysk kronavn; „Ståli·dt“, kro i Husby s., Angel; „Tændpi·be“ kro i Varde egnen; „Vrido·m“ se Hag. s. 133; i „Stat-a·f“ bliver jeg glad, i „Kryb-i-ly·“ bliver jeg kry, i „Stop-li·dt“ (el. „Bi-lidt“) går det vidt, i „Sid-i-ma·g“ ender min dag, og i „Sluk-e·fter“ alle de kære nætter, Kr. Ordspr. s. 523; andre kronavne er: „Kikkenborg“, Bramminge s., „Klør Es“, Hellevad s., Sønderj.; „Ondaften“, Hanved s., Sønderj.; „Røde kro“, „Skiden, Hvide kro“ i Ribeegnen; *di tu ęj i kròwrə* (Vens.); *go te kros* (D.); *tè kròwəs* (Søvind s.); *I ær eňc igåŋ komən frå kròwrə* (Vens.) ɔ: I har ingen points fået i kortspil (skjervinsel); i et stedrim: „Bolding kroer“ Sgr. II. 89. 423 (Gjørding h.); prinsessen tvinges til at holde kro, Efterslæt s. 154, manden måtte i ævent. aldrig gå til kros, Kr.V. 288, jfr. kirke II.126.42a; i ævent. får alle i kroen fri fortæring for en god historie, Gr. Registr. nr. 24 a; jfr. Grimm, K. M. nr. 31 „hier wohnt jeder frei“; Garnett, Women II. 313. 330, Die schöne Magelone, Simrock, Volksbücher I. s. 100, se også Clouston Fictions II. 125; jfr. htsk. krug, mnt. krôch el. krûch, Sch. Lübb.; se pine 2, pink-.

krobe, no. *kròƀ* el. *kròƀ i* flt. *kròƀər* el. *kròƀ* (Vens.) — en krog i en stue, jfr. krog; *hąj hòlęr sæ i kròƀi* ɔ: står bagved; *a sęər så ęjklæmt hèr i kròƀi; di ljèt i òl hönər å kròƀər*, jfr. Aasen, krop itk., krybende gang; lidet lavt værelse; se krybe; kakel-, mund-, öjen-.

krodatter, no. *kròwədætə æn -rə* (Søvind s.) datter af en kromand.

kroddel, to. *krorəl* (Holstbr.); *kr— i æ hals, i æ mæl*, om den som taler med rallende mæle; jfr. roddel, skroddel.

krodden, to. *kròðən* (Mors, Thy, Lild s.) tvær, genstridig om dyr og mnsker: *for ær slæm te å ğør dæm kròðən* (Lild s.); *do skal ejt wær så kròðən* (sts.); „æ kwenndfålk war især kråden å fo gjændt te ed“, Jyll. I. 372 (Thy); jfr. krien, kroven, krotte; Peder-.

krodderpues, no. se krydderpose.

kroen, to. *kruən* (Vens.); *kråjən* (Andst) — som kror sig, bryster sig, kry, overmodig; *hąj æ så kruən åpo ə* (Vens.).

krog, no. *kròq* el. *kròq i* best. *-i* flt. *kròq* (Vens.); *kròq æn kròq* el. *kròq* (Lild, Thy; Mors); *kroəq* hak. flt. *kroəq* (Mols); *kroq æn kroq* (Elsted, D., Randers); flt. også *kröqər* (Sem); *kroək æn krökər* (Braderup); *kråək æn kråk* el. *krakə (?)* (Sundeved) — **1**) krog, hage, krumt redskab, jfr. hænge I. 731. 42 b; i Vens. nok den alm. betydning; *ka do slo i kròq i bjèlki? sæt kròqi får!* jfr. krobe; fig. *han hår fåt æn kroq o hæŋ hans hat o* (D.) = rgsm., se Dania II. 339. 1; *hæŋ i ən kroq, kòst èn kroq i· nòwə* (Søvind s.); fiskekrog, medekrog (alm.); *re kroq åp* (Agger) göre kroge istand, efter at de er brugte; jfr. løbe, rebe kroge; *han hår gin hiň æ kroq* (Lemvig) ɔ: sat fiskekrogene i havet, også om en sovende, der snorker ɔ: han er ved at trække torsk i land; fig. *såən ska æ kroq vær, nær ən ska fesk o əm* (vestj.); havmanden kaster sin krog i bondens kvæg og drager det til sig, J. K. 19. 15, jfr. Fær. Kvæd. II. 118. 145; den krogdannede hægte (Vens.); krogen, som bærer spanden på kildesmækken (s. d.) (alm.), på kjedelskeden (alm.); mejeredet med kroge, der samler

kornet, når der høstes (vestj., Bj. h., Røgen, Agerskov, Bradr., Sundev.), flt. *krøqər* el. *krøqər* (Fjolde); trægren med hage til at drage frugttræers grene ned med (Elsted); hængselen, som sidder på dörstolpen (Thy); krampe på dör (Elsted, alm.); hvidlig krum sky (Vens.), se vind-; en magisk krog, se 1. frø, gilliekrog, tudse, jfr. Ralston, Songs s. 370, Wigstr. II. 283, Frischbier, Hexenspruch s. 161 øv. — **2)** krog i stue; *kyl nowəj hæn i ən kroq; si ætər i kroqən, fèj i kroqən, èn kroq òw værdən, òw markən* (Søvind s.); krumning og böjning, f. eks. af å el. bæk; *tyjr i kròq ej i hawri* (Vens.); en kile ind i en eng, et stykke mark, der går ind i anden mands lod; *å harə i kròq* (Vens.) göres, når det kun er en el. to agre, flere harves *è twat; pas åpå å få kròqi lut!* ved harvning; „hjörne" er husvinkelens ydre side, „krog" den indre (D., Vens.); *warm æ kroq* (Bj. h.), siges om piger, der sidder over ved dans, se I. 572. 35 a; de gl. i Ang. sagde endnu 1851 krog i en stue, de yngre æk (htsk. ecke). — **3)** *spæj kròq får* (Vens.) en list i brydning, „kåst krog få", Jæger Gillsjow s. 63; *kåst kròq* el. *røkəs i kròq* (Vens.) rykkes i de krogede pegefingre, alm.; jfr. Aasen krok, isl. krókr hak., eng. crook; se krøge; af-, afholds-, angel-, aske-, bag-, binde-, bismer-, bord-, bund-, bænke-, dör-, fiske-, gillie-, gryde-, guld-, holde-, kilde-, hænge-, hø-, kakel-, kakelovns-, kjedel-, krinkel-, lutte-, lyse-, lår-, mede-, meje-, mog-, mudder-, mund-, nabos-, nögle-, pussel-, roge-, rå-, sand-, skamme-, skjæfting-, skule-, snuppe-, små-, sove-, spænde-, store-, sølv-, torske-, tække-, tørve-, vinde-, vindues-, æsels-, å-, åle-.

krogarmet, to. *kròqənarəmt* (Vens.) som har krumme arme.

krogben, no. *kroqbijən æn* (D.) benet på flyndere, hvorpå det forreste finnepar er befæstet, jfr. øreben.

krogbenet, to. *kroqbijnə* (S. Sams); *kròqənbjènt* (Vens.) = rgsm.

krogbi, no. *kroqbi æn* = flt. (Ribe) de store hestebræmser, østrus.

krogbræmse, no. *kroqbrams æn* (Hmr.) = krogbi.

krogbögle, no. *æ kroqböwl* flt. (Andst) kaldes de enkelte krummede tænder i mejeredet: *æ kroq* på leen til høstbrug.

krogbåd, no. båd, hvorfra der fiskes ål med kroge, J. Saml. I. 391 (Limfjord.).

kroge, uo. *kroq -ər -əð* (Mors, vestj.) sætte krog på.

krogermand, no. se kromand.

kroget, to. *kroqət* (D., Søvind s.); *kròqən* itk. *-t* (Vens.) = rgsm.; *èn kroqət kæp* (Søvind s.); *haj gor kròqən* (Vens.); „*kròqənt ka såmti rètəs mè i knøt nöw*", Grb. 235. 117; *ğø si væj kroqət* ɔ: gå en omvej for at få lejlighed til at besøge en undervejs, se albu 2.

kroggarn, no. *kroqgån æn* (Lb.) garnet, som danner rusens arme og som er opstillet ved rusens indgang og fastgjort til pæle.

kroghumle, no. *kroqhoməl æn -homlər* (Lild s.) vistnok = krogbi.

kroghus, no. *kròqhus è* best. *-t* (Vens.) — **1)** *æ kroqhus* (D.) = den indvendige vinkel af to sammenbyggede længer, den udvendige: hjörnehus. — **2)** to i vinkel sammenbyggede længer (Andst, vestj., Vens.), se elsted, korshus, krumbygning.

kroghægte, no. *kroqhæjt æn -ər* (S. Hald); *kroqhæjt æn -ər* (D., vestj.) — hægte til forskel fra mallen, jfr. malle.

kroghænge, no. *kroqhæŋ æn* (Vejr.) hængselen, der sidder på dören, jfr. malle.

kroghövl, no. *kroqhöwl æn* (Lindk.) en slags hövl, nok en pudshövl.

krogjæst, no. *kroğæst æn -ər* (D.); *kròwrjæst i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

krogkjæp, no. *kròqcæp æn -ər* (Vens.); *kroqkep æn -kep* (Lild s.) — en kjæp med krumt håndtag.

krognæset, to. *kròqənnjèst* (Vens.) krumnæset.

krogorm, no. *kroqwòrm i* best. *-i* flt. *-wòrm* (Vens., Horn h.) den store hestebræmse, navnet har måske sin oprindelse fra bræmsens krogede krop; se krogbi, -humle; klæg.

krogreb, no. *krògreb è* (Vens.) et reb, som bindes bag i høstvognen forsynet med en krog.

krogskede, no. *kròqskijə æn -skijər* (Vens.; N. Sams); flt. *kroqskijər* (Thy) — et af de to krogede træstykker, som i form af en halvmåne forbinder hjulplovens akse med træhamlen.

krogstede, no. *kròqste è* (Vens.) smedens lille ambolt til at svejse ringe på.

krogstylter, no. *kroqstyltər* flt. (Holmsl. kl.); når fiskerkroge ej længer brugtes, raktes de lige ud og anvendtes f. eks. til at fæste hove på træsko, til at ringe svin med osv. og kaldtes da k—.

krogstæg, no. se stag.

krogtang, no. *kròqtåŋ æn -tæŋər* (Vens.) en tang, som smeden bruger med krog på den øvre ende, til at holde jærnet med.

krogvej, no. *kroqvæj æn -væj* (D.) = rgsm.

krohold, no. *krohål æn* (D.); *kròwəhål et* (Søvind s.) = rgsm.

kroje, uo. *kråj -ər -ət kråjət* (Andst, D.) — at dreje vindmøllen for vejret (D., Andst, vestj.). — **2**) harve på kryds (Vind s.). — Jfr. plt. krojen, gloss. til Quickborn under buckmæl; holl. kruygen (?), føre på trillebør, se kritte.

krojebjælke, no. *kròjbjèlk i* (Vens.) bjælken i møllehatten, hvorved den krojes (s. d.).

krojen, to. se kroen.

krojesæt, no. *kròjsæt æn* (Sall.) en fisketur med glib.

krojeværk, no. *kråjværk æn* (Andst, D.) værket, hvormed vindmøllen drejes.

krojt, no. se krudt.

krokke, uo. *kråk -ər -əð* (Mols) småhoste, se 3. krukke.

krokodille, no. *krøkədi·li æn* (Agger) person, som kryber sammen, se 2. krukke.

krokone, no. *kròwəkun æn* best. *-kwòn* el. *kròwkwòn* best. *-kwòn* (Vens.); *krokun æn -kunər* (D.) = rgsm., kromandens kone; en stor sten ved Spandet (vestslesv.) kaldes „krokone“ og enhver, der går forbi, sætter sig et öjeblik på den, Mhoff s. 601 anm. t. s. 271; se lækker, Maren-.

krol, no. se krølle.

krolre, uo. *kròlər -ər -əð* (Mors) vrinske om hesten, når den kalder for at få foder, også om fårets lyd, når det kalder på sit lam: *æ fòr kròlərər a si lam*; jfr. kronnie.

kromand, no. *kromañ æn -mæñ* (D.); *kròw-* el. *kròwəmąj i* best. *-mąj* flt. *-mæjər* (Vens.); *kròwmañ æn* (Løgstør); *kròwman æn* (Elst.); *kròwəmañ æn -mæñ* (Bj. h., Ry s., Søvind s.); *kromañ æn -miñ* (Ang.) = rgsm.; en siddende kromand duer ikke, Kok Ordspr. 105. 1185 (Ang.); *di oŋ skul eñ i kròqərmañs buəð* (Lild), de unge skulde ind i kromandens bod; kromanden skal *snak fålk ætər huwəð o eŋən imuwəð* (Vejen s.); skriver kridt en dobbelt streg, kan siges: *de æ kròwmąjs krij, de skrywər è ottal får è nol* (Vens.), jfr. gjæstkniber.

kromsak, no. *kromsak* (Løgstør); *kromsika* (Lönb.) — kromsurt kali, bichromas kalicus, bruges til at farve brunt med, se krumsak.

Kronborg, no. *Kruwnbårə* (Vens.) slot ved Øresund, se Grb. 165. 16.

krondrev, no. *krondröw æn* (D.) et drev, befæstet på opstandervellen; i dette griber på vejrmøllen knaghjulet (s. d.).

1. krone, no. *kron æn -ə* (Søvind s., Elsted); *kròwn æn -ər* (D.); *krown æn -ər* (Agger; Mols); *krown* el. *kruwn æn* best. *-ən* el. *krun* flt. *-ər* (Vens.); *kruwn æn -ər* (Lild s.) — **1**) = rgsm., kongekrone; i en stedremse: „Grumstrup er en krone“, Kr. Ordspr. s. 513 (Vedslet s., Vor h.) ɔ: fortrinligt, frugtbart sted; der bruges 7½ pund guld til en krone, Kr. VII. 55; stjæle kongens (s. d.) krone, sts. s. 52. 66, jfr. Grimm K. M. nr. 107, Sagen nr. 319. 3, Clouston Fictions II. 135; hente den fjendtlige konges krone, J. K. Æv. I. 83, slgn. prinsessen hænger sin krone på et træ, Hofberg s. 146, Runa III. 5; fandens krone flættet af hugorme, Wigstr. II. 143; Sveriges krone indmuret, Kr. Sagn IV. 33. 136; se hugormekonge. — **2**) top på en dues hoved; *æn kruwnt duw* (Vens.). — **3**) *krownən* el. *kruwnən* best. (Vens.) issen, hvor håret danner hvirvel. — **4**) toppen, kronen af træ (alm.). — **5**) løkke på et reb, fremkommet derved, at man „spidser“ et öje på den ene ende af rebet og trækker den anden ende igennem öjet; i en sådan „krone“ fæstes töjrepælen, læssetræet o. lign. (Søvind, Hjelmsl. h.), kaldes *krån æn -ər* (S. Hald h.). — **6**) mønt, alm.; også: *kronə æn* = flt. (Elsted); *tow å tròja kruwnər* (Lild s.); *ejbowə æ fåse·krə får è tuksi kronər* (Vens.), de gl. *kruwnər*; spillet „plat og krone“, hvor en mønt kastes i vejret, og det er afgörende, om den falder med

billedsiden opad, se kaste op, jfr. Amer. Folklore VI. 212, Rochholz Kinderlied s. 424. 41, Liebr. Volksk. s. 394. — **7)** i eder: *døj å kruwn!* (Vens.); *død o kron* (Hern.), se krejne. — Jfr. lat. corona; se konge; brude-, guld-, kejser-, rende-, to-, torne-.

2. krone, uo. [*kron ow*] (Mds. h.) tage en løkke af, f. eks. hammelrebenes løkke af hammelstokken; han får da bæsterne bundet fast til ploven og hammelrebene kronnet af, Kr. III. 302, se krone 5.

kronedød, no. *kròwnədø* (D., glds.) ed; „da æ hie kronedø mågen!" Jyd. I. 20. 1; se krejne.

kronessens, no. *kronæsæ·ns de* (D., alm.); *kronèksæns* (Vens.) — et meget anvendt lægemiddel, essentia coronata, et hollandsk arcanum, der væsentlig består af terpentin.

kronetorn, no. *kròwntuwən æn* (D., kristtorn, ilex aquifolium L., også Ålborg egn; afkog af bladene bruges imod gigtfeber (D.); anden brug af den til at hindre bullenskab, Sgr. VIII. 44. 101 (Fyn), se tornekrans.

kronhugge, uo. *kronhoq -hoqər -hoqət* (D.) hugge en pillesten i møllen op på kanten; jfr. bilde.

kronnie, no. *kroni -ər -ə* (Vens.); *krøni* (N. Nissum); *kronə* (N. Sams); *krøn* (S. Sams); *kròni -ə -ət* (Søvind s.) — vrinske, om hestene, når de kalder på foder; *æ hæst kroniər, så hå di åpæt* (vestj.); nok også om hingstens og væderens lyd (Vens., Sall.); jfr. mnt. kronen, Sch. Lübb., brumme, knurre; se hvinnie, rimme, ronne, skronne.

kronprins, no. *kronpriñs æn* (D., Søvind s.); *kruwnpręjs i* (Vens.) = rgsm.; *kronpriñsæ·s æn -ər* (D.); *kruwnpręjsæ·s æn* (Vens.) = rgsm.

kronprinsens dråber, no. liquor succin. ammon. (P.).

kronpulver, no. cortex chinæ pulveris. (P.).

kronrøgter, no. den øverste røgter, Kr. VIII. 50. 93.

krons, no. to. *krons de* (Mors, Agger), nok også *kronsk* (Mors), *krøns* (Vens.), *krønsk* (Lild s.) — lækkeri, krydderi; *komər do krønsk i din kòwrəŋər; di smaqər så krønsk* (Lild).

kronse, uo. *krons -ər -t* (Mors); *å krons nòj åp te ham,* kræse op for.

kronsk, no. se krons.

kronsk, to. *kronsk* (Vlb., Hjoldel.) strunk: *han serər k— te hæstəs, gæər k—,* se kråne.

krontelhoved, no. *kròñtəlho et* (Lisbjerg-Terp) person, som tager dårlig på arbejdstöj, som gör uordentligt arbejde.

krontelig, to. *kròñtələ* (Lisbj. Terp) valen, om fingrene, *fæŋərən æ kròñtələ;* man kan sige, *te et miñəsk æ kr —, næ de æ sån ən dåsk jæn, dæ it rejtiq ka nòwən tèŋ.*

krontidsel, no. en tidselart, bladhoved, cirsium lanceolatum Scop. (?), Sgr. V. 72. 542 (Tåning).

1. krop, no. *kråp de* (D., alm.) en alm. hestesygdom = kværk; synes også i en enkelt smsætn. at betyde: hals, svælg, se vammelkroppet; jfr. htsk. kropf, kro på fugle; opsvulmen af halskirtlerne; mnt. krop, Sch. Lübb.

2. krop, no. *kråp i* best. *-i* flt. *kråp* (Vens., S. Sams; Mols); *kråp æn kråp* (D.), flt. *kråpə* (Søvind s., Elsted); *kråp æn kråəp* (Agersk., Bradr.) — **1)** = rgsm., *leq kråp te* (Malt) lægge kræfter til; *han ğör et hans kråp u·ræt* (D.) ɔ: han arbejder ikke for stærkt; *hañ hòr il klèjərən te kråpən* (Søvind s.); *haj wa såda·nt mæ jøər øwər hilə kråpi* (Vens.) — **2)** person:

wå pæŋ dæm åər å druk vi åp,
få vi vår sån lirələ kråp (Vlb.);

i li dòwən kråp (Vens.). — Jfr. Aasen, kropp, hak.; mnt. krop, Sch. Lübb.; htsk. körper, henføres til lat. corpus; se gudsforgåen, sove; bag-, fram-, doven-, hugorme-, okse-, over-, øksen-.

kroppe, uo.

kråp -ər -əð (Mors, Agger), tf. ft. *kråpər* (Vejr.);
kråp -ər -ə (Vens.);
krap -ər -ət (vestj.) —

1) stoppe med fødevarer; fylde en slagtet höne el. and med svedsker og rosiner; *kråp æ stuwərhöns,* fede kalkuner med en dejg af mel og vand, som stoppes i dem (Mors); *krap æ moñ ful* (vestj.); jfr. mnt. krop no. „eine art kuchen mit fleischfüllung"; kroppen uo. „den kropf füllen, voll füttern", Sch. Lübb. — **2)** klampe, om sneen, der sætter sig i klumper under fødderne (Vejr.); *de krapər oñər di stöwl* (vestj.; Han h.); *æ snø kråpər* (Thy).

kroppehoved, no. *krapihowə* (vestj.); *kråpəhu̯ è* best. *-hwòt* flt. *-hwòər* (Vens.) — fyldt torskehoved; hovederne af store torsk, som koges i en grød af byggryn og mælk med løg og krydderier og så spises med meldyppelse samt æddike og kartofler (Vens.); hovederne af de ferske kuller, som afskæres tæt ved ganen el. gællerne, vaskes og renses omhyggelig for sand og fyldes med en sammenæltet grød, bestående af vand og byggryn, el. når det haves, mælk, leveren af kuller, timian, allehånde, undertiden også rosiner; derpå koges de, J. Saml. III. 82 (Vens.), jfr. Sgr. X. 88. 227; hvidlingehoveder, sammenstoppede i bolledejg af hvide kumper (s. d.), koges til „kropning“, der gives form af fisken (Holstebro); hvidlingehoveder, stoppede med fiskelever (Lb.); *do hår æn kråpər howə* (Holstbr.), fig., billedet lånt fra retten; se kroppe.

kroppet, to. *kråpə* (D.) med stor krop, tyk; *æn kråpə ku,* også vestslesv.; se vammel-.

kropping, no. *kråpəŋ i* (Vens.) — **1**) dejg af mel og mælk, der fyldes i fiskehoveder eller skefuldevis fyldes i ferske silds rygge, för disse koges (Vens.); fyldning i höns og ænder (Mors). — **2**) sneklump under foden (Thy). — Jfr. mnt. krop, Sch. Lübb., „eine art kuchen mit fleischfüllung“.

kropstegt, tf. *smo̦ kråpstjèqt o̦l,* se Kr. Sagn I. 71. 288, ɔ: stegte i ålens eget fedt (Vens.).

kropstykke, no. skjorte, særk (S. Himmerland).

kroptag, no. i udtr. *ta kråptaw* (Støvr.) brydes, prøve kræfter.

kror, no. kro, krudt.

krorrel, to. se kroddel.

kro sig, uo. *ha̦j kro̦r sæ* (Vens.) bryster sig; for kro no. bruges krave, kråse.

krot, no. *krot de* (Malt); *krøt* (Vens.) — **1**) småskænden, gnaveri; *no e̦n krøt, do ska go̦!* (Vens.) nu ingen tværhed el. modstand; *gi do krot? a ska læ̦ dæ!* (Agger). — **2**) *æn krot* el. *kroti -ər* (Holstbr.) en gnaven person. — Jfr. mnt. krôt el. krut, Sch. Lübb., hindring, fortræd.

krotte, uo. *kro̦t -ər kro̦t* (vestj., D.; Låsby s.); *kroət krotər -ət -ət* (Agersk., Bradr.) småskænde, gnave; *krotər do?* mukker du; *han gor å kro̦tər te dau̯lə fa̦r* (vestj.); se krodden, krøtte.

krottefas, no. *krotəfas æn* (vestsl.) tværbøtte; person, der altid knurrer.

krotteond, to. *kro̦tuń* (vestj.) tvær, vred: *han æ hijəl k—.*

krottet, to. *kro̦tə* (vestj.) gnaven, utilfreds.

kroven, to. *kråvən* (D., vestj., Fanø; vestslesv.) tvær, genstridig, om msker og dyr; *di̦n kråvən o̦ŋ!* (Fanø); se Pederkrodden.

krovn, no. se krone.

krovni, no. *kråvni æn* (Holstebro) en tværbøtte.

krovr, no. se kro.

kru, no. se kro, 1. krudt.

1. krudt, no. *kryð æn* (Vind s.); *kru̦ð* (Bj. h.); *krojt de* (Agerskov); *krut de* (Bradr.); *kru et* (Fjolde); *kro̦r de* (Døstr. s.) — urt; *de æ såmiń et gåt vær æda·w får æ kå̦l å æ krojt å æ byńər å æ lań* (Branderup); *æn gowə kryð o æ mað* (Vind s.); *strø kru te æn kåst* (Sundv.); se krudtstrøer; jfr. Aasen, krud, yngel, afkom; mnt. krût, krude, Sch. Lübb.; urt; hede-, jiffer-, orme-, pile-, rotte-, snoge-, u-, vrank-.

2. krudt, no. *kryj de* (D.); *kråj de* (Andst, Malt); *kruw* el. *kruk de* best. *kruwə* el. *krukə* (Vens.); *kruwð de* (Thy, Agger, Lild s.); *kru̦ð de* (Hads h., Randers); *kru̦i de* best. *kru̦jət* (Vor h., Søvind s.; Mols); *kru̦j de* (Grindst.); *kru̦r de* (Elst.) = rgsm., krudt til at skyde med; *æn tut kryj* (D.); *leq kråj får* (Andst) sætte kraft på; *han bryðər si hwœrkən om hawl ælər kryj,* tlm. (D.); *han ræń som han håð fåt æn skåð kryj i æ röw* (D.); *„a kińər æ kråj!“ så̦ fańən, han skøð mæ å̦sk* (Andst); soldat straffes med, at der hældes en skæppe krudt over ham, mens han sidder og slår ild, Kr. Molboh. s. 115. 361; man beskytter husdyr mod rovdyr ved at binde krudt på dem el. smöre krudt udenpå stierne (alm.); jfr. Sgr. IV. 153. 426, Wigström II. 154. 280, Hofberg Nerike s. 221; jfr. mnt. krût, krude, Sch. Lübb., skal særlig være brugt om krydderiet peberkorn, hvilket skydekrudt i sin tid lignede i form og udseende; holl. kruit; se bøsse-, fæng-, jagt-.

krudtgård, no. *krugå æn -gåə* (Åbenrå, Sundev.) blomsterhave; jfr. kålgård.

krudthorn, no. *kryhuwən æn* (D.); *kråðhuwən æn* (Andst); *kruihǫn et -hwòn* (Søvind s.); *kruw-* el. *krukhwòn ė* best. *-t* (Vens.) = rgsm.

krudtkorn, no. *kråðkuwən æn* (Andst) = rgsm.

krudtmåde, no. *krymåð æn* (D.); *kråjmåð æn* (Andst); *kruimǫi et* (Søvind s.); *kruwmǫl ė* (Vens.) — krudtmål.

krudtpige, no. = krudtstrøer.

krudtpose, no. *krutpǫs æn -posər* (Bradr.); *kröjtpǫs æn -posər* (Bylderup) — krydderpose.

krudtrøg, no. *kråðrøq æn* (Andst) = rgsm.

krudtstob, no. *krustof et -ə* (Sundeved) en buket (i et krus, stob?); jfr. dusk 3.

, **krudtstrøer**, no. *krustrørə* flt. (Sundeved) småpiger i brudefølget, som efter bordet går omkring og uddeler småkager, se Fb. Bondel. s. 294, trommetrækker.

krue, no. *kru æn -ər* (Oxby) sneglehus; vistnok = havkrukke el. krule; „æ bar lieger mæ nue kruger“ (S. Thy); se krukke 4.

kruen, to. se krodden, kroen.

kruf, no. *krof et* (Valsb., Ang.) et kreatur, dyr; *et let k—,* et lille dyr; „ordet er kun en anden form for kryb“, Hag., jfr. mnt. krûp, Sch. Lübb. kvæg „schwerlich von „krupen“ abzuleiten“; små-.

krufferi, no. *krofəri de* (Valsb., Ang.) samlingsnavn for husdyrene, især dem, der hører til gårdens besætning.

kruj, no. se krudt.

krukhalset, to. *krukhalsə* (vestj.) om den, som går med foroverböjet hals.

krukhvon, no. se krudthorn.

kruk-i-ly, no. i udtr. *krøk-i-løj, de ær eŋən kål* (vestj.), den, som kryber i ly, er en dårlig karl.

krukiperse, no. *krøkipæ·s æn* (Mors) en forsagt stakkel; krøkke i perse? se 2. krukke.

1. **krukke**, no. *kruk æn -ər* (D., vestj., Agg.); *krok æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *krok æn -ər* (Thy, Lild s.); *kruk æn -ə* (Søvind s., Røgen, Elsted, Randers, Sundeved); *krukən (?)* huk. *-ər* (Mols) — 1) = rgsm.; et lerkar uden tæer, med to ører (Røgen, Vens., Thy); *ræň mæ krukən; ən kruk mjèlk* (Søvind s.); i en stedremse: „Ferringbo krukker“, Kr. Ordspr. s. 521 (Vandfuld h.). — 2) en gammeldags stendunk, skjæggemand (vestj., Thy, Sundev.), jfr. bæger, kovs, lerpande, munk, skjæggemand, stob. — 3) en alm. medicinflaske (D., Ribe, Sall.), jfr. apothekerkrukke; „det er ett godt å led imæl æ abetekerkrukker om si hjælbred“ (Mors). — 4) et af de alm. store hvide sneglehuse, der findes ved havet: tritonium undulatum (?); jfr. hav-, krule. — 5) *krokən* best. (Vens.) på piben, = svampdåse, ligeså Agger; jfr. hovedvands-. — 6) „krukker“ flt. J. T. 154, frugten af åkande, nymphæa L. og nuphar Sm. (M. Slesv.). — Jfr. Aasen isl. krukka huk.; mnt. kruke, Sch. Lübb., eng. crock; apotheker-, *barsel-, blæk-, doktor-, fløde-, gjøgle-, glas-, guld-, hav-, moses-, salve-, smör-, sølv-, tønder-, ulve-, valle-.

2. **krukke**, uo.
kruk -ər -ət (vestj.);
krok ər -ə (Vens.);
krøk -ər -ər (Vejr.); ft. tf. *-əð* (Mors, Thy, Agger);
kruk kruqər krukət (Agersk.);
kruk krukər krukət (Bradr.) —

1) krumme ryggen, krybe sammen, som når man fryser; *a ær et kåmən te værdən får o krøk* (vestj.); *di krøkər saməl få kul* (vestj.) kryber tæt sammen; *sej å krøk ij əð* (Mors) sidde og slide sig igennem; også fig.: *han krøkəð æ əð* (Mors), *krøkəð aj ət* (Thy) krympede sig ved = *han krøkər sæ vę ər o gøjər ər* (Vejr.). — 2) *krøk we æn kæp* (Mors), humpe afsted ved hjælp af en kæp; *han krøkər å·* (sts.) humper, kryber afsted; se krøkke uo. — jfr. Aasen, kruka, huge, böje sig dybt, se krokodille.

3. **krukke**, uo. (?). *krok* (Mols [?]) hoste, ordet usikkert, se krokke.

krukkekjælling, no. *krokcæləŋ æn* (Vens.) tiggerske med mælkekrukke.

krukkeskinne, no. *krukskęn æn* (Tovstr.) en stump blik, som pottemagerne bruger til at glatte potter inde og ude med, jfr. bækkeldrev.

krukketol, no. *kròktǫl æn* (Lild s.) flaskeprop.

krukki, no. *krøki æn* (vestj.); *do ær æn sølə k—,* til en, som er meget kuldskær.

krukrygget, to. *krøkrøqəð* (Mors); *krøkrøqə* (Agger); *krøkrøqə* (Vens.); *krøk-*

røkə (vestj.) — pukkelrygget, med ryggen krummet opad, om msker og dyr, jfr. svejbaget, aborre; se krøk.

krukskuldret, to. *krukskålərət* (D.); *-skwålərə* (Lb.); *krykskålərət* (Andst); *krukskålərət* (Søvind s.); *krykskolərə* el. *krukskulərə* (Agersk.); *krøkskulərə* (Braderup) — som bærer hovedet lavt mellem skuldrene, med fremstående skuldre, pukkelrygget, om personer.

krule, no. *krul æn -ər* (Frederikshavn) en stor havsnegl; se krue 1, krukke 4, krygle.

krulle, no. *krulə æn -r* (Hadersl. egn) et lille krus af rødt pottetöj, så stort som en kaffekop, med hank og lodrette sider; bruges af börn til at drikke kaffe el. mælk af.

krum, to. *krom* flt. *krom* (vestj., Vens., alm.); *kròm* flt. *kròm*, komp. *kròmə*, sup. *kròməst* (Søvind s., Elsted) — **1)** = rgsm. (D., vestj.); *hon sejər så krom, som æn kat mæ æn sikluk* (Himmerl.), Sgr. II. 235. 888; *så krom som ən klaw* (Mols); det var jo i den tid, en krum arm og en kurv gjorde meget, Kr. Molbohist. s. 65. 209 ɔ: gave, bestikkelse, se hånd I. s. 764. 4a; „så kommer a listenis fram å gjør mæ så bit [bitte] krum", Nyerup, Morskabslæsn. s. 279 ɔ: ydmyg; *lèq kròm* (Elsted, alm.) soldaterstraf, krumslutning. — **2)** kåd, ustyrlig, næsvis; livlig, rask (Vens.); *a wa skit təpas i mårəns, mæn no ær a hil krom* ɔ: rask; *hon æ krom* ɔ: ej nem at få bugt med; *plaqi æ krom,* ɔ: kåd; jfr. htsk. krumm, mnt. krum, Sch. Lübb.; kringel-, tov-.

krumarbejde, no. *kromarbər de* (vestsl.) arbejde, som man står krummet ved, bondearbejde med skovl og spade.

krumbygning, no. *krombyqnəŋ æn -ər* (Andst) to huslænger, sammenbyggede i vinkel, jfr. krumhverv.

krumdrag, no. et leskaft, der med en krumning går op over armen og har en opstander med tværgreb for venstre, men et lige stående håndfang for höjre hånd, Mb.

krumhalm, no. *kromhalm de* (vestslesv.) halmen, når taghalmen er taget fra.

krumhalset, to. *kromhalsə* (D.) = rgsm.

krumholt, no. = rgsm.; *wi ska ha kromhòltər te knæər i boðən* (Lild s.).

krumholtzolie, no. ætherol. juniperi e ligno (P.); —salve, ungvent. nervinum (P.).

krumhornet, to. *kromhuwənə* (S. Sams) = rgsm.

krumhverv, no. *kròmhwærə et* (Søvind s., Vor h., Vrads) to i en vinkel sammenbyggede huslænger, oprindelsen til navnet skal være, at de tidligere har været byggede i en krumning = kringhverv; vinkelen, hvori to sammenbyggede huses tage støder sammen (Søvind s.).

krumhövl, no. *kromhöwl æn -höwl* (Lindk.) en hövl med krum stok.

krumkam, no. *kròmkom æn* (Søvind s.) = rgsm.

krumkniv, no. *kromknyw æn -knyw* (vestj., Andst); *kromknyw i* best. *-i* flt. *-knyw* (Vens.) — en kniv med krumt blad og to håndtag, hvormed kål hakkes.

krumlig, to. altfor krum; i en talemåde: *„va dær æ vreŋlə, de æ kromlə!" såj han æ dræŋ om hans mor* (Branderup).

krumlænder, no. i en stedremse: „Vejlby krumlændere", Sgr. II. 71. 377 (Fredericia); betydning?

1. krumme, no. *krom* el. *kråm æn krå̄mər* (Vens.); *krom æn kromər* (vestj., Sundev.); *kròm* best. *-ət* (Søvind s.); best. *kròmən* (Elsted) — **1)** det bløde af brødet indenfor skorpen, *rèŋ å kròm* (Elsted) omfatter det hele (Vens., vestj., Søvind, Sundeved), se ringe; *bið åləfar!* el. *åləmor! hær æ krom!* (Andst) siges spøgende, når man byder én noget godt; fig. *dær ær eŋən krom i æ lyw o dæn kre* (vestj.); *no hår a unt ve å bið æ krom, no ka a eŋənste kom* (D.); fig. *ham æ dær kromər i* (vestj.) ɔ: kræfter, magt; *„haj wil nåk ha i knæc te å hjèlp sè mè jit å òñc, å da hælst jèj dè wa no kråmər i"*, Grb. 76. 13; se alterbrød., hakkelseskjærer. — **2)** en enkelt brødkrumme; *„kromər ær åsə brø!" så hun æ kæləŋ, hun oð muslot* (D.), el. *så fañən om æ muslot,* el. *han fæk dæjnən å vil hò hat præstən* (Tåning), el. han tog Vrold degn el. Bælum degn og vilde haft Skader el. Skanderborg præst, Kr. IX. 115. 247, Sgr. I. 85. 321, V. 23. 33, el. *sò fanən, haj sluqt i skrèər* (Vens.), el. *kromər ær åsə brø, ståklər ær åsə fålk* (vestj.), el. *kromər ær åsə brø, nær de da et æ wòstkromər* (vestj.),

kròmə æ åsə brǫ, næ de da it æ wòst-kròmə (Elsted); når den spisende taber krummer ud af munden, er det dødsvarsel, Sgr. IX. 230. 759. — 3) en lille del af noget; *æn betə krom kuwər* (Thy); *ålər æn krom* (Sall.) aldrig en smule; *så æ ði æn kȯn krom lætər* (Lild) så er de en god smule lettere, ɔ: en god del; *hań ka hwijl sæ æn betə krom* (sts.); *di weð nòj æn krom åm əð* (sts.) de véd — noget en krumme — om det, ɔ: de véd det noget nær; se gran. — Jfr. htsk. krume, mnt. krome, Sch. Lübb., det indre af brødet, se brød-, hver-, nogen-.

2. krumme, uo.
krom -ər -ət (D., vestj.); ft. *kromt* tf.
kromt (Vens.); ft. tf. *-əð* (Agger);
kròm -ə -ət (Søvind s., Elsted) —
1) = rgsm.; *han gǫr å kromər sæ som æn kat mæ æn sikluw* (Løgst.); *han kromər sæ som æn huń i æn skòwərəð gryð* (Mors) ɔ: viser sin iver og begærlighed. — 2) *krom sæ -ər -t -t* (Vrå s.) være kry, overmodig, se krum 2.

krummedram, no. = krummeskyller; „vi komme te å ha en bette kromdram te å skøl et nie mæ“, Yuelb. s. 23.

krummekage (?), no. „krommegkager (?) flt., Jyll. l. 395, en slags kager?

krummelhornet, to. *kromølhuwənət* (Hvejsel); *kròmølhwònət* (Søvind s.), med krumme horn, jfr. krimmelhornet.

krummeskyller, no. *kromskølər æn* (Jælling); *kròmskølə æn* (Elsted) — en, som skyller krummerne ned, den sidste snaps; se krummedram.

krummestodder, no. i udtr.: *„reŋståən ka slo kråmståən åkòl“*, Grb. 236. 137, skorpestodderen kan slå krummestodderen omkuld; sigter sagtens til forestillingen om, at brødets bedste kraft findes i skorpen, altså: den, der har næret sig af skorpe, er stærkere end den, der har spist krumme.

krump, no. *kromp i* (Vens.) bugtet el. kroget træ el. gren; *„mèn a tjænt i Myjrtu, da stow dèr i stu kromp jiqəstålp i suwèjst hön å djæ lò“*, Grb. 194. 167; også: *dær ær æn kromp i æ diq* (Holatebro), en krumning.

krumpen, to. *krompən* (vestj.) — 1) *han sliðər, te han ær boðə kr— o krǫqə*, sammenböjet i kroppen; fig. *„i di daw wa fatəmajs rèt så hwælə krompən“*, Grb. 66. 19, i de dage var fattigmands ret så såre kort. — 2) *æn krompən kål* (Holmsl.) en tvær, vanskelig person; „Jens Söwrensen war æn krompen döwl“, Kr. VI. 351. 236. 37, i en nidvise. — Jfr. isl. kreppa, trykke, sv. krympa, krympen.

krumprygget, to. *kromprøqəð* (Thy), *-røqə* (Agger) pukkelrygget.

krumpuklet, to. *kråmpoklət* (Braderup) pukkelrygget.

krumryg, no. i tlm.: *do skal et ǧør nar a kromrøk, do hå sjæl pokəl!* (D.) ɔ: mærk bjælken i dit eget öje!

krumrygget, to. *kromrøqə* (vestj.) = rgsm.

krumsak, no. *kromsak æn* (Løgst.) en stolt person, se kromsak.

krumslutning, no. *kròmslutnəŋ æn* (Søvind s.) = rgsm., soldaterstraf; jfr. *æ hærəmań blöw så wrę, te han lo æ feskər spæń krom,* Kr. Almuel. II. 118 ned.

krumspring, no. = rgsm.; i udtr. som: *haj jò så månə kromsprəŋ* (Vens.).

krun, no. se krone.

1. krus, no. *krus æn krus* (D., vestj.); itk. (Søvind s., Agersk., Bradr., Sundev., Ang.); *kruws* el. *kruks è* best. *-t* flt. *kruws* (Vens.); *krus et* best. *-ət* flt. *krus* (Elsted) — 1) = rgsm.; *æn krus øl* (D.); til daglig brugtes ølkanden, til gæster fajance- el. porcellænskrus; en mand vilde altid, når han kom i besøg, have et krus, han vilde ikke *„stèk hans nijəs i ən lèrgraw“* ɔ: i lerkrukken; de glds. krus var forsynede med sølvlåg, hvori der kunde være indsat én el. flere mønter; over hanken en „løve“ til at åbne låget med, også tinkruse fandtes; nu bruges så godt som altid flaske og glas (Elsted, vist alm.). — 2) et mål på flydende varer: 1 kande = 2 krus; 1 krus = 2 planker (Mellemslesvig). — Jfr. Aasen krus, isl. krús huk.; plt. krus, holl. kroes; glar-, pind-, tin-, øl-.

2. krus, to. *krǫs* (Lild s., sjælden); *krus* (Thy) — tvær, tavs, vranten; jfr. kruse.

krusbred, no. *kruwsbræj æn -bræjər* (Lild s.) rand på krus.

krusbær, no. *krusbə et* best. *-rət* flt. best. *-bərən* (Ry s.); *krusbær* = flt. (Malt); *krøsbær* = flt. (Vejr., Braderup); krysselbær, Sgr. III. 189. 114 (s. f. Holstebro) — tyttebær bølle, vaccinium vitis Idæa, L.; se krysling.

krusbærris, no. *krusbærris* (vestj.) = krusbær.

kruse, uo.
krus -ər -ət (Andst; Elsted);
krus -ə, krust el. *krusət, krust* el. *krusət* (Søvind s.);
kruws -ər -t -t (Vens., Agger);
trs. og intr.; om håret; om det gammeldags hovedtöj, hvor linet krusedes med en kniv; *han ǧor ham æ huwə, æ saq krusət* (D.) konfus, forviklet, jfr. krølle; også: at sønderskære skorpen på et stykke brød uden at skille den fra „krummen“, for lettere at kunne tygge den (Søvind s.); jfr. Aasen, krusa, pynte; mnt. krusen, Sch. Lübb., krølle.

krusedolle, no. *krusədo·l̥ æn -ər* (Vens., vestj.); *krusədu·l̥ æn -ə* (Søvind s.) — manchetter, halværmer (Vens.); tøddelen på bogstaver (D.); *dæj ka jər så så månə krusədo·lər åpå hans muj* (Vens.) rynker; *dær wå ǧor såmanə krusido·lər vę ət* (D.) såmegen ophævelse, pynt, stads; se krusifiks.

krusejærn, no. *krusjan æn* (D.); *krøsəm-jar æn* (Thy) — bødkerredskab til at udskære fordybningerne i stavene, hvori bunden isættes; jfr. Aasen kryssa, skære med krydsjærn, mnt. krusemen uo., Sch. Lübb. „kraus machen“.

krusemynte, no. *krusəmy·nt æn -ə* (Elsted); *krusəmy·ńt* (D.); *krusəmø·ńc* (Vens.); *krusəmy·ńt* (Agersk.); *krusəmi·ńt* (Valsb.) — en plante, mentha crispa L., alm. i glds. haver, hvor den dyrkedes for sin vellugt (Vens.).

krusestok, no. *krusståk æn* (D.) = krusejærn.

kruset, to. *kruwst* (Vens.) = rgsm.

krushank, no. *krushaŋk æn* (Viborg) en hövlspån i lyset, som krummer sig stærkt udad, betyder bryllup (hank på et krus).

krusifiks, no. i udtr. som: *hwa æ de får æn særə krusife·qs?* (vestj.) ɔ: en underligt udseende genstand, se dings, himphamp; *dær æ så månə krusife·ksər we dæj cöwl* (Vens.) kruseduller, stads, vedhæng; *dær æ kr— wę ə* (sts.) ɔ: det er ikke til at finde ud af, måske med påvirkning af kruset to.; jfr. mlat. crucifixum, billede af Kristus på korset.

krusikande, no. *krusika·ń æn* (Agger) et sneglehus, der stundom bruges af eremitkrebsen til bolig; se m. h. t. formen kopikande; er den første del af smsætn. et uo.? se kruskande.

kruskande, no. J. T. 154, frugten af åkanden, nymphæa el. nuphar (Vestervig s.), se krukke.

krusning, no. *krusnəŋ æn* (D.); *krøsəŋ æn* (vestslesv.) — skuren, der skæres med krusejærnet af bødkeren i staverne, hvor bunden skal sættes ind, se lug.

kruspersille, no. *kruspasi·li de* (Elsted) = rgsm., til forskel fra rodpersille, petroselinum med krusede blade.

krutener, no. *krodəne·ə æn -nərə* (Sundev.); *krudənę·rər æn* (Braderup) — — høker på landet; jfr. htsk. kräutener, mnt. krudenere, Sch. Lübb.; krudt.

kry, no. se krudt, kröje.

1. kry, to. *kry* (Vor); *kròj* (Vens.) — rask, munter, om fugle; om mennesker: overmodig, se krøjsk; *„haj bəjøjər å blyw no kròj æjæ·n“*, Grb. Saml., ɔ: komme sig efter sygdom; *hæsti æ så kròj* (Vens.) kåd; jfr. Aasen kry; se kryen, kråne.

2. kry, uo. — 1) *de kryr a de, de komər å* (D.) ɔ: smager af roden; *han wå ve å kry om, te de arbəð wår ęt ǧor gåt nåk* (Lindk.) udlade sig med; grundbetydningen er mig dunkel; se kyde; Aasen har: krya, vrimle; kryda(?), skride sagte frem. — 2) *kryj sæ -ər kryjə kryjə* (Vens.), kro sig, være overmodig; *de ka nåk wę̀r, haj kryjər sæ; kunt kryjə sæ ætə de hę̀ rę̀n* (Vens.) ɔ: kommer sig, trives godt.

kryb, no. *kryjƀ è* best. *-ə* (Vens.); *kriəv* itk. best. *-ət* flt. *kriəv* (Mols); *kryv et de* (Elsted) = rgsm.; et lille krybende væsen, et barn, oldenborre; *no kryv*, samlingsnavn (Elsted); *tusər å ańt kryv* (Søvind s.); se øre-.

krybbe, no. *krøv æn krøvər* (D., vestj.); *krøv et krøvər* (Elbo h.); *krøƀ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; Thy, Agger, Mors; Sall.); *krøv æn krövə* (Elsted); *krøv æn* best. *krøvən* flt. *krøvər* (S. Hald); *kròv æn -ə* (Søvind s.); *krøf æn krøvər* (Agerskov); flt. *krøfə* (Sundv.); *krev* huk. flt. *-ər* (Mols); *krøp æn -ər* (Bradr.); *kryf æn* (Ang.) = rgsm.; *røj kròvən* (Søvind s.) spise op, også om msker; *væn æ kryf æ tåm, så slæs æ hæst* (Ang.); *nær æ krøvər æ tåm, bejəs æ hæjst* (Sall.);

a bruqər eŋən swøƀ, dæn leqər i æ krøƀ (Mors); *wi leqər swøƀən i krøƀən te øqən* (Vens.) ɔ: godt foder er den bedste svøbe; *æn guwə krøful hawər* (Hvejsel) en krybbe fuld; i börnerimet: *skèr hakəls, skèr hakəls, skè krøƀən ful* (Vens.), se hakkelse; juleaften skal alle kreaturernes krybber renses og fejes, Kr. Alm. IV. 105. 315; *de æ sònt ən krøƀ* (Vens.) et sted med snæver plads; jfr. htsk. krippe, mnt. krubbe el. kribbe, Sch. Lübb.; eng. crib; se fæ-, fåre-, heste-, ko-, sæt-.

krybbebider, no. *krøbiðər æn -ər* (D.); *krøvbiə æn -rə* (Søvind s.); *kròbirə* (Elsted); *krøƀbiər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., om en hest; htsk. kribbenbeisser.

krybbehul, no. *krøƀhwòl è* (Vens.) hullet, der går ind til krybben.

krybe, uo.

kryv kryvər krøv krøvən (D., Andst, Hvejsel); tf. *krøvən* (Rødding Nörl. h., Torrild); tf. *krövən* (Grindst., Jannerup, Lyne);

kryf kryvər krøf krövən (Vejrum);

kryv -ər krøv krövən (Husby, Bur), tf. *krövən* (Davbjerg, N. Sall., Mogenstrup);

kryjƀ -ər krøƀ krøƀən (Thy, Mors); ft. *kröƀ* tf. *kröƀən* (Rævs); tf. *krøƀən* (Lødderup); ft. *kröƀ* tf. *kröƀən* (Agger);

kryjb -ər krøƀ kròƀən (Lild s.);

kryjb kryƀər krøƀ, kròƀə el. *kròƀən* (Vens., Alstrup, Bjærgby, Smidstrup; Øland); nt. *kryjƀər* (Åby);

kryv -ər krøv krøvən (Hell. h.); nt. *kryvər* (Års);

kryv kryvər krøv kròvət (Løgstør); tf. *krøvən* (Falslev, Törring); tf. *krövən* (Halling); *kråvən* (Vejlby v. Århl.);

kryv kryvər krøv kròvən (Gimming);

kriəv krivə kreəv krevən el. *krevən* el. *kròvən* (Ålsø); tf. *krovəð* (Tved);

kryv kryvə krøv kròvə (Ginnerup);

kryv kryvə krøv krovən (Nimtofte);

kryw krywə krøw kråwə el. *kryəv* [*kryvə*] *kryəv kråvə* (Samsø);

kriv krivər krev kråvə (N. Sams);

kryƀ kryƀə krøƀ kråbən (Dover, Tåning, Saxild), tf. *krøbən* (Linå);

kryƀ -ə krøƀ kròbən (Røgen);

kryv, kryvə el. *kryvə, krøv kråvn* (Søvind s.);

kryv kryvə krøv kråvən (Elsted);

kryv kryvə krøv kråvən (Uth), tf. *kråvən* (Bj. h.);

kryf kryvər krøf krøvən (Vestslesvig, Skodborg, Rødding, Forballum, Emmerlev, Hammeløv, Branderup, Agerskov); tf. *krövən* (Vonsb., Bjerring v. Haderslev, Aller);

kryw krywə krøf kröwən (Bjært);

kryf kryfər krøəf, kråfən el. *kröfən* (Rapsted; Ø. Lygum, Ladelund); tf. *kråfən* (Holdelund);

kryf kryfər kryəf kråfən (Eggebæk);

kryf kryfə krøəf kråfən (Åbenrå, Sundeved, Valsb., Ang.);

kryf kryfər krøəf kröfən (Bradr.)

= rgsm.; ordet bruges næppe synderlig i vestj., istedetfor anvendes krövle el. klavre; *haj kam kryjbi som i huj; bònt kryƀər åpå òl fijr* (Vens.); *æn ska lær o kryv, far æn ka go* (D.); *mæ ska kryjƀ te mæ lèr å go* (Vens.); *kryv i lòj*, krybe i ly; *han kryvər il te ət* (Søvind s.) ɔ: han slår stort på; *„de krøƀ så sæt i ham, skul haj òlər få hjèmənt å sij mir“*, Grb. 70. 104; *haj kròƀ ej è wejən* (Vens.) krøb ind ad vinduet; *kryv iṅ* (Søvind s.) om töj: krympe, *tòwə æ kròƀə ej* (Vens.); *kryv o* (vestj., alm.) have samleje med; *seð o kryv saməl a kul* (D.); *haj krøƀ få di stuər* (Vens.); *kryv få hans öwərmaṅ* (D.); *„å kryjƀ få si øwəmaj èr å tre åpå si ḁjəmaj“*, Grb. 230. 25; *hur æn et ka spreŋ öwər, dær ska æn kryv oṅər* (Malt); jfr. Aasen isl. krjupa; mnt. krupen, Sch. Lübb.; creep eng.

-Krybentå, no. se bejler I. 60. 30a, Peder-.

krybeskytte, no. *kryjƀskøt i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *kryvskòt æn -ə* el. *-ərə* (Søvind s.); *kryvskøtər æn -ər* (D.); *kryjƀskytər* (Agger); *krubšøt æn -ər* (Fjolde) = rgsm., jfr. Kr. Alm. V. 12. 30.

krybily, no. i udtr. *a ær eṅc fræ kryƀily* (Vens.) ej forsagt; *kryvily ær inə kal* (Agersk.); *i kryƀily* (Vens.) en kryster; i en stedremse: „Höjerup krybily“, Kr. IX. 131. 346 (S. Jyll., sydøst for Ribe); se kro, 2. krukke, krøkily.

krybily-skrædder, no. *kryvily-skræjər æn* (vestj.) forsagt person.

kryd, no. se krudt.

krydderbusk, no. [*kryrərbosk æn*] (Ang.) buket, urtekost.

krydderi, no. *kryðəri·j de* (D.);

kryəric best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *kryəri' et* flt. *-ə* best. *kryəri'rən* (Elsted) = rgsm.; jfr. mnt. kruden uo., Sch. Lübb., krydre; holl. kruiden flt.; se 1. krudt, speceri.

krydderpose, no. *kryərpuəs i* (Vens.); *krujəpowəs æn* (Søvind s.); *kroðərpuwəs æn -posər* (D.); *kryrərpos æn -posər* (Agerskov) = rgsm., pose med krydrede urter, bruges som lægemiddel.

kryddertvebak, no. *kryrətwębak æn -ə* (Elsted) = rgsm.

krydre, uo. nf. nt. ft. *kryər* tf. *kryər* (Vens.) = rgsm.; *kryərə* tf. krydret.

1. kryds, no. *krys æn* (Andst); itk. best. *kryst* (Vens.) = rgsm.; *do ka sæt æn krys vę ət* (vestj.); *skryw et krys* (Elsted); et kors; korslænd på msker og dyr: *æ krys o æ ku.*

2. kryds, bio. = rgsm.; *bǫdə o k— å o twat* (D.); *po krys å twærs* (Elsted), på kryds og på tværs; *sæt æ bijən öwər krys* (vestj.) over kors; jfr. mnt. kruze, kors.

krydsbånd, no. *krysbǫň æn* (D.) i tømmerværk.

krydse, uo. *krys -ər -ət* (vestj., Vens., Søvind s.); tf. *krysər* (Vejr.); ft. tf. *krysəð* el. *kryst* (Lild s.); *krysi -ər -ət* (Vens.); *kris -ər -əð* (Mols) — 1) korse sig, klage, forkælende beklage, kæle for; man „klynker" selv, men krydser over en anden; *hon stow å krysəð å klawəð sæ* (Lild); *de war òsð nòj å krys øwər!* (Lild); *go o krys øwər æn bår* (Vejr.) kæle for; *krys ejt så møj øwər dæň dræŋ, do ğòr skit o ham* (Lild); også *krysi får* (Vens.), se pysle. — 2) *krys æ møl* (D.) stille vejrmøllens vinger, så de danner et lodret kors; *di krysər hwæra'ňər* (D.). — 3) krydse med skib, båd, også om fuld mand, der går dinglende og i bugter; deraf sagtens øgenavnet *Krys-Nijəls*, som en fisker bar (Elsted), jfr. kors.

krydsforbandt, no. *krysfårbant* (Støvr. h.) den sædvanlige måde at mure en hel stens mur på; jfr. stræklag, koplag.

krydsharve, uo. *kryshară -r -ət* (vestj.) harve på skrås over markerne.

krydshilde, no. *kryshel æn* (Nordslesv.) kaldes den hilde, hvormed dyrets venstre forben sammenbindes med höjre bagben el. omvendt.

krydstöjle, no. *krystòwl i -ər* (Vens.) = krydstömme.

krydstömme, no. *krystæm æn* (vestj.); *krystöm æn* (D.) — de krydsende tömmer på seletöjet.

krydsvej, no. *krysvæj æn* (vestj., glds.) korsvej.

kryen, to. *kryjən* (Vens.) kry (s. d.), stolt.

krygle, no. en slags små havsnegle (Skagen), Mb.; jfr. krøgle, krue, krule.

kryj, no. se krudt.

1. krykke, no. *kryk æn -ər* (D., vestj.); *kryki æn -iə* (Søvind, Elsted); *kriki æn* best. *krikən* flt. *krikər* (Mols); *krøk* el. *krøc æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *kryək æn krykə* (Sundev.; Agersk., Bradr.) — 1) = rgsm., en krykke (D., Vens.); *haň ğè mæ krykiə* (Søvind s.); *gǫ we krøcər* (Vens.); *et pa krykiə* (Elsted). — 2) håndtag på spade og skovl (D., vestj., Agersk.); håndtag på leskaftet til venstre hånd (Røgen s.). — 3) krogen på dörstolpen, der bærer dörens hænge (Ang.). — Jfr. Aasen, krykkja, huk.; htsk. krücke; se gimmer-.

2. krykke, uo. *krøk* el. *krøc -ər -ə -ə* (Vens.) gå på krykker; se kryltes.

krykskålleret, to. se krukskuldret.

1. kryle, no. *kryjl æn*, best. *-ən* el. *kryl* flt. *-ər* (Vens.) — 1) avlelemmet hos hane og gasse (Vens.). — 2) en lille ussel hytte (Vens.); snævert hul el. kammer (Hmr., Frisenborg); en lille snæver seng (Andst); fuglerede (Rkb.), Mb., se krygle. — 3) „krøllen" (s. d.) en cirkel, hvori beterne ved kortspil skrives; når den sidste er afspillet, er den *kryjl* forbi (Vens.). — 4) et sted, hvor flere gårde el. huse ligger tæt samlede, en del af Hovvig kaldes endnu *æ kryl* el. *kryl-Hoviq* (Holmsl.).

2. kryle, no. parre sig, om höns og ænder (Vens.); jfr. drække.

kryller, bio. *krøḷər* el. *kryḷər* (D., Tønder) *han gǫr k—*, ömt, smærtefuldt, når hvert trin smærter (D.); sammenkrøben, syg (Tønder); se kryssel.

1. krylt, no. *krølc i* best. *-i* flt. *krølc* (Vens.) — 1) krum kæp, rafte. — 2) person, som kryber sammen; vantrevent træ; *æn lilə krylt* (Lindk.) barn, dyr, der er standset i væksten.

2. krylt, no. i udtr.: *kom te krylt* Hmr., Sall., S. Hald); *kom te krølt* (Mors, Vejr.); *kom te kryltərən* (Tåning); *kom te krølcərəns* (Vens.) ɔ: komme på fode

efter sygdom el. armod, jfr. kratte, kjere sig; se krylte 2. 3.

krylte, uo. *krylt -ə -ərət* (Tåning); *krølt -ər -əð* (Mors) — 1) gå dårligt og langsomt (Tåning). — 2) *krølt* (Mors) bjærge til huse. — 3) komme sig af sygdom (Mors); *krøltəs* (Vejr.), *krølcər sæ* (Vens.), også: *haj æ we å krøl-* el. *krylcərəs* (Vens.).

krylter, no. *krylcər* el. *krølcər è* (Vens.); *è sølə krylcər*, et forkrøblet, svagt menneske.

kryltes, uo. *krøltəs* (Lb.); *krøltəs* (Lild s.); *kryltəs* (Søvind s., Agerskov); *gryltəs* (Bradr.) = *krøcəs* (Vens.) en leg: to karle lægger sig på ryggen med hovederne sammen, benene hver til sin side, slynger de höjre arme sammen og søger ved hjælp af det höjre ben at bringe hinanden til at slå en kolbøtte (Lb.); to lægger sig på ryggen, begge løfter den höjre fod og prøver således at rokke hinanden (Vejr.); to karle lægger sig ved siden af hinanden, hovedet hver sin vej, tager hinanden under armen, kaster hver et ben op, som de slynger i hverandre og søger således at trække hinanden overende (Agersk.); *tow kål lå dæm niər əpo røq we sij o hwòrajər å wæn hwær sin wèj, å så slow di dæn jèn biən i wèjər å tow fat mæ dæn i ðən ajən hans, å så kam əð an əpo, hwæm dæ ku trèk dæn ajən baqlæns øwər* (Lild s.); jfr. „tämja stutar", Runa VIII. 33. 5.

kryltet, to. *æ låm, di sijər så kryltə uð* (Lindknud) usle, forkomne i væksten.

kryltre, uo. *go å krølcər* (Vens.) krybe sammen.

krymp, no. *kremp æn* (Mors); *krømp æn* best. *-ən* (Vens.); *dær ær eŋən k— igå·ŋ* (Mors), hos ham er der intet kniberi; en lille forbigående sygdom, *haj hòr òlər hat æn krømp noən tijər* (Vens.); i et forblommet udtryk; *han æ komən frå Krempə te Glykstat* (D.), Krempe og Glückstadt er byer i Holsten, ɔ: fra sult til overflod.

krympe, no. *kròmp et* (Søvind s.) krampe (s. d.); *kròmpət trækə mèt jæn bin* ɔ: jeg har krampetrækninger i det ene ben.

krympe, uo. *krømp -ər -ət* (D.); *krømp* (Rand.); *kremp -ər -ət* (Lb.); ft. tf. *krempər* (Vejr.); ft. tf. *krempəð* (Mors); *kròmp -ə -ət* (Søvind s.); *krymp -ə -ət* (Elsted); *kromp* el. *krømp -ər -ə -ə* (Vens.); *krømp -ər kråmp krompən* (Agersk.; (Bradr.) — 1) om töj i vask el. ved stampning: *æ tøw krempər, nær de komər i wan* (Lb.); *kremp in* (Vejr.); også trs. bringe til at krympe ved at skolde, hælde kogende vand på (Sall.); *kremp æ skårər* (Holstebro) skære flænger i skaderne, en slags rokker, og hænge dem til törring. — 2) krympe sig ved noget; *æ höwəðər krempər* (Holstebro), når det er koldt; *kremp sæ øwər əð* (Mors) krympe sig ved noget; *a krømpər mæ we ə* (Vens.); *hær hjælpər eŋən krømpən* (Andst), det nytter ikke at krympe sig; *han krempər sæ som æn hun i æn viləŋgryð* (vestj.); de krimpede dem ind til muren, Kr. V. 47 ɔ: trykkede sig op til muren. — 3) *krèmp mjèlkəð* (Lild) ophede mælken, uden at den når kogepunktet. — 4) om kniberi, smålig sparsomhed, være påholdende: *han krempər sæ et fræ ər*, gör det tilgavns (Vejr., Thy); *hon kremper et; dær ær eŋən krempən dær o law* (Hmr.); *han krempər et tę ət* (Sall.) tager ikke sparsomt. — 5) *æ vin krempər å·p* el. *krempər åwlə* (Lb.) (overlig): drejer sig fra nordvest til øst; jfr. skyde ud; opkrymper. — Jfr. Rietz, krimpa; mnt. krimpen, Sch. Lübb.; krampe, krumpen; ind-.

krympelus, no. *kremplus æn* (Mors) bladlus på kål, pil, og flere planter, lus, som bringer bladene til at krympe.

krympen, to. *krempən* (Thy); *krempən* (Mors); *krømpən* (Vens.); *han ær et k— a· sæ* (Thy): 1) påholdende; 2) forfrossen (vestj.); *do æ da åsə æn krømpən skræjər!* (vestj.); se krumpen.

krympenperse, no. *kròmpənpærs* (Søvind s.) at være i kr— ɔ: i en pinlig forlegenhed.

krymper, to. *krempər æn* (vestj.); *de ær æn sølə k— i ham:* et stakkels kuldskært menneske, se op-.

-krympet, tf. se for-.

krympevorn, to. *krempwon* (Lb.,

vestj.); *krømpwon* (D.) — kuldskær, både om msker og dyr.

krynkel, uo. se krøngle.

kryppe, uo. *å krøp* el. *krøk (?)* leen (S. Hald) er at stille lebladet i den rette vinkel til skaftet.

krysling, no. *kryslən* el. *krøslən* el. *kröwslən i -ər* (Vens.) = krusbær; se knövsling.

kryssel, to. *krysəl* (Agersk.), som ej godt kan tåle at gå på fødderne, fordi de er ömme, om msker og dyr: *æ hæst gær krysəlt;* se kryller.

krysselbær, no. se krusbær.

kryst, no. *krøst* (Vens.) klemme; *„i maj hò fåtal, hwant haj ha wat i krøst we mòr“*, Grb. 142. 2 ɔ: hvorledes maren havde klemt ham: se kryster.

kryste, uo.

krøst -ər -əð (Thy), ft. *krøst* tf. *krøst* (Lild s.);

krøjst -ər -əð el. ft. *krøjst* tf. *krøst* (Agger);

kryst -ə kryst kryst (Søvind s.);

krøst -ər ft. tf. *krøst* (Vens.)

= rgsm., klemme, knuge; *krøst æn wust* (Lild s.) lave en ost; jfr. Kr. V. 264, VII. 246; når Harboøreboen bejler, siger han, idet han rækker en pige hånden: *æ di hjat som min, så krøjst mi hån* (vestj.), jfr. Kr. Alm. III. 109. 379; *wi kan krøst nuər rèjtiq hor snebòl o kwarə* (Lild s.); *„haj krøst wusti i håjən så wòlən løb å ham“*, Grb. 76. 10; *„hon lo sè liq åpå hans brøst å krøst ham“*, Grb. 143. 27, hun lagde sig lige på hans bryst og klemte ham; *„hon sòqt å få lywə krøst å ham“*, Grb. 214. 38; jfr. gotisk kriustan.

krysteost, no. ost, hvoraf vallen er trykket, inden den kommer i formen, skørost; *„så jèj da, hans mur jo wust, så ga hon ham i krøstwust“*, Grb. 75. 3.

kryster, no. *krystər æn -ər* (D.); *krystə æn -rə* (Elsted, Søvind s.); *krøstər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *krøstər* (Lild s.); *kristər* el. *kristər* hak. (Mols) = rgsm.; kujon; *æn sòlə kròstər* (Lild s.); *„krøstərər komə snòrəst i krøst“*, Grb. 235. 119, krystere kommer snarest i klemme; *krøjstər* (Agger), se kure-.

krysteri, no. *krøstəri'j* (Vens.) fejghed, se Grb. 78. 62.

kryte (?), uo. — 1) bjærge, skaffe til huse. — 2) komme sig efter sygdom (Mors) Mb.; jfr. krylte.

kryvle, uo. se kravle.

Kræ, no. se Kristen.

kræ, no. *krè è* best. *-ə* (Vens.); *kræ* itk. (Mols); *kre æn* = flt. (D., vestj.); itk. (Søvind s., Agersk., Sønderj., Bradr.); *kræək et* (Fjolde) — 1) et enkelt stykke hornkvæg; også skæo. *dit kre!* (Søndj.; Vens.). — 2) samlingsnavn for hornkvæg (vestj., Ang.); at vare kre; fire, fem stykker kre (Ang.); *dryw kreət ui* (Søvind s.); *„nær haj lèt dèm hen nir, lisom òlc òñc fjbjænt kræ hæləns ple wån“*, Grb. 72. 18; kræ, der stammer fra havkræ, er blåt, Kr. Sagn II. 154. 31; se kreatur; kalv, ko, kvie, stud, tyr; ung-.

kræ-dreng, no. *kredræn æn* (vestslesv.) dreng, som passer ungkvæg.

kræft, no. *kraft* (D., vestj., Sall., Søvind s., Mols); *kræft* (Vens, Agg., Mors); *kröwt* (Valsb., Ang.) — en bekendt sygdom, cancer; *han hò kraft i mawən* (Elsted s.); salve, kogt af en levende tudse i bomolie, helbreder kræft, Sgr. VIII. 140. 597 (Rkb.); jfr. htsk. krebs, mnt. krevet, kreft, Sch. Lübb., holl. kreeft; se kraft 3; tunge-.

kræftskade, no. *kraftskò æn* (Søvind s.) = rgsm.

1. kræg, no. — 1) *kræq æn kræqər* (østj.) krog til at hænge noget på i stalden; usikkert. — 2) tværtræ i „lejrerne“, der lægges på vognen, når der køres korn (Holstebro egn), Mb.

2. kræg, no. *krèq è* (Vens.; Løgstør, Mors); *kræq æn* (vestj.) — 1) en klodset person; person, som intet kan bestille; pylrevorn, klynkende person (Vens.); *hon ær eñc è krèq å kom te* (Vens.). — 2) en syg stakkel (Vens., Mors, vestj.). — 3) kryster (Vens.).

1. kræge, no. *krèq æn -ər* (Vens.); [*kræk æn*] *kræjər* (Ang.) — 1) en art blommefrugt, frugten af prunus insititia L. (Ang.). — 2) stikpiller, skoser: *tak få din krèqər* (Vens.).

2. kræge, uo. *kræq -ər -əð* (Mors, vestj.); ft. tf. *kræqt* (Vens.) — 1) stå ved et arbejde uden at vide, om man vil tage fat på det eller ikke, bære sig klodset ad; ömme sig ved at begynde på at arbejde (vestj., Vens.). — 2) *go æ kræq* (vestj.) skrante, om msker og dyr; ligeså M. Slesv., Mb. efter Outzen, jfr.

nfris. krochen, plt. kröcheln, se Outz. Gl. — Jfr. Aasen, kreka, krybe, kravle, slæbe sig frem.

3. kræge, uo. være kræsen, lede i maden efter det bedste (Slet h.), Mb., se tægle.

krægebær, no. J. T. 330, bærrene af prunus spinosa (Rkb.).

krægetræ, no. *kreqtrę̀ et -trę̀ə* (Søvind) prunus insititia L.

krægevorn, to. *krę̀qwòrn* (Vens.) er den, som der ingen fart er i, som er klodset, kantet i væsen.

1. krægl, no. *kræql et* (Elbo) et kræsent dyr.

2. krægl, to. *kræql* (Elbo h.); *kræqlə* (Grindsted) — kræsen, også: *de ær æn kræqlwon huṅ*.

kræhandler, no. *krehaṉlər æn* (vestj., Ang.) kreaturhandler.

kræhus, no. *krehus æn* (Andst, vestslesv.) kostald; se bås.

krækjøbmand, no. *krekǫman æn -mæṅ* (D.) kreaturkøbmand.

krækkebær, no. bærrene af rævlingen, empetrum L., Sgr. V. 74. 574 (Ringgive); jfr. Aasen krekjebær, isl. krækiber.

krækteko, no. person, som tager klodset på alt (Vens.); se Mb. under mæg.

krælle, no. uo. se krelle.

kræmarked, no. *kremærkəṅ æn* (Sønderj.) kreaturmarked.

kræmmer, no. *kræmər æn -ər* (D., vestj.); *krę̀mər* (Ø. Vens.), *krę̀mər i* (V. Vens), best. *-i* el. *krę̀mən*, flt. *-ər*; *kreəmər* hak. flt. *-ə* (Mols); *krę̀mə æn -rə* (Søvind s.); *kræmə æn -rə* (Sundev.) — **1)** = rgsm.; bissekræmmer, som medfører manufakturvarer; *han håð gawən kræmər i hans oŋ daw* (D.); *„Nijls å krèmən“*, Grb. 46. 77; *„de mat krèmənṣ nis becej“*, 47. 100; *„krèmənṣ hwòl“*, 171 nr. 30; også dog købmand, handelsmand i almindelighed; *a ska te æ kræmər o hå ən puṅ kafətøw* (Hmr.); *æn ræṅəṅ kræmər fåtjæṇ et möj*, derimod: *æn flitə teqər o æn dåwən kræmər fåtjæṇ nåwət* (vestj.) ɔ: en kr—, der hvert sted giver sig god tid; *de ær i waq krę̀mər, dær ær få hastə* (Vens.); *ænvæ˙ kræmər må keṇ sin krukər* (Vlb.); *de ær æn reŋ kræmər, dær lastər hans æjən kraṃ* (vestj.); *„de èr i waq krèmər, dè lastə si ijn kram“*, Grb. 239. 210; *„næ mè còbə krèmən hò mè krami får eṅc“*, 237. 154; „dæ æ ingen kræmer dø å sult æno!“ sa' manden, „den sist, — a trowe vis, — dyed po Swolbjærre (Blegind s.) mark mæ jet bed i munnen“, Sgr. I. 156. 627, kan svares, når man opfordres til at skynde sig; da der er mangfoldige fortællinger om kræmmere, som overfaldes og ihjælslås, se f. eks. Grb. 174. 15, Kr. III. 126. 181, 177. 249, 189, IV. 76. 111, 88. 131, 124. 172, 196, VI. 107. 154. 155, VIII. 227. 392, Sagn III. 240. 06, Almueliv V. 157. 410-15, 189. nr. 15, 196. 489-91, VI. 280, Sgr. VI. 149, X. 184. 188, jfr. Gr. Gl. d. M. I. 139, Blich. Nov. I. 19, tör man vel antage, at sligt jævnlig er sket; den dræbte kr—s vidner er vildgæs el. myg. Kr. Almuel. V. 198. 493-95, Thiele II. 308, jfr. Mhoff s. 139. 187 ænder, 1001 Nat XIV. 219, nat 940, agerhöns, se yderligere henvisn. Hagen Gesammtabent. nr. 8 s. CV, Liebr. Gervas. s. 113, slgn. Ibykus' traner; steder, der har navn efter kr—, er: „Kræmmersig“ (Sejerslev s., Mors); „Kræmmerdal“ (Outrup s., Mors); „Kræmmerdyngen“ ved Thyholm, hvor en kr— er myrdet; „Kræmmersten“, Kr. Sagn III. 128. 658 (Smørup v. Hobro); kr— synes at have været temmelig ildeberygtede for råhed og løsagtighed, se Kr. Almueliv V. 204 anm.; røver forklæder sig som kr—, Kr. III. 123. 178; ævent. om rige Per Kræmmer, Kr. Æv. 141, Asbj. I. 18; fort. om kræmmere, Kr. VII. 90. 185, VIII. 117. 226, Efterslæt s. 221. 203; hvorfor hundene ej kan lide kr—, Kr. Alm. V. 20. 45; da stavnsbåndet er løst, vil folk nyde deres frihed som kræmmere, Kr. Almueliv II. 58. 145. — **2)** overmand; *kom i˙ mæ si kræmər* (vestslesv.); *dæṅ dræŋ blywər nåk hans kræmər* (D.); *de ær a kræmər får!* (D.) ɔ: det skal jeg sætte igennem. — **3)** sidste del af smsætn. i mangfoldige skæo., se bisse-, bukse-, buse- fedte-, fidde-, fissel-, flanni-, hjappe-, hönse-, jøde-, lure-, luse-, pjalte-, pjatte-, ralte-. — **4)** den strimmel, man skærer af ryg- og bugsiden på en sild, når man vil tage skindet af i ét sammenhængende stykke fra hoved til hale; denne strimmel spises; *de ær i swę̀ krę̀mər, do skèr å, dæj wel a˙ ha; dæ òwə krèmər* (rygsiden) *æ beər en dæ nèjər* (bugsiden) (Torslev s., Vens.). — Jfr. mnt. kramer el. kremer, Sch. Lübb.; kram; binde-,

fjer-, flæske-, frø-, holstensk-, hose-, isen-, Karen-, kniplings-, land-, Ribe-, skind-, tavolet-, Thybo-, to-, uld-.

kræmmerbærolie, no. ætheroleum juniperi e ligno (M.).

kræmmerforretning, no. = rgsm.; „de hæ kremeforetning blev fåbøjen“, Jyd. II. 14. 1.

kræmmergang, no. i udtr. „han gik kremegong i manne ohr“, Jyd. II. 14. 1 ɔ: ernærede sig som bissekræmmer.

kræmmerhandel, no. *kræmərhańəl æn* (Lindk.) bissekram-handel.

kræmmerhus, no. *kræmərhus æn -hus* (D.); *krèməhus et -hus* (Søvind s.); *kræmərhus è* best. *-t* flt. *-huws* (Vens.) — papirstut, som kræmmerne drejer.

kræmmerlatin, no. *kræmərlatin de* (vestj.) om hvad der er uforståeligt i tale el. skrift; udtr. kommer mulig fra kræmmernes skik at lægge en talbetydning i en tilfældig række bogstaver, for derved uforståeligt for fremmede at betegne prisen på deres varer, jfr. Urquell III. 107; jfr. mnt. krâmerlatin, Sch. Lübb. „kauderwelsch“, jfr. kjeltringelatin.

kræmmerpose, no. *kræmərpuwəs æn* (D.) = krampose.

kræms, no. se krims.

kræmse, uo. *kræms -ər -t* (Vens.) mishandle ved at tage hårdt på, jfr. gramse.

Kræn Krænsen, no. se Kristen.

kræng, to. *kræŋ* flt. *kræŋ* (D., vestj., Vejr., Sall.); itk. *kræŋt* (S. Sams); *krèŋ* (Gjedved, Søvind s.) — 1) fingernem, som har et godt håndelag; *krèŋ i æ hińə* (Gjedved) dygtig til at lave noget; *æn kræŋ knæjt* (vestj.); *å kræŋt bån* (S. Sams) fremmeligt barn. — 2) som forstår sine sager godt, dygtig, *æn k— kål* el. *kuwən* (vestj.); *kr— o, om, atər* (vestj., Sall.) oplagt til, begærlig efter; *han æ k— nåk* (Lindk.) kan snakke godt for sig. — 3) *o blyw k— ijæ'n* (Lb.) blive rask efter sygdom. — 4) kåd, næsvis (Ribe egn), Mb., (S. Sams). — Jfr. Aasen, kring,, isl. kringr; mund-, ord-, små-.

krænge, uo.

kræŋ -ər -ət (vestj.), tf. *-ər* (Vejr.), ft. tf. *-əð* (Mols);

kræŋ -ər -t kræŋt (Vens.) —

1) vende indersiden ud af, krænge huden af et dyr, flå; *k— æn howəs* (vestj.); *kræŋ è par huəs åpå'* (Vens.) tage strömperne på ved at krænge dem; *kat o kræŋ, huń o hæŋ,* brudstykke af en ramse (vestj.), se handske I. s. 551. 30. — 2) overanstrenge, mishandle heste el. møsker ved altfor stærkt arbejde; *kræŋ lywə å è par hæst, di blywər rècti kræŋt; de wa liət som di kræŋt mæ di to øq; è kræŋi* (Vens.). — 3) = rgsm.; om båd (Mols), *hun wa næ wej ər o kræŋ ən ræn øwr* (Agger).

-krænger, no. se øg-.

krænke, uo. *kræŋk -ər -ət* (vestj.); *kræŋk -ər -ə -ə* (Vens.) = rgsm.; ordet er neppe alm., måske fremmedord; *han loi å vå syk, sånt haj ə kræŋkə ham mæ æ åfər,* J. M. 71; se krank; no. *kræŋkəls æn* (Vens.).

kræp, no. se krap.

kræse, uo.

kræs -ər -ət (vestj.);

krès krès krèst krèst (Søvind s.)

= rgsm., dække op med lækkerier, *kræs åp få jæn;* jfr. Aasen kræsa; isl. kræsast; kråse.

kræsen, to. *krèsən* (Søvind s.); *kræsən* (Andst, D., Bradr., Agersk.); *kræsən* (Mors; Vens.); *kræəsən* (Mols) = rgsm.; deraf skæo. *eń kræəsənpeń* (Mols), kræsen person; jfr. heppen, hærken, hæsken, karken, noden, vånen.

kræ-slagt, no. *kreslawt de* (Malt, D.); *a vel hælər ha k— som forslawt;* kød af slagtede kreaturer.

kræ-sot, no. *kresòt æn* (Ang.) kvægsyge.

kræ-stald, no. *krestoḷ æn* (Agersk.) stald til køerne; se nødhus, øddel.

kræsyge, no. *kresyqən æn* (Sønderj.) smitsot blandt kreaturer.

kræve, uo.

kraw -ər -ət krawət (D.);

kræw -ət -ət kræwət (Andst);

kraw -r -ð -ð el. *krawð* (Agger);

kraw, -ər el. *krawər, krawə krawə* (Vens.);

kròw -ə -ət kròwət (Søvind s.); ft. *kròwt* tf. *kròwt* (Elsted s.);

kræw -ər -əð kræwəð (Mols);

kraw -ər krai krai (Sem; Braderup, Byldr., Ladelund);

kröw -ər kröwr kröwr (Eggebæk);

kröw -ər kräi kräi (Agersk.), nf. *kröw* (Ang.)

= rgsm., om hvad der skal betales;

hañ ğèr å kròwə pèŋ åp; a hòə kròwət ham, mèn hañ vil it bətòl; a ær ålə blòwən kròwət får ət (Søvind s.); *kròw* el. *kròw jæn få pæŋ; kròw in; kròw sæ sjèl* (Elsted), især om småbörn: sige til, når de skal forrette noget; *haj krawə mir ej, en haj ka bətòl* (Vens.); *è krawi* (sts.), *de krawin* (Agger) en kræven; se Aasen krevja, isl. krefja; krav.

krævebrev, no. *krawbròw è* (Vens., D.) et brev indeholdende en regning.

kræver, no. *krawər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens., Malt h.); *krawstər æn* (N. Slesv.) — en som kræver penge; *a vel et seð får æ burœ·ň, dær ku kom æn krawər* (Lindk.), den, som sidder for bordenden, er manden i huset (alm.), herpå svares så: *jow, skatərən æ· bətal* (Vens.); *a ska nåk hål æ krawərər frå æ dar* (D.).

kræveseddel, no. *krawsœəl æn* (Vens.) regning.

krævle, uo. se kravle.

1. krøbbel, no. *kròvl et* (Søvind s.) en sammentrængt myldrende hob i en krog, om kyllinger, killinger; *ål bònən lò i jèt kròvl òwən å hwæra·ňə baq daərən* (Søvind s.); *de leqər i ən krøbəl* (Vens.) i uorden; i udtr. *æn krevəl håk* (vestj.); *æn guwə krøvəl hok* (Hvejsel); *et gåt krøvəl hoq* (S. Hald; ligeså Søvind s.), en god dragt prygl, se 2. hug 6; jfr. 1. krøgle.

2. krøbbel, no. *krebəl æn* (Thy); *krøvl æn* (D., Andst, Randers); flt. *-ə* (Søvind s.); itk. flt. *krøvlər* (Agersk.); *krøfəl et* (Bradr.); *krøbəl æn* (Fjolde) — 1) en lam person (Thy, alm.); et dyr, som har taget skade (Fjolde, Agersk.); *„no hær vi æ spel gåəň!“ soi æ krøfəl, da fålt han a æ bar* (Vlb.); *han ær æfå·r å æ væj, lisom æ krøvl te mærkəň* (vestslesv.).

3. krøbbel, to. *krevl* flt. *krevl* (vestj., Sall.); *krebəl* el. *krøbəl* flt. *-bəl* (Vens.); *krøvəl* flt. *krøvəl* (Andst) — 1) halt, ömbenet, om dyr og msker; *krevəl i æ bijən* (Hvirring; Vens.); *wor nyj hæjst æ blòwən krebəl* (Lild s.); *æ krevəl skræjər* (vestj.); *æn sølə krebəl ståkəl* (Mors). — 2) *æ væst æ få krevəl i æ årmgavər* (Lb.) for snæver; *de æ så krevəl te wås iňən dar* (vestj.), pladsen er knap. — 3) *mi feŋər æ krøvəl* (Andst); *mi feŋər æ så krevəl, te a ka slæt et ta mæ əm* (Vejr.); *krebəl feŋər* (Lild s.), valne, uskikkede af kulde til at tage med; *si krevəl uc* (S. Sams), usel, dårlig, jfr. mnt. krepel, kreppel, Sch. Lübb.; Aasen krypel el. krypling no.; isl. krypill, kryplingr hak., kryppa, pukkel, se krøglet.

krøbbelboge, uo. i udtr. *å blyw krøvəlboqt* (vestslesv.), at blive slået til krøbling.

krøbbelgade, no. i tlm. *æ hær bòi så læŋ i æ krøvəlgar. te æ nåk ver, va di lam liər* (N. Slesv.), også Fredericia egn.

krøbbelslå, uo. *krevəlslo* (vestj.) at slå en til krøbling.

krøbbelstol, no. *krøvəlstol æn* (Emmerlev, Daler) en stol, som hænger i lænker på en vogn, fuld af tørv f. eks., helt nede foran ved hestene.

krøbbelstunt, no. *krevəlstoňt* (vestj.) navn til en lam ko, også spøgende, om en halt person; se stunte uo., støde.

krøbbeltærske, uo. *krøbəltæsk* (Horsens) slå til skamme, jfr. Kr. IV. 343: han vinder op og krevveltærsker hende; *i mån skal a krevəltæsk dæ, te do ska skið å leq få mi fæðər,* i en remse, se Kr. Alm. III. 123. 436.

krøbbel-ægt, no. *krøvəlæjt æn* (Agerskov); *krevəlæjt æn* (vestj.) — en køretur, ægt, for folk, der intet har at køre med (Agersk.); et arbejde, som at følge en fuld mand hjem (vestj.).

krøbe, no. se krybbe.

-krøben, tf. se for-.

krøble, uo.
krevəl krevlər krevəl (Lb.); ft. *krebəlt* (Thy, Han h.);
krebəl el. *krøbəl, krøblər krøbəlt* (Vens.)
— 1) halte; *æ hæjst kreblər imèl ståň* (Lild s.); haren krevlede af sønderpå, Kr. IV. 197, haren humpede afsted; *krevlən* (vestj.) haltende gang; se hjålte, lamme. — 2) krølle i hænderne; *do ma eňc krøbəl de papi·jr* (Vens.); se krøbbel.

krøblet, to. *krøvlət* (Randers), *et krøvlət træ,* forkrøblet; se for-.

krøbling, no. *krevləŋ æn -ər* (Lb.); *krøbləŋ æn -ər* (Mors, Thy); *krøbləŋ* el. *krøbləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *kròbləŋ æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

krøf, no. se krybbe.

krøg, no. *krøq æn* (D.) — 1) krogen i næsen på et svin (D.). — 2) *krøqət* best. (Røgen s.), vinkelen mell. to sam-

menbyggede tage, jfr. svæk; best. *krøqi* (Vens.) øgenavn til en mand: person, som går kroget, se 1. kröj; jfr. Aasen krøkja huk., person, som går krumböjet. — 3) en lavning på marken (?) (Røgen).

1. krøge, no. jysk navn til en reje, Mb.

2. krøge, uo. *krøq -ər -ə -ə* (Vens.) — 1) göre kroget (Vens.). — 2) *krøq -ər -ət* (D.) sætte krog i næse på svin; *krøq æn gris;* se ringe. — 3) *go o krøq* (Vejr.) gå krumböjet. — 4) *ha nåwət o krøq om* (Plougst., Lindk.) have noget ubetydeligt at skænde over. — Jfr. Aasen krøkja, isl. krœkja; krog, kröje.

krøgi, no. *krøqi æn* (Vejr.) et krumböjet menneske; se krøg.

1. krøgl, to. svagelig; „krøgle“ uo., krybe svagt og langsomt afsted (Slet h.), Mb.

2. krøgl, to. *kreql* (N. Sams) person, som river på r, se 1. krøgle; kremmel, krål, kurr.

1. krøgle, uo.

kròql -ə -ət (Søvind s., Elsted);
krøql -ər krøqəlt krøqəlt (vestj., Vejr., Mors, Agg., Thy; Randers, Røgen);
krøqəl ft. *-t* (Vens.) —

1) krølle, i betydn. af forkrølle, f. eks. om stivet töj; *kròqəl it kòwlən, tøs!* (Elsted); ligeså Hjelmsl. h.; se krøble, krølle, krøngle. — 2) *kreql* (N. Sams), rive på r'et, jfr. 1. krøgl.

2. krøgle, no. *krøql æn -ər* (Vens.) lille tomt sneglehus; en hummerklo, man binder ved en nögle, kaldes således; se krygle.

krøglet, to. *krøqlə* (S. Hald) — 1) krøllet. — 2) valen, kold, om fingrene (Hjelmslev h.), se 3. krøbbel 3.

krøgtes, uo. se kryltes.

kröj, to. se kry.

1. kröj, no. *kròj i* best. *-i* flt. *kròj* (Vens.) — 1) krog, en kroget pind, kæp, krum rafte; *hons æ de får i kròj, do hòr? de ær i sè kròj, dæj feŋər æ blòwən te* (Vens.). — 2) en dårlig begavet, klodset person.

2. kröj, no. i en byremse: „Kronnerop kråj“, Sgr. II. 87. 419 (Navr s.); betydning?

1. kröje, uo. *kròj -ər -ə kròjə* (Vens.) — 1) göre kroget (?). — 2) være ubehjælpsom ved arbejde, tage klodset på det; *haj stor å kròjər å ka en teŋ; hwada·nt ær ə, do stor å kròjər?* (Vens.). — 3) *haj kròjər æ mæ* (Vens.) truer med at anfalde mig; *kröj huwən* (Andst) om tyre, der byder horn (s. d.) til angreb; se 2. krøge.

2. kröje, uo. *kròj -ər -ə* (Vens.) drive ålene ind i rusen ved at vade i vandet og pulse.

3. kröje, uo. *kröj -ər -ət -ət* (Bradr.) spire, komme op af jorden, når god høst ventes (!), Lyngby.

4. kröje, no. *kròj æn -ər* (Thy, Mors); *kroi æn* (Søvind s.); *kròj æn* (Lb.); *kry æn* (D.) — 1) den lille optager-rive, som høstpigen bruger (Thy, Holstebro) — 2) mejered: fire små, krumböjede asketræs pinde, indfattede i to stokke af samme materiale, og som stikkes ned i kramper på leskaftets sider, til at samle kornet med; *kålən hað kròjər əpo hans draw,* se pege. — 3) et rivedannet redskab uden tænder, der skydes henad bunden af vandet for at jage ålene i gliben (s. d.) (Lb., Thy, (Mors); *kròjər æn* (Lild s.) — 4) et net, jævnlig med firkantet ramme, hvormed der fanges fladfisk i Ribeegnen ude på vadderne; fiskerne skyder det foran sig på bunden: *kry* (D.) = *gliv* (V. Vedsted).

kröjekurv, no. *kròjkòrə i* (Vens.) kurv til at bære fisk el. redskaber i over skulderen ved hjælp af en kroget kæp, 1. kröj (s. d.).

kröjer, no. se 4. kröje 3.

kröjs, no. kuløren klør kaldes i spillet raldager (s. d.): *kròjs* (Elsted); vel sagtens htsk. kreuz af klørernes korsform.

kröjsk, to. *kròjsk* (Søvind sj.) kry, kåd, ustyrlig, om personer.

-kröjt, tf. se for-.

kröjte, uo. *kröjt* (Hjelmsl. h.); *kròjt -ə kròjt kròjt* (Elsted s.) — klemme, knuge; om börn, der tager hvalpe el. killinger i hænder; *do må it go å kröjt ən* (Mellerup); *go da it sə̊ən å kròjt mæ ən; do må it kròjt kiləŋən; po di stuwə gor waskə di it forən årənliq, mæn trækə dæm nòwə gòŋ fram ò təbåq i ən graw å kròjtə dæm sð, næ di kòmə åp* (Elsted); se 1. kröje 2; for-.

kröjter, no. se köjter.

kröjteri, no. i börnerimet:

ri å ri te mærkəñ å køf kröjtəri·,
sokər å rosi·nər å sårənt slekəri·!

(Agerskov), krydderi, urtekramvarer, jfr. krudt.

krøk, no. se krukke.

krøk, no. *krøk i* (Vens.) en lille ophöjning på midten af en rygning, pukkel; se 1. krukke.

krøkipæs, no. se krukiperse.

krøkke, no. reje (Kolding) Mb.; se krukke uo., 1. krøge.

krøkryg, to. se krukrygget.

krølhalet, to. *krølhålət* (D.) med krølle på halen; *di k— gris æ di bæst* (D.).

krølhovedet, to. *krølhuwə* (D.); *krølhòwəðət* (Støvring); *krølhwòt* (Vens.) — som har krøllet hår.

krølhår, no. *krølhor de* (D., Randers) = rgsm., til udstoppede møbler; *èn krølhos madra·s* (Vens.).

krølhåret, to. *krølhorə* (Vens.) = rgsm., med krøllet hår.

1. krølle, no. *kròl æn* flt. *kròlə* best. *-rən* (Elsted); *krøl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; D., vestj., Andst, Mors, Randers, Bradr., Sundev.); *krel* huk. *-ər* (Mols); *krål* el. *krol æn -ər* (Agersk.) — 1) = rgsm., om håret; *gricsi hò krølər åpå hål; slø krøl åpå njèsən* (Vens.). — 2) kredsen på bordet ved kortspil, hvorfra beterne skrives ud mod de forskellige (vestj.), se 1. kryle. — Jfr. mnt. krulle, Sch. Lübb.

2. krølle, uo.
krøl -ər -ət (D., Andst);
krøl -ər krølt krølt (Vens.);
kròl -ə -ət -ət (Søvind s., Elsted);
krel -ər -əð (Mols) —
trs. intr. kruse, krølle; *kr— si hor;* jfr. krøgle, krøngle, solke.

krøllefjer, no. *krølfijər æn* (D.) en fjer af jærn el. stål oprullet i spiral.

krøllegræs, no. [*krølgres*] (Himmerland) plantenavn, fugleklo, ornithopus perpusillus L.; er der mange af dem i foråret, spår de et godt græsår.

krøllehornet, to. *krølhwònt* (Vens.) om køer, hvis horn er böjede, så at spidserne vender mod hinanden, se krimmelhornet.

krøllekok, no. *krelәkåkər* flt. (N. Sams); *krølәkåkər* flt. (S. Sams) — plantenavn, en lilieart, lilium martagon L., med de omböjede kronblade; navn på noget legetöj, börn laver ved at skære et korssnit i enden af et stængelled på en skærmplante og lægge det i vand, de gennemskårne stykker ruller sig så op som krøller (S. Sams); jfr. mnt. krullekoken, Sch. Lübb.; „aufgerollter kuchen, wie er noch jetzt um neujahr gebacken zu werden pflegt“; krullen, krølle; koken, kage.

krøllering, no. *krølreŋ æn* (Sall., (Vejr.) en ring med en krølle på, fæstet til hver ende af hamlen, hvori småhamlerne hænges.

krøllet, to. *krølət* (D., vestj.); *kròlət* (Søvind s., Elsted); *krølt* (Vens.); *krålərə* (Agersk.) = rgsm.; *han hå kròlət hor* (Elsted).

krøltop, no. *krøltåp æn* (Malt); *kròltåp æn* (Søvind s.) — en krølhåret person.

krøn el. **krønni**, uo. se kronnie.

1. krøngle, no. *krøŋəl æn krøŋlər* (Agersk.) en krølle i bog el. på töj.

2. krøngle, uo.
krøŋəl -ŋlər -ŋəl (D., Fanø, Andst);
kryŋkəl -klər -kəlt (Bradr.) —
krølle, jfr. 1. krøgle, i betydn. at bringe i uorden, kramme sammen, f. eks. om stivet töj, papir; *han krøŋəl ham nijər* (D.) bukkede begge ender sammen på ham.

krønglet, to. *krøŋlə* (D.); *krøŋklə* (Ballum); *ğør k—,* krølle sammen; se for-.

krøngletarme, no. *krøŋəltarm* flt. (Agersk.) de smalle tarme i svinet.

krønnike, no. *krønək æn -ər* (D.,vestj., Agersk.); *krønək* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *krònək æn -ə* (Søvind s., Elsted) — opdigtet historie, fortælling, lögnehistorie; *han kań manə gaməl krønəkər* (Agersk.); *do vel nåk bil mæ krønəkər iń* (vestj.); *fåtè·l krònəkə* (Søvind s.); se kapitel, kløft, læmmike, tranne, æmter; jfr. htsk. chronik; gr. chronika, underforstået: biblia, tidsbog.

krønkle, uo. se krøngle.

krøns, no. se krons.

krønsk, no. se krons.

krøp, no. se krybbe.

krøs, no. *krøs* (vestj., Agger, Randers) = rgsm. i udtr. *han hår krøs i æ bryst* (vestj.); *go mæ krøs i brøstət* (S. Hald) hvid krave; *han hàð krøs o, han wå fin* (Malt, Lindk.); „di øuesprujet Mekkelsens krøes i brøstet“, Jæger Ferie s. 31; jfr. mælk, splitte, se V. S. O. krøs; htsk. gekröse, de små tarme; kalve-.

krøsbær, no. se krusbær.

krøsing, no. se krusning.

krøsle, uo. [*krøsəl*] (Ang.) klage sig, uden at være syg.

krøsling, no. se krysling.

krøssel, to. [*krøsəl*] (Ang.) sygelig.

krøssem jærn, no. se krusjærn.

krøst, uo. se kryste.

krøt, no. se krot.

krøte, no. *kröt et* (Agersk.); *krøt et* (Bradr.) til småbörn: *diṅt lilə krøt!* du lille pog, alm. i Mellemsl., tsk. die kröte; se kjøter.

krøtj, no. se krykke; krøtjes uo., se kryltes.

krøtlinger, no. flt. i remsen til: „sko min hest“:

haṅ kaṅ it hål sin kun i fræj
får ål di små krøtləŋər, dæ gæ hiṅ i æ væj! (Als)

= småbörn, se krøte.

krøtte, uo.
krøt -ər -əð (Lild s.);
krøt -ər -ə -ə (Vens.) —
1) om kvæget: krybe sammen for regn el. kulde, *wi skal ha wòr hòwəðər eṅ, di står å krøtər* (Lild s.). — 2) vægre sig af frygt el. tværhed ved at göre noget, hun krøttede noget ved det, Kr. V. 110, ömmede sig ved det; *o ste mæ ðæ, stå ejt dær å krøt; dræŋən står å krøtər å wel ejt tę əð* (Lild s.); „*hon krøtə ijè·n de kwòn, hon kuj*“, Grb. 194. 154, hun stred imod den smule, hun kunde; börnene siges at krøtte, når de giver en lyd fra sig uden at græde (Vens.); jfr. krotte.

krøtten, to. no. *krøtən* (Vens.); *haj æ så k— wę ə*, tvær; „*en krøtən ku nøt*“, Grb. 16. 21, ingen tværhed kunde nytte.

krøttes, uo. *å krøcəs* el. *krøcər sæ* (Vens.) komme til kræfter efter armod el. sygdom, se krylte.

krøv, no. se krybbe; uo. se kræve.

krövle, uo. se kravle.

krövsling, no. se krysling.

krövt, no. se kræft.

krövte, no. flt. se kraft.

krövte, uo. *kròwt* (S. Sams) være uærlig; *kròwt* no., uærlighed; *han gor òw mæ kròwt*, i spil: spiller falsk; *i kròwtər*, „en, som ikke vil spille eller drikke med andre“; form og betydning?

krøvven, uo. tf. se krybe.

1. kråde, uo. *krår -ər kråt kråt* (Agerskov; Bradr.) nøde til at spise og drikke som en form for høflighed; ordet er kendt i D. og langs op ad vestkysten af Jylland; *han hær kråt ham te ət* (Bradr.); jfr. plt. krajen, Schütze: presse.

2. kråde, no. fuglekrås (jysk) Mb., se krave, kråse.

krådekop, no. *krårkåp et* (Valsb.) en kop kaffe, man nødes til at drikke, efter at man har drukket, hvad man ønsker.

krådhuen, no. se krudthorn.

kråge, no. se krage.

kråi, uo. ft. se kræve.

kråj, no. se krudt.

kråjen, to. se krodden.

kråjs, no. se krans.

krål, no. se krølle.

krål, to. *krål* (Vejr.); *o væ k— = ryw o æ ær* ɔ: udtale r i ganen, det udtales ellers med tungespidsen; se krøgl, kurr.

kråm, uo. ft. se krimle; no. se krumme.

kråmp, no. se krampe.

krån, to. *krån* (Han h., Sall., Vejr., Thy, Mors); *kròn* (Vens.) — rank, lige, som sér lige op i vejret, *han æ så krån, æn k— kål* (Vejr.); *no blywər do snår fo krån* (Thy) det går for vidt med dig, både i god og ond betydn.

1. kråne, no. *krån æn* (Mors) — **1)** sulen, der bærer brøndvippen, se kilde; kløftet stang til at sætte under töjsnore. — **2)** *krån æn -ə* best. *-ərən* (Elsted) splidset løkke på reb el. snor, løbeknude, ligeså Hobro egn, se krone 5, rende-. — Er det beslægtet med Aasens krana, huk., hejsekran, holl. kraan, htsk. krahn, trane, kran? — se krane.

2. kråne, uo.
krån -ər -øt (Ulvb. h., Vejr., Lild s., Mors);
kranə -r -t (Bradr.) —
1) *han gor å krånər* (Ulvb. h.) går og knejser og gaber; sætte hovedet höjt, f. eks. om hesten (Bradr.); *dæṅ gaməl hæjst krånər sæ, nær dæṅ komər fòr dæṅ fin uwn* (Lild s.); *øŋən krånt dæm dæṅ daw möj miər eṅ hèləs* (sts.) knejste. — **2)** *kròn -ər -t kròn̥t* (Vens.) rage, rode; tumle med noget besværligt; *haj krònər i jorən; de war ə liə krònì* ɔ: et

hæsligt og besværligt arbejde. — Jfr. krån; Ross, krana, knejse; nfris. krane, Outz., se i vejret.

krâns, no. se krans.

krår, uo. se kråde.

1. kråa, no. *krås de* best. *-t* (Vens.); *kras* (Agger) — hvad der er knust, vraggods, udskud af msker, dyr, ting; *de æ krås, dær eñc æ te å ha mæ å jòr;* jfr. gras, kråse 2.

2. krås, no. [*kraəs et*] (Sundv.) kærnehus, æbler og pærer; se kjærne-, sten-.

kråsbal, no. *kråsbal æn* (Hjörring egn) bal, hvor kun fattigfolk, pøbel, kommer.

kråse, no. *krås æn -ər* (D., vestj., Thy, Mors); *krajs æn* = flt. (Sall.); *kròs æn -ə* (Søvind s.); *kròs i* best. *-i* (Vens.); *kroəs* hak. *kroəs* (Mols); *kras æn krasə* (Sundev.; Bradr.) — 1) muskelmaven på fugle (Vens., alm.); *fo nuə i kråsən* (Lisbj. Terp); fig. *han smur hans krås* (D.) ved en fordelagtig handel; *kråsə* flt. (Elsted) om affaldet: fødder, hals af gæs; jfr. Aasen, kraas huk., krøs på kalv, fuglekro; krave. — 2) *kròs æn* best. *-ən* (Vens.) pak; *no æ wi skelt we hilə kròsən* ɔ: bleven fri for alt pakket, se 1. krås, kråsse.

kråsehus, no. *krashus* el. *krajshus et* (Agersk.) kjærnehus i træfrugt.

kråsesuppe, no. *kråssop di* (D.; Vens.); *kråssop di* (Thy, Mors) — suppe på kråser og anden indmad af höns, ænder el. gæs.

kråset, to. *kråsə* (Holmsl.); *han æ så k—*, overmodig; se kråse; stor-, vammel-.

kråsi, uo. i udtr. *go o kråsi* (Staby) ɔ: gå uden at komme nogen vegne el. kunne blive færdig.

kråsse, uo.

krås -ər -t -t (Lild s., Vens.);

også: *kròs -ər -t kròst* (Vens.) — mase, krølle, tage uordentlig på, kramme; *hon stor å kråsər i deji; krås mæ òl di tarm; krås istø·cər* (Vens.); *„så kråst di da lywə å hær“*, Grb. 227. 68; se kramse; jfr. sv. krossa, knuse; Aasen, krasa uo., kras no.

kråsse-lår, no. *kråslor de* (Vens.) en uordentlig, skidenfærdig kvinde.

-kråst, tf. se for-.

kråsværk, no. *kråswærk de* best. *-ə* (Vens.) pak; *dæj fami·li æ no kr—;* også nok: dårligt udført arbejde.

kråvve, kråvven, uo. tf. se krybe.

ku, no. se ko.

1. ku, udrbso. edeligt udtryk: *de wè a ku eñc!* (Vens.) vel sagtens sgu (s. d.) med bortfaldet s.

2. ku, udrbso. *ku* (Vens.) lyd, som udstødes, når man slår hårdt til; i smsætn. jfr. galku, kratku vistnok = kude, kutte (s. d.).

1. kubbel, no. *kåvəl æn* (Sall.) i udtr. „stange ål efter kovel“; rund vandblære, som dannes under isen, hvor en ål har sit leje i dyndet, sikkert mærke for ålestikkere, se Kr. IV. 74 anm., VIII. 173.

2. kubbel, to. *kubəl* (Lild s.); *kobəl* el. *kobəl* el. *kåbəl* (Vens.); *kywəl* (Sall.); *kuql*, glds.; *kywəl*, de yngre (Mors); *kyqəl* (Agg.); *kuvəl* (Lb.); *kåvəl* (Ness.); *kuvəl, kovlət* el. *koqlət* (Andst) — ophöjet rund, konveks; *æn lòq, æn hyw æ kubəl* (Lild s.); *dæj påt æ så kobəl nèən åjər, de dæj ka eñc sto; låqə åpå æn gaməl klècist æ kobəlt* (Vens.); jfr. V. S. O. kubel, Aasen kuv no., rundagtig top, isl. kúfr hak.; lat. cupa, tønde.

kube, no. *kuv æn kuvər* (Hell., Mols); *kov æn kovər* (D.); flt. *kovər* (Andst); *kob æn -ər* (Thy); *kowb æn* (Agger); *kof æn kovər* (Vejr.); *kuv æn -ər* (Agerškov; Søvind s., Elsted); *kub æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — kube til bier (alm.); *haj blèw i kubən* (Vens.) ɔ: holdt sig hjemme, istedetfor at møde og göre sin pligt. — 2) *kowb æn kobər* (Agger) kurv til at bære fisk i; Aggerboerne havde den skik, at når de havde været på havet, bar de fiskene hjem i deres kuber, og der var den vedtægt, at den mand, hvis kroge havde taget mindst fisk, hans kurv skulde bruges til at bære alle fiskene op fra skibet, Kr. Alm. II. 115. 287; se visselulle. — 3) spids tilløbende kasse, hvori kornet hældes for at kunne løbe i kværnen; *æ kuv o æ kwən* (D.), ligeså Thy; se kværnbing. — 4) lille skål el. kasse, dannet af taghalm til at tage mel og gryn i (Vens.). — 5) i Vens. smæltede drenge öjet af nogle store toppede metalknapper, og det skålformige stykke, der blev tilbage, kaldtes „en kube“ og gjaldt to. — Jfr. Aasen kupa, isl. kúpa huk., lat. cupa, skål, rundt kar; se kop, kove; bi-, gryn-, mel-.

kube-ende, no. se koveende.

kubeskarv, no. *kovskarə æn* (D.) et stykke, som „skarves“ (s. d.) ved bikuben, for at give bierne större plads at bygge i.

kuble, uo. *de kobḷər* el. *koḇlər* (Vens.) danner en ophöjet, konveks bue; *o kovəl æn stak aw* (vestj.) göre den rund foroven.

kudde, no. *kuj* el. *ku æn* (Vens.); *kuj æn -ər* (Lild s.) — en fisk; se kvabbe; kloge-, åle-.

kude, no. *kuwð æn -ər* (Agger); *kuw* (Vens.) — vulva.

kue, uo. *ku -ər -ət kuət* (D.) = rgsm.; jfr. isl. kúga, sv. kufva; se nedunder-.

kued, no. se kode.

kueg, uo. se kåge.

kuel, uo. ft. se kvæle.

kuen, no. se kone, korn.

kuer, no. se kor, kore, korn.

kuertar, no. se korntörre.

-kuet, tf. se for-.

kuf, no. *æn hòḻlańsk kof* (Lild s., Agger) rundgattet galease; holl. kof.

kuffert, no. *kofərt æn -ər* (D., vestj., Agger, Braderup); best. *kofərtən* (Vens.); *kòfərt æn -ə* best. *-ərən* (Elsted); *kofər æn -ər* (Fjolde) — en kiste med rundt låg (Sønderjyll.); deraf *kofəkən et* (Fjolde) en lille kiste; jfr. htsk. koffer, eng. coffer, fr. coffre, af gr. kofinos, kurv; penge-.

kuge, uo. se kåge.

kugl, to. se kubbel.

kugle, no. *kuwl*, best. *-ən* el. *kuḻ*, flt. *-ər* (Vens.; Agger, Sønderl. h.); *kul æn kuḻər* (D., Thy, vestj., Vejr.); *kul æn kulə* (Sundeved, Søvind s., Elsted, Mols) 1) = rgsm.; *do stòbə kuwlərn, mæn haj sku dæm uk* (Vens.); *do støvər æ kuḻər, han skyrər əm ur* (vestslesv.); vise kugler af ɔ: göre sig hård, se Sgr. IV. 121; *„èn kuwl, dèr òlti råmt“*, Grb. 220. 14; når der skydes på en genganger, træffer kuglen skytten, Thiele Overtro nr. 711, jfr. Werlauffs Antegn. s. 492, Asbj. III. 347, Folkl. Journ. I. 359, Mélus. V. 253 ned., Jahn Zauber s. 18, Scheible Kloster, II. 128, slgn. Kr. VIII. 215. 369, Gering II. 41. 141, se sølvkugle; karlen tror, at töjrestagen, der rykkes op og træffer ham, er en kugle fra fjenden, Molbohist. s. 46. 150-51, Gr. Gl. d. M. II. 127. — 2) lampekuppel (Agger). — Jfr. Aasen kula huk.; htsk. kugel; bly-, bøsse-, ild-, kridt-, lyse-, lænke-, løbe-, rende-, riffel-, senneps-, sot-, spids-, vand-.

kugleblåelse, no. *kulbloəls de* (Søvind s.) blåelse i kugleform til at blåne linned med.

kugleform, no. *kulfårm æn* (D.) = rgsm.

kuglerund, to. *kulroń* (D.) = rgsm.

kuj, no. se kudde.

kujon, no. = rgsm.; *de æ såmö·j æn kujo·n, dæń kåł* (D., alm.); jfr. fr. coïon el. coyon, ital. coglione, slyngel, fejg person; ordet betyder opr. testikel.

kujonere, uo. *konsəni·jər* el. *kusəni·jr* = rgsm.; *han wel jan konsəni·jr fålk* (Vens.).

-kuk, no. jfr. htsk. kuchen, mnt. koke; kage; se sak-; krøllekok.

kuk, no. *kuk i* best. *-i* flt. *-ər* el. *kuk* (Vens., Øland); *kuk æn* best. *-ərən* (Røgen); *kuk æn* best. *-ən*, flt. *kukə* best. *-rən* (Elsted) — 1) gøgen, en fugl; se kukkemand. — 2) *kuk et* (Elsted) gøgens lyd; *hań æ så rèŋ, tè hań ka hwærkən sèj pip eń kuk* (Søvind s.) *gi ət kuk* (Elsted), se trillings-. — 3) *å fijəl kuk* (Mds.), *fjèl kuk* (Elsted), lege skjul; mulig kommer udtykket af, at den, som søger, råber: *kuk æn goŋ i hu do æ!* (Hads, alm.), den, der har skjult sig, kan så råbe: *kuk!* se 3 fjæle; „kukkuk, bitte får!“ Kr. Æv. 95; hører Arn. II. 463: kukk, kukk, og ríðum við sem harðast! herhen? — 4) kuk, leg (Vens.): „at lege enke“, den, som står forrest, råber: *kuk kuk!* de to bagerste springer ud. — 5) *æn kuk* (S. Sams) en enkelt större kegle, der bruges til at: *slo kuk* ɔ: slå kok (se II. 251. 7 a) af höne. — 6) *ta æ kuk fræ jæŋ* (vestj.) tage overmodet fra en, om msker og dyr, jfr. pip. — 7) *kuk i* best. *-i* (Vens.) en lille dreng; *i gaḷ kuk*, om en vælig hest.

kukhul, no. *kuḳhwòl æn -hwòḻər* (D.) et kikhul; se kukke.

1. kukke, uo.

kuḳ -ər -ət (D., vestj.);

kuk -ər -ət (Agersk., alm.) —

om gøgens lyd; se kuk 2; fiskerne kukker, når de har noget i garnet, Kr. Alm. V. 38. 106; *æntən han pipət hèlə kukət* ɔ:

om han vilde el. ej; *de hjèlpə it, æntən do pipə hèlə kukə* ɔ: i hvad du så end gör (Elsted).

2. kukke, uo. *kuk -ər -ə -ə* (Vens.) at se, kige; *hons æṛ ə, do ser å kukər ætər?* se kige, kikke, kåge.

kukkekam, no. en plante, en art gøgeurt, orchis L., Sgr. XII. 159. 662 (Sams).

kukkelbær, no. semen cocculi af anamirta cocculus (G. & D.).

kukkelure, uo. *kukəlu̠·r -ə -ət* (Søvind s.; Agg.) = rgsm.; jfr. holl. koekeloeren, lure, kikke.

kukkeluris, no. *kukəlu·ṛis i* (Vens.; D., Hmr., Fanø, vestslesv.) en kryster, en, som er meget forsigtig, *æn sæ̣r k—* (vestj.) en, hos hvem fiffighed er parret med ondskab (Fanø).

kukkemad, no. J. T. 322, *kukmam de* (Elsted) plantenavn: skovsyre, oxalis acetocella L., „kukma" (Als); kukkuksmad, J. T. 159 (Ang.).

kukkemand, no. *kuḳmań æn -mæń* (Mors, Thy); *kuḳəmań æn* (D., vestj.); *kukmań æn -ər* (Agersk.); *kukmaṇ̃ æn* best. *-ən* (Søvind s.) — 1) bekendt fugl, gøgen, cuculus canorus; mest best. *æ kuḳəmań* (D.); *a tråw̠r et, a sijər æ kuḳəmań* (Malt) ɔ: lever til næste sommer: *do hår nåk æt æ kuḳəmań* (Malt, N. Slesv.), *do hår æn k— i æ hals* ɔ: du er hæs; jfr. tudse; k— kommer, når han kan få et bygblad at kukke i, Sgr. V. 38. 314 (Sir); når han ser den første tørveskrue (Herning); skal hentes på Ry marked, Sgr. IV. 157. 468, III. 157. 876, og kommer hjem derfra i *æ baqkårə* (Hern.); „de er it sommer, för æ kukmand kommer", Kok Ordspr. 148. 1671 (Sønderj.), jfr. Grimm, Myth.[2] 640. 723; k— rejser, *nær han sijər dæń føst råwskåk* (D.) el. den første høstak (vestj.), Sgr. IV. 160. 501, Kr. IV. 352. 69, J. K. 186. 53; k— kukker, til han har sét den første høstak; rejser, når han har set 9 høstakke, Thiele Overtro nr. 35-6; får han syvstjærnen (s. d.) at se, skal verden forgå, Kr. IV. 352. 60; når han har set ni tørveskruer, bliver han til høg, Sgr. V. 38. 315 (Sir), Kr. IV. 352. 58, J. K. 186. 52, jfr. Sundbl.[1] 197, Wärend I. 321. 345, Henders. 93, Folkl. Record I. 17, Nichols. Yorksh. s. 131; har han råd til at holde tjener (den lille fugl, der ledsager ham), når han kommer, bliver året frugtbart, men den første, han fortærer som høg, er fuglen, der følger ham, Sgr. III. 104. 407, VIII. 157. 672. 673, jfr. Z. f. M. III. 277; han æder sin moder, der har ruget ham ud, Kr. IX. 8. 58; k— siger: *kuk kuk, sọ byḳ, sọ tyk!* (D.), jfr. Sgr. III. 104. 408, el. *kuk kuk, sọ byḳ, gråw̠ tyk, hahaha!* Kr. IV. 352. 57, el. „kuk kuk, så byg, så havre imellem!" (Tim), el. „så byg, så tyk, harv det godt!" (Henne), Sgr. V. 77. 613, jfr. Urquell V. 55; vrænger man ad den, kommer man til at bide sig tungen tilblods, Kr. Sagn II. 222. 179 (Bornh.); den er varselsfugl; man spörger k—:

kuḳəmań klöw̠,
humaṉə ọr skal a löw̠? (D.);

el. „kukkemand grå,
kan du mig spå,
hvorlænge jeg her på jorden skal gå!" (D.);

el. „kukkemand under ø,
sig mig, hvormange år skal jeg være mø!" Kr. IV. 354. 79;

el. „kukmand på kvist, sig mig for vist,
hvormange år skal det vare, för jeg bliver gift!"

Sgr. III. 103. 404, IV. 159. 500, jfr. Kr. IX. 5. 33. 34, Sgr. III. 126. 597, VIII. 86. 235. 36, Thiele Overtro nr. 608. 609, Mhoff s. 509, Z. f. M. III. 31. 26, 399, den svarer da med kuk på spörsmålet; såmange kuk, såmange friere (Horsens), såmange år til ægteskab (vestj., alm.), såmange leveår (S. Omme), Sgr. VII. 64. 345, jfr. Wigstr. I. 122, Strackerj. I. 91. 121, Urdsbr. II. 163. 198, Ndl. Volksk. I. 78. 6, 160, Rivista II. 43. 228, Meyer Abergl. s. 77, Ralston Songs s. 218, Magyar T. LX; den omtales hyppig i Kalevala, se f. eks. 1. 361, 18. 604, 25. 33, 29. 158, 44. 188, 46. 117, 50. 61; hører man den fastende, skider den på en (D.), Kr. VI. 259. 62, el. spytter på en, Sgr. III. 157. 76, skal man græde inden aften, Kr. Anholt s. 113. 282, jfr. Folkl. Journ. VII. 43 (Skotl.), så gækker den en, og man bliver syg, Kr. IX. 10. 89, Sgr. VII. 64. 346. 47; gækker den en karl, får han ej held med kreaturer, med mindre han bider i barken på et træ, som så går ud, J. K. 186. 56; gækker den en kone, bliver hendes oste dårlige, Kr. IX. 11. 92, Kr. IV. 354. 77, Sgr.

III. 68. 194, J. K. 186. 55; gækker den en tre torsdage i rad, dør man inden året er ude; en kone, der blev gækket, bed i et kirsebærtræ, og det gik ud, Kr. IX. 11. 90. 91; gækker den en pige, bliver hun gækket af karle, Kr. IV. 354. 78, Sgr. IV. 69. 164, VII. 57. 254, VIII. 58. 193, jfr. Wärend I. 326 flg., Qvigst. 113; hører hun den tre gange fastende, bliver hun gift det år, Sgr. V. 38. 316; gækker den en, får man ikke held i noget, Kr. IX. 8. 56, Sagn II. 559. 315, J. K. 186. 54, jfr. Z. f. M. II. 418; se kukkemandsbrød; ønsker man sig noget første gang, man hører k—, bliver det opfyldt, Sgr. III. 127. 611 (Sams), jfr. Wigstr. II. 270, Sundblad[2] s. 144; den kant, k— først høres kukke fra, vil vinden mest blæse fra det år, Sgr. III. 93. 378; et enkelt kuk varsler törvejr, stærk kukken regn, Kr. VI. 261. 85, Sgr. III. 104. 409; för den kukker trillingkuk, skal man ej så boghvede, Kr. VI. 261. 88, IX. 36. 380; bliver den ved at kukke efter St. Hans, varsles dyrtid, Thiele Overtro nr. 34; når den kukker i Havdalslide og frøerne synger i Lævvi, får vi godt vejr, siges i Alstrup s. (Gislum h.?); når den satte sig i deres eneste træ på Bogø, såede folk dér havre, men da træet blev fældet, og de ej længer fik bud om, når det var tid, hørte de op at så havre, Kr. Molboh. s. 27. 88; det er særlig heldigt at høre den kukke fra vest, det bringer lykke hele året, Kr. IX. 11. 94, jfr. Grimm Myth.[2] 1082, Arnas. I. 623, Jonsson Möre s. 12 flg.; kukker den på bar kvist, varsles krig, Sgr. III. 93. 377 (Silkeb.), vil mange piger blive lokkede, Kr. IX. 11. 95, jfr. Mhoff s. 479; *væn æ kukəmañ kukər å bar kvest, så vel dær manə piqər djær mø mest* (Branderup); om kukkemandens liv, og tro der knytter sig til ham, hans varsler, jfr. Wigstr. I. 205, Arnas. II. 308, Grimm Myth.[2] 640, Nyländske Saml. IV. 96, Busch Volksgl. s. 202, Urdsbr. II. 134, VI. 72, Mannhardts afh. Z. f. M. III. 209 med tillæg s. 395, Strackerj. nr. 396, Veckenst. Volksk. I. 478 (Zigeuner), Rolland Faune Pop. II. 82, Sloet, Dieren s. 193, Swainson British Birds s. 109, Folkl. Record II. s. 47 flg., I. 17, Liebr. Gervas. 224. 59, 238. 224 (Frankr.), Ralston Songs 118. 214. 216, Mélus. I. 452. 454, Garnett Women I. 25, II. 290; den må ej dræbes, Folkl. Journ. I. 394, II. 258 (Engl., Irland), 246 (Finland), Wigstr. II. 155; hvorfor den lægger æg i andre fugles reder, Folkl. Journ. VII. 104 (Mordviner); hvorfra den stammer, Urquell III. 18 (Rusl.), Folkl. Journ. V. 164 (Finland), IV. 18 (Mongoliet), Garnett Women II. 302 (Alban.); manden, som spottede pigen med de syv uægte börn, blev forvandlet til en kukkemand, hvilket sagn sættes i forbindelse med syvstjærnen (s. d.), så k— aldrig kukker, mens syvstjærnen er på himlen, Kr. IV. 335. 428, Sagn II. 276. 119. 122, jfr. Grimm Myth.[2] 692, Busch Volksgl. 252, Pomm. Volksk. I. 164; i börnerim: *æ kukəmañ serər i æ pærtræ* el. *å æ kalgodiq å kukər som æn jæjər* el. *hæjər; flæsk å kål, de smaqər gåt, mæn pañkaq smaqər bæjər!* (N. Slesv.); kukkuk fra Bremen, . . . så du kukkuk fra Bremen, kukkuk fra Holmenstad . . ., J. M. s. 154. 21, synes at være den plt.: Buhköhkken vun Bremen, . . . Buuköhk'n von Halwerstadt, se f. eks. Wegener Lieder nr. 75. 76, et börnerim om koen; i börnelegen: jeg svinger mine kyllinger tre gange rundt for en høg, for en gjøg, for en kukkukkuk; i stedremser: „Billund kukkemænd“, Kr. IX. 127. 333, Ordspr. s. 526 (Jægerup s., S. Jylland); „Skast k—“ Kr. IX. 131. 344, Ordspr. s. 528 (vestslesv.); konen agerer i ævent. kukkemand, se Gr. Æv. III. 94, Registr. nr. 55. d. f., jfr. Sébillot Litt. orale (I) s. 159 og bemærkningen, Coutumes populaires (XXII) s. 77: „les domestiques doivent être redemandés par leur maîtres, avant que le coucou ait chanté“; et slags hjælpende dyr, J. K. Ævent. I. s. 44. — 2) *æ kukəman* (Åbenrå), *æ kukmañ* (Malt) brændevinsflasken, jfr. Blich. Novell. IV. 579, sagtens en klukflaske; „gök“ (Skåne) betyder en kaffepons, se Rietz und. gauk; „kukkuk“, eine bierart, Z. f. M. III. 399; jfr. Karoline, ko II. 242. 33 a. — 3) en figur, börn laver af sivstængler (D.), se kukkemandsstol. — Jfr. htsk. kuckkuck, mnt. kukuk, Sch. Lübb.; se gjøg; siv-.

kukkemandsblomme, no. *kukəmañsblom æn -ər* (D.); *kukmañsblom æn -ər* (Agersk.) — plantenavn: gøgeurt, orchis L. (Agersk., Holsted s.), Sgr. II. 44; stedmoderblomst, viola tricolor L. (D.); primula grandiflora Lam. (Fredericia), se

Sgr. III. 15. 1; trævlekrone, lychnis flos cuculi L., J. T. 316 (Åbenrå); skovsyre, oxalis acetosella L. (Øster Linnet).

kukkemandsblomst, no. J. T. 306, plantenavn: nellikerod, geum rivale L. (Grenå).

kukkemandsbrød, no. kaldes den bid brød, man spiser en sommermorgen, for at man ikke ved at gå fastende ud skal blive gækket af kukkemanden (s. d.), se Sgr. IV. 157. 469, Kr. VI. 259. 60.

kukkemandskjærner, no. flt. købes på apotheket; når de bæres i en pose om halsen, bliver man ikke smittet, Kr. IX. 67. 29.

kukkemandskål, no. J. T. 159. 322, kukkemad (s. d.) (Hadersl.).

kukkemands mellemmad, no. J. T. 322, kukkemad (s. d.) (Silkeborg).

kukkemands rose, no. *kukəmańsruwəs æn -rosər* (Kold.) en plante, stedmodersblomst, viola tricolor L., trævlekrone, Lychnis flos cuculi L., J. T. 136 (Varde).

kukkemandsspyt, no. *kukəmańsspøt de* (D.); *kukmańsspøt de* (Agersk.) — gøgespyt, hvori en cicadelarve lever, skumcicaden; tager man dyret forsigtigt nok ud og ånder tilstrækkelig længe på det, bliver det til en bremse (D.); er giftigt, Sgr. V. 43. 372; kurerer for blindhed, Sgr. VIII. 118. 507 (Fredericia), jfr. Grimm Myth.[2] 646; når kukkemandens hun skrannier, gylper den k— op, Sgr. V. 38. 317 (Sall.); jfr. eng. cuckoo-spittle, Folkl. Rec. II. 81, Hardwick Traditions s. 245; kaldes også snake-spit, frog-spit, toad-spittle, Suffolk Folkl. s. 3; jfr. gjøge-, kukkuk-, heksespyt.

kukkemandsstol, no. *kukəmańsstuwəl æn* (D.) stol, som börn fletter af stænglerne af sivarter, juncus effusus L. o. lign.; lignende legetöj i Tyskl. „kuckuckes staul“, Z. f. M. II. 95 (Mark, Westphalen), Kuhn W. S. II. 74 øverst.

kukkemandsunge, no. *kukmańsoŋ et* (syd for Kolding); *han haə kon de k—*, eneste barn (?); vistnok: barn, født af ens kone, som ej er ens eget.

kukkemandsurt, no. J. T. 155. 306, plantenavn: gøgeurt, orchis L. (Sønderj.); kukkemandsblomst (s. d.) (Hors.).

kukkemund, no. J. T. 285, plantenavn: torskemund, linaria vulgaris Mill. (Himmerland).

kukker, no. *kukər æn* (Ang.; Tved s.); best. *kukəri* (Vens., Sams) — **1)** en gøg; fig. *do hò nåk i kukər i halsi* (Vens.) er beruset; i en stedremse: „Ring kukker“, Kr. IX. 127. 332 (Gl. Estrup); *nè kukəri kukər åpå bòr kwest, så blywə dæ månə piqər låkə de or* (Vens.), jfr. Wigstr. II. 274; se kukkemand.

kukkuk, no. *kukkuk æn -ər* (Bradr., Fjolde, Sundv., Ang.) gøg, en fugl; *æ kukkuk öfər sit æjənt nawn* (Ang.).

kukkukspyt, no. *kukukspøt de* (Bradr.); *kukspøt de* (Sundev.) = kukkemandsspyt, fuglespyt.

kukle (?), uo. magte, tumle (Ry s. ?).

kul, no. se kugle.

kul, no. *kål de* (D., Malt); *kwòl de* (Lild s.; Agger, Mors); *kol* flt. best. *koløn* (Vens.); *kwòl* flt. best. *kwòløn* (S. Sams, Søvind s.); *kwòl eð* best. *kwòlt* flt. best. *kwòløn* (Hellum h.); *kwol* best. *-ən* (Låsby; Mols, Thy); *kål de* (Bradr., Fjolde, Sundeved, Ang.) — **1)** = rgsm., oprindelig tørvekul el. trækul, det eneste, som i ældre tider kendtes; *nòwə kwòl* (Søvind s.); *kwòløn æ dyr* (Elsted); på en til mosen stødende agerlod byggedes en stor tørvestak med en skorsten i; når den var færdig, kastedes brændende halm ned gennem åbningen foroven, så stakken antændtes indenfra; såsnart den var gennembrændt, dækkedes den med græstørv og åbnedes først flere dage efter; tørvekul brugtes af de gamle smede og foretrækkes endnu til enkelte ting, se Feilb. Fr. H. s. 6; trækul brændtes således, at man stablede træemnet op i form som en glds. bagerovn med en hulning midt i til at lægge ild i; så blev dyngen dækket til med et lag tykke tørv og jord, og der blev holdt vagt dag og nat; dyngen må nok ryge, men ikke brænde for stærkt; røgen skal være askegrå, såsnart den bliver blå, er ilden for stærk, så dækkes der mere jord på; tre dögn behøves til at brænde en mile færdig, se J. Saml. IX. 330 (Vens.); kul til smedebrug brændte bonden i askegraven, Kr. Alm. III. 9, se kulgrav; under nattevagten ved kulmilen besøger ellepigen kulsvieren, Kr. III. 38. 52. 53, VI. 28. 29, VIII. 43. 78, IX. 250. 90, Sagn I. 288. 959, jfr. Wigstr. I. 129, II. 96. 179, se kulmile, selv; prinsessen siger i ævent.: kul har jeg sveden, Kr. V. 64. 67; man

lagde i ældre tid kul under skelstene, for sikkert at kunne finde dem pány, jfr. Nielsen Tingsvidner s. IX, Strackerj. II. 206; i sagnet er det et alm. træk, at genfærds og troldfolks skatte el. deres gaver, guld og sølv, ser ud som kul el. andre værdiløse genstande, se Thiele II. 115. 117. 189. 204. 245. 254, Pio, Holger Danske s. 25, Kr. III. 44, VIII. 32. 64. 125, Sagn I. 97. 378, 172. 626-31, 230. 826, 245. 287. 955, 337. 11. 12, 349. 35-37, II. 118. 69, 121. 82, jfr. Sande I. 101, Wigstr. II. 267. 300. 302. 303, Mhoff 356. 477, Grimm Sagen nr. 163. 317 (agern, grankogler), Z. f. M. II. 184 (Tyrol), IV. 36. 38, Kuhn M. S. s. 31, W. S. I. 144, Strackerjan I. 261 a, II. 68, Urquell II. 110; Hartl. Science s. 49, Mélus. V. 113, Krauss Volksgl. s. 103, Hexens. s. 45 a, Ralston Songs s. 159, Magyar T. s. XXXI, Folkl. IV. 397. 643 (en håndfuld byg, Indien); la pignatta (potten med skatten) era piena di carboni Pitré, Archiv. II. 375. VIII (Abruzzerne); carbonem, ut ajunt, pro thesauro invenimus Phædri fabul. lib. V. fab. 6, Liebr. Volksk. 100 (Ind.), se hövlspån, penge, skat. — **2)** glød (Ang.). — Jfr. Aasen isl. kol, htsk. kohle, mnt. kole, Sch. Lübb., kvolster, kølster; is-, klyne-, mile-, sten-, træ-, tørve-.

kulblå, to. *kål̦blǫ* (D.); *k— i æ huwə,* kulsort.

-kuld, no. se i-, om-; jfr. kolle; Aasen koll, i koll; isl. kollr hak.

kuld, no. *kòl̦ è* best. -*c* (Vens.; Randers); *kål̦ æn* = flt. (vestj., Agg.); *kòl̦ et* = flt. (Søvind s.; Røgen); *kol̦ æn kol̦* (Agersk.; Bradr.); *kol et* = flt. (Fjolde); *kål et* = flt. (Sundev.) = rgsm., et kuld; *to kòl bǫn* (Vens.); mærkes kan, at i Holstebroegnen regnes 4 börn til et kuld: *vi hår tòw kål ban* ɔ: 8; *at kòl gris* (Røgen); *hon gǫr te aṅən kål* (Vejr.) om gåsen med gæslinger anden gang; *æn kål̦ lærkek* (D.) en lærkerede med æg, *æn kål hwælp, kil̦əŋər* (sts.); *jò kòl* (Vens.), et sjældent udtryk om gæs og ænder, der en tid hører op at lægge, for senere atter at begynde; i Sønderj.: flok om kyllinger (Agersk.), slags om börn (Brader.), kuld om kyllinger, gæs, ænder; jfr. Rietz kull 2; tvekulds; sær-.

kulde, no. *kul̦ æn* (Elsted s.); *kul̦ æn* (D., vestj., Thy, Mors, Lild s., Andst, Søvind s., Sams, Agersk., Bradr.); *kul̦ i* (Vens.); *kul, kål æn* (Sundev.) — **1)** = rgsm.; *fröst o kul̦* (Andst); *i gromə kul̦; dẹ æ da i gremə kul̦, de æ komən ij mæ,* men: *di kaṅc tål̦ å wèr i kul̦ən* Vens.); *æn grǫ kul̦* (Vejr.) mørkt, koldt vejr; *tạr kul̦* (Lild s.) kulde og tørt vejr; *i slem kul̦* (Vens.) slemt, koldt vejr; *å drèk bræwən få kul̦, de æ som mæ ku pẹs i sin hus få warəm* (Vens.); *han hår tæjən, lij möj kul̦* (Andst); *han hå tån kul̦* (Vejr.); *å ta kul̦* (Vens, Thy); *a hå fåt så møj kul̦* (Mors) ɔ: blive forkølet, slemt forkølet; *de æ jæjt o kul̦ o skit* (vestj.); *dær æ gon kul̦ i ət* (Søvind s.), om et sår; *kul̦ driwə naqən kwiṅ te å spiṅ,* Sgr. XI. 126. 351 (Bj. h.); se vånden; hjörnekuld, port-, svide-. — **2)** *kul̦* flt. *han hå kul̦* (Vejr.); *maṇə kul̦* (Hmr., D.); *maṇə, slem kul̦* (Andst); *a hò fåt såmå·ṇə kul̦; a æ såda·ṇt mæ kul̦, no æ min kul̦ we å go hæn* (Vens.) = knyst: forkølelse, hoste. — Jfr. Aasen, kulde, isl. kuldi hak.; kold, Kolding; binde-, edder-, hunde-, inde-.

kuldehoste, no. *kul̦huəst di* best. -*ən* (Elsted) forkølelseshoste, *manə k—.*

kuldemand, no. *kul̦ərmaṅ æn* (vestj.), *dær ær æn k— hæru·ð!* siges til små börn i koldt vejr, for at få dem til at blive inde; se Kolding.

-kulderet, to. se for-.

kuldesot, no. [*kul̦sot*] (M. Slesv.) forkølelse, Mb. eft. Outz.

kuldet, to. *kul̦ə* (S. Sams) kold, om vejret.

kuldkaste, uo. *kòl̦kåst -ər -kåst -kåst* (D.) — **1)** *o k— æ kuwən* (D.) = negvende ɔ: kaste de bundne neg omkuld for at roden af dem kan blive törret: *smið æ röw om i æ wæjr.* — **2)** *kål̦kåst æn dom* (Lindk.) = rgsm.

kuldkøssen, to. *kul̦köjsən* el. *kol̦kåsən* (Agersk.) = kuldslået.

-kulds, no. se -kuld; hoved-, oven-.

kuldsejle, uo. *kålsæjl* (vestj.); *kalsèjl* (Søvind s.) = rgsm., også: *sæjl æ bǫð om* (Holmsl. kl.).

kuldsk, to. = kuldskjær (Ang.).

kuldskjær, to. *kul̦skær* (vestj.); *kul̦skæə* (Søvind s.); *kul̦skiər* (Elsted); *kul̦ski* el. *kul̦skèr* (Vens.); *kul̦skærə* (Agger); [*kulsker*] (Ang.) — forfrossen; *kul̦skir åm hans heṅər* (Lild s.).

kuldskrumpen, to. *kulskrompən* (Malt h.) forfrussen.

kuldslagen, to. *kulslawən* el. *-slawə* (Vens.); *kulslawən* (Elsted) — kuldslået, om drikkevarer; *de æ blòwən kulslò, kulən ær òw ət* (Søvind s.); *kulslån wań* (Agg.).

1. kule, no. *kul æn kulər* (vestj., Vejr., Hell., Grindst.) bule, blå plet på legemet; jfr. Aasen kul hak., bule; isl. kúla; mnt. kule, Sch. Lübb. kølle, bule; sø-.

2. kule, no. *kul æn kulər* (Støvr. h., Thy, Ulvb. h.); *kuwl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — en gammel dårlig hest; *æn gaməl kuwl* (Vens.).

3. kule, no. *kul æn kulər* (D., vestj., Thy; Søvind, Sønderlyng, Hell. h.); *kul æn kulə* (Elsted); *kuwl æn*, best. *-ən* el. *kul*, flt. *-ər* (Vens., Agg.) — grav, gravet hul til noget, til kalk, kartofler osv.; *dæń, dæ grawər kulər te ańər, fælə tit sjæl dæri·* (Angel); *slå i æ kul* (Vlb.), alm. börneleg med løbbeser, ligeså vestslesv.; jfr. mnt. kule, Sch. Lübb.; ajle-, brøde-, drav-, hjærte-, kalk-, kartoffel-, klyne-, ler-, løve-, potetes-, rakker-, røver-, sot-, spøl-, vonke-, ælte-.

4. kule, no. *kul æn -ər* (D., vestj., Hvejsel, Søvind s., Elbo, Vejlby v. Fred., Hell., Sønderl.); *kuwl æn*, best- *ən* el. *kul*, flt. *-ər* (Vens., Agg.) — regnskyl, byge med blæst, hagl, regn; *dær drywər kulər idaw* (vestj.); *no komər æn kul rèn, skøj dæ ej* el. *èn kuwl* (Vens.); jfr. Aasen kul; isl. kul itk., kuling, blæst; mol, æl; hagl-, regn-, sne-.

5. kule, uo. — **1)** i udtr. som: *kul katå·flər* (vestj.); *kul katø·flər nijər* (D.), nedgrave kartofler i en kule. — **2)** *kuwl -ər -t -t* (Vens.) kyle (s. d.), måske en form af dette ord; *haj kuwlə dæm uk æ dön*, han kylte dem ud af dören. — **3)** *hun kuwlər* (Agger) det blæser stødvis; *hun kulər å·p*.

kulebasse, no. *kuwlbasi æn -ər* (Agger) en fisk, stenbider, cyclopterus lumpus; jfr. mnt. kule, Sch. Lübb., „kaulquappe“.

kulegrave, uo.

kulgraw -grawə -grawt -grawt (Søvind s., Elsted);

kuwlgraw, -grawər el. *-grawər, -gròw* el. *-grow, -grawə* (Vens.)

= rgsm.; *hijələ hawən æ blòwən kulgrawt* (Elsted); jfr. kulekaste.

kulegraver, no. *kulgrawə æn -rə* (Sundev.) en graver ved en kirke; jfr. mnt. kulengrever, Sch. Lübb., det samme.

kulekaste, uo.

kulkòst -ə -kòst -kòst (Søvind s.; Støvring);

kuwlkòst -ər -kåst -kåst (Vens.) —

1) kuldkaste (s. d.) neg, ellers kun i fig. betydn. som om en aftale el. lign. (Søvind s., Vens.). — **2)** kulegrave (Støvr.).

kulekaster, no. [*kulkastər æn*] (Ribe, glds.) graver; se kulegraver.

kuleregn, no. regn i byger, Kr. VI. 272. 184.

kulevejr, no. *kuwlwer è* (Vens.); *kulvèjə et* (Søvind s.); *kulənvæjr* (D.); *kuwlwæjlə* (Agger) — bygevejr.

kulfartöj, no. *kwålfårti æn* (Agger) = rgsm.

kulgrav, no. *kolgraw æn* (Vens.) hul foran ovnmunden, hvori gløder og emmer nedrages for siden at bruges til smedekul; se kul; vi havde en k— udenfor ovnen at jage asken ned i, når vi bagte, og så et låg at lægge over den, at man kunde gå på den, den var mest rund, Kr. Alm. III. 35. 92.

kulhandler, no. *kwòlhańlə æn -rə* (Søvind s.) = rgsm.

kulild, no. *kwòliľ æn* (Lild s.); *koliľ i* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

kuling, no. *kuləŋ æn -ər* (D.; Han h.) = rgsm., byge med blæst, regn, sne; se kule.

kulisse, no. *kuli·s æn* (D.) skomagernes glittejærn; jfr. fr. coulisse.

kulklyne, no. *kålklyn di* (Malt) mosetørv, tjenlige til kulbrænding.

kullende, to. *kåləndəs* (D.), *så mørk som æn kwòləndəs broəń*, Kr. IX. 253 (Hads h.) ɔ: kulsort, se brand 3; *kwòləndəs sowət* (Søvind s.) forstærkende udtr.

1. kuller, no. *kulər* (Randers, vist alm.) en hestesygdom; *hæstən hò kulə* (Søvind s.); jfr. flyve-, sove-; htsk. koller, plt. kuller, af gr. cholera, galde, se Weig. Wb.

2. kuller, no. *kulər æn* (D.); *kòlər æn* (Lild s.); *kwålə* = flt. (Agger); *kòlə æn* = flt. (Vens.) — en saltvandsfisk, en torskeart, gadus æglefinus; jfr. Lang, Myth, Ritual I. 140 ned., se Aasen kolga huk. „navnet hentyder til de sorte pletter på fiskens sider; sv. kolja.

kullerbakke, no. *kulərbakər* flt. (Hjörring) bakker til at fange torsk på, *è sæt k—*, se 3. bakke.

kulleret, to. *kulərə* (D.) fuld af byger, *æ væjr æ k—*.

kullerfisk, no. *kòləfesk* (Vens.) = kuller; *jyẉlaẉtən ska wi ha kòləfesk å byqsop* (Vens.).

kullersk, to. *kulərsk* (D., vestj.); *kulə* (Søvind s.) — om heste: som har kuller (s. d.); *hæstən æ kulə* (Søvind s.) kulret; også om msker: urimelig, balstyrig, *hun wa ræn kuləsk* (Agger).

kullet, to. *kålə* (vestj., D.); *kòləð* (Mors); *kòlə* (Vens.); *kålət* (Randers) — k— kirke, kirke uden tårn; k— ko, ko uden horn; *kålə om æ huẉə* (D.), når alt håret er klippet tæt af; *hąj ræjər eñc hwòṇt å dæj kòlə* (Vens.); han render ikke hornet af den kullede, ɔ: han er overmåde forsigtig; i et stedrim:

„Nes å Gjörring å Buhr å Sihr,
de æ kålde kjærker åld fihr,
Nes å Gjörring å Buhr å Sihr å Væm,
de æ kålde kjærker åld fæm,"

Kr. VI. 348. 229, jfr. Aasen kollutt, isl. kollóttr.

kulmand, no. mand, som kører med trækul; *dæ wa æn kwòlmañ, dæ ǩo mæ kwòl fræ milərən i Ry skòw*, Efterslæt. s. 242. 271.

kulmile, no. *kålmil æn -ər* (Malt, vestslesv.) tørvestakken, som brændtes til kul, jfr. Sgr. IV. 222. 712; ved kulmilerne forsamles ellekvinder, se Kr. Sagn II. 16. 64, 38 nr. 15, jfr. Hofberg, Skogsbyggarel. s. 21, Wigström II. 179, Afzel. Sagoh. II. 164, Asbj. III. 260; se kul, selv.

kulmørk, to. = rgsm., J. Saml. VIII. 272 (Hell. h.).

kulret, to. *kulərət* (Elsted) om hest: som har kuller, se kullersk.

kulrive, no. *kwolryẉ æn* (Silkeb.) et redskab, hvormed de brændte kul rages ud af milen.

kulrådden, to. *kålrörən* (vestslesv.; M. Slesv.); *kålråjən* (Agersk.) — gennemrådden, så rådden, at det støver, om gammelt tømmer, se Kok, Dsk. Folkespr. under koll; jfr. 1. kolle; men er det ikke kålrådden? el. tvolrådden? (s. d.).

kulskudtørv, no. *kwolskåttörə* (Vejr.) = skudtørv.

kulsort, to. *kålswòt* (D.); *kwòlsowət* (Søvind s.) = rgsm.; når vask el. farvning mislykkes, kan folk i ærgrelse sige: *kwòlswot i dæwəls nawn, amən!* (Mors).

kulsort natron, no. tvekulsur natron, bicarbon. natricus (P.).

kulstøv, no. *kolstòw de* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

-kulsur, no. se tve-.

kulsvier, no. *kwòlswiə æn -rə* (Søvind s.) = rgsm.; i en stedremse: „Gjerndrup kulsviere", Kr. VI. 345. 215, Ordspr. s. 525 (Brørup s.).

kulsæk, no. *kålsæk æn -sæk* (Malt); *kolsæk i* best. *-i* flt. *-sæk* (Vens.) = rgsm.; fig. tykke mørke regnskyer; *no hæŋər æ væstəboər æ kålsækə uð* (Elbo; Røgen s., Hads h.), det trækker op til regn vestfra, jfr. kjælling, se Kr. VI. 271. 175, Ordspr. s. 497; Sejerøboerne har deres kulsække ude at törre (Sams), Kr. VI. 333. 152, om mørke skyer i nordost; ligeså om folkene i Ry, K. IX. 103. 97 (Dover sogn); jfr. J. K. s. 128. 26.

kulsåld, no. *kålsol æn* (Malt) et sold med store huller i, for at skille støv og smul fra de gode kul.

kultjære, no. *kåltjær de* (vestj.); *koltiər de* (Vens.) = rgsm.

kulvogn, no. *kwålwuən æn* (Tåning) vogn med kul, se Eftersl. s. 242.

kulør, no. *kolø·r æn* (D.); huk. (Vens.); *kulø·ə æn -rə* (Søvind s., Elsted); *kalø·ər æn* (Bradr.) — farve, om msker, dyr, töj; *de vis kolø·r* (D.) om töj ɔ: det skifter farve, er changeant; også fig.: *a ær eļ i kolø·r i da·w* ɔ: ikke i godt humør, el. ikke rask; *hąj sætə farə* el. *kolø·r åpo ə* (Vens.) ɔ: overdriver; jfr. farve, lød.

kuløret, to. *kulø·rt* (Elsted) farvet med andre farver end sort, hvidt el. gråt; *òqən wa jæns kolø·rə* (Vens.) ensfarvede; se af-, lige-.

kulørsmag, no. *æn guwə kolø·r-småq* (D.) farvesans.

kumme, no. *kom æn -ər* (D., vestj.; Sundev.) en stor skål; jfr. htsk. kumme, ligeså mnt. Sch. Lübb., holl. kom; henføres til lat. cucuma, gryde; se kompe; fløde-, spøl-.

kummer, no. *komər æn* (D., vestj.) = rgsm.; jfr. htsk. kummer, ligeså mnt. Sch. Lübb., byrde på sindet; opr. grus, henføres til lat. cumulus, dynge.

Kummerlev, no. en by i Brede s., Vestslesv.; i det forblommede udtr. *han har såt hans pæŋ i Komərlə* (vestslesv.) ɔ: er kummerlig fattig; se krymp, tilsæt, Kolding, Trælborg.

kummerlig, to. *komərlə* (D., vestslesv.) = rgsm.

kumpan, no. se kumpen.

kompannis, no. i udtr. *dær ğor do æn kompa·ṇis* (vestj.), et godt kup (s. d.), el. noget, som opvakte latter.

kumpe, no. *komp æn -ər* (Vejr.); *komp æn -ər* (Mors, Thy) — melboller til suppe (Thy, Mors); boller af mel el. gryn, som koges mest i linnede klude (vestj.); *swǫ̀ṭ kompər,* boller af mel og blod i slagtetiden (Hmr., Vejr., Holstbr.), se Sgr. V. 58. 467, Kr. Almuel. VI. 68. 147; jfr. Aasen kump hak., klump.

kumpen, no. *kompǫ̀·n i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *kompå·ẉn æn -ər* (Agger); *kompa·n* (vestj.); *kompən æn -ər* (D., vestj.); *kompən i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; Sall., Davbj., Agersk., Bradr., Sundev., Fjolde) — 1) halvvoksen dreng; *i stærk kompən* (Vens.). — 2) *kompən* (Vens.) er nærmest en doven, ligegyldig, skødesløs person; gærne med et nedsættende tillægsord: *æn rǫ k—* (Sall.); *de ær i slem kompən, dæj dræŋ* (Vens.); *æn groma* el. *fålə kompå·ẉn* (Agger) uregerlig person; *æn sæ kompən* (Davbj.); *lòjələ kompən* (Vejr.); *de ær æn kompən ham!* (Holstebro); *„de wil kompəni eñc hò nöwn“*, Grb. 44. 33, det vilde fyren ikke høre nævne; også: *kompa·n* (vestj.); synes ikke at have foragtelig bibetydning, en net kumpen, knøs (Ang.); pølser skal kaldes „kompaner“, når de koges, ellers brister de, Kok Ordspr. 170. 1983 (Mell. Slesv.). — 3) *kompən æn* (Røgen s.) en lille byld (s. d.); *hæj, mañ, tæj mi kompənər mæj!* (Lönb.) råber til vejfarende den, som er plaget med småbylder, så slipper han dem, og den vejfarende får dem. — 4) *kompən* (Vens.) det mandlige lem; pigen var for blufærdig til at sige: Pilgårdsmølle (Hell. s.), så sagde hun: *Kompəngòsmøl,* se pil. — Jfr. htsk., mnt. kumpân, Sch. Lübb.; henføres til samme stamme, hvoraf fr. compagnie, compagnon; se byld, knast; *bæls-, navle-.

-kumret, to. se for-.

kun, bio. *kons, kon* (D., Sønderj., alm.) = rgsm.; *kòm dokəns!* kom du kun; *gyə dokəns de! slå dokəns te·, om do tæ!* (Elsted); „foe uer kuons, men krafti, no, de kand a lie“, And. Begr.; se ikkun.

kundbar, bio. i udtr. *blyw kujbår om nuə* (Vens.), ɔ: komme til kundskab om.

kunde, no. *kuñ æn -ər* (D.) = rgsm.; *æn guẉə k— ;* jfr. htsk. kunde, det samme.

kundskab, no. *kyñskab* (Lb.); *kujskab* el. *kojskab* (Vens.) = rgsm.; *o ha k— te, om* (vestj.); se kyndig.

kunne, uo.

nt. *kañ* el. *ka, kuñ* el. *ku, kuñ* el. *ku* (D., Andst, Agerskov, Thy, Agger, Mors, Tåning, Røgen);

nt. *kaj* el. *ka, kuj* el. *ku, kuj* el. *ku* (Vens.);

nt. *kåən kuñ kuñ* (Mols);

nt. *kåə kuñ kuñ* (Sams);

nt. *ka ku, ku* el. *kun* (Elsted s.);

af enkelte former mærkes: *do kat, kat do?* (Vlb., Bradr.); — Egebæk: nt. *æ kañ; do kat, kato?; han kañ;* flt. *kañ;* ft. *æ kuñ; do kuñst; han kuñ;* flt. *kuñ;* — Fjolde: ett. nt. *æ kañ; do kat; han kañ;* flt. *vi kuñ; irm kut, di kuñ,* jfr. Lyngby Uo. s. 105; — som regel beholdes *-ñ,* hvor ordet har tonen, ellers kan derom næppe siges noget bestemt; *a kañ il* el. *ka il; hañ kañ* el. *ka hwærkəñ sèj pip eñ kuk; hañ kañ hwæ·rkən dè jæn eñ d'añt; de ka·ñ skẹ èn gòŋ imè·l, mèn de ğèr il ræt tit åpǫ* (Søvind s.); *haj skal ka (!) jòr òltəŋ,* skal kunne göre; *haj skul ku jòr òlteŋ; no ka a min lèjs; ka do tysk? de hòr a kuj læŋ; a hǫ ku jǫr ə i gåŋ* (Vens.); smtrækninger: *a kaki,* jeg kan ikke; *a kuki,* jeg kunde ikke; *kau,* kan du? (Elst.); *a ka'l, de ka'l gǫ; de k'il gǫ* (Søvind s.) det kan ikke gå; *di ku'jt rør we ham* (Lild s.); *jèn ka ða ejt miər eñ jèn kañ; ka jèn hèlər, ka jèn?* (sts.), man kan da ikke mere end man kan, kan man da, kan man? *a kañc kom* (Vens.) ɔ: *ka eñc; de kat håw* (vestj.) det kan jeg ikke huske, se kattehov; *dæ blöw sån æn bromlən dære·ñ, te han kw'it wal væ dæ,* Kr. IX. 244 (V. Lisbj. h.); *a ska ka gyər, han sku ku gyər* (Elsted). — 1) vide, have lært, have i hukommelsen: *a ka jæn væs fåru·ðən* (D.); *så*

skul a da te· å fåtø·l æn histåriq, mæn a kå wal eŋən, Kr. IX. 242. 81 (Mols). — 2) forstå, have øvelse og færdighed i; *han ka æn guwə hañværk; han ka hwærkən løs ælər skryw* (D.). — 3) formå, være i stand til; *han ka sawt nær sæ* (D.); *hañ æ stærk nåk te å kañ gøjər ət åljæn* (Søvind s.) til at kunne; *æ kañ il får æ baən* (Agersk.) om en hindring; *„æ kuñ sawt får æ blæjst, væn æ kuñ æjsən!“ såj han æ mañ, da vår han drokən* (Branderup); *han ka hwærkən sto hær go* (D.); *så ho a ỏlə ku glæmt An* (Ry); *a kå ekə* (S. Sams); *han ku hwærkən bræq ælər fo låm,* el. *han ka hwærkən gyjə ælər gåv* (D.) ɔ: magter intet; den døde råbte i sin kiste så höjt, han kunde: „lad mig få en pons med på vejen!“ Feilb. Bondeliv s. 142, jfr. Kr. Molboh. s. 117. 367, tvetydigheden ligger i ordet: kunde. — 4) have adgang, lejlighed til; *dæm, dær vel ha· arbəð, di kañ ålti fo ət* (D.). — 5) have mulighed for sig, kunne tænkes; *de ku nåk hæñəs* (D.); *de ka vur brukt* (Ang.) det kan bruges; af tlm. kan mærkes: *ham kañ a et mæj* (D.) jeg kan ikke omgås ham, have noget at göre med ham; *a ka eñc mẹ ə* (Vens.) ɔ: finde mig i det; *a ka öwər dæj* (D., alm.) jeg kan magte dig; *de ka æ ek fuwər* (Agger) det kan jeg ikke göre for. — Jfr. Aasen, isl. kunna.

kuns, bio. se kun.

kunst, no. *konst æn konstər* (D., alm.); huk. best. *konstən* (Vens.); *kònst æn -ə* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; *dẹ̀ ær ẹ̀ŋən konst* el. *dẹ̀ æ dær eŋən kònst vẹ̀* (Søvind) ɔ: det er en let sag; om kort- og andre kunster; kunstværk, Kr. VII. 305; *„æ konst stiqər!“ såj han, fañən, da sår han å ær albo å sker* (Branderup); *konstən stiqər əs mir å mir, å staklər blywə dæ flir å flir* (Vens.); *de ær ən betə konst å jẹ̀ de,* det er en ringe kunst at . . .; *de skal ỏlti wẹ̀ no åpå konstən, de hạj jẹ̀r* (sts.), iron.: noget, der smager af kunst, finhed . . . — 2) *ğø kònstə,* 1) göre spilopper (Søvind s.); *læ wẹ̀ mæ de·, hons æ de få konstər!* (Vens.). 2) begå svig (vestj.); *dẹ̀r æ konstər i· ham* (Søvind s., Elsted) ɔ: han er upålidelig, lunefuld. — 3) om trolddomskunster; *„di Fẹjlapər ẹ̀ non hælweðəs brọ̀j* (brande) *te skit konstər“*, Grb. 147. 1, jfr. 197. 10; den kunst, at få skovl og spade til at arbejde for sig, Kr. VIII. 280. 480; ham var der kunster ved, Kr. VIII. 286; den sorte kunst, Kr. III. 276, IV. 152. 217, 181. 253, udtr. stammer fra mlt. nigromantia (niger, sort), der er en forvanskning af gr. nekromantaia, kunsten at mane døde. — Jfr. Aasen, kunst hak., htsk. og mnt. kunst, Sch. Lübb.; se kunne; hekse-, kort-, skjælms-, trold-.

kunstig, to. *konstə* (D.); *konsti* (Vens.); *kònstiq* (Elsted) — 1) = rgsm.; *kònstiq smör* (Elsted). — 2) *så möj æn k— knæjt,* sær fyr; *æn konstə støk arbeð; æn konstə teŋ,* noget påfaldende, man ej let kan tro er således (D.); *hañ æ sọ̀n æn kònsti jẹ̀n,* ɔ: sådan en sær en; *dẹ̀ æ da kònsti nåk, hañ blywə hæn, ujən å la wòs vẹi ət* (Søvind s.), det er da underligt, at . . .; en sær konstig træjring, Kr. Alm. VI. 38. 108; *de wa da no kònstiq nuə* (Elsted).

kunstner, no. *kònstne æn -rə* (Søvind s.) = rgsm.; også i betydn. troldmand, Kr. VII. 25 flg.; se tusind-.

kunte, no. *koñt æn -ər* (Vind); *koñc* el. *kuñc æn* best. *-ən* (Vens.) — cunnus (Vens.); om enkelte fremspringende bakker, som en bakkepynt, der går ud fra en længere; *Koñcən,* en bakke i klitten ved Skallerup (Vens.); *koñc* (Vens), skældso., enfoldig kvinde; se kutte, slubbermund.

kuntet, to. *koñcə* (Vens.) ubehjælpsom, klodset; tit om en person, der ikke er rigtig klog.

kup, no. *kup æn* (D., Andst), itk. (Elsted) alm. i udtr. *o gyjər æn k—,* få en god fortjeneste; også kan høres: *de æ dær eŋən kup ve* (D.); *„dær ha di no jor ẹ̀n wældi kup“*, Grb. 46. 69; sådanne knægte kan finde på at göre nogle slemme kupser, Kr. VIII. 134. 245, ɔ: optöjer, er sagtens en slags flt. af kup; jfr. fr. coup; se bannis.

kupé, no. *kupẹ· æn -ə* best. *-ərən* (Elsted); *æ kompẹ·* (D.), jærnbane-kupé; jfr. fr. coupé, vogn.

kupel, no. *kupəl æn kuplə* (Søvind, Elsted) = rgsm., lampekuppel; jfr. fr. coupole, se kubbel.

-kur, no. jfr. lat. cura, omsorg, se sultekur.

kuradsi, no. *kura·si et* (Søvind s.) mod; jfr. fr. courage; se kokke-.

kuradsig, to. *kora·si* (Vens.) modig.

kuranse, uo. *kura·ńs* (vestj.) tumle, magte; a skal, F. annamme mig, nok kurans 'en! Kr. VI. 110. 160; jfr. htsk. kuranzen, gennemprygle.

kurant, no. = rgsm.; *kura·ńt saqə, wår* (Elsted) fuldgyldig, i god orden; *æn dålər kura·ńt* (vestj.), også i udtr.: *han hår æn hal kura·ńt* (Malt; Sundev.) = en rus; jfr. fr. courant, løbende, som er gangbar.

kure, uo. *kur -ər -ət* (vestj.; Hobro egn) — **1)** *kur öwər æ kywləŋər*, ligge og ruge på kyllingerne. — **2)** *hwa leqər do dær å kurər atər?* (Vind s.) siges til den, som ser nöje og ventende efter noget; *leq o kur i æ sæŋ* (Rkb.) ligge og drive i sengen. — Jfr. Aasen, kura, isl. kura, ligge og hvile.

kurekryster, no. kryster; Niels, som heller ikke var nogen kurkryster, Sgr. IX. 22; jfr. kure?

kurer, no. i udtr. som: *de gek i jæn kure·r, a ǧor ət liq uð i jæn kure·r* (D.) ɔ: i ét træk, ad én gang; misforståelse af fr. courier, ilbud, courir løbe.

kurere, uo.
kuri·jər (D.); *kori·jr* uböjel. (Vens.);
kuri·ər -ə -t -t (Elsted s.)
= rgsm.; helbrede; se kur; hvad det kan koste at k— en mand, som alle ben var slåede i lutter små stykker på, Kr. IX. 172, se koste.

kureöje, no. *kuryw* (Holstebro) navnet på den hyrde, som kommer sidst op pinsemorgen = *lus-koŋ* (S. Omme); *pińsgris* (Nes); *swynhöwər* (Thorsted).

kurihus, no. se korn-i-huse.

kuring, no, se koring.

kurl, no. *korl i* best. *-i* flt. *-ər*, el. *korl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) en kurre på tråd; *dær æ komən æn korl åpå tròi* (Vens.) bogstavelig el. figurlig.

kurle, uo. *korl -ər* (Vens.) — **1)** kurre om duerne; *de korlər i halsi åpå ham,* raller. — **2)** løbe i kurre (s. d.), om tråd.

kurr, to. *kor* (Agger, vestj.); *kòrə* (Borris) — om personer: som ej kan udtale r (Agger); om personer, som river på r ɔ: udtaler det sædvanlige københavnske uvulære (?) r: *a æ hwærkən kor ælər stam, a ka sæj: ræt æn blo kle knap* (vestj.); Sören sagde: „de blywerr galt, herr er søksåånd", han korrede jo noget, det gjorde Sören, Kr. Alm. VI. 76. 162; jfr. kremmel, 2. krøgl, krål, læsp, stam.

1. kurre, uo.
kor -ər -ət (D.);
kor -ər -ə korə (Vens.)
= rgsm.; *æ duər korər* (D.); *æ frøər korər* (Holstbr.) kvækker; se 1. frø; jfr. Aasen, kurra; htsk., mnt. kurren, Sch. Lübb.

2. kurre, no. *kor æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; Mors, Vejr., Sundeved, Bradr.); *kwòr æn* (Elsted); *korə æn -r* (Thy); *kør æn -ər* (Agersk.) — en kurre på tråd; *dær kåm æn kør å æ tròi* (Agerskov), også fig.; *„ènda kam dè jèj gåŋ èn kor åpå [tròi] imæl håsboj å bøjər"*, Grb. 25. 9; *dæ ka næmt kom ən kor əpo troən* (Randers); *de æ gòn i kwòr* (Elsted); jfr. kavle.

3. kurre, uo. *de korər* (Thy) om garn; løber i kurre.

kurrisk, to. *kurisk* (Søvind s.) ustyrlig, vild, om personer og dyr.

kursmed, no. *kuəsmæj æn* (Sundeved); *kuwrsme æn* (Sall., glds.) — dyrlæge; *„kuwrsmej, sònt kalə wi ham, får è dè jènteŋ udyj we non, så tòr haj [dèm] åjə kuwr"*, Grb. 6. 27; jfr. htsk. kurschmied.

kurv, no. *kårə æn* best. *-n* flt. *-r* (Vens.; Mols); *kòrə æn kòrə* (Lild s., Thy); flt. *kòrər* (Mors); *kårə æn kårə* (D., vestj.; Søvind s.); *kårə æn kårə* best. *-n* el. *-rən* (Elsted); *kårə æn kårə* (Ang., Brader., Fjolde) — **1)** = rgsm., en riskurv, forsk. fra „løb" (s. d.) en halmkurv; *æn kòrə -r* (Lild), en fiskekurv til at bære, på den ene side flad, den anden buet, sædvanlig af træ, se kube; lig skal under den engelske krig, da man ej kunde få fjæller, være jordede i kurve el. løbkister, se Kr. Alm. IV. 89. 254, 94. 277 (vestj.), se ligkiste. — **2)** få, give en kurv: modtage, give et afslag ved frieri; *han hå fot kòrən* (Røgen s., alm.); *æ kårə* (vestj.); *han fæk æn boňløs kårə* (Mellemslesv.), mods.: *han fæk æ boň såt i ən* (sts.) ɔ: fik ja, efter først at have fået nej; *jin kårə ǧör enə sårə, å ti ǧör enə las* (Ang.); se Sch. Lübb. II. 544 42 ff., mnt. „dorch den korf vallen", hentydning til, at den kurv, hvori elskeren om natten skulde hejses op til sin elskerinde, var indrettet

til, at bunden faldt ud, hvis han blev afvist, så han faldt igennem, eller pigen sendte ham en bundløs kurv, som tegn på, at hun sagde nej, for at spare ham at falde igennem, jfr. Troels Lund IX. 231; Tegnér, Hemmets ord s. 64 med henvisning til Comparetti, Virgil im Mittelalter; Kalkar II. 268 under hornske: „hun gaff hannem en bundløs kurff, som hand slap igiennem oc en hornskee udi hans hat“; Weig. og Grimm Wb. under korb; Schmitz, Sitten d. Eifl. Volks I. 52; Hammarsh. Færøsk Anth. II. under ordet krakkur; Hagen, Gesammtabent. I. s. XLIX, III. s. CXXXIX; at hejse i kurv se Grimm K. M. nr. 91. 166, Mhoff s. 440, Wolf N. S. s. 493, Liebr. Volksk. s. 86. XI, Kloster II. 139, Simrock Volksb. VI. 341, Pomm. Volksk. II. 181. — 3) *fo æn kårə o æ hus* (Fanø, D.; Tønder); den uheldige bejler fik, på pigens bryllupsdag med en anden, en kurv på skorstenen, i den fandtes små dukkebörn, en rød og en sort; desuden en teglsten til at göre kinderne røde med og törre öjnene på, et flor til at sørge med (Malt h., Samsø?); jfr. Gr. Gl. d. M. III. 173. 7; „undertiden forsødes denne gave med et stykke sølvtöj el. anden foræring og modtageren må da takke giverne med et gilde“ (vestslesv.). — 4) *kist kårə* (Løgst.) = slå koldbøtte. — 5) en spøg, A. kan ikke bære en tom kurv ud af stuen: man lader ham tage ved kurvens to hanke på den måde, at han i det samme spænder om et bordben el. lign., Sgr. VI. 236. 844. — Jfr. isl. korfr hak.; htsk. korb, mnt. korf Sch. Lübb., lat. corbis, kurv; se løb; arm-, bag-, bi-, brød-, buse-, drilling-, fiske-, halm-, hop-i-, hov-, hø-, hånd-, klyne-, kram-, kröje-, kvist-, mad-, mellemmads-, mund-, ponne-, ris-, ryg-, spån-, svensk-, sy-, sæde-, to-, töje-, tørve-, vogn-, vægger-, å-, åle-.

kurvehat, no. *kårəhat æn* (Fanø) en stråhat, måske: spånhat.

kurvekaste, uo.

kårkòst el. *kårəkòst -ər -kåst* (Vens., Stenum s.);

kòrəkåst -ər -kåst -kåst (Randers) — kaste negene om, så de ligger fladt på marken, jfr. kuldkaste, negvende.

kurvekejse, uo. *korəkejəs* (Vor h.) vende negene således, at den side, der vendte indad mod naboneget vendes udad, for at törres.

kurvekone, no. *kårəkowən æn* (Søvind s.) kone, som går med hvedebrødskurv og sælger.

kurvelejre, no. *kårəlæjr æn -ər* (D.) sidestykke på en kurvevogn.

kurvemager, no. *kårəmaqər æn -ər* (D., alm.); *kårəmaqə æn* best. *-rən* flt. *-rə* (Elsted) = rgsm.

kurvestol, no. *kårəstul i* (Vens.); *kårəstol æn* (Søvind s.) — stol af kurvemager-arbejde.

kurvevogn, no. *kårəun æn* (D.); *kårəvun æn* (Andst); *kårəvun æn -vun* (Sundev.) — en vogn med fadning af kurvefletning (alm.); en kurvebarnevogn (Fanø).

kurvevugge, no. *kårəuq æn -ər* (Fanø); *kårewoq æn -ər* (Vens.) — en vugge af kurvefletning.

kuse, uo.

kus -ər -ət kust (Mors, Sall., Vens.);

kus kusə kust kust (Elsted s.) — kyse (s. d.), göre bange, magte: *do tròwər nåk et, a ka kus dæ!* (Mds.); *ka do kus ham?* (Vens.); jfr. Aasen, kuse no. bussemand.

kusk, no. *kusk i* best. *-i kusk* (Vens.; D., vestj., alm.); flt. *kuwsk* (Agger); *koskər æn* (Braderup, Sønderjyll.) = rgsm.; *han æ ən rèŋ kusk* (Elsted) ɔ: han kører ikke godt; *de ær æn sølə kusk, dær ålər hå vælt* (vestj.); *æ höns ğör ek i æ skek te æ plòwkål, mæn di skiðər i æ re te æ kusk* (vestj.); *så kömər dær æn skæsvun . . . mæ æn rø kuskər* (Angel); i mørke taler kaldes han „fisebælg“, „fisebøtte“, „flæskebider“, „kabyttel“, „melsæk“, „grødhøg“, se vogn; jfr. htsk. kutscher; henføres til et polsk ord, kocz, karret; train-, ægt-.

kuskalv, no. i udtr. *å, mi betə ku·skal!* (Vens.) kalde- og kælenavn til kalven, når man bringer den drikke; jfr. kip.

kuske, uo. *kusk -ər -ət* (D., Elsted) — 1) være kusk; *han kuskət sjæl te Riv.* — 2) irettesætte, straffe: *å, kusk dæn slem dræŋ let!* (Andst).

kuskeplads, no. *kuskplas æn* (Søvind s.) = rgsm.; når en karl vælter, „mister han sin k—“.

kuskeri, no. i udtr. som: *do æ*

da enc så mø wån te kuskərica (Vens.) ɔ: til at være kusk.

kuskesæde, no. *kusksęi et* (Søvind s.); *kuskse̜ è* (Vens.) = rgsm., på karét.

kusse, no. *kusə æn -ər* (vestj.); *kusi æn -ər* (Vens., Hanh., Agger) = vulva: *sköw k— pesər åsə* (Malt); *fynsk k—ər* (D., alm.) en kage: klejner; synes at være et simplere ord end kutte (s. d.); i Fyn skal en banke hedde Kussebjærg, hvilket navn for sömmelighedens skyld er forandret til Tingestbjærg med samme betydning; forøvrig se Kr. Sagn I. 288. 959; se kude; hår af troldkvinders k— til trolddom, E. Fries, Sverges sista Häxprocess s. 5; jfr. Aasen kuse huk.; Rietz 1. kusa; se 4. kompen.

kuste, uo.

kust -ər kust (vestj.);

kustə -rə -rət (Søvind s.) — jage efter; *ka do kust æ kat uð? — kust atər æ for, æñər, höns,* mest småkreaturer; *do skal et læ dæ kust!* (Hmr.) ikke lade dig gå på; fure, jage bort (Søvind s.); jfr. kiste, kuse, kyste.

kustenere, uo.

kustəni·jər -ər -əð (Agger);

kostəniər (Vens.) —

töjle, tugte, se kustos.

kustos, no. *kustus i* (Vens.); i udtr. *o ha kustər o jæn* (D.) have magt over, om msker og dyr, både ligefrem og fig.; *no æ kustə nåk komen hjæm* (vestj.) om en rådende kvinde, se Rasmus; *kustus* (Randersegn); *no komə kustus, ta jæ no i al!* (Agger) ɔ: den, der kan tugte og tvinge; bussemand (Vens.); jfr. lat. custos, vogter.

kustånd, no. se kostand.

kutier, no. se kvarter.

kutte, no. *kut æn -ər* (Vens, Vor h.); *kut æn -ər* (Hanh.); *kot æn -ər* (vestj.) — 1) = vulva; *a. b. bot, fræ di nawl o te di kot* (vestj.) kan høres, når mødre leger med deres små piger; *ol moñ vel ha maj, kut vel il nòwəs mæ hø* (Hors.); en afdød, temmelig rå mand, plejede at sige, når han svingede pigerne i dans: *hæro·m mæ di kot o æ køkənbuwər!* (D.); *å, ve do il ha æ kot a æ kat te æn toba·kspåŋ!* (Branderup), foragteligt udråb; *å, de ær et mijər eñ æ kot å ən sil!* (vestj.), foragteligt udråb; i en remse: *botər, kotər o flajlus, de æ flåð rætər,* Kr. Alm. IV.122.18; herhen hører sagtens: *ja, jængòng! — war eð Wolle Kontes jængòng!* (Randers); alle piger, også tjenestepiger, har en kut (Vens.) ɔ: apothek; *i kutərhøq* (Vens.) karl, som er kvindelysten; *haj hò sònt to kutəryùn* (sts.) ɔ: sandselige öjne. — 2) alm. smsætn. i skældsord om kvinder: gal-, knibe-, tratte- og mangfoldige flere, se kodde, kok, rædder. — Jfr. Aasen, kunta huk., ligeså Rietz; mnt. kunte, kutte, Sch. Lübb.; se 2. ku, kude, kunte, kusse; hunde-.

kutter, no. *kutər æn -ər* (Agger) lille fartöj til fiskeri, lystsejlads el. lign., jfr. eng. cutter, skib, som gennemskærer havet.

kutterilose, no. i udtr. *slo kotər i los* (D., vestj.; Randers); *slo kikəlilos* (Vor, Hads, Bj. h.); alm. udtryk = slå smut; oprindelsen og betydningen er mig dunkel; jfr. tokjælling, vejrkjælling; på denne leg findes mangfoldige navne, se Rochholz, Kinderlied s. 465. 92, Pomm. Volksk. II. 94, Meier, Kinderreime s. 96; play ducks & drakes, se Suffolk Folkl. s. 61.

kuål, no. se koajle.

kvab, no. *kwab æn* (Vens.) — 1) kvalme, klemmelse. — 2) *a gi æn kwab* (Gjern h.) en lille lyd, et kvæk; „ekke et kvap di vild' Mads Brasen mie den gong“, Yuelb. s. 27, Gillsjow s. 20.

1. kvabbe, uo. *kwap -ər -əð* (Thy) — 1) *o kwap å·*, vralte af fedme, om dyr el. msker. — 2) *han slåw ham, te de kwapət* (D.) ɔ: så det gav lyd i ham; „de hjalp nåk it, di kwabbed“, Jæger, Ferien s. 50 ɔ: det klukkede i dem, de klagede sig. — 3) brække sig (vestsl.) — 4) *kwap -ə -ət* (Elsted s.) mukke trodsig, svare igen; *kwapə do, så ska u i ən puəs, kwapə do ijæ·n, så ska də binəs få ən* (Elsted). — Jfr. Aasen kvapa, være blød; htsk. quabbeln, „in lockere, zitternde bewegung versetzt sein“, Weig.; mnt. quebbete, quobbe, Sch. Lübb. gyngende mosebund; se kvabe, kvæbbe.

2. kvabbe, no. *kwap æn -ər* (Hanh., Lild s.); *kwaəv* hak. best. *-əñ* flt. *-ər* (Mols) — en fisk, ålekvabben, zoarces viviparus; se knude 8, kudde; åle-; jfr. htsk. quappe.

kvabbi, no. *kwapi æn* (Thy); *æn støk k—, æn tyk k—,* et tykt kreatur, sj. om msker.

kvabe, uo.
kwab -ər -ə (Vens.);
kwap -ər -əð (Thy);
kvab kvabər kvabət (!) (Agersk.); *kvabət* (Bradr.)
— 1) det „kwaber“ i halsen for en, når man skal kaste op (Thy, Vens.); *de kwabər i æ hals* (Agersk.; sj. Brader.). — 2) sive ud og danne ælte, om vand fra en brink (Vens.); *de kwapər, nær æ wań kwas åp* (Verst); *de kwabər næən uńər* (Bradr.) om den sjappende lyd, som fremkommer, når man går i vandfyldt jord; jfr. kvabbe, kvæbbe.

kvab-jysk, no. meget plat jysk (Skjæve, Torslev s., Vens.).

kvab-liv, no. *kwaplyw æn* (D.) = kvabsæk; deraf to. *kwaplywə* (vestj.).

kvabs, no. *kwabs i* (Vens.) en tyk, fed person.

kvabset, to. *kwabsə* (Vens.) fed, således at fedtet bævrer.

kvabskade, no. *kwapskaə æn -skarə* (Sundev.) en fugl, tornskaden.

kvabsæk, no. *kwapsæk æn* (D.); *kvapsæk æn* (Agersk.) — et tykt og fedt barn, vel også om voksne.

kvabvorn, to. *kwapworn* (Thy) om menneske el. dyr, som går vraltende af fedme.

kvadder, no. *kwarə* el. *kwaər de* (Børgl. s., Torslev s., Vens.); *kwar de* (Lb.); *kwarə de* (Lild, Thy, Mors); *kwaðər de* (Mors, Agger, D.); *kvarər* (Agersk.); *kvarər* (Bradr.) — 1) snesjap (alm.); *go wasko i kwarə* (Thy), få våde fødder i snesjap; *gròbən æ ful å kwarə* (Vens.). — 2) *a slu əð ræn i kwaðər* (Mors) i små stykker: *slå et kåp i kvarər* (Agerskov), *i kvarər* (Bradr.). — Jfr. mnt. quât, Sch. Lübb., „koth, dreck“; frø-.

kvadderet, to. *kwaðərə* (D.); *kwarərə* (Holstbr.) — sjappet, om føret.

kvaddergrutte, uo. *kwaðərgrøt* tf. *-əð* (Mors), rent slået i stykker.

kvadderslagen, to. *han æ kwarəslån* (Thy) hårdt slået.

kvaddre, uo.
kwaðər -ər -ət (D.);
kvarər -ər -ət (Agersk.) —
1) slå i små stykker, knuse: *han fæk sińt bęn kvarərət* (Agerskov). — 2) *de kwaðrər æ wań* (vestj.) om frosten: fylder vandet med is-sjap.

kvag, no. *kwaw æn* (vestj.); *gi jæn æn k—*, et stærkt tryk, så han segner.

1\. **kvage**, uo. *kwaw -ər -ət* (D., vestj.) — 1) *å kwaw jæn nijər* (vestj.) at trykke en med magt ned. — 2) *de kwawər ońər jæn* (Holstebro) gynger, som hvor der er hængesæk.

2\. **kvage**, no. *kwaw* (Holstbr.); *kwåq* (Rkb.) — hængesæk, jfr. Kr. III. 96 anm.

kvagelade, uo. *kwawlå -ər -ət* (D.); *o k— æn uwən* (D.) overlæsse en vogn.

kvagelæs, no. *kwawlas æn* (vestj.) et læs, som vognen brister under.

kvajet, to. *kwajə* (Sall.) noget syg, om heste, *han mot spæń fræ, få hans fræhåńs hæjst blöw k—;* spøgende, om msker.

kvak, to. *kwak* (Thy, Mors) upasselig, uden at være rigtig syg, om dyr mest, også msker; *æ wa syq o kwak, nöjkrom kwak* (Agger).

kvakkelmads, no. *kwakəlmas i* (Vens.) skældso.; person, som gör dårligt arbejde.

kvakle, uo.
kwakəl kwaklər kwakəl (D.);
kwakəl -ər -t -t (Vens.); ft. tf. *kwakləð* (Mols) —
o kwakəl om vę ət (D.), omdanne ved, men dårligt; jfr. Aasen kvakla, htsk. quackeln; for-.

kvaklæs, no. et lidet, ringe læs, hø, korn, tørv, træ (jysk), Mb., mods. kvagelæs (s. d.).

kvaksalver, no. *kwaksalvər æn* (vestj.); *kwaksalwər æn -ər* (Agg.), *kwaksalə* (Elsted) = rgsm.; jfr. htsk. quacksalber; quacken uo., skrige som en frø.

kval, no. *kwal æn* (Søvind, sj.) = rgsm., fremmedord.

kvale, no. *dær æ da æn sær gråw kwål ida·w* (Lönb.), kvalm luft.

kvaller, no. *kwalər* flt. (vestj.) en plante, salturt, salicornia herbacea L.

1\. **kvalm**, no. *kwalm* el. *kwålm i* best. *-i* (Vens.); *kwaləm æn* (Agger; Søvind s.); *kwòlm æn* (D.); *kwålm æn* (Vejr.); *kvålm æn* (Bradr.); *kvolm æn* (Agersk.) — 1) stærk, kvælende røg; tyk, tung og varm luft (alm.); *dær stor æn kwålm frå· ham, som nær æ smomæń båqər* (Vejle), de fyrer nemlig med lyng. — 2) *ğör kwalm* (Malt; Vens., Vejr., Agerskov); *kvålm* (Bradr.), göre allarm, op-

hævelser, spektakler; *de ær eñc no å jò sònt i kwålm om* (Vens.). — Jfr. htsk. qualm; kvale.

2. kvalm, to. *kwòlm* flt. *kwòlm* (D.); *kwalm* el. *kwålm* itk. *-t* (Vens.); *kwaləm* (Agger); *kvalm* itk. *-t* (Agersk.) — lummer, om varme, kvælende luft, *de æ kwålmt hærej!* (Vens.); *de æ kwalmt ida·w* (Elsted).

1. kvalme, uo.
kwòlm -ər -ət (D.);
kwalm el. *kwålm -ər -t* (Vens.);
kvolm -ər -ət (Agersk.) —
1) ryge stærkt, dampe, støve (alm.); *æ skåstən kvolmər* (Agersk.). — 2) *kwaləm -ər -t -t* (Agger); *de kwalmər får ham* (Vens.) han får ondt, ved brækning.

2. kvalme, no. *kwalm æn* (Søvind s.); *kwålm i* best. *-i* (Vens.) — ildebefindende med trang til at kaste op; *a fèk kwaləm* (Elsted); *æ hå kwaləm å, te æ hå set o höt o al hans stuwə löwn* (Agger).

kvalmepulver, no. pulvis jalappæ comp. (P.).

kvalpe, uo.
kwalp -ər -ə (Vens.; Mors);
kwalp nt. ft. tf. *-ər* (Vejr.);
kwolp -ər -əð (Mors);
kwolp -ər -ət (Agersk.) —
1) *å kwalp åstè·* (Vens.) gå tungt og besværlig, også Mors; *å kwalp i nòj* (Vejr.) stå i dynd og vand til knæerne. — 2) *de kwalpər i· ham* (Vens.) de klukker i ham; *kwalp i ər* (Vejr.) smaske i tynd føde; *de kwolpər* i hesten, når den løber (Mors, Agersk.); *drek te de kvolpər i ham* (Agersk.; Mors) klukke.

kvalper, no. *kwalpər æn* (Mors); *kwalpi æn* (Vejr.) — person el. dyr, som er tyk og fed, som går tungt.

kvalregn, no. *kwalræjn æn* (Holstebro) = kvalvand.

kvalvand, no. *kwalwañ*, også *hwalwañ æn* (Ulvb., Holstebro) — skylregn, hvælveregn; jfr. hvælve og smstn.

kvambalt, no. *kwambalc i* (Vens.) en tyk person.

kvan, no. se kværn.

kvane, to. se kvovn.

kvankelsindet, to. *kwaŋkəlsiñət* (Holstebro, vestslesv.) vægelsindet, også formen: *hwaŋkəlsiñət* (vestj.) findes; se hvinkle.

kvanne, no. *kvan æn -ər* (Agersk., vestslesv.) en kvie, som er født tvillingkalv med en tyr, og som derfor er ufrugtbar; denne forestilling må være kendt også i andre lande, Kuhn Westph. Sagen II. 98 anfører efter Halliwell: if a cow has twin calves of different sexes, the female is termed a free-martin, and is said, never to breed; jfr. Kolding Avis 1. Marts 1894 nr. 51.

kvannekvind, no. *kvaŋkviñ æn* (Bradr.) kvinde, der i tvillingfødsel er født sammen med en dreng, og som antages for ufrugtbar, se kvanne; samme forestilling vestj.; jfr. Wuttke nr. 579.

kvap, no. uo. se kvab, kvabbe.

kvar, bio. se kvær; no. se kværn.

kvarantæne, no. *kwaləntijnə* (Agger) = rgsm.; jfr. fr. quarantaine, antal af 40 dage, mlt. quarantena, som rejsestandsningen opr. har varet.

kvarre, no. se kvadder.

kvart, no. *kwart æn* (Mors, D.) — 1) en fjerde del (af en arbejdsdag); *æn kwart daw* (Elsted); *æn kwart då*, el. *hañ war ek ow° plas dæñ føjst kwart;* også: *læ mæ byj æn kwart te!* på auktionen ɔ: 25 øre (Agger); *dæñ føst, sist kw—* (Mors). — 2) den næsthöjeste af fiolinens strenge, stemt i a. (D.). — Jfr. kvartal; tre-.

kvartal, no. *kwatå·l æn -ər* (D.); *kwarta·l et -ə* (Elsted); *kwatò·l è* best. *-t* (Vens.) = rgsm.; *jæn ælər tåw kwatå·lər å æ såwnskat,* bruges tit om halvår (vestj.); jfr. Aasen kvartel itk., af lat. quartus, fire.

kvarter, no. — 1) *koti·jr* el. *kwati·jr* el. *kotər è* best. *-ə* (Vens.); *kuti·jr æn* (vestj.; Agger); — a) = 1/4 time; *æ klåk ær æn kuti·jr nær jæn* (vestj.); *dæn æ et kuti·r òwə tòw, maŋlə et kutir i trèj* (Elsted), således også glds. *kwòtə;* — *„hwans ær æ klåk?“* — afvisende: *„trej kutijər te halfjæ pa båwsər“* (Agger; vestj.); — b) *føst, sist kuti·jər* (D.) om månen; *de wa liq i de sist kotər* (Vens.) ɔ: i sidste öjeblik. — 2) *kuətər* el. *kotər è -ər* (Vens.); *kowətər æn* = flt. (vestj.); *kuti·jər æn* = flt. (D.); *kårtər et* (Agerskov); *kårteər et* (Braderup); *kvati·ər* [*et*] (Fjolde) = 1/4 alen; *trèj kwòtə* el. (nu alm.) *kuti·r* (Elsted s.); vådbinderne siger om garnlængden: *æ skal hå æn kuwətər te, far hålər æ ek åp“*

(Agger); den kortbenede har *kuətə bin* (Vens.) kvarterben. — 3) opholdssted, husly, sted hvor man tager ind i købstaden; *ka a fo kuti·jr ve dæ i nat?* (vestj.); „så kam vi da i uot kotier å bæstren fæk djæ hakkels", Johanne, Tre Smådigte s. 4; *vi hå kuti·r på Mèjlgår* (Elsted); *wi lo i kuti·jər te Nil Smes i Guwənəs, da wi war hæn mæ æ wuj; dæm gaməl hå djæ kutijər fo dæm sijəl* ɔ: aftægtsfolkene har deres egen lejlighed (Agger); se natte-; formerne holdes næppe strengt adskilte. — Jfr. fransk quartier, bydél, „stadtviertel", ophold, bolig; se fjerding.

-kvartere, uo. se ind-.

kvartersfrihed, no. *koti·jəsfrijhjè* (Vens.) frikvartér i skole; *hò wi no k—?*

kvarterslag, no. = rgsm.; om en klokke; i udtr. *hans moñ slor kuti·jrslaw* (Holstebro) ɔ: han snakker for meget.

kvaryv, no. se kværnöje.

1. kvas, no. *kwas de* (D., Thy), itk. (Vens., Sams, Vejr.) — 1) snesjap; blød føre (Vejr.); *æŋən ær i jet kwas* (Vens.) ɔ: står under vand; jfr. kjas, krås, kvadder. — 2) *slọ i kwas* (Vejr., Lb., D.) istykker; de skuld' ha slawen mi skiv i kwas, Kr. II. 156. 24. — 3) *kwạs* (Elsted) sammenmaset frugt; *æ bær gik ræn i kwas* (Agger) ɔ: bærrene blev masede, se kvase.

2. kvas, no. *kvạs de* (Agerskov; Bradr.); *kwas de* (Andst); best. *kwasə* (S. Sams) — 1) = rgsm., ris, kviste (Andst, Agersk., Sams), se vas. — 2) løvet og rankerne af kartoffelplanten; „kvajs" (Tønder), J. T. 342. — Jfr. Rietz, kvas.

1. kvase, no. *kwas æn -ər* (Vens., Agger) fiskerkvase.

2. kvase, uo. *kwạs -ə -ət* (Vens.) knuse, mase; *han falt i· èqən å kwạst dèm ðlsaməl* (Elsted).

kvasrådden, to. *kwasröðən* (vestj.) så rådden, at det er blødt.

kvasse, uo.
kwasi (Børglum) el. *kwas̱ -ər -t -t* (Torslev, Vens.; D., Mds.);
tf. *kwạst* (Mors);
tf. *kwasər* (Vejr.);
kwas -ər -t (Agger, Thy) —
1) om lyden, som frembringes ved at gå i blødt føre el. vand, *di gek å kwạst ị əð* (Thy; Vens.); om den lyd, som vand giver i våde stövler; *de kwạsə we mi fæðər* (Agger); *de kwasər we fæən, så wụ ær a* (Torslev s.); *de kwasər oñər æ fæðər i æ stöwl* (D.); *han smẹð ham, te de kwasət* (D.) ɔ: så det gav lyd i ham. — 2) *de kwast ụr* (Vejr.) vældede ud, om bløde ting, som hvide og blomme, når æg slås i stykker. — 3) *kwạs kwạəsə kwạst kwạəst* (Elsted) knuse til grød; trykke el. slå noget blødt, så det brister; *han kwasət ham nijər* (D.); så kvasede han hende der, Kr. V. 130. — Jfr. mnt. quasen el. quassen, Sch. Lübb. „fressen, schwelgen".

kvassi, no. *kwasi æn* (Hern.) en tyk person.

kvast, no. *kwast æn -ə* (Søvind s.; D.); flt. *kwạst* (Agger); hak. best. *kwasti* flt. *-ər* el. *kwast* (Vens.) — 1) = rgsm.; *kwastər åpå è får̥klèj* (Vens.); dusk ved pibe (sts.). — 2) urtekost af køkkenurter i suppegryden; *i kwast te æn sop* (Vens.); se kost. — 3) kvas, risbrænde (Ang.). — Jfr. Aasen kvast hak. kost (s. d.); mnt. quest el. quast, „laubbüschel", quast, „astknoten", Sch. Lübb.; se lumre-, ærte-.

kvasvåd, to. *kwasuər* flt. *-uər* (Elsted); *kwạswuð* el. *kwạsəndəs wuð* (Agger) — dyngvåd.

kvatte, no. *kwaṭ æn -ər* (Mds.) en lille byld; se skarn-.

kvav og smstn. se kvag-.

kvaver, no. *kwawər* flt. (Hvejsel) gærklatter, der svømmer ovenpå øl i tønden; jfr. sandemænd.

kvavne, uo. Mb. se kvovne.

kveg, no. se kvæg.

kvejer, no. flt. se kone, kvinde.

kvel, uo. se kvæle.

kvele, uo. *kwe̱l -ər kwe̱l kwo̱l* (Thy, Lild s.) bulne ud, om vådt træ; jfr. trønne.

-kvem. Jfr. komme; Aasen -kvæm, -kvæme i smsætn.; be-, sam-.

kvemmelig, to. *kwæmlə* (vestj., Holmsl.); *de æ k— o kom te,* let, bekvemt at komme til; jfr. Aasen, kvæm to., kvæmleike, lethed, bekvemhed.

kverk, no. se kværk.

kversel, no. kaldes den træramme, hvorpå enden af fangelinen el. medesnoren befæstes, når man dorger torsk el. makrel (Læsø), Mb.

kvesel, no. *kwẹsəl æn -ər* (Mors,

Thy); *kwisəl æn* (N. Sams) — en blegn el. udslæt på kroppen; jfr. Aasen kveisa el. kvisa, blegn; isl. kveisa huk.; mnt. quese, Sch. Lübb.

kvestjært, no. *kwestjạərt* el. måske *kwestğạərt i* (S. Sams) ørentvist, se kvinkelstjært, tvestjært, ørestjært.

kvet, bio. se kvit.

kvevre, uo. *kwevər* (Sall.) bruge mund; sige meget, ingen bryder sig om; små hunde kvevrer; se hvevre, vever.

kvidder, to. *kwiðər* (Mors); *kweðər* (Thy, Mds.) munter, flink, rask i sine bevægelser.

kviddre, uo. *kweər* el. *kwijər* (Vens.) = rgsm.; *fòwlən kweər ida·;* jfr. Aasen kvitra; htsk. zwitschern, eng. twitter.

kvie, no. *kwij æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Falslev, Harridslev, Haslund, Søvind s., Vens., Sams, Thy, Agger, Vejr., vest for Tinglev, Forball., Romø, Bradr., Fjolde); *kwæj æn -ər* (Lyne, Dar., Grindsted, Tørrild, Nørup, Linå, Elsted, Sem, Sundev., Agersk.; øst for Tingl.); *kwej æn -ər* (Tved); *kwej* (Årgab, Holmsl. kl.), *kwij* (Lyngvig), se Sgr. IX. 204. — **1)** = rgsm., ungko, som ej har født kalv; også fig. om en ung pige (Vens.); *Meklənbårə kwæjər* (Lindk. s.) kaldtes gode, sortbrogede, jyske kvier, som i efteråret blev drevne til Meklenborg; vil man have en kviekalv, skal koens hoved holdes i vest, når tyren springer den, Kr. Anholt s. 79. 183; når en kvie første gang kælver, tager man et æg, slår hul i skallen og lægger en halv oplukket kniv over hullet; denne tages straks bort igen, så malker man nogle dråber af hver patte i hullet, giver kvien ægget at æde og siger: „hvis nogen spörger dig om, hvad du første gang blev malket i, så svarer du: det åd jeg!“ Sgr. VII. 45. 152, så kan ingen ved trolddom tage dens mælk; kirke bygges, hvor to røde kvier, spændte for en ny vogn, og som drives ud, standser, Kr. III. 94. 127, 102, VI. 62. 89, VIII. 75. 145, Sagn III. 168. 874; gård, Kr. Sagn III. 259. 84, jfr. sagnet om Kadmus, der bygger Theben, hvor kvie lægger sig, se Preller, Griech. Myth.[2] II. 25; to røde kvier, der aldrig har været i töj, spændes for en vogn, hvorpå en selvmorders (s. d.) lig el. et fundet lig ligger, drives ud, hvor de standser, skal liget begraves, Kr. III. 100. 140, VIII. 186. 309, Sagn II. 152. 23. 24; genfærd som kvie, Kr. III. 193. 272; kvie gives til Odinsjægerens hunde, Kr. Sagn II. 114. 55; en karl ifører sig i ævent. skindet af en kvie, Kr. Æv. 202; røde kvier pisser på skattegravere, Kr. Sagn I. 384. 51; atten kvier frøs fast og kommer først løs i tøvejr, Kr. Molbohist. s. 113. 353. — **2)** *hon hộr è par ộrdəntli gu̱ə kwijər* (Vens.) bryster på kvinde. — Jfr. Aasen, kviga, isl. kvíga, huk.; se kviekalv.

kvie-bælsing, no. den første kalv, en kvie får; spøgende også om en kvindes første barn (jysk), Mb.

kviekalv, no. *kwikal i* best. *-kal (!)* (Vens.); *kwijkal* (Agger, Thy); *kwæjkal æn -kal* (D., Elsted) = rgsm.; koens unge af hunkön; *et kvikal a æn kvi, de ær et ękəbol i et huəs* (Vlb.); jfr. „kvies kvie er uden lige“, el. „kwejes kweje er det bedste, en mand kan eje“, el. „kwejj po kwejj ska do dræjj, om en kan så ett uden oot pund vejj, det skal endda blyw den bæst ko du hår i ejj“, Kr. Ordspr. s. 178.

kvieknort, no. *kwiknåt æn* (Vind) en kvie, som er forkommen i væksten.

kvieko, no. *kwikow æn* best. *-ən* (Vens.) koen, første år efter den første kalv.

kvik, to. se vik.

kvikgræs, no. se kvæge.

kvil, no. *kviəl* (Vlb.) savl, fråde: *æ k— sto ham om æ moṅ* (Vlb.), jfr. Aasen kvelja; mnt. quîl, Sch. Lübb.

kvind, no. *kwej æn* best. *-ən* flt. *kwejər* (Vens.); *kwiṅ æn kwiṅ* (D., Søvind; Agersk.; Bradr.); *kweṅ* (vestj., Vejr., Mors) — skæo.; *æn slem, gal, skiðən, uṅ kwiṅ* (D.); *æn dæwls kweṅ* (Agger); *æn skit støk kweṅ* (vestj.); dog kan siges: *æn døqtə kviṅ* (Agersk.); *hu dær æ røq å smøq å uṅ kwiṅ, dær ær et gåt å vær iṅ* (Plougstr.); se kanallie-, kvanne-, røver-, tigger-, trold-, tyve-.

kvinde, no. *kwęj æn -ər* (Vens.); *kweṅ æn -ər* (Hmr., Vejr., Mors); *kwiṅ æn -ər* (S. Sams); *kviṅ æn* = flt. (Fjolde) = rgsm., hædersnavn for kvinden; kone (Sams); *æn rår kweṅ* (vestj.); *værdən æ gal* el. *tompə, å de wålər æ kwiṅ* (vestsl.); jfr. „where there is a woman, there must be mischief“, Hardwick Trad. s. 112: *før æn*

kweñ tiər, lær hun sæj slo ihjæ'l (vestj.); jfr. når kvindfolk fattes svar påstand, i Vesterhav da fattes vand, Nyerup og Rahbek, Udv. Dske Viser IV. 230, jfr. Isl. Fornkv. I. 332 flg.; *æn ku, æn kat o æn kweñ, di ær et læt o tweŋ* (vestj.); *dær æ kweñər i hus* (N. Sams) ɔ: konen er ved at føde, så samles nabokonerne; *æ kwiñ æ i djær tro som æn triņ å en stenbro*, Gr. Gl. d. M. III. 224. 405 (N. Slesv.); i Vestj. kan siges om et stort grimt kvindfolk: *de ər ən kwiñfålk o leq o ən sæŋ te æn fræmə meñəsk!* er det et dunkelt minde om, at gæsten tilbydes husets døttre, se Weinh. Altn. Leben s. 447, jfr. Rafn Oldn. Sag. II. 220, III. 122, XI. 49, Olaf Tryggv. S. kap. 232, Fort. om Helge Thorerssön, Jomsvik. S. kap. 17, Weinh. Frauen II. 200; kvinder i mandsklædning kendes på, at de slår knæerne fra hinanden for at gribe noget i skødet, Kr. VIII. 148. 263, Alm. V. 184 ned., jfr. Gonzenbach I. 116, II. 216, Folkl. I. 133. 354. 3, Weil Bibl. Legend. s. 262 flg., se karl; i ævent. som trækdyr med skørterne over hovedet, Kr. IV. 281, se pige; kulsort spøgelse-kv—, Kr. VIII. 58. 110; kridhvid Kr. VI. 122; V. 322: sort, rød, grön kv—; kvinder bringer uheld på skibe, J. K. 358. 1074; kvindemøde er ulykkeligt, især når hun intet forklæde har på, Kr. IX. 55. 600; blandt fiskere, Kr. Almueliv V. 38. 105; jfr. Liebr. Volksk. s. 323. 78. 134 (Norge), Furø, Fra Ishavet s. 21 ned., Folkl. Journ. VI. 264 (Skotl.), 91 (Washington), slgn. Sgr. X. 26. 29, Wuttke nr. 620; ser (s. d.) kvinde fastende mand, før han ser hende, bliver han syg, Kr. VIII. 275. 466; det er ulykkeligt at have kvinder med til vigtige sager, J. K. 357. 73; trolddomsbøger el. -råd må overleveres fra kvinde til karl og omvendt, se Kr. VI. 292. 387, IX. 71. 755, jfr. Wigstr. I. 188, II. 348, Grimm Myth.[2] 1104, Jahn Zauber s. 31, Strackerj. II. 122. 434, Folkl. Journ. V. 207, VII. 281, Folkl. II. 296; kv— er efter bibelen ej „menneske", men mandens „medhjælp", Bondeson Hist. s. 60; manden er dannet af jord, kvinden af ben, derfor kan hun tåle mere smærte end han, J. K. 357. 72; mod tidernes ende skal kvinder gå klædte som hugorme og syv kvinder slås om ét par karlebukser, Kr. Sagn II. 339. 360; kvinder og tolvårs drenge skal kæmpe i det sidste store slag, Kr. Sagn II. 337. 344, se kamp; kvinde forvandler i ævent. sit kön, Gr. Registr. nr. 9 e, jfr. Letterst. Tidskrift 1879 s. 273, Lokasenna v. 23; Liebr. Volksk. s. 362. 9, 507; en person er alternate days of the male & female sex, Folkl. Journ. IV. 31 (Mongoliet); hekse kan bringe msker til at skifte kön, Lehman Overtro s. 142, jfr. Clouston Fictions I. 446, Eastern Romances s. 279 og anm.; haren skifter kön, Folkl. III. 456, Hazlitt, Pop. Ant. III. 337; i ævent. er det et ganske alm. træk, at kvinder beskyldes for at føde dyr (se hundehvalp), hvilket jo forudsætter samleje med dyr, jfr. Müller, Saxo I. 512, II. 312, Vedel s. 223, Wigstr. II. 91, Arnas. II. 377 øv., Mélus. III. 212. 253. 298-99, Gonzenb. I. 285, Grimm Househ. T. I. LVII LXXI; føder lam, forel, Folkl. III. 45 (Irl.); avler sön med tyr, Folkl. Journ. IV. 21. 23 (Mongol.); er gift med en hund, får 6 hvalpe, Amer. Folkl. IV. 14. 16, II. 124 (Eskimoer); mske gift med björn, Amer. Folkl. II. 255 (Hajdaer); med slange, Amer. Folkl. I. 45 (Onondoga Ind.), med skildpadde, Folkl. I. 175 (Torres Strait); med ulv, Andree Paral. I. 99 (Indian.); med et svin, Folkl. Journ. IV. 25 (Mong.); om hele dette spörsmål jfr. Liebr. Volksk. s. 17 med henvisn. — Jfr. Aasen kvinna, isl. kona el. kvinna huk.; eng. quean og queen, smstilles med gr. gyne, kvinde; se karl, kone, kristen, kvanne, kvind, kvindfolk, mand, pige; hor-, kjeltringe-, knokkel-, lefle-, mare-, stakkels-, trold-.

kvindebarsel, no. *kviñbasəl et* (Vlb.) larmende gilde hos barselkonen, hvor kvinder svirede og gjorde optöjer, slog mændenes hatte af, se Feilb. Fra Heden s. 98 ff.; m. h. t. hatte se Werlauff Antegn. s. 121; hat s. 563. 10; jfr. konebarsel, kvindegilde, gode tidender.

kvindefadder, no. *kweñfaðər æn* (vestj.) ved barnedåb.

kvindegavn, no. *kweñgawn de* (vestj.) kvindearbejde.

kvindegilde, no. *kwęjə-* el. *kwęjjil̥ è* best. *-jilc* (Vens.) gilde hos en barselkone; jfr. *„kwęjəjil"*, Grb. 14. 53, se kvindebarsel.

kvindehjadder, no. *kwiñhjaðər de* (vestj.) = kvindesladder.

kvindehjærte, no. *kwiñhjåt æn* (D.) i ordspr. *æn kwiñhjåt* el. *æn par kwiñŋwn trækər mijər som tåw par stuð*.

kvindehæde, no. pleje, omsorg af kvinde; „møst mit kwind' heed", And. Frieri.

kvindeklammer, no. *kweňklamər* (Mors) strid mellem kvinder, se blammer, sydvest.

kvindeklæder, no. *kwiňklæjər* flt. (D., vestj.); *kwęjklę̀ər* flt. (Vens.); *kweňklæjr* (Agger) = rgsm.

kvindeknæ, no. *kwiňknæər o huň-nijəsər liqnər hwæra·ňər, di ær ålti kol* (vestj.) se hundenæse.

kvindelår, no. J. T. 49, plantenavn, en art klokkeblomst, campanula rotundifolia L. (Sundev.); af blomstens form?

kvindemeje, no. *kviňmæj de* (vestslesv.) kvindeurin til lødgryden (s. d.); jfr. næt, tvæt.

kvindemenneske, no. *kweňmeňəsk æn* (Hmr., Vejr., Mors, Agger); flt. *kweň-fålk; kwęjmęsk è -ər* (Vens.) — kvindfolk; mange kvindemennesker og mange svin ødelægger en mand, Sgr. X. 108. 307; se fortællingen Sgr. VIII. 77. 224.

kvindemenneskearbejde, no. *kwęj-męskarbæc è* (Vens.) kvindearbejde, jfr. karlemenneskearbejde.

kvindemøde, no. *kweňmowəð* (vestj.) = rgsm., er ikke lykkeligt, især ikke, når et kvindfolk går over vejen foran en, Kr. IV. 387. 447; se kvinde, møde.

kvindemær, no. *kwiňmær æn* (D.) skæo. = mær.

kvinderift, no. om en karl: *han vel ǧæn i kwiňröwt* (vestslesv.) ɔ: i lag og tummel med kvinder.

kvinderöv, no. se hundenæse.

kvindeside, no. *kwiňsij* (D., Andst, vestj.) — 1) den side i kirken, hvor kvinderne sidder. — 2) *slo te æ k—,* ved tærskningen: svinge plejlen forkert, f. eks. med höjre hånd foran slå til venstre; jfr. overslag, øreslag; ligeså: drenge *slor bågskral* til kv— med pisk (D.); slide til kv— er at slide indad på fodtöjet (vestsl.).

kvindesind, no. se sydvestvind, jfr. Kr. VI. 271. 167.

kvindeskind, no. i ordspr. *kviň-skiň æ gåt te tromskiň, væn ən slær å ət å æ moňda mån, så bromər ət te æ syňda awtən* (N. Slesv.; Flensb.); jfr. *fruəntemər-skiň æ gåt te tromskiň, næə æn slor o ət om muwənən, så ka ət bromel te awtən* (Tåning).

kvindeskrædder, no. *kwiňskræjər æn* (D.) tidligere: mænd, som syede kvindeklæder, nu sjældnere og = *sypiq*.

kvindesladder, no. *kwiňslaðər de* (D.); *kwęjslaər de* (Vens.) = rgsm., *å, k— o skit!* (D.).

kvindeslag, no. *kwiňslaw æn* (Andst) i udtr. *slo k—,* slå udenfor takten, når man tærsker; *slo kwiňsla* (Fanø) slå til den forkerte side; se kvindeside.

kvindesludder, no. *kwiňsluðər de* (D., vestj.) = k—sladder.

kvindestol, no. *kwęjstul i* (Vens.); *kweňstuwəl æn* (Agger) — i kirken til forskel fra karlestol.

kvindestrøg, no. *kweňstråq æn* (Hammerum) et rask strøg omkring randen af et fad efterat der er hældt noget, vælling f. eks., ud af det.

kvindetimmer, no. *kwęjtemər è -ər* (Vens.) fruentimmer i spøg.

kvindetjaller, no. *kweňtjalər de* (vestj.) kvindesladder.

kvindetræsko, no. *kwiň-træsku* (Ry) = rgsm.; 9—10" lange træsko, deraf 20 par = 1 snes i handel; se fruens.

kvindetöj, no. *kweňtøw* best. *-tøwət* (Djursl.) kvindfolk.

kvindevrede, no. i udtr. *kwiňvre o råqwaň ska ən wår sæj får, de bløðər iǧæ·məl, far æn tæŋkər o* (Herning).

kvindeöjne, no. *kwiňywn* flt. (D.) = rgsm., se kvindehjærte.

kvindfolk, no. *kwęjfålk è* best. *-ə* = flt. (Vens.); *kweňfòlk* flt. (Mors, Agger, Vejr.); *kwiňfålk æn* = flt. og *-ər* (Andst; Agersk., Brader.); itk. (Fjolde); *kweňfålk et* = flt.; de gl. *kwejfålk* (Tved) = rgsm.; entalsformerne er ofte hånsord: *hons æ de får è kwęjfålk* el. *è støc kwęjfålk?* flt. er udtryk for kvinderne i huset: *do ka go ęj te kwęjfålkən mæ di hèr ęq* (Vens.); *di kwęjfålk å di kòl-fålk æ di wæst męskər, dær æ te* (Vens.); der er tre slags: en sølle énfoldig gås, et sølle svinevornt kvindemenneske, en dygtig kvinde, Kr. IV. 337, se Såby, S. Peders trende Døtre, Kbh. 1881; i kirken: *æ kwiňfålks stuwəl* (D.); *è pęn kwęjfålk* (Vens.); *æ kwiňfålk ær uň å ha o var å mest* (vestj.); jfr. kvindemenneske; *kwiň-fålk æ sin* (sene) *tę å kòm i tòwət* (Elsted); *æ kwiňfålk må rå jæn daw i æ uq, mæn di må et veð, hwa daw de ær*

(D.); *æ kweñfålk hår eŋən sǩæk, fo di ka et tij de ståñ, di for ən tawən å* (Mors); „den har det ligesom Røde-Jenses hest, den bryder sig ingen kv— om“, tlm.'s oprindelse se Kr. Alm. II. 24. 64. 66; han er ræd for kv—, som brogede Mads i No hans ko, Kr. IX. 114. 231; *de hjælpə lisə mèj å slå åpo et kweñfålk som å slå åpo et for*, Kr. IX. 245. 21 (Lisbj. Terp); *æ kwiñfålk ka ta skå o jæŋ næt lisom æ boqət* (vestj.); *mane kwiñfålk o manə swyn ka eð æn mañ åp* (vestj.); „tow meninger om jæn sag, de ka nåk wær; men tow kwindfolk om jæn knag, de ka ett wall go an“ (Mors); *de kwiñfålk, de æ nèj ǧæw nèj, når de wel wal, mæn hwitər wel əð de?* (Thy); den dag, kvindfolkene bager (vasker og brygger), er de „onde“, gör manden noget galt den dag, skal han *stek æ röw føst iñ að æ dar,* for bank skal han have (vestj.), jfr. Kr. Alm. III. 121. 426; *kwejfålkən ær òltər ari, nè di baqər, få så heŋə særki i røwən* (Vens.); når et kvindfolk lukker porten for sidste læs korn, fødes der i året flest hunlam; hjælpes mand og kone ad, fødes ligemange ålam og vædere, Kr. IX. 37. 403. 4, jfr. Sundbl.[2] s. 171, Wigstr. II. 279; se kvinde.

kvinkelstjært, no. *kwèŋkəlstjat æn -stjat* (Søvind s.) øventvist, forficula, jfr. kvestjært.

kvins kvans, i udtr. *o kom kwiñs kwañs* (Hmr.) komme slæbende med udtrådte, slubrende sko; jfr. flis flas.

kvint, no. *kwiñt æn* (D., vest.); *kweñt æn* = flt. (Agger) — 1) den höjest stemte e-streng på fiolin. — 2) en rus (Vens.). — 3) vægtenhed. — Jfr. lat. quintus, den femte, se kvart, ters.

kvintin, no. lille vægtenhed, ¼ lod; et kv— lykke er bedre end et pund forstand, Kok Ordspr. 76. 870 (M. Slesv.); *de ska tæjəs iñ i smo kwintinər* (Malt) ɔ: i små portioner.

kvirrek, uo. se kværke.

kvise, uo. *kwis kwisə kwist kwist* (Elsted) kryste, udpresse, f. eks. bær.

kvisel, no. se kvesel.

kvist, no. *kwest i* best. *-i*, flt. *kwest* el. *kwestər* (Vens.); *kwest æn -ər* (D., vestj.); flt. *kwejst* (Agger); *kwèst æn -ə* (Søvind s., Elsted); *kvest æn kvest* (Braderup); *kvest æn kveəst* (Sundev.) — 1) gren på et træ; se vidie, kukkemand. — 2) knast i et stykke træ (Vens., D., vestj., Søvind, Bradr.). — 3) udbygning på et hus (alm.), se arkensgab, svale. — Jfr. Aasen, kvist, isl. kvistr hak.

kviste, uo. *kwist -ər kwist* (Vens.) — 1) skære kviste af; sj. kviste barn med ris; *ka do kwest ham* (vestj.) magte ham. — 2) *kviəst kvistər kvistət* (Bradr.); *kvist ståw neər,* slå støv ned; *æ bjerəmañ kvist æ kirkfålk öwər æ kirk* (Agerskov), kaste uden voldsomhed; *de lo kwestət öwər æ grov* (D.); *kwist æn baqkårə* (Elbo h.) slå kolbøtte; jfr. hviste, hvyste, kiste, kyste. — 3) *kwist -ər kwist kwist* (Sams) slå el. klemme i stykker.

kvistet, to. *kwestə* el. *kwestərə* (vestj.) om træ: fuld af knaster.

kvistkammer, no. *kwèstkamər æn -ər* (D., vestj); *kwèstkamər et* (Elsted); *kwejstkamər æn* (Agger) = rgsm., et kammer på kvisten.

kvistkurv, no. *kwestkårə æn -kårə* (Elsted) vidiekurv.

kvistre, no. se grædefærdig ud (Ang.), Molb. eft. Outz.

kvistvindue, no. *kwestvinər* el. *-vònər et* (Elsted) = rgsm.

kvit, to. *kwet* (Vens., vestj., D.); *kwit* (Elsted); *kviət* (Bradr.) — 1) om hvad der er betalt: *kwet å bətål de æ jet* (D.); *seð mæ æ gor kwet o frij* (vestj.) ɔ: så at al gælden er betalt (alm.); *„se kwet å frij får òl skat å lajjil“*, Grb. 204. 33; *„de è nèmt bətal, næ mè ka se kwet“*, Grb. 238. 184; *no ær ət* el. *æ vi kwet* (D.); *ska vi så sæj kwet?* (Lindk., Agger); *så ka wi sèj kwet få feskə* (Vens.) ɔ: det går lige op nu; „kvit for en torsk!“ sagde Aggerboen istedetfor at lægge sit offer, se Kr. Molboh. s. 89. 293-5. — 2) *blyw jæn* el. *nåwət kwet* (Andst, Bradr.) blive fri for. — 3) som har god indsigt i, dygtig til, *a æ no kwet o ət* (D., vestj.). — 4) „slå kvet“ (Sønderj.) slå klik om bøsse, Mb. quæt eft. Outz. — Jfr. fr. quitte, mlat. quîtus, lat. quietus.

kvitte, uo.
kwet -ər -ə -ə (Vens.);
kwet -ər -ət (D.); ft. *kwet* tf. *kwet* (Agger) —
kvittere for, hvad der er betalt; *a vel kwet dæj dæm pæŋ* (D.); *humö'j ve do kwet får æ plåwən?* (Lindk.); *ka do kwet*

mæ nuə få de? (Vens.); *no hår a kwitət få ət* ɔ: givet kvittering; *han kwitət mæ tyw krọnə; han kwitət æn krọn pọ ət* ɔ: slog af (Elsted).

kvittere, uo.
kwiti·ər -ə -ət (Elsted);
kwiti·jər -ər -əð (Agger)
= rgsm., deraf: *kwiti·ərəŋ* no. *æn -ə* (Elsted), se kvitte.

kvittet, to. *kwètə* (Søvind s.) kvik, vever; se vik.

kvoje, no. flt. se kodde, kode.

kvol, no. se kul; uo. ft. se kvæle.

kvolke, uo. se kolke.

kvolm, no. uo. se kvalm, kvalme.

kvolpe, uo. se kvalpe.

kvolster, no. — **1**) *de kvolstər* (Agerskov) emmer og kul fra ild; burde vel skrives kulster. — **2**) *de kvolstər* (Braderup) slim, om svindsottige mskers opspytning; jfr. mnt. qualster, Sch. Lübb. — **3**) *kwolstər æn -ər* (D.) den alm. oliebille, meloë, jfr. Sgr. IV. 55. 60; *et kwolstər* (Agersk.) en lille rød mide, der anses for giftig for kvæg; en lille rød bille, alm. i græsset, Sgr. II. 29. 217 (Fyn); *et kvålstər -ər* (Fjolde) en St. Hansorm; se kvolstergræs, grundorm, aveblæst. — Jfr. htsk. qualster, skovtæge, se besværgelserne Kuhn W. S. II. 209. 595. 597.

kvolstergræs, no. kaldes således af en lille orm, „kvolster“, der sidder i en udvækst på græsset; får et kreatur denne orm i sig, oppustes det og dør, hvis det ikke bliver vendt på ryggen og holdt således en lille tid, Kr. IV. 357. 110; smlignes kan Arnas. I. 627 „brúnklukka“, Jonsson Möre s. 11 ned.

kvon, no. se korn.

kvonkel, no. se korngulv.

kvonner, no. flt. se kone.

kvor, no. se korn-.

kvore, uo. *de kwọr i mi hals* (Vens.) raller, om slim; kvade?

kvorgvol, no. se korngulv.

kvork, no. se korke.

kvorkels, no. *kwårkəls de* (Holstebro), sagtens = *kworkons* (Thy); *a mo wal et be om let k—,* ɔ: kornvare, mel, gryn, dog bruges det også om sulevarer, kød, pølse; jfr. kjænst; den første del af smsætn. synes at være: korn.

kvorpe, uo. *kwårp -ər -ə -ə* (Vens.) hoste slim op.

kvost, uo. se koste.

kvot, no. se kort.

kvovn, to. *kwåwn* (D.); *kwanə* (Fanø); *kvåwnt* itk. (Agersk.; Bradr.) om lummer, kvælende luft; *de æ kvåwnt i æ vær* (Agersk.); *„de æ kwåwn!“ så æ væstərjyð, han gek i æ skåw* (D.).

1. kvovne, no. *kwåwn æn* (Lindk., D.) kvælende, kvalm luft.

2. kvovne, uo.
kån -ər -t -t (S. Thy);
kwåwn -ər kwåwň kwåwň (D., Malt);
kwan -ər kwaň (Fanø);
kvån kvån kvåň kvåň (Agersk.);
kvåwn -ər -t (Bradr., Ang.) —
1) kvæle ved at unddrage luft, jfr. kværke, *æ nør æ kvåwnt i de plorər* (Brader.) hövedet er kvalt i dyndet. — **2**) kvæles, *kvåwn sæ i ət* (Bradr.); *de kvåwnət i ət* (sts., Agersk.); *a æ ve å kwåwn i dæň hær hijəð* (D., vestj.); *haň kånt i æn moňful kyð* (Thy). — Jfr. Aasen kovna uo., kvæles, tabe åndedrættet; isl. kafna.

kvyste, uo. *kvyəst kvystər kvyəst kvyst* (Agersk.) kaste småt; *æ krẹ kvystər æ hø mæ æ von;* gynge et barn på armen, jfr. hviste, kiste, kviste.

-kvæd, no. se om-.

-kvæde, no. se by-.

1. kvæde, uo.
kwẹ̀ -ər (Vens.);
kwæj -ər (Thy, sj.);
kwæj -ər -ət kwæjət (D., glds.);
kwèj -ər -əð -jəð (Hell.);
kvæə -r kvå kvæjən (Fjolde) —
1) synge, om msker; herlig kan jeg danse og halv [gang] fejrer' kvæd', Kr. I. 281. 8; „no vil a te å kwehd jer en åhn vihs“, Blich. Bindst.; hun kvaj for dem, Kr. II. 274. 2, Lusselil kvå, Kr. II. 153. 2; i et börnerim: *fatə man reð te mølən, så fast kan kwaj* (Randers); „di hår gåt we å kwæj der åger epo hiel wun“ (Mors); „di for nåk nöj te wihs, der wel kwæj“ (Mors); men vistnok af og til kun foragteligt, *han vil kwæj, mæn han kuň et* (D.; Hell. h.); jfr. davre. — **2**) *lærtən hon kwèər* (Vens.) om lærkens og kanariefuglens sang; om fuglenes lyd i almh. = synge (Fjolde). — Jfr. Aasen, isl. kveða.

2. kvæde, no. J. T. 69. 297, et træ og dets frugt; cydonia vulgaris Pers.; „kvittræ“ (Ang.); „kvere“ flt. (Als); jfr. htsk. quitte.

kvædelæs, no. *kwæjlas æn* (D., vestj., Mors, Agger, Thy, Gjøl, Salling); *kvælas et* (Agersk., Römø) — det sidste læs korn, også hø, tørv (D.), som køres hjem; det er lille, alle folkene sidder på det og synger; ejeren skal købe det af folkene med løfte om beværtning (Mors); *dæn sijst læs rywəls kalt di kwèjlæs; dæn sku di hwær jèn òp å aq epo; fòlkən fèk mjèst æn yaməl man stelt an we å stap nòj klèjər uwð, å han hað hat əpo å sòð nåk så swær imèl di ajər əpo kwèjlæs* (Lild s.); kvædelæsset køres for dören og tilbydes manden i huset for et godt opskjær; vilde han ikke have det, kørte de undertiden for spøg andensteds hen, Kr. Alm. I. 50. 177-78; kv— nævnes nr. 58 I. 291 hos Nyerup Rasm. Dske Viser, Davids. Gl. Kongens Kbhavn II. (1881) s. 344; skikken skildres af Dr. Tolderlund i Fortællinger 1860 s. 164; se også Fb. Bondeliv s. 343; „avrelæs“ Gr. Gl. d. M. II. 106 (Falster); „skrigelæs“ Sgr. III. 26 (Bornh.); jfr. Aubrey Remains s. 34, Northall Rhymes s. 261, Suffolk Folkl. s. 69 anm.; se agelæs, 1. frø, tudse.

-kvæden, tf. se halvkvæden.

1. kvæg, no. *kwæq de* (Thy); *kweq de* (Vens.) — 1) = rgsm.; samlingsnavn; bruges vist sjælden; i den lånte form: *et kwaj* (Elsted) skældsord; jfr. fæ, høved, kreatur, kræ. — 2) liv; i udtr. *fo æ gwæq a· jæn* (Fanø) få livet af en; jfr. isl. kvikr to. levende, mnt. quek, quik, „vieh jeglicher art“, Sch. Lübb.

2. kvæg, no. *kweq de* (D., Malt); itk. (Vens.); *kwèq de* (Elsted) — vandførende sandlag.

3. kvæg, no. *kweq i* best. *kweqi* flt. *kweqər* (Vens.); *kweq* (Thy, Mors); *kweqəð* best. (Øland, Hell., Horn. h.) — kødet under neglene på msker; *kweq* (Agger) neglerod; jfr. Aasen kvik, egtl. den livfulde, følsomme del, modsat det ufølsomme horn; *do skyðər et æ kweq åp, så komər dær flekər* (Thy) hudranden ved neglens rod; jfr. isl. kvika huk., eng. quick; negle-.

kvægbundet, to. *kweqbonət* (Låsby) om jord, hvor bunden er fuld af vandførende lag, se 2. kvæg.

1. kvæge, no. *kweq æn* (D., Lb., Hmr.; Mors, Agger, Thy); *kweq è* best. *-ə* (Vens.); *kwæq* (Salling); *kveq et* (Agerskov) — fårenes yver; *æ for hår æn stowə kweq* (vestj.), el. *ejt swår møj kweq* (Lild s.); jfr. kvie 2.

2. kvæge, uo. *kweq -ər kwèqt kwèqt* (Vens.) — 1) svulme op, om det drægtige fårs yver; *forə kweqər, de få snòt lam* (Vens.). — 2) *de kweqər* (Elbo h.), om fugtig bund, hvor vandet vælder frem. — 3) *kveq -ər kveqt* (Agerskov); *kvek -ər -t kvekt* (Bradr.) = vederkvæge. — 4) „kvege ild op“ (Ang.) antænde ild. — Jfr. Aasen kveikja, oplive, tænde ild; kvika, kvæge.

3. kvæge, no. *kveq æn, di* (Bradr.) en græsart, senegræs, agropyrum repens, Beauv.; „kvikgræs“ (Ålborg, Sams); „kvækelgræs“ (Als), J. T. 8; jfr. Aasen kvika huk.; mnt. queken, Sch. Lübb.; senegræs.

kvæger, no. *kweqər* flt. (Vens., D.); *kwæqər* flt. (vestj., Lb., Agger, Lysgd. h.); *kwæq* enktl. (Varde); *kwèqər* flt. (Thy); *kweqər* flt. (Hvejsel) — ølbærme, som synker tilbunds på øl, som gærer; når de yppes (s. d.), kan uddrages gær; jfr. Aasen, kveik, gær, bærme.

kvægeret, to. *kwæqərə* (vestj.) fuldt af bundfald af gær (i øltønden); *når æ tøn ær o æ hæləŋ ær æ öl kw—.*

kvæget, to. *kweqə* (D., Hmr.) om jordbund, sand: vandførende.

kvægfold, no. *kwæqfòl æn* (Thy) = rgsm.

kvæg-ler, no. *kweqliər è* (Vens.); *kweqleə de* (Låsby) — sandblandet, vandholdigt ler; jfr. Aasen, kvikleir itk.

kvægne, uo. oplive, forfriske; han får dem kvægnet lidt ved fine tvebakker og en flaske vin, Kr. V. 12.

kvægsand, no. *kweqsån de* (D., Malt, Agg.); *kweqsò.j* best. *-såjən* (Vens.); *kweqson* (Låsby); *kwèqson de* (Elsted); *kveqsan de* (Agersk.) — vandførende sand; pletter i klitten med usikker bund (Vens., Thy); *komər wi føst niər i kweqsånəð, æ ðər eŋən rå te å kom òp ijè·n we sin ijn hjèlp, fòr desmiər jèn tår əpo sæ, des læŋər søkər jèn niər* (Lild s.), se 2. kvæg; jfr. vandsand.

kvægsyge, no. kvægpest; se Kr. Almuel. I. 71 nr. 11, J. K. 205. 159; den varsles af et stort spindelvæv el. forklæde, af en tåge el. en blå sky, Kr. Almuel. I. 74. 264-66, jfr. ild II. 10. 30, pest; slgn.

Mhoff s. 238 flg., Hardw. Tr. s. 37, Krauss Pestsagen s. 39, Volksgl. s. 66; se tyr.

kvægsølv, no. *kweqsøl de* (D.); best. *kweqsølc* el. *-søl* (Vens.); *kweqsøl de* (Søvind s.); *kwèqsøl de* (Elsted); *kveqsøl* (Agersk.; Brader.) = rgsm.; *kw— o sefənbom, de ğər manə jomfro from* (D.), hentydning til fosterfordrivelse; bevægelsen af kv— i en pennepose lagt på en pæl, mod huset el. fra huset, viser, om det er forgjort eller ej, J. Saml. IV.155.113; i Norge kan der voldes bjærgskred ved kv—, se Sande II. 209. 321; hældt i dam, bryder det dæmning, Kr. Sagn III. 326. 36; lægges på funden skat, Kr. Sagn III. 438 øv.; jfr. htsk. quicksilber.

kvægtiende, no. *kweqtiň æn* (Søvind s.) = rgsm.; tiende af kvæg.

kvæj, no. se kvie; uo. se kvæde.

kvæjn, no. se kværn.

kvæk, no. *kwæk è* best. *-ə* (Vens.) *gi æn kwæk!* (Vejen); *òlər ət kwæk* (Elsted); *haň så ek æn kwæk* (Agger) = rgsm.

kvækelgræs, no. se kvæge.

kvække, uo.

kwæk -ə -ət (Elsted);

kwæk -ər -ət (Malt, Mors); tf. *-ər* (Vejr.);

kwæk -ər -ə -ə (Vens.);

kvæək kvækər kvækət (Agersk.)

= rgsm., om frøernes lyd; jfr. htsk. quaken, lat. coaxare; se knorpe, knurre, synge.

kvæl, no. *kvæl æn* (Agersk.); *kvæl et kvæl* (Sundev.); *kvæl æn kvæl* el. *kvælər* (Braderup) — kilde (se kilde 2); *æ kvæl æ tæt ve* (Agersk.) ɔ: det vandførende sandlag; jfr. htsk. quell; se 2. kvæg, kvælle.

kvæld, no. *kwæl* (Thy) aften, vist kun i enkelte forbindelser: *gi æ hæjst kwæl* el. *te kwæl* (Thy); *te kwæls* (Mors); *malk te kwæl* (Thy) malke køerne sent om aftenen; *å rèc te kwèls* (Vens.) røgte ved sengetid; jfr. Aasen, kveld, isl. kveldr hak.

kvælde, uo. — **1**) give hestene sidste foder, el. kreaturerne i almindelighed. — **2**) malke sidste gang om aftenen; *wi skal uð å kwæl ð.* — **3**)

kwæl -ər -əð (Mors, vestj., Thy);

kwèl -ər -c -c (Vens.)

— om månens senere opgang: *æ mån kwælər ia·wtən tri ståň* (Mors); *æ mån kvælər æja·wtən te æ klåk ni* (Braderup, Agersk.).

kvælds, no. *kwèls* (Elsted) = kvældsnadver; måltid, som nydes sent på aftenen, når der ej spises eftermiddagsmellemmad, for det meste fedt og brød; *no sku vi wòl ha wò kwèls å så te å i sæŋ.*

kvældsgjav, no. *kwælsğaw* (Lb.); *kwælsğöw* (Holstbr.); *kwælsğæwt* (Mors) — sidste gift til kreaturerne om aftenen.

kvælds-kaffe, no. *kwèlskafə* (Vens.) kaffe, som drikkes om aftenen.

kvældsnadver, no. *kwælsnåðər* (D.); *kwælsnætwor* (Hell. h.); *kwælsnætər* (Mors, Vejr.); *kwælsnætər* (Randers); *kwælsnatər* (Andst); *kwèlsnatər i* best. *-i* (Vens.); *kwèlsnætu æn* (Søvind s.); *kwælsnåtər* (Mols); *kvælsnarər* (V. Vedst., Agersk.) — mellemmad, som spises ved sengetid; sidste måltid en höjtidsaftten (Søvind s.); den sidste gift til kreaturerne om aftenen; *„haj gor uw i stalən te kòlən, dè ga òqən kwælsnatər“*, Grb. 48. 113, se kvælds.

kvæle, uo.

kwæl -ər kuwəl kuwəl (Lb.); nt. *kwæl* (Andst); nt. *kwæl* (D.);

kwel -ər kwòl kwòl (Thy);

kwèl, -ər el. *kwèlər, kwèlt kwèlt* (Vens.);

kwæl kwæələ kwæl kwæl (Elsted, Mols);

kwæl -ər kwål kwål (Agger);

kwèl kwèl kwæl, kwæl, sj. *kwòl* (Søvind s.)

= rgsm.; *dæfår blöw mi fiəð bån da åsə i æn kåwrəŋ kwål,* Sgr. III. 39. 70; *å kuæl jæn* (Elsted) dræbe en, selv om det ej er ved kvælning: *no æ dæn gaməl kat kwæl* ɔ: druknet, slået ihjel; også: *o kwæl nåwət i· sæ* (D.) tvinge med besvær; intr. *æ gris kwæl i æ puwəs* (D.) kvaltes, ligeså Bradr.; *hon kvæl ham skrækłə* (Ang.) plagede ham; *æ hoəst kvæl ham* (Bradr.) plager ham; alm. i passiv:

kwèləs kwèltəs kwèltəs (Vens.);

kvæls -ət -ət el. tf. *æ kwål* (Bradr.);

kwæls kwælst (Thy) —

både i ligefrem betydning: *a war farə o kuwəls i ət* (vestj.) nærved at kvæles; *dæň kat ska kwèləs* (Søvind s.); *de æ te å blyw kwòl i, han kwæls i əð* (Thy); *de hær reqtə kvæl sæ gəlik* (Vlb.) det er straks bleven kvalt; og i fig. betydn.: *hon kvælsət mæ ət* (Bradr.) stredes med tunge tanker; jfr. Rietz kväla; htsk. quälen; hakke, kverke, kvovne.

kvælepose, no. *kwælpuwəs æn* (D.) til at kyse börn med: *æ mań æ dæru̇ð mæ æ k—.*

kvælle, uo. *kvæl -ər kvæl kvælət* (Agersk.); ft. tf. *-ət* (Bradr.) — om væld i et sandlag: *æ vań kvælər ur* (Agersk.); jfr. htsk. quellen; kilde.

kvæp, no. *kwæp è* (Vens.); *ji è k—,* give et knyst, som når man får noget forkert i halsen; se kvab.

kvæppe, uo. *kwæp -ər -ə -ə* (Vens.) — 1) knyste, hoste, som ved et kvælningsanfald, især om småbörn; *a trowər, hon kwæpər i sòjərn,* er ved at kvæles i kornskallerne, når brødet er lavet af meget grovt malet mel; *haj kwæpər icə,* være ved at kaste op, have kløgninger. — 2) gø, om småhunde; om gæslingers og ællingers lyd (Rkb.), Mb.; se kvabbe, kvorpe.

kvæpper, no. *i bete kwæpər* (Vens.) en lille gøende hund.

kvær, bio. *kwær* (Holmsl.); *kwår* el. *kwar* (Thy, Mors sj.) stille, rolig; *æn stor hijəl kwær* (Holmsl.), om en båd, som er kommen på grund; *ti kwar, sæt æn teŋ dȧl kwar* (Mors, Thy); *stå dȧl kwar* (Mors); jfr. Aasen, kvar, isl. kvirr, kyrr; tie-.

kværk, no. *kwærk i* best. *-i* (Vens.); *kwærki* best. *-ət* (Søvind s.); *kwæərk* hak. best. *-əń* (Mols); *kwærk æn* (vestj., Vejr., Lb., vestslesv.); *kwærk æn* (Mors, Thy, Agger); *kwerk æn* (Lindk.); *kwerk et* (Agersk., Bradr.) — 1) struben (alm.); *tæj jæn i æ kwerk* (Lindk., alm.); *hań tò ham li i kwærkiət* (Søvind s.); *a taw ham i kwærkən* (Elsted); *æ tow ham i æ kwærk* (Agger). — 2) en hestesygdom, som har sit sæde i struben: *de kwærk* (Vens.); *kwærk* (Hmr.); *kverk æn* (Braderup, Agersk.); *ùqən æ såda·ńt mæ kwærk* (Vens.); *kwærk,* som lægemiddel *kwærkpòlvər* (Elsted). — 3) *et kverk* (Bradr., Agersk., vestslesv.) vinklen mellem to sammenstødende huslænger. — Jfr. Aasen, isl. kverk hak., strube, vinkel på økse mellem hammer og blad; mnt. querke, quarke, Sch. Lübb. strube.

1. kværke, no. i udtr. *æ hæjst dråwər i kwærk* (Thy) drager i kvælning, ɔ: er ved at kvæles, når noget snöres for tæt om halsen.

2. kværke, uo. *kwerk -ər -ət* (D.); *kwærk -ər -ət* (vestj.); *kverk -ər -ət* (Agersk.); *kvirək -ər -ət* (Vlb.) — kvæle (alm.); *kverk æt kyləŋ* (Agersk.) kvæle ved at tage i struben; *do bińər få stram, do kwerkər mæ* (Lindknud); *kwærk i nòj* (Vejr.) om den, som får noget i den gale hals; *a ka liq kwerk æ dram* (Lb.), drikke, få ned.

kværkebid, no. *kwærkbej æn* (Rkb.), skolebörnene siger, når de spiser deres mellemmad: *ka do gi mæ æn k—?* en rigtig god bid (Vium v. Holstebro).

kværn, no. *kwan æn kwan* (D., vestj., syd f. Storåen; Års h.); *kwan i* best. *kwan* flt. *kwan* (Vens., S. Sams); *kwar* = flt. *æn* (Thy, Agger, Vejr., nord for Storåen, se J. K. 160); *kwarər* flt. (Mors, Sall.); *kwajn æn kwajn* (S. Hald h.); *kwèjn æn kwèjn* (Testrup, Elsted, Søvind); *kwæən æn kwæən* (Mols); *kværn æn kværn* (Agersk.); *kværn æn* = flt. (Braderup); flt. *kværns* (Fjolde); *kvæən æn kvæən* (Sundev.) = rgsm.; *æn pa kwar* (Vejr., Thy, Kild s.), *kwarər* (Mors) en håndkværn, el. kværn i en mølle, „par" på grund af de to stene; om kæberne i munden: *hans kwarər gor awər om* (Sall.) hans kæber går avet om; *hań hår æ kwar igå·ŋ* (Agger); *de æ ve o dæjn æ kwan* (D.) ɔ: sætte dejg om kværnen, så den ej længer kan male ɔ: jeg er mæt; *æ kværn skær il læŋər* (vestsl.) ɔ: jeg er mæt; i skæmtesagnet må præsten trække håndkværnen, Kr. Æv. 234; dværge bor under kværnen, Kr. Sagn I. 130. 498; bjærgfolk maler på bondens kværn, Kr. Sagn I. 113. 437; pige el. karl tages ind i höj og sættes til at male på kværnen, se 3. höj I. 740. 25; fanden males under kværnen, J. K. Æv. I. 127; troldkværnen, som maler salt, guld el. andet, Kr. V. 206 flg., Gr. Gl. d. M. I. 110, Registr. nr. 65, J. K. Ævent. I. 20, J. M. 61 flg., jfr. Grottasöngr, Skalda kap. 43, Antiq. Tidsskr. 1849-51 s. 196, Weinh. Volksk. II. 6, Hammersh. Anth. I. 332, Arnas. II. 10, Bondeson Hist. 352, Asbj. Ævent. I. 254 flg., Nicolaiss. Nordl. II. 4, Grimm Myth.^{2} 498, Clouston Tales & Fictions I. 118 flg., 379, Revue d. Tr. Pop. II. 44, Mélus. II. 198, Pineau, Lesbos

s. 53, „Sampo“ i Kalevala, se f. eks. 10. 413, Nyländske Saml. IV. 107, II. 108. 86. 87, smlgn. sandet, der er malet på havets kværn, Müller Saxo s. 141, Amlóða kvern, Snorra E. kap. 25; potten, som koger vælling, Gr. K. M. nr. 103; kværnen kaldes i gåder: *stjænal,* se boghvede; *stjænhøl,* se bronne; „stenhage“, se malt; gåde: hvad er det, der rumler og skrumler og kommer aldrig til by? se kværnsten; jfr. Sgr. I. 30. 100, Antiq. Tidsskr. 1849-51 s. 321. 71 Færø; Vadsbo nr. 85; börnerim:

kip kæp kanstaw, hwerəl i reŋ
sådən lævər mølərəns kwan omkreŋ!
Sgr. VIII. 201. 818;

jfr. Aasen, isl. kvern huk.; kirkegårdsmuld; brække-, byg-, hånd-, kaffe-, kneble-, male-, malt, peber-, pille-, senneps-.

kværnbing, no. *kwarbeŋ æn -beŋ* (Thy) kassen, som i håndkværnen omgiver stenene; jfr. kube.

Kværnbjærg, no. se gryn.

kværnsten, no. *kwanstijən æn* (Ribe); [*kwarəstijən æn*] (Thy) møllesten (s. d.); præstens krave kaldes i skæmtesagnet kv—, se Nyrop, V. Sk. s. 24; Gr. Gl. d. M. II. 128 „kwader-stien“ er sikkert en misforståelse, se også Kr. Molbohist. 85. 278. jfr. Busch Volksh. s. 49; gåde: *dær æ tåw gris, di for ålər så möj, di grøntər jo få mijər?* (vestj.), jfr. Värend nr. 9; Vadsbo nr. 145; el. „sten står om staw og brummer som et haw; jeg vil give dig det rødeste guld, om du gætter min gåde!“ el.

jeg er en helt fra gammel tid, fra verdens første tider,
jeg sejler ej på nogen flod, men mig dog tid opslider,
af hunger kan jeg ikke dø, men meget kan jeg sluge;
jeg æder mer i én dags tid end andre i en uge;
først var jeg mand, men siden blev jeg kone;

den nederste kv—, se Fb. Fr. H. s. 142. 6 (Valsb.).

kværnstærk, to. *kwarəstærk* (Thy), *æn kw— hæjst, huws,* overmåde stærk.

kværnöje, no. *kwaryw æn* (Thy) det store runde hul i midten af overstenen på kværnen, = *æ yw i æ kwan* (D.).

kvæste, uo. skade; *de ska it kvæst mæ* (vestslesv.), vist sj.; jfr. Aasen, kviste, afhugge grene.

kvåg, no. se kåge; uo. se kvage.

kvål, no. se kvale.

kvåller, no. flt. se kohale.

kvålm, no. se kvalm.

kvårer, no. flt. se kore.

kvårn, no. se korn.

kvårnmål, no. se kornmod.

ky, udrbso. se kåj.

kyd, no. se kjød.

kyd, no. *dèr æ sòən æn kyj å pròl ve' ham* (Galt h.), pral, selvros.

kyde, uo.

kyj -ər -ət (Malt h., Vejle, Røgen);
kyr -ə -ət -ət (Elsted) —

i ordspr. *de kyjər nåk a de, de æ komən å* (Malt) ɔ: æblet smager af roden; *å kyj* (Røgen) prale; *si i lañ* (op) *å kyr ow de, do æ komən ow,* Sgr. I. 86. 336 (Lisbj. Terp), ligeså Elsted; jfr. Aasen kyta, skænde, prale; kytter.

kyer, no. flt. se ko.

kyev, no. uo. se kjøb, kjøbe.

kyk, no. *kyk æn -ə* (Vor h.); *kyk æn kykər* (Agger); *kyk* el. *kyk æn kykər* el. *kykər* (Mors), flt. *kyk* (Løgst.) — en lille høstak (Løgst., Vor h.); en lille jordel. møgdynge (Mors, vestj.); *huma'nə kykər hå ðu təbåq?* (Mors); sandhöj i klitten (Agger); jfr. kyt, kyttel; mog-.

kykkelstak, no. *kykəlstak æn* (Agerskov) en stak tørv, der blot er sammenkastet, forsk. fra en *göl* (gulvet) *stak,* der ordentlig er opbygget.

kykken, no. se kjøkken.

kykliky, udrbso. betegnelse for hanens råb:

kykəliky,
mi får æ fræ Ry,
mi muwər æ fræ Oəs;
æ dar ær i los,
a ka et kom iñ o fo mi toba'ksdos!

(vestj.), jfr. Sgr. XII. 182. 712; se kok, II. 249. 52 a.

kyl, no. se kjølle; stens-.

kyle, uo.

kyl kyl kyl kyl (D., vestj.; Agersk.);
nt. *kyl* (Andst);
kywl -ər -t kywlt (Mors, Thy, Agger);
cyjl cyler cyjlt cyjlt (Vens.);
kyl kylər kylt kylt (Havbro s.);
kil [*kiəl*] *kil kil* (Mols);

kyl̲ kyl̲ər kyl̲ kyl̥ (S. Hald, Støvring; Davbj.);
kyl kyl kyl̲ kyl̥ el.
kyl̥ kyl̥ə kyl̲ kyl̥ (Søvind s.);
kyl̲ kyl̥ə kǫəl kål̥ən (Søby s., S. Hald h.);
kyl kyl̥ kǫl køl̥ən (Sem; Brader., Emmerlev);
kyl kyl̥ kyl̀ kyᵈl̀ (Gram) —
i betydn. og brug flere steder forskellig fra at kaste (s. d.): *kywl dæn̆ stijən!* (Lild s.); *kyl mæ stijən, hen te mæ, åp i æ væjr* (D.); *kyl̀ mæ stin,* kaste med sten; *han̆ ær il̆ te å kyl mèj* ɔ: han er en fast karakter: *de bəgyn̆ər å kyl mæ nòwə drǫvə,* om begyndende regnvejr; *dè ær il̆ få gåt å kyl̀ hæn,* det er ikke for godt til at kaste bort (med villie) (Søvind s.); *de ka vi kyl åp om* (vestj.) ɔ: kaste plat og krone om; *haj cyjlt ə lǫn̆c hæn* (Vens.); „a kyl ham nier i de nordvest hjön å e kjerregoer å dæh legger han“, Blich. Bindst., om den uhæderlige begravelse til forskel fra „kaste ned“; „mi bestæmmels wa, te a vill kyl hojet ow end moj veggen“, Tkjær II. 90, ɔ: slå hovedet af ind mod væggen; se forkyle sig; man må ikke kyle noget til frugtsommelig kvinde, så går hun ej tiden om, Sgr. IV. 70. 167; bjærgmand kyler folk over kirketaget, Kr. Sagn III. 46. 237, se kaste II. 103. 28 a; jfr. kule uo. 2; m. h. t. böjning: hyle.

kylekjæp, no. *kylk̆æp æn* (D., Andst) = hyrdekæp, kastes af hyrden efter de genstridige kreaturer.

kyleslynge, no. *kylslèŋ æn -ə* (Søvind s.) kasteslynge.

1. kylle, no. *kyl̲ æn* (Støvr. h.) en bunke af noget; *æn kyl* korn på loftet, mindre end stak; *dær stǫr æn kyl̲* el. *di stǫr i kyl̲,* flok, om msker og dyr; *æn kyl træ, jǫr;* jfr. kyk, kyller.

2. kylle, no. *kylə, kyl̥ə* (D., Bj. h., Hors., Sams) navnet, hvormed kyllinger kaldes, jfr. Sgr. V. 46. 431; se også ævent. om kyllerylle i skoven, Gr. Æv. III. 21; jfr. pylle, tippe.

kyller, no. *cyl̥ər è* (Vens.); *kyl̥ər æn* (Malt, vestj., vestsl.); itk. (Elbo) — flok, skare af dyr, msker; *æn kyl̥ər* af kyllinger, grise, hvalpe; *æn gråw̲ kyl̥ər a bön* (vestj.); *jaw əm saməl i jæn̲ kyl̥ər* (Andst); *hwetə è cyl̥ər! sicə da è cyl̥er!* (Vens.) et mylder af smådyr, kyllinger el. ællinger; *di stǫr i et kyl̥ər* (Elbo), om msker; også om klynge, f. eks. af træer (Elbo); se krøbbel, kylle.

kylling, no. *kyw̲ləŋ æn -ər* (Grindsted, Jannerup, Nykirke, Lb., Thy, Agger, Vejr., Almind, Viborg, Kobberup, Halling, Århus, Linå, Røgen, Tåning, Elsted, S. Hald, Hjelmsl. herred, Vor, Søvind s., Hads h.); *k̆yw̲ləŋ æn -ər* (Mors; Rødding [M.], Gimming, Nimtofte, Harridslev, Haslund, Sporup, Øland, Fur, Hell., Løgstør, Årdestrup, Havbro s.); *kiw̲ləŋ æn -ər* (Andst, Torrild, Nörup, Freder., Hvejsel, Mols, Ålsø); *kiw̲lən̆ æn* best. *kiw̲len̲̆* flt. *kiw̲len̆ər* (Tved s.); *k̆iw̲ləŋ æn -ə* (Bj. h.); *cyl̲əŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens., Tolstrup, Åby, Smidstr.); *cyw̲ləŋ* (Tårs); *k̆yw̲li i* best. *-i* flt. *-ər* best. *-ərn* (S. Sams); *k̆iw̲li* (N. Sams); *kyw̲ləŋ et -ər* (Forballum, Römø); *k̆yw̲ləŋ [et] -ə* (Bjerning); *kyl̲əŋ et -ə* (Vonsbæk, Hammelev, Agersk., Branderup, Åbenrå, Sundeved); *kyl̲oŋ æn -ər* (Bradr., Eggebæk); *kökəl-oŋ et -ər* (Fjolde) — **1)** = rgsm.: hönens unge; *leq kyl̲əŋər uð* (D.) ruge kyllinger ud; *èt kål̀ kyw̲ləŋə* (Søvind s.); *di beṭə kyw̲ləŋər gir di beṭə ek̲* (vestj.); *„vel I k̆əv k̆iw̲ləŋə?“ sà̲ æ man̆, da han kom in̆ o æ apoṭe·k mæ tusər,* Sgr. XI. 126. 365 (Bj. h.); *æ hö̲n låkər æ kyloŋər mæ· sæ* (Bradr.); i en leg: *a snorər mi kyw̲ləŋər trẹ gåŋə ron̆t, får æn prek, får æn hǫq, får æn röw!* (vestj.); se kyllinghöne; det første, kyllingen siger, er *jæp,* Kr. VI. 298. 366, se Jeppe; anden kyllingetale se Sgr. IV. 75. 218 (Bornh.), IX. 214. 664 (Falster), XI. 159. 522, jfr. Pomm. Volksk. I. 74; pigen sætter kyllinger i hovedet på trolden for at blive fri for at lyske ham, Sgr. VII. 152. 727, jfr. Mhoff s. 500 anm., Wolf N. S. 39. 28 ned.; får man en k—, putter man den i ovnen og siger: tag den med, når du går! Kr. Anholt s. 113. 280, så løber k—n ej bort; mange sorte k—r varsler sorg, J. K. 199. 125. — **2)** kælenavn til småpiger: *do lil̥ə kyw̲ləŋ* (Andst); *mi beṭə kyw̲ləŋ* (Hmr.); fig. om börn: *di hår siəl k̆yw̲ləŋər æpo æ rån* (Mors); . . . . *cyl̲əŋər åpå fjèl̥* (Vens.). — Jfr. Aasen kjukling, sv. kyckling, formindskelsesord af kok, slgn. gjæsling, ælling; höne-, kokke-, Maries-, navle-, Vorherres-.

kyllingeføde, no. *kyl̲əŋfø æn de* (D.) = rgsm.

kyllingehoved, no. J. T. 84, frugtstanden af kjæruld, eriophorum L., inden ulden ret er kommen frem (N. Jyll.).

kyllingehöne, no. *kylənhön æn* (D.); *kywlənhön æn* (Elsted) — **1**) en höne, som har kyllinger; „Skratte-te-bææn“ hedder min killehææn, Kr. Anholt s. 121. 317. — **2**) börneleg: A. er kyllingehöne el. skrukke, B. høg, de øvrige legende er kyllinger, som holder sig bagved kyllingehönen og holder hinanden i klæderne; A. går først rundt med hele sin flok under sangen: *a trækər mi kywlənər jæn gån om, tåw gån om, træj gån om, a giər dæm boðə hawər o hø; vel di et löw, så ka di dø!* (vestj.) el. jeg svinger mine kyllinger 3 gange rundt for en høg, for en gjøg for en lille kukkuk! (Vens.); imens sidder høgen (B.) og pirrer i jorden; A.: *godaw lańsmań!* B.: *tak, wańspań!* A.: *hwa stor do hær o hwæðər di nev atər?* B.: *atər æn rostə synol!* A.: *hwa ska dæń synol bruqəs te?* B.: *te o syj æn gaməl kijəl mæ!* A.: *hwa ska dæń kijəl bruqəs te?* B.: *te o koq kywlənər i;* A.: *hwes kywlənər ska de' vær?* B.: *de vel vi snupəs om!* Så forsøger høgen at rive kyllingerne fra hönen, de holder sig bestandig i hinandens klæder i en lang række bag denne, som uafladelig værger for dem. Legen ophører, når alle kyllinger er grebne, jfr. Sgr. IV. 108. 279 (Falster), V. 14. 9 (Fyn), Fb. Fr. H. s. 107 (Valsb.), se gjæsling 4; en tagfat-leg er: *o træk kywlənər hjæm* (Lindk.); A. er kyllingehöne, B. ræv; kyllingerne står på den ene ende af legepladsen, hönen ved den anden; ræven har plads midtvejs, noget til siden; A. råber: *kylə, kylə, kom hjæm!* K.: *vi tör et!* A.: *hu'får?* K.: *får æ röw!* A.: *hur æ han?* K.: *i æ skåw!* (el. *o æ bjærə o eð kywlənər!*). A.: *hwa bəstel han?* K.: *plokər bær!* A.: *kom, kom, ål mi kywlənər!* Så løber de, og ræven søger at fange så mange som mulig, indtil de når det andet mål. Legen er meget alm. og har mange varianter, jfr. Sgr. IV. 109. 281 (Skanderborg), Veckenst. Volksk. II. 193, Pomm. Volksk. I. 172, Amer. Folkl. III. 72, V. 119, Newell Games nr. 102 „hawk & chickens“, Arwids. III. 164, Mhoff 488; gåde se höne I. 751. 6 a.

kyllingesorg, no. *cywlənsårər* flt., i ordspr.: *dæń, dær hår manə kywlənsårər, blywər ålər höngaməl* (D.), sorger uden betydning.

kyllingesteg, no. *kylənstijəq æn* (D.); *kywlənstiəq* (Elted) = rgsm.

Kyllinge-Sören, no. *Kywlənsårən* (Elsted), se Jæger, Gillsjov s. 56, en berygtet tyv fra Galten, handlede undertiden med höns, jfr. Kr. Almuel. V. 128. 357 flg.

kyllingeæg, no. *kylənek æn* (D.); *kywlənèq et* = flt. (Elsted) = rgsm.; det første æg, den unge höne lægger; har man en kyllings første æg i lommen, kan man kende fanden og hekse i kirken, Sgr. IV. 195, se hönnikeæg.

Kyllingborg, no. se Höneborg.

kyllingklog, to. i ordspr.: *hwæm dær æ kywlənkloq blywər et höngaməl* (vestj., alm.).

kynd, no. = kærne i hestens tænder, Mb.; mon ikke kjende, no.?

-kynde, no. se kjende; land-, u-.

kynde, uo. *kyń -ər -ə* (Ang.) bekendtgöre; lyse for brudefolk fra prædikestolen: „de skal kyndes på söndag“; *hań kyńə ham æ kriek an*, Gr. Gl. d. M. III. 202 (Ang.), ɔ: han erklærede ham krig; se for-.

-kyndelig, to. se kjende; få-.

kyndelmesse, no. *kyńəmes* (D.); *kyńəmøs* (Agersk., Sønderj., Sundev.) — en gammel festdag, 2. Febr., meget alm. tidsbestemmelse, så og så mange dage el. uger *far* el. *atər k—,* el. *k— daw* (D.), navnet stammer fra missa candelarum, jfr. eng. candlemass, se Brand, Pop. Antiq. I. 24 flg., Suffolk Folkl. s. 51; *kyńəmes knur holər æno' hæru'r* (Agersk.), vinteren er endnu ej forbi; kyndelmisse fløde gi'er midsommers grøde, Kok Ordspr. 140. 1564, ɔ: regn, vandflod i åer og bække, kyndelmesse; se kjørmesse; jfr. Fritzn.[2] kyndilmessa.

kyndest, no. *kyńəst æn -ər* (Agerskov, Bradr., D.) — kundskab, kendskab; *æ hær ińt myr k— mæ' ham* (Bradr.) bekendtskab; *k— gir yńəst* (vestsl.). — **2**) bekendte, *æ tal manə kyńestər å æ mærkəń* (Agersk.); jfr. kjending, ukynde.

kyndig, to. *kynə* glds. el. *kyndiq* (Elsted); *kyndiq* (Agger); *kyńə* (Lönb.); *kønə* (S. Hald); *keńə* (Mols); *kuńə* (Holstebro, Mors); måske også *kuńən* (Fjal-

tring); *kyň* (Agerskov) — 1) = rgsm.; *idəl arbəð ǧör kyňə mæstər* (vestj.); *han ær et så möj k—,* temmelig enfoldig; *vær kyň å et støk arbər* (Agersk.). — 2) som let kender: *kyň å fålk* (Agerskov); se u-.

kyndmad, no. se kjødmad.

kyndskab, no. se kundskab.

kype, no. — 1) *sæt æ kyp* el. *æ kip* (D.) farvegryde (s. d.). — 2) *æ kyp* flt. (D.) er jærnpladerne, rammen, der omslutter pillestenen på kværnen; de slås fast med hjemmesmeddede bredhovedede *kypsöm.* — Jfr. htsk. küfe, farverkedel; lat. cupa.

kyrie elejson, no. se kjørilejs.

kyrris, no. *kyrisər* flt. (Holstebro); [*kyri de*] (Mors) — nykker, löjerlige indfald: *hwa æ de få k—, gu dræ·ŋ?*

1. kys, no. *køs æn* (D., vestj.); itk. (Agersk., Brader.); *cøs è* best. *-t* = flt. (Vens.); *kès et* = flt. (Søvind s., Elsted); *kys et* = flt. (Støvr. h.); *kes* best. *-əð* (Mols) = rgsm.; „et køs er et stow, den, der it vel ha et, ka vask et ow“ (Als, Sundev.); der hilsedes venlig med kraftige håndtag og lydelige kys ved gilder (Vens.), J. Saml. I. 310, glds. skik; jfr. J. K. s. 76 anm., Pomm. Volksk. II. 98; degnen først, dernæst gæsterne kyssede præsten og sagde: „tak for mad“, ved bryllup, Kr. Almuel. IV. 75. 191; bruden ledsaget af musikanter går til brudgommen, der sidder alene ved frokostbordet, han rejser sig og giver hende et kys, Kr. Alm. IV. 66. 171; slgn. et barberkys, Kr. Alm. I. 51. 182 (Sæll.), når manden har barberet sig; *do sku ha ət køs å æn knal* (stykke sukker) *å så swøvəs å hæn å såw, så såwə do nåk gåt,* Kr. IX. 245. 17; for at få karlen til at göre noget, lover pigen ham: syv søde kys og et stykke sukker pintsemorgen, Sgr. III. 188. 1080 (vestj.); småbörn må ej kysses, så får de svært ved at lære at tale, Sgr. IV. 133. 359, Kr. IV. 350. 42, jfr. Mélus. III. 193 ned., 376. 17, 569; i ævent. forlanger pigen et kys til betaling af dem, hun syede for, Sgr. VI. 119; hunden forlanger et kys for at hjælpe, Sgr. XI. 189; i ævent. bringer et kys glemsel, Gr. Æv. II. 93; jfr. Letterst. Tidsskr. II. 269, Grimm Myth.[2] 1055, Mhoff 400, Grimm K. M. nr. 113, 193, Z. f. M. IV. 321 (græsk), Ndl. Volksk. I. 131, Folkl. Journ. I. 323, II. 16, III. 210, Gonzenb. I. 90. 358, II. 214; ellepigens kys gör sansesløs, Thiele II. 217, jfr. Efterslæt s. 46. 26, Isl. Fornkv. I. 2, slgn. Fær. Kv. I. 185; bjærgmanden kysser bondens kone, Kr. Sagn I. 266. 914, 275 øv.; et kys løser trolddom: et udyr bliver mske, J. K. s. 91; en trold, DgF. II. 143. 10 nr. 52; hest bliver prins, Kr. VII. 340, DgF. II. 190. 201. 61 nr. 62, Isl. Fornk. I. 35; due bliver til jomfru, Gr. Æv. I. 55; lindorm til jomfru, Gr. Registr. nr. 12 b, DgF. II. 177 nr. 59; s. 212. 5 nr. 65, Kr. I. 15. 19; lind til jomfru, DgF. II. 216. 24 nr. 66, Kr. II. 92. 17; tudse til jomfru Kr. VII. 49, jfr. Z. f. M. IV. 289; jfr. Vang Reglo 5, Grimm Myth.[2] 921, Mhoff 580, Grimm Sagen nr. 13. 223, Grimm K. M. nr. 186, Wolf Z. f. M. II. 226–27, IV. 289, Kuhn W. S. I. 242. 276; mange henvisn. hos Mannhardt Wald- u. Feldkulte II. 64; Nyrop, Navn. Magt s. 167, Hartl. Science s. 238. 240. 247, Ralston Songs s. 174; se kysse; morgen-, smæk-, tryk-.

2. kys, bio. to. *cyws* (Vens.); *å wær c— å· sæ,* forsagt, let kyst.

3. kys, no. *kys æn* (D., vestj.), *a hår æ k— i· ham,* således magt over en, at han er bange for mig.

4. kys, no. *cyws æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *kys* el. *køjs* (Bradr.) — plantenavn; blå kornblomst, centaurea cyanus L., alm. ukrudtsplante i korn; *dær æ såmå·nə cywsər i rowi; hon æ så blo som èn cyws* (Vens.) om blåklædt pige; derom følgende rim:

> *cyws å skrǫ* (rhinanthus) *wel bojəns kuən hǫ,*
> *mæn klèt å hèjr wel bojəns kuən fåbè·jr* (Vens.);
> *kys å skråð ǧör bonden bår,*
> *hæjr å klet, de æ bæjər eň et,*
> Kr. IX. 39. 419;

do æ nåk eňc å di slawəls blomstər, dæ kaləs cywsər (Vens.), kan siges til en overmodig person; ordspil mell. kyse ɔ: forfærde og blomsternavnet? — en græsart, hvene, agrostis spica venti L. (Vejle); *rasəl å køjs, de ǧör æn man brølöjs* (M. Slesv.), jfr. Kr. Almuel. I. 43 o. p.; se kås; eng-.

1. kyse, uo.

kys kys køs køsən (D.); tf. *köjsən* (Agersk.); tf. *kåsən* (Vlb., Ang.);

kys kys køs köjsən (Andst);
kys -ər kyst kyst (Vejr.);
cyws, -ər el. *cywsər, -t cywst* (Vens.);
ǩyws (S. Sams);
kiws -ə -t -t (Mols);
kys -ə -t -t (Elsted);
kys kys køs kåsən (Gjedved);
kys kys køəs kösən (Bradr.)
= rgsm., göre bange; *cyws jej* (Vens.) göre en bange; *c— ætər nuə* (Vens.) søge med fagter at forskrække; *kys æ lyw a· jæn* (D.); den, som vil kyse en anden, forsvinder, Kr. Almueliv VI. 184. 388.

2. kyse, no. *kyjs æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Søvind s., Thy, Agger, Mors; vestj., D., Agerskov); *ǩyws æn -ər* (S. Sams); *kis æn -ər* (Mols); *kys æn kysə* best. *-rən* (Elsted) — en kvinde-kysehat; hovedbedækning for koner og börn til vinterbrug, mørk, vatteret, og går ned over ører og hals (Elsted).

3. kyse, uo. *kys iň, kysə kyst kyst* (Søvind s.) kun i forb.: *kys iň*, pakke, især hovedet, ind i mange klæder mod kuld og slud; se 2. kyse.

kysebånd, no. *kysbon et* = flt. (Elsted) bånd, hvormed kyse bindes under hage.

Kyse-Katrine, no. *Kyskatrin æn* (Elsted) kaldes i spøg en lille pige med (stor) kyse på.

Kyse-Kirsten, no. i udtr. *a ær eŋən Kysǩestən* (D., vestj.) en person, der let lader sig kyse.

kysekutte, no. *kyskot æn* (vestsl.) bange kvindesperson.

kyselig, to. *kysələ* (Lindk., vestsl.) som let lader sig kyse.

kyse-næm, to. *haj ær eňc cyws-næm* (Vens.) let at kyse.

kyse-papir, no. i verset:
af halen der gjorde jeg kysepapir,
som pigerne de bruger i solskinnet vejr;
Sgr. VII. 21. 6; se 2. kyse.

kyshånd, no. i udtr. *tæj imuwəð mæ køshåň* (Vejle), *kəshoň* (Søvind s.), modtage noget med megen tak; udtrykket kommer fra den gamle skik at kysse sin hånd, inden man rakte den til fremmede, som man særdeles vilde hædre el. byde velkommen; se „a kyst i mi hond å vild gi ham ijæn“, Skalle Laust; „ja, gu to a Berret mæ kyshånd“, And. Bars., jfr. Skytts h. s. 10, Aubrey, Remains s. 195.

kys mig straks, no. *køs mæ straqs* (Malt, glds.) en slags kvindehat uden fremstående skygge.

kysse, uo.
køs -ər -ət -ət (D., vestj., Bradr.);
ǩøs -ər -t ǩøst (Lild s.);
kys el. *kyjs -ər -t -t* (Agger);
cøs cøsər cøst cøst (Vens.);
kes -ər -t -t (Mols);
kəs -ə, -ət og *kəst, kəst* (Søvind s.; Elsted s.)
= rgsm.; *di cøsəst* (Vens.); *di kəsəs å klapəs, næ fålk si əpo dæm, mæn rywəs å napəs, næ di æ få dèm sjèl* (Elsted); *„Marən, a ælskə dæ!“ — „å, læ mæ væ!“ — „Marən, a ælskə dæ hòwər in mæ mòwə!“ — „å, ti no stèl!“ — „Marən, ve do ha mə klåkkas?“* (se klokke, II. 188. 47 a) — *„dæn æ də wòl ənån jæn, dæ ska ha!“ — „Marən, må a kəs dæ?“ — „git ən gòŋ!“ — „do vèl wòl it?“ — „git jæn gòŋ te!“ — „do vèl!“ — „imən, hurən ku u da git ət?“* (Elsted); ved ligfærd *ska dæň nærəst fami·li hæn å ǩøs dæň dø əpo hans paň* (Lild s.); moderen kysser sit døde barn, inden kisten slås til (D.); de efterlevende skal kysse liget, ellers vil den døde altid stå for dem, se J. K. 387. 33, jfr. Garnett, Women I. 98; *fòlk rest dæm fræ bowr å ga hwòrajər håň å så tak fò mað, i gaməl daw ǩøst di òså hwòra·jər* (Lild s.); *„så kam jèn ètər èn an å cøst fòr å mur å so tak få kafə“*, Grb. 3. 49, se kys; *køs ham, så tiər han!* (vestj.), kan siges, når en skænder; *„de hjalp!“ sò Cestən, di cøst hèr*, Sgr. X. 109. 331 (Vens.); *„de æ öwədröwən!“ såj hun, stor Ælsə, da køsət de hiň* (Branderup); *vel do et kys Ka Peň i Haňbjærə å Ka Råt i Saləŋ, de å tåw håwələs* (hovedløs) *ǩæləŋər!* Kr. IX. 112. 210, afvisende svar; også kan siges: *å, ve do et køs Buwəl iba·q* el. *som hun æ hywəst, nær hun samlər spon* (vestj.), el. *å, ve do et kys mæ o maňda!* (Salling), el. *wet doňc cøs mæ i min ròw?* (Vens.); *di sò fåwa·l å cøst bådə gaməl å oŋ, å så cøst di mæ gaməl stakəl æbaq* (Vens.) siger bedstemoderen, ordspil mellem „bagefter“ og „i bagen“, se tage i bag; at kysse en karl uden skrå og skæg er som at kysse en leret væg, Sgr.

III. 108. 484 (vestj.); *o køs æn kål uðən skek æ som o køs æn kal i æ röw* (D.); *å cos jej, dæ hwicən røqər hèlə skror, de æ som mæ ku cøs i spè kal i ròwən* (Vens.); *æ dær eŋən, dær køsər å klapər, så æ dær eŋən, dær plokər o napər* (vestj.); når et stykke brød falder på jorden, skal man tage det op og kysse det, J. K. 172. 60, J. M. 11; har en dreng el. et ungt mske sår ved munden, er det fordi pigerne har kysset ham (alm.), jfr. Mélus. I. 351; karlen fanger sit „gadelam“ under blusset og kysser hende, Kr. Almuel. IV. 12. 25, Jyll. I. 162, Fb. Bondel. s. 277; sönnen kysser sin moder ved galgen og bider næsen af hende, Kr. VI. 70, Sagn II. 289. 172 flg.; prinsessen kysser hyrden for at få en hare, en gris, en flöjte, Kr. V. 78. 87, J. M. 49, Gr. Æv. II. 107; kongen kysser æselet i rumpen, Sgr. IX. 163, jfr. Arne, Slagelse s. 70, Arnas. II. 468. 480. 483, Bondeson, Hist. s. 278, Pomm. Volksk. III. 51; den, der giver sig ud for vidløs, gør det, Sande II. 263; på Bloksbjerg skal heksene kysse djævelen i rumpen, se titelbilledet hos Lehmann, Overtro jfr. Krauss Hexensag. s. 23 b, Mélus. V. 90, Soldan I. 168; ride op på glasbjærget og kysse prinsessen, Kr. Ævent. 176; jfr. Aasen kyssa, isl. koss hak.; htsk. küssen; mnt. kussen, Sch. Lübb., eng. kiss; se nyskyst, nysse,

kyssel, no. en top; i verset:

do ka bak å byk å to,
å do ka saňs å sysəl,
å do ka röw å spiň å sno
dæ i æn daəňs som æn kysəl
(Frøslev v. Flensborg),

se Feilb. Fra Heden s. 132; jfr. mnt. kusel, Sch. Lübb.

kysselig, to. spøgende: *do æ kysələ kön, få hwæm dæ bårə måt* (vestj.).

kyssemund, no. *kòsmòň æn* (Søvind s.) = rgsm.

kyssen, to. *kysən* (vestslesv.) = kyselig.

kyssesyg, to. *cøssyq* (Vens.) = rgsm.

kyssetöj, no. *køstòw et* (Ry s.) = *cøswærk è* best. *-ə* (Vens.), munden, „han ga ham et albustøjj ápá køstøwet“, Jyd. I. 2. 2.

-kyst, tf. se 1. kyse; for-.

-kyst, no. se vest-; jfr. htsk. küste, lat. costa, ribben, side.

kyste, uo. *kyst -ər kyst* (D., Andst, Agersk.), i udtr. *k— kråq* (D., Elsted); *æn baqkårə* (Hmr.) slå kolbytte; *kyst öwər te Fånø* (D.) el. *kyst Pæjər te heməriq* (sts.) behændighedsleg, jfr. Sgr. V. 126. 721, se hviste.

kysterpig, no. *kystəpiq i* best. *-i* flt. *-piq* (Frederikshavn) entrebile, glds. orlogsvåben, blev nok lavet i den engelske krig, brugtes senere i „slavekrigen“, benyttes endnu somme steder til at skære tørv med.

kys-ud, no. uro, rend; „så wa dæ ju såenter en kysuw liig fræ æ måårståånd å“, Jyll. I. 371.

kyt, no. *kyt æn* [*kytər*] (Mors) = kyk.

kytte, uo.
kyət kytər kyət kyt (Agersk.);
kyt -ə kyt (Sundev.) —
kaste, f. eks. med boldt, jfr. kyle.

kyttel, no. *kytəl æn -ər* (D.) en lille stak (hø).

1. kytter, to. *kytər* (D., Lönb.) rask, glad, som efter sygdom el. sorg; *no æ han eňda k— iǧæ'n* (D.); *æn kytə knèjt* (Røgen) overmodig fyr; jfr. plt. keut, kvit, Schütze munter.

2. kytter, no. *kytə æn* (Elbo h.) kjæft; *han hår æn kytə, te de æ gròw, æ k— stor ålər o ham.*

kyttre, uo. *å kytər o* (Elbo h.) lade munden løbe.

kyv, no. uo. se kiv, kive; to. se kjed.

kyvl, to. se kubbel; uo. se kyle.

kyvling, no. se kylling.

kyvske, uo. *å kywsk nuə* (Lisbj. Terp) overkomme noget.

kyvte, uo. *kywt -ər -ət* (Randers egn, Hovlbj.); jeg kan ikke kyvte mere, om mad og drikke (Mds., Bj. h.); *ka do kywt de?* (Silkeborg); *do ka nåk it kywt ət* (Røgen); *kywt sit fuə* (sts.).

kæ-, ord, som ej findes, se **kjæ-**.

kæber, no. se kiper.

kæggel, uo. se kagle.

kække, uo. se kjække.

kæle, to. se kjælig.

kæld, no. se kilde.

kælle, to. se kjælig.

kælling, no. se killing, kjælling.

kæltring, no. se kjeltring.

kæmbrik, no. *cæmprəs* el. *cæmpə-*

ris (Vens.) hvidt shirting; *è cæmpərisəs skøwt;* opr. fint linnedtöj, eng. cambric, fr. toile de Cambray.

kæmpe, no. se kjæmpe.

kænsle, uo. skrive med små bogstaver (Sønderj.), Mb. eft. Outz.

kæntre, uo.

kånt -ər -əð (Lild s.);

kæntər kæntrər kæntrəð (Mols)

= rgsm.; *di hað nær kåntəð praṃən;* se kant.

kær, no. se kjæde.

-kæse, no. se ris-; jfr. htsk. käse, ost.

kæse, no. hyttefad (Frederikshavn), jfr. kese.

Kæsten, no. se Karsten.

kø-, ord, som ej findes, se **kjø-**.

køer, no. flt. se ko.

køgle, no. små aflange rugbrød, som man giver börnene, når man bager, de ligner dem, man kalder „strömper“ i København (Ribe st.), Mb. eft. Terpager; jfr. knæpkage.

köje, no. *köj æn -ər* (D., Mds.); *kòj æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — en börneseng, der er slået op over en anden; *slo æn k— åp ve æ æn o æn sæŋ* (D.); *go te köjs* (D.); spøgende om sengen, *haj leqər i kòjən te lòñc åp ə dawi* (Vens.), jfr. mnt. koje, Sch. Lübb., fugle-.

köjre, uo. i udtr. *go å köjr fraṃ o təbåq* (D., S. Ho), drive om, gå frem og tilbage og vente på en.

köjring, no. se kjering.

köjsen, uo. tf. se 1. kyse.

köjter, no. *kòjtər* flt. best. *-n* (Vens.); *kròjtər* flt. (Vennebj. h.) — penge; i udtr. *de kåstə kòjtər; dæj kòl, haj hò kòjtər* (Vens.) ɔ: formue; jfr. Jyll. I. 375 „köjter tjæn æ we å spell“ (Thy); ordet er sagtens flt.; jfr. Mb. kröjter; tatersprog: köjt, skilling, se Dorph, Rotvelsk Ordb.

køks, no. *køqs æn -ər* (D.); *kòqs æn* (Stavning s.); *køks æn* — flt. (Agerskov); *köks æn -ər* (Brader., Ang.) — en kogekone ved gilder; *maṉə køqs gör æ sop få sålt* (vestslesv.); også kokkepige (Ang.); *de ær æn reŋ köqs, dær lastər hiñ æjən kål* (vestlesv.); *di snakər nåk om mæ o di stuwər gor, nær di wañtər æn køqs te djær huñ* (Malt) kan siges, når man hikker; *vi ska löwn nåwət te æ køqs!* (D.) kan siges, når folk er ved at spise fadet tomt; så svares: „den får nåk, som gryden rør“. Ved gilder går tallerkener om for køksen, „som har brændt sit forklæde“, samt for spillemændene, i S. Jyll. også for jordemoderen, se Fb. Bondel. s. 298; skafferen kommer ind med en stor lergryde og i den er der to tinfade og en grydeske. Skaftet derpå er omvundet med et stykke papir, som om det var istykker. Skafferen går nu hen til bordet og lader, som han taber gryden af vanvare, ter sig meget ynkelig og giver sig til at græde, samt beder de gode msker om at give sig en lille skærv til at få en ny gryde for, så går den ene tintallerken om, Kr. Alm. IV. 68 (Vens.), jfr. s. 67. 176. 183, se også Runa IV. 61, Schütze II. 206, Urquell II. 115. 164. 178 „kōksch hät är schört verbrannt“, Pomm. Volksk. II. 59, Bartsch II. 67. 241 flg.; se koge, kokkekone, musikanter, spillemand, jfr. sv. köksa.

køkse, uo.

køqs -ər -et (D.);

köks -ər (Fjolde) —

lave mad, mest om madlavning til gilder.

køl, to. *køl* (D.); *køəl* itk. *køəlt* (Bradr.) — kølig; *de æ let køl i æ væjr* (D.); *de æ køəlt* (Bradr.); jfr. sval.

køle, uo.

køl køḷ køl̓ køl̓ (D., Agersk.);

køl -ə -ət -ət (Søvind s., Elsted s.)

= rgsm., göre kold; *no køls ət gåt; di æ blöwən awkøl̓* (D.); jfr. Aasen kjøla; isl. kœla, se kold; for-.

køle-balsam, no. oleum hyoscyami (Hjörr.); køle-pulver, køler-pulver, herba cent. minor (sts.).

-kølet, tf. se for-.

-køling, no. se for-.

kølle, no. se kjølle.

kølster, no. *kølstər de* (vestslesv., Bradr.) emmer og aske, som rages ud af ovnen; jfr. kvolster, pussel.

köm, no. *köəm de* (Mellemslesv.) alm. udtryk for kornbrændevin; jfr. plt. köm, Schütze; htsk. kümmel, kommenaquavit.

kør, no. flt. se ko.

kørk, no. se korke.

kørl, no. se kjørl.

körner, no. se kodner.

kørre, no. se kurre.

kørret, no. *kørə* el. *kørət æn -ər* (D., Malt), itk. (Agersk.); *kòṛət æn -ər*

(vestslesv.) — 1) når en lang mark bliver afdelt på tværs, så er den ene del *æ åwərkørət,* den midterste: *æ metk—,* den tredie: *æ næjək—; hans korə leqər iň te min* (D.); se bræk. — 2) *kårə i -ər* (Vens.) afskåret stykke af en træstamme, når overskæringen sker vandret, bruges til fælgetræ; se rod-.

køssen, to. *kösən* (vestj.); *køsən* (Agger); *köjsən* (Thy); *de ær eŋən k—* *kål* (vestj., alm.), forsagt karl; se kyse; kuld-.

køter, no. se kjøter.

køv, no. se kjøb.

kå, no. se kod; uo. se kunne.

kå, no. *koə æn korə* (Tåning); *ko æn -ər* (Mors); huk. (Vens.) — en fugl, allike, corvus monedula; var med til gildet hos ørnen, Sgr. VI. 227. 8; når den flyver, siger den: *goda'w tak!* Sgr. XII. 154 (Sundev.); jfr. Aasen kaa; eng. caw uo., skrige som en krage.

kåbe, no. *koƀ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; Agger, Hellum h.); *kov æn kovər* (D.); *kov æn -ə* (Søvind s.), flt. *kåvə* best. *-rən* (Elsted); *koəv æn -ər* (Mols); *kåf æn -ə* (Sundev.) — 1) = rgsm., et klædningsstykke, alm. (D., Sundev.); „først i halvtredserne fik min moder en kåbe, og det var et af de første kvindelige klædningsstykker, der ikke syedes af en skrædder; den var uden ærmer og trådte istedetfor den tidligere brugte „kavaj“, havde „slag“ med fryndser, var lavet af stampet, mørkeblåt farvet vadmel, underforet med grönt multum“ (meddelt fra Gram s.); „hun å Maren had nøssen fot no nøj mohærres kåvve“, Johanne, Tre Smådigte s. 3 (Todbj. s.); *kovklæ de* (Elsted) kåbeklæde; fig.: *vri æ kov atər æ viň* (vestj.); pigen står under kåben, Kr. V. 66; konen, som var tilstede ved de dødes gudstjeneste (s. d.), fik det råd, at lade sin kåbe hænge løs, da hun gik; den blev sønderrevet, se P. Bjerge, Aarbog 1895 s. 52, Kr. VIII. 378 ned., Sagn II. 283. 147-52, Møller, Bornh. s. 18, jfr. Wigström I. 179. 197, II. 327. 341 øv., Cavall. I. 491, Asbj. III. 81, slgn. Thiele II. 275, Kr. Sagn I. 342. 19, II. 106. 16. 37, Alm. VI. 170. 368, Renval s. 35, Ploss, Kind, I. 100; se gudstjeneste. — 2) hinden om føllet, som fødes (vestj.). — 3) svøbbladet, hvorfra kornstænglen skyder (N. Nissum, Vejr.). — 4) på en spændt rem den øsken, hvorigennem enden af remmen føres efter at være passeret spændet (vestj., Nes s.). — Jfr. Aasen kaapa, isl. kápa huk., se kube; bi-, frue-, hænge-, skind-, sten-, vand-.

kåbel, no. se kavl.

kåd, to. *ko* flt. *ko* (Vens.); *koð* flt. *koð* (Agger); *koər* flt. *kor* (Elsted); *kår* (Agersk., Dalby); *kåə* (Sundev.) = rgsm.; livlig, munter, om dyr (alm.); *åqən æ så ko ida'* (Vens.); stortalende, om mennesker (Dalby); om træ eller planter, der skyder yppigt frem (Agersk.); han er så kåd, at han gjærne kunde springe over to og beskide den tredie; hun er så kåd som en vrinsk hjejle (vestj.); jfr. Aasen, kaat, isl. kátr; se kovtet, krum 2.

kådhed, no. *koðhjèð æn* (Han h.); *kohjè æn* (Vens.); *kårher æn* (Agersk.) = rgsm.; *de æ kårher a æ dræŋ* (Agerskov).

kådmundet, to. *kåðmuňə* (Vejlby v. Fredr.); *komuńc* (Vens.) = rgsm.

kåe, uo. nt. se kunne.

kåen, no. se kan.

kåer, no. uo. se koddre, kodder; no. se kort.

kåffe, no. se kobber.

kåffel, no. se kobbel.

kåg, no. se kage.

kåg, no. *koq i koq* (Vens.; Hanh., Agger, Thy, Mors, Vejr.) en fladbundet Limfjordsbåd; „de fleste kåge var helt åbne, mens enkelte agter ude havde et lille overdækket rum, hvor to mennesker til nød kunde krybe sammen“, Hancke, Skizzer 1880 s. 110; kågen var fladbundet for at kunne flyde ind over grundene så nær land som muligt, i alle kroge og vige; som følge af denne bygning lå disse kåge næsten al tid krængede på siden under sejladsen, selv ved ringe vind og var derfor lette at kende; de førte al tid barket sejl, der var to mand ombord, og tit var de i fællig, J. Saml.[2] I. 132, se krejler; en kåg førte 12 bundgarn og 3 mand, kunde én ej udruste den, slog flere sig sammen, Kr. Alm. V. 37. 102 (Års h.); jfr. mnt. kogge, Sch. Lübb., „ein breites rundliches schiff“.

kågbojle, no. gilde, som gjordes, når kågene om efteråret blev trukket på land, se J. Saml.[2] I. 133.

1. kåge, uo.

kowəq el. *kuwəq -ər -t -t* (vestj.); *kòq -ər kòqt kòqt* (Vens., Himmerl.) — se vedholdende og nöje efter; snuse hemmelig omkring efter; *sol sa å kòqt uw* (Vens.) ɔ: solen kikkede (s. d.) ud gennem skylaget; *a blòw så fåcywst, met hjat flòw te min ròw å kòqt uk; kòq fram te gryjən, om dæj syjər* (sts.); jfr. V. S. O. kåge; Aasen koga, spejde, sv. koka, Rietz; se kige, 2. kukke.

2. kåge, no. *kwåq æn* (Ulvb. h.) revne, kløft, hvorigennem man kan kige.

kåglanding, no. stedet, hvor kågene om efteråret blev trukne på land, J. Saml.[2] I. 133.

kågmand, no. en skipper på en kåg (Limfj., Gudenå); når kågmanden i Gudenå sejler for god vind hilser han kort: „go da, go da!“ men slæber han i land båden mod vind og strøm, siger han langsomt og slæbende: „go daw å gu hjælp jær!“, Kr. VI. 310. 397.

Kåi, no. se Karen.

kåj, no. se kodde.

kåj, udrbso. *kåj kåj!* (Hmr.), *kor kor!* el. *ky ky!* (Lindk.) siges hurtigt og stødende til koen, når man vil mærke, om den er parrelysten; *ky ky!* siges af den, der slår hårdt til, el. også som opmuntring til handyret (Agger); se korri, kårrie.

kåjner, no. se kodner.

kåjs, no. se kans.

kål, no. smstn. afledn. se karl, kul.

kål, no. *kol æn* = flt. (D., Andst, Agger, Randers, Søvind s., Lild s., Thy, Løgstør); *kol æn* best. *kòl* flt. *kol* (Vens.); *koəl i* best. *-i* flt. *koəl* (S. Sams; Mols); *koəl di* (Elsted); *kål æn* (Agersk.); *kåəl æn* (Sundev.) — 1) kålplanten, brassica L.; *I hòə nòwə grom kol i hawən* (Søvind s.); *stryq får æ kol* (D., M. Slesvig, Ang.), skik vistnok hele landet over, at, når det sidste korn er slået, går høstfolkene ud i haven, stryger deres leer som for at hugge kålene om, husmoderen må så løskøbe sig med en skænk og et høstgilde, jfr. Kr. Alm. I. 50. 175, Gr. Gl. d. M. II. 250 ned., Kuhn W. S. II. 178, se Mannh. Myth. Forsch. s. 31; fig. i visen: der har en hjort fået van' i vor kål, Kr. II. 197. 1, om ridderen og pigen; den tåbelige kone bandt et stykke kød til hver kålplante, for at kødet kunde række lige så langt som kålene, Kr. Æv. 164; manden, som blev sat op i månen (s. d.), var ude at stjæle kål, Kr. VIII. 373. 665, Sagn II. 275. 114-18, J. K. 123. 5; en kålplante kan sættes for hver person i huset, holder de sig grönne, varsler de liv, visner de, er det dødsvarsel, Sgr. IX. 235. 812; man stikker en kålplante gennem stænglen på en anden for to unge folk, vokser de sammen, betyder det lykke, Kr. Almuel. IV. 59. 139 (Sælland); en kålplante med to sammengroede stilke el. blade varsler død, J. K. 166. 32, Kr. IX. 59. 664; hvid kålplante spår død i huset, Sgr. IX. 231. 759, se ligkål, jfr. Strackerj. I. 27. 14; i lögnehistorien: en kålplante så stor, at den kunde give ly til 7 ryttere el. 16 karle el. 1 regiment el. 50 regimenter el. en krigshær, J. K. s. 9, Gr. Gl. d. M. I. 186, Sgr. VII. 202. 205, VIII. 80, XII. 210, Kr. VII. 245. 248, Kr. Æv. 255, Molbohist. s. 122. 385, Efterslæt s. 191. 133, jfr. Wigström Sagor s. 24, Grimm K. M. nr. 112 anm.; historie om, hvorfor konens kål var så god, Kr. Alm. VI. 213; kålen kaldes i mørke taler: „langben“, „smalben“, Gr. Gl. d. Minder I. 237. 34, Sgr. VI. 63. 595, IX. 133. 393, „små kopper“, Gr. Gl. d. M. I. 237. 38, „krøllentop“, Sgr. IX. 94. 301, „kålruner“, Gr. Gl. d. M. II. 132. 12; gåde: *hwa æ de, dær stor o jæn bijən uðən få koŋəns dar o restər ål si pjaltər?* (vestj.), jfr. Sgr. II. 43. 277, IX. 94. 305, J. K. 38. 5, Fb. Fr. H. s. 147. 50; el. hvad er det, der kan stå og ikke gå, kan vakke og ikke snakke, har hjærte, men ingen sjæl? (Vens.), jfr. Sgr. II. 77. 394; el. *var æ de, dær hær æ jart i æ hoi?* (Valsb.), Fb. Fr. H. 147. 51; el. lap på lap, lap udenfor lap, lap indenfor lap, ingen skrædder kan sy sådan en lap, Sgr. IX. 133. 397. 403; se fugl, I. 381. 23 a, tørvestak; jfr. Z. f. M. III. 347. 43 (Sverig); ulv, får og kålhoved skal over færgen, Sgr. IX. 141. 480; legende om kålens oprindelse se Wärend II. 101. — 2) navnet på den nationale ret, som laves af kål, er flt. vistnok over hele landet; *vi ska ha kol tè wòr oňənə; vèə så gu å ta dæ nòwə flejə kol* (Søvind s.); *dæň daw fèk wi kol, å åm ajən daw ku wi fo òpwarmt kol, fatə fòlk fèk såmtir „muərløs kol“, dær war ejt kòqt əpo køðmað* (Lild s.); kål kogtes

som regel, i alt fald om vinteren, på engang for hele ugen; hver söndag formiddag fik man nykogt kål, men så sattes der af i 6 potter, én til hver dag i ugen, så man blot daglig behøvede at varme en af sine potter op, jfr. Sgr. IX. 63. 41; men kålene var ikke gode, „uden at soen havde været i dem“ ɔ: uden at de var kogte på flæsk, se Kr. Almuel. III. 49. 153, 62. 210-15; især skulde skrædderne altid have kål; *såsnår æ skræjərər komər, ræñər æ kun að æ kålplæt mæ æ brøknyw*, for at skære kål til middag (D.); *idaw ska vi ha kol, da ska vi hå æ skræjər* (Lindkn.), jfr. Kr. Alm. III. 50. 158: skrædderen havde fået kål fjorten dage i træk; „kål i dag og kål i morgen, og kål alle si daww, gid fanden hajj dem kål!“ — — „hvad siger du dreng?“ — „supp' i dag og supp' i morgen, gud lad os aldrig mangle suppe!“ se Kr. Almuel. III. 138. 468; ovenpå kål må man ej drikke øl, så kommer man til at hoste i sin grav, Kr. IV. 380. 377; da karlen hos rakkerne spiser kål kogt på hestekød med hestefedt i, nødes han ved madens trolddom til at følge taterkvinden, Jyll. I. 315; *di kol; månə, gu kol* (Vens.); *manə, fo kol* (vestj.) meget el. lidt af maden; *spøt i æ kol o sijəl søð əm å* (Agger); *dæñ kåəl æn spøtər i, skal æn tit sjæl ær aw* (Ang.); „*månə sputər i kòl å søbə dèm sil å*“, Grb. 248. 380; *de ær int gåt å keñ sin kåəl i añərəs påət* (Vlb.); *ǧè kål o nåwət* (Andst); *jə kol åpå no* (Vens.); *gy kol ow* (Agger) ødelægge, magte, thi kålbladene hakkes fint; *de æ nå kram kål å ta* (Løgstør), om stærk medicin f. eks., *kol* er dèr kålplanten; *do si əpo kolən, mæn di añə tåə flæskət*, Sgr. II. 25. 141 (Lisbj. Terp); *han sijər atər æ flæsk, law han æðər æ kol* (vestj.) om den skelöjede; *for vi et añt mað eñ kol, så ka vi snår fo skijər nåk* (Lb.) om noget, man ikke holder af; *æ dær et añt mað, så kom hið kol!* (vestj.); når börn spörger om, hvad der skal haves til middag (se onden), kan svares: *sur kol å röðən ol* (vestj.), jfr. finker; „*ji dè te flèskə, mèn kòl syjər!*“ Grb. 234. 97; *de ær æn skit kviñ, dær lastər hiñ æjən kåəl* (vestslesv.); *warm koəl, dæm blæs vi ǫ*, Sgr. II. 25. 148, ɔ: 1) blæser vi på, for at afkøle, 2) blæser vi ad, regner for intet; *så æ kòl liq fi*, ɔ: så bliver alt ved det samme; *min kol æ liq fi* (Vens.) ɔ: det er mig ligegyldigt; *de war æn rèn påt kol* (sts.) ɔ: en net redelighed; „*de ska smaq ætər nåwər*“, *såj hun, æ kæləŋ, da fes hun å æ kål* (Branderup); „*fåwa·l, Wålə, å tak fòr æ kol, æ köð fæk a et aw* (vestj.); „di ka it både vær i Hald å preek i Stowböj å kog kol“, Kr. Ordspr. s. 508 (N. Hald h.); *ji dæ no te flæskə, mæn di kol suəles* (Vens.) opfordring til den ivrige om at give tid; *kål ær et hår mål, hælər å bær sten eñ å ǫr əm* (vestslesv.), ordspil: kål (flt.) er et hårdt måltid, jeg vil hellere bære sten end æde dem (stenene, kålen); kål og knur er et hårdt aftensmåltid, Kok Ordspr. 109. 1222 (Agerskov); man skal koge kål, som man jager fanden af by, og koge suppe, som man følger fruer i kirke, sts. nr. 1219 (Åbenrå); taterne tiggede flæsk og kød og så *lawəð di æn gromə stowər gryð kol, o dæm oð di så, å nær de wa bəstel, lå di djær bejən oñər æ kakəlon å fejəl i søwn, mæn føst sörəð di ålti får å fo æn spañ wañ ve æ sij, da di wa fålə tøstə atər di hær gowə kol*, Kr. IX. 195 (Hammerum); *Eŋər jik te cèrk hwar hèlə da, å så kòqt hon kol om luərdai å sat dæm åpå æn høl baq we kowən; så ku di sto dèr å hòl dæm warm, te di kam frå cèrk om søndai*, Sgr. XI. 62 (Vens.); i en tælleremse:

èlikom drèlikom filimajs stjat,
a sòlc mej maj får atən al lat (lærred),
còbt ham ijæ·n får ən skèful kol å ən pijb toba·k,
så ser a fåwa·l å så månə tak!
(Vejby, Vens.);

i en anden remse: *stoñtkol, roñtkol*, Kr. Alm. IV. 122. 11; første, anden, tredie dags kål, kål hver dag, Sgr. XI. 141. 427; kål af ni slags grönt skal man have skærtorsdag (s. d.), Kr. IV. 371. 272, Almuel. IV. 155. 453. 1, Sgr. X. 61. 193, J. K. 166. 33, vist alm., jfr. Wigstr. I. 93, Kuhn W. S. II. 133. 398; tre skefulde kål spises med barn i favn, når man kommer fra kirke, Wigstr. II. 128; k— skal nyfødt barn først have for at få madlyst, sts. 158; endnu kan henvises til Strackerjan II. 76. 357. — 3) *gi jèn værm kol* (Søvind s.) ɔ: gnide ham med hænderne om begge ører til

han bliver helt fortumlet; se øllebrød. — Jfr. Aasen, kål, isl. kál itk.; kas, pallegunte, -øbe; ager-, annis-, fattig-, frø-, gaffel-, grön-, herre-, hugorme-, hvid-, hække-, Jeppes-, kabus-, kjæreste-, Kjøbenhavns-, kort-, kukkemands-, lang-, leve-, lig-, moderløs-, nælde-, rod-, roe-, rød-, Sankt Hans-, skvalder-, slet-, snoge-, so-, sodde-, sommer-, spad-, spring-, stakket-, stor-, suram-, sur-, svalder-, svine-, syge-, søbe-, tudse-, ærtevælling-.

kålbed, no. *kålbæj æn -ər* (D.) = rgsm.

kålblad, no. *kålsblaj et -blai* (Braderup); *kålblaj et* (Randers); *kålblår et* (Elsted) = rgsm.; *haj lòwər åpå nò å kòlblò* (Vens.) på nåde og kålblade ɔ: spiser nådsensbrød; *fòlk swòbt æn kòlblå eñ iə æn wulstøk å grawəð ən niər Sæn Katrijns daw* (25 Novbr.) *eñ i huws əpo æn tar ste, såm eŋən kam, å grawəð æn òp ijè·n dæñ daw, dær står fò Grego·rius* (12. Marts) *i albonak, så ku òl rebərn wæ ful o kòlfre, å dæ ğik eŋən wòrm i kol, dæ wa awlt ætər di fre* (Lild s.), jfr. Kr. VI. 375. 215; samme fremgangsmåde Strackerj. I. 106. 147, slgn. Urdsbr. II. 11; stort kålsblad, Kr. VII. 245, se kål 1; kager bagtes på kålblade i ovn, Kr. Alm. III. 68. 236, se skræppeblad.

kåld, no. uo. se kald, kalde; no. se kuld.

kålde, to. se kullet.

kåldsæjl, uo. se kuldsejle.

kål-es, no. *kål-æs æn* (D.) en S-formet kniv til at skære kål og kartofler istykker med til foder, jfr. hakke-es.

kålfrø, no. *kålfrø de* (D.); *kòlfre de* (Lild s.) = rgsm.; skal sås frue aften (D.); se kålblad, Urbanus.

kålgryde, no. *kålgryð æn* (D.) = rgsm.; „*de ska smaq a nåwət!*“ *soi hun æ kæləŋ, da fes hun i æ kålgryr* (N. Slesv.).

kålgrön, to. *kòlgröŋ* itk. *-grönt* flt. *-gröŋ* (Vens.); *kålgröŋ* (Andst); *kålgrön* (vestslesv., M. Slesv.) — en stærk grön farve: grön som kål; *kunt æ rèn kòlgrönt ino·* (Vens.).

kålgård, no. *kalgor æn* (D.); *kalgor æn -gor* (Mors; Agger, Thy, Sall., vestj.); *kalgår æn -går* (Agersk., Bradr., Sundev.); *kòlgor æn -gor* (Lild s.); hak. (S. Sams) — have; *han spreŋər et i manə djær kalgor* el. *lævər et i syw kalgor o jæn gåŋ* (vestj.) om den langsomme; *de wa kuənəns bəsteləŋ. å pas djè kòlgor, so å plåñt, luq å wòñ, mæn æn hèlə daw ku hon nåk fo kålən te å graw jowərəð fòr sæ we å ği ham kafə å sejtə mèlmaðər å kaski hwærkən* (hvergarn) *te æn wæst* (Lild s.); ved gården var en kringgård og en kålgård, Kr. Alm. I. 38. 124.

kålgårddige, no. *kalgodiq æn* (Malt) havedige.

kålgårddör, no. *kalgərdar æn* (Lyne) dören fra køkkenet ud til haven.

kålgårdflage, no. *kalgorflak æn* (Åbenrå) havelåge.

kålgårdgjærde, no. = rgsm.; „få en tot græs bag kalgugjaret“, Jyd. I. 45.

kålgårdlåge, no. *kalgorloq æn -ər* (D.) lågen, som fører ind til haven.

kålhave, no. *kòlhaw i -ər* (Vens.); *kålhaw æn* (Søvind s.) = kålgård.

kålhoved, no. *kålhowi et* (Søvind s.); *kòlhu è* best. *-hwòt* flt. *-hwòər* (Vens.) = rgsm.; i en stedremse: „Søby kålhoveder“ (Gjern h.) Kr. IX. 127. 330.

kålorm, no. *kålwårm æn -wårm* (D., Søvind s.); *kòlwòrm æn -wòrm* (Thy); *kòlwòrm i* best. *-i* flt. *-wòrm* (Vens.); *kålwòrm æn -wòrm* (Elsted) = rgsm., kålsommerfuglens larve; fig. *æn dæwəls kålwårm* (Agger), en slem person; gåde, se regnorm.

kålpe, uo. en måde at fiske på; „han trækket en åbårre åp igjæmmel iset, neh han kålpet om vinteren“, Jyd. I. 62. 2.

kålplante, no. *kålplañt æn* = flt. (D.); *kålplañt* flt. (Agger); *kòlplåñc* el. *-plòñc* flt. (Vens.) = rgsm.; se kål, plante.

kålra·bi, no. *kòlrab æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *kolrabi* (Thy); *kòlravi* (Elsted); *kolrobi æn -ər* (Brader.) — en bekendt foder- og køkkenurt; stammer fra lat. brassica rapa L.; „*I skal ta te ə, sònt de ka wò no!*“ *sò Tåstən, haj ga hans bèn kòlrabər*, tlm.; *haj mat wè så gu å træk ej åpå kòlrabən* (Vens.) ɔ: tie stille til hvad der blev budt ham; en udhulet kålrabi skåret i form af et menneskehoved med lys i sættes jule- el. nytårsaftên på møddingen, se Kr. Almueliv IV. 132. 368-9. 372 (Skanderborg—Skive egn); deraf: *å sæt kòlrabplåñc* el. *-plòñc* (Vens.).

kålrabibas, no. *kòlrabbas* best. *-t* (Vens.) ret, bestående af småtskårne kålraber og iblandede flæskestumper.

kålrafte, no. *kòlrawt æn -ər* (Thy) = kålstok.

kålrumpe, no. *kòlromp i* best. *-i* flt. *-romp* (Vens.) = kålstok, den knortede stengel.

kålskrinkel, no. = kålstok, se Mb. under skrinkel, eft. Outz. (M. Slesv.); kålskrinnel, J. T. 290 (Tønder).

kålstikke, no. *kalstek æn* (D., Lindknud) = kålstok; *å, ve do et ha æn stæjt k—* (D.) = vil du ikke have en hægte? *dæ fal æn slæm kalstøk i djæ gryjð* (Agger) ɔ: de mistede en god hjælp, indtægt.

kålstilk, no. *kòlstelk i* best. *-i* flt. *-stelk* (Vens.) = kålstok; *dræŋi skrabər i kòlstelkən, haj wel ha mæri, dæj duwər eňc föri de hò frøst;* af k— lavedes brikker til dam, f. eks. af brune og grönne stilke.

kålstok, no. *kålståk i* best. *-i* flt. *-ståk* (Vens.; Andst, Elsted) = rgsm.; drengen, som skal fedes, stikker en kålstok ud af buret istedetfor fingeren, Sgr. VI. 111; en k— er Stiges våben, Sgr. VII. 174. 772 (Fyn); den tåbelige kone binder flæsket til kålstokken, se Efterslæt s. 55. 102; gåde: *hons æ de, dæ stor, mən eňc gor, flaqər, mən eňc flywər, hò hjat, mən eňc lyw?* (Vens.), se tørvestak.

kålstovne, no. *kålstòwn æn -ər* (Andst, D., Elbo h., Hvejsel) = kålstok.

kålstruge, no. *kålstruk æn -strukər* (Brader.; Agersk.); *kålstru æn -ər* (V. Vedst.) = kålstok; i en byremse: „Høgsbro kålstruer“, Kr. IX. 131. 347.

kåltyv, no. en, som stjæler kål; „i Sønderløgum er der kun én ærlig mand“, sa'e manden, „og det er degnen, og han er en kåltyv“, Sgr. I. 169. 709, se hestetyv.

kåm, no. se kam.

kåmme, to. se kammet.

kåmp, kåmper, no. se kamper.

kåmpstin, no. se kampesten.

kån, no. se kane.

1. kån, no. *kån æn* [*-ər*] (Fanø) fladbundet båd; jfr. mnt. kane, htsk. kahn.

2. kån, no. *kån* el. *kåən de* (Mors), *grọ k—* el. *kångres,* en græsart, hvene? se havre-.

kångel, no. *kåŋəl è* (Vens.) skæo. til mand og hest, vistnok med grundbetydning af at hænge el. overhænge.

kångle, uo. *kåŋəl -ŋlər -ŋəlt* (Vens.) hænge på, som stud på ko; overhænge; *haj gor å kåŋlər åpå· ðəm.*

kånkel, no. se konkel.

kåns, to. se amerikansk.

kånt, no. uo. se kant, kante; uo. se kæntre.

kåntjer, uo. se kantre.

kår, no. se kar, kod; to. se kåd; no. uo. se karte.

kår, no. *kår æn* (D., vestj.); itk. (Agersk., Bradr., Fjolde) — 1) valg; *do ka ta dit kår; æ hær mit fri kår* (Braderup; Fjolde). — 2) = rgsm.; *sej i smọ kor* (Agger). — 3) forskel; *dær æ it stoər kår å· dæm* (Bradr.); *de ğör æn sær kår* (V. Vedst.); *„dær æ kår o fesk“, så han æ mań, han kor mæ tusər* (D.), den oprindelige form, hvor tvetydigheden kommer frem, turde være: *dær æ skæl ...* osv. = skæl og forskel; *dær æ kår o koŋ Salomon å Jörən hatmaqər* (vestslesv.). — Jfr. Aasen kor no. valg, kore, uo.; mnt. kôr el. kore Sch. Lübb.; for-.

kårbyde, uo. *kårby* (D.) at byde ved ejendomshandler således at der sættes vilkår: *a kårböj ham.*

kårde, no. *kor æn -ər* (Lb., Elsted) = rgsm., et våben; *æ hön hår æn kor ve æ sij, vi ska snår spør liq,* Kr. IV. 355. 95 ɔ: den har en fjer løs, som hænger og slæber; kurre? jfr. Aasen, kåre hak., mnt. karde, korde, Sch. Lübb., „ein langes (sichelförmiges) messer, säbel“.

kårdehug, no. i udtr. *vær i korhoq mæ* (Sønderj.); *di kam i korhoq å hwarą·jər* (Vens.); *kom i korhoq mæj* el. *samәl* (D.) komme i skændsmål uden at næverne bruges, jfr. Kr. Almuel. III. 122, katterift.

kåre, no. se karre, kørret.

kåre, uo. *kår kår kårət kårət* (Braderup) göre forskel, *de kår myər* (Braderup); *de kårər eňda nåwət* (Plougstr.); *de korər et så let* (Holmsl.); jfr. mnt. koren, htsk. küren, vælge.

Kåren, no. se Karen.

kårp, no. *kårp è* best. *-ə* (Vens.) — 1) tör skorpe på sår; et törret lag snavs; *è law kårp; de seər i jet kårp;* jfr. pløre. — 2) *de kårp* (Vens.) större stykker kork.

kårpetol, no. *kårptə̀l i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) korkprop.

kårre, no. se korre, kurv.

kårrie, uo. *kåri -ər -ət* (vestj.) — 1) *kåri o æn kow;* i uhøvisk betydn., krybe på nogen, også om hesten; frembringe stødende og hurtig lyden: *kåj kåj!* (s. d.); er koen så tyregal, giver den sig i ryggen. — 2) *sto o kåri mæ,* tage kejtet fat på et arbejde; se karrie.

kårrimand, no. *kårimań æn* (vestj.) en person, der er kejtet til sit arbejde.

kårter, no. se kvarter.

kås, no. se kors.

1. kås, no. *kos i* (Vens.; D., vestj.) = rgsm.; *go si æjən kos* (vestj.); *de tu i gal kos* (Vens.); *æ styrer mi æjən kos* (Agger); jfr. Aasen kos hak.; se fr. cours, lat. cursus.

2. kås, no. *kǫs i* best. *-i* (Hirtsholmene) et bådeleje; havnen ved Koldby, S. Sams, kaldes: *kosi,* best.; se Kr. Sagn III. 354. 97. 98, stade.

3. kås, uo. *kås de* (Lb., Vind s.) en græsart, hvene, agrostis spica venti L.; kaldes i Thy „kys", J. T. 10, jfr. kajs, kys 4.

kåsent, to. se kaset.

kåssen, uo. tf. se kyse.

kåst, no. uo. se kast, kaste.

kåt, no. to. se kort.

kåtti, uo. *han bəgøńər å vel kåti* (Hovlbj. h.) løbe efter kvindfolk; også om dyr.

kåv, no. se kabe.

kåvelieg, no. se kabbelege.

kåvl, no. to. se kubbel; no. se kobbel.

L.

l, bogstav. Det jyske *l* falder i det hele næppe fuldstændig sammen med rigsmålets med hensyn til lyd; det der nærmest svarer til rigsmålets er vist de fleste steder mere supradentalt; i Østjylland findes et *l* beslægtet med det engelske i all, call, roll (eksempler fra Hadsh. *glas* glas; *glis* glinse; *kloq* klog; *lam* lam; *møl* mølle; *Selkibårə; hælsən* hilsen; *slawəls* slags); denne lyd findes i Østjylland (med Sams) fra en linje omtr. 2 mil nord for Århus fra havet til Gudenå, som den følger mod vest til knæet; derfra går grænsen omtrent lige mod syd; om denne hule *l*-lyd („Dania"s *ł*) går helt til det danske sprogs sydgrænse, er måske usikkert; — *l* med en tilnærmelse til *r*-lyden findes i Angel og vist flere steder i M. Slesvig; således *favæ·ʳl, javæ·ʳl, iəʳl* ild, *øʳls* ølhus, se Hagerup s. 129. 26; den samme eller en meget lignende lyd findes i østjysk (Silkeborg, Århus egn, Sams) i forlyd efter en læbelyd („Dania"s *ḷ*) i ord som *blyw* blive, *plaw* plage, *flæqi* vandplante, flæg; — i de gammeldanske forbindelser ll, ld og tl samt foran t, når dette oprindelig følger umiddelbart efter l og ikke skyldes senere analogivirkninger, har *l* en palataliseret („blød") udtale over störste delen af Jylland; mest udpræget er *ľ* i Hadsh.; det findes i ord som *wǫľ* vold isl. völlr, *hǫľ* holde isl. halda, *waľ* valle gldsk. watlæ; derimod ikke i *gwǫl* gulv isl. gólf, *møľ* mølle isl. mylna, *wal* vel gl. jysk wal; foran *t* i *målt, filt, ælt* (østjysk *ælt*), *sultən* (østjysk *sultən*); i Vensyssel er *ľ* meget svagt palataliseret hos unge, men kendes bl. a. på, at et påfølgende t går over til *c;* i den större nordlige og østlige del af Himmerland og i næsten hele Randers amt samt den østligste del af Viborg amt og et lille stykke nordøstlig i Århus amt og på S. Sams mangler *ľ; ľ > j: hæjər* heller (eller); *æjsən* ellers; *r > l: aləwi·jər* (Vens.) arrivere, *balbi·jər* barbere, *paləply·j* paraply, *malə* marv; derimod er *swalm* sværm den oprindelige form; dobbeltformer er sagtens *lom = nom;* slgn. Thorsen, Nörrej. Lydlære s. 64 flg. (M. Kristensen); bogstavremser med l—? — gåde: hvad er midten i alt? Sgr. VI. 28. 357.

la, no. se lag; to. se lav.

lab, no. *lav æn -ər* (Andst h.) lab, hånd, om msker; *lab æn labər* f. eks. på en hund; *su o æ lab* (Andst); *suw əpo labərn* (Lild s.) sulte; jfr. Aasen, labb hak.

laban, no. *laban æn* (vestj.); *laban i*

(Vens.) — et alm. skældso., stammer fra Saracenerkongen Balan, hvis navn også skrives Laban, er forkortet af Li admirails Balans, nået os gennem platt., se Festskr. f. Vilh. Thomsen (1894) s. 353 flg., jfr. dog Dania III. 97 og Pomm. Volksk. III. 96.

labas, no. jeg var lige ved at tabe vejret over dette gruelige labå's, Sgr. XI. 42 må betyde: tummel, spektakel, jfr. laböring.

1. labe, uo.
låv -ər -ət (Lyne s.);
låf låvər lavt laft (Vejr.);
lab̄ (Mors, Thy);
lab̄ lab̄ər lapt lapt el. *-ər lab̄t lab̄t* (Vens.; Randers)
= rgsm.; om kattens og hundens måde at drikke på; *gaməl kat lab̄ər åsə mjèlk; haj fæk òlc de haj ku lab̄* ɔ: såmeget spiritus, han vilde drikke (Vens.); *„dær æ læŋ å laf“ !* (el. *låŋ lavəň*) *soi han æ kåk* (el. *æ stårk*), *han så i æ kæl* (Sønderj.); jfr. Aasen leppja, ligeså isl. (Jónsons Ordb.), sv. läppja; se slappe; af-.

2. labe, no. *lab̄ i* (Vens.) skældsord til mand, person, som laber, se fuld-.

labet, no. *labe̜'t æn* (D., vestj., Horsens, Århus, vestslesv.) knibe, forlegenhed; *kom i æn slem l— mæ ət; han spelət æn guwə l— o dæň mærkəň* (D.); *han såt æn slem l—* (vestslesv.) d. e. tabte meget; „die kam da jen, a kinnt, å såh: „hå do wor i labeeten?““ Blich. Bindst.; jfr. Aasen labeita; et udtr. fra kortspil: faire la bête, fransk, spille så man bliver bet; efter V. S. O., også et slags femkort.

labetör, to. [*låb̄tar*] (Mors) overmåde tørstig; Mb. har: læbetör, hvad der ikke synes nogen rimelig tydning.

Labo, no. kaldes folkene fra Endelave, se Kr. Sagn III. 154. 793, 354. 98 (Sams).

labs, no. se lalle no.

labskovs, no. *labskòws* (Lild s., Holmsl., Århus egn) en ret mad: stuvede kartofler med plukfisk el. iblandet kødmad; jfr. eng. lobscouse, der skal være forvanskning af lobs-course, sjusket anretning af kødstykker.

laböring, no. *labö̜'rəŋ æn* (Fanø); *læbø'rəŋ æn* (Nordslesv.) — i udtr. *de gor i jæn l— de hijələ*, ɔ: forvirring, uorden, se labas; jfr. mnt. labûr, Sch. Lübb., lat. labor, arbejde.

1. lad, no. læs; *dæm æ dæ guwə låð ow* (Agger) ɔ: dem er der nok af.

2. lad, no. *lå* el. *law*, best. *lawə* flt. *law* (Vens.); *laj et* best. *lajət* flt. *lajə* (Søvind s., Elsted, Randers, Silkeborg, Elbo; Mors, Thy, Sall., Malt); flt. *lajər* (D.), *låi* (Andst), *laj* (Vejr.); *laj et laj* (Bradr.); flt. *lai* (Agersk.; Sundev.) — stænger el. brædder lagte op således, at de danner et loft eller en slags hylde, hvorpå noget kan læsses af eller lægges, hvorpå man kan stå under et arbejde; *lèq laj* (Elsted) skal göres, för kornet kom ind, da de glds. huse ikke havde loft over nøds og stald (alm.). — **a**) loftet over køerne i stalden, når det består af stænger, som da atter kan være tættede med store græstørv; høstænge (Malt, Hmr., Sall., Thy, Mors). — **b**) et lad af fjæller, som tækkemændene står på under deres arbejde; *it laj te æ tækərər* (Bradr.; Agerskov, Hmr., Vens.); ligeså om murernes lad (Vens.); lad til at stå på ved dybe mergelgrave; lad til at udlufte sengklæder (Thy, Vens.); stillads til savning med langsav (Thy); til at dreje ved (D., Vens.); ladet på en høstvogn (Vens.), jfr. skrave. — **c**) det, hvorpå noget opstilles; fjæle, som noget lægges el. står på; *leq laj, ha laj* (Bradr.) om et gevær, en mejsel ved en drejerbænk: have støtte, anlæg; jfr. Aasen lad; isl. hlað itk.; se hjåld, slyde; bås-, drejer-, fad-, fokke-, for-, hare-, hø-, kjæbe-, mur-, sav-, senge-, slibe-, slynge-, spjarre-, stryge-, svarve-, tromle-, tække-.

3. lad, to. *lo̜i* flt. *lo̜i* (Silkeborg egn); *lò* flt. *lò* (Vens.) — doven (s. d.); „den mjest loej ow dem“, Jyd. I. 20.1; *haj æ så lò, haj jir eňc igå'ŋ klø sæ; haj leqər eňc åpå dæ lò sij* (Vens.); jfr. Aas. lat, isl. latr.; en skæmtehistorie om den dovneste, se Kr. IX. 237.76, Aasen Landsm. s. 82; Arne, Slagelse s. 2, jfr. Grimm K. M. nr. 151; ævent. om den dovne, som får prinsessen, se Sgr. XI. 198, XII. 169, Gr. Gl. d. M. II. 308, Registr. nr. 127, Ævent. I. 117, Kr. Æv. s. 203, J. K. Æv. I. 160, Bondesen Hist. s. 365, Arnas. II. 484. 87, Mhoff s. 431, Grimm K. M. nr. 164, Hartl. Fairy T. s. 269; andre fort. om dovne eller lade personer se Sgr. II. 31. 233,

40. 238, Gr. Æv. I. 45; „faule spinnerin“, Grimm K. M. nr. 128; „doven og lad“ i en remse, se Sgr. XII. 196. 784; legenden om St. Peder og den lade dreng, der ligger ned og viser vej med sin fod og som får den flittige pige, se Kr. VIII. 368, Sgr. I. 222. 47, Kr. Sagn II. 257. 29, Cavallius, Wärend II. XLI, Pomm. Volksk. I. 165, Krauss Sreca s. 169, Grimm Myth.[2] XXXVII.

4. lad, no. „æ kvinder lowd en fåle lad“, Kr. I. 356. 6, kvinderne fremviste en farlig laden, sære miner ɔ: skreg vældig; sml. isl. lát, læti itk. flt. miner; lyd, stöj.

1. -lade, no., jfr. mnt. lade, Sch. Lübb., ligeså htsk. kiste, skrin; made; farve-, skuf-.

2. lade, uo.

læ lær loð læt (Lild s.);
læ lær, loð el. *lo* (Thy), ft. *loð* (Ræys);
læ læər loð (Mors);
la laər, lu el. *lo, lat* (Vens.);
[*læ*] *lær luwər læt* (Vejr.)

— 1) give lyd, lyde, om svinet, katten, fjorden, der bruser (Mors); *de læər il* (Mors) lyder ilde; svinene *ruər å laər* (Vens.) grynter og klager sig; *de lær il o sijər war* (Thy det lyder ilde og ser værre ud. — 2) klynke, jamre sig, om msker; *de æ swèt som haj laər* (Vens.) om et brølende barn, el. som han klager sig; *han lær så ondəliq* (Lild s.) han stønner så sært; *„haj bəjønc å snårk å gab å lu så lit“*, Grb. 145. 9, han begyndte at snorke og gabe og skabede sig ledt. — 3) udlade sig, yttre, dömme; *a lår* (Randers); „di ajer i Swinning å Leisten å Olem å Gjajerep åsse, a låer, di seje kuns fåer te præjsten“, And. Gilde, jeg mener; *æ lær et, æ kañ* (Thy), jeg mener ikke, jeg kan; *di lat, di ku nåk ræj dæm sjæl,* de udlod sig med ...; *a lat næj, mæn han lat jåw* (Andst) jeg mente nej, han mente jo; *a lær, vi fo ræjn* (Sall.); *haj laər te, haj wel sæl hans stè,* udelader sig med, at ...; *di laə sådaˑnt mæˑ ham,* kritiserer ham stærkt; *di laər òltər mæ ajər* (Vens.), taler ilde om; *di læər, dær blywər ǧænst fræ* (Mors, glds.), de mener, der bliver snart fred; *han hår læt, de wa bæjst* (Mors) ment, at ...; *di læər, han blywər hæn* (sts.), de tror, at ...; *de lær a, hwa lær du wal?* (Holstebro), det mener jeg, hvad mener du vel? *han hår lat teˑ, te han vil dærööˑwər* (Andst) han har udladt sig med, at ...; *de lar te, de kunt blywər dyjr ior* (Vens.) der menes, at ...; *haj lu te* (Vens.) lod sig forlyde med, at ...; *han lær mæj, han ær æn fålə kål* (Holstebr.), han udlader sig med, at ...; *di laər il mæˑ ham* (Vens.) taler ilde om ham; *haj gor å lær il* (Vens.) skænder meget; *haj lær il om ham* (sts.) taler ondt om ham; *fòlk læər il åm əð* (Mors) taler ilde om det; *hañ lòə, de kañ il hjèlp, vi kòmə; di lòə, hañ æ komən galt astèˑj* (Søvind) ɔ: man siger; at ... — Jfr. Aasen laata, sv. låta, isl. láta.

3. lade, uo.

låð -ər lat lat (Mors, Thy, Agger, Hmr., Andst, D., Hvejsel);
lå -ər lað lat (Støvr.);
la laər lat lat (Vens.);
lòi lòjə loit, loit el. *lat* (Søvind);
lår -ər lat lat (Vejr.);
lai lajə lat lat (Sundev.);
lar -ər lat lat (Agersk.);
lar -ər lat lat (Bradr.);
lar, lær el. *lærər, lat lat* (Fjolde);
læ lær la læt (Ang.) —

årelade, om msker; *han æ bløwən lòit* el. *lat* (Søvind s.); *gaməl fålk skul laəs tow gåŋ om orə å hèləs nè di blòw syq* (Vens); jfr. mnt. laten. 10, Sch. Lübb.; se slå op; åre-.

4. lade, uo.

lå -ər laj laj (D.; Ginnerup v. Grenå);
låð -ər, -ət el. *laj, laj* (Andst);
laj -ər -ə lajə; også nf. *lò* el. *laj -ər -ə laj* (Vens.);
lað -ər lað lað (Törring ved Randers);
laj -ər, laj el. *lajəð, laj* (Ræys);
laj -ə -ət lajət (Søvind s., Elsted);
lai lajər lajt lajt (Agersk., Bradr., Vlb.);
lai lajə lajə lajə (Sundev.);
la læər laj laj (Fjolde);
[*lai*] *læjə* (Angel) —

belæsse, læsse: *lai æ vun mæ kvon* (Agerskov); *laj kvåən å æ vuən* (Sundeved); *laj et skiv* (Søvind s.); pakke hø, tørv, korn i laden (Vens); *laj kuwər* (Thy); *laj å, aw* (Sundv.); *haj lajə kunt hæn i gwòlən; de ær eñc ænhwar, dæ ka laj ə stabəl törə gåt* (Vens.); rimeligt hører herhen: *de æ swær, som de lajər nijər*

(vestj.) sner stærkt med store flager el. regner strömmevis; jfr. Aasen lada, isl. hlaða; kvage-.

5. lade, uo.

lā̱ -ər la̱i laj (D.);
laj -ər laj lajəð (Lb., Hmr.);
lað laðə lat, lat el. *laðət* (Hvejsel);
laj -ə -ət lat (Dover); ft. *laj* tf. *laj* (Agger);
laj lajə -t lajət (Søvind s.);
lar -ə -ət -ət (Elsted);
la̱i lajər, lat el. *lajə, lat* el. *lajə* el. *laj -ər laj laj* (Vens.);
la̱ð -ər -ət -ət (S. Hald);
la̱i la̱jər la̱i laj (Spandet);
la̱i la̱jər lajt lajt (Vlb.; Sundv.) — lade en bøsse; *laj èn bǫs, èn patrọ·n* (Søvind s.); jfr. Aasen, lada, isl. hlaða, mnt. laden, Sch. Lübb.

6. lade, uo.

læ lær læt læt (D., Andst, Lyne s., Tåning, Vor, Hvejsel); nt. *lǽər* (Torrild, Nörup); ft. *lo* (Lild s.);
læ lẹr lu læt (Hmr., Husby, Bur); ft. *lo* (Vejr., Mors, Hell., Thy, Falslev, Haslund, Rødding [M.], N. Sall.); ft. *lo* el. *læt* (Agger);
læ læ lo læt (Vejlby [Årh.], Saxild, Tiset, Rårup, Linå, Almind v. Viborg, Støvring, S. Hald, Års); ft. *lọi* (Dover);
læ el. *la, læ* el. *la, læt* el. *lat, læt* el. *lat* (Søvind s.);
læ læ, læt el. *lo, læt* (Elsted);
læ læ̱ lọ læt (Røgen);
læ lær loð læt (Grindsted); ft. *lo* (Vejr.);
lā̱ð -ə, lọð el. *lat, lat* (Uth); nt. *laðə* (Vejlby [F.]);
lā̱ð laðər, lọəð el. *lọð, lat* (Lem, Jannerup, Nykirke);
læ el. *la, lær* el. *laər, lọ, læt* el. *lat;* el. *læ, lèər* el. *lær, læt læt* (Børgl. h., Vens.);
la lā̱r loð lat (Nimtofte);
la lar lo lat (Tved); nt. *laər* (Ålsø), tf. *læt* (Davbj.);
læ lær læt læt (Spandet, Forball., Øster Lygum);
lā̱r larə lat lat (Skodborg);
læ lær lår læt (Agerskov);
la lar lat lat (Bradr., Rapsted, Tinglev);
la lær lat lat (Egebæk); nt. *læər* (Fjolde);
la lar loj loj (Ladelund);
la̱r larər lā̱r lat (Hvidding);
læ lær læt læt (vestslesv.);
la lar lọr lat (Emmerlev);
la̱ la̱rər la lat (Hjoldel.);
la larə lọr lat (Hammelev);
la la lo lat (Åbenrå, Sundeved);
la̱ lær la læt (Angel); jfr. Lyngby Uo. s. 87. 90;

de ovenstående böjningsmåder vil nogenlunde passe til betydningerne: tillade, få til at göre; ved de øvrige betydninger tilföjes de böjningsmåder, som jeg har kunnet opspörge: — 1) lade, tillade, give lejlighed til noget: *læ ham fọ ət! de ska do læ vær!* (D.); *læ no de· wẹr!* (Vens.); ft. *a låt ə wær* (S. Sams); *„læ go!" så̱ han, Per Tọ, han hå̱ð kon æn hæ̱l o dæň hopət han ọ* (D.); *„de lær æ gå!" sọi han æ mań, han kuń il ho̱l ət* (Ang.); *læ gọ, mən eńc i bòwsən!* (Vens.); *la vẹ! læ mæ vẹ! la nowəj lèq; la mæ òm dè, dè ka du la mæ om!* (Søvind s.); også: *han vil et læ si nåwət sæj; læ si fåstọ mæj; de ka læ si hør* (D.). — 2) få til at göre, foranstalte at noget sker: *læ ham gyjər æn spå, han læt æn hus byq, læ wås skyń wås, læ wås tẹ ən o hjæmað! læ wås gọ; læ mæ no et sæj mijər, som a ka swår te!* (D.); *læ ə ǧör, a lær ə ǧör, lo ə, læt ə ǧör* (Års h.); *æ la ham våw* (Ang.) jeg lod ham arbejde; *han lat ham lek* (Valsb., Ang.); *dè kań il la sè gøjə; læ mæ si, du ka strèv! læ wòs gọ! ja, læwəs! la daərən stọ!* (Søvind s.). — 3) undlade at göre; *ænhwær ka jo gyjər o lå̱ð, som han sjæl tøqəs* (D.) göre eller undlade at göre; *de laər han iṅt* (Sønderjylland) det undlader han ikke; *æ wist a̱lər, hwa æ sku lå̱ð o gyjər* (Agger). — 4) sætte i en vis stilling: *læ, læt, læt* (Vens.), *læ lǽər lọ læt* (Mors); *læ æ hæst i æ töj* (Holstebro); *no ma do læ få·r, læ frå·* (Vens.); *læ æ hæjst fuwər, fræ* (Thy); *læ får, læ fræ, han lọ ən fræ* (Vejr.), ligeså Mds., Mors: spænde hesten for, fra; *læ æ mjælk nijər* (Vejr.), om koen: lade mælken synke ned i patterne, slippe den; *hạj wel eńc læ nir* ɔ: ikke give noget (Vens.); *å lær ə te· sæ* (Sundeved) at lade [væven] til sig, vinde det vævede töj på væverstolen til sig; *læ æ da̱r åp* (Holstbr.) lukke dören op, se loppe; *læ i· nọl* (Lild) stikke tråd igennem nål; *di hår læt djè gọr op tẹ æn dætər* (sts.) forældrene har overladt en datter gården;

wor hyli får hor, skal hạj laəs ijæ·n (Vens.), vorder høleen for hård, skal den mildes ɔ: anløbes; *de bətyjər ȯḷə miər ən i hụj lat åp hans rȯw å skij* (Vens.) ɔ: det var ikke værd at tale om. — 5) hælde ud: *læ ȯḷt i krukst, læ dæ̣j* (drammen) *i dẹj mụj* (Vens.); *hañ læ hans wañ* (Søvind s.); *lå̤ð si wañ* (D.); *læ i kȯwsi, i mụj* (Vens.); *han læt æ grør op* (vestslesv.) rettede grøden an; hun giver sig til at lade grøden på bagsiden af fadet, Kr. V. 382, hælde grøden op; *læ æ grør op* (Holstebro); *han måt lað hans lyw* (D.); *hạj mat la̤ hans lyw* (Vens.). — 6) afhænde, overlade, f. eks. i handel, tit med tilföjelse af prisen; *a lat ham æ ku få huñər då̤lər* (D., Andst); *han larər ham æn hæst*, ft. *lat* tf. *lat* (Agersk.); *læ mæ dæñ knyw!* ræk mig . . .; *læ mæ vè dæñ kæp!* (Søvind s.) ræk mig; *han lœər et hæn* (Mors) ɔ: slipper ikke noget af hænde; *ku de eñc fåslo . . . så skul hon lè te"*, Grb. 202. 5, så skulde hun lægge til; den lader selv til, hvad der skal bruges, Kr. V. 210. — 7) overlade til en anden ved lån:

læ lœər lo læt (Mors, Thy);
læ lèər læt læt (Vens.);

æ hær læt ham æn då̤lər (Ang.); *„èr hon jij hæḷə lèt? sò drèŋi om ərfiqən"*, Grb. 229. 7, er den givet eller lånt? *a læt ham no pæŋ; hạj lèər eñc no̤ hæn; læ mæ dæ̣j ski!* ɔ: giv, ræk mig den ske (Vens.). — 8) lade som om, give noget udseende af som om:

lå̤r lœr luər (Husby, Bur);
læ lœər loð læt (Mors, Lild);
læ -?- lo -?- (Thy);
-?- lajə lọi (Gjedved);
la lar lat lat (Bradr.);
la̤ laər lṳ lat (Vens.);
lå̤ð laðə lat lat (Andst);
lòi lòə lòi lat (Søvind s.);
lå̤ lå̤ə lọ (Elsted);

„Marən lu, te hon blòw hil fåfepə", Grb. 87. 31; *„hạj lu te, som e̤nteŋ war"*, Grb. 186. 10; *„a̤r wel min, de hạj lu sè bòrə te, de hạj wa døj"*, Grb. 126. 11, andre vil mene, at han bare lod som han var død; *hạj lu sæ te, som hạj wa wrej; a lu som e̤ənteŋ* (Vens.); *hạj laə sæ te, lisom hạj jòr ə* (Vens.) lader som om om; *syk! næj, han lat så rask som dijəte* (Andst); *de lat te, te di vil ræjn* (Andst); *hañ lòə sòm èŋən tèŋ*, han lader som ingen ting; *du lòə så fræmət*, ɔ: du lader, som om du slet ikke vidste, hvad talen gælder (Søvind s.); *åm daw vå han væk å lat, han gek te arbə*, J. M. 66 (M. Slesv.); börnene siger, når de sidder i skolen og læser i munden på hverandre:

skwolmæstər Foŋk,
gi mæ let i mi romp,
a lå̤ə, som a lẹs, a lẹs eñda· ẹt!
(Tåning);

a lœr som a løsər, a løsər ek æñda· (Lild s.); *æ lœr som æ løs å løs iḷ eñda·, æ lœr som æ slœr å æ slœr iḷ eñda·* (vestslesv.); her kan endnu anføres talemåden: *de lœr han låñt om* (Sall.) ɔ: derom bekymrer han sig kun lidet; *Pæjər så, te Söwrən håð narət ham, mæn de lo Söwrən vit om, de wå dær et ve* (vestj.) ɔ: det vilde S. ikke vedkende sig; jfr. med denne betydn. Aasen laatast, sv. låtsa, isl. látast. — 9) have udseende af med vedföjet til:

lå̤ð laðər, lat el. *lowəð, lat* (Andst);
lå̤ lå̤ə lọ — (Elsted);
lå̤ð lå̤ə loð lat (Hads h.);
la̤r larər lo — (Agersk.);

de lå̤ə te, vi fo gåt væjə (Hads); *de lœr, vi fœr sniə* (Ang.); *de lòə tè, vi ska ha uñt vèjə* (Søvind s.); *de laə te, de blywə rèn* (Vens.). — 10) klæde m. tilf. ilde, have ringe håndelag til:

læ lœr loð iḷ (Thy), klæde, lyde ilde;
la̤r [*lar*] *la̤t làt iḷ* (Agersk.), klæde ilde, have ringe håndelag;
la̤r larər lat lat iḷ (Bradr. s., Agerskov);

de laðər et kön, klæder ilde; *de laðər ham et gåt* (D.). — Jfr. Aasen lata, isl. láta; med de forskell. betydn. kan sammenlignes mnt. laten, Sch. Lübb.; se vide; i böjningen af lyde (s. d.) synes former påvirkede af lade; for-, over-, til-.

7. lade, no. *lò æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *lå̤ æn -ər* (Mors, vestj., D., N. Farup, Gjørding h., Randers, Davbj., Silkeborg, Sporup, Gimming, Alling, Nimtofte, Ålsø, Tved, Rårup); *lå̤ə æn* best. *-n* flt. *lå̤rə* (S. Sams, Elsted); *lò̤ æn* best. *-ən* flt. *lòrə* (Søvind s.); *lå̤i æn lå̤jər* (Husby s., Andst, Bjært, Rødding i Slesv.); *la̤i æn lajər* (Nustrup, Aller, Skrystrup, Agersk.,

Sundev., Hjoldelund, Ang., Vlb., Bradr.); *la̠ æn* [*-ər*] (Fjolde); *Så̠rən, go iṇ i låjən å ta spåjən å luk låjdæ̣rən!* (Skødstrup, Ø. Lisbj. h.), jfr. Kr. Ordspr. s. 506; i ældre bygninger mest tærskeloen (jfr. lo); i de nyere gårde, hvortil der gærne hører en stor ladebygning med gennemkørselslo, betegner *lộ̠* hele bygningen (Søvind s.); hele ladebygningen, hvori lo, korngulv o. s. v.; *han hår såt æn aqərom lå̠ o æn hyw̠rem sals* (vestj.), spøgende udtryk om den, som har bygget en höj lade og en höj sals; *de leqər eṭ æba·q æ lå̠,* Sgr. II. 109. 519, kan siges om hvad der må søges langt borte; *ə cə̀rməs* (s. d.) *ska de hal̠ å fuərə wè teba̠·q i lộ̠ən* (Vens.); *wi hò fåt lộ̠ən fuḷ i·jọ·r* (sts.); „ladeben fandtes i de gamle hovlader, som man kunde køre ind i med læs, ligesom og i de nuværende agerumslader. Inde i laden skiltes korngulvet fra tærskeloen ved en „stol“ med ladeben og disse nåede da fra gulvet op til den anden bjælke. Ydermurens bindingsværk hvilede, som det endnu gör, for det meste på en leder, eller også var der en „syld“ (s. d.) mellem hver stolpe. Lederen nåede hen under flere stolper, og disse var tappede ned i den, men sylden nåede kun fra den ene stolpe til den anden og var ved hver ende tappet ind i disses sider forneden. De nedre stivere, „peblinger“, var tappede ind både i sylden og lederen og nåede kun op til løsholtet, hvorimod stolpen nåede op til remmen. Nu ser man ikke sjælden stolper og stivere stå på syldsten, så at der hverken findes sylde eller leder, Kr. IV. 217 anm.; lader var hugne i Norge el. Sverrig, se Thiele I. 278, Kr. Alm. III. 19 nr. 2, jfr. nagle, skjorte, tømmermand; i lögnehist. fortælles om en lade så höj, at da tømmermanden tabte sin økse af skaftet, el. tækkemanden sin nål, havde svalen bygt rede, lagt æg, ruget unger ud i hullet, inden øksen el. nålen nåede jorden, Kr. VII. 249, Sgr. VII. 205, VIII. 80, XII. 127, el. storken fået unger, Gr. Gl. d. M. I. 186, jfr. Wigstr. Sagor s. 24, slgn. tyren, Kaleval. XX. 17; el. kniven, som blev tabt, var otte dage om at nå jorden, Sgr. VII. 202; el. tækkemanden sultede ihjel, inden han nåede jorden, eller var et helt år om at nå jorden, Kr. VII. 252, J. K. 9, Sgr. XII. 210; i historien om de sære navne (s. d.) kaldes laden: *Glẹ* (Glæde), Sgr. V. 200, XII. 7, Gr. Gl. d. M. III. 47; „Stadshoffet“, Sgr. XII. 4; „Volle-mon“, J. K. Æv. I. 157; nissen vil vælte laden, Thiele II. 266. — Jfr. Aasen, lada, løda; isl. hlaða huk.; lo; agerums-, fæ-, fåre-, hov-, hugge-, hø-, kjøre-, korn-, sten-, stub-, tegl-, tiende-, tærske-, tørve-, øg-, åshus-.

ladeben, no. *lå̠bijən æn* = flt. (vestj., Thy) stolperne i ladebygningen, som bærer hovedremmen; jfr. ben 4, 6. lade.

ladedör, no. *lå̠dạr æn -da̠r* (D., Elsted); *lộ̠dạə æn* (Søvind s.); *la̠idör æn -dö̠r* (Vlb.); *låjdæ̣r æn* (Skødstrup) = rgsm.; *lajdör æn* best. *-dön* (Vens.) dör el. port, ad hvilken den høstede sæd føres ind; *lộ̠dör* fører fra stald i lade; hovbønder straffedes med at sættes op at ride på l—, Kr. Alm. II. 73. 189, se træhest.

lade-ende, no. *lộ̠è̠ň æn* flt. *-ə* best. *-ərn* (Vor h.); *la̠iæ̠ň æn -æ̠ňər* (Ang.) — 1) = rgsm. — 2) et gulv i laden, selv om det ikke er i enden af den, se 1. ende 5.

ladefoged, no. *lå̠fåw̠əð æn* (D.); *lộ̠fòwi æn* (Søvind s.); *lộ̠fo·i* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *la̠ifåwər æn* (Haderslev egn) = rgsm.; bøndernes plageånd under herremandsvældet, jfr. S. Kjær, Stavnsb. s. 248; *få hoq å lộ̠fòəns mij* (Vens.), få hug af ladefogdens mige (s. d.);

kornet må jeg tærske af
på den store lade;
vil jeg ej, så får jeg straf,
— ladefogden vil mig hade, —
på min ryg med hesselmost,
siger, det er herlig kost
til mig arme stymper, Kr. I. 30. 11;

el. vi skal kjør' æ døj af æ grav',
vi skal kjør' det i djer hav',
vi skal kjør' det i deres gård,
derpå har Kjeld Lad'foged so'r,

Kr. IX. 157. 15, slgn. de flg. vers; se også Nyerup, Udv. Dsk. Viser I. s. 241, nr. 48, jfr. II. s. 114 nr. 44; han tilsagde til hovarbejde, bønderne drak ham fuld for at slippe, Kr. Alm. II. 3. 4; når l— stak sin hat i vejret på en kæp, skulde hovfolkene begynde arbejdet, Kr. Alm. II. 14. 37; han tærsker for på loen, Kr.

Alm. II. 18. 46; en l— stod på hver side af gårdsleddet med en kæp og pryglede de hovbønder, der kom for sént, Kr. Alm. II. 71. 178; en l— dygtig til at slå med en lang hundepisk, Kr. Almueliv II. 16. 40; bønderne stimler truende om l— med deres leer, Kr. Alm. V. 6. 12; han tör ikke tilsige den stærke bonde, Kr. VIII. 121. 231; skælder bonden, der kommer for silde, Kr. III. 119. 174; præsten tager til tekst med hentydning til ladefogden: „Farao satte plagefogder over Israels börn, Kr. VIII. 103. 193; „man skal ikke kaste brød for hunde, perler for svin“, Kr. VIII. 159. 279; en l— blev slået ihjel, Kr. VIII. 181. 299, går igen, Kr. III. 225. 318; fanden tager ham, Sgr. II. 105. 470, J. K. 286, slgn. Liebr. Gervas. s. 138 flg., jfr. ridefoged; en l—, som skærer brødet til hovfolkene og narrer den blinde frue, Kr. Almueliv II. 7. 12; et slægtsnavn, Ladefoged, Sgr. III. 84. 261; *Jæns Lǫ̀fò* (Børgl. h.), *Låfǫ̀* (Skejby), *Låfòwər* (Elsted), navn; se kokkepige.

ladefork, no. *laifårk æn* (Agersk.) møggreb til at læsse med.

ladegab, no. *lògab et* (Røgen) luge til at forke korn ind ad, jfr. Kr. VI. 153. 220.

ladegreb, no. *lågrẹv æn* (D.) = ladefork (s. d.).

ladegård, no. *lǫ̀gòr i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; *nịr i lǫ̀gori*, til forskel fra borggården (s. d.), gården ved staldbygningen, jfr. Grb. 9. 50; böndernes „sædehuse“ svarer til adelens „sædegårde“, hvor herremændene havde deres sæde; modsætning til „ladegårdene“ hvor kun tyendet holdt hus, Mejborg, Slesv. Bøndergårde s. 120 anm.; *Lǫ̀go,* stedsnavn, Vor-Ladegård.

ladegårdsspecie, no. spøgende navn til en kobber-femøre (D.), se Harboørebo I. 555. 6 b, penge; ordet er sagtens indkommet fra hovedstaden ved soldater; sml. björnbakker.

ladehul, no. *låhuəl æn* (Lild s.) = ladegab; *kålən står mæ låhuəl åm djèr hals å så drelər piqərn dæm mæ te lå mo da nåk wæ tåŋ å stå sånt å bær əpo,* nemlig når karlene står og kiger ud gennem logabet efter pigerne.

ladejærn, no. *lååjan æn* (D., vestj., (Andst); *lajan è* best. *-t* (Vens.); *låjan et* (Støvr. h.) — et jærn til at årelade med; *òha nèj, met lajan!* (Vens.) udråb, sagtens opstået ved tanken om den forsigtighed, hvormed l— skulde omgås; sml. slå-op-jærn.

ladekarl, no. *lǫ̀kǫl i* best. *-i* (Vens.) karlen, som på herregården har opsyn med laden, jfr. Grb. 26. 31.

ladekat, no. i tlm.: „det er ladeharen, fa'r!“ sa' rakkeren, han bød bonden ud på at spise sin egen ladekat.

ladeknippel, no. *lååknèpəl æn* (D.) den lille knippel, som bruges ved åreladning, til at slå på ladejærnet (s. d.).

-ladelse, no. se for-.

-laden(de). *-laðən* (S. Hals); *-lååəň* (D.); *-lååin* (Agg.); *-lai* el. *-laən* (Vens.); jfr. Aasen, laaten, laten; se bleg-, blå-, grön-, krap-, lidt-, mager-, meget-, ringe-, rød-, sagte-, små-, sort-, stor-, sur-, sød-; desuden: efter-, streng-, vag-.

ladeplads, no. *lajplas æn* (Søvind s.) = rgsm.

ladeport, no. *låpuwət æn -puwət* (D.) = rgsm.

1. lader, no. *låðər* flt. (D., vestj., Agg.); *laər* flt. (Vens.) = rgsm.; *han hår såmanə sær låðər* (D.); *hon ær eňc sǫnt i hèt lyw som i hè laər; de æ sǫənt hans laər* (Vens.); „*å, læ wås bi å sijə, hwa låðər de vel grịv!*“ *så æ maň, æ uḷ wår imæ'l æ fǫr o hans gaməl mowər past ǫ əm,* Sgr. I. 221. 1343, han tænkte, ulven måske kunde tage aftægtskonen; *han hår hans æjən låðər lisom æ huň i æ kel* (vestj.), sagtens med hentydning til hunden, der svömmer i brønden; jfr. fagter, mirreser; Aasen læte, isl. læti itk., lyd, tone; gebærder.

2. lader, no. *lajər æn -ər* (vestslesv.) den person, vel mest en pige, som lægger hø el. korn tilrette på vognen, når det køres ind; jfr. vinforlader.

laderad, no. *låraj æn -rajən* (S. Hald, Elsted); *lårå æn -rǻən* (Veggerslev) — ladebygning.

ladere, uo. se lædere.

ladespink, no. *laispeŋ* [*æn*] (Egebæk); *laspeŋk et* (Fjolde) — gråspurv.

ladestok, no. *lååståk æu -ståk* (D.); *laðståk æn -ər* (Støvr.); *larståk æn* (Elsted); *lajståk æn* (Søvind s.); *lajståk i* best. *-i* flt. *-ståk* (Vens.); flt. *-ståk* (Agger); *laiståk æn* (Sundev.) = rgsm.; til et gevær; jægeren töjrer ræven til et

træ med l—, Kr. Molbohist. s. 126; skyder den gennem halsene på en flok svaner, sts. s. 129.

-ladet, tf. se for-.

ladetöj, no. *lå̜dtöj de* (D.) redskaberne til at årelade med.

lade vide gå, se vide.

ladevindue, no. *lo̜viňi et -ə* (Søvind s.) = rgsm., vindue i laden.

ladevogn, no. *la̱ivun æn -vu̱n* (Agerskov); flt. *-ər* (Bradr.) — den vogn, som læsses hjemme (med gødning) eller på marken (med korn, hø, tørv), mens der køres med en el. to andre; *å hål̓ la̱ivun*, anvende l—, slgn. sættevogn.

ladning, no. *lå̜nəŋ æn -ər* (Andst); *lajnəŋ æn -ə* (Søvind s.; Lild s.), hak. (Vens.) = rgsm.; *haň fæk hejələ lajnəŋən i dè jæ̱n bi̱n* (Søvind s.) ɔ: bøssens ladning; jfr. for-, skibs-, vogn-.

ladsav, no. *lajsaw̱ æn* (Thy) kaldes således, fordi den ene af mændene, som trækker, står på et lad = langsav.

ladstang, no. *lajstòŋ æn -stoŋ* (Søvind s., Silkeborg, Hvejsel), flt. *lajstæŋər* (S. Hald; Elsted) — stang i laddet over stald el. lade; jfr. slyde.

-ladt, tf. jfr. lade, uo.; se om-.

ladt, to. = rgsm.; *æn laj bòs̱, bòsən æ laj* (Søvind s.) kun om bøsse, kanon, patron; *a hå̜r æn laj bøs̱ hjæm̱* (D.); jfr. for-, skarp-.

lae, uo. ft. tf. se lære.

laer, no. flt. se lader.

1. lag, no. *law æn* = flt. (D., vestj., Lild, Agg.); *law è* best. *law̱ə* = flt. (Vens.); *la̱ æn -ər* (S. Ho); *law et* (Bradr.); *law* best *law̱ət* (Århus, Randers; Tved, Søvind s.); flt. *la̱w* (Elsted) — **1**) en jævnt udbredt masse af noget: *è law so̜j, sti̱n, mòḻ, høj, ku̱n* (Vens.); *æn law sne̱, han hå̜r et mijər som jæ̱n law klæjər* (vestj.) ét sæt klæder; *æn law hyjə* (vestj.) et lag hø; også: *æn guw̱ə law hok̗* (Malt); *et law hoq* (Søvind s.); *dær æ law̱* (Thy), skorpe, sår i småbörns hoved; *dær ær ət gråwt law gres å ær æŋ* (Ang.); herhen hører sagtens tlm.: *de gor i law̱ər lisom Kra̱qbæk dæw̱əl*, ɔ: det lægger sig lagvis, se fortæll. derom, Kr. VIII. 137. 246; hertil slutter sig nærmest i betydningen: læg på en kjole (Fanø); *hæ̱k å law* (Vens.) på høstvognen: rammen, der lægges på den, for at den kan rumme mere korn, jfr. skravl; *wi ka cyr e̜j mæ fij law øw̱ər hæ̱kən* ɔ: ladeporten er så höj, at man kan køre et læs korn ind gennem den med fire lag neg over hækkene (Vens.); *haň ga ham hans gla̱t law̱* (Agger); *de gla̱tə law* (Vens.) det glatte lag = rgsm. — **2**) selskab, forsamling; *vi sejər i æn guw̱ə law̱* (vestj.), gilde, tit sviregilde; *vi hål̓t æn law̱, vi sku hå̜ æn lil̓ə law̱; do brydər æ law̱* (vestj.) ɔ: du går for tidlig bort; *fòlk sku tøqəs sær å̜m əð, å̜m di wil̓ wæ fò swæ̱r te̱ å broq fa̱ð te̱ æn law̱* (Lild s.) . . . om de vilde være for fine til at bruge fade ved et gilde; *i fòri̱qə tijər war æn law̱ ejt nòj ræ̱nt, næ̱r dær hað eŋ̱en wæt fuḻ å dær hað eŋ̱ən wæt we̱ å slås* (sts.); *walkom̱ən i wòt law!* (Vens.); *a war i law mæ ham* (Vens.) gildeslag, om bryllup, barsel; *gi let u̱ð o sku̱r* el. *skuw̱ə* (sko) *æ law mæ* (Andst, Malt) spøgende: traktere; *han æ möəl få tysk te å kom i vot law; han bryər il̓ æ law op* (Ang.) ɔ: forlader ikke selskabet. — **3**) forbindelse, samkvem; *leq law̱* (Sall.) siges, når to eller flere vådlags mandskab fisker i fællesskab el. deler udbyttet en vinter, jfr. J. Saml. VIII. 182; *a skal i law̱ mæ˙ ham, han ær e̜t guw̱ə o kom i law̱ mæ, gi sæj i law̱ mæ* (D.); *a war i law mæ ham om̱ ə* (Vens.); *ska vi leq law̱ o læ tåw̱ go̱?* (vestj.) spøgende: skal vi gå i følgeskab, se vognlag; fiskerlaget bestod ved Vesterhavet af 6, sjælden 7 mand, Jylland I. 235, se føremand, klokker, præst, skolemester; også om håndværkeres foreninger, f. eks. *æ smæjlaw̱* (D.); om bylag: Hornum, Hvirrring s., havde tidligere 12 gårde, der var delte i tre lag: skomager-, hattesværter-, knapstøberlaget; når folk mødte til hove, blev de råbte op efter lag, Kr. Alm. I. 4. 8; *dè ska ve stow̱ə giḻ, hejələ law̱ət ska mèj* (Søvind s.), gildeslaget; brudeparret „løbes“ el. „danses“ af ungfolkenes lag og i de giftes, han får den røde lue på, hun konehuen, se Kr. Alm. IV. 74. 190. 94. 95. 97. 201. — **4**) gange: *de ku han vær ræjst fræ ma̱nə law* (Gisl. h.), ligeså Mors; *dè æ di hu̱ňə law wiḻə eň pòṉs* (Søvind s., glds.). — **5**) orden, stadig vedvarende stilling: *kòm i la̱w mæ* (Elsted) ɔ: i færd med; *fo̱ ət i æ law, ğör ət i law̱; de æ komən å̜˙ æ law̱* (D.); *snak i law̱;*

(Søvind s.) aftale noget; *lèə ær å law; haj æ så o law ætər hèr* el. *får hèr* (Vens.) ude af lave ɔ: længselsfuld; *hon wa rèn o law* ɔ: ude af sig selv; *gör i law* (Agersk.) göre i stand; *di æ blöwen tal i law ijæ·n* (vestj.) forligte, om folk, der har været uens; *a ka et kom te laws mæ ət* (vestj.) få skik på; *nò è ət li te laws te ən ka bruq ət* (Søvind s.) nu er det lige til rede til at bruges; om koen kan siges: *hun ær i ət skit law* (sts.) i en dårlig orden med kælvningen, ɔ: kælver i urette tid; *no få wi å sic, hwant do æ te laws imòən* (Vens.) ɔ: hvordan du er tilsinds; *de hòər eŋən law* med arbejdet (Søvind s.) ɔ: det går trevent, dårlig; ironisk; *ja, de hòər ə gåt law!* (sts.) det samme. — 6) grad, mål, måde; om sted, afstand: *hwa law wår ət omøntræ·ñt?* (vestj.) hvor på lag; *dær o law* (sts.) på det sted; *we law ti mil* (Vens.) omtrent i ti mils afstand; *hur om law fañ do dæñ fåwlre?* (Andst) hvor omtrent ...; *howə pò law hò du lòə ət?* (Søvind) hvor omtrent har du lagt det; *di tår ər nyw dær o law* (Agger) dersteds; han giver ham ved lag det halve af den, Kr. V. 90, omtrent; om tiden: *„haj blòw swijri, som de hèjər ham mjæst è law“*, Grb. 6. 24, som det hænder ham den meste tid; *„de ær it o æ law ino·!“ så æ piq, hun sku åp o dòñs* (Tåning), det er ikke på tiden endnu; *ve de law æ klåk sæjs* (vestj.), omtrent på den tid, da klokken er seks; *han komər æn nåən or ve de hær law,* omtrent ved denne tid; *ilaw han kåm* el. *i de law han kåm* (vestj.) mens, da; *æla·w han kam* (Agersk.); *we ðə law di so ham* (Lild s.); *ila·wəntij* (D.) imens; *liq i de law a wår eñ o spis* (Andst), *i de law* (Thy) mens; *i de law* el. *ve de law* el. *law æ suwəl gik nijər* (Vejr.) mens; *we de law; i de sam law; we de sødə law, så hò Piə wèlənən i· sæ å æ farə å ta· åpå såpərən,* tlm. (Vens.) mens, ved den tid; *på law to or* (sts.) omtrent en tid af to år; *åpå law mèja* (sts.) omtrent ved middagstid; *i æ mæjdås law, i æ sowələst law* (Mors) omtrent ved solnedgang; *hañ kòm vè law klåkən ti,* omtrent kl. 10; ... *i dè law vi saj å snakət* (Søvind s.) mens; *pò dè hòw law* (sts.) på den höje tid; *de vår om law* el. *om æ law æ klåk tre* (vestslesv.); *han kam i sam go law, liq i dål go law* (vestj.) lige i det samme; *i dål go law fri han te æ piq* (vestslesv.) imidlertid; *i dåləm-golaw* (Søvind s.); *i dåləngolaw* (Elbo h.); *han kam i dål wå law* (vestslesv.), lige i det samme; *imæ·lgolaw* (Elbo h.) imidlertid; *imè·ləgolaw* (Årh. egn); *ja, ve de law!* (vestj.) kan siges spottende, f. eks. når der forsikkres noget, man betvivler. — 7) grund, årsag: *hwa law hår de, do komər så sil?* (D.); *a hwa law komər do?* (vestslesv.). — Jfr. Aasen lag, med grundbetydning: leje, hvilepunkt med mange betydninger; vejrlig; se *aften-, ben-, binde-, bjærge, blege-, bod-, bojle-, broder-, bro-, byde-, by-, bynt-, flad-, for-, gilde-, god-, grande-, greb-, grund-, hjærte-, hoved-, hånde-, i-, imidlergod-, is-, kabe-, karle-, kind-, kløve-, kop-, lodde-, middags-, nabo-, pige-, pulsvåd-, rejse-, ru-, skage-, skovle-, skrædder-, stok-, stræk-, svire-, svoger-, til-, trok-, under-, veder-, vogn-, vorren-, vrang-, vændre-, våd-.

2. lag, bindeo. *law* (D., alm. vestj., Sønderj., Fjolde) da; *law di so ham* (Andst) da de så ham; *law han no skul te å plåw; law han kam ur a æ sæŋ å lut æ dör op; æn ska så, law ət æ töt,* man skal så, mens det er tört; *æ træ ska byəs* (böjes), *law de æ oŋt* (Ang.); se lag no. 6.

lagdere, uo. se lædere.

1. lage, uo. *låq -ər laqt laqt* (Andst) frembringe lage, om kød, som saltes; *de laqəs* (Vens.), *låqəs* (Agg.) om sukker, salt: smelter, opløses i vand; jfr. sølke.

2. lage, no. *låq dæm* (D., vestj., Mors); *lòq di* (Søvind s., Elsted s.); *laq* best. *-i* (Vens.; Sønderj.) = rgsm.; fig. *no lævər æ låq fræ æ koð,* om et pissende barn; *hæl æ låq fræ æ koð* (vestj.); *hèl laqən frå cət* (Vens.) lade vandet, el. *læ laqi* (el. *laqən*) *lèð frå cət; så sòlc som il å laq; så dòwən som luk å laq* (Vens.); jfr. Aasen lake 3; mnt. lake, ligeså htsk., ordet sættes i forb. med lække (s. d.); løbe-, salt-, smör-.

lageje, no. *lagæ·j et* (Hovlbj. h.) samkvem, det at ligge i med en person af det andet kön; „den hie gremm Kjesten Såhlmagges, dæ ålti ha möj lagej mæ Ann Zakows“, Gillsjov“, s. 48; *di*

họr æn fọlə legæ'j samə̣l (Røgen); vistnok samme ord som lageis Mb. og V. S. O.

lagen, no. *laqən æn -ər* (D., vestj., Mors, Davbj.); *lạqən æn* best. *lạqən* flt. *-ər* (Vens.) — lærredslagen (alm.); *laqən æn, et pa laqnə* (Søvind s., Elsted); ble til et barn (Vens., S. Sams); med l— „drages“ bryllupshuset, se 4. drage 6; Fb. Bondel. s. 294, Bruzel. s. 21; se krans II. 289. 38 b, jfr. Hofberg, Nerike s. 200; folder, krøller, på et l—, glat udbredt i loen juleaften, giver varsel, se Kr. Alm. IV. 107. 26; kær behængt med hvide lagener, Kr. Sagn I. 184. 666; hvidt l— svæver over en stente, Sgr. VI. 46. 409; syn af l—, flagrende i luften, varsler død, Kr. IV. 147. 213, Kr. Sagn II. 394. 234. 240. 260, 456. 41, jfr. Mhoff s. 245. 336 (Sundev.); den, som vil narre genfærdet, nedgraver et l— på kirkegården, dette tager den levende om sig, Sgr. IV. 228; et l— fuldt af små börn, se bjærgmand I. 82. 44 a; i ævent. stjæler mestertyven l— af sengen, se Gr. Gl. d. M. III. 70, Eftersl. s. 179, jfr. Arnas. II. 514, Gr. Registr. nr. 110; jfr. Aasen, isl. lakan itk.; mnt. laken, Sch. Lübb., ligeså htsk.; se ble, hølsklæde, svøbestykke, tjald; barne-, *jorde-, over-, senge-, skageblårs-, spar-, svøbe-, under-, vugge-.

laggerløs, to. *laqərløs* (Vind s., Elsted, S. Hald, Mellerup); *laqələs* (Søvind s.); *laqəlöjs* (Agersk.; Åbenrå); måske også: *laklöjs* (M. Slesvig); *de heṇər laqərløs* (vestj.) om döre, vinduer, der hænger løst, usikkert; om hængsler, knive, der er for løse (Åbenrå); om et kreatur, der har strøget hilde el. hovedtöj af sig (Agerskov, S. Hald, Elsted); om en løs og ledig person (Agersk.), se Gillsjow s. 8.

laggervorn, to. *laqəwòn* itk.; *-wònt* (Søvind s.) lummer, kvalm, om vejr og luft; *de æ så laqəwònt, vi ska vès ha tårən.*

laggie (?). *han leqər o* [*lagiər*] *sæ* (vestj.) mest om börn og dyr: befinde sig vel; slgn. lanke.

lagio, no. *lågsən* (D.) „opgjæld“ ved ombytning af møntsorter; *gir du lågsən mæ ən?* (D.); jfr. ital. il agio el. aggio, med artikel.

laglig, to. bio. *lawlə* (D.; Andst, Elbo) *de wå liq lawlə* (Malt) tilpas; *ka I eṭ vær let lawlə* (Andst, vestj.) ordentlig; *ær æ wañ no lawlə warm?* (Lindknud); *æ dæñ kæp få lòŋ? — nœi, dæñ æ li lawlə* (Søvind s.), just tilpas; *di ska ha lawlə, sån gir di staklər i Ørum*“, Kr. Ordspr. s. 505 (Sønderlyng h.); jfr. Aasen, lagleg, isl. laglegr; havlig.

laglighed, no. *lawləhijəð* (Vejle); ironisk: *han drekər te l—, sådən han hwærkən ka hør ælər sijə,* til ordentlighed, om hvad der passer sig.

lagn, to. *laqn* (Andst, Malt) — 1) utæt, om et trækar; jfr. gjesten, rar, læk. — 2) *han æ laqn i ət, æn laqn huñ* (Hadersl., Frederits) doven; også: magtesløs, syg, fuld.

lagsbroder, no. *lawsbrọr æn* (vestj.) i ond betydning, svirebroder; *mæ o ham vi wå lawsbrøər ve dæñ læjliqhijəð* (D.); jfr. mnt. lachbroder, Sch. Lübb. zechgenosse.

lagpas, no. *hon wa rèn uw o hæ lawpas* (Vens.) ɔ: rent af lave; se lavepas, Kalk. II. 721 b.

lagsgilde, no. gilde, hvorved brud og brudgom danses i de ældres lag, se Kr. Almuel. IV. 77. 199 (Edslev, Koldt s. ved Skanderb.).

lagt, tf. tillagt med is; *åm weñtərən nær fywr æ låð* (Lild s.), *lå* (Agg.); se ligge; af-, bund-, for-, jord-, op-.

lagvis, bio. *lawwics* el. *lawwijs* (Vens.) = rgsm.

lahær, no. *lahæ'r æn* (D., vestj.); *gi jæṇ æn l—,* slag af en pisk el. med næver.

lai, uo. no. se lade.

laj, no. se lad, land, lande.

Laj, no. *Laj* (Lild, Agger) mandsnavn, forkortelse af Nikolaj, se Klavs.

lajed, uo. tf. se lade.

-lak, no. betydning? se lure-.

1. lak, no. *lak de* (D., vestj.); best. *lakət, nuj lak* (Søvind s.); *lakət, no lak* (Elsted); best. *lakə* (Vens.); *røj, sort lak* (sts.) = rgsm.; til at forsegle breve med; en slags fernis; „koster frimærker fire skilling, så bruger a heller lak!“ sagde manden, han vilde have et brev bortsendt, se Kr. Ordspr. s. 406; jfr. htsk. lack; ital. lacca; mlat. lacca, lakskjoldlus, stammer fra et sanskrit ord; gylden-.

2. lak, no. *lak* (Sall.) brøst, bræk; *dær æ gawən l— əpo; dær æ hwærkən lak hæjər ly ve ham* (vestj.) om et usæd-

vanlig godt mske; *han vęr ænværəs lak å lyr* (vestslesv.); jfr. pån; mnt. lak, Sch. Lübb., det samme.

3. lak, to. bio. *lak* (Vejr., Thy, Mors) hvad der er gået istykker er lak, *æ uwn æ gon lak = a æ kor lak* (Vejr.), der er gået noget istykker ved vognen; spanden *ær gon lak* (Thy) bleven utæt, slgn. læk; *æ hår æ lak, æ hå skåt ən lak* (Agger) tilskade; *vi æ l— få brø, få pæŋ* (vestj.) mangler; jfr. læk; *efterlak, øl, se lakketarris, Dorph s. v.

lakaj, no. *lakæj æn -ər* (Lygum-Kloster) spøgende navn til en, der står bag i vognen og kører med, se levköj, jfr. fr. laquais, person, der følger sin herre tilfods; maltpose, tjærekande.

lakere, uo. *laki·jər* (D.); *lake·jə -rə -rət* (Søvind s.); *laki·jr* uböjel. (Vens.) = rgsm.; også: *æn laki·jrə gryj* to. ɔ: emailleret; *laki·rəŋ i* best. *-i* (Vens.), *laki·rəŋi æ goen å gryən; lake·jərəŋ* no. (Søvind s.); overført: *a ska årdəntliq laki·jər dæj!* (D.) prygle.

1. lakke, uo.
lak -ər -ət (D., vestj.);
lak -ə -ət (Søvind s.; Elsted) —
1) at forsegle med lak, *o lak æn bröw te;* i særegen betydning: *o lak jæn te·, han æ blöwən te·lakət* (D., Malt, Andst) drikke en fuld, flasken lakkes til, når den er fuld. — 2) *a ska lak dæj æn skalə* (D.) drengene i slagsmål: give et slag i ansigtet.

2. lakke, uo.
lak -ər -ət (D., vestj.; Sønderl., Støvr.);
lak -ər -ə -ə (Vens.) —
gå jævnt, langsomt; *„ær ə mèja?“ — „ja, de lakər æ·!“ — haj gor å lakər å komər ęstər; a lakər åste·* (Vens.); *vi lakət gåt hæn a væjən* (Støvr.); *go o lak mæ æn bån* (vestj.) lede det, jfr. daje; upersonl. om tiden: *de lakər imò æj mæ· ham* (Vens.); *de lakər henað moð æ tij; „de lakər, de lakər!“ så han mi Söwrən farbror* (D.); *de lakər að awtən, mor awtən* (Vejr.); *mo hjæmməŋən* (Støvr.) den tid, vi skal hjem; *de lakər hænaj* (Søvind s.) ɔ: mod aften; *de lakər hæn imòj høəstən* (sts.); *a ska lak mæ* (mig) *ætər hjæməŋ* (Ang.); *Lakhjæ·m* (Vens.) stedsnavn; jfr. Aasen, lakka.

lakkeløs, to. *laklòs* (Vens.) uden mangel el. fejl; *löwn ska go laklòst hjæm* (Vens.) ɔ: hvad man låner skal gives fejlfrit tilbage; se 2. lak.

lakkensaring, no. *lakənsa·rəŋ* (Hammerum); *løkənsa·r* (Holmsl.); *di wa nåk komən i l—,* i følgeskab, men på en mindre pæn måde, f. eks. ved svirelag osv.; *do vel nåk ğan i løkənsar mæ ham* (Holmsl.) prøve styrke el. lykke i selskab med ham; af tatersproget?. — jfr. lakketarris.

lakketarris, no. en kådmundet sladdrer og bagtaler, Mb. (Horsens); tatersproget: — „tarris“, vedföjet endelse, „lak“ om alt, hvad der ikke dur; jfr. [Dorph], de jydske Zigeunere og en rotvelsk ordbog, Kbhvn. 1837 s. 30. 39, jfr. lakkensaring, kabes, köjter, lak.

lakkisavmand, no. *lakisawmań æn* (Mors) — 1) legetöj; en mand med en sav, der således kan stilles op på randen af et bord, at han ved hjælp af en vægt forneden kan i længere tid stå gyngende, som om han trak saven. — 2) en nøler; person, der kommer ingen vegne.

laklöjs, to. se laggerløs.

lakris, no. *lakre·t de* (Sundeved); *aləkri·s* (D., Malt); *lakry·s de* (Salling, Mors); *lakri·s de* best. *-t* (Vens.) = rgsm., et alm. lægemiddel, *æn ståŋ lakri·s te fæm ørər;* deraf *lakri·ssaft* best. *-ən* (Vens.); drengen forlanger istedet „lumpentris“, Kr. Molb. s. 68. 216; mnt. lackeritze, Sch. Lübb.; htsk. lakritze af græsk: glykyrrhiza, d. e. sød rod, Weig. Wb.

lakrisrod, no. Elsted og vist andre steder handelsvaren lakrisrod, den törrede rod af glycyrrhiza; en plante af natskyggefamilien, solanum dulcamara L. (s. f. Århus), J. T. 341.

laks, no. *laws æn* = flt. de gl., *laqs æn* = flt. de unge (D.); *laqs æn -ər* (Mors); *laks æn* = flt. (vestj.); huk. best. *laksən* (Vens.) — 1) = rgsm.; en bekendt fisk, salmo salar; tjenestefolkene på Vosborg betingede sig, at de kun et vist antal gange om ugen vilde have laks til middag, J. K. 17. 10; ligeså på Bornholm (Thorsen), jfr. Deecke s. 80. — 2) „hugge laks“ (vestj.) en leg: A. stiller sig på fire, B. sætter sig overskrævs bag hans arme, støttende sine hænder mod hans ryg og må holde lidt i, med ansigtet vendt modsat A.; C. sætter sig til akselsæde på B. med sine ben bag dennes arme og ind mellem

dem, med ansigtet vendt til samme side som A.; så giver C. et godt kast fremad, der skal være så stærkt, at han river B. med sig i faldet, så er laksen hugget; jfr. Aasen, laks; isl. lax hak.

lak-segl, no. *laksæjl æn* (vestj.) et segl med lak, *sæt æn l— får,* jfr. L. S.

laksegårde, no. *lawsgor æn* flt. *-gorər* (D.); *laqsgor* flt. (Randers) — en dæmning over en å, med indretning til at fange laks.

lakse-net, no. *laksneð æn* (Lb.) = rgsm.; et garn til at fange laks i.

laksere, uo. *laksi·jr* uböjel. (Vens., alm.) = rgsm.; jfr. lat. laxare, göre løs.

lakstang, no. *lakstòŋ æn* (Søvind s.) = rgsm.

laköj, no. se levköj.

lala, i udtr. *å, de æ sådən lala·* (D., vist alm.) ɔ: nogenledes.

1. lalle, uo. om små' börns nynnende sang, når de synger sig selv i sövn, *haj leqər å lalər* (Vens.).

2. lalle, no. *lal æn -ər* (Vens.) om et mskes ben, nok mest kælenavn om börn: *ka do kom mæ din betə lalər?* (Vens.); *sekə lalər han hår* (Sall.); *skow mæ dæn lal! pus mæ dæn lal,* Kr. III. 70. 72; „labs", Grb. 226. 44; „pusselank", Thiele II. 273; se fod-.

lalleke, no. *laləkər* flt. (Vens.) korte strömper; se pæsse-.

1. lam, no.

I. *låm æn låm* (D., N. Farup, Jannerup, Lyne, Gjørding, Strelluf, Hoven, Skodborg, Rødding (S.), Bjært, Ø. Linnet), flt. *låm* (Vonsbæk);
låm best. *-əð* flt. *låm* best. *låmən* (Tved; Ålsø).

II. *lam è* best. *lamt* flt. *lam* best. *-ən* (Vens.).

III. *lam æn* flt. *lam* (Grindsted, Ølgod, Husby, Bur, Lem, Davbjerg, Almind v. Viborg, Hvejsel, Törrild, Nörup, Mors, Thy, Agg., Lild s.); flt. *låm* (Rkb.).

IV. *lam è* best. *-ə* flt. *lam* best. *-ən* (Åby, Vens.);
lam flt. *lam* (Rårup, Vor, Søvind s., Hads, Gjern, Silkeborg, Århus, Nimtofte, Støvr. h., Års, V. Hornum; Randers, S. Hald); best. *lamt* (Hell. h.); *lamət* (S. Hald h.); *laməð* (Årdestrup).

V. *lam lam* (Sem, Arrild, vestslesv., Nustrup, Bjerning, Hammelev, Agerskov, Skrystrup);
laəm itk. best. *-ə* flt. *lam* best. *-ən* (S. Sams; best. flt. *lamən* (N. Sams);
laəm et lam (Åbenrå, Sundeved, Egebæk, Hjoldelund, Bradr.);
lam et lam (Fjolde) —

1) = rgsm.; fårets unge; *huj jawə mæ lamən; è for fo jet, såm tijə tow lam, de æ sjalən de fo trej å gåŋ* (Vens.); *di smo låm bræqər, som di hør æ muwər ǧör* (Fredericia egn); *no ær æ låm nåk snår dø får i o·r* (vestj.), *no ər ət fåbi· mæ lamən i o·r* (Randers) nu er den gunstige tid borte; *skal a· ha skyl får ål dæm swåt låm, dær blywər ǧor?* (vestj.) ɔ: for alle ulykker; *do ær è gus lam, mæn fanən sku klep dæ!* (Hjörring egn); hyrden får betaling for de om foråret fødte lam, 2 el. 3 æg for et væderlam og 3 el. 4 for et ålam, se Kr. Alm. I. 18. 46. 47. 49. 51, hyrde I. 719. 24 a, Fb. Bondeliv s. 319; *haj ka hwicən brèq hèlə få lam* (Vens.) ɔ: dur til intet; *han æ ve· o lok hans låm uð* (Andst) ɔ: han fiser, jfr. due, flæsk; som kaldenavn til lam bruges: *kom lambæ·!* (vestj.); *kom lamsənə! lamsənə da!* (Sundev.); i mørke taler og r e m s e r: fimmerhale, Sgr. V. 150 øverst; Gejlben, Lahejlerne (vestslesv.); jomfru Hejben, Sgr. VI. 63. 594; Lettevette (lillebitte), Fb. Fr. H. 145. 22; Swæklæjer (Randers egn); Jomfru Tot, se toldfår; et l e v e n d e lam er begravet under kirkens alter, Thiele II. 295 flg., Kr. IV. 68. 92, Sagn II. 346. 1, Fischer s. 256, jfr. Wigstr. II. 351, Afz. Sagoh. III. 94 flg., Grimm Myth.[2] 1095, se liglam; *han skul ta əð lam å bəgraw de löwən, å lisom laməð röðənt i jån* (jorden), *sådən skul heqsmæjstərən swen hæn,* Kr. IX. 261. 102 (N. Hald h.); spøgelselam Kr. VI. 52. 72, 127. 182, jfr. Pomm. Volksk. II. 33. 3; på tre ben, Sgr. X. 106. 278 (Fyn), Kr. Sagn II. 390. 216; når et kvindfolk sidst river op ved gjæblinghullet i høsten, fødes der lutter hunlam om foråret, Kr. IX. 17. 147; uheld med lam rettes ved, at grave [levende] kattekillinger ned i stalden, Kr. IX. 17. 152; jfr. Gr. Gl. d. M. II. 110. 91; l— med søndret ben viser kirkeplads, Kr. Sagn III. 171. 892; l— tages af bjærgmand i höj, Kr. Sagn I. 241. 854; brændt

hjærte og pandebén af lam, født af åringsfår, bruges som middel „mod en foerfald“ (?), Kr.VI. 360. 62; fødes der mange sorte lam, varsles død og ulykke, Kr. IV. 252. 360, IX. 17. 148, 58. 639, Sgr. VII. 70. 402, IX. 234. 802, jfr. Strackerj. I. 24. 7; ligeså varsler syn af et spøgelselam, Kr.VI. 217. 293; et lams nærhed skærmer mod alt ondt, Kr. VI. 288. 350, Sgr. X. 34. 104, jfr. *due; l— kan ej göres fortræd af onde magter, thi Jesus var „guds lam“, Kr. Sagn I. 164. 598; jfr. Jahn, Zauber s. 7: hekse kan ej iføre sig lams skikkelse; heller ikke djævelen, Hartl. Fairy T. s. 175; men nok englene, Magyar T. s. 93; et l— er dog skovjomfruens barn, Wigstr. I. 130; l— værgeløst mod ræven, Kr. I. 79. 2 i visen; l—, som dør, lægges op i træ, at de andre ej skal blive syge, Gr. Gl. d. M. II. 110. 91 (Falster); i ævent. lægges et lam i vuggen for det nyfødte barn, Gr. Ævent. II. 116, jfr. hundehvalp; hjærte af lam gives for barns, J. K. Æv. I. 66; l— byttes bort for 3 hunde, Eftersl. s. 43; l— kaldes ulve, Gr. Gl. d. M. I. 89, Æv. II. 183; da manden ser ræve, udbryder han: *„sitə to uskyldi lam!“*, Grb. 119. 62; jfr. Dania II. 339 flg.; æventyret: „Gyldne Guds Lam“, J. K. Æv. I. 176. 223; lammet siger: *bœ, muwər, ska vi no et hjæm?* Sgr. II. 93. 452; *a 'əl hjæm!* Sgr. IV. 78. 242; *ska vi et snår hjæmað, mœ?* Sgr. IX. 212. 646; *mœ, mœ, a frys mœ, a vel hjæm!* el. *hjæm, hjæm i ly,* Kr. IX. 83. 45 flg.; *betə lam, betə lam leqər i aqərfur å sæjər: bœbœbœ, betə muwər, betə muwər! hwitər wel do kom te mœ mœ mœ?* så svarer fåret: *bi, te a fo roskəð æn tåp ælər tow, så skal a, så skal a nåk kom te dœ dœ dœ!* Kr. IX. 84. 58, jfr. Kr. VI. 300. 376, Sgr. I. 223. 1249 (Falster), Sgr. IV. 76. 225 (Bornholm), VII. 227. 831 (Fyn), 229. 842 flg., jfr. Urquell V. 56, Pomm. Volksk. I. 61; gåde om lam, ræv og hvidkålshoved, der skal føres over å i samme båd, se J. K. 326. 18; gåde om et lam, som patter: lædertap i læderhul, smik smæk for asthul (vestj.), jfr. gåderne N. Vadsbo nr. 63. 179. — 2) = gadelam (s. d.); gadebassens lam skal brygge øl; 2den påskedag uddeles lam, Kr. Almuel. IV. 3 flg., 22. 43. — Se Aasen, isl. lamb itk.; htsk. lamm, eng. lamb; får, læmme; bede-, bukke-, bæ-, dægge-, gade-, *gildes-, gimmer-, høst-, kirke-, kom-, leve-, lig-, mar-, ronne-, væder-, å-.

2. lam, to. *lam̥* (D., vestj., Vejr., Thy, Mors, Agersk.), *lam̥əń* (Tved) — 1) halt, om msker og dyr; om dyr: mange steder kun om forbenene, *lam̥ o dæń jæn̥ fram̥bijən* (vestj.), jfr. hjålt; *ha̡j æ hwicən lam̥ hèlə stam̥* (Vens.) er uden legemsfejl; *æ do lam̥, æ do stam̥, hår do pæŋ̥ gor do fram̥* (Malt, vestj.); *dær ær eŋən dær då̃ńsər bèjər eń æn lam̥ å eŋən dær sjòŋ̥ər bèjər eń æn stam̥* (Lild s.); *han ær il̥ så lam̥ som han leŋ̥kər te* (Hadersl., alm.); göre en hest lam ved trolddom, se hest I. 600. 32 a; ordspil mell. lam i betydning halt og fårets unge, se hest I. 601. 20 a; den lamme skrædder bæres til kirke, kyses og løber, Kr. Alm. VI. 163. 53, 177, Curtin Fairy T. s. 56, se hjålt. — 2) om msker kan siges: *lam̥ i a̱rmən* (Søvind s.), magtesløs i armene. — Jfr. Aasen, lamen, isl. lami; htsk. lahm, mnt. lam, Sch. Lübb., eng. lame; se krøbbel; bov-, for-, hofte-, hov-, kjøre-, mund-, spat-, spring-, tag-.

Lambert, no. Helgennavn; i Ribeegn, hvor han æredes, endnu ikke ualm. mandsnavn; börnerim om navnet:

Lambərt Stålskek̦,
han leqər o fæm̥ röðən ek̦ (D.);

jfr. Thøger.

lambæ, no. *lambœ· æn -ər* (D., vestj.) kælenavn til får og lam, jfr. bælam.

lamentere, uo. *lamənti·jər -ər -ət* (D., alm.) klage sig höjlydt og over måde; *larmantiər* (Vens.), folkeetym.; deraf: *lamənti·jərən* no.; jfr. htsk. lamentieren, lat. lamentari.

lam-linke, no. *lamle·ŋk æn* (vestslesv.) person, som halter på begge ben.

lamme, uo.
la̱m -ər -ət (D., vestj.; Søvind s., Elsted);
la̱m -ər -əð -əð (Lild, Tved);
la̱m -ər -t -t (Vens.);
la̱m -ə -ə -ə (Sundev.) —
halte, alm. om msker og dyr; *hań la̱mə mòj̥* (Søvind s.); *ha̡j la̱mər åpå bu̱ bjèn* (Vens.); *æ klåk la̱mər,* når den står skævt; *ha̡j la̱mt i grøən* (Vens.) blev forsat i væksten; da den lamme skrædder gik ud med sin linkende brud, hørtes gennem hans halten: *„a hå fåtrø·t ət, fåtrø·t ət!“* og gennem hendes: *„hwa*

dær æ· ğor, de æ· ğor, Kr. Almuel. III. 112. 391.

lammeblomme, no. *lamblom æn -ər* (Lygum Kloster) en plante, alm. engelskgræs, armeria vulg. Willd; lammeblomst, J.T. 351, stifmodersblomst, viola tricolor L. (Tønderegn).

lammebøgle, no. *lambøql æn -ər* (vestj.) indelukke i stalden til lam.

lammefjerding, no. *lamfjarəŋ æn -ə* (Søvind s.); best. *lamfjarəŋi* flt. *-ər* (Vens.); *-fjærəŋ* (Elsted) = rgsm.

lammefår, no. *låmfor æn* flt. (D.); *lamfor æn* (Lild s.; Randers); *læmfor æn* = flt. (vestj.); *lamfår et* (vestslesv.) — et får, der har lam.

lammehale, no. i tlm.: *dær æ let lyj oñər lamhål* (Mors); *dær æ lilə lòj òñə lamhòl* (Søvind s., alm.) siges spøgende, når man søger ly bag en lille genstand.

lammehorn, no. *lamhuwən æn* (vestj.) pattehorn til et lam.

lammekjød, no. *lamcò de* best. *-còt* (Vens.) = rgsm.

lammeknap, no. *lamknap* flt. (s. f. Ribe) plantenavn, engelsk græs, armeria vulgaris, Willd.

lammeknæg, no. *lamknæq* (vestj.) = *lamknoq,* lammeknæg, lammeknug, vinter i April, jfr. knog, knæg.

lammelege, no. *lamljèq æn -ljèqər* (Thy, Lild s.); *lamlijəq æn ljèqər* (Mors) — en plante, stifmodersblomst, viola tricolor, L.; også = lammeblomme (s. d.); kællingetand, lotus corniculatus L., J. T. 136 (Vestervig); engelsk græs, armeria vulgaris Willd., J. T. 25 (Ringkb.); man skal spise den første l—, man finder, så får man ej sommersyge (s. d.), se Kr. VI. 281. 280 ɔ: stifmodersblomst.

lammelse, no. *laməls æn* (vestj.) = rgsm.; *hans l— æ vẹ o gọ hen.*

lammemoder, no. *lammor æn* (vestslesv.) = lammerede.

lammerede, no. *låmrẹ æn* (D., vestj.) børen, uterus, hos fåret, jfr. rede.

lammeskind, no. *lamskiñ æn* = flt. (D.); *lamskẹj è* best. *-skeñc* (Vens.) = rgsm.; *hañ ræñə sòm èt taə lamskiñ* (Søvind s.) om den ilfærdige; billedet er sagtens taget fra et tört l—, der blæser for vejret; djævelen opskriver sine på et l—, se fanden I. 266. 8 a, skindlap.

lammesne, no. *låmsnẹ* (Varde); *lamsnèį* (Vor h.) sne, som falder sent på foråret, i april el. maj; *æ lamsnø ær ət di gaməl fọr dør aw* (vestj.); jfr. lammeknæg.

lammesteg, no. *låmstijəq æn de* (D.); *lamstẹq æn de* (Søvind s.) = rgsm.

lammesyg, to. *lamsyq* (Vens.) syg for at få el. opnå noget, se æggesyg.

lammetarm, no. J. T. 177, en planteart, snerle skedeknæ, polygonum convolvulus L. (Ålb.).

lammetjald, no. hyrden bar lammene hjem i hans l—, således kaldtes et gammelt stykke forklæde el. lign., Kr. Alm. I. 18. 46. 47, jfr. Fb. Bondel. s. 319.

lammeto, no. *lamtow de* (Silkeborg, Agger) lammeuld.

lammeuld, no. *låmuḷ* (D.) = rgsm.

lampe, no. *lamp æn -ər* (D.); *låmp æn* (Øland); *lamp æn -ə* (Sundeved, Søvind s., Tved); *lamp* (Agger); *låmp æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Tunø, Sams) = rgsm.; de gammeldags små tranlamper, lampeskår, smadderkatte, var af blik el. ler, dobbelte, med en skål under lampeskålen til at optage den dryppende tran; vægen var af marven i juncus conglomeratus eller effusus, blev samlet ved Mikkelsdagstide og bundet i knipper til vinterbrug. „De fleste brugte lamper, lerlamper, der hængte i en strikke ned fra loftet, og så havde de *æ kaḷ* af sivvier til væge“, Kr. VIII. 291 øverst, Alm. III. 6. 10, jfr. Fb. Bondeliv s. 47 (afbildning) 36. 121; Stolt Optegn. s. 97, S. Kjær, Stavnsb. s. 129; en anden form var et större fad med varm aske, hvori et mindre med tælle og fedt, som holdtes smeltet af varmen, samt sivvæge, Kr. Almuel. III. 38. 107, se lampejærn, -træ; hestefedt brændtes, Kr. Sagn IV. 306. 90; endnu i treserne brugtes i Vens. en flaske, medicinflaske f. eks., med tran, senere med petroleum, til beholder; manden lavede et rør af blik, som han stak gennem en korkprop, derigennem førtes en alm. bomuldsvæge; i Skåne nöjedes man med en gammel kedel, fyldt med tjære, gennem hvis tud vægen blev stukket, Stolts Opt. s. 68; hvor lampens blus brændte, kaldtes „næbbet“, *æ nep,* dér var bedst lys, den mods. side *æ röw,* der vilde de arbejdende nødig sidde (vest-

slesv.); „pir op i æ lamp!“ så di Sunds drenge, di speld (spillede kårt) ve æ mohn, Kr. VI. 327. 110; *fo lyws* el. *blòs po lampən* (Søvind s.); *han hår æ lamp tæň* (Malt) udtryk for fuldskab; i visen siger pigen: du lægge dig på dit snehvide bryst, så herlig kàn du svømm', så tænder jeg op min' lamper, at de skal for dig brænd', Kr. I. 273. 3, Sgr. IV. 210. 3, jfr. sagnet om Hero og Leander, se svömme; nu er petroleumslamper allevegne almindelige med deres: *lampbehålər, -fuwəð, -glas* (Malt); *lampkupəl, -skærm* (Søvind s.); norsk gåde, se Aasen Landsm. s. 87. 11, jfr. Urquell I. 132. 9; Aladdins l— se Cloust. Fict. I. 314; jfr. htsk. lampe, fr. lampe, af gr. lat. lampas; se kole, lyseblyne; jærn-, nat-, siv-, stål-, tran-.

lampejærn, no. fladt udbanket jærnstykke, som forneden endte i en flad skål, hvorpå en klar glød, ovenover et skår med tælle og sivvæge; den hang foran kakkelovnen fæstet i et hul på dens overplade, Kr. Alm. III. 37. 101.

lampeolie, no. *lampulə dæm* (D., vestj.) = rgsm.; jfr. brændeolie.

lampeos, no. *lampows de* (Agger) = rgsm.

lamper, no. *lampər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) skældsord, *i lampər dræŋ* ɔ: en lømmel af en dreng; se slamper.

lampesiv, no. *låmpsywi æn -ər* (Vens.) en sivart, juncus effusus el. conglom. L., se lampe.

lampeskår, no. *lampskor æn* (vestj.) kaldtes de små glds. tranlamper med siv-væge, se lampe; jfr. smadderkat.

lampetræ, no. *lamptræ æn* (vestslesv.) hang ned under loftet fra et trækors til at dreje, og var indrettet som en „kjedelskede“ (billede se Fb. Bondeliv s. 44. 12) for at kunne hæves og sænkes. I dette træ hang lampen af blik el. jærn.

lampevæge, no. *lampveq æn -ər* (D., vestj.); *låmpwəq i -ər* (Vens.) = rgsm.; navn til en sivart, juncus effusus el. conglom. L. (Ålborgegn), J. T. 117, jfr. lampe.

lamspikolie, no. lægemiddel, ætherol. spicæ (P.).

(?) lan, no. støtte, fordel; i P. K. Madsens samlinger anføres fra Møborg, Staby: *de ku a ha lan (-ň?) aw,* fordel af; jfr. lande uo. 3; Mb. anfører „lan“ efter Terpagers ordsamling fra Ribe, efter Outz. fra S. Jyll. i betydning: lindring, lettelse, og henviser til isl. hlana, tø; se linne.

land, no. *láň æn laň* (D., vestj., Agg., Søvind, alm.); *laj è* best. *-laňc* flt. *-laj* el. *laj* best. *-ən* (Vens.); *lan et lan* (Støvring, Randers egn); *låň æn låň* (Fanø); *låəň* itk. best. *låəňə* flt. *låň* (Sams); *laň et* [*laň*] (Sønderj., Agersk.); *laəň et* [*laň*] (Ang.) — **1)** landjorden, i modsætn. til søen, havet, kysten; *boðən, dræŋən kåm i laň* (Lild s.); *han ær åp frå æ laň* (D.) ɔ: inde fra landet af; *åp o æ laň,* inde i landet; *nar i æ laň,* i sognene n. f. Agger; *æn gut får æn laň,* dygtig fyr (Agger); *haj rèsər bòə laj å straj omkre·ŋ* (Vens.) ɔ: flakker viden om; også: *bær hyjə te laň* (Mors) bære hø op fra våde enge; *kòm i laň; hal, slèv i laň; te laňs å te waňs* (Søvind s.); sælge sild til en „om fra landet“ ɔ: til en bonde fra sognene længere inde, borte fra kysten, J. Saml. VIII. 174 (Sall.), se nr. 8; *haj wåj i laj; sòqt te laj; di rèsə te lajs,* til forskel fra: *te søs; wi lòwər eňc we hawsijən, mən læŋər ej i laňc* (Vens.); komme i land med noget, fig. komme til ende med, få noget redet, få det til at række: *de kommər do nåk et i laň mæj* (D., vestj.), eller *te laň;* også: *hjælp jæn i laň mæj, han jaskət eňda· i laň mæ ət* (D.); *de kom di gåt i laň mæ* (Agersk.) det slog godt til for dem; *ka do kom i laň mæ de?* (Agerskov) er det nok? *kom i laj mè ə* (Vens.); *haj æ komən så låňc uk, de haj eňc ka row i laj* (Vens.; Sams) så dybt i gæld; *haj bəjøňc å træk i laj åpo ə* ɔ: mildne på det; *haj æ gåt åpå laj* (Vens.) er en holden mand; *a ka et si låň,* el. *si låň i ət* (Fanø) jeg kan ikke se mig ud af det; *vaj ekit viər uə· som do kat se te laəňs* (Ang., også vestj.). — **2)** fædrelandet, fremmede riger, en större begrænset del af jorden; *haj æ cæj øwər hilə laňc* (Vens.); *„kom hen å se te wås!“ — „de æ så låňt!“ — „de æ da it a æ laň“* (vestslesv.); *di warm laň* (D.); *de æ da et å æ laň* (vestj.) om et sted, der ikke er så meget langt borte; *„no ku Nijls Kræn ta hwa laj, haj wil“*, Grb. 66. 13 ɔ: rejse hvorhen han vilde; *haň kylər*

òmkrè·ŋ mè ət, li dè flòwə te ǻl laṉ, ɔ: rundt omkring; *i aṉə laṉ, i wò laṉ, laṉəts saqə* (Søvind s.); *de flyə te ǿl lạj* (Vens.) ɔ: til alle sider, over alle bredder; *de æ dæm stöst skorkər, dær ær ij ən laṉ* (Agger) ɔ: i noget land; *al laṉsəns u·løk* (Sem), *lạjsəns u·løkər* (Vens.); i en ejendommelig form: landte Rygen, landte Usedom, J. Saml. II. 13. 14, se Pommern, jfr. Liv Land", Chr. Winther Hjortens Flugt s. 83, udg. ved Dahlerup; et land, som dukker under og løfter sig, J. K. Ævent. I. 95, se ø; land uden dag, Cavall. Wär. II. 39, Müller Saxo s. 421. 4, slgn.: det l—, solen først skinner på, Z. f. M. II. 393; jfr. land under havet; Joyce s. 147. 434, se slot; i Askepotvarianter siger heltinden, at hun er fra Vandkaste-land, Håndklædekaste-land, Redekammekasteland, se Gr. Registr. nr. 47 a. i, Cox, Cinderella nr. 45. 265, jfr. Asbj. I. 86; i en alm. sangleg: jeg er født i [Trampe]-land, alle de, som [trampe] kan, de er fødte i [Trampeland]. — **3**) landskab, distrikt, provins: Himmerland, Djursland; hertil kan henføres: *Furlaṉ*, øen Fur; *Lywlaṉ*, Livø; *„Ølạj"*, Grb. 164. 2; *æ Rönlaṉ* (Agger) = Rön, Thyborön; Fannikerne kalder deres ø *æ lǻṉ, öwər o wår lǻṉ*, også Anholt, se Kr. Anholt s. 39. 98 samt Manø; *haṉ æ kòmən te lǻṉs* (Sams) ɔ: til øen; *hæ te laṉs* (D.) her på egnen; *„øq å wuwn blòw åpå nò lạj", „åpå sạjə lạj"*, Grb. 18. 32. 37, på den nörre, søndre side af Limfjorden; *walkomən hæ te laṉ ijæ·n* (sydvestl. Vens.) velkommen hjem igen; *no æ do nåk komən få laṉ ijæ·n* (vestj.) nu er du nok kommen kjem igen. — **4**) landdistrikt i mods. til byen; *sǫnt no nǫ cęjə wi eṅc nǫ te hèr uw åpå laṅc* (Vens.); *uð o æ laṉ, han æ frå æ laṉ* (D.); *di gǫr i æ laṉ o tæqər*, de går ude på landet og tigger; *han ko̱r i æ laṉ bǫdə viṅtər o somər; a skal ar æ laṉ o hǫr om fujər*, ud på landet (vestj.); mærkelig omvendt: *nijər i æ lǻṉ* (Sønderho) betyder: inde i byen, som vel sagtens engang har ligget andensteds. — **5**) grund, jordbund, jordsmon, jordlod, nok mest i S. Jyll.; *dær æ gåt laəṉ te vå stawn; han liər sit laəṉ uər*, han lejer sin jordlod ud; *æ præstlaəṉ*, præstegårdens jordlod; *gør i laəṉ*, opdyrke (Ang., M. Slesv.); *et fet laəṉ fødər dåwən fålk* (Branderup) bringer dovne folk til verden; *æn tyṉ laṉ* (D., alm.), et vist flademål for en jordlod; *wi hǫr ə huks åpå fæm tǫjə lạj, omənttræ·ṅc halsywi tǫj lạj* (Vens.). — **6**) den uplöjede mark, grönsværet, modsat furen; *han gǫr på laṉ å plòwər* (S. Hald) på grönsværet, ikke i furen; om den ene plovhest: *de jæṉ øq gǫr åpå lạj, de òṅc øq gǫr i fuwən* (Vens.); *æpo æ laṉ* (Mors); *o æ laṉ* (Vejr.); *nè mæ plǿə di to sist fuwrər we ən grǫb, dær eṅc ær ǻ dyjb, så go dæ jæṉ hæst i grǫbən, dæ naṉ åpå lạj* (Vens.). — **7**) kanten af listehøvlen, der følger med træet, som tilhøvles; på en klinkbygget båd: stedet, hvor fjællerne, som udgör bådens sider, gå over hinanden. — **8**) *i laṉ*, i en stor del af Østjylland = op, opad, ivejret; spidsen af leen skal, når den er ret skæftet, *stǫ ila·ṅ ætər æn maṅs knæ* (Røgen s.); *rẹs dæ no ila·ṅ*, overende; *fårk hǫ ila·ṅ te mæ*, op; *ila·ṅ aj*, opad; *træk din huwəsə, kòwl, skørt, klåk ila·ṅ*, ɔ: op; *hjælp mæ min bijən ila·ṅ*, op i sengen; *han slòw at skwalər ila·ṅ*, en latter op (Røgen, Århus); *væn gavət ila·ṇ* (Støvr.) opad; man vender benene i land, når man står på hovedet, *kom ila·ṇ a sæŋən* (Randers) stå op; *hǫst ila·ṇ*, hoste op (sts.); *ila·ṇ*, op; *ila·ṉ*, oppe (Mellerup); *nå, do kam nåk i laṇ!* (Elsted) kan siges til den, som er krøben op; *si, do komə så höwt ila·ṇ, te hon it ska si di fæðər*, Eftersl. s. 246. 276 ɔ: så höjt op. — Jfr. Aasen, isl. land itk.; se elendig, indenlands, krat-i-land-kjælling; brak-, bræk-, bygsæd-, ej-, Eng-, fast-, for-, Fur-, fædre-, græs-, grön-, hav-, hede-, Himmer-, Hol-, Holms-, i-, Is-, Jyl-, kogs-, Liv-, Lol-, lægte-, Læsø-, marsk-, Nord- ny-, Nörre-, op-, plov-, Rosens-, skipper-vad-til-, Skot-, spy-, stub-, svær- Thy-, Tysk-, under-, vægger-, øde.

landbalk, no. *laṅbalk æn -ər* (Fjolde) et sted i plöjemarken, hvor ploven er gået af jorden, el. i sædemarken, hvor der ikke er bleven sået.

landboer, no. *laṅbǫə æn -rə* (Søvind s.); *lạjbo i* best. *-i* flt. *-boər* best. *-boən* (Vens.) = rgsm.; person, som bor på landet, bonde.

landbrod, no. stedet, hvor søen bryder sig mod land; *dæṇ gåŋ di kam*

eñ i lañbrö̤ðət, så wælt jålən, Kr. Sagn II. 520. 142.

landbrug, no. *lą̈jbruq* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

landdraget, to. udtryk om „sandvåddet“, det bliver *lañdrôwən* (Salling), trukket på landet i reb, jfr. J. Saml. VIII. 167.

landdrive, uo. drive i land; *han lañdröw u få de sam stæj,* Kr. Sagn II. 521. 145.

lande, uo.
lañ -ər -ət (D., vestj.);
læñ -ər -əð (Agger);
lą̈j -ər lañc lañc (Vens.);
lañ -ə -ət (Søvind s.; Elsted) —
1) = rgsm.; komme i land, også ueg.: *law vi håð gawən æ hijələ nat, så lañət vi dær* (vestj.) ɔ: kom vi dertil; *jęj, dær æ goən wilc, fåtèlə mjèst baq ætər, hwar hæn hą̈j lañc* (Vens.); *„di hòr åsə mjæst lañc uw i Sålcsəkròq“,* Grb. 171. 6; *howər i al værdən mòn dè˙ lañə!* (Søvind) om noget, der er blevet borte: hvor mon det er blevet af? — 2) være i flugt med; *de lañər mæ* (Salling). — 3) i forsk. fig. betydn.: *de ka òlə lą̈j* (Vens.) ɔ: blive, som det skal være; *hą̈j wè eñc, hwar hą̈j ska lą̈j* (sts.) efter mange omsvøb i sin tale; *han ka wal lañ sæ mæ de, hañ hǫə* (Ry s.) ɔ: nöjes med; ligeså: *ka do no lan dæ?* (Støvr., Agg.); *di lanət dæm it mæ de bår wan* (Elsted) ɔ: de drak vældig meget af stærke sager; *a ka et lañ mæ vę ət* (D.) ɔ: stå mig ved det; måske også: *lañ te* (Mors) strække til; jfr. lan, landelig.

landedød, no. i tlm. som: *hą̈j døjər eñc, föri dæ komə lą̈jdøj* (el. *-dø*), *å så wor hą̈j ænda˙ dæ sist* (Vens.) om en gammel og sejlivet person.

landefred, no. *lañfræj æn* (D.) = rgsm.

landejendom, no. *lañæjəndom æn* (D.); *lañèjəndòm æn* (Søvind s.); *lą̈jèjəndom æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

landelig, to. *lañələ* (Mors) overkommeligt; jfr. lande 3.

landeplage, no. *lañplaw æn* (D.); *lą̈jplaw æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *„de lam lè sè òlti hør te wåsəl får ènhwa lą̈jplaw“,* Grb. 174. 2.

lande-ret, no. i udtr. *villi, de ær eŋən lañræt, dæfår må a såw jæn såmanə næt!* (vestj.)˙ villie (ɔ: min villie), er ingen landeret.

landeri, no. *lañərị˙ de* (Søvind s., S. Jyll.) — 1) land efter geometrisk mål; *hwò mòj lañərị˙ æ˙ dè tè gǫrən?* (Søvind s.). — 2) jordlod i almindelighed (S. Jyll.); jfr. htsk. länderei.

landeskade, no. *lañskå æn* (vestj.) overmåde stor skade; der siges: *ja, ær ət ę̄t æn l—, så ær ət æn lañskam.*

landeskam, no. *lañskam æn* (vestj.) overmåde stor skam, se landeskade.

landesorg, no. *lañsårə æn* (D.) = rgsm.

landested, no. *læñste æn* (Agger) landingssted; se landing.

landevej, no. *lañvæj æn -væj* (D., Vejr., Agersk.); *lañvèj æn* (Søvind s.); *lą̈jwèj i* best. *-wèj* flt. *-wèj* (Vens.) = rgsm.; *liq uk ə lą̈jwèj; hą̈j frøcə gu å følə lą̈jwèj* (Vens.) om en meget enfoldig person; jfr. adelvej, line, vase.

landfast, to. *lañfast* (D., Søvind s., alm.); *lą̈jfast* (Vens.) = rgsm.; om en sky, der taber sig i horisonten, „den sky vil give regn, den er l—“ (Støvr. h.), Mb.

landfæstet, to. *lañfæjst* (Mors) om isen, fast ved land, = *lañfast* (D.) også om andre ting.

landgilde, no. *lañgil* (D., alm.); *lą̈jil* el. *lą̈jəl* (Vens.) — den årlige afgift i korn eller penge, som fæstebonden betaler til ejeren af den gård, han driver, jfr. S. Kjær, Stavnsb. s. 224; *så kam dæ tåw å sku bətål langil, å no sku di jo ta luən ǫə i bårəgospowətən å gǫ mæ ən obą˙q ve ǫəm åp te dæn stowə dą̈r,* Kr. IX. 233 (Gjerlev h.); *„så ber hą̈j om o mat bətòl de, hą̈j sto te rèjst mè å hans skatər å lą̈jjil“,* Grb. 203. 24; *wi war hæn mæ lą̈jil i da˙* (Vens.); hovbonden synger:

mit landgilde jeg og må til mit herskab yde,
mine fede gjæs og får går i deres gryde;
fogeden jeg også må smöre støveler oppå,
med en tønde hvede; Kr. I. 29. 4, XI. 289. 8.

landgjerrig, to. *lañgirə* (Angel, Mellemslesv.) begærlig efter jordejendom, nok også om ploven, når den er stillet således, at den tager for bred fure.

landhandler, no. *lan̄han̄lə æn -rə* (Søvind s.) købmand, som bor på landet.

landhest, no. *lan̄hæst æn* (D.); *lan̄hæjst* el. *-øq* (Mors) — hesten, som for ploven går på den grönne mark (se land 6), jfr. furehest.

landing, no. *lan̄əŋ æn* (Lild s., Lönb.); *lanəŋ æn* (Støvr. h.); *læn̄əŋ æn* (vestj., Agger) — 1) sted, hvor der landes; fig. *ka do no æ læn̄əŋ in̄?* (Holstebro) ɔ: nå målet; se landested, lænd. — 2) kyst, bred; *hær en̄ i lan̄əŋ æ ðər hæləs ejt møj å fesk ætər; haw bryjðər i lan̄əŋ* (Lild s.). — 3) *læn̄əŋ æn* (Ulvb. h.) målet på kryds og tværs: *æ l— o æ ståw æ fir al o dæn̄ jæn måð, sæjs o dæn̄ nån.* — Jfr. Aasen, isl. lending huk., landingssted; se bylænding, bådlænding; fjord-, hav-, kåg-, mose-, ny-, sø-, å-.

landinspektør, no. *lan̄inspəktør æn -ər* (D., vestj., alm.); *lajejspətø·r i* best. *-ən* = rgsm.

landjord, no. *lan̄joə æn* best. *-rən* (Søvind s.); *lajjor de* best. *-ən* (Vens.); i tlm. *de ær eŋən saq, nær ən hår lan̄jor fat* (vestj.) siges, når man har faret vild og kommer på ret vej; jfr. grönjord.

landkjende, no. *lan̄kyn̄* (Holmsl. kl.) = rgsm., få l—, sømandsudtr.

landkort, no. *lajkort i* best. *-korti* flt. *-kort* (Vens.); *lan̄kår et* (Brader.); *lan̄kårt æn* = flt. (D.); *lankårt et* (Elsted); *laən̄kår et* (Angel) = rgsm.; geografi er börn for svært et ord, det hedder: *wi skal ha lajkort i mōn* (Vens.), se *atlas, kortbog.

landkrabbe, no. *lan̄krab æn -ər* (Agger) hånsnavn til bonde.

landkræmmer, no. kaldes i Jyll. de i visse egne af landet med øvrighedens bevilling bosatte kræmmere, der har tilladelse til at sælge salt, tømmer, tjære og andre varer til bønderne og undertiden købe deres produkter, Mb. med henvisn. til Hald, Om Ringkøbing Amt s. 178.

landligger, no. udflytter; det gik sådan, te landliggerne bliver bjærgmanden for hårde, Kr. III. 4.

landloddes, no. *lan̄loðəsər* flt. (D.) småbitte fladfisk, der til visse tider kan træffes i mængde i havet, når man fisker.

landløber, no. *lajløbər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — 1) = rgsm., om personer; se landstryger. — 2) flere plantearter; vedbende, hedera L. (Vens.); tropæolum L. (Kolding).

landløs, to. *lan̄løs* (Mors, Salling); *lajlès* (Vens.) om isen, når den er tøet op inde ved land; en ejendom, et hus, i Hundelev (Jelstrup s., Vennebj. h.), der på tre sider er omgivet af kær, på den fjerde landfast med Hundelev, kaldes *Lajlès;* i en remse: *æn lan̄løs pan̄əkåq* (Agger), se sterris.

landmand, no. *lan̄man̄ æn* (D., alm.); *lajmaj i* best. *-maj* flt. *-mæjər* = rgsm.; *„prèjsti som lajmaj"*, Grb. 35. 14; *de æ no skit tijər få lajmæjərən* (Vens.).

landmandstønde, no. tønde, hvormed købmanden målte bondens korn, den var rundelig stor, da der ej dengang var tale om justeret mål, se Kr. Alm. V. 28. 73.

landmåler, no. *lajmèlər i* de gl., ellers: *lajmolər i* best. *-molən* flt. *-ər* (Vens.); *lan̄molər æn -ər* (D.; Søvind s.); *lan̄mèlə æn* (Jyden I. 36. 2); *lan̄mærər æn -ər* (Agersk.) = rgsm.; 1683 blev alle agre opmålte al Danmark over med dertil af stål beredte lænker af c. 400 personer. „Omendskönt deriblandt kan have været nogle, som forstod geometrien, så var dog de fleste deraf nogle liderlige idioter, som ej alene ikke forstod det, som de foretog sig, men endog ej havde andet astrolabium end af træ med en pind til viser på, og satte de nogle stager på marken og havde en snor med en kugle i enden, som de tog i munden og da så udad snoren efter stagerne, tog og observationer efter deres hatteskygger . . . Ellers er noksom bekendt, at deres idræt . . . mest bestod udi at lade sig traktere i byerne, at drikke og h[ore], som det er mig vist fortalt, at da et komplot lå i Nyborg, gjorde de sammesteds 47 h[oreunge]r, og er det endnu noksom bekendt, at hvilken by, som ej trakterede dem og fyldte dem med stærk drik, den blev höjt ansat, som endnu svier til mange denne dag", J. Saml. II. 7 (Kr. Sörensen Testrup, Rinds krønike); dette forklarer i nogen måde landmålernes onde ry i sagnet, jfr. fortæll. Kr. Alm. I. 29. 89. 96, VI. 247, Sgr. III. 37. 65 fra udskiftningstiden; en enkelt er retfærdig, Kr. VIII.

198. 329; de uretfærdige landmålere går igen som lygtemænd (s. d.), måler med gloende kæder og råber: „her er ret skel, herfra og dertil!“ Gr. Gl. d. M. II. 95. 58, J. K. 24. 21, Thiele II. 299, Kr. VI. 114. 164, Sagn II. 487. 2. 3, IV. 142. 22. 25, 171. 93, se skjel; jfr. Cavall. Wärend I. 469, II. XLIX, „märkes gast“; Jonsson Möre s. 22, Wigstr. I. 110. 158. 193, II. 150. 185; Grundtvig Tjust s. 22 „skälgaster“, „skälvrängare“; Afzel. Sagohäfder II. 194, Rääf I. 74, Faye s. XX (1587), Mhoff 258. 349, Strackerj. I. 170, Kuhn W. S. I. 118. 177, II. 24, N. S. s. 99. 114, Grimm Myth.[2] s. 870, Sagen nr. 285.

landprang, no. i udtr. *dryw lañpråŋ* (Sall.) høkerhandel på landet.

landregn, no. *lañræjn æn* (D., vestj.) regn, der strækker sig over landet.

landrödet, to. *lañröt* (Andst) udtryk om hørren, når den rødnes på land; jfr. vandrødet, rønne.

-lands, no. *-lañs* (D.) ejeform af land (s. d.), jfr. inden-, skifte-, uden-.

landsby, no. *lajsby i* best. *-byj* flt. *-byjər* (Vens.) = rgsm.; deraf: *lajsbyfålk* flt. (Vens.) se kjøbstedfolk; *lajsbyskekər* flt. (sts.) til forskel fra *còbstèskekər*.

landsforvise, uo. han skulde landsforvises eller også give fem hundrede daler, Kr. V. 73.

landside, no. *lajsij æn* best. *-ən* (Vens.); *lañsi* (D., Agersk., Bradr.) den side af ploven, der vender ind mod den grönne mark, mods. furesiden (s. d.); på l— af ploven borede de huller med naver og satte sten ind, for at det ikke skulde slide for meget, Kr. Alm. I. 57. 199.

land-skinne, no. *lañskæn æn* (Mors) skinnen, der ligger langs landsiden (s. d.) af ploven.

lands-lov, no. i tlm.: *„skal“, de ær håwbòj; „vèl“, de æ lañlåw* (vestj.) ɔ: „skal“ er hovbud, en mands villie er hans ret.

landsmand, no. *lañsmañ æn* (D.); *lajsmaj i* best. *-maj* flt. *-mæjər* (Vens.) = rgsm.; *de æ mi l—* (D.); *hwa æ hañ får æn lañsmañ?* (Søvind s.).

landsogn, no. *lañsåwn æn* (D.) = rgsm.; *Wår l—,* Varde bys landsogn.

landstryge, no. = landskinne; *di gamældas hywlplòw wa snår o jènər tæmər, bòðə lañstryjq əpo eñərsij å mòl-fiəl å stryjq əpo uðərsij* (Lild s.).

landstryger, no. *lañstryqər æn -ər* (D.); *lañstryqə æn -rə* (Søvind s.); *lajstryqər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — **1)** = rgsm.; se landløber. — **2)** regnbyge, som driver over landet (Mors, Thy).

land-styr, no. landskat (Ang.), jfr. htsk. landsteuer.

landsygning, no. *lañsyqəñ æn* (vestj.), *de ær æn l—, dær ær o gåŋ,* en vidt udbredt smitsot.

landvis, bio. tillands; *a ræjst lañvis te Syñərhuwə* (D.) ɔ: over Esbjærg.

landvæsen, no. *lajwèsən è* best. *-t* (Vens.) = rgsm.

land-øde, no. *lañöj æn* (S. Jyll.) ødelæggelse af landet, se dyrken.

landål, no. Spaniolerne åd snoge, som de kaldte l—, Kr. Alm. VI. 109 øv., Dania I. 228 III a.

lang, to. *låŋ låñt låŋ* (D., Grindsted); *låŋ lòñc låŋ* (Vens.); *låŋ lånt låŋ* (Hell. h.); *laŋ lawnt laŋ* (S. Sams); itk. *lawnt* (Mols); *låŋ* itk. *låwnt* (N. Sams); *låŋ lònt* (Tunø); *lòŋ lònt lòŋ* (Elsted); *lòŋ lòñt lòŋ* (Tåning); itk. *luñt* (Søvind s.); *laŋ lañt laŋ* (Nordslesv., Sundev., Ø. Lygum); *låŋ låñt låŋ* (Bradr., Ang.); *låŋ læŋər læñst* (D.); *læñst* (Grindst.); *laŋ læŋər læŋst* (Tved s.); *låŋ læŋər læŋst* (Vens., Hell. h.); *lòŋ læŋə læŋst* (Søvind, Elsted); *låŋ læŋər læŋəst* (Bradr.) — **1)** udstrakt i en enkelt retning, mods. kort; *æn gråw låŋ kål, væj* (D.); *de rèb æ få lòñc, i låŋ maj, haj jor ən gromə låŋ tòl; è kåbəl for slè ham åkò·l; a slè bòli frå· ham å dròw i lòñc hæn* (Vens.); *æ huəs* (huset) *æ låŋ, de ær it låñt huəs* (Bradr.); *liså låŋ som anom* (nordslesv.) Arnum i Höjrup s., Hviding h., „som Lemming“ (Hids h.), „som Halk by“ (Haderslev h.), „som Strelluf hors“ (N. Horns h.), måske en engkrog, se Kr. Ordspr. s. 519. 526; Tømmerby er lang, men hjælper hverken i nød eller trang, Kr. IX. 119. 281 (V. Hanherred); *så laŋ som hala·n Jæp* (N. Slesv.), *som et uñt år* (sts.), *som frå kyñəlmes o te posk* (vestj.), *som boðə Ywər o gaməl Sörən* (sts.); *så låŋ som hilə gorda* (Vens.) gårsdagen; „som både idag og imorgen“, Sgr. VI. 13. 192 (Himmerl.); *som æ væj* (mellemslesv.), *som Wåhær har skaft æ daw*

(nordslesv.); så langt, som en hare kan løbe i hundrede år, Kr. Ordspr. s. 515; *di æ låŋ å smal lisəm di Hæjənstə klompə,* Kr. IX. 109. 164 (Hedensted s. f. Horsens); lang og smal som Gislum herred, Kr. VI. 323. 85; som kattens albue, Kr. Ordspr. s. 183; om hvad der er kort i udstrækning kan siges: det er så langt som fra Kolding til Koldinghus, Sgr. II. 127. 655; *han ær et læŋər eň toba·k får æn skæləŋ* (vestj.); forstærkende: *æn låŋə, låŋə tij* (D.); *så låŋən ən tij* (Mds.); *lòŋə tiə* (Søvind s.); *„di wa frij få prèjstis bəsòqəls i låŋən tij“,* Grb. 88. 64; *„kati blòw dèr i låŋən tij“,* Grb. 130. 7, 184. 26; *„få låŋ låŋən tij sin bowə dèr i wældi stu cèmp“,* Grb. 133. 3; også om øl og mælk, når det bliver slimet, løber sammen; *æ mjælk blywər låŋ* (D., Malt); om stærkt opspædt mad, kaffe, „suppen er lang“ ɔ: stærkt spædt (vist alm.). — **2**) „tre lange“ er i keglespil „forhjörne“, „konge“, baghjörne“, se kegle, stråle. — **3**) udgörende et vist mål; *træj al låŋ* (D.). — **4**) om en arbejder: langsom, *låŋ ic ə; låŋ i hans arbec; låŋ i wæjəŋi,* langsom i vendingen; *låŋ å lij ætər* (Vens.) langsom at vente efter. — **5**) i tlm. *tæj ət öwər låŋ; de komər öwər låŋ* (D.) når man giver sig tid til at arbejde = *å laŋ* (Agersk.); drengen holdt noget i lange, Kr. V. 260 ɔ: trak tiden ud; *fåtèl bòə i de låŋ å i de bre* (Vens.) ɔ: vidtløftigt; *„de blywər jo læŋər jo værə!“ soi æ dræŋ, han skul sæj: ærə værə* (nordslesv.); *de vèl a il go mi foi lòŋ ætə* (Søvind s.) ɔ: göre mig umage for at få; *go åpå dæ låŋ æj* ɔ: have den letteste del af arbejdet, se ende I. 247. 10b; *låŋ i ansecə* ɔ: skuffet, jfr. hoved I. 654. 36a, næse; *de æ let å de låŋ* (Vens.), det er lidt af det lange! ɔ: det meste og værste er tilbage. — Jfr. Aasen lang, isl. langr; htsk. lang, eng. long, henføres til lat. longus; se langs, langt, længe; af-, grob-, hus-, næse-, sommer-, å-.

-Langagers, no. se **Maren-.**

langagtig, to. *låŋajtə* (Mors) temmelig, altfor lang; *de æ sònt låŋacə nåk* (Vens.).

langalk, no. *laŋalk æn* (Sundev.) et redskab til at stikke ål med, hvorpå der er fire tene, jfr. lyster.

langbane, no. *låŋbòn* el. *låmbò·n* (Vens.) dans, hvis melodi er let for begyndere.

langbenet, to. *låŋbijənət* (Andst); *låŋbijənə* (D.); *lòŋbinət* (Søvind s.); *-bjænət* (Elsted); *låŋbjænt* (Vens.), *-bjænə* (Agger) = rgsm.; se höjbenet.

Langben Rise, no. en vældig kæmpe; en höj blev til af jord, han tabte udaf sin vante, Kr. IV. 50. 56; *æn stuə swæə maň, han hi Låŋbən Risən,* Kr. IX. 250. 89, jfr. Grundtv. DgF. I. nr. 11, slgn. I. 426. 10; ligger begravet i Birkede skov, Kr. Sagn III. 15. 60 (Ramsø h.); slgn. Aasen, Landsm. s. 64 „Langbein Rese“; Afzel. Sagohäfd. I. 40 „Resen Långben“; Wolf Nied. S. s. 618. 523 „Riese Langbein“, se den lange person Grimm K. M. nr. 134, Hunt, Pop. Romances s. 73 „the giant Bolster“; ordet går sagtens igen i *låŋbjènt-ri·sər i* (Vens.) en langbenet person.

langblisset, to. *va siər do, låŋblæsə smæək?* Gr. Gl. d. M. III. 222. 402 (Angel), hvad siger du, langblissede piskesmæk? siger storken til snogen.

langbold, no. et hos os, hos almuen og ungdommen nationalt, skönt nu efterhånden af brug gående boldspil, der spilles på åben mark, hvor visse punkter el. grænser bestemmes, mellem to partier af et ubestemt antal deltagere. En af det parti, der siges at „have legen“ [være inde, Ribe], driver bolden af al sin kraft i vejret [ud mod dem, som er ude] med et boldtræ, el. giver en „tage“ [tøge, Ribe] og løber derefter ud til et bestemt mål [de to mål: hoved-skytte, biskytte, Sgr. VIII. 207. 107 (Sælland)]; dog kan han også bie længere, om han vil, nemlig indtil eftermanden slår; stedet, hvor han da bliver stående, hedder „springskidtet“. Modpartiet, som „har uleg“ [er ude, Ribe], stræber at „få leg“ [komme ind, Ribe], enten ved at gribe bolden i luften, hvilket kaldes „en gribetage“; derimod „jordtage“, når bolden af en eller anden grund kastes [drives ved slaget med boldtræet] således, at den stryger lavt henad jorden, eller ved at tage bolden op, hvor den falder, og træffe den [en af dem], som har leg, idet han løber ud [er uden for målene], „stikke“ [svide, Ribe] ham. Vanskeligheden herved består især i, at man efter spillets love ikke må løbe med bolden, men at

den skal kastes fra den fjærnere af partiet, som får fat på den, til den, som er den udløbende nærmere, hvilket hedder at „sende bolden“, hvorfor der under legen uophørlig råbes: „send den!“ Finheden af spillet sættes især i måden, hvorpå bolden i forhold til modpartens stilling kastes; og de, som har „uleg“, vælger derfor altid en af de bedste spillere til „opgiver“ el. til at kaste bolden i vejret („give den op“) for den af det andet parti, der skal slå til den. Såvidt Mb., som endnu henviser til en lignende gammel leg, der under navnet „camp“ bruges el. var i brug i Suffolk kystegne, med udførlig beskrivelse i Moor's Suffolk Words p. 63-66; hvad der hos Brand Pop. Antiq. (Hazlitt) II. 302 findes om camp har ikke fjærneste lighed med langbold. Hvilket af partierne der skal være „inde“, hvilket „ude“, bestemmes således. En af hvert parti, A. og B., træder frem, A. tager boldtræet, kaster det til B., som griber det ved at tage om det med hele hånden. A. griber dernæst over B.'s hånd, B. over A.'s osv.; den, som får den sidste ende fat, skal være inde; er det B., har hans parti sejret, dersom ikke A. endnu med et par fingre kan få fat oven over B.'s hånd og magter at kaste træet en vis afstand bort over sin ene skulder, så sejrer A.'s parti (Ribe); jfr. 2. bold, 1. knæle, rådden.

langbukser, no. flt. det gamle navn på de bukser, som nu alm. bruges og som går til anklerne (Vens.), jfr. knæbukser.

langbærende, to. et søudtryk: *låŋbæri sø* (Vens.) søen, således at der er langt mellem bølgerne, jfr. bæring.

langbånd, no. [*låŋbåjər*] flt. (Vens.) et par lange stolper, som bærer tværbjælkerne i ladebygningen på större gårde.

langdagger, no. [*låŋdaqər æn*] (Randers egn) opløben lang person.

langdoris, no. *låŋdoris* (Mors) en stor aflang höj, vest for Lødderup by.

langdrag, no. = rgsm.; i udtr. *de gik i låŋdraw* (Agerskov); *de trækər i lòŋdraw* (Søvind s.); *i låŋdraw* (Vens.); jfr. langhilde, slidning.

langdreng, no. *låŋdræŋ* (Vens., vestj., D.) et bekendt kortspil, spilles af to personer, A. og B., hver har to kort, stammen lægges med kortene opad; A. begynder, skal stikke det opadvendte kort; kan han, må han lægge sit andet kort at stikke på til B. og er så ude med det samme; hvis ikke må han tage op og B. fortsætter. Den, som sidst kommer af med sine kort, er l—, og den, som syv gange i træk bliver l—, skal hænges i skorstenen (D.), jfr. J. Saml. VIII. 84.

langdöjs, no. *låŋdejsi* best. (Vens.) en höj øst for Holte, hvor der har været kæmpegrave.

langdör, no. *di kek så øŋklə öwər æ låŋdör* (Ang.), Hag. s. 174. 8. 12, den nederste og störste halvdör?

1. lange, no. *låŋ æn -ər* (Lild, Agger) en torskefisk, gadus molva.

2. lange, no. *æ låŋ* (Thy) på arbejdsvognen: det lange stykke jærn, som holder for- og bagvogn sammen.

3. lange, uo.
låŋ -ər -ət (D.); ft. *låŋt* tf. *låŋt* (Vens.);
laŋ -ər -ət (Agersk.; Søvind s., Elsted, Tved s.) —

række, nå; *ka do låŋ å·p å ta min luw te mæ?* (Vens.); *å, låŋ mæ sawt dæn fårk? han låŋət et æ tåq* (D.); *laŋ hæn te* fadet, byen (Agersk.); *vi ka læt låŋ ət* (D.) nå at få et arbejde færdigt inden en vis tid; *å låŋ jæn æn kævå·p* (vestj.) give en en lusing; *han låŋət ham jæn uð* (D.) gav ham et stærkt slag, lusing, el. lign.; han langede ham én, te han aldrig dagedes mere, Kr. III. 257; *haj låŋər dræŋi jæn åpå sijən å hwòt, de rècti haj tremalt* (Vens.); se for-.

langelig, to. bio. *låŋələ* (Vens., vestj.); *låŋlə* (Agersk., Bradr.); *låňtlə* (Holmsl.) — 1) altfor lang, temmelig lang; *han blöw så låŋələ i æ huwə* (vestj.) lang i ansigtet; *de æ låňtlə få wås o hiňt ət* (vestj.); *de æ låŋələ få ham* (Vejr.); *de æ så låŋələ* (Vens.) om tiden: kedsommeligt; *a blöw så l— ve æ tij* (vestj.) tiden blev mig så lang; han svarte så langelig nej, Kr. VII. 148 ɔ: trak ordene langt ud, da han svarede. — 2) kedelig med bibetydning af sørgelig, tungt, længselsfuldt; *de æ så låŋələ å se jænər,* det er så kedeligt, trist, at sidde alene; *de æ så låŋələ få dæj sølə maj, dær hò mest hans kuən; haj sicər så låŋələ ætər ə,* han ser så længselsfuldt efter det;

de wa hels ehc låŋələ! (Vens.) iron. til den, som undskylder sig; *han sijər så låŋələ te æ fað* (vestj.).

lange Lars, no. *låŋ Las* (vestj.) — 1) den lange finger, se finger. — 2) *låŋlas i* (Vens.) doven person, se los.

langemand, no. *låŋmąį* (Vens.); *låŋmań* (Bradr.) — pegefingeren, se finger.

Lange Margrethe, no. en berygtet taterkvinde, Sgr. III. 228 flg., IV. 42, IX. 18 flg., Kr. IV. 105, VI. 108. 156, Sagn IV. 528. 88 Jens Langknivs (s. d.) kone, jfr. Blich. Nov. III. 378. 392.

-langen, se ud-.

langende, bio. *laŋəń* (Hadersl., Agerskov) allerede: *va, komər do l—?*

lang-eng, no. Mølby Langenge har gammel berömmelse. Når forslætteren var ret i dræt, måtte han se tilbage, om de andre kom med. *Ær I hær, kål?* råbte han, for engene var så lange, at de kunde få tre kamisoltasker fulde af hø i hvert skår; var engene groede til, gav det en sækfuld, ellers blev det ved en posefuld, Kr. IX. 101. 87.

lang engelsk, no. gldgs. dans med ture (Vens.), J. Saml. I. 314.

-langer, no. se 3. lange uo.; halt-, hånd-, op-.

langfinger, no. *låŋfeŋər æn* (Fjolde) = rgsm., fingeren nærmest pegefingeren.

langfingret, to. *laŋfeŋrət* (Andst); *låŋfeŋrə* (Vens.) — tyvagtig = han *ǵör æ feŋər få låŋ* (D.).

lang-for-hånd, no. i udtr. *æn swær låŋfohå·ń* el. *låŋfræhå·ń* (Thy) stort mske el. dyr.

langfredag, no. *låŋfræ·ja* (D., vestj.); *låŋfrè·ja* (Vens.); *laŋfrẹ·də* (Søvind s.) = rgsm., fredagen för påskedag; *æn kun sǫ om de, som hon ku ehc kom åstè· mæ: „de fǫ mənsæl å wèr te låŋfrè·ja!" Så blòw hon narə, få da dawi kam, wa dæį ehc læŋər ən ąjə daw* (Vens.); én gang i dögnet er vinden nordvest, Kr. IV. 344. 443; skinner sol l— sålænge, man kan stige på en hest, bliver året godt, Kr. Alm. IV. 157. 20; slgn. Hildebr. Bemärkelsed. s. 58. 6; bliver l— mørk med tåge, da må vi hjærtelig vor gud anråbe, men bliver den klar [klår], da får vi godt og frugtbart år, Sgr. VII. 79. 496; l— skal man spise bollemælk, Kr. IV. 371. 272; rugmelsgrød med honning, J. K. 166. 33, Kr. Alm. IV. 155. 451, Sgr. III. 124. 578 (Slagelse), Thiele Overtro nr. 165; „skidne æg", Kr. Alm. IV. 155. 452; møder alle sortklædte i kirke, Kr. Alm. IV. 154. 443-44; skal börnene have „langfredagshug", Sgr. VI. 70. 666, X. 60. 190 (Sælland), „langfredagspiske", Gr. Gl. d. M. II. 111. 93 (Falster), jfr. Wegener, A. S. Vedel (1847), kap. IV. 2 s. 214; Dybeck, Runa VIII. 32, börnene får ris, se också Sundbl.[2] 172, Afzel. III. 116, Rääf I. 129, Cavall. Wärend I. 294, Wille Optegn. s. 187; skal de ris, man fik i fastelavn betales tilbage, Sgr. III 124. 578, jfr. Wigstr. Folkseder s. 16; skal hver karl samle sig risknippe til en kurv, Sande I. 36, Bergh Valders I. 73; skal man sætte pil, Gr. Gl. d. M. II. 111. 93, Kr. Alm. IV. 157. 19; må kvæg ej gives drikke, så bliver det på bondens mark, Kr. Alm. IV. 157. 22; jfr. Cavall. Wärend I. 294, må patteborn ej få die; Daae II. 129, kreaturer skal have knapt foder, mske arbejde mindst én time hårdt, smlgn. Haukenæs IV. 366, Sundbl.[2] 171; skal uldent töj og sengklæder luftes, så går der ikke møl i det, Kr. IV. 384. 410, Alm. IV. 157. 21, Sgr. VII. 80. 497; skal höns vejes i sæk, se I. 750. 41 a; ungdommen vejes, Daae II. 128, slgn. endnu Strackerj. II. 41. 310; sidder man på tag af hus, som er 3 gange flyttet l— nat, kan man se ind i fremtiden, Nyland IV. 55; slås lud over husstok, inden kreaturerne lukkes ud, Wille Optegn. s. 187; om natten tages varsel af drömme, efterat man har spist salt, o. l.; kan man se hekse som skader og ravne, Wigstr. II. 120; skinner solen ikke, Z. f. M. II. 422. 66 (Tyrol); plöjer man, bløder jorden, Mélus. III. 195 (Bretagne); kan man ej bage kager, vand bliver blod, Garnett Women I. 116 (græsk); alt forhekset rører sig og kræver at løses, Z. f. M. IV. 285. 289 (Schweiz); malkes den dag en fortryllet ko, løses en sjæl, Grimm Sagen I. s. 131; skal man så frø, Folkl. Journ. IV. 222. 23 (Cornwall), sætte bönner, Amer. Folkl. V. 124 (Arkansas), skal börn afvænnes, Harl. & Wilk. s. 156; æg lagte l— rådner ikke, Z. f. M. II. 54, slgn. Mélus. I. 141 (Sicil.), 144 (Frankrig); at slagte et dyr, bringer ulykke, Mélus. III. 277. 18 (Vosges); den, som bryder l—s fasten, straffes, Z. f. M. II. 56; Gnostiker-

nes afskyelige orgier den dag, Mélus. IV. 392.

langfredags væde, no. regn langfredag; derom rimet:

låŋfræ·jdas wæð
ska fo manə fatə bar te o græð,
mæn hwærkən fur ɒl ælər brø,
mæn fur iləŋs nø (Thy),

jfr. Kr. IV. 370. 271, IX. 29. 303, Almuel. IV. 156. 10-14, Sgr. VII. 79. 473, Thiele Overtro nr. 23; „dymmeldagsväda", Wigström I. 127 ɔ: giver et fugtigt år, så man har svært ved at få sit brændsel tört; slgn. l—s regn er giftig, mætter ikke jorden, Wuttke nr. 87, Bartsch II. 259. 55, Busch Volksgl. s. 46, Kuhn N. S. 374. 22, Veckenst. Volksk. I. 398. 14; også en anden forestilling findes:

låŋfræ·jas væð
ska fo manə fatə bǫn te o græð!
veð do hufå·r?
få de di ka et slæv æ nijəq te æ råər!

(vestj.), så skal negene blive tunge; regn l— spår koldt forår el. dårlig rughøst, Kr. Alm. IV. 156. 15. 16.

langhale, no. *låŋhål æn* (vestj.), i i tlmd.: *de tår æ l— få· dæm,* når tiden trækker ud og folk bier for længe; jfr. 3. hal.

langhalet, to. *låŋhålə* (D., vestj.); *låŋhålt* (Vens.) = rgsm., med lang hale; de fornemme, storagtige kaldtes *di laŋhålə* (S. Sams; Sall., Åle s.), jfr. stumphalet.

langhalm, no. *låŋhalm de* (Lönb.); *låŋhalm i* best. *-i* (Vens.) — strid rughalm; strå med taghalmen i (vestslesv.); i en stedremse: „Pillemark l—", Sgr. V. 24. 50 (Sams); strået, hvorpå den døde lægges: „ligge på l—", Kr. III. 146. 204, 151. 211; tlm.: *han æ war en* (end) *jæn å liər å låŋhalm* (Randers egn), af ler o. l.

langhals, no. i en stedremse: „Koldby langhalse", Sgr. V. 24. 49 (Sams).

langhalset, to. *låŋhalsə* (D.); *låŋhalst* (Vens.) = rgsm.; *låŋhalsə kwiňfålk å kårthalsə kål æ di bæst* (D.).

langhamle, no. *låŋhaməl æn -hamlər* (Vens.) = hammelstok, hvorpå svinglerne *(liqhamlər)*; *låŋhaməlståk* (D.) = *træjhaməlståk,* til forspand af 3 heste for ploven.

langhilde, no. *låŋhel* (D.); *låŋhæl* (Mors, Thy, Sall.) — i udtr. *de gor i l—,* trækker i langdrag.

langhose, no. *låŋhus* flt. (Vens.) lange strömper, som når over knæerne, se stakkethose.

langhåret, to. *låŋhorə* (D.); *låŋhorə* (Vens.), *-hårə* (Agger) = rgsm.; *æn låŋhorə huň.*

lang-idelig, to. *de æ låŋi·ðəli wèj hèn* (Vens.) overmåde langt borte.

langjærn, no. *låŋjan æn* (D.); *låŋjan è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.); *lòŋjan et* (Elsted); *låŋjar æn -jar* (Vejr., Thy, Mors, Sall.); *låŋjæn et* (Agersk., Gram); *låŋjærn et* (Bradr.) — 1) det forreste skarpe jærn på ploven, skærer furen løs; det sættes fast i et hul i plovåsen på de glds. træplove, senere i „langjærnsmuffen" el.: *æ låŋjarhwɒl* med en *få·rkil* og en *sijkil* for at kunne stilles (Vejr., alm.); langjærn blev skærpede på kirkemuren for at få god avl, spor af det findes på Staby kirke, Kr. VI. 183. 255; se sætte ved. — 2) *æ låŋjar* (Thy) en jærntap, der går gennem den underste møllesten og svinger *æ sæjl* med den øverste møllesten rundt.

langjærnsmuffe, no. se langjærn.

langkniv, no. *låŋknyw* (vestj.), Jens L— er et bekendt taternavn, se Thiele I. 378, Kr. III. 127. 184, IV. 105. 145, VI. 109. 157, Sgr. III. 229, IV. 41, Kr. Alm. V. 156. 410-14, Sagn IV. 467. 66. 67, 527. 86. 87; „Lange-Jens", Kr. Alm. V. 159. 415, jfr. Blich. Nov. I. 18, Lange Margrete.

langkål, no. *låŋkol dæm* (D.); *låŋkòl* el. *låŋkol månə* best. *-ən* (Vens.); *låŋkål di* (Agersk.) — stuvet, ikke hakket kål; *laŋkål å flæsk* (Sundev.) spises jul og nytårsaften; *lelə jywlda fo wi låŋkòl te øn* (Vens.).

langladen, to. *laŋlaðən* (Tved s.) langagtig.

langlavet, to. *laŋlawə* (S. Sams) med langt ansigt, jfr. rund, trind-.

langlejre, no. *låŋlær æn* (Agersk.) den store husstige.

langlivet, to. *låŋlywə* (Vens.) som har langt liv, taille.

langlår, no. *låŋlor æn* (Lysgd.) en art myg, stankelben; også en mejer, phalangium; hyrdedrengene synger, når de ser en sådan:

jæðərkåp, jæðərkåp, låŋlor,
vis mæ, hur mi fǫr gǫr,
hæjs ska do møst di høwər lǫr (vestj.),

Kr. IV. 352. 56; jfr. 2. hejle, hvorunder der burde tilföjes: langbenet edderkop.

langmål, no. — 1) *låŋmǫl* (Hmr.) målet fra enden af langfingeren til øverste kno, bruges ved strömpestrikning; *de æ så· manə låŋmǫl låŋ*. — 2) *de ska kom̲ o låŋ mǫl* (D., vestj.), lidt efter lidt, efterhånden.

langnæbbet, to. *låŋnebə* (Vens.) = rgsm.

langnæset, to. *låŋnijəsə* (D.); *låŋnjèst* (Vens.) = rgsm.

langovret, to. *lòŋòw̲rət* (Ry s.) et handelsudtr. om træsko med lang overdel uden læder på foden.

langrakt, to. i udtr. som: *fal̦ do ek? — så̲-å̲, do lǫ åsə lisə låŋrat!* (Agger), langstrakt.

langrejse, no. rejse til fjærne egne; *„jȩ̀j da, de hawmąj war uw åpå låŋræs“* Grb. 109. 35.

langs, bio. *låŋs-* el. *låŋsən* (D., vestj.; Vens., Angel, Bradr.) = rgsm.; *låŋs mæ hukst, dejə; hąj spel̲ə låŋs nịr æ klȩ̀ən; trȩ̀jə klə̀wəs ə låŋs* (Vens.); *låŋs hen astæj, l— hen að æ væj* (D.); *å låŋs* (Bradr.) efter hånden, se lang 4; *dær æ hwòl̲ər i æ væj låŋsən tȩ ən* (Lb.) langs afsted; *låŋsən æ hụs* (vestj.), *låŋsən op vȩ ən* (D.); *lòŋsən hæṇ mæ mụrən* (Søvind s.), langs med muren; jfr. astlængs; by-, ende-, hav-, klit-, på-, strand-, vej-, å-.

langsav, no. *låŋsaw̲ æn* (Thy) = ladsav, til at gennemsave tømmerstokke.

langsen-om, bio. *låŋsənom̦* (vestj.) rundt omkring; *l— ve æ hus*, rundtomkring ved huset; „døjmorass wa dæ långsinom i Knujælle“, Jyd. I. 9. 2; dyndmoradser var der langsomkring i Knudelle; se langs.

langsindet, to. *låŋseñ̲əð* (Thy) langmodig, ej opfarende, jfr. hastmodig.

lang sirup, no. lægemiddel; der udleveres syrup. altheæ (P.).

langskaftet, to. *låŋskawtə* (Vens., vestj.) = rgsm.

langsnakkende, to. *låŋsnaḳəñ* (vestslesv.) lang og vidtløftig i tale.

langsom, to. *låŋsom* (D., Malt, Mors, Sall., Vens.); *lòŋsom* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; *hąj æ så låŋsom; å gǫ låŋsomt;* til den l— kan siges: *do æ gụ å wis ætə skam̲, do komər eñc få snòt ijæ·n* (Vens.), jfr. død I. 227. 32 b. — 2) kedsommelig, *de æ nåt l— fuw̲ər ham* (Mors); så blev hun noget langsom ved tiden, Kr. VIII. 377. 681 ɔ: ked af tiden; *de wa så låŋsåm fuw̲ər ham o sej jæn̲ə hjæm̲* (Agger) ɔ: tiden blev ham lang.

langsommelig, to. *laŋsom̦əli* (Søvind s.) overmåde lang; *èn l— tị* (Søvind s.); *„hąj ha go å weñcə i låŋsomələ tijər“*, Grb. 193. 148.

lang-spes, no. [*laŋspes*] (S. Sams) kanelbark.

langstang, no. *låŋståŋ æn* (Thy), læssetræ.

langstilket, to. *låŋstelkə* (Agger) = rgsm.

langstrakt, to. *låŋstråt* (Vens.) = rgsm.

langstræntet, to. *låŋstræñc* (Vens.) langstrakt; *„Hjèrmslè èr eñc uən jȩ̀j låŋstrèñc by“*, Grb. 175. 4.

langstue, no. *laŋstow̲ æn* (S. Sams) storstue, jfr. stue.

langsynet, to. *låŋsynt* (Vens.) = rgsm.

langt, bio. *låñt* (D., Agg.); *lòñt* (Hundsl. s.); *luñt* (Søvind s.); *lǫñc* el. *låñc* (Vens.) = rgsm., jfr. smsætn. med fra, hen, om, til; i höj grad: *låñt miñ̲ər, stąr* osv.; måske bruges „langt“ ved biord, „meget“ ved tillægsord: *do ka låñt miñ̲ər gyjər ət eñ a;* men: *Sö̲rən æ möj̲ miñ̲ər eñ Andrȩ·s* (D.); også kan siges: *dȩ æ låñt de bæ̲st!* (D.); *a kañc sic nǫ̲, nȩ̀r a æ så lǫ̀ñc frǫ ə; hąj sǫ så lǫ̀ñc ætər ə*, ɔ: længselfuldt; *dær æ lǫ̀ñc imè·l̲ hąj kom̦ər hær; hąj leqə lǫ̀ñc åp ə daw̲i; hąj ær eñc kom̲ən su* el. *swǫ̀ lǫ̀ñc ino·* (Vens.).

langtalende, to. *låŋtal̲əñ* (vestslesv.) = langsnakkende.

langt fra, bio. *låñt frå̦* (D.) = rgsm.; *de æ vit o låñt frå̦, te do ål̲ti hår ræt; æ hus leqər gråw̲ låñt frå̲ æ kæ̦rk* (vestj.); *„di war ènda liq nær, hæl̆ə liq låñc fro ə“*, Grb. 8. 36.

langt hen, bio. *låñt hen*, til stedet, *låñt hen̲*, på stedet (D.) = rgsm.; *låñt hen̲ i æ tij; låñt hen̲ frå̦* (D.).

langtoet, to. *låŋtow̲ə* (Vens.) languldet.

langt om, bio. = rgsm.; *do ska låñt om̦ að æ byj̲ får̦ o kom te· ham; æ hụs leqər låñt om̲* (D., vestj.); *de lær han låñt om̲* (vestj.) det lader han [ligge] langt omme ɔ: han afviser det, når man vil bebrejde ham det.

langtomfra, *lånˊcomfrå* (Vens.) langt borte fra.

langtomlænge, bio. *lånˊtomlæŋ* (D.); *lånˊcomlæŋ* (Vens.) — endelig, tilsidst; „*di fèk ham lånˊc om lèŋ bistər*“, Grb. 17. 11, 18. 33.

langtrukken, to. *låŋtrokən* (Vens.) = rgsm.; *hạj sọ̀ ə nọ låŋtrokənt.*

lang-trækkende, to. *låŋtrækənˊ* (D.) som trækker noget langt ud; *han æ l— ij ət.*

langt til, bio. fig. i udtr. *dær æ lånˊt te* (D.) ɔ: det er langtfra.

langvarig, to. *låŋwarənˊ* (D.); *låŋwarəns* (Han h.); *låŋwåri* (Vens.); *lòŋwòrənˊ* (Søvind s.) = rgsm.

langvejs, bio. *låŋwèjs* (Vens.) i udtr. *låŋvæjs frå* (D.); *lòŋvèjs frè* (Søvind s.); *betə byrdə æ låŋwèjs* el. *låŋ wèj tåŋ* (Vens.).

langvis, bio. gerne i forbindelse med trind el. rund; *låŋvis trinˊ, ronˊ* (D.), oval, aflang; jævnlig föjes spøgende til: *lisom æn harə.*

langvogn, no. *lòŋwọn æn* (Elsted); *låŋun æn* (D., Lild s., Rårup); *låŋwun i* best. *-wun* (Lild, Vens.; Thy); *låŋwown æn* (Sall.); *laŋvun æn* (Andst, Sundev.); *låŋvun æn* (Bradr., Agersk.) — stangen, som forbinder for- og bagvognen; jfr. 2. lange.

langæble, no. *laŋæfəl et* (Sundev.) et slags sødt sommeræble.

langærmet, to. *låŋærəmt* (Vens.) = rgsm.; se stakketærmet.

langøre, no. som tiltale til hunde, når man giver dem æde: *hoq i ðæ, låŋør, imå·r skal do o jawt!* (Thy); *hoq i· dæj, låŋør, omå·n ska do o jawt!* (D.), dog siges tiere andre navne: *hunˊ, mopə* o. s. v.

1. lanke, uo. *laŋk -ər -ət* (Agersk.; Malt, Hors.) — 1) gå med lange skridt, *de æ gråwt som han laŋkər a, komər telaŋkənˊ* (Agerskov). — 2) *han gor å laŋkə sè* (Vor, Røgen s.; Malt) går og driver; *hanˊ lèqər å laŋkə sè* (Søvind s.) strækker sig magelig; *han lo å laŋkət sæ ujənfår kowhusdærən* (Mols), Kr. IX. 243. 82; jfr. Rietz, lanka; lantre.

2. lanke, no. *laŋkər* el. *laŋkənər* flt. (Andst) kælenavn om börns fødder, jfr. pusselanker.

lanne, uo. *lan æn* (D., Fanø) et understykke for kvinder og nok mest pigebörn, består af et uldent skørt og livstykke sammensyede; *hon gọr i hinˊ lanˊ ino·* (Fanø), se bims; jfr. mnt. lanne, Sch. Lübb., lænke el. bælte af drevet metal.

lant, to. itk. se lang, langt.

lante, no. se land.

lanten, to. *lanˊtən* (Nordslesv.); *latən* (Hvejsel) = slanten.

lanter, no. *lanˊtər æn* (D., vestj., Vejr., Sønderj.) oprindelig et kortspil, jfr. Gr. Gl. d. M. II. 309. 448, Werlauff Antegn. s. 422 flg.; i udtr. *gyjər æn l—* (Vejr.); *han gør æn goi l—* (Agersk., Bradr., Sundev.); *ğø l—, han ğọr æn hærliq l—* (Andst), göre et kup, få en god fortjeneste, som er uventet; ordet betyder et kortspil, landsknægt, fr. lansquenet; i eng. dial. lambskinnet (se Websters Dictionary under lansquenet), hvori knægtene var de höjeste; tsk. landsknecht, jfr. Andresen, deutsche Volksetymol.[3] s. 136. 137; Rietz 392 under lanter; Lenter, plt. se Schütze III. 26 = Buuren spelen, „Spadenbuur“ höjeste trumf.

lanting, no. *lanˊcəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) læs af korn el. hø; såmeget man kan bære; *liq i de sam raŋəl kam Tåstən mæ i hil lanˊcəŋ å fowuwr.*

lantre, uo. *lanˊtər* (Bj., Vor h.) — *ve do lanˊtər dw!* (Vor) se du piller af! til en påtrængende, man jager bort. — 2) *lånˊcər* el. *lånˊcər sæ*, uböjel. (Vens.); *lanˊtər -trəð sæ* (Thy) drive, dovne; *hạj leqər å lånˊcə sæ; hạj wel jan go å lånˊcər*, gå og drive; *no skat do enˊc ha lòw te å lånˊcə dæ læŋər* (Vens.). — Jfr. 1. lanke, lunne, luntre.

lap, no. se loppe.

1. -lap, no. folkenavn, deres afstamning se Hofberg s. 191; se fin-.

2. lap-, forsærkende partikel, se -doven, -skurvet, -usåttes.

3. lap, no. *lap æn lapər* (Mors, Thy, Vejr.); *lap* flt. (Sall.); *lapə* flt. (Søvind s.); *lap* el. *læp i* best. *-i* flt. *-ər* el. *læp* (Vens.); *lap* hak. best. *-ənˊ* flt. *-ər* (Tved s.); *læp æn læpər* (D., vestj., Lild s.); flt. *læp* (Andst); *læp et læp* (Agerskov, Bradr.); *læp æn (?) -ə* (Sundv.; Ang.) — 1) lap, en lille klud, som fæstes på töj (alm.); *dæ ka nåk sætəs i lap* el. *læp åpå de klèmən, dæj skow* (Vens.); en

skindlap (russelap), hvorigennem man vinder hørgarn for ej at skære sig på det (Vens.), (derimod klud = lap); *æ læp a hans ør* (vestj.) ørelappen; *få et læp åklaskət* (Agersk.) i en hast få en lap sat på; fig. *dær hå wån huñər læp løs* (Lb.) ɔ: jeg har haft travlt med mange forskellige ting; i Lild s. siges, at føllet fødes med en „lap“ i munden. — 2) *læp æn -ər* (Thy); *læp* flt. *læp* (Mors); *læp æn -ər* (Støvr.) en jærnplade så stor som træskoens bede, på hvilken den slås. — 3) i stedremser: Ærtebølle lap, Myrhöj knap går lige ind til degnens tøndetap, Kr. IX. 134. 357, Ordspr. s. 503 (Strandby s., Gisl. h.). — Jfr. Aasen, lappe, skosål, lap; isl. lappi; mnt. lappe, Sch. Lübb.; se bødeklud, lærp, suge 1; albu-, bøde-, dog-, fedt-, karte-, læder-, russe-, skind-, skrædder-, snot-, vild-, øre-.

lapaniværk, no. *lapa·niværk de* (Vejr.) lapværk, dårligt arbejde.

lapdoven, to. *læpdåwən* (vestslesv.) overmåde doven.

laphæl, no. [*læphæl æn*] (Bj. h.) sludsket kvindfolk, Mb. under sloje.

lapin, no. se lupin.

lapling, no. *læpləŋ æn* (Søvind s.) træskobeslag.

laplæddike, no. *læplèək i* (Vens.) tasker af de stykker, hvormed skindbukser er lappede; *„haj feŋər hans gaməl skejbòwsər ijèməl bådə i lomər å lèplæəkər“*, Grb. 84. 61.

lapning, no. *lepnəŋ* (Salling) jærnstykke til beder og hæl på træsko.

lappe, uo.
læp -ər -ət (D., vestj.);
lep el. *lèp -ər -ət* (Sall.); ft. tf. *-əð* (Mors);
lèp -ər -əð -əð (Lild s.);
læp læpər -ət (Agersk.);
lap -ər -ət (Støvr.; Søvind s., Elsted); ft. tf. *-ə* (Vens.) —
1) = rgsm., sætte en lap på; *læp* (Selde); *lap èt pa bòwsə* (Søvind s.); *læp o·p* (vestslesv.); udtr. fra kniplingsarbejdet: tage det kniplede op; at lappe klæder *far åpå klèən* el. *far klèən* (Vens.), se færde; fig. derimod: *de kañc hjælp å lap åpå ham læŋər* (sts.) om en, der er gammel og dårlig. — 2) *læp* (Søvind s., Elsted, Støvr.) beslå træsko med en lap, se 3. lap 2, sko dem med læder, söm osv. (vestj., Mors, Thy, Vejr.); *a ska hæn tè smèjən å ha èt pa træsku læpət* (Søvind s.); *å lèp min treskor* (Lild s.) ɔ: beslå dem med læderstumper under hæl, næse og bede. — 3) *læp æn påt* (Viborg) = sætte rand på den, arbejdsudtr. — 4) *han læpər mæ hiñ* (Agersk.) lever i utugt med.

lappelse, no. *læpəls de* (Vens., Vor h., Støvr.) læder- og jærnbeslag til træsko = lapning.

-lapper, no. en, som lapper; se bug-.

lapperi, no. *læpəri·j de* (Lindk.; Søvind s.) noget töj, der er lappet over det hele; fig. *å, de æ no lapəri·c* (Vens.) ɔ: ubetydeligheder.

lappeskrædder, no. *læpskræjər æn* (Andst, vestj.); *lapskræjə æn -rə* (Søvind s.) = rgsm., spøgenavn til en, som lapper gamle klæder meget.

lappeværk, no. *lap-* el. *læpwærk* best. *-ə* (Vens.) = lapperi, dårligt udført arbejde.

laps, no. *laps æn -ər* (D.; Søvind s.); hak. best. *lapsi* (Vens.) — 1) = rgsm., lapset person; *èn rèjti laps* (Søvind s.). — 2) om et stort, fedt dyr, ko el. hest; *de æ reqtiq æn laps* (D.). — Jfr. htsk. laffe, lappe no.; läppisch to.; plt. lapp el. lappert, Schütze.

lapsalve, uo. *lapsalə* (Agger); *lapsalə o æn gal bijən* ɔ: søge at helbrede ved alle slags hjemråd; søudtryk: at tjære skib el. tovværk.

lapse, uo. *labs -ər -t -t* (Vens.), i udtr. som: *haj sku labsəs* ɔ: have klaps.

lapset, to. *lapsət* (Søvind s.); *lapsə* (Lindk., Vens.) — 1) = rgsm. — 2) *de kleər så lapsə o jaw æ hiñər nijər i æ mað* (Lindk.) ɔ: barnagtig, klodset.

lapskurvet, to. *læpskorə* (vestslesv.) overmåde skurvet.

lapsod, no. kallunsuppe; „lapsødd“, Mb.

lapsøden, to. [*læpsèjən*] (Slet h.) gennemblødt; Mb. under læp; jfr. syde.

lap-usåttes, to. *læpu·sətəs* (vestsl.) overmåde uenig.

lar, tf. se lært.

larm, no. *larm æn* (Søvind s.); hak. best. *larmi* (Vens.) = rgsm.; mindre alm. end ala·rm (s. d.).

larme, uo. *larm -ə -ət* (Søvind s.); ft. *larmt* tf. *larmt* (Vens.) = rgsm.; *di*

stòjər å larmər sònt, de mæ ka hø dæm lòňc hæn (Vens.).

larres, bio.? i udtr. *go, ræň, kyjər larəs* el. *laris* (D., vestj.) i et forgæves ærende, så man bliver til nar.

Lars, no. *Las* (D., vestj., Søvind s.); *Las* (Fanø); *Las* (Agger, Mors) — alm. mandsnavn; deraf *Lasən* (D., vestj., alm.); *An Lasdə* (Elsted) Ane Larsdatter; *Lastə Jæns,* sön af *An Lastər* (Vens.); *de gor stuwər te, te wå Lasəs, ida·w syr di posər, omå·n ska di uð o teq* (D.); *nòj iə æn kas, de ka sèj Las* (Lild s.) navnerim; *æn stuwər Las* (Mors) storpraler; *æn dòwən Las* (sts.); *æn dåwən Las* (vestj.) doven person, driver, jfr. Dania III. 43; *de æ nåk Las fra Skraw mark* (vestsl.) om et tvært barn; måske hører derhen udtr.: *o sto la·s* (D.) ɔ: stå og drive, jfr. dog mnt. las el. lasch, Sch. Lübb., træt, mat, se laske; i det angelske æventyr, Hag. s. 175, *Stuər-Las å Lil-Las,* Store Klavs og Lille Klavs hos Andersen; personerne nævnes også „Store Per“ og „Bitte Per“, se Peder; jfr. Gr. Registr. nr. 99, Arnas. II. 500 Sigurður Slagbelgur; Grimm Kr. M. nr. 61, Pomm. Volksk. I. 133, Clouston Fictions II. 229, slgn. Amer. Folkl. IV. 248 (Bahama øer), Folkl. Journ. III. 259 (Irland); en gåde: *æ sön i æ hus herər som de, dær twenər æ hæst mjæst* (Nordslesv.), ordspil mell. „Lars“ og „las“ ɔ: læs; jfr. Gr. Gl. d. M. I. 236. 29, Sgr. VI. 24. 321, IX. 222. 721, Krist. Molbohist. s. 41. 130; i en mørk tale: *Pæər i æ tåwt löjtər Las å æ låwt* (Branderup) ɔ: gødningen bringer korn på loftet, se sterris; navnet er ligesom Laurids forkortet af lat. Laurentius; se finger I. 290. 14 flg., Johan Lassen; doven-, lange-, Lede-, vreden-.

Larses hylde, no. i udtr.: *de stòr åpå Lasəs dæ nèjər høl, hwa kati hòr hans trèskòr* (Vens.), jfr. Sgr. X. 110. 353; *de leqər o Lasəs høl* (Agger); *de leqər o Lasəs hylbor* (Ikast s.) ɔ: på gulvet, jfr. Kr. Ordspr. s. 131.

Las, no. se Lars, læs.

lasaret, no. *lasəræ·t è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; jfr. ital. lazaretto, afledes af navnet Lazarus, Lukas ev. kap. 16. 20; mlat. Lazari flt. betyder spedalske; L.'s hus, der lå udenfor Jerusalem, var herberge for sådanne.

lasbovs, no. se lærreds bukser.

laset, to. *haj wa blòwən så mø lasərə* (Vens.) = rgsm.

lasisse, no. *lasi·s æn -ər* (N. Sams) en blomst, pinselilie, narcissus poeticus L., „lasisser“, flt. (Sams).

lasjos, no. *lasjò·s æn* (Lild s.) en dans, galopin; la chasse?

laske, uo. *lask -ər -ət* (Agersk.) — 1) lappe stærkt, sy lap på lap: *de æ gråw som di har laskət å dæň skø, dæň tröj* (Agersk.); fig. *å lask jej* (Vens.) ruske en; jfr. Aasen, laska, sy med fin söm, ligeså Rietz. — 2) *han gor å laskər* (Vind s.) dovner, driver; jfr. Rietz laska, „springa smått, sakta“; jfr. Lars.

lasken, no. *laskən* [*æn*] (Agersk.) — 1) pjalt el. ubrugelig klud. — 2) = flæskning, stykker af madvarer; se lasket.

lasker, no. *laskər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) driver; person, der intet bestiller.

lasket, to. *laskət* (D.); *laskəð* (Tved s.) overmåde fed; *laskə mæ fjèt* (Vens.) ɔ: fed; *fijəð o laskin* (Agger); jfr. op-.

lasse, uo. i udtr. som: *a ska uð o las* (Rind, Hmr.) om småbörn, forrette deres nødtörft, læsse af? losse?

Lassen, no., Sgr. XII. 153. 519; se Johan-; *a ka så gåt wèr eni mæ hr Lasən!* (Vens.), alm. mundheld, når man bifalder, hvad en anden siger.

lasser, no. *lasər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) navn på pighajen, acanthias vulgaris.

1. last, no. *last æn -ər* (Mellemslesv.) byrde, udgift: *såwns lastər* (Vlb.); *de ær æn svar last* (Bradr.); herhen hører også udtr.: *mæ ka eňc leq ham de· te last* (Vens.); *sto last o brast mæ hwæra·ňər* (D.) = rgsm.; *last æn* flt. *-ən* (Vens.) lasten ombord i et skib; jfr. htsk. last, beslægtet med 4. lade uo., læs; over-.

2. last, no. *last æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) fejl, udyd; vistn. kun i enkelte talemåder: *do ska da ski last o skam!* (vestj.); *fåj få skam å last!* (D.); jfr. Aasen last, isl. löstr hak.; htsk. laster, ligeså mnt.

laste, uo.
last -ər -ət (D.);
last -ər -ə -ə (Vens.);
last -ər last last (Agersk.) —
dadle: *di lastər ham får, haj æ dòwən* (Vens.); *de ær et å last æ maň får* (D.);

tale ilde om en (Agersk.); *fålk ska lastəs, nær di ska gywtəs, o ruwəsəs, nær di æ dø* (vestj., alm.); *last et di uvænər, iñən di æ dø, å læ ət så vær* (Fredericia egn); jfr. Aasen, isl. lasta.

lastværk, no. i udtr. *„hastværk æ lastværk!“ så æ dræn, han håd wån syw daw om o hint æn pæl brænvin, o så fol han in að æ dar o slåw æ flask istø·kər* (vestj.), jfr. Antiq. Tidsskr. 1849–51 s. 305. 19 om Loke (Færøerne); *hastwærk æ lastwærk* (Agger), se figearbejde.

lat, no. se lægte, lærred; uo. ft. tf. se lade.

latin, no. taltes endnu i dette århundrede i svenske præstegårde, se Sundblad[2] s. 74; ofte om tryk med latinske typer: *a hò lèr ham å løs dansk, mən An Mari·c seər, de skulbön løsə lati·jn; bəhòwər a å lèr Petər lati·jn? — æ dæ non døj åpå lati·jn?* (Vens.) ɔ: blandt bekendtgörelser med latinske typer; bruges om hvad der er uforståeligt, jfr. tysk; i forsk. talemåder: *„wa löwn lati·n, så ku a prek!“ sò jyjən* (Tåning); *de æ hwærkən löwn ælər lati·n* (Malt, Sønderj.) hverken det ene eller det andet; *de æ skit bodə mæ di löwn o lati·n* (vestj.); *han æ stærkər i æ lati·n som Sörən* (D.) ɔ: skrappere i at varetage sine pligter; *de ær et lati·n ål de, han præjkər* (vestj.) ɔ: det er ikke pålideligt; *de æ lati·n o tysk, dær æ tøqə saməl i æn par læjərbòwsər* (vestj.) ɔ: er uforståeligt; *å slurər å lati·n!* (vestslesv.); i varianterne af ævent. om smedepræsten, jfr. Gr. Registr. nr. 114, tales latin: „slip-slap-solium, grönkålium, krikrazerium“, Efterslæt s. 205. 158; „pevlirundtom, gråmundtom, kobesium, oxepisstjertum“, Sgr. VII. 108; „vand piblirendtor, kvist mundtor, and pilleridam“, Kr. VII. 170 (hebraisk); „ellepillidamma, killeflækkebomma, kopisisandtov“, Kr. VII. 221; „Pær plumo i vandto, and skræp i vandto, lam pat på farto“, Berntsens Ævent. I. 50; slgn.: „nu sætter jeg hestibus for vognibus og kører dig til Københavnibus, og vover du at komme hjem mere på den måde, skal du få pryglibus“, Sgr. XI. 107. 212, om ægte? se endvidere de Holbergske vittigheder, der synes at kunne henføres til ævent. om smedepræsten, „copisoisandung“ = ko pis i sandum; „spælamdisimo“ = spæd lam dier sin mo'r; „reenkaalavæt, spækavæt“ = rent kål afædt, spæk af ædt, jfr. Ulysses v. Ithacia I. 14, slgn. Jean de France III. 2, Henrik og Pernille I. 6; Honet Ambition II. 4, Arab. Pulv. scene 6; endnu kan nævnes som gængse latiniteter: „lectiles colitorum“ (læg ti læs kul i to rum); „omen timeat unde signat tero“ (om en time at unde sig nattero); fanden retter den latintalende præst, Arnas. II. 23, Maurer Isl. S. s. 106; svensk, Nordlander, Småplock s. 33. 136; — i tysk findes tilsvarende remser, se Urquell V. 178. 1, Frischbier, Preussische Volksreime s. 99, Rochholz, Kinderl. s. 47, Simrock, Kinderb. s. 310; småbörn kommer til at tale latin, når de opdrages uden at nogen taler til dem, det sprog talte Jøderne og det er hele menneskeslægtens sprog, Kr. VI. 256. 39; jfr. Sv. Landmålstidskr. I. 637. 9; se hebraisk; ordet stammer fra lat. latina (lingua); latinus, som er fra landskabet Latium i Italien; se lögn; jæger-, kjeltringe-, kræmmer-, rakker-.

latiner, no. *lati·nər æn -ər* (Ribe) navn til disciplene i *æ lati·nskuwəl* i Ribe; de lå i Ribe, som vel overalt, i stadig krig med drengene i de andre skoler i byen, samt med bønderdrenge, jfr. Wigström Folkseder s. 61; de kaldtes i årene fyrre sædvanlig „rosiner“ el. „rosinpillere“ af borgerbörnene (Ribe); „latinerpærer“ (Århus); „flali·t“ el. „flali·tlus“ (Odense); jfr. bunke-.

latinsk, to. *lati·ns* (vestj.) = rgsm.; i en vestj. remse: *a så: „hwems hwams!“ håd a et kuñ dæm tåw lati·ns [tysk] uwər, håd vi wat om æn hals, hwær kål!* el.: *a så: „speŋkəl spaŋkəl spalə båqhat kat!“ håd a et* osv.; jfr. pinkus.

latrut, to. *latru·t* (Vens.) modløs, mat; som har opgivet ævret, om den, der ikke er så lystig, som det selskab, han er i; *a tøkəs, do ær rèn latru·t!* fremmedord? se fortrudt.

latte, no. se lægte.

latte, no. *lat de* (Mors) optrævlet tovværk som bruges til at lægge „hælsimer“ (s. d.) af.

latten, to. *laten* (Hvejsel) = slanten; se lanten.

latter, no. *latər æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; *slo æn latər åp* (Vens.), bruges nåk ellers kun i enkelte tlm., se gråd;

„a ku et bår mæ få latər“! så han æ mañ, da brækət han æ taq å æ hus (Vejle), et ordspil mellem latter og lægter (s. d.); købe „latter“ og sælge „grin“, siges om Molboerne, når de rejse til Århus, se I. 496. 40 b. Alm. siges: „leen“ for latter; se le, uo.

latterdal, no. *latərdal æn* (Agersk.) smilehul; *æn l— i æ kiñben.*

lattermild, to. *laðər-* el. *latərmil* (Tved s.); *latəmil* (Søvind s.); *latərmil* (D.) = rgsm.; måske låneord; jfr. grinnenem.

Laurentius, no. en helgendag i kalenderen; er L— (10 Aug.) klar, giver det hård vinter; er dagen mørk, regnfuld vinter; er formiddagen klar, hård vinter för kyndelmisse; er eftermiddagen klar, hård vinter efter kyndelmisse, Kr. IX. 30. 313; som person i et æventyr og særlig hædret i Sælland, se J. K. Æv. I. 220; byggede Lunds domkirke, se Thiele I. 196, Hofberg s. 12; jfr. Lars, Lavst, vinterfærdig.

lav, no. se lab, lad, lov, lue, løv, løve; bindeo. se 2. lag.

1. lav, no. *law de* (vestj.). planteart, lichen, vel mest om rensdyrmos, cetraria rangiferina; *nær dær æ nåt law imæl æ ljöŋ, så ka æ höwəðər gåt eð ət;* blomsterne på gyvel, sarothamnus Koch, kaldes „law“, i Silkeborg egn, J. T. 217; jfr. Aasen lav: „egentlig noget nedhængende, af lava“, hænge, dingle, sv. laf; kirke-.

2. lav, no. i smsætn. lavdag, lavtid, lavværge, betyder lov, er genit. flt. laghæ, jfr. V. S. O. s. v. s. 85. 1; „i de gamle love laug og lagh“, Aasen log, isl. lög, sv. lag.

3. lav, to. *law* flt. *law* (D., vestj., Tved s.); *la la* (Fanø); *law* itk. *-t* flt. *law* (Vens.); flt. *law* el. *law* (Søvind s.); *law* itk. *-t* flt. *law* (Sundv., Åbenrå) = rgsm.; *æn sølə law hus* (vestj.); *lawə* (Søvind s.), *lawər* (vestj.) lavere; *lawər lawəst* (Vens.); *de ær eñc ə law spel, di spelər; haj snakə liqdant bådə mæ hòw å law; do bəjəñc tun få lawt; haj snakə så lawt* ɔ: så sagte; *ðl wel øwər, hwa jarə* (gærdet) *æ lawəst* (Vens.); jfr. Aasen laag, isl. lágr.

lavagtig, to. *lawajtə* (Mors) temmelig, altfor lav.

lavbenet, to. *lawbijənə* (D.); *lawbinət* (Søvind s.); *lawbjènt* (Vens.) = rgsm., som har korte ben.

lavbyde, uo. udbyde et arbejde el. anskaffelsen af visse fornødenheder til laveste betaling, bortlicitere (jysk), Mb.

lavdag, no. skiftedag, lovdag, „han hoeh it skywt plas få hwæ lawdaw“, Jyd. I. 38. 2, han havde ikke skiftet plads hver sk—.

lavdal, no. sænkning i agerland el. mark (Sams) Mb.

lave, no. se lever.

-lave, no. se lag 5; u-.

1. Lave, no. *Lawə* (D.); *Law* (Elsted) mandsnavn; *æn kæp i æ haw, de ka sæj Law* (vestj.) navnerim; deraf: *Lawsən*, også skrevet: Laugesen; jfr. gldsk. Laghi, se dr. Nielsens Oldd. Personnavne; Lage, Aasens Navnebog.

2. lave, no. lavning; *dæ lo æn gor i æ law* (Agger; Vejr., Hmr., Thy): se regne no.

3. lave, no. *law æn -ər* (Mors); *lawi æn [-ər]* (Sall.) — **1)** = bredpande, en slags ål. — **2)** i Sall. blev der stanget ål på isen, når en da „løb op“ og havde en stor ål i jærnet, råbte man rundt om: *„lawi, lawi!“* men „løb en op“ med tømmeret og havde intet, tog han en „rut“, det viste, at han var uvant og ej kunde mærke, om han havde en ål el. ej, og man råbte da: *„rut rut!“*.

4. lave, uo. *law lawər lawə lawə* (Vens.) om hvad der fremmer, skrider fra hånden: arbejde, gang; *de lawər eñc mæ·* el. *få·r ham,* det skrider ikke; *de lawər gåt æ wèj,* jfr. Grb. 43. 20; *snobəl å eñc fal, de lawə gåt ə wèj; lawər e nuə mæ jər? — I ma sij å få de te å law no beər; òqən flywspreŋər, de æ no, dæ lawər.*

5. lave, uo.
law lawər lawət lawət (D.); nf. *law* (vestj.); ft. tf. *-əð* (Thy);
law -ər -ə lawə (Vens.);
law lawə lawt lawt el. *lawət* (Søvind s.); tf. *lawt* (Elsted);
law -ə -əð lawəð (Tved s.) —
1) tillave, tilberede, få i stand; *å law ma, law øni farə* (Vens.; alm.); *law æ mað te* (vestj.); jfr. lavet 2, fly 3; også om andet: *law æn maski·n, æn væs, æn vis* (D.); *di ka law nuə* (Vens.) opdigte; *di lawə e sònt* (Vens.) fik det således

ordnet, magede det således. — 2) göre forberedelserne til noget: *æ hòn lawər te re; law te båqən* (vestj.); *hon lawə te baqən* (Vens.); *te baqən* (Agersk.); *vi ska ha te·lawət* (Agersk.); *han ær olawət atər ət* (vestj.); *han ær å ət lawət* (vestslesv.) ɔ: forberedt på det, indrettet efter det. — 3) være frugtsommelig: *law te·* (Lild, Vens.); *de wa, mən a jik å lawə te· mæ Mas; hon lawər gåt te·* (Vens.); *law te basəl* (D., vestj., Elst., Vens.); *law te bar* (Holstebro). — 4) lave sig til: trække i klæderne, pynte sig; *go no o law dæ te·, vi skal i æ byj* (vestj.); *ka dot snår blyw lawən?* (Sall.) blive færdig. — 5) ymte om, mene, tro: *di lawər te· om ə* (Vens.), *di lawət te·, di vil sæl djæ gor, — di ku et hòws ət* (Andst); *han lawər te·, vi fær gåt vær i ætərmerə* (Agersk.); *han lawər te·, de vær et gåt vær mårn* (Fjolde, Ang., ligeså Mds., Slet h.); *æ stuð vel blyw dyr ior, atər hwa fålk lawər o* (vestj.). — 6) föje sig, skikke sig: *de ku jo law sæ, a kåm* (Hors., vestj.); *ål teŋ lawər sæ gåt få wås* (vestj.). — 7) klæde, passe sig for: *de lawər ham da gråw gåt* (Andst; vestslesv.). — 8) gebærde sig; *vo lawər dæn te!* (Fjolde). — Jfr. i nogle af betydningerne Aasen, isl. laga.

lavelægge, uo. *lawleq* (D.) *l— æn hjul*, lægge hjulet i lave med egerne til at modtage fælgerne, hos hjulmanden.

-laven, no. se mad-.

lavendel, no. *lavæ·ńəl æn lavæńlər* (vestj.); *lavińəl æn [-ńlər]* (Agersk.); *lawæ̨jəl* el. *-wąjəl* (Vens.) — en plante, lavandula spica L., dyrkes i haver, bruges til „lugtelse“; man lagde i gl. dage l—knipper ned blandt linned el. uldtöj, jfr. Suffolk Folkl. s. 127.

lavendelpil, no. J. T. 215, navn til en pileart, salix viminalis L. (Thy).

lavepas, no. i udtr. *a kam å· min lawpas; a ær eńc rècti komən i min lawpas ino·*, f. eks. efter sygdom ɔ: orden, velbefindende (Vens.).

lavere, uo. i udtr. [*sej å lawe̜·r*] (Mors) ɔ: sidde og ingenting bestille; opr. et sømandsudtryk: luffe? holl. laveren, fr. louvoyer; eng. loof, siden af skibet, der vender imod vinden.

lavestok, no. *lawståk æn -ståk* (Holmsl. kl.) et stykke træ, hvori der på endefladen er indslået nogle stykker, messing f. eks., til at rette fiskekrogene ved; jfr. lag.

1. -lavet, sammensætning el. afledningsendelse? se lang-, trind-.

2. lavet, to. *lawət* (Lb.); *l— mað*, dermed menes: suppe, ærter el. søbekål; *vi ska ha l— mað o æ sønda;* jfr. hjemme-.

lavfald, no. *lawfal̦* itk. (N. Sams) lavning på marken, jfr. lavdal.

lavhælet, to. *lawhælt* (Vens.) = rgsm., om fodtöj.

lavkage, no. *lawkaq æn* (Søvind s.) kage med lag af syltetöj, som bruges alm. ved gilder, lagkage.

lavklove, no. *lawklòwər* flt. (Vens.) de små klove på køer, svin: biklove, jfr. Aasen, lagklauw, isl. lagklauf, huk.; latklövar, Rietz; se 2. klov.

lavle, to. se laglig.

lavlig, to. *lawlə* (vestj.) temmelig, altfor lav, *de æ l— boń;* også: *æn lawlə mań*, en temmelig lille; jfr. laglig.

lavmælt, to. *lawmælt* (Andst); *lawmèlt* (Vens.); *lawmælə* (D.) — sagte talende (Andst); *„di blòw li mè jit så gromə lawmælt“*, Grb. 31. 58; nok også: tyk i mælet (D.).

lavn, uo. se levne.

-lavn, no. se gudslån.

lavnet, no. se levned.

-lavning, no. se 5. lave uo.; mad-.

lavning, no. *lawnəŋ æn -ər* (Andst, Agersk., Søvind s.); hak. best. *lawnəŋi* (Vens.); *lawni i* best. *-i* flt. *-ər* (S. Sams); *lawnəń* [hak,] (Tved s.) — et lavt sted, f. eks. i marken.

lavpuldet, to. *lawpålə* (D.) = rgsm.; *æn l— hat.*

lavrbærrod, no. lægemiddel; der udleveres radix gei urbani (P.).

lavs, no. se laks, 1. lag 5.

lavsom, to. *law-* el. *lawsom* (Vens.) hvad der skrider rask; *i l— hæst, haj æ l— te å go, høstən æ l—;* jfr. 4. lave; tødelig.

Lavst, no. *Laws* el. *Lawst* (vestj.; D.); *Last* (Fanø); *Laws* (Elst.); *Lawst Pesən Pe Lawstsən* (Agger) — alm. mandsnavn, også i formen: *Lawris,* forkortet af Laurentius, jfr. Lars; *Stin Lawsdə* (Elsted) Lavstdatter; *de æ skit mæ Lawst!* (D.) kan siges af en el. om en, der har det ilde; *de æ skit mæ Lawst, haj drèkər!*

(Vens.) jfr. Dania III. 43; *Lawəs* (Elbo h.) er kaffekanden, kaldes sædvanlig madam Brun, se brun; „Bette Lawstes kone" er ruder seks (Mds. h.), se ruder; når hankatten er parrelysten, siger den: *„mår-bror Lawəs!"* Kr. VI. 302. 381, Sgr. X. 175; „Lawst" er hankattens navn, Sgr. XII. 155. 569 (Himmerl.); *„Lawst i æ tåwt"* (vestj.) forblommet udtr.: en lort; se Peder, sterris.

lavstammet, to. *lawstamət* (Søvind s.); *lawstamə* (Vens.) = rgsm.

lav-tid, no. i udtr. som: *do ska pas o kom i law ti* (D., vestj.) i rette tid; *i la ti* (Fanø); se 2. lav.

lav-vande, no. *law-wan* (Støvr.); *law-wañ* (Søvind s., D.) — den daglige ebbe; fig. *dær æ lawwòj i hans påŋ* (Vens.).

lavve, tf. se lyve.

lavvi, no. se 3. lave.

lavværge, no. *lawveri æn -ər* (Hmr.); *lawverər æn -ər* (D.); *lawwèrə i* (Vens.) = rgsm., se 2. lav.

lavæl, no. se abel.

le, no. se led, leje, lev; to. se lille; uo. se ligge.

1. le, no. *lijə æn -r* (D., vestj.); huk. (Sams); *li æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Tved s.); *le æn -ər* (Agersk.); flt. *leər* (Bradr., Emmerlev); *liə æn -r* (Fjolde) = rgsm., redskab til at afhugge græs el. korn med; *følə æ le* (Nordslesv.) arbejde med en høle; *spreŋ atər æ lijə* (D.) have krampe i armene efter arbejde ved høslæt; *æ lijə hå tæñ i æ moñ, æn eðər æ græjs* (D.), tlm. om en le, der har hakker i biddet; den kan være *lot* eller *åfən* i vinkelen (Sundeved) ɔ: fæstet på skaftet i spids el. stump vinkel; når man hænger leen bort, skal den stryges, Sgr. X. 30. 78 (Låland); le af et helmisseben, Bondes. Histor. s. 112, se høle I. 746. 50 b; jfr. Aasen ljaa, isl. ljár el. lé hak.; mnt. le „grössere sense", Sch. Lübb.; se segl; græs-, hø-, korn-, lyng-, meje-, ærte-.

2. le, uo.

lijə -ər lijə lijə (D., vestj.; Hvejsel);
lij -ər low lijəð (Mors), tf. *lijət* (Skyum);
lij -ər low liər (N. Sall., Mogenstrup, Lild s.);
lij -ər lòw (grinət) (Almind v. Viborg);
lij -ər low lijə el. *lic -ər low licə* (Vens.); tf. sædv. *græñc*;
lij -ər lòw lijə (Havbro, Års h.);
li -ər lòw li (S. Hald);
li liʼ lòw li (Halling);
li -ər lòw liət (Gimming); tf. *liəð* (Falslev (Tved); tf. *lið* (Støvring, Törring; Rødding [M.]; tf. *lijə* (N. Sams);
li -ər lòw liəð (Horn., Hell. h., Ålsø, Tved), tf. også *lij* (Nimtofte);
lij -ə lòw lit (Sams);
lij -ə lòw lij (Røgen, Tåning, Uth, Vejlby [F.]; *lijəð* (Ning); *lijət* (Vejlby [Å.];
lij liʼ low lij (Linå); ft. *låw* (Dover);
li liʼ lòw liʼ (Elsted);
le -ə lòw le el. *leət* (Vor h., Søvind s.); *leð* (Hads h., Gylling); *leət* (Saksild);
le -r low let (Davbjerg);
le -r le le (Sem, Skodb., Hvidding, Forball., Ballum, Hammelev, Øster Lygum, Agersk., Valsb.); ft. *lei* (Emmelev;
le -ər lei el. *le lei* (Rapsted, Ladelund, Bradernp, Sundeved); ft. *liəj* (Egebæk);
lij -ə lij lijət (Bjært);
le -ə le let (Åbenrå);
le liər le le (Angel)

= rgsm.; *lij a wos* (vestj.); *a kuñc læ wè mæ å lic æ· ham; dæj licə bæst, dæ licə sist; de æ da eñc te òñc ən å lic æ; haj kam lici ej* (Vens.) leende ind; tlm.: *no må ən da le sin træsk i støkər* (vestslesv.) om stærk latter; *wi ha nè fåt dæ glò døj* (Vens.) ɔ: nær let os ihjæl; *le sè fådæ·rət, a hòr òlə sòn le sòm ida·w* (Søvind s.); *de æ bæjər, di sku lij æ· mæ eñ di sku rol fo· mæ; æ bår lijər et å æn fòwr ærm, mæn å æn ful tærm* (Mors); om en lystig person kan siges: *„haj ku hòtə få døj fålk te å lij"*, Grb. 10. 64; *haj ka lic æ, ən sow pesə weñc* (Vens.) om den lattermilde; ellefolkenes tog forsvinder, da tilskueren brister i latter, Thiele II. 198. 199, Kr. IV. 38. 40, Sagn I. 71. 289-95, 128. 488; Gr. Gl. d. M. I. 87. 98, Møller Bornh. s. 24; jfr. Nicol. Nordl. I. 47, Sande I. 15, Wigstr. I. 138, II. 263, Hofberg s. 70; se lusing; slgn.: den, som vil se de afdødes sjæle, må i et hélt år ej le, Urquell VI. 25 (Rusl.); se også Nansen, Eskimoliv s. 223; i ævent. ler den ene pige dukater, den anden tudser, Kr. Ævent. s. 346, se græde I. 498. 13 b, Grundtv. Registr. nr. 35, slgn.

Asbj. I. 285, Grimm K. M. nr. 13, Hartl. Fairy T. s. 22, Folkl. Journ. II. 214 (spansk), I. 221 (Chili), Schmidt Volksl. s. 213, Garnett, Women I. 282 (Armenien); et træk i en række ævent. er, at prinsesser bringes til at le, Kr. VII. 242, Sgr. I. 171, Gr. Æv. III. 32, Registr. nr. 20, Skade bringes til at le, Bragarœður kap. 56, jfr. Asbj. II. 122, Z. f. M. II. 200, Weinhold Volksk. III. 456 m. henv. til R. Köhlers sammenst. Pfeiffer Germ. XIV. 269, Z. f. Rom. Phil. II. 617, Grimm K. M. nr. 7. 64, Myth.[2] s. 307, Ndl. Volksk. II. 153, Krauss I. 178. 37 slutn., Folkl. Journ. III. 224 (ital.), VI. 186 (skotsk), Hartl. Fairy T. s. 271, Gonzenb. I. 64. 169. 206, II. 223, Magyar T. s. 14. 312, se pærtegöj; forsk. overnaturlige væsener ler: nissen, når han har spillet folk et puds, Sgr. I. 40. 124, IV. 175. 535, Kr. III. 68. 88-90. 95. 96, Sagn II. 65 nr. 7, s. 68. 108. 117, 81. 158, 83 nr. 13, J. K. s. 25, Thiele II. 272, jfr. Asbj. III. 24. 78, Faye s. 42; „laugh like Robin Good-Fellow", Suffolk Folkl. s. 148, Hardwick s. 124-25, Folkl. Journ. V. 179, Mélus. III. 371. 72 (Bretagne), Leland, Remains s. 73. 101 (Ital.), Liebr. Gervas. s. 30 øverst, 131, Grimm Myth.[2] 448. 469. 479, „lachen als ein kobold", Wolf N. S. s. 314. 454. 604, Aubrey Remains s. 81, se kalv II. 79. 4 b; bækhesten, nøkken ler, se Kr. Sagn II. 166. 79. 88. 92-3. 102. 118. 121, jfr. Wigstr. I. 110. 111. 153. 226, Hofberg s. 143, Hartl. Fairy T. s. 180, Folkl. II. 151. 269. 509 (Lincolnsh.), Mélus. IV. 43 (Bretagne); bjærgmand ler, Kr. Sagn I. 50. 222; jfr. skovfruens latter, Wigstr. I. 158, Hofberg s. 138, Nerike s. 240; „skratten", Dybeck Runa III. 11, Afzel. Sagoh. II. 223. 191; „skogre værre end en gast", Asbj. III. 326; Ralston Songs s. 157; *draqən skasilow,* da skatten mistedes, Kr. IX. 213 øv.; genfærd ler, Kr. Sagn V. 25. 106; jfr. stenbillede ler, Wigstr. I. 208; spøgelse, Kr. Sagn IV. 266 ned., Pomm. Volksk. II. 66. 18, Panzer II. 107. 162, 131. 197, Birlinger Volksth. I. 52, Vernaleken Mythen s. 51; havmanden ler ad bondens enfold, Arnas. I. 132, jfr. F. A. S. II. 31, Halfs S. kap. 7, slgn. Tvedten s. 6 flg., dødningehovedet ler; fisken, Brockhaus Somadeva I. 35, Tawney I. 24, Benfey Orient I. 341 flg.; Köhler s. 257 til Illustr. ad alcune Novelle di Giovanni Cercambi af Giornale Storico 1889; sort skikkelse ler over ulykke, Sgr. VI. 173. 764; taler el. ler man under trolddom er alt forgæves, Runa IV. 83, Busch Volksgl. s. 147; *„så græ hon, å få hwa goŋ hon low, å få hwa gåŋ hon græ, så skywt hon ham",* Grb. 106. 100; i leg gælder det ofte ikke at le,

„tag lys i hånd, kær datter, og ikke le,
forvar dig vel for latter, det skal vel
ske!" Sgr. II. 228. 823,

jfr. Troels Lund, Fester s. 104; de, som ler, skal til helvede i Marie-legen, Feilb. Bondel. s. 315; se f. eks. Urquell V. 276, jfr. Rivista II. 75; ordet er lidet brugt i vestj., sædvanlig siges: grinne, skranne; jfr. Aasen, læja, isl. hlæja; se grine; gynge-, skassi-, skogger-, skranne-, skrassi-.

lebendig, to. i tlm. som: *de æ da nåwə ləbæ·ndiq nåwə* (S. Sams) ɔ: noget vederstyggeligt, ækelt, grimt; stammer udtr. fra „den lebendige Satan"? htsk., lebendig, levende; se ledig.

led, no. se leder; uo. se ledige.

1. led, no. *le æn* (vestj.); *læj æn* (D.) — måde; *vi ka tạ̊ ət o dæn̆ le,* f. eks. om töj; jfr. Aasen, isl. leið huk.

2. led, to. *lijə* flt. *lijə* (D.); *lẹ* (Søvind s.); *lejə* flt. *lejə* (vestj.); *lịə* itk. *lịt* flt. *li̱* (Vens.); *lẹ* flt. *lẹ̱* (Agersk.) — 1) hvad der vækker væmmelse, om ting og personer; *i lị dræŋ* (Vens.) slet, grim af skabning; *nåwər lẹ nåw̱ər* (Agersk.) noget, man ikke kan lide; *æn lijə trå̦l, hæqs* (D.); *èn lẹ òŋ* (Søvind s.); *do ær i lịə dræŋ, do skal åsə ha i lịə dòw̱ər,* Sgr. X. 109. 334 (Vens.) ɔ: prygl; *en̆ lịə knejt* (Tved s.); *i lị jẹj, è lị aṉsec, i li trø̦l, no lị snak; de ær hòtə så lịt, de ær en̆c te å sèj* (Vens.); *de æ de li̱əst, a ka lij* (Vens.) ɔ: det, jeg mindst synes om, ordspil med lide; *„grè̱ ka a en̆c, mən a ska jò mæ så lị, som a ka!" sò̱ maj,* *haj sku følə hans ku̱n te jọrən* (sts.); *„de fèk da i li ẹ̀j mè ham",* Grb. 196. 18, det fik en styg ende med ham; *„de li̱ spòqərij",* 211. 77; *„hans ku̱n wa så li èn hæqs",* 214. 36; *„haj lòwə å skel sè å mè dè lị,* 88. 57, den lede ɔ: djævelen (s. d.); jfr. ledig; *„di fur åstæ som dè li̱ ku ha wat ètə dèm",* Grb. 150. 63. — 2) *li̱ə ọ ə; wæ li̱ å no̱; de ær a li̱ å; a æ så li̱ å, a kam en̆c mæ* (Vens.), jfr. Grb. 197. 28, 220. 22; *lijə vẹ ət* (vestj.), *l— ạ ət* (Agersk.) ked af; *a æ lejə ve*

dæm̱ grøð (vestj.); *fòj få liət!* (Elsted) fy for det lede! — Jfr. Aasen, leid, isl. leiðr.

3. led, no. *læj æn læj* (D.); *le æn ler* (Vejr., Agg.); *lè* best. *lẹə* flt. *lẹər* best. *-n* (Vens.); *le å* best. *leṛə* flt. *leṛə* (Samsø); *lèj eð* best. *lèjəð* flt. *lèjmonər* (Hell. h., Årdestr.); *lèj* best. *lèjət* flt. *lèj* (Søvind s.); *lej* itk., best. *lejəð* flt. *lej* (Tved s.); *le et le* (Fjolde, plt. *klid*); *lèj et lej* (Agersk.) — 1) et led på legemet; *haj hò fåt hans arəm å lè; de jər unc i lẹə* (Vens.); *de æ gan å æ læj, sæt ət i æ læj* (D.); *gò òw lèj* (Søvind s.); „*do è nir øwə trei læ*“, Grb. 200. 13, du er nede over tredie led; jfr. Kr. VI. 146. 208, mane uo.; genfærd flytter sig hvert år et kokketrin mod gård, men mister for hvert trin et led af sit legeme, Kr. Sagn IV. 232. 55; se fod-, for-, hase-, hofte-, hånd-, knokkel-, knæ-, knæbens-, kode-, lykke-. — 2) et *læj læj* (Agersk., Bradr., Sundev.), et knæ på et strå, led i en lænke; *è lè i ən lænc, ən cè, åpå ə stro,* flt. *lè* (Vens.). — 3) slægtled; „*hon pijnt di sølə bøjər liq uw te sywi læ mè hòw å skatər*“, Grb. 208. 4, hun pinte de stakkels bønder lige ud til syvende led med hov og skatter; *è lè i familiən*, flt. *lè* (Vens.); jfr. Aasen, lid, isl. liðr hak.; mnt. lit el. let, Sch. Lübb., plt. lid el. led, Schütze. — 4) *læj æn læj* (D.); *le æn ler* (Vejr.); *lè* best. *lẹə* flt. *lẹər* (Vens.); *lèj et* best. *-jət* flt. *lèj* (Støvr. h.); *lèj å* best. *lèjə* flt. *lèjə* best. *-n* (Samsø); *li* best. *liət* flt. *liə* (Tåning); *lej et lej* (Agerskov); *lèj et lèj* (Eggebæk, Bradr.); *le et le* (Fjolde) — led på marken til at køre igennem, i gamle dage ved de forskellige indkørseler til landsbyen; ved Nordby (Sams) var der fem byled, som nævnedes: Maren Finds led, Nordens led, Pusled, Østerled, Vest. Vangeled, se Kr. Sagn III. 304. 3: lignende forhold fandtes sagtens overalt, oldermanden havde nöglen til leddet, ingen måtte køre ud i høst, til hovarbejde, uden oldermanden tudede el. gav tegn, Kr. Alm. I. 8. 21. 22. 23. 25. 42. Den, som boede ved leddet, fik jævnlig „*læj*“ hængt til sit navn, hvorfra atter navnet Lej el. Ley sagtens stammer, se bom 2 og om skikken Feilb. Bondeliv s. 210; pigen i ævent. på vejen til helvede lukker leddet, der står og smækker, Gr. Æv. I. 204, Registr. nr. 26; jfr. Wigstr. Sagor I. 29. 35; karlen skal lade leddet stå tre påfølgende nætter åbent, Kr. Sagn I. 426. 71, Bergh I. 12; leddene åbnes St. Hansdag for Odinsjægeren, se Thiele II. 114. — Jfr. Aasen, lid, isl. hlið itk.; se læj; borge-, gårds-, lop-, mark-, skjærsilds-, skok-, uder-.

led-bag, no. *li-baq i* (Vens.) skældsord til mand.

leddik, no. se læddike.

1. lede, uo.
lijəð -ər leṭ let (D.);
lijəð -ər ljeṭ ljet (Andst, Varde, Thy); nt. *lijər* (N. Sall.); ft. *ljèṭ* tf. *ljèt* (Lødderup; Agg.);
li, -ər el. *ljẹər, ljèt ljèt* (Vens.);
lijəð ljeðər ljet ljet (Hell. h.);
lijə -rə lijət lijət (Samsø);
lejə -ðər -t lejət (N. Sams);
liəð -ər liət liət (Tved s.);
lijəð leðər leḏ let (Støvr. h.);
liər -ə lit liət (Elsted);
lejəj -ə lejəjt lejəjt (Søvind s., Vor, Tåning, Røgen);
ubetonet: *lej -ə lejt lejt* (Søvind s.);
lijəð -ə lijət lijət (Hads h., Gylling);
ler -ər let let (Agersk.);
ler -ər læt læt (Bradr.);
leə lerə let let (Åbenrå);
liə -rer -t -t (Ang.) —

1) alm. kun i betydn.: søge, i vestj., sønderj., *lijəð ætər* el. *om; han lijəðər om ət lisom æ rakər om æ knyw, da gek han mæ ən i æ moñ* (Andst); *han let, te han wå farə o skråv hwòl i æ juer* (D.); *wi ljèt stu hwòlər åp å jorən ætər ə* (Vens.); *han let te han vår færə ve å lir gaf i æ jor* (Spandet); *di lijəðər bæst, dær leqər; ka do lið mæ jæn uð?* (D.); *æn ska lijəð i æ dwn, far æn lijəðər i æ såwn* (vestj.) ɔ: er noget borte, skal man først søge efter det i huset; *lejəj ætə nowəj; lejəj ham å·p; hañ lejəjt ætə knywən så læŋ tè han fèk ən lejt åp* (Søvind s.); „de vi leje om“, Tkjær II. 2; „hæn å lig hans foeh åp“, sts. s. 9, jfr. I. 168. IV; „han sku nåk lej et åp“, sts. I. 87; „*haj ljæər i klær å halm*“, Grb. 19. 47; „*ljæ stocər uw*“, 238. 177, lede stykker ud; *ka do ljè din for uk å flåki! wi ljèt òl steər, bådə uw å ej* (Vens.); *è ljèi* (sts.) en leden; hvad man forgæves leder efter,

kan de underjordiske have taget, se Kr. Sagn I. 117; jfr. Aasen, leita, ligeså isl.: gjemmel-, om-. — 2) *a let ham o fæjl væj* (D.), ellers altid føre el. følge; jfr. Aasen leida, isl. leiða, føre ved hånden.

2. lede, no. *lijə æn* (Vejr.; Elst.); *lejə æn* (Søvind s.); [*le*] (Agersk.); *fo l— te,* føle uvillie, væmmelse ved; *hå lijə te jæn* (Agger); se brød-, hjem-, mad-.

ledeko, no. *lijəku æn* (Bj. h.) koen, som fører kobbelen, se trækkeko.

Lede-Lars, no. skældsord til mand; *no, dè komər haj, Li-Las!* (Vens.).

ledelig, to. bio. „lisom vi stor å sitjer nier ittji, — de æ da bløvven å liddeli sto hwol", To Nov., ligesom vi står og ser ned i den, det er da bleven et temmelig stort hul; *de æ da è lidəli hu dæj hòr* (Vens.), sagt om en nilhest.

ledelse, no. *liəls æn* (Vens.), *få, ha l— te,* modbydelighed for, t. eks. mad; *de si gåt nåk uk, mən nè mæ wè, hwa mòqwòrn hon ær, så hò mæ ilywal liəls tę ə* (Vens.); jfr. 2. lede.

ledeløs, to. *lelòs* (Vens.); *lèjəløs* (Søvind s.); *leløs* (vestj.); *læjløs* (D., Malt, Andst); *lejløs* (Agersk.); *lejəlös* (Ang.) — 1) = rgsm., løs i sammenföjninger, om trillebør, høle m. m.; *knywi æ leløs; haj gor å wrenlər, som haj wa lelòs* (Vens.). — 2) no. en græsart, enodium coeruleum Gaud., J. T. 77 (Jyll.).

ledemod, -mon, no. *lèmən è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.); *lèjmoi et* (Søvind); *lejəmon eð* best. *-mont* flt. *-monər* (Hell.); *lejmor et -ər* (Agersk.); *lèjmòl et -mòlər* (Bradr.); *læjmon, -mor et* (Ang.) — et led på legemet, lem; *ål min læjmorər vur i restən* (Angel) alle mine lemmer kom til at ryste; se 3. led 1; jfr. Aasen, lidmot itk., mnt. litmate, Sch. Lübb.

-leden, tf. se for-; jfr. lide uo.

leder, no. *ledər æn, ler æn* de gl. (D.; Malt, Andst); *lei æn lejə* (Søvind s.); *lèər* [*i*] (?) (Vens.); *leð de* (Hvejsel, Rårup); *læjər æn* (N. Sams) — bjælken langs jorden på bindingsværkshuse, i hvilken „dokkerne" er tappede (Andst); *lèq lei* (Søvind s.) lægge lederne på syldstenene; *no nyj lèð* (Hvejsel); tømmerstykkerne under gulvet, hvorpå gulvbrædderne hviler (D., Malt); bjælkerne, hvorpå broplankerne er fastgjorte (D.); lang bjælke, der hviler på skråt nedrammede pæle, for at ålehammene kan sættes i dybere vand (N. Sams); tremmer i bund af seng (Vens.); jfr. plt. leede, Schütze, dörtrin; lejt, lejre; gulvlejre, murligger.

ledersten, no. *leðstijən* flt. (Hvejsel, Rårup) syldsten, hvorpå husets mur opføres; se lejetræ.

1. ledes, uo. *lijəs* ft. *-t* (D.), t. eks. *a lijəst vę ət* (D.), væmmedes ved det; se 2. led.

2. -ledes, se ander-, nogen-; jfr. Aasen, leid, led, vej, farvand; meget fordunklet i betydning 5. måde, vis: nokorleis istedetfor: nokor leid; se -lunde.

ledestund, no. i udtr. *liəðstonən æ lån* (Randers) ɔ: den tid, man leder efter noget, falder lang.

ledesvend, no. *lesvæn* el. *lersvæn* flt. (Agersk.); *lesvön* (Sundev.) ledsager bruden tilhest, når hun kører; tilfods, gående hver på sin side af hende, om hun går; det er tillige navnet for de andre ungkarle, som hjælper „bordpigerne" med at gå for borde (Agersk.); se Fb. Fra Heden s. 93. 95; jfr. befel, ridende svende.

1. ledevand, no. lægemiddel: der udleveres spir. vulnerarius (P.).

2. ledevand, no. *læjwań* (D.); *lèjwań* (Søvind s.); *lèwòj* (Vens.); *lewań* (Agg.), gerne: *æ l—,* en sygdom i ledene, = rgsm.

ledgab, no. *læjgaf æn -gaf* (D.) indkørsel til en hegnet mark, forsynet med led = *lèjhål æn* (Andst).

ledgræs, no. J. T. 79. 89 [*læjgræjs*] (Mell. Slesv.) padderokke, equisetum L.; öjentrøst, euphrasia officinalis L. (Ålb.).

ledhamle, no. *lehaməl æn -hamlər* (Mors) = ligehamle.

ledharve, no. to ved et led forbundne harver, Sgr. VII. 240. 113 (Rougsø h.).

ledhæftet, to. *le·höwtə* (D., vestj.); *le·höwtərə* (vestj.) — en kniv til at lukke sammen, jfr. standkniv.

1. ledig, to. i enkelte talemåder: *fòj få dæń ledigə rakə!* (Søvind s.), fy for den lede rakker! udråb, som udtrykker stærk skuffelse; jfr. htsk. leidig i udtr. der leidige teufel! se lebendig.

2. ledig, to. *leðə* (D., Lb., Tved s.); *lerə* (Holstebro); *le* (Vens.); *lejə* (Søvind s., Tåning, Gjedved); *lærə* (Bradr., Valsbøl); *leraq* (Fjolde) — 1) = rgsm., uhin-

dret, ledig, uden at bestille noget: *han ğæ lejə* (Gjedved); *hąj æ lə̀s å lę* (Vens.); *løs å lejə, lèq lejə* (Søvind s.); ligeså Bradr.; *i lę kǫl* (Vens.): 1) ugift, 2) uden plads; *è lę męjəsk* (Vens.) ugift person; *et par lerəq yəq* (Fjolde) heste uden seletöj; *æn leđə o løs pæsǫ·n* (Lindknud); *dær ær æn plas lę; do skal ðlə sic, hon æ lę* (Vens.). — **2**) *å blyw leđə ve jæn, blyw jæn leđə* (D., vestj.) blive fri for en, en kvit; *han æ fåfò·t mæ æn kǫl, hań iℓ ka blyw lejə* (Søvind s.) han er forlegen med en karl, han ikke kan blive kvit. — **3**) tom, *æn leđə uwən* (D., Lb.); *æn lærə bikårə* (Vlb, Mellemslesv., Bradr., Fjolde). — **4**) en kniv kan være: *leđə i æ læj*, en skrue kan gå *leđə* (D.) løst, let, modsat stram. — Jfr. mnt. leddich, Sch. Lübb.; htsk. ledig, fri for hvad der besværer; u-.

ledige, uo. *æ æ glå, te æ æ blöwən dœń hæləmos leđ*, bleven skilt ved den; *å, leđ mæ wej ən!* skil mig af med den (Thy, Agger); se 2. ledig 2.

leding, no. krig; i folkeviserne: lejding, se Kr. I. 334. 6. 13, 342. 15. 16; jfr. isl. leiðangr, hak., udrustning af skibe og folk, som pålå almuen, Fritzn.[2]

ledkniv, no. *leknyw æn -knyw* (vestj.); *lèkniw æn -kniw* (Andst) — foldekniv.

ledmyg, to. *læjmyq* (Elbo); *lemiq* (Mors); *limiq* (Holstbr., Agg.); *lemə* (D.) — böjelig i leddene, ydmyg; *blyw lemi i æ bijən; æ trowr di röw wel gǫ nöj lemi i ætərmæjða* (Thy); *æn lemə kål* (D.).

ledpæl, no. *læjpæl æn -pæl* (D.); flt. *-pælər* (Braderup); *læjəpæl i -pæl* Samsø) = rgsm.; pige fortæller sin hemmelighed til l—, Kr. Sagn IV. 517. 67, se kakelovn, ovn.

le-drag, no. *leədraw* [*et*] (Sundev.) mejetöj med kroge.

ledskede, no. [*læjskę*] *æn* (Ang.) kaldes de tyndere tværstykker mellem endestykkerne af et led; se Hag. ske.

ledstabel, no. *læjstafəl æn* (Angel) endestykket i et markled; se Hag. under stabel.

ledstang, no. *læjståŋ æn -ståŋ* (D.) stang til at hænge mellem ledpælene.

ledstolpe, no. *læjəstålp i* flt. *-stålpər* best. *-n* (Sams); *lèjstålp æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

ledsætter, no. *læjsætər æn* (Valsb.) en slags kloge folk, som kan sætte forvredne lemmer i led; jfr. plt. ledesetter, Schütze.

-ledt, tf. se af-, op-; jfr. 1. lede uo.

ledtog, no. = rgsm.; i udtr. som: *hąj war i letòq mæ di ąjər* (Vens.).

leende, no. *lęəń* (Agersk.) latter.

lef, no. se løbe.

lef, no. kælenavn til et føl (s. d.): *betə lef*, el. *lèf, kom lèf!* (Lild s.); *lyvə, kåm lyvə!* (Støvr. h.); jfr. nfris. løf, Outzen.

lefle, uo. *læfəl læflər læfəl* (D.) i udtr. *o l— mæ jæn*, stå i usömmeligt forhold til en; jfr. mnt. lêf to. kær, Sch. Lübb.

leflekvind, no. *læfəlkwiń* (D.) = *læfəlmær* (D.) utugtig kvinde.

leg, no. se læg, lægd, læge, løg.

1. leg, no. *lijəq de* (vestj.); *lęq de* (Agersk.); *lek et* (Braderup) — yngel af fisk, el. i fisk; jfr. htsk. laich; frø-.

2. leg, no. *liq i* best. *-i* (Vens.); *lijəq æn lijəq* (D., Andst, vestj., Thy, Mors); *lęq* el. *lejəq æn* (Søvind s.); *liəq* hak. best. *-əń* flt. *liəq* (Tved); *lęq et lęq* (Agerskov) *lęək et lek* (Bradr.; Ang.); *liək et* (Fjolde) — **1**) leg, som börn anstiller; „*de so hòtə skit nåk uw få dèm, få hwa ęj dè ku blyw åpå liqi, de ku di eńc så liq wæ*“, Grb. 186. 18; *dæj, dær æ mæ i liqi, skal åsə ha nuə å stiqi* (Vens.) ordspr., ordet bruges i Vens. kun i en enkelt tlm., se skotte. — **2**) *go te lijəq* (Lb., Sall., Hmr., Hanh., Thy, Mors) = legehus, legestue, offentlig dans for unge; *dær æ lijəq dær, wi wa te lijəq ią·s* (Mors). — **3**) mål, fristed i leg (vestj.); „have leg“, siges om det parti, der er inde i langbold (s. d.). — Jfr. Aasen, leik, isl. leikr hak.; Adams-, enke-, inde-, jule-, pante-, tand-, ude- u-.

legat, no. „dannerkongen han lod lagater skryv'“, Kr. II. 208. 6, breve?

1. lege, no. *lijəq æn -ər* (D., vestj.); *lijəq æn ljèqər* (Mors); *ljèq æn ljèqər* (Vejr.) — det almindelige navn på vilde blomster, bruges sædvanlig kun i flt.; jfr. blomme, dusketöj, rose; ordet synes at kunne henføres til løg, jfr. J. T. s. 45: sv. kabbelök, se Skytts h. 105, kabbeleka; dansk: kabbelege el. kabbeleje; blå-, brude-, bygsæd-, eng-, fur-, fåre-, gjøge-, gule-, gåse-, helmisse-, Holmbo-, hugge-, hvid-, kabbe-, kabbelukt-, kjær-,

knap-, knold-, kokke-, kokop-, ko-, lamme-, muse-, pinse-, skade-, smör-, Stadilbo-, storke-, tjære-, troldkones-, trold-, tul-, vandgåse-.

2. lege, uo.
lijəq -ər læjt læjt (D.); også: *ljeqt ljeqt* (Andst, Malt);
ljiq -ər ljèjt ljèjt (Thy);
lijəq -ər ljèjt ljèjt (Mors);
lijəq -ər leqt leqt (Løgstør);
lijəq -ər ljeqt ljeqt (Hell. h.);
lijəq -ər -ət -ət (Støvr.);
lijəq ljeqə -t -t (Tåning);
lejəq -ə -t lejəqt (Søvind s.);
liəq -ə -t liəqt (Elsted);
leq ˉ-ər læjt læjt (Agersk.);
lek -ər læjt læjt (Vlb., Bradr.; Sundev.);
liək liəkər (!) læqt læqt (Fjolde) — 1) = rgsm.; med legen som genstand: *leq tek, huň atər hår* osv.; *ska vi uð o lijəq* (D.); fig.: *næj håļ! sårən leqər vi it* (vestslesv.) ɔ: det finder jeg mig ikke i; bjærgfolk leger, Kr. Sagn I. 36. 160. — 2) *liq ljèqər ljèqt ljèqt* (Vens.) betyder nok nærmest at spille på instrumenter med huller el. klapper at sætte fingrene på; *hąj ku liq åpå ən fløc, ljèqt åpå fløcən,* spillede på flöjte. — 3) *leq får et bąn* (Agersk., Fjolde): kærtegne. — 4) *dær vær læjt* (Bradr.) kimet med kirkeklokken til fest. — 5) *æ suwəl leqər poskmån* (Andst) også om lys el. ild el. deres genskin, når luen afvekslende stiger og synker. — Jfr. Aasen, isl. leika; se skotte, spøge, stöje.

3. lege, no. *lijəq æn -ər* (vestj.); *ljèqi* el. *ljèqi* (Vens.) — legetöj; *kyð ljèqər å spira'ňtwærk te barən* (Lild s.), købe legetöj og galanterivarer til börnene; jfr. barneleg, börneleger, der burde været opført som: barnelege; se vindelege; Aasen har leika, legetöj.

4. lege, uo. = rgsm., parre sig, lægge æg, om fiskene: *di lijəqər* (D.) se leg.

legeje, no. se lageje.

legekammerat, no. *lijəqkamərå't æn -ər* (D.) = rgsm.

legeme, no. *leqəm æn -ər* (D., Søvind s.); *lèqəm* best. *-ə* (Vens.); *læqəm æn* (Agg.) 1) = rgsm.; *a hår værk i mi hijelə l—;* dertil: *leqəmsfèjl æn, leqəmsøwəls æn* (Søvind s.); mens sjælen er borte på vandring, ligger l— i dvale, Kr. Sagn II. 246. 76, 274. 119, se heks I. 581. 10 a, se mus, sjæl; jfr. Aasen likam; isl. líkamr hak., egentl. lík-hamr; mnt. licham el. likam, Sch. Lübb.; ham. — 2) *leqəm* itk. flt. *-ər* (N. Sams) øldunk af træ, se lejle.

-legen, jfr. htsk. liegen, ligge; over-.

-legen, **-legenhed**, se for-; beslægtet med htsk. liegen.

legend, no. se lægn.

legende, bio. *lejəqəň* (vestj.); *de gek så l— få ham, et så l— som han håð tæňt,* = let som en leg.

legeplads, no. *lijəqplas æn* (D.) = rgsm.; *æ bön djær l—* ved skolen.

leger, no. se læger.

legesag, no. *lejəqsaqər* flt. (Lönb.) legetöj, jfr. stöjesag.

legestue, no. *lijəqståw æn* (Malt, Silkeborg, Mors, Støvr.); *liqstów æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *lejəqstów æn* (Søvind s.) — offentlig dans, simplere end parbal (s. d.), hvor hver betaler for sig, = legs (s. d.); *„så war ə hòtə som te æn liqstów“,* Grb. 6. 36; „a ha jo fåt en bette dram få møj te en liestou“, Yuelb. s. 38; *ə lorda awtən ska dæ wè liqstów te Piəs* (Vens.); nu afløses l— af kroballer, stundum danser ungdommen i forsamlingshuset; folk, der holder på deres ære, går nu næppe til legestue (Vens.); jfr. bal; pigerne trakteredes med mjød med brødstumper, karlene fik brændevin for mjød, det søbedes med skeer, Kr. Alm. IV. 30. 68; i l— för el. efter November valgtes det kommende års gadebasse, Kr. Alm. IV. 4 2. 4. 5; karle-legestue, Kr. Alm. IV. 6. 6 i julen; pige-l— efter nyårsdag sts. s. 5. 3, 11. 21. 22; nyårs-l— s. 7. 10; påske-l— s. 5. 3; fridags-l— efter høst s. 4. 3; der førtes ugudeligt liv, se J. Kamp, Æv. I. 217, slg. J. K. s. 147. 7, 149. 4, Grb. s. 195: jfr. endnu Stolt Opt. s. 116, Sv. Landsm. I. 579; Steffen å Kåren te liegstow, Kr. I. 83 nr. 34, Anholt s. 103. 245.

legestuekæreste, no. kæreste fra legestuer; „a ku ha en liestowkjærreste bårre hes. å hir såhn få de løhs“, Jæger Gillsj. s. 20.

legetid, no. *lijəqtij* (D.) fiskenes yngletid.

legetöj, no. *lijəqtøw* best. *-tøwə* (Løgstør); *lejəqitòw et* (Søvind s.); *liqətöw* itk. (S. Sams); *lijəqtöj de* (D.) = rgsm.; *et støk liəqitòw* (Elsted); jfr. 3. lege, -sag.

legeæg, no. æg, som börn ved fastetider bragte læreren for at få lov til at komme ud at lege, se Kr. Alm. VI. 250.

legs, no. *lijəqs* (Malt, Andst); *lęqs et, lęqs* el. *lęqsər* (Agersk.); *leəks it* (Braderup, Fjolde) = legehus; dansegilde, legestue for tjenestefolk; „bal" (s. d.) er fornemmere; i visen: *a hå hør, dær sku vær lijəqs, de sku vær i awtən* (vestj.), se Berggr.[3] nr. 196, J. M. s. 114. 23; *kom a te lijəqəsər, dåńst a* (Vejen); *to gåŋ leəks* (Bradr.); jfr. —s; se legestue; mikkels-, pintse-, stander-.

legskede, no. *lęqskiə* flt. (Thy) to flade stykker i bagenden af vendingerne, hvori langvognen blev indsat ved hjælp af en nagle; forhen brugt ved arbejdsvogne; se 1. flyde.

lehövte, to. se ledhæftet.

lei, no. se leder.

lej, uo. se lede; no. se led.

lejderet, to. se lejret.

lejdet, to. i udtr. som: *han æ gåt læjðət mæ fålk,* er godt hjulpen, har folk nok; *de ka do it vær læjðət mæ,* være tjent med (S. Hald h.); kan det sammenstilles med Aasen líta, være tilfreds, isl. hlíta?

leje, to. se ledig, linnig.

1. leje, no. *læj æn -ər* (D., vestj., Bj. h.); *lèj et -ər* (Randers, Årdestr., Ars h., Søvind s.) — 1) = rgsm., et sted, hvor man ligger, *lę è* best. *-ə* flt. *-ər,* også huk. (Vens.); *è gåt lę i sæŋən* (sts.); *æn guwə, æn sølə l—, o fo sæj læjən te læj* (Andst); *èt gåt lèj, èt bløi lèj, jaw èn hǫr òw lèj* (Søvind s.); om korn der ligger langs jorden: *æ kuwən gor i læj* (D.); *leqər i læj* (Andst; Thy); *kunt æ falən te lę* (Vens.); *kǫnət lèqər i lèj* (Søvind s.); se lund. — 2) *lę æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) sted, hvor sæd ligger, lejesæd; *„di høstə glatwèk øwər lęər å ståjkun",* Grb. 27. 50, de høstede glatvæk over lejer (lejesæd) og standkorn; *wi kańc få lęən åp te awtən, da de leqər ǫl wèj* (Vens.). — 3) *lę* (alm. i Vens.); *lèj æn* best. *-ən* (Ajstrup), svinets efterbyrd, *æ lèjən komən?* jfr. ham, rede. — Jfr. Aasen, isl. lega, huk.; borge-, hare-, hunde-, natte-, svine-, syge-.

2. leje, uo.

læj -ər -ət læjət (D., Andst, Lb., Agerskov, Aller, Skrystr.);
lèj -ə -ət lèjət (Søvind s., Elsted);
lej -ər -əð lejəð (Tved);
lij -ər lijər lijər (Holstebro);
lèj -ər -ə lèjə el. ft. *lèj* tf. *lèj* (Vens.);
lį -ər -əð lįəð (Hell. h.);
lį -ər -ət -ət (Bradr.); ft. tf. *lit* (Valsb.);
lį -ər lį li (Ang.) —

1) leje af el. til (N. Jyll. alm.); *han hår lijər ər,* lejet det, *de æ hænlijər* (Holstebro); *hań hò lèjət hus å bǫ į; lèj sè iń,* tage en bolig til leje; *hań hò lèjət hans hus hæn* (Søvind s.) bortlejet sit hus; forpagte (Ang.), jfr. hyre og smstn.; *wi ska lèj te å jòr arbecə; di lèj no jǫr å sæt patè·tər i; hąj lèj hans øq uk* (Vens.). — 2) fæste tjenestefolk (Sønderj., alm.); *han hæ læt sæ lį få huńər mark* (Ang.), jfr. fæste, stede. — Se Aasen isl. leiga; sv. lega.

3. leje, no. *læj æn* (D., vestj., Rand.); *lèj æn* (Søvind s.); huk. best. *lèjən* (Vens.) = rgsm.; *bətål tį dålər i l—; seð te l— i æn husæ·ń* (D.); *di ska ji mø i lèj å hukst; di hò lò åpå lèjən* (Vens.); *hań èjər it husət sjèl, mæn han hòr ət te lèj; hań gįər èn stowə lèj ow hans bǫli* (Søvind s.); „tyve års leje, evig eje", Kr. IX. 42. 462; jfr. 2. leje; dag-, hus-, vogn-.

lejebud, no. [*lèjbòj et*] (Silkeborg) lejet bud; „dæ kam et lejbåj fræ Oes", Jyd. I. 59. 1.

lejefiskende, no. i udtr. *go te læjfeskəń* (Rkb. egn) ɔ: flynder-fiskeri med brejle på is.

lejefolk, no. *læjfålk* (D., vestj., Randers, Agersk.) folk, som sidder tilleje hos en; *di hò lèjfålk i òstər æj å hukst* (Vens.).

lejehandel, no. *lèjhajəl æn* (Lild s.; Vens.) udleje; *di gaməl djèr stòw ka broqəs te lèjhajəl* ɔ: til at leje ud.

lejehus, no. *læjhus æn* (D.), *seð i l— ve jæn,* tilleje hos.

lejek, no. se læddike.

lejekorn, no. *læjkuwən de* (vestj., D.); *lèjkuwər de* (Vejr., Hanh.); *lękun de* best. *-kunt* (Vens.); *lèjkǫn de* best. *-kǫnət* (Søvind s.) — korn, som er gået i leje; *a hår ålti hør, te læjkowr drywər eŋən mań fræ æ gǫr* (Holstebro); *lękun jawər ęn mąj frå gǫr; de lekun leqər ǫl wèj, æ no li nǫ å kom i wæj mæ* ɔ: i færd med (Vens.), se 1. leje 2.

lejemål, no. *læjmǫl æn* (D.); best. *lèjmòlt* (Vens.); *limål et* (Ang.) — **1**) et tjenesteforhold som tyende; *limål ær iṅt vimål* (Valsb.), et tyendeforhold kan opløses, det er ingen vielse; *æ limål ær u̯* (Ang.). — **2**) en tid, hvori noget, et hus, en ager, er lejet.

lejen, uo. tf. se ligge.

lejer, no. *lèjər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; se dag-.

lejeret, to. *læjərə* (D.); *læjərə halm* er halm af lejekorn, *læjərə kuwən.*

lejerig, to. *læjərə* (Ang.) slesk, snu, lumsk.

lejervold, no. se lægervold.

lejested, no. *læjstæj æn* (D.) — **1**) ladeplads; navnet på det sted ved strandbredden, hvor Fanø-skipperne i ældre tider lå og indladede tørv el. korn o. lgn. — **2**) *læjstæj* [itk.] (N. Sams) gravsted, grav, jfr. Kr. VIII. 113.

lejestue, no. *læjståw æn* (D.; Søvind s.); *listòw æn* (Vejr.), *sej i æn listòw* (Vejr.) sidde tilleje.

-lejet, tf. se ud-.

lejetræ, no. *lèjtreər* flt. (Lild s., Mors); *lèjtrər* el. *letrèjər* flt. (Vens.); *lèjtrər* el. *lèjrtrər* flt. (Thy) — **1**) træstykker, der danner bunden af sengen (Mors, Thy); *letrèjər* (Vens.). — **2**) rammen, som lægges ovenpå høstvognen; *è letrèj* kaldes hver af dennes fire stænger (Vens., Lild); jfr. 1. hække 2, sæd; formerne synes påvirkede af leder (s. d.) jfr. lejre.

lejetöj (?), no. *læjtöj de* (Sundev.) *æ kvåərn æ l—,* kornet ligger til alle sider.

lejkjøb, no. se lidkjøb.

1. lejle, no. *lèjl i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; Hell., D., vestj., Thy, Mors); itk. (Agersk., Sundev., Braderup) — **1**) en trædunk i tøndeform, som arbejdsfolk får med i marken; l—, som havde tilhørt en bjærgmand, Sgr. III. 129. 619; se humlebi; lejring; øl-. — **2**) lang opløben person, J. Saml. III. 120. — Jfr. Aasen, legel, isl. legill hak.; mnt. lechelen, Sch. Lübb., htsk. legel af lat. lagena, flaske; se legeme.

2. lejle, no. „kaldes i Bj. h. den rem, hvormed plejlens to stykker, handelen og slagelen, forbindes (?)“, Mb.; dersom ordet er rigtigt, kunde l— gemme i sig: øl, rem.

lejlig, to. *læjlə* (Hors., Holmsl.), *æn l— kål, piq,* simpel, ung for sit arbejde, også doven, ligeså Holmsl.; *han æ l— hjålpən,* er dårlig hjulpen, har kun liden hjælp; se lejmelig.

-lejlige, uo. se u-.

lejlighed, no. *læjləhijəð æn* (D.); *lèjlihjè æn* (Vens.) = rgsm.; *wi hò så waq lèjlihjè* (Vens.) ɔ: dårlig plads; *læjləhijəð ğö tyw, ve tij o l—, nær dær gis l—;* også om bolig: *æn guwə l—;* han fortæller dem hele sagens lejlighed, hvor han har været henne . . ., Kr. V. 186 ɔ: alle omstændighederne ved sagen; se hus-, indenoms-, u-.

lejmelig, to. *læjmələ* (Rkb.) simpel til arbejde, som kun kan udrette lidt; *de æ kon æn læjmələ kål;* se lejlig.

lejr, no. = rgsm., fremmedord; *law a lọ i læjrən* (D.); jfr. mnt. leger.

lejre, no. *lèjər æn -ə* (Elsted); *æ læjrər* flt. (D., Andst, Fanø); *læjərər* flt. (Bj. h.); *læjr æn -ər* (Rgkb., Vejr., Mors, Thy, Sall., Agersk.); *lèjðər* flt. (S. Hald); *lær æn lær* (Agersk., Bylderup); *læər æn* (Bradr., Fjolde); flt. *lærər* (Sem); *læə æn læə* (Sundev.); *lèər* flt. best. *-n* (Vens.); grundbetydningen synes at være et boskab, dannet som en stige. — **1**) stige (Agersk., vestslesv., Fjolde, Bradr.); *klar åp a æ lær* (Agersk.). — **2**) siderne af en vognkasse, oprindelig kun når de var af tremmeværk; „lejrerne“ synes at være sammensatte af to „lejrestange“, der samledes med tre mellemstykker, ét i i hver ende og et midtpå, „opstandere“, mellem dem sad tyndere træstykker, „lejrespolerne“, se Kr. Alm. I. 58 (Randers egn); udtr. findes i D.: *ha æ læjrər ful,* et læs, som kun fylder vognkassen, mens vognfjæle med spoler længst er gåede af brug (Thy, Mors, Sall., Fjolde, Bj. h.); fig. *no hå do fot nöj imæ'l di læjrər, no ka do wal åsə u̯dræt nöj!* (Agger) ɔ: nu har du fået noget at spise; se bul-, kurve-, tremme-. — **3**) *lèjðər* (S. Hald) = rammen ovenpå høstvognen (Vens.), jfr. lejetræ. — **4**) bundfjæl i en alkoveseng (Sall., Agersk.); *lèər* flt. best. *lèrən* (Vens.) er mulig = leder. — **5**) lederne, hvorpå gulvbrædderne er fastslåede (Agersk.); fodremmen i et bindingsværks-hus (Tinglev, Angel). — Jfr. Kalk. ledder 3, mnt. ledder, Sch. Lübb.; stige; også: „die leiterförmige seiten-

wand des wagens"; htsk. leiter; se lærring, leder, leiter; gulv-, hjåld-, hus-, hø-, lang-, tremme-.

lejret, to. *lèjðərət* (S. Hald); *lèjərət* (Elsted) — i udtr. *æn l— wọn,* en vogn med *lèjðər* ɔ: ramme til at lægge korn på, se lejre, skrave, skravl; vogn med løse sidestykker (Elsted).

lejrevogn, no. *lèjwọn æn* (Støvring) en vogn med tremmesider til høstbrug.

lejring, no. *læjrəŋ æn -ər* (Andst) — **1**) *æn l— øl* = en bimpel med øl, jfr. læger, lejle. — **2**) *dær vel snår kom̱ æn l—,* et regnskyl.

lejrvold, no. se lægervold.

1. lejte, no. *læjt æn -ər* (Bradr.; Fjolde) = leder, tømmerstykket, fodremmen i bindingsværks huse; jfr. htsk. leiter; leder, lejre; under-.

2. lejte, uo. *lèjt -ə lèjt lèjt* (Søvind s.); tf. *lèjt* (Elsted); nf. *lit* (S. Sams) — ligne; *hun lèjt heň mowə,* hun lignede sin moder; *di ska æňtən lèjt eň slèjt, som ska ha hinọ·n* (Søvind s.), de skal enten ligne hinanden eller slægte hinanden på, som skal have hinanden, jfr. Sgr. l. 190. 1126, Kr. IX. 51. 558; m. h. t. formen se vinterlig.

lejter, no. *lèjdər æn* (Vens.); *læjðər* (Agger) tovstige med træramme til at borde skibe ved; jfr. htsk. leiter, stige.

lekat, no. se lækat.

lekjøb, no. se lidkjøb.

leknag, no. *leknaq æn -knaq* (Agerskov); *leknak æn -knaək* (Bradr) — håndtaget på leens skaft, jfr. kneb.

leknippe, no. *lijəknepə* itk. (N. Sams) leknage, hvori karlen tager, når han bruger leen; er det en form af kneb (s. d.)?

lektie, no. *lèjs æn* best.*-ən* flt.*-ər*(Vens.; Elsted, vestj., Andst) = rgsm.; *ka do di læjs?* (D.); *bön̥ løsər åpå djè lèjs* (Vens.); også: irettesættelse, skænd: *han fæk æn gråw̱ l—* (Andst); fig. *haj ka· hèls hans lèjs* ɔ: leder ikke om ord, også: *gor eňc ə stọ i lèjsən; de war ən låŋ lèjs* (Vens.) lang, kedsommelig forhandling; jfr. lat. lectio, læsning; legere uo. læse; finger-, indenads-, til-, luse-, præste-, udenads-.

lekuen, no. se lejekorn.

1. lem, no. *læm̱ i* best. *-i* flt. *læm̱* (Vens.; Thy, Mors); *læm̱* best. *-ən* flt. *læm̱* el. *læm̱ər* best. *-ṉ* (Tved); *lèm̱ æn lèm̱* (Søvind s.); *læm læm̱* (Elsted) — lem el. luge, jfr. Aasen, lem, isl. hlemmer hak., sv. läm; arkensgab, gjæblinghul; kjælder-, lofts-, svale-.

2. lem, no. *lem̱ æn -ər* (D., Sall.); *lem̱ æn -ər* (Thy, Mors); *lem̱ è* best. *-ə* flt. *lem̱er* (Vens.); *lem̱* best. *lem̱əð* flt. *lem̱ər* best. *-n* (Tved); *lèm et lèm̱ə* (Søvind s.); *lem̱ et lem̱ər* (Agerskov); *lim et lim̱ər* (Ang.) — *1) et lem på kroppen; *ha uňt i ål̥ si lem̱ər* (D.); *dè værkə i ål̥ min lèmə* (Søvind s.); *de jòr uňc i òl̥ lem̱ərn* el. *i òl̥ lèm̱ər å lẹər* (Vens.). — **2**) medlem, *èt lèm òw fami·liən* (Søvind s.); se almisse-, fattig-, med-. — **3**) *en fålə støk lem̱* (D.) en farlig lang og klodset person, se lemster; jfr. Aasen, lim; isl. limr hak.

lemen, no. se ledemod.

lemfældig, to. *læmfæl̥də* (D.); *læmfè·l̥di* (Vens.); *læmpfælə* (Bradr.) = rgsm.; jfr. htsk. glimpflich, se lempe.

lemlæste, uo.
lem̱læst -ər -læst -læst (D.);
lem̱læst -ər -læst -læst (Agersk.);
lèmlèst -ə -ət -lèst (Søvind s.);
læmlæst -ər -ə -ə (Vens.)
= rgsm.; sidste del af smsætn. jfr. isl. lesta, volde skade.

1. lemme, uo. *lem̱ -ər -ət* (D., vestj.) — **1**) *lem̱ æn kal frå æ kụ* (D.) skære den stykkevis, lem for lem, fra koen. — **2**) upers. tage på kræfterne, volde anstrengelse; *de lem̱ər et såðən o plåw̱ o harə som o stọ i æn mærgəlgraw* (Lindknud); jfr. Aasen, isl. lemja, lamslå.

2. lemme, forstærkende partikel i smsætn., som følger.

lemmebegjort, to. *lem̱bəjọr* (Vens.) snavset over det hele.

lemmebeskidt, to. *lem̱ərbəskit* (vestj., Vejr.); *lem̱bəskit* (Vens.) skiden fra øverst til nederst.

lemmeboge, uo. *lem̱bọk* (Åbenrå egn) gennemprygle; jfr. Fischer s. 335.

lemmebred, to. i udtr. *a ska båŋk dæ lembrẹ* el. *-brej* (Vens.) ɔ: aldeles flad.

lemmegrotte, uo.
lem̱grøṭ -ər -əð (Mors);
lem̱ərgroṭ -ər -ət (vestj.) —
mørbanke, om msker; også om ting: *de æ hijəl lem̱ərgrot* (vestj.) slået i stumper og stykker; *a ska lem̱groṭ dæ* (Agger).

lemmekjørne, uo. *lemkån -ər -t* (Mors) mørbanke.

lemmemoget, to. *lemmoqə* (Gjern h.) overmåde tilsølet.

lemmer, uo. se limre.

lemmes (?), no. *dæň gaməl leməs, dæň kiňər a nåk!* (Lindkn.) krønike, historie, se lemmike.

-lemmet, to. se stor-.

lemmetærske, uo.
lemtæsk -ər -tåskən (Mors, Thy);
lemərtæsk -toskən (Vejr.);
lemtæsk -task -tåskən (Vens.) — gennemprygle; *do fòrtjènt, a skul lemtæsk dæ* (Lild s.).

lemmevåd, to. *lemwǫəð* (Thy) dyndvåd.

lemmig, to. se ledmyg.

lemmike, no. *læmək æn -ər* (Andst); *lenək æn -ər* (Ølgod s.); *lemək æn -ər* (Lindk.) — **1)** æventyr, småhistorier, *han ka såmanə læməkər, fåtæl æn l—;* jfr. lönnike, Mb.; lemmes. — **2)** en plante, en art ærenpris, veronica anagallis og beccabunga L., J. T. 260 (Ålborg); *lemək* el. *lenək æn* (Vens.). — Jfr. V. S. O. lemmikke i begge betydninger.

1. lempe, uo.
læmp -ər -ə -ə (Vens.);
læmp sæj -ər -ət (D.);
lemp -ər -əð -əð (Agger);
leəmp (Tved);
læmp sæ -ər -ət (Agersk.) —
— **1)** = rgsm., *do må sijə o læmp dæj* (D.); *lemp lǫr ætə læjliqhið* (Agger). — **2)** stuve lasten i et fartöj (Vens.); „*lemp!*“ (Vens.) siges til øget, når det træder i skaglerne, til ko, der træder i töjr.

2. lempe, no. *læmp æn* (D.); *lemp æn* (Lönb.); *læmp æn* (Vens.) = rgsm., *mæ lest o læmp; ha guwə lemp ǫ* (Lönb.); jfr. Aasen, lempa huk.; htsk. glimpf, mnt. limpe Sch. Lübb.; se lemfældig.

3. lempe, uo. i tlm.: den, vorherre har lempet, har fanden stempet (Sommersted), Kok Ordspr. 3. 20, forklares: den, vorherre har tilföjet skade, har fanden givet en slem mund, og bruges om vanføre, der godt kan bruge munden.

lempelig, to. *læmpələ* (Vens.); *læmpələ* (D., Malt, Nordslesv.); *læmplə* (Bradr.) — **1)** = rgsm.; forsigtig, lemfældig (Malt h.). — **2)** svag, syg; *han æ kons læmplə* (Bradr.); *de ær æn l— kål* (D.) dårlig til arbejde; *hun æ kons læmpələ* (vestslesv.) ɔ: skrøbelig af helbred, også N. Jyll., Salling. — Jfr. mnt. limplik.

lempelse, no. *læmpəls æn* (D.) = rgsm.; *vi fæk læmpəls i æ skatər;* se lempe.

lemre, uo. lemlæste (Slet h.) Mb.; *hąj sku årənli lemərəs,* gennembankes; *træŋə do te å wo lemərə?* (Vens.).

lemster, no. *lemstər* el. *limstər æn* (D., vestj.) — **1)** i udtr. *dær æ ek æn hejəl l— o· ham,* siges, når ens klæder hænger i pjalter; grundbetydning? — **2)** *de ær æn fålə støk lemstər* (D.) ɔ: en lang klodset person; jfr. V. S. O. lemster, lemlæstelse; Aasen lemstra, matte, knuse.

Lemvig, no. *Læwi·q* (N. f. Holstebro); *Læmvi·q* (alm.) — by i Jylland; i en byremse: *Læmviq mø,* Kr. VI. 347. 227; sagnet om bonden fra Lemvig, der som vejviser førte fjenderne over en stejl skrænt i nattens mørke til deres død, Thiele I. 86, findes også i Norge, se Faye s. 197. 214, Nicolaiss. Nordl. II. 72, Segn. fr. Bygd. I. LVI, Qvigst. Lapp. Ævent. s. 128, Hageman s. 41; jfr. v; Lemvig er vigen til det tilstødende Lem, *Læm,* ɔ: Læ-hem; læ höj, banke.

Lemviger, no. *Læwi·qər æn* (Lemvig egn), mand fra Lemvig; dertil er leviten i evang. blevet omgjort i skæmtehistorien se Nyrop, Spr. V. Skud s. 24; *jæŋ a dæm slæm uguðəliqə Læmwi·qər; æn maň, dæ ræjst fræ Læwi·q te Hærbø·r laň; æn fåba·ňət Læwi·qər,* Kr. Molboh. s. 86. 280-82.

len, no. se lin, lön.

len, no. *læn æn læn* (Lb., Holmsl. kl.) = strandlen, som hver mand ejer udenfor sin jordlod ved kysten; han får ¹/₃ af hvad der driver løst ind fra havet; strandfogdens distrikt kaldes hans len; få dage efter strandede et skib i hans len, Kr. IV. 254. 256; hos Hag.: „læn et [*leən et*], f. eks. Auntawt læn, nu et gods, fordum et læn.“ — Jfr. Aasen len, isl. lén itk.; htsk. lehen, henføres til leihen, låne; se lænd; strand-.

Lene, no. *Lenə* (D.); *Lenə* (Søvind s.) — alm. kvindenavn, af Helene el. Magdalene; jfr. Helle.

lening, no. *leneŋər* flt. el. *lenəŋbær* (Torslev s., Vens.) blåbær, vaccinium myrtillus & uliginos. L.; linning, J. T. 255. 257.

lenk, no. se lænke.

lenne, to. se linnig; uo. se line.

lennejan, no. se lineal.

lennek, no. se lemmike.

lennels, **lennes**, no. se linnet.

lennet, no. se lineal, linnet.

lennetræ, no. se lineal.

lens, to. *leňs* (Lild s.); *leŋk* el. *leŋs* (Vens.): *leŋs* (Vejr., D.) — læns; *øs bọðən leňs* (Lild s.); *pompi æ leŋs* (Vens.) tom; *æ påŋ æ leŋs* (D.); også *leŋk* el. *leŋs få pæŋ* (Vens.); *„di ar ha gu løst te å få ham pompə leqs“*, Grb. 181. 9; jfr. holl. lens, tom.

lenning, no. *leṉəŋ* (Ang.) siges altid om soldatens dagpenge, er vel sagtens: lönning.

lense, uo. *å leňs ụr* (vestslesv.) tömme ud.

lenskof, no. se linnedskuffe.

lep, no. se læbe.

lepning, no. se lapning.

ler, no. se leder, læder; uo. se lede.

ler, no. *lijər de* (D., Andst, Thy, Mors); *liər de* best. *-ə* og *-i* (Vens.); best. *liərəð* (Tved); *lẹə de* best. *lẹərət* (Søvind s.) — — 1) = rgsm.; en jordart; *skiðən lijər* (Malt) kalkfri ler, mest ovenover mergel; *kwẹqə lijər* (D.) ler med vandførende sandlag; „når a bare kan få æ hænder i æ ler“, sagde de gamle, „så skal a nok redde mig“; om piger kunde siges: „penge har hun ikke, men hun er god til æ ler“, Kr. Alm. V. 16. 34 ɔ: til at göre potter; ler til potter ligger vinteren over ude, Kr. Alm. V. 13. 32; hvorledes lervægge opsættes, Kr. Alm. III. 4. 6; mure af stampet ler, sts. III. 14. 29. — 2) mergel; *gi lijər* (Thy) mergle; se lim. — Jfr. Aasen, isl. leir hak. og itk.; blå-, gjøde-, hvid-, kvæg-, rød-, skave-, stylpe-, trille-.

lerblandet, to. *lijərblẹň* (D.) = rgsm.

lerbund, no. *lijərboň æn* (D.); *ljèr-boj* el. *-bụj* (Vens.) = rgsm.

lerbænk, no. *lijərbæŋk æn* (Mors) glds. bænk opsat af ler og kampesten, se pald.

leret, to. *lijərə* (D.); *ljèrə* (Vens.); *leṟə* el. *lèrə* (Søvind s.) = rgsm.; *jọərən æ så lèrə ọp å dæň baŋk; hans støwəl æ blòwən leṟə òw å gọ i plajərət* (Søvind s.); *gòri* (gårdspladsen) *æ så ljèṟə* (Vens.).

lergrav, no. *leṟəgraw* el. *lijərgraw æn -graw* (D.); *ljèṟgraw æn -graw* (Lb.), huk. (Vens.); *lèrgraw æn -graw* (Søvind s.) = rgsm.; også mergelgrav, se ler; *kom eňc få nẹ te ljèṟgrawən!* (Vens.); i den bagvendte vise: jeg spændte to lergrave for min vogn, Kr. Molboh. s. 162. 452, se snakke bagvendt, 1. krus 1.

lergrund, no. *ljèṟgrụj æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

lergryde, no. *leṟəgryð æn -gryðər* (D.); *liərgryjð æn* (Lild s.); *lèṟgry æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; lergryde indmuret i væggen som kakkelovn, Kr. Alm. III. 35. 95.

lergulv, no. *lijərguḻ æn -guḻ* (D.); *ljèrgwòḻ æn -gwòḻ* (Lb.); *lèrgwòḻ et -gwòḻ* (Søvind s.); *ljèṟgwòl è* best. *-guḻt* flt. *-gwòḻ* (Vens.) = rgsm.; var i ældre tider, endnu langt ind i dette århundrede sædvanligt i bønderhuse, kan endnu (1889) her og der træffes hos småfolk; *i stòw æ dær liərguəl, mæn hæṉ åjə bowər* (bordet) *ka ðær såmtir wæ peḳəð* (brolagt) *mæ kåmpstin, fò de æ sjaḻən, hiələ guəl æ peḳəð* (Lild s.); se Fb. Bondeliv s. 34.

lerhat, no. *ljèṟhat i* best. *-i* (Vens.) brugtes som destillationsapparat ved brændevinsbrænding til at sætte over kedelen; som pibe anvendtes da et bøsseløb; *„di ku broq èn stòlgry* (jærngryde) *få cijl å i ljærhat mè èn bøspijb te pijb“*, Grb. 28. 3; til brænding brugtes *æn swòt liərhat lisåm æn gryjð, såm hað òså æn trèhat lisåm æn hwåḻ skip, å æn bøspijb ku òså broqəs* (Lild s.); jfr. Fb. Bondeliv s. 83.

lerhul, no. *lijərhål æn -håḻər* (Andst) lergrav, mergelgrav.

lerjord, no. *lèrjọə de* best. *-rət* (Søvind s.); *ljèṟjọr æn de* (Vens.) = rgsm.

lerk, no. se lærke.

lerkakel, no. *ljèṟkakəl i* (Vens.) en muret kakkelovn med en gryde hvælvet over (Vens.), lerkakelovne af vindtörrede sten, hyppigst sat op i et hjörne, Kr. Alm. III. 36. 96.

lerkar, no. *lijərkår æn -kåṟ* (Mors) sort fad uden ører, „sætte“, til mælk; jfr. bolkar.

lerken, no. *lærkən æn -ər* (D., Andst, Lyne s., V. Vedsted); *lærkən et -ər* (vestslesv., Bjert, Tinglev, Bradr.); *liṟək et liṟkər* (Fjolde) — tallerken; trætallerken

(Fjolde); pandekage bliver bragt ind på en „bunden“ lerken; den var bunden af halm, som man laver en halmløb, Kr. Alm. III. 42; bejleren skal lægge sine ben på l—, Kr. Æv. III. 245; jfr. tsk. tellerchen; tallerken, teller; trillings-.

lerkenbrød, no. *lærkənbrø de* (Lb.) = *lærkənmað* (D.) knæpkager, knas, småkager, glds.

lerkenslikker, no. i rimet om den hyrdedreng, der syvsoverdags (s. d.) eftermiddag kommer sidst ud med køerne: *lærkənslekər komər alər te rekər* (D.) det sidste ord skal mulig være tallerkenrik.

lerkjærne, no. smörkærne af ler; min moder havde en lille lerkjærne med et trælåg og så en bitte stav, Kr. VIII. 290. 499.

lerklump, no. *ljèrklomp i* best. *-i* flt. *-klomp* (Vens.) = rgsm.

lerknolding, no. *ljèrknòləŋ i* (Vens.); „ljerknollingeren kogt, så de pråhst“, To Nov. s. 29, lerknoldene kogte, så det røg.

lerkule, no. (D.) en fordybning, hvor ler æltes, æltekule.

lerlo, no. *liərlow* (Lild s.) lergulv som i en lo; *ær əð æn lå, så blywər dær låð liərlow øwər de hiələ.*

lermergel, no. *lijərmærqəl de* (D.); *lèrmærqəl de* (Søvind s.) = rgsm.

lermile, no. *lijərmil æn* (Mors) = lermine; se Mb. under mile.

lermine, no. *lijərmijn æn -ər* (Thy) leråre i jorden.

lermunk, no. en kakkelovn, klappet op af vådt ler, Kr. Anholt s. 110. 263.

lermønning, no. *lèrmøn æn* (Søvind s.) en mønning af ler og tang, hvormed taget dækkes.

lerovn, no. bagerovn (s. d.) af ler, jfr. Fb. Bondeliv s. 70; i tlm.: *do æ så læt som nåwə ljærðwn* (vestj.).

lerpande, no. *ljèrpåj æn -påjər* el. *-pòj* (Vens.) et lerkar med tæer, större end et „bæger“ (s. d.), omtr. på en tallerkens dybde med håndgreb; jfr. kovs, krukke.

lerpyt, no. *lijərpøt æn -pøt* (D.) lerhul.

lerre, lo. se ledig.

lerslag, no. *lijərslawər* flt. (D.) om murværk: *dær æ stuwər l— mæl æ stijən,* huller udfyldte med ler.

lerslå, uo. [*lijərslå*] (Mors), at l— en væg, opføre en lervæg; [*lijərslåəð weq*] lervægge.

lerslåer, no. *lijərslåər æn -ər* (Thy) navn til folk, som kliner „lervægge“ (s. d.).

lerstampe, no. *ljèrståmp æn -ər* (Vens.) kølle til at stampe lergulvet i en lo fast med; se driver 4.

lersten, no. *lijərstijən æn* = flt. (D.); *lærstin* (Tved s.) — mursten, brændte af ler, jfr. klægsten.

lerte, uo. *lert -ər -ət -ət* (Agersk.) svinge med benene; *l— å æ ben, gå å l—.*

lertrade, no. *ljèrtraj æn* (Vens.); *leətrai et* (Sundev.); *lertråi æn* (vestslesv.) — et sted, hvor ler æltes; se lertrådse.

lertrejer, no. flt. se lejetræ.

lertrådse, no. *ljèrtrås æn* best. *-ən* (Vens.) = lertrade.

lertöj, no. [*leətòw*] (Silkeb.), pottetöj; „di vill ha å vejj, om vi it treehn få noj lertøw“, Tkjær II. 88.

lervindelskakel, no. *ljèrwęjəlskakəl i* (Vens.) en kakkelovn, opmuret af ler, naturligvis hul indeni, den maltes gærne rød, nu af brug; en sådan fandtes for omtr. 50 år siden (1840) i et hus i Emb (Vens.); den stod på en muret pald, kakkelovnen selv var formet som et sneglehus, derfor *-węjəl;* dens ene side vendte mod køkkenvæggen, hvorigennem fyrhullet gik; den var opsat af potter, de nederste størst, mellemrummene fyldte med ler; hele kakkelovnen, både potter og ler, var sværtet sortegrå. En gammel kone fortalte om en lignende kakkelovn i Sterup i Jerslev sogn: engang legedes *„mørk i hèt“*, *mørki* greb fat i en potte og væltede kakkelovnen. I ævent. ligger en på en hylde over k—, så falder han ned, slår k— istykker, så potter og ild står om ham (Lærer Jensen, Stenum).

lervralle, no. *ljærvral æn* (Holstebro) en opskyllet forhöjning af ler.

lervæg, no. *lijərvek æn -veqə* (D.); *ljèrvèq æn* (Vejr.); *ljèrweq æn* best. *-ən* flt. *-weq* (Vens.); „slå lj—“ (Vejr.) opføre lervægge, se ler; *de ka ænhwær føl åp a æn ljèrveq* (vestj.) ɔ: det er overmåde tydeligt; i en skæmtehist.: i et hus mangler döre, så skydes der blot en l— ud, Kr. Alm. III. 6. 11.

les, uo. se læse.

lesben, no. se læsebarn.

leskaft, no. *leskawt et -skawt* (Agerskov, Bradr.) = rgsm., jfr. høle.

let, to. *læt* flt. *læt* (D., vestj.); *læt* flt. *lḙt* (Hell. h.), flt. *lèt* (Søvind s.); *læt* flt. *lèt* (Vens.); *læət* (Ang., Valsb., ialfald med eftertryk); *læt* flt. *lḙt* (Braderup); komp. *lætər*, superl. *lætəst* (D.); *lètər, lètəst* (Vens.); *lètə lètəst* (Søvind s.); *lætəst* bio. (sts.); *lætə lætəst* (Sundev.) — 1) som har liden vægt (alm.); *så læt som æn fåwl, æn fijər* (D.); *så læt som ən fjèr* (Vens.). — 2) svag, kraftesløs; *æn læt kål* (Malt), en dårlig arbejder; *læt joə* (Søvind s.) dårlig, sandet jord. — 3) magelig, let at overkomme: *æn l— arbəð* (D.); *de æ læt ǧor, han hår gråw læt ve ət* (D.); *ka do? — ja, læət!* (Vlb.); *æ hær læət di pæŋ* (Ang.); *de æ så læt som å tæj æn mæjassöwn i æ huñdaw* (Andst); *så læət som å by æn gröən våəñ* (Ang.); *æn læt saq; dè æ så læt som èŋən teŋ!* (Søvind s.). — 4) fri, ubesværet; *læt får æ bryst; æn læt siñ* (D.); *læt om hjatə, læt te bjèns* (Vens.); *han spreŋər så læt som dæñ fåwl, di kålər ku* (Andst); *haj æ så læt som dèj fåwl, di kalə kowən* (Vens., alm.) el. *som ən dejtörə i ən spaj wòj* el. *som ən låp åpå ən tirstek,* se lerovn. — Jfr. Aasen lett, isl. léttr; htsk. leicht; od-, u-.

-lét, tf. se 2. le, uo.; for-.

letfærdig, to. *lætfare* (D.) = rgsm.

lethør, to. *læthør* (S. Hald h.) som hører skarpt.

lethørende, to. *lèthøri* (Vens.); *læthødn* (Korrup, Randers egn) = lethør.

letlært, to. [*lætlæər*] (Valsb.) lærenem (s. d.).

letne, uo. *lètən lètnər lètənt lètənt* el. *lètənt* (Vens.) = lette; *lètən sæ* (Vens.) 1) lette sig fra sædet; *haj bəjoñc å lètən åpå· sæ; lètən dæ, Las!* opfordring til at flytte sig; 2) løfte sig, om dejg; *deji æ lètənt,* jfr. hovne; *nær de æ lætnəst* (Lild) om brød, når de har løftet sig; *a ska lætən dæ åstè·!* (Vens.) ɔ: jeg skal sørge for, at du kommer bort i en fart; *de lètənt skyjən* (Vens.) ɔ: det klarede op; se Aasen, lettna; jfr. fæstne, gotte, rigne.

-letning, no. se for-; jfr. lette.

letnemmet, to. *lètnæmə* (Vens.) = rgsm.

letræ, no. se lejetræ.

letsindig, to. *lætsiñə* (D.); *lætsendi* (Vens.); *lætsiñə* (Sundev.) = rgsm.

letsövnet, to. *lætsöwnə* (D.; vestsl.); *lètsöwnt* (Vens.) — som sover let.

1. lette, uo.
læt -ər -ət -ət (D.);
læət -ə læət læət (Tved);
læt -ər -ət læt (Støvr.);
lèt -ə lèt lèt (Søvind s.; Elsted) —
1) göre noget let; *dè lètə mòj, nèə èn hò si hjòli gåt skawtət* (Søvind s.) ɔ: det gör arbejdet let. — 2) løfte op, *ka do læt ham frå æ jor? — han lætət o æ hat; læt sæ i æ sæð, i æ sæŋ* (se skulder); *uð o læt* el. *lòwt æ rus* (vestj.), for at se, om der er fisk; *læt låqət* (Støvr.); „han læhted sæ fræ e stuel, trak op i hans bowser, sat sæ igjen, spøtted hans skroe ued å tow we gilik", Blich. Bindst.; *hañ bəgyñt å lèt vè· sè; hañ ku dåə lèt sè òw stèjət* (Søvind s.). — 3) bringe en til at skynde sig; *a ska læt oñər dæ, læt dæ öwər æ boñ!* (vestj.) truende til den, som er for langsom; *læt jær let, kål!* (D.) skynd jer; *a ska si, òm a il 'ka lèt din skaŋkə!* (Søvind s.); *lètən dæ, Las!* (Vens.). — 4) om vækst hos græs og korn: *æ grø lætər sæj* (D.); *æ ròw lætər sæ gåt* (Malt) vokser. — 5) om vejret, klare op; *æ tåk lædə* (Sundev.); *æ æl lætər* (vestj.) når den driver sålangt frem, at den ikke er jordfast. — Jfr. Aasen letta; isl. létta; se letne.

2. lette, no. *æ læt* (D.) = letteværk (s. d.); se lotter.

lettelig, bio. *lætələ* (D., Andst; Agerskov); *lætlə* (Søvind s.); *tæj lætələ ve mi sælə håñ!* forsigtig, lempelig; *han gor så l—,* sagte, uden lyd; *de gor lætələ mæ ham,* han tager sig arbejdet let, se Peder; *löjt dæñ teŋ lætələ!* (Agersk.) forsigtig; *èn ska èmə* (immer) *la èn saw go lætlə* (Søvind s.).

lettelig-fis, no. se stræbeskid.

lettelse, no. *lætəls* (D., Thy, Mors); *lètəls æn* (Søvind s.) — 1) = rgsm. — 2) letteværk (Thy).

letter, no. i udtr. *fo æn lætər o* (D., vestj.); også: *æn lætnəŋ; haj ær åpå lætən* (Vens.) ɔ: er fuld; *æn lædə* (Sundev.) en lille rus.

letteværk, no. *lætwærk* (Vejr.) indretningen, hvormed den øverste mølle-

sten sænkes og hæves; se 2. lette, lettelse.

lettroende, to. *lættròwən* (D.); *lèttrowi* (Vens.) = rgsm.

lev, uo. se løbe; no. se løg.

1. -lev, no. *-le* (S. Jyll.) kun i smsætn. i stedsnavne: *Frøslə, Haərslə, Bålərslə* osv., betyder: „jordejendom, på hvilken ættens hovedmand har haft sit sæde, og som ved hans død tilfalder hovedarvingen“, se U. Bl. I. 236 flg., henføres til isl. leif, levning; slgn. *Bejslə, Brøjslə* (Vens.).

2. lev, no. *liəf et* (Ang.); *-löw, -lə* i smsætn., bruges nu sjælden; tidligere alm. navn på de småbrød, som bagtes til jul til at give fattigfolk; jfr. Aasen leiv, fladbrød; isl. hleifr hak., htsk. laib, eng. loaf; se levebrød; byg-, hvede-, ister-, rug-.

leve, uo. se løbe.

1. leve, uo.
liəf -ər liəft liəft (Angel);
liəw -ər -ər lewər (!) (Fjolde);
liəw lewər lewər el. *liəwər liəwər liəwər (!)* (Bradr.);
löw -ər -ət löwət (Agersk.) —
at levne, se Hag. s. XIII, jfr. Aasen leiva, isl. leifa, eng. leave.

2. leve, uo.
löw -ər -ət löwət (D., Fanø, vestj.);
ft. *löwəð*, tf. *löwəð* (Agg.);
læw (Andst);
lòw lòwər lòwə lòwə (Vens.);
lew lewə lewəð lewəð (Tved);
lòw lòwə lòwət lòwət (Søvind s.; Elsted);
löw löwər löwət löwət (vestslesv.);
löw -ər löwə löwə (Vlb.; Angel);
law -ə -ət -ət (Åbenrå) —
1) have liv (alm.); *löw i armoð o söləhijəð* (vestj.); *gu læ wos löw læŋ å li wal!* Sgr. II. 110. 540 (Fly); *jo læŋər æn löwə, jo miər æn pröwə,* Kr. IX. 244 (Lisbj. Terp); *ve do löw læŋər eň Wåhar vel, så må do håľ di æjən kåst* (vestj.); *æn löwər et får o eð, mæn æn eðər får o löw* (vestj.); *lòw saməl te òləs æj,* til alders ende ɔ: blive gamle; *haj lòwer mæ øwər* el. *øwəlòwər mæ* (Vens.); som fødselsdagsønske kan spøgende siges: *git do måt löw huňər or å slið din biən åp te din bå lo* (lår), *så blywə do it sköwbinət,* Kr. IX. 247. 10 (Ning h.); i sagnet ønskede en kone at leve sålænge som den kirke stod, hun havde bygget; hun blev tilsidst lagt levende i en ligkiste, hver julenat rejser hun sig, løfter låget og spörger: står min kirke endnu? Kr. VIII. 377. 681, Sagn II. 287 nr. 9; Thiele I. 214, jfr. Nicol. Nordl. II. 73, Kuhn N. S. 70. 72, Deecke 203. 159, Mhoff s. 158. 217, Rivista II. 135, slgn. Snorre s. 17 Yngl. S. kap. 29; Jerusalems skomager, lys; hvorledes man kan se, hvem af mand eller kone der skal leve længst, Sgr. XI. 205. 563. — 2) nære sig, opholde livet; *löw ve tar kåst* (D.); *hwa löwər do aw* (D.); *dæň kal löwər et a döw nørər* (Nordslesv.); *han lawər ent a æ nytalə, ent ura æ spekzil* (Åbenrå): af tomme nødder, nyretælle, spegesild, udtr. for: af fattig kost; *vi löwər, lisom vi for te* (D.); *æn ka et löw ve kærliqhijəð o kælwaň,* Sgr. II. 125. 612 (Fly); *vi ka it löw ow ståsən,* Sgr. I. 189. 1102; *han löwər a gus nådə o stuwər mælmaðer* (vestj.); *haj lòwər eňc å loftən* (Vens.); *lòw gåt,* få en god kost; *lòw òw sin pèŋ; dè æ bæst, vi ğèr iň å foə nowəj å lòw òw* (Søvind s.) ɔ: noget at spise; *wè så gu å sæt dæ hær hæn å få dæ no å lòw å! wi kaňc lòw å jænə brøj* ɔ: af brød alene; *di lòwər å jænə patè·tər,* af kartofler alene; *haj lòwər å hans håjwærk; di hòr eňc no å lòw å* ɔ: er fattige, har intet udkomme (Vens.); „vi skal leve af vejfarende!“ sagde røveren til kromanden i Hagebro, Kr. VI. 324. 90, en ildeberygtet kro, der ligger ensomt mellem Viborg og Holstebro. — 3) være i en vis tilstand; *di löwər gåt; löw wal!* (D.); *lòw wal!* (Vens.); arbejde sig ind i en tilstand: *han hår no jæn gåŋ löwət si iň i ət* (vestj.); *di löwər saməl lisom huň o kat* i bestandig ufred; „løu som blommen i et æg“, Anders. Frieri; *a ka il lòw å go ujən iňəbòwsə* ɔ: jeg kan ikke udholde at gå uden underbukser; *a ka il lòw å vè tè·* (Søvind s.) ɔ: jeg kan ikke udholde livet; *hon ku eňc lòw mæ å kom uk* (Vens.), ikke udholde at komme ud; *a kaňc lòw mè ə,* udholde det; *hon wel lòw lijnt å leq fijnt å en teŋ bəstel* (sts.); *di löwər flåt, lisom Faňən i Frankriq* (D.). — Jfr. Aasen liva, isl. lífa; helder op; op-, over-.

levebrød, no. *lòwbrø et* (Søvind s.); *lòwbrøj è* best. *-ə* (Vens.) — i tlm. *han hår fåt sekər löwbrø* (vestj.) er kommen

i tugthuset; ordet henføres Nyrop V. Sk. s. 69 til lev, brød, altså ikke et brød at leve af, men et dobbeltudtryk.

levedag, no. = rgsm., i udtr. som: *no hòr a òlər hòt maq i min lòwdaw!* (Vens.).

levefør, to. *löwfarə* (Lb.); *löwfør* (Holstebro); *löwfærə* (Vejr.) — levedygtig; se l— ud, ud til at kunne leve.

levefår, no. *löwfor æn* = flt. (vestj.) får, som skal leve vinteren over; se slagte-, gjæv-.

levegris, no. *lòwgrijs i* (Vens.) gris, som er bestemt til at leve; hyppig i tlm. *haj æ gu te å fåṅ lòwgrijs* ɔ: er kalveknæet; *haj ær eňc gu te å f— l—* ɔ: er hjulbenet, thi grisene fanges og fastholdes med benene, se levelam.

levehøved, no. *löwhöwəð æn -ər* (D.) kreatur, som er bestemt til at leve.

levekalv, no. *löwkal æn -kal* (D.) kalv, som er bestemt til at leve.

levekål, no. *löwkål æn* (vestslesv.) en St. Hansurt, -kål (s. d.), der sættes op ved bjælken, for deraf at slutte, om gamle msker i et hus skal leve; visner grenen, dør de.

levelam, no. *löwlam et* = flt. (Støvr.) lam, som skal leve vinteren over; *guə te å ta l— uð* (Støvr.) siges om krumbenede msker, fordi de enkelte lam i flokken, når de gribes, tit holdes fast med benene, også med en spøgende hentydning til, at de små løber igennem, se levegris.

levelse, no. *levəls* (Ang.) levning, se leve.

levemåde, no. *löwmåð æn* (D., Thy); *löwəmåð* (Mors); *löwmår æn* (Vejr.); *lòw(ə)mò æn* best. *-mâən* (Vens.); *lòwmòi æn* (Søvind s.) — madvarer, spise og drikke; *wi fæk æn gu lòw(ə)mò* (Vens.) kost, fortæring; *vi war iň i æ krowr å fæk wòs nèj löwmår* (Vejr.) = *nèj å löw å; nær æ paň snorər, æ flask klukər, så ər ət tæjn te löwmåð* (vestj.) ɔ: så kan man vente at få noget at leve af.

levende, to. *löwəň* (D., vestj.); *lewəň* (Tved s.); *ləwi* (S. Sams) = rgsm.; *æ haň lòwəň inò·? a trowət, haň wa dø få manə hærəns tiə sin* (Søvind s.); *„ær haj eňc lòwi ino·?“ — „nèj, haj æ døj, de æ så· månər or sin“; haj æ så lòwi* ɔ: letsindig, lystig; *haj æ glò we, haj æ lòwi,* om den lystige; *no lòwəňc,* noget levende (Vens.); *han ska nåk kom löwəň frå æ gor* (D.) spøgende udtr. om en, man venter skal tvinges til at sælge; jfr. oldefader; *a ve·ə aldriq mit löwəň* el. *löwəňstə rò* (Hors.) el. *mèt lòwəndəs ro* (Søvind s.), *löwnəstə rå* (Agg.) ɔ: ikke noget som helst råd; *dær gor löwəň i æ fesk* (vestj.) maddiker; jfr. gåden:

en aften jeg gik i mudderdam,
seks levende ud af den døde kam,
Sgr. IX. 218. 694,

ɔ: maddiker af et ådsel; når man sagde til en fisker fra Norsminde en dag, da han for ondt vejr ej kunde komme til havs: „nå, I er da levende endnu!“ svarede han: *„ja, löwəň æ· vi, mæn vi for it ræt møj te føən!“* Kr. IX. 107. 144; djævelen, som er hidkaldt, kan ikke jages bort, uden han får *jènteŋ lòwəňc dè frå gor,* så tog han et svin, Grb. 182. 30; i en gåde bestemmes tiden (s. d.): når de [det] døde begraver den levende, Sgr. II. 77. 401, VI. 24. 320, 56. 518, jfr. Folkl. Journ. I. 39. 8, Urquell I. 132. 15, III. 75. 107, Keller, Erz. aus altd. Handschr. 482. 11 ɔ: når asken om aftenen rages over ilden; jfr. om stedet, Black s. 182: where the dead & the living cross (Skotl.) ɔ: en færge, jfr. W. Gregor s. 80, Chambers s. 110; i en anden gåde: hvor den døde jager den levende, ɔ: kammen lusene, Sgr. IX. 189. 568, Landst. 812. 45; klokker og reb, Värend nr. 86; se menneske, tid; den levende spiller død, se Kr. IV. 313. 412, Sagn III. 490. 56, V. 122. 78, Sgr. IV. 228. 720; jfr. jærnhandske, Thiele II. 143, Wigstr. II. 337, Runa II. 1, Afzel. Sagoh. III. 117; Kosakker skærer lår af levende ko, Kr. Sagn IV. 104. 14; l— kalv flået af råhed, Kr. Alm. V. 276. 721, Kr. VIII. 322. 547, jfr. Bruzel. s. 95; l— kats poter afhugges, Kr. Sagn IV. 589. 74; l— muldvarp flået til trolddom, Kr. VI. 361. 77; dens poter afhugne, Kr. Sagn IV. 590. 86, jfr. Urquell VI. 40. 25, dens skind til pengepung; l— brændt rotte middel mod epilepsi, Urquell V. 290; en levende mus hakkes isønder og spises for at kunne „ligge tör“ (s. d.), Sgr. VIII. 117. 496, el. levende rottes hoved afbides, Rääf I. 131; flå præsten på Sejrø l—, Kr. Sagn IV. 122. 65; l— begravet af van-

vare, Kr. Anholt s. 55. 126, Sagn IV. 169. 89, 258. 37, 347. 92, jfr. Oehlenschlägers Novelle Reichmut v. Adocht, se Grimm S. nr. 341, Deecke 207. 162, Mhoff 551. 554, Liebr. Volksk. s. 60, Jahn D. Opfergebr. s. 22 anm. 3, jfr. Kr. Alm. VI. 182. 383, Gering II. 192, Glostersh. Folkl. s. 27; trods protest bliver den gerrige mand l— begravet i ævent., se Gr. Gl. d. M. II. 214, Registr. nr. 101; l— dronning sættes i höj med døde konge, Olrik, Saxe l. 64 med henvisn. til Flateyarbok I. s. 88, jfr. Grimm K. M. nr. 16, 1001 Nat nat 85, Gr. Æv. I. 62, Arnas. II. 389, Ralston Songs s. 328, slgn. fortæll. om Glaukos og Polyeidos, Preller Gr. Myth.[2] II. 477, Apollodor. III. 3. 1. 2, Folkl. III. 534; den l— Asmund begraves med den døde Asvid, se Vedels Saxo s. 105, Müller Saxo 244, Fornald. Sögur III. 375 flg., jfr. Liebr. Volksk. 42. 197. 380. 508, slgn. l— börn sættes i grav med døde moder, Lubbock, Vorgesch. Zeit. I. 169; hedningen Peder Puse lader sig levende indmure i Jetsmark kirketårn, Gr. Gl. d. M. I. 143, slgn. Wigstr. I. 162, Afzel. Sagohäfd. II. 38; Herlaug i Numedal med 12 mænd, Baring-Gould, Str. Survivals s. 102, Heimskringla, Harald Hårfagers S. kap. 8, Egils S. kap. 3, F. Jónssons udg. s. 7, Gullthorissaga kap. 2, jfr. Dania I. 237; Johannes lod sig levende begrave, Graff, Mítí I. 69; der findes mange sagn om msker og dyr, som er blevne levende begravede el. indmurede (s. d.) som offer (s. d.) el. som straf; el. for at skabe en vætte, der værger for stedet; under Københavns volde en pige, Thiele I. 147; i byvold Kr. Sagn III. 63. 27. 28; i et dige i Marsken, sts. 29. 30; en mursvend i en kirkemur, Thiele I. 199; en levende dreng under indgangen til kirken, Kr. VIII. 81. 155; et levende barn begravet i en tønde med et hvedebrød og en korshvid i hånden for at hindre havets fremtrængen, Kr. IV. 71. 101, Sagn IV. 574. 80-83; jfr. Sgr. X. 192. 471; for at standse sandflugt, Kr. Sagn IV. 575. 85, hæve bandsætning, Kr. Sagn IV. 576. 87; börn levende begravet for at standse pesten, Thiele II. 63, Natur og Menneske II. 158, Kr. Sagn III. 76. 398, IV. 573, J. K. 120. 17, Arne, Slagelse s. 31, Møller Bornh. s. 46, jfr. Grimm Myth.[2] 1140, jfr. Cavall. Wärend I. 268, Runa IV. 26. 7, Nyrop Romanske Mosaiker s. 64. 67 flg., Liebr. Volkskunde: die vergrabenen Menschen s. 284, jfr. 194. 511, 79, Gervas. s. 170, jfr. 225. 80; Grimm Myth.[2] 1095 flg., 1129; Wuttke nr. 440, Kuhn M. S. 379. 27, W. S. I. 115 anm., Strackerjan I. 107. 151, 108 c. II. 236. 558, 243. 570, Müllenhoff 242. 331, Henderson Folkl. s. 147 flg., 274 anm., Black Folk Med. s. 74, Mélusine III. 497, IV. 14. 117. 453, Ralston Songs s. 395, Krauss, Bauopfer s. 17, Folkl. Rec. III 282. 294, IV. 198 (Rumænien) 178. 186 (Indien), Folkl. IV. 259. 262. 396, V. 88 (Indien); *„föri di lo grujstjæn te Tijs cerk, grow di e lam nir dèråjər, få de cerkən ku sto u'fåstørə te wèrsəns èj“*, Grb. 174 nr. 34 jfr. Hofberg, Skogsbygg. Lif s. 32, Afzel. Sagoh. III. 94 flg., Grimm Myth.[2] 1095; levende lam begravet under alteret, Thiele II. 295, Kr. Sagn III. 83. 441, el. under murene, Sgr. VI. 46. 410; hest, Thiele II. 293, Kr. Sagn II. 371. 127; so med ti grise, Sgr. II. 191. 772, jfr. Thiele II. 296; det første dyr, der mødtes, blev levende indmuret i kirkemuren og efter de forskellige „kirkevarer“ har det været: tyr, stud, blakket kalv, gås el. gasse, so, hest, lam, får, Gr. Gl. d. M. II. 253 flg., jfr. Kr. Sagn II. 346 nr. 1; Thyregod kirke er bygget på to røde mynder, Vindum kirke på et lam, Kr. IV. 68. 92, jfr. nr. 94; jfr. Wigstr. I. 116 tyr el. hane; Skyts h. s. 88; Wärend I. 341 flg., Grimm Sagen I. s. 231, en kat; en levende hund kastes i et digebrud, Wolf N. S. 57; dyr begraves levende for at afværge trolddom, spøgeri, sygdom; en levende kattekilling begraves i hvert gårdsled for at hindre slette mskers adgang til gården, Sgr. XI. 73. 122; en levende hund i porten mod spøgeri, J. K. 197. 113; en levende kalv, kvie, J. K. 205. 158. 160, jfr. Kr. Alm. I. 81. 297. 99. 301. 307. 308; levende hugorm under dörtrinet mod sygdom, Kr. IV. 216. 303, Thiele Overtro nr. 262, jfr. Wigstr. I. 188, II. 123, Cavall. Wärend I. 330; levende mus begravet under arnestenen el. i markskellet, J. K. 216. 213 flg., jfr. Sgr. VII. 43. 131; l— kat (s. d.) i kalvestien, J. K. 204. 152, jfr. Kr. IX. 17. 152; l— hundehvalp sts., Kr. IV. 356. 102; l— kalv nedgravet i porten mod hekseri, Kr. IV. 186. 259; l— ko begravet mod forgörelse, Kr. VIII. 331.

565; kattekilling, hest, hugorm (I. 665. 50 b flg.), ko levende begravet, Sgr. IX. 73. 250, jfr. Wigstr. I. 94 sort hund begravet mod trolddom; II. 268 en l— hund i båsen mod utöj; en l— hest mod sygdom, Kr. Sagn II. 251, Z. f. M. I. 202, IV. 4. 37, Friis Lapp. Myth. s. 108; en l— hanekylling brændt mod trolddom, Harl. & Wilkins. Lancash. Folkl. s. 209; en l— kalv s. 63; l— kat s. 140; l— ko brændt for at værge mod trolddom, Bjerge, Aarb. II. 21; jfr. Ralston Songs s. 395; kalv, får, Folkl. II. 301 (Man); svin, gås, Mélus. VI. 83 (Skotl., Franken); Amer. Folkl. II. 102; l— harekilling til lægedom, Kr. VI. 384. 294; jfr. l— kylling brændt på korsvej, Amer. Folkl. IV. 268 (Negertro); l— tudse koges i bomolie som lægedom mod kræft, Sgr. VIII. 140. 597; et levende begravet dyr brugt som trolddom: *han skul ta̤ əð lam̤ å bəgraw̱ de löw̱ən, å lisom lam̤əð röðənt i jån̤* (jorden), *såðən skul heqsmæjstərən swen̲ hæn̲, å de past åsə,* Kr. IX. 261. 102; en kat, Urquell II. 125 (N. Tyskl.); halsbenet af en l— nedgravet sort kat gör usynlig, Sgr. III. 72. 229; en jomfru l— jordet, vise, Kr. I. nr. 3; Sgr. II. 209 nr. 800; to søskende lovte hinanden deres tro, de satte det barn levende i jord, Sgr. III. 19 nr. 36. 49. 7, jfr. Sgr. V. 98. 3; som straf indmures en besvangret jomfru, Thiele II. 150; en pige, som beskyldes for tyveri, Kr. VIII. 214. 366; en morder, Runa III. 11; en præst, som har besvangret pige, Thiele II. 133, jfr. I. 90; tyvekvinde, Kinch, Ribe II. 673, jfr. Kalkar I. 97 a; morderske, Kr. Alm. V. 180. 458; som voldsdåd, Kr. Alm. V. 117. 338; så grov de en grav så dyb og stor, forvist blev den tærne lagt levende i jord, Sgr. III. 149. 20; Gr. Gl. d. M. I. 193, Wigstr. I. 46. 22; jfr. Cavall. Wärend II. 407; Arnas. II. 389 øverst; Völsunga S. kap. 8, Rafn N. Fort. S. I. 124; bønderne murede kongen levende inde til straf, Mhoff 144. 198; dronningen levende begravet, Grimm Sagen II. 155. 480; Rochholz, Argauer S. II. 171 anm., Grimm R. A. 694. 11, Aubrey, Remains med henvisning til nonner og vestalinder 20. 122. 218; Baring Gould, Str. Survivals s. 1 on foundations, P. Bjerge, Aarbog 1892 s. 1 flg.; jfr. indmure; for at udfries af trolddom lader mand sig levende begrave på trebundet skel, og der plöjes, sås og harves over ham, Kr. Sagn I. 403. 13, jfr. Thiele II. 83, Kr. VI. 353, Dania I. 27; slgn. Black s. 101; se gammel 1, helhest, lus, mane; lys-.

levende handel, no. *æ löw̱əň haṇəl* (vestj.) kreaturhandel, til forskel fra anden handel med livløse genstande.

levende vare, no. *æ löw̱əň wa̱r* (vestj.); *löw̱əň va̱r* (Agersk.); *löwu̱ər* itk. best. *-ə* (S. Sams); *lewənụr* el. *lewụr* (N. Sams); *æ l— w— ær i gowə prịs* (vestj.) kreaturer; jfr. livvare, Mb.

levenur, no. se levende vare.

lever, no. *lə̀ẉə æn -rə* (Søvind s.); *lə̀ẉər æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; Randers); *leẉər* huk. *lew̱ər* (Tved); *löw̱ər æn -ər* (D.); *löwə æn* (Sundev.); *lawə æn* (Åbenrå) = rgsm.; *lə̀ẉər å låŋ å hjaṭ å tåŋ* (Vens.) rim om slagtede dyrs indmad; *æ vi̱ löw̱ə* (Sundeved) den hvide lever, bugspytkirtelen, spises stegt i panden; *löẉər å æn a̱ň o et å æn væjr, blywər ət gåt væjr ima̱n, ska vi ụð o ståŋ ǧæjər*, glt. leverrim (s. d.) (Rgkb.); *löw̱ər te o bijəð mæj* (Agger), lever af ko, får, svin sættes som agn på krog, når ikke småsild haves; l— af msker og dyr har i oldtiden været brugt som orakel, Soldan I. 24 (Assyr.), Lund Fragment. s. 51 m. henvisn. til Theodor. Hist. eccles. III. 26; som elskovsmiddel se Soldan I. 71, Schindl. s. 130, man forestillede sig, at troldkvinder åd drenges lever, Soldan I. 66, er hvert spor heraf svundet? jfr. milt; rædehistorie om den hængte mands spiste lever (kjød, lunge, tarme, tå), Kr. IV. 144. 209, Sgr. II. 75. 385, 166. 745, XI. 9. 9-11, Gr. Registr. nr. 87, jfr. Kr. III. 144. 200, Arnas. I. 238 øv.; henvises kan endvidere til Mhoff 465. 26, Z. f. M. II. 137, Grimm K. M. i 3die dels noter, umiddelbart efter legenderne, fragm. 1, Hunts eng. overs. II. 466, Strackerj. I. 156, Jacobs English F. T. s. 57, Halliwell Pop. Rhymes & Nursery Tales I. 25, Revue d. Tr. Pop. IV. 457, „rends moi ma jambe!" Cosquin nr. XLI, Ndl. Volksk. II. 68. 3; lever i æventyret: jærtegn at en person er dræbt, Sgr. XI. 231, Kr. Æv. III. 146, jfr. Grimm K. M. nr. 53. 76, Myth.[2] s. 50 anm. ***, Gonzenb. I. 13, Magyar T. s. 182; lever og lunge, Pomm. Volksk. I. 82; se Aasen, livr, isl. lifr huk.

htsk. leber, mnt. lever, Sch. Lübb., eng. liver; se milt, smæjne; fåre-, kalve-, marsvins-, svine-, torske-.

leverans, no. *levəra·ńs æn* (D., vestj.) levering; se svine-.

levere, uo.

levi·jr -ər -ət (D.), el.

löw̱ər -ər -ət (D., Agersk., Bradr., Ang.);

levẹ·r -ər -ər tf. (Vejr., Randers);

levi̦·ər -ə -t -t (Elsted);

lewi·jər uböjeligt (Vens.) —

yde korn, levere en bog tilbage; aflevere ko el. svin, som er solgt; *æ ku ska löw̱rəs om majdaw* (D.); *a hǫ lewi·jr min tẹj* (Ven.); *löw̱ər tẹń* (Agersk.) yde tiende; men: *no æ do gåt ləvi·jrət!* (D.) kommen ordentlig i knibe, narret; *hạj ka lewi·jr no gu̱ nọn* (Vens.) ɔ: lögne el. lign.; jfr. htsk. liefern, mnt. leveren Sch. Lübb., fr. livrer, der henføres til lat. liberare.

leverefærdig, to. *löw̱rfa̱rə* (Thy) om svin, færdig til at kunne leveres købmanden.

levergroet, to. *dæń æ wes löw̱əgrọ (?)* (Mors); *löw̱ərgråi̦* (D.); *dær ær eṉən fa̱r, han bliwər læw̱ərgruwə* (Vejle vesteramt), om en, som har dygtigt at bestille, se levergrøde; jfr. „heart grown", Henderson s. 187; liver grown, Am. Folkl. II. 28 om pleuritis-syge (Pensylvania).

levergrøde, no. *löw̱ərgrø̱ æn* (Rkb.) en sygdom, man mente börn led af, når det varede for længe, inden de kom til at gå; den kom, når de for tit lå på den ene side; den helbredes ved at trække dem igennem en tørv på kirkegården fra vest til øst, jfr. Kr. IV. 348. 21, VI. 255. 30, Sagn IV. 616 øv., J. K. 365. 1115, se skjævr.

levergrødesalve, no. lægemiddel; der udleveres oleum lauri (P.).

leverekorn, no. *lewi·jər-kun* (Vens.) korn, som kan leveres ved salg f. eks., jfr. ydekorn.

levering, no. *löw̱rəŋ æn* (D., Sønderj.), *lewirəŋ i* (Vens.), måske mest i smstn. *swyṉlöw̱rəŋ*.

leverpølse, no. *löw̱ərpøḻs æn* (D.); *löw̱əpøḻs æn* (Sundev.; Søvind s.) = rgsm.

leverrim, no. rim, som i ældre dage fremsagdes, når en lever kom på bordet ved middagstide; den, som modtog leveren, skulde give den med et rim til sin nabo, se Gr. Gl. d. M. II. 150. 293, Kr. VIII. 99, Alm. IV. 48. 116, Sgr. X. 44. 170, 48. 184; Nyerup, Morskabslæsn. s. 288; Bartsch II. 86, Pomm. Volksk. II. 129; i Norge: „grødrim", Folkevennen VIII. 287, Haukenæs IV. 386; ligeså i Sverig, se Sundbl.[1] s. 133, —[2] s. 132, Sv. Landmålstidsskr. VII. 8 s. 15 flg., på Færøerne: „yrkja yvir drunn", rime over den pyntede kohale, Landt s. 449-50, Hammersh. I. 410. 6, Weinh. Volksk. III. 160, jfr. Maurer Isl. S. s. 310.

levertran, no. *lẹvərtran de* (Søvind s.); *lə̀wətran de* (Vens.) = rgsm.; torskeleverne hensattes nogen tid, til de begyndte at gå i forrådnelse, så kogtes de, idet man rørte i gryden med en pind, indtil den tynde tran kunde hældes fra. Den blandedes med tælle og kønrøg til skosværte; det tykke, greverne, hældtes i tjærekanden og brugtes til vognsmörelse (Torslev s., Vens., vist alm. hvor der fiskedes el. man købte fisk); formen fra Søvind er låneord.

leveso, no. *löw̱sắw̱ æn* (D.); *lə̀w̱sòw̱* (Vens.) — so, som skal leve.

levestok, no. *löw̱ståk æn* (Rkb.) en plante, løvstikke, levisticum officinale Koch; se lostilk.

levestærk, to. *lə̀w̱stærk* (Vens.) om kreaturer: som har passeligt huld til at leve vinteren over.

-levet, tf. se ud-, u-.

levetid, no. *löw̱tij æn* (D.); *lə̀w̱tic æn* best. *-tijən* (Vens.) = rgsm.; *de hòr eńc hæńc föṟi i miṉ lə̀w̱tic* (Vens.).

levevej, no. *lə̀w̱wè̦j i* best. *-wè̦j* (Vens.) = rgsm.

leveveder, no. *lə̀w̱weṟ i* best. *-i* (Vens.) væder, der ej skal slagtes i slagtetiden.

levköj, no. *la-* el. *lewkåj æn -ər* (D.); *lə̀wkə̀j æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *lakə̀·j æn* (Elsted) — 1) en alm. blomsterplante, cheiranthus L. (alm.); jfr. gr. leukoion; leukos, hvid; ion, viol. — 2) lakej (s. d.); *må a sto lakə̀·j baq ve· də̀?* (Elsted) ɔ: stå bag på slædemeder.

levn, no. i udtr. *dær ka blyw nåw̱ət te löw̱ns* (Malt, D.) til rest.

levne, uo.

löw̱n -ər löw̱ń löw̱ń (D., Fanø, Malt);

læw̱n (Andst);

löw̱n löw̱nər löw̱nt löw̱nt (Vens.; Randers); *lœ̱n* (Læssø);

lœw̱n -ə -əð -əð (Tved);
lœw̱n -ə -ət (Søvind s.);
löw̱n -ə -t -t (Elsted);
löwn [*-ər -ət -ət*] (Bradr.; Agersk., sj.);
lawn -ə -ət -ət (Åbenrå)
= rgsm.; *hœlər röw̱n eǹ löw̱n* (Malt); *hœlər œn tarm å röw̱n som œn slomp å löw̱n* (N. Slesv.); *nèj, föri a skal œn skèful löw̱n, så skal föri min tarəm röw̱n,* jfr. Kr. IX. 209. 23; *de, do löwnər, œ bœjər som de do œðər* [neml. bedre til andre], spøgende (D.); *di löw̱nt ham eňc ẹr få to skèləŋ* (Vens.); jfr. 1. leve; se sv. lemna.

levned, no. *löw̱nət œn* (D., vestj.; Agersk.); itk. (Bradr.); *lòw̱nəð* (Lild s.); *lòw̱nət et* (Søvind s.); *lòw̱nə è* (Vens.); *law̱nət et* (Åbenrå); *löw̱nə et* (Fjolde, Ang.) — **1)** liv, levetid; *de skijər et i dæň føst maňs löw̱nət* (D.) ɔ: menneskealder; *hun œ gråw̱ vil i œ löu̱nəð* (Lönb.) ikke just usædelig, men: fjantet, vild; *œn maňs löw̱nət œr et låňt styk lœrt te blekən* (Vlb.); *œn låŋ löw̱nət* (vestj.); *de gœr å œ löw̱nə* (Ang.) gælder livet; han er ræd for sit levned; et godt, ondt, surt, svart levned (Ang.); *do stoə, som do ha fåtrò·t det lòw̱nə* (Vens.) til den, som ser nedslået ud. — **2)** samliv; *di hår œn sòlə, osəl löw̱nət mœ hwœra·ňər* (D.); *de œ da è li lòw̱nə, di lòw̱ər* (Vens.). — **3)** larm, spektakel: *di oŋər hålər sånt œn lòw̱nəð, te jèn kaň ejt hør sœ siəl* (Lild); *di hålt sọn èt lòw̱nət om aw̱tənən, tè èn ku hør ət luňt hœn* (Søvind s., vistn. alm.); jfr. Aasen, liverne. — **4)** *de vår reqtə löw̱nət får ham* (Agersk.) ɔ: det var rigtig hans lyst; *han kam i œ löw̱nə* (Fjolde) tillive. — Jfr. Aasen, livnad; isl. lifnaðr hak.; kjeltringe-, menneskets-, tids-, ved-, vel-.

levnedsmidler, no. *löwsənsmerlər* flt. (Valsb.); *löwsənsmitəl* flt. (Ang.) = rgsm.; = *löwsənsfø* (Valsb.); *han fœk nåwə l— mœ.*

levnedstid, no. *löwsənsti* el. *löw̱nsti œn* (Ang.) at have hus og kålgård *å l—,* på livstid, se tidslevned.

levning, no. *löw̱nəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; vestj., Støvr.); *lœw̱nəŋ œn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; *„i faən stow dè no slaňc löwnəŋər frå koŋəns bowr“,* Grb. 105. 79; se levelse.

levre, uo. overstryge med lervælling, „levring“ (Slet h.), Mb. se livvi.

-levret, to. se hed-.

levt, uo. se løfte.

li, no. se led; sgu; uo. se leje, lide, lilde; li- i smsætn. se lige-.

li, no. *lic, lij, lij œn* (Vens.) den bratte side af en langstrakt bakke; et sammenhængende bakkestrøg (Vens.); *òw̱ərlijən* og *åjərlijən* er navne på to byer i Lerup og Tranum sogne; *Skiptəs lij* (Thy) er et stykke hedejord n. f. Ydby kirke, det skrår mod vest (Lyngby); syd f. Skagen ligger Törvelien; Pirups Hvarre ved Blokhus ligger „under lien“; „Rönnelien“ ved Åbybro (Vens.); en boede på bjærget, den anden under lien, Kr. Alm. V. 141. 83 (Ø. Han h.); i Himmerland kaldes den gamle kyst syd f. Björnsholm Fjordlien; Bjærge Lide ved Horsens; Alstrup lide Kr. VI. 41. 52; jfr. Aasen, lid, bjærgside; isl. hlíð huk.; htsk. leite, henføres til gr. klītys, skråning; å-.

-libelse, no. se for-; jfr. htsk. lieb, kjær.

liberi, no. *libəri·j* (vestj.); *lebər·ic è* best. *-ə* (Vens.); *lœbəri·j* (Agg.) — klædedragt, nok kun om påfaldende klædedragt; så kom hun af det liberi, Kr. V. 111 ɔ: forklædning, jfr. mundering; *„haj sa i èn poj-səl* (sump) *nåk så blòt, å karetən mè hilə lòbərijə wa fåswòjən“,* Grb. 218. 43 ɔ: det altsammen, hele slænget; jfr. htsk. livree, fr. livrée, egentl.: hvad der er leveret, klædning som herren giver sine tjenere.

-libt, tf. se for-; jfr. htsk. lieben, elske.

1. lid, no. *lic* best. *-ən* el. *liən,* også *lij* best. *-ən* (Vens.); *œn ku jo et ha slån si li te ər,* Kr. IX. 190. 24, tiltro, tillid; *mœ ka eňc sœt sin lic te ham; do skal skal eňc slo liən te, hons haj seər* (Vens.); jfr. Aasen lit, det samme; se til-.

2. lid, no. *lir* (Sall.), *gi l— œpo·,* give agt på; se 1. lide.

lide, uo. böjningerne af ordene efter deres forskellige betydninger går uden tvivl over i hinanden.

1. lide, uo.
lijð -ər lit lit (Lild s., Lb.);
lij lijər lit lit (Vens.);
lijəð liðər lijəð el. *lit lit* (Hell. h.);
li li lir lir el. *li* (Elsted);
lið lijər lit lit (Andst) —
stole på: *de ka do lið o stuw̱əl o* (D.); *lið œpo* (Mors); *a lijər o· dœj* (Andst);

de ka do vær lit ọ (Andst, Løgst.) det kan du stole på; *han ær it tẹ å li̥ åpò* (Søvind s.), også kan siges: *dè ka du vè liən̈ ọ* (sts.) det kan du stole på; *mæ ka en̈c lij åpå de, haj sẹər; de ka do wè lit åpå* (Vens.); jfr. Aasen lita 2, stole på; isl. hlíta.

2. lide, uo.
lij -ər lij lij (Andst, Lild s., Agg.);
lij, -ər el. *licər, lij, lij* el. *lic* (Vens.);
li -ər liəð liəð (Tved);
li̥ -ə li̥ li̥ (Søvind s.);
li̥ li̥ ej ft. tf. (Elsted);
lij -ər lit lit (Agersk.);
li lirə lẹ lit (Åbenrå) —
synes om, norsk lika; *a kan̈ it li̥ ham* (Søvind s.); *a gåst nåk lij o hør ət, a hår gåt ku lij ham* (Andst); jævnlig omskrives tiderne: *æ kan̈ gåt li̥ ham, æ ku g— l— h—* (Agersk.); *„de kan a lij!“ så præstən, di ga hans bön pæŋ* (Tåning); *de lijər a et* (Hmr.) tåler jeg ikke; *de gist a lij* (D.) synes jeg om; *æ bar lijr ek o wask dæm i de ijskål wan̈* (Agger); *de lijər a, mən de æ waqt,* alm. tlm.; *haj æ så waqt lic ol stẹər,* dårlig lidt; *a ku en̈c lij dæj snak* (Vens.); jfr. Aasen, lida, htsk. leiden.

3. lide, uo.
lið -ər lit lit (Lb.);
lij, -ər el. *liər, lit* el. *lij, lit* el. *lic* (Vens.);
lir liər lit lit (Vejr.);
lijð -ər lit lit (Lild s., Mors, Agg.) —
vente, bie efter: *a hå lit læŋ atər dæj* (vestj.); *I skal et lir atər mæ* (Holstbr.); *dæj dòwən dræŋ haj lijər om månəŋi ætər awtən* (Vens.); *a hår lit læŋ ætər å dø* (Lild s.); *do ma hæn å fløt cyən, di liər ætə dæ; a lit ætər, haj skul kom* (Vens.); jfr. Aasen lita, se efter; isl. hlíta.

4. lide, uo.
lij -ər, læj el. *lij, lij* (Andst, Kolding, D., Agger); ft. *lij* (Mogenstrup, N. Salling, Rævs, Lild s.);
lij lijər lij lij el. *lic* (Vens.);
lið liðər lijəð lit (Hell.);
lij lijə lẹi lij (Tåning); nt. *lij* (Røgen);
li̥ -ə li̥ li̥ (Søvind s.);
li -ər -əð let (Tved);
li̥ li̥ lir lir el. *li̥* (Elsted);
lij -ə lið lið (Hads);
li̥ liðər liəð lit (Törring, Randers);
li̥ -ə lẹ lit (Ginnerup);
lij lijə lijə let (Sams);
li̥ lirə lẹ lit (Åbenrå);
li̥ -ər liə liə (Valsb.);
li̥ -ər lit lit (Bradr.; Agersk.);
li̥ -ə li li (Sundv.);
liə -r liəj liəj (Egebæk) —
lide smærte; *a hår lij gråw möj i mi fuwəð; æn ska lij, hwa ən ska· lij, å siən ska ən dø* (Tåning); *æ kuwən hå lij ve æ ræjn* (Andst); *a lijər et wal* (D.) jeg har det ilde; *gu, læ wos löw læŋ å li̥ wal!* Sgr. II. 110. 540 (Fly); *han læj möj un̈t, nø, tåv, uræt* (D.); *han lijər å æ restsyqən̈, lij on̈ər ət* (D.); *han̈ lèqər å liə möj* (Søvind s.) om en syg; *hwæm dær wel wær nòj, di mo åsə lij nèj* (Mors); *nær do il lijər, så growər dær bæjər tijər* (vestj.); „han hå wå (været) arm å døen lir få vi staklæ“, Jyd. I. 48. 2 (Lisbj. Terp); *li, bi, ly, lær hjælper tit æn stakəl te ær* (Fredericia); *vi må bi, ti, li!* (N. Slesv.); *dẹ æ dær flijər en̈ hin̈, dær hå læjən aw o liər aw ino·* (Vejen); *hon hò lic mø, en hon kam hæfrå·* ɔ: døde; *hon lir un̈c, hò li un̈c ol hè daw* (Vens.). *„A lijər ham en̈c!“ — „Hwæm ka do wal lij? to, do ka wal en̈c igå·ŋ lij dæ siəl!“* (sts.); *mæ skal lij de, dæ stor en̈c te å wrij* (sts.); „helst lide i ungdom el. alder“, se rig; jfr. Aasen lida 4; htsk. leiden, mnt. liden, leiden, Sch. Lübb.

5. lide, uo.
li̥ -ər læj (Andst);
lij -ər lit lit (Vens.);
li̥ -ə li̥ li̥ (Søvind s.);
li̥ -ə lið lið (Gylling);
li̥ li, ej ft. tf. (Elsted);
lij -ər lij lij (Lild s.);
li̥ -ər lit lit (Agersk.; Bradr.);
lijə -r -əð lijəð (Hell. h.) —
1) skride, om tiden, om arbejde; *de liər moð awtən; de liər təfram* (D.); *de lir aj awtən* (Vejr.); *de lijər hæn epo æ awtən* (Thy); *de liər æmor awtən* (Agerskov); *de ær nòj, dær lijər nær a komər tẹ əð* (Lild s.); *stoməl o et fål, lijər gåt təfram* (Holstebro); *de liər it mæ hans arbər* (Agersk.; Bradr.). — 2) være langt fremskreden, nærme sig enden; *de lijər gåt mæ arbecə* (Vens.); *dè liə mòj en̈ən* (Søvind s.); *no liər əð æ æ æn̈ mæ wos, de liər gåt æ æ wæj* (Mors); *de lijər*

hæn imor yul (Holstebro); *de lijər imo·ð æ sist* (D.); *æ do snår færə? — de lijər!* (Andst); *„dè liə gåt!“ sò mańən, hań ko mæ dè føst las måq, — hań hòi il om* (uden) *jèt tè* (Søvind s.); *„de lijər!“ så han, æ mań, da ræj han o æn törəstak* (vestj.); „æ der ingen å jer, dæ vil synng nød, ælle fåtæll nød, så lidd et så gjæwt mæ de hæhr værkeri“, Blich. Bindst.; jfr. Aasen, lida, isl. líða; lakke, skride.

6. lide, no. i tlm.: *de hår hwærkən lij hær skrij* (Andst), der er ingen fremskridt.

lidel, to. for: lille, i folkeviser f. eks. lidel Kirsten, Kr. I. 1. 6. 8; lidel bådsmand, I. 4. 4; du lidele Kirsten I. 240. 2; vred blev lidelen Kirsten I. 241. 10 osv.; se lille.

liden, no. venten; *de ka wèr, a ka få låŋ liji eən hon komər* (Vens.), se 3. lide.

-lidende, tf. se 4. lide, små-.

liderlig, to. *liðələ* (D.); *lidəli* el. *liələ* (Vens.) om drukkenskab og svir, *æn l— mińəsk* (D.) et fordrukkent mske; ligeså Lild og Vens., på sidste sted om en person, der er hengiven til alt ledt og slet, slem til at bande, især om løsagtige folk, jfr. Kr. Sagn IV. 159. 57; *de æ l— o kom sån aw mæ ət* (D.) skammeligt, fortrædeligt; *de æ da no lidəli skit* (Vens.) noget fortrædeligt töj, jfr. htsk. liederlich, letfærdig.

liderlighed, no. *lidəlihjè æn* (Vens.) = rgsm.; *haj hò slawə sæ te l—*, ɔ: hor, drukkenskab, kortspil.

lidet, to. *lijə* (Agersk.) om msker: som finder sig i meget uden at blive vred, se lide, lidt.

-lidig, to., se u-.

lidkjøb, no. *læjkyjəv* (D., Andst); *lèjkøv et* (Søvind s.); *liqkøf* (Vejr.); *læjkiv* best. *-əð* (Tved); *licèb* el. *lecèb* el. *lècèb (?) è* (Vens.); *likøf et* (M. Slesv., Vlb., Bradr.) — mundtlig købekontrakt i vidners overværelse, hvor handelens vilkår nævnes. Sælgeren løfter sit glas el. sin kop med kaffeponsen og siger: *„no drekər a dæj æ (swòthjælmə ku) te, fresk o soń ær ən, i ål måðər, frij får u·sjønlə fæjlər, 200 kronər skal a ha får ən, æ kaltij ska nåk sæð, som a hår så; lisom ən ær, ska do hå ən!“* Køberen svarer, idet han tager sit glas: *så drekər a dæj tråjə dålər te, som æ bətål* el. *som ska bətåləs te (føst Maj), a vel ønsk dæj løk mæ æ pæŋ; så möj ska do ha, de hår do fåwən!* „lidkøbsvidnerne“ klinker med og slutter: *vi ønskər så løk i æ hańəl o beqə sijər!* Derom kan siges: *a fæk æ ku te·dròkən* (D.) den blev lovlig min, el. *æ hańəl ska nåk sto, vi dråk læjkyjəv o ət* (D.); *wè mæ· å drèk lecèb* (Vens.) ɔ: være tilstede som lidkøbsvidne; *så jik di ej i tèlcə å drak licèb; no skat do åsə ji ə gåt licèb* (Vens.); vægrer køberen sig ved at drikke l—, undskylder han sin vægring ved f. eks. at sige: vor handel skal stå lige fast for det; jfr. Fb Bondeliv s. 148, Goldschmidt Hederejse s. 51; fig. *han måt bətål æ læjkyjəv* (D.) ɔ: led tab ved handelen; l— kaldes i Norge kaupskaal el. njøsminne, se Aasen, jfr. Sande II. 226; „kaupkanne“, Søegaard s. 62; i Sverig jusminne, Rietz 220. 2, el. lidköp, Rietz 401. 2, glsvensk liþ, øl, frugtvin; mnt. lîtkôp el. lîkôp, Sch. Lübb., hvor der göres rede for skikken, hvad der udførligere findes, Grimm R. A. 191, Wb. under leikauf el. leitkauf, jfr. Urquell III. 322, Schmitz Sitten I. 96, Krauss Sreca s. 165, Magyar T. LXIX; jfr. grimepenge, halepenge, hornpenge, håndslag.

lidkjøbsvidne, no. *læjkyvsviðnər* flt. (D.) de, som er anmodede om at være tilstede ved lidkøb.

-lids, se lid, til-.

lidsom, to. *lijsom* (D., vestj., Mors, Thy) — 1) om arbejde, som går rask fra hånden (D., Mors, Thy, Vens); *è lijsom arbec* (Vens.); *de æ l— o ha mæ o gyjər* (D.); *wòr nyj tems æ så lijsom å tems mæ* (Lild s.). — 2) om en hest, der skrider rask frem (Mors). — 3) om et mske, som er godt lidt (Mors). — 4) tålmodig, om msker (Agersk.).

lidstov, no. se listue.

lidt, to. — 1) *let* (Nörrej., Sønderj.) itk. af lille (s. d.); *it let huəs* (Bradr.); *æ pik hæ fån sæ et let jet* (Ang.) et barn; *hań æ lèt halgal* (Søvind s.). — 2) brugt mere el. mindre tydelig som navneo.: *let klæər* (Agersk.) få klæder; *græjs, hyjə, kuwən blywər let io·r* (D.); *æ le·t* (Sundeved, Agerskov), *e let vań* (Brader.) en smule vand; *de fytər æ le·t* (Agerskov, Åbenrå) det sner en lille smule; *vel I*

iṅt hol ve mi hæst æ le·t? (Ang.) en lille tid; *blyw hær æn let* (Hmr.) en kort tid; *han komər ve æn let, om æn let* (D.) om kort tid; *han komər ræṅəṅ hær hwær-a·ṅt let* (Lindk.) hvert öjeblik; han satt' sig en lidt derfra, Kr. I. 173. 8; en bitte lidt efter kom pigens fader, Sgr. VI. 135 ɔ: kort tid efter; *æjsən håð a fåt låw te å blyw dær æn jæn let,* Sgr. IV. 194 ɔ: for det første; *òm lèt imo·i* (Søvind s.) ɔ: om et öjeblik; *gyjər ət få let o'ət* (D.) göre noget for en dårlig betaling; *„de æ' let, mæn de æ så gråw gåt!“* sagde konen, hun gav hver af sine folk et halvt andenæb, Sgr. VI. 7. 46; *lèt å gåt* (Søvind s.); *vi ka nòwəs mæ de let; de let hår de möj o bətyj* (vestj.); *a wel eṅc hò ə hwicən få let hèlə mø; dæj, dær eṅc æ fånòwə mæ let, for olə mø; de ær eṅc så let* ɔ: det er meget; *de ær òlə så let, de ær i beər ən eṅc; let, de ær eṅc su (swò) mø* (Vens.); *let hår åsə låð* (Tved) ɔ: lidt vejer også med; *de æ bèjə å ha let mæ ròw eṅ möj mæ urow* (Årh.); *let atər let, sådən jawn te ən* (D.); — Jfr. kro, lille, små; *Bi-, for-.

lidtagtig, to. *letajtə* (Hmr.); *letawtə* (D.) — lidt, noget lidet, altfor lidt: *dær æ kon letawtə* (D.); *letacə baqə* (Vens.).

lidtelig, to. *letələ* (D., Hmr., Andst), *de æ l— nåk, æ brø æ l— baqt* (Andst h.), altfor lidt; *a hør l—* (Lb.), er tunghør.

lidtevitte, to. bio. *letəvetə* (Ang., Valsb.) lillesmule; *han sku ræk æ letəvetə viər iṅ,* J. M. 53, han skulde række lidt længere ind; „de bæster løtvøttens magted“, Nyerup Udv. Dsk. Viser I. 242. 3; se lillevitte, vitte.

lidtgodt, i truende udtryk: *kenə do mæ, måstə Letgåt?* Sgr. II. 27. 197 (Lisb. Terp) ɔ: du, som ingen gavn gör.

lidtladen, to. *letlarə* (vestslesv.) lidt, altfor lidt; *brøjə wa letlajən baqə* (Vens.).

lie, uo. no. se le; to. se led.

lied, uo. se lede.

lief, no. uo. se lev, leve, løbe.

lieg, no. uo. se leg, lege.

lier, no. se ler.

liev, uo. ft. se løbe.

liflig, to. = rgsm.; *„blyw fårhæqst å djæ lifli saŋ“*, Grb. 125. 41, sagtens fremmedord; jfr. htsk. lieblich, mnt. lêflik, Sch. Lübb.

liflig sang, no. glds. dans (Djursl.).

1. -lig, meget alm. afledningsendelse, f. eks. *baqələ, tæŋkələ* osv., tit med bibetydning af altfor—, f. eks. *lilələ,* altfor lille; i det ægte gl. Vendelbomål *-lə,* f. eks. *sårələ,* sørgelige; *ęjlə,* langt inde; *trowlə,* trolig; men i nyere ord og unges tale ofte *-li,* f. eks. *endəli,* inderlig; *høfli,* høflig osv.; jfr. vinterlig; se Aasen -leg, „kun brugt som endelse, oftest med begrebet: tilhørende, forbunden med, passende til“, og viser hen til 2. lig og 3. lig, slgn. isl. -legr el. -ligr, eng. -ly, htsk. -lich; se bl. m. for-, hus-, lidte-, miste-, over-, o. s. v.

2. lig, to. *liq* flt. *liq* (D., vestj.) som har samme udseende el. egenskab: *haj æ sæ sil liq i òl teŋ; haj ær ham så liq som dæ jæn dròð wòj dæ naən* (Vens.); *de ær eŋanteŋ liq atər* (D.) ɔ: upassende; *di æ hwaraj̧ə så få liq, de dæ jæn wel eṅc dæ nan wiq* (Vens.); jfr. Aasen lik, isl. líkr; mnt. lîk el. like, Sch. Lübb.; htsk. gleich, u-.

3. lig, no. *liq æn liq* (vestj., sønderj.); *liq è* best. *-ə* flt. *liq* (Vens.); *liq et* best. *-ət* flt. *liq* (Søvind s.; Tved); *liək et* = flt. (Ang.) = rgsm.; et dødt mskelegeme; *di grawət de liq ui, som ska ha wåə preṅs Boris,* Kr. IX. 249. 87 (Framlev h.); *leq liq; følə liq te jor; så bleq som æn liq* (D.); *haj leqə liq, å følə liq, å kle liq hæn* (Vens.); såsnart et mske er død, ringes (s. d.) over den døde, en salmebog lægges under hagen for at støtte underkæben, öjnene lukkes ved at lægge sølv- el. kobberskillinger på dem, J. K. 386. 31, jfr. Wigstr. Folkseder s. 91, W. Gregor s. 207, Z. f. M. IV. 423 (Indien); liget tvættes, lægges på strå, se Kr. Alm. IV. 89. 253, lighalm; løftes over i ligkisten, hvor det bliver liggende til begravelsesdagen, se kistelæg, strålæg; den døde indsyes i et lagen, Deecke s. 207; der lægges tre små Andreaskors af halmstrå på den døde, en salmebog og en oplukket saks (et kors af stål) på brystet ovenpå lagenet og borttages først, når kisten slås til, se J. K. 386. 32 (Sæll.), Kr. Alm. IV. 89. 255, jfr. Rochholz D. Gl. I. 189, Bruzel. s. 80; folk kom ind at „se liget, som skik er“, Bergh Segner IV. 44 (vist alm.), Kr. Alm. IV. 96. 287, Sagn IV. 418. 01; liget lå efter den gl. skik i åben

kiste; når følget er samlet, tændes lysene for kistens hovedende, en salme synges, præst el. degn taler; når de har sluttet, synges atter en salme, hvorefter de nærmeste slægtninger tager afsked, kvinder og börn tit ved at kysse den døde, jfr. J. K. 387. 33; mændene tager liget i hånden el. klapper dets kinder, jfr. Rochholz D. Gl. I. 196; ligets skål blev drukket og man tog den døde i hånden og sagde: „tak for mad!“ Kr. Alm. IV. 91. 269-70 (Sønderj.), Gr. Gl. d. M. III. 173; derefter sömmedes i ældre tid kisten til, el. låget fæstedes ved islagne træpinde, nu skrues det til, tit gennem udhuggede sommerfugleornamenter, degnen „synger liget ud“, og det køres med konen siddende bagved, om det var gift mand, Kr. Sagn II. 477. 518, ad en bestemt vej, landevejen, tit ej den korteste vej, til graven (D., Malt h., Sønderj.), jfr. Kr. Sagn I. 248. 866-67 „the kirk-road“, W. Gregor s. 212; „hellweg“, Grimm Myth.[2] 761; Wuttke nr. 35. 738, „todtenweg“, Urquell I. 31 (Ditm.), Folkl. IV. 357. 13; l— blev begravet i kurv (s. d.); på sine steder blev liget båret til kirken, mens degnen gik syngende foran; hvor der ikke var huse, havde han lov at puste, således i Fol og Hygum sogne (Nordslesv.) endnu efter 1864; degnen i Fol skulde synge fra Obbekjær til Fol, degnen i Hygum fra Brøstrup til kirken, degnen i Gram fra Enderupskov til Gram kirke, en mil el. derved; jfr. Stolt Optegn. s. 125; l— skulde bæres til grav, måtte ej køres, Aldén Getap. s. 9; ligtoget standser bestemte steder på kirkevej, mens fadervor bedes, se Kr. Alm. IV. 90. 258. 59. 62. 70; går vejen over et trebundet skel, lægges en tot halm fra kisten på det, Kr. IV. 391. 489, se lighalm; alle ledde, som lig førtes igennem, vendtes omvendt, og alle personer, som mødte toget, stod stille, mens det drog forbi, J. K. 390. 47. 48, i ældre tider blev der holdt ligprædiken i kirken (jfr. parentation, udtale), hvad der vel her og der sker endnu, hvorefter liget førtes til graven; såvidt mindes, blev liget båret om kirken fra øst til vest, solret, i M. Slesvig;

det lig, de bar om kirken om,
og alle guds engle de sang derom,

se DgF. III. 900 b. 14, jfr. S. Kjær, Stavnsb. s. 373, J. K. 389. 45, Thiele Overtro nr. 684, Kr. IV. 391. 96, Alm. IV. 93. 275, Mb. under ligbojel: liget førtes tre gange ret om kirken; se også Wigstr. I. 236, Folkeven VIII. 275, slgn. Rochholz D. Gl. I. 198, Henders. s. 61, Hardwick Trad. s. 28, Urquell I. 32 (Ditm.), III. 300 (Friserne); tre gange rundt om graven for ej at gå igen, Kr. Alm. IV. 91. 266, jfr. Yeats Fairy T. s. 147, Bruzel. s. 81; enten i kirken el. ved graven oplæstes den dødes „testamente“ (s. d.) el. „testimonium“, en kort udsigt over hans liv, som regel vel forfattet af degnen, jfr. Feilb. Bondeliv s. 359 flg., Fr. H. s. 111, jfr. Cavall. Wärend I. 477; l— begraves med hoved mod vest, så det sér mod solopgang, vel i alle kristne lande; grav, hvor sol ej skinner, Cav. Wärend I. 472. 486; slette mskers el. hedningers grav vender nord og syd, se Maurer Isl. S. s. 64, DgF. II. 649 a, Arnas. I. 233. 34, II. 79. 81, jfr. s. 87; jfr. Grönlands hist. Mindesmærk. I. 474 m. henv. til Olavius' økon. Rejse i Isl. I. 45, Grimm R. A. s. 728; Aud forlanger at ligge i „flodmålet“, Landnama II. kap. 19 s. 117; forstranden ansås hverken for hedensk el. kristen, dér skulde udøbte börn begraves, se Maurer, Ueber d. Wasserweihe des germ. Heidenthums s. 186 i Abh. d. Kgl. Bayr. Akad. XV. 3 Abth. (1881), jfr. Gulethingsl. kap. 23, Norges Gl. Love I. 13 ned., se Bjerge, Aarbog 1895 s. 57; Indianer jordes med hovedet mod øst, at de kan se mod de saliges land i vest, Tylor Anf. d. K. II. 424; jfr. Urquell VI. 143; l— af bjærgmandens kone begraves ved kirken, hun var et stjålet mske, Kr. Sagn I. 251. 877; man skal løfte liget i de store tæer og lægge det i kisten, Sgr. VIII. 189. 789, jfr. Bartsch S. II. 99. 355; den dødes store tæer skal sammenbindes med et rødt uldent bånd, Kr. Alm. IV. 89. 253, Kr. VI. 172. 237, Sgr. IX. 203. 619, jfr. Wigstr. I. 106, II. 151. 160, Bruzel. s. 80, Cavall. Wärend I. 465. 477, Folkl. IV. 363 (Irl.); l— gives et pengestykke i munden, se 2. død I. 228. 35 a, skilling; i ligets fodsåler stak man nåle, se 2. død I. 228. 38 a, Kr. Alm. IV. 89. 253, Thiele Overtro nr. 704, nåle el. söm, Maurer, Isl. S. 58, Arnas. I. 224. 226, Andree, Parall. I. 89. 90 (Finske Folk); når l— er ført ud,

skal dören lukkes efter det, Sgr. VIII. 189. 791, der skal straks fejes, Kr. IX. 62. 684, Sgr. VI. 67. 619; der skal kastes en sko (Sæll.), hørfrø, en skål vand efter kisten, når liget bæres ud, Sgr. VIII. 189. 790 flg., S. Kjær, Stavnsb. s. 373, J. Saml. IV. 246 (N. Tranders), J. K. 389. 44; vandet, hvori det er tvættet, kastes efter det, Kr. IV. 391. 494, Thiele Overtro nr. 697, Gr. Gl. d. M. II. 110. 86, jfr. Wigstr. I. 106, Cavall. Wärend II. L, Kuhn W. S. II. 49. 136, Strackerj. I. 154, Rochh. D. Gl. I. 176 flg., Wuttke nr. 737, Urquell III. 150 (polsk), slgn. Liebr. Gervas. s. 226. 86; ved udgangen skal man tre gange sænke liget i dören, så går den døde ej igen, Thiele Overtro nr. 692; l— skal sættes i grav, för brudefolk kommer til kirke (D.), jfr. Rääf I. 111; mangfoldig overtro knytter sig til liget; varsler for lig, se Kr. IV. 388 flg.; Kr. VI. 284. 354 flg., IX. 61. 678 flg., Sgr. VI. 67. 620 flg., IX. 229. 748 flg., Thiele Overtro nr. 647 flg., J. K. 380. 1200 flg., jfr. Jonsson Möre s. 20 flg., Wuttke nr. 320, Bartsch, Sagen II. 88 flg., Strackerjan II. 129, Henderson s. 42 flg., ser man i syn et l—, varsles død, Kr. Sagn II. 346 nr. 1 flg.; i et hus, hvor der er l—, må intet løbe rundt, Thiele Overtro nr. 682, jfr. Strackerj. I. 46. 46; er der to lig i et sogn, vil det tredie snart følge, Kr. VI. 284. 316; den døde vil have hele sit legeme med sig i graven, kræver ellers det manglende (vist alm.), jfr. Kr. III. 144. 200, IV. 145, J. K. 354. 48, Folkl. II. 405. 416; skal have udtrukne tænder med sig, Folkl. V. 343 (Cornwall), jfr. Maurer Isl. S. s. 64, Arnas. I. 237. 238, Nicol. Nordl. IV. 23; forlanger ben og stövler, Kr. Sagn IV. 550. 66, jfr. rædehist. om den dødes lever (s. d.); den hængte skal have strikken med, se I. 731. 50 a; døde gives ildtöj, snusdåse, tobakspibe, flaske med i grav, Cavall. Wärend I. 485, Hofb. Nerike s. 203, Aldén, Getapul. s. 9, Sm. Medd. II. L; jfr. Finn. Magn. Eddalære IV. 291; sygdom, knuder, vorter, stryges bort af et ligs hånd, man skal stiltiende røre ved liget og 3 gange bede den døde tage sygdommen med sig, Kr. IX. 64. 703, Sagn IV. 595. 39. 42. 66-7. 69. 89, 607. 38, 620. 57, 632. 7. 8. 9. 14, jfr. Folkeven XI. 461. 347, Wigstr. I. 99, Jonsson, Möre s. 21, Urquell I. 11, III. 247, Mélus. III. 561, Folkl. Journ. V. 204, VII. 55, Hardwick s. 81, Suffolk Folkl. s. 18. 20, Amer. Folk. I. 83, V. 111; barn trækkes igennem armene på et lig, se Dania III. 14; urin sættes til lig i grav som råd mod incontinentia urinæ, Kr. Sagn IV. 606. 33, se ligge tör; stødt finger af l— lægemiddel, Kr. Sagn IV. 584. 32; brændevin fra mund af l— helbreder drikkesyge, Kr. Sagn IV. 589. 75; regel er, at alt hvad l— rører ved, fortæres med det, hvorfor man bör vogte sig for at medgive død noget, som tilhører levende, klæder el. andet (alm.), jfr. Thiele Overtro nr. 681, J. K. 374. 69, Liebr. Volksk. 312. 7 (Norge), Strackerjan I. 78. 97, Urquell III. 200 (Polsk), IV. 69 (Siebenb., Sachs.), Kuhn N. S. 444. 341; Cavall. Wärend I. 458, Aubrey, Remains s. 240, Black s. 42. 100, Henderson s. 153, Folkl. Record I. 48. 159, 227. 20, V. 174, Liebr. Gervas. s. 241. 277, se hånd I. 766. 20 a; man må ikke se et l— uden at røre ved det, ellers vil den døde stå for en og ængste en, J. K. 387. 34; frugtsommelig kvinde må ej se lig, J. K. 367. 30; især ej om hun har hvidt klæde i hånd, Kr. IV. 346. 7, Sagn IV. 630. 88-92, jfr. Cavall. Wär. I. 402; ser liget mildt, vil det snart tage en med sig, ligeså, når dets öjne springer op, Sgr. IX. 230. 756 flg., J. K. 384. 23; Thiele Overtro nr. 691, jfr. Urquell III. 50 (slavisk), IV. 116. 78 (Votjaker); er liget lindt, uden dødsstivheden, vil det samme ske, Kr. IV. 391. 491, J. K. 384. 24, Thiele Overtro nr. 687; jfr. Strackerjan I. 30. 19, Z. f. M. IV. 274, Urquell I. 9, III. 299 (Fris.), Henderson, Folklore s. 50, Folkl. Record I. 51. 169, Suffolk Folkl. 29; forestillingen er alm. og gammel, se Aubrey, Remains s. 118; Folkl. Rec. III. 127, V. 82 (Engl.), IV. 106 (Irl.), Rivista II. 5. 83. 300; l— som fragt ombord på et skib volder stranding el. ulykke, J. K. 388. 39, jfr. Bassett s. 136 flg.; et fra havet inddrevet lig skal man trække op på strandbredden, lægge en sten under hovedet og armene over brystet, at den døde ej skal ængste en i mørke el. i sövne, J. K. 387. 35, Kr. Sagn V. 99. 402; l— af myrdet kræver jordefærd af morder, Kr. Sagn IV. 548. 58. 60; l— vil sömmelig jordes, se kirkegård, Kr. III. 145. 202, Sagn II. 487. 548, 525. 162; opdrevet l— vil føres til kirkegård, Thiele II. 275, jfr.

Cavall. Wär. I. 474; er der to lig i én kiste, kræver hvert sin jordpåkastelse, Kr. IV. 164. 230; jfr. Odysseen XI. 70 flg. Elpenor; l— af den gældbundne mand, der begraves, den *taknemmelige døde*, se 2. død I. 228. 11 a, gjæld, jfr. Kr. Æv. III. 173, Bondeson Sv. Folksagor s. 285, Historiegubbar s. 17, Arnas. II. 552 ned., Gr. Registr. nr. 13 f., 67, DgF. III. 907 a ned., Hartl. Fairy T. s. 8, Krauss Sreca s. 22, Gonzenb. II. 177, Møller Fr. S. s. 64 anm., Garnett Women II. 378, Koehler i Benfey, Orient u. Occid. s. II. 322; Pantschatantra 219 anm., Hazlitt Antiq. III. 337; se endnu D'Arbois de Jubainville Cours de la Litt. Celtique II. 349, jfr. Hartl. Fairy T. s. 8, Folkl. V. 122. 127, fortæll. om Tobias i bibelen, Simrocks bog, Der todte gute Gerhard u. d. dankbaren Todten (1856); modsat: ligegyldighed mod lig hævnes, Arnas. I. 240 ned.; den, som plyndrer l—, straffes, Thiele II. 143; l— af havmand (s. d.) borttages fra kirkegård og nedgraves i „bjærgene“ (se bjærg 2), Kr. Sagn II. 152. 21-25; når morderen rører den myrdedes lig, flyder dennes blod, båreprøve, se Thiele II. 305 ned., Kr. Alm. V. 173. 441, 180. 458, Sagn IV. 443. 79, J. Saml. III. 139, se lillefinger; jfr. Sande II. 267, Haukenæs IV. 340, Daae, Bygdes. I. 175, Arnas. I. 233, Schindler s. 234, Rochholz D. Gl. I. 243, Argauer S. II. 122. 349-52, Naturmythen s. 57, Urquell III. 87, IV. 53. 171. 276, V. 284, VI. 174, „bahrrecht“, Grimm Wb., R. A. s. 930, Sagen I. 404. 354, Deecke s. 233, Wuttke nr. 289; Meyer, Abergl. s. 197, Folkl. Rec. II. 101. 102, se også Richard III. I. 2 af Shakespeare og Dyer, Folkl. of Shakespeare s. 486; Niebelungelied XVII. 1058 flg.; jfr. fort. om det blødende ben (s. d.); når slægten kommer nær, drypper blod af druknet, Mélus. II. 254. 2 (Bretagne); l— *vil tale*, kan ikke, Kr. Sagn IV. 161. 60; l— æder af gryden, Kr. III. 146. 204, spiser pølse, J. K. s. 28. 31; grinner og taler, Kr. III. 151. 211, Sagn IV. 226. 43, V. 130. 14. 15; sætter sig ved skorstenen, Kr. IV. 159 øv.; vender sig i kiste, Kr. Sagn IV. 318; rejser sig i sin kiste, Kr. III. 168. 233, IV. 311. 410, Sagn II. 313. 262, V. 113. 42, Thiele I. 140; rækker hoved ind ad vindue, da de går med kisten, Thiele II. 163; møder sin kone, J. K. 154. 8; kikker ud af et kvisthul sin begravelsesdag, Kr. Sagn IV. 210. 5; galer som hane, Kr. Sagn IV. 205. 91; kommer hjem för følget, Kr. Sagn IV. 186. 40, jfr. Wigstr. II. 113, Asbj. III. 291; rejser sig, da det mishandles, Wigstr. II. 150; vil ikke ligge stille, Arnas. II. 354; taler, Arnas. I. 226-27, II. 441; spiser, I. 276, se Maurer Isl. Sagen s. 60 flg., 157. 298, Daae, Bygdes. II. 20, Tvedten s. 16, Thorgunne i Eyrbyggja S. kap. 51. 5 flg., Peters. Isl. Færd IV. 210, Thorf. Karlsefn. S. kap. 4 i Antiq. Amer. kap. 5, Grönlands hist. Mindesm. I. 397, jfr. 234, Folkl. III. 151; smasker i kisten, Schindler s. 144, Meyer Abergl. s. 156, Gering II. 90, Grimm Sagen I. 390. 342, Veckenst. Volksk. II. 106. 143, Curtin Fairy T. s. 149, Amer. Folkl. II. 234 (arab.); lig slider hver nat et par strömper ved dans på gulv, Wigstr. I. 150; lig af *skindød* vækkes, Kr. Alm. IV. 97. 292-94; på kirkevej, Wigstr. II. 173; når l— vendes med *ansigt nedad*, kan det ej rejse sig fra båre, se DgF. III. 873 a, jfr. Thiele II. 154, Gering II. 173, Nicol. Nordl. II. 27, Folkl. I. 243, Magyar T. s. XLIV. 282, slgn. P. Bjerge, Aarbog II. 52; Notes & Queries 7. III. 105 a: vampyrens magt til at göre ondt brydes, når liget ligger på maven; grav vil *ikke modtage* liget af hr. Limbeck, Thiele I. 125, jfr. Müller Saxo s. 613, om Cypern, hvor Erik Eiegod blev begravet, cujus insulæ natura adeo . . . tumulorum impatiens fuit ut mandata sibi interdiu corpora proxima nocte rejiceret, jfr. anm. dæmones in Cypro quavis nocte cadavera humo condita ejecisse et in domum retulisse efter Willibrandus Oldenburgensis (1211), slgn. Script. Rer. Danic. II. 606; jfr. Sgr. X. 188, kirkegården vil ej modtage en forbryders lig; kaster l— ud, Wigstr. II. 108-9, Rochh. Argauer S. II. 129. 357, St. Flannings churchyard, Connemara, Folkl. Journ. II. 261 (Irland), se Arnas. I. 306, Maurer Isl. S. s. 75, Magyar T. s. 282; Hofb. Skogsbygg. Lif s. 32: myrdingen jages ud af kirkegården af de andre døde, slgn. Gering II. 91, Graff Miti I. 300. Helgen forlader kirkegård, hvor han er begravet sammen med ugudelige, Wolf N. S. s. 684. 156; kirkegård med helgener flytter bort fra ugudelige, Yeats Fairy T. 214; jfr. en sø kaster altid

stene tilbage, Arnas. I. 663; på en kirkegård, hvor mænd og kvinder begraves hver for sig, flyttes lig, der er komne på fejl plads, Folkl. V. 161 (Skotl.); kan også smstilles med, at vandet vil ikke modtage hekse, se Soldan I. 395; sagnene smstillede Weinh. Volksk. V. 239; når grav er kastet, begynder først lig at rådne, J. K. 387. 37 (vestj.), jfr. Folkl. II. 402 den døde går igen som spøgelse til legemet er rådnet; l— af mske, som ej har fået tilgivelse, findes uforrådnet i graven, se Sgr. IX. 74. 251, XI. 94. 169, Kr. III. 164. 229, Alm. VI. 171. 370, jfr. Arnas. I. 305-7, Wigstr. II. 100. 326, Nicolaiss. Nordl. III. 57, Deecke s. 196; l— rådner ikke, fordi levende ønsker, at Hammelmose måtte brænde 3 gange, før hun blev jord, Grb. 215. 60, jfr. Kuhn N. S. 108. 124; myrdet barns lig rådner ikke, för dets moder bekender, Kr. Sagn IV. 433. 52; første lig, der begraves på ny kirkegård, rådner ikke, se Arnas. I. 223, ellers er det mest heksemestre el. slet folk, hvis l— ej fortæres, se Arnas. I. 579, Maurers Isl. S. s. 57. 113, Svarfdöla S. s. 110. 35; selvmorderes, Rochholz D. Gl. I. 213; excommuniceredes, Folkl. II. 247 (nygr.), latinske kristnes, Schindl. s. 30 (græsk), er l— ej rådnet efter 3 års forløb, er sjælen hvileløs, Garnett Women I. 101 (nygr.); deres, hvis sjæl er i skærsilden, Afzelius Sagoh. III. 117; vampyrers l—, Z. f. M. IV. 264. 268, Andree Paral. I. 88, Garnett Women I. 137 (nygr.), Globus 1892 B. 62. 203 (slav.), Schmidt Volksl. s. 162 flg.; lig af dem, som er fødte sidste Jan., 1. Febr., Poulsmesse og Birgittemesse, Arnas. II. 552, jfr. Gervas. 234. 179 (Frankr.); Ivar Benløses l—, Rafn, N. Fort. S. I. 271, Regn. Lodbr. S. kap. 19 slutn., Torold Bøgifods, Eyrbyggja S. kap. 34; Helgenindes l—, Rafn Oldn. S. I. 208, Olaf Tryggv. S. kap. 107, se hellig; Toves l—, på grund af trolddom, Gr. DgF. III. 909 a, jfr. Thiele I. 47, Snorre s. 48. 89, Snefrid i Harald Hårfagers S.; i sagn forekommer ikke sjælden et væddemål om at tage et lig i kirken el. på kirkegården og bære det hjem, f. eks. Kr. IV. 133. 191, Alm. VI. 169-173, 181. 381; jfr. Wigstr. II. 101. 325, Arnas. I. 306, Deecke s. 196, se tilgive; l— opstillet ved led for at ræde folk, Kr. Sagn IV. 140. 15; et sort drivende lig, som råbte: „ve, ve!“ bragte pesten til Sams, Kr. VIII. 333. 572. 77; lindorm (s. d.) lever af lig, Kr. Sagn II. 186. 41. 63, Thiele II. 287; l— lå på humle, som bønderne stjal til juleøl, Kr. Sagn II. 508. 97, IV. 206. 95; man lægger i røverhuset l— i seng, kryber selv under den, Eftersl. s. 52. 130; i skæmtehist. siger den tossede dreng om l—: „væk med det helvedes töj!“ Kr. VII. 178, Æv. III. 241, jfr. Gr. Gl. d. M. I. 113, Registr. nr. 109, Folkl. Rec. III. 153, Sm. Medd. II. X. 7; konen siger til liget: „far til himlen!“ Thiele II. 152; l— råbte, så höjt, det kunde, Feilb. Bondel. s. 142, vittighed, jfr. f. eks. sten (s. d.), der vender sig, når den hører, Kuhn M. S. s. 15; gåde: *var æ de, dær gær å æ røk te kirk?* Fb. Fr. H. s. 147. 53, jfr. Strackerjan II. 132. — Jfr. Aasen, lik, isl. lík itk. „egentlig skikkelse, legeme“; htsk. leiche, mnt. lîk, Sch. Lübb.; død, frugtsommelig, gjenganger, grav, græde, hest, kirkegård, lindorm, lys, ringe uo., selvmorder, skovl, spade, synål,; katte-.

4. lig, no. *liq æn* (Holmsl. kl.) linen, hvortil sejlet er syet; *ær æn selgår bojə* (bundet) *farə, så sætə di æn liq mæ flor əpo fòr uwn o ən; o di beňə stiən te liqən* (Lild s.); jfr. Aasen lik, ligeså sv.; isl. lik; eng. leech, mnt. lîk.

ligbleg, to. *liqbleq* (Søvind s.) = rgsm.

ligbojle, no. *liqbòjl æn* (Mors) begravelsesgilde.

ligbrand, no. *liqbråň* (vestj.) en stærk lysning over den del af et hus, hvori et mske skal dø; ses den over laden, gælder det manden; over stuehuset, konen; l— flammer ikke således som „forbrand“ (s. d.), J. K. 384. 20

ligbærer, no. *liqbærər æn -ər* (D.) person, som bærer den døde til graven.

ligbåre, no. *liqbår æn -ər* (D.); *liqbor æn* best. *-boən* (Vens.); *liqbar æn -ər* (Agersk.) — båren, hvorpå den døde bæres, omkring kirken (Ang.), ind i kirken, til graven; dens brug er nu mange steder afskaffet; *„dèr sa i gaməl ståər åpå liqborən“*, Grb. 188. 53; mand sover på l—, flyttes derfra af de døde, Kr. Sagn II. 305. 228; vejfarende hviler på l—, Kr. Sagn IV. 467. 68, se våbenhus.

ligdör, no. *liqdar æn* (D.) = ligport 2 (s. d.).

1. lige, no. *liq æn* (D., Mors, Thy, Sall.); itk. (Vens.); *liq* el. *liqn* iflæng (vestj.); *liqəṅ* (Skjærn); *liqən* (Andst, V. Vedsted); *liqn æn* (Agersk.); *lik* (Braderup) — nytte, udbytte, fordel; *å fo, ta liqən òw nuə; de fek han guə* el. *guə liqən òw* (Elsted); *du hò gowə liqən få din pèŋ; èn ska ha nuj liqən òw sin arbis fålk, mæṇ* (mens) *èn hòə dæm* (Søvind s.); *ha, tæj, få liqn a nåwər* (Agersk.); *ta de liq å˙ ham, do ka få! wi hò mø liq å de øq, ænda˙ de æ gamølt* (Vens.); *a tu liq å ən, de ståṅ a håð ən* (Mors); *ġò liq* for sin lön f. eks. ɔ: göre gavn for — (Røgen s.); jfr. Aasen lika, godtgörelse, erstatning.

2. lige, to. *liq* (D., vestj., Agg.); *liq* (Vens.) — 1) hvad der er i lige linie; *æn liq strèq* (Søvind s.); *så liq som æn lys; æn liq væj, line* (D.); *dæ liq wèj æ dæ bæst, så liq som ən snòr; hòl tåŋən liq i muj* (Vens.); også fig. *no ær ət liq imæl wås* (vestj.) ɔ: nu skylder den ene ikke den anden noget; *haj wel wè liq mæ mæ˙; liq bøn leqə bæst; de ær eṅc så liq ən saq* (Vens.); *di gor i liq arə mæ hwarajər; jò sæ få liq mæ non.* — 2) om tal; *læ fæm o syw vær liq* (vestj.); *èt liq tal* (Søvind s.); *de æ sònt ə liq tal* (Vens.) ɔ: en rund sum; se, hvad angår overtroen om tal, ulige. — Jfr. mnt. lîk el. like, Sch. Lübb., htsk. gleich; se snor-, u-.

3. lige, bio. *liq* (D., vestj.); *liq*, mest foran vokal, *li* foran konsonant (Søvind s.) — 1) i samme grad: *liq stuwər, liq låṅt* (D.); „ijen do for (får) ligi så manne“, And. Begr.; „jen ka ett åltid wæ lih glåe“, Blich. Bindst.; *di æ li stowə, li manə* (Søvind s.); *di æ liq gu, stu, månər, låŋ, hòw; no æ wi liq nèr we ə; war òl liq riq, wil dæ jæn eṅc dæ nan wiq* (Vens.); „lige lang“ trukket af nisse, se seng. — 2) på samme måde: *l— jænsdan* (D.). — 3) fuldtud, helt igennem; *vi måt arbəð liq te awtən; a fulə ham l— te æ byj* (D.); *haj fòlc mæ liq te hukst; di blòw we liq te awtən; dæj wèj go liq te byj* (Vens.). — 4) netop, ved angivelse af en tidsbestemmelse: *liq i æ månəŋ, mørknəŋ, mæjaslaw:* netop i morgenstunden osv.; *han kam no liq* (vestj.) netop i dette öjeblik; *liq å stèjət* det samme; *han komər liq aw o te* (D.) han kommer jævnlig: af og til; *han vår hær l—* (Agersk.) nylig; *a wå l— komən hjæm* (D.); *heṅə maṅ wa l— dø* (vestj.); *sådən så a l— te˙ ham* (vestj.) netop således; *de æ l— jawn saṅ* (D.) det er netop just sandt; *l— som a kåm iṅ að æ dar* (D.); *l— straks, o æ mənu˙t* (D.); *l— mæ de såm, mæ jæt* (D.); „*li knap ètər kam di åsə spreŋi*“, Grb. 151. 80, ganske kort efter kom de også springende; *haj kam liq goi; a kam liq te; liq i ywblekə, åpå steə; de slo liq te* (Vens.); også om andre forhold: *dær war liq fæm* (vestj.) netop, nöjagtig fem; *de war liq təpas; a æ liq ve ər o trow ər* (vestj.) nærved at tro; *de slor liq te som we æ skræjərs basəl, di oð æ bån mæj* (D.); *l— öwer, de æ nåk!* (D.), i kortsspil, ti over ni, knægt over ti osv.; *haṅ æ liq te haṅ aqərə* (S. Sams); *han wå liq te han aqərət* (vestj.) ɔ: færdig til at styrte af udmattelse, se agle; *de war eṅc miər en liq te* ɔ: det slog netop til: *a æ liq we å trow, haj komər eṅc; de wa liq de, a mint* (Vens.). — 5) kun, blot, bare; *kom liq hærhæn æn ywəstəblek!* (D.) kom, blot et öjeblik; *do ka liq bår pröw ət* (D.) du kan bare prøve på det; *kom l— o sijə!* (D.) kom blot og se! *de vår liq nåk* (Agersk.) der var netop nok; *a hòə li sit èt skèmt òw ham* (Søvind s.), jeg har netop set et glimt af ham; *a sku li æn væṅəŋ að æ byj* (Lindkn.) jeg skulde bare et ærinde i byen — 6) om hvad der er i lige linie: *no skat do skryw liq!* (Vens.); *liq uð, fræm, təbåq, öwər få mæ, nijər,* (D.); så satte (kastede) han stenen det ligeste han kunde [efter målet], Kr. VIII. 73.138; *liq i synət* (Søvind s.); fig.: *han sæjər liq ur* (Agersk.) ɔ: skjuler intet. — 7) ved regning el. tælling: *de gor l— åp* (D.) uden rest; „*de go liq åp!*“ *sò maj, haj lò åpå røqi å brò sæ* (Vens.); *go li åp* (Søvind s.). — Jfr. Aasen, lika; så-, til-.

4. lige, no. *liq æn* (D., vèstj., Søvind s.); *liq* el. *liq* (Vens.); *a hår ålər sijə hans l—,* hans mage; jævning; *de ær uðən l—; hans lijq ær ek o tref i atən kærksåwn* (Agger); „do ær en kuen udden ligi“, And. Begr.; „de wa hwær-

ken ehn helle liigh åpå hans klawen", Jyd. I. 6. 1 ɔ: hverken ende eller måde med hans klagen; *liq få liq* (Søvind s.) = rgsm.; *a hòr òlə cæj hans liq; de ær uən liq; liq få liq, om wænskab skal hòləs; de war eñc miər ən liq få liq; no sto wi åpå liq, lisom Fla* (Flade) *præst å hans ròcər* (Vens.) siges, når man i kortspil har lige mange streger; i stedremser: *Sjögom* el. *Sjövang, dæñ ær urən liq* (Øst. Höjst. s.); *[i] Bjærndrop har di enə liq* (N. Lygum s.), Kr. IX. 125. 326-27, Ordspr. s. 529; jfr. Aasen, like, isl. liki; se ligemand; jævn-, ved-.

5. lige, uo. *liq -ər -ət* (Andst, vestj.) — 1) göre lige (Andst, vestj.). — 2) *liq -ər liqt liqt* (Vens.), ligne (s. d.); *di liqər hwarajər; haj liqər dæj fatə Pjènòtus,* Kr. IX. 210. 26; *dræŋi liqər hans fòr, piqən he muər; do liqə dej fòr, som do ku wè cyr uk å hans ròw mæ ən horswøb* el. *ən ølswøb; do liqər i ustapə farbror* (Vens.); også: *de liqər en teŋ å nèc de; de liqər eñc notəŋ å skab dæ sònt* (sts.).

ligebræt, no. „liegibræt", J. Saml. IX. 343, tækkeskovl (Sall.).

ligedan, to. *liqdan* (D.); *lidan* (Søvind s.) — ens, *liqdan i beqə æñər* (vestj.); *„de war eñc liqdant di to ster"*, Grb. 68. 54, det var ikke ens de to steder; *„hwada·nt æ do təpas no?" — „a æ liqdant"; de æ liqdant* (Vens.).

ligefrem, to. bio. *liqfræm* (D.); *liqfram* el. *-fram* (Vens.); *liq-* el. *lifram* (Søvind s.) = rgsm.; *æn liqfræm mañ* (D.); *de liqfram falc å sæ sil; de æ sònt i liqfram maj; haj æ liqfram uj mæ· hèr* (Vens.) ond ved hende; han er ligefrem en Herslever, Kr. IX. 110. 178 ɔ: en slet person; H— en by i Fredericia-egnen; *hañ æ lijfram ek tej ər å wær i huws mæ* (Agger).

ligefuldt, bio. = rgsm.; *haj fæk liqfulc hans dil* (Vens.).

ligefødning, no. jævngammel med; min kone og den kone var ligefødninger, Kr. VIII. 18. 39.

ligegodt, bio. alligevel, dog; *a ska liqgåt fåtæ·l jær nåwət* (D.); *han wa ligåt it så møj døqti* (Årh. egn).

ligegyldig, to. *liqgylə* (D.); *ligyldi* (Søvind s.); *liqgyldi* (Vens.) = rgsm.

ligehamle, no. *liqhaməl æn -hamlər* (Mors, Thy); *liərhaməl æn -hamlər* (Lild s.) — svinglerne på den bevægelige hammelstok, hvormed trækket liges for hestene; således må nok tydningen være, men hermed er ikke den gådefulde form fra Lild s. forklaret, Mb. har leghamle, se ledhamle; *go o lijqhaməl* (Agger) have lige meget at trække.

ligehen, bio. *han æ sådən så liq hen* (D.) ɔ: ligefrem, også: enfoldig.

ligekjær = rgsm.; i forskell. talemåder: *liqkær ær ålər swår kær* (Mors), l— er ikke synderlig kjær; *likiə fæk et hans byk so, få de håj han likiə,* Sgr. II. 126. 633, el.: derfor havde han intet til sine får om vinteren, Sgr. III. 138. 774; *likar so et urən jæn kar* (kærne), *å dæñ grur* (groede) *et, å de håj han åse li kar,* Sgr. III. 169. 923.

ligekuløret, to. ensfarvet; *di wa liq* el. *liqkulø·rə* (Vens.).

ligelig, to. *liqlə* (Søvind s.) = rgsm.; *de blòw dilt liqələ imèl dæm* (Vens.).

ligemand, no. *liqmañ æn* (D., vestj., Søvind s.); *liqmaj i* best. *-maj* (Vens.) = rgsm.; *do ka skòt* (spøge) *mè di liqmaj å eñc mè mè",* Grb. 55. 240; gåde: *var æ de, vi· ka få å se vær daw, æ koŋ ka kon sjælən få å se, mæn Våhær aldriq?* (N. Slesv.); *hons æ de, do sicə hwa da, mən koŋən sicə sjalən?* (Vens.); denne gåde er meget udbredt: Norge: Landstad 812. 46, Haukenæs II. 178. 37, VI. 195. 22; Sverig: N. Vadsbo nr. 65, Z. f. M. III. 346. 30; Tyskland: Simrock, Räthselbuch s. 90, Zingerle, Sitten s. 274. 40 (Tirol), Z. f. M. IV. 393 (Krain), sts. 376. 51 (Mähren); Holland: Ndl. Volksk. I. 207. 28; England: Halliwell, Pop. Rhymes s. 143, Z. f. M. III. 13. 14; Frankrig: Rolland, Devinettes nr. 258, Mélusine I. 256. 30; Spanien, Italien, Briz, Endevinallas nr. 106; se endnu: Weimarsche Jahrbücher V. 331.

ligemange, bio. *limanə* (Søvind s.) i udtr. som: *dè æ mæ limanə!* ɔ: det er mig ligegyldigt = *de gir liqmanə!* — *de gir liqmanə* (Bj. h.) det giver ligeså meget, f. eks. ved addition.

ligemeget, *liqmöj* (D., vestj.); *likmöəl* (Angel) = rgsm.; *de æ mæ liqmöj* (D.) ɔ: ligegyldigt.

lige-men, bindeo. *„hon leqə te flòəbøtən, limən hon ku dèm te",* Grb. 79. 69,

hun slår til flødebøtten, lige mens (ɔ: alt hvad) hun kunde drive til.

liges, uo. forliges; *æ fålk liqəs gåt* (Vejle egn) se for-.

ligesides, bio. *liqsi̯* (Silkeborg) ved siden af hinanden: „vi loh wos kjön liigsih mit hæn åpo skibet", Tkjær N. K. 20.

ligesom, bio. bindeo. = rgsm. bio., *a hår ət lisom* el. *lisəm lət bæjər* (vestj.), også Søvind s.; bindeo.: *li̯səm* el. *lisəm* (Søvind s.); *lisom* el. *lisəm* (vestj.): i samme öjeblik som: *de æ lisəm de ku wè ræ̜jfòq; de æ lisəm hąj æ təpas te* (Vens.).

ligestens, en bekræftelse; det er ligestens [*listəns*] sandt! (Randers) efter Mb.; også ligesten.

ligestor, to. i udtr. som: *de ær æn betə klòq piq liqstuər* (Vens.) ɔ: en lille klog pige af sin alder el. störrelse.

ligeså, bio. *lisə* el. *lisȧ* (Vens., alm.) — **1**) = rgsm., foran et to. med efterfølgende: som (alm.); *lisȧ gåt no som straqs* (Malt) spøgende; *hąj fæk lisə mø som a* (Vens.). — **2**) i höj grad (vestj.); *han tåw ət lisȧ lestələ*, han tog det overmåde forsigtigt; *do ær åsə l— dåwən; a gek l— fåwår·lə; han blöw lisə gal* (D.). — **3**) *de gek li·sȧ* (Vlb.) ligesådan, på samme måde; *a wa skit təpas igo·r, ida· lisȧ·* (Vens.).

ligesåfuldt, bio. = rgsm.; *„di jik øwə mil å gryjn, lisəfulc som kwòn sil"*, Grb. 129. 2, ɔ: de havde ret til at tage og bruge mel og gryn, ligesåfuldt som konen selv.

ligesådan, bio. *li·sådan* (D.) = rgsm., *lisədańt soi æ te ham* (Ang.) således sagde jeg til ham.

ligesåmeget, bio. jfr. tlmden: *de æ lisåmöj som lisåmöj = l— som slæt et* (Malt) såmeget som slet intet.

ligesåvel, no. = rgsm.; *„jow, lisəwal dè som in an"*, Grb. 108. 19, jo, ligesåvel dig som en anden.

liget, to. *liqə* (vestj.); *han sijər sȧ l— uð,* ser ud som en dødning.

ligetil, bio. *de æ liqte, de æ sȧ liq te ən* (D.) let at udføre, forstå; *hąj æ sȧ liq te,* ɔ: ligefrem (Vens.); *de wa liq te grenən di ruqt,* Kr. IX. 251 (Framlev h.) ɔ: det var så voldsomt, at ...; *de æ liq te, a komər* (D.) forstår sig af sig selv; *æ gist hælər li æ dansk i æ kerk, de æ miər lik te som æ tysk* (Ang.); *æ far æ liq te, æ sön storhåwət* (vestslesv.), faderen er ligefrem, sönnen storsnudet.

ligeud, bio.; *hąj æ liquk lisom i stu skic* (Vens.) ɔ: ligefrem i væsen.

ligevel, bio. alligevel (s. d.); *de wa liwal hans alwor* (Støvr. h.); a wa lyuwalle så løkkele ve et", Yuelb. s. 37.

ligevæk, no. i ordspr. *de ær likvæk som æ foər i æ hos* (Ang.) som fod i hose.

ligfald, no. *liqfal* (Vejr., Thy); *liqfal è* best. *-falc* (Vens.) — apopleksi, jfr. J. K. 373. 67, Sgr. IV. 139. 407 (Sælland), se slag.

ligfalden, to. *liqfalən* (Vens.); *hąj sicə sȧ l— uk,* bleg, elendig.

ligfod, no. *liqfuwəð æn* (Lindknud) billedet af en fod, som kan fremkomme i tørvegløder på den åbne arne, og som varsler død.

ligfærd, no. *liqfår è* (Vens.); *liqfar æn* (vestj.) = rgsm.; haglvejr under l—, godt vejr derefter, Asbj. III. 321, slgn. Arnas. I. 502.

ligfølge, no. *liqfòlə et* (Søvind s.); *liqfølə è* best. *-følə* (Vens.); *likfølə* (St. Vi); der bydes til l—: til at følge den døde til jorde, se Fb. Fra Heden s. 111 ff.; jfr. henfølge; en spøgelseagtig ligskare (s. d.), Kr. III. 311. 418, IV. 252. 361.

ligge, **lægge**, uo.

leq leqər lo lo trs. intr. (D., Jannerup, Nykirke; Gjørding);
leq leqər lo læjən trs. intr. (Andst, Lyne, Lb.); ft. *lå* trs. (Hvejsel);
leq leqər låw læjən trs. intr. (Lemb;
leq leqər lo læjən intr.
leq leqər, lȧi el. *lå, lȧi* el. *lå* trs. } (Vejr.);
leq -ər lo læjn sj. *leqən* intr.
leq -ər lå lå trs. } (Agger);
leq -ər lo læjən intr.
leq -ər lå lå trs. } (Skyum);
leq leqər lo lèjən intr.
lèq lèqər lå lå trs. } (N. Sall., Mogenstrup);
leq leqər lo læjən intr. (Almind, Viborg, Davbj.);
leq leqər lò lò trs. (Almind);
leq leqər, lå el. *lo, lå* el. *læjən* intr.
leq leqər lå lå trs. } (Mors);
leq -ər lo låð trs. (Lild s.);
leq leqər lò lò trs., ft. *lò* intr. (Vens.);
leq -ər lò læjən intr. (Fur);

leq leqər lò læjən intr. } (Havbro s.,
leq leqər lå̜ lå̜ trs. } Års h.);
leq leqər lo̜ lèjəð intr. } (Hell.);
lèq [leqər] lå̜ lå̜ trs. }
leq leqər lo̜ə lå̜ə intr. } (Årdestrup s.);
leq leqər lå̜ lå̜ trs. }
leq leqər, lå̜ el. *lå̜, lå̜* intr. & tr. (S. Hald);
leq leqər lo̜ leqən intr. } (Støvr.);
leq leqər lå̜ lå̜ trs. }
leq [?] lå̜ lå̜əð intr. } (Øland);
leq -ər lå̜ lå̜ trs. }
leq leqər lo̜ lå̜ intr. & trs. (?) (Falslev, Harridslev, Haslund, Halling, Gimming);
leq leqə lo̜ lejə intr.; *lèq -ə lø̜ lo̜* trs. (Ginnerup v. Grenå);
leq leqər lo̜ le intr. } (Ålsø);
lèq lèqər leəð leəð trs. }
leq leqər lå̜ lèjəð intr. trs. (?) (Tved);
leq leqər lå̜ lå̜ intr. trs. (?) Nimtofte);
leq leqər lå̜ lå̜əð intr. } Törring;
leq leqər lå̜ lå̜ trs. }
leq leqər lo̜ law̜ə intr. trs. (N. Sams);
leq leqə, lo̜ el. *lø, lø̜* intr. trs. (Veilby [Å.]), jfr. Lyngby Uo. s. 100;
lèq lèqə lo̜ løəð intr., ft. *lø̜* trs. (Saxild);
leq lèqə lo̜ lo̜ intr. trs. (Elsted);
lèq lèqə lò lèjən intr. } (Søvind s.)
lèq, lèqə el. *læqə, lò̜ lò̜* trs. }
leq leqə lo̜ løð intr. } (Hads h.);
leq leqə lø̜ løð trs. }
leq leqə lo̜ lò trs. & intr. (Røgen);
leq leqə lo̜, lå̜ el. *lèjən* intr. } (Tåning);
læq læqə lå̜, lå̜ el. *lèjən* trs. }
leq leqər lo̜ lå̜ trs. (?) intr. (Rødding [M.];
leq leqə lo̜ lå̜ intr. } (Dover; Linå);
leq leqə lå̜ lå̜ trs. }
leq leqə lo̜ lèjən trs. (?) intr. (Uth);
leq leqə lo̜əj lèjən trs. (?) intr. (Vejlby [F.]);
leq leqər lå̜i lå̜i trs. intr. (Sem, Hvidding, Hammelev);
leq leqər lo̜əj læjən trs. intr. (Skodborg, Spandet); tf. *lo̜i* (Ballum, Emmerlev, Bjært);
leək lekər lå̜ lå̜i trs. intr. (Øst. Lygum, Tønder (?), se Lyngby, Sønderj. Sprogl. s. 37;
lek -ər lo̜i loi trs. intr. (Ladelund);
lek -ər lå̜ lå̜w intr. } (Bradr.);
lek -ər lå̜w̜ lå̜w trs. }
lek lekər luə lå̜w̜ən trs. intr. (Fjolde);
lek el. *læk, lekər* el. *lækər, lu̜ə lå̜w̜ən* trs. intr. (Egebæk);
leq leqər lå̜ lo̜i trs. intr. (Agersk.);
lek -ə lo̜i loi intr. } (Åbenrå);
tf. *lajən* trs. }
lek -ə lå̜ə loi trs. intr. (Sundev.);
lek -ər [lå̜], lo̜i el. *lå̜t* sj. trs. } (Ang.);
lek lekər lo loi intr. }
— **A. intr.** — **1**) ligge ned; *lèq neə, lèq i lèj* (Søvind s.); *æ træ leqər o æ jo̜r; leq o æ si̜, æ lyw̜, æ røk; dæn̄, dær gijər te æn teqər, ska slo̜s te æn leqər* (D.); i fig. betydn. *leq åpå knapənol*, være urolig i forventning; *leq åpå spren̜; a ka enc tål å leq åpå sijən; haj leqə åpå stro̜, leqə liq; è leqi*, en liggen (Vens.) = rgsm.; *de dær leqer o æ jo̜r, må ən trin å* (vestslesv.) siger börn om en, der er falden; el. *diə lo̜ do sist!* (Bj. h.); *haj leqər åpå hans janəŋər, de leqər åpå mæ* ɔ: tynger sindet; *de leqə mæ åpå hjatə, sej* (Vens.). — **2**) være beliggende, have en vis stilling: *æ kærk leqər nuwərən i æ byj* (D.), *skiþə lò får aŋkər, hukst leqə we hòwi* (Vens.). — **3**) være udbredt over noget; *dær lo̜ æn hijəl law i æ da̜r, o lisədan uð i æ go̜r, leqər dær*, om sne; *dær leqər æn jawn law sne̜, æ klæjər leqər o æ buwər* (D.); *de leqər imæl̜ hwæra·n̄t lisom hø̜ o halm* (Andst); *æ pæŋ te bræn̄vin lekər ål̄ti åwəst* (Vlb.) ɔ: nærmest for hånden; *de leqər te· ham* (D.) er efterladt til ham. — **4**) om msker: hvile i seng; *haj æ syq å leqə hwa da; hon leqə syq, a lò te daw, te mèja* (Vens.); *leq i æ sæŋ o såw̜; dæn̄ gaməl leqər stajə væk; leq uð om nat i æ slæt* (D.); *lek ve æ gol, ve æ vek* (Bradr.) inderst i sengen el. yderst; *kwòn leqə mjèst uəst, få de hon komə sist i sæŋ å hò bön* (Vens.); börnene siger: *hwa ve do hælst: an̄tən leq ve æ vek o fo æ plom å æ ek? ælər leq ve æ gul o slås mæ æ ul? ælər leq imæl̜ o fo æ møs å æ fæl̜?* (D.); eller: *a vel leq ve æ vek o ha smör o æ ek, så ka do leq ve æ ståk* (sengestokken) *o fo prek å æ fårk, o æ skral̜ å æ kæləŋ hin̄ə råk! do ka leq imæl̜ o ta æ mus å æ fæl̜!* (vestj.), jfr. Sgr. XII. 177. 688; bejleren skal l— i pigens arm, se Sgr. IV. 146 flg., J. M. s. 100, Wigstr. II. 53. 55; om døde: *di, dær leqər o æ kærəgor, leqər gåt* (vestj.); fig. *dær lo̜ vi dæn̄ næt uðən dyn!* (vestj.) ɔ: kom galt afsted. — **5**) ligge, om höns: ruge; *dæj gro̜ hən wel leq* (Vens.); *æ hön leqər*

(D.); *hön leqər åpå ęq* (Vens.); også fig. *han leqər åpå ęq,* er urolig, pirrelig i sin færd. — 6) flakke om; *han leqər o hańlər o swirər o domlər; leq o flak om* (D.); *a kan et gå o leq o ræń hær hwær da!* (Fanø). — 7) idelig befatte sig med noget: *di leqər i prosæ·s mæ hwæra·ńər; di lo o skröw imuwəð hwæra·ńər i æ avi·sər* (D.); *haj leqər å skæjəs mæ hans nòboər, leqər i trè mæ òl* (Vens.). — **l— for:** *a leqər får o ska dærhæn; vi leqər få baqən* (Andst) vi skal til at bage; *wi lò få·r å skul åstè·; haj leqə få døji* (Vens.); — **l— hos:** have samleje med; *haj snakər hòtə eńc stuət om òńc ən de hèr leqi hò·s* (Vens.) ɔ: fører utugtig tale, se undskyldning; — **l— i:** *leq i böwləri·ŋ mæ jæn* (D.) i strid og fortræd; *huri leqər de?* (vestj.), hvoraf kommer det? *hons mon dæ lò i de?* (Vens.) hvad mon meningen var dermed? *leq i mæ jæn* (D.), stå i et usömmeligt forhold til; i Vens. ikke om ugifte: *kwòn leqər i· mæ kòli, maj mæ piqən;* — **l— ind:** om leen: *dæj leqər ej* (Vens.) = „under hug“; *dæj leqər uk* = er over hug (I. 662. 32 a), se høle; — **l— inde:** *han leqər iń i dæń hær tij* (D.) ɔ: han er soldat; *haj leqər ej mæ månə pæŋ* (Vens.) har i sit værge; kirkegangskonen (s. d.) *leqər ejən dòr* (Vens.), sålænge hun ikke har været i kirke; — **l— ned:** se sørge; — **l— over:** *wi mat te· å leq øwər ən nætəs tij* (Vens.) ɔ: overnatte udenfor hjemmet; — **l— på:** *leq o æ haw o ta fröst o kul* (Ager) ɔ: være tilsøs; — **l— til:** *leq te fåwls* (vestslesv.) ligge ude for at skyde vildænder el. andre trækfugle; *leq te æ haw* (Holmsl.) drive fiskeri; *nå do no lo te æn ræwlbryðin haw* (Agger) var ude på; *leq te sæŋs* (D.) = rgsm.; — **l— tör:** *æ bån ka et leq tar* (D.) ɔ: lider af incontinentia urinæ; råd til at afhjælpe dette er at lade en flaske med den syges vand følge et lig (s. d.) i graven, Sgr. IV. 133. 360, Kr. IV. 396. 542, VI. 279. 265, J. K. 355. 55, jfr. Wuttke nr. 496; den syge lader sit vand stiltiende ned i grav på kirkegård el. i rindende vand, J. K. 355. 56, Sgr. VII. 31. 36, Kr. Sagn IV. 606. 33, jfr. Rääf s. 131, Urquell III. 247. 26; lægges i en åben grav, Kr. Sagn IV. 581. 14. 19; spise en kvies kvie-kalverede, Sgr. VII. 40. 106; spise en fisk, der er spist för, som f. eks. findes i en större fisk, Kr. IV. 396. 543; ved at spise en hakket mus, bagt ind i en pandekage, Kr. IV. 396. 544, Sagn IV. 619. 53, J. K. 355. 56, Mélus. I. 401. 501, Plinius XXX. 47, jfr. Wigstr. I. 100: en rotte, (?) mus; ved at spise mus med hud og hår, Kr. Sagn IV. 606. 31; eller pulver af mus (s. d.), brændt levende i pande, Kr. Sagn IV. 606. 32, 619. 55; el. af sort hönes kam, Kr. Sagn IV. 606. 31; el. spise „kjærnerne“ i torskehoveder, Kr. Sagn IV. 606 øv., el. drikke øl, hvori har ligget en „rævepiller“, Kr. Sagn IV. 619. 54; el. lade sit vand gennem en døbefont, Kr. Sagn IV. 619. 52; ved at løbe omkring alteret i en kirke en söndag under gudstjenesten, se Kr. Sagn III. 78, Thiele nr. 536, Hübertz Aktstykker vedk. Århus III. 395 flg., Nyrop, Navnets M. s. 183, Kirkehist. Saml.[3] VI. 582; ved at løbe 3 gange baglænds mod kirkedör, Kr. Almueliv VI. 122. 267; ved slibestensdynd lagt på könsdelene, Kr. VI. 378. 243; jfr. Wuttke nr. 540, Lammert Volksmed. s. 135, Pomm. Volksk. III. 68 se pisse; barn får denne sygdom, når frugts. moder går over fejeskarn el. lader sit vand på kirkevej, Kr. Sagn IV. 629. 73. 74; — **l— ud:** *de leqər uð* el. *uð te græjsnəŋ* (D., vestj.) om marken, henligge til græsning = *dæj aqər hò lò* el. *lò uk* (Vens.); *leq eq ur* (Sønderjyll.) ɔ: udruge; — **l— ude:** *wi lò uw, da dæ wa så lòńc hjæm* (Vens.) overnattede under åben himmel, f. eks. ved høbjærgning i langt bortliggende enge; — **l— under:** *de leqər ońər Rivər hærət* (D.); *haj leqər åjər får ə* (Vens.) bukker under; — **l— ved:** *leq ve· jæn* (D.) have legemlig omgang med; for et kvindfolk er det råd mod bullenskab at „ligge ved“ et karlfolk, Kr. VI. 167. 233. — Jfr. Aasen, isl. liggja; mnt. liggen, Sch. Lübb.; htsk. liegen, eng. lie; forligge sig.

— **B. lægge, trans.** — 1) få til at ligge: *leq æn boq åpå bowrə, leq din klèər hèr* (Vens.); *leq æ duq o æ buwər; han hæ lajən ət o æ boə* (Åbenrå) lagt det på bordet; *hań lò boqən i viniət; hań ka ta ən, howə hań lò ən (!)* (Søvind s.); reflex. *a vel leq mæ nijər; di håð eŋən sæŋ o leq ham i* (D.); *go do hen o leq di bijən som dæ kør eŋən uwən* (D.) ɔ: gå iseng! *leq ər i æ gwol* (Mors)

gulve korn. — 2) slå hårdt; Hans lægger den en over hovedet med en slude, Kr. V. 165 ɔ: giver den et hårdt slag; så lægger han ham én ved kæben, te hans lue flyver, Kr. VII. 95 ɔ: giver ham en svær lusing; „*hon leqə te fløəbøtən*", Grb. 79. 69, hun slår til flødebøtten; *haj lò te dræŋi, de rècti haj hwemə̱lt* (Vens.) så han trillede om. — 3) få istand ved at lægge: *leq gul, låwt, stjænbro, vi leqər rev; vi ska ha æ ulər rev lo* (D.) vi skal have fæhårs rebene lagt. — 4) föje, sætte, stille i en vis orden: *leq ət saməl i æn stak, ve æn si; leq knyw, stroər o kås* (D.). — 5) skrælplöje; *fòlk hèt əpo å leq bòrər åm ætəror* (Lild s.), folk fandt på at skrælplöje bårerne (s. d.) om efteråret. — 6) føde, om visse dyr: *wår såw ska snår leq gris* (vestj.); ligeså: *leq hwælp, æ kat hår lo kiləŋər* (D.). — 7) tilfryse; *de leqər æ fywər, æn æ snår lo* (vestj.); *haw blywər ejt låð* (Lild s.). — **lægge ad:** *leq æ røk að* (vestj.) sætte ryggen imod; *leq aj* (Holstebro) sætte hårdt mod hårdt; „*ha bjærəmaj eňc lo è· föri, så jow haj no*", Grb. 77.31 ɔ: taget hårdt fat; — **l— af:** *leq æn slem wån aw* (D.); *æ har låj æ brænvin a* (vestsl.) = aflægge; *hon hæ loj aw i Smæjby* (Ang., også vestj.) göre barsel, udtr. er foragteligt; også: 1) lægge tænder ud på en sav; — 2) göre skel i enge ved græstotter (vestj.), jfr. rede; — *do ka leq ə å· hèr* (Vens.) lægge fra dig; — **l— an:** *leq an* (D.) 1) sigte på med gevær; — 2) fig. *leq an o* (D.); *haj lò an åpå å narə mæ* (Vens.) søge at opnå; *leq æn ny kalgor an* (D.) anlægge; „*haj leqər a·n fåbij òl di ar*", Grb. 5. 10 ɔ: sætter afsted til hest; — **l— efter:** *di æ lò så stærk ætər ə* (Vens.) ɔ: hengivne til, f. eks. til en el. anden last; — **l— for:** *han leqər mæ få·r, te a sku gyjər ət,* trænger ind på mig at . . .; *de æ swær, som han leqər æ dræŋ få·r* (vestj.) instruerer, overtaler; *a lå ham fuər de bæjst a kuň* (Mors) ɔ: formanede; *no ka do leq få·r mæ ən histå·rə* (Vejen) begynde på at fortælle . . .; *haj æ swèr te å leq få·r* (Vens.) ɔ: til at tale for sig; *a vel leq ət få·r i dæň føst møð* (D.) forelægge sagen; *ve do leq få·r* (Støvr.) ɔ: begynde keglespil, arbejde; — **l— fra:** *a hår lo ət frå mæ o ka et fiň ət* (D.) jeg har forlagt det, så det er blevet borte; *hon lò no frå· te dæm, dæ kam baq ætər,* lagde tilside, mad f. eks.; *haj lò saqərə frå· sæ* (Vens.) bortlagde sagerne; — **l— hen:** *leq æ båws hen få mæ!* (D.) lægge tilside; *vi lèqər ət hæn* (Søvind s.); **l— i:** *do ka jan leq no i* (Vens.) ɔ: i kakelovnen; — **l— imellem:** *dær hå di lå imæ·l, de støk hår han lå imæ·l* (Mors, Thy) overspringe et stykke ved såning, harvning, høstarbejde; — **l— ind:** *leq sawt æn gåt uwər iň få mæ!* (D.) = rgsm.; *a skal leq ə gåt or ej få· dæ; hon fæk he còwl lò ej* (Vens.) ɔ: fik kjolen gjort snævrere; — **l— løs:** *leq løs o baň* (Vejr.) give sig til at . . ., jfr. Kr. VIII. 202. 339, han begynder at lægge løs, Kr. IV. 292 ɔ: tage rask fat; — **l— ned:** *a leqər nijər o ət, såmöj som a kaň; de blöw omsijər nijərlo* (vestj.) stille tilfreds, forlige en trætte; *còmaj wel leq hans hajəl niər* (Vens.) = rgsm.; — **l— om:** *leq æ stjænbro, æ stål om* (D.); *wèj skal leqəs o·m* (Vens.) = rgsm.; *lek æ ærmər om* (Sundev.) folde, smøge dem om; — **l— op:** *han hår lo manə pæŋ åp* (D.); *leq sæ nàj åp* (Vejr.) lægge penge tilside; *leq æn howəs, æn rus åp* (vestj.) slå en strömpe op, begynde at binde en ruse; „*di lo åp mè hwèrar, de Las skul bətòl hans dil*", Grb. 82. 23 ɔ: de overlagde med hverandre, at . . .; *di lò ro åp mæ hwarajər* (Vens.); — **l— over:** *leq øwər jej,* overhænge en; *dær ær eňc lò no øwər* (Vens.), f. eks. over åen: bræt at gå på; — **l— på:** *dæm ti dålər lo di mæ o* (D.) krævede 10 daler mere; *de leqər vi o* (Andst) det vedtager vi, ved leg el. på anden måde; *leq tyw dålər o o fo æn bæjər hæst; måt do leq o ælər tåw do frå?* (Andst), lægge til; også om dyr: tage mere kød på (sts.); *leq əpo* (Mors) tage mod neg og læsse på vogn; *dær æ blòwən lò åpå·, de wi må eňc go twatøwər* ɔ: forbudt os at skyde genvej; *hon lò en dølsmòl åpo ə; haj lò æn swè bərø·məls åpå· ham* (Vens.), præsten i tale om den afdøde; — **l— sig:** *wejən leqə sæ no* (Vens.); *æ viň leqər sæ nåk te awtən; hon gek hen o lo sæ,* gik tilsengs; *æn æ lo sæ i æ bjæð* (D.) om en kniv, hvis æg har böjet sig; *æ kvon har lǫi sæ* (Agersk.) kornet er gået i

leje; *leq si atər* (D.) = rgsm.; *haj mat leq sæ ej i kròwrə* ɔ: tage ophold i kroen; *haj hò lò sæ ætər å awl rowər; hon lò sæ ætər i maj* ɔ: bedrev hor (Vens.); — l— **sig ned:** *leq sè neə* (Søvind s.), om en kvinde, som skal føde; — l— **sig til:** *han leqər si bår te, nær han komər hen* (D.) ɔ: bestiller intet; — l— **sig ud:** *leq sæj uð* (Malt) 1) blive fyldigere, 2) *mæ jæn,* blive uens med; *lèq sè ui mæ fålk* (Søvind s.); *do hò lò dæ uk; haj lò sæ uk mæ ol fålk;* — l— **sammen:** *bònt ær i „å leq saməl"* (Vens.) ɔ: ved sammenlægning i regnebogen; fig. *hań ka buwədə leq saməl o træk fræ* (Agger) ɔ: han er et godt hoved; *han lo saməl o tråt frå, sålæn han håð æ fasit* (Vejen) ɔ: gjorde i stilhed sine beregninger, til han forstod sagen; *di lò saməl om ə,* forenede sig til fælles arbejde om; *hon wa we å leq tòw saməl* = rgsm.; *hon lò het saqər saməl* (Vens.); — l— **til:** *do må leq let mijər te·* = rgsm.; *æn ka et leq tel o ər* (Holstebro); *de ka do leg te· o* (vestj., Sall.) stole på; *vi hå lo wòs æn lilə jæn te·* (Silkeb.) fået et barn; *æ ku æ gowə o leq te· o* (vestj.) god at opdrætte kalve af; *a kań iṅəsto få dè føl, a hò sjèl lò ət tè·; hań hò lò sə èn sön tè·* (Søvind); *æ o leqər te·* (D.) åen får islæg; *wòjtrowə wa lò te·,* frosset; *haj lò no te·* ɔ: øgede summen; *haj hò lò dæj kow te·* ɔ: selv opdrættet den; *haj lò sæ ə òwəskeq te,* anskaffede sig; *leq te baqən* ɔ: dejne; *de æ —, som haj ka leq te å baj —, lòwn, så wè do de!* (Vens.) vel nærmest et slags edeligt udtryk: nu har jeg svoret på det el. lign.; l— **ud:** *leq æn mark uð* (Thy) til græsland; *hań ka sådan lèq ət ui* (Søvind s.) ɔ: fremstille sagen således, at den får et helt andet udseende; *wet do leq pænən uk få mæ* ɔ: betale i mit sted; *hon mat ha he còwl lò uk* ɔ: gjort videre; *haj lò uk om, de wi wa søjərər ol saməl; haj lò så læn uk om ə* (Vens.) gjorde lang snak om; *haj leqə sæ uk mæ ol fålk* (sts.) ɔ: bliver uenig med; — l— **ved:** *leq æn dijəl ve· sæ* (D., vestj.) tage til hjærte; — l— **øde:** om forskellige herregårde, „Gjessinggård den røde lagde Hundstrup el. Hovstrup øde", Kr. Sagn III. 260. 91. 92; Timgård Vestervigs kloster, sts. III. 272.51.54; Porsborg Peder Baggesens guld, Rosenholm Kalvø, Bjærg Breinholm, Lærkenfeldt Bunderup og Kokholm el. Svingelbjærg kirke, sts. III. 275. 63-66, 291. 29. — Jfr. Aasen, isl. leggja; mnt. leggen, Sch. Lübb., htsk. legen; bjærge-, bro-, for-, lave-, mage-, om-, øde-.

liggehat, no. *leqhat æn -hat* (vestslesv.) nathue til at ligge med.

liggehöne, no. *lèqhön æn -höns* (Søvind s.); *leqhèn æn* best. *-hön* flt. *-höns* (Vens.) = rgsm.; höne, som ligger på æg, jfr. skrukke.

liggende, tf. *-leqəń* (Ang.); *kom te lekəń* (Ang.) komme i barselseng; se senge-.

ligger, no. *lekə æn* (Sundv.) den nederste møllesten; jfr. løber; se bund-, land-.

liggesyg, to. *leqsiq* (N. Sams) sengeliggende.

liggeæg, no. *leqæq* flt. (Røgen s.) æggene, som hönen ruger på.

lighalm, no. *liqhalm de* (vestj.) halmen, hvorpå den døde lægges; det skal være havrehalm, og brændes i ovnsmund, J. K. 164. 18 (vestj.); den skal med i kisten, hvad der levnes, opbrændes på marken, mens den døde føres til grav; fra den gård, hvorhen røgen trækker, skal det næste lig komme, Kr. IV. 390. 477, IX. 62. 686 flg., VIII. 341. 595, Almuel. IV. 89. 253, 92. 270; bindes i 2 små neg, der støtter kisten ved kørslen, kastes af ved byskellet, Kr. Almuel. IV. 92. 273; på første markskel, Thiele Overtro nr. 698; må ej føres hjem, Sgr. VI. 206. 42, jfr. Sundt, Renlighedsstellet i Norge s. 47; Wille s. 204, Liebr. Volksk. 316. 42; Cavallius Wärend I. 192. 477; Wuttke nr. 739, Strackerj. I. 47. 47, Urdsbr. VI. 155, Urquell III. 300 (Friser), III. 201 (polsk); Mélus. I. 320. 370. 455 flg. (Frankr.), Folkl. Rec. I. 101 (Engl.), Andree, Parall. I. 83 (Böhmen), Ralston Songs s. 319; sættes op ved lægterne, værger mod torden, el. bruges til tække, Kr. Alm. III. 33; lægges på bagerovn, skærmer mod ildsvåde, Thiele Overtro nr. 683; brændende l—, sét som „forspøg", varsler død, Kr. VIII. 341. 595-96.

lighed, no. *liqhijəð æn* (D.); *liqhjè æn* best. *-ən* (Vens.); *liqhei æn* (Søvind s.) = rgsm.

lighest, no. kirkevare; hvor den sés, varsles død, Kr. Sagn II. 347. 3. 5. 6.

lighjort, no. kirkevare (s. d.), se Kr. Sagn II. 347. 6.

lighund, no. kirkevare (s. d.) tudende hund, som varsler død; stor, hvid spøgelse-pudel, som varsler lig, Kr. IV. 60. 78, Sagn II. 348. 9, 384. 188, Thiele Overtro nr. 672.

lighus, no. *liqhus æn* (Andst) huset, hvorfra en død jordes.

ligild, no. *liqel æn* (Åbenrå egn) blålig lue, sét over huse, som varsel om dødsfald, Kr. Sagn II. 514. 118. 120, 556. 304.

ligjomfru, no. kirkevare (s. d.) varsler død, Kr. Sagn II. 348. 10.

ligkiste, no. *liqkist* el. *-kest æn -ər* (D., vestj.); *liqcist æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *liqkejəst æn -kèstər* (Andst); *liqkèst* el. *-kejst æn* (Søvind s.); *likijəst æn -ə* (Elsted) — **1)** = rgsm.; *gaməl fålk ha djè liqcist stoi åpå lòwtə* (Vens.); synes i ældre tid at have hørt til husets udstyr, se Blich. Vium 135: „en ligkiste findes i beredskab hos hver mand“, jfr. Fb. Bondeliv s. 302, undertiden et barns seng, el. stedet, hvor manden sov middagssövn; den gerrige kone sov om natten i sin l—, Fischer 242; hos 22 familier fandtes 28 ligkister, Hübertz Ærø s. 271; møbel i præstegårde, som hos bønder, Bang, Præstegårdsliv s. 102, se også Kr. Alm. IV. 87. 244. 45, jfr. Hazel. Samf. f. Nord. Museets Främj. 1890 s. 17, Henders. s. 58, Stracкerjan S. II. 180, P. Volksk. IV. 53; kisten er altid malet sort; forsiringerne hvorigennem skruerne, der fæster låget, går, alm. udhuggede metalsommerfugle med udbredte vinger; i ældre tider sloges kisten til med pinde, se Kr. IV. 248. 355, senere med söm, jfr. Wigstr. Folksedor s. 65, nu bruges altid skruer med store hoveder; l— skulde tilslås, inden den bares af huse (1601), se Kinch, Ribe II. 895; sömmene løsnes ved graven, Curtin Fairy T. 156; Snedkeren lavede i ældre tid kisten i lighuset, Kr. III. 319; som Jesus lå på siden, lægges den døde sidelængs i kisten, Wigstr. II. 114; præsten og degnen møder for „at tage liget ud“; degnen tegner på kisten den afdødes navn og alder, derunder et timeglas, et dødningehoved, greb og spade overkors, Blicher Vium s. 198; to koner tilsagdes på Sams til at fæste klæde over kisten; når kisten var læsset på vognen, fæstede de hver et håndklæde over hver ende af låget med knappenåle; disse blev aftagne, når liget igen løftedes af vognen, Sgr. V. 158. 741; præstekonen mødte ved kirkegården, bredte et stort, sort vadmelstæppe med fryndser over kisten, ovenpå var to hvide stykker fastgjorte i korsform, Kr. Alm. IV. 93. 275 (Hadersl. egn); jfr. Wille Optegn. s. 203, Stolt Optegn. s. 126 med anm., Urquell III. 300 (Fris.); for l— skal være brugt kurve (s. d.), den ældre skik synes at have været, at liget blev indsyet i „ligbleen“, se Arnas. I. 226. 27. 270. 601; til 1740 begravedes døde i hampesæk, Rochholz I. 193; l— kom først i brug c. 1800, Urquell II. 101 (Bayern); ved snogens mund findes billedet af en l—, Kr. Sagn II. 206. 10 ɔ: dens bid er den visse død; i lögnehist.: *dḁl dæm snæjkər, dær vil kom, di kuṅ fo arbər o gyr liqkistər, o di sku vær spes te æ æṅ o drywəs i æ juər mæ æn ræṅbok*, Gr. Gl. d. M. III. 197; synet af en spøgelse-ligkiste varsler død, Kr. IV. 246, Sagn II. 406. 272, 411. 289, 477. 518, Alm. IV. 149. 409, Thiele Overtro nr. 663, Bondeson Hist. s. 153; ligeså, når man hører en lyd, som når en l— slås til, J. K. 383. 17; lugt af l—, Thiele Overtro nr. 666; eller hos snedkeren larm blandt brædder, Thiele Overtro nr. 665 (alm.), Kr. IX. 60. 672, Sagn II. 433 nr. 18; ligkisten kan ved trolddom blive så tung, at bærerne ej kan slæbe den, Kr. IV. 200. 279, Sagn III. 289. 21, IV. 20. 83. 84, 138. 6. 10, 185. 37, 444. 81, V. 85. 60. 63, J. K. 266 øv. Gr. Gl. d. M. I. 191. 236, jfr. Wigström II. 327. 334, Afzel. Sagoh. III. 101, IV. 171, Haukenæs IV. 504. 506, Wolf N. S. 538; er kisten tung at bære, varsles ublid skæbne for den døde, Nyland IV. 38; helgens lig vil ikke lade sig trække, Afzelius Sagohäfd. II. 41, Bureus s. 182; heller ikke Thorolf Bøgefod, Eyrbyggja S. s. 62. 30, Peters. Isl. Færd IV. 188 kap. 33; en l— fyldt med kampesten begraves, hvor fanden har taget den døde, Kr. III. 293. 394, VIII. 317. 536, 321. 543, Alm. II. 54. 137, 120. 294. 95. 97. 98, Sagn I. 267. 919. 20, IV. 176. 17, 184. 35, 389, Grb. 196. 25, Sgr. II. 150, jfr. Wigstr. II. 150. 196, Bergh

Segn. IV. 137, Asbj. III. 321, Vernal. Myth. s. 51, Mélus. IV. 44 (Bretagne), Folkl. Journ. VI. 126 (Wales); (djævelen sidder på frimurerens, Pomm. Volksk. IV. 37) Strackerj. I. 289. 205; Aubrey Remains s. 91, Garnett, Women II. 496; i kisten er en kalv, Kr. IV. 85. 125; en stud, Kr. Alm. II. 120. 293, 123. 300. 308, Sagn IV. 144. 28; hund, Arnas. II. 354. 59; en fisk for at prøve præstens klogskab, Arnas. I. 530. 580; den er tom, Arnas. I. 605, Bergh Segn. IV. 137; fuld af börnehoveder, Kr. Sagn III. 434. 27; skal stå åben en nat, for at den døde kan prøve, om den passer, Wigstr. II. 114, Cavall. Wärend I. 476; af den endnu levende tages mål, Sundbl.[2] s. 258, Wigstr. Kardegille s. 57; levende bytter plads med den døde i l—, Kr. Alm. IV. 88. 248; låg på l— kan ej sömmes fast, Kr. Sagn III. 282. 90; påsömmet låg sparker lig af, Kr. Sagn IV. 164. 71, 170. 90-93; væddemål om at slå söm, gaffel i l— på kirkegård, Kr. Alm. VI. 172. 373. 380; sætte stok i grav s. 170. 369, se kirke II. 125. 37 b flg.; i æ v e n t. fire sorte katte bærer en ligkiste, Gr. Æv. III. 13; seks el. otte karle, Sgr. VII. 215. 217, Kr. Æv. 132, jfr. Eftersl. s. 132, Gr. Registr. nr. 11, Thiele II. 154, Grimm K. M. nr. 4; stå vagt ved prinsessen i ligkisten, Kr. Æv. s. 220, Gr. Æv. I. 142, Kr. Æv. III. 265, jfr. Z. f. Volkskunde I. 25 (Galizien), Pomm. Volksk. II. 25; pigen stjæler dække af Marsk Stigs l—, Thiele I. 39; g å d e: den, der har det, vil gærne af med det; den, der køber det, vil ikke selv bruge det; den, der får det, véd ikke selv af det, Sgr. IX. 109. 346 (Fyn), 16. 59; kendes vistnok også i Jylland, jfr. Sverig: N. Vadsbo nr. 93; Tyskl.: Simrock Räthselb. s. 82, Z. f. M. III. 11; Holland: Ndl. Volksk. I. 207. 26 a b; England, Skotland: Chambers s. 108, Halliwell, Nursery Rhymes CXXIV; Frankrig: Rolland, Devinettes nr. 278. 79 med italienske varianter, Revue d. Tr. Pop. I. 20; Spanien: Briz Endevinallas nr. 64; jfr. Jonas. — **2**) en fold på det slagtede svins milt, som varsler død (Randers), jfr. „ligsprække“ i brød, Sgr. IX. 231. 769 (Fyn); blå næsestribe på et nyfødt barn, Sgr. VII. 38. 83.

ligkistesöm, no. *liqkistsøm æn* (D.) = rgsm.; söm, hvormed en ligkiste (s. d.) blev slået til, brugtes til fingerringe mod gigt ligesom andet gravstål og kirkegårdsjærn (s. d.), men de måtte dannes uden at komme i ilden, Kr. IV. 396. 539, Sagn IV. 591. 96. 01, jfr. Busch 168, Wuttke nr. 186; hvor et söm el. hank af en ligkiste er slået op over dören, kommer intet spøgelse ind, J. K. 400. 1318; når et l— sammen med tre söm af en gammel hestesko slås i en hests spor i fandens navn, bliver denne lam, J. Saml. IV. 160. 135, Sgr. III. 71. 245; standser tyv, Am. Folkl. VII. 113; man vinker med en tand af et dødningehoved, en splint og et söm af en ligkiste ad et par løbske heste og siger: „gud styrer manden, manden styrer hesten; og kan han ikke, så kan fanden!“ Sgr. III. 71. 246; tandpine standses ved at stange tand tilblods med l—, Thiele Overtro nr. 450; ørepine, Arnas. II. 552, jfr. Bartsch II. 104, slgn. Folkl. IV. 454.

ligkjøf, no. se lidkjøb.

ligklæden, no. *liqkleən* (D.); *a ska te l— ida·ɯ:* et selskab den sidste el. næstsidste dag inden begravelsen, jfr. „kistegilde“, Kr. Alm. IV. 88. 249 (Marstal), se Urquell I. 10 (Ditm.), se ligvagt.

ligklæder, no. *liqklèər* flt. best. *-klèən* (Vens.) — **1**) klæde, som lagdes over kisten, gemtes på oldermandens loft; til helbredelse hentes det i kirken og syg svøbes ind i det, Kr. Sagn II. 386. 199. — **2**) „ligklæder“ flt., töj, hvori den døde klædes; levende (II. 402. 36 b) spiller død og ifører sig l—, Eftersl. s. 62.

ligko, no. kirkevare (s. d.), Kr. Sagn II. 347. 6.

ligkrans, no. *liqkråňs æn -kråňs* (D.) — **1**) = rgsm.; skal først være indført i D. imell. 1850—60, som smykke på afdødes kiste; synet af en spøgelseagtig l— varsler død, Kr. VIII. 351. 640. — **2**) kranse med mindevers over afdøde, indfattede af kunstige blomster el. fjer, som ophænges i kirke el. hjem, se Fb. Bondeliv s. 54; „sterbekrone“, Pomm. Volksk. III. 135, IV. 47.

ligkål, no. *liqkol æn* best. *-kòl* (Vens.); *liqkol· æn* = flt. (Mors—Sønderj.) — en hvid kålplante, hvor det hvide trænger helt ind til hjærtet, blandt andre planter varsler død, Kr. IV. 390. 481, VI. 286. 335, Thiele Overtro nr. 655, Sgr. IX. 234. 811. 12, J. K. 166. 31, J. M. s. 7, Fischer s. 138, jfr.

Wigstr. II. 287, Wuttke nr. 285, Rochh. D. Gl. I. 135.

liglagen, no. *liqlaqən æn* (D.); *liqlaqən æn* best.*-laqən* flt.*-ər*(Vens.) = rgsm.; synet af et spøgelseagtigt l— varsler død, Kr. VIII. 344. 601, jfr. Mhoff s. 245. 336; den døde kan ej komme i grav, når man tager hans l—, Kr. Sagn I. 437, II. 303. 224, Kr. Almuel. VI. 168; det stjålne l— skal bringes tilbage, Urquell IV. 69.

liglam, no. *liqlam et* (Ry, Søvind s.); *liqlåəm et* (Mols) — et spøgelse-lam, hyppig på tre ben, der går på kirkegården og varsler død; *han fåtå·l mæ huñən liqlam so ui* (Ry); se Kr. VI. 217. 293, VIII. 335. 579 flg., 354. 621, IX. 242. 81, Sagn II. 346 nr. 1, III. 167. 870, jfr. Afzel. Sagoh. III. 95; l— prædiker ved de dødes gudstjeneste (s. d.), Sm. Medd. II. XVII, se kirkelam.

liglinned, no. *liqlent de* (Vens.) = ligklæder; *a fèk ən gòŋ såən no fin lenət, å så tòt a, te a vil bruq ət te de* (Elsted), se ligskjorte.

liglugt, no. *liqlåwt æn* (D.); *liqløc i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; når døde kommer tilstede, mærkes l—, se Kr. Anholt s. 78. 178-79.

liglys, no. *liqlys æn* = flt. (Holmsl. kl., Vejr.) — **1**) lys (s. d.), tændt ved en ligkiste, slukkes ved at vendes, må ej pustes ud (Elsted); i spidsen af toget kørte en vogn med 4 karle, der holdt 4 liglys, hvoraf de to blev tændte på alteret i Hjerm kirke, de to i lysekroner, som det forhen har været brugeligt, når fornemme folk jordedes, Sgr. I. 24. 58, jfr. Kr. IV. 248. 356; svides lamt kreatur med l—, helbredes det, Kr. VI. 377. 231. — **2**) varsler død eller ulykke; ses stående på Ringkøbing fjord, hvor en ulykke skal ske, jfr. J. K. 22. 23; l— varsler lig, de skrider frem fra huset, hvor et dødsfald skal indtræffe, ad kirkevejen; er lyset lille, klart og rødt, varsles et barns død; er det blåligt, en voksens; jo tidligere på aftenen, det ses, jo för indtræffer dødsfaldet, J. K. 383. 1220, se Kr. IV. 248. 357, 388. 457, VIII. 337. 587. 88, Sagn II. 461. 457, 515. 122. 23. 30. 35; blå: 127. 29. 31. 32. 47; slukkes, når ulykken sker: 150. 57; sét i 100 år: 147, Sgr. IX. 232. 783; også for et kreatur, Kr. VI. 284. 314; jfr. Aasen figdarljos, naaljos; fegljus, Cavall. Wärend I. 361. 456, Strackerjan I. 134. 160 flg., Wuttke nr. 320; „corps candle", Black Folk Medic. s. 110.

liglærred, no. *liqlat de* (D.) udhugget tyndt lærred, der bruges til døde.

lignap, no. *liqnap æn* (Lild s.) blålige pletter på et levende mske, som om en dødning havde knebet, varsler død; jfr. dødningekneb, Thiele Overtro nr. 657, Liebr. Volksk. s. 313. 8 (Norge), Wigstr. II. 338, „Puka nyp" Cavall. Wär. I. 227, Gervas. s. 142, Mannhardt, Germ. Myth. s. 617, Black Folk Medic. s. 27; se troldkryst.

ligne, uo.
liqn -ər liqñ liqñ (D.);
liqn -ər -t -t (Vejr., Andst);
liqn -ə -ət -ət (Søvind s.);
liqən liqnə liqənt (Elsted);
liqən liqnər liqənt liqənt (Vens., Ang.)
— **1**) göre lige; *liqn æ æñər* (Vejr.) göre trådenderne lige; *liqən furə* (Vens.) göre foderet lige ɔ: lægge halmen med enderne lige i hakkelsekisten; ordne blomster i rad (Andst); få f. eks. kort, papirer, kornstrå til at ligge ordentlig (Elst.); se 2. lige. — **2**) = rgsm., være lig, sammenligne; *liqn boðə i siñ o i skiñ* (Malt, alm.); *di liqnər hwæra·ñər som tåw drepər wañ* (vestj.); *han liqnə rompən ow æn hærəsfoəð*, Kr. IX. 248. 27; han ligner døden fra Lybæk, el. manden fra Langemark, el. Hælles jordemoder på Tunø el. Egebjærg degn, el. præsten fra Vejrø, kan siges om en, der er forskellig fra alle andre msker, Sgr. II. 89. 425, V. 22. 20 (Sams); *han liqnə uðskit ebəlgrøð*, Sgr. V. 35. 263 (Ning h.), om en, som ser usel ud; *liqnər de nöj o gyjə sån æn spita·kəl åm nætətijər?* (Agger); *do vel da et liqn mæ ve ham?* (D.) sammenligne mig med ham; se lejte, stork 2, jfr. Aasen likjast, være lig. — **3**) *liqən -ər -t -t* (Vens.), påligne, f. eks. en afgift, vist alm. — Jfr. Aasen, likna, sammenligne, påligne; mnt. likenen, Sch. Lübb., udlige, sammenligne, forlige.

lignelse, no. *liqnəls æn* (Søvind s., vestj.); huk. best. *liqnəlsən* (Vens.) = rgsm.; se menneske-.

ligning, no. *liqnəŋ i* best. *-i* (Vens.; alm.) påligning til skat; *di æ we å leq liqnəŋi; liqnəŋi leqə te æ·təsyn i skwòl;* se kirke-.

ligport, no. *liqpuwət æn* (vestj.) —

den store port på kirkegårdsdiget, hvorigennem de døde føres; den åbnedes 3 gange: for barnet, der døbtes, for brudefolk, for den døde (vestslesv.). — 2) en tilmuret rundbue på husets gavlvæg i øst eller vest, således indrettet, at stenene kan bankes ud under buen for derigennem at skyde ligkisten ud; når forsamlingen vendte tilbage fra kirken, var så ligporten el. ligdören atter tilmuret, den findes afbildet Feilb. Bondel. s. 41, Mejborg s. 120 nr. 142, jfr. J. Saml. IV. 246, J. K. 389. 42; dens brug har sikkert stået i forbindelse med ønsket om at hindre den dødes genkomst (se gjenganger), idet åbningen, hvorigennem liget blev ført ud, blev tilmuret; Arnkel førte Thorolf Bøgifod ud gennem et hul, der blev brudt i væggen, Eyrbyggjasaga s. 60. 176, Petersen Isl. Færd IV. 186; i Meklenborg kan dörtærskelen løftes op, således at liget føres u n d e r den ud, Bartsch Sagen II. 100. 358; selvmordere og uærlige førtes gennem et hul under dörtrinnet, se Grimm R. A. 726. 12, Cavallius Wärend I. 473, Liebr. Volkskunde s. 414. 1, 371. 31, 426. 7, 508. 373, Z. f. M. IV. 280; N. M. Petersen, Danmarks Hist. i Hedenold III. 361, Weinhold, Altnordisches Leben s. 476, slgn. Liebr. Gervas. 224. 61, Rochholz D. Gl. I. 197, II. 170, Andree Parall. I. 86 (Hannover), Ralston Songs s. 318 (Rusl.), Tylor Anfänge II. 26 (Grönland), Kohl, Kitschigami I. 149 anm, Rink Supplem. s. 197. I gl. huse i D. var en løs post i et af vinduerne, hvorigennem liget sattes ud; jfr. man flytter dørene, hvorigennem en genganger får indpas, Thiele Overtro nr. 710; legemet, som sjælen har forladt for at gå på vandring, må ikke flyttes, se f. eks. P. Bjerge Aarbog 1894 s. 98; selvmorderes (s. d.) lig føres ud gennem vindue, jfr. endnu Kr. Sagn IV. 316, hr. Ole føres ud gennem hul i væggen; Wigstr. II. 338, Grimm Myth.[1.] Abergl. nr. 843, Folkl. V. 348. 425 (Indien).

ligprædiken, no. *li̱qpreðəkən* (D.); *li̱qpræjkən æn -ər* (vestj.); *liqpre̱kən æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; *si ṳð i æ huwə som æn kåqt li̱qpreðəkən*, flov og elendig; *a ska håws dæ, om e̱t fa̱, så i di liqpre̱kən* (Århr.); *præjstən gor əpo prekstul å løsər æn tæstəmæ·n̈t, dæjnən hå skrəwən, å hòl̄ər æn liqpre̱kən* (Lild s.); l— over druknede for den katholske sjælemesse, Daae Bygdes. I. 108; se ligtale.

-ligs, se ligge; senge-.

ligs, to. i udtr. som: *vè liqs mæ bøn̈ərən* (Søvind s.) ɔ: være ligemand med bønderne.

ligsalme, no. *li̱qsal̄m æn -ər* (D.) = rgsm.; hører man i nattens stilhed tonerne af en ligsalme, varsles der død, Kr. VI. 217. 294, VIII. 342. 597, Sagn II. 427 nr. 16.

ligsang, no. *liqsaŋ̱ æn* (Lild s.) salme, som degnen digter til en ligfærd; på væggene hænger *skèlərijər, fòđəmjèst liqsaŋ̱, di hå fòt præn̈təð å kòst ram̱ åm̱ å gla̱r øwər.*

ligskammel, no. *li̱qskam̱əl æn -skam̱əl* (D.); *liqskam̱əl i* best. *-skam̱əl* (Vens.) — skamlerne, hvorpå kisten sættes i kirken.

ligskare, no. *liqskå̱r æn -ər* (D.; vestj.; Thy, Mors); *liqskò̱r æn* best. *-ən* flt. *-skò̱rər* (Vens.); *li̱qskar æn -ər* (Agerskov) — **1)** følget, der ledsager den døde til graven; kører en ligskare raskere end sædvanlig, kommer der snart et nyt lig, Kr. VI. 284. 217; tager det usædvanlig lang tid inden ligskaren kan komme afsted efter at liget er sat på vognen, „venter de efter et andet lig“ i samme hus, J. K. 389. 1243; har l— medvind, vil den døde ej gå igen, Sgr. VIII. 189. 794, jfr. dog S. Kjær, Stavnsb. s. 373; møder frugtsommelig kvinde l—, må hun stå stille og bede fadervor, J. K. 369. 40; går l— forbi, kan man slippe vorter ved at råbe: „tag mine vorter med!“ Kr. VI. 280. 270, jfr. Mélus. III. 43. 13 (slavisk); l— må ej standse på vejen, så går den døde tilbage (Sæll.); l—, som syn ved skattegravning, Kr. Sagn I. 384. 51 (Bornh.). — **2)** et dødsvarsel, spøgelse-skygger af mnsker, heste, vogne, som følger lig til jorde; kan vel kun ses af synske (s. d.) mnsker, se f. eks. Kr. III. 323. 439, Sagn II. 406. 271, Dania II. 82; ses især nyårsaften, Kr. Sagn II. 405. 268. 282, dog også ellers; ligner et lys, der skrider; kommer som et lagen op af skorsten, Kr. Sagn II. 456. 441; som en sky, Kr. Sagn II. 464. 467; man hører intet, Kr. Sagn II. 464. 469; møder man en sådan, bliver man skubbet tilside, Kr. Sagn II. 463. 465. 476. 491; hestene går i

grøften, Kr. Sagn II. 466. 478; går langsomt el. standser, Kr. Sagn II. 473. 502-3. 519; man kastes omkuld, Kr. Sagn II. 470. 489. 494. 95. 97. 98. 504-5. 507. 509. 510-11; el. man må køre med, Kr. Sagn II. 465. 471-72; føres på ligvognens stjært og slipper først ved kirkegårdslågen (Nordslesvig); man undgår l—n ved at lægge sig ned, da er det, som gæs trampede over en, Kr. Sagn II. 407. 275, 464. 468, 469. 487. 88. 97. 504. 506, J. K. 384. 21; el. som lyngknipper dængedes på en el. som som man trådte i jord til knæerne, Kr. Sagn II. 470. 493. 501; man må helst vogte sig for at komme ind i en sådan, Kr. IV. 388. 462 flg., Sagn II. 398 øv.; ej tale til nogen i den, men sige: „lad fare de døde!" Kr. Sagn II. 477. 517; ej göre löjer med den: sætte sin pisk i et hjul, Kr. Sagn II. 470. 493; man kan se sin egen l—, Kr. IV. 244. 346, Sagn II. 457. 442, 476. 516. 17. 20. 21. 23; men ej kende sig selv, Kr. Sagn II. 476. 514. 15; dog kan det onde varsel afværges ved ordet; den, som dernæst skal dø, følger nærmest efter ligkisten, Kr. Sagn II. 403; forestillingen herom er særdeles alm., se Kr. IV. 244. 347-52, VIII. 337. 587. 89 flg., 349. 611. 13. 22, IX. 62. 689, 185, Kr. Sagn II. 449. nr. 20-26, 420. 321 slutn., V. 145. 67, 176. 66, Sgr. II. 221. 814, XI. 91, J. K. 272, Feilb. Fr. H. s. 43; *vær i Hans a Mårtəns liqskår* (Fanø) = sove, sigter til en historie, om en, der faldt isövn og bagefter mente at have været i en l—; jfr. Sande II. 172, Hazel. VI. 24, Renvall s. 23, Urquell I. 49 (Ditm.), Busch Volksgl. s. 320, Strackerj. I. 122 a, 141 b flg., Kuhn W. S. II. 56. 160. 61, Wuttke nr. 321 (Tyrol), Suffolk Folkl. s. 92, Hazlitt III. 163, Folkl. Rec. V. 176 (Cornwall), Folkl. Journ. VI. 238 (Skotl.), Henders. s. 44, Mélus. III. 374, Tr. Pop. VI. 398 (Bretagne), Le Braz s. 50, Sébillot Trad. et Superst. de la Haute Bretagne I. 270; jfr. ligtog, mellemvej.

ligskjorte, no. *liqsǩòwt æn -ər* (D., Andst); *liqsǩot æn -ə* (Søvind s.); *liqsǩòwt æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — skjorte, som den døde iføres, jfr. muldsærk; i ældre tid har det nok været skik, at det linned, som brud og brudgom var iført deres bryllupsdag, henlagdes til deres ligfærd, ialfald har en ligskjorte hørt med til udstyret; *di towər dæn dø øwər de hiələ å trèkər ham i dæn liqsǩòwt, dær hå låd te ham i manə or* (Lild s.); „hun ga sæ te å pråhl a hinne ullent å linnet å seje, te hinne mand haj 3 dusin skjohte forujen hans liggskjoht", Jæger, Ferien s. 34, jfr. Feilb. Bondeliv s. 302, J. K. 386. 30, Kr. Alm. IV. 97. 289, Bang Præstegdsliv s. 103, se Wigström Folkseder s. 67; toges i Telemarken med til gilde, Tvedten s. 107; Urquell I. 10 (Ditm.), 187. 2 (Tyrol), Strackerj. II. 131, bruden fører l— med til hjemmet; la toile sacrée, la pièce de toile, qu'une mariée reçoit toujours de sa mère le matin de ses noces, et qui est destinée à lui servir de linceul, Revue d. Tr. Pop. I. 173 (Bourgogne); many a bride laid up in store her bridal dress to be made into her winding sheet and her bridal linen ... as well as her husband's, to be put on, when life's journey was ended, W. Gregor s. 207, Folkl. Journ. II. 354, Yeats s. 55; konen skærer af den dødes l— for at spare, Kr. Sagn II. 285. 151. 52, jfr. Veckenst. Volksk. II. 143: den døde vil have sin rette l—; se ligklæder, l—linned, —töj, muldskjorte.

ligsluger, no. i en række fortæll. om en person, der æder lig, se Registr. nr. 85, Sgr. XII. 118. 246, jfr. Urquell III. 331, Mannhardt, Vampyr, Z. f. M. IV. 259, Rochholz, D. Gl. I. 55, Andree Parall. I. 90 „Ghuler" (arab. pers.), se endnu: rædehistorie.

ligspån, no. en krummet tællespids, som bliver stående i det brændende lys, varsler lig; falder den ned på stagen, sker der dødsfald i huset; på bordet, udenfor huset, Kr. IV. 389. 470, VI. 278. 253, jfr. hövlspån, „a coffin in the candle", Amer. Folkl. II. 19. 105, Suffolk Folkl. s. 30.

ligsten, no. *liqstijən æn* (D.) gravsten; en bortført l— må føres tilbage, Kr. Sagn III. 148. 766; mos groet på l— til lægedom, J. Saml. IV. 152. 101; regnvand i l— ligeså, J. K. 375. 77, Kr. Sagn IV. 608. 53. 74, se vand; l— med billede af en mand, der har hængelås for mund, Thiele I. 187; af benrad med slange om hals s. 188; l— halvt i, halvt udenfor kirke s. 200.

ligstov, no. se listue.

ligsyn, no. *liqsyjən æn* (D.) og *liqsynsmæň* (D.); *liqsjønsmæň* (Andst); *liqsyn è* best. *-t; liqsynsmæjər; præsti skal ha liqsynssæəl en haj kåstə mòl åpå* (Vens.) = rgsm.

ligtag, no. = lighalm (s. d.).

ligtale, no. *liqtål æn -ər* (D.); *liqtòl æn* best. *-ən* el. *-tål* flt. *-tòlər* (Vens.); *liqtol æn* (Søvind s.) = rgsm.; *præjstən hòlər æn liqtål uwð we grawən* (Lild s.); *haj hòlc ən swè liqtòl* (Vens.); to ting drøftes, om l— er god el. slet (*waq*) og hvad den koster (sts.); skæmtehist. om l—, Gr. Æv. III. 97 flg., Eftersl. s. 202. 152, Sgr. XI. 50. 80, Kr. Sagn IV. 100. 2; parodi på en l—, Kr. Alm. IV. 94. 279.

ligtog, no. *liqtåq æn* (vestj.) = ligskare (s. d.) i begge betydninger; som varsel se Kr. III. 311. 419, VI. 286. 336, Sgr. I. 24. 58.

ligtorn, no. *liqtuwən æn* (D.); *liqton æn* (Søvind s.) — knyst med hård hud på foden; for at komme af med dem kan man, når man hører et dødsfald, sige: „gid min l— også var død!“ Kr. IV. 393. 509, el.: „tag min ligtorn med!“ Sgr. IV. 138. 402, jfr. Sundblad[2] s. 153, Wuttke nr. 514, Urdsbr. II. 197; de sættes bort ved flæsk, Z. f. M. I. 198 (Harz), i træ sts. s. 326 (Tyskl.); de fås, når man klipper tånegle med saks uden at klippe i træ bagefter, Kr. Sagn IV. 622. 74; se Aasen liktaa; htsk. leichdorn, mnt. likdorn, Sch. Lübb. ɔ: torn i kødet, jfr. lat. clavus, söm, ligtorn.

ligtræ, no. *liqtræ æn* (vestj.) et gravmærke af træ, jævnlig en kløvet stamme med den runde side opad; derpå den afdødes navn udskåret, jfr. Kr. Sagn IV. 72. 293.

ligtöj, no. *liqtöj de* (D.) det töj, som den døde iføres.

ligvagt, no. *livət* (glds. Ribe, D.) et gilde i lighuset aftenen för jordefærden: *æ livət fålk,* de, som var tilstede ved gildet; ordet er rimeligvis ligvagt, se Werlauf Ant. s. 347 ff. Det var skik i den nordøstlige del af Sønderjylland at synge el. fremsige noget, som kaldtes for „ligvejt“ [sikkert en huskefejl]; i Vedsted ved Haderslev havde man for skik ved kistelæg (s. d.) at drikke „det salig ligets skål“. Derefter tömtes skåler for hele husets personale, hver især og alle skåler måtte drikkes tilbunds, Gr. Gl. d. M. III. 173. 139, jfr. vågestue, Gr. Gl. d. M. II. 109 (Falster), se Fb. Bondeliv s. 362, Blicher Vium s. 198, Kr. III. 168. 233, Almueliv IV. 87. 246. 252, 91. 269, VI. 182. 384; skikken har været særdeles alm., Kinch Ribe II. 895, Nye Dsk. Magazin II. 268; „vaka yfir líkinu með ljósi, Arnas I. 292, Maurer Isl. S. s. 166; „såsnart liget var lagt i kisten, forsamlede ungdommen sig for at våge over det, og der dansedes, indtil det lakkede mod morgenen, da dansen afbrødes og der blev sunget 3 à 4 ligsalmer; siden dansedes endnu 2 à 3 danse, förend enhver gik hjem til sit. På lignende måde fortsattes hver eneste nat, sålænge liget stod inde“, Haukenæs IV. 387, jfr. s. 367, II. 121, III. 168, Tvedten s. 15, Cavall. Wärend I. 481, Kuhn W. S. II. 48. 130; „todtenwacht“, Rochholz, Deutsch. Glaube I. 194; lake-wake eller like-wake, Brand, Pop. Antiq. II. 166, Henderson s. 54, Aubrey Remains s. 30, W. Gregor 208, Folkl. III. 150; se vågestue.

ligvers, no. *liqvæs æn* = flt. el. *-væsər* (D., vestj.); *liqvæs et* (Søvind s.) — et vers af gudeligt indhold, gerne indfattet i en krans, som af slægt og venner lægges på den dødes kiste, jfr. ligkrans 2, ligsang.

ligvogn, no. *liquwn æn* (D.); *liqwuwn i* best. *-wun* flt. *-wuwn* (Vens.) — vognen, som i ligfølget kører med liget.

lik (?), no. slurk; i udtr. drikke sig *è guwə lek* el. *æn gu luq* (Vens.); er det slik, sluk, med bortfaldet s—?

likjøb, no. se lidkjøb.

1. likke, uo.
lek -ər -ət -ət (Andst, D.); ft. tf. *-əð* (Agg.);
lek -ər -ə -ə (Vens.);
lek -ər lækə (Ang.) —
slikke (s. d.); *han lekət te æ honə* (Andst), *hon lekə te ə* (Vens.) smager på det; *han æ så syə, ən ka lek honə a ær aəs* (Ang.); *di stak æ svefskawt iň i æ kårə å så lækə di sin a æ svefskawt* (Ang.), Hag. s. 173, de slikkede af piskeskaftet; *å, lek min mås!* (Lindk.) i rå tale; slgn. plt. lik mi in ars! med svar: leen mi din tung, Schütze III. 21, se mås; *wet doňc lek fanən!* (Vens.), afvisende svar; „*kam do te o småq tèj ər?*“ — „*næj, æ lijq lekəð tej ər*“ (Agger); jfr. htsk. lecken,

plt. likken, Schütze, eng. lick; henføres til gr. leichein, det samme.

2. likke, no. *lek æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) mund, tunge (?); *hon læ lekən løb å wè òlə mir, hons hon snakər om, ən som slæt eñc.*

likkende, to. i udt. *så lekəñ ætər ət, som æn so får æn lort* (vestslesv.), slikkende efter det ɔ: begærlig, lysten; også siges: *de kåm han lekəñ ætər,* når en person får noget for overmåde godt køb.

-likker, no. se honning-.

likketrængt, to. *lektræñ* (D.) slikmundet.

likmælkspandekage, no. småhakket flæsk brunes i pande, deri hældes en vælling af pisket æg, fløde, lidt mel; røres om, at der ej skal blive skover, og spises med ske el. gaffel (S. Thy).

likomsæs, no. *lekomsæ·sər* flt. (D.); *leŋkomsæ·sər* (Malt); *han ğor såmanə l— få· ham* (D.) = 1) kredenser, dikkedarer (s. d.); 2) også krogveje for at nå et mål; *nær ålə l— mæ ət,* el. *ve ət, æ komən frå . . .,* så kunde det göres i den halve tid (D.) = alle anstalter, al snakken, sinken osv.; fremmedord? hvilket?

-lil, glds. bruges mest ved indsmigrende tale, undertiden truende, er enkelte gange betonet; *dætərlel* (alm. i Agger); mandlil, Kr. VII. 353 ɔ: lille mand; også som tillæg til egennavne: *Marənlel,* Kr. IX. 262 (Brusk h.), Sagn II. 561. 322; „Sessellil“, Blich. Bindstouw; „Lantolille“, Sgr. II. 72; „Stiglil“, Kr. I. 61. 16, „Perlil“, Kr. Alm. II. 139, „broder-, Henrik-, hjærte-, liv-, sön-, søsterlille“, Troels Lund IX. 436; se lille, börnlille, bror-, datter-, far-, hjærte-, jomfru-, mor-, vorherre-.

-lild, no. se på-.

lilde, uo.
lil -ər lilt lilt (D., vestj.); ft. tf. *lilət* (Agersk.);
lel -ər lelt lelt (Vejr.);
lij -ər lij li (Andst) —
1) klage over, have noget at udsætte; *han lilət å, te hans part it blöw stor nåk* (Agersk.); *l— å· jæn,* anke på en; *de lelt han möj o ham får* (Vejr.), det havde han at udsætte på ham for, ligeså D. — 2) formode, vente: *a liler o, vi for ræjn, a lilt nåk o, te de vil go sådən* (vestj.); jfr. linte. — 3) tage skade: jeg lilder i min del, Mb. efter Terpager, se lille to.

lilie, no. *lili* huk. *-ər* (Tved) = rgsm.; forskellige arter af lilium L., især l. candidum; blomsternes blomst, indkommet gennem klostre, Troels Lund IX. 440; liliesblomme Kr. I. 188. 3; *„hwar hon jik å hwar hon stow, skul dè grow rusər å liliər ætər hèr“,* Grb. 102. 19 i æventyret; forekommer ikke sjælden i folkevisen:

alt på det sted, hvor Maria sad,
der vokste lillier, hvide og blå,
Kr. I. 198. 17;
Stedelils gård, den er vel kendt,
den er med roser og lilier omhængt,
Kr. I. 225. 8;
Der stander syv lilier udi min faders gård; . . . .
lad lilierne kun visne, når rosen jeg får,
jeg sørger mig ikke til døde,
Sgr. II. 148. 12;
hun plukker de lilier røde som rav,
deraf görer hun Fredensborg en krav',
Kr. II. 208. 2;

ligesålidt som der kan gro hvide lilier på mit bord, ligeså lidt kan du blive salig, Kr. Æv. 372; omvendt, jfr. Z. f. M. I. 34. 6, hvor stave grönnes til tegn på skyld, se nåde, jfr. Liebr. Gervas. s. 112; der stander en l— i min mosters have, jeg frygter det bliver en petersillie (s. d.), jfr. Gr. Gl. d. M. II. 149. 292; i en besværgelse: der står tre lilier i min faders hellige have, se J. Saml. IV. 116. 17, jfr. Urquell II. 187; livsblomst, vissen el. afhugget er msket død, se Faust sagnet, Simr. Volksb. IV. 94 flg., Urquell V. 143, Wolf N. S. s. 357. 268, Liebr. Volksk. 179. 153 (nygr.); Grimm S. I. 132. 94; K. M. nr. 85, jfr. kniv II. 221. 28 a; som et billede på afdøde elskendes uskyldige sjæle:

der voksed en lilie på begge deres grav,
og de voksed sammen med begge deres top,
Kr. II. 210. 14, 211. 15. 16, 207. 15;
der voksed to lilier på begge deres bryst,
de voksede op over kirkekåm,
der skal de stande til gud holder dom,
Kr. II. 44. 11, Sgr. VII. 4. 36;

jfr. Grimm Myth.[2] s. 786 flg., Perger Pflanzensagen s. 12, endnu kan henvises

til Grimm K. M. II. nr. 4 blandt Kinderlegenden, Z. f. M. III. 59. 60; Pomm. Volksk. I. 18. 14, Rochholz D. Gl. I. 10, Hagen Gesammtabent. I. LXVIII; se træ, 1. lege; blå-, brandgul-, Dortheas-, februar-, fleg-, forvendt-, pintse-, påske-, rød-, skum-, spæk-, vinter-.

liliekonval, no. *lilə konfa·l, di låwtər så val* (Agersk.), også *l— komfa·l* el. *liləkomfa·n* (Malt) en plante: convallaria majalis, L.; „lille kong Valle", Runa V. 58, Schiller, Thierb. I. 24; jfr. hvideveje.

Lilis, no. „hvad Adams første hustru hede: hun hede Lilis", Kr. VI. 369. 148; i en Cyprianus, Sagn II. 3. 1; Lilith spiller en stor rolle i talmudiske traditioner, se Nyrop, Navnets Magt, Opuscula Philologica 1887 s. 175; hun har magt til at skade nyfødte börn, drenge otte, piger tyve dage efter fødselen, se Stöber, Volksbüchlein s. 112, Rochholz, Kinderlieder s. 289, Grimm Myth.² s. 540 anm., Liebr. Gervas. 71. 145 anm., 249. 365, Urquell II. 6. 144. 196, IV. 120, Soldan, Hexenprocesse I. 174: hendes historie, „Lilith alle dæmoners moder", Lenormant s. 34. 40; i Esajas 34. 14 „vætte"; se Eva.

liliål, no. se lineal.

lille, to. *lile* (D., Sem); *lelə* (Vejr.); *lelə* (Vens.); *lidəl* (Hmr.), ialtfald i viser; *lelə mejər mejst* (Vens.); *lelə meñər meñst* (Vejr.); næsten: *meŋər meŋst* (Løgstør); *lilə miñər miñst* (D., Agersk.; Brader.); *lil miñə miñst* (Sundev.) = rgsm.; flt. i reglen: *smo* (D., alm.); dog også: *di lelə kòl* (Vens.) de små fyre, börnene; *min træsku* (flt.) *æ få lilə* (Søvind s.); *tòw lelə fyrə* (Røgen) to små fyre; *stræv o hoq i· jær, lilə dræŋə!* (D.) ɔ: skynd eder og spis, små drenge; di lille små börn skal ha mi pand', Kr. II. 324. 7; herhen hører også udråbet: *næj, lilə bön da!* (D., vestj.) se barn; *æn lilə mañ, hus; æ hus æ lilə, æn lilə betə bån* (D.); *èn lilə hæst, èt lilə føl* (Søvind s.); *i lilə dræŋ* (N. Sams); *„èn fatə kun ha i lelə drèŋ"*, Grb. 74. 1; *„e lelə stròq"*, Grb. 36. 21, en lille afstand; *„a war i lelə kòl åpå èn fem ə sæqs or"*, Grb. 42. 6; *hwæm, dær ræjn et de lilə, for ålər de möj* (Lindk.); *et lilə* el. *let huəs, æn lil mañ* (Bradr.) en husmand, ligeså Ang.; *dær blywər do dæñ lilə; de· æ do få lilə te* (Andst); *dæñ lilə ka lætər tæj æn stijən frå æ jor eñ dæñ stuwər ka tæj æn stjan frå æ heməl* (D.); i prægnant betydning: et barn, *dæ lelə* (Vens.) barnet; *hon hår fåwən æn lilə* el. *lilə jæŋ* (D.); *„jormòrən bø dè lelə bådə brøj å òl å brèwən å paŋka å hons òñc dè war åpå bowrə å ønskə, de hon mat òlti få nåk"*, Grb. 3. 32; *„tijən gle så fort få dèm, de di ha e lelə trej oqər ètər di føst ha sit hwærar"*, Grb. 73. 31; kærtegnende: *de ka ǧan vær, lilə mañ!* (D.); „å hjate mand lille, ta' ve med di tænd! Kr. II. 343. 8, IX. 108. 51; tonløst: *le do·!* lille du (se du: I. 214. 24); *le Ma·s,* lille Mads; *le Kræ·stən,* lille Kristen (S. Hald); „nej, no æ do båhne, le Pie", Jyd. 47. 2, nej, nu er do barnagtig, lille Per! — *„hon sò te bejhuj we brøqəsdön: betə lel, betə lel, sòwə fålkən no òl?"* Grb. 104. 74, hun sagde til bindehunden ved bryggersdören: „bitte lille, sover folkene nu alle?"; ordet synes mindre brugeligt i den største del af N. Jylland, istedet bruges bitte (s. d.); börneremsen: „den lille bitte hvide kone", se Kr. Dyrefabl. s. 122; djævel, trold el. ånd gör sig l—, Kr. Sagn III. 489. 55, Æv. III. 340, jfr. Hartgrepe, Müller, Saxo s. 37, Grimm Myth.² 522; som en flue, går i en flaske, et ben, se Asbj. I. 135, Arnas. I. 336 flg. 495, Maurer Isl. Sagen 97. 124, Haukenæs IV. 519, Hartl. Fairy T. s. 216, Schindl. s. 33, Kloster II. 133, slgn. 1001 Nat, nat 11, Grimm Myth.² s. 951; — jfr. Aasen, liten; isl. lítill; eng. little; lidel, lidt, -lil; 2. fim.

lilleagtig, to. *lilawtə* (Andst); *lilajtə* (Hvejsel); *leləacə* (Vens.) — altfor, temmelig lille.

lillebitte, to. *liləbetə* el. *lilə betə* (D., vestj.) = rgsm.; *nòwə lilə bètə nòwə* (Søvind s.), noget småt noget, se bitte, lillevitte, vitte.

lilledom, no. *lildom* (Ang., Tønder), *fra l— a* (Tønder), fra barndommen.

lillefinger, no. *liləfeŋər æn* (D.); *lelfeŋər i* best. *-feŋən* (Vens.); *lilfæŋə æn* (Søvind s.); *lilfeŋər æn* (Fjolde) = rgsm.; ringfingeren: *dæñ næst æ lilfeŋər* (Fjolde); den onde stifmoder skærer lillefingeren af det nyfødte barn og kaster det i dammen, Sgr. XI. 216; den ihjelslagnes lillefinger hænger over bordet og drypper blod, da morderen kommer, Haukenæs

IV. 339, se lig; for at standse næseblod, bindes tråd om l— (vist alm.), jfr. Modin s. 8; se fandens-.

lillehus, no. kun best.: *dè lilə hus* (Søvind s.) ɔ: lokum.

lille juleaften, no. *lilə jula·ɯtən* (D.) d. 23. Decemb.s aften, kaldes også bitte juleaften, se Blich. Bindst. begynd.; dagen hedder: *lilə jula·ɯtənsdaw* (D.); l— j— sidder under bænken, men store juleaften (24. Decbr.) sidder ved bordet, Kr. IX. 31. 325, Almuel. IV. 98. 300.

lille juledag, no. *lel ywlda·w* (Lild s.) juleaftensdag (?); *de war æn gaməl skik, te æ lel ywlda·w sku wi ha stjèqt skrèləŋ* (afskårne kødstykker) *te øńən å så warm ǿl te sejtə melmaðər.*

lillelig, to. *liləlǝ* (D., vestslesv.) temmelig lille, altfor lille; *han, de æ l—* (vestslesv.).

lillemand, no. *lilmań æn* (Ang.) — 1) en småmand, husmand, indsidder. — 2) = bitte mand (se bitte I. 79. 7), fanden; en frue fra Gram gik hver aften en tur med den „lille mand", Kr. VIII. 313; *ve do et, så ska dæń lele mań åsə kom atə dæ*, Sgr. XI. 124. 291 (Bj. h.); fortrædeligt: *så git åsə dæń lilə mań vil ræń om ve· dæ mæ et tråw ler å æ hoi!* (Agersk.), jfr. Kr. Molbohist. s. 51. 167: *dæń betə mań ryw mæ!*

lille-nejsum, to. i opfordringen: *wet doǹc cøs mæ i lelənèjsom spèjl?* (Torslev, Skjæve, Vens.) afvisende svar, udtrykket skal stamme fra en gård, Lille Nejsum i Skæve sogn, hvor folkene så meget brugte udtr.: *wet do eǹc cøs min mòs?* at det med nogen ændring kom i brug i vide kredse.

Lille Peder, no. *lilə Peə æ lawən enoən!* (Åbenrå) börneleg: lille Peder er levende endnu; en glødende pind række rundt i kredsen, idet hver siger til den næste de ovennævnte ord; den, hos hvem pinden slukkes, giver pant; *lilə Pæjər baq æ lådar* (D.) lillefinger, se finger.

Lille Peder Spillemand, no. *lilə Pedə Spèlmań* (Søvind s.) lillefingeren (s. d.).

lillepige, no. *liləpiq æn -piqə* (Tåning); *lilpiq æn -piqə* (Søvind s.) — en nys konfirmeret pige, som bruges til al slags småarbejde; anden pige i en gård.

lillestue, no. *liləstòw æn* (S. Sams) mindre stue ved siden af opholdsstuen.

lille taffel, no. en bekkasin, scolopax gallinula, Sgr. V. 105. 657 (vestj.).

Lille Thomas, no. *lilə Taməs* (D., vestj.), *lil Taməs o æ ğar* el. *o æ bikuv* (Malt) er nok fællesnavn for gærdekongen og rødkælken (Malt), sylvia troglodytes og rubecula, se Sgr. III. 158. 89, V. 105. 658.

lilletå, no. *liltå æn -tårə* (Sundev.); *æ lilə to* (D.) = rgsm.; flt. *æ smo tœər* (D.).

lillevitte, to. lillebitte; *bæər liləvetə som stoər å unøtə* (Valsb., alm. M. Slesv.); se bitte, lillebitte, vitte.

lilling, no. *liləŋ* (Ang.); *frå l— op*, fra barndommen af.

1. lim, no. *lim æn* (Søvind s.), måske findes også formen *lim* (n. f. Kolding) — 24 lokker hør efter brydningen, 12 lokker efter skætningen; hver håndfuld hør man bryder, kaldes en lok; disse lægges i dynger med 24 i hver, af hvilke den ene bindes om de 23; et sådant bundt kaldes „en lim"; når hørren er skættet, bliver lokkerne mindre; der lægges så to sammen, og der bliver kun 12 lokker til limen, jfr. Kr. Almuel. III. 101. 361; jfr. Aasen lime, „et bundt lin bestående af 24 dukker", se lime no., 1. lin.

2. lim, no. *lijm de* best. *-t* el. *-i* (Vens.; alm.) = rgsm., snedkerlim; *nuj lim* (Søvind s.); klisteret, hvormed trendegarnet blødes for at det ikke under vævningen skal flosse el. springe (Thy), se kalvelim.

3. lim, no. *lijm* (Vens.); *lijəm de* (Hmr.; vestj., Sall.) — kalksten (Vens.); mergel (vestj.); *lim o uœrlə gwos gör æn riq får o æn fatə sön* (vestj.); jfr. ler; Aasen lim, isl. lím itk., bindemiddel i almindelighed; eng. lime.

limanne, se ligemange.

limdynge, no. *limdjøŋ æn -ər* (vestj.) mergeldynge.

1. lime, uo.
lijm -ər -t lijmt (Vens.);
lijm -ər -əð (Thy; alm.);
lim -ə -ət (Søvind s.)
= rgsm.; sammenföje ved lim; væde trendegarnet med klister, hvortil i ældre tid brugtes kalvelim, kogt af kalvehoveder, se Fb. Bondel. s. 107; *wajməl limər di om somər, nœr de æ warm, twest sålər di* (Varde).

2. lime, uo. *lim -ər -ət* (vestj.) mergle.

3. lime, no. *lijm i* best. *-i* flt. *limər* el. *lijmər* (Vens.); hak. (Tved, Sams); *lijəm æn* flt. *ljemər* (Andst); *lijəmər* (Lb.); *ljèmər* (Grindsted); *lim æn limər* (D., Thy, Vejr., Lyne, Hell. h., Agersk., Vlb., Egebæk, Angel); flt. *limər* (Mors, Davbj., Gimming, Fjolde); flt. *limə* (Rårup, Tåning, (Søvind s., Elsted, Halling) — 1) ris; *han ǧör lim te hans æjən röw* (vestj.). — 2) fejekost (alm.); *nøj limə fèjə bæst* (Tåning); *ny limər fèjər gåt* (Ang.); *dæ ska føst ən skòwl te, ean de ka hjælp å kom mæ i lijm* (Vens.); *væn dær fæjər öwər mæ ən veŋ, di kaň il få djær hæst te å spreŋ, væn dær fæjər öwər mæ ən lim, di kaň il hål djær hæst i æ grim* (Branderup), gælder vel om havren, men hvorledes? — nægter bygherrerne arbejderne rejsegilde ved en ny bygnings opførelse, hejser de en kost for krans på bygningen (vist alm.); ved forbisejlingen af et hollandsk skib viser søfolk en kost, som hån, med hentydning til at Hollænderne vilde feje søen rén for fremmede skibe (vist alm.); orm fordrives af mark ved at rejse et kosteskaft med kost på enden i marken, Cavall. Wär. I. 184; op og nedvendt kost på stang, opsat Valborg aften, hindrer høg i at tage høns, Upplands Fornminn. för. tidsskr. XI. CXXXIX; en kost som et hånsmærke se Ndl. Volksk. II. 143, Mélus. III. 167. 210; et kreatur, der bliver slået med en kost, kan ej forhekses, Pomm. Volksk. III. 107. 3; kan ikke trives, Kr. IV. 359. 129, Sgr. VII. 68. 386, Thiele Overtro nr. 250. 278, J. K. 394. 74, jfr. Urquell III. 41 (Schlesien); er det fordi kosten er vissen? se Urquell IV. 159. 146; wenn du jemanden mit einem dürren span schlägst, vertrocknet jener mensch wie der span (Votjaker); en ko skal jages over en kost, som kastes i stalddören förste gang om foråret, den føres ud (Malt h.), jfr. Kuhn W. S. II. 28. 75, N. S. 410. 155, 447. 375, Strackerj. I. 357. 235; man skal kaste en lime efter den ko, som trækkes til marked, så bliver den solgt, Kr. IV. 356. 106, jfr. W. Gregor 188; den kastes efter brudgom, Folkl. V. 187 (Irl.); en heks kan ej gå over en kost, der ligger i dören, Kr. IV. 199. 278, IX. 71. 760; også i Tyskland: Jahn Zauber s. 14, Pomm. Volksk. II. 145, Strackerjan I. 344. 225, Kuhn W. S. II. 28. 75, Meier Schw. S. nr. 195. 13, jfr. Z. f M. II. 145, Liebr. Gerv. 244. 308 (Frankrig), Mél. IV. 253, Krauss Hexens. s. 39 b, Amer. Folkl. IV. 126, VII. 114, er det korset, som derved fremkommer? jfr. Folkl. I. 148. 157, Wuttke nr. 178. 574; for at hindre skaden, som sker, når en „spænder döre“ (se dörspænd), må der straks fejes med en lime over dörtrinet, Kr. VI. 253. 10; afbrugte limer må ikke henkastes uden at løses, Kr. IV. 400. 574; af slige uløste limer laves „mælkeharer“, Jonsson, Möre s. 9; skal brændes, jfr. Thiele Overtro nr. 368, J. K. 394. 73; l—, hvormed man påskemorgen fejer utöjet ud, skal kastes over på anden mands mark, Kr. Alm. IV. 158. 15; hvormed man fejer juledag, værger mod høg, Wigstr. II. 269; når man brænder en gl. l—, får man storm, Kr. IX. 24. 234, jfr. Urquell VI. 66 (Meklenb.); jfr. kastes lime i havet foran skib, vendes vinden, Renvall s. 31, Bassett s. 142; trold skyder med gloende lime efter msker, Asbj. III. 14. 132, se jærnstang; om limernes egenskaber i alm. se Strackerjan II. 144. 493, Wuttke nr. 178; jfr. Aasen, lime, bundt, risbundt; isl. lími hak.; 1. lim; halm-, hvene-, lyng-, ovn-, ris-, rub-, rævlinge-, skrubbe-, øddel-.

limebinder, no. *limbiňər æn* (Vlb.) en, som binder fejekoste.

limen, bindeo. se ligemen.

limeris, no. *limris dæm* (vestj.) kosteris til en riskost, tit om rankerne af rævlingen, empetrum nigrum L.

limeskaft, no. *limskawt et* (Støvring, Søvind, D.); *limskawt et* flt. *-ə* best. *-ərən* (Elsted) — kosteskaft; tlm. *han ræň mæ æ limskawt* (D.) ɔ: med halv el. gal besked; ordet er dog nok ikke opr. kosteskaft, men limstang, „he lopt mit der lymstange, Sch. Lübb.; forklares: „nach mädchen stellen, wie der vogelsteller nach vögeln“, Grimm Wb., se limestage; *han bòŋkət hin i* (med) *et limskawt* (Elsted); heksene rider St. Hans, Valborg aften el. skærtorsdag (Sælland) til Bloksbjærg el. Troms kirke på limeskafter, se Thiele Overtro nr. 724. 727, Grb. 153. 4, Kr. IV. 207. 292-94, 322, VIII. 108, Sagn II. 28. 104, Alm. IV. 9. 13, Sgr. VI. 77. 695, VII. 240. 113, J. K. 263. 13, 419; også på ovntræ, Kr. VI. 198, Thiele II. 89, brygge-

kar, Thiele II. 90, på ovnrage, Kr. VI. 290. 369, Anholt s. 85. 198-99; derfor tages alt ovntöj ind skærtorsdag aften (Sæll.), Sgr. X. 11. 9, jfr. Rääf I. 98, Cavall. Wär. I. 180; på katte, se II. 108. 6 a; på møsker, se hestesko I. 604. 20 a; forestillingerne findes Norge, Guri Rysserova siger: „eg láner dig Skjertaug, Svarten min, sá rið eg sjo'v pá ein líme!", Ann. Oldk. 1846 s. 320; se Storaker s. 51, Nicolaiss. Nordl. I. 42, Sande I. 45. 55, Asbj. III. 116. 119, jfr. Arnas. I. 441, II. 459. 466 på ildrager, hesteben, kæbeben, skulderben; Fritzn. Lapp. s. 167, Rafn Oldn. S. III. 156, Th. Bæjarmagns S. kap. 2; Sverig, Cavallius Wärend I. 113. 179. 388. 450; Hazelius VII. 18, Sundbl.[2] s. 169; Wigst. I. 93. 113, II. 142. 165, Fries, Sverges sista Häxproc. 15. 24. 27. 28. 32: på kæp, ko, kalv, hund, ged; Tyskland, udførligt hos Soldan I. 107. 202. 254. 265. 300, Schindler s. 45. 329, Meyer Abergl. s. 242, se Mhoff 214. 290, Jahn Zauber s. 5, Strackerj. I. 312. 218, 323 m, Grimm Myth.[2] 1024, Wolf N. S. s. 655, Kuhn N. S. s. 133. 192; England, Folkl. Rec. I. 214, II. 197, Folkl. Journ. V. 44. 198; Frankrig, Liebr. Gervas. s. 255. 444, Mélus. I. 500, III. 63 e; Rusland, Ralston Songs s. 384, Folkl. Rec. IV. 53 (Polen); Ungarn, Magyar T. LVII. 160. 253. 269. 272-73; jfr. Kuhn N. S. s. 67. 71 anm. (Indien); Lehmann Overtro s. 77, thessaliske kvinder i oldtiden; Hardwick s. 101; (Assyr.) Lenormant Magie s. 71; se ovnrafte; i æ vent. forlanger pigen, at kongen af et l— skal lave hende en væverstol med tilbehør, Sgr. X. 169, se garn.

limestage, no. *limståq æn -staqər* (D.) kosteskaft; i ævent. rider Jesper efter sine brødre på limestagen, Sgr. VII. 199; *ræn mæ æ limstaq* (vestslesv.) ɔ: løbe med halv el. forkert besked (vist alm.); *han ræñər om mæ æ limstak* (Sundev.); se limeskaft.

limetræ, no. *lijmtrèj è* (Vens.) træstykket, hvori kostens børster er fastgjorte.

Limfjord, no. *æ Limfywr* (vestj.) el. vel til daglig brug *æ fywr; Ålbårə fywr* eller: *fywri* (Vens.); isl. Limafjörðr; oprodet af en orne, Kr. IV. 66. 89, Sagn II. 254. 14, Thiele II. 19, jfr. fugl Gam, tyr.

limgrav, no. *limgraw æn* (vestj.) mergelgrav, som enten kan være: krittegrav, kjøregrav el. pytgrav (s. d.).

limjærn, no. *limjan æn* (Davbj.) en hakke, hvormed „blegen", kalkstenen, hugges løs.

limkarl, no. *limkål æn* (vestj.) = limkaster.

limkaster, no. *limkåstər æn* (vestj.) mergelgraver.

limkritter, no. *limkretər æn -ər* (vestj.) er arbejdsmand, som körer mergel op af graven med trillebör, jfr. limgrav.

limmig, to. se ledmyg.

limmine, no. *lijmmin æn* (Thy) kalklag i jorden.

limnavr, no. *limnawr æn* (vestj.) et mergelbor.

limpotte, no. *limpåt æn -ər* (D., vestj.); *limpåt æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

limre, uo. *lemər -ər -ət* (D.) — 1) give lyd, buldre; *slo i æ buwər, søn, te de lemrər.* — 2) *o lemər o· jæn* (vestj.) prygle løs på en (for löjer?); *haj skul òrənli lemərəs; træŋə do te å wo lemərə?* (Vens.) slå på en, så det giver lyd? også: *æ ska lemstər ham* (Agger) mørbanke; jfr. Aasen lamra, slamra; eng. slam, slå i med larm; se glumre.

limsten, no. *lijmstin* itk. (Vens.) ubrændt kalksten; *di broqt lijmstin å bøq mæ, å dæm heñt di we Bolbjèrə å we Torup bjère å Klijm bjèrə* (Lild s.); *æn trij al muwr mjèst o lijmstin* (sts.); jfr. Kr. Alm. V. 19. 41.

limstre, uo. se limre.

limsøger, no. *limsøgər æn* (vestj.) mergelsøger.

limål, no. se lejemål.

1. lin, no. *lijn è* (Vens.; Fanø); *lijən* itk. (S. Sams) — 1) et stykke af kvindernes gammeldags hovedtöj; jfr. hat 1. — 2) *lin et* = flt. (Elsted) 24 dukker hör, Kr. Alm. I. 53, se brude, 1. lim, snes, ol. — Jfr. Aasen, lin, isl. lín itk. hør, linklæde; mnt. lîn, Sch. Lübb., lat. linum.

2. lin, no. *len* (D., Agersk.); *len* el. *lęj è* best. *lent* (Vens.); *len* (vestj., Vejr.); *lèn et* (Søvind s.) — 1) slappelse af hvad der er stramt: *han ga len* (Vejr.) ophørte at stramme snoren; derefter fig. om enhver lettelse i byrde el. smærte: *få len* (Agersk.); *de ga len* (Vejr.) smerterne mistede deres styrke (Vens.); *de ær ən guwə len o vær å mæ æ bån ən let* (Lind-

knud); *haj fæk nu̲ə kon len̦ i skatərn, dær ær eňc no len̦ we de a̲rbec* (Vens.); *„de ga le̲n̲!“ sa̲ hun æ pi̲q, hun fek twele̲ŋər å så æn dræŋ̲* (Lb.); se giv-lin; *dè ær èt lèn få' ham, haň æ blèwən òw mæ hans åphålsfålk; nò blywə dè lèn få di baqə* (Søvind s.), nemlig når skårene under høstarbejdet hver omgang bliver kortere. — **2)** *æ da̲r stor o len̦* (Holstbr., Randers) på klem; jfr. Aasen lin, formildelse, standsning; linne.

3. lin, to. *lijn* itk. *-t* flt. *lijn*, også: *licən* (Vens.); *li̲n* (vestj., Vejr., Sall., Mors, Thy) — böjelig i modsætn. til stiv, om flenerne på en greb, om et tov (Vejr.); blød at føle på (Mors, Thy); om flöjel, et silketörklæde, *è lijn støc tòw* (Vens.); *„lijn å skir i hujən“*, Grb. 72. 21; *de æ så lijn å føl̲ åpå* (Vens.); *de æ lijn før* (Mors) blødt føre, dyndet vej; smidig i kroppen (Lb.); venlig i tale, *hon æ så lijn* (Vens.); *„prèjsti wa så. hwælə lijn å fijn“*, Grb. 86. 20; *ølэð blywər miər lijn o̦ å leq i tow̦ o̦r* (Lild s.) mere mildt; jfr. Aasen lin, myg, blød, slap, se 2. lin, lind.

4. lin, no. *li̲n* (Holstbr.) *æ l—*, det böjelige stykke af piberøret; se linnig.

1. lind, no. i udtr. *æ hå bor leň pow̦ ər* (Agger) ɔ: jeg har haft en formodning om det; se linde.

2. lind, to. *liň* (D., vestj.); *le̦j* itk. *leňc* flt. *le̦j* (Vens.) — om grød el. andre madvarer: tynd, blød, mods. stiv el. tyk; *grøən æ le̦j* (Vens.); jfr. htsk. lind; lin.

3. lind, no. *liň æn* (D.); *le̦j æn le̦j* (Vens.) — et træ, tilia europæa L.; i ævent.: når pigen bankede på linden, kom det skönneste sæt klæder ud, Kr. V. 46; i kongens gård står en l—, på dens hjærterod tre grönne blade, som helbreder, Kr. Æv. 295; en l— mig klædte, i gåden Gr. Æv. II. 120; i kæmpeviserne: hun skued den lind, den var grönner som et løg, Kr. I. 13. 3; han satte hende stævne ved linden, Kr. I. 188. 1; jeg bandt min hest ved en linde, Kr. I. 214. 6; ved en lindegren s. 243. 6; linden skjulte dennem herlig og vel med alle sine bolde kviste, s. 215. 5; et lillebitte hus, er takt med hviden linde s. 223. 4; omkvæd: linden bær løv, s. 198. 1; nu gror linden, s. 227. 1, 232. 1; jomfruen omskabt til lind: mig skabte hun til en lind så god, for jeg skulde stå på volden og gro, Sgr. V. 51. 9, Kr. I. 15. 23; han minded den lind alt ved sin rod, og straks stod der en jomfru så klar og så god, Kr. II. 92. 17, 93. 13, jfr. DgF. nr. 66; der stander en lind udi vor faders urtegård, tilsammen gror rod, tilsammen gror top, goder elskov vil sammen være, Kr. II. 279. 1, Sgr. II. 150. 9, se lilie, træ; om skabet i linden på Skafføgård, Thiele I. 314, se Andersen Plant. Verden s. 230; i de lødes rige skal manden mærke, hvor tit linden skiftede blade, J. K. Æv. I. 173, jfr. Arne, Slagelse s. 76, se tid; l— er et helligt træ, ingen tör fælde den, Kr. Sagn II. 184. 37. 39, jfr. Cav. Wärend I. 143, Landstad nr. 79, Afzel. Gejer nr. 71, Letterst. II. 268 anm., Runa VI. 20; jfr. Aasen, isl. lind huk.; htsk. linde.

linde, uo. *leň̲ -ər -əð -əð* (Agger); *æ hå leňəð læŋ̲ pow̦ -ər,* jeg har længe haft en formodning om det; *æ leňər opòw̦, hwans haň no wel gyjər,* jeg tænker på; se linte, tvivle; linne.

lindetræolie, no. lægemiddel, der udleveres oleum olivar. (P.).

lindorm, no. *liňwårm æn* (Lindk.); *le̦jwòr̦m i* best. *-i* flt. *-wòr̦m* (Vens.) = rgsm.; et sagndyr; kommer fra de små orme i hasselnødder; går en sådan gennem et mske, graver den sig ned i jorden; kan volde et mskes død, nærer sig af lig, Kr. Sagn II. 176. 1, 183. 28, 186. 41, 192. 63, III. 372. 90. 91, opfødes i æske, vokser; Thiele II. 287; avles i en tønde mjød, som har ligget urørt mange år, Kr. III. 82. 115, jfr. basilisk; udklækkes i et lindetræ, om hvilket der lægges jærnbånd, Kr. IV. 64. 86, J. K. 349. 40, jfr. Kr. Sagn II. 200. 93. 94, Wigström I. 159, II. 244; en lindormeunge, Kr. III. 85. 120; som føres til Bornholm, Kr. Sagn II. 180. 19, Møller Bornh. s. 44; alt, hvad l— ser, dør, Kr. Sagn II. 179. 11, se öje; *„dè kam i klòq ma̦j å tebø å skel dèm we òl røtər å muws, hwes di ku e̦jsto dè war en le̦jwòrm åpå øən“*, Grb. 137. 9, men troldmanden blev selv slæbt ind i det bål, der skulde fortære rotter, mus el. hugorme, af lindormen, sagnet er særdeles alm., se Thiele II. 66. 290, Kr. III. 83. 118. 119, Sgr. IV. 172. 532, slgn. Kr. VI. 60. 85; jfr. Wigstr. I. 221. 222, II. 122, Storaker I. 9, Daae Bygdesagn II.

100, Haukenæs Hardanger I. 158, II. 70, Z. f. M. I. 239. 294, II. 348; Liebr. Gervasius s. 105; troldmanden rider syv gange gennem bålet uskadt, mens lindormen brænder syvende gang, Thiele II. 288, Kr. Sagn II. 196. 85. 91. 92, jfr. Haukenæs VI. 240, Sande I. 64; lindormen ligger ved el. om kirker, Kr. Sagn II. 186 nr. 5; på kirkegården, dræbes af en tyr (s. d.), Thiele II. 284, Sgr. I. 10. 9, II. 191. 772, IV. 167. 520, 202. 577, Kr. III. 85. 121, IV. 65, VI. 60. 86. 88, J. K. 341. 13, 349. 39; den opfostres med mælk, dræbes af en tyr, J. K. 260. 7, jfr. Mhoff 238. 326; skylles op af havet, lægger sig om Århus domkirke, dræbes af en pil, Kr. VIII. 62. 120; den dræbes af en mand i en glarkiste, Kr. III. 86. 122, Thiele II. 287; skudt med svært skyts, Kr. III. 86. 124; den ligger i Kløv-bakke, Gr. Gl. d. M. III. 136; går under jorden langs stranden i Hanherred, nå'r den Bolbjærg, forgår verden, Kr. VIII. 385. 699; i et bjærg ved Lindbjærggård, Kr. VI. 61. 88; har dannet Lindebjærg bakke, Kr. III. 83. 117; under Lindholm, Thiele II. 160; i en höj Kr. VIII. 63. 121; i bakker, Kr. Sagn II. 178 nr. 2; under herregården Søbo, Thiele II. 290; under to gårde i Salling, Åstrup og Eskjær, Thiele I. 295, II. 289, når den rører sig, ødelægges de; under Astrup og Nörholm, Kr. VI. 60. 87, under to gårde ved Holstebro; de ødes, når en af gårdene bliver folketom, Sgr. I. 138. 456; gården er bygget på en l—, men ødes af ormen, når der ikke er kristenblod eller ild inden gårdens döre, Kr. VIII. 62. 121, jfr. Kr. Sagn II. 183 nr. 4, M. Skr. s. 4; i skove, der tit afbrændes for at dræbe ormen, Kr. Sagn II. 179 nr. 3; den fangne l— befriet, „gode gerningers lön", Kr. Dyrefabl. s. 29. 38, se I. 666. 1 b, jfr. Jacobs Ind. Fairy T. s. 242, Krohn, Mann u. Fuchs s. 38 flg.; kaldes snogenes konge, Kr. Sagn II. 203. 98; rotternes prokurator, sts. 205. 106; et ben af dens døde krop volder mands død, Kr. Sagn II. 182. 24, jfr. Rafn Fort. S. II. 233, Ørvar Odds S. kap. 41; ridderens kamp med lindormen, hvorfra det adelige navn Lindenroth stammer, Thiele I. 125; andre kampe, Sgr. I. 42, Kr. III. 86. 123, Æventyr III. 200; jfr. Regnar Lodbroks Saga kap. 1 flg., Müller Saxo s. 335 Alvilda; s. 443 Thora; Liebrecht Volkskunde 29. 66, Gr. DgF. nr. 24 Ormekampen; slgn. Henderson, Folklore 281, især 287 flg., Grimm S. I. 263. 218. 19; Pomm. Volksk. I. 4. 2; Kamp mellem en lindorm og en bjærgmand, Kr. VIII. 383; mellem en løve og en l— i æventyret, J. M. 38; i visen DgF. I. nr. 9, II. 624 nr. 114, sagnet om Heinrich Löwe, se Grimm Sagen II. 217; Mélus. V. 217. 241, VI. 73, Liebr. Volkskunde s. 472; lindormen ruger over skatte, Gr. Gl. d. M. I. 123. 123, Kr. VIII. 85, er sjæl (s. d.) af mske jfr. Fafnismál, Skaldsk. kap. 39 (41) flg., Rafn Fort. S. I. 143, Vølsunga S. kap. 14, Oldn. Sagaer XI. 138, Jomsvikinga S. kap. 49 om Bue Digre; jfr. lyngormr, Arnas. I. 637. 641: guld vokser under l—, brekkusnigill s. 638; ridderen:

minded den lindorm for sin mund,
så stod der for ham en jomfru så ung,

Kr. I. 15. 19, jfr. Gr. DgF. nr. 59; Kr. Æv. III. 305; jomfruen:

om aftenen lagde hun sig ved den lindorm så kold,
om morgenen hun vågned ved en kongesön så bold, Kr. I. 196. 12,

jfr. visen om lindormebruden, Gr. Gl. d. M. III. 17, Gr. DgF. nr. 65; æventyret om kong Lindorm, Gr. Gl. d. M. I. 172, II. 191. 314, Sgr. XI. 165, Kr. Æv. 320; jfr. Bondeson, Hist. 39. 104, Wigstr. I. 242, Skytts h. 42, Kuhn N. S. 347. 11, Mannh. Baumkult. II. 64 flg., Krauss Sreca s. 26, se Registr. nr. 31, 1. ham; jomfruen:

hun håd ikke andet til ganger grå,
end lindeworm, ham rei hun o, Kr. II. 7. 4;
den lindorm under busken lå:
„du kan ikke sige, hvad skæbne du kan få!" Kr. I. 183. 2;

l— hjælpende dyr, giver tre ønsker, Sgr. XI. 198. 556; ligger på vagt udenfor helvedes port, Gr. Æv. I. 41, jfr. Asbj. II. 53; se om lindormen endnu Storaker I. 52, Wärend I. 329, Grimm Myth.^{2} 652, Sm. Medd. VI. CVIII: som dens hoved forevises i Klagenfurt et kranium af Rhinoceros tichorinus; Mørk-Hansen, Natur og Msket, 1894 s. 164; jfr. Aasen lindorm; isl. linnormr el. linnr bk.; htsk. lindwurm, ghtsk. lintwurm, lint no. betyder slange, se Grimm Wb.; slgn. basilisk, drage, hugormekonge.

lindsk, no. *lęjsk* best. *-ə* (Vens.)

en græsart, som gror i enge, men ikke kan bestemmes.

1. line, uo. *lin -ər* (vestj.) göre lin (s. d.) böjelig; *æ ska lijn dæ di kråp* (Agger) prygle dig.

2. line, no. *lijn æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; vestj.); huk. (Tved) — **1)** en tynd snor (Vens.); hertil kan mulig føres udtr.: *å æn låŋ lin iňt* (Valsb.) omtr. = ingenlunde; doktoren „tratt en lihn møt øwer æ brøst [å si pasienter] å så såh han, te a sku spør dem, om di håd ondt for owen hejer fo nejen a denher lihn. Nær di så suart: for own, så sku di hå ind å kast op o, å nær 'et va fo nejen, så sku di hå ind å laksier o“, Jens Kjerk s. 4. — **2)** fiskesnören (Fanø—Thy) med 200 kroge = $^1/_8$ bakke (s. d.); *di æ wej ər å leq lijn* (Agger). — **3)** *æ linər* på seletöjet (Lindknud), de fire strenge af tömmen, som går fra hestenes miler, tömmestrengene; *dæ fjærmənč lijn ska wè nèjəst* (Vens.). — Jfr. Aasen, lina, line, tov; isl. lína, linsnor, lat. linea; mnt. line, Sch. Lübb.; linie, seje; angle-, dobber-, fange-, grøfte-, kande-, klokke-, sav-, tromle-, töj-.

3. line, uo. *lenə -r -t* (Bradr.) trække linie med blæk eller blyant.

4. Line, no. *Linə* (vestj., Vens.); *Lijnə* (Agger) — alm. kvindenavn, forkortelse af Karoline.

lineal, no. *linia·l* el. *liniò·l æn* (Vens.); *linəå·l* (Ø. Snede); *lenəja·n* el. *lelia·l* el. *nilia·l* (D.); *liliò·l æn* (Vor h.); *liləjal* (Mariager); *jeniål* (Ølgod); *jinia·l* el. *jinia·n* (Mogenstr.); *lenətræ æn* (Plougstrup, V. Vedsted); *lenət æn -ər* (Øsby) = rgsm.; jfr. htsk. lineal; mlat. linealis, redskab til at slå en linie (linea) med.

linerift, no. i udtr. *i linröwt mæ nåwər* (Holmsl. kl.) siges når bakkerne driver sammen og bliver urede.

-ling, alm. afledningsendelse, jfr. isl. -língr; htsk. -ling; se f. eks. dom-, dovs-, drems-, -dront-, dvat-, efter-, gjæv-, gjæs-, hvid-, klæp-, krøb-, kyl- osv.

lingre ved, uo. i „bindestuerne“ gjaldt det *o leŋər ve·* ɔ: *læ di fæm peň lest ve,* skynde sig med arbejdet, at ikke garnet skal komme i urede, se Feilb. Bondel. 112; ellers ikke brugt (Hmr. h.).

linhamle, no. i udtr. *o go mæ æ len haməl* (vestj., Agg.) først om hesten, der trækker i den længste skagleende; fig. om msker: have det letteste arbejde.

linhat, no. møens hovedtöj? „der er mangen en, der går med en l—, der burde gå med en lue“, Kr. Alm. IV. 50. 14, jfr. hat I. 563. 20 a, se Birthe.

linie, no. *lin æn* (Lindk.) — **1)** = rgsm.; *æ pæl stor i æn liq lin* (Malt h.); *nèə du blywə ve å go i liq lin hejəfrè å òwər ætə dæň baŋk; hawdiqiət lèqər i lin mæ dæň væstə væq i stòwhusət* (Søvind s.). — **2)** grænsen: *di tåw ham öwər æ lin* (Lindk.) grænsen mellem Danmark og Tyskland. — **3)** chausseen (vestj.) *a bowr ve æ lin.* — Jfr. htsk. linie; lat. linea; se lineal, linnet, streg; sol-.

lining, no. *linəŋ æn* (vestj., Hmr., Sall., Mors) vistnok kun i udtr. *æn l— hok,* en dragt prygl (vestj.); jfr. lusing.

link, to. se lens.

1. -linke, no. se fissi-; smstilles hermed kan: kisselinke, V. S. O.

2. linke, uo.
leŋk -ər -ət (D., vestj.);
leŋk -ər (Vens., Mors);
leŋk -ər -ət leŋkət (Agersk.; Sundev.);
liŋk -ər -ət (Brader.) —
hoppe på et ben, halte; *å leŋk åpå de jæn bin* (Vens.) halte; *leŋk o beqə bijən* (D.), også fig.; *han ær et så lam som han leŋkər te* (D., Mors), er ikke så dårlig, som han giver sig ud for; *no mo vi leŋk ve·* (vestj.) skynde os så småt for at blive færdig med arbejdet; jfr. Aasen, linke, göre slæng el. böjning med kroppen.

3. linke, no. *æn leŋki* el. *leŋkilor* (vestj.) en haltende person; jfr. lamlinke.

linketridse, no. *leŋkəntris æn* (Mors, glds.) person, som går og slingrer med kroppen; jfr. lænke.

linklov, no. *lenklöwər* flt. (D.) biklove på får, svin, køer.

links, to. se lens.

links, to. *leŋks* (D.) alm. om dörhængsler, låse o. lgn., som er til at dreje til venstre; *dæn leŋkər hoᵃň* (Fjolde) venstre; også fig. „folk vild jo tøk sær om, nær vi tou gammel dingsæ gik hen å gyut uos sammel, omskjemt do ikk' så lings æ“, And. Frieri ɔ: omendskönt du ikke er så klodset, tosset; *sky leŋs* (Årh.) sigte med venstre öje; jfr. htsk. links, det samme.

linkumsæs, no. se likomsæs.

linne, to. se linnig.

linne, uo.

len len leñ leñ (Agersk., Andst, D.); tf. *leñ* (Lb.); ft. tf. *leñ leñ* (Vejr.);
len -ər -t, lent lent, el. *lej -ər leñc leñc* (Vens.); nf. *len* (Lild s.);
len -ər -əð -əð (Mors); el. *lent lent* (Agger);
lèn -ə liñ liñ (Søvind s.);
len leənə len len (Elsted);
len lenər leñ leñ (Tved);
len -ər -ət -ət (Bradr.) —
1) fire på et reb; slappe, hvad der er stramt; lette, hvad der tynger, både i egentlig og fig. betydning: *len tæmən!* (Lild); *han leñ æ tåw* (Agersk.); *a leñ mi bælt, æn sað sæ stram* (Andst); *len mæ æn prek* (sts.), ligeså Thy, Mors, billedet vistnok fra den spændte rem, prikken = hullet til spændets torn; *a lenət (!) æn knap* (Andst); *lèn æn hèjt!* hægt en hægte op; *så snòə hañ liñ få sækən, så rèñ grisən ui* (Søvind s.), såsnart han løsnede båndet for sækken . . ., *len æ bijən* (Malt) sætte sig ned; *len æ dar åp* (Lb.); *len darən* (Støvr.), luk dören op på klem; *lèn darən! daərən sto liñ* (Søvind s.); *hjælpər ət et, så len ət æ pin* (Andst); *hun ka lenə sæ sjæl, nær hun vel* (vestj.) holde op med arbejdet; herhen kan føres udtr. *han hòi æn lilə flask i lomən, dæñ len han ve* (Ry s.) han lettede ved den, drak af den; *smörə æ lentəst noə* (Vens.) ɔ: bleven blødere; *òqən go mæ lent skawl* (sts.), f. eks. ned ad bakke. — 2) om arbejde el. anstrengelse, i reglen med en nægtelse: give tabt, høre op: *han leñ et* (D.); *han lenər et far han blywər færə* (Mors); *hañ lènə it, iñ hañ fo hejələ gorən sat tè·* (Søvind s.); *„di leñc eñc, in dè jèn å dèm lo døj åpå steə“*, Grb. 126. 10; *haj lejər eñc föri haj blywə farə* (Vens.). — 3) om smerte, sagtnes, dulme: *no hår æ uñ leñ* (vestj.); *de leñ æ ve* (Agersk.); *de lenər gåt* (Vens.), smærten stilles (alm.); *de len i æ tæñ* (Andst); *de lent i min huə, da a fèk ən towəð i èðək* (Lild s.); *de leñ! soi hun æ kun, da fæk hon to bõn* (Nordslesv.), — *twelənər o æn dræn* (vestj.). — 4) om uvejr, regn, blæst: sagtne; *no begyñər ət å lèn mæ rènən* (Søvind s.); *de lenər mæ æ ræjn* (vestj.); *de lent mæ rènt, no lenər ə* (Vens.), ligeså Thy, Mors, Sall., Støvr. h.; *de hår leñ æ blæst* (D.); *de leñ i æ væjr* (vestsl.). — Jfr. Aasen, linna; isl. lina, formilde, göre myg; 3. lin, lind.

1. linned, no. to. *liñən de* (D., Agersk., Bradr.); *lènət de* (Søv.); *linət* (Elst.); *lent de* best. *-ə* (Vens.) — töj, som er vævet af hør el blår, se blårgarn, Kr. Alm. III. 89. 308; *æ liñən ska farəs føst* (D.); *æn liñən skort* (Bradr.); *liñən træñgån* (D.); *haj hòr møj lenə saqər,* meget linned; *hòr eñc så mø lent haj ka træk i; i len kluk, lenkluw; i lej còwl,* en linned kjole; *ulc å lent* (Vens.); *èn lènə klui,* men: *hun hò nåk bårə ulənt å lènət* (Søvind s.); *di mot uwð i ðjèr bår lenəð* (Lild s.); den, der hænger linned til törring jule- el. nyårsdag, skal klæde lig i faste, Kr. VI. 270. 159, Alm. IV. 141. 11. 14; ved et menneskes linned kan påføres ham trolddom, Kr. IV. 400. 580; derfor skal et nyt stykke l— vaskes, der skal spyttes igennem det, inden man iförer sig det, Kr. IX. 51. 560, Thiele Overtro nr. 205, se natild, jfr. Wigström I. 229; hænger mands l— ude nyårsaftén, dør han, J. K. 166. 28; dødmands l— skal vejes, inden det bruges, Thiele Overtro nr. 206, el. gives bort, Kr. IV. 385. 423; død må ej få levende mands l— med i grav, Thiele Overtro nr. 681; dröm om hvidt l— er dødsvarsel, J. K. 166. 29; den, som gnider sko med l—, kommer uden l— i grav, Thiele Overtro nr. 209; rustpletter på l— varsler rigdom, J. K. 166. 30, Thiele Overtro nr. 207; varsel af l— julenat se Rääf I. 108, Cav. Wär. I. 292, Hazel. VI. 36; bjærg- og ellefolk har linned på bleg, se Gr. Gl. d. M. I. 131. 142, Kr. Sagn I. 23. 103, 184. 666-74, 279. 302. 5, II. 3. 3, 16. 60, Thiele I. 8, jfr. Bondeson Hist. s. 125; se kobbertöj; jfr. 1. lin, lat. linum; hør, spinde; muld-, slet-.

2. linned, no. *lenət æn -ər* (D., Andst); *lèñət æn -ə* (Søv.); *linət* (Elst.); *lenəs æn -ər* (Lb., Ål); *lenəs* el. *lenəls æn -ər* (Vens.); *lenəð æn -ər* (Hmr., Feldballe); *læñən* best. *-ən* flt. *-ər* (Tved); *lini æn -ər* (Bjerre h., Mogenstr., N. Nissum) — en trykt el. skreven linie (s. d.): skrive, læse en l—; „han sang tow lenneder“, Jyd. I. 40. 1; se verselinie.

linnedskuffe, no. *lenskof i* best. *-i* (Vens.) skuffe, hvori linned gemmes.

linnig, to. *lenə* (D., vestj., Vens., Randers, Andst, Agersk.); *lenə* el. *lẹjə* (Vens.); *lènə* (Søvind s.) — slap, böjelig, myg: *è par lenə stòwəl* (Vens.); *a blòw så lenə i òl lemər* (Lild); *l— i æ kråp* (Lindk.); en l— vinter (Ang.) mild vinter; *æn støk lenə te æn piv* (vestj.) det böjelige stykke af røret; se 3. lin; *så l— som æn ǫl* (ål) el. *ǫl* (rem) (Andst, Malt); *som æn vǫň* (N. Slesv.); *emər lenə!* (Malt) altid rask; se linne.

linnighed, no. *lenəhijəð* (vestj., Malt), *æn støk l—* (Holmsl. kl.) det böjelige stykke af piberøret, jfr. 3. lin.

linning, no. se lening.

linning, no. *lenəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *lenəŋ æn -ər* (D.); *lènəŋ æn -ə* (Søvind s.); *liňəŋ æn -ər* (Agerskov) på töj = rgsm.; jfr. gldsk. linde, bælte, svøb; jfr. 3. kore; forklæde-, hånd-.

linolie, no. *lenulə dæm* (vestj.); *lenǫli* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; olie presset af hørfrø.

linrør, no. *lenrǫr et* (Støvr.) det böjelige stykke på piberøret.

linskagle, no. i udtr. *hąj trækər mæ lenskawəl* (Vens.) med den skagle, som giver lin, er længst, = han er doven, søger det letteste arbejde, se linne.

linskav, no. *lenskaw è* (Vens.); *lenskav* itk. best. *-ə* (N. Sams); *liňskaw* el. *liňənskaw de* (Agersk.) — optrevlet linned, charpi; jfr. Aasen, linskav.

linskjær, no. *lẹjskèr* (Vens.) græsslæt på fugtige enge, hvor græsset ligger.

linstund, no. *å hår et manə lenstǻňər* (vestj.) fristunder ɔ: fritimer.

linte, uo. *liňt -ər liňt liňt* (Andst) vente længe og med inderlig længsel: „hud'n løwer Ell mon, de sølle båen? hun hå' ves ætte mæ lintet", Blich. III. 582; *a liňt o æ spel!" så han Kræ Nawr, han skul að æ towthus* (vestj.) ɔ: jeg anede, at sagen vilde gå således, jfr. Fb. Bondeliv s. 197; ordet er vist sjældent, jfr. lilde 2; længte, tænke.

linten, to. *liňtən* (D.); *liňtən* (Agerskov, N. Slesv.) stærkere end linnig (s. d.): slap, böjelig, om et rankt træ, pil, *æn sölə liňtən stakəl,* om en tynd, mager person (D.); *gǫ mæ l— rẹv* (vestj.) om hesten, der ikke trækker, jfr. lanten, slanten.

lintidsel, no. *lintisel æn* = flt. (Mors) en plante, svinemælk, sonchus L.

lintöj, no. *lèntøw de* (Søvind s.) linned (s. d.).

1. lire, no. *lijr æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., vestj.) — **1)** lirekasse, et musikalsk instrument; *han hår ət inən i· sæj* el. *sǻwər iňəni, lisom æ rakərs lir* (D.); rakkerne medførte jævnlig en glarkiste (s. d.), undertiden også en lire; deres lirer var meget simple instrumenter, der langt fra trakteredes med virtuositet, J. Saml. II. 204. 209; „Henrik med liren", Kr. Alm. V. 247. 641; „Lire Anders", sts. s. 251. 648. — **2)** mave; *i tyk mąj hòr ən gu lijr* (Vens.); *hąj smòr hans lijr,* sts., ɔ: spiser godt, frådser. — Jfr. htsk. leier, mnt. lire, Sch. Lübb.; gr. lat. lyra.

2. lire, uo. *lir -ər -ət* (vestj.) spille på lirekasse; i udtr. *gǫ o fir o lir mæ ət* (Hern.) bjærge sig igennem med noget, som man kan.

liredrejer, no. *lirdræjər æn -ər* (D.) person, der spiller på lirekasse; måske bruges også formen: *lirəndræjər,* Blich. III. 587, jfr. plt. lierendreier, Schütze.

lirekasse, no. *lijrkas æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *lir-* el. *lirənkas æn* (D.) = lire; *dræj o æn l—* (D.) spille på en l—; deraf: *lirkasmaň æn* (D.) person, der går med en l—; når en liremand kommer til by, varsles regn, Pomm. Volksk. II. 64. 14, IV. 62. 11, skal også kendes i England; her?

lirke, uo.
lerk -ər -ə -ə (Vens.);
lerk -ər -ət (D., vestj.); ft. tf. *-əð* (Agg.);
lèrk -ə -ət (Søvind s.);
lijərk (S. Sams);
liərk -ər -əð -əð (Tved) —
rokke ved, tage lempelig på, søge at komme ubemærket til noget; *stǫ o l— vẹ* el. *mæ æ dar, vi mo lerk ve·* (D.); *wi ka nåk lerk ə uk å· ham, nèr wi jir ås stǫ̀j* (Vens.); jfr. Aasen lirka, virke, rokke ved noget; ligeså sv.

lirpdrikke, uo. *lerpdrek* (Lb.) drikke småt, pimpe.

lirrek, no. se lerken.

lirum larum, der kan høres til börn: *hali·rom, larom, lurom, katən ğör ek* (D.), jfr. Zingerle, Kinderlied s. 56: „lirum larum löffelstiel" med henv., se også Veckenst. Volksk. III. 27, Urquell VI. 171; interject. zu bezeichnung des tones der bauernleier", Gr. Wb. under ordet.

-lis, no. se 1. lise; for-; ruglis.

lisbomolie, no. *lisbomulə* flt. (Nord- og Mell. Slesv.) bomolie ɔ: Lissabonolie; til sedativa dolorum hører efter Henr. Smidt: gåseister, andeister, hönseister, lissebons olie osv., jfr. And. Pl. V. s. 235; Elise bones olli, Kr. VI. 359. 59, jfr. mnt. lissebomes olie, Sch. Lübb., oleum olivarum.

lisbånd, no. *lisboñ æn -boñ* (Holml. kl.) båndene om masten, hvormed sejlet er fastgjort til den.

1. lise, uo. i udtr. som: *di hår nåwət o lis* el. *les* el. *læs aw* (D.) de har noget at sætte til af; *han hår et o læs aw* (Malt); m. h. t. formen jfr. buse, dærve; tælle; eng. leese, miste; se for-.

2. lise, no. *lis* (Nordslesv.); *lis* (D.); *de ga lis* (D.) om tovet, som giver efter; lindring i byrde el. smerte (Nordslesv.); „det gav lise!“ sagde hun, pigen, da fik hun to piger og en lillebitte dreng (Als), Kok Ordspr. 154. 1745, jfr. Aasen, sv. lisa, lindring.

3. Lise, no. *Lisə* (vestsl.) ikke særdeles alm. kvindenavn, forkortelse af Elise; alm. navn til beste og små pigers dukker (D.), se Krat-.

Lise Revls, no. *Lisə Revls* (vestslesv.) den, som slår græs, skal vogte sig for L— R—, forblommet udtryk: at lade revler af græsset stå; se Kristen Busk, Mikkel Grön.

lisk, to. *lisk* (Holmsl.) slesk, indsmigrende.

Lisken, no. jfr. plt. Lieschen, forkortelse af Elisabet; se jomfru-.

lispund, no. *lijspuj è* best. *-puñc* (Vens.); *lispuñ æn* (Vejr.); *lispon* (Elst.); itk. flt. *-puñər* (Braderup) — en vægt = 16 ℔; i S. Jyll. = 14 ℔; *de blöw sol i lispəñərvis* (Lindk.); *è lijspuj hər, fæm lispuj fløjər* (Vens.); jfr. Aasen isl. linspund, mnt. lîspunt, 14 ℔, Sch. Lübb.; forklares som livsk ɔ: liflandsk pund.

lispundside, no. *æ lispuñsij* (D.) den side på bismeren, hvorpå der kan vejes lispund.

list, no. = rgsm.; snedigt påfund; *de ska go mæ lest* (Vens.) bruges vist kun i enkelte tider, jfr. lempe; *dær æ manən lest, nær ən vest; mæ lest o læmp ka ən fo æn ek i æn ulsæk* (vestj.); *dæ ska lest et al ulest* (S. Thy); jfr. Aasen, isl. list huk.; htsk., mnt. list Sch. Lübb.

1. liste, no. *lest* el. *lest æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *lejst* (Agger); *lest æn -ər* (D.); *list æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; fortegnelse; *før jæn o æ lest* (D.) opføre en persons navn på fortegnelsen; jfr. Aasen lista huk.; ital. mlat. lista, papirstrimmel.

2. liste, uo.
lest -ər lest lest (D., Andst);
lest lestər ft. tf. *lestə* (Vens.);
lèst -ə -ət (Søvind s., Elsted) —
1) gå stille, uden larm, *„haj blywə wòr, de Knark Las lestə sè“*, Grb. 82. 30; *haj kam lesti*, listende; *æ ska te lejstin* (Agger) til at gå; *haj lest å· så stel* (Vens.); *lèst sè væk* (Søvind s.) liste sig bort; *vi lestər siñə að* (D.) det går stilfærdigt, langsomt, for os; det var bedst at komme til listen ned ad staden, Kr. V. 369; *lest å·* (Thy); *lest dw* (Søvind s.): 1) liste afsted, 2) fig. dø (vestj., Søvind s.); *æ lestər hæn* (Nordslesv.) jeg bliver tilårs. — 2) gå og sinke over et arbejde, *han gor o lestər* (vestj.) det bliver til intet med hans arbejde. — 3) lokke, i al stilhed påvirke; *hañ hò lèst mæ te ət* (Søvind s.) han har lokket mig til det; „di bløw ve å teeg (tigge) å lest ve mæ så læng, te di fek mæ te å go mæj“, Tkjær II. 90; *a lest ve· ham får o fo ət* (vestj.); *vi må te o lest ve æ øq, vi ka kom hjæm* (vestj.) ɔ: lempelig skynde på hestene; *lest omkre·ŋ mæ ham* (Lindk.) i stilhed at søge at påvirke; *lest no frå jej* (Vens.); se list.

3. liste, no. *lest* el. *lest æn -ər* (Vens.); *lest æn -ər* (D.); *lejst* (Agg.); *list æn -ə* (Søv.) — 1) svøbeliste til småbörn, *bönlest* (Vens.); strimmel af töj (Ribe, vestj.); hun sendte ham list og svøbklæd' alt til hendes kjøresvends barn, Kr. I. 124 øverst; i småbörns liste skal der sættes en stoppenål, at de ej skal forbyttes, Kr. IX. 2. 11; se klæde, svøbe-. — 2) en træliste, til at slå på en dør f. eks.; jfr. Aasen list, isl. lista; mnt. liste, Sch. Lübb.; htsk. leisten; lyster.

listehövl, no. *lesthæwl æn* (Thy) til at hövle trælister ud med.

listelig, bio. *lestələ* (Vens., vestj., D., Brader., Agerskov, Ang.) stille, uden larm: *go l—* (Vejr., Brader.); varsomt:

å føl l— å et sår (Agersk.); spøgende: *vi skal ha ham lọ l— o æn hæql o dækət ham te' mæ æn harə* (D.), når man forhandler med en arrig person.

listeværk, no. i udtr. som: *de ær et lestwærk!* (Holstebro) ej let arbejde.

listi, no. *lesti æn* (vestj.) *æn sölə l—*, en, som ingen vegne kommer med sit arbejde.

listig, to. = rgsm.; *æn lesti kana'ḷi* (Vens.); *lèstə* (Elst.).

listue, no. *listòw æn* best. *-ən* (N. Sams, Horsens); *liðstòw æn* (Elbo h.); *liqstòw æn* (Løsning s.) — forreste stue, opholdsstue (N. Sams); ordet synes ellers at betyde den lille stue indenfor opholdsstuen eller storstuen; ligstue? jfr. dörnsk, pisel, stue.

liså, bio. se ligeså.

lit, no. se løgte; uo. se lejte.

lite, no. *liət æn litər* (Agersk.) et posedannet fiskernet med stang.

litter, no. i udtr. *gọ o slo litər* el. *slo litəbijən* (Andst) siges om en person, der ingen styr har på sine ben.

littre, uo. f. eks. i udtr. *a ka litər æn liḷə kuwəns o æ fiọ'l* (D.) omtr. = rgsm.: gnide lidt på; *litəri'j de*, dårligt spil.

liv, no. *lyw æn* (D., vestj., Mors, vestslesv.); *lyw è* best. *lywə* (Vens.); best. *lywət* (Søvind s.); *liw* (Bj. h.); *liw* el. *liuw* best. *-əð* (Tved); *lyw et* (Mellemslesv.); *liw* (Fjolde); *luw et* (Åbenrå) — **1**) = rgsm.; *spår mi lyw! de gor o lyw o dø løs* el. *o lyw løs* (D.); *så skul əð gọ po lyw te mèjda* (Lild s.) ɔ: på livet løs, rask; *han ræjnər et æ lyw mijər əň æn owsən kow,* Sgr. II. 126. 638 (Fj. h.); *ser mær æ lyw i æ kæj haň* (vestslesv.), ligeså (D.); *„di lo jò ðl trej åjə sijn å staki mè lywə i djær hòj“,* Grb. 47. 98, de lå jo alle tre under stakken med livet i deres hånd; *han gek mæ lywət i dæn jæn hon å æn spå* (f. eks.) *i dæn ọn* (Støvr.), hvor der er tale om et særdeles vanskeligt el. farligt arbejde; *ser mæ æ lyw i æ ærm* (Valsb.) ɔ: med livet i hænderne; *han blöw skil ve æ lyw, skil jæn aw mæ æ lyw* (D.) ɔ: mistede livet; *kåm ọ mæ lyw* (Lild s.); *a sæḷər eňc met lyw får æn paŋka!* (Vens.); *æ ku ğæn haj sål mi lyw få fir skeləŋ* (vestslesv.), når man er i en stor knibe; *hål, frest lywət; ræň lywət òw sæ* (Søvind s.); *dær ær ino' lyw i' ham; haj tu lywə å' sæ; haj hòr eňc mir ən jet lyw,* om krysteren; *å sæt lywə te; å gọ åpå lyw å døj* ɔ: så stærkt som muligt; *de gor åpå lywə løs* (Vens.) el. *uk å de horə lyw; æňtən swår ælər skið, sådən æn ka hør, dær æ lyw i' dæj!* (D.); *lywə før månə sårər mæ' sæ; de æ hans lyw å løst* (Vens.); *han ær i lyw* (D.); *kòm te lyw* (Søvind s.); *kom i lyw* (Bradr.) komme til live; *i lòwi lyw* (Vens.); *i lawən luw* (Åbenrå); *i löwəň lyw* (D.); *go jæn te lyws* (Sem), gå ind på livet af en; *å lyws ti* (Bradr.) på livstid; *lywsəns brøj* (Vens.) livsbrød, se I. 246. 40 a; *òḷər i min lywsəns daw; haj ræňc å òḷ lywsəns kræftər* (sts.); *kom jæn te lyws* (D.); endnu kan nævnes tlm.: *skywt lyw imèḷ* (Søvind s.) forlige, bilægge en trætte imellem; *haj ær è gåt sølə lyw* (Vens.), ligeså Mors ɔ: et godt stakkels skind; *han lọ lyws öwər æ æň* (vestj.) ɔ: uden at kunne rejse sig, hjælpeløs; se hunde-, sam-; i sagn: forbryder frelser livet ved at gå gennem en underjordisk gang, Kr. Sagn II. 334. 329; ved at fælde et rovdyr, Kr. Sagn IV. 133. 98; ved at gætte kongens tanke, Kr. III. 333. 458; en gåde (s. d.), jfr. Baring Gould Str. Survivals s. 233 flg.; ved at gifte sig på retterstedet, se I. 432. 24 a; bortgive det halve liv, se Schmidt März̈ch. s. 37; ved at danne et Mariabillede, Deecke s. 212; vække død til live i skæmtehist., Kr. Æv. s. 289, Efterslæt s. 156, Gr. Registr. nr. 108; et mskes liv findes udenfor hans person i sten, Kr. Æv. III. 107, se hjærte I. 631. 17 a, Jacobs Ind. Fairy T. s. 238, Clouston Fict. I. 347, II. 145, lilie, lys, styrke; fraværendes livsmærke, se kniv II. 221. 15 a flg; „life token“, mange henvisninger Hartl. Perseus II. 1 flg., jfr. Kr. Sagn IV. 112. 41: to kager; Ævent. III. 59: blankt hav; Afzel. Sagoh. III. 146. — **2**) munterhed, lyst; *dær æ lyw i klujən* (Søvind s.); *mæ lyw o løst* (D.); *sæt lyw i æn fåsa'mləŋ* (sts.), bringe folk til at være livlige, muntre; *de æ jęj, dær æ lyw i* (Vens.); *haň hå lyw te mijər in jæn då* (Agger). — **3**) midie, underliv; *han tåw hiň om æ lyw* (D.); *smaḷ om lywət; ræň sæ èn stawr i lywət* (Søvind s.); *låŋ i æ lyw* (D.) langlivet; *dær ær eŋən hjåt i æ lyw o' ham* (sts.); *còwl seər*

eňc gåt i lyẉə (Vens.); *han gæər, væn han hær æ lyw fult, lisom di Markəropər* (Ang.) ɔ: når han er mæt, M. er en by i Husby sogn; *æ kyjər hår stowər lyẉ* (vestj.) tykke buge; *æn kruḳ ær uðən lyẉ* (D.) ɔ: ikke udbuget; *æ lyẉ o æn fjærəŋ, æn tyň* (D.) den udbugede del, jfr. Kr. Alm. V. 14; *va hær flæsk ǩuəl å liňən lyw?* (Valsb.) gåde om lyset; *var æ de, dær fær lyw, væn æ aəs gær a ət?* (sts.) et udpolstret sæde; se over-, under-; *hạj låpə få pwðsi å bəjəňc å sæt sæ ə gåt lyẉ* (Vens.) ɔ: spise livet fuldt; *do hå ræt fåt æ lyẉ o æ læst* (vestj.) ɔ: spist dig stopmæt; *ẹð, te æ lyẉ gor öwər æ røḳ* (vestj.) spise over måde; *sǩæl jæṇ æ lyẉ fuḷ; sæt æn mæḷmað te lyws; a hår uňt i æ lyẉ* (D.); *æ hæə unt i mit luw* (Åbenrå) ɔ: have mavepine; når en siger: *pas ọ, do eṭ mestər æ lyẉ!* kan svares: *nær a kon hår æ røḳ hålən, ka a læt saməl lyẉ* (vestj.) spil mell. betydn. vita, mave; *æ tyň lyw* (Sundev.) slagsiden af det slagtede kreatur, deraf laves rullepølser; patienten forklarer: *de komər i mi lyẉ som æn låpstek, å så stiqer ət åp som æn tåṛənmåḷ* (tordenbyge), *å så væḷtər ət nijər i mi lyẉ som æn las hyjə* (N. Slesv.), se Kr. Alm. V. 71. 192, om smerter i underlivet; herhen hører vel også udtryk som: *hạj go fålk liq ẹj åpå lyẉə* (Vens.); *di Lön̲bårə lyẉ*, Kr. Ordspr. s. 520 (N. Horne h.), om hertil? *ha họr, tạj lyẉ* (Vens.); *ha họr* el. *tyk lyẉ,* have hårdt liv; *ha tyň lyẉ* (D.) diarrhé; *ha skọr lyẉ* (Malt) det samme; sammensætning i mange skældso.: grød-, klunt-, knude-, kot-, kvab-, mælke-, rimpe-, vrade-. — 4) klædningsstykke, *et lyẉ ujən æṛmə* (Søvind s.); *æ lyẉ å æn ǩåẉl* (D.), se kjole-, snör-. — 5) moderliv, bør på kreaturer; *hun hår æ lyẉ fuḷ* el. *æ lyẉ åpǧor* (D.) er frugtsommelig, foragteligt; koen *wel wijs lyẉə, sku lyẉə uk* (Vens.); *æ kụ vis æ lyẉ, skyðər æ lyẉ uð* (D., alm.), se kalverede. — Jfr. Aasen, liv, isl. líf itk.; mnt. lîf Sch. Lübb.; htsk. leib, eng. life, levned, levnedsmidler.

livagtig, to. *lywaqti* (Vens.) = rgsm.; *„hạj bəskrèw ðḷ fajərn så lywaqti“*, Grb. 149. 51, han beskrev alle fadderne så tydelig.

livbetændt, to. *lyẉbətæňc* (Vens.) stærkt inflammeret; *de æ som de wa rèn l— !* om stor, unødig hastværk ɔ: livet om at göre

livbånd, no. *lyẉbọ̣j è* (Vens.; D.) = rgsm.

livd, no. se lyd.

1. live, uo. *lyẉ -ər -ət* (Agersk.) gilde; *l— et kaḷ,* men „skære“ heste og får, *gæḷ* hund og kat; jfr. mnt. lubben, Sch. Lübb.; eng. glib, provincielt: lib, gilde.

2. live, uo. *lyẉ -ər -ət* (D.); *han lyẉət åp iǧæ·n,* ɔ: levede op, kom til live; se af-, und-.

livet, no. se ligvagt.

livet, to. *lyẉə* (vestj., D.) som har liv el. bug; *æ tyň æ l—,* udbuget, vist også om dyr; se lang-, op-, rå-, sej-, sid-, sik-, stakket-, tyk-.

livets bog, no. spøgende i udtr. *skryw jẹj ẹj i lywsəns bọq te lòẉwẹr* (Vens.), når ens navn indtegnes ved en el. anden lejlighed, jfr. Joh. Åbenb. kap. 21. 27, 22. 19.

livets vand, no. skal hentes til den syge i æventyret, J. K. Ævent. I. s. 187, Gr. Æv. I. 116, II. 15; „det glimrende vandspring“, Sgr. VII. 165; „det springende vand, Kr. V. 171, „sødvandsbrønden“ Sgr. XI. 227; det „levende vand“, Sgr. VIII. 148, Gr. Æv. II. 48, jfr. Asbj. II. 54, Afzel. Sagohäfd. II. 186, Gonzenb. II. 256, Pomm. Volksk. II. 75; det „gule vand“, Efterslæt s. 149; „kjönheds vand“, Kr. V. 160, slgn. Gr. Registr. nr. 25; „helbredsroden“, Kr. Æv. III. 202; jfr. Gr. DgF. nr. 94, se II. s. 79; „vatn þat, er læknar öll mein“, Arnas. II. 372. 422, Bondeson Hist. s. 268, Grimm K. M. nr. 42. 71. 92. 121, Z. f. M. II. 398; „l'eau qui danse“, Mélus. I. 206, Gonzenb. I. 22; se endnu Schmidt Märchen 106. 125. 233, Dunlop-Liebr. s. 285 b, Straparola IV. 3, Cosquin nr. 3. 73, slgn. „livstræet med sundhedsfrugter“, Gr. Gl. d. M. II. 20, Grimm K. M. nr. 17. 121, Folkl. Rec. III. 183, Rochholz D. Gl. I. 122. 256. 259. 260. 263, Ralston Songs s. 96. 163, Russian Folktales s. 230, Curtin Myths s. 268, Cloust. Fict. I. 26, II. 497; „jugendquelle“, Tylor Urgesch. s. 455, Graff Mití I. 31, Grimm Myth.² s. 554; „ungdomsbogen“, Bergh I. 20; „kraut der unsterblichkeit“, Brauns Japan s. 148; se træ, vand.

livfuld, no. *lywfuḷ æn* (D., vestj.); *luwful et* (Åbenrå); *æn l— hoḳ, grọð*

(vestj.); *i gu lywful hoq*, best. *-fuli* (Vens.) = rgsm.).

livhungrig, to. *lywhoŋrə* (vestslesv.) overmåde sulten; *æ ær l—, də æ snar, som æ il haj fån å er i fjortən daw.*

livkarl, no. *lywkǫl i* (Vens.) person, der er liv i, lystig fyr.

Liv Land, no. Livø i Limfjorden; *hañ kam te Lyw Lañ hæn ımò·ð dawnəŋ* (Lild s.); *Lyw Bræjnəŋ* (Agger).

livlig, to. *lywlə* (Vens.); *lywlə* (D.) — som der er liv i; *haj sir liwli uk*, om en syg, som er ved at komme sig; *a trowr et han dør, han sijər så lywlə uð* (D.); derimod: *liwliq* (D.) = rgsm.

livlæge, no. *lywleq* (vestj.) lægedom for livet: kvægelse: *de ær l— o fo mað, nær ən æ swåltən.*

livløb, no. *lywlåv æn* (Malt, Andst; vestj.) diarrhé, se rendeskid, Rendsborg marsch.

livløs, to. *lywlöjs* (Agersk.) halsbrækkende, livsfarligt, om arbejde; *de ær æn lywløs spel* (D.); *„no skat do skǫj dæ å kom!“ — „å, de æ wal eñc rèn lywlòst!* (Vens.) ɔ: livet om at göre; *dæ wa lywløs dære·ñ* (Agger) rædsomt spektakel.

livmoder, no. *lywmo æn* (Sundev.) livmoderen på en ko, jfr. liv 5, kalverede.

livn, no. uo. se lyn, lyne.

livre, uo. i udtr. om vejret; *de livrər te æn tårən* (D.); *de liviər æn tårən saməl* (vestj.) siges, når solen stikker og det er lummerhedt; *de livrər hen mæ æ jor* (D.), om luftens bølgende bevægelse i foråret; beslægtet med livvi?

livrem, no. *lywrem* best. *-i* flt. *-rem* (Vens.) = rgsm.

livret, no. *lyw-* el. *liwræt æn* (Søvind s.) = rgsm.; *sò grò å flæskpaŋkaq de æ månə djè lywræt* (Vens.).

livring, no. *læbrəŋ æn* (Thy) lersøle, se livver.

livs, no. se lys.

livsbrød, no. i udtr. *å ji jej hans lywsbrøj* (Vens.) dræbe, ihjelslå, f. eks. om en hund.

livsdråber, no. lægemiddel; der udleveres tinct. bals. arom. (P.).

livsfare, no. *lywsfar æn* (Agersk.); *lywsfòr æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; *vær i l—*, se livsvove.

livskabt, to.: i mine livskaftige dage sætter jeg ikke foden i så forbandet et hus, Kr. VII. 324, forstærket udtryk for: livstid; *lywska·btiqə daw* (Agger).

livsophold, no. *lywsåphòl è* best. *-hòlc* (Vens.) = rgsm.

liv-spil, no. *lywsspel* (Vejr.) i udtr. *de æ ræt mi l—*, noget, jeg rigtig synes om.

livsprængt, to. *liwspræñ* (Kolding egn) om heste: öm på bringen, beskadiget af seletöj.

livstegn, no. *lywstèjn è* best. *-t* flt. *-tèjn* (Vens.) = rgsm.

livstid, no. *lywstic* el. *-tij* best. *-tijn* el. *-tijən* (Vens.) = rgsm.

livstykke, no. *lywstøc* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *lywstøk æn -ər* (D.); *lywstøk et* (Søvind s.); *lywstøk et -ə* (Sundeved) = rgsm.; et klædningsstykke for kvinder; også om melodi, man særlig ynder: „de wa Såhrens lywstyk“, Jæger, Gillsjow s. 62; jfr. bul.

livsulten, to. *lywswåltən* (Malt) skrupsulten.

livsvove, no. *lywsuuw* el. *-wòw* (Vens.); *lywswåw* (vestj.); det er l— = livsfare; *han stu i l— ve et* (vestj.); *haj war i lywswòw; de war almejlə lywswòw å kom uənfå dön* (Vens.), når det er ondt vejr.

livtag, no. *lywtaq* (Vens.) i tlm.: *ta l—*, brydes på en bestemt måde ved at tage hinanden om livet: *kålən tow lywtaq å òwsəltaq* (Lild s.); *di tu ə lywtaq mæ hwarajər* (Vens.); se livtægt.

livtægt, no. *lywtæjt* (D.); *di tæjər l—*, brydes med armene om hinandens liv.

livvare, no. se levende vare; små-.

livve, no. *lywvę* (D.); Sønderjyll., Fjolde) mavepine.

livver, no. *livər de* (Elbo h.); *lævər de* (Elbo h.); *læbər de* (Thy; Agger), itk. (Vens.); *læfər de* (Brader.); *lævər de* (Agersk.) — hvad der er geléagtig, løber ud som lerælte, dynd på en vej (Thy); *læbərklat, -stret* (Agger); jfr. blæver, lodder.

livveret, to. *livərə* (Elbo h.); *lævərə* (Malt, Andst); *lævrə* (Agerskov); *læfrə* (Bradr.) — geleagtig; om fedt, bævrende flæsk; dyndet, om vejen; jfr. lodderet.

livverhede, no. *livərhijəð æn* (D.); *livihijəð æn* (vestj.) lummerhede.

livvervorn, to. *lèvərwòrn* (Vejr.) — 1) om et dyndet sted på en vej. — 2) om et dårligt mske, der ej kan göre strengt arbejde. — 3) *de æ livərwon i æ loft* (D.) lummert, se livre.

1. livvi, no. *livi æn* (vestj., Hmr.); *lævi æn* (Fjends h., Sall.); *læbi de* (Thy); *lèvi æn* (Vejr.) — 1) lerælte; ler udrørt i vand, hvormed klinede vægge bestryges; vælling af blåler el. andre lerarter, hvormed potter overstryges, för de brændes (Smollerup v. Viborg), jfr. Nyrop, Dsk. Pottemageri s. 13; „skyl e læhwi a hin ploddered hinner“, Blich. Bindst... — 2) *de ær æn fålə livi* (vestj.) lumrende hede.

2. livvi, uo.
livi -ər -ət (vestj.);
lævi nt. ft. tf. *-ər* (Vejr.; Fjends h., Viborg);
læbi -ər -əð (Thy);
læbər læbrər læbrəð (Mors)
— oversmöre klinede vægge med ler; bestryge potten med tyndt ler, för de brændes (Vib.); jfr. glase, glodre, lumre 2, smide, tåne.

livvibeskidt, to. *læbərbəskit* (Mors) tilsølet af dynd.

livvibørste, no. *livibost æn* (vestj.); *lebibost æn* (Røgen s.) — en kost til at livvi lervægge med.

livöm, to. *lywèm* itk. *-æmt* (Vens.), overmåde öm.

livøre, no. se levende vare.

ljeg, no.; **ljegi**, no. se lægn.

ljegel, no. se lægn.

ljegger, no. flt. se 1. lege.

ljegt, uo. ft. tf. se 2. lege.

ljerre, to. se leret.

ljet, uo. tf. ft. se lede.

ljæjt, uo. tf. se lege.

ljærk, no. se lærke.

ljærpåj, no. se lerpande.

ljöng, no. se lyng.

lo-, ord, som ikke findes, se under lu-.

lo, uo. ft. se lade, ligge.

1. -lo, no. en brokfugl, Aasen; se hilong.

2. lo, no. *lo æn* (Hemmet, Rkb.) en plante, torskeflab, antirrhinum linaria L.

3. lo, no. *lo æn* (vestj.); *lå æn* (Manø, Römø) — en lang, kun få alen bred indskæring fra Ringkøbing fjord; noget bredere hedder vigen: *dof* (vestj.); smal indskæring af havet, se 1. flyd; rende i sandet, hvorigennem floden løber ud (Manø, Römø); jfr. Fritzn.[2] lá 1, havet, som skyller op på stranden.

4. lo, to. *lo* (Mors, vestj., Sall.) lunken, *æ wań æ lo* (vestj.); *lo wæjlə* (Mors) lummert vejr; øl bliver *lo*, ɔ: dovent (Mors); om kvinder: gejl (Sall.); jfr. isl. hlær, htsk. lau; ly.

5. lo, no. *låw æn* (D., vestj.); *low i* best. *-i* (Vens.); best. *lòwən* (Søvind s.; S. Sams); *luə æn* (Fjolde) = rgsm.; rummet, hvor kornet tærskes; *„bjærəmaj slow i lowi, så de domər i bakərn“*, Grb. 77. 25; *klæj æ lo op* (Sundeved) dækpigernes arbejde ved de store bryllupper: klæde loen med lagener til sæde for gæsterne; *leq lòw* (Søvind s.) lægge logulv af ler; ungdommens danseplads ved legestuerne, Kr. Alm. I. 3. 3; jfr. nysvensk loge; se hestepande, tærske; foder-, hakkelse-, kaste-, kjøre-, ler-, skjære-, tvær-.

lobalk, no. *lobalk æn* (Thy); *lowbalk æn -balk* (Tåning); *lobolk æn* (Mors); *lobòlk æn* (Lild s.); *lowbolk i* best. *-i* (Vens.); *lowbwolk æn* (Himmerl.) — en lav væg, der skiller loen fra rummene ved siden af den, fra skærelo, korngulve.

-lobs; se løbe; strand-.

1. lod, no. *loð æn -ər* (D.); *låð æn låðər* (Thy); *lò è* best. *-ə* el. *låt* flt. *lòər* (Vens.); *lår æn lårər* (Vejr.); *lòj æn lòjər* (Hmr.); *lòj æn lòjər* (Mors, Lild s.); *låj et* = flt. (Søvind s.); *låð et* best. *låðət* (Støvr.); *lojt et lojt* (Agersk.); også: *lor et* = flt. (Bradr.); *loi et* = flt. (Fjolde); *loə et lårə* (Sundev.) — 1) blylod, f. eks. som bevæger et stueur; *støb æn lòj iə æn kasful såń* (Lild s.); *è lijspujs-, è pujslò* (Vens.); *de gor mæ lòjər lisom Skælskør åraværk* (Lb.), el. *lisom Tjöstrop åraværk*, Kr. IX. 118. 273 (Tyrstrup ved Haderslev); *de ğek te· mæ låðər o trækər* (vestj.) ɔ: ikke ærligt; *murən ær il i låj* (Søvind s.) ɔ: i loddets stilling, lodret; i lod; *i låð* (D.). — 2) et lod som vægtenhed; *lor* = flt. (Bradr.); flt. *låð* (Thy); *loð* (D.); *èt låj tę* (Søvind s.) et lod the; *fæm lò gòn* (Vens.). — Jfr. Aasen lodd; mnt. lôt, Sch. Lübb. bly; eng. lead; dorge-, hugge-, senneps-, slag-, tatte-.

2. lod, no. *loð æn loðər* (D.); *lår æn lårər* (Vejr.); *lò i* best. *-i* flt. *lòər* (Vens.); *låð* itk. = flt. (Tved); *lòð æn lòðər* (Mors);

lòj æn lòjər (Røgen s., Vor h.); *låj* el. *löj æn* el. *et -ə* (Søvind s.); *lör æn lörər* (Agersk.); *lår et lår* (Fjolde) — 1) lod, ved lodkastning; *træk låj om* (Søvind s.); *bær løð* om fisk (Holmsl. kl.): fiskene lægges i bunker, A. vender ryggen til, B. peger på en bunke og spörger A.: „hvem skal have denne?“; *„dæn, æ lå drof“*, J. M. s. 69; lodkastning bl. skibsfolk, J. K. s. 49. 271. 29; jfr. Kr. I. 17. 8, 323. 9, DgF. nr. 375, Isl. Fornkv. I. s. 29 nr. 6, slgn. Amins. IV. 21, Mélus. II. 475. 524, Ralston Songs s. 178, R. Köhlers Anm. til Warnke, Lays der Marie de France s. CII.; se også Müller Saxo s. 422, Fornald. S. III. 31, Saga Gautreks konungs kap. 7; afgörelse ved et skind og en skinke, Kr. Sagn IV. 231 øv.; mange forskellige arter af lodkastning forekommer, se brudeseng, gåselege, jfr. Rochholz Kinderlied s. 172 flg.; kjæp, II. 150. 20 b, jfr. Urdsbr. 1882 nr. 9. 19. 4, Amer. Folkl. IV. 221; kjøbt; 1. klunte; 1. knap, II. 210. 15 a; kniv, II. 221 14 b; krone 6; ponnipind, stak, strå, tælle, tærning; jfr. Müller, Saxo s. 827, Grimm Myth.[2] 1064, Mogk Myth. s. 1133, Hehn Kulturpfl. s. 444, Nederl. Volksk. I. 196, Z. f. M. II. 187, Aubrey Remains s. 90; Petersen, Isl. Færd IV. 305, Danmarks Historie i Hedenold III. 211; slgn. bibelske eksempler: lodkastning med pile, Ezech. 21. 21, Soldan I. 24; Schindl. s. 228, Lehmann I. 65, Josva 7. 16, 1 Samuel 10. 20, 14. 42, Jonas 1. 7, Apg. 1. 26. — 2) *låj* el. *löj æn -ə* (Søvind s.); *låð* best. *låðən* flt. *låðər* (Tved s.) en part, som tilfalder en ved uddeling, andel, jordlod (s. d.), marklod, arvelod, alm.; der nævnes, at Rødding sogn fra hoveriets tid har været delt i fire [*lorər*]: Rødding, Ejstrup, Mollerup, Kunde; hver [*lor*] havde sin dag at göre hoveri på Spøttrup, jfr. Kr. Alm. II. 4. 7; *lørər* (Bork s.) dele; *a hò cèbt i lè* (Vens.) jordlod, mark; *å ha lè å dil i no; de falc i mej lè å jør ə* (sts.); *løð æn* (Thy); *løð æn* (Holmsl. kl.) en vis andel i fiskeriet, *æn løð bakər* er = 8 bakker; de ejes el. drives af bådens 6 mænd, som hver har en *espiq;* den syvende mand, som er med, er *hal løðs kål* og har ingen espige (s. d.); fortjenesten deles atter i 8 *løðər*, 6 mand får 6 „lødder“, skibet 1 „lød“, førmanden 1/2 „lød“ = *førløð*, 1/2 „lød“ endelig til halvlødskarlen, som ingen redskaber ejer selv. — 3) *lè i* best. *lèi* el. *lèj lèər* (Vens.); *låj* el. *löj et -ə* (Søvind s.); *lör et lörər* (Agersk.); *løð æn løðər* (Andst) såmeget garn, som der på en gang haspes på et haspetræ (strente); *et lör gan* (Agersk.), delt i fed (s. d.). — 4) et stykke kvæg: *fir lèər øq,* fire stykker heste; *æn halsnes lèər for; è stè te fir lèər øq* (Vens.) ikke om kør. — Jfr. Aasen lut, lod; part, som tilfalder en; isl. hlutr hak.; sv. lott; mnt. lot Sch. Lübb.; htsk. loos, „stäbchen u. dergl. welches zur entscheidung, zum ausschlag in einer angelegenheit geworfen, gezogen wird“, Weig.; halvlodskarl, hellodskarl; arve-, bjærge-, broder-, båd-, føre-, hoved-, hus-, klit-, mellem-, op-, skibs-, ud-.

lodbom, no. *lådbom æn* (Holmsl. kl.) en jærnstang, hvorom sejlskødet fastgöres.

1. lodde, uo. *lå -ər låt* (Valsb.) kaste lod om; *di låt åm, væn dæ føst sku gå iñ,* J. M. 69.

2. lodde, uo.
lår -ər -ət lårət (D., de gl.);
lår el. *lår -ə -ət* (Elsted);
lòi lòjə lòit lòit (Søvind s.);
lòj -ər -ə lòjə (Vens.);
låð -ər -əð -əð (Tved);
låð -ər -əð -əð (Helgenæs) —
sammenföje ved lodning; *wi ka få Krèn te å lòj ə; di æ som di wa lòjə å læñcə saməl,* om to uadskillelige; *haj æ gu te å lòj* (Vens.) ordsp., til at lodde el. dovne, se löj, 2. klinke; jfr. 1. lod.

loddebolt, no. *lorbålt æn* (D.); *lòjbòlc i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; bolt til at lodde med.

loddefolk, no. personer, af rakkerherkomst, som gik omkring og loddede, Kr. Almueliv V. 255. 661; „Lodde-Hans“ nr. 662.

loddelag, no. lag, som har lod i; *„di twijlt da eñc åpå, de mat i wær fanən, di ha fåt i lèəlaw mè dèm“*, Grb. 181. 19, de tvivlede da ikke om, at det jo måtte være fanden, de havde fået i lag med sig; *de ær ə skit slaw fålk, do æ komən i lèlaw mæ* (Vens.) ɔ: du er kommen i dårligt selskab.

lodder, no. *loðər de* (Mors, Hmr.); *lorər de* (Vejr.) — dynd, grums, mudder,

og om hvad der ser ud som mudder; jfr. lodder, Sch. Lübb., „lockerer mensch“; mht. loter, „unfest, locker“, Weig.; lovver, livver.

lodderbeskidt, to. *lorərbəskit* (Holstebro) tilsølet.

lodderet, to. *loðərə* (Hmr.); *lorərə* (Vejr., Agersk.) — dyndet, muddret = *lovərə* (Varde).

lodderi, no. *loðəri·j de* (Lindk.) løs og uordentlig strikning, løstbundet korn; se lorriset.

lodderløs, to. *loðərløs* (vestj.); *l—boñən*, siges om strikket uldtöj, der er altfor løst, også om neg.

-loddes, no. under „skulde“ anfører Mb. som en art fladfisk: blodidse (Varde egn), det er vel dette ord; se lødder; land-.

-loddet, tf. se for-.

1. loddre, uo. *loðər* (Thy) overstryge lervægge med lodder, lervælling, se livvi.

2. loddre, uo. *loðər -ər -ət* (Lindk.) strikke løst og uordentlig.

lodning, no. *lornəŋ æn* (D., de gl.); *lòinəŋ æn* (Søvind s.); *lòjnəŋ i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; *dè gor åp i lòinəŋən* (Søvind s.).

lod-ret, to. *lårœt* (Vens.) = rgsm.; se 1. lod.

-lods, no. se 2. lod, for-, over-.

lods, no. *los æn -ə* (Søvind s.); *låws æn* (N. Sams) = rgsm.; „lodser, fiskere, søfolk, det er én slags; bønder, bæster, hornkvæg, det er en anden slags“ (Agger); se grålår, kampe; jfr. mnt. lôtsmann, Sch. Lübb.; htsk. lootse, holl. loods.

lodtung, no. *lòjtåŋ* (Mors) tung af vægt i forh. til störrelse.

lodvagn, no. *lååwagn æn* (Holmsl. kl.) en gulvskruppe med skråt hul til stang indboret fra begge sider, at den kan slides lige; jfr. holl. luiwagen.

loen, to. se lovne, lådden.

loengræs, no. se Lokes græs.

lof, no. se luffe.

lof, no. *lof de* (Agger) tynd, lunken kaffe.

lofitte, no. *lofet æn* (Vens.) skældsord, om personer, der er lunkne for en sag, se 4. lo.

1. loft, no. *låwt æn låwt* (D., vestj., Mors); *lòwt è* best. *-ə* flt. *lòwt* (Vens.); *lòwt et* best. *-ət* flt. *lòwt* best. *-ən* (Støvr.); flt. *lòwtə* (Søvind); *låwt et* (Sundeved, Bradr., Agersk., Fjolde); *lawt et* (Ang.) — **1)** = rgsm.; deres l— var bøge- el. egelægter, som de havde skovet og kløvet, og rummene mellem dem var smækkede fulde af ler både foroven og forneden, Kr. Alm. III. 27. 67; de havde blot l— over stue og sovekammer; i enkelte småhuse var der slet intet l—; der var lagt lægter på bjælkerne, og tørv lagt ovenpå dem, sts. 31. 80; der var ingen el. kun nogle løse fjæl til loft over salset, så røgen gik både op af skorstenen (s. d.) og ved siden af under taget; i gamle huse sidder lægterne endnu, kulsorte af røgen, Kr. Anholt s. 110. 263; jfr. Blicher Vium s. 133, Fb. Bondeliv s. 35; når der spörges: hvor er han el. hun, f. eks. af börn efter fader el. moder, kan spøgende svares: han el. hun *œr əpo lòwtəð mæ miəl i* (Randers egn); *åpå lòwtə mæ mil i* (Vens.); under åben himmel er der *høt te æ låwt o vit te æ veqə* (D.); i Davbj.: kalkdækket i kalkgraven. — **2)** første sal: *di bor å æ låwt* (Tønder). **3)** pulpitur i kirken (Mors, vestj., Braderup, Agerskov, Ang.). — **4)** mellemgulvet (Sundev.); ganen (Ang.). — Jfr. Aasen, loft; isl. lopt itk.; luft, lugte, höjeloftsbro; halv-, hø-, korn-, papirs-, skå-, stue-, udskuds-.

2. loft, bio. i udtr.: *de go lòwt å læt uwn uk å ham* (Vens.) om en, der kaster op: det går uden orden og plan oven ud af ham.

lofte, uo. *låwt -ər -ət* (D.; Vejr., Thy, Mors, Sall., Vens.); *lòwt -ər -ə -ə* (Vens.) — **1)** *a mo låwt æ kuwən te nyjor* (D.), lægge på loftet; se lugte. — **2)** løfte sig i horisonten: *dæn gor lòwtər swœr* (Thy) hæver sig i afstand; om skibet på havet; kysten, som ses over havet, *de lòwtər høt* (Mors); når landet höjner sig i afstand, giver det blæsende vejr (Sall.); *ol teŋ lòwtər sånt i rijmtoq* (Lild); *de œr et så möj som de lòwtər te* (Løgstør). — **3)** i spøg om ting, som brammer (Thy, Agger).

loftelig, bio. *do snakər så lòwtələ* (Mds.) höjrøstet, tydelig; *a ka lisð l—hòw ət* (Randers) tydelig huske; ligeså Løgstør.

lofteret, to. *dær æ låwtərə boñ* (D.) siges ved ålestikning, når man stikker

först igennem et fast lag (loft), inden man når mudderet.

lofterfas, no. *lòwtərfas i* (Vens.) en klodset person.

loftes, to. *låwtəs* (vestj.) *de æ så l—,* el. *l— vèjlə* (Vejr.) lydt; *de æ så l— i æn stòw, nær æ hus stor o al* (vestj.) klingert, gjaldt.

loftgab, no. *låwtgaf æn* (D.) lemmen, der udenfra fører op til loftet over stuehuset.

loftkammer, no. *låwtkamər æn* (D.); *lòwtskamər è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

loftlærring, no. [*lawtlærəŋ æn*] (Ang.) loftstige.

loftpuds, no. *lòwtpus de* (Støvr.) kalkpuds under loftet.

loftre, uo. *lòwtər lòwtər lòwtər lòwtər* (Vens.) gå langsomt, dovent; *hwada'nt ær ə, do gor å lòwtər! wet do sic ætər å ta skåŋkərn mæ dæ! haj kam lòwti,* luntende, se 1. loge.

loftrup, no. *lòwtrop i* (Vens.) en driver, m. spil på familienavnet Lautrup.

loftsbjælke, no. *låwtbjælk æn -ər* (D.) = rgsm.

loftsdör, no. *låwtsdar æn -dar* (D.); *lòwtdaə æn -daə* (Søvind s.) = rgsm.

loftskud, no. *låwtskåð* (D.); *lòwtskåj* (Lb.); *låwtskår* (Bradr.) — sammenplöjet fjæleloft; jfr. skyde.

loftskunk, no. *lòwtskoŋk æn* (vestj., Sall.) stedet på loftet, hvor loft og trappe støder sammen.

loftslem, no. *låwtslæm æn* (vestj.); *lòwtslæm i* best. *-i* flt. *-læm* (Vens.) = loftslåge.

loftslåge, no. *låwtloq æn -ər* (D.); *lòwtslòq* (Elsted) — loftluge, lugen, der inde fra huset fører op til loftet.

loftstrappe, no. *lòwtstrap æn* (Søvind s.); *lòwtstrap æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

loftsvindue, no. *lòwtswęj è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) vindue foroven på husets ende.

lofuld, no. *lo-* el. *lowful i* best. *i* flt. *-ər* (Vens.) såmeget som kan lægges ud på lo til tærskning ad én gang; er det „drøs“, tales altid om l—, er det neg, kan en l— kaldes „udlæg“; „*haj hwerlt mè hær ruňcən om, så lèŋ te hun drywə liq nir i lofuli“,* Grb. 35. 18.

lofvant, no. se lufvante.

1. loge, uo. *lòq -ər lòqt lòqt* (Vens.) i udtr. *haj gor å loqər* el. *lòqər* (Vens.) går og driver; lader som han bestiller noget; *lòq å løt* (sts.) loge og lytte; jfr. Aasen, loka, nøle, tøve, være senfærdig; isl. lók no. forhaling; hører herhen skredloge? — se löje.

2. loge, no. *loq i* best. *loqi* (Vens.); *loq æn -ər* (Lild s., Sall., Thy, Mors, vestj.); *låk æn -ər* (Vlb., Bradr., Ladelund) — 1) en tot, vel mest af uld (nörrejysk), *æn loq tow* el. *æn toloq* (vestj.); tiggerne siger: *I wil da wal ejt ha gijəð mæ æn bètə loq tow i gus nawn!* el. *a gor åm æn loq tow i g— n—* (Lild s.) i fåreklipningstiden, se totigger. — 2) en uldtöje (Vlb., Bradr.) = *loq* (Medolden, Emmerlev); se to-. Fritzn.[2] har: flóki, sammenfiltret hår.

logge, uo. *låk -ər -əð* (Agger) = rgsm.; *æn låklijn,* linen, hvori loggen er fastgjort, jfr. eng. log.

logi, no. *losi'* (vestj.) = rgsm.; jfr. fr. logis, husrum; natte-.

logn, uo. se lune.

logre, uo.
låqər låqrər låqrət (D.; Agersk.); ft. tf. *låqrəð* (Mors);
nf. nt. ft. *lòqər* tf. *lòqər* (Vens.);
låqə -rə -rət (Søvind s.);
loqər loqrər loqrəð (Thy);
låkər låkrə låkrə (Sundv.)
= rgsm.; *huj lòqər få mæ, haj kam lòqəri; lòqər mæ hål* (Vens.); *låqə mæ hòlən* (Søvind s.); jfr. visme.

logulv, no. *logul æn* (D.); *logol et* (Sundev.); *logwòl æn* (Lb.); *lòwgwol et* (Søvind s.); *logwòl è* best. *-gult* flt. *-gwòl* (Vens.); *lowgwòl eð* (Himmerl.); *lòwgòl* itk. (S. Sams) = rgsm.; når man driver et nyt logulv, lægges der hestepander (s. d.) el. omvendte jærngryder under det for at göre det mere klingert, jfr. Kr. IX. 77. 821, Fb. Bondeliv s. 34, Wigström Folkseder s. 13; 1. dabe, driver 4.

loi, to. se lad; uo. se lade, ligge.

loit, uo. tf. se lade.

loj, no. uo. se lod, lodde; to. se löj.

lok, no. *låk æn* (D.); *låk i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); hak. (Tved s.); *låk æn -ə* (Søvind s.); *låk æn låək* (Agersk.); *æn lok kuwən,* såmeget man af langstrået korn tager i hånden til et negbånd; *æn l— hör, hor, tåw låk hör* (Andst); en

dusk langhalm (Vens.); *beñ i låk* (D.) om det høstede korn: tage en håndfuld strå, lægge det om et kornneg, sno enderne sammen og stikke dem ind under båndet; 40 tråde af garnet, som trendes og som svøbes om knager på trendebordet, dette arbejde kaldes at „kejse", der er mærker i „rørene" for hver lok på vævestolen (D.); = „hørhoved" 1; 6–8 sammenbundne lokker eller hoveder, kaldes en „dukke" (Vens.); *æn låk hö* (Sundeved) en tave hør; jfr. Aasen lokk; isl. lokkr hak.; 1. lim;. enke-, mare-, padde-, pande-.

Loke, no. se lokkemand, lokkeleje.

Lokes græs, no. J. T. 10. 175, el. Lokkels gr—, en art rapgræs, poa L., (Thy); en hveneart, agrostis spica venti (Thy); kaldes loengræs (Sams), sagtens: låddengræs, se dog lovne no.

Lokes havre, no. J. T. 180, el. Lokkens h—; en mosart, jomfruhår, polytrichum commune L. (Vens.), ligeså Sverig, se Runa VI. 31, VIII. 22.

1. lokke, no. (Mors), se Mb., fejllæsning for låne?

2. lokke, uo. *låk -ər -ə -ə* (Vens.); *å låk hør,* binde hør i lokker, se lok, bånd 2; l— op: løse hørbundterne op; l— ud: give hør ud i håndfuldevis, se Kr. Alm. I. 52. 184-85.

3. lokke, uo.

låk -ər -ət (D., vestj.); *lòk* ft. tf. *-əð* (Mors);

låk låkər ft. tf. *låkə* (Vens.); ft. tf. *-əð* (Tved);

låk -ə -ət (Søvind s., Elst.);

låək låkər låkət (Agerskov, Braderup; Sundeved)

— **1)** = rgsm.; men vist sjælden; *dæj æ læt å låk, dær ætər wel hop* (Vens.). — **2)** forføre en pige; jeg lokked jer moder, dengang hun var mø, Kr. II. 138. 4; *hon æ blöwən låkər ve ham; de æ jæn, hon æ låkər ˋmèj,* om et „lokkebarn" (Vejr.); *låk æn piq, de ær eŋən saq* (Andst); *dæñ, dæ hå læt sæ låk ni gaŋ, dæñ æ mø iğæ·n* (Andst); *bæjər gåt låkət eñ reŋ gywt* (D.), ɔ: det er bedre at få god betaling til et slegfredbarn end blive slet gift; *et gåt låkəñ æ bær som et reŋ gywtəñ* (Branderup); „a tænker ikke på at blive gift, kunde a blot blive [godt] lokket, Kr. Alm. III. 109. 377, ikke så på Fur, se Kr. Almuel. V. 40. 109; en forført pige gik i Vestj. aldrig med bart hoved og langt hår, J. K. 89. 160, se skrifte no.; jfr. Aasen, isl. lokka; htsk. locken; se narre; for-.

lokkebarn, no. *låkbår æn* (Vejr., Agger, Mors); *låkə bòn è* (Vens.) — et barn, født udenfor ægteskab; *de ær æn låkər bår* (Holstebro); *hon hò så månə låkə bòn; haj ær ə låkə bòn* (Vens.), se ægte.

lokkefår, no. *låkfor è* (Vens.) en tåbelig person, som lader sig lokke af andres snak.

lokkeleje, no. „løvetand" (s. d.) kaldes i Lem „låkkilæjer", Kr. IX. 76, Lokeleger?

lokkemad, no. *låkmar de* (Agerskov) madding ved fiskefangst.

Lokkemand, no. om luftens bølgende og flimrende bevægelse varme foraarsdage bruges en mængde udtryk, der kan samles om dette navn: *Lòkə sor hawər, Lòkəs hawərsæð* (Gjedsted); *Lokə* (Hell. h.); *æ Låki sor hawər* (Salling); *Låki* el. *Lokəs sor hawər* (Vens.); *Lokəs* el. *Lukə* (Mors); *Lokəs* (Lild s., (Thy); *Lukas* (Sall.), se Markus; *æ Låkəmañ drywər hans ğæðər* (Hmr., Varde), jfr. J. K. 421; *Pe Låkəmañ drywər mæ hans ğæs* (D., Malt); *Låkmaj* el. *Blåkmaj* (Torslev s.) *sor hawər ida·* (Vens.); *æ Låkəmañ drywər mæ hans for* (Nes); der kan tilföjes: *ar æ skåw* (Staby); *Låkəpæjə driwər mæ hans ğæðə* (Andst); om det samme fænomen bruges: *æ mañ* el. *æ gaməl mañ* (Møborg); *æ bjærəmañ drywə mæ hans ğæjər,* Kr. VI. 273. 194; *æ hawmañ sor hawər* (Mogenstrup); *æ warm drywər* (Herning); hermed kan sammenlignes: när Lukas vallar sina får, blir det långvarig värme, Hildebrand, Bemärkelsesdagar s. 25, om luftens dirrende bevægelse; i frisiske egne: „do ssummerkatte lope", Strackerj. II. 65.338; når kreaturerne på grund af luftens uro forårsdage ikke kan ses på de store heder, kan siges: *æ Låkəmañ hå nåk tawən əm; æ Låkəmañ mæ hans skek låkər æ ban uð te æ vek* (Hmr.) siges, når foråret begynder, jfr. Marts; når börn bliver sövnige, kan siges: *no komər Pe Låkəmañ nåk o læjər dæj* (D.), jfr. Jakob Löj. Der er vel sandsynlighed for, at dette navn må knyttes til Loke; han omtales: det var Lok å Liremand satt'

sig i fjederham, Kr I. 85. 2, i visen Thors hammer, jfr. Gr. DgF. nr. 1, IV. 581 a; i et ævent. Kr. V. 230. 236 kaldes djævelen: Lokkus; jfr. Grimm Myth.² s. 221 flg., Faye s. 5; Aasen: Loke; Wille Optegn. s. 187: Loke kører skærtorsdag forbi gården med et læs lopper; se endnu Cavall. Wärend I. 235, Petersen Myth. s. 376.

lokumbalsam, no. lægemiddel; balsam. locatelli (P.).

lolbær, no. *lòlbær è* = flt. (Vens.), fårelort.

Lolland, no. *Låḻən̄* (vestj.) = rgsm., en stor ø; Lollands plöjning og helvedes pine, det får aldrig ende, Kr. IX. 95. 19, jfr. Falster.

Lollænder, no. *lolæn̄ə æn* (Tåning) beboer af Lolland; *de war et fan̄əns hwòl, så æ l—, han falt öwər æn moqroq* (møgdynge).

lo-luge, no. *loluq æn* (Vejr.) en luge på loen.

1. lom, no. *lom̱ æn -ər* (Agger) = rgsm., en svömmefugl, colymbus arcticus.

2. lom, no. 1) *lom̱* (D., vestj.); *a hå fon̄ən æ lom̱ o' ham* (vestj.) grebet på ham ɔ: hvorledes han skal tages; *han æ lon̄tələ, de ær om̱ o træf æ lom̱ o' ham* (D.); *han hår sån hans æjən lom̱ o ət* (D.) sit eget greb på; *han kin̄ər æ lom̱ å ət* (vestslesv.); jfr. nom, nam; — 2) *lom̱* (Agger) årens håndtag; deraf: *lom̱æn̄,* håndtagets yderste ende; jfr. Aasen lom, greb, håndtag på åre; isl. hlummr hak.; eng. loom.

lombardisk rod, no. lægemiddel; der udleveres rhizoma polypod. (P.).

lombrespiritus, no. lægemiddel, er vel sagtens spir. lumbricorum, regnormespiritus; der udleveres spir. coclear. (Hjörring).

lomme, no. *lom̱ æn -ər* (D.; Mors, Sem, Bradr.); best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *haj hò lom̱ən ful̦ å pæŋ̱* (Vens.); *lòm̱ æn -ə* (Søvind s.); det ældre navn har været fikke (s. d.); fig. *de æ bar fekər å lom̱ər* (Sem) ɔ: lutter små værelser; *han hår ham i æ lom̱* (vestj.) ɔ: han har magt over ham; *a ska lær dæj o sy lom̱ər* (vestj.) ɔ: at lystre; når småbörn med nye klæder kommer i byen, kan de ældre sige: *do sku snår hå ən skæləŋ i di nyŋ lom̱!* (D.), så får de penge; *han war ij' Fow̱ləs hyw̱r lom̱* (Agger) ɔ: i kridthuset hos Fuglen, en mand, som hed Fuglsang; *hwa wel do i min lom̱ å råəq, dær æ hwærkən wåst ælə kåəq?* (Tved s.); jfr. Aasen lumma huk.; taske; bag-, bukse-, hænge-, inder-, kjole-, side-, tröje-, ud-, uder-, ur-, veste-.

lommebog, no. *lom̱boq æn* (D.); best. *-boqən* (Vens.); *lòm̱boq æn* (Søvind s.) = rgsm.

lommedug, no. *lom̱duk et -ər* (Braderup) lommetörklæde.

lommekam, no. *lom̱kòm æn* (D.) = rgsm.

lommeklokke, no. *lom̱klåk æn -ər* (D.) lommeur; *æn ka lisə gåt fåræ'n̦t hun̄ər dålər, som hå ən l—* ɔ: reparationerne er kostbare, se lommetyv.

lommeklud, no. *lom̱kluð æn -kluð* (D.) lommetörklæde; gåde: om dagen fik jeg såmange kys, om natten lå jeg ved jomfruens bryst, Sgr. II. 41. 44; folk brugte aldrig l— uden til kirke, det var sammenlagt og holdtes ved siden af salmebogen, Kr. Alm. III. 90. 309; l— brugtes ved dansen: den gamle karl havde en l—, den tog en pige i; hun havde også en l—, den tog også en pige i og sådan blev de ved, til de dannede en lang række, Kr. Alm. IV. 6. 6; hver af karlene holdt i den ene ende af et rødt lommetörklæde, i den anden ende holdt én pige el. når der var mange, to, Feilb. Bondeliv s. 32, jfr. Kr. Alm. IV. 74. 190. 194, Jylland I. 341; Søegaard, I Fjeldb. s. 145; Garnett Women I. 45 under „syrto“ dansen; l— tages i pant fra ridder, Eftersl. s. 50; forlovede bytter l—, Magyar T. s. 412; i snippen af l— knytter kvinder penge (vist alm.), jfr. Aldén Getap. s. 40, ligesom man slår knude på l— for at huske noget.

lommeklæde, no. *lom̱klè* best. *-èə* flt. *-r* el. *lom̱klèj, loŋklèj è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *lom̱klè æn -klər* (Agger); *lom̱klẹ æn* (Plougstr., Lönb.); *lòm̱klẹ et* (Søvind s.) = lommeklud; jfr. snydeklæde.

lommekniv, no. *lom̱knyw̱ æn -knyw̱* (D.); best. *-knyw̱i* flt. *-knyw̱* (Vens.) = rgsm.

lommelærke, no. *lom̱lærk æn* (vestslesv.) = lommepuffert.

lommepenge, no. *lom̱pæŋ̱ di* (D.) = rgsm.

lommepuffert, no. *lompofərt æn* (D.); *lompof æn* (vestj.) — en lærke, ɔ: en brændevinsflaske, man har i lommen.

lommeskilling, no. *lomskæləŋ æn -ər* (D.) = rgsm.

lommeskrummel, no. *lomskroməl de* (vestj.) småsager, man går med i lommen.

lommespejl, no. *lomspæjl æn -spæjl* (D.) = rgsm.

lommetyv, no. *lomtyw æn -tyw* (vestj.) — 1) = rgsm.; *dæm klåkər, de æ lomtyw* (D.), se lommeklokke. — 2) vistnok en stor art løberbille, carabus, se Kr. VI. 267. 137; jfr. mellemmadstyv.

lon, uo. se låne.

lond, no. se lund.

London, no. *Luṅən* (D., vestj.) Englands hovedstad.

Lone, no. *Lonə* (D., Søvind s.) alm. kvindenavn, forkortet af Apollonia, se Abelone.

long, to. se lang.

Longinus, no. navn på den romerske soldat, som jog sit spyd i Jesu side, findes Kr. VI. 368. 144. 171 i en besværgelse, hvorved blod stilles; jfr. Thiele Overtro nr. 518, DgF. nr. 99, Bugge Studier s. 35 flg.

lonne, no. se lund.

-lonnes, no. se hakke-.

lonni, uo. se lunde.

lonni, no. i udtr.: *haj læ loni ta toni* (Vens.) ɔ: er ligegyldig, doven, lader fem være lige, jfr. Grb. 231. 43; i vestl. Vens. skal siges: *noni* for *loni;* tlm. kan ikke tydes.

lont, no. uo. se lund, lunte; to. se lang.

lop, no. i udtr. *tæj jæn mæ låp o tåp* (D.) tage en helt og fuldt, med hud og hår; se 1. hel 2; jfr. Aasen lopp, liden visk el. tot; isl. lopi hak.

lop-ledet, no. *låp-leə* (Vens.), „lukop-leddet“ kaldes den hyrde, som får køerne først ud St. Hans morgen og først ind samme aften (Børglum s.); se Sankt Hans forjager; jfr. en række lignende navne, „heckenkneter“ f. eks., Pomm. Volksk. I. 119.

lo-port, no. *lopoət æn -pot* (Sundeved) = rgsm.

1. loppe, uo.

låp låpər låpə låpə (Vens.);

lòp -ər -əð (Lild s.);

låp -ər -ət (Sall.) —

lade op; *lòp dar! læ mæ lòp stòwdar epo klæm; wel do lòp min tåsk?* (Lild s.); *låp æ dar o læ æ huṅ uð* (Sall.); *låp dön; ka do låp få mæ? do ma eṅc låp dön åpå· ås,* ɔ: ind til os; *„lok din nis, å låp din ròw, å hø do no, så blæsə do frå· dæ!“* (Vens.); *„i de haj låpə dön å wil spreŋ ej, ser haj“* ..., Grb. 44. 41, idet han lukker dören op og vilde springe ind, siger han ...; *„liq som haj låpə hær* (bogen), *stow dèr“* ..., Grb. 109. 36, lige som han lukkede den op, stod der ...; *dæṅ gåŋ di wil tę å lòp å sij ætər* (Lild s.) den gang de vilde til at lade op og se efter; m. h. t. formen slgn. eng. do on = don, do off = doff.

2. loppe, no. *låp æn -ər* (D., Vejr., Thy); *lap æn -ər* (Lb.); *lòp æn -ər* (Mors); *låp æn* best. *-ən* flt. *låpər* (Vens.); *låp æn -ər* (Støvr., Søvind s., Agersk.); flt. *låpə* (Sundev.) = rgsm.; et bekendt snyltedyr, pulex; kone jager lopper væk, inden hun går iseng, Kr. Alm. VI. 73. 154; de søger kvinder (alm.), jfr. Bondes. Hist. s. 60; *han spraŋ som æn lòp æpo æn glø* (Mors), så let, muntert (alm.); *haj gor som æn låp åpå æn tirstek* (Vens.) så langsomt; *de ær et mijər æṅ æn lòp i æn ø lå* (Mors), det fylder intet, se øglade; *de fåslo· lisə mø som ən låp i ən tåm lom* (Vens.); *wi hò såmånə låpər te wòt,* dem lægges der ej skjul på som på lus (s. d.); *dæ war eṅc òṅc ən låpər å luks å ròtər å muks* ɔ: et gyseligt svineri; *haj hòr eṅc òṅc ən låpər å luks å låŋ nèjl* ɔ: armod og uselhed; *æn låp mæ i blynawl ijæ·məl* = lus; når A. brovter, kan B. svare: *„de ær uṅc å hør ən luks hwòst, mæn de æ wèr å hør ən låp jyc“* (Vens.) el. *de ær æn øŋk o hør låpər host o luws dø a låŋsyq!“* (Agger); *han stor som æn låp o træj tær* (vestj.) om den ivrige; *se så lyst som nåwər låp* (vestslesv.); tateren siger til den forførte pige: jeg haver ingen skrin af guld, af lopper og lus og der er jeg fuld, Kr. II. 146. 19; loppen hun hopper, fordi hun er så let (s. d.), Sgr. I. 181. 924; den gerrige kone byder gæsten: en grønsaltet loppe, Sgr. VI. 165; slagterens mesterstykke er at stikke og

slagte en l—, Kr. Molboh. s. 107. 334; lopper avles, når urin og savspån (el. hövlspåner) kommes i en tillukket potte el. træsko, Kr. IV. 362. 166, Sgr. VIII. 110. 483; el. i sand og urin, Kr. VI. 268. 139, jfr. Wuttke nr. 393; sidder en loppe udvendig på klæderne, kommer en god ven til huset, Kr. IV. 385. 419, jfr. Sgr. IX. 13. 26, Liebr. Volksk. 329. 139 (Norge); på hånd varsler nyt, Wigstr. Folkseder s. 90, Aldén Getap. 89, Hazel. VIII. 69; når lopperne er urolige, er det mod blæst; stikker de meget, er det mod regn, Kr. IV. 361. 165, Sgr. VII. 141. 683 flg.; påskemorgen skal man bære gulvskarnet samt en kost stiltiende over på anden mands lod för solopgang, så fries man fra lopper og lus den sommer, Kr. VI. 268. 140, Almueliv IV. 158. 15; andre siger, det skal göres pinsemorgen, Kr. IX. 19. 170, jfr. Aldén Getap. 108, Sm. Medd. II. 49, Amins. VIII. 87, Cavall. Wärend I. 335. 441, Kuhn W. S. II. 134. 403, Strackerjan II. 41. 309, Bartsch II. 267. 1387 a b; når plovkarlen om våren kom hjem efter den første plöjebed, var dören låset, når han vilde ind i huset. Så spurgte kvinderne indenfra: „hvorhen viser du dine lopper og lus og dine rotter og mus?“ og der skulde svares: „i havet, hvor det er dybest!“ Kr. VI. 266. 125, Alm. I. 46. 148; ogsa Gjern h., jfr. Folkl. Rec. I. 50, man skal lukke for lopperne 1. Marts, Folkl. Journ. IV. 221; de drives ud ved muld af den første plovfure, Pomm. Volksk. III. 89; Garnett Women I. 340 (Bulgarien); alm. om l— se Rolland Faune III. 257; lopper skal kaldes utöj i julen, se Nyrop, Navn. Magt s. 127; „lopper i pigernes seng“, en dans, Sgr. VII. 161. 747; hvordan ræv skiller sig ved lopper, Kr. Dyrefabl. s. 49, jfr. Schück Sv. Litt. I. 129, Swynnerton s. 267; gåde: *var æ de, dær æ sortər som æn præst, miñər som æn hæst, å som töl kal eñda il ka sæt æn grim å?* (vestslesv.), jfr. N. Vadsbo nr. 29, Gr. Tjust s. 32; el. *hwa æ de, dær æ så vrensk som æn hæst o så swot som æn præst?* (Andst); jfr. Sgr. VI. 29. 364, Schleich. Litt. Märch. s. 199; el. en sortebrun svend stander op for min seng, han vilde mig drille, han fik jo sin ville, des roligere jeg lå, des mere prak han på, Sgr. IX. 172. 512, 47. 189, 109. 341, 190. 579, 223. 736, VI. 24. 314; jfr. Värend nr. 16, N. Vadsbo nr. 174, Ehlers Räthselbok nr. 7. 35. 358; gådespörgsmål: *huðən kom dæñ føst lap iñ i Hambårə?* (Lönb.), svar: *swot!* jfr. Sgr. II. 41. 249, Strackerj. II. 112 a 1; *humanə låpər gor dær te æn skip?* svar: ingen, de springer; jfr. Aminson V. 72. 62, Ehlers Räthselbok nr. 161, Strackerjan II. 112 a. 3, sign. eng.: how many straws go to a goose's nest? Cloust. Fict. II. 113; at lopperne blev skabt for at give ledige kvinder arbejde, jfr. Ndl. Volksk. II. 65, Rev. d. Tr. Pop. II. 369 forekommer mig også bekendt her i landet; ligeså: hvem har det sødeste blod? — loppen, alle piger slikker fingre efter den, Pomm. Volksk. III. 41, jfr. Urquell IV. 251; mørk tale: „en seng fuld af små piger“ ɔ: lopper, Sgr. II. 77. 392, se lort; jfr. Aasen loppa huk.; se 2. kommen, lus; jord-, smede-.

3. loppe, uo. *låp sæ* (vestslesv.) pille lopperne af sig, om hunde f. eks.

loppebid, no. *låpbèj et* (Søvind s.) loppestik.

loppeblomst, no. J. T. 313, alm. mælkebøtte, taraxacum officinale, Web. (Hobro, Randers), se lopperose.

loppefrø, no. semen psylli, af plantago psyllium (G & D.).

loppe-ister, no. i udtr.: *do æ nåk løstən atər lapistər* (Lönb.); *do ər òltir så løstə fòr lòpistər* (Lild s.); *do ər òltə så løstən i låpistər* (Vens.) ɔ: du har så stor lyst til lækkerier el. hvad du ej kender til; også kan siges: *wet do eñc ha låpistər?* (Vens.).

lopperose, no. *låprosər* flt. (D.) en plante, alm. mælkebøtte, taraxacum officinale, Weber; kan man med ét pust blæse alle fnuggene af hovedet, når det står med udspærret frugtstand, er kæresten tro, ellers ikke; kan hyrdedrengene ikke blæse dem alle af med et pust, vil køerne bisse inden aften, Sgr. V. 72. 540; kan man blæse dem alle af, får man et nyt sæt klæder til jul; kommer man til marked (Agger); blæser man ovenfra midt ned i kuglen, får man sin kæreste fra den side, hvor de tilbageblevne fnug vender hen, Sgr. II. 95. 11, Kr. Sagn IV. 607. 37, jfr. Sgr. III. 234. 12 (Falst.); se

Handelmann Spiele s. 51; mælken af planten fordriver vorter, er god at komme i fløden, når man ikke kan få smör; kommer den i berusende drikke, mister de deres kraft; hvad der er smurt med den kan ikke forhekses; blomsterne sat på øl, hindrer det i at blive surt; de trækker gigt ud, når de er törrede; roden beskærmer mod smitsomme sygdomme, Sgr. V. 107. 12 (Fredericiaegn), VIII. 44. 100 (Hors.); også navn til følfod, tussilago farfara L., J. T. 250 (Varde); se troldrose.

loppeskidt, no. *lapskit de* (Hmr.) loppesnavs.

loppestik, no. *låpstek æn* = flt. (D.); *låpstèk et* (Søvind s.); *låpstek è* best. *-ə* flt. *-stek* (Vens.) = rgsm.; *de æ bǫrə som ə låpstek* (Vens.) ɔ: det gör ikke ondt.

loppeurt, no. *lapöwtər* flt. (Fanø); *lòpøwtər* (Mors); *låpöwtə* (Tåning) — en plante: alm. mælkebøtte, taraxacum officinale Web. (Tåning); strand malurt, artimisia maritima L. (Fanø); når den lægges i en seng, vil lopperne sværme som bier om den, der ligger der, Sgr. V. 75. 591 (Sams); en skræppeart (Mors); se lopperose.

lor, no. se lår.

lo-rane, no. *lorǫ̊j æn* best. *-rǫ̊jən* (Vens.) loft af stænger over loen; *„jèj da, di ar jik ęj, blywə stalkòli uw å krawlər åp åpå lorǫ̊jən“*, Grb. 56. 10.

lorda, no. se lördag.

-loren, tf. se for-; jfr. forlis, lise.

Lorens, no. *Lǫrəns* (vestj.) alm. mandsnavn; *Loræ·nsən,* stammenavn, forkortelse af Laurentius; i ævent. Kr. V. 274, er Lorens, en hund, så stor som en jævn kørehest.

lorgej, no. se lurregjedde.

loring, no. „anføres hos Terpager, efter hvis mening det betyder: ro, sövn, stilhed; han anfører følg. almuesang, når börn skal vugges i sövn: „a dysser i lu og loring, a vugger for en koring (se kavring), kan a ej den koring få, da skal a lade den liden barn stå og græde!“ Mb.

lo-rive, no. *lowryw æn* best. *-ən* flt. *-rywər* (Vens.); *loryw æn -ə* (Sundev.); *lorywə æn* (Agersk.) — riven, som bruges i loen, en almindelig rive med længere tænder, sædvanlig med kort skaft, bruges til at *jòr å·p* med ɔ: skille strå fra det tærskede korn (Vens., alm.); et træstykke med tænder, der göres fast i en bjælke i loen og bruges til at slå de sidste kærner af langhalmen på, Mb.; se tagkam.

lorm, no. se lurme.

lorning, no. se lodning.

lorre, no. se lurre.

lorrer, no. se lodder.

lorriset, to. *lorisə* (Mors) for løst vævet, om töj, jfr. lodderi.

lort, no. *lǫt* el. *lǫrt æn* flt. *lǫt* el. *lǫrtər* (D., vestj.); *luwət æn* (Mors, Agg.); *lụət* el. *lǫt i* best. *-i* flt. *lụət* el. *lǫt* (Vens.); *lǫt æn lowət* (Søvind), *lǫt* (Elsted) — 1) = rgsm.; *så bløð som æn lǫt* (D.); *de æ lisåmöj som æ lǫt i Wålə* (Andst) så godt som slet intet, forslår intet; *de foslǫ·ər lisă let, som i lǫt i Wrænstè dịn,* Sgr. XII. 138. 339; *vi ka leq æ lǫət o djæ huwə o ǧør dæm liq guwə* (D.); *de ær æ luwət dæ ska hòl̥ æ kǻq i æ bæŋkkròq* (Mors) ɔ: gødningen skaffer korn; brødet plejer mellem måltiderne at stå i bænkkrogen; *æ lǫt o æ jowər sætər æ kǻq o æ bowər* (vestj.); *han gor ęt fræ æn luwət, de ståṅ æn røqər* (Mors) om den begærlige; *lụr ham əpo æn luwət, han hår æt jæṇ fa̱r* (sts.); *de ær ęt wær å teq æn ståðər fur æn luwət, dæṅ ka di fo å æ hæ̱rmaṅ fur å tål omp ən* (sts.); *di gyr ræn mæ æn luwət i æ ajən håṅ* (sts.) om skidenfærdige mennesker; *„æn luwət!“ så Law, han ga hans muwər sælgaw* (sts.) afvisende svar, kort besked; *slụq æn luwət å drèk wòj te, så hår do tòw rætər!* (sts.), jfr. Sgr. X. 232. 548; *å̱, ve do il ha æn lǫrt å̱* (på), *de ka sæj smör?* (vestsl.) afvisende svar; jfr. *dẹ· æ nåk l-o-r-t smör!* (vestj.), se Kr. Alm. V. 225. 569; *de jæṇ æ skit o de aṅt æ lǫt; å̱, skit o lǫrt! de ær ęt æn lǫt va̱r!* (D.); *å̱, ve do ęt ha æn lǫrt o prẹk ve di tæṅ mæj?* (vestj.); *vèl du il ha èn gaməl lǫt å hwẹi din tæṅ ǫ?* (Søvind); el. når A. er misfornöjet, kan B. sige: *„wet do eṅc ha i lụət, dæ̱j æ dær ịən bịn i!“* (Vens.); *jo mijər æn pẹrər ve æn lǫrt, jo mijər æn låwtər* (vestj.); *de æ jæṇ a dæm, dær ka sụ o æn lǫrt, te æn bløðər* (vestj.) om en gerrig person; *„de æ lǫt de·, å de æ dej de·; a hòr ol̥tə bæst lic, de hwǫ̣ wa få sæ!“ sò kwòṇ; de æ bæst å hòl̥ ə uw frǫ hòtǫṅc,*

få så ka wi sic, hons dær æ lǫt; å hons dær æ smör; de blòw te i lǫt å sowən tu ə, jfr. Grb. 198. 3; *hạj tu wẹ ə, lisəm de ku ha wat i klat lụət,* ɔ: med væmmelse (Vens.); *æn lǫt i ən lawnəŋ, de ka sæj Stawnəŋ* (vestj.); *i lǫt åpå i fòṟəŋ, de ka sèj Hjòṟəŋ; jæṇ tow trẹj fịr fæṃ, mạj skị låŋ lǫt, ta do dæj!* tælleremse; *de æ nåk fåsèjlt mæ i lǫt!* udtryk for skuffelse (Vens.); Molboer siger, når der kommer en kræmmer: „Doti, hent loti, kræmmeren skal have noget at æde!" de fyrer nemlig med kokasser (s. d.), Kr. Alm. III. 83. 293; *å, dǫ ər ən lǫt på priṅs Færdinan!* (D.), foragteligt; i en byremse fra Bjestrup (Dover v. Skanderb.) hedder det: *dè stòj ən lǫt ujən få Mas Woləsəns pǫt. „De wa gåt gǫə!" sø Krèstjan Hawgǫə; „gi ən jèṇ po niəsən!" sø Krèstjan Pịəsən; „de ær ən skaṃ!" sø Jæns Daṃ; „læ mæ fo ən i mi hụəs!" sø Rask Ælmụəs; ą ə lǫtəns fǫə* (fader), *vèl du bi* (bide) *hòwiət òw mi söṇ?* (Søvind s.); i et skæmteæventyr, hvor den ene ved et uheld havde fået et svins tarme istedetfor sine egne, „havde han ondt ved at lade det være i fred, der står ved hushjörnerne", Sgr. V. 4, ɔ: lorte; *„dær leqər æ loət!" så æ dræŋ, han tavt hans mæḽmað* (Andst) ɔ: der ligger det skidt! narre hverandre til at gribe i en lort, jfr. Ndl. Volksk. II. 188 flg., er også jysk drengemorskab, se kolort; mand narrer anden ved at sætte et lys i en l—, som var det over skat, Kr. Alm. VI. 144. 312; l— fra dem, der sidder i træet, i røvernes gryde, se Eftersl. s. 57; ko byttes i ævent. mod væder, flöjte, l—, se Gr. Registr. nr. 104 c; l— af hare indgivet kalve for durkløb, Kr. VI. 380. 259, se Modin Husk. 20, Perseus II. 156; hunde-, hönse-, katte-; tyv offrer l— for at undgå opdagelse, se tyv; formildende udtr. om l— *gaṃəl brø,* se lugte; „noget andet", se Eftersl. s. 211. 167, jfr. bindehund, husmand, skildvagt; i gådespörgsmål kaldes lorten *æn vræjən vriḽ* el. „bitte Per i hulvejen", Sgr. IX. 137. 432; om lignende udtryk se kolort, Lavst, loppe, pandekage, Peder, pølse, sigtekage, skolelam, smör, snot, solbagt, trille, trimle, tyr, vrille, ørenring; slgn. N. Vadsbo nr. 47. 48. 49, Runa VII. 45. 46, Ehlers Räthselb. nr. 40, Urquell IV. 222. 5, Sébillot, Litt. orale I. 324. 86 (Bretagne); *dær gek jæṇ åp o ən hyẉ o dæṅ blöw te træj; dæṅ jæṉ ræṅ nijər* (urin), *dæṅ naṉ ğek nijər* (personen), *dæṅ triðə blöw ståṅən* (lort) (vestj.), el. *hons wet do hèlst ha: æṅcən de, dæ stǫr åpå baki, hèlə de, dæ lòbə nir ə baki* (Vens.), jfr. N. Vadsbo nr. 144. — **2**) skældsord; *dịn lǫt!* (D.). — Jfr. Aasen lort hak., smuds, urenhed; ordet smstilles af nogle med ital. lordo to., smudsig; se pisse, skid, skide; fåre-, gåse-, heste-, hjap-i-, ko-, muse-, nappe-, pjat-i, prik-i-, svine-, vægter-.

Lortebæk, no. i tlm. *di waskər i Lụətbæk å tǫr åpå Skijbak* (Vens.) om svinske msker; se Ludbæk.

lortefald, no. i udtr. *hon æ stakən åpå lụətfaḽc* (Vens.) ɔ: lavbenet, lille.

lortenbider, no. se Peder-.

lortensparker, no. *lǫrtənspaṟkər æn* (Andst); *lǫtənspaṟkər i* best. *-i* (Vens.) — skældsord af ubestemt betydn., en dreng siger til en anden: *hons æ do får i lǫtənspaṟkər?* (Vens.).

lortet, to. *lowətə* (Søvind s.) = rgsm., mest som skæo.; *de æ da så möj lǫtə, de sku såðən træf sæ!* ɔ: fortrædeligt; *de lǫtə skit!* om dyr f. eks., der ej vil trives; *de æ nåwə lǫtə kaḽ, dær eṭ æ te o paṣ!* (vestj.); *hạj æ lowtərə* (Vens.) tilsmurt af lort.

losk, no. se lurregjedde; uo. se luske.

losse, uo. i ordspr. *„ålt må låsəs!" sǫi han æ skipər, da smer han hans kuṉ öwərbǫr* (Sønderj.); jfr. Aasen, lossa; holl. lossen, af los, løs.

loste, to. se lystig.

lostilk, no. J. T. 314, en plante, løvstikke, levisticum officinale, Koch (Thy); nævnes også lovstilk; en visk blade deraf gives køerne, når de første gang går på græs om foråret, Sgr. IV. 52. 38, samt Valborg aften, se J. K. 168. 44, jfr. Modin, Husk. s. 17, er god mod hugormeslag, Kr. Sagn IV. 614. 10; stum, som drikker mælk gennem dens stilk, får mæle, Kr. Sagn IV. 620. 58; fandtes som lægeplante i bondens have, se Kr. Alm. I. 38. 124; jfr. levestok.

lot, no. se lort; uo. se lutte; lukke ft.

lot, no. *låt æn* (Tåning) hue til småbörn; kalot?

1. lotte, no. J. T. 34, en plante, tusindfryd, bellis perennis (Sundeved).

2. Lotte, no. *Låtə* (vestj.) sjældent kvindenavn, forkortelse af Charlotte, en såre alm. vise og dans var en tid *„Låtəs dø“*, se Jyll. I. 373, jfr. Pomm. Volksk. II. 157, se luttetot; alm. hestenavn (D.), se Lise.

lotteri, no. *lòtəri·c* best. *-ə* (Vens.) i tlm. *låtəri· æ lompəri·* (Valsb.) ɔ: noget pjaltet dårligt noget; *wẹj i lòtəric; lòtəricsæəl æn* best. *-sæəl* flt. *-sælər* (Vens.); jfr. fr. loterie; lot, et lod.

lottet, to. *lotət* sj. (Agersk.) fed, om småbörn, svin.

lottitot, no. se luttetot.

lov, uo. ft. se le; no. se lue, løg.

1. lov, no. *låw* (D., vestj.); *lòw* (Vens.); *law* (Åbenrå) — **1)** samtykke, tilladelse: *do ska ha l— tẹ ət; dè hò haň lòw tè, haň bəhøwər il å spø nòwə* (Søvind s.); *do ska nåk få lòw å blyw hjæm; do fo lòw å hjælp mæ ə ywblek; mæ få lòw?* når man benytter sig af, hvad der ikke er ens eget; ligeså frihed fra skole; *bön spur om å få lòw ida·* (Vens., vist alm.); se for-, hjem-. — **2)** skudsmål, rygte: *han hår eŋən guwə l— o· sæ* (Malt); *a ha ə gåt lòw åpå· mæ, mən a wa piq* (Vens.). — **3)** taksigelse, lovprisning: *guj ha l— få di hær guwə væjr* (Malt); *gu ske lòw å tak!* (Vens.). — Jfr. Aasen lov; isl. lof itk., tilladelse, ros, ære; htsk. lob, ære, se løve.

2. lov, no. *lòw æn* best. *lowən* flt. *lòw* (Vens.; vestj., D.); *lòw æn -ə* (Søvind s.) = rgsm., lex; *hær æ da wal låw o ræt i æ laň!* (D.); *Wænsøsəl leqə norən få lòw å ræt* (Vens.), om Hanherred siges ligeledes *dæň leqər nuərən fò lòw o ræt* (Lild); *æ gaməl dansk låw* (Malt) ɔ: den svære forhammer hos smeden; der er ligesåmange kroge på loven som der er kroge i skoven (Vejle); *ujən lòw å dòm* (Søvind s.); „løgpold“, pladsen, hvor Urnehoved ting holdtes, kaldes: [*løəpål, løqpål, låwpål*], se Thiele I. 180, Antiq. Tidsskr. 1849-51 s. 49 flg., jfr. Mhoff s. 66; af smsætn. kan nævnes: *lòwboq æn; lòwbråj et,* lovbrud; *lòwfå·slaw et; lòwkloq* to.; *lòwstridi* to. (Søvind s.); jfr. Aasen log, huk.; isl. lög itk. flt.; se lands-.

lovbud, no. *låwbòj* (vestj.); *a kam te o sæt ən te l—,* byde fal; *dæň, dær gor i l—, ka kom te o go i håwbòj:* har man lovet, budt noget, kan man tvinges til at opfylde det; se 2. love 4.

lovda, no. se lördag.

lovdrek, no. se ludrikke.

love, no. se luffe.

-love, se bysse-.

1. love, no. — **1)** i udtr. *go i låw få jæn* (D., Lindk.; Sall., vestj.); *non å di stø gormæjər jik i lòw får ham* (Vens.); dertil svarer da udtr.: *dæň, dær gor i låw, gor å i kraw* (vestj.) den, som går i kavtion, kan også komme til at blive krævet; *a hålər et låw mæ· dæm* (D.) holder ikke mit løfte til dem; *a vil ğan hål låw* (vestj.); *nær æ maň æ dø, så ær æ låw løst* (vestj.); *fly jæn nåwət o tråw o låw* (D.); *haj fæk pæŋən åpå trow å lòw* (Vens.), se mnt. truwe u. loue, Nyrup V. Sk. 89. — **2)** om handel siges: *dæ ski hværkən lòw ælər buj* (Mors); *kom te låw o bòj* (Malt) komme såvidt, at den ene forlanger, den anden byder, se 2. love 3. 4.

2. love, uo.; som enkelte lidt afvigende former kan anføres:

lòw el. *låw -ər -ət låwət* (vestj., østj., sønderj.);
lòw -ər -ər lòwər (Husby, Bur); nf. *låw* tf. *-ər* (N. Sall.);
låw -ər -əð låwəð (Thy, Rødding [M.], Hell.) nt. *låwər* (Ålsø, Falslev);
lòw -ər -ə lòwə (Vens.; Års, Sams, Løgstør);
lòw -ə -ət lòwət (Søvind s.);
law -ə -t -t (Åbenrå);
låw -ə -ə -ə (Sundeved);
lòw -ər -ət -ət (Bradr.) —

1) = rgsm.; *han låwər gåt, mæn hålər skit* (Malt); *hwa han låwər o hålər, de æ ves* (D.) spøgende; *a hår et lòwət hiň nåt* (Lb.) siges, når man ikke vil tage en pige; *mæ lòwər tit i sin nøj, hwa jẹj eňc ka hòl i sẹj døj* (Vens.); *æ låwəð guð å hwæ maň, te æ sku ålər kåm dæ mijər* (Thy); hun lister ved og lover så godt ud, at ..., Kr. V. 78 ɔ: giver så gode løfter; *mæ skal hòl de, mæ lòwər; haj lòwə ə mæ hòj å muj; a kaňc kom imò·n, får a æ lòwə hæn; no skat do nåk eňc lòw dæ su mø læŋər hæn,* kan siges til den, der i arbejde har nået sine kræfters grænse; *haj lòwər òltə så mø uk; di lòwə mæ bådə gul å grön skòw* (Vens.);

hvad man lover døende, **skal** holdes, se Kr. Sagn II. 300. 217, IV. 291, V. 236; l— i nød, især i havsnød (s. d.), at bygge kirke, se II. 125. 13 a, Thiele I. 242, Sgr. IV. 187. 552; Afzel. Sagoh. III. 102. 126; at oprette et hospital, Kr. Sagn II. 295. 197, III. 145 nr. 13, IV. 169. 89, jfr. Bergh Segn. IV. 16, Aasen Landsm. s. 74, Faye 111; skæmtehist. Kr. IX. 171, Molbohist. s. 48. 154-59 (Harboøre); jfr. endnu Letterstedt 1889 s. 312 fransk: gaber; Arnas. II. 66. 67. 425, Rafn Nord. Fort. I. 384, Hervörs S. kap. 4, Arngrims sönner; Oldn. Sagaer I. 3. 145, Olaf Tryggv. S. kap. 1. 86 Harald Hårfager, Jomsvikingerne; sts. II. 138 kap. 201 Find; sts. III. 197 Orm Storolfsens S. kap. 9, Orms løfte om Romerrejse; XI. 99 Jomsvik. S. kap. 37; Afzel. Sagoh. III. 102 flg., 126, Curtin Myths s. 68, Folkl. Journ. VI. 178, Folkl. V. 194; brydes løfte, går det vedk. ilde; mand lovede døende hustru ej at gifte sig igen, J. K. 264 øv., slgn. Urquell III. 253; at give det halve gods til fattige, J. K. 271. 29. — **2**) trolove; *di ska låw̱əs å löw̱rda* (M. Slesv.), de skal troloves på lördag; om brudefolk, der møder hos præsten og inden tillysningen giver hinanden deres ja i hans nærværelse; se lovnsøl, 2. kost. — **3**) tilbyde, sætte en pris for noget i handel; *lòw̱ hæsti i haltre·s dḁlər, i dæ̜j prics* el. *får dæ̜j prics* (Vens.); *hwa ka do lòw̱ ən i̜? we do lòw̱ æ hæjst i æn hal̜ huñər dḁlər?* (Thy; Vejr., Mors, Sall., Agersk.); ... *te huñə dḁlə* (Sundev.); *han låw̱ət æ ko̜* [10] *dḁlər* (Bradr.); *han lòw̱ət æ ko̜ å ti̜ dḁlər (!)* (Agerskov) bød tilfals for 10 daler; *vo hòjt lòw̱ər do din hæst?* (Fjolde) vurderer du; — *a hår et̜ låw̱ət ham får̜ ən* (vestj.) ɔ: budt ham noget, sat den til pris; *ka do et̜ slo halt å o låw̱ ijæ·n?* (vestj.); *dæñ, dær iñt lòw̱ər höt, dæñ sæl iñt dyt* (M. Slesv.) ɔ: den, der ikke forlanger meget, gör ingen god handel. — **4**) gå i borgen, i kavtion for: *låw̱ få jæn̜ får 100 dḁlər* (vestj., Agersk.), også et almindeligt udtryk for stærkt at forsikkre noget: *a ska låw̱ får, io̜r fo vi ræn nåk* (Andst) indestå for; *a ska lòw̱ får, do æ pe̜n* (Vens.); *a ska æjsən låw̱ får, di blöw tuw̱ə idaw̱* (D.) ɔ: gennemblødte, også Agger; *de skal a lòw̱ dæ får* (Lb.); *a ska låw̱ dæj, de tråt* (Andst) jeg skal forsikre dig, det gik rask, egentl.: det trak; *a ska lòw̱ dæ mèj, hañ komər il̜ hejə så snòt ijè·n* (Søvind s.), jeg skal indestå dig for ... — **5**) prise, være glad ved: *do mo lòw̱ få mæ̜; do mo lòw̱, do war et̜ hjæm̱* (Holstebro); *vi mo låw̱ få de hæ̜r guw̱ə vèjr* (Lindk.); *vi må lòw̱, vi ær il̜ åpò haw̱ət i dè vèjə* (Søvind s.). — **6**) indbyde til selskab (Kær h.), Kok. — Jfr. Aasen, lova; isl. lofa; jatte; for-, hen-, ud-.

-lovelse, no. se for-, tro-.

lovenskab, no. — **1**) i udtr. *go i låw̱ənskav få jæn̜* (D., Andst) sige god for en; den, som bærer et barn, går i l— for det, se 2. love 4. — **2**) *låw̱ənskåb* (Mell. Slesv.) trolovelseshandlingen, se 2. love 2.

-lover, no. se for-.

-lovet, tf. se for-, hen-, ud-, u-.

lovfast, to. *lòw̱fast* (Vens.) solid, trofast.

lovfuld, bio. i udtr. *de ska blyw ham låw̱ful̜ nåk* (D.); *a ska gyjər ham ət l— nåk,* om hvad der er eller bliver gjort overmåde besværligt el. vanskeligt ɔ: fuldt af lov, loven skal følges strengt; *„a war, om a sil ska sæj ə, i kòl, dè ku jò piqərn lòwful̜ nåk“*, Grb. 142. 4, jeg var, om jeg selv skal sige det, en karl, der kunde göre pigerne det broget nok; når karlen går så rask, at pigen ej kan følge ham, så *jòr ha̜j her ə lòw̱fulc nåk;* kan en mand ej klare sin gæld, *blywə dæ̜j ham lòw̱ful̜ nåk* (Vens.); i Grb.s ordliste forklares det: trængende, i betryk; lovfuld V. S. O. som gör loven fyldest.

lovindue, no. *loviñə et* (Sundev.) = rgsm.

lovlig, to. bio. *låw̱lə* (D., vestj., Vens., Agersk.); *lòw̱li* (Søvind s.) — **1**) = rgsm., hvad der stemmer med loven; *a go̜r i met lòw̱lə è̜ri; ær ha̜j komən lòw̱lə è̜ ə?* (Vens.); se u-. — **2**) *han war lòw̱lə* (Holstebro) overgiven, kåd; om en fuld mand, der gör styr; måske er det = 3 med underforstået tillægso. — **3**) forstærkende tillæg: *l— stuw̱ər, stræn̜,* temmelig stor, streng; *dè æ lòw̱lə mèj, håt* (Søvind s.) altfor meget, hårdt.

lovmål, no. *lòw̱mo̜l è* best. *-t* (Vens.) løfte; *„ha̜j wil aldri mac å bøq e slåt, å så wa lòwmolt om eñc“*, Grb. 111. 80.

lovn, to. no. uo. se lun, lune.

lovne, no. [*lòwn æn*] (Gisl. h.), J. Saml. III. 211, lagune, stillestående vand; Skivum å går gennem en lovne, en udvidelse af åen, som en lille sø; bønderne i Gislum h. kalder det en „loen“ eller „luun“, når de i et moradsigt kær finder en fast plads, hvor de kan stå, Dansk Atlas IV. 549; ordet henføres af dr. Nielsen i U. Bl. I. 239 til lugn, Aasen, logn, isl. lón og sammenstilles med stedsnavnene: Lovns, en landtunge ud i Limfjorden; Lundholm i Skagens landsogn; se endnu J. Saml. X. 188, Geogr. Tidskr. VIII. 48; Lovns sø, Kr. VI. 63. 91; jfr. lune.

lovnet, to. se lunet.

lovning, no. *låwnəŋ æn* (D., vestj., Randers); hak. (Vens.); *lownəŋ* (Thy); *lòwni i* (N. Sams) — løfte; *gi, fo, ha låwnəŋ o*, løfte om; *ta l— o o fo ət* (Lb.); *a hò fòt lòwnəŋ å nòwə tårə vè ham* (Søvind s.); *han ha fòt lòwnəŋ po, te han måt kyə mæ hjæm* (Elsted); *a hò wat hæn å fåt lòwnəŋ åpå ən kow; a hò no te lòwnəŋs ino·* (Vens.) tilgode.

lovnsøl, no. *låwnsəl et* (Ang., Vlb.) jaordsgilde, gilde i anledning af en trolovelse; *vi vil nåk gyr l— å löwərdaw:* holde jaord, møde hos præsten for at indskrives til tillysning; jfr. Junge s. 160, S. Kjær, Stavnsb. s. 386.

lovring, no. *lòwrəŋ æn -ər* (Sall., vestj., Mors) kaldes i vesten folkene østerfra, fra skovegnen, som bringer træsko og trævarer til marked derude: *æn lòwrəŋsmań, fræ æ lòwrəŋsæjn; lòwrəŋskram, lòwrəŋsværk* kaldes deres trævarer, se Kr. III. 33, VI. 153, ɔ: folk fra Løver Syssel, „Lofræthsysæl“, se O. Nielsen, Sysselinddelingen s. 60, jfr. Gr. Gl. d. M. I. 46 Lov syssel; se skov-.

lovsi, no. se luvside.

lovsk, to. se løbsk.

lovsted, no. *lòwstè è* best. *-steə* flt. *-steər* (Vens.) = rgsm.

lovstilk, uo. J. T. 126 = lostilk (s. d.).

lovsyg, to. *lòwsyq* (Vens.); *de ka jò ham l— nåk:* volde ham bryderi nok.

lovt, bio. se loft.

lovtale, no. *lòwtol æn* (Søvind s.); *lòwtòl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

lovte, uo. se lofte, lugte.

Lovtrup, no se loftrup.

lovtrækker, no. *låwtrækər æn* (D.); *lòwtrækər i* (Vens.) = rgsm.

lovvek, no. se luffeke.

lovver, no. uo. se lubber, lubbre.

L. S., signaturen under lovene, Loco Sigilli, i segls sted, tydedes: *dær stor oñər ænhwæ·r låw: Læ Slið!* (D., vist alm.), jfr. fortæll. Kr. Alm. VI. 75. 157, Schütze IV. 118: laat slieken! Ehlers Räthselbok nr. 312, se opløsn.; i Søvind s. tydes det: *laksèjl;* se S.

lu, no. *luw* (Børgl. s.); *lu* (Torslev s.); best. *-ən* (Vens.); *lu* (D., vestj.); *luq* (Lindk.); *lu æn* best. *luən* (Søvind s.) — luen, det uldne på töj; *sli luən òw* (Søvind s.); *æ tröj, æ luq æ slet å* (Agger); *fo luən rest* (Røgen) være munter uden at være rigtig fuld el. helt ædru; jfr. Aasen, lo; isl. ló; sv. lo el. lugg; se luslidt.

lubber, no. *lobər de* (Vens., Agg.); *lovər* (vestj.) — hvad der er geleagtigt, levret blod, bævrende flæsk, jfr. slover; lodder, livver.

lubberet, to. *lobərə* el. *lobərwurn* (Vens.) — geléagtig; se lodderet.

lubbert, no. *lobət æn* (Sundev.) = slubbert, et skældsord.

lubberværk, no. *lobərwærk de* (Agger) om levret blod.

lubbre, uo. *lobər -ər -əð* (Agger) — **1)** løbe sammen, om geléagtige ting. — **2)** *lovər -ər -ət* (D.); *æ viñ lovərər om æ ørər,* om den varme lune vind en sommerdag; *de æ så warm, te de lovərər* = lumrer.

Lucie, no. helgennavn; Luciedag d. 13. Decemb.; aftenen för brugtes som aftenen för Helligtrekongersdag (s. d.) til varsel om kommende ægtefælle, se Thiele Overtro nr. 619, J. K. s. 72 anm. (Vens. og Sverig), jfr. Cavall. Wärend I. XI, 186. 294, Rääf I. 108, slgn. Sundbl.[2] s. 127: ko førtes om med lys mellem hornene; „Lussefærden“ farer den nat, Daae Bygdesagn II. 128. 2, Haukenæs III. 176, se endnu Hazel. V. 14, Busch Volksgl. s. 93, Rheinsb.-Düringsfelt, Festl. Jahr s. 366.

Lucifer, no. navn på djævelen, Kr. VII. 313; var „æn halff timæ aff en daw“ i himmerig, men blev udstødt på grund af hovmod, Brandt Lucid. s. 26;

sidder hos præsten, mens denne kører til sogns, Gr. Gl. d. M. I. 130; jfr. havfrue, nøkke osv. kaldes Lucifers følgesvende, Cavall. Wärend I. 244. 480; i besværgelser: in nomine diaboli Luciferi, J. Saml. IV. 150. 95; den mægtige djævel L—'s navn s. 133. 59; . . . aldrig røre kød og blod, för L— kommer i guds sæde at sidde, s. 111 B; . . . værer hverandre så hadske og lede, som L. er vor herre Kristo led, s. 119. 23, jfr. i ævent. L—'s tre hår udrykkes, Kr. Æv. III. 330; Wigström II. 405; blev jaget ud af himlen d. 21. Decbr., Strackerj. II. 52, Grimm Myth.[2] 937; slgn. lat. lucifer, lysbringer, morgenstjærne; den fra himlen nedstødte morgenstjærne, djævelen, se Esaias 14. 12, slgn. Lehmann I. 90.

lud, no. se lur no.

lud, no. *luw* el. *luk æn* best. *luwən* el. *lukən* (Vens.); *luwð de* (Lild, Agg.); *lui de* best. *lujət* (Søvind, Tved s.); *luð de* (D.); *luə de* (Sundev.); *lur de* (Agersk.) — 1) = rgsm., lud, afkog af aske; *så dòwən som luð* (Randers); *dæ ska skarp luk te skørə hwòər; haj æ så dòwən som luk å laq* (Vens.); jfr. spad. — 2) = urin (Lild s.), der brugtes til vask, Kr. Alm. III. 44. 127, og farvning, se lødgryde. — Jfr. Aasen, lut huk.; katte-, klinte-, sur-.

Ludbæk, no. om et skidenfærdigt kvindfolk kan forblommet siges: „hun vasker ved Ludbæk og törrer ved Skidhøw", Kr. IX. 117. 269, se Lortebæk.

ludder, no. *luðər æn* (D., vestj., Lindk.); *loðər* (Agger); *luər æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *lujə æn -rə* (Søvind s.) — en utugtig kvinde; også *luðərkwiñ, luðərmær æn* (D.); *loðərknokəl, -tåsk* (Agger); *do pyñtər dæj imoð awtən lisom æ luðərər* (D.); *nè mæ flaqər ætə swòls nigåŋ, flaqə mæ få luern* (Vens.); jfr. htsk. luder, ådsel, skjøge (s. d.).

luddoven, to. *lukdòwən* (Vens.); *luððåwən* el. *lurdåwən* (vestj.); *ludòwən* (Gjedved, Søvind s.) = rgsm.; overmåde doven, *haj å så lukdòwən, de haj ku ha bəhòw å ha jej te å klø sæ i hans hu* (Vens.), se lurdoven.

lude, uo. *luwð -ər -əð*, sj. (Lild s.) — 1) *lui lujə lujət* (Søvind) i udtr. *luj ui*, udlude. — 2) pisse; *han gor å luwðər å ær òlər tar nèjən åm* (Lild).

ludet, to. *luwðə* (Lild s.) *du löjtər så l—*, efter urin; *de smòqə så lujə* (Søvind s.).

ludgryde, no. *luðgryð æn* (Ølgod s.) = lødgryde.

ludhaj, no. *luðhaj æn* (vestj.) et barn, der overpisser sine klæder.

ludkar, no. *luikar et* (Søvind s.) = rgsm.; kar til at sætte lud i.

ludrik, no. *låwdrek* (Agersk.); *a fæk æn goi l—*, et dybt drag af drikken, som lædsker; jfr. V. S. O., lovdrik, god, fuldkommen drik, opført under lov, ros, berömmelse.

ludrikke, uo. *ludrek* (D.); *luðdrek* (Hmr., Malt); *luidrek* (Gjedved); *lòwdrèk* (vestslesv., Agersk.) — pimpe så småt (Hmr., D.); den første del af sammensætningen?

lue, uo. ft. se lade.

1. lue, no. *lu æn -ər* (D.; Randers, østj.); *luw æn* (Vens.); *low æn -ər* (Lönb., Vejr., Thy); *lu æn lurə* best. *-n* (Røgen, Tåning, Elsted); *lu æn -ər* (Sønderj.) — navn på en hovedbedækning i forskellige egne af landet, snart for mænd alene, snart for gifte kvinder alene (glds.), jfr. Strackerjan II. 138. 481, snart for både mænd og kvinder; de gammeldags røde el. blå strikkede spidse mandsluer (vestj.) var alm. hovedbedækning for karlfolk i ældre tid; i kirken i Vium sad alle karlfolk med bedækket hoved, med brune, røde, grönne el. grå hatteslag, knappede fra munden af ned på brystet og nedhængende over skulderen. De fornemme bruger grönne flöjels huer med sort foder; midaldrende og unge hvide, blå el. stribede bomuldshuer, Blich. Vium s. 199, se også det følg., jfr. S. Kjær, Stavnsb. 138, M. Skr. s. 12, Bruzel. s. 27, Hazel. IV. 25; som tegn på den gifte stand sattes lue på brudgommens hoved, Kr. Alm. IV. 76. 194; deraf sagtens „røde lue", navn på en dans, Kr. Alm. IV. 67; på brudens, alle gifte kvinder gik med lue, J. K. s. 88. 158; på den ny „gadebasses" hoved sattes ved valget en rød lue, Kr. Alm. IV. 3. 1, Jyll. I. 109; den gamle kone forærede den gamle mand en rød lue og sagde: *ja, fali·l, no hår a, mæñ, åsə bådə kår ət å spoñən ət å woñən ət å twoñən ət å boñən ət å lawət ən te·, som do ka træk ən po di howə,*

Sgr. XI. 98. 177; på herregården *sku di jo ta luən ọə i bårəgospowətən å gọ mæ ən obạ·q ve ðəm åp te dæn stowə dạr,* Kr. IX. 233 (Gjerl. h.); *dærmæ tu han hans rẹ lu åw, å dæń wa fjætə å toŋ, å så ga han Mekəl æn reqtiq dask mæ luən we hans håwəð; Mekəl brål, som dæ sað æn kniw i halsən a· ham,* Kr. IX. 243. 82 (Mols); „han tår hans luh å å sæjjer: godaw åll I goe venner å frænner!" Blich. Bindst.; „præjstens jomfru ha loued å hold luen", And. Bars., barnets hue ved barnedåb; *væm dæ tæjər æ lu ætər æ klaŋ å æ pik ætər æ saŋ, blywə narət* (Sundev.); i skæmtevisen: så havde jeg en gammel mosetu', deraf gjorde jeg min mand en lu', Sgr. I. 167. 1; ... af en kakelovns-tud, Kr. Dyrefabl. 192. 50; *de wår et te dæj a snakət; nær a snakər te dæj, tår a mi lu aw* (vestj.); *„dẹr æ jæn . . . tow — Satən edə mæ!" sò dræŋi, haj sọ i hans luw* (Vens.); *de æ tilə nåk å ta luwən ạ, nœ do siə maj,* Sgr. XII. 136. 295; *a ska wal et slọ po mi lu fur ham!* (Mors) ɔ: krybe for ham; *han hår æ lu såt o trej hor o æn lus* (Darum, vestjysk), ɔ: på snur; *de æ jawn æ lu te æ dræŋ!* (vestjysk) ɔ: det passer udmærket, se finker; *ja, guda·w min luw!* (Lild s.), udråb ved skuffelse (alm.); når ens lue sidder skævt, sidder den til en halv pægl, en rus, Kr. VI. 283. 297; om en drik, der ikke er stærk, kan siges: *dæń slor et æ lu aw* (vestj., alm.); *haj fæk hans røj luw åpå·* (Vens.); *han hå fåt hans lu farət åp* (vestj.) ɔ: rødmede, er bleven rød i hovedet, fuld; om Røddingboerne siges: *di ær et star eń som nær jæn sætər si lu po si knæ,* Kr. IX. 109. 160, med hentydning til de små stærkt udskiftede gårde; „du er nok fra Hårby!" siges til en, der ikke tager sin lue af, Kr. IX. 108. 149; *hon wår nejər å si te An Lelkræn, hon skul nåk snår te å slå heńər lu te æ dar,* Sgr. XI. 63. 105, udtr. er alm. i Himmerland, Salling, Gjedsted, og betyder: at göre barsel; *lu å kle* (Støvr.), *lu å klæ* (Mols, glds.) dagligt hovedtöj for kvinder; læreren kaster sin lue i hovedet på de uartige börn, den skyldige skal bringe den tilbage, se Fb. Bondel. s. 312, Kr. Sagn IV. 293. 51, 373. 71; da færgemanden får bjærgmandens lue (tophue, hat) på, kan han se, at det er bjærgfolk, han har sat over, J. K. 18. 12, Kr. VIII. 37, Sagn I. 361. 83, 411. 29. 30. 31. 34, 423. 65. 72. 73, 449. 18, II. 31. 118, se hat; efter en variant får han dem at se, da han vender sin lue, Kr. III. 11; dværgene er *„nor uwslə betə knèsləŋər, mè ròj luwər åpå hwòt",* Grb. 124. 24; underjordiske, bjærgmænd, nisser og andre puslinger går med rød tophue, Thiele II. 234, Gr. Gl. d. M. I. 135, Kr. IV. 8. 13, 12. 23. 53. 63, 274, VI. 23. 30, VIII. 1. 2. 5. 11, 6. 12, 7. 16, 26. 54, 39. 71, 50. 92, 55. 103, Kr. Ævent. 300, Sagn I. 11. 37. 41. 50. 54. 68. 85. 95. 129. 160. 162. 174. 181. 185. 189. 190. 195-6. 224; Møller, Bornh. s. 29. 36; også deres kvinder, Sgr. XII. 202; hvide luer, Kr. Sagn I. 15. 60; jfr. Cavall. Wärend I. 14. 260. 266. 275, Sv. Landsm. VI. Sm. Medd. hefte 33 s. CXLV, Renvall Åland s. 6, Wigstr. I. 138, Hofb. s. 106, Nerike s. 207, Hagemann s. 90, Folkl. Journ. VI. 132 (Færø), V. 68; Yeats s. 10, 61; også i Italien, Rivista II. 131; hvergang den troldkyndige præst kommer til et bestemt sted, vender han sin lue, så skyggen kom til at sidde i nakken, Kr. VI. 143. 204; trolds l— indhugges på sten, som sættes i kirketårn, Kr. Sagn I. 243. 57; i ævent. en lue som frelser, når den sættes på hovedet, Kr. V. 112; gave til pigen: hvergang hun tog sin lue af og slog sit hår ud, skulde det blive lyst, Kr. V. 119. 120; *trel bòl i luw* (Vens.) leg; huerne stilles op i en række mod en væg: O O O O (1. 2. 3. 4.) osv.; nr. 1 begynder at kaste bolden fra et „mål" omtr. 3 alen fra huerne; får han ikke bolden i en hue ved første kast, skal ejeren af hue nr. 2 fortsætte; træffer bolden at falde i nr. 3, skal dennes ejer gribe bolden og prøve på, uden at gå bort fra målet, at ramme en af deltagerne med den, de løber straks ud, sålangt de mener passende; har han held til at træffe en, får denne en lille sten i sin hue, træffer han ingen, får han selv stenen; den, som får 5 sten i sin hue, er „munk", er blevet „munket ud", men skal vedblive at trille bolden i de andres huer, til en anden bliver munk og løser ham af; han kan dog træde ind i spillet ved at nöjes med den sidste plads, længst tilhöjre ved væggen.

Istedetfor huer kan graves huller, så triller man *bòl i hwòl.* — Jfr. Aasen, luva huk.; hagehat, hat, hølle, lin, skjæghat; barne-, fur-, grenader-, guld-, guldspange-, hage-, hatte-, hvervestens-, kabus-, kampe-, katekismus-, kram-, læder-, lådden-, nat-, nisse-, oldemoders-, snolde-, storre-, top-.

2. lue, no. *lòw i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *låw æn* (D., vestj., Andst, Agersk., Ang.); *law æn* (Åbenrå) — ildens lue; *lòwən slòw ui ğæməl taqət; i lyws lòw* (Søvind s.); *hukst stu i lycs lòw; lòwi å* (af) *lycst* (Vens.); *dæn lys law slo ur a æ huəs* (Åbenrå); ved skattegravning ses alm. byen, hvorfra mændene er, at stå i lys lue, se Kr. VIII. 13. 32. 33, 35. 66, 88. 170; skat; jfr. Aasen, loge; isl. logi hak.

3. lue, uo. *lòw -ər -ə lòwə* (Vens.) brænde i lue, om ild; *de lòwə å·p ijæ·n·*

4. lue, uo. *lu -ər -ət luət* (Agersk.); nf. [*lur*], nt. *lurər* (Ang.), se Hag. under lyde. — 1) lytte, se lutte, lyde. — 2) *a ska lu iṅ te· dæ, lu te jæṇ,* høre ind til en, spörge til en. — Jfr. Aasen, lua.

luebrænde, uo. *lòwbræj -bræjər -braj -bròjən* (Vens.); det hedder i en remse: *de tow te å lòwbræj* (Vens.), jfr. klinkebrænde.

luebånd, no. *luboṅ æn* (D., vestj.) huebånd.

luefadder, no. *lufajə æn* (Testrup) den fadder, som løser huen af barnet.

lueild, no. *låwil* (vestj.; Søvind s.) = rgsm.; *l— briṅər glå* (D.) brænder lystig.

lueløs, to. i en leg; A. siger: „gå ind i en anden stue, og luk dören; så skal jeg kalde dig lueløs ind, om du trykker din lue aldrig så fast!“ Når B. så atter kaldes ind, står A. uden lue, se Sgr. X. 160. 440.

luepuld, no. *lupål æn* (D.) huepuld.

luera, no. se lördag.

luerød, to. så rød som en lue; kom der en plet på soldatens tröje, *„båŋkə di hæ* (tröjen) *jò lòwrøj ijèn åpå de armə soldats kråp“*, Grb. 70. 97, soldaterne gik dengang med røde tröjer.

luet, no. se lort.

luet, to. *luə* (Agersk.) om vejret = luret.

1. luffe, no. *lof æn -ər* (vestj., Års h.); *lof æn -ər* (Holstebro); *lowf* (Thy, Agg.) — 1) = lufning (vestj., Års h.); i et rim: *æ lof å æ tæj, de ka sæj Snæj, å æ reŋ å æ bjærə, de ka sæj Snæjbjærə,* Kr. VI. 352. 241. — 2) bælgvante, med én finger: *dæṅ, dær hår lofər o, nær han sor, ska kryf o æ knæər, nær han høstər* (D.); *han blöw vre å fylt hans jæn lof mæ jowr å kyl dæṅ atər Reṅom kærk* Sgr. XII. 138 (vestj.). — Jfr. Aasen, love, isl. lófi hak., håndflade; eng. glove.

2. luffe, uo. sømandsudtryk, vende op mod vinden: *lof, skipər, dær ær æn loət i læ* (Holmsl. kl.), jfr. holl. loeven, eng. luff.

3. luffe, uo. *lof -ər -ət* (vestj., Vrads, Gjern h.); *o lof æ tow* (vestj.) et arbejdsudtryk: karte grov og fin uld løseligt til store töjer: draddeler, drillinger, flager, lufninger, trimlinger, der siden plukkes istykker, „teses“, og kartes om igen til små töjer.

luffeke, no. *lovək æn -ər* (D., V. Vedst., Agersk.) bælgvante; se handske, lufvante; jfr. love, luffe, låge; -ken.

lufning, no. *lofnəŋ æn -ər* (vestj.) en stor sammenkartet uldtöje, se 3. luffe.

luft, no. *loft æn* best. *-ən* (Vens.; vestj., D., sønderj.) = rgsm.; *fòqti lòft, liq åp i lòftən; haṅ kaṅ il fo lòft, træk frèsk lòft, kòm ui i lòftən; ryq i lòftən* (Søvind s.); *mæ ka eṅc lòw å loftən; loftən æ tåŋ ida·; haj wa så gal, haj wa farə å flyw i loftən* (Vens.); selv med „let luft“ løber en havbåd en mil i timen, Jyll. I. 237 ɔ: med svag vind; *„de ga loft!“ soi æ maṅ, da gek æ præst* (M. Slesv.); *æ hæst fæk loft* ɔ: de løb løbsk; *no fæk æ fåwl loft* (Lindknud) ɔ: den slap løs, ud af snaren; *røqə loft gir tørk* (vestslesv.); jfr. Aasen luft; isl. loft, lopt huk.; plt. lucht; luftrejse, løfte; spejl-, torden-.

luftdråber, no. lægemiddel; der udleveres tinct. præservat. (P.).

lufte, uo.
loft -ər -ə -ə (Vens.);
lòft -ə -ət (Søvind s.)
= rgsm.; *de lòftə,* det blæser svagt; *lòft ui,* lufte ud; *lòft sæ,* lufte sig; *de bøjəṅc å loft we awtənstij* (Vens.).

lufthul, no. *lòfthwòl èt* (Søvind s.; D.); *lofthwòl è* best. *-hwòl* flt. *-hwòlər* (Vens.) = rgsm.

luftkastel, no. i udtr. *byq lòftkastèlə* (Søvind s.) = rgsm.

luftregning, no. i udtr. *han gör loftræjnəŋər* (M Slesv.) ɔ: gör ugyldige beregninger.

luftrejse, no. el. luftridt, i sagnene: på et stykke træ, Kr. IV. 30, jfr. Kr. VIII. 314. 318. 538, Thiele I. 326, II. 93. 181. jfr. 187, slgn. Grimm S. II. 301; på en hest, med bjærgmanden f. eks., se hest I. 599. 53 a, kirketårn, klink; Kr. Sagn I. 410 nr. 81, jfr. Gr. DgF. II. 610, III. 907 nr. 114, Asbj. III. 209, Søegaard s. 107, Bondes. Hist. s. 166, Cavall. Wär. I. 215, Svensén, Emå s. 33: Luther og hans broder Faktus, Aldén Getap. s. 95, Schambachs Sagn s. 389, Afzel. Sagoh. IV. 3, Runa IV. 29. 20, Maurer Isl. Sagen s. 102, Grimm Sagen II. 218 Heinr. Löwe, Schindler s. 42 flg., Graff Miti II. 193. 266, Wolf N. S. 359. 270, Curtin Fairy T. s. 119; på et klæde, se Arnas. II. 368. 418. 437; på en kappe, en høvisk, Wigstr. II. 254; jfr. Faust, Simr. Volksb. IV. 54; Fortunatus, sts. III. 146; Arnas. II. 123, se limeskaft, Odins jæger.

luftrør, no. *lòftrøə et* (Søvind s.) = rgsm.

lufvante, no. *lowfwañt æn -ər* (Agg., Thy); *lofwañt æn -ər* (Vejr.); *lofwåñt æn -ər* (Mors); *lofwåñc i* flt. *-wåñc* (Vens.); *lòfwañt æn -ə* (Søvind) — bælgvante med kun tommelfinger tilstrikket, forsk. fra fingerhandske; *lofwòñtər mæ tow toməlfeŋər, fòr å ka broq dæm te hwans fòr æn håñ, de ska wær* (Lild s.); i sagnet tager kæmpe el. troldkvinde jord i sin l—, Gr. Gl. d. M. III. 141. 8, Sgr. XII. 138. 337, Kr. III. 57. 72, Sagn III. 20. 86-88, 35. 175-78, 44. 230. 34. 36-7. 46-52. 57. 59; sit forklæde, Gr. Gl. d. M. I. 188. 229, Sgr. II. 198. 780, Thiele II. 49, Kr. VI. 39, Sagn III. 45. 232. 38-40. 44. 45. 50. 54. 58. 60. 63, jfr. Pomm. Volksk. III. 143. 158; sin sæk el. pose, Sgr. II. 27. 211, Thiele II. 37 flg., Kr. IX. 202. 40, Sagn III. 45. 235. 61. 62. 64-66, Molbohist. s. 163. 456-57; sin hat, Kr. Sagn III. 48. 241; træsko, Kr. Sagn III. 8. 24. 25; men så går der hul, og der opstår höje, bakker, dæmninger, grunde øer; se endnu: kjæmpe II. 149. 35 a; jfr. Runa II. 3, VIII. 29. 10, Grimm Myth.[2] s. 502, Strackerjan I. 413 g, Kuhn M. S. s. 142. 132, N. S. s. 96. 110, Pomm. Volksk. II. 103; Ndl. Volksk. II. 135. 9, Wolf N. S. s. 620; Folkl. Rec. III. 284 (Irland), Hartland Fairy T. s. 85. 166, Hardwick Trad. s. 163. 191 (Cornwall); pige får den opgave at trævle et par l— op uden at rive tråden i stykker, Kr. IV. 287; se luffe, luffeke; handske, vante.

lug, no. se lu.

1. lug, no. *luq de* (Mors) ukrudt; se luge.

2. lug, no. *luqər* flt. (D.); *luqər* (Vejr.); *luqər* (Mors); *løq æn* best. *-ən* (Vens.); *løq æn løqər* (Hell. h.); *lukər* el. *lokər* flt. (Agerskov) — skuren, hvori bunden indsættes i et stavkar; endestykkerne af stavene under bunden (D., Agerskov); *løqən ær istøcər, kòrə æ jistənt i løqən* (Vens.): se 2. luge op, krusning.

1. luge, no. *luq i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; vestj.); *luk æn lukə* (Sundev.); flt. *lukər* (Brader.); *luk æn -ər* (Fjolde) — luge el. låge (Vens.); *òp æ luqən* (Lild s.); luge, vinduesskod (Mellemslesv.); luge (Braderup); låge (Bylderup); jfr. Aasen, luka huk., mnt. luke, Sch. Lübb.; arkens-, lo-.

2. luge, uo. *løq -ər -ə -ə* (Vens.); *luq æn kår åp* (Vejr.; Thy, Mors); *løq təjən, kòrə åp* (Vens.); også ft. tf. *løqt; lok æn spañ op* (Agersk.); *oplokət* el. *lokət op* tf.; skære de forslidte ender af stavene af og skære nye luger; *æ ska lær dæ å luq spañ åp* (Thy), glds. trusel; jfr. Aasen, isl. lagga, skære bundfals i staver; logg no. bundfals, isl. lögg huk., sv. lagg; se opluge.

3. luge, uo.
luq -ər luqt luqt (Vens.);
luq -ər luqt luqt (D., vestj.; alm.); ft. tf. *-əð* (Tved);
luq -ə luqt luqt (Søvind s., Elsted) — rykke ukrudt op, *luq röjə* (Søvind s.), luge gulerødder; *hon tjènər no mæ å luq i rowərn* (Vens.); jfr. Rietz luka 3; mnt. luken Sch. Lübb. „ziehen, zupfen“.

lugegab, no. *lukgaf et -gaf* (Sundeved) åbningen, hvorigennem hø el. korn sættes ind i laden: en arbejder skal *tæj i æ l—*.

lugeken, no. *lukəkən et* (Fjolde) en lille luge.

lugekone, no. *luqkòwən æn* (Søvind s.) = rgsm.

lugemærke, no. *luqmærk è* (Vens.) et mærke på, at der er luget op el. taget,

således at der er taget formeget: *bọ̀nt jow̤ è gåt l— i bærən.*

luger, no. se lug.

luggi, no. *luqi æn* (Vejr.); *æn l—*, en hvis hår hænger uordentlig, mske el. dyr, jfr. Aasen, lugg hak., hårtop.

luggivorn, to. *luqiwòrn* (Vejr.) med håret hængende uordentligt, mske, dyr.

luggjord, no. *loəkḡor æn* (Agerskov) den nederste gjord på en spand.

luglåd, tf. se lulagt.

lugt, no. *låwt æn* (D., Hmr., Andst, Vor, Tved; Ang.); *løjt æn* (Vejr., Thy, Mors, Havbro, Røgen, Støvr.); *løc i* best. *-i* (Vens.); *æn løṭ* (Løgst.) — lugt, lugtesans, både om god og slem lugt (D., vestj.); *èn grèm lòwt, a ka gåt li dæn lòwt* (Søvind s.); *i li, i gu løc* (Vens.); *dær vår æn låwt som å æn avəṭe·k* (N. Slesv.) ɔ: krydret, stærk; andre steder, f. eks. Agger, Thy, Mors, Års h., kun = stank (s. d.); jfr. ryge; lig-, mad-, svovl-, tran-.

lugte, uo.

låwt -ər låwt låwt (D., Andst, Hmr., V. Vedst.);
låwt låwtər låwt låwt (Bradr.; Ang.);
lòwt -ə lòwt lòwt (Vor h.); ft. tf. *-ət* (Søvind s.);
löjt -ər löjt löjt (Sem);
löjt -ə löjt löjt (Sundev.);
løjt -ər ? ? (Mors, Thy);
løjt -ər løjt løjt (Havbro, Års h.);
løc -ər -ə -ə (Vens.);
løṭ -ər løṭ [*løt*] (Løgstør);
lòjt -ə lòjt lòjt (Elsted) —

både: blomsten *løcər gåt* og: *hạj løcə te blomstən* (Vens.); *hans ǫǹ lòwtə; dè lòwtə ætə kumåq; dè låwtə var eǹ èt råjən hælməs, lisom råjən måq* (Søvind s.); *de låwtər lisom gaməl brø* (vestj.) ɔ: en lort; *„föj da som din træsko læwtə“*, Sgr. XI. 125. 332 (Bj. h.); *dæn løjtər gåt* (Mors) = *ryqər gåt;* i Thy derimod = stinke, også Vejr., Agger; *æn ska stek æ feŋər i æ juər å låwt va boǹ æn ær å* (Ang.); „Jens (hesten) rimmed, da han soe mæ å løjted de hæ brøe“, Blich. Bindst.; fig. *„hæqsmèjstərən komər ijèn . . . får å løc te Balsərs flask“*, Grb. 63. 68 ɔ: for at få en dram, jfr. lugte til dunken, Kr. Alm. II. 90. 228; *de løcə gåt, de ma smaq ber; mæ skal eǹc raq i skitə, de ka næmt løc; do æ stærk, — mən de æ da å løc te; de løcə så fynsk* (Vens.) ubehageligt, stygt, sagtens ordspil mellem fy—Fyn; „han æ så øwemuere, te han løjte“, Jæger Gillsj. s. 28; *„hwa låwtər bæst o Fyn* el. *o æ avəṭe·k?* (vestj., sønderj., alm.), ordspil mellem „lofter“ ɔ: danner loft (s. d.) og lugter; røver lugter, sporer som hund, Kr. Æv. III. 5, jfr. hunde-, tryntyrk, se Faye s. 189; trolden lugter i ævent. kristenblod (s. d.), Kr. Æv. III. 331. XX, DgF. II. 73, Asbj. I. 120, III. 339, Bergh III. 8; lugt af surt smör varsler fylgiers nærhed, Arnas. I. 358; vittigheden om stenen, der vender sig, når den lugter frisk brød, se sten; jfr. Aasen lufta 2, duft, døne, stinke.

lugtebasse, no. *løjt-* el. *løṭbasi æn -ər* (Mors) et insekt, sagtens en art løberbille, carabus, der stinker, når den trædes itu.

lugtelse, no. *lòwtəls de* (Andst); *løcəls de* best. *-t* (Vens.) — **1**) en plante, artemisia abrotanum (Andst). — **2**) potpurri, røgélse; *de æ no gåt løcəls I hǫr* (Vens.), jævnlig bruges dertil lavendler.

lugtens balsam, no. *låwtəns bal̤sam de* (Malt) en plante: salvie, tanacetum balsamita (?).

lugtestok rod, no. *lòwtståk rǫd* (Andst) en planterod: malurt? lostilk?

lugtløs, to. i tlm.: *hạj æ bådə doṃ å dòw̤ å løclòs* (Vens.), ellers: *dæj blomst løcər eǹc.*

lui, no. se lud.

luj, no. se lur; **luje** no. se ludder.

lujt, uo. tf. se lukke.

luk, no. se lud.

luk, no. *luq i* best. *-i* (Skjæve); *luj* (Børglum, Vens.) — slurk, *ta dæ i luq* el. *luj te!* nok også: *i lug;* se lik.

lukaf, no. *lok-ǫ·* best. *-eð* (Himmerl.); *lukòw̤ et* (Søvind s.) — et aflukke.

Lukas, no. en evangelist; i tlm.: *de skrywər Lukas nåk eṭ oṃ* ɔ: det er nok lögn, jfr. Apostl. Gjern. 1. 1, evangelium; Gr. Gl. d. M. II. 111. 97: kommer L— tre söndage i rad, får vi regn ɔ: læsestykker i kirken af L— evangelium, jfr. Thiele Overtro nr. 68; til en lille dreng kan siges spøgende: *de æ nåk Lukas mæ æ lær-y* (Rejsby), jfr. Kr. Ordspr. 194, hvor der også anføres: hej du, Lukas med æ læderører og et par

jærnskoede træsko! hvad hentydes der til? jfr. lokkemand.

1. lukke, uo.
loḳ -ər loṭ lot (Andst, Grindst., Lyne, Husby, Mogenstr., Sall., Thy, Mors; Rårup, Tørrild);
loḳ -ər låṭ låt (D., Gjørding);
loḳ -ər lujt lujt (Havbro, Års h.);
lok -ər lujt lujt (Sams); tf. *lujt* (Falslev, Harridsl.);
lok -ər -ə -ə (N. Sams);
lok -ər lut lut (Vens.); nt. *lut* (Åby);
lok -ər lu̯t luət (Ålsø, Ginnerup);
lok -ə lut lut (Linå, Ry, Tåning);
luk -ə lut lut (Vor, Hads h., Bjerning, Elsted, Vejlby [Å.], Saxild, Halling, Gimming, Alling, Støvring); også ft. tf. *lukət* (Søvind s.);
luk lokə -t -t (Røgen);
lok -ər -ət -ət (Nimtofte);
lok -ər -əð -əð (Hell. h., Øland);
luḳ -ər -əð lut (Rødding [M.]);
loḳ -ər loṭ lot (Skodborg, Hammelev);
loḳ -ər låṭ låt (Sem, Ballum), ft. *låət* (Agersk.);
lok -ə lot lot (Vonsbæk);
lok -ə -ət -ət (Åbenrå);
lok -ə loət lot (Sundev.);
loək lokər lot lot (Braderup; Tinglev, Ladelund, Rapsted, Bedsted, Valsb.);
loək lukər lot lot (Ang.);
låək låkər låkə låkə (Hjoldelund)

= rgsm.; *lok åp, ij, iň, u̯ð, te, får* (vestj.); *haj lut sæ ej i fli daw; å lok non uw; lok dön i los; ka do lok ætə dæ? hon lokə får ðl teŋ; blomstən hò lut sæ* (Vens.); *som tiər så ku di sto i flejə timər eňən di blöw lujt en*, Kr. IX. 233 (Gjerl. h.); *han lut æ dör åp* (Angel); *lok mæ di flærp, fløs, ǩæft, bøṭ* (Andst), hold mund! jfr. Aasen isl. loka, lúka; inde-.

2. lukke, no. *loḳ æn* (vestj.) — 1) indelukket mark ved gården (vestj.); *se åjə los å lok* (Vens.) = rgsm. — 2) *lůk æn -ər* (Fjolde): et med grøfter hegnet engstykke; se græs-, inde-, stakke-, stude-.

3. lukke, uo.
luḳ -ər -ət (vestj.);
loḳ -ər -ət (Sall.) —

lure, kaste stjålne blikke til; *a vel luḳ iň aj æ viňi; do må eṭ luḳ i æ kårt!* (vestj.); *han loḳər ve æ viňiər* (Sall.); *hwa gor do o lukər atər?* (Hvejsel), jfr. lutte.

lukkekniv, no. *lokknyw i* (Vens.; Løgstør) foldekniv, jfr. ledhæftet.

lukkelse, no. *lokəls è* best. *-t* (Vens.); *loḳəls æn* (Andst, D., vestj.); *lukəls et* (Søvind s.) — noget til at lukke med, lås, krampe osv.; *dær ær æn guwə lokəls får æ dar* (D.); når man fører springrodens blad *„te lokəlst, så spreŋər hon* (dören) *åp, om hon i så wa lut mè di sæjstən dirəkfrij los“*, Grb. 223. 27; se port-, vægge-.

lukker, no. se lug.

-lukkere, no. flt. se nat-.

lukkesten, no. *lòkstijən* flt. (N. Sams) ej for store sten, der bruges til stengærde at indelukke en jordlod med.

-lukket, tf. se furelukt; inde-, op-.

lukke-til-balsam, no. lægemiddel, balsam. loccatelli (P.).

lukki, no. *loḳi æn* (Sall.) en lurer, om karl og kvinde; se 3. lukke.

luks, no. *loqs æn* (Agger) en spasmager; jfr. htsk. luchs; se lås.

lukt-ende, no. *æ låt-æň* el. *låtəŋ*, nok også: *låṭəŋ* (D.) = bundtarm (s. d.) i får, den tarm, som bruges til kødpølser, tyktarm.

lukt-fod, no. *lotfuwəð æn -fæðər* (Mors; Salling) svømmefod, hos anden f. eks.

lukt-for-ende, no. *lot-får-æň* (Sundeved) blindtarmen, se ende.

lukt-gård, no. *låtgår æn* (Daler) sammenbygget gård.

lukt-kabbeleje, no. *lutkavəlijəqi* flt. (Tåning; Mors) en plante, engblomme, trollius europæus L.

lukt-kabu·s, no. J. T. 248 = luktkabbeleje (Ålborg).

lukvorn, to. *lokworn* (Sall.) — 1) om vejret: lummer luft, som truer med regn el. torden. — 2) falsk om personer.

-luköje, no. se Ole-.

lulagt, tf. om vadmel: luen opkradset; *di ska ha əð farəð å pæst å kasǩi luqlåð å øwərskon* (Lild s.).

lulektie, no. se luslektie.

1. lulle, uo. *lol* el. *lul -ər -t* (Vens., Mors) = rgsm., lulle et barn i sövn; *lul æn bår* (Mors) vugge et barn i sövn; jfr. Aasen lulla, htsk. lullen; eng. lull; se 2. hvis; bysse-, visse-.

2. lulle, no. *lol* el. *lul æn* best. *-ər*

flt. *-ər* (Vens.; Andst); *lul̲ə æn* (D.); *lol̲ æn* (Agersk.) — et kælenavn til barnets vugge; *ska a leq̣ dæ i lol̲ən? wet do åp å lol̲ən?* (Vens.); se hvisselov.

lullebi, no. ord, hvormed man luller småbörn i sövn; *luləbij, luləbij, Lasəs bår wel aldriq tij, mæn wår betə bår wel så ǧar tij* (Thy);

Agnete sad ud' og sang lullernebi,
da hørte hun Engelands klokker at ring',

Gr. Gl. d. M. II. 57; jfr. DgF. nr. 38, eng. lullaby, vuggesang.

1. lummer, no. *loṃər de* (vestj.) — 1) om hvad der er som tynd vælling, geléagtigt, så det bævrer; kartofler *gor i jæṇ loṃər*, når de koger ud; mælk står i *j— l—*, når den er ved at blive tyk; ligeså tynd søle på vejen (vestj.); om øl, når det er blevet jævnt, fordi maltet er malet for fint; kan også bruges om grisesuppe, kalvesuppe, kalvelim (D.); leret til at kline vægge kaldtes efter dets forskellige tykkelse: glodder, lummer, smidsk, så at smidsk er det tyndeste (Djursl.); det gamle nedfaldne ler af væggene, bankedes istykker, overhældtes med vand i et kar, hvor det opblødtes og kaldtes „lummer", Jyll. I. 340. 11, Kr. Alm. III. 4. 6. — 2) *loṃər* itk. (N. Sams) blodsuppe, der laves ved slagtning: ben, sener og hvad der ikke dur til saltning af det slagtede dyr koges til suppe; når den er færdig, kommes æddike deri og, mens den koger, blod som man ønsker, jo mere man kommer i, jo tykkere bliver suppen; men så må gryden straks tages af ilden, ellers skilles den ad (D.). — 3) *æn fijəð loṃər* (vestj.) både om msker og dyr, en fed, lasket person, dyr. — Jfr. mnt. lummeln, Sch. Lübb., „eingeweide der thiere, als lunge u. leber"; om hertil?

2. lummer, to. *loṃər* (D., vestj., Vens., Mors, Thy), itk. *loṃərt* (Agersk.); *lomər* (Bradr.) — om vejret, trykkende varmt; *æn loṃər vèjlə* (Vejr.); *hon æ loṃər ida·* (Vens.); jfr. Aasen lummer, kvalm; lum, varm, lind, mild.

lummerfed, to. *lom̲ərfijəð* (vestj.) så fed, at kødet bævrer.

lummerfise, uo. *lom̲ərfi̦s -fi̦s -fe̦s* (Andst) fise, så det lumrer.

lummerhed, to. *lom̲ərhi̦* itk. *-hjèt* (Vens.); *lomərhet* itk. (Agersk.) = rgsm.

lummervarme, no. *lom̲ərwar̲m æn* (Støvr.) = rgsm.

lumpe, uo. *lomp òstè·j, òw̦* (Røgen; D.) gå haltende og dårligt; „da hoer han en hæjst, dæ kam lumpend", Blicher Bindst.; haren lumper så stille hen ad øgene på, Kr. IV. 197; jfr. eng. limp, halte.

lumpen, to. *loṃpən* (D.); *lòmpən* (Søvind s.); *lom̲pən* (Vens.) = rgsm.; *æn loṃpən kål, huṅ* (D.); *haṅ hò bo* (båret) *sè lòmpənt aj; pò ən lòmpən mo̦i; æn lòmpən pærso̦·n* (Søvind s.); jfr. htsk. lumpen, pjalt; lumpen V. S. O. som ikke er noget værd, ringe.

lumperet, to. *lompər·ə* (Røgen s.); *han æ så l—,* hinkende til gang.

lumperi, no. dårligt gods, se lotteri.

lumpetridse, no. *lompətris* (Røgen s.) øgenavn til en haltende person.

lumpi, no. *loṃpi æn* (vestj.) — 1) fedt, tykt dyr el. mske; jfr. V. S. O. lumpe, en klods. — 2) en, som halter; se lumpe, uo.

lumre, uo.
lom̲ər lom̲rər lom̲rət (D.);
lòmə -rə -rət (Søvind s.) —

1) *de æ så waṛm, te de lom̲rər; de lom̲rər mæ æn waṅ* (D.) om hed, trykkende luft, der bebuder regn; blusse, flamme, om ild (Søvind s.), se lurme; 2. lummer; jfr. Aasen, lumra no., tyk luft med vindstille og varme. — 2) ft. tf. *lom̲rəð* (Lild s.), jævne de klinede lervægge med lervælling; *kweṅmeṅəskər ka òså si̦əl lom̲ər di klijn̦t wèq̣ å kal̲k bòðə uw̲ð å eṉ̲; han æ så fijəð, han ræt lom̲rər* (vestj.), så fedtet bævrer på ham; *do må iłək lom̲ər æ sop* (vestsl.) ɔ: göre kødsuppen plumret; jfr. 1. lummer, livvi, gloddre. — 3) fise (Andst).

lumreklud, no. *lòmərklu̦i æn* (Søvind s.) klud til at smöre lervælling på en klinet væg, se lumre 2.

lumrekvast, no. når muren var halvtør, blev den lumret af karlen med lummer, og så havde han en l— at børste den med, se Kr. Alm. III. 5. 7.

lumret, to. *lom̲ərə* (Vejr., Agersk.) om hvad der er geléagtigt; om øl, som istedetfor at være klart, er blevet jævnt.

lumring, no. *lomrəŋ æn* (Hobro, Lild s., Hors.) — 1) = lævvi, lervælling (Hobro); *de ær i æn lom̲rəŋ* (Mors) ud-

rørt til tynd velling, ler, mad. — **2)** = lummerhede; *de æ sånt æn lomrəŋ i daw, wi fo nåk snår tòrən* (Lild s.).

lumsk, to. *lomsk* (D., Malt, Vens.); itk. *lomst* (Ang.) = rgsm.; også: *æn lomskən knæjt* (vestj.); *èn lòmsk kana·li* (Søvind s.); *han æ lomsk, han lætər æ dyn o fis i æ halm*, tlm. (Malt); forstærkende tillægso.: *lomsk kantø·flər* (Vlb.) udmærket gode; l— koldt, l— mange sten, l— mange penge (Ang.); se uforskammet; jfr. isl. lymskr, snedig, underfundig.

lumske, uo. *lomsk -ər -ə -ə* (Vens.) være, handle lumsk; *haj gor å lomskər å wel narə hèr; haj lomskə de hilə frå· hèr* (Vens.).

lumskeri, no. *lòmskəri· de* (Søvind s.) = rgsm.; lumsk færd.

lun, to. *lòwn* (vestj., Sall., Hvejsel); *luwn* itk. *-t* flt. *luwn* (Vens.); *lun* (Thy); også: *lån* (Agersk.); *låwn* (Angel) — **1)** om vejret: stille, lunt; *æ vèjr æ lòwn* (vestj.); *dè æ lòwn vèjə; de æ lòwnt* (Søvind s.); *de blywər lun i æ hus* (Mors), når klammeri hører op; *de æ lun vær* el. *æ vær æ lån* (Agersk.); *de æ lunt iň* (Agersk.), når man kommer fra kulde. — **2)** om personer: polisk, lumsk (Thy, Agersk.); *„haj wil åpå èn luwn mò ha cèr hær i gròs"*, Grb. 23. 20; han vilde på en lun måde have kørt den (kareten) i smadder; *haj æ no luwn; haj komə så luwnt mè ə* (Vens.); jfr. Aasen isl. logn; sv. lugn.

1. lund, no. i udtr. „løbe lund" (Staby, vestj.) börneleg = *å nep æn gos*, se gås 6, el. banke grå læder ud (Torsted); „gå i lunden", Kr. Alm. IV. 30. 65, se læder.

2. lund, no. *æ Luň* ɔ: Eskelund (Brørup s.) de gl., jfr. -felt; *luňris* (Sneum), *ris frå æ luň* = egepurrer; *-luň* (Søvind), *-lon* (Århus.), kun i smsætn.; *Luj*, præstegård i Vrejlev ved Hjörring; i Ang., hvor ordet alt var glemt 1850, findes det i stedsnavne: *Jarplo·ň, Albylo·ň, Gamællo·ň;* marknavnet *æ loň* ved St. Solt; også et stammenavn. Har der været hellige lunde i Jylland? se Faye XXII anm.*, Cavall. Wärend I. 130. 137. 141. 145. 148; jfr. Aasen, lund; isl. lundr hak.; Bukse, Røvs-.

3. lund, no. i udtr. *sæt æ kijəl o loň* (Agger) på hæld; *leq åpå laj* (Vens.); *po loň* (Thy, Mors); *de leqər loň åp te hinå·n* (vestj.); *o loň* (D.); *o loňt* (Malt); *å loň (!), loňt* el. *i loň* (Agersk.); *i lonə* (vestslesv.); *i lonə* (Bradr.); *å løn* el. *å løn vek* (Fjolde), om uhøstet korn på marken, som ikke er gået i leje, men dog ligger skråt; også om andet: *tæj nåwət o loňt, de hæŋər, stor o loňt*, skråt, hældende (Malt); jfr. Rietz, luna 3; „lunor begagnas vid husbyggnader för at sättas på sned emot väggar, så at stockarne rullas med rep uppföre"; henføres til isl. hlunnr, se 4. lunde.

1. -lunde, *-luňs* (Sønderj.), se ander-, ende-, hvor-, nogen-; jfr. Aasen, isl. lund huk., måde.

2. lunde, uo. *han ku luň* el. *loň o ha fåt* (Sall.) tilkomme; *de kan a et loň* (Mors) ævne; lunde har V. S. O., føre en vild i skoven; jfr. forlunde.

3. lunde, uo.
laj -ər løňc løňc (Vens.);
loň -ər -ət (Lb.; Sall.);
loni -ər -ət (Holstebr.);
loň -ər loň loň (Agger) —
1) hælde, trans. intr.: *æ mur loňər væstər o* (Lb.); *loň æ kijəl! haň loňər æ kruws a möj* (Agger); *laj faən* (Vens.). — **2)** *leq o loň* (Lb.), *o loni* (Holstebro); *leq å lon i æ sæŋ* (Agersk.); *å loňə* el. *loň* (Bradr.) ligge og drive, hvile sig; *loňər sæ*, ft. *loňət sæ* (Agersk.) drive, dovne; jfr. lantre. — **3)** *lon* (Sall.) fise.

4. lunde, no. *luň æn -ər* (D., Fanø) fladt træstykke, hvorpå noget tungt, et skib, f. eks., slæbes frem, de er forskellige fra ruller og ligger fast (D.); træklodser, 2—3 fod brede, 7—8 fod lange, 8—9" höje, der bruges til at sætte både i vandet med, der er en not, 2—3" bred, til kølen (Fanø); jfr. Aasen, lunn; isl. hlunnr hak.; se lønder.

5. lunde, no. *i de luň* (N. Sams) ved den tid; jfr. (?) Aasen, lune huk., stund, tid.

lundehale, no. en smal strimmel af løvtræbuske, J. Saml. V. 12; se lund.

Lundgårds, no. ejeform; se Maren-.

lundpind, no. *lajpej i* (Vens.), best. *-pej* flt. *-pej*, lundstikke.

lundpindebukser, no. *lajpejbòwsər* best. *-bòwsən* (Vens.) knæbukser, snævre forneden, uden spænder.

lundpindeærme, no. *lajpejærmər* flt. (Vens.) ærmer, særlig snævre ud mod hånden.

lundstikke, no. *luństek æn -ər* (D.; Bj. h.); *luństøk æn* (Thy, Mors); *luństèk æn -ə* (Søvind s.); *luństek æn -ər* (Agerskov) = rgsm., pinden, der på de gamle vogne holder hjulet fra at skride ud over aksen (alm.); pinden, der holder rokkehjulet i sin stilling (Mors); *koq sop o æn luństek* (vestj., Søvind s.) ɔ: på en pølsepind; A. siger: *no gor a!* B. svarer: *så vəl a bətål di luństekər, do tåvər* (vestj.); i en lögnehistorie: fire lundstikker sad og drak i al lystighed i en kro, Gr. Gl. d. M. I. 185. 224; se putte-.

lundstikkeplade, no. *luństekplåð æn* (D.) den brede plade, der dannede lundstikkens hoved, og som anvendtes for at hindre snavs ovenfra fra at komme i hjulnavet.

lundstykke, no. *luństøk æn* (D.); *loństøk æn* (Lb.) — mørbraden på ko, svin; se 4. lunde.

1. lune, uo. se surt, surmule (Sønderjyll.) Mb. med henvisn. til plt. lunen.

2. lune, no. *luwn è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.); *lunə* flt. (Vor h., Røgen); *lownər* flt. (vestj.); *lun æn lunər* (Ang.); *han ær i gowə lunə* flt. (Vor) i godt lune; *haj ær eńc i gåt luwn; haj hò så månə luwnər; de æ, som haj ær i luwn te* (Vens.); *dær æ lunə i ham!* (Røgen) om msker, heste: nykker; *a skal et lijəð æ lownər åp oˑ ham* (vestj.); *do hår nåk lownər, lisom æ mańs gris,* Sgr. I. 220. 1222; jfr. Aasen, luna 2; mnt. lune Sch. Lübb.; htsk. laune, stammer fra lat. luna, måne; ordet betyder fremdeles månefaserne, lykkens og mskesjælens omskiftelighed.

3. lune, no. *luwn æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) et vandhul, en dam, fyldt med mudder uden fast bund; nogle vandhuller i den Store Vildmose kaldes *Gosluwnərn;* måske hører herhen: *de, dær hweskəs i Luwn, de ka hørəs i Huwn* (Vens.), det der hviskes i Lune, kan høres i Hune, om hemmeligheder, der udspredes; om da tydningen er rigtig, jfr. Grb. 231. 34, Kr. VI. 334. 157, ½ mil fra Hune by er en gård, *Luwn,* ɔ: lunen; jfr. Aasen lon huk., vandhul; se lovne, der sagtens er samme ord.

4. lune, no. *lown æn* (Sall.); *låwn æn* (Andst) — **1**) en stille lunhed i vejret (Andst). — **2**) *do ska får i l—!* (Sall.), til börn: far i stilhed, gör ingen stöj.

5. lune, uo. *luwn -ər -t* (Vens.); *wòńc luwnər nijər øwər mæ, åp omkreˑŋ ham* (Vens.) styrter voldsomt; stærkere udtryk end regne; *han spraŋ niər i wòńəð, te de luwnt åm ham* (Lild s.); *„hon for ham wræ nir i smatən, så de luwnt uwn øwər ham“*, Grb. 194. 157; *fat æ så fulc, de luwnər uwn uk* el. *øwər* (Vens.).

6. lune, uo.
luwn -ər -t -t (Lild s., Vens.);
lun -ər [-t] -t (Mors);
lòqn -ə [-t -t] (Røgen);
lòwn -ər -ət -ət (Søvind s., Elbo h., Elsted, Salling); ft. tf. *-əð* (Tved);
låwn (Ang.) —
om vejr og vind: det stilner, vinden lægger sig; *de lòwnə nåk* (Vor h.); *de lòwənt let* (Sams); *æ viń lòwnər* (Elbo h.; Hovlbjerg h.); *trowər I ejt, te de luwnər mæ æn wòń?* (Lild s.) vinden lægger sig med regn; *de lòwnər æ viń* (Sall.) vinden lægger sig; *de lòqnə no mæ vèjrət* (Røgen s.); ligeså: *æ swi lòwnər* (Elbo h.) smærten, svien stilles; jfr. slovne; *no blöw dær lunt* (Mors), stille, om uvejr, klammeri; *lunt wèjlow* (Mors) stille vejr; se lun.

lunet, to. *lownə* (Vejr.); *lunə* el. *lunvun* (Ang.) — surmulende; *han æ blöwən lownə idaˑw, han æ l— te dawlə far* (vestj.), om den, som har luner; lunefuld (Ang.).

lunethed, no. *lownəhijəð* (vestj.) surmuleri, tværhed; *de æ jænə l—.*

lunfuld, to. *luwnful* el. *luwniful* itk. *-c* flt. *-ful* (Vens.) fuld til randen; se 5. lune.

lunge, no. *låŋ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Malt; Støvr.); *lòŋ æn -ə* (Søvind s.); *loŋ æn -ər* (Sønderj.) — **1**) = rgsm.; lunge på msker og dyr (alm.), se lever; *haj snakər å låŋən* (Vens.) ɔ: er falsk i tale; forlanges som dødstegn, Kr. Æv. III. 146. — **2**) en slags fisk (Vens.) — **3**) „lunger“ flt. skal betyde grødis i landingen (Thy). — Jfr. Aasen; isl. lunga, huk.; htsk. mnt. lunge, Sch. Lübb.; se hjortelungeurt.

lungebetændelse, no. *låŋbətæńəls* (Malt); *lòŋbətèńəls æn* (Søvind s.); *låŋbətæjəls æn* best.. *-ən* (Vens.) = rgsm., en sygdom, pneumonia.

lungebånd, no. *loŋbåń et* (Agerskov); *loŋboń et* (Vlb.) — lungepølse; se pølse.

lungepølse, no. *lòŋpòls æn* (Søvind s.) = rgsm.

lungesyge, no. *lòŋsyqəň æn* (Søvind s.) tæring, phthisis.

lungetæring, no. *låŋtèrəŋ i* best. *-i* (Vens.) phthisis.

luning, no. ly, lun; *æ træər gir lownəŋ får æ huəs* (Ang.); *æ huəs lekər i æ lownəŋ* (M. Slesv.) i læ; se skov-.

lunk, no. *de ska nåk gi æ hæst æn loŋk* (D.) ɔ: göre dem varme, om arbejde f. eks.; *de hè mjèlk æ så kòlc, ka do sæt ə te loŋk i kakəluṇ?* (Vens.).

lunkdrik, no. *loŋkdrek æn* (Haderslev) = ludrik (s. d.).

lunken, to. *loŋkən, loŋkə* itk. *loŋkənt* = flt. (Vens., Mors, Bradr.); *loŋkət* = flt. (Agersk.); *loŋkən* = flt. (D., vestj.); *loŋkət* el. *lòŋkən* = flt. (Søvind s.) = rgsm.; kan også sine steder være: ligegyldig, doven, ved arbejde, da: *loŋkən får æn teŋ* (Agerskov); jfr. Aasen, lunkad; eng. lukewarm.

Lunkentus, no. „Logentus“, Kr. Æv. III. 96 flg., jfr. Bäckström II. 271.

-lunner, no. se morgenlunner; har ordet noget at göre med 3. lunde, ligge skråt, hælde?

lunnike, no. *loṇək æn* (Vens.) usædelig kvinde.

lunre, uo. i udtr. *læ de lonər å·* (Vens.) lade det gå sin gang.

-lunt, to. se 2. lune, mis-.

lunt, bio. se langt.

1. lunte, no.
loňt -ər -ət (D., vestj.); ft. tf. *-əð* (Thy);
luňt -ər -ət (Malt);
loňt -ər -əð (Mors; Agersk.);
loňc -ər -ə -ə (Vens.) —
gå langsomt og dovent; göre noget uden umage; *hwa gor do o loňtər atər? loňt omkre·ŋ* (Lindkn.) drive; *„haj skælc å smælc, honsfår di lo å luňcə så låňc åp è dawi“*, Grb. 79. 76, ... hvorfor de lå og drev så langt op på dagen; *loňt ət a* (Agersk.) göre noget uden umage; *l— omkre·ŋ mæ ət* (Agerskov) overfare noget lempeligt; *do ka nåk loňt æn let atər mæ* (D.) vente; jfr. Aasen, sv. lunka.

2. lunte, no. *loňt æn* (D., Malt, vestj.) — 1) = rgsm.; *han hår moski·jə sjæl stokən æ l— tę ət* (Malt) om en ildebrand; *a ka lòwt loňtən* (Tåning); *„mèn si, ul ku løc Jèns å hans luňc å sètə sè åpå ròwən å tuər“*, Grb. 220. 9 ɔ: Jens og hans bøsse; i en gåde: „ti lonte (fingre) om et torhwål“ (svikhul i en tønde), Sgr. II. 41. 252. — 2) drenges nøglebøsse (D.); *loňc* best. *-ən* (Vens.); *a ska nåk pas loňcən* (sts.), fig. træffe målet. — 3) en pibe (Vejr.). — 4) et snoet halmbånd (Andst); *vri æn loňt* (Agersk.); rævens hale (Vens.). — Jfr. mnt, lunte, Sch. Lübb.; ligeså htsk.

3. lunte, uo. *loňt -ər* tf. *loňt* (D., Andst); *loňt æn bøs aw* (Malt) = rgsm., affyre ved hjælp af lunte; fise (Agg.).

luntelig, to. *loňtələ* (D.); *luňtlə* (Bradr.); *loňcələ* (Vens.) som bærer dovenskabens, efterladenhedens præg; *de æ sònt nọ loňcələ komən frå·* ɔ: vedkommende har jasket sig fra det; *de æ nọ l— jor,* skødesløst gjort; som er vanskelig at omgås, om msker (D.), også om lås, dör (Bradr.); se be-.

luntetrav, no. *loňttraw* (vestj.); *loňcətraw è* (Vens.) = rgsm.

luntre sig, uo. *leq o loňtər sæ* (Salling), ligge og dovne; *leq o loňtər let* (D.); jfr. lantre sig, lunne.

lupin, no. *lapi·n æn lapi·nər* (Braderup); *lapi·n æn -ər* (D., vestj.) — en plante, der hører til bönnerne, lupinus L.

lur, no. se lu, lud.

1. lur, no. *luər* (Søvind s.) = rgsm.; *sto på lur* (Søvind s.); *a stor åpå luwr* (Vens.); særligt udtr.: *a ska gi lurən atər ət* (Andst) lægge mærke til.

2. lur, to. *luər* (Bradr.); *de æ så luər i æ væər,* lummert.

3. lur, no. *luj æn* (Mors) et blæseinstrument, kaldes *tuð* el. *luj* (Koldingegn), var sædvanlig gjort af træstaver og brugtes af hyrderne til at tude får og kør ud med, idet de blæste i den udenfor hver gård; i viserne: blæse i den forgyldene „lud“, Kr. I. 241. 11, II. 243. 12, Alm. I. 17. 44. 57; „luj“, Kr. II. 109. 2, 126. 14; nu hører jeg min moders forgyldene „lyd“, Kr. II. 292. 14; se horn 2; en afbildning Cavallius Wärend II. 456; hyrden, som blæser i luren om røverne se so; jfr. Aasen, lur; isl. lúðr hak.; slgn. nfr. luye Outzen, Fris. Gloss. „laut tönen, brüllen“.

4. lur, no. *luwr i* (Vens.); flt. *lurə* (Søvind s.) — en kort sövn, blund; *a wel ta mæ i betə luwr* (Vens.); jfr. Aasen, lur, hak. blund; lura uo. blunde.

5. lur, no. *luə* (Sundev.); *lu̱r* (vestj., Elsted); *luw̱r* (Lild s.) — et kortspil; spilles helst af 5—6 personer, hver får fem kort og lægger en skilling ud på bordet (glds.), hvor der var tegnet en kreds med små kredse til hver enkelt spiller; den, som giver, har lov til at tage trumfen, men skal så spille med. Først gives tre kort til „missen" (s. d., kaldes spøgende også „katten"), så tre til hver medspiller, derpå vendes trumfen, til slut to kort rundt. Er der 5 spillere, bliver der endnu 5 kort tilovers (i næsten alle glds. spil bruges 36 kort) som kaldes *kyjəvmis* (1) til forskel fra *dæn gu̱əvilə mis* (2). Enhver, undtagen giveren, har ret til at gå med på sine egne kort el. tage „missen" ((2) koster 2 øre, (1) er fri) el. passe; giveren skal gå med, men må tage „missen" til trumfen, om der er en „mis", når turen kommer til ham. For hvert stik tager man én skill., for de første i regelen to, det er de „fede stik", *fijər støŋ̣;* der er nemlig på grund af „købemissen" og tidligere béter gerne forråd i pouillen. Den, der ingen stik får, bliver bét og giver 1 sk. til næste spil, foruden sit sædvanlige indskud (Elsted); om missen siges: *katən vel ves ryw!* Efter en anden spillemåde er det trekort med håndkort til en mand mere end der er deltagere, *luw̱ri;* den, som tager *luw̱ri,* skal spille, men *luw̱ri æ luw̱rwòrn* og kan let spille en et puds (Vens.); spillet er sagtens fransk loup; det kaldes nok jævnlig mis.

1. lure, uo. *lu̱r -ə -ət -ət* (Elst.) undlade at bekende trumf i 5. lur (s. d.); *do sèrə nåk å lu̱rə,* hvori der er ordspil med lur = blund.

2. lure, uo. *luw̱r -ər -ə luw̱r* (Vens.) = logre.

3. lure, uo. *lu̱r -ə -ət* (Søvind s.) blunde; *hañ vèl ǧæ̱n lèq å lu̱r lèt òm mow̱ənən, iñən hañ ręs sè* (Søvind s.) ɔ: står op; *haj lò å luw̱r,* sov; *haj stor eñc å luw̱rər we hans a̱rbac* (Vens.) ɔ: driver.

4. lure, uo.
lu̱r, lu̱r el. *lu̱rər, lu̱r lu̱r* (D.);
lu̱r -ə -ət -ət (Søvind s., Elsted);
lu̱r lu̱r lu̱rət lu̱rət (Agersk., Bradr.);
lu̱ə lu lu̱ət lu̱ət (Sundev.);
lu̱r lur lu̱r luər (Angel) —
1) = rgsm.; lure, lytte efter, hvad man ikke må høre; *han lurət ham ət a·w̱* (D.) opdagede det ved at lure; *hun ku lek å lur dæm a·w, nær di snakət åm dær pæ̱ŋ,* J. M. s. 63; *hwa stè du å lu̱rər atər?* (Søvind s.); *dæṇ, dær lu̱rər, ær eṭ bæjər eñ dæṇ, dæ stæ̱l* (Fredericia egn); *hon stu å luw̱r we döṇ; hons sto do å luw̱r ætər?* *è luw̱ri* (Vens.) en luren. — 2) lytte til uden at sige noget; *de lu̱r han o̱* (vestj.); også: betænke sig på, vente, give tid i tavshed; *de æ bæst o lur ət a·w̱* (vestj.) ɔ: vente; *han gæ̱r å lur a·r* (Agersk.), går og betænker sig; *„a a̱rər nåk dæ gam̱əl; — „de skat do eñc luw̱r ætər"* (Vens.) ɔ: stole på, vente. — 3) narre, bedrage, overliste en; *han lu̱r mæ ily·w̱əl* (D.); *næj, lu̱r ekons La̱wst!* (Randers egn), omtr. = tro ej, du narrer ham. — 4) om vejret: lummert, stille, som truer med regn: *de lur i æ væər* (Bradr.; Sundev.); jfr. plt. dat wärrer luert, se Urdsbr. I. 38. 1, lurke. — Jfr. Aasen lura; htsk. lauern, mnt. luren, Sch. Lübb., jfr. talemåderne hos Schütze III. 64; se kukke-.

lurebasse, no. *lu̱rbaṣi æn* (vestj.) *æn sær l—,* en person, der går omkring og lytter og intet siger.

lurebrod, no. *luw̱rbrò̱j i* (Vens.) = lurendrejer.

lurebrænde, uo. brænde langsomt, om kulmiler, modsat luebrænde, se Kr. Alm. V. 12. 29.

lurebure, no. i et ævent.: „Samson i Lurebure", Kr. V. 271, forklares s. 274: han sidder hjemme i buren og lurer med sin unge brud.

lurehætte, no. *luw̱rhèt æn* (Vens.), både om mænd og kvinder, lurendrejer.

lurehøg, no. *luw̱rhøq i* (Vens.) = lurehætte.

lurekat, no. *luw̱rkat i* (Vens.) = lurendrejer; jfr. Grb. 50. 48.

lurekræmmer, no. *lu̱rkræ̱mər æn* (vestj.) person, som går tavs og driver omkring.

lurelak, no. *luw̱rlak* (Vens.); *leq i l—,* ligge i skjul; jfr. fjæle.

lurenbrok, no. *lu̱rənbråk æn* (Andst) = lurendrejer.

lurendrejer, no. *luw̱rəndrèjər i* (Vens., vestj., Søvind s.) = rgsm.; jfr. holl. lorrendraayer, bedrager, smugler; lorren uo., bedrage; plt. lurrendreier, Schütze; lurre,

en lögn, altså: den, som drejer lögne; se filurendrejer.

lurepasse, *lu̱rpas* (Elsted), sige „pas“ på kneb for at narre andre til spil.

lurepotte, no. *lu̱rpåṭ æn* (vestj.) en person, som lurer.

1. lurer, no. *lu̱rər* flt. (Lb.) muffediser; ordet bruges kun af gamle.

2. lurer, no. *luw̱rər i* (Vens.) = rgsm.; en person, som lurer; jfr. 4. lure; lutte, lurke; dör-, vægge-.

luret, to. *lu̱rə* (Agerskov) stille i vejret, som mod regn = lunt; „Jens Lur kalt di ham, å en lure hund wa han, Tkjær II. 2 ɔ: en snu fyr.

lurevejr, no. *lu̱rvèjr de* (Vejr.) vejr, som lurer med ondt i sinde, jfr. hentevejr.

lurevorn, to. *luw̱rwòrn* (Vens.); *luw̱rwòrn we̱r* = lurevejr; også om personer: snu, lådden.

lureværk, no. se lurreværk.

lureæske, no. *luw̱rask i* (Vens.) = lurendrejer.

lurifas, no. *lu̱rifas i* (Vens.); *lu̱rəfaks æn* (Malt h.) = lurendrejer, også: en pudsig fyr.

lurk, no. *lork* el. *lorək æn* (vestj.) — 1) slurk; *han tår æn gow̱ə lork å æ flask.* — 2) *lork æn* (D.) en flaske, jfr. lurre; — *de lork* (Agger) dårlig kaffe.

lurkdrikke, uo. *lorkdrek* (D.) drikke af al kraft, slurkdrikke.

1. lurke, uo. *lork* (vestj.) — 1) være langsom i gang el. arbejde (vestj.); *lork omkre·ŋ* (Sundev.) gå i tavshed og lure og skumle. — 2) *de lorkər* el. *æ iḷ står o lorkər* (Mors) ulmer, uden at ville brænde rigtig; *æ kijəl står o lorkər øwər æ iḷ* (Agger) småkoger; jfr. lure; Aasen lurka, liste sig frem; eng. lurk.

2. lurke, uo. *lork -ər -ət* (vestj.); *han gor o lorkər te æ flask ive·ssomda,* slurker til fl—, = pimper.

3. lurke, no. *lork æn* (vestj.); *lork* (Sundev.) — 1) *dær æ æn sær l— i æ væjr,* lummervarme, som truer med regn eller torden (vestj., Sundev.); *dær æ sån ən lork i huw̱s* (Agg.) kvalm luft, jfr. Blich. Novell. III. 239. — 2) en person, som er langsom i gang el. arbejde (Vejr.); *æn lu̱rki* (Holstbr.) doven kvinde; [*lurk æn*] (Thy) usædelig kvinde. — 3) kælenavn til en fed ko: *æn fejər lork; åp mæ dæ, l—!* (Holstebro).

lurkevorn, to. *lorkworn* (Vejr.) langsom i gang el. arbejde.

lurme, uo. *lòrm -ə -ət* (Søvind s.); *de lu̱rmə* (Hvirring, Bj. h.), om luernes knittrende larm, se lumre.

lurre, uo. *lo̱r -ər -ət* (vestj.) om den lyd, som vand giver, når det siver igennem og drypper af våde klæder, el. løber gennem en tud, ordet synes usikkert; se slurre, lurregjedde.

lurre, no. *lu̱rə æn -r* (Agersk. sj.; Nustrup); *lo̱rə æn* (Mellemslesv. [Kok]) — en flaske el. munk (Agersk., M. Slesv.); temmelig stor krukke af engelsk stentöj.

lurregjedde, no. i udtr. *o faŋ* el. *gri̱v æn lòrgèj,* el. *låsk* (D., Malt) få våde fødder ved at slippe i; *æn lo̱r-* el. *lorğæj* (Mors); *dæ̱r ståk a da æn sleṃ lo̱rgæj* (vestj.); *æn lorəgæj* (Gram); *lòrğæj* (Agger); jfr. lurre; skalle, torsk, vasko.

lurrepotte, no. *lu̱rəpåṭ æn -ər* (Andst) en rumlepotte (s. d.).

lurres, no. i udtr. *a hår æn liḽə lu̱rəs i æ loṃ* (D.) flaske; se kukkelurris.

lurrevorn, to. løst, uholdbart: *de æ bòjən* (strikket) *så lu̱riwòrnt; de æ sònt no lu̱riwòrn no̱* (Vens.), nok også: *lyriwòrn, lyriwòn* (vestj.).

lurreværk, no. *lu̱riwærk* best. *-ə* (Vens.) løst, tyndt, ujævnt arbejde i strikning og vævning; *de æ da no sølə l—; sònt no l— ka da òḽər hòḽ te no̱.*

lurri, uo. *lu̱ri -ər lu̱ri lu̱ri* (Vens.) i udtr. som: *de æ lu̱ri saṃəl,* om dårlig, tynd strikning el. vævning; *haj wel lu̱ri mè ə* ɔ: ej udføre arbejdet solidt; er ordet beslægtet med slurva hos Aasen ɔ: sluske, være skødesløs?

lurrik, no. *lu̱rək i* (Vens.) = lurehætte.

lus, no. *luw̱s, luks* best. *-ən* flt. *luw̱s* el. *luks* (Vens.); *lus æn lus* (D., vestj., Sønderj. alm.) — 1) et nok som bekendt snyltedyr, pediculus; *knæk æn lus* (Søvind s.); alle msker skal have lus én gang, enten som börn el. gamle, Sgr. VIII. 88. 253 (Fyn); lus er lopper, som det sorte er slidt af, Kr. VI. 268. 141; lusen hun kryber, fordi hun er så træt, Sgr. I. 181. 924; *de æ dæň slas smol, æ byňər kålər lus* (vestj.); „dier wa så manne lus, at di sad o dje bagge bien i e sengehalm å bed å æ halmstrohj o

keg o dem", Jyd. I. 47. 2; Sønderjyderne siger, at i Jylland er lusene så store, at de går omkring med halmstrå i munden, se Fb. Bondeliv s. 144; der var lus så store, at de gik med et stort spader es på ryggen, Kr. Ordspr. s. 196; *ila·w vi lo i krij, blöw æ lus så stuwər, te vi ku sæň əm tẹ æ makətæ·ňtər atər bræň-vin; di ræň åp o nijər að æ awərfurər lisom hårər* (vestj.); på trolden dræbes lusene med 10 punds lodder, Gr. Registr. nr. 68 e; der går lus på alle folk, om det så er på kongen, Kr. Ordspr. s. 196; *de ær æn reŋ kål, dær et ka bær æn skip lus öwər træj byqmarkər uðen o skult sæj* (vestj.); *de ær i uksəl maj,* el. *i waq sòlda·t, dær eňc ka bèr æn skip luks åpå de bòr skęj uən å skulcə sæ,* Sgr. XII. 137. 320 (Brønderslev); *låpərn stekə mæ, luksən bijə mæ, fålk hòər mæ, pæŋ wel eňc wæ we· mæ!* (Vens.); af talemåder og ordsprog kan mærkes: *sæt lus i æ skiňpæls* (D.); *sæt lus i skiŋkəl* (Lindk.); *haj wel blæs luks i mej skęjcòwl* (Vens.) sætte folk sammen el. sige el. göre noget, som der volder én fortræd; være som *æn lus mæl tòw næjl* (vestj. alm.) være i knibe; *„sæj sjæl åp!" — så Vestə te æ lus* (S. Omme); *„de æ smot!" så han, Mwotən, om æ lus, „di ku bið, di wår et stör som byqkan"* (Andst); *„di kaň bir, å så æ di it stör som æn byqkæn!" såj han, Jæns Hansən, om di Jyləns lus* (N. Slesv.); *„kom an!" så han, Las, te æ lus* (vestj.); „det går stort til hos Lasses, de knækker lus med vognkjæppe", Kr. Ordspr. s. 327; *„sto strit!" så Per Lawsən te æ lus* (vestj.); *„sekə dæm!" så dræŋən, han so i hans lu,* Sgr. XII. 134. 261; *di næst æ di væst!" så æ dræŋ om æ lus* (vestj.); *„dæň ær å sit hyəst!" soi æ maň om æ luəs, æn gek å æ hat* (M. Slesv.); om en tæt afgnavet ager kan siges: marken er så omgnavet, at man kan jage en flok lus over den med en svøbe, el., at man kan se at piske en lus på den, Kr. IX. 38. 408; *a kiňə min lus əpo gòŋən* (Gj. h.); *a cęjə min luks åpå gåŋi* (Vens.); *hoŋrə lus biðər hårt* (D., Ang.), i fig. betydn.; *de æ uňt o hør lus knyst få di æ tråŋbrystə* (Ribe), el. *de ær il o hør lus knyst, mæn var o hør låpər ğaf* (D.), el. *de ær uňt å hør æn lus host, mæn de æ war å hør æn låp hek,* Sgr. III. 90. 325 (Tyrst. Vr. h.) el. *de ær uňt o hør æn lus klaw sæ* (Kolding) kan siges til den, som praler; „nær jen en luus hør huest, a ka et ant ind ink' 'en", And. Frieri, se loppe; *han kaň eňt mest æn lus, urən han skal ha æn låp fåř ən* (vestslesv.); *haj jijər eňc ən låp hæn, ujtaqən haj fo tow luks istęə* (Vens.); blot rose lus, at de ikke skal æde dig op (Vens.); *æ lus æ dæň troəst dyr, æn fuləst mæ æ tyw te galə o læt sæ hæŋ mæ· ham* (Andst), jfr. Sgr. IX. 173. 525, N. Vadsbo nr. 113, Simrock Räthselb. s. 108, Busch Volksh. s. 165; *æ lus ær æn ærlə kål, han ær et som æn låp, mæn biər atər æ bòj, te han for ən* (D.) ɔ: den springer ikke bort; *di löwər som smo lus i skorə* (D.) leve höjt, f. eks. usle folk af et selvdødt dyr, se hund I. 673. 27 b, ål; jfr. Kr. Alm. III. 44. 127. 139; *di drèkər, te luksən di trelər å· dæm; sin iən luks biər òltər horəst;* om en rigtig stor l— kan siges: *de wa jæn å dæm mæ i blynawl ijæməl; di skobə dæm åpå lowbolki, dè sa luksən å jyə; „no skal a klep fetən å luksən, så ka di eňc øŋəl",* siger den vittige hårskærer (Vens.); *de gor som lus po æn tijərstek* (Støvr.) så langsomt; jfr. plt. op en gedehrte presenning, Busch Volksh. s. 138; *sæt hatən po træj lus å et hor* (sts.) ɔ: på snur; skrædderens skilt er *træj lus po æn kluð* (sts.), se skrædder; om den gerrige siges: *han ka su æn lus, te æn ka bløð* (vestj.), se lort; når én sætter sig for nær ved en anden, kan denne sige: *de ær et sekər, wå lus ka kom tərœt om ət* (vestj.); *„di æ manə, å di æ stor!" såj han, æ dræŋ, om æ lus* (Branderup); i en remse: *æn påt luəs å æn påt låpər å æn påt låjən tarm, kömər law di æ varm!* Hagerup s. 182. 10 (Ang.), jfr. l— i en øgeremse, Wigstr. II. 66, i visen om torbisten og fluen, Sgr. XII. 59, jfr. „där dansad' loppor, där spelad' lus, Wigstr. II. s. 68, jfr. Bondeson, Historiegubb. s. 14, Arfwidson III. 472, Berggr. Folkes.[3] nr. 210, Nyerup Rasm. Viser II. 105. 10, se endnu Grimm K. M. nr. 30, Läuschen u. Flöhchen, slgn. Mélus. I. 424; lus er skabt for at give ledige kvindfolk noget at bestille, Mélus. II. 8; Fynboerne siger, at l— er husdyr hos Jyder, og den første opfordring til en fremmed er:

„kom fra dören og klø dig!“ Sgr. X. 75. 219, se kløpind; konen ser om aftenen efter l— i sin særk, Kr. Alm. IV. 133. 374; mens vi ødelægger lusene, som vi evner, omgås Muhamedanerne dem varsomt og sætter dem forsigtig fra sig, Urdsb. VI. 82; en gammel røgter på Vindum-Overgård spiste med stort velbehag de lus, han fangede på sig selv, det samme var tilfældet med en ung, ret kön, husmandskone, Kr. IX. 293. 35, jfr. Sundt, om Renlighedsstellet s. 414, Globus 1892 s. 195; den, som har lus, lopper og fladlus, kan aldrig blive fejl vendt, thi fanger han en af hver og sætter dem fra sig, vil lusene gå nordpå, lopperne sønder på, fladlusene vester på (vestj.), de er kompas for søfolk, Sgr. XI. 121. 255; hvad er forskellen på l— og stude? svar: l— går nordpå, studene sydpå, Kr. Ordspr. s. 555; det er godt, når börn har lus, de trækker sygdomsstof til sig (vestj., vist alm.), jfr. Strackerjan I. 27. 49. 55, Mélus. III. 375. 13; mod forgörelse skal man spise tre lus levende indbagt i en pandekage, Kr. IV. 213. 299; for at helbrede gulsot el. modsot el. koldfeber: 3 el. 5 levende lus spises fastende i vand, el. i en pandekage el. på et stykke smörrebrød, men de skal være fra en person af modsat kön, Kr. IV. 395. 526, VI. 281. 281, 355. 16, IX. 65. 713. 726, J. K. 214. 200, Thiele Overtro nr. 499, jfr. Liebr. Volksk. 339. 205 a (Norge), Nicolaiss. Nordl. III. 7, Sundbl.[2] 382, Wigström I. 100, II. 414, Aldén Getap s. 87, Modin Husk. s. 8, Amins. IV. 88, Wuttke nr. 531, Strackerj. II. 111, Urquell III. 68. IV. 142. 108 (Galicien), Frischbier Hexenspr. s. 52; tre l— af feberpatient skal dø under et fingerbøl til lægedom, Kr. Sagn IV. 596. 45; bære l— i udhulet bönne for tandpine, Amins. IV. 98; *wi mo ejt snak åm luws, wi ska sèj basiər, fòr hèləs ku ðœr blyw så manə i drœŋəns huə, te di ku trèk ham i Luňfywr* (Lild s.); de skal kaldes utöj, bisser el. bid i julen, Nyrop Navnets M. s. 127, Kr. VI. 270. 161, jfr. Kr. Anholt s. 115. 296; må ikke tælles, når man kæmmer börn, Kr. IV. 350. 44; man skal spise flæsk fastelavnssöndag, at ej lusene skal flyve i skoven med en Kr. Alm. IV. 153. 433, jfr. kjæmme, Urquell I. 165. 56; påskemorgen skal l— fejes ud, Kr. Alm. IV. 158. 15, se loppe; træder man over l—, får man vandsot, Kr. Sagn IV. 627. 45; den, som forsér sig ved at udgrave en höj, bliver fuld af lus, Kr. Sagn I. 165. 601, jfr. J. K. 269. 25, Pomm. Volksk. IV. 5; man kan få l— ved at tage en henkastet klud op, Kr. Sagn IV. 585. 35; i æventyret drættes en lus op, slagtes og flås, Sgr. XI. 235, XII. 120, Gr. Æv. I. 192, Registr. nr. 26 h. i, Wigstr. Sagor s. 25, Bondes. Hist. s. 38, Qvigst. Lapp. Ævent. s. 210, Bergh I. 32, jfr. Rolland Faune III. 256. 6, Pentamerone I. 5, Gonzenb. nr. 22, Weinh. Volksk. VI. 68, Grimm K. M. III. 267. 2, sml. Kuhn N. S. s. 134. 155, Folkl. Journ. III. 240; i lögnehist. knyttes lusetarme sammen til et reb, Sgr. VII. 206, XII. 211, Kr. VII. 251, Eftersl. s. 192; min fader pillede lusene af din, Kr. Molboh. s. 121. 383-85; signe for lus, J. Saml.[2] I. 59, jfr. Wigstr. II. 253: hekse dem frem; endnu kan henvises til Liebr. Volks. s. 4, jfr. s. 6, det danske sagn, at den, som trak et par handsker på, blev fuld af lus (Langebek Script. I. 80 flg., 225 flg.), jfr. Arnason II. 344; se endnu Cavall. Wär. II. XXIV, Sgr. II. 222. 815, VIII. 90. 269; gåde: *var æ de, dær gær öwər æ fåstaəň?* (Valsb.), jfr. Sgr. IX. 134. 404, Simrock Räthselb. s. 109, Urquell III. 75. 109; i et gådespörgsmål: hvad vil du helst have, en ovn fuld af røde drenge (sigtekager) eller en seng fuld af hvide jomfruer (lus)? (vestj.), jfr. skolebarn; *æn saqtə masərəndə* (Vens.) forblommet udtr., jfr. vargur, Arnas. II. 346, „frat“ Rääf I. 37, „lämmer“ Urquell IV. 21. 5 (tyrkisk); jeg efterlyser herved for Danmarks vedkommende (den skal være kendt i Vens.) den gamle gåde: „vildtet, jeg fanger, slår jeg ihjel, det, jeg ikke fanger, tager jeg hjem med“, den må dog vist findes, jfr. Wigström Sagor s. 114, Rolland Devin. XI., jfr. nr. 80, Mélus. I. 279. 465, Pitré Arch. XV. 95, Ndl. Volksk. I. 206. 17, II. 36 flg., Rochholz, Kinderl. 264. 508, Pomm. Volksk. II. 136. 3, Veckenst. Volksk. I. 389, Cosquin II. 124 nr. 49 m. anm., Schneller s. 129. 46; findes på latin, Homer skal ikke have kunnet løse den, se Suidas und. Omeros. — 2) alm. skæo. til gerrige, *hąj ær ən luks!* (Vens.), også om stakler; i en stedremse: „Veggerby lus“, Kr. IX. 129. 340

(s. f. Nibe); „Hylke l—“, Kr. Ordspr. s. 512 (Skanderb. egn), slgn. drilleriet: at göre bevægelsen, som man knækker en l—, se også Ndl. Volksk. II. 142. — **3)** frøene i hybenfrugten (Sundev.), jfr. Sgr. V. 74. 576 (Sams). — Jfr. Aasen, lus, isl. lús huk.; htsk. laus, mnt. lûs Sch. Lübb.; se loppe; basilisk, basse, bid, bider, bisser, fremmede, grå, gråben, gråbider, grånille, grå stud, grå svend, pullik, småhöns, uting; blad-, degn-, flad-, fåre-, gåse-, hø-, klæbe-, krympe-, præste-, rose-, rug-, ræ-, svede-, træ-, vægge-, øssel-.

lusangel, no. *lusaŋəl æn* (Malt, D., Mors) en gerrig person.

luse, uo. *lus -ə -ət* (Søvind s.); *lus sè,* pille lusene af sig, se lyske.

lusebo, no. luserede, se M. Skr. s. 42. 48.

luseforskrækker, no. *lusfåskrækər æn* (D.) kaldes de store tænder på en redekam, de gör ingen skade, men forfærder kun.

lusegjerrig, to. *lusǧerə* (D.) yderlig gerrig.

lusegrosserer, no. *lusgrosi·jərər æn -ər* (vestj.) kludekræmmer.

lusegræs, no. J. T. 107, en græsart, flöjelsgræs, holcus lanatus L. (Jylland).

luseharke, uo. *lushark æn* (D.) kæmmekam; jfr. plt. luushark, Schütze II. 105.

luseharve, no. *luwsharə æn -ər* (Vens.) spøgende navn til kæmmekammen.

lusekam, no. *luskom æn* (D., vestj.); *luskam æn* (Ang.) — kæmmekam.

luseklemme, no. *lusklæm æn* (vestj.) spøgende navn på kæmmekammen.

luseknækker, no. *lusknækər* (D.) de små tænder på redekammen; nok også skæo., om en person, der havde hvide handsker på, blev sagt: *de æ få·, de mæ skal eňc trow, haj ær almejlə i luwsknækər* (Vens.); skæo. til skrædderen (s. d.); Kr. Alm. V. 9. 22: den nedmanede rækker hænderne op og gör bevægelserne som at knække lus, jfr. Rolland, Faune III. 256. 5, Koehlers henvisn. Bladé, Contes Agenais s. 155, se klippe, skære.

lusekonge, no. *luskoŋ æn* (vestj.) — **1)** en overmåde usel, luset person, jfr. 1. ene. — **2)** blandt hyrderne: den, som kommer sidst op pinsemorgen (S. Omme), jfr. Kr. Alm. I. 22. 61; den, som kommer sidst ud med køerne om morgenen og sidst hjem om aftenen (Grene s.), jfr. Kr. Alm. IV. 28. 59, 159. 461, se konge II. 265. 18 b. — Jfr. græstyv, korive, lopledet, middagsgjæk, morgenkat, natravn, sidsteskrald, svinepisker.

lusekrudt, no. J. T. 162, = luseurt (Ang.), se 1. krudt.

lusekræmmer, no. *luskræmər æn* (D.) en ussel, elendig person.

luselektie, no. i udtr. *do hò nåk sat i luslèjs* (Gjedved) ɔ: siddet over; *seð i luslæjsən* (Randers, Grenå, Dover, Ålum, True), jfr. Sgr. II. 207. 18, 223. 16; der siges nok også: *lulæjs;* og: *sej ætə som nåwə lulèjsə* (Tåning) ɔ: personer, der er i luslektien: skal også være uo.: *lulèjs* (Fur), sidde efter; jfr. pæl.

luselyng, no. J. T. 77, en plante, krækling, empetrum nigrum L. (Jylland).

luseribbe, no. *luwsreb æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) spøgende udtryk om en kæmmekam; *ka mæ eňc węj òňc, ka mæ da òltər węj ən luwsreb!* hornkæmmekamme er en alm. gevinst ved lotterier på markeder med indsats af 10 øre.

lusesalve, no. i udtr. *han hår et æn gaŋ æn skæləŋ te lussalə* (Andst) en betegnelse af den yderste armod, jfr. Sgr. X. 108. 310.

lusestrid, no. i visen: „ja, var du dig til dyster igår med ridderer og raske svende; da var det vist en lusestrid, om du vandt sejr alenn'“, Kr. II. 225. 7.

lusesyge, no. *lussyqəň æn* (Søvind s.) en sygdom, phthiriasis, hvori man troede, at levende lus avledes i kroppen og kunde bryde ud i *„lusbylər“* (D.), jfr. Kr. VIII. 164; straf til den, som brækker kirke ned, Kr. Sagn III. 142. 731, se lus.

luset, to. *lusə* (D., vestj., Søvind s.) = rgsm.; fuld af lus; *haj æ bådə luwsə å skabə* (Vens.); se pil-.

lusetrappe, no. *lustrapər* flt. (vestj.) hakker i hår, som fremkommer, når en uøvet klipper.

luseurt, no. en plante, pedicularis palustris L. (Ålborg); kommes den i sengen, dræbes lopper og lus af den, Kr. IX. 76. 802.

Lushöj, no. i en talemåde: „det er ingen löjer at holde ved L—, når det er mørkt og det regner, te det dråser,

og så sidde på bunden af en stor vogn med et par trætte helmisser og et par ömme albuer", Kr. Alm. I. 34. 108 (Vejr. s. i Hjerm h.).

lusing, no. *luwsəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; vestj.); *lusnəŋ æn -ər* (Holstebro, Agger; Bradr.); *lusəŋ æn -ə* (Sundev.) — 1) = rgsm., et slag på øret: *de skår ek, gi ham blåt æn guwə luwsnəŋ* (Agger); „han gi ham no regdig gue tar lusinge", Jyd. II. 27. 1; fig.: „få en lusing" 1) lide et tab, tabe en proces el. lign., 2) få en stor fortjeneste, en arv (Bradr., vist alm.); l— får vejfarende af genganger, Kr. Sagn II. 530. 178, V. 210. 64, se Cavall. Wär. I. 465; et ikke ualm. træk jfr. Hofb. Nerike s. 241 af skovrå; Cav. Wär. I. 259 af nøkke; Afzel. Sagoh. II. 190, Amins. V. 84 af nisse; Afzel. II. 192 af spøgelse se Wigström I. 154. 158, II. 261. 359; Strackerj. I. 219 m, Urquell III. 279, IV. 254 (Schles.), Pomm. Volksk. I. 19. 18, III. 38. 19; af djævel, Kr. Sagn. IV. 295. 54, P. Volksk. IV. 80. 33; af død, Kr. Sagn IV. 301. 78; hængt mand skal man give lusing, når man skærer ham ned, Urquell IV. 193 (Schles.); det koster en l— at se brylluppet hos de underjordiske, se f. eks. Kr. Sagn I. 71. 289 flg., Gr. Gl. d. M. III. 90; med en l— kan tandpine helbredes (vist alm.), se Melzer, Småbilleder, Kria 1862 II. nr. 8, Pomm. Volksk. III. 67. 18; i en skæmtehist., Wigstr. Sagor s. 120. — 2) en dragt prygl; *æn guwə lusəŋ hok* (vestj.), ligeså Holstebro. — Jfr. V. S. O. lusning, dragt prygl, irettesættelse; lusning, renselse fra utöj; Rietz lusing; se flabop, husk-påmig, kjæbop, medhjælp, sansekage.

lusk, no. *losk* (Thy, sj.) — 1) i udtr. *ta l—* = luske ɔ: være doven, drive. — 2) *dær æ lusk i æ væjr* (Plougstrup), det er usikkert, truer med regn el. uvejr; jfr. 3. lurke, lutte.

luske, uo.
luski -ə tf. ft. *luskət* (Tåning, Elsted);
lusk -ər -ət (D., Søvind s.);
losk -ər -ət (vestj.);
lowsk -ər -əð -əð (Thy, Agg.);
lusk -ər -ə -ə (Vens.);
luəsk luskər -ət (Agersk.);
losk -ə -ə -ə (Sundev.) —
1) være lumsk; *lusk omkre·ŋ* (D.); *æ huṅ luskər* (Andst) er bange, skuler; *sijə do ka losk å!* (Lb.) luske afsted; *wa gor do o loskər omkre·ŋ atər?* (Lb.); *haj gor å luskər, lisom haj wil stèl höns* (Vens.); *„di hæ to klørər luskə dèm liq uən te wejən"*, Grb. 46. 65, disse herre to fyre luskede sig lige udenfor vinduerne; *haṅ komə luskəṅ, haṅ luskə se frè ət* (Søvind), *lowskin* (Agg.). — 2) drive, være doven, *go o lusk a·ð; leq o lusk a·ð i æ sæŋ* (D., Thy); være öjentjener i sit arbejde (Vens.). — Jfr. Aasen, Rietz luska, htsk. lauschen, lytte, mnt. luschen, Sch. Lübb. „heimlich auf wild lauern"; se over-.

luskebasse, no. *æn sær luskəbasə* (D.) person, som går lurende omkring el. er doven.

luskefas, no. *lusk-* el. *luskəfas æn* (D.) = luskepeder.

lusk-egn, no. *æ luskæjn* (Ribe) keltringeegnen, kaldtes tidligere egnene i Malt herred, Tirslund, Assersbølmark, hvor de store heder begyndte og hvor mange keltringer boede.

luskehoved, no. *luskhuwə æn* (D.) en person, som er lumsk el. doven ved arbejde.

luskepeder, no. *luskəpæjər æn* (D.) en, der går og lusker.

luskepig, no. *luskipiq æn* (Århus) = luskepeder.

luskepuld, no. *luskipòl æn* (Røgen) = luskepeder.

luskeri, no. *luskəri·j de* (D., alm.) både om gerninger, der er lumske, og dovenskab.

lusket, to. *luskə* (D., Sønderjyll.); *lòskiə* (Låsby) — 1) om msker el. dyr, som er lumske (Sønderjyll., vestj.); *æn luskə huṅ* (D.). — 2) doven, som vil luske sig fra arbejde (D., vestj.); *æn gor o blywər dl luskə* (D.) doven, dorsk. — 3) om heste: *æn sæ lòskiə krik* (Låsby) hest, som luder med hovedet, modsat pronsk.

luski, no. *loski æn* (vestj.) en person, som lusker.

luslidt, to. *luqslet* (Agger); *luwslèt* (Vens.); *luslet* (vestj.) = rgsm.; *æn luqslet tröj* (Agger).

lusning, no. se lusing.

lut, uo. tf. se lukke; no. uo. se løft, løfte.

lut, no. i udtr. göre, tage noget *atər lut o kik o et atər stræqər o skit* (Lindk.) efter öjemål, på slump; se lutte.

lutfis, no. *lòtfics i* best. *-i* (Vens.) en fis i smug.

lutfise, uo. *lòtfijs* (Vens.) fise i smug.

Luther, no. om Luther skulde findes i danske sagn, véd jeg ikke; efter svenske mødes han med paven, se Svensén, Emå s. 32; en kalv kastes ned af fjæld, fra Kálfatindur, for L—, en for paven på Island, da L.'s stod sig, antog den andens ejer L—s tro, se Arnas I. 661.

lutheran, to. *lutəra·n i* (Vens.); *dæ̜j lutəra·n trow* (sts.) den lutherske tro; to. *lutəsk* (sts.); luthersk præst hjælpes mod genfærd af sin katholske kollega, Kr. Sagn IV. 295. 54, jfr. Strackerj. II. 4 a, I. 154 b, Wuttke nr. 207, se tro no.

1. lutning, no. [*lòtnəŋ*] (Vens.) stilhed i vejret, truende med regn.

2. lutning, no. *lutni i* (N. Sams) ½ otting jord; en helgårds fæstejorder var 1 fjerding (s. d.) og 1 lutning; en halvgårds ½ fjerding og ½ lutning.

1. lutte, uo.
lut -ər lut lut (D., Andst);
lot -ər lot lot (Vejr., Sall., Thy); ft. tf. *-əð* (Agger);
lòt -ə lòt lòt (Elsted);
løt -ər -əð -əð (Mors, Thy);
lòt -ər lòtə lòtə (Vens.) —
1) lytte (vestj.); *lot atər nòj; de slu ham i lotən* (Vejr.) bragte ham til at lytte, til at tie; *å lòt we dön* (Vens.); „*haj lòtə te, om hon drow òj*“, Grb. 35. 22; jfr. lyde; herhen hører sagtens udtr.: „kornet står i lotten“ (Vium), det står lyttende ɔ: hælder, se 3. lund; dersom det ikke skal henføres til Aasen, luta, böje sig. — 2) kige efter noget: *a lutət atər ham, lut i æ papirər* (D.), *iñ að æ viñərər* (Lindk.). — 3) lure, stå lurende og spejdende: *lut ve æn hushjö·n* (D.); *a lotət noi åpo* (Ry) lurede; mærk: *lot* lure; *løt* lytte (Agger); se mane. — 4) stå som en tosse; uden at kunne få sit ærinde udført: *hun stor o lotər som æn sow, dær hår skit i æ ør* (vestj.); *stå o lot* (Vejr.) om börn, der ikke kan få deres ærinde sagt; *fal i lotən* (Thy) falde i en døs; *han stor o lotər som nåwə wro sow* (vestj.). — 5) om vejret: *de løtər mæ əð* (Han h.) om en stilhed, som bebuder regn.

2. lutte, no. *lòt æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) skældsord om måbende kvinde.

luttedrøv, to. i en skæmtehistorie: *i maj ha tow dætərər, dæ jæn wa fjålcədrò·w* (rasende karlegal), *dæ nan wa lòtdrò·w* (Vens.) ɔ: stille karlegal.

luttehoved, no. *luthuwə æn* (Lindk.) en, der er slem til at kige i fremmedes sager.

luttekrog, no. *lotkroq æn* (vestj.) en krog bag dören til at stå og lytte i.

luttelår, no. *lòtlor è* (Vens.) skældsord om enfoldigt kvindfolk, der går sanseløst ved sit arbejde.

lutten, to. *lotən* (Vejr.) om en, som vil lytte og lure.

lutteputte, no. *lotpot æn* (Vejr.) en, som står uden mål og mæle, se 1. lutte 4.

1. lutter, to. = rgsm.; *de æ lutə lòwn* (Vens.; Søvind s.); jfr. htsk. lauter; mnt. lutter, Sch. Lübb., ren, ublandet.

2. lutter, to. doven; ordet synes forældet, men pålideligt (Silkeborg egn); kunde jo henføres til 1. lutte (s. d.).

3. lutter, no. *lotər æn -ə* (Hmr.); *lòtər i -ər* (Vens.) — 1) en lytter, person, som lurer; *lòtəri skal ha loət* (lorte) (Vens.), alm. talemåde; „*ta så ham, dè lòtər!*“ *se prèjsti*, Grb. 201. 33, ligeså: Kr. III. 226. 318, genfærd lod præsten høre, at der var „luttere“, da der manes (s. d.). — 2) øre; *a skal hèls tòl te hans lòtər* (Vens.) ɔ: læse ham teksten. — Se dör-, døvlytter; jfr. vindue-, vægge-.

lutterstal, no. urinflåd hos heste, jfr. holl. louterstal; plt. luttermiege, Schütze III. 98.

luttetot, no. *lòtitåt* el. *lòtitåt i* (Vens.); *lòtitò·t* (Lild s.) — 1) en Per Tot, en ligegyldig og dum person (Vens.); „*maj war i lòtitåt*“, Grb. 96. 2; *do sto som i lòtitå·t!* (Vens.). — 2) dansemelodien: Lott ist todt (Vens., Lild s.), se Lotte.

luttevejrligt, no. *lotvæjlə* (vestj.); *de stor mæ nòj l—,* stille vejr.

luttevorn, to. *lotwòrn* (Vejr.) — 1) om en, som står uden mål og mæle, se lutte 4. — 2) *l— i æ væjlə* (vestj.) lunt og stille vejr, der varsler regn.

lutti, no. [*loti*] *æn* (Sall.) en kvinde, som lurer, som bliver stående stille, udtrykket grænser nær til utugtig.

lutting, no. „det står i en løtting“, J. Saml. VIII. 272 under lytting (Hell. h.)

om vejret; en mellemting mellem frost og tø.

lutvånden, to. *lut-* el. *lotwånən* (D.) stærkere udtryk end kræsen, den kræsne tager maden, men nødig; den, der er l—, vrager.

lutøret, to. *lutørə* (vestsl.) lydhør.

luv, no. se liv.

luvside, no. *æ låwsij* (Agger) = rgsm.; jfr. Aasen, luv; holl. loef, skibside; eng. loof.

ly, uo. se lyde.

1. ly, no. *ly* (Vens.); *lyj æn* (vestj., D., Agg., Års h.); *lòj æn* (Bj. h., Vor), itk. (Støvring) = rgsm.; *kryƀ i ly, sto i ly we hukst* (Vens.); *dær æ let lòj oṅə lamhol* (Tåning); alm. udtr. er: *i lyj ve* ɔ: ved siden af, samtidig med: *di gor o teqər o stæl let i lyj ve; hans dawlön rækər et vit, dijəfår mo han swålt i l— ve* (Andst); *de fåto·l han mæ i l— ve* (Elbo h.); i stedremser: *Poby leqər let i løj* (Påby v. Kolding); Assendrup, Kr. Ordspr. s. 513 (Skanderb.); „Bedsted ligger i æ ly“, sts. s. 529 (Lygomkloster egn); „Homå kro har ingen ly“, Sgr. II. 88 (Sønd. h. ved Grenå); jfr. Rietz ly, Cleasty, hlýr to.; læ; hus-, kjør-i-, kruk-i-, kryb-i-, skov-.

2. ly, no. i udtr. som: *de ær ham liq gåt, hwæm haj komər i lyc* el. *lyjc we* ɔ: i færd med; *de war i li swæn, hon kam i lyc we* ɔ: i forbindelse med; *hon war i lyc mæ ham om ə* ɔ: i færd med ham; *haj ha tò hans uws mæ, så haj ku klòw pajən å òl di slabər, haj sku kom i lyc we* (Vens.); hører til 1. ly, no.?

3. ly, uo. *hær lyər ət gåt* (Lindk.) her er der god ly for vejret; *hunən æ sæŋ dæn lòjət* (Ry) gav ly; *hær løjər ət let* (vestj.); *de lòjər så få hawən* (Søvind s.).

4. ly, to. *lyj* (D., vestj., Mors, Thy; Agersk.); *lòj* flt. *lòj* (Støvr., Vor, Søvind s.; Vejr.) — kuldslået, måske mindre varm end lunken; *waṅət æ lòj* (Støvr.); *waṅət ær il wal lòj*, vandet er næppe nok lunkent; *I hòr ət lòjt å gåt* (Søvind s.), I har det lunt og godt; også: *sæt æ waṅ te æ løj* (Holstbr.) sætte på gløder, at det kan blive ly; *sèt kafərət te lòjən* (Elsted); fig. *a ska nåk hål ham te æ løj* (sts.) = holde ham til ilden; jfr. Aasen ly, isl. hlýr; se 1. lykke, lykket; fise-, mælke-.

5. ly, uo.
lyj -ər -əð (Mors);
løj nt. ft. tf. *-ər* (Vejr.);
lòj -ə lòjət lòjət (Søvind s., Elsted);
lyj lyər lyj lyj (Agersk.) — kuldslå vand el. lign., tage kulden af det: *lyj æn påt mjælk* (Mors); *æ kafəkaṅ ska åltijər vær sådən, te æn ka løj si båqhåṅ, så ær æn læt o swerp* (varme i en fart) (Lb.); *a ğè hæn å lòjə èn to kafə* (Søvind s.).

lybber, no. *lybər et -ər* (Bradr.) = løbbes (s. d.) små brændte lerkugler, el. stenkugler, som bruges til leg; jfr. malmer.

lybbes, no. se løbbes.

lybsk, to. *lybsk* (Søvind s., vestj.) nu gået helt af brug, betegnede møntarten i Sønderj. og en stor del af det sydl. og vestl. Nörrejylland:

no hår a ålər kæṅ så gal i minə levədaqə,
fir mark lybsk o fir lybskæləŋ får ən paṅdəkaqə!

gl. rim (Malt).

lybsker, no. *lybskər æn -ər* (vestj., Lönb., Lild) = lybskilling (s. d.).

lybskilling, no. *lybskæləŋ æn* = flt. (V. Vedsted, Ribe, Søvind s.) — **1**) skillemønt af små sølvskillinger, prægede i Hamborg og Lybæk, værdi $3^1/_5$ rigsbankskilling; 5 lybskilling = 1 mark rigsmønt, 0.33 kroner; de taltes i kast (s. d.) (V. Vedsted), jfr. Fb. Bondeliv s 153; man regnede i Sønderj. sædv. i mark lybsk; se lybsk, lybsker. — **2**) en plante, en art hyrdetaske, thlaspi arvense L., på grund af frugternes udseende (Thy), J. T. 242.

Lybæk, no. en by i Holsten, se 1. død I. 227.22; jfr. Deecke s. 88, lybsk.

lyd, no. se lød.

lyd, no. *ly i* best. *-i* el. *lyji* el. itk. (Vens.); *ly æn ly* (D., vestj., Tåning, Søvind s.); *liwð* best. *-əṅ* (Tved sj.) — **1**) = rgsm.; *dær æ gu ly icə* (Vens.) god klang; *dær ær æn gowə lyj i dæṅ bån* (vestj.), det skråler stærkt; *sköwt lyj imæl fålk* (Agerskov) stifte fred, forlige; *skøt ly imel fålk* el. *skel ly imè·l dæm* (Vens.); *skæl lij imæ·l* (Agger); *skel ly* (vestj.); „no skal a ligh gåt i høu ly fåtehl“ ..., Jæger, Ferie s. 4; „han såh i høw ly“, Gillsjow s. 43. 49; *i hòw ly* (Elsted) höjlydt, for ramme alvor;

„hạj jijər sònt no sæ̱ ly å· se“, Grb. 8. 26; *„di tøt åpå lyjə, de de ku wær i kòl“*, Grb. 43. 13; *gi ly frå· dæ, añtən host æl̦ər skịð, æn ka da hør, dær æ lyw̦* (D.); *ka do ji ly å· dæ!* (Vens.). — **2**) stilhed; *dær blöw ly i æ ståw̲, law di gek ụð; a vil̦ nåk sæj nåt, nærənstij a ku fo ly* (vestj.); jfr. et retsligt udtryk: for menig siddende thing eller i god lyd (ɔ: under forsamlingens tavshed) kundgjorde man, Nielsen, Thingsvidner s. VIII; se lyde; øren-.

lydagtig, to. *lyaw̦tə* (vestj., vestsl.); *lyajtə* (Sall., Hvejsel) — som let adlyder, lydig.

lydbar, to. *lyjbọr* itk. *-t* (Vens.) klinger, som lyder klart; *de æ så lyjbọrt i stu̲stòwən, sin̲ cistərən kam uk; stòw̲ərən æ så lyjbọr, sin̲ wi fæk dæm kal̲kə.*

1. lyde, no. *lyð æn* (vestj.); *lyr æn -r* (Agersk.) — fejl, skrøbelighed; *æ hæst håð ål̲ dæm̲ lyrər, æn krəatụr ka· ha* (D.), jfr. 2. lak no.; Aasen lyte; isl. lyti itk.

2. lyde, uo.; böjningerne for de enkelte betydninger går over i hverandre. — **1**) lytte:

ly -ər lyj lyj (Andst, D., Thy, Agger);
ly -ər, lyṭ el. *ly, lyt* (Vejr.);

han ly nåw̲ət ọ ət, tẹ ət (Andst); *æ hæjst står å lyər* (Thy, Mors); *a vil̦ eṭ ly ọ, te han lastət hans mu̲wər* (Lindk.); *hañ lyər ål̲ə ætə hwa̦ ən sèjə te· ham; hwa stè du å lyər ætə? — a lyər åpå saṇən* (Søvind s.); *hon stu o lyj te·, mən sọ en teṇ* (Vens.); *æ dæjn wa så grem̲ tejr o stå o lyj we æ dar* (Agger); jfr. 1. lutte; alm. er betydningen: at høre ind til en; *do ka ly eñ te mæ imå̲·r* (Thy, Mors); *ly -ər lyð̲ lyð̣ eñ te* (Støvr.); *do ka ly te æ dar* (vestj.); *ly om ar̲bit* (Silkeb.) forhøre om arbejde; se Aasen, lydast; *dè æ bæst, du lyə eñ te wò nọbəs får å hø òm di· il̦ vẹə now̲əj; go eñ i kròw̲ərət å ly ætə, om dær il̦ æ kòmən èt bræw* (Søvind s.); *æ wel lyj åm̲ te Kræn Ma̲səns, iståñ* (mens) *do gy dæ fær̲ə* (Agger); jfr. Aasen lyda, isl. hlýða; se lue, lutte. — **2**) adlyde:

ly -ər ly lyj (D., Sall., Lild s., Thy);
lyj -ər lyj, lyj el. *lyc;* imper. *lyc* (Vens.);
ly -ər lyð̲ lyð̣ (Støvr., Hads);
ly ly lyṟ, lyṛ el. *ly* (Elsted);
ly -ə ly lyj (Tåning);
lyjə -r -ð lyjəð (Hell. h.);
ly, -ə el. *lyə, lọi ly* (Søvind s.);
ly ly lọi ly (Røgen);
lyə lyṟə løə lyt (Åbenrå);
lij -ər lẹ (?) (N. Sams);

ve do eṭ ly få wå mu̲wər, så ka do ly piv̲ər o trom̲ər o kal̲skeñ (D., vestj., Mors); ft. *a vel eṭ ly; han hår eṭ vil̦ ly* (D.); *æ moñ lyər ham gåt* (Andst); *mæ ska lyj sin fårè·l̦ər; dæ̨j dæ duw̦r eñc te å lyj, duw̦r hèl̦ər eñc te å byj* (Vens.); jfr. Aasen, lyda, isl. hlýða. — **3**) klinge, give lyd:

ly -ər ly ly (D.; Thy);
lyj -ər lyj, lyj el. *lyc* (Vens.);
ly -ər løð lyt (Støvr. h.);
ly ly lyṟ lyṛ (Elst.);
ly -ə, ly el. *lọi, ly* (Søvind s.);
ly ly -ər lyəð (Mors);

de lyər eṭ gåt, nær æ bön öw̲ərsnøflər djæ fåræ·l̦ər (Lindk.); *æ blæst lyər mọj hæ̱r* (vestj., Thy), lyder ɔ: høres stærkt; *de lyt sår̲ən* (Agersk.) det lød således; *dè lyər il̦ now̲əj* (Søvind s.) ɔ: der er ingen lyd i det, hertil kan henføres: *hwa lyər dæñ bröw ọ?* (Andst) indeholder; *dæ lyj* (tf. *lyj*) *æn plakọ·t we cèrkən; de lyjə te, hạj wel te Amè·rika; de lyj te å wè rẹn gal̦t* (Vens.); *de lyər, som jæṇ ku røḳ æn kat i æ hål̲ baw̲ləñs nijər å æn stæj* (vestj.) el. som når de skærer kalve i Vitten, Kr. IX. 112. 202, om dårlig sang el. musik; iron.: *de lyjə gåt no̲ fro̲* (Vens.); jfr. Aasen ljoda, isl. hljóða; for-. — **4**) göre bekendt, ved bekendtgörelse efterspörge; *de blöw ly ve æ kæ̌ṛk* (D., Andst, Mors); *ly te ve kèrkən* (Støvr.); *han hå ly om̲ ət* (Andst); *dæ blöw ly æn plakå·t ve æ kæ̌rk* (Thy); *de hò lyc we cèrkən; hạj læt ə lyj* (Vens.); *a hår ly atər æ huñ i ål̲ æ såw̲n* (Andst); *vi ka læ ət ly òwər æ hijəl såw̲n* (vestj.); jfr. Aasen, ljoda; isl. hljóða, frembringe lyd.

-lydende, to. se u-.

lydet, to. som har lyder: *han æ da eṭ lyt hwæṛkən i how̲ə hæl̦ər röw* (Holstebro, glds.).

lydhul, no. *lyhwòl æn hwòl̲ər* (D.), *lyjhwòl è* best. *-hwòl̲* (Vens.) på kirketårnet.

lydhør, to. *lyhọə* (Vor h., Søvind s., S. Hald); *lyhør* (Hvejsel) — som hører skarpt, modsat tunghør; *lyjhøri* (Vens.) lydhørende, se læhør.

lydig, to. *lyə* (Andst) *lidiq* (N. Sams)

= rgsm.; *lyji* (Vens.) lydende: *din bǫn ær eńc sụ lyji* (Vens.); se u-, van-.

lydløs, to. *lyjlòs* itk. *-t* (Vens.) = rgsm., uden larm.

lydøret, to. *lyg̣rə* (D.) som hører skarpt.

lyev, uo. se løbe.

lygt (?), bio. i udtr. *dön̥ stor lyc te lisom ən swen̥stidə̀r* (Vens.) ɔ: på klem; tf. af lyde 1?

1. lygte, no. *löụtər æn -ər* (D.); *løjt æn -ər* (Vejr.); *løt æn -ər* (Thy); *löjtər et -ər* (Braderup, Ang.); *løqtər æn -ər* (Fjolde); *löjdə æn -rə* (Sundev.); *löjt æn -ər* (Støvr., Søvind s., Hads h.); *løc æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *lit æn* best. *-ən* flt. *-ər* (N. Sams); *lyt æn -ər* (S. Sams) = rgsm.; *han håð æ löụtər tæń* (D.) var fuld; for glas svineblære, Kr. Alm. III. 8, hornskiver, Deecke 73; l— gjort af to runde træskiver med en hinde om, Stolt Opt. s. 89; lygte, hvormed skibe lokkes til stranding, Kr. Sagn IV. 139. 11, 414. 87; personnavn: *hạj laḅər lisəm Krèn Løcəns føl* (Vens.); en ansøger leder med en lygte i hånden efter et præstekald, Sgr. XI. 54. 89; jfr. Aasen lykt, sv. lykta; mnt. luchter, Sch. Lübb.; htsk. leuchter; horn-.

2. lygte, uo. *løc -ər -ə -ə* (Vens.), i udtr. *å lə̀jt ðụ* (Søvind s.), *wi løcə å·* (Vens.) lygte af ɔ: foretage en runde i huset med lygte, inden man går i seng, for at se, om alt er i orden.

lygtemand, no. *löụtərmań æn* (D.); *löjtəmań æn* (Andst); *löjtəmań æn -mìń* (Bradr.); *löjtərmạń æn* (Agersk.); *löjdəmań æn* (Sundev.); *lə̀jtmań æn* (Thy); *löjtmạn æn* (Støvr.; Søvind s.); *løcmạj i* best. *-mạj* flt. *-mæ̣jər* (Vens.); *lytmań i* (S. Sams) = rgsm., en lue, et lys (s. d.), der antages at brænde på sumpede steder; jfr. Naturen og Mennesket I. 167; kaldes „mallepøtting“ (Falster), se Thiele Overtro nr. 745; „løjtmannen plejæ ossæ hiæ å farres, så hvem der ett vedd o'et let ka narres å blyu foer vild“, Anders. Frieri; forekommer alm. i folkesagnene; *„især we hælməstijər i mørk awtənər è løcmạj jạn åpå fạr“*, Grb. 137. 1; han svinger en lygte, der sidder på enden af hans hale, kaster man stål over ham, står der en sort hund, Kr. III. 79. 108; *dæm̱, dæ fløṭər skèḻstiənən, di komər òså tẹ å go ijè·n såm løjtmæńər, dær slæ̣bər gløj k̄æ̣ðər ætər dæm* (Lild s.); *di æ lisǻ nær i slæjt* el. *æ søskəńbǫən lisom æ löụtəmań o æ döụl* (vestj.); den er en morders fredløse sjæl, se Mhoff 188. 258, 553. 558 (Jordkjær, Tønder), jfr. s. 368. 493; alm. forestilling er det, at lygtemænd er uretfærdige landmålere (s. d.), som har sat falsk skel; han er en lille mand i blå frakke, Kr. Sagn II. 489. 16, dreng nr. 33, kæmpe nr. 26. 36; man kan flöjte ham til sig, Kr. Sagn II. 488. 7; han kommer, når man peger (s. d.) efter ham, Kr. Sagn II. 492. 24; fører folk vild, Thiele II. 298. I, Kr. III. 79. 110, VIII. 60. 115, Sagn II. 487. 1. 8. 9. 35. 42, jfr. Hazel. VI. 20, Mélus. I. 71 (Frankrig), Z. f. M. III. 111 (slavisk), Amer. Folkl. I. 139 (Negre), men man undgår at blive ført vild, når man vender et stykke af sit töj vrangt, J. Saml. IV. 245; kjole, Kr. Sagn II. 487. 4. 16, vante; han lyser folk hjem for betaling, Thiele II. 299. II, Overtro nr. 744, J. K. 343, S. Kjær, Stavnsb. s. 362, Gr. Gl. d. M. I. 11, Sgr. VIII. 191. 812, Kr. VIII. 60. 116, Sagn II. 488. 9. 10. 11. 12, jfr. Wigstr. II. 235. 241. 359, Mhoff 262. 186. 255, Strackerjan I. 220, Veckenst. Volksk. III. 59, Kuhn M. S. s. 98, Folkl. Journ. V. 179; hopper omkring, Kr. IV. 58. 74, M. Skrædd. s. 4. 4; skræmmer, forfølger folk, der skælder el. håner, Kr. IX. 197, jfr. 253. 92, VIII. 60. 117, VI. 54. 76, Sagn II. 491. 19. 20. 22. 26, jfr. Grimm Sagen I. 322. 277, Strackerj. II. 67. 340 a; slår mand omkuld, Kr. Sagn II. 491. 21; dundrer på port, sts. nr. 20. 25; stikker ild i mands hår, nr. 30; viger for Jesu navn, Gr. Gl. d. M. I. 127. 133; for jærn, Kr. Sagn II. 488. 6; jages bort ved skældsord, Sgr. XI. 127, Kr. Sagn II. 491. 23; jfr. hvegeild, mosemand, udøbt; Wille Opt. s. 173; „hrævareldur“, Arnas. I. 309; Kuhn W. S. I. 118. 127 med mange henv., II. 23; N. S. und. „irrlicht“; Wuttke nr. 762, Grimm Myth.[2] 868, Harl. & Wilkinson Lancassh. Folkl. s. 53, Folkl. II. 158, III. 558, Suffolk Folkl. s. 122, Mélusine I. 455, Ndl. Volksk. I. 16.

1. lykke, uo. *løjk* ft. *løjkər* (Fjolde); [*lyək*] (Mellemslesv.) — göre lunken, opvarme svagt; jfr. Aasen, lykka, formilde, göre varm, eng. luke, lunken; se 4. ly.

2. lykke, no. *løc æn -ən* flt. *-ər* (Vens.); *løḳ æn* (D., vestj., Vejr., Lild s.); *lyki æn -ə* (Tåning, Søvind s.); *lyək æn lykər*

(Bradr., Agersk.) — en løs knude på en snor; *dan æn lyki å et boň* (Søvind s.); *han hå̦r fåt æ løk̦ om æ hals* (vestj.) er kommen i knibe; *han vel ha bo* [både] *løk̦ o bèj æňər* el. *han vel bodə ha ve æň o løk̦* (vestj.) om den meget begærlige, der vil have fordel først og sidst; om en, der er villig til at dø, kan siges: *han sǩær̦ eț i æ løk̦* (vestj.), billedet må vel være taget fra den, som skal hænges; i visen: en guldblommet kjortel hun over sig slog, vel hundrede løkker på volven stod, Kr. II. 64. 8, knuder, slöjfer? jfr. Aasen isl. lykkja, sv. lycka, bugt på et reb; drageknude; drage-; rende-.

3. lykke, uo. *de lyk̦ər å æ trå̦i* (vestslesv.) ɔ: der kommer kurrer på tråden.

4. lykke, no. *lyk æn -ər* (Ang.); *løk æn* (Bylderup); *lyək æn lykə* (Sundeved, Agersk.; Ang.); *lyk̦ə æn* (Malt); *lyki æn -ə* (Søvind s., sj.); *lekə æn* best. *-n* flt. *-r* (N. Sams) — en indhegnet marklod; på N. Sams: *Bi-lekə, Ko̦-lekə, Wæstər-lekə, Estər-lekə;* hegn, slgn. Mejb., Slesv. Bøndergd. s. 108 anm.; jfr. Aasen isl. lykkja; isl. lykkja uo., indelukke; lücke anføres hos Sch. Lübb., men kun fra danske egne; se fenne, 2. kobbel.

5. lykke, no. *løk̦ æn* (D., vestj.); *løk* best. *løkən* (Vens.); *lòk æn* best. *-ən* (Søv. s.); *lekə æn* best. *-n* (N. Sams); *løək æn* (Agersk., Bradr.) = rgsm.; held, fortuna; *lòk mè haňələn! te lòk!* (Søvind s.); „til lykke med din udgang!" siges til den hjemkomne kirkegangskone fra de andre kvinder, Kr. IX. 2. 18; ved hjemkomsten ønskes den lykke, som har båret barnet (Eskelund, Brørup s.); *a ønskə dæm te løk! te løk mæ hajlən! sicən ən løk! haj hòr hat løkən mæ˙ sæ! te løk å walseŋnəls!* hilsen til altergæster (Vens.); „a pråler aller en bettesmol å et, men lykki no soent da traf ed", And. Begr.; *han ǩöwt æn par stöwl o løkəns pof* el. *from* (D.); *po lòk å fròm* (Søvind s.); *han ǧor hans løk̦* (D.); *væn æ løk vel iň, så jælpər dær enə lærbåws får* (Ang.); *nær æ løk̦ vel iň å æ æň, hjælpər dær eŋən læjərbåws* (Lindk.); *nær æ løk̦ vel båq uð, nøțər ət eț o træk i læjərbåwsər* (Lönb.); *væn æ løk̦ vel iň ar æ röw, så nøțər ət eț å slå kås får* (vestslesv.); *væn de ræn løk, sa æ min påt omvæň* (Ang.); *staklər har kon jæn løk̦ å dæň æ tyň* (Nordslesv., alm.); *jo star skår, des star løk̦* (vestj.), jfr. Sgr. VIII. 22; *løkən ær æn krom, dæň hæŋə i ròwən po som* (Tåning); *de ær eț såðən, nær æ man ska lijəð om æ løk̦, som nær æ løk̦ lijəðər om æ maň* (Lindk.); *æn ka liså snår lij* (bie) *sæj æ løk̦ te, som læv sæj ən te* (Lb.); „*mè* (man) *ka tit sto sè dèj løk te, de mè ka eňc go sè te*", Grb. 246. 54 el. *mæ ka tit lisəgåt sto̦ sæ te sin løk, som mæ ka go sæ te̦ i* (Vens.); „*såm fløtə så låňc ètə løkən, de løkən ka eňc fe̦j dèm*", Grb. 243. 281; jfr. Carnoy & Nicolaides, Tr. Pop. de l'Asie Mineure s. 169 nr. 11; *dæň, dær˙hå̦r æ løk̦, fo̦r ən, om så stuð ska kal* (vestj.), jfr. htsk.: wer glück hat, dem kalbt ein ochse, Busch Volksh. s. 136; *æ løk̦ ræňər atər ham o ka eț no̦ ham* (vestj.); *do hå̦r æn guwə løk̦, mæn æn slæbər æbåq ætə dæ* (Mors); *lòkən hæŋə vè ham lisom skit vè spèkal* (Søvind s.), el. som skidt ved en sko, Sgr. IV. 217. 629; jfr. Sgr. VI. 6. 40, 5. 13 (Fyen); han lod lykken spille, som den bedst vilde, Kr. V. 115; lykken vender sig ofte om, sommetider er den i Tyvkjær og sommetider i Romm', Sgr. III. 57. 180 (Ikast s., Hmr. h.); *ha cæləŋəns løk* (Vens.) ɔ: have modvind både hen og hjem; *æn veð ålər, hwa løk̦ æn dræŋəbån ska ha, de ka vær, han ka blyw præstkowen* (vestj.); *løkən æ ber ən fåstq˙jən* (Vens.); „*æ løk̦ æ bæjər eň æ fåsta˙ň!*" *så æ dræŋ, han kyl æn stijən atər æ huň o ramt hans stymor* (vestj.); *æ løk̦ æ mijər var eň huňər dålər* (vestj.); „*løkən è ber ej hujə dòlər*", Grb. 236. 135, jfr. kvintin, fortæll. Gr. Æv. III. 136 Reg. nr. 130 „Lykken" og „Forstanden", der spadserer sammen, jfr. Magyar T. s. 22. 317 med henvisn. til en spansk og bøhmisk variant; *han hår æn løk̦ som æn kario˙lhæst, dær komər få˙r o ålər fræ* (vestj.), el. *som æn jænyə huň* (vestsl.), den mistede nemlig ikke begge öjne; *læ æ løk̦ rå!* (vestj.); „*lè løkən råm maj*", Grb. 235. 122; *la æ løk draf æ maň* (M. Slesv.); „*de wa dær løk̦ ve!*" *så han, æ dræŋ, da fæk han æ ku te o skið o æ moðəŋ* (vestj.); *løk o di ræjs, te do komər let hen, så tår a mi løk̦ ijæ˙n*, Sgr. V. 31. 184 (Skals); *løk åpå rèsən, ta lo̦ti åpå njèsən, å fanən åpå baqi* el. *naki, så mèə do ham*

cn̆c, el. *løk åpå rèsən å ta Wòrhær̲ mæ· dæ, te do komər nu̲ə hæn, så ka do hyjr dæ sịəl* (Vens.), jfr. Sgr. X. 108. 297. 98, XII. 136. 298. 99; lykken er af glar, hun brister så snar, Kr. Ordspr. s. 197; *æ å̲sk må ẹt fæjəs få·ṛuð å æ skåstən, så swin̲̆ər æ løḳ å æ hụs* (D.); når man ved sengetid fejer på arnestedet tre strøg henimod kakkelovnen, fejer man lykken til huse, ellers fejer man den fra sig, Sgr. VIII. 179. 722; gulvskarnet må ikke fejes over dörtrinet, så fejer man lykken ud af huset, det skal samles inde og bæres ud, Kr. VI. 293. 394, IX. 58. 637, Almuel. IV. 103. 16, 140. 5, jfr. Urquell I. 48. 29, IV. 94 (Østpreuss.); man kan nyårsaften se sin l— skrevet på taget, om man med lagen over hoved går ud af dör, Kr. IX. 33. 351; der var spået, at en gård skulde finde sin lykke under en tornebusk, Kr. Sagn III. 463. 61; l— er der, hvor stork (s. d.) og svale (s. d.) bygger rede, Thiele Overtro nr. 136–37; ved fundne penge, firkløver (s. d.), tvillingnød, niært, hestesko (s. d.), Thiele Overtro nr. 144. 149. 150, J. K. 404. 33, se lykkebringer; for barn født i sejrskjorte (s. d.), Thiele Overtro nr. 387; for pigebarn, der ligner fader, dreng, som ligner moder, Kr. VI. 254. 23, J. K. 371. 51; for pigebarn, der har karl til fadder, dreng, som har pige, J. K. 60. 26. 31; frugtsommelig kvinde mister sit barns lykke, om hun bærer barn, med mindre hun lægger sølvskilling i sko el. tage to forklæder på, Kr. IV. 347. 11, VI. 253. 14, J. K. 367. 29; vies to søstre samme dag, tager den ene den andens lykke, Thiele Overtro nr. 351, jfr. Rääf I. 111; l— kan tages fra brudefolk, der går i seng uden at have bedet, Thiele II. 200; pige kan *wẹj løkən frå jẹj* (Vens., alm.), fra den, som holder garn for hende, om hun ikke river enden af garnet af, jfr. Thiele Overtro nr. 345, J. K. 62, Kr. IV. 377. 339, Asbj. III. 69; man må ikke moge i julen, så moger man sin l— ud, Kr. Almueliv IV. 111. 6. 322; vender man brød på ryggen, vender man l— fra hus, Kr. IX. 53. 578; sælger man levende bier, sælger man sin lykke, Sgr. VIII. 183. 69; fører ejer solgt dyr til køber, fører han sin l— bort, om han ej beholder nogle hår af det, Amins. V. 85; møder (s. d.) brudefolk gammel kælling (se skånepige) på kirkevej, tager hun deres l—; ligeså brudeparrets mødre, om de kommer i kirke; møde vogn fra kirke er lykkeligt, Kr. IX. 46. 509. 514. 520; har den person, en brudeskare møder, ikke sin lykke med sig, varsler mødet ilde, J. K. 84. 135; når brud hemmelig bortkaster sølvskilling på kirkegård, bortkaster hun alle ulykker, el. hun bortgiver dem til fattige ved sine gaver, Rääfs Saml.; vejret 1ste bryllupsdag varsler brudens, 2den brudgommens lykke, J. K. 83. 133; nygifte går til kirke for at hente l—, J. K. 82. 125; er en piges fingerspidser runde, vil hun få lykke med sig, er de flade, ulykke, Sgr. VIII. 94. 311. 314; når en kjole sys om, må den ikke endevendes, så endevender man sin lykke, Sgr. VIII. 143. 621, Kr. IV. 384. 413, Thiele Overtro nr. 210, J. K. 61. 32; det træk, at lykken brister, når man roser (s. d.) sig af den, hører ganske sikkert også til, se Strackerjan I. 43. 37; man må ikke ønske en jæger, sømand, el. en fisker til lykke, når man møder dem, Kr. IX. 55. 599, J. K. 413. 79, Thiele Overtro nr. 326, jfr. Asbj. III. 171, Wolf Beiträge I. 240. 483, Mélus. II. 236; l— mistes el. vindes ved forhold til vætter; den vindes, om stald (s. d.) flyttes, Kr. Sagn I. 148. 549; er i gård, hvor der er skifting (s. d.) el. hvorfra barn er stjålet, Kr. Sagn I. 249. 871. 877, 301. 998; hvor et horn gemmes, Thiele I. 109. 54; guldrok og guldsabel, Thiele I. 134; „klenodie“ I. 316; Odinsjægerens hundelænke II. 120; bevares, hvor vætter får offer, el. nisse (s. d.) holder til, Kr. Sagn I. 282. 941, II. 78. 146, 98. 217, jfr. Faye s. 44. 45; sålænge noget af bjærgmandens brød er tilbage, J. K. 16. 5, jfr. Kr. Sagn IV. 273. 97, Runa III. 20: l— afhængig af en kæde; Grimm S. I. 77. 69 nogle guldstykker; Temme, Volkss. v. Pomm. s. 240. 206, Knoop s. 76. 156: tre ringe; Deecke s. 23: et rosentræ; Veckenst. Volksk. I. 392 en fjer; Hartl. Science s. 153 og Denham Tracts I. 119. 183 flg. et bæger „the Luck of Edenhall“; Strackerjan I. 400 d. en ølkrukke; Grimm Sagen II. 277. 547 „det oldenborgske horn“, slgn. Urquell IV. 208, V. 34. 18, VI. 41. 27, 153; at den indmurede døde havde hovedet oprejst, Afzel. IV. 39; den mistes, når der graves

i höj, se I. 741. 1 a; l— opfattes som et personligt eje, en vætte, man kan låne ud, Asmund beder om at få kongens l— med, Arnas. I. 174. 354, jfr. Amins. III. 120, Rafn Oldn. S. II. 52. 54. 74. 131, III. 62. 162. 166, IV. 41. 61. 67, V. 226, Olaf Tryggv. S. kap. 172. 175. 200, Harald Hårf. Skjaldes S. kap. 2, Thorst. Bæjarm.'s S. kap. 5. 7, Olaf Hell.s Saga kap. 27. 42. 44; Fort. om Roe kap. 2; „lykken er ikke hans, men hans söns", Carnoy & Nicolaid. Trad. Pop. de l'Asie Mineure s. 158; slgn. lykke, skæbne som person, Krauss Sreca s. 65. 69, Gonzenb. I. 130. 21, 335. 52, 352. 55, jfr. R. Koehler Aufs. s. 99 med mange henvisn.; ulykken person, Urquell II. 207 (Czernowitz), se endnu Perseus II. 86. 93. 100; lykkeregler se f. eks. Kr. VI. 292 nr. 359, IX. 57 nr. 22; fiskelykke se Amins. VIII. 104; jagtlykke, Amins. VIII. 101, Nyland IV. 87, Cav. Wär. I. 374; „lykkehjulet", en billedlig fremstilling af lykkens omskiftelighed, se Hazel. III. 18, Magn. Petersens Kalkmalerier i danske Kirker, Grimm S. I. 253, „lykkepose", et magisk middel, Modin Husk. s. 19; helten drager ud at søge sin lykke, alm. træk i æventyret f. eks. Sgr. VII. 214; lykken flytter, se fortællingen derom Kr. V. nr. 44. 45, Anholt s. 93. 230, Sgr. XII. 45. 96, jfr. Gr. Registr. nr. 149, Eftersl. 270. 83, Wigstr. II. 247, Gesta Rom. kap. 109, se henvisn. i anm., Cloust. Fictions I. 399 (Talmud); spörgsmålet: vil du helst være lykkelig i ungdom el. alder, se Gonzenb. II. 218. 20. 21, Weinh. Volksk. VI. 68; drömmen om l—, skat, der skulde findes, Kr. IV. 263. 378, VI. 34. 47, VIII. 367. 653, Sagn III. 483. 41-53, jfr. Thiele I. 246 kirken i Erritsø, s. 357 skatten i Tandslet, Mhoff 206. 279, Grimm S. I. 255. 212, jfr. Kuhn W. S. I. 164 anm., Liebr. Volksk. s. 93. 2, Veckenst. Volksk. III. 132, Grässe, Sagenschatz Sachsens nr. 587, Wolf Hessische S. 34. 47; jfr. Grimm Myth.[2] 825 „l—hjul"; Weinh. „Glücksr.", Abh. d Berl. Akad. 1892; Daae Bygdesagn II. 32; som en slags vittighed siges: *guj frij wås fræ ən guwə løk, æn guwə kuwən o æn stærk hus;* så tydes det, når en f. eks. brækker sit ben, kan siges: *han hå̱ð æn guwə løk, han ku ğan ha brækət əm beŋə;* en god kone er den meste tid *jæŋ, dær hwærkən ğør uňt ælər gåt;* et stærkt hus er *æ toqthus* (vestj.); *o kå̱st løk te hemæri* (D.) en drengeleg med knive, se Folkl. VI. 377, himmerig; jfr. Aasen isl. lukka huk.; mnt. lucke Sch. Lübb.; htsk. glück, eng. luck; slump; firkløver, garn, hestesko, kalv, læs; se først, snegl, tjærestikke; brændevins-, fåre-, guds-, heste-, hönse-, skalke-, slumpe-, smör-, svine-, u-, van-, ægge-.

lykkeben, no. — 1) gilliekrog (s. d.), kravebenet af en frø, jfr. Kr. VI. 277. 242. — 2) når hönens lykkeben (kravebenet) er blåt, bliver vinteren hård, Sgr. III. 93. 373; to rykker det over, den, der får störst stykke, har mest l—, J. K. 80. 112, jfr. Folkl. VI. 159, Amer. Folkl. V. 114, Rivista I. 457.

lykkebind, no. *løkbəň æn* (vestj.) en særegen måde at strikke på, således at garnet slås under strikningen om fingeren; derved dannes en lykke. Det bruges ved flosning på lampebakker, törklæder osv.

lykkeblad, no. *løkəblå è* best. *-blåə* flt. *-blå̱* (Vens.) et firkløver, måske også femkløver.

lykkebringer, no. *løkənbreŋər æn* (D., Lb.) = lykkespinder (Holsteb.): en lille edderkop, phalangium opilio; når den spinder ned foran en, er det en „bejler", spinder den op igen, er det en l— og bebuder lykke, jfr. J. K. 63. 49, 181. 25, Thiele Overtro nr. 152, Kr. IX. 58. 642, Sgr. VIII. 56. 173, 183. 766. Fb. Fra Heden s. 51, Cavall. Wärend I. 326, Amins. VIII. 112 ned., Henderson s. 111, Nicholss. Yorksh. s. 136, Suffolk Folkl. s. 133, Amer. Folkl. IV. 152.

lykkegjærde, no. *lykəğa̱r æn* (Malt) gjærde om en mark, se 4. lykke.

lykke-led, no. *æ løkəle* (Harboøre) øverste haleled på svin; manden siger til borgmesteren og hans frue, deres hund havde bidt hans so: *„no ær do mæ, å æ ær æ huň, å hun ær æ sow, å æ gor så hæŋ å bejər æ hå̱l a heŋ i æ løkəle, hwåwit ka de' så go̱?* Kr. Molbohist. s. 55. 173.

lykkelig, to. *løklə* (D., vestj.); *lòkələ* (Søvind s.); *løkələ* (Vens.); *lekəli* (N. Sams) = rgsm.; *di æ løklə, då̱ djæ bön æ dø* (Malt); *så løklə som æn jænywə kat, huň; som nòwə kario̱'lhæst, dær go̱r i æ töj hwæ̱r daw* (Andst); . . . *som ən*

sow i ən flȯbøt (Vens.); *a wa så løkələ, som di ku ha skit bu min lomər ful* (Vens.); *dæj jænəst æ løkələ, dær æ tefræ·s* (sts.); *„løkələ æ di, dæ slepə føst!“ så toƀələ Kræistən, hań håð slån æ gos ihjè·l* (Thy); se 5. lykke; u-, van-.

lykkens krans, no. man tager fire græsstrå; A. holder dem i sin ene lukkede hånd, således at enderne stikker ud foroven og forneden; B. binder på begge sider to og to ender sammen, fremkommer da en hel krans, opfyldes ens ønske, jfr. Sgr. VIII. 85. 232, 181. 755, Kr. VI. 293. 396, jfr. Rääf I. 104.

lykkering, no. når slyngningerne på et mskes fingerspidser løber sammen, dannes en l—; den, som har den, kan især vente lykke i kærlighed, J. K. 56. 1 (østj.); jfr. i norsk overtro en slyngning i tobaksrøgen, Liebr. Volksk. s. 338. 198; også nok i betydn. af lykkens krans (s. d).

lykkes, uo.
de løkəs -t -t (Vens.);
de lòkəs ft. tf. *-t* (Søvind s.; Ginnerup v. Grenå);
de løkəs ft. tf. *-t* (Tåning, Hell.h., Åbenrå);
de løkəs ft. tf. *-t* (Lødderup, D.); nt. ft. tf. *løkəs* (Vejr.): *de ær et løkəs;* ligeså Sall.; uböjel. Agg.
løkəs løkəs løtəst løtəs (Rævs)
= rgsm.; se mis-, van-.

lykkeskilling, no. *lòkskæləŋ æn -skæləŋə* (Søvind s.) skilling, man altid bærer i sin pung, fordi man tror, den bringer lykke; bjærgmanden giver Per en pung med en lykkeskilling, Kr. V. 346, se Krauss Sreca s. 165, jfr. dragedukke, vekseldaler.

lykkesom, to., om hvad der er lykke ved; *i løksom tyr, wòni* (Vens.).

lykkespil, no. *lòkspèl et* (Søvind s.); *løkspel æn* (D.) = rgsm.; på markeder, se Pomm. Volksk. IV. 143. 33; jfr. træf.

lykkespinder, no. se lykkebringer.

lykkestjærne, no. om den lykkelige siges: han har en l— på himlen, J. K. 127. 20, jfr. Magyar T. s. 120 „börn fødte under en lykkelig stjærne“ (s. d.).

lykket, to. *lykə* (Bradr., Ang.); *løjkə* (Fjolde) — lunken, jfr. 1. lykke; mælke-.

lykketræf, no. *lòktræf et* (Søvind s.); *løkətræf è* (Vens.) = rgsm.

lykkeæg, no. et æg, som skal bringe lykke; *„drèŋi blòw så fåstørə i tåŋkərn, de hạj glèmt hans løkəseq“*, Grb. 75. 19.

lykønske, uo. *lòkö·nsk -ə -ət* (Søvind s.) = rgsm.; *lòkö·nsknəŋ*, no.

lyn, no. *lywn et* = flt. (S. Hald, Støvring); *liwn* itk. (N. Sams); *lyn et* (Søvind s.); *lyjn è* best. *-t* (Vens.) = rgsm.; ordet er ikke alm. vestj., istedet bruges lyssen (s. d.); i Søvind kun i enkelte udtr.: *hań kòm fårəń som èt lyn;* „han kjoe som lyuin [*lywn*] å tårren“, Jæger, Ferie s. 5; *hạj kam som ə lyjn,* el. *som lyjn å torən* (Vens.); jfr. Aasen, ljon itk.; Rietz s. 410. 2 ljuna.

lynde sig, uo. flokke sig i klynge, samle sig i mængde, Mb. eft. Moth. (Ribe St.).

lyne, uo.
lyjn -ər -t -t (Vens.);
lywn -ər -ət (S. Hald, Elsted);
liwn -ər -ə (N. Sams)
= rgsm.; D. kun i tlmåden: *han bəgyṇt o lyn o gål,* at bande; *hạj bańc å lyjnt* (Vens.); jfr. lysne.

lynegal, to. *lynəgal* (Lindkn.); *lyjnigal* (Vens.) — overmåde vred.

lynende, to. *èn lynəńdə fart,* overmåde stor fart; *lynəńdə gal,* overmåde vred (Søvind s.).

lyng, no. *ljöŋ de* (Thy, Agg., Mors, Hmr., vestj.); *løŋ de* best. *-i* el. *-ə* (Vens.); best. *ljòŋəð* (Lild s.); *maṇə lòŋ* (Dover, Søvind s., østj., Sønderj., Agersk., Bradr.); *jøŋ* (Fanø); jfr. lærke; *løŋ de* (Sundev.) = rgsm., en plante, calluna vulgaris, Salisb.; *de sliər åpå stòwlən å go i løŋi* el. *løŋə* (Vens.); *han plokər løŋ, baqæ·tər knepər han əm saməl* (vestslesv.); *maṇə lòŋ* (Søvind s.) megen lyng; *di plokər låŋ ljòŋ, stakəð* (kort) *ljòŋ blywər slåən; di hað wæt så skòn* (så elskværdige) *å saməl ljòŋəð te· ham* (Lild s.); *slo løŋ* til kreaturer; *plok løŋ* til tækning, limer (Vens.), jfr. M. Skr. s. 65; l— skulde være slået til St. Hans, Kr. Alm. IV. 18 ned.; *han ska væstər ui å bi lòŋ* (Søvind s.), kan siges f. eks. om en ung præst: han skal begynde med et embede på heden; *hað ljòŋəð blomstər i spesən, så blòw dæń føst æń o weńtər stræŋəst, å wa blomstərn læŋər niər, fèk wi miər selə weńtər* (Lild s.), jfr. Sgr. VIII. 42. 82; blomstrer lyngen stærkt, får vi en hård vinter, Kr. IV. 405. 614, Sgr. VIII. 42. 83, også vest-

slesv.; *nær æ ljøŋ blåstrər te Sańt Pals* (Sebaldus (?), 19. August), *skal æn go i snę te æ hals* (Andst); varsel for såning, Amins. IV. 103; *han slor ljøŋ mæ dæn jæn bijən o grawər törə mæ dæn aňən* (D.) ɔ: er skævbenet; hjulene på de usmurte vogne klager sig: *sæl ljøŋ, kyjəv tjær!* når de går til kjøbstaden; i Gråmose, Torning s. (Viborg) tærsker de l—, inden kreaturerne får den, Kr. Almuel. I. 65. 225; i ævent. skal pigen plukke lyng, mens hun passer fårene på heden, Kr. V. 112; lyng har været et almindeligt brændselsæmne, især til at fyre, „lyse“, i en bagerovn med; den brugtes og bruges også til tag på huse, jfr. Fb. Fr. Hed. s. 64; til vejforbedring på de dybe vestj. sandveje, jfr. Kr. Alm. V. 100. 281; drengen skal ud at skære fin lyng til at farve et skørt i Kr. V. 256; kort lyng, kogt med garnet i alunvand, farver gult; farven blev grön, når det gule dyppedes i lødgryden (s. d.), jfr. Kr. Alm. III. 97. 341. 43; gåde, se lyngstak, lyngtop; jfr. Aasen, isl. lyng, itk.; 1. hede; brænde-, finnik-, fåre-, karbørste-, klokke-, kopatte-, luse-, renmos-, rævlinge-, strø-, top-, tække-, töj-.

lyngbanke, no. *lə̀ŋbaŋk en* (Søvind s.) = rgsm.).

lyngbrum, no. *ljöŋbrom de* (vestj.) blade og affald fra lyng.

1. lynge, no. *ljöŋ de* (Mors) et stykke mark overgroet med lyng; jfr. grönne, 1. harke, sande.

2. lynge, uo. *løŋ -ər -ət* (vestslesv.) belægge en sandet el. stærk leret vej med lyng, for at göre den lettere farbar.

lynghede, no. *løŋhijə æn* (Bj. h., Lindkn.); *løŋhę æn* (Agersk.) = rgsm.; hedestykke, hvorpå der plukkes lyng.

lyngjærn, no. *ljøŋjar æn -jar* (Thy; Sall.) = lyngle.

lyngklokke, no. J. T. 82, en plante, klokkelyng, erica tetralix L. (Ålborg).

lyngknippe, no. *løŋknep æn -ər* (Lindknud) = rgsm.; ved trolddom får drengen lyngknipperne til selv at gå op ad bakken, Kr. III. 277. 371, se lyngstak.

lyngle, no. *ljə̀ŋli æn -ər* (Lild s.); *ljøŋlə æn -ər* (Mors); *ljöŋil* (Agg.); *løŋlə æn -r* (Brørup s.) — en le med et kort, bredt blad til at slå lyng med; *æn ljə̀ŋli æ sånt æn betə stakəð brę jèn, dæ ska hwędəs mæ ən hwęðstin, i ste fòr å stryjqəs mæ æn hylistryjq* (Lild s.).

lynglime, no. *løŋlijm i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) en lyngkost.

lyngmandsbukser, no. *ljøŋmańsbə̀wsər* flt. (Møborg s.) en plante, klokkelyng, erica tetralix, Sgr. XII. 157. 600.

lyngpind, no. *løŋpiň æn -piň* (vestj.) = rgsm.; i en stedremse: *Ååvər løŋpiň*, Kr. IX. 127. 334 (Vodder s.).

lyngrafte, no. *ljøŋrawt æn -ər* (Mors) lyngstilk.

lyngrappe, no. *løŋraəp æn -rapər* (Agersk.) lynggren.

lyngrumpe, no. *løŋromp i* (Vens.) en tyk lynggren uden blad el. kvist.

lyngsadde, no. *ljøŋsåjər* flt. (Heinsvig s.) lyngtørv.

lyngslætter, no. *løŋslætər æn -ər* (vestslesv.) person, som slår lyng.

lyngsmul, no. *ljøŋsmol de* (vestj.) = rgsm.; jfr. lyngbrum.

lyngsmutte, no. nævnes som fuglenavn, engpiberen, Sgr. V. 105. 659 (Bryerup v. Horsens); brunstrubet digesmutte, Sgr. III. 158. 887.

lyngspralder, no. se lyngspratting.

lyngspratting, no. *ljöŋspratəŋ de* (Vind s.; Mors) = *ljöŋspralər de,* småt lyng, der gror op i græsmarker.

lyngstak, no. *ljøŋstak æn -stak* (vestj.) = rgsm.; gåde: *dær æ peň ve peň å eňda et så möj peň, æn ka law æn mastok* (madstok) *å*, Sgr. VI. 56. 522, IX. 134. 412, jfr. Sgr. II. 43. 270 man kan få en træskohæl; andre: en rivetand (Vens.); ved trolddom får en dreng lyngstakkene til at danse, Kr. VI. 186. 258.

lyngstilk, no. *løŋstelk æn -stelk* (Lindkn.) = rgsm.

lyngstukken, to. *løŋstokən* (Vens.) siges om umerglede hedeagre, der løber i lyng.

lyngstæle, no. *løŋstæl æn -ər* (Agerskov) lyngstilk.

lyngtop, no. *ljøŋtåp æn -tåp* (vestj.) en afhugget lyngplante; i en stedremse: „Lyngsø lyngtopp’“, Kr. IX. 129. 340; gåde: hvad er det, der løber bedst, når det får sit lår brækket? Sgr. IX. 175. 548.

lyngtue, no. *ljøŋtu æn -ər* (vestj.) = rgsm.

lyngtække, no. *løŋtækə æn* (Lindknud) lyngtag på et hus.

lyngtørv, no. *løŋtörə æn* = flt. (Lindkn.) = rgsm.

lynild, no. *lyjnil̦ i* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; *lyjnil̦ən slow nir å tæn̄c i lòən.*

-lynt, to. se forlundet.

lyr, no. se lyde.

1. lyre, no. *lyr æn -ər* (D., vestj.; Thy, Mors, Lild s.); *lyjr è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) — **1**) røghul i taget af de gammeldags røgstuer; det var den tid, de brugte lyrer, de havde ingen skorstene (s. d.), Kr. VI. 198. 271; *røqəð ğik òp åjər taqəð å uwð æ æn lyjr i mønəŋən* (Lild s.); *„rawti fur uwn uw è lyjrə“*, Grb. 160. 5, raften oven ud af lyren; *koŋən så, hurən di kun̄ fyr, næ dæ wa eŋən skåstjen, „å howər gor æ røq hæn, mowər?“ — „Dæ ka han sågu sjæl si, mi får, dær gor ər ur å æ lyr!“ så ku koŋən åsə si̦ æn hwål i tæki̦,* Kr. IX. 189. 22 (Fjends h.); lyren kom, rimeligvis nærmere vor tid, til at bestå af en firkantet ramme af træ, hvorover var et ligeledes firkantet hvælvet låg, der var hævet nogle tommer op derfra og hvilede på fire små stolper i hjörnerne. Låget tættede for regn, og røgen kunde trække ud derunder, J. Saml. IX. 344 (Sall.), den trækasse, der nåede fra taget og op derover, svarende til det, der nu sés af skorstene udenfra (Vens.); den lukkedes med en halmtot, Kr. Alm. III. 9. 15, jfr. Kr. Almueliv III. 12. 24, Dania III. 39. 8, S. Kjær, Stavnsb. s. 116, Sundt, Bygningsskik s. 184, Valtyr Gudmundsson, Privatbolig s. 163 flg. — **2**) nu, hvor ordet bruges: den alm. betegnelse på skorstenspiben; *„de sløər i lyjrə, de blywə slæ in daw“*, Grb. 240. 223, det tuder i skorstenen, det bliver tø, inden dag; om et kunstig bundet törklæde kan siges: *de stor åp i syw lyrər o æn spes* (vestj.). — **3**) hul i skyerne, på frosne ruder: *de slår lyrər i æ skyj* (Vejr.) = det klarer op; *de frysər swært, dær æ ål̦ər æn lyr epo win̄ərn* (Løgst.); jfr. Aasen, ljore; isl. ljóri hak.

2. lyre, no. i udtr. som: *de lyrər i æ vəstən, vi for tarver* (vestj.) = det klarer op.

lyrefjæl, no. et fjæl, der var slået til en stang og som ragede op over lyrehullet i taget; stangen var stukket så langt ned, at man fra ildstedet i fremmerset kunde dreje fjælen efter ønske, Mejb. Gl. d. Hj. s. 90 (vestj.), afbildningen er gengivet i Fb. Bondeliv s. 39.

lyrehat, no. *lyjrhat i* best. *-i* (Vens.) en træhat, som anbringes over røghullet på de gammeldags huse, og som var indrettet til at dreje efter vinden.

lyrehul, no. *lyjrhwòl è* (Vens.) = lyre.

lyreskorsten, no. i Himmerland havde man for 50 år siden (1840) til røghætte en l—; den bestod af en fjerding, der var ophængt således, at den kunde dreje sig efter vinden; som flöj tjente en stump fjæl, der ragede frem mellem to staver, og gennem et hul under denne slap røgen ud, Mejborg Gl. danske Hjem s. 90.

lyrke, uo. *lyrk -ər -ə* (Vens.) — **1**) udtryk, der betegner en slags „hauken“, råben, hvormed hyrderne kalder på hverandre på marken (Vens.), jfr. Sgr. VII. 93. 629. — **2**) *lørk* (Lild s.) klage sig, om hönsenes pylren, en dörs piben.

lyrrevorn, to. se lurrevorn.

lys, no. *lycs* el. *lyjs è* best. *-t* flt. = ett. (Vens.); *lyjs* itk. (Års h.); *lyjs æn* = flt. (Lild s., Thy, Agg., Sall., Mors; vestj., D., Sønderj.); *lyws et* = flt. (Søvind s., Tåning, Røgen, Hads h., Elsted, Støvr., Nimtofte); *liws et* = flt. (Bj. h., Hornborg s., Ålsø, N. Sams, Aller s.); *lyəs et* = flt. (Sundeved, M. Slesv.) — **1**) lys, klarhed, lux; *ve dawəns lyws* (Søvind s.); *we dawsəns lycs* (Vens.); *de war, tøt a, et lyws, dær tremalt såm ve siən å væjgrøwtən,* Kr. IX. 253 (Hads h.); *de kam få lycst omsi·jr; dæ jik ə lycs åp få mæ* (Vens.); *stå i sit in̄t lys* (vestslesv.); *do stær i æ lyəs få mæ* el. *i mit lyəs* (Braderup); se lyssen. — **2**) lys til at lyse med, støbt lys, kærte, candela; *di tykəst å swærəst lyjs sku føst støbəs, mæn såmtir wan̄ di æn strebəl papijr åm dæm snij* (skråt) *òp ætər, æn̄tən bèqə wæn hèlər dæn̄ jèn wæn åm, å så blòw di depəð i brånkəð talə; de sku si stas uwð* (Lild s.); den smule tælle, man havde, blev støbt til lys for at bruges ved festlige lejligheder, til daglig brug havde man tranlamper, jfr. Fb. Bondeliv s. 47, Kr. VIII. 291. 499; *støv lyws, nòwə lyws, sny* (pudse) *lywsət, ha lyws tèn̄, si vè lyws, arbi vè lyws;* spøgende: *èn ka*

lisȧ gåt si i mərki, sòm fåru·jən lywəs (Søvind s.); *pus lywsət* (Støvr.); *brȧn̄ æ lys* (vestj.), *snep æ lyəs* (Bradr.) pudse lyset; *ȧ støb lyjs* (Vens.); når et lys brænder dårligt, kan siges: *de· æ gåt o eð skiðən pøls ve* (D.); når kvindfolk støber lys, må de ej fjærte, så kommer lysene til at sprutte, Kr. IV. 387. 449, jfr. Amins. VIII. 108, de skal støbes af glade, hvidklædte personer; l— støbtes i en særegen dyb gryde el. i kærnen, se Fb. Bondeliv s. 121, jfr. Stolts Opt. s. 93; l— af harpiks, se Stolt s. 68, er mig ubekendte, alm. brugtes lamper (s. d.) og lysepinde (s. d.), man omgikkes særdeles sparsomt med tællelys. I den störste gård i Tirstrup s. tændtes aldrig lys; kvinderne nöjedes med ét l— om aftenen og stod først op ved dag, Kr. Alm. III. 97. 347. 354; til nytårsaften støbtes et lys med 2 arme, til kongeaften et med 3, Sgr. XII. 225. 813; börn får lov at dyppe en væge, og når den er bleven tyk, siger man, de skal holde den rigtig længe i kærnen, at tællen kan sidde fast, — så smelter alt af igen (Vens.); *jæn lys o brin̄ få jæn kæləŋ o spin̄, dær æ sawt et möj o vin̄* (vestj.) ɔ: lönnen for spindearbejde kan ikke betale lyset; *læ wås sijə o æ lys, imæ·n æn brin̄ər* (vestj.) ɔ: tage den fordel, der kan vindes, den tid den er at få; *a wel sic we lyjst, mæn de bræjər* (Vens.); *han måt hål æ lys får ham* (vestslesv.) ɔ: blev holdt for nar af ham; *dær ska vær jæn i æn kål bön, som ska hål æ lys* (Trelde) ɔ: mislykkes; *æ hæst stæjlət o ståj liq lys öwər æn̄* (Malt) ɔ: lodret, ligeledes om en person, der slår kolbøtte og står på hovedet med benene i vejret: *han ståj l. l. ö. æn̄;* se lyst; l— offer i træ St. Hans for syg ved kilde; som l— tæres, svinder sygdom, Kr. Sagn III. 226. 38; i et lys kan være: et brev (se brev 4), se Thiele Overtro nr. 574, jfr. Urquell I. 47. 22, Nicholson s. 44, Folkl. Journ. V. 220, Mélus. I. 457; en brudehank (s. d.); en hat, se hat 2; en hövlspån (s. d.), jfr. ligspån; en tyv (s. d.); *tali løbə nir æ lycst we dæj sij, som haj sęər, dær hò sist fest* (Vens.); når l— „skyder“ ɔ: tællen løber ned, skal den først dø, henimod hvem det sker, Kr. IV. 390. 479, J. K. 397. 93; el. det viser vindretningen for næste dag, Kr. IX. 25. 249, se skyde 9; gnistrer l—, varsles uvejr, J. K. 397. 95; brænder l— mat i sygestue, varsles død, Thiele Overtro nr. 661; lader man lys gå ud langsomt, får man lang dødskamp, rygende tane må ej slukkes, se Arnas. II. 550, Liebr. Volksk. s. 368. 3, jfr. endnu Urquell I. 123. 6; i stedremser: *„di Gromtawt sawns lyəs“* (Ang.), s. 174 anm.; „Mølby lys“ (Spandet s., vestslesv.); jfr. tlmder om lys endnu Sgr. IV. 216. 604; lys tændes ved besværgelser og nedmaning; det iagttages jævnlig, at et lys sættes over dören, hvorigennem gengangeren træder ind; at „lyset kan se (s. d.) ham, för han ser lyset“, så kan han ikke slukke det, jfr. Sgr. I. 54, se Kr. III. 247. 334, 238. 240, VIII. 244. 246. 249. 299, IX. 259, Kr. Sagn IV. 149. 150-54. 158. 54, 209. 704, 233. 265. 341. 72; en kreds, deri lyset, Sgr. VII. 215; tre kredse, tre lys foran, Gr. Gl. d. M. III. 23; jfr. Z. f. M. I. 190, Urquell IV. 205, Hartl. Fairy T. s. 217; et tændt lys stanser gengangeren, Kr. VIII. 221. 381, Sagn V. 93. 87, jfr. Arnas. I. 302; der tændes såmange, at intetsteds er skygge, Maurer Isl. S. s. 135; genganger slukker lys, se Efterslæt s. 199. 143, jfr. Arnas. I. 292; der holdtes lys tændt over barselkvinder og udøbte börn, for at kvinden ej skulde blive bortført og barnet ej forbyttet, jfr. skifting; se Sgr. IV. 82. 35, 131. 346, VII. 40. 105, Kr. IX. 2. 12. 16, Sagn I. 294. 974. 76. 79. 90, Thiele II. 276, Overtro nr. 399; jfr. Junge s. 290, Arnas. I. 77, Rääf I. 117, Afzel. Sagoh. III. 74, Hofberg s. 154, Jonsson Möre 5, Wigstr. I. 98. 231, Skytts h. 149, Mhoff 579. 596, Urquell VI. 65 (Pomm.), Liebr. Volksk. s. 31. 360 (Skotland), Brand Pop. Antiq. II. 144, W. Gregor s. 5, Strackerj. I. 398, Wuttke nr. 583; l— må slukkes i bondehus för bjærgfolk kan komme ind, Kr. Sagn I. 230. 827; hvor lys brænder, holdes trolde og trolddom borte, Arnas. I. 590 ned., Grimm Myth.^{2} 1028, Z. f. M. II. 100. 83, Folkl. II. 259, Harl. Wilkins. Lancashire Folkl. s. 211; bjærgfolk stjæler bondekones l—, Kr. Sagn I. 130. 499; deres lys er brændt op, Kr. Sagn I. 206. 769, jfr. Maurer, Isl. Sagen s. 6, l— hentes af alf, som behøver det; lys, der brænder på mark el. höje, varsler skatte (s. d.), penge,

dog ikke under fire skilling, jfr. Gr. Gl. d. M. III. 157, Kr. Sagn III. 420. 68, jfr. Gl. d. M. I. 68. 81. 82. 130. 144, III. 95. 9, 156, Thiele I. 29. 357, II. 7. 152, Thiele Overtro nr. 634, Sgr. IV. 235. 727. 729, XII. 152. 483; Kr. III. 13. 11, 300. 401, 305. 409, IV. 19. 27, 47. 53, 260. 375. 376, VI. 16. 21, 34. 46, 73. 107, VIII. 10. 26, 14. 33, 84. 163, 365. 650. 651, IX. 183. 15, 258. 99, Sagn I. 388. 62-64. 67. 69, III. 419 flg., 441. 57, 454. 16. 25 flg., J. K. 27. 98, 118. 11, 153. 4, Kr. Anholt s. 89. 213; over skatte er lyset blåt, Kr. Sagn III. 421. 75, jfr. Asbj. III. 92. 94; det slukkes, når skatten er funden, Kr. Sagn III. 420. 71. 80. 83; forsvinder for dem, som nærmer sig, sts. III. 456 ned.; håner man lyset, slår til det, hævnes det, III. 419. 64; et magisk blåt lys slukkes, hvor skat ligger, Kr. Sagn III. 465. 67; det kan laves af kirkevoks, sst. 465. 70; jfr. ild II. 11. 35 b, Asbj. III. 94, Daae Bygdesagn I. 194, Hagemann s. 75. 79, Rääf I. 75, Caval. Wär. I. 469, Wigstr. I. 159 ned., 177, II. 298, Hildebr. s. 98, „penningeblos“ se haugaeldr Fritzner[2]; Hofb. s. 104, Runa II. 1, III. 10, IV. 26. 6, V. 81 i en enebærbusk; som én fremtoning, hvortil denne forestilling har kunnet knytte sig, nævnes det fosforagtige skin af en lavart: byssus phosphorea, Runa V. 82; se fremdeles Wuttke nr. 638, Strackerj. I. 256. 197, II. 229. k, Mhoff s. 186, 351. 468 flg., 561. 566, Busch Volksgl. s. 78, Z. f. M. III. 339 (Tyrol), IV. 148. 50 (Østerrig), 291. 294 (Schweitz), Kuhn M. S. s. 31, W. S. 198. 219, Grimm Myth.[2] 428 anm., 868. 922, Schulenb. s. 205, Folkl. Journ. I. 358 (Magyar); ofte omtales lys på höje, hvor bjærgfolk bor, uden der just er tale om skat, Kr. Sagn I. 26. 120, 44. 192, 71. 289, 80. 314, 143. 537, 151. 557, 188. 686. 89. 706, 253. 881, 353-84 passim, II. 104. 5, 139. 144; jfr. Runa IV. 25, lyser for jættens kreaturer, s. 44 til dans; Cav. Wär. I. 159, Folkl. Journ. VI. 241 (Skotl.); ellefolks l— i lavning, Kr. Sagn II. 17. 65; l— brænder mod höjtid, Kr. Sagn III. 137; vætter har blåt l— på bord, under kakelovn, Kr. Sagn I. 4. 9. 13, blå lue i ovnsgrav, sts. 114. 440; l— tændt ved nattetid i kirke, se J. K. 29. 33, Kr. III. 229. 321-22, IV. 138. 202. 204, Sagn II. 282. 142, 304. 226; jfr. Urdsbr. V. 164 (Ditmarsken), Le Braz s. 178; kan kun slukkes i Helligåndens navn, Kr. Sagn II. 509. 106; l— følger lig i ligskare (s. d.), hvor gammelt lig varsles, går lyset stille, hvor ungt, uroligt, Kr. Sagn II. 409. 282; jfr. Arnas. I. 358 fylgje som lys; l—, der går mod hus, er en ellepige, Kr. Sagn II. 30. 111; lys, som brænder ude på marken, varsler bygning af et hus, se Sgr. III. 73. 256, X. 179. 458, Kr. III. 313. 422, Sagn II. 532. nr. 9, jfr. Strackerj. I. 138. 61, Grimm S. II. 291. 555; der er set lys, der har bevæget sig over marken, hvor jærnvejen mellem Kolding og Esbjerg blev lagt (Brørup s.), ligeledes på linien fra Bramminge til Ribe (Sejstrup), se jærnbane; lys varsler ulykke el. død, se Kr. III. 318. 430. 432, VIII. 337. 586. 587, 340. 592, 357. 626. 629, Kr. Sagn II. 514. 126. 140, 555. 302, Fb. Fr. Hed. s. 42, Thiele II. 7; jo för om aftenen det ses, jo snarere sker ulykken, Kr. Sagn II. 515. 123, jfr. Haukenæs IV. 343, Wigstr. II. 99, Sm. Medd. VI. XXX, Mhoff 246. 337, Strackerjan I. 148 g, Liebr. Volksk. s. 355, Busch Volksgl. 333; varsler stranding, J. Saml.[2] I. 51, jfr. Urquell I. 135, Wolf N. S. 605, Hartl. Fairy T. s. 231, Bassett, Sea Phantoms s. 316 flg.; varsler død for kreaturer, er da blåt, Kr. VI. 284. 314, IX. 182. 14, Sagn II. 570 nr. 15; står ved mergelgrav, ulykken sættes hen til tredie slægtled, Kr. Sagn II. 405. 269, jfr. Urquell I. 9; et vandrende lys, Kr. Sagn II. 501. 66; l— over skjulte ting, Kr. Sagn II. 498. 47. 48. 81, jfr. Wigstr. II. 367; tændes og brænder, hvor en ulykke, et mord, en slet gerning er sket, Kr. VIII. 234. 406, 357. 628, 365. 649, Sagn II. 529 nr. 8, Sgr. I. 39. 123, IV. 188. 554, Thiele I. 162, jfr. Amer. Folkl. VI. 268 (Irl.);

den tid, Hans Skriver han blev ophængt,
da blev der to lys på himmelen tændt,
som stod over galgen og brændte,

Sgr. V. 195. 11, Kr. II. 215. 12, jfr. Afzel. III. 103; det brænder over en selvmorders grav, Kr. VI. 116. 167; hvor et spøgelse er nedmanet, Grb. 171. 4, jfr. Wigstr. II. 81. 93, Fisch. 18. 308; hvor mske er begravet i uindviet jord, Kr. Sagn II. 525. 162, jfr. Wigstr. II. 112; ved røverstue, Kr. III. 127. 183; over druknede, Kr. Sagn II. 520 nr. 6, jfr. Wille Opt. s. 172; en druknet findes ved et svømmende viet lys, Le Braz s. 231; over menedere,

Kr. Sagn II. 528. 172-73, V. 177. 70; hvor heks er begravet, Kr. Sagn II. 509. 103; jfr. hvor kong Olafs lig ligger, Rafn Oldn. Sag. V. 91, Olaf Hell.'s S. kap. 222; i ubeboet bygning, Hofb. s. 113; — en mand, som slog til l—, måtte lide derfor, Kr. Sagn II. 509. 101; mange år er der set lys i et gæstekammer, Kr. VIII. 357. 627; inden döre mod höjtider, Kr. Sagn II. 504. 78. 79, i stald nr. 80; i en busk, Kr. VIII. 62. 119; jfr. Gr. Gl. d. M. II. 90. 49, W. Gregor 70; i kålgård, Kr. Sagn II. 500. 60; på gade, Kr. Alm. III. 128; på slotsbanke, jynovn, voldgrav, dige, Sagn II. 500. 61-65; jfr. Folklore V. 293 „ghostly lights", hvor der anføres eksempl. også fra Indien; — har man set noget overnaturligt, hvadsomhelst, må man vogte sig for umiddelbart derefter at se lys, så bliver man syg; se Kr. IV. 134. 192. 193, 174. 243, VI. 134. 193, VIII. 217. 371, 232. 399, 354. 621, Sgr. III. 65. 188, V. 118, VIII. 191. 809, X. 86. 98, XI. 131, Kr. Alm. III. 29. 74, Sagn II. 373. 137, 386. 199. 206, 412. 290, 471. 497. 501, IV. 261. 51, V. 175. 181. 259. 14, J. K. 417. 1392, Gr. Gl. d. M. II. 241, jfr. Wigstr. I. 133, Bergh Segn. 140, Arn. I. 309, Yeats s. 213, slgn. Kr. IV. 136. 198, 147. 212 kige ind ad vinduerne för man ser lys; i brønd, Kr. IV. 134. 192; i kakelovn, Kr. Sagn II. 109. 27; Kr. III. 170. 235 manden blev syg, da han ikke tændte lyset; Kr. VIII. 337. 585, se ild (II. 11. 7 b), för man ser lys, slgn. Eftersl s. 194, Søegd. s. 105; svovlstik skal afbrændes i munden på en, el. man skal gribe tre gange om lys, Kr. Anholt s. 78. 180; *no æ dæ trij lyjs tæň, så ka æ kat da sij o gy basəl* (Thy), jfr. Kr. Ordspr. s. 152 ned.; *nẹ̀ dæ bræjə trej lycs i ən stǫw, æ dær ən hæmələ bruj te stẹ* (Vens.); hvor tilfældig tre lys tændes og brænder samtidig, er en hemmelig brud, Sgr. IV. 124. 317, VIII. 55. 170, XII. 225. 814, J. K. 63. 50, Kr. IV. 377. 337, Thiele Overtro nr. 176, jfr. Strackerj. I. 33. 26, Wolf Beiträge I. 211 øv., Urquell III. 40. 247. 34, Folkl. Journ. V. 215 (Cornvall), Folkl. V. 337, Mélus. III. 377. 10 (Bretagne); Amer. Folkl. II. 20, Mélus. I. 457, Rivista II. 44 død el. bryllup; Henders. s. 111: blive Lordmayor of London; lader man lyset brænde med lang tane, får man en sövnig mand el. kone (alm.), se Thiele Overtro nr. 175, J. K. 62. 43, Kr. IV. 377. 341, jfr. Rääf I. 102, Strackerj. I. 45. 42, Urquell I. 12. 16 (Østpreuss.); leger börn med lys el. ild, pisser de i sengen (alm.), jfr. Strackerj. I. 45. 39; slukkes et alterlys under vielsen, skal den af brudefolkene, som stod udenfor lyset, dø, Sgr. IX. 229. 749, jfr. Liebr. Gervas. 259. 472 (fransk), Grimm Myth.[2] 1090, Le Braz s. 6; lysene for brudefolk på gildesbordet, må nødig pudses, at ikke et slukkes, hvilket varsler død (vist alm.), jfr. Junge 173, Pomm. Volksk. III. 188; julelysene (s. d.) må ikke tages af bordet, kun manden i huset må røre dem, Sgr. VII. 72. 425. 436; blandt dem et lys med grene efter antal af börn i huset, Aldén Getap. s. 128; de må ej tages bort el. slukkes, det er dødsvarsel, Kr. IX. 31. 328, Alm. IV. 106. 13; kommer de under bordet, varsles trætte i slægten, Kr. Alm. IV. 101. 12, jfr. Rääf I. 110; se Wigstr. I. 118, Folkseder s. 32, Sundbl.[2] 141, Arnas. I. 105 g, II. 569; resterne af julelys tændes i tordenvejr, Sgr. VII. 73. 436, jfr. Haukenæs IV. 365; gives til höns, som derved skærmes for høg, Kr. Alm. IV. 110. 49; l— sættes tændt i vinduet ud mod åben mark juleaften, se J. K. 397. 98, Ævent. I. 212, S. Müller Julebog s. 72; lysets flamme deler sig i to julenat kl. 12, Kr. Almueliv IV. 110. 51 (svensk?), jfr. Wigstr. I. 118; *nẹ̀ mæ slokə lycst få wånwår nyòsawtən, ska me døj̣ ęən ǫrə ær om* (Vens.); slukkes l— nyårsaften, vil person dø i huset i året, som kommer, Thiele Overtro nr. 658, Kr. Alm. IV. 137. 28, Museum 1892 s. 151; flyttes l— af bord, flyttes lykken fra huset; slukkes det, varsles død (Djursland); jo længere tane l— får nyårsaften, jo længere bliver kornet i året, Kr. Alm. IV. 137. 27; jfr. Wille Optegn. s. 185, Arnas. I. 126; går höjre lys ud på alteret nyårsdag, forflyttes eller dør præst, venstre degnen, Kr. Alm. IV. 141. 12; kongeaften skal tre lys på bordet, Kr. Alm. IV. 148. 409, se helligtrekongelys; ved lig har brændt lys, til jordefærd skete, J. K. 387. 38, Fischer s. 14; tre l— på kistelåg sidste nat, Kr. Alm. IV. 88. 252; ved den åbne kiste på begravelsesdagen; hvad der levnes, skal gemmes, det er lægedom for sår, Kr. IV. 394. 517; slukkes de, når kisten bliver lukket, skal man lade tanen

ryge; røgen driver genfærd ud af huset, Kr. VI. 287. 338, Thiele Overtro nr. 709, jfr. Werlauf s. 159, se liglys; under ligtalen på ligkisten, Kr. Almuel. IV. 92 øv., jfr. Øverland s. 31, Urquell I. 10 (Ditm.), Rochholz D. Gl. I. 195, W. Gregor 207, Folkl. Journ. VI. 263, Nichols. s. 6; to l— sættes foran brudepar, det, som først går ud, varsler dens død, for hvem det står, Kr. IX. 48. 521, Alm. IV. 107. 23; jfr. Urquell I. 14. 45. 46 (Østpreus.), Pomm. Volksk. II. 102, Veckenst. Volksk. III. 149, Folkl. Journ. III. 9 (Engl.), Folkl. V. 188 (Irl.), Mélus. III. 378. 22. 24; se brudelys; et lys skal føres igennem et nybundet garn for at give lykke, J. Saml.[2] I. 50 (Vens.), jfr. 1. glød; en mand i Harboøre lover et lys i havsnød (s. d.) til Vorherre, Kr. VI. 247. 336; i ævent. forekommer et lys, som aldrig brænder op, Kr. V. 198; som brænder året rundt, Kr. Æv. III. 10; som kalder tjenende ånd frem, Kr. Æv. III. 24, se stålmand; lys, som ej kan slukkes, se tyvelys; i æventyrene, der hører til Amor—Psyke-kredsen, må hustruen ikke tænde lys og se sin mand, se Gr. Æv. I. 194. 198, Gl. d. M. I. 102, II. 37. 39, J. K. 297, Sgr. IV. 21. 29, Kr. Æv. 1. 330, III. 290, Eftersl. s. 32, jfr. Asbj. I. 205, II. 158, Wigstr. Sagor s. 33, Bondes. Hist. 39, Bergh I. 6, III. 2. 3; pigen står under bryllupet med et lys, som brænder ned i hendes hånd, Gr. Ævent. I. 209, Kr. VII. 334, Ævent. s. 12, Gr. Registr. nr. 26 g. h, Arnas. II. 417, Bergh I. 19, Bondeson Hist. s. 364, Gonzenb. I. 101, Crane s. 6, Krauss Volksgl. s. 8, slgn. Weinhold Volksk. II. 255, VI. 66. 2, Færøiske Kvæder I. 173; jfr. fortæll. hos Saxo VII, om Syred, Vedels overs. s. 142, Wolf N. S. 556. 457; m. h. t. skikken, brudepiger med lys i hånd, jfr. Fb. Fra Hed. s. 96, Daae Bygdesagn I. 65: „lysepigen“ står med et lys mellem hver finger ved gilder, Wille Opt. s. 198, Hazel. V. 32; lyset er et mskes livslys; når det slukkes el. brænder op, dør han, se Kr. IV. 337. 431, Gr. Gl. d. M. II. 18, Æv. III. 10, jfr. Cavall. Wärend II. 423, Grimm K. M. nr. 44, Myth.[2] II. 812, Ndl. Volksk. I. 57, Strackerj. I. 176. 179, Z. f. M. I. 242. 22, Schmidt Volksl. s. 246; djævelen lover at skåne et mske, sålænge til et lys er udbrændt; det bliver straks slukket og indmuret i kirkevæggen, Kr. VIII. 313. 531, Sagn IV. 246. 97, 297. 62, 344 øv., Almuel. III. 25. 63, Thiele II. 84, Kr. Anholt s. 86. 201, Sagn II. 300. 216, jfr. Gr. Registr. nr. 11 a. b. g, Mhoff 180. 248, Strackerjan I. 277 k, slgn. Norna Gest's Saga k. 11, Rafn Nord. Fort. I. s. 315, Færøiske Kvæder I. 181, Grimm Myth.[2] I. 380, Wolf N. S. 554, jfr. Rochh. D. Gl. I. 108. 112. 165, R. Koehler Aufs. s. 108, Weinh. Volksk. IV. 34, VI. 67, Veckenst. Volksk. III. 233. 23, 265, Krauss Sreca s. 96. 102. 105, Volksgl. s. 29, Gonzenb. I. 32. 124, Perseus II. 48. 105. 413, Folkl. Journ. II. 249 (spansk), VI. 126 (Wales), Hartl. Science s. 205, Hardwick Trad. s. 98, Bladé Contes Agenais (1874) s. 58, Sauvé, Vosges s. 238, Mélus. IV. 122 (Grækenl.), Carnoy & Nicolaid., Tr. pop. de l'Asie Mineure s. 150, se endnu Meyers Essays (1885) s. 242 „der Pathe des Todes“, Meleagers historie, Preller Gr. Myth.[2] II. 305–7; m. h. t. beslægtet tankegang, se antikke parall. „Lychnopolis“ hos Lukian, „Wahre Erzählungen“ Wielands Overs. IV. 170, Plinius Hist. Nat. II. 6 [28] stjærner af forsk. störrelse og klarhed for store og små, J. K. 85. 144 brudelys, livslys; Arnas. II. 193, Nyland IV. 139, Z. f. M. I. 456, Urquell I. 133. 3, jfr. hjærte I. 631. 17 a, hosebånd I. 650. 45 a, se Kr. Sagn IV. 328. 40, leve, liglys, løv, vest no., slgn. Gering II. 33: ej dø, för paven synger messe i Jerusalem, jfr. Liebr. Volksk. s. 47, Gering II. 148: för fadervor er læst, se Kr. Æv. III. 252; Urquell V. 185: ej för pibe er udrøget (Galiziske jøder); slgn. Cav. Wär. I. 362 flg., fylgje, sjæl som lys, se også Hazel. VI. 19, börneleg ved artikelens slutning; — i ævent. bærer kællingen dagslys ind i et såld, Sgr. VIII. 77, Kr. VII. 175, Gr. Registr. nr. 107, jfr. Asbj. I. 45, Urquell III. 29 (Rabbinsk); lyset, der sættes på bordet, er et hesteribben, Sgr. XII. 43, jfr. Strackerjan I. 179 k, lysekjærte, pels; pigen pudser lyset og kaster den brændende tane på sin kæreste, så bliver han en hund, Kr. VII. 325; trold tænder ild i sine fingre istedetfor lys, Kr Ævent. III. 343; karlen skal ikke bestille andet end støbe lys, som bagefter bliver tændt allesammen på en gang, Kr. Æv. 292. 295; fortællingen om den skævmundede, der ikke kunde puste lyset ud, Sgr. XI. 42. 70. 71, jfr. Pomm. Volksk. IV. 104; såsnart

der tændes lys i huset, tager djævelen konen, Kr. IV. 290; i sagnet farer et lys omkring den, som bander, Kr. VIII. 310. 527; bjærgmanden får af bonden ti lys for at kunne sé at spise nadver, Kr. IV. 9. 13; folkene kan ikke få det slukkede lys tændt på grund af troldtöj, Kr. III. 33. 41, jfr. Møller, Bornh. s. 30, Nichols. Yorksh. s. 67; ingen kan gå ind i stue med brændende lys, hvor pige er indmuret, Kr. Sagn IV. 260. 847; heksen ligger i sengen og har et lys stående på sit bryst, Kr. VIII. 273. 461; støber man tælle om en hugorm og bruger den som lys, vil der vrimle af hugorme i stue, Kr. IX. 19. 173; l— som slukkes for den svömmende, se svömme; blæse l— op, kyskhedsprøve, se pige; gåder: *fijəð fåru·ðən o mawər fåri·n̰ən,* Gr. Gl. d. M. I. 235. 18, Sgr. II. 130. 684, IX. 15. 53, 172. 508. 539, 222. 725, Kr. Anholt s. 125. 338, også kan tilföjes: *mæ æn glöj* (gloende) *snuð ve;* jfr. N. Vadsbo nr. 66, Z. f. M. III. 348. 49, Antiq. Tidsskr. 1849-51 316. 9 (Færø); Haukenæs II. 178. 47, Runa VI. 41. 15, Rollands Devinettes nr. 162 flg., Briz. Endev. nr. 215, Mélusine I. 258. 44; *hwa̩ æ de, dær sto̩r o go̩r o de drepər fræ̩?* (vestj.) lyset på støbebordet, som drejes, mens der støbes; *va hær flæsk ǩuəl å lin̰ən lyw?* (Valsb.), jfr. Simrock Räthselb. s. 64; *de serər op å neər som æn piň, å serər de læŋ, så vær* (vorder) *de miň?* (Valsb.), se Fb. Fr. H. s. 147. 40. 41, jfr. Schleicher s. 203; *hwa æ de, dær hå̩r e̩t un jæ̩n yw, dæň sejər i æ tåp; æn hå̩r e̩t un jæ̩n fuwəð, dæň æ star eň si hiələ kråp, o så gor ən təbuwərs mæ koŋər o førstər?* (vestj.), el. *mi iwn se̩ðər i hiwən tåp, mi fæ̩ðər æ stör eň ål mi kråp; a æ stå̩lən* (ɔ: taget udaf støbekarret), *mæn e̩t å ən tiw, hwæm̩ ka sæj mæ de uðən o liw?* (Vejle egn), jfr. Sgr. VI. 55. 515;

af jorden er jeg vokset op,
mit liv er taget af dyrets krop,
mine öjne sidder i min top,
mit hoved er större end al min top,

Sgr. VI. 64. 597, vistnok: brændende sivvæge;

af min moder er jeg født;
kort efter var jeg død;
jeg blev holdt i varmt vand,
jeg blev sat i ærestand,
fruer og madammer skjön
følger med mig udi lön,

Sgr. VI. 30. 378, IX. 111. 366, jfr. Landstad 811. 36; eller:

mit öje sidder i höjen top,
min fod er större end al min krop,
jomfruer og møer, de stryge mig glat,
fordi jeg skal være både jævn og glat,

Sgr. IX. 110. 358, jfr. Sgr. XI. 156. 502;

fruer og jomfruer, de stryge mig glat,
at jeg skal vare den hele nat;
de sætter mig ind for herrer og fyrster,
slet ikke jeg æder, langt mindre jeg tørster;
jeg sér oppe i höjeste top,
min fod er större end al min krop (Vens.);

el. af livet er det kommet op
og vokset udaf livets krop,
sin öje er sin höje top,
sin fod er större end al sin krop,
Sgr. II. 129. 676;

el. de trak mig i en skjorte hvid
og lagde mig hen som et andet lig;
de satte på mit hoved en lue så rød,
men denne lue blev skyld i min død,

Sgr. IX. 175. 549, jfr. Halliwell, Pop. Rh. s. 146; eller:

de klædte mig i en kjortel hvid,
de lægger mig hen som et andet lig,
de sætter mig på en sølvstol med ære,
og siden for mange store herrer fembære (Bj. h.),

jfr. Sgr. IX. 218. 695, VI. 56. 517; eller:

stante po stilken, lille penilken;
des længer det stat, des mindre det vat,
vat is dat for en dat? (Ribe),
Sgr. VI. 31. 387;

jfr. Strackerj. II. 66. 339 Lüttje Jan Rölken sat up sin Stöhlken, je länger dat he satt, je lüttjer dat he ward; endnu kan henvises til Sgr. IX. 137. 434; gådespörgsmål: hvad sés bedst i mørke? Sgr. VI. 58. 546; *hwamå·n̲ə lycs bræ̨jə di åp i Skawi?* (Vens.) el. hvormange lys brænder der op i Hellum kirke? svar: ingen, de brænder alle ned, Kr. VI. 337. 172, jfr. Ehlers Räthselb. 20. 167; börneleg: støv lys, jfr. I. 627. 4a; en svovlstik med glød på sendes fra hånd til hånd i kredsen under sangen: „den fisk, den fisk, den grumme store fisk, som gik i Esrom sø, den fisk, den fisk er bleven syg, og den skal til at dø“; den, i hvis hånd gløden slukkes,

skal give pant, se Lille Peder, Kr. Börnerim 208. 27, jfr. fransk: „Petit bonhomme vit encore“, se Tylor Anf. I. 76, Grimm Myth.[2] 812, Rochh. D. Gl. I. 165, jfr. Handelmann Spiele s. 31, Schütze III. 28, Urquell VI. 171; en række varianter, Mélus. I. 170. 245 (Sibir.), II. 429; Halliwell, Popul. Rhymes s. 112, Rivista II. 74; behændighedsleg: A. sætter sig på en flaske, der ligger pålangs med hans krop, strækker sine ben samlede stift ud, så de kun hviler på hælene, tager et tændt lys i den ene hånd og skal dermed tænde et utændt, han har i den anden, idet han sidder ret op (vestj., alm.); opgave: B. påtager sig at sætte et lys i stuen, så A. ikke kan se det; han sætter det på A.'s hoved, Sgr. VI. 236. 846; m. h. t. belysningen på Bloksbjærg, se Grimm Myth.[2] 1024 flg. — Jfr. Aasen ljos, isl. ljós itk.; htsk. licht, eng. light, henføres til lat. lux; se ild, komme sig, Lille-Peder, lygte, lygtemand, lyssen, tyv, tyvefinger; dags-, brude-, helligtrekonge-, høst-, jule-, Karlummer-, kirke-, konge-, Kristi Himmelfarts-, lig-, mergel-, måne-, nord-, nå-, pis-, sendings-, skrædder-, talg-, underbos-, undervætte-, voks-, vætte-.

2. lys, to. *lys* itk. *lyst* flt. *lys* (D., vestj.); *lyws* itk. *lywst* flt. *lyws* (Vor h.); *lycs* el. *lyjs* itk. *lyst* flt. *lyjs* (Vens.) = rgsm.; *ve lys daw, lys i æ kolø·r* (D.); *de æ lyst i æ væjr* (D.), deraf dannes komp. *lystər; de æ möj lystər* (D., Varde); *de æ lyst om mònəŋi; haj jò lyst, hwar haj komər* ɔ: gör ryddeligt; *dæj còwl æ så lycs; dær seər ə lycs hu åpå· ham* (Vens.), se lyst; i æventyret viser bjærgmanden pigen noget, der skinner klart, og spörger: „har du nogensinde sét lysere?“; hun svarer: „lyset, jeg så, da jeg blev født, var klarere!“ J. M. s. 7. 8, se 3. fed, sød. — Jfr. Aasen, ljos, isl. ljóss; hjem-, höj-, måne-.

lysaften, no. i udtr. som: *di gor i sæŋ i lyjsawtən* (Vens.) ɔ: i mørkningen, de tænder ikke lys.

lysagtig, to. *lyjsacə* (Vens.) altfor lys; *dæ hè còwl æ sont l—* ɔ: lidt for lys.

lysbilling, no. *lysbiləŋ æn -ər* (Lindknud) en tørvestump af lysklyne.

lysbord, no. *lysbuwər æn* (Andst) = lysbræt; jfr. Fb. Bondeliv s. 48.

lysbrand, no. *lysbråń æn* (vestj., Mors, Thy, Agger); *lysbrań æn* (Agersk.); *lyjsbròj i* (Vens.) — tanen på et brændende lys; rygende tane; *lysbråńər* (Hmr.) lysesaks.

lysbrikke, no. *lysbrek æn -ər* (Thy) når der støbes lys ved et omdrejende bord, en af brikkerne, der hænger under bordet, hvortil lysene er fæstede ved små kroge.

lysbrød, no. *lywsbrø et* (Vor h.); *lywsbryjə* itk. (S. Sams) = *lyjskaq æn* (Vens.), *æn lywskòq* (Vor h.), et brød, man ved bagningen først skyder ind i ovnen, i det er fæstet en brændende fyrrepind, omsvøbt med en tælleklud; jfr. Fb. Bondeliv s. 74; lysemand, -pind.

1. lyse, uo.
lys lys lyst lyst (D.);
lyws -ə -t lywst (Søvind s.); tf. *lywst* (Elsted);
lyjst -ər -t lycst el. *lyjst* (Vens.) — 1) = rgsm.; l— i kirken for brudefolk; *dæ blywər lyjst fò ðəm əpo prekstul; dæń daw, dæ blywər uwðlyst, ska di te kèrk bèqə tow* (Lild s.); i D., Malt h., skal brudefolk i kirke ved 2den tillysning; jfr. Fb. Bondeliv s. 293; 1ste gang brudgommen i kirke, 2den bruden, 3die begge to, Kr. Alm. IV. 59. 143 (Anholt); slet ikke i kirke under tillysningen, J. K. 81. 118 (Sæll.), jfr. Rääf I. 110; udtrykkets forklaring, Cavall. Wärend II. 432: alt særligt höjtideligt skete i kirke ved tændte lys; der er en forestilling om, at når en forbindelse gik overstyr inden bryllupet, skulde der „lyses tilbage“, se f. eks. Kr. Alm. IV. 82. 216; efter første lysning flyttede jævnlig de unge sammen, sts. nr. 217; se stol 2; der må ej lyses „på tomme øltønder“, Djurklou Nerike 47. — 2) *lyws åp* (Søvind s.), oplyse fundne ting; göre bekendt, at de er fundne, at ejermanden kan melde sig; også: *a lywsə, hwæm lejəjə?* (sts.) jeg gör bekendt, hvem leder; *hons ær ə, do gor å lyjsər ætər? di lyjst ætə djè fòr, dæ wa blòwən hæn* (Vens.); i leg siges: *a lyjsər* el. *løsə mæ åp* ɔ: melder mig ind i legen; *a lyjsər* el. *løsə mæ nir* el. *æ løst nir!* el. *min plas æ løst nir!* (Vens.) jeg melder mig ud; *a ka et lys å·p mæ dæm grem oŋər* (D.) ɔ: holde dem stangen, magte dem; jfr. nyse op, Mb.; *lyws òw* (Søvind s.) aflyse, = rgsm.

— Jfr. Aasen lysa, isl. lýsa, oplyse kundgöre, offentliggöre; se hegn.

2. lyse, uo.

lyjs lyjsər lyjst lyjst (Vens.);
lys lys lyst lyst (D., vestj.);
lyws -ə -t lywst (Søvind s.); tf. *lywst* (Elsted) —

1) give lys = rgsm. (alm.); *lampən lywsə gåt* (Søvind s.); *„de lys!" soj æ mañ, han kalkət sin kun* (Agersk.); det begyndte at lyse om morgenen, Kr. III. 24 ɔ: blive lyst. — 2) ilde ovnen med lyng el. kviste (D., vestj.); *lys i æ åwn* (D.); *han lyst æ åwn warm* el. *lyst i æ åwn* (vestslesv.); *lys mæ løŋ* (Skast) fyre i ovnen med lyng, jfr. ilde; se Aasen lysa, isl. lýsa; jfr. lysne; bring-.

lyseblyne, no. i æventyret Kr. V. 132; „lyseble" el. „-bre", Kr. Æv. III. 294. 98; „lysebleg", Sgr. IX. 103; „lysekrone" Kr. Æv. 124; „lysestage", Gr. Gl. d. M. I. 205, Registr. nr. 52; „lampe", J. K. 97, en genstand, trolden har, som lyser op, en ring, Kr. V. 106; „fíngergull", Arnas. II. 345; „lýsigull", s. 364, rimeligvis „karbunkelstenen", se Fritzn.² u. ord.; „guldæble", Sundbl.² s. 212; „lykta", Bondeson Hist. 288; „lyseträ", Runa IV. 33; „leuchtendes holz", Veckenst. Volksk. III. 142 (Tyrol); „sword of lightning", Folkl. IV. 186 (Irl.); Jacobs, More Celtic T. s. 140 nr. 39, English F. T. nr. 22 med anm.; jfr. Cosquin I. 47 un falot (lygte), qui éclaire à cent lieues à la ronde, m. henv., Cavall. Steph. nr. 3. B. C. m. henvisn.; — blyne ved jeg ikke at forklare.

lyseblå, to. *lysblo* (D.); *lycsblo* itk. *-blåt* (Vens.) = rgsm.; *haj æ jej å Wòrhærəs di lysəblo* (Vens.) ɔ: han er ikke som han bör være, udtrykket er i Vens. over 20 år gammelt; i årene 1887-94 alm. betegnelse for krigsministerens gensdarmer; også *lysbròwn* (D.); *lycsbruwn -t* (Vens.); *lycsgrön -grönt; lycsgro -gråt; lycsrøj -røt* (Vens.); *lywsblo, lywsbron* (Elsted).

lysebræt, no. *lywsbret et* (Røgen) en c. 2 al. höj lysestage, der stod på gulvet og flyttedes efter de arbejdendes bekvemmelighed; jfr. lysekjælling, S. Kjær Stavnsb. s. 129; jfr. lysemoder, præst, standkjærte, stonnismand.

lysegilde, no. *lysgil æn* (vestj.) gilde, når man om efteråret begynder at tænde lys, Kr. VI. 276. 225, jfr. Sgr. XI. 138. 402; ligeså i København; se Pomm. Volksk. III. 165 „lichtbraten".

lysegrön, lysegrå, to. se lyseblå.

lysekjælling, no. midt på gulvet stod en l— med et vældigt stort lys, vistnok et af julelysene, den var ⁵/₄ al. höj med et hul i hvert hjörne af brættet til at sætte lysene i, hullerne var af forskellig störrelse efter lysenes tykkelse; der sad kartepigerne rundt om, Kr. Alm. III. 100. 357, jfr. „lysekone", Efterslæt s. 197. 138.

lysekjærte, no. *lyəskæət æn* (Sundeved); *lyskat æn -ər* (D.); *lyskæət æn -ər* (Agersk., Fjolde) = lysestage.

lyseklemme, no. *lysklæm æn -ər* (Malt) = pråsestage, til at klemme pråsen fast, se lyseklove.

lyseklove, no. *lywsklòw æn -ə* (Søvind, Støvr.); *liwsklow æn -ər* (N Sams) — lysekløft ɔ: en stage til at klemme tynde pråser fast i; lysestage (Elsted); se lyseklemme, profit, vægeklove.

lyseklyne, no. *lysklyn æn -ər* (Malt) en særegen slags tørvejord, der brænder med klart lys, og som i gamle dage ragedes brændende ud på den åbne arne og derfra lyste for alle i stuen, så at man kunde spare tællelys el. lampe; jfr. Kr. VIII. 116. 224, Almuel. III. 98. 350, se 26. 66, Fb. Bondeliv 45. 121; splinter af granved fra moser, Blicher III. 643.

lysekrog, no. en vinkelformig træindretning, ⌊⌋, som fæstedes ved bjælken; på en kort opstander en blikhytte at sætte lyset i, Knud Skytte, För og Nu² s. 120.

lysekrone, no. se lyseblyne.

lysekugle, no. *lyskul æn -kulər* (vestslesv.) den vandfyldte kugle, som skomageren har hængende foran sit lys, for at samle det på sit arbejde; et kors var i knipleegnene ophængt i en snor el. stang under loftet, i dets ene arm var fastgjort en lampe med sivvæge, i de tre andre vandfyldte glaskugler, der bragte lys til tre kniplepiger (vestslesv.).

lysemand, no. *lysmañ æn* (Emmerlev, vestslesv.) et dunhammer-aks, der er törret, dyppet i tælle, og som stikkes brændende i det første brød, som sættes i ovnen; se *Bertel, lysbrød; når lys tændes, siges til barn: *we do sic lysəmaj!* (Vens.).

lysemoder, no. *liwsmòwər æn* (N. Sams) = lysebræt, stor lysestage.

lysepind, no. *lyspiň æn -piň* (Sønderj., Agerskov, Malt) — **1**) pinde, udkløvede af mosefyr, der brugtes som spædelys i den glds. husholdning; de kaldes i Gram s.: *Æňəropskåws pråsər,* i Spandet: *Møl̲by lys;* alm. i Sverige og Finland, se Sundbl.[2] s. 6. 109, Stolt Opt. s. 92, Retzius Finland s. 74 flg.; jfr. karlummerlys, lysesplind; 1. fimpe, tyripog. — **2**) *lyspeň æn -peň* (Fanø) en fyrrestang, hvormed man rodede i den brændende lyng i ovnen for at få den til at blusse. — **3**) *lyw̲spiň* (Elsted) fyrrepind i lysbrødet (s. d.), jfr. lysmand.

lyseprege, no. *lysprȩq æn -ən* (Agerskov) = en profit (s. d.) til lysestumper.

lysepræst, no. *lyw̲spræjst* (østjysk) et lille firkantet bord med opstående kant på pladen, der omtrent var $^1/_2$ al. i kvadrat, det hele lidt höjere end et sædvanligt bord, med plads til lyseklove, -saks, garnnögler osv., Kr. Alm. III. 37. 103.

lyserød, to. se lyseblå.

lysesaks, no. *lyjssaws æn* best. *-ən* flt. *-saw̲s* (Vens.; Agersk.); *lyw̲ssaws æn -saw̲s* (Støvr., Søvind s.); *lyəssaws æn* (Sundev.) = rgsm.; hang i ældre tider til stads; man pudsede lyset med fingrene, Fb. Bondeliv s. 48, S. Kjær Stavnsb. s. 129; de Visborg koner tager deres l— med i graven, Kr. Ordspr. s. 504 (Hadsund); jfr. brandesaks.

lysesiv, no. J. T. 117, en sivart, juncus conglomeratus L. (Ålborg), har navn af, at dens marv brugtes til væger i tranlamper, jfr. Fb. Bondeliv s. 47.

lysespid, no. *lysspeđ æn -speđər* (Malt) = lysspile; spotnavn til toldvæsenets søger; jfr. smörstikker.

lysespile, no. *lyjsspijl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *lysspil̲ æn -spil̲ər* (Vejr., Thy) — de tynde kæppe, hvorpå lysene hænges, når de støbes; *haj gǫr så råŋk som æn lyjsspijl* (Vens.); drengen i æventyret stikker en l— ud til heksen, der vil føle, om han er fed nok, Kr. V. 147.

lysesplind, no. *lyssplin̲ æn -splin̲* (Andst) = lysepind 1; börnene skulde holde dem og skifte dem, se Kr. Alm. III. 98. 347.

lysestage, no. *lyjsstaq i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; Havbro, Års h.); *lyw̲sstaq æn -ər* (Støvr.); *lyw̲sstaq* el. *lyw̲sstǫq æn -staqə* (Søvind s.); *lysstǻq æn -staqər* (Mors, Thy, Varde); *lyəsstaək æn -stakə* (Sundev.) = rgsm.; *i mæsəŋ lyjsstaq* (Vens.); lysestage af brændt ler i middelalderen, se Nyrop Pottemageri s. 2, slgn. Stolt Opt. s. 94; to lysestager gave til kirke, Kr. Sagn III. 147. 760; i ævent. en l—, der ser ud som purt guld, men kun er et potteskår, Kr. V. 232; jfr. Grimm K. M. nr. 125, lyseblyne; lampe, lyseklyne, -pind.

lysestander, no. *lysstaňər æn -ər* (Branderup) = lysekjælling.

lysestol, no. stod om aftenen midt på gulvet, derom sad folkene og arbejdede, Kr. Almuel. III. 37. 102.

lysestøber, no. *lyjsstøbər æn -ər* (Agger) = rgsm.

lysetalg, no. *lystalə de* (vestj.) tælle til at støbe lys af; navn til dunhammeren, typha L., J. T. 348 (Ringkøbing), sagtens fordi dens blomsterstand dyppedes i tælle og brugtes til at sætte i lysbrødet (s. d.).

lysetande, no. *lystǻň æn* (Thy); *lyw̲stǫn æn* (Søvind s.) = rgsm.; se 1. lys.

lysevæge, no. *lysvǫq æn -ər* (Elbo h.) væge.

lysform, no. *lysfårm æn* (D.) til at støbe formlys i.

lysgarn, no. *lyjsgǫn de* best. *-gǫnt* (Vens.) garn til lysvæger; *speň lyjsgår o blǫr* (Lild s.); skageblår blev spundet løst, garnet kogtes, bankedes, blev rystet el. stødt, så lavedes der væger deraf til lys, senere købtes l—, men til *wǫqər* og til tynde lys *å ræj mæ* bruges endnu (1895) ofte, måske oftest, de gamle *skaqblos wǫqər* (Vens.).

lysglimt, no. *lyjsglemt è* best. *-ə* flt. *-glemt* (Vens.) = rgsm.

Lysholt, no. i tlmåder: *han æ æn skåən i æ groň lisom Lyshåltəs dræŋ; han leqər nijər o slǫr åp lisom L—s hæl̲məsər* (Andst); det skal have været en hestehandler, som bar navnet.

lyshåret, to. *lyshǫrə* (D.) = rgsm.

lysing, no. *lysəŋ* (Vens.) — **1**) lysæmne, det, som bruges til belysning, olie, tran o. lign.; *„de èr əkwòn lysəŋ, å de trèŋə wi te“*, Grb. 140. 27; *wè fåse·qtə mæ il̲ å lysəŋ!* (Vens.). — **2**) *haj rȩst sæ i lysəŋi* (Vens.) i dagningen, se lysning.

lyskage, no. se lysbrød.

1. lyske, no. *løsk* el. *løsk æn løskər* (Vens.); *løsk æn* (vestj., Mors); *æ lyskə* (D., Lindkn.); *lyski æn -ə* (Søvind s.); *lyəsk æn -ər* (Bradr.) = rgsm.; lyske på msker og dyr; *hañ slår æn hòwəð i løskərn te ən stretər* (styrte) *we əð* (Lild s.); jfr. Rietz s. 410. 2 ljuske, sv. ljumske, se lårkrog, rør.

2. lyske, uo. *løsk -ər -ə* (Vens.; S. Sams); ft. tf. *-ət* (D., vestj.) — **1**) pille lus af sig; *løsk sæ* (Vens., Støvr.); *løsk i æ huwə* (D.); *løsk jæn si howə* (vestj.); at kvinder har lysket karle, har været alm. skik, men det er vel kun blevet anset for sömmeligt imellem ægtefolk, kærestefolk eller nær slægt, jfr. Värend Gåtor nr. 98. 104, bondqvinnorna gjorde besök uppå berget hos bergakärringen och löskade henne, hvilket fordom ansågs som tecken till den högsta förtrolighet, Cavallius Wärend I. 31, Bondeson Hist. s. 276. 357; hwarje lördag twättade pigorna drängarnes hufwuden i asklut, Skytts h. s. 20; på markedet råber pigen til karlen: „kom hit, Petter, s'a jak löska dæk?“ hvilket anbud alltid accepterades, Sundbl.[1.] s. 171. 29, —[2.] s. 282; kongen lægger hovedet i sin datters skød, Arnas. II. 394 ned., jfr. Müller Saxo s. 285. 18, verset s. 288. 15 „comprensare pulices“; i kæmpeviserne det ædlere udtryk: jomfruen kæmmer sin fæstemands hår f. eks., DgF. nr. 33. II. 4. 24, nr. 90. II. 495. 12, nr. 183, jfr. IV. 33. 26, Sgr. I. 210. 13; ridderen lægger sit hoved i pigens skød, Troels Lund IX. 441; i æventyrerne lysker prinsesserne troldes, kæmpers, dragers og andres hoveder, se Kr. V. 126, jfr. höne I. 750. 15b; ved at sætte kylling i hovedet, Kr. Sagn IV. 521. 76, Sgr. II. 167, IV. 23. 203. 580, VII. 152, Gr. Gl. d. M. I. 39, II. 46, Kr. VII. 122, Sagn I. 51. 226, Ævent. III. 156, Eftersl. s. 213. 175, J. K. Æv. I. 190, Müller Saxo s. 285. 18; pigen skal l— karlen, han lægger sit hoved i hendes skød, Kr. Alm. II. 166; skal l— trold og slå lusene ihjel med 10 lispunds lodder, Gr. Registr. nr. 68 e; „„alle samtlig os bevare!“ — a ska, min sæl, mønstre dig!“ sagde nörrelandskonen, hun vilde synge sin aftensalme, mens hun lyskede sin særk, Kr. Ordspr. s. 438, jfr. Nordlander Småplock s. 6. 6 flg., se lus, 1. klø; jfr. Faye s. 13, Sundt, Renlighedsst. s. 414, Asbj. I. 9. 123. 137, II. 39, Skytts h. s. 34, Grimm K. M. nr. 29. 91. 92. 113, III. 340, Deecke s. 265, Kuhn N. S. 160, Liebr. Volksk. s. 209, Gonzenb. I. 49. 135. 145. 301, II. 36, Hartl. Science s. 286 (Maori), Folkl. IV. 196 (Belutscher). — **2**) samle, lede ud, f. eks. små kartofler: *løsk katø·flər* (D.); *løsk di mon stekəlsbær fra di grön* (Agerskov); *æ rosinər æ løskət* (sts.), stilkene, de dårlige samlede fra; køberen til fisk f. eks. spørger: *mo a løsk ij əm?* (D.) vælge og vrage; jfr. Rietz luska, ligeså Aasen.

lyskeri, no. sælgeren siger: *a vel eŋən løskəri·j ha* (vestj.) ɔ: vælgen og vragen mellem hans varer.

-lysket, tf. se af-.

lyslevende, to. *lyslöwəñ* (D.); *lyjslòwi* (Vens.) = rgsm.; *„hąj sto lyjs lòwi få dèm“*, Grb. 79. 78.

lyslig, bio. i udtr.: *hąj komər bådə lyjslə å lönlə* (Vens.) ɔ: både åbenbart og hemmelig.

lysne, uo.
lysən lysnər lysəñ lysəñ (D., Agersk.); ft. tf. *lysənt* (Mors, Thy, Vejr.);
lyjsən -ər -t lyjsənt (Vens.);
lywsən lywsnə ft. tf. *lywsənt* (Elsted, Søvind, Støvr.);
lysən lysnər lysəñt lysəñt (Brader., M. Slesvig) —
1) = rgsm., blive lyst; *de lyjsnər te dawi; wet do lyjsən mæ uk? de lyjsnər i hans ansec* (Vens.); også Støvr., jfr. lyste. — **2**) *lysən lysnər lysənt* (Vens.), se lyssen 3, lyne (alm. Nörrej., Sønderj.); *dè lywsənər å tårnə* (Søvind s.). — **3**) om en person: *go å lysən å bąj, hąj bañc, de de lysənt omkre·ŋ ham* (Vens.) = bande vældig; se lyne.

lysning, no. *lysnəŋ i* (Vens.; vestj., Mors, Lild s., Middels. h., Agersk., Bradr.) — **1**) daggry (alm.); *hąj kam i lysnəŋi* (?) (Vens.), se lysing 2; også fig.: han ventede, at klokken skulde komme igen, men den kom aldrig til lysning, Kr. VIII. 293. 504 ɔ: for dagens lys. — **2**) det, som bruges til lys: *spòr åpå lysnəŋi* (?) (Vens.); også: *de ær inə goi lysnəŋ, do hær* (Braderup) = du står i lyset for mig.

lysorm, no. *lysvorm æn -vorm* (Agerskov) St. Hansorm.

lysret, to. *lyjsræt* (Agger) lige som et lys.

lyssen, no. *lysən è* best. *-t* flt. *lysnər* (Vens.); *lysən æn* (D., vestj., Thy, Mors); *et l—* (Ang., Agersk.); *lywsən et* (Søvind s.) — **1**) lys, daglys; *han stor i hans æjən lysən* (Andst); *i mi, hans lysən* (vestj.); *i miñt lysən, i æ lysən* (Agersk.); *hañ stẹər i mèt lywsən, stèr i lywsənət få mə* (Søvind s.) i lyset for mig; „a ka ett gjø ve, te do står i dit ijet lyusen“, And. Frieri; *vi hår æn söḷə l—* (Andst) dårlig belysning; *do stor i lysən få dæ sịl; dær ær eñc nọ i lysən* (Vens.) i vejen. — **2**) hvad der frembringer lys: olie osv.; *såmöj te lysən o såmöj te bræñsəl* (Andst, Agersk.); nok også: *æn lysən* (Vejr.) et lys; lysevne: *dèr ær èŋən lywsən vè èt lyws imọi som vè èn lamp* (Søvind s.). — **3**) lynild (Vens., vestj., Mors, alm., Søvind s., Sønderj.); de gl. udbrød, når lynet kom: „*å hærə guj, å Jøsəs!*“ og korsede sig, J. K. 130. 40 (vestj.); *dær kam æn stowər l—* (vestj.); *nær do sjæḷ ka wår di får æ lysən, skal a wår di får æ tårənskraḷ* (Fredericia egn); *han far astæ·j som l— o tårən* (D.) om den, som kommer i en voldsom fart; man må ikke pege (s. d.) efter lynet; lynet kan kun slukkes med mælk, Kr. IV. 365. 199, Thiele Overtro nr. 140, J. K. 130. 38, jfr. Wille Opt. s. 181, Folkl. Journ. VI. 211 (Engl., Arab. i Sudan), s. 275 (Indien), Urquell IV. 89. 37 (Wotjaker); l— ødelægger den blomstrende boghvede, J. K. 161. 4; mand, der bærer sejrsskjorte el. himmelbrev hos sig, kan ej rammes af l—, Kr. Sagn II. 325. 309. 312 slutn.; rimeligt er det, at overtro knyttes til træer, trufne af lyn, se f. eks. Wuttke nr. 11, Urquell VI. 21, Pomm. Volksk. III. 67, Perseus II. 76. 150; råd mod lynnedslag er at sætte hovederne af de første fangede hornfisk op under taget, Sgr. VII. 159. 730; jfr. lyn, torden; barvest-, korn-, tadder-.

lyssenskjær, no. *lysənsk̓ær æn* (Andst) et lynglimt.

lysskjær, no. *lyjssk̓ær æn* (Agger) = rgsm.

1. lyst, no. *løst æn* (D., vestj., Mors); huk. best. *løstən* (Vens.); *lø̱st æn* (Thy); *løst, lost æn* (Agersk.); *lost æn* (Ang., Bradr.) = rgsm.; attrå; *vær i løst får* el. *aṭər* (D.) = *i lø̱st fuwər* (Thy); „*æn-hwæ sin løst!*“ *så krowəmañən, han drak, mæns di añə slòst* (Tåning, alm., Ang.), el. *så k̓æḷəŋən, hun k̓æṉət mæ hiñə raq å samḷət mæ hiñə vesk* (Tåning); *hañ hòər èŋən løst tẹ å bestèḻ nowəj; hañ hòə nò èn gòŋ fòt løst tè· hiñ* (Søvind); glæde: *dè ær èn løst å sị åpọ· ət; hañ saŋ tè dè waṛ ən løst; hañ hò goər ət få løst* (Søvind) ɔ: for sin morskab; jfr. Aasen lost, lyst; isl. losti hak.; htsk. lust; se lære-, mad-.

2. lyst, to. *lyst* itk. (D., vestj.) — **1**) = rgsm., om hvor der er lys (alm.); se lys to.; i ævent. er formelen: „lyst æfor og mørkt aba·g; ingen se, hvor jeg farer hen“, el.: „lyst æfor og tåg' æba·g, te ingen kan se, hvor jeg bliver af“, Kr. V. 43. 46, III. 52. 69, Blicher Nov. I. 303, Kr. Æv. 62. 329. 376, Kr. Æv. III. 27, Gr. Gl. d. M. II. 33, III. 125, Æv. I. 43, jfr. Asbj. I. 87, Vang 66, Sundbl.² 216, Grimm Myth.² 1037, Njals S. kap. 12, Magyar T. s. XXXIV, se måne-, stjærne-, öjen-, åben-. — **2**) om msker, der ser på noget med store, forundrede öjne: *æn liḻə lyst jæṇ* (D.); *han sijər så lyst, som han haj nylə fåt iwn* (Andst); *dæñ kwæj æ få lyst oba·q* (D.) handelsudtryk, lårene er lange og tynde, mods. bukse-låret (s. d.). — **3**) se lyster.

3. lyst, bio. i udtr. *stọ lyst* (Vens.); falder kniv på spidsen og bliver stående, kan siges: *knywi sto lyst,* også om andre ting, der falder og står på enden.

1. lyste, uo. i udtryk om stærk sult: *a æ så sulcən, de lyst i ṃæ* (Vens.) betydning? ntsform for *lystər.*

2. lyste, uo. *lystəs* (D., vestj.) blive lyst, lysne, *de lystes a då* (vestj.); *de lystər gåt,* lyser gåt (Lb.); *de lystət gåt hæri·ṉ, law vi fæk æ lamp tæñ* (Andst); *de lystər gåt åp i væjr* (D.).

3. lyste, uo. *løst -ə -ət* (Søvind s.); have lyst til; *du ka blyw hæṉ så læŋ du løstə* (Søvind s.); *I ka blyw så læŋ som I sjæḷ gåt løjstər,* Kr. IX. 171 (Harboøre); *haj koṃər, nẹ de løstəs ham; de ær eñc å løstəs we* (Vens.) ɔ: det er ingen spøg; se for-.

lystelig, bio. = rgsm.; *de jik nåk så løstələ* (Vens.).

lystelse, no. *lystəls æn* (Malt) lysning, daglys: *æ lamp gir lystəls* (Malt); *do tår æ l— fræ ṃæ* (Ølgod s.).

lysten, to. *løstən* (Vens.) = rgsm.; *de ær a eňc l— får* (Vens.); *„en è løstən i å kom dè wæj om nètətijər“*, Grb. 212. 89; *ò̤l æ løstən i å få ə kònaqi*, en kanetur; *ka do eňc löwn* (låne) *mæ ən kron? — de ær a eňc løstən i* (Vens.); *haň blòw løstə (!), fòr å smaq sopən* (Lild s.).

1. lyster, no. *lystər i -ər* el. = ett. (Vens.); flt. *-ər* (Thy, vestj., Sall., Mors); *lystə et -rə* (Søvind s.); *lest æn -ər* (Lild s.) — et redskab til at stange ål eller andre fisk med, ligner en greb med 6—7 tænder, hver forsynet med modhager; se prege, algjer, savjærn; jfr. Aasen ljoster, isl. ljóstr hak, sv. ljuster.

2. lyster, no. — 1) i tlm. *o ǧør lystər* (vestj., Agersk.); *jò lyst* el. *lystər* (Vens.); *da ska a låw får, han ǧor lystər* (vestj.) ryddede tilside, fik sat skik på, gjorde lyst imellem; = *ǧør lyst imæ·l̥* (Andst); *haj ka jò lystər* (Vens.), göre udveje, skaffe hver sit; *do ka jò lystər mè ə* (Vens.) ordne sagerne. — 2) holde lyster, holde styr, larm; *hål lystər əpo gåjən* (Silkeb.) göre sjov på gaden.

3. lyster, to. *lystər* (vestj.) — 1) klaröjet, *hon sijər så l— uð; æn lilə lystər jæn*, livlig, glad. — 2) komp. af lys: *de æ lystər eň far* (D.).

lysthus, no. *løsthus è* best. *-hust* (Vens.) = rgsm.

lystig, to. *løsti* (D., vestj., Vens.; Søvind s.); *løstə* (Brader., Agerskov) = rgsm.; *så løsti som æn muks i æn muwsfèl* (Vens.); *de gor så løstə som syw talæ·rkənər i æn puwəs* el. *som syw for i jæn lån* (vestj.); *ǧò sè lòstə*, slå sig løs; *a wa slæt il lòstə ve ət* (Søvind s.) ɔ: jeg gik uglad til det.

lystighed, no. *løstihjè æn* (Vens.) = rgsm.

lystig svier, no. glds. dans, Jylland I. 373 (Thy).

lystmad, no. *løstma* (Vens.); *løstmað* (Mors); *løstmað nòj* (Thy) — lækkeri.

lystre, uo.
nf. nt. ft. tf. *lystər* (Vens.);
lystər lystrər lystrət (D., vestj., Sall.);
lystə -rə -ət (Søvind s.);
lystər lystrə lystərt (Elsted);
listər (N. Sams) —
adlyde, men stærkere udtryk; *ve do lystər, gu dræ·ŋ! vel I lystər, I krikər! a ska lær dæj o lystər!* (Malt, Andst); *æ töj lystrər ham gåt* (Lindk.), han har godt håndlag; *æ moň l— h— g—*, han har et svært snakketöj; *æ arbər lystrər ham gåt* (Agersk.); jfr. Aasen lystra, „vel egentlig: høre“; mnt. lusteren, Sch. Lübb.; holl. luisteren; isl. hlust øre.

lyst-ret, no. *løstrætər* flt. (vestj.) = lystmad.

lysstråle, no. *lywsstrol æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

lystværk, no. vistn. mest nægtende: *de ær et løstværk o kom te·!* (vestj.) = svært arbejde.

lysugle, no. *lysokəl æn -oklə* (Sundeved; Ang.) et møl.

lysvare, no. *lysənwòr è* best. *-ə* (Vens.) varsel af lys.

lysvågen, to. *lyjswoqən* (Lild s.); *lysvaqən* (vestsl.); *lyswåqən* (D.) = rgsm.; *haj lò lyjswòqən* (Vens.).

lyt, tf. se lydet.

lyt, to. *lyt* (D.) — 1) hvor der er ly, lunt: *„dær æ lyt o gåt hær“, så han, æ maň, han kåm iň i hələt.* — 2) *de æ så lyt* (Støvr.) stille, således at man tydelig kan høre i lang afstand; ligeså Lild s.

lytj, bio. se lygt.

lytte, uo. *lyt -ər* (D.), *de lytər ve æ hus*, der er ly ved huset.

lytte, uo., **lʌtter**, no. se lutte, lyde; lutter.

lytting, no. se lutting.

lyv, no. afledn. og smstn. se liv.

1. lyv, no. *lyw æn lywər* (Fanø, D.) en slags store søfugle, strandskade, hæmatopus ostralegus; er det frisisk liep, vibe, se Outzen?

2. lyv, no. lögn; *de æ lyw, Las!* (Vens.).

lyve, uo.
lyw -ər löw löwən (D., Thy);
liw -ər læw læwən (Andst); nt. *liwə* (Hvejsel);
lyw lywər lòw lòwə (Vens.); nt. *lywə* (Sams);
lyw -ər lòw lòwn (Havbro, Års, Hell., N. Sall., Lild s.);
lyw lywər löw löwən (S. Hald);
lyw lywə lòw lòwən (Søvind, Hads, Røgen s., Tåning, Elsted);
liw liwər lew lewəð (Tved); ft. *lew* tf. *lèwə* (N. Sams);
lyw -ər -ət lywət (Bjerning);

lyw -ər -löw löwən (vestsl.), tf. *löwən* (Emmerl.); *lyw -ər löw löwən* (Bradr.; Bylderup); *lyw -ər, löw* el. *lö, löwən* (Valsb.); *lu luə löj löjən* (Åbenrå); *lyw -ə löw löwən* (Sundev.); *lyw -ər lyw lawə* (Ang.); *lyw -ər lyəw låwən* (Fjolde); jfr. Lyngby Uo. s. 84. 93; = rgsm.; *haj lòw få mæ; haj lòw mæ åpå·* (Vens.); *si præst o si prokurå·tər må æn et liw får* (Andst), jfr. Amins. VI. 50; *„en skal sæj, de hwecən è få lywi hælə tywi"*, Grb. 69. 83; *haj blòw skylc få bådə lywi å tywi* (Vens.); a skal semæj (såmænd) olle lyv en skjelling", J. Saml. I. 308; *han lywər ålər, nær han sæjər æ sañ* (vestj.) spøgende; *lyw wel haj, å stèl ka haj* (Vens.); *dæñ, dær vel lyw, vel åsə stæl* (Ribe), el. *vel åsə bi höns* (Tåning), el. *tæj höns* (vestj.) ɔ: forføre kvinder, jfr. höne 3.; *han lywər som de stor præntət får ham* (S. Hald); *do lywə, do hå æn swòt prek i panən* (Elsted); *lyw et, så tår æ röw dæ* (vestj.); jfr. Urquell VI. 70: får blære på tunge; *lywər han, så lywər a åw!* (vestj.) = jeg fortæller, hvad der er fortalt mig; *han lywər, te han trør ət sjæl* (Slesv.), jfr. Kr. Molboh. s. 37. 117. 18; *lyw så stærk som æn hæst ka ræñ* (D.); lyve store stene op af jorden, Sgr. VIII. 72. 220; som en Ærøbo (Sams); *han lòw så læŋ, te hañ trowəð əð siəl* (Lild s.); *do lywər å skrywər å depər din pæn i Olbòrə fywr* (sts.); *de æ lòwn, do lywər; de æ skit, do skrywər, do depə dej pèn i Ålbårə fywər* (Vens.) til den, som beskyldes for lögn; folk, som er slemme til at lyve, bliver tidlig skaldede, Kr. IX. 49. 528; man må ikke lyve en person hjem (ɔ: sige, at han er kommen, når det ikke er sandt), for så kommer han vred, når han kommer, Kr. VI. 294. 410, IX. 57. 626, J. K. 401. 20; *haj døjər eñc, får haj æ blòwən lòwə døj* (Vens.); den, der lyves død, lever længe, Kr. IV. 390. 483, J. K. 380. 00; tjener, som aldrig vil lyve for sin herre, se Trosvend, Gr. Æevent. II. 190. 16, Registr. nr. 74 a. b, se snak; 1 — tomme kar fulde, Asbj. II. 199, Bondeson Hist. s. 279, se hare I. 556. 1 b; jfr. Aasen sv. ljuga, isl. ljúga; htsk. lügen, mnt. legen, Sch. Lübb., se lögn.

lyvenyt, no. se flyvenyt.

lyvestævne, no. i udtr. *sæt jæn lywstæwn* (Mors) ɔ: bedrage en, lyve for en med gode løfter.

lyvvalle, bio. se alligevel.

lyvve, no. se lef.

læ, uo. se lade; no. se led.

1. læ, no. *lè è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *wær i lè = i skywl; hèr ær ə gåt lè, kryb i lè* (Vens.); *i læ òw wæjən, gori;* måske også: *i læ wæjən* (N. Sams); jfr. Aasen, le; isl. hlé itk.; se ly.

2. læ, to. *læ* (Mds. h.) om mad: for lidt salt, jfr. dvalg, hjejn.

læbber, no. se livver.

læbe, no. *lep æn -ər* (D., vestj., Mors, Davbj.); *læp æn -ər* (Thy); *lep* el. *lèb i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *lèp æn -ə* (Søvind s.); *leəp æn lepər* (Bradr.); *leəp æn lebə* (Sundev.); *læəp æn* (Ang.) — 1) = rgsm.; *lep*, om msker; *lèb*, om dyr (Vens.); læbe på msker og dyr; *min lepər æ gal, di skòləs, i gal lep;* kun foragteligt om msker: *sic i lèb, hon stọ mæ! haj jò sònt i låŋ lèb* (Vens.); „vi ka småg et, såsnoeh vi sette lepperen te et", Tkjær II. 96; en underlæbe så stor, at den når kællingen ned i skødet, Kr. Æv. s. 334; se næse. — 2) den yderste spids på plovkæret (?) (Hvejsel). — Jfr. Aasen, lippa huk.; htsk. lippe, eng. lip; se mundelep; hage-, neder-, over-, under-.

læbi, no. se livvi.

læbring, no. se livring.

læbøring, no. se labøring.

læd, uo. ft. tf. se lære.

læddike, no. *leðək æn -ər* (D., Andst, vestj., Støvr.); *læðək æn -ər* (Elbo h.); *lèjək æn -ə* (Tåning, Søvind s.); *lèək i -i* flt. *-ər* (Vens.); *lerək æn* (Sønderj.) — et lille rum i en kiste til at gemme penge el. småsager i; fig. *raq i æ lerək* (vestslesv.) ɔ: i pengepungen; jfr. lærke; Aasen, lædik hak.; htsk. lädchen, mnt. ledeken, Sch. Lübb.; kiste-, lap-.

læddikelåg, no. *lèəklåq è* best. *-låqə* (Vens.) = rgsm.

læder, no. *leər* best. *-ə* (Vens.); *læjr de* (vestj., S. Sams); *lèjə* best. *-rət* (Søvind s.); *læə de* (Sundeved); *læər de* (Gram) = rgsm.; *han hår æn hijəl læjər oñər æ fæðər* (D.) tykt skind; *klep æ hor å i æ hwið læjər* (vestj.); *tæj ət i æ hwið læjər* (D.) klippe håret af til

bunden, hugge græsset tæt ved jorden; *sån læjər ska ha sån smörəls* (vestj.) el. *fjæt* (Vejle) ɔ: en person af den beskaffenhed må behandles således; *gi læjər o* (Malt) lægge kraft på; *do skul ha no åpå det leər* ɔ: prygl; *de æ fanən te leər!* (Vens.) om et meget dygtigt el. excentrisk kvindfolk; pigen har: *tåw læjər,* Kr. Almuel. III. 109. 378 ɔ: to læder livstykker; *næ dæ komə grø i vèjərət, så komə dæ klø i lèjərət* (Tåning) ɔ: kroppen; „banke grå læder ud" (vestj.), en leg: börnene står i kreds med ryggen udad, A. løber rundt bagved og banker B. ud; kommer A. først i B.s plads, må B. banke ud; således fortsættes; se 1. lund, 2. banke ud, Kr. Börner. 225. 7. 8. 12. 13; jfr. Aasen, leder; isl. leðr itk.; mnt. ledder Sch. Lübb., eng. leather; bindesåle-, blank-, bese-, fedt-, fissi-, for-, heste-, hilde-, hvid-, hvæde-, knarke-, knirke-, mund-, over-, plat-, pund-, række-, sems-, strække-, såle-, viske-.

læderager, no. i den mørke tale: *di harər mæ ən hwòn harə* (negle) *åp å nir æ i leraqər* (huden) *å soər hånəŋ å høstə pebər* (Vens.) ɔ: efter den søde klø den sure svie, jfr. Sgr. VI. 50. 457: „lædergade".

læderbukser, no. *læjərbòws di* flt. (D.); *lèjəbòwsə* flt. (Søvind s.); *læərbåws* flt. (Gram) = rgsm.; det var den tid, da karlfolkene brugte korte l—, som ikke gik længere ned end til knæerne, Kr. III. 71. 95; de siger: „fort, fort!" når man går med dem, Sgr. XII. 222. 805, „ta' ham", Kr. Molboh. s. 46. 149.

læderbælte, no. kan helten spænde omkring sig og ønske sig bort, så sker det, Eftersl. s. 37. 22.

læderbøsse, no. *lerbøs æn* best. *-ən* (Vens.), i udtr. *å sku mæ lerbøsən* ɔ: fjærte, se grynbøsse.

lædere, uo. *ladi·jər -ər -ə -ə* el. *laqdi·jr* uden böjning (Vens., S. Sams) omtale ilde, volde fortræd; *di laqdi·jr òltər ajə fålk; hon æ slem te å ladi·jər fålk* (Vens.); „men, hille den røe lue! hvo den kjælling sa å skjældt ud, å som den sølle Stjån hun ladieret", Jyd. I. 46. 2; sagtens lat. lædere, göre skade.

læderfritte, no. *læjərfret æn* (vestj.) fritbor til at bore i læder med, börn narres i byen for at låne en sådan, se messingståltråd.

lædergade, no., Sgr. VI. 50. 457, se læderager.

læderhandske, no. *læjərhaňsk æn -ər* (D.) skindhandske.

læderhoseøl, no. *læjərwåsəl æn -ər* (vestslesv.) læderrem; *„va dær ska· te, de ska te!" soi han, æ kaəl, da boň han æn læjərhosəl i sit uər* (M. Slesv.).

læderlap, no. *lèjəlæp æn -læpər* = rgsm.

læderlue, no. *læjərlu æn -ər* (vestj.) = rgsm.; den gang havde de l— med to ører, der hang og viftede, Kr. Alm. VI. 161. 346; i skæmtehist. *ta jær læjərlow åw,* se Nyrop V. Sk. s. 25, Kr. Molboh. s. 98. 315, misforståelse af salmens omkvæd: Halleluja.

læderovre, to. med overstykke af læder; „no ska jo åll ha di her lerovvere", To Nov. s. 19, nu skal jo alle have disse træsko med læderoverstykker på; *həj gor òltər i leròwrə;* og to.: *a còbt è par leròwrə trèskòr i da·.*

læderpenge, no. *læjərpæŋ* flt. (vestj.) = rgsm.; skatten er gravet ned i en stor kobberkjedel og består af l— med sølvnagler i, Sgr. IV. 235. 727, jfr. Kr. VIII. 116. 223, Almuel. II. 140. 338, Kr. Sagn III. 429. 4, 434. 30, 466. 73, IV. 132. 97; kister, der fandtes fulde af små runde stykker læder, thi bedre penge havde de ikke i kong Volmers tid, Thiele II. 115, jfr. Liebr. Volksk. 93. 3 (Sicilien); læderpenge med sølvnagler er ofte fundne, se Friises Efterretn. om Skjelskør s. 71, Dsk. Atlas V. 825, Dr. Nielsen Malt h. s. 178; ved naturforskermødet i Kbhvn. 9. Juli 1873 holdt prof. S. Nilsson foredrag om disse penge, som henføres til broncealderen, se Dagbladet nr. 156 for 1873.

læderpose, no. *læjərpuwəs æn -ər* (D.) = rgsm.; i ævent. siger kalvebenet: jeg sidder i pigens l—, Kr. VII. 331, det forstås om hendes mave; jfr. grød I. 502. 50 a.

læderrem, no. *lèjərèm æn -remə* (Søvind s.); *lerrem i* best. *-i* flt. *-rem* (Vens.) = rgsm.; se læderhoseøl.

lædersk inkel, no. skindkjole af læder; en l—, der var lådden indvendig, Kr. V. 254.

lædersko, no. *lèjəsku æn* = flt. (Søvind s.) = rgsm.; til forskel fra træsko.

læderstövle, no. *lèjəstòwəl æn* (Søvind s.) = rgsm., til forskel fra træskostövle.

lædertouger, no. (Mb.) garver (Ribe egn), jfr. mnt. leddertouwer, Sch. Lübb., plt. leddertauer, Schütze, det samme.

ledertræsko, no. *lèjətræsku æn* (Søvind s.) et stykke fodtöj med træbund og læder overstykke.

ledertröje, no. *læjərtröj æn -ər* (D.) = rgsm.

lædertöj, no. *lertòw* best. *-ə* (Vens.); *læətöj et* (Sundev.); *lærtöj de* (Agersk.) — seletöj (Sønderj., Vens.), jfr. dragetöj; fodtöj af læder, til forskel fra træsko (Vens.).

-lædres, uo. se barke-.

læf, no. se lef.

læffer, no. se livver.

1. -læg, no. jfr. htsk. laich, fiskeæg; frø-, padde-.

2. -læg, no. se dejne-, knæde-; måske folkeetymologi af at lægge; jfr. løg.

3. læg, no. *læq æn* = flt. (Mors) på benet, sura, jfr. 2. kalv; se 4. læg 5, Aasen legg, isl. leggr hak.; eng. leg.

4. læg, no. *leq æn* (D., vestj.); itk. (Tåning, Agersk.); *læq et* (Søvind s.); *lèq è* best. *lèqə* flt. *lèq, lèqər* (Vens.) — **1)** et kuld, om grise (D.), fjerkreaturer (Vejr.); *de fja lèq* (Vens.) fjerde kuld grise. — **2)** et æselsøre i bog; *de vəl vi leq ən leq ve* (D.) ɔ: huske på; *leq æn leq ve* (D.) böje et blad om (vist alm.); fold på klæder: *å leq ə lèq åpå i còwl*; *stryq lèqər uk* (Vens.) stryge folder ud; *leqər o rəŋkər* (D.). — **3)** såmeget korn, som der på engang lægges ud til tærskning; *tæsk ən leq kuwən aw* (D.); herhen hører vel: *„wi ho fåt de, wi ha gåt å hwajęj, å såm enda e læq te“*, Grb. 4. 3, somme endda et læg til, ɔ: ud derover. — **4)** *è betə lèq i ən flask* (Vens.) en lille dråbe; om herhen? — **5)** *æn leq* (Holmsl. kl.) det lige stykke, som forbinder stok og flener på et anker; til 3. læg? — se 1. lag; ligge B; jfr. mnt. legge, Sch. Lübb. bølge, fold; se an-, fjord-, fugle-, græs-, hav-, kiste-, mage-, over-, på-, sne-, strå-, til-, ud-.

lægd, no. *lèq è* best. *lèqə* flt. *lèq* (Vens.); *leq æn -ər* (Vejr.); *leq et leq* (Agersk.) = rgsm.; rode i den militære inddeling; jfr. Aasen legd.

lægdsmand, no. *leqsmaǹ æn -miǹ* (Agersk.); flt. *-mæǹ* (D.); *lèqsmąj i* best. *-mąj* (Vens.) = rgsm.

1. læge, no. *leqər æn -ər* (D.); *leq æn -ər* (Fanø) = rgsm.; *de wår æ leqərər djær mjænəŋ* (D.) lægernes mening; i visen: der var hentet de lægere to, Kr. I. 152. 20, jfr. m. h. t. formen, svend; almindelig bruges doktor (s. d.); til l— har almuen haft liden tro, han hentedes vel kun, når alt håb var ude, se Kr. Almuel. V. 71 nr. 8, jfr. Wigstr. Folksed. s. 63 flg., Sundbl.[2] s. 289; når hestene kastede hovederne ned ad, når man *tu hòl̥* med lægen i gården, var det dødsvarsel, men det skér i regelen, når der standses efter rask kørsel (Vens.); se Aasen, lækjar, isl. læknir hak.; dyr-, liv-.

2. læge, uo.
leq -ər -ət (Fanø);
lèq -ə -t lèqt (Søvind s.);
lèq -ər lèqt lèqt (Vens.)
= rgsm., *o leq æn sor* (Fanø) helbrede; *„de sto enc te å læq“*, Grb. 222. 10; *sorə æ lèqt* (Vens.); bruges vist mest i passiv; se hele.

lægeblad, no. J. T. 174. 326, plantenavn, vejbred, plantago major L. (Rkb.).

lægebog, no. *lèqəboq æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm., fremmedord.

lægefinger, no. ringfingeren kaldtes forhen lægefingeren, fordi den ansås for den heldigste finger at smöre med på sår og dårlige steder, dog navnlig, når man havde dårlige öjne, der skulde vædes med öjenvand, Kr. IV. 382. 393.

lægen, no. *læqən et* (Ry s., Gjern h., Elsted) en lejle til øl, ølbimpel; lille brændevinstræ, se legeme 2.

læger, no. et sømandsudtryk, den stilling, at skibet med pålandsvind har land i læ: *han ær i leqər mæ hiǹ* (Holmsl. klit), nær ved grund i læ; *han ær om leqər* (sts.) gået om kuld, om fulde folk; mulig hører her hen; *ve do læ mæ få et las hø, så ær æ enə læqər i* (Agersk.) forlegenhed; *„æ hær æn goi aŋkətåw jæm!“ soj han, æ skiper, da vår han i lækə* (Sundev.); „vi er ingen læger i!“ sagde manden, da red han på kølen af båden, Kok Ordspr. 75. 854 (Als); jfr. lægervold.

lægervold, no. i fiskerudtryk: *å vær i læjərwål̥ mæ di Sjælbårə byǹər* (Holmsl.

kl.) siges når bakkerne driver sammen, jfr. linerift; ligeså: *o kom i l— mæ æn støk arbəð* (D.), således i forlegenhed med det, at man ej kan rede sig ud af det; *bårə do'nt komər i læjərwål wij ə* (S. Sams) bare du ikke kommer i fortræd ved det; jfr. Aasen lægervall; plt. legerwall ɔ: med landet på læsiden; „at have en læger“, „lægervall“ V. S. O.

lægge, uo. se ligge.

læggefure, no. i tlm.: „ven æ [kun] først kunde komme for lægfure!“ sa' æ mand, da havde han plöjet i tre dage, ɔ: få den første fure lagt, Kok Ordspr. 131. 1460, kan siges, når man vil undskylde sin udygtighed med vanskeligheden ved at få begyndt.

læggekniv, no. hos Mb., er vel ledkniv (s. d.).

-læggen, no. se øde-.

læggepind, no. *leqpeň æn* (Mors, Thy) et redskab, hvorpå rebets enkelte strenge vindes op, når der snos töjr på selevinderen (s. d.); vistnok en pind med 3 skurer til hver af rebets tre totter, som, når rebet snos, langsomt føres foran snoningen, for at hindre, at det løber i kurrer; „c. 6“ lang pind med split i enden, derom vikles den tvundne snor, så tvindes påny“.

læggeplads, no. *leqplas æn* (vestslesv.) en jævnet plads på mosen, hvor arbejderen lægger de skårne el. æltede tørv fra sig; *ən gu leqplas* (Vens.).

-lægger, no. *-leqər* (D.), se af-, bro-, hönse-.

lægi, no. se 2. lægn.

lægl, to. *læql* (vestslesv.) løs i sammenföjning, f. eks. om en kniv på et skaft, se 2. lægn.

1. -lægn, to. se ligge B., ny-.

2. lægn, to. *lèqən* itk. *-t* flt. *lèqən* (Vens.; Mors, Thy, Sall., Vejr., Røgen s.); *læqin* flt. *læqin* (Agger) — slap, böjelig; om lintöj, reb, modsat stiv og stram; løs i skaftet, om kniv (Mors); vøg, svag: *æn l— kål* (Mors) svag og kraftløs til sit arbejde; öm, om tænderne, når man har spist surt (Mors); *de sæs* (sirts) *blywər så lèqən, nær de blywər towəð; dæň kèp ær fòr lèqən* (Lild s.); se lægl.

3. lægn, no. *læqn æn* (Thy, Lild s., Salling) slangestykket på en pibe; jfr. smedden.

4. lægn, no. *leqəň æn -ər* (D.); *læqəň æn -ər* (Holstebro, vestj., Mors, Thy); *lèqən æn -ər* (Lild s.); *læqin* (Agger); *ljèqəl è* best. *-e* flt. *-ər* el. *jèqəl è jèqlər* el. *ljèq è -ər* el. *ljèqi è -ər* el. *leqən è -ər* (Vens.); *læqi* itk. [*-ər*] (N. Sams); *leqn è* best. *-ə* flt. *-ər* (Løgst.); *læqn* [*æn*] *-ər* (Davbjerg); itk. (Støvring); *lèqən et -ə* (Ry s., Søvind s.); *læqən et læqnə* (Elsted); *læqiň* best. *-əð -ər* (Tved); *læqəň* [*et*] *læqənə* (Bj. h.); *læqəň et -ər* (vestslesv.); *leqəň et -ər* (Agersk.); *lekən et -ə* (Sundv.); *lækəns et -ər* (Bradr., Ladelund); *lækən et -ər* (Bylderup); *lægom et* (Fjolde) — en ring eller et vinkelböjet stykke, nutildags mest jærn, tidligere af træ med en el. flere omdrejende knappe, som indsættes i et töjr, for at det ikke skal sno sig; fig. *dær blöw æn nån læqəň o æ tywr* (vestj.) det fik en anden skik; *han hår æn guwə læqəň o æ tywr* (sts.) ɔ: har stor frihed til at råde sig selv; spøgende: *a hår uňt i æ leqəň* (D.) ɔ: i hoften; *å, ve do et stek di nijəs i di röw, så æ dær et måq te læqəň i koŋəriqət Danmark* (vestj.); jfr. Aasen, leikinde, isl. leikandi huk.; se låne no., kobbelstok; fåre-, ko-, kobbel-, sime-, tre-.

lægnknap, no. *ljèqəlknap i -knap* (Vens.) sömmet el. knappen, som kan drejes rundt i et lægn.

lægnløs, to. *læqəňløs* (Varde) så løs som et lægn.

lægnmalle, no. *ljèqəlmòl æn* (Vens.) ringen eller stykket, hvori lægnknappen drejer sig.

lægnsöm, no. *leqəňsöm æn* (D.); *læqəňsöm æn* (vestj.) = lægnknap.

-lægs, se af-.

lægsom, to. *leqsom* (Fanø, vestj.) hvad der bringer lægedom, *l— salə; huňslek o væjblå, de æ møj leqsom* (vestj.).

lægt, uo. ft. tf. se 2. lege.

1. lægte, no. *lat æn -ər* (D., vestj., Mors, Thy); *lat* el. *lat æn* best. *-ən* flt. *latər* (Vens.); *lat* el. *lèjt æn* (Davbj.); *lat æn -ə* (Søvind s., Vor h.; Sundev.); *laət æn latər* (Agersk., Bradr.) = rgsm.; *klöw latər* (vestj.) kløve lægter op; fig. *de wå te æn aňən lat* (D.) udråb, ɔ: det giver en forandring; ordspil: *æ kaň il bar mæ få latər, væn æ taq ær a æ hus* (vestslesv.) nære mig for lægter el. latter (s. d.); lægter fastbundne til åsen (s. d.) med

balmbånd, Kr. Alm. III. 3. 2; se kjæp II. 150. 15 b, 1. loft; lægter, sorte af røgen, Kr. Anholt 110. 263; jfr. mnt. latte, Sch. Lübb., ligeså htsk.; se baling; bro-, bryn-, gimpe-, hægte-, kol-, kovl-, møn-, ovs-, ri-, skjærpe-, skrave-, skå-, stang-, sten-, svær-.

2. lægte, uo.
lat -ər -ət (D.);
lat -ər -ə -ə (Vens.);
latə -rə rət (Søvind s.) —
forsyne med lægter: *æ hus æ latət mæ baləŋər;* i et æventyr: *di latərət mæ pòlspeñ å tækət mæ pañkaqə* (Søvind s.); *nèr è huks blywə latə, ma kråjsi eñc heŋ læŋər* (Vens.).

lægteland, no. forblommet udtryk = taget, i en mørk tale: *dær soð æn man o latlañ* (vestj.), se låddenfår.

lægtenaver, no. *latnawr æn* (Malt, glds.) et naver, hvormed der boredes huller i lægterne til pinden, der holdt dem; jfr. J. Saml. IX. 343, Kjær, Stavnsb. s. 119, Feilberg, Bondeliv s. 29, Sgr. XI. 153. 473.

læg-øde, no. se skaf an.

læhør, to. *læhør* (Mors); *læhørə* (Agger) — lydhør; første del af sammensætn. er sagtens let, jfr. netop, sletikke, se lethør.

læj, no. se led.

læj, no. *læj æn* (Lb.) et redskab til flynderfangst = 1. kröje (D.); er det led?

læjer, no. se leder.

læjmol, no. se ledemod.

læjn, uo. se læne.

læjr, no. se læder.

læjs, no. se lektie.

læjst, uo. se læste.

læjt, uo. ft. tf. se lege, lejte.

læjvon, no. se lejrevogn.

læk, to. *læk* flt. *læk* (D., Andst; Mellemslesv.) utæt; *boðən blywər lèk* (Lild s.); *kòrə æ læk, skibə spraŋ læk* (Vens.); jfr. lagn, gisten, rar; jfr. Aasen lek; isl. lekr; htsk. leck, ligeså plt.

lækat, no. *lèkat i* best. *-i* flt. *-kat* (Vens.); *lækat æn -kat* (Thy, Vejr.); *lekat æn -kat* (Mors); *lækat æn -kadə* (Sundeved) — en væsel (s. d.), mustela; „han sprang som en lækat u a dahren“, Jæger Gillsj. s. 56; l— er kommet frem ved en gammel kællings forvandling, Kr. VI. 239. 329; en dreng omskabes til en l—, Kr. IV. 288; småstykker af lækattens hvide skind indgives forfangen hest, se J. K. 214. 202; jfr. Aasen, svensk lekatt, hak.; se huskat.

lække, uo.
læk -ər -ət -ət (D., Andst);
læk -ər -ə -ə (Vens.);
læk -ər låət låt (Valsb.) —
dryppe, sive igennem, hvad der er utæt; *æ vañ lækər iğæməl æn laqən balə* (Andst); jfr. Aasen, isl. leka; se læk.

lækkehonning, no. *lækhoṇə de* (Andst) honning, som „lækker“, siver ud af kagerne.

lækkemand, no. se nøkke.

lækker, to. *lækər* (D., vestj., Vens., Brader., Sundeved) — 1) = rgsm., velsmagende tillavet, om mad; i Vens. nyt ord. — 2) elskværdig, rar, om msker: *do æst da æn lækə lil pik* (Sundeved), også Viborg egn; *fålk ku tøk, te maṇən ku jo væ lækə nåk å væ ve te dawlə hajəl* (Støvr.); „a vel ha en ungæ å lækkeræ å sødæ“, And. Frieri. — 3) *å jò sæ lækər* (Vens.), at indsmigre sig for en; måske også: *o vær lækər aṭər* (Staby) begærlig efter. — 4) tynd, smal; *haj æ lækər om lywə;* også om tømmer (Vens.); *i lækə grèn, trọ;* om en pige, der snörer sig stærkt: *hon æ lækər å smækər som kròwkwòns dætər* (Vens.); *di hæst ær åltfå lækər te æ præst* (D.) for lette, spinkle. — Jfr. htsk. lecker, lecken uo. slikke.

lækkerbidsken, no. *lækərbiskən æn -ər* (D.) = rgsm., fremmedord.

lækkermund, no. *lækərmoñ æn* (D.) = rgsm.

lækkersulten, to. *lækərsuḷiən* (vestj.) = rgsm.; jfr. Peder-.

lækkertandet, to. *lækərtæñt* (D.) lækkersulten.

læmfor, no. se lammefår.

læmme, uo.
låm -ər -ət (Andst);
læm -ər -ət (Søvind s., Støvring);
læm -ə -t læmt (Elsted);
leəm -ə læmt læmt (Tved);
læm -ər læmt læmt (Lyne);
læm -ə -ə -ə (Sundev.);
læm -ər læmt læmt (Bovlund)
= rgsm., alm.: *æ for for låm* (D.; vestj.).

læn, no. se len, lön; uo. se låne.

læn, no. *æ le̱nə* flt. (Sundev.) lænene på en lænestol; *et lenə* ved et gangtræ (vestslesv.); jfr. htsk. lehne.

1. lænd, no. *læň æn* (Agger) landingssted; *wå læň* kan også betyde en mands el. et sogns forstrand; om et strandet skib kan siges: *æn ær i wå læň,* på vor strand; se len, landested, strand; landing.

2. lænd, no. *lœ̣ň æn* (D., vestj., Agerskov; Fjolde); *lœ̣əň æn* (Sams); *læəň æn* (Sundev.); *læ̱j æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *læň æn* (Årdestrup); *lẹň æn* (Søvind s.); *læjn æn* (Gjerlev h.) = rgsm.; *å hår uňt i mi lœ̣ň ælər dœ̣r, som mi röw æ hœň* (hængt) (D.); *de jə̀ så uňc i min læ̱j* (Vens.); m. h. t. formen *læjn,* se læne, rend.

lændefalden, to. *lœ̣ňfål̥ən* (vestsl.) om kreaturer, = hofteskreden (s. d.).

lændeonde, no. *læ̱ňu̱ň* (D.) lændesmerter, lumbago; et råd mod l— er, at den syge lægger sig på maven tværs over et dörtrin, en anden griber med hænderne i et par knager over dören og går frem og tilbage på patienten, det kaldes: *o tri̱n jæ̱n få læ̱ňu̱ň* (D.); det skulde være en kvinde med et sjældent navn, og som havde født tvillinger; under udførelsen skulde den syge spörge: „hvorfor træder du mig?“ — „Jeg træder dig, fordi jeg har det fortrin fremfor dig, at jeg har båret tre tunger, tre hjærter, tre lænder under én hue!“ J. Saml. IV. 244 (N. Tranders), jfr. Kr. Sagn IV. 592. 06, S. Kjær, Stavnsb. s. 370, J. K. 374. 68, jfr. Sundbl.[2] 154. 383, Amins. IV. 95, Cavall. Wärend I. 384, hvor den samme formel udførligere forekommer, Skytts h. s. 173, jfr. Wigstr. II. 275-76, Garnett Women II. 142 (Kurder); rådet kendes også i England, se W. Gregor s. 45. 46, Henderson s. 155, Black, Folk Medicine s. 137; i Frankrig Liebr. Gervasius s. 254. 434; i Tyskland Wuttke nr. 522; hos Marcell. Burdigalensis, J. Grimm Über Marcell. Burdigal. (1849) s. 20. 67; i Italien for: mal di stomaco, Rivista II. 65, jfr. Leland, Etr. Remains s. 280; andre råd er pludselig skræk, eller jord fra en frisk grav på det smertende sted, Kr. Sagn IV. 592. 04. 05.

lændeorm, no. en börnesygdom; kur: en fingerring blev sat ned i en halv klynetørv og drejet tre gange rundt til samme side, dernæst blev ringen drejet over de to små huller i barnets lænd, Sgr. IV. 43 ned.

lændepine, no. *læ̱ňpijn æn* (Agger) = lændeonde; jfr. endepine.

-lænder, jfr. land; se krumlænder; jyl-, lol-.

lænder, i tlm. gå lænder om lander, Kr. Ordspr. 185. 4927, ɔ: gå og slingre.

lændesalve, no. lægemiddel; der udleveres ungvent. nervinum (P.).

-lændet, to. jfr. lænd; se skak-.

lænding, no. se landing.

lænds, to. se links.

lændste, no. se landested.

læne, uo. se længes, låne.

læne, uo.

læjn -ər [*-ət*] (Støvr.);

lẹ̀n -ər -t lẹ̀nt (Vens.)

= rgsm.; *å læjn sæ åp ò da̱rən;* jfr. htsk. lehnen; smstilles med gr. klinein, hælde; se tænde.

lænestol, no. *le̱nstu̱wəl æn -stu̱wəl* (vestj.); *lẹ̀nəstu̱l* el. *læ̱jstwòl i* best. *-stwòl* flt. *-stu̱l* best. *-stwòl̥* (Vens.); *le̱nəstol æn -sto̱l* (Sundev.) = rgsm.; *æn læ̱ňstu̱wəl mæ fi̱əlsæ̱ð* (fjællesæde) *å pu̱wð te hœ̱ň* (Lild s.).

-læng, se for-.

længde, no. *lœ̱ŋ æn* (Agersk., Sundeved); *læ̱ŋ æn* (Vens.); *læ̱ŋt et* (Ang.) = rgsm.; *eňc så re̱ŋ æn læ̱ŋ, i lœ̱ŋən; de tòr e̱j åpå læ̱ŋən, ka eňc hòl̥ sæ i læ̱ŋən, jijə sæ åpå læ̱ŋən* (Vens.); *de komər i æ læ̱ŋ, som Pe Ve̱ň hans pæ̱ŋ,* Kr. IX. 114. 236 (Skive); jfr. lang, jamling; se *ager-, plovs-, vej-.

1. længe, bio. *læ̱ŋ* (D., vestj.) — 1) = rgsm.; *så læ̱ŋ a ka håws, læ̱ŋ nåk, a̱tər* (D.); *a ska hòw ə, så læ̱ŋ a lə̀wər; ha̱j kam lò̱ňc om læ̱ŋ; de æ fåbi·c få læ̱ŋ si̱n* (Vens.); på særegen måde bruges det i udtr. *i læ̱ŋ: han hår e̱t va̱n hær i læ̱ŋ* (D., vestj.) i lang tid; *haň æ læ̱ŋ òm dè a̱rbi* (Søvind s.) ɔ: det tager lang tid; *haň wa il få læ̱ŋ òm å blyw fa̱rə* (sts.) ɔ: han blev færdig i en fart; når noget er sket for lang tid siden, kan siges: det er så længe siden, som da fanden boede i Svennum, Kr. IX. 116. 253 (Vens.). — 2) *dœ̱r æ læ̱ŋ te, a̱ æ fæjlfri; ka æ pœ̱ŋ ræ̱k? — næ̱j, dœ̱r æ læ̱ŋ te; hun ær e̱t som a̱ňər, dœ̱r æ læ̱ŋ te* (D.) det er langtfra; *de æ læ̱ŋ æ̱ŋəlsk*

(Malt, Andst, Søvind s.) omtr. = udmærket engelsk (s. d.); *dæň æ læŋ gowə* (Søvind s.), *dæj æ læŋ gu* (Vens.) ɔ: rigtig god; jfr. effen; se hvor-, langtom-.

2. længe, uo. *læŋ -ər -ət* (vestj.) göre længere; *vi ka læŋ ən æn let* (vestj.); *no æ dawən we å læŋəs* (Vens.), se vinter.

længelse, no. *læŋəls æn* (D., Andst, Davbj.) = længde.

længeomsider, bio. *læŋomsijər* (Vensyssel) langt om længe; *„læŋomsijr blòw di da farə ve bowrə“*, Grb. 3. 48; *ændəli læŋomsijr blòw haj åpreŋkə* (ɔ: færdig) *å skòwtər å· hæn æ wèj mæ pwòsi åpå naki.*

længere, to. = rgsm.; alm. vittighed: *æ de saň, te di får et vel ha di muwər læŋər?* (vestj.) med ordspil mell. betydn. længere i tid og længere af legemshöjde; se lang, længe.

længes, uo.
læŋəs læŋəs læňtəs læňtəs (Gjørding);
læŋəs læŋəs læňest læňəst (D., Lyne, vestj., Agersk.);
læŋəs læŋəs læňəst læňəst (Grindst.);
læŋs læŋs læŋs læŋs (Vejr.);
læŋəs læŋəs, læŋəst el. *læňtəs, læŋəst* (Thy), ft. *læŋəst* (Mors);
læŋəs læŋsər læňs læňs (N. Sall.);
læŋəs læŋəs læňst læňst (Mogenstr.);
læŋəs læŋəs, læŋtəst el. *læŋəst, læŋtəst* (Vens.); nt. *læŋəsər* (Åby); ft. *læŋtəs* tf. *læŋtəs* (Samsø, Vejlby [Å.], Sønderhald h., Halling, Saksild, Gimming, Nimtofte, Ålsø); tf. *læŋtəs* Rødding [M.], Dover);
læŋəs læŋəs læŋəst læŋəst (Tiset, Falslev, Harridslev, Øland, Hell. h.); tf. *læŋəst* (Vejlby [F.]);
læŋəs læŋəs læňtəs læňtəs (Røgen s., Hvejsel, Rårup); ft. *læňtəs* (Tørrild, Nørup);
læŋəs læŋəs læňs læňtəs (Linå); ft. *læŋtəst* tf. *læŋtəst* (Søvind s.);
læŋəs læŋəs læňəst læňəst (Skodborg, Rødding, vestslesv., Arrild, Nustrup, Agersk.);
læŋəs læŋəs læňtəst læňst (Aller);
læŋəs læŋəs læňtəs læňəst (Skrystrup);
læŋəs læŋəs lænəst lænəst (Åbenrå); også: *æ læən ætə jæmən* (hjem):
læŋ -ər -t -t (Valsb., Ang.);
læŋ -ər læň læəň (Bradr., Emmerlev; Sundeved)
= rgsm.; for at en tjenestedreng *ejt ska kom te å læŋəs o møj, ka muərən sy æn peň hèlər æn betə stiən o ðjèr huws eň i dræŋəns dawlə klèjər* (Lild s.); i Vestj. tager dreng el. pige en sten (s. d.) med hjemmefra og kaster i brønden det sted, hvor han skal tjene, så kommer de ikke til at længes, se kilde II. 119. 8 a, el. man skal se op i skorstenen (s. d.), jfr. Sm. Medd. II. LII: stykke af dyne og dörtærskel i hjemmet sys ind i den bortrejsendes klæder; længes man efter et mskes død, lever han længe, J. K. 381.01; brud må ej se tilbage, så kommer hun til at l—, se Carls. Rönnebæk s. 52.

-længs, jfr. lang, se ast-, bag-, for-, ryg-, side-.

længsel, no. *læŋsəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

længselsdråber, no. lægemiddel; der udleveres: tinct. balsami arom. (Hjörring).

længst, to. se lang, længe.

længte, uo.
læňt -ər læňt læňt el. *-ət -ət* (D., Malt);
læňt -ər -ət (Agersk.) —
tøve, bie, vente: *læ wås læňt æn let!* (Malt); *l— atər jæŋ* (D.); jfr. V. S. O. lænte el. længte; se linte, lang.

længtom, no. *a war æ hår o læňtom, mæn de war ily·wəl få låňt o skyð* (Lb.) på en vis afstand; *sådən o dæň læňtom* (Hmr.); *de æ sådən o l—* (Lb.); også: *o læňtom mol,* i el. på afstand; længdom? jfr. lænte.

læning, no. *lenəŋ è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) el. *lenəŋbær* et bøllebær, vistnok vaccinium uliginosum, L.

1. lænke, no. *læŋk æn -ər* (D.); *leŋk* el. *læŋk æn* (vestj.); *leŋk æn -ər* (Thy); *læňc æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *lèŋki æn -ə* (Søvind s.); *læŋki æn -ər* (Mors); *leŋki æn -ər* (Sall.); *læŋk et læŋk* (Braderup) = rgsm.; *huj sto bòjən i læňcən* (Vens.); *æn leŋk kəər* (Thy) i kobbelet: en el. to *leŋk* ɔ: sammenbundne rækker; *hun hår fåt æn læŋk om æ bijən* (vestj.) ɔ: er bleven besvangret: *„fejlaparn reŋlə mè èn lèňc, å så komə cyən i jit flywspreŋ“*, Grb. 147. 5; bjærgfolk binder msker lænke om fod el. liv, at de ikke skal slippe fra dem, se Kr. IV. 20, Sagn I. 234. 838, 247. 861. 877, DgF. II. 49 ned.; et ikke ualm. træk se Søegd. s. 21, Arnas.

I. 76, II. 312. 408. 429, Gering II. 19. 22, Gonzenb. I. 223. 233; forbrydere, der på grund af stilling er fritagne for fængsel, har slavedragt og (sølv)-lænker hjemme, se Kr. Almueliv II. 125. 306, Fb. Bondeliv s. 195; söm gjort af led på en tyvs lænke til kjærne, J. Saml. IV. 161. 140; jfr. Aasen, lekk, isl. hlekkr hak.; eng. link; se kjæde, klokke 1, reb, snor; harve-, jærn-, kobbel-, kobber-, skorstens-, slinger-.

2. lænke, uo.

lænc -ər -ə -ə (Vens.);
læŋk -ər -ət -ət (D., vestj.);
lèŋki -ə -ət (Søvind s.)

= rgsm.; lænkebinde; *huṅən stè lèŋkiət* (Søvind s.); *o læŋk ət å·p* (D., Thy) vikle garnet fra trendebordet til væven, hvilket sker ved at slå den ene slöjfe på garnbundtet ind i den anden som ringene i en lænke; *lænc i stræŋ* (Vens.); *leŋk æn tyr åp* (Thy), rinke en töjr op; „lænke op“, vinde garn i nögle op af strikket strömpe (Hors. egn); *do ka lænc no i di hèr hus,* kan siges til en, der strikker dårlig; *de ær akərȯt, som di wa lòjə å lænca saməl* (Vens.), om uadskillelige; *leŋkət huwəsər* (Lemvig) strömper, bundne af garn, der er tvundet af forskellig farvede tråde.

lænkebue, no. når hestens manke bliver i „lænkeboww“ og knuder, kaldes de mareredne, Kr. Sagn II. 250. 96.

lænkehund, no. *lænchuj i* best. *-huj* flt. *-huj* (Vens.) = rgsm., det alm. navn (vestj.) er bindehund (s. d.); på gården kan ej holdes bindehund for de underjordiske, Kr. Sagn I. 410. 28; genfærd slår den til blods, Kr. Sagn V. 179. 678; pige, der har lovet tavshed, taler til l—, Kr. Alm. V. 159 ned., se kakelovn II. 75.10, jfr. Runa IV. 39. 61.

lænkekugle, no. gammeldags skyts; *„haj sènc tow glowi lèncəkuwlər baq ètər“,* Grb. 205. 54.

lænkeværk, no. *lænčwærk de* (Vens.) dårligt arbejde, om syning og strikning.

lænkning, no. bruges i Jylland for: par; om sild eller andre fisk, når de „lænkes“ sammen, hvilket sker ved at stikke den enes hoved gennem den andens mund, Mb. (Slet h.)

læns, to. se lens.

lænt, uo. se længte.

lænt, no. kaldes i Skagen „fire flyndergarn, som hver mand, der tager del i et fiskerselskab, fører med sig“, Mb.

læntom, no. se længtom.

læp, no. uo. se lap, lappe.

lær, no. se lejre.

lærd, to. se lært.

lærdom, no. *lærdom æn* (vestj.); *ler-* el. *lærdom* huk. (Vens.) = rgsm.; *æn gowə l—, de æ dæṅ teŋ, æn kåstər ålər hæn* (vestj.).

1. lære, no. *lær æn* (D., vestj., Støvr.); *lè æn* (Hads, Søvind s.); *lèr æn* best. *-ən* (Vens.) — 1) = rgsm.; *sto, kom, sæt i lær* (D.); *sto i lè* (Søvind s.); *haj rænc å lèr* (Vens.). — 2) lærdom, tit om kristendomskundskab: *han tæjər læt ve lær* ɔ: er lærenem; *fatəmaṅs bån ka åsə kom te ær, nær æn ka si lær* (vestj.); *ha æn goi lær* (Angel, Vlb.) være vel oplært; *æ dansk, tysk lær* (Ang.) undervisningen på dansk, tysk (för 1864); tre er der „lære“ i: hund, mand, hest; tre er der ingen „lære“ i: ko, kone, kat (Angel) ɔ: kan tage mod lærdom. — 3) *mi sön ska te æ lær* (Mellemsl.) undervises til præst el. skolelærer. — Jfr. handels-, skrædder-, smede-, snedker-.

2. lære, uo.

lær lær lær lær (D., Agersk.); nt. *lær* (Andst, Grindsted, Hvejsel, Tørrild, Nørup); nt. *lær* (Thy, Mors, N. Salling, Mogenstr.);
lèr lèr lèr lèr (Vens.);
lær lær læð læð (Øland, Hell. h.);
lær lærer lært lært (S. Hald, Törring); nt. *lærər* (Nimtofte, Gimming);
lær -ər læt læt (Falslev, Harridslev);
lær -ə lår lår (Halling);
lær lær lår låər (Ålsø);
lær, lærə el. *læ, lår låər* (Elsted);
læ læ lå lå (Vejlby [Å.]);
lè lèə la laə (Søvind s.);
læ læ la la, ha lar ət (Saxild); nt. *læ* (Ås); *lærə* (Røgen);
lær lær lar lar (Rårup);
læə læ læə læə (Åbenrå);
lær lær lær læər (Bradr., Ang.)

= rgsm., både lære selv (discere) og undervise (docere); — 1) **intr.**: *„di lær å dèj skul, di gor i“,* Grb. 241. 241; *de æ sköṅ å lær nöj, så ka æn åsə fåklår nöj* (Fur), Kr. IX. 201. 38; *do hå nåk låə, hu dæ hå æn tysk huṅ wåə,* Sgr. I. 190. 1144 (Lisbj. Terp); *hå do it låə å bi?*

han wa, hwa di kalə gåt låə (sts.) ɔ: var vel undervist; *haj fo lòw å lær om ijæ'n; ka do lèr å hòl dej muj? mæ ska lèr, sålæŋ mæ lòwer* (Vens.); *æn ka lær, sålæŋ æn löwər, mæn de æn sist lær, de ər o go sawt* (D., vestj., alm.); *lær uðənað* (D.); *haj æ gu te å lèr uən* (Vens.); *de lærs* el. *lærsæ kon åtər* (altfor) *læət, de drekən* (Valsb.); *law han wår iň o lær* (vestj.) ɔ: mens han lå inde som soldat; *„a skal no fåtæl jær, hwant a å non flir kam åstæ jèj awtən, mèn a læ søjər“*, Grb. 49. 130 ɔ: mens jeg var soldat sønderpå. — **2) trs.:** *lær jæn åp, lær jæn æ skræjərhaňværk* (D.); *do ska et lær di får o gy bön* (vestj.); tit i betydningen: tvinge: *lær jæn te nøj* (Thy) tvinge en til noget; *„lòfòən lær hòwfålkən te å hòl åp ijè'n“*, Grb. 26. 31, ladefogden tvang hovfolkene til at holde op igen; *I ka tråw, a ska lær jær knæjt!* (D.) trusel: jeg skal holde styr på eder; *a skal lèr dæ te ə* (Vens.); *de ska han føst lær mæ* (Ang.) ɔ: tvinge mig til ad rettens vej; *han kaň it lær mæ* (sts.) ɔ: ikke få ret over mig, el. er ikke stærkere, dygtigere end jeg; *„do skat il lær mæ nåwət, a har van för i Holsten som dæj!“ såj han, æ Jyllaňs kal, da haj han van i Rafstæj* (ved Tønder) *å ten* (Brande-rup). — Jfr. Aasen isl. læra; htsk. lehren trs., lernen intr.

lærebog, no. *lærəboq æn -bøqər* (D.; Søvind s.); *lèrboq æn* best. *-ən*, men tiest efter titelbladet: *lærəboq* (Vens.) = rgsm.; l— i kristendomskundskab, for tiden: Balslevs; *a ka mi lærəboq uən* (Vens.).

læredreng, no. *lærdræŋ æn* (D.); *lèrdræŋ i* best. *-i* flt. *-dræŋ* (Vens.) — en dreng, der er sat i lære hos en mester for at lære et håndværk.

lærelyst, no. *lèrløst æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

læremester, no. *lærmæstər æn -ər* (D.); *lèrmæstər i* best. *-mæstən* flt. *-mæstərər* (Vens.) = rgsm.; den, man lærer noget af.

lærenem, to. *lærnæm* flt. *-næm* (vestj.); *lèrnæm* flt. *-næm* (Vens.) = rgsm.; når den, som bærer et barn til dåben, svinger med sin kjole mod kirkestetten, når hun går ind, bliver barnet lærenemt, Kr. VI. 255. 34; det samme sker, når der lægges et blad af en bog på barnets bryst under dåben el. fadderne sagte eftersiger præstens ord, Feilb. Fr. H. 100 (Valsb.); man bliver l— ved at trække i det höjre ærme først, derfor vænnes börn til at göre således, Kr. VI. 256. 38; jfr. letlært.

lærepenge, no. *lèrpæŋ* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; fig.: *de wa dyjr l—.*

lærer, no. *lèrər i* best. *-ən* el. *lèrən*, flt. *lèrərər* (Vens.); *lærə æn -n* (Hads h.) = rgsm.; i en stedremse: *„di Døŋbə lærər“* (Hads h.) lærere? *han hå wæt lærər te mæ* (Agger); se danse-, fri-, hjælpe-, hus-, skole-.

læresteg, no. *lærstræq æn* (D.), *a fæk reqtiq æn l—,* = jeg kom til at betale lærepenge, fik et smæk, sår, led et tab og lærte derved at tage mig i agt.

læretid, no. *lèrtic æn* best. *-tijn* (Vens.) = rgsm.

lærevis, to. *lèrwics* (Vens.) klog på lærdom, Jyd. I. 91. 2, se vis.

lærke, no. *lerk æn -ər* (D.); *jerk æn -ər* (Fanø), jfr. lyng; *lèrk æn -ər* (Lb.); *ljærk æn -ər* (Lyne); *lærki æn -ər* (Mors, Sall.); *lærki æn -ər* (Hell. h.); flt. *lærkiə* (Søvind s.); *lærki æn -ər* (Skallerup v. Hjörring); *lærk* el. *lært æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *leərki* el. *leərk æn -ər* (Sams); *lerk æn -ər* (Sundeved; Fjolde); *lærk et -ər* (Braderup) — **1)** = rgsm.; en fugl, alauda; i visen: årle en morgenstund, da lærken sin stemme mon røre, Kr. I. 109. 1, 146. 15; *så glaj som æn lærk* (vestslesv.); det er ikke altid af glæde lærken synger (Vejle); bonden siger til lærken: „du kan sagtens synge, du betaler ikke skat!“; *æ lerkər, di søŋər kon, mæn æ råw grør* (D.); hvad lærken siger, når den synger, se Sgr. IV. 73. 204 (Bornh.), Cavall. Wärend II. XXXI; Grimm K. M. nr. 171 slutn., Ndl. Volksk. I. 77. 2, 159. 2, Urdsbr. VI. 73, Urquell V. 55, Pomm. Volksk. I. 56. 60. 67. 72; Swainson, British Birds s. 93. 5, Rolland Faune II. 209 flg.; ved herrens kors sagde lærken: „læsk ham!“, Sgr. I. 107. 430. 31. 33, Kr. VI. 235, VIII. 374. 668. 671, Sagn II. 266. 75. 78, jfr. Magyar T. s. LX; djævelen vilde skabe lærker og sagde: „flyv nu, min lorke!“, men de blev til frøer (s. d.) el. tudser (s. d.), Kr. IV. 338. 434, VIII. 393. 721; heri synes at

måtte være et ordspil el. misforståelse, idet htsk. lurche (Pierer's Convers. Lex.) under frosch) betyder frølarve; lurch Grimm Wb. = kröte; hvert andet år kaster lærken et æg og hvert andet en unge ud til myrerne, Sgr. IV. 154. 436, Kr. Sagn II. 263.53; lige såmange dage bl. de sidste ni dage för kyndelmisse lærken synger, lige såmange uger skal den tie efter kyndelmisse, el. lige så mange dage skal den tie efter majdag, Kr. IV. 261. 84, IV. 355. 98, Sgr. III. 93. 382, V. 43. 384, VII. 58. 270, J. K. 214. 203, jfr. Strackerjan II. 53. 321, ligeså i Skotland, Belgien, Frankrig, Swainson British Birds s. 93; se endnu om lærken Sgr. IV. 160. 503, VII. 65. 355, jfr. W. Gregor 139, Amins. VII. 90. 96; fig. om en forflöjen pige: *do æst mæ æn lerk* (Agersk.), se lærkesjov. — **2**) brændevinsflasken, alm.; jfr. læddike, der vistnok ved ð > r er bleven lærke; lade lærken synge ɔ: drikke; se lomme-. — Jfr. Aasen, lerka huk., sv. lärka; htsk. lerche; mnt. lewerike, Sch. Lübb., eng. lark; bom-, fandens-, guld-, klunt-, korn-, sang-, sisse-, skræp-, spids-, tidsel-, top-, torn-.

lærkeast, no. i talemåden: *slo los få lerkast* (D., vestj.) standse med at uddele, f. eks. kager el. slikkeri til börn.

lærken, no. se lerken.

lærkerede, no. *lerkre æn -ər* (D.); *lærk-* el. *lærtrèj è* (Vens.); *lærkire et -ə* (Søvind s.) = rgsm.; drengen véd en l—, se Kr. Overhør. s. 74.

lærkesjov, no. i udtr. gå på l— ɔ: tøsekommers, aftensjov med piger, se Kn. Skytte, För og Nu² s. 182; låneord?

lærketræ, no. J. T. 135. 170 = rgsm., larix L. (Angel), *lærkətrèj è* (Vens.). — **2**) kællingtand, lotus corniculatus L. (Rkb.).

lærkeunge, no. *lerkoŋ æn -ər* (D.); *lærkiòŋ æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.); *æn kål lerkoŋər*, et kuld (D.); når der siges: *„de æ gåt grøwer i da·!“* kan svares: *„ja, få betə tosər å lærtoŋər“* (Vens.).

lærkevrövl, no. *lærkibrøwl æn* (Hellum) = lærkerede.

lærkeæg, no. *lerkek æn* = flt. (D.); *lærk-* el. *lærteq è* (Vens.) = rgsm.; *æn kål lerkek* (D.); *han gor som han gek o lèrkek* (vestj.) ɔ: overmåde forsigtig (alm. sønderj.); *han sijər et så næjlə, han tår lærkiæq åp,* Sgr. XII. 78. 185 (Mors); drikker man det første lærkeæg, man om foråret finder, ud, får man en god sangstemme, Sgr. VIII. 89. 262, 155. 650.

lærp, no. *lærp æn lærp* (Agger) — **1**) lap, *æn lærp papi·jr.* — **2**) skældso.: en næsvis tøs.

lærpe, uo. *lærp -ər -ət* (vestj.) drikke langsomt, i små mundfulde: *hwi stor do o lærpər?* til börn.

lærpi, no. *lærpi æn* (vestj.) = *lærpkañ æn,* en, som drikker langsomt.

lærre, no. i en stedremse: „de Dyngby lærre“, Kr. Ordspr. s. 512, se lærer.

lærred, no. *lat de* (D., vestj., Sall., Rårup); *lat* el. *læt* el. *lært de* (Thy; Mors); *lært* (Agg.); *lat de* best. *-ə* (Vens.); *lat* best. *-ət* (Vejlby [Å.], Saxild, Søvind s., Tiset, Halling, Gimming, Hell. h.); *lærəð -əð* (Tved); *laərt* itk. best. *-ə* (S. Sams); *lært de* (Gram, Agersk., Aller, Skrystr., Tingl.); *lærət de* (Fjolde, Hjoldelund; Bradr., Ang.) — **1**) = rgsm.; *è kotər lat, lat te dræt* (Vens.); *hørgəns, blårgəns lat* (D., vestj.); *twest lat* (D.); pigen har *tåw latəs* ɔ: to lærreds livstykker, Kr. Almueliv III. 109. 378; *latəs luw, bòwsər, skòwt, særk* (Vens.); *latəs sköwtər, fårkle* (D.); *èn lat tråi* (Søvind s.) en lærredströje; *èt latfårklə* (sts.) lærredsforklæde; *hörlat, håmplat, brøqənslat* (Vens.); fig. *de æ lånt lat o bleq iñən ...* (D.) der hengår lang tid med megen besvær, inden; *æn mañs löwnər ær et lånt styk lært te blekən* (Valsb.); slå lærred på vægge for at pynte til gilde, Kr. III. 316. 427; se dragepige; i en stedremse: „Næjerlunds lat“, Sgr. II. 87. 419 (Navr s.); l— trækkes ned i kilde, Kr. Sagn III. 361. 32; svøbes af den dumme kone om frysende træ, Eftersl. s. 103; l— stjæles fra præsten, som siger: „det er groft!“ — „moder mente, det kunde nok bruges til bukser“, Sgr. II. 84. 407, Kr. IX. 241. — **2**) *lært de,* kniplingsudtr. fra Tønderegnen, navn på de tætte lærredlignende pletter i kniplinger. — **3**) *slið lat fræ,* en leg (vestj.); en, A., holder f. eks. ved et dörgreb, B. bagfra med begge hænder om livet på A.; C. om B. og så fremdeles i en lang række; en er „køber“, to „sælger“; *„hår do lat o sæl?“ — ja! — „hwa kåstər ət æ al?“ — æn dålər! — „læ mæ fo trèj al!“* — den anden sælger

skal så rykke 3 løs, det gælder at holde godt fast; se Sm. Medd. II. XX, Arwids. III. 383. 13; jfr. Aasen, isl. lereft itk., sv. lärft; hør-, lig-, pillerings-, skage-, sække-, tryk-, tvist-, voks-.

lærredsbukser, no. *latəs bòwsər* flt. (Vens.); *latəs bòws* (D.); *las bòws* (Fanø); *latbòwsə* (Søvind s.); *laərsbòwsər* (S. Sams) = rgsm.; i ævent.: den, som har et vist par l— på, har altid penge nok, jfr. Fortunatus, pung.

lærredskittel, no. *latəs ketəl æn* (D.) = rgsm.; i ævent.: den, som har en vis l— på, får ethvert ønske opfyldt.

lærredspind, no. *latpiñ æn* (Andst) pind, som bruges til at spile lærred på blegen; *hąj gor å slo latpęj* (Vens.) ɔ: han har let arbejde, kronede dage.

lærring, no. *lærəŋ æn -ər* (Agersk., Brader., Sundev., Ang.) — 1) en stige (s. d.) (Ang.). — 2) sidestykkerne af en høstvogn, når de består af spoler; også dog om sidefjæl; ethvert boskab, som består af to tynde stænger med spoler imellem; *ha let öwər æ lærəŋər* (Sem) ɔ: et lille læs, ellers bruges ordet nok ikke dèr; beslægtet med plt. ledder, se lejre; jfr. hjåld-, hus-, hø-, høge-, høst-, loft-.

lærringbalk, no. [*lærəŋbalk æn*] (Ang.) vistnok: sidestykke til lærring 2 (s. d.).

lært, no. se lærke, lærred.

lært, to. *lær* (D., Mellemslesv.); *lar* (S. Sams) — 1) lærd: *de ær i lèr mąj* (Vens.); *æn lær mañ* (D.); jfr. 2. lære. — 2) *æ ær dansk* el. *tysk lær* (Mellemsl.) oplært på dansk el. tysk. — Jfr. 1. lære; se höjlærd; bog-, let-, op-, præste-, ud-.

lærvillig, to. *lèrwili* (Vens.) = rgsm.

læs, no. *læs è* best. *-ə* flt. *læs* best. *-ən* (Løgst., Øland); *læs -əð* best. *læst* flt. *læs* best. *-ən* (Hell.; Lild s.); best. *læst* (Vens.); *las æn* = flt. (D.); flt. også *las* (Thy, Sall.); også flt. *lasər* (Mors, Agger); *las et las* (Søvind s., Sams, Ang., Agerskov, Fjolde); flt. *lasər* (Bradr.) = rgsm.; *æn las kuwən, hyjə, fræməð* (Lindk.); til et læs korn hører 3 traver (Mors, Thy, Vens.), jfr. Kr. Alm. I. 47. 157; *tresiñstyw boñ* (Lild s.), se kjærv, trave; til et læs potter hører 10 skokke à 30 sæt eller 10-12 snese potter, Nyrop Dsk. Pottemageri s. 26, Sehested Jydep. s. 14; 60 kærve, 20 snese tørv hører til et læs ved salg (Thy); på ét læs køres 3 tdr. rug, Kr. Almueliv I. 36. 117; 20 skj., II. 42. 116; 4 tdr. trækul, Kr. Alm. II. 45. 125; *è læs høj, halm, løŋ* (Vens.), men en *fòrəŋ* korn; *pijqən, hon hað skam fòr ðl fòlk, åm læsən* (læsset) *skrèj niər* (Lild s.); den, som vælter med det første læs korn, *skal bråñ æ lys* ved høstgildet (Hvirring), jfr. 2. brok, ulv, vejrmølle; *æn betə tuw ka wèlc ə stu læs* (Vens.); *di kam cyri è hil slawən læs* (sts.) ɔ: såmange vogn kunde rumme; *træj, de ær æn jawlas; fir, de æ trawlas; fæm, de ær æn lawlə las; sæjs, de ær æn stærk las; syw, de ær æn fañəns las* (vestj.), Sgr. XII. 196. 782 om antallet af de læg, der er lagt på vognen som læs; første l— skal aflæsses i tavshed for at hindre musenes ødelæggelse, Sgr. VIII. 41. 66, Kr. IX. 37. 402, Almueliv VI. 124. 274-75, jfr. J. Saml. IV. 121. 29. 30; korn II. 271. 29 a; se Strackerj. I. 50. 56; ordspil mell. Lars og læs, se Lars; fig.: „han kjo ind jet las, støh inn et åhnt ... å vill ha fajet tæmt", Gillsjow s. 59; læs som synhverving se skat; *de æ de sist rev, dæ biñə æ las* (Vor); *han kør tåw las a jæŋ gåŋ* (D.) tager store mundfulde; *han ær et taft båq å æ las* (vestj.) ɔ: bag af vognen; *di dåwən øq dròwər åsə las te byj* (Mors); *de ær eñc war å jò flir hak å læst,* tage i flere træk, hvad kan tages i et (Vens.); jfr. Aasen, lass, isl. hlass itk.; se læsse; age-, bag-, bonde-, dæmme-, for-, grave-, hø-, knag-, knække-, korn-, kvage-, kvak-, kvæde-, mog-, over-, padde-, ris-, skrave-, straffe-, sving-, tal-, tudse-, tælle-; føring.

læse, uo. se låse.

læse, uo.

løs løs løst løst (D., Sem, Skodborg, Hvidding, Vodder, Emmerlev); nt. *løs* (Uth, Vor h., Søvind s., Hvejsel, Tåning, Sams);

løs -ər løst løst (Husby, Bur, Thy, Rødding [M.]; Linå);

lös lös löst löst (Andst, Vejlby [F.]);

løs løs løst løst (Dover);

løs løsər løst løst (Vens., Falslev, Harridslev, Haslund, Halling, Gimming, Nimtofte, Støvr.);

løs løəse løst løəst (Elsted, Røgen, Vejlby [Å.], Saxild, Tiset);

les lesər lest lest (Ålsø); nt. *les* (N. Sams);

løs lös løst løəst (Braderup);
løs lös löst löst (Ballum; Medelby, Valsb.);
lös lös löst löəst (Sundev., Eggebæk, Ang.), jfr. Lyngby Uo. s. 105 flg.;
löjs löjs löjst löjst (Gram, Agerskov, Hammelev, Vonsbæk, Øsby, Åbenrå, Tinglev, Burkal, Hostrup; *lyjs* (Holębøl) —

1) samle, f. eks. aks; *løs aws, bær* (Vens.); *skal wi føləs æð uwð i hiə å løs ræwləŋər* (Lild s.); *løs katå·flər* (Mors) samle de små fra; *æ do guwə te å løs? — ja! —ka a så få dæ te å løs gråjən* (granderne) *å min ròw?* (Vens.) ordspil mell. betydn. 1 og 2; de, som ikke gider læse, siger: *læ dæm løs, dær hår di låŋ aqər i æ mark* (Mors) samle sten op. — **2**) læse i bog, = rgsm.; *haj hò lèr å løs; haj sò ə, som haj ku løs ə åp å ən boq; di løsər ęən å uən* ɔ: inden- og udenad; *løs øwər, åp* (Vens.); *hun löjst få· ham* (Gram); *løs skröwt* (D.); *a lær* (lader) *såm a løsər, a løsər ek ænda·* (Lild s.) siger börnene, når de læser i kor i skolen; *løs iňənað* (vestj.) læse i bog; *ka do løs mæ dæň støk uðənað?* (D.); *de ær æn guwə boq, a hår løst ən* (sts.); for at opmuntre småbörn til at læse, siges: *ka do no stræv o løs, så må do fo ål dæm ek, æ kåk ǵør* (vestj.); barnet skal lukke bogen, når det går fra den, Sgr. IV. 133. 362 (Fyn); holdes til bogen, studere (Søvind s.); *å løs uən å fåstǫ æ som å plø uən å sǫ* (Vens.); i tlm.; *løs få jèn* (Søvind s.) irettesætte; *haj gor òltər å løsər øwər ə* (Vens.) ɔ: skænder; *de ka nåk vær, haň fèk løst å po·skròwən* (Vor h.) ɔ: blev svært irettesat; og som han nu kunde læse mølleren for, Kr. IV. 8. 12 ɔ: skælde ud: *løs iň* (Søvind s.) indlede en kirkegangskone, vel sagtens tidligere også indlede en person, der stod åbent skrifte; „han løst ham såen ind, te ingen præjst ku ha gjord et bæje“, Jyd. II. 43. 2 ɔ: udskældte, irettesatte, jfr. Kr. VII. 24; fort. om börn, som læser galt, Kr. Alm. VI. 195. 415-16; „kan du læse noget for mig?“ — *„ò, a teŋkər, haj ka løs nåk sil!“ swǫ Krestən* (Vens.); fortæll., med ordspil mell. rgsm.s læse og almuemålets løse og læsse, Sgr. XI. 82. 135, 115. 229, Kr. IX. 241. 79, Overhøringer s. 19. 84; i ævent. tillader trolden ikke, at drengen, han skal have, må lære at læse og skrive, Gr. Ævent. III. 164; manden vil ikke have en tjenestekarl, som kan læse, Gr. Gl. d. M. I. 231. 256, Sgr. VII. 188; barn må ikke l— og spise på engang, så bliver det tungnemt; tungnemt barn skal læse fastende, J. K. 366. 23. 24, Kr. IV. 350. 47; læser gudmoderen efter præsten, når barn døbes, bliver det lærenemt, Kr. IV. 349. 35; barn skal lære at læse, når dage længes, Amins. VI. 100. — **3**) især om bön og gudelig læsning; *„a vest nåk, te de mjælk ku et slo te· te dæm grøð, de ku a sijə, ila·w vi løst“ så æ dræŋ* (D.) ɔ: læste bordbön; *di løsər te, fræ bowər* (Lild s.); *di løsə frå· å te bowrə* (Vens.) ɔ: de holder bordbön, når de går til, fra bordet; den syge kælling sagde: *a løsər o bęr bodə nætər o daw, mæn de hjælpər, döwlən regi·jər mæ, ålər æn krom* (vestj.); *go åp å lęs* (N. Sams) ɔ: gå til konfirmationsforberedelse. — **4**) signe (s. d.), læse besværgelser; *løs öwər æn bål feŋər* (vestj.), jfr. Blich. Bindst. i begynd.; „løst bløw dæ øwwe fojen, de goeh den gammel Åll“, Tkjær N. K. s. 25, jfr. Kr. VI. 166. 232, 368. 146, Sagn I. 278, Alm. VI. 131. 288, S. Kjær, Stavnsb. s. 357. 360; læse over mske for sygdom el. trolddom, Kr. IV. 207. 290, VIII. 63. 122, 276. 467, Gr. Gl. d. M. II. 102. 71; *han gik åp te hæjstən å løst æn stowər håvən i hans jæn ør,* Kr. IX. 228 (Horn. h.), jfr. Cavall. Wärend I. 115. 406. 409; man kan læse over hugorme og göre dem så myge, at de snor sig om armen, Kr. VIII. 65. 127; slgn. J. K. 122 øv., 365. 18, 401. 19, Asbj. III. 29, Runa I. 4, Rääf I. 138, Nyland IV. 134, Folkl. Journ. VI. 126. — **5**) mane, læse fanden til sig, Kr. VIII. 308. 523; læse ham bort, Kr. VIII. 315; herhen må også regnes, at præsten ved graven læser i hatten for at den døde ikke skal gå igen, J. Saml.[2] I. 54, J. K. 359. 78, Kr. IV. 391. 497; læse spøgelse bort, J. K. 266; mane genfærd og spøgelser, djævelen selv: *„prèjsti løst får ham, føst i jèn boq, så i èn an, mèn lisə fort hoqə fanən hæ* (den) *frå ham ijèn“,* Grb. 206. 70; *„så bəjøňc prèjsti å løs, så swæi drepə å ham“,* Grb. 209. 27; jfr. Sgr. XII. 202. 797, Kr. VI. 147. 210, VIII. 237. 416, 244. 422. 424,

249. 253, Gr. Gl. d. M. I. 61. 26, 155. 202, Thiele II. 168, jfr. Hofb. s. 15; læse pige op af pøl, Kr. Sagn II. 298. 208; måne ned af himlen, Kr. Anholt s. 84. 195; det indtræffer, at ukyndige får fat i bogen (se Cyprianus) og læser djævelskab til sig, så må der læses tilbage; *de føst, dæn kloq mań no go, de wa å løs təbåq, de Sårən ha løst galt*, Kr. IX. 244. 83 (Lisbj. Terp), jfr. Kr. VIII. 276. 468, 329. 560, J. K. 106 flg., Sgr. XI. 66. 110, Arnas. I. 496, Kloster V. 116, Mhoff 199. 271, Strackerjan I. 249. g, Folkl. Journ. V. 23, slgn. Liebr. Gervasius s. 117 anm., hvor der omtales: at spille tilbage, jfr. Junge s. 301; se tilbage. — Jfr. Aasen isl. lesa, htsk. lesen; se inden-ad, uden-ad.

læsebarn, no. *løsəns-* el. *løsənbən* flt. (Vens.); *lesben* flt. (N. Sams) — konfirmander; *„komfəmijr ham mè di ar løsənbən“*, Grb. 81. 4, jfr. 85. 85.

læsebog, no. *læsəboq æn* (D., Vens.) = rgsm.; fremmedord, jfr. lærebog.

læselig, to. *løsələ* (Vens.) = rgsm.; *de ær eńc su l—, de hè skrəwt.*

læsen, no. *di gor te løsən;* gå til konfirmationsforberedelse; *de ær æn wes løsən*, ɔ: vis regel; *tak få løsəńc å skrywəńc* (Vens.) tak for læsning og skrivning; *æ löjsən har æ alər væn goi å* (venligsindet mod), *mæn te æ ǧætəlsər har æ væn ən ren Satan* (Branderup).

læser, no. = rgsm.; i udtr. som: *haj ær i gromə løsər* (Vens.) ɔ: læser alt, hvad han får fat på.

læside, no. *æ læsij* (Agger) = rgsm.; jfr. Aasen le, isl. hlé; eng. lee.

læsing, no. læsning; *dær æ no løsəŋ åpå de hè papi·jr; de wa, mən a jik te løsəŋ*, til konfirmationsforberedelse; *haj æ så ej i l—* ɔ: så belæst (Vens.); se læsning.

læske, uo. *læsk -ər -ət* (D., vestj.); ft. tf. *-ə* (Vens.) — 1) *læsk sæ* (Støvring) stille sin tørst; *læsk ham mæ ən tor wæðəls* (Lild s.); jfr. lærke 2; slukke. — 2) *læsk kalk* (alm.) = rgsm. — Jfr. htsk. löschen, mnt. leschen, Sch. Lübb.; se løske; ud-.

læsmand, no. *lasmań æn* (Mors) = læsmed.

læsmed, no. *lasmə et* (Ang.) læssetræ på hø- og kornlæs; det fastholdes af for- og bagreb; jfr. Rietz lassa-med; se mede no.

læsmedstang, no. *lasməðståŋ æn* (vestj.); *lasmusstòŋ æn -stæŋə* (Elsted) = læsmed.

læsmedtræ, no. *lasməstrę* itk. (Sams) = læsmed.

1. læsning, no. *læsnəŋ æn -ər* (D., Malt, Agersk.) en kile, pind, af træ el. jærn, der går gennem et öje for at låse (s. d.) for, hvad der er indenfor, el. hindre bolten fra at skride ud.

2. læsning, no. *lösnəŋ æn* (Støvr.); *løsnəŋ æn* (S. Hald, Søvind s., Hvejsel) — 1) = rgsm., læsning i bog; noget at læse, en bog (D.); i ævent. skulde båden beklædes både uden og inden med gudelig læsning, så havde djævelen ingen magt over den, Kr. V. 28. — 2) *a ska te løsnəŋ iawtən* (S. Hald) gudelig forsamling; *go te løsnəŋ* (Vens.) gå til præst, om konfirmander; *løsnəŋ*, bordbön (Mors); læsning ved besværgelser, Kr. VI. 141. 202, Alm. I. 102. 390; se læsen, læsing, skrift.

læsp, to. *lesp* (D.); *læsp* (Vens.) om den, som taler læspende; *„a æ gi* (sågu) *eńc stam, mæn ə betə kwòn lòðsk!“* sagde kællingen (Vens.), hun kom til at sige løbsk (s. d.) for læsp; *dæń æ hwærkən læsp ælər stam, dær ka før si tål ræt fram o sæj: ek o esk, hwiðən fesk, koŋəns søstərs dætərs desk, sæt æ kåp o æ ståp (?), søv æ sop å æ kåp, æ kåp stor æba·q æ ståwdar*, Gr. Gl. d. M. I. 76. 80 (vestj.), el. *lilə vilə vi vån, eq boq ælspån, væn dæ ka sæj de tre gaŋ udi jet ańdræt, han æ værkən lesp ælə stam* (Åbenrå egn) se læspe, kurr; de læspe pigers tale, da bejleren kom; A.: *„mæ to bast“*, min tråd brast; B.: *„køt ən kur po!“* knyt en knude på; C.: *„mòwə sø, vi måt it sak* (snakke), *å så sakət vi inda· òl tèj* (tre)!“ (Elsted); se Gr. Æv. III. 47, Arne Slagelse s. 23, Sgr. XI. 33. 56-61, jfr. Gr. Registr. nr. 125, slgn. Nordl. Småplock s. 3, Mhoff s. 413. 9, Urquell III. 293. 342, IV. 101. 169, V. 178. 2, Weinh. Volksk. III. 58, Pomm. Volksk. I. 181, V. 22, Wiegenlieder, Bremen s. 41.

læspe, uo. *lesp -ər -ət* (D.) = rgsm.; tale læspende; *dæj hwicən læspər hèlə stamər, dæ ka sèj nic gåŋ uən å draw òj: „trej gro grijs gnow i ə dèntrow“*, el. . . . *trej gåŋ: „dæ flòw trej hwij lam, tam swònər treńc omkreŋ Troms cèrk i*

Nårə mæ trej lysəblo gro kluw kle knap i djè muj (Torslev), el. *dæj læspər eňc, dæ ka sèj fæm gåŋ uən å draw åj: fæm fæsk fesk på desk få besp* el. *fæm fæsk fresk fløjər frå Flastraj* (Vens.), se læsp.

læsse, uo.

las -ər -ət -ət (D., vestj.; Hvejsel, vestslesv.);

las -ə -ət -ət el. *last* (Søvind s.);

las -ər -ət last (Vejr.);

lès lèsər lèst lèst (Vens., Års h.), nt. *læsər* (Lild s.);

læs -ər -ət -ət (S. Hald h., Gjern); ft. tf. *læst* (Elsted)

= rgsm.; *læs å·*, læsse af; *læs è læs kuən åpå wun* (Vens.); *han ka hjælp o las, mæn do ska lå* (D.) læsse på vognen ɔ: lægge det læssede hø el. korn tilrette; *piqər å kål læst moqəð, lisåm de ku træf* (Lild s.); *haj læsə mòqwun; piqən lèsər òltər højə, å kòli stekər åp, mæn kòli lèsə cærən, å piqən stekər åp; „de æ pinədə no døqti fålk, dær ær hèr i Witrop; wi ka cy trawəňc å lès, mən* (mens) *di hòlə stel i Wèjby“*, sagdes efter en mand, ɔ: der er frugtbare jorder i Vejby, magre i Vittrup (Vens.); *è læs høj wel piqən òltər ha lèst sònt, de dær eən gosstijer ær åpå æjərn* (Vens.) ɔ: med lodrette el. udskrånende endesider, ej med indadskråanende, således ⊔, ej således ⏢; *han æ sköwt lasət* (Malt) fuld; *æn ska las atər dæň væst væj* (vestj.).

læssegreb, no. *lèsgreb æn* (Vens.) greb til at læsse mög med, se spredegreb.

læssestang, no. *lèsståŋ æn* best. *-ən* flt. *-stæŋər* best. *-ståŋən* (Vens., Års); *lasståŋ æn* (Thy) = læssetræ; *„dragən kam skriji så låŋ som èn læsståŋ, å ilgnistərn pròst frå hær“*, Grb. 136. 15, jfr. Fb. Fr. H. s. 36 samme udtryk.

læssetræ, no. *lastræ æn* (Andst, Vejr., Vor, Agersk., Bradr.); *lastrè et* (Søvind s.); *lastre æn* (Mors; Thy); *læstræ* [*et*] (Rårup); *laəstræ æn* (Fanø) — en stang, der lægges ovenpå korn- og hølæsset, snöres fast for og bag med forreb og bagreb, for at holde læsset sammen; på spörgsm. om, hvor noget er, svares spøgende: *a so få nylə, dær ræň æn pa kål fåbi mæ ət o ən lastræ* (Andst); *biň æ lastræ a* (vestslesv.) stramme bagrebet på den læssede vogn så stærkt, at læssetræet brister; gåde: *hwa æ de, dær ka go nijər i æn mushwål o et væň sæj i æn kubos?* (vestj.); fastelavnsleg: et læssetræ graves ned i jorden, et svøbereb el. bagreb fastgöres i den ene ende om det; nu skal A. med stramt reb vinde hele svøberebet op ved at løbe rundt om stangen, men B. skal løbe frem og tilbage en vis strækning (vestj.), jfr. Sgr. X. 124, Kr. Almuel. IV. 57. 133; Jyden el. Sællænderen vil ind ad porten med l— påtværs, Kr. Molboh. s. 22. 72, Fb. Bondeliv s. 143, jfr. Busch Volksh. s. 44, Pomm. Volksk. I. 72 øv., Urquell V. 54 ned.; se læsmedstang.

læssevis, bio. = rgsm.; *haj sælər ə læswics* (Vens.).

læssevognstang, no. *lasuənstòŋ æn* (Beder s.) = læssetræ.

læst, no. *læst æn -ər* (D., vestj., alm.), best. *læstən* (Vens.), skomagerens læst; *fo æ lyw o æ læst* (vestj.) ɔ: få maven stoppet, om den forædte; jfr. htsk. leisten, mnt. lêste, Sch. Lübb.

1. -læste, uo. jfr. isl. lesta, slå, se 1. lyster; lem-.

2. læste, uo. *læst -ər -ə -ə* (Vens.) sætte på læst; *a wel hæn te skomaqən å ha min stòwl læstə uk.*

3. læste, uo.

læst -ər -ət (Ribe, Sønderj.);

læjst el. *lajst* tf. *læjst* el. *lajst* (Bradr.)

— ævne, overkomme; *a ka et læst o gi så möj, o tyj æn fijərvun* (Ribe), jfr. htsk. leisten; mnt. lesten, Sch. Lübb.

læsterlig, to. *læstəliq* (Mors, Vejr.; D., Andst); *læstəliq* (Thy); *læjstələ* (Silkeborg) — overmåde stærkt; *han fly ham læstələ å* (Andst) tilredte ham overmåde ilde; *han grår så læstələ* (Agersk.); jfr. htsk. lästerlich af laster, last (s. d.); u-.

Læsø, no. ø i Kattegat; „efter havguden Læ har øen Læsø navn“, isl. Hlésey af Hlér, U. Bl. I. 172. 268; tlm.: han skulde skæres af i knæerne og sendes til Læsø som gåsehyrde, Sgr. III. 88. 273 (Ålborg egn); se gåselort.

Læsøbo, no. person, som bor på Læsø; *Læsøborən bεər i åjèr awtənbön: „Gu ği wòs no æn guə, nålə stråňəŋ hialə øən roňt!“* (Lild s.), jfr. Sgr. I. 160. 677; skal til orlogs kaldes „skrupper“ med

tilföjelse, at det aldrig er heldigt at have flere skr— ombord end der er master.

Læsømand, no. mand fra Læsø; i et börnerim: „*daw* (goddag), *daw, Læsəmaj, hwant stor ə te' åpå Læsəlaj?*“ — „*Wal, wal!*“ *sò dæ gaməl maj* (Torslev s., Vens.).

læt, uo. ft. tf. se lade, lede, lære.

læv, no. uo. se løb, løbe.

Lævig, no. se Lemvig.

lævn, no. se lögn.

lævt, uo. se løfte.

lævvi, no. se livvi.

lævver, no. se livver, løber.

lø, no. se lod, lød, låd; uo. se ligge, løde.

1. løb, no. *løb i løb* (Vens.; Thy, Mors); *løf æn løf* (Vejr., Slet h.); *løv æn løv* (S. Hald, Elsted s.); *løəv i løv* (S. Sams); *leəv i lev* (N. Sams) — en kurv, bunden af halm og vidier til tørv, mel osv.; jfr. Aasen laup, isl. laupr hak.; mnt. lôp, Sch. Lübb.; foder-, gryn-, hakkelse-, mel-, ris-, sæde-, sælde-, tørve-; se kurv.

2. løb, no. *löv et* (Støvr., S. Hald); *lòb è* best. *lòbə* flt. *lòb* (Vens.); *låb æn* (Agger); *låv et* (Tåning, Søvind s., Sams, Elsted s.); *låv* el. *låf æn* (D., vestj.); *læv æn* (Ølgod s.); *låf et* (Sønderj.) — 1) *gyjər et löv i bòjən* (Støvr.) besørge i hast et ærinde, göre et besøg; *æn læv i æ bøj* (Ølgod); *ta è betə løb i byj* (Vens.); *a ska hæn tè wò nòbəs èt lilə låv* (Søvind s.), også: *hañ æ så næm tè èt låv* (sts.) ɔ: til at løbe småærinder: „*haj skul ji è hastə lòb te Ålbårə*“, Grb. 216.6 ɔ: i en fart besørge et ærinde i Ålborg; *blyw hær, de ståñ æ gijr æn betə låb åm te Ajs Ajəsən!* (Agger). — 2) *æ låf* (Malt) i jægersproget: benene på haren. — 3) *ta te låv* (vestj.) ɔ: sætte i rend; *haj sat i løb* (Vens.); *han gref ham i æ låf* (Mellemsl.) i løbet, mens han løb; *do ska i låf mæ æn bröw* (D.); *bækən hò föt èt añt låv* (Søvind s.); fig. *de hò fric løb, dæ go møj i lòbə; i lòbə å næst uq* (Vens.). — 4) *æ låv* (Malt) varer tre uger med koen, bliver den ikke efter den tid tyregal, antages den at være med kalv; jfr. tyre-. — 5) *æ hjul æ skit i æ låv* (D.) i navet, hvor aksen ligger; *han ær æn kål te å sæt æn låv o æn un* (D.) bringe den til at løbe godt; *dær ær æn skit låv oñər æ hæjst* (Holstebr.) = den løber dårligt. — 6) *æ føst låf* (vestj.) den første spandfuld af urten, det bedste øl; *dæñ føst løb ka broqəs, ğarəð te søðəgròð, uğarəð te å koq byqsop i; dæñ sijst løb komər i toñəlstoñən å ka wæ guə nåk te wòr ijn fòlk te dawlə broq* (Lild s.). — 7) *låf* (vestj.) vistnok: såmeget garn som kan give et stykke töj af bestemt bredde og længde; *læv* (Holmsl.); en vis, bestemt længde af garn, der kan skaffe en vis tvunden længde tilveje: vi kan tage tre *læv* af garnet for at få det treløbent. — 8) *lòbə å ən bøs* (Vens.) bøsseløb; se pibe. — 9) et stykke på en plov; „løbet“ fandtes ikke på de rigtig gamle plove; . . . skjæren var fæstet til „løbet“ i visen med en trækile; . . . på „løbet“ var fæstet noget glt. jærn el. nogle hjulskinner . . ., for at træet ikke skulde slides . . .; fra „løbet“ gik et træ op, som kaldtes sulen, Kr. Alm. I. 56. 196. — Jfr. af-, brev-, bug-, by-, duller-, fure-, fæ-, liv-, neder-, om-, op-, over-, pis-, skrædder-, til-, under-, vand-.

løbbes, no. *løbəs* flt. (Valsb.); *lybəs æn -ər* (D.) små stenkugler el. kugler af brændt ler, hvormed börn leger: *spel lybəs* (D.); *å knæpəs mæ løbəsər* (Valsb.); *å knæp mæ løbəsər* flt. (vestslesv.): der ridses en kreds på jorden, hver af börnene sætter et vist antal løbbeser ɔ: småkugler af brændt ler el. sten, ind. A., som begynder, står i en vis afstand og slår med en noget större kugle, mest en malm, efter kredsen; det gælder, hvem der kan komme nærmest; den nærmeste, A., tager så sin malm op, lægger den på pegefingeren og „knæpper“ til den med tommelfingeren, fra det sted, hvor den lå; sålænge han slår kugler ud af kredsen med den, vedbliver han, så fortsætter B. osv., sålænge til den sidste løbbes er slået ud af kredsen; jfr. Kinderleben s. 17, Schütze II. 305, löper, „thonerne schnellkügelchen“, lopen uo. løbe; se lybber.

løbbinder, no. *løbbeñər æn* (Lild s.) en, som binder halmkurve.

1. løbe, no. *løb de* best. *-ə* (Vens.; Mors, Thy); *løv æn* (Andst, Agersk.); *lef æn* (Vejrum); *löəf æn* (Sundeved) — kalvemaven, *æ raj*, som skæres istykker og benyttes til osteløbe, jfr. Cavall. Wärend

I. 383; dertil bruges også pingvicula, Runa VI. 11, Rietz s. 395, löve; se Aasen løypa uo., oste mælk; Ross løyper no. løbe; sv. löpe; kalve-.

2. løbe, uo. *æ mjælk ska lø̱vəs* (vestj.); *å lööf æ mjælk* (Sundeved) bringe til at løbe sammen; *låfən mjælk* (Sundev.) = sammenløben.

3. løbe, uo.
læ̱v læv̥ər lij̄əv låv̥ən (D.);
læ̱v læv̥ər liəv læv̥ən (Lemb, Lyne);
lö̱v löv̥ər lö̱f löv̥ən (Andst, Hvejsel);
lö̱f löv̥ər lø̱v löv̥ən (Vejr.);
løƀ -ər lø̱ƀ løƀ̱ən (Skyum);
lòƀ̱ -ər løƀ̱, løƀən el. *lòƀ̱ən* (Rævs; Agg.);
lø̱v -ər lø̱v lòv̥ən (N. Sall.);
lø̱v løvər lø̱v løv̱ən (Davbj.);
lø̱ƀ -ər lø̱ƀ, lòƀt el. *lòƀ̱ən* (Lild s.);
lø̱ƀ lòƀ̥ər lø̱ƀ lòƀ̱ə, æ lòƀ̱ən (Vens.);
lø̱v løvər lø̱v løv̱ən (Hell., Horn.);
lø̱f løvər lø̱v løv̱ən (Løgst.);
lø̱v lövər lø̱v löv̱ən (Støvr., S. Hald);
lø̱v løvər lø̱v løv̱ən (Falslev, Harridsl.);
lø̱v løvər lø̱v, lovən el. *løv̱ən* (Nimtofte);
le̱v lev̥ər le̱əv låv̱əð, æ låv̱ən (Tved), jfr. Lyngby Uo. s. 85 flg.;
le̱v lèv̥ər le̱v, lev̱ən el. *lòv̥ən* (Ålsø);
le̱v lèv̥ər le̱v låv̥ə (N. Sams);
lyj̄əv løvə lyj̄əv låv̥ə, æ låv̥ən (S. Sams);
lø̱v løvə lø̱v låv̱ən (Uth); nt. *löv̥ə* (Søvind, Elsted, Vejlby [Å.]; Saxild har *-ƀ* for *-v;*
lø̱ƀ lòƀə lø̱ƀ lòƀən (Røgen); tf. *låƀən* (Dover, Tåning, Linå);
lö̱v löv̥ə lö̱v lövən (Vejlby [F.]);
lö̱f el. *læ̱f, løvər* el. *læv̥ər, lø̱f løvən* (Sem);
lö̱f löv̥ə lø̱f lövən (Skodborg); ft. *lö̱f* (Hauerslev); nf. *læ̱f* (Hvidding); tf. *løvən* (Ballum);
læ̱f læv̥ər lå̱f låv̱ən (Forballum); ft. *lø̱f* tf. *løv̥ən* (Emmerlev);
lö̱v lövər lö̱v lövən (Agersk.);
lö̱w löw̥ə lö̱w löw̥ən (Bjært);
lö̱f löfər lööf låfən (Øst. Lygum; Åbenrå); nt. *lø̱f*, ft. *løəf* (Ladelund), ft. *lø̱f* (Bylderup);
læ̱f læfər løəf löfən (Bradr.);
lø̱f løfər løəf låfən (Valsb.);
[lø̱f] løfər lå̱f låfən (Ang.);
lö̱f löfə løəf låfən (Sundev.);
lö̱f löfər lyəf låfən (Egebæk); nf. *læb;* nt. 1. 2. 3 ett. *læbər,* 1. 2. 3 flt. *læb;* ft. 1. 3 *lyəb,* 2. *lyəbst;* flt. 1. 2. 3 *lyəb;* tf. *låƀən* (Fjolde), jfr. Lyngby Uo. s. 105.

— **1**) bevæge sig i løb, om msker og dyr; *a æ lòƀən hær hæn; a wa lòƀən hær hæn; a wa lòƀən niə te mø̱l; hon lòƀ̥ər òl̆tə mæ ən hal̦ we̦j̦* (Vens.); *han löfə, som om fa̱nən vår i æ hæ̱l o ham* (Åbenrå); *han læv̥ər som han wå stoḳən* el. *skọən i æ röw̦ mæ æn tæ̱ḻəknyw̦* (S. Omme); *de løəf, som dæ haj væt eəl̆ i æ aəs å ət,* J. M. 67; *hun løf, som hun wå sko̱l̆ət* (vestslesv.), *som hun haj ę̀l i æ röw̦* (Branderup); *hun læv̥ər så læt, som hun wå skọən i æ röw̦ mæ ən tæ̱lə-knyw̦,* el. . . . *som hun wå smur i fjæt* (vestj.); *stek i å lø̱v* (Støvr.); alm. bruges vistnok i denne betydning: rende; en hurtigløber, Kr. VIII. 129. 238, Grb. 216 nr. 51; en person, der kan løbe til verdens ende på fem minutter, J. K. s. 5, æventyret se Gr. Registr. nr. 9, Grimm K. M. nr. 71; løbe baglængs så stærkt hest kan rende, Kr. Sagn IV. 124. 70; genfærd løber under jorden, Kr. Sagn IV. 265. 66, se jord II. 45. 17 b flg.; vælge mell. et forspand, der kan løbe som dyr, flyvende fugl, tanke, Kr. Æv. III. 98; „har du ikke sét en pig' løb' med nögl' og lind' og silketvind'? med ni gode nögler ved hend' lår, så løb hun af", Kr. Æv. III. 120. — **2**) strömme, om flydende genstande, vand, mælk osv.; *wòn̆c lòƀ̥ər* (Vens.); *æ öw̦n lövər mæ vañ* (Agersk.); *hans tæñ löv̥ə i wañ* (Søvind s.); også: *æ tij̄ lövər* (Andst); *hyw̦lət löv̥ə* el. *ræn̆ə roñt* (Søvind s.); jfr. flyde, rinde. — **3**) løbe løbsk, om heste; *æ hæst lij̄əv mæ ham* (D., vestj.); jfr. skjenne. — **4**) spire, om malt; *æ byq̦ hå bəgyñt o læ̱v* (Malt). — **5**) af enkelte talemåder kan nævnes: *ha̦j æ̀r eñc så gal̦, som ha̦j lòƀər aw̦ om te* (Vens.); *æ træ læv̥ər gåt* (Lönb.) kløves let; *de læv̥ər imæ̱l̆ fòlk* (Lb.) det siges, rygtet går; *humö·j̦* el. *huma·ṉə al̦ læv̥ər əð?* (Hmr.) ɔ: hvormange alen töj kan væves af 1 ℔ garn, se 2. løb 7; *gij̦ ət æn naw̦n o læ ət læ̱v!* (D.); *a ka e̦t læ̱v o ræñ dæ̀r hwæ̀r daw̦* (D.), jfr. gå 1; *lö̱ƀ æ kròq̦* (Harboøre), tage fiskene af torskekrogene, men således, at disse ikke tages ind i båden, men efterses og ny mading sættes på, hvor der mangler, så kastes de ud på ny (Agger); kullerkroge løbes i regelen ikke; „løbe et våd" ɔ:

gennemgå det, vende det omkring, så det ligger ret for indskibning, J. Saml. VIII. 167 (Sall.): *di æ löbən;* løbe op med tømmeret (Sall.) trække ålestangen op. — 6) både om koen og tyren: *kowən æ lòbən te å få tilə kal; kowən lòbər ijæ'n, de spòqəls, hon skul ha fåt tilə kal, no for hon sin kal* (Vens.); *æ ku lijəf få fjòwtən daw sin; æn vel et læv* (vestj.); *æ ku lövər iwsnət* (Andst); *æ bol lövər æ kør* (Agersk.); også: *hun løvər wrå* (Nes), om soen, bliver ornegal; — **l— af:** *haj lòb å' mæ fåtjènəstən* (Vens.); *læv ət a' jæn o æn fin måð* (D.) afpresse en noget; *vi ka et fo æ ku awlövən* (Andst) ɔ: få kalv i den; *a ka skamən et læv ən aw læŋər* (D.) ɔ: holde det længere ud; — **l— ad:** *æ tyr vel læv a'ð* (vestj.) töjret vil løbe i kurre; *æ gån lævər að,* bliver filtet; — **l— an:** *haj lòbər a'n åpå, de de æ snòt glæmt* (Vens.); — **l— gal:** *dær æ eŋən huñ o löfə syw oər gal, te æn il vær möt* (standset) *ælər stöt* (Ang.); *de lævər gal få' ham* (D.) det går galt, kommer i urede; — **l— i:** *læv i filt, kavlər, snorp* (vestj.) om garn, tovværk, blive filtet; — **l— ihjel:** *æ blo løv ham ihjæ'l* (Malt) forløb ham; — **l— ind:** *æ töj lævər iñ i æ stampən* (D.) om vadmel, krymper; også om garn: *de ka læv træj al iñ o æ puñ* (vestj.); — **l— med:** *no fæk hon de å løb mæ* (Vens.) = rgsm.; — **l— om:** *æ ku æ låvən om* (vestj.), den er ikke med kalv, bleven tyregal pány; *å, han æ låvən om ve æn smæj* (vestj.) kan siges om en fusker, der kun forstår lidt af smede- (el. andet) håndværk; — **l— omkap:** se kap; præst løber over jord omkap med genfærd under, J. K. 54. 9; — **l— op:** *frøa lòbər åp* (Vens.); *æ råw lævər åp* (D., Søvind) spirer, kommer med spiren over jorden; en söm på et sytöj l— op; *oplövən i æ skål* (Agersk.) om heste, en sygdom i hovene på bagbenet; løbe ræven op, Sgr. VI. 234 (Randers) indhente; *ka do lòb ham åp?* indhente ham; *de lòbər åp* (Vens) om udgifter; solen løb op, Gr. Gl. d. M. I. 173 (Vens.), jfr. 3. lave; — **l— over:** *de lòbər øwər* (Vens.) over randen, om vædske; — **l— på:** *han æ låvən o æn piq* el. *låvən få nær o' hiñ* (vestj.) ɔ: har besvangret; — **l— sammel:** *löv saməl* (vestj.) 1) om melk: blive tyk, oste sig; 2) om veje: mødes; *fålk lòbə saməl* (Vens.) samles; — **l— til:** *„ucèj fålk sku eñc lòb te å fęj dèm“*, Grb. 186. 5, ɔ: finde dem med lethed; — **l— ud:** *æ brø lævər uð* (vestj.), når de istedetfor at løftes bliver flade og brede; *de lòbər uk* (Vens.), f. eks. om blæk på papir. — Jfr. Aasen, laupa, isl. hlaupa; htsk. laufen, mnt. lopen, Sch. Lübb.; for-, pebbel-, piller-, pimpe-, pis-, slamper-, sned-, snig-, tont-; stage; jfr. 2. klods 3.

løbebulning, no. *lævbåləŋ æn* (D.) en bulning, der fortsættes fra sted til sted med bestandig nye bulninger.

løbedegn, no. degnene dengang kaldtes l—, for det de skulde bruge benene og komme rask over bunden, Kr. VIII. 112; se degn; „løbedegn“ Kalk. und. lob: lærling fra en latinskole, som gik om og gjorde degnetjeneste.

løbedreng, no. *løfdræŋ æn -dræŋ* (N. Slesv.) byhyrdens hjælper; han havde 2, én til fårene og én til ungkvæget, jfr. Nord. Månedskr. 1872 s. 336.

løbegavn, no. *gör låvsgawn* (vestj.) besørge løbeærinder.

løbekrans, no. *løbəkrañs æn* (Vejr.) en jærnring, hvorpå den forreste vrideskammel på vognen løber.

løbekugler, no. lægemiddel: der udleveres bolet. cervin. (P.).

løbelage, no. *løblåq de* (Mors) saltlage, hvori man om foråret lægger saltet og törret kalvemave, løbe, og som bruges til at oste mælk (Thy), jfr. Aagaard, Thy s. 124.

løben, to. *löbin æn* (Agger), jfr. 3. løbe 6; *hon æ lòbən* (Vens.) om ko; *løbən stin,* smeltede mursten; se af-, en-, fir-, gjen-, mælke-, op-, over-, ring-, vej-, to-, tre-, tve-.

løbende, tf. *„lòbi tøsər“*, Grb. 52. 94, løbende tøse; *wañə komər løvi* (S. Sams); *lövəñ blyj* (Agerskov, vestj.) smeltet bly; jfr. aftens-, om-.

løbepas, no. = rgsm.; *han gåw hiñ löfpas* (vestslesv.) ɔ: lod hende løbe.

løbepråse, no. *lævprǫs æn* (D.) et spedelys, man går omkring i huset med, rulles om en pråsekærte (s. d.).

løber, no. *lævər æn -ər* (D., vestj.) — 1) person, som er rask til at løbe, bliver l—, når han får milten (s. d.) skåret ud,

se Kr.Alm.V. 93.261-62; en løber, som løber foran kongens vogn, jfr.Kr.VIII.175.296, slgn. en irsk l—, Curtin s. 207 flg.; fiskernes bud op i land med tilbud om salg (vestj.); når flere rækker kør er koblede sammen, er den første i første kobbel en „trækker“, den forreste i hver af de andre rækker en løber (Hvirring). — **2**) en snor inden i en løbegang til at trække f. eks. en pose sammen; træskodde, som støtter en klap på et bord f. eks. (D.). — **3**) *æn løvər* (Støvr.), *løbər* el. *lòbər i* (Vens.) stenen i løberskiftet ved muring. — **4**) *æn lævər* (vestj.) stenen, hvormed oliemaling rives. — **5**) *løvər æn* (Lb.) skiven i en tridse, jfr. 2. kovs. — **6**) *lövərər* flt. (Vejr.) slædemeder. — **7**) *löfə æn* (Sundev.) den øverste møllesten, jfr. ligger; aksen, der var ført gennem den øverste møllesten på håndkværnen (Thy). Jfr. by-, for-, land-, løbsk-, op-, over-, port-, sand-, under-.

løberad, no. *løbrå æn -ər* (Tømmerby, Hannæs) en ren el. rende, der plöjes på marken om efteråret, hvori gødning til byg køres ud, dækkes med jord, og om foråret spredes; se beskrivelsen hos Aagaard, Thy s. 107.

løbereb, no. *løbreb æn* (Thy) kæberebet på klaptræerne (s. d.), det snærer kæberne sammen, når koen trækker til.

løberskifte, no. *løvərskywt et* (Støvring) skiftet af mursten, hvor deres længde falder sammen med murens retning; jfr. 2. kop.

løbes, uo. i udtr. *æ mjælk løvəs,* oster sig (Vejr.), se 2. løbe.

løbesand, no. *løbsòj de* (Vens.); best. *-såjən,* kvægsand, også rendesand (s. d.).

løbeskammel, no. = kjæpstok (s. d.) (jysk), Mb.; nej, vistnok = vrideskammel.

løbeskid, no. *løbskic i* (Vens.) øgenavn til den hyrde, der koblede for ilsomt St. Hans aften; jfr. Feilb. Bondeliv s. 334.

løbeskilling, no. *æ lævskæləŋər* flt. (D.), småpenge, havde de gamle i deres daglige pung; men skulde der större summer udredes, måtte de til *æ stuwər påŋ,* en pose el. sæk, hvori de gemte deres penge, istedetfor at sætte dem i sparekassen.

løbeskind, no. *løbskej è* (Vens.) skindet på kalvemaven.

løbesnak, no. *lævsnak de* (vestj.); *de ær et aň som l—,* sladder.

løbesnare, no. *lævsnår æn* (vestj.) en snare, dannet af en snor med en lykke, der trækker sig sammen, når der rykkes i den.

løbestok, no. = løbeskammel (jysk) Molbech.

løbestrikke, no. *lævstrek æn* (vestj.) = løbesnare.

løbesvend, no. *løfsvæn æn -svæn* (vestsl.) person, som kan løbe et ærinde, mest om börn; vi har *løfsvæn nåk.*

løbetorn, no. *læftuwən æn* (D.) en tornet busk, lycium.

løbetöjr, no. se rendetöjr.

løbevalle, no. *løbwòl* (Vens.) = løbelage.

løbgavn, no. *ğør løvgawn* (vestj.) binde halmkurve.

løbkiste, no. under engelske krig blev døde begravede i l—r ɔ: kurve (s. d.), bundne af halm.

løbne, uo. *lövən -ər -ət* (vestslesv.) bringe til at smelte; *de lövənər æ blyj,* det bringer blyet til at smelte, jfr. løbende.

-løbs, se op-.

løbsk, to. *løvsk* el. *låbsk* (D.); *låbsk* (Ø. Starup, Dover, Gangsted); *låvs* (Vejlby [F.], Bj. h.); *låvsk* (Søvind s., Ø. Snede); *lovsk* (Plougstr.); *låsk* (Davbj., Feldballe); *lòsk* (Sall.); *lobsk* el. *lòbsk* (Thy, Mors); *lòbsk* (Vens., Lild s.); *låsk* (Sem, vestsl., Agersk., Bradr.); *læv, ræň låsk* (vestsl.) løbe løbsk; *ræň låvsk* (Søvind s.); *kyr lòbsk* (Lild s.); *lòb lòbsk* (Vens.); jfr. skjenne, 3. løbe 3; *få hol å et par låsk hæst* (Agersk.); *è pa lòbsk bestə* (Røgen); *å stel lòbsk øq,* kan ske ved at sige tre gange: gud stiller manden, men djævelen stiller hestene (Vens.), jfr. Kr. VI. 374. 194, Sgr.VIII. 219. 880, slgn. Kr. VIII. 282. 483 flg., IX. 303. 58; ved at böje sig ned og se under dem, Sgr. X. 33. 94; om msker: ustyrlig, ubændig (Søvind s.), jfr. læsp, se over-; jfr. plt. löpsch, Schütze.

løbske, uo. *låbsk -ər -əð* (Thy) løbe løbsk, jfr. skjenne.

løbs-klæder, no. *låvsklæjər* flt. (Holstebro) det sæt klæder, man bruger til bygang.

løbskløber, no. *låskløfər æn* (Mellemslesv.); *låbsklævər æn* (D.) — en hest, som er slem til at løbe løbsk.

lød, no. se lod, låd; uo. se ligge.

lød, no. *lø æn* best. *løən* (Vens.); *løð* (Thy, Mors); *løð æn* (D., Hvejsel); *lør æn* (Vejr., Agersk.); *lyð de* (S. Hald); *løj* [*æn*] (Hell. h.) — **1**) alm.: farve, *hwa lø hòr òqə? di to støcər tòw hò liq lø* (Vens.) har ens farve; *a ka et lij æ lør; a ka et fo lør ij ən* (vestj.) få ren grund i farven, el. når linned vaskes: skaffe ren grund. — **2**) indigo, som det farvestof, der mest brugtes; vistnok tidligere temmelig alm. (Lysg., S. Hald h., Vens., Thy). — Jfr. Aasen lit, isl. litr hak.; „egentl. udseende", af líta uo.: se; farve, kulør; se rødlig; af-, sur-.

lødblå, no. [*lyjəblọ*] (Lysg. h.); *løblọ* itk. *-blåt* (Vens.) indigoblå.

1. lødde, uo.
lø̱ -ər løt løt (Vens.);
lyð -ər -ət -ət (Hundslund s., S. Hald);
løð løðər løðət løðət (Hmr.) —
farve garn, töj i „lødgryde" (s. d.); se sammen-.

2. lødde, no. *løḏər* flt. (D.) = *løðskul̲* rødspætter, en fisk; se loddes.

løddet, to. *-lør̲ə* (Ang.); i udtr. *di æ lij løð̱ə* (Agger); *di æ liq lø̱* (Vens.) ensfarvede, fig., har samme sind; *de ær et jæns løð̱* (Mors) ikke éns farvet; se lød; af-, rød-, sam-.

løde, uo.
lø̱ -ər lòj lòj (Vens., Andst, Thy, Vejr.),
også ft. *løt* tf. *løt* i Vens.;
lø̱ -ər løj løj (Mors);
lø̱ -ə -ət -ət (Tåning);
löj -ər -ət -ət (Agersk., vestslesv.);
lø̱ -ər löjt löjt (Bradr.) —
udtryk om koen den sidste måned før kælvningen: vise tegn til at kælvningen er nær forestående: V. S. O. løe; Rietz löa.

lødeko, no. *løkụ æn -kyjər* (D., vestj.) en ko, som er nær ved at kælve.

lødemåned, no. *æ lø̱mo̱nət* (D.) den sidste måned för kælvningen.

-lødet, tf. se løde; halv-, ud-; om ko.

lødgryde, no. *løgry æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *løðgryð æn* (Hvejsel; vestj.); *lyðgryð æn* (S. Hald, Hundsl. s.); *lygry æn* (Søvind s.) — farvegryde (s. d.) med gammel, gæret, sur urin, *sul̲ø* (Vens.) og deri opløst indigo, hvori der farvedes blåt; *di farəð blọ i løðəgryð å grön̦ əpo dæn̦ måð̱, te di farəð əð føst mæ pòsən* (pors) *å kam əð i løðəgryð baq ætər* (Lild s.); *løgryən stor i de nèjə framəs hèlər åsə åpå lòwtə* (Vens.); jfr. Feilb. Bondeliv s. 103, Kr. III. 256; den blev puttet ind i ovnen, at den ej skulde fryse, Kr. Alm. III. 9. 14, slgn. Sagn II. 222. 179 slutn.: „en pisseblå hosesok" (Bornh.); skotsk lit-pot, W. Gregor s. 54, se kype, lud, ludgryde, nættegryde, slemmegryde.

lødkone, no. kone, som farver ved hjælp af lødgryde, se Mb. under lød.

lødløs, to. *løð̱løs* (Mors) om msker: uden farve, bleg, sygelig; om kreaturer: med en sjældnere lød, f. eks. om et sort el. gråt får, en gul hest.

løelav, no. se loddelag.

løen, to. se lådden.

løft no. *löwt æn* (D.; vestj.); *lut è* best. *-ə* (Vens.) — **1**) *o tæj æn guwə löwt* (D.) løfte med alle kræfter; *de war ə fòlə lut!* (Vens.) et vældigt tag; *han̦ æ gowə tẹ å tạ ət lòwt, mèn han̦ ka il̦ hål̦ ui* (Søvind s.) ɔ: kan göre en eneste stor kraftanstrengelse; *dær ær æn gowə løwt i ər* (Holstbr.) god vægt; en ko *gor te løwt* (sts.), når den er kraftesløs af dårligt foder og må rejses for at kunne gå, jfr. resning; *han fæk æn gowə løwt* (vestj.) pengehjælp, gave af fødevarer; *tæj dæj æ löwt öwər æ huwə o kom* (D.) ɔ: påtag dig besværligheden. — **2**) håndgreb på spade, således som grøftegravere bruger det, på skaftet, nærved bladet, for lettere at kaste fylden ind på ageren; *dær ær en̦c òl̦tə lut åpå spọərn* (Vens.).

1. løfte, uo.
löwt -ər löwt löwt (D., Grindst., Lyne, vestj., Thy); *læwt* (Andst);
løwt -ər løwt løwt (Mogenstr.);
løwt -ər løwt løwt (N. Sall.);
lut -ər lut lut (Vens.);
löwt -ər löwt, löwt el. *löwtət* (Støvr., Hell. h., S. Hald); nf. *lòwt* tf. *lòwt* (Røgen, Tåning, Linå, Dover, Vor, Søvind, Elsted, Hads; Løgst.);
löwt löwdə löwt löwt (S. Sams);
løwt -ə løwt løwt (Rødding [M.], Halling, Alling, Øland); tf. *løwt* (Gimming);
løwt -ər -ət -ət (Nimtofte);
lewt lewtər lewt lewt (Ålsø);
lewt -ər lewt lewt (N. Sams);
lewt -ə lewt lewt (Rårup);
læwt læwtə læwt læwt (Vejlby [F.];
læwt -ə læwt læwt (Hvejsel);

löjt -ə löjt löjt (Skodborg [også *löwt*], Vonsb., Hammelev, Agersk., Bedsted, Rapsted, Tinglev, Ballum, Bradr.); *löjt -ər löjt löjt* (Hvidding, Forball.); *löjt löjdə löjt löjt* (Åbenrå, Ang.); *löjt løtər löjt löt* (*lö't*) (Hjoldelund); *löjt* (Ang.) = rgsm.; løfte (alm.); *de war òlc de hąj ku lut* (Vens.); *lòwt ən stiən, ən fur* (fod) (Elst.); *lut!* el. *lut skåŋk!* (Vens.) til koen, når den har trådt over töjret, = *löwt!* (Andst), jfr. 2. fod; *o löwt æn rus* (Holmsl. kl.) løfte rusen op og tage fiskene ud; *löwt sæj* (vestj.) stå op af sengen, jfr. Kr. IV. 16. 22, 161, V. 39; *è fǫlə luti* (Vens.) løften; truende: *ve do sę, do komər ą æ sæŋ, æjsən skal æ nåk löjt dæ ą ən!* (Agersk.); *a ska nåk sijə a löwtər ham hen!* (D.) jage ud, bort; *sę do ka løwt å!* (Mors) til den dovne: skynde dig; *hwa æ de do løwtər å mæ?* (sts.) hvad er det, du bærer bort; *löwt æn træsk aw* (D.) ɔ: løfte overstykket af en træsko; jfr. Aasen lyfta; isl. lypta, af luft (s. d.); for-, stub-.

2. løfte, no. = rgsm.; hvad man lover, fremmedord, se 2. love.

løftehat, no. [*löwt-hat*] (Ribe) „hensat kærnemælk, som bliver tyk ovenpå; på landet får de lummer og løftehat til bryllup“, Mb.

løftelse, no. *löwtəls* (Støvr., Hads); *löwtəls* (D.) — gær: *dær ær eŋən l— i ævəlskiwərən* (Støvr.); huk. surdejg (S. Sams), se løftes.

løftenspandekage, no. *löwtəns pańkaqər* (Andst); *lòwt pańkaqə* (Søvind s.); *lòwtnəs pankaqə* (Elsted); *løws pańəkaqər* (vestj.); *löjtəns pańkaqər* (Agersk.); *löjtəs pańkakər* (Sundeved) — gærpandekager, jfr. løftes, løvs; se u-.

løftes, uo. forskellige former findes: *æ kåq ær et löwtəns nåk* (D., Andst) har ikke løftet sig nok; *æ dæj æ gåt löwtəs* (Hmr.); *æ brø vel et løws*, tf. *løws* (Vejr.); *lòwtəs* (Søvind s.); *dèjən vèl it lòwtəs* (Elsted); *æ dæj löjtəs* (Sundeved); også no.: *dær æ komən løws į ət* (vestj.).

-løftet, tf. se af-, fra-.

-løftig, to. se vidt-.

løfting, no. *løwtəŋ æn* (Agger); *lutəŋ i* best. *-i* (Vens.) — stor gave af fødevarer (Agger).

løg, no. uo. se 2. lug, 2. luge.

1. løg, no. *lòw* el. *lòƀ* el. *lǫq è* (Vens.); *löw de* (Lysg. h.); *lòw* (Hell., Thy); *lòw* el. *løw* best. *-ən* (S. Sams); *lew* best. *-ən* (N. Sams); *låw de* (Agersk.) — kogende vand til brygning og brændevinsbrænding; når man henter vand til brygning, må man ikke kalde det vand, men „løu“, ellers kan der ikke blive øl deraf, Blich. Vium s. 212, Sgr. VI. 68. 636, IX. 43. 148, J. K. 411. 68, jfr. Rääf I. 37; se Nyrop Navnets Magt s. 123; herhen hører sagtens udtr.: *hąj skul ha no guə lǫq* (Vens.) ɔ: bank; jfr. dels Aasen løg, isl. lögr hak., Rietz 387 lag, dels Aasen isl. laug huk., Rietz 388 lög 1; se lördag; 2. -læg; bage-, knæde-.

2. løg, no. *lǫq æn* = flt. (D., vestj., Lild s.), itk. best. *lǫqə* (Vens.); *løəq* itk. best. *-ə* flt. *løəq* (S. Sams); *leəq i* best. *-i* flt. *leəq* (N. Sams); *løək et* = flt. (M. Slesv.) = rgsm., en plante, allium L.; i visen: han skued den lind, den var grönner som et løg, Kr. I. 13. 2; „der weiser icke ander gress ennd løg, der siunger icke ander fule ennd høg“, DgF. II. 349. 5a; kommen og løg er en sæd (s. d.), der ikke går ud, sålænge verden står, Kr. III. 118. 171; når l— bliver sorte, varsles pest, Kr. Sagn IV. 558. 88; kalveko skal have l—, Kr. VI. 360. 72; råd mod vorter, Kr. Sagn IV. 608. 50; l—, især hvidløg (s. d.), værger mod trolddom, J. Saml. IV. 156. 117, jfr. Runa VII. 33, Sigrdrífumál 8, Rafn N. Fort. I. 213, Völs. S. kap. 43; den, som har muskat og l— på sig, kan ej røres af djævel, Arnas I. 491 ned., slgn. Krauss Volksgl. s. 115, Z. f. M. IV. 174. 5, Mélus. I. 553; hænger på væg og indsuger eder, Urquell IV. 94. 39 (Galiz. Jøder), jfr. rimet: þar spretta laukar, Arnason II. 308 flg.; den fagreste af alle urter, se Bugge Völsunga S. s. 194, Helge Digtene s. 24; se endnu Grimm Myth.[2] 1031. 1165; jfr. Aasen lauk, Fritzn.[2] laukr (s. d.) hak.; se lege no., sennep; græs-, hus-, hvid-, mark-, midsommers-, pibe-, porre-, pur-, rød-, savols-, Sankt Hans-, skalot-, skov-, vild-.

løghöj, no. der siges til den uerfarne: *do hår et sit Løqhyw æń!* (Mors, Viborg, Møborg) el. *ja, bi, do ær et komən öwər Løqhyw ino'!* el. *do ska nåk kom öwər L—* ɔ: komme til at lære verden at kende, jfr. Kr. VI. 336. 171, IX. 104. 110,

Sgr. I. 220. 1232; er det et stedsnavn? navn til en gravhöj på heden syd for Mollerup by, Schades Saml. (Mors); höj øst for Ribe, hvor folk samledes til majfest, Kinch Ribe II. 759; se grönhöj.

løgkjedel, no. *låwkel* (Agerskov) kedelen med kogende vand til brændevinsbrænding, til mæskning.

løgle, no. *løqəl æn løqlər* (D., Sem); flt. *løqəl* (Vejlby v. Århus., Saxild, Thiset, Linå); *løqəl* (glds.), de yngre: *nøqəl æn* best. *løqəl* el. *nøqəl* flt. *-ər* (Vens.); *løqəl æn løqlər* (vestj.); *lòqəl æn lòql* (Søvind s.); *løqəl æn løqəl* (Agersk.; Braderup); *lökəl æn löklə* (Sundev., Ang.; Fjolde); *nøqəl æn nøqlər* (Vejr., Thy, Mors, Sall., Støvr. h.) — nögle til at lukke op med; *hun bær æ nøqəl te æ skåstən* el. *te æ kårkluð dar* (Mors); *lòqlən te skåstienən* (Elsted) ɔ: sodplet i ansigtet, om kokkepigen, se kjøkkenmærke; l— kastes på grav, når arving vil frasige sig arv og gæld efter afdød, Khist. Saml.[3] V. 637; ved hjælp af en nögle, stoppet ind i en spændebog, salmebog, bibel, kan tyv opdages, som ved såld og saks (s. d.), se J. Saml. IV. 136, Kr. IV. 403. 599, jfr. Wigström I. 224, Rääf I. 137, Urquell I. 47. 7, II. 203, Pomm. Volksk. IV. 120, Folkl. Record I. 31. 99, Journ. II. 156, IV. 111, Folkl. IV. 391, Suffolk Folkl. s. 96. 136, Henderson s. 233, Am. Folkl. VII. 113, Mélus. IV. 284, Tylor Anf. I. 128, Meyer Abergl. s. 284; l— med kors i, lagt ved epistl. på 10de sönd. eft. Trinit. 1 Kor. 12. 2-11 (om opgaven er rigtig), volder, at tyv bringer gods tilbage, Kr. IX. 69. 744; nøgle holder den fast, som rører ved den, Sgr. IX. 148, jfr. Asbj. I. 237, Mhoff s. 402, se holde ved; nögle til det forbudte kammer (s. d.), jfr. endnu Grimm K. M. nr. 3. 46; i æ v e n t. kaster prinsessen nögleknippet i havet, det findes af en fisk, se Kr. V. 156; jfr. Grimm K. M. nr. 62, Pomm. Volksk. II. 75, slgn. Folkl. Journ. III. 205, Graff Miti I. 292; en uhyre stor l—, Bondes. Hist. 256; bejleren gemmer pigens kistenögle i hendes blårtot, se Sgr. XI. 15. 19, XII. 218, slgn. I. 216. 4, Gr. Ævent. III. 48; jfr. Tvedten s. 11, Asbj. II. 244, Bondes. Hist. s. 112, Sundbl.[2] s. 199, Mhoff s. 586; springer l— ned af bord, er genganger nær, Kr. IV. 167. 233; jfr. Kr. Sagn IV. 390. 6, se lås; kun den rette kan lukke op med l—, Kr. V. 69; l— til et låset hus er faddergave, Gr. Ævent. II. 2, jfr. Grimm K. M. nr. 126; de to brude slgnes med to nögler til en kommode, Gr. Ævent. II. 102, Kr. V. 38, Æv. s. 89; jfr. Mhoff s. 390. 403, Grimm K. M. nr. 67, Monseur Bullet. d. Folkl. I. 200, Ralst. Songs s. 356, slgn. Gonzenb. II. 221 ned.; l— lægges i spand, når nybær ko drikker, Kr. VI. 291. 373; el. i vand, den drikker, Kr. IX. 15. 131; lægges l— i vugge, bliver barn uroligt, Sgr. VII. 37. 69; barn mærkes med gloende l—, Kr. Æv. III. 91; l— må ej flyttes fra sit sted, Kr. Sagn V. 123 øv., 126 ned.; hoppe-, somælk hældt gennem l—, Amins. IV. 90; syg mands skjorte trukket gennem greb på kirkenögle, Westmannl.'s Fornminnesf.'s Årsskr. (1874) I. 43; i s a g n e t, nøgle til skat: „hvo som nøglen til Hön'mos' kan find', han Dawbjærg dojsens guld kan vind'", Kr. VI. 17. 23, Sagn I. 35. 155, 182. 661-62, III. 424. 88; jfr. Hofberg s. 42, Bondes. Hgubb. s. 7, Amins. VIII. 71, Aldén Getap. 96, Henriks. s. 79, Runa IV. 4. 30. 23, 44. 91, Z. f. M. IV. 291. 92, Grimm Sagn I. 269. 224; slgn. „den blå blomst", som lukker bjærget op, Grimm Myth.[2] 923. 1152, III.[4] 288, Sagen I. 346. 304. 315; Mhoff 351. 468, Kuhn W. S. I. 272. 346, N. S. nr. 365; slgn. tysk schlüsselblume, primula, se Wuttke nr. 31. 133, Urquell VI. 130; nøglen til afgrunden, Aabenb. IX. 1; skattevogtende hund har l— i gab, Kr. Sagn III. 456. 25; i visen: „du låner mig løglen til urtegården din", Kr. II. 178. 11; „havde de haft den nøgel til den lås (ɔ: tidens), så ønsked de den nat skulde aldrig forgås, sts. II. 321. 8; en tavlefigur: „nøglen til Hamborg port" er afbildet hos J. K. s. 323. 4; gåde: jeg er en gammel blind mand, mit navn er bekendt i mange steder og land; skön jomfru tager mig med hendes silkehænder og stiller mig i hullet, og når jeg er der, hænger mine brødre udenfor og lér ad mig? (Braderup) — svar: enkelt nögle i knippe; gådespörgsm.: hvem går først ind gennem kirkedör? Sm. Medd. II. IX; jfr. Aasen lykel og nykel, isl. lykill hak., sv. nyckel; se kappe 3, lås; dör-, guld-, himmerigs-, kirkens-, Marie-, port-, ror-, skorstens-, skrue-, ur-, vogn-.

løglebøsse, no. *løqəlbøs̹ æn -ər* (D.); *lòqəlbòs æn* (Søvind s.) — en bøsse gjort af en hul nögle.

løglegab, no. *lökəlgaf et* (Ang.) = løglehul.

løglehul, no. *løqəlhwòl æn -hwòl̹ər* (D.); *løqəlhwòl et -hwòl̹ər* (Søvind s.) — nöglehul; frugtsommelig kvinde må ikke se gennem l—, Kr. IV. 264. 381; man kan komme ilag med djævelen ved at blæse ind ad l— på kirkedör, Thiele II. 81 anm., J. Saml.[3] I. 50, jfr. Fanden I. 266. 40 b, Wigstr. I. 112; seddel fundet i l— i kirkedör med forskrivelse til fanden, Cav. Wär. I. 438, Aldén Getap. s. 114.

løglekam, no. *løqəlkọm æn* (D.) nöglekam; gåde: hvad kommer først ind ad kirkedören? Sgr. IX. 136. 426, jfr. Ehlers Räthselb. s. 16. 95, Strackerj. II. 135. a.

løgleknippe, no. *lökəlknøp et -ə* (Sundeved) nögleknippe.

løgleskilt, no. *løqəlskilt æn* (D.) pladen omkring nöglehullet.

lögn, no. *lòw̹n æn* = flt. (Vens.); *löw̹n æn löw̹n* (D., Fanø, vestj., Støvr., Århus, Gjern h., Silkeb., vestslesv.); huk. (Sams); *lòw̹n æn lòw̹n* (Søvind s., Vor, Hads); *læw̹n æn* (Andst, Elbo); *lèw̹n æn* (N. Sams); *löjn æn* (Ang., Sundev.) = rgsm.; *sæt æn löw̹n åp* el. *ụð* (D.); *sæn̓ æn lòw̹n o ste·* el. *fo æn lòw̹n te gaŋ* (Lild s.); *dæjt æn löw̹n* (vestj.); *trøk̹ æn löw̹n* (vestj.); *treə æn lòw̹n åpå jow̹rən; de æ dæ stöstə lòw̹n, do ka tre̹ åp d̹jə din fæər* (Vens.) opfinde en l— på stedet; *træj* el. *trin æn löw̹n åp å æ kwål̹swot̹ jow̹r* (vestj.); *de æ dæn̓ swòtəst löw̹n æn ku træj åp å æ juw̹ər* (S. Omme) stærk benægtelse af en fortællings sandhed; *nèr haj fæk sæ sat we nèjər æj å bow̹rə, så bəjøn̓c haj snòt å wèl̹c dæm å· sæ, lòw̹nən, dæ jæn̹ mø stǫr en dæn an̹; wi kalc òlsteəns dæj bæŋk lyw̹bæŋki; . . . haj wa gu nåk, nè mæ ku drek òl̹ di lòw̹n, haj kam mæ* (Vens.); „han ku træj en løwn op å æ kwolswot juer, å han truej et, dæ wo den te, som ku mester ham i å lyw, J. K. 337. 975; *å, löw̹n o skit!* el. *löw̹n å para·vəl* el. *slaðər* (D.) ɔ: snik snak; *de ær en̓c ọ̀n̓c ən jæn̹ə lòw̹n å skit* (Vens.); *de ær æn kålswòt löw̹n; de æ löw̹n i di hals* el. *lån̓t nijər i di hals!* (D.); *de æ lòw̹n i de̹j hals å de liså lọ̀n̓c nịr, som do ka bådə søk å gab̹* (Vens.); *de ær æn kwolswot am̹ən̹lòw̹n!* (Galten h.); *de ska æjsən blyw löw̹n!* (vestj.) ɔ: det skal ikke ske; *löw̹n ær ər, o liqmèj ær ər!* (Mogenstrup); *de æ löw̹n, lil̹ə, hwa så sin di får hiər* (vestj.), skal være optaget efter en afdød konsuls mundheld i Ringkøbing; *de ær et̹ löw̹n* el. *de̹ ær eŋən löw̹n* (vestj.) samtykkende bekræftelse på en mands ord; *an̓tən ær ət löw̹n æl̹ər gråw̹ læŋ̹ sin* el. *de wå nåk dæn̓ gåŋ̹, æ dyr di ku snak̹* (vestj.); *dryw æn löw̹n i jæn̹ iğæ·n* (vestj.) tvinge en til at vedgå, at han har löjet; *de æ lòw̹n, do lyw̹ər; de æ skit, do skryw̹ər; do depə de̹j pèn i Ål̹bårə fyw̹ər* (Vens.); A.: „*de æ löw̹n!*“ — B.: „*de stor eŋən an̹əstæjər skröw̹ən som met̹ åp i æ pan̹* (D.); mistænker man en for at lyve, kan man sige: *ja, de æ da mæ löw̹n o samt* (Andst) el. *mæ löw̹n o om̹kåstnəŋər* (Malt) el. man kan sige: *dæn̓ vel vi sæt æn frimærk o̹,* el. *slo̹ æn sǫm iğæ·mǝl,* el. *dæn̓ vel vi slo fast,* el. *læ dæn̓ seð dær!* så slår man et lille slag i bordet; el. *slo fast mæ æn fitoms sǫm* (Andst); el. *dæn̓ vel vi slo åp o æ vek̹* el. *o æ låwt* (D.); el. *dæn̓ æ guw̹ə o bin̓ o æ kal̹ få lụs* (vestj.); „så ga han ham jen te å bind epo spæ kall få utøu“, Jæger Ferien s. 13 ɔ: en lögn; *dæn̓ fo do læ ən fijskèləŋ følə mæ, fò dæn̓ ka wæ gụə å smør åpå kal̹ fò lụws* (Lild s.); *dæn̓ war æjsən guəj nåk om dær ful̹ə træj mark mæ ən* (Kolding egn); „lögne så store, at man kunde vælte over dem med en forsvarlig arbejdsvogn“, M. Skr. s. 66; så kan der igen svares: *dæn̓, dær et̹ vel tro löw̹n, ær ət et̹ va̹r o fåtæ·l nåw̹ət,* el. *trow̹r do et̹ löw̹n, så sku skam̹ fåtæ·l dæj san̹* (D.), el. *ve do et̹ trow löw̹n, så sku fan̹ən fåtæl dæj nyt* (vestj.); *æn lil̹ə löjn ær in̓t fåbå·jən* (Valsb.); *guj ha låw, dær æ löw̹n te!* (vestslesv.) udråb, når man er bleven bedraget ved en falsk, sørgelig efterretning; *haj æ så stòtful̹ å lòw̹n, som huj ær å skij* (Vens.); *torkful̹ a löw̹n* (Agger); *så ful̹ a löw̹n som æn gam̹əl ku a skit* (vestj.), el. *som æn gam̹əl hǫn òw æq* (Søvind s.); *te æn stuw̹ər löw̹n hør æn stuw̹ər ban̹,* el. *te dæn̓ stöst löw̹n ska dæn̓ stöst döw̹l* (vestj.) ɔ: lyver man, må man sætte en stor ed på; *a lyw̹ər atər löw̹n o snak̹ər atər snak* (vestj.)

ɔ: refero relata, jfr. Sv. Landsm. I. 367. 19; i ordsproglige talemåder: *löwn gǫr stawløs* (Mors); *löwn skamə sæ i æ æň* (Branderup); *löwn for ǒlər öwn* (Årh.) lögn får aldrig öjne; *löwn bətal enə påstpæŋ* (N. Slesv.); *löwn skamər si sjæl* (Lindk.); *löwn, de ær eŋənstæjər skröwən* (vestj.); *æn ska ha æ löwn å æ får* (fader) *o æ saň å æ bår* (barnet) (vestj.); *nöj löwn å nöj saň, de blywər dær gal snak aw* (vestj.); *mæ löwn å saň* el. *å dl fæk wå kat atən kiləŋər, å de vår eňda æn han* (vestslesv.); *mæ löwn ær ət som mæ söwn; æn ka bruq möj ælər let, de æ lisom æn vænəs* (vestslesv.); siges: *de æ löjn!* — kan svares: *æ de löjn, ska de klepəs* (Åbenrå), ordspil mell. lögn og låddent; siges: *de æ lòwn!* kan svares: *löwən hæŋə i skòwən* (Søvind) ordspil mell. lögn og løv på træer; *de æ mæ löwn å söwn å by·gåŋ som æn vænər sæ te* (sts.); *de æ mæ lòwn lisom mæ snepòlc, jo læŋər di trelər, jo stǫr di blywər* (Vens.) Sgr. X. 110. 345, se støbegods; til en, som hikker, siges: „hvad har du löjet om idag?" bilde én en l— ind, er råd mod hikke, Kr. Sagn IV. 593. 17. 21; blandt æventyrene findes lögnehistorier: om en gjedde, der blev oplært til at følge sin husbonde som en hund, Sgr. III. 179. 934, XI. 39. 68; der var ild i Vesterhavet (s. d.) og der blev slukt med blår; en stor fugl, der skjulte solen flere dage; Vorherre var død, Sgr. VII. 198, jfr. Gr. Gl. d. M. I 27. 28, II. 129. 127, III. 195. 160, Arne Slagelse s. 27. 78, Kr. Æv. III. 73. 14; andre lignende remser el. skæmtesagn se Sgr. I. 217. 5, V. 90. 640, XI. 13. 16. 17, 62. 104, Kr. IX. 169. 2, Molboh. s. 105, nr. 25-26; der fortælles en historie, så prinsessen el. kongen omsider kommer til at sige: det er lögn! se J. K. 8. 337. 975, Gr. Registr. nr. 21, Sgr. VII. 201. 203, VIII. 79. 225, 187. 783, XII. 127. 250, 209. 799, Kr. VII. s. 244 nr. 38-40, Kr. Æv. 253 nr. 39, III. 127 nr. 26, IV. 127 nr. 23, Molboh. s. 121. 383 flg., Gr. Gl. d. M. I. 185. 224, Eftersl. 191. 213. 175, jfr. Wigstr. Sagor s. 24, Asbjörnsen I. s. 200 nr. 39, Kuhn N. S. 353. 12, Grimm K. M. nr. 112 jfr. anm. „Jack and the beanstalk" Grimm K. M. III. 321, II. 506 (Hunt), Mhoff 153. 209, Veckenstedt Volkskunde I. 395, Folkl. IV. 188 (Irland); andre lögnehistorier se Grimm K. M. II. nr. 158. 159 med anm., Z. f. M. I. 439, II. 202, Haukenæs IV. 414, Qvigstad Lapp. Æv. s. 135, Benfey Orient u. Occident III. 353, Mélus. III. 269. 4. 5. 7 (jødisk), Urdsbr. VI. 184, Rochholz D. Gl. I. 22 flg., Sébillot Litter. orale de Haute Bretagne I. 389, Magyar T. s. 86. 361, Folkl. Journ. V. 191, Folklore III. 520 (Belutsist.), V. 44 (Osseter); „das lügenlied", Mhoff s. 473, Pomm. Volksk. II. 29. 4, III. 140, Busch Volksh. s. 178, Pomm. Volksk. IV. 60, Mélus. I. 51. 271. 314, II. 498, jfr. Kalevala XX. 120, samt Münchhausens bedrifter, „der Finkenritter", Simrock Volksb. VII. 461, slgn. de uhyre overdrivelser i Kalevala f. eks. XX. 17 flg.; gåde: *hwa æ de, æn bleň sǫ æn hår, æn lam ræň ən eň, o æn nåqən pot ən i· si lom*, Sgr. VI. 51. 476, svar: lögn; den lyst, Jyden har til at fortælle en god historie, kan måske have givet anledning til udtrykket: en rigtig jydelögn, Höjskolebladet 1887 nr. 19, se latin; jfr. Aasen, lygn huk., htsk. lüge, eng. lie; lyve, jyde, krambodsvend, plakat, slå op.

lögnagtig, to. *lòwnaqti* (Vens.) = rgsm.

lögne af, uo. *ve do löwn mæ a·w* el. *löwn mæ ət a·w?* (D.) göre mine ord til lögn.

lögnepose, no. *löwnpuwəs æn -ər* (Randers); *löwnpuwəs æn -pwòsər* (Hvejsel) = lögnhals.

lögner, no. *löwnər æn -ər* (D., vestslesv.); *lòwnər i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; *haj stu som i lòwnər* (Vens.).

lögnfuld, to. *lòwnful* (Vens.) lögnagtig; *hon æ så l—, mæ ka ǒlə trow ə ǫr å de, hon sẹr, untaqən nẹr hon komər å wel ha· no.*

lögnhals, no. *löwnhals æn* (vestj., Randers) = lögner.

lögnplet, no. *löwnplæt æn -plæt* (D.) hvide pletter på neglene, betyder at man har löjet, se Thiele Overtro nr. 551, J. K. 353. 39, Kr. IX. 50. 541, Sgr. VIII. 93. 309-10; jfr. Hazelius VIII. 69. 37 (Norge), Amins. VIII. 111, Mannh. Germ. Mythen s. 616, Wolf Beiträge I. 240. 475, Mélus. I. 350 ned., II. 489, Rivista II. 137; jfr. *dær sẹrər möj löwn å din næjl* (Agerskov); på tommelfingerens negl gaver, på andre fingres ond omtale, Kr. IV. 382. 395; jfr. Liebrecht Volksk. 329. 141

(Norge); „gifts“, Henderson s. 113, Folkl. Journ. V. 213, Z. f. M. II. 100. 10, Wuttke nr. 309, Strackerj. I. 31. 23, Cav. Wärend I. 367; såmange hvide prikker, såmange kærester, J. K. 58. 11 (Als, vist alm.); kaldes på Færøerne „nornaspor“ og varsler mskers skæbne, Antiq. Tidskr. 1849–51 s. 305. 4, se negl.

løgpold, no. se 2. lov.

løgsipel, no. J. T. 12, rødløg (Ang.).

løgskind, no. *løqskiň de* (D.) = rgsm.; bruges til at farve gult i, Kr. Alm. III. 97. 342.

Løgstør, no. en by; „hvor er du fra?“ — „fra L—“; — „det er dér, man lever til man dør“, Kr. Ordspr. s. 502.

løgurt, no. J. T. 12, en plante, alliaria officinalis Andrz (Ålborg).

löj, no. se lund, ly, lød, låd; uo. se løde.

löj, to. *låj* (vestj., S. Sams); *lòj* flt. *lòj* (Vens.); *lø̀j* (Støvr.); *lòj* (Bradr.); *löj* (Ang.) — doven (alm. Mellemslesv.); *haj æ så lòj, haj ka næstən eňc årk å fløt fæən* el. *slēb skåŋkən ætə sæ* (Vens.); se 2. lodde; jfr. plt. loje, Schütze, holl. luy; Jakob-.

löje, uo.
lòj -ər -ə lòjə (Vens.; vestj.);
loj -ər -ət (Agersk.) —
dovne, drive, *han leqər o lòjər i æ sæŋ fræ mån o te awtən* (vestj.); *haj wel go å lòj å røq å pijbən* (Vens.), se 1. loge.

löjen, to. se lådden.

1. löjer, no. *lòjər i* (Vens.) en doven person.

2. löjer, no. *låjər* (D., Andst, vestj.); *låjə* flt. (Søvind s.); *lòjər* flt. (Vens.) = rgsm.; *di ha no lòjər å· ham; no skat doňc bruq lòjər mè ə; a sò ə få lòjər* (Vens.); også: *de war da æn låjər* (vestj.); *hons lòjər ha I så?* (Vens.) hvilken morskab havde I så; *dryw lòjər mæ jej* (sts.); *„fålk ha ræjti djæt lòjər å baja·s“*, Grb. 10. 75; *„wi fæk mjæstəndils lòjər får ulæjlihjæ“*, 12. 5; *„haj wil nòwəs mè e kwòn lòjər iste· få bətåləŋ“*, 82. 34; *de fæk di kon lilə låjər å* (vestj.) ɔ: liden fornöjelse; *kom, så ska do si lòjər te lam kat i tårən!* omtr. = rgsm.'s löjer og langkål; *de vå som låjər te lam kat* (vestslesv.) ɔ: som knyttet næve til blåt öje; *no ska do si låjər o* (på el. og) *æn gal kat o æn sterə* (stædig) *hön* (vestj.); *de ær et tar låjər o spøq mæ waň* el. *stọ i waň te æ hals* (vestj.); også to.: *de æ så lòjər mæ de* (Vens.); jfr. Aasen løgje itk., löjer, morskab, isl. hlægi; sv. löje, latter, morskab; små-.

löjerlig, to. *låjlə* (vestj.); itk. *låjlət* (Søvind s.); *lòjələ* el. *lòjəli* el. *lòjli* (Vens.); *låjlə* (Åbenrå) = rgsm.; ikke altid i slet betydning: *i lòjli fyr* (Vens.) kan betyde morsom, lystig; *„i gaməl lòjli fustər“*, Grb. 7. 8.

løjk, uo. se 1. lykke.

løjket, se lykket.

løjorm, no. *løjwòrm æn* (Mds.) St. Hansorm, lådorm? (s. d.); jfr. glo-orm.

løjpej, no. se lundpind.

löjs, to. uo. se læse, løs.

löjs, no. *löjs* el. *löjsər æn -ər* (Agger) knøs, frisk fyr.

löjsot, no. i tlm. *löjsot æ dæň værəst syknəŋ* (Angel) dovenskab, dovnesyge.

löjt, no. uo. se lugt, lugte, løfte.

löjter, no. se lygte.

löjter, no. *lòjtər i* (Vens.) en doven person, driver; jfr. löj.

löjtnant, no. *löjtnaňt æn -ər* (D.) = rgsm.; „a ska suæ (svare) te, Løgtenanten ku ærre jens røg“, Blich. Bindst.; soldaten træffer sin löjtnant kogende i en af helvedes gryder, Kr. V. 215; navn til nr. 5 i rang af de udklædte börn; fastelavn (Venge s.); i navn *Lytə-Krèn*, Kristen L—, se Dania III. 301; jfr. kejser, konge, prins, general; jfr. fr. lieutenant.

löjtre, uo. *lòjtər*, uböjel. (Vens.); *haj gor å l—*, dovne, drive.

løkkensar, no. se lakkensaring.

lømmel, no. *løməl æn -ər* (Lindk.) stor halvvoksen knægt; „de æ da å en stærken løml å så kort en older“, And. Bars., i smsætn. *løməlor* el. *løməlålər* (Lindk.); ordet er dog vist sjældent; jfr. htsk. lümmel.

løn, no. se lund; uo. se låne.

lön, no. *lön æn* best. *löŋ* flt. *lön* (Vens.); *lǫn æn* (D., Tåning, Støvr.); *lǫn æn lǫn* el. *lön* (Andst); itk. (Vodder); *læən æn* (Ålsø, N. Sams); *leən æn leṇən*, flt. *leṇ* best. *-ən* (Tved); *löən æn lön* (Ang.) = rgsm.; *de wa löŋ som fåskylc;* ofte høres om tjenestefolk: *di tjèṇə no*

gu lön no om daw, mən di fåstor eṅc å bruq dæm te nøt (Vens.); tiggere siger, når de får noget: *maṇə gus lön å tak!* (Ang.), også udtr. for inderlig tak; i ældre tider fik karlene ikke pengelön, men de skulde have kornet sået i et stykke af marken og fik da den derpå voksende afgrøde, Kr. VIII. 204. 344; indtil a var 18 år, tjente a uden lön, a gik blot for føden, og de gav mig af godvillighed et pund hosetov og et par træsko; senere fik fortæll. 4 daler, 4 al. vadmel, 8 al. lærred, et pund hoseto og et par træsko. Tjenestedrenge fra Vestj. fik for 9 sommermåneder 1—2 rigsd., 1 par træsko læppet og krammet, et pund to og kosten; karle 12—14 rigsd. for et år, 1 par træsko læppet og krammet, 1 pund uld, 12 al. blårlærred, 6 al. stampet vadmel. En pige fik 7—8 rigsd., 1 pund uld, 1—2 fjerdingk. hørfrø sået i marken, se Kr. Almuel. III. 141. 483-84; i Skåne, Wigstr. Folkseder s. 24, Bruzel. s. 38; få en sølvdaler i l—, hver gang klokken slår, Kr. Sagn IV. 146. 34; jævnlig siges om præster: han har en eller flere tdr. rug i l—, hver gang han går på „stolen“ (D., vestj.); *do hò fåt miə te lön i fywr ən ijor* (Vens.), jfr. Sgr. X. 109. 322, kan siges til den, hvis underskørt hænger nedenfor de andre; der [hjalp] hverken lön eller bön, han vilde afsted, Kr. V. 146; *haj mat te ə, dæ hjalp hwicən lön hèlə bön* (Vens.); *dæ wa hwærkən lön hæ bön* (Agger) ɔ: han kunde hverken betale eller tigge sig fri; jfr. Aasen lön; isl. laun flt.; htsk. lohn; arbejds-, bjærge-, bæls-, dag-, drive-, finde-, folke-, guds-, måneds-, opred-, pige-, skole-, skomager-, skrædder-, smede-, sy-, uge-, væver-.

lønder, no. *løṅər de* (Mors) samling af blod [lungerne] under ryggen på slagtede ænder og höns; se isl. lund, mørbrad; jfr. lundstykke.

löndom, no. i udtr. som: *de skul go i löndom* (Vens.) alm. i viser.

löne, uo. se låne.

löngang, no. *löngåŋ i* best. *-i* flt. *-gåŋ* (Vens.) en sådan forekommer alm. i sagnene: *di gaməl wil ha te, de dæ war i löngåŋ imè·l Börəm å Wrèjlə kløstər; i maj fæk jej gåŋ ə støc rėb omkre·ŋ sæ å ən løc i håjən å skul go ijæ·məl gåŋi; mən haj kam òlə få dawsəns lycs miər. Da di trak rėbə te dæm ijæ·n, war ə bræṅc øwər* (Vens.); fra Vrejlev nonnekloster til Børglum munkekloster, J. K. 53. 6, Kr. Sagn III. 195. 982, endvidere s. 197 nr. 24; fra Styvelse til Ø, Kr. Sagn IV. 256. 28, jfr. Deecke s. 129; under Viborg sø mellem domkirken og Asmild kloster, Thiele I. 226, Kr. III. 104. 145; under åen til Lavrbjærg krat, Thiele I. 299, Kr. VIII. 149. 265; fra Palstrup til Vindum Overgård, Kr. VI. 88. 130; Sofiendal til Venge kirke, Kr. Sagn III. 195. 983; mell. Alling og Tvilum, J. K. 115. 4; fra Føniksborg, Kr. Sagn III. 269. 43, IV. 106. 20; fra Lönborggd. til kirke, Kr. Sagn III. 282. 89; Kolding slot til Dyrehavsgd., Kr. Sagn IV. 72. 291; fra Tranekjær slot til Tovlykke, Kr. Sagn I. 240. 853; fra Bafreholm til Vestborg, Kr. VIII. 108. 207; fra Vestervig kloster, Thiele I. 221, Hundsbæk I. 179, Kalø slot, Thiele I. 311; fra Hammershus, Møller, Bornh. s. 6; jfr. fremdeles Sgr. I. 132. 450, II. 202. 789, IV. 8. 6, Kr. IX. 184. 16, 230. 69, 234. 73, i ævent. Kr. VII. 52. 75; forestillingen om sådanne gange er vidt udbredt, jfr. Holger Danske; se Arnas. I. 305. 307 „jarðgángur“; s. 508 „undirgángur“; II. 134 „leynigángur“; Hoiberg s. 135, Wigstr. II. 211, Runa IV. 42. 77, Nicolaiss. Nordl. IV. 16; Panzer I. 271 m. afbildn., Pomm. Volksk. I. 52. 53, III. 39. 20. 22; Hardwick Trad. s. 291, Glostersh. Folkl. s. 55, Folkl. III. 559, Nicholson s. 57. 81; under havet, Schmidt März. s. 34; det er et bestandig genkommende træk, at den, som prøver på at undersøge löngangen, vender ikke tilbage; rebet, han har bundet om sig, er brændt over, Thiele I. 166. 226, jfr. Mhoff s. 37. 2, 195 anm., Kuhn M. S. 4. 2, N. S. 12, Strackerjan II. 150 f. 195, Wolf N. S. 332. 387, Grimm Sagen I. 15 nr. 13, Busch Volksgl. s. 241, Henderson 320, Folkl. Record II. 100; jfr. Aasen, løyngang hak.; løyna uo., isl. leyna, dølge, skjule.

lönhore, no. kvinde, som i skjul driver utugt; når en sådan ånder på et spejl, får det pletter, Mb.

lönklov, no. *lönklöw æn -ər* (Bradr.) biklove på hornkvæg.

lönlig, to. *lönlə* (Vens., Ang.) = rgsm., se Hag. s. 120; lyslig.

1. lönne, uo. *lọ̀n lọ̀nə lọ̀nət* (Søvind s.; Elsted); *lö̱n lọ̈n lö̱ñ lọ̈ñ* (Andst); *lö̱n -ər -t lö̱nt* (Vens.) = rgsm.; *de a̱rbec lönə sæ eñc* (Vens.).

2. lønne, uo. *lø̱nə -r* (Løgstør) skærpe leens æg ved bankning; jfr. 2. hare; bruges nok også som to.; leen er for lidt *lø̱nə*, dens tværsnit er for lidt bueformet, hvoraf følger, at æggen går i jorden.

lönning, no. *lö̱nəŋ æn -ə* (Søvind s.); hak. best. *lö̱nəŋi* (Vens.) = rgsm.; soldatens sold; se lenning.

lönningsdag, no. *lö̱nəŋsdaw̱ æn* (D., Søvind s.) = rgsm.

lönto, no. *löntow̱ de* (Mds.) uld, som gives tjenestefolk til lön.

lör, no. se lod, lød.

lördag, no. *luw̱əra* (D., glds., vestj.); *lòw̱da* (Vor h.); *löw̱rdə* (Lb.); *lo̱rda* (Børlum s.); *lu̱ərda* (Torsl. s.); *low̱da* (Rubjærg s. glds, Vens.); se dag I. 170 b. 40; *æn lòw̱də, òm lòw̱dən; å lòw̱de* 1) på lördag; 2) i lördags (Søvind s.); *lòw̱da* (Illerup v. Skanderborg); *lo̱rda* (Sejling); *om luərawi* (S. Sams), om lördagen; *æn lu̱əða aw̱tən* (Lild s.); l— skal börn tvættes, Amins. VI. 100, VIII. 92; *a̱lə ær æ löw̱da så vreə, så læ dæñ da sin soəl seə, a̱lə ær æ fre̱da så goi, te dæñ it bær æ sky öwər æ hòi* (Sundeved), jfr. Kr. IV. 344. 443, thi Maria vasker den dag Jesusbarnets linned, der skal være tört til söndag (Ulvb., Medels. h.), Sgr. VII. 84. 523, J. K. s. 409. 53, Kr. Sagn II. 295. 193, jfr. Gr. Tjust s. 11, Sundbl.[2] s. 163, Wigstr. I. 127, Pomm. Volksk. IV. 63. 5, Strackerj. II. 25. 288, Kuhn N. S. 458. 431, Busch Volksgl. 17. 254, Z. f. M. II. 108. 18, Wuttke nr. 72, Urquell I. 188. 4, Suffolk Folkl. s. 161, Liebr. Volksk. 341. 2 (Sicil.); dagen holdes hellig til Jomfru Marias ære i Sætersdalen, se Fritzn. Lapp. Hedsk. s. 140, Sande II. 251, Rochholz D. Gl. II. 55, Z. f. M. IV. 46; forstyrres vætter ved markarbejde, Djurklou Unnarbo 8; köres ej gødning, Pomm. Volksk. III. 151; l— skal sjæle hvile, DgF. II. 473, jfr. Il riposo dei dannati, Graff Miti I. 250; Vampyr går ej af grav, Schmidt März̈ch. 139; *luədas blij fo dæñ å̱n u̱q te̱ å swij*, Sgr. VII. 84. 522, jfr. nr. 521: godt vejr om lördagen henter andet vejr, Kr. IV. 373. 294; har sit eget vejr, Thiele Overtro nr. 71; Lördag efter hvide tirsdag (s. d.) kaldes: *low̱da let bè̱jə* (Tåning); den såre alm. vise: det var en lördag aften, jeg sad og vented dig, Kr. XI. 273 nr. 325, Berggr. Folkes. nr. 108, jfr. Runa V. 7, Nyland I. 156. 59, Amins. I. 36, Sv. Ldsm. I. 646; jfr. Aasen laugardag, isl. laugardagr hak., laug, bad; se om ordet Grimm Myth.[2] 227; løg; händ I. 765. 5 b; spinde; hørgarns-, høst-, pinse-, påske-, slæt-, spræng-.

lørke, uo. se lyrke.

løs, uo. se læse.

løs, to. *lòs* itk. *lòst* flt. *lø̱s* (Vens.); *le̱əs* (N. Sams); *lø̱əs* (S. Sams); *lø̱̀əs* (Tunø); *lø̱s* flt. *lø̱s* (D., vestj., Søvind s.; Vodder); *löjs* (Gram, Agersk.; Øst. Lygum) = rgsm., ubunden, utæt, åben; komp. *lø̱sər*, superl. *lø̱səst* (Vens.); *lòs jo̱r, lòst bò̱jən; kow̱ən æ komən lòs, fo̱ən æ lø̱s; bry, klø, slo lòs; om ætəro̱rə æ dæ lòs dròwt; de æ no lòs snak, lø̱s pro̱tər; lø̱s pæŋ*, (Vens.) rede penge; *han æ nåwət lø̱s i æ fesk* (vestj.) ɔ: en svag karakter; også: *a ku e̱t blyw dæm hæ̱st löjs* (Nordslesv.) blive kvit, = *å vær jæn løəs* (Vlb.); *han trækər lø̱s mæ æ ku̱* (vestj.) ɔ: afsted; jfr. Aasen laus, isl. lauss; mnt. lôs, Sch. Lübb., ligeså htsk.; jfr. ules; *agt-, anger-, ast-, ave-, barn-, bie-, brun-, brød-, bund-, dingle-, fader-, fjer-, foder-, fred-, fødder-, føl-, gjæd-, gryn-, haves-, hjem-, hjælpe-, hjærte-, hore-, hoved-, hud-, hyllest-, hændes-, hånd-, id-, ild-, jord-, lagger-, lakke-, land-, lede-, liv-, lodder-, lue-, lugte-, lyd-, lægn-, lød-, mage-, magtes-, mave-, men-, miste-, moder-, mor-, måde-, nogre-, nænne-, ord-, orkes-, penge-, pose-, rag-, rokke-, rygges-, sanses-, skind-, skjorte-, skjæg-, skjødes-, skjørte-, skorsten-, sladder-, sol-, sorg-, standt-, stav-, stundes-, stænde-, sæde-, tadder-, takke-, trev-, tyde-, tørvt-, vand-, van-, vare-, venne-, vid-, værge-, ære-, ærinde-, ærme-, öje-, ørke-, ørkes-.

løse, uo. = rgsm.; har vistnok nogenlunde samme böjningsformer som læse (s. d.) både i Nörre- og Sønderjylland; som undtagelser er bemærkede:

lø̱s løs lø̱st løəst (Åbenrå); tf. *löjst* Hammelev);
lø̱s lø̱sə lø̱st løəst (Søvind s., Elsted);
lø̱s lø̱sər lø̱st lø̱st (Vens.);

løs -ər løst løst (Hell. h., N. Sall.);
lęs lęs lęst lęst (N. Sams);
løs æ huṅ, æn knuð; løs a·w, i·ṅ, å·p (D.); *å løs ən knuw åp; løs no ej* = rgsm.; *løs no hjæm,* f. eks. fra farveren; *løs jej uk* ɔ: fri en; *haj æ we å løs hans hwòsbòj* (Vens.); „løse enge“, Kr. Alm. II. 65. 161, rense ager-enderne ud til engen for den udplöjede jord; *vi må hoð, tè Wò hærə snòə løsər åp få ham* (Søvind s., alm.) ɔ: løser sjælens lænker, lader ham dø, jfr. fort. J. K. 381. 1203 om en kone, der forstod at løse en døendes bånd; „løse bukser“ (s. d.); i leg, se 1. lyse 2; l— ved at udgyde dens blod, som er forhekset; mand vågner af troldesövn, Arnas. I. 196; de forheksedes sande skikkelse kommer frem, jfr. Gering II. 209 ned., Mhoff s. 230. 232, Amins. IV. 10. 20; således f. eks. and, Kr. Æv. s. 95, Sgr. III. 199, Eftersl. s. 107; frø, Sgr. IX. 108; hare, Kr. IV. 225. 317; hind, Gr. Ævent. II. 76; mare, Kr. Anholt 75. 169; menneskeæder, Gr. Registr. nr. 33 a; nattergal, Gr. DgF. II. 172. 22 nr. 57; i æventyrene løses trolddommen på mange måder, f. eks. ved at drikke mælk af en dronning, som har født to drenge, Gr. Gl. d. M. I. 178; ved at brænde en kæp, Sgr. VII. 112, jfr. Grimm Myth.[2] 920; ved at sove hos kongedatter, Arnas. II. 397; at tage knappenål af duens hoved, se II. 211. 31 b; ved at afhugge hoved, se II. 655. 2 a, Bondeson Hist. s. 257; ved at spise stifmoders hjærte, Kr. Ævent. III. 286, jfr. Amins. IV. 8. 13; ved at give fortryllet dyr føde, Kr. Æv. III. 293; mske løses fra forfølgelse af genfærd ved ej at komme nord for ström, Kr. III. 167 ned.; at rejse 12 mil sønden Kongeå og blive borte 14 år, Kr. IV. 129 øv.; ej komme vesten Bøvling kirke efter solnedgang, Kr. IV. 139 ned., jfr. sts. øverst; spøgelse løses ved barbering, Kr. Sagn III. 489; gengangere, som i livet har gjort uret, løses, når uretten bliver åbenbåret og sonet, når levende mand taler til dem el. svarer dem; når det myrdede barns ben begraves i viet jord, Kr. IV. 123. 171, 128. 178, VIII. 203. 39, Sgr. X. 178; når det urette skjel (s. d.) flyttes tilbage, Kr. IV. 112. 152, 152. 216, 270. 389, VIII. 199. 332. 333. 337. 339, Sgr. XI. 72. 121, jfr. Wolf N. S. s. 510. 428, Pomm. Volksk. III. 158; når genfærd bæres over tre markskel, Thiele II. 164; når fadervor bedes tre gange, Kr. Sagn V. 39. 158; når synden åbenbares, Kr. VIII. 210. 357, VI. 115. 165; skatten hæves, Kr. IV. 311. 410, jfr. Grimm Sagen I. 269, Z. f. M. IV. 286, Wolf N. S. s. 521, og der tales til gengangeren, Kr. III. 135, VI. 113. 162, 117. 169; det hilses: guds fred! Sagn III. 480. 35, jfr. Wuttke nr. 767 flg.; hvorledes trolddom løses i besværgelse, Kr. IX. 387. 38. 39. 48, se kys, natravn, navn, skjorte, stål, træ; slgn.: det ben, som kaldes gleypibein på drøvtyggere, er en fortryllet kongesön, der løses, om alle gemte det i et væggehul; ligeledes er tågen en kongedatter, som blev løst fra trolddommen, om alle hyrder velsignede hende, se Arnas. II. 554, Liebr. Volksk. 369. 7. 9; jfr. Aasen løysa, isl. leysa; mnt. losen, Sch. Lübb.; htsk. lösen; for-.

løselig, to. bio. *løslə* (vestj.); *løsələ* (Vens.); *de æ boṅən løslə* (vestj.) altfor løst.

-løsen, no. se konge-.

løsgang, no. *løsgåŋ æn* (vestj.) kvægets frie gang over hele marken om efteråret, når kornet er høstet; *no hår vi l—,* også: *løs gåŋ.*

-løshed, no. se hud-.

løsholt, no. *løshòlt æn -ər* (Mors); itk. (Rårup); *løshòlc è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *låshålt et -ər* (Fjolde, Tinglev); *løshålt [et] -ə* (Linå, Sundev.) — de små vandrette tværstykker, som forbinder stængerne ved bindingsværk.

løske, uo. se lyske.

1. løske, uo. *løsk -ər -ət* (D.); *løsk uð* = udslette, jfr. tsk. löschen; læske.

2. løske, no. *løsk æn -ər* (Lyne) det øverste på hestens fod, ordet er mig tvivlsomt.

løsne, uo.
lòsən lòsnə lòsnət (Søvind s.);
lòsən lòsnər lòsənt el. *løsən løsnər, løsənt løsənt* (Vens.);
låsən låsnə låsnə (Sundev.)
= rgsm., binde løsere; også: løse, *haj lòsnə cyən, hæsti* (Vens.); jfr. løse.

løsnet, to. *de æ få låsnə boṅən* (Sundev.) for løst.

løsning, no. se læsning.

løsning, no. *løsnəŋ æn* (vestj.) *fo l—,* tyndt liv, modsat forstoppelse; „løsning (Vens.) regel, J. Saml. III. 120, er vel 2. læsning (s. d.); ud-, vand-.

løsroning, no. *løsrownəŋ æn* (Agger) det tredie rum forfra i de gamle pulsvådbåde, se kobbelroning, skod-, stavnende, vådpark.

-løst, tf. se af-, ud-.

løsåre, no. *løsår æn* (Sall.) den ene mindre åre, når der fiskes med pulsvåd, jfr. kobbelåre, höjrehåndet, kavhåndet.

løt, no. uo. se lugt, lugte; uo. se 2. lygte.

løtfits, no. se lutfis.

løtj, no. se lygte, lykke.

løtjels, no. se lugtelse.

løtning, no. se lutning.

löv, uo. se leve, lyve, løbe; no. se løb, løg.

løv, no. *lòw* best. *lòwə* (Vens.); *lòv et* best. *lòvət* (Støvr. rigsm.?); *lòw* best. *-ət* flt. *lòw* (Søvind); *law de* (Åbenrå); *löw de* (Ang.) = rgsm.; *æ law æ folən a æ trẹə* (Åbenrå) løvet, bladene; *grön lòw* flt. (Vens.) grönt bøgeløv; mændene tog løv fra træerne i deres hjem, satte det i deres hatte og svor (s. d.) på, at de stod under eget løv, Sgr. I. 135. 451; djævelen skulde have lov at råde sålænge der intet løv var på træerne, Kr. Sagn II. 254. 15, Sgr. III. 29. 40, Thiele II. 303, Urquell VI. 72; jfr. fanden må tage bonden, når løvet er af træerne, Thiele I. 268, Wigstr. II. 164, Grimm Myth.[2] 970, K. M. nr. 148, jfr. lys II. 483. 45; i den mørke tale kaldes græs og løv „to vel kommende“, Sgr. IX. 172. 520; jfr. måne, sol; se Aasen lauv, isl. lauf itk.; htsk. laub; lögn; blingre-, glimmer-, ræve-.

løve, no. *löw æn -ər* (vestj.); *lòw æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *løv æn -ər* (Støvr.); *law æn* (Åbenrå) — et bekendt dyr, leo; *haj kam som ən glubi lòw* (Vens.); *han spreŋər åp som æn löw, mæn falə nijər som æn for, dær hår tavt æ hål* (vestj.); forekommer ofte i æventyret: som vagt for slotte el. andet, Kr. V. 197, Kr. Æv. s. 9. 202, III. 152. 238, Sgr. XI. 190, XII. 91, Gr. Æv. III. 112, jfr. Bergh Segn. IV. 31, Arnas. II. 373, Grimm K. M. nr. 97, Curtin Myths s. 316, se Mélus. V. 219 flg. om løver som slotsvogtere; løveridderen og løvens kamp med lindormen se lindorm; 5 udstoppede løver på Rådhus i Lybæk, Deecke s. 15; løve, af hvis fod ridder uddrager torn, se Gonzenb. I. 34; Kristian 4de tæmmer en l—, Thiele I. 69; kamp med en gloende løve, Sgr. VI. 213; hjælpende dyr Kr. V. 201, Sgr. V. 180, Kr. Æv. 131, III. 23. 86. 200, Gr. Gl. d. M. II. 172, J. K. Æv. I. 140, J. M. 38, jfr. Grimm K. M. I. nr. 60, II. nr. 121, Magyar T. s. 111; helten deler et ådsel mellem løver og andre dyr, Sgr. IV. 30, VI. 231, XI. 178, XII. 91; heks i løveham, Kr. Æv. 150, Gr. Gl. d. M. III. 118; l— kæmper med bjærgmand, Kr. Æv. III. XXII; lægger land øde, Kr. Æv. III. 143; tjene en løve for en skæppe penge, Sgr. VIII. 198; omskabe sig selv el. en anden til en løve, Kr. Æv. 280, Sgr. XII. 106, jfr. Asbj. II. 35 nr. 10; vilde folks tro, se Lang Myth II. 15; da løven løses, bliver den til en dejlig prinsesse, Sgr. IV. 22, jfr. J. K. Æv. l. 96, Amins. VIII. 77; i Saxo, Hadding skal drikke løveblod for at blive stærk, se Vedel s. 11, Müller s. 41 jfr. Notæ uberiores s. 60 med henvisn. til Gudrun, der spiser Fafners hjærte, Völsungas. kap. 26; Ingjald ulvens, Ynglinges. kap. 38, Munch s. 23; Hjalte drikker björneblod, Müller Saxo s. 87; Loke spiser ond kvindes hjærte, Hyndluljod 38; fylgje i løveham, Arnas. I. 355; gåde:

treə bostawə, min sødə broə, di næwnə dæ ən teŋ,
do fenər ət bodə i sønər å noə å helə værdən omkre·ŋ,
å gö do ent, va di vel ha, guj nåi dæ da! (1)
vo manə æ saməl i montəheə, dær æ di treə; (2)
do fenər ət, vonæə æ van uə fra æ strankant vikə; (3)
vo æ nekərə di boə, de löfər i æ skåw å brål, vonæə småə dyə skrikə; (4)
om somə heŋə di å æ træə,
om ventə å æ joə di lekə; (5)
vonæə æ røək ura æ kakəldwn slæə,
di op a æ tuə (tuden) *anə* (ånder) *å slekə;* (6)
å ka do ent di treə, fali·l,
så hæə do ət il! (7) (Åbenrå);

løsningen er: *law*, som betyder i Åbenråermålet 1) lov ɔ: lex; 2) lag, muntert lag; 3) lavt vand; 4) løve; 5) løv på træ; 6) ildslue; 7) de to sidste linier er hentydning til *law* = leve. — Jfr. Aasen, løva; isl. ljón el. león; lat. leo; htsk. löwe; myre-.

løvefod, no. J. T. 12, en plante, alchemilla vulgaris L. (Ålborg).

løvekule, no. i ævent. kastes helten i en l—, for at blive sønderrevet, Kr. V. 198, Kr. Æv. 118, III. 238, jfr. Wigström I. 267, Sagor s. 72, Arnas II. 421, Daniels Bog VI. 8; ellers i sagaer er det en ormegård.

løvemælk, no. i ævent.: han kunde ikke komme sig igen, för han fik l— at drikke, Kr. Æv. 118, III. 196, jfr. Asbj. I. 304, Mhoff 417.

löver, no. se lever.

løvetand, no. J. T. 124, en plante, leontodon taraxacum L. (Thy), jfr. loppe-rose.

løvetobak, no. *löwtoba·k de* (Fanø) en slags skråtobak, sagtens på grund af handelsmærket.

løvfald, no. *lòwfal è* best. *-falc* (Vens.) = rgsm.

løvfrø, no. en frøart, hyla viridis, er alm. i Sundeved, i den er et ben, som kan bruges til gillekrog (s. d.), jfr. Sgr. VIII. 86. 242 (Nustrup s.), dens skrig i ord se Pomm. Volksk. I. 68.

lövn, no. se levn, lögn, lån; uo. se levne, 3. låne.

lövnet, no. se levned.

lövr, uo. se levere.

løvs, no. uo. se løftes.

løvsensmerler, no. flt. se levnedsmidler.

løvstikke, no. se lostilk.

lövt, no. uo. se løfte.

lövter, no. se lygte.

lövuer, no. se levende vare.

lövven, uo. se løbne, lyve.

lövvi, to. se levende.

lå-; ord, som ej findes, søges under lo—.

lå-, no. se lad, lade, lod; uo. ft. tf. se ligge.

låbsk, to. se løbsk.

låd, uo. se lade, lagt.

låd, no. *lø æn løən*, også *de lø* (Vens., Sall.); *løj de* (Horn. h.); *låð* el. *låj* (Hvejsel); *låj de* (Andst, vestslesv., Testrup, Søvind); *lö de* (Thy); *löj [de]* (Agersk.) — 1) fårenes forårsuld = *løðul* (Thy), jfr. Wigstr. Folkseder s. 24 „vårullen kallades löen"; *løən æ så stræn̥ å arbec, dèfår sælər mæ jan de, hwes mæ wel sæl̥ no̧; løən æ så felcərə; mæ lawə mjèst trèjər å lø, få de ær eñc så slemt te å krømpəs hèlə felcəs som ulən* (Vens.). — 2) låddent, langt græs på marken: *æ låj hælər læət æ fråst u̧* (Ang.), se lådden.

lådden, to. *löjən* flt. *löjən* (D., vestj., Thy, Rand.); *lòjən* (Mors); *låjən* (Andst); *låjən* flt. *låjən* (Søvind s., Viby, Elsted); *låjən* (Agersk.); *låjn* (Bradr., Ang.); *løən* itk. *-t* flt. *løən* (Vens.); *lo̧ən* (Sams) — 1) = rgsm.; besåt med låd, hår, alm.; „*i lèp å e sot løn skęj*", Grb. 8. 33, en lap af et sort låddent skind. — 2) fig. om msker: upålidelig, falsk, i mange talemåder: *æn löjən huñ, krabå·t, profæ·sər* (D.); *så låjən som æ röw* (vestj.), *som et få̧r* (Sønderj.); *han æ låjən in̥ənį* (Agersk.); *han æ så löjən, ən ka plok̥ ham,* el. *ən ka klep ham,* el. *klep ham låñt nijər i æ hals* (vestj.); — *te han ka go̧ iñəni fålk mæ sku̧ o træskər o̧* (Lindk.); *do̧ æ ta̧r löjən lisom Per Tu̧ðəs fan̥əkər* (D.), hentydningen ukendt; *dèr æ nu låjənt vè· ham* (Søvind s.); *vèñ de låjən u̧i* (sts.) göre modstand; „*di kalc ham eñc òñc ę̀j dè løn skwòlmèjstər, å løn skul̥ ha̧j nåk wær bådə ȩn å uən*", Grb. 196. 3; *ha̧j æ løən lòñc ni̧r i halsi* (Vens.); *hons æ de, dær æ løənt fåru̧ən å løənt fårȩjən å cè dèr imè·l̥?* svar: *æn kow mæ ka̧l* (sts.); *de wår æn löjən spel* (D.) noget uhæderligt; jfr. side; også om vejret: *de sijər nåwət löjn u̧ð i æ væjr* (D.) usikkert; jfr. Aasen loden, isl. loðinn.

Lådden-Anders, no. navn (s. d.) til præst, når man er ombord; se J. Saml.[2] I. 51 hos Fiskere (Vens.); jfr. Anderser.

låddenbær, no. *løənbær è* best. *-ə* flt. *-bær* (Vens.); *lòjənbær* (Mors) — store, lodne stikkelsbær; busken kaldes: *løənbærrics* (Vens.).

låddenfelt, no. *löjənfælt æn* (vestj.) en upålidelig person.

låddenfod, no. i tlm.: *låjən fo̧r ær et gåt mo̧r* (vestsl.) ɔ: at møde en (et dyr), der har lådden fod, er lykkeligt.

låddenfår, no. forblommet udtryk i en mørk tale: *hæjå, Maqdalȩnå, lok löjənfo̧r u̧ð, hæjsən ko̧mər røbijən* (ræv) *o tå̧r jomfru Tåt* (höne, gås) (vestj.), om hunden; = l—fod?

låddenkløver, no. J. T. 245, en plante, en kløverart, trifolium arvense L.; „lojenkløver" (Rkb.).

Låddenlue, no. i tlm.: „det var et sandt ord!“ sagde han, L—, Kok Ordspr. 40. 435, forblommet navn = lurendrejer.

låddenlår, no. *löjənlor* (vestj.) i börneremsen: navn til fåret (s. d.), Sgr. V. 150 øverst.

låddenrokke, no. J. T. 81, en padderokke, equisetum sylvaticum L., „lojenrokker flt. (Rgkb.).

låddenskab, no. *löjənskav de* (vestj.) — 1) vissent græs, lyng og desl. — 2) falskhed, underfundighed.

låddenstreg, no. i udtr. som: *de wå no nåk Sörəns löjənstræqər* (D.) ɔ: lumsk færd.

låddik, no. [*låjək æn*] (Randers) lådden person skældso.

låder, no. se lader.

lådne, uo. *låjn -ər -ət* (Andst) i udtr. som: *han gor o 'låjnər om,* lumsker omkring.

lådnelse, no. *löjnəls de* (D.) låddenhed, det lådne.

lådneri, no. *låjnəri'j de* (Malt) — 1) tört, vissent græs om foråret i marken. — 2) upålideligt væsen og tale.

lådning, no. *lòjnəŋ de* (Mors, Thy, Vejr., Salling) — vissent, höjt græs på marken; sted, hvor der på heder gror græs og lyng imellem hverandre; *dær æ mòj lòjnəŋ æpo æ aqər* (Mors).

låd-orm, no. *lòjənwòrm æn* (Sall.) = fåreorm (s. d.); „løjjorm“ kan lyse, se Kr. IX. 20. 183; kommer en hyrde til at træde en lådorm ihjel, vil han resikere et fårs død, Kr. IX. 20. 184; kaldes lukorm (Falster), Gr. Gl. d. M. II. 107; jfr. uldorm.

låd-to, no. *løtow de* (Mors) = låduld, *løðul de* (D.); fårenes vinteruld.

låd-uld, no. *løðul de* (Thy, D.) vinteruld, se låd.

låf, no. se løb.

låffen, uo. tf. se løbe.

låfo, no. se ladefoged.

låg, no. se lage.

låg, no. *låq æn låq* (D.); flt. *låqər* (Andst); best. *låqət* (Søvind s.); *låq æn låq* (Mors; vestj.); *låq è* best. *låqə* flt. *låq* (Vens.; N. Sams); *låk et låk* (Bradr.) — 1) = rgsm.; *gryən kòqər åjr lut låq* (Vens.); *vær oñər lot låq* (vestj.); *haj wa hilt åjə låq* (Vens.); *ònə lut låq* (Søvind s.); trække båden under låg, Kr. V. 26 ɔ: helt under vandet; „koge under lukt låg“ (Vens.): afhandle hemmelig; drikker to af samme kande, skal låget lukkes, når den første har drukket, inden den anden drikker, Amins. IV. 97, VIII. 109. — 2) trætallerkener, brikker, som tjenestefolk skærer deres mad istykker på (Bradr., Bylderup). — 3) börneleg: „snurre med låget“ (vestj.); börnene i en kreds; A. tager et grydelåg i en kant og snurrer det rundt midt i kredsen, mens han nævner et navn blandt de forsamlede; enten skal så den nævnte hurtig gribe låget, inden det falder, el. hans venstre sidemand göre det; sker der fejl, gives pant, jfr. Kr. Börner. 212, Pomm. Volksk. I. 174. 8. — Jfr. Aasen isl. lok itk.; gjælle-, gryde-, kar-, kiste-, kjedel-, kjærne-, læddike-, plunte-, potte-, sølv-, æske-, öje-.

låge, no. se lage, loge.

1. låge, no. *loq æn -ər* (D., vestj., Mors; Søvind s.); hak. best. *loqi* (Vens.); *låq* (vestslesv., Agersk.); *låk æn -ər* (Egebæk) — låge, luge; *„di ska wæ møj ruw i rån (?), dè ka eñc søŋ sowəns saŋ åpå loqi“,* Grb. 241. 245, de skal være meget ru i raden (?), der ikke kan synge soens sang på lågen ɔ: når den ligger på en låge og bliver slagtet; på vejen til helvede skal karlen smöre hængslerne på en låge, Sgr. XII. 215; jfr. lukke; have-, kjælder-, kirkegårds-, kålgård-, lofts-, port-, skabs-.

2. låge, no. *låq æn -ər* (vestj.) = luffeke (s. d.).

låi, no. se lade.

låj, no. se låd.

låjek, no. se låddik.

låjen, to. se lådden.

låk, uo. se lukke.

låkki, no. se lokkemand.

låm, no. se lam; uo. se læmme.

låmp, no. se lampe.

lån, to. se lun.

lån, no. *löwn è* best. *-t* flt. *löwn* (Vens.); *lån æn* = flt. (D.); *lon et* glds., *lån et* (Søvind s.); *lon* itk. (Tved) = rgsm., hvad man har lånt; *haj hò jo löwn i de hè daw; få no te löwns* (Vens.); *löwn ska go lakløs hjæm* (sts.); jfr. guds-.

lånd, no. se land.

1. låne, no. *lån æn -ər* (Vejr., vestj., Mors) — 1) et trælægn til fåretöjr: et

fladt, aflangt stykke træ med tre huller efter længden; også om et lægn (s. d.) af jærn; se for-. — 2) stroppe til at forlænge skørt, vest med, når de bliver snævre (D., vestj.). — 3) *lå̲nər* el. *lan̲ər* flt. taver i hamp (vestj.).

2. låne, uo. *lå̲n -ər -ət* (vestj.); *æ fọr æ lå̲nət saṃəl,* forbundne ved en „låne“ i töjren; mynderne var lånede sammen, Kr. III. 172. 239.

3. låne, uo.

lå̲n -ər låṇ̌t lån̆t (Husby, Bur);
lå̲n låṇ, lå̲n̆ el. *låṇ̌t, lån̆t* (D.), tf. *låṇ̌* (Agersk.);
læ̲n -ər læṇ̌t læn̆t (Lb., vestj., Sall.; Thy); ft. *læn̲̆t* (Mors);
lö̲n lọ̈n löṇ̌t lön̆t (Andst);
lö̲n lọ̈n lö̲n̆ lọ̈n̆ (Plougstr.);
lo̲n lọnər lònt lònt (Støvr.);
lo̲n lọnə lòn̲t lòn̲t (Elsted);
lo̲ən lo̲ənə lo̲ən̆t lọən̆t (Tved);
lò̲n lọ̀n lön̆t löṇ̌t (Søvind s.);
lå̲n lån lå̲n låən̆ (Sundev., Vlb.);
lo̲^{a}*n lo̲*^{a}*n lo̲*^{a}*nt lo̲*^{a}*nt* (Fjolde);
lå̲n læn lå̲n̆ låən̆ (Ang.);
löw̲n löw̥nər löw̲nt löw̥nt (Vens.)

= rgsm.; i vestj. sprogarter, mest også i Vens., synes betydningen overvejende at være: at låne af en; at låne til en se 6. lade 6; *æn låṇ sæ aṇ̌tən te skaṃ æl̆ər ska̲i* (Nordslesv.); *de æ som æn fijər o lö̲n, mæn som æn stijən o bær hjæṃ* (Vejle); *lò̲n jèṇ èt pa slèm̲ òw̥n; så lọ̀n vi jèṇ, sòm ğæḷ̌ə tị* (Søvind), udtrykket lånt fra den regningsart, der kaldes subtraktion; *de ær æn fẹr å lå̲n, mæn æn stẹn å bær jæṃ* (vestslesv.); *mæ löw̥nə sẹj wæn, mən kraw̥ə sẹj uwæn* (Vens.); alm. træk i sagn er, at bjærgfolk låner hos bonden, hvad de behøver: brød, Thiele II. 195, Gr. Gl. d. M. I. 86. 97, Kr. IV. 35. 39, Sagn I. 88. 342, 119. 457. 462. 63, jfr. Runa IV. 46. 100, Wigstr. I. 156. 212; fødevarer, J. K. 275. 40, 343. 21, Kr. Sagn I. 71. 290, jfr. Hofb. s. 100; gryde, Kr. VIII. 38. 69; gryn og mel, Thiele II. 196 flg., Kr. Sagn I. 73. 293, 121. 461. 472, jfr. Folkl. Journ. VI. 220 (Skotl.); hammer og økse, Kr. Sagn I. 116. 449, jfr. Hartl. Fairy T. s. 89. 90; hue, gyldenstykkes, Kr. Sagn I. 72. 292; kobberkjedel og gryde, Kr. Sagn I. 119. 456, jfr. Runa IV. 29. 19; korn, Kr. Sagn II. 79. 149; ovnredskaber, Kr. Sagn I. 125. 477-80; pander, Gr. Gl. d. M. I. 154; saks, Kr. Sagn I. 128. 488 flg., Thiele II. 197; silkekjole, Kr. Sagn I. 127. 485; skørt, Thiele II. 199, Kr. III. 40. 54, Sagn I. 120. 459. 486, Møller Bornh. s. 23; spejl, Kr. Sagn I. 128. 487; stud, Kr. VI. 3. 4, Sagn I. 108. 420, 429 nr. 85; øl, Thiele II. 195, Gr. Gl. d. M. II. 80. 39, III. 147. 107, jfr. 90. 49, J. K. 154. 7, 261. 9, Kr. Sagn I. 72, 123. 468, II. 32. 124; jfr. Asbj. III. 105, Runa IV. 30. 25, 38. 59, VIII. 27. 6, Rääf I. 53, Afzel. Sagoh. II. 179, Wigstr. I. 220. 225, II. 209, Hazel. V. 25, VIII. 51; se endnu Wigstr. I. 137. II. 109, Pomm. Volksk. I. 179. 50, Grimm Elfenm. XCVI, W. Gregor s. 63, Liebr. Volksk. s. 100 (Indien); også træffes en gang, at bonden låner hos bjærgfolk: husgeråd, brudepynt, Thiele II. 183 flg.; korn, Kr. Sagn I. 120. 459; mel, Møller Bornh. s. 21, jfr. Wigstr. II. 210, Runa IV. 27. 11; i tyske sagn, se Mhoff s. 284. 387, 316. 428, Kuhn N. S. 164. 4. 6, Grimm Sagen I. 37. 34, 199. 154-55. 157, 345. 303; i engelske, Hartland Fairy T. s. 142; slgn. låne penge af djævelen, som narres, Kr. IV. 323. 417, jfr. Sande I. 10, af den godmodige trold; man må vogte sig for at låne noget til heks, som ved det lånte magter at skade ejeren, jfr. Kr. Anholt s. 57, Lehmann Overtro I. 149; især höjtidsaftener ej låne noget ud af huset, se Kr. Alm. IV. 101. 10, J. K. s. 152, jfr. Wigstr. I. 93-5, 143, II. 366, Cavall. Wär. I. 180, Strackerj. I. 302. 213, 313 a, Z. f. M. II. 72; låner man dog noget ud, mån man „nypa“ det med venstre hånd, inden man giver det fra sig, Sundbl.[2] s. 161; især gælder det ikke at låne noget ud, når der anstilles besværgelser for at udfinde en heks (s. d.), den, som vil låne, er skademanden, se Kr. VI. 179. 247, jfr. Strackerj. I. 307. 216, 336. v, 347. 228, 358. 238, 360. e, 362 a. b, slgn. Wolf N. S. s. 475, Mélus. IV. 320. 21; man skal ej låne ild ud, men sker det, udtrykkelig sige, at den lånes, gives ikke, Kr. IX. 24. 239-40; en skilling skal forlanges, må hverken lånes el. tigges til trolddom, Kr. IX. 68. 741; hvad man tager på kirkegården til trolddom, må kun lånes og skal bringes tilbage med tak for lån, Thiele Overtro nr. 497, Kr. Sagn IV. 616; se kirkegårdsmuld; Wigstr. I. 221,

II. 119. 360. 362. 409, Modin Husk. s. 10, Jonsson s. 22, Aminss. VIII. 96. 98, Bergh Segn. s. 53, Rochholz D. Gl. I. 292, Wolf N. S. s. 650; kan man ej få smör, skal man 3 gange låne fløde, hvor der er god smörlykke, J. K. 210. 179; vil man lære maren at kende, skal man sige, inden hun går: „kom i morgen og lån tre lån af mig foruden trug, såld og kniv!“ Kr. Sagn II. 243. 63; jfr. Aasen laana, lena, isl. lána, léna; htsk. lehen, leihen; eng. lend, loan no.; se malke.

lånegods, no. *lǭngos de* (Andst) lånt gods.

lånepige, no. *lånpiq æn -piqər* (vestj.; Rander) piger, som til brylluper og gilder i nabolaget låner knive, gafler m. m.

-låneret, to. se 1. låne, bred-.

-lånet, tf. se 2. låne, sammen-.

lång, to. se lang; no. se lunge.

låning, no. *lǻnəŋ æn -ər* (Bradr.) jord, bedækket med taghalm udenfor havediget.

lånt, to. bio. se lang, langt.

låntle, to. se langelig.

lår, no. se lod; uo. se 6. lade; uo. ft. tf. se 2. lære.

lår, no. *lọr è* best. *-ə*. flt. *lọr* best. *lọən* (Vens.); *lọr* best. *-ət* flt. *lọr* (S. Hald h.); *lọər* itk. (S. Sams); *lọə et* best. *lọərət* flt. *lọ* (Søvind s.; Røgen); *lọr æn lọr* (vestj.); *låə et låə* (Sundev.) — 1) = rgsm. på msker og dyr, bagfjerding af ko og får (Malt); *æ bakə låə* mods. *æ fraṃə båw̯* (Sundev.), hestens baglår (Mors); *a vil liq læt mi lọr o skeŋk ham* (vestj.) rejse sig op og skænke for; *han hår slawən æn lọr òwər o hiǹ* (vestj.) besvangret hende; *røk lọrə å i gu wæn* (Vens.) forlange for mange og store tjenester; *så tyk som æn lọr* (D.); *han sijər te æ lọr, om han hår æ bijən* (vestj.) om den stolte; manden fortæller om sin styrke: *dæ wa hwạt lọr we ṃæ som we i hæst;*

„min lọr å min læj, — kọṃə cæləŋərən eňc æj?
met hu̯ å min sij, — hwa læŋ wel di bij?“

siger konen, der venter på jordmoder og kvinder, se DgF. VI. 96. 12; *mæ ma nåk se sẹj wæn nèr, mən eňc se sẹ lọrə å· ham;* for at drille börn kan siges: *din muər å mæ hò lò wò bọr lọr saṃəl mån̲ə gåŋ* (Vens.), som obscön hentydning, så tydes det: hver af os har lagt sine l— sammen; „min kone havde kun to [fåre]lår;“ — „så rutter hun med slagten!“ — „kan gjerne være, a véd ikke, om din kone har flere“, Eftersl. 212. 170; kok sparker ved skattegravning l— over på mand, Kr. Sagn I. 371. 11; barn født af mands lår, Kr. Ævent. III. 90, se frugtsommelig mand (s. d.); en lille dreng med en rød lue løber lår om lår på lige side ved hans hest, Kr. IV. 8. 13. — 2) det inderste stykke af høleens blad, nærmest skaftet (vestj., Thy, Sall., Røgen, Mds., Sams); når man skal høste godt, lyder regelen: *søk mæ lọrət, træð fraṃ i skọrət!* Kr. IX. 37. 399; *læ lọrə føl̲ə jọrən!* (Vens.); jfr. fortæll. Sgr. XI. 119. 242 — 3) halen af leen, der befæstes på skaftet (Vens.). — 4) *æ lọr o æn kreṭbår* (D.) håndtagene, hvori man løfter den; som alm. tvetydig vittighed, når man spörger: hvor skal du hen? kan svares: *a ska hjæṃ imæl̇ æ lọr* (vestj.) ɔ: køre møg ud, muge; på en tromle: sidestykkerne, der bærer bommen (vestj.); på en kane: mederne (D.); se båre-, slæde-. — 5) *æ låə* (Sundev.) den udvendige vinkel af taget på sammenbyggede huse; tvivlsomt, om det hører herhen. — Jfr. Aasen laar, isl. lær itk.; se rædsel; bag-, fåre-, grå-, höj-, höver-, kokke-, kråsse-, kvinde-, lang-, linke-, lutte-, lådden-, mog-, sokke-, væder-.

lårben, no. *lọrbijən æn* (vestj.); *lår-bịn et* (Søvind s.); *lọrbịn è* best. *bịnt* flt. *-bịn* (Vens.) = rgsm.

-låret, to. se bukse-, dobbelt-.

låring, no. *lọrəŋ æn* (vestj.) sidestykkerne på en stige, tværstykkerne hedder „spoler“.

lårklat, uo. *lọrklat æn -klaṭər* (D., Mds.) klatter af møg, som hænger på kreaturernes lår.

lårknap, no. *lọrknap æn knap* (D.) knoklerne, der står frem ved hofteleddet på hornkvæg.

lårkrig, no. *lọrkriq i* best. *-i* flt. *-kriq* el. *-kriq* (Vens.) lyske på mennesker.

lårkrog, no. *lọrkròq æn* (Mors, Lild s.); *lårkrọq æn* (Søvind s.) = lårkrig.

lårmog, no. *lọrmoq de* (Malt) = lårklat.

låromsig, no. *lorumsiq æn* (Han h.) vulva.

lårpig, no. *lorpiq i* best. *-i* (Vens.) = græspind (s. d.).

lårskrink, no. *lorskreŋk æn* (Mors) forvridning af hoften.

lårværk, no. i udtr. som: *æ kal har få möj lårværk* (vestslesv.) ɔ: dens lår er for tykke.

lårå, no. se laderad.

1. lås, no. skæo., *æn støk dåwən lås* (Mors, Agger, vestj.) en doven tøs; er det dyrenavnet, htsk. luchs, lat. lynx?

2. lås, no. *lås æn -ər* (østf. Ribe) en stor töje (s. d.), jfr. luf.

3. lås, no. *los æn* best. *-ən* flt. *los* (Vens.; vestj., D.); *loəs æn* best. *losən* flt. *losir (!)* best. *losərn* (Tved); *los et los* (Søvind s.); *lås et lås* (Agersk.); *loᵃs et loᵉs* (Fjolde); *låəs et lås* (Sundev., Ang.) — 1) = rgsm.; *lok dön i los* (Vens.); *luk ən dar i los* (Søvind s.); „loset te en wa istøkke“, Tkjær II. 3; *oñər los o lok* (D.); *de æ åjə lok å los* (Vens.); den, som efter at have spist ræber, *slær lås får ət* (vestslesv.); *slo, go i los* (D.); pigen har tre låse (Ang.) ɔ: aflåsede gemmer; for at tage mærke af en gengangers fart, bliver en lås, geværlås, hængelås, skilt ad, lagt på et bord og for hver bevægelse stykkerne gör imod hverandre, kommer spøgelset nærmere; når låsene smækker sammen, er han der, Thiele II. 161, Kr. VIII. 245. 423, 253, Sagn IV. 149. 40-42; nøglen farer i låsen til tegn på, at sjælen er i himmerig, Kr. VI. 146. 209; se pølsepind, silketråd, söm; *„haj gor ej å lokər ìn cijst åpå klèm å ber kwon* (konen) *pas åpå, om hon spraŋ i los, få så war ə fåbij mè kòli“*, Grb. 200. 14; ti gange vil låsen knække, tiende gang springer den i, da er nådens tid ude, Fischer s. 35; l— og nögle farer sammen med ild, karl er i helvede, Kr. Sagn IV. 366. 50; låsen hopper på bordet stødvis og betegner derved genfærdets komme, Kr. VIII. 246. 248; et ur og en nögle tjener vistnok som et lignende mærke, Kr. VIII. 294; et dødningehoved giver varsel, se Magyar T. s. 279 ned., jfr. pind; i ævent. skal laves en dirkefri lås til kongens skatkammer, Kr. Æv. 350; ingen kan dirke låsen til prinsessens slot op, Kr. V. 157; for troldmanden springer låse op, Kr. Alm. V. 137. 372; for Odinsjæger og spøgelse, Thiele II. 114. 143; en tryllekunst er at „blæse låse op“, se Kr. IV. 403. 598, Gr. Æv. II. 87, jfr. Rafn Nord. Fort. II. 375, Thorst. Vikings. S. kap. 25, Arnas. I. 442, Wigstr. II. 410; ellers er troen, at en urt lukker låse op, Thiele Overtro nr. 626, jfr. Wille Optegn. s. 167 ned., Haukenæs IV. 526; „lásagras“, Arnas. I. 552. 645 (paris quadrifolia); Runa VIII. 17. 37 (botrychium lunaria), Amins. VII. 104, VIII. 121; Wuttke nr. 31 „schlüsselblume“, nr. 125 „sprængrod“ (s. d.), nr. 190 „finger af myrdet“; Urquell V. 163. 16 „diebsgras“ (Lille Rusl.); Magyar T. s. LXIII. „verbena“; Bosquet Normandie 217, Rivista I. 218; en forestilling, der synes at måtte kendes herhjemme, at som lås åbnes, kan moderliv åbnes og lukkes: lukkes lås under vielse, bliver brud ufrugtbar, Pomm. Volksk. II. 102, III. 125; „nestelknüpfen“ Wuttke nr. 396, Bartsch Sagn II. 64. 228-30, Kloster VI. 204, jfr. Urquell III. 162. 6 (slav.), Grimm Myth.² 1027. 1127, Liebr. Volksk. s. 360, W. Gregor s. 4. 88, Amer. Folkl. VII. 137, se vibetunge; for at lette fødsel lukkes alle låse op, se Wuttke nr. 574, Urquell IV. 188, Folkl. Journ. V. 208 (Cornwall), se knude, vogn; trolddom er knyttet til l—, Pomm. Volksk. IV. 126; i gåden om Israeliternes overgang over Rødehavet hedder det: jeg kender en lås, som er af vand (havet), og nöglen dertil er af træ (Mose stav), se Sgr. VI. 27. 348. — 2) indretning, flettet af reb, befæstes på ko, som vil skyde livet ud (Vens.). — 3) den læderøsken, hvorigennem rem-enden trækkes tæt ved spændet (vestj.) — Jfr. Aasen laas; isl. láss hak., lás itk.; se læsning; bag-, bøsse-, dör-, flint-, Hamborg-, hænge-, siv-, skab-.

Låsby dråber, no. flt. middel mod skrigen hos börn, Kr. VI. 383. 284, er Haarlemmerolie (P.).

låse, uo.
los los lost lost (D.); nt. *los* (Søvind s.);
los losər lost lost (Vens.);
los -ə -ət -ət el. *lost lost* (Elsted);
los -ə lost loəst (Tved);
les te, læs te, læst te, telæəst (Fjolde);
læs læs læst læəst (Ang.)
= rgsm.; *æ dör æ te·læəst* (Ang.) låset; *han læst æ grynbæŋk aw*, J. M. s. 63; jfr. Aasen laasa el. læsa; isl. læsa.

låsholt, no. se løsholt.

låsk, to. se løbsk.

låsse, uo. *lås -ər -ət* (østfor Ribe) karte uld i store töjer; *skal a ğör ət i smo̜ töjər ælər lås ət?* se 2. lås.

låssen, uo. se løsne.

låssen, to. *låsən* (Fjolde) som ej har lyst til arbejde; jfr. løsne.

låt, tf. se lukke.

låtting, no. se lukt-ende.

låv, uo. se labe.

låven, tf. se lyve.

låvkel, no. se løgkjedel.

låvs, no. se lods; to. se løbsk.

låvt, no. uo. se lugt, lugte.

låvven, uo. tf. se løbe.

M.

m, bogstav. *æm̲ è* best. *-ə* flt. *-ər; è stu̜r, è betə æm̲; è da̲nsk, lati̜jnsk æm̲* (Vens.); *æn æm̲ -ər* (vestj.), bogstavets navn, se emstreg; ordremser, alle ord, begyndende med m—, ligesom med f., g., h. (se disse bogstaver) kender jeg ikke; det synes dog rimeligt, at de måtte findes, da lignende kendes i Tyskland, se Wegener Lieder I. nr. 184, Ehlers Räthselb. 38. 307-8, jfr. Nederl. Volksk. I. 10. 54. 249, Rockholz Kinderlied s. 29, Dunger Kinderreime s. 130; de er gamle, se Zingerle Kindsp. s. 56; findes ej i *mèl̜ər, mèl̜əst;* i bio. *imèl̲;* forekommer i *bæ̲rəm*, bør hos ko; i *kompijc*, kopi, *komtañc;* svarer til rgsm.s -ng i *Lø̲mby*, Lyngby (Vens.); til rgsm.s -n, se konfirmere, konvolut; alm. findes stødtone ikke i forbindelsen -ms, ikke i -mp, når ikke et -e er bortfaldet: *groms, klomp*, grums, klump, udenfor Djursland og Sams; derimod i vestj. *lam̜p*, lampe; *dröm̜t*, drömte osv.; *ham̜ər; som̜ər, gam̜əl, hem̜əl* med stødtonet m vist omtrent hele Jylland, hvor stødtone findes; se ordene og Thorsen Lydlære s. 77; brændevin.

ma, no. se mad, Maren, måde; uo. se måtte.

ma, udrbso. synes at være en slags ed: *da hò wò mu̜ər, ma! hèlər eñc wat nap*, Sgr. XI. 62, da har vor mo'r, min sandt, heller ikke været knap; *de hò, ma, e̜ən nø!* (Vens.), det har, min tro, ingen nød.

mad, no. *mað de* (D., Lild, Mors, Tved s., Hell. h.); *mað de, gåt mað*, best. *mað̜ən* (Falsl., Harridsl., Haslund); *mað* best. *-ðə* (Havbro, Års h.), best. *mað̜ət* (Saksild); *mar de* (Kobberup, Selde, Vejrum, vestslesv., Gram); *mar de* best. *mar̜ən* el. *mar̜ət* (Elsted); *mar de* (Agerskov, Bradr., Fjolde); *maj de* best. *ma̲jət* (Horsens, Silkeb., Søvind s., Viby v. Århus); *maq de* (Malling s.); *ma, no ma*, best. *ma̜ən* (Vens.); *ma* best. *maði* (N. Sams); *ma* best. *mar̜i* (S. Sams); *ma de* (Sundev., Ang., Hjoldelund); *ma* bruges sjælden i Vens., alm. *fø, no̲ å e̲* og de enkelte måltiders navn. — **1)** = rgsm.; *lisòm ən æ tè set maj, so̜n æ̲r ən tè set ar̲bi* (Søvind s.); *fræm̲ət maj sma̲qə bæst* (Tåning); *maw̲ər mað æ bæ̲jər eñ to̜m fað;* spøgende: *a ka et̜ hål̃ æ mað i æ lyw̲ ve̜ ət* (D.), når der arbejdes strengt; *jæn̲ slas mað æ snår èt o jæn̲ law klæ̲jər snår slet* (D.); *let mar gir træ̲r* (vestsl.) lidt mad giver trætte; *når æ mar ær æt, ær æ mål̜tir hål̜ən* (Holstebro); *de æ nåk mað te Måw̲əns* (D.) om mad, som rigtig smager godt; *bær mað få bow̲ər* (Lønb.) sætte mad på borde; *tak fañ̲ən få mað* (D.) række sig, når man har spist; Vejle: ræbe ved bordet; se madmoder; „*de æ da syñ o spis brø te de guw̲ə mað!*" *så æ Syñərhuw̲ənəŋər, law di fæk flæskpañ̲əkå̲q* (D.); *hun gi̲r et̜ hiñə söjən* (kogte) *mað hen* (vestj.) ɔ: hun giver ikke bort, hvad der er godt, jfr. helligdagsost; *èt* (spist) *mað vel bətå̲ləs* (vestj.); *han æ rask te hans mar o lisə te hans e̲rəñ*, Sgr. II. 109. 509; *nær æn pasər si mað o si mæjassöw̲n, så æ dær e̲ŋən, dær ka gøjər jæn̲ nåt*, el. *så komər æn et̜ å si tjæ̲nəst få de'* (vestj.); *æn ka sajt gøjər, nær æn ka fo mað nåk* (vestj.) ordspil: göre = 1) forrette sin nødtørft, 2) bestille noget; „vi ska åp imuen å ha mad, om de wo̜ (vorder) vejr å før' te å go te buered" (Randers egn); *gu skə låw få ma̜ən, wi löw̲nt bådə ski̲ərn å fa̲ən, ha dæ mi̲ər i ðəm wo̲n, ha de i ðs go̲n*, Kr. IX. 209. 25 (Brønders-

lev, Vens.), men ellers er formerne *wat* el. *war,* været, og *goə, goən;* i en byderemse: „han håe trætten rætte mad, di sejs fad æ tomm', å di syv æ der ent i", Kr. Alm. IV. 122 øv.; ved de gldgs. gilder sendes mad til alle husmandsfamilier (Elsted); til gamle og syge i byen, kan også ske, at gæster fik m— hjem med til syge, der boede længere borte (D.); på bestemte dage spiste man vedtagen bestemt mad, Mikkelsdag mjød og kommenskringler; Mortensdag gåsesteg; juleaften grød og svinehoved, jfr. Suffolk Folkl. s. 115, hvidetirsdag; ved gilder skulde sommesteder skafferen udtrykkelig sige, når han satte maden på bordet, hvad det var for mad, f. eks. brudegrød, barselmad, Kr. Alm. IV. 70; ved bryllupper spilledes når maden om middagen blev sat på bordet, hvilket kaldtes: „at spille maden på bordet!" J. Saml. I. 313; når man har spist til middag ved gilder, rækker alle gæsterne hverandre hånden og siger: tak for mad!" (alm.), se kysse; forskellige retter mad anføres, Sgr. V. 56. 457 flg.; taber man mad på vej til mund, har man en misunder, J. K. 401. 21; når maden koger, mens den bliver sat på bordet, varsles lig, J. K. 383. 1013 (vestj.), jfr. Sgr. IX. 231. 766; i ævent. må pigen ikke spise (s. d.) af maden i helvede, Sgr. XII. 215; der var skrevet over dören hos trolden: „ingen mad i dag, men i morgen", Gr. Æv. III. 80, jfr. Wigstr. Sagor s. 22 vred; manden, der var misfornöjet med maden, skæmtehistorie, Eftersl. 210. 167; i ævent. om den „stolte prinsesse" tager hendes mand sand og sten med for mad, Eftersl. s. 153; helten lader sine hunde el. dyr hente mad fra kongens bord, se Kr. Ævent. III. 336, Registr. nr. 25 d e, jfr. Amins. VIII. 69, flere henvisn. se II. 675. 11 b; bjærgfolks mad bringer trivsel og styrke (s. d.) til msker og dyr, Kr. Sagn I. 101 nr. 28, 105. 408, 108. 420. 423, jfr. Eftersl. s. 67, Wigström I. 220, Hazel. VIII. 51, se rage, skjødsel; forsmået giver det uheld, sygdom, spist bringer det msker i troldemagt, Kr. Sagn I. 104 nr. 29; hund, der har ædt den, løber i höj, Kr. IV. 15, Sagn I. 460, el. dør, s. 111. 428-29; der er hår i deres brød, Kr. Sagn I. 109. 421, 111. 427; bjærgfolk stjæler bondens mad ved gilder, Kr. IV. 13. 19, Sagn I. 135 nr. 35, 109. 421; jfr. Faye s. 29, Wigstr. II. 205. 265, Hofberg s. 86, Hazel. V. 24, Munch Snorre s. 35. 63, Flatøbog I. 563. 453, jfr. Mabinogion s. 461, Arnas. I. 367; ellers siges, at troldene tager madens kraft, se Rääf s. 45. 51, Cav. Wärend I. 16, Wigstr. I. 135, II. 147, 209. 212, Jonsson s. 17, Kirk Fairies s. 11; derfor skal der til m— velsignelse, Thiele Overtro nr. 185, Runa VIII. 24. 1, kors, Wigstr. I. 214, bön, Søegaard s. 80, så kan trolde ej røre den; m— på Bloksbjærg mætter ikke, Grimm Myth.² 1024; jfr. bortgiver man den sidste mundfuld, bortgives madens kraft, Hofberg, Nerike s. 222; maden på Bloksbjærg er slanger, orme, øgler, padder, Wigstr. I. 113, 135, 140, jfr. Jahn Zauber s. 5 „as vom schindanger", Soldan I. 302; i deres hjem fortærer trolde det samme, Cavall. Wär. I. 19; „mos, sop, komøg, padder, loppetudser", Asbj. III. 32. 34; „troldkjærringsspy" s. 36; „stegte frosk og padder" s. 195, Arnas. I. 47. 49. — **2**) kød på et kreatur; *dær æ gåt mað æpo ən* (Mors; Sams); om kød og flæsk, ikke om vælling og grød (Fjolde), nok også andre steder, f. eks. Ålsø, Djursl, se 2. lavet. — **3**) vælling, som koges til börn (Lild s.). — Jfr. Aasen mat, isl. matr. hak., se **d.** I. 168. 20, lave, grød, kål, suppe, vælling, ærter; spise, æde; se aftens-, ande-, barne-, barsel-, bojle-, brokke-, dags-, efter-, for-, frø-, fylde-, gaffel-, gammel-, gilde-, gjøge-, hakke-, hoved-, kjød-, kokke-, kukke-, lerken-, lokke-, lyst-, mellėm-, mel-, midaftens-, miste-, mælke-, padde-, pande-, prille-, pølse-, salt-, ske-, slagte-, små-, søbe-, tilbrøds-, til-, vræg-.

madam, no. i reglen med den bestemte artikel: *mada·mən* (vestj.) = præstekonen el. jordemoderen; *muwər å mada·m, de æ jet å de sam* (Silkeb.); „hæ we buerænnen ska wo fåer (præsten) å hans madam sed", And. Bars.; *fòræ·r madamən i præjstgor æn hèləfeskhuə* (Lild s.); „den gång, da kålt di æ præstkwonne madammer å ett frower, såden som di no gjø", Jyd. I. 69. 1; spøgeremse: *a skuľ helsən fræ mada·mən om mada·mən kuń et lån mada·mən æn kåq, få nær mada·mən for båqər* (bagt), *så ska mada·mən nåk fly mada·mən hińə kåq ijæ·n* (vestj.), jfr. Kr. Börner. s. 135.

76 flg.; om en forført pige kan siges: *de æ jomfro „hår væt“ o madəm „ka blyw“* (vestj.); jfr. fr. madame; brun, hu; kokkeras-, stads-, trip-.

madam Brun, no. se kaffekjedel, Lavst, Maren, Sorte-Dorthe.

madbord, no. „han har et godt m—“, nl. hvor han tjener, ɔ: får god mad (Ang.).

maddike, no. *maðək æn -ər* (D., Lyne s.); *majək i -ər* (Vens.; Søvind s., Plougstr. s., Horn. h.; Agersk, Bradr., Fjolde) = rgsm.; i en stedremse: „Valsted majeker“, Sgr. V. 23. 42 (Sebber s., Slet h.); også en regnorm, se orm; jfr. mnt. maddeke; slgn. Aasen makk, mark, isl. maðkr, sv. mask; htsk. made; se træt.

maddike-olie, no. svindende lem skal smöres med m—, Kr. VI. 370. 163 = regnormeolie.

1. made, uo. intr. i udtr. som: *æ skuwəlmæstər han maðər te wòs ida·w* (Lb.); *æ skolmæstər marər ve æ byṅər* (vestslesv.) får sin kost på omgang = *go omkre·ŋ o måð* (D.), jfr. madning; trans. „lisom fowlen måre djer onger“, Jyd. I. 56. 1 (Lisbj. Terp); jfr. Aasen mata, give mad.

2. made, no. *mǫ æn -rə*, jfr. 7. lade (Søvind s., Vor h.); *må æn -rə* (Gjedved); *måə æn* best. *-n* (Sams); *måj* best. *-ən* (Hjörring; Nimtofte); *måi* best. *måjən* el. *maj -ən* (Tved); *maj æn maj* (Agerskov); *mai æn* (Emmerlev, Ang.); *maj æn maj* (Sundev.) — eng langs et åløb (Ang., Agersk.); et fugtigt stykke jord uden best. forskel fra en eng; om syltenge, som havet jævnlig står over (Hjörring); i Vestj. synes ordet mest brugt som egenavn; *æ væstər må*, en eng ved Ribe; *æ stowər måi* og *æ swinmåi* er to holme i Staby sø; kun om visse steder, nærmest som egennavn (Vejr.); *måən* kaldes et lavt overdrev ned mod den nu inddæmmede fjord nord for Taftebjærg (S. Sams); en bemærkning af Lyngby vedföjes: ved Stavne, Slet h., er *mån* et stykke agerland, der för har været eng, diget derved hedder *måndiqəð*, hvor kendeordet er vokset fast og den bestemte form betragtet som egennavn; „Lille maen“, stedsnavn, Gr. Gl. d. M. I. 64. 65 i Silkeb., stedsnavn; jfr. mårskjel; gl. dansk, gl. sv. maþ huk.; slgn. mnt. made Sch. Lübb., htsk. matte, eng. mead, meadow; majtræ, majuld; se å-.

madeeng, no. *majæŋ æn* (Agersk.) omtr. = eng.

madegræs, no. *'mǫgrèjs de* (Søvind s.) enggræs.

madegård, no. *majgår æn -går* (Øst. Linnet) et hegnet engstykke.

madehø, no. *majhø de* (Sundeved) enghø.

madeild, no. *mai-eəl de* (Brader.) morild, jfr. natild, begila.

madejord, no. *måijor* (Vens.); *mǫjǫə* (Søvind s.); *majoər* (Ang.) — „muldjord, fsv. denne findes i eng, hede eller dsl., ikke i den dyrkede mark“, Hag.; engjord (?) (Vens.).

madekjælling, no. *maikæləŋ æn* (Agersk.); i udtr. *æ m— hun bruər ia·wtən,* mosekonen brygger.

madekone, no. *maikun æn* (N. Slesv.), jfr. Kok Ordspr. 148 1665, = madekjælling; se mosekone.

madet, to. *majə* (Ang., Brader.) om fugtig jordbund; *m— båṅ* (Agersk.) engbund.

madfad, no. *maðfað æn -fåð* (D.) lerfad, hvidt glasseret indvendig, som bruges til at sætte mad på bordet i.

madfader, no. *mafòər i* best. *-fòən* (Vens.) den mand, der har en person i sit brød: *„hans mafòr war åp å bæ får ham“*, Grb. 81. 4; se madmoder; til en tyk dreng kan siges: *do ær i rècti mafòr!*

madfedt, no. *maðfjæt de* (D., Lild s.); *mafjèt de* (Vens.); *marfjèt de* (Elsted s.) — stegefedt el. fedt, som skummes af suppe; *hon jijə dæm eṅc òṅc ən mafjèt åpå brøjə* (Vens.) om den karrige.

madfjæl, no. firkantet aflang trætallerken, Sgr. II. 207. 20 (Randers egn), jfr. skagle.

madgaffel, no. *margafəl æn* (Vejr.) en stor gaffel med to flener til at tage kød op af gryden med.

madgrød, no. *magrǫ di* (Vens.) grød, hvori der er kogt flæsk el. kød; *m— te øn* blev forhen ofte spist, man spiste, som sædvanlig, grøden med mælk til, derefter kødet el. flæsket kogt i den; fik man *m— te natər,* da nöjedes man med grøden.

mading, no. *maðəŋ æn* (D.) = rgsm., jfr. madning.

madkasse, no. *maðkas æn -ər* (Vejen) = rgsm.; *sikə maðkasər!* flt., skældsord til unyttige mandspersoner.

madkjæreste, no. *maðkærəst æn -ər* (D., vistn. alm.) pige, som en soldat el. karl holder sig gode venner med for at få mad.

madkjøb, no. i udtr. som: *de æ dyr markøv* (vestsl.), som alm. udtryk for, at noget er købt dyrt; *de war ə gåt macyb* (Vens.) ɔ: en god handel.

madklokke, no. = rgsm.; klokke, hvormed folkene på store gårde ringes sammen til måltiderne; madklokken på Bidstrup sagde: „tynd vælling og lidt brød!" Kr. IX. 86. 71, jfr. kirkeklokke II. 130. 1 a.

madkurv, no. *maðkårə æn -kårə* (D.); *majkårə æn -kårə* (Søvind s.); *makårə æn* best. *-n* flt. *-r* (Vens.) = rgsm.; om etført og svært kreatur kan siges: *æn hår æn årdənliq maðkårə* (D.), ligeså om msker.

madlaven, no. = rgsm., *hon æ gowə te maðlawən* (vestj.).

madlavning, no. *majlawnəŋ æn* (Søvind s.); *malawnəŋ i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; i finere tale (Vens.).

madlede, no. *maðlijə æn* (Løgst.) = rgsm.; råd mod, Thiele Overtro nr. 501, Amins. IV. 92, Folkev. XI. 463. 363.

madlugt, no. *maløc i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.

madlyst, no. *majløst æn* (Søvind s.) = rgsm.

madmide, no. en slags fladfisk, sagtens en art bakkeskulde (Ribe), Mb. efter Moth under samrask, se madri.

madmoder, no. *maðmuwər æn* (D.); *majmowə æn* (Søvind s.); *mamor æn* best. *mamuən* (Vens.) = rgsm.; *„hans mamor jik åp te prèjstkwòn"*, Grb. 81. 5; *do takə nåk din mamor få ma* (Vens.) siges til den, som fjærter, når han kommer fra bordet, se mad.

madmål, no. *maðmol* (D., vestj.); de gamle i huset *gor te m— mæ di oŋ*, siges, når begge parter spise sammen.

madning, no. *maðnəŋ* el. *marnəŋ* (D.); *marnəŋ* (Agersk.) i udtr. *go omkre'ŋ o maðnəŋ* (D.); *di gær om å æ marnəŋ* (Agersk.) = *å æ kåst*, er udtryk for den måde, hvorpå i ældre tid omgangsskolelærere, byhyrder, fattiglemmer fik kost, og jævnlig også logi, ved at gå rundt til gårdmændene; antallet af dage bestemtes ved hartkornet; sommesteder sagdes nok også: *go om i maðəŋ* (Lindk.); jfr. made, se 1. kost, Kr. Alm. III. 76. 266.

madpose, no. *maðpuwəs æn* (D.); *majpowəs æn* (Søvind s.) — en sæk el. pose til mad; spøgende om en tyk mand: *han hår æn stuwər maðpuwəs*, en tyk mave; jfr. madkurv.

mad-rane, no. *maran æn* (vestsl.); *maðrån* (Ribe) — 1) en udbygning i de gammeldags skorstene, hvor kød og skinker blev hængt i røg; også om en kiste på loftet til at hænge kød i, jfr. kjødkammer. — 2) = knæpaske, madkasse (Ribe) (?).

madras, no. *madra's æn -ər* (D.); *madræ's* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Elsted s.) = rgsm.; jfr. htsk. matratze, mlat. matracium, af et arabisk ord, matrah, der betyder pude at sidde på; fjer-.

mad-ri, no. „madrier" flt. Mb. under skulde (s. d.), en slags fladfisk, se madmide.

mad-ro, no. *maðro æn* (D.) = rgsm.; *„læ ås no ha marow!" så howəri, cyən bèjst* (Vens.).

Mads, no. *Mas* (D., vestj., alm.); *Mas* (Agger, Lild, Mors, Vens., Støvring) *Mååəs* (N. Sams) — alm. mandsnavn: *Pe Masən* (Støvr.); *Masən* (vestj.) sön af Mads; *An Masdə* (Elsted); *Mastər* (Støvring, vestj.) Madsdatter: *„Dejn-Mas kam spreŋi"*, Grb. 33. 5, Mads Degn kom springende; *„de wa dè gaməl Mas åpå hiən"*, Grb. 130. 24; *læwn nöj te dæn sølə Mas!* er i Sall. bleven en tlm. efter en tater, se Sgr. IX. 32; *ǧör a de, så mo do kål mæ Mas!* (vestj.), *så ma do kal mæ Mas* (Vens.); *hwès de it æ san, så må do kal mæ Mas* (Elst. s.); også htsk., Grimm Wb.; navnerim: *Mas, hañ soð iə kas iə æn galia's ija's* (Lild); *Mas, han æ skit təpas* (D.);

Mas væjə, Mas væjə, Mas ronivæjə,
han låkət wò foə i fjòwtən oə,
wò foə fæk lam å Mas fæk skam
få de blöw jænə ronvæjəlam!

(Silkeborg egn), jfr. Kr. Børner. 115. 51;

Lilə Mas o stuwər Mas di dåñsət om ən höw,
så dåñsət Lilə Mas hans niəs iñ i stuwə Mas hans röw (vestj.);

jfr. Kr. Börnerim s. 117. 72, se også s. 118. 85. 88;

Mas, han blöw föj ias,
å så hæn han ve æ kakəl o sku tarəs;
håj han komən nöj far,
så håj han blöwən nöj star;
mæn da han kam så silə,
blöw han så lilə! (Salling);

jfr. endnu Sgr. II. 103. 466 (Fyn), Dania III. 43, Simr. Kb. 117. 41; vædderen kaldes Mads, Sgr. XII. 152. 485 (Sams), 155. 569 (Himmerl.), Eftersl. s. 72. 44, Nordl. Barnvisor 230. 70; börnerim: „hej lystig, kura·s, skær rumpen af Mads", Kr. Börnerim s. 23. 12; gedebukken kaldes Mads (Årh. egn); *Måəsmæt* er gift med *Morti Måsən* (N. Sams); navnet er forkortelse af Mathæus, Grimm; jfr. mnt. Matz, Sch. Lübb.; Aasen henfører det til Mathias; se finger I. 290. 15 a; kludder-, kvakkel-, skidt-, skolte-, skurve-, sladder-, stakket-.

Madsen, no. *Kræn Masən* (Agger); *di hè Masən-kǫl* (Vens.) nogle rige personer, som hed M—, se Mads; Kristen-, Snotte-.

Mads Fos, no. se 1. fos, jfr. Handelmann, Topogr. Volksh. s. 20. 50.

Mads Hund, no. i udtr. som: *dæ leqə Mas Hun i gröwtən!* (Randers) ɔ: der ligger fyren i grøften.

madskab, no. *maskab è* best. *-ə* (Vens.); *maðskaf æn* (D.); *majskav et* (Søvind s.); *maskaf et* (Sundev.) = rgsm.; fig.: han går nok snart i madskabet til det røgede kjød, Kr. Ordspr. 207 ɔ: i ligkisten, bliver snart aflægs el. gammel.

madske, no. *maskijə æn* (Sams); *maskeə æn -ske* (Sundev.; Ang., Valsb.) slev, grydeske; *„reənt vel æ ha ət!" soi hun, æ kun, da slo hun æ so får æ aəs mæ æ maske* (Ang.).

madske-rik, no. *maskerek et* (Sundeved) en rik i køkkenet til at hænge madskeer på.

madskrappe, no. *maskrap æn -skrapər* (Braderup) madpose.

madskrin, no. *maðskrin æn* (D.) et firkantet skrin, med mad, som toges med i marken.

madspad, no. fedt, som skummes af salt suppe (Agersk.).

madspil, no. *maspəl æn* (vestj.); *maspəl æn* (vestslesv.) — flad pind til at røre i grøden med.

mads-pind, no. *mas-peň æn* (Thy) = madstikke.

Mads prædiker, no. *Mas præjkər æn* (vestj.), se Mikkel prædiker.

madsted, no. *maðstæj æn* (D.) et sted, hvor der vanker god eller dårlig mad: *æn guwə, reŋ maðstæj.*

madstikke, no. *mastək æn* (Lild s., Hmr., Sall.); *mastøk æn -ər* (Mors, Thy, Vejr.) — træpind med en flad, rund brik på enden til at røre i melgrød med; jfr. pirre, spejl; også om pinden i tjærekanden; er et barn slemt til at stjæle, er det godt at gnide det sovende om munden med en m—, Sgr. VII. 38. 80.

madstok, no. *maståk æn* (Hmr.) = madstikke; se Kr. III. 15. 14, Gr. Gl. d. M. II. 306.

madsuppe, no. *masop* best. *-ən* (Vens.); *marsup de* best. *-ət* el. *-ən* (Elsted s.) suppe på salt flæsk og kød.

madtørv, no. konen skjulte sig med en m— over høvedet, Kr. Sagn IV. 109. 30, skal sagtens være: madetørv, tørv af grönsværen på engbund.

mad-urter, no. *ma-urtər* flt. (Sams) køkkenurter.

madusken, no. *madu·skən æn* (D.) en skiden kvinde (D.); grovt, klodset fruentimmer (Agerskov) skæo.; jfr. Rietz madusa, Aasen maggedysa, Ross maggedeisa; forvanskning af Medusa?

madvælling, no. *maðwè·ləŋ di* (Lild s.); *mawè·ləŋ di* best. *-ən* (Vens.) — sulevælling, salt suppe; jfr. kas, knægtevælling.

mag, no. se mad.

1. mag, no. = rgsm.; i udtr. *do må far i maq mæ ət* (Malt); *wi sa i wò gu row å maq; de æ bæst å fòr i maq* (Vens.); det næstbedste øl kaldtes spøgende: *får i måq* (vestj.), jfr. Fb. Bondeliv s 79; jfr. Aasen, sv. mak itk.; mnt. mak, Sch. Lübb.

2. mag, to. *måq* (vestj.) stille, sagte, om vinden; *måq viň, vęr*, jfr. havvejr; *hąj wel jan hǫ ə maqt; hon hòr hè maq daw* (Vens.) magelig; jfr. Aasen mak, isl. makr; mnt. mak, Sch. Lübb., rolig.

3. mag, no. *maq et* (Agersk.; Bradr.) tjeneste, villighed: *gǫr jæn et maq, æ ska nåk gør dæ et maq æğæ·n* (Agersk.); *dæj, dæ jör ąjə maq, ma jò sæ sil umaq* (Vens.); jfr. mnt. mak, Sch. Lübb.

magaj, no. *maga·j æn* (D.) i udtr. *han hår æn guwə m— o*, god lempe til, dygtighed til; ordet er sagtens afledet af makke (s. d.).

magasin, no. *æ maqəsi·n* (D.); *maqəsi·n et* (Elsted); *maqəsi,jn è* (Vens.) — rummet i agestolen på en fjervogn; jfr. htsk. magazin, ital. magazzino af arab. makházin, flt. af makhzan, pakhus.

Magdalene, no. *Maqdalenə* (D.) et temmelig sjældent kvindenavn; forkortes alm. til *Lenə;* en dreng med navnet: *Leman* er opkaldt efter M—; navnet er bibelsk, Maria Magdalena er Maria fra Magdala; helgendag 22. juli.

1. mage, no. *maq i æn* best. *-i -ən* flt. *-ər* (Vens.); *mòq æn -ə* (Søvind s.); *måq æn maqər* el. *maqrər* (D.); *måq æn -ə*, også *måqən* (Elsted s.); *mak æn -ə* (M. Slesv.) = rgsm.; *mi måq* (vestj.) min ægtefælle; *han hær kon æn læmpələ mak* (M. Slesv.) ɔ: en dårlig hustru; *hår do æ måq te dæn hæst? de hår a ålər si måq te* (D.); *nò hòr a ålə sit mòq* el. *mòqən* (Søvind s.); *òlər ha di sit maqi* el. *no hòr a òlər høt, sit maq* (Vens.), se skæmtehist. Eftersl. s. 211; *di ka fiń stijəns måq, mæn di ka et fiń mańs måq* (vestj.); *a hår ålər kæń måqən te ət* (D.); *wi for òlər hans maq; dæj duw hè maq æ flòwə hæn* (Vens.); *han ær et mańs måq* (D.) ɔ: ikke passelig f. eks. som tjenestekarl for nogen; *hań hò hwœrkən mæstər eń mòq* (Søvind s.) ɔ: ham overgår ingen; *de æ måqən te bròqən* (el. *te kråqən*, Sgr. III. 106. 432) *o søstər te wo såw* (D.) om en skiden person, el. om hvad der mager med noget slet; spøgende: *ålər hår a kæń måqən, ålər hår a skit blåqən te ən par hörgəns skowtærmər* (Åle s.); *din klèjə æ måqən te min* (Elsted), måske magende (s. d.); herhen må sagtens føres flt. *maqrər; for vi æ måq tę ən, så hår vi əm maqrət, o di ær æn par maqrər* (D.), f. eks. om heste, et par, der er hinandens mage; jfr. Aasen make, isl. maki hak., ægtefælle, den ene af to ting, som hører sammen; se kjæreste, kone.

2. mage, to. *mòq* (Søvind s.; Kolding); *maqə* (D.); *maqər* (Andst, Malt); *maqə* (Agersk.) — om hvad der passer to og to sammen, *di træsku ær il mòq* (Søvind s.); *æn par maqe huwəsər* (D.); *di hè to hus ær eńc maq(ə)* (Vens.); *di ær et maqər* (Malt), måske dog flt. af mage no.; *dæń ær et maqər o æ bijən* (Malt), om en hest, benene er ikke magede, den går dårligt; lige, om tal (Agersk.); se u-.

3. mage, uo.
måq -ər maqt (D.,vestj.,Andst; Gjernh.);
mòq -ə -t mòqt (Søvind s.; Elsted);
maq -ər -ə -ə (Vens.); ft. tf. *maqt* (Agerskov);

spøgende: *di vel nåk måqəs* (vestj.) have hinanden til mage, giftes; *no hòr a sat di to duwər saməl, mən di wel eńc maqəs* el. *maq dæm* (Vens.); *maq hwòsən* (Vens.) mage strömperne; *a ska nåk maq ə sònt, de a ka kom* (Vens.); *ka do maq ət såṛən* (Agersk.) indrette det; også Vens.; *mak de jæn ætər de ·ańt* (Vlb.); *som de ka bæjst mòq sæ* (Røgen s., Søvind); også *di maqər gåt* (D.) om heste, passer godt sammen; *mòq tè·* (Søvind s.) tilpasse; jfr. Aasen maka, sammenstille parvis.

4. mage, uo. i enkelte udtryk: *han måqər o ət* (vestj.) ɔ: prøver på at göre, forfærdige noget; kan I brygge og kan I bage, og kan I sådan' grov' gjerninger mage? Sgr. IV. 116. 3; jfr. mnt. maken, Sch. Lübb.; slgn. Aasen maka 3, htsk. machen; se makke, umage, magaj, magsel.

magedor, no. se matador.

magelig, to. *maqələ* (Vens.); *maqələ* (D., vestj.); *maqlə* (Søvind s., Elsted s.); *makələ* (Sundev., Ang.) — 1) = rgsm.; *han æ maqələ a· sæj;* også: *vi hår æn m— viǹtər* (D.) mild, let; bio.: *dè kań a så maqlə fårè·t* (Søvind s.) ɔ: med lethed; *de ka a maqələ jòr; haj wel jan hò ə no maqələ* (Vens.). — 2) *hon ær hèləns maqələ nåk, nę mæ tålər om ə* (Vens.) villig til at göre tjeneste, når man beder om det.

magelighed, no. *maqləhei æn* (Søvind s.) = rgsm.; *haj wel jan ha hans maqəlihjè* (Vens.), best. *-ən.*

magelæg, no. *måqleq æn* (D.) = rgsm.

magelægge, uo. *måqleq -leqər -lo -læjən* (D.) = rgsm.

mageløs, no. *maqəsløs* (Søvind s., vist alm.); *maqəlòs* (Vens.) = rgsm.

magende, to. *di trèskòr ær eńc magi* (Vens.) ɔ: de ere umage; se 3. mage.

1. -mager, no. *-måqər* (D., vestj.);

-maqər (Andst); *-maqə* (Årh.egn) — person, som forfærdiger, udretter noget; se bukse-, bunt-, bøsse-, hatte-, hjul-, karet-, kaskjet-, klodse-, kludder-, klyttre-, knap-, kurve-, paryk-, portræt-, prås-, puds-, sadel-, sejl-, sko-, spas-, spektakel-, spilop-, spirant-, sukker-, tullibrik-, tøffel-, ur-, vind-, vindsel-; jfr. htsk. -macher, plt. -maker.

2. mager, to. *maər* flt. *maər* (Fanø); *mawər* flt. *mawer* (D., vestj.); itk. *mawərt* (Vens.); komp. *mawrər,* superl. *mawrəst* (Vens., alm.) — uden kød el. fedme, om msker og dyr; ufrugtbar, om jord; *hañ blywə mawə; mawə kåst, mawə orəŋə* (Søvind s.); *så mawər som i træhæst* (Vens.); *de æ no mawər cò, còt æ mawərt* (Vens.); gåde: *mawər fårurən å feər fåriñən* (Valsb.), opløsn.: et æg; *Nawr æ mawər,* Sgr. III. 105. 424, Kr. IX. 119. 285, ɔ: sognet Navr er ufrugtbart; jfr. Aasen, sv. mager, isl. magr; mnt. htsk. mager; henføres til lat. macer, det samme; hud-, hunde-, knokkel-, skind-.

magerladen, to. *mawərlåðən* (Malt, vestj.) af mager beskaffenhed; jfr. barlig.

magerlig, to. *mawərlə* (vestj.) temmelig mager.

magerskåren, to. i udtr. som: *han æ mawərskårən a anseqt* (vestslesv.) ɔ: han er mager i ansigtet.

-magert, se fedt-og-.

mageskifte, no. *måqskywt æn* (D.) = rgsm.; *slo te m—,* sker i høhøsten, når A. f. eks. fra B. D. E. F. låner en mand til sin høslæt og til gengæld udfører ligeså mange dages arbejde hos de forskellige, som han hos dem har lånt arbejdere; se magelægge.

magister, no. i en börneleg; M— sidder midt på gulvet, de legende går omkring ham, til han peger på en, A., som går hen til ham og siger: „hr. agtværdige m— uden mage, jeg tillader mig at røre ved deres agtværdige hage, og skulde jeg smile lidt derved, forpligter jeg mig til at sidde i deres sted.“ Kommer A. til at le, skal han sidde; se Kr. Börner. s. 193; jfr. lat. magister, se mester.

magnet, no. *maqne·t æn* (vestj.); *maŋəne·t æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; i en variant af ævent. om skatkammertyven, fastholdes denne af en skjult m—, se Gr. Regist. nr. 80 b; m— lagt ved kvinders hovedpude, tvinger til at åbenbare deres utroskab, Meyer Abergl. s. 57, Mélus. IV. 317 (alm.); den er mandlig og kvindelig og lever af jærn, se Am. Folkl. VII. 130, VIII. 86, Rivist. I. 30; „brandmagnet“, Kr. Æv. III. 81, lyser, jfr. lyseblyne; deraf: „der må vær nod marnetisk ve· mæ, få di mandfolk holder allsammen så möj a· mæ“, Kr. Almuel. III. 114. 398.

magnetbjærg, no. Tordenen trækker altid mod nord el. nordøst, thi langt borte ad den kant findes de store „magnetbjærge“, som trækker tordenen til sig, J. Kamp s. 129. 37 (østj.); om middelalderens m—, der trækker skibenes jærn til sig, se 1001 Nat II. 107, Clouston Fict. II. 104, Graff Miti II. 363, Tr. Pop. IX. 377, Simr. Volksb. III. 306 i fortæll. om Hertug Ernst; Monnier s. 53.

magneter, no. flt. se moneter.

magre, uo. måske kun i et enkelt udtryk: *di æ maqrət, vi hår əm maqrət* (D.) om heste: vi har et par, der er blevne tilpassede, maget, den ene efter den anden; se 1. mage.

magrer, no. flt. se 1. mage.

mags, to. *maqs* (Vens., Vejr., Agerskov); *måqs* (Mors); *maks* (Bradr., Ang.) — tjenstvillig (Vens., vestj., Brader.); *æn maqs meñəsk* (Vejr.) föjelig; om hvad der er af jævn, middel störrelse: en „mags“ sten, karl (Ang.); *et maqs vær,* et stille vejr, *æn maqs viñtər* (Agersk.) en mild vinter; *de æ maqs o kom aste· mæj,* let at have med at göre; *han hår ət maqs* (vestj.) har lette, gode kår; se 3. mag; u-; m. h. t. formen jfr. træls, vilds.

magsvejr, no. *maqsver* (vestj.); *maqswèjər* (Lild s.) = rgsm.

magt, no. *mawt æn* (D., vestslesv.); *majt æn* (Hads, Nim, Vor, Støvr., Øland, Gjern; Vejr., Stadil, Hmr., Mors, Samsø, S. Vilstrup n. f. Kolding fjord, Egtved, S. Omme); se Thors. Lydlære s. 74; *mac[illegible] æn* best. *-ən* (Vens.; Agger); *mæjt æ[illegible]* (Ang.) — 1) = rgsm.; *dær ær eŋən* [illegible] *i· dæ* (vestj.); *han vel iğæ·mməl mæ* [illegible] ɔ: med vold; *fo mawt mæ j*[illegible] *majt öwər jæn* (Skals); *mæ* [illegible] *bruq si majt* (Søvind s.) [illegible] *æn komər viər mæ æ*[illegible] *mæ æn sæk ful ræ*[illegible] *mawt, han hår mawt* [illegible] *o* [illegible] *ət; de stor ino· ve mawt* (D.); „[illegible] som a vil

læg majt åpo, å de, som I ska gi ajt åpo, de æ ...“, Yuelb. s. 38; *hwa dær leqər eŋən mawt o, de gir a eŋən awt o* (D.); *hwa dær lèqər eŋən majt o, de gir a eŋən ajt o* (Vrads h.), se fortællingen derom, Kr. IX. 200. 36; *a gor ət a mi æjən mawt* (D.); i svære tider *gær bodə mawt o muwər* (V. Vedsted); *dæsom a ha mac, som a ha ac, så ...; dæsəm haj ha mac, som haj ha mu, så ha haj smur te mæ, de a ha tremalt; de stor we mac ino*; de stor eňc i miŋ mac; haj tu hè mæ mac* (Vens.) ɔ: voldtog hende. — **2**) formue, gode formuesforhold, pengeevne; *han hår æ mawt; han hår i mawt o dryw æ gor* (D.) ɔ: har formue nok til at drive gården; „ferem å døgti fålk, gåt ve majten“, Yuelb. s. 11; *wal ve majt* (Vejr.) som sidder i gode kår; *å wè gåt we mac* (Vens.). — **3**) om velnærede personer; *han æ wal* el. *gåt ve mawt* (D.) ɔ: velnæret. — jfr. mnt. macht, Sch. Lübb., ligeså htsk.; isl. máttr, hak.; se gemægt, mægtig; fuld-, hånd-, vel-.

1. magte, uo.
mawt -ər -ət (D.);
majt -ər (vestj.);
majt -ə -ət (Søvind s., Randers);
mac -ər -ə -ə (Vens.)
= rgsm.; *do majtər et* (vestj.); *han matər et nåwət* (Fanø); *i fywər macə haj eňc nuə* (Vens.); også om råd, ævne: *a ka et mawt o gi så möj fåŗ ət* (D.); *han majtər et mijər eň æn træt ǧæjsləŋ* (Salling); *haň kaň il majt de arbi, vi ka nåk majt ham* (Søvind s.) tumle ham.

2. magte, i udtr. som: *majtə hwèkət!* (Elsted s.) pokker med det! *å, maqtə mæ de!* (Thy) ɔ: pokker i vold med det, det er en ligegyldig sag; *majtə mæ de!* (S. Hald, Hovlsbj. h.); „sky si bøs o, majte dæ ingen dyr wa, men blott for å drill“, Gillsj. s. 15 ɔ: tiltrods for at; „te majte hvikket, læ go!“ Blich. Nov. IV. 604.

magtende, to. som har magt, stærk; *haj æ gròw let maci* (Vens.) ɔ: magter grumme lidt; *„no furə di åpå djær ijn gasi, får haj skul blyw mi maci“*, Grb. 14. 4; *oŋ fòlk, dæ wa let majtən* (Lild s.) unge folk, som kun magtede lidt.

magtesløs, to. *mawtløs* (Malt); *mawtesløs* (D.); *majtəsløs* (Holstbr., S. Sall.); *majtløs* (Vejr.); *macəsløs* (Vens.; Agger) = rgsm.; jfr. nøg, orkesløs.

magtet, to. *mawtə* (Malt); *mawtə* (Agerskov); *majtə* (vestj., Mors); *macə* (Vens.) — som har magt, styrke; *æn majtə jæŋ, æn m— kål, han æ jawn m—* (vestj.); når ormen bliver så magtet, at den kan trække bælgen og halen til sig, Kr. VI. 60. 87; det var jo sådan halves magtede dyr, der var født op, VII. 313; godt opfødt, om msker og dyr (Agersk.); *han ær et dæň haňværk mawtə* (Malt) har ikke magt over, er ikke mægtig; *han æ mawtə får ət* (vestslesv.); „han wa it majte få hans ejen uwe (ord) å tanke“, Tkjær II. 4; *haň ær ət il majtə; æ du majte får å gøjə dè?* (Søvind s.); *„de wa da ən majtə hæl!“ så han, æ maň, hans kow skejər o æ mørəŋ*, Kr. Ordspr. s. 463 (vestj.).

maj, no. se mad, made, mand.

maj, no. *maj* (alm.); *i mai månt* (Vens.) — **1**) navnet på en måned; „når börn i M— bygger huse i rækker, da tørke i Juni os skrækker, J. Saml.[3] III. 103; maj er aldrig så vre, at rugen jo lader sin vippe se, Kr. VI. 268. 148; *aprel gör var ən vel* el. *ær æ ko te grel, mæn æ maj gör æ ko glaj* (Valsb.); *i kòl mai jir ə warm logwòl* (Vens.); *æn koəl maj gir et warmt logol* (Valsb.) et varmt ladegulv, fordi der bliver slået meget og hårdt på det for at tærske den rige afgrøde ud; udtr. er alm., jfr. Sv. Landsm. I. 366. 9 (Fårö), Pomm. Volksk. III. 3; „majmåneds kuld gjör æ lå fuld“, Kr. IV. 370. 266; *maj kul ǧow* (gjorde) *boňəns lå ful* (Lild s.); *maj snø gir smör o æ brø* (vestj.); en kjølig maj gir meget hø; men ej for kold og ej for [vår], giver et godt og frugtbart år, Kr. IX. 21. 201; man må hellere se en ulv sulte i maj, end en mand arbejde i skjorteærmer, Sgr. VII. 93. 623 flg.; jfr. endnu Sgr. I. 47. 196, Hildebrand, Saml. af Bemärkelsedagar, Antiqv. Tidskr. f. Sv. VII. nr. 2 s. 31, Ndl. Volksk. I. 12. 11, 183. 26; om den romerske overtro, der endnu råder i vide kredse, at man ej må holde bryllup i maj, er nået til Norden og har sat spor, véd jeg ikke, se Ovid. Fasti V. 487, Tylor Anf. I. 70 (Engl.), Pitré Archiv. III. 342 flg. Rivist. I. 254. 637. 36, Laisnel II. 20; Heppe-Soldan I. 318. 322-23 (Skotl.), Meyer Aber-

glaube s. 222, Andrée Parall. I. 3, Pomm. Volksk. II. 82; „hochzeit in Mai ruft den tod", Wuttke nr. 558, Amer. Folkl. IV. 273, V. 114 (N. Carolina). — **2)** *do hå maj i di kaskæ't; dæ seðər maj ve æ skelərior ino'* (vestj.) løv, et ord, som sj. bruges, istedet *blår,* blade, el. *løw; maj æn* (Åbenrå) tidlig udsprungen bøgegren, se dippedaje. — Jfr. htsk. der maj, måneden; die maje, grön majgren; se Valborgdag; pintse-.

majdag, no. *majdaw* (D.); *maidaw* el. *majdaw* (Elsted s.); *maida* (Vens.) — d. 1ste maj, jfr. Valborgdag; *haj rèsər ə maida, ska wèr hær te maida* (Vens.); *ve majdastijər,* altid: *te majdaw* (D.) ikke maj alene; *han ska komførmijərəs te majdaw* (D.), jfr. mikkels-, sommer-, vinterdag; regner det majdag, skal jorden tørste hele sommeren, Kr. IX. 29. 307 flg., og så må man helst hugge hovedet af kalvene, der er lagt til Gravesdag, Kr. IX. 16. 138.

majblomme, no. *majblom æn -ə* (Sundeved) en blomst: eng-kabeleje, caltha palustris L.; lilliekonval, convallaria majalis (Ålborg, Tønder), J. T. 63. 294.

majblomst, no. *majblomst* (Thy) alm. tusindfryd, bellis perennis L.

majbøg, no. „ja, vi har os en majbøge sat, den satte vi om en pinsenat", Kr. Alm. IV. 20. 41. 4; en höj stang også kaldet „majtræ" (s. d.), som rejstes natten mellem 1ste og 2den pinsedag, smykkedes med grönt, og hvorom de unge dansede ved pinsegildet; tiest en slank bøg med krone, ofte med tværstænger, „råer", som rejstes pinsedag midt i byen og støttedes med reb. På sine steder var stangen samlet af flere stykker, nederst et stort træ, så en læssestang og øverst en stenlægte. Den blev stående i 3 uger, kranse hængtes på den med kabbelejer og andre engblomster, og det var en ære at kunne hænge sin krans øverst. Hver karl med sit gadelam (s. d.) gik til bøgen og dansede tre gange rundt om den, se Jyll. I. 336, Kr. Alm. IV. 15. 28, 17. 31-39, Sgr. III. 87. 271, V. 110. 161, VI. 164, VIII. 33. 4, IX. 194. 612, Dania III. 370; afbildn. Mejborg Gl. d. Hjem s. 78, Fb. Bondeliv s. 285, Scheible Kloster VII. 1001, jfr. pinsemaj, „midsommarsstång", Cavall. Wärend I. 185. 298. 328, Stolt Opt. s. 114, Sundbl.² s. 280; „ej vanlig i Skåne", Wigström Folksed. s. 20; „maiböm", Urquell I. 87 (Ditm.), IV. 237 (Rhinegn), Strackerj. II. 47. 317; „maypole", Folkl. Rec. I. 239, Folkl. Journ. II. 317, IV. 225, Glostersh. Folkl. 18, Hardwick 83. 85. 88, Hazlitt Pop. Antiq. I. 131 flg., Dyer, British Pop. Cust. s. 228, Mannhardt, Baumkult. I. regist. und. maibaum, Magyar T. s. 412 (Ungarn); „albero di majo" i Italien, se f. eks. Pitré Archiv. XV. 208, Rivista II. 476.

majbøgsvise, no. = majvise (s. d.).

maje, uo. *maj -ər -ət* (Malt) — **1)** *o maj ve pinsdastijər:* pynte med grönne grene ved bjælkerne i stuerne; birk, lind, også kabbeleje-blomster sattes op, ligeså smykkedes kirken (Malt), jfr. Caval. Wär. I. 184. 316, Suffolk Folkl. s. 108 øv.; putte småris af rön el. pors majdag over porte, döre osv., J. Saml. VII. 1 (Vens.); hørren majes med nedstukne kviste St. Hans aften i Sælland, J. K. 165. 23; sæden majes, Cavall. Wärend I. 184; jfr. Busch, Volksgl. s. 74, Strackerjan II. 46. 316, P. Volksk. IV. 70. — **2)** pynte sig stærkt og smagløst, *maj sæ ur, hun æ så urmajr* (Vejr.); *såda'nt majə uk!* (Vens.).

majek, no. se maddike.

majerok, no. se Marierok.

-majet, tf. se ud-.

majgilde, no. gildet 2den pinsedag, når de unge karle rider sommer i by, Sgr. V. 161. 743 (Himmerland).

majgreve, no. 1ste Maj samledes disciple og lærere fra Ribe latinskole på Løghöj, drog ind i byen, hver med en solskærm, ... i spidsen en discipel fra øverste klasse, der var udvalgt til m—, en stor krans synes han at have båret, Kinch Ribe II. 759, N. M. Peters. Litteraturh. „majkonge" I. 109, III. 577, Nyerup Udv. Dske Viser II. 247 nr. 74, Kr. Alm. IV. 23. 46; jfr. Mannhard Baumkult. I. i registr.; Urdsbr. VI. 76. 18, Pomm. Volksk. I. 37, Deecke s. 39; i Engl. er majkonge og -dronning Robin Hood og Maid Marian, Folkl. II. 329, se sommer.

majidi, udrbso. *majidi* (vestj.) ed.

majild, no. *majil* (Brande s.) ÷ gadeild (s. d.).

majkat, no. skæo. til den, der blev narret 1ste måj (Ribeegn), jfr. Urquell IV. 103, se „maikiecker" III. 140. 7, IV. 55.

majkonge, no. den af de unge karle, som fastelavns mandag el. ved majgildet får flest ringe, og som bliver anfører, jfr. Sgr. V. 161. 743 (Himmerland).

majler, flt. pjalter; *o skustər o æ majlər* (Agger) bøde på pjalterne.

majmåneds frost, no. i bonderegl.: majmåned frøst gi'r en bitte høst, Kr. VI. 268. 147.

majmånedskat, no. kat, som er født i maj, dens öjne rinder, Kr. IV. 359. 132, Sgr. IV. 60. 99, VII. 66. 371, jfr. Henderson s. 115; majmånedskillinger vil hankatten æde, de vil ikke trives (Århus egn).

majmåneds kulde, no. i bonderegl.: majmåneds varme gi'r visne blade, majmåneds kulde gör laderne fulde, Kr. VI. 269. 153.

majmånedsregn, no. *æn majmonəs-ræjn ka wal bətål ət!* (Malt) siges, når noget omtales som overmåde kostbart og har sin forklaring i, at regn i maj er bonden særlig velkommen, jfr. fortæll. Sgr. XI. 46. 75, Gr. Registr. nr. 97. d. i., Rivista II. 330, se guldstol, kornhøst; m— får hår til at vokse og vorter til at svinde, Kr. IV. 379. 363, 392. 503, jfr. Amins. VIII. 117; helbreder for skurv, Kr. Sagn IV. 602. 7, hovedpine, 622. 79, når den falder 1ste Maj, jfr. Rivista II. 335, se majregn.

majmånedsvand, no. regn el. dug, falden i maj måned, helbreder engelsk syge, når barnets ryg vaskes dermed, Kr. IX. 4. 26; se majmåneds regn.

major, no. *majo·r æn* (D., Andst) = rgsm.; *do̜ æ frå ət lisom majo·rəns huṅ, — æn håð ålər wån ve̜ ət* (vestj.); skæo. til en person, som bærer sig overmåde klodset el. tåbelig ad; ordet optaget fra htsk. major, dannet efter spansk mayor, lat. major, större, Weig. Wb.; se mejeri; klods-.

majregn, no. som den første m— faldt, enten som tordenregn, byge el. landeregn, vilde regnen falde hele året, Kr. VI. 272. 184; se majmånedsregn.

majris, no. *mæjrics* (Vens.) bøgegrene el. andre grene med grönne blade, som brugtes i pinsehelgen til at maje med (Vens.).

majroe, no. *mairow æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

majtræ, no. *måitræ* best. *-ə* (Nordby, Sams) en höj flagstang, med et tremastet skib som flöj, på en hegnet plads i Nordby; det vedligeholdes af ungkarlene, der efter at have sunget Valborgvisen (se maivise), natten d. 1ste maj fæster en majgren derpå, mest en hyldegren, som den tid plejer at have grönt løv, jfr. Kr. Sagn V. 27. 109.

majuld, no. J. T. 306, en plante, kæruld, eriophorum L. (Als); madeuld?

majt, no. uo. se magt, magte.

majvise, no. = Valborgvise: „alverdens skaber mild og blid" osv., se Berggreens Folkes.[3] nr. 163 m. anm., synges under karlens omridt, Sgr. III. 57. 182, V. 162, Kr. XI. nr. 79, Almuel. IV. 12. 25-29; J. Saml. IV. 236 flg., —[3] I. 74, Nyerup Udv. Dsk. Viser I. 282 nr. 56. 57, Feilb. Bondeliv s. 278; den kaldes også majbøgsvise, Sgr. VI. 161 (Himmerl.), VIII. 33, jfr. DgF. II. 526, III. 886, Skytts h. s. 109, Runa II. 66, Bruzel. s. 59, Folkl. Rec. V. 163 (Sverig), Folkl. Journ. I. 153, 187, 297, III. 185, IV. 228, Folkl. IV. 404.

majvolen, to. se mandolm.

mak, no. i udtr. *dær æ mak ve̜ ər* (vestj.), der er noget derved, som ikke er i orden; også to. el. bio.: „klokken blev mak" (Ginding h.) ɔ: den gik i stykker, se J. Saml. VIII. 273.

makarel, no. se makrel.

makke, uo.

mak -ər -ə -ə (Vens.);

mak -ə -ət (Søvind s., Elsted);

mak̦ -ər -ət -ət (vestj.);

mjak̦ -ər -ət (D.) —

arbejde, sysle med i alm.; *hwa ær̦ ət, do stor o mak̦ər mæ?* (vestj.; Vens.); *å mak et söm i* (Sundeved) pikke det i; alm. især om håndværksarbejde (Vens.); *di makə no mè dehæ·r sålèŋ, de di fèk dèm èn hvælə romølpåt"*, Grb. 45. 58, de syslede nu med dette her sålænge, til de fik dem en dygtig rumlepotte; „makke ler", Sgr. V. 143 (Sams) ælte ler; *mak mæ now̥əj* (Søvind s.) kludre med noget; *han vil̃ e̜t mak ræt* (Vejen) ɔ: vilde ikke skikke sig; *wi lò å makə mè̜ ə* (Vens.) havde besvær med det; om uordentligt, dårligt arbejde; *sto o mak̦ mæ nåw̥ət,* kludre; *hons ær̦ ə, do makə sam̦əl?* (Vens.); *o mjak nåw̥ət sam̦əl* (D.) blande, hjaske uordentlig sammen; „han vil mak sæ

stind", Anders. Frieri, han vil göre sig stiv; *mèl makə muə* (Vens.) midler, penge giver mod; jfr. 2. hak, mas; se mnt. maken, Sch. Lübb.; htsk. machen.

makkediskab, no. *makədicskab è* best. *-ə* (Vens.), *-picskab* (Ø. Vens.) fælleskab, maskepi; *di fålk ær ə eñc war å ha no m— mæ;* vist folkeetymologisk omdannelse ved tilslutning til makkerskab.

makkelvorn, to. *makəlwårn* (Malt) om et arbejde, der ikke ret vil gå fra hånden, byder vanskeligheder.

makker, no. *makər æn -ər* (D., vestslesv., vist alm.); hak. best. *-makəri* (Vens.) — kammerat i arbejde og spil; med rimord: *de æ mekə te makə som æ børəl* (bøddel) *te æ rakə,* Sgr. II. 108. 486 (Fj. h.) ɔ: de er to alen af et stykke; i skervensel spörges: *ska wi ha fast makər, hèlə spel mæ æs-makər?* (Vens.) er det på forhånd afgjort, hvem der skal være makkere, spilles med *fast makər;* er det derimod spil med „es-makker", siger den, der *hǫ meleŋi,* f. eks., at han *wel ha dæj te makər, dær hǫ klørœ's* el. et andet es, så er makkerskabet tilfældigt; jfr. plt. makker, Schütze, ligeså holl.; se ren-.

makkeri, no. *makəri·j* (Lysgd., Søvind s.) = makværk.

makkerskab, no. *makəskab è* best. *-ə* (Vens.) kammeratskab, jfr. Grb. 88. 55.

makke-sovs, no. *maqəså·ws æn* (Fanø, Ribe); *de gek i jæn m—* (Fanø) i et filte, virvar; *de ær æn gråw m—* (Ribe) sammenblanding.

makket, to. i udtr. *å vær makə* (Sundev.) drukken, fuld.

makrel, no. *makrè·l* el. *makarè·l æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) en fisk, scomber vulgaris; *manə Kjabor ka'jt lij å eð makrəl, fò di ser, te makrələn æ meñəskeðərər; nær ən meñəsk æ så uhèldiq å fal i haw we ən makrəlstijm, så trèkər di ham niər åjər wòñəð å eðər ham* (Lild s.); *dòrə makrəl* (sts.), se dorge; *„I wa nåk uw å fesk makrè·l?* (Vens.) ɔ: I kom nok galt fra noget; jfr. holl. makreel, htsk. makrele af mlat. macarellus; se 3. krelle.

makrelsky, no. *makarè·lskyjər* flt. (Vens.) små hvide skyer, lammeskyer, skilte ved blanke, smalle striber; *makrəlskyjər ğir ræn eñən fijr å tyw tijmər* (Lild s.), jfr. agerhönsesky, himmel 1.

maksel, no. *maksəl* el. *maqsəl æn* (Vens.; vestj., D., Agersk.) form, skikkelse, störrelse; *va maqsəl ve do ha din kest gør a?* (Agersk.); *fo æn añən maqsəl o ət* (D.); *di æ åpå jæn maksəl* (Vens.) af lige störrelse el. alder; *de war, mən a war åpå maksəl mæ ham dèr* (sts.); jfr. Aasen, maksel hak.; mnt. makelse, màchsl, maxel, Sch. Lübb.

maksle, uo. *maqsəl maqslər maqsəlt* (D., glds.) forfærdige.

makværk, no. *makwærk è* (Vens.); *makværk de* (Søvind s.) ringe, slet arbejde.

mal, no. se mol.

1. male med farve, uo.
mål målər mål mål (Støvr., Falslev, Harridsl., Haslund, Bjerring, Hell. h.);
mòl mòlə mòlt mòlət (Hads, Vor, S. Hald, Røgen, Nimtofte, Halling, Gimming, Alling); nt. *målə* (Tåning, Elst.); *mòlə* (Søvind s.); tf. *målt* (Vejlby [Å.]); tf. *mål* (Saxild);
mål målə mål målt, æ målət (Linå);
mål målər måləð måləð (Ålsø);
mòl, mòlər el. *målər, mòlt mòlt* (Vens.);
mål mål målə målə (S. Sams); nt. *målər* (N. Sams);
mål -ər målt målt (Thy, Mors, Vejr., Husby, Bur); ft. tf. *målət* (Rårup, Törrild, Nørup h., Andst);
mål mal mål mål (Lyne); tf. *målət* (Gørd.), *mål* (Grindsted, D., Farup);
mal mal mal mal (Sem, Rødding, Agerskov, Øst. Lyg., Tinglev);
mål målə mål mål (Vonsbæk);
mòl mòl mol mol (Aller [?]);
mòl mòl mål mål (Skrystr. [?]);
mal mal mal maəl (Sundev., Ang., Vlb., Hjoldel.);
mal mal mal mal (Åbenrå);
mal mal mal maəl (Bradr.);
mal, nt. ett. *mal,* flt. *mal, malt malt* (Fjolde)
= rgsm.; *hwæm hò mòlt de skab?* (Vens.); *hon målə fålk å* (sts.) bagtaler folk? *mòl åp* (Søvind s.), hånligt udtr. om at skrive; jfr. mnt. htsk. malen, Aasen maala, se måle.

2. male på mølle, uo.
mol molər mol mol (Støvr.); ft. *mòl* tf. *mòl* (Hell. h.);

mol molər mål måļ (S. Hald, Falslev, Harridsl., Halling, Haslund; Linå); tf. *målt* (Gimming);
mol moələr måļ måļ el. *moəlt* (Ålsø);
mol mol måļ måļ (Tåning, Hads, Vor h.), tf. *måļ* el. *måļn* (Søvind s.);
mol molə måļ måļ (Røgen, Vejlby [Å.]);
mol, molər el. *mòļər, molt, molt* el. *moļt* (Vens.);
mol mol mol mol (S. Sams);
mol mol målə målə (N. Sams);
mol molər målt målt (Nimtofte);
mål målər måļ måļ (Bjerring);
mol molər molt molt (Mors, Thy, Salling, Husby, Bur, Vejr., Løgstør);
mol måļ mol mol (D., Lyne); nt. *mol* (Grindsted), tf. *måļn* (Lindk.);
mol moļər molt molt (Rødding [M.]);
mol molər moļət moļət (Rårup, Tørrild, Nörup);
mål måļ mål mål (Agerskov, Emmerlev);
mol mål mol mol, mål el. *måļən* (Rødding [S. Jyll.]); tf. *måļən* (Sem), tf. *mål* el. *mål* (Tinglev);
mol mol mol mol (Vonsb.);
mål mål mål måəl (Sundev., Hjoldel.); tf. *måəl* (Bradr.), tf. *mål* (Vlb.);
mål mæl mål mål (Ang.);
mål mål målt måļən (Fjolde) — 1) = rgsm.; *wi fo wòt kun molt i møl, mæn wi mòļə wòt målc siļ åpå ən håj-kwan* (Vens.); *hań mæl it uən vań* (Angel) ɔ: gör intet uden betaling el. fordel; *han fæk mol mæ˙ sæ* (D.) ɔ: både læst og påskrevet; „a soeh slæt it nöj te, hwa han måll ow sæ“, Tkjær II. 90, jeg sagde intet til alt det, han malede af sig, ɔ: alt det meget, han i en fart fortalte, bebrejdede mig el. lign.; *håj gor oltər å mòlər* (Vens.) gnaver, småskænder, se hundepeber, muselort; m — kirkegårdsmuld avet på kværn, se II. 129. 9 b, jfr. Sundbl.[2] s. 382, Meyer Abergl. s. 223; males ihjel i mølle som straf, se Gr. Registr. nr. 44 a, jfr. Liebr. Volksk. s. 299, Mélus. III. 495; true med at lægge skifting under møllesten, Kr. Sagn I. 313. 45; bondens karl el. pige maler på håndkværn for underjordiske, se kværn II. 345. 40 b, jfr. Hazel. V. 25; bjærgfolk maler for frue Kr. Sagn I. 54. 249, IV. 223. 735; i Sverig er maleforbud torsdag kvæld, Cav. Wär. I. 188, Amins. VI. 105; frueaften (24de Marts), da maler havfruen, Wigstr. II. 286; Lucienat (13. Decb.), Cav. Wär. I. 186; Thomasdag (29. Decb.), da går nøkken op i alle strömme, Cavall. Wär. I. 259, Aminson VIII. 90; lignende turde være kendt herhjemme; se møller, rundt, spinde. — 2) fare afsted, göre omdrejende bevægelser; *han mol i ət, te de ståj i jæn toq; æ hæst mol astæ˙j* (D.); *håj tu te mèləns* (Vens.) han sprang afsted; jfr. Grb. 79. 71, se dog måle; *de æ swær, som de molər åp o æ haw* (vestj.), når uvejr med tykke skyer trækker op af havet; jfr. Aasen sv. mala, ligeså isl., mnt. malen, Sch. Lübb.; htsk. mahlen, lat. molo; se måle; kaffebönne, kværn, mølle.

malebrok, no. — 1) navnet Marlborough, i en for et par menneskealdre siden overmåde bekendt vise: „Malebrok i krigen drager“ eft. fr. original: Marlborough s'en va-t-en guerre“, jfr. Weinh. Volksk. VI. 459. — 2) glds. dans, se Jyll. I. 373.

maledrev, no. *moldröw æn* (D.) *æ moldröw trækər æ molkwan.*

malehorn, no. *mòləhuwən et* (Tovstrup) et redskab til at male blomster på lertöj med.

malekammer, no. *molkamər è* (Vens., Mors) kammeret, hvor i gl. dage håndkværnen stod; *i dæń nar usku* (udskud) *æ ðæ molkamər, åm dæ står æn pa kwarər dær eń* (Lild s.), se kammer, slgn. grundtegningen, Mb. s. 135. l.

malekarm, no. *molkarm æn -karm* (Søvind s.) trærenden, hvorigennem vandet løber ned over møllehjulet.

malekat, no. *mòlkat* flt., kragetær, dårlig skrevne bogstaver (Vens.).

malekrus, no. *maləkru˙s* (D.); *de æ nåwət gåt m—,* kradseri.

malekværn, no. *molkwan æn* (D.) = kværn, se maledrev.

malende, no. malning af korn; *„som håj wa nærəst farə mè moləńc, komə måj“*, Grb. 86. 25, da han var noget nær færdig med malingen, kommer manden.

Malene, no. *Mali˙jn* (Vens.) kvindenavn, vist sjældent; se ko-, slatte-, so-; omdannelse af Magdalene (s. d.), jfr. Dania III. 44 flg.

malepenge, no. *målpæŋ* (Sunde-

ved) penge, som betales for at få korn malet.

maler, no. *mọ̀lər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; vestj.); *mọ̀lə æn -rə* (Søvind s.); *mạlə æn -rə* (Sundev.); *mạlər æn -ər* (Agersk.) = rgsm.; en håndværksmand, som bruger farve og pensel; *de ær æn målər o æn prålər o æn skit bətålər* (vestj.); se portræt-, svensk-.

malerarbejde, no. *mọ̀lərarbec* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

malerbörste, no. *mọ̀ləbọst æn -ə* (Søvind s.) malerpensel.

male-rende, no. *mọlræj æn* (Vens.) renden, som vandet løber igennem ved overfalds vandmøller; jfr. karm, kjenge.

malerpotte, no. *mọ̀ləpåt æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

malerum, no. *målrum et* (Ang.) = malekammer, jfr. kleve.

malesal, no. *mọlsạl (!) æn* (D.) loftet i møllen, hvorpå kværnene ligger.

malestang, no. *målståŋ æn* (Mors) en stok med pig til at dreje håndkværnen rundt med; jfr. munnel; se molde Kalk. III. 124; mållingstav sts. s. 168.

malestav, no. *måləstaw æn* (Thy) = malestang.

malesten, no. *mọlstijən æn* (D.) møllesten, som maler med fladen.

malestigbord, no. *mọlstibor è* (Vens.) stigboret ved male-renden (s. d.).

malestok, no. *mọlståk i* best. *-i* flt. *-ståk* (Vens.) malestang.

-malet, tf. se af-, mølle-, op-.

1. maling, no. *måləŋ de* (D.); *mọ̀ləŋ de* (Søvind s.); best. *mọ̀ləŋi* (Vens.) — 1) det æmne, hvormed der males, farve; *de æ mjæst mæ å få mọ̀ləŋi, få de æ så dyjr, wi ku sịl smør ə åpå* (Vens.), se olie-. — 2) *do˙ hò nåk mọ̀ləŋərn* flt. best. (Vens.) billedkortene.

2. maling, no. *mọləŋ æn* (D., vestj., Søvind); best. *mọləŋi* (Vens.) — 1) maling; *hạj hòr i gụ mọləŋ* ɔ: mange søger hans mølle; *dæj mølər hò wò mọləŋ* (Vens.) ɔ: vor søgning; *de gik væk i æ mọ̀ləŋ* (vestslesv.) om svind, spild; se grov-. — 2) fig. i mange forbindelser, hvor ordet er vanskeligt at gengive ved et enkelt udtryk: forstyrrelse, fortræd; noget, hvor mange farer imellem hverandre, så støv males op; *dær kạm æn fålə mọləŋ* (vestj.) en svær mægde sne; *æ kụ ğọr æn gråw m— i æ kuwən* (D.) fo'r omkring og trådte meget ned; *æ huṇ ğọ̈r æn gråw m— mæl æ kạt* (D.) farer ind imellem dem og splitter dem til alle kanter; *sikən m— dær blöw!* (D.), da to pludselig fo'r på hinanden; vestj. nok også i betydn. megen snak, omtale af noget.

malingskort, no. *mọ̀ləŋskort è* best. *-ə* flt. *-kort* (Vens.) — 1) billedkort, det enkelte kortblad. — 2) *mọ̀ləŋskort i* best. *-i* (Vens.), et sædvanligt spil kort, til forskel fra et spil, dannet af 2 spils styrvolter med påskrevet knægt, konge, dame; de to prikker på treerne slettes med en våd finger el. klud, derved fås et es; sekser mangler, et sådant kaldes „småkort".

malisøsk, to. *malisø˙sk* (Vens., Søvind s.) overgiven; ustyrlig, om tyren; jfr. fr. malicieux.

malke, uo.

malk -ər -ə -ə (Vens.; ft. tf. *-əð* (Lild, Mors, Thy);
malk nt ft. tf. *malkər* (Vejr., Sall.);
målk -ər -ət (D.);
mọ̀lk -ə -ət -ət (Søvind s., Elsted);
målk -ər -ə -ə (S. Sams);
målk -ə -ə -ə (Sundev., Ang.)

= rgsm.; *vi ska ụð o målk, vi ska te målkən* (D.) trække mælk af koen; *æ kụ målkər gåt* (D.) giver megen mælk, også om kvinder: *hun malkər gåt* (Vens.) har megen mælk til sit barn, også Lild s.; *o målk æn kụ a˙ẉ* (D.) = *o målk æn sijən* (sts.); *målk ən kòẉ tạr* (Elsted); *målk ən ụð*, om kvier efter kælvning; *målk ræjn* (D.) malke, så ingen mælk bliver tilbage i yveret; *æn ska målk æ kụ iğæ˙məl æ tæṇ* (D., alm.) ɔ: skaffe megen mælk ved at give koen rundelig føde; *malk te ståls* (Ry) ɔ: malke køerne i stalden, ej på marken; i fig. betydn.: *o målk jæṇ å* (Andst), f. eks. i kortspil: blanke en af, tage alle hans penge = *hạj malkər ham gåt* (Vens.); også i kortspil, når den, som giver, kun giver et kort ad gangen, kan der siges: *seð no ẹt dær o målk!* el.: *da ær ət stræŋ o fọ əm målkət ụð!* (Andst); *hạj ser å malkər* (Vens.) om en dårlig kusk, der sidder og hiver i tömmerne; *dæṇ målkər ẹt gåt, dær hår wạṇtər ọ* (vestj.) ɔ: når man vil have noget, må man indrette sig efter at få det; barselkone ligger i

sengen, og koen trækkes ind til hende og malkes, Sgr. XI. 18. 23; meget er at iagttage ved malkning, hvad der vistnok er fælles i hovedtrækkene landet over; man må ej gå rundt om køer, når de malkes, J. K. 208. 172; første gang en ko malkes efter kælvning skal det ske stiltiende over stål, en kniv lægges i mælkespanden, pigen slår forklædet over spanden, bærer den ind, sætter den over ilden og drejer den rundt, se Sgr. XI. 92.164 (Fyn), VII. 69. 394, 45. 154, 46. 159, 42. 123. 128, IV. 53. 48 flg., Folkl. Journ. VI. 133 (Færø); eller strålerne fra to og to patter malkes overkors i en æggeskal, som koen skulde æde, Sgr. II. 111 (Flemløse), så havde hekse ingen magt; jfr. Wigstr. II. 272; skal tiende malkes, tre dråber dryppes på glød, Kr. IX. 16. 37. 39; første led af halmstrå skal lægges i bøtte, J. K. 163. 16; pigen skulde første gang tage et par mandfolkebukser over sig og trække en rive over koens ryg tre gange, Sgr. IV. 54. 51 (Fyn); ved første malkning skulde pigen hægte sine klæder op, så blev den blødmælket, Sgr. VII. 69. 392 (Randers), IV. 62. 125; var det en kvie, skulde den første gang malkes gennem et sakseöje for at blive blødmælket, Sgr. VII. 42. 122, jfr. Thiele Overtro nr. 271, Jahn Zaub. s. 15, Folkl. Journ. I. 335 (Engl.); for at hindre den i at sparke, bindes stiltiende ugift karls bukser for öjnene af den, Sgr. IV. 54. 50 (Fyn); havde koen dårlige patter, skulde den malkes gennem en arvet ring, Sgr. VII. 69. 393; gennem hullet i foden på en lysestage, Sgr. X. 14. 34; gennem ring ved urkæde af lånt sølvur, Sgr. IV. 54. 52; tre dråber malkes af hver patte i et hönseæg, på hvilket er slået et hul som en toskilling, dette sættes på ilden, Sgr. IV. 56. 65, jfr. Amins. V. 89, Wuttke nr. 700, Kuhn M. S. 379. 29, W. Gregor 190, Mélus. IV. 320 ned. (Schlesien); koen skulde malkes gold en fredag, Sgr. VII. 45. 153, jfr. Amins. I. 104, V. 89; en söndag, så kælver den ved dagen, Sgr. IV. 54. 53 (Fyn); strålerne skulde malkes overkors, og så spyttede pigen tre gange, Sgr. VII. 69. 397; det skal ske söndag el. torsdag, de to forreste patter og de to bagerste skal malkes ad gangen (D.); se sidemalke; hekse kan i frastand malke køer, Kr. III. 272. 364, Anholt s. 54 under hyldebusk, Fb. Fr. H. s. 51; gennem kniv, Thiele Overtro nr. 733, Kr. VIII. 270. 457, Sgr. IV. 56. 70, X. 14. 33; jfr. Asbj. III. 116, Wigstr. I. 114. 140, II. 259, Mhoff 220, Urquell III. 292 (Magyar), Ralston Songs s. 391; gaffel, Kr. VIII. 280. 479, jfr. kunststykket Sgr. X. 14. 32, se Folkeven XI. 469; syl, Kr. IV. 320. 398. 564, VI. 179. 249, J. K. 265. 17; strikkepind, Kr. VIII. 260. 442 flg., J. K. 27. 27; porsstilke, Kr. VI. 291. 380; pinde, Urquell II. 141 (Ditm.), Schindl. 46 ned., Henders. 197; gren, Amins. V. 94, VI. 117; sengebånd, Grb. s. 147. 11; jfr. endvidere Haukenæs IV. 493, Nicolaissen Nordl. III. 37, uldtråd; Wigstr. I. 143, reb; Cavall. Wärend I. 115, Kuhn N.S. 25. 31, kosteskaft; corde au beurre, Bosquet Norm. 289; Kuhn W. S. I. 220. 248, fryndser; Strackerj. I. 309, snip på törklæde; Busch Volksgl. 66, et söm; s. 59, Wolf N. S. 370. 286, Z. f. M. II. 72. 4, Wuttke nr. 216, Grimm Myth.² II. 1025, Jahn Zauber s. 6, kosteskaft, stoleben, økse, pløk; Folkl. V. 186, spid (Irland); Hazel. VIII. 64 en saks; P. Volksk. IV. 18 håndklæde; et bor, Kirk Fairies XXIX. 11. 87; Urquell II. 157, III. 168, grimeskaft (Bukovina, Galiz.); Urquell II. 105, en snor (slavisk); Folkl. Journ. V. 81, et töjr; Krauss Hexensag. 43. a; slgn. forestillingen, at man kan suge blod ved en garnende, Andree Parall. 1. 90 (Indien), jfr. Folkl. VI. 63; ved et rør, gjort af kristnes navlesnore, Urquell III. 94 (Zigeuner i Ung.); tömme vintønder ved kniv, stukken i træ, Mélus. I. 402 anm. 2, jfr. 1. kjærne II. 155. 43. a; endnu må nævnes i Norge „troldkat“, Hazel. VIII. 63; i Sverig „mjölk-“ el. „mjölkaharar“, der i den stille uge göres af brændte stubber el. „qvastpinnor“, og som malker køerne, se Thiele II. 105, Wigstr. I. 139, II. 120. 147. 222, Cavall. I. 115. 443. 449, „bjerga harar“ s. 225. 293; Hazel. VII. 17, Amins. V. 93; Sundbl.² 162. 169. 285—88. 297; „bjäre, trollhara“, Rääf 1. 82, Hazel. V. 41, VII. 17, Sm. Medd. II. XLI; „tilberi“, Arnas. I. 430, Maurer Isl. S. s. 93, Folkl. Journ. VII. 61, Yeats F. T. 150. 153; nisser malker folks kør, Kr. Sagn I. 129. 92; dronningen i ævent. malkede sig selv i næbet på en svane og en trane, som derved blev til msker, Gr. Gl. d. M. I. 178: alle de vilde dyr i skoven malkes, Gr. Æv.

I. 67; gåde: to opstandere (koens horn), fire dikkedangere (patter), to (hænder hos malkepigen) el. ti (fingre) trækker fire (patter), Sgr. IX. 95. 318, 109. 338, el. as op, as ned; ti drager fire, Sgr. IX. 139. 457, jfr. Sgr. I. 30. 102, VI. 58. 540; jfr. sv. Wigstr. I. 288. 5, N. Vadsbo nr. 80, Cavall. Wärend II. 80, Värend nr. 10, Z. f. M. III. 348. 54; norsk, Haukenæs II. 176. 8; færøisk, Antiq.Tidsskr. 1849-51 320. 52. 51; plt. Ehlers Räthselb. 46. 351, Z. f. M. III. 4, Strackerj. II. 85 b. 2, 140. b, Joos nr. 229; eng., Halliwell, Pop. Rhymes s. 148; Folklore Journal I. 267; fr., Rolland Devinettes s. 21; mährisk, Z. f. M. IV. 382. 88; Wegener nr. 432, jfr. ko. — Jfr. isl. mólka, gl. sv. molka, gl. dsk. molke, malke; slgn. isl. mjólka, Aasen sv. mjölka, mnt. htsk. melken; se mælk.

malkehærpe, no. *mål̥khærp æn -ər* (Andst) foragteligt udtryk for: malkepige.

malkeko, no. *mål̥kku æn -kyjər* (D., Andst); *mal̲kkow æn -cyər* (Vens.) = rgsm.; forskellig fra *jål̲mjèlkə kow* el. ko, som *stor,* også modsat stud og unghöved (Vens., alm.).

malken, no. *målkən æn* (Søvind s.); *mål̥kən* (vestj.); *go tè* el. *kòm̲ fræ mòlkən* (Søvind s.) gå til el. komme fra malkning; se gåse-.

malkepige, no. *mål̥kpiq æn -piqər* (D.); *mål̥kəpiq æn* (Andst); *mòlkəpiq æn* (Søvind s.); *mål̥kəpiq æn* (Sams) = rgsm.; dankongen tog malkepig' forinden sin favn, han gav hende guldkrone og dronningens navn, Kr. I. 130. 15, II. 187. 19.

malkeplads, no. *mal̲kplas æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

malkeskammel, no. *mål̥kskam̲əl æn -skam̲lər* (Andst) = malkestol.

malkeslatte, no. *mal̲kslat æn -ər* (Holstebro) = malkehærpe.

malkespand, no. *mål̥kspañ æn -spañ* (D., Malt); *mal̲kspañ æn -spañ* (Thy); *mal̲kspañ æn -spañ* (Lild s.); *mòl̲kspañ æn -spañ* (Søvind s.) = rgsm.; hekse med m— på hovedet, se sibøtte.

malkestok, no. *mål̥kståk æn* (Varde) = malkestol.

malkestol, no. *mal̲kstwòl i* best. *-stwòl̥* (Vens.); *mål̥kstuwəl æn -stuwəl* (D., Malt); *mal̲kstuəl æn -stuəl* (Lild s.); *mål̲kstuəl æn* (Elsted s.); *mòl̲kstol̲ æn -stol̲* (Søvind s.) — den trebenede stol, som pigerne sidder på, mens de malker.

malkestrippe, no. *malkstrep æn -ər* (Agger) = mælkespand.

-malket, tf. se af-, ny-, nys-.

malketegn, no. *mal̲ktèjn æn* (Lild s.) tegn til god malkning hos en ko.

malketröje, no. *mål̥ktrå̲i æn -tråjər* (Andst) tröjen, som pigen ifører sig, når hun malker.

malle, no. se marv.

malle, no. *mòl̲ æn* best. *-ən* el. *mål̲* flt. *-ər* el. *mòlər* (Vens.); *mål̲ æn malər* (Thy, Mors); *man̲ æn man̲ər* (Agersk.); *mal̲ æn malər* (Bradr.); *mal̲ æn malə* (Sundev.); *mar æn -ər* (Vejr.); *mån̲ æn -ər* (Askov, vestj.); *mån̲ æn manə* (Andst); flt. *månər* (S. Hald); *mòn æn -ə* (Søvind s.) — trådløkken el. den hægte, hvori kroghægten griber ind; i dören er *æ mål̲* (Thy, Mors) fastgjort: den del af hængselen, der har et hul og som hæftes på krogen, der er slået ind i dörkarmen; på et lægn: ringen, hvori lægnknappen drejer sig (Vens.); jfr. Aasen, mella, malle, liden ring; sv. malja, løkke; mnt. mallie el. malge, Sch. Lübb., lille ring; fr. maille, lat. macula; se hægte; jærn-, lægn-.

mallehægte, no. *månhæjt æn -ər* (D.); *mål̲hæjt æn* (Thy); *marhæjt* (Vejr.) — den hægte, hvori kroghægten hages, malle; m— lægges i den dødes mund for at hindre ham i at gå igen, Kr. IV. 391. 493; jfr. Djurkl. Unnarbo s. 65, Cav. Wär. II. LII.; se knappenål II. 212. 13 a.

mallehænge, no. *marhæŋ æn* (Vejr.) hængselsstykket med øsken til at hæfte på krogen.

1. malm, no. *mål̥m de* (D., Agersk.); *mal̲m de* best. *-i* (Vens.) — støbt jærn som materiale; *æ gryð ær a mål̥m* (D.); klokkemetal (Vens.); *cèrkeklåkən æ støbt å malm;* messing (Randersegn); jfr. isl. málmr, metal; Aasen sv. malm.

2. malm, no. *æn mål̥m* (Plougstr., vestslesv.); *å spel malm* (Åbenrå); *æn malmər* flt. *-ər* (Bradr.) = løbbes (s. d.), små brændte lerkugler el. stenkugler, som börn leger med; htsk. kaldes disse kugler murmel el. marmel, Gr. Wb., se Kinderleben s. 17; med formen slgn. Fritzn.[2] malmarastein.

malmer, no. se 2. malm.

-malning, no. se boghvede-.

malore, uo. *malo̤·r -ər -əð* (Thy) gå hurtig.

malosie, no. *malò·si æn* (Lild s., Ikast, vestj.) et stort, tykt, mandhaftigt fruentimmer, skæo., jfr. madusken.

malt, no. *målt de* (D., vestj., Sønderjyll., Ang.); best. *mål̥tət* (Søvind s.); *mål̥t de* (S. Sams); *mål̥c de* best. *-ə* (Vens.); *malt de* (S. Hald) = rgsm.; spiret og ovntörret havre el. byg, som bruges til øl; *ğø mål̥t* (D.); *ğə̀r i mål̥t* (Søvind s.); *å jə̀, tör mål̥c* (Vens.); se Fb. Bondeliv s. 76; *brå̀ŋk måə̀lt* (S. Sams) brune malt; *seð o tar mål̥t* (vestj., Lild, Rand., Sønderj.) siges om piger, der sidder over til dans; jfr. bænk, støv; htsk.: die tranktonne scheuern, Busch Volksh. s. 135; tlm.: *di hår grö̤n mål̥t nåk å æ låwt* (vestslesv.) ɔ: de er således stillede, at en ulykke let kan træffe dem; thi passes ikke tid og time nöje med den spirede malt, ødes den, jfr. kylling 2.; i et rim:

plomp, plomp, homəl i wañ,
mål̥tən leqər i Tyskəlañ;
dærfår drekər bo̤ndən wañ,
wañ, wañ, wañ!

Sgr. XII. 194. 772 (vestj.); *nær a hå̤ð æn hal̥ skip mål̥t te æn hal̥ skip homəl, så̤ əl* (vil) *a brøq æn øl så stærk, te ål̥ æ gutər di sku do̤məl* (Plougstrup); *de gor åp å nir i mæ, lisom døji jil̥ i Mål̥c-Las* (Torslev, Vens.) talemåde efter en tigger, der kaldtes M— L—; gåde: bitte brun og hans mage, de gik ind ad stenhage (kværn), da de gik ud igen, var de hvide (Vens.), opløsning: maltkærner, som bliver malede på kværn; se korn II. 271. 8 b flg., boghvede, bronne; jfr. Aasen, isl. malt itk.; melta uo., isl. göre malt; havre-.

maltbing, no. *mål̥tbeŋ æn* (vestj.) stor kasse til malt.

maltbænk, no. *mål̥tbæŋk æn* (Sundeved) en kasse til malt.

malte, uo. *mål̥t -ər -ət* (D.); *myl̥t -ər* (Ang.) göre til malt; *vi ska hå ən tyñ byk̥ mål̥tət* (D.); *han köfər kvon te myl̥tən* (Ang.) korn til at göre malt af.

maltet, to. i tlm.: *hon ær eñc så sə̀, som hon locə mål̥cə te* (Vens.) ɔ: ej så blid, som hun lader.

maltgjører, no. *mål̥tgøjərə æn* (Søvind s.) = rgsm.; person, som fabrikerer malt; deraf: *mål̥tğə̀rəri̥* (Søvind s.) fabriken, hvor malt göres.

malt-ilder, no. til en lille dreng kan siges kælende: *do ær i betə mål̥cilər!* om en mand, lille af vækst: *haj æ sə̣nt i betə mål̥cilər!* (Vens.), se hvorhen, markilder.

maltkjølle, no. *mål̥tkøl̥ æn* (D.); *maltkə̀l̥ æn* (Elsted); *mål̥tkøl̥ æn* (Søvind s.); *mål̥tkøl̥ æn -ər* (Lild s.) — et lille hus, hvori malten törres; i D. er hvert „grandelag“ fælles om sin.

malt kort, no. *mal̥ kårt æn* (D.) billedkort; se maling 2.

maltkværn, no. *mål̥tkwa̤n æn* (D.); *mål̥tkwèjən æn* (Søvind s.) — en lille kværn til at male malt el. svinekorn.

maltning, no. *mål̥tnəŋ æn* (Sundeved) såmeget malt, som göres på en gang.

maltpose, no. *mål̥tpuwəs æn -ər* (D.) maltsæk; *så bløð som æn m—* (D.); m— kaldes den person, der er taget op at køre og som står bag i vognen (vestj.), jfr. lakaj, tjærekande.

maltspire, no. *mål̥tspi̤rər* flt. (D.) spirerne på maltet byg, en handelsvare, der bruges som foderstof.

maltstinte, no. *mål̥tstiñt æn -stiñtər* (D.) en lille fisk, der skal lugte som malt (smelt?); *mål̥kstiñt* (Brørup) skal betyde hundestejle, er det samme ord? — ligeså *mo̤l̥kstiñtər* flt. (Fanø).

maltsæk, no. *mål̥tsæk æn* (Ang., Mellemslesv.) = rgsm.; *vor æ m— kömər hæn, blywər æ mjölsæk frå̤* (Ang.); *vor æ m— ær, dæ̤r tör æ råwsæk i̤ñt vær* (Mellemslesv.) betyder vistnok, at hvor godt øl brygges, kan der spares på fødekorn, jfr. Fb. Bondeliv s. 138.

malttørv, no. *må̤l̥törə æn* = flt. (Mors) et slags bredt skårne græstørv, hvormed den spirende malt dækkes; jfr. vogtetørv.

malurt, no. *mo̤löwt dæm* (D.); *malə̀wt* flt. (Hmr., Vejr., Thy); *malø̤wt* flt. (Mors, Agger); *moløw̤t* (Lild s.); *mølut* el. *mølərt* el. *mø̤lət* (Vens.); *målə̀wt æn -ə* (Søvind s.); *målə̀wt æn -ə* (Elsted s.); *mo̤lət* (S. Hald); *må̤lurt æn* (Agerskov); *ma̤lut* (Ang.) — en plante, artemisia absinthium L.; *mølət æn* (Vens.) betyder en malurtstængel med blomster el. frugtstand el. en busk malurt; ellers: *mølətər*

sat åpå brœwn œ gåt få månə teŋ: kuḷ, mawpi̩jn, wòrm, uñc imėl maw å brøst å møj miər (sts.); „hvad gör I, når I ikke får lægen hentet? — „Å, så hår wi en øwt, wi kålder maløwt, så sætter wi dæn æpo nå brændwin, å så drikker wi de, å så gor æ syggen gjan hæn", Kr. Alm. V. 76. 204; vokser der af sig selv megen malurt på marken, er det varsel om uheld (Mors); m— skal skæres til brug St. Wolsdag, Kr. IX. 76. 806-7; en m—gren skærmer mod bjærgmand, Kr. Sagn I. 341. 18; jfr. Aasen, malurt huk., henføres til møl, tinea; se gråbone, hav-, vild-.

malurtbrændevin, no. *møl̥ətbrœwn* best. *-brœwnt* (Vens.) brændevin, hvorpå der er sat malurt; *kwe̩jər, dæ wel drėk, slokə jan œtə mœ m— får å ta løcə frå de klòr brœwən, å så se̩ə di, de di hòr hat uñc.*

malurtdram, no. *møl̥ətdram œn* best. *-ən* flt. *-dram* el. *-dramər* (Vens.) en besk snaps, kaldes alm. *œn bjėsk* (sts.).

malør, no. *malø·r œn* (D., vestj., alm.); *molø·r* (Agger) — 1) uheld; *vi håð œn sœr, slem m— hœhjœ·m* (D., alm.). — 2) hurlumhej, larm, stöjende sjov; *di òŋ saj å hålt èn fo̩lə malø·r* (Søvind s.); *de œ da œn fåskrœk·ələ mòlø·r, I jòr!* (Vens.), ligeså Agger, se holde 7; jfr. fr. malheur, ulykke; se vanstyrt.

-mam, no. i rgsm.: mam el. mammam = mad, når man taler til småbörn, se kukkemad.

mamme, no. *mam* (Andst); *mam de* (Søvind s.); kom, *så ska do fo mam* el. *fo di mam* (Andst) til småbörn: barnemad, patte.

mammelukker, no. *maməlu·kər* flt. (Løgstør); *mamәlo·kər* flt. (Vens.) — handsker med halvfingre (Løgst.); lange muffediser, løse ærmer af alm. kjoletöj, som bæres af gamle kvinder (Vens.); skal også betyde linnede kvindebenklæder, der er rynkede omkring ankelen (vestj.), således også i rgsm.; jfr. mammeluck, Sch. Lübb., frafalden fra kristentroen, fornægter; fr. mamelouks flt., et østerlandsk klædt rytterkorps fra Napoleon I.s tid; sagtens har en del af deres klædning givet anledning til brugen af ordet i dansk; det stammer fra arabisk.

mamre, uo. *mamər -ər -ət* (vestslesv.); *dœr œ blöwən manə pœl nermamərət,* drevne ned i jordbunden, nedrammede; *å mamər nåwət saməl,* hjaske noget uordentligt sammen; grundbetydning? afstamning?

mamselle, no. i en stedremse: *Løkəns mamәsè·lər* flt. som navn til Løkkens piger; præstens voksne døttre kaldes „mamseller" (Vlb.); jfr. fr. mademoiselle, fra mlat. domicella for *domininicella; se madam.

man, uo. se mønne.

1. man, no. *man œn* (D., vestj., Andst, Bradr., Agersk., Sundev.); *maṇ* (Thy); *måṇ* el. *maṇ è* best. *-t* (Vens.); *maṇ œn* (Søvind s., glds., sj.) — mankehårene på hesten; *haj sa å hòlc i maṇt mœ bu hœjən* (Vens.); dog nok også vestj. = manke (s. d.); *di fœk hwœra·ñər i œ man, di slåwəst, te hor o man røq dœm om œ ørər* (D.) om drenge, der slås; *hœr œ hor, hœr œ man, hå do muwəð så kom an!* (vestj.); *hœr œ hår å hœr œ man, veḷ I mœ nåwər, så kom hœra·n!* (Brandrup) udæskning til kamp; fig. *slo œn bre̩ skor uðən stuər man* (Lild s.) slå et bredt skår uden store skårkamme; jfr. isl. mön, sv. man; slgn. Aasen maan, eng. mane; mnt. mân, Sch. Lübb.; se manke; heste-, trække-.

2. man, steo. i regelen bruges for dette stedo. en (se 3. en); i Vendelbomålet, når den talende ikke selv er medindbefattet, bruges *di: de œr eñc lòwn, di siə får ə gaməl or ...; di siər uw i byj,* man siger ude i byen; ellers findes *ma* el. sædvanlig *mœ: mœ sku trow, do wa gaḷ; dœr œ sònt ən spəta·kəl, de mœ nœstən eñc ka hor è önly fåðəm,* at man næsten ikke kan høre ørenlyd; *de wè mœ eñc,* det ved man ikke; *å, hwa ska mœ jòr! mœ sku jò snòr eñc trow ə; „mè ka eñc sij fålk lèŋər e̩j te·tèjən",* Grb. 246. 347, man kan ikke se folk længere end til tænderne, se sts. nr. 344-74; *mœ ka nœmt blyw narə; mœ ka jò de i ə ywblek, mœ ka fåtryj i ə hil or;* regelen er, at hvor der ubestemt tales om andre, siges *di;* tager man sig selv med eller taler kun om sig selv, bruges *mœ* (Vens.); bruger folk fra Mellemslesvig ordet, udtales *mañ* (Sundev.); jfr. Aasen me, vi; formen *mœ* må vist være opkommet på lignende måde som den norske i enklitisk stilling.

manchester, to. en slags flöjel, der i sin tid meget brugtes til klæder: *manskæ·təs båws* (vestj.); *maskætəs* (Valsb.); *bòwsər o moskè·t* (Lild s.); spøgende omgjort: *måstər Kjestəns bòwsər* (S. Hald); jfr. Yuelb. s. 65: „et pa måste Kjestens bouse“; navnet stammer fra den eng. fabrikby Manchester.

manchette, no. *manskæt æn -ər* (D.); *maŋsjæ·t æn -ə* (Elsted s.) = rgsm.; jfr. fr. manchette, lille ærme; se 3. kore; hånd-.

mand, no. *mañ æn mæñ* (D., vestj., Søvind s., Rødding [Sl.], N. Slesv.); flt. *miñ*, Kr. IX. 255. 95 (Jerlev h.); næsten: *maŋ æn* best. *-ən*, flt. *mæŋən* (Løgst.); *maj i* best. *maj*, flt. *mæjər* best. *-n* (Vens.) el. også best. *mæjən; mañ* best. *mañi*, flt. *mæñ*, best. *mæñən* (S. Sams); *måñ i* best. *måñi* flt. *mæñ* best. *-ən* (N. Sams); *maṇ æn* best. *-ən* flt. *meṇ* best. *-ən* (Støvr.); flt. *mæṇ* (Hell. h., Elsted.); *mañ æn meñ* (Agersk.); *mañ æn miñ* (Sundev., Ang.; Bradr.); *mañ æn miñər* el. *meñər* (Fjolde); *di tåw æ mañ hans hat, æ mæñ djær hat* (vestj.) mandens, mændenes hatte; *dæñ mañs gåər, di mæñs gåər* (Bradr.); — 1) mandsperson i modsætning til kvinde (s. d.); dog må mærkes, at alm. bruges om mandspersoner ordet: *kål*, sål. *kålmiñəsk, kålklæjər* (D.); med noget eftertryk bruges ordet om en dygtig mand: *han blöw te æn mañ* (D.); med særlig eftertryk: *de ku vær æn mañ får æn såwn*, el. *får æn hijəl hærəð*, han kunde blive den ypperste mand i sogn el. herred; tlm.: kjender du de syv vise mænd i Tyvkjær? Kr. IX. 113. 212, kan siges til den selvkloge; for at udtrykke, at noget aldrig sker, kan siges: det sker, når den sidste mand går ud af Ribe med et par store jærntræsko på med kjærnemælk i, Kr. IX. 113. 228; en fremmed person spörges: *hwæm æ dæñhær mañ? hur æ dæñ hær mañ fræ?* (vestj.), se person; indsmigrende kan siges til en fremmed: *hwa sæjər do, lilə mañ?* (D.); det anses for lykkeligt, når et barn første gang får penge af en mand, Kr. IV. 350. 41, jfr. møde; i en börneremse: *dær buwəð æn mañ i Malə, han oð ən tøñ talə; hans kun wa let bæjər, hun oð fæm låjən væjr; han håð ən dræŋ, dær oð ən sæŋ; han håð ən piq, dær oð ən stjændiq; o så håð han ən kål, dær oð ən hwål, — dæñ mañs hus wår ən reqtiq jamərdål* (vestj.), se Kr. Börner. s. 131; i en narreremse: *dær wår ən mañ i æ muwəs mæ ən par hwið kænmjælkəs bows; no ær æ mañ hæñ o æ muwəs bræñ, no æ dæñ histårə æñ* (vestj.), se Kr. Börner. s. 138. 15 flg., jfr. 136. 89; eller: *dæ jik i maj i mus i to røj hus. Wet do hør i, så skal a fåtæl dè i?* når barnet svarer: ja, fortsættes: *haj jik å trækə mæ to kal, no hòr a fåtal de hal; så blòw ə te to stuw, no æ de æmtər uw* (Vens.); i en stedremse: Trustrup er den höje mand, skönt der og er flyvesand, Tendrup er ligestor, som manden i Ovdrupgård, Kr. Ordspr. s. 512 (Horsens); *de ær i maj, dæ komə goi; i maj i hans bæst òlər; i gaməl maj; i maj kam å sò mæ ə* (Vens.); *„ska di leqəs te·?“ sò maj om grisən* (sts.) kan siges, når en gör et dumt spörgsmål; som tilnavn: *Wolə Maj* (Rubjærg); en gammel mand med ko, dertil forvandles elsker og pige på flugten, Efterslæt s. 26; frugtsommelig (s.d.) m — med kalv, Sgr. XII. 14, jfr. Sv. Landsm. Tidsskr. I. 717 anm., Dania I. 283, slgn. Grundtv. Registr. nr. 45 b. c., Kr. Æv. III. 90, Wolf Deutsche Märch. u. Sagen 309. 198, Moltke Moe, i Letterst. II. 272 flg., Schm. Neugr. Märch. nr. 6 m. anm. (Athene, Dionysos), Liebr. Gervas. s. 71 flg., Grimm Myth.[2] 536, Myth.[4] III. 160; i et gådespörgsm.: *hons wet do hèlst ha: æñcən de, dæ stor* (lort), *hèlə de, dæ gor, hèlə de, dæ lòbə nir* (urin) *æ baki?* svar: det, der går ɔ: manden, se stirris. — 2) en person i et følge, som består af flere: *di wå fæm mañ i æ boð; kom no ålə mañ!* (D.), isåfald altid flt. = enkeltt.; *di wa tow maj om ən at*, hvor der var smal kost; *dæ falc hujə maj i slawə; è tuksi maj; di bòjə syw maj te å kåst i snej* (Vens.). — 3) gift, ægtemand; *Pæjər æ kål, Sörən æ mañ*, P. er ungkarl, S. er gift; *hun hå mest hiñ mañ, di æ no blöwən mañ o kuwən* (D., vestj.); *si, de ær i maj, i stas maj!* (Vens.) siger konen beundrende; *haj wa maj (kòl) i sæŋən, föri haj war ə i æŋən* ɔ: havde uægte barn, inden han var karlevoksen; *di føləs æ, som di ku wè maj å kun; sònt i maj wel a eñc ha; hon hòr en bòn mæ hè føst maj; mæ sawnər eñc maj, föri*

haj œr hœn! (Vens.) siger enken; *œn mań œr œn mań, om han så et œ star eń œn myr* (D.); *ańən mań skal ålti ha dœń føst mań te dåwər* (vestj.) ɔ: den mand, som gifter sig med en enke, skal daglig høre sin forgængers ros; *ve do vœr mań, ska do vis mań* (vestj.) vil du være manden, skal du vise dig som en mand; *di har ət lisom Ælsə-mań å Pe-Kun* (vestslesv.) ɔ: konen råder; *de œ nåk hiń, dœr œ mańən* (Søvind s.) det samme; se bukser, Rasmus; *de œ strœŋt å wè jywt å en maj ha* (Vens.) om den forførte pige;

så råder jeg eder, hver ærlig mand,
I bøster jer' kwonner, det bedst' I kan! Kr. II. 341. 11;

vise om andre mænd og min mand, Gr. Gl. d. M. III. 204, Sgr. XII. 49, Fb. Fr. H. s. 135. II., jfr. Amins. VII. 82; rim, hvormed kærestefolk drilles:

mań å kuən å feŋərreŋ, di ska stœwnəs åp te teŋ,
tåw tusər i hwœr fað, de ska mań å kuən ha! Sgr. I. 90. 399;

kun å maj, di ski i i spaj (Vens.);

gudskelov min mand er død og jeg er bleven enke,
nu kan a få min mad i ro og selv af flasken skjænke,

Kr. Almueliv III. 118. 20 med varianter;

œŋəkon drœŋəkon filimajs stjat,
a sòlc mej maj får atən al lat,
œn skèful kol å ən pijb toba·k,
a sò ham fåwal å så månə tak (Stenum);

el. *œŋəlstə stœŋəlstə filimajs stjat,*
a sòl mej maj får atən al lat,
a cèbt ham ijœ·n få reŋə mol,
ən pijb toba·k å så ən skro (Vens.);

remse: *mej maj rèst åp te Jeru·wsaləm får å heńc tow jès mœ tow kåbərneb å tow mœsəŋbin, a wel ønsk å bəjir, haj skal òlə kom dèr mir!* (Stenum, Vens.); visen om pigens mandevalg se Sgr. II. 211. 801, III. 100. 394, 162. 905-7, XII. 17. 11, 85. 224, jfr. P. Volksk. IV. 14, Isl. Fornkv. II. 75; i ævent. skal pigen vælge sig mand i forsamlingen, Arnas. II. 346, vise om den gamle mand, Sgr. XII. 104; skæmtevise: blot jeg en m— kan få, Kr. Dyrefabl. 211. 62; m— bytter arbejde med kone, se Gl. d. M. II. 209. 319, Sgr. XI. 185. 51, Registr. nr. 115; jfr. Djurkl. Nerike s. 84, Asbj. I. 216. 43, Sv. Landsm. I. 573. 585; de dumme mænd, Kr. VII. 232, Sgr. XI. 110, Gr. Æv. I. nr. 19, jfr. Liebr. Volksk. 124, jfr. Cloust. Fict. II. 314, Curtin Tales of the Fairies s. 89, Veckenstedt Volksk. I. 113. — 4) ætling, slægtled; *mań atər mań; a œ dœń fjar mań a wår slœjt o œ gor* (D.). — 5) *œ mań,* husbonden på gården, stedet (alm.); *wò mań* el. *mańən* siger tjenestefolk om husbonden (Søvind s.); *å, wo mań, sij! dœr œr œn røbroqəð kal i ðəń gro kow* (Lild s.); *wå man* (Støvr.) tjenestefolkenes omtale af manden i huset; i tiltale derimod nævnes han ved navn; *de wå rår o fo snakət mœ œ mań, nœr han wå hjœm* (vestj.); *guda·w, œ mańən hjœm? søn* (sådan) *hò vi ålti bo wòs aj hejər i goərən, sin a blòw mań* (Søvind s.); *kömə no, I Valsbøl miń, di Mœjn miń œ komən!* (Valsb.) bymændene fra V. og Mejn, således skal degnen i gamle dage have kaldt til kirke (jfr. Fb. Fr. H. s. 4); „tøjs, tøjs! læ wås snak får æ mand, te vi er o æ land!" (Harboøre), J. K. s. 51, Kr. VIII. 395. 727, Molboh. 48. 155, om gud, den store husbonde i himmerige; ligeså i en folkebog; „gjør bön te æ mand", Nyerup Morskabslæsning s. 280; *miəst mań sœr tøs hawər* (Ang.) de fleste bønder sår to gange havre; *mœ œn nyj mań komər dœr nyj skek i gor* (vestj.); *„a è maj i min huws! sò ståən, da cèləŋən stapə ham åjə bowrə"*, Grb. 229. 2; *„inạ·n gåŋ, de wa sin haj wa blòwən hans ijn maj"* . . ., Grb. 18. 31 ɔ: da han havde fået ejendom, var selv bleven husbonde; *mańən sejər fòr œń o bowər, fò de œr ham, dœ ska bətål skatərn, a så sejər bœjstkålən òwəst eńən få bowr å drœŋən nèjəst; epo skaməl* (bænk) *uðən fò bowr sejər piqərn å kuənən* (Lild s.); *nœr œ mań œr uð, seðər œ kat for œ burœ·ń* (D.); når manden dør, tager han gærne noget kært med sig, barn, hund el. hest, Sgr. IX. 229. 751; husbonden på herregården, herremanden; „e mand dæhr hed Jørren Måhswyn", „e Kjasholm mand", Blich. Bindst., herremanden på Kjærsholm, jfr. Blich. Saml. Nov. III. 633; i skæmtehist. kaldes husbonden „landsherre", J. K. Æv. I. 155, „hr. Prysvos", Sgr. VII. 107, „konge til fejl", Sgr. XII. 7; en tælleremse: *maj*

stu i nę̀ dę̀r, so sǫjən u; œṇə, jès jik i lò̱, pekə skrò̱ (skjaller), *gasi hoq wepən å, gosən ski dæ fric frå!* el. *maj stow i nę̀ dę̀r, so sǫjən uk, œṇər å jès jik i lòən, jo stu skò̱, gasi bẹ̀ wepən å, gosən skị dæ frå!* (Ingstrup, Vens.); af talemåder, hvor m— tit er den rådende, overmanden, kan mærkes: *æ du mañ får å stèk dèñ dram oñə væstən i jèt træk?* (Søvind); *de œr a et mañ får; a œr et mañ får o go lœŋər* (D.) jeg ævner ikke; *a œ maj får å ka hòl met or; è or œr ə or, å i maj œr i maj* (Vens.); *œ moq œr œ mañ* (D.); *de œr œ mañ å ət, o fo ət ǧor gåt* (Malt); *flæsk œr œ mañ o law kol o* (vestj.) det bedste, det, som udretter noget; *dæñ hæst œr œ mañ* (vestj.) enten som arbejdsdyr el. i huld den bedste; *han wå djœr mañ, mi mañ* (vestj.) overmand i arbejde, spil, drik, hvadsomhelst; *dè skal a vè dæ mañ få* (Søvind s.) ɔ: det skal jeg indestå dig for; *a ka vis mi mañ få mœ* (D.) min hjemmelsmand; *de blywər œn dålər o œ mañ* el. *te mañs; de blèw ən kron te majs* (Vens.) ɔ: til hver mand; *han œ komən i œn guwə mañs hån* (D.); *mœ gus o guwə mœñs hjælp; i hwœ mañs hus; de wå mañs uwər, han tål* (D.) ord, som det sömmer sig en mand; *de œr et hør i mañs miñ* (D.); *i majs mej* (Vens.) sålænge levende msker husker; *„a èr, ser haj, maj få mè sil å kòl få mi hat“*, Grb. 44. 34 ɔ: jeg råder mig selv og er karl for min hat; *œ mañ for far nåk eñ œ ywn* (vestj.) ɔ: maven mættes før öjnene; *hu dœr fålər œn mañ, dœr res sœj jœn iǧœ'n* (vestj.); mand over mand, men ingen over Per Nielsen i Vestervig, Kr. IX. 115. 246, Molboh. 99; *de sò di òl som jej maj; di wa maj imò maj* ɔ: en imod en; *haj hòlc sæ som i maj; dœj œ maj, dæ jò majs janəŋ; a cejər mej maj* ɔ: jeg véd, hvem jeg har for mig (Vens.); *haj œr i skön maj dæj wèj, hönsən skrabər* (Vens.) ɔ: det går tilbage for ham; mand i en blå kappe, Thiele I. 282 ɔ: Vesterhavet; *dæ baqə — dæ fårə maj* (Vens.), d— b— m— er skipperen på fiskerbåden; d— f— m— sidder ved stavnåren, passer forsejlene og kommanderer roningen til garnene; *han ba dæn betə mañ ta sæ* (vestj.) fanden, djævelen, se bitte, lille mand; *æ gaməl mañ drywər mæ hans for* (vestj.) om luftens flimrende bevægelse varme dage om foråret; jfr. lokkemand, Kr. VI. 273. 194; den gamle mand (Hors.), J. K. 60. 30 ɔ: det sidste neg, se gammel 7; „wonen fram, å så i den gue mands noun!“ sa' Morten, se And. Bars., ɔ: guds navn; hovedløs mand, Sgr. IV. 235. 726, spøgelse, se hoved I. 655 b; *æn kloq mañ* (D., vestj.) en heksemester (alm. Vens., Slesv.); *dæn lilə mañ ræñ om ve dæ, kom atər dæ!* (Andst) djævelen, en ed; den rige mand, se brød 1; *dæn riq å dæn fatə mañ* (Thy) to stjærner c. 90° øst for karlsvognen (måske i Jomfruens billede); et andet stjærnebillede ikke langt derfra, to små stjærner, kaldes: *dæn fatə mañ hans hywl;* to røde mænd, Kr. VIII. 222. 381, spøgelser; han vidste nok, efter hvad han sådan kunde forstå, at det var den slemme mand selv, de havde med at gjöre, Kr. V. 232, = djævelen; *æ swåt mañ ska drywəs å æ åwn* (D., vestj.), udtryk, når ovnen ildes til bagning: sålænge ovnhvælvingen er mørk, er ovnen ikke varm nok, den skal være lyserød (alm.); *dæn suwət mañ i kalən* (Røgen) ɔ: i brønden, kyses börn med; den sorte mand skal nok også bruges om sort al (Thy); en sort mand, Kr. VIII. 217. 372, 225. 389, et spøgelse; besværgelser ender tit: i tre mænds navn, Kr. VIII. 400. 742. — **6)** *huñ* el. *mañ* (vestj.) kaldes i spillet trekort de kort, der lægges hen som en kaske og kan tages af en af spillerne, som så s k a l spille. — **7)** behændighedsleg: „rejse stiv mand“; A. lægger sig med samlede ben fladt ned på ryggen og gör sig stiv; B. tager A.'s fødder, klemmer dem fast mellem sine ben og løfter A. ivejret ved at føre hænderne op under ham; en kortleg kaldes: *mañ, kun, dyr, hus, ful, fesk, husgerår;* man benytter dertil 49 kort, som lægges i en kvadrat i 7 rækker på hver led, svarende til de opgivne navne således:

	m.	k.	d.	hs.	fu.	fi.	h.
m.	1	2	3	4	5	6	7
k.	8	9	10	11	12	13	14
d.	15	16	17	18	19	20	21
hs.	22	23	24	25	26	27	28
fu.	29	30	31	32	33	34	35
fi.	36	37	38	39	40	41	42
h.	43	44	45	46	47	48	49

dernæst sætter de to spillende A. og B. sig ligeoverfor hinanden med kortene imellem sig, og fortæller hinanden historier, f. eks. „konen (den lodrette række k.) tog en gryde (husgeråd, den vandrette række h.) og deri kogte hun en fisk, hvilket kort er det?“ — opløsn.: fisk i rækken h. er kortet 48. Når B. har gættet, fremkommer han med sin historie, som kan varieres på mangfoldige måder, så skal A. gætte (V. Vedsted, D., Fanø); gåde; hvad er det, der går på tre ben ind ad kirkedøren? svar: gammel mand med stav, se Sgr. III. 182. 958, IX. 16. 64;

jeg er sammensat af fire led, mit hoved 1000 tegner,
når fjerde led mig tages fra, en hestehals jeg pryder,
når tredie led mig tages fra, kan mennesket mig nyde;
men når jeg hel og holden er med hoved, krop og hale,
da smukke piger har mig kær og gerne om mig tale, Sgr. XI. 157. 507;

opløsning: M = 1000, man, mad, mand; der var en gang en pige, hun gik til sin fader og bad ham give hende det, hun aldrig havde haft, og han aldrig kunde få, Sgr. IX. 139. 458; opløsn.: en mand; jfr. Roll. Devinettes s. 124. 293 a. b. c; i den mørke tale: toben (manden) på fireogtyveben (husryggen); jfr. Aasen, mann; isl. maðr hak.; mnt. man Sch. Lübb.; htsk. mann; se kone, mænd, *allemandsharnisk, Kværnbjærgmand I. 496. 34 b; guds-, hille-, sandemænd; lyngmandsbukser; 4-bo, mul, muldvarp; aftens-, aftægts-, *Aggerbo-, amt-, arbejds-, avls-, bager-, basse-, bede-, bjærg-, blinde-, blokke-, blå-, blås-, bols-, bonde-, brandsted-, bro-, brændevins-, bukse-, bur-, busse-, by-, byde-, bö-, *böle-, båds-, bår-, dannebrogs-, danne-, dronte-, døde-, efter-, ejer-, embeds-, engelsk-, enke-, fattig-, fiskendes-, fisse-, forgangs-, for-, fragt-, fransk-, færge-, fæste-, føre-, gadehus-, gammel-, gjernings-, glib-, grande-, gryde-, grön-, grå-, gård-, hakkel-, hakkelse-, handels-, hav-, herre-, hjul-, hop-, hoppe-, hoved-, hov-, humle-, hus-, hver-, hyrde-, hyrs-, hyvvi-, hække-, höj-, höjre-, hølle-, høslæt-, høst-, hå-, håndværks-, hår-, kalk-, kar-, kilde-, kjøb-, klabonter-, klinke-, klog-, knisse-, knoge-, knop-, kokkehy-, kokke-, komedie-, krigs-, kro-, kukke-, kulde-, kul-, kåg-, kårri-, lakkisav-, land-, lands-, lange-, lige-, lille-, lokke-, lygte-, lys-, lægds-, Læsø-, mark-, mellem-, mel-, menig-, morgen-, mose-, muld-, munk-, mæglings-, mølle-, nabos-, nat-, nord-, ny-, older-, ophavs-, opholds-, op-, opper-, opsyns-, orlogs-, otte-, over-, parris-, penge-, perse-, pinde-, pinkel-, pjalte-, plejes-, potte-, put-, pövse-, ralt-, regnskabs-, rigsdags-, ringe-, ræde-, råd-, sagns-, salt-, sande-, sejl-, selskabs-, side-, silde-, skade-, skage-, skib-, skjægge-, skorstens-, skov-, skrav-, skårs-, små-, sne-, sogne-, sorte-, spelte-, spille-, spjarre-, spjatte-, spå-, stads-, stakkels-, stange-, stavn-, sten-, stik-fri-, stillings-, stodder-, stokke-, stonnis-, strids-, strå-, stutte-, styr-, stævnings-, stål-, syns-, sæde-, sætte-, sø-, såd-, så-, tage-, taske-, tikke-, tilsyns-, timse-, tratte-, tremarks-, trold-, træ-, træsko-, tække-, tænge-, tærske-, tømmer-, ugedags-, under-, vand-, vej-, vejr-, vild-, vinter-, vise-, vis-, vitte-, vogn-, volds-, værtshus-, ægte-, ærteris-, åle-, å-, åns-.

mandag, no. *manda* best. *-i* flt. *-daər* (Vens.); *mandə æn* best. *-n* flt. *-rə* (Søvind s.); best. *mandawən* (Hundslund); *moňdə* (D.); *muňda* (vestslesv.); *måňdaw* (Angel) = rgsm.; *o moňdə* (D.); *å muňda* (vestslesv.); *a mandə* (Elsted); *sist moňdə* (D.) i mandags; *sist manda; a komər ə manda,* på mandag; *mandas wer te mèja wòr uqən uk te frèja* (Vens. alm.), se Kr. IV. 372. 293, Sgr. VII. 84. 518; *om mandai ma piqərn eňc ha lòw å ha hwòlər å djèr hus* (Vens.), se mandagshul; *„de æ möj få gal, öwəmåən æ vi møt i æ uq, o vi hår eŋənteŋ fot bəstilt ino·!“ så æ maň te hans fålk o moňdə mån* (vestj.); *de ær eňc gåt å bəjəj no om mandai* (Vens., alm.); den er en ulykkelig dag, man går aldrig i tjeneste på den, se Kr. IX. 57. 634, Sgr. VII. 84. 519; höne må ej lægges, Sgr. VIII. 154. 644; thi Vorherre velsignede ikke 1ste dags skabning, J. K. 409. 53; jfr. Amins. VIII. 91, Cavall. Wär. I. 306, II. XVIII, Strackerj. II. 23. 283, Busch Volksgl. s. 14, Wuttke nr. 67, Urquell III. 39. 232 (Schles., Hamb.), Meyer Abergl. s. 207, Rivista I. 388, W. Gregor s. 149, Folkl. Journ. VI. 234 (Skotland), Folkl. IV. 358. 14, 359. 3 (Irland), Garnett Women I. 152; håndværkerne

holder m— som fridag, „blå m—“, se Busch Volksh. s. 24, Kloster VII. 806, Rochh. D. Gl. II. 14 flg.; hvorfor skomagerne holder m— fri, Folkl. Rec. I. 245; „St. Lundi“, Melus. V. 13 flg., se mândach Sch. Lübb.; blau og montag, Grimm Wb.; i flere vrövleremser *fåstəň maňda,* Kr. Alm. IV. 120. 3. 8. 15. 16 flg.; jfr. Aasen maandag, isl. mánadagr, se Grimm Myth.[2] 112; fastelavns-, hellig-, skomager-, snaps-.

mandag guldknap, no. *manda gul̦knap* (Skanderborg) mandagen efter hvide tirsdag (s. d.).

mandagsflyt, no. i rimet: *maňdasfløt æ hastə fåtrø·t* (Andst), el. *tisdə fåtrø·t,* Kr. IX. 55. 593, IV. 386. 434, at flytte, ɔ: rejse i tjeneste, thi mandag er en ulykkelig dag.

mandagshul, no. i udtr. *de war hèl̦s eňc jæn̦, dæ lij maṉdashwòlər* (Vens.) ɔ: hun tålte ikke, at pigerne gik med hul på deres töj mandag.

mandags regn, no. i vejrregelen: *syňdas ræ̨n æ daws ræ̨n, mən muňdas ræ̨n ær uqəs ræ̨n* (vestslesv.).

mandbal, no. bal for voksne (Mols).

manddom, no. mands evne til at avle börn; heksene har forstået at frahekse mændene deres m—; dette skete oftest på bryllupsdagen, Kr. IV. 401. 582, J. Saml. IV. 117. 20 råd, når manddommen er fortroldet; se knude II. 228. 15 b; mødom.

mande, uo. *mąj -ər, -ə* el. *maňc* (Vens.); *maň sæj åp* (D.) = rgsm.; *hąj mąjə sæ åp;* se vomme; skib-.

mandehoved, no. i en dunkel tale: *æn dwnful maňhwoðər* ɔ: en ovn fuld af sigtekager, se stirris.

mandel, no. *maňəl æn maňlər* (D.) en sydfrugt, amygdalum; afskallet m— kommer i julegrøden, lykke, den som får den, Kr. IX. 31. 329; jfr. htsk. mandel, holl. amandel, ital. mandola, af gr. amygdale.

mandelig, to. *maňələ* (vestj.); *mąjələ* (Vens.) — fremmelig i vækst og styrke; *hon ær eňc rèctì mąjələ ino·; i mąjələ hæst, dræ̨n̦; dæj piq æ møj m— ætər dæj òlər, hon hòr* (Vens.); *„hèrən skul ha poqi, nær hąj blèw mąjələ“,* Grb. 66. 31; *„drèn̦i ræst uw, så snòt hąj blèw så mąjələ“,* 101. 7; *no æ bònt så mąjələ, de de ka go jæn̦ər* (Vens.), også vestj.; *æn sir maňələ ųð* (vestj.) om en hest, hat, osv., ser godt ud.

mandes, uo. i altfald i spøg: *hun vel nåk maňəs* (vestj.) have mand, giftes.

mandfolk, no. *mąjfålk è* best. *-ə* = flt. (Vens.); *maňfålk æn* = flt. (D., Agersk.), flt. *-ər* (vestslesv.) = karlfolk.

mandgal, to. *mąjgal̦* (Vens.) syg for at få mand.

mandgilde, no. = igang (s. d.), kaldes også indgang, bordfjerding, se Kr. Alm. IV. 37. 100 flg., Jyll. I. 45 (Mols).

mandhaftig, to. *maňha·ftə* (Agerskov) mest iron. om en, der vil være modigere end han er.

mandig, to. *maṉdiq* (D., Røgen, S. Hald); *mąjə* el. *maṉdi* (Vens.) — stor, velvoksen, dygtig til arbejde, *æn maṉdiq piq* (Røgen), også: *maṉdi stųər* (Vens.) fremmelig af vækst.

mandkjælling, no. = gryntæller, køkkenskriver (Vens.).

mandolm, to. *mąjwòln* (Vens.); *maňwòlm* (Lild s.); *maňhwòl̦m* (Mors, Thy, Davbj.); *maňhwål̦m, maňwål̦m* (Salling); *maňhwolm* (Lb.); *maṉwol̦m* (Himmerl.); *maṉwòl̦* el. *maṉòl̦* (Støvr.); *maňål̦* (Elsted); *maňhål̦ən* (Hads); *maňål̦m* (Røgen, Andst); *maňhål̦msk* (Gjedved, Søvind s.); *maňhålm* el. *maňhålmət* (Elbo h., Bj. h.) — om tyren: rasende, som søger msker; *tyri æ mąjwòln* (Vens.); i det nordl. og nordvestre Jylland også om køer, vædre, haner, som angriber msker; „bewår mæ . . . få mandhwolm gassier“, Kr. IV. 345; om msk.: *han war, såm haň war ræ̨n maňwòlm* (Lild s., Vens. o. fl. st.); jfr. skånsk manul, Rietz s. 428; isl. ólmr, Aasen olm, Rietz olmer s. 484.

mandpart, no. en vis betegnelse for en mands part af fiskeredskab; *dær hør haltresənstyw̦ kròq tę æn maňpårt; mæn hwær maň hå trij maňpårtər, å dær æ tow hèlər trij maň åm ən sjèqt.* (båd) (Lild s.).

mandpregl, no. i udtrykket „tage i mandpregl“, lege tagfat (Ørsted i Rougsø h.), se tikke.

mands. *maňs* (Ry s.) såmange par mands, ɔ: karletræsko; handelsudtr. om træsko, der er 10" el. derover; 15 par = 1 snes; jfr. fruens.

mandser, no. *mąjsər i* best. *-i* (Vens.) kælenavn til smådrenge; *ka do*

så kom hèr, mej betə majsər, å a ka draw dæ i din klèər!

mandsfadder, no. *mañfajər æn -ər* (D.) ved barnedåb.

mandsfører, no. *mansførər æn* (Randers); to m—e hører med blandt bestillingsfolkene ved bryllup.

mandskab, no. *mañskab* (D.); *mañskav et* (Søvind s.); *majskab è* best. *-ə* (Vens.); han ønskede sig dobbelt så mange mandskaber, som de havde, Kr. V. 334, ɔ: tropper, soldater; *vi hår et m— nåk,* folk nok til et arbejde; se rednings-.

mandslæt, no. = rgsm.; *„krij å majslèt i Danmark“*, Grb. 164. 11.

mandsmoder, no. *mañsmoər ær æ döwəls oñərfoər* (N. Slesv.) ægtemandens moder.

mandstærk, to. *mañstærk* (D., Søvind s., Agersk.); *majstærk* (Vens.) = rgsm.; f. eks. *di komər mañstærk,* mange på en gang.

mandsyg, to. *majsyq* (Vens.) = mandgal.

mands-ynde, no. = rgsm.; ynde hos mænd; *nær æ piqər et ka fo gåt væjr te o tör æ liñən i, næ di hå waskət, så fo di eŋən mañsyñ* (Lindkn.).

mandtal, no. *majtal* (Vens.) = rgsm.; *de ær eñc næmt å hòl m—, hwa dær æ så månər;* jfr. Kr. Alm. VI. 108. 31. 32.

mandvoksen, to. *majwòqsən* (Vens.) = rgsm.

mandvolm, to. se mandolm.

mandvot, to. i udtr. *å blyw majwåt* (Vens.) blive åbenbaret, så msker ved det; mandvart?

1. mane, uo. *mon mon moñ moñ* el. *mon -ər -ət -ət* (Andst; Elbo, Hmr.); *mon mon moñ moñ* (vestslesv.); nt. *mon,* tf. *moən* (Bradr.) — påminde, minde om noget, nok især om gæld og skyld; *a hår monət ham tit nåk* (Hmr.); *æn skal ålti mon o' ham* (Elbo); *mon æn mañ å' ət* (Braderup); *vi monət ham te ət* (vestj.) formanede ham til at göre; *a monət ham så miñələ om ət* (vestj.) bad ham meget; *de mon ham,* om tyren, der yttrer parrelyst; *de mon jæn,* når en skal i et naturligt ærinde; *de mon dæ nåk* (Agersk.), når en pludselig springer op for at hente noget glemt; herhen hører rimeligvis udtr. *de æ do moñ om* (Plougstr.) ɔ: det kan du være vis på; jfr. Aasen, mana; htsk. mahnen.

2. mane, uo. *mòn -ər -t mònt* (Vens.); *mån -ər måñ måñ* (Malt, vestj.) — nedmane genfærd el. djævel; fig. *hon æ farə å mòn dæm* ɔ: taler ondt om dem; *di præstər, dær hò goən i dæ sot skuəl, ka mòn* (Vens.); også i eder: *döwlən ska mònəs i dæ!* (Vens.); *„haj ha sto å cikə uw . . . får å sij hwant de mòni ku stek å“*, Grb. 206. 78; der må ingen åbenbare el. hemmelige tilskuere være, end ikke en hund, se Kr. III. 201. 281, 221. VI. 141. 202-3, VIII. 197. 327, Sagn IV. 136. 3, 168. 84, 181. 25, 197. 71. 73, V. 192 nr. 40, s. 339. 86, jfr. Grimm S. I. 161; se 3. lutter, se; den, som maner, må ikke tale til andre, Kr. IV. 164. 230; ej tiltales, Kr. Sagn V. 453. 05; ej sige: „til evig tid“, men: „til dommen“, Kr. Sagn IV. 293. 50, V. 130. 14, 205. 753, 314; *di ska vær ren, dær ska mån* (vestj. og Vens.), Kr. Sagn IV. 356. 15, 340. 70; den, som skal mane et genfærd ned, må selv være retfærdig, hvad fortællingerne noksom viser om, se stjæle, jfr. Kr. IV. 173. 241, Sagn IV. 294 ned., V. 453. 06, Gr. Gl. d. M. I. 128. 135; som regel er det præsten, som maner, han skal i så fald have kjole (s. d.) og krave (s. d.) på, møde i tide, Kr. Sagn V. 452. 03; han har gået i den sorte skole (s. d.), har lært det i „bogen“ Cyprianus (s. d.), jfr. Thiele II. 92; „te å måhn wa han ett så fuldkommele som e præjst“, Blich. Bindst.; undertiden er degnen præstens mester, Kr. III. 160. 222, 229. 246, IV. 159, Sagn V. 207 nr. 43 o. fl. sted.; degn afvises for manglende kjole, så lægger præsten arm om hans hals, Kr. Sagn V. 437. 54; en student, Kr. III. 242; i Sverig frimurerne, Hazel. VI. 19; man kan ej mane i mørke, Kr. Sagn IV. 235 ned.; genfærdets nærhed ses af en lås (s. d.); genfærd gör spörgsm., se J. K. 150, Kr. Sagn I. 238. 46, V. 183. 88; kan ej drives ned, uden præsten kender hans navn, Kr. Sagn IV. 155. 46; skal det gå særlig hårdt til, er den ufødte (s. d.) mester, den, som er skåren af sin moders side, Kr. IV. 166. 232; en kvinde er værre at mane ned end en karl, Kr. III. 229; visse slags

genfærd kan ikke manes helt ned, men kun til halsen, Kr. IV. 157. 223, Sagn V. 417. 69, el. til bæltestedet, Fischer 134, jfr. Kr. III. 151. 211, 248. 335; så hvælves en kedel, et kar over genfærdet, el. der mures over det; se Kr. Sagn IV. 245. 94. 95, V. 344. 97, slgn. „sjelfve Joukahainen qvad han intill midjan ner i kärret“, Kaleval. III. 326; andre manes på vilkår engang om året, jule el. nyårsnat at komme op og få lov til at nærme sig deres gamle tilhold et kokketrin (s. d.), Kr. VIII. 197. 327, Sgr. I. 55, jfr. Kr. VI. 147, Sagn IV. 393. 12, Kuhn N. S. 265. 296; karlen vil kyse præsten, sin husbonde, ved nattetide, men bliver så manet levende ned, handlingen kan ikke afbrydes; se Thiele I. 336, Kr. III. 204. 287, VI. 143. 205, 146. 208-9, IX. 299. 50-52, Sagn IV. 305. 88, 356 nr. 4, Sgr. IV. 176. 186. 549, Grb. 200. 10 flg., jfr. Haukenæs IV. 431, Wigstr. I. 208, Hofberg s. 167, Afzel. Sagoh. III. 117; Thangbrand skal manes levende i jord, Rafn Oldn. S. II. 179, Olaf Tryggv. S. kap. 216; jfr. 3. led, den, som er sunken over 3die led, el. når hjærtet er under jord, er fortabt, Kr. Sagn IV. 360. 26. 29. 54; i en fortæll. kommer karlen op et andet sted, J. K. 268; en levende jomfru manes ned, Kr. III. 205. 288; en død og en levende sammen, Kr. IV. 164. 231, jfr. Amins. VI. 118; i enkelte tilfælde maner præsten det nedmanede genfærd tilbage: Kr. III. 248. 336, VIII. 254. 432 flg., M. Skr. s. 22, Sagn V. 211. 67, 219; for at göre det, kryber han tre gange på hænder og fødder baglænds om genfærdets grav, Kr. VIII. 256. 433, Sagn V. 191. 717, 427, jfr. Wigstr. II. 91; genfærd bindes og løses, Arnas. I. 370-71; den, som kommer galt fra at m—, kommer til at lide for det, Kr. Sagn V. 307. 73; genfærd slår 5—6 præster ihjel, Kr. Sagn V. 314; kommer det først over rindende vand, kan det ej manes, Kr. Sagn V. 339. 85; fortællinger om genfærd, som manes, se Gr. Gl. d. M. I. 61. 63, Kr. III. 226. 236. 244, IV. 157. 222 flg., VIII. 108. 238. 239. 419 flg., Sagn V. 214, Sgr. II. 119, IV. 234, Efterslæt 199. 143, Sagn II. 129 flg., jfr. Wigström I. 197, II. 362, Asbj. III. 213, Mhoff 194 flg., 555. 541, Deecke s. 136, Strackerj. I 170 a., 201. 183, 206 l.; er skarpretterens arbejde, Veckenst. Volksk. I. 21. 5, se fr. Harl. & Wilk. Lancassh. Folkl. 55, Le Braz s. 389. 410—17; under en stén, Thiele II. 128; i et læs mög, Kr. Sagn V. 259. 16; ved et skel, Kr. Sagn V. 460. 26; sædvanlig fæstes de ved en pæl (s. d.); fanden manes i en træsko, i mølledam, Kr. Sagn IV. 307. 93; i trebundet (s. d.) skel; på Isl. „kveða“ el. „setja niður“, Arnas. I. 289. 320. 362; se fremdeles s. 282 ned., 308. 525. 545. 603, det besørges af troldmand el. præst; genfærdet manes ind i ben, Maurer Isl. S. 79. 136, Arnas. I. 374; i tue s. 339; i husvæg, under bænk, s. 342; i en varm kilde, s. 528; bindes til jordfast sten, s. 369; genfærd får magt, Kr. Sagn V. 135. 530, 195. 727. 41, jfr. 161. 615; besværgelsesformularer se Thiele II. 95 øv., Werlauff Antegn. s. 397 flg., Holberg, „Uden Hoved og Hale“ 2. 2, Birket-Smith s. 60. 62; Schindler 140. 227, Heppe-Soldan I. 44. 82, antike eksempler; Tylor Anf. II. 153; en besværgelse findes Asbj. III. 244; fortællinger om at mane døde op, Grb. 209. 22, Kr. Sagn V. 84, jfr. Wigstr. II. 121. 369 med besværgelsen II. 407 og hos Arnas. I. 317 „uppvakningar“ el. „sendingar“, jfr. I. 531: alle døde kvædes op, slgn. Cav. Wär. I. 430, Wuttke nr. 774, Pomm. Volksk. IV. 140; mane er isl. sœra, sværge; htsk. bannen; eng. to lay a ghost, se Henderson 334. 338, Folkl. Journ. V. 24; 12 præster maner et genfærd til det Rødehav (s. d.), Hartl. F. T. s. 209. 213. 17. 18; se hat I. 563. 14 b, løbe omkap.

manege, no. sag, begivenhed; „no må a helst fåtæl hiele manesen fræ føst o“, Jæger, I Ferien s. 11; jfr. fr. manège, rideskole; vist snarere [trykfejl?] for menasen, ménage; måske en med vilje foretagen forandring.

manelse, no. *monəls æn* (vestj.) påmindelse, formaning; *de ær æn skit dræŋ, han leqər ət eṭ ve· sæ, han for eñda m— nåk.*

maner, no. *mani·jər æn -ər* (D.) = rgsm.; *han hår æn sœr m— o̜ ət;* jfr. fr. manière, ital. maniera; af mlat. manarius to., hvad der falder i hånden, lat. manus, hånd.

manerlig, to. *mani·jərlə* (D.) = rgsm.

mang, no. *moŋ de* (Vejr.); *mæŋ de æn* (Vens.); *maŋ* el. *måŋ æn* (Agersk., sj.);

må̤ŋ æn (Byldcrup); *måŋ de* (Ang.) — en hob, uordentlig mængde; *de gær i måŋ, lisom Påwl Skomaqərs klom̱p, da kåq̣t di æn stuň oňər låt låq* (vestsl.); ɔ: de kogte istykker, i mas; *vi hær et gråw̱ måŋ mæ ət* (Tønder) om en sag, som er vanskelig at finde ud af; *sikə nåwə måŋ, do dær ha law̱ət!* (Branderup); hakkelse, blandet med spøl, el. skrået korn, som er udblødt i vand (Angel); sammenblandet føde til svin, kyllinger osv. (Vejr., Vens.); jfr. Aasen, mang itk., „ingredientser; stof, hvoraf noget er taget, måske egentl. blanding, jfr. mengja"; se mænge; mulle-.

mange, to. [*mån̲i* hak., *mån̲ən* huk., *måntə* itk. (?)] flt. *mån̲ər* (Vens.); *man̲ə* (D. Andst, vestj., Vrads, Elbo, Gisl., Slet, Mors); *mån̲ə* (Samsø); *man̲ə* (Bradr., Sundev., Ang.); *man̲əŋ* (Fjolde) — **1)** to. formerne fra Vens. er vist glds.; *wa dər non̲? ja, dær wa mån̲ər; hụjər kron̲ər æ mån̲ə pæŋ; di wa mån̲ər om ə; mån̲ə ka ber̲ hjæl̲p jet, ən jet ka hjæl̲p mån̲ər; mån̲ə fålk*; *flæskpaŋkaq æ mån̲ə djæ lyw̱ræt; dær æ mån̲ər i Tijs, dæ gor eňc te cèr̲k,* ordspil mellem mange og byen Manna i Tise s., jfr. Grb. 238.176, Sgr. IX. 130. 381; *jæn̲ ær et un jæn̲, tåw̱ ær ən par, træj de æ nåw̱ər, fir̲ de æ man̲ə* (vestj.); *man̲ə, de æ syw̱, nåw̱ər æ træj, fir̲ de ær ən lilə flåk* (sts.); *tåw̱ æ nu̲ər, trij æ flijər, fijr æ man̲ə, fæm̱ æ maŋfål̩diq* (Mors); *man̲ə, de æ syw̱* (Andst); *man̲ə æ fjøw̱tən,* Sgr. II. 60. 343 (Lisbj. T.); *man̲ə de æ trij* (Mors), jfr. W. Gregor s. 24, Dania II. 190, Weinh. Volksk. IV. 246; se nogle; *man̲ə grøi, kol̩,* men *mòj sop* (Søvind s.); så m—, „som himlen er med stjærner besat", „som der er hoer åpå wo høen å fjer åpo wo kat", J. Saml.³ I. 74; *man̲ə ka jælp jæn* (Valsb., alm.); *man̲ə gåŋ* (D.); *man̲ə gaŋ* (Elbo h.); *man̲ə slaw,* mange slags; *hu man̲ə? — så man̲ə som muliq* (D.); *manən jæn* (Andst) mangen en; *man̲ə jæn̲* (D.; Bradr.), *man̲ən jæn̲* (Elbo h.), *manəŋ* el. *maňdən jæn* (Valsb., Ang.); *man̲ə djæs* (D.) mange deres, manges; på en særegen måde i østj. mål: *ål̩ de man̲ə,* alt det meget; *dæň man̲ə løsən,* den megen læsen; *de æ mæ li̲ man̲ə,* det er mig lige meget; *for I nowəj ụi òw jè swyn? — næj, dè ær il̩ dè man̲ə* (Søvind s.) ɔ: ikke særdeles meget; *de mån̲ə jowr,* den megen jord; *de mån̲ə ståṣ,* den megen stads (S. Sams); „det er aldrig det mange" (S. Hald h.) ɔ: det har aldrig stort at betyde, se J. Saml. VIII. 273. — **2)** bio. *mån̲ə fli̲r* (Vens.); *eňc åpå mån̲ə nèr* (sts.) ɔ: langtfra; *de æ skijə man̲ə mijər eň öl̩ə gaŋ* (Andst) ɔ: det er sket meget tit. — Jfr. gl. norsk mangr, Aasen mang, gl. sv. manigh, mange, sv. mången, gl. dsk. manigh; mnt. mannich, mennich Sch. Lübb., eng. many, htsk. mancher; slgn. isl., gl. norsk margr, gl. sv., gl. dsk. margher; se flere, meget, mere; hvor-, lige-, så-.

mangefold, no. *man̲əfål̩* (vestj.); *man̲əfol̩* (Agersk.); *man̲əfol̩* (Bradr., Fjolde) — bladmaven hos køerne; jfr. mærregrøv, salmebog, vom.

mangel, no. *maŋəl æn maŋlər* (D.; Søvind s.); *måŋəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *li̲ maŋəl* (D.); „*i måŋəl å nomər jèn broqə mè nomər tow, i måŋəl å sokər broqə mè sål̩c*", Grb. 230. 22; *i måŋəl å òňc fesk æ tør̲ sel̩ gu̲* (Vens.); *dè ər èn maŋəl vè· ham; dè slawəls* (slags) *æ dær èŋən maŋəl åpo·* (Søvind s.); jfr. Hans-, korn-, penge-, vand-.

mangen, to. se mange.

mangesteder, bio. *man̲əstæjər* (D.) = rgsm.; *wi skal mån̲ə stèjəns hæn̲* (S. Sams).

manget, to. *måŋə* (Agersk.) *de ær så m— mæ di man̲ə fålk, æn har̲,* så besværligt, det går så uordentlig til; se mang.

mangfoldig, to *måŋfòl̩di* (Vens.) = rgsm.; *dø fò maŋfòl̩diqə o̤r sijn* (Lild s.); nyt ord.

mang-jagt, no. *måŋjawt æn* (Ang.) blandingsjagt, fælledsjagt.

1. mangle, uo.
maŋəl maŋlər maŋəl̩ maŋəl̩ (D.);
måŋəl måŋlər måŋəlt måŋəlt (Vens.);
maŋəl maŋlə maŋlət (Søvind s.)
= rgsm.; *dær maŋləs gråw̱ möj ị* (D.); *a ver̲ il̩, hwa haň maŋlə* ɔ: hvad der er i vejen med ham; *haň maŋlər il̩ aň* (andet end) *èt gåt kròvl hòq,* han trænger ikke til andet end til en god dragt prygl; *a maŋlə trèj̩ oə ị å vè lisə gaməl sòm dò; dè maŋlə jèn̲* el. *dè maŋləs jèn̲,* især bruges formen med *-s* i slutn. af sætningen: *læ wòs si, hwò man̲ə dè maŋləs* (Søvind s.), der fattes; jfr. htsk. mangeln.

2. mangle, uo. *moŋəl moŋlər moŋəl̃ moŋəl̃* (D., vestj.); *måŋəl måŋlər måŋəlt måŋəlt* (Vens.); *mòŋəl mòŋlə mòŋlət* (Søvind s., Elsted); *maŋəl maŋlər maŋəlt* (Bradr.; Sundv.) — rulle linned ved hjælp af en manglestok og tilhørende -fjæl; *å moŋəl æ hiňər* (D.) siges, når man ruller en andens valne hænder mellem sine egne: der hopper en op i vognen til ham og mungler ham dygtig, Kr. IV. 138, prygler, tumler med; jfr. htsk. mang el. mangel no., oprindelig en stor valse, betynget med sten, som i fabrikerne brugtes til at glatte töjer og göre dem blanke; den blev tit trukket af heste; mht. mange af mlat. manganum, blide, kastemaskine; gr. magganon, valse; af ital. mangano, slynge, glattevalse, dannedes htsk. mangel, ligeså mnt. Sch. Lübb.; Aasen, mangla uo., rulle töj..

manglefjæl, no. *moŋəlfjæl æn* (D.); *måŋəlfjèl æn* (Vens.); *mòŋəlfiəl æn* (Elsted); *maŋəlfjæl et* (Bradr.) — fjællet el. træet, alm. forsynet med et håndtag, som forestiller en hest, hvormed manglestokken rulles rundt; afbildning se Fb. Bondeliv s. 123, Mejb. Slesv. Bøndergd. s. 109, ligeså Hazelius i Afbildn. af föremål i Nord. Museet, Småland nr. 28 flg., Island nr. 43 flg.; på et m— opskrev gadebassen karles og pigers navne, se Kr. Alm IV. 4. 3, Jyll. I. 109; man kan lære at hekse, når man kan springe fra et m—, der ligger yderst på trillen, over et halmstrå, se Kr. Börnerim 359. 95; jfr. mnt. mangelbret el. mangelholt, Sch. Lübb.

manglehest, no. *maŋəlhæjst æn* (Hammelev) = manglefjæl.

manglepind, no. *moŋəlpiň æn -piň* (D.) = mangelstok.

manglerassel, no. *måŋəlrasəl de* (Vens.) = mangletöj.

manglestok, no. *måŋəlståk i* best. *-i* flt. *-ståk* (Vens.); *moŋəlståk æn -ståk* (D., vestslesv.); *mòŋəlståk æn* (Søvind s., Elsted s.) — stokken, hvorom töjet rulles, når man mangler.

mangletrille, no. *moŋəltrel̃ æn -ər* (vestj.); *måŋəltrel̃ æn -ər* (Thy) = manglestok, se skjæppe.

mangletræ, no. *måŋəltrèj è* best. *-trèjə* (Vens.); *mòŋəltrè èt* (Søvind s., Elsted s.); *maŋəltræ et* (Sundev.) = manglestok; kone værger sig mod tater med m—, Kr. Alm. V. 241. 24; træde synål, siddende på et m— el. flaske, Kr. Börnerim 268. 13 behændighedskunst, se manglefjæl.

mangletöj, no. *moŋəltöj de* (D.); *maŋəltöj de* (Sundeved) — mangleredskaberne til at rulle töj med.

mangvorn, to. *måŋvorn* (Bylderup) uordentlig; *hon æ så m—* (Bylderup); blandet med fremmede dele, som korn med ukrudtsfrø (Mors), Mb.

manillareb, no. *manilərẹƀ* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; bruges især til tömmer, da det ej bliver hårdt i regnvejr.

mank, no. *maŋk æn* (vestj.) fejl, skade; *æ dær m— ve æ klåk?* se mankere.

man-kam, no. *mankåm i* best. *-i* flt. *-kåm* best. *kåmən* (Vens.) — 1) mankam (Ang.) den del af hestens hals, på hvilken manken sidder. — 2) kammen, der bliver stående mellem to skår med leen, når græs og korn høstes; også græsset af to sammenslåede skår. — Jfr. drøftetrug 3, hoseøl 2, præstekrave.

1. manke, no. *måŋk i* best. *-i* (Vens.); *maŋk æn -ə* (Søvind s.; Dalby v. Fredericia; Vejr.); *maŋk æn* (Agersk.) — både mankehår, *de maŋk* (Vejr.), og det sted på heste og hornkvæg, hvor halshvirvler støde til ryghvirvlerne (Sønderj.); jfr. hærdetop; *„såmtir sa haj åpå måŋki å dè gro"*, Grb. 9. 46; m— afklippes og hænges i træ, el. en lok pindes i et hul, for at undgå mareridt, Kr. Sagn II. 249. 91. 94; — bæltet, som fiskerne bruger, når de drager våd, er fastgjort bagpå med et bredt bånd, dannet af gammelt tovværk, der sys sammen som når man fletter kurve og kaldes *æ maŋk,* jfr. J. Saml. VIII. 171 (Sall), se bælte; jfr. Aasen, manke hak.; se 1. man.

2. manke, uo. sagtens: klippe manken el. rede den; „de jennest a sku ta dæ for, ua de: a ku ual mank dæ!" And. Frieri ɔ: tumle, magte dig; jfr. Aasen, manka, klippe hestens manke.

mankehår, no. *måŋkhor* itk. best. flt. *-hoən* (Vens.) = rgsm.

mankepude, no. *måŋkpuw æn* best. *-puən* flt. *-puər* (Vens.) = rgsm.; m— på seletöj; jfr. øgpude.

mankere, uo. *maŋki·jər -kẹr -kijr*

(D., vestj.) mangle, alm.; *han maŋkeṛ eṭ mijər* (D.) skader intet; også: *moŋkijər* (vestj.); fransk manquer.

mannagræs, no. J. T. 102, en græsart, glyceria fluitans M. K. (Ålborg).

mannakage, no. i æventyret, løven siger: gid jeg havde haft en flaske vin og en m—, så skulde det gælde dit liv! Det hører skytten . . . han rejser hjem og får fat på både en flaske vin og noget alterkage, Sgr. IV. 34, sagtens oblaten, som bruges ved nadveren.

mannekop, no. *maṉəkåp æn -kåəp* (Bradr.); *maṇəkåp æn -ər* (Ågersk.), flt. *-kåp* (vestslesv.; Varde, Ribe) — en plante, valmue, papaver L., „monkop“ (Ringkb.) J. T. 160, jfr. mnt. mânkop Sch. Lübb.

manning, no. se mønning.

mantel, no. *mańtəl æn mańtlər* (M. Slesv.) kavaj, overkjole med slag; en kvindekåbe; *bær æ mańtəl å bekə skålərər* (M. Slesv.) ordspr.; jfr. Aasen, mantel; isl. mantull el. möttull hak., kappe; htsk. mantel; mlat. mantellus, en vid overklædning.

mantelpind, no. *mańtəlpiń æn -piṉ* (D.) flade c. 1 al. lange, 1½“ brede, ¼“ tykke pinde, der sættes ned rundt om pillestenen for med deres tykkelse at danne mål for de omgivende pillepladers (kappens) afstand fra den; se kype 2.

mantelsæk, no. *mańtəlsæk æn -sæḳ* (vestj.) langagtig sæk, hvori rytteren fører sin kappe, jfr. Kr. VII. 185, Mhoff 422.

manten, to. se mange.

manterere sig, no. *mańdəri·jər sæj* (D.); *mantəri·jr* uböjel. (Vens.); en anden form er: *mańtəli·jər*, se Sgr. VII. 7; hjælpe sig selv tilrette; *hań wår eṭ mijər fuḷ, eń han ku gåt mańdəri·jər sæj* (D.); *a ka eńc mantəri·jr mæ læŋər*, ɔ: klare mig, jeg må have hjælp, penge, arbejde osv.; *nẹr hon kańc m— sæ læŋər, skekər hon bu ætər ən cæləŋ, mæn te daw̱lə bruḁ ær hon jæṉər om de hiḻə* (Vens.); fr. maintenir; se for-.

manto, udrbso. *manto·!* (Holstebro, vestj.) siger man til heste og hunde, som skal fremad; er sagtens indkommet ved handelsmænd; jfr. mnt. men el. man; plt. man to!

Manø, no. *Mańø* (D., vestslesv.) ø syd for Fanø; dens beboere kaldes: *æn Mańøbo, æ Mańømæṇ*, konerne: *æ Manøhöns* (D.), dog nok kun spøgende; dens indvånere må ligesom fanniker og Aggerboere holde lyset for fastlandsfolk, jfr. Sgr. II. 86. 418; „i Valdemars Jordebog: Mannæø og Mannø, af det oftere forekommende Mandsnavn Manni“, U. Bl. I. 174; se ræv.

Manødreng, no. *Mańødræŋər* flt. (N. Farup) en plante, engelsk græs, armeria vulgaris Willd.

Manø hølade, no. *Mańø hjøl*[a] (Ribe) en stor marskeng, som Manøboerne efter sagnet skal have fået af Valdemar Sejr, fordi dronning Dagmar landede på Manø, se Gr. DgF. III. 196. 27, slgn. Margrete (s. d.), som strandede ved Skagen.

manøvre, no. *manøṛ æn -ə* (Søvind s.) = rgsm., om soldaternes øvelseskampe; *hań sku iń te m— i ætərorət;* jfr. fr. manoeuvre egentl. håndarbejde; lat. manus, hånd; opera flt. arbejder.

mapper, no. *mapər* flt. (Andst); *mæpər* flt. (vestslesv.) hudlapper, der jævnlig findes under fårenes hage.

mar, no. se mad, malle, måde.

1. mar, no. i smsætn. marebidsel, -pil, -skjæl, -skvalp, -stump, -svin, -svær, -tag, -vidie; jfr. Aasen mar, isl. marr hak., sø, hav; htsk. meer, lat. mare; Margrete, marsk, morads, morild.

2. mar, no. hest, jfr. Aasen merr huk., ligeså isl.; htsk. mähre; mnt. mârpert, Sch. Lübb., hoppe; marschall; eng. mare; se mær; marføl, -lam, -plag.

mare, no. *mår æn -ər* (D., vestj.) *mòr æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., et fabelagtigt væsen, el. vel egentlig en kvinde, som den forbandelse hviler over, at hun uvitterlig plager dem, som hun elsker, ved under deres sövn at sætte sig på deres bryst, „ride“ dem el. „kryste“ dem; *mòrən re̜ ham* (Vens.); *æ mår vel rij ham, hår ræjən ham* (vestj.), jfr. Kr. IV. 320, Sagn II. 242. 53; det er en kvinde el. en dværg med en hvid pind i den ene hånd, i hvilken den sovende bider, Sgr. IV. 127. 59 (Sundeved) en mand er mare, Kr. Sagn II. 248. 84. 85, Sgr. IV. 141. 59 (Svendborg), jfr. Sande I. 56, Wolf, N. S. 160 nederst; de kendes på sammenvoksede öjenbryn: *„èr ə kwe̜jme̜sk, dèr è kreŋəlywə, så èr hon èn mòr, dèr om nètən, nær hon sowər kòmər å kr[ø]stər, hwèm hon hòlər å, uən te hon sil wæ o ə“,*

Grb. 141. 6; *„i mąj hò fåtal̆, hwant hąj ha wat i krøst we mòr,* sts. 142. 1; jfr. Sgr. IV. 85. 59, 91. 59, 192. 59, Kr. IV. 379. 364, VI. 279. 258, Wigstr. Folkseder s. 79; slgn. mare-browed, Amer. Folkl. VIII. 30. 285 (N. Foundl.) se öjenbryn; el. derpå, at de har en tot sort hår på ryggen, Sgr. IV. 142. 59 (Sams), I. 12. 10, Kr. Sagn II. 245. 70; el. en lådden vorte, Sgr. I. 78. 243; drenge bliver varulve (s. d.), piger marer, når deres moder er krøbet igennem en horse- el. følham for at undgå fødselssmærter, se Gr. Gl. d. M. II. 85. 44, III. 105. 26, Sgr. I. 77. 243, VII. 28. 18. 19, J. K. 189. 70, Thiele Overtro nr. 739, Kr. Sagn II. 227. 1. 4. 10. 11. 12-14. 17. 46, jfr. Wigstr. I. 103. 231, Skytts h. 149. 159, Grimm Myth.² 1050. 1098, Rääf s. 115, Hofberg Skogsb. s. 51, Bruzel. s. 89; ligeså, når kvinder i fødselssmærte påkalder fanden, J. K. 415. 85; når kat, som er gået under ligkiste, går under udøbt barn, Cavall. Wär. I. 351. 458, Rääf I. 81, Amins. VI. 116; når barn døbes forkert, Pomm. Volksk. II. 179. 68, Urquell I. 152. 28-30 (Østpröjs.), Hartl. Science s. 280; hun er i höneham, Kr. Anholt 75. 71, museham, Grb. 143. 25; Sgr. I. 78, Kr. Anholt 75. 70, Wigstr. I. 182 i kattekam; som blomme, Pomm. Volksk. II. 180. 72; som pære sts. nr. 67. 70; som knappenål nr. 72; stoppenål Kr. Sagn II. 251. 104; som hestehale, Nyland IV. 118; som greb sts. IV. s. 68; som æble, Veckenst. Volksk. II. 105; jfr. alfen; der som solstråle kommer g. hul, Afzel. Sagoh. II. 161; hun kommer ind gennem et lille hul og fanges ved at der sættes en pind i hullet, se Thiele II. 280, J. K. 264. 16, Tvedten s. 8, se også Hartl. Science s. 308 ned., Amer. Folkl. II. 31 (Pensylv.); jfr. Wigstr. II. 317. 235, Hazel. VIII. 55; der findes i så fald en nøgen, dejlig kvinde i stuen, med hende gifter karlen sig, men en gang tager han pinden ud af hullet, og så forsvinder hun påny, men kommer usynlig tilbage og drager omsorg for sine börn; hun kommer tit langvejs fra, fra Holland, Sgr. I. 12. 10; fra Skåne, Sgr. I. 79. 243, jfr. Strackerj. I. 379 a flg., 387 h flg., P. Volksk. IV. 50, Folkl. Journ. IV. 250 (græsk), Rivista I. 338. 935 (Ital.); hun kan også fanges under et såld, Sgr. VII. 29. 20 (Lolland), J. K. 421. 3; kan ej slippe uden hun tæller (s. d.) hullerne i det, men kan kun tælle til tre el. til fem, Kr. Sagn I. 248. 82; såres el. dræbes, når man på sengekanten lægger en le med odden i vejret, Kr. VIII. 66. 129, Sagn II. 247. 78-81, jfr. Bergh Segner IV. 46, Amer. Folkl. V. 110; hun bliver mske, når hun såres tilblods, Kr. Anholt s. 75. 169; se kniv II. 220. 47 b; man kan hindre hende i at komme ind ved at skrive et marekors (s. d.) over sengen; ved at sætte sit fodtöj med hælene ind ad mod sengen, Kr. IV. 396. 540, Sagn II. 247. 78. 80 (alm.), se sko; hun skal nemlig træde i skoene for at komme op, Wigstr. I. 104; ved at strø hørfrø rundt om huset, sætte tre synåle med odden nedad i dörens overkarm og tre med odden opad på dörtrinet, Sgr. V. 110. 59 (Løgstør); ved at kvinden lægger et par mandsbukser, manden et kvindeskørt over sengen, ved at fæste en kniv i sengestolpen, ved at slå til den, ved at sige, når man mærker den: „det er maren!“ Kr. IX. 67. 730 flg.; ved at sætte en spand vand foran sengen, over spanden lægges en barberkniv med opadvendt æg, Sgr. IV. 141. 59 (Sæll.); ved at spise tre bid brød og gå baglængs i sin seng, Sgr. IV. 111. 59; må fare bort, når man får sig drejet i sengen, Sgr. IV. 91. 59; el. når en anden nævner den sovende ved navn, Kr. Sagn II. 241. 43. 49. 76, J. K. 362. 1101; at forestillingen findes, at hun løses, når hun nævnes ved navn (s. d.), jfr. Wigstr. II. 132. 346, Cav. Wär. I. 349, Bruzelius s. 89, er vel sandsynligt; man værger heste mod hende ved hulboret (s. d.) sten el. tordensten i stald, J. K. 188. 68, Kr. Sagn II. 249. 92-3, jfr. Folklore VI. 126 (Suffolk); i en gl. bön: *guj bəwạ̊r wås få hå̱rər o må̱rər o rø̱ myrər,* Kr. III. 263. 346, jfr. IV. 345. 444, VIII. 399. 739; en besværgelse, som dog måske angår moder (s. d.) Kr. VI. 356. 31, jfr. Thiele Overtro nr. 751, Holb. Ped. Paars I. sang 4, Sande I. 57, Amins. III. 117 c, Hazel. VIII. 67 (Norge), Hammersh. I. 330, Weinh. Volksk. II. 5, Folkl. Journ. VI. 132, Grimm Sagen I. 112. 81, Z. f. M. I. 33. 4. 198, IV. 112 flg. (Schweiz); Kuhn W. S. II. 191. 541; alm. er forestillingen, at maren rider heste, se marelok; hun kan også ride ploven, Sgr. IV. 91. 59 (Falster), Kr. Sagn II. 251. 106; der kan endnu

henvises til Sgr. IV. 207. 59, Gr. Gl. d. M. II. 85. 44. 88, Kr. Sagn II. 227 nr. 1 flg., Werlauff Antegnelser 374 flg., Finn Magnussen, Eddalære IV. 216 jfr. anm., Faye 76, Haukenæs II. 67, Nicolaiss. Nordl. III. 5, Sande II. 169. 227, Renvall 24 flg., Wigstr. II. 281, Antiq. Tidsskr. 1849-51 s. 203 (Færø), Fritzn. Lapp. Hedensk. s. 174 m. henvisn. til Eyrbyggja S. s. 19. 9 kap. 16, „kveldriða"; Snorre, Ynglingesaga k. 16, Gl. Norske Love Dania III. 343, Peters. Dnmarks H. III. 229; der er „baum-, dorn-, pferde-, wassermahrte", P. Volksk. II. 177. 63 flg., V. 46. 47. 13, Grimm S. I. 295. 249, Irische Elfenm. LIX. CVII, Myth.² 1193, Mannh. Germ. Myth. 633 mange henv., Kuhn, W. S. I. 80. 71, 218. 247, II. 18. 52, M. S. 47. 48, 197. 185, 374, N. S. 91. 418, Strackerj. I. 375. 248 flg., „walriderske"; Mhoff 242. 332 flg., Wolff N. S. 342 nr. 249 flg., 614. 654. 688-89, Z. f. M. II. 139. 421. 52 (Østerrig), III. 310. 15. 22 NB. galt pagina, IV. 410 (Kärnthen), Wuttke nr. 402, Grimm Myth.² 433. 1193, Liebr. Volksk. 400. 10, Harl. & Wilk. Lancassh. Folkl. 89, Tylor Anfänge II. 190, Urgesch. s. 8 (Austral.), Krauss Hexensag. s. 29 b, Ralst. Songs 133, Urquell I. 15, II. 71. 103 (Bosnien). 119. 168 retsforh. i Wien, 191; Folkl. II. 47 (finsk); „presses to death", Am. Folkl. VII. 114 (Alleghany Bj.); „danser på mand" sts. 116; „il Lauro", Rivista I. 318. 617; se endnu Munch, Epist. obsc. viror. (1827) s. 145; jfr. lænkebue; Aasen, isl. mara, huk.; mnt. mar, Sch. Lübb., htsk. mahr; eng. mare, henføres til et slavisk ord, polsk mora, mare, natsværmer, Weig. Wb.; se alp, mahr, Grimm Wb.; natte-.

marebidsel, no. *mårbjæsəl de* (Holmslands klit) en art blæretang, fucus; jfr. 1. mar.

mareflетning, no. *mòrflætəŋ i* best. *-i* (Vens.) marelok i hestens man; *hål ær i jænə mòrflætəŋər;* se Kr. Sagn I. 410. 26; „tusse-flette", Folkev. VIII. 470. 53 (Norge).

marehalm, no. *mòrhalm de* best. *-i* (Vens., alm. vestj.; Nordby, Sams); også *mòrhalmt ka eñc grow dær* (Vens.) — en strandplante, elymus arenarius L., blandes udentvivl i forestillingerne med psamma arenaria L.; blev slået som hjælpefoder, se Kr. Anholt s. 100. 41; kvik, agropyr. repens Beauv. på Sams; bændeltang, zostera marina L. (Skagen), J. T. 267, jfr. helme, klittag.

marekat, no. *mårkat æn* (D.); *mòrkat i* best. *-i* flt. *-kat* (Vens.) = rgsm.; i en skæmtevise: den gamle kjælling, der i krogen sad, fik en mårkat, Sgr. I. 125. 8; vist i folkemålet kun som et slags skældsord om et hæsligt mske; *skryw ul å mårkat* (Elbo h.) ɔ: kragetær; opr. betyder det en af den gl. verdens abearter, som alm. findes i menagerier, mnt. merkatte, Sch. Lübb., htsk. meerkatze, „weil das thier über das meer, nämlich aus Afrika, zu uns gebracht worden ist, u. einen langen schwanz wie eine katze hatte", Weig.; Aasen henfører det til mara uo., løbe i brunst, om heste, se 2. mar; m. h. t. formen jfr. 1. mar; huskat.

marekors, no. *mårkås æn* (D., Andst), m—, ⛤, pentagram, skal skrives på stalddören, så rider maren ej hestene (Rkb.); kan det ikke hjælpe at vende træskoene avet for sengen, skal der skrives m— over den, som maren vil ride; det skal skrives på loftet, ligeover den sovende og være ud i et træk, Kr. VI. 288. 352; afbildning og beskrivelse af m—et hos J. K. s. 314 og s. 323. 5, Kr. Sagn II. 242. 50. 249. 90; det ristes med rugkærne mod ringorm, Nyland IV. 128; det er enkelt og dobbelt; det findes tegnet el. afbildet på gammelt bohave, kakelovne, vugger, jfr. Rochholz, Kinderl. 289, Weinh. Frauen I. 102-3; sengesteder, Kr. Sagn II. 243. 58; indskaaret over döre, såvel over hoveddören som over stalddören, Sgr. IV. 128 (Sundev.), jfr. Rochh. D. Gl. II. 178; det er et alm. bekendt magisk tegn, kaldes tysk drudenfuss, f. eks. Grimm Wb., Busch Volksgl. s. 159, Leoprechting, Aus d. Lechrain s. 25, Urquell II. 24; andre alm. navne er pentagramma, se Wuttke nr. 244. 246, Folkl. Journ. V. 197, pentalfa, pentacle, Lehmann II. 152, Aubrey, Remains s. 50 med anm., hvor det omtales, at det findes i det vestre vindue af Westminster Abbedis sydlige skib, Folkl. Journ. V. 24, Schindl. Abergl. 123; i en svensk Cyprianus kaldes det „Maria vapen", Wigstr. II. 376. 405, I. 105; Cavall. Wärend I. 265; „Salomons segl", Nyland IV. 103 ned.; afbildet Hazel. III. 5 med navnene: „hexefod", „ellafod", „ellakors" osv.; „smérhnútur", Árnas. I. 432; „fem-

udd", Amins. II. 104. 106 h. 108 q, IV. 75. 82. 94, VIII. 127; „fembörning", Modin, Sign. s. 11. 18, Sm. Medd. VI. CXL-I; „gruppo" el. „segno di Salomone", afbild. Rivista I. 75. 219. 886, II. 39, jfr. endnu I. 317. 391 flg.; m— = tryllekredsen, som skærmer, se Laisnel I. 169; tavleleg: „sætte ind på m—ets spidser", Kr. Börner. 328. 1; det skal stamme fra Pythagoras, se endnu Nicolaiss. Nordland III. 20; jfr. gåsefod.

marekvinde, no. *mòrkwęj æn* (Vens.) = mare; *„sålèŋ èn mòrkwęj hòr hèmələ cèrlihjæ te jèj, så mòrrijər hon ham"*, Grb. 142. 8.

marelok, no. *marlåk æn* (Agersk.); *mòrlåk i* (Vens.) = rgsm.; *han har æ hår hæŋəň i marlåkər* ɔ: i uredte, filtrede lokker; de kan findes i hestenes manke og er kendetegn på at „maren" har redet dem, Kr. IV. 358. 121, Sagn II. 245. 74-76, 249. 87-89. 97-99, Gr. Gl. d. M. II. 87. 46, Sgr. IV. 85. 59, X. 208. 59; Junge s. 302, Thiele Overtro nr. 752, jfr. Wigström I. 154, Henriks. s. 6, Modin Sign. s. 16, Strackerj. I. 379; slår man en spand vand på hesten, som rides af maren, kan man få hende at se, jfr. Thiele II. 281; se også Amer. Folkl. V. 111, VII. 114 „witch stirrup", Uncle Remus s. 156; Grimm Myth.[2] I. 433; Bosquet s. 103; Schmidt Volksgl. 178, djævelens, Krauss Volksgl. s. 86 Vilaernes værk; en marelok må ej redes ud, så dør hest, J. K. 189. 69; når maren rider en gran, fremkommer en „mar-qvast", Runa VI. 28, se troldkost; manke, marefletning; norsk kaldes maren, som plager dyr, „ridham", se Aasen, Folkev. XI. 466. 493.

Maren, no. *Marən* (D., vestj., Vens., Sønderj., alm.); *Madn* (Rougsø h.); afkortet og tonløst: *Ma Mastə*, Maren Madsdatter, *Ma Jörənstə*, Maren Jörgensdatter, *Ma skræjəs, snekəs*, skrædderens, snedkerens kone, Maren (Søvind s.), ligeså Randers, Sall. o. fl. st., *Ma* betonet; *en kowən, hon hi Ma Ram*, Kr. IX. 200 (Vor h.); i Vens. findes de gamle former: *Måi* el. *Måj* og tonløst: *Måj, Måj Pi̇əstər*, Maren Pedersdatter; navnerim: *i pej i blarən, de ka sæj Marən* (Vens.); *fañən fęs fet, Marən målkət mjælk* (Branderup), jfr. Kr. Börner. 105. 938; *blæj Kåi i Måi*, blande Karen i Maren, ɔ: blande det ene i det andet, tage fejl; Maren el. Måj Egholm, Kr. VIII. 303. 517, en heks. Navnet bruges i eder: *de æ, Marən ta mæ, saj!* (Vens.), se Karen; i Sundeved kaldes kaffekedlen Maren, jfr. madam Brun, Karoline; storken nævner frøen Maren, Kr. VI. 295; i mange börnerim, tit i forbindelse med Karen:

Marən o Kårən, di wåjət öwər æ o,
få hwær æn trin så tåw di æn skro;
Marən wå vre, får æ o wå få bre;
Kårən wå gal, få hun tøt, ən wå få smal,
Sgr. I. 90. 401 (Sneum s.), Kr. Börner. s. 124;
Marən å Karən å Kjestən, di fuləst aj te væstən,
dæ köwt di ən kal å oi ən hal,
di lut ən i los, di ğæmt ən te posk,
å oi ən te djæ lilə ywlawtəns nætə
(Tåning), jfr. Sgr. VIII. 203. 829;
Marən, kal Karən, kal Cestən hær ej;
dæ stor i slat kafə, læ dæj i det skej! (Vens.);
dæ å mæ å wi tow å Marən i lea (sts.) ɔ: vi to; *blaŋk Marən* (D., vestj.) forblommet udtryk både om høleen, brændevinsflasken og krigstjenesten (sabel); om en rekrut siges: *han ska køs blaŋk Marən* el. *æ henlåwet te bl— M—*, el. *ska drek brulop* el. *gywtəs mæ bl— M—*, el. *han ska hen o tar* (törre) *blaŋk Marən hiň röw* (vestj., D.), jfr. Bergh Segner IV. 71. 74. 142, „Blanke"- el. „Lange Mari", se også Dania III. 44; Lange-Maren skal være navn på en stor kanon, som ligger på Kronborg; på den står:

Lange-Maren er mit navn,
fire mil jeg går fra stavn,
giver du mig mere krudt,
går jeg og den femte ut (Århus egn);

stuwə Marən (Agger) er Vesterhavet, se hav I. 565. 45 b; Maren udledes fra Marina, et helgennavn, se Aasens Navnebog s. 83; giftekniv, Karen; Glar-, Store-.

Maren Hujegårds, no. *Ma Hujgos* (Tåning) kaldes uglen, fordi den hujer og tuder.

Maren krokone, no. „Ma krokon", en ældgammel höj bøg, Gr. Gl. d. M. I. 70, Kr. Sagn III. 377. 15 (Silkeb.).

Maren Langagers, no. *Ma Lòŋaqəs* (Tåning) = Maren Lundgård.

Maren Lundgårds, no. *Ma Luňgos* el. *Lyňgos* (Røgen s.); *Ma Loŋgos* el. *Luňgos* el. *-gos* (Tåning) — navn til uglen,

jfr. Sgr. III. 103. 405, XII. 152. 496, J. K. 226. 275; sagnet fortæller, at en lille pige blev jaget barfodet ud i sneen; så vilde hun rystende af kulde, kalde på føllet, men hun blev til en ugle og skreg: *hu̦, ko fyls!* hu, kom føl! når hun tuder, varsles der vinter, og man siger: „Maren Lundgårds fryser hendes fødder!“ Sgr. IV. 15. 7 (Støvr. h.), Kr. Sagn II. 266. 72.

Maren Split, no. skældsord til den, som klæder sig af, for at gå i vandet, men af frygt el. anden grund opgiver det og klæder sig på igen (Ribe latinskole, årene 1840-50).

Marensrok, no. se Marierok.

marepil, J. T. 215, gråpil, salix repens L. (jysk).

mareride, uo. *mo̦rrij* (Vens.) ride en som mare, *di se̦ə, nè mæ wo mo̦rre̦ə, så le̦qə dæ so̦nt ən tøŋsəl åpå dæm* (Vens.), se marekvinde.

mareskjæl, no. *må̦rsk̆æl de* (Holmsl. klit) rygskjold af en lille blæksprutte, som undertiden driver massevis ind fra vesterhavet; jfr. krageost, mårskjel.

mareskvalp, no. en art gople, medusa aurita (Skagen), Olavius.

marestump, no. *må̦rstompər* flt. (Agger) opskyllede stykker maretørv; se dog mor, mosejord.

maresvær, no. *mo̦rswa̦r æn* (Vens.) en vandmand, gople.

maretag, no. *mo̦rta̦q de* (Vens.) = marehalm.

maretørv, no. *mo̦rtørə æn* best. *-n* flt. *-tö̦rə* (Vens.); *må̦rtö̦rə* (Agger) = rgsm., tørv, der på sine steder findes i lange, sammenhængende lag, snart tykkere, snart tyndere, i klitten; den er så hårdt sammenpresset af det omliggende sand, at den jævnlig må brydes med jærnstænger.

marevidie, no. J. T. 215 = marepil (jysk).

marføl, no. *mo̦rføl è* best. *-følt* (Vens.; Sall., Mors); *mærkfel* itk. (N. Sams), om det er pålideligt; *må̦rføl̦ æn -føl̦* (Lild s.); *ma̦føl æn* (Sem); *må̦føl et* (Vor h.); *mæføl et* (Elsted); *ma̦rføl et -føl̦* (Agersk.) — et hunføl; til forskel fra hesteføl; i en skæmtevise: degnen fik en mårføl med trensen på, Sgr. I. 125. 9, jfr. marekat, tyrekalv; se 2. mar.

Margrete, no. *Magre̦·t* (vestj.); *Mærgre̦·tə* (N. Sams) — alm. kvindenavn, forkortes sædvanlig til Grete (s. d.); navnerim: „Margret, hun stal en fremmed mands kasket, men hun ku it gjø ve et, hinde fåer lest hind' te et (Vol.), jfr. Kr. Börner. 128. 90, Pomm. Volksk. III. 151, Simr. Kinderb. 116. 438; sorte Margrete, i Dannevirkeegnen „Swarte Margreet“, se Mhoff. 14. 11, 18. 16, 157. 215, er Margrete Sambiria el. Sprænghest; dronning M— se J. M. 73, Gr. Gl. d. M. III. 202, Kr. Sagn IV. 31, 408. 61. 62. 64. 65, 428. 36; = Margrethe Valdemarsdatter; er strandet ved Skagen, s. 540. 25, jfr. Manø hølade; „dronning M— ligger lig“, Kr. Börner. 359. 94, en spøg; M— henføres til gr. margarites, som vist er kommet til Grækenland fra indiske sprog; se Mette, Grete; dronning-, Lange-.

Margrethes dag, no. en kalenderdag, 13. Juli; regner det M—, vil det regne seks uger derefter, Kr. VI. 275. 224; „M— vandøse“, Thiele Overtro nr. 40; *dæn̄ trata̦nt ju̦li kal̆təs „Mægret rǒđən hyj̦“, fò dæsom de ræ̦nt dæn̄ daw̦; så blèw dær eŋən rå te̦ å fo hyjəđ gòt hjèm̦ dæn̄ o̦r* (Lild s.); *Magret-ròənhøsda* (Vens.); *Magret röđən hyj̦ hin̄ər daw̦* (vestj.); „Margrete pisser i høstakkene“, Kr. VI. 275. 223; „å Margretes nat sættes æ nødder i æ hat“, Kok Ordspr. 142. 1594 (vestslesv.); regner det den dag, bliver der ingen nødder, thi „Margrete pisser i dem“, Kr. IV. 371. 280, forestillingen er vidt udbredt, se Mannh. Germ. Myth. s. 382, Kuhn W. S. II. 175. 485, Herabkunft des Feuers (1859) s. 184, Mhoff 598. 157; i Sverrig: fru Sara (19. Juli) väter i nötterna, Hildebr. Bemärkelsesdagar s. 46. 6, Afzel. Sagoh. III. 153, Runa VII. 38.

Marie, no. *Mari·jə*, glds. *Mari·j* (vestj.); *Mari·c Mari·j* el. *Mari·ja* (Vens.); *Mari̦* glds., *Mari̦ə* (østj.) — 1) alm. kvindenavn; *Kjestən Mari·j, Mari Do̦rtə* (D.); navnet forkortes til *Mij* (D.); *Mitə* (vestslesv.); „Ri“, And. Frieri; navnerim:

Berət Mari·j, hin̄ særk æ få sij! —
a tråw̦r, do æ tompə, hin̄ særk æ få stompə (D.);

el. *Mari̦·, Mari̦·, Marå·l̦ə,*
hun sar å baqtə bål̦ə,
hun ga m̦ə jæn̦, hun ga m̦ə tòw̦,
hun ga m̦æ trèj po tåskən (Elsted);

el. *Mari·j, Mari·j, Maru·tənskral̦,*
læ råkən sto̦, læ rul̦ən go̦, (vestj.);

el. *Mari·ə, Mari·ə, Mara·ŋkəntọ,*
læ kæpən stọ, læ rijsən gọ,
Marịə fæk baŋk i fæmtən ọr (Agger), jfr. Sgr. I. 88. 388;

el. *Marị·, Marị·, Marè·ŋkəltọ,*
læ kæpən stọ, læ rịsət gọ,
slå håt, slå håt!
de ǧò så gåt (Elsted);

el. *Mari·c, slọ i skic,*
dær æ fæmtən al wic! (Vens.);

jfr. Pomm. Volksk. III. 151, Simr. Kinderb. 116. 40;

el. „eg å bøg å ellentræ, det ka sæj Else;
sul for en par skjælling heller tri,
det ka sæj Else Mari“, Kr. Börner. 96. 26;

en øgeremse: Marie Maromme, Kr. Dyrefabler s. 124. — 2) himmeldronningen, Jesu moder; „fyrretyve uger gik Marie med Krist.“, Kr. II. 121; Marie Bebudelse, Kr. II. 124; Jesus stjæles fra M., legendevise, Sgr. V. 177. 759, jfr. DgF. nr. 96. 97; i Helligtrekongertoget sidder Marie på et æsel og har en sivvugge på skødet, se Fb. Bondeliv s. 252; i besværgelser: Jesus, Marie, hun satte sig under en lind, Sgr. III. 40. 75; Jomfru Marie gjk til vandrehaf, nr. 76; Marie med hendes engle ni, hun signede ham med fingrene ti, Kr. IV. 402. 590; jfr. endvidere J. Saml. IV. 115. 12. 13. 15. 21. 32. A. B. 36. 43. 46-48. 62. A. B. C., Kr. IV. 403. 600, VI. 374. 203, IX. 390. 49; tre ave Maria, J. Saml. IV. 108. 2, Pontopp. Everr. s. 66 flg., jfr. Ragirist; slgn. Amins. I. 109. 2. 3. 4, 111. 1. 2. 8, II. 102. 1-6, 107. o, 111. x, III. 119, IV. 79 flg., VIII. 107, Cavall. I. IX, Modin Sign. s. 7, Strackerj. I. 69. 81a, 101. 142, 105. 146, Pomm. Volksk. V. 57; „vor frue“ lukker sjæl ind i himmerig, J. K. Æv. I. 113, Arnas. II. 40; fortæll. om Jfr. Marie og dyr, Nicol. Nordl. II. 17, Cav. Wär. I. 344, se svale; hun befaler alle fugle at flyve gennem bål, Arnas. II. 24; hun hjælper i barnsnød, se Thiele Overtro nr. 381; jfr. Perseus II. 91 M—s bælte bindes om fødende, se Marieløgle; måne (s. d.) sættes på kager, der bages til „himlens dronning“, Kr. Almuel. IV. 116. 340 (efter Monrath), jfr. Runa VIII. 48. 16; M—s billede på kagestempler fra 1600, Hazel. VIII. 33; *æ gek op o de hy bjerə, dær sto æn stoər kirk, dæn vår gröən urən å gual iňən; dæər såt jomfru Mari·å mæ sit letəvetə baərn,* Fb. Fr. Hed. s. 28; ligeså i det andet vers: „mutter Marie med hendes lille barn på skød“ (Valsb.), jfr. Kr. Sagn II. 324. 303-4, Mélus. III. 110; i en remse, som findes i mangfoldige varianter: „Maren å Male·n, di sad o grå sten“ el. Maren å Mætt' stu i æ stætt“, el. „Marie hun sad på kirkestett'“, Kr. Sagn II. 324. 305-7, Börner. s. 151; el.

Marịə saj po stætən, hun bøstət å hon flætət,
hon baj te guj i hemələn, dæn rẹn, dæn vil hẹt,
så hẹt dæn rẹn, så skẹnt dæn sọl,
klår åp i sköj, gus æŋlə löj,
læ fatə maňs kụ kom bejsəň te bøj
læ riq maňs kụ sæt sæ håt i døj,
hon ka it kom hjæm fa̱r i mon awtən,

Kr. VIII. 396. 731; jfr. de øvrige nr. 730, 32-34; se endvidere Antiq. Tidsskr. 1849-51 s. 314 (Færø), Hazel. II. 21; Cavall. Wärend I. 433, Hildebr. Bemärkelsesd. s. 97, Pomm. Volksk. III. 137; Maria råder nemlig for regnen, regnbuen er bræmmen på hendes kjole, se Wuttke nr. 27, Schmidt, Volksl. s. 36, Grimm Myth.[2] s. 159 se Mette; M— i isl. bönner, se Arnas. II. 57. 6. 7. 12. 13. 22; i en alm. remse: *Marịə mø gik ur o röw heňər hø,* her må dog sagtens mø betyde: høstpige, jfr. Kr. Börnerim 362; i en remse: „hellige vor frue, skabermoder, frelsermoder, rette spejl; ark, burr, bom, dejlig rose, guldtårn, månnstjann“, der smstilles med det „lauritanische latenei“ og mulig er indkommet i sidste krig, Sgr. III. 173; Herre Jesu moder! udråb, J. K. 419 (Sælland); guds moders höj, Kr. Sagn II. 500. 58; hun bad til gud og Marri Krist, Kr. II. 58. 2; om Maria i folketro se Cavall. Wärend II. X., Afzel. Sagoh. III. 111, Wuttke nr. 27, Grimm Myth.[2] I. XXXII: Freja og Frigg er blevne til Maria; blomster med Marias navn se de følg. artikl. samt Ndl. Volksk. VII. 153 flg., Grimm Myth.[2] 1145, Wärend I. 238. 314; hendes udseende, Arnas. II. 24, se marekors; i en remse: Jomfru Marias de hvide knæ, Kr. Börner. 66. 58; hun sidder som Marie på Dråby alter, som fluerne havde overbegjort, Kr. IX. 109. 166 (Mors); hun er den smukkeste og bedste kvinde, næst efter Marie selv, Kr. Æv. 87; støvnålene og støvvejen i martsviolen, viola odorata L., el. støvvejen hos en orchidé, kaldes Marie med

barnet, Sgr. II. 44.4, XII. 158 (Malt); hun danser påskemorgen med solen på et sølvfad, Folkev. XI. 475.481; lördag (s. d.) vasker M— sit lille barns töj, Kr. IV. 345; mellem Jul og M— kirkegang, Wigstr. II. 286; i sagnet fortæller karlen bjærgmanden, at jomfru M— er budt til fadder, Thiele II. 247, Kr. Sagn I. 445 flg., Eftersl. s. 67; jfr. Faye 17, Vang, Reglo s. 31, Asbj. I. 34, Mhoff 289. 395; slgn. Jomfru M— blev bedt til fadder ved Jörgen Ruds dåb på Vedbygd. 1517 sammen med Hellig Jörgen, Hellig Christoffer samt forskellige adelsmænd, se Troels Lund VIII. 120; i lögnehist. stod jomfru Maria og blæste sådder fra, Sgr. VIII. 81; i „sol og måne“ legen skal den, som først fanges, sidde „mutter Marie“, pirre med en pind i jorden og sige: „skrot, skrot, skræje!“ Sgr. VII. 80. 93 (Vonsb.), om her da ikke er en forveksling med en anden leg: kyllinghöne; at „danse Marie op“ el. „hvor bor Marie?“ (vestj.) en leg; börnene sidder på hinandens skød i lang række, inderst Marie; der begyndes fra yderst i rækken; „hvor bor Marie?“ — *„næ·stobåq“* el. „i Bethlehem, Davids stad“; omsider nås Marie, og så forlanger frieren hendes datter at danse med, hun må ikke le el. vise sine tænder, så kommer hun i helvede; jfr. Sgr. V. 10.13.7, Fb. Bondeliv s. 315, Kr. Börner. 215, jfr. Mannh. Germ. Myth. s. 273 flg., Mhoff s. 486.7, Handelm. Spiele s. 56, Z. f. M. IV. 354, Carstens (i Nachtr. z. Jahrb. f. niederd. Sprachf. X. 52) s. 100.27, Tobler Appenzell. Sprachsch. s. 169 „Engeli ufzücha“; Marieviser se Gl. d. M. III. 128, DgF. II. nr. 96. 97, III. s. 880, Troels Lund XI. 368, Pontopp. Everr. s. 68 flg.; navnet findes fremdeles i eden *marə* el. *så marə:* „å nej, så Marri, a ikke vil!“ Kr. II. 322.2; *ja, såmæj å mari wal!* (Hellum s., Vens.); *haj komə mæ ən betə mari i gåŋ imèl* (Vens.) ɔ: en ed; *så mærə*, Kr. Alm. II. 172.401; *næj, mari vel a et* (vestj.); *de æ mari sañ!* (D.); *de æ så marə ves!* (Malt, Agersk.); *de æ mari et sañ* (Thy); *de vei a se mari it* (Røgen); *nèj, så mari om a wel* (Vens.); vel sagtens også i „marredi“, Kr. Alm. VI. 132, „marregi“, Sagn I. 312.40; „hille Mari, Mari mænd“, Pontopp. Everr. s. 72; se ed; jfr. marekors, Marius, marmorhöne, -ko; svale, såmarri, vorfrue.

Marie bebudelse, no. kalenderdag, 25. Marts, skal viben have 4 æg i sin rede, Kr. IX. 8.60; er mærkedag for vejr, Nyland IV. 54.

Marieblomme, no. [*ma·riblom æn -ər*] (Ang.) fællesnavn for flere plantearter; tusindfryd, bellis perennis L. (Ang.); stifmodersblomst, viola tricolor L. (Hammelev); en orchisart (nord f. Kongeåen), J. T. 34. 351, Sgr. II. 44.1.

Marieborn, no. kaldtes en afgift til præsten ved d. 25. Marts, Marie bebudelse, se Rosenvinges kirkeret p. 231 (Fruering v. Skanderborg).

Mariehöne, no. *marihön æn* flt. *-höns* (Thy); *marihön æn* best. *-hön* flt. *-höns* (Vens., Vejle); *marihön æn* flt. *-höns* (Mors) — en lille punkteret bille (coccinella septempunctata); man sætter den på hånden og siger:

„Mariehön, Mariehön, do gjæveste fowl,
flyv op til Vorherre i din blommede kjowl,
og sig ham fra mæ å wår præst å wår degn:
imorgen vil vi hverken have blæst eller regn!“ (Han herred);
Marihön, marihön, flyw åp te wòr hær
å bè om gåt wer imò·n, å i øwəmòn
å dæj mòn (Vens.);
„flyv øster, flyv vester, flyv sønder, flyv nör,
flyv op til Vorherres kirkedör
og bed om godt vejr imorgen“,
Sgr. VIII. 63.74 (Støvr.);
flyw, flyw, dit lilə blåstərtyw,
do ska stekəs i æ lyw mæ æn gaməl rostə knyw, Sgr. V. 80 (Andst);
ó mån ska vi båq,
så ska do hå ən søð honəŋkåq,
slo veŋ, slo veŋ! (D.);
Lilə marihön, gi gåt væjr i daw, bæjr imå·n!
flyw, slo veŋ!
el. *Mariəhön, slo veŋ! gi gåt væjr i daw, gi bæjr væjr imån!* (Vejle);
betə marihön, flyw åp te wåhær å be om gåt wæjlə imå·r å i òwərmår å hwæ då te søñdå! (Mors), jfr. J. K. 214.205 flg., Kr. IV. 351.52, VI. 257.43, IX. 6.39, Anholt 114.283; Sgr. II. 112, jfr. XII. 160 marri-

pytta (Bornh.), IV. 15, V. 63. 481. 483 flg., 80, VI. 126, Grundtv. Gl. d. M. II. 241. 379; rimet er særdeles udbredt, jfr. Folkev. XI. 375. 10 (Norge), Nyland IV. 140, Wigstr. I. 314. 14, Cavall. Wärend I. 238. 325, Afzel. Sagoh. III. 113, Mhoff 508. 1, Bartsch II. 184. 884 flg., Urdsb. 1882 nr. 10. 15, Strackerjan I. 91. 121, II. 112. 410, Nedl. Volksk. I. 141. 6, Wegener, Volksth. Lieder nr. 232–38, Kuhn W. S. II. 78. 236 flg., Z. f. M. II. 94, IV. 325 (Mähren), 390, Veckenst. Volksk. I. 482 (Zigeuner), Busch Volksgl. 211, Grimm Myth.[2] 657 flg., Wuttke nr. 151, Mannh. Germ. Myth. 243. 347 flg.; se register s. 752 b; Halliwell, Nursery Rhymes nr. 374 flg., Harl. & Wilk. Lancashsh. Folkl. 70, Henderson s. 26, W. Gregor s. 147, Suffolk Folkl. 8. 142, Folklore Record I. 184, Folkl. Journ. I. 355 (Magyar), Rolland Faune III. 349, Sloet s. 392, Rivista II. 402, Mélus. I. 441. 454, Amer. Folkl. V. 116 (N. Carolina) VIII. 83; såmange prikker, dyret har, såmange daler skal rugen komme til at koste, Kr. IV. 361. 164, J. K. 215. 208, jfr. Runa VIII. 36, Z. f. M. IV. 429 ned.; gåde: hvad er det for en höne, der ingen fjer er på? Sgr. IX. 91. 278; den kaldes Vorherres höne (Svendborg), -putte (Loll.), agerhöne (Køge), se Sgr. V. 80; jfr. guldsmed, kokkefugl, marmorhöne, paradishöne, Vorherres kylling.

Mariehånd, no. roden af en urt, som gror på fugtige heder [næppe vibefedt, snarere gøgeurt, orchis]; hver urt har to rødder, den ene kaldes „Mariehånd“, den anden kaldes „Judashånd“ og flyder ovenpå vand, for den er falsk, men M— synker, Kr. IV. 407. 632, J. T. 156, jfr. Rääf I. 70, Runa V. 77, se fandens hånd.

Marie løgle, no. *Mariløql* (Frisenborg) en plante, plettet gøgeurt, orchis maculata L.; planten skal i ældre tid være brugt af barselkvinder, da den troedes at kunne fremskynde fødselen, J. K. 163. 12; primula auricula L., J. T. 328 (Hammelev), jfr. schlüsselblume, Wuttke nr. 31. 133, se Maries himmerigslögle.

Marie Magdalene, no. legendevise om hende se Kr. I. 197. 72, jfr. DgF. nr. 98; kalenderdag, 22. Juli; „om Marie Magdalen' springer der humle på gren“ (vestj.); hun breder kåbe for sol og giver sejr, Deecke s. 42.

Mariemesse, no. *marimæs* (vestj.); *marməs* (Vens.) — den 15. Aug.; er himlen i M— (fra 15. Aug. i tre uger) fuld af blåner i øst om eftermiddagen, vil det give en streng vinter (vestj.); *nè marməs komər, så ka èqən stọ dæm* (Torsl. Vens.).

Mariemesse blammer, no. *marməsblamər* flt. (Vens) tynde, hvide skyer i August, som ej giver regn.

Mariemesse blåner, no. *marməsblònər* flt. (Vens.); også *-blòmər* (Torslev s.) — tynde, hvide skyer, som midt i August viser sig höjt på himlen; *a tøkəs, de sir uk te rèn, — nèj de ær eñc òñc ən marməsblòmər* (Torslev s.).

Mariemesse höne, no. se marmorhöne.

Mariemesse kyllinger, no. *marimæskywləŋər* (vestj.) kyllinger, som er udrugede i de 3 uger, der følger efter 15. Aug.; de bliver gode læggehöns.

Mariemessetider, no. *marməstijər* flt. (Vens.); *we m—*, ved d. 15. Aug.

Mariemesse æg, no. *marməseq* best. *-èqə* flt. *-eq* (Vens.) — æg, som göres i sidste halvdel af August, mell. 15. Aug., Marie himmelfart, og 8. Septb., Marie fødselsdag; de kan holde sig til påske; jfr. Kr. IV. 353. 72, Sgr. V. 36. 278 (Thy), Thiele Overtro nr. 281; *marməsèqən skul jæməs te jywl, får i gaməl daw jor hönsən eñc eq we jywltij* (Torslev, Vens.).

Mariemesse øg, no. sommerøg (Vens.) ɔ: hest som gör sommerarbejdet.

Marierok, no. *mariråk* (Sall.); *marirǫk* (Lild s.); *Marəns råk* (Elsted); *mariråk* (Vens., Thy, vestj., Malt, D., Randers; Agersk.); *majəråk* (Tåning); *marənsråk* (Århus egn, Hatting h.); *majråk* (Lb.) — et stjærnebillede, Orions bælte, jfr. Sgr. VIII. 16. 21; Maarråkking, Sgr. II. 112 (Sejrø); se Rietz, Frigge-rokken, s. 431 b. Mare-rokk; Finn-Magnussen Lex. Myth. 361 a, Mhoff 360. 484 anm., Grimm Myth.[2] 248. 279. 689; Andree Parall. I. 108 flg., Tylor, Anf. I. 353, Urq. IV. 46.

Maries himmerigsløgle, no. J. T. 184, en plante, kodriver, primula officinalis et elatior Jaqu. (Kolding), se Marieløgle.

Maries ko, no. kaldes i Østj. en art gøgeurt (orchis), vel fordi roden ligner yveret af en ko. Lagt i sien be-

skytter den mælken mod forgörelse, J. K. 163. 11.

Maries kok, no. Maries hane, en lille blodrød edderkop, Sgr. II. 142 (Sams), sagtens flöjelsmiden, trombidium holosericeum.

Maries kylling, no. (Kongeåen) = Mariehöne (s. d.).

Maries sengehalm, no. *Marijas sæŋərhalm* (Vens.); mutter Maries sengehalm, J. T. 242 (Hadersl.); fællesnavn for flere planter; en snerre-art, galium verum L., J. T. 98. 305 (Thy, Ålb., Århus., Vens., Hors.); vild timian, thymus serpyllum L., J. T. 242. 345 (Ålb., Horsens, Ribe, Hadersl., M. Slesv.); en slags evighedsblomst, gnaphalium arenarium L., J. T. 307, Sgr. II. 142, V. 108. 49 (S. Hald, Grenå, Sams); mæng vor Frues sengehalm (timian?) i al din mad og drikke, da tör du ikke ræddes, at orm skal göre dig skade, om du med åben mund sover i græsset om høsten, J. Saml. IV. 162. 145; urten brugtes til trolddom, Sgr. IX. 20; til the (s. d.) sammen med hyldeblomster og rølliker, se Kr. Alm. III. 58. 195; strøs på gulv ved gæstebud i Sverig, Runa V. 53, jfr. Rietz 629 b slägfrid; slgn. Urdsbr. 1882 nr. 7. 20, Korrespondenzbl. IV. 28 flg.

Maries sengklæder, no. flt. J. T. 266, en plante, stifmodersblomst, viola tricolor L. (Ribe).

Maries silkesærk, no. en kæruldart, eriophorum (Strelluf).

Maries særk, no. en plante, stenbræk, saxifraga L., Sgr. II. 142 (Sams); vistnok også om en snerleart, convolvolus sepium (vestslesv.); også Maries særkeærmer (Århus.).

Maries ten, no. = Maries rok (Sønderjyll.) Mb.

Maries tøffel, no. J. T. 135. 285, en plante: en art kællingtand, lotus corniculatus L. (Ribe); løvemule, antirrhinum linaria L. (Hadersl. egn).

Marietidsel, no. en plante, silybium marianum, Gärtn.; pletterne på dens blade er fremkomne, da dråber af Maries modermælk spildtes på den, Sgr. II. 142 øverst, jfr. Suffolk Folkl. s. 2.

Marius, no. alm. mandsnavn, opkaldelse efter kvinder, som hedder Maren el. Marie (D.).

1. mark, no. *mark æn* best. *-ən* flt. *markər* (Vens.); flt. *markə* (Søvind s.); flt. *markər* (D., vestj.) — **1)** gldgs. vægt = $^1/_2$ ℔; især om uld, garn, smör; „å hun skal indda fo en fi marker smör", Blich. Bindst.; *æn mark tow*, men: *è puj sokər* (Vens.); ej f. eks. om kaffe; *dær æ tò månər al å markən* (Vens.) siges f. eks. om tyndt øl, udtr. er lånt fra vævearbejdet: mange alen er vævede af en mark garn; jfr. Aasen mark el. mork; isl. mörk huk.; „hører vel egentlig sammen med mark itk. ɔ: mærke, med hentydning til de tilsvarende mærker på stangvægten, bismeren"; htsk. mark. — **2)** *mark æn* flt. *mark* (Vens., D., vestj., alm.) en værdi i penge; i Sønderj. og det sydlige af N. Jyll. til efter 1848 = 16 lybskilling à $3^1/_5$ rigsbankskilling ($6^3/_5$ øre); 3 ℔ = *1 dålər; æn gaməl mark* = 1.07 Kr.; andre steder i vestj. el. måske til en anden tid var en mark = 16 søslinger = 8 lybskilling = c. 0.53 Kr.; flt. *markər* (vestj.) betyder markstykker; *fæmtən skælən ær eŋən mark* (Malt) kan siges, når pengene ikke slår til; *hwa vel do gi får ət? — æn mark, æn spark, o ən dø gris o ən uləfis o ti slaw å ən unkap* (D.), se Fb. Bondeliv s. 325; *„så wa dèr èn mas pèŋ mè te å kom øwə fywəri får"*, Grb. 69. 85; *æn mas pæŋ, æn halmaspæŋ* (Vens.); *æn markəs pæŋ* (Agger); *hè ka a stø læŋ, ejən a ka tin ən mark* (Vens.) ɔ: jeg spilder tiden; *de wil a eñc skul ha hæñc får ən mark* el. *får ðlə de* (sts.).

2. mark, no. *mark æn markər* (D., vestj., Sem, Sønderj.); best. *ən* flt. *-markər* (Vens.); flt. *markə* (Søvind s.); *mark æn* flt. *mårki* glds., *marki* el. *markə* yngre (Århus. egn); *maərk æn* best. *-ən* (N. Sams); *måərk æn* (S. Sams, ialfald i stedsnavne) — 1) hele den jordlod, der hører til en by el. en gård, næppe om en enkelt mark, som rgsm., undt. i smsætn.; „han har en stor mark" (Ang.) ɔ: ejer en stor jordlod; *de æ lisð kostbar o omleq si mark som o ombyq si gor* (vestj.), jfr. Kr. IX. 38. 410. 11; *djè mårki gik saməl* (Egå); *æ mark ær åpgiən* ɔ: ævret er opgivet, sæden er bjærget, kreaturerne går løse over hele marken; *de sir gåt uð o æ mark* ɔ: græs og korn står lovende; *go uð að æ mark* el. *go te marks* (D.); *æ svön va te markəns å skær sæt aw* (Ang.) karlene var i marken

at skære de levende hegn ned; *te marks* (Sem); *te marks* (Bradr.) ude på marken; *hon ska gå te marks* (Bradr.) ɔ: tjene som udepige; *ur te vil mark, å æ vil mark* (vestslesv.); fig. *å æ slæət mark* (Valsb.) ɔ: pludselig, uventet, f. eks. ulykken kom på den slette mark, jfr. slette; *han buwər o Darom mark* (D) på sognet D.'s jordlod, ligeså Ang. (alm.); *Pøləmdårk, Hoərmdərk* (S. Sams); *æ mark* (Fanø) bruges om klitterne, det enkelte markstykke navngives altid; „man tager ikke sin m— så god som man slipper den", sagtens hentydning til at den silde afgræssede mark har ondt ved at frembringe græs til foråret; m—, som tilhører trold, opdyrkes ikke, Kr. Sagn I. 170. 623, jfr. höj I. 741. 1 a, J. K. 142. 3, Folkl. VI. 283 (Cornvall), Scott Demonol. s. 322; m—, på hvilken et mske er dræbt ligger udyrket, Kr. Alm. V. 179. 57; trold høster en mark for ejeren mod afgift af en tønde øl, Wigström I. 134. — 2) jordbund; *de æ gåt, ren mark* (D.); jfr. isl. mörk, Aasen mark huk., egentl. skovstrækning, som danner grænse mell. to landskaber; htsk. mark, grænse; mnt. mark, marke el. merke, Sch. Lübb., „gemeinschaftliche besitzung einer genossenschaft, bauernschaft namentlich an hölzungen"; ordet henføres til lat. margo, rand; se land, 4. lykke, plan, tægt; bræk-, by-, falg-, fællig-, græs-, hede-, hjemme-, hov-, kløver-, korn-, stub-, ud-, øde-.

markarbejde, no. *markarbəð* (D.); *markarbi et* (Søvind s.); *markarbec è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

markblomst, no. *markblomst æn* (Vens.) = rgsm., vild blomst til forsk. fra haveblomst.

markbredde, no. *markbre æn* (Rkb.) stor, udstrakt mark.

markbrink, no. *markbrenk i* best. *-i* flt. *-brenk* (Vens.) = rgsm.

marke, uo. gå til marks, drive til marks; *nær æ höns markər*, kommer ingen regn (D.) ɔ: går til marks; *æ kyjər ska mark æ hijəl somərər* (vestj.) drives til marks; *æ piq ska mark* (vestslesv.) ɔ: gå til marks; *a markət əm æjsən gåt* (vestj.) drev dem dygtig langt til marks; *de æ swær som han gor å markər* (vestj.) flakker vidt omkring.

marked, no. *markəň æn -ər* (vestj., Mors); *markəň* (Lild s.); *marki* el. *marki è* best. *markəňc* flt. *markiər* (Vens.); *markəň et -ə* (Søvind, Ørritslev s.); *marki* itk. (S. Sams); *markiň et* (Røgen); *markən et -ər* (Randers, Elsted); *mærkəň et -ə* (Væhr s.); *mærkəň æn -ər* (D., vestslesv.); *mærkən et -ər* (Bradr.; Hadersl.); *mærkə et -r* (Fjolde); *mærkə et mærkə* (Sundev.); *mærkən et* [-ər] (Ang.) = rgsm.; i en vise: „a vild mæ te markend draww", Sgr. XII. 56, jfr. Berggr. Folkes. nr. 193; *dræj te mærken* (D.); *ta te markən* (Havbro s.) rejse til marked; *dær komər fir slas fålk te markəň, som får o køjəv o som får o sæl; som får o howər* (hore) el. *drek, o som får æ stæl* (vestj.) jfr. Kr. Ordspr. s. 160; *æn skal et ruwəs å æ mærkəň, fər 'ən hår van dær* (D.); *a hår van te mærkəň fər ida·w* (D.) ɔ: jeg lader mig ikke så let narre; det går ingensteder galere til som i verden og siden på Brarup marked, Kok Ordspr. 162. 1854 (Ang.); *di hòlc è betə marki* (Vens.) ɔ: snakkede lystig; *do hò jor ə rècti marki* (sts.) en stor el. god handel; *no ka do ǧan skryw hjæm o sæj, te di markəň æ ǧor* (vestj.) ɔ: at du er kommen galt afsted med at slå noget istykker f. eks.; *ǧyər æn markəň* (Mors) en handel; *ǧyr gal markəňər* (sts.) göre dumme handler; *Jælstrop marki* kaldes endnu et af markederne i Hjörring, som i sin tid skal have været holdt i J—; markedet i Vorbasse var opr. kildemarked, Sgr. I. 23. 57, ligeså i Gjershöj, Thiele I. 68; i Lerup, Kr. Sagn III. 213. 75; mellem Skuldelev og Østby, Kr. Sagn III. 224. 321; i Frørup, 226. 38; i Skjørpinge, 230; se kilde II. 119. 14 b, jfr. Schmidt Volksleben s. 85; andre steder lign. forhold, se Rivista I. 469 (Ital.), Folkl. VI. 183 (Ceylon); om m— i almindelighed se Fb. Bondel. s. 224, Kr. Alm. V. 24. 57 flg., Aldén Getap. s. 35, Stolt Opt. s. 139; bekendtskab stiftes mellem karl og pige, P. Volksk. III. 186; til sidste Ribe m—, se sidst; börnerim: *ri te mærkən*, se ride. — 2) torvet, hvorpå markedet holdes (Hadersl., Ang., Fjolde). Jfr. htsk. markt, mnt. market el. merket, Sch. Lübb., marked og markedsplads, af lat. mercatus, handel; se *balle-, drikkethings-, folke-, fæ-, Gravesdags-, helmisse-, heste-, honning-, höns-föns-, kappelstens-, Kloster-, kokke-, kram-, kreatur-, kræ-,

mikkels-, rende-, rug-, skidden-, Skive-, skjænkende-, skranne-, slagte-, snapsthings-, store-, Sunds-, sæt-, tofte-, træ-, Vejerslev-.

markedsdag, no. *mærkənsdaw æn* (D., Malt, Andst); *markənsdå æn* (Mors); *markisda i* best. *-dawi* flt. *-daw* (Vens.); *markənsda·w* (Elsted) — dagen, som markedet holdes, *føst, añən m—;* se *bitte-.

markedsfolk, no. *markisfålk* flt. best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

markedsgave, no. *markisgaw æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *mærkənsğaw æn* (D.; Andst); *markənsgaw æn* (Lild s.); *markensgaw æn* (Elsted); *mærkənsğaw æn* (Sundev.) — gave, som de voksne bringer med hjem til börnene fra marked; börnene ligger på lur efter de hjemkørende markedsfolk og råber: *walkomən fræ markən, markənsgaw!* (Hanh.); *walkomən frå marki å markisgaw!* (Vens.);

„hej, bette mand, gi mæ markens-gjaww,
ellers får a ondt i mi maww,
og det er en sur og en satans plaww,
og den ka wår i fjorten daww!"
(Randers);

el. *mærkənsğaw, a hår uñt i mi maw,*
a hår et fån o eð i fjåwtən daw! (D.);

el. *markənsgaw!*
ta tè di maw,
føl i di lom,
òm du hòr èn lilə krom (Vær, Søvind),

jfr. Fb. Bondeliv s. 225, Folkl. II. 76.

markedsgods, no. *mærkənsgos de* (Andst) = markedskram.

markedsgodt, no. *markəsgåt* (Davbjærg) sukkergodt og kager, købt på marked.

markedshandel, no. *mærkənshañəl æn* (D.) = rgsm.

markedskage, no. *mærkənskåq æn -kaqər* (Andst); *mærkənskak æn -kakə* (Sundev.) en kage købt på markedet.

markedskarl, no. *mærkənskål æn* (Andst) og *mærkənspiq*, tjenestefolk lejede på folkemarkedet (s. d.).

markedskjæreste, no. *markəns-kærəst æn -ər* (Lild s.); *mærkənskærəst æn -ər* (D.) — kjæreste, man får på et marked; markedskjærester fryser ihjel den første vinternat, el. smelter den første sommernat (vestj.) ɔ: de glemmes snart. Det var i ældre tider skik, at hele omegnens ungdom samledes i Ribe og Varde til krammarkederne ved midsommer- og mikkelsdag; ved sådanne lejligheder søgte hver karl en pige, som han trakterede og dansede med: en m—; lignende forhold har sikkert fundet sted landet over.

markedsko, no. *mærkənsku æn* (D.) en ko købt på marked.

markedsvare, no. *markiswuwər* flt. best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

markedsvejr, no. *markiswer è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *ku wi no ænda· få gåt m—!* er ungdommens stående ønske.

markedsvise, no. *markənswijs æn -ər* (Lild) vise, som købes på et marked.

marketenter, no. *makətæ·ñtər æn -ər* (D., vestj.); *makətæñcər i* best. *-i* (Vens.) en soldatervært; jfr. ital. mercatante.

markfiol, no. J. T. 264, hundefiol, viola canina L. (Thy).

markfold, no. en dynge jordblandet gødning på marken; se fold.

markfred, no. *markfræj* (D.) = rgsm.; jfr. markmand.

markgrevinde pulver, no. „For forskrækelse: kiøb Ma grev Jende Polver — 4 sk. i tevand el. Mælk el. øl til börn", Kr. VI. 367.138; pulv. epilept. Marchionis var en blanding af mistel, magnesia, pionrod, Iris florentina, og østersskaller med bladguld i småstykker.

markhus, no. *markhus æn* (Mors) en tækket indhegning på marken til kvæg, fold.

markhø, no. *markhøj de* best. *-ə* (Vens.) = rgsm., hø på bårer (s. d.) til forskel fra enghø.

mark-ilder, no. i udtr. *han kijəq så lyst som nåwə markilər* (Plougstr.) han så så forbavset ud som en ilder på marken, [der bliver overrasket?]; se maltilder.

markjord, no. *markjor de* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

markkat, no. *markkat æn -kat* (vestslesv.) kat, som strejfer om på marken.

markled, no. *marklæj æn* (Andst) et led ude på marken..

markløg, no. J. T. 242, en plante, en art hyrdetaske, thlaspi arvense L. (Thy).

markmand, no. *markmañ æn* (D., vestj., Thy, Mors); *markmaj i* (Vens.); *markmañ æn* (Agersk.) — 1) en mand,

der vælges til at holde orden på marken; han får lön i bøderne for de kreaturer, som han træffer udenfor ejerens lod, og bespises visse dage efter hartkornet på de forsk. gårde (D.); i Vlb. (1860) lönnedes han med fri kost, *æ skøtpæŋ* for optagne kreaturer og 4 specier i rede penge, Fb. Fra H. s. 54; se endvidere J. Saml.[2] I. 69, Kr. Alm. I. 7. 13, 12. 31-35. 42, V. 49. 138. — 2) en lille trætønde, lejle, der tages med til marks med drikkevarer (Vens.).

markmands fold, no. *markmańsfǫl* (D.) en kvægfold midt i byen, hvori markmanden indelukker de kreaturer, han fanger, og som han ingen ejer ved til; afbildet Fb. Bondeliv s. 178, Mejborg Gl. d. Hj. s. 79.

markmands kast, no. *markmańskast æn* (D.) en særegen løkke, markmanden slår på töjret til bevis på, at han har töjret et kreatur og altså har penge tilgode for det.

markmus, no. *markmuws æn* (Mors); *markmuks* el. *-muws æn* best. *-əŋ* (Vens.) = rgsm.; fortæll. om m— i besøg hos husmusen, Gr. Gl. d. M. III. 221 (Ang.).

Markolfus, no. i udtr.: *dær drat Markå·lfus!* (Andst) kan siges, når en pludselig falder; M— er en person i en folkebog, se Nyerup, Morskabslæsn. s. 264; bemærkes må dog, at mnt. markolf, Sch. Lübb. er navn på en skade, jfr. Schiller Thierb. II. 12, og at man har udtrykket: *han dwat som æn skåð* (vestj.), se Salomon; M— sidder i månen, Rivista II. 21.

markpige, no. *markpiq æn -piqər* (vestslesv., glds.) udpige.

markrum, no. i udtr. som: *hår I guwə markrom?* (Andst) ɔ: plads til at töjre vidt ud.

markskjel, no. *markskèl è* best. *-skèlt* (Vens.); *makrskæl æn* = flt. (D., vestj.); *markskèl et* = flt. (Søvind s.); *martənskæl æn* (Bradr.) = rgsm.; jfr. mårskjel; *han ka et sijə öwər hans æjən m—* (vestj.) om den snæversynede; skel mellem bymarker (Bradr.); jfr. landmåler, selvmorder, skjel, told, trebunden.

markstykke, no. *markstek et -ər* (Støvr.); *markstøk et* (Søvind s.) = rgsm.; et pengestykke, som gælder en mark; „ifjøuæ da kom dæ et markstik fræ ham“, And. Gilde.

marksyn, no. *marksjön* (Vind s.); *marksyn* (Vens.) i udtr. som: *de æ stowər te marksjön*, det ser stort ud i afstand.

marktyv, no. *marktyw æn -tyw* (vestslesv.) tyv, som stjæler på marken.

Markus, no., helgendag, 25. April, i udtr. *Markus drywər mæ ǧæs* (Vejr.) om luftens flimrende bevægelse i foråret, jfr. lokkemand, Sankt Georg.

markvej, no. *markvæj æn -væj* (D., vestj., vestslesv.); *markwèj i* best. *-wèj* flt. *-wèj* (Vens.) = rgsm.; se tve-.

markvogn, no. *markvun æn -vun* (vestslesv.) arbejdsvogn.

marlam, no. *mǫrlam è* best. *-lamt* (Vens.) hunlam.

Marmesse, se Mariemesse.

marmorhöne, no. *marmorhǫn æn* (Vens.); *marməshǫn*, Sgr. V. 80 (Vens.) en lille bille, coccinella, börnene sætter den på hånden og siger:

marmor, marmor, marmor hǫn,
flyw åp te Wåhær å be om gåt wer imǫn!

jfr. Mariehöne, paradishöne; ordet er vistnok en smtrkn. af Mariemoders höne, jfr. J. K. 407. 1344 marmorshöns.

marmorko, no. *marmorkow æn -cyər* (Vens.) et forstenet søpindsvin, echinit; vistnok = Mariemoders ko, jfr. marmorhöns, paradisko; den, som finder en m—, skal få meget kvæg og god lykke med det, J. K. 204. 156; lægges i mælkestue, Sgr. IX. 44. 158; *marmor* best. *-ə* (Vens.) er stenarten.

marmorplade, no. *marmorplǫ æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm., på en grav.

marode, to. *marǫ·ðə* (D.) træt, udaset (vestj.); også fig.: som er gået fallit, om en købmand (Mors); *marǫ·di* (Vens.) rasende, ude af sig selv; *tyri æ rèn m—;* jfr. fr. maroder el. marauder uo., om soldater: drive plyndrende omkring; maraud no., tigger.

-marokkes, no. se hav-.

marplag, no. *mårplaq æn -plaq* (Lild s.); *mǫrplaq i* best. *-i* flt. *-plaq* (Vens.) en hunplag.

marre el. **marri**, **marredi**, **marregi**, se Marie II. 556. 40. a.

marsch, no. *mars æn* (Elsted s.) = rgsm.; *haj støwt åpå masən* (Vens.), deraf *maspæŋ* (sts.) rejsepenge til soldater; *han tår æ dawlæjər mars* (Åle s.) ɔ: går

langsomt og slæbende ved arbejde; også en dans; „grön jægers marsch“, Jylland I. 373, en dans (Thy); se marschere; allo-, dorgen-, Rendsborg-.

marschal, no. i tlm.: *de ær æn kål såm æn marskal!* (Sall.) ɔ: en overmåde flot fyr; jfr. htsk. marschall, en höj hofembedsmand; egentl. rideknægt, senere staldmester, smsat af ght. marah, hest og scalc, tjener; se 2. mar.

marsche, uo. *mars -ə -ət* (Elsted) = marschere; *så marsət di òw,* gav de sig på vej.

marschere, uo. *masi·jər -ər -ət* (D., vestj.) = rgsm.; bruges alm. som synonym til gå, vandre; *no ska vi te o masi·jər* ɔ: gå; *ve do sijə, te do ka masir aw!* truende: se, at du skrubber af; *de æ nåk ən saqtə maserəndəs* (Vens.) en lus; jfr. htsk. marschieren; „durch den 30 jährigen krieg geläufig geworden“, Weig.; fr. marcher.

marsk, no. *mæsk* (D., Andst, vestslesv., Bradr.); sædvanl. kun best. *mæskən* (Vens.); *æ m—* = marsken, marskengene langs Sønderjyll.s vestkyst; *ser å æ mæsk å ræk ætər æ gest* (vestslesv.) tlm. ɔ: sidde i høet og række efter halmen; *nè mæ glæmər ən lèsståŋ i mæskən om awtəni, så ka mæ eňc fej i (hèr) an dawi, sònt ən grø æ dær ic ə* (Vens.); jfr. htsk. marsch; mnt. mersch, marsch el. masch, Sch. Lübb.; eng. marsh; henføres til lat. mare, hav; se 1. mar, gest; Dit-, tör-.

marskbonde, no. *mæskbuň æn -byňər* (D.) bonde, som bor på marsken.

marskfenne, no. *mæskfæn æn -ər* (D.) et indgrøftet stykke markeng.

marskgræs, no. *mæskgræjs de* (D.) græsset, som gror på marsken.

marskhavre, no. *mæskhawər de* (D.) sort havre, som avles på marsken, avena strigosa Schreb. (?).

marskhø, no. *mæskhyjə de* (D.) hø, som gror på marsken; *mæskhøjə o brown råw o re pæŋ ska ən et vær ræj får o ǧæm* (vestj.), se Kr. IX. 41. 438.

marskland, no. *mæsklaň* (Tønd.) = marsk.

Marsk Stig, no. adelsmand, kongemorder, boede på Høgholm; „Mastigs huel“ i Hammel skov ved Frisenborg, Kr. Sagn III. 367. 66, IV. 128. 480, kører nyårsnat gennem Sams i vogn forspændt med 6 sorte haner, Kr. Sagn IV. 128. 481, V. 66. 300, jfr. J. Saml.[3] I. 60; viserne om ham se DgF. III. nr. 145.

marsvin, no. *mårswijn æn* (Lild s.); *maswin æn* (Agger) — en delfin art, delphinus phocænæ; „marsvinstarme“, Kr. Holmsl. 7, bruges til mading på kroge.

marsvinsgarn, no. garn, hvormed der fanges marsvin (s. d.), Kr. IV. 195. 275.

marsvinslever, no. et bløddyr, medusa; Fiedl. & Fedders. I. 43 (Ålbæk).

marsvinstarm, no. = rgsm.; se marsvin.

Marts, no. *mas* (D., Vens); *masi* el. *måst* (Mors); *mars,* ældre også *marsi* (Elsted) = rgsm.; *met i mas* el. *i masi mânt* (Vens.); *mas monət* (D.); *dæň fæm å tywəň masi* (Lild s.) ɔ: martii; *i masi mânt skul de „gaməl òl“ brøqəs å koməs åpå tøjən; dæ blòw klijnt we spujst å tapi, å så blòw tøjən tit grawə niər i jorən, få dæj gåŋ ha fålk en cèlər; dè lò tøjən te hòst* (Vens.); om m— hedder det: *Måst mæ hans rø skèq lòkər dæm smo bar uwð fræ æ wèq, mæn så komər apri·l, han ǧænər dæm eň, sæ nøðə di wil* (Mors); *Mars mæ de hwi skèq, dæň låkə æ bön å gaməl kæləŋə ui te æ veq* (Tåning), jfr. Hildebr. Bemärkels. s. 29, Nyland IV. 54; *masi mæ hans rø skæk narər æ dræŋ ur te æ væk; så komər apri·l mæ heňə peň, hun ska nåk ǧæn dæm eň,* Kr. IX. 21. 197. 194 flg., 29. 305, IV. 370. 264, Sgr. VII. 92. 611; *æ mærts grø komər iňt i æ lai* (Valsb.); *war et måst grø, så blòw manə höwəð ø* (Mors), thi kreaturerne joges ud alt i m—; *mas grø leqər apri·l ø; mas gor iŋ mæ ən sokərtåŋ, mæn gor uð mæ æn jæðərhål; nær mas gor skre iŋ, så gor han strij uð* (vestj.); *de som mas ka fohwæ·rə å lòw, de ka apri·l stap i hans ròw* (Skanderb. egn); „de, der grower i mas, stikker april ad si as“, Kr. IV. 370. 262, „de, mas lar grow, stekker april i si skow“, Kr. IV. 370. 263; de, marts forhverver, det april fordærver, Kr. VI. 269. 149; marts bringer ploven til at gå, april kan atter få den til at stå (Branderup); *hwes masi ha mac, som haj ha mu, så frøs kal i kow å maj i low å læp frå skow å kwòns ön* (øren) *imèl dön* (dörene) (Vens.); *måst snø æ ǧy po æ jowr* (Mors); *mas snø æ lisâ gowə*

som smör o (på) *brø* (vestj.); *mas snø o april ræjn, de æ gul war* (sts.); *æn tör marts å æn vår apre·l gir æ byňər möj i æ lai* (Branderup); marts tör giver rug som rør (Djursl.); *i masi månəð ska fòlk ha mèlmað far awtən* (Lild s.); m— har lov til at låne 12 dage af april for at fryse staklernes lam ihjel, se Kr. IX. 21. 200 ɔ: når foråret først kommer midt i april, slipper småfolks foder op og fårene lider nød, jfr. Hardwick s. 66 flg., Folkl. Journ. III. 278, IV. 258, Folkl. V. 192, Pitré Archiv. XV. 262 (Irland), Schmidt Märch. s. 24 anm.; fortællingen derom fra Middelhavslandene se Romania nr. 69, Jan. 1889 p. 107-27 anført med arab. variant i Revue d. Tr. Pop. V. 151; legende om M—, se Rivista I. 261, jfr. lat. martius [mensis], Mars's måned.

Martsfiol, no. J. T. 265. 351, viola odorata L. (Thy, Skive, Sønderj., Als).

marv, no. *mærə de* best. *mæri* (Vens.; Øland); *marə de* (Sall., Randers); *mærə* el. *malə* (Hell. h.); *malə* best. *-n,* nt. *marə* Søvind), *marə* (Elsted); *malə de* (Han h., Thy, Mors, vestj., D., Agersk.); *marər de* (Bradr.); *marə de* (Sundev., Angel), *mariq de* (Fjolde) = rgsm.; marv i ben, træ, siv; *han hår malə i æ knåqər* (D.) ɔ: er en stærk karl; *læ mæ føl, om dær æ marə i din knåklə?* (Søvind s.) ɔ: om du har kræfter; *do hòr mærə i bjèn* (Vens.); *dæň dè vèl bræk bin ætə marə, vèl bræk da* (döre) *ætə kwiňfålk* (sts. alm.), jfr. J. Saml.³· I. 91); *formæri bruqt mæjərən å e sil, mən swenmæri mat en e, få så blèw mæ bådə dòwən å söwnə* (Vens.); spiser man marven i svineknokler, får man dårlige öjne, Sgr. VII. 29. 21 (Fyn); jfr. Aasen merg, isl. mergr hak.; mnt. merch, htsk. mark, eng. marrow; mærregrov; hylde-, ryg-.

marvdoven, to. *mærədòwən* (Vens.) doven til marven ɔ; luddoven.

marve, uo. *mærə -r mærə mærə* (Vens.) irettesætte, straffe; *dæsom eňc do hòlə dæ dèfro, så skal a mærə dæ!*

marvgrutte, uo. *maləgrot* tf. *-grot* (Vejr.) knuse fuldstændig, lige til marven, ej om livløse genstande (?).

Mas, no. se Marts.

mas, no. *mas æn* (vestj., Sall.); best. *mast* (Vens.); *mas* el. *mjas* (D., vestslesv.) meget og besværligt arbejde med noget; *æ har æn gråw mas mæ ət* (Agersk.); *wi ha sònt ə mas mæ å få sowən lèst* (Vens.) med at få soen læsset (på vogn); jfr. mjas.

mase, uo.
mas el. *mjas mjas mjast mjast* (D.);
mas -ə mast el. *-ət, mast* el. *-ət* (Søvind s., vist alm.);
mjas (Ball.);
mas mas mast mast (Agersk.);
mjas mjas mjast mjaəst (Bradr.) —
1) mase, knuse; *æ skal ha æ æət i støkər mast* (Agersk.) — 2) *mas mæ ət, i ət* (D.), når man trods al besvær ingen vegne kan komme; *de æ at swæ masən ve ət* (Røgen); jfr. holl. matsen, prygle, dræbe m. bet. 1, mas no. m. bet. 2; se mjasse.

maseri, no. *masəri· æn* (Fjolde) = *maskram,* besværlige ting.

masjok, no. se mazurka.

mask, no. *mask de* best. *-i* el. *-ə* (Vens., Søvind s., vist alm.) levningerne af det udtrukne malt = drav (s. d.); *de æ så rènt som mask* (Vens.); jfr. mnt. masch el. mesch, Sch. Lübb.; Aasen, meisk, hak., blanding; htsk. meisch; mæske.

1. maske, no. *mask æn -ər* (Vens., D.) maske i strikket töj, i fiskegarn; *tòv èn mask, ta èn mask å hwa piň* (Søvind s.); *hòj, do tabt ən mask* el. *dæ spraŋ ən mask* (Vens.) han lod en fjært gå; som beskyttelse for fiskegarnet mod trolddom blev en maske brændt i hver halvdel af våddet el. bundgarnet, J Saml.² I. 50 (Vens.); jfr. Aasen moske, isl. möskvi hak.; htsk. masche, eng. mesh; hoved-.

2. maske, no. *mask æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; se maskeradeansigt; på Fanø bruger kvinderne maske for ansigtet under markarbejdet, se strud.

maskepi, no. *maskəpi·j* el. *moskəbi·j* (D.); *maskombi·j* (Hovlbj. h.) — *leq i m— mæj,* stå i forbindelse med, men altid i slet betydn., se Nyrop V. Sk. 71; jfr. mnt. matschoppi, maschupie, maskopei, Sch. Lübb.; handelsselskab, også drikkeselskab; holl. maatschappij, dannet m. fransk endelse af maatschap, slgn. værdi af værd no., maat kammerat; se lageje.

maskeradeansigt, no. *maskəradə-*

ansit et (Søvind s.) maske; *„haj hòr e maskəràdiansec åpå“*, Grb. 8. 31; personer med masker fastelavnsmandag, se Kr. Alm. IV. 55. 128; jfr. maskerade; ital. mascherata; maschera, maske.

maskeri, no. *maskəri·c* (Vens.) svineri; jfr. mask.

maskesting, no. han forstod at stoppe med m—, Knud Skytte, För og Nu[2] s. 123 ɔ: bruge stoppenålen således, at stopningen ser ud som strikket.

-masket, to. jfr. Aasen, maska, buse ivrig på, stöje, tumle; tammel-.

1. maskine, no. *maski·n æn -ər* (D., Syd Sams, alm.); *maskijn æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; jfr. fr. machine; lat. machina; gr. mechane, kunstfærdigt redskab; evigheds-, hakkelse-, klavre-, kornrensnings-, rense-, sy-, tærske-.

2. maskine, uo. *maski·n -ər maskiň* (D.) *m— æ kuwən*, rense på rensemaskine.

maskingarn, no. *maski·ngåən de* (Lb.); *maskingån de* (Elsted) — maskinspundet hørgarn.

maskjætes, to. se manchester.

maskrådden, to. *maskrəən* el. *maskirəən* (Vens.); *maskröðən* (Agger); *maskröðən* (vestj.) — pilrådden.

maskvåd, to. *maskvòr* (Agersk.); *maskuwəð* (vestj.) — dyndvåd.

masse, no. *masə* el. *masə æn* (D.); *masə æn* (Søvind s.), best. *-n* (Vens.) — stor mængde af noget, *æn gråw masə fesk; èn masə minəskə* (Søvind s.), kun med to. som stor, vældig o. lign., aldrig: tæt, fast el. hård masse; jfr. lat. massa, klump.

massevis, bio. i udtr. *i masəvis* (Søvind s.), i stor mængde.

mast, no. *mast æn -ər* (D., alm.); best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); flt. *mast* (Agger) — på et skib; kradser man med neglene i masten, får man blæst (vestj.); jfr. Folkev. XI. 453. 256, Nyland IV. 139, Kuhn N. S. 454. 402, Bassett s. 143 (vist alm.); master af sølv, guld, kobber, se Deecke s. 127; i nød skrifte for masten, Kr. I. 17. 11, 323. 8, Wigstr. I. 44, jfr. skrifte for træ el. sten, Folkl. V. 62 (Armenien), jfr. lod, skriftemål; se holl., plt., htsk. mast; skibs-, fokke-.

mastbånd, no. se mosbånd.

-mastet, tf. se to-, tre-.

mastetillie, no. brædder, hvormed bunden af fiskerbåden dækkes mellem stavnstoften og sejltoften, hvori stormasten sidder (Skagen), se Mb. under pigtelt; tillie.

masvorn, to. *masvurn* (Ang.); *de kålər æ m— å bəsveərlə*, den fremgangsmåde anser jeg for at medføre mas og besvær.

mat, no. se måde; uo. se måtte.

mat, no. se de-.

mat, to. *mat* (D., Malt) = rgsm.; *m— o træt* (D.); *a æ så mat ida·* (Vens.); *haň æ nowəj mat i såkərən inð·* (Søvind s.) om en person, som er ved at komme sig af sygdom; jfr. htsk. matt; fr. mat, ital. matto, af arab. mât: han er død, om kongen i skakspillet, Weig.

matador, no. *magədo·r æn -ər* (D.) stikker, i visse kortspil; jfr. sp. matador, dræber: lat. mactare uo., slagte.

materialier, no. *madəria·lər* flt. (D.); *matəriò·lər* flt. best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; *„så bøqə di tow cerkər få jèn åpå di ster, de matəriòlərn wa blòwən hyt hèn“*, Grb. 175. 11; jfr. htsk. material; itk. af lat. materialis to.; se materie.

materie, no. *mate·ri de* (D., alm.; Lild s.); *matè·ri* best. *-ən* (Vens., Elsted s.) — sårvædske, pus; jfr. lat. materia, stof.

Mathias, no. *Mati·s* (D., vestj.) — 1) alm. mandsnavn; *Matis Pedərsən, Mati·sən*, M—s sön; *Kjæn Tistər*, Kr. IX. 340. 134, Kirsten Mathiasdatter; navnerim:

Mati·s ber æ hal a æ gris,
mən så ber han sköw
å ber i æ röw (N. Slesv.);

el. *Mati·as, Mata·əs mæ flæsk får æ aəs* (Ang.), jfr. Dania III. 44, Ndl. Volksk. I. 272. 4. — 2) kalenderdag, 24. Febr., jfr. Marts; „Matis, det gris, han brækker vort is“ el. „Matis bryder el. lægger is“, Kok Ordspr. 141. 75; *fiňər Matis il bro, så leqer han bro* (vestslesv.) ɔ: er der ingen is, så lægger han is, jfr. Hildebr. Bemærkelsesd. 38. 23 flg., Hazelius V. 8, Amins. V. 103, VIII. 90, Nyland IV. 54, Strackerj. II. 54. 323; i besværgelse: M—s skjold, J. Saml. IV. 126. 42; skikke, der knytter sig til M— se Wuttke nr. 96, Urdsbr. II. 9; jfr. Mads.

matj, no. se magt; **matji**, se magtende.

matrem, no. *matəm* (D.); *matə* (Elsted); *madœ·m̥* (S. Jyll.); af andre former anføres „morder“ (Varde), „matter“ (Århus), „martin“ (Sundev.), J. T. 59. 292; en plante, chrysanth. parthenium, Pers.; *vo madœ·m̥ å rænfarə vel gro̦, dœr œ gåt å bo̦* (Sønderj.); lugter en frugtsommelig kone til matrem, får hendes barn rødt hår, Sgr. IV. 69. 156 (Fyn); en m—, der gror op usåt, varsler lig, Wigstr. II. 287; navnet stammer sagtens fra det linneiske navn matricaria.

matrikel, no. *œ matri·kəl* (D., vestj.) = rgsm., fortegnelse over ejendomme i jordebogen, deraf *matri·kəlsnom̥ər è* best. *-ə* flt. *-nom̥ər* el. *-ər* (Vens.; alm.); jfr. lat. matricula, diminut. af matrix, moderliv, stamme.

matros, no. *matro̦·s æn matro·sər* (D.; Valsb.); *matro̦s æn -ə* (Søvind s.); hak. best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *matro̦stra̦·i æn* (Søvind s.) m—tröje; jfr. holl. matroos, htsk. matrose, stammer fra fransk matelot, oldfransk matenot af olddansk (normannisk) matunautr: madfælle.

matte, uo. uo. se måtte.

1. matte, uo. *maət matər matə matə* (Sundev., Ang.) udtryk om det mål korn, mølleren tager for at male: *væn œ mœlər matə œ råw åwən a œ sæk, matə hon frå næjən* (Ang.), mens mølleren tog sin part oven af sækken, toldede hun nedenfra; jfr. mnt. matten, Sch. Lübb.: die matte von dem zu malenden korn nehmen; glfris. mete, mål; htsk. metzen også formildende udtr. for at stjæle.

2. matte (?), no. „et slags spøgelse, som vil suge på småbörns bryster“: „en ka fådryu åld hegseri å mat å uårulv pak“, Jyd. I. 30. 2; trykfejl for mare?

mattem, no. se matrem.

-mattet, tf. se mat; ud-.

-mav, se musse-.

mave, no. *maw̥ i* best. *maw̥i* flt. *-ər* (Vens.); *maw̥ æn -ər* (Agger, vestj., alm. Sønderj., Fjolde); *maw̥ æn* (D., Søvind s.); *ma̦* (Fanø, Læsø) = rgsm.; *a hòr i wa̦q maw̥; ha̦j œ we å leq sæ i maw̥ te* ɔ: blive før (Vens.); *ha uñt i maw̥ən* (Søvind s.), *uñc i maw̥i* (Vens.); *uñt i œ maw̥* (Sundev.); *hår do uñt i ḏi maw̥, ka do go te sow̥ən å klaw̥* (Lild s.), jfr. Gr. Tjust s. 32; *han hår æn maw̥ som æn protəkå·l̥, han ka før ålten̦ dæri·*, Sgr. V. 29. 142 (vestj.); *æn tyk maw̥ å æn lærə* (tom) *feək* (lomme), *de œ dœr iñt manə u̦r om* (M. Slesv.); han har en klog mave, den vil hellere have flæsk end kål, Sgr. III. 88. 280; *slo maw̥* (vestj.) efter gilde = *slo œ fis frå· sæj; go̦ å slo maw̥* (Søvind s.) ɔ: drive; *maw̥i fo nåk föri yw̥n* (Vens.); *maw̥, ku do ta, sekə daw̥ ku do ha!* (vestj.); *wå̦r ət et si maw̥ o fyl̥, ku ən si röw fågy·l̥* (vestj.); *få maw̥i åp å̦jər* (under) *sit brøst* (Vens.) sker, når man forløfter sig og kendes på, at man ej ka få fingrene ind under ribbenene; skaden helbredes ved at trykke og støde med smörgnedne fingre, til maven går ned i sit naturlige leje, hvor den fastholdes ved et uldent bind; *„huḏən hå̦r Kå̦rən ət?“ — „å tak, hun go̦r jo o stampər omkren̦ i hiñ maw̥!“* (vestj.) ɔ: går med sygdom i m—; *ma̦w̥ən* hos får (Elsted s.) = kallun hos ko; *dæ go blånər fo mi øw̥n såm blå̦rgəns laqənər, o bøl̥ər o mi maw̥ såm tæl̥əknyw̥skaw̥t* (S. Thy); lign. talemåder se Pomm. Volksk. IV. 158; mave sprættet op som straf, Sgr. IV. 42, jfr. maveskind, tarm; bjærgmand skærer sin m— op efter drengens eksempel, Kr. V. 262, Sagn I. 440, Ævent. III. 125, J. K. 241, jfr. Registr. nr. 54, Asbj. I. 30, Aasen Prøver s. 35, Bondeson Hist. s. 293; om fortællingen om mavens og lemmernes strid forekommer i dansk overlevering, véd jeg ikke, se Pitré Arch. IV. 25, Folkl. Journ. I. 241, jfr. 1 Korinth. brev XII. 12 flg., Pantschatantra II. 360; jfr. Aasen, sv. mage, isl. magi hak.; htsk. magen; se kallun, liv, læderpose, salmebog, vom; fåre-, hjejle-, ko-, strut-, vadmels-.

mavebælte, no. *maw̥bæl̥t æn* (D.) = rgsm.

mavedråber, no. *ma̦wdro̦və* flt. (Søvind s.) = rgsm.

mavehöj, no. i udtr. *han hå̦r va̦n å̦p o ma̦whyw̥* (D.) forblommet udtr. ɔ: haft samleje med en.

maveklemme, no. *maw̥klæm̥ æn* (Malt) = mavepine.

maveklemsel, no. *maw̥klæmsəl æn* (Mors) = mavepine.

maveknob, no. *maw̥knæƀ* (Agger) = rgsm.

maveløs, to. *maw̥lə̀s* (Vens.) slunken, om personer og dyr.

mavemoder, no. i udtr. *mawmurən plawər mæ* (Vens.), m— plager mig ɔ: jeg har kolik, også om mandspersoner; se moder.

mavepine, no. *mawpi̧jn æn* (Vens., vestj.; D.) = rgsm.; *a æ sådaˑnt mæ mawpi̧jn* (Vens.); *han hår mawpin i æ tær, a fil baqöwər o støt mi knær*, Sgr. III 169. 911, II. 110. 538, vittighed.

mavepiner, no. *mawpijnər i* (Vens.) — 1) en gerrig person, der sulter både andre og sig selv. — 2) en rem at snöre livet sammen med.

maver, to. se mager.

maveskind, no. de sagde, om han vilde have hans m— sprækket, Kr. IV. 94 ɔ; maven sprættet op; i ævent.: så revnede hans m—, Sgr. III. 203.

maveskjærelse, no. *mawskærəls* (Holstebro, Sall.) = mavepine, diarrhé.

maveskjæring, no. *mawskærəŋ* (Lønborg) = mavepine, diarrhé.

Mavestrup, no. i det forblommede udtr. *de tårnər i Mawstrup* (jfr. Maugstrup, Sønderj.) *o slor nijər i Röwstrup* (Rævstrup i Lem s.), med hentydn. til mave og röv (rumpe).

mavestærk, to. *mawstærk* (Vens) før over maven.

mavesyge, no. *mawsyqəň æn* (Søvind s.) mavesygdom.

mavet, to. *mawə* (vestj.,Vens); *mawət* (Søvind s.) — som har stor mave, om dyr og börn; om koen: „hon æ jo så dyb å mawet“, Tkjær N. K. 10; se pip-, prip-, pyk-, tyk-.

mavetalg, no. *mawtalə* best. *-ð* (Lild s.) tælle, som sidder om det slagtede dyrs tarme; i udtr. *han hår æn mawtalə uð* (vestj.) ɔ: hvid krave for brystet, jfr. stjærn; bug-; slgn. den gamle fuldt analoge betegnelse kalvekrøs.

mavt, no. uo. se magt, magte.

mazurka, no. *masåˑka* el. *masjåˑka æn* (D., Malt); *masoˑkə æn* (Lild s.); *masoˑlka* (Börgl.); *masåˑrka* (Torslev) — en dans; der er to slags: *spjat-* og *trepmasjåˑka*, jfr. Jylland I. 373; opr. en polsk dans.

me, no. se med; uo. se mede, meje.

1. med, fho. *mæ, mæj* (Thy, Mors, vestj., D.); *mæ* (Elsted s.); som eksempler på formernes anvendelse: *„ve do mæ mə?“ „ja, a'l mæj!“ — kom hen te mæ mæ ən! — læ mæ fo æn glas o kleŋk mæ di aňər mæj; o trækəs mæ nåwət, de ær et guwə o trækəs mæj* (D.); *han kam mæ mæ; han gik mæj; dæň maň, som han gik mæj; dæň spaň, han kam mæj* (Thy); *kom mæ mə! a'l go mæˑ də; han gek mæˑ hᵃm; mæˑ hⁱn; han gek mæˑ dəm te bys; — „hu blöw diˑ å?“ — „han geˑk mæ əm!“ — kom mæ wᵃs! a'l mæˑ jər; ve do et mæj? mæ ə væjr, æ ström, æ vilə, æ tij* (D.); *han kam mæ ən un; ve do go mæj?* (Vejr.); *kòm mæˑ mə hjæm! hæruˑt mæˑ dæ! dæň kæp, du ğèə mæ* el. *mèj; hwæm ska du køjə mæ* el. *mèj? haň miňt il mè ət; kòm hæhæn mè ən! a'l mèj, a ka il spèl mèj* (Søvind s.); *do ka jan go mæ mæ; a wel mæ ðə; di hòlc mæˑ ham; wej å stræm æ mæˑ ås; haj ser å slås mè ə* ɔ: döjer med at klare sig; *haj ga sæ i wæj mè ə; skøj dæ mè ə; haj bo sæ rèn galt æ mè ə; — haj wa mæ i byj; a wel mæ; haj snakə mæ, wəl ha ə or mæ* (Vens.); i viser udvidet form: „meder æren“, Kr. I. 329. 2; „meder elskoven“, Kr. II. 95, se ved; sammensætninger med uo. er få, det hedder *før mæˑ*, medføre; *go mæˑ*, medgå; *ræn mæˑ*, medregne; *ta mæˑ*, medtage (Vens.), hvad der sikkert er fælles-jysk. — 1) ifølge med: *han wå mæ wås o æ væj; a wår uð mæ æ bön* (D.); *føləs mæ jèn* (Søvind s.); *a ka følə mæ ðæ* (Horn. h.); også imellem, *han ærˑ ålti mæ di fårəst;* på Römø skal kunne siges: *vi wår mæ wås tåw hen å slå* ɔ: vi to var henne at slå. — 2) langs med, i retning af: *låŋs mæ æ o, mæ æ ström* (D.). — 3) om gunst og medhold; *di stor* el. *hålər mæˑ ham* (D.); ved to. som betyder en færd, et sindelag imod; „gjæv med dem“, Kr. IV. 318 ɔ: yndet af dem; *„haj wa så møj wènlə mè Marən“* Grb. 85. 8; *wè no gu mæˑ* el. *weˑ ham; ka do wè skön mæ ham? wèr uj mæ bön* (Vens.); „vi æ låntj frå mæ di fatte, som vi skul væhr“; „a var dæj gång uremmele mæ ham“; „a va så lie å uj mæ ham“, se To Nov. 28. 32. 33. — 4) under fremførelse af; *kyr hjæm mæ æ uwn* (vogn); *kom mæ æn bröw* (D.). — 5) i besiddelse af, med forsyning af: *han hår æn hus mæ træj skåstijən o; han hår ət mæ æn təfål* (D.) lider af krampeslag. — 6) ved hjælp af, ved brug el.

benyttelse af: *slo̦ mæ æn fårhamər; stek jæn mæ æn knapənol* (D.); *mæ beqi hæñə; di klapər ætə mæ skòwl å spò̦* (Søvind s.); *de ka vær ġo̦r mæ æn das ar̦bəð* (D.). — 7) i omgang med, berørelse med: *snak, byt, skywt mæ jæn; lijəq mæ æ bön* (D.); *nòbo mæˑ ham; a sò̦ mæ mæ siəl* (Vens.) til mig selv. — 8) i forbindelse el. forening med: *a vel et ha mæ dæj o skaf* el. *gyjər* (D.); *hon æ mæ bo̦n; kowən æ mæ kal,* men: *òqə ær ifòl* (Vens.). — 9) i en tilstand af: *han ġo̦r ət mæ gle̦, mæ måð, mæ de guwə, mæ læmp* (D.). — 10) med hensyn til: *ka do stræv let ve̦ ət* el. *mæ ət,* skynde dig; *de blywər reŋər mæ ham; de æ mæ mæˑ som mæ såmaŋə* (D.); *dær ær æn få̦lə jawt mæ jər* (D.) der er en farlig travlhed over eder. — 11) af et vist indhold: *æn flask mæ øl i̦* (D.). — Jfr. Aasen, sv. med, isl. með; mnt. mede, htsk. mit; se med det; meden-.

2. med, no. *mæj æn* (Holmsl., Holmsl. kl.); *með æn* (Mors); *mej* (Børgl.); *me̦ è* (Torslev, Vens.) — 1) mærke, landkending tilsøs; *vi hår e̦t o ta mæj a̦tər* (vestj.); *wi hòr eñc no̦ å ta mej å* (Vens.), mærke; „*de war e wes me åpå i bujknòl̦ å ha bårkən hèjər*“, Grb. 72. 14, det var et sikkert mærke på en bondeknold at have barkede hænder; *de ka mæ e̦ən me̦ ha å* el. *ha̦j ær eñc te å ta me̦ å* (Vens.) ɔ: have som mål, rette sig efter, stole på; *ha̦j hòr e̦ən me̦ åpå hans ar̦bəc* (sts.) ɔ: ingen skik på; *dæ jæn tò mej å dæ nan* ɔ: følger den andens eksempel; *mæ ska ta me̦ å i gal̦ å skø̦j sæ fråˑ ham* (Vens.), man skal tage mærke af en gal og skynde sig fra ham; *dær ær eñc no mej weˑ ham* ɔ: ingen sans, forstand; *ha̦j ka hwicən råm mej hèlə mò̦,* kan ej holde måde; el. *wè eñc no mej åpò̦ ə* (sts.); *fiñ með po̦ əð* (Mors) finde ud af, hvorledes det skal være; „te do æ en ong ænk', i got mied a sejr“, And. Begr., at du er en ung enke, siger jeg i et godt öjemed; om smsætn. i stedsnavne se U. Bl. I. 334. — 2) fiskeplads; *de ær æn sølə mæj, do æ koman o̦* (Holmsl. kl.). — Jfr. Aasen, mid, mærke, fiskeplads; isl. mið itk.

Medardus, no. kalenderdag, d. 8de Juni; regner det M—, får man en våd boghvedehøst, Kok Ordspr. 142. 1591, jfr. Hildebr. Bemärk. 44, Strackerj. II. 55. 324, Wuttke nr. 101, Folkl. Journ. I. 267; navnet skreves stiltiende over alle gårdens porte, döre, lemme og vinduer; dernæst læstes tre gange i hvert enkelt rum, stue og aflukke:

og hør, I mus og rotter grå,
I må ikke i denne mands huse gå,
hans korn og føde må I ikke få;
I skal forsvinde som den mand, der
går på thinge
og ved retten sværger falskelig.
I navn osv.

Sgr. VII. 233. 873 (Fyn), Kr. VI. 266. 124, Alm. I. 102. 389, J. Saml.² III. 126, Feilb. Bondeliv s. 344, se apostelbön; jfr. Wuttke nr. 616, istedet: Nicasius Z. f. M. I. 201; to dage för og tre dage efter M— er det den rette tid til at så boghvede (vestslesv.).

meddele, uo.
mæˑde̦jl (Søvind s.);
mæˑdi̦l -djèlər -di̦lt -di̦lt (Vens.)
= rgsm.; nyt ord.

med det, bindeo. siden, eftersom; *howə hò dò wa̦ə, mæ dè du bi̦ə så læŋ* (Søvind s.).

1. mede, no. *mè̦* el. *meə i -ər* (Vens.); *mijəð æn -ər* (Thy, Hell.); *me̦ð æn -ər* (Mors) — 1) slædemede, krumtræerne, hvorpå slæden glider (alm.). — 2) et tværtræ på vognfjællene, for at hindre dem i at glide, på en arbejdsvogn (Vens.). — Jfr. Aasen meid; isl. meiðr hak., træ, stang, slædemede; se 2. andre, læsmed; kane-, kjelke-, slæde-, træsko-.

2. mede, uo.
mi̦ -r mjèt mjèt el. *mi̦ -r mi̦ miə* (Vens.);
mijəð -r, -ət el. *mjet, -ət* el. *mjet* (Lyne; Lild);
mijə -ðər -ðət, -ðət el. *mijət* (S. Hald);
mijər -ər -ər (Sall.) —
fiske med snor og krog; en tater meder höns, Kr. Almuel. V. 270. 703; jfr. mede V. S. O. sigte mod et vist mål, fiske med krog; Aasen mida, isl. miða; se 2. med.

medegaj, no. *mijəðgaj æn* (Thy); *mijərgaj* el. *-gåj æn* (vestj.; Sall.); *me̦gaj æn* (Vrads h.); *mijəgaj æn* (Hell.) — fiskestang.

medekrog, no. *mijəðkro̦q æn* (D., vestj.); *mijəkro̦q æn -kro̦q* (S. Hald); *meəkråək æn -kråk* (Sundev.) = rgsm.; inden

man kaster m— ud, spytter man på den (Ribe, vist alm.).

medelst, se middel; for-; se htsk. mittelst.

medens, bio. se mens.

medeorm, no. *miwòrm* el. *meworm i* best. *-i* flt. *-wòrm* (Vens.); *mijərwårm æn -wårm* (Holstebro); *miəðwòrm æn -wòrm* (Lild s.) — regnorm, fordi den bruges til at mede med; 9 medeorme brændte i bagerovn til pulver i brændevin el. øl til feberpatient, givet för solopgang, næste dag 7, tredie dag 5, Kr. Sagn IV. 596. 49; se Schiller, Thierb. III. 20.

mederafte, no. *mirawt i -rawt* (Vens.) = medestang.

medesnor, no. *misnòr æn -snòrər* (Vens.); *mijəsnor æn -snor* (S. Hald) = rgsm.

medestage, no. *mistaq i -ər* (Vens.); *miəðstaq æn* (Lild s.) = medestang.

medestang, no. *miståŋ æn* (Vens.); *meəstaŋ æn -stæŋə* (Sundev.); *mijəstoŋ æn -stæŋər* (S. Hald) = rgsm.

medevol, no. *mijəðwol æn* (Ribe) medestang.

medeværk, no. *miwærk è* best. *-ə* (Vens.) — 1) medetöj med alt tilbehør; *è m— ær ən ståŋ. mæ ən snòr i dæ jæn æj å i dawdrywər i dæ nan* (Vens.). — 2) en uforholdsmæssig stor pisk.

medfart, no. *mæfòrt æn* (Vens.) = rgsm.

medfødt, to. *mæ·föj* (D.; Vens.) = rgsm.

medgang, no. *mæ·gåŋ æn* (D.) = rgsm.; spøg med börn: man lader sin flade hånd glide ned over ansigtet og siger: *de æ mægòŋ* og derefter op over: *å de æ mòrgòŋ* (Elsted s., alm.).

medgift, no. *mæ·gywt æn* (D.); *mæ·j-gywt æn* (Lb.); *mæ·ð-* el. *mæ·gywt* (Agger); *mæ·jywt æn* best. *-ən* (Vens.); både sönnens og datterens medgift fra hjemmet; en gårdmandsdatter fik en ung hest, en ko el. et par faar i m—, J. Saml.[2] III. 112; jfr. bælling, medstød; slgn. Sv. Landsm. I. 649. 11, Bruzelius s. 65.

medgiftsøg, no. øg, som pige får i medgift (s. d.), er sædvanlig et føløg, J. Saml.[2] III. 140 (Randers egn).

-medgjörlig, to. se u-.

medhjælp, no. *mæ·hjèlp æn* (Søvind s.) = rgsm.; *do træŋə nåk te mæhjælp!* (Vens.) en på øret; se lusing.

medhold, no. *mæ·hol æn* (D.); *mæhòl è* (Vens.) = rgsm.; *a ka eŋən m— fo* (D.); *hañ skal åsə altir ha mæ·hål* (Agger).

medi, udrbo. edeligt udtryk: „a har medi set dem danse“, Kr. Sagn I. 395. 95, se min gud; fr. mardi?

medicin, no. *medəsi·nər* flt. (D., vestj., Vens.); *mæqisi·nə* flt., Yuelb. 63 = rgsm.; *ve do smaq min m—? di sist medəsi·jnər hjalp gåt* (Vens.); jfr. lat. medicina, lægemiddel; se sukker-.

medisterpølse, no. *mætəstepøls æn -ər* (Mors); *mætəstpøls æn -ər* (Thy); *mætəstərpøls* (Lild s.); *mæ·təstəpøls æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *mædi·stərpøls æn -ər* (Malt) = rgsm.; medister V. S. O. sv. medister el. madister; htsk. mettwurst, mnt. metworst; met Sch. Lübb. hakket svinekød uden flæsk; eng. meat.

medkolleger, no. *mæ·ð-* el. *mæ·kåle·qər* flt. (D.) = kollegaer.

medlem, no. *mæ·ðlem æn -ər* (D.); *mæ·lèm æn* (Søvind s.) = rgsm.; *m— å æ såwnrå* (D.).

medmenneske, no. *mæ·miñəsk æn -ər* (D.) = rgsm.

medstød, no. *mæsty* (Sundev.) medgift (s. d.), jfr. bælling.

medtjener, no. *mæ·tjænər æn* (D.); *mæ·tjènə æn -rə* (Søvind s.); *mæ·tjènər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

medvind, no. *mæ·viñ æn* (D., Søvind s.); *mæ·wej æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

medynk, no. *mæ·øŋk æn* (D.) = rgsm.

mee, uo. se mede, mæde.

megel, to. se møgel.

megen, to. bio. *möj* (D., Grindst., Andst, Elbo); *møj* (Vejr., Mors); *møj, mø* (Løgst.); *mòj* (Søvind s.); *mòj* el. *møj* (Brøndersl.); *møə* (Hjörring, Tårs, Vens.); *mø* (Uggerby), Kr. IX. 210. 47; *møð* (Mellerup, N. Hald h., Gjerlev h., Falslev, Harridslev, Ning h.), jfr. Kr. IX. 234. 73. 74, 246. 85, 260. 101; *mòj* (Århe. egn); *mòð* (Hads h., Hundsl.); *mej* (Mols); *mör* (Vodder s.); *möjr* (Hostrup s.); *myjə* (Randerup); *möjə* (Øst. Lygum, Sundev.); *möjər* (Bylderup, Agersk.); *myər* (Braderup; Tønder); *möəl* (Ang., Hjoldelund);

myə, myəl; möj möjl (Vlb.): *myl, myr* (Fjolde); *mø* el. *møj fåskèl* (Vens.); *„så fèk haj så· mø des mir sil“* (selv), Grb. 13.25; *„haj ka åsə leq hal så møj· åpå hans bor“* (trillebør), 21.11; *„så· mø mir påpasi“*, 36.7; *„så· mø rorom“*, 58.59; *„møj· jènfòldi fålk“*, 60.5; *„så· mø søl å gul“*, 146.42; *haj hòr eñc su mø* el. *swò møj təbaq; haj ba så mø nòlə om ə; hwa mø kåstər ə; haj blòw så mø miə strèbsom; haj æ så mø miə skön ən som föri; dær ær eñc su mø hòl i de hè tòw* (Vens.); *dær war mej snak*, Kr. IX. 242.81 (Mols); — 1) meget, så noget udgör en mængde: *hwò mèj, så mèj, de æ li mèj; il ræt mèj* (Søvind s.); *dær æ möj skåw, snę, sån* (D.); *møj krawər mejər, o fañən krawər flejər* (Holstebro) = *möjər vel meər ha* (M. Slesv.); *vo dær æ möj ska dær mer* (N. Slesv.) = *de møj ska altir te de møj* (Vejr.); *de ær et få de möj, dær æ ve ət* (Andst) ɔ: det er ikke fordi noget er meget værd; *a fålaŋər et de möj får ən; dæñ, dær et spår o de lilə, for ålər de möj* (Andst); *dær ær et så möj, som baq o ñi hañ*, el. *som dær ka leq o æn næjl* (Malt); el. *òlər så mø, som dæ ku filəs* (fjæles) *åjər è ywlåq* (Vens.); *eñc suə mø* (Tårs) ej synderlig meget; *hu möj fæk do? — så· möj, nåk så möj, ålt få möj; a fæk lisə möj som slæt et; de æ liq möj, de æ mæ liq möj* (D.) det er mig ligegyldigt; *dær ær et somət som æn træwl* (Vrads h.) såmeget som; *de ær åte myəl å gi får ət* (Valsb.) altfor meget; *hæslə myl pæŋ* (Fjolde) forskrækkelig mange penge; *dæ ska møð te nåk å miə te fåmø·ð* (Randers); „olle håd a wænt så mød glæj i mi lyu“, And. Begr.; *dær æ mø gåt i· ham, få dæ komər eñc no å ham* (Vens.). — 2) bio. *han æ möj riq; de ka do så möj gåt; a sku helsən så möj manə gåŋ; han æ så möj æn guwə mañ* (D.); *di æ så gråw öwərdröwən möj fleŋk fålk* (vest.) ɔ: så overmåde flinke folk; *de æ möj de bæst*, langt det bedste; *så möj æn yndiq væjr, de æ så möj ves! så möj æn sær u·danələ støk; de æ så möj æn Ulspel, dæñ knæjt* (D.); *såməs mijər fæk han, såməs var ær ət* (D.) så meget mere, værre, -s skyldes formodentlig et afslidt des; derimod: *så möj bæjər, miñər ær ət* (D.); *mèj mejə; hòr I manə gris? — å, il så mèj manə* (Søvind s.). — Jfr. Aasen myken, isl. mikill, acc. mikinn; se møgel; hvor-, lige-, ligeså-, så-.

megetagtig, to. *möjawtə* (Andst); *möjajtə* (Vejleegn); *møacə* (Vens.) — temmelig meget.

megetdan, to. *mèjdan* (Røgen) *han slòw sæ så m—*, temmelig meget; *duə hañ nowej tè dè arbi? — ja, dè æ hañ så mèj dan tè* (Søvind) ɔ: udmærket dygtig til; se -dan.

megetladen, to. *möjlarə* (vestslesv.) temmelig, altfor meget; *dær æ m— a ət.*

megi, udrbso. se medi, min gud.

mei, no. se med.

mej, to. se megen.

mejdå, meje, no. se middag.

1. -meje, no. uo. urin; se hunde-, kvinde-, jfr. mige, næt.

2. meje. uo.

mèj -ər -ə mèjə (Torslev, Dronningl. h., Vens.);
mèj -ə -ət mèjət (Søvind s.);
mæj el. *mæjð, -ər mæjət mæjət*, el. *með -ər met met* (S. Hald);
mæj -ər mæjət mæjət (vestslesv., Daler, Bradr.);
mèjər mèjrə mèjrət (Elsted) —

høste korn; i mange mål sjældent; i V. Vens. altid høste (s. d.), i Torslev s., Vens., mejer de kornet, derefter høstes det ɔ: køres hjem; *æ va jessiñ te mæjən* (Ang.); *mèj i æ kvorn* (Bradr.); jfr. hugge, høste, slå; mnt. meien, meigen, megen, htsk. mähen, eng. mow.

mejegaffel, no. mejered (jysk) Mb.

mejejærn, no. *mèjian è* (Vens.); *wær om è m—*, ude om et høstjærn ɔ: ude om at få to personer, en til at høste, en til at binde op; *så månə mèjjanər*, d. e. såmange par høstfolk.

mejekrog, no. *mèjkroq æn* (Søvind s.); *mèjəkroq æn -kroq* (Elsted) mejered på høstleen.

mejel, no. se mel, middel.

mejele, no. *mèjle æn -ər* (Agersk.); *mæjlə æn* (Gjørd.) — le til at høste korn med, forsk. fra græs- el. høle, se mejler.

mejelekroge, no. *mæjləkroq* flt. (D.) mejeredet, krogene, som sættes på høstleen.

mejepind, no. *mèjpęj* flt. (Vens.) mejered, se peger, spjarre.

mejer, no. *mæjð æn -ər* best. *-n*

(Mellerup); *mæjər æn -ər* (Horn. h.); *mèj æn* = flt. (Søvind s.); *mèjər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) høstkarl; *ta å·p, go̯ ætə mèjərən,* binde det høstede korn op (Elsted).

mejeri, no. *mæjəri·j æn -ər* (D.); *mèjəri̯· et -ə* (Søvind s.); *mæ̯jə-* el. *mèjəri·c è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm., nu dampmejeri; i Vens. tidligere *mæ̯jəric* i Børgl. Kloster, støttet til *mæ̯jər* flt. af mand, vel fordi en mand styrede det; *mèjəri̯·s-asistæn̯s æn,* mejeriassistent; *mèjəri̯·s-bøkə æn,* mejeribødker; *mèjəri̯·swòst æn -ə* (Søvind s.) mejeriost; jfr. htsk. mejerei; meier, opsynsmand, af lat. major, större; major; se is-.

mejeripige, no. *mæ̯jəri·cpiq æn* best. *-piqən* flt. *-piqər* (Vens.) det gængse navn for herregårdspiger, der i Vens. synes at høre til pariakasten.

mejerisluffe, no. *mæ̯jəri·cslopər* flt. best. *-ən* (Vens.) hånsord, malkepiger på en større gård, herregårde, *å blyw ən mæ̯jəri·cslop* er hver ordentlig piges rædsel.

mejerist, no. *mèjəri·st æn -ə* (Søvind s., alm.); *mæ̯jəri·st i* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

mejerske, no. *mèjəsk æn -ə* (Søvind s.); best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

mejestage, no. *mèjstaq æn -ər* (Nordby Sams) træskaftet på høstleen.

mejetöj, no. *mèjtøw et* (Søvind s.) høstle med kroge.

mejl-, i smsætn. se mellembånd, -fure, -tömme, -vej.

mejl, to. *mæjl* (Thy, vestj., Sall.); *mèjəl* (Søvind s.) — 1) af middel beskaffenhed: *æ stu̯ð æ mæjl o æ sta̯rəls* (vestj.); *hwærkən stow̯ər en̄ lilə, mæn so̯n òmtræ·n̄t mèjəl* (Søvind s.); *èn mèjəl pri̯s* (sts.); se middel. — 2) dårlig: *æn m— stu̯ð* (Thy); *han æ mæjl,* el. *de æ mæjl mæ ham* (Vejr.); jfr. Middelfart.

mejle, no. *majlər* flt. (Agger) pjalter; simple, forrevne klædningsstykker; *skustər o æ m—,* bøde gamle klæder.

mejler, no. *mæjlər æn -ər* (D., Malt) høstkarl, vistn. smstn. af: meje-le, med en endelse -er.

mejles, to. *mæjləs* (vestj.) forkommen, udmattet af arbejde, lang gang, sult; sammensætning af mejn-løs, opr. mæghæn-løs?

Mejlfar, no. se Middelfart.

mejlings, to. *mæjləŋs* (Mors) *æn m— höw̯əð* ɔ: hverken for stort el. for lille, af middel beskaffenhed; *de kuw̯ər æ m—;* se mejl.

mejlsted, no. *mæjlste æn* (Holmsl.) vadested; mellemsted (?); jfr. mellemvej 2.

mejsel, no. se mindsel.

mejsel, no. *mèjsəl i* best. *mèjsəl* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; jfr. htsk. meissel, slgn. Aasen meitel, isl. meitill hak., jfr. betel.

mejsle, no. se middagslag.

mek, no. *mek æn -ər* (Vens.) således kaldes fåret, både i omtale og tiltale: *kom mekən! hwòmånə mekər hòr do?*

mekkel, uo. se mikle.

mekkelse, no. *mekəls æn* (Holstebro) en særegen indretning ved en maskine el. et sammensat redskab, der gör det muligt at forandre maskinens retning el. virksomhed.

Mekmand, no. Kr. II. 74. 1. Jens M—, må sagtens være fordrejelse af nøkke (s d.).

mel-, se mellem-.

mel, no. *mi̯əl de* best. *-t* (Vens.; Sall., Røgen, Randers); *hwe̯-, byq-, flo̯r-, row̯-, swen̯mjèl,* men: *rijs-, patè·t-* el. *katè·fəlmil* (Vens.); *myjəl* el. *mijəl de* (Thy); *mjèl* best. *-lə* (Nordby, Sams); *mijəl* best. *mjèlə* (S. Sams); *mæl de* (Andst); *myjəl de* (D.); *mejəl de* (Hmr.); best. *mejələt* (Søvind s.); *mjöl de* (Ang., Vlb., Bradr., Bylderup); *mjøl de* (Fjolde; vestslesv.); *mjæl de* (Sundev.) = rgsm.; mel gemtes i store sorte gryder, Kr. Almuel. III. 42. 123; „di måler mejl i Thy idå, så ska wi nåk ha æ såjer i mår", Kr. VI. 271. 179, jfr. s. 333. 148, siges på Mors, når der trækker hvide skyer op i norden om vinteren, det tyder på, at der snart vil blive snefald; såderne (skallerne) er snefnuggene; *ræjn myjəl i æ puw̯əs* (D.); *di håð boðə mejəl o målt, boðə sòw o gålt* (vestj.) om velstående folk; pigen viser vej til røverkulen ved at strø mel, Thiele I. 373, Kr. Sagn IV. 515. 64-66, el. gryn (s. d.) s. 513. 58 flg., se nögle, ærter; jfr. Aasen, mjøl; isl. mjöl itk.; htsk. mehl, mnt. mel Sch. Lübb.; 2. male; 1. henne; boghvede-, byg-, dufte-, dunte-, flor-, grube-, hvede-, kartoffel-, kraft-, orme-, pille-, potet-, ris-, rug-, rulle-, salde-, slette-, sten-, stivelse-, svine-, tadder-, tryne-, ærte-.

melbydel, no. *mjǫlbydəl æn* (D.); *mælbydəl* (N. Slesv.); *mælbydəl* (Agersk.) — melbudding, som koges i en *mjöl-bydəlfårm* (D.); jfr. gris, sakkuk, sættekage; plt. meelbüdel: budding, stor som et mskehoved, koges i en linned pung, Schütze, Idiot. III. 92, „nationalgericht der Ditmarscher", Urdsbr. VI. 31. 3.

melbær, no. *mǫlbær æn* (Thy) bærrene af melbærris, *mǫlbærris*, arctostaphylos officinalis (W. & Gr.); bærrene af tjörn, cratægus oxyacantha L., J. T. 68 (Sundeved).

melbøtte, no. *mjèlbøt æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

meld-, i smsæt. se mellem.

1. melde, uo.
meḻ el. *mæḻ -ər mæḻc mæḻc* (Vens.);
mæḻ -ər mæḻt mæḻt (D.);
mèḻ -ə -t, mèḻt el. *mèḻət* (Søvind s.; Elsted) —
1) = rgsm.; *dæň daw skal a mæḻ mæ* (D.); også i almindelighed bringe efterretning om noget: *de mæḻt di eṭ om dæň tiį* (D.); *han æ blöwən mèḻt* (Søvind s.) ɔ: angivet; *ja, do ma meḻ dæ!* (Vens.) iron. til den, der bebrejder andre den fejl, han selv har. — 2) melde trumf i kortspil (Søvind s.). — 3) *mèḻ sè frè*, melde sig fra en bestilling; *mèḻ sè iň, ui*, ind-, udmelde sig (Søvind s.); jfr. mnt., htsk. melden; se ind-.

2. melde, no. *meḻ æn -ər* (D., vestj.); *mæḻ æn -ər* (Mors); *mæḻ æn mæḻ* (Agerskov) — fællesnavn til arter af slægterne atriplex og chenopodium L.; jfr. Aasen, meldestokk, htsk. melde.

melder, no. *mèḻdər i* best. *-i* flt. *-ər* (Torslev s., Vens.) = mellemmad 2. og mellemmads-måltidet; mellem-davre (?), se nadver.

Meldgård, no. *Mæḻgǫr* (vestj.) den mellemste gård, f. eks. mellem Østergård og Vestergård, er blevet familienavn ligesom de.

melding, no. *meḻəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., se makker.

meldmer, no. se mellemmad.

meldprat, no. se mellemplat.

mel-dreng, no. *mæḻdræŋ æn -dræŋə* (Andst) meldröjer.

meldröjer, no. *meḻdröjər* flt. (Støvr. h.); *mæḻdræwə* flt. (Andst); *mjǫḻdry* (Ang.) — en svamp i rugen, claviceps purpurea, Tulasne; „mildröj" el. „miltønder", J. T. 343 (Thy); se brand 5.

melduelse, no. *mjǫḻduəls* (D., Vlb.); *mæḻduəls* (Andst) meldyppelse.

melduft, no. *mejəldòwt de* (Mors); *mæḻdåwt de* (Andst); *mjǫḻdåwt de* (Fanø); *mjèḻdut è* (Vens.) — fint melstøv; se duft, dunte, 1. dutte.

meldyppelse, no. *mjèḻdepəls de* (Vens., Elsted s.) = rgsm., dyppelse til mad, lavet af mel.

meldyst, no. *mjǫḻdøst* (vestj.) melstøv; se dust.

1. mele, no. *mèl æn -ər* (Han h.); *æ stuwər o æ lilə mjǫḻ* (Rkb.); „æ store Mjøll", Kr. Alm. V. 282. 738 (samme ord som mile?) J. Saml. VII. 34, en höj flyvesandsbanke ved Nymindegab; sammenstilles kan blandt milerne (s. d.) i Råbjærg s., Mølklit, J. Saml. III. 35. 39; se Aasen, mel, isl. melr, sandbanke; milre.

2. mele, uo. i tlm.: *„hwa søqər å mil sin ijn kaq"*, Grb. 233. 71 ɔ: søger at göre sig fordel.

melet, to. *mjǫḻə* (D.); *mæḻə* (Andst, Søvind s.); *mjèḻə* (Vens.) = rgsm.; af melet beskaffenhed el. overstrøet med mel; *dæ trâi æ så mjæḻə* (Elsted); en kartoffel er ikke *mjèḻə*, men *grynərə* (Vens.).

melfur, no. se mellemfure.

melgrutte, uo. *mjæḻgrǫt* (Sall.) grutte (s. d.) så fint som mel.

melgrød, no. *mjǫḻgrøð di* (D.); *mjèḻ-grø di* best. *-ən* (Vens.); *mjæḻgrǫi* flt. (Søvind s.); *mjölgrǫr* flt. (Vejr.); *miəḻgrøð* (Lild s.) = rgsm.; bygmelsgrød (Lild s., Vens.); *„a wel jaṉ ha no fliə mjèḻgrø"* (Vens.); „sop å steg wi åller so, willing å kol wi åller no; men melgrød mo wi prise" (Mors); om en person, der vil blive på et sted, kan siges: „han blywer der, så læng' han ka tøg melgrød; nær han ett ka tøg 'em længer, ka di slo 'em po wæg', te han ka slekk 'em ind! (Mors), jfr. Nygård, Krist. Kold (1895) s. 16; m— er et godt plaster for maven, Kok Ordspr. 109. 1221 (Hadersl. egn); m— tre gange om dagen, Efterslæt s. 245 (Sælland); en mand spiste m—, den var varm, brændte hul på hans mave, stak ild i hans træsko, Eftersl. 213. 176; i en börneremse: *a møṭ æn kuwən o æ væj, hun stapət ən påt mjǫḻgrøð* (vestj.), jfr. Kr. Börner. 55. 9.

melkalk, no. *mjølkalk de* (D.); *mjælkalk de* (Davbj.) = rgsm.

melkasse, no. *mjèlkas æn* best *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

melklump, no. *mjölklomp æn -klomp* (Agersk., Bradr.) melbolle i suppe.

melknalder, no. *mjölknalər æn* (Holstebro) en dejgklump, f. eks. i melgrød, jfr. munk.

melkone, no. *mjölkun æn -kunər* (vestslesv.) sommerfugl, måske især de hvide kålsommerfugle, pieris brassica; jfr. skurvefugl.

melkube, no. *mjèlkub æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) gemme til mel.

mellem, fho. bio. *mèl* el. *imè·l*, sidste form almindeligst (Vens.), *mèl*, sj. uden i smsætn.; *mæl* el. *imæ·l* (D., vestj.) i smstn. *mæl-*, *mæjl-*, det sidste stammer muligvis fra middel, udt. *meðəl*, jfr. mejl; og *mæləm* (vestj.), *mèləm* (Vens.), som tydelig er indkommet fra rgsm., således i mellemmand, -regning; se imellem, meller.

mellem-and, no. *mælåñ æn* (vestj) en slags vildand, skeand, anas clypeata; den står i störrelse mellem krik- og vildand.

mellembalk, no. *mælbalk æn* (Thy); *mælbolk æn* (Mors; vestj.) mellemvæg, i tørvehuller f. eks.; mellemgulv (vestj.); væggen mellem næseborene, Kr. VIII. 13. 32.

mellemblå, to. *mæləmblo* (D.) en alm. blå farve.

mellembrink, no. *mælbrøŋk æn -ŋkər* (Lindk. s.) = mellembænk.

mellembrændt, tf. *mèləmbræñc* (Vens.) udtr. om murstens brænding, jfr. halv-, helbrændt.

mellembænk, no. *mælbæŋk æn* (Andst, Thy) = mellemvæg i en tørve- el. mergelgrav.

mellembånd, no. *mæjlboñ æn* (Thy) båndet, som binder håndvollen til slagvol; jfr. bindeøl, 1. hilde 2, plejlbånd.

mellemdör, no. *mældar æn* (vestj., Agger); *mèldör æn* best. *-dön* (Vens.) — dör mellem køkken og bryggers, jfr. Kr. VIII. 221. 381; mellem lade og nødhus (Vens.).

mellemflæsk, no. *mèləmflæsk de* best. *-ə* (Vens.); *mèləmflèsk de* best. *-ət* (Elsted s.) = rgsm.

mellemfure, no. *mælfur* el. *mæjlfur æn -furər* (D., Mors, Sall.); *mèlfuwr æn* (Vens.) — mellemfure, den sidste fure, som plöjes midt i ageren.

mellemgavl, no. *mælgåwl æn* (Varde) mellemgulv hos msker og dyr.

mellemgift, no. *mælgiwt æn* (Andst) *fårmæjas m—* er kreaturernes andet foder, *ætəmæjas m—* det fjerde; jfr. dover, onden, nadver, kvældsnadver.

mellemgjav, no. *mèlǧæw æn -ə* (Søvind s.) = mellemgift; *køərən ska ha on* (avner) *tè m—*.

mellemgryde, no. et handelsudtryk fra pottefabrikationen, se Nyrop, Pottemageri s. 13 anm. (Gammelstrup).

mellemgulv, no. *mèlgwòl et* (Elsted s.); *mælgwol* (Randers); *mèlgwòl et* (Søvind s.); *mèlgwòlt* best. (Vens.) = rgsm.

mellemgulvshandel, no. *mælgwolshajəl* (Rand.) smærter i m—et, kardialgi.

mellemhest, no. *mælhæst æn* (D., Andst) hesten, der er midterst, når der køres med tre; *de ær et guwə o vær m—*, ɔ: at være mellemmand mellem to, der trættes, er uenige; *a måt te å vær m—*.

mellemkjød, no. *mælkø de* (Sundev.) = rgsm.; perinæum, mellem könsdelene og endetarmen.

mellem-kakkelovn-og-væg, no. „mæld æ kakel å æ wæg“, dans, se Jyll. I. 373 (Thy).

mellemlod, no. *mèllò i* (Vens.) en lod på marken mellem to andre.

mellemmad, no. *mèlma i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *melma i* best. *-ri* (S. Sams); *mælmað æn -ər* (Thy, Mors, Litd s., D.); *mælmər æn* (Vejr.); *mèlmaj æn -ə* (Søvind s.); *mèlmə æn* best. *-marən* (Elsted); *mælmar æn* (Agersk.); *mælma* [*æn*] (Braderup); *mæñmar* (de gle. i N. Bork, Lemb), jfr. gudmoder, kjødmad, mellemmål, vadmel. — 1) måltidet mellem davre og onden, mellem onden og nadver; *fårmæjas mælmə* (Andst) spises fra *æ kukəmañ komər te råwsæ* (rugsæd), *ætərmæjəs m—* hele året rundt; *æ vilǧæs komər mæ æ fårmæjəs mælmað o flywər mæ ən iǧæ·n* (vestj.), el. kommer med mellemmaden og tager træskoene (Fanø); jfr. Kr. IX. 36. 378; *æ stårk komər mæ æ mælmað om æ hals* (vestj.), jfr. Kr. VI. 275. 216; når hyldebladene bliver som museører (Ørridslev), når stork eller vibe er sét, kan man kræve formiddagsm—; når hus-

moderen sætter skårgrøden på bordet, siger hun: „nu lægger vi formiddagsm— af!" Kr. Alm. I. 40. g-j; i gl. dage satte bønderne om efteråret deres m— i møddingen, der tog de den igen om foråret, Kr. IX. 39. 423 ɔ: de hørte op med at spise formiddags mellemmad, når de om efteråret begyndte at køre møddingen ud og optog den atter om foråret, når møddingen førtes ud, jfr. Gravesdag; *læ wòs fo nòj te wo mæl̥mað* (Mors); *te mæl̥maj fæk wi jo mjæst köj å flæsk å sån noj, hwa vi hāi*, Kr. IX. 222 (Gjern h.); *fånons-, ætənons mèl̥ma* (Vens.); *klòkən fæm ska wi ha mèl̥mað, æṅtən æ dær lawəð mèl̥maðər* (smurt smörrebrød) *te hwær, hælər dæ blywər sòt əpo bowr: brø, smòr, sweṅfjèt, gosfjèt, maðfjèt, hwans jèn no hår* (Lild s.), jfr. melder. — 2) et stykke rundtenom smörrebrød; *hon hað ejt ståṅ å go hæn å law æn mèl̥mað te ham* (Lild s.); *skær æn mæl̥mað* (D.); *æn rojənåm mæl̥mað* (Thy); *a ga ham tåw mæl̥mərə roṅən om æ råwlə* (Andst) rundt om rugbrødet ɔ: rundtenommer; *haj fæk i mèl̥ma å wrij i* (Vens.); *i høwər hòr eṅc òṅc å gle sæ we ən hans mèl̥ma* (sts.), se mellemmaddags; *haṅ oð ot mèl̥maðər te hans mel̥mað, tow gròw mèl̥maðər å trij sejtə mèl̥maðər å trij hwèðə-mèl̥maðər* (Lild s.); *æn hal mæl̥mər* (Vejr.) en halv rundtenom; *æn støk mæl̥mar* (Agersk.) et stykke smörrebrød; *Rivər mæl̥maðər* (D.), Ribe m— kaldes et rundtenoms stykke smörrebrød, som er skåret gentagne gange over på tværs; på landet skæres kun brødet en gang over i to *hal̥støkər; æ hal å æn hal* fremkommer, når det halve stykke atter flækkes på langs; til en god m— hører: brød fra Harsyssel, smör fra Salling, ost fra Fjends herred, Kr. VI. 318. 50; el. brød fra Fj. h., ost fra Thy, Kr. IX. 98. 54; el. *tyṅ brø, tyk smör, kluðrə wost* (vestj.); *i tyk melma jawər eŋən òw gor* (S. Sams); *æn tyk mæl̥mað baṅər et, o komər ən åp iğæ'n, tæjər ən eŋən tæṅ mæj* (D., Malt), jfr. Sgr. XII. 77. 152; *„æn ær et så rår!" så æ dræŋ om hans mæl̥mað* (vestj.); *gi æ ståkəl æn støk mæl̥mas brø!* (Mors) ɔ: en rundtenom; *wi for tåw gowə tel̥lawər mæl̥marər å tåw dram tel, jæn mæ kör o å jæn mæ wåst o*, Sgr. XI. 153. 465. 471, bagvendt tale; hyrden råber: *huw hèj, Wæstə Swèj, fæmtən mèlmar i ə klèj!* (Vens.), V. og Ø. Sveje er gårde i Hørby s. ved Sæby; *sæt æn mæl̥mað o æ ryw* el. *las mæl̥maðər mæ æ ryw* (D.), *sæt mælmarər a* (vestslesv.) siges om dem, der bruger el. fører høriven anderledes end skikken er på marken, gör to træk til et strøg; kommer man til at bide af et nyt stykke m—, inden det gamle er opspist, siger man: „jeg har en sulten ven et sted, jeg ikke véd af" el. „på heden"; bider man af begge ender, har man en god ven under vejs, Kr. IV. 386. 440-42; falder en m— på gulvet med smörret nederst, får man ondt vejr; er smörret øverst, bliver det godt vejr, Sgr. IX. 41. 132; i skæmtehistorien trækker drengen et stykke m— frem af lommen som svar på at modparten viser et æble, Kr. VII. 230; i slutn. af ævent.: der blev gjort et udmærket gilde, de fik tin-mellemmader på en sigtetallerken, Kr. Æv. s. 47; stærke karle spiser 7. 14. 16 mellemmader ad gangen, Kr. Almueliv II. 181. 183; en m— så tyk, *te æn ka slo ən kål frå æ hæst mæ ən* (vestj.); jfr. ingen II. 27. 16 b: konen skal give börnene så tykke m—, at de kommer til at gabe, Kr. Molboh. s. 3. 4; dreng deler sin m— med bjærgmand, Kr. V. 90; bjærgmanden giver bonde mad, m—, kage til tak for udført tjeneste, se Kr. Sagn I. 98 nr. 27 flg., jfr. Mhoff 287. 393, Hartl. F. T. 89; i et hyrderim: *æ daw æ låŋ, æ træskər æ tåŋ, æ mæl̥maðər æ slåq, sjælən for vi kåq, tilə åp o sil̥ i sæŋ, faṅən sku vær æ byṅər djær dræŋ* (vestj.), jfr. Kr. Börnerim s. 147, Fb. Bondeliv s. 321; *a ka nåk e i mèl̥ma få hwa majs dør* (Vens.), se dör I. 231. 38 a; jfr. sladdre, bajs-, brød-, eftermiddags-, fedt-, fornons-, grov-, heste-, kage-, kjærne-, kukkemands-, pølse-, sigte-, sirups-, sukker-.

mellemmaddags, no. *mèl̥majdaws* (Søvind s.); *mèlmədaws* (Elsted s.); *mæṅmərdaws* (Lem s.); *ve mælmadaws* (vestj.); *we mælmadaws tic* (Vens.); *aj mæl̥matidaws* el. *mæl̥maðdaws* (Thy), den tid på dagen, da man spiser mellemmad, se middag; hyrdedrengenes bestemmelse af tiden til m— ved at kaste en kæp, se Fb. Bondeliv s. 323, Kr. Börner. 342. 48; „bette Pe Snaws, er eð meldmaddaws?"

— „nej er ed ikke!“ — „jow er ed så!“ Sgr. XI. 176. 545, el. *„skè hwes, skè hwas, skè mèl̥dər te pas, ær ə mèl̥dədaws?“ — „Næj, de ær ənc!“ — „jow de ær“* osv. (Vens.).

mellemmadsbed, no. *æ mæl̥mas-bijəð* (D.) arbejdstid med heste fra mellemmaddags til nadver; se 2. bed.

mellemmadsklud, no. *mæl̥maskluð æn* (D.) klæde til at svøbe maden i, bruges af hyrder.

mellemmadskurv, no. *mæl̥marskårə æn* (Agersk.) en kurv, bunden af halm, til at bære mad ud i marken.

mellemmadstid, no. *mæl̥maðstij* (D.); *mèl̥majsti* (Søvind s.) — den tid, der spises mellemmad, jfr. mellemmaddags.

mellemmadstyv, no. *mæl̥maðstyw æn* (D., vestj., østj., Agersk.) en løbebille, carabus violaceus, der søger til madkurvene; börnene tager de store biller, holder dem med et par fingre og siger:

mæl̥maðstyw, hå do muwəð i di lyw,
hå do hor i di man;
hå do løst, så kom an,
spøt blo, æjsən ska do mest di lyw! (D.),

el. *m—, hå do grøð i di lyw,*
spøt blo, æjsən omå'n æ klåk syw
ska do aw mæ di lyw! (D.);

se Fb. Bondeliv s. 323; en lign. remse Revue d. Tr. Pop. I. 171, Folkl. Journ. V. 89 (Cornw.); jfr. ostetyv, tærbider.

mellemmand, no. *mæləmmañ æn* (D.) = rgsm.; fremmedord.

mellemmos, no. se øl.

mellemmål, no. *mæl̥mål* el. *mæñ-mål et* (Sundev.; Ang.); *mæñmål* (Höjst s., Slavs h.) = mellemmad 1, jfr. mål, måltid.

mellemplat, no. *mæl̥plat* el. *mæl̥-prat æn -prat* (Andst, Lindk.); *mæl̥prat æn* (vestj.) — en mellemvæg i en mergelgrav, skærvæg, mellemgulv; i en slags remse hedder det: *„goda'w! Jakob Lij æ mi nawn!“ — „hwor æ do frå?“ — A hår væn öwər i Bækə* (en by) *kruwər te møl, dæ wår æ smör dyr, vi hå væn ve å kåst mærgəl, — mi kun hå ǧor basəl, — æ mæl̥plat æ fålən; vi ka et kom te æ hål* (mergelhullet) *få smaðər o skit* (Andst).

Mellemport, no. „Mælport“ er en grumme gammel jordvold, der nu på ny er opført, den strækker sig fra Endel (Albæk s., Sæby) til Birkelsevejen og derfra halvvejs til Ålborg-Tisted vejen, Kr. Sagn III. 63. 323.

mellemregning, no. *mæləmræjnəŋ æn* (D.); *mèləmrènəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

mellemsals, no. *mæl-sals et* best. *-t* (Törring v. Randers) køkken, jfr. Kr. Alm. III. 17. 34, se sals.

mellemside, no. *mæl̥si æn* (D., vestj.) sideflæsket på svin; *mæl̥ æ bøst o æ båw* (D.).

mellemskarv, no. *mæl̥skarə* (D., Salling) — **1)** stykke tømmer el. andet, som er skarvet ind mellem to andre, således på stangtømmeret ved ålestikning: skaftets midterste stykke, der er øget ind mellem over- og nedervol. — **2)** mellemtid, *i dæñ m—* (D.).

mellemskjæl, no. [*mæl̥skæl æn*] (vestj.); *mèl̥skèl et* (Elst.); nu var stuehus og lade delt på midten ved et meldskjæl, Kr. VI. 121 ɔ: skillevæg; „mellskelle å bæsninge“, Jyd. I. 70. 1, træværket mellem køernes båse.

mellemskjørt, no. *mæl̥skywt æn* (vestj.) det næstyderste skjørt.

mellemskriven, no. *mæl̥skrywən* (vestj.) korrespondance, det, at der går brev mellem to personer; have noget m— med Oles börn, Kr. VIII. 175.

mellemskræp, no. — **1)** *i æ mæl̥-skræp* (Ribe egn) på skellet mellem to ting, marker el. lign.; et dyr drives i *mæl̥skræp* (vestslesv.) ɔ: ind gennem en snævring, hvor hyrderne straffer det ved slag af kastekæppen. — **2)** *æn mæl̥skræp* (D.) person, som bærer sladder mellem to.

mellemskræppe, uo. i udtr. *å mæl̥-skræp æn höwəð* (vestslesv.): to hyrdedrenge får dyret til at løbe imellem dem, og så slår de det fra begge sider med deres kluntekæppe for at straffe det.

mellemskulde, no. fladfisk af mellemstörrelse, nævnes også mejlskulde (Ribeegn), se Mb. under samrask, skulde.

mellemst, to. *de mèləst* el. *mèl̥məst* (Vens.); *de mæl̥emst* (D.); *mèləst* (Elsted s.) = rgsm.

mellemstue, no. *mèl̥stðw æn* best. *-ən* (Vens.) storstuen, når den er beliggende mellem to andre stuer; se vester-, østerstue.

mellemstykke, no. *mælstøk æn* (Agger) = rgsm.

mellemsvend, no. = halvkarl ɔ: halvskåren hingst (Jyll.), Mb.

mellemsæt, no. *mælsæt æn* (Lemvig) gangen i kohuset mellem båserækkerne.

mellemting, no. *mèləmteŋ æn* (Vens.) = rgsm.

mellemtöjle, no. *mæltöwl æn* (D.) = mellemtömme.

mellemtömme, no. *mæltöm æn -tömər* (D.); *mæjltæm* el. *mæltæm* (vestj.); *mæjltæm æn* (Mors); *mèltèm* el. *mèjltèm æn* (Vens.) — et reb fra mile til mile imellem heste el. stude som forspand efter den gamle skik, da man ikke brugte krydstömme, som nu; når to får er töjrede i et reb, de korte rebstykker fra lægnet til fårenes hoveder (Andst).

mellemvej, no. *mælvæj æn* (D., vestj.); *mèjlwèj* el. *mèlwèj i* (Vens.) — **1**) den opstående ryg el. bredden mellem to hjulspor på en vej; når der kommer vare for et ligtog og man går ad meldvejen, så vil man falde for hver vogn, der kommer, Kr. VI. 286. 336, VIII. 338, IX. 62. 689, Sgr. VIII. 191. 807. 808; jfr. Strackerj. I. 122. 156; man kan se hekse St. Hans nat ved at lægge sig over m—, Kr. IV. 397. 549, se 1. harve. — **2**) en kortere vej imellem to andre veje (D.).

mellemvol, no. *mælwol æn* (Sall.) det midterste stykke tømmer i en ålestang, jfr. mellemskarv, stangtømmer.

mellemvæg, no. *mælwæq æn -wæq* (Thy) skillevæggen mellem bryggers og tørvehus.

meller, to. som ligger midt imellem; *de mèlə hus* (Elsted; Vens.); se mellem.

melling, no. *mæləŋ æn* (Thy) — **1**) mellemvæg mellem to tørvegrave. — **2**) småfisk; „når ett wa mellinger å frøe, så blöw Allinger å Törringer øe“, Kr. Ordspr. s. 511 (Gjern h.?).

melløb, no. *mjølløf æn* (Holstebro) kurv flettet af halm og vidier til mel.

melmad, no. *mjølmað* (D.) mad af mel: grød, vælling, pandekager, budding.

melmand, no. *mjølmæn* flt. (Malt, vestslesv.) meldröjer (s. d.).

melodont, no. *melodo·nt æn* (Malt) spøgende for: melodi, måske tidligere det alm. udtr.; „men, wo deen, hwa wa'et få en melodont, dæ wa te dæn bette wiis?“ And. Bars.; da præsten i kirken bebrejdede konen, hun sang fejl melodi, svarede hun: *hål moñ, Kren Donək! a veə nåk, hwåda·n melodon·tən gor, a hå won i æ sårən i så manə or, ja, a veə nåk hwåda·n melodo·ntən gor*, Sgr. X. 230. 543, 235. 557; *melədo·ñc æn* (Vens.).

meloner, no. flt. = rgsm.; i skibet (s. d.) fra Holland, se Fb. Bondel. s. 99.

melpose, no. *mjölpowəs æn* (vestj.) = rgsm.

melrig, to. *mjølriq* (D.) = rgsm., om kornet.

melpuf, no. *mjölpof de* (Agger) melgrød; slgn. den veludmond. Jyde: „en stiv puf af melgrød“.

melsat, to. *mjølsåt* (D.); *æ kan æ gåt m—*, siges om korn, når kærnen er fast og melrig.

melske, no. honningdrik, en sød blandingsdrik af mjød og øl (Slet h.); gammeldags drik, som ganske er komman af mode (Vens.); nævnes også „mjølske“ Mb., jfr. J. Saml. IX. 95; se V. S. O. melske el mielske.

melskronni, no. *mjølskroni æn -ər* (Harboøre, Thy) en tyk melpandekage, se Kr. Molboh. s. 98. 315. 17; „bogetmjælskronnier“ s. 102. 321; „hawerskronnier“ s. 103. 322.

melskud, no. *mjølskåð æn* (D.) budding af bygmel, jfr. melbydel.

melsten, no. *mjèlstin i* (Vens.) møllesten til at male mel med.

melstøv, no. *mjølstöw de* (D.); *mjèlstòw* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; melduft.

melsæk, no. *mjølsæk æn -sæk* (D.); *mjælsæk æn* (Sall., Elsted s.); *mjèlsæk i* best. *-i* flt. *-sæk* (Vens.) = rgsm.

meltud, no. *mjøltuð æn* (D.) på møllen, den tud, hvorigennem melet løber fra kværnen i sækken.

meltønde, no. *mjøltyñ æn -ər* (D.); *mjæltøñ æn -ə* (Søvind s.); *mjèltəj æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — **1**) = rgsm. — **2**) meldröjer, J. T. 343 (Thy).

melvælling, no. *mjèlwèləŋ di* best. *-ən* (Vens.); *mælvæləŋ di* (Andst); *mjølvæləŋ di* (Andst); *mjølviləŋ di* (D.) = rgsm.

memmel, uo. se mumle.

men, bindeo. se mens; no. se mænd 2.

1. men, bindeo. *mæn* (alm.) = rgsm.; langtrukkent: *a viňt ham, mæņə han kåm et* (vestj.); ofte en overgang i talen: *mæn, dę æ saň! mæn, læ wås no skyň wås!* (D.); *„a ku· nåk sèj ə, mæņ . . ·“* — *„hons æ de får ə „mæn“, sèj ə no!“* — *mæņ ær ə dæ·?“* udtr. for overraskelse; *mæņ, hwa war ə, a wil sèj? a wil nåk, mən a ku· eňc; jamən hør no i gåŋ! jamən de æ slæt eňc de·, wi snakər om* (Vens.); fra Nordby, Sams, er meddelt: „men, de do sæjer et ent! ɔ: at (ɔ: hvorfor) du ikke siger det; *dær ær ə „mæn“ wę ə* (Vens.); jfr. mnt. man, men i samme betydning.

2. men, no. *mijən* (D., glds.); huk. (S. Sams); *mèn* (Vens.) = rgsm., skade; jfr. sv. men, Aasen, isl. mein itk.

3. men, no. *mèn* (Vens., Grb. Saml.) magt, kraft, jfr. isl. megin.

4. men, no. *mijn* (Agger) = mening, se hjemmel.

menage, no. *manå·si* (Hovlbj. h.); *mənạ·si* (Vens.) — et godt måltid; *hạj fæk dåbəlt mənạsi* (Vens.) ɔ: dobbelt imod, hvad han ventede el. burde have; jfr. fr. ménage, husholdning, se manege.

menagere, uo. *mənəsi·jər* (D.) lempe sig, ej overdrive; fr. menager.

menagerlig, to. *menəsijrlə* el. *manəsi·jlə* (Vens.) stilfærdig, ordentlig; *„de go så møj stel å manəsijlə de føst gåŋ omkreŋ“*, Grb. 54. 229.

menarer, no. se midnadver.

mene, uo.

mijən mjæņ mjeňt mjeňt (D.);
mijən mijən miňt miňt (Andst);
miņ min miňt miňt (Søvind s.);
miņ miənə miņt miņt (Elst.);
meņ menər meņt, meņt el. *miņ* (Vens.);
mijən mjæņər mjæņ —?— (Hell.);
meņ men meň meəň (Vlb., Ang.)

= rgsm.; *hạj stu å miņt åpò· ə,* stod og betænkte sig; *hons miņə do om ə? de ær eňc så sleņt mint* (Vens.); så mente hun slet ikke af det, hun sagde der; det mente han af, Kr. IV. 342, d. e. mene med, mene i alvor; *de mjeňt han aw* (D.); *di wel meņ* (Lild s.) ɔ: der er folk, der siger; *haň min it nuj uňt mẹ ət, a wèst ålti; hwa haň miňt* (Søvind); „do mien ed uj, lisom Lier Lauses fiol“, J. Saml.[3] I. 87 (Mols) ɔ: du udtaler dig ikke tydeligt; jfr. Aasen meina; htsk. meinen, mnt. menen, meinen, Sch. Lübb.

mened, no. se sværge falsk.

-menes, uo. se mene; for-.

menig, no. = rgsm.; *dæ meņi mạj,* også: *meņimạj* (Vens.).

menighed, no. *meņihjè æn* best. *-ən* (Vens.); i visen: *a sku just te mæṛkən draw: dæň gåŋ mi bruj kom te kæṛgorsdiq, æ mjæņəŋhər baňər, te di håj ålər sjet hiň liq!* se Berggreen: Folkesange og Melodier I. nr. 150 (1860) 2den udg. nr. 193, hvor der haves: „di mjænniger“ med forklaring: kirkefolkene; ellers efter rgsm.: *meņiqhęð* (D.); jfr. mnt. mên- el. meinheit, Sch. Lübb.

mening, no. *miņəŋ* el. *meņəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *mjæņəŋ æn -ər* (D.); *mijənəŋ æn -ər* (Malt); *miņəŋ æn -ər* (Mors; Søvind s.) = rgsm.; *dær æ tåw mjæņəŋər i jæn tål o tåw æňər ve jæņ hål* (D.), der kan tilföjes: „når de hugger den af tæt ved röven, ellers er der tre“; *o vær vę æ mijənəŋ* (Malt), i handel: være ved det punkt, som sælgeren ej går under; også om andet: *no æ di ve meņəŋən* (Århus) ved at begynde at forstå hinanden, både om godt og ondt; *dæsom do wa lisə låňt fræ di klæjər som do æ fræ di miņəŋ, så wa do nåqən* (Mors); *a wår i mjæņəŋ om* (D.) ɔ: jeg mente, antog; *meņəŋən æ ðạ· . . .* (Lild), det er da meningen . . .; *tåw minəŋər om jæņ såq, de ka nåk gọ, mæn tåw kweňfålk om jæņ kåq, de ka eț wal gọ,* Sgr. XII. 79. 212 (Mors); *do wel cyb, å a skal bətòl, de æ nåk minəŋi åpå daskə* ɔ: din egentlige mening; *hạj hòr hans ịjn* (særegne) *miņəŋər; hạj sò hans miņəŋ rènt uk; de ka tòəs i tow miņəŋər* (Vens.).

menkål, udrbso. se minsjæl.

menløs, to. *mènlòs* (Vens., Grb. Saml.) kraftesløs; *bòdə sultən å menələs* er opgivet fra Salling); *hạj æ hòtə rèn mènlòs* (Vens.); se 2. men.

menne, bindeo. udrbso. se 1. men, mænd.

menneske, no. *miňəsk æn -ər* (D., vestj.; Sams, Søvind s.); *mẹsk* el. *mẹsk è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *miňəsk et -ər* (Agerskov, Valsb., Sundev.); flt. *miňskər* el. *miňskən* (Ang.) = rgsm.; *mẹskərən ær eňc så gu, som di skuļ wèr; de æ sònt è*

stel, sœlə, gåt, uj, li, twèr, stœrk, hèw, betə, klèjn, uksəl, sølə, frèlə, stelfarə, cön (flittigt) *mesk* (Vens.); i tiltale: *èr ə eñc Batəl, de hœ mesk?* Grb. 43. 14, til en fremmed, man tror at kende; *dœr ku gan blyw œn miñəsk a· ham ino* (Andst), om en, der rejser sig efter at være sunken dybt; *hål let, lœ wås no vœr miñəskər!* (Malt), lad os nu opføre os anstændig, tale fornuftig; *mœ sølə miñəsk!* (vestj.) jeg elendige stakkel; *hwa tœŋkər din miñəsk o?* (D., vestj.), foragtelig, til en, der har båret sig dumt ad f. eks., jfr. Kr. V. 203; *de œr et gåt miñəsk, jet lilə støk kør uñta·wən* (vestslesv.) ɔ: når hjærtet fraregnes; *de œr œn sølə miñəsk, dœr alər ka blyw vre* (D., vestj.); *nœr œ huwə œ gal, så dowər de añt miñəsk et* (vestj.) ɔ: når man har hovedpine, duer den øvrige person intet; når Harboøreboen får en dram, bliver han „et andet mske“, se fortæll. J. Kamp s. 288; *de œ dœñ bœst minəsk, lyw o blo ka leq i* (Askov); *œ do œn meñəsk, så swòr; œ do œn dœwəl, så viq,* Sgr. XII. 202. 797 (Fjends h.), jfr. Kr. VIII. 269, Sagn II. 36. 139, 246. 575. 370, IV. 581. 16, Alm. VI. 167. 361, 189. 396; sikke mennesker Vorherre har at fylde hans gode øllebrød i! Sgr. III. 107. 468 (vestj.) forundrings- el. beklagende udråb; i folkevittigheden: krummer er også brød, og Morsingboer (s. d.) er også mennesker, Kr. VI. 316. 28, Sgr. I. 168. 690; „der ska tow Måsingboer å en gammel væder te å udgyer en mennesk“, Kr. VI. 316. 29; el. to Morsingboer, en gammel væder, tre höns, en kok og to rugneg, Sgr. VII. 128. 665; se Himmelbo, Vendelbo; el. tre Thyboer (s. d.) og en gammel væder til en Morsingbo, og to Morsingboer til et menneske, Sgr. VII. 128. 665; el. der skal tre Morsingboer og et knippe halm til et menneske, Kr. VI. 316. 34; el. en spand vand, en langhalms brønge, et par gamle træsko og en Morsingbo til et menneske, Kr. IX. 97. 41; en Morsingbo, der var gået vild, kom til en Thybo og spurgte ham om vej; denne sagde ærgerlig: „hwans æ do for en minnesk?“ Morsingboen svarede: „a er ingen minnesk, a er en Måsingbo!“ Sgr. VII. 173, Kr. VI. 316. 30. 35, Molbohist. 63. 203; Harboøreboen bliver et andet mske ved en snaps og vil, at dette mske også skal have en snaps, J. K. s. 288; for at trække gudstjenesten ud og få et dyr skudt inden prædiken, forlanger præst, at degn skal synge salmen: „o mske, din synd begræd“, men langsomt, Eftersl. s. 73; i en stedremse: „di Wrenste mennesker“, Kr. VI. 346. 217 (Vens.); i sagn og ævent.: et menneske født af et føløg, det fødte to pigebörn, Sgr. II. 198. 779; hvergang der fødes et mske, tændes en ny stjærne (s. d.), Kr. IX. 23. 226; et af de gammeldags msker med et öje midt i panden og en patte under hagen, Kr. VII. 81; i det forbudte kammer hængte alle fire vægge fulde af msker, som hovedet var hugget af, Sgr. VIII. 196; et halvt mske faldt ned igennem skorstenen, Kr. IV. 311. 410; jfr. Sande II. 139, Grimm K. M. nr. 4, Wolf N. S. s. 518 flg.; mod verdens ende bliver msker så små, at to fuldvoksne mænd kan tærske i en træsko, J. K. s. 423, Kr. Sagn II. 344. 398; gård skal forgå den dag, der ikke er msker på den, Kr. VIII. 63. 121, Sagn II. 183. 29. 31; ulven vil se et mske, Kr. Dyrefabl. s. 41, Grimm K. M. nr. 72, Bondeson Hist. s. 247; m— får til sine egne år (30) æselets 18, hundens 12, abens 10, ialt 70, se Grimm K. M. nr. 176; nu er det undtagelse, at mske kender sin dødsdag, se Kr. Sagn IV. 334. 54. 57, tidligere har msker vidst det, se Cavall. Wär. I. 343, jfr. Russwurm Sagen 154. 163, Schulenburg Wend. Volksk. s. 59, Pitré Archivio I. 70 m. henv. til Baumgarten, Jahresber. d. Museums zu Linz XXIX. s. 94, Cerquand Légendes du pays Basque 1875 s. 14, se leve; msker i ægteskab med bjærgfolk, Kr. Sagn II. 3. 2, Kr. VIII. 14. 36 flg., se hestesko I. 604. 45 a; ellepige, Kr. Sagn II. 140. 149, jfr. Rolf Krakes S. kap. 15, Arnas. I. 59 flg.; havfrue, Kr. Sagn II. 147. 15, Grundtv. Æv. II. nr. 4, se höj I. 740. 19 b; mand og kvinde kan bytte kön, se Meyer Abergl. s. 267, Rivista I. 909, II. 462, Perseus III. 29, se kvinde II. 339. 2 b, Katha Sarit II. 207; samleje med hund, se Kr. Sagn IV. 261. 50-58; om samliv med dyr se Liebr. Volksk. 17. 394; jævnlig forekommer det træk i æventyr, at dronning føder hundehvalpe (s. d.) el. kattekillinger (s. d.), se „kinship with animals“, Grimm Househ. Tales I. LXXI. v. Margr. Hunt.;

jfr. kvinde II. 339. 15 b; måske en parall. til sagnet, at msker er groede op af jorden, se kjæmpe II. 149. 53 a; jfr. Letterst. II. 277, Schmidt Märch. s. 81; Deukalion og Pyrrha, Prell. Gr. Myth. I. 66; djævel prøver at skabe et mske, men det bliver en kat, Maurer Isl. S. s. 190; m— kan på mange måder fortrylles og atter løses, se kys II. 349. 7 b, løse, navn, jfr. Schindl. s. 7, Meyer Abergl. s. 252. 267, slgn. Human Physiognomy in Folklore, Am. Folkl. VI. 13; gåde: *var æ de får et dyr, te dær gær å fir ben om mårnər, å to ben met å æ daw å om awtənər å tre ben?* (vestslesv.); Sfinxens gåde til Ødip, jfr. Waltman, Lidmål s. 35. 208, Rochholz Alem. Kinderlied s. 205; Revue d. Tr. Pop. I. 87 fra Fidjiøerne med udtrykkelig påberåbelse af dens ægthed; anført Schmidt Märchen 144. 247, se Apollodor III. 5. 8; *o Vibårə går dær stor æn par plårər, o æ plårər æn par spilər, o æ spilər æn par sulər, o æ sulər æn mjølsæk, o æ mjølsæk æn kwan, o æ kwan æn skåw, o i dæn skåw æ dær såmanə vil dyrər, te æn ka et skyð jæn uðən o gyr æ hijəl skåw skå* (vestj.), opløsning: fødder, skinneben, lår, mave, mund, hår, lus; gåden er særdeles alm. og udtrykkene skifter; der nævnes forskellige byer: Randers, Horsens, Svallerup osv.; istedetfor „spiler“ og „suler“ støtter el. stolper; istedetfor „melsæk“ møllesæk; istedetfor „kværn“ knap, mølle, knude; i varianter nævnes: ovenpå melsækken var der to vinger (armene), ovenpå de to vinger var der to stjærner (öjnene), se Sgr. IX. 221. 718, VI. 30. 381; istf. „vinger“ stange, Sgr. III. 111. 549, for „stjærner“ vinduer, Sgr. IX. 176. 563; på kongens gade der ligger to flade, på disse flade står en mølle, på denne mølle gror en skov, og i denne skov jager den døde (kammen) de levende (lusene), Sgr. IX. 189. 568; jfr. endvidere: Sgr. III. 183. 978, VI. 53. 491, IX. 111. 362, 221. 718; den samme gåde findes i Norge, Landstad s. 809. 26; Sverrig, Wärend nr. 81, N. Vadsbo nr. 124, jfr. Z. f. M. III. 348. 53, 9. 26; i N. Tyskl., Mhoff 508. 24, Ehlers s. 3. 12, Simr. Rätselb. s. 46 flg., Wossidlo I. nr. 164, Strackerj. II. 114, Urquell V. 67; i Holland, Ndl. Volksk. II. 35. 46; i S. Tyskl., Rochholz Alem. Kinderl. nr. 434-40 med henvisn., Z. f. M. I. 150. 64 flg., Meyer Kinderreime nr. 328; Z. f. M. III. 93, Veck. Volksk. II. 274. 5 b; i Lithauen, Schleicher s. 203; ligeså Finland; i Frankrig, Rolland Rimes s. 201. 26, Rev. d. Tr. Pop. I. 55, Mélus. I. 264. 95. 96, III. 235 (Bretagne); i Tyrkiet, Urquell IV. 21. 5; mørk tale: „glep i krus å drep i krus, drep i krus å slarrerhus, slarrerhus å dek i stek, dek i stek å gjængsig, gjængsig o honningfad, honningfad å selkidyn', selkidyn' å læjerspyd, læjerspyd å lire, liren po piven, piven på gångfuen, den førte mig til Rusland“, Sgr. VI. 55. 506, udlægning: et menneske; jeg er ikke istand til at tyde den, måske er det opregning af legemets enkelte dele, jfr. Antiq. Tidsk. 1849-51 s. 313. 10 (Færøerne), Waltman Lidmål s. 39. 243, Mélus. I. 294; jfr. mnt. minsch, mensch, oldsax. mennisco, isl. (gl. lån) manneskja huk., se arbejds-, karl-, kvindemenneskearbejde, misundelse; arbejds-, karle-, kvinde-, med-.

menneskealder, no. *męskǫ̊lər æn* (Vens.) = rgsm., regnes nok omtr. til 70 år; *får ən m— təbaq*, for en m— siden.

menneskebarn, no. *miṅəskbån æn* i udtr. som: *dær wår et æn m—*, ikke et enesle mske; *håws o, te vi miṅəskənsbǫ̈n hår ən stuwər haŋ tę ət* (Vejen).

menneskeben, no. *miṅəskbijən æn* (D.) = rgsm.; bruges som lægedom, kæbeben mod tandpine, Kr. Anholt s. 77. 174; et skålformigt ben henhørende til albuen drak man hoppemælk af mod kihoste (Vens.); lagte i skab, ovn, larmer, Kr. Sagn I. 168. 614, 376. 27, V. 260. 17, jfr. Wigstr. II. 103 ned.; stødt, blandet i brændevin mod feber, Kr. Sagn IV. 590. 84; pulveriseret mod slagtilfælde, Kr. Sagn IV. 601. 99, jfr. Mélus. III. 278 (Frankr.); ligeså mod blodsot, Kr. Sagn IV. 613. 04; hele eller knuste mskeben som lægemiddel, jfr. Wigstr. I. 221, Folkev. VIII. 450. 4, Hagemann 101, se Urquell III. 68, 198 flg. 233. 267, V. 225 (Palæst. Jøder), Folkl. VII. 271; blandede i øl, beruser, Amer. Folkl. III. 21 (Engl.); henlagt med besværgelse for at værge mod mus og rotter, J. Saml. IV. 121. 29; stryges ko, hors med ved parring, Kr. IX. 14. 128; indbores i fiskeredskaber, Säve, Hafvets S. s. 19; brugte som tryllemiddel jfr.

Aminson VIII. 98. 122, Wigström II. 119. 410, til lykke i spil; II. 360. 362, jagtlykke; jfr. Renvall s. 30, Jonss. s. 8; Modin Sign. s. 15. 20; Urquell III. 49. 51. 52 (Polen), IV. 69 (Siebenb., Sachs.), Mélus. III. 341 (Frankr.), Krauss Volksgl. s. 146, Yeats Fairy T. s. 148, Rivista I. 381. 7 (Ital.), alm. se „Schädelcultus", Andree Parall. I. 127, „Folkl. of the bones", Amer. Folklore III. 17; fugl taber m— ned i hus, Wigstr. Sag. s. 19; jfr. kristenblod, lugte; da karlen vil tage dødningebenet, råber spøgelset: „det er mit!" Sgr. III. 128, jfr. Strackerj. I. 157; se hjærneskal.

menneskeblod, no. *mińəskblọ de* (D.) = rgsm., se Urquell III. 1 flg.

menneskefedt, no. til en salve, som stiller pine: mandelolie, m—, humleolie, terpentinolie, althæa salve, lisbomolie, spiritus nitri og sp. vini; af utr. „Kurebog" jfr. Laisnel I. 165 „graisse de Chrétíen", se menneskehoved, tyvefinger.

menneskefod, no. *mẹskfụ i* (Vens.) = rgsm., se Gr. 164. 2.

menneskeforstand, no. *mińəskfostån* (D.); *mẹskfåstąį æn* (Vens.) = rgsm.; *do hår da m—!*

menneskehat, no. *mińəskhat æn* (Sundev.) höj sort hat, brugelig ved begravelser.

menneskehoved, no. *mińəskhuwə æn* (D.) = rgsm.; findes her og der på loftet i gårde og kan ikke flyttes, det vender altid tilbage, selv om det begraves, se Kr. III. 152. 212, Sagn V. 122. 79-96, Sgr. I. 21. 52; hoved af henrettet lægges på bjælke i stald for at værne mod kvægmist, Kr. Alm. V. 106. 307; jfr. Baring Gould, Surv. s. 54 (Cornwall); m— begraves i stald, så trives heste, Meyer Abergl. s. 224; hoved af henrettet på stage vil ej rette ansigtet mod gerningsstedet, Kr. Alm. V. 106. 307; m— med söm igennem bløder ved morderens nærhed, Arnas. I. 232; hjærneskal som drikkekar; deraf drikkes mælk mod kihoste, Rääf I. 128; blod mod sygdom, Urquell III. 269 (Magyar); jfr. N. M. Petersen, Myth. s. 233, Atlamál 79, Völsunga S. kap. 38, Didr. Berns. S. kap. 29, Niduds sönners, indfattede af Velent; se Rochh. D. Gl. I. 228, Grimm S. II. 36. 400; af Joh. Døberens, Garnett Women I. 160 (Græsk); af helgeners, Folkl. IV. 75. 77 (Engl.), Urquell IV. 112, m. henv. t. Andree Parall. I. 133; slgn. Amer. Folkl. I. 216, drikke af hj— for at få den dødes sjæl; alm. herom se Andree, Parall. I. 127 „Schädelcultus"; i ævent. et kammer (s. d.) fuldt af m—er, Sgr. VIII. 198; m— til trolddom, Kr. Sagn IV. 584. 29, sagtens også Kr. IV. 205. 287, se også Thiele Overtro nr. 503; jfr. med 9 huller til jagttrolddom, Hofb. Nerike s. 225, Tylor Urgesch. s. 164; regntrolddom, Rivista I. 222 (Sardinien); troldmands hoved og hjærne uforrådnet, Arnas. I. 223, jfr. Urquell III. 59; dødningehoved indbydes til gæst, Kr. Sagn II. 299. 214, J. K. Æv. I. 170, Arne Slagelse s. 74, Sgr. V. 120, jfr. Tvedten s. 5. 124, Nicolaiss. Nordl. IV. 30, Arnas. I. 243, Mhoff 172 236, Ndl. Volksk. I. 72. 9, Folkl. Journ. VI. 183 (kelt.), Hartl. Science s. 167 (Skotland), Urdsbr. VI. 147 (slav.), Veckenst. Volksk. III. 204 (Sloven.), jfr. Gering II. 98; hjærneskal af død med mskefedt i, brugt til lampe, Arnas I. 238. 323. 442, Maurer Isl. S. s. 98; ært, som gror op af jord i hjærneskal (s. d.) har tryllevirkning, jfr. Wigström I. 181, Busch Volksgl. s. 143, Strackerj. I. 99. 140, Andree Parall. II. 43; ansigt indhugget i kirkemur, det synker, skal nå jorden, så forgår verden, Kr. Sagn II. 309; m— skal hentes på kirkegården, se hjærneskal, Strackerj. I. 157; kogt m— bydes i ævent., Kr. Æv. III. 78.

menneskehud, no. i sagnet: en m— lå på graven, hvor spøgelset var forsvundet, Kr. VIII. 322. 546; en pige havde flået en kalv levende, efter hendes død fandtes hendes hud på hendes grav, nr. 547, jfr. Kr. IV. 232. 327. 28; kone flås levende som straf, Kr. Alm. V. 171. 439; hud flået af lig, se Segerstedt s. 127 flg., Knoop s. 144. 293, hud I. 661. 34 a; jfr. handske af m—, Arnas. I. 543; elskovstrolddom, Amer. Folkl. VIII. 259.

menneskekjød, no., spiser de søfarende mænd i hungersnød, se visen, Gr. Dmks. Folkev. i Udvalg s. 385, Mélus. I. 463, Folkl. Rec. III. 254, Isl. Fornk. nr. 6, jfr. Grimm S. nr. 368, 582, Simrock Volksb. I. 3, Folkl. Journ. IV. 251, Gonzenb. II. 125 nr. 80; i ævent. spiser fader sit eget barn uvitterlig, se Kr. VII. 382, Sgr. XI. 184, XII. 117. 245, Efterslæt s. 151, jfr. Grimm K. M. nr. 47, Harl. & Wilkins. s. 51; i sagnet: en mskehånd i suppen,

Gr. Gl. d. M. III. 90. 2; trolde, bjærgfolk slagter msker, Gr. Gl. d. M. II. 158, Ævent. II. 87, Kr. III. 51. 68. 71, J. K. Æv. I. 225, jfr. Faye s. 40, Asbj. I. 270, Hofberg s. 192, Henriks. Skrock s. 51; trolde æder m— i jul, ved gilde, Arnas. I. 142. 155. 161. 188. 215. 218. 250, II. 328. 332 flg. 357. 414. 429. 439. 473, Maurer Isl. S. s. 40; troldkvinde æder sit barn, Arnas. II. 310. 318, jfr. Gonzenb. I. 319; slgn. Rafn Nord. Fort. II. 108, Ketil Hængs S. kap. 2; Oldn. S. III. 189, Orm Storolfsens S. kap. 6, IV. 310, Olaf Helliges S. kap. 137; Útilegumaðr æder m—, Arnas. II. 169. 241 flg.; kæmpekvinde, Qvigst. s. 89; kæmpe, Hartl. Fairy T. s. 13. 39; Curtin Myths s. 72. 237; Grendel, se Grimm Myth. 464 (jfr. Arnason II. 328 flg.); dværgekonge Vollmar sts. s. 477, jfr. 521; Lamia, Schmidt Volksl. s. 135; Märchen 142. 143; Pesten, Krauss Pestsagen s. 36; Baba Yaga, Ralston Songs s. 161; heks, Amer. Folkl. II. 230 (Indian.); m— gör den, som spiser det, rasende, Rink Sagn nr. 9; folk, som æder m— i Indien, Brandt Lucid. s. 45; om skikken at æde m—, se Mélus. III. 337, regist. s. 582 „anthropophagie“, Perseus III. regist. und. cannibalisme; se hjærte I. 631. 1 a flg., hundetyrk, kristen, ligsuger, lugte; som agn at at fiske med, Arnas. I. 132. 304; skadehval elsker m—, Arnas. I. 629; det mørke kød i makrel er m—, Folkev. XI. 394 ned.

menneskelignelse, no. i udtr.: *do æ da nåəð i menəskliqnəls lisom smæjəns dæn hwið hön* (Randers) ɔ: har to ben.

menneskets levned, no. navnet på en alm. stueplante: hydrangea hortensis Sm., vistnok med hentydning til blomsternes farveskifte; jfr. Bonaparte.

menneskets sidste tilstand kaldes Hestlund by i Bording s., Hammerum h., el. „verdens sidste tilstand“ el. „ottende kapitel“, med hentydn. til sidste kapitel i Balles lærebog; derhen søgte al armod og uselhed på sit sidste stadium, jfr. Kr. VI. 319. 62, Tkjær N. K. s. 8, med samme tillægsord nævnes byen Sejs (Linå s. v. Silkeb.) Kr. IX. 102. 89, og Grindsted sogn er „mskets sidste tilflugt för døden“, Kr. Ordspr. s. 519; i Vens. Tårs.

menneskeæder, no. rige, barnløse folk ønsker dem en arving, selv om det blev en m—, Gr. Registr. nr. 33; m— er en alm. figur i ævent., se fede, menneskekjød.

mens, bindeo. *mæn* (D., vestj., Randers, Vens.); *mæn, mæns* (Årh. egn) — 1) i den tid da: *gọ no, mæn de æ lyst,* også: *law de æ l—* (D.); *mæns* el. *mæn dedə jant de æ warmt,* mens at jærnet er varmt; *hạj kam, mæn a stu å weñcə åpå ham; de wa, mæn hạj wa hjæm* (Vens.); *blyw hejə, mæn a ģèr eñ å hiñtə mi kaskẹ·t; hañ hò waə hè, mæn dò wa hæn* (Søvind s.), han har været her, mens du var borte. — 2) efterdi, siden: *do fọr wal o hå ət, mæn de æ dæ!* (vestj.); *a vel gọ, mæn han komər eṭ* (vestj.). — 3) *han ræñ, mæn* el. *imæ·n han kuñ* (D., vestj.), han løb så hurtig, som han evnede; *dær wå row, mæn de ku stå o æ boñ; æ hæst lijəv, mæn ən ku stræk ar æ juər* (Rkb.); jfr. Aasen, sv. medan, isl. meðan; ilag; imens, ligemen.

-ment, se ument (?); hænger det sammen med men, kraft?

mental, no. *mæntal è* (Vens.) tallet ved regning, man har „in mente“; *sæt ə tal i mæntə* (Vens.); — *dæ wa ə m— dæwe·*, der var et men ved sagen.

mente, no. i et rim: *Måtəns miñt,* Kr. IV. 372. 287, mønt, se Mortens mente, sne; mental.

mentæl, udrbso. se minsjæl

menuet, no. *monəvæ·t æn* (Randers; Børgl.); *mònəvè·t æn -ə* (Søvind); *moləvæ·t* el. *moləvi·t æn* (vestj.); „monevit“, Kr. Anholt s. 104. 249, — en bekendt dans, jfr. Kr. Alm. IV. 74. 190; „tre mullevitter koster en pjes“, „syv monevætter de letted en tøs“, Kr. Börner. 326. 39. 41; ordet bruges også på anden måde: *dær leqər hijələ moləvæ·tən* ɔ: alle sagerne; *han dråw å mæ hijələ moləvæ·tən* (D.) alle sine sager, hele sin familie; *hijələ mònəvi·tən* (Søvind); *hiələ moləvi·tən* (Elst.), *mòləwitən* (Torsl.); jfr. fr. menuet; menuet to. fin, lille, lat. minutus; „also gleichsam kleinschritttanz, nach den kleinen schritten benannt“, Weig. Wb.

mere, to. *mijər* (D., vestj., Mors); *mir* (Vens.); *mèjər* (S. Sams); *mejə* (Søvind s.); *mẹə* (Sundev.); *mẹər* (Bradr., Agersk.); *miər* (Fjolde); en form „mje“, Jyd. I. 69. 1. — I. tillo., no. — 1) om en forøgelse af noget; *vi for möj mijər hø iọr* (D.); også: *dær æ möj mijər skåw østərọ eñ hær* (D.); *hạj fo mir ən*

mæ; no ka do få de, hons wet do så mir; mir wel te mir; de wa mir å løkən ən å fåstąjən; hąj lær eňc de męjər leq få de mir, glemmer ej den mindre fordel over den större; *jò miə mæ fǫr, jò miə wel mæ ha; hąj hò fåt mir, en hąj hò gåt å,* el. *mir en a hò jij ham* ɔ: er fuld (Vens.). — 2) i Mellemslesv. komp. af mange, istedetf. flere, sål. Sundev., Angel, Valsb., Bradr., Fjolde; *kömə dæ mǫə?* (Sundev.) kommer der flere. — **II.** bio. 1) længere: *a ka et mijər sijə* el. *sijə mijər* (D.). — 2) tiere, for eftertiden: *a vel et kom dær mijər* (D.); *il mejə, ålə mejə* (Søvind s.). — 3) i en udvidet form i et enkelt udtryk: *dè smòqə så mejərə* (Søvind s.) så meret ɔ: det smager efter mere. — **III.** bindeo. mere—heller = enten—eller; *a wè eňc miər a ska gǫ, hèlər a ska wo* (vorde) *sei* (siddende) (Vens.); *do ka jò, miə do wel ha grò hèlər pąŋka,* du kan råde, enten du vil have grød eller pandekage; *så ka a jò, miər a wel ha de hèlər de* ɔ: så kan jeg selv bestemme om jeg vil have det eller det; *så ær a te·frès, miər a ska dø hèlər lòw* (sts.). — Jfr. Aasen, meir, isl. meiri; mange, meget, mest.

mergel, no. *mærqəl de* (D., vestj., alm.); best. *mærqəlt* (Vens.) = rgsm., en jordart, blanding af ler, sand og kridt, hvormed agermarken forbedres; *mærqəl jòr i riq fòər, mən i fatə sæn* (Vens., alm.), fordi man i begyndelsen troede, at m— kunde erstatte staldgødning; „han har nok fundet m—“, kan siges, når en trakterer, se Kr. Ordspr. s. 212; m— „vises“ ved en spåstikke, se Kr. IV. 407.637, VI. 73, IX. 78. 22, Sgr. XII. 63.134, M. Skr. s. 12, J. K. 169. 48, jfr. pilegren; se mnt. mergel, Sch. Lübb., ligeså htsk., lat. margila, af et keltisk ord, se Weig., Grimm Wb.; se jordmarv, ler; kalk-, ler-, sand-.

mergelblad, no. *mærqəlsblår* flt. (Elsted) følfod, tussilago farfara L., hvor den groede, ventede man at træffe mergel.

mergelbåre, no. *mærkəlbår æn -ər* (Bradr.) = *æn mærqəlbǫr -ər* (Vens.) en hjulbør med skrå sidestykker.

mergelgrav, no. *mærqəlgraw æn* (D.); *mærqəlsgraw æn -grawə* (Søvind s.); *mærqəlgraw æn* best. *-ən* flt. *-graw* (Vens.) = rgsm.; *hąj druwnt i ən mærqəlgraw* (Vens.).

mergelhakke, no. *mærqəlshak æn -ə* (Søvind s.) svær hakke til at hugge mergel løs med.

mergelhöjtid, no. *mærqəlhötə* (Skodborg s.) et gilde, der sagtens blev holdt, når den årlige mergeldynge var opkastet og udkørt.

mergelkarl, no. *mærqəlkąl æn -kąl* (vestsl.) en arbejdsmand, som kaster mergel.

mergelkarre, no. *mærkəlkår æn -ər* (Bradr.) = mergelbåre, men mindre.

mergellys, no. *mærqəllys æn* (D.) = vættelys (s. d.).

mergelrose, no. *mærqəlrosər* flt. (D.) en ukrudtsplante, gul okseöje, chrysanthemum segetum L.

mergle, uo.
mærqəl mærqlər mærqəl (D.);
mærqəl mærqlə -t (Søvind s.);
mærqəl -ər -t -t (Vens.) —
påføre mergel, gøde med mergel.

mergleret, to. *mærqlərə* (Søvind s.) mergelblandet, om jord.

merian, no. *merian de* (vestj., Thy; *miðian de* (Lild s.) plantenavn, origanum majorana L.; se Schiller, Kräuterb. I. 26, Grimm, Myth.[2] s. 1164, „dost“; vild-.

merino, no. uldent stof, brugt af kvinder til kjoletöj; *så pèn mærnəm hòr a ino· òlə sit; i mærnəms còwl* (Børgl. og Råbjærg, Vens.), jfr. J. Saml. I. 308; *i mærməns còwl* (Torslev v. Sæby), se eng. merino, der stammer fra et spansk ord merino, 1. omstrejfende får, 2. fårehyrde, af senlat. majorinus hovmester, sml. senlat. majoralis overschæfer.

merre, no. se middag.

merrel, no. se middel.

merrerik, no. *mærərek de* (M. Slesv.) en plante, peberrod, nasturtium Armoracia Fr.; jfr. mnt. merred(d)ik, htsk. meerrettig, havræddike.

merres, no. se mirris.

merskum, no. *me·rskom de* (D.); *mærskòm,* ældre *mæskòm de* (Elsted s.) = rgsm.; stof, hvoraf jævnlig pibehoveder dannes; *æn mæskoms pijƀ* (Vens.); *han hår æn merskomsnijəs* (Gjern h.) han har en brunrød næse, tegn på drukkenskab; som lægemiddel: os sepiæ; jfr. htsk. meerschaum, havskum.

merskumspibe, no. = rgsm.; *æn sølbəslån mæskomspijƀ mæ søllęŋkər we* (Lild s.).

1. messe, no. *mæs̬ æn* (D., vestj.); *mẹ̀s æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); i smsætn. *-məs; -mòs* el. *-mös.* — 1) messen under gudstjenesten; i en række præste- og degnehistorier bliver messen karrikeret, se Sgr. II. 86. 417, 213. 803, 215, VII. 108, X. 236, 559. 561-62, XI. 100. 184, jfr. XII. 73, Efterslæt 70. 37, 207. 160-61, 223. 208, Kr. IX. 366. 190, Almuel. III. 133. 456-62, J. K. 286; lignende kendes også fra udlandet, se Ndl. Volksk. I. 185. 242, III. 185, V. 49, VI. 130, svenske se Sv. Landsmålstidskr. VII. 8 s. 12, Nordl. S. 29, Rivista I. 627, II. 129, slgn. endnu Arne, Slagelse s. 20, Arnas. II. 23, Mélus. I. 341. 527; letfærdige viser synges til messemelodi, Thiele I. 296; konen mindedes sin væder, da hun græd under messen, Sgr. X. 234. — 2) gudstjeneste (s. d.), jfr. rimet: *søn̈dasvæjr on̈ə mæs̬, de æ u̯qsvæjr i de ves̬* (vestj.); *han kam met on̈ər mæs̬* (vestslesv.) ɔ: uventet; bondens misforståelse af gudstjenesten, se Gr. Gl. d. M. II. 127, Kr. Molboh. s. 91 flg.; under messen er tiden særlig hellig og kraftig, Kr. VI. 178. 247, jfr. Monnier s. 197, Folkl. II. 307, V. 222. 24; tråd til trolddom skal spindes, Sundbl.² 316, Thorshammer smeddes, Maurer Isl. S. 101, Arnas. I. 445, Thiele Overtro nr. 630; ring, Folkev. XI. 465. 378; börn skal øves i at gå, Rääf I. 130; hul bores i hjærneskal, Amins. I. 114; magisk spyd smedes, Mabinog. s. 428, jfr. Cloust. Fict. I. 255; forvokset negl skæres, Folkev. VIII. 470. 48. — Jfr. htsk. messe; lat. missa, fra den alm. slutningsformel på gudstjenesten: ite, missa est! går, (forsamlingen) hæves! — korsmessedag; *Bodilsmesse, helmisse, Kjørmesse, kyndelmesse; se voksbillede, Marie-, Mikkels-, Povls-.

2. messe, uo.
mæs̬ -ər -ət (D., vestj.; Søvind s.);
mæs -ə -t -t (Elsted);
mẹ̀s mẹ̀sər -t -t (Vens.)
= rgsm.; læse, synge messe; *præsti stor å mẹ̀sər får̬we al̬cərə; haj ka mẹ̀s som i præst* (Vens.), og det blev anset som noget smukt, om nogen endog kunde efterligne præstens røst; messen har været såre höjtidelig i folkets øren (Vens., vist alm.).

messefald, no. *mẹ̀sfal̥* (Vens.); *dær æ m* siges, når den regelmæssige gudstjeneste i en kirke er aflyst (alm.).

messeklæder, no. *mẹ̀shaqəl i* og *mẹ̀ssærk i* (Vens.); m— må börn ikke uden nødvendighed røre ved med fingrene, fremfor alt ikke rykke i dem, thi så får de hang til tyveri, Kr. IV. 350. 38; messehagl lægges over den, som ellepige forfølger, og hun kan ikke røre ham, Kr. Sagn II. 22. 81; præst møder spøgelse i m—, Maurer Isl. S. s. 134; de bredes over døende, Arnas. II. 553, sömmede af havfru, Arnas. I. 134; sygt barns klæder trækkes igennem, Folkev. VIII. 468. 31.

messel, no. se mæslinger.

messesærk, no. *mæs̬særk æn* (Søvind s.) = rgsm.; kommer der rustpletter på præstens m—, vil der komme smitsot i sognet, Kr. IV. 387. 456; se messeklæder.

messevin, no. *mæs̬vin de* (vestj.); levningerne af den indviede vin fra altergang anses for særdeles virksom; får en syg m—, kommer han sig, eller hans død bliver lettere, Sgr. VIII. 141. 604, Thiele Overtro nr. 537, J. K. 402. 27; sedler, dyppede i m— til trolddom, Kr. Alm. VI. 138, jfr. Arnas. I. 616. 625, Maurer s. 93. 94. 116, Pontopp. Everr. s. 73; tigget m— med iblandet urin mod epilepsi, Kr. Sagn IV. 605. 28; en pægl m— og et nygjort hönseæg er kur mod koldfeber, Kr. VI. 357. 34; middel mod øre- og tandpine, Gasl. s. 45. 1; helbreder mén, som alfer volder, Arnas. I. 40. 577; jfr. Amins. VIII. 96, Folkev. VIII. 450. 2, XI. 460. 341, Wuttke nr. 193, Busch Volksg. 170, Blacks. 88, Henderson s. 146, Folkl. Rec. I. 46, se også Skytts h. s. 35; blandedes med farve, afskrabet af helgenbilleder, Meyer Abergl. 184; trolde, som får m—, bliver rasende, se Rääf I. 58, Gr. Tjust s. 40, Cav. Wärend II. XVI.

messing, no. *mæseŋ de* (D., Malt, Søvind s., alm.); best. *mæseŋt* (Vens.) — et bekendt metal, en legering af sink og kobber; *æn m— kejəl, m— kom, m— skru, m— stift* (D.); *mæseŋreŋ i, -wrijər i* (Vens.); i enkelte udtryk måske = penge (?): *jo mer m—, jo stör̬ kæltreŋ; di gaməl kæltrəŋər di kiñər æ m—* (Sønderj.); *klep m— mæ æ ywn* (Malt) klippe med öjnene som den sövnige; i ævent. får drengen en messingklædning og messingsabel, Kr. Æv. s. 106; port, have, blad af m—, Asbj. I. 131, Bondes.

Hist. s. 338; m— foretrække vætter for guld, som de har nok af, Lindh. Lappb. s. 12; på kakelovnene i gl. dage blanke messingfade til stads, se Feilb. Bondeliv s. 52; lignende bruges endnu mange steder i døbefonten, afbildn. se Hübertz Ærø; se Stolt Opt. s. 10; jfr. Aasen, massing hak., htsk. messing, mnt. missing, Sch. Lübb., afledet ved omlyd af lat. massa, masse.

messinggade, no. i gåden om synålen, der kaldes en jærnhest *o mæseŋgåð,* Sgr. VI. 27. 349 ɔ: messing-fingerbøllet.

messinggræs, no. *mæsəŋgræjs de* (D.) en græsart i engene, sejg at gennemhugge, deraf navnet, = messinghvene?

messing hamlereb, no. man sagde i Hvejsel om folk, der kom fra Himmerland, at de kørte med m— h—; hammelrebene var nemlig snoede af strå og havde en gullig farve, Kr. IX. 97. 37.

messingherremand, no. *mæsəŋhærəmań æn* (Hors., vestj.) herremand, som er pengeløs, som forlanger navnet uden at kunne udfylde stillingen, jfr. knaldproprietær.

messinghvene, no. J. T. 284, en græsart, gulaks, anthoxantum odoratum L. (Haderslevegn).

messinghytte, no. *mæsəŋhyt æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) hætte el. låg til tobakspibe af m—.

messingkramme, no. *mæsəŋkram i* best. *-i* flt. *-kram* (Vens.) gjord af messing om træsko, brugt af piger og koner.

messingplade, no. *mæsəŋplåð æn -ər* (D.); *mæsəŋplòi æn -plòjə* (Søvind s.); *mæsəŋplò æn* (Vens.) = rgsm.

messingsager, no. *mæsəŋsaqər* flt. (Lild s.) messingtöj.

messingskrue, no. = rgsm.; *nåk ən dito mæ mæsəŋskruə* (Søvind s.) alm. tlm. ɔ: én til af samme slags.

messingstage, no. *mæsəŋstaq i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., lysestage af messing.

messingståltråd, no. *mæsəŋståltrǫ de* (D., vestj.); *-stoltro* (Vens.) — et udtryk, som indeholder en modsigelse og som der göres löjer med; *a skul ha moj let gròw fijn mæsəŋstoltrǫ tę ən par hèjtər, dǿm trowər a, a ku sij gòt mæ* (Lild s.), vittighed, jfr. god I. 471. 3 a, Kr. IX. 98. 55. Det sker jævnlig, at börn narres i by efter et el. andet indbildt redskab, så får barnet en sæk at slæbe med, hvori en sten, nogle tørv el. a.; den, som modtager buddet, sender da gærne hilsen med tilbage, og barnet siger godtroende: *a sku hælsən o sæj, æ bòj æ bəskit!* hvilket atter indeholder en tvetydighed: budskabet el. budbringeren er skidden, jfr. således: almanakfrø, brosaks, dukatfrø, flintestensfrø, gesimshövl, hesselfedt, håndelag, klumpejærn, klynemåde, kneblekværn, læderfritte, møddingskraber, mønhövl, mårfedt, næbbresaks, nippejærn, pukkelfedt; pølsemåde, -skraber, -stikker; sengebornavr; sengenagle, -navr; simelægn, speciefrø, stenhövl, tagsaks, træf, træræk, tørveklodhövl, vandsaks; jfr. Sgr. II, 138. 700, VI. 75. 689 slutn., VII. 26. 12, Kr. IX. 104. 111; se Wigstr. Folkseder 18: bankablått, haslefett, rumpedrag, toperse; Nissen forlanger „torrt vatten", Runa I. 11; lignende löjer kendes andre steder, nok især knyttet til 1ste April, se Ndl. Volksk. II. 260, Henderson s. 92, Brand Pop. Antiq. I. 78 all fools day; Folklore Record II. 84, Nicholson s. 13, Amer. Folkl. IX. 34, Veckenst. Volksk. III. 305. 12 flg., Urdsbr. II. 177. 197; slgn. Nyrop, Et afsnit af ordenes liv i Festskr. f V. Thomsen f. eks. s. 37.

messingtråd, no. *mæsəŋtrǫ de* (D., Søvind s.) = rgsm.

mest, bio. to. *mjèst* (Vens.); *mjest* el. *mjæst* (D., vestj.); *mest* el. *mejəst* (Søvind s.); *mijəst* (Andst); *meəst* (Agersk., Ang.); *miəst* (Ang., Fjolde) — 1) bio., *han æ. no mjest hjæm* (D.) oftest; *haj hòlə mjèst å mæ* (Vens.). — 2) to. *få de mijəst* (Andst); *får æ mjest* (D.); *få ðə mest* (Randers); *få de mjèst* (Vens.); *fuər de mjæst* (Mors); *de mejəst òw ət* (Søvind s.); om en lærer blev sagt: *dæ føst da, haj komər i skwòl, ær haj mjèst, dæ nan da æ di liq, dæ trii så æ bön mjèst* (Vens.) ɔ: den stærkeste. — 3) i Mellemslesv. = flest, *miəst mań* (Ang.) de fleste mænd; *æn vel jo ğærn ha di miəst påtər ur a sit liər* (Ang.) ɔ: have den største fordel; se mere.

meste, udrbso. edeligt udtryk; „nå, tyv, nu skal dit öje, meste, snart rejse!" Kr. Alm. VI. 127. 278.

mesten, bio. *mjestən* el. *mjæstəǹ* (D.) næsten, for störste delen, *no æ vi m— öwər ət,* har vi for störste delen overstået det; *fu̯ər de mjæstən* (Mors) for det meste, se Kirsten.

mestendel, bio. *mjestəndiḙəl* (D.,Malt); *mjèstəndịls* (Vens.) — for störste delen: *de wå m— fæṛə, dær wå m— kål o eŋən piqər* (D.).

mester, no. *mæstər i* best. *mæstən* flt. *-ər* best. *mæstərən* (Vens.); *mæstər æn -ər* (D., alm.); *mèjstə* (Elst.); *mæstə æn -rə* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; „han har sét for tit til sin syge mester", Kr. Ordspr. 213 ɔ: er fuld; *hąj hò sat sæ nịr som mæstər; no ær hąj mẹj mæstər måṇə law; hwæm hò wat mæstər få de hèr?* (Vens.); *haǹ hò hwærkən mæstər eǹ mòq* (Søvind s.); *dær ær eṇə mæstər föj* (vestslesv.) ɔ: ingen fødes som mester; *hwèṃ hò wa mæstə få dè støk aṛbi* (Søvind s.) hvem har der været på spil; en smed skrev udenpå sin dör: „her bor mesteren over alle mestere", se Sgr. X. 2, Kr. Æv. III. 116, jfr. Asbj. I. 92. 292 med anm., slgn. Grimm Myth.² XXXV. og Rafn Oldn. S. IX. 43. 101, Inge Bårdsöns S. kap. 20, Grimm K. M. nr. 147, Ndl. Volksk. II. 168. 17, Knoop Pm. s. 203, Mélus. V. 97. 170. 204. 261, VII. 77; jfr. gjenviser; æventyret om lærlingen, som overgår sin mester, se Kr. VII. 25, Gr. Gl. d. M. I. 228. 31, Registr. nr. 56, Aasen Landsm. s. 7, Grimm K. M. nr. 68, Mabinog. 472 ned., Hahn nr. 68, II. 286, Pantschatantra I. 411, North Indian Notes & Queries IV. 152. 352, Perseus II. 55; Weinh. Volksk. VI. 320 flg. 444, Pitré Archivio XV. 250 m. henv.; m— hindres i at göre mage til sit arbejde, hans öjne udstikkes, Thiele I. 210. 247; jfr. Nyrop Rom. Mosaiker s. 74 flg.; i Vens. var i gl. dage kun tre mestere: glar-, pode- og skolemester; navnerim: *kåk i ən kåṛə, de sæjər båṛə, østər o væstər, de sæjər mæstər, syn̈ər o naṛ, de sæjər daṛ; bårəmæstərdaṛ* (vestj.), se Kr. Börner. s. 97. 39. — 2) gldgs. titel til præsten, mester Ole, Mads, Kr. VIII. 235. 408. 419, jfr. monsieur. — 3) rakkerens titel, en bekendt hilsede tateren: „goddag, mester Hans!" — denne svarede: „ikke mer m e s t e r Hans, thi nu har jeg fået min ærligheds kongebrev!" J. Saml. III. 132 = mestermand; jfr. mnt. mester, meister, Sch. Lübb., htsk. meister; gl. fr. maïstre af lat magister; borg-, byg-, *gifte-, glar-, hekse-, kasse-, lære-, mur-, pode-, post-, pot-, regne-, rit-, skjælms-, skole-, skrive-, skrædder-, skue-, smede-, sprok-, tømmer-, under-, vagt-.

mesterbog, no. et tillægsord til Cyprianus (s. d.): „*hąj ha mèjstəboqən Sepərònus*", Grb. 60. 16.

mester Erik, no. se Erik.

mesterlig, to. *mæstələ* el. *mæstələ* (Vens.) = rgsm.; *hąj æ så m— te sònt no nọ*, snildt arbejde el. skælmsstykker.

mestermand, no. navn til rakkeren (s. d.); rakkeren i Ribe drog rundt ved fastelavnstider syd for byen, og hvor han kom ind, bad han, at de vilde betænke mestermanden med en havrekjærv; skarpretteren jfr. Kr. III. 159. 222, se Daae, Bygdesagn II. 16; gifte I. 432. 24 a.

mestermandsrod, no. = mesterrod (s. d.); sat på brændevin bruges det mod feber, se Fb. Fr. H. s. 50.

mesterrod, no. *mæstərrowəð* (vestj.) roden af en skærmplante, imperatoria Ostrutium L., bruges meget mod forgörelse: roden hakkes fint, blandes med hørfrø i øl og indgives dyr og mesker, J. Kr. 165. 22. 45, Kr. IX. 73. 72, jfr. Kr. VI. 378. 242, IV. 407. 633; er et kvæghøved blevet forgjort, skal man binde det kirkegårdsmuld eller også mesterrod om hornene, Kr. VI. 290. 371; jfr. endnu Anders. Plant. Verden s. 178; *alrunerod: roden af skvalderkål, Ægopodium podagraria L., J. T. 278 (Rkb.), jfr. Laisnel I. 218 flg.

mesterskud, no. *mæstərskåð* = flt. (D.) = rgsm.

mesterspil, no. börneleg, A. er „mester", hver gang han siger: „der flyver en —" og så nævner navnet på et dyr, som kan flyve, skal alle se op, er det et dyr, som ikke kan flyve, må man ikke se efter det uden at give pant, Kr. Börner. s. 503. 78.

mesterstykke, no. *mæstərstøk æn -støkər* (D.); *mæstəstøk et* (Søvind s.); *mæjstərstek et -ər* (Randers egn); *mæstəstøc è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.;

mestersvend, no. *mæstəswæǹ* el. *-swæṇ æn* (Søvind s.) = rgsm.

mestertyv, no. *mèjstətyw æn* (Elsted s.); *mæstərtyw æn* (D.); *mæstətyw i* best. *-i* (Vens.) — en tyv, der er mester i

sit fag; forekommer i en række æventyr, se Gr. Æv. I. 211, Gr. Gl. d. M. II. 27. 221, III. 68, Kr. V. 373, VII. 52, Sgr. II. 131, VIII. 129, Eftersl. s. 107. 176, Registr. nr. 110, jfr. Asbj. I. 154. 34, Segerstedt s. 28, Wigstr. I. s. 264, Svensén Emå s. 31, Arnas. II. 511, Veckenst. Volksk. II. 267 (Albanes.), Rivista II. 25, Folkl. V. 86. 135, 346. 70 henvisn. t. indiske var., Grimm Kinder M. nr. 192 m. anm.; henvisninger til æventyrets forekomst se Köhler i Occid. u. Or. II. 677, Liebr. Volksk. s. 34; Liebr.-Dunlop s. 197 b. ned., Cloust. Fict. II. 43. 115; smstilles m. fortæll. i Herod. II. kap. 121 om Rampsinits skatkammer.

mesterurt, no. se Kr. IV. 407. 633 = mesterrod (s. d.).

met, uo. tf. se meje.

metals, no. ejeform. *mətạls* (Ribe); *mətạls knap* (D.) kaldtes af drengene de gldgs. støbte, toppede el. flade metalknapper; de gjaldt f. eks. i keglespil 2-4-6 *bjæn* ɔ: benknapper (til bukser); jfr. lat. metallum.

Methusalem, no. i tlm. *a hå k̆æň ham, sin Metu·saləm wår æn lịlə dræŋ* (vestj.) ɔ: overmåde længe; M— er et bibelsk navn.

Mette, no. *Mæt* (D., vestj.) — **1)** alm. kvindenavn: *ær ət dæj, Mæt?* men: *komər do snår, Mæt Mari·j?* (vestj.); *Mætjaha·ṇ* (Elsted) Mette Johanne; *Mæt, pes i sæt, pes æn hijəl fuḷ, pes æn haḷ fuḷ, pes æn slat ị ən!* el. *pes mijər, pes miň, pes æn haḷ tøň!* (vestj.); i et rim: *Mæt, hun soð o æ stæt,* Sgr. VIII. 204. 836, Thiele Overtro nr. 114, Kr. Börner. 129. 04 for Marie II. 555. 10; byhyrdernes kæreste er Mette Sladders i Galten, Fb. Bondel. s. 175; i gåden: *æ dætər het, som væn æn nys har fåt mar* (N. Slesv.) ordspil med mæt, jfr. Gr. Gl. d. M. I. 236. 29, Sgr. VI. 24. 321. — **2)** øgenavn til folkene på Römø, se dannebroget. — **3)** *Mæt,* alm. navn til katte (Elsted), se mis. — **4)** *beṭə Mæṭ* (Lild s.) en dans, jfr. Jyll. I. 373; „lange Mette“, en lang höj i Navr, J. K. 15. 5; „røde Mette“, en lille rød jordmide (Riis, Sønderj.); *skiðən Mæṭ* el. *Mæt mæ æ swoṭ lu* (D.) vipstjærten, se Sgr. II. 44. 7, vel også skronnehorsen, Sgr. II. 78. 7, V. 78. 631; navnet stammer snarest fra Margarete, måske delvis også fra Mechtild, gl. form af Mathilde; i kæmpevisen de ældste former Mettelil for Mettil (Dr. O. Nielsen), jfr. Pomm. Volksk. III. 152; se nøgen-, skvalder-.

mi, no. se mide, mige; steo. se min.

midaftensmad, no. *mia·ẉ-* el. *mjaẉtənsma* (Sams) tørt måltid kl. 5 eftermiddag, se Eftersl. s. 244. 274, jfr. mellemmad.

middag, no. *mæjə æn* (D., vestj.); *mèjə æn* (Søvind s.); *mèja i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *meða* (Øland); *mejdå æn* (Thy); *mèjdə æn* (Vejr.); *mæðə æn* (Støvr.); *mèrə æn* (Elsted); *meṛə æn* (Agerskov, Sundev.) = rgsm.; *òm mèjən* (Søvind s., Hvirring, Ullits); *òm mèrərən* el. *mèdaẉən* (Elsted s.); *om mæjərn* (Andst h.); *om mejaẉi* (S. Sams); *om mèjdå* (Mors); *åm mèjdan* (Lild s.); *te mèjda* (sts.); *om meðən* (Bj. h.); *hål mèja* (D.); *hål mèjə* (Søvind s.); *jò mèja* el. *wi hòlc mèja klåkən tøl* (Vens.) holde middagshvil; *vi skal ha kål i meṛə* (Spandet) til middag; *te mæja* (D.); *i mèja* (Vens.) i middags; *fløt tè mèjəs* (Søvind s.) ɔ: flytte kvæget sidste gang för middag; *fløt frè mèjəs* (sts.) ɔ: flytte første gang efter middag; klosteret stod til silde middag, Kr. III. 102 ɔ: stod ikke fuldstændig solret i øst og vest, men i sydvest og nordost, så at solen først efter middag kommer til at nå den lodrette linie fra huset; *såw te mæja* (vestj.) sove middagssövn; *a hår wæt, hwaṛ di hå såwən te mæjdå å ær eňda komən åp,* Sgr. XII. 77. 159 (Mors) vittighed; *de æ styẉ mèja* ɔ: klokken er lidt over tolv; *nọ föṛi, ætə mèja; haj leqe te mèja* ɔ: *sòwər hærəmajssöwn* (Vens.); *æn ka ğör mæjda å mæl̆madaws hwitər ən vel, mən æ aẉtən komər sjælböjən,* Kr. 41. 448; m— er som midnat (s. d.) en åndetime, se tolv; genfærd viser sig, Kr. III. 223. 313. 14, 336. 313, Sagn V. 339. 86. 91. 95; ellefolk sés og det er farligt at færdes i ellemosen, Kr. Sagn II. 16. 64, 28. 105, jfr. Ralston Songs s. 147; bjærgmand sés, I. 82. 6 a; æven slår edder, Kr. IV. 63 ned.; djævelen er på færde, Kuhn W. S. II. 24. 65; denne forestilling findes i videre kredse, se Rochh. D. Gl. I. 62 flg. 96, Urquell III. 39; især hos slaviske folk, Urquell III. 202. 255, Knoop Ps. s. 74 flg. m. anm., 154, Krauss Sreča s. 138, Schmidt Volksl. s. 94. 119. 177, Märchen s. 240, Garnett Women I. 133,

se Folkl. Journal V. 236 (Kina); jfr. Aasen, sv. middag, isl. miðdagr, ældre miðr dagr hak; se hals, tarm; efter-, for-, god-, halvvejs-, höj-, stamp-til-middag-.

middagsgift, no. *mèjdasğœwt œn* (Lild s.) foderet, som køer får ved middagstide.

middagsgjæk, no. kaldes den hyrde, som får sine køer sidst ud pinselördag, se Sgr. V. 166. 750 (vestj.), Kr. Alm. IV. 159. 461, jfr. Fb. Bondeliv s. 332, syvsover.

middagslag, no. *mæjəslaw* (D., vestj., Sall.); *mæjslə* (Thy); *mèjəslaw* best. *-ə* (Vens.); *mèjəslaw et* (Søvind s.) — tiden om middagen; *hañ ska blyw òp i mèjdaslawən* (Lild s.); *i mèjəslawət* (Søvind s.); *i mæđəslawət* (Støvr. h.); *i mèjəslawi* (S. Sams).

middagsmad, no. se onden.

middagsmælk, no. *mæjəsmjælk de* (D., Malt); *mèjəsmjèlk* best. *-ən* (Vens.) — mælken fra malkningen om middagen; se middagsmål.

middagsmærke, no. *mæjəsmærk œn* (vestslesv.) = middagsstreg.

middagsmål, no. *mæjəsmol œn* (vestj.); *mæjdåsmol œn* (Mors); *mèjəsmol è* best. *-t* (Vens.) — den mælk, der malkes om middagen af en enkelt ko el. hele besætningen.

middagspraggi, no. *mæjdaspraqi œn* (vestj., Naur s.) kaldes den hyrde, som kommer sidst hjem 1ste pinsedag om middagen, se syvsover.

middagsslatte, no. *mæjdasslat œn* (Holstebro) den hyrde, som pinsedagsmiddag först får køerne ind, om ham siges: *m—, låvər œ mjælk fræ œ kat,* se syvsover.

middagssnue, no. *merəssnu œn* (V. Vedst.) den hyrde, som får køerne sidst ud syvsoverdag ɔ: den, som snuer, sover, om middagen, se syvsover.

middagssol, no. *mæjəssuwəl* (D.) = rgsm.

middagssted, no. *mæjəsstæj* (Andst); *œ suwəl œr i œ m—* ɔ: i syd, hvor den står om middagen.

middagsstreg, no. *mæjəsstræq œn* (D.) en streg, skåret i vinduesrammen, der bestemmer middagslinien for en af vinduessprossernes skygge, jfr. Kr. Alm. III. 39. 109, 96. 37.

middagssövn, no. *mèjəsöwn i* best. *-i* (Vens.; D.); *mèjəssòwn œn* (Søvind s.); *mæđəsöwn œn* (Støvr.); *mæjdåsöwn œn* (Mors) = rgsm.; *nœr œ rönəbœr œ rø, så œr œ mæjəsöwn ø* (Malt) ɔ: så sover bønderne ikke længer til middag; i de måneder, i hvis navne der er -r, får man ingen m—, Sgr. VIII. 42. 76 (vestj.); *a ska te Klåstər mærkəñ* (24. August) *å sœl min merəsöwn* (vestslesv., Braderup); *de war œn gaməl ræt, te di mot ejt fo ðjè mèjdassòwn, fər di hað sit spe lam, å spe føl, å spe grijs* (Lild s.), jfr. Kr. IX. 36. 379; man må få m—, når der er tærsket så nær op, at karlen kan lægge armene op på byggulvet, Kr. Alm. I. 51. 181, el. når hyldebladene er så store, at de kan dække et öje (Mors), jfr. Sgr. VIII. 42. 77; når man begynder at køre gødning ud, når manden har sét et føl, når komulernes (s. d.) stilke bliver så lange, at man kan svøbe dem om en finger, Kr. Alm. I. 39. 135, jfr. Urdsbr. II. 161; den, der ingen m— får majdag, får ingen held til den hele sommer, Kr. IV. 371. 275, se mellemmad.

middagstid, no. = rgsm.; *hañ kòm hæn aj vè mèjəsti* (Søvind s.) ɔ: han kom henimod middag; *ve mæjəstijər* flt. (D., Andst).

middags-tik, no. *mæjətek œn* (Plougstrup) kaldes slaget, når börnene slår hinanden „sidste slag“ om middagen, se nattetik.

1. middel, udrbso. edeligt udtryk; „nu skal du, m—, sige det!“ Kr. Almuel. III. 115. 402, da var det, m—, da grow!“ VI. 22. 50, jfr. Kr. Molboh. 96. 309 (Fanø).

2. middel, to. *međəl* el. *merəl* (D.) af middel beskaffenhed, uden at nå ydergrænser; *œn m— 'stuð,* hverken for stor el. for lille; *međəl stuwər* el. *å œn m—starəls, m— guwə, m— hyw; œn međəl pris, —slaw* (D.); jfr. Aasen, medel no., midte; mejl.

3. middel, no. *međəl* el. *merəl* (D.), *mèjəl et mèjlə* (Søvind s.); *mærəl* (Holstebro); *mæđəl* (Agger); *miðlər* flt. (Randers); *mèəl œn* best. *-ən* (Vens.) — sjælden = rgsm.; alm. derimod: formue, rigdom; *han fæk œn stuwər međəl, möj m—* (D.); *dæ blöw m— i œ gor, law han kåm* (D.); *do tu ål hans mæđəl* (vestj.); *mèəl makə mu* (Vens.); *han hår*

manə miđlər (Randers); *„så wel di sæj, hon fạj djæ mæəl dær“*, Grb. 227. 75, så vil man sige, at hun fandt deres formue der; *„sònt kam di mæələr dæ te huws“*, Grb. 80. 95; *a kam ẹj te sònt ən mèəl* (Vens.) ɔ: giftede mig rigdom til; jfr. mnt. middel; htsk. mittel; mellemfure, -tömme, -vej.

Middelfart, no. *Mæjlfår* glds. (D.) en by på Fyn.

mide, no. *miđ æn -ər* (D.); *mi̱ æn -ə* (Søvind s.); best. *mi̱ən* flt. *mi̱ər* (Vens.) — en lille arachnide, acarus; *dær æ mi̱ər i wosti* (Vens.); jfr. Aasen, mit hak.; htsk. mite; plt. mite; eng. mite; mad-.

midian, no. se merian.

midie, no. *miđə æn* (D.); *mir̄i æn* (Holstebro); *mir̄i æn* (Tønder egn, vestslesv.) — bæltestedet; *smal i æ miđə* (D.); *lå̄ŋ i æ m—*, langlivet; nyere indkommet ord fra rgsm.

midiebånd, no. *miđəbọň æn* (D., vestj.) livbånd; tidligere et med guld udsyet bælte.

-midlertid, bio. se for-.

midnadver, no. *menarər* (Bradr.) eftermiddags mellemmad (s. d.).

midnat, no. *miňət* (D.); *mẹjnœt* (Vens.); *minat* (Sundev.) = rgsm.; *om miňət, ve miňətstij* (D.), *minœtəstij* (Ry s.); *„hèn imò we mẹjnètstij“*, Gr. 49. 135; *we mẹjnœtstij ær ə, de òl̥ slawəns skitəric æ mjèst ə fa̱r* (Vens.); der skal graves i höjen for at finde skatten mellem midnat og hanegal, Kr. III. 300.401, jfr. 224 øv., se middag, tolv.

midret, to. *miđərə* (vestj.) fuld af mider; *dæj wost æ så mi̱ərə* (Vens.).

midskaft, no. i tlm. som: det slipper op på midskaftet (Mds. h.) ɔ: det hører op i utide; „prokeråteren fløt dæ en pigh fre ifjøwe åpo mitskawt“, Jyd. I. 22. 1 ɔ: prokuratoren flyttede der en pige fra ifjor i utide.

midsommer, no. *messomər* (D., Sundeved, Bradr.; Ang.) den 24. Juni eller tiden derom ved; *ve mesəmərstij* (D.); om *misso·mər* (Ang.); i hedenskabets tid d. 21de, men flyttet ved Kristendommens til St. Hansdag (s. d.), d. 24de, se Hazel. V. 10.

midsommersdag, no. *mesəmərsdaw* (D.) d. 24. Juni, Sankt Hansdag (s. d.).

midsommersgilde, no. *misomərsgil̥* (Fanø); hyrden indkræver hos beboerne smör, æg, uld osv. til m— for at føre opsyn i marken, flytte får osv.

midsommersknægt, no. *mesəmərsknæjt* flt. (Plougstr.) små og ikke fuldt udviklede aks i rug el. hvede; jfr. rugdrenge.

midsommersløg, no. *mesəmərsløq æn* (D.) skalotter, allium ascalonicum L.

midsommersolie, no. lægemiddel; der udleveres ol. sesami.

midt, bio. *mẹt* (D.); *møt* (Thy, Mors, Lild s., Vejr., Sall.); *met* (Vens.; Agersk., Malt, Andst, Århegn); *møət* (Valsb.) = rgsm.; *mẹt ađ æ væj, i æ byj, o æ tårə, u̱đ i æ haw, oňər pređikən; skœr mẹt öwər, iğæməl, iň i; mẹt o æ daw, nat, om æ skawt* (D.); *møt imæl̥, o æ biən* (Vejr.); *hạj bowə met i byj; hạj fœk jœn* (et slag) *liq met i plane·tən; hạj fal̥c met i smatən; hạj tu met omkre·ŋ hèr; brœk no̱ met øwər; met åpå dawi* (Vens.); *et huəs møt iň i æ skåw* (Vlb.); *møt imè·l̥* (Lild s.); *haň kòm mèt òm nètən; haň sòwə tè mèt åp å fårmèjən* (Søvind s.); „møt på dawen, ve en pas, da trimled Jens å Pier“, Blich. Bindst. ɔ: omtrent midt på dagen faldt Jens og Peder; jfr. Aasen, midt; midter, midterst.

midte, no. *mẹt* (D.); *met æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; *de skils ađ o æ m— lisom æ dæjns pređəkən* el. *lisom Kjestəns ævəlskywər* (D.); *de gor øwər åpå metən lisəm dẹnis prẹkən; å se i metən* (Vens.) at sidde i m—, *i mètən* (Søvind s.).

midterkjælling, no. *mètəǩœlẹŋ æn -ə* (Søvind s.) en af de fire kegler, der står midt i yderrækkerne; når keglerne er opstillede

1.	2.	3.
4.	5.	6.
7.	8.	9.

er 2. 6. 8. 4. midterkjællinger.

midterst, bio. *mẹtəst* (D.); *metəst* (Vens.) = rgsm.; höjeste grad af midt; se midtre.

midterstue, no. *metəståw æn* (Vejlby [Fr.]) den lille stue mellem opholdsstuen og „stuen“ (s. d.), se Fb. Bondeliv s. 39 fig. 5 lst., jfr. dörnsk; *metəstòwən* (S. Sams) lille stue med udgang til haven.

midtfor, bio. *metfår* (Vens.); *mẹtfår* (D., vestj.) = rgsm.

midt-halv, bio. i udtr. som: *de fæk æň møt-hal* (vestj.), f. eks. en blev afbrudt i sin tale, eller holdt op og gik fra det halve af sit arbejde, eller noget slap op for tidlig.

midtkjævle, no. i en vrövleremse: „di haj ingen anne klævvert i dje kjerkiklåk end en gammel tyrhæl (töjrestage); hojet haj won oe i 3 oer å spidsen i 9, så ka I vee, hwa klang dæ wa i såen et støkki metkøuel", Yuelb. s. 8 ɔ: en kævle, træblok, som er midt i noget.

midtmål, no. i udtr. *han kom frå ət o metmol* (D.) ɔ: fra halvfærdigt arbejde; jfr. halvsvart.

midtre, to. *dæň mèta raj* (Søvind s.) den rad, som er i midten; *æn leqər i æ met skof* (D.); *dæ metər rå* (Vens.).

midtskib, no. *metskib* (Hjörring) sømandsudtryk = bagbord på fiskerbåd (Vens.); kommandoordet: „ro m—s!" — „ro i stævnen!" = styrbord, thi manden i stævnen ror på styrbord; se stavn.

midtskib-åre, no. *møtskivor* (vestj.); *metskibor æn* (Frederikshavn) = stavnåre (vestj.); fjerde åre regnet fra stavnåren, den forreste (Frederiksh.).

midtstand, no. *æ møtståň* (Holmsl. kl.) ɔ: afstanden mellem de to bagerste „kalve" i en „trekalvet" ruse; se stand 3.

midtvande, bio. *metwaň* (Fanø) ɔ: midt på el. i; *m— o æ mark*, midt på; *æ kåq stor m— i æ åwn*, midt i ovnen.

midtvejs, bio. *metwèjs* (Vens.); *metvæjs* (D., vestj.) = rgsm.; „I hå wal åsse sit søen mødtvejs ve en pass en lång flåd høw", Blich. Bindst.

mie, uo. no. se mige.

mied, uo. se mede og smsætn.

miel, no. se mel.

mielk, no. se mælk.

mien, no. se men.

mier, to. se mere.

miest, to. se mest.

miffel, no. i udtr. som: *hål di mefəl!* (Thy) hold kæft; se muffel.

mig, steo. *mæ* (D., vestj., Vens., Fjolde, Ang.) = rgsm.; i genstands- og hensynsforhold; *de war eňc mæ, dæ jor ə* (Vens.); *„i mæ åsə, får?"* sagde Anders Bødkers kjællingeunge, da A. sagde til hele flokken: *„dæwlən sku gål i jær ålsaməl!"* jfr. Kr. Ordspr. s. 655; jeg, du, han, hun forbindes aldrig indbyrdes el. med andre ord ved „og", i det höjeste kan der siges: „han og hun", det hedder: *mæ å dæ æ li stowə; hiň å Pètə æ blòwən kærəstə* (Søvind); ligeså i vestj. alm. som nævneform: *Ælsə o mæ soð o dæň fårəst sæð* (D.); *no ska mæ o dæj tę ən* (Andst) nu skal jeg og du afsted; *„wå do i æ byį iawəs?" — „mæ?" — „ja!"* ɔ: jeg? — jo! — hvad skal mig arme mand göre? Kr. VII. 194; drengen og mig åd det sidste, sts. s. 199; den ene skal rede en silkeseng, der skal mig og dig hvile i den, Kr. I. 200. 23; *„hons skal a jòr, mè armə kun?"* Grb. 87. 32, hvad skal jeg göre, jeg arme kone! *a sedər å fjærtər, mæ gaməl sow* (Galten h.); når der spörges; *hwæm æ de?* og der svares: *de æ mæ!* er det en drengevittighed at sige: *mæ, de ær æ for* el. *æ gaməl gro for* (vestj.); som forkortelse af et edeligt udtryk: *„de leqər, mæ, stel de, dæ(r) ska nåk tæm jær!"* sagde manden til hans plage, se Kr. Ordspr. s. 463; jfr. isl. mik; se: husk-på-mig.

1. mige, uo.
mi -ər mèį mèjən (Vejr.; Thy);
mèj -ər -ət -ət (Agersk.); *mi* (Ang.);
ft. *meə* (Vlb.) —
bruges nok mest om dyr, ialtfald i N. Jyll., om køer og får: lade vandet, pisse; jfr. stalde; *vi hær iňt aňt som æn gaməl skirən kvæj, dæň kan hværkən pes aňtər mèj* (Vlb.), i et börnerim; jfr. Aasen, miga, isl. míga; mnt. migen, Sch. Lübb.

2. mige, no. *mij i* best. *miji* flt. *-ər* (Vens., vestj.) avlelemmet på tyr og væder; deraf gjordes piske, *få hoq å lòfòəns mij* (Vens.) ɔ: af ladefogdens pisk; jfr. Aasen, mige hak., könslem på handyr; tyre-.

3. mige, uo. *miq -ər miqt* (Andst) pege (på noget); jfr. micken, Sch. Lübb. VI. 214. 16 „das auge auf etwas richten"; plt. mikken, Schütze.

migehus, no. *mijhuws æn* (Mors) skeden til avlelemmet hos dyr.

migu, udrbso. se mingud.

1. mikke, no. *mek æn -ər* (vestj.); *mek æn -ər* (Vens.) — **1)** en pæl med tværstykke, som rebslagerne bruger på deres bane; på tværstykket stærke pinde, for at de enkelte tråde i rebet ej skal løbe sammen (Lønb.). — **2)** stangen, hvorpå fiskekrogene samles, med to indsnit til

at fæste krogene på, *reð æ kråq i æ mek* (Agger); jfr. 2. mikke; splidstok. — 3) tværpinden, som spænder saven (Vind s.). — 4) göre en m— *(æn mek)* på jærn, sætte en m—, en jærnstift for enden af en nagle (Vens.) jfr. 1. læsning. — 5) et hul el. spor, hvori en genstand skal passe; *æ dær et æn lilə mek, de ka pas i? tråf do æ mek?* (Lb.); fig. *kæn æ mek po əð* (Mors) ɔ: vide, hvorledes det skal tages. — 6) fig.: noget, der ikke er som det skal være, fejl, lumskeri: *dær æ ves æn lilə m— ve ət* (vestj.); *dær æ sònt ən betə mek we ə* (Vens.). Ordet synes at være indkommet fra Holland, grundbetydningen at være en pæl med et tværstykke, se micke, Sch. Lübb. III. 86.5, hvor holl. el. friesiske betyd. angives: furca: aufstehender pfahl, woran von oben ein holz verbunden ist; efter Brem. Wörterb.: eine kleine pumpe.

2. mikke, uo. *mek -ər -ət* (Agger); *mek æ kråq åp,* sætte krogene i mikken (s. d.); *mek æ kråq a,* tage dem af mikken, jfr. Jyll. I. 239.

mikkedonte, no. hindring, kneb, vanskelighed; *„ka do jò de?“ — „nèj, dær ær ən mekədo·ñc we ə, som a cejər eñc* (Vens.) ɔ: et særeget greb.

Mikkel, no. *Mekəl* (D., vestj.); *Mekəl,* glds. *Mecəl* (Vens.) — 1) alm. mandsnavn; *ær ət dæj, Mekəl? — de æ Mekəl Sørənsən* (D.); *An Mèkəlsdə* (Elsted) Ane Mikkelsdatter; *Mekəlsən* (vestj.); i en remse: *Mekəl Knælknyw o Mekəl Heqltæn,* se Kr. Börner. 410. 30; navnerim, se under Mikkel ræv; i ævent. kaldes solens broder, duggen, Mikkel, Sgr. XI. 174. — 2) rævens navn; om msker: en underfundig, lumsk person: *han het il Mekəl få gus skyl* (vestslesv.) ɔ: han hed ikke Mikkel for sine gode gerninger; *Mekəl hær ålti væt låjən* (M. Slesv.); herhen hører sagtens: *de æ do fæjl ij, betə Nijls, hårər tår eŋən höns, de æ Mekəl* (Thy); *æn flijrə Mekəl* (Mors) en grinebider; *dær æ mana slas Mekələr te, dær æ duñt Mekələr o huñt Mekələr o röw Mekələr o skröw Mekələr, dær æ åsə· Mekələr, dær æ guwə nåk* (vestj.); „dunt“ og „hunt M—“ er sagtens kun rimord, jfr. Kr. Börner. 387.82; *no ær ət nåk æn Mekəl, dær snakər!* (Andst) en lumsk person; jfr. Dania III. 44; *lijəq dø Mekəl* (Plougstr.) börneleg; den døde M—, en af börnene, skal begraves, slægtningene græder, præsten holder tale, degnen synger, de bærer ham til graven og binder hans ben sammen. Såsnart han når stedet, hvor han skal begraves, søger han at sprænge båndene, farer op og prøver på at fange en af de andre, som så tager hans plads; se dødemand. — Jfr. hebr. Michael, se Mikkelsdag; dode-, dratte-, feddel-, fedte-, fidde-, grise-, grutte-, klat-, kludder-.

Mikkel Grön, no. man må under høslætten vogte sig for *Mekəl Grön* (vestslesv.) ɔ: at slå så overligt, at stubberne af græsset er grönne, se Kristen Busk, Lise Revls.

Mikkel prædiker, no. *Mekəl præjkər æn* (vestj.) en meget talende person med lidet indhold.

Mikkel ræv, no. *Mekəl röw* (D., vestj.); *Mekəl raw* (Åbenrå) — rævens navn; *Mecəl röw hò tò wò jès* (Vens.); vise om ræven, der deler sjælegaver ud, Kr. II. 324, Sgr. II. 193; navnerim:

Mekəl röw, han skröw æn bröw;
dæñ sæñ han te Væjl o læt ən fåsæjl;
så sæñ han ən te Riv, mæn dær kåm ən i kniv;
så sæñ han æn te Wår, får ən sku vær uðən får,
sist sæñ han ən te Reñkəwn, så vist ət sæ o vær jænər, lutər löwn,

Sgr. V. 25. 53 (vestj.), jfr. Kr. Börner. 89, se Kr. IX. 137. 368; el.:

Mekəl röw han skeər i et bröw,
han kør a Rif å köjt sæ æn pif,
han kør a Tyñər å slåw ən isy·ñər,
han kør a Læk å lat sæ ən flæk,
han kør a Afənrå å lat ən bəslå,
han kør a Olmorståwt å krøf op o æ låwt,
han kør a Båw, å hans aəs dæñ ståw i lyəs låw (Valsb.),

se Fb. F. H. 141. 1, J. M. s. 152. 16; Simr. Kinderb. s. 117.

Mikkelsaften, no. *Mekəlsa·wtən* (D.); *Mecəlsawtən* (Vens.) — aftenen för mikkelsdag, bruges alm. som tidsbestemmelse, Kr. Alm. IV. 160. 469.

Mikkelsdag, no. *Mekəlsdaw* (D.); *Mekəls-* el. *Mecəlsda* (Vens.); *Mekəlsdaw,* men: *om Mekəlsda* (Sundev.) — kalenderdag, d. 29. Septemb., erkeenglen Mikaels dag; kan kæmpede med djævelen, se

Grimm Myth.[2] 771 flg., 796 jfr. 981, og vejer sjæle, jfr. Grimm S. II. 197. 512, Kloster VII. 563, Rafn Oldn. S. II. 177, Olaf Tryggv. S. kap. 216; i besværgelser, der gör hård og værger mod fjender, J. Saml. IV. 126. 42, Kr. VIII. 401. 744, Sagn II. 329. 30, jfr. Strackerj. I. 60. 61; han samler ulve, P. Volksk. III. 125; *æ dræŋ ska komfəmijrəs te Meḳəlsdaw* (D.); var i ældre tid fardag; når der tingedes om lön, forlangte tjenestefolk 3—8 *Meḳəlsdaw* (D.) til besøg i hjemmet el. til at arbejde for sig selv, se stævnedag; i disse dage blev der så holdt Mikkelslegs (s. d.), se Poul Hansen, Landbr. s. 112, Stolt Opt. s. 114; når tjenestepigen skulde rejse, kunde husmoderen sige:

imå·r æ de Sant Meḳəls då,
så fløṭər dær maṇə sḱælmər å!

hvorpå svares:

å ja, så mæṅ! de ær æn skek å sæðwån,
å fløṭ fræ jæṇ skiðən sow te æn åṇ!
(Mors);

el. om *Meḳəlsdas møṭ* (midte)

da skal aḷə sḱøqər å huwərər fløṭ!

med svaret:

de ær æn skek å æn sæðwån,
di ska fløṭ frå jæṇ skiðən slaṭ te æn åṇ!
(Vejle egn);

jfr. Sgr. XI. 104. 199-200, Kr. Almuel. III. 141. 480, V. 246. 637, Efterslæt 225. 219. 20, J. Saml. II. 155, Wigstr. Folksed. s. 25; M— begynder aftensæde, Kr. Almuel. III. 98. 351; bliver lammene slagtede, dagen efter kogtes pølser og plovene gjordes rede, Kr. Anholt 100. 240; fåremærkerne flyttes til den ny oldermand, Kr. Alm. I. 4. 8; bøder göres op, sts. I. 12. 32. 42; klæder vejres, Kr. IX. 52. 564; er det stille vejr M—, fås dårlige kornpriser, blæser det, vil priserne stige ad åre (D., vestslesv.), jfr. Kr. VI. 276. 229, Sgr. VII. 90. 600-1, Gr. Gl. d. M. II. 243. 392 flg., se Skytts h. s. 157, Strackerj. II. 55. 325, Busch Volksgl. s. 89; *Meḳəlsdaws steḷ, gir möj å peḷ* (vestlesv.) meget korn at pille på møllen, om tydningen er rigtig, da mølleren sagde: *„Wåhær, la ət blæjs op te ən sḱæḷəŋ mer!* (vestsl.); de gl. sagde, at den pris, kornet havde på Mikkelsmarkedet i Tønder, gik det ikke let under i årets løb (vestslesv.); er M— blank, varsles megen frost den vinter, Kr. VI. 275. 217, el. fangst af mange stangål, Sgr. VII. 90. 598 (Sall.); er den mørk, ej synderlig ålestang på is, Kr. IX. 30. 317; M— skal der fyres i kakkelovnen for at brændselet kan slå til, Sgr. VII. 90. 599; regner det M—, bliver kornet dyrt, og tordner det, vil der komme storme, Kr. IX. 30. 315. 16, se brombær; om det blæser søndenvind bliver fugl i skov; et foder hø og halm skal lægges ud nord for hus til „Nordkæringar", Cav. W. I. 441, II. XVII, jfr. Nyland IV. 62; M— holdtes høstgilde (s. d.), se Kr. Alm. IV. 26. 51, jfr. Rochh. D. Gl. I. 310.

Mikkelsdagsgilde, no. = rgsm.; holdtes hos oldermanden, Kr. Almueliv IV. 36. 94.

Mikkelsdagsslæb, no. *meḳəlsdasslæf et* (Agersk.) = mikkelsmessekrannik.

Mikkelsgrande, no. *Meḳəlsgraṅ* (Sem) årets vigtigste grandemøde, holdtes andre steder ved Mortensdag, se Mortensgrande.

Mikkelslegs, no. *meḳəlslijəqs* (D.) legestue ved mikkelsdag (s. d.).

Mikkelsmarked, no. i Æbeltoft købtes æbler til pigerne og gaver til de hjemmeblevne, se J. Saml.[2] III. 144.

Mikkelsmesse, no. *mecəlsməs* el. *-mòs* (Vens.) = rgsm.; *mekəmosfejskin* (Agger) fiskeriet ved Mikkelsdagstide.

Mikkelsmessekrannik, no. *meḳəlmuskraṇək æn* (Mors) en hest, der skal skydes til mikkelsdag; bønderne købte til arbejdstiden ved midsommer helmisser, der kun kunde gå én arbejdstid igennem og så blev skudte, så sparedes foder om vinteren; jfr. Fb. Fr. H. s. 5 øverst.

Mikkelsmjød, no. *Meḳəlsmjøð o koməṇskreṇlər* (Ribe egn) skal man have Mikkelsaften, jfr. Kr. Alm. IV. 36. 95, for ej at få rygsmerter, Kr. Sagn IV. 622. 76. 77.

Mikkels-østen, no. *meḳəlsøstən* (D.) østenvind ved mikkelsdagstid, jfr. Kr. Anholt s. 111. 268, også Angel; se spindelvævssommer.

mikle, uo. *meḳəl -klər -klət* (Andst, Malt) — 1) holde for nar: *do vel nåk meḳəl mæ ṃæ!* (Lindk.). — 2) have forbindelse med nogen på en uhæderlig måde, *han meḳlər ålt få möj mæ æ tyskərər* (Malt); er det en form af mægle? (s. d.).

mik-mak, no. *de æ no gåt mikmjak* (D.) sammenblandet gods; *de æ*

mekə te makə, lisom æ børəl te æ rakər, Sgr. II. 108. 486 (Fly) ɔ: det er hip som hap; jfr. plt. mikmak, Schütze, miskmask.

mil, uo. se mele.

1. mil, no. *mil æn* = flt. (D., Søvind s.); *mijl æn* = flt. (Vens.) — et længdemål, 12,000 alen; *æn mil vèj* (Rand.); *æn mil wæj* (Mors, Thy); *æn mils væj* (D.); *èn mils vèj* (Søvind s.); *hælər go æn mil a˙ si væj, som seð æn monət i bløð* (vestj.); tiendeyderne vil ikke køre længere med deres tiende end en mil, Kr. Alm. II. 39. 105. 9; i sagnet tager troldkvinden ni mil i hvert skridt, Sgr. I. 12, jfr. støvler; se Aasen mil, isl. míla huk.; htsk. meile, af lat. millia; rende-.

2. mil, no. i udtr. „der er mil på jorden“ (Strelluf) om spindelvæven, den flyvende sommer, som driver; usikkert.

mild, to. *mil* flt. *mil* (D., vestj., Søvind s., Agersk., Brader.); *mel* itk. *melc* flt. *mel* (Vens.); *mel* itk. *-t* flt. *mel* (S. Sams) — 1) = rgsm.; venlig i sind, glad; *han wå så mil som nåwə ållåm* (D.) mild som et hun-lam, om falsk venlighed; *så mel såm æn nyj toskèləŋ* (Lild s.); *så mel som ən nyslawə toskèləŋ* (Vens.); *hun sijər så mil som æn tus* (D.); *han æ mil a˙ sæ* (Agersk.) ɔ: lattermild; *et mil vær* (Agersk.); *də æ så melc ida˙* (Vens.) mildt, om vejret; *sæt èt mil ansit åp; èt mil vèjə* (Søvind s.). — 2) tynd, om grød, *gròən æ få mel* flt. (Vens.); ligeledes om garn, der ved at opvarmes har mistet sin stivhed (Ulvb. h.); jfr. Aasen, mild; isl. mildr; htsk. mild; gav-, latter-.

-milde, no. se dag-.

milde, uo. *mil -ər -ət* (Malt) göre mildere, formilde; *do ka mil let o ət* (Malt); *m— å æ smaq* (Agersk.); *æ sowəl milər o æ snø* (vestj.) gör den blød; smeden *milər* stål, når det er hærdet (D.) ɔ: anløber.

mildhed, no. *milher æn* (Agersk.) = rgsm.; *m— i æ loft.*

milding, no. *miləŋ æn* (Støvring) om vejret: *dær æ m— i loftən.*

mildne, uo. *meln melnər melənt melənt* (Vens.) mildne i vejret; *de milnəs* (Søvind s.).

mildskab, no. *melskab æn* (Vejr.) mildhed i luften.

mildvejr, no. *milwèjr* (N. Sams) lunhed i luften.

1. mile, no. *mil æn* flt. *-ə* best. *-ərən* (Tåning); *mil æn milər* (Mors); *mijl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — 1) en kulmile (Tåning); „søj kwolsække få dem, dæ brehn mille i skowen“, Jyd. I. 2. 1; *hijər hå wå bøqiskòw fa i tiən, te få foə oə sin ku di śi, huwə di haj bræñ mijələ* (Emborg v. Skanderborg); først hugges „miletræet i stykker på et par alen og stables op, så skal stabelen „tørves“, helst med sandtørv og lidt grus el. stærkt grönsvær; den brændte en 8 dages tid og blev så gravet ud, se Kr. Alm. V. 11. 28. 29; ved m— samledes ellekvinder, se Hofberg 129. 149, kulmile; jfr. kartoffel-. — 2) et jordlag, forskelligt fra det omliggende, en åre, gang i jorden, af sand el. ler (Mors), jfr. mine; is-, ler-, sand-. — 3) rygende sandklitte, ubevokset, som vandrer for sydvestvejret tværs over landet, nord for Råbjærg s. (Vens.); se mele, milre; jfr. Aasen, mila huk. vedstabel, htsk. meiler.

2. mile, no. *mil æn milər* (vestj., Vejr.; Sundev.); *mijl æn* best. *mil* flt. *mijlər* (Vens.); *mil æn -ə* (Søvind s.) — bidselet på seletöjet, *ær æ milər i æ moñ?* (vestj.); *lèq èn mil i mòñən å èn hæst* (Søvind s.); jfr. Aasen mila huk., mel itk.; isl. mél, mundbed i bidsel; stang-.

milebrænder, no. person, som brænder trækul, Kr. Sagn II. 138. 141, V. 146. 72.

milekul, no. de gjorde sig en indtægt ved at brænde m—, Kr. III. 39.

milemode, no. i udtr. *milmor æ gåt* (vestslesv.), det er et lykkeligt varsel at møde en kørende el. ridende på sin vej, møde et dyr, der bærer mile.

milepæl, no. *milpæl æn -pæl* (D., vestj.); *milpèl æn -pèl* (Søvind s.) = rgsm.; du kan måske blive anbragt som m— i Handbjærg, Sgr. III. 187. 1060, kan siges til den, som ingen plads har.

milesten, no. *milstin æn* (Søvind s.) en oprejst sten, der afmærker en mil.

miletræ, no. se 1. mile.

milevogn, no. vogn indrettet til at måle vejlængde, se Kr. Alm. II. 36. 95. 96. 107. 127.

mille, no. i en slags aftenbön: *no leqər a mæ i mi sødə mil* ɔ: seng, vugge,

Kr. VIII. 399. 738. 39; i en variant, Kr. IV. 345. 444: *mi sødə bil,* jfr. Sagn II. 323. 301, se bille.

miller (?), no. *melər* (Holstebro) *ǧør m— o* = forskel; ordet er mig usikkert.

milre, bio. i udtr. *milər hwið* el. *milərəñ hwið* (Holstebro) = skinnende hvid, om sne, papir, rent linned, jfr. isl. mjallhvítr, sv. mjällhvit; mele, mile 3; se fanne-, skrannehvid.

milt, no. *milt æn* (D., vestj.); *mel æn* best. *-ən* (S. Sams); *mèlc* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; en indvoldsdel; *miltən stekər* (Randers) om den stikkende følelse i siden efter stærkt løb; skal en person uddannes til løber, må m— skæres ud, se J. K. 355. 59, Gl. d. M. I. 227. 253, Kr. Alm. V. 93. 261, VI. 220. 508; enebær- el. grankvist lægges på det smertende sted, Modin, Sign. s. 12; m— må ej spises, men lægges i gryden til pølser, at de ej må sprække, J. K. 181. 20; er der en fold i julegrisens m—, varsles død, J. K. 225. 267, Sgr. IX. 234. 804, Kr. IV. 359. 138, jfr. Cav. Wärend I. 340, Säve Åkerns S. s. 31, Tylor Anf. I. 123; den varsler vinterens gang, Amins. IV. 106; slgn. Lehmann Overtro s. 62 flg.; grav 2; jfr. Aasen milte, isl. milti itk., mnt. milte Sch. Lübb., htsk. milz

Milter, no. *Miltər* (Lem s., vestj.) mandsnavn; *Kjæ Miltəstər,* Kirsten M—s datter; M— Kristensen, Miltersen.

miltslå, uo. *miltslo* (Andst) hyrderne skal vogte sig for at m— køerne, så falder de; ɔ: at slå, så milten træffes; jfr. side.

miltstik, no. *miltstek* (Bradr.) sting i siden.

mimre, uo.

memər memrər memrəð (Mors, Thy);
memər memrər, memrə el. *memər, memər memrə* (Vens.); tf. *memrər* (Vejr.);
memər memrər memrət (Agersk.; Mds., Lysg.) —

bevæge munden, læberne hurtigt, uden at tyggearbejdet fremmes; *memər mæ æ moñ* (vestj.); *haj memər mæ muj lisom Jæpəs wer* (Vens.); *m— po æn bijən* (Thy) om msker, mest gamle; *sej å m—* (Mors) ikke skynde sig med at spise, tage småt til maden; *sto o m— o æ hyjə* (vestj.) om fårenes æden; også *m— mæ æ nijəs* (Vejr.) om hestens trækninger på næsen, når man klør den.

mimse, no. *mems æn* (Hjælmsl., Skanderb.) disen, som på varme dage kan fylde luften og göre den usigtbar.

mimset, no. *memsə* (Skanderb.) om luften: disig.

min, uo. se mene.

min, ejesteo. *mi min* flt. *min* (D., vestj., Sønderj.) = rgsm.; *de æ mi hæst, hus, hæst, hus; æ hæst æ min, æ hæst æ min* (D., vestj.); *mi mañ, lam; de æ min* (Agger); *ær ət mi* el. *me boq? met hus? de æ met* itk.; *de æ men hat; de æ min* flt. (Støvr.); *min* ett. fællesk., *met* itk.: *min hæjst, met hus; hæjstən æ min, hæjstən* (flt.) *æ min* (Løgstør); *mi* el. *mej hæst; min* el. *men kun, met huws; hæsti æ mej; kwòn æ min* el. *men; huwst æ met; men hèst, cyər, for,* betonet: *men; hèstən, cyən, foən æ men; „de æ met!“ sò Pjæ Ròw om bònt* (Vens.); *min* itk. *miñt* flt. *min; mi ban; æ ban æ miñt* (vestslesv.); *min* itk. *mit* flt. *min,* forb. og adskilt (Bradr.); jfr. Aasen min; mig.

mind, no. flt. se mand.

1. minde, no. *æ miñ* (Holstbr.) Thorsminde, udløbet af Nissum fjord; *æ nöj m—,* Nymindegab; de druknede i et minde, som endnu kaldes Kristen Vejes minde, Kr. IV. 86, fra Harboøre; han hjalp dem over æ Minn', Kr. VIII. 139; kirkeklokken i Gelting siger. „min mag' ligger i æ Minn“, Mhoff s. 118. 149 ɔ: Sliens udløb; jfr. isl. minni itk., gab, munding.

2. minde, uo. *å miñ jæn* (Vind s.) kysse, kun brugt i spøg; i viserne er det ikke sjældent: „han tog jomfru Gunder og minded' hend' i hans arm, Kr. I. 122. 5: han minded' den lind alt ved sin rod“, Kr. II. 92. 17; jfr. Aasen mynnast, kysses; isl. minnast, af mund.

3. minde, no. *miñ æn* (D., vestj.); *meñ æn* (Mors); *mej è* best. *meñc* (Vens.) — 1) erindring: *de skal I dròw te miñ* (vestj.) ɔ: det skal I huske på; *ha i fresk mej, kom i mej om* (Vens.) komme til at huske; *i mañs miñ* (Søvind s.), se grav-, kjær-. — 2) genstand, som fremkalder erindringen om nogen el noget, *hañ ǧæmt dæñ knap i èn kas, howə hañ hòi èn hel del añə gaməl miñə* (Søvind s.). — 3) indvilligelse, samtykke, *å ji sit mej te nuə* (Vens.); *gi siñt miñ te* (Agersk.); *dè vèl a ålə ste mèt miñ tè*

(Søvind s.); *de skal a ste miṅ te* (vestj.) give samtykke til. — 4) *a hå tal meṅ mæ· ham* (Mors) gjort aftale med, er bleven enig med ham; *ji nuə i mej* (Vens.) give noget i afståelse; *ta miṅ a si ste* (vestj.) tage en afståelsessum for at forlade sit sted, se 4. minde. — 5) mildt sind, god forståelse; *de jik i aj å i mej* (Vens.); *vi vel skeləs i yṅ o miṅ* (D., vestj.) i ynde og minde; „do både ham sjæl å så goeren i minn å i ynn da had fåt", Blich. Bindst. ɔ: med det gode. — Jfr. Aasen minne, erindring, samtykke; isl. minni itk. ligeså; mnt. minne, Sch. Lübb. „liebe, huld, zustimmung", men også: gütliches übereinkommen im gegensatze zur gerichtlichen entscheidung".

4. **minde**, uo.
miṅ -ər -ət (D.; Agersk., Bradr.);
meṅ -ər -əð (Thy);
mej -ər meṅc meṅc (Vens.) —
= rgsm.; bringe i minde; *vèl du miṅ mæ òm ət, får a skal il glæm ət! a trowə gåt, a ka hòwsk visən, neə dè wa jèn, dè kuṅ miṅ mæ åpò· dè føst væs* (Søvind s.); *miṅ jæn om nåwər* (Agersk.); *mej åpå·* (Vens.) minde om; *a ka et miṅəs* (D.); *a ka eṅc mejəs* (Vens.) mindes, huske; *haj meṅc sæ te å bətòl; haj mejə sæ sil te å kom* (Vens.) ɔ: kommer af sig selv, ubudt; *mej åpå òqən* (Vens.) drive på hestene; *kòlən, hon mejə mæ* (Vens.) koldfeberen minder mig. — 2) irettesætte mildt; *haṅ træŋə te å miṅəs èn gòŋ imè·l* (Søvind s.). — 3) om börn: *haṅ hòə laə* (lært) *å miṅ få· sè, neə han skal òw mæ nowəj* (Søvind s.) ɔ: sige til, når han skal et nødvendigt ærinde. — 4) i særlig betydn.: slutte en overenskomst uden retstrætte el. øvrighedens mellemkomst; *a miṅət aw mæ ham, hår awmiṅət mæ ham* (D., ligeså Agersk.) afgjorde sagen i mindelighed; *å meṅ æn maṅ å hans gor* (Mors); *di mejər ham fro ə*, el. *uk å gòri* (Vens.); *wi meṅəð ham uwð* (Thy) betyder at bevæge en mand til at fraflytte gården mod en pengesum, aftægt el. lign., alt ved privat overenskomst; se 3. minde 3. 4.

mindelig, bio. *miṅələ* (Andst); *mejələ* (Vens.) — indtrængende, bönlig; *a baj* ... *ṅda så miṅələ om ət;* jfr. nådelig.

... **ndelighed**, no. *miṅələhijəð* (D.); *mejəlihjè æn* (Vens.); *meṅələher* (Agersk.); *gør ət a i m—,* jævne noget uden retstrætte; se 4. minde 2.

mindelse, no. *miṅəls æn* (Søvind s.); *mejəls æn* (Vens.) = rgsm.; *a hòr ino· ən mejəls om ə* (Vens.) ɔ: kan dunkelt huske det; især eftervirkning af en sygdom; *„æ do bløwən di syqəṅ lèjə"* (ledig, kvit)? — *„næi, il rèjti, a hòə nowə miṅəlsə ino· sòmtiə* (Søvind s.); se mindsel; af-.

mindesmærke, no. *mejəsmærk è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

mindestøtte, no. *meṅstøt æn -ər* (Agger) = rgsm.

minding, no. se af-.

minding, no. der kunde gro æbler endnu i det [træet], men det var rigtig nok mod mindingen med den ting også, Kr. VI. 129 ɔ: formindskelse, ende; *liq ve meṅəŋən* (Hovlbj. h.); jfr. oldd. minnæ = mindre.

mindre, to. bio. *miṅər* (D.); *meṅ* (vestj.); *meṅər* (Mors, Vejr., Bradr.); *mejər* (Vens.); *miṅ* (Agersk., Ang., Plougstr.) = rgsm., bruges som første smligningsgrad af lille el. små; *haj æ mejər ən mæ, èjər i mejə gòr; hwa mø mejər æ de?* (Vens.); *dæṅ jæn æ miṅər eṅ dæṅ ån; de hastər miṅər mæ de* (D.); *tåw al miṅər jæn tom* (D.) ɔ: 47"; *gaməl huws, dæ wa de meṅər, te dæ war eŋən gåŋ* (Lild s.) gamle huse, der var det mindre, at der var ingen gang; *miṅə å miṅə* (Søvind s.) ɔ: jo længer, des mindre; *miṅə kaṅ il gøjər ət* (Søvind s.); *hal meṅ* (vestj.) halv så lidt; *mæ miṅər han komər; så möj miṅər* (D.); *„fåra·cə do de mej, fo do òlə de møqəl"*, Grb. 245. 334, foragter du det mindre, får du aldrig det meget; bruges måske ikke som bio., mindre god hedder: *il så gowə* el. *it ræt gowə* (Søvind s.); jfr. mere; Aasen, sv. mindre, isl. minni.

mindsel, no. *mejsəl è* best. *-t* (Vens.); *mæŋsəl æn* (Malt, D.); *mjænsəl æn* (Lb., vestj.); *miṅsəl æn* (Vind s.) — 1) mindelse af smærte, som ved gigt, når et lem har været brudt, *a hò mejsəl i mi arəm* (Vens.); *han har miṅsəl a de benbrår* (Agersk.); *de ær æn slem miṅsəl o ha mæ· sæ* (Vind) om en gjort ond gerning, hvorom mindet smærter. — 2) mén, besvær, hinder, *de hår a et så let mjænsəl aw* (vestj.) hinder

i arbejdet af legemlig skade, man har fået; jfr. 2. men, 4. minde, mink.

mindske, uo. *miṅsk -ər -ət* (D., vestj.) = rgsm.; tage af, blive mindre; se for-.

mindst, to. bio. *mẹṅst* (D.); *miṅst* (Andst, Malt); *mẹjst* (Vens.); *miṅəst* el. *miṅst* (Agersk.); *meṅəst* (Bradr.); *meṅst* (Vejr.) = rgsm.; *a ker mæ et de miṅstə (!) om ət* el. *de ålərmẹṅst* (D.); *dæ wå miṅst æn hal snẹs* (Malt) ɔ: i det mindste; *ålə dè miṅstə, èki så dæṅ miṅstə bèt* (Søvind s.); *hon æ de mẹjst bòn; de jor òlə de mẹjstə; do ka da i de mẹjst jò så mø; de mẹjstə, mæ siər, jòr ham wrej* (Vens.).

1. mine, no. *min æn [-ər]* (Thy) åre, lag i jorden, jfr. Aasen, mina huk, fr. mine; 1. mile 2; grud-, ler-, lim-, sand-.

2. mine, no. *mịjn æn -ər* (Vens.); *min æn -ə* (Låsby) = rgsm.; *„en å dèm jo mijn te å ròr ham“*, Grb. 21. 20; *jò gu mịjnər te slæt spel* (Vens.); *di hò minə mæ hinò'n lisom dæjnəns hælməssə i Bråbən, nè de jæn gek fram, så gek de òṅt təbòq*, ɔ: forståelse (Låsby).

mingud, udrbso. *migu'* el. *mægu'* (vestj.) en forsikkring = min gud; *ja, migu' ær ət så!* And. Barsel, se mendi.

mining, no. se mening, minding.

mink, no. *mæŋk æn* (Plovstrup); *meŋk è* (Vens.); *han hår eŋən m— ḍ ət*, pine, smærter, mindelse; sting (Vens.); eft. Mb.; se mindsel.

-minke, no. se blåmink; grå-.

minke, uo.

meŋk -ər -ət (vestj.);

meŋk -ər -ə -ə (Vens.) —

både: *meŋk mæ ət*, tage noget knappere, sparsommere, og: *de meŋkər*, det bliver mindre, slipper op; *de bəjəjər å meŋk få'r ham mæ å hòw* (Vens.) ɔ: hukommelsen begynder at slå fejl; han får at *meŋk åpå'*, om det skal slå til (sts.); *vi meŋkə mæ ət* (Røgen) vi gör eller tager mindre; *a swirət i syw samful nætər o daw uðən o meŋk* (Vejen s.) ɔ: uden at give tabt; jfr. Aasen, isl. minka, göre mindre, også intr. blive mindre.

minken kappe, no. *æn miŋkən kap* (Valsb.) et slags kyse, der kunde ved en løbegang strammes om ansigtet, jfr. snærpehølle.

minkål, udrbso. se minskål.

minnedø, udrbso. *mi'nədø* el. *mi'nədi* el. *mi'nədə* (vestj.) en forsikring; mon dieu? pinedød? se mænnegi.

minner, to. se mindre.

minnesk, no. se menneske.

minover, spörgeord. *minò'wə* el. *minòwə* (Søvind s.) mon; *m— haṅ kòmə?* mon han kommer? er det: mener nogre?

min salighed, udrbso. se salighed.

min sandt, udrbso. *min sa'ṅt* (vestj., Sønderj.) alm. forsikring; *dẹ æ så misd'ṅ* el. *misd'ṅ saṅ* (Mors); *„de skal mènsaj wæ no“*, Grb. 38. 9; *„a ka mensajhjæ eṅc wæ“*, Grb. 13. 28; *min saṅtə guj!* (Hors. egn); se minsjæl. S. Grundtvig har i sin Håndorb.: min sanden ɔ: sandhed; Aasen, sann no. huk. i forb.: mi sann, et forsikringsudtryk; min sante gud synes at måtte udledes af lat. sanctus hellig; se minsjæl.

minsjæl, udrbso. *minsæ'l* el. *mise'jən* (vestj.); *mise'l* (Søvind s.); *mi siəl* el. *misəl* (Tyrst. Vrads h.); *pisəl* (Vens., de gl.); *min sæ'l* el. *minsəl* (Vens.) — en forsikring el. ed; *æjsən gu misæ'l håð a fåt låw te å blyw*, Sgr. IV. 194; *„ja, no ka do mentæ'l ta åbag“*, Grb. 17. 7, ɔ: nu kommer du minsæl bagefter! *„da è de menså'l sæt“*, 52. 192, da er det minsæl sært, jfr. 54. 233; *„de è mensy'l èn betə ol“*, 196. 8; „de æ missen løwn“, Blich. Bindst., det er minsæl lögn; „så skal a mesel oller trou nouen“, And. Begr.; de æ wo sæhl jo da æ kjaher å æ kuhr“, Yuelb. s. 66, det er da vorsjæl kærnen af kornet, *måsəl* (Århs.), se misyv.

minskål, udrbso. edeligt udtryk, som drenge skal bruge; *de æ menskå'l saj* (Vens.); *„a wæ menkå'l eṅc“*, Grb. 55. 235. 37.

mint, no. se mynte.

minut, no. *minu't æn -ər* (D.); best. *minu'tən* (Vens.) = rgsm.; *kom no, å de liq åpå minu'tən; klåken ræstə fæm minu'tər i haltrej, æ tow, så nè som te fæm minu'tər* (Vens.); jfr. htsk. minute; mlat. minutum.

mirakel, no. = rgsm.; *de wår hòtə ə mera'kəl, de haj slap* (Vens.); *de wår æn gus mera'kəl, te han et blöw slawən ihjæ'l* (D.); *de gor i mirå'kəl få mæ* (Nordslesv.) alt forvirres for mig; *han gyər en gråw merå'kəl* (Ang.) mange ophævelser, vældig spektakel, også vestj., Malt; *dær wår såðən æn mera'kəl te*

Sörəns, di slåwst liq, mæn di kuñ (vestj.), der var sådan en spektakel hos S.s, de sloges alt hvad de kunde; de besvimede, da de hørte det mirakel i luften, Kr. VI. 43, ɔ: larm; *a so po di mira·klə, di go,* Kr. IX. 257 ɔ: på deres löjerlige færd; jfr. lat. miraculum, underværk, se spektakel.

mirakeldoktor, no. = rgsm.; han blev siden helt berømt som m— under navn af Jens Kusk, Kr. IV. 186. 260.

mirakel-plaster, no. en slags sæbeplaster, empl. miraculosum, se Kr. VI. 375. 207.

mirmle, uo. „det mirmler mig for öjnene" (Sønderj.) det gnistrer, viser regnbuefarver for öjnene; Mb. eft. Outzen.

mirre, no. se midie.

mirre, uo. *merə* (Åle s. v. Varde) give lyd, se mirris; små-.

mirrie (?), uo. *miri -ər miri miri* (Vens.) virre med hoved på ubehjælpsom måde, som lam, der famler efter patten; ordet usikkert.

mirringe hår, no. *mirihor* (Torslev s., Vens.) varbørster, skæghår (Skagens omegn), Mb. eft. Olavius.

mirris, no. *meris æn* (Holstebro); *miris æn* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — en lille ting, menneske, svag, ubetydelig person: *din usəl meris!* jfr. perris; en kat (Haderslev egn), se J. Saml. VIII. 273; i en mørk tale, Sgr. IV. 208. 62 „en kroppe *miris*" (Vens.) ɔ: et stykke smörrebrød, jfr. smsts. 144. 62, se sterris.

mirriser, no. *merəsər* flt. (D., vestj., Malt, Andst, Elbo h., vestsl.) tegn, grimaser, *ǧör m— að jæn* (vestj.); *sekə m— han ǧör mæ æ moñ* (Andst); *han hår sörn sær m— o æ moñ* (vestj.); *han ǧör m— mæ æ feŋər* (vestslesv.) gör tegn, jfr. Kr. Molbohist. 79. 59.

mirriset, to. *merisə* (Holstebro) ubetydelig, ringe af legeme.

mirrivorn, to. *mirə-* el. *miriwòrn,* måske også *miriswòrn* (Vens.) spinkel, spæd, ubehjælpsom, om dyr, börn.

1. mis, no. *mis i* (Vens.) *æn -ə* (Tåning) — 1) kattens (s. d.) navn, når man kalder på den; „mis kis, grå kat," se Kr. Börner. s. 88; fig. *do ær æn skrę* (ɔ: lumsk) *mis, næ di añə katə sku it ryw dæ* (Årh.); *di sleq misə, di vel ryw* (Tåning), de indsmigrende, kælne katte river; jfr. Mette, mus, missekat. — 2) navn til haren; *som han no sor å rør i hans tejərpåt . . . så komər dær æn betə hår eñ æ æ reñhwål . . . å så kiqər dæñ sæ røjən omkre·ŋ. Så sæjər han teļ ən: „betə mis, kom do te mæ å warəm dæ!"* Kr. IX. 204. 41 (Rødding, Sall.). — 3) „de Alrø misser" kaldes pigerne på Alrø, Kr. Ordspr. s. 515; „Klemmens mis", en taters kone, Kr. Alm. V. 255. 63. — 4) kvindelig könsdel (vestj.). — 5) et kortspil, se lur, skal udledes af fr. mise af mettre. — Jfr. htsk. mieze, kælenavn til Marie, kat, kan smstilles med eng. malkin, der er kæleform til Maud, Mathilde, og bruges om katten; missekat, mus.

2. mis, to. fornærmet, vred; *han ær it mes å dæ* (vestsl.) han er ikke vred på dig; er det samme ord som Aasens miss no. hak., fejltræf, fejltagelse, som findes i en mængde smsætn.? isl. miss no. urigtig, fejlagtig, htsk. mis- el. misse- i smsætn.; eng. amiss.; se misse, jfr. van-.

misbrug, no. *mè·sbruq æn* (Søvind s.); *mesbruq è* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

misbruge, uo. *mè·sbruq* (Søvind s.); *mesbruq -ər -bruqt -bruqt* (Vens.) = rgsm.

misejen, udrbso. se minsjæl.

Miseri, no. navn på heltinden i ævent., M— mø, Gr. Ævent. II. nr. 7, Registr. nr. 27; Mestermø, Asbj. I. nr. 46; Messerima, Kr. Jans. Ev. s. 22.

misfalden, to. *misfalən* (Thy), *m— wę əð,* modfalden.

misfornöjet, to. *mi·sfånywət* (D.); *mè·sfånèwət* (Søvind s.); *mesfånèwə* (Vens.) = rgsm.

misfornöjelse, no. *mè·sfånèwəls æn* (Søvind s.); *mesfånèwəls æn* (Vens.) = rgsm.

misforstå, uo.
mi·sfåstǫ -r -ståj -stañən (D.);
mè·sfåstǫ (Søvind s.);
mesfåstǫ -ər -stu -stǫə (Vens.)
= rgsm.

misforståelse, no. *mè·sfåstǫəls æn* (Søvind s.; Vens.) = rgsm.

misfoster, no. *mesfòstər è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

misgreb, no. *mi·sgrev æn* (D.); *mesgrèb è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

mishandle, uo.
me·shąjəl -hąjlər -hąjəlt (Vens.);
mi·shañəl -hañlər -hañəl -hañəl (D.);
mè·shañəl (Søvind s.)

= rgsm.: *han blöw slem mi·shañəl* (D.); *meshąjləŋ æn* no. (Vens.).

miskmask, no. *de æ no sær miskmask* (D.) sammenjasket gods; se mik-mak.

miskundhed, no. i udtr.: *de lọ i jæn miskunhiđ* (Agger) ɔ: i et roderi, jfr. miskmask.

mislunt, to. *meslo·ńt* (Agersk.) om börn og hunde, når de får skænd; *æ huń sẹr så m—*, ser skamfuld ud; fortrædelig, utilfreds (M. Slesv.); se lune.

mislykkes, uo. *misløkəs* ft. tf. *-t* (D.); *mesløkəs* ft. tf. *-t* (Vens.) = rgsm.

misregning, no. *me·sræjnəŋ æn -ər* (vestslesv., M. Slesv.) fejlregning.

-misse, no. se skils-; sv. skelsmissa.

1. misse, uo.
mis̱ -ər -ət -ət (D., Malt, vestj.);
mes̱ -ər -ət (Bradr.) —
slå fejl; *de wå slem, de sku mis̱, de ku ğa̱n mis̱* (D., vestj.); *de mes̱ət får ham* (Agersk., Bradr.) slog fejl; jfr. eng. miss, fejle, slå fejl.

2. misse, uo. *mis̱ -ər -ət* (Malt) ft. tf. *mis̱t* (Vens.) = rgsm., knibe öjnene sammen, *m— mæ æ yw̱n*.

3. misse, uo. i udtr.: *han kań værkən mis̱ æl̄ər mjaw̱* (vestslesv.) ɔ: intet udrette, intet fremføre; misse stammer sagtens fra mis, kat; se bræge.

missekat, no. *misəkat æn* (D., vestj.) kælenavn til katten (s. d.), måske mest i samtale med börn; börnerim:

misəkat, hur hå do wat
dæń laŋə nat?
— A hår wat i skåw å krat,
dær hår eŋən warəm wat,
dæfår æ mi fæđər så kål̄!
Sgr. XII. 128. 251;

tsk. mieze- el. misekatze, se Grimm Wb.

misselig, to. *mesələ* (Lb.) om hvad der kan slå fejl, *de æ m— o so råw i bløđ boń*, det kan slå fejl, når man sår rug osv.

missemav, no. navn på katten i börnerimet:

dråw̱ saw̱, misəmjaw̱,
fi̱r sk̄æləŋ i al̄ si daw̱ (vestj.);
el. *saw̱ draw̱ misəmaw̱,*
fi̱r skeləŋ om æ daw,
jæn te faər å jæn te moər
å jæn te lil̄əvetə Pedər! (Valsb.);

jfr. Sch. Lübb. II. 434. 38: herrn missermaw wolden se nicht folgen; mussemavkat.

missen, udrbso. se minsjæl.

missi (?), to. *mis̱i* (Lysgd.) lille af vækst, spærlemmet, ordet usikkert.

-mission, no. lat. missio no., udsendelse af mittere; se indre-.

mist, no. *mest* (vestj.) tab af kreaturer; *vi hår möj m— iọr;* de kunde holde en seks, syv fæhøveder; men så har manden mist med dem, de dør hver en, så nær som et enligt høved, Kr. IV. 215.

mistanke, no. *mistaŋk æn* (D.); *meståŋk æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

mistbænk, no. *mæstbæŋk æn* (Søvind s.), *mæsbæŋk* (Elsted) = rgsm.; htsk. mistbank, gødningsbænk.

1. miste, uo.
mest -ər mest mest (D., Agersk., Vens.);
meəst mestər mẹst mest (Bradr.);
məst -ə məst məst (Elsted, Ry, Søvind s.) —
1) miste, tabe; altid: *mest æn höw̱əđ* (D., vestj.); *dæń mestər et, dær fọr sist* (vestj.); „degång a sku te å sedd ow hæjsten, håd a møst mi måndbed te mi piiv“, Blich. Bindst.; *di hò mest ə ọq, òlc de, di èjə; do ku næmt mes̱t det jyw̱t mẹ ə!* (Vens.) miste dit giftermål med det, til en, der undslår sig for at göre noget. — 2) undvære (alm. Sønderj.), *ka do mest de?* (Agersk.); *æ kań ek mest de!* (Fjolde); *så ka do mest, måst, de ær æn soń kåst* (Plougstr.), så kan du undvære, moster, det ér en sund kost: når nogen ikke vil have, hvad der bydes; i Sønderj. *mest å måst de ær æn slem kåst* ɔ: at undvære og at måtte (skulle) er hårdt at finde sig i; *jæn mestər, æn nå̱n fọr, a̱ æ təfres, huda·n de gọr* (vestj.); jfr. svensk, mista; 1. misse.

2. miste, uo. *mist* nut. ft. tf. *-ər* (Vens.) strömme voldsomt ud; *a skal hoq te· dæ, de bløwə skal mist å· dæ!* — er det Aasen, mist, støvregn, tågeregn, „miste“, regne fint?

misteforening, no. *mestfåre·nəŋ æn* (Lb.) fælles gensidig assurance for kreaturer.

mistelig, to. *mestələ* (Mors, Thy) mager og af et sygeligt udseende.

misteløs, to. *mestəsløs* (Vejr.); *mestløs* (vestj.) — som får sin ret og ikke mister noget, *han ær et skyw̱təs mestəsløs* (Vejr.) han har ved skiftet ej fået sin ret.

mistemad, no. *mèstmaj* (Vor h.) spøgende i udtr.: *de ær il gåt o hi m—*, det er ikke godt at hedde m—.

misten, to. [*mistən*] (Vens.) mager, bleg, dårlig af udseende.

mister, no. *mistə æn* (S. Sams) plet i marken, som er glemt med sæd.

mistilfreds, to. *mistəfræj* (D.) utilfreds.

mistro, no. *mestrow æn* (Vens.) = rgsm.; *mestrow -ər -trowə -trowə* (Vens.) uo.; *mestrowəsk* (sts.) to.

mistrøstig, to. *mestrøsti* (Vens.) = rgsm.

mistænke, uo.
mi·stæŋk -ər -tæn̍t -tæn̍t (D.);
meste·ŋk -ər -teñc -teñc (Vens.)
= rgsm.; *meste·ŋksom* to., jfr. vantro, -tænke.

misunde, uo.
misun̍ -ər -un̍t -un̍t (D.);
misun̍ (!) (Søvind s.);
mesun̍ -ər -ət (Bradr.);
mesuj -ujər -uñc -uñc (Vens.);
misuwn -ər -t -uwnt (Agger)
= rgsm.

misundelig, to. *misun̍ələ* (D., Søvind s.) (!); *mesujələ* (Vens.); *misuwnlə* (Agger) = rgsm., den misundelige tror, at naboens höne er ligesåstor som hans egen gås (Vens.).

misundelse, no. *misu·n̍əls æn* (Søvind s.); *mesujəls æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; i rimet:
misun̍dəlsəns brø bliwər å æt,
kol swed bliwər å swæt,
et stærkt min̍əsk bliwər å træt,
ethwært min̍əsk hår jæŋ gåŋ græt!
(Fredericia egn);
mesujəlsəns brøj blywər åsə èt (Vens.); m— volder fortræd på dyr, Renvall 24. 28. 29, Folkev. XI. 473. 471-73; får man noget i vrangstruben, er det tegn på, at man misundes, Cav. Wärend I. 380. 81, Sm. Medd. II. s. LIII.

misundt, to. *meson̍t brøə bluwər å spiəst* (Åbenrå) = rgsm.

misvækst, no. *mi·svæjst æn* (D.); *mè·svèqst æn* (Søvind s.) = rgsm.

misyv, udrbso. en ed: *a ska misy·w kom atər dæ!* (vestj.); jfr. minsjæl, ed.

misæl, udrbso. se minsjæl.

misånd, udrbso. se min sandt.

mitten, no. *mitən æn* (Vens.) smule, i tlmåden: *òlər æn m—; „så è do hælər òlər èn mitən få gu“*, Grb. 55. 243; jfr. smitten.

mive, no. *lilə miw!* kaldenavn på kat (Lem, vestj.).

mjak, no. se mik; uo. se makke.

mjas, no. *mjas* el. *mjasər æn* (Holstebro); *mjæs æn* (Lem) — 1) = mas; grundbetydn. hvad der er maset: *æ katå·flər æ koqt ræjn i mjas* (Lb.). — 2) *nåt sølə mjas* (sts.) ussel snak. — 3) *æn mjas* (Agersk.) et maseret sted på træ; jfr. Aasen masa uo. male med flammer; sv. masur no., flammet træ; isl. mösurr; htsk. maser. — 4) en pjattet el. vrövlet person; en, som intet kan sætte i værk.

mjase, uo. se mase.

mjaset, to. *mjasə* (Lem, vestj.) smadret, om føret.

mjasle, uo. „det mjavede og mjaslede og gav alle slags lyd i luften“, Kr. Sagn II. 114. 54, fo'r omkring larmende?

mjaslevorn, to. *mjasəlworn* (vestj.) som der er meget mas og roderi forbundet med, se Kr. IX. 349. 153.

mjasröv, no. *mjasröw* el. *mjasröw æn* (Holstbr., vestj.); *mjæsröw æn* (Lem); *mjasröw* (Branderup) = mjas 4, mjæg.

mjasse, uo. *mjas -ər -ət* (Holstebro) — 1) arbejde, uden at kunne komme fremad, rode i noget, *go o mjas i ət* (vestj.). — 2) pjatte, våse, som fulde folk; ordet hører mulig til mase (s. d.).

mjave, uo.
mjaw -ər -ə -ə vistn. *mjąw* (Vens.);
mjaw -ər -ət mjawət (D.);
mjaw -ə -ət (Søvind s.);
mjaw -ə -t mjawt (Elsted)
= rgsm.; om kattens lyd; se misse-, mussemav.

mjavs, to. *mjaws* (D.); *mjawsk* (vestslesv.) — om katten: parrelysten; *Molvað mjaws kat*, Kr. VI. 346. 218, i et byrim; *„uha·, vor ær æ mjawsk!“ såi æ piq, hun vil ha såi jamsk* (vestslesv.).

mjel, no. se mel.

mjest, to. se mest.

mjetting, no. *mjætəŋ i* best. *-i* (Vens.) en ubetydelig, skrøbelig person el. dyr, vantrivning.

-mjolder, no. se slæde-.

mjomle, uo. se mumle.

1. mjæg, to. *mjæq* (D., vestj., Andst) uden stivhed i kroppen; barnet var m— ussel og sølle, Kr. VI. 21.

2. mjæg, no. *mjæq* (D., vestj., Andst); itk. (Vens.); *mjæqi æn* (Lem, vestj.) et tåbeligt, klodset mske, en som ikke kan tælle til fem; *mèq* (Vens.) kun om kvinder, se mægen.

mjæge, uo.
mjæq -ər mjæqt mjæqt (vestj., D.);
mæq -ər mæqt (Holmsl.); tf. *mæqər* (Vejr.);
mèq -ər mæqt mæqt (Vens.);
mæk -ə mækt mækt (Sundev.) —
1) tage klodset på noget; *sto o m— mæ ət* (D.); måske herhen hører et udtr. om en klodset høstkarl: *haj mèqər mæ hans pèqər* (Vens.) han roder med krogene på sin le; *mèq mæ i hyli* (Vens.); *go å mjæq mæ ət* (D.) bære sig tåbelig og klodset ad; *a wa we å mæq te* (Vens.) begynde at passe til; *haj stu å mæqt* (sts.) prøvede at måle, mest iron. — **2)** tale med besvær: *han stor o mæqər* (Holmsl.) kan ikke få ordene frem; *mæq o ər* (Vejr.) prøve på at tale som småbörn; *mæk mæ æ moñ* (Sundeved) tale stammende. — **3)** vise sig frygtsom (Agersk.).

mjæget, to. *mjæqə* (Agersk.) frygtsom og tåbelig.

mjælk, no. se mælk.

mjælsk, to. se mælke.

mjænning, no. se mening.

mjænsel, no. se mindsel.

mjæs, no. se mjas.

-mjæv, no. se pibi-.

mjæve, uo. *mjæv -ər* (vestj) græde; foragteligt se pjæve, jfr. V. S. O. mive, skrige som en måge.

mjævs, no. *mjæws æn* (Gangsted s., Hvilsager s.) hårtot; *mjæws i* best. *-i* (Vens.) navn til ræven; spøgende, også skældsord om en person, som har en ræv bag øret.

mjævset, to. *mjæwsə* (Søvind s., Bj. h.) — **1)** pjusket, tjavset, om hår. — **2)** om tynd, kort sæd, som er af ulige længde.

mjævvorn, to. *mjævwon* (vestj.) tilböjelig til at græde.

mjød, no. *mjø de* (D., vestslesv.); *my de* (Lild s.); *mò de* Søvind s.); *mø* best. *-ə* el. *-ən* (Vens.); *mø* (Ang.) = rgsm.; en gæret drik, der tilberedes af honningvand; *å blæj mø* (Vens.), *blæñ mjø* (D.) lave, brygge mjød; ved legestuer søbede piger mjød til brød, Kr. Alm. IV. 30. 68; henstår mjød forlænge, avles der snoge deri (Søvind s.); basilisk (s. d.), Kr. Sagn II. 226. 213; jfr. Aasen mjød, isl. mjöðr hak.; betyder opr. honning, Fritzn.[2] s. o.; „urgetränk der in Europa einvandernden Indogermanen“, Hehn[5] s.127; mnt. mede Sch. Lübb.; htsk. meth, se melske; Mikkels-.

mjødblander, no. i et byrim: *Hwolwaj mjøblæñərə*, Hulvad er et par gårdes navn i Brørup s., Kr. VI. 345. 215, Ordspr. s. 525; et mjødblanderi i Rygård, Ry sogn, Kr. Alm. V. 25. 59.

mjøddram, no. *mòdram æn* (Søvind s.) et snapseglas fuldt af mjød.

mjødrod, no. *myruəð de* (Lild s.) bundfaldet ved mjødbrygning, brugtes som mjødskum (s. d.).

mjødskum, no. *møskom de* (vestj.); *myskom de* (Lild s.) skummet, når man bryggede mjød, brugtes til at søde øl med, el. pebernødder el. på anden måde istedetfor sirup; *di fèk suətpøls skon i tanəŋər å warmt òp i påñ mæ myskom hèlər myruəð* (Lild s.), jfr. Sgr. V. 159.

mjødurt, no. J. T. 235. 236. 305. 344, plantenavn; fællesnavn til spiræa filipendula og ulmaria L. (Ålborg, Saxild, Haderslev egn, Als); en snerreart, galium verum L. (N. Slesv.); mjaðurt, plukket midsommersnat, viser tyve, Arnas. I. 646.

mjøl, no. se mel, mele.

mjölk, no. se mælk.

mjølske, no. se melske.

mo, no. se mud; to. se moden; uo. se måtte.

1. -mo, no. se al-; er det en form af made (s. d.)? el. er det = Aasens mo 1, flade, slette?

2. mo, uo. i udtr. *de mos hæn* (Mds., Sall.); *de mowəs hæn* (Vens.) om en byld, som ikke kommer til udbrud; det svinder hen, lidt efter lidt; jfr. isl. móa; se små, uo.

3. mo, no. *mo* (Mors) en jordart, en slags sort ler; *de æ mo, de mark han hår* (Lyngby Saml.) = moler, en hvidgul lerart, for störste delen dannet af kiselinfusorier; jfr. Aasen mo 1.

4. mo, to. *mo* (Mors, Thy); *moi*, itk. *mwòt* el. *mòt* (vestj.) i udtr. *æn mo ærəñ* (Thy) et magtpåliggende ærinde, sagtens et ærinde, man har travlt med at få udrettet; *han war så mo o ər* (Holstebro)

havde lyst til det; *de ær åsə i æn mọi tij* (smst.) i en travl tid; *han hår wal et mọjər eṅ* (sts.) travlere end; som itk. må herhen udentvivl føres udtr. *a hår så mwòt* (Vejr., vestj.) jeg har så travlt; *a hår så mwòt, a ka et əngåṇ fo ståṅ o spøt* (vestj.); *haṅ hå så måt å trabəlt* (Agger); m. h. t. formen slgn.: kul, modelig, modens; skidemot; moskab; jfr. isl. móðr, træt; se tront.

1. -mod, se kornmod; fordi lynglimtene mest ses, når kornet modnes?

2. -mod, no. jfr. Aasen mot 2, isl. mót itk. fuge, sammenfældning; lede-.

3. mod, no. *mụ è* best. *-ə* (Vens.); *muwəð æn* (D.); *mọəj et* (Søvind; Tåning); *mọr et* (Bradr.; fællesk. Fjolde) — 1) sind, stemning, *vær gåt, il te muwəð* (D.); ligeså Angel; lyst, *æ fæk moər te hiṅ; hær do moər te å se dæ får i vår gåər* (Mellemslesv.); *a hòr eṅc no mụ åpọ ə* (Vens.). — 2) sindsstyrke, fyrighed, frygtløshed; *a hår fresk muwəð, han håð et mijər muwəð ən te si sjæl* ɔ: var modløs; *ta muwəð te· sæj* (D.); *han hår m— i æ kluð* (Andst); *a tò mọəj te mæ o tò mi wantər òw* (Hors.) spøgende, når man begynder et arbejde; *tòv mọjət* (Vor h.); *sky mọjət åp* (Søvind s.); *æ hæst hær myər moər* (Bradr.) er fyrig; *å wè we gåt mụ; dær æ mụ i ham* ɔ: han er storagtig; *å kom mæ ə betə mụ* ɔ: være ivrig, vred; *tab mụə, læ mụə fal; ha hạj mac som mụ, war hạj eṅc gụ å kom te* (Vens.). — 3) i særegen betydn. om heste: *ær ən gelət? — næj, ən hår æ muwəð ino·* (Malt, vestj.) ɔ: den er uskåren. — Jfr Aasen, mod, mot itk.; isl. móðr hak. sindsbevægelse; htsk. muth; se kapsune; gasse-, hov-, over-.

4. mod, fho. *mọi* (Søvind s.) = rgsm.; se i-.

1. mode, no. *mụ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *muwəð æn -ər* (D.); *mowəj æn* best. *-ən* flt. *-ə* (Søvind s.); *mọdi* (M. Slesv.) = rgsm.; *no æ de komən åpå mụ, æn nyc mụ* (Vens.); *væn de vår kon å æ mọr, så kuṅ æ præst ğæn ri te kirk å æn bol* (Sønderj.); *„dær æ maṇə muwədər ọ ət!“ så æ maṅ, han såw æn brọqə føl* (D.); *han ær æbå·q lisom Suṅs piqər mæ æ mowədər* (vestj.), se Kr. VI. 326. 106; jfr. fr. mode af lat. modus, måde; modens.

2. mode, uo. upers. *væn de mọrər mæ* (Vlb.) når jeg får sind, lyst til det; se 3. mod 1.

3. mode, no. *muwəð æn* (D., Malt, Hvejsel); *mọi* (Vor h.); *mowər* el. *mowəð* (vestj.); *muwər* (Vejr.); *mụ è* (Vens.) — 1) møde, sammentræf; *vi skal uð o sijə, hwa muwəð han for* (Hvejsel); om lykkeligt eller ulykkeligt møde; *wi måt è li mụ,* vi havde et stygt møde, f. eks. en kvinde; *è gåt mụ* er en kørende, ridende el. gående mand (Vens.), se møde uo. — 2) tidspunkt, *om fjòwtən daw mụ, ọt daw å mụ; om ən ståjstij mụ spæjə wi ọqən får* (Vens.); *i då komər åt da mowər* (Holstebro) ɔ: idag om otte dage; *åm æn fjåwten da, åt* el. *åtə da, månəð muwəð* (Thy); *åm fjòwtən da, åt da muwər* (Vejr.); *om æn tij mowəð* (Hmr.); *om æn fjåwtən daw imuwəð* (D.); *om æn par ọr, æn åt das tij, æn fjåwtən daw imuwəð* (Andst) ɔ: om et par års tid, en otte, fjorten dags tid; ligeså Hvejsel. — Jfr. Aasen mot, isl. mót itk., møde, sammentræf; mnt. mote, Sch. Lübb.; imod; 2. -mod, karle-, mile-, morgen-.

modehandlerinde, no. *mọdəhaṅləriṇ æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

1. model, no. *modəl æn* (Fjolde) en sump.

2. mode·l, no. *modè·l æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; jfr. ital. modello, mønsterform, dannet af lat. modulus.

modelig, to. *mwòələ* (Vens.); *mowələ* (vestj.) dybt bedrøvet, *han grær så mowələ* (vestj.) så bitterlig; „Mari hun græd så moddele“, Blich. Bindst.

moden, to. *mọ* (D., Vejr.); *mån* (Mors, Sall., Lild s.); *mọ* el. *moən* (Thy); *muwn*, itk. *-t* el. *munt*, flt. *muwn* (Vens.); *mown* (Fur); *mọn* flt. *mọn* (Søvind s.; Agersk., Bradr.); *mån* (Ang.) = rgsm.; *kunt æ munt; cesbærən æ muwn* (Vens.); *æ byk blywər få knap mọn* (Agersk.) for hurtig moden; *ujawn mọ* (Thy); *ət jæns mån, mån øwər ən jawn* (Mors); jfr. Aasen mogen, ligeså sv., se kornmod; dras-, fald-, hænge-, over-, sam-, silde-, tve-, vand-.

·-modende, tf. se for-.

modens, to. *muwədəns* (D.); *mowəjəns* (Søvind s.); *mwòəns* el. *mòəns* (Vens.); *mọrəns* (S. Sams) — det som er på moden; *æn m— hat, kåwl* osv.; *mi kòwəl æ så*

gam̲əl tè dæn̄ blywə snǫə mow̯əjəns iğæ·n (Søvind s.); se moderne; ny-.

moder, no. *muw̯ər æn* (D., vestj., Thy); *mu̯ər æn* (Hell. h.); *mow̯ər æn* (Hmr., S. Lyng h.); *mu̲r* best. *mu̲ən* flt. *mu̲ərər* best. *mu̲ərən* (Vens.); *mòw̯ər* best. *mow̯rən* (Støvr., N. Herred, Randers, S. Hald h., Mols); *mukər* (S. Hald h.); *mòw̯ər æn* (S. Sams, Nordby); *mòw̯ə* el. *mow̯ə* best. *-rən, mòw̯ə* er glds. og bruges mest om dyr (Søvind s.); *moə æn mo̲rə* (Sundev.); *mo̲r æn* (Agersk.); *muᵊr* (Als); *mu̲ər* (Fjolde) — **1**) kvinde i forh. t. sit barn, hundyr i forh. t. sit afkom (alm.); *ta ætə mòw̯ərən* (Søvind s.) slægte moderen på; *mæ mukər* el. *mi muw̯ər* el. *mæ mòw̯ə* (Randers); *bǫn ka go æn̲əldŋs að djær muw̯ər* (Vejle) kan gå langs hende ɔ: göre med hende hvad de vil, jfr. fader; *mi ku̲nəs, mi man̄s muw̯ər* (D.) svigermoder;

æ bæŋk o æ buw̯ər, de ka sæj muw̯ər,
æ kijəl o æ kå̜r, de ka sæj få̜r (vestj.),

se Kr. Børner. 96. 30; *„a sku hælsən frå mi muw̯ər te mi måstər, om mi muw̯ər ku lå̜n mi måstər hin̄ særk“, — „do ka hælsən te di muw̯ər frå di måstər, te hun hå̜r kon jæ̲n o dæn̄ så̲m ær i wask“*, se Kr. Börner. 396. 63; i en remse: „min m— og moster, de trækked til kloster, osv. med var., Kr. Börner. s. 64. 553, 409. 29, se endnu: sommetider; *dė wa dæn̄ goŋ mi måw̯ə dyjə, å a wa it hjæm̲, de ska it ski̦ miə*, Kr. IX. 247. 13 (Ning h.); *din få̜ər hå wåt bæjər we ðæ en̄ din muw̯ər*, Sgr. X. 110. 337 (Vens. ??) kan siges til en, hvis underskørt hænger for langt ned; *ka do ğör de? — Ja, de ka do tròw̯, fale·l, mi· muw̯ər ku swöm̲ i æn balə hak̯əls!* (Malt) en slags forsikring; *nė bǫn mestə djė mu̲r, mestə di åsə djė fǫ̀r* ɔ: kommer i en stifmoders el. husholders vold; *fo̲ æ som fǫ̀r, e̲n som mu̲r; nė mu̲n ær hæ̲n, æ de hi̲lə hæ̲n; de gor i sin mu̲r ijæ·n* ɔ: det går tilbage; *nė følt æ fǫ̲n liq, hò mu̲n ė̲r ǫ ə; no ska wi hjæm̲ å sic te dæ gam̲əl mu̲r å så te gricsi* (Vens.) ɔ: nu skal vi hjem; *fan̄ən plaw̯ər som̲! så̜j han, æ dræ̲ŋ*, om hans mo̲r; *„æ tro̲r, vi kom̲ər vos!“ så̜j han, æ dræ̲ŋ te hans mo̲r, da haj di fån et par ny preqlstekər; „de går æ se̲!“ så̜j æ dræ̲ŋ, da ban̄ət hans mo̲r: fan̄ən tæj sæ* (Branderup); *væn æ bǫn æ föj, ær æ mo̲r öj* (vestslesv.) ɔ: gammel og svag; „mi får å mi mover di æ dø, de kan a nåk fåvind', a hå ṭavt mi fårkleboend, den kan a ålder find'!“ Kr. Alm. III. 118. 17, klager pigen, som er besvangret; moders bryst se sød; brudeparrets mødre kommer ej i kirke ved bryllup, det bringer uheld, Kr. IX. 46. 509; skifting siger: „jeg har diet 8 mødre ihjel“, Kr. Sagn I. 321 øv.; drengen sætter præst og biskop ved spørgsmålet: „hvad hedder min moder?“ Kr. Overhør. s. 20. 53. 77. 78, P. Bj. Aarb. IV. 156; det svider i Sigurds hjærte, da han skærer sin ukendte m— i armen, Fær. Kv. I. 172; den døde moder vender tilbage og besøger sine börn, se Kr. III. 162. 227; IV. 136. 199, Sagn V. 315 flg.; jfr. DgF. nr. 89, Sgr. X. 130 flg., Wigstr. II. 44. 322, slgn. Ndl. Volksk. V. 39, Knoop Ps. s. 130. 2. 9, Urquell[2] I. 89, Kalev. V. 220; se død 2, gjenganger; hun kalder, mens hun i ligkisten føres til jorde, på sin lille dreng, Kr. III. 324. 441; i æv. af Amor-Psyche-gruppen advares hustruen om ikke at lytte til sin moders råd, Gr. Gl. d. M. II. 37, Æv. I. 197, Sgr. XII. 89, Eftersl. s. 32, Kr. VII. 344, J. K. 296, jfr. Asbj. I. 40. 204, II. 158, se fader 1; börn advares mod at slå på jorden med kæp; den, det gör, viser sin moder til helvede el. slår sin moder; den, som slår sten, slår fader, Folkeven XI. 453. 258, Värend Gåtor nr. 86, se jord II. 44. 54 b. — **2**) husmoderen; *wå muw̯ər* (D., alm.) konen i huset; *wò mòw̯ə* el. *mow̯ə* (Søvind s.) svigermoder i gården; *muw̯ər i huw̯s* (Thy) to, tre gamle koner, som står for anretningen ved gilde; i æventyr: hende skal du ikke kalde mo'r, du skal kalde hende „dronning-tilbejl'“, Sgr. XII. 7, se kone II. 263. 37 a. — **3**) i fortrolig tiltale til pigebörn, vel også til ældre, *betə mow̯ər* (Han h.); *å̲ mow̯ə* (Skanderb.); *töw̯ no let, li̲lə muw̯ər!* (D.); også nok i alm. som en slags apostrofe: „pihven fek en nåen ly, mæ mo!“ Yuelb. s. 42. — **4**) fosterlejet hos msker: i Sundev. og flere st. også om dyr; jfr. *barne-, kalve-, lamme-, liv-, mave-; i Vens. og flere steder bruges *mow̯r, mow̯rən, mu̲rən* i forb. med udtr. som: at være plaget af, lide af moderen ɔ: modersyge og kolik: *a æ sådan̲·t plaw̯ə å mo̲rən* el. *mu̲rən; a brǫ̀ sǫənt, te a*

blöw fric få morən (Vens.); man forestillede sig, at det var en krabbe, der krøb op i halsen, jfr. Wuttke nr. 231; udtrykket skal også kunne bruges om karlfolk; *a æ sörən plawət å æ mor* (vestj.) ɔ: lider af kolik; jfr. Kr. VI. 358. 44; se Cavall. Wärend I. 437 „när någon får häftig kolik, tror man ännu att det är födslo-kjyngar, som någon trollbacka vitat ifrån sig sjelf och på den sjuke; besv. s. 413; besværgelser og råd mod „moren el. kolik“ se Kr. VI. 358. 44. 75. 96, 356. 31, IX. 384. 19, jfr. Amins. IV. 92, Z. f. M. IV. 109, Frischbier, Hexenspruch s. 70. 2. 3, Liebr. Gervas. 256. 450, Grimm Myth.[2] 1111. — Jfr. Aasen, moder, isl. móðir; htsk. mutter, lat. mater, ordet genfindes i alle ariske sprog, se madamme, mömme; bade-, barsel-, bedste-, *bære-, fandens-, fis-, foster-, gammel-, gode-, gud-, hus-, hylde-, jord-, kjære-, lyse-, mands-, mor-, olde-, oldeolde-, patte-, pranni-, skrue-, stif-, sviger-.

moderløs, to. *muəlòs* (Vens.) = rgsm.; *è sølə muəlòs bòn*, se morløs.

modermærke, no. barnet kan ikke få modermærke, når moderen lader såmeget som en fingerspids være usyet af sömmen forneden i hendes særk, Kr. VI. 254. 21; et sort m— i ansigtet el. på hænder kommer af, at der er dryppet sod på moderen i køkkenet; kaster en noget til en frugtsommelig kone, skal hun kaste det tilbage, gör hun det ikke, vil barnet få et m—, der ligner det tilkastede, på samme sted, som det har ramt, J. K. 369. 42-45, jfr. Kr. VI. 106. 254. 20 mærke som flynder; ond gernings mærke på börn, Kr. Alm. V. 146. 391. 92; men hun kan også gribe sig om på ryggen el. et andet sted, hvor klæderne dækker kroppen, og „törre mærket af“, se Kr. IV. 265. 382, VIII. 332. 567-68; IX. 1. 4; frugtsommelige kvinder skal for den sags skyld især undgå at se lig, ildebrand, mus, rødt kød, Sgr. VII. 36. 52-55, Thiele Overtro nr. 360 flg.; indgnedet med barnets excrementer forsvinder, Rääf I. 118, se herom Kr. Sagn IV. 630 nr. 12, Folkev. XI. 388. 155, Urquell VI. 204 flg., Pomm. Volksk. V. 87. 5, Maury Magie s. 403.

moderne, to. *modæ'rnə* (D); *mòdæ'rnə* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. fr. moderne; se modens.

modersot, no., **modersotdråber**, no. se modsot, modsotsdråber.

moderssjæl, no. = rgsm.; *dær ær eňc æn muəssjæl hjæm* (Vens.).

moderssön, no. *mòwəsèn* (Søvind s.) en slags edelig forsikring, se fadersön.

modersygdom, no. *mursyqdom æn* (Vens.) modersyge, kaldes også modersot, er vist også kolik, se moder 4; betragtes som et dyr, der sidder fast mod ryg, men kan løsnes, falde ned, kastes op, Kr. Sagn IV. 599. 72; råd: spise en pandekage af 9 slags, deri 3 lus, sts. nr. 71.

modervin, no. lægemiddel; der udleveres aqua menthæ crisp., også forlanges „m—, vindevin og sædevin“, hvorfor fås samme middel.

modet, to. *morə* (Bradr.) glad, veltilfreds; se 3. mod 1; for-.

modfalden, to. *mofalən* (Vens.); *muwəðfåļən* (D.); *morfolən* (Agersk.); *morfåļən* (vestslesv.) = rgsm., se møsfalden.

modgang, no. *muwəðgåŋ æn* (D.); *mòjgòŋ æn* (Søvind s.); *mogåŋ* (Vens.) = rgsm.; *di hòr eňc pròwə no mogåŋ* (Vens.); fortæll. om en pige, der ikke vidste, hvad m— var, Kr. VII. 368, se sorg.

1. modig, to. vistn. kun i en enkelt forbindelse: *hun grær heňə mowədiqə torər* (vestj); *å græə sin mojə tårə* (Sundeved) ɔ: græde bitterlig; *moðə* (Randers); jfr. modelig, modsot.

2. modig, to. *muwəðə* (D.); *muwə* (Hvilsager s.); *mwðə* el. *mòə, moə, muə* (Vens.); *moðə* (Rand., Bj. h., Løvel, Hundsl. s.); *muðə* (Kolding egn) = rgsm.; oftest måske: overmodig; *han æ muwəðə o ət, de æ Jörqən* (D.) ɔ: han gör sig til, er overmodig, kry; *mòjə* (Søvind s.); *dæň mòjə pjalt!* (Søvind s.); derimod: *modi* (sts) som har mod; „de wa kun en bette stumpet kåel, men modde wa han“, Blich. Bindst.; jfr. htsk. muthig; se 3. mod 2; ankel-, hast-, sagt-, sørg-, tvivl-, tål-.

-modighed, no. se hast-, over-.

modne, uo.
muwn -ər -t muwnt (Vens.);
mån -ər -t -t (Lild s.);
mon -ə -ət (Søvind s.)
= rgsm.; göre, blive moden; *de muwnər gòt åpå kunt, kunt muwnəs snòt* (Vens.); *dè hejə vèjr, dè monə gåt å konət* (Søvind

s.); *monəs* (sts.); *de månəs* (Mors); *de mos gåt* (D.); *de måns* (Ang.).

modning, no. *muwnəŋ i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; *kunt sto liq i muwnəŋi.*

modsat, to. *mòjsat* (Søvind s.); *mosat* (Vens.) = rgsm.

modsigelse, no. = rgsm.; *„haj wil en mwòsæjəls ha“*, Grb. 118. 38.

modslagen, to. *morslåwən* (vestsl.) = modfalden.

modskab, no. *moskab* (Vens.) modgang; *hons æ dæ goən dæ te m—? „de war e mujhæl haj ha, næ dè jik ham jèntəŋ te mwòskab“*, Grb. 112. 104.

modsot, no. *muwəsot* (Vind s.); *mosåt æn* (Vens.); *muwəðswåt* (Malt, D.); *muwəsåt* (Thy, Vejr.); *muərsòt* (Lild s); *moisot* (Bradr.) — en sygdom, som gör meget træt, alm. vistnok former af blegsot: *nær di for muərsòt, så ska di moləs, fòr hèləs for di guwlsòt å sweñsòt, å så dør di* (Lild s.), jfr. J. Saml.[3] I. 40; der følges fire sygdomme ad med modsot. Den begynder med brødlede, og når en kommer for langt hen i gulsot, så kommer en jo i tæring og svinder rent hen, Kr. VI. 184; går det hvide på det underste af neglen bort, har man „muesot“, J. K. 353. 1041, el. bliver det hvide i öjnene gult (Malt); råd mod m— er foruden målen (s. d.) at nedgrave en flaske vin blandet med safran, gurgemeje o. m. en torsdagaften efter solnedgang, hvor den da blev stående tre solemærker, deraf tages en skefuld morgen og aften (vestj.); eller også en skefuld tjære på fastende hjærte tre morgener i træk, begyndt en torsdag (vestj., Vens.), se J. K. 371. 1152-53; andre råd er: en hugormeham på smörrebrød, Kr. VI. 355. 16; tre kogte regnorme, som drikkes med suppen, s. 357. 38; tre friske hestepærer, af hver presses tre dråber saft, dette tages i brændevin, fastende, tiende, en torsdag morgen, s. 375. 206; el. tre levende lus (s. d.) spises indbagte i en pandekage, Kr. IX. 66. 26, Sgr. VII. 32. 42; glød føres 3 gange gennem linned, tre torsdag morgener skal patient drikke egen urin, spise hud af hönsekro, blårtråd snos om liv på syg, se Kr. Sagn IV. 599. 73-77, se gulsot; jfr. Wigstr. II. 161 mosjukan; Folkev. XI. 461. 349-51, Liebr. Volksk. 339. 205 (Norge); findes også hos kreaturer, Amins. V. 106, Lidmål 121. 309; se Aasen, modsott, huk.; mod to. mat, isl. móðr, htsk. müde; modig; måle.

modsotblade, no. *muwəðswåt blå* (Malt) bladene af en kurveblomst (hieracium?); man spiser dem rå, 9 blade første dag, 8 anden, tilsidst 1 blad, tilmed drikkes safranbrændevin, 16 øre safran til en flaske brændevin.

modsotdråber, no. flt. lægemiddel; der udleveres mixt. aperiens el. elix. præservativ.

modsotpulver, no. lægemiddel; der udleveres rad. gei urbani pulv., el. pulv. digest.

modstand, no. *muwəståň æn* (D.); *mòjstaň æn* (Søvind s.); *mostaj æn* (Vens.) = rgsm.; *mòjstaňə æn* (Søvind s.); *mostajər i* (Vens.) modstander; *mostajskraft æn* (Vens.).

modstå, uo. *mòj-* el. *moisto* (Søvind s.) = rgsm.

modtage, uo. *mòj-* el. *moita* (Søvind s.) = rgsm.; „hunnen ka hon mojta noj ow en fremmet“, Tkjær II. 81; fremmedord, se tage imod.

modvind, no. *muwəðviň æn* (D.) = rgsm.; *„di ar ma leq få mòwej hælə wejstel“*, Grb. 147. 15.

modværge, no. *muwəðverə æn* (D.); *mowèrə* (Vens.) = rgsm.; *„di sat dèm te mowærə“*, Grb. 185. 8, låneord?

moen, to. se moden.

moerle, to. se modelig.

moet, to. *moə* (Mors); *moə mark, juwr*, hvor jordbunden er 3. mo (s. d.).

mog, no. se måde, måge.

mog, no. *moq de* (D., Agersk., vestslesv.); *måq* el. *mòq de* (Vejr., vestj.); *mòq de* (Mors, Thy, Lild s.); *måq* (Agger); *måq de* (Sall., Søvind s.); *moq (?) de* (Sydsalling, Mors); *mòq de* best. *mòqən (!)* (Vens., ligeså Hell. h.); *måq* best. *måqət* (Støvr. h.); *mòq* best. *mòqəð* (Himmerl.); *moəq* best. *moqə* (S. Sams); *mòq* best. *mòqət* (Skanderb.); *mok de* (Sundeved; Bradr., Ang.); *mok dæn* (Fjolde) — 1) møg, gødning; *kø måq ui, spre måq* el. *splèt måq* (Søvind s.); *spre moq* (D.); *a sto æn da i møŋən å følt moq* (læssede gødning) *å kor ət i markən, å min søstər sprej moqən*, Kr. IX. 231; *skiər mòq* (Vens.) ublandet m—;

i hvad vejrlig der end er på sky,
så kører de dog møg i Fly,

Sgr. II. 90. 430; *æ moq ær æ mañ å ət* (D.) omtr. = *de æ mòqət dæ löwtə kaqən på bowrət* (Tåning), *de ær æ moq, dær leqər æ brø o æ buwər* (vestj.), jfr. Folkl. Rec. III. 76; *moq, de æ gåt skit* (vestj.); *vor ən hælər åp mæ æ mok, kañ ən væñ æ plåw* (Vlb.); *a aqə mòqən uk åpå markən; hwa dær æ mẹ̀ mòq, dær æ månə pæŋ* (Vens.); *wi ska te å aq mòq jẹj å dawən; piqən sprẹ̀j mòqən; i gaməl daw hjalp piqərn åsə te· mæ å lẹ̀s mòqən; dæ blywə nåk mi mòq en bløw!* mere møg end blod, kan siges, når drenge slås; *de blywə te mòq lisəm Wolə Moŋks brøj* (Vens.); *ka do hål æ måq å dæ?* (Agger) ɔ: holde dig fri for snavset; *haj æ de bæst mesk, mòqən ka leq i* (Vens.); *dæñ dær bəhålər moq teö·wəs, behålər å pæŋ teö·wəs* (vestslesv.) ɔ: man mangler altid gødning nok; vi har mog og skidt nok uden to gange om året, Kr. IX. 38. 412 ɔ: forår og efterår, når gødningen køres ud; *de æ blòwən i måq* ɔ: blevet ubrugeligt, rådnet op; *bårə* (både) *dè jæn skit å d'añt* (det andet) *måq* ɔ: det altsammen, revl og krat; *æ dè jæn skit, så æ d'añt måq* (Søvind s.) om to lige slette ting; *do hær nåk låəñ di moñ hæn å kør mok i* (Valsb.) siges til den, som ej hilser igen; *skyð æ moq åp i æ lyw o tæj fat!* (D.) opfordring til rask arbejde, når en står ubeslutsom; *tij stel, dər komər æn las moq!* (vestj.) siges til den, der taler höjrøstet og meget; *de væltər frå ham, lisom moq frå æn træt hælməs* (vestj.) om en, der taler meget, lyver meget; en tater har navnet: Tammes mogpind, Sgr. IX. 26; i ævent. forvandles maden i karlens pose til mog, Sgr. VI. 145; mand er skjult i et læs m—, Kr. Sagn III. 157. 805; er der et føløg for, må møglæsset ej klappes med skovl, så kastes føllet, Kr. IX. 12. 106. — **2**) om hvad der er værdiløst; *de æ no gåt mòq* (Vens.); *skit å måq, de hejələ!* (Søvind s.); *de gaməl moq* (Støvr.) det gamle juks. — **3**) *è sølə mòq,* et stakkels, skrøbeligt mske; *de æ sònt ə sølə mòq, de ka ẹən teŋ; mòqə ku da eñc hòl tẹ ə* (til arbejdet) *å blòw syq knap;* til et lille barn: *det betə mòq!* (Vens.); *èt lilə måq* (Søvind s.) et lille pus; jfr. hundemog, -skidt; se Aasen, mok, myk; isl. mykr el. mykja huk.; eng. muck; aske-, bland-, bus-, feje-, flod-, fugle-, fæ-, fåre-, gjødden-, heste-, hunde-, kle-, ko-, lår-, pose-, pus-, rive-, stald-, storke-, svine-, tang-, øg-.

mogagende, no. *moqåqəñ* (vestj.) møgkjørsel; *wi hò så trabəlt mæ de mòqaqi* (Vens.); fig.: *I kam i æ løkələ tij å et i æn skirən m—,* ɔ: netop belejligt; evig uden ende, ligesom de Pederstrupper deres m—, Kr. Ordspr. s. 503 (Viborg); Ajstrup m— og helvedes pine får aldrig ende, sts. s. 508 (Malling s.?), jfr. Eftersl. s. 213. 173 byer, der har lang markvej; se mogkjøren.

mogast, no. *moqast æn* (Andst) egentl. møgrumpe, skæo. til et skident høved el. en skiden dreng.

mogbeskidt, to *moqbəskit* (Søvind s.) overmåde snavset.

mogbol, no. *mokbol et* (Fjolde) møgfjæl.

mogbukse, no. *mòqbòws* (Vens.) en skiden dreng.

mogbåre, no. *mòqbor æn* best. *-boən* flt. *-ər* (Vens.); *moqbor æn* (Lild s.); *moqbår æn -ər* (D.); *mokbaə æn -barə* (Sundeved) — møgbør; *„Nijls ha fåt mòqborən wræ twat i dön får ham“*, Grb. 68. 68; *è sæn Stæfəns mòn war ə om å jòr å få fat i ajə djæ mòqbor å cyr i (ən) istəns hæn, sònt di ku eñc næmt fẹj i (ən), nẹ̀ di wil te å mòq* (Vens.); jfr. slop.

moge, uo.
moq -ər -ət (D., Agersk.; Støvr.);
moq -ə -t moqt (Søvind s., Elsted);
mòq -ər mòqt mòqt (Vens.);
moq -ər -əð (Thy, Lild s.);
mok -ə -t -t (Sundev., Fjolde, Ang.)
— muge, køre møget ud af stalden; *mòq i nøst, i stalən* (Vens.); fig. *han hår mijər o röjt eñ o moq* (Malt) om en, der fører sladder; *du ær il vaə å moq oñə* (Søvind s.) udtryk for stor foragt; *væm dær iñt gist væn öwər å mok sin in køər, ska kom te å mok añərəs* (M. Slesv.) ɔ: hvem der ikke vil passe sit eget, skal komme til at arbejde for andre; *moq sə* (Søvind s.) forrette sin nødtørft; i ævent. er det en opgave, som pålægges, at moge en stald (s. d.), Kr. VII. 328, Sgr. X. 24, jfr. Asbj. I. 228, Arnas. II. 446; jule- og nyårsdag må ej moges, så moges et høved el. lykken ud, Kr. Alm. IV. 111. 6. 322. — **2**) gå uordentlig

og skidenfærdig med et arbejde, så man ingen vegne kommer, *han gọr å mọqər ij əð* (Lild, Thy); hun moger alt det hen, hun kommer til, Sgr. XI. 216; *go å mọq mæ no̱wəj* (Søvind s.) ɔ: ingen vegne komme med sit arbejde; jfr. Aasen, isl. moka; tage kortene op i kortspil og give kort; gives de alle tre på engang, kan siges: *så mọqər vi o gir då̱wər a jæṇ gaŋ, så ær æ sysəl ǧọr* (Andst); *å mọk æ kåt* (Sundev.); om utilladelig forbindelse mell. to ugifte: *di leqər å mọ̀qər* (Vens.), mildere udtr. end hore (s. d.). — Jfr. Aasen, moka, ligeså isl., muge, rense med skovl; Aas. muga, derimod samle i dynger; som det anf. eksempel viser, betragtes ordet her som henhørende til: moge 1, føre gødning ud af stalden; se mukke 1.

mogelse, no. *mọqəls et* (Randers egn) person, som ikke magter noget.

Mogens, no. *Muwns* (Lild s.) alm. mandsnavn; *Pjè Muwnsən;* sönnerne kaldes jævnlig *Munsədræŋən: Munsə-Jæns, Munsə-Nils-Pẹdər* osv. (Vens.), *An Mọnsdə* (Elsted) Anna Mogensdatter; jfr. Dania III. 44; *de æ· nåk ma te Muwəns* (Vens.), om hvad der smager rigtig godt; *hijə hå Mọəns nåk waṇ* (Tåning) katten; *Mòwəns* (D.; vestj.), se mis, pus; *„no sa Muwns i sprèkən å slekə hans pòjtər“*, Grb. 73. 34, nu sad Mogens (katten) i sprækken og slikkede sine poter; så siger han til katten: „Movens, Povens, forvar dig!“ Kr. IV. 317, jfr. Bang, Præstegdsl. s. 94; navnet stammer fra lat. Magnus, se U. Bl. II. 74, mad II. 524. 26 b.

moget, to *mọqə* (D., vestj., Lild s., Søvind s., N. Slesv.); *mọqe* el. *mọ̀qə* (Vens.); *mọkə* (Ang.) stærkere udtryk end beskidt, *mọ̀qə i aṇsecə* (Vens.); *mọqə væjlə* (vestj.) tåget og fugtigt vejr; kan din stykke mogede kat ikke være af bordet for fremmede folk, Kr. VII. 173, skældsord; jfr. ko-, lemme-.

mogfjæl, no. *mọ̀qfjæl æn* = flt. (Vens.); *mọ̀qfijəl æn* (Han h.); *måqfijəl æn -fijəl* (Randers); *mọqfjæl æn -fjæḻər* (D.) vognsiderne, der bruges til gødningskørsel; *ạ, gi ət æn skraḷ å æ mọqfjæl* (D.) ɔ: giv marken en ubetydelig smule gødning; *mọqfjæḻər*(D.) fig. omböjet hvid krave.

mogfork, no. *mọqfårk æn -fåṛk* (Agersk.); *mọkfårk æn -fåṛk* (Sundev., Bradr., Ang.) møggreb.

moggalt, no. i udtr. *de ær i rècti æqtə prewələgijrə mọ̀qqåłc* (Veus.) ɔ: han er et stort svin.

moggilde, no. bymændene kørte præstens mødding ud, derfor gjorde han så et m—; i Sydsælland og Falster holdtes store m—r, i det bymændene hjalp hverandre at køre møddingerne ud, og når hele bylaget var færdigt, gjordes gildet, se Jylland I. 48. 8; alm. gjorde vel husmanden m— for gårdmand, der kørte hans mødding ud (vestj.), jfr. J. Saml.[2] III. 137.

moggreb, no. *mọqgrẹv æn -grẹv* (vestj.); *måqgrẹv æn -grẹv* (Randers); *mọq-* el. *måqgrẹv æn* (Søvind s.); *mọ̀qgrẹƀ æn* best. *-ən* (Vens.) — møggreb, jfr. læssegreb; m— brugtes undertiden til at stege ål og andre fisk på, Kr. Alm. III. 92. 311.

moggris, no. *mọ̀qgrics i* best. *-i* (Vens.) skældsord, se moggalt.

moggrob, no. *mọqgrọv æn* (vestj.) renden i stalden, der samler kreaturernes gødning; jfr. grebning.

moghakke, no. *mọ̀qhak æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Sams); *mọkhaək æn -hakə* (Sundev.) — 1) krog til at hakke gødningen af vognen; spøgende: *nær æ maṅ et æ hjæṃ, sætər vi æ mọqhaḳ får æ buræ·ṅ* (Vejle), også skældsord: et skidenfærdigt kvindfolk (Vens.). — 2) *è mọ̀qhak* (Vens.) = den aflæssede møgdynge.

moghave, no. *mọqhaw æn -ər* (vestj.) møgfjæl (s. d.); i en stedremse: „Stallerup moghawer“, Sgr. II. 71. 377 (Fredericia egn), se 1. have.

moghjatte, no. *mọ̀qhjat æn -ər* (Vens.) skældsord til en skidenfærdig og slusket kvinde.

moghob, no. *mọkhọb æn -hobər* (Fjolde); *mọkhoəf æn -họf* (Brader.) — møgdynge på marken.

moghors, no. *mọ̀qhås è* (Vens.); *è rècti m—,* skældsord til en skidenfærdig kvinde.

moghoved, no. *mọqhòwi et* (Vor, Søvind s., Tåning) — 1) en greb med afslidte flener (Tåning, Søvind s.). — 2) et skæo. til en lille dreng, der ikke kan bestille noget; uduelig person; et skidenfærdigt mske (Vor h.); *dè ær èt sælə mọqhòwi* (Søvind s.).

moghöved, no. *moqhöwəð et* (Randers) skæo. til et skidenfærdigt mske.

mogkar, no. skæo. til en skidenfærdig kvinde; *sicə è mòqkòr do ær!* (Vens.), se mogskank.

mogkarre, no. *moqkår æn -ər* (Agerskov, D.); *moqkor æn -ər* (Plougstr.) — møgbør.

mogkjøren, no. *moqkyjərəň* (D.); *mokkørəň* (Sundev.) — gødningskørsel; *no æ vi færə mæ æ m— får ior* (D.); „Hind preglen og Ribe m—“, el. „Ribe m— og Vind gjærden“, *Rivər m—, Kalsluň' hjøkyjərəň o hælvedəs pin for ålər æň!* (D.), jfr. Kr. VI. 342.199, Ordspr. s. 517, Sgr. VII. 174.768 Slagelse m—, jfr. „de æ de samm, hwa væjr der blæs o sky, så kyr di måg i Fly“, Kr. Ordspr. s. 503 (Fjends h.); se mogagen.

mogkramse, no. *moqkrams æn* (vestj.) = møgkrog, møghakke.

mogkratte, no. *mòqkrat æn* (Vens.) möghakke og skældso. til skidenfærdig kvinde.

mogklage, no. *mòqklaq æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) mögklat, se 1. klage.

mogkrog, no. *moqkroq æn -kroq* (D., Malt); *måqkroq æn* (Søvind s.); *måqkråq æn -kråq* (Randers); *„mokkro“ æn* (Ang.) — møghakke; samme talemåde herom som om møghakke (s. d.), se Kr. IX. 42.59; fødderne blev trukne fra Angantyrs sönner ved m—, se Kr. Sagn IV. 24.96-7.

mogkyk, no. *mòqkyk æn* (Mors) aflæsset møgdynge på marken.

moglæs, no. *mòqlæs è -t* = flt. (Vens.) møglæs; sidste m— hjemkørt, derpå en „dyngbrud“, halmdukke, Amins. IV. 102.

moglår, no. *mòqlor è* (Vens.) = mogso.

-mogperris, no. se Peder-.

mogplanke, no. *moqplaŋk æn* (vestj.) en planke, der lægges over møddingen til at køre møget ud på.

mogpram, no. *mòqpram i* best. *-i* (Vens.) skældso. til skidenfærdig mandsperson.

mogprog, no. møghakke; *næə manən æ u, sèrə måqproqən få bòrəænən* (Elsted).

mogprovst, no. *mòqpròwst i* (Vens.); *mòqpròwst æn* (Lild s.) skidenfærdig el. uordentlig person.

mogpus, no. *moqpus i* (S. Sams); *mowpus i* best. *-i* (N. Sams) — møddingpøl.

mograd, no. *moqrå æn* (Mors) = mogroge.

mogroge, no. *moqroq æn -ər* (D., Malt, Elbo); hak. (S. Sams); *moqroq* el. *-ruq* flt. *-ər* (Agersk.; Bylderup); *måqròq æn -råqər* (Randers); *måqroq æn* (Søvind s.); *moqroq æn* (Hell. h., Øland) — møgdynge, aflæsset på marken; i en stedremse „Kirkeby mogroger“, Kr. IX. 133.355, Sgr. II. 87.420 (Nörv. h.).

mogskank, no. *mòqskåŋk i* (Vens.) uordentlig mandsperson, se mogkar.

mogskodde, no. *mòqskò æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); når sidefjællerne på mögvogn er samlede ved tværbeder, nævnes de ikke *mòqfjèlər* men m—r; den består da af 2 brede fjæller, ofte med et smallere i midten, har et håndtag, for lettere at kunne løftes, når gødningen aflæsses.

mogskovl, no. *mokskåwl æn -skåwl* (Sundev.); *moqskòwl æn* (Søvind s.; Randers); *mòqskòwl æn* best. *-skòwl* (Vens.) — møgskovl, staldskovl.

mogso, no. *mòqsow æn* (Vens.) skidenfærdigt kvindfolk.

mogstyrte, no. *moqstöwt æn* (D.) møgbør.

mogsvin, no. *mòqswijn è* (Vens.) skældso. til skidenfærdig mandsperson, se moggalt, -gris, -so; kan også være kæleord til et barn: *do ær i betə m—!*

mogsæd, no. *moqsæð æn -sæðər* (D.) — 1) = møgfjæl. — 2) *mòqsèi et* (Søvind s.) skæo., en person, som ikke dur til noget; samme ord som nr. 1? jfr. moghoved.

mogtræt, no. *moqtræt* (vestslesv.) overmåde træt.

mogtæt, to. *æ gulərööər stor så moqtæt i or* (D.) så overmåde tæt.

mogtønde, no. *moqtøň æn* (Rkb.); *do ær æn m—!* skæo. til en skidenfærdig person.

mogvej, no. „ad Ajstrup m— kan de ikke færdes for åleben og sildeben, for når de kørte mog, fik de enten et stykke ål og brød el. sild og brød til mellemmad, som de gik og spiste hen ad vejen, og benene kastede de jo fra dem, når de var gnavede, se Eftersl. s. 213.173, mogagen.

mogvogn, no. *mǫqwuwn i* best. *-wun* (Vens.); *moqun æn -un* (D.); *måqun æn -un* (Søvind s.); *mokvun æn -vun* (Sundeved) — møgvogn; „læg di bien, hue dæ kommer ingen mågwoon!“ (Randers egn ɔ: læg dig at sove.

mogvorn, to. *moqwòrən* (Lild s.) skidenfærdig; *fo uwr fòr å wær m—,* se ledelse.

mogværk, no. i udtr. som: *de æ skit å mǫqwærk!* (Vens.) uselt gods; *ren å bòr mǫqwærk* (sts.) svineri fra en ende af.

mohæres, to. „hun å Maren had nøssen fot no nøi mohæres kåvve“, Johanne Tre Smådigte s. 3; et kjolestof, jfr. eng. mohair, kamelgarn.

moi, no. se mod, mode; to. se mo.

moisot, no. se modsot.

moje, to. *æn mojə jæn* (Sundev.) en löjerlig fyr; er det plt. sik mojen, se Schütze Idiot. III. 107, „sich mühe machen, betrübt sein“; mnt. moien, Sch. Lübb. III. 111. 29, quälen, plagen?

mok, no. se mugge.

moksen, bio. *moksən* (Ikast, sj.) næsten; se V. S. O. moxen; mnt. machschên.

mol, uo. se male; no. se mulm; no. uo. se mål, måle.

1. mol, to. *mol* (Agersk.); *mǫl* (Bylderup); *mål* (Døstr.) sløv, om kniv, jfr. bol; *æn mål saws gir æn sköwmonə skrerər* (N. Slesv.); *dæn knyw æ så mål, te æn kuń ri å ən te Kleplə mærkən* (M. Slesv.); jfr. mnt. mol, weich, mürbe.

2. mol, no. *mål æn mål* (Sundeved, Åbenrå, Fjolde); *mål æn* (Dalby, Bylderup); *mål æn mål* (Agersk.); *mal* el. *mål æn* (Ang.) — 1) regnsky og tordensky, *æ viń rywər rektə i æ mål* (Vlb.; Sundev., Fjolde); Kolding: *mål* flt. regnskyer. — 2) byge (alm. Mellemslesv.); *æn mål ræən,* en regnbyge; *dæ trækə æn mål op, dæ kömə æn m—, de blaŋkə op te æn jæn m—* (Sundev.); jfr. Aasen, mol 3, huk. små spredte skyer, „nærmer sig til sv. moln og er måske et ord for sig“; se iling, kule, mulm, skure; flyve-, hagl-, regn-, sne-, torden-.

Molbo, no. beboer af Mols h., om hvilke der findes såre mærkelige fortællinger; „døden er hård at gå på!“ sagde Molboen, han vilde drukne ålen; „der står vi helte!“ sa'e frøen til Molboen; „hvad enten du kribler eller du krabler, så skal du herned!“ sagde Molboen, han åd en skruptudse og troede, det var en törret sild, Sgr. I. 158. 647-49; Molboerne tager til Oes (Århus) med grin (gryn) og kommer hjem med latter (lægter), Kr. IX. 100. 74; „Molboen slaw i dogen (duggen) å rev i rågen (ruskvejret) å kjor ind i regnvejr, å endda gik der ild i djær hø, så djer gård brænnd“, Kr. Ordspr. s. 509; i Egens siger de: „vi er jo Molboernes horeunger“, sts.; „rend I andre nu, for a er skødt!“ sagde Molboen, da töjrestagen ramte ham i nakken, Kr. Ordspr. s. 462, jfr. Molboh. s. 47. 151; det går ud og ind, ligesom Molboernes röv (s. d.), Kr. VI. 318. 46; det sædv. udtryk er dog nok kong Valdemars r—, se Nyerup, Morskabslæsning s. 274; anmærkninger til Fausbølls Beretning om de vidtberömte Molboers vise Gjerninger og tapre Bedrifter, Kbhvn. 1887; jfr. Kr. Molbohistorier, hvor der fortælles om Aggerboer (s. d.), f. eks. nr. 12. 21. 31. 59. 77. 78. 155. 162. 183, Almtoft nr. 87, Bogø nr. 88, Elsborg nr. 338, Fanniker nr. 166. 172, Fynboer nr. 84. 91-4. 200 flg., Gabøl nr. 67. 92, Harboørebo nr. 27. 154. 159. 163. 167-9. 177 flg.; Havbo nr. 30. 66-7. 76. 158, Molbo nr. 75, Skarrildbo nr. 340, se endvidere Morsingbo; jfr. Mhoff s. 91 flg., hvor der nævnes Böeler, Struxdorfer, Jagler, Gabler, Bishorster, Büsumer, Hostruper, Römøer, Fockbecker, endv. s. 539. 532 flg.; de omtales på Island, se Maurer s. 296; nævnes i Sverige „Telje tokar“, jfr. Lidmål s. 47. 249-50, Segerstedt s. 180; Skarðsmenn og Fámningar på Færøen, se Hammersh. Anthol. I. 383; se fremdeles Urquell II. 117. 154. 169. 191, III. 27. 124. 231. 296, IV. 180. 221, Ndl. Volksk. I. 71. 6, V. 176, VI. 9, Strackerj. II. 281, Knoop Pm. s. XIV anm. 41. 42. 46. 93. 108; Knoop Ps. s. 208 b, Kuhn W. S. I. 226, N. S. 147. 274, Grimm K. M. II. nr. 119. 174, Folkebogen Die Schildbürger, Hagen Narrenbuch, Liebr. Volksk. s. 117, Pomm. Volksk. III. 80. 13, IV. 104, Veckenstedt Volksk. III. 100, Busch Volkshumor s. 31 flg., Mélus. II. 357 Béotiana, Nyrop Rom. Mosaiker s. 201 flg., Romania IX. 138, Rivista I. 34. 116. 207. 240. 320. 401 flg., 405. 478. flg., 596. 625 flg. 635. 14, 713. 879. 910 (Ital.), Revue d. Tr. Pop. I.

335, III. 42, „The wise men of Gotham", se Folkl. Rec. II. 67 flg., Hartl. Fairy T. s. 249, Denham Tracts I. 261, Clouston The book of Noodles (1888), Magyar T. s. 356, Folkl. V. 349. 456 (Indien); eksempel, hvorledes slige krøniker kan opstå, se Soldan I. 10 anm., jfr. tosse.

mold, no. se muld.

molding, no. natbækken (Ribe stift), Mb. efter Terpager; jfr. gdsk. mullug, isl. mundlaug.

moldvrampel, no. se muldvarp.

molest, no. *han gyər æn gråw molæ·st* (V. Vedsted): skade, forstyrrelse; *molæ·st æn* (Røgen) spektakel, alarm; ligeså Kr. VIII. 90: „der bliver da en farlig molest".

molestere, uo. *moləsti·jər* (vestj.) göre skade, fortræd; jfr. fr. molester, lat. molestare.

molet, no. se malurt.

molevit, no. se menuet.

moling, no. se maling.

molke, uo. se malke.

molle, no. se morlil.

molle, uo. *mål -ər -ət* (Agersk., Sem), *de målər* (Sem) trækker op til regn = *de målər saməl* (Agersk.).

molling, no. *måləŋ æn* (Sem) = iling, regnbyge.

mols, uo. se mule.

molten, to. se multen.

molvejr, no. *målvær* (Agersk.) bygevejr.

molövt, no. se malurt.

-momme, no. blinde-, se mumme.

mommen, no. lægemiddel; der udleveres manna calabrina.

momse, no. *moms æn* (Lysgd. h.) god og rigelig mad af en blandet ret, ikke grød, men f. eks. hakkekød; *æn gowə moms* (Viborg) en rigtig fed bid.

mon uo. se mane.

1. mon, spørgeo. *mon* (D.); *mon* el. *mun* (Vens.); *mòn* (Søvind s.); *moñt* (V. Vedsted, Sønderj.); *mut* (Braderup) = rgsm.; *moñt han komər?* (V. Vedsted); *mon haj hò wat dærhæn?* (Vens.); *„mun dè hæ gaməl Fejlap eñc ka ji dè jènteŋ bəskiən om, hwant hon hòr ə"*, Grb. 148. 35; *hwadant mon haj hòr ə? Haj æ nåk komən no, mon?* (Vens.); *„do æ narworn, Jæns!" — „mon"* el. *„mon a de ær?"* (sts.); *dær ær æn lile mon vę ət* (vestj.) en tvivl om det; se mon no., minover; jfr. Aasen, muna uo., monne; komme til (at göre); isl. munu.

2. mon, no. sagtens i betydningen: forgæves, findes i følgende udtryk: *de æ dæ mån om* (Vens.); *de æ dær mon åm* (Thy, Mors); *dær æ mon åm å go dæròwər, får han ær et hjæm* (Thy); *dær æ mån åm å kòst əpo doqtər å medisi·jnər fòr han komər sæ ejt* (Lild s.) = det er forgæves; det er muligvis spörgeordet mon (s. d.); udtalen synes også at være *mån* (Mors), *mån* (Thy), måske er det begge steder *-ð-*.

3. mon, no. *mån è* best. *månt* (Vens.); *mon et* (Hell. h.; Thy, Mors, vestj., Hors.) ordet er mangetydigt, i alm. noget, der er af betydning og som der lægges mærke til. — **1)** lyst, behag, kan vel ligge til grund i udtr. *haj tøkəs eñc mån om ə* (Vens.) han betragter det ikke som behag ɔ: han synes ikke om det; *de tøkəs a bèər m— om* (Vens.) det synes jeg bedre om. — **2)** fordel; *de ær è stu mån* (Vens.), *de ær æn stuwə mon få· ham* (vestj.); *„dèr è let mån we dæj kow, dè malkə møj, nær hon slor ə i gròbeŋi"* (båsgroben), Grb. 238. 873; *„a slow mæ lit igor, mən ida· ka a eñc fånem stut!" — „no, de æ da ə mån"* (Vens.) en lykke. — **3)** forskel; *dær æ mon o ət* (Vind s., sj.). — **4)** magt, overmagt; *ta månt frå jej* (Vens.); *ta monət fræ· jæn* (S. Hald); *ta æ mon fræ· ham* (Vejr.); *ha månt* (Vens.); *„de war eñc temò få· dèm, te Bròjbåris gasir mjæstən ha månt"*, Grb. 14. 3, det var ikke tilmåde for dem, at Brandborgs gasser for det meste havde overmagten; *græjst fo mån; òqən tu månt frå·ham; ka do blyw we å hòl mån?* (Vens.) beholde magten; *ka do fo mon øwər ham?* (Lild s.); *fo mon mæ əð, øwər əð* (Han h.); *hon wel ha mån øwər maj* (Vens.); da de nu ikke kunde få *mon* til at få kirken bygget, Kr. VI. 63; *de hjalp, de war æn mon* (Lild s.); *de ær eñda æn mon* (Silkeb.) ɔ: en hjælp, trøst; *ta mån* (Vens.) tage fast fod, for at beholde hvad der er vundet, når man arbejder med svære ting; *a ka eñc fo mån te å kom uk* (Vens.) få magt til; *de ær æ mon å ər* (Holstebro) det vigtigste af det; *a hòr mån* (Vens.) jeg har magten, jeg har fat; *høk òp å ta mon* (Lild s.) flytte

op og tage fat; se nøde-. — **5**) håndelag, *a hår eňc no mån åpå ə, gåt m— åpå ə* (Vens.); også fig. *han hår æn guwə mon o ər dœr* (Vejr.) godt greb på at omgås med folkene; *ku a fo mån te å bruq bu min arm?* (Vens.) få lejlighed til. — **6**) grad, mål; *di ær we jet mon* (Nordby, Sams); *di hålər jæn mon* (Mds.) de er, holder sig i lige stand; en mand *holər mån* (Vens.) i små kår, holder ligevægten, kommer ud af det; „han holder ét mon, ligesom det sure øl", Sgr. I. 25. 68 (Djursl.?); „jet mon lisom unt øl", Yuelb. 73; herhen hører vel udtrykket: *i meňə mon* (Hovlbj. h.) hvis derimod. — **7**) forspring, *han tår æn gowə mon o hiň* (Holstebro); hun beholder da monnet og kommer til kroen, Kr. IV. 308; *è gåt mon* (Løgst.); *han håj de fårə mon* (Gjedved); *do håə nåk de fårə mon, lisəm krøvəl te markəň*, Sgr. II. 26. 196 (Lisb. T.); *de baqə mon æ dœr eŋən, dæ tå fræ· jæn; „I hå nåk fåt de baqə mon ior!"* — *mæn de æ bæjər å vær oba·q mæ nuə eň afå·r mæ it* (S. Hald) det bagerste forspring ɔ: at være tilbage med noget, kornhøst eller andet arbejde; han har fået det mon (ɔ: bagmonnet), som ingen tager fra ham, Kr. IX. 43. 474; jfr. bag-, for-, morgen-. — **8**) ejendom, boskab, *et mon,* (Hell.), herhen hører sagtens hvad Mb. anfører som nr. 4 (s. 365) efter Aagaard og Outzen: „det er dog et mon", mindegave; ordet betyder vel kun et stykke gods; jfr. fæ-, kar-, klæde-. — **9**) *haj ær i mån mæ mæ om å få dæj hæst; wi ær i mån mæ æ dryw* (Vens.) ɔ: at være i færd med, som et arbejde. — Jfr. Aasen mun, isl. munr hak.; monne.

mond, no. se mund.

mondi, udrbso. edeligt udtryk; „nu har vi, mondi, siddet længe iaften"; „klokken er, mondi, 12", Kr. Alm. III. 98. 49; mon dieu? måske hører hertil: *a twilə monsi, å Cestən twilə monsi åsə* (Vens).

monenstid, spörgeo. „monensti di sku væ så fåkommen, de di intj ka suhr", To Nov. s. 23, mon de skulde være så forkomne, at de ikke kan svare.

monesier, uo. se menagere.

moneter, no. *monę·tər* flt. (vestj.); *maqnę·tə* (Tåning); *monəsər* flt. (D.) — mest spøgende: penge; *han hålər å æ monəsər, o han hår əm* (D.); jfr. fr. monnaie, eng. money, lat. moneta.

monevæt, no. se menuet.

mong, no. uo. se mang, mænge.

monlig, to. *monlə* (Vind s.) stadig, om vejret, *m— vęr;* jfr. u-.

monne, uo. *de monər et* (Elbo h.), det skrider ikke, har ikke fremgang; „han bløw ve å mones mæ ham sålænge", Jyd. I. 27. 2, stride med ham om monnet (s. d.), overmagten.

monneser, no. flt. se moneter.

monsi, udrbso. se mondi.

monsieur, no. i århundredets begyndelse: *musə pròwst* el. *musə hr. pròwst!* titelen, se fader 2, mester 2; „mossæ deenen", And. Frieri, hr. degn; i det gamle rim:

manə hæst o manə huň
ğör æn hærəmaň te æn buň,
manə stuð o manə kyjər
ğör æn buňə til månsø·r (vestj.);

også i hård tiltale: *hø no mosjø·!* (Tåning); *monsø·r i* el. *æn* (Vens.); fr. monsieur, min herre; sieur, lat. senior: den, som er ældre.

monsieur Snus, no. et slags skældsord i hård tiltale: *ka do no hòl din nis dèfrò, monsəsnuks* el. *mòsəsnuks?* jfr. Blanche, Bild. ur Verkligh.[2] III. 79: då är du munsiörsnusen, som man hela aftonen letat efter.

monstro, spörgeo. *monstrò·w* (D.) mon; *m— han komər snår?*

moppe, no. *mopə æn -r* (D.) en lille braknæset hundeslags; spøgende: *næj tak m—!* når man afslår noget; fig. om pengepungen: *a ska nåk tę å ha mopə vę* el. *i æ ørər* (D.) ɔ: have pungen lukket op; jfr. htsk. mops.

mopsig, to. *mopsiq* (D.) stødt, fornærmet; *blyw m—*.

mor, no. se mod, mode, mår.

1. mor, no. *mår de* (D., Agger, Andst, Agersk.); *mor de* (Vejr., Mors); *mwor de* (Thy); *muər* best. *-ə* (Vens., Lild s.) — **1**) mosejord, tørveagtig jord; jfr. marestump, -tørv. — **2**) sand, farvet mørkt el. næsten sort af lyngens levninger, under morlaget er sandet hvidt (vestj.), se htsk. moor; mnt. môr el. mûr, Sch. Lübb., mose, sump.

2. mor, no. *mor æn* (vestj.) havmåge. Aasen anfører under maase, havmåge,

formen maare, der findes i navnet på en vis art måger, ædmaare; isl. már, nyisl. máfr, eng. mew; höjtysk mewe el. möwe.

morads, no. *mora·s æn* (D.); *morå·s æn* (Dybe s., vestj.) = dyndet plet, sump; *„haj mat go å pols i goŋər å morò·sər“*, Grb. 218. 44, han måtte gå og stampe i gunger (s. d.) og moradser; *dær ær æn fåfæ·rdəliq låŋ stræknəŋ mowəs å morå·s*, Kr. IX. 173. 5 (Vandf. h.); jfr. htsk. morast, mnt. moras, Sch. Lübb.; eng. morass, fr. marage, mlat. maragium, sump; henføres til mare, hav; se 1. mar; dynd-, væld-.

morbroder, no. *mårbroər i* best. *-broən* flt. *-brøərər* (Vens.); *mårbro æn* (D.); *mårbə æn -rə* (Søvind s.); *marbrowər i* (Nordby, Sams); *mårəbro æn -bröər* (Agersk.); *mårbror æn* (Bradr.); *mårbruər æn -brøər* (Fjolde); *mårbro æn -rə* (Sundev.) = rgsm.; moders broder, ofte fællesnavn for faders og moders broder (D.); *de æ Pe Dal, mårbror* (N. Slesv.); *dẹ æ mi Sörən mårbror* (D.); *do liqər i ustapə mårbror!* (Vens.) til den, som er i mange klæder; „Maren te mi mårbes å hinne kjærrest“, Jyd. I. 90. 1; *dæň goŋ mi mårbråwə teňt i Tuskaə*, Kr. IX. 254 (Hads h.); *èn ka sajt kòm tè hèlvədə, nèər èn hò faňən tè mårbə* (Søvind s.).

morbærdråber, no. lægemiddel; der udleveres tinct. asæ fœtidæ.

mord, no. *mur è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; deraf *mòrdər i* (sts.), sikkert nyt ord; drikke koldt vand af morders hånd helbreder, Thiele Overtro nr. 502; Wigstr. I. 101, Folks. s. 83, Rääf I. 138, Bruzel. s. 94; morders blod har særlig lægekraft, jfr. Amins. IV. 86, Gasl. 46, Mélus. VIII. 284; kone, som har ligget barn ihjel, har magt, Folkeven XI. 463.367; se hænge, sabel; jfr. Aasen mord, isl. morð itk., smstilles med lat. mors, død; se mövre.

mordisk, to. i udtr. som *hyli æ så mòrdisk te å heŋ we* slibestenen f. eks., ɔ: overmåde tilböjelig til (Vens.).

1. more, no. *moər æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Mols) lykke på en snor (Mols), se rende-.

2. more, uo.

mor -ər -ət (Agersk., D., Søvind s., Elsted);

mur el. *mor* tf. *mor* (Vens.)

= rgsm.; *„lisədaňt murə di dèm øwər å få to kåk te å pròw størk“*, Grb. 15. 16; *haj ka mor tic ajə te sæ sil; skit mæ, hwa de kåstər, nẹ bòrə təsən mor sæ!* (Vens.); ordet bruges i det mindste i D. alm., men gör indtryk af at være fremmedord; jfr. Aasen moroa uo., moro no. huk.; ordets første del er vel mod, isl. moðr; se hugro, morskab, ro.

morgen, no. *mån æn månər* (D.); *mår æn -ər* (Mors, Thy, Vejr.); best. *-ən* (Lild s.); *mòn i* best. *-i* el. *mònəŋi* el. *månəŋi* flt. *mònər* (Vens.); *muwən æn -ər* (Støvr.); *mowən æn -ə* (Søvind s.); *mån æn -ər* (Nordslesv.); *mårn æn mårənər* (Vlb.); *måən æn månə* (Sundev.) = rgsm.; *de ær æn kön muwən* (Randers); *frå mån o te awtən; sist fræja mån* (D.); *såm mårər far daw* (Lild) enkelte morgener för dag; *de ska bruqəs mòn o awtən; di sòw te dæ lyjsə mòn; tilə om mònəŋi; go mòn we mèjəstij!* siges til den, som sover længe; *go mòn! sò dæ jæn te dæ nòn*, börnerim; *jow go mòn!* ɔ: pyt! (Vens.); *dæ komə jẹj da ə àstən i mòn* (sts.) ɔ: imorgen er det atter dag; *fræ mår o te awtən, haň wa ful fræ mår å* (Agger); *a ska gyjər ət straqs o mån daw* (D.); om morgenen i vesten gråt giver op ad dagen godt, Kr. IX. 25. 246, om vejret; — **i morgen:** ɔ: den næste dag; isl. á morgun; *imu·wən* (Støvr.); *imò·n* (Vens., Kobberup); *i mòn rèsə wi* (Vens.); *i må·n* (N. Sams); *i mo·wən dən daw* (Søvind s.); *o må·n* (D., Malt); *o mån o·t daw* (Lindk.); *dær komər æn daw omå·n* (D.); *o må·n* (Sem); *imå·n* (Andst); *mån* (Agersk.); *åmå·rn* (Emmerlev); *mårn* (Bradr., Fjolde, Egebek); *mårn* (Ang.); *imå·r* (Thy, Mors, Lild s., Sall.); — **i morgen aften:** *o mån a·wtən* (D.); *imå·r-awtən* (Sall.); *i mòn awtən komə di* (Vens.); — **i morgen tidlig (årle):** *i mår tilə* (Sall.); *imår olə* (Thy, Mors), også: *i då tilə* (Mors); *o mån tijələ* (D.); *i mun tilə* (Søvind s.); *i mòn tilə rèsə wi* (Vens.); *o mån al* (Nordslesv., Sundev.); *de tæjər æn gal mån al* (vestslesv.) tlm. ɔ: det ender med forfærdelse; *mårn al* (Bradr.), *mårn arl* (Fjolde); — **imorges** ɔ: i dag om morgenen; isl. í morgun; *imå·ns* (Støvr.); *imå·rəns, igomårəns, i andagomå·rəns*, i forgårs (Vens.); *imå·nəs* (N. Sams); *i mònis* (Søvind s.); *imå·n* (D., syd og øst f. Rkb.); *imån* (V. Vedsted, Sem); *i då mårəns* (Thy); *i då mòrəns*

(Mors); derimod: *ida·w tiȷ̇lə* (Andst); *idå̤ ti̤lə* (Sall.; Vejr.); *æmå̤·əns* (Sundev.); *emå̤·rn* (Braderup); *æ må·n̤* (Agerskov); *imå·r̤n* (Emmerlev); *a må·rns* (Ang.); *imå̤·s* (Fjolde); *æ mo̤·ᵃs* (Egebæk); — **om morgenen** ɔ: hver morgen; *om ma̤n̤ər* (D.); *hon tå̤lər tejələ o æ ma̤n* (Hmr.); *om ma̤n̤ərən* (Andst), se middag; *om mowənən* (Søvind s.); „om monneren drow han å“, Jyd. I. 47. 2; *åm må̤·rənən* (Lild s.); *åm må̤·rən* (Randers egn); *om æ må·n̤ər* el. *må̤rənər* (Valsb.); *om må̤·rnər* (Fjolde); jfr. Aasen, morgon, isl. morgunn hak.; morgning; se god-, nyårs-, over-, påske-, torsdag-.

morgenarbejde, no. *mo̤nar̤bec è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

morgenbed, no. *ma̤nbiȷ̇əð æn* (vestj.) arbejdet med hestene inden davre.

morgenbestilling, no. *må̤rbəsteḷəŋ æn -ər* (Lild s.) morgenarbejde.

morgenbrækkelse, no. *ma̤nbrækəls de* (vestj.) slim, som brystsvage folk hoster op om morgenen.

morgenbön, no. *mo̤nbö̤n æn* (Vens.); *ma̤nbö̤ən æn* (S. Sams) = rgsm.; „han soeh te mæ jæn muen lig atte vi hoj løst muenbön“, Tkjær II. 97, jfr. aftensang; i fællesskabets tid holdtes morgenbön på gaden inden bønderne gik til arbejde (Sams); daglig m— og sang er holdt i Saxild kirke, efter bylovens vedtægt, lige til de seneste tider, J. Saml. VI. 273 flg.

morgendröm, no. *ma̤ndröm̤ æn* (D.) = rgsm.; det kan hændes, jeg har lige så god nytte af min morgendröm, som I andre har af eders silkesöm, Sgr. VI. 193. 3.

morgenduelig, to. *mån̤duw̤ələ* (Andst) god til at stå op om morgen.

morgenfrue, no. *må̤rənfro̤w̤ æn -ər* (Thy); *må̤rqənər* flt., måske *marqənər* (D.) — en plante, calendula off. L.; også om onde urter, chrysanthemum segetum L., J. T. 59. 291 (Vens., Mols—Århus.); hvor en m— (chrysanth.) findes på en mands mark, skal han göre gilde; nu betaler han en sum til et fællesgilde (Alrø, Bj. h.).

morgengal, to. *ma̤ngaḷ* (vestj.) om den, som vil stå op för alle andre.

morgengave, no. gave, som ægtemanden efter bryllupsnatten giver sin hustru; om morgenen tidlig, da det blev daw, skjön jomfru hun kræved hendes morgengaw', Sgr. I. 18.13, jfr. Kr. I. 257.13; når du har sovet hos din herre og beder om m— din, Kr. I. 145. 7; da månen skjænd under og solen skjænd (skinnede) fram, Else Nielsdatter kraved hendes morgengav', Kr. II. 321. 9; [dværgene] havde fået skoene til morgengave, men nu kunde de ikke enes om, hvem der skulde have dem, Kr. V. 35, ordet er tydelig ikke forstået; jfr. Djurkl. Unnarboer s. 55, Völsunga S. kap. 12 slutn. „såsnart du har født vort barn“; „maiden portion“, Mabinog. s. 449; isl. morgingjöf huk., se Fritzner[2] s. v.; Wille, Sillejords Beskr. s. 261, Haukenæs VI. 372; Grimm RA. s. 441 flg., Weinh. Altn. Leben s. 247, Deutsche Frauen I. 402.

morgengavn, no. *ma̤ngaw̤n de* (vestj.) kvindegerning i huset, som skal göres om morgenen, se aftengavn.

morgengjav, no. *ma̤njo̤w̤ æn* (Vens.) den første gift til køerne.

morgenglammer, no. i rimet: *ma̤nglam̤ər, kwiňklam̤ər, søn̤ənviņ o fo̤raŋst œňər mœ waň* (Malt); jfr. 2. gladder; ordet må betyde klart vejr.

morgengnaven, to. *mo̤ngnaw̤ən* (Vens.) = rgsm., gnaven om morgenen.

morgengrinne, no. se *aftengrin.

morgengrå, se morgensyg.

morgenhöne, no. *må̤rhön æn* (Holstebro) en pige, som kommer tidlig op om morgenen.

morgenister, no. *må̤ristər de* (Thy) materie, der om morgenen kan samle sig i öjenkrogene.

morgenkat, no. *må̤rkat æn* (Navr, Holstebro) den, der kommer tidlig op, især den, som får kvæget først ud pinsemorgen, se Kr. Alm. IV. 159. 461, jfr. syvsoverdag.

morgenkok, no. kaldes den hyrde, som får sine køer sidst ud pinselördags morgen, se Sgr. V. 166. 750 (vestj.), jfr. middagsgjæk, syvsover.

morgenkrage, no. *mo̤nkra̤q æn* (Vens.) kaldes hyrden, der først får køerne ud pinsemorgen, se syvsoverdag.

morgenkys, no. i udtr. *hun ær et o ta ma̤nkys å̤*, Sgr. II. 107. 476 (Fj. h.) om en morgengnaven, arrig kvinde.

morgenlunner, no. se lunner, aftensunner.

morgenmand, no. *mǫnmaj i* (Vens.) i enkelte talemåder om den, som er tidlig påfærde med sit arbejde: *æ mårnmaň dæň viňər* (Vlb.); *æn måṉmaň gor fram, awtənmaň for skam* (D.); *„æ måṉmaň komər mæ ət!“ så hun æ kæləŋ, hun ræň mæ æ dyn o æ røk om æ mæja* (D.) ɔ: den, som står først op, trækker læsset; *han ær æn guwə måṉmaň* (D.) = morgenduelig.

morgenmode, no. *mårmowər æn* (Sall.) morgenmøde, det første møde om morgenen, hvoraf der tages varsel, jfr. 3. mode.

morgenmon, no. i talemåden: *måṉmonət æ bæjər eň awtənmonət* (Røgen).

morgenmælk, no. *mǫnmjèlk de* best. *-ən* (Vens.); *måṉmjælk de* (D.) — den mælk, der malkes om morgenen.

1. morgenmål, no. *mårmol æn* (Holstebro, Mors); *måṉmol æn* (vestj.); *mǫnmol è* best. *-t* (Vens.); *måṉmål et* (Agerskov) — det mål mælk, som malkes om morgenen.

2. morgenmål, no. *mårnmål* (Bradr.; Vlb.); *måṉmål* (Agersk.) — morgenstund; *de rest mæ rektə i æ m—,* om feberen; også: *han gør ət måṉmål* (Agersk.) udrettede det arbejde, som göres inden davre.

morgenravn, no. *mǫnrawn i* best. *-i* (Vens.) den, der kommer først op el. får kreaturerne først ud pinsemorgen.

morgenrød, no. i rimet: *awtənrøt ğör måən bløt, måənrø ğör awtən sø* (D.); morgenrøde lyver ikke, den vil os vist regn tilskikke, Kr. IV. 368. 240, jfr. Wigstr. I. 127, Folkl. Rec. IV. 129 (Engl.).

morgens, no. i udtr. som: *han æ så mowəns* (Gj. h.) ɔ: tidlig på færde om morgenen.

morgensalme, no. *mårsaləm æn -salmər* (Agger) = rgsm

morgenskjær, no. *måənskær* flt. (?) (D.) morgenrøde.

morgensko, no. *mowənsku æn* = flt. (Søvind s.) = rgsm.

morgenstjærne, no. *mǫnstjan* el. *mårgənstjan æn* (Vens.); *måṉstjan æn* (Malt) — 1) = rgsm.; stjærnen, som blev båren omkring kongedag (Vens.), jfr. J. Saml. X. 84, Fb. Bondeliv s. 252, Kr. Alm. IV. 144 flg. — 2) fattigfogdens våben, Kr. VIII. 117. 226.

morgenstund, no. *mǫnstǫj æn* best. *stǫjən* (Vens.); *måṉstuň æn* (D.); *mårstǻň æn* (Agger, Lild s.); *måənstoň æn* (Sundev.) = rgsm.

morgensuk, no. *„de wa hæt mònsok hwa da“*, Grb. 210. 44, det var hendes morgenbön hver dag.

morgensvane, no. *måṉswån æn* (Grene s.) hyrden, som førte køerne ud pinsedag før solopgang; jfr. sodstang, syvsoverdag.

morgensyg, to. i tlm.: *måṉsyk kun å mårngrå vær de bærs åp ar æ daw* (vestslesv.) ɔ: en kone, som er gnaven om morgenen.

morgensyssel, no. *måṉsysəl æn* (Andst) = morgengavn.

morgensövn, no. *måṉsöwn æn* (D.); *mowənsøwn æn* (Søvind s.); *mǫnsöwn i* (Vens.) = rgsm.; „den daw må vi åhltih wo muensøwn fo“, Jyd. I. 26. 2.

morgenvind, no. *mǫnwęj æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

morgle, uo. se murkle.

morgne, uo. — 1) i udtr. som: *han ær et reqte måṉət eňno·* (Malt, D.) er ikke rigtig bleven sig selv efter sövnen; *do ku ha måṉət mæ di aňər kat, så håð do fåt mjælk* (Andst) tlm. — 2) *de æ vę o måṉəs* (vestj.) ɔ: blive morgen.

morgning, no. *måṉəŋ æn* (Andst); *måṉəŋ i* best. *-i* (Vens.); *måṉəŋ æn* (Randers); *måṉi* best. *-ən* (Nordby, Sams) — morgenstund; om *måṉiən* (N. Sams) om morgenen; *a ka eňc kom åp om måṉəŋi* (Vens.); „om manningi“, To Nov. s. 10; *tiliq om måṉəŋən* (Rand.); *di sist mǫṉəŋə hòr ət wa fråstvèjə* (Søvind s.); jfr. eng. morning; se morgen.

morian, no. *morian æn* (Malt, Randers); *morian* el. *moria·n æn* (D.); *do sir uð som æn moria·n, swåt i æ huwə som æn m—* (D.) 1) med mørk hudfarve, 2) skiden; nogle siger *mođrian* (D.) med tydelig afledning af mudder; jfr. mnt. morian, Sch. Lübb.; htsk. mohr af lat. Maurus.

morild, no. *mǫriḽ* best. *-ən* (Vens.; Thy); *måriḽ* (Agger); *måriḽ* (vestj.); *marel de* (Agersk.) — havets lysning ved nattetid (Fredericia egn); natild, små luer, der under tordenvejr kan sætte sig på hestenes øren, på pisken, når man kører; *dæ falc mǫriḽ åpå· mæ;* se Grb. 138

nr. 11, jfr. Kr. Sagn II. 502 flg.; jfr. begild; se Aasen moreld; isl. mörueldr, lygtemand.

morjord, no. *morəjor* (Vens.) mosejord, tørvejord.

mork, no. uo. se murk, murke.

morkils, no. se mortels.

morlil, no. *moli·l* (D.); *molil* el. *mâləl* (Vens.); *molə* (S. Hald); *mòlə* (Søvind s.) = rgsm.; en bitte krumme efter siger An Bilidt . . . til hende: nu kan du gå hjem, Molle, du kan sige, du har været her og skal aldrig tage dig sådant noget for mere, Kr. VI. 182; jævnlig tiltale til småpiger: *hø, no betə molə* (S. Hald); også truende og irettesættende fra voksne til pigebörn; småpiger tiltale hverandre dermed (Nordby, Sams); jfr. farlil, kone II. 263. 26; også tiltale fra hyrden til koen.

morløs, to. i udtr. *muərløs kol* (Lild s.); *muəlòs kol* (Vens.); m— kål, som fattige folk må nöjes med; den koges på skårne kartofler, hakket kål, lidt løg, gryn og jævning; har man råd, kommes lidt fløde el. en klat smör deri; såvidt jeg forstår, opfattes ordet som moderløs, mens det er morløs, fedtløs, jfr. slinte; se Aasen mor, hakkemad, kødpølse; isl. mörr fedt; Kalk. under moderløs.

mormoder, no. *mòrmor* (Vens.) de gl. = rgsm.; moders moder.

1. morpe, no. *mârp æn* (Vens.) sur, gnaven kvinde; *„dèn an kalc di Mârp Marən“*, Grb. 116. 5 ɔ: Maren gnavpose; *æn li ari mârp*, se murk.

2. morpe, uo. *mârp -ər -ə -ə* (Vens.) gnave, være vranten, jfr. krotte, murke.

morpen, to. *mârpən* el. *mârpwòrn* (Vens.) gnaven, tvær.

morret, to. *morəð* (Mors); *muərə* (Vens.); *mârə* (D.) tørveagtig, om jord.

morrikomfut, no. *morikomfut de* (Lem s.) kælenavn til brændevin.

morris, no. *æn betə moris* (Lem s.) lille person, ubestemmeligt skældsord, jfr. mor, havmorres.

morrod, no. *mârə æn* best. *-ən* flt. *-r* (Vens.); *muərruəð æn -røðər* (Lild s.); *mwârəð, mârəð æn -ər* (Thy); *mârəð æn -ər* (Mors); *mârət æn -ər* (Holstebro); *mort æn -ər* (Husby); *mâr æn mârdər* el. *mârədər* (Bur); *mârər æn mârdər* (Vejr.); flt. *mârərər* (Davbj.); *muwəruwə* [*æn*] flt. *muwərørə* (S. Sams); flt. *muwəreðər* (Nordby S.); *mowəroi æn -röjə* (Søvind s.) — 1) gulerod (s. d.), daucus carota L.; hertil kan endnu henføres *movorl æn -ər* (Fjolde) (mnt. mor-wortel); ordet er sagtens indkommet fra tysk. — 2) *moror æn -rörər* (Bradr.); *moröw æn -ər* (Ang.) en pastinak. — Jfr. mnt. more Sch. Lübb.; htsk. möhre el. mohrrübe; vild-.

1. -mors, no. se donne-; Henr. Smid har: dönnemars kølle; dunmar (Holbæk amt), dönemara (Skåne), se J.T. 250; donhammer.

1. Mors, no. *Mås* (vestj.); *Mås*, glds., nu: *Mås* (Mors) — en stor ø i Limfjorden; „jæn gång blæjst dær en møntørre å en lå' (lade) ud i æ fywer, å a tørren bløw Mås, å a pejen, som sod dæri, bløw æ Måsinger, dæfower æ ed åsse non peje (d. e. spinkle) kål“, Kr. IV. 345. 445; også: *dæfuwər æ di nåwə tar kål* (Thy); det var en møntørv af Futterup lade (S. Thy), der blev til Mors, siger Thyboerne; Sallingboerne siger, at en mand gjorde en lort på en tørv, som han kastede ud i fjorden, deraf blev Mors, Kr. VIII. 377. 680; på M— bager de i en uen (ovn), på Himmerland ager de i en uen (vogn), Kr. Ordspr. s. 498; Mors er Jyllands smörhul, siger Morsingboen; *do æ nåk i Mås, law a ər i Ty* (vestj.) kan siges, når der svares i øster, mens der spörges i vester; navnerim:

Mås, i æ wås, i æ fywr, i æ fås,
betə, könə, romphåləð Mås,

Kr. VI. 342. 202, jfr. endnu J. Saml. IX. 347; „Morsø af Mar, der forekommer som navn på en af kæmperne i Bråvalleslaget, den isl. norske form er Márr, hvorfor Islænderne kalder øen Mársey“, U. Bl. I. 172, jfr. Nielsen, Oldd. Personnavne under Mar.

Morsing, no. se Mors, Morsingbo.

Morsingbo, no. *Måsəŋbo* (vestj., Mors, Vens.); *Måsəŋbo* (Thy; glds. Mors) — beboerne af Mors; de har „suet ører“ siger Sallingboen, Kr. VI. 315. 24; på Mors siges: „dæ ska syw Sallingbowere å en gammel væjer te å udgyer en måhsingbo“; hertil svarer Sallingboen: „dæ ska trej Måhsinger å en rephålt føl el. en byghalms brønge te å udgyer en Sallingbo“, jfr. Kr. IX. 97. 45; Thyboen siger om Mors-

ingboen, at man kan kende ham på hans store mund, ɔ: han er en pralhans; andre siger: på hans store hoved; en lue på et knæ, det er en M—; en M—er gjort af ler og tag og tre dages törre, Kr. IX. 97. 42-44; Thyboerne siger, at St. Peter skulde skabe Morsingboen, da Vorherre havde skabt de andre msker, først gjorde han et hoved, men halsen blev for lille, skuldrene for brede osv., kort, intet lem passede til det andet; krummer er også brød, Morsingboer er også folk; „a er ingen mennisk, a er kun en stakkels Morsingbo, der er gån i blød'", Kr. Molboh. s. 63. 203; om Morsingboernes mål hedder det: *hæ̱r å dæ̱r å hjæm̱ te wås, sån sæjər hwær æn Måsəŋbo klås,* Kr. VI. 316. 26 31-35; jfr. Fynbo, Jyllænder, menneske, Molbo, Sallingbo, Thybo.

morskab, no. *morskab* el. *mo̱rskab è* (Vens.); *mo̱rskav* (Søvind s.) = rgsm.; *få mo̱rskav* (Søvind s.), se more.

morskabshed, no. *morskabshjè* (Vens.) = morskab.

morsom, to. *mo̱rsom* (Andst, Vens.); *mosòm* (Søvind s. [!]) = rgsm.; *de æ m— får æ bön i æ jul, da må di sjæl̦ tæj sokər* (D.) tlm.; jfr. hugros.

morsøster, se moster.

mort, no. se morrod.

morte, uo. knuse, støde småt (Sundeved, Als) Mb., jfr. plt. murten, Br. Wb., anføres hos Sch. Lübb. under morken „zerdrücken" se mortels; motle, motelere.

mortekjølle, no. kølle, hvormed kogte ærter stødes el. mases (Als, Sundeved), Mb.

mortels, no. *mo̱rtəls* el. *mo̱təls è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.); *mo̱rtəls æn -ər* (Lild s., Gangsted); *måtəls æn* (Nordby; Randers, Elsted); *motəls æn* (S. Sams); *mòrtəl æn* (Bjerge h.); *mortəls æn* (Hvirring, Hvilsager); *mortəl æn* (Thy); *mo̱təls æn* (Fur); *mwåtəls* el. *muwåtəls æn* (Sall.); *muwətrəls æn* (Mors); *morkils æn -ər* (Vejr.); *mòrtəl æn -ə* (Søvind s.); *mortər æn* (vestj.); *mortər* (Løvel) — en morter til at støde f. eks. krydderier i; i gamle dage brugtes istedet en sten på et bræt (Sall.), se peberkværn; *əpo kakəl står dær æn pa staqər mæ æn mòrtəls imè'l̦, sto̱dərn leqər twat øwər staqərn* (Lild s.); jfr. mortêr, mottêr el. morten, Sch. Lübb., af lat. mortarium; møser.

mortelsstav, no. *muwətrəlsstaw æn* (Mors) støder i en morter.

mortelsstøder, no. *mo̱təls-* el. *mòrtəlsstø̱ər i* (Vens.); *mòrtəlstø̱jə æn -rə* (Søvind s.) — støderen i en morter.

1. Morten, no. *Mo̱tən* (D., Andst, Kolding, Hvirring); *Mo̱tən* (Randers, Bj. h., Søvind s.); *Måtən* (Vejr., Snejbjærg); *Måtən* (Mors, Thy, Sall., Lild, Løvel, Fur); *Mòtən* (Vens.); *Mo̱tən* (Hvilsager); *„Mwotən"* Blicher; *Moərti* (N. Sams); *Må̱rti* (S. Sams); *Ma̱rtən* (N. Slesv.) — 1) alm. mandsnavn; Samsø-formerne er sagtens opståede ved opfattelse af -en som det best. kendeo. i hak.; *Motən La'sən* (D.); *Motən Ra'sk,* Morten Rasmussen; *Mutn Y'ụl,* M— Jul; *Ras Måtən,* Rasmus Mortensen; ligeså: *Añəs, Pè, Jòrən Måtən* (Søvind s.); „Kjen Muotes", Blicher Bindst., Kirsten Mortensen; *Mo̱tənsən* (Vens.); *Må̱tənsən, Måtən sme* (Lild s.); det bruges i eder (s. d.): *Måtən tam̦æ* (Vejr.); *de wa Må̱təns!* (stf.), et forundringsudråb; navnerim: „Mowten epo bakked hans skjoot wa få stakked, hans bowser wa fo vii, de ku piggeren it lii", Sgr. XI. 207. 573; „Morten Knort sad til vort, spillede kort", Kr. Börner. 117. 80; „Moten på skjoten, den gammel tyran, han sad epo sowen, holdt wonningen an", sts. 118. 91; jfr. et navnerim på flamsk, Ndl. Volksk. I. 272. 3; i et æventyr er „goddag Morten!" tiltale til månen, Sgr. XI. 174; börneleg: „Morten er kommen", hvortil remsen: han vil med den ene finger bim, bim; . . . anden finger bam, bam; . . . ene fod trip, trip; anden fod trap, trap; med öjnene blik; med hovedet nik, nik; med hele kroppen sik, sik", se Kr. Börner. 209. 29. — 2) alm. jægernavn til haren (s. d.) (vestj.); — navnet stammer fra lat. Martinus, er altså samme navn som Martin.

2. morten, to. [*mo̱rtən*] (Sønderj.) lysten, begærlig, Mb. eft. Outz.

Mortensaften, no. *Måtənsa'ụtən* (D.); *Må̱tənsaw̱tən* (Lild s.) — aftenen för Mortensdag; da må intet hjul gå rundt, Sgr. III. 125. 586; skal levegæs holdes over ilden, at gassen ej skal blive uduelig til parring, Sgr. X. 16. 44 (Fyn); *è Mo̱təns aw̱tən ska wi ha Mo̱təngo̱s* (Vens.) ɔ: steg, som kaldes M—gås, som sjælden er gås;

trakteredes med sød boghvedegrød med smör i, Kr. Alm. IV. 160. 468; møllerne helligholder M— og ingen mølle må gå, Kr. Sagn II. 307. 240, jfr. Thiele II. 79.

Mortensdag, no. *motənsdaw -daw* (D.); *måtənsdaw* (Rkb.); *mòtənsda* (Vens., Lild s.); *matənsda* (Sundev.); *martənsda* (Bradr.) = rgsm., kalenderdag, den 11te November, minde om Morten bisp, se rørepind, vejrmølle; tidsbestemmelse: *ve martənsdastiər* (Bradr.); når tjenestefolk skifter til efteråret nuomtide, forbeholder de sig 3—8 „mortensdage“ til at besøge deres hjem, sy på deres töj, osv.; jfr. Kuhn N. S. 401. 124, Strackerj. II. 56, Mikkelsdag; den dag holdtes videgilde (s. d.), Jyll. I. 45; husmændene, som havde fællesjord, betalte den dag afgiften i penge el. brød og brændevin til bylaget, derfor gjordes Mortensgilde; bytyren flyttedes, alle aftaler om fællesjord blev trufne (Djursland); fuldmåne M— giver fuldt bid, Kok Ordspr. 143. 1600 (Sem) ɔ: rigelig græs til foråret; blæser det M—, bliver kornet dyrt, Kr. IX. 30. 318; er dagen klar, bliver vinteren streng; er den våd, vinteren ustadig, Sgr. VII. 91. 603; alm. om dagen se Rochh. D. Gl. I. 310.

Mortensgilde, no. se Mortensdag; Gillsjov s. 1.

Mortensgrande, no. *motənsgrañ* (D.; vestsl.) en forsamling af bymændene ved mortensdagstider, hvor byens fordringer indkrævedes og blev drukne op, se Mikkelsgrande, jfr. Skytts h. 47, Bruzel. s. 53.

Mortensgås, no. *Måtənsgos æn* (Lild s.); *Mòtənsgos* (Vens.); *Måtənsgo·s* (D.); *Motənsgos* (Søvind s.) kaldtes den stegte gås el. stegen, som spistes Mortensaftenen, jfr. Kr. VI. 274. 206, se Mortensaften; skikken er vidt udbredt; i Skåne, Wigstr. II. 285; alm. i Tyskl. se Wuttke nr. 104. 277, Busch Volksgl. s. 90; af dens brystben tages varsel, se gås, I. 527. 40 b, Amins. VII. 103, Schiller Thierb. III. 12, Knoop Ps. 334. 24; pinse-pandekage, påske-æg, Stefans-ost.

Mortens mente, no. i verset: „Måtens ment glemmer a ent“, Kr. IV. 372. 287, om sneen, er vel Mortens mynt. I Jærne kirke er en gammel altertavle med den hellige Morten, som giver almisse til en tigger, således skal han altid fremstilles (Dr. O. Nielsen).

morter, no. se mortels.

morterkage, no. *mortərkåq æn* (vestj.) bages i en morter i den varme aske.

mortørv, no. *mortörə æn -rə* (Vejr.) er dels hedetørv, dels skudtørv.

1. -mos, no. se mellemmos; hører måske til mnt. môs, se mosbånd, hakkem—.

2. mos, no. *mos de* (Randers); *mòs de* (Søvind s.); *mås de* (D., Agersk., Bradr.); *muəs de* (Vejr., Thy, Mors, Sall.); *mus* best. *-t* (Vens.); *mås de* (Fjolde) = rgsm.; *haj æ så gaməl som mus åpå trèj; dæ growə mus åpå* (Vens.) ɔ: det glemmes; også alm. om lavarter, lichenes; der farves brunt med „mos“, en lavart, parmelia physodos L., se Fb. Bondel. s. 104; m— af et dødningehoved tryllemiddel, se Fischer s. 184, jfr. Amins. VIII. 103. 126; suppe af mos, groet på ligsten, fordriver feber, J. Saml. IV. 152. 101, Kr. Sagn IV. 584. 31; af nordre sten på kirke mod gulsot, Kr. Sagn IV. 593. 12; af billedstøtter, Laisnel I. 334; i løvekulen var der groet mos på heltens hat og støvler, Kr. V. 201; der gror m— på Jerusalems skomagers klæder, Kr. Sagn II. 268. 84. 89-98; på ældgamle gedder, Kr. IV. 75. 108, Sagn II. 226. 208; jfr. Aasen mose, isl. mosi hak., sv. mossa; se jordmosfrøpulver, musset; fokke-, hede-, hvid-, ren-, sten-, træ-, vand-.

mosbrun, to. *mosəbròwn* (D.) brun farve, som fremstilles ved en lavart, se mos, musserød.

mosbånd, no. *måsbåñ -ə* (Sundev.); *mosboñ -ər* (Vlb.); *mostbåñ -ər* (Bradr.); *måstəbåñ -ər* (Agersk.); *mastboñ et* = flt. (Fjolde); ordet er sagtens itk.; — kjødpølse af *di slæət tarm* (Sundev.); også spegepølse (Agersk.), jfr. ister-, lungebånd; se morsbånd, Kalk. III. 130; Ross, morbende; men hvorfra kommer så -t-? — se flyvepølse; 1. mose.

mosdyne, no. *måsdyn æn -dynər* (Malt) dynevår fyldte med mos, som bruges el. brugtes af fattigfolk.

1. mose, uo. *mos* (Agersk.) knuse, mase, om ærter og kartofler til mad; *vi skal ha æ ært most;* jfr. mnt. môs, Sch. Lübb., mad, der er grødagtig.

2. mose, no. *mus i* best. *musi* flt. *musər* (Vens.); *muwəs i* best. *mòsi* flt. *mosər* (Sams); *muwəs i* flt. *mwosər* (Tved); *muwəs æn -ər* (Vejr.); flt. *mwosər* (Lyne); *mosər* (D., Malt; Egebæk); *mowəs æn* flt. *-ə* el.

mòsə (Søvind s.); *mos æn mosər* (Agersk., vestslesv.); *moəs æn mosə* (Sundev.); *mos æn -ər* (Fjolde) = rgsm.; i Brønderslev-egnen næsten egennavn: *Musi,* Vildmosen; gid du sad midt i Ravnholt mose (Bording s.) (Silkeborg) ɔ: gid du sad på Bloksbjærg (s. d.);

dær war æn mań i æ muwəs
mæ æn pa rø huwəs;
æ mań æ hæń
o æ muwəs æ bræń (vestj.);

el. *dær ær æn mań i æ muwəs,*
mæ æn pa rø huwəs;
ve do hør ən, så vel a fåtæ·l ən? —
dæń gåŋ æ muwəs bræń, blöw æ mań hæn! (D.);

„ka do howsk den gång a fond dæ i Semmelkjær mowes?“ Kr. Börnerim s. 406. 14 remse; jfr. Aasen mose, hak. mos, mose, eng. moss; se 2. mos, 2. kjær; klyne-, rør-, tørve-, vild-.

3. mose, uo. göre mosearbejde; *han mosər* (vestslesv.).

moseagtig, to. *musaqti* (Vens.) = rgsm.

mosearbejde, no. *mosarbə de* (Sundeved) = rgsm.

mosebo, no. *muwəsbuwə æn* (Vejr.); *mowəsbo æn -ər* (vestj.; Mors) — humlerede (= humlebo), som findes i græs og mos over jorden på moseengene, jfr. jordbo.

Mosebog, no. foruden de fem Mosebøger i bibelen er der to til, altså ialt syv, af hvilke Cyprianus (s. d.) er den sjette, de indeholder lutter trolddom, se Sgr. VIII. 219. 879, Kr. VIII. 390. 714, J. K. 106, Faye XXIII, Kuhn N. S. 63. 90. 100; i Scheible, Kloster XV findes „das sechste u. siebente buch Mosis“, jfr. sts. V. 1107. 1162, se Sv. Landsm. I. 723, Nordlander Trold. 114, Dania III. 14, Nicol. Nordl. IV. 42, P. Volksk. III. 69; Knoop Ps. 109. 6; „kender I M—, så kan vi læse vor aftenbön først“, Kn. Skytte För og Nu[2] s. 56; „så kam sææt Mosebog fram“, Jyll. I. 375 ɔ: kortene, se 1. kort II. 279. 6 a.

mosebrand, no. *muwəsbråń æn -bråń* (D.); *mosbrań æn* (Agersk.) = rgsm.

mosebund, no. *muwəsboń de* (D.); *mowəsbåń æn* (Søvind s.) = rgsm.

mosebær, no. J. T. 256, en plante, tranebær, vaccinium oxycoccos L. (Sundeved).

mosefolk, no. *mosfålk* (vestslesv.) arbejdere i mose.

mosegrund, no. *muwəsgroń de* (D.) om mark, hvor der er mosejord i.

mosegræs, no. *muwəsgræjs de* (D.); *musgræjs de* (Stenum, Vens.) = rgsm.; sagtens en scirpusart (Stenum), se senner.

mosehul, no. *mowəshwòl et* (Søvind s.) = rgsm.

mosehø, no. *muwəshyjə de* (D.) = rgsm.

mosejord, no. *muwəsjor de* (D.); *mowəsjoə de* (Søvind s.); *musjor de* (Vens.) = rgsm.

mosekarl, no. *moskal æn -kal* (vestslesv.) person, som arbejder i mosen.

mosekone, no. *æ muwəskuwən* (Andst); *æ muskun* (Vejr.); *æ moskun* (Agersk.) — i udtr. *muskwòn brøqər, så fo wi rèn* (Vens.); *æ muwəskuwən brøqər i awtən,* siges om de hvidlige tåger på enge og i moser efter varme sommerdage, ofte tilföjes: *så tylər hon nåk omå·n* (Andst), tylde ɔ: hælde øl på ankeret, d. v. s. vi får regn; ligeså vestj., Agersk.; *no koqər æ mowəskowən heńə nætər* (Mds.) hun koger sin nadver, d. e. engene damper; Sgr. VII. 173. 56, Gr. Gl. d. M. II. 112; de svenske udtryk: berga-käringen brygger, Cavall. Wärend I. 30, klinta-käringen bykker, II. 11; trollen el. mossa-käringen kölna, I. 15. 255; mossefolket köllar på, Sundbl. s. 187; se endv. Sv. Landsm. I. 367, Rääf I. 45 ned., Hildebr. Bemärk. s. 98. 12, Wigstr. I. 129, Nordlander, Myt. Sägner s. 11; det tyske udtryk: „die bergmutter braut“, Kuhn W. S. II. 88. 275, Busch Volksgl. s. 249; „dei Foss brûgt“, Pomm. Volksk. VI. 41; se ræv.

mosekrukke, no. *mosəkrok æn* (Lild s.) = moses 2.

moselanding, no. *muəslanəŋ æn -ə* (Elsted) den inderste kant af mosen ind imod det törre land; *dæ kam tow mæn gòŋən òm i muəslanəŋən* ɔ: langs mosens kant.

mosemand, no. et overnaturligt væsen, Kr. Sagn I. 150. 54; *æ muwəsmań* (Varde) lygtemanden.

mosepind, no. i en stedremse: „de Kratte mosepinde“, Kr. Ordspr. s. 526, sagtens fra Jægerup el. Hammelev sogne i Sønderj.

moseret, to. *muwəsərə* (Lindk. s.)

om jordbund, agerland: fuldt af mosejord.

Moses, no. *mǫsəs æn* (Lild s.) — 1) = rgsm.; hans navn forekommer i besværgelser, se Strackerj. I. 69. g. d; nævnes bl. troldmænd, Mél. IV. 417; legende om hans barndom se Joseph. Antiq. II. kap. 9, Folkl. Journ. III. 134, se Mosebog; gådespörgsmål: *va heə Mǫsəs fåəfa?* svar: buk, ordspil mellem fårefader og forfader; *Mǫsəs sin huñ va ha dæñ få håə?* sv.: *huñhåə* (Agterup), se Israels börn, lås, røde hav. — 2) en dunk af ler med én hank; navnet hidrører sagtens af et billede på dunken af Moses, jfr. skjæggemand, stenflaske, svanehals.

mosespink, no. *mǫsspeŋk et -speŋk* (Agersk.) = hedespink, en fugl; mosespurven?

mosespurv, no. en fugl, engpiber, anthus campestris? Sgr. V. 105. 659 (Brande s.).

mosetot, no. J. T. 219, tuer af en halvgræsart, scirpus cæspitosus L., i moser (Horsens).

mosetræ, no. *muwəstrœ de* (D.); *mǫstrœ de* (Bradr.) — fyrretræ, der graves op af mosen og flækkes ud til „lysepinde“ el. „tyrripoger“, også om andre opgravede træstykker, eg, el.

mosetråd, no. *mǫstråj æn* (vestsl.) = 2. flåde, kasse, hvori tørvedynd æltes; se trade, tråd.

mosetørv, no. *muwəstörə æn* (vestj.); *mustörə* flt. (Vens.) = rgsm., tørv, skåret i mosen.

mose-ugle, no. *mǫsoql æn -ər* (vestj.) en ugleart, hedeuglen, otus brachyotus.

mosevand, no. *muwəswañ de* (D.) = rgsm.

mosgroet, to. *mosəgròj* (D.); *musgrowən* (Vens.); *mowəsgròwən* (Søvind s.) = rgsm.; også overført om den, der er bleven så gammel i tjenesten og så dygtig, at han ikke længere vil lade sig sige, f. eks. om ældre skoledrenge, om gamle soldater (Søvind s.).

mosgrön, no. kaldes farven, der fremkom ved brugen af mos (s. d.), Kr. Alm. III. 96. 340.

moskab, no. *mǫiskab æn* (Holstebro) travlhed, *han gor åp i jænə m—*, se 4. mo.

moskov, no. lægemiddel; moskus.

mosle, uo.
måsəl -slər -səlt (Vens., Lild s.; Mors);
mosəl -slər -səlt (Thy) —
fremkalde uorden, arbejde uordentlig; *måsəl i æn sæŋ, m— æn sæŋ hæn* (Mors) ligge uordentlig i en seng, rode den op i uorden; *go å m— we è arbec, m— ic ə* (Vens.) gå og rode med et arbejde, også således, at det er overmåde besværligt og trættende; *leq å måsəl i əð* (Mors); *m— hyjə nijər å æ laj* (Mors) rode hø ned, men uordentlig; m— penge sammen (Vens.), se prosle; jfr. plt. musseln, schmutzig zu werk gehen, Schütze III. 123.

mosleri, no. *mosləri·j æn* (Thy), *æn søla m—*, forvirring, uorden.

-moslet, tf. se for-.

mossel, no. *måsəl è* best. *-t* (Vens., Mors; Agersk.); *mosəl æn* (Thy) — 1) uorden, uordenlig dynge, forvirring; *sicən è måsəl!* sikken et urydde; også: *ǫl teŋ leqər i jæn måsəl å pråsəl dèrhæn* (Vens.), ligeså Mors); *æ hær miñt måsəl mæ ət* (Agersk.) besvær, bryderi; *a bløw så fòrmåsəlt o å måsəl mæ de gaməl måsəl* (Lild s.) skramleri. — 2) *è måsəl* (Vens.) et stort, tykt kvindfolk [som er uordentlig]; også et formentlig spøgelse, noget uforklarligt pusleri.

mosselbasse, no. *måsəlbasi* (Vens.) uordentlig person.

mosselhest, no. *måsəlhæst i* (Vens.) uordentlig person.

mosselkar, no. *måsəlkòr è* (Vens.) en uordentlig person.

mosselpil, no. *måsəlpil i* (Vens.) en stor, før mand, som er uordentlig.

mosselprovst, no. *måsəlpròwst æn* (Han h.) en særdeles uordentlig person.

mosselskank, no. *måsəlskåŋk i* (Vens.) uordentlig person.

mosselvorn, to. *måsəlwòn* (Hanh.) uordentlig med klæder og arbejde.

mosselværk, no. *måsəlwærk è* best. *-ə* (Vens.) dårligt, uordentligt arbejde; noget, som ingen frugt giver; *hons æ de få no m—, do raqər i?* Spøgelser og uforklarligt pusleri kaldes også m—.

most, no. *must* el. *most æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; *æn gu must!* iron. sammenblanding, om mad; jfr. Aasen, sv. must; htsk. most, frugtsaft, frugtvin; lat. mustum (vinum) ugæret; hessel-.

mostbånd, no. se mosbånd.

moster, no. *måst æn* (D., Sem); *måstər æn* best. *måstən* flt. *-ər* (Vens.; vestj., Andst, Sundev.); *måstə æn -rə* (Søvind, Sundev.); *måəst æn* (Bradr., Agerskov, Ladelund); *morsø·stər æn* (Ang.), undertiden med tonen på ø; *moəstər æn* (Sams); *most* (Fanø) — **1**) moders søster, enkelte er så fine, at de siger tante (Vens.), men også alm. om faders søster (D., vestslesv.) *mi måstəs mań* = onkel; også om farbrors hustru; *mi Kjestən måst* (D.) min moster, Kirsten, se morbroder; „a sku hælsen fra mi muwer te mi måster, om mi mower ku lån mi måsters særk“, Kr. Börner. 396. 63, remse; *måstə lèt gåt gi wòs lèt i wò fjètpåt* (Elsted), börnerim; se træ-. — **2**) *mi måst æ syk* (D.); *de æ skit mæ måstərən* el. *måstərən æ syq* (Søvind s.) spøgende om pengepungen ɔ: jeg har ingen penge; ligeså Malt, Århs., vestj.; også: *a ska tę o ha måst į æ ørər* (D.) ɔ: til at tage penge frem.

moster Kjesten, no. se manchester.

mosåt, no. se modsot.

mot, to. se 4. mo.

motelere, uo. *motəli·jə* (Hovlbj. h.) brække i stykker, splitte ad, se motle.

motels, no. se mortels.

motle, uo. *mòtəl* (Vor h., Søvind s.) brække i stykker, om redskaber f. eks.; *a wa næ blöwən motlət* (S. Hald) stødt i stykker, jfr. morte, mortels; motelere; se dog Aasen, mutla uo., smuldre, knuse; mutl no. smulder, småstykker.

motsi, se kots.

Mourits, no. *Mòwst* (Lild s.) mandsnavn; gamle folk i Lönb. siger: *Mòwst; Mòwstəs hyw; Måtən Mòwstən*, Morten Mouritsen (Lild s.); navnet stammer fra Mauritius.

moven, to. se moden; no. se morgen.

mover, no. se moder.

movl, no. se mul.

movle, to. se mulig, mullen.

movn, to. se muggen.

movsig, to. *mòwsi* (Vens.); *mòwsiq* (Lild s.); *måwsəń* (Mds. h.; Røgen; Randers) — overmodig, balstyrig, om karle og handyr; *han blywər mæ få måwsəń* (Mds.) storsnudet; *æn mòwsiq plaq; de kań ejt hjèlp, do ğòr dæ mòwsiq, får a ska nåk styjr dæ!* (Lild), se Weigand Wb. mausig med eks. „sich m— machen, sich keck äusserlich hervorthun“; jfr. mopsig.

mu, no. se mode.

mud, no. *mu è* (Vens.) en knappeform; ordet er i udtale = *mu* = møde no., se 3. mode, så der kan være et -d til udlyd; Mb. har mo, knappeform, kugleform, jfr. isl. mót itk. billede, stempel.

mudder, no. *moðər de* (D.); *mòjə de* (Søvind s.); *morər de* (Bradr., Ang.) — **1**) = rgsm.; i en stedremse: „Haderup går der jo meget ry om mudderet i denne by“, Kr. Ordspr. s. 512 (Hundl. s., Hads h.); jfr. dynd, bladder. — **2**) uro, spektakkel; lige för dagningen blev der sådant et mudder og tudder ovre på det andet land, Kr. III. 8; *ğø mòjə* (Søvind s.) göre vrövl; jfr. mnt. mudde, Sch. Lübb. „dicker schlamm“; htsk. moder; eng. mud, dynd, se Weig.; skudder-.

muddergalt, no. *morərgålt æn* (Branderup); *do æ da åsə reqtiq æn moðərgålt!* (Lindk.) svinebæst.

mudderkrog, no. *moðərkroq æn* (D., Malt) et redskab med langt skaft; jærnet på enden dannet som en greb med tre stærke krumme tener, som bruges til at fiske løsskårne klumper af dynd og grøde op af grøfter med; jfr. grobrydder.

muddre, uo.
mòjə -rə -rət (Søvind s.);
moðər -ðrər -ðrət (D.);
morər -ər -ət (Agersk.)
= rgsm., sætte mudder i bevægelse; *moðər åp į ət;* göre spektakler og kvalm (Agersk.).

muddret, to. *moðərə* (D.) = rgsm.

1. mude, no. *muð æn -ər* (Andst, Malt); *mu æn* (Lindk.); *mur æn* (Nordslesv.) — **1**) vævergave, mest et brød (6—12 ℔) og et fårelår, bringes til væveren, når der trendes, foruden betalingen; jfr. skjön, trendekande. — **2**) bestikkelse; *mur ær æn stor skælm* (vestslesv.); jfr. Aasen muta no. löndom, hemmelig gave, ligeså sv.; isl. múta huk.

2. mude, uo. *mur -ər -ət* (Agersk., Bradr.; Sundev.) — **1**) *mur æ vöwər*, give væveren vævergave. — **2**) *m— jæn*, bestikke en.

muden, uo. *muwn* flt. *muwn* (Vens.) mut, mørk; *hon ær òltə så muwn;* jfr. Aasen muten, sky, tilbageholden.

-mue, no. se for-; jfr. V. S. O. mue no., kraft, evne; jfr. må magt.

mued, no. se mod, mode.

muedsvåt, no. se modsot.

muen, to. se moden.

-muende, tf. se for-.

muer, no. se moder, mor.

muerrued, no. se morrod.

mues, no. se mos, mose.

muetrels, no. se mortels.

muffe, no. *mof æn -ər* (vestj.); *mòf æn -ə* (Søvind s.) = rgsm., et pelsværksredskab til at varme hænderne i; *hañ æ gåt vè mòfən* (Søvind s.) 1) han er godt forsynet med penge, 2) er i godt humør; m— fyldt med penge, se J. Saml.³ I. 66; jfr. htsk. muff, fr. moufle, mlat. muffula, løst pelsærme; se langjærns-.

muffedis, no. *mòfədi·cs i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *mòfəti·s æn -ə* (Søvind s.); *mufəti·sər* flt. (Thy); *mofdi·s æn -ər* (Vejr.); *mofədi·s æn -disər* (Agerskov) — uldne strikkede halværmer ved håndledene; stammer sagtens fra muffe (s. d.); „han ha fott moffetisern po", Gillj. s. 56 ɔ: håndjærn.

muffel, no. i udtr. *lok mofəl* (Andst) hold mund; jfr. htsk. moffel no. „geschöpf mit dicken herabhangenden lippen" Weig., eng. muffle, snude; se miffel.

muffelhoved, no. *mofəlhuwə æn* (D.) skældsord til en person, som bærer sig klodset ad.

mufle, uo.

mofəl moflər moflət (Skanderb.; vestj., Vens.);

mofəl moflər mofəl mofəl (D., vestsl.) — 1) spise grådig og uordentlig (vestsl.). — 2) *mofəl* (Andst) bruge hals, skælde ud. — 3) tugte, revse; *jo, do ka æjsən tròw, te a ska mofəl dæj!* (vestj.). — 4) *gå å mofəl* (vestslesv.) gå og være vranten, gnave. — Jfr. htsk. moffeln: „mit vollen backen kauen; zahnlos kauen; verächtlich: überhaupt kauen", smtr. af mht. muntvol, mundfuld, Weig.

mugge, no. *mok æn* (S. Sams, M. Slesv.) kande med tud, Kok; jfr. Aasen mugge, eng. mug.

muggen, to. *mokən* (Randers); *måwən* itk. *-t* el. *måweñc* (Vens.); *mown* (Sall., Vejr., Hmr.); *måwn* (Thy, Mors, D.) — muggen, om korn og hø; *æ brø æ måwn*, når rugen, det er bagt af, har taget skade, så det kan mærkes ved lugt og smag, men *mulə*, når der sidder skimmel på det; ordet bruges på en ejendommelig måde om personer; *de ka do vær mokən om* (Lindk., vestj., Mors); *vær mokən om* (Randers); *mokən o* el. *om* (D.) være vis på; *han æ mowən ij ət* (Andst) myndig, overmodig; muligvis hører herhen udtr.: *do sijər så moən uj* (Røgen) tvær, småvred; jfr. Aasen mugg itk., skimmel, muggen to.; se mullen.

mugne, uo. *mòwn -ər mòwñ* (vestj.) = rgsm.

Muhamedaner, no. = rgsm.; „på Astrup boede der den tid en Muhamedan, men hans kone derimod var en kristen", Kr. VI. 162. 229, hvad kan det have været for et menneske? ordet er afledet af Muhamed.

muj, no. uo. se mund, munde.

muk, no. *mok è* (Vens.); *æn m—* (vestj., D.) — 1) = rgsm.; *a vel alər hør æn m— mijər* (Lindk.); *eñc è mok* (Vens.); se mukke 2. — 2) *muk de* (D.) en sygdom på heste og kør; jfr. mnt. muke, Sch. Lübb. — 3) en græsart, aira præcox L., J. T. 11 (Jylland).

mukke, uo.

mok -ər -ət (vestj.; Thy);

mok tf. *-ər* (Vejr.) —

1) støde små ting med et el. andet redskab; *mok ærtər*, tvære dem ud; *mok katö·flər saməl* (Thy), ligeså Mors, Løgst.; jfr. Aasen moka, mukka, dynge sammen; moge 2; mukkert. — 2) mukke, svare igen, knurre; *mokər do, ska do i æ puwəs, mokər do mijər, ska dær biñəs får ən* (vestj.); *„mokə do, så skat do i sèŋ"*, Grb. 248. 381. — Jfr. Aasen, mukka, yttre misnöje, mukk no.; htsk. mucken, ligeså mnt.

mukken, to. se muggen.

mukker, no. se moder.

mukkert, no. *mokərt æn -ər* (Vens.); *mokər æn* (D.); *måkə æn -rə* (Sundev.) — en svær hammer, til at slå spiger ind med (Vens.); slå sten i stykker med (Sundev.); jfr. holl. moker, smedehammer, nydde.

mul, no. *mul de* (Randers); *mul è* (Vens.; Søvind s.); *muwəl de* (Mors); *mòwl de* (Agersk.); *mòwl* (Ang.); *muəl de* (Bradr.) — 1) skimmel, *dæ ka go mul i brøjə*, så kan siges: *dæ riq maj æ goən ic ə* (Vens., alm.), med hentydning til, at kun rige bager såmeget, at brødet får tid til at mugne; jfr. him, muggen. — 2) plantenavn, nok fælles-

navn til filago minima L. og arabis L. (vestj.) sagtens på grund af deres hvidlige farve; jfr. Aasen isl. mygla huk.; sv. mögel; se mule, mullen.

muld, no. *mol de* (D., Sall., Varde, Eltang, Agerskov); *mòl de* (Mors, Sall.; Thy); *mol de* (Hanh.); *mål de* (Gjedv., Hvirring, Søvind s., Løvel, Sams); *mòl* best. *-ən* el. *mål* best. *målc* (Vens.); *mål de* (Støvr., Hvilsager); *mul de* (Skrystr. v. Hadersl., Kolding); *mol de* (Ang.) = rgsm.; *mòlən* (Vens.) den plöjede jord; ligeså *æn awər mol* (vestj.); *dæ war æn hil al gro mòl* (Vens.); *kåst mol o* (vestj.) kaste jord på en død; skæmtehist. om at kaste m— på døde, se Gr. Æv. III. 97 flg., Kr. Sagn IV. 73. 302, 100. 402; *de war heñə ønsk å fo æ huñ juwərət lisom æn miñəsk å kåst mål o å dl teŋ*, Kr. IX. 195. 30 (Lysg. h.), se jord 4; der må ikke kastes muld på den døde för gælden (s. d.) er betalt, Kr. V. 310; når der ikke kastes m— på en død, kan han ikke opstå, Sgr. I. 218. 1208, jfr. Kr. IV. 164. 230; en af slægten kaster muld på den døde for at undgå kreaturtab, Kr. Alm. IV. 91. 67; m— fra grav helbreder rygværk, Sgr. VIII. 121. 535; slår alle råd fejl, kan man overøse et sygt barn med muld, så det et öjeblik skjules deraf, J. K. 365. 14 (Viborg egn), jfr. Mélus. VII. 232, begrave det, plöje og så over det, Kr. Sagn IV. 583. 23-25, se skjævr; jfr. Thiele II. 83; tager man muld under höjre fod og kaster efter sværmende bier, flyver de ej bort, Thiele Overtro nr. 321, jfr. Cavall. Wär. I. 410; om at tage muld op under fod se Strackerj. I. 103. 143, II. 71. 344, Grimm Myth.[2] 1047, Myth.[4] Abergl. nr. 524. 556, Liebr. Gervas. 242. 286, Black s. 126; m— lægges i sædekurven, når arbejderen hviler sig, Sundbl.[2] 155; købt ko indgives m— af 3 friske muldvarpeskud, at den ej skal længes, og kone strør første plöjedag m— fra første fure i hus, P. Volksk. III. 89. 90; sæterpige giver ko muld og salt, Folkeven VIII. 455. 33; muld sættes på bord til den døde, Cavall. W. I. 496, Arnas. I. 244; ligger på kirkebænke fra døde i Jul, Djurkl. Unnarboer s. 73; Thorhaddr fører muld fra hovet med til Isl., se Landn. IV kap. 6; se gåderne under gris; grav, græstørv, jord, spor, sværge, tørv; jfr. Aasen, isl. mold huk.; se kirkegårds-.

muldbræt, no. *mulbræt* [*et*] (Fjolde) et redskab, hvormed jorden jævnes efter plöjningen.

mulde, uo. *mòl -ər mòlc mòlc* (Vens.; Hanh.) forsyne med muld, *å m— patètər* (Vens.) at hyppe kartofler; *å mòl åp* (Vens.) plöje den sidste fure; herhen hører sagtens: *mul mul mult* (Fjolde), bruges ud. objekt = at jævne jord med et muldbræt.

muldet, to. *mylə* el. *mylərə* (D., vestj.); *mòlə* (Vens.) — om marken, når jorden smuldres som muld for plov og harve.

muldfjæl, no. *målfiəl æn* (Elsted); *målfejəl æn -fejəl* (Søvind s.); *målfiəl* (Sall.); *molfjæl æn* (D.); itk. (Agersk.); *mòlfjèl æn* best. *-fjèl* (Vens.); *molfjæl et* (Bradr.); *målfjæl æn* (Thy; Mors); *mòlfiəl æn* (Lild s.) — på de gamle plove fjælen, der vendte furen; nu bruges plade af støbt jærn; en bonde ytrede, at *ham å hans målfiəl di ha it sit hinå'n i manə or* (Elsted), thi den lerede jord hang ved de glds. smeddede m—, jfr. Kr. Alm. I. 56. nr. 9.

muldfure, no. *mulfur æn* (Eltang) furen, som fremkommer ved at muldplöje (s. d.).

muldhakke, no. *mòlhak æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) et hyppejærn.

muldhvalp, no. se muldvarp.

muldjord, no. *måljoə de* (Søvind s.); *måljuər æn* (S. Sams); *mòljor -ən* (Vens.) = rgsm.

muldjærn, no. *måljan et* (Søvind s.) hyppejærn.

muldkorn, no. *målkuwər* (Thy) brand i byg og havre.

muldlinned, no. *molliñən de* (vestslesv.) alt lintöjet, der hører til at klæde liget.

muldmand, no. se muldvarp.

muldorm, no. *molwòrm æn -wòrm* (D.) regnorm.

muldplade, no. *molplår æn* (Vejr.) = muldfjæl, men af jærn.

muldplov, no. *mòlplòw i -plòw* (Vens.) hyppeplov.

muldplove, uo. *molplåw* (vestslesv.) plöje muld over furen, som er ved første plöjning fældet og vendt.

muldseddel, no. *molsæðəl æn* (vestj.);

mòl̥sæðəl æn (Lild s.) — jordeseddel ɔ: skifterettens attest for at et dødsfald er meldt; kaldes j—, fordi præsten efter modtagelsen af den har lov til at jorde liget.

muldskinne, no. *mòl̥skæn̥ æn* (Mors); *mo̥l̥sken̥ æn* (M. Slesv.), Kok = muldfjæl; måske et andet stykke af ploven (M. Slesv.).

muldskjorte, no. *mo̥l̥sköw̥t æn* (D.); [*mol̥skuət æn*] (Ang.); *mo̥l̥skut æn* (Valsb.) — mændenes ligklædning; se muldsærk.

muldskrede, no. *mo̥l̥skre̥ æn* (vestj.) = muldfjæl.

muldskud, no. *mo̥l̥skåð æn -skåðər* (D..); *mo̥l̥skòj æn -skòjər* (Vejr.); *mo̥l̥skår et* = flt. (Agersk.); *mål̥skåj en* el. *et -skåjə* (Søvind s.); *mål̥sköð et sköðər* (Støvr. h.) — 1) muldvarpeskud; „skyde m— ud“, Kr. Alm. II. 65. 161 = jævne; kjole, givet af bjærgmand, bliver i kirken til et „målldskød“, Kr. Sagn I. 331. 97. — 2) knag, som sættes på plovens muldfjæl (Sams), Mb.

muldsot, no. *mo̥l̥so̥t* (Agersk.) en sygdom, hvilken? —

muldstak, no. *mo̥l̥stak æn* (Branderup, N. Slesv.) = muldskud.

muldsærk, no. *mo̥l̥særk æn* (D., vestj., Vlb.); ligklædning til kvinder; jfr. ligskorte, muldskjorte.

muldvarp, no. I. *mòl̥warp æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *mul̥varp æn -ə* (Vejlby [F.]); *mo̥l̥warp æn -ər* (Husby, Bur); *mo̥l̥varp et -ə* (Sundev.); *mo̥l̥varp* (Fjolde); *mo̥l̥varp æn -ər* (Eggebæk). — II. *mo̥l̥hwælp æn -hwælp* (D., Vejr.); *molhwalp æn -hwalp* (Davbj.); *mål̥hwalp æn -hwalpə* (Gjedved s., Søvind s.); *mål̥hwalp æn* (Støvr.); *mo̥l̥hwalp æn -hwalp* (Husby, Bur), jfr. Nyrop V. Sk. s. 44. — III. *mo̥l̥vrampəl æn -ər* (D., Sem); *mo̥l̥vræmpəl æn -ər* (Agersk.); *mul̥vrapəl et -ə* (Sundeved); *mo̥l̥vrempəls æn -ər* (Bradr., Agterup). — IV. *mo̥l̥mañ æn -mæñ* (Malt); *mul̥mañ æn -meñ* (Vejlby [F.]) = rgsm., talpa; fra Møen fordrevne ved trolddom, Kr. Sagn II. 199. 90; i Thy og på Mors findes ingen muldvarpe; når muldvarpene i Vens. mødes med rotterne i Thy, skal verden forgå, Kr. VIII. 385. 699; el. når m— drukner i Vesterhavet, J. K. 35. 50; når m— kommer til Gudum, Kr. Sagn II. 345. 406; *nær æn mo̥l̥vrampəl skyðər iñ, skyðər ən jæn̥ uð* (D.); skyder den op i huset, for dören, varsler den død el. flytning, Gr. Gl. d. M. II. 241. 376, Kr. IV. 360. 143, VI. 265. 122, IX. 59. 660, J. K. 215. 209-10; skyder den udad, betyder det bryllup, Kr. IX. 59. 60, jfr. Cavall. Wärend I. 325, Gasl. s. 48, Strackerj. I. 24. 8, slgn. II. 92. 378, Grimm Myth.[2] 1089, W. Gregor s. 123; skyder den tværs over en vej el. på en kirkevej, varsles lig, Sgr. IX. 233. 794, Kr. IX. 59. 61 (vestj.), jfr. Gasl. s. 38; i rugmarken, varsles sorg, Sgr. IX. 11. 9 (vestj.); vil man fordrive den, sætter man hyldepinde i dens gange (vestj., vist alm.), jfr. Strackerj. I. 67; vil man slå den ihjel, må det ske, når solen rinder el. den går ned; da kommer den af jorden for at hilse på solen eller tage afsked med den, J. K. 216. 211; levende (s. d.) m— flås til trolddom, Kr. VI. 361. 77; smöres öjne med blod af m—, kan man se spøgelser ved dag, Kr. Sagn V. 607. 41; en særdeles alm. forestilling er det, at tænder af m— blandede i barns drik fremmer tandbrud, Rääf I. 130, Rolland se ndfor; ligeledes at pung af m—skind ej tømmes, Meyer Abergl. s. 228, Urquell VI. 158; alm. om m— se regist. Wuttke, Urquell III. 239, Strackerj. II. 92. 378, Schiller, Thierb. I. 5; Gaslander s. 56, Mélus. VIII. 36, Laisnel I. 297; herremanden gav 4 sk. for hver fanget m—, Kr. Alm. II. 89. 24; i sagnet: to m— spændte for guldvogn, Kr. VIII. 60. 114; en underjordisk i m—ham, se Kr. IV. 27. 33; manden, som plöjede skærstorsd., forvandledes til m—, Kr. Sagn II. 277. 125, anden redegörelse for m—s tilbliven se Mhoff s. 357, Folkl. Journ. V. 267, Rolland Faune, Mammiféres Sauvages s. 14, Amer. Folkl. VI. 124; gåde: *lilə Bende·ks, hañ plåwət så feks urən jærn, urən ståəl* (Agterup); jfr. Pom. Volksk. III. 116, Urquell IV. 222. 12, V. 230, Wossidlo nr 53; slgn. htsk. maulwurf, se Gr. Wb.; jfr. levende, ligge tör.

muldvarpeskud, no. *mo̥l̥varpskå æn -skårə* (Sundev.) = rgsm.

muldvarpetue, no. *mòl̥warpstuw̥ æn* best. *-tu̥ən* flt. *-ər* (Vens.) muldvarpeskud.

muldvrampel, no. se muldvarp.

1. mule, no. *muw̥l æn* best. *mul̥* flt. *muw̥lər* (Vens.); *mul æn -ər* (vestj., D.; Søvind) snuden på ko; fig. om msker; *tyw̥ən wa noj lòŋ om mul̥ən* (Ry s.); *hon jòr ən muw̥l så låŋ, de mæ ka snòr ən*

å mæ ən dyjn (Vens.) el. *æn ku beň åm mæ ən kåwlærəm* (Thy), om den, som i miner viser sig fortrydelig; når karlene under kliningen sagde for at drille pigerne: *smör muwl!* fo'r pigerne efter dem; når A. sidder og slikker noget sødt el. fedt i sig, kan B. sige: „*smør muwl!*“ A. svarer: „*smør di æjən føst!*“ jfr. Aasen mule, isl. múli hak., htsk. maul, mnt. mûl, Sch. Lübb., se ko-, okse-.

2. mule, uo. *muwl -ər -t -t* (Vens.) surmule (s. d.); *sto o mul mæ nåwət i æ skæk* (vestj.), også: *a ska årdənliq muwl dæ,* prygle ɔ: slå på mulen; *di muwlt hwarą·jər* ɔ: sloges (Vens.).

3. mule, uo.
mul (Sem);
mul -ər -t (Vens.);
mul mul mult (Fjolde) —
1) blive muggen, om brød og fødevarer. — 2) om personer: *han gor å mul a·ð* (Sem) er muggen, tvær. — 3) muldne bort: *di mols aw* el. *måls hæn* (vestj.), om tænder; jfr. mullen, mulne; mulstre.

4. mule, no. i en skæmtevise, Sgr. V. 2. 2; er det et muldyr?

mulebider, no. *mulbiðər æn* (Sem) skæo., en tværbøtte; se 2. mule.

mulejærn, no. *muljan æn* (vestj.); *muljar æn* (Vejr., Mors) — jærnet om munden på hakkelsekisten, hvorved kniven hindres i at skære i træet.

muleplade, no. *mulplåð æn -ər* (D.), se mulering.

mulepose, no. *muwlpwðs* best. *i* flt. *-ər* (Vens.); *mulpuwəs æn* (D., Malt); *mulpwðs æn -pwðsə* (Tåning); *mulpowəs* (Søvind s.) = rgsm.; en pose, der bindes om hestens mule, hvori den får sit foder.

mulering, no. *mulreŋ æn* (D.) en en ring om den yderste ende af hjulaksen på vognen; med den har jævnlig været forbunden „mulepladen“, der af og til sveisedes sammen med „smörepladen“ på de glds. vogne.

mulesser, no. *muəlesər* flt. (Holmsl. kl.) en slags småfisk, der fanges i mængde sammen med tobiser, men kastes bort; nok de samme, af hvilke der tilberedes ansjoser i Norge, cyprinus aphya? se moderløs, Kalk. III. 119 b.

mulig, to. *muliq* (D.); *mòwli* itk. *-t* (S. Sams); *mòwlə* (Vens.); *muwliq* (Mors); *muli* (Søvind s.); *möjlə* el. *mölə* (Ang.); *möwlə* (Bradr.) = rgsm.; *a ska kom så snòt som mòwlə; haj wel ha de mjèst mòwlə uk o ə* (Vens.); *de ka nåk væ mölə* (Ang.) samtykkende udtryk, når der fortælles noget; „ual moulet, te ossæ en hal pot a kjøut“, And. Frieri; *dær æ nåk a alə muliqəns teŋər* (D.), „på ingen muligens måde“, Kr. Alm. V. 59. 60, forstærket udtryk; jfr. htsk. möglich; -mue; u-.

mulighed, no. *möjləhæjt æn -ər* (Ang.); *hær æ jo ål möjləhæjtər* ɔ: alt, hvad man ønsker sig; se u-.

mulkt, no. *mulc æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *mult æn multər* (D., vestj.) — en pengebøde; *haj wil se mulcən å* ɔ: sidde i fængsel, til mulkten er sonet (Vens.); jfr. lat. mulcta; 4. brøde.

mulkte, uo. *mult -ər -ət* (D.) ÷ mulktere.

mulktere, uo. *multi·jər -ər -ət* (D.) sætte i pengebøde.

1. mulle, no. *mulə de* (Agersk., Hvidding) brød, som koges i fedt, lægges på tallerkenen, skæres i stykker og spises med gaffel (Agersk.); brød udmaset i salt suppefedt, som spises juleaften (Hvidding); *muli æn* (Vens.) sammenrørt masse, f. eks. tørvedynd; „dær kam a te mulli, bete bar“, „wi kom te mulle, bete foe“, Kr. Molboh. 99. 15. 16 ɔ: kom til gilde, galt afsted; jfr. V. S. O. mulle el. mullie, blanding af alle slags mad, tyk suppe med brødskiver i; mnt. mollie, molge, mulge, Sch. Lübb., „brotschnitte, die mit der kochenden fetten brühe geräucherten fleisches durchgezogen sind“; se mullebrød; Aasen mylja, brækket fladbrød overgydt med fedt, isl. mylja uo. knuse; slgn. Bergh I. 61, mölje; möljebröd, Wigstr. Folksed. s. 31, Sundbl.[2] 129.

2. mulle, no. *mulə æn* (D., Malt, Agerskov, Fjolde, Ang.); *muli æn* (vestj., Løgstør) — mængde, hob, portion; *æn m— fålk* el. *a fålk* (Agersk.); *sikən mulə æ gro kat hår båwsət* (vestj.) har gjort; *æn svar mulə miňəskər* (Bradr.); *æn m— kantöflər* (Fjolde); *de gir mulə* (Malt); en stor mængde; *æn årdənli muli* på engen (Løgst.) en stor mængde græs; i Hmr. h., Lild s. synes ordet *muli* kun at bruges om madvarer; da ordet ender på halvlyden, må en konsonant vel være bortfalden, jfr. falg; er det samme ord som det foregående?

mullebrød, no. er ikke fedtebrød, men brødstumper overhældte med suppefedt, forhen altid juleaften kogt skinke og om middagen mullebrød (Ang.); jfr. sv. möljebrö, Hazel. IV. 10, Rietz, mylå; se 1. mulle.

mullefuld, no. i udtr.: *dœr fèk do œn guə mulə* el. *œn ọ̀rənliq mulifuł* (Lild s.) ɔ: portion; se 2. mulle.

mullemang, no. *mulǝma·ŋ* el. *-må·ŋ œn* (Agersk.) — **1**) en stimmel af mennesker, en uordentlig hob. — **2**) en dynge, hvori alt ligger hulter til bulter.

mullen, to. *mulən* itk. *-t* (Vens); *mulə* (Søvind s., Randers); *mulə* (Mors, Thy, Vejr.); *mulə* el. *måwlə* (Andst, Gangsted); *mòwlə* (Sams, Hvilsager, Agersk., Hadersl., Ang.) — **1**) muggen (s. d.) om brød og fødevarer; bevokset med skimmel, *mulə brø, m— stöwl* (Lindk.); *han ker sæj, som mulə brø i warm* (D.); *de komə sæ som mulən brøj i warəm* (Vens.); om en person, som kommer i en bedre stilling; *hañ lar it hans pèŋ blyw mulə* (Søvind s.) ɔ: er ødsel. — **2**) fig. tvær, treven, om person (D., muggen; *de œr œn mulə huñ* (D.); se mul.

mullenröv, no. *mulənrèw* (Vens.) et kortspil. Kortene omdeles, A. spiller ud seks, ni eller dame og siger: *„hil"*; den, som har syv, ti eller konge, lægger den til og siger: *„hal"*; den, som har otte, knægt, es, alt i samme farve, siger: *„mulənrèw"* og lægger de pågældende kort til, og så fremdeles, til alle kort er faldne. Når A. ikke har mere at spille ud af, fortsætter den næste; den, der kommer til at sige m— sidst, er m—.

-mulleret, tf. se sammen-.

mullevorn, to. *muləvorn* (Fjolde, Bradr.) uordentlig.

1. mulm, no. *målm œn* (D.) = rgsm.; *de œr œn gråw m— o mørkə ia·wtən* (D.); *gọ i mørk å mọl* (Vens.) ɔ: gå i mørke og mulm; jfr. 2. mol.

2. mulm, to. mørk, skyfuld; *de sijər så målmt uk i loftən* (Vens.).

mulme, uo. *de målmər te rèn* (Vens.) skyerne trækker sammen til regn.

mulnes, uo. *molnəs* (Hmr.) blive skør, rådne, *de molnəs hœn;* jfr. Aasen isl. molna, skørne, smulres; mule 3, mulske, mulstre.

mulre, uo. *mulər* tf. *mulər* (Vens.) mumle; *mæ ka nèstən eñc hør, hons haj seər, haj stor å mulər.*

mulrem, no. *mulrem œn* (Bj. h.; Gjedved); *mulrèm œn* (Søvind s.) — remmen under tagskægget, hvorpå bjælkerne i de gamle huse hvilede.

mulske, uo. *molsk -ər* (D.); *œ tœñ, œ trœ molskər* = mulstre, jfr. 3. mule 3.

mulstre, uo. *molstər -strər* (N. Slesv.) mulne bort; *œ tœñ molstrər i œ moñ.*

mult, no. se mulkt.

multebær, no. J. T. 205, en plante, rubus chamæmorus L. (Vens.).

multen, to. *måltən* itk. *-t* (N. Sams); *moltən -t* (S. Sams) — trøsket, rådden.

multne, uo.
måltən måltnə måltnət (Søvind s.);
multən (Bj. h.) —
skørne, hensmuldre; *de multənər* (Bj. h.); *måltnəs* (Hvirring); jfr. Aasen, moltna, skørne, blive mør, sv. multna; molten to.

multum, no. *mulcəm* el. *mulcom* (Vens.); *muldom de* (D.) — grovt uldtöj, som vandstampes; *i gaməl daw war ə så bruqələ å wöw jœntraj wœməl å law i mulcəm te drœt te di kọlmęskər djè còwlər;* jfr. fr. molleton, blødt flonel.

mumle, uo.
meməl el. *moməl momlər momalt* (Vens.);
moməl (D., Gjedv.);
mòməl -mlə -mlət (Søvind s.); ft. tf.
mòməlt (Elsted);
mjoməl mjomlər mjoməlt (Bradr.) —
1) tale utydelig, *moməl i œ skœq* (Gjedved); *sto o moməl a·ð* (D.). — **2**) ymte om noget (Vens.). — Jfr. sv. mumla; htsk. mummeln.

mumleskjæg, no. *moməlskek œn* (D.) skæo. til en person, som mumler utydelig.

mumme, no. jfr. V. S. O. IV. 226, Kr. Börner. 192. 29, Handelmann Spiele s. 69. 94; mnt. mumme, Sch. Lübb., ligeså htsk., maske, maskeret person, se blinde-, for-, skid-i- (?).

mund, no. *moñ œn moñ* (D., vestj.); *mòñ œn mòñ* (Søvind s.); *muj i* best. *muj* flt. *muj* (Vens.); *muñ i* best. *-i* flt. *muñ* (Sams); *muŋ œn -ən* flt. *muŋ* (Støvr.); *moñ œn moñ* (Vlb.); *muñ œn muñ* (Fjolde) = rgsm.; *nœr œ arm kromər sœj, gåvər œ moñ; de komər o, di œ kœñ mæ hwœrañər* (Andst) ɔ: under spisningen; *œ moñ lystrər ham gåt* (Andst) han er god til

at tale for sig; *law æ moṅ blöw skywt, blöw do et narət* (D.); *hun broqt hiṅ moṅ liq let nåk te o ti stel mæ* (Vejen) om den meget snakkende; *dær ær eŋən, dær ska sæj nåwət atə mi· moṅ* (vestj.) ɔ: jeg fortæller intet; *haṅ æ stærk i mòṅən; ta mòṅən fuḷ; bətòl få si mòṅ* (Søvind s.) ɔ: straffes for sine udtalelser; *dær ær eŋən teŋ æn lætər ka fåsnak si mæ eṅ mæ si moṅ* (D.); *hans moṅ ær et o skryw atər* (vestj.) el. *ær eŋən ewaŋgeləŋsboq*, Sgr. II. 109. 523 (Fly) ɔ: han færdes med usandhed; hans mund er som fingrene på en nålemager, Kr. Ordspr. 217; *æ moṅ gor o ham som nåwə hwælp-röw* (D.), el. *som æn wå smur i æn lort* (vestj.), el. *som æn ævəlkuwəns röw* (vestj.), el. *som æn gasinev o æn låwdar* (vestj.), el. *lævər som kæpər i hjul* (D.); *hon hær hiṅ moṅ i æn sløŋ* (Valsb.) i en gynge ɔ: hun er meget talende; *han hår æ moṅ gåt skawtət* (vestj.) ɔ: taler godt for sig; *hans moṅ slor kuti·jərslaw* (vestj.) ɔ: han taler meget; *„muj ha haj mè· sè, hwar haj så kam"*, Grb. 10. 60; *do hår såmöj a di moṅ, do sku ha let om di hæl* (vestj.); *han æ ræj hans moṅ skal et wår hans röw uð* (vestj.), om den tavse; *jæ moṅ var nåk jær aəs uər*, J. M. 60, omvendt: *han hår moṅ te ti röw* (vestj.); *„de si så gåt uð, nær dḷ æ moṅ gọə!" så æ maṅ, han oð hy mæ hans for*, Sgr. XI. 124. 292 (Bj. h.); *æn ka et hål få fatə fålks moṅ* (vestj.) ɔ: de skal have mad; *dḷ moṅ vel ha mað* (sts.); *vi æ manə moṅ* (M. Slesv.) ɔ: mange personer, der skal have mad; *manə moṅ ǧö tom faj* (Skanderb.); *manə muṅ gir tåmt fa* (Ang.); *nè Wòrhær skabə muj, skabər haj åsə nåk ma* (Vens.); *han æ guwə vænər mæ hans moṅ, han ka fo ən te o sæj, hwa de ska vær* (vestj.); *di moṅ stor oḅən, di hjat blywər kåḷ* (Agger); *lok dej muj, det hjat blywə kòḷc* (Vens.) til den, som måber; *æn for möj få si moṅs skyḷ* (D.) ɔ: når man forstår at tale godt for sig, kan man opnå meget; *hon tu blòə frå muj å sò ham ən rèn beskiən* (Vens.); *a ha ə liq åpå muj å wil sèj ə* (sts.); *æ par o ðəm spraŋ òp å skreq i moṅ əpo hwòra·jər* (Lild s.); *dæṅ dræŋ hår æn bəskit moṅ* ɔ: er slem til at skælde ud; *fo æn bəskit moṅ* (Malt) blive skældt ud; *de ka eṅc hjælp, do jò bre muj* (Vens.) det nytter ej at græde, til börn; *broq moṅ o jæn* (vestj.) skælde ud, irettesætte; *hun kuṅ fæjt bruk moṅ å snur* (M. Slesv.); *di dijəl ət mæ djær moṅ, lisəm di Åvəkær huṅ* (D.) ɔ: de delte pengene ved at drikke dem op, var.: de Møgelkjær, Hallundbæk, Smidstrup, Harritsø, Lönne hunde, Kr. Ordspr. s. 514. 20. 23; jfr. Sgr. II. 127. 660, ligesom de Brøndsted mænd (Fredericia egn), se Eftersl. 217. 193; *do æ så fjætə om æ moṅ, som do sku uð o fæst piqər* (vestj.); *hun broqər hiṅ moṅ te fløðtyṅ o hiṅ röw te kan* (vestj.) ɔ: hun lever ved overdreven god mad, *væn dæ flyrər* (skummer) *mæ æ moṅ, ska kæn i æ öst* (Branderup), se Kr. Ordspr. s. 217; 1. fløde 1; *fuḷ muj tålər å hjatəns gruj*, jfr. Grb. 246. 37; *fuḷ moṅ taḷ a hjærtəns groṅ* (Malt); *han hå fåt æ moṅ fuḷ a jor* (vestj.) ɔ: er død; *dæṅ, dær hær æn fuəl moṅ, skal ha æn stærk røk* (M. Slesv.) ɔ: en ful m—; *skal a et føl i di moṅ atər låjən tæṅ* (vestj.) kan siges til smigreren; *føl i muj å jej* (Vens.) gå en nær, kræve det yderste; *fo æ moṅ o gåŋ* (D.); *gi moṅ o jæn* el. *gi å æ moṅ te· jæn* (D.) irettesætte, udskælde; *gi moṅ å· jæn* (Agersk.); *„så jir haj å muj i èn li tij"*, Grb. 86. 28, så skælder han ud i en led tid; *haj bruqt i gròw muj* (Vens.); *ha möj å æ moṅ* (D.) være mundrap; *han hår så möj å æ moṅ, han ku ǧan ha nöj behåw åm æ hæl*, Sgr. II. 110. 539 (Fly), se 1. hæl; *ka do sæj de mæ hijəl moṅ?* ɔ: uden at lyve; derpå kan svares: *næj, mæn så kan a sæj ət mæ tåw hal* (Vejleegn); *hål ə moṅ!* ɔ: ti stille (D.); *de· ku do ha hålən di moṅ mæj* (Agger) ɔ: tiet med; *ka do læ* (lade) *moṅ te, så ka a sajt læ ørər te*, Sgr. I. 220. 1216 (vestj.); *do sætər æn moṅ så låŋ, æn ku snår ən aw mæ æn revl træsku* (vestj.) el. *mæ æn grishål; hon hòr i li muj* (Vens.); luk din mund, at fluerne ikke skal flyve ind og æde dit hjærte, Kr. Ordspr. s. 218; *lok di moṅ, de ka do bæjər eṅ a ka* (vestj.), el. der tilföjes: *æjsən blywər di hjåt koḷ*, til den, som står med åben mund; *„dè skal i låŋ arm te å lok òl muj"*, Grb. 237. 167; *han hær låəṅ sin moṅ uər å kør mok i* (Valsb.), el. *do hå nåk låṅ di moṅ hen o brøq æn lot i* (vestj.) kan siges til den, som ikke

svarer, når man hilser; *ka do eňc swdr, hò do læt dej muj hæn?* (Vens.); *væn dær har æn uň moň, må bəlaw sæ å æn stærk røq* (vestslesv.); *hål ræjn moň* (D.) bevare en hemmelighed; *å, reŋk di moň åp!* (vestj.) ɔ: ti stille; *saməl di moň om de, do hòr i ən* (Århr. egn) ɔ: pas dit eget; *æ moň hæň så sit* (sidt), *te han ku ğan ha gawən i hel i ən* (Vejle egn), så beskæmmet el. vred var han; *dæň, dær hår æn slem moň, ska hå ən stærk røk* (vestj.); *han sliðər et hans moň åp o· wås* (vestj.) ɔ: han svarer ikke, når han hilses; *han slekə sæ åm hans moň atə de, han håə fåt,* Sgr. II. 124. 586 (Fly); *han slekər di stuwər om æ moň* (D.) ɔ: er en spytslikker; *han slær æn moň åp som æn åwnsmo·ň* (M. Slesv.), el. *så man ka skel å par bəskit bòwsər i ən* (N. Sams), el. *som æn unskeldar* (Fanø) en vognport; *„haj slo dè eňc åpå muj, dè læ dè de",* Grb. 90. 28, *smör jæn om æ moň mæ æn löwn* (D.); *blyw smur om æ moň mæ ən hårfuwəð* (D.) ɔ: få usikker og dårlig besked; *snak jæn atər æ moň* (D.); *spes moň atər* (Malt) række efter, attrå; *ståp (!) æ moň o· jæn* (D.); *de ær o æ muwəð o hå ən stuwər moň o let o kom i ən* (vestj.) ɔ: have store fordringer; *han hær æn slem stoər moň* (Valsb.) ɔ: er en pralhans; *a ska nåk tæj æ moň frå· ham* (vestsl.) ɔ: bringe ham til tavshed; *do tæjər æ moň riqələ ful* (D.) ɔ: praler; *do ska tæj æ blå frå æ moň* (D.) ɔ: tale rent ud; *æn tro haəň å æn tæt moň breŋər jæn vit* (M. Slesv.); *seð mæ æn tar moň* (D.), *di sa eňc mæ tòr muj* (Vens.) ɔ: uden at få mad el. drikke; *tar hwæra·ňər om æ moň* (Kalvsl.) ɔ: bagtale hverandre; i en skæmtevise: jeg så ham i hans store mund, der stod to piger (karle) og flåed' en hund, Sgr. I. 49. 3, V. 19. 3; liget (s. d.) får en mønt i munden, se Grimm, Myth. II. 791; væselen føder gennem munden, Kr. Sagn II. 225. 201 eft. Plinius? gåde: *æ ver et kamər fult a vir hamər, mæn kömər dær sort imæl, blywər di rawgal,* Fb. Fr. H. s. 145. 23; et hus fuldt af hvide stude med en tyr i midten, Sgr. II. 130. 683, VI. 31. 385, 56. 521; el. hvide kalve, rød røgter, Sgr. IX. 47. 186-87; hvidt fæ, Gr. Gl. d. M. II. 133. 14; el. der står en lille rød hund bag et gærde og gør, Sgr. VI. 22. 301; jfr. sv. Wigstr. I. 289. 16, Värend nr. 43, N. Vadsbo nr. 42, Z. f. M. III. 353. 98; norsk, Haukenæs II. 176. 9; færøisk, Antiq. Tidsskr. 1849-51. 316. 10, jfr. Z. f. M. III. 130; plt., Ehlers Räthselb. s. 15. 84; htsk., Simrock Räthselb. s. 49. 102. 159, P. Volksk. I. 154, Urquell I. 132. 10, Schwaben, Meier, Kinderreime nr. 280, jfr. Stöber, Volksb. nr. 360, Schweiz, Rochholz, Kinderlied s. 252. 441, jfr. Wossidlo I. 31. 42; Mähren, Z. f. M. IV. 375. 44, 383. 94, jfr. Schleicher, Lithauische Märch. s. 204. 211; England, Halliwell, Popular Rhymes s. 142, Nursery Rhymes nr. 184: thirty white horses on a red hill; Frankrig, Italien, Rolland Devinettes s. 59. 122 flg., Rimes s. 202. 27; Spanien, Briz, Endevinallas nr. 39. — 2) *æ moň å æ brø* (Fanø) endeskiven; på Nordby, Sams, dannes kredsrunde brød, som sættes tæt sammen i ovnen, og kommer jævnlig til at hænge sammen under bagningen, hvorpå de brydes fra hinanden, brudfladerne kaldes da „munde": *dær æ muň po breət;* åbningen på sække: da karlen nu kommer med klynesækkene, så binder præsten en gammel bog ved munden af hver, Kr. VII. 170; stik ubrugt synål over mund i kube, Kr. VI. 374. 193, flyvehul; se munde; *„muj å bøtən",* Grb. 79. 65, bøttens åbning; „en stue jænbæ dækket monnen te graven", Tkjær II. 6. — Jfr. Aasen munn; isl. munnr hak.; htsk. mund; se munde; præst, ragekniv, saks; bavle-, bjaldre-, bravle-, dribble-, fedt-, flab-, gab-, klæp-, knæbbre-, kukke-, kysse-, kåd, lækker-, musk-i-, neder-, oste-, over-, plabber-, pludder-, puffel-, rosen-, skatte-, skjæv-, skrævle-, sladder-, slik-, slæbber-, sukker-, vis-, torske-, trut-, åben-.

mundbask, no. *moňbask æn* (D.) = lusing, dask på munden.

mundbid, no. *moňbej æn* (Thy); *moňbjèð æn* (D.); *moňbèð et* (Hads h.); *munbeð et* (S. Hald h.) — på piben, jfr. bidstykke.

munddask, no. *mòňdask æn (!)* (Søvind s.) = rgsm.

munddug, no. *muňduk æn -ər* (Braderup) = mundklæde.

munde, no. *muj i* best. *muj* flt. *-ər* (Vens.); *moň æn* (Mors, Thy, Vejr., vestj.) — åbning, munding af bikube, hvor bierne flyver ud, af ovn, sæk; *muj å i uwn, ən*

flask, i moŋk (Vens.); jfr. Aasen, mynne, isl. mynni itk., mund 2; bæk-, grob-, kakel-, kalve-, ovns-, sække-.

munde, uo. *moṅ -ər -ət* (Agersk., D.) — 1) småskænde, give mund; *han moṅər å ham* (Agersk.); *han gor o moṅər æ hjælə daw* (D.); *han ka værkən moṅ hær mæl* (Agersk.) ɔ: har mistet både mund og mæle; *moṅəs moṅəs -t moṅəst* (Agerskov, vestj.) skændes; *di gek o moṅtəs* (vestj.). — 2) det mundes (Ribe st.) Mb., det er: det omtales, er i folkemunde.

mundelep, no. mundlæbe; i en börneremse: *moṅəlep* (D.), jfr. Ndl. Volksk. III. 193, se læbe, pandeben.

mundere, uo. *monde·jər* (vestj.) iføre mundering, pynte; han blev munderet så pænt ud som de kunde få ham, Kr. V. 189; „son mandieret uj list di dem hæn å sat dem tæt ve“, Jyd. I. 11 ɔ: således udklædt; jfr. htsk. montieren, indrette, udruste, opklæde; montierung, uniform; fr. monter uo., monture no.

mundering, no. *monde·jrəŋ æn* (vestj.); *mandi·jrəŋ* (D.) — soldaternes klædning; også klædedragt i alm., men som er påfaldende; nu kommer han hjem til prinsen med den mundering, og det var såmeget udmærket ɔ: med en forfærdelig stor bredskygget hat, Kr. V. 97; prinsessen blev så ved at gå i de her træsko og det røde skørt og spændströjen, det sagde prinsen, hun skulde, og den samme m— var hun i på bryllupsdagen, Kr. V. 110, jfr. M. Skr. 40. 45, se guld-, under-.

mundet, to. *moṅə* (vestj., vestslesv.); *-muṅc* (Vens.) kæbestærk, mundkåd; jfr. blød-, bred-, gab-, gjedde-, glap-, grinne-, hjab-, hård-, kåd-, prut-, skjæv-, slabber-, sladder-, slik-, spids-, vind-, vis-, åben-.

mundfisk, no. se næsefisk.

mundfuld, no. *moṅful æn -fulər* (D.); *mujful i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *mòṅful* el. *-fəl* el. *mòmful æn* (Søvind s.); *mufəl æn muflə* (Elsted) = rgsm.; den, som glemmer at spise en m— brød, har en sulten ven andensteds, Sgr. IV. 73. 197 (Fyn, vist alm.); se himmeriges-.

mundfulde, uo. i udtr. som: *han ku kons moṅful ət ner* (vestslesv.) spise el. drikke i mundfuldevis, om syge.

mundfærdig, to. *moṅfærə* (Valsb.) mundrap.

mundgavn, no. *moṅgawn æn* (vestj.); spøgende siges: *no hår vi møj travəlt, no ǧör vi moṅgawn*, ɔ: spiser.

mundgodt, to. i udtr. *de æ moṅgåt imæ·l dæm* (vestslesv.) ɔ: de taler indbyrdes, som om uvillien var glemt, men det er ikke således i grunden; se mundvenner.

mundharpe, no. *mujharp æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *moṅharp æn* (D.); *mòṅharp æn* (Søvind s.) — 1) bruges ialtfald nu om noget legetöj, en gennemhullet træplade med små metalfjedre, der ved blæsning frembringer en skala; *hwa æ de: ölə tåŋər te jæn huwə?* (vestj.); svar: en person, som spiller på mundharpe; se guld-. — 2) et slag på munden, lusing (Vens.).

mundheld, no. *mujhèl è* best. *-hèlc* flt. *-hèl* (Vens.); *moṅhæl æn -hæl* (Agerskov; D.); *mòṅhèl et* (Søvind s.) = rgsm.; *de war è mujhèl haj ha* (Vens.).

mundhugges, uo. *moṅhoqəs* (D.); *mujhoqəs* (Vens.) — kævles, strides.

munding, no. *mujəŋ* [*i*] (Vens.); *moṅəŋ æn* (Agersk.) = rgsm.; se munde; åmunding.

mundklemme, no. *moṅklæm æn* (D.) = rgsm.

mundklud, no. *moṅklur æn -klur* (Agersk.) = mundklæde.

mundklæde, no. *mujklèj è* (Vens.) *moṅklə æn -r* (Lild s.); *moṅkle æn -ər* (vestj.); *moṅklè et* (Hundsl. s.); *mòṅklè et* (Søvind s.) — törklæde til at binde uden om det mindre halsklæde; det bindes jævnlig op om munden, stort ofte strikket klæde.

mundkrig, no. *moṅkriq æn -ər* (Andst, Lindk.); *moṅkriq æn* (vestj.); *moṅkrijq æn -ər* (Agg.); *muṅkriəq* hak. best. *-əṅ* (Tved s.) — mundvig; *han ǫð, te de skomət i æ moṅkriqər* (Lindk.).

mundkrobe, no. *mujkròð i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *do æ så mòqə i mujkròðən, tòr ə å!* = mundkrig.

mundkrog, no. *mujkròqən* best. flt. (Vens.); *mòṅkròq æn* (Søvind s.) — mundvig; *træk å mòṅkroqən* (Søvind s.) trække på smilebåndet.

mundkræng, to. *moṅkræŋ* (Lindk.) godt skåren for tungebåndet.

mundkurv, no. *moṅkårə æn* (D.); *mòṅkårə æn* (Søvind s.); *muįkårə æn* best. *-n* flt. *-r* (Vens.).

mundkåd, to. *muįkǫ* (Vens.) kåd i tale.

mundlam, to. *muįlam̩* (Vens.); *moṅlam̩* (Kolding, Mors, Vor, Agersk.) bruges nægtende: *han* el. *hon ær et m—*, ɔ: rap i munden.

mundlobsk, to. om den, hvis mund løber løbsk (s. d.); degnen, som fortaler sig, siger til gengangeren: blev jeg mundlovs, blev jeg ikke mundløs, Thiele II. 168 ɔ: fortalte jeg mig, blev jeg dog ikke stum.

mundlæder, no. *moṅlæjər de* (D.); *muįlęr è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; „vinen ku set mundleje po ham", Yuelb. s. 65.

mundremse, no. ord og talemåder, der ikke kommer fra hjærtet (Sønderj.), Mb. eft. Outz.

mundrov, no. tyveri af madvarer, som tjenestefolk gör sig skyldig i; „det er kun et m—!" (S. Jyll.), Mb. eft. Outz.

mundskarpet, to. *han æ gåt moṅskarpət* (vestslesv.) ɔ: har en hvas mund.

mundskjæg, no. *moṅskek æn* (D.) skæg om munden.

mundskjænk, no. = rgsm.; pigen vil i ævent. have kongens (s. d.) mundskjænk til mand, Sgr. VII. 162, jfr. Gr. Registr. nr. 44.

mundskred, to. [*muįskrę*] (Vens.) glattunget.

mundskåren, to. *moṅskǫən* (D., Varde); *moṅskårən* (vestslesv.); *gåt m—* ɔ: veltalende.

mundsmag, no. *moṅsmåq æn* (D.); *moṅsmòq æn* (Søvind s.); *muįsmaq i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.

mundsprog, no. *moṅspråq æn* (Hmr.); *moṅspråq et -språqət* (Støvr. h.); *muįspròq è* best. *-ə* flt. *-spròq* (Vens.) — talemåde, mundheld; men derefter har de det m—: „det var et helvedes hop af en gammel ovn!" Kr. VI. 186; Alm. VI. 229.560; *di sæjə får et moṅspråq* (vestj.).

mundstykke, no. *moṅstøk æn -ər* (D., vestj.); *muįstøc è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) — mundstykket af et blæsende instrument, klarinet f. eks. (D.); pibespids (vestj.).

mundstæg, no. sagtens bundpæl ved mundingen af et fiskergarn (Læsø), se stag.

mundstærk, to. *muįstærk* (Vens.) som er stærk i munden, taler godt for sig.

mundsvejr, no. *muįswęr è* (Vens.); *moṅsvæjr æn* (D.) = rgsm.

mundtam, to. *moṅtam̩* (vestj.) mildt i smagen, nægtende om stærke og sure tíng; om surt øl, som river i halsen: *de ær et m—*.

mundte, uo. *moṅt -ər* (Holmsl.); *han moṅtər ålər om ət*, lukker aldrig munden op om, taler aldrig om.

mundtöjr, no. *æ moṅtyrər* flt. (vestslesv.) på et fåretöjr: de to reb fra lægnet til hvert af fårenes grime.

mundtål, no. *moṅtål* (D., vestj.); *moṅtòl* (Mors); *muṅtål* (Thy); *moṅtøl* el. *moṅtylt* (Holstebro) — bruges nægtende: *dær ær et m— o hiṅ*, om et grædende barn, som ikke vil tie; *dær ær aldriq moṅtòl we ham* (Mors) om en syg, der bestandig jamrer sig.

mundvand, no. *moṅwaṅ de* (vestj.) opstød af sure vædsker.

mundvenner, no. *moṅvænər* flt. (vestj.) modsat: grundvenner; se mundgodt.

mundvid, to. *moṅvį* (vestj.); *han æ m—*, ɔ: siger meget, også det, han skulde tie med.

munk, no. *moŋk æn moŋk* (D., vestj.), best. *moŋki* flt. *moŋk* (Vens., Sams), flt. også: *moŋkər* (Hell. h.); best. *moŋkən* (Støvring); *mòŋk æn -ə* (Søvind s.) — **1**) = rgsm.; en blind m— har bygget Tvis kloster, Kr. III. 101 flg.; munken er skabt af djævelen, Kr. IV. 338.433; en m— bringes til at danse i en tornebusk, Gr. Gl. d. M. III. 75; jfr. Grimm, K. M. nr. 110; Wolle Pejersen m—prædiken, se Nyerup Morskabslæsn. s. 278, Vægteren nr. 16. 1887, Fb. Bondel. s. 357, Dania III. 118; et m—spøgelse, J. K. 340. 80, jfr. Grimm S. I. 4; m—hoved udhugget i sten, Thiele I. 205; *nær faṅən blywər gaməl, så blywər han moŋk* (Brandrup); *moŋkjǫrən*, mark i Stenum by; *moŋkfaldejə* best., munkefalddiget begrænser Børglumklosters mark mod vest; mange stedsnavne er sammensatte med munk, f. eks. Munkebjærg, -bo, -bro, -by, -dal, -drup, -gård, -hus, -höj osv., jfr. Cav. Wär. I. VI, ligeså i smstn. med plantenavne, se J. T. regist.; jfr. hellig; fig. *hąj æ sǫnt i moŋk* (Vens.) lille, tyk person. — **2**) en lang lerflaske med

smal hals og øre, sagtens efter et oprindeligt munkebillede på den (Hell. h., Han h., Vens, S. Hald); *æn krok hèlər æn moŋk, hwans di no hår* (Lild s.); *ka a få dæ hè moŋk ful å bræwən?* (Vens.); jfr. Abraham, Moses, pejter, skjæggemand, svanehals; se ler-. — 3) *moŋk* flt. (Sams) boller på suppe; boller af fiskemad (Vens.); et brød noget større end alm. (S. Hald); klumper i melgrød kaldes *moŋkər* (Holstebro), jfr. nonne. — 4) *moŋk æn* (Vor h., Årh. egn) en stor bråd i spidsen af hesteskoen, den sættes i „munkehullet". — 5) keglekongen i alle keglespil kaldes iflæng *moŋkən* el. *moŋkəmanən* (Støvr.). — 6) den, som intet fanger, „*blywər moŋk*" (Holmsl. kl.), jfr. munkestikker. — 7) *dær æ moŋk o æ øl* (vestslesv.) hvide skimlede gærpletter på øl, jfr. sandemænd. — 8) *slo moŋk* (Gjern h.) en börneleg, hvor man slår efter stene, der er lagte ovenpå hverandre el. efter en kegle, også Elbo h., Mors; se kok II. 251.47a; „munk" kaldes den, som „er det"; „munkmanden" er en keglekonge el. lignende, han stilles op og et mål afsættes; først „virkes" der, ɔ: der kastes med kloder el. kegler efter „munkmanden"; den, som slår ham om, er „munk", slår ingen ham om, er den munk, hvis klode ligger længst fra ham (Støvr.); andre steder kaldes keglen „munken", fangeren „munkmanden" („munkprikkeren" Vens.), således i det følgende: börnene står i rad ved målet, foran dem i passende afstand, keglekongen, „munken", bag ham „munkemanden" (A.), forsynet med en „svidekjæp". Börnene spörger A.: „skal det være først prædiken eller sidst prædiken?" Svarer A.: først prædiken, så kastes med kloderne efter munken, men ingen må tage sin klode efter at have slået; bliver munken slået omkuld, skal A. først rejse ham, inden han må slå nogen med svidekæppen, idet han siger: *swi!* den slagne (B.) må straks prøve på at få munken væltet, inden A. kan göre det og nå målet, så er han fri og A. må fortsætte; får A. derimod munken væltet og når målet för B., er B. munkmand. Er det „sidst prædiken", der vælges, må enhver tage sin klode, såsnart munken fældes; A. skal da først rejse munken og må så slå, hvem han kan nå (B.), vælte munken og søge målet; kan B. få munken rejst og først nå målet, er han fri; når A. målet først, er B. munk; se beskrivelsen Sgr. III. 172.39 (Skanderb.), 175.39 (Årh. egn), jfr. VII. 32. 39, 205. 39 (Fyn); legen er noget forskellig i forskellige egne; jfr. Kr. Börner. s. 257, Handelm. Spiele 91. 123; „pims", Rietz. En anden form er: der opstilles i en lige linie med passende mellemrum 10 stene, der nævnes 1. 10. 20 osv. til 100, så slås der efter dem fra et mål og man søger at nå et vist tal (Mogenstr., Sall.), jfr. kegle, lue; i börneremser: „engang gik der en gammel m—", Kr. Börner. 136. 91; i et arbejdsrim: *jæn dåwən moŋk* (vestslesv.), se Dania II. 193; i en danseleg:

munken går i enge den lange sommerdag,
hvad gör han der så længe, å ja, å ja, å ja?
han plukker af de roser, han samler af de bær,
og af de krusemynter alt til sin hjærtenskær.
Og munken breder ud sin kappe så blå
og beder skön jomfru at hvile derpå.
Munken beder nonnen at gi' sig et kys;
„ak nej!" sagde nonnen, „det er ej min lyst!"
Munken beder nonnen at ta' sig i favn;
„ak nej!" sagde nonnen, „det er ej mit gavn!"
Se, hvor de danser så lystig de to,
som om de havde stjålet både strømper og sko;
silkede strömper, baldyrede sko,
dem fik den skön jomfru for sin ære og tro, Sgr. III. 112;

jfr. Fb. Bondeliv s. 241, Tr. Lund XI. 318, Kr. Börner. 294, Thiele[1.] III. 142, Arwids. III. 243; A. er munk og står i midten, kredsen bevæger sig syngende om ham; han tager B., som er nonnen, ud af kredsen, og gör som sangen lyder; legen er meget alm.; jfr. Aasen, munk, der også findes som navn på en leg og bruges om en uheldig fisker; htsk. mönch; gr. monachos, eneboer; skjæv-.

1. munke, uo. *moŋk -ər -ə -ə* (Vens.); *blyw moŋkət uð* (D.) i kort- el. keglespil, ingen stik få, jfr. munkestikker; den, som ved at *trel bǫl i luw* el. *i hwǫl* taber, bliver *moŋkə uk* (Vens.) og kaldes „munk";

„diemæ wa han så gåt som hielt monket u“, Jæger, Ferien s. 53, dermed var han så godt som helt gjort til nar, afvæbnet.

2. munke, uo. *mòŋk -ə -ət* (Årh. egn) „forsyne“ hestene, brådde dem mod glat føre, slgn. munk 4.

3. munke, no. J. T. 310, plantenavn, jasione montana L. (Thy); se blå-.

munkedreng, no. = munk; hun lever sådan herhjemme alt med hendes munkedrenge, Kr. II. 310. 20.

munkedråber, no. flt. lægemiddel; der udleveres tinct. rhei amaræ; for „munke-pulver“ magnesia.

munkehoved, no. *moŋkhuwə æn* (D.) — 1) et söm med stort hoved, skærpet, til at slå i skoene på uskærpede heste for at stå i glat føre, se munk 4. — 2) munkesten, se Kr. S. III. 73. 83.

munkehul, no. *moŋkhwòl* best. *-hwòlət* (Vor h.) i hesteskoen, se munk 4.

munkekloster, no. i ævent.: et m— beboet af 30 munke og en biskop, Kr. VII. 59.

munkepeber, no. en orchis-art, se Sgr. V. 96.

munkestikker, no. *æ moŋkənstekərə* flt. (Vlb., St. Vi, vestslesv.) ved drengenes „ringløben“ de, som ingen ringe fik og som smykkedes med et halmbånd om livet og en kålstok i nakken, nok også om voksne, jfr. Fb. Fra H. s. 75, se simekonge.

munket, to. *moŋkə* (vestj.) — 1) *go moŋkə fræ ər* (Holstebro) komme uheldig fra det; se 1. munke. — 2) *de smaqər moŋkə* (vestslesv.) muggent, om øl, se munk 7.

munkmand, no. *mòŋkmań æn* best. *-ən* (Søvind s.), se munk 5.

munnel, no. stok med jærnpig i den nederste ende, hvormed den øverste sten i håndkværnen drejes rundt (Hovlbj. h.), se Mb. s. 690; jfr. Aasen mondul hak., sv. mondel, Rietz s. 447 und. mund; isl. möndul, håndtag; se malestang.

munter, to. *montər* = flt. (D., vestj.); *muntər* itk. *-t* (Vens.) = rgsm.; også et alm. hundenavn (D.; Vens.); jfr. htsk. munter; grå-.

muntre, uo. = rgsm.; i udtr. *å montər jæn åp* (D.); „*a trowər åsə, de a èno· ka muntər ar*“, Grb. 32. 72, jeg tror også, at jeg endnu kan muntre andre; „nu velan, vær frisk tilmode, *ja mənsæl skal a montər dæ!*“ (Vens.).

muppes, no. *mupəs et* (Branderup, S. Jyll.) et kys, kæleord.

mur, no. se mår.

mur, no. *mur æn mur* (D., Søvind s. [!]); *muwr æn* best. *-ən* flt. *muwr* (Vens.); *muə æn muə* (Sundev.) = rgsm.; *halstəns, hala·ńənstəns mur,* efter dens tykkelse; i udhuse kunde murene opføres af stampet ler med iblandet lyng, hovedbygningens ofte af vindtörrede mursten, se derom Kr. Alm. III. 4. 6. 14. 27 flg.; *haj stu, taw som ən muwr; de æ som å ræj pajən imò ən muwr* (Vens.); mesterens m— skal stå i 1000 år, svendens til verdens ende, Kr. Sagn III. 82. 33; pige søger „verdens höjeste muré“, J. K 299; jfr. Aasen mur, isl. múrr fra lat. murus; se brand-, grund-, kirke-, sten-, tavle-, uder-.

muranker, no. *muraŋkər æn* (D.) = rgsm.; jærnanker til at afstive en mur med.

murarbejde, no. *murarbəð de* (D.); *muwrarbec è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

murbrokke, no. *murbråk æn -ər* (D.); *murbråk i -ər* (Vens.) = rgsm.

murdreng, no. *murdræŋ æn* (D.) en dreng, som er i murerlære.

mure, uo. se mude.

mure, uo.

mur -ər -ət (D., vestj.; Søvind s.);
muwər muwər -ə -ə (Vens.);
muə murə murə murə (Sundev.)

= rgsm.; *haj muwrə hòs N. N*, han murede . .; *haj mur weqən farə*, murede væggen færdig (Vens.); *mur iń*, se indmure; *mur åp, te* (D.); fig.: *de ær et å muwr æpo*, Sgr. XII. 77. 153 (Mors) ɔ: ikke at stole på; se atter-; i en remse: *a ka temər, a ka tæk, a ka mur, a ka pek, a ka kil, a ka skið, a ka sajt,* Kr. Börner. 374. 41.

murer, no. *muwrər i* best. *muwrən* flt. *-ər* (Vens.); *murər æn -ər* (D.); *murə æn -rə* (Sundev., Søvind s.) = murmester (s. d.); *mur Jæns, Rasmus,* ɔ: Jens, Rasmus murer, men: *Pe murər* (Mellerup); rim:

snekərə å murərə ær årdəntliq lurərə,
di eðər å drekər, ryqər å snakər,
mæl (måler) *å bətæŋkər,* —
å æ tij gor! (Fredericia egn);

mureren spörger om efteråret: *„hwa kåster i fi̤ lam̤kråp?“* men om foråret: *„hwa kåstər ən spejsel?“* (Vens.), eller „indmaden af en sild?“ jfr. Kr. VI. 310. 396, Dyrefabl. 209.55, Sgr. II. 93.454, VI. 198.812, VII. 233. 872; han trækker en snor for dören, når en går ind at se det nye hus, denne må købe sig løs med brændevin (Djursl.), jfr. J. Saml.[2] III. 139; se fri-.

murersved, no. er dyr, se hyrdesved, jfr. Busch, Volkshumor s. 18.

murfod, no. *muw̤rfuw̤ə i* best. *-fw̤ði* (Vens.) sokkel på en mur.

murhammer, no. *mu̱rham̤ər æn* (Støvr.); *muw̤rham̤ər æn* best. *-ham̤ən* (Vens.) murerens hammer.

murk, no. *mork i* (Vens.); *morkən æn* (vestj.) — **1)** en gnaven person, *de ær ən morkən i ham* (vestj.); om mandspersoner (Vens.); jfr. morpe. — **2)** gnaveri, tværhed; *de æ mork o knork, hwa han sæ̱jər* (D.).

murkalk, no. *mu̱rkalk de* (D.) = rgsm.

murke, uo.

mo̱rk -ər -ət (Andst, vestj.); tf. *mo̱rkər* (Vejr.); ft. tf. *morkəð* (Thy, Mors); *mork -ər -ət* (Støvr.); ft. tf. *morkə* (Vens.);

mòrk -ə -ət (Vor h., Søvind s., Elsted) — **1)** upers. *de mo̱rkər* i et sygt lem, det værker (alm.). — **2)** *go o mo̱rk* (vestj.) smågnave, mukke (Randers, Thy, Mors, vestj.); *„hon morkə ijèn å sò, de ha̱j ha eṅc lèŋə te he̱r è̱j hon te ham“*, Grb. 120. 82; jfr. krotte, morpe, murle, murre.

murkehoved, no. *mo̱rkhuw̤ə æn* (D.) knurrepotte.

murkelle, no. *mu̱rkæḻ æn* (Vlb.) = muske.

murk-i-trug, no. skældsord, tvær person, se Kr. Ordspr. 219.

murkle, uo. *mòrkəl -klə -kəlt -kəlt* (Elsted) være genstridig.

murk-ond, to. *mo̱rk-ṳṅ* (vestj.) overmåde gnaven.

murlad, no. *muw̤rlaw* best. *-law̤ə* (Vens.); *mu̱rlaj æn* (D., Andst) — stilladset, hvorpå murerne stå.

murle, uo. *mo̱rl -ər -t -t* (Lild s.) småpine, smærte, upers. *de mo̱rlər i min ga̱l knæ, wi for nåk fåra·jəraŋ epo wèjr* (Lild s.); jfr. Aasen, murla.

murleder, no. *muw̤rlèər* (Vens.) rem ovenpå muren.

murligger, no. *muw̤rleqər æn -ər* (Vens.) = murleder.

murmester, no. *mu̱rmæstər æn -ər* (D.); *muw̤rmæstər i* best. *-mæstən* flt. *-ər* (Vens.); *muəmæstə æn -rə* (Sundev.) — **1)** = rgsm., en håndværker, se murer. **2)** en slags krebsdyr, en bænkebider, oniscus: se murorm.

murmesternæse, no. når börn spörger: „hvad skal vi have til onden (s. d.)?“ kan svares: *åpstuvt mu̱rmæstənejəsə* flt. (Søvind s.); *åpstæjt mu̱rəmæjstər nijəsər* (Fj. h.); *åpbråkət mu̱rmæstərnesər* (D.), jfr. Sgr. VIII. 48. 100, 64. 100, 112. 100.

murorm, no. = murmester 2; gryder topfulde af specier og murorme, Kr. Almueliv V. 195 ned.

murplade, no. *mu̱rpla̱r æn* (Bradr.) „den bjælke, som ligger på muren“, Lyngby; remmen, jfr. Hagerup under: rim.

murre, uo. *mo̱r -ər -ət* (vestj.) knurre, pine småt, *æ tæṅ mo̱rər; de mo̱rər i mi fe̱ŋər* (Vejr.), når de er forfrosne; *mi tæṅ hålt såən ən mo̱rən i næt* (Lem); se Aasen isl. murra, htsk. murren; murke.

murrigras, no. *mu̱rigras æn* (Hovlbj. h.) et mørkt lille mske.

murris, no. *mu̱ris æn* (Thy); be̱st. *mu̱risi* (Vens.) en person af ringe vækst (Thy); indesluttet gnaven person (Vens.); „han wa en bette swott hywelbjennet murris“, Jæger Gillsj. s. 47; jfr. morres, purris.

mursand, no. *mu̱rsåṅ de* (D.); *muw̤rsò̱j de* best. *-såjən* (Vens.) = rgsm.

mur-ske, no. *muw̤rski̱ æn* best. *-ən* (Vens.); *mu̱rskijə æn* (D., vestj., Støvr.); *mu̱rski̱ æn* (Søvind s.) = rgsm., redskabet, hvormed der mures; en gloende m— farer ud af teglovnen, da manden vil se til stenene, Kr. VI. 25. 34.

mursnor, no. *mu̱rsno̱r æn* (Andst) snoren, som mureren bruger.

mursten, no. *mu̱rstijən æn* (D.); *mu̱rsti̱n æn* (Søvind s.); *muəsteən æn -ste̱n* (Sundev.); *muw̤rsti̱n i* best. *-stjè̱n* flt. *-sti̱n* best. *-stjè̱n* (Vens.) = rgsm.; mand stryger m— i et firkantet ostekar, J. K. Æv. I. 216, jfr. Kr. Alm. III. 14. 27; modsat *ro̱ sti̱n* (Vens.) ubrændte sten; *a for å heṅc i muw̤rsti̱n, do ka få å tè̱r din*

ywn mæ! (Vens.) spøgende trøst til en bedrøvet; se teglsten.

murstensbrokke, no. *muwrstjèns-bråkər* flt. (Vens.) murstensstumper.

murstenshvid, to. i visen: hendes hænder var murestenshvid', Kr. I. 300. 14; forklaring?

mursvend, no. *murswæn æn -swæn* (D.) = rgsm.

murværk, no. *muwrwærk* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

1. mus, no. *mus* (D., Malt) — **1**) navnet, hvormed katten (s. d.) kaldes, jfr. mis, missemav, ys. — **2**) navnet på haren (s. d.) (Malt). — **3**) en leg med pebernødder om julen; mens en er fraværende peges på en pebernød i stakken, som ligger på bordet; den, der har været borte, har så lov til at tage pebernødderne en for en, til han rører ved den mærkede, så siges: „mus!“ og den næste begynder.

2. mus, no. *muks æn muks* (Årdestr., Horn. h.); *muks æn* best. *-ən* flt. *muks* el. *muws æn* best. *-ən* flt. *muws* (Vens.); *mus æn* = flt. (Sams; Løgstør, Øland, Dover, Uth, Vejlby (F.), Törrild, Nørup, Rårup, Røgen, Tåning, Års h., Vor, Ning, Hads, Støvr., S. Hald, Thy, Mors, Vejr., Almind (Vib.), Hvejsel, Salling, Skodborg, Vonsbæk, Bjært); *mus æn møs* (Lem, Lyne, Jannerup, Nykirke, Grindsted, Gørding, D., Rødding, Agersk., Sem, Hvidding, Forball., Emmerlev, Rapsted, Tinglev, Hammelev); *muəs æn møs* (Sundeved, Åbenrå, Angel, Egebek, Hjoldelund, Ladelund, Fjolde) — en alm. lille gnaver, lat. mus; *væn æ mus æ sat, ær æ mål̊t* el. *mjöl bjesk* (Agersk.); *væn æ kat ær il̊ jæm, spel æ møs å æ bæŋk* (sst.); *haj hår så trabəlt som æn muks i basəlsæŋ* (Vens.); *de ær æn sølə mus, dær hår kon jæn hwål å kryb i* (Mors); *han æ så swåq, han ka et røk æ hål å æn mus* (Vejle); *han seðər som æn mus i æn knep boqəthalm* (Hvejsel) ɔ: ilde stædt; mus fiser ikke som hest, uden röv revner, Kr. Ordspr. s. 220; „*muws wel ha marow*“, Grb. 248. 382, jfr. Thiele I. 238; vil börn ikke spise musegnavet brød, *så fòtèlər djè muər, te muwsən ser*: „*wel do ejt ha min bið, så ka do ta min skið* (Lild s.); *mæ wel nò ha de, di biər, mæn wi èə tit de, di skiər* (Vens); jfr. Cavall. Wär. I. 317, Urquell III. 141. 14; *å, de go wal it mus i mawən* (Randers) kan siges, når en utålmodig råber på mad; *han sir uð, som han håð æt æn skip dø mus uðən brø* (Ølgod) bleg og ussel = *do sea uə, som om do hæə slukt æn muəs* (Åbenrå); „*sårən ska di ha ət jet gåŋ i ær år!*“ *såj han, æ mañ, om æ møs, da bræñ han æ hus a* (Nordslesv.); *wañ møs* (V. Vedst., alm.), også *træk wañ åp te æ mus* (vestj.) ɔ: græde, jfr. nyisl. vatna músum, få tårer i öjnene, se höne I. 748. 28 b; „*tøs, tøs, no pivər æ møs!*“ (Malt) kan siges, når man tysser på börn; *Muws Krèn* (Vens.) øgenavn til en tyv, m— stjæler; Mus er taternavn, Kr. VIII. 190; m— kaldes „hakkelseskjærer“ (s. d.), Sisel (s. d.), *slek-i-krus*, Sgr. V. 150; i stedremser: „Bowlstrup mus“, Kr. Ordspr. s. 512 (Bjerager v. Odder); [Bøwl] „nårre møs“, Kr. IX. 133. 355, Sgr. II. 87. 420 (S. Omme s., Nörv. h.); i overtro, sagn og æventyr; deres hale er giftig, Urqu. VI. 70 (Schles., vist også dansk); i hellige tider, især i julen, må m— ikke nævnes, i stedet skal siges: de „små“, el. de „små grå“ el. „dyrer“ el. „teder“ el. „utöj“, se Kr. IV. 408. 638, VI. 270. 161, Sgr. III. 152. 841, VI. 207. 90, 224. 90, VII. 66. 373, 75. 457-58, Anholt s. 115. 296, J. K. 216. 212, Gr. Gl. d. M. II. 243. 389, Thiele Overtro nr. 224, jfr. Nyrop, Navnets magt s. 125. 136, Wigstr. II. 282, Wuttke s. 62 ned., Kuhn M. S. s. 378. 14; *wi mo hèləs ejt sèj muws, wi ska kal̊ dem dyjr, fòr hèləs blywər di o slæm tẹ å skiər òl̊ teŋ* (Lild s.); m— frembringes ved trolddom ved hjælp af en pind, Kr. III. 278. 373, IV. 217. 304, slgn. Sgr. III. 214. 1124, Wigstr. II. 134, Mhoff 599. 193; jævnføres kan, at kunsten at göre mus hører til heksekunstens begyndelsesgrunde, se Strackerj. I. 296. 208 c. d, Wolf N. S. 486. 401-2, Grimm Myth.[2] 1044; m— kommer ved de overvundnes forbandelse, Kr. Sagn I. 418. 44; sendes ved trolddom, Arnas. I. 439, Soldan I. 306; for at undgå mus i laden, sættes stiltiende det første neg ind, hvorefter man siger: „der, mus, har du dit, lad mig beholde mit!“ (Vens.), J. Saml.[2] I. 47 b, J. Saml.[1] IV. 120. 28-30, Fb. Bondeliv s. 344, Thiele Overtro nr. 311, jfr. Knoop Pm. 175, Sgr. VII. 233. 873, VIII. 41. 68, Kr. VI. 356 nr. 30. 155. 167. 192. 296,

IX. 69. 745; også bruges at læsse hele det første læs korn af stiltiende, Kr. IX. 37. 402, el. man kastede en visk halm ud i marken den dag, man fik indhøstet, med de ord: det skal musene have! Kr. IX. 38. 406, jfr. Medardus; de sidste aks lægges til m—, Djurkl. Unnarbo s. 8; de opsiges, Wigstr. I. 174; el. man samlede gulvskarnet en höjtidsmorgen og kastede det ud på naboens mark i djævelens navn, Kr. IX. 19. 168, Alm. IV. 158. 15; musene drives ind i ilden af en troldmand, Kr. III. 84. 119, 215. 302, Grb. 137. 7, 152. 11, se lindorm, rotte, ulv; de skal vises ud i havet, hvor det er dybest, den förste plöjedag om foråret, når manden el. karlen kommer hjem fra arbejde, Kr. VI. 266. 125, jfr. Bang, Præstegdsl. s. 198, Maurer Isl. S. s. 95, se loppe; en „nordmand“ (s. d.) skriver en seddel for at befri en mand for mus, se Kr. IV. 217. 305-6, Fb. Bondel. s. 193; besværgelser mod mus, se Cavall. Wärend I. 426, II. s XLV; antike besv. Folkl. I. 163 m. henv. t. Plin. H. N., jfr. Ndl. Volkl. VII. 1 flg.; musen er et varselsdyr: når mus gnaver ens töj el. sengetöj, varsles død el. sorg, Sgr. VIII. 143. 632, Kr. IV. 384. 411, IX. 52. 572, 60. 65, Folkev. XI. 378. 37. 50; *skuł muws skiər sæŋklèjər, så bətyr əð liq i huws, eňən or ær. åm* (Lild s.), jfr. Folkl. Journ. II. 24 (Ny Engl.), Folkl. IV. 106 (Indien, Jataka nr. 87); er der mange mus i et sygt menneskes seng, varsles hans død, Sgr. IX. 233. 793, jfr. Strackerj. I. 24. 8; m— ondt varsel ved bryllup, Kr. Sagn II. 563. 329; mange rotter og mus varsler dyrtid, Kr. IX. 19. 169, J. Saml.[2] III. 130, jfr. Folkl. Journ. V. 217; når mus samler meget korn, bliver vinteren streng, Sgr. VIII. 110. 479; suppe af tre mus (Vens.) el. øllebrød, hvori levende m— er kogt, levende mus hakket og indbagt i en pandekage og spist helbreder for incontinentia urinæ, Kr. IX. 4. 28, Sgr. VIII. 117. 496, jfr. Folkev. XI. 392. 198, Z. f. M. II. 100. 35, Harl. & Wilkins. Lancassh. Folkl. s. 75, se ligge tör; levende mus nedgravet under stenen på arnestedet i en ny potte hindrer, at øllet forhekses, J. K. 216. 213; levende mus nedgravede i markskellet, at trolddom kan overskride det, J. K. 216. 214 (Sæll.); en m— båret på brystet helbreder koldfeber, sts. nr. 215; skind af m— lægedom for hugormeslag, Kr. Sagn II. 212. 146; m—hjærte i bøsse gör, at den træffer alt, Kr. IX. 73. 77; når et barn skifter en tand, kastes denne ind under sengen mens man siger: *mus, mus, gi mæ æn bjæntæň, a gir dæ æn gultæň!* (D.); *muws, muws! ği mæ æn gultæň fòr æn biəntæň!* (Lild s.), se Sgr. VIII. 92. 292-95, Kr. IX. 49. 535; jfr. Liebr. Volksk. 319. 48 (Norge), Folkev. XI. 393. 202, Wigstr. II. 278, Lidm. 20. 126, Strackerj. I. 96. 131, Busch s. 157, Urquell I. 134. 15, Urdsbr. VI. 79, se tand; tænder, brækkede ud af levende mus, hænges på börn under tandbrud, Kr. Sagn IV. 618. 42; menneskesjælen vandrer i sövne ud af menneskets legeme i skikkelse af en mus, hvid el. sortegrå, jfr. Grb. 145. 10. 21, J. K. 53. 4, Sgr. IV. 10. 9, IX. 78. 253, Kr. III. 332. 455, Sagn II. 271. 100 flg., Anholt 89. 216, Gr. Gl. d. M. III. 161 flg., jfr. Wigström I. 175, Storaker s. 15 tillæg, Busch Volksgl. s. 65, Wuttke nr. 60, hvor der er mange henvisn., Grimm Myth.[2] 789. 1036, Sagen I. 295. 248, Rochh. D. Gl. I. 156, Le Braz s. 122; se sjæl, heks I. 581. 10 a; en mare i museham, Grb. 143. 31; et genfærd, Kr. Sagn V. 306. 72; underjordiske i færgebåden som mus og rotter, Thiele II. 253, Kr. Sagn I. 427. 76, jfr. Wigstr. I. 199, nisser; fanden, Kr. VIII. 308. 523, jfr. Sagn IV. 353, røde m— løber bort med de tre skovle jord kastede på kiste, Alm. V. 107. 310; Bergh Segn. IV. 45, Strackerj. I. 276, Z. f. M. I. 48; prinsessen i höjen fanger og spiser m—, Kr. V. 68, Æv. 241, Sgr. IX. 186, Gr. Gl. d. M. II. 24. 158; katten sidder tilbords og æder en stegt mus af en sølvtallerken, Kr. VII. 34; en m— er hjælpende dyr og siger karlen besked om, hvor slottet med de tolv guldspir er, Grb. 114. 127, jfr. Sgr. XII. 12. 10, se Grimm S. I. 380. 333, K. M. nr. 104, Magyar T. s. 153, Folkl. Journ. I. 234 (Madag.), Amer. Folkl. V. 45 (Ind.); en m— vælter karlen ned ad trappen, så han brækker halsen, Sgr. VII. 217; en m— får ved delingen ådselets hoved som bolig, Sgr. VI. 231; rejser til Rom med kok og höne, Kr. VII. 321, Dyrefabl. s. 3 flg.; fire mus, spændt for en kasteskovl, Gr. Gl. d. M. I. 224; for træsko, Eftersl. s. 41; to hvide mus kryber i troldkællingens skæg, Kr. VII. 285;

trold med forspand af m— og rotter, Kr. Sagn I.441, jfr. Wigstr. I.174; ved skattegravning ser mændene seks mus trække et hølæs, Thiele I. 345, J. K. 305, el. fire m— for en kasteskovl, Kr. VIII. 13.32, Sagn I. 369.05.24.29.34, 374.22, el. to m— for et læs tørv, Kr. IV. 18, jfr. Wigstr. I. 178, II. 98, Hofb. Skogsb. s. 53, Urquell III. 163. VI; genfærdet får så stor plads over jorden som den, en m— kan ligge på, Kr. VI. 148. 210; skæmtehistorien om karlen, der fangede mus, Gr. Æv. III. 52, Sgr. I.136, IX. 87. 259, jfr. Grimm K. M. nr. 162, Urquell I.138.1; fort. om strid mellem mus og skarnbasse, Kr. Dyrefabl. s. 53. 88; m— og Whittingtons kat se II. 108. 53 a, jfr. Ralston, Russ. Folkt. s. 43, Busk Rome s. 422; m—, som byggede rede i væderens uld, Kr. Molboh. 117. 366; „jet sind va vi manne møs“, Gr. Gl. d. M. II.155. 305, Sgr. I. 31. 112, Kr. Dyrefabl. 55. 105 flg., börnehistorie; musen red til bryllupets hus med æbler og pærer og spillinger, det så lille Per Krumpentå, han had' røde sokker på, han sprang op og han sprang ner, det var dog en fej plaser! Sgr. XII. 183. 719 (Sundev.); „der kom en m— løbende“, øgeremse Kr. Dyrefabl. 183; m—, pølse og ært, der lever sammen, øgeremse, sts. s. 85, jfr. Grimm K. M. nr. 23; fortælling om husmus (s. d.) og markmus, Kr. Dyrefabl. s. 53, jfr. Hehn[5.] s. 377 m. henv. til Horats Sat. II. 6. 79, hvor den, som forstyrrer er en hund, Bondes. Historiegubb. s. 103, Urdsbr. VI. 116; m— er gjort af djævelens ånde i Noas ark, Mélus. VI. 38; sættes i forb. med Apollo Smintheus, Lang Custom & Myth 103 flg. med henv. til Herod. II. 141, Liebr. Volksk. s. 13: soldaternes buestrænge, der blev overgnavede af m—, Folkl. IV. 95; gåde: *hwạ æ de, dæ ejər* (æder) *æ kro̲m å ğör i æ reŋ?* (skorpen), Sgr. IX. 140. 473; mørk tale: *hwạ æ de, dær seðər i Tuðəritrọənsbjerə o kiqər ụð ætər Tuðəriwå̲r ọ?* (Kolding egn) svar: mus i et brød; hvad er det, som aldrig er sket og aldrig vil ske? sv.: at en mus bygger rede i en levende kats ører? (Vejle, alm.), jfr. Amins. V. 72. 64; *vomanə dø̲ møs ka dæ gå i ən tyň̲?* (Agterup), sv.: ingen (alm.); *di wel wèr̲əs mæ ham åṃ, te dæ står: „ni ko̲ðə muẉs“ i biḅələn* (Lild s.) ɔ: Nikodemus; *faŋ møs* (D., vestj.) drengespøg: et barn, A., får to korslagte græsstrå med stor top i munden og må ikke holde for fast, så trækker B. dem rask ud til begge sider, bruges nok også som straf i leg; kat efter m—, fangeleg se Kr. Börner. s. 292. 02, 498. 61. — **2)** *æ m— å æ aṛm,* muskelen. — **3)** cunnus (vist alm.), ordspil dermed, Kr. I. 28. 10, Sagn II. 41. 155, Eftersl. s. 168. 11, Sgr. II. 178 flg., XII. 35, Nyerup Udv. Dske Viser II. 109. 42, Gr. Gl. d. M. I. 98. 5, Berggr. Folkes.[3.] 184; Wigstr. II. 60 i møllervisen, se fugl 2, höne 3, jfr. Aasen mus; isl. mús huk. flt. mýss; músabylur, musestorm, orkan, Arnas. I. 430, Maurer Isl. 92; mnt. mûs, Sch. Lübb., htsk. maus; lat. mus, gr. mys; se kat, rotte; mysle, mysling; anger-, flagger-, grå-, hus-, jærn-, mark-, spids-, spring-.

muse, uo. *mu̲s -ər* (D.) fange mus; *æ kat mu̲sər gåt; „hon ku muws som dè bèst“*, Grb. 73. 26.

musefælde, no. *mu̲sfæľ̲ æn -ər* (D., vestj., Agger); *'mu̲sfèľ̲ æn* (Søvind s.); *muw̲sfèľ̲ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; gådespörgsmål: *ka do staw̲ te æn löw̲əň mu̲sfæľ̲ mæ trẹ' bo̲qstaw̲?* (Agerskov); svar: kat.

musegab, no. *mysəgaf et* (Ang.) = musehul.

musegilde, no. *mu̲sgiľ̲ æn* (Malt) = musehöjtid.

musegræs, no. *muw̲sgræjs de* (Stenum, Vens.) en art kogleaks, scirpus cæspitosus L., se senner.

musegrå, to. *mu̲sgrọ* (Andst); *mu̲sgrọ̀* (Søvind s.); *muw̲sgrọ* (Vens.) — en farve, om kreaturer.

musehul, no. *mu̲shwòl æn -hwòl̲ər* (D.; Søvind s.); *muw̲shwòl è* best. *-hwòl̲* flt. *-hwòl̲ər* (Vens.) = rgsm.; *e̲n wi ska te å aq kụn ẹj, ska wi ha stapə i muw̲shwòl̲ərən mæ lịər å ståmp ə fast mæ ən jåm̲fru; dær æ jo òľ̲tə mån̲ə muw̲shwòl̲ər i gwòl̲ən frå weňcən å* (Vens.); *han wå så ræj, te han ku ha krøvən i æn m—* (D.); *èn ka jaw ham ị ət mu̲shwòl* (Søvind s.); gåde: *hwạ æ de, æn laqən ka bedæḳ, tị hæ̲st eṭ træḳ?* (vestj.), se kilde; „skære musehuller op“, börneleg; der er to personer, A. og B.; hver skærer uden at den anden ser det, et lille rundt, nedad spidst, stykke græstørv ud af jorden, mærker det i bunden med en sten, sæt-

ter alt på sin plads, slår en ej for stor kreds om det, og A. siger: „her inden denne kreds er en mus, og dersom du ikke tager den i et, to, tre nap, skal den inden din mundeflab!" el. *„hær i dæň kreňskraňs ær ən muwsbej, tå do ən et eňən fjæ gåŋ, så skal ən i ḍi moň så låŋ!"* (Thy); B. napper så tre gange, træffer han ikke den lille udskårne tørv, bliver den puttet i gabet på ham, jfr. Kr. Börner. 251. 48, Urquell VI. 210. 8, nappelorte.

musehöjtid, no. *mushøtə æn* (vestslesv.; D.) et lille gilde, som tærskeren har ret til at kræve af husmoderen, når han har optærsket og leverer hende en levende mus, jfr. Fb. Bondel. s. 344, Efterslæt s. 212. 172, slgn. Urquell I. 184. 10, se museøl, -kande..

musekande, no. [*muskaj*] (Læsø) tærskerens skænk, når han har optærsket.

musekat, no. *muskat æn -kat* (D.); *muwskat i* best. *-i* flt. *-kat* (Vens.) — en kat, som fanger godt mus; *i gu muwskat*, forsk. fra en rottekat (s. d.); se mussekat.

musekartoffel, no. en art tidlig modne kartofler, de såkaldte „seks ugers" (vestslesv.).

muselege, no. *musljeqər* flt. (Varde) en kløverart, trifolium arvense L.

muselort, no. *muslot* el. *-lot æn* (D.); *muwslot i* best. *-i* flt. *-lot* (Vens.) = rgsm.; *han ka et mawt ət ino*, *han ska føst hå ən hal skip muslot i grød* (D.); *å mòl muwslot* (Vens.) male muselorte ɔ: sidde og knurre, om msker; jfr. hundekorn; „det er aparte gryn!" sagde mølleren om muselortene, Kok Ordspr. 86. 984; 5 el. 9 m— kogte i nymalket mælk er et middel mod forstoppelse, Kr. IX. 66. 723, hertil sigter mulig: *wår ət et få muslot o gröŋ kol, så fæk æ dåqtərər mijər o foti'jən* (D.); i skæmtehist. skal 24 skræddere trille én m— op ad en trappe, Kr. Molboh. 106. 327, se skalk.

museravls, to. i enkelte udtryk: *æn musəra'wls jæŋ*, el. *æn sijər så m— uð* ɔ: pjaltet og hoffærdig (vestj.), miserabel.

muserede, no. *musre æn -ər* (D.); itk. (Søvind s.); *muwsrèj è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *de ær iňt æ væər å gør æn musre ura de!* (Vlb.) ɔ: det er ikke værd at göre noget sammenfiltret, en vanskelighed, ud af den sag; *do tör it vær ræj, dær ska vær æn musre bəgrai dæri* (vestslesv.); *dær ær en muwsrèjər ic ə* (Vens.) der er ikke noget bagved; *æn musre* (D.) et utæt sted i jærn el. fremkommet ved lodning; der er ingen musereder i mit hjærte (Vens.) ɔ: ingen falskhed.

muse-skjövr, no. *musskør de* (Lindk.) det som er skåret i stykker af mus.

museskåren, to. *musskoən* (D., Lindknud); *muwsskor* (Vens.); *muwsskor* (Agger) skåret af mus, om korn f. eks., fremkommer, *når æ muws æ slæm te å skær æ fujər* (Agger); se mus.

muset, se mutters.

musetand, no. *mustæň* flt. (D.); *muwstæjər* flt. best. *-tæjən* (Vens.) — 1) små tænder (Vens.). — 2) når skarpen af leen er for hård, så at den springer, idet den hares (se 2. hare), kaldes skårene: m—. — 2) *mustæň* (N. Slesv.) plantenavn, en vikkeart, vicia cracca L., J. T. 350 (Haderslev egn); kællingtand, lotus corniculatus L., J. T. 316 (Hjörring).

musetrappe, no. *mustrapər* flt. (Ulvb. h.); *mustrap æn -ə* (Århus egn) — 1) hakker i kornstubberne, hvor en uøvet høstkarl har slået (Ulvb. h.); også i hår, når en uøvet har klippet det (Århus egn). — 2) plantenavn, en vikkeart, vicia sativa, Sgr. V. 74. 582 (Horsens). — 3) papirsstrimler lagte sammen på en egen måde (Århus egn).

museunge, no. *muwsoŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *muəsoŋ et* (Åbenrå) = rgsm.

musevikke, no. *muswek æn -ər* (Thy) = rgsm.; en plante, vicia cracca el. sativa L.

museært, no. *musæt æn -ər* (Mors, Thy); *muwsatər* flt. best. *-ən* (Vens.) — en plante, krat-fladbælle, lathyrus machrorhizus, Wimm.; en vikkeart, vicia sativa L., J. T. 263 (Thy), el. cracca (N. Slesv.); en lindse, ervum tetraspermum L., J. T. 84 (Mors).

museøl, no. *musøl* (Vlb.) = musehöjtid (s. d.).

museøret, to. *musørə* (D., vestj.); *musørət* (Søvind s.); *muwsørə* (Vens.) — med kort afstumpede ører, om heste og får.

musik, no. *musi'k æn* (D., Vens.) =

rgsm.; jfr. gr. mousike [techne], se spille; *hons æ de får ən musi·k?* (Vens.) ɔ: skrålen, kan siges til börn; *do ma hèlə sèj wærdən fåwa·l å ji dæ te mose·kən!* (sts.).

musikant, no. *musika·ñtər æn -ər* (D.); *musikå·ñcər i* best. *-kåñcən* flt. *-ər* (Vens.) — en, som gör musik, spiller på et instrument; se spillemand, jfr. Kr. Alm. IV. 58. 137, V. 23. 54-60, J. Saml.[3] I. 80, skal også kunne kaldes *mosi·kər* (Vens.), ligeså *musi·kə* (Årh. egn).

mus-i-mørke, no. lege m—, blindebuk (s. d.).

1. musk, no. muggenhed, skimmel (Slet h.), Mb.

2. musk, no. *musk æn* (Agerskov, Fjolde); *mosk de* (vestj.) — støvregn, *dær komər nåt mosk* (vestj.); *de ær æn tæt musk* (vestslesv.); tåge, som dækker himlen (Fjolde).

muskat, no. *muskå·t* (D.); *moska·t æn* best. *-ən* (Vens.) — 1) et bekendt krydderi; en muskatnød, som man har fået til givende, mand af kvinde, kvinde af mand, båret hos sig, helbreder bylder, Kr. IV. 393. 512, stjålen, båren på brystet, bevarer for skarlagensfeber, Kr. Sagn IV. 601. 96, se kastanie. — 2) en potteplante, en vellugtende geranium, som alm. findes i urtepotter; jfr. mlt. muscatum, egentlig: som lugter af moskus; se han-, hun-, æble-.

muskatdråber, no. flt. lægemiddel; der udleveres tinct. balsami arom.; som „muskatsirup" ætherol. macidis.

muske, uo.
musk -ər -ət (D.; Agersk.);
mosk -ər -ət (vestj.; Mors);
mosk tf. *-ər* (Holstebro; Thy);
moəsk moskər moskət (Bradr.);
musk — ? — (Fjolde; Ang.) —
støvregne; Mb. har formen myske fra Vardeegn; jfr. Aasen muska, støve, regne fint, ligeså Rietz.

muskedonner, no. *muskədo·nər æn* (vestj.) — 1) = musket, bøsse, men glds., stor. — 2) en plante, dunhammer, typha L., J. T. 251 (Als); jfr. fr. mousqueton; se musket.

muskegrå, to. i verset om ulven: „hans kjywel den er muskegrå", Gr. Gl. d. M. III. 223. 7, grå som en regntung himmel? musegrå?

musken, to. muggen (Slet h.), Mb.

1. musket, to. *muskə* (Agersk.); *mušə* (Fjolde); *m— væjr,* vejr med støvregn.

2. musket, no. *muskæ·t æn muskæ·tər* (D.) en gldgs. bøsse; jfr. htsk. muskete; ital. moschétto, mindre bøsse, mlat. muscheta, et kastevåben, opr. en lille høg, som blev afrettet til jagt, og hvis bryst var oversået med mørke pletter, der lignede fluer (musca), se Weig. Wb.

musk-i-mund, no. navn til fåret, se I. 406. 43 b.

muskregn, no. *moskræn æn* (Mors, Thy) støvregn; *muskræn, klatĝal å nepdrekən ska ən var sæ får* (vestslesv.).

muskregne, uo. *moskræn -ər -əð* (Thy) støvregne.

musling, no. *musləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; vist ligesom sv. mussla dannet på grundlag af mnt. mussel, muskel, som stammer fra lat. musculus, egtl. lille mus.

muslingskal, no. *musləŋskol æn -skol* (Vens.); *musləŋskal æn -ər* (Agger) = rgsm.

mussekat, no. börnenavn til katten, kaldes også *musəma·wkat* (D.); *a ræj frå æ møl o tə æ køl, dæ wår eŋən aňər hjæm, eň æn lilə musəkat,*
dæň lo ve æ vek,
dæň klöj o si skek,
dæň så: bu, baw!
dæň dråk lilə [Sörəns] mjælk aw!
(D., börnerim);
el. *musəkat o musəkiləŋ, di slåwəst om æ viləŋ;*
„maw!" så musəkiləŋ, „a bræň mæ o æ viləŋ!"
„De wå gåt!" så musəkat, „do ku ha læt ən wat!"
Sgr. I. 90. 402 (Sneum s.), jfr. Kr. Börnerim 87. 721; se missemav.

mussekilling, no. se mussekat.

musseløret, no. *musəlørə*(D.) = museøret; om får el. kalv, som har fået en ørestump skåret af, også nok om heste med små ører.

mussemav, no. kattenavn: *lilə musəmja·w!* (vestj.); i et börnerim:
dræj å saw, mussəma·w,
fir skeləŋ o æ daw,
to te øl å to te mar,
så går ål wå skeləŋər ar (vestslesv.),
jfr. Sgr. VIII. 205. 837; se savdrav.

mussendes, se mutters.

muserød, to. *musərø* (Vens.) rødmusset; *hon æ så dòl m— i her an̲sec* (Vens.); *hun blöw så musəndəs rø i æ huwə* (Vejr.) ildrød i hovedet; jfr. mosbrun; ordet må vist hænge sammen med sv. mosig, Ross mosen (oo) ɔ: hed, rød og svulmende i ansigtet af anstrængelse el. drik, også raumosen, Ross, Rietz s. 527 a römosi; den opr. betyding måske ophedet, se navnlig Ross og Aasen.

musset, to. *-mòsə* el. *mwòsə* (Vens.) „om en slags rødbrun farve" (Jyll.) Mb., ligeså V. S. O.; se muserød, rødm-.

musvit, no. *musəvitə æn* (Tåning) en lille fugl, en mejse, parus major; den siger: „slid din tid!" se Kr. VIII. 372. 663, „hvil dig lidt!" Sgr. II. 30. 225.

mut, spørgeo. se mon.

mut, no. *mut* (Vens., Lild s.); *mutən* (Hern.) — vred, tvær, tavs; *„Marən wa mut å møsk"*, Grb. 86. 20; *„prèjsti jik nåk så stywt å mut hæ stul fåbij"*, Grb. 88. 67.

1. mutte, no. *mut æn* (S. Sams) en øsken på en snor el. reb, hvorigennem et andet reb kan føres; *mut* (vestj.) løkken, hvori sejlets skøde bliver gjort fast; jfr. holl. moet.

2. mutte, uo. *mut -ər -ə* (Vens.) en leg: „bytte gårde"; *„ska wi te å mut?" — „Ja, så skal a sto i metən"*; 4 el. flere stiller sig op i omtrent samme afstand fra ham i midten (A.) og med ligestore mellemrum. Den ene siger til den anden: „mut, mut!" så prøver de at skifte plads, kommer A. først, må den, i hvis plads han kom, stå i midten, se ulvemål, jfr. Kr. Börner. 244. 30.

mutter, no. i enkelte udtryk for moder (s. d.), vist mest spøgende, nedladende el. fortrolig; se Maries sengehalm, gribs-.

mutters, et forstærkende tillæg til ene: *musi-* el. *mòsi jæn̲ər* (Vens.); *dål motəs jæn̲* (Støvr.); *motərs jæn̲* (Malt); *al̲ motərs jæn̲ər* (Mors); *dål mosəns jæn̲* (Vor h.); *al̲ måsəns jæn̲ə* el. *jæn̲ər* (Agger); *dål måsəns* el. *måsəndəs jæn̲* (Hern.); *dål musəns jæn̲* (Andst); *musəndəs jæn̲* (D., vestj.); men hør I, skjön jomfru, så faver og ren, hvi sidder I her så mussen alen'? Kr. I. 269. 56; herhen hører sagtens udtrykket: *do ka fo æ fjarpåt a muset* (Lb.) fjærdeparten af slet intet; se alene; jfr. htsk. mutterallein, gl. da. mos-(al)ene Kalk. III. 131 med henv.; Bergh Sgn. IV. 36 har mot ileine; Joyce s. 409 mother naked; jfr. lemmevåd, mogtræt, stageoksen, stövsnøgen; slgn. musserød.

muttersalve, no. lægemiddel, der udleveres ungv. ceræ alb.

mvoe, to. se modig.

mvoele, to. se modelig.

mvoens, to. se modens.

mvor, no. se mor.

mvoser, no. flt. se mose.

mvot, to. se mo.

mvåens. se modens.

mvårred, no. se morrod.

mvåtels, no. se mortels.

mydding, no. se mødding.

mye, no. se mø; to. se megen; uo. se møde.

myel, no. se mel; to. se megen.

1. myg, no. *myq* best. *-ən* flt. *myq*; el. *møq* best. *møqən* flt. *møq* (Vens.); *myq æn* = flt. (Søvind), *æn* el. *et* (Århegn); *møq æn* best. *møqən* flt. *møq* (S. Sams); *møq æn* = flt. (D., Mors, Lild s.); *myk æn* = flt. (Vejr.); *møk æn* = flt. (Sall.); *myk æn* = flt. (Sundev.); *møk æn* = flt. el. *møək* (Bradr.); *møk æn* = flt. (Fjolde) = rgsm.; *han skyðər møq* (vestj.) ɔ: blinker med öjnene; *æ møq æ så myn̆ə, sku vi et fo ræjn?* (Bramminge); når myggene danser, får vi godt vejr imorgen, Kr. IX. 25. 252; hænger de med rumpen, regn, Kr. IV. 361. 162; sværmer de lavt, krig, J. K. 217. 220; en m— flyver ind i præstens mund og volder hans død, Kr. IV. s. 212; i lögnehistorien: en m— kom flyvende; den sine tarme gjorde de andre ti alen ud, Kr. VII. 255, se hakkelse; to m— kører det skudte vildt hjem, Gr. Gl. d. M. III. 196, jfr. Kr. Börner. 433. 87 i en vrövleremse; mandens ål, Kr. Molboh. 152. 409; de er kræmmerens vidner, se II. 316. 17 b; fylder stuen, da den ukyndige læser i Cyprianus, Kr. Sagn V. 186. 01, jfr. myggene i Sæmund Frodes dødsstund, Arnas I. 502, Maurer Isl. Sagen s. 125; m— siger: „fründ, fründ!" Urquell III. 141. 14, el. „ick will di wol finnen!" P. Volksk. I. 67, jfr. VI. 76; i skæmtevisen:

æ spuer dem ad få tidsfådryw,
om di haj fåt noget at æde.
De svared: ja, pøls a en mus,

den lå død udi sin rede,
flomm' og ister af en myg,
dertil en sulten loppe,
Kr. Molboh. 163. 453, Sgr. VI. 165,

el. isterflommen af en myg
og en grönsaltet loppe,
der blev forleden hastig syg
og kund' slet ikke hoppe (Vens.);

de er avlede i djævelens skæg, Arnas. I. 627, jfr. II. 2 fort. om Mývatn se Maurer Isl. S. s. 190, Åberg s. 222. 194; af en trolds aske, Am. Folkl. I. 55 flg., III. 12. 270 (Indian.), VII. 31 (Ainoer), slgn. Urquell IV. 129; af et dragehoved, Mélus. II. 22, se myre; et uhyres blod, Amer. Folkl. II. 284, jfr. endnu Pers. II. 340 af ond kvinde (Anam); jfr. sv. mygg, htsk. mücke, eng. midge; Aasen, Rietz my, isl. mý itk.; se nettel, skrædder; store-.

2. myg, to. *myq* (Støvr., Vens.) böjelig, som giver efter; *kæpən æ m— ; han ska nåk blyw m—* (Støvr.); *no ær hạj hèls blòwən myq* (Vens.); jfr. Aasen sv. mjuk, isl. mjúkr, eng. meek; led-, yd-.

mygge, uo. [*de mykər*] (Vium), det småsner.

myggefedt, no. i tlm. Kalø herregård kan købes for et pund myggefedt og et læs tidsel-orte, Sgr. V. 22. 28, da kreaturerne overmåde gærne æder tidsler, er det ligeså vanskeligt at skaffe det ene som det andet.

myggefitte, no. se hjulbåre.

myggesne, uo. *de myksnẹr* (Vium) det småsner; se futte.

myggestik, no. *møqstek æn* (D.); *myqstèk et* (Søvind s.); *myqstek è* best. *-ə* flt. *-stek* (Vens.) = rgsm.

myl, to. se megen.

mylde, uo. se muldet.

mylder, no. *mylər è* best. *-ə* (Vens.; Andst, D., Agersk.); *mylə æn* (Søvind s.) — 1) vrimmel af msker, dyr; *æn gråw mylər a miňəskər* (Andst); *et stọr (!) m— a fålk, a bị* (Agersk.). — 2) larm, som frembringes ved mange menneskers nærværelse i et hus, på et marked; *dæ wa sọənt è m— å dæm, dær sa we bọrə* (Vens.).

myldre, uo.
mylər -ər -ət (Agersk., Andst);
nf. nt. ft. *mylər* tf. *mylər* el. *myl -ər -t -t* (Vens.);
myl (Århus), J. Saml. VIII. 273;
mylə -rə -rət (Søvind s.)
= rgsm., vrimle; *dèr æ så manə, lị te di mylərə* (Søvind s.), se Rietz mya s. 449 b.

myle, uo. se myldre.

myle, uo. *myjl -ər -t -t* (Vens.) om hænderne: prikke af kulde, *min hæjər di myjlər*, jfr. pregle.

mylre, uo. *mylər -ər -t* (Hern.) klage, klynke: *hun gọr o mylərər o pylərər o sylərər*, alt det samme: klynke.

mylte, uo. se malte.

mynde, no. *møj æn* best. *-ən* flt. *-ər* el. *møjhuj i* (Vens.); *møň* el. *møň-huň æn* (D., vestj.); *møň æn* (Sundev.); *møň æn -ər* (Hvirring, Snejbjærg); *myň* (Løvel); *mønhun æn* (Hvilsager) = rgsm., en slags jagthund med höje ben og lang, smal krop; *så smal som æn møň* (Sall.); Tyregod kirke er efter sagnet bygget på to røde mynder, Kr. IV. 68. 92, se levende; to mynder er den vilde jægers hunde, Kr. III. 172. 239; nisse i myndeham, Kr Sagn II. 76. 137; djævel i m— giver penge fra sig, Kr. Sagn IV. 174. 607, jfr. Grb. 203. 18; gloende spøgelse-mynder, Kr. IV. 118. 162, 160, VI. 66; fandens mynder lukker dige, mens hans hest graver tørv, Kr. III. 280. 375: i ævent. slås tre mynder om, hvem der skal ædes, Kr. V. 164; ved delingen får mynden ådslets ben, Sgr. IV. 30, VI. 231; jfr. isl. mjóhundr hak.; mjór to. tynd, smal.

myndehund, no. se mynde.

-mynder, no. jfr. htsk. mund, mnt. munt, se mundele Sch. Lübb., beskyttelse, jfr. formynder.

myndig, to. *møjə*, de gl.; *møndi*, de unge (Vens.); *myňə* (D., Søvind s.); *møňə* el. *myňə* (Tyrst. Vr. h.); *møňə* el. *myňə* (Andst) — 1) som har myndighedsalderen; *han ær et sjæl myňə* (Andst) kan ikke göre noget på egen hånd; kun i juridisk betydn. (Søvind s.). — 2) overmodig, ustyrlig; *han blywər mæ wal myňə* (D.); *m— ij ət; så myňə som han håð atən vivər i sålt* (Andst); *myňə i æ koti·jər* (kvarteret) *lisom stuwər Jæspərs møs, di oð æ næjs å æ bån* (Andst); *han æ lisə møňə som de Haəslə* (Herslev) *gris*, Sgr. II. 127. 657 (Fredericiaegn); den fisker er ikke rigtig myndig, som ikke kan bære sine 10 ol, J. Saml. VIII. 181 (Sall.) ɔ: stærk for sit arbejde; jfr. u-.

myndighed, no. *myňəhijəð* el. *møňə-*

hijəð (Andst); *møndihjè æn* (Vens.) overmod.

mynt, no. *myn̆t æn* (D.); *møn̆c æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *gul̮pæŋ æ rårər m— som æ sæð̮əl; de ær æn reŋ skæl̥əŋ, dær eŋən m— hår,* el. *dær eŋən m— ær o̧,* ɔ: præg, fig. om mskr: villie, udpræget ejendommelighed; *æn ka da hør, dær æ myn̆t o æ skæl̥əŋ* (D.) ɔ: den er ægte; *ğör si myn̆t guwə* (Malt) ɔ: göre sine hoser grönne; jfr. Aasen isl. mynt huk., htsk. münze, lat. moneta; se moneter; korshvid, penge, skilling.

1. mynte, uo. *møn̆t -ər* (Lønborg); *å møn̆t nåt ve̜ ət,* danne på noget, danne om ved.

2 mynte, no. J.T.144. [*myn̆t*] (Sall.); *møn̆c* el. *mønt* (Vens.); [*min̆t*] (Ang.) = rgsm.; en plante, mentha L.; se horse-, kruse-, peber-, tudse-, vild tysk-.

myntkjærv, no. *myn̆tke̜rə æn* (Agerskov) = en afgrøde af myntrug (s. d.).

mynt-rug, no. *myn̆tråw* (D., Agersk.) rugen efter grönjordsbyg, første år efter gødning, sagtens den, der gjordes penge af el. var rede penge; jfr. mønt-ler Mb. = mergel.

myrde, uo. se möwre.

myre, uo. *myjr -ər -ə* (Vens.) = myle.

myre, no. *myjr æn* best. *-ən* flt. *-r* (Vens.; vestj., Thy, Mors, D., Støvr., Søvind s., Agersk.); *myə æn myrə* (Sundeved) = rgsm.; et insekt, formica; *myjrən hò pest åpå' mæ, de swijə såda'nt!* (Vens.); spottende: *så ålm som æn vrensk myr* (Vejle) så rasende som en hestegal myre; *æ myrər djær rihæst* = myrekager (s. d.); når der kryber en myre på et barn, skal det sige: „myre, myre, myre Mett! pes ett æpo mæ, men pes æpo dem, dæ nævnt dæ ett!“ Kr. VI. 256. 41; til en stortalende person kan spottende siges: *dæj o mæ o lam Hans, vi ka pisk ən myr, vel I hål ən, så skal a pisk ən!* (vestj.); når myrerne bygger deres tuer höje og tilspidsede opad, varsles streng vinter, Kr.VI. 267.133, IV. 361.160, Sgr.VIII. 110. 479; i aftenbönnen, Kr. IV. 345 „gu bewår mæ få rø myrer“, jfr. Sgr.I.177.818: Vorherre bevare os for bisser og basser, røde myrer, sorte lus og alskens fortræd, se også Kr. Sagn II. 323. 301; i en legeremse: *I ka fåwå'r jær få rø myrər,* Kr. Almuel. IV. 120. 352, Börner. 217. 47; er i æventyret et hjælpende dyr, se Gr. Æv. II. 150 flg., Sgr. VI. 231, XI. 236, XII. 91, Kr.Æv. 119. 246, Afzel. Sagoh. II. 184, Mabinog. 249, Schmidt Märch. 77, jfr. myrekonge; magt til at omskabe sig til myre, Sgr. XI. 178, XII. 106, Kr. Æv. III. 106. XIX, J.K.Æv. I.188, jfr. Asbj. II. nr.10, Henriksson Skrock s. 25, Grimm K. M. nr. 29; myrer gives ud for bier, Kr. Molbohist. 23. 79; er dannede af fanden, Kr. Sagn II. 252. 5, jfr. Amer. Folkl.. VII. 31: af slanges krop (Ainoer), se 1. myg; jfr. Aasen maur, isl. maurr hak.; flyve-, pis-, vrinsk-.

myrebjærg, no. *myrbje̜rə æn -bje̜rə* (Andst) = myreture.

myrebo, no. *myrbuwə æn* (D., vestj., Hvejsel); *myrbòw et -ər* (S. Hald h.); *myrbo̜ ət* (Søvind s.); *myrbo̜i æn -bo̜i* (Agersk.; Brader.) — myrebo i græs under sten, myretue; bruges tit ved sympatikure, jfr. Sundbl.[2] s. 382, Henriks. 12, se tandpine; „dän, som rör myras bo, han ska mist bå okse å ko“, Gr. Tjust s. 26; jfr. Modin Sign. 18. 2 m— er ven med usynlige magter.

myrefedt, no. er lægemiddel, se Kr. Sagn IV. 584. 28.

myrekage, no. *myrkaqər* flt. (D.) myrernes pupper.

myreknok, no. *myrknak æn -knak* el. *-knakər* (Thy); *myrknok æn -knokər* (Mors) = myretue.

myrekonge, no. i æventyret et hjælpeende dyr, se Kr. V. 83 flg., VII. 264, jfr. Grimm K. M. nr. 17. 62, P. Volksk. III. 51, slgn. Am. Folkl. VI. 46, III. 269 (Indian.).

myreløve, no. *myəlöw æn -ə* (Sundeved) et insekt, myrmeleo.

myrepold, no. *myəpol et -pol* (Sundeved); *myrpål i* (S. Sams) = myretue.

myretue, no. *myjrtuw æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; Mors, Davbj.); *myrtu* el. *-tuð* flt. *-tuər* el. *-tuðər* (Andst, D.) = rgsm.

myreæg, no. *myræq et* (Søvind s.); *myjre̜q è* best. *-èqə* flt. *-e̜q* (Vens.) myrepuppe; se myre.

myrolli, no. et lægemiddel: myrrha olie, m—salve (1658), Kr. VI. 366. 126, bruges mod engelsk syge.

myrte, no. *myrtə æn -r* (D.): best. *myrtən* (Vens.) en bekendt potteplante, myrtus; dens grene bruges til brude-

kranse; bruden planter en gren af sin myrtekrans, ondt varsel, om den går ud, Kr. IX 47. 510; ingen får krans af egen m—, Nyland IV. 25; m— synes ej at bruges på landet i Sverige, se Sundbl.[2] 236; slgn. Wuttke nr. 553. 667, Hehn[5] s. 181; brudekranse af m— alm., i D. kun omtr. 20—30 år gamle (1890).

myrtekrans, no. *myrtəkrąṅs æn* (D.); *myrtəkrąjs i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.

myrued, no. se mjødrod.

mys, no. se mytse.

mysgaf, no. se musegab.

mysike, no. J. T. 28. 292, skovmærke, asperula odorata L.; „mysken" el. „møsken" (Ang., Sundev.); „å mellem blomsteren i den skow, møsseker å kavellieger", Blich. III. 580, jfr. Aasen sv. myska huk.; muske, duft, aroma.

myske, uo. se muske.

mysle, uo. da hunden kom til kramkisten, begyndte den at m— og pibe, Kr. III. 125, Sagn II. 104. 4, om hundens klagende lyd; „der æ en grumme myslen, piven, gyen", And. Frieri, tuden, piben, gøen; se mus, mysling.

mysling, no. i udtr. som: *en usəl betə mysləŋ* (Sall., Mors) om et lille menneske, se mus; jfr. Aasen mysling, isl. mýslingr, hak., lille mus.

mytse, no. *møts æn* (Hadersl.); *mys æn* (Nes); *mys æn* best. *-ən* (Vens.) — kvindekappe (Haderslev); hun havde hår som det røde spundne guld, var flettet i en lille fløjels mysse, Kr. I. 193. 12; kalot, nathue til mænd (Nes); jfr. htsk. mütze af mlat. almutium, korkappe, korhat, som præster bar.

mytsfalden, to. *møsfal̥ən* (Mors) bedrøvet; htsk. mütze ɔ: med huen falden.

mæ, steo. se man, mig.

mæ-, i smsætn., se med-.

mæ, udrbso. lammets el. fårets lyd: *mæ, a vel hjæm!* siger lammet; se bæ, II. 370. 30 a.

mæbraj, no. se mørbrad.

mædde, no. se middag.

mæde, uo.

mæð mæðər mæt mæt (Gørding);

mæð el. *mær, -ər mæt mæt* (D..); *mær* nt. (Skodb., Rødding, Sem); Sem også ft. *måt* tf. *måt;*

mær -ər, mæt el. *mæt, mæt* (Agersk.; Bradr.); tf. *mæət* (Tinglev, Bedsted);

mæə mærə mæt mæt (Aller, Skrystr., Vonsb.); tf. *mæt* (Hammelev);

mæə mærə mæət mæət (Sundev., Ang., Valsb.);

mær mær mæət mæt (Ladelund);

mæə, mærər el. *mærər, mæt mæt* (Hjoldelund);

mæt -ər mæt mæt (Egebæk); ft. *du mætət,* se Lyngby Uo. s. 105;

mæt, mæðər flt. *mæt, mæt* flt. *mæt* (Fjolde);

meə merə meət met (Bjært);

mår -ər måt måt (Hvidding, Ballum, Forball.);

mår mårər måət måt (Emmerlev)

= måle, både om længdemål og rummål; *han mæðər mæ æ röw o gir æ hål te* (Plougstr.) om rigeligt mål, men sikkert spottende; *han mæðər ət om* (D.) siges spøgende om den fulde person, der kaster op: han vil se, om han har fået målet; jfr. Aasen isl. meta, vurdere, agte; sv. måta, udmåle; mnt. meten, Sch. Lübb.; måde, måle.

-mæder, no. *-mærər* (Agersk.); jfr. landmåler.

mædrek, no. J. T. 227, en skærmplante, sium latifolium L. (N. Sams?), hvorledes skal det navn tydes? udv. af mærke?

mæg, uo. se mjæge.

mæge, no. *mæqər* flt. (Nes s., vestj.) plantenavn, et halvgræs, scirpus maritimus; Mb. opgiver en sparganium-art (Ålb. egn).

mægen, no. *mèqən et* (Søvind s.) et tåbeligt mske, mæhæ, se mjæg.

mægger, no. *æ mæqər* (Ribe, D.); itkj. (Agersk.); *mæqər* (Thy); *mèqəṅ* (Vor h.) tælle på de små tarme af køer og får; isterfedt i svinet (Agersk.).

mægle, uo.

mæql -ər -qəl̥ -qəl (D.);

mæŋəl -ŋlər (Sall.);

mèql -ə -ət (Søvind s.);

mèqəl -ər -t -t (Vens.)

= rgsm.; *m— æn par imæ·l̥;* især ved handel; jfr. mikle.

mægler, no *mæqlər æn -ər* (D., vestj.); *mèqlə æn -rə* (Søvind s.); *mèqlər i* best. *mèqlən* (Vens.) — person, der mægler ved en handel; *mæqlərər o nar, di hår djær fri snak* (vestj.); også i ægteskabssager, jfr. Fb. Bondeliv s. 291, Fra H. s. 91, jfr. Bruzel. s. 64; bönmann Rietz, se stövle; jfr. Aasen mekler, htsk. mäkler.

mægling, no. *mèqləŋ æn* (Søvind s.) = rgsm.

mæglingsmand, no. [*mækəlsmaň*] *æn* (Vlb.) en, som mægler, bringer handel, ægteskaber istand.

mægre, uo. *mæqər mæqrər mæqrət* (Agersk.) den lyd, som væderen giver, når den nærmer sig fårene; jfr. Aasen mekra. htsk. meckern.

-mægret, tf. se for-.

mægtig, to. *mæqtiq* (Vejr.); *mèqti* (Vens.); *mæjtə* (Holmsl. kl., Lem); *m— stuwər,* temmelig stor; „så fulles han å mi muer op i præjstgoren mæ en brik smör å en mægtig stuer swot kok“, Blich. Bindst.; *haj ær eňc sæ sil mèqti* se magt; a-, al-, fuld-.

mæj, no. fho. se med.

mæjer, no. flt. se mand.

mæjsling, no. se mæslinger.

mæjte, to. se mægtig.

mæl, no. se mel; uo. se måle.

1. mæle, uo.
mèl mælər mèlt mèlt (Vens.); ft. tf. *-əð* (Mors);
mèl mèl mæl mæl (Søvind s.) —
tale, *haj mèlt eňc è or;* se 2. munde; jfr. Aasen mæla; ligeså isl.; se måle.

2. mæle, no. *mèl æn* (Vens.); *mèl et* (Søvind s.); *hwecən muj hælər m—; han hår lå æ mæl* (Mors) om døende: er bleven målløs; *mèlət wa hel gòn fræ ham* (Søvind s.); se al-, ud-; læspen, stammen, hæshed er egenskaber ved mælet, klangfarve, tonefald ved målet (s. d.) (Søvind s.).

-mælende, tf. se u-.

mælens, tf. se male.

mælk, no. *mjèlk* best. *-ən* (Vens.); best. *mjèlkət* (Søvind s.); *mjælk* (D., vestj., Mors, Thy, Grindsted, Rårup, Mellerup, Agersk., Bradr., Vlb., Sundev.); *mjölk de* (Ang.); *mjælk* best. *-ən* el. *-əð* (Tved); *mijəlk* best. *-ən* (S. Sams) = rgsm.; *gi, fo mjèlk* (D.); *ji mjèlkən ni, kowən hòlər mjèlkən, de mjèlk,* men: *mjèlkən* og *mjèlkə, suwr, blåsuwr mjèlk* (Vens.); *wrèjən mjèlk* (Lild s.) ɔ: blåsur mælk; *muj gåt, søi mjèlk* (Søvind s.); alm. rim:

mjèlkən æ gu bådə warəm å kòl,
kowən æ få pæŋən il sòl (Vens.);

slo å o æ mjælk (Andst), om koen, som giver mindre mælk; *så hwic som mjèlk i ansecə* (Vens.); *dæň æ komən gåt te mjælk* (Sundev.) ligeledes om koen; *vi hær hai et gåt mjælk* (Vlb.) rigeligt af mælk; *han gor mæ sur mjælk i brøstət* (S. Hald) ɔ: med hvid brystkrave, åbent bryst; efter gammel skik skulde præst og degn årlig have et mål mælk på hver gård til ost; *æn gåŋ åm såmərən, nær præjst å dèjn å jowrmor skul hå ən mol mjèlk, så kam di fatə òså å bòjəð fò mjèlk te wust* (Lild s.), tilsagde, at de vilde have ɔ: forlangte, jfr. Sgr. X. 73, se ost; bringes som forn til gilde, Kr. Alm. IV. 60. 148. 49. 52; samles i et anker ved indbydelsen, Kr. Almuel. IV. 69. 182 (Oxby); Rosenille hun slog guldvæven så fast, at mælken hende af brysterne brast, Sgr. I. 65; den første mælk, koen giver efter kælvning, må solen ej skinne på, Sgr. IV. 61. 117 (vestj.); jfr. Arnas. II. 554; skal sis gennem halmvisk, Kr. Almuel. I. 63. 214; se malke, solskudt; giver man mælk bort til en tigger, skal man komme et gran salt i, derved hindres hekse i at tage mælken fra ens kør, se Kr. IV. 399. 568-69, Sgr. IX. 43. 155, Thiele Overtro nr. 240; jfr. Grimm Myth.[3] 1026. 1044 flg., Strackerj. I. 299. 308. 217, Amins. V. 92, Sundbl.[2] 159, Hazel. VII. 17, Hofb. Nerike s. 220, Jonsson Möre s. 9, Renvall s. 29, Nyland IV. 73, Mélus. I. 125. 371 (Frankr.), se ild II. 12. 29 b; ingen må se på, at mælken sis op, Thiele Overtro nr. 238; man skal vogte sig, at mælk ikke koger over og i ilden; thi så bliver koens yver sygt; det hindres ved at komme salt i, sts. nr. 239, Kr. IX. 16. 145, slgn. Gasl. s. 42, Folkev. XI. 453 øv., Amer. Folkl. IX. 131; jfr. når der stikkes i mælk såres ko, Rochh. D. Gl. I. 50, Perseus II. 139; mærker en moder bl. fremmede, at mælken falder til, græder hendes barn hjemme, Thiele Ov. nr. 394; *no søkər mjèlkən tè, no grèər dæ betə* (Vens.), jfr. J. K. 371. 50, Perseus II. 406; er der m— i småbörns bryster, påhænges dem et vættelys, Kr. IX. 3. 21; en brændende „tyvefinger“ (s. d.) kan kun slukkes ved sød mælk, Sgr. IV. 206, jfr. Henderson 243, Wuttke nr. 184, Strackerj. I. 101; ildløs forårsaget ved lynild (s. d.) kan kun slukkes ved mælk, Kr. IV. 365. 199, jfr. Haukenæs I. 157: kvindemælk slukker ildebrand, se Aldén, Getap. s. 143; m—, hvori stål er udglødet, lægedom, Kr. Sagn IV. 586. 48; stykke svineblære, opblødt i

kvindemælk, lægedom, J. Saml. IV.135. 60; hekse stjæler m—, se malke; til nisse (s. d.) hensættes mælk juleaften; ligeså til snogen (s. d.); bjærgfolk får m— af bonden, Kr. Sagn I. 335. 06, 347. 29. 30, jfr. Wigstr. II. 198, Arnas. I. 7 ned., m— som offer, i vand, Cav. Wär. I. 263, til hyld s. 310; tyr (s. d.), som skal besejre lindorm el. fremdrage skat, opfødes med sød m—; i ævent. skal karlen bringe tyren et fad m—, Kr. Æv. 176; der er kvindemælk i brød, Kr. Æv. III. 191, jfr. Kr. VII. nr. 20, Olrik i Weinh. Volksk. II. 119; i lögnehist.: de har såmegen mælk, at køerne bliver malkede i en dal, Sgr. VIII. 80, i lergrav Kr. Molboh. s. 123. 86, Wigstr. Sag. s. 25; el. at to karle må skumme med hulskovle, Kr. VII. 250; i en börneremse: „så skal æ bår ha grød å mjælk“, Kr. Börner. 392. 38; gåde: *føst i ǩøð o blo̤* (koen); *så a· ǩøð o blo̤ o i træ* (spand), *så a· træ o i lat* (lærred ɔ: sikluden), *så a· lat o i stijən* (mælkefad), *så a· stijən o i ja̤n* (gryde), *så a· ja̤n o i stijən* (fad), *så a· stijən o i træ* (skeen), *så a· træ o i bijən* (tænderne), *så a· bijən o i· ǩøð o blo̤?* (vestj.); el. kortere: *hwa̤ æ de, dær ko̤mər a· ǩøð o i træ, a· træ o i lijər, a· lijər o i æn huw̤ən* (hornske) *o a· huw̤ən o i ǩøð?* (vestj.); jfr. Aasen mjölk, isl. mjòlk huk., htsk. milch, eng. milk; spådejesten, tordensten; likmælkspandekage; aften-, bolle-, fåre-, gul-, heste-, hoppe-, hvid-, kjærne-, klumpe-, ko-, løve-, middags-, morgen-, nyfødt-, oste-, rå-, skjør-, stå-, sur-, trold-, tyk-, ulve-, vaffel-, vorte-.

1. mælke, uo. i udtr. som: *i dḻ dæň wa̤nəhijəð leqər æ ǩa̤nər å mjælkər u̜·ð* (Lindk.) bliver mælkeagtige og rådner, om rugen i efteråret; jfr. mælkeløben.

2. mælke, no. *æ mjælkən* (Varde; Tåning) sæd i fisk; *æn mjælkən seḻ* (Mors); *æn mjèlsk seḻ* (Vens.) en hansild, jfr. rognsild.

mælkebod, no. *mjælkbo̤i et -bo̤i* (Braderup); *mjæḻkbuw̤ə* (vestj.) mælkekammer.

mælkebrokker, no. *mjælkəbråǩər* flt. (Andst); *mjælkəbråǩ* flt. (vestslesv.) = mælkebrød.

mælkebrød, no. *mjælkəbrø̤ de* (D., vestj.); *mjèlkəbrø de* (Søvind s.) — 1) en alm. ret: brød, skåret i tærner, kommes i kogt el. kold mælk, *æn ka e̤ð mjælk o brø, sålæŋ te æn ka blyw swåḻtən iğæ·n* (vestj.) ɔ: der er liden mættelse deri. — 2) *do ær da æn m—!* (D., vestj.) skæo. = du forstår intet; „han ku føel åp a en båe (bar) veg, te a wa it ret rele mjelkebrø“, Yuelb. s. 11 ɔ: blød, eftergivende, jfr. Sgr. III. 14. 32; i en stedremse: „Mjöbjærg mælkebrød“, Sgr. II. 88. 420, VII. 192. 790, Kr. VI. 347. 221 (S. Omme, Nörv. h.).

mælkebøtte, no. *mjæḻkbø̤t æn -ər* (vestj.) = rgsm.; se sikar; fandens-.

mælkedolle, no. *mjælkdåḻ æn -ər* (Andst) hankepotte, som mælketiggerne går med.

mælkedragen, to. *mjælkdræjən* (D.) om kalve: *gåt m—*, omhyggelig og rigeopfødt med mælk.

mælkedrukken, to. *mjèḻkdrokən* (Vens.) om kalv: som har fået mælk længe nok, se J. Saml. VIII. 273 (Gind. h.).

mælkefad, no. *mjæḻkfað æn -fåð* (D.); *mjèlkfaj et* (Søvind s.) = rgsm.

mælkefang, no. *mjèḻkfåŋ è* best. *-ə* (Vens.) yver hos ko, *dæ̤j kow̤ hòr ə gåt m—*.

mælkefjæl, no. *mjèlkfi̤l æn -fi̤l* (Vens.) hylde under loftet til mælkefade; *øw̤ər ka̤kəl ær æn mjèlkfi̤əl* (Lild s.).

mælkegrød, no. *mjèḻkəgrø̤ə di* (Elsted); *nòwə mjèlkəgrø̤i* (Søvind s.) mælk-og-grød ɔ: kold grød, som spises i varm mælk; *kòḻ* el. *wa̤rm m—* (Elsted) eftersom mælken er varm el. kold; se nykogt.

mælkehul, no. *mjæḻkhål æn håḻər*, (Andst) stedet, hvor mælkeåren går ind på koen; der skal på gode malkekøer være et hul så stort, man kan jage en finger ned.

mælkehylde, no. *mjèḻkhøḻ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.): *mjæḻkhyḻ æn* (Andst) = bjælkehylde; hylden under el. ved bjælken, hvorpå mælkefadene stod i de gamle gårde.

mælkehække, no. *mjælkhæǩ æn* (D.) stillads til hylder i en mælkestue.

mælkekalv, no. *mjæḻkkaḻ æn* (Andst) en kalv, som er født op med mælk.

mælkekammer, no. *mjæḻkka̤mər æn* (Thy); itk. (Vens.); *mjælkka̤mə et -kamrə* (Sundev.); *mjèlkka̤mə et* (Søvind s.) — stue, hvor mælken opbevares; alm. dog „mælkestue“ (Vens.); m— i et skab, Kr. Alm. V. 211 ned.

mælkekande, no. *mjælkkañ æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.; heksen lader mælkekanden gå foran sig, Kr. III. 265. 351.

mælkekjælder, no. *mjælkkålə et -rə* (Sundev.) = rgsm.

mælkeklumper, no. *mjælk o klomp* (vestj.) bollemælk; skal i ævent. om de sære navne kaldes „lemmelordvild“, Sgr. XII. 7.

mælkeko, no. se fandens mælkekør.

mælkekusk, no. *mjèlkkusk æn* (Søvind s.); *mjælkkusk æn* (D.) — kusk, som kører mælk til andels- el. fællesmejerier; el. som kører mælk til salg i byerne.

mælkeliv, no. *mjælklyw æn* (Andst) om et tykt barn siges: *dæñ hår æn reqtə m—.*

mælkely, to. *mjælkly* (Malt) varm, som lunkent mælk.

mælkelykket, to. [*mjælklykə*] (Ang.) lunken som mælk.

mælkeløben, to. *mjælklåvən* (D.); *blyw m—,* om rugkjærnen = 1. mælke ud (s. d.).

mælkende, no. *mjèlki è* (Vens.); *mjælkəñ* (D., vestj.); *mjèlkəñ et* (Søvind s.) udbytte af mælk; *æ mjælkən æ få let; vi fọr æn öwərdröwən guwə m— te viñtər* (D.) overmåde megen mælk; *è gåt mjèlki* (Vens.); *vi hò hat èt gòt mjèlkəñ i ọə* (Søvind s.).

mælkepons, no.; *mjælkpons æn -pons* (D., Andst) kogt mælk, hvori kommes brændevin; dermed trakteres slætkarlene ved hjemkomsten fra engen, jfr. karmenade, ølpons.

mælkepose, no. *mjælkpuwəs æn* (D.) navlebrok hos koen.

mælkeralle, no. *mjælkral æn -ər* (Malt) mælkekrukken, som tiggerne går med: *hon gọr mæ æ m—;* brugtes også til at tage grød i med til mosearbejde (vestj.).

1. mælkeri, no. *mjèlkərị· et* (Søvind s.) mejeri.

2. mælke-ri, no. *mjælkri· et* (Sundeved) en hylde til at sætte mælk på.

mælkes, uo. *mjælkəs* (D., vestj.; Agersk.); *mjèlkəs* (Søvind s.) — tage til i mælkegivning: *æ kyjər æ mjælkəst gåt* (D.).

mælke-senne, no. *mjælksen æn -ər* (D.) en ko, der er svært dygtig til at give mælk.

mælke-si, no. *mjælksij æn* (Mors; Lild s.); *mjèlksị æn* (Søvind s.) sies den nymalkede mælk igennem, jfr. siklud.

mælkeskum, no. = rgsm., den skummende mælk i mælkespanden smöres ringorme med, Kr. Sagn IV. 601. 93.

mælkeskål, no. *mjælkskọl æn -skòlər* (D.) = rgsm.

mælkeslæber, no. *mjælkslævər æn -ər* (vestsl.) ko, som giver megen mælk.

mælkespand, no. *mjælkspañ æn -spañ* (D); *mjèlkspañ æn -spañ* (Søvind s.) = rgsm., sidder hekse med på hoved i kirke i påsken, se heks I. 581. 14 b flg., jfr. Mélus. IV. 282 flg.

mælkespejl, no. *mjælkspæjl et* (vestslesv.) mærkerne i køernes rumpe, der tyder på god el. ringe mælkeevne.

mælkestang, no. *mjèlkståŋ æn* (Vens.) en stang, hvorpå 2 personer bærer en spand med mælk el. vand.

mælkestikke, no. *mjèlkstek æn -ər* (Vens.) træpind til at røre i mælk med.

mælkestrippe, no. *mjælkstrep æn* (Andst) = rgsm.

mælkestrit, no. stænk af mælk, mælkedråber; *dæ sejer nöj mjælkstret po di kin, tar de å!* (Agger).

mælkestue, no. *mjælkståw æn* (D., Andst); *mjèlkstòw æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *mjèlkstòw æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; *eñ i narkamər, dæ gọr i snår hìələ dæñ nar usku, æ ðæ bòðə mjèlkstòw å spijskamər* (Lild s.) se kammer.

mælkesætte, no. *mjælksæt æn -ər* (D.) et stort mælkefad; sidder heks med på hovedet i kirken, Arne, Slagelse s. 34, se mælkespand, sibakke.

mælkeså, no. *mjèlksọ æn* (Lild s., Vens.) stort kar til at bære mælk i.

-mælket, to. *-mjælkə* (Thy, Vens., Sundev.); *-mjölks* (Ang.), som giver mælk på en vis måde, se bly-, blød-, flis-, flus-, flåd-, gjelde-, gys-, hård-, rus-.

mælketand, no. *mjælktæñ æn* = flt. (D., vestj.) = rgsm.; se tand.

mælketegn, no. *mjælktæjn* = flt. (Andst) tegnene på en god malkeko: fremtrædende mælkeåre og mælkehul og så *skal æn ha æn fin bælə, stuwər patər, fin hwånər o et vær ålt få fijəð* (Andst); se mælkespejl.

mælketidsel, no. *mjælktisəl æn* = flt. (Mors) en plante, sonchus L.

mælketigger, no. *mjælktæqer æn -ər* (vestj.) personer, mest börn og gamle kærlinger, som går omkring og tigger mælk.

mælkeurt, no. *mjèlkotə* flt. (Skanderborg) løvetand, taraxacum officinale, Web., se Sgr. III. 80. 12.

mælkevej, no. *mjælkvæj* (Malt); *mjèlkwèj* best. (Vens.) = rgsm.; *dæsæm mjèlkwèjən wa klår, ska wi fo æn stræŋ weñtər* (Lild s.); m. h. t. folketro om mælkevejen og dens navne se Folkev. XI. 472. 456, Amins. IV. 106, Busch Volksgl. s. 251, Grimm Myth.² 138. 330. 1214, Sagen II. s. 285, Jahn S. s. 9. 8, 26 øv., Strackerj. II. 63. 332, Kuhn W. S. II. 85, Z. f. M. II. 160 (Ungarn), Rivista II. 334, Hardwick s. 182, Suffolk Folkl. 166, Ralston Songs 109, Magyar T. LXIV, Urquell IV. 29 (Ungarn), II. 87, VI. 82, Kitschig. I. 286; Amer. Folkl. III. 186. 213, VIII. 130 (Nordam. Indian.), V. 341 ned., VII. 129 (Sydam. Ind.); alm. om m— Tylor Anf. I. 353, Urgesch. s. 453, Andree Parall. I. 109, Mélus. II. 151. 403, III. 71. 143, VII. 133; se rommesti, vejrvej.

mælkevogn, no. *mjèlkun æn* (Søvind s.) vogn, som kører mælk til mejeriet.

mælkeåre, no. *mjælkor æn -ər* (Andst) en stor åre, der går under livet på koen.

mælkning, no. *i guwə mjælkəni* (S. Sams) ɔ: rigelig mælk.

-mælt, tf. se mæle; höj-, lav-, rede-, små-, tyk-.

mæm, no. *mæm de* (D., vestj.); *mæm de* (Agersk.) — suppen, der fremkommer, når kogende vand slås på malt, rugklid, boghvedemel, humle, hvoraf øl brygges, brændevin brændes; *æ mæm æ fålən* (D.) den afgærede mæsk er sunken i karret; jfr. urt.

mæmkar, no. *mæmkar et -kar* (Agerskov) mæskekar.

mæmme, uo.
mæm -ər -ət (D., vestj.):
mæm -ər mæmt (Vlb.) —
mæske, göre blandingen af korn og kogende vand til ølbrygning eller brændevinsbrænding;

å syw tyñə målt ku vi nåk få,
vi hai enə kar å mæm ən å;
vi mæmt ən i vår kel,
vi øst ən åp mæ ske (Vlb.) gl. vise,

se Fb. Fra H. s. 134; også: *mæm te æ swyn* (D.) sætte noget hen til sur gæring for svinene; *de ska mæməs å·p* (D.) ɔ: mere vand iblandes.

mæn, uo. se mønne; tf. se mænge.

mænd, no. — **1**) flertal af mand (s. d.), se brude-, Manø-, pante-, pirre-, rim-, seks-, tolv-, tælle-. — **2**) et forsikringsord med en hel række former: *dær æ mæñən æn mel* (vestj.) der er, min tro, en melde; *de veð a mæn et* (Ribe), el. *de veð a mæn et* el. *mæñənə et* (vestj.); *Jåsəs mæj* og så tilföjes: *å kålən!* (Vens.), *mæj* er fortolket som: gifte mænd; *hår do æ rø lu færə? — ja, fale·l, no hår a mæñ åsə boðə kår* (kartet) *ət o spoñən ət o woñən ət o twoñən ət o lawət ən te·, som do ka træk ən po di howə,* Sgr. XI. 99. 177; *de ka a mæn et!* i forb. „ja men", „nej men" er „men" mulig = mænd, se Aasen menn; *jamən, do vel da mæj? næjmən, hwa ska vi da gyjər? jamən, wår ət et såðən?* (D.); *imən!* el. *iməndə!* (Søvind s.) I mænd! el. I mænd da! forundringsudråb; i en stedremse: „senne menne, menik!" det er Hornum folk djer skik, Kr. IX. 107. 142, de første tre ord er sagtens beskedne eder; *de æ mænəgi løwn!* (Mors); „mænnegi" el. „mænnegon" Mb., „da ga et mænddi såen 3 stuere gønk", Yuelb. s. 6, da gav det, min tro, tre store gyngninger; se II. 4. 10 a, brandsyns-, hille-, så-, Vorherres-.

mæng, no. se mang.

1. mænge, no. *mæŋ æn* (Hmr.); *mæŋdə æn* (D.), best. *mæŋdən* (Vens.) mængde; se knappehandel; jfr. Aasen, mengd huk.; mulle.

2. mænge, uo.
mæŋ -ər -ət (D.; Vens.);
mæŋ -ər -ət mæñ (Agerskov; Brader.; Fjolde);
moŋ -ər -əð (Hmr.), tf. *moŋər* (Vejr.);
måŋ -ər -ət (Branderup) —
blande; *mæŋ te æ swyn, å mæŋ nåwət saməl* (D.); *da ha han æjsən fån nåwə måŋət saməl!* (Branderup); jfr. Aasen mengja, htsk. mengen.

mængel, uo. se mægle.

mængeret, to. *mæŋərə* (Vens.) om töj, spraglet.

mængeværk, no. *mæŋwærk* best. *-ə* (Vens.) noget, der er mænget sammen.

mængfoder, no. *mæŋfor de* (Mellemslesv.); *mæŋfuwər de* (D.) — blandingskorn, vikkehavre.

mængkorn, no. *mæŋkwoŋ de* (Agerskov); *mæŋkvorn de* (Bradr.) — blandkorn.

mængle, se mægle.

mængsel, no. se mindsel.

mæni, no. se mønning.

mænk, no. se mink.

mænmål, no. se mellemmål.

mænne, se mønne.

mænnedi, mænnegi, udråbsord, se mænd 2.

mænnelat, no. se mønlægte.

mæpper, se mapper.

mær, uo. se mæde.

mær, no. *mėr æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; D., vestj.) — **1**) hoppe, men vistnok med betydn. af gammel og udlevet, jfr. Sgr. VII. 67. 379. — **2**) skældsord til kvinder; *din fårö·wən mær* (D.); *æn skitə mær* (Hmr.); „a mått' vær en sitting, ja ret en sølle mær“, And. Frieri; *snyð di niəs, din snåte mær!*“ var det sidste ord, min salig mand sagde til mig, inden han døde, Sgr. VI. 11. 159; „det var ikke i gamle dage, som nuomstunder, da der skal fire mærer til at trække den femte!“ sagde præsten, Marie bebudelse, da det hed: „Marie gik“; men herskabsfruen agede med fire (Vens.); „Hallundbæk mærrer“, Kr. VI. 347. 221, Sgr. II. 88. 420, VII. 192. 790; i en byremse (S. Omme og Brande s.) „Astrup mærer“, Kr. IX. 133. 356 (Grenå); „Töjstrup mærer“, Kr. IX. 127. 332, Ordspr. s. 510. 345, jfr. Sgr. IX. 132. 390 (Fyn); i skæmteb. råber drengen: „således slæber man mære af by!“ Gr. Gl. d. M. I. 114, se lig II. 413. 10b; se 2 mar; knokkel-, kvinde-, lefle-, piter-, rakker-, skind-, so-, tyve-, tæve-.

mærføl, no. se marføl.

mærhale, no. *mærhål æn -halər* (Holmsl. kl.) en form af skyer, der ligner en hestehale; *de stor o trækər mæ də hær mærhalər;* jfr. Websters Dictionary: „mare's tail, a long streaky cloud, spreading out like a horses tail, jfr. Folkl. II. 477, Bassett s. 143; afbildn. Folkl. Journ. VI. 95.

1. -mærke, no. se skov-; mnt. merk, Sch. Lübb., er en skærmplante, en art sium; hører skovmærke hertil?

2. mærke, no. *mærk æn -ər* (D., vestj.); *mærk -ə* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.; Søvind s.); *mærki et -ə* (Vor h.) — **1**) = rgsm.; *leq ən mærk ve, bið ən mærk ij; atər di gaməl mærkər* (D.) ɔ: mærkedagene for vejret; *hun hår hiň muwərs mærk* (sts.) ɔ: er kvinde som hendes moder: *di klepə mærk i fǫəns ørər; a lò è mærk i bǫqən; lò eňc no m— tẹ ə, sat è m— we wijbrèjə* (Vens.); gårdmændenes mærker ɔ: bomærker hos oldermanden, hver gård havde sit engmærke, atter hver by sit för udskiftningen, se Kr. Alm. I. 4. 8. 20, 28. 87, jfr. fåremærke; slgn. lignende mærker, Rochh. D. Gl. II. 177-81; i sagnet sætter manden mærke ved skatten, da han kommer tilbage, har alle genstande samme m—, se Kr. Sagn I. 388. 61, III. 423. 86, IV. 507 øv., jfr. Grimm Elfenm. s. 112, Sagen II. 44. 404, Gering II. 166, Cloust. Fict. II. 124-65, jfr. Katha Sarit II. 322 ned.; mærkerne på de sovende ombyttede i ævent. se J. K. s. 94, Kr. Æv. III. 191, Nordlander Sagor s. 39, Henriksson Skrock s. 46, Runa IV. 33. 36, Arnas. II. 443, Magyar T. s. 159, Folklore IV. 185, Gonzenb. II. 144. — **2**) lille billede, som börn køber af kræmmere og lægger til mærke i deres bøger; jfr. arve-, bog-, fri-, fødsels-, fåre-, hus-, jule-, kjende-, kjøkken-, luge-, middags-, mindes-, moder-, skov-, sol-, sær-, sø-, tyve-, öje-.

3. mærke, uo.

mærk -ər -ət (D.);

mærk -ər -ə -ə (Vens.); ft. tf. *-ət -ət* (Elsted, Søvind s.) —

1) sætte mærke; *wi hò mærkə fǫən* (Vens.); *fǫərən æ blòwən mærkət* (Søvind s.); *mærk aw* ved plöjning, for at få agrene lige brede, eller på töj til at klippe efter; *han vel ẹt læ si mærk mæ ət* (D.) = rgsm.: en alm. forestilling er det, at man skal vogte sig for „mærkede“ msker ɔ: rødhårede, skelöjede, puklede personer, jfr. Wuttke nr. 306, Ndl. Volksk. VI. 4, VIII. 211. 219. — **2**) føle; *a fæk ət o mærk* (D.). — **3**) høre, forstå; *han mærkər ẹt gåt; han mærkət ət ẹt* (D.) hørte det ikke; *han ka gåt mærk* (Ang.); *han mærkər ǫ, lisom Pe Mårtənsəns hǫ̈n* (D.) lytter, er opmærksom; *haj mærkər ǫr* (Vens.) lægger mærke til ord ɔ: hvad der siges. — Jfr. Aasen, merka, „egentl. en afvigende form af „marka“, Aasen isl. mark no., kendetegn; htsk. merken; an-, for-.

mærkelig, to. *mærkələ* (vestj.); *mærkəli* (Søvind s.); *mærkələ* (Vens.) = rgsm.

mærken, no. se marked.

mærkende, to. *de wa da mærkəň* (Vens.?) mærkeligt.

mærkepind, no. *mærkpęj i* best. *-pęj* flt. *-pęj* (Vens.) = rgsm.

-mærket, tf. se ud-.

mærksom, to. *mærksom* (vestj.); *mærksom* (Vens., Ang.) — lydhør (Hanh.); opmærksom: *hąj ær eňc dòw, mən hąj æ så let mærksom* (Vens.); *han hær et falə mærksomt hoi* (Ang.) husker godt.

mærkværdig, to. *mærkwærdi* (Vens., alm.) = rgsm.; låneord.

mærre, no. se marv.

mærregröv, no. *mærəgröw æn* (Agerskov) den af køernes maver, som hedder løben el. kallunet; hvorledes skal det ord tydes?

mærrik, no. *mærək de* (Valsb.) en plante, peberrod, nasturtium Armoracia Fr., jfr. tysk meerrettig.

Mærts, no. se Marts.

-mæse, uo. se for-.

mæsk, no. se marsk.

mæske, uo. *mæsk -ər -ət* (D., vestj., Søvind s., Sundev.); ft. tf. *-ə -ə* (Vens.) — 1) ved brændevinsbrænding el. ølbrygning: omdanne malt ved kogende vand til mask (Sønderj.), jfr. mæmme. — 2) fede, især tf. *mæskət*, f. eks. *æn m— swyn* (D.); *hąj mæskə sæ* (Vens.) gör sig tilgode; se mask.

mæskning, no. *mæsknəŋ æn* (Røgen s., vestj., Sundev.) vand og malt ved ølbrygning (Røgen); det afbrugte malt, som gives svinene (Sundev.); *dær ær ən fålə m— o æ boň* (vestj.) overmåde meget græs el. korn; *æn fålə m— pæŋ* (vestj.) overmåde mange.

mæslinger, no. *mèjsləŋər* flt. best. *mèjsləŋən* (Vens.; Thy); *mesləŋər* flt. (Agger); *mæsləŋər* (D., Søvind s.); *æ mesəl* (Vlb., Mellemslesv.) — en bekendt börnesygdom; se gjæsling; jfr. eng. measles; htsk. masern; die maser, året flammet træ; Sch. Lübb. masel-, meselsucht, „fleckkrankheit“.

mæsty, no. se medstød.

mæt, tf. se mæde.

mæt, to. *mæt* flt. *mæt* (D., vestj.; Vens.) = rgsm., jfr. sat; se Aasen mett, isl. mattr, „egntl. som har spist“, af matr, mad; se Mette.

mætsom, to. *mætsom* (D., vestj.) om hvad der er mættelse i, også: *de æ m— arbər* (vestj.) arbejde, som man bliver ked af.

mætte, uo.
mæt -ər -ət (D., vestj.);
mètən mètnər mètənt el. *mæt -ər -ə -ə* (Vens.)
= rgsm.; se fede, glatte, rige, trætte, tætte; spiser man hunds mad (s. d.), kan man aldrig mættes, Kr. Sagn IV. 614. 14.

mættelig, to. *mætlə* (vestj.) = mætsom.

mø, no. se mjød; uo. se møde; to. se megen.

mø, no. *mø æn -ər* (D., vestj., Tåning); *myə æn -r* (Fjolde); *mø æn møə* (Sundev.) — 1) ugift kvinde; pige, mest voksen (Fjolde); rosende udtryk til en lille pige (Sundev., Als); *blaŋk møə æ di skijən søə* (Tåning); jo klarere vand, jo dybere sø, jo glattere hud, jo stoltere mø, J. K. 354. 1050 (østj.); pigen beder i æventyret om at måtte være mø sit legeår, sit pigeår og sit spindeår, Gr. Æv. II. 75; æventyret om Miseri (s. d.) mø, Gr. Æv. II. 77 nr. 7, jfr. Asbj. I. 227; i stedremser: „Lemvigs mø“, Kr. VI. 347. 227, Sgr. VII. 176. 781, jfr. Sgr. IX. 132. 390 (Fyen); stedremse: *di Kirkby møər, Æňəropskåw glar mø* (vestslesv.), jfr. Kr. IX. 130. 43. 46; „Gramby's møer“, Kr. Ordspr. s. 528; „Röjs møer“, sts. s. 526 (Haderslev); „Hadbjærg møer“, Kr. IX. 127. 331 (Galten h.); „Okslund møer“. Kr. IX. 132. 50, Ordspr. s. 525 (Lindkn. s., Malt h.); „i Brasted er de no'n dulle møer“, Kr. IX. 129. 39 (Veggerby s., Horn. h.); i sagn omtales Gravelsmøer, Kr. Sagn II. 7. 25 (Øland) ellefolk. — 2) tjenestepige uden hensyn til kyskhed (vestj., Holmsl.); *wå mø æ te lijəq*, vor pige er i legestue; *di hår boðə swæn o mø* (Bork s.) både karl og pige; i en vrövleremse „Maj“ el. „Måg mø“, Kr. IX. 136. 63, Börner. s. 362 flg., jfr. 411. 33. — 3) mødom, se kukkemand II. 325. 40 a; jfr. Aasen møy, isl. mær, acc. mey; se pige; mødom, möjken; draddels-, fæste-, høst-, kjøbsted-, peber-, side-, sommer-, vinter-.

møbel, no. *møbəl æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.; også alm. *æn støk m—* ɔ: et møbel; fig. „hun wa en Rasmus, et slemt støk møvvel“, Yuelbes. s. 12; knagen i møbler varsler ulykke el. storm (s. d.),

se Kr. VI. 218. 295, IX. 60. 69, Sagn II. 556. 308; i skibstømmer II. 44. 17; jfr. Wigstr. I. 128, Amins. VIII. 113, Urquell I. 8 (Ditm.), Folkl. VI. 262 (Skotl.), Mél. I. 477, Grimm Myth. 1090, se vindfælde; jfr. htsk. möbel, fr. meuble, af lat. mobilis, bevægelig.

møbelgilde, no. et, assuranceselskab for indbo (Ang.).

møbrud, no. brud, som er mø; trolden kræver den første m— for at bygge kirken, Kr. VIII. 21. 43, Sagn I. 243. 57, III. 175. 913. 922. 923, jfr. Kr. III. 95 flg., se pige.

mød, to. se megen.

mødding, no. *møđəŋ æn -ər* (D.); *mør̲əŋ æn -ər* (Vejr.); *möəŋ æn -ər* (Sall.); *møŋ æn -ər* (Mors); *mòjəŋ æn -ə* (Søvind s.); *møŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; Hell., Øland, Støvr., Århus); [*mynəň*] best. (Mols); *mør̲əŋ æn -ər* (Agerskov, Sundev.); *mör̲əŋ æn -ər* (Ang.); *myđəŋ æn -ər* (Fjolde) = rgsm.; *de æ møŋən, dæ ska sæt kaqən åpå buwərət* (Årh.); *„de æ nåk it bar halm å skit!“ som hun soi, æ kun om æ mør̲əŋ* (vestslesv.); *sikə mør̲əŋər di har om djær hus!* (sts.) om svineri og uorden ved gårdene; *æn maň ska kiňəs o hans møđəŋ* (D.), når den er ordentlig holdt, vidner den om husbondens orden; *no ska wi te å fèj møŋi!* (Vens.) siges, når det sidste læs møg læsses; *de æ næm o verə dæň mør̲əŋ, dær eŋən kåk skrđvər o!* (vestj.) sagde pigen, der havde fået et uægte barn, til sin søster, der gjorde hende bebrejdelser, jfr. Kr. Holmsl. s. 21; herremanden forlanger, at hovbonden skal køre både blandjord i møddinghul og mødding ud, Kr. Alm. II. 53. 136; nissen kaster karl på m—, Kr. Sagn II. 65. 98; skifting lægges ud på m—, Kr. Sagn I. 297. 83, 310. 32; fejes ud på m—, sts. I. 309. 31, 319. 60; piskes på m—, sts. I. 309. 29. 44, 319. 60; i julen lægges stål el. økse i en m—, Kr. Alm. IV. 101. 7. 35; i påsken, Cav. Wär. I. 180, jfr. s. 293; når djævel el. genfærd er fjerde hjul på vogn (I. 626. 41 a), køres den gerne tilsidst ud i m—, se f. eks. Kr. Sagn IV. 136. 502-3, 282. 26. 41. 46, 307. 92. 93, 344. 78, 353. 04, V. 222; bejleren trækker den nysgerrige pige ud i m—, Kr. S. IV. 216. 721; se mog; aske-, bland-, *buse-, fold-.

mødding-ajle, no. *mør̲əŋajl de* (Sundeved) møddingvand.

møddingflo, no. *møŋflow æn* (Hjelmsl. h., Ning); *møđəŋfluwə æn* (vestj.); *møđəŋflòw æn* (Hads h., S. Hald h.); *mòjəŋflòw æn* (Søvind s.) = møddingpyt (s. d.); „møngfloppen“, Jæger Fer. s. 27, trykfejl? „møngflowet“ best. Jyd. I. 4. 2, „møngfløwet“ I. 34, „møngsflod“, Kr. Sagn IV. 137. 502.

møddinggab, no. *mör̲əŋgaf et* (M. Slesv.) = møddinghul.

møddinggöjt, no. *møđəŋgöjt æn -ər* (Fanø) gråspurv.

møddinghul, no. *møŋshwòl è* best. *-t* flt. *-hwòl̲ər* (Vens.); *mòjəŋhwòl et* (Søvind s.) = rgsm.

møddingpus, no. *møŋpus æn* (Mors); *møđəŋpus æn* (vestj.) — møddingpøl; se pus.

møddingpyt, no. *møŋsput i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) pyt af møddingvand; *„haj flywə uw i i dyjb møŋsput“*, Grb. 24. 39.

møddingside, no. kant af møddingen, se Kr. VIII. 96; side.

møddingskraber, no. *møđəŋskrđvər æn* (D., vestj.) et indbildt redskab, drenge sendes i byen efter, jfr. Busch Volksh. s. 143 ned., messingståltråd.

mødding-snager, no. *møđəŋsnåqər æn* (Agger) en, som roder i andre folks mødding for at finde noget af værdi.

møddingsted, no. *møŋstè è* best. *-steə* (Vens.) = rgsm.

møddingtyr, no. *møđəŋtyr æn* (Andst) en mandsperson, der fører overmåde skiden tale; jfr. tørvebjörn.

møddingvand, no. *møŋwaň de* (Støvring); *møŋswoj* best. *-wòňe* (Vens.); *mòjəŋwdň de* (Søvind s.) = ajle.

1. møde, no. *mød æn -ər* (D., Hads h.); *mø è* best. *mòt* el. *møə* flt. *møər* (Vens.); *møə* itk. (Sams); *möđ æn -ər* (Hvejsel); *møi et* (Søvind, Vor h., Røgen, Tåning) = rgsm.; en aftalt forsamling, sammenkomst; *kòr i møi mæ jèn* (Søvind) køre en imøde; *di hòlə mø, haj kom mæ i mø, go døji rowlə i mø* (Vens.); se 3. mode; bispe-; kvinde-.

2. møde, uo.

mød -ər møt møt (D., Nykirke, Gjørding, Sall.); ft. tf. *mòt mòt* (Thy, Mors);

mør -ər mòt mòt (Mogenstr., N. Sall.);

mǫð -ər möṭ möt (Lem, Lyne, Jannerup); nut. *möðər* (Grindst.);
mö̜ð -ər möṭ möt (Andst, Bj. h.); nut. *möðər* (Törrild, Nörup);
mǫð møḍər møṭ møt (Rødding [M.]);
mö̜ð möðə möṭ möt (Hvejsel); ft. *möt* (Vejlby [F.]).
mǫ̀ə el. *mǫ̀, -ər* el. *mö̜ər, mə̀t mə̀t* (Vens.);
mǫə møðər mə̀ṭ mə̀t (Havbro s., Års); nt. *mǫð* (Hell. h.);
mǫ̀ -ə mə̀ṭ mə̀t (Løgstør);
mǫ møðər møṭ møt (S. Hald);
mǫð møḍər møt møt (Støvr., Øland, Falslev, Haslund, Bjerring);
mǫ -ə møt møt (Halling);
mǫð møḍər møt møt (Nimtofte);
með meðər meṭ meət (Ålsø);
með el. *meə, meðər meṭ meṭ* (Nordby, Sams);
mǫə møre møt møt (S. Sams);
mǫr -ə møt møt (Vejlby [Å.]); nf. *mǫð* nt. *mǫðə* (Saksild, Uth);
mǫi møjə møt møt (Tiset, Røgen, Tåning); tf. *møt* (Dover);
mǫi møjə møⁱt møⁱt (Vor h., Søvind s.);
mǫi møjə møt møt (Linå);
mǫð -ə möð̱ møt (Hads h.);
mǫə mǫrə møt møt (Hammelev);
mǫə mǫrə mö̜t möt (Vonsb., Agersk.);
mǫr -ə möt möt (Aller); ft. *møṭ* tf. *møt* Skrystr.);
mǫə mǫrə møt møt (Åbenrå);
mö̜ -rə mö̜ət möt (Sundev.);
myə (Ang.);
mǫr -ər møṭ møt (Sem, Hvidding, Ballum); nt. *mö̜r* (Skodborg);
mǫr -ər møt møt (Rapsted); ft. *mö̜t* tf. *möt* (Tinglev); ft. tf. *möt* (Bradr.);
mǫə mǫr̜ə möt möt (Hjoldelund);
mö̜ð möðər möt möt (Fjolde);
mǫ̀əs mə̀təst mə̀təst (Vens.);
mǫrəs møtəs møətes (Elsted) —
1) komme imøde, træffe (alm.); *a mə̀t ham i dö̜n; klåkən tə̀ḷ, da mə̀t a i trə̀ḷ*, remse (Vens.); *æ ska nåk mǫr mæ ręn haḷm i æ stö̜wl* (vestslesv.) ɔ: således at jeg har mine sager i orden; det første møde ved en begivenhed får særlig betydning, således når et brudefølge kører til kirke, en mand rejser ud for at overtage en gård, el. han går ud i forretninger, går på jagt; *de æ gåt muwəð* (se 3. mode) *o mǫð om æ fåror æn drywəň plåw* (s. d.), *æn sweŋəň har̜ə* (s. d.), *æn maň ælər æn huň* (D.); *de ær æn gowə mowəð o mǫð æn tuş om æ mån*, Kr. IV. 360. 144 (vestj.); *de ær æn søḷə muwəð o mǫð æn gaṃəl ǩæḷəŋ føst o æ mån, nær æn ska jæstər* (etsteds) *hæn* (Lönb.); ligeså er et svin et ondt møde (D.); *nę̀ mæ gor uk å mǫ̀ər æn kun, ka mæ lisə gåt wæj å go tebaq ijæ·n* (Vens.); lykkeligt møde er en hugorm, Kr. VI. 282. 294, IX. 55. 597, se I. 665. 43 b; en hund, Kr. VI. 282. 294, IX. 55. 598, Sgr. VIII. 222. 913, J. K. 84. 134, 402. 25; et par heste, en kørende, selv om han kører med stude, et læs møg, Sgr. II. 29. 221, Kr. IV. 225. 318, 387. 444-45, IX. 48. 520. 522, 55. 598, jfr. Folkl. Journ. VII. 53 (Skotland), se milemode; en karl, mandsperson, Sgr. VIII. 222. 913, jfr. Hazel. VIII. 69. 23, Folkl. Journ. VII. 53 (Skotl.); især fuld mand, J. K. 402. 25, jfr. Wigstr. I. 126; ligeså barn, ung pige, J. K. 84. 134; ulykkeligt m— er stud el. ko, som bander (se bande 2) ad en, Kr. IV. 225. 318; hare, Sagn II. 563. 328, J. K. 187. 58. 59, Sgr. VIII. 223. 916, jfr. Wigstr. I. 126, Wuttke nr. 270, Hardwick s. 228, Henders. s. 204, Folkl. Journ. II. 258 (Irl.), I. 85, Folkl. Rec. V. 48 (Indien); Folkl. III. 454; kat, Sgr. VIII. 222. 913, jfr. Jonsson s. 12, Wuttke nr. 271, Folkl. Journ. IV. 13 (Skotl.), Mélus. I. 453; krage, Sgr. VIII. 222. 914, jfr. Wuttke nr. 274; mus, Kr. Sagn II. 563. 329; ræv, Kr. III. 265, jfr. Sundbl.² s. 146; svin, Kr. Sagn II. 563. 327, jfr. Jonsson s. 12, Folkl. Journ. III. 282, VII. 45; pindsvin VII. 42 (Skotl.); [svin er lykkeligt møde, Wigstr. I. 126]; pige, kvindfolk, gammel kælling, Kr. IV. 387. 447, IX. 48. 522, J. K. 84. 134, 402. 25, Sgr. VI. 223. 832, VIII. 222. 13; jfr. Hazel. VIII. 69 (Norge), Sm. Medd. II. L, Hofb. Nerike s. 224, Wigstr. I. 126, Folkl. Journ. III. 379 (Yorksh.), Folkl. V. 199 (Irl.), V. 341 (Indien), I. 155 (Pythagoras), se kjælling II. 146. 39 b; sagen forværres, når pigen intet forklæde har på, Kr. IV. 225. 318, IX. 55. 600, el. har hvidt forklæde, Folkl. Journ. I. 355 (Engl.), jfr. Liebr. Volksk. 323. 78. 134 (Norge), Furø, Ishavet s. 21, Folkev. VIII. 469. 43, XI. 385. 116. 117, slgn. Wuttke nr. 620; faren afværges, når man kysser kællingen el. hilser først, Kr. IV. 225. 318, VI. 282. 295; gående person el. tigger er uheldigt m— for brudefolk, Kr. IX. 48. 622, Sgr. II. 29. 221; særlig uheldigt

er i mange lande m— med præst (munk, nonne), jfr. Bureus s. 180, Liebr. Gervas. 222. 39. 43, Magyar T. LXVI, Folkl. Journ. I. 355 (Ung.); Mélus. III. 218, IV. 390; 391 en Brahman (Indien); mens utugtig kvinde er lykkeligt m—, Liebr. Gervas. 222. 39. 44, Volksk. s. 359; møder brud enkemand, varsles kort liv for hende, er det enke, for brudgom, Kr. Anholt s. 105. 51; visse msker, selv kvinder, kan være godt møde, se Kr. Anholt s. 26. 57; hvert m— med person kan være ulykkeligt, det er ikke vist, at den, man møder, har sin lykke med, J. K. 84. 135; tudse nævnes som godt møde om morgenen, Kr. IV. 360. 144; ondt, J. K. 225. 270; jfr. „ex primo animalis occursu votorum auspicia capiebant“, Müller Saxo s. 827. 12 (Rygerne), Cav. Wär. I. 324 flg., 375. 377, II. XLII. 96, Gasl. s. 51, Sm. Medd. II. L, Säve, Hafv. S. s. 21, Z. f. M. III. 310. 12. 13, 315. 73, IV. 48. 26, Strackerjan I. 28. 16, Wuttke nr. 268 flg., Andree Parall. I. 8, Ndl. Volksk. VII. 185, Liebr. Gervas. 222. 39. 43. 44, 259. 478 (Frankr.), Henders. 116, Mélus. I. 528, Heppe-Soldan I. 104 anm.[3], Amer. Folkl. VIII. 285, Grimm Myth.[2] 1072 flg., Folkl. VII. 92 (Ind.); når lig føres til kirke, afgör den første mødende persons kön, om det næste lig skal være mandligt el. kvindeligt, se Sgr. IX. 230. 754; når bekendte mødes, uden at den ene kender den anden, varsler det død for en af dem (D.), ligeså Norge se Liebr. Volksk. 327. 110; i ævent. er det et alm. træk, at den person, der er i fare, lover at bortgive det første, han møder ved hjemkomst, for at slippe fri, se f. eks. Gr. Gl. d. M. I. 101, II. 49, Eftersl. s. 137, Kr. Æv. III. 287, J. K. 90, jfr. Asbj. II. 71, Bondes. Hist. s. 42, Wigstr. I. 254, Sagor s. 33; Arnas. II. 334 ned., Mhoff 162 anm., 384. 2. 3, 395. 6, Grimm K. M. II. nr. 88. 92, Urquell IV. 134, Folkl. Rec. IV. 152 (Portugal), slgn. fort. om Jeftas datter, Domm. B. 11. 31; pige vil have det første, hendes fader møder, Kr. Jans. Ev. s. 19; grænseskel, hvor sendebud mødes: sagnet herom synes at måtte findes, se Hofberg Skogsb. s. 33, Faye s. 90, Storaker s. 70. 93. 102-4, 90. 120, Aasen Landsm. s. 12, Arnas. II. 69, Grimm Sagen I. 332. 288, R. A. s. 85, Pomm. Volksk. V. 77. 48 (mejekorn fra to sider), Lütolf 390. 376, Baring Gould Str. Surv. s. 9, Rivista I. 715 ned., Sallust. Jugurtha kap. 79. — **2**) standse, drive tilbage; *dæn søm æ tę o mød får æ græjs* (D.) ɔ: hindre, at græsset kiler sig fast (i leens vinkel); *mød sawt æ swyn* (D.), driv tilbage, ligeså vestslesv., vestj. = *mød we·* (Han h.); *dæn grǫv mørər ęt får æn höwərər* (vestj.), ligeså Ang. — **3**) give møde, indfinde sig; *haj sku mø i rætən; møər ðlə te tijn* (Vens.); *mød får æ præst* (D.); *mød mæ jæn* ɔ: for øvrigheden, *di møt om æ væj* (D.); jfr. Aasen, møta; isl.. mœta; eng. meet; se 3. mode.

mødetræ, no. *mødtræ æn* (Andst) et træstykke til at stanse „trillen“ med, når der „slås trille“; spøgende om en træske.

mødom, no. *mødom æn* (vestj); *mødəm* (D.); *moddåm* (Agersk.) = rgsm., det at være pige; kan en pige blæse lyset op igen (puste den glødende tane op i lue) er det tegn på, hun har sin mødom, Kr. VI. 276. 233, ligeså, når hun har varme hænder, Kr. IV. 375. 322;

„strömper og sko får jeg, når jeg kommer hjem,
men aldrig så får I jer mødom igen.“ —
„Ja, her skal være et markend i denne by,
og der køber a mig mødommen ny!“

Kr. II. 26. 17. 18; se manddom, pige 3.

møg, no. se mog, myg.

møgel, to. *møqəl* (Vens.); *meqəl* (N. Sams) — meget, *„fåra·cə do de mej, fo do ðlə de møqəl“*, Grb. 245. 334; *„de møqəl skal ðlti te de møqəl!“ så møən (!) [myrən], hon pest i hawə* (Vens.), jfr. Sgr. X. 108. 312, myggen; ordet er også kendt i Vib. egn; *dær æ de møqəl; di hår de m—* (Løgstør) ɔ: velstand, overflod; i stedsnavne: *meqəlskår* (Nordby) det store skår, som gennem bakkerækken fører ned til stranden; jfr. Møgeltønder, Møgelkjær ved Horsens, Møgelmose, Kr. VIII. 71. 134, Møgelhyw, Kr. Sagn I. 5. 16; se Aasen, myken, „en ældre form mykel findes i stednavne“; isl. mikill.

møgelgjerrig, to. *møqəl-* el. *møwəl-ǧèrə* (Lild) i höj grad gerrig, begærlig efter andres.

møgne, uo. [*møqən*] (Vens.) bevæge, J. Saml. III. 120.

møi, no. uo. se møde.

møj, no. se mynde; to. se megen.

möjken, no. *möjkən et möjkər* (Fjolde) lille pige.

möjle, to. se mulig.

möjr, to. se megen.

møk, no. se myg.

møl-, se mel.

møl, no. *møl* best. *-ən* (Vens.) = rgsm., tinea; *dær gor m— icə;* sengklæder skal vejres langfredag, så går der ikke m— i dem, Kr. Alm. IV. 157. 21; m— flagrende om lys varsler lig, Sgr. IX. 232. 84 (Fyn); jfr. Aasen mol, isl. mölr itk., sv. mal; se malurt; 2. hug 8, møllerkone, vejrkjælling.

Mølby lys, no. se lysepind.

mölle, to. se mulig.

1. mølle, no. *møl æn -ər* (D.); huk. best. *møl* (Vens.); *mòl æn -ə* (Søvind s.); *møl æn -ə* (Sundev.; Fjolde) = rgsm.; græs-, skvatmøller se Stolt s. 69. 138; vand-, vintermøller, P. Hansen Landbr. s. 116; forpligtelse for folk til at søge en bestemt mølle, „mølletvang“, se Mejb. Slesv. Bøndergd. s. 126; *dæj, dæ komə føst te møl, fo føst molt; de æ wòj åpå hans møl* (Vens.); *slo æ møl i gåŋ* (vestj.) sætte møllen i gang; *„Jèns komər mæ stakəls-pwòsi dè fåbij møl“*, Grb. 38. 15, Jens kommer med tiggerposen der forbi møllen; *æ møl stor i klöw* (Holmsl.) = *æ møl æ krysət* (D.) ɔ: møllevingerne er trukne således, at de danner et skråt kors, tegn på, at møllen af en el. anden grund ikke kunde male (glds.); bryllupper el. ligfærd hilsedes med møllevingerne, se Fb. Bondeliv s. 188, jfr. Strackerj. II. 142. 489; *han hå wan tòw gåŋ te møl o jæn gåŋ te smiðəs* (Åle s.) ɔ: har ingensteder været; *han hår væt boðə i møl o kærk* (Malt) ɔ: han er ikke ukendt med, hvordan det går til i verden; *de æ bæst ənvæ·r gær te møl mæ si·n pos* (Ang.); *væň mø·l* (Malt) 1) en behændighedshedskunst: trille med nogenledes stiv krop sidelængs på udstrakte hænder og ødder, jfr. Kr. Børner. s. 265, „slå vejrmølle“; handahlaup, se Isl. Skemtanir s. 90; 2) kaste op; i börnerim:

ri te møl åpå to føl,
kom tebaq åpå to plaq,
mæ ən stu secəkaq,
dæj ska betə dræŋi (piqən) ha å smaq (Vens.);
el. *hyk te møl mæ tòw føl,*
hyk tebaq mæ tòw plaq! (Søvind s.),

jfr. Kr. Börner. s. 36 flg.; el. „fattig mand red til m—, så glad han var“, Kr. Börnerim 34. 43; m— må ikke nævnes på havet, istedet siges „trindel“, J. Saml.[2] I. 51 (Vens.), se navn, præst; mølle, som maler alt, hvad man ønsker sig, Kr. V. 207 flg., se kværn; mølle på Fanø, hvor gamle msker males unge (D.), jfr. Liebr. Volksk. 303, Meier Sagen 299. 3; til mølle søger hekse og trolde, dèr er spøgeri, se Kr. IV. 316. 414, Sagn I. 168. 612, 434. 00. 03, Ævent. 300, III. 339, J. K. Æv. I. 126, jfr. Kværnsagnene Asbj. III. 5 flg., Henriks. s. 61, Tvedten s. 63, Mhoff s. 257, Strackerjan II. 142. 489; „køre til mølle“, tavleleg, se 3. bløde; jfr. Aasen, isl. mylna huk., htsk. mühle; eng. mill; lat. molina; se håndkværn, 2. male, møller; ben-, kaffe-, kartoffel-, klæbbre-, ros-, skrævle-, stampe-, svik-, vand-, vejr-, vind-.

2. mølle, uo. *møl -ər -ət* (Mds.) male korn til mel; *vi hå nys fåt møløt.*

møllearm, no. *mølarm æn -arm* (Sundeved) en af møllens fire vinger, *arm* (Sundeved).

møllebikke, no. *mølbek æn -ər* (D.) en bred, flad dobbelthammer, som bruges til at skærpe møllesten med.

møllebygger, no. *mòlbøqə æn -rə* (Søvind s.); *mølbøqər i* best. *-bøqən* (Vens.) = rgsm.

møllebæk, no. *mòlbæk æn* (Søvind s.) = rgsm.; bæk, som driver en vandmølle.

mølledam, no. *møldam æn -dam* (Agersk.); *mòldam æn -dam* (Søvind s.); *møldam i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.

mølleduft, no. *møldåwt de* (Mors) melstøv i møllen.

møllefedt, no. *mølfjèt* [*è*] (Vens.) til at smøre mølleaksen med; er et overtroisk middel mod svangerskab, se Thiele Overtro nr. 738; mod ligtorne, Amins. IV. 91.

møllegjæst, no. *mølġæst æn -ər* (vestj.) = rgsm.

møllehat, no. *mølhat æn* (D.) det øverste stykke af vejrmøllen, som kan drejes rundt.

møllehjul, no. *mølhjul æn* (D.); *mòlhywl et* (Søvind s.) = rgsm., drivhjulet på vandmøllen.

møllehus, no. *mølhus è* best. *-t* (Vens.) huset, hvori mølleren bor.

møllekarm, no. kaldes den smalle bro over møllevandet tæt foran vandhjulet (Angel).

møllemalet, to. *mølmolt* (Mors); *så smo som de wå m—* (Mors); så rev de trolden så små som han var møllemalet, Kr. VII. 128..

møllemand, no. *mølmań æn -mæń* (Mors), måske også: møllermand; en mejer, phalangium opilio; også måske en skræddermyg, stankelben, tipula; börnene tager den og siger: *mølər, mølər! wis mæ, hwar mi kærəst komər fræ, hælər a rywər bodə lor o biən a· dæ!* Kr. IX. 5. 36, se 2. hejle.

møllepald, no. *mølpał i* (Vens.) den naturlige eller kunstige forhöjning, hvorpå vejrmølle er bygget.

møller, no. *mølər i* best. *mølən* flt. *-ər* (Vens.); *mølər æn -ər* (D., Sall., Vejr., S. Sams); *melər i -ər* (N. Sams); *mølə æn -rə* (Sundev.); *mòlə æn -rə* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; person, som ejer en mølle, jfr. Kr. Alm. V. 5. 10-13; hans ed, se Mejb. Bønderg. 127; da der var mølletvang, tog folk hatten af og sagde: „der kommer mølleren!“ nu hedder det: „ikke andet end mølleren!“ Efterslæt s. 234. 54; han holdt orne for sine kunder, J. Saml.[2] III. 141; beskyldes bestandig for uærlighed, at han bruger for stor „kop“, „tolder“ for meget;

„wo møller håller a hans kop,
venner do dæ, så for en en top“,

Blich. III. 538; *„de· fæjlər et!“ så æ mølər, han tålət mæ æ dröwttråw* (vestj.), se drøftetrug; *æ mølər ær ålər så fuł, te han sku glæm o tåł* (D.); når er mølleren mest retfærdig i hans eget hus? svar: når han række sine tyvenæver ud af vinduet, Sgr. IX. 190. 587, jfr. Simrock Rätselb. 126; hvad er det ærligste på mølleren? det er hans tommelfinger, for den stikker han i koppen, når han tolder, jfr. Strackerj. II. 143 d. 5, se Nyrop, Rom. Mos. s. 194 anm.; der er ikke mere ærligt på mølleren end tommelfingeren og rövhullet, — det blæste melet fra sig, mens det blev hængende alle andre steder, Kr. Ordspr. s. 221; til en møllersön el. en dreng er det en alm. vittighed at sige: *netən mølərər o så di får, huma·nə æ de?* derpå bör så svares: *nær a tår mi· får fræ o leqər din te, så ær ət tyw!* (vestj.), J. K. 40. 21, jfr. samtlige Samsø møllere er tyve, Sgr. I. 158. 642, der skal være 20 møller på Sams; se tyve, tyvendepart; når man kommer en møller, en bager (el. en væver), en skrædder i en sæk, og ryster den, ryster man altid en tyv ud først, Sgr. III. 187. 1061, XI. 97. 173, jfr. Folkl. Record III. 76 (England); også siges væver for bager, Sgr. VIII. 188. 787; en møller, slem til at bruge toldkarret, Sgr. IX. 166. 499; forfærdelig til at stjæle af folks korn, Kr. VII. 87; han glemte ikke at tolde, tog $1^1/_2$ skæppe i told af 3, J. K. 280; hundrede ærlige møllere umuligt at skaffe, Sgr. X. 229, jfr. Henderson s. 13: to et klæde i en ærlig m—s dam, Kr. Molboh. s. 118. 74; m— finder ikke ro i graven, Kr. III. 170. 236, jfr. Strackerjan I. 201. s, 205. g, Laisnel I. 120; mølleren med sin dowte (melede) hætte, han går i helved og stryger skæppe, Sgr. II. 50. 280, jfr. Gr. DgF. nr. 100; „det bliver hårdere for dig end for mig!“ sagde mølleren, han havde kun to mand at male for, for han toldede godt; „nu kniber det!“ sagde mølleren, han skulde lære det 7de bud; „kan I ikke lade den tolde, som tolde skal!“ sa' mølleren, da han toldede, konen, svenden, drengen havde toldet forud; „tag to!“ sagde mølleren til sin kat, som skulde fiske for møllergæsten, mens karlen toldede, karlen tog to, katten ingen; „jeg vil gerne ha', at folk skal ha', hvad de skal ha', og knap det!“ sagde mølleren, da han toldede; „ret og skjel!“ sa' mølleren, han toldede med skæppen; se Kr. Ordspr. s. 450 flg.; den tyvagtige møller males af fanden på sin egen mølle, Thiele II. 79, Mhoff s. 151. 206; fanden vil give alle møllere i helvede fri, når han selv kunde slippe løs, Kr. V. 224. 227; jfr. endnu Skattegr. X. 239. 64, Hagerup, Ang. s. 169, Dania I. 166, Djurklou Nerike s. 40, Aminson III. 114, V. 71. 240; Grimm Sagen I. 231. 184, Busch Volksh. 18. 165: storke bygger ikke på mølle, de frygter, at mølleren skal stjæle deres æg; Veckenst. Volksk. III. 299: det er heldigt for m—, at hans sække ikke kan tale; møllen el. dens hjul siger: „stiehl tapfer!“ P. Volksk. I. 54. 70, VI. 71; „ko-

rendief“, Nederl. Volksk. VI. 153, Urquell V. 57, VI. 63; i börnerim, Korresp. Bl. III. 55, Folkl. Rec. V. 86, Folkl. Journ. I. 385, Suffolk Folkl. 142, Sébillot, Curiosités des Métiers, artikl. Les meusniers; Birket Smith Stud. s. 50. 58, Revue d. Tr. Pop. I. 78 ned.; gåderne: Rolland Dev. 137. 34, Luzel Soniou XXVII, Laisnel I. 241, Mélus. II. 29, IV. 375, Simr. Räthselb. s. 131: „welche diebe hängt man nicht?“ m— maler aldrig Mortensaften (s. d.), jfr. Segerst. s. 62, Cav. Wär. II. XIV (Thomasdag), 2. male, II. 535. 53 a; St. Martinus er deres skytshelgen, se Laisnel I. 299, han byggede en mølle af is, da djævelen byggede en af jærn, sts. I. 129, jfr. Rivista I. 907; en skikkelig m— finder det udsatte kongebarn, Kr. Æv. 137, III. 165, Gr. Registr. nr. 44 a. 68 b, Wigstr. Sagor s. 49, Gr. K. M. nr. 29; gådespörgsmål: „når er mølleren mest i møllen?“ — „når han stikker hovedet udenfor“, Sgr. I. 30. 104, IX. 137. 38, 141. 78, jfr. Simrock Räthselb. s. 124; börneleg: „slå hul på møllerens port“ ɔ: banke grå læder (s. d.) ud; i rim og remser:

dæ å mœ å wi tow
å mølən å hans sow,
hwamå·nər æ de? (Vens.);

„ride, ride ranke til møllerens hus“ el. banke“, Kr. Börner. s. 46 flg., „der boede en mand i Vejle, var møller i Korsør ...“, sts. 387. 75; „mølleren moler, kværnen skroler ...“, sts. 12. 82 flg; „kip kjæp kjanstav, hwerrel i ring, såden læver møllerens kwaen omkring, så vild sludderen gywt sæj, så vild mølleren læv hans vej“, sts. 99. 63; møllervisen se mus 3, jfr. Nordlander, Sagor s. 93. 3. — 2) en møl, tinea; jfr. htsk. müller, eng. miller, det samme, se Mannh. Germ. Gött. s. 373 flg.; se møllerkone; — jfr. skrædder, male, matte, tolde; M. Müller solmythe, Mélus. II. 73; se gryn-, vand-.

møllerben, no. *mølərbijən* flt. (Lild s.) stankelben, en art myg, tipula.

møllerdatter, no. = rgsm.; *æn præstdætər uðən sål* (sold ɔ: formue) *o æn mølərdætər uðən tål æ dær et möj ve* (vestj.).

møllerdreng, no. *mølədræŋ i* (Vens.) = rgsm.

møllergilde, no. mølleren kunde ej leve af told alene, så gjordes der m—, hvor kage bortspilledes ved tærninger, dans bagefter, se Jyll. I. 47, Kr. Alm. IV. 33. 79.

møllerhest, no. = rgsm., f. eks. i udtr. *husmańs ku o mølərhæst blywər dær ğan preløt får* (vestj.) bliver der gærne kælet for.

mølleri, no. *æ mələri·j gir et nåwət* (D.) møllerarbejdet.

møllerkone, no. *mølərkun æn -kunər* (D.); *mølәkun æn* (Agersk.); *mølәkuwən æn -kwonər* (Lyne); *mølәkun æn* best. *-kwòn* (Vens.) — 1) = rgsm., møllerens hustru; „*mølkwon blywər løcmaj wòr*“, Grb. 138. 11; så bred som Boller m—, Kr. Ordspr. s. 499. — 2) i flt. alm. = møl, tinea.

møllersvend, no. *mølsvæn æn -svæn* (Sundeved); *mølərswæn æn -swæn* (D., vestj.); *mələswæn æn -swæn*, også *-swæň -swæň* (Søvind s.); *mələswæn i* best. *-i* flt. *-swæn* (Vens.) = rgsm.

møllesten, no. *mølstin i* best. *-stjèn* flt. *-stin* best. *-stjèn* (Vens.); *mølstijən æn -stijən* (D.); *mòlstin æn* (Søvind s.); *mølstən æn -sten* (Sundev.) = rgsm.; alm. kaldes spottende præstens krave en m— med hentydn. t. Math. 18. 6, se J. K. 358. 77, jfr. Busch Volksh. s. 49, Urquell II. 192; hverve-, kværnsten; i æevent. væltes en m— ned over den stærke i brønden, se Gr. Æv. II. 62, Sgr. VII. 132, J. K. s. 52, Æv. I. 125, Gr. Registr. nr. 143, jfr. Lindh. Lappb. s. 117, Grimm K. M. nr. 90, Knoop Pm. s. 212, P. Volksk. V. 7; fuglen kaster en m— ned og slår faderen ihjel, se Kr. VII. 384, Sgr. XI. 184, XII. 118, Eftersl. s. 152; jfr. Grimm K. M. nr. 47, slgn. nr. 41, Magyar T. s. 300 flg. med anm. s. 420, Ndl. Volksk. VI. 154; dræbes ved en faldende m—, jfr. Grimm R.A. 695. 13, Liebr. Volksk. 298. 333, slgn. Bragaræður k. 57, Müller Saxo 407. 435. 13; sejlads på m—, se stén; m— hænger i en silketråd over pigen, som er gæst hos bjærgfolk, se Kr. IV. 27. 33, Kr. Sagn I. 74. 97, 337. 12, 344. 25, J. K. Æv. I. 173; jfr. Arnas. II. 180, Sande I. 93, Cavall. Wär. I. 273, Mhoff s. 290, Kuhn N. S. 321. 2, W. S. I. 69 m. henv., Z. f. M. I. 190; Bartsch II. 351. 48, Rochh. D. Gl. I. 278, Hartl. Science s. 51, Cloust. Fict. I. 141, slgn. Thiele II. 203 en orm; Urqu. I. 121, II. 110 en hakke; „Damoklessværdet“, Kr. Sagn VI. 15, der

henvises til Cic.Tusc.V. 21; i Kl.'s Cyprian: „stat, Borris, mens jeg går forbi, hver lænke som et hestelår, hvert bén som en møllestén i navn" osv., besværgelse for at binde hunde; gåde: jeg véd fire grå galte, som æder gennem öjnene og skider af siden, Sgr. IX. 174. 44; jfr. Haukenæs II. 178. 34, Z. f. M. III. 349. 56 (sv.); el. hvad er det: jo mere man giver det, jo mere det skriger? jfr. Sgr. IX. 222. 729.

møllestjært, no. *mølstjat i* best. *-i* (Vens.) stjærten, ved hvis hjælp de glds. stubmøller blev drejede; se Grb. 38. 20.

møllestævne, no. *mølstöwn æn* (vestj.) i udtr. *vi hår m— ida·w* ɔ: aftale med mølleren, at han idag skal male for os.

møllestøv, no. *mèlstèw de* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

møllesæk, no. *mølsæk æn -sæk* (D., vestj.); *mèlsæk æn* (Søvind s.) = rgsm.

mølletavl, no. *møltawl* (Vens.) en art tavlspil.

møllevarm, to. om mel: så varmt, som det kommer fra mølle, Sgr. X. 90.

møllevinge, no. *mølveŋ æn -ər* (D.); *mølweŋ i* best. *-i* flt. *-weŋ* (Vens.) = rgsm.; gåde: der er fire søskende på marken, de vasker sig i ét vand (regnen), törrer sig i ét klæde (blæsten), de går rundt og rundt efter hverandre og kommer dog aldrig sammen, Sgr. VI. 52. 479; *hons æ de: fij søski lèbə baq ætə hwarą·jər å ka eňc ənda· no hwarą·jər?* (Vens.); el. kortere: *dær lövər fir jomfruər ætər ənan å di komər enə væj* (vestslesv.), jfr. Gr. Gl. d. M. I. 235. 21, Sgr. VI. 21. 283, IX. 175. 551, vognhjul; der er fire søstre med hvide forklæder på, som kommer sjælden til jorden og aldrig til himlen, Sgr. II. 129. 666; jfr. Haukenæs II. 178. 31, Strackerjan II. 142 c, Ehlers Räthselb. s. 15. 86; Rolland, Devinettes s. 101. 235 flg., Revue d. Tr. Pop. I. 54, se Wossidlo nr. 156.

møllevogn, no. *mølun æn -un* (vestj); *mèlun æn* (Søvind s.); *mølvun æn -n* (Sundev.) = rgsm.

mølorm, no. *mølwòrm i* best. *-i* flt. *-wòrm* (Vens.) larve til tinea.

mølut, no. se malurt.

mølvarsel, no. den sidste sommer, et menneske lever, er møl særdeles slemme til at æde hans töj; det varsel, som derved gives om snarlig død, kaldes m—, Sgr. IX. 233. 787 (Vens.).

møl-ædt, to. *mølèt* (Vens.) = rgsm.

mömme, no. i Fjolde bruges *muər* i omtale; *möm* i omtale eller tiltale, = moder; *möməs brøər* = morbrødre (s. d.); jfr. mnt. mome, Sch. Lübb.

møn, no. se mynde.

møn-driver, no. *mąn-drywər æn* (vestslesv.) slæden til at køre møntørv op på; se mønning.

møne, to. se myndig.

mønfjæl, no. *månfjæl æn* (D., Andst); *mõnfiəl et* (Randers); *mąnfjæl [et]* (vestslesv.) — den lille slæde, hvorpå møntørvene slæbes op; den løber gerne på en brandstige og er forsynet med en spids pig til at holde tørven fast.

møng, no. se mødding.

mønhövl, no. *mønhæwl æn* (S. Hald h.) et indbildt redskab, som drenge narres i byen efter, se messingståltråd.

mønlægte, no. *månlat æn* (Andst); *mån* el. *manəŋslat æn* (D.); *mønlat æn -ər* (Lild s.); *mønlat æn* el. *mønəŋslat æn* (Vens.); *mænəlat æn -ər* (Vejr.) — den øverste lægte på huset.

mønne, uo.
mån -ər måň måň (D.; Andst, Hadersl.);
møn -ər -t -t (Vens.; Davbj.);
mön el. *mæn -ər -əð -əð* (Thy);
møn -ər -əð -əð (Mors);
mön -ər -t mönt el. *mønt* (Randers);
møn -ə -ət (Søvind s.);
mæn el. *mænə*, ft. *mænər*, tf. *mænər* (Vejr.);
manəŋ -ər -ət (Vejlby [F.]);
man -ər maň maň (Sem) —
lægge møntørv op på et hus; jfr. Aasen møna, göre mønning; møne itk., isl. mœnir hak. mønning.

mønning, no. *manəŋ æn* (D., vestj., Vejlby [F.], Sem, Agersk.); *mønəŋ æn* (Davbj., Mors); *mænəŋ æn* (Thy); *mænə æn* (Vejr.); *mæn* el. *mænəŋ æn* (Agger); *mønəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *mönəŋ æn* (Randers); *mön i* best. *mönəri* (S. Sams); *mæni i* best. *mænəri* el. *mæniən* (Nordby, Sams); *møn æn -ə* (Søvind s.) — rygningen (s. d.) af huset; *de æ gåt o sijə, de hå blęst hårt i nat, æ mønəŋ æ gon a· di nijəs* (vestj.); „pis på mønningen, Såhren!" Kr. VI. 313. 10, ordspil mell. mønning og mødding (s. d.); jfr. mønne; hus-, ler-.

mønningstræ, no. træstykkerne, der

lægges koblede over husets mønning, istedetfor møntørv, alm. i Østj., se poldtræ; gåde: *de riər å riər o strọ; de riər å riər å komər iňt viər?* Fb. Fr. H. 144. 19 (Valsb.), jfr. Sgr. II. 129. 678, VI. 46. 419, IX. 15. 47, 222. 724, Gr. Gl. d. M. II. 133. 15, slg. Schleicher Litt. Märch. s. 195; se kragetræ.

mønpind, no. *mønpiṇ æn -piṉ* (Støvring) pinde, hvormed møntørvene fæstedes.

mønsadde, no. *månsaj æn -ər* (D.); *mansaj æn -ər* (Sem) — lange, smalle græstørv, der graves til at lægge på husets mønning, se møntørv.

mønster, no. *mønstə æn -rə* (Søvind s.; D.); *mønstər è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., især om skrædderfaget, *klèp èt mønstə* (Søvind s.); i kniplingsarbejdet kan være *smal, bre, tjæt, åvən mønstər* (vestslesv.); *ta, skèr ə mønstər, wöw ə m—* (Vens.); jfr. munster Sch. Lübb.; af lat. monstrare, vise.

mønstre, uo.
mønstər uböjel. (Vens.);
mønstə -rə -rət (Søvind s.; D.);
mynstər -strə -stərt (Elsted) —
1) trans. tumle, bakse, bringe til lydighed; *haň ska pas køərən, mæn haň kaň iť wal mønstə dæm* (Søvind s.); *skal a mønstər æ hæst?* (vestj.) ɔ: præsentere den; *do ka æjsən tròw, a ska mønstər dæj!* (vestj.). — 2) intr. *mønstə mæ nowəj* (Søvind) tumle, mase med et arbejde, som ej vil föje sig; se mønster, jfr. mnt. munsteren, Sch. Lübb.

mønstring, no. *mønstrəŋ æn -ə* (Søvind s.; D.); huk. (Vens.) = rgsm.; *haň skal iṅ te mønstrəŋ i æ atərọr* (D.) om soldat.

møntørv, no. *møntörə æn* best. *-n* flt. *-törə* (Vens.); *møntörə* (Støvr.); *møntårə æn* (Søvind s., S. Hald h.); *møntörə* (Thy, Lild); *mæntörə* (Agger); *mæntörə* (Vejr.); *mæntårə* (Nordby, Sams) — græstørv, hvormed husets mønning tættes; mange steder ved havet bruges sammenæltet tang og lér eller blot tang, som sammenholdes med „poldtræer" (Søvind s.); *te òl sist bløw møntərən låð å əpo å kaski fæjst mæ møntərəpeň* (Lild s.); et særligt skident arbejde i regnvejr, Kr. Alm. VI. 198; for at forkorte dødskampen lettes en møntørv på huset over den syges hoved, især hvor det gælder hekse, se Kr. IV. 200. 79, VI. 196, VIII. 274, jfr. Wigstr. I. 117; der løftes „un coppo dal tetto", Pitré Archivio III. 478. 5 (Ital.); Mors (s. d.) er dannet af en møntørv, blæst i fjorden, Kr. IV. 345. 445.

mønås, no. åsen, som i åshuset (s. d.) lå øverst, hvorover lægterne hang ridende, Kr. Alm. III. 3. 2.

mör, to. se megen; uo. se møde.

mør, to. *mør* (Vens.); *mør* (D., Mors, Agersk.); *myr* itk. *myt* (Ang.) = rgsm., mør ved kogning; om modne, bløde frugter; om træ, der er blevet blødt ved råddenskab; jfr. htsk. mürb el. mürbe; se skjør.

mørbrad, no. *mørbraj æn* (Agersk.), *mæəbraj æn* (Sundev.) = rgsm.; af svin og hornkvæg.

mørk, to. *mørk* flt. *mørk;* komp. *mørkər,* sup. *mørkəst* (Vens.); *mørk* flt. *mørk* (D., vestj.); *mørk mørkt* (Fjolde); *mørək* itk. *-t* (Ang.) = rgsm.; *è mørk wer, de æ mørk i jawten* ɔ: ej månelyst; *haj sicər ə frå dæ mørkəst sij* (Vens.); *de wa så mørk som i èn tirtøj*", Grb. 140. 2, som i en tjæretønde; . . . *som æn beq* (Agger), se blank; . . . „som en brohn", Jyd. I. 82. 1; . . . *som èn bròň* (Søvind s.); . . . „*som i bròj*", Grb. 43. 9; *som en kwålændəs broəň,* Kr. IX. 253 (Hads h.), se brand 3; *så peqəndəs* el. *knusəndəs mørk* (vestj.); *så mørk, te æn et ku sijə læŋər eň æ nijəs æ låŋ* (vestj.); . . . *te æn et ku sijə æn swòt fåwl o hwið snẹ* (vestj.); . . . *te æn ku et sijə æn håň få· sæj* (D.); *så mørk, a kuň et si æn håň fræ· mæ,* Sgr. XII. 32; jfr. Aasen myrk, isl. myrkr; se lyst; beg-, brand-, bælg-, bælgende-, kul-, urmager-.

mørkagtig, to. *mørkacə* (Vens.) lidt for mørk; *de æ m— nåk te å wè såmətòw.*

mørke, no. *mørk* el. *mørke* (D., Malt); *mòrki et* (Søvind s..); *mørk* (Vens.) — 1) = rgsm.; „kyw aj å sto i mørki", Jyd. I. 39; „en gruli mørki", Yuelb. s. 70; *i mørki* (Randers); *å gọ, wèr, sẹ i mørk* (Vens.); *lisəgåt i mørk som uðən lys* (Malt) vittighed; *òl swiṇ æ suət i mørki* (Tåning); *òl kaṭ æ grọ i mørk; hur vel do hæn i sån mørk?* (vestj.) fig. til en, der vover sig til noget dristigt og usikkert; mændene i Dagstrup (s. d.) går iseng til deres koner i Mørke (Øst. Lisbj. h.), Kr. Ordspr. s. 510, ordspil; præsten

siger: *tæjər ham å kastər ham ud i de ydərst mørk!* Kr. Molboh. s. 97. 313; „hun såt mæ i en udvortes mørk i trej lemfældige daww, . . . a ku hwerken si daw eller dawslyssen“, Kr. Börner. 439. 93, i en vrövleremse; börn må ej se ud i mørket, Folkev. VIII. 384, XI. 456. 297; m— ved trolddom, Kr. Sagn IV. 336. 61, jfr. Kennedy s. 324, se tåge; land, hvor evigt mørke råder, ligger mellem over- og underverdenen, se Müller, Saxo s. 429 ned., Eiriks S. Víðförla kap. 3, Fornald. S. III. 667, Fær. Kvæd. II. 127, DgF. II. 75, Finn Magn. Eddalære III. 309, Cav. Wär. II. 39; jfr. Graff I. 85. 86. 106 m. henvisn. Odyss. 11. 14 flg., Brandans rejse, Keller Altfranz. S. II. 3; Kalev. 47. 41 flg., 49. 1 flg.; Amer. Folkl. I. 103 (Cherokes.), Ralston Songs s. 176 i æv., se nat. — 2) den, som fanger i „mørk-i-hætte“ (s. d.); se mørken; bælg-, mus-i-, tus-.

mørkeblå, to. *mørkblo* (D.); *mòrkblo* (Søvind s.); *mørkblo* itk. *-blåt,* flt. *-blo* (Vens.) = rgsm.

mørkebrun, to. *mørkbròwn* (D.); *mørkbruwn* itk. *-brunt* (Vens.) = rgsm.

mørkegrön, to. *mørkgrön* flt. *-grön* (D.); itk. *-grönt* (Vens.) = rgsm.

mørkegrå, to. *mørkgro* (D.); itk. *-gråt* (Vens.) = rgsm.

mørken, no. *mørkən è* best. *-t* (Vens.; Agersk., Bradr.); *mòrkəň et* (Søvind s.) — nattemørke; *de ær æn gromə mørkən* (Børglum); men: *i mørkənt* (sts.) = i mørkningen; *„haj ha lo sè e kwòn i mørkənt“*, Grb. 51. 173, i mørkningen; *„è bèləndəs mørkən“*, Grb. 49. 138; *de wa sònt è mørkən, mæ ku eňc sic ən hòj få· sæ* (Vens.); *hwar wet do hæn i de mørkən* (Hjörring): i den usikre sag; se mørkningssøvn.

mørkerød, to. *mørkrø* (D.); *mørkrøj* itk. *-røt* (Vens.) = rgsm.

-mørket, tf. se til-.

mørkhåret, to. *mørkhorə* (D.) = rgsm.

mørk-i-hætte, uo. no. *mørkər-* el. *mørkə-* el. *mørk i hèt* el. *i hèt* (Vens.) — lege blindebuk; *ska wi te å mørk i hèt? mørki*, den, som er blindet, svinges rundt, ledes til en dör og siger: *a nycsər å ficsər å jò warəm i kakəl, ol dæm a mòər å stòər, tòr a å putər i min lom* (Vens.); *ta mørk i hæt* (Thy; Hanh.); jfr. Kr. Börner. 477, 192. 3.

mørkladen, to. *mørklaən* (Vens.) = rgsm.

mørkne, uo. *do ku mørkən æ dar!* (Vrads h.) göre dören mørk ɔ: se ind til os; *de æ we å mørknəs* (Vens.).

mørkning, no. *mørknəŋ æn* (D.); *mørknəŋ i* (Vens.); *mòrknəŋ æn* (Søvind s.); *mørknəŋ æn* (Agersk., Bradr.) — tusmørke; *hol mørknəŋ* (Bradr.) sidde i tusmørket uden at arbejde; *fo* el. *ha si mørknəŋ* (Fanø) sidde et sted hos nogle venner i mørkningen.

mørkningsflugt, no. *mørknəŋsflöwt æn* (Fanø) et lille rend ud i byen i mørkningen, *ud i æn m—; ve do et blyw? — næj, de æ bår æn m—.*

mørkningsgavn, no. *mørknəŋsgawn æn* (vestj.) den gerning, der skal göres i huset i tusmørket, inden lys tændes.

mørkningssladder, no. *mørkənslaər æn* (Vens.) en passiar i mørkningen.

mørkningssæde, no. *mørknəŋssæð æn* (vestj.) sæde og arbejde i mørkningen.

mørkningssövn, no. *mørkənssöwn i* best. *-i* (Vens.); *mørknəŋssöwn æn* (Vejr.) en sövn i tusmørket; at tage en sövn i tusmørket er vistnok en gammel skik; i Vind sov man mørkningssövn de fleste steder; det er endnu skik i Råbjerg, så fra nadvertid og fra kl. 8—9 er de fleste steder som uddøde (Röjkjær); „de gamle sad meget længere end vi uden lys, tit en hel timestid, nu tænder vi jo lys, såsnart vi ikke kan se mere.“

mørkræd, to. *mørkræj* (Agger); *mørkrèj* (Vens.) — ræd i mørke; denne frygt fordrives om man bider i nys slagtet dyrs kød, Sm. Medd. II. 53.

mørl, no. i udtr.: *å spel i æ mørl* (vestslesv.) ɔ: på lykke og fromme; er det møddel? hvorledes skal det tydes?

mørring, no. se mødding.

møs, no. flt. se mus.

møser, no. *møsər æn -ər* (Andst, Varde, N. Slesv., Bradr.) en morter, jfr. mnt. moser, Sch Lübb.; se mortels.

møsk, to. *møsk* (Vens., D., vestj., Sall., Mors, Thy); *møsk* flt. *møsk* (Søvind s.); *møsk* el. *musk* (Agersk.) — 1) mørsk? mør af overmodenhed, især om æbler Vens.); *æ træ æ møsk* (Bradr.) mørt, råddent, skørt; jfr. Aasen morken, frønnet; „i lign. betydn. moskjen, møskjen“. — 2) syrlig i smagen, om æbler (alm.

Vens., Bradr.). — 3) tvær, vranten, om personer, *do sijər så m— ida·w* (D.); „hun wa så møsk", Blich. Bindst.; *„Marən wa mut å møsk"*, Grb. 86. 20.

møst, uo. se miste.

møt, no. se midt.

møtrik, no. *møtkən æn -ər* (D., Sundeved); *møtrək æn -ər* (vestj.); *mòtrək æn -ə* (Søvind s.); *møtəŋ æn -ər* (Mors); *motrøkər i* best. *-i* flt. *-ər* el. *møtrək* el. *møtrəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — møttrik; somme siger også *motrøk* (Vens.), der synes at være folkeetymol. såvelsom „modtrykker"; *mòtreŋ* (Arh.); jfr. htsk. mütterchen.

mövle, to. se mulig.

mövr, no. *möwr æn* (vestj.) mængde, masse: *æn m— a fålk, a papirər;* jfr. isl. morð, mængde; se mövre.

mövre, uo.
möwər möwrər möwrət (Ribe, vestj.);
mæwər mæwrər mæwrət (Andst);
mør mørər mør mør (Agersk.) —
1) arbejde voldsomt med anstrengelse og besvær; *han æ nær ve o mæwər sæ fådæ·rət o dæň arbəð* (Andst); *han stor o mæwrər mæ dæň vuən* (sts.), allerbedst som de stod og mövrede på kisten, jog hun nöglen i hullet, Kr. IV. 297; *æ kow möwrər i æ diq* (vestj.) roder, arbejder med hornene i diget; *di mowərəs* (Søvind s.) de stanges; *han mørər gråw å·* el. *i ət* (Agersk.) er voldsom i sit arbejde; *han bår möwrər o·* el. *möwrər liq te* (D.); bryder på, for at trænge igennem; ligeså *mør o* (Elbo h.). — 2) myrde, ihjelslå, *möwər jæn aw mæ æ lyw* (D.); *mør a,* (Agersk., Bradr.); *han ær amør* (sts.); *haj wil møwr hèr* (Vens.); „æ fråww døh knap æter, te hinne kjærrest wa muered", Blich. Bindst.; jfr. Aasen myrda, myrja, isl. myrða, dræbe hemmelig; Rietz myra, mnt. morden Sch. Lübb., se slå ihjel, mövr.

mövreri, no. *mørəri·j et* (Agersk.) besværligt, anstrengende arbejde: *vi haj et gråw m— de år, vi byqt vår går* (Agersk.).

-mövret, tf. se for-.

må, no. se made, måde; uo. se måtte.

-må, uo. se for-.

må, i udtr. på må og få, se 2. få; jfr. Aasen, paa maa faa ɔ: på det uvisse; „det sidste passer til sv. måfå og er formodentlig den opr. brug, nemlig som „maa faa": hvad man måske kan få, altså noget uvist", jfr. V. Andersen, Dske Studier s. 28 anm.

måbe, uo. *måb -ər -t* (Vens.) = rgsm., stå og gabe tankeløst på noget; jfr. eng. mope; holl. moppen.

1. **måde**, no *måð æn -ər* (D., Støvr.); *mò æn* best. *mån (!)* flt. *mår* (Vens.); *mòi æn mòjə* (Søvind s., Vor h., Skanderborg); *mòq æn* (Malling); *mår æn -ər* (vestj.); itk. (Emmerlev); *mar et -ər* (vestslesv., Brandr.); *ma et -rə* (Sundev., Ang.); *mat [et]* (Fjolde) — 1) måde, forhold, stilling; *æn mar* (Agersk.); *å dæň ma* (Ang.); *æ ku æ guwə, reŋ atər si måð* el. *atər æ måð* (D.) ɔ: eftersom dens forhold er; *de ær o·m å jòr å få ə sò åpå ən gu mò; „walkomən te cèrk!" — „tak, i liq mò"* (Vens.); *„glæələ fæst!" — „i liqə måð!"* (Lindk.); *i liqə mådə!* (Søvind s.); *eňc åpå non åpte·ŋkələ mò! hwar hò sin mò åpo ə* (Vens.); *de wa æn sølə måð* (Thy), hvor alt ligger uordentligt; *han slap wal fræ ət o ən måð* (Vib.); hun pønsede på at blive skilt fra ham på en måde, Kr. VII. 303 ɔ: på en eller anden måde; *go daw, o ən måð,* Kr. IX. 362. 179, en mands mundheld; *de ka tòəs åpå tow mår,* forstås på to måder; *haj ær i sè jej i ol mår, åpå månə mår; de æ gåt nåk åpå mår,* i en vis forstand (Vens.); *„ka de· la sæ gyər?" — „ja, po måðər kan ət jo nåk!" — po måðər håð ət wòn slemt* ɔ: i visse måder (Støvr.); *næj, o eŋən måðər, et o nåwən måðər!* (D.); *næj, å enə mar iňt* (vestslesv.); *pò èŋən muliqə mòjə* (Søvind s.); *han hår ət i sølə måðər* el. *de ær i sølə måðər mæ· ham* (vestj.) ɔ: han har det dårligt; *i sælə mòjə,* i ynkelige omstændigheder; *så læŋ hun ær i di· mòjə* (Søvind s.) om frugtsommelig; *de ka do et, o miňər måðər do æ möj stærk* (Andst) ɔ: med mindre du er; *mæ miňər måð do ku uňvæ·r ham* (Lönb.); *han ær i hans bæst mår* (vestj.) alder. — 2) behag, hvad der er bekvemt og passende; *gyr, vær jæn te måð* (D., vestj.) være således, at man træffer en persons smag: *mæ kaňc wèr ol te mò; jò de, så æ do te mò få·r ham!* (Vens.); *dæň dæ ska gyr ålt fålk te ma, ska ha et næf som ən ska* (Ang.); *de ær il tè mòi få di gamøl*

(Søvind s.); en karl blev så godt til måde med herremanden, Kr. IV. 231; *dæj dæ jør ɔl̤ te mo̤, jø sæ si̤l te sko̤* (Vens.); jfr. Aasen maate, isl. máti hak.; se vis no.; fremgangs-, tænke-, skrive-. — 3) mål; *et ma̤r* (Agersk.); *ætər ma̤, tæj ma̤, æ tyn̤ hælər ma̤* (Ang.); *ur ar æ ma̤* (sts.) over måde = *öwər ål̤ə måðər* (Lindk.); *yw̤ər æ ma̤t* (Fjolde); *han giər atər æ ful̤ måð* ɔ: rigelig; *dær ær* el. *de giər æn fålə måð* (D., vestj.) udbytte, mængde, f. eks. om korn; *han hå ğor æn gråw̤ måð* (D.) udrettet meget arbejde, men med liden orden og omhu; *sikən ən måð å kwen̤ər hær ær!* (Mors) mængde; *dæ wa sån ən måð a ba̤r* (Agger). — 4) mådehold, passeligt mål; *hål̤ måð mæj, dær æ måð mæj, do veð əŋən måð, mæ måð ær ål̤təŋ gåt* (D., vestj.); *dær ær ən byj, hiər Måð, han lijəðər om̤ ən, ka et̤ fin̤ ən* (D.); *„fårœ'ər dæ in̤t, æ buklæpər æ dø'!" — Næj, de ær in̤t san̤, han boər i Hål̤-Ma̤!"* (Valsb.); *do hår kåst di mår hen!* (vestj.) kan siges til den umådeholdne; *han̤ sku nåk ram̤ måð å ek ta mijər en̤ han̤ ku bæ̤r*, Jyll. I. 373 (Thy); *ha̤j kan̤c ro mo̤* (Vens.), råde måde, ramme det rette mådehold; *han ka et̤ ram̤ æ måð* (Andst), *kan̤ ål̤ə pas mo̤jən* (Søvind s.); *de ær et̤ så næm̤ o træf æ måð: æ man̤, dær løv om̤ mæ ən, blöw hen̤ imæl̤ Bøləŋ kars knål̤* (vestj.), ordspr. mell. måde = mål, mådehold og måde = made, eng, se Kr. VI. 337. 174, jfr. Alm. VI. 48, Dania V. 121; *dær æ måð mæ ål̤ teŋ, åsə mæ o ğør si ga̤l* (Andst); *dær æ måð mæ ål̤ teŋ, an̤ən mæ o gi fatə fålk bræn̤vin*, og der föjes til: *æn̤tən ska di slæt et̤ ha, ælər å' ska di ha, såðən di blyw̤ər te na̤r* (vestj.), jfr. Sgr. XI. 123. 273, Kr. VI. 335. 162, hvor der efter brændevin tilföjes: måden har de i Ørum kro; Sgr. VI. 13. 202, Kr. IX. 106. 134: i Skjørbæk kro med hentydn. til et blikmål, som hed „måden"; „ka du *æð* (ikke) gi mæ en dram? Tak, de æ snår en skam, a hå tabt æ måe opp' o Kragelund gåe" . . ., Kr. Börner. 374. 37, remse; jfr. Aasen, maat itk. grad, mål; mnt. mate, Sch. Lübb., htsk. mass; se mål; flave-, gryn-, ger-, hyp-, klyne-, krudt-, over-, pulver-, pølse-, skjæv-, stryge-, til-, tørve-, tå-, vand-, öje-.

2. måde, uo. *mo̤ må̤r mo̤ə mo̤ə* (Vens.) i udtr. *han ska må̤ðəs ət te* (vestj.) man må tilmåle ham det (da han ikke selv kan ramme målet); *a ka en̤c mo̤ ham*, göre ham til pas; *ha̤j ær en̤c næm̤ å mo̤*, ikke nem at göre til pas; *ka do fosto' å mo̤ ham, ka do fo̤ ə gåt we' ham* (Vens.).

mådelig, to. *må̤ðələ* (D.); *må̤ələ* (Vens.) = rgsm.; „et mårle basselgill", Gillsj. s. 58; også syg, svagelig; *hon ær så møj må̤ðələ, hon dø̤r snår* (Lild s.); *„hon blöw gaməl å måələ"*, Grb. 154. 32; *a æ så mø måələ; må̤ðəli* er skolekarakteren (Vens.); *mo̤jələ* (Søvind s.) dårlig af helbred.

mådeløs, to. *ha̤j æ mo̤ərløs* (Vens.) ɔ: ej let at tilfredsstille.

måen, to. se moden.

måerk, no. se mark.

måg, no. to. se mag, mage, mog.

måg, no. mandlig slægtning, svoger, svigersön (M. Slesv.), Kok; jfr. Aasen maag, isl. mágr.

måge, no. *mo̤q æn -ər* (D., Mors, Vejr., Agger, Søvind s.); *mo̤q æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., en alm. havfugl, larus; de kaldes „Kyssing piger", Kr. VI. 320. 66 (Hads h.), også Ølsemagle-, Apenisse-, Klitbohöns, Åbenrå troldkoner, Grundtv. Fugle s. 101. 150, jfr. höne I. 750. 48 b; færdes de meget, varsler det blæst, Kr. VI. 261. 82, jfr. P. Volksk. V. 30; flokkes de til by el. om plovmanden: regn, Sgr. III. 126. 594. 612; i Sæll. varsler de torden, se Sgr. III. 70. 225; morderen, kong Abels folk, blev omskabte til måger, Mhoff s. 137; jfr. Folkl. Journ. V. 89, de er afdøde søfolks sjæle (Cornw.); V. 166, Farao og hans folk (Finl.); Le Braz 233, bringer bud fra druknede; de varsler stranding, råbende: „no kommer haj!" Kr. Anholt s. 21. 41, jfr. Bassett 127. 272. 449; en måge er en mands fylgje, Kr. Anholt s. 90. 217; jfr. Aasen maase, med form. maak og maake fra Sydnorge; se 2. mor, havmorres, terne, tjangle; *blå-, hav-, hætte-, hul-, strand-, tørvebagge-.

mågeramme, no. redskab til at fange havmåger med, J. Saml. III. 77 (Vens.), se ramme.

mågs, to. se mags.

måi, no. se made, måde.

måitræ, no. se majtræ.

-måj (?), se rav-.

måkke, no. se mukkert.

mål, uo. nt. ft. tf. se male; no. se malle, mol.

1. -mål, no. sag, anliggende, ærinde; jfr. Aasen maal, isl. mál itk.; se brydes-, dølgs-, for-, gifter-, gjæt-, hyrs-, kjende-, klage-, leje-, lov-, nøde-, ords-, skils-, skjels-, skjænds-, skrifte-, skuds-, slags-, spörgs-, spås-, steds-, søgs-, vie-, vædde-, øls-.

2. mål, no. *mǫl è* best. *-t* flt. *mǫl* (Vens.; Hell., Støvr.); *mǫl æn* = flt. (vestj., D.); *mål et* = flt. (Agersk.; Bradr., Ang.) — 1) mål, mærke, hvortil noget række el. skal række; *mǫl* (D., Kolding, Gangsted) fristed i leg, jfr. 3. buk, fulle; stedet, hvorfra der kastes i keglespil (Søvind s., alm.); *skyð, slǫ te mǫls* (vestj.); der kan være *låŋ* el. *kårt mǫl* i keglespil el. andet; *de komər o låŋ mǫl* (D.) lidt efter lidt, mens lang tid går; *han slåw te mål om* (vestslesv.), *te mǫls om ət får o fo ət o veð* (D.) el. for at få noget sagt ɔ: at lede samtalen umærkelig i en vis retning; se 1. knæle, langbold. — 2) mærke for en vis længde: *de hǫə mǫlət; ta mǫl* (Søvind s.); *skrèən tu mǫl å mæ* (Vens.); *tæj mǫl te æn par bòws* (D.); *tæj mål mæ ət mar* (Agersk.); *hål* el. *stǫ mǫl* (D.) om hvad der passer efter målet, også fig.; *tǫj hòl̦ər eňc de rècti mǫl* (Vens.); „fuldt mål" er Bredballe ret, Kr. Ordspr. s. 523; målet, der gives, kan være *knap å nap*, men også *så wal å wal* (Vens.); *sto te mǫls mæ jæn i æ moň* (Andst) fig., kunne hamle op med en i skænderi, f. eks.; *kom te æ måəl* (Ang.); *mǫls fjælər* flt., seks al. lange brædder, se fagstykke. — 3) målestok el. -kar, *almǫl, kaňmǫl* (D.). — 4) alm. om såmeget mælk, der på engang malkes af alle køerne tilsammen el. af én ko: *awtənsmǫl, mårmǫl* (Holstebro; Vens., Bradr.); *så stuwər è mǫl ha hon ida·* (Vens.) om den enkelte kos mælk; *æ nijəň mǫl* af en nybær ko regnes for brugelig som anden mælk (vestj.); ligeså Ang. — 5) et måltid mad; *han ska go te mað o mǫl mæ wås; vi for et un fir mǫl o æ daw* (vestj.) fire måltider; *tæj si mǫl mæ di aňər* (Andst) spise sammen med de andre; *kǫl ær æn hor mǫl, æn må hælər saməl stijən eň eð əm* (Andst) ordspil, kål er et flertalsord, altså tvetydigheden ligger i, at der både kan forstås: æde stenene og æde kålen. — Jfr. Aasen maal, isl. mál, mål, udmåling; se målekar, måltid; måle, mæde; aftens-, alen-, bratte-, endelig-, favne-, ger-, hare-, jord-, kande-, kar-, lang-, mad-, mellem-, midt-, middags-, morgen-, op-, over-, plottes-, potte-, pægle-, rors-, skanke-, skomager-, stik-, strik-, stryge-, top-, tvær-, töjre-, ud-, under-, öje-, åre-.

3. mål, no. *mǫl è* best. *-t* flt. *mǫl* (Vens.); *mǫl æn* (vestj.); *mål et mål* (Agerskov; Fjolde, Bradr., Ang.) — mæle (s. d.), røst, *han hår æn gowə, reŋ mǫl; leq æ mǫl,* miste røsten; *et gåt måəl* (Fjolde) stærk røst; *å* el. *i vårt mål* (Agersk.); vil gud, jeg lever til sommer og ,år, da skal jeg lægg' ned hendes favre mål, Kr. I. 332. 6; *haň ka fåvè·ň hans mǫl, lisòm dè wa èn hel nòn* (anden) *jèn, dè snakət* (Søvind s.); *hąj tålər eňc wòt mǫl; hąj sǫ ə apå è ǫňc* (fremmed) *mǫl; hąj stǫ, som hąj hò hwicən mǫl hèlə mèl* (Vens.); hemmelige målarter se O—, Pemål, jfr. Urquell 2. I. 250; tit vrænges efter folk fra en anden egn, som taler andet mål, se f. eks. I. 168 D. II. IV. VIII, jfr. Pomm. Volksk. II. 143. 29; jfr. Aasen, maal, tale, mæle, isl. mál itk.; se höjmålstale, rakkerlatin; bonde-, kampe-, krage-.

måld, no. se muld.

måle, uo.

mǫl mǫlə mål̦ mål̦ (Vor h., Tåning); ft. *mål̦* el. *mǫlt*, tf. *mål̦* el. *mǫlt* (S. Hald);
mèl, mèl el. *mèlə, mæl̦ mèl̦* el. sj. *mǫl, mǫl* el. *mǫlə, mål̦ mål̦* (Søvind s.);
mæl mælə mæl̦ mæl̦ (Elsted);
mǫl mǫlər mǫl̦ mǫl̦ el. *mæl mælər mæl̦ mæl̦* (Støvr.);
mæl mælər mæl̦ mæl̦ (Törring v. Randers), nt. *mæl* (Ginnerup);
mǫl mǫlə mæl̦ mælt (Røgen);
mæl mæl̦ər mæl̦ mæl̦ (Hell. h.);
mèl, mæl̦ər el. *mælər, mèlt mèlt* (Vens.);
mæl mælə mǫl mǫəl (S. Sams), ft. *mål̦* tf. *mål̦* (Dover);
mæl mæl mål̦ mǫlt (Nordby, Sams);
mæl mælə mål̦ mæl̦, el. *mǫl mǫlə mæl̦ mål̦* (Linå);
mæl mælər mæl̦ mæl̦ (Bjerring, Falslev, Harridslev, Haslund, Vejlby [Å.]); nt. *mælər* (Øland);
mæl mælə mæl̦, mæl̦ el. *mælt* (Halling);
mæl mælər, mælt el. *mål̦, mælt* el. *mål̦* (Gimming);

mæ̱l mæ̣ələr mæ̱lt mæ̣əlt (Ålsø); nt. *mæ̣lər* tf. *mæ̣lt* (Nimtofte);
mæ̱l mæ̣lə mæ̱l mæ̣l (Saxild);
mæ̱l mæ̣l mo̱l̆ mo̱l̆ (Tørrild, Nörup, Vejlby [F.]); tf. *mo̱l̆* (Uth);
mæ̱l, mæ̱lə el. *mæ̣l, mo̱l̆ mo̱l̆* (Rårup);
mæ̱l -ər mòl̆ mòl̆ (Mors, Thy, N. Sall.); ft. *mæ̱lt* tf. *mæ̱lt* (Skyum, Mogenstr.); tf. *mæ̣lt* (Stagstrup); ft. *mæ̱l* tf. *mæ̣l* (Lødderup);
mæ̱l -ər, mæ̱lt el. *mo̱l̆, mo̱l̆* (Vejr.); ft. *mo̱l̆* tf. *mo̱l̆* (Husby, Bur);
mæ̱l -ər mo̱l̆ mo̱l̆ (Lem); nt. *mæ̣l* (Lyne);
mæ̱l mæ̣l mo̱l̆ mo̱l̆ (Grindsted);
mo̱l må̱l mo̱l̆ mo̱l̆ (Jannerup);
mo̱l mæ̣l mæ̣l̆t mæ̣l̆t (Nykirke);
må̱l el. *mæ̱l, mæ̣l mo̱l̆ mo̱l̆* (Gørding)
— **1)** = rgsm.; både om længdemål og rummål; *ha̧j æ we å mè̱l* ɔ: tage mål; *mæl kụn åp; ha̧j te mè̱ləns,* måske: til at skridte ud, som den, der måler op, se 2. male 2 (Vens.); „a tebåg ijen lisä stærk som dæn blakke hon ku mææl å tæsk å hog å stræk uk å landewæjen“ (?) Eftersl. s. 247; *mol kuwən åp* (D.) for at undersøge, hvor meget der er; *mæl kowən te kụnt* (Vens.) töjre koen, så den kun når til kornet; *do ska pas å mæl hinə nöw̱ te·* (Mellerup) måle koens afstand fra kornmarken; *mol jæṇ æ kuwən ụð* (D.) udmåle en det korn, han skal have; *la wos mè̱l, hwò manə al dær æ; markən ska moləs åp; hañ ǧèr å molə markən åp* (Søvind s.); „så had vi da ænnele molt å“, Blich. Bindst..; *mæləs gåṇ mæ jæṇ* (Rkb.) ɔ: strikke omkaps med en, idet samme garnlængde forud blev målt af og enderne ført over en krog i loftet, se derom Fb. Bondel. s. 111; *do vel nåk ha mål̆ om, du æ ræð, di hå et gywən dæ a dæñ ræt slaw̱,* Sgr. XI. 121. 262, kan siges til fuld mand, som kaster op (Vejleegn, alm.); den, der har i levende live gjort uret ved mål, må efter sin død som genfærd måle om, Kr. Sagn V. 541 flg., Sgr. III. 222. 34, se landmåler. — **2)** måle en for modsot er en kur, der efter Kr. VI. 184 anvendes på følgende måde: „hun tog et stykke hvidt uldgarn og begyndte med at måle fra ovret af hovedet og til min nakke, så målte hun fra nakken og ned til hofteskunken, og ned til knæleddet i æ hambovt og endelig derfra og ned til hælen. Derefter begyndte hun fra spidsen af den lange finger til det yderste led, så derfra til det næste led, så til leddet ved hånden, derfra til håndleddet, albuleddet og skulderleddet, dernæst fra armhullet tværs over brystet til det andet armhul og så fremdeles, led for led, til langfingerens fingerspids på den anden hånd. Da det nu var gjort, lagde hun garnet nogle gange sammen, trak det så lidt fra hinanden, at der dannedes som en ring af det, og mens hun nu stod og holdt ved det med fingrene, skulde jeg spytte gennem ringen . . . Så skulde der klippes en stump negl af hver finger og tå og en lok af mit hår, og alt det tilligemed garnet skulde så brændes.“ Jfr. J. Kamp s. 372. 54; fra Malt h. kan oplyses, at det kendes, at et mske har modsot, når hans tværmål er længere end det lodrette; når målet er taget, lægges da garnet såmange gange sammen, at det kan bindes én gang rundt om den syges höjre ben, nedenfor knæet; det skal bæres 3 døgn, så løser den syge det selv af, kaster det stiltiende på ilden og vogter sig for at indånde røgen; — andre henvisn. er: Thiele Overtro nr. 486, beskr. J. Saml. IV. 243, IX. 94, —[3.] I. 39, J. K. 313, Kr. Almuel. V. 80. 216, Werlauff Antegn. s. 134 „den hele målingsproces beskrives i Bartholini Hist. anat. Cent. VI. pag. 275“, Rivista II. 409, Skattegraveren VII. 32. 42, IX. 30, Skytts h. 173, Cavallius Wärend II. LVIII, Wigström I. 101, II. 137. 276. 403, Nicolaiss. Nordl. I. 72, III. 5, Asbj. III. 29; beskr. Folkev. XI. 461. 350, Sundbl.[2.] 321. 381, Aldén Getap. s. 109, Amins. IV. 101, Busch Volksgl. 191, Strackerjan I. 71. 84, Grimm Myth.[2.] 1116-7, Wuttke nr. 506, Urquell III. 71, VI. 59. 87. 200, —[2.] I. 25. 9, Rochh. D. Gl. I. 285, Krauss Volksgl. 51. 139, Lammers Volksmed. s. 98, Black Folk Medicine s. 114, Liebr. Gervasius s. 250. 376 a (Frankrig); tages mål ved hjælp af knuder, som knyttes på snor, må denne efter brugen brændes, Amins. VIII. 107, Folkl. Journ. IV. 255-56, V. 69 (Irl.), Amer. Folkl. V. 108. 241 (Mexico), Mélus. III. 561, beskr. VI. 247 flg; Leland Etrusc. s. 301 (Italien), Pitré Archiv. XIV. 38 flg.; andre overtroiske målinger se Bjerge, Aarb. II. 56;

se tælle, veje; m— sin egen længde 2 gange for at undgå genfærd, Kr. Sagn V. 309. 77, 347. 03; heks måler brudeseng for at göre ondt, Kaarsb. Satanism. s. 26; varsel af mål, Kormaks s. kap. 2, se Peters. Isl. Færd II. 271; sø, hul vil ej udmåles, se Thiele II. 6. 40, Møller Bornh. s. 8, J. K. 269, Sgr. IV. 165. 514, Kr. Sagn III. 214. 79, 341. 17, 365. 57, jfr. Wigstr. I. 191, Amins. VI. 105, Grimm Myth.[2] 564; Urquell VI. 112 mange henv., Zingerle Sagen s. 140. 223, 622. 223-24, slgn. Runa III. 7, Urquell IV. 24 pandeskal opdrages, Afzel. III. 118 død hest; Mélus. IV. 43: et udyr bor i søen; det første arbejde, måle lærred, fortsættes hele dagen, Thiele II. 307, Eftersl. s. 63. 31, Kr. Æv. III. 71, jfr. Møller Fr. S. s. 14, Amins. VIII. 65, Lidmål s. 59, Leger Cont. Slav. s. 199; se mål; mæde, måde.

målekar, no. *mòl̥kår æn -ər* (Lild s.) en lille løb, som bruges i husholdningen til at hente gryn, mel osv. i fra grynkuben (s. d.) på loftet, se stakkels-.

målekop, no. *mo̜lkåp æn* (D.) en kop, som bruges i stalden til at tage mel til heste og kør.

-måler, no. *-mælər* el. *-mo̜lər* (Vens.); *-mo̜lər* (D., Andst), jfr. land-, under-.

målfuld, to. *mælful̥* (Salling) fuld til randen; jfr. bælp-.

målk, uo. se malke.

målm, no. se malm, mulm.

målsat, to. i udtr. *mo̜lsat mjælk* (Vens.) mælk, som har stået over fra en malkning til en anden, skummet mælk.

målsfjæl, no. *mo̜lsfjæl æn -fjæl̥ər* (D.) et 6 alen langt fjæl, jfr. fagstykke.

målt, no. se malt.

målten, to. se multen.

måltid, no. *mål̥ti* best. *-ə* el. *mòlc è* (Vens.); *mål̥ti æn* (D., vestj., Andst); *mål̥tə et* (Agersk.); *mol̥ti et* (Bradr.) = rgsm.; *æn mål̥ti mað; è mòl̥ti ma* (Vens.); *do ku kom̥, nær æ mål̥ti fål̥ər* (Andst) ɔ: til spisetid; jfr. mnt. måltît, Sch. Lübb., htsk. mahlzeit; heste-, höj-, søbe-.

måltidsbukse, no. *mål̥tibòw̥s i* best. *-i* (Vens.) navn for en person, som ikke kan blive færdig med sin mad.

måltidspotte, no. sorte potter med mad til hver dag, Kr. Alm. III. 64. 215.

målurt, målövt, no. se malurt.

mån, no. se malle, man, mon, morgen; uo. se mane, mønne.

månd, no. se mand.

måne, no. *mo̜n æn -ər* (D., vestj.; Søvind s.); *mòn æn* best. *må̜n* el. *må̜n* (Vens.); *må̜n i* best. *må̜nəri* (Sams); *må̜n* best. *-ən* (Støvr., Davbj.); *mo̜n* best. *-əň* hak. (Tved); *må̜n æn må̜n̥ər* (Tinglev; Bradr.); *moᵘn* (Fjolde); *æ må̜n wujər* (Mors), *vajər* (Brander.) ɔ: den er omgiven af en ring el. skyer; *hå vi mo̜n i aw̥tən* (vestj.) ɔ: måneskin; *vẹ æ mo̜n* (D.) ved måneskin; *æ mo̜n kwæl̥ər* (D.) den står hver dag senere op; *må̜n æ løbən åp* (Vens.), *æ må̜n åəp?* (Støvr.); *vi hår lys, mørk mo̜n iaˑw̥tən* (D.), der er månelyst, ikke m— i aften; *o æ ful̥ o æ mo̜n,* ved fuldmåne; *o æ kwæl̥ o æ mo̜n* (Malt) når den kvælder; *ful̥ må̜n, nòj må̜n* (Støvr.); *æ mo̜n tæjer te, tæjər aw̥* (Malt, D. alm.); „han var født i fulde og kunde göre det, han skulde“, Kr. Alm. II. 60; *å̜, ve do et pes åp te æ mo̜n?* (S. Omme), afvisende svar; *dær ær ən reŋ òm mo̜nən* (Søvind s.) kan siges om den, der har en sort ring om munden af tobakssovs; *han stor lisəm han wå fålən nijər fræ æ mo̜n* (vestj.); billede af m— på kager, der bages til „himlens dronning“, Kr. Alm. IV. 116. 340 eft. Monrath; jfr. gåden Runa VIII. 48. 16: „mor (Maria) har en bulle, som ingen kan skära“; m— står flere aftener itræk op til samme tid fra den gang Israels börn gik over Rødehavet, Kr. Sagn II. 298. 210; ligger tordensky under månen, kan skyen ej komme op over den, Sgr. VII. 208. 809; når månen vender sine spidser mod den venstre hånd ɔ: >, så „vinder“ den, vender den spidserne mod højre hånd ɔ: <, så „svinder“ den, Kr. IV. 364. 187; *jò oŋə trej å jò èlə nic, ær eňc gåt å sic* (Vens, Thy) ɔ: det er ikke godt at se månen yngre end 3, ældre end 9 dage; sover man under åben himmel med ansigt vendt imod måne, bliver man blind, Kr. Sagn IV. 624. 04 (vist alm.), jfr. Rochh. D. Gl. I. 72; mange vejrvarsler er knyttede til månen og dens skifter; *æ fåˑr̥-mæjəs mo̜n æ dæň ta̜rəst* (D.) ɔ: fuldmåne om formiddagen (!) giver törvejr; måneskifterne giver vejrskifte, Kr. IV. 364. 186; *nær æ mo̜n hæŋər mæ æ sæk, så vel ən fyl̥ boðə o̜ o bæk* (vestj.), også

siges: *hæŋər te drep,* ɔ: når halvmånen hænger bagover, spås vådt vejrlig, den nævnes da *æn vaňə mån* (vestslesv.); se Kr. IV. 364. 188 flg.; jfr. P. Volksk. III. 146, Folkl. II. 472, „a cup to hold water" (Skotl.), Nichols. Yorksh. s. 45, Folkl. Journ. VI. 91 (Washingt.); *stor æ mon o æ æň,* får vi tört vejr; andre forklarer: *mæ æ sæk* ɔ: bagover, *te drep* ɔ: forover; jfr. Sgr. VIII. 15. 10; månen har indflydelse på vækst og sygdom, alt hvad man ønsker, der skal aftage, må göres i aftagende måne: orme og vorter fordrives, svulster smöres bort, kirtelsyge helbredes, mens alt, hvad der skal vokse og fremmes, må ske ved tiltagende m—, således køer føres til tyr, korn sås, planter sættes, uld klippes, jfr. Kr. IV. 363. 183, Sgr. VIII. 116. 494, 16. 13, således vorter, Thiele Overtro nr. 540, Mhoff s. 515, jfr. Sgr. VII. 206 flg., Thiele Overtro nr. 293. 296. 256. 556; Strackerj. I. 74. 91, 82. 105, 107. 150, II. 61, Pomm. Volkskunde III. 145 flg., Urquell V. 173; Krauss Volksglaube 14, American Folklore IV. 177 (Nygræk.), Z. f. M. II. 101, Wuttke register under mond, Busch Volksglaube 255 flg., Grimm Myth.[2] 678, Black Folk Med. s. 124, Liebr. Gervas. 228. 109 (Frankr.), Mélus. I. 95. 458, III. 42, Tylor Anf. I. 128, jfr. regist. under mond; man tor vorter af i månens skin el. dens spejlbillede i vand, Kr. Sagn IV. 607. 40. 46-7. 73, jfr. drikke m—s billede. Folkl. IV. 124 (Inder); man kaster med ansigt vendt mod m— vorter med ærter over skulder i brønd, J. K. 376. 80; månen kaldes deres sol, som smøler ved deres arbejde om aftenen, sagtens også af og til med hentydning til, at den står op mod øst; således kaldes den: Birk sol (Ikast s., Hmr. h.); Bysted sol (Nautrup v. Skive); Homå sol (S. Herred v. Randers); husmandens sol, Kjøbenhoved sol (Skrave s., Nordslesv.); Kovsted (N. Hald h.); Krogstrup, Skjoldager (Gram), Skovkristens, Stavning, Svostrup, Ullerup (Skærbæk), Volstrup (Sall.), Vosborg (Ulvb. h.), Tanderup, Tårsted (vestj.); den svenske sol (Bjerge h.); jfr. Kr. IV. 335. 429, VI. 321. 74, IX. 102. 90, Sgr. III. 41. 89, Kr. Ordspr. 497. 509. 523. 526, J. K. 125. 9; jfr. Mélus. III. 223: „grævlingens sol"; „sole dei morti", Rivista II. 338; i m— ses to mænd, som række hinanden deres sværd, fredstegn, Kr. Anholt 89. 211; en mand, som stjal kål eller et knippe ris, er sat op i månen: *dæ stor i maį i mån mæ i spaį i dæ jæn hǫj å ən kol i dæ nan; de jik sǫnt te: i maį war hæn å stèl kol jęį gåŋ å så mat haj sin hør o ə; mən haj sǫ, de war eňc ham, dæsəm de wa de, så wil haj ønsk, haj sa åp i mån; òlə snòt ha haj sǫ ə, föri haj sa dær åp; å dæį wǫjspaį, haj jik mæ, fæk haj mæ· sæ* (Vens.); se J. K. 123. 5-9, Kr. IV. 335. 429, VIII. 373. 665, Sagn II. 275. 114-18, Ordspr. 411; jfr. Arnas. I. 659, Maurer Isl. S. s. 185 Adams ansigt; Skou, Paa Fantesti (1893) s. 56, Alako, Taternes gud; Cavall. Wär. I. 301, II. XVII, Gylfaginn. kap. 11, slutn.; fortællingen, som månens pletter har givet anledning til, er særdeles udbredt, se Busch, Volksgl. 260, Mhoff 359. 483, Strackerjan II. 62, P. Volksk. II. 87 flg.; en redegörelse m. mange henvisn. se Urquell I. 85, III. 290. 343, IV. 21. 67. 121. 172. 216, V. 285, VI. 75, 91. 126 (med henvisn. t. Reinh. Köhler i Anglia II. 137 flg.), 199, Grimm Myth.[2] 679, Roch. D. Gl. I. 13. 70. Naturmyth. s. 251 flg., Z. f. M. I. 168 flg., IV. 24, Kuhn M. S. 107. 104, 140. 130, N. S. 52. 55, 300. 340. 49, 456. 418, W. S. II. 82. 252, Knoop Ps. s. 11, Ndl. Volksk. I. 217, VII. 130, Pitré Archiv. III. 132, XIV. 85, Mélus. I. 404, VIII. 25, Møller Fr. S. s. 114, Laisnel II. 284, Rivista I. 581 (Kain, Markolfus), II. 7. 21. 246, Leland Etrusc. s. 90, Folklore II. 482 (Skotl.), Hazlitt III. 160, Denham II. 55, Krauss Volksgl. 12 flg., Schmidt Neugr. Märch. s. 133, Folkl. Journ. II. 336: jatakaen nr. 316 om haren i m—; Folkl. III. 459, Liebr. Volksglaube s. 358, Folkl. Journ. VI. 77 (Kina), Folkl. III. 324 (Indien), Amer. Folkl. I. 73, II. 136. 187, III. 324, V. 301 (Indian.), III. 12 (Mexiko), VIII. 130, Veckenst. Volksk. I. 258 (Ainoer), Tylor Urgesch. s. 421; i skæmtehist. en ost (s. d.); karl tror, at m— i rød opgang er fjenden, Kr. Molboh. s. 47 øv., jfr. Hofb. s. 193; en Fin læser månen ned, Kr. Anholt s 84. 195, jfr. Wigstr. Sagor s. 105; det antike exemsp. Horats Epod. XV. 76 flg., slgn. Maury Magie s. 51 flg. med mange henv.; nissen syr ved måneskin og siger: „lys höjt!", Kr. Sagn II. 73 nr. 9, 99. 224, Gr. Gl. d. M. II. 79; „månen skinner blank, død mand rider rank", se ride; bjærgfolk bleger deres töj i måneskin, Kr. Sagn

I. 175. 636. 639, se sole; der skal smedes måne, sol, stjærne af guld, se Kr. Æv. III. 21. 325, Gr. Gl. d. M. I. 39, Registr. nr. 5, jfr. Kennedy s. 51; klædning som sol, måne, stjærne se klæder II. 200. 45 a; legen: „holde op for sol og måne“, se sol og m—; m— i besværgelse hjort med to takker, se I. 625. 25 a; mskene på månen har flaggermusene til kør og valmuerne til korn, og hvad der af de to ting findes her, er kommet derfra, Kr. IV. 366. 209, jfr. måneså, höjtysk mohnsaat; månen ved ingen besked om slottet el. Glarbjerget, se Sgr. V. 140, VIII. 212, XII. 208, Kr. Æv. 88. 201. 246. 330. 332, Gr. Æventyr II. 28, Gr. Gl. d. M. II. 187, jfr. Asbj. I. 125, Mhoff 387, Grimm K. M. nr. 20. 88; månen taler, Folkl. Rec. V. 102. 133 (Nordamer. Indianere); slottet (s. d.) østen for månen, Gr. Gl. d. M. II. 187; månen var indelukket i det forbudte kammer og smuttede ud, da dören blev åbnet, Kr. Ævent. 159, jfr. Asbj. I. 35; i lögnehist. vil manden hejse sig ned fra månen, Kr. VII. 251. 254, Æv. 256; trolden skal have sol og måne til lön, se Find, navn, jfr. Kr. Sagn III. 181. 950. 51. 53. 75, Afzel. III. 83, Tvedt. s. 71, Nicol. Nordl. IV. 15, Grimm Myth.[2] I. 514; kaldes i et æventyr Morten, se Sgr. XI. 174; røgteren anslår månens vægt til 4 lispund, Sgr. XI. 47; vist urigtigt, se gåden Simr. Rb. s. 139: wie viel wiegt der mond? — Ein pfund, denn er hat vier viertel! jfr. Meier, Kinderr. s. 81. 322, P. Volksk. II. 135; gåde: „to vel gående“, Sgr. IX. 172. 520, jfr. Rochholz Kinderl. 244. 422, Simrock Räthselb. s. 9; gådespörgsm.: hvormange mil er der til månen? svar: én og alle de andre, Aasen, Landsm. s. 88. 24; jfr. Aasen maane, isl. máni, hak., htsk. mond; se höjfylde, ny, salt og brød, sol, tegning, årbar; ager-, fuld-, guld-, halv-, ny-, Peders-, Pouls-, små-, sol-og-.

måned, no. *mǫnət æn -ər* (D.; Søvind s.); *mǫnəð* hak. (Tved); *månt è* best. *-ə* best. *-ər* (Vens.); *må̢nə i* best. *-ri* flt. *-rər* (S. Sams); *må̢nət æn -ər* (Bradr.); *må̢n æn må̢n̦ər* (Ang.) = rgsm.; *èn gòŋ òm mǫnətən* (Søvind s.); *de hè̢r må̢n̦t; må̢ntə æ snò̢r fåbi·c;* i Ang. får månedernes navn gerne keo. foran: *i æ maj* f. eks.; *æn mǫnətsgri̢s* (Søvind s.); *æ dǫ mǫnəter* (D.) = Jan., Febr.; „den døde m—“ for fiskerne er tiden fra Poulsdag (25/1) til Persdag (22/2), se Kr. Alm. IV. 35. 89, Jyll. I. 48; „den lange m—“, se April, jfr. Amins. VII. 102: hönen får de 3 lange uger, gåsen den korte måned; tre'dve dage har November, April, Juni, September, otte og tyve Februar, de andre én og tred've har, Sgr. XII. 197. 89; jfr. Kr. Börner. 391. 31, Denham II. 100; også nævnes med ét ord: „Ap-jun-se-no“, de måneder, der har 30 dage; fryser to m—r sammen, bliver det frost den sidste m— ud, Sgr. VII. 93. 626; ordspil mell. måne og m—, se Sgr. IX. 15. 48 (Fyn), jfr. gamle månedsnavne, Bruzel. s. 86; se Aasen maanad, isl. mánaðr hak.; htsk. monat, mnt. mân, manet, mànte Sch. Lübb., helmisse-, katte-, løde-, maj-, pranger-, svinde-.

månedlig, to. *mǫnəli* (Vens.) = rgsm.; *ǫ̀, de ær eǹc ǫ̀ǹc ən de mǫnələ* (Vens.) menses, se månedstid.

månedsdag, no. *mǫnəsda i* (Vens.); *mǫnətsdaw æn* (Søvind s.) = rgsm.

månedsdue, no. *mǫnəsduw æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

månedslön, no. *mǫnəslön̦ æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

månedstid, no. *monəsti·j æn* (D., vestj.); *månəsti·j è* (Vens.) — 1) = rgsm., en tid af en måned. — 2) *mǫ·nəstij* (vestj.) kvinders menses, overtro derom, se Mélus. IV. 347; månedlig.

måneflugt, no. *mǫnflöwt æn* (Fanø) vildændernes flugt ved måneskin fra havet ind til damme i klitterne, hvor jægerne ligger på lur efter den.

måneformørkelse, no. *mǫnfåmørkəls æn* (D., vestj.); *mǫnfåmòrkəls æn -ə* (Søvind s.); *mǫ̀nfåmørkəls æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm; jfr. pege; ved total m— skal man stiltiende skære gren af hessel og gemme den; træet brugt som tandstikker helbreder tandpine; slår man med grenen på kreaturs lænd, kan sygdomme helbredes, Kr. IV. 364. 190; m— skyldes hekse el. onde magter, se Grimm Myth.[2] 225. 668; Heppe-Soldan I. 45, Mélus. II. 27, Tylor Anf. I. 323, Maury Magie s. 181.

månekonge, no. i ævent. se Sgr. VIII. 69, Kr. Æv. 46.

månelys, to. *må̢nlys* itk. *-t* (Vens.); *må̢nlyst* itk. (Sundev.); *mǫnlywst* (Søvind s.); *de æ mǫnlyst i awtən* (D.) = rgsm.

månering, no. = rgsm.; alm. siges: *dær ær ən reŋ om æ mo̱n* (vestj.); stor m — tyder på stort omslag, lille m — på lille, J. K. 126. 16, jfr. Arn. I. 658, Urquell VI. 66; ring om måne ved barns fødsel varsler, at han bliver stejlet, Kr. VII. 50; se ring 2.

måneskifte, no. *mo̱nskywt æn -skyw̱t-ər* (D.) = rgsm.

måneskin, no. *mọ̀n-* el. *måṉsk̀èn è* best. *skènt* (Vens.); *mo̱nskèn et -skèṇət* (Søvind s.); *mo̱nskæn de* (D.); *må̱nskən de* (Lild s.) = rgsm.; den tåbelige kone bærer m— ind i huset, Kr. Æv. 167.

månesyg, to. se ølsyg.

månfjæl, no. se mønfjæl.

mång, no. se mang.

mångel, no. uo. se mangel, mangle.

mångvorn, to. se mangvorn.

månk, no. se manke, munk.

månne, to. se mange.

månning, no. se morgning.

mår, no. se mare, mor 2, morgen, måde; i smsætn. se mar-, mare; uo. se mæde.

mår, no. *mu̱r æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Stenum); *mọr æn* (Åby) el. *mo̱r i* (Hjörring); *mo̱r æn -ər* (Thy, Mors, vestj., D.); flt. *mo̱ərə* (Søvind s.); *måər æn -ər* (Braderup); *må̱r æn -ər* (Agersk.); *måə æn mårə* (Sundev.); *må̱t æn -ər* (Fjolde) — et alm. lille rovdyr, mustela; „hun gor i silke å moer å hermelin“, Blich. Bindst. ɔ: mårskind; måren ligger på ryggen og stirrer på hönsene, så de falder ned af rikken til ham, Sgr. IV. 153. 428 (Horsens), *Må̱r* er glds. mandsnavn i Agger, se Sgr. X. 175 ned.; jfr. Aasen mord, isl. mörðr hak.; htsk. marder; se hermelin.

mårfedt, no. *mo̱rfjæt* (vestj. ?) sendes börn narreærinder efter, se messingståltråd.

mårkat, se marekat.

mårlam, se marelam.

mårre, no. se morrod.

mårskind, no. *mụrskẹj è* best. *-skeńc* flt. *-skẹj* (Vens.) = rgsm.

mårskjel, no. kaldes et sted, hvor tre sogneskel støder sammen i et hjörne, Kr. IV. 391. 489; „måskjel“, J. Saml.[3] I. 43, skel mellem to byer; „måjskjel“, Kr. Alm. IV. 93 øv., Sagn V. 298. 44; er dog sagtens markskjel; *må̱ərk* (Sams); *mark* flt. *ma̱rki* (Elsted); se mareskjel, trebunden.

mårsvar, no. se maresvær.

Mås, no. se Mors, mos.

mås, no. *må̱s æn* (Andst, Sall., vestj., alm.); *mọ̀s æn* best. *-ən* (Vens.) — rumpe, bagdel, *æn dask i mọ̀sən* (Vens.); *å̱, ve do eṯ lek̦* (slikke) *mi må̱s?* siges foragtelig afvisende, der svares: *jòw̱, ve do glø ən u̱ð føst* (Andst); *lèk mi må̱s!* (Søvind s.); „kan du nikt döjts sprækken, så kan du min mås lækken“ (Adslev); jfr. Kr. Molboh. s. 87. 284; floderne i Tyskland nævnes af drenge: „Læk Main Maas Rein und Schelte!“ *do ka lek min mọ̀s te ma̱nda mæja, så komə min ròw̱ hjæm̱!* udtryk for dyb foragt; på opfordringen: *lek min mọ̀s!* kan svares: *dær ær hèḷər e̱ən lo̱s få miṉ!* (Vens.), el. det er et könt rent kar, hverken hund el. kat har været i det! Kr. Ordspr. s. 655 ned; kysse i måsen, se Sm. Medd. II. XIV; *hon họ̀r ən gu̱, bre̱ mọ̀s; wet do ha no̱ i mọ̀sən?* ɔ: prygl; *hon klapər åpå mọ̀sən è fålk* (Vens.), se röv; jfr. Danneil s. 8. a. maors; fedt-.

måske, bio. *moski·jə* (Vejr., Agger); *måski·jsæ* (S. Sall., Fjends h.); *måske̱·* (Søvind s.) = kanske (s. d.).

måst, no. se Marts, moster; uo. se måtte.

måt, no. se mår; uo. tf. se mæde.

1. måtte, no. *måt æn* best. *-ən* flt. *måtər* (Vens.); *mat æn* (S. Sams); *måṭ æn -ər* (D.); *maṭ æn* (vestj.); *mat æn -ə* (Søvind s.); *maət æn matər* (Vlb.) — gulvmåtte til at törre fødderne på; jfr. remsen, Kr. Börner. 168. 14: „først törrer vi os på måtten“, se sts. s. 15. 120; jfr. htsk. matte, lat. matta; dör-, gulv-, halm-, ravl-, senge-, siv-, træsko-.

2. måtte, uo. *maət matər* (Vlb.) göre måtter, et arbejde, som dreves meget af småfolk vest for Flensborg (1860–62).

3. måtte, uo.

nt. *må* ft. *måṭ* (D., Andst, Agersk.);
mò *mòṭ mòt* (Thy, Mors);
ma *mat mat* (Vens.);
må *måt måt* (Søvind s.);
mọ̀ə *mòt* (S. Sams);
mo *moṭ* (Rødding [M.], Mogenstrup, N. Salling);
må *måt* (Tåning, Røgen, Søvind s., Hell. h.);
må *måət* (Bradr.);
må *måst* (Vlb.);

nt. 1. 2. 3. pers. *mot* = flt.; ft. 1. 2. 3. pers. *most* = flt., htsk. müssen (Fjolde);

nt. 1. pers. *må*, 2. pers. *mat*, 3. pers. *må*, flt. 1. 2. 3. pers. *moª* (Egebæk); ft. 1. pers. *mår*, *mast*, 2. pers. *måst*, 3. pers. *mår*; flt. 1. 2. 3. pers. *mast*, *mår*, htsk. dürfen (Egebæk);

nt. *mot*, ft. *most*, htsk. müssen (Egebæk);

nt. *må*, ent. 1. pers. *må*, 2. pers. *mat*, 3. pers. *må*, flt. 1. 2. 3. pers. *må*; ft. ent. 1. 2. 3. pers. *mat*, flt. 1. 2. 3. pers. *mat*, htsk. dürfen (Fjolde), jfr. Lyngby Uo. s. 105;

nt. *må* el. *måst*, *do måt* el. *måst*; ft. *måst* (Ang.) —

1) kunne, have grund til: *de må do nåk sæj*; have tilladelse, bemyndigelse til (tsk. dürfen): *han må gør ət* (Agersk.) ɔ: har lov til at . . .; *do må gan vær frij i awtən* (D.); *han båj sin faər, om han måst* (Vlb.) måtte have lov til; *de mo do nåk ka gyjər* (Thy) det må du nok kunne göre; *du må gåt go, hwès du ka* (Søvind s.). — 2) kunne antages, synes at være: *de må vær æn dröm, de må vær æn gaməl hus, de må vær ham, dær hår så ət* (D.) ɔ: det kan ikke være andet end at det er ham . . .; *de må kaň go an* (D.) ɔ: må kunne; *de mò nåk kaň go an, de mòt kuň go an* (Mors); *haň må vè syq* (Søvind s.). — 3) skulle, burde, være nødt el. forpligtet til: „*de fatə mat uw mè pwòsi*“, Grb. 89. 5; *do må tol ət, a måt te o låw ham ət* (D.); *de mosto et* (Rævs) det må du ikke; „*liwal mat bojən uw mè tejən*“, Grb. 166. 17, alligevel måtte bonden ud med tienden; *vi må sli få føən; vi må la wòs nòw mæ lèt* (Søvind s.); *wi ma sic å blyw farə; wi ma de, wi skal; haj wil nø, mən haj mat* (Vens.); ofte som en påmindelse: *do må æňələst* (endelig) *gør ət* (Agersk.); *dær måst hon leq təsæŋs læŋ ætər* (Vlb.); jfr. Aasen maa; isl. mega.

måttels, se mortels.

N.

n, bogstav; *æn stuwər, lilə æn* (D., vestj.); *è stur, betə æn* (Vens.); — rgsm.s alm. n-lyd forekommer foran selvlyd (sjældent j) og i efterlyd svar. t. rgsm. n (undtagen foran t og i forb. nd), rn og efter v, g, b og j; svarer til rgsm. ng i *manə* og sønderjysk *enə*, ingen; det forekommer i *hòbən*, hob; *bəskiən*, besked; *hjæmən*, hjem; *teŋəstən*, tingest; *fesəntijər*, visitere; *desəntijər*, desertere; *konsənijər*, kujonere (Vens.); *krukən*, krukke (Sams); -ens er bortfaldet i *sac, sajt, sawt*, sagtens; i Vendelbomål bortfalder n i en del ord foran endelsen *-əŋ*, f. eks. *grèjsəŋ*, græsning; *flætəŋ*, fletning; *flåsəŋ*, flosning; *glatəŋ*, glatning osv., men beholdes i andre måske nyere ord ell. ordformer som *støbnəŋ*, støbning; jfr. J. M. Jensen, Vendelbomål § 303; i enkelte ord er n overført fra en foregående artikel eller ejestedord til det efterfølgende ord, således *æn nåən*, en anden; *min næjən*, min egen; jfr. også naboskrog, niffer; — *ň*, mouilleret n, dannes ved under udtalen af n at trykke tungen tæt op mod ganen, et palataliseret n, der regelmæssig forekommer, hvor rgsm. har -nd, isl. -nn, -nd, -tn, f. eks. *laň*, land; *beň* el. *biň*, binde; *boň*, bund; *buň*, bonde, flt. *byňər*; *tæň*, tand; *tøň*, tønde; *såň*, sand; *waň*, vand; mouilleringen er stærk fremtrædende syd for Århus, Silkeborg, Ringkøbing, stærkere i Vestjylland og hele Sønderjylland end i Østjylland; Sams har palatalt *ň* (Danias *ŋ*) med foregående vokal nasaleret; i Vens. træder enten *-i* el. *-j* istedet for *-ň*; den foregående vokal nasaleres i reglen, om end på mange steder kun svagt, f. eks. *maj* el. *mąj*, mand; *bròi* el. *bròj*, brand; *fej* el. *fęj*, finde; *uj* el. *ųj*, ond; *hæjər* el. *hæjər*, hænder; foran *-c* findes jævnlig i Vens. *ň*, *baňc*, bandte; *blæňc*, blandede; *bluňc*, blundede; dog synes også der at kunne forekomme nasaleret vokal med *j* efter, altså: *bąjt, blæjt, blųjt*; grænser kender jeg ikke; her og der træder i nogle ord *j* uden nasaleret vokal istedetfor *ň*, således *ajər*, andre; *Rajs*, Randers; *Ajəs*, Anders; *hajəl*, handel; Thorsen oplyser, at former som *haj*, han; *majən*, manden; *wajət*, vandet, skal findes i

nogle sogne syd for Århus (Bjerager) og nok også på Helgenæs; foran *-t* har jysk regelmæssig *-ň* i alle de egne, hvor *-ň* anvendes, f. eks. *kaňt*, kant; *miňt*, mit; *toňtə*, tosset; *huňtə*, skamfuld; *pyňt*, pynte; *tæňt*, tænkte; *låňt*, langt; jfr. Thorsen, Lydlære s. 64, U. Bl. I. 55. III, Jensen, Vendelbomål § 305; forbindelsen kn- se k bogst.; mærk: *mæňmål* = mellemmad; *kyň-* el. *kyňəmar* = kjødmad, *guňmor* = gudmoder, *waňməl* = vadmel (vestj., nordslesv.); *æňc* = enke, *læňc* = lænke (Vens.); — *låňt* = langt, *troňt* = trangt, *vroňt* = vrangt, *tæňt* = tænkte, *stæňt* = stænke; — *hæň* = hængte (alm.), *træň* = trængte, *befæň* = befængt (alm.), *kliň* = klingede (Malt), *syň* = sang (Sams); — *ŋ*, ng-lyden, svarer alm., med undtagelse af de ovennævnte tilfælde med *n* og *ň* til rgsm.s *ŋ* skrevet ng, n foran k, nk foran t; temmelig udbredt er *møtrəŋ*, møtrik; *awtnəŋ*, *mònəŋ*, aften, morgen; *q* > *ŋ* foran n i *maŋne·t*, *seŋne·t*, *walse·ŋnəls* (Vens.); slgn. Jensen, Vendelbomål § 304; i samsisk bortfalder *ŋ* i endelsen -ing, som *plasni*, mørkning, *wèli*, velling; — pigen, som ej kan udtale kn — se læsp.

nabbe, no. Skagens fiskere ... kalder endnu den dag idag den alleryderste spids af grenen „nabbe“; isl. nabbi, fremstående spids; herhen hører mulig *æ Nab* (Agger) ɔ: byen Nabe, Kr. Almuel. V. 294; i det foransatte kendeo. ligger med nødvendighed, at man har haft en forståelse af navnet, jfr. felt 2, 2. lund o. fl; se Aasen, nobb huk., bjærgknold, Fritzn.[2] nöbb..

nabbre, uo.

nabər nabrər nabrə nabrə (Vens.);

navər navrər navrət (vestj.) —

1) *jæsən di nabrər dæm*, piller og pynter sig; *æ ǧæs stor o navrər o æ grön, i æ spaň* (vestj.) bider, plukker, piller. — 2) *å nabər jæsən*, plukke dun og desl. af den nögne gåsekrop; jfr. næbbre, nubbre.

nabo, no. *nobə æn -r* (D.); *nobo* el. *nabo æn -ər* (Vejr., Mors); *nobo* (Skals), se Sgr. IV. 194; *nòbo i* best. *nòboi* flt. *-ər* (Vens.); *nabo æn* flt. *nabomæň* (Lild s.); *nåbo æn -ər* (Støvr. h., Sall.); *nòbə æn -rə* (Søvind s.); *nòbo æn -ə* (Hundsl. s.); *nåbə æn* (Bj. h.); *nåbo æn -ər* (Hell. h.); *nåbo æn -ər* (Agersk.); *nafər æn -ə* (Ang.); *nabər æn -s* (Fjolde) (plt. *de nåvər*) = rgsm.; der var to herremænd, der boede naboer sammen, Kr. V. 354; *sèň di nòbə dæň!* (Søvind s.) kan siges, når man giver sin sidemand et knubs el. øre-figen; *a æ nòbo mæ· ham; wi hò bowə nòbo mæ Wolə Såpmos i månə or* (Vens.); *æn guwə nobə æ bæjər eň æn bror i æn ån byj* (D.); *gå te nafərs* (Vlb.) = gå til grande, bystævne; jfr. isl. nábúi; mnt. naber, Sch. Lübb.; 1. grande.

naboby, no. *nòboby i* best. *-byj* flt. *-byjər* (Vens.) = rgsm.

nabodör, no. *nabodar æn* (Agger) = rgsm.; se grandedör.

nabofolk, no. *nobəsfålk di* (D.); *nòbəfålk di* (Søvind s.); *nòbofålk* flt. best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

nabogård, no. *nobəsgor æn* (D.); *nòbəgoə æn* (Søvind s.); *nòbogòr i* best. *-gòri* flt. *-gor* (Vens.) = rgsm.

nabohus, no. *nòbohuks è* best. *-t* flt. *-huws* (Vens.) = rgsm.

nabokone, no. *nobəskun æn -kunər* (D.); *nòbəkowən æn* (Søvind s.); *nòbokuən æn* best. *-kwòn* flt. *-kwejər* (Vens.) = rgsm.

nabolag, no. *nobəlaw æn* (D.); *nåbolaw et* best. *-lawət* (Støvr.); *nabolaw æn* (Thy, Mors); *nòbəlaw et* (Søvind s.); *nòbolaw è* best. *-lawə* (Vens.) = rgsm.; „Annes bløw dæ i nobelawet“, Tkjær II. 82.

nabolod, no. *nòbolò i* best. *-lòi* flt. *-lòər* (Vens.) jordlod, som ligger ind til en anden.

nabomand, no. *nobəsmaň æn -mæň* (D.); *nåbəsmaň æn* (Lindkn.) = nabo; *æn for eŋən tak, nær ən vis si n— netən tjænəstər, mæn sæjər næj te dæň tywəň* (vestj.); se grandemand.

naboskab, no. *nòboskab è* (Vens.); *nòbəskav et* (Søvind s.); *nafskop* [*et*] (Ang.) = rgsm.; en vis afdeling af en by (Ang.), jfr. bydelag, lag.

naboskrog, no. *nåbəskrò·q* (Malt); *nåbəskrò·q* (Vens.) — et næsten glemt ord, der endnu kun mindes af enkelte gamle; Molbech anfører efter Melsen: et udtryk hos almuen i Vensyssel, hvorved man tænker sig et sted, hvorhen de sjæle skal efter døden, der hverken har fortjent at komme i himmerig eller helvede,

se Thiele Overtro nr. 696; — de døde skal have penge med sig i kisten, ellers bliver de siddende i N— og kan ikke komme videre (Malt); et sted mellem himmel og helvede (Vens.); *do dan̲ə nåk sònt, do fo lòw å kom i nåbəskrọ·q ẹjən do komər i din graw!* (Vens.), spøgende sagt; *i sẹ̀r n—* (Vens.) siges i spøg om et el. andet rum i huset, man ingen nytte har af eller som ikke svarer til sit brug; ordet stammer efter Grimm fra det græske ord abyssos, ital. abisso, el. med resterne af fholdsordet in nabisso, som så atter gennem mht. âbis og mnt. nobiskrôch er indkommen i dansk, jfr. Nyerup, Alm. Morskabslæsn. s. 282 om Judas: en vakker liden sort djævel henter hans forræderske sjæl, og den bortførdes udi Nobis Krog; ordet betyder egentlig kroen i de dødes rige, værtshuset i helvede, hvor djævelen efter middelalderens forestilling var kromanden (plt. hellewirt), se Sch. Lübb. nobiskrôch; Grimm Mythol.[2] II. 954.1225. — III.[4] 296. Ved Ourø i Isefjorden ligger der en stenbunke i vandet, hvor dybet begynder, som kaldes Nåbeskro; Nobismølle i Birkerød s. ved Hillerød; Nobeskrug, das letzte wirthshaus vor Rendsburg, Mhoff 346.463, 604.346, Urdsbr. III. 89, Urquell I. 124; am Nobisthor bei Altona lag ehemals ein Nobiskrug, Schütze III. 150, jfr. Strackerj. II. 10. 272, Panzer Bayr. Sagen I. 332; Rochholz D. Gl. I. 191. 209; in Nobiskrug muss [der todte] den letzten sechzer verzehren, Kuhn M. S. 21.19, 368; nåbers- el. Åberskrooch 61.62; Nobelskrug 113. 10; Oberskrug W. S. I. 366, se også N. S. s. 486; Obis- og Nobiskrug, Z. f. M. I. 4. 4; udøbte börn kommer til Nobiskratten, Z. f. M. IV. 2. 20 (St. Gallen), jfr. Urquell[2] I. 163, 307, Grimm Wb. und. Nobis, Le Braz s. 456; ugifte mandfolk kommer efter døden til nákallskrók el. nábalskrók, mens pebermøer kommer til skálabonk (Færøerne), se Ant. Tidsskr. 1849-51 s. 305. 3; i fort. til Märk. S. s. XII skriver Kuhn: Nåberskroch, ist das gleich nachbarskrug, u. der todte in seinem reiche als nachbar der lebendigen gefasst (?) hvilken tydning Liebr. giver medhold, se Gervas. s. 168; jfr. Urquell[2] II. 34. 112. 219, Hekkenfelt, Høkkelbjærg.

nabosted, no. *nọbəstæj æn -ər* (D.) = rgsm.

nabostok, no. *nafərståk æn* (Vlb.); „byfogden“ har i sit værge 2 små stokke, som kaldes *æ ståək* el. *æ nafərståək*, den ene af jærn med tre ringe i den ene ende, den anden af træ, disse sendes hver til sin kant ud i byen med en skreven seddel, der er bunden langs med træstokken og i jærnstokkens midterste ring. På seddelen angives i alm. kortelig forhandlingsgenstanden og mødetiden; den ene nabo bringer stokken til den anden i en vis bestemt orden, og én person skal møde fra hvert sted under mulkt af en søsling (s. d.), jfr. Fb. Fr. H. s. 53, Mejb. Slesv. Bøndergd. s. 115 anm.

nadet, to. *nadə* itk. *nadət* (Sundev.) våd og tilsølet: *do æ så voə å nadə, te de ær æn skam; de æ nadət iṅ ve hiṅ;* jfr. mnt. og plt. nat, htsk. nass; se nette.

nadver, no. *nåðər æn* (D.); *nærər æn* (Lem, Rkb.); *næðər æn* (Skast); *næðər* el. *nætər* (Hmr.); *natər æn* (Lindk., Malt, Andst, N. Omme, Elbo h.); *natə æn* (Hvejsel); *nætər æn* (Vejr., Ryde, Mors, Thy, Agg., Sall., Hanh.); *natər i* best. *-i* (Vens.); *nætwor* (Hell. h., Øland); *nætu æn -ə* (Søvind s.); *nætòwə* (Røgen, Hads h., Mols); *nåədòwə* best. *-dòwəri* (S. Sams); *nåədur* best. *-i* (N. Sams); *narər* (vestsl., Bradr., Valsb., Agersk.); *nadə* (Sundev., Ang.) = rgsm.; måltidet, der spises i mørkningen el. ved sengetid; han får til sin nadver, hvad han skulde have til sin davre, Kok Ordspr. 63. 725 (Sommersted), om den, som i sin alderdom må arbejde strengt; *hwæm dæ drekər bræṅwin te djær nætər, di ska drek wòṅ te djær dòwər* (Mors); *no ska do ha nöj te di nætər o så i sæŋ* (Agger); *wi fo mjælk å grọ te natər; tow è* (æder) *dæ tri hans nætər i· sæ* (Vens.) ɔ: hvad der er nok til tre, om de begynder samtidigt, bliver for lidt, når de to begynder för den tredie; *də reŋər i Væŋ, di drywər djæ bön i sæŋ, di æ så smal som flowə, di fo hwærkən nætåw eṅ dåwə,* Kr. IX. 138. 377; den sidste el. næstsidste gift til kreaturerne, *ji hoərn natər* (Vens.); jfr. Aasen, nattverd, isl. náttverðr hak.; -verðr, mad, se davre, måltid, onden; se kvælds; indbindelses-, kvælds-, mid-, opskjær-, sengeaftens-.

nadverdags, no. *natədaws* (Vens.); *nærərdaws* (Rkb.) — nadvertid.

nadvergryde, no. *natəgryj æn* best. *-gryjən* flt. *-gryər* (Vens.); *nåðərgryð æn* (D.); *nætərgryjð æn* (Lild s.); *nætugry æn* (Søvind s.) — gryde, hvori nadveren koges; *„no ska do ha tak, får do fęs eňc i wò natəgryj!“* kan siges, når en, hvis, arbejde man har været utilfreds med, er vel ude af dören; *è nyòsawtən wel di stèl hwarajə djæ natəgryər* (Vens.), se Grb. s. 33 nr. 12.

nadverpotte, no. *nåðərpåt æn -ər* (D.) = nadvergryde; *gi jæn æn n—* ɔ: snurre en rundt i en gynge, jfr. øl.

nadvertiddags, no. *nætərtidaws* (Thy) = nadverdags.

nafer, no. og smstn. se nabo.

nafling, no. *nafləŋ æn -ər* (Agger) fingre, om småbörn; se nefle.

1. nag, no. *nåq æn* (Agger); *naq è* best. *-ə* (Vens.); *naq et* (Søvind s.) — nag, had; *haň ær il slèm te å bè naq* (Søvind s.) ɔ: han gæmmer ikke på vreden; *a bèr slæt eňc no naq te' ham, mæn a kaňc lij ham* (Vens.), se nage.

2. nag, to. *naq* (Sams) tvær, gnaven, ond; om mennesker og dyr.

nage, uo.
naq -ər -ət naqət (Agersk.);
naq -ər naqə naqə (Vens.; Øland);
nåq -ər -əð -əð (Agger) —
gnave; om klæder el. støvler, der gnider huden; *æ tröj naqər mæ* (D.), jfr. htsk. nagen, Aasen isl. gnaga; se gnave.

nagen, to. se nøgen.

1. nagle, no. *nawl i* best. *nawl* flt. *-ər* (Vens.; Hell. h., vestj.); *nawl æn -ə* (Søvind s.); *naəl æn -ər* (Fanø); *nåwl æn -ər* (vestslesv.) = rgsm.; bolt af træ el. jærn; *dæň nyj nawl drywə dæň gaməl* (Agger); *han ær o di hyw nawlər* ɔ: har stillet sagen på spidsen (Malt); er fuld (D.); *de wår åsə o æ hyw nawl* (D.) ɔ: på höje tid; *de goər åpå di uəst nawlər* (Vens.) ɔ: så yderlig som muligt, når en sag skal holdes gående; „han hår di tou bæhste po di høu naule“, Jæger, Ferien s. 23 ɔ: for dyre penge; *de vår å æ hy nåwlər* (vestslesv.) ɔ: på det yderste; „han driver på alle de nagler, der vil gå“ (vestj.); tømmermanden (s. d.) tilhuggede efter sagnet først alle trænaglerne til laden, se Sgr. I. 6. 2, II. 73. 380; Kr. VI. 78. 117, Alm. III. 21. 51-63, Sagn IV. 215; alle nagler springer, i æventyr, se Efters. s. 30; jfr. Aasen nágle, isl. nagli hak.; se næjling, söm; bolt-, hammel-, *jærn-, kinding-, klinke-, *kobber-, nit-, senge-, skjenne-, stjært-, træ-, tå-, vindehuls-.

2. nagle, uo.
nawəl nawlə -t (Søvind s.);
nawl -ər -t -t (Vens.) —
fæste med nagle; *haň stèə lisòm haň wa nawlət fast* (Søvind s.).

naglefast, to. *nawlfast* (Søvind s., Vens.) fæstet med söm el. nagle; *dḷ dè, dè wa n—, sku blyw i husət, mæn dḷ d'aňt bòskav tò haň mæ sə* (Søvind s.); *untaqən de, dær æ sèm- å nawlfast* (Vens.), udtr. fra ejendomshandler.

naglehul, no. *nawlhwål æn -hwålər* (D.); *nawlhuwəl æn -hwålər* (Agger) — hullet til naglen.

naglehvæder, no. *nawlhwæðər æn* (Malt) en löjerlig prås; egntlig sömhvæsser, jfr. naverhvæder.

naglejærn, no. *nawljan æn* (D.) = nagletang.

-naglet, tf. se for-.

nagletang, no. *nawəltåŋ æn* (Thy) et gennemhullet stålstykke, hvorigennem smeden stikker sömmene, når han slår hoved på dem.

nagletöj, no. *nawltòw è -tòwə* (Vens.) = nagletang.

najen, steo. se anden.

-nak, no. sidste del af smstn. i huggenak (s. d.) og skabernak (s. d.).

nakke, no. uo. se nokke; op-.

1. nakke, no. *nak* el. *nak i* best. *naki* flt. *nak* el. *nakər* (Vens.); *nak æn -ər* (D., vestj.); *nak æn -ə* (Søvind s.) — **1)** = rgsm., nakke på mennesker og dyr; *a vel hælər si hans nak eň hans nijəs* (Røgen); *kom uk æ döŋ mæ sywstjan åpå naki* (Vens.) skal betyde: blive smidt ud; *han ær åltì o æ nak o' ham* (D.) *la wòs fò fat i nakən å' ham; ta èn sæk å nakən; dè slò ham i nakən* (Søvind s.) ɔ: det mislykkes for ham; *å ta bjèn åpå naki; hon gor å slor mæ naki; haj ær åpå naki å mæ; do skul ha no åpå naki* ɔ: prygl; *hon æ slem te å sæt naki təbaq, nè mæ wel leq hwòlawə åpå her,* om hoppen (Vens.); til et barn, som lyver, kan siges: „det ryger ud af nakken på dig!“ Kr. Börnerim s. 100. 872 (Sælland?). — **2)** ryggen af kniv, le (Vens.);

æ nak, bane på økse, hammer (Sundev., Fjolde); den del af bladet pa leen, som er nærmest skaftet, jfr. od, svøb; *æn guwə hjöləkål laðər, som han tæjər ət mæ æ nak* (D.); *nær ən kon for æ græjs ve æ åj o ve æ nak, så komər ət a sæ sjæl met i* (D.) vittighed i høsletten. — 3) sidste led af smsætn., der bruges som skældsord, se hjappe-, skave-, tosse-, trammi-; — jfr. Aasen nakke, isl. hnakki hak.; mnt. nacke Sch. Lübb., ligeså htsk.; se klip-, slet-.

2. nakke, uo. *nak -ər -ət* (vestj., D.) — 1) *ku a bårə nak ham, sku han fo* (D.) få ham fat i nakken, komme bag på en; i slagsmål magte en (Vens.); *æ dræŋ nakər hinå'n,* slås (Agger); *æ vepər nakər gåt* (Nordslesv.) böjer nakken ɔ: hænger fulde og tunge; *nak jæn åp få skral* (Andst) om dovne heste, der lader hovedet lude: få dem til at løfte hovedet, muntre dem; ligeså om dovne og sövnige mennesker, *do sku nakkəs åp fo doskhið* (Agger); *nak jæn åp* (Mors) snyde en. — 2) udtryk fra høsletten: *han nakər et gåt* (D.) bruger ikke leens nakke (s. d.) godt; *han nakər ət iñ* el. *nijər* (D.) hugger græsset af med leens nakke, ej med odden, jfr. halse, hægle; Rietz har nakka, afhugge hovedet på en; Aasen, nakka, jævne, beklippe i kanterne.

nakkeben, no. *nakbin et* (Søvind s.); best.. *nakbint* (Vens.) = rgsm.; nakke.

nakkedrag, no. *nak-* el. *nakədraw è -drawə* (Vens.) = rgsm.; i en vise: jeg så ham i hans nakkedrav, der stod to svin og hjasket af, Sgr. I. 49.7; vel opr. nakkegrav, Sgr. V. 19.5.

nakkedræt, no. *nakədræt è* (Vens.) = nakkedrag.

nakkelværk, no. *nakəlwærk è* (Vens.) usselt, dårligt gods, jfr. knusterværk.

nakkeriden, no. [*nakriji*] (Vens.) „få n—“, om barnet, der rider på en mands skuldre tilhest over nakken, jfr. akselsadel, -sæde.

nakkeskår, no. *naəkskar it* (Bradr.) græskammen, der bliver stående mellem to skår.

nakkespænde, uo. behændigheds-prøve, se Kr. Börner. 621.13.

nakkesvaj, no. *nakswæj æn* (Plougstrup, vestslesv.) = biddet af leen ved dens nakke (s. d.).

-nakket, to. se nakke; *hård-, kanni-, kjæp-, kovs-, stiv-.

nakning, no. *naknəŋ æn* (D.) udtryk fra høsletten: det sted i skåret, når man hugger ud af græsset, hvor leen begynder at skære, modsat odning.

naksig, to. *naqsiq* (Rkb.) tvær, hadsk, mest om dyr; om msker vred.

nald, no. *nal æn* (vestj.) en ubetydelig, ringe del af noget = gnald.

nalde, no. og smstn. se nælde.

naldekløve, no. se nældeklov.

nalding, no. *naləŋ æn -ər* (vestj.) = gnalding, nald.

naldre, uo. *nalər -ər* (vestj.) smågnave, om mus: *di sejər o nalərər å ət;* se nald.

nalk, no. *nalk æn* flt. *nalk* (vestj.) — 1) et lille stykke af noget hårdt, en gnalding ost, splint af træ el. jærn; *æn nalk wåst; dær æ gawən æn nalk å æ plåwjən* (vestj.). — 2) *de æ di væst nalk* (vestslesv.) de hårdeste stød.

nalke, uo. *nalk -ər -ət* (vestj); ft. tf. *nalkər* (Vejr.) — 1) gnave, *nalk iñ i æ kañt o æn teŋ* (Vejr.); også om mus f. eks.; *de nalkər mæ æ huj a* (Bradr.) om klæder, stövler, også Agersk.; *æ ask nalkər æ boəq* (Bradr.); er han snart færdig? — *ja, han nalkər ar* (vestslesv.) ɔ: det skrider, men langsomt; herhen må sagtens føres: *han nalkət ham gåt* (Gjedved) ɔ: vandt dygtig fra ham; *a nalkət jæn* (sts.), slog en kegle ud af hele flokken; alt det andet har havet nalket til sig, Kr. IV. 72. 102; jfr. nilke. — 2) *nalk mæ ən pæl får o fo ən å æ juwər* (D.) rokke med den, også vestslesv. — 3) nærme sig, nå til, Mb. (Sønderjyll., Ang.); jfr. sv. nalkas.

nalstre, uo. *nalstər -strər -strət* (Agerskov) — 1) forrette fint arbejde, sy meget fint, klippe blomster ud af papir. — 2) være snærpet, om msker. — 3) knurre, være arrig, om hund.

nam, no. *nam è* (Vens.; vestj., D.); flt. *namər* (Agger); *nam et* = flt. (Søvind s., Elbo h.); *skær nam i temər* (D.) göre en indskæring i to stykker tømmer, så at de kan få tag, hold i hinanden; også *o fo nam i ət* (D.) få tag i noget; hage, brat bugt på en i øvrigt lige stang, hvorved en glidende bevægelse kan standses (Søvind s.); krogen på et pibebeslag

(Hors.); jfr. Aasen, naam; isl. nám itk.; namme, nimme, nimte, nom.

namme, uo. *nam -ər -ət* (D.); tf. *namər* (Vejr.); *de æ namət,* om tømmer: der er skåret hak i det, så det ene stykke kan gribe ind i det andet; ligeså Vens.; fatte, gribe med hænderne (Vejr.); jfr. „de æ nahme læt goeh“, Tkjær II. 99, ed ɔ: fanden el. djævelen annamme mig; *a ska nåk nam* (vestj.); *di hår namət ham* (sts.) om tyven, der er greben; se nam; *an-.

namse, uo. *nams -ər -ət* (Mors, Thy, Vens., Hors., Bradr.) — **1**) gribe fat i: *skal a nams dæ?* (Vens.) spøgende til börn; småstjæle (Bradr.). — **2**) gribe med forstanden, opfatte; *a namst əð ejt* (Mors); *han ku wal væ komən næjstən æ halvæj, eñən han namst, te æ fårkəl* (forklædet) *blöw få læt,* Kr. IX. 203 (Sall.).

namtag, no. et dygtigt, fast håndtag (Hovlbj. h.) Mb.

nannest, no. *nañəst de* (Rkb., Ikast, Mors), også *nanəst* (Lemb v. Rkb., N. Omme) — forn, send til bryllup (Lysg. h.); fæstepenge (Ikast); jfr. gudspenge; æg, smör osv., som gives til brudehus, præst, degn, væver, jordemoder (Årh.); afgift til degnen (Mors); n— eller degnekorn se J. Saml.[2] III. 136; er ordet „nat-næst“, sidste del nista huk. Aasen, rejsekost, isl. nest itk.?

1. nap, no. *nap et* (Ang.) vandøse; jfr. mnt. nap, Sch. Lübb., htsk. napf; se vand-.

2. nap, no. *nap è* best. *-ə* flt. *nap* (Vens.); *nap æn* = flt. (Lild s., D., vestj.) = rgsm.

3. nap, to. bio. *nap* flt. *nap* (Mors, Thy, vestj., Andst; Hell. h.); *naəp* (Agersk.); itk. *napt* (Vens.) — knap (s. d.); *a ka nap nåk kom idå·* (Thy); *dær æ nap o knap fi skip* (Andst); også *knap o nap* (vestj., Søvind s.); *huñ æ boðə nap o nyw* (vestj.); *æ fålk æ så nap* (Agger) ɔ: gerrige; *hon æ så nap, hon jijər eñc jèn låp hèn, untaqən hon fo tow luks istęə* (Vens.); *hon æ så mø gròw nap, hon smør* (nl. smör på brød), *sònt de blywə sot fâr hèr ywn* (sts.); *æn skal tą əð nap å nyw, om ən skal i Haðərop blyw,* Kr. IX. 119 (Ginding h. v. Skive).

4. nap, bio. *nap* (D., Andst, Vens.) knap, næppe; *de skijər nap; knap* el. *nap nåk så møj* (Mors); *de æ liq nap o knap* (Andst, også Søvind, Agersk.); *de wa nap nåk a ku få ham mæ; de wa sònt knap a ku jò nǫ wę ə* (Vens.); se 3. knap.

naphed, no. *naphi* el. *-hjè æn* (Vens.); *naphijəð* (vestj.) — karrighed; armod: *gu læ dæm fo naphi, dær ælskər ə* ɔ: lad det blive knapt for den gerrige; *de fåbąjədə naphjè; a fæk de, a skul ha, de wa dær eñc no naphjè får* (Vens.), se knaphed.

Napoleon, no. „at se N—, den skjönne“, Kr. Börner. s. 358. 91 fiskerleg; „omvendt Napoleon“ (Sundev.), ungventum Neapolitanum, jfr. „umgewendten Napolium“, Pomm. Volksk. IV. 75; N— III har været ansét for troldmand, se Mélus. IV. 417; jfr. Bonaparte.

nappe, uo.
nap -ər -ət (D, vestj.); ft. tf. *-əð* (Lild s.);
nap -ər -ə (Vens.; Søvind s.); ft. tf. *-ət* (Elsted);
næp -ər -ət (Nordslesv.);
naəp napər napət (Agersk.) —

1) knibe (alm.); *òw! do napə mæ* (Vens.); *æ hæst napət mæ* (vestj.); *dær vår jæṇ, dær næpət hiñ i æ skørt* (Nordslesv.) greb fat i, rykkede småt i; tlm.: *de wå gåt napət å ən hǫn!* (Andst) ɔ: det var godt gjort af dig; *è napi* (Vens.) en nappen; i Ribeegnen alm. skik, når en har fået nye klæder, da napper man ham gennem det nye klædningsstykke med ordene: *nap nyj, ær ət gåt syj? — nap gaməl, ær ət gåt rempət saməl?* (D., Sønderj.); i J. Saml. VII. 256 findes en forespörgsel om skikken, med oplysning, at i Tyskland gives vedkommende et slag, „neuschlag“, og i Monatschr. für die Gesch. Westdeutschl. 4. 382 antages, at det har en indviende betydning som ridderslaget og de tre hammerslag ved grundlægningen af en bygning; anderledes Wuttke nr. 465: wenn jemand ein neues kleid anzieht, muss man ihn zwicken; „den schneider herauszwicken“; „so viel fäden, so viel glückliche jahre!“ Urdsbr. VI. 185 (Sydslav.); også i Skotl. kendes skikken, man siger: „a nip for new, a bite for blue!“ el. „a nip for new, two for blue, sixteen for bottlegreen!“ Henderson s. 119 jfr. Nichols. s. 26; sv. „nypa nytt“. — **2**) tage, gribe, rive til sig (Agger, vistn. alm.); småstjæle, rapse (Søvind s., alm.). — **3**) *han blöw napət* (D.) fanget, sat i arrest. — **4**) lideform: *de ska vi napəs om, di*

napəst om̧ ət (Andst) ɔ: slås om; i leg: *de ska vi napəs o snapəs om̧* (D.); se nuppes; jfr. Aasen nappa.

nappelig, bio. *napələ* (Malt); *napələ* (Støvr.) — *de æ napələ,* altfor knapt.

nappelort, no. *napəlot* el. *-lụət i* best. *-i* flt. *-lo̱t* (Vens.) i udtr. *å graw napəlo̱t* (Vens.), börneleg; A. vender sig bort, imens skærer B. med en spids kniv én el. tre små kegleformede græstørv, omtrent en tomme på hver led, de tages op og sættes ned igen på samme sted; B. får lov til at vende sig om og A. lader sin finger gå rundt i kreds om *napəlụəti* i nogen afstand fra den idet han siger: *„ẹjən i dæj̧ krẹjs krå̧js, cæləŋdå̧js, ska do fẹj i napəlụət (trej̧ napəlo̱t); å hwes do eňc de kąj, ska do bèr i pò·din tåŋ fæ̀mtən gåŋ te Skawåŋ!“* så har B. lov til at nappe tre gange, lykkes det ham så ikke at få fat i „nappelorten“, skal han tage den med munden og bære den et stykke bort, Sgr. IV. 47. 55 (Vens.); el. også siges: *„hær ẹjən i dæj̧ hèr krẹjs krå̧js dær ær i napəlụət, dæj̧ ska do ta mæ tow nap å trej̧ skrò̧ð, hèl̯əs ska do ta i åpå din tåŋ å bèr i te Østər Skawåŋ!“* så napper B. to gange efter græstørven, finder han den ikke, skraber han tre gange med hele hånden; lykkes dette heller ikke, må han begynde forfra og atter vende sig bort, Sgr. IV. 85. 55 (Vens.), se musehul.

nappeond, to. i udtr. som: *han æ hij̧əl napụň öwər ət* (D.) ɔ: arrig.

napperi, no. *napəri·j de* (Vens.) = naphed.

-nappest, bio. se aller-.

-nappet, tf. se om-, over-.

napse, uo. „han hvister de her soldater over hans hølæs . . ., den ene efter den anden, ligeså stærkt som han kunde napse dem“, Kr. IV. 294, VIII. 124, gribe, tage; jfr. plt. napsen, Schütze, stjæle; se nappe.

Napstjært, no. by i Ellinge s. ved Frederikshavn, bruges i tlm.: „han er ikke fra N—“, se Kr. Ordspr. s. 500, om den ødsle, støttet til nap (s. d.).

naptang, no. *naəptåŋ æn -ər* (Agerskov); *naptåŋ æn -ər* (Bradr.) — knibtang, jfr. niptang, skadenæb.

nar, to. og smsætn. se nord.

nar, no. *naṛ æn naṛ* (D., vestj., Mors, Lild s.; Hell. h.); *naṛ i* best. *-i* flt. *na̱rər,* også alm. *æn naṛ* (Vens.); *naṛər æn na̱rər* (Vejr.); *naṛ æn na̱rər* (Agersk.); *nar æn na̱rər* (Bradr.); *na æn na̱rə* (Sundev.) — **1)** spøg, narreri; *è naṛ* (Vens.); *å go̱ ætər naṛ* (Mors): a) efter narreri; b) at gå forgæves; *de ær ẹt aňt eň naṛ di snaḳər* (Mors) spøg; *di jo̱ no gåt naṛ æ· ham* (Vens.); *„hąj fèk eňc òňc ẹj nar får ə“*, Grb. 16. 23; *do ska ek trow ham, de æ hans naṛ; æ ər naṛ hæl̯ə de ær al̯ər* (Agger) er det spøg el. alvor? — *ska wi spel kwåt, ska de wæ fo naṛ* (sts.). — **2)** = rgsm., hofnarren se Kr. VII. 6. 21, Molbohist. s. 168. 472, Gr. Æv. I. 31; han løser mørk tale, Kr. Alm. II. 103; Klaus Nar (s. d.), Kr. Sagn III. 374. 95-6, J. Kamp Ævent. I. 195; *o ri naṛ* (Malt) agere nar, bajads (s. d.) ved ringridning eller omridt, se Grb. 7. 3, på fastelavns mandag, Fb. Bondeliv s. 265; hofnarren er udpyntet med én træsko og én tøffel, halmvisker deri, som slæber bag efter, store strömper uden på benklæderne, lasede klæder, halmhat på hovedet og et spejl på bagen, Kr. Alm. IV. 56. 130 (Korsør egn), jfr. „fool“ i optog og bl. Morris dancers, Hazlitt-Brand I. 145, Harl. Wilk. Lancassh. Folkl. s. 237, Folkl. Journ. IV. 241; i Helligtrekongers opt., Laisnel I. 28; til den, som modtager et „gækkebrev“ skrives:

„nar skal du være påske og pinse og vår,
lige ind i næste år,
indtil du gör mig den glæde,
brevet at besvare med ære“,

J. Saml.[2] III. 123, „aprilsnar“ s. 124, Kr. Almueliv IV. 48. 11, Börner. 465; „narrebud“ se messingståltråd; *haň ær slæm̧ te å g̊ør naṛ æ fòlk* (Lild s.); *do skal ek gy naṛ aj̧ mæ! hål fålk fo naṛ* (Agger); *g̊ör do naṛ a mæ·, g̊ör do naṛ a Wåha̱r; g̊ör do naṛ a mi klæjər, g̊ör do naṛ a wå skræjər* (D.); *å jè naṛ æ jẹj; hąj jè naṛ å sæ si̱l* (Vens.); *dær ær e̱n, dæ blywə te na̱rər, föri di jè· dəm ə si̱l; hąj ræňc, bo sæ æ, som i naṛ; hąj ær òl̯ djèt naṛ* (Vens.); *æn skal ẹt vi̱s na̱rə halg̊or a̱rbəð* (vestj.); *spel naṛ mæ ən piq* (vestslesv.) holde for nar, se hejgut; *æn ska kiṉ æn naṛ o hans nowəðər o æ ståkəl o hans brø-pows* (vestj.); *haň hår stå̱ən akərå·t som æn naṛ* (Lild s.); *haň gik*

som ən nar; haň ær il aň (andet end) *tè nar* (Søvind s.); *de ær eŋən saq å ğö nar å fålk, mæn å væ fålkəs nar, de æ nå ğňt,* Kr. IX. 245. 9 (Lisbj. Terp); *ka do· æwn o hål såən æn nar som mæ?* (D.) siges til den, som man mærker vil holde en for nar; *uňt ær ət o vær nar, var o vær nars nar* (D., vestj.); *dær ær eŋən, dæ blywər te nar, far di gyər dæm əð siəl* (Mors); *ğör sæ sjæl te nar* (D.); hvorfor gör du det? — *de æ nöj te narər o foro·ňər dæm øwər, å så wa do dæň føjst* (Agg.) afvisende svar, se hvorfor; *blyw tə nar få sin æjən pæŋ, de æ dær kon let håwrə ve!* (D.) sagt om fulde folk; i en stedremse: „Hammelev narre“, Kr. IX. 127. 333 (N. Slesv.); *a ær i nar ætər sokər* (Vens.) ɔ: er begærlig efter det; i plt. tlmåder, se Pomm. Volksk. V. 158. — 3) et kortspil: *spel nar* (Vens.) kommersspil; hver får 3 kort, der er ingen trumf, lige kort stikker lige, konge f. eks. anden konge eller lavere kort. Kan man ikke stikke, må man tage bunken; esserne kan ikke stikkes, de *jænər ej* ɔ: tvinger vedkommende til at tage bunken; den sidst færdige er nar, se rakker, tosse; „stå nar“, Kr. Börner. 487; jfr. htsk. narr; Aasen narr itk.; frisprog; fastelavns-, gabe-, Klavs-, Sankt Stefans-, sommer-, vinter-.

naragtig, to. *naraqti* (Vens.) = rgsm.

narer, no og smstn. se nadver.

narklöver, no. se nældeklov.

narre, uo

nar -ər -ət narət (D., vestj., Agersk.), ft. tf. *-əð* (Lild s.), nt. ft. tf. *-ər* (Vejr.);
nar -ə -ət -ət (Elsted);
nar -ər -ə narə (Vens.);
narə narə -t narət (Søvind s.);
na narə narə narə (Sundev.) —

1) = rgsm.; bedrage; *æn ska narəs, te ən ka blyw kloq* (vestj.); *do gijər mæ nåk let dæň då, do narər mæ!* (Mors) spottende; *dæň, dær viňtər ætər arət* (arv), *blywər narət* (vestslesv.); *di narər ə frå mæ; di fæk mæ narə de frå, a ha; è nari,* en narren; *haj wil narə mæ åp i min ǫbən yŋn* (Vens.); *„narər do· mæ ijo·r, narər a· dæ te næst or!“* siger marken til bonden, når han forsömmer at gøde den; narre en pige ɔ: forføre hende (vist alm.); *narəs mæ ən piq* (vestslesv.); i ævent. påtager Skej sig at narre kongen, Sgr. X. 50, Eftersl. s. 155, jfr. Gr. Registr. nr. 108, Asbj. II. 218. — 2) drille, tirre (Søvind s., sj.); måske hører hertil: aldrig har nogen narret mig för, för du har kaldet mig tøs“, Kr. II. 226. 12. — 3) forlede ved list; *haň narət mæ tę å go mèj* (Søvind s.); *di narə mæ tę ə, frǫ ə* (Vens.).

narrehoved, no. *narhuə è* (Vens.) skældsord: *det n—!* ɔ: du n—; de gammel narrhojj, Tkjær II. 99.

narrepind, no. *narpęj i* best. *-pęj* flt. *-pęj* (Vens.) pinde, ved hvis hjælp brædder samles, trædykker.

narreri, no. *narəri·j de* (D.; Søvind s.) = rgsm.; se fiskeri.

narrespøg, no. *narəspøq* (D., vestj.) = spøg.; *de ær et n—* ɔ: det er alvor.

narrestreg, no. *narəstræqər* flt. (D., vestj.); *narəstrèqə* flt. (Søvind s.); *narəstreqər* flt. best. *-streqən* (Vens.); „narstregi“, Jyd. I. 51. 2 = rgsm.

narresæde, no. en juleleg (Brøchn. Saml.).

narrevis, to. bio. *de ær et så narvis!* (D.) ɔ: dumt, også vestj., vestslesv.; *såmöj æn sær narvis jæn* (D.) person, naragtig i tale og færd.

narrevorn, to. *narəwòrn* (Vens.); *narəwòrn* (Lild) — tåbelig, om personer og ting; „hua naruont dæ sku legg i, a grumme gjen gåd veed“, And. Frieri; *i sølə narəwòrn jęj* (Vens.).

narreværk, no. *narværk de* (vestj., D.); *narərværk de* (Vejr.); *narəwærk de* (Vens.) — 1) tåbelighed, uforstand; *de ær nòj narəwærk å wær så narəwòrn* (Lild s.) naragtig; *de bårə narværk* (Malt). — 2) spøg, skæmt i modsætn. til alvor (Agger).

narrifas, no. *narifas i* (Vens.) kæleord til småbörn.

narrisk, to. *narəsk* (Lysg. h.) bedragerisk, om msker.

nase, uo. *nas nas nast naəst* (Sundeved); *do serər å nas i ə!* siges til börn, der f. eks. tilsøler bord og klæder med deres mad; sæden bliver i en våd tid *naəst neə,* slået ned, så den bliver våd og skidden; jfr. nadet.

naseri, no. *nasəri· et* (Sundev.) arbejde i vådt og skiddent vejr; *de ær ət fæjt n—!*

nask, to. *nask* (Holmsl.) gerrig, nærig, jfr. naske.

naske, uo. *nask -ər -ə -ə* (Vens.) — 1) gnave, fortære; *nask i' sæj* (vestj.) fortære; *n— te' sæ* (Vens.) bjærge til sig, rapse. — 2) klø, løske; *å nask æn kal* (Thy) klø den; ligeså Løgstør; *nåsk sæ* (Løgst.) klø sig; om heste, der bider hinanden i manken (vestj.); *haj sa å naskə sæ, haj wa nåk eñc jænər* (Vens.) ɔ: var luset; se gnaske, knaske; om-.

nasken, to. *naskən* (Vens.) luslidt, snavset, pjaltet, om klæder; *haj æ så n—*, uselt klædt; *de sicə så naskənt uk*, uselt; se nådsens.

nasket, to. *naskən* el. *naskə* (D.); *naskə* (Agersk.) — 1) lidt våd og snavset (Agersk.), jfr. nase. — 2) fortrædelig, småvred; *di kom åp å trædəs, o han wå liq ve o blyw naskə* (D.), jfr. naske og rgsm.s gnaven.

nassi, uo. *nasi* (Vens.) klø, se naske.

-nast, to. se for-.

nasten, to. *nastən* (Hell. h.) snavset; jfr. eng. nasty, skiden, eng. dial. nast no., snavs; sættes i forbindelse med sv. dial. naskug, dsk. snaske.

nat, no. I. *nat æn natər* (D., Malt, Gjørd. h., Grindsted), flt. *nati (?)* (Rårup); *nat i* best. *natiñ (?)* flt. *natər* best. *-ən* (Ålsø), flt. *nætər* best. *-n* (Tved); *nat æn nætər* (Mols, S. Hald h.); *nat* best. *-ən* flt. *nætər* best. *-n* (Sams); *nat æn natər* (Rødding i S. Jyll.), flt. *natər* (Øst. Linnet, Agersk., Emmerlev, Braderup, Valsbøl), flt. *nætər* (Skrystrup, Tinglev, Hjoldelund, Fjolde, Angel), flt. *nædə* (Sundev.); II. *næt æn nætər* (Rinds, Hmr., Mors, Vejr., Thy, Lilds., Sall.); *næt æn* best. *-ən* flt. *nætər* best. *nætərən* el. *nætən* (Vens.; Hell., Rougsø, Støvr., Vor, Gjern h.) = rgsm.; *de wòr ən hil næt; de tu bådə næt å da; di lyjs nætər* (Vens.); *di kam inæ't, di komər inæ't* (Vens, Mors, Hmr.) om den foregående og kommende nat; ligeså *æna't* (Agersk., Bradr.); *ina't* (D.); *sist nat* (Bradr.); *igonæt, ian'dagonæt* (Vens.) forgårsnat; *i mòn næt, i ø'wəmòn næt; om nætən* (Vens.) hver nat el. en enkelt nat, ligeså: *åm æ næt* (Vejr.); *om æ natər* (Mors) gentagne gange om natten; *om æ næt* (Mors) om en enkelt nat; *om nat* (Agersk., Sundev., Fjolde); *o æ nat* (Hmr.) ɔ: om natten = *ve æ nat* (Sem); *uð o æ nat* (D.); *han fåla'ŋt o blyw dær o æ næt* (Borris s.); *i næt, om nætən, fløt te næts,* flytte kreaturerne sidste gang om aftenen; derimod: *gu na't!* hilsen (Søvind s.); *nætən ijæ'məl, hon lòwər eñc nætən øwər, swijr bådə nætər å daw* (Vens.); *åm æ næt, we æ næt, de gor we æ næt; di æ lijq læt o tref we æ næt som we æ då* (Agger); *sæt æ kre te nat* (Andst) flytte sidste gang; *æ höns hår sat dæm te nat; do ka sæt əm o æ hiw* (höje mark) *te æ nat* (Andst); *æ höns sætər dæm te nats* (Agersk.); *kañ æ blyw na't ve' dæ?* (Valsb.) ɔ: få nattekvarter; *blyw nètən øwər*, Grb. 19. 37; „natten er vor egen!" siger de Besser (Sams) piger, Kr. VI. 331. 136, Sgr. I. 158. 643; *de æ som nat imoð daw* (vestj.) om hvad der stærkt stikker af mod hinanden; *komə do så' ti nætəs?* (Vens.) ɔ: på den tid, så sént om natten; *låŋ nætər gir mawər höns, mawər höns gir smo ek, smo ek gir smo pañkakər, smo pañkakər gir gal kal, gal kal gir gal kwiñ, gal kwiñ gir bråran påtər, bråran påtər gir tåm lergraw, tåm lergraw gir træət øək, træət øək gir myə mok, myə mok gör buñdən riək* (Angel), Feilb. Fr. H. s. 140, jfr. Kr. Dyrefabl. s. 210; foruden de anførte smsætn. kan nævnes: *hèlətrekoŋə-, Sæn Stafəns næt;* trold bygger om natten, Kr. Sagn III. 185. 948; lördag nat mell. 11—12 til trolddom, J. Saml. IV. 164. 155-56; jfr. Runa IV. 40. 68 er jætters og troldes tid, se også Segerst. s. 194, Schmidt Volksl. s. 93, „nátttröll" Arnas. I. 207, „nattfolk", Runa IV. 45. 98; de dødes tid, Curt. Fairy T. s. 196; bruges til trolddom, Mélus. I. 348. 399 „entre deux soleils"; se kirke II. 125. 20a, mørke; i gåden kaldes dag og nat „to vel stående", Sgr. IX. 172. 520, jfr. Z. f. M. I. 147. 53, Rochholz Kinderlied s. 244. 442, Simrock Räthselb. s. 9, jfr. gåden om året (s. d.), tid; se Grimm Myth.[2] 697, Strackerjan II. 20; se også sort. — 2) nat (Vens.) materie, der om natten samles i öjnene. — Jfr. Aasen natt; isl. nátt el. nótt, htsk. nacht, lat. nox, gr. nyx; sengenætter, efter-, for-, frue-, god-, jule-, mid-, nyårs-, Peders- sommer-, vinter-.

natfiol, J. T., en plante, fladknap, hesperis matronalis L. (syd for Årh.).

natfolk, no. *natfålk* flt. (Vens.) tatere, natmænd.

natformet, et, no. el. undertiden blot formet (s. d.) en oftest ulden, sj. linned

undertröje uden foder, mest for karlfolk (Ang.).

nathølle, no. *nathøl̲ æn -ə* (Sundev.) — 1) = natkappe (s. d.), har afløst det det gamle *høl̲ å ho̤iklæ* som festpynt for kvinder. — 2) nathue (Agersk.). — 3) skældsord til en karakterløs person (vist alm.).

natild, no. *natil̓* (Andst, Malt, Vejr., Mors, Thy); *natil̓ (!)* (Søvind s.) — 1) marild (s. d.), et elektrisk lys på klæder, pisk, hestenes ører, ved nattetide (Malt, Mors, Thy), jfr. begild. — 2) et rødt udslæt, helvedes ild, zona; *nè böns lent war uw̲ te tø̤rəŋ, skul̓ ə e̤j, mən swòl̤ war åpå hemlən, får hèls fæk bön̤ natil̓* (Vens.); *natil̓* (Andst, Vejr.), *natilər* flt. (Agersk., Bradr.); man får sygdommen ved at stå i vand, Kr. VIII. 324. 550, el. når man ifører sig linned eller klæder, der har hængt ude, til duggen falder St. Hans- og Majdags nat, uden at de først er vaskede, el. der er kastet glød el. tændt lys igennem dem, Kr. IX. 51. 559, Sagn IV. 626. 32, Thiele Overtro nr. 477; natilden viser sig som røde knuder eller knopper på kroppen, og når de bredte sig rundt om et menneske, måtte han ufejlbarlig dø, jfr. Folkl. Journ. V. 206 (Cornwall); den kan belbredes, når der tiende med et fyrtöj bliver slået ild rundt om ens krop på det sted, hvor sygdommen findes; den, som skal göre det, må have et ualmindeligt navn (f. eks. Truels, Petrine), jfr. J. Saml.[3] I. 41, Kr. Sagn IV. 600. 83, det skal göres stiltiende og man må ikke sige tak; man kan også få natild, når man om natten er ude i uvejr, man må da ej gå lige ind i et hus, men må stille sig under tagskægget først, Kr. IX. 63. 702; hjælper stål og ild ikke, må der bruges en smörelse bestående af „sempelfi" (sempervivum), blod af en sort kat og en rød hane, kvindemælk af moderen til et pigebarn, hvis den syge var et karlfolk ellers omvendt; jfr. Kr. IV. 383. 407-409, VI. 281. 284, IX. 51. 59. 60; eller også kan man drage et stykke sølvtöj tre gange frem og tilbage derover, men sølvtöjet må være arvet i 3die led, J. Saml. IV. 243; besværgelser, se Rev. d. Tr. I. 38, „feu de dieu", Frischbier Hexenspruch s. 47, Wuttke nr. 233.

natkappe, no. *natkap æn -ər* (N. Slesv.); *natkap æn -ər* (Bradr., Sundev.) — en kappe, som kvinder tager på hovedet til pynt.

natlampe, no. *natlamp æn -ər* (D.) = rgsm.

natlue, no. *nætlow̲ æn -ər* (vestj.); *nætluw̲ æn -ər* (Mors, Agger); *nætlu̲ æn -ə* (Søvind s.); *natlu̲ æn -ər* (D., S. Sams); *nætluw æn* best. *-luw̲ən* flt. *-luw̲ər* (Vens.) = nathue; mændene sætter ved bryllup n— på brudgommens hoved under dans, se J. Saml.[2] III. 117; oprindelsen til brugen af n—, se Kjær, Stavnsb. s. 117 m. henvisn., Troels Lund II. 248 „nathue, -hat, -hølle"; — også nok en hue, der i ældre tid bares under hatten (N. Sams), se hattelue; oldemors-.

natlukkere, no. flt. J. T., en plante, morgenfrue, calendula officin. L. (Silkeborg).

natmand, no. *natma̤j i* best. *-ma̤j* flt. *-mæjər* (Vens.) = rgsm.; „en flok natmænd helle rakkere" (s. d.), Jyd. I. 28. 1; en natmand er leddevogter i byen, Kr. Alm. I. 9. 22. 30, se kjeltring, tater.

natmandsfolk, no. *natma̤jsfålk* (Vens.) rakkere (s. d.); *di skul̓ ha natmańsfòlk te̤ å ta skeń o øq̤ å huń å kat̤* (Lild s.); se flå.

natmandsgrav, no., hvori n—konge er begravet, Kr. Alm. V. 235. 602

natmandskjælling, no. *natma̤js-cæl̤əŋ æn* (Vens.) = rgsm.

natmål, no. se nattemare.

natpotte, no. *natpåt̤ æn -ər* (D., Agger); *natpåt æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; *de æ jæn̤, dær hòr ǒl̤teŋ åpå sin plas å natpåtən åpå bow̲rə* (Vens.); sligt møbel har ikke været kendt i ældre tid, jfr. Kr. IX. 260. 101: *han sku tit åp om nætən å ṳð i få·rståwən får å kom o̤ mæ hans wań; . . . han tur eð go ṳð i da̤rən om nætən, så brugt han hans træskow̲ te natpåt* (Nörhald h.); anvendes som terrin ved bryllupper, Kr. Almuel. III. 46. 135-37 (vestj.); kastes efter genfærd, Arnas. I. 372; pige trylles afsted med den i hånd, sts. s. 565.

natravn, no. *na̤traw̲n æn* (D., vestj., Mors); *nætraw̲n* el. *natraw̲n i* best. *-i* flt. *-raw̲n* (Vens.; Søvind s.); *nætraw̲n* (Agger); *natrawn æn* (Brader.) — 1) en fugl, caprimulgus europæus, til hvilken der knytter sig mange overtroiske fore-

stillinger; den råber: „baw, baw!“ fremkommer af et barn, som er myrdet og begravet i uindviet jord, en selvmorder, en henrettet, angerløs forbryders lig, der er nedgravet i et trebundet markskjel; først efter 30 års forløb bliver den en natravn; efter 15 års forløb får den fjer på den ene side, da vender den sig i graven, ligger atter 15 år og flyver så ud. Er nogen tilstede, når den vender sig i graven, kan den frelses; den råber nemlig: „nu vender jeg mig!“ så skal der svares: „vend dig så i guds navn og vend dig aldrig mer!“ så er sjælen frelst og kommer til ro (Nibe—Løgstør), J. Saml. III. 215, Sgr. IV. 84. 51, V. 79. 51; en til en slags ravn forvandlet genganger, om hvem man i Sønderj. tror, at den i spøgelsetimen flyver mod den hellige grav, hver nat søger at komme den noget nærmere, og når den endelig når derhen, da bliver forløst, Mb.; nedmanede ånder bliver natteravne, hullet i vingen kommer af pælen (s. d.), der fæster dem, ravnen bröler forfærdelig, først råber den: „rok!“ så: „hej!“ derefter: „baw!“ og flyver østpå for at komme til ro ved den hellige grav, se Thiele II. 158. 297, Kr. IV. 59. 75 flg., J. K. 266, Gr. Gl. d. M. II. 96. 59, Kr. Sagn II. 127 nr. 7, V. 98. 399; Natravnshul, Kr. Sagn II. 131. 116 stedsnavn; den har et stort hul gennem den höjre vinge, og den, som kommer til at se derigennem, times en ulykke med at blive enöjet, eller også dør han inden året er omme, Grb. 136. 8, Kr. III. 77. 105, Sgr. IV. 84. 51; den ligner mest et par udstoppede bukser, Thiele II. 298. III el. bagredet af en vogn, J. Kamp 421. 05; jfr. Gr. Gl. d. M. II. 240, Sgr. V. 79. 51, VI. 79. 88, Amins. VII. 97, Cavall. Wärend I. 324. 467 flg., Skytts h. s. 88, Afzel. Sagoh. II. 192, Hofb. Skogsb. s. 32, Wigstr. I. 171. 190, Strackerj. I. 250. 194 d, Kuhn W. S. II. 76. 230, N. S. 199. 222, Liebr. Volksk. s. 353, Urdsbr. II. 109. 112. 117, Urquell III. 274, Schambach s. 68 m. anm.; ond ånd i ravneham, Arnas. I. 617, se valravn; Rietz s. 463 nattramn; se knarkevogn; når natravnen (aftenbakken) kommer nær til husene, bliver det stadigt vejr, Sgr. III. 70. 232 (Silkeb.). — **2)** en person, der kommer silde hjem el. færdes meget ude ved nattetide, el. som ej ved dagen kan blive færdig med sit arbejde, (alm.), *hạj jò sæ te i nætraẉn* (Vens.; Søvind s.). — **3)** den hyrde, der om aftenen pinsedag el. syvsoverdag (i Vens. St. Hansdag) kommer sidst ind med køerne, *nætraẉni* (Vens.); om ham rimes: *natraẉn ğör eŋən gaẉn* (vestj.), se J. Saml. III. 309, Kr. Alm. I. 22. 60, IV. 160. 462, Kuhn W. S. II. 162. 455, Urdsbr. V. 188. 11; jfr. græstyv, Sankt Hans forjager, syvsover.

natron, no. se kulsort-.

Nat-Sakarias, no. se hustru.

natskadevand, no. lægemiddel; der udleveres aqua melissæ.

natskrin, no. *naṭskrịn æn* (D.); *naṭskrijn æn* (Agger) = rgsm.

natskud, no. *næṭskåj æn* (Holmsl. kl.) en fisketur om natten.

natstol, no. *naṭstuẉəl æn* (D.) = rgsm.

natsæt, no. siges om höns og andre fugle, når de sætter sig til nattero, = nattesæde (Slet h.), Mb.

natte, uo. *naṭ -ər -ət* (D.) — **1)** iklæde nattetöjet og lægge tilsengs: *æ bön ska naṭəs* (D.). — **2)** overnatte (s. d.): de nattede over der, Kr. V. 22.

nattearbejde, no. *natar̲bəð de* (D.); *nætar̲bec è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

natteflyt, no. *natflyt æn* (Andst) om töjrede kreaturer: den flytning, som de får til natten: *gị əm æ n— o kom så hjæṃ!*

nattefrost, no. *naṭfröst æn* (D., vestj.); *nætfråst æn* (Søvind s.); *nætfròst i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; *wå Hær bəwår ət få næṭfröst i æ hun̲daẉ!* (vestj.) siges spottende, når noget forevises, som skal være godt.

nattegammel, to. *næṭgaṃəl* (Agger); *nætgam̲əl* itk. *-t* (Vens.) = rgsm.

nattehandel, no. *næthạjəl æn* best. *-ən* (Vens.) det, at ugifte karle og piger søger seng sammen.

nattekommers, no. *næṭkomærs æn* (Agger) = rgsm.

nattekvarter, no. *nætkotijr* (Vens.) = rgsm., jfr. Grb. 82. 34: *„hạj mint ènda, de hạj skul ha bøtal få nètkotijr.“*

natteleje. no. *naṭlæj æn* (D.) = rgsm.

nattelogi, no. *naṭlosị de* (D.) = rgsm., natteleje;

å hwạ æ de, å hwạ æ de, å hwạ æ
de mæ dæ?
o hår do eŋən nætlosị, så ka do såw̲
ve mæ! Sgr. XII. 189. 751 (vestj.).

nattemare, no. *natəmår* (Vlb., Ang.); *natmål* (Sundev.) — mareridt; er man plaget af dette, skal man tegne et *natəmårs kås* (kors) med kridt på sin seng el. sætte sine tøfler med hælene indad, Feilb. Fr. H. s. 50, Sgr. IV. 127. 59, Kr. Sagn II. 241. 47. 48. 57. 59; på heste, sts. II. 249. 89. 91, se mare, jfr. htsk. nachtmare.

nattemarekors, no. *natmålskås et* (Sundev.) = marekors, se Kr. Sagn II. 243. 57.

natter, no. og smstn. se nadver.

natte-rend, no. *nætræ̨j de* (Vens.) unge folks løben ude om natten; *hans kun wa swòtəns lij å de nètrę̀j*, Grb. 200. 6.

nattergal, no. *naṭərgal æn* (Kolding); *nadəgal æn -galə* (Sundev.) = rgsm.; *han søŋər som dæñ natərgal, dær birər får* (Branderup) ɔ: som kragen; „Rådvad nattergale“ = frøer (Harte v. Kolding); i Fyn og Sæll. hedder det, at nattergalen synger fra 11. Maj til 11. Juli og har 12. Maj kl. 12 nat alle sine 12 stemmer, hvorfor unge folk går i skoven og hører den, se Sgr. IV. 157. 467, VI. 76. 693, VII. 59. 283; lignende forestillinger synes at måtte forekomme i Jyll.; dens sang udtrykt i ord, Kr. IX. 83. 44, Dyrefabler s. 203. 493, Sgr. I. 107. 426, IV. 158. 488, VII. 52. 200, IX. 213. 657, jfr. Ndl. Volksk. I. 78. 5, 178. 5, Busch Volksgl. 209, Woeste Volksüberlieferungen s. 7. 8, Pomm. Volksk. I. 58, Magyar T. s. 327 (Ester); i visen Gr. DgF. nr. 57, jfr. Amins. IV. 8; dens historie se Ovid Metam. VI. 412 flg., Apollodor III. 14. 8, Lang Myth I. 142, Schm. Märch. s. 242, Roll. Faune II. 268, Swains. 18.

nattero, no. *nætroẉ æn* (Lild) = rgsm.; *wi hå hwærkən nætroẉ hælə dawroẉ* (Agger); *vi hår hwærkən nat- ælər dawrọ* (D.); *wi hò hwicən næt- hèlə dawroẉ* (Vens.).

natte-roden, no. *nætrōn æn* (Fanø) natteuro, -vågen, -arbejde; *dæ wå fåmöj n— ve æ tjænəst.*

Natte-Sakarias, no. i tlm. *I komə, som de ku wèr Nat-Sakrijas å hans hustru!* (Vens.), se ægteper.

nattesiddende, no. *nætsejən* (Agger) nattesæde.

nattesjov, no. *nætsjåẉ æn* (Agger) = rgsm.

-nattet, tf. se *be-.

nattetid, no. bruges i flt.: *ve natətijər* (D.); *nætətijər* (Agger); *nætətijər* (Vens.).

nattevågen, no. *nætwọqən æn* (Søvind s.); *nætwoqin æn* (Agger); *nætwòqi è* (Vens.) = rgsm.

nattik, no. *naṭtek* (Lindkn.); *nattek* (Sundev.); *gi jæṇ naṭtek* (Plougstr.) sidste slag, som börnene giver hverandre, når de skilles ved skolen el. fra leg om aftenen; så råbes: *naṭtek, swifrị* (ɔ: fri for at blive slået), *nær do komər te ṃæ iǧæ'n, æ do öwərbəskit o beqə siər!* (Lindknud); el. *naṭtek, tyfræj!* (Plougstr.).

nattröje, no. *naṭtröj æn* (D., Fanø); *naṭtröj æn* (Thy); *nættrå̱i æn* (Søvind s.); *nattrèj æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — 1) mandströje under kjole el. vest (Vens., måske alm.); gave af bjærgmænd, Kr. Sagn I. 426. 71; *a ælskə dæ liq ę̇j te min uḻən nattrèj* (Vens.) = rgsm.; spøgende kærlighedserklæring. — 2) fanøkvinders stadströje (Nordby [?]).

nattöj, no. *nætətòw* best. *-tòẉət* (Vor h.) til börn, = rgsm.

natugle, no. *nat-* el. *nætuẉl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; varsler død.

natur, no. *natu·r æn* (D., vestj.); *natu·ə æn* (Søvind s.); *natu·ẉr æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *dær ær èn skit natu·r i ham* (Søvind s.); *de leqər i æ natu·r lisom i æ kiẉləŋər mæ æ skrå̱vən* (Andst); *æ natu·ə gær öwər ær åptoktəls* (Sundev.); *natuw·rən gor øẉər åptoqtəlsən; de ær eñc miṇ natu·ẉr å leq læŋ om mọnəŋi* (Vens.); jfr. latin, natura, opr. fødsel; heste-.

naturbarn, no. *natu·ẉrbọn è* (Vens.) = naturmenneske.

naturfejl, no. *natu·ẉrfèjl æn* (Vens.) = rgsm.

naturlig, to. *natu·rli* (Søvind s.) = rgsm.; *„haj kam så natu·wrlə fro ə“*, Grb. 8. 18; *de komə så natu·ẉrlə* (Vens.) ɔ: falder så naturligt.

naturligvis, no. *natu·rlivis* (Søvind s.); *natu·ẉrliqwics* (Vens.); i tlmåden: *natu·rligvịs, æn kụ (sòẉ) skiðər mijər eñ æn gris* (Malt).

naturmenneske, no. *natu·ẉrmesk è* (Vens.) menneske, der aldrig er beregnet i sin optræden.

-natus, se Peder-.

natvand, no. *natvañ et* (Sundeved) en nats regn.

natvægter, no. findes af og til i de sammenbyggede landsbyer i Vestjyll. og Sønderjyll., hvor der kan være fare for större ildebrande; i Valsb. lönnedes han (c. 1850) med Kr. 24 i rede penge samt en lille gave af flæsk, kød og brød ved juletid, se Fb. Fr. H. s. 54; *de ka do bil di Hambårə natvæjtərə iň!* (Åbenrå) siges om noget, man ikke tror.

natværge, no. lægemiddel; der udleveres electuarium e senna mannat.

nav, no. *naw æn nawər* (D., Vejr.); = flt. (Søvind s.); *naw æn naw* (Mors); flt. *nawər* (Agger); *naw è* best. *nawə* flt. *naw* best. *nawən* (Vens.); best. *nawət* flt. *naw* (S. Hald); *naw et* flt. *naw* (Bradr.); flt. = ett. (Fjolde) = rgsm.; navet i et hjul; de kjørte for nær på dem, så de kjørte nav i nav, Kr. VIII. 350. 613; *dè wa sòn èt fø, tè vi kor i ætə nawən* (Søvind s.); *de ær i· te nawən* (Vens.); hvede hældes gennem hjulnav (s. d.) til sæd, Aminson IV. 103; *ræj hywl i naw* (Vens.) drengeleg, se hjul 4; jfr. isl. nöf hu., Aasen, nav, nov, sv. naf; mnt. nave Sch. Lübb., htsk. nabe; navle; hjul-.

nave, uo. *naw -ər -ət nawət* (vestj.) = gnave (s. d.), knave.

naver, no. *nawr æn nawrər* (vestj., Hell. h.), flt. *nawr* (Thy, Agersk.); *nawr i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *nawr* hak. best. *nawrəň* (Tved s.); *nawə æn nawərə* (Silkeborg, Søvind s.); *nawər æn -s* (Fjolde); *nawə et nawrə* (Sundev.) — bor til at udbore et nav med, navbor; jfr. isl. nafarr ɔ: nafgeirr; mnt. neveger Sch. Lübb. III. 182; se dövling-, forbore-, lim-, lægte-, sten-, træsko-.

naverbor, no. *nawəsbor è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) = naver.

naverborhul, no. *nawərborhwål æn -hwålər* (Andst); *nawəsborhwòl è* best. *-hwòl* flt. *-hwòlər* (Vens.) — 1) et hul, boret af et naverbor; i et sådant skal man stikke bullen finger, så svinder betændelsen, Kristensen, Sagn IV. 588. 73; om den døde moder hedder det: hun kund' ikke ind ad dören komm'; men så gik hun ind ad et nawersboshul, Kr. I. 206. 9, Gr. DgF. II. 476; bruges til trolddom, J. Saml. IV. 152. 103. — 2) et sår, hul på kroppen; dersom man borer i jorden med noget, el. drejer sig rundt på hælen, må man dreje sig el. tingen ligeså mange gange tilbage igen, som man har drejet frem og spytte på stedet samt slå kors over det, inden man forlader det; ellers får menneske og dyr, som går derover, et „naversborehul" i fod el. andensteds, og det var særlig vanskeligt at læge, se J. Saml. IV. 241, Thiele Overtro nr. 480, Kr. IV. 393. 513, Sagn IV. 600. 86, 621. 73. 75, Sgr. IV. 135. 373, 137. 390, VII. 31. 40, VIII. 140. 600; se Cavallius Wärend I. 371, II. III. 43, Wigstr. II. 279, Gasl. s. 46, Amins. IV. 96 under stolsteg; V. 97. 101; Arnas. II. 547, „går frugtsommelig kvinde over broddhul i gulv, kommer der hul i barns fodsål", se „katzensporn", Urquell III. i register, slgn. endnu Folkl. VI. 100. 31 (Indien); — på spörgsm.: „hvor bor han?" kan svares: „i Naverbor" herred, og „Spigerbor" (s. d.) sogn, der bor han i en lille by, som hedder „Fritte" (ɔ: vridbor), den ligger tæt ved „Syl-ende", Kr. Ordspr. s. 531.

naverbånd, no. *nawəboň et* (Silkeborg) båndet, hvori et navr ophænges.

naverhvæder, no. *nawrhweðər æn* (Mors) — 1) stenen, hvormed et naver skærpes. — 2) en snyder, bedrager; jfr. naglehvæder; om samme ord?

naverkop, no. det udbuede, konkave stykke på naverboret, hvormed der bores; smör, som smæltes i en n—, som er bleven varm ved boring, gives börn som råd mod kihoste, se Kr. IV. 348. 25, jfr. Amins. IV. 90; mod ørepine Folkev. XI. 464. 372.

navle, no. og smstn. se nagle.

navle, no. *nawl i* best. *nawl* flt. *-ər* (Vens.; Hell., vestj., Agger, Sønderj.); *nawəl æn nawlə* (Søvind s.) = rgsm.; *hwa gåŋ hoqwòrmi slow tosən, mat haj dræk å hans nawl får eňc sil å sprèk,* Grb. 222. 6, hver gang hugormen slog tudsen, måtte han drikke af sin navle, for ikke selv at sprække; *han hår nåk et sjæt hans æjən nawl te mån* (Andst) ɔ: er i dårligt humør; gåde, se ildklemme; besværgelse bindes på fødende kvindes navle, J. Saml. IV. 119. 25.

navlebind, no. *nawlbęj è* best. *-beňc* (Vens.) = rgsm.

navlebrok, no. *nawlbråk* (Agger) = rgsm.; brokskade ved navlen.

navlegjæsling, no.; borer man i julen, el. lader rokkehjulet løbe rundt,

får man n—r, d. e. navleunger, se Kr. IV. 353. 68, VI. 270. 160, Gr. Gl. d. M. I. 14, Thiele Overtro nr. 290, Sgr. V. 42. 369, J. Kamp s. 186. 51, Pontopp. Everr. s. 85.

navlekumpen, no. *nawlkompən æn* (Vorbasse) = navleunge, s. Sgr. III. 158. 893; et skældsord (Skanderb.).

navlekylling, no. *nawlkywləŋ æn -ər* (vestj.) navleunge af höns.

navlepoge, no. *nawlpoq æn* (vestj.) navlebrok; en pose, hævning ved navlen.

navlested, no. *nawlstè è* best. *-steə* (Vens.) = rgsm.

navlestreng, no. *nawlstræŋ æn* (D.) = rgsm.; bruges törret, brændt til pulver mod krampe el. ligfald, se Kr. IV. 348. 22, VI. 255. 29, Sgr. IV. 130. 335, 140. 407, Thiele nr. 388, jfr. Finn Magnusson Eddalære IV. 140, Wigstr. I. 101, Amins. VI. 99, Rääf I. 117, Kuhn N. S. 431. 268, Wolf Beiträge I. 207. 20, Wuttke nr. 579, Mélus. I. 370, Folkl. Journ. I. 357 (Magyar); se tömme no.; ved blod af n— kan modermærker borttages, Kr. Sagn IV. 617. 28.

navleunge, no. *nawloŋ æn -ər* (D., Malt, vestj.) om unger af fugle og fjerkræ, der ikke kan leve, fordi navlen ikke er lukket.

navn, no. *nawn æn nawn* (vestj.); itk. (Søvind s., østj.; Sønderj.); flt. *nawn* (D.); *naən æn* (Fanø); *nawn è* best. *nawnt* flt. *nawn* (Vens.); *nåwn* itk. *nåwn* (Hell. h.); *nån* (Læsø); *non* (Gimming, Jebjærg v. Randers); *nawn et -s* (Fjolde; plt. *nåmən*) = rgsm.; *æn gaməl nawn mæ ær, dæñ æ gowə o bær* (vestj.); *æ nawn fådö·mər eŋən, mæn ən ğör ek hæjər eŋən saliq* (D.); *de gek wal høt åp i di gal nawn få· ham* (vestj.) ɔ: det blev uforståeligt: *å, gi ən æn nawn, o læ ən ræñ!* (D., alm.) til den, som ikke kan huske, hvad noget hedder el. er; *a kiñər ham a nawn; a ka vær mi nawn bəkæñ* (D.); *de æ mir å nawn ən å gawn; wi æ månə te nawn, mən fo te gawn; di fæk i i nån hans nawn* (Vens.); om et langt navn: *ha ə wat sat åpå i stin, så ku mæ ha sloə ham i hjæ·l mæ ə* (Vens.); som grundregel ved navnegivning, hvor forældrenes slægt er lige, opkaldes det første barn, om det er en dreng, efter mandens fader, er det en pige, efter hans moder; det næste barn efter morfader el. farmoder; er alle fire bedsteforældre levende eller opkaldte, opnævnes afdød slægt; — de af bedsteforældrene, som måtte være døde, går foran for de levende i så henseende. Fødes barn efter faderens død, nævnes det efter ham. „I skal ikke kere jer efter at kalde mig op!“ siger den gamle, „jeg er ikke færdig til at dø endnu!“ el. der kan siges til den gamle: „nu kan du gærne dø, nu er du opnævnt, du bliver ikke glemt!“ Er konens slægt f. eks. den mægtigste, kaldes den op først; er der en rig slægtning, hvis arv er i kikkerten, kaldes op efter ham med forbigåelse af bedsteforældrene; den, der er kaldt op, har forpligtelse til at være rundhåndet mod barnet, der bærer hans el. hendes navn (Agger, Thy, Vens.), efter Lærer Grön, Sgr. X. 173. 122; jfr. Aasen, Navneb. 98; Storm, Ark. f. N. Fil. (1893) V. 199; Nikol. Nordl. III. 9, Nyrop, Navnets Magt s. 197, Liebr. Volksk. 311. 2 (Norge), Wigstr. I. 232, Cavall. Wärend II. 278, Strackerj. II. 128. 451; spotterim til de forskellige navne, se Anders, Ane, Birthe osv., Kr. Börner. s. 112 flg.; barn må ej nævnes ved navn, för det er døbt, Kr. IV. 349. 32, Sgr. IV. 132. 348, jfr. W. Gregor s. 11, Black s. 181; en række æventyr forekommer med „sære navne“, se Sgr. V. 196. 771. 72, VI. 39. 399. 400, VII. 107. 554, IX. 83. 257, XII. 4. 6. 7, Gr. Gl. d. M. III. 46 Pilleripave; jfr. også Sgr. II. 33, Gr. Registr. nr. 93, Grimm K. M. nr. 131. 140 med anm., sammenstilles kan navnene hos Hel, Gylfaginning k. 34, börnerimet om hönen (s. d.) på Kreja, Gr. Gl. d. M. III. 187, Liebr. Volksk. 163 ned.; navnet har særlig m a g t, når det nævnes; når genfærdets navn nævnes, tvinges det, Kr. III. 239; når heksens navn nævnes, er öjensforblændelsen, hun har voldt, forbi, Kr. VIII. 305, jfr. Kr. Æv. s. 138; nævnes den person, der er i vildelse el. rides af maren, ved navn, har det onde ej mere magt over ham, J. K. 362. 1101, jfr. Grb. 143. 29; nævnes sygdommens navn, mister den sin magt, se Nyrop, Navnets Magt s. 183, jfr. ligge tör; smstilles kan Gr. DgF. II. 57, Faye 49, Nicolajss. I. 81, Asbj. III. 116, Haukenæs II. 59, Wigstr. I. 104, Cavall. Wärend I. 348, II. XLVIII, Mhoff 233, Strackerj. I. 330. 1, Kuhn N. S. 420. 196, Grimm Myth.[2] 1137; når man kan gætte

troldens navn, er man fri for ham, se 1. Find, gjætte; til de der anførte henvisninger kan föjes: Fischer s. 268, Faye 13. 14, Strackerj. I. 275, Kuhn W. S. I. 150. 154, 299. 337 med mange citater; Revue d. Tr. Pop. II. 31, jfr.: først når pindsvinet kan nævne skorpionens navn, kan det få magt med den, Folkl. Rec. V. 157 (Indien); navnets nævnelse kan blive skæbnesvanger:

når som vi kommer i hårdeste strid,
du vogte dig, du nævne ikke navnet mit,

Kr. II. 292. 16, jfr. herom Nyrop s. 166 flg., slgn. Fafnismål v. 1. 2, Simrock Edda[2] s. 195; på Madagaskar nævner indfødte nødig deres navn, Folkl. Record II. 39 ned.; se også Wigstr. I. 96: kloge mænd el. koner behøver blot at vide den syges navn for at hjælpe; da manden nævner sin bjærgtagne hustru ved navn, må hun følge ham hjem, Thiele II. 205; i ævent. kommer hustruen, såsnart manden nævner hende, Kr. Æv. 87; såsnart prinsen hører sit navn, Hvidebjörn, nævne, husker han alt, Gr. Gl. d. M. II. 43; mangfoldige gange påkaldes guds el. Jesu Kristi navn, som beskyttelse mod trolddom; *„hwant èr ə fat i Jøsə Kresti nawn!“* Grb. 218. 42; jfr. Grimm Myth.[2] I. 371: guderne hjælper, når de nævnes; Odin, Yngl. Saga k. 2; Thor, Skalda k. 17 (SnE. AM. I. 270); Krage vil hjælpe sine sönner, når de nævner hendes navn i nød, Müller, Saxo V. s. 195. 10 under Frode Fredegode; se også Arnas II. 390. 414. 447. 469, hvor dværge, troldkvinder nævnes til hjælp; især i festlige tider ved jul og nytår må ej nævnes adskillige dyr, som ved navnets nævnelse får magt, således ikke: björn, ulv, markmus, lækat, rotte, mus, lus, loppe; hund, kat, se henvisn. hos Nyrop, Navnets Magt s. 124 flg., ikke heller må Nis Puge nævnes, Fischer s. 81; Cavall. Wärend II. 83, I. 317 får; I. 190. 338, ild, bryggevand, tjære, blod, sår, spøgelse; Nicolaiss. Nordl. III. 24 torden; Antiqu. Tidskr. 1849-51 s. 195 ej kniv, sværd, økse blandt „huldufolk“; Liebr. Volksk. 315. 33 ej ko om aftenen (Norge); man må ikke nævne pølser (s. d.), når de koges, ikke vand til brygning, el. det vand, hvori klæder byges, ikke bylder el. koldesyge, se Nyrop s. 122; ej blod og børster, når man slagter svin, Sgr. VII. 47. 167; på havet må ikke nævnes vejrmølle, Nyrop s. 124, heller ikke præst, J. Saml.[2] I. 51, jfr. Nicolaiss. Nordl. III. 19, krage, ged, kat; W. Gregor 129, hare, svin; 148, krabbe; 199. 200, laks, forel, hund, præst, kirke, forskellige slægtsnavne; Mélus. II. 235; kongens navn må ikke nævnes, Gr. Gl. d. M. II. 18, Gr. Æv. III. 18, jfr. Nyrop s. 147; et sjældent navn får betydning ved helbredelser, når der bruges sympathi el. trolddom, se Sgr. VIII. 117. 498, X. 176, jfr. W. Gregor s. 45. 46; natild; om navnet se den tit citerede afhandling af Nyrop: Navnets Magt; Jakobs. Shetl. 82; Wuttke i reg. Namen; Clodd, Tom Tit Tot, London 1898; gåde: hvad er det, jeg har, og du bruger? Sgr. III. 183. 985, IX. 192. 605, jfr. N. Vadsbo nr. 39, Haukenæs II. 178. 36; Rolland, Devinettes nr. 249; se Aasen. namn; isl. nafn itk.; skidehus; bag-, by-, døbe-, for-, fugle-, guds-, konge-, stam-, øge-.

1. navne, uo. han er navnet efter sin moder (Ribe st.) Mb., se nævne.

2. navne, no. „no skal a læ dæ si di nauner [*naw̲nər*]“, Anders. Bars., nu skal jeg lade dig se din navne; den, som et barn kaldes op efter, kaldes barnets *naw̲n*; to med samme navn siges at være *naw̲nər*; den ene er den andens *naw̲n* (Agger).

navnebog, no. *naw̲nbo̜q æn* (D., Agger) en lille bog indeholdende forbilleder til bogstaver, navne, simple mønstre med korssting.

navnebræt, no. *naw̲nbrèt æn* (Lild s.) = rgsm.; brættet, som indeholder skibets navn.

navnedag, no. *naw̲nda i* best. *-daw̦i* (Vens.) = rgsm.

navneklud, no. *naw̲nkluk i* best. *-klui* flt. *-kluw̲* (Vens.); *naw̲nkluð æn* (D., vestj.); *naw̲nklu̦i æn* (Søvind s.) syes af börn og indeholder gothiske og latinske bogstaver i korssting; almindelig sys nederst barnets eget navn, såvelsom faders og moders og andre slægtningers, levendes med rødt, dødes med sort garn, træer, kranse osv.; hyppig ser man en sådan hængende i glas og ramme på væggen (vestj.); jfr. plt. namdook, Schütze, „ein stück stramei, worauf die anfängerinnen im nähen ihre namen, das alphabet u. zahlen, auch zeichnungen von bäumen, blumen, nähen zu lernen angewiesen werden.“

navngive, uo. *nawn-* el. *nöwnji -jijər -ga -jij* (Vens.) = rgsm.; *hąj nöwnga eňc, hwæm hąj war.*

navnkundig, to. *nawnku·ṇdi* (Vens.) = rgsm., vist låneord.

navnløs, to. *nawnlòs* (Vens.) = rgsm.

navnløst plaster, no. lægemiddel, der udleveres empl.. manus dei.

navre, uo. se nabbre.

ne, no. se næde.

-ne, afledningsendelse til en række uo., se fedne, fæstne, glatne, gotne, hvidne, höjne, krapne, letne, mætne, retne, rigne, sletne, støtne, trætne, tætne; de vil som regel findes under rgsm.'s sædvanlige form: fede, fæste, osv.

nebbere, to. se næbbet.

ned, no. se net, gnidder.

ned, biō. *nijər* (D., vestj., Mors, Thy, Sall.; Hell. h., Randers); *nir,* de gamle *nicər* (Vens.); *nejər* (Mds.); *nijə* (Låsby); *neə* (Søvind s.); *nèjə* (Sams); *neər* (Braderup); *neə* el. *neən* (Åbenrå); *næn* (Sundeved, Ang., Valsb.); komp. og superl. *næjər næjəst* (D.); *nèjər nèjəst* (Vens.); *nèjə nèjəst* (Søvind s.) = rgsm.; *de fol nijər få mæ; de leqər nijər o æ jor* (D.), se nede; i Sønderj. og vestj. hedder det altid: ned nordpå; *nęr ar Jylaň* (vestslesv.); *de æ snår såm å kom uđənlaňs, næ jèn komər op i Tyj hèlər niər i Wæňsøsəl* (Lild s.); *òstə nir* (Vestvensyssel); *åp te Søňər Teŋgor, nijər te Teŋ* (Vejr.); *østə, søňə, nar, wæstə nijər* (Mors) som terrainet falder; *nijər æ Løđərop, æ Ælsə* (Elsø), *Hanhærəđ, Wæňsøsəl, Hemellaň* (Mors); „ned" er altid betegnelsen for øst, „op" (s. d.) for vest (Fur), se Kr. Alm. III. 31. 84; *æ gæ neə* el. *neən te ham* (Åbenrå); *haň krøf næn i et gaf,* J. M. s. 53; *næn yňə æ boə* (Sundev.) nedunder bordet; *hąj sat sæ nir åpå gult; go nir æ stiji; fal niə frå lòwtə; wèj go nir æ; markən gor hilt nir te æŋən; wè så gu, å sæt dæ nir!* (Vens.); hvor rgsm. har ned- som smstn. med uo. er det i regelen, i Vendelbomålet og vist alm., skilt derfra, ej gerne *nigor,* men *go nir; nijər å æ trap, i æ kel, o æ gåđ; sæt dæj nijər o tæj di træsk o biđ o!* (D.) spøgende opfordring til at tage plads; *a ka et fo æ mađ nijər; æ møl stor liq åp o nijər* (D.) = rgsm.; *de gor nijər ađ æ hijələ wæj* (D.); *neər aj* (Søvind s.); *åp o nijr æ wærdəns gåŋ* (Agger); *nijər aj æ bak, nijə we æ sø* (Agger); *nèjər te smiji* (S. Sams); *neə tè hawət; neər å gòən,* ned på gaden; *neər i hawən* (Søvind s.); jfr. Aasen ned; isl. niðr; se nede, neden; her-, riv-alles-.

neddel, to. *neđəl* (Hmr.); *nerl* (Vlb., Bradr.); *nerl* (vestslesv.); *nel* (V. Vedst., Andst) — om msker og dyr: vanskelig at komme nær, let at fornærme, ömtålig; „så nidel som en nappet hundehvalp", Kok ordspr. 45. 502; også: *næl* (Bylderup), *næl* (Braderup), om heste i samme betydn. som neddel; jfr. mnt. nitel el. netel, Sch. Lübb., som vil stange, om hornkvæg?

nedder, no. se gnidder.

nede, bio. *nijər, nejər* (D., vestj., Agger, Hell.); *nir* el. *niər* (Vens.); *nèjə* (Sams); *nejə* (Søvind s.); *neə neən* (Åbenrå); *næn* (Sundev., Ang., Valsb.) = rgsm.; *nejər i hawən; heje nejə,* hernede; *hès nejə,* hist nede; *hel nejə; nèjəst nejə* (Søvind s.); *æ kre æ nijər i æ smo æŋə* (D.); *a hòr eňc row å wè hwicən åp hèlə nir* ɔ: hverken oppe eller i sengen; *hąj go nir i æŋən, i marken* (Vens.).

neden, bio. = rgsm.; *hon æ bəskit bådə får uwn å få nèən* (Vens.); = neden for: *æ gor leqər næjən æ baŋk* el. *næjən får æ baŋk* (vestj.); *fo næjən* (Agger); *få nèjən* (Søvind s.); — **n— for:** *næjən får* (D.); *nèjənfå* (Søvind s.); *hąj sa nèənfå mæ, æ nèənfår* (Vens.); *neənfå* (Åbenrå); — **n— fra:** *næjən frå; frå næjən aw* (D.); *nèjən frę* (Søvind s.); *hąj bəjoňc nèənfrå* (Vens.); — **n— med:** *„hąj wil eňc jan go næn mè hjèm"*, Grb. 148. 24; *„spøqəlst skul bry jowrən å go næn mè hilə wæj"*, Grb. 207. 88 = nedenom; — **n— om:** *næjənom* (D.); *di hò så mø grèjsəŋ nèənom* (Vens.) ɔ: i lavninger; *haň æ swaq fo nèjən* el. *nèjənom* (Sams) har broktilfælde el. sygdom i könsdelene; *neənom å jæm* (hjem) (Angel); *gò nèjən òm å hjæm* (Søvind s.); i Vens. tilföjes: *lisəm Molboərən;* — **n— til:** *wet doňc go nèənte å sic ætər ə!* ɔ: f. eks. ned i bryggerset fra køkkenet af; — **n— under:** *nèjənoňə* (Søvind s.); *næjəndňər* (Mogenstr.); *næjən ajər* (Stagstrup); *næjənoňər* (D.); *nèəndjər* (Vens.); *nèjən åjər fuəđən* (Lild s.); *nèjənunə* (Elsted); *neənonə* (Abenrå); jfr. Aasen, nedan; isl. neðan; for-, under-.

neder, no. *næjər æn* (D., vestj., Mors); *nèjər è* (Vens.); best. *nèjrət* (Randers); *nærət et nærətər (!)* (Agersk.) — nederdelen af en kjole, et hus; *nèjərə å hukst duwər eñc* (Vens.); jfr. ovre.

nederbjælke, no. *nèjəbjælk æn* (Mors) den nedre bjælke, der går gennem „benene“, stolperne i laden, og forbinder dem; *uwn əpo hwær pa stòlpər lå òwərbjèlk twat øwər huws å æn hala·jən al lænər niər wa nèjərbjèlk stokən iğèməl stòlpərn* (Lild s.) altsammen i laden.

nederbordende, no. *nèjərborœñ æn* (vestj., Vejr.); *næjborœñ æn* (Agger) — den nederste bordende; så kommer han ind og bliver sat ved ovre-bordenden, men silkedrengen bliver sat ved nedrebordenden, for han var jo ikke andet end kusk, Kr. V. 305; se overbordende.

nederbørsvejr, no. *nèjəbørs-* el. *nijəbòswer è* (Vens.) regn- eller snevejr.

nederdel, no. *næjərdijəl æn* (D.); *nèjədel æn* (Søvind s.) = rgsm.

nederdrægtig, to. *nedərdrèqti* (Søvind s., Vens.) = rgsm., låneord; jfr. htsk. niederträchtig ɔ: „nach unten trachtend“, Weig.

nederdyne, no. *næjərdyn æn -dynər* (D., vestj.); *nœərdyn æn -dynər* (Bradr.) underdyne.

nederdör, no. *næjədar æn -dar* (Mors, Thy, Vejr.); *nœərdör æn -dör* (Agersk.); *nèjədör æn* best. *-dön* (Vens.) — den nederste af to halvdöre, jfr. overdör.

nederende, no. *næjərœñ æn* (D.) = rgsm.

nederfald, no. *niərfal de* (Lild s.); *nifal è* best. *-fałe* (Vens.); *nijərfål æn* (vestj.) — 1) både i ligefrem og fig. betydning (vestj.); *han fæk æn slem nijərfål.* — 2) sne, regn, hagl; *de sijər så swòt uwð; wi for nåk niərfal i næt* (Lild s.); *de æ nefals ida·* (N. Sams) sne el. regnvejr.

nederfaldskrave, no. *nifalskraw i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) omböjet krave til forskel fra *i åpstoi kraw*.

nederfaldsvejr, no. *nifalswer è* (Vens.); *nefalswèjr* (N. Sams) regn- el. snevejr.

nederfjerding, no. den bagerste, poseformige del af våddet, hvori fisken samles, består af 4 dele, nemlig 2 overfjerdinger og 2 nederfjerdinger, J. Saml. VIII. 169 (Sall.).

nedergang, no. *nigåŋ i* best. *-i* (Vens.) nedgang; *we swòls nigåŋ*.

nedergjöre, no. uo. *væn æ knøpəlspiq haj nergør* (tf.), *haj hun ən nergør* (vestslesv.) ɔ: når kniplingepigen havde kniplet så langt, at knappenålene i arbejdet skulde flyttes, havde hun en „nedergjöre“, ɔ: måtte hun tage dem af og flytte.

nederilders, no. *nèjəriləs è* (Vens.) bryggers, se overilders.

nederkarte, no. *næjərkår æn -ər* (D.) den underste karte.

nederkast, no. *nijərkåst* (Thy, Mors, Vejr.) regn, hagl, sne, måske mest om sne (vestj.); *wi fo n—, fo dær ær æn reŋ om æ suwəl* (Mors); *nijəkåst* el. *nijəkåst wæjlə* (Agger).

nederkjæbe, no. *næjkæb æn* (Agger) underkæbe.

nederkomst, no. da hun kom hen i Engedals hede, var hun i med at få n—, og der døde hun, Kr. VIII. 15 ɔ: skulde hun føde et barn; ordet er sagtens låneord og kejtet brugt

nederkop, no. *nèjəkåp i* best. *-i* flt. *-ər* el. *-kåp* (Vens.); flt. *-kåpər* (D.) underkop (s. d.); *do ka læ det kafə om i nèjəkåpi* (Vens.).

nederkræmmer, no. *næjkræmər æn* (Agger) den saltede silds (s. d.) bug, se overkræmmer.

nederkuet, tf. i udtr. som: *hañ æ hijəl nijərkuwət* (D.) = rgsm. nedkue.

nederlig, bio. *næjlə* (D., Andst, vestj., Mors, Thy); *nèjlə* (Søvind s., Vens.); *nœlə* (Agersk.); *nœrlə* (Bradr.) — lavt, langt nede; *de leqər næjlə nåk* (vestj.) altfor lavt, også: *wal næjlə; æ tawl hæñ nœlə å æ vek* (Agersk.); *han sijər et så næjlə, han tår lærki-eq åp* (Mors) ɔ: han vil ikke gifte sig med en person af ringe stand el. formue.

nederlæbe, no. *nèjəlep i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

nederløb, no. *nijərlåf* (vestj., Vejr.); *nijələb de* (Mors, Lild); *nilòb* best. *-ə* (Vens.); *nijəlòb de* (Thy); *nerlåf de* (Agerskov, Bradr.) — brok hos msker, men nok især om dyr, ialtfald S. Jyll.; han havde brok, de gjorde alt hvad de kunde, for at få ham istand, tilsidst hængte de ham op ved benene, men han døde, Kr. Anholt s. 66 øv., jfr. brusten.

nedermund, no. *næjərmoṅ æn* (D., vestj.) om hestens underkæbe.

nederringe, no. *nèjəreŋ i* best. *-i* (Vens.); *nèjərreŋ æn* (Lild s., Agger); *næjərrin* (Fanø) — den underste skorpe på brød; *di blywər wę å skrab å bost nèjərreŋ əpo hwær kaq, dæ komər o uwn, te dæ skal ejt wær åsk å pusəl əpo brøəð* (Lild s.).

nedersachsisk, to. „de wa da nedersachsisk, a sku glæmm å fo de pa skjelling mæ“, Jæger, I Ferien s. 23 ɔ: overmåde fortrædeligt; ordet bruges vistnok også, el. er bleven brugt om særdeles slet vejr, og som forstærkende bio.; men hvorfra kommer brugen?

nederside, no. *næjərsij æn -ər* (D.); *nèjəsi æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

nederskal, no. *næjskal æn* (Agger) = nederringe.

nederslag, no. *næjəslå æn* (Mors); *næjslæ æn* (Sall.); *næjslə* el. *næjsəl* flt. *næjslər* (Agger) — 1) dörtrin, jfr. döring; *sej o næjslə* (Agger) skal den, der kommer ubuden til gilde. — 2) *nislaw è* best. *-ə* (Vens.) regnskyl, som slår sæd ned; *de wa da ə gròw nislaw!*

nederslagbord, no. *nèjəslabər æn* (Thy) det nederste stykke af slagbordets ramme på væverstolen.

nederslagen, to. *nijərslawən* (D., vestj.) = rgsm.

nederst, to. *næjəst* (D.) = rgsm.; *sed åwəst təbuwərs o næjəst te fað* (D.); *haṅ æ dæṅ nèjəst, sejər nèjəst* (Søvind s.).

nedersten, no. *nèjəstijən æn* (Thy) den nederste sten i kværnen.

nedersætte, uo. *nesæt -ər -sat -sat* (Vens.) nedsætte; ne- ved påvirkning af rgsm.

nedersættelse, no. *nisætəls æn* best. *-ən* (Vens.) nedsættelse, også en nyere form *nesætəls* høres.

nedertelle, no. *næjərtæl æn* (Lönb., Mors) kantreb forneden på sildevåddet, J. Saml. VIII. 169 (Sall.); tykt hampereb, hvori *æ poqər* (s. d.), sænkestenene, fastgöres (Agger).

nedertellerevl, no. *næjtælræwl æn* (Agger) en garnstrimmel, der er fastgjort til den nedre line, med sænkestenene.

nedervol, no. *næjərwol æn* (Sall.) det nederste stykke af stangtømmeret (s. d.), som bærer ålesaksen.

nederys, no.? se overys.

nedkomst, no. se nederkomst.

nedre, to. = rgsm.; *æ næjər æṅ* (D., vestj.); *dæn næjər æn* (Randers); *dæṅ òwə å dæṅ nèjə; dæṅ nèjər èn; Nèjəgoə*, navn på den nederste gård i byen; *Nèjə Nils Rask, òwə Nils Rask*, to gårdmænd af samme navn, som boede, den ene oven, den anden neden i byen (Søvind s.); *de nèjə framəs*, bryggerset; *hąj se nèjəst i skwðl* (Vens.).

nedrig, to. *nedri* (Søvind s., Vens.) = rgsm., låneord; jfr. htsk. niedrig.

nedrig spiritus, no. lægemiddel; der udleveres acidi nitrici diluti.

nef, no. og smstn. se næb.

neffel, no. *nefəl* (nordslesv.); *haṅ fæk n— i æ skuwəl* ɔ: pluk i håret el. ryk i øret.

neffer, no. se niffer, ypern.

nefle, uo. *nefəl neflər nefəl* (D., Malt, nordslesv.); ft. *nefəlt* (Vens.) — 1) rykke en med et par fingre i håret, knibe i øret; *haṅ nefəl ham i æ ør* (Malt); *do ka tråw, a ska nefəl dæj, gu dræŋ* (D., Andst). — 2) *gǫ o nefəl ve·* (Malt) blive ved at plukke, som fisk ved en krog; som en, der vil trække penge fra en anden i små summer. — 3) småsysle; *hon fæk da nuə å nefəl mæ* (Vens.); jfr. nafling, nappe.

neftång, no. se niptang.

nefvals, no. *nefwalsən* best. (Vens.); *nef wals æn* (Agger) — „en vals, der er let at spille for begyndere“, vel på fiolin; til melodien: „ach du lieber Augustin“ el. som det også udtrykkes: „*nefə nefə nef nef nef*“.

neg, no. *nijəq æn nijəq* (D., Malt, Andst, vestj., Agger, Thy, Mors; Bj. h.); *niq è* best. *-ə* flt. *niq* el. *niq* (Vens.); *nijəq eð* best. *nijəqt* flt. *nijəqər* best. *-n* (Hell.); *nijəq et* flt. *nijəqi* (Røgen); *neq et neiqiə* (Søvind); *neq et neq* (Agersk.); *neək et nek* (Sundev.; Ang., Brader.); *ni·ək [et] niək* el. *niəgər* (Fjolde) = rgsm.; *biṅ æn nijəq* (D.); *trèməl èt neq* (Søvind s.); 3 neg sammenbindes til en kjærv (s. d.); *sæt æ nijəq om o æ tǫ* (D.) negvende (s. d.); *næ dær ær æn nijəq o beṅ, så æ dær et æn kæləŋ o feṅ* (vestj.) ɔ: når nogen hjælp behøves, er den aldrig til at få; *hon lo e njæq taq isteə*, Grb. 153. 21, et tagneg; jfr. brodning, skok;

trave, treneg, tvilling; barsel 3, kalv 2, bånd 2; — når den læssede hovvogn kørte forbi stedet, skred der gerne et n— af, det „fandt“ manden, Kr. Alm. II. 31. 79; en lok af hvert neg, som støtter ligkisten, rykkes ud og kastes på jorden, Kr. Alm. IV. 92. 271; n— som offer til fuglene juleaften se II. 52. 45b, J. Kamp s. 403. 30 Krist. Alm. IV. 108. 33; jfr. Säve, Åkerns S. s. 61, Djurklou Unnarbo s. 72, Hazel. VI. 34, Henriks. s. 9, Sundbl.[2] 129, Folkev. VIII. 385; når første neg føres i lade, kan der göres forskellige kunster for at hindre mus og rotter i at æde sæden, jfr. Fb. Bondeliv s. 344, J. Saml. IV. 121. 29. 30 se Medardus; de 3 første n— er til musene, Sgr. VIII. 41. 65 (Vens.); sætter konen det første neg ind, vil der i det kommende år fødes flest hundyr på gården, gör manden det, flest handyr; det sidste neg, der bindes på marken, kaldes med forskellige navne, se byggonnis, enkemand 2, gammel 7, havrepig, -hvæs, hvedetrold, kjælling, ritte, stodder, jfr. Mannh. Baumk. I. regist. under „garbe“, Myth. Forsch. reg. under „âle, garbe“; det sidste neg offer til Gjøde Opsals hest, Gr. Gl. d. M. II. 265 (Møen); rivelsen under sidste neg skal blive liggende til „Gaden“, Sgr. VIII. 40. 64 (Falslev), jfr. Thiele II. 119. 192, Pio, Holg. D. s. 27; negene på marken rejser sig og stiller sig i rad ved trolddom, Sgr. XI. 68; et brændende spøgelseneg kommer trillende, Sgr. XI. 79; jfr. Aas. isl. neik, sv. nek; se fis-, hunde-, rug-, tag-, to-, tre-.

negbånd, no. *nijəqboň æn* (Mors, Thy, D.); *nijəqbuň* (Sall.); *njèqsbǻj è* best. *-båňc* flt. *-bǻj* (Vens.); *nejəqiboň et* (Søvind s.) = negelse; *i uwəð vær̄ gror ət føst i æ nijəqboňstæj* (D.).

nege, uo.

nijəq -ər -ət (vestj.);
niq -ər -ə -ə (Vens.) —

om korn: give neg; *æ kuwən nijəqər et skrap i or* (vestj.) det giver kun få neg, på grund af kort vækst; *kunt niqə gåt* (Vens.); tage tiendeneg ud, Kr. Alm. II. 37. 99.

negelse, no. i udtr. *o ǧör nijəqəls* (Andst, Kold.) bånd, som laves på marken af langstrået sæd.

negelsebånd, no. *nijəqəlsboň* (Andst); *nekəlsbåň et* (Sundev.) = negelse.

negenöje, no. *nijənyw*, måske også: *nijənywn* flt. *-ywn* (D., vestj.); [*nèqənywn æn*] (Vens.); *niðwn et* = flt. (Søvind s.) en slags bruskfisk, petromyzon; navnet skal være fremkommet ved, at man har talt de syv gælleåbninger sammen med de to öjne (?); jfr. mnt. negenoge, Sch. Lübb., htsk. neunauge.

-neget, to. jfr. to-, tre-.

negger, no. *è sələ stuəsiňc neqər* (Vens.) person, som ryster af vigtighed, se knegger.

neggre, uo.

neqər neqrər neqrət (D., vestj., Andst);
nf. nt. ft. *nèqər* tf. *nèqər* (Vens.);
nèqə -rə -rət (Søvind s.);
nekər nekrər nekrət (Bradr.) —

om gamle folks rysten med hovedet; *han neqrər å* el. *mæ æ hoi* (Agerskov), også sj. *han neqrət å æ hoi a ət* (sts.) ɔ: rystede på hovedet ad det; småbörn læres til at negre med hovedet, når man spörger: *hu gaməl æ do?* (Andst), jfr. knegre, negle.

neggrepotte, no. *neqərpåt æn* (Andst) en person, som ryster på hovedet.

negl, no. *næjl æn næjl* (D., vestj.; Støvr. h., Søvind s., Agersk., alm.); *nèjl i* best. *nèl* flt. *nèjl* (Vens.); *næjl æn* = flt. (Fjolde, plt. *næqəl*) = rgsm.; tage fat med *ru nèjl* (Vens.) klodset el. hårdt, se Kr. IV. 195. 274; *fo næjl i jæn* (D., vestj.) = uo. *næjl* (Agersk.) gribe, få fat på; *dær æ nuən dær hå lèbə dæ åpå, få dær æ plætər åpå din nèjl* (Vens.); de hvide pletter kaldes ellers lögnepletter (s. d.); *æn sempəl næjl* (Hmr.) en simpel arbejder; *de ær æn hor næjl i ham* (D.) ɔ: hård karl, jfr. knast; *de ær i hor nèjl i blə̀ mòq te haqən* (Vens.) ɔ: modig, hvor der ingen fare er; *ən må et klep si næjl o æ syňdə, så for ən fåtræ·ð i æ hijələ uq; ən ska klep əm o æ fredə, så gror di uð i gledə* (Lindk.); *han hår næjl så låŋ, te han ku ha skravt hans fæmt ål̄əmor åp å æ juwər* (D.); *hans nèjl æ så lòŋ, tè haň ka skròv hans ål̄mə åp* (Søvind s.); neglene skal klippes fredag, så får man ikke ondt i tænderne (vestslesv.), Kr. IV. 382. 396, IX. 49. 537 flg., Sagn IV. 623. 91-94, J. K. 353. 1044 flg., jfr. Folkev. XI. 463. 366, Folkl. Journ. III. 97 (Engl.), Am. Folkl. VII. 136 (Rio Grande); ej kærestesorg, Sgr. IV. 81. 32, VI. 207. 32, VIII.

93. 301 flg. 304 flg., jfr. Grimm Myth.[2] II. 1092, Strackerj. II. 24. 287, Wuttke nr. 71; hvo som i verden vil lykkelig være, skal sine negle på fredag afskære (Mors); skærer man negle fredag, får man en glad söndag, Thiele Overtro nr. 130, jfr. Wolf Beiträge I. 238. 455; negle må ikke klippes el. skæres söndag, så får man fortræd hele ugen (vestslesv.), jfr. Sgr. III. 172. 32, IV. 83. 32, Kr. IV. 382. 398, J. K. 353. 1046, Strackerj. II. 22. 282, Busch Volksgl. s. 13, Wuttke nr. 66; el. man får gigt, Sgr. III. 232. 32; bulne fingre, Sgr. IV. 47. 32; så gror de ud med sorg, Sgr. IV. 81. 32; så falder en blodsdråbe fra Jesu hjærte for hver negl, Sgr. VIII. 93. 303. 300; så skor fanden sine træsko med dem, Kr. IX. 49. 539:

„fanden kunde ikke sejle,
förend han fik söndags negle“;
søn̆das nèjl å man̆das nol,
di ğö åľ dæn̆ fåtræj, vi i æn uq ka tol
(Tåning), jfr. Sgr. VIII. 177. 699,

se Nicolaiss., Nordl. III. 14, må ej klippes om aftenen, ligeså Folkev. VIII. 470. 48, Liebr. Volksk. 324. 83 (Norge); ej torsdag, Wigstr. I. 125, Cavall. Wärend I. 188, Gasl. s. 49; skal skæres torsdag, om det er pålideligt, Sgr. VI. 66. 614 (Fyn), Kr. Sagn IV. 623. 93; ikke fredag el. söndag, Harl. & Wilk. Lancassh. Folkl. 68. 153, Henderson 17; ikke fredag, Liebr. Gervas. 234. 171 (Frankr.), Folkev. VIII. 453. 17 (Norge), Folkl. V. 338 (Engl.), Am. Folkl. IV. 153, Rivista I. 458. 635; hvad man klipper af neglene må klippes i småstykker, Sgr. VIII. 93. 299, „at fanden ej skal have noget at sko sine træsko med“ (Skelskør), da heksene ellers beslår deres træsko med dem, Sgr. X. 11. 14, jfr. Liebr. Volksk. 367. 368 (isl.), se Arnas. II. 3. 549, hvor der også omtales, at djævelen bygger „ligskibet“ af negle, slgn. Gylfaginning k. 51, Naglfar, bygget af døde mskers negle; Grimm Myth.[2] II. 775, Thiele Overtro nr. 732; slgn. Urquell VI. 191 (Sverrig), Mélus. I. 549 djævelens bæger af neglestumper; de afklippede neglestumper skal den døde have med i graven, Sgr. VIII. 93. 307, Kr. Sagn V. 608. 49; når neglene er skåret el. klippet, skal man med kniv el. saks skære el. ridse i træ, ellers kan hekse göre fortræd, Kr. IV. 399. 572, IX. 50. 543, jfr. Liebr. Volksk. 314. 22 (Norge), Folkev. XI. 390. 182, Sande II. 242; neglestumper må aldrig bortkastes, men skal brændes el. nedgraves, se Thiele Overtro nr. 732, J. K. 353. 1042, Sgr. IV. 81. 32, jfr. Gasl. s. 49, Liebr. Volksk. 319. 48 (Norge), 330. 152 (sts.), Folkev. XI. 390. 182, VIII. 465. 7, da hekse kan göre fortræd med dem, jfr. Thiele Folkes. II. 101, Krauss Hexensagen s. 26 a, 44 a, Andree Parall. II. 13 (Vilde); sammenlign Cavall. Wärend I. 118, Tylor Anf. I. 115, Hartl. Science s. 29, Lang, Myth I. 95, Pers. II. 138, Black s. 16, Wolff N. Sag. s. 376; sligt kan afværges ved at neglene klippes over kors ɔ: først höjre hånds og venstre fods, dernæst venstre hånds og höjre fods, J. K. 353. 1043, jfr. Busch Volksgl. s. 46; æder en gul höne de bortkastede neglestumper, får den person, de er komne fra, gulsot, Sgr. IV. 192. 32; negle og hår henlagte under alterdug, Bang Præstgdsl. s. 231; under dörtrin i stald fandtes et hönseæg, menneskenegle og øghår til trolddom (Vens.), medd. af E. T. Kr., jfr. Runa II. 3; med personers afklippede negle øves sympathikure; et barns negle fra höjre hånd og venstre fod svøbes i en klud og puttes i et hul på et træ, Kr. IV. 348. 26, således helbredes engelsk syge; el. også kommes barnets neglestumper i et æg, der lægges i en myretue, Thiele Overtro nr. 491, jfr. Sundbl.[2] 382, Wigstr. II. 273; med urin i flaske, Mélus. III. 278, IV. 320; koldfeber helbredes ved at den syges negle samles i en klud, som bindes på en levende krebs, der sættes i vandet, Thiele Overtro nr. 428, jfr. Urquell I. 19. 9; Hardwick s. 103: på en ål; hund gives på brød negle af forgjort person, J. Saml. IV. 117. 18, jfr. Wigstr. II. 276 udsat til fugl, Meyer Abergl. s. 103, Heppe-Soldan I. 68 (antikt); afskæres mands negle og sættes i naverborhul og tilproppes, slår han ej sin kone, J. Saml. IV. 162. 147; man må aldrig bide sine negle, de er giftige, Kr. IX. 49. 540; når man skraber spåner af neglene og kommer dem i stærk drik, bliver den, som drikker deraf, stærkt beruset og ustyrlig (D., Malt), jfr. Mélus. II. 483. 4 b (Frankr.), afskrabningen er giftig, Folkl. Record IV. 136 ned. (Indien), slgn. Strackerj. I. 72. 87, Z. f. M. IV. 47. 4, 179. 28; dérfor dødninge-

ben, Aubrey Remains s. 165, Amer. Folkl. III. 21 (Engl.); man bliver stærk af at have uklippede negle, tætklippede gör svag, Kr. VI. 279. 264; man må vogte sig for ombord at kradse i masten med neglene, så kommer der storm, Sgr. VI. 224. 88 (Vens.), jfr. II. 108 51b, Kuhn N. S. 454. 402, wenn windstille ist, muss man mit einem alten nagel am fockemast kratzen; se også Mélus. II. 188. 11; jfr. flöjte 2 (s. d.); en person, som i kådhed afskærer neglene på et Kristusbillede, mister selv sine negle, Thiele I. 244; mange oplysninger om folketro og forestillinger, der knytter sig til negle, findes Mélus. II. 360 flg., 481 flg., III. 333, F. Magnuss. Eddalære IV. 522, Strackerj. II. 118. 424, Brand Pop. Antiq. III. 177; i ævent. bilder konen bjærgmanden ind, at manden er hos smeden for at få lagt [stål] på sine negle, Sgr. II. 70, Kr. IX. 169 øv.; helten skraber havmandens ryg med en hegle og siger: vi skærer ikke vore negle af, fra vi bliver født til vi dør; så skæres de af og vi skor træsko med dem, Kr. Æv. s. 310, jfr. 2. hove; karlen må i syv år ikke lade sine negle skære, ellers hører han fanden til, Kr. V. 216, Æv. s. 292, Sgr. VIII. 98, XII. 43, Eftersl. s. 140, Gr. Æv. II. 229, jfr. Grimm K. M. nr. 100. 101, Urquell IV. 109; jfr. Aasen, isl. nagl, hak.; samme stamme som nagle (s. d.); se lögnplet; ande-, guld-, splinde-.

1. negle, uo.
næjl -ər -ət (D., vestj., N. Sles.);
nèjl -ə -ət (Søvind s.) —
1) få fat på, for at prygle; få fat på noget, som er vanskeligt at overkomme, fange en forbryder. — 2) rapse.

2. negle, uo. *nekəl neklə nekəlt* (Sundeved) — 1) neggre; ryste med hovedet, som gamle folk; *nekəl mæ æ hoi.* — 2) have travlt med noget, især med små korte bevægelser: *do neklə fæjt å.*

negledejg, no. *nèəldej* el. *nèəlbaqə brø* (Vens.) i en skæmtehistorie forlanger frieren n—; den ene pige har nylig bagt og der sidder noget på hendes fingre; den anden har straks vasket sig ren, Sgr. VIII. 37, XI. 38. 66, jfr. Asbj. II. 247 syvårsgl. grød.

neglehus, no. *nèjlhus è* best. *-t* flt. *-huws* (Vens.) spøgende navn til vante: de kan også kaldes „neglesokker“ flt. (Herning).

neglekvæg, no. *næjlkweq* (vestj.) hudranden både over og under neglen.

neglerod, no. *næjlroð æn -røðər* (D.) = rgsm.; *skyð æ næjlrøðər åp* (D.) skyde hudfolderne op ved neglens basis.

-neglet, to. se ande-, flis-.

negning, no. *nijəqni i* (Sams) bånd om et neg; om en kjærv derimod „bånd“ (s. d.), der atter er sammenbundet af 2—3 *nèjəqniər* ɔ: bånd af stråets længde.

negsted, no. *niəqste æn* (Lild s.) sted, hvor negene har stået i rader på marken; *hañ sku ryw niəqstərn.*

negvende, uo.
niqwæj -ər -wæñc (Hjörring);
neqwæn -ər (Thy) —
vende de oprejste neg således, at den side, på to og to af dem, som har vendt indad, vendes udad, for at skaffe luften adgang; bruges i vanskeligt høstvejr; jfr. neg, stubløfte.

nej, udro. *næi, næj* (alm. N. Jyll., S. Jyll.); *nèi, nèj* (Søvind s.); *nèj* (Vens.) = rgsm.; *nèj, wè do hwa! nèj så mæj* (Vens.); *næjs,* derpå svares *jåws* (Elsted) i börnesproget; *gi næj* (alm.) give en kurv til frieren; *sæj næj får* (D.) nægte at have modtaget: *næj! sæj så, a hå låwət dæj ət!* (Andst); *næj tak!* (D.); *næj da·* el. *næj no· da! næj sijə!* (D.) udråb af forundring; som overgangspartikel: *næj, hwa ska·l a da gyjr! næj ær ət da sañ! han tæñt, han sku slep, mæn næj, han måt kön bi!* (D.); lærer et barn at sige nej för ja, bliver det gerrigt, Sgr. IV. 133. 361 (Fyn); i flere lege må man ej svare nej, se fruens penge, hvid; en leg: „ja og nej“ se Kr. Börner. s. 511; se også Kr. Nyrop, Nej (1891); jfr. Aasen isl. nei; htsk. nein.

neje, bio. og smstn. se ned.

neje, uo. *nèj -ər -ə nèjə* (Vens..) = rgsm.; *nèji è,* en nejen.

nejen, to. bio. se egen, neden.

nejer, no. smstn. og afledn. se neder-.

-nejet, tf. jfr. mnt. neien, htsk. nähen, sy; se durk-, sammen-.

nejmen, udrbso. se mænd.

nel, to. se neddel.

nelken, no. se nellike.

nejsum, se lille-.

neks, no. *han kor hèn te æ neks-kærk,* Sgr. XI. 128. 382 (vestj.) ɔ: anneks-kirken.

nellike, no. *nelkən æn -ər* (D., vestj.); *nelkən æn -ər* (Agersk.); *nèlək i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *nèlək æn -ə* (Søvind s.) — 1) = næjling; de afknebne ender af hesteskosöm (D., vestj., Vens., Agersk.); bønderne fik dem i ældre tid med hjem og brugte dem til at slå læder under træsko med (D.), jfr. Kr. V. 242; således i börnerimet:

sku mi hæst, hwæŋ ka bæst?
de kaň æ præst! næj, ka han æj,
de kaň æ smæj! — slo söm i (her klappes foden),
nap nelkənər å, nap nelkənər å (her kildres foden, D.);

„*haj wil da åsə spreŋ åp, mèn nælakərn hòlc fast*“, Grb. 39. 31, sömmene holdt fast; af htsk. nägelchen, lille söm. — 2) *nelkənər* flt. (D., vestj.); *nèlək æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *nèlək æn -ə* (Søvind s.); *nelkənər* (Agersk.) kryddernelliker, på grund af deres lighed med et söm; brud og brudgoms navn sættes i skinken med n—, Kr. Alm. IV. 67. 174; jfr. spise-. — 3) blomsten nellike, dianthus L. (D., Agersk.); *nèlək æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *nèlək æn -ə* (Søvind s.); *nelək æn -ər* (Thy); *nelk* (Ang.) se J. T. 72. 297; en sæd (s. d.), der ikke kan udryddes, Kr. Sagn III. 295. 53. 54; hvorfor den er rød, Rivista I. 348; pigen plukker en n—, manden en rose, Gonzenb. I. 116; jfr. blå-, græs-, gul-, pjalte-, studenter-, vidie-. — 4) *i nèlək* (Vens.) om en tynd person; *æn nèlək* (sts.) en lort. — Jfr. htsk. näglein, nelke; mnt. negelken, Sch. Lübb., de törrede blomsterknopper af cariophyllus aromaticus.

nellike, uo. se nilke.

nellikerod, no. J. T. 101; en plante, geum urbanum L. (Ålborg).

nellikesmed, no. *nelkənsmæj æn* (D., vestj.) foragteligt udtryk om en uduelig smed, jfr. fortæll. Kr. Molboh. 108. 36; bæslingsnedker, fikkeskrædder.

nellikesöm, no. *nelkənsöm æn* = flt. (Malt) lille söm; se næjling.

nem, to. bio. *næm* itk. *-t* flt. *næm* (Vens.; Thy, Mors); *næm* flt. *næm* (D., Elst.); *nem* (Agger); *næəm* el. *nem* (Bradr.); *næm* itk. *-t* flt. *næm* (Agersk.); *næəm* (Ang.) = rgsm.; *næm ǧor, så* (D.); *haj æ næm te hans lèjs; de æ næmt, næmər, næməst å go hèr; i næm fyr* (Vens.) lærenem; *nem* (Bradr.) nævenyttig; *de ær et så næm får æn gaməl kål som mæ* (Hern.); *næm te æ feŋər* (D.) fingernem; om marken, der ligger belejligt (Thy); jfr. Aasen næm, isl. næmr; se nam; finger-; grinne-, græde-, hånd-, kjende-, kyse-, role-, små-, tung-, u-, vælte-.

-nem, jfr. htsk. genehm, der hører til stammen: nehmen, tage; se for-.

nemhed, no. *næmhjè è, æn* (Vens.); *næmhijəð* (D., Malt) = rgsm.; småarbejder, *hun seðər o hiň röw i viňtər o ǧör næmhijəð* (Malt) hun sidder uden tjeneste og gör småarbejder; *no hò di fåt bruq få djè næmhjè* (Vens.) ɔ: for deres evner og kræfter til at tage fat.

nemlig, bio. *næmli* (Vens.) = rgsm.; låneord.

1. nemme, no. *næm* flt. (Lb.); *næm et* (Søvind s., Vens.) = rgsm.; *gowə, uň næm* (Lb.) godt, dårligt nemme, *di böŋ hòr ə gåt næm* (Vens.); jfr. nam, nimme; fornemme uo.

2. nemme, uo. *næm -ər* (Vens.); nt. *-ə* ft. tf. *-ət* (Søvind) = rgsm., bruges vel kun i nt. i Vens.; *hwa mæ i oŋdomən næmər, mæ i òlədomən òlə glæmər.*

-nemmelse, no. se for-.

nemmen, to. *næmən* (Vens.) lærenem; *haj løsər eňc su læŋ åpå hans lèjs, haj æ så n—.*

-nemmet, to. se let-, trang-, tråg-.

nep, no. og smstn. se næb.

nepper, to. se nipper.

nerl, to. se neddel.

nerve, no. = rgsm.; låneord: *vi kæň hwærkən nærvər ælər nøkər dæň gaŋ* (Vejen s.); *nærvəswåq* el. *-swaq* (D.) = rgsm.; jfr. lat. nervus, sene.

nerveolie, no. lægemiddel; der udleveres oleum viride.

nervestyrkende dråber, no. flt. lægemiddel; der udleveres tinct. absinthii.

nese, uo.
nis -ər -t -t (Vens.);
nijəs -ər -t (Vejr., Lild s.; Hell. h.);
tf. *nijəst* (Mors);
næjs -ər -t (Agersk., Bradr., Andst);
nes -ər -t (Bj. h.) —
irettesætte, beskæmme, bringe til tavshed ved bidende ord; *nis åpå jèj* (Vens.); *nis jèj lisom cæləŋ nist hè grics* (gris), *hun sko snuən å ham* el. *hun sko tryn å òp we yŋn* (sts.); *do træŋər te, do*

skul nijəsəs æn gåŋ (Lild s.); *nes jæn å·* (Vejr.); *nejəs jèn òw* (Søvind s.) afvise en næsvis person; *hañ blöw gåt anæjst* (N. Slesv.); jfr. Aasen neisa, isl. hneisa, beskæmme; se næse 3.

nest, no. *næst æn -ər* (D., vestj., nordslesv.) stedet på vognhjul, hvor de enkelte fælger støder sammen, og hvorover i gamle dage hjulskinnen sömmedes; öjenkrogen (D.); blinkhinden og den indvendige öjenkrog (Sundev.); jfr. Aasen, nest hak., sammenheftning med tråd; öje-.

neste, uo. *næst -ər -ət* (D.) fæste med få sting; *næst əm sawt mæ ən par støŋ!*

1. net, no. *net æn -ər* (D.); *næt è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *næt et* = flt. (Hjelmsl. herred, Vensyssel); *neð æn neðər* (Mors); *neð æn neð* (Thy, Sall.); *neð æn -ər* (Lild s.); *nær et* = flt. (N. Slesv.), også *næt et* = flt. (Agersk.); *næ et* (Sundev.) — stående fiskegarn med store masker (Mors, Thy, Sall., vestj.); *go mæ æ neð* (vestj.) ɔ: bruge fiskeriet med garn; *æn knep neð, tåw knepər neðər* (Mors); *re neð åp* (Agger) rense, ordne garn efter brugen; herhen hører sikkert „næ“ i gåden: *æ såt et næ sil om awtənər, æ dråw ət tilə om mårənər*, Fb. Fr. H. s. 142. 3, se 2. kjærne; jfr. garn, våd, se flynder-, gjedde-, lakse-. — 2) net til at samle håret i, som kvinder bruger (D., Vens., Sønderj., Mols); for en del år siden bar yngre kvinder og pigebörn håret i net (Søvind s.); i æventyret indhyller pigen sig i et net, se nøgen; jfr. Aasen, isl. net itk.; mnt. nette, Sch. Lübb.; htsk. netz.

2. net, to. bio. *næt* (D., Vens., Ang.); *næt nètə nètəst* (Søvind s.), omtr. = rgsm. (D., vestj.); *dò ər ən næt jèn,* iron.; *dè gik nåk så næt!* (Søvind s.); i Ang. og Mellemslesv. såre alm. om hvad der er smukt, tiltalende, om de mest forskellige ting: *de ær æn kræsiq næt kaəl* (Valsb.); *dæ loi et falə næt nyt påpə,* en farlig smuk ny dukke; *han hai de ålənætəst påpə,* J. Mads. s. 54, den könneste dukke, jfr. gjæv, knöv; *de ga jo et næt forən* (Ang.) det gav en nem måde at fodre kreaturerne på; se htsk. nett; fr. net, henføres til lat. nitidus, glimrende.

netgalge, no. *neðgalə æn -r* (Holmsl. kl.) stillads til at törre fiskegarnene på.

netgarn, no. *neðgår æn* (Mors) fiskegarn.

netop, bio. *nætåp* (D., vist alm.) = rgsm.; „a hoeh slæt it så møj gåt ve å go i lejetøw mie in nætop“, Tkjær N. K. s. 4, jeg havde slet ikke så meget godt ved at gå i lædertöj mere end netop; *næ-op* (Århusegn), jfr. læhør.

netstejle, no. *neðstæjl æn -ər* (Holmslands klit) = netgalge.

nette, uo. — 1) stikke i styrvolt — 2) nette afsted, knap kunne gå (Vens.), af Melsens Saml..

nettel, no. *netəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) en myg (s. d.), som stikker; er ordet beslægtet med nælde, Aasen netla, huk? *æn netəlswarm* (sts.) myggesværm.

nettelstukken, to. *blyw netəlstokən* (Vens.) blive stukket af myg.

nev, no. og smstn. se næb.

nevre, uo. og smstn. se næbbre.

nevve, **nevvege**, to. se næbbet.

1. nevver, to. *nevər* (Mds. h.); *niwər* (Løgst. *-v-*?) nybær (s. d.); *æn n— ku,* ko, som nys har fået kalv; *nevər mjælk* (Lysg., Mds. h.) råmælk; *nywə mjælk* (Jordkjær); *ot nèvə køə fårujən bårə ywər å patə,* i en bekendt legeremse se Dania II. 202. I. 9; *mi nejəs æ så nèvə* (Søvind s.) kan den sige, som har snue.

2. nevver, no. *nevər æn* (Malt) en dram; jfr. sæll. nippert, V. S. O., lommeflaske.

nevver, to. se næbber.

nevverkuk, no. *nevərkuk æn* (Sall.) en rus, jfr. Blich. Nov. III. 113; „Pe Neverkuk“ III. 537.

ni, uo. se gnie.

ni, talo. *nic* el. *nij* (Vens.); *nij* (D., vestj., Thy); *ni* (Søvind s.); *ni* (Bradr., Ang.); *nèj* (Fjolde) = rgsm.; *klø nic; go i nic måntər* (Vens.); *dær komər æn niə ti* (D.) ɔ: omtr. ni el. ti; *han slåw əm dl nij* (D.) udtr. fra keglespillet; *nijtal è,* best. *-talə* (Vens.); tallet ni kalder fiskerne ved Risgård Bredn. Jesper; i ævent. skyder kong Lindorm ni hamme, Gr. Gl. d. M. I. 176; ni timer hang Vorherre på korset, Gr. Gl. d. M. II. 311; i börneremsen: ni udi englekor, sts. II. 68; drager med ni hoveder (s. d.); er som 3 . 3 et særdeles betydningsfuldt tal, man skal have 9 slags kål skærtorsdag (s. d.); i æventyret skal skibet tømres af 9 slags

træ, Sgr. XI. 171; koen, der har kælvet, skal have 9 slags træ at æde, Sgr. IV. 53. 47; koldfeber af 9 slags el. med 9 grene, J. Saml. IV. 110; jfr. Thiele Overtro i regist.: 9 stærke eder, høstakke, huller i hestesko, 9 slags kål, liv, søstre, ærter; 9 slags ild skal bly smeltes over til støbning, Thiele Overtro nr. 563 ɔ: ild af 9 slags træ, jfr. nr. 247. 558, se Liebr. Volksk. 319.52 (Norge), Gervas. 238.225.240 (Frankr.), Cavall. Wärend I. III; 9 slags blomster skal plukkes midsommersnat, Cavall. Wärend I. 315. 396, Sundbl.[1.] 194; 9 pile afskydes, Cavall. Wärend I. 402; grene af 9 slags frugtbærende træer I. 441; 9 ufrivillig afbrudte kniv- el. saksеodde, Storaker, Till. 8; jfr. Cavall. Wärend I. 300, Grimm Myth.[2.] I. 46 flg. 392, Wuttke i regist. under neunerlei; Strackerjan II. 16 flg., Busch Volksgl. s. 174, Black 118 flg., Harl. & Wilkins. Lancassh. Folkl. 75; se Weinh. Die myst. Neunzahl, Abh. d. Akad. d. Wissensch., Berlin 1897; jfr. Aasen, nie; isl. niu; mnt. negen, Sch. Lübb.; htsk. neun.

Nibe, no. en by ved Limfjorden; i stedremser:

til Blære efter en pære,
til Nibe efter en pibe, Sgr. XII. 143. 370;
el. *a gik te Niv å kǻwt mæ æn piv,*
a gik te Myrhöw å kǻwt mæ nöj fyrtöw,
a gik te Træn å stapə å tæn,
a gik te Blær, hwæm dær wel et trow ə,
di ka la wær!

Sgr. XII. 143. 372 (Himmerland); med et ordspil: „du er nok født i Nibe, du har lært at knibe", se Kr. Ordspr. s. 502.

nid, no. se gnidder.

nidderbo, no. lusebo; der er et n— i hvert mske Kr. Alm. V. 73. 198, se Ordb. II. 107. 41 a, 1. gnidder.

nidding, no. *niðəŋ æn -ər* (Mors); *niəŋ i* best. *-i* (Vens.) — gerrig person, ågerkarl; *nẹ niəŋi wo blèt, så jir haj* (Vens.) ɔ: når gnieren får brændevin, bliver han gavmild; jfr. Aasen, niding; isl. níðingr, gnier.

niddingvorn, to. *niəŋwȯrn* (Vens.) gerrig, som vil udsuge folk.

· **nidsk**, to. *nisk* (D., vestj., Hvejsel); *nesk* flt. *nejsk* (Agger, Vens.) — 1) overmåde skarp, om skærende redskaber; *wǻr dæj, æ knyw æ gråw nisk* (D.) — 2) gerrig, karrig; *hañ æ så nap o så nesk, te hañ ku gåt ẹð de, han gyjər* (Agger); *blyw nisk* (D.) blive begærlig; *de ær gåt nåk å wær nyw, mæn å wær så nisk å nap såm såm, de ær ænda· fòr gal* (Lild s.); jfr. Aasen nidsk; se fitten, knap, nöje.

nie, no. se næde.

nieg, no. og smstn. se neg.

Niels, no. *Nijəls* (vestj.) — 1) alm. mandsnavn, *Nils Tamsən; Nijəlsən, Nijəlstər,* Niels's sön, datter; *Nijls,* men: *Nils Brǫjsən, åp te Nilsəs* (Vens.); *stuwə Nijəls æ nåk atər dæj* (Åle s.) ɔ: du er nok doven, jfr. hund I. 673. 46 b, hvalp 2, Jakob Löj. — 2) Nisse (s. d.); der skal forhen have været en gårdbuk [gårdbo] eller „en bette Nils", som bragte lykke til huset, Grundtv. Gl. d. M. I. 126 (Vens.); „*de skat do òlə bry dè om, de èr eñc òñc ẹj betə Nils hò fåble·ñc ywən å dè*", Grb. 225. 33; „*i gorbuj, betə Nils, hons di no kalər ham, ha hans təhòl dèr i gor*", Grb. 224. 4; jfr. lat. gr. Nicolaus, Nis, Klavs.

nien, to. se egen.

niende, talo. *nijəñ* (D., Mors); *nen* (Thy); *nijin* (Agger); *niən* (Hell. h); *niəñ* (Ang. Bradr.); *næñ* (Fjolde) = rgsm.; *dæ niji Mas,* 9de Marts; *Krestjan dæ niji* (Vens.); *dæñ niñ,* men altid: *Krestjan dæñ niñ* (Søvind s.); *niñ* (Århh.).

nieng, no. se nidding.

nienyv, no. se negenöje.

nier, bio. og smstn. se ned.

nier, no. *nijər;* de gl. *nicər è* (Vens.); *nijər æn nijrər* (Agger); *niə et -rə* (Søvind s.); et kort med ni öjne i kortspil, jfr. femmer.

nies, uo. se nese; no. se næse.

niffer, no. et træ, ælm, ulmus L.; på Als og Sundev. niffer el. neffer, J. T. 252; dersom formen er rigtig, hvad den dog sagtens er, er n— rimeligvis rest af kendeordet: *æn epərn* el. *ipərn,* der i Sundev. sikkert er det alm. udtryk.

nifinger, no. som har ni fingre; øgenavn; en omvandrende tigger, ved navn Jesper n—, Sgr. II. 40. 237; han var en tater, Sgr. III. 228.

nigarnsreb, *nigånsrẹv æn* (Malt) reb med 3 strenge se garn 3.

nik, no. *nek è* best. *-ə* flt. *nek* (Vens.; vestj.); *nèk et* (Søvind s.) = rgsm.

1. nikhilde, no. *nekhel æn -ər* (D. Jordkjær, S. Jyll.); *nekhèl æn* (Mors, Thy);

nèkhèl æn (Elsted); *nekhæl æn -hælər* (Agersk.) en hilde til kreaturer, der sattes således i værk, at der fra de sammenbundne forben går et reb til dyrets hoved el. horn, så det nødes til at nikke med hovedet ved hvert trin; „håll di mond, Pie, å swoeh åpo de trih (tredie), die vil do vis go i nikhehl“ Jyd. I. 26. 2, der vil du vist gå i n— ɔ: komme til at stå fast.

2. nikhilde, uo. *nekhel -ər -hel* (D.); *nekhæl -ər -hæl* (Agerskov) — **1)** binde med nikhilde; *n— æn ku* (D.) — **2)** *nekhel æn kærə* (D.) binde den løst og dårligt.

nikke, uo. *nek -ər -ət -ət* (D. vestj.) ft. tf. *nekəð* (Agger); *nèk -ə -ət -ət* (Elsted); *nec* el. *nek -ər -ə -ə* (Vens., Sundev.) — **1)** = rgsm. give et nik; *nek te jæn* (D.) byde en pige op til dans, det sker med et nik; derfor: bejle i frierleg, lege frierleg, se bejle 2; *haj nekə te mæ* (Vens.); *è neki*, en nikken (sts.); *de war òlc de, òqən ku nec åstè· mæ* (Vens.) ɔ: som hestene kunde slæbe, med hentydn. til deres nikkende gang, når de overlæsses, formen nok kun i det udtr., jfr. vendelboformerne for 1. krykke, stykke, tække. — **2)** småsove (Sundev., vistn. alm.); *haj sa å nekə å sòw* (Vens.) — **3)** *næk -ər -əð -əð* (Thy), nikhilde (s. d.) også Løgstør.

nikker, no. *nekər æn -ər* (vestslesv.) pumpestang.

Nikodemus, no. se mus II. 632. 53a.

nikonge, no. *nikoŋ* best. *-ən* (S. Hald); *nikoŋ i* best. *-i* (Vens.) keglekonge; „han vil nåk vær n—“, om den herskesyge, den vigtigste, føreren i byen, også Århus egn, Vens.

Nikolaj, no. mandsnavn, næppe særdeles alm.; *Nekola·j, -sən* (vestj.) navnerim: *Nekola·j, haj ski i i spaj* (Vens.) jfr. Pomm. Volksk. III. 152, se Klavs; ordspil mell. N— og nykur se Arnas. I. 138.

nikort, no. *nikårt* (Bradr. Mellemslesv.) et alm. kortspil, kaldes også: fedt og magert. Jfr. plt. neegenkaart el. fett un mager, Schütze II. 208.

nikotianolie, no. lægemiddel, der udleveres pyrol. philosophor.

niks, i udtr. som: „anne bønne rehnt di få nommer nex“ Jæger, Ferien s. 21; „nix“ som lægemiddel, nihilum album, se ingenting 2. Jfr. htsk. nichts; plt. nix Schütze.

nil, no. *nil i* (Vens.) mandslem, i börnesprog, se rylker.

nilial, no. se lineal; hvad formen angår kan smstilles Aasen: ninilla, for linilla, linerle.

nilk, no. *nelk æn* (Agger) en gnalling, en ubetydelig smule af madvarer; *gi mæ æn betə nelk a di mælmad!*

nilke, uo.
nelk tf. *-ər* (Vejr.);
nèlək -ər -ə (Vens.);
nelk -ər -əð (Agger) —
nippe småt til, som fisk ved krog, pille fint ved: *som haj ser dehær, nælakər haj tòli uw*, Grb. 144. 43; *nelk ve* (Malt) arbejde småt på; *æ mus nelkər å æ wust* (Agger); arbejde uden at det fremmes; *haj stor å nèləkər å snekər;* jfr. ponne.

nille, no. *de ær æn reqtiq nelə hin!* (Agger) arrig kvinde, jfr. Dania III. 44; er det samme ord som mnt. nelle, Schill. Lübb., medhustru (kebsweib)? se grå—.

nilleken, en ikke ualm. bekræftelse i Nordslesv. *få ne·lәkən* el. *få nulәkən; de æ få ne·lәkən saŋ!* synes også at findes i Randers egnen; det er bleven smstillet med: for en ulykke.

nimle, uo. *neməl nemlər nemәlt* (Agger) omtr. = nimme 1., tage på, føle på, kildre.

nimme, uo.
nem -ər nom (D.);
nem -ər nam nåmən (Agger). —
1) tage på, føle på, *læ mæ nem te di fæðər, om di ek æ wuð* (Agger); hornen han af stalten Ingerlil nam, Kr. I. 333. 15. — **2)** om hoppen, koen: modtage hest og tyr, blive drægtig; *æn nom atər æ føst gåŋ* (D.) blev drægtig. Jfr. Aasen, nema; se nam, -nuft.

nimmepose, no. *nempuwəs æn* (D.) i udtr. *hun ær æn guwə n—*, om et løsagtigt kvindfolk, som får det ene barn efter det andet.

nimmerdug, no. *nemərdoq de* (Lb.) en særlig farlig dug, som falder St. Hans (s. d.) nat; falder den på mennesker bliver man syg; se natild, jfr. Kr. IV. 383. „mimerdug“ Sgr. VII. 239. 111.

nimmes, to. *neməs* (Elbo h.) nysgerrig, som har næsen allevegne; *så n—*

som æn so-as, soen føder som bekendt mange unger ɔ: let drægtig.

nimse, uo. *nems -ər -ət* (Agerskov, vestslesv.) småstjæle, formildende udtr.

nimseri, no. *nemsəri·j de* (vestslesv.) rapseri.

nimsk, to. *nemsk* (Lem v. Rkb.) pirrelig; *æn nemsi* no. pirrelig person.

nimske, uo. *nemsk -ər -ət* (D.) = nimse.

nimstre, uo. *nemstə* nf. (Røgen, Hovlbj. h.) småsysle; *go å nemstə mæ ət.*

-nimstret, tf. se for-, over-.

nimte, uo. *nemt -ər -ə* (Vens.) gribe fat, få nam (s. d.); *de ka liq nemt, de nemtə fò let,* om et bræt, der lige kan nå underlaget el. ikke gå ind over det.

1. -ning, næst efter at være en alm. afledsningsendelse kan mærkes, at der med denne endelse dannes udtryk for beboerne fra en vis egn: *Brarpnəŋer* flt. folk fra Brarup; *Læknəŋər* folk fra Læk; *Sjemnəŋər* folk fra Sem. Lyngb. Sønderj. Sprogl. 75.

2. Ning, no. et herred; „vi skal brygge imorgen ligesom dem i Ningherred“, med hentydn. t., at folkene svarer, når man beder om øl: „vi har ikke, vi skal brygge imorgen“. „Ning herreds tosser“ (Hads h.).

ninge, uo. bevæge langsomt og ligesom på en mekanisk måde, f. eks. hovedet, frem og tilbage; „se hvor han sidder og ninger“, når en har lagt det ene ben over det andet og bevæger det frem og tilbage (Ang.). Mb. efter Outz. jfr. nygne.

Ninive, no. i en sangleg: „der kommer en herre fra N—“, se Kr. Börner. s. 641; se Böhme, Kinderl. s. 508: „es kam ein Mann von Ninive“; se nonne.

ninne, uo. se nænne.

nip, no. *nep è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.; Agger) — **1)** hanken på kande el. bæger (Vens., Agger); spidsen af leen (N. Slesv.); i tlm.: *de wa po nepən mæ ham* (Mors) ɔ: han var nær ved at spille fallit; *de wa liq åpå nepə* (Vens.) ɔ: meget nær ved. — **2)** *haň tò il ujən èt jænlə nèp òw hans dram* (Søvind s.) ɔ: nippede til.

nippe, uo.

nep -ər -ət (D.); tf. *nepər* (Vejr.); ft. tf. *nepəð* (Agger);
nep -ər -ə -ə (Vens.);
nèp -ə -ət -ət (Søvind s.);
neəp nepər -ət (Agersk., Brædr.) —

1) = rgsm.; *do sejə så sær o nepə te æ fø* (Agger); *haj nepər eňc te glast* (Vens.); *nep ğes* (Agersk.) plukke de fine fjer og blodpinde af, ligeså Bradr.; börneleg se gås 6; *nep grèjs* (Agersk.) om gæs, ænder, höns, der piller og plukker i græsset; *nep ul* (Sundeved) plukke de halvkartede store töjer istykker, jfr. tese; fåret siger til lammet: *bi let, æn bosk å nep, så vel vi ål hjæm trep* (vestj.) Sgr. II. 93. 452. — **2)** nikhilde et kreatur (Vejr.).

nippedrik, no. *nepdrek* (vestj.) = rgsm.; *stöwræn, klatğæl å nepdrekəň, de blørər mer eň æn var sæ får* (N. Slesv.).

nipper, to. *nepər* (Vens., vestj., D., Agersk., Bradr.); *nepərs* (Holmst.) fin, pyntelig, om klæder; *æn nepər piq* (vestj.); *æn lilə nepər jæn* (D.); *æn par n— kyjərhæst* (smstds.); *hun gor så n—* ɔ: med små, raske trin; *hon ær ən nepər kun, go så nepərt* (Vens.); herhen hører sagtens:

„de Salten piger, de er så nippe,
de går om dagen, som de vild trippe,“
Kr. IX. 147. 6;

jfr. Aasen, nipper; isl. nipr(?), fin net.

niptang, no. *neptåŋ ær* (D.); *neptåŋ æn* (Lild s.); *neptåŋ æn* best. *-ən* flt. *-tåŋər* (Vens.); *nebtåŋ æn -tåŋ* (Mors); *nevtåŋ æn* (Sall.) lille knibtang, forsk. fra den store hovtang (s. d.), brugtes alm. til ståltrådsarbejde, til at lave hægter med; formerne fra Mors og Sall. tyde på oprindelse fra næb: næbtang, hvad den i sin form ligner; jfr. naptang, skadenæb.

nirrer, no. se gnidder.

nis, no. se næse.

Nis, no. *Nes* (vestj.) alm. mandsnavn; *Nesən, Nestər* ɔ: Nissön, Nisdatter; „sønderj. form, dannet af Niels“ dr. Nielsen; navnerim: *Nes pes plåwstjat, plomərïwaň, kålspaň, tuwə di röw i ræjn waň* [*hæŋ ən uð te törən*] (vestj.), jfr. Kr. Börner. 114. 40, jfr. Nordl. Barnv. s. 231. 579; i en tungeprøve: *Nes mæ niəsən å Pali mæ ywət, å æ do hæriň, så ska do hæruð* (Himmerl.) se Kr. Börner. 134. 74; se nisse.

nisindstyve, no. Sildevåddet i Sall. består af flere garn, et af dem med 9.20 masker kaldes *æ nisiňstyw,* se J. Saml. VIII. 168.

nisk, to. se nidsk.

ni slags urter, no. flt. lægemiddel, der udleveres spec. præservativ.

nisse, no. *nes i* best. *-i* flt. *-ər* best. *nesən* (Vens.); *nes* (Mors); *æ, æn nes* (Vejr.); *nes æn -ər* (Thy, Agger); *nes puq* (Agersk.); *nes pu* el. *nes puk* (Vlb.) — 1) *nesər å trøl* (Vens.); en overnaturlig skabning, i folkets forestilling nær beslægtet med bjærgmanden (s. d.); små nisser med hvidt skæg og røde luer danser under höjen Kr. VIII. 1; nisserne er börn af bjærgfolk og msker Kr. IV. 408. 641; de er små, har ildrødt hår, kan finde på oppe fra taget at kæmme sig over gryden, der står på ilden, Gr. Gl. d. M. I. 146. 185; er i slægt med den onde, jfr. tlm.: *di æ nasøskinbar lisom nes o fañən* (Agger); han har grå klæder på, rød toplue, ser ud som en lille dreng, bor tit i kirketårne, se Sgr. III. 219. 1131, Gr. Gl. d. M. I. 12 flg., III. 97, Thiele II. 261 flg., Kr. IV. 12. 16, VI. 49. 66, jfr. Cavall. Wärend I. 275, Storaker s. 30; nissen, der bor i skoven har grönne klæder, Gr. Gl. d. M. III. 99. 61; tiest bor han i gårdene, i stalden, varetager husets fordel, *han hår betə nes, dæfur blywər han riq* (Mors), driller vel også karle og piger; han har en spæd barnestemme, taler som et barn, Kr. VIII. 55. 103; er uden tommelfinger og lådden på næverne, Asbj. III. 43 (Norge); kan søge om en ny tjeneste, går da ud og spörger i gårdene, om de ikke vil have en lille dreng i tjeneste, han forlanger ikke anden lön end en potte sødgrød nyårsaften, Gr. Gl. d. M. II. 229. 343; han skal til lön have en skål nymalket mælk, nykogt grød med smör i, en fed bid, en lille flaske med en tår i, samt „fem fingre fulde“ af tobakspungen, Fischer s. 72; men især en skål gröd jule- og nyårsaften, Kr. VIII. 47. 88, 51. 94, Sgr. VII. 72. 427, jfr. Sundblad s. 118, Gasl. s. 26; får han det ikke, bliver han vred og hævner sig; han hævner sig på karl og pige, der har drillet ham, se Kr. IV. 55. 68, VI. 48. 64, VIII. 52. 95, 55. 102; Sgr. IV. 166. 519, Gr. Gl. d. M. I. 13. 10, III. 97, slås med andre nisser, Kr. IV. 52. 60 flg., VI. 43. 56 flg., VIII. 53. 98, Sgr. III. 219. 1131, Gr. Gl. d. M. II. 78. 36, 229. 344 flg., 266. 426 flg., J. M. 74, Fisch. 250, Mhoff s. 325. 440; når man flytter for at slippe af med ham, flytter han med, Kr. IV. 56. 71, Thiele II. 263, Petersen N. Myth. s. 112, jfr. Mhoff s. 335. 449, Kuhn Märk. S. s. 107. 103, Liebr. Gervas. s. 167, Harl. & Wilkins. Lancassh. Folkl. s. 51, Keigthley Fairy M. s. 369; giver man ham nye klæder, ophører han med sit arbejde til husets fordel, se Kr. VI. 45. 59, jfr. Kuhn N. S. 312. 361, W. S. 151. 155 med henvisn. 156. 161 flg., Grimm K. M. nr. 39, Myth.[2] 453. 1217. 453, Henderson s. 248. 264. 266, Kennedy Fict. s. 129, jfr. Wolf N. S. 309. 206, 575. 478; nisser og bjærgfolk er ganske vist fordrevne, men når vi skriver 1900, vil vi få dem igen, Kr. VI. 37, jfr. om nisserne, Sgr. II. 189. 768, V. 89. 639, IX. 68. 245, 71. 249, X. 191. 470, Fischer s. 60 flg., Weinh. Volksk. VIII. 1, Der Kobold in nord. Ueberlief., slgn. Faye s. 42, Haukenæs VI. 233. 259, Asbj. III. 23. 77. 368, Storaker s. 113, Till. s. 16, Nicolaus. Nordl. III. 23, Gasl. s. 31, Wigstr. I. 198, II. 115. 230 flg., Mhoff 318 flg. 331 flg., Grimm Myth.[2] I. 468 flg., Sagen I. 80. 72 flg., Z. f. M. III. 111. 10, IV. 298, Strackerj. I. 393. 254, Liebr. Gervas. 131, Harl. & Wilkins. Lancassh. Folkl. 56 (house boggart), Revue d. Fr. Pop. I. 142 se reg.: lutin; nissens navn kendes nok i M. Slesv. men få af hans bedrifter synes at huskes:

Nes, Nes Pu, mœ di rø lu,
kikər uər a æ væstər luk
syw gåŋ i ær uk! (Valsb.);

Nes, Nes Puq, mœ di rø lu (Lindk.); *law æ va ən dræŋ, gyr di mœ å viəs, te Nes Puk saər i æ skåstən å greən, væn æ gryə vu svæjə; mœn de æ ålt kon tompə snak te å gyr æ byən re* (ræd) *mæ,* Hag. s. 170. 3, jfr. J. M. s. 74; *æ nes hår nåk tån ət!* (vestj.) kan siges, når noget er forsvundet for en; *do ær iñbyñdəl som nes i æn halmstak* (vestslesv.); måske hører herhen „Nissen han var en kunstig mand“, en legeremse, Kr. Börner. s. 639, med var. „Munken“. — 2) en slags edderkop: når der går en nisse på ens klæder, vil man snart få et nyt klædemon af samme slags, som det dyret gik på, Kr. VI. 283. 306, (vestj.); stammer navnet fra Niels (s. d.), jfr. Werlauff Antegn. s. 399 el. fra htsk. nixe? se Niels; Aasen, niss; Rietz nisse, goe-nisse, nisse-go-dräng; se gårdbo, 1. kalv II. 79. 3 b, 2. le II. 389. 18 a, måne, puge, stud; gårdbo-, kirke-, skibs-.

nisselue, no. *nesluw æn* (Agger) rød, toppet hue.

-nisteret, to. se små-.

nist, no. se gnist.

-niste, no. rejsekost se nannest.

nistre, uo. *nistə nistrə* ft. *nistrə* (Sundev.) *å nistə mæ æ hoi*, ryste modstræbende el. nægtende, jfr. 2. negle, neggre.

-nit, se Peder-.

nithammer, no. *net-* el. *nethamər æn* (D., vestj.) hammer til at nitte med.

nitnagle, no. *net-* el. *netnawl æn -ər* (D., vestj., Agger) = *netsöm*, sj. *-sæm* (Agger) = rgsm.

1. nitte, uo.
net -ər -ət (D., vestj.);
net -ər -ə -ə (Vens.)
forbinde metal med nitnagler; jfr. klinke, som nok er det opr. ord i Vendelbomål; jfr. htsk. nieten uo. niete no., plt. neten, se Aasen njoda, isl. hnjóða.

2. nitte, no. i et stedrim: „di Gjennerbo nitter“, Kr. VI. 342. 201 (Åbenrå egn); betydning? — er det „nitte“ fra lotterispillet?

nitten, talo. *netən* (D., vestj., Thy); *netən* (Vens.); *nètən* (Søvind s.); *netən* (Bradr., Mellemsles.) = rgsm.; alm. vittighed bl. börn: *netən* [*skræjərər, mølərər* osv.] *o di får, de æ tyw* (vestj.) ɔ: 20 el. tyve, som stjæler; fiskerne ved Risgård Bredn. kalder n— en „Vejlby snes“, el. en „lille snes“; jfr. Aasen, nittan; isl. nítján.

nittende, talo. *netəñ* (D., vestj.); *nètəñ* (Søvind); *netənt* (Agger, Mors); *netənt* (Vens., Hell.); *netəns* (Sem, vestslesv.); *netəns* (Bradr., Emmerl.); *netənst* (Fjolde); *netəñs* (Sundev.) = rgsm.

nittengryn, no. se Peder-.

niver, nivre, to. se nevver.

niøvn, no. se negenöje.

njald, no. se nælde.

no, no. se nod; uo. se nå.

Noa, no. i tlm.; *haj æ så gaməl, de haj ka höw Noas ugång å arkən* (Vens.).

Noas ark, no. vistnok det fuldstændige navn til 1. ark (s. d.); når den „spænder“ på himlen, får vi godt vejr, med mindre det blæser ind ad enden på den, thi da vælter den og giver regn; den „spænder“, når den strækker sig over ¼ af synskredsen; når skyerne trækker tværs over himlen, siges, at arken „bygges“; bygges den fra nordvest til sydost, betyder det godt vejr, sker det derimod fra sydvest til nordost, betyder det dårligt vejr, Sgr. VII. 172. 750 flg.; „bygge arken“, se Skytts h. s. 155; „Noa skeppet“, Cavall. Wär. I. 258; „Noachs ark“, Hildebr. Bemärk. s. 71. 11 flg.; Säve, Hafvets sagor s. 23; Runa III. 15. anm., se Rietz under noen, hvor det henføres til Odin; „Noah's ark“, Folkl. Journ. VI. 97 (Engl.), Suffolk Folkl. s. 164; jfr. „wetterbaum“, Kuhn N. S. s. 455. 412; Montanus Volksf. I. 38, Z. f. M. II 32; arkens dör er drevet op på Falster, blevet kirkedör, Thiele I. 216; en plante af den på fjældet i Kunø, Ant. Tidsskr. 1849—51 s. 339 (Færøer); er strandet i Loushult s., Skåne, Wigstr. II. 125; mens det ellers hedder, at den står på Ararat, er den fundet af St. Jakob, se Garnett I. 260. 263 (Armen.); se endnu Wigstr. Folktro 3. 3.

nobbes, uo. se knubbes.

-nobel, se rose-.

Nobeskrog, no. se Naboskrog.

nobo, no. og smsn. se nabo.

nod, no. *nor* el. *nǫ̀ è* best. *nǫə* (Skallerup, Hjörring); *nur è* best. *-ə* flt. *-ər* (Smidstrup, Vens.); *nuj æn -ər* (Thy, Agger) en skruemøtrik.

nodder, no. *noðər* (D.) nynnen, utydelig tale; se horse-.

noddre, uo. *nåðər* el. *noðər -ðrər -ðrət* (D., Lindk.); *nər* (Angel) småsynge, nynne; også om utydelig tale; *han gor o noðrər a'ð* (Andst) tilbringer tiden med al slags småsyssel; jfr. plt. nodderken, Brem. Wb., vrinske; horsenodder; små-.

noddregjøg, no. Mb. anfører noddergøg, men henvisningen til Outz. Gl. s. 227 oplyser, at ordet er noddergøg el. i Ang. nodderhors el. nodderbok (jfr. noddre), den samme fugl som i Jyll. kaldes „horsegumme“, „skronnehors“, bækkasinen; se nordgjøg.

noddrehors, no. = noddregjøg (s. d.).

noddreri, no. *noðəri'j de* (D.) utydelig tale.

noddresang, no. *noðərsaŋ* (Lb.) nynnen.

noddresynge, uo. *noðərsjøŋ -ər* (Lb.) nynne.

1. node, no. *nuwəðər* flt. (D., vestj.,

Agger); *nuwərər* (Vejr.) lader, fagter; *de komər et an o ən hanful nuwəðər* (vestj.) nykker, særheder; jfr. nar 2. nodelig, noden; se u-.

2. node, no. *nowəj æn -ə* (Søvind s.); *nuwəð æn -ər* (D., vestj., Agger); *nò æn* best. *-ən* flt. *-ər* best. *-ərn* (Vens.) tonetegn, node = rgsm.; *hqj æ nåk mæ åpå nòərn; hqj spelər ætə nòər* (Vens.) til forskel fra vildspil; jfr. htsk. note, lat. nota, mærke, tegn, af noscere, uo.

nodebog, no. *nuwədbøq æn -bøqər* (D.); *nowəjbøq æn* (Søvind s.) = rgsm.

nodelig, to. *norlə* (S. Sams); *nòðələ* (N. Sams) gnaven, om börn; vanskelig at komme tilrette med.

1. noden, to. bio. *nowəðən* el. *nuwəðən* (Thy, Hanh., Lild s.); *nuwəðən* (Mors); *nuwəðin* (Agger); *nòən* (Vens.); *nowəjəns* (Søvind s.); *nuərən* (Lisbj. Terp.); *nuwəðə* (Andst); *norən* (Agersk., Bradr., Øst Lygum, Vlb.) vanskelig med klæder el. mad, kræsen; *nuən* (Vens.) kun om mad; *hun æ så møj nowəjəns, dær ær ålə somət* (så meget) *sòm èn plèt hèlər èn kròl å hiň tòw* (Søvind s.); *di fòrba·ňəðə nuəðən oŋər wil ejt ha di guə wòňgròð* (Lild); vanskelig, galhovedet (Sundev., Mellemslesv.); ordet betyder vel: som har noder; herhen hører sagtens unoen (s. d.).

2. noden (?), to. bio. *do æ så nowrən åm ər* (vestj.) begærlig efter (P. K. Madsen); *han si' lisə nont ætə de kåp* (Elsted) bönlig, lysten efter; *noən* (Røgen s., Hovlbj. h.); jfr. nådelig.

nodeslag, no. = næsereb (Sams).

nodle, uo. *norl -ər -ət* (vestj.) småsynge, nynne; jfr. nodre.

noen, steo. se nogen; bio. se 2. noden.

nog (?) no. *noq* (vestj.) en lille spids benstump, f. eks. af en tand; Mb. har nogg (Vens.) krog ved å, og smstiller det med eng. nook; ordet er mig usikkert.

nogen, ubest. steo. *nåwər* itk. *nåwət* flt. *nåwər*, tonløst *no* (D.); *nåwən* itk. *nåwəð* flt. *nåwə* (Lindknud, Grindsted, Brande, Åle s., Elbo h., Mols); *nåwən* itk. *nåt* (N. Horns h., Husby Bur, s. f. Storåen); itk. *nøj* (nord f. Storåen, Borbjærg s., Almind v. Viborg), *nöj* (Vejrum s.); *nuər* itk. *nèj* flt. *nuər*, tonløst *nu* (N. Sall., Mors.); *nuwər* itk. *nèj* flt. *nuwər*, tonløst *nu* el. *nur* (Agger); *nuwəð* itk. *nèj*, tonløst *nèj* (Thy); *nuən* itk. *nèj* (Slet h.); *noən* itk. *nèj* (Horn. h.); itk. *nèð* (Hell. h.); *nuə* itk. *nèj* (Løgstør egn); itk. *nåəð* (Støvr. s.); *noən* itk. *no* el. *noə* tonl. *no* flt. *noən* (Vens.); *nuər nuə* (Frisenborg); *nòwə nowəj*, tonl. *nuj* el. *ṅu* (Vor h., Søvind s.); *nòwə noəð noð* (Hads h.); *nòwə* el. *nòwən, nuə, nò* (Elsted); *nåwe nåwi* (Vrads h.); *nòwə noi* el. *noj* (Røgen s.); *nojən noi* el. *nøj* (Låsby s.); *nåwən nåwər* (Sem); *nåwər nåwər* (Agerskov, Bradr., Ang.) = rgsm.; *nåwən djær taŋkər* (vestj.) ejeform: nogles tanker; ordet har mangfoldige former, forskellige når det har tonen el. er tonløst: *han wa næ kyw å ət*, Kr. IX. 195 (Viborgegn.); „a mått spil fådæk næ dau i mi seng“, Anders. Frieri ɔ: jeg måtte ligge nogle dage i sengen; „de æ just ikki å næ stur fålivels“, And. Frieri; *om han da et tøt, de wa næ swar kyər di håð?* (Lindeballe s.); „hun ho no nåk åsse wan nwod stue i æ sving“, Jyd. I. 69. 1, ligeså s. 75. 1 (Hors.); „de wa åsse så stærk noj kaffe“, Jyd. I. 79. 2, det var også en så stærk kaffe (Århus egn); *a æ it gu te å fåtæ·l nåj*, Kr. IX. 220 (Hovlbj. h.); *de war et nåj å blyw ræj får*, Sgr. XII. 202 (Holstebro); *di hað di gaməl huws nèj æn krom ajlons* (Lild s.) ɔ: de havde de gamle huse noget en smule anderledes ɔ: noget anderledes indrettede; *nuə i stu jej* ɔ: en temmelig stor; *nuə eňc så let* ɔ: ikke så ganske lidt; *de wa nuə i stærk blæst* ɔ: temmelig stærk; *de wel wòr nuə è stò* ɔ: temmelig længe; *de ær eňc swò knøw no skyq* ɔ: ikke synderlig könne skygger; *de æ no, mæ ka få no i· sæ å*, bogst. og fig.; *de hò wòr i noən tic; de æ no nèr de galəst, a hòr høt; no æ bər ən eňc; dær ær eňc no i wèj; wet do mæ no, så ka do kom hèr; hqj æ no rèj* noget bange; *hqj kam no föri mæ; noən wel eňc, å noən ka eňc; ja, da ka· hr. pastorən trow, dær ær åsə noən jèkåpər* (Vens.) ɔ: mange edderkopper; = rgsm. „*få non or sin wa dè nor, dè ga dèm te å kåst hòwi uw*“, Grb. 177. 11; „*de æ bər å wè no èj eňc!*“ *sò ståən, di kalc ham tyw* (Vens.); *hons æ de få no non?* sts. ɔ: hvad er det for nogle? *a ka eňc tål å sic sònt no no; a wel eňc bry met hu mæ sònt no no* (sts.); „di kon knal ka et hinner nød“, And. Bars.,

den smule knald kan ikke hindre noget; „jo de ua ossæ nød do! så uind å skav sæ for“, And. Frieri, det var også noget, du, at skabe sig så vred for; „han mint it, de goes behou å gi nue“, Yuelb. s. 42; „hytten lihgnt i nue frestand et stu pindswønn“, ssts. s. 64; „nue rekrutte . . . dæ wa nuer imell dem“, ssts. s. 68; *sådən gor ət, nåwər ğör əm, nåwər for əm, nåwər for skyl får ət, dær ålər hår rør əm* (vestj.) om börn; *nåwə æ syw, manə æ fjøwtən*, Sgr. II. 60. 343 (Lisb. Terp., jfr. mange); *æ dæ nuə hjæm? hå u* (du) *no ævəl?* (Støvr.); *nåət åm nåət, å et nåət åm æn skenløs pøls* (Randers); *nuə kyər, nuər å ðəm æ guwə; we do ha nòj å eð, no smörəls* (Løgst.); *no ma, ji mæ noə, æ ðər noən?* (Vens.); *mijər te nòj, så ka əð blyw te nòj; de æ gåt å ha nòj te gowə uðən de ær hoq; sæj mæ nòj a weð et, så wel a tak dæ fuər əð* (Mors) til den, som fortæller bekendte ting; *„nåt æ bæjər əň et“, så han æ spelmaň, han fæk æn slaw oňər æ ør* (Lb.); *dær æ nåt i ålteŋ uňta·wən i kanmjælk, dær æ waň i* (smsts.); *dær æ nåwət i ål teŋ, sånær som i ən boňløs balə* (Lindk.), el. *i Kjæstəns kijəl, dæň wå dær eŋən boň i* (vestj.); *dær æ nåwəð i ålt o möj i nåwəð* (Andst.); *„hwa fæk do?“ — „a fæk nåwət o dw et“; dær ska nåwət få nåwət* ɔ: tjeneste for tjeneste (D.); *vi ska ha nöj te æ brø* (Vejr.) d. e. sul, *nòj te mælmað, ojən, nætər; komə dæ nuwər? nu fræmə? hwans æ de fo nuwər, fo nòj? nur ajə nuwər; nòj aňt nòj; nu fålk, nu hwælp, nu ol, nu höwəðər* (Agger); *haj fæk no te hans mèlma* (Vens.) ɔ: spiste mellemmad; *il nåwər* (Sem) ɔ: ingen; *„nåwət æ bœər som iňt!“ soi æ kæləŋ, hun slekət æ gryr ætər æ møň* (mynde) el. *soi han faňən, han år kænmjælk mæ ən hjøfårk* (vestslesv.); *nåwər æ nåwər å ent æ ent* (Åbenrå); *sådən nåwət om ve töl dålər kåst ən* (Andst.) den kostede sådan omtrent 12 daler; *han ræňər som nåwə hår; æ så læt som nåwə fjaros* (vestj.), særdeles alm., hvor rgsm. har: som en hare, som en fireårs ɔ: hest; *haň løs som nòwə præst; klòwə* (klyver) *sòm nòwə kat; dè nòtə ålə nòwə teŋ; haň kòmər ålə nòwə stèjə* ɔ: ingensteder el. aldrig af stedet; *„vi hò wòst nåk, mən vi hòr il smör!“ — „Ja, tu, nèə vi hòr eňda· nowəj ðw nòwə slaw, så ka· ət eňda· blyw gåt“* (Søvind s.); *gi jæn døktə nåwə* (Vlb.) ɔ: dygtig prygl, jfr. der vankede nogle på rygstykkerne, Kr. VII. 180 ɔ: prygl; de flettede nogle slemme nogle af dem, Kr. IV. 230 ɔ: eder; *han haj åt* (allerede) *nåwə væt solddåt* (Vlb.) ɔ: nogen tid; han spörger ham, om han havde torsket noget meget idag, Kr. V. 248; *han æ nåwət læt i ət* (vestj.) ɔ: temmelig let; *de ka så nåwə gå an* (Ang.) nogenledes; *de pasər så nåwət* (D., Malt); *de va nåwər aňt!* (ssts.) det var noget andet; når der siges: *de wa no ånt nuə!* ɔ: en anden sag, kan svares: *no ånt nuə, de ær æn lort* (Randers egn), jfr. Amins. I. 97. 21; *de æ når domt tøj* (Fjolde), jfr. Aasen, nokon, itk. nokot, flt. nokre; isl. nökurr; se smånogle.

nogen krumme, *nòj krom* (Mors) en lille smule.

nogenledes, bio. *nåwərleðəs* (D.); *nuwəleðəs* (Agger); *nåwəlerəns* (Silkeb.); *nòwəlèrəns* (Århus); *noleðəs* el. *noələs* (Vens.) = rgsm.; *„om haj ku få dèm noledes bətal“*, Grb. 61. 36; han var hverken god eller nogenledes, fordi hun havde ikke åbenbaret det, Kr. IV. 112 ɔ: han hverken tilfreds eller blot nogenledes fornøjet; *han æ nåwərleðəs!* (D.) ɔ: nogenledes rask.

nogenlunde, bio. *nåwəluň* (vestj.); *nuwəluwn* (Agger); *noəluj* (Vens.); *nuəluň* (Lild s.); *nåwəluňs* (S. Jyll.) = rgsm.

nogensinde, bio. *nåwəsiň* (vestj.); *noənsej* (Vens.) = rgsm.

nogensteder, bio. *nåwə-* el. *nåwənstæjər* (vestj.); *nuwəstèər* eller *nuwəstər* (Agger); *nostər* el. *nostəns* el. *noənstèər* el. *nonstəs, nonstès* (Vens.); *nøstəns* (Hellum s., Vens.); men *eňc nòstər* (Vens.) ikke nogensteder ɔ: intetsteds, = rgsm.

nogentider, bio. = nogensinde; *de æ noj, æ alə gyjə nuwə tijər; hå do nuwətir höt hælə sit æn nes?* (Agger) har du nogensinde hørt el. set en nisse? *haj komər hær ålə not'r* el. *nont'r* (Vens.); *nòwə ti* (Elst.).

nogen ting, vistn. altid nægtende: *eňc noleŋ* (Vens.) = intet; *nøtəŋ* (Ø. Brøndersl.); *„wet do ha mìər?“ — „ja tak, wet do ji mæ så møj som dæ fja dil å eňc nøtən“* (Hellum s., Vens.), se: ingen II. 28. 1 b.

noget hen, bio. *„Mòtən trer ęj nohèn åpå gulț“*, Grb. 53. 214, Morten træder ind noget hen på gulvet; *„æ de tàw lisəm wòt?“ — de æ sònt no̜ hæn æ* (Vens.) ɔ: omtrent således.

noget korn, *nòj kowr* (Mors) en lille smule; *„hon blòw enda nokwon kåňcər,“* Grb. I. 12, en lille smule raskere; *æ di fo̜r liq wa̜q* (syg)? *nèi, ha̜j æ da nuəkon be̜ər* (Vens.); *wi fæk no̜kon rèn ida˙*, også *no̜kwon*, også: *nuə kon eňc så let* ɔ: ikke så helt lidt (sts.).

noget lidt, *å bəjə̜j mæ, war ha̜j nole˙t stu̜seňc* (Vens.) til at begynde med var han lidt overmodig.

noget stød, *we i stu̜ stin stak hon sæ ni̜r å blòw hèn no̜ ə stò* (Vens.) noget et stød ɔ: et lille stød, en kort tid.

nogle, no. steo. se nögle, nogen.

nogre, uo. *nåqər nåqrər nåqrət* (D., vestj.) rokke, rokke ved; jeg kan hverken løfte eller nogre dem, Kr. V. 265; *do ka nåqər ve̜ ən få̜r o fo ən lø̜s* (D.); *di nåqərəs* (vestj.) om mand og kone: kives.

nogreløs, to. bio. *nåqərlø̜s* (D.) om hvad der sidder så løst, at det kan rokkes, en tap for eks.

nohanne, bio. *noha˙n̥ə* el. *nohe˙n̥ə* (østj.) ordets betydning er klar nok: måske, omtrent, nogenledes: „å hwis æ den kihst? — din nohanner?“ din måske; „de hæ stehlen wa nohanne gjor ve ham“, denne stjælen var nogenledes skabt med ham; „å do å hun I sku nohinne væhr epo jens hammel“, Blich. Bindst. I skulle omtrent være på ens hammel, ɔ: lige gamle, i ens stilling; „no dehpet a dem så gåt .... te di blöu nohanne ædru“, Yuelb. s. 70, så omtrent ædru, jfr. Jæger Ferien s. 21 „ahænne ædru“ trykfejl(?); Mb. angiver eft. Blich. Saml. Digte II. (1836) s. 295, at nohinne er østj., nohanne vestj. og tyder ordet: noget henne.

nojen, steo. se nogen.

nojen, to. *nòjən* (Mors, Thy) fingernem: *han æ nòjən, hwa hans øwən sijər, de ka hans hiňər ǧyər* (Mors).

nojle, bio. se nådelig.

1. nok, bio. *nåk* (alm., M. Slesv., Vens.) — 1) tilstrækkeligt, substantivisk; *ha̜j for eňc nåk, föri de blywə klapə æ˙ ham mæ skòw̜l* (Vens.); *han for e̜t nåk, iňən di klapər ham te˙ mæ skåw̜l o spå̜* (vestj.) el. *fa̜r han for æ mo̜ņ fuļ a jo̜r* (vestj.) el. för han får en grön tørv over hovedet, d. e. bliver begravet; *dær ska möj te nåk o mijər te fåmöj* (vestj.); *nåk æ de˙, o de æ nåk!* (Agger) ɔ: kort sagt, el. kort og godt; *dæ wa nåk o nåk*, fuldtop af alt; *de æ möj nåk, do tå fræ mæ, ka do ek læ mæ bəhåļ nöj a̜ ər* (ssts.) det er rigelig meget, du tager; *nåk æ nåk, fåmø˙j æ å u˙so̜ņ*, Sgr. I. 190. 1129; *nåk æ nåk, å får möj æ får möj, mæn å pe̜ş i æ præsts tö̜r råw* (el. *parø˙k*) *de æ˙ få möj!* (vestslesv.); *„hò do fåt nåk?“ — „nèj let nåk!“ — dær æ nåk te Bu̜l å òļ bö̜n!* tlmåde; *„så ka a eňc hòw̜, hwada˙n̥t de wa, de wæňc sæ, mən nå˙k æṛ ə: ha̜j komər ....“* alm. vending, når ævent. fortælles (Vens.); når börn kræver fortællinger, kan siges: *jæņ gåŋ wå dær ən kat o ən kåk, no̜ æ de nåk!* jfr. Kr. Börner. 135. 84. — 2) som tillagt bio.; *hår do såw̜ət nåk? Han æ stuw̜ər nåk, a hår pæ̜ŋ nåk* (D., vestj.); *no hòr a nåk o̜ ət!* (Vens., også vestj.) ɔ: aldrig hørt mage; *haň duə nåk iļ te̜ ət; nåk så stow̜ə* (Søvind s.); *nåk ən gåŋ* (vestj., alm.) en gang til; *nåkən èn jèņ* (Søvind) en til; *haň kom riəň nåk så stròŋk* (Søvind s., alm.); *tàw̜ə æ brèt nåk, de æ lòňc nåk* (Vens.). — 3) sagtens, rimeligvis; *han æ nåk e̜t hjæm̜; de wå nåk åsə de bæ̜st!* (D., vestj.) også: *a vil nåk hå ən stø̜k mijər!* (D.) jeg vilde gerne have et stykke til; *dè hòr ey̜ən nø̜, haň ko̜mə nåk, haň gi̜ə sè nåk* (Søvind); *de hò do nå˙k?* (Vens.) tvivlende spm., jfr. Aasen, nog; isl. nog; mnt. noge, no. „genüge“; plt. noog; htsk. genug; nöje uo.; god-, godt-, Peder-, rigtig-, tids-, vist-.

2. nok, no. *nåk æn* (vestj.); *nyk et* (Agersk.); *nøk è* (Vens., D.) ryk, rusk; *læ wås gi̜ ən æn nåk ino˙* (vestj.) om en pæl f. eks. *do for å ji è nøk te* (Vens.) deraf sagtens *i nøkər* best. -*i* (Vens.) person, der kun arbejder stødvis; jfr. mnt. nuck, Sch. Lübb., „plötzlicher stoss“.

1. nokke, uo.

nåk el. *nø̜k -ər -ət* (vestj.); *ny̜k* (Malt);
tf. *nå̜kər* (Vejr.);
nåək nåkər -ət (Agersk., Bradr.)

— 1) trans. og intr. = rokke; *a ka e̜t nå̜k ət* (vestj.); *så træt, te han nå̜kər* (Thy); *så træt, te æ ku knap nå̜k ajste* (Agger); *ny̜k ve̜ ət* (Hvejsel); *seð o ny̜k o ən hælməs* (Malt) skumpe. — 2) slæbe

med stor besvær, så man rokker ved det: *di nåkət eñda åp mæ ət; no komər di nåkəñ* (vestjysk); jfr. Aasen, nukka; isl. hnyggja; mnt. nukken; se nusse, nygne.

2. nokke, no. *nak æn -ər* (D., Plougstr., Rgkb., vestslesv.); *naək æn nakər* (Agersk., Sundev.); *nåk æn -ər* (Andst., Thy, vestj., Davbj.); *nåk i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens., S. Hald); *nøk æn -ər* (vestj., iflæng med *nåk*); *næək æn nækər* (Bradr., Vlb.) — 1) jærnkrogene på tenens vinger (alm., D., vestj., Randers, S. Jyll.); krogen på håndtenenens hoved (Agger), se Fb. Bondeliv s. 124; krogen, på hvilken dörhængslen drejer sig (Davbj., Randers); *pas ow, do gåbər ek di kæb å æ nåkər* (Agger); en tap i træ, hvormed tømmer sammenföjes: *de knåqət i hwær æn nåk* (vestj., Thy, Vens., Sams); *æ møl gir sæj i æ nåkər, løs o æ nåkər* (D.) tappen, hvormed langjærnet går ind i *æ rin;* krog ved å el. bæk (Vens.) Mb.; penis (Vens.). — 2) *i betə nåk* best. *nåki* (Vens.) kælenavn til en lille dreng: *ka do så kom hæn te mæ, mej betə nåk!* jfr. nyisl. hnokki hak, nok på ten; Aasen, nykkja, krumme, kroge, f. eks. en jærnnagle.

3. nokke, uo. *nak ən tijən å·p* (Lindk.) sætte ny nokker i den; *nåk* (Vejr.) tappe noget fast.

nokkesnare, no. *nåksnår* (vestj.); *naksnår* (Kalvsl.) filte, om hvad der er uredt; *o tweñ i nåksnår* (vestj.) tvinde garnet så stærkt, at der kommer kurrer ved tenens nokker; *de gor i jæn naksnar* (Kalvsl.) bliver urede; også Sundev.

nokkesnoet, tf. om ujævnt spundet garn, der vil kurre (Thy).

nokkesnørl, no. *nåksnørəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) tyndt sted på garn, fremkommet ved for stærk tvinding.

nokvon, bio. se noget korn.

nol, no. og smstn. se nål.

nolk, no. *nolk æn nolkər* (Lem, Rlb.); heste kan *fo nolkər o æ tæñ,* de knækkes af med tang.

nollik, no. *i nåløk plaq* (Hell., Vens.) en ringe, vanrøgtet plag; betydning?

nom, to. se num.

nom, no. *nom* (Lindk., Ikast.) vist kun i en enkelt forbindelse: *de ær om o fåstǫ· æ nom o jæn; han æ næm o omyǫ·s, nær ən kiñər æ nom o· ham* ɔ: hvordan han skal tages, jfr. nam, nimme, lom; jfr. Aasen naam, isl. nám.

-non, no. se efter-, for-; ordet kommer af lat. hora nona, den 9de time; findes også hos Aasen, midaften, spisetid, isl. nón; jfr. onden; mnt. none; Sch. Lübb.

nonne, no. *non* el. *nonə æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — 1) = rgsm.; kvinde, som har aflagt klosterløftet;

imorgen skal vies de nonner fem,
stolt Elselil skal pynte alle dem,

Kr. I. 267. 14; en blind munk har bygget Tvis nonnekloster, Kr. III. 101 flg.; en n— er indmuret i Horsens klosterkirke, fordi hun fødte en hundehvalp til verden, Thiele I. 239; i ævent. træffer karlen at komme til et nonnekloster, nonnerne vil ligge hos ham og siger: „vi er ikke fruentimmer, vi er nonner!“ paven kalder dem Vorherres søstre, Kr. VII. 238. 240; abbedissen har ved et uheld fået abbedens bukser om hovedet, Arnas. II. 73; i sanglegen: her kommer de kække nonner, se Fb. Bondeliv s. 241, Kr. Börner. 297. 17, Troels Lund, Danm. og Norges Hist. VII. 99, Arwids. III. s. 188, jfr. Urquell VI. 179 øv., Weinh. Volksk. IV. 183, Ndl. Volksk. III. 39, IV. 123, Böhme, Kinderspiel s. 519, jfr. skrifte uo.; se den alm. sangleg: munken bad nonnen gi sig et kys, Troels Lund l. c.; „kogte-nonner“ en slags æbleskiver, Gr. Gl. d. M. II. 106 (Falster); „fedte-nonner“ (Møen); jfr. mnt. nunnenkenfurt, Sch. Lübb. „nonnenfurz, eine art leichtes gebäck von feinem weizenteig“; „pets de nonne“, Sachs, Franz. Wb., jfr. nonnetitter; jfr. mlat. nonna; se munk. — 2) kvinde, som ikke retter sig efter alm. skik og brug, ej klæder sig som andre (Vens.) se Ninive.

nonnetitter, no. flt. en slags flaskeæbler (Als, Sundev.); sagtens plt. form af htsk. nonnen-zitze, jfr. Schütze IV. 263, jumferntitt, melonæble.

nonni, uo. se nynne.

nont, bio. se noden.

noppe, no. *nopər* flt. (Malt, Andst., vestj.); *nop æn -ər* (Vens.) små söm med små hoveder, bruges til at slå i træskonæser (vestj.); små knopper på töj (Malt, Andst., D.), på mennesker; tuer på heden (Vens.); jfr. htsk. noppe, „wollknötchen am zeuge“; ligeså mnt.

nopperet, to. *nopərə* (D., Malt, Andst., vestj.; Vens.) fuldt af knopper, små forhöjninger, om töj.

1. nor, no. *nọr è* (Vens.) kælenavn til et barn, *met betə nọr!*

2. nor, no. *noə et* (Sundev.) en havarm, som går ind i landet med en smal åbning, *Nyfəl noə;* udt. „Nøer“ i Sønderj. som Mb. anfører er mig fremmed; jfr. Aasen, nor itk., sund, ström, smult vanddrag, ligeså Rietz s. 471; se U. Bl. I. 335.

nord, to. *nạr* (D., vestj., Thy, Agger, Mors, Hell. h., Törrild-Nörv. h.); *nọ̀r* (Vens., Andst.); *nụər* (Ålsø, Halling; Bjært); *nọr, nụər* (Davbj.); *nạr, nụər* (Gimming); *nowə, nạə* (Søvind s.); *nör* (Agersk., Skrystrup, Aller; Tinglev); *når* (Bradr.); *noə, nör* (Vonsb.); *noə, nö* (Sundev.); *nå* (Hjoldelund) = rgsm.; *rål-əŋi wæjə sọjər å nọ̀r; nọ̀r i, ætər, hæn, åpå; hạj wè hwicən hwa sọjər hèlə nọ̀r ær* (Vens.) ɔ: er faret vild el. er dum; *nạr ọ, nạr nijər* (D., vestj.); *nijər nör ọ* (Andst); *„no skompə stakəli å nọ̀r è wæj“,* Grb. 39. 39, nu humpede stakkelen afsted nordpå ad vejen; *de legər nạr* el. *te nạr i æ byj* (vestj.); *hur æ do frœ? æ æ nạ frœ; go do nạr?* (nordpå); *æ wel mæj nạr ow; æ weñ ær i nạr, gọ te nạr, æ nạr o wæstər* (Agger); *te nö, noə ọ* (Sundev.); *når ar* el. *nör ar* (Bradr.); *nå få* (Hjoldelund); *nör öwər* (Agersk.); *hur ska do hen? — nạr ọ! — de æ fañən i wål* (vestj.) ell. *de æ lisom æ lụs* (Branderup) se II. 467. 16a norden; om en stærk dram kan siges: *de æ jæn, dæ ka jæn* (gjenne) *bisərən* (lusene) *åpå nọ̀ sij* (Vens.); *viñən æ i nowə; nạr åpọ, nạə nẹə* (Søvind s.) nord på; ingen hæderlig mand eller kvinde vilde i gamle dage begraves nord for kirken (Agersk., alm.), jfr. Wille Opt. s. 205, Suffolk Folkl. s. 49. 50; „hvor sol ej kan skinne“ Cavall. Wär. I. 486; Amins. III. 72; der jordedes kjeltringer, selvmordere, forbrydere, Jyll. I. 315, Kr. Alm. V. 111. 322; udøbte börn, Denh. Tr. II. 38; grav gjordes fra nord til syd for at drille den døde, Arnas. I. 233 flg; de gamle har troet, at vejen til helvede gik nordpå, se Kr. IV. 242. 343; Sagn VI. 43; *nạr, de æ fañəns dạr* (sts.), se fanden I. 266. 27 flg., Kr. Börner. 142. 63; den anklagede stod mod n—, Peters. Danm's Hist. i Hedenold III. 192; jfr. Olrik, Saxo II. 135, dèr er Jætternes hjem; se Moltke Moe Letterst. II. 270, „nord — någjøg“; Krist. Jans. Ev. s. 94, Amer. Folkl. VII. 320, Mabinog. s. 257, Grimm, R. A. s. 808, Myth.[2] s. 762. 953; ni kolder kommer nordfra, J. Saml. IV. 110. 6; ni fylgjer, Rafn Oldn. S. II. 173, Olaf Tryggv. S. kap. 215, jfr. Draumkv. Landstad s. 82. 52. 53; „farðú til andskotans norður!“ Arnas. I. 363 anm.; „farðú norður og niður!“ Arnas. I. 457. 262 II. 518; flyvende drage nordfra, Rafn, Nord. Fort. II. 105, Ketil Hængs S. kap. 1; nordre helvede er værst og nordre hånd, venstre, gives kun til æreløse, Amins. III. 72. VI. 73; dörene i Nåstrand vender mod nord, Gylfaginn. kap. 52; dör på bygn. må ej sættes i nord, Nyland IV. 14; i Norðurskógr ligger „sorteskolen“, dens dör vender mod n—, Arnas. I. 492; ved trolddom sidde i dör til n—, Gasl. s. 53; efter solnedg. skal man vende sig mod n— og fremsige besværgelser, J. Saml. IV. 132. 57; hedninger vendte s. mod nord ved bön, Grimm, Myth.[2] s. 30, Rafn, Oldn. S. XI. 120, Jomsvik. S. kap. 44; [Odin så mod n— ved besværg., Simr. Vegtamskr. 46. 4], jfr. Arnas. I. 435, Urquell III. 92 (Zigeun.); tårnvægter må ej blæse mod n—, „der teufel leidet es nicht“, Rochh. D. Gl. I. 74; kreaturer, s. kommer n— fra, er tarvelige, sæd god, Gasl. s. 50; Lapperne kan kun øve troldd., når det blæser fra n—, Cavall. Wär. I. 441; nordenvejr er uheldigt for sæd, Nyland IV. 76. 91, for ærter; Amins. IV. 103, kålfrø; for bleg, Amins. VIII. 107; höjtidsaftnerne i julen varsler nordenvind godt, Kr. Alm. IV. 101. 5; man må ej vende s. mod n—, når man vasker hoved, Folkev. VIII. 470. 49, XI. 454. 266, jfr. Liebr. Volksk. 324. 84 (Norge) 369. 13 (Isl.); når hår og negle klippes, Arnas. II. 550; særlig kraft til troldd. er der i vand, som løber fra nord til syd, se Kr. IX. 385. 30, J. Saml. IV. 131. 56, jfr. „southrunning water“ Henders. s. 141, Folkl. Journ. I. 396, VI. 190 (Skotl.), Folkl. I. 280 (Engl.), IV. 60. 62 (Wales); ellers er regelen, at vandet skal løbe mod n—, se Cav. Wär. I. 288. 399. 404, Amins. IV. 83. 100, Gasl. s. 49, Wigstr. II. 119. 139. 367, Hazel. V. 38, Henriks. s. 6, Folkev. XI. 467. 398, Liebr. Volksk. 340. 211, Asbj. III. 243, Black s. 106; Grimm Myth.[2] 461; på kirkens nordre side skal torsdag sọrt

kats hjærte nedgraves, J. Saml. IV. 163. 152; mos af sten fra kirkes nordside, Kr. Sagn IV. 593. 12, mod gulsot, jfr. Hofb. Nerike s. 226, kalkgrus smstedsfra; Wigstr. I. 99; kvist fra træ n— for kirke, Rääf I. 128; smsteds kan man blive synsk, Folkev. XI. 476. 490; træ nordfor hus, Amins. IV. 97, Rääf I. 105; splint af gran, som vender mod nord, Nordlander, Troldd. s. 124; mos af væg, der vender n—, Sundbl.[2] 382; strå af tagets n—side, Wigstr. II. 271; husets n—hjörne, Amins. IV. 90. 91. 92; dör, s. vender mod n—, Amins. IV. 99; vætter kan stjæle øl fra kælder, hvis dör vender n—, Rääf I. 67; nordside af træ, Amins. II. 111. 3, VIII. 100—1, Hofb. Nerike s. 227, Lindh. Lappb. s. 100, Wuttke nr. 490, Kuhn M. S. s. 384. 66; med forgjort bøsse, over forgjort ko skyder man mod n—, Hofb. Nerike s. 225, Renvall s. 29; vand brugt t. trolddom udkastes mod nord, Nyland IV. 130; slagtedyrs fødder må aldrig vendes mod n—, Amins. V. 103; nyfødt kalvs fødder må vende mod n—, ej dens hoved, Nyland IV. 70; på nordside af höj skal man grave efter skatte, Kr. Sagn III. 460. 43; Helgefjæld åbnes mod nord, Peters. Isl. Færd IV. 144, Eyrb. S. kap. 11. 29; i æevent. hed en af personerne Nör, Kr. V. 36, jfr. dværgenes navne Völuspá 11, Gylfag. k. 8, Grimm Myth.[2] s. 430, se nordenvind; jfr. Aasen, nord; isl. norðr, to. norðri; se nörre-; kolde-.

nordbagge, no. en lille norsk hest; *æn lilə norbaqi te å træk æ un,* Kr. IX. 195 (Hammerum h.).

nordblus, no. *norblos et* (Agersk.) = nordlys (s. d.); jfr. „Nordbleus" Mhoff. s. 248 øverst, jfr. mnt. nordervlus Sch. Lübb., der mulig er trykfejl.

Nordborg, no. *Nöbårə* (Sundev.) en by på Als, i formen svarende til Sønderborg, smsts.

Nordby, no. landsby på Sams, skal forgå, når en sten i kirkegårdsdiget har flyttet sig til det sydvestre hjörne af kirkegården, Kr. Sagn IV. 428. 35, jfr. Nörreby; Nordby på Fanø nævnes sædvanlig: *Fånə.*

norden, no. bio. *nuwərən* (D., Lild); *norən*, de gl. *nowrən* (Vens., vestj.); *norən, nuwərən, nworən* (Agger); *nowərən* (Søvind s.); *norən* (Agersk., Bradr.) = rgsm.; *æ viň ær i æ nuwərən* (D.); *viňən æ i nowərən* (Søvind s.); *wejən ær å norən* (Vens.) i nord; ligeså Sønderj. *i æ norən* (Agersk., Bradr.); *hun gek nuwərən om, om* (D.); *„di tow lòb nowrən te"*, Grb. 47. 102; *cyən ska norən te i ætənən* (Vens.) nordpå; *„di falc i Bulhòw dè tèt nowrən te"*, Grb. 205. 56, der tæt nordfor, ligeså 5. 8; *norən te lòən* (Vens.); *„få nowrən wa dær æn gromə pøl,"* Grb. 177. 5, norden for; ligeså *få nowərən* (Sall.); *de æ gawən nowərən om* (vestj.) om et bryllup ɔ: gået overstyr; lignelsen taget fra tordenvejr, som går forbi, når skyen er kommen nordpå? *de fijəs o dröw nuwərən om* el. *flöw nar o* (D.) ɔ: gik overstyr, jfr. II. 165. 35b; *æn hy norən* (Sundev.) en rask nordenvind med klar himmel; *syňən kri å syňən donək* (torden) *gör vås it læt nåwə, mæn guj bəvår vås få norən kri å norən donək,* Gr. Gd. M. III. 218; *a tøt a såw mi åləmor, dæň dæjliq (æðəliq) rosənsblom, a tæňt hun wår i heməriq, da gek hun nuwərən om* (vestj., Sønderj.) måske helvede i modsætning til himmerig, se Kr. IV. 242. 343 flg., fanden, nord; se Aasen nordan; isl. norðan, nordfra.

nordende, no. *naræň* (D., vestj.) = rgsm.; *ka do å nå æ nöræň a de støk brø?* (N. Slesv.) til den, som spiser på en stor mellemmad.

nordenfor, bio. *nuwərən får* (D.); *norənfår* (Agersk.) = rgsm.; *let nowrən o østən får* (Hmr. h.) ɔ: lidt til nordost, se norden, 3 for 1.

nordenvande, no. *nuwərənwaň* (Agger) = rgsm.; ström nord fra.

nordenvind, no. *norənweň* (Agger); *nowrənviň æn* (Søvind s.) = rgsm.; i æevent. kommer helten til nordenvinden og spörger om vej, Sgr. XII. 208, Kr. Æv. s. 201, jfr. Asbj. I. 31. 43.

nordfjords, to. d. e. nord for Mariager fjord; *han æ narfjors fræ.*

nordgjøg, no. *norəgøq* glds. (Agersk.) bekkasin = skronnehors ɔ: noddregjøg (s. d.); kaldes nok også *norəkåk.*

nordhav, no. *æ narhaw* (Agger) ɔ: havet mod nord.

nordlig, bio. *norlə* (Vens.) = rgsm. *æ weň æ norlə* (Agger).

nordlys, no. *norlys* (D.); *norlys* (Vens.); *nuwərlys* (Mors, Vejr.) = rgsm.; *æ norlys, di blus ia·wtən* (D.) — *ær åp*

ija·ụtən (Mors); *nọrlysən brægjər stærk* (Vens.); langt imod nord findes en mængde store ildsprudende bjærge, nordlyset er genskin fra dem, J. K. 129. 32 flg. (østj.); fra sildestimer, Folkev. XI. 477. 499, se svane; „merry dancers“ Suffolk Folkl. s. 36, Folkl. II. 475 (Skotl.), „börnesjæle“ Medd. om Grönl. X. 113, jfr. Grimm Myth.² 892, — III.⁴ 214, Am. Folkl. III. 213; røde n— er forvarsel for krig (s. d.), jfr. Sgr. VII. 160. 740, Folkev. XI. 387. 145. 147, Hazel. VIII. 69. 39, Strackerj. II. 63. 333, Wuttke nr. 264, Nichols. Yorksh. s. 45; n— er tegn på forestående uroligt vejr (vestj.); på hård vinter, Sgr. VII. 159. 739 (vist alm.); ser frugts. kvinde n—, visner hendes barn, Arnas. II. 546; se nordblus, rimmænd.

nordmand, no. *nårəmaṅ æn -mæṅ* (D., vestj.); *nọrmaṅ an -mæṅ* el. *-maṅər* (Agger); *nòrmąj i* best. *-mąj* flt. *-mæjər* (Vens.) = rgsm.; *do ær æn nọrmaṅ!* (Agger) siges som en ros til livlige og opvakte börn; *dæ wa strånət æn nuərmaṅ* (Lild s.) et norsk skib; også som tilnavn: *Wolə Nòrmąj* (Vens.); nordmændene sejlede i ældre tid til Jylland med tømmer, Kr. III. 214. 301; gjorde sig bemærkede ved deres underlige sprog og derved, at de sagde du til folk, Kr. VIII. 120. 229; har jærngryde for anker, Kr. Molboh. s. 113. 357; dygtige tømrere, Kr. Alm. III. 20. 49. 53, se 7. lade II. 363. 40a; ellers knytter sig til n— forestillingen om omvandrende tiggere, der var troldkyndige, se Kr. III. 214. 302 flg., IV. 188. 263 flg., VIII. 281. 481, 299. 511 flg., IX. 306, Sagn II. 406. 273, 196. 85. 106, IV. 184. 637, 432. 49, V. 222. 812. 828, Alm. I. 102, V. 207. 518-19; Ævent. s. 305, Sgr. II. 188. 767, XI. 76. 127, Thiele II. 68, Feilberg Bondeliv s. 193, ligeså vestslesv.; J. K. s. 376. 84, Æventyr I. 213; jfr. Wigström I. 140 „norrbaggakvinna“ 148, II. 187 flg. 253. 300, Folkseder s. 82, Runa VIII. 30. 13, slgn. Mélus. IV. 375, hvor henvises t. Adam Brem. kap. 40; de tryllekyndige tiggende n— kan smstilles med håndværkssvende, der drev samme forretning i Tyskl., se Jahn Zauber s. 18; jfr. Daae, Nordm's Udv. s. 55 flg.: „Jylland hjemsøgtes i forrige årh. af såkaldte tyrkiske fanger, gamle, afdankede, skæggede, norske krigsfolk under navn af Nordbagger, som alle fordrede, snarere end tiggede“, jfr. norsker, Norge.

nordost, to. bio. *norå·ụst* (D., vestj., Agger, Sall.); *nòrò·ụəst* (Vens.) = rgsm.; *å, wel do ek ræjs te n—!* (Agger) ɔ: gå pokker i vold; *a wel ji dæ i gụ da i klòr nòrò·ụəst* (Vens.) ɔ: blæse dig et stk.; *nòrò·ụəstwẹj* best. *-ən* (sts.); jfr. bloksbjærg, bovbjærg, hekkenfelt; om formen måske skulde være en uorganisk dannelse, se U. Bl. I. 45.

nordpol, no. *nọrpọlən* best. (Vens.) især om polarstjærnen.

nordre, to. *dæṅ nọụərə ẹṅ* (Søvind s.); *æ nạr æṅ o æ mark* (D.); *æ nör æṅ* (N. Slesv.); *fålk i æ nwọrə sọụn* (Hmr. h.) folk som bor i sognets nordre ende; „havde jeg nu været ved den nordre ende af den karl!“ sagde drengen om hans mellemmad, Sgr. III. 188. 1082 (vestj.); bruges også i compar. og superl. *fat stọr åpå dæ nọrər høḷ i mjẹ̀lkstòụən; råləŋi leqə nọrəst, lòən sąjəst* (Vens.), se nordvest.

nordre dör, no. *æ nọụər dạr* flt. (Fanø); *dæ nò dər* el. *nødör æn* best. *-dön* (Vens.); *nadạr* (Mors); *naðar* el. *naðər æn* (Agger); *nårdör* (Agersk.) de to halvdöre mod nord; de lukker den nordre side af gangen, der går tværs gennem huset, se sønder dör; dören på husets nordre side, gadedör (Vens.); dören til haven, når denne ligger nord for gården; også *nakamər,* nordkammer; *natåụt,* nordtoft (Agger); *hąj wè bəskin om pẹj te nødön* (Vens.) ɔ: er kendt i huset.

nordres, to. i udtr. *æn nạrəs kål* (D.) o. lign., en karl nordfra = *æn nörəs dræŋ, kål* (Lindk.), jfr. fannik, hvor „nårret“ sagtens må være en person nordfra; smstilles kan mulig *Nóregs maðr med den ubest. betydn. af norðr-vegr, hos Egilson, Lex. Poet. via septentrionalis (A. Olrik).

nordrest, to. *nuwərəst* (Mors); *nwọrəst* (Hmr. h.); *noụrəst* (Vens.); *nòrəst* (Lild s.); *nårəst* (D.); *nörəst* (N. Slesv.) langt imod nord; *„we de nowrəst å Månəs mark“,* Grb. 167. 2; *sååən te de liq pasət atər dæṅ nwọrəst lys,* Sgr. III. 74 (Hoven s.); *åḷ nwọrəst i Tjörəŋ sọụn,* Kr. IX. 193. 28; *åḷə nwårəst,* Kr. IX. 229. 69 (Hell. h.), se nordre.

nordside, no. = rgsm.; *barən lo lyjswoqən i ðjè sæŋ i narsi o stòw* (Lild s.).

nordstjærne, no. *norstjan* (Vens.); *nuwərstjan* (Lindk.); *norstjæn* (Vlb.) = rgsm., jfr. Strackerj. II. 63; i ævent. kongen på nordstjærnen, Kr. Æv. s. 46; se nordpol.

nordstue, no. *narstòw æn* (Vejr.) navn til den stue, der ligger mod nord.

nordvest, to. bio. *norvæ·st* (D.); *norwæ·st* (Agger); *norvæj·st* (Sall.); *nòrwæ·st* (Vens.) = rgsm., om verdenshjörnet, vinden fra nordvest; *æ norvæ·st vel ǧan go te sæŋs om awtənər* (D.) ɔ: lægge sig; „nær nordvæst spøtter søndøst i nejes å mond, så vel en betåhl en ijæn a hjahtens grond“, Kr. VI. 272. 185; nordvest vinden er en person i æventyret, Gr. Æv. III. 172; *nòrwæ·stwęj* best. *-ən* (Vens.).

noren, to. se noden.

Norge, no. *Nårə* (Vens., vestj., Sønderj.) = rgsm.; *dæň dæ håə æn brę røq, ska te Nårə å bæ fiəl,* Sgr. II. 59. 319 (Lisb. Terp.), el. *a vęə snåə it, hwa dæ ka kom uð a· ham, de han wa bæjst skekət te, de wa å slå håwəðət a· ham å så sæň ham te Nårə å bæ fiəl,* Kr. IX. 96. 30. 29; han skal leve, sålænge der er stokfisk i Norge, Sgr. III. 41. 81; den går som Norges ligsalme; det går som når de synger svin hen i Norge, Kok Ordspr. 79. 895, el. det er vist den sang, de synger over deres lig i Norge, når de tager dem med hjem igen, Kr. IX. 96. 28, el. når de slæber døde helmisser hen, Sgr. VII. 173. 763, om en bedrøvelig melodi (alm., vestj., S. Jyll.), jfr. græde; *iňən do vær færə, komər di frå Nårə mæ sil* (Vlb.); en fanges klagesang i Norge, Kr. I. 34. 3. 5; præsterne i Norge er klogere end de danske på trolddom, Thiele I. 286; nisser, trolde og ellefolk er rejste til Norge, se Kr. VIII. 56. 104, IX. 198. 33; i Norge rejser de til Lapland, Nordl. Sag. s. 58; ulve drives til N—, Kr. Alm. I. 100. 78. 85; „Norge, Norgje er dativform af Norig, isl. Noregr, dat. Noregi; ældre Nóregr, gltysk Norwege“; se norsk, nordres, nordmand.

norke, uo. — 1) *nårk -ər -ə -ə* (Vens.) arbejde stærkt uden at komme frem; være dårlig tilfods, *haj ka næstən eňc nårk åstè·*. — 2) „nurke“ (Varde egn, Mb.), om spæde börn, der lader sig høre uden at græde; *æ bån leqər o norkər i æ uq* (D.); jfr. Rietz, norka, småsysle; plt. nurken Schütze, knurre; nyrke.

norkel, no. *nårkəl et* (østj.) tåbelig, jasket person.

norkelig, to. *nårkələ* (Røgen) forjasket, træt, hjamsk (s. d.); *gi mæ æn dram, a æ så n—.*

-norket, tf. se for-.

norkne, uo. *norkən norknər norknət* (Agersk.); *haň norknət alər vę ət* ɔ: fandt sig rolig i det uden at knurre.

norle, to. se nodelig; uo. se nodle.

norret, no. se fanniker, nordres.

norris, no. *noris* (Vens.) et kommersspil, svinepisker (s. d.) jfr. prikinorris.

norsk, to. *nåsk* el. *nòsk* (Vens., Lild s.) = rgsm.; *æn nòsk sòlda·t* (Lild s.); *hon snakə nåsk* (Vens.).

norsker, no. *nåskər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) en mand fra Norge, en norsk hest, spøgende om en lille mand; pastor Wenzel var en norsker og stærk lært, men han talte så norsk, at folk havde ondt ved at forstå ham, Kr. IX. 350. 156; „*nåskərn ga ham såmtir i døqti luwsəŋ*“, Grb. 71. 109; „*jèj å di hæ nåsk ku slèt eňc ta dil i løstihjæən*“, ssts. 148. 32; „*nåskərən è jan så ilcər ije, å fålåŋər djær ilpåj mè døqti gløər åpå*“, ssts. 152. 8; „*få non or təbaq wa dè gròw månə nåskərər, dè jik hærøwər å teqə, få de wa nøqt* (fattigt) *få brøj dèrøwər i di tijər*“, sts. 151. 1; *di nòskərər æ kloq fòlk* (Lild s.), jfr. Kr. Alm. V. 21. 48; en gammel norsker er troldkyndig, Sgr. IV. 166. 518, se nordmand; „norskere“ en slags gldgs konvekse metalknapper, se Fb. Bondeliv s. 326 anm.

nos, no. *nos i* best. *-i* (Vens.) lugt; *dær ær i lijə nos hærę·j* (Vens.).

-nose, no. næse; se snot-.

1. nose, uo. straffe, sætte i rette (Ribe) Mb., jfr. nese.

2. nose, uo.

nuwəs -ər -t (D., Vejr., Agger; Lyvg.);

nos, -ər el. *nosər, nost nost* (Vens.) — 1) snuse til, som væderen til fåret (Hors.); *han ær uð o nuwəs i æ væjr* (D.) ɔ: se på det; *huj står å nosər ætə wejen* (Vens.) hunden står og snuser efter vinden. — 2) snuse i andres sager; søge, spørge påtrængende, næsvist; *nuwəs i æn teŋ* (Thy); *hwa wəl do hærej å nuwəs?*

(Mors); *hañ ær alstər o nuwəs; a skal eŋən ha tej ər o nuwəs i mi sågər* (Agger); jfr. Rietz, nosa, „lukta, vädra upp något"; se nos, næse.

noser, no. *nuwəsər æn* (Mors) en påtrængende, næsvis person.

nosse, no. *nåsə æn -r* (D., Agersk.); *nåsiər* flt. (Thy); *nåsi æn -ər* (Agger); *nåsi* best. *nåsi* flt. *nåsər;* måske også *nåsər i* (Vens.) — **1)** testikler hos væder og tyr (Thy, vestj., vestslesv.); *han troi å griv ål værdən, å så grev han fañən om æ nåsər* (Elbo) om den, som venter at få meget, men intet får, se ildersaks; *æn nåsə* (Agerskov) pungen, scrotum, hos tyren (Agerskov); væderen (Agger); „nossersten" (Søvind s.) testikel, Brøchn. Saml.; væderens avlelem (Vens.); — **2)** *i pèn betə nåsər* (Vens.) en lille pæn dreng. Jfr. isl. nosi, se hunde-, ræve-, væder-.

nosseurt, no. J. T. en plante, vellugtende fladknap, platanthera solstitialis Dr. (Ålborg).

nost, no. *nåst æn nåst* (Ladelund, Vlb.) vandtrug; jfr. mnt. nost Sch. Lübb.; fris. nôst, se Outz. Gloss.

nostre, uo. *ka do nåstər mæ ən?* (vestj.) småsynge for et lille barn; *di stor å nåstrə* (Røgen) småhvisker uden at ordene kan høres; *seð o nåstər ve ət* (Bj. h.) pille i noget, som en knude, for at få den op; *go å nåstər omkre·ŋ* (Agersk.) ɔ: uden at bestille noget sønderligt, nysle; *nåstər mæ nåwəð* (Andst, Søvind s.) småsysle; „hundene nåstrede" Kr. Sagn II. 120. 78, gøede? (Haslund v. Randers); „de hørte musik og nåstren", Kr. S. I. 192. 702.

nostreret, to. *nåstrərə* (Andst.) fingernem.

-not, no. se brænde-, jfr. de under nælde anførte former.

not, no. *not æn* (D., vestj.); flt. *-ə* (Søvind s.) en fordybning, skure i et stykke træ el. lign. hvor en „fjer" (s. fjer 4) griber ind; jfr. htsk. nuthe.

nothövl, no. *nothæwl æn* (Thy) en hövl til at frembringe noter.

notle, uo. *nåtəl nåtlər nåtlət* (Andst; Mors); ft. tf. *nåtəlt* (Vens.); *notəl* tf. *notlər* (Vejr.; Hmr.) — **1)** sysle med al slags småarbejde, være nævenyttig; jfr. nytle; *haj hòr i höwlbæŋk, haj stor å nåtlə we* (Vens.). — **2)** være langsom til sit arbejde, Mb. (Mds. h.).

notler, no. *nåtlər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; Mors); *nåtlər æn* (Thy) — **1)** en håndsløv, nævenyttig person; en kluddrer, som kan göre alslags, men intet godt (Thy); person, som kan göre håndværksarbejde uden at have stået i lære, husflidsarbejder, jfr. Gr. Gl. d. M. III. 57 anm. — **2)** *æn nåtlər -ər* (Agersk.) nålemager.

notleri, no. *nåtləri·j de* (vestj.) = nottelværk; jfr. nytleri.

notlitot, no. *nåtlitåt æn* (Han h.) en ligegyldig og tåbelig person; *de ær æn nåtlitåt, dær hwærkən ģör uñt ælər gåt* (Mors); jfr. luttetot.

nottel, no. *notəl de* (Røgen) = nottelværk.

nottelarbejde, no. *nåtəlarbəð de* (vestj.) = nottelværk.

nottelgavn, no. *nåtəlgawn de* (vestj.) = nottelværk.

notteltang, no. *nåtəltaŋ æn -ər* (Andst.); *notəltåŋ æn* (Holstebro) niptang, skadenæb.

nottelvorn, to. *nåtəluərən* (S. Sams) = håndsløv.

nottelværk, no. *nåtəlværk de* (vestj.); *notəlværk de* (Røgen) småt håndarbejde.

-novelse, -novet, jfr. mnt. nouwe el. nau, snæver; htsk. benauen, bringe i knibe; se be-.

November, no. *Novæ·mbər* (D. alm.); *Nòwæ·mər* (Vens.) = rgsm.; *i nòwæ·mər månt, nòwæ·məs da* (Vens.); er det stille vejr Novembersdag (1. Novb.), bliver kornet billigt, blæst betyder dyre kornpriser, se Kr. IX. 30. 319; skiftedag for tjenestefolk; *di fløtər ə nòwæ·mər* (Vens.), se Majdag, Mikkelsdag, slgn. Stolt s. 114; jfr. lat. november, niende måned regnet fra Marts; novem, ni.

novle, no. se nögle.

novn, no. se navn.

nu, bio. *no* (alm., Ang., Vens.) = rgsm.; *de æ gal tijər, wi lèwər i no;* A. *„no!"* — B.: *„de ær eñc imən"; frå no å skal ə blyw ber; no war ə føst haj kam; haj komə no å da; sònt gor ə no om daw; hons ska mæ no· trow? no, rask! no, hwa så?* (Vens.); også som no. *de skij liq i jet no* (sts.); *no o da; frå no aw; no te daws; liq no; no straqs; no ælər alər; för o no* (D.); *no*

mæðəsam (Agger); *de ska vær no, straqs, mæ de sam* (Lb.); *a kam no så næjstən wę æ tij* (Mors); *no, de ær et imå'r!* (Mors, alm.) til den langsomme; *no no no, læ de' no vær gåt!* (D.) beroligende; „no da, så kam vi en daw te en bøj", Blich. Bindst., overgangspartikkel, se: nu det da; hundenavn i en gåde: *dè stèr ən huň vè hawəts brèj å tujər ui òwə hawət; si nò hòr a sǫ dæ huňəns nawn, git så, hwa huňən hi!* (Søvind s.), den hed: *Si no*, jfr. Sgr. VI. 51. 474;

dær stoi ən huəň på havəns bjer,
å råpət ne i havən,
nu siqə jej, va huňdən he,
de kaň I da iňt rai iňən awtən,

(Agterup) Nu, jfr. Fb. Fr. H. s. 146. 34; denne gåde med variant. er overmåde alm., se f. eks. Sgr. III. 140. 824, VI. 24. 313, 57. 527, IX. 171. 502, 191. 592, 219. 706. 707. 709. 715, XI. 156. 500; jfr. Amins. V. 64. 203; se var. og henvisn. Wossidlo Rätsel nr. 951 flg.; jfr. isl. nú, mnt. nu Sch. Lübb., htsk. nu, nun; se end-.

nubbre, uo. *nobər -ər -ə -ə* (Vens.) = næbbre; *di sa å nobərə jèsən*, pille dun af; se nabbre.

nubbret, to. *nåpərə* el. *nobərə* (Vens.); *hujən æ så nobərə*, huden er så ujævn, ru, f. eks. på grund af kulde: *tòwə æ nåpərə.*

nu det da, *naðəda* (Hovlbj. h.) bruges, hvor man går over til noget nyt: „noddeda, så sat han sæ nier å ga sæ te å fåtæl . . .", Blich. Bindst.; „noddeda, mæ moue, gi no ajt po, hva a fåteæle", Yuelb. s. 40.

nue, uo. se nå.

nue, uo. *nuw* el. *nuk -ər*, ft. *nuwə* el. *nukə* el. *nuj*, tf. *nuwə* el. *nukə* el. *nuj* (Vens.) — 1) gotte sig, göre sig tilgode; *de ka nåk wèr, haj nuwə sæ; di hò skam nukə dæm ijǫ'r, di dåqtəkòl* ɔ: dokterne har haft stor fortjeneste. — 2) også nok: *nuk dæ no! no ska do nuw* el. *nuk dæ!* skynd dig! (Hellum s., Vens.).

nuede, nueden, nuen, to. se noden.

nuer, steo. se nogen; no. se nod.

nueren, bio. se norden.

-nuft, se for-; mnt. ver-nuft; jfr. nimme.

-nuftig, se for-.

nuj, no. se nod.

nul, no. *nol æn -ər* (D., vestj.); *nål et -ə* (Søvind s.); *nòl è* best. *nòlt* el. *nòlə* flt. *nòlər* (Vens.) = rgsm.; *haň ær ət nål; go få nål; nål fræ nål kòmə nål* (Søvind); spøgende: *de ka skrywəs mæ ə roj tal* ɔ: 0 (Vens.); i Thy sagde de Gl. *æn ow* for nul: „æ tow en gammel kjælling for en par or eller tre, men fanden skröw en nul ow te" et nul o, d. e. et nul; *nomər nòl* (Vens.) kan et stk. jord kaldes, hvis bonitet sættes = 0, se tal; *træk nolər i huəs; før maňər vil i nolər* (Vlb.) to börnelege på tavlen, se 3 bløde; „samle 5 nuller uden kridt", Kr. Börner. 361. 70, man sætter spidserne af de 5 fingre i dem; gåde: hvad er det, der ligner en ring, men gælder slet ingen ting? Sgr. IX. 132. 392, 175. 555; jfr. htsk. null; ital. nulla, lat nulla [res], intet.

nulde, no. *nul æn -ər* (Agger); *nol æn -ər* (Sall.) kælenavn til et barn.

nulder, no. *nulər æn nulərər* (Agger) kælenavn til et barn, = nulde.

nuldre, uo. *nulər -ər -ət* (Agersk.) — 1) *nulər et ban*, gynge det på armene, = nusse (Agersk.). — 2) *nulər* (Lindk.) flette en firkantet snor af en streng med et redskab, der ligner en støvleknægt.

1. nulle, uo. n- el. nulre, gå hurtig med korte trin (Hovlshj. h.) Mb. Till.

2. nulle, uo. nynne (s. d.); han gik og nullede og sang, Kr. Æv. s. 15.

nulleken, se nilleken.

num, to. *nom* (Lild s., Hanh.) alvorlig, men mildt alvorlig; *de ær æn pæn pijq, hon står så nom* (Lild s.); han sidder så nom, som en kat ved en siklud, Sgr. III. 109. 509, ɔ: den venter nemlig på at få mælk, når der sis op; jfr. fornummen.

-nummen, to. se num; for-.

nummer, no. *nomər æn* (D., vestj.); best. *nomərə* flt. *-ər* (Vens.); *nòmə et -rə* (Søvind s.) = rgsm.; *haj trak ə hòw nomər* (Vens.); *a ka et nomə fræ kriəns tij* (Silkeb.) stykke, fortælling; *de ær æn hyw nomər får ən* (D.) en stor sum; det gik *te hyw nomər, æ höwəðər æ we hyw n—* (Mors) pris; foragteligt: *de ær ə gåt nomər!* (Vens.) en sær, dum person, udtr. vel fra soldatertjenesten, hvor karlene nævnes ved nummer; *gǫ sòm nòmə nål* (Søvind) ɔ: ej regnes med; jfr. lat. numerus, tal; hus-.

nummer fire, no. „n— f— plaster" som sådant udleveres emplastr. citrinum el. empl. diachylum molle; som „n— f— salve" ungvent. basilicum flavum.

nummer syv, no. *nomər syw* (Lild s.) glds. dans, se Jyll. I. 373.

numre, uo. *nomər -ər -ət* (Agger) give nummer; *æ höwəðər æ nomərəð* (Mors) ɔ: i höj pris.

nunni, uo. se nynne.

nuomdage, bio. *noomdaw* (D.); *noåmdaw* (Agger; Vens.) = nutildags.

nuomstunder, bio. *noomstuň* (D.); *nòòmstòňə* (Søvind s.); *noåmståň* (Agger); *nuåmståň* (Snejbjærg); *nuåmstun* (Hvilsager); *noomstòj* (Vens.) = rgsm.

nuomtider, bio. *noomtijər* (D., vestj.) = rgsm.

nuppe, uo. i udtr.: *de ska wi nopəs å snopəs åm* (Lild s.) det skal vi nappes og trækkes om; sagtens også ellers; jfr. nappe.

nurke, uo. se norke.

nus, no. *nus æn -ər* (Agger) — 1) et spædbarn; *mi betə nus.* — 2) vorten, hvoraf barnet dier; jfr. nus V. S. O.; patte-.

nusk, no. *nusk æn* (D., vestj.); *nøsk è* (Vens.) et rusk f. eks. i håret; *han gåw ən* (hesten) *æn nusk mæ æ töm; de ga hwær nusk i æ hus* (D.) det ruskede bestandig i huset.

nuske, uo.
nusk -ər -ət (Andst, Agersk.);
nosk -ər -əð (Lild s.);
nøsk -ər -ə (Vens.)
ruske; *stòrmən noskər i taqəð* (Lild s.); *æ nuskət i· ham får å få ham vaqən* (Agersk.); *æ ær så kol te de nuskər i· mæ* (sts.) så jeg ryster; *han nuskət æ hæst åp i æ moň* (D.); *nøsk ham! de nøskə mæ* (Vens.) bragte mig til at gyse.

nusle, uo. *nusəl nuslər nuslət* (Agersk.) *nusəl et ban*, pusle med det, gynge det på hænderne; herhen hører sagtens: *nosəl* (Holstebro) arbejde uden fremgang el. kraft; jfr. nysle.

nusling, no. *nusləŋ æn -ər* (vestj.) kælenavn til småbörn.

nusse, uo.
nusə -r -t (D.);
nusi -ər -ət (vestj., Sall., Søvind s.)
— 1) ryste; *nusə mæ æ huwə að ət* (D., vestj.) ryste på hovedet, jfr. negre; *æ ska nusi dæ* (Agger) ryste dig, tumle med dig; *æ huň nusiər i æ tow* (Agger) rusker i ulden; *do må et nusə mæ æ pæl!* (D.) rokke ved; — 2) skultre sig; *hå do utöj, do nusər dæj sådən?* (Andst, Elbo., Tåning, Søvind s.); „nussie sig ved noget" (Lisbj., Torp) være modstræbende; jfr. V. S. O. nusse, gnide med henvisn. t. isl. núa for gnúa, gnide; se snussi; nokke, nutte.

nusseben, no. *mi lilə nusəbijən!* (D.) kælenavn til et barn.

1. nussel, no. membri muliebris nomen quoddam verecundius et honestius (Sønderj.) Mb. efter Outz., jfr. V. S. O. nusse 3. have legemlig omgang med.

2. nussel, no. *[nosəl æn]* (Holstebro) en person, der arbejder dårligt.

nusselvorn, to. *nåsəlwårn* (Vejr.); *n— te hans arber,* ɔ: som arbejdet går langsomt for.

nut, no. *nut i* best. *-i* flt. *nut* (Vens.) mandlige lem.

nutritum salve, no. lægemiddel, der udleveres ungv. acetat. plumbi.

nutte, uo. *nuət sæ, nutər nutət* (Bradr.) skultre sig, jfr. nusse.

ny, uo. se nyde.

1. ny, to. *nyj* (D., Agger, Thy, Mors, Rårup); *nøj* (Vejr., Davbjerg, Sall., Løgst., Hell. h.); *nyj* ell. *nyc* hak., huk., itk. = flt.; også: *nyt* itk. (Vens.); *nòj* itk. *nòjt* flt. *nòj* (Mellerup); *nòj* itk. *nòjt* flt. *nòj* (S. Sams); *nèj* itk. *nèjt* flt. *nèj* (N. Sams); *nej* [itk. *nejt* flt. *nèj*] (Ålsø); *ny* itk. *nyt* flt. *ny* (S. Jyll.); *nyj nyjər -əst* (D., Agger); *nyj* el. *nyc, nyjər, nycəst* el. *nyjəst* (Vens.); *nèj -ər -əst* (S. Sams); *nèj -ər -əst* (N. Sams) = rgsm.; *i nyc maj, (kun, huks); maj æ nyc, nyc mæjər* (Vens.); *nøj klæjər, è nøj hus, nøj hus, de æ nyt* (Løgst.); *et nòj hus; husət æ nòj, de æ nòjt å si ðæ* (Mellerup); *æ huəs ær nyt* el. *ny; et ny huəs* (Bradr.); *floŋkəndəs nyc* (Vens.) se flunkende; „hind bestefoe bygt en nø gord te dem", Jyd. II. 18. 2 (Horsensegn); *de blywə jor å nyc; di bəjøňc åpå nyc; de æ no hil nyt* (Vens.); *dæň hò kåst trèj kronər å nòj* ɔ: fra nyt af; *min nòj klèjə* (Søvind s.) ɔ: mine stadsklæder, selv om de er ældre end de „gamle"; *de æ snår nyt o sijə dæj* (D.); *nøj fålk bruqər nòj skekər* (Randers); „*de æ gåt, nær de gaməl ka now de nyj!*" *så æ kuwən, æ ǧæjsləŋər jæpəð i æ skål* (pippede i skallen), *dæň-*

gåŋ hun koqəð dæň sist fjærəŋ gos (Mors); „*de æ gòt, de gaməl ka wår, te de nyĵ komər!*" *da oð di sijst gos dæň daw, dæ wa sprat fò ði nyĵ ǧæjsləŋər* (Lild s.); jfr. Aasen ny; isl. nýr; nyt; på-, splinter-.

2. ny, no. *nyĵ* (Thy); *nøĵ* (Hmr., Davbj., Hell. h.); *nyc* ell. *nyĵ è* (Vens.) nyet af månen; *nøjən æ klòr ia·wtən* (Løvel) nyet skinner klart; *vi hòj nøĵ igo·wə* (Søvind s.); *nyjə tæjəs ija·wtən; no æ nyjə kwælc* (Vens.) nu er nyet kvældet, gået ned; hisset ser jeg det himmelske ny, kongens sön af sky, J. Saml. IV. 109. 4, af en trylleformel, jfr. det følgende: hisset ser jeg den himmelske hjort (s. d.) med sine takker tou; Gr. Gl. d. M. II. 155. 2, råd mod tandpine; man siger 3 gange i træk, når man ser nyet: nu ser jeg igen det velsignede ny med dine to takker, gud bevare mig fra tandve og pine til jeg ser dig med tre takker, jfr. Wutke nr. 231. 453, Urquell I. 186. 23; lördags ny er sjælden god, söndags ny er aldrig god, men gud nåde os for mandags ny (Mors) ɔ: nymåne, som indtræffer lördag, söndag el. mandag, giver usikkert eller slet vejr; som vejret er, når nyet tændes, holder det til ved fuldmåne, Thiele Overtro n. 66;

når nyet hænger med en sæk,
fylder det både æ å og æ bæk,

Kr. IV. 364. 189, Thiele Overtro nr. 89; er der ring om nyet, bliver det regnvejr, Kr. Ordspr. s. 532; höns skal tages i ny, svin i næde (s. d.), Kr. VI. 270. 162; får skal klippes, slagtning ske i ny, Sgr. VIII. 16.16; hår klippes, årelades, J. K. 125. 14 flg., jfr. W. Gregor 151; hvad der sås i ny gror godt over jorden, Thiele Overtro nr. 296, jfr. Wuttke nr. 65; tages ormefrø i ny, kryber ormene ud af munden, Wigstr. I. 125; træ bör fældes tre dage efter at nyet er tændt, Thiele nr. 324 (Sæll.); første mandag efter at nyet er tændt øves trolddom, sts. nr. 629; jfr. Aasen ny, isl. ný itk., Grimm Myth.[2] s. 673; nymåne, nytænding, næde; nyårs-, Povlsmesse-, Povls-.

nybagt, to. *nyĵbaqt* (D.) = rgsm.; *no nybaqt brøĵ; hąĵ æ nybaqt* ɔ: nylig bleven et el. andet.

nybillet, to. nysgerrig, se Kr. Æv. III. 186; jfr. 3 bille.

nybretten, to. *nybrètən* (Vens., Thy, Agger); *nybrorən* (Ang.) nysgerrig; som både vil høre og fortælle nyt.

Nybro, no. i udtr. *hwæm dæ no war i Nøjbro!* (N. Sall.), et alm. udtryk fra gilder, når skænkeren forsömmer sin pligt; N— er en bekendt kro mell. Skive og Viborg; „køre gennem N—" Kr. Börner. 513. 21, navn for „Sol og måne" (s. d.) legen.

nybrodden, to. se nybretten.

nybær, to. *nybən* (D., Lindk.) også: *nybær* (Andst.); *nybor* (Vejr., Mors); *nybə* (Agger); *nybər* el. *nybær* (Vens.); *nybærəň* (Sall.); *nybårən* (Agersk., Bradr.) om en ko, som nylig har kælvet; *æn kow som nys hå bor* (Vejr.); *di nejəs æ nybor* (Mors) ɔ: den drypper; *a hò còbt ən nybər kow*, jfr. 1. nevver.

nybårer, no. flt. agre med første års græsvækst, Mb., jfr. nyland.

nydde, no. se nydje.

1. nyde, uo. et udtryk fra leg: *a vel et nyð ət; de nyðəs et, do ska bær dæj ræt að* (D.) jeg vil ikke lade det gælde, det gælder ikke; *de nyðəs it* (Støvr.); i Koldingegnen: *han vel et nys ət; a nycər dæ*, tager dig, passer på dig; *a nycər mæ siəl*, passer mig selv, går ud af legen; *de nysəs eňc*, gælder ikke, strider mod legens regler; *nyc dæ!* sidste slag i leg (Ajstrup, Vens.), jfr. dog: nyse.

2. nyde, uo.
nyĵ nyjər nò nøt (Vens.);
nyð nyðər nøð nøt (Støvr.);
ny el. *nyr nyrə nøər nåt* (Elsted);
nyĵ nyjə nøi nòt (Tåning);
ny nyə nøi, ny el. *nåt* (Søvind s.);
nyjð -ər, nøð el. *nöt, nöt* (Agger)
= rgsm.; *nyĵ è mòlti ma; a nyjər è gåt or å din muĵ; di skal ny jawnt ðl saməl* (Vens.) have lige meget i arv; *mòn vi snòə ska ny dæň èr å si ham iǧæ·n?* (Søvind s.); jfr. Aasen njota; isl. njóta.

nydelig, to. *nyðələ* (Lild s.); *nyðələ* el. *nyrələ* (Agger); *nylə* el. *nyələ* (Vens.); *nyðəli* (Søvind s.) — **1)** om mad: lækker, således at det har nyhedens interesse; *de æ nyðələ å fo nøĵ* (få noget) *fæsk fesk* (Lild s.); *de æ nylə å få sop, de æ så læŋ sin, wi fæk de; i mèlma mæ spejcò åpå æ så nylə om såmən* (Vens.). — **2)** = rgsm.; „å så sku I si henner nørrelæ spind", And. Begr.; hun var da så nydelig kjön, Kr. V. 51, se nysselig;

også D.; *de æ så mø nylə no tèw; hon æ så nylə i di klę̀ər* (Vens.); jfr. htsk. niedlich; plt. nüdlich, Schütze.

nydelse, no. *nyrəls æn(?)* (Lemvig); *nyjðəls æn* (Agger); *wi ska hå ən n—* ɔ: vi skal nyde noget; jfr. 2. nyde; „alle fik en n— og sagde så farvel til hverandre“, Kr. Alm. II. 13. 32.

nyden, to. *han ka ęt wæ sæ nyðəň mæ dæň kåst å lön̩* (Mors) nöjes med, bjærge sig med; *wi kan ęt wæ wòs nydən mæ əð* (Thy, også Fjaltring).

1. nydje, no. *ny æ -ə* (Bj. h., Røgen, Silkeb.; Søvind); *nyj æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *nyð̲ə æn -rər* (Andst.); *nyð̲i æn -ər* (Lb.); *nyr̲i æn -ər* (Holmsl. kl., Holstebro); *nydi*(!) *æn -ər* (Thy); *nyr̲ə æn* (Sundev.) en trækølle, tit forsynet med jærnringe, til at drive kiler ind med, når man kløver træ f. eks.; til at slå gamle lervægge istykker med (Thy); *æn sœr nyr̲i* (vestj.) et klodset menneske, skal også betyde en lurer (vestj.); *è pa nyjər* (Vens.) et par klodsede træsko; *sæt jæn̩ æ nyð̲ə får æ vikast* (Jælling); „en nør ve æ vejkast“ (N. Slesv.), Gr. Gl. d. M. II. 139. 228, ɔ: sætte en stolen for dören, lægge en hindringer ivejen; man kunde knap se noget af hendes nydde for snus og skidt, Sgr. IX. 28, hoved? jfr. Aasen nydja, isl. hnyðja, huk.

2. nydje, uo. *stǫ o nyr̲i* (vestj.) lure.

nydjefedt, no. *nyð̲əfjæt de* (Andst.) får man, når man slår sig med en nydje, jfr. hegle-, karte-.

nydjehoved, no. *nyð̲əhowəð* (Andst.); *nyr̲əhǫi et* (N. Slesv.) hoved på en stor trækølle; fig. en stor klodset person.

nyfalden, tf. *nyjfål̥ən* (D.) om sne = rgsm.

nyfødt, to. *nyföj̥* (D., Thy, Mors); *nyfèj̥* (Vens.); *nòfòj̥* (Søvind s.); *nyföjt* (Agersk.); *nysföjt* (Bradr.) = rgsm.

nyfødtmælk, no. *nyfömjælk de* (Sundev.) råmælk.

nygne, uo. *nykən* (Ang.) også *nåkən*, rokke af stedet: jeg vilde flytte ham, men kunde ikke n— ham, jfr. nokke.

nyhed, no. *nyhij̥əð æn* (vestj.); *nyjhið æn* (Agger); *nyjhjè æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *nòj̥hij̥ə æn* (S. Sams); *nòj̥hẹi æn* (Søvind s.) = rgsm.; *de war eňc ən skön̩ nyjhjè* (Vens.), låneord.

nyk, no. uo. se nok, nokke.

nykjærnet, to. *nyjk̑an̲ət* (D.); *nycan̲t* (Vens.) om smör = rgsm.

Nykjøbing, no. *Nøjk̑øvəŋ* el. *Nyk̑øw̲əň* (Mors) en købstad på Mors.

nykke, no. *nøk̩ər* flt. (D., vestj.) = rgsm.; *do hǫr ǫl̥tə så mån̲ə nøkər, få nøkər* (Vens.); *dæň hò nøkə* (Søvind) om hest; *kyl di støk̩ər, som do hår di nøk̩ər, så komər do ęt te mæ!* (vestj.) Kr. VI. 277. 244, jfr. IV. 376. 325, Sgr. VI. 70. 669, J. Kamp 61. 35, kan siges af en pige, når en karl kaster noget til hende, og hun ikke vil have med ham at göre, se billing, snold, sprøkke; „han har nykker som de Lysgård helmisser“ se Kr. Ordsp. s. 507; jfr. Aasen, nykk hak., ryk, indfald, lune; mnt. nuck Sch. Lübb.; nokke; se herre-, pige-, ulve-.

nykket, to. *nökə* (Sundev.) fuld af nykker, om börn og heste.

nykløver, no. *ny·klæw̲ər di* (Hvirring s.); *di nòj̥ klèvər* (Elst.) = nylanding.

nykogt, tf. *nyskoqt* (D.); *nòs-* el. *nòkǫqt* (Søvind s.) = rgsm., især om grød til forskel fra mælkegrød (s. d.); *nòkǫqt grǫə* (Elsted).

nykommen, to. *nykomən* (Vens., Agger); *de æ nykomənt* for hedeboere at få fersk fisk ɔ: sjældent; lækkert, fordi det sjælden sker, jfr. nydelig 1.

nyks, to. *nyks* (Ang.); *nøks* (D:, Åbenrå, Vlb.); *haň vu n—* (Vlb.), fik nykker, blev egensindig, vred; mest om kvinder og börn.

nyland, no. *nyləň* (D., Lindk.); *nylaň de* (Agersk.) = nyling; *æn nyləňs aw̲ər* (D.); *sæt æ kręe uð o æ nyləň* (Lindk.).

nylanding, no. *nylæň̲əŋ æn -ər* (Hvirring; Himmerl.) tægt med kløver, som ligger ud efter korn; se nykløver.

nylandsbårer, no. flt. el. nylændsbårer (Vens.) Mb. = nyling.

nyledens, bio. *nyl̲əns* (Mellemslesv.) nylig, for kort siden.

nylig, bio. *nyl̥ə* (D.); *nòl̥ə* (Søvind s.); *nøl̥ə, ǫl̥nøl̥ə, fånøl̥ə* (Gjedv.); *nòl̥ə* (S. Sams); *nel̥ə* (N. Sams) — **1)** = rgsm.; *haň æ nòl̥ə kòm̲ən* (Søvind s.). — **2)** endelig, først: vi fik den nylig for seks år siden (Vor. h.) ɔ: først for 6 år s—; han kommer nylig (N. Sams) ɔ: han vil snart komme; *haň kòmə nòl̥ə i mow̲ən*, kommer først imorgen; *I æ far̲ə, vi ska*

nḁ̀lə te å bəgyn̄ (Søvind s.) I er færdige, vi skal først til at begynde; se for-.

nyling, no. *nyḷəŋ æn -ər* (vestj.; Mors, Thy, Sall.) første el. andet års græsmark, som ligger ud efter korn (havre); *fo æ køjər o æ nyḷəŋər* (Rkb.); *han ær o æ nyḷəŋər* (vestj.) befinder s. i en behagelig stilling, el. er til gilde; jfr. bårer; *æ nyḷəŋər* flt. rødknæ, rumex acetosella, der groede i mængde på de umerglede agre.

nylre, uo. *nyl̄ər nyl̄ər* ft. tf. *nyl̄ər* (Vens.) smånynne, intr.

nylægn, to. n— jord: jord, som nylig er udlagt til græs (Bj. h.) Mb.

nyløben, to. om agre, der første år ligger ud med græs; *do ma eñc go øwər di nylḁ̀bən a̱qər* (Vens.).

nymalket, to. *nysmålkət* (D.); *nysmalkəð* (Lild s.); *nysmalkə* (Vens.); *nḁ̀målkət* (Søvind s., Elst.) = rgsm.

nymand, no. *nymañ* (Vlb.) spottenavn til en mand, der ikke har betalt sin indtrædelse i bylaget med et gilde, s. Feilb. Fr. H. s. 55; igang.

nymers, to. bio. *nymos* (Agersk.) — 1) nyt; *de æ nymos å sẹ dæ hæ̱r;* se Kok, Dsk. Folkespr. der henfører det til gl. dsk. nymære, se V. S. O. IV. 134; — 2) to. begærlig, higende, lysten efter, som syge efter mad, Mb. eft. Outz. fra Sønderj.

nymodens, to. *nyjmuw̱ədəns* (D.); *nymoðəns* (Agger); *nḁ̀jmu̱ərəns* (Elst.) = rgsm., jfr. nymers.

nymåne, no. *æ nyj mo̱n* (D.); *æ nyj må̱n* (Agger) = rgsm.; man siger, at den ny måne holder den gamle i sin arm, når man i nytænding (s. d.) kan se den hele månes omrids, Kr. IV. 364. 185; *nẹr di añər fær æ ny må̱n å se, så fær æ ən å* (vestslesv.); man hilser på den, Ström. Søndm. I. 536. 4, se nyårsny; indtræffer den søndag er det „ugodsligt", Folkev. XI. 389. 167; den bringer lykke Amins. VIII. 114; ved n— indtræffer forandring af vejr (vestslesv., alm.); får vi n— mandag, kommer der regn, især om nymånen tændes mandag formiddag (vestslesv.), se 2. ny; bliver det regn om sommeren tredie el. fjerde dag efter nymåne, får man et vandet måneskifte (vestslesv.); ligger nymånen på ryggen, varsles frost (vestslesv.); *nẹr æ ny må̱n leqər å æ røḳ, så tæjnər əl te stræŋ frö̆st* (Branderup); står nymånen op således, at den hælder såmeget, at vandet kan løbe af den, varsles regn i 30 dage, Kr. IX. 22. 209, Sgr. VII. 208. 809; i n— skal bryllup holdes, Wigstr. Folksed. s. 39; m. h. t. overtro om nymånen se Grimm Myth.[2] II. 676, Wuttke nr. 65, Hazlitt Brand III. 155; se hjort I. 625. 25 a, måne, nyårsny; tandpine.

1. nynne, uo.
nyn̲ -ər -t nyn̲t (Vens.);
nøn̲ -ər -ət (D.);
non̲i tf. *-ər* (Vejr.);
nun̲i -ər -əð (Agger)
= rgsm., småsynge; *go å nyn̄ åpå i saŋ; è nyn̲i* (Vens.); *æ gọr å nøniər så stel̲,* Eftersl. s. 249. 281 (Fjaltring egn).

2. nynne, no. *nyn̲ər* flt. (D.) rodstokken af tagrør, phragmites, Trin.; af dem danner hyrdedrengene *nyn̲əflöjtər;* navnet af flöjtens nynnende lyd, eller fordi man nynner i den for at den skal give lyd? Aasen har nyna huk., legetöj, hvormed man frembringer visse toner ved at holde det i munden.

nyre, no. *nyjr æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *ny et nyrə* (Søvind s.); *nyr æn -ər* (D., vestj., Hell.); *ni̱r æn* (Tved.); *nyə æn nyr̲ə* (Sundev.) = rgsm.; n— af slagtet dyr nedgraves som offer til vætter, Cav. Wär. I. 275; hund har kun én n—, se I. 677 24 a; jfr. Aasen nyra, isl. nýra itk.; htsk. niere.

nyrebetændelse, no. *nyjrbətæ̜jəls æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

nyrefedt, *nyrfjè̜t de* (D.) fedt, der sidder om nyrerne, flomme-.

nyrelukket, to. *nyrlåt* (D.); *nyrloḳət* (Malt); *nyjrlut* (Vens.) siges om slagtede kreaturer, når nyrerne er fuldstændig lukkede af fedt el. tælle; fig. om en fed person; om pibehoved fuldt af skorpe (Vens.).

Nyrenberg, no. i udtr. *de æ nåk Nyr̲ənbærə kra̱m* (D.) godtkøbs sager.

nyretælle, no. *nyjrtaḷə* (Vens.); *nyrtaḷə de* (D.) tælle ved nyrerne på et slagtet kreatur; *han lawər ent a æ nytalə* (Åbenrå) han lever ikke fattigt, dårligt; *te stja̱n* (stjærner) *i pøḷsən broqt di nyjrtaḷə* (Lild), se mavetælle; jfr. nød.

nyrke, uo. røre ved, slide på, handle med hænderne; jeg skal ikke n— hans döre (Ribe) Mb., jfr. norke.

nyrken, to. *nøṛkən* (Varde), *han wå n— öwər o skryw,* nöjeregnende, vanskelig ɔ: skrev nødig.

nyrri, no. se nydje.

1. nys, no. *nyjs æn* (D.); *nys* ell. *nøws è* (Vens.); *nøs et* (Støvr. h.); *nys* (Ang.) høre, få nys om = rgsm.; *vi ka gi ən nyjs frå wås* (D., glds.) ɔ: lade høre fra os; *do ka ji mæ ə nys om ə, å få nøws om no* (Vens.); jfr. Aasen nysn, isl. njósn huk., vink, nys om noget.

2. nys, to. dorsk, dvask, om fisk (Frederikshavn egn); ordet kan ikke nøjere oplyses.

3. nys, bio. *nys* (D., vestj., Vens., Mors; Sønderj.); *nys* (Thy); *nøjəs* (Fjolde) = rgsm.; *nøs, liq ȯlnøs* el. *ȯlnøsən* (Tåning); *nysəns, nys* (Sem); *få nys* (Vens.) for kort siden; *al nys* (Mors); *ol nys* (Agersk.); *nəs* (Søvind) i betydn. af nylig 1. 2; se nyssen; for-, u-.

nysbruet, tf. *nysbruət* (D.) nybrygget.

1. nyse, uo. — 1) *nyjs nyjsər nyjst nyjst* (Vens.) „tage“, når man leger tagfat. — 2) *di ku it nys å'p mæ me* (Hvilsager, Horsens egn) ɔ: hamle op med, holde stangen; manden og konen *ka it nøs å'p mæ hinå'n, a ka it nøs å'p mæ dæ* (Lisbj. Terp).

2. nyse, uo.
nys nys nyst nyst (D.);
nys nys nøs nöjsən el. *nyst* (Andst) tf. *nyst* (Gjedv.);
nys nys nøs nyst (Søvind s.);
nys nyəsə nøəs nyəst (Elsted);
nys -ər nyst nyst (Mors, Lild s., Agger);
nyjs nyjsər nyjst nyjst el. *nycsər nøs nøst* (Vens.)

= rgsm.; *de nøs a o, de må vær sañ!* (vestj., alm.), jfr. Thiele nr. 605, Sgr. VIII. 89. 260, Kr. IV. 381. 380, J. Kamp 403. 29, Sm. Medd. II. 49, Arnins. VIII. 111, Urquell III. 165. 11, Strackerj. I. 31. 22, Wuttke nr. 309, Ndl. Volksk. III. 147; „*nysər do å kul, så hjælp dæ guð! mən nysər do å toba'k, så hjælp dæ dæwlən!*“ *så æ præst te æ kæləŋ, hun nyst i æ kærk* (Mors); *a ska lær ham å nyjs!* (Vens.) ɔ: være skikkelig, föje sig; den, der nyser, *hakər cø* (Vens.); *nè mæ nycsər åpå fȯsti hjat, så fo mæ i trèskoful wȯj hèlər åsə ən luks åpå sæ eən awtən* (Vens.); *dæñ, dær nys fastəñ, skal få ən rus* el. *ən vår for iñən awtən* (N. Slesv.); *dæñ, dæ nyjst əpo fåstən hjat, ska blyw ful eñən awtən* (Lild s.), jfr. Cav. Wär. I. 366, Gasl. s. 50; nyser man med maden i munden el. fastende, vil man snart få en rus, Kr. IV. 381. 378, VI. 279. 263. 296, Sgr. VI. 71. 674; el. spörge lig, J. K. 382. 12, Kr. IV. 389. 466; sker det söndag morgen, får man en gave, inden ugen er ude, Sgr. VIII. 223. 924, Kr. IX. 56. 607; jfr. Suffolk Folkl. s. 129; nyser man over dejgtrug, spörges lig, Sgr. IX. 231. 770; nyser man hårdt, får man lykke, J. K. 403. 29, let død, J. K. 381. 02, se nysen; nyser syg, skal han ej dø; J. K. 403. 29, Kr. Sagn IV. 584. 26; gör man et ønske og nyser, opfyldes det, J. K. 403. 29, jfr. Meyer Abergl. s. 217, Tylor Anf. II. 368 (Zuluer); den, som nyser ved nadver, juleaften, nyser en anden ud ɔ: varsler død, Kr. Anholt s. 115. 299, jfr. Sundbl.² 141, Wille Opt. s. 185; trolden kan ikke tage brud, da hun nyser, og der ønskes: „g- velsigne!“ Kr. IV. 285. 401, Molb. Æv. I. 191, nr. 33, hvad der synes at måtte være historien, Grimm Irische Elfenm. s. 107, Yeats s. 89, Hartl. Science s. 95 ned., jfr. dog Vang Reglo s. 35; barn kan ej forbyttes, når der siges: „gud signe!“ Hauken. IV. 546, jfr. Arnas. I. 499; slgn: ved dette ønske til nysende genfærd kan det løses, se Grimm S. I. 270. 225, Wuttke nr. 768, Hartl. Science s. 244; da den „sorte død“ (se pest) rasede, kunde folk straks mærke, når de skulde dø; thi de begyndte da altid at nyse, og såsnart det skete, gik de op på kirkegården, for at dø der på den indviede jord, Kr. VI. 228. 311, VIII. 335. 577, Kr. Sagn IV. 556. 90-92. 95. 07, 564. 12. 41. 67, Thiele Overtro nr. 606 m. henvisn., derfor ønskes: „*guj vəlseqn dæ!*“ (vestj.), jfr. Sgr. VIII. 117. 497; en anden forklaring, Rivista II. 476; skikken er særdeles alm. jfr. Cav. Wär. I. 366; Folkev. XI. 450. 229; Arnas. II. 553 ned.; Pomm. Volksk. III. 122. 11, Strackerj. I. 66. 73, Ndl. Volksk. IV. 69. 10, Ons Volksl. V. 1. 21; Laisnel II. 117, Mélus. I. 456, IV. 62; Henders. 136, W. Gregor s. 27, Nichols. Yorksh. s. 87, Hazlitt-Brand III. 142, Aubrey Remains s. 103. 150. 177; Folkl. Journ. I. 357 (Magyar), Ch. Notes 257. 259 flg., Folkl. Rec. II. 36 (Madagask.); hos antike folk, Grækere, Romere, Vilde, Tylor Anf. I. 97, Maury

Magie s. 163, Grimm Myth. s. 1070, Plin. Hist. nat. XXVIII. 5. 15, Jatakaerne nr. 126. 155; historier: „gud velsigne det bæst!“ siger Uglspil, Kr. Molboh. s. 165. 463; börn skal sige med foldede hænder: „gud velsigne vor vise, nådige skolemester!“ Kr. Alm. VI. 55. 129; börneleg: tre hold siger „has hes his“, Kr. Börner. s. 214. 39; *a nycsər dæ!* se 1. nyde; jfr. Aasen njosa, isl. hnjósa; htsk. niesen.

nyseblomme, no. *nysblom æn -ər* (Agersk., vestslesv.) en plante, volverlej, arnica montana L.; bruges som snus til helbredelse, se Sgr. V. 72. 548 (Skanderborg).

nysen, no. *nysən æn* (vestj.); *nyjs æn* (Agger); *nyjsi* (Vens.) = rgsm.; *dær kom æn nysən öwər mæ* (vestj.); *de kam øwə mæ som è nyjsi* (Vens.); *de kam å mæ som et nysən* (N. Slesv.) ɔ: pludselig, uventet; den, som har hårde nyse, får en hård død, Kr. IV. 381. 379, se 2. nyse.

nysgjerrig, to. *nysğærə* (D., vestj., Agger); *nyjsjèrə* (Vens.); *nysğèrə* (Søvind s.); *nysgirə* (Valsb.); *nysğerə* (Bradr.) = rgsm.; *do ær et nysğærə, mæn do vil ğan veð ålten* (vestj.); *æn nysğærə Taməs* (Støvr.), *nysğærə Pæjə* (Gjedved) en nysgerrig person; *han æ så nysğærə, han ka spør æn kal å ən ğæl ku* (vestj.); også om n— rakker: *ska wi spel „nysjèrə?“* (Vens.); heraf: *nysjèrihjè æn* (sts.).

nysgjerrig rakker, no. se rakker.

nysgjerrig tosse, no. se tosse.

nyskyst, tf. *nøskøst* (Lisbj. Terp) nys kysset, mild, glad; *do si så nøskøst u, som do hå så it fåt i fjöwtən daw,* Sgr. II. 61. 367 kan siges til den, som ser tvær og uglad ud.

nysle, uo.
nøsəl nøslər nøsəlt (Mors, vestj.; Vens.);
nysəl nyslər nysəlt (Malt)
arbejde el. gå langsomt (Vens.); pusle med småting, *a ska ha let o go o nysəl ve* (Lindk., Sønderj.); *nøsəl we əð* (Mors) arbejde, således at det ikke skrider; *han gor å nøslər å* (Mors) går langsomt og dårlig; „di gær å nysler“, raver som beskænkede folk, efter Outz. (Sønderj.) Mb., jfr. nusle, se plt. nüsseln, Schütze „zauderhaft arbeiten“.

nysleskank, no. *nøsəlskank æn* (vestj.) en person, som ingen vegne kommer med sit arbejde.

nyslevorn, to. *nøsəlworn* (Mors) langsom i sit arbejde el. gang; „nysselvorn“ måske „nystelvorn“ (Ang.).

nysleværk, no. *nøsəlværk de* (vestj.) arbejde, som ikke skrider fra hånden.

nyslingsgræs, no. J. T. 336 en plante, syre, rumex acetosa L. (Thy), mon ikke nylingsgræs og rumex acetosella?

nysmalket, to. se nymalket.

nysse, uo. se nyde.

nysse, uo. *nys -ər -t -t* (Vens.) kysse (s. d.).

1. nyssel, to. *nysəl* (Agersk.) livlig, rask til at røre sig; en person bliver så nyssel, når han får lov at göre det, han har lyst til.

2. nyssel, no. — 1) = nysselværk; *do gor å tòr nøsəl* el. *tòr nysəl wòr* (Vens.) ɔ: sysler med småarbejde. — 2) en gammel nøssel (Mors), en gammel udslidt mand, der kun ævner at göre småsyssel, Mb.

nysselig, to. bio. *nysələ* (Vens., D.) = rgsm., se nydelig.

1. nyssen, to. *nysən* (Årh., Lisbj. Terp.) nysgerrig; *så blöw han nysən å løst å dæn føst si,* Kr. IX. 244, (Lisbj. Terp.).

2. nyssen, bio. to. *nøsən* (Røgen, Søvind s.) — 1) = nys, d. e. nylig; se 3. nys. — 2) først: „a wogent nøssen nejst dau ve å høe mi mue slovvegræe uh i goeren“, Yuelb. s. 37, se nylig, 3. nys. — 3) *de wå da nysəns!* kjönt, nysseligt (D.); *do si så nøsən u* (Lisbj. Terp.) glad, frisk.

nyst, no. han gav mig et n— (Angel) et vink.

nystand, no. *så ka vi bəgøn o nystån* el. *nøjstån* (vestj.); *ska wi no ek bəgyn o nyj stan* (Agger) på ny, forfra; *o nystanən bəgynər vi, så æ dæn påt uð* (D.); så skal de til at arbejde på nystand, Kr. V. 2.

nyster, to. *nystər* (Vens., Lild, Thy, Mors, Vejr.) pyntelig, smuk, nydelig, om småbörn, føl; *æn nystər bətə jæn; haj æ så nystər som æn kow ku ha slekə ham* (Vens.); *ə pa nystər lam,* glat, kön; „*to nystər hwij brøstər hò hawfrowərn*“, Grb. 125. 34; „*æn nystə betə jæn*“, ssts. 145. 24 om en mus; pæn, om pyntede börn, som ser godt ud, også om voksne (Thy); *få si så nystər uwð, sin han fæk hans skæq å* (Agger); som har et fornöjet udseende, kun om börn (Mors);

livlig smuk, *æn knøw betə nystər bår* (Lild); opvakt, livlig (Hern., Vejr., Holstebro).

nyt, no. *nyt* (vestj., Vens., Sønderj., vistn. alm.); *nòjt* (Søvind s.) = rgsm., nyheder: *hør, spør, fåtæ·l nyt* (vestj.); *hå do noj nyt o fåtæ·l idå·?* (Agger); *hå do hor nèjt?* (N. Sams); nyt flyr om by *som æn tråw ask* (N. Slesv.); „no hoj slajekjællingern noj nøjt å rehn mej“, Tkjær II. 3; *veə du nu nòjt?* (Søvind s.); *de æ nyt som sjælən skijər, te gaməl hæst for føl* (vestj.); *de æ nyt som sjalən skir, de i stårk for ə føl;* sladderkællingen *jər eñc òñc ən hør nyt å før nyt; „no spè wi nåk nyt!“* kan siges, når en kommer, der ses sjælden; *de æ nyt o sijə dæj!* (vestj.); i skæmtehist.: *ka do et fo vilt, så ka do fåtæ·l ham nyt* (vestj.) Gr. Gl. d. M. III. 196, Kr. Æv. III. 74; se 1. ny; flyve-.

nytle, uo. *nøtəl nøtlər* (Lindk.); *nødəl nødlə* (Sundev.) være nævenyttig, jfr. notle; *å nødəl i æ hoklai* (Sundev.).

nytleri, no. *nøtlərij de* (Lindk.) småarbejde, jfr. notleri.

1. nytte, no. *nøt æn* (D., vestj., vistn. alm.); *nøt æn* best. *-ən* (Vens.); *nòt* best. *-ən* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; *tè èŋən værdəns nòt* (Søvind); *te ean wèrsəns nøt; do hò bådə nøt å fånòwəls o ə; miə te stas ən te nøt* (Vens.). — 2) *tè nòt* ɔ: til gavns; *hañ ku spèl, å dè tè nøt* (Søvind s.). — 3) *tè nòt* ɔ: godt, ordentligt; *du må gåt gøjər ət, neə du ka gøjər ət te nòt* (Søvind s.); jfr. Aasen, nytte itk.; isl. nyt huk.; se u-, van-.

2. nytte, uo.
nøt -ər nøt nøt (Andst);
nòt -ə nòt nòt (Elsted); ft. tf. *nòt* el. *nòtət* (Søvind s.);
nøt -ər nøt nøt (Vens.) —
1) benytte, bruge, *a ka eñc nøt dæj tròj* (Vens.) bruge, kun nf.; *gaməl hus kañ ən støt, gaməl pålt* (pjalter) *kañ ən nøt* (vestslesv.); *hañ ka nøt ål slaw* (D.) d. e. han stjæler; han havde en sko, og den, der kunde nytte den . . ., Kr. V. 49; *føst heð ən „nøtən“, mən så vil ål æ smo dræŋə nøt ən, o så fæk ən æn slem nawn, så di tur et kom te ən* (vestj.), se fugl 2. — 2) tjene, gavne; *de nøtər dæj et, hwa do så sæjər* (D.); *dè nòtər ålər òw stèjət* (Søvind) ɔ: ikke en smule; *de nøtər eñc, do krøtər ijæ·n* (Vens.); jfr. Aasen nytta; isl. nýtja, benytte.

nyttelig, to. *nøtlə* (Sall.); *nøtlə* (Sundev.) — 1) nævenyttig. — 2) *nøtələ* (vestj.); *nøtlə* el. *nøtələ* (Vens.) gavnlig, som er til nytte; det er en grumme nyttelig ting for mig at få den, Kr. V. 136; *dær æ såmö·j, dær æ ham nøtələ* (D.) formildende udtr. for: han stjæler.

nyttelse, no i forbindelsen: *nøtəlstræ* (Malt, Andst) gavntømmer, ligeså Ang.

nyttig, to. *nøtə* (vestj.); *nòti* (Søvind s.); *nøti* (Vens.); *nøtə* (Agersk., Bradr.) — 1) = rgsm. (alm.); jeg var godt nyttig om at få hår puttet op i bundtet, Kr. VI. 206 ɔ: passede nöje på at . . .; *tæj ət nøtə mæ* (Andst) omhyggelig; se u-, van-. — 2) håndnem, nævenyttig (Andst) *nøtə å æ hiñər* (Agersk.); *nøtə å· sæ* (Ø. Lygum); se små-. — 3) pæn i klæder (Bradr.), også i arbejde. — 4) påfaldende, snurrig, uforklarlig, *de ær æn nøtə spel mæ di ulæntårər,* at de hjemsøger ét sogn og skåner et andet, *de æ nøtə mæ di gal hiñər; mi hiñər vær så nøtə rø* (Vlb.); *de vår da nøtə!* (Agersk.), snurrigt.

nytændelse, no. *nytæñəls æn* (Agger) = nytænding.

nytænding, no. *nòjtæñəŋ* (Hmr.); *nyjtæñə* (Agger); *nytæjnəŋ æn* (Støvr.); *nytæjəŋ i* (Vens.) nymåne, tænding af nyet; *no hår vi n—* (Hmr.); ligger nytændingen på ryggen, skal pigerne vogte sig for karlene det måneskifte, Kr. IV. 375. 321; regner det første mandag efter nytænding, vil det regne meget i følgende måned, Kr. IX. 22. 207; se 2. ny, nymåne.

nyv, to. uo. og smstn. s. nöje.

nyår, no. *nòjoə* (Søvind s.); *nyc-* el. *nyjor è* (Vens.); *nyjor æn* (D., vestj.); *nyår* (Bradr.) = rgsm.; *goda·w, o ən glelə nyjor, o ən kærəst ve æ lor iñən ən añən or!* (D., Malt, Andst), nytårsønske til unge, spøgende; *gleðəliq nyjor sku sèjəs, eñən wi kam fòbi·j dæñ føst bjælk, hèləs sku wi skrywəs po bjèlkən* (Lild s.), ligeså Vens., navnet skulde stå der og ses af nyårskytterne og andre gratulanter; hilsen jfr. Harl. & Wilkins. Lancash. Folkl. s. 217, Fb. Bondeliv s. 246; *skyð nyjor iñ* (D., vestj.) skyde (s. d.) udenfor folks vinduer nyårs aften, alm. skik, de skydende bliver indbudt og trakterede; jfr. Kr. Alm. IV. 133. 374-77, Tr. Lund VII. 63 flg., Ndl.

Volksk. III. 228; *hað jèṇ skòt nyjọr eň, hèlər æn gụə wæṇ hað slån æn poṭ əpo dạr, så fiəlt* (skjulte) *haň sæ jow nåk, mæn nẹr di kam uẉð æṭər ham, past haň ænda˙ əpo, te haň wa næṃ å feṉ, å så bløw haň slæbt eṇ å skul ha hans straf: brø̣ å bræṉwin å kafə* (Lild s.), jfr. Strackerj. II. 29. 295; af andre morskaber, der nyårs aften blev drevet, kan nævnes, at man slog en potte med tör aske, ind ad stuedören, på kakkelovnen, el. man havde potteskår i en sæk, som man slog med på yderdören, alt almindeligt; man slog potter på döre og havde gerne en halm- el. hømaske for ansigtet for ikke at blive kendt; blev man greben, trakteredes der med mjød, sekt, kage, pebernødder, se Museum 1892 s. 150 (Helsingør), jfr. Kr. Alm. IV. 133. 372, Sgr. XII. 225. 816, slgn. Folkl. Journ. IV. 127 (24 Jan.), 113 i Novb. (Cornwall); kaffekedlen (D.) el. nadvergryden stjæles rundt om i gårdene og gæmmes, se Grb. s. 33 nr. 12 „Nategryen", Sgr. IX. 207. 630, Kr. Alm. IV. 133. 373, jfr. Folkl. Journ. IV. 129; låger og ledde løftes af og skjules, Sgr. VII. 225 (Fyn); n— regnedes at begynde i Norden d. 23 Novb. se Hazel. V. 13, jfr. Weinh. Altn. Leb. s. 375; i Engl. og romanske lande 25 Marts se Hardwick s. 58, Laisnel I. 47.

nyårsaften, no. *nyjosaẉtən æn* (D., Andst); *nøjəsaṯwtən* (Søvind s.); *nyòsaẉtən i* (Vens.) aftenen för nyårsdag, se juleaften; trakteres med god mad og drikke (alm.), jfr. Sgr. XII. 225. 815, Strackerj. II. 29. 295; hunden skal have lidt med af alt, Kr. IX. 33. 349; der drives alskens löjer, se nyår; dobbelt lys tændes, Sgr. XII. 225. 813; börn går rundt og synger, Kr. Alm. IV. 132. 371 (Sundev.), jfr. Urdsbr. II. 47, Pomm. Volksk. III. 87, Folkl. Journ. II. 25, IV. 122, se rumlepotte; dreng, som er født n—, kan se skjulte ting, Kr. IV. 230. 325, 388. 460; råber man hundens navn ud i gården, skal tyvene blive så langt fra gården som det høres, Sgr. VII. 76. 462; når nadveren er spist, skal en pige, inden nogen anden, gå ud og råbe: „gimmerlam!" så fødes flest gimmerlam i året, Sgr. III. 125. 588, jfr. Kr. Alm. IV. 140. 385; istedetfor at tage dugen af bordet, svøber husmoderen den varlig om brødet og lægger sædekorn af forskellig slags ved, at sæden ret må trives i marken, Thiele Overtro nr. 298, Kr. Alm. IV. 137. 26; ældste pige skal fodre hestene, mens karlen sidder inde ved bordet, så trives de godt, J. K. 190. 73; bjærgmand byder bonde til gæst, Kr. Sagn I. 147. 547; aftenen er særlig skikket til varsler for året, som kommer; den, hvis skygge (s. d.) sés uden hoved, skal dø, Kr. Alm. IV. 135. 9-13, se I. 655. 47 b, Wille Opt. s. 185; den, som er søvnig n—, skal dø, Kr. IV. 389. 474, jfr. J. K. 382. 1206; tages lyset af bordet eller slukkes, varsles død, Sgr. VII. 78. 475 flg., Kr. IV. 389. 472 flg., Thiele, Overtro nr. 658; den som først holder op at spise, den hvis brødstykke hund tager, skal dø først, Kr. Alm. IV. 135. 7. 8; man må møde med penge i lommen, skal spise tidlig, husfaderen skal spise en stor skefuld grød, alt for at få lykke i året, Kr. Alm. IV. 135. 2-5; man kan sidde ved kirkegårdsport og se alle årets døde, de skal møde ved deres grave, se Kr. Sagn II. 402. 262. 268. 275. 277-82, 478. 520, Alm. IV. 138. 40, Anholt s. 93. 229; jfr. sitja úti á krossgötum, Arnas. I. 436. 306. 223, Rochh. D. Gl. I. 195, Pomm. Volksk. V. 94, Mhoff 348, slgn. „watching in the porch St. Mark's night" (25 Apr.) Suffolk Folkl. s. 32, Nichols. Yorksh. s. 84, Folkl. Journ. I. 362, VI. 275; et aks af hvert slags korn lægges hen til hunden, den kornsort, hvis aks den først snuser til, skal blive bedst i det kommende år, Kr. IV. 369. 244, Alm. IV. 136. 19 flg.; el. tre stykker brød lægges hen til den med de ord: „det er rug, byg, havre!" Kr. IX. 26. 268, Sgr. VII. 76. 461 (Horsens), Thiele Overtro nr. 617; el. man skriver på randen af et låg kornsorternes navne og dækker hvert navn med et stykke mad og byder hunden det; kornsorten, der svarer til det stykke, han tager, vil i året lykkes bedst, Sgr. VII. 77. 466; en blank kniv stikkes ind i et rugbrød for hver kornsort; den kniv, der om morgenen er mest anløben, varsler den bedste afgrøde for sin kornsort, Sgr. VII. 77. 465, Kr. VI. 273. 199, IX. 26. 268, Alm. IV. 137. 23-25, Thiele Overtro nr. 618; økse må ej lægges på bord, Kr. Alm. IV. 137. 29; en skilling, et stykke brød, en klud lægges på bordet; en person skal iblinde vælge en af delene og får så i

året penge, dagligt brød el. armod som han vælger, Sgr. VII. 77. 468; el. der lægges et stykke brød, en ring, noget jord under tre forskellige skåle (s. d.); som man vælger, får man udkomme, ægteskab el. død, Kr. IX. 34. 358, Alm. IV. 137. 32; el. en kam, noget sand, intet, J. K. 69. 69, Thiele Overtro nr. 616, jfr. Haukenæs IV. 362, Liebr. Volksk. 325. 92 (Norge), Wille Opt. s. 186, Djurkl. Nerike s. 56; går man tre gange avet om kirken el. mod solen rundt om huset el. tager man et lagen over hovedet el. ser man gennem hullerne af et såld ind ad vinduet nyårsaften, ser man de personer sidde uden hoved, som skal dø i året, Sgr. VII. 77. 469. 471. 474, IX. 235. 814. 818, Kr. VI. 285. 330, IX. 33. 352 flg., slgn. Sagn II. 558. 312, Gr. Gl. d. M. II. 242. 384, J. K. 385. 1227, Thiele Overtro nr. 645. 46, jfr. Wigstr. I. 117 flg., II. 97. 147; „årsgång", Cavall. Wär. I. 154. 177. 192. 223. 241. 271. 291. 328. 342. 391. 467. 491, Hofb. Skogb. 52, Runa IV. 82, Rääf I. 105, Sm. Medd. II. XVI. XIV, Aldén Getap. 93. 129, Wille Opt. s. 185; „halloween", Am. Folkl. VI. 260, Urdsbr. VI. 155. 38 (Bagpomm.), Pomm. Volksk. I. 49; tuder gårdhunden under nadveren, varsles død, Gr. Gl. d. M. II. 242. 383 (Fyn), Kr. Alm. IV. 135. 6; når ilden rages, klappes asken til; findes næste morgen sporet af en fod el. et hul el. en hestesko deri, varsles død, Sgr. IX. 235. 815. 817, VII. 77. 472 flg., Kr. IX. 33. 350, Alm. IV. 138. 34-36, J. K. 382. 1211, Thiele Overtro nr. 653, jfr. Aubrey, Remains s. 95; små dynger salt lægges for hver person i huset; den dynge, der om natten er bleven fugtig varsler død, Sgr. VII. 77. 467, Kr. Alm. IV. 136. 15; går man til kirkegården, graver en tørv op og lægger den på hovedet, så kan man se, hvormange døde der i året skal føres til kirkegården, samt hvilke andre tog, der skal komme, Kr. IV. 243. 344, VIII. 380. 687, jfr. IX. 187. 19, Alm. IV. 136. 14; Thiele Overtro nr. 642, Strackerj. I. 92 a; man kaster en tøffel bag over hovedet mod dören; falder den med hælen til dören varsles liv, med tåen død, se J. K. 395, Gr. Gl. d. M. II. 242. 385, Sgr. IX. 235. 816, Kr. Alm. IV. 139. 46-49. 384, jfr. Liebr. Volksk. 324. 91 (Norge), Wille Opt. 186, Strackerj. I. 88. 115, slgn. Grimm R. A. 65; kl. 12 skal man hælde hviden af et æg i vand og lade den stå, af de figurer, der næste dag er fremkomne, kan man slutte sig til, hvad året skal bringe, Sgr. III. 124, VII. 77. 470, Kr. VI. 274. 201, IX. 33. 355 flg., Alm. IV. 138. 42-44, J. K. 68. 66; mange slige glas kunde man nyårsmorgen se stå i vinduerne, Museum 1892 s. 152 (Helsingør); også kan til samme brug hældes smeltet bly i et glas vand, Thiele Overtro nr. 612; går man baglængs ud af en dör med et lagen over hovedet, kan man se sin lykke skreven på taget, Kr. IX. 33. 351, jfr. Pomm. Volksk. I. 50; en pige stiller n— tre lys på bordet, sætter tre stole i række på gulvet, ved hvert lys stilles et glas (s. d), i det ene skænkes vin, i det andet øl, i det tredie vand: lidt för kl. 12 lægger hun sig på stolene og fremsiger en besværgelse; ved midnatstide kommer hendes tilkommende kjæreste (s. d.), tager et af glassene og byder hende at drikke, vinen betyder rigdom, øllet velstand, vandet armod, se J. K. 68. 67 flg.; kærestevarsel i vand (s. d.), Kr. Alm. IV. 140. 386; andre kærestevarseler, se Pomm. Volkskunde IV. 45. 7-12, VI. 25. 42 flg., Rivista I. 236; el. hun lægger tre sedler, hver med sit navn på, under hovedpuden og trækker en af dem om morgenen, Kr. IX. 34. 359. 355, Alm. IV. 139. 45, J. K. 65. 62, Sgr. III. 125. 587, Thiele Overtro nr. 613; besværgelsen findes mulig i J. Saml. IV. 119. 24, jfr. Mhoff 518. 37, Henderson s. 101; se helligtrekongersdag, kjæreste, æble; pige går n— ud i stald, slår liggende ko med rugstrå, der har aks; så mange slag, hun slår, inden dyret rejser sig, såmange år skal hun gå ugift (N. Slesv.); hvis det ikke blæser, skal man gå ud og ryste frugttræerne, konen i huset skal nøgen binde halm om deres stammer kl. 12 (Møen), Kr. Alm. IV. 137. 30, Gr. Gl. d. M. II. 242. 386, Sgr. III. 125. 589, VII. 76. 463 flg. (Fyn), Thiele Overtro nr. 312, jfr. Pomm. Volkskunde V. 56, III. 185; man skal blive oppe til kl. 12 og skrive det nye årstal på dören med kridt, det bringer lykke, Kr. IX. 33. 354, Sgr. VII. 78. 477; göre vældig stöj, Kr. Alm. IV. 140. 383; så skal man udtale gode ønsker for året, drikke et glas, men hælde det halve af dets indhold ud af vinduet, Sgr. VII. 78. 478; er man sent

på færde med sit arbejde n—, får man kun lidet bestilt det år, Kr. IX. 26. 267, jfr. Alm. IV. 135. 3; blæser det, bliver der krig, Kr. IX. 26. 266; såmange levende fluer, der findes n—, såmange daler skal manden lægge op i året, Kr. IV. 369. 245, jfr. Grimm Myth.[2] II. 716, Strackerj. I. 89. 117, jfr. nr. 122, Arnas. II. 571, Djurkl. Unnarbo s. 74.

nyårsaftensdag, no. *nyosa·wtənsdaw* *æn* (D., Andst) dagen för nyårsdag.

nyårsdag, no. *nòjəsda·w* (Søvind s.); *nyòsda·* best. *-dawi* (Vens.); *nyjəsdaw* (D., Lindk.); *nyəsdaw* (Bradr.) = rgsm.; skal alle hekse i kirke, Sgr. X. 11. 12 (Sæll.); er det godt vejr n—, skal man få godt vejr i året, godt høstvejr, Kr. IX. 34. 363, Sgr. VII. 79. 482; er vejret tykt og tåget, skal mange dø i året (vestslesv.), Kr. IX. 34. 363; blæser det n—, bliver det et godt frugtår, Sgr. VII. 79. 483; skinner solen n—, sålænge en rytter kan sadle sin hest, kommer der ingen krig, Sgr. VII. 79. 484, I. 47. 199; bliver året frugtbart, Thiele Overtro nr. 1, Kr. Alm. IV. 141. 9; man må ikke sy n—, så får man bulne fingre, Kr. IX. 26. 269.

nyårsgave, no. *nòjəsgaw æn* (Søvind s.); *nyòsgaw* (Vens.); *nyjəsǥaw æn* (D.; Malt) — **1)** = rgsm., gave man modtager eller giver ved nytårstid; i Vlb. går börnene rundt og hilser: *goimårən mæ nyəsǥaw*, jfr. Fb. Bondeliv s. 246, se Cavall. Wär. I. 303. — **2)** „å så blöw hun mi gajilam å a hin nøjorsgaw da, degång te di djelt kjærster ued i kål- å pigi-law da“, Blich. Bindst., sigter til en f. eks. i Randers egnen alm. skik, at der af „gadebassen“ (s. d.) ved legestue i julen uddeles til hver enkelt i karlelaget en pige, der bliver hans „gadelam“ (s. d.), mens han er hendes nyårsgave; de giver hinanden foræringer og følges til legestue i årets løb, jfr. Fb. Bondeliv s. 274 flg., Jyll. I. 109. 111, Kr. Alm. IV. 6. 5-12; legestuen sts. s. 7. 10; *dæň føst kålmeňəsk, dæ kam i dæň nyj or, bløw kuenəns nyjorsgaw, å han skul jo føst traqtiərəs å så mot hun òp mæ æn fòræraŋ te ham mjèstəndiəls æn stuər æbəl; dæň næjst, dæ kam, bløw dæň èlst pijqəs nyjosgaw å sånt bløw di we; di føst kweňmeňəskər, dæ kam, wa maňəns å kåləns nyjosgawər* (Lild s.); „dele n—r ud“, börneleg: A. hvisker navn på en genstand til B., C. hvisker, uden at kende A.'s besked, hvortil den skal bruges, Kr. Börner. s. 510. 04.

nyårsmorgen, no. *nyjəsmån æn* (D.); *nyòsmòn i* (Vens.) = rgsm.; står solen rød op n—, varsles krig, Sgr. VII. 78. 480, Kr. IX. 34. 362, Alm. IV. 140. 2. 3. 4, Thiele Overtro nr. 2; trækker man n— uafvidende sin vest vrang på, skal man ikke det år blive fattig, Kr. IX. 34. 361; man skal stiltiende n— give hvert kreatur tre aks af hver slags sæd, så bliver de ej forheksede, J. Saml.[2] I. 47 (Vens.); man må altid sørge for at få noget udrettet n—, så vil det gå godt med arbejdet i året, Sgr. VII. 78. 481, jfr. Cav. Wär. I. 303; den, der får kreaturerne først vandede, får störst lykke, Kr. Alm. IV. 140. 1, 134. 376, se vand; man skal mærke sig, hvem der først kommer i gården, er det et kvindfolk fødes hundyr, en mand handyr, Kr. Alm. 140. 7, jfr. den eng. forestill. om betydn. af „first foot“ n—, se Folkl. IV. 309 flg., VII. 90, Am. Folkl. IV. 121, Mélus. III. 277. 11 (Vosges), Rivista I. 238. 315.

nyårsnat, no. *nyjəsnat æn* (D.); *nyòsnæt æn* (Vens.) = rgsm.; er der fløde på vandet (s. d.) kl. 12, Sgr. VII. 66. 375 (Sæll.), jfr. Mhoff 169. 231, Liebr. Gervas. 229. 129 (Frankr.), Volksk. 33; såmange gange hanen om natten galer i træk, såmange daler skal kornet koste, Kr. VI. 273. 200; er det stjærneklart, bliver det et godt ærteår, Sgr. VII. 78. 479; n— kl. 12 står man op på stole, springer derfra ned, ind i det nye år (Malt), jfr. man stiller sig i række bag hverandre og springer ind i stue over dörtrin, „hopper ind i det nye år“ (Bornh.).

nyårsny, no. *nyjəsnyj* (D., Malt); *nycòsnyc* el. *nyjòsnyj è* (Vens.) første nymåne i det nye år; „nyårsnøj sidder höjest på skøj og dybest i døj“, Kr. IX. 22. 214, betydn. af sætningens sidste halvdel er mig dunkel; nyårsnyet må ikke røre ved jul, men ved kyndelmisse og fastelavn; kommer det ikke tidlig nok, så må man gå ind i faste med det, hvilket som oftest vil ske; regelen er: nyårsny skal man gå i faste med, men det skal ikke være yngre end tre og ikke ældre end ni dage ind i faste, Kr. IV. 363. 182, Alm. IV. 142. 2; i Mols var

det skik ved nyårsny at tage et brød, løbe ud med det, række det op mod månen og sige: „nyårsny! flæskebøste! Vorherre give os godt korn at høste!“ Thiele Overtro nr. 118; jfr. skikken at hilse på månen, Cavall. Wärend I. 301, II. XVIII, Kr. Alm. IV. 141. 390, Brand Pop. Antiq. III. 155, Aubrey Remains s. 36. 83. 131, se nymåne; man må ej se det under tag (s. d.), el. tagbryn, el. gennem ruder, så bliver man luset, slem til at slå istykker, får hovedpine i året (vestslesv., alm.), se Kr. IV. 363. 179. 181, VI. 270. 163. 165, IX. 22. 213, Sgr. VII. 206. 797-99, J. K. 125. 13; man må vogte sig for at få det at se, når man går i byen, thi så vil man blive slem til at rende i by i det kommende år, se Kr. IV. 363. 180; man bör ikke se n— tomhændet, så får man hovedpine, men skal tage pengepung, kornneg, mælkespand, kaffekande el. andet i hånden, så kan man i det kommende år vente overflod af hvad man har, jfr. Kr. IV. 363. 177 flg., VI. 270. 163, IX. 22. 210 flg., Alm. IV. 142 flg., Sgr. VII. 206. 803 flg., J. K. 125. 10. 11, Thiele Overtro nr. 117. 610, Museum 1892 s. 154, slgn. Henderson s. 114, W. Gregor s. 151; man må ikke første gang se det spejlende sig i vand, det varsler død, J. K. 125. 12; ønsker man noget, når man ser det, opfyldes det, se Sgr. VII. 207. 802, jfr. Wigstr. II. 285 ned; *nær nyjosnyj wa tæn, skul piqərn tijən* (tiende) *uwð mæ æn støk brø å æn skèləŋ fòr å sij əpo nyj, mæns di lå mærk we trij salmər, å de skul hèlst wær brojsalmər, fòr så blòw di ġywt; war əð liqsalmər, så skul di dø; tøt di, te nyjosnyj hèlt* (hældede) *så møj, så skul dær manə piqər blyw lòkəð dæn or* (Lild s., alm., vestslesv.), jfr. Kr. IV. 363. 176, IX. 22. 212, Thiele Overtro nr. 610, J. K. 68. 65, 81. 117, Sgr. VII. 206. 800 flg., slgn. Wigstr. I. 118, Skytts h. s. 155, Gasl. s. 28, Strackerj. I. 91. 122; se salmebog; når pigen tre gange læser, den aften nyårsny bliver tændt: „o, du ædelige nyårsny, som skinner for mig så gerne! og er der noget menneske i verden her, som har mig kær, da skal han lade sig syne for mig i nat udi drømme!“ får hun sin tilkommende ægtefælle at se i drömme, Kr VI. 270. 164; el. „i aften jeg ser nyårsny, det skinner for mig så klar; er der nogen i verden født, som gud mig haver beskikket, så lad mig drömme om ham i nat, og intet mig deri forhindre!“ Sgr. VII. 208. 806 (Fredericia egn); så skal hun gå stiltiende og baglænds i seng, jfr. Harl. & Wilkinson, Lancassh. Folkl. s. 70; se *Agathe, Helligtre-kongersdag; kjæreste, nyårsaften; går den stjærne, som ledsager nyet foran, skal bonden i det kommende år søge tjenestefolk, går den bagefter, skal de selv tilbyde sig, Kr. VI. 271. 166, jfr. Djurkl. Unnarbo s. 74, Cav. Wär. I. 302; om varslerne af n—, se Hofb. Nerike s. 212, Amins. IV. 106, VIII. 85; i Norge gjaldt det „julenyet“, se Wille Opt. s. 186.

nyårsskytte, no. *nyjorskøtər æn -ər* (D.) person, som skyder nyår (s. d.) ind.

nyårsønske, no. *nyòsønsk è* (Vens.) = rgsm.

næ, no. se net, næde.

næb, no. *nev æn nev* (Andst); *nev æn -ər* (D.,, vestj.); *nep* el. *nev æn* (Vejr.); *næv et* best. *-ət* flt. *nèvi* (Søvind s.); *nev et nèbiə* (Gjedved); *neb æn neb* (Thy; Lild s.); *nèb æn nèb* (Mors); *neb è* best. *nebə* flt. *neb* el. *neb* (Vens.); *nep æn (!) neəp* (Agersk.); flt. = ett (Bradr.); *næb et* = flt. (Fjolde); *nef et nef* (Sundev.); *næf et* (Ang.) — **1**) = rgsm.; næb hos fugl og hvad der ligner det, redskaber formede som næb; jfr. ande-, fugle-, gåse-, høge-, kors-, krage-, skade-, storke-, tudse-; anden i ævent. kan først blive mske, når næbbet er skåret af den, Kr. V. 117; følgende talemåder kunne mærkes, *å stek nèbiən saməl* (Gjedved, alm.); *han fæk jæn öwər æ nev* (vestj.) ɔ: blev hårdt vist til rette; *hæŋ mæ æ nev* (D.) være legemlig forkommen, nedslået; *di vel ha djær nev ålstæjər* (vestj.) om næsvise, påtrængende msker; *dæn skal hå ən nev som ən skåð, dær ska vær ål fålk təmåð* (vestj.); *di stor no dær o hwesər nev ijæ·n* (Hern.) hvæsse næb ɔ: drive tiden hen med snak; *hål mæ di neb* el. *nebər!* (Agger) ɔ: hold mund; *han hår et så stuwər nev o pek mæ, som han hår håð* (D.); *de hår han et pekət mæ hans æjən nev* (vestj.) ɔ: selv udrettet; *sto o hwil nev*, Kr. VIII. 138 (vestj.) stå og hvile sig; *sèj mæ set ta næv* (Søvind) ɔ: intet få, mens andre spiser. — **2**) næse hos msker i smsætn. hvesenæb (s. d.). —

3) *æ nev o æ hjöl̥ə* (vestj.) spidsen af den (?). — 4) *dær ær eŋən neƀ we di luw* (Agger) skygge på din kasket. — 5) *è sèr weqtiq neƀ* (Vens.) skældsord, både om pige og karl, med betydning af overmod, ufredsommelighed, *haj ær è stusenc neƀ,* ligeså Randers egn; se dratte-, knobbre-, pilre-; jfr. Aasen nebb, næv; isl. nef itk. næse, person.

næbbe, uo. *nef nefə nefə* (Sundev.); *do skal il nefə mæ· i ålt,* snakke med, blande dig i.

næbber, to. *nevər* (vestj.) vims, næsvis; *hwa do æ nevər!* jfr. næbbi, nybær.

næbbes, uo. *neƀəs* (Vens.) = rgsm.; *neƀrəs* el. *neƀəs* (Vens.) trættes, kives, om börn; *nèviəs* (Søvind s.) næbbes som duer.

næbbestævne, no. *nevstöwn* (D., Lindk.); *nep-* el. *neƀstöwn æn* (Vens.) i udtr. *o kom te o sto te n— får æn uwər* (D.) måtte stå til ansvar for det; *di stu å hòlc neƀstöwn æn hil tijm* (Vens.) ɔ: sladdrede; *hon hòlc sònt æn nepstöwn øwər ə* (sts.) gjorde væsen af det.

næbbet, to. *nevə* (D., vestj.); *nevə* el. *nevəgə* (vestslesv.); *nevre* (Ikast); *neƀə* (Vens.); *neƀə* el. *neƀərə* (Agger) næsvis; mundrap, *de æ sònt i neƀə tøs* (Vens.); *nebə hön fææ æntən knæp ælə kærn* (Åbenrå), alm. ordspr.; jfr. bleg-, hvese-, lang-.

næbbi, no. *nevi æn* (vestj.), måske også: *æn nevər* (vestj.) en næsvis pige.

næbbre, uo.

nevər nevrər nevrət (D., vestj.);

neƀər neƀrər neƀrəð (Thy, Mors); ft. tf. *neƀrə* (Vens.) —

1) plukke med næbbet, måske mest om gæs og ænder, dog også om andet fjerkræ; *neƀər æ kuwər* (Thy) plukke i kornet, om höns. — 2) pille dun og blodpinde ud af slagtet fjerkræ (vestj., Mors, Thy, Vens.) også: *ka do et nevər dæm dun å mi kåwl?* (Andst); *nevər at* (Hvejsel) pille, løske ærter; *sej o nevər* (vestj.) sidde og pille med noget, uden at arbejdet skrider. — 3) *neƀər sæ* (Thy, Mors, Vens.); *nevər sæ* (vestj., Agersk.); *nefər sæ* (Bradr.) om fugle: pille sig i fjerene, pynte sig med næbet; *æ höns seðər o neƀrər dæm* (Andst); jfr. nabbre.

næbbre-i-bille, no. *æn neƀər i be·l̥* (Vens.); *nevəribi·l̥ æn* (vestj.) = næbbi; *æn neƀəriba·n̥* (Agger) et mundrapt kvindfolk.

næbbrejærn, no. *nevərjan æn* (Lem, Rkb.) = næbbresaks; penis.

næbbresaks, no. *nevərsaws æn* (Malt, Ribe) sender man börn i byen efter for at lade dem gå til nar; også: „nebbejærn" (Gjern h.) se messingståltråd.

næde, no. *æ ne̜* (Holstebro, Davbj.); *ne̜r* (Sall.); *nèj æn* (Vens., Hell. h.); best. *-ən* (Rougsø h.); *ne̜* el. *nijə* (Thy) = rgsm.; sidste kvarter af månen; *haň komər boðə i nyj o næj* (Agger) ɔ: til enhver tid; *no æ nèjən gon åp, gon nir* (Vens.); *nejəð skiən* (Tved) 1. måne, 2. næde af månen; svin skal slagtes i næde, Kr. VI. 270. 162; nej, da kryber kød ind, Wigstr. I. 125; træer skal plantes, Sgr. VIII. 16. 16; jfr. Wuttke nr. 65, da gror rødder; jfr. isl. nið itk. flt. niðar; Grimm Myth.[2] 673.

næder, no. og smstn. se nadver.

nægte, uo.

næjt -ər -ət (Andst.); ft. tf. *næjtəð* (Agger);

nèc -ər -ə -ə (Vens.), jfr. m. h. t. form nikke;

næəkt -ər -ət (Bradr., Agersk.);

neəkt -ər (Angel.)

= rgsm.; *haj nècə sæ sil de nøwæ·ndist; de ka eňc nècəs* (Vens.); hyppigere: *sæj næj* (vestj.); se synne uo.; helten får den gave, at ingen kan nægte ham det første, han beder om, se Asbj. II. 189.

næjling, no. *næjləŋ æn -ər* (vestj., Vejr., Mors, Thy) de små sömstumper, der går igennem hestens hov, når der slås sko under, og som smeden kniber af; i ældre tider tog bønderne dem hjem og brugte dem til at fæste gjorde el. læder på træsko; i börnerimet: *a skowər mi hæjst mæ hamər å tåŋ, plok æ næjləŋər å* (Mors), jfr. nagle, nellike 1.; hestesko-, træsko-.

næjs, no. og smstn. se næse.

næjse, uo. se nese.

næjsten, bio. se næsten.

næjte, uo. se nægte.

nække, no. uo. se nokke.

nælde, no. *nal̥ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *nal̥ æn -ər* (D., vestj.) også flt. = ett.; *nal̥ æn* = flt. (Mors, Thy); flt. *nal̥ə* (Søvind s.); *nal̥ə* (Støvr., Hell.); *nal̥ æn -ə* (Sundev.; Bradr., Ang.); endnu anfører J. T. 253, „nål" flt. -er (N. Sams); jeg fik opgivet *æn nårə* (N. Sams); *æn*

nåð (S. Sams); „njald“ flt. -er (Ålborg); måske også nok Hadersl. og Tønder formen: *næl̥ æn -ər* = rgsm., en plante, urtica urens og dioica L.; skabt af djævelen, Rivista II. 388; — ligeledes om flere nældelignende planter: galeopsis tetrahit L. (Sundev., Hadersl.), J. T. 305; lamium album L. (Hadersl.), J. T. 312 = *vi̥ å rø nal̥ə* (Sundev.), også l. purpureum L.; stachys silvatica L. (Sundev., Hadersl.), J. T. 344; *han hår ǧòw i æ nal̥ərər* (Vejle); *klo̥q höns ǧör åsə i nælər* (S. Hald); *nal̥ərn bræ̥jər eňc dəhèr månt* (Vens.) siges for at narre ukyndige til at tage på dem, de brænder derimod nok hånden, jfr. Nicholson Yorksh. 125, Folkl. Journ. V. 213; har været brugt som kål i Skotl., Folkl. Journ. II. 377. vist også bl. os, se nældekål; man slår sig med første n—, såmange vabler den sætter, såmange år til ægteskab, Rääf I. 103; gennem n—stilk blæser man på hugormslagen, Cav. Wär. I. 400, jfr. Aasen, netla huk., hvorunder formerne, brennenata, brennenot; nyisl. brenninetla, nötr el. nötrugras (Haldors.); htsk. nessel, mnt. nettel, Sch. Lübb., eng. nettle; se blind-, brænde-, død-, døv-, edder-, patte-, ragi-, rappe-, sting-, sukker-, svine-, sø-.

nældeblad, no. *nal̥blå è* best. *-blo̥ə* (Vens.) = rgsm.

nældefedt, no. *nal̥fjèt* (vestj.); se svalderbetændelse.

nældefeber, no. *nal̥fèvə æn* (Søvind s.) = rgsm., sv. elfbläst, Amins. IV. 83, jfr. Rietz s. 117.

nældefrø, no. lægemiddel, der udleveres semen cardui Mariæ, men det er vel semen urticæ.

nældeklov (?), no. *nal̥klöw̥ə* flt. (Silkeborg) betyder vistnok hornkvægets biklove (østj.); i Søvind s. bruges udtr. *sto̥ åp å nal̥klòwərn*, stå op på bagsokkerne ɔ: göre modstand, uden at ordet ellers kendes; fra Hvejsel, N. Omme opgives *naklöw̥ə* flt., *nar̥klöw̥ər* (vestj.); *han gik i smar̥ə li̥q te æ naklöw̥ər* (Snejbjærg) d. e. vel sagtens: til anklerne; *do frys di nal̥klöw̥ər, stek dæm i æ lom̥!* ɔ: hænder; *bru̥q æ nal̥klöw̥ər* (Bj. h.) ɔ: slå en klo i en; er det narreklov, falsk klov, med overgangen -r — l? jfr. bagklov, linklov.

nældekone, no. *nal̥kun æn* (Sundev.) = nældekonge.

nældekonge, no. *nal̥koŋ æn* (Sundev.; Ang.) rødkælk, sylvia rubecula, jfr. Thomas vinter, gjærdesmutte, Mb. efter Outzen.

nældekål, no. *nal̥kåəl* (Vlb.) kål af nælder, jfr. påskeæg.

nældepikker, no. ved høslætten på Bygholm var der nogle, de kaldte „nældepikkere“ . . ., det var de simpleste slåmænd, Kr. Alm. II. 11. 30.

nældepiskere, no. flt. kaldtes de arbejdere, der dårligst forstod at slå græs, og som skulde gå omkring og slå åkroge og brinker på herregårdsmarkerne (Hvirring s.), se seksmænd.

nældesok, no. = nældeklov (s. d.); i udtr. *stò å·p pò nal̥såkərn* (Søvind s.).

næle, no. *nèl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) blegn, filippens, fnatpustel; jfr. æl, yder.

næn, bio. se ned.

1. nænne, uo.
næ̥ň -ər næňt næňt (Lb., D., vestj.);
næ̥ň -ər næ̥ň næ̥ň (Agger);
næ̥j næ̥jər næňc næňc (Vens.);
nen̥ -ər nen̥t nent (Øland, Hell. h.);
niň̥ -ər -t -t (Valsb.);
nin̥ ninə nin̥ nin̥ (Elsted);
neň̥ -ə -ət (Søvind s.)
= rgsm.; *de ku han et̥ næ̥ň* (Vejr.); *de haj haň jawnt it så gåt ve o niň̥*, J. M. 59; „skjønt han ha pæng nåk, nint han it å gi såmanne u“, Yuelb. s. 34; *hḁj næ̥jər eňc te· å jo̥r*, nænner ikke at göre; *„ka do åsə næ̥j te· å læ din ku̥n go̥ so̥nt, hon hò nys jo basəl?“ — „Ja, a ka næ̥j te· å spæ̥j ò̥q̥ə får, daw̥i ætər hon hò fu̥lt“* (Vens.); *di kaň ej̥t næň te̥ å sæ̥l øq̥ən, nær di blywər gam̥əl* (Lild s.); jfr. Aasen, isl. nenna.

2. nænne, no. *næ̥ň æn* (D., vestj.); *næ̥n̥ æn* (Mors, Thy, Agersk.); *næ̥j è* (Vens.); *nin̥ de* (Elsted) hjærtelag for, mod til; *de hår han et̥ næ̥ň tel* (Mors) det nænner han ikke at bruge, göre; mods. *de hår han guw̥ə næ̥ň tel* (Mors, ligeså Agersk.); *hḁj hår è gåt næ̥j* (Vens.) mod, dristighed; *„hwèm ku wal ha de nè̥j, næ di sijər so̥nt i döwəl“*, Grb. 135. 9; *„di trowə ðlər, de knæc ku hat nè̥j te å go,* Grb. 183. 12; *hå gow̥ə næ̥ň* (flt.) *te jæn̥* (Lb.) = *guw̥ə næ̥ň* (D.) iron. have ond villie mod, ligeså Agger, hvilket forklarer betydningen af nænneløs (s. d.); *haň hå nåk næ̥n̥ tej ər* (til det) *o tål åm̥ ər*

(Agger) kan dygtig kræve, er hensynsløs i sine fordringer; *han ha nin̲ tẹ å gi ham no hòq̣* (Elsted); se u—.

nænneløs, to. *næn̲løs* (Mors, Agger, Thy); *næ̢jəslə̀s* (Vens.); *næn̲løs øwər əm* (Mors) nænsom, skånsom, det modsatte af Mb.'s forklaring; *eňc næ̢jəslə̀s* (Vens.) unænsom, rask på det; dog er også betydningen: uskånsom opgivet fra Vens.; *haň ær ek̦ næňløs dæň kål* (Agger) ɔ: påtrængende.

nænnende, to. *næňəň* (vestj.) = nænsom.

nænnet, to. *næ̢jə* (Vens.) dristig, næsvis i tale, om börn mod ældre; modig, påtrængende; *hạj æ så mø gròw̲ næ̢jə; „do æ skò nåk å di èqte!" sò̲ mạj te de næ̢jə fåklè·j kò̲lmẹsk.*

nænsom, to. *næ̢jsom* (Vens.); *neňsòm* (Søvind s.); *næňsom* (Agersk.) deraf: *næ̢jsomhjè æn* (Vens.) = rgsm.; *neňsom o æ hæ̢st, o æn sk̆elən̦* (Andst) som ikke nænner at bruge, at give ud.

næp, uo. se nappe.

næppe, bio. bruges ikke i Jylland, men udtrykkes ved omskrivning: *a ka eț gåt kom̲ fa̲r æ klåk syw̲* (D.) ɔ: jeg kan næppe komme för kl. 7, jfr. knap, nap.

nær, no. se net; **nær, nærensind**, bindeo. se når.

nær, bio. *nær nær̲ər, næst* el. *nær̲əst* (D., Hell. h.); komp. *nær̲ə* sup. *nær̲əst* (Lild s.); *nær nær̲ər, nær̲əst* el. *næjst* (Thy); *nær na̲r næjst* (Mors); *nær, nær̲ər* el. *na̲r, nær̲əst* el. *na̲rəst* (Agger); *nè̢r nè̢rər, nè̢rəst* el. *næjst* (Vens.); *næə nærər nærəst* (Hvirring); *nè̢ə nè̢rə, nè̢rəst* ell. *næst* (Søvind s.); *nær nær̲ər nær̲əst* (Bradr.) = rgsm.; *de står fo nær we æ kakəl; æ wi nær wej̦ ə haw̲? no æ wi nåk nær wej̦ ər o wær fær̲ə; i* (jo) *na̲r a kam̦ ham, i wa̲r han blöw̲; æ do ek̦ na̲ fær̲ə?* er du ikke nærmere færdig? (Agger); „så nær Thisted!" sagde manden, han væltede ved Dragsbæk, el. Viborg, — Tjele, Skive, Drastrup Sige, Kr. IX. 103. 102 flg.; *do hò lisə nẹ̀ te mæ, som a hò te dæ; „nẹ̀ we" skụər e̲n hòr; a wa nẹ̀ we å fa̲l, nẹ̀ we å trow̲; wi bow̲ə nẹ̀ we byj; kom jẹj få nè̢r; wi æ liq nè̢r inọ·; de ha nẹ̀ gọən galt; de æ så no̲ nẹ̀ mèja; di kam så nẹ̀ som tow̲; do skat eňc ta dæ de så nè̢r; de jik ham få nè̢r, wal̲ nè̢r; de ær eňc åpå mø nè̢r så gåt, som de skul̲ wè̢r; — dær ær e̲n nè̢rər tẹ ə ən dæ; hạj sạ næst we mə; mæ æ sæ sil næst trej̦ gån̦* (Vens.); *haň ær ålə komən mæ· få nè̢ə; no æ vi li̲ nè̢ə; „nè̢ə vè" slor è̢ŋən maň ihjè·l; haň ramt il, mən de wa nè̢ər ætər ət* el. *ve̢ ət! så nẹə* ell. *nè̢ə sòm; il nẹə* ell. *nè̢ə så stow̲ə; nè̢rəst* bruges om afstand; *næst* om rækkefølge, bio.; den næste hedder *dæň næst ætə* (Søvind s.); *tæj si ət nær; de ğek ham gråw̲ nær; nọ æ vi· li̲q nær*; *vi håð nær vælt; a håð nær så; så nær som; eț nær så stuwər som* (D.) = rgsm.; „*håj næə et wa̲n,*" *så k̆ælə̣ŋən, „hòj a skòt æn hò̲ə*" (Tåning) ɔ: nærved skyder ingen hare; *de ska nåwə nær nåk slå te·* (Agersk.) ɔ: på det nærmeste; pigen var frugtsommelig . . . ., og hun havde været for nær ved karlen, den dag den kloge kone talte om, Kr. VI. 155; *nær a̲tər* (D., vestj.) nær efter; *nọ ər a gråw̲ nær a̲tər ət* (D.) ɔ: nær ved at opnå det; *„nærve o låňtfrå̲", de skyðər eŋən maň te skå̲* (D.); *tra̲j æ o dæ? — næj, mæn do wa næ wej̦ ər* (Agger); *de æ næ wej̦ ər, haň blywər sta̲r eň hans får* (ssts.) det er nær ved at —; *ska do snår ha bröləp, Ma̲rən? — ja, de· wa nær wej̦ ər!* ɔ: nu er du nær ved at træffe det rette spörgsmål; *eňc nè̢rə da e̢j mæ ska wè̢r how̲ər åpå sen fålk* (Vens.) ikke nærmere da, end man skal være hyrde over sine folk ɔ: förend jeg skal drive på folkene . . . . må jeg heller slippe det hele; *eňc nè̢rə da en a ska teq ham få de·, så . . . .* (sts.) ɔ: för jeg skal tigge ham, så . . . .; *di æ dær å̲l nær jin* (Ang.) de er der alle så nær som en; se næst; „*di nærəst, di værəst!*" *soj æ maň om æ luəs* (Ang.); *æ østər væj æ möj nærər* (D.); ingen har budt os en bid brød nærere end du, Kr. V. 155; han så dem ikke i al den tid, nærere den næstsidste aften, V. 328 ɔ: förend; *do hò wat o̲lstər, nè̢rə som i hu̢js rèw̲, dæj stò dæ ò̲ðən får* ɔ: undtagen; *hạj hò wat åp hwa̲ da, nè̢rər ən di sist o̲t daw̲* (Vens.); jfr. Aasen, isl. nær; så-.

næragtig, bio. *nè̢racə* (Vens.); *nærajtə* (Mors); *nær̲ajtə* (Thy) temmelig nær, altfor nær, *do gọr mæ nè̢racə nåk* (Vens.).

1. nære, uo.
nær nær nær nær (D.);
nè nèrə nèrət nèrət ell. ft. *na* tf. *naə* (Søvind s.)
ernære, få udkommet; *han ka gråw gåt nær si o dæn gor* (D.); *han nèrə sè po ən skèkələ mòi* (Søvind s.); *de ær enc no, dæ nèr stut* (Vens.); jfr. Aasen næra, htsk. nähren.

2. nære, uo.
nær sæ (Løgst., Mors, Vejr., Agger);
nf. nt. ft. *nèr sæ* tf. *nèr sæ* (Vens.);
sædvanlig: *ka do nè dæ?* (Vens.); *han ka et næ sæ mæ ər* (Vejr.) nöjes med det; *a ka et nær mæ* (Sall.) bjærge mig for kulde; også . . . *nær min fæðər* (Løgst.) ɔ: ikke holde fødderne varme; i denne betydn. kan böjes *nè nèrə na naə*; f. eks. *dè kun han gåt hòj naə sè mèj* ɔ: nöjedes med (Søvind s.); *æ ka ek næ mæ i jæn pa båwsər* ɔ: bjærge mig for kulde med ét par bukser på; *hwæ gån æ wel ha mi pæn, sæjə do, do hår enən, mæn de ka æ ek næ mæ mæj!* (Agger) ɔ: nöjes med; *nè sæ, de æ sulchajəl* el. *sulcfø* (Vens., alm.); jfr. bare, blotte, hytte; se Aasen, næra.

nærere, nærest, bio. se nær.

nærgående, to. *nærgoən* (D.); *nèrgoi* (Vens.) påtrængende; *„hon wa så nærgoi mè dèm, de hon wil lòb imæl bjæn å· dèm“*, Grb. 173. 6.

nærhed, no. *nèrhjè æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

nærhånd, to. *næhən* (D., Andst, vestslesv.); *nærhan* (Agersk., vestslesv.; Sundv.); *nærəns* (Kolding egn) — 1) hesten tilvenstre i forspændet, også nok: *æn gor nær* (Hvilsager); jfr. frahånds, fjermer. — 2) nærhånds (Ang.) = næsten.

nærig, to. *nærə* (D., vestj.; Vlb., Ang., Bradr.); *nèri* (Vens.); *nèrə* (Søvind s.) = rgsm.; *di ær òlti så nèri* (Vens) så stak han mæ i mi høwer lår. „Do æ sue nære!“ sø a, Blich. Bindst., du er svært nærgående; nærig, nærgående (Søvind s.); jfr. plt. närig, Schütze.

nærigpig, no. *nèrəpiq i* (Vens., Mds.) en nærig person.

næring, no. *nærən æn* (vestj., alm.); *nèrən æn* (Søvind s.); *nærən i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; *han hår æn gowə nærən* (vestj.) gode indtægter; deraf: *nèrənssårə* (Søvind s.); *nærənssårə* (Vens.); se knap-.

næringsvej, no. *nærənswèj i* best. *-wèj* flt. *-wèj* (Vens.) = rgsm.

nærlig, bo. *nærlə* (vestj.) temmelig nær, altfor nær.

nærme, uo. findes næppe i vestj. uden i smstn. fornærme; istedet bruges: komme, gå nær til; *nærm -ər -ət -ət* (Vens.) = rgsm.

nærmer, to. *nærmenc* (Vens.) = nærhånd, om hesten, *plaqi go n—, de n— øq*, jfr. fjermer.

nærmest, no. spille n—, Kr. Börner. 565. 94, ɔ: skorsten (s. d.), se nær.

nærseende, to. *haj æ gromə nèsiji* (Vens.) nöjeseende, kan nok også her og der betyde nærsynet (s. d.).

nærsom, to. *nærsom* (D.) som godt kan ernære sig, jfr. bjærgsom.

nærsomhed, no. *dær æ nèsomhjè wę ə* (Vens.) ɔ: man kan klare sig med det, det kan komme til nytte.

nærsynet, to. *nærsjønt* (D.); *nærsynt* (Faster); *nèrsynt* (Vens.); *nærsynt* (Hvilsager); *nærsijən* (Sall.) nærsynet; Kr. VII. 172, nærseende (s. d.).

nærsøskendebarn, no. *nèrəsøskibòn è* flt. *-bòn* (Vens.); *narsøskənbår æn* flt. *-bar* (Lild s.); *nasøskinbår æn* flt. *-bar* (Agger) næstsøskendebarn; til forklaring af formen se nær (Mors), jfr. søndersøskendebarn, der beror på et ordspil: *nar* også = nord.

1 næse, no. *nijəs æn nesər* (D., Mors; Salling, Randers, Hell., Silkeborg) flt. *nijəsər* (Agger); *nejəs æn -ər* (vestj.; Rkb. egn); *næjs æn -ər* (Plougstr., Malt, Andst); *nis æn* best. *njèsən* flt. *nisər* el. *njèsər* best. *nisərn* el. *njèsərn* (Vens.); *niəs* best. *-ən* huk. flt. *njesər* best. *-n* (Tved); *næs æn -ər* (S. Sams); *nejəs æn -ə* el. *nèsər* (Søvind s.); *næjs æn -ər* (Agersk., Bradr., Åbenrå); *næs æn næsə* (Sundev.) — 1) = rgsm.; *„hans nis sprenər åp å blø“*, Grb. 103. 51 (alm.); *„haj råmər in an maj liq åpå njæsən“*, Grb. 27. 56; *æn fijn, lån, stakən, brę, kròqən nis,* se kongelig, Kr. IV. 380. 368; *huj leqə mæ nis åp imo· kakəlbint* (Vens.); ordet bruges i mange talemåder, bl. hvilke kan mærkes: *di nijəs hænər te drep, drekər di mon te·, låwər di mon æn båjl; de gor å æ nijəs å i æ mon, o så gor dær et təspil* (D.); *dæn tavər il, dær lær ət löf a· æ næjs å i· æ mon* (Brander.); *hans*

nejəs æ liså gowə som æn tiləbærəṅ kow (vestj.) om en dryppende næse; *min nis løbər som nọn hwalprəw* (Vens.) siger den, s. har snue; *do hår ẹt stañən o venstrə flöj, law æ nejəsər æ blöwən ụddijəl* (vestj.); *do har it stañən æba·q æ dör, law æ næjsər æ blöwən skaft* (Branderup) om den, som har en lang næse; han har så lang en næse, at når man slår til den om julen, dingler den til kyndelmisse, Sgr. III. 107. 463; *„de wa åsə de, de krèməns nịs klåj ètər“*, Grb. 53. 211; *hwa mon mi nejəs klør atər?* (vestj.); *hwans æ ər di nijəs klør ætər?* (Agger) ɔ: hvad er du opsat på? *mi nejəs klør, hwis röw mon ən skal ị?* (vestj.); *min nịs klør, dæj ska nåk i nọn djæ rəw* (Vens.); *dæj, dæ fijr i fæṃkort, ka stek sin nịs i ən hụjrəw; wet doñc stek din nis i hụjis rəw!* afvisende svar til börn; *ən slår it dạrən håt ị, nè ən hò si nijəs imè·l̥*, Sgr. II. 59. 313 (Lisb. Terp.); *dær ku do snår ha brœñ di næjs* (Lindk.) kommet galt afsted; *de wå, som æn ståk ən brǻñ te hans næjs* (smsts.) ɔ: han for pludselig og hæftig op derved; *hạj bruqər njèsən te de trị bịn* (Vens.); *å fo æ næjs te trirə bẹn* (N. Slesv.) falde omkuld; *han fæk ən låŋ nijəs* (D.) kom til at gå forgæves; *de wel nåk få ən skön nịs* ɔ: en ende med forskrækkelse (Vens.); *dæ fæk hañ ən nijəs som ən hañfəŋ i ən dạr* (Thy) ɔ: en stor skuffelse; *fo si nijəs swæjən* (Silkeb.) drikke sig fuld, komme galt afsted; *æn spes næjs å æn blẹq kiñ, dær ær æ döwl iñ* (vestslesv.), jfr. en kvinde, der har en spids næse, er arrig, J. K. 350. 23, se skarpretter, Birl. Sag. II. 460. 7; *hyt dæ, kålwårm, di nejəs æ så grön* (vestj.) = *do æ få gröən om di nijəs, mi dræŋ*, Sgr. II. 61. 365 (Lisb. Terp.), siges til unge folk, som vil give et ord med i laget; *do ska nåk fo di nijəs iñreŋkət* (D.) ɔ: få en svær irettesættelse for næsvished; *han gọr atər hans æjən nijəs o tåsər oṃ*, el. *han gọr atər hans æjən nijəs, om ən ær ålər så sköw* (D.); *dæñ dær hår si nijəs ålstæjər for ən læt i klæṃ* (D.); *hañ ska da åsə ha hans nejəs i ål tèŋ* (Søvind s.); *han hår hans nejəs i ænhwæ·r lọt, dærfår ær ən åltir skirən o æ æñ* (Holstebro); *hoq* el. *ræj hans nịs i stịn få jẹj* (Vens.) ɔ: smigre, se skolemester; *hål̥ di næjs ve dæj sjæl̥* (Malt); *do ka hòl̥ din nịs we dæ sịl* (Vens.) ɔ: pas dine egne sager = *do ska hål̥ di yọn fræ añər djæ bröw, å di nejəs fræ añər djæ röw* (vestj.); *„hạj ha no å kom hjèm mè, ... de cèləŋən eñc wil̥ krømp nis è*, Grb. 95. 12, ɔ: ringeagte; *han stekər æ nijəs imæ·l̥ æ bijən* (Mors) er fejg; *sæt æ næjs i æ vær* (N. Slesv.) være overmodig, kry; *sæt si næjs åp ætər* (Andst) attrå noget; *tạv nijəs å mọn* (Støvr.) udtryk for stor overraskelse; *do ka kon tæj ve di æjən næjs o vri hårt* (Andst) til den, som bebrejder andre deres fejl; *tæj jæṇ ve æ næjs* (smsts.) bedrage en; *tæj do dæ sjæl ve æ næjs, så hær do kør i æ haəñ* (Vlb.), jfr. Busch, Volksh. s. 144; *hạj gor på gòṛi å tjænər få nịs* (Vens.) ɔ: er öjentjener, sladrer; *tör di næjs, så ka do bæjər sijə!* (Andst); *vesk di næjs, do har triñ i æn lọrt!* (vestslesv.); *wår do di nejəs få nalər* (nælder)! (vestj.); *fo æ tåq å æ nejəs* (vestj.) få skindet skrabet af; Vendelboen föjer til: *„do ku ha bəhåw å få tæcər i das tij;* „hvem har tabt næsen i kruset?“ spurgtes, når den, som drak, forsömte at lukke låget på kanden (Als); „I er temmelig niesviset, I gode kræmmere, her kommer I og lægger jer ind i næsen af både præst og degn og mig“, Kr. VIII. 117 ɔ: er næsvise, påtrængende imod os; *a ku vri dæ di nẹjəs i di røw* (Søvind s.) ɔ: jeg er dig overlegen; *vri jæṇ nåwət i æ nejəs* (vestj.) ɔ: bebrejde en noget; *„ær hans fọr löwi ino·?“ — „åha næj, de· æ læŋ sen hạj wæñc njèsən iwẹ·r“* ɔ: døde; *hon jik å haŋ mæ njèsən* ɔ: var bedrøvet, forsagt; *a sẹ i ə hwòl å gni njèsən å· hwarạjər* ɔ: sidde på aftægt i en lille lejlighed; *spel jẹj åpå njèsən*, holde en for nar; *„de biər i njèsən!“ sò mạj, dær ẹn nịs hạ* ell. *ja, de wel da sèj, om mæ hò nọn* (Vens.); *æn skal eŋən teŋ fåsæ·j unta·wən o bið i si nijəs* (vestj.); *„no jælp mæ guj, æ min næjs læŋər eñ beqə min arm?“ såj han æ mañ, da ræñ han æ arm iğæ·məl æ lær* (stigen) *å æ næjs å ən spọl* (Brander.); *sny di nijəs, din snåtə huñ, tạə di rəw å vèsk di muñ! èn snåtə nijəs, èt pa flajbåñət træsko å ən låŋ pið* pryder en mand (Silkeb. egn); tlm. om n— se Pomm. Volksk. V. 123;

folkene fra Nees, *Nœəs,* Karby s., Mors kaldes med et ordspil „Snude-boer“, se Kr. Ordspr. s. 501; *„hwa gor do atər?“ „atər æ nijəs“* (vestj.), vittighed, jfr. Amins. I. 95. 10; med en tvetydighed: *a ka sijə, do hår spist pøls, do hår skiṅ o æ nijəs* (vestj.), jfr. Kr. Börner. s. 140. 38. 393. 47, slgn. Amins. I. 98, Ons. Volksl. II. 118. 41; et drillespörgsm. er, kan du sige: „blæs mæ æ nies . . .“ ell. „ves mæ di nejs?“ Kr. Börner. 140. 45. 46, man kan intet sige med næsen, jfr. Fb. Bondel. s. 316; mange tlm. med næse se Ndl. Volksk. VI. 4. 17 flg. 20 flg.; „lave en en lang næse“, Kr. Börner. 356. 53, den nok som bekendte gestus; når man gör det for at drille, kan siges:

„èrə dæ, ferə dæ, jòr a dæ gal,
ær do ə eṅc, så wor do ə wal!“ (Vens.),

jfr. historien Ndl. Volksk. II. 140; „ciconiam facere“ Tylor Urgesch. s. 66; man tager en blindet i n—, han skal gætte, hvem det er, Kr. Börner. 505. 86; i en remse: „hun har en dejlig engelsk næse, kruser opad, hvorpå der kan hænges to harver og et par hammelstange“, Kr. Börner. s. 417. 56; klør næsen, får man nyt at høre, Thiele Overtro nr. 603, jfr. Kuhn M. S. s. 387. 97, Wuttke nr. 308; el. man træffer næsvise folk, Sgr. VI. 223. 827, VIII. 91. 280, jfr. Liebr. Volksk. 327. 119, Z. f. M. III. 311. 20, IV. 30. 21. 47. 13; el. der varsles fremmede, Kr. Anholt 114. 287, jfr. Jonsson Möre s. 19, Amer. Folkl. V. 111; ellers varsles vrede Arnas. I. 411, Maurer, Isl. S. s. 89, Folkev. XI. 382. 82, Urquell IV. 74. 20 (Jød.), Nichols. Yorksh. s. 44; rakkerens n— var som et æble, der hang og dinglede ved en stilk, Kr. Alm. V. 248; kongen stikker n— i röv på helmisse, Kr. V. 88, se kysse II. 351. 20 a; Molboerne tæller deres næser i en kolort (s. d.), Kr. Molboh. s. 32, jfr. Aldén, Getap. s. 36, Sv. Landsm. I. 659. 745, Urquell II. 192, Knoop, Pomm. s. 95. 199. 200, 111. 231, Ndl. Volksk. V. 179, Cloust. Noodles s. 29. 31. 192, jfr. Folkl. VI. 405, Mélus. II. 442; i en Molboh. gror tåspids fast på næse og omvendt, Kr. Molboh. s. 110. 343; i æwent. skal den, der først bliver vred, have næsen skåret af, se Kr. Æv. 323, jfr. rem, Gr. Registr. nr. 18 e. 55 e.; dødsdømt sön afbider moders næse, se kysse II. 351. 16, Kr. Sagn IV. 439. 66, Hjalte sin elskerindes, Müller, Saxo 90. 12, Rolf Kr.'s S. kap. 49, se Grimm R. A. 708. 6; i folkebogen om Fortunatus's sönner fortælles om en frugt, der bragte næsen til at vokse lang, jfr. Kr. V. 357, Sgr. V. 135, Eftersl. s. 40, slgn. Haukenæs III. 215, se henvisn. hos Gonzenb. Sicil. Märchen nr. 31, Sagas fr. Far East nr. XIV s. 152, Cloust. Fict. I. 101, Grimm K. M. nr. 122, III. 203 flg.; kællingen har en 7 al. lang n—, Kr. V. 149, Ævent. s. 335, Gr. Æv. II. 82; den bruges t. ildrage, Kr. Æv. s. 364; så lang, at 7 höns kunde sidde og kagle på den, J. K. Æv. I. 22; *i æmtər hò trəli mjèst ən nis så låŋ som ə rywskawt* (Vens.), Thiele II. 248; dværge har lange næser, jfr. norske æwent. og sagn, hvor trolde og huldrefolk har lange næser, se Vedels Saxo VIII. 183, Müllers s. 430. 16, under Gorm d. Gamle; Ørvar Odds S. kap. 15, Landst. s. 25 nr. II. 18, Gering II. 183, Asbj. I. 125. 201. 206. 286. 293, III. 51. 166. 193. 313. 374, Haukenæs IV. 541, Nicolaiss. Nordl. III. 35, Søgaard, Fjeldb. s. 105. 112. 123; Afzel. Sago-Häfder I. 48, Bondes. Hist. 133, Segerst. s. 105 flg., jfr. frau Precht (Berchta) mit der langen nas' Grimm Myth.[2] 255, Z. f. M. IV. 38, Wuttke nr. 23, Folkl. II. 279 fairies (Engl.), slgn endnu Thiele II. 308, Grimm K. M. II. kinderleg. nr. 1 slutn.; de døde i kirke har blå n—, Kr. Sagn II. 282. 144; „gumpe n— i röv“, Kr. Börner. 628. 40, behændighedsleg. — **2)** tåen på sko, stövle, træsko (D., vestj.), vistn. alm.; den spidse ende af plovens bredejærn, plovskæret (vestslesv.). — **3)** irettesættelse; *å få ən nis* (Vens.); *han fæk æn nijəs, æn låŋ nijəs* (Mors), jfr. nese uo. Jfr. Aasen, nos huk. flt. nasar, med formerne nasa huk., nase hak.; isl. nös huk.; htsk. nase, lat. nasus; se 4. lægn, snydeskaft, snøk, trip-trap-træsko; brak-, hunde-, konge-, murmester-, skrab-, stövle-, træsko-, voks-.

2. næse, uo. *nis -ər -t* (Vens.) have sin næse i noget, blande sig i; *a wel nijəs* (Thy, Mors) i næsvis tosse (s. d.) se efter i kortene, om modparten har stukket rigtigt; *hwa æ de, do nijəsər ij?* (Agger); jfr. nese, næsefisk.

næseben, no. *nejəsbin et* (Søvind s.) = rgsm.

næsebid, no. *næsbe et* (Sundev.); *vi hær et n—* i frostvejr ɔ: det bider i næsen.

næseblod, no. *nijəsblo̜* (D.); *nijəsblåð* (Agger) = rgsm.; stilles ved at binde en fin tråd om den blødendes lille finger, lægge en skilling i hans nakke, koge hans blod i en æggeskal (vestj.); lade tre dråber dryppe på en trækile, som så drives ind, Kr. IV. 395. 525, VI. 282. 286, Sagn IV. 586. 42 flg., Sgr. VIII. 141. 608, 118. 509, jfr. Wuttke nr. 518; man lægger et stk. kridt under tungen, Kr. Sagn IV. 586. 45; lader en dråbe falde på gul edderkop, som løber med den, Thiele Overtro nr. 514, se nr. 510 flg.; jfr. Kr. Sagn VI. 95. ned., Urquell II. 177 uldtråd om finger; Suffolk Folkl. s. 16. 23, Folkl. VI. 126 rød silketråd med ni knuder om hals; Am. Folkl. VII. 137 en snor koralperler (Rio Grande); Urquell IV. 142. 104 nögle i nakke (Galiz. Jøder); Renval s. 32, vielsesring i nakke; Ralst. Songs s. 96 ved en hængelås, Folkl. Journ. V. 203, Mélus. I. 499 besværgelser; n— varsler sorg; såmange dråber, såmange dødsfald i slægten, Sgr. VIII. 91. 278, Kr. IX. 59. 656; varsler nyt, Cav. Wär. I. 367, Gasl. s. 50.

næsebor, no. *nisbor è* (Vens.) = rgsm.; i skæmtevisen:

jeg så ham i hans næsebor,
der stod to piger og klipped får,

Sgr. I. 49; hvorfor vender næseborene nedad og ikke opad? — for at fuglene ikke skal göre i dem (Ribe egn); i ævent. holder svenden det ene n— lukket, blæser med det andet, se Gr. Regist. nr. 9, Grimm K. M. nr. 71.

næsebriller, no. *nisbrelər* flt. (Vens.) = rgsm.

næsebånd, no. *nisbåj è* best. *-båñc* (Vens.) = næseøl, se næsepind; deraf: *nisbåjrẹb* best. *-ə* (sts.) tyndt reb, brugeligt til n—.

næsedug, no. *næsduk æn* (Ang., Fjolde) lommetörklæde; „ved hendes forklædebånd hang hendes n— og flagrede", den var fastgjort dertil med en halvknude, Kr. Alm. IV. 35. 88 (Anh.).

næsefedt, no. *nijəsfjæt de* (Thy) snot.

næsefisk, no. *nisfesk i* (Vens.; Mors, Thy) udtr. hedder: *nijəsfesk ær et guwə* (Thy) forklares: det er ikke heldigt, at en sag begynder altfor godt; *nijəsfesk ær alər guwə, moñfesk æ bæjər* (Mors); el. *nakfesk æ bæjər* (Thy); *nisfeski æ òlər gu* (Vens.); v. Hjörring betyder n—, den fisk, som fanges ligestraks, ligesom nrsk. nasefiske, fiskeri, som begynder heldig ligestraks, men snart ophører, Aasen; forklaringen er sagtens *i nisfesk = jẹj, dæ gor å snuwsər å nisər i òlteŋ* (Vens.), altså en fisk, som snuser straks til madding og bliver nappet; også fig. om den, som tager de første stik i kortspil; „Næs-fisk er skidt", Kr. Ordspr. s. 521 er vel et ordsp. m. hentydn. til Næs i Harboøre s.; han spiser *nijəsfesk* (Thy) sluger snottet.

næsegjord, no. *næjsğor æn -ğor* (Andst) jærngjord om næsen på træsko.

næsehul, no. *nẹjəshwòl et* (Søvind); *nishwòl e -t* ell. *-hwòl* flt. *-hwòlər* (Vens.); *næjshål æn -hålər* (Malt) næsebor; om aftenen kom hun til den anden gamle kælling, der kunde se seks hundrede mil hen igennem hendes næsehuller, Kr. VII. 327; fig. lille brændevinsglas: *a fæk ən dram i ə betə nishwòl* (Vens.) vel især hos drankere.

næse-i-ast, no. *nisjast* el. *nisiast* [*i*] (Vens.) person, som har sin næse allevegne.

næsejærn, no. *nijəsjar æn* (Thy) = næseplade.

næseklemmer, no. *næjsklæmər* flt. (Andst) briller til at sætte fast på næsen.

næseklud, no. *næjsklu æn* (vestslesv.) tørklæde til at binde om hals og mund, jfr. mundklæde.

næsekramme, no. *næjskram æn -ər* (Andst); *niskram i* best. *-i* flt. *-kram* (Vens.) = næsegjord.

næselang, to. i et ævent. råder moderen sin datter, hun skulde spinde næselangt garn, Sgr. VII. 212. 814 ɔ: benytte hver lille tid til at spinde, jfr. Eftersl. s. 55. 102, jfr. Kr. Æv. III. 77, se fjer I. 301. 49 a, spinde.

næsepind, no. *nijəspeñ æn* (Thy) pinden i klaptræet (s. d.) der går over koens næse; i D. bruges reb: *nijəsrẹv;* rem i Vor h.: *nijəsøl;* reb, træ ell. jærn (Søvind s.); *nispẹj* (Vens.) = besepind (s. d.), *a ga dæ sot kow i nispẹj, hon wa så slem te å røk sæ lès* (Vens.).

næseplade, no. *nijəsplåð æn* (D.,

Malt) en plade el. et stk. vinkeljærn, man slår på næsen af træsko for at göre dem varigere mod stød og slid.

næsereb, no. se næsepind.

næsering, no. *nisreŋ i* best. *-i* (Vens.) = rgsm., bruges til tyre f. eks.

næse-skover, no. *nijəskåwər* flt. (Agger) størknet snot i næsen.

næse-snip, no. se pandeben.

næse-styver, no. *nisstywər æn* (?) (Vens.) slag i næse og mund, se Grb. 27. 57.

-næset, to. se dup-, fjer-, hård-, knæp-, krog-, lang-, rams-, rund-, rød-, små-, snup-, spids-, vis-, vrat-.

næsetalg, no. *nijəstalə de* (Thy) snot, se næsefedt, -fisk.

næsetip, no. *næjstep æn* (Malt); *nejəstip æn* (Søvind s.); *nistip i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.

næsevand, no. i udtr. *han skal iłək få ət får æ bar næjswań* (vestslesv.) ɔ: for en billig pris.

næseøl, no. *næjsəl æn -ər* (vestslesv.); *nejəsəl æn* (Søvind s.), se næsepind.

næst, to. bio. *næst* (D., vestj.); *næjst* (Sall., Hell. h.) = rgsm.; *dæń næst dæratər; min næst nafər*, men: *dæń nærəst væj* (Ang.); *næst* ell. *næjst sønda* (Vens.); *næstbaqəst, næstfårəst* (D.); *næst atə, vè* (Søvind s.); også kan høres: *mæ ska ælsk sej næst* (Vens.), bibelsk udtr.; i smstn. *næstføst, -mejst, -nèjəst, -stöst, -oŋst, -òwəst* (Vens.); jfr. Aasen næst, isl. næstr; se nær, nærmest.

næsten, bio. *næjstən* (Silkeb., Randers); *næstən* (Søvind s.); *næstən* (Agger); *næstən* ell. *næstən* (Vens.) = rgsm.; *haj æ næstən dåbəlt så gaməl som mæ; mæ sku næstən trow . . .* (Vens.); se snar, så-.

næstendels, bio. *næstəndels* (Søvind s.) = næsten.

næstsidst, to. *næstsist* (D., Vens.) = rgsm.; *dæń næstsist* (D.).

næstved, bio. = næsten (Ang.).

næstældst, to. *næstælst* (D.); *næstèlst* (Vens.) = rgsm.; ligeså: *næstøŋst* (D.).

næsvis, to. *næjsvis* (Malt, Agersk.; Bradr., Åbenrå); *nijəswis* (Thy, Mors); *niswis* (Vens.); *nejəsvisət* (Søvind s.); *nijəsfisət* (Elsted) = rgsm.; *no li niswis oŋər* (Vens); no. *niswishjè* (sts.); *æn nijəsvisət knæjt* (syd f. Randers); *böŋ ka jan wè niswis, de hòr a eńc no imò, mən hon æ wal slem te å slo dəm* (Vens.); næsvis er ikke god, næsløs er endda værre, Sgr. II. 232. 836 (N. Sall.); når et barn skælder et andet ud: *niəsfis!* kan svares: *Piəs gris!* (Randers egn); jfr. forskjøt; tosse; vis-næset, -snudet; nåsfis, nåsvis.

næsvistosse, no. *nijəsviståsi* (vestj.) kortspil, nysgerrig hanrej; se rakker.

næt, no. og smstn. se nat.

nætover, no. se nadver.

nætte, no. *næt de* (Sønderj., vestslesv.) urin, brugtes i ældre tider alm. til farvning for at opløse indigo, jfr. Fb. Bondeliv s. 103; jfr. kvindemeje, lødgryde; se mnt. nette, Sch. Lübb., htsk. nässe, fugtighed; plt. netten, Schütze, urin; nadet; rød-.

nættegryde, no. = lødgryde (s. d.), se Nyrop, Pottemageri s. 13 anm. (Gammelstrup), jfr. stövling.

nætter, no. og smstn. se nadver.

-nætter, no. jfr. Aasen nøyte itk., selskab i smsætn. f. eks. sengnøyte; isl. -neyti; naut isl. nautr, kammerat; se senge-.

næve, no. *nöw i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *nöw æn -ər* (vestj., D., Hell., Ang.); *nèw æn -ə* (Søvind s.); *næw æn -ər* (Agger) = rgsm.; *bruq di bòr nöwər; slå mæ knøt nöwər; haj gabt så hèwt, de mæ ku ha jawə i knøt nöw i muj å ham* (Vens.), se gå I. 523. 35 a; *slås i nöw* (Vens.) = knubbes 3 (s. d.); manden har stået for herredsfogeden med den knyttede n—, Kr. Molboh. 55. 172 (i lommen); den knyttede næve i tegnsproget, se Dania II. 50. 262, IV. 50, jfr. Gering II. 176 m. henv.; gutten kan ej få knyttet n— ud af kanden, Bergh. Segn. s. 39, jfr. Cloust. Noodles s. 203; jfr. Aasen neve, isl. hnefi hak.; se hånd, nævse; knyt-, tud-i-.

nævefuld, no. *nöwful æn -ər* (D., vestj.); *næwful æn* (Agger); *nöwful i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) håndfuld.

-nævet, to. se katte-.

nævne, uo.
nöwn nöwnər nöwnt nöwnt (Vens.);
nöwn -ər nöwń nöwń (D.);
nöwən nöwnə nöwənt nöwənt (Elsted);
næwn -ər -t næwnt (Agger);
næwn -ə -ət (Søvind s.) —
1) opkalde efter; *han æ nöwń atər wå*

får (D.) har fået vor faders navn. — 2) nævne, omtale; *dæn tèŋ hòr a åḻə næwnət; han næwnət ålər et uə òm ət* (Søvind s.); *hwoda'nt nöwnə do dæ? de nöwnəs ehc non ster* (Vens.); jfr. Aasen nemna, isl. nefna; op-, ud-.

nævse, uo. *nöws -ə -ə -ə* (Sundev.; Ang.) skultre sig, når det klør; nappe, gribe med hænderne, Mb.; gå omkring uden at bestille noget, se Kok, Dsk. Folkesprog „nevse“.

nø, no. se nød; uo. og smstn. se nøde.

nød, steo. se nogen.

1. nød, no. *nøð æn nøðər* (D., Bj. h.); *nøð æn -ər* (Thy); *nøə æn -r* (Mors); *nèj æn nèjə* (Søvind s., Salten); *nør æn nørər* (Snejbjærg, Faster, Sall.); *nø æn* (Hvilsager); *nò è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *nø æn nørə* (Sundev.) frugten af hesselen, corydalis L.; *te jywl ska wi te å knæp nèər; hòr I månə nèər ijo'r?* (Vens.); trænød el. skovnød synes i vesteregnen det alm. navn; *dæn kal, han löwər il ve döw nørər* (N. Slesv.) siges om en velnæret person; „døv“ nød er ormstukken, tom;

„ven (når) vi ser vor havreskok,
så må vi vor nørrer plok,
ven vi ser vor tarre (boghvede) stug',
så er 'et i æ nørrer ur“,

Sgr. VIII. 43. 93 (Tønder egn); „han går vel og bider nødder i Rold skov“, Kr. Ordspr. s. 504 kan siges, når der spørges om en; nødderne skabes St. Hansdag, Sgr. V. 71. 534; i østeregnen har det været alm., at folk i efteråret havde en nøddedag, se Sgr. XI. 149, jfr. a nutting day, Folkl. Rec. I. 156 (Cornw.), Folkl. Journ. IV. 241; „hun har fået hendes nød knækket“, Kr. Ordspr. s. 231 om kvinde, der er frugtsommelig; jfr. mange nødder varsler mange uægte börn, se Z. f. M. II. 418. 7 (Frank.) 96, III. 95, Mélus. III. 378. 20 (Bretagne), Wuttke nr. 94 slutn., 142 slutn., Weinh. Altn. Leb. s. 81; Fritzn.[2] bemærkn. under hnotskógr, slgn. boghvede I. 100. 19 b; i n— en orm, hvoraf lindorm (s. d.); i Sagaen göres ild på med nødder, se Gering II. 51, jfr. Rafn Oldn. S. VI. 120, VII. 84; hönen (se I. 750. 23 b) er i skov at plukke nødder, Kr. Dyrefabl. s. 103; i ævent. bruser vand ud af en n—, Sgr. VIII. 36, jfr. Asbj. I. 252; i nødden findes en gave til hjælp, når det gælder, Efterslæt s. 140 flg., jfr. Wigstr. I. 245, Grimm K. M. nr. 88. 113. 117, Garnett I. 169 (Nygr.); i den fanden, Asbj. I. 135. 30, jfr. Cloust. Fict. I. 387; gåde: syv år min moder var, för hun mig til verden bar, *di samlət mæ åp, di knust mi kråp, åḻ æ iṉwåḻ ræw di a mæ!* (Vejle egn); el. *ila'w a wår oŋ o grön, da vil eŋən te mæ sijə; law a blöw gaməl o gro, da slåwəst di om mæ som huṉ o kat; sin stol di mæ uð a mi hus, a komər dær aḻər mijər!* (Ribe egn); el. da jeg var moden, da havde jeg min fulde alder,

da faldt jeg for min moders fod, på jorden jeg nedfalder;
tre kjortler jeg havde på af første mester skåren,
de stod mig alle brav; thi jeg med dem er båren:
den første blød, den anden hård og stiv;
når den tredie tages af, da mister jeg mit liv! Sgr. IX. 14. 39;

el. da jeg var i min ungdoms vår,
da kunde jeg ingen frier få;
men da jeg blev både gammel og grå,
da kunde jeg friere nok få;
di læjt mæ mæ som kat ætər mus,
tesi'st så læjt di mæ ur a mit hus,
te lemər å læj di knast! (vestslesv.)

jfr. Sgr. IX. 141. 477, 220. 713, 222. 727; *law æ vår oŋ å viər* (hvid), *da vår æ så slaṉər* (blød, böjelig) *som æn kluər, enə fristərə* (friere) *hai æ; mæn law æ blöw mørkəbruən, manə fristərə fæk æ; di læjt mæ mæ som kat mæ muəs, tit før di mæ siḻ i huəs, min armə røk dæn knast* (Valsb.), jfr. Sgr. IX. 220. 713; el. det er höjt hængende, stift stængende, har en brun snude og en lådden lue, Sgr. IX. 95. 312, 191. 589; el. lådden foruden, brun om snuden, unge gider hellere haft det end gamle, Sgr. IX. 134. 408, jfr. N. Vadsbo nr. 76. 175. 177; Värend nr. 22, Z. f. M. III. 183. 17 (Mark). — 2) *nørər* flt. (vestslesv.) små kagetærninger, som bruges ved juletide til at spille om; se nødder-i-hænde; Margrete; bække-, *fedt-, knæppe-, peber-, spille-, val-. — 3) på møllen: firkantede træ- el. metalstykker, hulede på den ene side for at slutte om en „hals“, og som drives med kiler ind om den, når de slides (D.);

jfr. Aasen not flt. neter; isl. hnot huk. flt. hneter; htsk. nuss; mnt. not el. note Sch. Lübb.; guld-, hede-, hessel-, skov-, træ-, tvilling-, val-.

2. nød, no. *nọ̀ è* best. *nọ̀ə* ell. *nøt* flt. *nọ̀* (Vens.); *nø et* (Tåning); *nøi et* (Søvind s.); *nør et* (vestslesv.). — 1) et unghöved (Vens.); *et hæləs næt nø* (Vlb.) et helvedes könt kreatur; stud (Søvind s.); spøgende: *de war eňc, som jet nọ̀ slap lòs, mən som hilə Hwols fèj*, de havde kun én ko, el. *som hilə Worgòs stuw* (Vens.). — 2) skæo. til et dumt og klodset menneske; *hạj ær è lị dòwən nọ̀* (Vens.) også østj.; *æn sölə guwəj nåð* (Andst); *nøð* (Agger) kun skæo.; jfr. Aasen, isl. naut itk.; fæ-, føde-, kalve-, slagte-, små-, stude-, ung-, års-.

3. nød, no. *nø æn* (Thy); *nø æn* (D., vestj., Søvind, alm., vestslesv.); *nø* el. *nøį æn* best. *-ən* (Vens.) ulykke = rgsm.; *a ku liq te nøį jòr ə* (Vens.); *nøį jænə naqən kun te å spẹj* (Vens.); *nø lærər nåqən kuwən o speň* (Agger); *a hår te nø nåk* (vestj.); *dær ær èŋən nø å fa; haň hòr èŋən nø* (Søvind s.); *nøsəns tijm* (Vens.); i en gåde: stor nød gik igennem sten rød, Sgr. VI. 54. 503, en fængslet fader blev diet af sin datter gennem et hul i muren, jfr. Urdsbr. II. 174. 6, Wossidlo Rätsel s. 214. 968; *hjælp jæn i nø o bətrøk* (D.); *æ nø gör ət* (Vlb.) nøden volder det; *æ nø* (Mellemslesv.) barnsnød (s. d.), jfr. Feilb. Fr. H. s. 98; stedrim:

„i Koldkod æder de ost og brød,
i Ulstrup lider de ingen nød“

(N. Løgum Sønderj.), jfr. Kr. IX. 126. 327; i den største n— kommer Holger Danske (s. d.), jfr. Kr. Sagn II. 333. 325; i en skæmtehist.: pengene skal ligge til den store nød, personnavn, Gr. Gl. d. M. I. 29, se jeg; jfr. Aasen naud, isl. nauð huk.; htsk. noth, mnt. nôt, Sch. Lübb.; se havs-, ingen-, til-.

4. nød, to. i udtr. som: *han ær et så nø vẹ ər* (Holstebro), nødtvungen, uvillig.

nøddebusk, no. *nòjbosk æn -iə* (Vor h.) = rgsm.

nøddehas, no. *nòjhas æn* (Søvind s.) = rgsm.

nøddekjærne, no. *nòjkæn æn -kænə* (Søvind s.); *nøðkar æn* (Thy); *nøkan æn -kanər* (Snejbjærg, Faster); *nøkan æn* (Løvel.) = rgsm.

nøddergjøg, no. Mb. se noddregjøg.

nødder-i-hænde, alm. leg med pebernødder: A. tager nogle nødder i hånden, lukker den og siger: *nøðər i hæň!* B. *al æ min.* A. *git hu manə!* B. *tiį.* A. *æ dær et såmanə så ska do gør əm te ðə; al dæm, dær æ øwər, ska do måq mæ!* (Mors); ell. A.: *„wet do ny i hæj?“* B.: *„ja, ðl [skal blyw] min.“* A.: *„fọ [skal blyw] din; hwamå·nə wet do ha?“* B.: *10.* A.: *„æ dær eňc tiį, skat do jər ə te tiį, å dæm, dær æ dærøwər, skat do jænjòl!“* er der f. eks. 5, skal B. betale 5; er der 15 får B. 10, men skal betale de overskydende 5 tilbage (Børgl.); el. A.: *„nør i hæj?“* B.: *„ðl min.“* A.: *„fọ din, hwòmå·nə wet do ha?“* B.: *„de gor mæ òlə så il hælə så wal, a wel i ha tiį“* (Torslev s.); legen kaldes vestj. *nøðə (nørə) hiň*, jfr. hjortes, se Kr. Börner. s. 169. 49, 683. 30, jfr. Hazel. IV. 19, Runa VIII. 38. 2, Rivista I. 629.

nøddeskal, no. *nøðskal æn -skalər* (Andst); *nòjskal et* = flt. (Søvind s.) = rgsm.

1. nøde, uo.

nø -ər nöj nöj (D., Hvejsel, N. Sall., Hell.);
nø -ər, nøt el. *nòj, nøt* el. *nòj* (Rævs, Thy);
nø -r nòj nòj (Vens., S. Sams);
nø -ər, nøt el. *nøð, nøt* el. *nøð* (S.Hald h.);
nø -ər nøð nøð (Törring v. Randers);
nø -ə nöj nöj (Tåning, Røgen); nt. *nø* (Søvind s.);
nø nø nör nör (Elsted);
nøð -ər nøt nøt (Øland);
nø -ər nöjt nöjt (Bradr.);
nøə nøə nöjt nöjt (Åbenrå);
nöj -ə -ə -ə (Sundev.)

= rgsm.; *a æ nòj te å blyw hjæm; mæ skal eňc nø ham no åpå* (Vens.); *de ær ek wær o nø gåt i uňt* (Agger); *a må nø ət neə; a ska nøs tè* (Søvind s.) koen, som føder, *nøər sæ* (vestj.) ɔ: trænger på fødselen; *è nøi* (Vens.) en nøden; jfr. Aasen, nøyda, isl. neyða; se nødt; *be-.

2. nøde, no. Til den, som går indad køkkendören, siger man: „du må ikke gå ind ad æ bagdör, så tager du æ nøde fra æ höns“; der menes nemlig, at visse folk kan tage æggöringen fra hönsene, som gærne går ude i bryggerset eller har deres hul tæt ved bagdören, Kr. IV. 398. 559 ɔ: driften, trangen til at lægge æg.

nødegrinne, no. *do for nåk nøgriñ* (vestj.) siger man til börn, når de nøder sig til at le.

nødekop, no. *nøkåp et* (Vlb.) en kop kaffe, skænkeren nøder gæsterne til at drikke, jfr. krådekop, s. Feilb. Fr. H. s. 81 anm.

nødemon, no. *nømon* (Støvr.) vanskelighed, besvær: „a kund mæ n— blot mæ for å grind", And. Frieri, ɔ: med besvær holde mig fra at le; de kom også ud med n— og fornam så ingen ting mere til, Kr. VI. 133.

nødemål, no. *nømol è* (Vens.; vestj.); *de wa mæ n—, de haj wil fløt i hans tjænəst ijæ'n* (Vens.) ɔ: nødtvungen.

nødeværk, uo. *nøværk* (D., vestj.); *di tæjər ət et mæ bəğær, de æ kon n—* ɔ: man skal nøde det i dem, f. eks. om dårligt el. usmageligt foder til kreaturerne.

nødflag, no. *nøðflaq æn* (Lild s.) = rgsm.

nødforstand, no. i udtr.: du har et godt nødforstand, Kok ordsp. 169. 1959 (Burkal), ɔ: du er en dum person, se 2. nød.

nødhjælp, no. *nøhjælp æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

nødhoved, no. *nåðhuwəj* (Andst) skæo., en dum og klodset person, se 2. nød.

nødig, to. bio. *nøðə* (D., vestj.); *nøjə* (Silkeb., Søvind s.); *nø* ell. *nøə* (Vens.) = rgsm.; *haj wil så nè ha wat mæ* (Vens.); to. *feskən æ nyə ida'* (Hjørring) ɔ: vil ikke gå i garnet; *nøðə nåk* (Agger) næppe nok.

nødkjød, no. *nørkör de* (vestslesv.); *nòcò de* (Vens.) oksekød.

nødlidende, to. *nøliən* (Vens.) = rgsm.

nødlögn, no. *nøløwn æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

nødpølse, no. *neðpels* huk. = flt. (Tved) pølser af hornkvæg; ellers bruges nød ikke.

-nøds, se u—.

nøds, no. *nès* best. *nèst* flt. *-ər* også *nèhus è* (Vens.); *nøs et* best. *-t* (Støvr., Ugilt, Søvind s., Linå, Vejlby (Å), Agger); best. *nøsət* el. *nøst* (S. Hald h.); *nøs et* best. *-ət* (Silkeb., Hors., Skanderb., Törrild; Nörup h., Bj. h., Grindst., Holstebro, Sall.); *nøs æn* (Vor h.); *nèjs* best. *-t* (Læsø) kostald, forsk. fra stald (s. d.); ordet findes endvidere i Mds. Sønderl., Horn h.; ɔ: nødhus, kohus; „i Øs der hår di køjer i djæ nøs, men i Romm der er di flest huhs tomm", Kr. VI. 341. 191, et stedrim fra Rom sogn, Ørs en tidligere hovedgård; *de æ rèn galt i nøst, kalən skal åp å skij* (Vens.) ɔ: stor ståhej for ingen ting; det store n— i lögnehist., se Eftersl. 191, jfr. 7 lade; jfr. hus, -s; bås, kjørres, stald, øddel.

nødsaget, to. det er a nødsagedes til, for a trænger til sövn, Kr. IV. 250, ɔ: nødt til; *a æ nøsaqə te å jòr ə* (Vens.).

nødsbetryk, no. nødsfald; i talemåden: *i nøsbətrøk ær ə ber ej i lofwåñc* (Vens.), spøgende om noget, der ikke svarer til sit öjemed.

nødsbæsning, no. skillerum mellem to båse, Kr. Sagn I. 343. 20.

nødsdör, no. *nøsdar æn* (Silkeb.) dören ind til kostalden.

nødsfoder, no. *nøsfowər et* (Røgen) et foder i nød, et extra foder; „hun ga mæ et godt nøsfoer den sam awten å dawen ætter, få vi lø øwr dier", Blich. Bindst.

nødskilling, no. *nøskèləŋ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

nødsrad, no. *nøsraj æn -rajən* (S. Hald; Mellerup, Årh.) staldlænge.

nødsrane, no. *nèsråj æn* best. *-råjən* flt. *-råjər* (Vens.) stænge over kostalden.

nødstage, no. *nøståq æn* (vestj.) skældsord, se fæhund.

nødsteg, no. oksesteg; *vi har fån nøəsteq ida'w* (Bovlund).

nøds-til, bio. *de war a da nøste å gyjə*, det måtte jeg nødvendig göre; *de skal han nøste* (Elsted) det skal han, må han nødvendig; *æ ska nøs tej ər o bær ən* (Agger) jeg skal nødvendig bære den.

nødt, tf. *nøð te* (S. Hald); *nöj te* (D., Røgen) = rgsm.; se nøde; i udtr. at være nær nødt har vi vel ft. tf. af et ord, svarende t. gdsk. nøtæ, sv. nöta, isl. neyta, fortære, mindske; *do æ nær nøt* (også: *nöj* D.), *ka do et spis såðən æn bet brø* (Malt); *a wå gråw nær nøt, a ku et go hjæm* (D., Malt) ɔ: appetit, mad, kræfter, penge er ved at slippe op; så trak jeg et stykke af min meldmad frem for at vise ham, at jeg var ikke så nær nødt, Kr. VII. 231.

nødtrykkende, to. *nøtrøkən* (Vens.) uvillig; „*Las wa nøtrøkən å få åstæ*“, Grb. 81. 8; jfr. Aasen naud, nød; „med adjekt. har det meget forstærkende betydning f. eks. naudtrøytt“ yderlig træt.

nødtrykker, no. *nøtrøkər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) langsom, dvask person.

nødtvungen, to. *nøtwoŋən* (Vens.) = rgsm.

nødtørft, no. *te nøtörft'* (Støvr.) = rgsm.; låneo. jfr. Aasen, naudturft huk; isl. þurft no. trang, behov, þurfa uo. behøve; htsk. nothdurft; se tarv.

nødtørftig, to. *nøtardə* (S. Sams) et n— menneske ɔ: trængende.

nødvendig, to. *nøðvæṅə* (D., vestj.); *nøwæ'ṇdi* (Vens.); *nöjvæṅdi* (Søvind) = rgsm.; *et nøvæṅə æṛəṅ*, J. M. s. 71; deraf *nöjvæṅdihei æn* (Søvind s.); *nøwæ'ndihjè æn* (Vens.); jfr. htsk. nothwendig; wendig to. af wenden uo.; se u-.

nødværge, no. *nøwèṛə è* (Vens.) = rgsm.

nøg, to. *nøq* (Mors, Thy, Vejr., Sall., Vens.) — 1) blottet for alt, bar; *è nøq huks* (Vens.); *æn nøq ọr, tij* (Mors), ufrugtbar, knap; *a ær ek så nøq få pæŋ som do trowr* (Agger); *dè wa nøqt få brøj dèrøwər*, Grb. 151. 2; „*de gor eṅc så nøqt te får èn pøls i slactijən*“, Grb. 240. 218. — 2) dårlig, syg; *han war åp, mæn han wa nøq* (Mors); *han æ nøq wẹ əð* (Mors) kan siges om en fattig; *a ær ek så nøq eṅda* (Agger); *haṅ war så nøq te haṅ ku ejt rẹs sæ siəl* (Lild). — 3) fuld, og derfor magtesløs, om berusede (Sall.); jfr. Aasen nögg, isl. hnöggr; sv. njugg.

nøgen, to. *nåqən* (D., vestj., Sall.); *nòqən* (Søvind s.); *naqən* itk. *-t* (Vens.; Hell., Hads h., N. Slesv.); *nakən* (Bradr., Sund., Ang.; Agersk., Fjolde) — 1) = rgsm.; uden klæder; *haj wil eṅc te sæsjọ'n, får haj wil eṅc naqən* (Vens.) ɔ: vilde ikke være n—; *æn ka sijə æn nåqən arm, mæn et æn swåltən tarm* (Malt); *han wå så nåqən som Wåha'r hå skavt ham* (vestj.); *nær han hår et mijər, så ka han swæt hans röw å go nåqən* (Mors); *swat rọən å gọ naqən* (Vens.); *nær a sawnər dæ å så mi klæjər, så ær a we å go nåqən!* siges som svar på: „du vil nok komme til at savne mig“ (Mors); jfr. mening; *å go bọr spletəri naqən; hon ær hòtə rẹn naqən* ɔ: næsten uden klæder; *fọən æ naqən* ɔ: nys klippede (Vens.); i ældre tid lå folk nögne i deres seng, se Kr. VII. 235, Alm. III. 43. 126, 95. 328, V. 140. 378, Sagn II. 71. 119, VI. 197. 560, Ævent. s. 235, Mejb. Gl. d. Hj. s. 78 anm.; ligger man n— julenat, kan underjordiske skade en, Wille s. 184; mare, som fanges på hest el. andensteds, står nøgen, se Kr. Sagn II. 244. 70, 250. 100 flg., jfr. Möller, Bornh. s. 48, ved udøvelse af troldom skal man tit være n—, n— moder tænder bål, Thiele Overtro nr. 496; n— pige nyårsaften foran spejl med et glas vand og glas vin får kærestevarsel, se J. Saml.[2] III. 118, jfr. Nyland IV. 56; midsommersnat på tag, Rääf I. 106; løbe n— tre gange om hus, Lindh. Lappb. s. 72; n— moder går stiltiende med „dörspændt“ barn gennem tre döre inden sol står op ell. efter solnedgang, Kr. Sagn IV. 617. 37; n— barn føres gennem tørv, se skjævr, jfr. Wigstr. II. 275; n— kvinde løber tre gange op til alter: „jeg pisser i min seng!“ Kr. Sagn III. 78 øv., se: ligge tör II. 418. 16 b; forhekset person skal tre torsd. aftener efter hinanden krybe n— ud af et vindue, ind ad et andet, for at frigöres, Ndl. Volksk. I. 59 efter Dagbl.; løbe n— torsd. aften kl. 12 tre gange om kirke, flöjte ind ad nöglehul, så kaldes på djævel, se J. K. 415. 88, jfr. Wigstr. II. 349, Skytts h. s. 101; bonde løber skærtorsd. morgen n— om mødding, så får han korn, Cav. Wär. I. 293; kvinde sönd. n— om kålbed mod orme, Amins. I. 115; frugts. kvinde kryber n— gennem hestebenrad el. -ham tre gange i djævelens navn, så føder hun uden smærte, Kr. Sagn II. 227. 1 flg., Thiele II. 279; n— smed arbejder stiltiende et söm ud tre torsdagsmorgener, Kr. IV. 206. 288, jfr. Cav. Wär. II. XVIII. 79, n— smed gör kniv; n— kælling råber fra sten Valborgsmorgen, Wigstr. II. 119, jfr. Jons. Möre s. 9; n— jager utöj ud, Sundbl.[2] s. 160; n— lader får snuse til sig for „alfeblæst“, Amins. IV. 83; ell. lægges udenfor tærskel, Nyland IV. 128; ell. sidder foran blæsebælgens pibe, Sundbl.[2] 382; n— på tag påskemorgen ser man kamp mell. sol og hekse, Sundbl.[2] 171; n— mand angribes ej af spøgelser, se Arnas.

I. 339, II. 553, jfr. Liebr. Volksk. 370. 20; slgn. ånder frygter den n—, Mélus. III. 125 (Ny Guinea); pige går n— baglængs i båd for at undgå huldremand, Sande II. 134; den n— kejser i ævent. „Kejserens nye klæder" (H. C. Andersen), jfr. Gr. Dske Æv. I. nr. 19, Kr. VII. nr. 35 s. 232, Sgr. XI. 110. 219, se klæder II. 200. 53 a; pigen skal i æventyr hverken komme nøgen el. påklædt, jfr. Bjerge, Aarb. VIII. 13. 28, Cav. Wär. II. 108, Asbj. II. 33, Nordlander, Sagor 73, Grimm K. M. nr. 94, Ons Volksl. I. 80, Simrock Räthselb. s. 174, A. Pascha 187, jfr. Folkl. VI. 527; se klæder II. 200. 47 a, ridende; se om den rituelle nøgenhed, Grimm Myth². 1071. 1134. 1138. 1149. 1232, Wuttke regist., især nr. 249, Busch Volksgl. s. 42. 61. 78. 324, Kalevala XII. 148, Lady Godivas optog se Hartl. Science s. 71 flg., Liebr. Volksk. s. 104, Gervas. s. 100; et stort materiale til belysn. af sagen er samlet hos K. Weinhold, Zur Geschichte der heidn. Ritus, Abh. d. Kgl. Preus. Akademie d. Wissensch. 1896. — 2) fattig, blottet for alt, alm. Jfr. Aasen, naken; isl. nökkviðr; htsk. nackt el. nackend; se skind; rive-, splitter-, stövs-.

nøgenmette, no. *nakənmæət æn -mætə* (Sundev.) en bænkebider.

nøges, uo. *nøqəs* (Mors) han n—, det bliver ringere med ham; at nøge, Mb. fattes, mangle.

1. nögle, no. *noqəl æn noglər* (D., Thy, Sall.; Agersk.); *nòqəl æn nòqlər* (Mors); itk. (Røgen, Søvind); *nål æn -ər* (Vejr.); *nåql è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.); *nåqəl et nåqlər* (Mellerup, Hell. h.; Agger); *nowl et* (Øland); *nokəl et noklə* (Sundv., Bradr.); *nokəl et noqəls* (Fjolde) (jfr. Lyngby, Sj. Spr. s. 106 k—g?); plt. klun. — 1) et nögle garn = rgsm.; *èt nåqəl gòn, tro* (Søvind s.); *å wej è nåqəl, ə knep nåqələr* (Vens.); *do hò nåk ə nåqəl i din ròw* (Vens.); *do hær ət nokəl i ær dəs* (Sundev.), du sidder uroligt; *æ bån hår æn nogl i æ röw*, el. *æ nogl ær et å æ röw o ən ino·* (D.) barnet kan ikke sidde oprejst, det falder til siden; *viň noglər* (vestj.) börneleg: börnene holder hinanden i hånden i en lang række, som rulles sammen om den ene flöjmand, der står stille, jfr. sløve hjul; ved strikning hænger n— på bryst, Kr. Alm. V. 262. 682, jfr. gilliekrog 2, nöglekrog; en gerrig person har vundet n— om specier, Kr. Sagn V. 301. 52; med et n— må man ej spille bold, så bliver man blind, Kr. Sagn IV. 624. 05; tager börn n—r, henslængte af ellefolk, op, bliver de syge, Kr. Sagn II. 11. 45; n— garn, som aldrig slipper op, Kr. Sagn II. 143. 2; i sagn og æventyr viser tråden af et optrevlet garnnögle vej til røveren, se Kr. VI. 100, Sagn IV. 522. 77, Thiele I. 370, Sgr. X. 55, jfr. Z. f. M. II. 59. 336, Urquell III. 319; et garnnögle triller foran og viser vej, el. også en kugle, se Kr. V. 174, Sgr. VII. 165, Gr. Gl. d. M. II. 88, III. 11, Ævent. I. 204, J. K. 299, Kr. Æv. 229, Eftersl. s. 149; jfr. Asbj. II. 47. 210, Arnas I. 330. 575, II. 10. 313. 390. 398, Grimm K. M. nr. 49, Sagn II. 134, Z. f. M. I. 42, jfr. IV. 33, Folkl. Record II. 186 (keltisk), Folkl. Journ. I. 318, Hartl. Science s. 190 (Bretagne), Rivista II. 270; forestillingen, at trolde el. underjordiske i skikkelse af garnnögler kommer trillende, Kr. Sagn I. 73. 295, 295. 976 (bjærgmænd), II. 248. 82 (mare), 24. 84 (ellefolk), er særdeles alm. i Norge og Sverrig, se Asbj. III. 31. 34 49, Storaker I. 11, Wigstr. I. 195, II. 357, Cavall. Wärend I. 19. 227, Afzel. Sagohäfd. I. 10, Arnas. I. 380. 433. 578, jfr. Wigstr. I. 151. 226, Grimm Myth.² II. 952, Pomm. Volksk. I. 162 (djævelen), Knoop Pomm. 83. 171, Mélus. V. 42, slgn Wigstr. Sag. s. 58 prinsesse skjult i n—; Kalevala XLVIII. 225, ilden, se simenögle; et n— garn, som kastes op i luften, danner stige, se Storaker s. 53. 73, Asbj. III. 367, Mhoff 564. 572, Tettau Temme, Preus. S. 127. 122, Liebr. Gervas. s. XI, Gering II. 161. 166, Hyde, Beside the Fire s. 191, se Jacobs Celtic Fairy Tales s. 138. 255, Bosquet, Normandie s. 134, motivet turde også findes hos os, jfr. Asbj. II. 207, n— danner bro; om garnnöglet lyder gåden: *hwa æ de? triň åp að æ hus o låŋ nijər* (Ribe); *æn smirər ət kåt* (kort) *op, de komə låňt neə* (Valsb.); *roňt op, laňt neə* (Agterup); jfr. Urquell III. 138. 9, Strackerj. II. 140, Z. f. M. III. 189. 56, Simrock Räthselb. s. 106. 107, slgn. Rolland. Devin. s. 86; el. rundt som et æg, langt som en kirkevæg, Sgr. VI. 22. 287, jfr. N. Vadsbo nr. 20, Värend nr. 44, Runa VI. 41. 12, Haukenæs II. 178. 41, Aasen, Landsm.

s. 88. 17; el. man kan have det i hånden, dog kan det nå rundt om huset, Sgr. IX. 173. 533; el. *dær håpər æn skåð o Rivər gåð, jo læŋər æn håpər, jo læŋər blywər si hål!* Sgr. VI. 50. 462. — **2)** *de betə nåqəl! hwa ka do' gyə* (Støvring) ɔ: en lille fyr; jfr. Aasen nykla itk.; ny isl. hnykill hak., Jonssons Ordb.; se binde-, garn-, sime-.

2. nögle, no. *nøqəl æn* best. *nøqəl* flt. *-ər* (Vens.) redskab til at lukke låse op med, se løgle; dör-.

nöglebånd, no. *„pèŋ øst haj uw som skit, å næ di bəjøňc å meŋk åpå i lomən, så pijnt haj bøjərn liq te nåqəlbåjs èj"*, Grb. 202. 4, til nöglebånds ende ɔ: til den yderste skilling.

nöglegarn, no. i börnelegen: „vinde, vinde nöglegarn" se Gr. Gl. d. M. III. 184. 8, Kr. Börner. s. 279. 8; ordet er låneord.

nöglekrog, no. *noqəlkroq æn* (Rkb.) krog i form af et S, hvori man hefter garnnöglet, når man strikker.

nöglering, no. *nøqəlreŋ i* best. *-i* flt. *-reŋ* (Vens.) = rgsm., se svøbering.

nögleskilt, no. *nøqəlskèlc è* best. *-ə* flt. *-skelc* (Vens.) = rgsm.; se løgleskilt.

nögne jomfru dråber, no. lægemiddel, må være vinum colchici, planten kaldes „nögne jomfruer" på grund af de bladløse blomsterstængler, se J. T. 61, der udleveres vin. chinæ ferrat.

nögne piger, no. *nakən pikə* (Sundeved) plantenavn, frugtstænglerne af equisetum (Sundev.), se J. T. 79.

nøgtern, to. *nøqtərn* (D., Agersk.) den, som ingen mad eller drikke har fået; *et n— kal* (Agersk.) en kalv, som ingen mælk har fået efter fødselen; ædru, om msker; jfr. htsk. nüchtern, af lat. nocturnus, se Weig. Wb.

nöj, steo. se nogen; to. se ny.

1. nöje, to. *nyw* (D., vestj., Mors, Thy, Lild s.; Sønderj.); *nèw -ər -əst* (Vens., Hell.); *nöw* (Ang., Fjolde); *ny* (Ballum) — **1)** påholdende, nöjeregnende med; *hon æ nèw øwər, mæ he klèər* (Vens.); *o vær niw öwər si hæst, æn skæləŋ* (Andst, alm.); *han æ sæ nyw som æn eðəň lus* (Mors); *do ska wær nyw øwər smèr, wi hår så let* (Lild); *dæň jæn æ nyw o nap, dæň ån æ knivən o knap* (vestj.); *så nyw åm æn skæləŋ som faňən ær åm æn siəl* (Sall.), Skgr. II. 108. 498; *nèw* (Elsted) er mindre end gerrig, også som rigsm. *èt nèw ætəsyn* (Søvind); *a ka eňc bəstæm ə nèwər, de nèwəst prics* (Vens.). — **2)** bio. nöjagtig, omhyggelig; *hør nyw te* (Agersk.); *si nyw te əð* (Mors); *de kiňər a så niw* (Andst); *sijə niw o æn skæləŋ* (Andst); *flèj nöwt* (Fjolde) göre noget akkurat; *a ku eňc så nèwt følə mæ* (Vens.) jeg kunde ikke så nöje følge med; *a hèt eňc så nèw* (sts.). — **3)** *de æ nyw nåk* (Thy) næppe nok; jfr. 3. nöje; smh. m. mnt. nouwe, htsk. genau, ej klar, se -novelse; se spar-.

2. nöje, no. *haj ka, fåsto'r å ta òlteŋ te nèw* (Vens.) til brug, så han tager til takke, nöjes med det; *de ær ætə mi nèw*, til min tilfredshed, om redskaber, arbejde; *leq no te nèw*, være sparsom, holde godt hus (Vens.); *hon teňc nåk eňc, de hon skul kom te å ta te nèw mæ ham* (sts.).

3. nöje, uo.

nyw (D., vestj.); *nèwəs nèwəs, hå nèwtəs* (Elsted);
ny (Bradr.); *nöj* (Bylderup);

= rgsm.; *do mo læ dæ nyw mæ ət* (D.); *de ka do nåk vær nywət mæ* (Malt); *de wel a wær nywəð mæ* (Thy) nöjes med, være tilfreds med; *do æ da nöwə* (Sams); alm. i lideform: *nèwəs* ft. *-t* tf. *nèwəst* (Vens.); „en må nöjes!" sagde fanden, han åd Vrold degn, han vilde have haft præsten, Kr. VI. 328. 117; *haj læ sæ eňc nèw mæ så let, di nèwəst eňc mæ de* (Vens.); jfr. Aasen, nøgja, fornöje, tilfredsstille; isl. nœgja af nógr; for-.

nöjehed, no. *nywəhijəð æn* (Sall.) påholdenhed.

-nöjelig, to. **-nöjelse**, no. se for-.

nöjeregnende, to. *nèwræni* (Vens.); *nywræjnət* (Lindk.); *nywræjň* (D.); *niwræjnəň* (Andst) = rgsm.; gerrig; *han ær et så nywræjň mæ æn skeləŋ* (D.); fortælling om *„en par nywræjnəň fålk"*, Sgr. I. 217. 1206.

nöjero, no. *nèwro è* (Vens.; Sønderl. h.) den ro ɔ: morskab, en må nöjes med; den kæreste, danser, hjælper, en må nöjes med, når man ingen andre kan få; *skal a ha dæ te nèwro, a wel eňc ha dæ te met n—* (Vens.); jfr. hugro.

nöjeseende, to. *nøwsiji* (Vens.) = nöjeregnende, se nærseende.

nöjesynet, to. *nyw̯syn̆t* (Lindk.) = nöjeregnende.

-nöjet, tf. se for-.

nöjsom, to. *nyw̯som* (D.); *nòw̯som* (Vens.) — **1)** = rgsm., som kan nöjes med lidt (D.). — **2)** *nòw̯som* (Vens.) påholdende, knap, som intet lader gå til spilde; *hon æ så nòw̯som mæ hę̄jə sa̱qər* ɔ: nænner ej at bruge dem.

nøk, no. se 2. nok; pyller-i-.

nøkke, no. uo. se nokke.

nøkke, no. et overnaturligt væsen, der bor i brønde og åer: *æ nøkər ve æ o̱* el. *æ onøkər* (Andst); *nøkən seðər nejər i cå̱l mæ tow̯ rø̱ yw̯ən* (Åby, Vens.); som fordrejninger af ordet kan nævnes negen, Kr. I. s. XXXI. 95, Jens Mekmand Kr. II. 74. 1; hr. Nek, 77. 1; Niels Lækkemand s. 79; i Worms tid sagde man i Danm. både Nøkken og Nikken, almuen beskrev den som et uhyre med mskeligt hoved, der opholdt sig både i havet og andre vande; når nogen druknede, sagde man: „nøkken tog ham bort", når en druknet fandtes med en rød næse: „nøkken har suet ham" osv., se Finn Magn. Eddalære IV. 250 flg.; er en lille mand med stort skæg i å, Kr. Sagn II. 156; kommer ud af höj med dølgehat, Kr. Sagn I. 136. 514; nøkken og Agnete, DgF. II. nr. 38, jfr. s. 656, III. 813; nøkkens svig, DgF. II. nr. 39, jfr. s. 661, III. 819, Amins. VII. 58, Wigstr. I. 51; harpeslag tvinger nøkken at slippe sin brud, DgF. II. nr. 40, jfr. 662, III. 821, Runa V. 101, Djurklou Nerike s. 93, Hofberg Nerike s. 260, Trad. Pop. IX. 297. 523, slgn. endnu Asbj. III. 346. 375, Wolf Beitr. II. 302; n— har sin bolig i Ryå, Gr. Gl. d. M. I. 121; svømmer som barn i vandet, Hofb. Skogb. s. 31; han spiller og underviser i spil, se Nicol. Nordl. II. 22, Haukenæs II. 69, Nordlander Troldd. 136, Afzel. Sagoh. II. 169 flg., Runa VI. 39. 18. 19, Djurklou Nerike s. 64, Sm. Medd. II. 78, Bondes. Hist. s. 92, Henriks. s. 21; på harpe af dødningeben, Deecke s. 2; man værger sig imod ham ved at sætte stål i vand, se Faye s. 48, Sundbl.[2] 174, Hofb. Nerike 216, Jonsson Möre s. 14, Wigstr. II. 159, Sm. Medd. II. 49, Amins. III. 116 c, VI. 105, Gasl. s. 51, Nyland IV. 122; møder tit i hesteham, se I. 599. 31 a, jfr. Afzel. Sagoh. II. 171, Rääf I. 61, Segerst. s. 71, Sande I. 92, Folkl. VII. 400 (Hebriderne), J. Færø 43; tåler ikke at høre sit navn, se Nicol. Nordl. I. 83,, Nyrop Navnets M. s. 181, Gr. Myth.[2] 459 anm.; åkanden, nymphæa, nuphar kaldes nøkkerose (Sverig, Norge), jfr. Runa V. 66, VIII. 23 — se Fritn.[2] nykr; nykur Arnas. I. 135 flg., Maurer Isl. S. s. 33. 148, Weinh Volksk. II. 7 (Færøer), Asbj. III. 372, Hagemann s. 98, Cavall. Wär. I. 211. 249. 258. II. XIV, Djurklou Nerike s. 59, Gasl. s. 47; se endvidere Grimm K. M. nr. 181, Mhoff 257 „waterkäerl", 581. 598, Z. f. M. III. 65. 11, 166. 4, Kuhn N. S. 92. 103 m. anm., 172. 197, Wolf N. S. 320. 220, 612. 513 flg., 661. 573; „dracus" Liebr. Gerv. s. 134 flg; Berenger Ferrand, Cont. Provencaux s. 159., smstilles med St. Niklaus, Folkl. V. 110; jfr. Aasen, nykk; isl. nykr slgn. Grimm Myth.[2] 456; htsk. nix el. nixe; old Nick er et eng. navn på djævelen; se kildemand, åmand; tid.

nøkkende, tf. i udtr. *de ær æ in̆t så nøkən̆ ætər,* måske også: *nokən̆ får* (Agersk.) begærlig, længselsfuld efter, jfr. vansk.

nøl, no. *nø̱l i* (Vens.) nøler (s. d.); konen sagde om sine börn: *Jæ̱ns haj ær i nø̱l å i drø̱l lisom hans fo̱r, mən dæ betə Sti̱jnə hon ær ən ra̱b å ən skra̱b lisəm mæ.*

nøle, uo.
nø̱l -ər -t nø̱lt (Vens.);
nø̱l -ə -ət (Søvind s.);
nø̱l nø̱l nø̱l nø̱l (D.);
nø̱l nøl nø̱l nøəl (Bradr.)
= rgsm.; jfr. plt. nölen, Schütze.

nøler, no. *nø̱lər i* (Vens.) = rgsm. fortælling om Peder Nøler, Kr. Æv. 203.

nøleri, no. *nøləri'j* (Agger) nølen.

nør, no. se nydje; to. se nord, nordre.

Nörbo, no. = seng; se 3. gabe.

Nörreby, no. *Na̱rby* (vestj.); i D. sædv. *æ na̱r by, æ na̱r gran̆ələ; Na̱rə,* Nörå i Bramminge s.

nörredör, no. se nordredör.

Nörregård, no. *Nö̱rgor* (vestj.) et alm. gårdnavn; *Narəgo̱ə* er den nordligste gård i Sondrup, Hundsl. sogn (Hads h.); *Nə̱rgòr* (Vens.); se Østergård.

Nörre-herred, no. forblommet i udtr. *ræjs te Na̱rhærəd* (Mors) ɔ: gå i seng, se Nörbo, sove.

Nörre-Island, no. i en besværgelse:

det ommerer(?) og det gommerer(?) fra Nörre-Island, Sgr. VII. 44. 140.

Nörre-Jylland, no. *Narjølañ* (Lild s.); *Nǫ̀jyllạj* (Vens.) = rgsm.

nörre-kammer, no. *narkamər æn* (Lild s.) se kammer.

Nörreland, no. *æ Narlañ* (vestj.); *nalañət* (Søvind s.) ɔ: nord på i Jylland; ofte nord f. Limfjorden, Salling iberegnet.

nörrest, to. se nordrest.

nøs, no. og smstn. se nøds.

nøse op, uo. se nyse.

nøske, uo. se nuske.

nøskøst, tf. se nyskyst.

nøsle, uo. og smstn. se nysle.

nøssel, no. se nyssel.

növ, no. og smstn. se næve; uo. to. se nöje.

növne, uo. og smstn. se nævne.

növro, no. se nöjero.

növse, uo. se nævse.

növsel, no. skæo., om personer, der er langsomme til arbejde (Randers).

növte, uo. *nöwt -ər -ət* (vestj.) snuse omkring, være påtrængende, nysgerrig: *a ska lær dæ o vær i mi sågər o nöwt* (vestj.); *han nowəsər o nöwtər i åltəŋ* (vestj.).

növtet, to. *nöwtə* (vestj., Ølgod, Vejr.) — **1)** pilfingret, næsvis, påtrængende (vestj.). — **2)** *nöwdi* (S. Sams) villig, som gerne föjer sig.

növti, no. *o spel nöwti* (vestj.) et kortspil, næsvistosse (s. d.).

növver, no. en. en stor grönstribet orm (Sønderj.), Kok, Dsk. Spr.

1. nå, udro. *no, no da!* (D., vestj.); *„no, no! å så, så!“ de æ fatə mañs trusəl* (Mors); *nå, hons æ dæ wę ə?* (Vens.) som trusel.

2. nå, uo.

nọ nọr nåj nåj (D., Andst; Hell. h.);
nuwə -r nåj nåj (Vejr.);
now -ər nòwəð nòwəð (Mors); ft. *now* (Agger);
nọ -ər nòj nòj (Vens.);
nọ -ə nòr nòr (Elsted);
nọ -ə nåj nåj (Tåning, Søvind s.);
nå, nær el. *når, nåj nåj* (vestslesv.);
nå -ər nåi nåi (Vlb.)

— **1)** = rgsm.; *a ka et fo ət te o no saməl* (D.) ɔ: slå til = *de vel nåk et no hæro·m* (Andst); *nå saməl* (Agersk.) ved en handel, enes; *„de æ så skönt, nè de jæn ka nọ de ǫ̀ñc!“ sǫ̀ kwǫ̀n, hon kòqt de sist å het cǫ̀ dæj da het fọr fæk laṃ; a ku eñc nọ ham; de nọ wi eñc* ɔ: bliver ikke færdige med; *føən ku eñc nọ; de ka hwicən nọ hèlə fåslọ* (Vens.) strække til; *æ nær ət ił* (vestslesv.); *de vel håłəs får ham, te hañ nær ət* ɔ: det vil være vanskeligt for ham at nå det (sts.). — **2)** række; *nå mæ dæñ fårk; hañ nåi ham æ papiər* (Vlb.). — **3)** *de ka wal nọ sæ* (Andst, D.) ɔ: det har ingen hast; *de ka wal nọ sæ ino·* (Vens.) ɔ: vi bliver måske dog færdige; jfr. Aasen, naa; isl. ná; op-.

nåbo, no. og smstn. se nabo.

nåd, no. se nælde, nød.

1. nåde, no. *nåð æn -ər* (vestj.) en slags meget besværlige, stikkende myg der plager folk ved engarbejde i Vestj.; andre steder kaldes blærefødderne (thrips, kolerafluer) således; er ordet beslægtet med Aasen, nata no., nælde (s. d.)?

2. nåde, no. *nåð æn -ər* (Agger) sammenföjningerne i en båds sider og bund; *de wa sån æn warm, te æ tjær löb uwð å æ nåðər;* jfr. Aasen nate el. nat hak.; htsk. naht, söm, sammensyning; holl. naad; se not.

3. nåde, no. *nå æn* (D., vestj.); *nådə* (Søvind s.); *nǫ̀ æn* best. *nǫ̀ən* (Vens.) = rgsm.; *löw å hans nǫ̀;* „åw nåhd å barremhjatehied di fek isinn å ta mæ, da mi fåræller wa falln mæ fræ å ingen anr vil ha mæ“, Blich. Bindst.; *læ nǫ̀ gọ få ræt; lǫ̀w åpå ąjə djè nǫ̀; Gu sic i nǫ̀ te· ås; hąj skuł døj uən nǫ̀; dær ær en nǫ̀ å weñc* (Vens.); præst prædiker om guds n— mod syndere, Kr. Sagn II. 310. 253; den kan ej fås for penge, Kr. Sagn I. 305. 18; genfærd råber: *å å, a for nåk nå får æ stjænhus a lo bøq, mən ålər for a nå får Foñər Hålm a lo røq,* Kr. Alm. II. 110. 267; n— mellem stigböjle (s. d.) og jorden, Kr. Sagn II. 314. 264. 65; ved at slippe guds n— bliver man heks, Sande I. 49; et genkommende træk i sagn og æventyr er, at stav grönnes som tegn på at vætter el. msker har fundet nåde, se Gr. Gl. d. M. II. 52, Ævent. III. 180, Kr. Sagn II. 239. 40, jfr. Afzel. II. 174, Tvedten s. 78, Grimm K. M., legende nr. 6, Sagen I. 215. 171, Tannhäuser (slgn. Nyerup, Rasm. Dske Viser I. 123. 27 ridder Danyser),

228. 181, Myth.[2] s. 888 ned., Z. f. Myth. I. 34. 6, Knoop Ps. 41, Wolf N. S. 226. 141, Magyar T. s. 11. 310, Folkl. Journ. III. 81, VI. 60; mange henvisn. Liebr. Gervas. s. 112, se 4 Mosebog 17. 8 Arons blomstrende stav; se endvidere Sgr. IV. 4 flg., Gr. Gl. d. M. III. 20, Æv. II. 200, Segerst. s. 137, roser (s. d.) af bord; Kr. Æv. nr. 61, rug i ovn; Afzel. Sagoh. II. 185, „stubbe grönska“; Wigstr. I. 166, Skytts h. s. 91, höj grönnes; Kuhn W. S. I. 82, sværd grönnes; Wolf N. S. 660. 571, bue grönnes; Hofberg s. 50, kirkegårdsmur styrter ned; Møller Fr. S. s. 111, bæger fyldes; se de øvrige fort. om pigen, der dræbte de ufødte börn, Blicher Nov. III. 585, Janss. Event. 31; Rochholz D. Gl. I. 112, Mélus. I. 326 ned.; due (s. d.) er nådestegn, Sgr. IV. 106; skrift (s. d.), Sgr. XI. 75. 126; ringe, som brister, Wolf N. S. 549 ned., Olrik DgF. VI. nr. 354, s. 215; sang ved henrettelse, Haukenæs III. 184; alle vætter, især nøkken, længes efter n—, venter den dommedag, Thiele II. 244, Kr. Sagn I. 191. 698, se Cav. Wär. I. 18. 244. 267, Afzel. Sagoh. II. 165. 169. 170. 171. 190, Bondeson, Hist. s. 144, Wigstr. II. 183, Hofberg s. 170, Sm. Medd. II. 77, Amins. VI. 103, Storaker s. 78, Till. s. 14, Kennedy Fict. s. 99, Yeats s. 12, Grimm Ir. Elfenm. s. 24. 202, Myth.[2] 462, Folkl. Journ. VI. 218, Folkl. V. 182 (Irl.), se Liebr. Gerv. s. 75; jfr. Aasen naade hak.; isl. náð huk. flt. náðir, beskyttelse, hjælp; se lilie, rose, uskyldig; *benådningskorn.

4. nåde, uo. vist kun i en enkelt forbindelse: *guj nå̱ mæ!* (alm., D., vestj.); *gu nå̱ mæ fuw̱ər dæ, a ka ek̦ hjælp dæ!* (Agger); *gu nò̱ mæ!* (Vens.).

nådefuldt, bio. *græə noəfult̓* (Sams) ynkeligt.

nådelig, bio. *nå̱lə, nå̱jlə* (D.); *nå̱lə* (Mors, Thy, Lild s.); *nò̱lə* (Vens.); *nå̱lə* el. *nålə* (Agger); *nå̦lə* (Elsted); *nåjlə* (Agersk., vestslesv.) — 1) nådig, barmhjærtig; *ha̦j fæk æn nò̱lə straf* (Vens.); *do slåp, de gek nåjlə, de blöw̱ nåjlə,* tåleligt, nogenlunde. — 2) *nå̦lə* (Søvind s.) om dyr: tam, tillidsfuld; om et angstfuldt, håbløst, bedende blik hos mennesker og dyr; *han so̦ så nå̦lə te m̦æ* (Røgen s.; D., Mors, Thy, vestj., Nordslesv.); *a ka ejt fo mæ te å stek æn fo̦r, få di sijər så nå̱lə te m̦æ* (Lild s.); *sic nò̱lə ætə no̱; bònt de sijər så nò̱lə uk* (Vens.) ɔ: som om det bad om hjælp; jfr. langlig; *hañ så så nåjlə ætər ət* (Agersk.); *si̦ så no̱lə tè* (Søvind s.) se længselsfuldt, med et smærteligt udtryk, jfr. Blich. S. Digte II. (1836) s. 287: „nåhle“ medynksfuld; „nålle“ from; 2. noden.

nåder, no. og smstn. se nadver.

nådeurt, no. lægemiddel, der udleveres herba gratiolæ.

nådig, to. *nå̱di* (Søvind s., Vens.) = rgsm.; *nå̱diq straf* (Vejr.); *han wa re̱lə eț nå̱di* (Sall.); „nærensti løgtenanten søø: kael! du rider som en agurk; så wa han ett nåde“, Blich. Bindst.; *„Nijls bløw kalc åp te de nådi hæskab“,* Grb. 69. 72; *ha̦j wa så nå̱di, ha̦j sò ja* (Vens.) iron.; se u-.

nådigherre, no. herremandens titel: *„kom òlə mir få min ywən!“ sò dè nådi hèr, å smèkə dön i ètər ham“,* Grb. 66. 23, den dag, da nådigherren traf ham, Kr. VI. 112; ordet forekommer i en alm. vestj. legeremse: „goddag, nådige herre! jeg, nådige herre, kommer fra den nådige herre for at sige dem, nådige herre, at vores kat har himmelblå öjne, tornegråt hår, ravnesort skæg, paddergule forpoter, mørkerøde bagben, kupliku hale, grön med teglstensfarve i stribede striber langs ned ad ryggen“, siger man fejl får man et horn af papir på hovedet og er ikke længere „nådige herre“.

nå-dover el. **-dur**, no. se nadver.

nådsens, no. *nåsəns* (Vens.); gl. ejeform af nåde, brugt som to.; *hon war òlc få nåsəns å òlc få klåsə te di a̱ tow ku wæ bacèj å føləs mè hær,* Grb. 97. 25, ussel, pjaltet i klæder; *ha̦j æ så nåsəns klèj* (Vens.).

nådsensbrød, no. *nå̱sənsbrø̱* (Søvind s.); *nåsənsbrøj* (Vens.); *han go̦r o nåsəns brø̦* (vestj.) siges om den, som får opholdet et sted af nåde og barmhjærtighed.

-nåelig, to. se op-.

nåen, steo. se anden.

någ, no. se nag.

någen, to. se nøgen.

nål, no. se nælde.

nål, no. *no̦l æn* best. *nò̦l* flt. *no̦l* (Vens.; Hell. h., Sams, vestj., Søvind s.); *nåəl æn nå̦l* (Sundev., Bradr.); *noᵃl æn* = flt. (Fjolde), plt. *nå̱dəl;* = rgsm.; *å få òjən brækə å· ən no̦l; ha̦j æ liqfram̦*

som nǫl i trǫ; hąj gǫr, stǫr såm åpå nǫl; se å prek mæ ən nǫl (Vens.); *hañ sejə lisòm pò nǫl* (Søvind); i en remse: *„go daw, vel I ğör ən hañəl ida·w? A hår beñlər, a hår bǫñ, a hår trǫ, a hår nǫl, som æ få kåṛt o som æ få låŋ, ən gaməl særk, ən pa båwsər, ən oñərtröj, ən væst, så hañlər vi, som vi ka bæst“*, Kr. Börner. s. 396. 65; n— sættes i ligs fodsåler, se lig II. 410. 50 b., Kr. Sagn V. 458 øv.; n—, sat i strand, binder nøkke (s. d.), se knappenål II. 211. 47 b., jfr. Afzel. Sagoh. II. 172, Hofb. Nerike s. 216, Nyland IV. 122; dermed dræbes mske, genfærd forråder det, Wigstr. II. 112, jfr. Mélus. I. 563, Dan. II. 96, tilsvarende fortæll. tror jeg at mindes herhjemme fra; barn dræbes v. nål stukket i hoved, Kr. Sagn VI. 54. 165; jfr. Aasen, naal, isl. nál huk.; se bryst-, flos-, garn-, gjörn-, hækle-, hår-, knappe-, pryne-, revl-, sadelmager-, sejl-, sildegarns-, single-, stoppe-, stål-, sytråd-, tække-, uld-.

nålebrev, no. *nǫlbrə̀w è* (Vens.) = rgsm.; sædv. *è brə̀w nǫl.*

nålehoved, no. *nǫlhu è* best. *-hwə̀t* (Vens.); *nǫlhòwi et* (Søvind s.) = rgsm.

nålehus, no. *nǫlhus æn* (D.); itk. (Søvind s.); *nǫlhus è* best. *-hust* (Vens.) = rgsm.

nålepude, no. *nǫlpuð æn -puðər* (D.); *nǫlpu æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *nǫlpui æn* (Søvind s.) = rgsm.

nålestik, no. *nǫlstèk et* (Søvind s.); *nǫlstek æn* = flt. (vestj., Agger) = rgsm.

nåletræ, no. *nǫltrèj è* (Vens.) = rgsm.; sædv. siges dog: *gran, fuwr.*

nåleöje, no. *nǫlyw æn -ər* (D.) itk. (Søvind s.); *nǫlyw è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

1. nåls, no. *nåls è* (Vens.; Lild); flt. *nåls* (Agger) ejef. af nål, en tråd i synålen at sy med; *ræmpskrèðərər tąr låŋ nòlsər* (Lild); men sædv. vestj. *æn nåls trǫ* (Vejr., D.); *æn nåls trąi* (Agersk., Bradr., Sundev.); *èn nols trǫ* (Søvind s.); *syj mæ æn nåls sim* (tækkereb, Thy); skæmtehist. om kappesyning mellem Fanden, der tog lange og skrædderen, der tog korte n—, Segerst. s. 14, Amins. IV. 114.

2. nåls, no. *nåls æn* (Vens.) lille lomme i klæderne; herhen hører rimeligvis: *han hår ət i æ nåls* (D., vestj.) han har noget i magt, fordi han har penge; *ha pæŋ i æ nåls*, el. *ha nåwər i æ nåls* (Agersk.) spøgende om en tyk mand.

nålys, no. *[nǫlyjs è]* (Vens.) et lys på havet, som varsler lig; se nåsfis; jfr. Aasen, naaljos itk.; naae no. dødning, lig, isl. nár.

nån, steo. se anden.

når, bindeo. *nær* tonl., *nær* (D., Andst, Vejr., Mors, Bj. h.); *nèr* (Vens.) = rgsm.; *nær han komər, gǫr a* (D., vestj.); *nèə* el. *neə han komə; nèr* el. *ner a komə* (Søvind s.); *do ka kom, nè do blywə farə; a ska gǫ, nèr hąj wel følə mæ·* (Vens.); jfr. Aasen naar, isl. nær; „formodentlig kan både „naar“ og „nær“ opfattes som en komparativform af et glt. „naa“ ɔ: nær, som forefindes i isl. návist, námunda, nálega, htsk. nahe“.

nåre, no. se nælde.

nårensinde, bindeo. *nærənsiñ* (Varde, Mors, Silkeb.); *nårənse·ñ* el. *nårənseñ* (Agger) = når, dersom, når en gang: *nårənseñ a fo tij* (Agger).

nårensindenstid, bindeo. *nærənsi·ñənstij* (D., vestj.) = dersom, jfr. hvissomenstid.

nårenstid, bindeo. *nærənstij* (D., vestj., Mors); *når-* ell. *nærənstij* (Vejr.); *nèrənstic* (Vens.); *nènsti* (Søvind s.); *nårənsti·j, nårənstij* (Agger) = når, dersom; „men nærsti di slauen æ old epo flout“, And. Begr., men når de er slagne alle på flugt; *nårənsti·j a hå så, de ska wæ sådn, så ską ər wæ sådn* (Agger); *di kam å låñt djær råq næðənsti di skul båq,* Kr. IX. 234. 74 (Gjerlev h.).

nårremand, no. se nordmand.

nårsommenstid, bindeo. *nèsomənstic* (Vens.) = dersom.

nåse, uo. *nås* (Holmsl., Lem s. v. Rkb.) pille fjerkræ rene efter at de ere skoldede; studse en sengemåtte: *nås ən mat,* klippe enderne af den.

nåsfis, no. *nåsfis æn* (Vind s.) en person, som ser blegnæbbet, ligbleg ud, Krist. Dyrefabl. s. 80; jfr. nålys se isl. nái nágrind, náströnd; se næsvis, nåsvis.

nåsker, no. se norsker.

nåsvis, to. der var en mand, som havde tre sönner: Peder, Povl og Jesper Nåsvis, Kr. VII. 252, Börner. 143. 67 sagtens fordrejelse af det alm. Jesper *åskfis,* se askefis, knasfis.

nåt, steo. se nogen.

nåver, steo. se nogen.

O.

o, bogstav. *ǫ* best. *ǫə* (Vens.); gamle folk sagde *òw*; f. eks. *gi* (g) *-ẹ̀r* (r) *-òw* (o), *de sir grow*; således også nu: *nǫrən te, lǫt*; forhen: *nowrən te, lowt*. Til rigsm.s lange o svarer i jysk i udlyd gennemgående *ow* el. *òw* (sønderjysk *ǫ*), som *gròw, tròw, sòw* (sønderjysk *grǫ, trǫ, sǫ*), dog på Als og i den sydligste del af det dansktalende Sønderjylland *uə*, og det samme er i en del ord tilfældet i egnen mellem Vejle og Kolding; enkelte ord har på nogle steder *u*, således *ku, sku* i det sydl. Nörrejylland til en linje Århus—Ringkøbing, *snu* i et bælte fra sydøst (Kolding—Horsens) til nordvest (Ringkb. —Thy), *bu* på Djurslands fastland. I indlyd bevares *ǫ* (rigsm. å-lyd) foran b og g svar. t. olddansk p og k, ellers med enkelte undtagelser (se blod, broder, flod) i nörrejysk *uə, uwə, owə*, sønderjysk (undt. Als og sydligste dele) *ǫ*, som også, dog næppe opr., findes på Tunø. Rigsm. korte o (med å-lyd) er i jysk gennemgående *å* el. *ò*, enkelte afvigelser (se f. eks. op) forekommer dog. Foran w går det i det sydøstligste Nörrejylland over til en svagt labial. lyd omtr. *ə*. I en större række ord har jysk-fynsk oprindelig o, medens sællandsk og rigsm. har u, se Thorsen, Nørrejysk lydl. s. 32; jfr. til det hele: Bennike og M. Kristensen Sprogkort (kort 12 flg.), Thorsen s. 31 flg. (M. Kristensen).

o, no. smstn. se å; fho. og smstn. se ad, af, på; bio. se 4 a.

o, udråbsord, se å.

obag, bio. se bag, ibag.

oben, to. smstn. se åben.

oblat, no. *abəlå·t æn -ər* (D., vestj.); *abəla·t æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — 1) = rgsm. til at forsegle breve med, synes nu helt at være gået af brug. — 2) bruges nok også om alterbrød (s. d.); „såvist som præsten står for alteret og tager „aflad“ og vin“, J. Saml. IV. 113. 9; en tudse, der har et alterbrød i munden volder i ævent. prinsessens sygdom, Gr. Gl. d. M. I. 165, jfr. Asbj. I. 246; modtager syg alterbrødet, bringer det enten død eller helbredelse (vestj., vist alm.), jfr. Urquell IV. 50; den, som vil have friskud (s. d.), skyder efter den viede o—, se Gr. Gl. d. M. II. 98. 65; juleaften, Kr. Sagn VI. 241. 715. 16, jfr. Aldén Getaþ. s. 102. 112, Sundbl.[2] 293, Modin Sign. s. 20, Lindh. Lappb. s. 124, Nyland IV. 89, Urdsbr. III. 30, Urquell III. 148 (Polen), Kuhn W. S. I. 339. 376, Strackerj. I. 98. 136, 173, Rochh. D. Gl. I. 45. 48, Meyer Abergl. s. 275, Mélus. III. 126 flg.; mod krucifix, Schindler Abergl. s. 121; med o— som forladning, jfr. Thiele I. 320; gemmes og bruges til trolddom, Kaarsb. Satan. s. 32; „pone particulam sacramenti in alveario“, så flyver bier ikke bort, J. Saml. IV. 161. 142; jfr. bier bygger kapel for tabt hostie, Deecke s. 201, Meyer Abergl. s. 183; viet o— at bære på sig mod sygdom, J. K. 402. 27, jfr. Nicolais. Nordl. III. 42, Afzel. Sagoh. III. 74, Renvall s. 35, Meyer, Abergl. s. 184. 254, Heppe-Soldan I. 163. 261. 265. 300. 345, Schindl. Abergl. s. 49. 106, Töppen s. 13, Magyar T. s. XLIV. 331 anm., Folkl. Journ. V. 198, Perseus II. 101. 124, Henderson s. 146, Mélus. IV. 32, Liebr. Gerv. s. 237. 210, Z. f. M. IV. 86; alm. se Strackerj. II. 7. 267, Wuttke nr. 193; med viet o— fodres tilbærer, jfr. malke II. 537. 47 b, se Arnason I. 431; „glasteufel“, Meyer Abergl. s. 343; da heksen modtager nadveren, høres et barn græde, Sgr. III. 179. 933, jfr. Meyer Abergl. s. 183: et lille barn sés i præstens hånd for det viede brød, Kloster VII. XLVIII; hvor den viede o— er tabt, fremvælder en kilde, se Kr. Sagn III. 225. 36; den findes ved at køerne knæler for den, Knoop Ps. s. 187; stråler i mørke Rivista I. 348 ned.; endnu nævnes, at djævelens oblat er sort og „zähe wie eine schuhsohle“, Schindl. s. 282, jfr. Wigstr. II. 261 o— ombyttes med skindlap; gåde:

> røde, gule, grönne, blå,
> liliehvide, askegrå;
> i Vor Herres helligdom
> uskyldshvide dér de kom?

(Branderup); jfr. lat. oblatum, bragt som offer tf. til offerre, offre (s. d.), ordets brug er udgået fra den lat. messe.

obligation, no. *òbləgasiu·wn æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; jfr. latin obligatio.

oborre, no. se aborre.

Obrianus, no. tryllebog, se Kr. Sagn VI. 443. 06, Cyprianus.

obsk, to. *òpsk* (Vens.) ilter, opfarende, hidsig efter at få; *haj æ så gruwəliq òpsk åpå nuə; de ær a eñc òpsk åpå,* det er jeg ikke i lyst efter; *drœŋi wa så òpsk, de haj wa farə å flyw øwər sæ sil;* om hertil Aasen ofsa uo. overdrive; isl. ofsa, vise overmod; Rietz ofsas; „hører sammen med ov“ Aasen, isl. of, overordentlig? se 4. a bio.

obsternasig, to. *òbstərnaˑsi* el. *òbstranaˑsi* (Vens., alm.) tvær, genstridig; se absternåsig.

od, uo. ft. se æde.

od, no *òj* el. *òj æn* best. *-ən* flt. *òjər* el. *òjər* el. *òj* (Vens.); *åj æn* (vestj., D., Sall., Mors, Thy) flt. *åj* (Søvind s.); *åð* el. *åj æn* (Andst); *åð æn* (Gylling, Falslev); *òðor æn* (vestslesv.) — **1)** = rgsm.; *òjən å ən nol* (Vens.) spids på synål, kniv, le, osv.; *de æ liq æ sjælə åj dær æ brækət aw* (D.) om synålen; *de komər an o o fo æ græjs ve æ nak o æ åj, så komər ət å sæj sjæl met i* (D.) spøg om slåarbejdet på marsken, odden og nakken (s. d.) på leen. — **2)** *æ åj* (Fanø): nordenden af Nordby. — **3)** *i òj* (Vens.) skældso. til en person, sagtens i betydn. beslægtet med brand 4; jfr. Aasen, odd, 1. spids, 2. odde, landstrækning, isl. oddr hak.; se høle; knappenåls-, knivs-, spigerbor-.

1. odde, to. *òj* (Vens., Thy, Mors) om hvad der ikke er parret el. maget, ulige; *æn òj höwəð* (Mors) siges når tallet er ulige; *hèr ær i òj trèskor; par o par å æn òj* (Vens.); *æn òj skæləŋ* (Thy) er den ene skilling i 15 f. eks.; *i òj knyw,* en kniv uden gaffel; *è òj for, i òj stuk,* et får, en stud, der ingen mage har; *è òj tal* (Vens.) mods. lige tal; *i òi træsko* (Hjørring), jfr. Sgr. II. 140. 708; jfr. Aasen, odda, et enligt stykke, som bliver tilovers, når de øvrige er ordnede parvis; isl. oddi hak.; eng. odd.

2. odde, no. *åj æn -ər* (Agger, Sall., Mors); *òj æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *åj æn* (Lem., Rkb.) en spids af land, *dær gor æn åj uwð i æ fywr; Dåwəråj,* en by; *øråj,* Ørodde ved Nykøbing på Mors: et trekantet stykke mark ell. töj; *i trekåñcə aqər kaləs ən òj; wi ma ha ən òj sy i din bòwsər, di æ få krap* (Vens.).

3. odde, uo.
åj -ər -ət (D., Ribe);
òj -ər -ə òjə (Vens.)
hugge med odden af leen, et udtr. fra høslætten: *han åjər skit,* om slåkarlen, der ikke gör rent skår, hvor leens od skærer; modsat: *o åj æ græjs gåt iğæˑməl; o åj ət iñ* (D., vestj.) hugge, således at græsset af leen føres ind i skåret, ɔ: mod det græs, som endnu står, forsk. fra at halse, hugge, hægle, nakke; *do skal òj hyli ęj* (Vens.) stikke odden af høleen ind forneden i korn el. græs.

odder, no. *åðər æn -ər* (Lyne); *dər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., et bekendt pattedyr, lutra; i ævent. giver odderen helten evne til at svømme ti gange så godt som den selv, Sgr. XI. 178; *gròbðər i* (Vens.) navn til ko, der søger grøfterne; jfr. Aasen, oter, isl. otr hak.

odderet, to. *òjərə* (Vens.) forsynet med odder, tungelignende stykker; *markən æ så òjərə we sijən å æŋən,* hvor engen skærer sig ind mange steder; se 2. odde.

-oddet, to. som har od, se dup-, snub-.

odding, no. en lille særskilt liggende ager, tværager (Sønderj.) Mb. efter Outz., hvoddem?

Odense, no. „*Koŋ Knuw blòw drèbt i Oənsə*“, Grb. 166. 17, by på Fyn; af Othens-vi se U. Bl. I. 247 flg., med afledningen „Odin se!“ jfr. „ecce terra!“ = Exeter, se Tylor Anf. I. 390.

odfilke, uo. *åjfilk* (Andst) stikke odden af leen til istedetfor *o smið æ nak o,* udtr. fra høsletten; *I mo et go o åjfilk, læ ən ræñ om o æ røk,* stik ikke med leens od, lad dens ryg følge bunden.

Odins jæger, no. en del navne synes at gemme Odinsnavnet eller være afledninger deraf: *Uwns-, Uwns-, Juwns-, Juwns-* el. *Hwòns jèqərər* (Vens.); *oəns-jæqər* (Randers egn); *huənsjæqər* (S. Hald h.); *wòjəns jæqər* (Års h., Sall.); *wåjəns jæqər* (Vind s.); „Wojens jæger“, Kr. III. 173. 240 flg., Kr. Sagn II. 103. 2. 4. 8, 108. 25. 27. 28 (Rinds h., Løgst.), 118. 71. 72. 73. 87; „Woens jæger“, Kr. Sagn II. 105. 7, 115. 58; „Wåwns jæger“ med *Kåls uən,* Karls vogn, Kr. Sagn II. 105. 15, 115. 56. 64, J. Saml.[3] I. 43 (Mols); „Vogns j—“, J. Saml.

III. 213 (Nibe, Hobro), tydning af *un*, vogn? — „Wolds jæger“, Kr. III. 174. 241 (Sunds), jfr. der Wohljäger, Mhoff s. 371; *hwons jæqərər*, Sgr. VI. 223. 88, VIII. 218. 870; „Huens j—“, Kr. Sagn II. 104. 5, 125. 92 (Aidt s.); *Hoəns, Howəns j—*, Kr. III. 173. 241 (Viborg egn), Kr. Sagn II. 106. 17. 19, 114. 55, 120. 78; „Horns j—“, Kr. Sagn II. 122. 85, Thiele II. 122 (Århus.); „Uen“, Kr. Sagn II. 114. 54. 63. 67; Un og hans hunde, Gr. Gl. d. M. III. 57; „Juens j—“, Kr. Sagn II. 115. 57. 65; „Jons j—“, Kr. IX. 232, Sagn II. 105. 11. 23, 116. 60, Kr. Anholt s. 76; J. K. s. 52. 99, Thiele II. 123 (Ålborg), „Joens kirkegård“, Mhoff s. 584 ned; „Dywlsjæger“, Kr. Sagn II. 105. 12. 26 (Torn. s.); „Hywlsjæger“, Kr. Sagn II. 105. 13; „flyvende j—“, Kr. Sagn II. 112. 44. 61, Thiele II. 113; „flyvende Markolfus“, Thiele II. 118 anm. (Sæll.); „flyvende rytter“ (s. d.); friskytte på hovedløs hest, Kr. Sagn II. 112. 41. 43. 59, jfr. Wigstr. I. 145; i nordtyske sagn er jægeren tit hovedløs, se f. eks. Knoop Pm. s. 149, Ps. s. 5, Bartsch S. I. 8. 9, 13. 17; *Hwa Juwns jèqər stamə frå. I jèqə ha goən te alcəs å så ha haj bəhòlc wijnt å brøjə i muj, å de sput haj uk i bøsən å skò ə å· åp imò alcərə å ønskə, de haj mat wè jèqər te wærdəns æj. Jej awtən kam haj ej ə stè, hwa dæ stu trèj dør òbən lig få hwara·jər. Fålkən skønc dæm å henc i stuk, dæj ròw hujən ihjè·l, å så bløw de hilə hæn* (Vens.); „Fynshovedmanden“, Gr. Gl. d. M. III. 58. 2-4, Kr. Sagn II. 110. 34-37; „Gjøde Opsal“, Gr. Gl. d. M. II. 263; Jøden af Upsala, Thiele II. 113. 119; Jøn Upsal, Kr. Sagn II. 103. 1; en kæmpe fra U. (Ulvshale?) sts. IV. 8. 23, Resen (Møen); „Goden“, Gr. Gl. d. M. II. 93, rettet DgF. III. 910 a (Falster), jfr. „Gad“ Kr. Sagn II. 123. 89; slgn. „frau Gauden“, Grimm Myth.[2] 877 flg., „fru Gode“ Wuttke nr. 16, hvilke navne med Wode, Wodelbier er kritisk behandlede, Urquell V. 10. 135, VI. 49, Pomm. Volksk. III. 17. 36, af Knoop, der stiller sig tvivlsom overfor deres myth. indhold, „Grön Jætte“, Thiele II. 119 (Møen); „horsejægerne“, Gr. Gl. d. M. II. 91 (Falster); „nattejæger“, Sgr. II. 187. 765; J. K. s. 262. 11, 348. 38 (Sæll., Fyn), Kr. Sagn II. 119. 74. 75. 86, jfr. „nachtjäger“ Bartsch I. 11. 15; „Palne j—“, Thiele II. 121. 113 (Fyn), Palnes hunde og jagt, DgF. III. 909 b; Palli j—, Kr. Sagn II. 106. 16. 42, IV. 209. 702; „ridende skytte“, Kr. Sagn II. 110. 33. 43; „Ulvs jæger“, har tre stemmer, som jagthundes gjæf, Kr. Sagn II. 105. 9. 10. 38 (Silkeb.), jfr. Kuhn W. S. II. 6. 9; „den vilde jæger“, Gr. Gl d. M. III. 59. 5 (Fyn), Kr. Sagn II. 118. 70; han søger at nå Kristi grav, Kr. Sagn II. 113; kongelige personer er: „Kong Abel“ Thiele II. 123, Mhoff s. 362 (Sønderj.); „Kong Atterdag“, Kr. Sagn II. 120. 79; „Kong Hundhoved“ kommer kørende, J. K. 344. 26, (Jægerspris); „Kong Faraos jagt“ (Haderslev), se himmelhund; „Kong Kristian d. 2den“ Thiele II. 118 anm. (Kallundb., Erholm, Fyn), jfr. Knoop Pm. s. 34: Margrete Sprenghest, slgn. Hugo Capet (Frankr.), Herla (Engl.), Arthur (Normandi), Theodorik (Danzig), Hardwick s. 195; „Kong Valdemar“ eller Vallemand, Gr. Gl. d. M. III. 60. 6 flg. (Rönnebæk), II. 94 (Falster); Valdemar j—, J. K. 269. 24. 28, 339. 3, 348. 36-38 (Sæll.), DgF. III. 909 b; Valdemars jagt, Gr. Gl. d. M. II. 94, DgF. III. 44. 909. 121 e, jfr. Mhoff s. 361. 486, se endvidere Kr. Sagn II. 113. 47-49. 53. 82; Kong Vollermand, Voldemar, Kr. Sagn II. 117. 68. 69; herremænd og andre: Herren på Ellinggård, Kr. Sagn V. 405. 16 (Vens.); General Finecke, Kr. Sagn IV. 144. 527; hr. Glambek på Rask, Kr. Sagn III. 126. 649; Wolf Abraham Junger, Kr. Sagn IV. 166. 581 (Vens.); skytten Krag på Enderupholm, Kr. III. 174. 243; Langerne på Kjærgård v. Ribe, Kr. Sagn IV. 172. 97; Ove Lunge, Thiele I. 301; Kaj Lykke, Thiele I. 130; Voldemar Lykke på Grinderslev Kloster, Kr. VI. 201. 274; Hr. Morten af Fuglsang, DgF. nr. 92; Grev Otto på Boller, Thiele I. 320, jfr. Kr. Sagn II. 111. 40; Gamle Pind på Tjele, Kr. VIII. 230. 397, jfr. 247. 426; Movrits Podebusk, Gr. Gl. d. M. I. 203 (Sønderj.); Rigens Råd, Kr. Sagn II. 109. 29, IV. 138. 508-9 (Middels. h.); Tersling på Vennerslund, Gr. Gl. d. M. II. 95 (Falster); Junker Ulv på Lækgård, Fb. Fr. H. s. 40 (Sønderj.), se jagen 2; jfr. hr. v. Zepelin, Bartsch S. I. 13. 17, se Hakkelmand; — er en fredløs meneder el. forbryder, Kr. Sagn II. 109. 30. 38; har jaget i levende live en söndag, Kr. III. 173, Sagn II. 107. 23, jfr. Knoop Ps. s. 144, Jahn S. 11. 11, Bartsch S. I. 13. 17; påskemorgen eller pinsemorgen,

må så jage 6 år i luften, det 7de på jorden, Kr. III. 173. 240. 243 (Ullits, Tvis) ell. 7 år i luften, 7 på jorden, Kr. Sagn II. 112. 44. 61; vil lade Vorherre beholde sit himmerig, om han blot må jage, se Thiele II. 114, Gl. d. M. III. 58, Kr. III. 173. 241, Sagn II. 108. 24-27. 40, jfr. Kuhn M. S. s. 19. 17, Bartsch S. I. 11. 15; forlanger, at man skal holde hans hunde, Kr. III. 172. 239, Sagn II. 119. 75-77. 81-83. 85, Alm. II. 167. 393, Thiele II. 115. 120. 122, jfr. Jahn S. 12. 12; deres lænke lægges om træ, Gr. Gl. d. M. II. 94, III. 62. 10, Kr. Sagn II. 121. 81, jfr. Bartsch S. I. 3, Grimm Myth.² 876; om krogkæp, stål i den, Kr. S. II. 119. 75. 76; bliver hund bidt af jægerens hunde, bliver den gal, se Kr. VI. 265. 118, Sagn II. 116. 61, jfr. Gaidoz La Rage s. 8; ko el. tyr kastes til hans hunde, se Thiele II. 116, Kr. III. 174, Sagn II. 114. 55-58. 87; han rider juleaften, Gr. Gl. d. M. III. 59, Kr. Sagn II. 110. 34; jfr. Asgårdsreien, Faye s. 62, Storaker s. 105 flg., Till. s. 16, Tvedten s. 83; Aasen, „Oskereid"; Nyrop V. Sk. s. 64; Juleskreien, Asbj. III. 323, Aasen, „Jolereid", jfr. Sande II. 279; ligeså der Wode, Mhoff s. 372, Bartsch I. 17. 21; jager især höjtidsaftener, Kr. Sagn II. 123. 87; eller forår og høst, Kr. Sagn II. 105. 9. 10; „spätherbst" Jahn S. 18. 21; farer forbi som en susende stormvind, Kr. Sagn II. 104. 3, jfr. Bartsch S. I. 6. 6; når han farer forbi, må man kaste sig plat ned og læse sit fadervor, Kr. Sagn II. 104. 5. 62, jfr. Jahn S. 22. 26; eller i Tyskland: blive midt på vejen, Bartsch S. I. 3, Jahn S. s. 5; hans heste vandes, Kr. Sagn II. 119. 73; får sko lagt på hos smed, Thiele II. 121. II, jfr. Fornm. Sögur IX. 55. 175, Rafn Oldn. S. IX. 43. 100, se Moltke Moe, Indberetn. 1879 s. 15, Laust Skalles Frieri s. 15, Afzel. Sagoh. IV. 7; følges af halsende hunde med gloende (s. d.) tunger, se f. eks. Kr. Sagn II. 104. 4. 6. 26. 31. 55; han hidkaldes ved flöjten om aftenen, Sgr. VIII. 218. 870, jfr. Strackerj. I. 370; jager efter en el. flere ellepiger eller havfruer (s. d.), som han bærer over hesten, Thiele II. 116. 120-22, Gr. Gl. d. M. I. 12, II. 93, III. 58. 60. 62, Kr. Sagn II. 122. 85-92, jager Slattenpatte s. 120. 79-83, Sgr. IV. 181. 543, VI. 79. 88, jfr. Wigstr. I. 238, Cav. Wär. I. 215 flg., II. VI., Wigstr. I. 131, slgn. Runa IV. 27. 10, 41. 71, Rääf I. 68; jager trold, Cav. Wär. I. 18. 32, Aldén s. 86. 143. 145, Grimm Myth.² 896, Sagen I. 52. 47. 48, Mhoff s. 372. 500, Kuhn N. S. s. 99. 115 m. anm., W. S. I. 362. 404, Busch Volksgl. s. 70, Wuttke nr. 52, Hartl. Fairy T. s. 174 flg., slgn. Bocaccio Decamerone V. 8, Le Braz s. 137; den forfulgte kvinde beder bonden om hjælp, Kr. Sagn II. 121. 84, jfr. Kuhn W. S. I. 362. 405, Wolf N. S. s. 349. 258, Bartsch S. I. 11. 15; det er ham, der har jaget ellefolk og bjærgfolk ud af landet, se Kr. III. 173. 241; hvor to el. tre porte el. döre står åbne overfor hverandre juleaften, farer han igennem, se Kr. III. 172. 239, VI. 54. 77 flg., VIII. 196. 323, Sagn II. 110. 34. 36. 49. 50. 52. 57. 59-70. 74. 87. 89, Thiele II. 123, J. K. 52. 99, Gr. Gl. d. M. II. 264; jfr. Grimm, Myth.² 886, Jahn S. s. 6. 3; trakteres af bonden med brød, øl ell. mælk, Kr. Sagn II. 116. 63-72, jfr. Bartsch S. I. 10. 13. 14; har tilhold i et værelse på en gård, Kr. Sagn II. 109. 31, J. K. s. 348. 37; med de danske sagn kan sammenstilles: „álfareiði", Arnas. I. 32 ned., jfr. Grimm Elfenm. LXXXIV. 182, Scott, Demonol. s. 355 ned., jfr. i Sverig Odens jagt, Wigstr. I. 171. 190, II. 264, „Oden far", Cav. Wär. I. 221, jfr. s. 130. 207 flg. 219 flg. VII., II. 32. 42. V-VII.; færdes natten för skærtorsdag, Cav. Wärend I. 293, torsdag nat, Amins. VIII. 92; ridende ell. kørende, se Cav. Wärend I. 210. 219. II. V.; kaldes også „Noen", Wigstr. I. 157, jfr. „den andre", Cav. Wär. I. 208; „Tjidrons jakt", Gr. Tjust s. 42; „Gaangfærden", Nicolaiss. Nordl. I. 44; i Tyskland „die wilde Jagd", „wüthendes Heer", „Teufelsjagd", se Grimm Myth.² 247. 870. 874. 881. 895 flg., Sagen I. 213. 216 flg. 316. 270. 351. 354-56, Wuttke nr. 16, Busch Volksgl. s. 36, Strackerj. I. 369 flg., jfr. Bartsch Sagen s. 1 flg., Jahns Sagen s. 1 flg., Kuhns Saml. se regist., Pomm. Volksk. I. 162, II. 117. 159, III. 111. 18, Müllenh. s. 360-72. 582. 584, Z. f. M. I. 18. 32. 100. 197. 316. 402 (Elsas). 434 (Schwarzwald). 449 (Bayern). 292, II. 181 (Tyrol). 32 (Steiermark). 32. 7. 33 (Kärnten), III. 53 (Rhinprov.). 112. 16 (Lausitz), IV. 28 (N. Østerr.), 49. 34 (Schwaben). 409; se Urquell III. 254, IV. 23 ned., VI. 182. 200; i England „Gabriels hunde", Mannh. Bk. I. 251 se

regist. under jagd; Hartl. Fairy T. s. 242. 153; „the Wild“ el. „Spectre Huntsman“ se Hardwick s. 153, jfr. Scott Demonol. s. 296, Henders. s. 129–133, Liebr. Dunlop s. 93 anm. 170; i Frankrig, „Mesgnie Hellequin“, Bosquet s. 31, Liebr. Gerv. s. 173 flg.; „la chasse du roi Artus“, Mélus. III. 374; I. 346. 457. 477; „la chasse sauvage“, Gaidoz, La Rage s. 38, Laisnel I. 168 flg.; mange navne anføres, Bosquet s. 60 flg.; „Caccia selvaggia“, Rivista I. 289 (Italien), slgn Artemis og Hekates hær, Schmidt Volksl. s. 126. 173, Orion, se Preller Myth.[2] I. 351; forestillingen om en vild natlig jagt synes naturlig at kunne støtte sig til larmen af trækfugles skrig og flugt, se Dania II. 121, himmelhund; som sådan angives anser cinereus, leucopsis, Cav. Wär. 1. 216, jfr. Amins. VII. 102, Gaslander s. 44, Schiller, Thierbuch III. 13 b. ned., Knoop, Pomm. s. 59 anm.; en forklaring forsøgt, Veckenst. Volksk. III. 81; ugleskrig, se Kr. Sagn II. 125. 93, jfr. Weinh. Volksk. I. 460; den del af navnene for den vilde jæger d. synes at måtte tydes som Odin, jfr. byerne Vojens i Salling og i Jægerup s., Gram h. = Odinsve, se U. Bl. I. 248. 258, jfr. onsdag; „Wånshyww“ i Rødding s., Sall., se Kr. Sagn III. 64. 333; i svenske stedsnavne, Cav. Wärend I. 136 flg.; i finske, Nyland IV. 1; jfr. Olrik Saxe I. 30, Grimm Myth.[2] XVI. 120. 140 flg. 1206. 140; Wode se Mhoff s. 372, Busch Volksgl. s. 110; Odin i besværgelser smstillet med den treenige gud, Aminson I. 107 f. 110. 6, II. 106. k. 110. 7, III. 116 e. 117 b.; „Oden af Adersgård“ IV. 74. 1; Cavall. Wär. I. 211, II. 31. 441. 449, Nordlander Troldd. 136; slgn. Vigföður, Valföður, Arnas. I. 445. 448. 463. 9; fortæll. om Kettil Runske, Odins sön, Aldén s. 92 flg., Cav. Wär. II. VII.

odlet, to. *åjlæt* (Andst) om leen: let i odden, når denne viser for meget opad.

odning, no. i udtr.: *han ǥǫr æn gowə åjnəŋ* (D., Holstebro), d. e. et godt rent skår med leens od; dernæst fig. en god fangst, fortjeneste; et kort, hidsigt arbejde, larm: *han fur åp o ǥǫr æn å—, no leqər han o snowər* (vestj.).

odtung, to. *åjtåŋ* (Andst); *åjtòŋ* (Søvind s.), om leen: tung i odden, når denne viser formeget nedad, se korsdrage.

oet, no. se vorte.

offentlig, to. = rgsm.; i enkelte udtr. f. eks. *ət åfənli stèj* (Søvind s.) beværtning; *jæŋ å di åfənli*, en skøge; *de gor hilt åfənli te* (Vens.) låneord.

1. offer, no. *åfər æn* (D., vestj.); best. *åfərə* (Vens.); *åfə et -rə* (Søvind s.) pengegave, især som præst og degn modtager på alteret i kirken ved de tre store höjtider: jul, påske, pinse, denne gave betragtes af de gamle som vederlag for præstens tjeneste ved uddeling af nadveren; ligeledes ved bryllup, barnedåb, mangesteder også, når en kone går i kirke efter barnefødsel; *go te åfər* (Thy) ɔ: gå op og offre; se höjtids-, jule-, pinse-, påske-.

2. Offer, no. navn i en sangleg:

først kommer Offer, så kommer Ædelig,
så kommer syv mands Ædelig,
så kommer kongens bønder alle!

Således synger de unge karle, der i en række bevæger sig henimod de unge piger, der står i en rad ligeoverfor dem. Pigerne svarer, idet de på deres side går frem imod karlene, der atter indtager deres første plads:

Hvad vil Offer, hvad vil Ædelig,
hvad vil syv mands Ædelig,
hvad vil kongens bønder alle?

legen fortsættes, idet karlene svarer:

Bejle vil Offer, osv.

pigerne: Hvad byder Offer? . . . k.: Sølv byder Offer, . . . p.: Nej får Offer! . . . alle: Bort går Offer, . . . k.: Igen kommer Offer, . . . p.: Hvad vil Offer? . . . k.: Bejle vil Offer, . . . p.: Hvad byder Offer? . . . k.: Guld byder Offer, . . . Nu fortsætter på samme måde: Nej får Offer! . . . indtil karlene sidste gang svarer: Tro byder Offer, . . . p.: Ja, får Offer, . . . alle: Glad bliver Offer, . . . Gr. Gl. d. M. II. 299 (Jylland) med tilföjelse: „denne leg er velbekendt i Sverrig, i Norge og på Island“; melodien findes hos Berggreen, Danske Folkesange[3] nr. 218, jfr. den islandske s. 350 nr. 7, hvor navnene skrives Hoffinn og Alfinn, slgn endvidere Berggr. Sv. Folkes. nr. 164; Arwidson III. 175, Afzel. Sagoh. II. 59. 208, Nyländska Folkv. 2. s. 58. 305, jfr. Ndl. Volksk. IV. 123 m. henv. t. Böhme Gesch. d. Tanzes I. 311, Krist. Börner. s. 299; — mandsnavn (Ribe).

offerdag, no. *åfədaw æn* (Søvind s., alm.) dag, på hvilken höjtidsoffret falder.

offerpenge, no. *åfərpæŋ* flt. (vestj.); *åfəpæŋ* (Vens.) penge, som man tager med i kirken for at bruge dem til offer; se dratte 2; kvinderne gæmte dem i ældre tider i deres kridthuse (s. d.); o— nedlægges med frugts. (s. d.) kvinde i grav, Kr. Sagn V. 327. 37. 46, jfr. Wigstr. II. 264.

offerpligtig, to. *åfəpleqti* (Vens.) = rgsm.

offersalme, no. *åfəsalm æn* (Søvind s.); best. *-salmən* (Vens.) salmen, der synges under offring i kirken.

offerseddel, no. *åfərsæðəl æn -sæðlər* (D.); *åfəsæjəl æn* (Søvind s.); *åfəsæəl æn* best. *-sæəl* flt. *-sælər* (Vens.); *åfərsærəl et -særəl* (Agersk.) seddelen, hvor offeret indsvøbes; de uddeles i regelen af lærerne ved börnene i skolen lige inden höjtiden; manden kunde få god tid til at indsvøbe og med sorte og hvide tråde ombinde höjtidsoffret i de af præsten og degnen omdelte „offersedler“; mærkeligt nok var det overalt brug at binde en sort tråd om præstens og en hvid om degnens offer, J. Saml. X. 80 (Vens., Årh.).

officer, no. *åfisi·jər æn -ər* (D.) = rgsm.; jfr. fr. officier, mlat. officiarius, en mand, som har en bestilling; se under-.

offre, uo.

åfə -rə -rət (Søvind s.);

åfər åfrər åfrət (D., vestj., Agersk.; Sundev.);

åfər åfrər åfrə el. uböjel. (Vens.) —

1) give en gave i kirken især til præst og degn, *go åp å åfə* (Søvind s.), jfr. Cavall. Wärend I. 203, II. 455; tlm. *hąj åfər, föri hąj komə te alcərə* (Vens.); *do åfrər nåk, iṅən do komər te æ åltər* (vestslesv.), også Himmerl. Sgr. VI. 14. 221, kan siges, når en taber noget undervejs; *do fææ* (tripper) *lisəm mąj, dær åfər i støthwòsən* (Vens.); alm. om at o— i kirke, se Bang, Præstegdsliv s. 77; der offres på bryst af dåbsbarn, se Kr. Alm. IV. 84. 224. 229. 230, J. Saml.^{2} III. 102, J. K. 363. 05; ved bryllup til bruden, se Kr. Alm. IV. 70; hvorledes brudefolk skal offre, J. K. 88. 156-57; kirkegangskones offren, se Kr. Alm. IV. 84; en offerhistorie, se Kr. Alm. VI. 244. 216 se kvit. — 2) hengive noget i hedensk betydning for at forsone skjulte magter el. vinde en fordel; offre til fremmede kirker penge i ulige summer, se Thiele Overtro nr. 423. 425, jfr. Kirke II. 126. 32 a, Faye s. 111, Qvigst. s. 186, Wuttke nr. 424; i el. ved kilder: penge, klude, krykker, knapper, potter (s. d.), Kr. Sagn III. 209 nr. 26; skeer, s. 234. 73; sten, s. 221. 20; kranse, blomster, s. 218. 04. 232. 59; til kilden i Levring offredes skeblade, potter, skillinger, Kr. IV. 72. 103; se kilde II. 119. 36 a, Dania IV. 181 flg., knappenål II. 211. 38 b, slgn Thiele II. 24; jfr. Renvall s. 17, knapper, mønter; Sm. Medd. VI. CXXII, Wigström I. 126. 211, mønter og småsten; II. 367 sølv og mælk i bæk; Folkseder s. 20, Cav. Wär. I. 131; s. 170 skillinger, nåle; s. 255 mælk, jfr. s. 261; Hofberg Nerike s. 207, Amins. II. 114, Runa V. 11; offersalme, se Geijer Afzel. Sv. Folkvisor nr. 90 m. anm.; Daae II. 75. 78, slgn Folkl. Journ. IV. 229, V. 211. 333, VI. 55 flg. 245 flg. 266, VII. 40, Folkl. III. 13. 67 flg., IV. 57; Grimm Elfenm. s. LXXX, Wolf N. S. 414. 338, Grimm Myth.^{2} 461. 553 flg. 563, Wuttke nr. 429, Yeats s. 214, Garnett Women I. 324 (Bulg.); slige offre fordömmes, se Baring Gould Survivals s. 166; hænge klude og pjalter på træet gennem hvis kløft den syge er krøbet, se Nyrop, Kludetræet, Dania I., jfr. Cavall. Wärend I. 399; til havet guldringe, J. K. 49, jfr. Folkl. Journal I. 364 (Cornwall); levende (s. d.) barn, Sgr. X. 192. 471, Thiele II. 3; havet kræver strandinger, J. K. 19. 15; jfr. o— t. havfruen, Wigstr. II. 217. 218. 240, Cav. Wär. II. 63; åen (s. d.) kræver sit offer, således Odense, Ry å, Thiele II. 17. 18, jfr. Busch Volksgl. 73. 77. 88, Knoop Ps. 37. 43; se havmand I. 571. 40 a; slgn offer til Tiberen, Trad. pop. IX. 304; til søer, Hardwick s. 276 flg.; — som offer kastes grene (s. d.), hø, se Kr. Sagn V. 416. 68, ris, stene (s. d.) på steder, hvor et myrdet mske er jordet eller en udåd er skét, slig dynge kaldes „Troshöj“ (Sæll.), se Junge s. 323, Kr. Alm. V. 107. 308, 198. 492, 202. 503-4, 290. 758; Møller, Bornh. s. 16; Daae, Bygdesagn I. 185, Runa II. 10, IV. 31, V. 6, Rääf s. 90, Rietz s. 794 und. „vål“; Cav. Wär. I. 487, Jonsson s. 23, Nyland IV. 116, Pomm. Volksk. I. 114 jord kastes til höj, II. 89, III. 106. 15, V. 90. 104. 120, Knoop Ps. s. 243. 1-4, Liebr. Gerv. s. 168, Volksk. s. 96. 5, Urquell I. 121 anm. m. henvisn., IV. 53. 173, VI. 220 m. henv.; Kuhn N. S. s. 85. 92, 436. 305, Folkl. II.

447, IV. 357. 360, VI. 183 (Ceylon), VII. 406. 589-90 (Indien), Folkl. Journ. VI. 63 (Irl.), Garnett Women II. 213, Laisnel II. 75, Rivista II. 471, Amer. Folkl. II. 31 (Pensylv.); Lang Custom s. 204 (Namaqua), slgn Josva Bog 7. 26, 8. 29, 2 Sam. 18. 17; hermed kan smnstilles, at på sine steder én ell. flere af ligfølget kaster en håndfuld jord i graven, hvad jeg har sét ved en pröjsisk militærbegravelse på Ullerup kirkegård (Sundeved) 1864; slgn Kuhn W. S. I. 143. 149, Woeste Volksüberl. s. 46. 19; sætte mælkegrød ved juletid hen til nissen (s. d.), jfr. Kr. Sagn II. 78. 146, J. K. s. 403. 30, se Weinh. Volksk. VIII. 137 flg.; offre et neg til den vilde jæger, se Gr. Gl. d. M. II. 265, Thiele II. 119 ned., Sgr. VI. 159 (Møen), jfr. Wigstr. II. 90 et neg til „glosoen", Aldén s. 108; ludfisk og grød, Wigstr. II. 159, Cavall. Wärend I. 212 hø til Odins heste; Mhoff 365. 490, Grimm Myth.[2] 51; slgn nogle afhugne aks sættes i stubberne for at göre brødet dröjt, Amins. IV. 108; offre drik til de underjordiske, kaste drik på gulvet som offer, J. K. 404. 32 m. henvisn. til Leon. Christine Ulfelts Jammersminde, udg. af Birket Smith[2] s. 111; kaste drik ud af vinduet nyårsaften, Sgr. VII. 78. 478; det første øl, Sgr. IX. 42. 143, Kr. Sagn I. 131. 501; sidste mål mælk, Kr. IX. 13. 119; jfr. Storaker 59, hælde en skål øl ud om julen; Cavall. Wärend I. 274. 275. 493 ned., kaste drik, brød på gulvet til vætterne; Wigstr. II. 155. 156, hælde mælk ud til vætterne; Mhoff 325. 439, Grimm Myth.[2] 52; Pf. GE. 105, Folkl. Journ. II. 330, hælde whisky over ploven; Sreca s. 80, Laisnel II. 102, Garnett II. 48 ned., Nyrop Ns Magt s. 141, Gomme, Folkl. Relics s. 86; indmure (s. d.) el. begrave som offer levende msker el. dyr i grundvolden af bygninger, se levende; kaste som offer ind i en ny bygning kat, se II. 106. 51 b, el. höne, se I. 750. 27 a; o— en kvie for kvæglykke, J. K. 206. 160, jfr. Strackerj. I. 374, Hardwick s. 37. 39; bringe madvarer og penge ved juletid til en höj (s. d.) og lægge dem på en stor sten ved höjen, J. K. 403. 31, Kr. Sagn I. 282. 941, jfr. Sande I. 4. 69. 70, Haukenæs I. 127 til Huldre; Storaker 56. 63. 65. 75. 97, bringe øl, mad som offer ved juletid til sten el. höj; Cavall. Wärend I. 143 flg. 157. 240. 310-11, offre mælk ved trærod; Wigstr. II. 89, til trold i bjærg; sts. s. 209, bær ved stene; Z. f. M. III. 334 ned., mel til luft og vand, s. 73. 75 ned., mønter i hul på höj, sts. IV. 300, hø til vind; Grimm Myth.[2] 524 smöre sten med smör; Kuhn W. S. II. 185. 518, offre til vandet for at få hør; mælk og grød til dværge, Kr. Sagn I. 49. 217; kage, mad til bjærgfolk, Kr. Sagn I. 112. 432 440; til ellefolk juleaften, Kr. Sagn II. 37. 141; jfr. til skogssnufva, Cav. Wär. II. 53, Rääf I. 65; til vætter, Wigström I. 138. 225, Amins. VIII. 104, Faye s. XXII anm.; til rå, Rääf I. 69; til snoge, Cav. Wär. II. XXXIV ned.; til åmand en skilling, Kr. Sagn II. 157. 42; til nøkke, Cav. Wär. II. XV; til sörå, Nyland IV. 125; Vitra, Hazel. V. 40, Fossegrim, Faye s. 54; endnu kan henvises til Wuttke nr. 423 flg., Mannhardt, Baumk. d. Germ. I. i registeret under opfer, ligeså hos Kuhn N. S., Strackerj. I. 55. 60, Grimm Myth.[2] 38. 40. 48. 961. 1068 ned. 1201. 44, Sagen II. 3. 110. 452, Mhoff 602. 287, Wigstr. I. 166, II. 265, Cavall. Wärend I. 128. 134, Sundblad s. 211, Henderson 147-49 (Skotl.), Folkl. Record III. 129 (Guyana), Folkl. Journ. I. 92 (Ægypt.) 227. 219 (Grækenl.), II. 219 (Rumænien); jfr. lat. offerre; se skalk, skat, tyv.

ofor, bio. se for, ifor.

og, no. uo. se uge, vugge, våge, åg.

og, bindeo. *o å* (D., vestj.); *å* (Vens., Hell. h., Sønderj.) — **1)** = rgsm.; *ạ å te* (Vens.) af og til; *fijr å fæṃ æ nij* (Himmerl.); *bọ låŋs å tværs* (Agersk.); jeg, du, han, hun forbindes aldrig med hverandre indbyrdes el. med andre ord ved „og"; i det höjeste *haň å hun,* ellers: *mæ å dæ æ lị stow̱ə; hiṉ å Pẹdə æ blèwən ǩærəstə* (Søvind s.); *dæ å mæ å wi toẉ å mølən å hans soẉ, hwamånər æ de? — a drèkər å do bətåḷər; å-å-å-å* (Vens.) kan siges til den, som bruger formange og'r i sin tale; jfr. at, mig, se Dania III. 152; en gåde, se Urq. IV. 221. 4, Wossidlo nr. 960. — **2)** bio. = også: *de kan a åw* (D.); *åw, å* (Bradr.); *å* vistn. alm. S. Jyll., Østj.; *de kaň æ åw iṉ̌t* (Bradr.) heller ikke. — **3)** steo. = som: *dær æ ɛŋən å ka jat de u* (Ang.) som kan love det; *i Alby sawn dæ va ən maň å hjet Ywər,* som hed Iver; *dær æ eŋən huň å löfər syw vər gal* (smsts.) som løber; Hag.

under jatte, s. 168. 176 han skriver ò til forskel fra å = og. — 4) *æ åq*, no. (Plougstr. Gjørd. s.) = den regningsart som kaldes addition, se: fra 3, gange, i, tælsammen; jfr. Aasen og, isl. ok.

ogl, no. se ugle.

Oglspil, no. se Uglspil.

ogre, uo. se ovre sig.

ogs, no. se aks, ovs.

ogsel, no. og smstn. se aksel.

også, bio. *åsə* (D., vestj., østj., Sønderj.) = rgsm., se: og; *å så* (Søvind, alm.) og så . . . *gọ do, så gọr a åsə; de ær åsə ən fåsu·ẉn åpå knaphwòlər! hò do no òsə jọr ə?* (Vens.).

oholden, to. se påholden.

ohæng, no. **ohængs**, to. se påhæng, påhængs.

oi, to. se våd.

oj, no. og smstn. se od, odde.

ojen, no. og smstn. se onden.

ok, udrbso. se ak.

okinde, uo. se påkjende.

okse, no. *åws æn* (vestj., sj.; vistn. almindeligere i S. Jyll.); *åws* flt. *ysən* (Angel, vestslesv.) = rgsm.; *så dọm som æn åws* (vestj.), jfr. 2. bolle, ko, kvie, stud, tyr; *de gær uər å ən, lisom aws pesər i saən* (Åbenrå); i et börnerim:

dær va fæmtən ysən får æn plåw,
smækər å·, smækər å·!
læ di fæmtən ysən gå,
læ dæm vakərt dræj!

Hagerup s. 182 (Ang.); hvorfor o— tygger dröv, se Gr. Tjust s. 37; o— med gyldne horn og klove, Arnas. II. 489; opgave: at slagte og tilberede en o—, sts s. 448; msker i o—ham, sts s. 444 flg.; jfr. Aasen ukse, isl. uxi hak. el. yxn, tyr; htsk. ochs, tyr, mnt. osse, Sch. Lübb., stud se øksen-.

oksebrog, no. J. T. 184. „ovsenbrog“, en plante, hulkravet og fladkravet kodriver, primula offic. og elatior Jaqu. Ang.

oksedrøbel, no. *„owsdrebbel“* J. T. 322 plettet gøgeurt, orchis maculata L. (Århus); „åwsendriwlinger“ flt. s. 328 storblomstret kodriver, primula grandiflora, Lam. (Århus).

oksehoved, no. *oqshuwə æn* (D.) et stort vinfad.

oksehud, no. forbryder føres til rettersted, indsyet i o—, Kr. Alm. V. 47. 131; o—, som omspænder jord, se ride.

oksekjød, no. *òqsǩøð de* (Kolding egn); *åksekøj de* (Gangsted); *oqsəkøð de* (Bj. h.); *åwsəkø de* (Hvilsager) = rgsm.; „sælge o—“, börneleg, se Kr. Börner. 504. 83.

oksekrop, no.

syv øksenkropp', dem åd hun op
og nogle fede får,

Krist. I. 87. 14, i visen om Thors hammer, jfr. DgF. nr. 1, Tord af Havsgård, Sgr. XI. 146. 3.

oksemule, no. „oxmul“, J. T. 151, en plante, stift katteskæg, nardus stricta L. (Mors); „oxmol“ s. 311, børstebladet siv, Junc. squarrosus, L. (Thy).

oksen, to. *åẉsən* el. *åẉsəň* (D., vestj., Sall., Mors, Thy); *åẉsin* (Agger); *òẉsən* (Lild, Elsted); *òwsənət* (Søvind s.); *åwsnə* (Vodder, Sj.); *øwsən* (Hell. h.); *owsən* (S. Sams); *yẉsən* el. *jyẉsən* (Vens.); *yẉsən* (Han h.); *iẉsnə* (Andst); *ysnə* el. *ysənə* (Bradr., Sundev., Agersk., Gram); *ysən* (Angel) parrelysten om koen, *læv åẉsəň* (D.), og i en stor del af halvøen også om fåret; at løbe ud og ind el. hist og og hid som en flok oksne får (Ang.); *de ær ẹt sån o fo kaḷ, som de ær o læv åẉsən* (vestj.) ɔ: efter den søde kløe, den sure svie; *de æ æn søḷə kụ, dær ẹt lævər åẉsən jæṇ gåṇ i æ ọr* (sts.); når en ko ikke vil blive oksen, giver man den mælk at drikke af en oksen ko (D.) el. man giver den en levende frø, Kr. IX. 14. 122; el. man søger i et bagt brød en hel rugkærne, som man putter i koens ene øre, Kr. IV. 356. 104, Sgr. VII. 42. 129; el. man stikker et antal bygkærner på spidsen ind i enden af et ubagt brød; når det er bagt, skærer man endestykket med bygkærnerne af og giver koen dem, Sgr. VII. 69. 400; om msker betyder oksen afsindig, rasende; „gjöre munden o—“, Kr. Alm. VI. 215. 500, hentydn. til ko II. 242. 33 a; jfr. Aasen, yksna uo. løbe efter tyr; yksnast, ophidse sig selv til vrede; se 2. dröv, gjæl, hestet, hestegal, mjavs, vrad, væddergal, yslig; stage-.

oksengræs, no. *ysəngræjs de* (N. Slesv.) en art soldug, drosera L., se iglegræs.

Oksenhede, no. i udtr. han er fra „Jywsenhie“, Kr. Ordspr. s. 499 (Hørmested s., Vens.), ɔ: avlelysten, se oksen.

oksetunge, no. fik man i fastelavn

ikke o— som pålæg på smörrebrød, vidste man at et barn ventedes; ved hjemmedåb hørte o— til som pålæg (vestslesv.).

oksetungevand, no. der udleveres aqua melissæ (Müller), men anchusa officin. L. oksetunge har været brugt som lægemiddel.

oksevej, no. *ysənvæj æ* (Mellemslesv., Ang.) en bred drivvej, som går vestfor de østslesvigske købstæder og hvorad det jyske kvæg dreves til marsken, den gamle handelsvej, jfr. drivevej, Fb. Bondel. 154.

oktober, no. *åqto·bər* (D.); *òtò·bər* Vens.); *òqtå·bər* (Elst.) månedsnavn; lat. october, 8de måned, regnet fra marts.

ol, no. smstn. se uld, vol, ål; to. se al, oln.

olam, no. se ålam.

olang, bio. se pålang.

olde, no. *ål æn* (N. Sams) farmoder og mormoder; *ålə* kæleord i vestj.

oldefader, no. *åləfår* (D., Lønb., Lyne s.); *ålfår* (N. Sams); *aləfår* (Hmr., Bølling h., Holstebro); *ålfə* (Silkeborg, Søvind s.); *åləfar* (Sem); *oləfar* (Agersk., Angel); *olfər* (Fjolde); *olfa* (Sundeved) bedstefader, d. e. farfader og morfader; *han blywər nåk et åləfår dær* (D.) ɔ: han kan ikke besidde gården; *olfar trep* (Vlb.) oldefader, d. e. farfaders og morfaders fader; „de var djer gammel allefår", Kr. I. 86. 10 ɔ: Thor i visen om Thors hammer, se oksekrop; mnt. oldevader.

oldefader og oldemoder kjører i kalesche, *olfa å olmo kør i kalæ·s* (Sundev., Hadersl.), en plante, blå stormhat, aconitum napellus L.

oldemoder, no. *åləmor* (D., vestj., Lönb., Sem); *ålmə* (Søvind s.); *aləmor* (Hmr., Bølling h.); *oləmor* (Agersk., Bradr., Ang.); *olmər* (Fjolde); *olmo* (Sundev.) — 1) farmoder og mormoder; *a vel hen o sijə te mi Stine åləmor* (D.) ɔ; til min o—, Stine; *de gor si åləmors gåŋ* (vestj.), efter gammel skik ell. dårligt og uordentligt, måske også: hører op, går i graven; *a tæñt nåk, mi åləmor vil dø, a såw, hun gavt* (D.) kan siges, når et kvindfolk gaber; *bið åləmor, hær æ krom!* (vestj.) el. *drèk, òlmə, de æ fomjèlk* (Årh. egn) her er noget at tage fat på; *do ska et lær di åləmor o dåns, hun ku dåns, far do ku spøt* (vestj.); *mi fæmt åləmors forfet wå di muwərs dòwərpåt,* siges om fjærnt slægtskab; *de æ lisom a såw, mi åləmor kröwlət hen ar æ trirə pølspiñ* (vestslesv.), om en, der går langsomt; börnerim:

so du et mi aldəmowr, dæñ dæjliq
rowsənsblom?
a vest et añt eñ hun war i heməriq,
da ræj hun öwər wå kalgodiq hær
nowrən om;

Sgr. III. 180. 935, Kr. Börner. s. 131, jfr. hoppe, negl, II. 680. 45 b. — 2) *ålmərən* best. (Søvind s.), den rådne moderkartoffel ved stammen, når man graver kartofler op, vist alm. — 3) også nok spøgende udtr. for havet, se I. 565. 42 b; jfr. Aasen, oldemoder, kvinde, som forestår legen i et selskab (med henvisn. t. Landstad s. 786, nyere ord ell. omdannelse af et gammelt „aldamoder", stammoder); mnt. olde- el. oldermoder, Sch. Lübb.; se fandens-, træ-.

oldemoders dör, se blindebuk.

oldemoders fadeklud, no. *åləmors fådkluð* flt. (D.) æggehylstre for en havsnegleart, se ærtebælg.

oldemoders får, no. börneleg (Agerskov); *„gaməl åləmor"* (Plougstr.); blandt de legende udtages „oldemoder", som ejer fårene, en „tyv" og en „dreng". Tyven kommer til oldemoder og beder om tilladelse til at ligge ved fårene; først spörger hun: hvor er du fra? — det må han göre rede for, dernæst afslår hun hans bön og siger: vore får er skurvede, har tæger osv., han har dog alle de samme dårligheder; omsider får han lov og løber så med fårene. Så skal drengen ud at se efter dem, han lyver og siger, at de er der alle, så må oldemoder tilsidst selv ud, fårene opledes, drengen får prygl, tilsidst findes flokken stående omkring tyven, som de værger; slagsmål, for at trække ham ud, også Agersk.

oldemoders lue, no. *åləmors luər* flt. (D.) en plante, rundbladet klokke, campanula rotundifolia L. el. stormhat, aconitum L. (Lindkn.).

oldemoders natluer, no. *åləmors natluər* flt. (Malt) en plante, alm. akkeleje, aquilegia vulgaris, L.

oldemodersstol, no. i udtr. *bær jæn i åləmorstuwəl* (D.) = guldstol (s. d.).

Oldemoderstoft, no. s. Valdemarstoft.

oldemoder trip, no. *ålmor trep* (D., vestj., Valsb.) = oldemoder töt.

oldemoder töt, no. *olmor töt* (Ang.) farfaders og farmoders moder.

olden, no. *ǫ̊lən i* (Vens.); *ålən æn* (Silkeb.) frugten af bøg (fagus); *dæ blywə manə ålən* (Silkeb.), jfr. Aasen, alda 2. huk., frugt, især træfrugter, isl. aldin; sv. ollon el. ållon; olden V. S. O., bog og agern.

oldenbasse, no. *ålənbasi æn -ər* (Holstebro) = oldenborre; oldenbasser er guldpenge, se Kr. III. 35. 45.

oldenborre, no. *ǫ̊lənbårə æn -r* (Mors); *ålənbårə æn -r* (Vens.); *ålənbòr æn -ə* (Søvind s.) en bekendt skadelig bille, melolontha; på Mors, Thy og i Vens. findes ingen oldenborrer; man sagde:

„flyw, flyw, din lilə blåstərtyw,
do ska stekəs i æ lyw
mæ ən gaməl rostə knyw!

(Haderslev egn), jfr. Mariehöne, mellemmadstyv, slgn. Pomm. Volksk. II. 154 flg., VI. 60. 25; tilsvarende rim Folkl. Journ. I. 188, Böhme, Kinderl. 165, Ndl. Volksk. I. 140. 4, Mélus. I. 557; den første o— skal i Sønderj. være hilset og hentet i skoven som forårsbud (1630—40), se Grimm Myth.² s. 657. 723; dens larvers lange ell. korte ben varsler rig ell. fattig høst, se Henriks. s. 11; proces mod dens larver, Z. f. M. IV. 119; jfr. olden-, skovtorre; er det „oldenborger" slgn „brandenborger" om en beslægtet art?

oldenkok, no. *ålənkåk æn -ə* (Røgen, Mds h.); *ålənkåk æn -ər* (Støvr.; Søvind s.) = oldenborre; måske kun hannerne (Søvind s.).

oldentorre, no. *uləntorə æn -r* (D., Malt, Andst, Lem, Nordslesv., Agersk., Bradr.); *åləntòr æn -ə* (Søvind s.); *uləntå æn -tårə* (Sundev.); *åləntor æn -torər* (Fjolde) = oldenborre; *si ud som æn fåstyrət uləntorə* (Malt) d. e. se forvildet, forstyrret ud; *dær æ så manə uləntorər io'r, te æn et ka kom öwər te Snoqhyw får əm* (vestj.) tvetydighed: færgemanden vil ikke modtage dem i betaling; se oldenbasse, -kok.

oldeoldefader, *ololfər* (Fjolde) farfaders og morfaders fader.

oldeoldemoder, no. *ololmuər* (Fjolde) farfaders og morfaders moder.

older, no. se alder.

oldermand, no. *ǫ̊lərmań* (Mors); *alərman* (Favsing, Randers) den mand, der, valgt af bylaget, styrede kommunens sager efter byloven, „grandebrev", „videbrev", og som lod sammenkalde byrådet, „grande", „vide" ved horn ell. tromme, se Kr. Alm. I. 3. 1. 2. 8, 16. 42; Anholt s. 97. 236. 238; slgn. P. Hansen, Bidr. t. Landbr.s Hist. s. 53 og de i J. Saml. medd. bylove f. eks. VIII. 333. 39. 56 ff.; fortæll. hos R. Hansen, Gl. Minder (1882), jfr. Bruzel. 50. 52. 109, Sundbl.² s. 268, Skytts h. s. 22; hele den gamle kommuneordning med dens embedsmænd og fællesdrift svandt i slutn. af forrige årh. med bymarkernes udskiftning, se Fb. Bondeliv s. 172. 206; i en remse: „drukken er vor o—", Kr. Börner. s. 278. 38; mnt. olderman, Sch. Lübb. „vorsteher einer corporation"; „olding", se Aarb. f. Nord. Oldk. 1872, s. 290 flg. 309 a.

oldermandsgilde, no. gilde, som den afgående oldermand gör for gårdmændene første onsdag i fasten, Sgr. X. 74. 217, meddelelsen er fra Fyn, men jeg tror at have hørt om den samme skik i Jylland, jfr. Fb. Bondeliv s. 206; kaldes nok også *alərmańslaw* (Djursl.).

Ole, no. alm. mandsnavn; *Wolə, Wulə* (Vens.); *Wolə* (D., vestj., Sams, Silkeb.); vistnok over hele N. Jylland; fra Mellemslesvig mindes jeg ikke navnet; *„non wel sæj, de wa dè ufòj Wulə, sònt kalc di ham får haj wa eńc fòj, mèn skor uw å hans mus sij"*, Grb. 211. 75; *„Marən Wuləstər"*, Grb. 216. 2, Olesdatter; *Wolə Bråk æ dø i kriqən* (D.) begyndelsen til visen: Malebrok (s. d.) er død i krigen, Marlborough s'en va-t-en guerre; navnerim: *Wolə, Wolə, ve do dø,*
hwæm ska ha di fjætəbrø?
(vestj.)

el.: *Wolə wek, Wolə wak,*
Wolə broməlibak,
Wolə dys dys dys,
Wolə hönröw! (Fly),

jfr. Kr. Börner. s. 114. 26;

Wolə, Wolə, Wej,
haj sy stòwl å wijbskej,
haj syj mæ reb
å stak mæ greb
å bèqt mæ håsəlot,
få di wa kolsot (Torslev s., Vens.);

el.: *æn fløñər o ən kwålə* (kuller)
de ka sæj Wolə (vestj.);

jfr. Kr. Börner. s. 94. 97, slgn. Nordl. Barnr. s. 231; tlm. *fåwa·l, Wolə, pæŋən ˈleqər i skabə* (Vens.) el. *i æ viñər* (vestj.), hvad sigtes til? *do hær ræt, min sön, din kun jerər Volə* (Mellemslesv.), se Kristoffer; alm. i Norge, spøg der med, se Eftersl. s. 230. 243. 244; Sgr. X. 162. 445; jfr. gldsk. Olaf, isl. Oláfr; Wolof, Wolo, Wolle i 15—16 årh. (Jyll.), se O. Nielsen, Navneb.; jfr. Sankt Olesdag; blå-, røde-.

Ole luköje, no. *Wolə lokyw* (D., Thy, vistn. alm.); *Wulə lokyw* (Vens.) = rgsm.; *no æ Wulə lokyw ætə dæ!* (Vens.); *no komər nåk Wolə!* (Malt); el. *Wolə lokyw vel nåk læj dæj!* (vestj.) siges til sövnige börn; *Wolə vel leq æn dålər o hwær a di yun* (Vejle); „han lut hans smo hænne sammel å lidt ætte hoj Wolle Lokyww hål i ham", Jyd. I. 34. 1, jfr. Dania III. 44; gåden om sövnen: „Ole, Ole he seet bi mi op den stohle", Simrock Räthselb. s. 52, Urquell V. 68, Wossidlo Räts. nr. 62 a; slgn. Jon Blund, Asbj. III. 78, Wigstr. Folksed. s. 8, Djurkl. Unnarbo s. 47; jfr. lokkemand.

Ole vend dig om, *Wolə væñ dæj om* (D., Haderslev.) en plante, alm. blåhat, knautia arvensis, Coult.; stilken er sejg, kan drejes mange gange rundt; når man har gjort det, holder man stilken fast neden for det snoede sted med den lille finger, mens blomsten rager op af den hule lukkede hånd; så siges:

Wolə, Wolə væñ dæj om,
o si di åləmor komər! (D.)

ell.: *Wolə, Wolə væñ dæ om*
å se æn ful, dæ flywər! (N. Slesv.)

jfr. Kr. Börner. s. 118. 83, *blåmand, *bådsmand; djævelsbid, succisa pratensis Moench, Denham Tr. II. 376 behandles på samme måde.

Ole væderlår, no. *Wolə væjrlor* (S. Hald) en edderkop, phalangium, med lange tynde ben; börnene fanger den og siger: *Wòlə, Wòlə væjrlor,*
vis mæ huə mi kærəst bòwər,
hæləs ska do møst di höwər lor!

så kan han pege efter hende med et af sine ben; gör han det ikke, river börnene det höjre ben af ham; jfr. Helga Högben Afzel. III. 105, Ndl. Volksk. IX. 242. II; se J. Saml.^{3} I. 97, 2. hejle.

Olger, no. *òlgər i* (Vens.) en höj, sværlemmet mandsperson; „*imèns komər smei, i sture, stèrkə òlgər*" . . . Grb. 24. 36; jfr. *Olğer Dansk*, Gr. Gl. d. M. III. 137. 97 (Thy); jfr. gldsk. Odger, isl. Oddgeir, Nielsen, Navneb.; se Holger Danske.

1. Olie, no. *ulə dæm, manə* (D., Malt, Andst); *òli di* (Løgstør, Snejbj., Sall.); *uli* flt. (Bj. h., Søvind s., Faster, Hvilsager, Salten, Mors); *oli* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; *do hò glæmt å kom oli i låmpən* (Vens.); lat. oleum, græsk elaion; se amerikansk, petroleum; bom-, brænde-, dingle-, Harlemmer-, hjærtebens-, hjærtestens-, hår-, johandel-, jord-, karbol-, kin-, klokke-, kreatur-, krumholz-, kræmmerbær-, lampe-, lamspik-, lindetræs-, lin-, lisbom-, maddike-, markstig-, marstrik-, midsommers-, nerve-, nikotian-, papirs-, pastinak-, regnorme-, skorpion-, spiger-, sten-, teglstens-, terpentin-, tidsel-, tjære-, vulpino-.

2. olie, uo. *uli -ə -ət* (Søvind s.) smöre med olie.

olieflaske, no. *uləflask æn -ər* (D.) = rgsm.; alm. også *uləbotəl*.

oliefrakke, no. *olifrak æn* (Vens.) = rgsm.

oliekage, no. *ulikaq æn -ə* (Søvind s.); *uləkåq æn -kaqər* (D.) = rgsm., til kreaturfoder.

oliekjole, no. *ulikòwl æn* (Lild s.) kjole til sømandsbrug, gjort vandtæt ved olie.

oliemaling, no. *uləmålən æn* (D., vestj.); *olimòləŋ* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; *æ ståw æ mål mæ u—* ɔ: oliemalet.

olieplet, no. *uliplèt æn* (Søvind s.); *uləplæt æn* (D.) = rgsm.

oliesten, no. *uləstijən æn* (D.); *ulistin æn* (Søvind s.) plan sten, hvorpå oliemaling rives.

olild, no. se pålild.

1. olle, no. *òl æn -ər* (Himmerl.) langt trug til at salte kød; jfr. Aasen, olla huk., 1. vandåre, 2. stort trug; olde V. S. O. IV. 64, stort trug; ålla, Rietz 839.

2. olle, uo. *ål -ər -ət* (vestj.) siges om plovjærn, når smeden tynder og skærper dem, vistnok lægger et nyt stykke for, skarver, øger; *æ plåw træŋər te o blyw åløt* (vestj.); *ål æn skær* (sts.), også om saks, kniv; *dær fæk han ålət*, om en svirende mand, der et sted fik mere

brændevin; *do hår fåt di host ålət,* øget ɔ: den tager til.

ollehed, no. *åləhejər* (vestj.) i udtr. som: *æn hår eŋən å— a· dæ!* gode el. gavn af dig; jfr. 2. olle.

ollen, se kjøbt.

olling, no. *åləŋ æn* (Vejr.) nok: kniven, det skærende af skæret; *„æ snuð å æ skær“*, på en plov; *dær fæk han æn gowə åləŋ* (vestj.) om noget, der øger ens tidligere eje: arv f. eks., også forbedring af en rus; se 2. olle.

1. olm, to. *ålm* (D., vestj., Malt, Andst, Elbo, Nordslesv.; Vlb.); *hwålm* findes sikkert vestj.; bister, arrig om dyr og mennesker; fornemmelig om ko og tyr: uvane, *æn ålm tyr, ku* (D.), jfr. mandolm; *æn ålm bol* (Valsb.); *ålm for, kåk* (D., Andst); *a tråwər æ dræŋ ær ålm!* (Malt); *æn ålm knæjt* (N. Slesv.); *så ålm som æn rø myr* (Andst); jfr. Aasen, olm; isl. ólmr; se ulme.

2. olm, to. *ålm* (Bradr., Agersk.); *ålmə* (Fjolde) — **1**) trøsket, frønnet, om træ (Nord-, Mellemsl.) kun: *æn støk ålm træ,* ikke: *æ træ ær ålm.* — **2**) oret, muggen: *brøjət æ ålm* (Røgen, Mds.); jfr. mnt. ulmich, Sch. Lübb. „von fäulniss angefressen“, med anførte former: olm, ulm; jfr. ulm.

3. olm, no. trøske (Ang.).

olmerdug, no. *olmərduq* (Mors) bolster, som bruges til dynevår = *fæmsəl* (vestj.); *olmərduqsdyn* (smsts.) en dyne gjort af o—; ligeså V. S. O.

olmsk, to. *olmsk* (Sundev., Mellemslesv.) = 1. olm, om ko f. eks.

oln, to. *åln* flt. *åln* (Thy, Hornum v. Hobro); *ål* (Ullits, Løvel, Hvilsager); om træ: råddent af fugtighed (Thy); om brød og korn: muggent, oret (Ullits, Løvel, Hvilsager); *mi feŋər æ åln* (Thy) ɔ: valne, også om kvindens hænder en vaskedag; jfr. Aasen ul, isl. ulna, uo.; se orn, ule, ullen.

olne, uo. *åln -ər -əð* (Thy) rådne af fugtighed, om træ; jfr. Aasen, ulna, mugne, fordærves.

olterdör, no. andet navn for öjdör (s. d.).

om, fho. se uden.

om, fho. *åm om om* (N. Jyll., S. Jyll.) — **1**) fho. omkring, rundt om; *wi jik råjən om hukst; do gor uən om, lisom kati om di warm grø; ta no klèər om dæ! haj hòr eñc non om sæ* (Vens.); *han tåw om æ skawt; ka do griv om ən? slo om sæj; han veð nåk o vær om sæj* (D.); med en afvigende betydning forbi: ingen fugl kan flyve om dig, Sgr. IV. 31; han kjørte om ham, Kr. III. 114. 166; *ka du ræñ åm ham* (Søvind s.) løbe forbi; *An hå wæt ibå·q ætər ham i æ rænboq sålæŋ, mən no ər hun åm ham* (Agger). — **2**) i løbet af, på, om en vis tid; *om månər, awtənər, mæjər* flt. hver morgen, aften, middag; *om somər, viñtər, daw, nat; om Novæmbər* (D.) ligeså Sønderj., Agersk., Sundev., Emmerlev; *om daw, nat, mårn, awtnə, somər, viñtər* (Ang.); *æ hijələ or om* (D.); *jej gåŋ om dawi, om awtəŋi, om måntə; no om daw, støj* (Vens.). — **3**) efter forløbet af en vis tid; *å ska kom om åt daw, om tåw or* (D.). — **4**) om, angående; *snak, stris, spør om* (D.); *di træər om ə,* fører proces om det; *no beər a dæ eñc om ə* ɔ: jeg agter at tvinge dig; *fålk skal ha no å snak om* (Vens.); *a tøqəs et om ət, skøtər et om ət; a ær et om ət* (D.) jeg har ikke lyst til det; *han ær uð om ət* (D.) ude omkring for at få; *hwær jæn gor di om æ profi·t; mæn som for nåt å æ tåv* (vestj.); *æ ær it om å gør de* (Ang.); i enkelte egne bruges formen *om* i udtr. tale, snakke, bryde sig om, få nys om osv., *dæ wa manə, dæ snakər om, te di håj hør de sam; æ præjst fæk åsə nys om ər* (Fjends h.); *kom i tåŋkər om ər; han tøt et så gåt om ər* (Ulvb. s.); *så snakət a mæ Jokom om ət* (Skals s.); slgn. *hon bryr sæ eŋən teŋ om* (Sall.); *så ær ət wal dæ, dæ war i dæñ stowə skav, dæ goə såən æn snak om,* men lidt nedenfor, om det er rigtigt: *da a kam uðənfår, så tæñt a mæ om,* Kr. IX. 217 (Sønderl. h.); *kè sè åm nowəj* (Søvind s.). — **5**) medsøgende til, deltagende i; *di æ manə huñ om dæñ bijən; dær æ manə om æ båj, æ arbəð; han ær åljæn om ət* (D.); *di wa tow om ən at; di wa trej om ham* (Vens.); *di wa få manə åm ət* (Søvind s.). — **6**) i færd med, i værk med; *di wå tåw or om ət,* de behøvede to år til det; *han ær et læŋ om ət,* behøver ikke lang tid til det; *di wa månər om ə, liq gu om ə* (Vens.). — **7**) bio. omkring, rundt; *a ær uð o sijə*

mæ om; han flakət vit om; læ wås go om að æ k̄ar, dæn̄ væj om atər; han k̄or om ve wås, ræn̄ om ve wås (D.); *kom æ væj om* (Malt); *om ve ən firə, fæm al, om ve mekəlsdastijər* (D.) om en omtrentlig angivelse af værdi, mål, vægt, tid; forbi: *a ka et kom om ve ət* (D.) ɔ: forbi en hindring, også figurligt; *haj ær eñc te å kom om we* (Vens.) ɔ: tilrette med; *ka do kom om we ə?* ɔ: klare dig; *kòm òm vè ham* ɔ: forbi; *kòm òm ve ət* (Søvind) ɔ: overkomme det; *ka ət sto mæ· om* el. *wår mæ· om, så ər a təfræjs!* (D.) ɔ: vare min levetid ud. — 8) omkuld; *han slåw mæ om o æ gul* (D., vistn. alm.); *tårestakən blèw rèjən om* (Søvind s.) ɔ: væltet. — 9) tilbage; *han væñ om o æ halvæj* (D.). — 10) i en anden orden, på en ny måde; *de hẹ cowl ska syəs om; no ska spelt go om; ji om* (Vens.) giv kortene på ny; *vi ska hå æ gul· lo om, vi mo hå ət ǧor om* (D.); *om ijæ·n, de æ soldåtərmanijər* (vestj.); *nær ət et wå få de skitə om iǧæ·n, ku ən sawt vær soldå·t,* el. *om iǧæ·n, de æ skit, de æ soldå·tərlyw* (D.); dertil talemåden: *nær om gor ijæ·n* (vestj.) ɔ: næste gang. — 11) i besøg hos; *kom sawt om te wås i a·wtən!* (Malt); *om, om te* el. *a Pedərs* (Lönb.). — 12) magtpåliggende, nødvendigt; *de ær om o kom i tij; de æ mæ om o gyjər* (D., vestj.). — 13) *han gor, om o fo æn dawlæjər; han ær uð om o fo æn guwə kål* (D.) ɔ: er i arbejde, i bevægelse for at få ...; endnu kan nævnes udtr.: *de blywər om et,* om intet ɔ: forgæves: *slor do et knuð o æ tro blywər æ støŋ om et* (vestj.); se uden; jfr. Aasen, um; isl. um el. umb; htsk. um; her-, kjør-, langsen-, langt-, rundten-, spring-, sving-, trint-, uden-.

2. om, bindeo. *om om om åm åm* (N. Jyll., S. Jyll.); *æm* (Vens.) — 1) dersom, hvis; *om de· sku skijə, vil ət go mæ il* (D.); *åm di så tow i lañ* (drev på land) *å kam əpo ðəñ eñərst ræwl, kam dær æn sø å følt boðən mæ wòñ* (Lild) ɔ: om ved den tid da ...; *haj wel jò mæ fåtrè, om haj kaj; do kaj, om do wel* (Vens.). — 2) i afh. spörgesætn.; hvorvidt, om måske; *de æ mæ de sam, om dær æ let ælər möj; de ær om æ flo et komər* (D.) det er tvivlsomt, om det måske ikke bliver stormflod; *a we eñc, om a ka kom* (Vens.); *han hørər æ præjst ur, om hurən de hæñ saməl mæ de hær* (Vium); *hañ ka· sajt, dè ər òm hañ vèl* (Søvind s.). — 3) uagtet, om end; *han vel hå ən, om ən så æ nåk så dyr* (D.). — 4) *æm* (Vens.) sæt at, hvis; *æm haj komər, hwa wel do så jòr? æm wi komə få sint! no de wet do eñc ha, æm de?*

3. om, spörgeo. mon; *om di sku vær komən?* (D.); *om haj komər ida·?* (Vens.); *om han æ komən?* (Sem, Bradr.); *om han šul vær komən?* (Fjolde); jfr. Amins. I. 97. 22.

4. om, no. udtryk for tvivl, usikkerhed; *de· ə dær eŋən om i* (D.); *de æ dær eñc no om we* (Vens.); *dær kom æn betə om ij ət* el. *ve ət* (vestj.) = rgsm. ɔ: der kom en mand med en slæde ivejen; ligeså: *dær ær è om we ə* (Vens.); så tager Maren Pedersdatter ordet og siger: „jo, det er der sågu ingen om i!" Siden har de det for et mundheld der på egnen: „det er der ingen om i!" sagde Maren Pæjesder om hendes mands salighed, Kr. IV. 200; pengene fik han straks, det var der ingen om i, Kr. VI. 172.

ombukket, tf. *ombokət* (D.) = rgsm.

ombygt, tf. *ombyqt* (D.) = rgsm.

ombyttet, tf. *ombyt* (D.) = rgsm.

ombæren, no. i udtr. *æ ombærən ståj o ha·m* (vestj.) det var hans tur at besørge offentlige breve, jfr. brevbæren.

omböjet, tf. *omböwət* (D.) = rgsm.

omdannet, tf. *omdanət* (D.) = rgsm.

omdras, no. *omdrəs* (vestslesv.) = omrask 1., se drøse.

omegn, no. *omæjn æn* (D., vestj.); *omèjn æn* best..*-ən* (Vens.) = rgsm.

omellem, se imellem.

omendskjönt, bindeo. = rgsm.; „kaski a ka så, omindskjemt de jo tøer, omkring ad di godtfolk leg vejen", And. Fåle vill. Gild.; „men folk vild jo tøk sær om, nær vi tou gammel dingsæ gik hen å gywt uos sammel, omskjemt do ikk' så lings æ", And. Frieri; „å de slau i åen dæ finnes jo nuer, omskjemt ikki manner", And. Fisk. vist låneord.

omensonst, bio. se omsonst.

omenstid, bindeo. *omənstic do komər* (Vens.) hvis du kommer; se hvis-.

omentrent, bio. se omtrent.

om-er-så-skjel, bindeo. *[omæ·så skæl]* (Bjerre h.) såfremt.

om-ese, uo. *omes* (Fanø) sætte anden „es“, madding, på krogene, når den en gang påsatte er bleven for gammel, f. eks. på grund af uvejr.

omfald, no. *òmfal è* best. *-ə* flt. *-fal* (Vens.) = omfure; *a ka wal plø è omfal tel.*

omfang, no. *omfåŋ æn* (D., vestj.); *åmfåŋ æn* (Agger) = rgsm.

omfar, no. se omfure.

omfarvet, tf. *fo æ töj omfarət* (D.) få en mislykket farvning omgjort.

omfavne, uo. *omfawn -ər -ət -fawnt* (Vens.) = rgsm., med mske som objekt; derimod: *de trèj æ så tykt, a ka nap fawn om ə.*

omflakkende, to. *omflakəñ* (D.) = rgsm.

omflyttet, tf. *omfløt* (D.) = rgsm.; *vi ska hå æ kyjər o—.*

omfonte, uo. *omfoñt* (vestj.) omlave; bruges navnlig om gamle mandsklæder, der sys om til börn.

omforandre, uo. = omdanne, forandre; *de æ blöwən hijəl omfåra·ñərət* (D.) f. eks. det indvendige i et hus.

omfure, no. *åmfur* el. *åmfər è* best. *-ə* flt. = ett. (Vens.); *òmfə et* (Søvind s., Skanderb.); *omfə et* (Elbo h.); *åmfur æn* (Sall., Vejr.) en plöjefure frem og tilbage; *å køjər et òmfa* (Vor); *plø, harə ə åmfər* (Vens.); se omfald, omgang.

omfuring, no. *åmfurəŋ æn -ər* (Sall.) = omfure.

omgang, no. *omgåŋ æn* (D., vestj.); *omgåŋ i* best. *-i* flt. *-gåŋ* (Vens.) — **1)** = rgsm.; *a hòr eñc no omgåŋ mæ dæm* (Vens.); *vi hår möj omgåŋ mæ dæñ mañ* (D., vestj.); „en gu omgang, de æ bæjjer end en skien profit“, J. Saml.[3] I. 88 (Djursl.). — **2)** *omgaŋ et -gaŋə* (Sundev.); *omgåŋ it -gåŋ* (Bradr.); *omgaŋ et -gaŋər* (Agersk.); *åmgåŋ æn -gåŋər* (Mors, Thy; D.) = omfure, en fure frem og tilbage med ploven. — **3)** *fo æn omgåŋ* (Malt) en dragt prygl; *do træŋə nåk te i omgåŋ* (Vens.); *gi æn omgåŋ* el. *æn omgåŋ pons* (D., vestj.) give drikkevarer selskabet rundt; turen til at give kort, *„æ omgåŋ gor da gråw hastə om!“ så æ mañ, han spil jænətdw træjkårt mæ æ ølpåt; han gor po åmgåŋ* (Thy) om fattige: gå fra gård til gård sognet rundt og få deres kost, se madning; *de ær i waq omgåŋ* (Vens.) en dårlig behandling.

omgangsfolk, no. = „omgængelsfolk“, de som går for borde ved bryllupper, sysselfolk (Mb.); eft. Outz. Sønderj.

omgangskone, no. tiggerkone (vestj.).

omgangspige, no. fon-ydelsen (se forn) blev [til gilderne] alene udredt af de unge piger, der var nærmest beslægtede med de indbydende; en sådan pige kaldtes omgangspige, fordi hun måtte gå omkring og sørge for gæsterne, Fra Alle Lande 1879 II. s. 24, J. Saml. II. 91 (Vens.).

omgangsskole, no. skolehold skiftevis hos de forskellige beboere i sognet, se Sgr. V. 173. 20 (vestj.).

omgarn, no. *omgòn è* best. *-t* (Hjörring) rækken af de yderste masker omkring „tellen“ på næt af sværere garn.

omgjort, tf. *omǧor* (D.) = rgsm.

omgjængelig, to. *omgæŋələ* (D.); *omgæŋlə* (Sundev.) = rgsm.; *æn reqtə rår, omgæŋələ miñəsk* (D.).

omgjængelse, no. = rgsm.; *di hår ən guwə omgæŋəls* (D.) ɔ: omgås kærligt og godt.

omgjængsel, no. omgang; *de ær æn gråw fleŋk mañ i omgæŋsəl* (vestslesv.).

omgnaske, uo. i talem., *han omgnaskət ət lisom fañən ǧor ve Rañbøl dæjn* (vestj.); — *omnaskət* — (Kold.); *di omkna·i ət* — (N. Slesv.).

omgåelse, no. *omgoəls æn* (Vens.) = omgang, behandling; *æn skit o—.*

omgås, uo. *omgos* (D.); *omgoəs -goəs -jikəs -goəst* (Vens.) = rgsm.; *vi hår omga·wənst gåt* (D.); „a ka jo træng te å omgånnes blyu å heedet“, And. Frieri; *di omgæ·əs, hær omgonəs* (Ang.) ɔ: har omgang med hverandre; *sæj mæ, hwæm do omgos, så skal a sæj dæ, hwæm do ær* (vestj.).

omhave, uo. *òmha· sè* (Søvind s.) o— sig med noget, klare sig deri, komme ud af det med; *a hò gu ti te å omha mæ mæ· ham* (Vor h.) til at omgås med ham, komme ud af det med; *hañ kañ it wal òmha· sè mè ət* (Søvind s.) klare sig dermed.

omher, bio. *omhæ·r* (Malt) kan høres en enkelt gang med et uo.: *o stålp om-*

hœ·r, stolpe omkring, gå stift; jfr. htsk. umher; sjok-.

omhvej, no. *[omhwœj] œn* (Vedersø) en hastig forandring, således i forhold mellem mennesker, der pludselig blive uvenner fra at have været venner; jfr. hvege?

omhæng, no. *omhœŋ œn* (D., vestj.); *omheŋ* (Lönb.); *åmhəŋ è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *åmhœŋ œn* (Agger) forhæng, f. eks. om en seng; se senge-.

omhængt, tf. *omhœň* (D.) = rgsm.; f. eks. *o— mœ boň* (Lb.) om piger, som bærer mange bånd.

omjemmel, fho. se igjemmel.

omkap, bio. *åmka·p* el. *-ka·pəs* (Agger) = rgsm., se kap.

omklasse, uo. *omklas -ər -ət* (Testrup) flytte op i en anden klasse.

omklædt, tf. *omklœj* (D.) 1. = rgsm., 2. maskeret, iført fremmede klæder, udklædt.

omkomme, uo. *omkom* (D.) = rgsm.; *han ku leq o omkom i ət,* dø; også: *omkoməs* (Malt).

omkontre, uo. *o omkoňtər vẹ ət* (Malt) forandre.

omkostning, no. *omkåstnəŋ œn -ər* (Vens., D., vestj.) = rgsm.; *hąj skal bətǫl saqəns omkåstnəŋər* (Vens.).

omkram, no. *åmkram de* (Vejr., Holmsl.) — 1) plukmad af kød og tælle, der plukkes af tarme og indvolde på slagtede dyr: nyrer, hjærte, lever; også Hors., Mb.; jfr. omrask. — 2) udgifter, indtægter, al slags småting, der løber med udenfor hovedsagen; besætningen af heste og kør og det omkram, jeg ellers fik med gården, Mb.

omkreds, no. *omkrẹs i* (Vens.) = rgsm., låneord.

omkring, fho. bio. *omkre·ŋ* (D., alm.); *åmkrœŋ* (Agger) — 1) = rgsm.; *dœr œr i reŋ omkr·eŋ mån ija·wtən* (Vens.); *han rœjst vit omkre·ŋ boðə låňt o nœr* (D.); *hąj gor omkre·ŋ å teqər* (Vens.); *a ska lònt omkre·ŋ,* men: *a wa no lònt omkre·ŋ* (Elsted); *hąj gor omkre·ŋ gòri, hąj œr omkreŋ gòri* (Vens.). — 2) = 1. om 10., på en anden måde; *wi ska ha dœj aqər harə omkre·ŋ; de ska jòrəs omkre·ŋ* (Vens.); jfr. Aasen, ikring; kring, kreds; stå omkring; her-.

omkuld, bio. *omkå·ļ* (Holstebro, Vejr.); *òmkòļ* (Elsted) = rgsm.; *hun gik omkå·ļ* (vestj.), om den frugtsommelige kvinde: kom til at ligge; se ikold, 1. kolle 6.

omkvæd, no. *omkwœj œn* (D.); *di histå·rər œ saň! — ja, de ka nåk vœr, dœr œr såt let omkwœj te· dəm* ɔ: at fortælleren har pyntet noget på dem.

omladt, *omlat* (Vens.) behandlet, plejet, passet; *mœn a wa syq å lọ dœrøwər åpå hospitǫlt, da war ə swœt som a bløw gåt omlat; òlt ka trywəs, nẹ de wo* (vorder) *gåt omlat* (Vens.).

omlede, uo. *haň hò omlejəjt åļ tèŋ œtər ət* (Søvind s.) ɔ: han har ledt allevegne efter det.

omlægge, uo. = rgsm.; *de œ lisə kåstbar o omleq si mark som o ombøq si gọr; œ stjœnbro œr omlọ* (D.).

omlæggekniv, no. *omleqəknyw œn -knyw* (Agersk.) foldekniv, se standkniv.

omløb, no. *åmløƀ œn* (Thy); *omlòƀ* el. *-løƀ è* (Vens.); *omlåv œn* (D., vestj.) — 1) kanalen ved en vandmølle, hvorigennem vandet kan afledes fra hjulet (vestj.), jfr. Kr. III. 101. 141. — 2) omløb i hovedet, snarrådighed; *hąj hòr è gåt omlòƀ i hwòt* (Vens.); *œn ska ha omlåv i œ huwə* (D., vistn. alm.).

omløbende, tf. = rgsm.; *„jẹj å di hœr omlòbi skisliparər“*, Grb. 60. 2.

ommag, no. se umage.

1. omme, bio. = rgsm.; *han œr om te œ høkərs,* omme hos høkeren; *hœrom, dœrom, histom; œ tij œr om* (D.); *tịjən œr om* (Vens.).

2. omme, no. *åm œn -ər* (Vens.) vistnok fællesnavn til flere store larver, måske især lådne; mig er vist ligustersværmerens (sphinx ligustri) larve som omme, andre nævner den store pilelarve, og et farligt dyr er det, som tillægges særdeles giftige egenskaber; *dœj blèsər fòjy·wt nij tom* (Vens.); der er to arter, en sort og en grön, men den grönne er især farlig, den har *så månə ywn, så månə ywn* (Vens.); dens bid kan aldrig heles, det bidte sted må skæres ud, ellers bringer det døden, se J. K. 218. 224, Kr. Sagn II. 224. 193, Bing, Læsø s. 142, jfr. Cavall. Wärend I. 336; „tjock svart luden mask“ Wigstr. I. 124; åma, Rietz; aama huk. kålorm, Aasen; jfr. Daae, Bygdesagn II. 119, áma ny isl.; se blæseorm, æve; væsel.

ommeblæst, tf. *åmblęst* (Vens.) truffet af ommens gift, siges f. eks. om börn, når de får sår på hænder el. fødder; lignende siges om væselen, se Sgr. IV. 55. 58, jfr. Wigstr. I. 201; „åmblest“ Rietz s. 840 a; besværgelse: „8 vare Omme, da det 9de monne komme, 8 vare de 7, 7 vare de 6, 6 vare de 5, fem vare de 4, 4 vare de 3, 3 vare de 2, 2 var den ene“, se Pontopp. Everr. s. 94.

omnappet, *omnapət* (Andst); i tlm.: *så ariq som ən omnapət hwælp* ɔ: som en hvalp man har nappet rundt om.

omovle, to. se umulig.

omrask, no. *omras* el. *omrask de* (D.); *omrask è* (Vens.); *åmrask de* (Thy); *omrøsk* el. *omrəsk* (Agger) — 1) indmad af slagtede dyr, hjærte, lever, nyrer, kød plukket af; krås, vinger, ben af gæs (alm.); kartofler, boller o. lign. i kål, suppe o. anden søbemad (Agger). — 2) omstændigheder udenfor sagen selv; småting ved siden af hovedsagen: *dær æ möj omrask ve de' arbəð* (D.); også kan høres ved gilder: der skal bydes familie og venner *o så æ omrask* (Malt) ɔ: alle de andre, som trænger på; jfr. omkram, omdras.

omraskning, no. *omrasknəŋ de* (Lb., Vejle); *åmrasknəŋ* (Holstebro) = omrask i begge betydninger.

omrejsende, tf. *i omræsiəs pråŋər* (Grb.) = rgsm.

omrids, no. *omres è* best. *-t* (Vens.) = rgsm., låneord.

omringe, uo. *omreŋ -ər -t -t* (Vens.) = rgsm.

omrumplet, tf. *omromplət* (D.) bragt i ulave, uorden f. eks. en seng; *do for da æ sæŋ slem o—*.

området, tf. *omrò* el. *omròj* (Vens.) som har forandret beslutning, er omsindet; *a wil ha wat ə marki, mən så blèw a omròj, fâr a ha eňc no èri, å dæ gor ily'wal no pæŋ, nè mæ sònt komər uk.*

omsat, tf. *omsåt* (D.) = rgsm.; *vi ska ha æ höwəðər o—* ɔ: handlet med dem, så jeg får unge for gamle f. eks.

omsider, bio. *omsi'jər* (D., vestj.); *åmsi'jər* (Lild); *omsi'cər* el. *omsi'jər* (Vens.) = rgsm.; *omsi'jər blèw haj farə;* forbindes også med længe: *haj kam ændəli læŋ omsi'jər* (Vens.).

omsind, no. *åmsiň* (Holmsl.); *i al go law fæk han å—* ɔ: skiftede han sind.

omsindet, tf. *omsiňəs* el. *omsiňət* (D., vestj.); *åmsənər* (Vejr.); *åmseňəð* (Thy, Mors); *omseňc* (Vens.); *blyw o—*, skifte sind, forandre sin beslutning; se området.

omskabt, tf. = rgsm.; *do æ snår et tę o kiň, do æ, som do wå hijəl omskaft* (D.) om en, der har fået nye klæder.

omskafte, uo. *omskawt* (Lindk.) sætte nyt skaft på.

omskifte, no. i udtr. som: *de gor te omskywt* (D.) folk skiftes om at udføre et arbejde, bære en besvær el. lign.

omskiftning, no. *omskywtnəŋ æn -ər* (D.) skifting, af bjærgfolk forbyttet barn.

omskrift, no. *omskröwt æn* (vestj.) = rgsm., på en mønt f. eks.

omskudt, tf. *omskøt* (D.); *æ låwt æ blöwən o—*, det engang lagte loft taget op og påny skudt sammen for at gøres tæt, når fjællerne svinder.

omslag, no. *omslaw æn* (D., vestj., Mellemslesv.) — 1) = rgsm. — 2) abort, misfødsel; spiser man fisk slugt af gedde el. aborre, voldes o—, se Kr. IV. 361. 156; jfr. htsk. umschlagen, uo., Grimm Myth.[2] 1111, abortere.

omslagsdug, no. *omslawsduk æn -duk* (Sundev.) et klæde til at tage om halsen.

omsløvet, tf. *omsløft* (D., Malt); *fo æn vun omsløft*: få nye fel sat i hjulene.

omsonst, bio. uden betaling, udbytte; forgæves; *a måt gyjər ət hijəl omənso'nst* (D.); *haj jèr eňc no omso'nst* (Vens.); se omtrent; jfr. htsk. umsonst.

omsorg, no. *omsårə* (D., vestj.); best. *omsårən* (Vens.); *åmsårə* (Agger) = rgsm., *ha o— får æ dyr* (Lb.); *hon hòr omsårə få bön* (Vens.).

omstændelig, bio. = rgsm.; *haj fåta'l ə så mø omstæ'ndəli* (Vens.).

omstændighed, no. *omstæ'ndihjè æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *åmstæ'ndəhijər æn* (Sall.); i udtr. som: *kom i å—* (Sall.) ɔ: komme i forlegenhed med en sag; *di ser i gu omstæ'ndihjèr* ɔ: formuesforhold; *de ær ən li omstæ'ndihjè,* et stygt tilfælde; *hon ær i' gu omstæ'ndihjèr* ɔ: frugtsommelig (Vens.).

omstøbt, tf. *omstøft* (D.) = rgsm.

omstå, uo. „tækkimannen snårket te de ohmstoj ham“, Jyd. I. 8. 2, tækkemanden snorkede, så det stod om ham.

omsvøb, no. *omswøb* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *haj sò ə un o—*, låneord.

omsyet, tf. *omsyj* (D.) = rgsm.

omsyslet, tf. *omsysəlt* (Bradr.); *no hær vi o—*, er færdige med indearbejdet morgen og aften.

omsæt, no. *omsæt æn* (D., vestj.) — 1) = rgsm.s omsætning; *vi hår ğor æn stuwər o— mæ wår kreaturər* (Malt); *ğör omsæt mæ sin hæst* (Agersk.). — 2) ævne til at kunne göre omsætning, handelsevne; *dær ær eŋən omsæt ve dæṅ maṅ* (D.) han forstår ikke at handle, skaffe sig fordel ved handel.

omtale, no. *omtòl æn* (Vens.) = rgsm.; *haj fæk ən gu o—*.

omtanke, no. *åmtåŋk* (Hanh.) = rgsm.

omtrent, bio. *oməntræ·ṅc* el. *oməntræṅc* el. *-træṅt*, el. *omtræ·ṅc* (Vens.); *åməntræ·ṅt* (Thy); nok også: *oməntra·ṅt* (Mors); *oməntræ·ṅt* (Malt, D.); *omtræ·ṅt* (Agersk., Bradr.); *omtra·ṅt* (Silkeb.) = rgsm.; *di ær oməntræ·ṅc liq gaməl* (Vens.); jfr. mnt. umme- el. ummentrent el. umme den trent, Sch. Lübb., holl. omtrent; se henved, kant, nogenledes, omtræf, pas, trant.

omtrivviet, tf. *[omtriviət]* (vestj.); hver Sankt-Hans nat blev ageren så omtrivviet, at alt det korn, der sådes i den blev helt ødt, Kr. V. 14, ɔ: der blev trådt med fødder over hele ageren.

omtræf, bio. *oməntræ·f* (Mors, glds.) = omtrent.

omtuslet, tf. *omtusløt* (vestj.) = omrumplet.

omtöjret, tf. *dæṅ sæŋ æ så omtyrət, ən ka træŋ te· o blyw ræj* (Lindk.) uordentlig, som marken når kreaturerne har været töjret over den.

omvej, no. *omwèj i* best. *-wèj* flt. *-wèj* (Vens., alm.) = rgsm.; *gọ i o—*, både ligefrem og fig.

omvende, uo. *omwæj -ər -wæṅc -wæṅc* (Vens.); *han æ blöwən omvæṅ* (D.) = omsindet; eller kun religiøst: *haj ær omwæṅc å for awsin* (vrangsiden) *wæṅc uk* (Vens.) kan med et ordspil siges om folk, der slutter sig til sekter ell. indre mission; i daglig tale: *wæj omkre·ŋ* (Vens.); no. *omwæjəls æn* (sts.).

omvendt Napoleon, no. se Napoleon.

omvunden, tf. *omwoṅən* (Mds. h.) om hvad der i en fortælling, fremstilling er tilsløret, skjult; *dæṅ fåtæ·ləŋ wa slem o—*.

omvæling, no. omsorg, omhu, bestræbelse for at gå en tilhånde (Vens.) Mb.

omvære, uo. se undvære.

omvøbt, tf. i udtr. som: *omvøft mæ klur* (vestslesv.) omsvøbt med klude.

omöjle el. omövle, to. se umulig.

O-mål, no. et selvlavet mål, som börn og unge folk kan indøve sig i for at kunne tale sammen uden at nogen forstår dem: — 1) „vil“, begyndelseskonsonanten tages bort: „il“; o el. å föjes til: „ilo“; konsonanten föjes til med ej: „vej“, altså: „ilovej“ = vil; „uodej“ du; „ikohej“ ikke; „æsoblej“ blæse (Vens.). — 2) „Karl“ (ɔ: Karel); begyndelseskonsonanten gjentages med o: „Koka“, ligeså den næste stavelse: „rore“; dernæst slutningskonsonanten fordoblet med o imellem: „lol“; „Kokarorelol“ = Karl; „Popedoderor“ = Peder; „Jojakokabob“ = Jakob; „Totomomsosenon“ = Thomsen; jfr. krage-, pemål.

on, no. se avn, ånde; to. se orn.

ond, to. *uṅ* itk. *uṅt* flt. *uṅ* (D., Malt, vestj., Mors, Thy, Søvind s., Sønderj., Bradr.); *uj* itk. *uṅc* flt. *uj* (Vens.); *un* flt. *un* (Hell., S. Hald, Støvr., Elsted); *uṅ* itk. *[uṅt]* flt. *uṅ* (S. Sams.); *uəṅ* itk. *uṅt* flt. *uəṅ* (Sundev.); itk.s formen bruges i regelen som bio. el. no.; ordet böjes i 1ste, 2den grad: *var væst* (D.); *war wæst* (vestj., Thy, Hell. h.); *vær væst* (S. Hald); *wèr wæst* også *mir uj, mjèst uj* el. *ujəst* (Vens.); *vær værəst* (Bradr.); *væ væst* (Sundev.) — 1) vanskelig, slem, besværlig; *pæŋ ær uṅ o fọ; æ kwiṅfålk ær uṅ o ha, var o mest* (vestj.); et ondt arbejde (Ang.); *a hår ræt uṅ ståṅ* (vestj.) ɔ: dårlig tid; *a hår uṅ rå o pæŋ; uṅ pæŋ*, falske penge (sts.); *de wa rècti uṅc, hon sku kom så· galt åstè·* ell. *de haj æ så slem te dramən, de æ rècti uṅc mæ· de!* ɔ: kedsommeligt (Vens.); *haj ær eṅc uj å bè* (sts.) vanskelig at bede om noget. — 2) bitter, smærtelig; *de ğör uṅt*, volder smærte; *de ær uṅt o sijə o; de ær uṅt få· dəm, di staklər; a hår uṅt å ət får ham* (D.); *ha uṅt i set hòwi* (Søvind); *hun hår uṅt får o fọ ət war* (vestj.); også: *æn uṅ feŋər, fuwəð* osv., en bullen finger (D., Sønderj., Bradr., Fjolde); *uṅ sọr* (Malt) urene, ulægelige sår; *fo uṅt*

(D., alm.) besvime. — 3) vred, arrig, gnaven; *æ bån æ så uń* (Malt) gnavent; *wær uń mæ jèn* (Lild) gnaven mod en; *han gor å ær un hiələ dawən* (S. Hald); *så uń som ən viv o tåw æk* (Andst); *som ən terk* (vestslesv.); *uj som ən tan* (Vens.) som en terne; *som ən tuwən* (østj.); *som han wå öwərnapət* el. *öwərståkən mæ knapənol* (Vejle); *som pefər å stöt glas* (Agersk.); *som ət næpət huńvælp* (vestslesv.); *som jæðər o fogy·wt,* el. *som jæðər o Fila·ks* (vestj.); *som jæðər o swåt toba·k; som pevər o toba·k, dær æ rør saməl* (vestj.); *do æ så uń, te jorən swi uńə dæ,* Sgr. II. 59. 324; *„si da!“ sæjə di uń; æ di møj uń, så sæjə di: „næj, si da te de skit!“* Sgr. II. 61. 364; *„si!“ sæjə di un; „si I da!“ næ te di æ möj un; mən næ te di æ mjest un, så sæjə di: „i næj, si I I· da!“* (S. Hald); *hon sijər så uń uwð* (Lild); *a hò wat så uj åpðə* (Vens.) vred over det; *uj i hwarą·jər,* vrede på hverandre; *wær uj mæ bön,* gnaven mod börnene (Vens.); *wær uwn we æ bar* (Agger); „der ingen ting æ uar po jån (jorden) ind uind å arrig quinnæ; den hiæ, som a ait å tån (at have taget), hun æ så uind, hun grinnæ“, And. Frieri; *haj æ så uj, de rècti de belpər uwn uk å· ham* (Vens.); *„han ær un!“* derpå kan svares med et ordspil: *„så ær han et aqstuwəl!“* (Års h.), *un* = vogn, tvetydigheden kan kun bruges i egne, hvor -n i ond ej er palatiseret. — 4) slet, syndig; *de ær ən uń wån* (D.) en slet vane; *uń fålk, gyjər uńt* (vestj.); *hon ær ə li uj støc,* el. *ən betə uj krok,* et ondt kvindfolk; *haj æ de ujəst mesk, a hò cæj; a ær eńc rèj får ǫńc ən uj meskər* (Vens.); *æ· ə fra Böwtåwt, æ gör it uńt* (vestslesv.). — 5) intetk.'s formen som no. *uńt i æ maw, de ær a katəs plaw* (Mall); *uńt får æ bryst, i æ tæń, æ lyw, æ huwə* (D.); *a hòr uńc imèl maw å brøst; uńc skal uńc fådryw; de jòr uńc i mej arəm* (Vens.) smærte; ligeså: *dæn, dær hå lið möj unt, han kan åsə tol möj gåt* (S. Hald); *hwæm dær et ka uńt li, ka et gåt åpbi* (vestj.); *de æ dær et uńt i* ɔ: noget skadeligt i; *di håð såt uńt få· ham* (D.) ɔ: vakt uvillie mod ham; *di gor å sætər uńc ætər hwarąjər* (Vens.) ɔ: anklage hverandre; *„knæci wa fåjo·w, få dè wa kåst uńc få· ham“,* Grb. 60. 8, ɔ: ond trolddom; *di ka jòr uńc, dæ kańc jò gåt,* de kan volde fortræd ....; *ønsk uńc øwə non; haj jò hwicən uńc hèlə gåt; dær ær òlər uńc skabt i· ham; haj ga uńc å· sæ* (Vens.); *gi uńt òw sə,* give knubbede ord; *a æ så ræj få ham sòm få nuj ańt uńt* (Søvind s.); *som æ lisə ful å uńt som ən gaməl ku å skit* (vestj.); bonde siger om kongen, han kan hverken göre ondt ell. godt, Thiele I. 61, jfr. Kr. Alm. II. 92. 231-34; i samtalen: det er godt, ... det er ondt, se Kr. Dyrefabl. s. 219; de tre tyve Illr, Verri, Verstr, se Gering II. 210; godt lönnes med ondt, se hugorm I. 666. 1 b; lindorm II. 433. 40 a; jfr. Runa VII. 39; jfr. Aasen vond, isl. vándr; edder-, *grinne-, jærn-, krotte-, murk-, nappe-, pil-, purk-, pust-, skolde-, skrub-, syde-.

ondartet, to. *uńartət* (D.) ≐ rgsm.; låneord.

1. onde, uo. *hwa gor do no å unəs òwər ijæ·n!* (S. Hald) gnaver, mukker over; *han tu læŋ Pæjərs drel, mæn liq mæ jæt uń ət åp i· ham* (N. Horns h.) ɔ: kom vreden op i ham; *de uńər åp i mæ* (vestj.) ɔ: vreden blusser op i mig.

2. onde, no. *uń æn -ər* (D., vestj.); *uj è* best. *uńc* flt. *ujər* (Vens.) — 1) sygdom, smærte; *dl æ uń; no komər æ uń o,* el. *æ uńər komər* (D.) ɔ: fødselsveerne; jfr. hjærte-, lænde-. — 2) skade; *de ær eŋən uń te* (D.) det gör ingen skade; *dær o law lijə han eŋən uwn* (Agger); *kań əð eŋən guə ǧòr, så kań əð hèlər eŋən uń ǧòr* (Lild s.); *de ma wi eńc ræn ham te uj; mæ ka eńc ræn bòn te uj får ə; a hò så møj uj o ə* (Vens.); *de ǧòr èŋən uń* (Søvind) skader ikke. — 3) vrede; *æ uń fur åp i· ham* (D.). — 4) *dæń uń* el. vel også i eder: *dæń uńdə* (vestj.); *dæń uńdə galə mæ* (Søvind); *dæń uwn* (Agger) djævelen; den onde i en lille piges skikkelse, Kr. IV. 212. 298; få den ondes hjælp, Sgr. VIII. 218. 877; sælge sin sjæl til den onde, Kr. VIII. 302. 516; forsværge sig til den onde, Kr. VI. 207. 286, VIII. 267; skjule sig i en rugmark for den onde, Kr. VIII. 303; drive ham ud gennem et hul i vinduesblyet, Kr. VIII. 316, se djævel, fanden, slem, jfr. Grimm Myth.^{2} 940 øverst. Jfr. ond, se dvine-, hjærte-, inden-.

onde blommer, no. flt. J. T. 125,

løvetand, leontodon taraxacum L. *[uñ blomər]* (Ang.).

onden, no. *oñən æn* (D., vestj., Andst, Vejr.); *oñən* el. *oñəndwər* (Hmr.); *ojən* (Mors, Thy, Agger); *oñən* el. *uñən* (Sall.); *øñən* (Lild s., Han h.); *qjən* el. *øn i* best. *-i* (Vens.); *unən* (Hell., Øland); *onən-* el. *unəndwər* (Støvr. h.); *öjnər* (s. f. Randers fjord); *onəndwər* (S. Hald); *unəndwər* (Ålsø, Feldballe, Helgenæs); *uñəndwər i* (S. Sams); *uñənur i* (N. Sams); *ojən, ojəndwə* (Hads h., Hjarnø); *òñən* el. *òñənə* el. *òñəndwə* (Røgen, Søvind s.); *uñən* (Elbo h.); *oñən* (N. Slesv., Agersk., Sundev., Fjolde; Angel); *uñən* (Forball., Bylderup, Emmerlev); *oñərn* (s. f. Tønder, Valsb.); *uñərn* (Braderup) middagsmad; *kom iñ te oñən!* (vestj.); *kal tè òñənə* (Søvind s.); *te öjnər* (s. f. Randers fj.); *do hår et bəhdw å kom, far do hår di ojən i ðə* (Thy) ɔ: för du har spist; *te oñənə fæk vi æñtən let vælən hælə grøi, å di wa jo lawət i wañ få de mjæst, å så let öl å dep əm i, ja, nœə dæ wa gowə ti opo mjælk, så fæk vi let mjælk i öløt,* Kr. IX. 221. 60 (Gjern h.); *kom iñ o fo ən skæful te di oñən ve wås!* (D.); *æn hyw oñən* (vestslesv.) ypperlig middagsmad; *Añəs o æ mañ, kom iñ te oñən! I ka fo søð mjælk o brø, I ka fo sur mjælk o brø, I ka fo, hwa I vel ha* (vestj.), jfr. Kr. Börner. 116. 61; *wi skal ha kòl øn ida·* (Vens.) ɔ: ikke tillavet mad, men mælk og brød; *a ska hen o bətål få mi oñən* (vestj.) forrette sin nødtørft, se bukser, husbonde; „han går æfo·r om høsten, men det er, når de skal hjem til undenoweren", Kr. Ordspr. s. 115; på spörgsmålet af börnene, som er nysgerrige: *hwa ska vi ha· te wår oñən?* har vittigheden ret øvet sig i löjerlige sammenstillinger; svar, som gives, er: *wå moñ* (vestj.) el. *kòl gròð fræ åm mèjdan* (Lild) el. *åpstoñtət murmæstərnejəsər o nijərsåltət tøjərhæl* (Holstebro); *åpstæjt* el. *åpbråkət murmæstərnesər* (D., vestj.); *murmæstərnæjsər o åpbråkət stöwlskawtər* (Malt h.); *stæjt murmæstərnijəsər o åpplokəð stöwlsålər* (Lönb.); *òpstjeqt muwərmæjstərniəsər* (Lild s.); opstuvede murmesternæser, Sgr. VIII. 48. 100, 64. 100; jfr. stegte murmestere med røde klude, Sgr. VIII. 112. 100, 63. 100; stegte murmesternæser og myggefedt af den venstre vinge, Sgr. VIII. 192. 100; opstuvede murmesternæser og grönsaltede hosesokker, Sgr. VIII. 207. 100; opstuvede stövleskafter, stegte murmestere og materiesovs på en gammel vægter, Sgr. X. 79. 100; *sur kol o röðən ol o stæjt sterəsər oñər æ pañ* (D.) el. *mæ nåwə smo flòwlot* (vestj.); *stæjt stiris, prækəniris o ən lañløs pañəkåq* (Agger); *æn stæjt steris mæ ən pasili i röwən,* Kr. Ordsp. s. 548; sure sild og havrekage og sild at dyppe dem i (sts.); *så wèlən å suwr sel* (Vens.); sure ål, rådne kål, et gammelt opstuvet stövleskaft, Sgr. XI. 240. 102; *rimp om klomp mæ bålər i* (vestj.), se plankeværk; *bøtwòl å canmjèlk å no å panəl i* (Torslev, Vens.); jfr. stegte pinkelinker og huskekager, Sgr. VIII. 207. 100 (Sæll.); el. sød vælling af en kjæp, el. finker i fa'rs hat, øllebrød i mo'rs lue (sts.); stegte roer i melgrød, Sgr. I. 182. 950 (Fyn); grönsaltede hosesokker og opstuvede komfuttifødder, Sgr. VIII. 64. 100; fisk, flæsk, fårekjød, hakkelse, bakkelse og pølse el. ruskomsnusk med røde klude i, Sgr. VIII. 63. 100, el. stegte karethjul, el. ærter og flæsk, kartofler og tærsk, el. krukkeærter med lavendler på, se Sgr. VII. 117. 30, VIII. 160. 100 (Sæll.); edder, gnedder, salpeter og røde myrer; grönsaltede hosesokker, opstuvede træskonæser og bagbenet af en gammel lænestol, Sgr. IX. 112. 100; rakind og rakud og indvoldene af en gammel vægter, Sgr. VIII. 64. 100; suppe og salat på hovedet af en soldat, Sgr. VIII. 48. 100; mistemad el. mistemad i grødfad, el. mad el. hvad der kommer i fadet; se endnu Kr. Ordspr. s. 548, Börnerim s. 6. 19. 22. 23; lignende vittigheder på tysk jfr. Busch, Volksh. s. 144, Pomm. Volksk. III. 7, V. 124. 26, VI. 127, se Ndl. Volksk. III. 125, Urquell[2.] I. 268; „Degnens o—", navn på en mark, givet degneembedet som vederlag for degnens middagsmad i præstegården, se Kr. Sagn III. 409. 08. — 2) kreaturernes middagsfoder; m. h. t. de mange vekslende former jfr. Åsen, isl. undorn hak.: „som betydning angives dels en stund för middag, dels en stund efter middag, imidlertid er ordets slægtskab dunkelt", Aasen; i formerne på -over er sagtens Aasen verd, isl. verðr, måltid, sidste del af sammensætn. se nadver; efter-, for-.

ondendags, no. *oṅəndaws* (D., vestj.); *ojəndaws* (Mors); *øn-* el. *øjəndaws* (Vens.) middagstid; *de æ silə oṅəndaws ida·w* (D.).

ondenføde, no. *ojənfø* (Agger) middagsmad.

ondengryde, no. *øṅəngryð æn* (Lild s.); *øngryj æn* (Vens.); *òṅənəgry æn* (Søvind s.) gryden til middagsmad.

ondentiddags, no. *ojəntidaws* (Thy) = middagstid.

onde urter, no. flt. J. T. 59. 292, okseöje, chrysanthemum segetum L. *uṅ öwtər* flt. (D.); *uṅ öwt* (Varde, N. Slesv.); *[uṅ ywdə]* (Als); *[uṅ yrt]* (Felsted s.); jfr. Harl. & Wilkins. Lancash. Folkl. s. 289; de skal være indkomne med brandenborgske troppers fourage, se Kr. Sagn IV. 73. 299; indførte i Sverig omtr. 1627, Ruma V. 73, se brandenborger.

ondside, no. *uṅsij æn* (Andst, vestj., Lisbj. Terp., S. Hald) en ond kvinde, el. en ko, der er hadsk, kaldes alm. således; *hun æ ræt æn uṅsij* (vestj.); dog nok også om mandspersoner (S. Hald); jfr. side.

ondsindet, to. *uṅsiṅət* (Lindk.) = rgsm.

ondskab, no. *ujskab è* (Vens.); *uṅskab* (vestj.); *uṅskav* (Søvind s.); *uṅskab* (Lild s.); *uwnskab* (Agger) vrede fortörnelse; *de ær et vær o ha uṅskab få så let* (vestj.) at pådrage sig vrede for så lidt; *a vel et hå ət mæ uṅskab* (vestj.); deraf *uṅskavsful* (Søvind); *ujskabsful* itk. *-fulc* flt. *-ful* (Vens.).

ondskifte, no. *uṅskywt* (Lb.); *vi vel eŋən u— ha om de!* ikke skifte onde ord om det.

ondvillig, to. *ujwili* (Vens.) påholden, som nødig bortgiver noget.

one, no. se orne og smstn.

ongefær, bio. *ongəfær* (Thy); *ongəfær* (vestj., Sams) omtrent; findes ikke ualmindel. i vestj.; htsk. ohngefæhr af mht. ân, ohne; gevære, bedrag.

onges-ek, no. el. **-vand** no. se ungarsk æg, vand.

oning, no. se orne.

onner, fho. se under.

onnervat, no. se undervætte.

onsdag, no. *wånsda* (D.); *wònsda i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *wojənsda* (Hmr., Sall., Lild s.); *wonsda* (N. Sams); *wònsdə* (Søvind s.); *vonsdaw* (Angel.); *vånsda* (Agersk.) = rgsm., Odinsdag; *haj komər ə wònsda* (Vens.); *òm wònsdən* (Søvind); den dag må man ej flytte, Folkev. VIII. 454. 32, Amins. VIII. 91, jfr. Meyer, Abergl. s. 207; ej holde bryllup, Sm. Medd. II. XLIX, jfr. Wuttke nr. 69, Laisn. II. 22; om dagen, se Rochholz D. Gl. II. 26, Busch Volksgl. 14; jfr. *Wonsbjørə*, Onsbjærg, en by på Sams; *Wånshyw*, en bakke på Rødding bymark (Sall.); se Odins jæger, dag; jfr. Aasen, onsdag, isl. Óðinsdagr hak.; eng. wednesday, se Grimm Myth.[2] s. 112. 1092; se hvide tirsdag, palmesöndag; *aske-.

onsdagsprædiken, no. *wojənsdasprekən* (Lild s.) fasteprædiken om onsdagen.

Ons jæger, no. se Odins jæger.

onsted, no. se avnsted.

ontj, steo. se anden.

op, bio. *åp*, i smstn. *åp-* (D., vestj.); *åp* (Mors, S. Hald, Vens.); *ap* (Vejr., Lild s. de gle., S. Sams); *op* (Agersk., Sundev., Bradr.) — **1)** opad, fra grunden til et höjere punkt; *træk, kom, tæj åp* (D.); *go åp æ ən trap, ə bjèrə, åp åpå ə lòwt; træk no åp å wòṅc* (Vens.). — **2)** om retningen mod et sted, som kaldes el. anses for höjere; *go læŋər åp i æ kerk* (D.); *sic åp; go åp å nir æ gult; sæt dæ no hòwər åp* (Vens.); hertil kan henføres det i vestj. og sønderj. alm. udtr. *åp te Hambårə; op ar Holstən* (Agersk., Sundev., Bradr.); dersom strömmen går sydpå eller „opad" som fiskerne sige . . . J. Saml. VIII. 173; *åp æ Fresə* (Mors) op til Fredsø; om vinden: *de gor åp o æ syṅò·wst iǧæ·n* (D.); jfr. ned. — **3)** op til en stående, oprejst stilling; *sto åp, res ən åp o æ æṅ, byq åp* (D.); *de æ òlə war å res sæ åp får; åp mæ· dæ!* (Vens.); *haṅ stèr åp* (Søvind) til forskel fra: sidder ned; *kom tilə åp* (sts.); visen: „op lille Jes" el. „Jon" se Fb. Bondeliv 311, Kr. Börner. s. 92, lignende se Pomm. Volksk. II. 128. 24, Mélus. I. 270, Rolland, Rimes s. 278. 36; *„daw ær ət, de ser æ; op ska æ, de ver æ; va dær æ oṅər mæ* (ɔ: fodersækken), *de ska i dæ"* (ɔ: hesten)! siger dragonen (Branderup). — **4)** frem for lyset; *de kom åp* (D.) det kom frem for lyset, blev bekendt; *graw, lijəð, spør åp; hun måt åp mæ ət* (D.) udlevere det; *åp mæ· de! åp mæ lèjsən! åp mæ de, do hòr!* (Vens.). — **5)** til en åben, opløst el. splittet stilling;

lok, løs, spræk (sprætte), *skær, bræk åp* (D.); *a kańc få węjə åp; hon slow åp mæ' ham* ɔ: hævede forlovelsen (Vens.). — 6) udad, til större vidde og omfang; *bles åp, frys åp* (D.). — 7) sammen til en hob; *døŋ, løs* (læse), *rov åp* (D.); *nawnən blåw robt åp* (Vens.). — 8) til en höjere grad, længere frem, til större værdi; *lær jæn åp, warm åp; dryw æ pris åp* (D.); *de ka nåk wèr, di stæmər åp; haj hò swoŋən sæ åp, arbecə sæ åp* (Vens.). — 9) til ende, helt ud, så der intet er tilbage; *slep, go, drek, eð, briń, tær åp* (D.); her vedföjes: *ræń jæn åp* (vestj.) nå en ved at løbe; *rij jæn åp* (vestj.) nå en ved at ride efter ham; der kan også siges: *rij* el. *ræń jæn iń*; — **o— ad:** *åp að æ bjærə* (D.) = rgsm.; *vi skal åpað, æ flo væńər* (D.) ɔ: ind til land, siger fiskerne, der er ude på vadderne; *ræń låŋs åp að æ bjærə* (D); *de ær hans mur åp ə daw* (Vens.) ɔ: ligner stærkt; **o— af:** *åp å æ sæŋ* (D.) = rgsm.; **o— i:** *ve do mæ' åp i æ ton?* (D.) = rgsm.; **o— imod:** *hukst æ bøqə tæt åp imò wò mark* (Vens.); **o— og ned:** *åp o nijər, uð o iń lisom gaməl hus i blèjst* (Andst); *åp å nir æ liq lånc, mèn eńc liq lèt*, Grb. 230. 26; *han ståj liq åp o nijər* (D.) ɔ: stod stift oprejst; se drøftetrug, hundehandel; **o— og til:** *nær åp o te komər, så ....* (D.) når alt bliver klaret så ...; **o— over:** *æ væj gor åp öwər æ baŋk* (D.); **o— på:** *hań sòwə te luńt åp å dawən; han liqnə hans fòə li åp å dawən* (Søvind s.); **o— under:** *åp ońər æ taq* (D.); en stor mængde smstn. findes med uo.; i vestj. alle med betonet fho.; mange uægte smsatte; jfr. Aasen, isl. upp; se oppe, yppe; hoppenholla; flab-, heller-, her-, kjæb-, vaffel-.

opan, bio. *oba'n* (D., vestj.) = an; måske kun i forb. m. uo. at komme: *de vel kom oba'n o ət* ɔ: det vil komme an på; jfr. plt. op an.

opassend, to. se påpassende.

opbakkeske, no. *åpbakəskejə æn* (Fanø) opøseske, ske til at rette flydende madvarer an med.

opbevare, uo. *åpbəwår* (D.) = rgsm.

opbinder, no. *åpbińər æn -ər* (vestj.); *åpbęjər è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) karl el. kvinde, som binder korn op efter høstkarlen; itk. (Vens.) fordi det kan være dreng og et kvindfolk: *wi ræstər ə åpbęjər.*

opblæst, no. *åpblæst* (Holmsl. kl., vestj.) blæstvejr, der hindrer fiskerne at gå til havs; *åpblæst væjr*, modsat havvejr (s. d.); fiskerne i Fjand siger: „når de maler gryn på Hovvig (havet larmer?) får vi opblæst", Kr. IX. 103. 95.

opblødt, tf. *åpbløt* (D.) = rgsm.

opbraselse, no. *åpbrasəls* (Vens.) levninger af kød, som „brases op" i fedt med kartofler og løg.

opbrokket, to. *åpbråkət kantø'flər* (D.) opstuvede, se opbrækket.

opbrokning, no. *åpbråknəŋ* (D.) levninger, der opstuves, fra et foregående måltid.

opbrunden, tf. *åpbrojən* (Vens.) = opbrændt, se brænde, uo.

opbrækket, tf. „opstuvede kartofler kaldtes „opbrækkede kartofler" og konen sagde til pigen: bræk os nogle kartofler op!" Kr. Alm. III. 68. 234 (Vardeegn).

opbrækning, no. *åpbræknəŋ* (Sall., vestj.) nys brudt hedejord.

opbrændt, tf. *åpbræń* (D.) = rgsm.

opbunden, tf. = rgsm.; *vi ska hå æ halər åpbońən o æ kyjər* (D.); *åpbońən i æ lyw* (Malt) om et kreatur: smalt, indknebet i livet; også: *åpbońən i æ arbəð* (vestj.) ophængt i, uden frihed.

opbygget, tf. *åpbyqt* (D.) = rgsm.

opdage, uo.
åpdaw -ər -ə -dawə (Vens.);
åpdaw -dawə -dawt -dawt (Elsted) = rgsm., *a kańc åpdaw no* (Vens.) få öje på; *åpdawət*, tf. (D.); *opdawəs* (Bradr.) vise sig, komme for dagen, se 3. dage.

opdigt, no. *åpdæjt* (D., vestj.) noget som er opdigtet, lögn.

opdrage, uo. *åpdraw -ər, -ə* el. *-drow, -drawə* (Vens.) = rgsm.; *åpdræjən* tf. (D.); se *bonde-.

opdragelse, no. *åpdrawəls æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; *skal a ta mə å din åpdrawəls?* ɔ: skal jeg give dig en tugtelse.

opdrive, uo. *åpdryw -drywər -dròw -dròwə* (Vens.) = rgsm.; *wi ku òlər åpdryw de męjstə.*

opdræt, no. *åpdræt* (D.); *opdræt* (Agersk.); *ha åp-* ɔ: unge kreaturer, som er fødte og opdragne på gården; opfødning, opdragelse, om mnsker og dyr (Ang.).

opfarende, tf. *åpfårəń ij ət* (D.) = rgsm.

opfarvet, tf. *åpfarət* (D.) falmet el. plettet töj påny farvet.

opfinde, uo. *åpfęj -fęjər -faj -fòjən* (Vens.) = rgsm.; *de æ no, haj hòr åpfòjən* ɔ: fundet på; deraf: *åpfęjər i* best. *-i; åpfęjəls æn* best. *-ən* flt. *-ər*, påfund; *åpfęjsom,* som véd udveje (Vens.).

opfisket, tf. *åpfeskət* (D.) = rgsm.

opflæsket, tf. *fo æn kreatur åpflæskət* (vestj.) få det stærkt fedet.

opflødning, no. *åpflyðəŋ* (vestj.) græs og søplanter, som vandet skyller op.

opfriske, uo. *åpfrejsk -ər -əð* (Agger) = rgsm.

opfundet, tf. *åpfońən* (D.) = rgsm.

opfyldning, no. *òpføləŋ de* (Lild s.) = rgsm.; de knipper, som på kornlæsset lægges under læssetræet, for at det ikke skal synke for meget, når det snöres fast, kaldes *æ fyl̦* (D.).

opfødsel, no. i udtr. *i mi åpføsəl* (vestj.) ɔ: under min opvækst.

opfødt, tf. *åpföj* (D.) = rgsm.; er der nogen, der er opfødt i skidt og fnat og skab og hårdhed og alt ondt, som tænkes kan, så er det ham, Kr. VI. 154. 222; *hon ær åpfòj te Jæns Krèns; di hò fòj hèr åp* (Vens.).

opføle, uo. der var ingen fejl ved töjet på hestene, te han kan hverken se eller opføle, Kr. IV. 161 ɔ: udfinde ved at føle sig frem.

opført, tf. *dæń gor æ åpfør sist somər* (D.) = rgsm.

opgang, no. *åpgåŋ i* best. *-i* (Vens.) vej til et höjere sted.

opgintet, tf. *åpgińtət i æ lyw* (D.) = opgjedet.

opgive, uo. *åpgi* (D.); *åpji -jijər -ga -jij* (Vens.); *åpgi æ pris, æ buwə, de hijələ,* = rgsm.; *haj hòr åpjij å go; haj åpga hans ęjtèqtər få lawt* (Vens.).

opgjedet, tf. i udtr. om kreaturer: *åpgijəðət* el. *åpgijərət i æ lyw* (D.) smal, i livet, slunken, se oplivet.

opgjort, tf. *fo æn grov åpğor* (D.) oprenset, se gjöre op; *æ påtər blywər åpğor* (vestj.) ɔ: form og bund dannet.

opgjöre, uo. fylde i tallet, göre fuldtallig; vi skal opgjöre snesen (vestj.) Mb.

opgaver, no. *æn åpgrawər* (vestslesv.), bruges ved kartoffeloptagning.

opgravet, tf. *åpgrawət* (D.) = rgsm.

opgrøde, no. *åpgrø* (Lb.) plantevækst på sandgrunde i Ringkøbing fjord; *åpgrø æn* (Søvind s.) rigelig plantevækst, hvor træer el. krat i en skov er huggede.

ophavsmand, no. *åphawsmań æn* (D.) = rgsm., jfr. oppermand.

ophedet, tf. *æ blöw så ophet* (Sundev.) varm.

ophejring, no. *åphæjrəŋ æn* (vestj.) magert kreatur.

ophitte, uo. *åphèt -ər* ft. tf. *åphèt* (Vens.) hitte på; *haj åphètə dæ jæn lòwn stòr ən dæ nan.*

ophjåldet, tf. *do æ ræt blöwən åphjål̦ət* (D.) fået et höjt lad at stå på, bleven ophöjet, jfr. hjåld.

ophold, no. *åphol̦ æn* (D.); *åphòl̦ è* best. *-c* (Vens.); *åphòl æn* (Thy); *åphål̦ æn* (Røgen, Vor h.); *ophol̦ et* (Agersk.); *ophol̦ et* (Bradr., Als) — **1)** = rgsm.; *a löwər åpo åphål̦, fo set åphål̦, kom å* el. *åpo set åphål̦* (Røgen, Vor h.); „a ve ha åll de ophold a ka tekomm", Blich. Bindst.; *han ska ha hans åphål̦ åpå gån* (S. Hald); = aftægt, forsørgelse, når man bliver gammel; *di fæk æn guwə åphòl̦* (Thy) d. e. god føde og behandling. — **2)** = rgsm.; *gyjər æn åphål̦* (D.) en stansning. — **3)** *ophol̦ et* (Agersk.); *åphål̦ è* (Vens.); et krumt stk. jærn på stjærten, der hindrer kobbelerne i at skride tilbage (Agersk.); en træstang foran stjærten, hvori stude trækker vognen, hvori bindselet fastgöres (Vens.); jfr. bindsel; se livs-.

opholde, uo.
åphål̦ -hål̦ə -hol -hål̦t (Søvind s.);
åphòl̦ -hòl̦ər -hòlc -hòlc (Vens.)
= rgsm.; *å åphòl̦ lywə; di åphòlc mæ mæ snak; haj åphòlc sæ i dastij te wòt* (Vens.).

opholdsfolk, no. *åphålsfålk* (Søvind s.) aftægtsfolk; *dè ær èt lèn få· ham, hań æ bløwən òw mæ hans åphålsfålk.*

opholdsmand, no. *åphålsmań æn* (Vor h., Røgen); *åphålsman* (S. Hald h.) aftægtsmand, også: *åphålskowən* (Vor h.); spøgende om en person, som sinker andre med snak (S. Hald).

opholdssted, no. *åphòlsstè è* best. *-stęə* (Vens.) = rgsm.

opholdsstue, no. *åphålsstòw æn* (Søvind s.) stuen, hvori aftægtsfolkene sidder.

opholdsvejr, no. *åphòlswer è* (Vens.); *åphålsvèjə de* (Søvind s.) vejr, når det hører op at regne el. sne.

ophovnet, tf. *åphåwənt* (Vens.) = rgsm.

ophængt, tf. *åphæň i* el. *mæ nåwət* (D., vestj.) = rgsm.

ophöjet, to. i udtr. som: *hær æ kön åphöwət* (D., gldsk.) = opstuet.

ophøre, uo. = rgsm.; *ka dæj jål no òlər åphør?* (Vens.).

ophøstet, tf. *åphøst* (D.); *opjøst* (Agersk.); „få o—“, få høsten bragt tilende, det sidste korn høstet.

ophøstgilde, no. *åphøstgil et* (Tåning) = opskjær.

op-irre, uo. *åperə jęj te speta·klər* (Vens.) = rgsm.; låneord?

op-jaget, tf. *æn åpjawət hår* (D.) = rgsm.

opkalde, uo. *åpkal -ər -c -kalc* (Vens.) = rgsm.; *hąj ær åpkalc ætər hans gaməlfòr; bèn, dær ær åpkalc* el. *kalc åp ætə søski, døjə tilə* (Vens.); se opnævne.

opkellet, tf. *åpkelət* (D.); *fo æn spaň åp-*, opluget, ɔ: skåret nye luger i.

opkiltet, tf. *åpkiltət i æ lyskər* (Lindk., vestj.) = opgjedet.

opkjøbe, uo. *åpcyƀ -cèƀər -cèƀt -cèƀt* (Vens.) = rgsm.; *hąj gor å åpcèƀə swijn;* deraf: *åpcyƀər,* no. best. *-i,* mest af svin, grise, se pranger.

opkjøren, no. *æ åpkyjərən te æ gor* (D.) opkørselen til gården.

opkjørt, tf. *hår I ət åpkor?* ɔ: kørt det op af et hul f. eks.; *æ væj æ åpkor* (D.) = rgsm.; *æ hæst ær åpkor i æ røk* (D., vestslesv.) ɔ: dens ryg har ved anstrengt arbejde krummet sig i bue opad.

opklaret, tf. *åpklårət* (D.) = rgsm.; „de måt jo blyw åpkloret“, Tkj. II. 3.

opklattet, tf. *åpklatət* (Kalvsl.) om kalv el. andet dyr, der opfødes med særlig omhu.

opklæppet, tf. *åpklæpət* (D.) = opklattet.

opknappet, tf. *go mæ æ væst åpknapət* (D.) = rgsm.

opkog, no. *åpkoq de* (D.); *åpkoq et* (Søvind s.); *åpkòq è* (Vens.) = rgsm.; opkogt kaffe; *ve do hå ən kåp åp-?* (D.), jfr. opskrummel.

opkompe, uo. i udtr. *opkomp æn vun* (vestslesv.) forsyne hjulene med nye fælger; se sløve.

opkrittet, tf. *åpkretət* (D.) opkørt med trillebør.

opkrymper, no. *åpkrømpər æn* (Fanø, D.); *åpkrempər æn* (Lb.) en vind, som „krymper op“, som ej går den sædvanlige vej, drejende syd-vest-nordvest, men modsat: vest-syd-sydost: *æn stårm mæ æn åp-.*

oplag, no. *åplaq è* (Vens.) = rgsm.; låneord.

oplagt, tf. „ja, hør ed å si, få no ær a oplåd, å hjatet æ ræt i sin orden“, And. Begr. = rgsm.; også: *de ær åplå imæl dæm* (Holstebro) aftalt, afgjort.

opland, no. *åplaň æn* (D.) = rgsm.

oplande, no. *åplaň* flt. (Holmsl. kl.) fastlandet hinsides (østfor) Ringkøbing fjord; folkene, som bor der, kaldes *æ åplaňsfålk; o res åp* ɔ: at rejse ind til Ringkøbing; *æ dær et nyt te åplaň, æ dær eŋən dø, æ dær eŋən, dæ ska gywtəs, æ dær hæjsən et nyt?* spørger klitboen den fremmede; jfr. opsogne; *æ åplaňsfålk,* beboerne øst for fjorden, klitten; hedeboerne mod øst (Lb.).

oplanger, no. *åplaŋər æn -ər* (Holmsl. kl.) spanterne i båden, jfr. bundligger.

oplasket, tf. *åplaskət* (D.); *æn åphöwəð,* et fedt kreatur.

oplede, uo. *åpli, -ər* ell. *-ljèər, -ljèt -ljèt* (Vens.) = rgsm.; *vi ska hå ət åplet* (D.).

opleve, uo.
åplöw -ər -ət (D., vestj.);
åplèw -lèwər -lèwə -lèwə (Vens.)
= rgsm.

oplivet, to. *åplywət* (Agger); *åplywə* (Vens.) slunken, om dyr; *dæj kow, hæsti ær åplywə; i åplywə raløk* (Vens.).

oplod, no. den finere overdel af en særk (Vens., Læsø); se Djurklou Unnarbo s. 14; jfr. Aasen upplut, isl. upphlutr; lod.

opluget, tf. *åpluqət* (D.) forsynet med nye luger, se opkellet.

oplukket, tf. *vi ska hå æ dar åplåt* (D.) = rgsm.

oplyse, uo. *åplyjs, -ər* el. *lycsər, -lyjst -lyjst* (Vens.) = rgsm.; *a åplyjst ham om ə; i mø åplycst maj;* deraf: *åplycsnəŋ* best. *-ən* flt. *-ər.*

oplært, tf. *åplær* (D.) = rgsm.

opløb, no. *åplåv æn* (Malt) — **1**) *æn*

guwə el. *reŋ åp- i æ skåw,* opvækst af unge træer (Malt). — **2)** *et oplåf* (vestslesv.) lille indskæring af en å, f. eks. hvor en grøft går ud i den.

opløben, tf. *æ byk æ åplåvən* (D.) byggen er kommen op, har vist det første grönne blad over jorden.

opløber, no. *åplævər æn -ər* (Malt, D.); *oplövər æn* (Agersk.); *oplæfər æn* (Bradr.) en lægte, der rejses lodret, hvor der er for langt mellem sparrerne; rejses i gavlen på hammerbjælken (s. d.); da det første par sparretræer rejses et par alen inde på bygningen, slås der i gavlen tre lægter op, en ved hver sidemur, en midtfor gavlen, således at der fra toppen af det første par sparretræer kan lægtes igen på dem til det skrå gavltag.

opløbs, to. *hun vår så oplåfs, te de vår kræsik* (Vlb.) hidsig.

opløse, uo. *åpløs -løsər -løst -løst* (Vens.) = rgsm.

opmalet, tf. *åpmål* (D.) forsynet med ny maling.

opmand, no. *åpmaň æn* (D., vestj.); *åpmaj i* (Vens.) = rgsm.

opmål, no. *åpmol æn* (D., vestj.); *åpmòl è* (Vens.) tillæg til tiende, som vederlag for kornets svind.

opmålt, tf. *åpmol* (D.) = rgsm.

opnakket, tf. *æ hæst ær årdəntliq åpnakət* (D.) raske, springske.

opnævne, uo. *åpnöwn,* tf. *åpnöwň* (D.) = rgsm.; *han ær åpnöwň atər hans får* (D.); *no ka do gåt dø, få no æ do åpnæwnt* (Agger) siges til den, efter hvem et barn har fået navn; en vittighed er, at man kalder på en; når han svarer, slår man en fjært og siger: *no ə do åpnöwň, no ka do dø!* (D.).

opnå, uo. *åpnow -ər -now -nowəð* (Agger) = rgsm.; to. *åpnolə* (Vens.); *åpnowələ* (Agger).

oppakning, no. *åppaknəŋ i* (Vens.); *„haj sijr i hèjst mè ful åp-, dè sto bòjən we galiən“,* Grb. 183. 14 = rgsm.

oppasser, no. *åppasər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *åppasər æn -ər* (Malt) håndlanger ved arbejde; *do ska ålti ha dæj æn åppasər* (Malt) ɔ: en, som varter dig op; officersoppasser.

1. oppe, bio. *åp* (vestj., Agger); *op* (S. Hald); *oəp* (Agersk.) = rgsm.; *op po lòwtət* (S. Hald); *seð åp om æ nat, vær åp* (D.) ɔ: oven senge; *a hòr en row hwicən åp hèlə nir* (Vens.) ɔ: hverken oven senge el. i seng; *æ suwəl, æ mon ær åp; æ dar stor åp* (D.); *haň ær òp* ɔ: er stået op; *haň ğèər òp* ɔ: ligger ikke tilsengs (Søvind s.); *åp åpå lòwtə, åpå hukst; wejən ær åp* ɔ: oplukkede; *a war åp læŋ ijas; åp å nir* (Vens.) ɔ: allevegne, se søgen; *han war åp i æ waň* (vestj.) ɔ: på færde, hvor det gjaldt, også om fulde.

2. oppe, uo.
åp -ər -ət (D., vestj.); tf. *åpər* (Vejr.);
åp -ə -ət (Søvind s.);
òp -ər -ə -ə (Vens.) —

1) yppe klammeri: *dæň dæ slor aňən sla* el. *skral, han åpər æ klamərij* (Vejr.); *dæň dæ slor ijæ'n han åpər æ slaw* (vestj.); bringe for lyset hvad der er skjult (Søvind s.). — **2)** *åp sæ* (Mors, vestj.); *åp sə* (Søvind s., Vens.); *oəp sæ* (Agersk.) tage sig sammen, bryste sig; *åp sæ lisom æn muws* (el. *æn tus*) *i æn stårkre* (Agger); jfr. ovre sig.

oppedas, udro. *òpədas!* (Søvind s.); *åpədas* (Lild s.) udråb, idet man løfter noget; *upədas! ka do sto åpå bjèn!* (Vens.); *åpəlas* el. *ypəlas!* (Andst) kan siges, når man løfter et barn op; *åpədas* el. *—da* (Elst.).

oppermand, no. *òpərmaj i* best. *-maj* flt. *-mæjər* (Vens.) ophavsmand, anstifter; *åp- i lawə,* den som fører ordet, mest i nedsættende betydning; *hwæm mon dær hò wat ò— får å slo dæj ruw istø'cər?* se kassemester.

oppesæde, no. *opsær* (vestslesv.) oppesidden ved lys vinteraftener; *no ər æ opsær bəgyňt;* i gl. dage hørte opsædet op tre, höjst fire uger efter Pedersdag (s. d., vestslesv.); i omegnen af Kliplev begyndte opsædet ved Kliplev efterårsmarked og ophørte med forårsmarkedet; begynder Mikkelsdag: *ve Pæjərsdaw sku vi ha nåðər o isæ'ŋ ve lys awtən* (D.), se aftensæde.

oppomret, tf. *åppomərət* (vestj.) opsvulmet om msker og dyr.

opprillet, tf. *åpprelət* (D., vestj.) = opklattet.

oppusen, tf. o— i ansigtet, ophovnet (Mors) Mb.

oppustet, tf. *åppuwəst* (D.); *åp— i æ ansəqt* (D.) = rgsm.

oprager, no. *åpraqər æn -ər* (vestslesv.) = opriver.

opredlön, no. *òprèj-* el. *òprè lön* (Vens.) den lön væverkonen skal have for at oprede væven ɔ: få den igang, derfor betales sædvanl. c. 50 øre; gives den, får hun ingen trendekage (s. d.).

opredt, tf. *åpræj* (D.) = rgsm.; „si hinner oprædi sængi", And. Begr.

opregne, uo. *åprèn -rænər -rènt -rènt* (Vens.) = rgsm.

oprejs, no. i udtr.: *de ær il æn oprẹs vær* (vestslesv.) ɔ: det er ikke værd at rejse sig op for.

oprende, uo. *åpræn̄* (vestj.) indhente i løb; *ka ən et åpræn̄ jær (di grød), ka ən wal ğænskyð jær!* sagde karlen, han brændte sig på en skefuld grød; en skefuld kold mælk, han sendte efter grøden, dulmede ikke smærten, så slog han en skefuld mælk til uden på brystet.

opresnet, tf. *åpresənt* (Fjolde) opsvulmet; *æ hoan æ åp—*, se resen.

oprette, uo. *åpræt -ər -ə -ə* (Vens.) = rgsm.; *ka do åpræt de, do hò fåse·mt?*

opreven, tf. *åpröwən* (D., vestj.) = rgsm.: *han fæk æjsən åpröwən ve dæn̄ han̄əl; mæn de hin̄ərət et te· ham* (Lindk.) ɔ: blive taget ved næsen, blive udskældt.

opride, uo. *åprij* (vestj.) nå en, ved at ride efter ham.

oprigtig, to. *åpreqtə* (vestj.); *oprektə* (Bradr.) = rgsm.

opringe, uo. *åpreŋ* (Malt) — 1) *åp— æn un*, forsyne den med ny ringe. — 2) *åpren̄* tf., *æn å— tyr* (Thy) et opringet töjr, se rinke op.

oprink, no. i udtr. *dær æ sòənt ə åpreŋk* (Vens.) besvær, anstalt med at få en afsted; se rinke.

oprinket, tf. *åpreŋkə* (Vens.) gjort færdig som en tillavning; *haj æ åp—*, færdig til en rejse; ordets grundbetydning se rinke op; *de ku han et blyw åpreŋkəð tel* (Mors, Thy); ligeså: *blyw åpreŋkər tẹ ər* (Holstebro); *ka du snår blyw åpreŋkəð?* (Agger) ɔ: ka du få dig betænkt, en beslutning tagen? se længeomsider.

opriver, no. *åprywər æn -ər* (D.) kaldes den arbejder, som på marken river resterne af hø el. rivning sammen, når der læsses, se oprager.

oprumpet, tf. *åprompər* (Holstebro) om hestens hale: opbunden; *òqən ær åprompə* (Vens.) når man kører til stads, til byen, ved bryllup ell. lign.; *òqən skal òltər rompəs åp, nẹ̀ mæ skal uk å cyr i stas.*

oprunden, tf. i tlm. *æn åpron̄ən skån, swin* (Andst, vestj.) et erke skarn, svin; jfr. eje-.

opryddet, tf. *åpryjət* (D.) = rgsm.

oprystning, no. *åprestnəŋ de* (Mogenstr.) avner, korn, aks, der bliver tilbage efter at den tærskede halm i laden er oprystet.

oprövet, tf. *åpröwə* (Agger) om en person, som er lystig, slår bag op.

opsagt, tf. *åpså* (D.) = rgsm.

opsamlet, tf. *åpsaməl* (D.) = rgsm. i udtr. som: *vi ska tẹ ər, nær vi kan̄ blyw åpsaməlt tẹ ər* (Holstebro) = oprinket.

opsamling, no. *åpsamləŋ æn* (Lindk.) rester af spisevarer fra et gilde; i Vestslesv. udtryk om den sidste bryllupsdag, den kaldes *æ opsamləŋ* el. *opsamləŋsdaw*.

opsang, no. *òpsaŋ æn* (Lild s.) sang under hvilken et taktfast arbejde göres; når båden skal sættes ud, *ğir jèn o ðəm æn wræl o· sæ, æn slaw òpsaŋ, nær di skal ta we*, jfr. Sgr. IX. 211. 645, Fb. Bondeliv s. 364, Dania II. 191.

opsat, tf. *åpsåt* (D.) = rgsm.; *haj wa så åpsat åpå å kom åstè·* (Vens.).

opsigt, no. *åpseqt æn* (D.) = rgsm.

opsigtig, to. „han løber af ved en gjærdeside, at de ikke skal blive mere opsigtige på ham" ɔ: blive ham var (jysk).

opsk, to. se obsk.

opskafte, uo. *åpskawt* (Lindk.); *åpsköwt* (D.) forsynet med nyt skaft, således at det gamle, itubrudte, er gjort brugeligt; også fig. *han æ blöwən gåt åpsköwtət* (D.) egentl. opskjæftet ɔ: er godt mundskåren.

opskjær, no. *åpsköwər* (D.); *åpskør* el. *åpsköwər* (Malt); *åpsköwər* el. *åpsköwəl* (Fanø); *åpskywər* (Bork s., Sall.); *åpskær* (Lønb., Vejr.); *åpskywər* el. *åpskor* (Mors); *åpskər* el. *åpskor* el. *åpskywər* (Thy); *òpskywər* (Lild s.); *åpskor* (Agger); *åpskywər è* (Vens.); *åpskør et* (Mellerup, Bj. h.; Elsted); *åpskær* (Mols); *åpskywər* (Gjedsted); *åpskøə* (Gjedved); *åpskør* (Sem, Bjært, Hejls); *opskår et* (Emmerlev); *opskyr et* (Bradr.) fest og gilde den dag

kornet er „opskåret“ el. den aften „kvædelæsset“ kommer i hus; jfr. kornihusegrød, skårgilde, ophøstgilde, enggilde, græsgilde, stubtønde; ordet *(åpskår, åpskywər)* skal i Holstebroegnen også betyde det sted, hvor havet skyller op og skærer ind i landet.

opskjærgrød, no. „opskjørsgrød“ = skårgrød, angives fra Ribe Mb.

opskjærkage, no. *åpskərkåq æn* (D.); *åpsǩærkåq* (vestj.); *opskørkaq æn* (vestslesv.) et stort sigtebrød, som hver af arbejderne, tjenestefolkene, også husets börn modtog ved høstgildet.

opskjær nadver, no. *åpskòr* el. *-sǩær natər i* (Vens.) gilde den dag, da det sidste korn er høstet, jfr. indhøst nadver.

opskjørtet, tf. „vel o— med en hamper svigermoder“ (Brøchn.'s Saml.) ɔ: forsynet med.

opskrift, no. *åpskröwt æn* (D.) = rgsm.

opskrig, no. *åpskreq æn* (D.); *åpskrik̦ et* (Bradr.) kun i talemåden: *han ser ur som et åpskrik̦* (Bradr.); *som nåwər åpskreq* (D.) bleg, som en dødning; udtr. sigter til den folketro, at man kan græde en død tillive; man kan dèr få sin villie, men den „opskregne“ beholder udseendet som en dødning og er fra sans og samling; når kærestefolk græder på en frisk grav og deres tårer falder over den dødes öje, kan han vågne tillive (N. Slesv., Andst), se fortæll. Kr. Sagn II. 311. 255 flg.; jfr. græde; gjenkalding, gjenskrig, endnu kan henvises til Fb. Bondeliv s. 355; Gylfaginning k. 49 slutning: æsir sendu at biðja, at Baldr væri grátinn ór helju; larmes el. grædes höjt over døende, vækkes han til live, kan på lang tid ej dø, men bliver i en mellemtilstand med ofte „hemska läten“ (Rääf's Saml.), Gasl. s. 38, slgn. Urdsbr. V. 163 eft. Neocorus, Urquell I. 10 (Ditm.) IV. 281 (Böhmen); Mhoff 77. 80.

opskrog, no. *åpskråq æn* (D.) en person, der vokser stærkt og ser dårlig ud.

opskrummel, no. *åpskroməl de* (vestj.) opkogt kaffe, opspædt og opkogt kaffegrums, se opkog.

opskrummelkande, no. *åpskroməlkañ æn* (vestj.) kande, hvori kaffe opkoges.

opskud, no. *åpskåð* (Holmsl. kl.) bølgen, der i stormvejr løber ind, jfr. udhal.

opskudning, no. *opskårnəŋ æn -ər* (vestslesv.) en dreng i opvækst.

opskumpet, tf. *fo æ halm åpskompət* (D.) få den efter tærskningen rystet op og bundet sammen uden at der tages langhalm fra.

opskåren, tf. *wi hår òpskon* (Lild s.) ophøstet; *vi hår ən åpskoən* (D.) om et slagtet dyr: skåret det istykker.

opslag, no. *åpslaw è* best. *-ə* (Vens.); *åpslaw æn* (D., vestj.) — 1) opslag på ærmerne af en frakke f. eks. (alm.); *„dè jèn wa knap farə å komər i gaməlfòs dè blo trὸj mè di stur åpslawər“*, Grb. 51. 165. — 2) *haj ga tyw dòlər i åpslaw,* betalte tyve daler for at få handelen til at gå tilbage; *jàr åpslaw mæ jej* (Vens.) få handelen til at gå tilbage; ligeså vestj. „gå til o—“ Mb., gå tilbage, ophæves, efter Outz. (Sønderj.), jfr. upslach, Sch. Lübben. — 3) kolik (Bröchn. Saml.).

-opslidelig, to. se u-.

opslidt, tf. *åpslet* (D.) = rgsm.; *klèən ær åpslet* (Vens.).

opslæ, to. *dæ war eñc tæl, dæ wa åpslæ jowr* (Vens.) der var ikke frostskorpe, men optøet jord, se slæ.

opslået, tf. *vi hår åpslawən* (D.); *opslån* (Agersk.) alt græsset er høstet; *æ brø ær åpslawən* (D.) ɔ: tildannede i den form, at de kan sættes i ovnen.

opsnappet, tf. *åpsnapət* (D.) = rgsm.

opsnorken, to. „opsnorkede kartofler“ opstuvede? se Kr. Alm. V. 10. 25.

opsnurret, tf. *læ wås fo ət let åpsnorət* (vestj.) om kødmad: stegt op.

opsnuset, tf. *åpsnòwsət* (Silkeb.) = rgsm.

opsogne, no. *åpsåwn* flt. (Holmsl. kl.) sognene hinsides, østen for fjorden, klitten; sognene inde på heden (Lb.), jfr. oplande.

opsognere, no. *åpsåwnərə* flt. (Holmsl. kl.) beboerne i opsognene; ligeså Lb.

opsoppet, tf. *flæsk å katò·flər òpsòpəð i pàñ* (Lild s.) skårne i tærninger og opstegte i panden; *plokfesk i òpsòpəð katò·flər* (sts.).

opsparkning, no. *åpsparknəŋ æn* (vestj.); *di ğor æn gråw åp—,* en særdeles stor opvartning.

opspind, no. *åpspeñ de* (Agger) = rgsm., lögn.

opsprækket, tf. *åpsprdt* (D.) d. e. opsprættet, om töj, se sprække op.

opspurgt, tf. *åpspuər* (D.) = rgsm.

opspædt, tf. *åpspæį* (D.) = rgsm.

opstandelse, no. *opstañəls et* (Sundev., Ang.) = opstandertöj.

opstanden, tf. *do æ wal åpstañən o græḍər eț* (vestj.) kommen vel oven i senge og har det godt; *han ær eț wal åpstañən* (D.) ɔ: i ondt humør.

opstander, no. *åpstąjər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *åpstanər æn* (S. Hald); *åpstañər æn -ər* (Thy, Mors); *åpståñər æn* (vestj.); *opstąñər æn* (Agersk.) et stykke tömmer i bindingsværkstavlet, der går mellem stolperne fra remmen til løsholtet (Vens.); stykket på rokken, som bærer rokkehovedet (Agersk., Mors, S. Hald); stykket som bærer tenen (vestj.); stykkerne, som bærer rokkehjulets akse (Thy, Mors), se lejre 2.

opstanderpibe, no. *åpståñərpiv æn* (D.) pibe med løst hoved og svampdåse; „hans bette kort opstonnepiv“, Jyd. II. 14. 1.

opstander-pinde, no. *åpståñər piñ* flt. (vestj.) dokkerne, som bærer tenen.

opstandertöj, no. *åpståñərtöj* (D.); *åpstañərtèw* best. *-tèwət* (Hads h.) stykket på rokken, som bærer rokkehovedet.

opstander-vælle, no. *åpståñər væḻ æn* (D.) den opstående akse, der i møllen driver kværnen.

opstemt, tf. *hañ wa så åpstæmt a aḻ de öl, hañ håð dråkən* (Agger) ɔ: besværet, jfr. stemme = dæmme.

opsternasig, to. se absternåsig, obsternasig.

opstikker, no. *åpstekər æn -ər* (vestj.); *åpstekər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) manden, som syr for tækkemanden, se stikke op.

opstrammer, no. *åpstramər æn -ər* (D., Agger, alm.) en snaps.

opstrunket, tf. *do æ ræt åpstroŋkət i daw* (vestj.) i den fulde pynt.

opstrøgen, to. = rgsm.; *horə ær åpstrèqə;* pyntet mere end nødvendig el. passende: *hon æ så åp— i da·* (Vens.).

opstuet, tf. *hær æ kön åpståwət* (vestslesv., D.) gjort fint, pynteligt i stuen (s. d.).

opstumpere, no. flt. i gåden om vognen (s. d.), skal betyde vognkæp; Feilb. Fra H. s. 147. 36; jfr. gåderne om koen II. 241. 8 b.

opstuvet, tf. *åpstuwət* (D.) = rgsm.; *åpstuwə patè·tər* (Vens.).

opstuvning, no. *åpstuqnəŋ* (Agger) ret af stuvet flæsk, fisk og kartofler i panden.

opstylpet, tf. *åpstelpət* (D.) om bukseben, ærmer = rgsm.

opstyltet, tf. *hon æ så åpstølcə i hèt wèsən* (Vens.) = rgsm.

opstövlet, tf. *åpstöwəl* (Andst) beruset.

opstående, to. *åpstoi* (Vens.) som står i vejret.

opsuger, no. *åpsuər æn* (D.) en bedrager, optrækker.

opsvedet, tf. *åpswæjən* (D.) om kartofler: forbrændt, når de steges af hyrderne ude på marken i et båls gloende emmer.

opsvitse, uo. *de ska åpswitsəs* (vestj.) om kød, opsteges i panden.

opsvullet, tf. *opsvolət* (Bradr.) hovnet, opsvulmet.

opsvulmet, tf. *åpswoləmt* (Vens.) = rgsm.; *hañ æ så åpswålmt i æ huwə* (Agger).

opsyn, no. *åpsøjən* (D.); *åpsyn è* best. *-t* (Vens.) = rgsm.; *a ska nåk ha åpsyn (!) mæ bön* (Vens.).

opsynsmand, no. *åpsjønsmañ æn* (D.) = rgsm.

opsælding, no. *åpseləŋ de* (D.); *opsæləŋ de* (vestslesv.) spildekorn af al slags, der er rengjort ved såld.

opsætte, uo. *åpsæt -ər -sat -sat* (Vens.) = rgsm.; deraf *åpsætəls*, no.

optag, no. *åptaq æn* (Vejr.) et sted, hvor hestene skal trække stejlt opad.

optagen, tf. *hąj æ så åptǫ å hans arbec; hans lön æ åptǫ; de blèw eñc gåt åptǫ; di wa åptǫ ǫ ə ǫḻ saməl* (Vens.) = rgsm.

optager, no. *åptǫə æn -rə* (Søvind s.); *åptæjər æn -ər* (D.); *åptår æn -ər* (vestj.); *optæjər æn* (Agersk.); *optæjə æn -rə* (Sundev.); *optèjstər æn -ər* (Bradr.) den som følger høstkarlen og binder kornet op efter leen; m. h. t. form. i Bradr., jfr. bærester, syster; *to optæjərə å jæn å æ staŋ* (Sundev.) siges, når der til hver to mejere er to optagere, og en, som skal hjælpe de to at binde op; se tage-

op-rive; når optagersken samler alt kornet, mens karlen stryger, skal hun give en pægl, Kr. IX. 37. 401; se *af-rager, slætter.

optalt, tf. *åptol* (D.) = rgsm.; *vi ska hå æ pæŋ åptol.*

optorsken, tf. *åptåskən* (Vor h.); *åptåskən* (Holstebro); *åptråskən* (Støvr.); *åptæskət* (D.) = optærsket, tærsket det sidste korn op; *no hòr I nåk åptåskən* (Vens.) om den, som spiller trumfer ud for tidligt.

optovand, no. vand, hvori fade og gryder vaskes op; det må ikke komme i kog, så bliver pigen det år ikke gift el. også lokket, Kr. IV. 375. 320; „så koger bejlerne bort“, Cav. Wär. I. 372, Aminson IV. 76, VIII. 92, Runa VIII. 35, Gasl. s. 53, Ons Volksl. IV. 37. 3, Weinh. Volksk. IV. 326.

optrukken, tf. *optråt* (Bradr.) = rgsm.; *fo æ mur åptråt* (D.) indsömmet med kalk.

optræk, no. *åptræk æn* (D.) — 1) = optægt. — 2) *dær ær æn slem åptræk i daw* (D.) ɔ: det trækker op til uvejr; *a hår åptræk te· ham* (vestj.) ondt i sinde imod ham; billedet er muligvis taget fra optræk til uvejr.

optrådt, tf. nok kun fig. i udtryk som: *æn åptråjən skån* (D.) et erke-skarn, mest om börn; *æn stuwər åptråjən löwn* (D.) en stor lögn, som fripostig skaffes til veje; jfr. udtr. at træde en lögn op, se lögn.

optugtelse, no. se natur.

optægt, no. hvor vejen går stejlt op ad bakke, kan siges: *dær ær æn slem optæjt får æ hæst* (vestslesv.; D.) ɔ: hestene har ondt ved at tage, trække et læs op ad vejen derover.

optælling, no. *åptæləŋ æn* (D.) = rgsm.

optællingsdistrikt, no. *åptæləŋs-distriqt* (D.) en strækning i århundredets første halvdel i en mils bredde langs Kongeåens nordlige side, hvor der af toldvæsenet førtes *åptæləŋsbøqər* (flt.) over hver enkelt kreaturejers dyr, i hvilke hvert stykke kvæg var navngivet og beskrevet; ejeren selv gemte et duplikat af bogen, der nöje skulde stemme med Toldvæsenets; ingen måtte sælge el. bortsende et kreatur uden straks at melde det, alt for at hindre smugleriet, jfr. Fb. Bondeliv s. 215, se brændingsdistrikt.

optænkelig, to. *åpå ðl åpteŋkələ mâər* (Vens.) = rgsm.

optöjle, no. *åptøjəl æn* (Søvind s.); *åptöwləŋ æn* (D.); *åptöwl* (Lem s.) tömmen, som holder den forspændte hests hoved i vejret; „optöjlet“, to. beruset.

optömt, tf. alm. udtr. i Ang.; *å fo æn sak optömt* ɔ: få således fat i den, at man har klar indsigt i den, magter den fuldkommen.

opvarmet, tf. *wi fæk åpwarmt kol te øn* (Vens.) = rgsm.

opvarter, no. *åpwartər i* (Vens.); *åpvartər æn* (Lindk.) den, som ved gildet opvarter gæsterne.

opvasken, no. *hår do ær åpwaskən ğor?* (D.) ɔ: har du opvasket?

opvaskerpige, no. *åpwaskərpiq æn* (vestj.) pige, som skal göre opvaskningsarbejdet; få en tjeneste som o—, Kr. V. 102 i ævent.

opvasket, tf. *åpwaskət* (D.); *hår do åp—* ɔ: fået fade, tallerkener, skeer, alt redskab, der hører til madlavning og mejeribrug afvasket; se optovand.

opvise, uo. *åpwijs -wicsər -wijst -wicst* (Vens.) = rgsm.; *de bæst wi ka åpwijs.*

opvækst, no. *oñər mi åpvæjst* (D.) ɔ: mens jeg voksede op, se opfødsel.

opædt, tf. *åpæt* (D.); *æ höwəðər hår åpæt* (D.); men også: *vi æ nöj te o båq, vi hår åpæt* ɔ: spist brødet op.

opægget, tf. *åpeqət* (Agger) = rgsm.

or, no. se od, år, åre, bio. se over.

orbyld, no. se vårbyld.

ord, no. *uwər æn* = flt. (D., Vejr.); *uə et* = flt. (Søvind s.); best. *uwrət* (Støvr. h.); *uər è* (Hell. h.); *or* (Hørmested, Sindal); *owr è* best. *-ə* = flt. (Vens.); *owər å* = flt. (S. Sams); *or et* = flt. (Ågersk.); *uər et* = flt. (Vlb., Fjolde) — 1) ord, del af talen, udtryk; *han håð et jæn uwər, han skul ha så, dæn jæn uwər tåw dæñ aňən* (D.); *de ær æn hor kåst o eð si æjən uwər* (Vejle); han var meget stilfærdig og gav ikke mange ord for pengene, Kr. IV. 294, VIII. 124, ɔ: han var fåmælt; *de ku et hjælp o pelk ve hans uwər* (Vejen) ɔ: hans ord stod fast; *sæj æn bårqərliq uwər* (D.) et afgörende ord, jfr. Pauli ord; *„no, no,“ ser håsboj,*

„e gåt owr ijèn!“ Grb. 28. 65; *fo ət få guwə uwər o bətaləŋ* (D.); *de æ de sist or, mæ skal ta i bətraqtnəŋ* (Vens.); *„de æ de sist uər, æn ska mærk!“ sò mañən, di kalt ham tyw* (Tåning); *tijən uwər komər et te teŋ* (Thy) ɔ: tavshed er sikker; *tiji uər komər eñc te teŋs* (Vens.); *haj wel ha de sist owr, om haj skal i så hwesk è uk på møŋi*, ell. *om de skal isȧ· sijb uk imæl hans sijbjænər* (Vens.); *stuwər uwər o fijəð flæsk, di gor et fast i æ hals* (Lindk., Ang.); *stur or å fi flæsk, de gor eñc i hæl i halsi* (Vens.); *di sæjər stuwər uwər, nær dær ær eŋən, dær hør ət* (vestj.); *stuwər uwər o fijər, de ær æn læt las* (vestj.); *fo owər mæ jæn* (vestj.) få samtale med; *ğör uwər å* (Vejle) prale; „skuld hun så gjør uer derå, a midt i hinnæ øuen en dørtig trumf ska sæt hind po, de æ den støste løuen“, And. Frieri; han vilde blive og have ord med bjærgmanden, Kr. V. 275, ɔ: tale med; *de måt et kom te ors* (Andst) blive omtalt; *han kam te or* (Agersk.) fik ordet, fik lejlighed til at udtale sig; *hon æ swær te å mærk uər* (Vens.); *mærk uwər* (D.) lure; *han skøð æn uwər te· æn gåŋ imæl* (D.) blandede sig i samtalen; *dæm, dær tal uwər, hår ət* (D., Malt) de som praler, har intet; *ta te or; haj læt ə or fal om ə, hò læt hans or ly mæ, de ....* udladt sig om, at ....; *a ska sèj ham ə or, ə par or; å ròb orə å jej*, råbe ordet af en ɔ: kalde på en, få ham til at svare; *mæ ka òlər ørk ə or å· ham; å bəleq sin or; leq ə gåt or ej få jej; mæ ka eñc sèj ə hal or, föri haj æ gal; a sò òlə så mø som jet jænəstə or; de jæn or tu de òñc; haj ska òltər ha or mæ lisom Wolə Skòw* (Vens.); i betydn. besværgelse: hun gjorde troldtegn og kastede onde ord på dyret; ... gamle koner skal kunne kaste onde ord i grebningen, så folk ikke kan få smør af fløden, når mælken er båren derover, Kr. VIII. 260. — 2) ordsprog, gammel sætning; *vi hår æn gaməl uwər, dær sæjər:* — (vestj.). — 3) løfte, tilsagn; *sto får uwər* (Malt) holde ord; også: *sto ve owr* (vestj.); *hol or* (Agerskov); *e owr èr e owr å i maj i maj*, Grb. 230. 15; vestj. o. fl. st. föjes til .... *mañ, om han så et æ star eñ æn myr; ve do gi di uwər o de?* (D.); *„æn uər ær ən uər, o ən mañ ən mañ, mən do· ər ən kæltrəŋ!“ så prâwst Bæñdiqs te Nils Dræjs* (Thy); *haj wel eñc sto får or* (Vens.) stå ved sit løfte; *de hò do met or åpå; ta jej åpå orə* (sts.). — 4) rygte, omtale, skudsmål; *de gek te owrs* (vestj.) rygtedes; *han håð eŋən guwə uwər o sæj om hiñ* (D.); have et godt, jævnt, ringe ord (Ang.); *de æ mæ ham, såm mæ æ dæwl, hañ ær et så slæm, mən hañ æ komən i ən skit uər* (Thy); *haj æ komən i ə li or; orə gor, de haj skal jywtəs; haj hòr or får å wè stræŋ* (Vens.); i Søvind er *uə* aldrig første del af smsætn. se ordfører, ordsprog; jfr. Aasen, ord, isl. orð itk., htsk wort; guds-, pave-, Pavli-, præste-, skjælds-, stik-, udstands-.

-orde, uo. se for-.

orden, no. *årdən æn* (D., vestj.); *òrən* ell. *òrdən æn* (Vens.); *òrðən æn* (Lild s.) = rgsm., *fo å— o; fo, hål i å—; åltəŋ ær i årdən; dè ska vè årdən i ət* (Søvind s.); spøgende: *no ər åltəŋ i årdən o æ huñ* (el. *sòw, kat*) *i æ dåwər-gryð* (vestj.) eller ... „nu er pispotten på bordet og smørkoppet under sengen“ (Skanderb. egn); *di tøt, de war i sin gu òrdən* (Vens.); deraf: *òrdəns-tèjn è* best. *-t* (Vens.); jfr. lat. ordo; u-.

ordentlig, to. *årdəntlə* (D.); *årənli* (Skanderb.); også *årdənli* (Søvind s.); *òrəntli* ell. *òrdəntli* (Vens.) = rgsm.; *æn årdəntlə miñəsk* (D.); *èn årdənli kòl, draqt pròql; hañ ska årdənli fò!* ɔ: skal få klø tilgavns (Søvind); *de war i òrəntli øwərhòləŋ! haj ær ə mø òrəntli mesk* (Vens.).

ordentlighed, no. i udtr. som: *atər årdəntliqhijəð* (D.) ɔ: efter hvad sömmeligt og passeligt er.

ordet, to. *orə* (Vens.) ordrig; *do ær no òltə så orə!* jfr. stor-.

ordfører, no, *orførə æn* (Søvind s.) = rgsm.

ordholden, to. *uwərhålən* (D.); *orhòlən* (Vens.) = rgsm.

ordinere, uo. *òrdəni·jr*, uböjel. (Vens.) befale, give ordre til; *haj òrdəni·jr dræŋi te å heñc òqən;* nok mest om selvrådige befalinger.

ordkløver, no. *orklòwər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

ordknap, to. *orknap* (Vens.) = rgsm.

ordkræng, to. *uwərkræŋ* (Lindk.) god til at tale for sig, veltalende.

ordløs, to. som ikke holder ord (Sønderj.) Kok.

ordne, uo.
årən årnə årnət årnət (Søvind s.); ft. tf. *årənt* (Elsted);
òrən -ər -t -t (Vens.)
= rgsm.

1. ordre, no. *årdər æn* (D.); *åjə æn -rə* (Søvind s.) befaling, = rgsm.; „no hoj dem, dæ liet, åjje åpo“, Tkj. 11. 8, de, som ledte, havde befaling til; „lånt om lænng fek vi ådder å dryw hjemad“, Blich. Bindst.; *a hòə fòt åjər åpo, a ska kòm* (Søvind s.); også kan høres: *de hår a et fåt årdən o* el. *årdrə o* (Malt); jfr. fr. ordre.

2. ordre, uo.
åðər -ər -ət (Malt, Andst);
åjə -rə -rət (Søvind s.);
nf. nt. ft. *òrdər* tf. *ordər* (Vens.)
give befaling til; *han æ åðərət te o gyr arbəð ve æ skuwəl* (Andst); „sowenfojen åjeret te å liej om Soren“, Tkjær 11. 6; *haj òrdər kòli å spæj får* (Vens.); *vi æ blòwən åjərət te å kòst snèj* (Søvind); se tilordret.

ord-ret, to. *orræt* (Vens.) = rgsm.; *a ka eňc hòw ə orræt.*

ords-mål, no. *òsmòl è* best. *-t* (Vens.); *usmol æn* (Thy, Lild) få ord; *læ mæ snak æn usmol mæ ðæ* (Mors); *mo æ sæj ət usmol te· dæ?* (Agger); *a wel tål æn usmòl mæ ðæ* (Thy); *a wel liq sèj è òsmòl, è hal òsmòl, te· dæ* (Vens.); også: *æn par usmòl* (Thy); *sèj æn usmol* (Lild) lade et vink falde; *han baň huňən mæ æn usmol* (Lild s.) ɔ: et trylleord.

ord-sprog, no. *orspråq et* (Agersk., Søvind s.); *orspròq è* best. *-spròqə* (Vens.) = rgsm.; ordsprogsleg, se Kr. Börner. s. 506; jfr. mundhæld.

ord-vig, to. stærk i ordet el. munden, veltalende, J. Saml. VIII. 273, (Gind. h.); jfr. isl. vígr.

oremel, no. se ormemel.

orende, to. *òrəňs* (D.); *årəňs* (Agersk.) i udtr. *æn òrəňs ku*, en ko, som trods hyppig parring ikke bliver med kalv; *læv òrəňs* (D.) blive tyregal uden at kunne undfange; se brummer, rejlings, spillemand; jfr. Aasen, oren, forvirret, forstyrret i hovedet (?), ør; se arriset, orig, ørres.

oret, to. *uwər* ell. *uwərə* (Sall.); *årət* (Sundev.) om en særegen muggen smag ved mel og brød; jfr. orn, ur.

orfovl, no. se urfugl.

orgel, no. *årqəl æn* (vestj., nordslesv.); *årqəlværk æn* (D.); *år-* ell. *årəwærk è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; „den måt jo sajt væ gu nåk te såen et gammel årreværk som Sessel“ Jæger, Ferie s. 5, jfr. Gillsjov s. 47, skældsord, ironisk om et skrålende barn; *è gaməl årwærk* (Vens.) om en gl. gnaven kone; i borgen høres o— og dans, Fær. Kv. I. 188; orgelets opfindelse, Kr. Molboh. s. 108. 335; formen „orreværk“ er vistnok den alm. glds. form; ordet stammer fra gr. organon, redskab, organ; mnt. organ, orgen, orgel Sch. Lübb.

orgelspil, no. hver gang du giver din røst fra dig, skal det være som det villeste orgelspil, en kan høre, Kr. V. 112 i æven.

orgensi·n, no. knaphulsgarn (Agger) se 1. kore; fr. organsin, tvunden silke.

orig, to. *orə* (Ribe, Hvejsel); *òrə* (D.) om handyr: ustyrlig, som føler parringsdrift, kåd; om msker: kåd; der siges om msker: *de æ så möj æn årə asən* (D.) kåd, overmodig; tvivlsomt om ordet hører herhen; se orende, ørres.

ork, no. *årk, ork æn* (Thy); *årk [è]* (Vens.); *òrk èð* (Himmerl.) kraft, magt; *æ årk ær å ham* (Thy) kræfterne er borte; *dær ær eŋən årk ij ən* (Mors) om en hest: den er kraftesløs; *de æ nuwər, dær æ nöj årk ij* (Agger) ɔ: stærke folk; se ørk.

orkan, no. *òrkå·n æn -ər* (Lild s.) = rgsm.; jfr. fr. ouragan; holl. orkaan.

orke, uo.
ork -ər -ət (D., vestj.) måske også *årk;*
årk -ər -əð (Thy, Agger, Mors);
årk -ər -ə, -ə el. *årkə* (Vens.) ft. tf. *årkət* (Elsted);
òrk -ər -əð (Himmerl.)
evne, kunne overkomme, formå at udrette; *„di årkə haj eňc å bətòl“*, Grb. 65. 6, de (penge) evnede han ikke at betale; *„dè ufòj Wulə macə de, de en a prèjst årkə“*, Grb. 212. 83, den ufødte Ole magtede det, som ingen anden præst evnede; *haj ka eňc årk å go ætər ə* (Vens.) overkomme for dovenskab; *hon kaňc årk*

å klø sæ, sic så te mir; a årkər è kwon bəstandiq (Vens.) jeg formår endnu at udrette lidt; *de ka han et årk* (Thy) det kan han ikke holde ud; *han årkər et mijər eň syw ğæjsləŋər* (Mors); *a giðər et ork å æ stæj* (D.) flytte mig; *a kaň ejt òrk å tjèn læŋər* (Lild s.) ikke udholde; *a ræň ål de a kuň ork,* Sgr. XII. 32. 68; jfr. Aasen isl. orka, arbejde; ørke.

orkelig, to. *orkələ* (Røgen) om en flade: stærkere udtr. end ru; jfr. orken.

orken, to. *òrkən* el. *årkən* (Mors) — 1) tvær, om et höved, der ikke vil lade sig trække (Mors). — 2) *årkən* (vestj.) ujævn at føle på, om garn, ujævn strikning; om samme ord? jfr. orkelig.

orkende, i udtr. *han æ komən te årkəň iğæ·n* (D.); *arkəň* (nordslesv.) ɔ: han har vundet kræfter efter sygdom.

orkesløs, to. *orkəsløs* (Vejr., vestj., Mors); *årkløs* (Thy); *årkəslòs* (Vens.) kraftløs se magtesløs; måske også ørkesløs (Vens.); deraf: *årkəslòshjè æn* (Vens.).

-orket, tf. se ud-.

orkorn, no. se vårkorn.

orleans, no. *olian* (D.); *oləan* (Andst); *ulia·ŋ* (Søvind s.) et stof, som bruges til foder pä klæder.

orlogsmand, no. krigsskib; *„i stur orlòqsmaj“*, Grb. 205. 47; jfr. holl. oorlog, mnt. orloge, Sch. Lübb. krig; isl. órlygi, se Fritzn.[2] m. henv.

orm, no. *wòrm* el. *wårm æn wårm* (D., vestj., Mors); *worm æn worm* (Andst); *wòrm i* best. *-i* flt. *wòrm* (Vens., Sams); *wòrm æn wòrm* (Søvind s.); *vorm æn vorm* (Sundv., Ang.; Mellemslesv.); *orm æn -ər* (Fjolde) — 1) betydningen slange er bevaret i sagn og overtro; en besværger driver alle de giftige orme ind i ilden, Kr. III. 83. 118, se lindorm; orme er hugorme, snoge, Kr. Sagn II. 203. 99. 103-4. 110. 120, 222; orme kan „bindes“, Kr. VIII. 276, Sagn II. 212. 147. 154; ingen orm dør för solnedgang, Kr. IV. 360. 148 se hugorm, I. 665. 29 b; heller ikke regnorm, som skæres over ved plöjning, J. K. 217. 223 (Sæll.); orme får brodd kjørmisse dag, Kr. Alm. IV. 152. 426; hyrden spytter først på stedet, inden han sætter sig, for giftige ormes skyld, Thiele Overtro nr. 478; besværgelse mod ormeslag, „den vrede orm haver mig bidt“, Kr. VI. 357. 35; de giftige orme sover i slot, Kr. V. 155, Gr. Æv. III. 10; orm hænger truende over hoved på gæst, Thiele II. 203; se møllesten; orm bider sig fast i piges hjærte, Kr. VIII. 389. 712; to orme gror ud af en ond kvindes ryg, lægger sig om hendes hals, Kr. Anholt s. 86. 203; orm sidder i en kongekam. Kr. Sagn II. 216 øv.; orm stikker mand i lår, pige fødes deraf, Kr. Æv. III. 90; mand i ormeham, Kamp Æv. I. 50, Gr. Registr. nr. 17 e, jfr. jomfru, Vang, Reglo s. 51; orm forkynder præst hans skæbne, Daae I. 42; frimureren skal ved indvielsen sluge en orm, der lever i ham, Haukenæs V. 253; slgn. orme i søer, Faye s. 58. 121; ormen Fafner, Fær. Kv. I. 151; omkring jomfruburet, Fær. Kv. I. 174, tolv orme dræbes, s. 182; orm til en giftdrik, Isl. Fornkv. II. 21. 79; Olaf Helliges fanemærke var en orm, Rafn Oldn. S. IV. 88, sagaen kap. 55. — 2) = rgsm., maddike; *haj wre sə som i wòrm; „skal a wijs dæ, hwa wòrmən hò djæ gåŋ?“* (Vens.) siger den ene dreng til den anden ɔ: at jeg kan kaste dig omkuld; sygdom: *æ bön hår wårm i æ maw* (D.) indvoldsorme; som råd bruges udglødet egstål filet til spåner, Kr. IX. 382. 1; besværgelser, se J. Saml.[2] I. 58 nd., Sgr. X. 31. 84, Thiele Overtro nr. 490; andre midler, se Amins. IV. 92; Monnier s. 191, Rivista I. 291. 618. 727; lider hest af orm, brændes o—, hvis aske indgives hest, Sgr. IV. 58. 83; en alm. forestilling er, at orm gnaver den syge tand, volder smærte og må dræbes; *a hår wårm i æ tæň* (D.) ɔ: ormstukne tænder; „orm, est du herinde, skal jeg dig med mine ti fingre finde“, besværgelse, Thiele Overtro nr. 446; jfr. J. Saml. IV. 109. 4. 10, Kr. VI. 357. 35, Cav. Wär. I. 416, Wuttke nr. 476. 527, Urquell I. 170. 17, Urquell[2] I. 280, Pomm. Volksk. VI. 28; ormen røges bort med brændt bulmeurtsfrø, Wigstr. Folks. s. 92, Amins. IV. 98; denne forestill., at borende smærter i tænder og andre steder skyldes orme, findes i vide kredse, se Urquell III. 166. 14 „herzwurm“ — I.[2] 280 flg.; Gaidoz, la Rage s. 6, Mélus. I. 351 (Frankr.); Ch. Notes 62 ned., Black s. 32, W. Gregor s. 47; Perseus II. 214 (Sieb. Sachs.); Urquell IV. 38 (Indian.); Folkl. Rec. II. 36 (Madag.); mange henvisn., Liebr. Volksk. s. 79. 346, Mannh. Baumk. I. 13; slgn. tand-

ormens oprindelse i finske sange, Folkl. III. 59; tyvelyst voldes af orm, se stjæle; fåret siger:

hå̤ð a e̤t dæň wå̤rm imæľ mi to̤,
så skuľ e̤ŋən uḷ mæ no̤!

mesteren siger til snedkersvenden, der arbejder langsomt: „jeg er bange, der skal gå orm i træet for dig!" (vist alm.), jfr. endnu kjøre II. 165. 45 a; gåde, se regnorm; også: *do hå̤r æn wå̤rm i di nijəs* (vestj.) ɔ: klump, jfr. bökalv; se Aasen, orm, isl. ormr, slange; htsk. wurm, eng. worm, lat. vermis; blæse-, bændel-, dug-, fåre-, glinte-, glitte-, glo-, grund-, græs-, hug-, knog-, knop-, knæbbre-, krog-, kål-, lind-, lys-, lænde-, løj-, lådden-, mede-, muld-, mur-, møl-, regn-, ring-, röd-, Sankt Hans-, stål-, uld-, vok-, vægge-, øre-.

ormebo, no. så bliver kongen vred og siger, at han skal ned i ormebo . . . altså bliver han på kongens befaling kastet ned i ormenes bo, Kr. V. 123, se ormegård.

ormebyld, no. *vo̤rmbyḷ æn -byḷ* (Bradr.) bylder på køer og ungkvæg, frembragte af en bræmselarve, jfr. vårbyld.

Ormedal, no. og Ormedalshöj, stedsnavn, hvor der boede en drage, Kr. III. 38.

ormefrø, no. *wòr̤mfrø̤ de* (D.); *wòr̤mfrø̤ de* (Vens.) middel, som købes på apotheket, til at fordrive orm med, se sifrefrø.

ormegård, no. minde om en oldtids straf; han blev så forbittret på denne her karl, at han lod ham kaste i en ormegård, for at han retten skulde pines, Kr. V. 115 ff.; jfr. Gr. Gl. d. M. III. 116, Asbj. I. 108. 152. 288, II. 74, Søegaard s. 21, Berghs Segn. s. 4; Grimm K. M. nr. 135 „eine grube voll ottern u. schlangengezücht"; se fortæll. om Gunnar, Diderik af Berns s. kap. 356. 367 (ormetårn), Völsunga s. kap. 31. 37, Atlakvíða 16 (ormgarðr); Ragnar Lodbroks s. kap. 15; Fort. om Lodbroks sönner k. 3, Müller Saxo s. 460, Grimm R. A. 701. 18, ormebo, løvekule.

ormehoved, no. J. T. 323, en valmue, papaver somniferum L., „wormhowed" (Rørt, s. f. Århus).

ormehus, no. *[vormhus et]* (Sundv.) aldrig er et æble så rødt, så kan der endda være et ormhus i det, Koks ordspr. 99. 1124.

ormekrudt, no. *wòr̤mkryj de* (D.) = ormefrø.

ormemel, no. *år̤əmæ̤l* (Andst) findes i mængde i ormstukket træ; bruges til at strø på hudløse steder af småbörn; oremel? se dunte.

ormeskud, no. *wòr̤mskåð æn -skå̤ðər* (D.) sandormenes tuer på vadderne under ebbetiden.

ormet, to. *wòr̤mət* (Vejr.) = ormstukket, om træ.

ormslagen, tf. bidt af en hugorm (Slet h.), Mb.

ormstukken, to. *wòr̤mstå̤kən* (D.); *wòrmstokən* (Søvind sogn); *wòr̤mstokən* (Vens.) = rgsm.

orm-ædt, tf. *wòrmèt* (Søvind s.); *wòr̤mèt* (Vens.) = rgsm.

o(r)n, (?) to. *ọn* (Bj. h., Hundsl. s.); *ön* (Søvind s.); *u̱n* (Rkb. egn); *ou̱n, okən* (Lem s. v. Rkb.); *awn* (Lild s.) oret om korn, måske kun om rug; brødet er *ọňc*, *løcər ọňc* (Vens.); „det er stor ynk, at dette korn der skal ligge og blive så orn", Kr. IX. 157. 18; Mb. har ån; jfr. Rietz 489. 2 oren; Aasen, orna, uo. tage varme; se kovn, muggen, oln, oret.

orne, no. *o̱nə æn -r* (D., Kolding egn, Nörup v. Vejle); *o̱ni æn -ər* (Bj. h.); *åni æn -ə* (Salten); *wòn̤ æn -ər* (Fanø); *wo̱nə æn -ər* (Lyne s.); *wo̱n̤i æn -ər* (Mors, Snejbj., Fur); *wo̱r̤i æn -ər* (Vejr., Thy); *wå̤r̤i æn -ər* (Nes s., Agger); *wo̱r̤i æn -ər* (Sall.); *wòn̤ə i* best. *wòn̤i*; el. *wòn̤i* best. *wòn̤i* flt. *-ər* (Vens., Horn. h.); *wòn̤əŋ æn -ər* (Støvr. h.); *åneŋ æn -ər* (S. for Randers, Røgen s., Gangsted, Søvind s., Vor, Gylling, Hads, Ning h.); *ån̤i i -ər* (S. Sams; Tåning s.); *òrək* el. *årək* (Øland); *åjnəň* best. *åjnəň* flt. *åjnəňər* best. *-n* (Tved s.); *år̤nə æn -r* (Skrystrup); *år̤nər æn [-ər]* (Agersk., Bradr.); *ån̤ə æn -r* (Gram); *ån̤ə æn -rə* (Sundv.) — 1) et hansvin, = rgsm.; *sou̯ən æ wro̤, wi for å ha hèr te wòn̤i* (Vens.); der spörges: hvorfor har ornen ingen hoser? det er, fordi han har en so til kone, hun kan ingen binde; spøgelse-orne med en guldring i trynen forfølger folk, Kr. VIII. 59. 112; en orne er med på rejse i ævent., Sgr. XII. 9; en vældig o— roder Limfjorden op, se Kr. Sagn II. 254. 14; ornen bliver til skrædder i en skæmtehist., se Kr. Molboh. s. 9. 25; børste af

orne, som parrer sig med so, bruges som „gilliekrog“, J. K. 76. 91. — 2) *wåri* (Nes) den lille stålambolt, hvorpå leen hares, se harestede; jfr. Aasen rone, isl. runi hak.; Rietz 489, orne; 548, råne; se galt, gris, sæg, so, svin; pose-.

ornegalt, no. *ǫnəgålt æn -gålt* (D.); *wonəgålt* (Skast) en skåren orne.

ornegilde, no. gilde, som holdtes, når bymændene fastelavnsmandag leverede korn til manden, som det år holdt byornen, se Kr. Alm. I. 64. 222, IV. 35. 90.

ornegris, no. *wònigrics i* (Vens.) hangris; i en stedremse: „de Balle ånninggrise“, Kr. IX. 127. 331 (Hors.); jfr. sogris.

ornepes, no. ornens avlelem; *de gor uð o iṅ lisom ən wonəpijəs* (vestj.).

orre, uo. i udtr.: *leq o orə* el. *årə* (Holmsl. klit), et fiskerudtryk: ligge og vente, inden „bakkerne“ tages op; imens pilker karlene for at fordrive tiden; også siges: *han hår så möj o bəstel, han ka et orə ət* (ssts.) ɔ: overkomme det? om samme ord: ordets rigtighed kan jeg vanskelig nære tvivl om.

orrek, no. se orne.

orrel, no. se øddel.

orrevroggel, no. en vanskabt, forvokset person, også om börn og kreaturer, Mb. efter Outz. (Sønderj.).

orreværk, no. se orgel.

orriset, to. se arriset.

orrug, no. se vårrug.

ort, no. *wot de* (Hvejsel); *wotnəŋ* (D.); *ǫət* el. *owət de* (Sall.); *ǫt* el. *orəð* el. *årəð de* (Thy, Mors); *òrəð nàj* (Lild s.); *årə* itk. (Vens., Horn. h.); *årət* (Støvr.); *årt* (Røgen s.); *årə* best. *årərə* (S. Sams); *ǫrt* (Tinglev.); *oət* (Sundev.); *ywt* (Als); *ywt di* (Agersk.); *yrt de* (Braderup); *æ ǫrtər* flt., el. *yrt* el. *yrtənəŋ* (Valsb.) vragede levninger af kreaturernes törre foder, som efterlades i krybben; *hòwəðərn hað ğow òrəð o ðjèr hyj* (Lild s.); *dær æ mò årə we hòərn* (Hjörring) de vrager og levner meget; udtr. synes overalt hvor uo. orte mangler at være det samme: *å jòr årə ǫ ə* (Vens.) vrage, levne; *hąj jòr årə å brøə* (Vens.) levner; „worred æ godt fuer i trang“, J. Saml.[3] I. 90 (Djursl.); ved kyndelmisse skal man have tilbage halvt årre og halvt tårre, Kr. IX. 35. 374, ɔ: have i behold det halve af foder og brændsel; se ko-, tidsel-.

orte, uo.
wot -ər -ət (D., Hvejsel);
wuṭ -ər -ət (Andst h.);
ǫt el. *owət* (vestj., Vejr., Holstebro);
wot el. *ot* (Lb.); *ǫrt -ər -əð* (Agger);
ǫt el. *òwt -ər -əð* (Thy);
oət ǫdə ǫdə (Sundev.; Angel);
jywt -ər -ət (Østslesv. (?));
yrt -ər -ət (Bradr., Valsb.) —
1) om kreaturerne: levne foder i krybben, med el. uden objekt (alm.); *æ kre yrtər myə* (Valsb.). — 2) *ot æ kyjər* (Lb.); *yrt får æ kre* (Bradr.) samle levningerne af deres krybbe; jfr. Aasen, jorta, urta, tygge drøv; Rietz, yräta, vräka fodret.

ortehakkelse, no. *ǫthakəls di* (Vejr.); *årəhakəls di* (Vens.) hakkelse, som kreaturerne levner i krybben.

ortehalm, no. *woṭhalm de* (D.); *ǫthalm* (Vejr.); *årəhalm de* (Vens.) halm, som af kreaturerne levnes i krybben.

orve, uo. *årə -r årə årə* (Vens.) stille tilfreds; *di bòn ær eṅc te å årə;* slgn. „wildæ hwær man oruæs at sit eghæt“, Jyske Lov, N. M. Peters.s udg. s. 3.

orveder, no. *ǫrveðər* flt. (Holmsl. kl.) fine rodstokke, vistn. af ammophila arenaria el. af phragmites, der gror i klitten, ofte flere alen lange, og som bruges til kurve.

orverries, bio. se overværendes.

orværk, no. *ǫrværk* (Holstebro) stöj, larm; *I hålər sårən æn o—;* jfr. orig.

os, no. se ås.

1. os, no. *owəs æn* (Holstebro); *wus i* (Hjörring, Brønderslev) udløb af en å i havet; der nævnes Gjørding, Fjaltring, Skalstrup os, smlgn. Vosborg ved Storåens udløb, Vostrup ved Skjærn åens; han skulde over Kjølhede-Os, . . . og så et skib, der stod i osen, Sgr. IX. 67; byen består af otte större gårde og så en lille gård, der kaldes Ushus, tæt ved det sted, hvor Vorning åen løber ud af søen, Kr. VI. 71; jfr. Aasen, os, isl. óss hak., se Randers.

2. os, no. *uwəs* el. *owəs de* (vestj.); *uwəs de* (D.) — 1) *ows de* (Vejr., Agg.) = rgsm., dampen af en rygende lampe (Agger); jfr. lampe-, tran-. — 2) alm., vestj., tobakssaft, der samler sig i pibens svampdåse; „læ så lidt uus å piven drip i hans hals“, And. Frieri; *dær ær uwəs i di piv* (D.); *hæl toba·ksuwəs i æn pons*

(D., alm.) middel til at give folk fulde, se negl II. 681. 48; „så løvver åltie ossen nier å mundkrogern“, Jyd. II. 3. 2, tobakssaften ved skråning, jfr. mnt. wôs, afkog, saft.

3. os, pers. steo. *wos, wòs* el. *wås* er den alm. nörrejyske form; *was* (Sall.): *wes* (S. Sams.); i Vens. *ås, ås; lè ås, narə ås, jòr ås, wis ås, ji ås, te ås,* Grb. s. 49; „læ os sætt os her“, To Novell. s. 7; men: „de æ hor i vintjer få vos“ *(få wås)* sts. s. 26; „vi ba få dem, der intj hah som få vos“ sts. s. 28; *hwæm æ de? de ær ås; di wa så månər om ås* (Vens.); i Sønderj. er formen *vos* el. *vås; wås* går langs vestkysten i det mindste til Emmerlev, se Lyngby, Sj. Sprogl. s. 33; tonløst: *ta wəs èn hamə!* tag os en hammer; *la wəs* (Søvind s.) lad os; *læ wəs!* (D.); *„vår 1 mæ?“* — *„vos?“* — *„ja, jær!“* (N. Slesv.) ɔ: vi? — ja 1; jfr. Aasen, isl. oss; hver-.

osbord, no. se ovsbord.

ose, uo. *ows -ər -t -t* (Agger) = rgsm.; *vel æ kakəlon et uwəs?* (D.); jfr. Aasen, osa, strömme ind fra en elv, om vand; ose, dampe, mnt. wose, dunst.

oshul, no. *uwəshwål æn* (Malt) trækhullet over ovnens mund.

osjæt, tf. se påset.

oskande, no. *uwəskañ æn* (D., Malt); *owəskañ æn* (Holstebro) svampdåse på en pibe.

oskjöns, bio. se påskjöns.

osknop, no. *uwəsknop æn* (D.) = oskande.

osmol, no. se ordsmål.

ossel, to. se usel.

-ost, jfr. nord-, syd-.

ost, no. *wost æn* = flt. (Andst, D.); *wòst æn -ə* (Søvind s.); *wust æn* (Agger, Lild s., Mors); *wust i* best. *-i* flt. *-ər* el. *wost* flt. *wost* (Vens.); *wost i* flt. *wuəst* (S. Sams); *wost æn* (Emmerlev, Sem); *vost æn voəst* (Bradr., Sundev.) = rgsm.; *law* ell. *ğø wòst* (vestj.) fabrikere ost; *jęj da, hans mur jo wust,* Grb. 75. 3, jfr. Cav. Wär. II. 123; *mjèlkən æ gon i wost = skelt æ; nè do è* (æder) *wost, så wur haj* (ɔ: penis) *stakən* (Vens.) siges til drengen; „fo eh bi ust å brø“ Kr. IX. 171 (Harboøre); „do æ hoer i kanten, lisom Grænfeld wost“ J. Saml.[3] I. 92 (Agri s., Mols); spøgende kan siges: *a ska hòw dæ mæ i betə wost, nè min hòn komə te· å jòr eq* (Vens.); „wå wåst å smör gor småt te håånd“ Kr. Börner. 149. 16 i et rim om den gerrige; skal man have en god mellemmad (s. d.), hører dertil ost fra Fjends h., Kr. VI. 318. 50, se smör; *nær di ğör wåst i æ østən, så for æ Lönbårər æ wal,* Sgr. III. 181. 938 ɔ: når der trækker mørke, skyer sammen i øst, giver det regn i Lönborg, se kjælling; når man skraber oste, må man ikke lade affaldet falde på jorden, ingen frugtsommelig kvinde, som går derover, kan blive forløst, Sgr. IV. 68. 148; drengen var glad, han havde fået sit syn, kunde tælle 28 kirker igennem sin ost, se Kr. Alm. III. 138. 467, jfr. Nordl. Småplock (Sv. Ldsm. VII. 8) s. 10. 18; fortæll. om karlen, der søger på marken efter den bortblæste revne ost, Sgr. XI. 114. 221; reven o— kaldes „flywwkallope·r“, Kr. Alm. III. 69. 243; det har indtil for en del år siden været skik at præstekonen en bestemt dag fik et mål mælk af hver ko i sognet, deraf blev gjort ost (vestslesv.), jfr. Sgr. X. 73, Sundbl.[1.] s. 11, Runa VIII. 35, se mælk, ostegilde; ost i ordspr. og tlmder, se Ndl. Volksk. V. 61; „nærensti a dæhr fålångt få tow skjælling wost, så ga di mæ ålti få fih skjælling pøls“, Blich. Bindst.; her er et dobbelt ordspil, tsk. wurst = pølse; 1 lybskilling er 2 søslinger; 2 skilling i jydens mund er 2 søslinger, men i tyskerens 2 lybske skillinger = 4 søslinger; *vost å brø æ gåt i sæk, mæn vælən ær uñ å før* (N. Slesv.) måske et brudstykke af et rim; *hun gor mæ i grön wust i mawi* (Vens.) er frugtsommelig; *no i gus nawn! no hå wå har såt æn nyj wòst o æ heməl!* sagde de gamle bönder i Vestj., når nymånen tændtes; *en ka bil ham iñ, te æ mon æ ğor å ən sur* el. *grön wòst* (vestj.), sommetider föjes til: „og himlen beklædt med pandekager“, jfr. Thiele Overtro nr. 115; i skæmtehist. ror Fannikerne efter osten, tabt i vandet ɔ: månen, Kr. Molboh. 51. 166, jfr. Busch, Volksh. s. 42 (Føringerne); Ndl. Volksk. V. 178, Knoop Pm. s. 94, Cloust. Noodl. s. 44—46. 92. 196, Magyar T. s. 358 (Engl.); ost (måne) skal bide ræv i hale, som fryser fast, Kr. Dyrefabl. 40. 50; ræv springer i brønd for at gribe ost (måne), sts. nr. 52; jfr. Runa VII. 42, Urquell II. 192, Busch,

Volksh. s. 68. 95, Ndl. Volksk. V. 178, Grimm Reinhart F. CXXIII.9, Krauss Märch. I. 31; drengen klemmer valle ud af osten som styrkeprøve i ævent., se Sgr. VII. 185, XI. 24, Kr. V. 264, Sagn I. 439 (Cav. Wär. I. 39), Ævent. III. 122, Eftersl. s. 187, Gr. Gl. d. M. II. 1, Registr. nr. 54, jfr. Storaker s. 49, Nordl. S. s. 48, Sundbl.[2] 201, Bergh Segn. IV. 22, Mhoff s. 443. 17, Grimm K. M. nr. 20, Cosquin nr. 8. 25, Yeats 278, Cloust. Fict. I. 138; den store ost i lögnehistorien: vi malkede i gadekjæret, lod vort gamle øg ælte osten sammen; men en gang folede øget i mælken, føllet blev æltet ind i osten og lå deri et år, da så mo'r skar osten over, sprang der en årsplag ud af den og vrinskede, Sgr. VII. 205. 202, XII. 211, Kr. VII. 245. 250. 253, Æv. III. 128, Gr. Gl. d. M. I. 186, J. K. 10. (235), jfr. Wigstr. Sag. s. 25, Folkl. V. 44; anden skyder ham og forvandler sig til en ost, Kr. V. 125; o— blev lavet af alle vilde skovdyrs mælk; pigen, som spiste af den, blev frugtsommelig, Gr. Æv. I. 67, Registr. nr. 32, jfr. Kr. Æv. III. 33. 278; Grimm K. M. nr. 108. 144; frugtsommelig af gedemælksost, Kr. Æv. III. 266; jfr. Aasen, ost, isl. ostr hak.; bage; bidder-, bitte-, botter-, *bør-, fåre-, helligdags-, høst-, grat-, jule-, kalve-, katte-, knap-, knar-, knat-, knöv-, krage-, kryste-, præste-, samlings-, Sankt Steffens-, skjør-, sur-, sylte-, sødmælks-, valle-, væld-, ægge-.

oste, uo. *wòst -ər -ət* (D., Elsted); *vost -ə -ə* (Sund.) løbe sammen til ost; *wòst sə* (Elsted); *æ mjælk wòstər* (D.); lave ost (Sundev.).

ostegilde, no. når der bragtes mælk til ost, s. 762. 21 b, Jyll. I. 342 (Vens.), Kr. Alm. IV. 36. 97 (Ærø).

ostehæk, no. *wosthæk i* best. *-i* flt. *-hæk* (Vens.) tremmehylde til oste.

ostekammer, no. *wòstkamə et* (Søvind s.) = rgsm.

ostekar, no. *wostkår è* best. *-ə* flt. *-kår* (Vens.) = rgsm.; *de stu, mèlə, betə w—;* i lögnhist. rider manden i o—, Eftersl. s. 191.

ostekop, no. *wostkåp æn* flt. *-kåp* (D.); itkj. flt. *-kåpər* (Støvr.; Søvind) = rgsm.

ostemund, no. i en stedremse *„di Gånsagər wostmoñ“* (vestslesv.), jfr. Kr. IX. 128. 334.

ostemælk, no. *wòstmjælk de* (D.) = råmælk, mælken af en nybær ko.

ostepresse, no. *wostpræs æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *wòstpræs æn* (Søvind s.) = rgsm.

ostepykling (?) no. Kr. Alm. III. 69. 242 ostesmuler?

osteringe, no. *wost-* ell. *wustreŋ i* best. *-i* flt. *reŋ* (Vens.) osteskorpe.

osteskalk, no. *wostskalk i* best. *-i* flt. *-skalk* (Vens.) endeskive af ost.

ostesparre, no. sammenløben mælk, som danner ost, Kr. B. K. I. 78.

ostetyv, no. *wusttyw i* best. *-i* (Vens.) en slags løberbille, carabus, se mellemmadstyv.

ost og brød, no. — 1. ved gilder fik man varmt øl med ost og brød ɔ: bart finbrød og ost, se J. Saml.[3] I. 80. 82; i stedrim: *i Alsle ærər di vost å brø, i Østər Höjst æ di nær ve å hoŋərðø* (Tønderegn), også om Lendemark, Kr. Ordspr. s. 528; *di muwər ska gi dæj ən wòst å brø* (ɔ: lusing), *di får ska gyər di röw så rø* (vestj.); o— og brød med trolddomsord på spises som gudsdom, J. Saml. IV. 149. 93, jfr. Rochh. D. Gl. I. 12, Grimm R. A. 931. VI.; — 2. „spel op frisk! å læ wos fo wost å brøe (*wost å brøj*, Østvens.); a skul ha let wahrm no i kroppen“, Blich. Bindst., en gammel bondedans: først balancerer to og to, imens der synges: „danse lidt på trygge, din mo'r ska gi dig en brygge“ (smörrebrød); derefter svinger alle rundt på engang, imens synges: „din fa'r skal gi' dig ost-og-brød, din mo'r skal varme din kind (el. röv) så rød!“ Så stiller første par sig bagved, andet par begynder forfra, således fortsættes til alle har danset, Sgr. IV. 204. 48 (vestj.), en forskellig beskrivelse se Sgr. III. 233. 36; ved gilderne dansedes sjælden andet end menuet og ost-og-brød, Sgr. III. 171. 48, Kr. Anholt s. 104. 246. 49; en sangleg, Kr. Börner. 320. 23; se Jens-.

ost og valle, *wost o wal* (D.) en gammeldags ret; surmælk sattes på ilden til det var ostet, spistes så til nadver med smörrebrød til eller i fattigere huse med tört brød (D.); de gamle spiste *wost å æ gryð;* senere brug var, at vallen siedes fra, osten blev skåret i tærninger som spistes i sødmælk (D.), se ry; *do ær æn guwə wost o wal, dæj!*

(D.) skæo.; „Hans wåst å walld, han flywer öwer alld“, Kr. VI. 348. 231; el. han skider den bare, sure galde, Kr. Ordspr. s. 284, navnerim.

ot, no. se urt.

ot, bio. dog, desuagtet, ikke desmindre; *[do æst kon lił! — ot ær æ sawt så stoər som do!]* Mb., efter Outz. Sønderj.; jfr. altfor.

ote, uo. så gik anden sådan og otede frem og tilbage på gulvet med hendes bare krop, Kr. V. 124, småtrippe frem og tilbage; er det Aasen isl., ota, flytte, rokke, skyde lidt frem og tilbage?

otte, talo. *åt* (D., Thy, Mors); *ot* (Plougstr., Lindk.); *ot* (Hell. h., Vens., Søvind s., Emmerlev); *åət* (Bradr., Sundev.); *oət* (Ang.); *oᵃt* (Fjolde) tallet 8 = rgsm.; *i gowə, i mowən ot daw, å freda ot daw, i gowə war ot daw* ɔ: igår for 8 dage siden (Søvind); *ida·w, igo·r, omå·n, o syńda åt daw; spar åt* i kortspil, *æn sywərå·t, æn åtəni·j* (D.) syv eller otte, otte eller ni; *ən syw ot, òt nic støcər, i otòs hæst* (Vens.); otte ål kaldes ved Risgårds Bredn. *„de do vel så ğan“*; det ottende barn kan kaldes Otte eller Otto (s. d.), Sgr. X. 174 ned. (Vens., Thy); tagen jeg otten for mig, da kommer mig guds underlige gerning i erindring, hvorledes han i syndflodens tid frelste Noah selv ottende, Gr. Gl. d. M. II. 311; i rimet om de tolv (s. d.) hellige ting: otte sjæle frelste gud udi arken, sts. II. 68, se fire, fem osv., jfr. i en græsk fortæll.: otte fødder har hummeren, Liebr. Volksk. 164; jfr. Aasen åtte, isl. átta.

ottedags, no. *otdas,* ubeton. *otəs* el. *utəs; èn otəsti,* en o— tid (Søvind); *ən åt das tij* (D.).

ottedagsværk, no. *otdasværk et* (Søvind s.) ur, som optrækkes hver 8de dag.

ottehjörne, no. = marekors (s. d.), en stjærne, som tegnes i ét træk med otte hjörner, se J. K. 323. 5 med afbildn., Hazel. III. 5.

ottekant, no. *otkańt æn* (Søvind s.) = rgsm.

ottekantet, to. *åtkańtərə* (D.); *otkańtət* (Søvind s.); *otkåńcərə* (Vens.) = rgsm.

ottemand, no. *åətmiń* flt. (Bradr.) vistnok over en stor del af Sønderj., hvor sognerådet består af 8 mænd, den alm. benævnelse for et medlem af samme: *jæn a di åətmiń;* se seksmænd, tolvmænd.

ottemandsdans, no. *otmańsdåńs æn* (Lild s.) en dans som i Vens. brugtes ved bondebryllupper, J. Saml. I. 314, Jyll. I. 373, melodien, se Berggreens Danske Folkesange³· nr. 256, se beskrivelsen af dansen i anm.; se ottetur.

ottende, talo. *òti* (Vens.); *åtən* (Hell. h.); *åtəń* (D., Lindk., Thy, Mors); *åtin* (Agger); *åtəń* (Søvind); *åđəń, årəń* (Plougstr.); *årəń* (Sundev.); *årəń* (Bradr.); *otəń* (Ang.); *ådən* (Fjolde) = rgsm., ordenstal; *hwær åtəs* el. *åtəndəs då* (Agger); *dæ òti sətæmər* (Vens.); i best. form: *åtəńdəsdawən, hwær åtəńdəs daw* (Søvind s.), se menneskets sidste tilstand.

ottendedel, no. *åtəńdijəl* el. *årəńdijəl* (D.); *òtidil i* (Vens.) = rgsm.; måske tiest: *æ åtəńpart* (D.); *haj skal ha i òtidil å de hilə;* brøken ¹/₈ læses sædv. *æn òtəndjèl* (Vens.).

otter, no. *otə et -rə* (Søvind s.) et kort med otte öjne.

otteskilling, no. *åtskeləŋ æn* (D.); *otsǩæləŋ æn* (Søvind s.); *otsǩèləŋ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

ottetal, no. *åttal æn* (D.); *ottal è* best. *-ə* el. *-t* flt. *-ər* (Vens.); *ottal et -ə* (Søvind) = rgsm.; vestj. en dans i form af et 8; *haj jik å skròw ottalər* (Vens.), slingrende, fra den ene side af vejen til den anden; når der er 3 ottetaller i årstallet, skal den sidste krig ende, ell. verden forgå, Kr. Sagn II. 341. 372, J. K. 423.

ottetur, no. *åttur æn* (vestj.) gldgs dans, se melodien Sgr. III. 81, jfr. ottemandsdans.

otting, no. *åtəŋ æn -ər* (D., nordslesv.); *åtəŋ et -ə* (Søvind s.); *òtəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); ¹/₈ af en tønde (D., nordslesv.), vistn. alm.: *i òtəŋ smör* (Vens.); ottendedelen af en helgård (V. Vedsted); alm. 4 ottinger = 1 gård, nogle steder hører dog flere, andre steder færre til en gård; 1 otting = 2 td. hartkorn; 10 ottinger = 1. plov, Aagaard, Törningl. s. 80; i Gånsager, Vestslesv. var der i byen 2 treottingsgårde, 7 toottingsgårde, 2 enottingsgårde el. ialt 22 ottinger; derefter var fællesmarken inddelt, hver treottingsgård havde i hvert „slag“ (tægt) 1¹/₂ ager, „en bred ager“ ɔ: en 6 skårs ager, en halvgård (ɔ: en toottingsgård)

havde „en ager“ ɔ: en 4 skårs ager; en enottingsgård havde kun „en ager„ i hvert andet „slag“; på Samsø har bønderne et eget gammelt jordmål, hvorefter de dele deres jord i fjerdinger, halve fjerdinger og ottinger; en gård udgör således sædvanlig 2, $1^1/_2$ el. 1 fjerdinger, og bønderne, som også fæster deres jord efter fjerdinger benævnes derefter en tofjerdingsmand, en halvanden-fjerdingsmand, en fjerdingsmand; i Nordby sogn er gårdene derimod blot delte i ottinger, se Mb. under otting, jfr. Sundbl.[2] s. 272.

ottingkar, no. *òtəŋkår è* best. *-ə* flt. *-kår* (Vens.) mål for $^1/_8$ skæppe.

Otto, no. *ǫt* (Lild s.) mandsnavn, jfr. Otti, Nielsen Navneb. gtysk Otto el. Oto; gåde og navnerim, se Pomm.Volksk. III. 152; jfr. otte.

otvat, bio. se påtværs.

otægt, no. se påtægt.

ov, og smstn. se af.

Ove, no. mandsnavn; navnerim: *Ow, hąj ski ən skòw lǫǹc nir i wò stòw* (Vens.).

oven, to. og smstn. se åben.

oven, fho. bio. *åwən* (D., vestj.); *uwn* (Vens.) = rgsm., mest bio. forbundet med et forholdsord; *hąj ær uwn sæŋ i de hè daw* (Vens.); *åwən sæŋə* (D.); *han kaň ału hål sæj åwən vaň* (vestslesv.); *hąj hòlə sæ uwn wòj* (Vens.) fig. ovenpå; *æ ət òwən gåt?* (Elsted) er det klart oventil? om vejret; *hon wa lem bəskit bådə får uwn å få nèən* (Vens.); *frå åwən aw* (D.); *ta no pènt uwn å!* (Vens.); *åwən får* (D.; Elst.); *hąj sa uwnfå mæ i skwòl; de stor uwnfår* i bogen (Vens.); *åwən frå* (D.); *hąj kam uwnfrå*, mest dog: *frå uwn* (Vens.); *åwən ij* (D.); *a fæk no brøstsokər uwn i cybə; hąj ræjə sǫnt uwn i òl teŋ* (Vens.) ɔ: udfører intet grundigt; *a fæk ə støc brøstsokər uwn i hąjlən* (sts.); *di jik uwn mæ hjæm* (Vens.) ɔ: ovenom (s. d.); *di jik uwn om å hjæm* (Vens.) ɔ: oppe gennem mark, over bakker istedetfor over eng el. mose; *òwən òm* (Søvind); *òwən òwə* (Elst.); *åwən öwər* (D.); *uwn øwər* (Lild); *dær heŋər i hæstskow uwn øwə smidöŋ* (Vens.); *åwən ǫ* (D.); *sæt buňən òwən å hærəmaňən* (Søvind); *di bowər uwnåpå; hąj ær uwnåpå no, da böŋ æ wòqsən* (Vens.); *no æ wi åwən ow əð* (Agger); *uwn əpo stòlpern* (Lild s.); *åwən te* (D.); *do ka jan sic uwnte åpå lòwtə, om skipən æ dær* (Vens.); *åwən uð* (D.); *de lèbər uwnuk å flaskən* (Vens.); *de gor uwnuk å· ham* (sts.) ɔ: han kaster op; *dè æ nèə vę å kǫq òwən ui òw skåstinən* (Søvind); jfr. Aasen ovan, isl. ofan; for-.

ovenbagt, tf. *uwnbaqt* (Vens.); *æ brø ær eț gåt åwənbaqt* (D.) når ovnens loft ej har været varmt nok; *brøjə æ waqt uwnbaqt* (Vens.).

ovenbukkende, bio. *åwənbokəň* (D., Lb., Andst, Nörup s., Snejbjærg, Faster); *unbokəň* (Velling s.); *uwnbakən* (Agger) uforvarende, uventet; *de kom åw- ǫ lisom jula·wtən o æ maň* (D.); *de hæə komə nåk nöj uwnbakən øwə jær* (Agger); *de kom öwəbokəň o mæ, æ mælbalk skøð, o mi kun ğor basəl* (Kolding egn).

ovending, no. se påvending.

ovenfuld, to. *åwənful* (vestj.) overfyldt; marken er ovenfuld af stene (Ang.).

ovenikjøbet, bio. = rgsm., *„hąj fèk uwn i cybæ lòwnəŋ åpå å se kwet å frij“*, Grb. 204. 32.

oven ind, bio. = rgsm.; *„de wa så dybt ènda, te wòňc jek uwn ęj è hans stòwəl“*, Grb. 134. 4.

ovenkulds, bio. *òwənkåls* (Søvind); i udtr. *kom åwənkòls ǫ* (Hvirring), komme bag på en; „di kam dem ligh owenkols åpo“, Jyd. I. 10. 2.

ovenvand, no. *åwənwaň de* (D.) regnvand, forsk. fra havvand el. vandfløde.

ovenvejrlag, no. *òwənvèjlə de* (Vejr.) vejret, i modsætning til føret forneden.

over, fho. *øwər* (Vens.); *ukər*, glds. (Torsl. s.); *ǫr* (Sindal, Vens.); *öwər* (Lem); *ør* (Stadil); *òwə* (Søvind); *öwər, øwər, òwər* (N. Jyll., Sønderj.); *ywər* (Fjolde); *öwər* (Mellemslesv.) — 1) op over, höjere end; *de nåj hijəl åp öwər æ hus; hun væjst ham öwər æ huwə; dær æ taq öwər æ stål; de æ ham öwər æ håň*, fig. det er over hans magt, han magter det ikke (D.); *dær æ maň öwər maň, mən Pe Nijəlsən i Væstəgor ær dær eŋən maň öwər* (vestj.) ordspr.; *skèlərica heŋər øwə döŋ, do ka sic cèrkən øwər di qjər huws; wòňc stu øwər æŋən* (Vens.); fig. *haň hæŋər òwə boqən fræ mowən å tè awtən* (Søvind); *vofå læfər æ har åwər æ bjerə mæ æ hal?* svar: *få dæň kaň iňt læf oňər æ bjerə* (Agterup). — 2) udover, henad overfladen af; *sijə uð*

öwər ålə œŋə, öwər œ haw; han håð œn ulən tråj uðən öwər œ skåwt; hen öwər œ gul; de œr öwər œ hijəl byj (D.) om et rygte f. eks.; *dœň komər snår öwər œ boň* (vestj.) om en hest; *a wa wu* (våd) *øwər hilə mej kråp; hon tu ə klèj øwə sæ* (Vens.). — **3)** tværs over, til den anden side af; *swöm, sæjl öwər œ o, sœt öwər œ grov* (D.); *haj sat øwər oən som en teŋ* (Vens.). — **4)** ud over grænsen af, mere end, om overstigen i mål, tal el. værd; *de œr öwər œn mil, œn snes; öwər jœn or sin; öwər tij dålər var, låňt öwər mœja* (D.); fig. *bar, bar, no œr I nåk øwə jœ sijəl! — wel I ha nòj håq!* (Agger) overstadig lystige; *go òwə strèqən* ɔ: gå for vidt; *bi òwə tiən;* bio. *tywər òwə,* så kreaturet når over skellet; *løv òwə,* flyde over; *haň œ tòw tòm òwə rœt* (Søvind s.) ɔ: holder sig særdeles rank; *wi hòr òwər ən hal mijl te cèrk; hon œr øwə tyw or; còt wèjə øwər ə puj; de œr øwə mèja; haj war hœn øwər ə or; de gor øwə min fåstaj å lòňc ej i præstis* (Vens.). — **5)** til opsyn med, el. bevogtning for; med magt el. rådighed over; *a vaqt öwər ham; han rai öwər de hijələ* (D.); *haj œr øwər òl di ajər* (Vens.). — **6)** i anledning af el. angående; *sörə, glę si, oňər si, klaw öwər; han tåw hans dø öwər ət; glœm de jœn öwər de aňt; öwər de·* (D., vestj.) fordi, *œ tör ek go jœnər åm œ awtən øwə de·, te di sœjər, te dœ gor spøqərij* (Agger); *haj tu hans døj øwər ə; haj baňc no øwər ə; do ka teŋk øwər ə; hons får ən wanjèlm prekə præsti øwər ida·? a glœmə de jœn øwə de òňc* (Vens.). — **7)** et par talemåder: *haj spraŋ åstè· øwər hu å hals; haj stèjlt øwər hans œj,* stejlede overende (Vens.). — **8)** bio. *do ka blyw œ nat öwər ve wås* (D.); *haj rœňc hilə bycən òwər* (Åby, Vens.) ɔ: gennem hele byen; *walkomən hèr or* (Sindal); *do ka by ham öwər te wås o drek œn kåp kafə* (D.); *œ må gør öwər å öwər få· dœ* (Valsb.) jeg må göre mit yderste for dig; *òwər ar Lym* (Lygom), *Lœk, Klisbøl* (Bradr.); *øwər œ Tyj, Saləŋ* (Mors); *brœk, slo, hoq öwər* (D.) istykker; *slò èn arm òwə* (Søvind); med et ordspil: *„de go nåk øwər!“* sagdes til manden, der havde brækket et ben: 1. det går nok i stykker, 2. det kommer sig nok; *„de œr øwər!“* klagede han ɔ: 1. i stykker, 2. jeg er rask (Vens.); ligeså: *slò èt lòə òwər å èt kwiňfålk* (Søvind) ɔ: 1. i stykker, 2. have samleje med; *dœj kuwl* (byge) *drywə snòt øwər; klep, skè, ryw, bry, saw no øwər* ɔ: i to dele; *de drywə nåk øwə mœ· ham* el. *få·r ham* ɔ: han forsömmer noget; *de œr eňc gon mœ øwər föri* ɔ: det er ikke indtruffet för for mig; *„de skal ha øwər ijè·n, lisəm præstis hakels“* tlm., anledningen: *i præst kam uk jej da å so åpå, de hans kòl skor hakəls, å di wa så mø gròw låŋ; så seə præsti: „jœj synəs, di hakəls œr wœl laŋə!“ „De jòr eňc no, fòr, få di skal ha øwər ijœ·n.“ „No, ja så kan di, min trow, blyw go“* (Vens.); jfr. Aasen, yver, isl. yfir; ovre, øvre, øverst, øvsing; se for-, oven-, uden-.

over-; m. h. t. smstn. *åwər-* og *öwər-* mærkes, at *åwər-* bruges tiest, hvor man har tænkt på modsætningen: øvre—nedre; ellers *öwər-*, såls. vestj. og vist alm.

overalt, bio. = rgsm.; *de œ jœns øwəral* (Agger); *öwəral* (D.); *to, dœm sicə mœ øwəròlc* (Vens.) dem ser man jo o.—.

overbegjøre, uo. *øwəbəjòr -bəjòr -bəjor -bəjor* (Vens.) svine til; *haj øwəbəjor òl teŋ; dœj, dœ wel eňc om mònəŋi swę, haj skal sœ om awtəŋi øwəbəjòr* ɔ: arbejde over ævne.

overbegrinne, uo. *åwərbəgriň* (Sall.); *òwəbəgriň* (Søvind; vestj.) udle; *di go it aň òwəbəgriňət mè* (Søvind) de bare lo mig ud.

overbeskide, uo. *øwəbəskij -skiər -skį -skit* (Vens.) tilsøle; *a wel øwəbəskij dœ, å de liq frå de òwəst å te de nèjəst* (Vens.); *èn skrœjə ujən kri œr il bèjə vaə eň å òwəbəski* (Søvind s.); *øwərbə-skit* (Lönb.) skidden helt over.

overbesy, uo. „æ studpudder øwerbesøjet mæ tow røh kallskinn“ Jyd. I. 87. 7 ɔ: med to røde kalveskind fastsyede helt over studepuderne.

overbevise, uo. *öwərbəvis* (D.); *øwə-bəwijs, -wijsər* el. *-wicsər, -wijst, wijst* el. *wicst* (Vens.) = rgsm.

overbid, no. *øwərbèð* (Lild); *øwər-beð et* (Horn. h.); *øwəbè è* (Vens.); *do hår møj øwərbèð* (Lild) siges, når overkæbens tænder går ud over underkæbens, jfr. gjeddekjæbet, overskjær.

overbjælke, no. *òwərbjœlk œn* (Mors)

bjælken, hvorpå hovedremmen hviler, i lader med udskud (s. d.), jfr. nederbjælke.

overbordende, no. *åwərborœň œn* (Agersk., Vejr., vestj., D.); *åwborœň* (Agger) den øverste bordende; *sər får œ å—* (Agersk.); jfr. Kr. V. 305, den fornemste plads, se bordende; jfr. neder-.

overbud, no. *öwərbåj œn* (D.) = rgsm., ved auktion.

overbunds, bio. i udtr. *han kam öwərbuňs å wås* (vestslesv.) = ovenbukkende.

overbyde, uo. *øwəbyj -byjər -bø -bø* (Vens.); *òwəby* (Søvind s.) = rgsm.

overbygget, bio. *òwərbøqə söwnə* (Vens.) overmåde; *øwərbøqəð ful* (Thy); *han œ så øwərbøqəð, te han ka et mijər* (Mors) ɔ: fuld.

overbænk, no. *åwərbœŋk œn* (Thy) bænken for overbordenden.

overbærende, tf. *öwərbœrəň* (D.) = rgsm.

overdarret, to. *åwərdarə* (Lem v. Rkb.) overstadig lystig, se overkyt.

overdel, no. *åwərdijəl œn* (D.); *òwədel œn* (Søvind s.) = rgsm.

overdrev, no. i udtr. som: *de blöw te œn öwərdröw få wås io·r* (Lindk.) ɔ: det drev over; tiden gik forbi, uden at det skete.

overdreven, bio. *öwərdröwən* (D.); *så möj ö— guwə*, overmåde; *„de ər öwərdröwən!“ så Kjæstən, da køsət di hiň* (D.); *de œr eňc så øwədrèwən mø; de œr øwədrèwənt* (Vens.).

overdrive, uo. *øwədryw -drywər -drèw -drèwə* (Vens.) = rgsm.

overdrivelse, no. *òwədrywəls œn* (Søvind) = rgsm.

overdrukken, to. *öwərdråkən* (D.) overmåde drukken.

overduftet, tf. *øwərdåwtə* (Mors) overstøvet (af mel), se duft.

overdug, no. *öwərduk œn -ər* (Bradr.); *öwərduq œn* (D.) sjal, törklæde til at tage over sig; jfr. selop-, slængklud.

overdyne, no. *åwərdyn œn -dynər* (D., Bradr.); *òwədy·jn œn* best. *-dyn* flt. *-dy·jnər* (Vens.); *òwədyən œn -djènə* (Elsted) = rgsm., jfr. nederdyne.

overdör, no. *òwədör œn* (Vens.); *òwərdar œn* (Mors, Thy); *åwərdör œn -dör* (Agersk.) den øverste af de to halvdöre; jfr. neder-

overdöring, no. *åwərdarəŋ œn* (vestj.) det stykke af dörkarmen, som ligger på tværs øverst, jfr. döring, dörtræ.

1. overende, uo. *øwərœj -ər -œňc -œňc* (Vens.); *åwərœn* (Rand.) overkomme; *a ka it åwərœn ət* (Randers).

2. overende, no. *å·wərœň œn* (D., vestj.); *òwərèn œn* (Søvind); *åwərœj i* (Vens.). — 1) = rgsm.; *œ åwərœň å œ buwər* (D.). — 2) bio. *han såt si öwərœ·ň i œ sœŋ* (D.) = rgsm.

overens, bio. *òwəjèns* (Søvind s.); *øwəjœns* (Vens.); i udtr. *vi œ komən öwərjœ·ns om ət* (D., vestj.); *„di kam øwəjèns om“*, Grb. 175. 2; *di ka eňc gåt kom øwəjœns* (Vens.) = rgsm., enes om.

overfald, no. *öwərfål œn* (D.); *øwəfal è* best. *-falc* (Vens.) = rgsm.

overfalde, uo.
øwəfal -falər -falc -falc (Vens.);
öwərfål (D., vestj.);
öwərfol ft. *-folt* (Bradr.)
= rgsm.

overfaldende, no. *œn öwərfåləň œl* el. *waň* (D.) en voldsom og pludselig regnbyge; *han kom ham öwərfoləň å* (Bradr.) han greb ham på fersk gerning, jfr. ovenbukkende, -bunds.

overfare, uo. *øwərfår* (Mors, Thy); *dœr œ møj å ø—*, meget at overkomme.

overfart, no. *öwərfårt œn* (D., vestj.); *øwəfòrt œn* (Vens.) = rgsm.; en åben markvej (Ang.), jfr. gade.

overfejning, no. *øwərfèjnəŋ de* (Vejr.); *öwərfœjnəŋ de* (D., Mds. h., Agersk.) strå og aks, som fejes bort fra det tærskede korn på loen, når halmen er opryddet og borttaget; de stumper af strå og aks, som kommer ovenpå, når man sælder (s. d.).

overfjerding, no. se nederfjerding.

overflod, no. *òwəfloi œn* (Søvind s.) = rgsm.; *di hòr eňc no øwəflò å no* (Vens.).

overflødig, to. = rgsm.; *de œ öwərflørə lisom Tæstən Hæjnsəns bøtlåq* (Branderup) sagtens ordspil: 1. = rgsm., 2. som flyder ovenpå.

overfodret, tf. *öwərfuwərət* (Lindk.) fodret for stærk.

overfor, bio. = rgsm.; *liq öwərfår o dœň aňən sij o œ vœj* (D.).

overfuse, uo.
öwərfus -fus -fust -fust (D.);
øwəfuws -fuwsər -fuwst -fuwst (Vens.)

= rgsm.; *a hòl̃ər eňc å· å kom dẹrhæn å blyw øw̱əfuw̱st å dæ̨j bəskit cæləŋ* (Vens.).

overfylde, uo. *òwəfyl̥* (Søvind s.) = rgsm.

overføde, uo. *øw̱əfø̱ -ər -fòj -fòj* (Vens.) = rgsm.; *wi kaňc øw̱əfø̱ òl̥ di hø̱r, wi hòr ijo̱·r;* men også: *fø dæm øwər.*

overgaldre, uo. *æwərgal̥ər -ər -ət* (Andst) overfare en mark på en uordentlig måde, så man hist og her tager noget, se galdre.

overgang, no. *öw̱ərgåŋ æn* (D.); *øw̱əgåŋ i* best. *-i* (Vens.); *òwəgòŋ æn* (Søvind) et sted, hvor man går over en grøft, bæk el. lign.; fig. *„de wa æn slem öw̱əgoŋ!“ så̱ æ ræw, da taw̱ di hans bæl̥ə* (Skanderb.); *òwəgòŋ* (Elst.).

overgangs-uld, no. *öw̱ərgåŋsul̥ de* (D.) kaldes uld, som fåret har gået året rundt med, når det kun klippes én gang om året.

overgedank, no. *öw̱ərgedaŋk* el. *-gidaŋk* (Malt, Andst); *øw̱əgidaňt* (Agger) overskud, tilgift; *han fæk æn skip te ö—* (Malt); *a hå̱r eŋən teŋ te øw̱əgidaňt* (Agger) ɔ: at give bort.

overgive, uo. *øw̱əji -jijər -ga -jij* (Vens.) = rgsm.

overgiven, tf. *öw̱ərgiən* (D.) — 1) overfedet, overfodret, jfr. forgiven; også: *öw̱ərgin ful̥* (Lindk.) overstadig beruset. — 2) *øw̱əjij* (Vens.) lystig = rgsm. — 3) træt, mat, syg; *å̱, hun æ rœn øw̱əgijn* (Agger).

overgramset, tf. *öw̱ərgram̱sət* (Malt) taget på usömmelig, om kvinder f. eks.

overgro, uo. *òwəgròw̱* (Søvind) = rgsm.

overgydig, to. *òw̱əgydiq* (Røgen); *æn ò— knèjt,* overmodig.

overgå, uo. de kunde ikke overgå hende, Kr. VIII. 259 ɔ: overbevise for retten; også = rgsm.

overgår, bio. *öw̱ərgo̱r* (D., Sem); *øw̱ərguər* (Vejr.); *öw̱əgår* (Sundev.) = rgsm., dagen för igår.

overhaling, no. *öw̱ərhå̱ləŋ æn* (D.); *öw̱ərhal̥əŋ æn* (Malt); *øw̱ərhò̱ləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *fo̱ æn ö—,* en skarp irettesættelse; *lòfoən ku så møj lèt stek pijbən ę̨j è ən ruw å ji dèm i gu øwərhòləŋ,* Grb. 13. 21, talen er om piben på en sprøjteslange, altså: gennembløde dem ordentlig; *de skal ha i læt øw̱ərhò̱ləŋ* (Vens.) en overfladisk behandling; jfr. bælg 1, grovfil; 2. male.

overhalmet, tf. *öw̱ərhal̥mət* (D., Malt) overstrøet med halm.

overhjaske, uo. *øw̱ərjask -ər -ət* (Branderup, D.) = rgsm.; også om kreaturer, se overhjavse.

overhjavse, uo. *öw̱ərhjaw̱s* (Lem v. Rkb.) overfare, nedtræde om græssende kreaturer.

overhobe, bio. *byq̨ə æ gåt ijo̱·r øwərho̱·b̄* (Vens.) over det hele, allevegne.

overholde, uo. *öw̱ərhål̥* (D.) = rgsm.; *de blöw ęt öw̱ərhål̥t.*

overhoved, bio. se bukke 4.

overhæfle, *øw̱ərhæfəl* (Vejrum) = overfuse, se overhövle.

overhæng, no. *öw̱ərhæŋ æn* (D.); *øw̱ərhæŋ* (Agger); *øw̱ərhæŋ* el. *øw̱ərheŋ* (vestj.); *øw̱ərheŋ è* (Vens.) = rgsm.; *læ ås no wè fric fò øwəheŋ å gaməl sjeniliər* (kavajer) *å stöw̱lskaw̱t,* Sgr. XII. 138. 336 (Vens.?), der er sagtens et ordspil mellem overhæng (ting, som man hænger over sig) og chenille..

overhænge, uo. *öw̱ərhæŋ* (D.); *øw̱ərhæŋ* (Vejr.) = rgsm., *öw̱ərhæň* tf.

overhöje, bio. i udtr. som: *sæt æn ståŋ öwərhy·w̱* (Lindk.) rejse en stang overende.

overhøre, uo. *öw̱ərhø̱r* (vestj.) examinere; *han ær øw̱ərhøt* (Horn. h.); fig.: *di hå̱r ju så møj å öw̱ərhø̱r mæ gy,* Kr. IX. 190. 24 (Fjends h.) de havde så meget at overhøre med gødning, siges, når det kniber med at få gødningen til at slå til; *a sò ə nåk te· ham, mən haj hò wesnåk øw̱ərhøt ə* (Vens.); se overhøvede.

overhøring, no. *øw̱ərhø̱rəŋ æn* (Horn. h.); *öw̱ərhørəŋ æn* (Vor h.) börnenes overhøring på kirkegulvet, jfr. Kr. VIII. 95. 180; *æ ba̱r æ te øw̱ərhø̱rəŋ* (Agger) se Eftersl. 75. 53.

overhøvede, uo. *øw̱ərhø̱ -ər -hòt -hòt* (Vens.) overfare, om græssende kreaturer; *no hò cyən øw̱ərhòt markən tow̱ gåŋ* ell. *cyən hòr høt bo̱rən øwər ję̨j gåŋ;* se overhøre.

overhøvle, uo. overfuse en på en plump måde, Mb., eft. Outz. Sønderj.; jfr. overhæfle.

overhånd, no. = rgsm.; *de tò rèn øwərhąj får ham* (Vens.); *øwəhọn̄ æn* (Søvind).

overhånds, bio. = rgsm.; *å, hąj ær eǹc så mø øwərhąjs stærk* (Vens.).

overilders, no. *òwərils è* (Vens.) køkken, vist glds.

overings, to. i udtr. *öwərəŋs fọr* (Sydsams); *ewərəŋs f—* (N. Sams) ɔ: overårings, fjorgammelt får.

overkalke, uo.
øwəkalk -ər -ə -ə (Vens.);
öwərkalk -ər -ət -ət (D., vestj.)
= rgsm.; mest om den ubehændige: *hąj øwəkalkər òl teŋ å sæ sil mæ*, ellers *kalk* (Vens.).

overkammer, no. de kom til at ligge oppe på et overkammer om natten, Kr. VI. 131, VII. 186 ɔ: et kammer ovenpå.

overkarte, no. *åwərkår æn -ər* (D.) den øverste karte, se nederkarte.

overkast, to. *de æ da è gromə wẹr, de æ nèstən hilt øwəkåst; werə æ rèn øwəkåst* (Vens.) om forrygende uvejr; *øwəkåst wẹr* el. *ræjfòq* (Vens.); *øwərkåst wæjlə*, (Mors; Agger; Vejr.) jfr. nederkast.

overkjole, no. *øwəcòwl i -er* (Vens.); *òwəkòwəl æn* (Søvind) *öwərkåwl æn* (D. vestsl.) *öwəkywl æn -ə* (Sundev.) overfrakke.

overkjæbe, no. *åwəkæb æn -ər* (Agger) = rgsm.

overkjøren, no. *öwərkyjərən æn* (D.) overkørsel, bro; dog også *öwərkørsəl* (D.) *òwəkòsəl æn* (Søvind, Elst.).

overkjørt, tf. *æ hæst ær öwərkọr i æ kuwəðər, æ knæər* (Lindk.) har ved overanstrengelse med kørsel fået koder, knæer skadet; *han æ øwəkowr* (Agger), overstadig fuld; *æ præst blew så æwəkọr, te han taft ål æ kondəvi·tər* (Vejen), overrasket, betagen.

overkline, uo. *øwəklijn -ər -t -t* (Vens.) = rgsm., mest om den ubehændige, se overkalke.

overklistre, no. *øwəklistər* uböjel. (Vens.) besmöre med klister el. andre bløde stoffer; *hąj øwəklistər hans klèər mæ òlc de, hąj komə te*, se overkline.

overklud, no. *öwərkluð æn* (D.) *öwərklur -et* (Agersk.) et uldent sjal, större törklæde til at tage over skuldre og bryst; kastetörklæde.

overklædt, tf. betrukken; *i øwəklèj knap* (Vens.)

overknaske uo. *öwerknask* (Andst) i flm. *han öwərknaskər* el. *-gnaskər ət, lisom fan̄ən ġor ve Ran̄bøl dæjn*, gnave rundt om på; se omgnaske.

overkomme, uo. *øwəkom -komər -kam -komən* (Vens.) *öwərkom* (D.) *òwəkom* (Søvind s.) = rgsm.; *hąj ka nåk øwəkom å klø sæ, nè luksən biər ham* (Vens.), om den luddovne.

overkommen, tf. *øwərkomən* (Holstebro), træt, jfr. tilkommen; han var så overkommen af gangen, at — Kr. IV. 284.

overkop, no. *åwəkåp i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) flt. *-kåpər* (D. vestj.) *öwəkåp et -ə* (Sundev.) = rgsm.

overkors, bio. = rgsm.; *knyw å gafəl lộ øwəkå·s, de bətyjə liq* (Vens.).

overkovs, no. *òwəkòwsən* best. (Søvind s.) spøgende *te òwəkòwsən òw hans hộəj han hålt sộn di töl kutijə* (Silkeb.), ɔ: til issen af hans hoved, jfr. kovs.

overkrop, no. *åwərkråp æn* (D.), *òwəkråp æn* (Søvind), *òwəkråp i* best. *-i* flt. *-kråp* (Vens.) = rgsm.

overkræmmer, no. *åwəkræmər* (Agger), den saltede silds ryg, se nederkræmmer.

overkyt to. *öwər-* el. *åwərkyt* (Lem v. Rkb.), overstadig lystig, jf. overdarret.

overlade, uo. *öwərlåð -låðər -lat -lat* (D.), = rgsm.; forblommet tale: han kom til „Fald“, för han kom til „Overlade“, stedsnavne: Faldgårde; Overlade en landsby, begge ved Løgstør, vel ordspil med: overladet ɔ: overlæsset.

overladet, tf. *øwəlæt* (Agger), overhældt; se 4 lade.

overlag, no. *øwəlaw è* best. *-ə* (Vens.), det øverste tag.

overlagen, no. *åwərlaqən æn* (D.), = rgsm.

overlagt, tf. = rgsm.; *æn æwərlæjən læwn* (Vejen).

overlast, no. *öwərlast* (D.) = rgsm.; *dræŋi skal eǹc kom te å lij no øwəlast te wòt, de ęjstọr a får* (Vens.).

overlegen, to. *öwərlẹqən* (D.), *öwərlèjən* (Varde), = rgsm.; bio. han går ind mellem de andre, og der var mange overlegent skjönne knøse, Kr. V. 93.

overleve, uo. *öwərlöw -ər -ət* (D.), = rgsm.

overlig, bio. *åwlə, åwərlə* (D. vestj. Agersk.), *òwlə* (Vejr., Vens., Mors), *öwlə*,

awlə (Angel.), höjt oppe; altfor höjt oppe; *han æ krøvən så òwərlə åp, som han ka kom,* (vestj.); *stjèn lǫ så òwlə, de plòwi ku nǫ i* (Vens.), *de leqər wal òwlə* (Lb.); *wår Hær sejər òwlə, mæn sijər næjlə* (vestj.); *æ væjr gor nåk åwərlə om* (D.) ɔ: bevæger sig fra nord til syd; *æ væjr krempər òwlə* (Holmsl.) ɔ: går fra nordvest østlig, jfr. vind.

overlige-fag, no. *òwlə fåq* flt. (vestj.) = hjåldfag (s. d.), forsk. fra jordlagte-fag.

overliv, no. *òwlyw, òwəlyw è* best. *-lywə* (Vens.), den øverste del af en mandskjole, som ved en syning forbindes med skøderne; kvindekjolen består af overliv (= tröje) og skørt.

overlods, to. *øwələs* (Mors, vestj.); *øwløs* (Thy.), hvad der bliver tilovers, når der tælles par om par; overflødig, *æn ø- kål, höwəd; dær æ så möj øwləs snak ve ham* (vestj.), tåbelig snak; også: hvad der går ud over rimelige grænser, (Sall.); se lod.

overluske, uo. *öwərlusk -ər -ət* (D.), overliste.

overlæbe, no. *åwərlep æn* (D.), *òwəlèp æn* (Søvind s.), *òwəlep i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.).

overlæder, no. *åwərlæjər de* (D.), *òwəlèjə de* (Søvind.), *òwəleər de* best. *-ə* (Vens.). = rgsm.

overlæg, no. *öwərleq æn* (D. vestj.). — 1) = rgsm. — 2) *øwəleq è* (Vens.) et tilbageböjet stykke f. eks. på en frakke.

overlæs, no. *åwərlas æn* (D. vestj.), höjt læs af sæd el. hø; *æ hæst æ ræj får å-.*

overlæsset, tf. = rgsm.; *hąj æ rèn øwəlèst* (Vens.) ɔ: har formeget at bære.

overløb, no. *öwərlåv* (Lindk.), løb af vand f. eks. over en vej.

overløben, to. *øwəlèbən* (Vens.) = overløbsk.

overløber, no. *øwərlævər æn* (Lb.), bommen på væverstolen, hvorom trendegarnet oprulles, jfr. underløber.

overløbsk, to. *öwərløwsk* (Viborg), om en ko, der ikke er bleven med kalv, jfr. gjælko.

overmagt, no. *øwərmac æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; nyt ord, jfr. mon.

overmand, no. *öwərmań* (D.), *øwəmąj i* (Vens.) = rgsm.; *de ka nåk vær, han tråf hans ö-* (D.); *„får hon ha nåk tò hær øwəmąj får hèj"* Grb. 163. 20 hun havde taget sin overmand for hænde ɔ: indladt sig på mere, end hun kunde magte; se krybe; *hąj æ mej øwəmąj måna law* (Vens.).

overmande, uo. *øwəmąj -er -mańc -mańc* (Vens.) = rgsm.

overmod, no. *öwərmuwəð* (D.) = rgm.

overmoden, to. = rgsm.; *kunt æ we å wèr øwəmunt* (Vens.), se faldmoden.

overmodighed, no. i ordspr. *øwərmoðəhijəð fǫr øwərmoðə æń* (vestj.), overmod får ende som det passer sig for overmod.

overmorgen, no. *öwərmån* (D.); *ywəmår* (Agger.), *øwərmǫn* (Vens.), *öwərmuən* (Støvr.); *òwəmowən* (Søvind.), *öwərmån* (Nordslesv.) = rgsm. *øwərmån ær æn uves daw,* (vestj.); en ubegribelig dag, Kk. ordspr. 130. 41.

overmund, no. *åwərmoń æn* (D.), overkæbe på hesten.

overmåde, bio. *öwərmåðə* (D.), *öwərmarə* (Agersk.), *ywər æ mat* (Fjolde.) = rgsm.; også to. *så möj æn öwərmåðə gǫr, mań* (Varde.) fortrinlig; også kan høres: *dæń öwərmåðiqstə dræŋ, do ka fǫ* (sts.); den ypperligste.

overmål, no. *öwərmǫl æn* (D.), *øwərmǫl æn* (Thy.), *øwəmǫl è* best. *-t* (Vens.) = rgsm.; *hurən vil ər ha gǫən, hwis de håj komən te øwəmols tål?* (vestj.) ɔ: hvis det var rygtedes.

overnappet, tf. *öwərnapət* (vestj.), nappet over hele kroppen, jfr. ond 3.

overnatte, uo. *öwərnat* (D.) = rgsm.

overnaturlig, to. = rgsm.; *de wa jænteŋ øwənatuwrlə, di sǫ dæj awtən* (Vens.).

overnimstret, tf. *öwənemstrət* (Røgen s.), sminket, stærkt oppudset.

overpas, no. *a blöw trakti·jərət öwərpas* (Malt.), ɔ: overmåde.

overpisse, uo. *øwəpes -pesər -pest -pest* (Vens.) = rgsm.; om småbörn: *de hòr øwəpest òl teŋ.*

overpustet, to. *öwərpust* (vestslesv.), åndeløs, jfr. åndepustende.

overraske, uo. *öwərrask* (D.) = rgsm.

overringe, no. *åwərreŋ* el. *-riń* (D. vestj.), *åwerrin æn* (Fanø); *åwərreŋ* (Agger.), den øverste skorpe på brødet; *òwərreŋ i* best. *-i* (Vens.) se nederringe.

overrøven, no. *øwər-æ-röw* (Agger),

kortspil, spilles af 6 mand, to og to, de tre er makkere.

-overs, bio. se til-.

overse, uo. *öwərsijə* tf. *-sjæt* (Andst vistn. alm.), *øwəsic* (Vens.), om den legemlige el. åndelige tilstand, som mennesker el. dyr kommer i, når onde öjnes blik har truffet dem; *han æ hijəl öwərsjæt* (Andst), når han er betaget af elskov til en pige, som ikke er ham værd, el. når han absolut ikke vil lade sig råde; den kloge mand i Farsø er så udmærket til at kurere folks grise, når de er blevne „oversete“. Så kommer hårene på dem til at vende til den forkerte side, og de skriger og tager på uafladelig, og så kan de æde alt hvad man hælder for dem, men bliver alligevel aldrig stillede tilfreds. Kr. VI. 159. 226.; engelsk syge kommer, når barnet er „overset“ af onde folk; . . . når „en kat (s. d.) svinges“ over vuggen, kan onde öjne ikke „overse“ barnet og det kan ikke i nogen måde blive forgjort. sts. 255. 30. 31.; „når en barn er „oversit“ af en skaren: da piser moderen udi sin höyre skov og lader barnet drike 3 torsdags morgener, så trives det“, sts. 364. 100.; jfr. Sgr. IV. 55. 63. J. Saml.[3] I. 53; — overdreven lystig (Bj. h.) Mb.; på htsk. berufen, beschreien, eng. „be overlooked“, se Hardwick s. 119, Garnett Women I. 149, Ch. Notes 82. 130; se Wuttke; rose uo., öje.

overside, no. *åwərsijæn* (D.) = rgsm.

overskal, no. *åwskal (!) æn* (Agger) = overringe.

overskjorte, no. *öwəskywt æn* (Sundev.), *öwərskort æn -ər* (vestslesv.), bluse.

overskjæfting, no. se skjæfting.

overskjæg, no. *òwəskeq è* best. *-ə* (Vens.). *öwərskek de* (Agersk.), *åwərskek de* (D.), *òwəskæq et* (Søvind s.), skæg over munden; *òwəskèq å brelə, de æ de dæ drelə* (Skanderb.).

overskjælde, uo. *øwəskèl -ər -c -c* (Vens.) = rgsm.; *hąj blòw så mø lit øwəskèlc.*

overskjære, uo. teknisk udtryk om farverens arbejde; *wæməlt skal øwəskèrəs; få no wæməl øwəskor* (Vens.).

overskjødet, tf. *òwəskøət mæ ə* (Sams), besværet af.

overskjövr, no. *öwərsköwər* (D.) overbid jfr. gjeddekjæbet, underskjær.

overskrald, no. *øwərskral* (vestj.) el. *øwərslaw*, svingning af plejlvollen således, at når venstre hånd er forrest, svinges den til höjre, når höjre hånd er forrest, til venstre; Tyskerne slår over- Jyderne derimod ikke, de svinger til höjre el. venstre, eftersom höjre el. venstre hånd er forrest, jfr. kvindeside, øreslag, øreskrald.

overskrift, no. *öwərskröwt æn* (D.) = rgsm.

overskrævs, bio. *öwərskrö·ws* (D.), *òwəskræ·ws* (Søvind s.) = rgsm.; *hañ sai òwəskræ·ws på husmønən* (Søvind).

overskud, no. *öwərskåð æn* (D.), *øwəskåð æn* (Agger), *òwəskåj et* (Søvind), *øwəskò è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

overskulme, uo. beglo, overglo, (Vejle), Mb.

overslag, no. — 1) *öslə æn* (Lb.), *öwsəl æn* (D.), *öwərslaw et -slawər* (Agersk. Bradr.), det stykke jærn, der slås over hammelstokken og hvorved denne fæstes med en bolt til stjærten. — 2) = rgsm. f. eks. overslag over indtægter og udgifter; *øwəslaw è* best. *-ə* (Vens.). — 3) *òwəslaw è* (Vens.), *òwəslå* (Thy), *òwəslæ* (Sall.), det øverste, vandrette stykke af dörkarmen, jfr. nederslag. — 4) se overskrald.

overslagbord, no. *òwəslabər æn* (Thy), det øverste stykke af rammen, der omslutter „rørene“ på slagbordet, se væVel.

overslagklud, no. *öwəslawsklur et* (Agersk.), *öwəslakluð æn* (D.), kastetörklæde; stort, uldent sjal, kaldes også: *øwəslåkle æn* (Lb.).

overslængklud, no. *öwərslæŋkluð æn* (D.) = overslagklud.

overslå, uo. *øwəslo -r -slow -slawə* (Vens.) = rgsm.; *a blòw så slem* (flov), *som di ku ha øwəslawə mæ mæ wòj.*

oversmöre, uo. *òwəsmø* (Søvind), *øwəsmør -smør, -smur* el. *-smor, -smur* (Vens.) = rgsm.

oversnakke, uo. *öwərsnak -ər -ət* (D.), forhandle ved samtale; *vi ska ha dæñ sak öwəsnakə* (Sundev.; D.); det oversnakker hun ham også til, Kr. VII. 303, overtale.

oversnøfle, uo. *öwərsnøfəl* (D.), overfuse; *skal a· seð hær o blyw öwərsnøfəl a dæj!*

oversop, no. *øwəsop de* (Mors.),

øwəsøv de (Thy), aks, avner, alt hvad der rives af det tærskede korn på loen, efterat halmen er skaffet tilside; jfr. hælmte.

oversprutte, uo. „de hije kalk, de øwesprnttet den hæ pen kjowl“ Jyd. I. 80. 2, overstænkede.

overspræengt, tf. *öwərspræň* (D.), forstrakt, om ledemod og lemmer; anstrengt over evne ved arbejde.

oversprøjte, uo. *öwərspröjt* (D.) = rgsm.

overst, to. se øverst.

overstaldet, tf. *öwərstålət* (vestj.), om heste, der har gået forlænge uden at „stalde“; som råd føres de ind i en fåresti jfr. Amins. V. 109. ad.

oversten, no. *òwəstijən æn* (Thy), den øverste kværnsten.

overstentet, tf. *öwəstiňt* (Tåning), overstænket, se oversprutte.

overstilt, bio. *öwərstilt* (D.); *åwərstil* (Lem. v. Rkb.), *øwəstil* (Søvind s.); *øwəstelt* (Vens.), overvættes; *så möj ö- sølə.*

overstrege, uo. *öwərstræq -ər -stræqt* (D.). = rgsm.

overstrengt, to. *öwərstræň* (D.), overanstrengt.

overstue, no. *åwəstow æn* (Bj. h.), *òwəstòw æn* (Vens. mest fl. *òwəstòwər* i bet.: anden etage) storstue; „det fineste rum, hvor familiens værdisager, linned, klædningsstykker o. lign., var gemte, „klæhkiester“ og „drowkiester“, J. Saml. [3] I. 94 (Mols); *òwəstòwən* best. (Hors.); *òwərstòw æn -ər* (Lild s.) et værelse på loftet, sjældent i de gamle huse; *de æ så fijn i rålən, dær ær òwəstòwər* (Torsl. s.) ɔ: det er et toetages hus.

overstukken, tf. *öwəstokən* (D.), stukken over hele kroppen.

overstyr, no. *öwərsty·r* (D.); *øwsty·jr* (Agger), *øwəsty·jr* (Vens.), *ywərsty·r* (Fjolde.) = rgsm. *sæt öw-, de gor öw- få· dəm* (D.); *flej* el. *sæt ywərsty·r* (Fjolde.).

overstænke, uo. *öwərstæŋk* tf. *-stæňt* (D.) = rgsm., se oversprutte, -stente.

overstå, uo.
øwəsto -r, -stu el. *stow, -stoə* og *-stoən* (Vens.),
öwərsto tf. *-staňən* (D.),
òwəsto (Søvind)
= rgsm.; „neh hon hoj dæ hie øwestont“, Tkjær. II. 11, når hun havde dette her overstået.

oversået, tf. = rgsm., *de sir uwð såm hawboň war øwərsoəð mæ stjanər lisåm heməl* (Lild s.); *haj æ som haj war øwesoə mæ jøər* (Vens.).

overtag, no. *øwətaq è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm., overmagt.

overtage, uo. *øwəta -tòr, -tu* el. *-tow, tò* (Vens.) = rgsm.; *haj hòr øwətò dæ nan hans arbec.*

overtagen, to. *öwərtæjən* (Agersk.), overvættes; *de æ reqtə reňt ö-, som æ har uňt i min tæň.*

overtal, no. et udtr. fra pottehandelen; „alle de potter, der er större end „ettals“ (s. d.) kaldes „overtals“ og sælges ikke talvis, men enkeltvis“, Nyrop Dsk. Pottemageri s. 14.

overtale, uo. *öwərtål -tal -tål -tål* (D.) = rgsm.

overtang, no. *òwərtåŋ* itk. (N. Sams.), træskoens overstykke.

overtelle, no. fl. *åwətæl* (Agger, Lb.), kantreb af tyndt reb foroven på sildevåddet, hvortil korkstykker er fastgjorte som flydere, J. Saml. VIII. 169.

overtellerevl, no. garnstrimmel, som på vådgarnet er fastgjort til overtellen.

overtog, no. *öwərtåq æn* (Malt), — 1) overgang; *de ær æ føst ö- atər æ mærqəl,* (Lindk.), den første omgang i jordens drift efter at den er merglet; *„de æ kon et öwərtåq!“ soi han æ röw, di flåi æ bælə öwər æ grər d· ham,* (N. Skov); — 2) „smejen to øwetågget o en pehn høwajte kågh, Gillsj. s. 39, overdelen, *æn bånløs træskòw urən øwətåq,* ɔ: overstykke, er en unyttig ting (Elsted) — 3) forhud, præputium (M. Slesv.), se Mb. under øvertog.

overtraden, tf. *øwətrajən* (Mors, Agger), ɔ: overtrådt; balstyrig; *de wa ræn øwətrajən* el. *-tròjən* (Mors), overdrevet; *de rænt, te de wa ø-* (sts.), så det var overvættes; *ø- ful,* overmåde beruset; overgiven, fjasevorn Mb. (Mds. h.).

overtrinet, tf.; udr. *hun ær öwərtriň i ət* (D. vestslesv.) ɔ: går ud over det jævne mål i noget: vigtighed, stolthed.

overtro, no. *öwərtròw æn* (D.), *øwətrow* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

overtroisk, to. *øwətrowisk* el. *-trowəsk* (Vens.) = rgsm.

overtræder, no. overmand; „det er

en villele mand, men jeg kender endda en der er hans o-“ (Mds. h.) Mb.

overtræk, no. *øwətræk è* best. *-ə* (Vens.), *öwərtræk æn* (D.), betræk til stol, dyner.

overtrække, uo. *øwətræk -ər -trak -trokən* (Vens.) = rgsm.

overtvært, bio. *öwərtwa·t* (D.), *øwətwat* (Vens.) = rgsm.; også: *a tæn̄t o o bræk ət öwərtwæ·r* (D.), ɔ: afbryde et arbejde og begynde med andet; *han̄ tə̀ə sè ət øwətwa·t* (Søvind), ɔ: tager en rask beslutning og gör det; *hạj tə̀r øwətwat, hons mæ byjər ham*, ɔ: han er ikke kræsen; *hạj stor en̄c å sicər åpå arbecə, hạj tə̀r ə øwətwa·t, hons mæ sætər ham te*, ɔ: udretter alt forefaldende arbejde med frisk mod (Vens.).

overværendes, bio. *øwəwèriəs* i rask tale: *øwəwèris* (Brønderslev, Sydvens.), *ọrwæriəs* (Nord- og Østvens.), tilstede, nærværende; *a wel hèlst wær øwəwèriəs mæ, nè de ska go få· sæ*, jeg vil helst være tilstede, når det skal ske.

overvættes, bio. = rgsm.; *de ær en̄c så øwəwætəs mø* (Vens.).

overvågen, to. *øwəwoqən* (Vens.), let sovende, som let vågner.

overvåget, tf. *øwərowqət* (vestj.), *öwərvaqt* (Lindk.), udvåget, udmattet af vågen; jfr. hvad formen angår: våge, våd, vugge.

overys (?), no. i udtrykket: *ær ə i òwərys hèlər i nèjərys?* (Vens.), ɔ: hankön el. hunkön.

overåndet, to. *öwərån̄ət* (D., vestj.), forpustet; *han lijəv* (løb), *te han wå hijəl ö-*.

overårs, to. *öwərårs* (Ang., vestslesv.), fjorgammel; o- rug, en o- so, (Ang.); *öwərårs ul̥* (vestslesv.).

ovle, to. bio. Mb. el. „awle“; et ord hvormed man udtrykker, at noget ved sin störrelse er ubehageligt, el. at det er overdreven stort; en oule stor el. en stor oule, hund Mb., efter Outz. (Sønderj.); jfr. Aasen ovlege, overmåde, i meget höj grad.

ovn, no. se avn.

ovn, no. *dwn æn dwn* (D., Andst, Sem.), *òwn æn òwn* (Vejr., Lemvig, Løgst., Års h., Røgen, Skanderb.), *uwn æn un* (Mors, Lild s.), *ọn æn ọn* (Thy); *own æn* flt. *own* (Agger), *own æn own* (S. Sall.), *uwn i* best. *un* flt. *uwn* best. *un* (Vens. Alstrup), *uwən* best. *on* flt. *uwən* best. *on* (Sæby), *uən i* (Samsø), *åwn æn åwn* (Sundev.), *own æn own* (Bradr.), *awn æn awn* (Åbenrå), *un æn unər* (Fjolde.), i smsætn. *uwns-* i Børgl. s.; *uns-* i Torsl. (Vens.) — bagerovn (s. d.), den klinedes af ler; den mand, der havde gjort „igang“ (s. d.), havde ret til at kræve pigernes hjælp til vægge at kline og ovne at slå, Eftersl. s. 236. 258 (Fyn), jfr. fremdeles Fb. Bondeliv s. 70, Efterslæt s. 228. 237 Krist. Almuel. III. 11. 21. 24, se ovngilde; der var en askegrav foran dens munding til emmerne, jfr. Hofb. Nerike s. 193; da husene på Djursl. var smalle, var bagerovnen bygget gennem murene og stod halvvejs udenfor væggen, jfr. J. Saml.[2] III. 131; — når man indvendig kliner ovn, må man tie, ellers revner den, og ovnen må aldrig være helt tom, så kan den forgøres, se Gasl. s. 54. 41; *igọ·r raqt wi un nir i Wèstəgor, ǫ, så månə forcywleŋər dè war!* (Vens.); *æn ownful brø* (Agger); *dèr ska tæn̄əs i uwn; mæ ən hykròq plokər wi ljøŋ o ljøŋstak å tæn̄ər mæ, å så hår wi ən uwntre å raq òp i il̥əð mæ* (Lild s.); *lys i æ dwn* (D.), varme ovnen med lyng som brændsel ellers mest *o il̥ i æ ọn* (Thy); *dæn̄ suət man̄ ær å æ ọn* ɔ: *æ ọn æ klår* (Thy), rødglødende, som den skal være til bagning; *æ sort man̄* el. *kat* (vestslesv.); *kwejfålkən ær òltə gal̥ dæj da, di baqər, ejte brøjə komər i un, få så heŋə særki i ràwən* (Vens.); *de ær ən læt såq å sej i æ uwn å ban̄ koŋən* (Mors); *de æ möj smör, æn hijəð òwn ka brẹ* (smelte); når noget er borte, kan siges: *do ska lijəð i æ dwn, in̄ən do lijəðər i æ sdwn* (vestj.); spøg: „bager I jer own hielt fuld?“ — „Ja, gjör I itt det?“ — „Nej, vi plejer itt ånt end å sæt et bette law hen öwer ånen, Sgr. IX. 91 (Randers); *dæ skal ən stærk tro te å bak bryə dwen o ær awn* (Angel); ordspil mellem ovn og vogn, se Mors, vogn; „her er heller ingen orden“, sa' manden, „nu har soen været i bagerovnen igen og ædt al rugen, Kr. Ordspr. s. 464, efter fuldendt bagning törredes rugen til næste bægt i ovnen. Det synes at have været alm. skik at henvise fattige gæster til

ovnen, når man ikke vilde lægge dem i sengė og da mens ovnen var varm efter bagning, se Blicher III. 640: „de viste stodderen ind i ovnen, der var ly fra bagningen af“ jfr. Gr. Gl. d. M. I. 160, en fremmed kvinde føder sit barn i ovnen; III. 41, Ævent. II. 205; Kr. Æv. 141. 297. 373, Kr. IV. 93. 137, Molboh. s. 136, (Almuel. VI. 37), Sagn IV. 498. 30 jfr. Cav. Wär. II. 175 flg.; Sgr. IV. 6, XII. 15. 111; Efterslæt s. 210, J. K. Æv. I. 203; Jerusalems skom. ligger i ovn, Thiele II. 312; jfr. Grimm Wb. Kachelofen, ovenpå hvilken var plads til gæster; „sleep on the hearth“ Cloust. Noodles s. 206, se kobås, seng; pigerne skjuler sig i ovnen for at lure Feilb. Bondeliv I. 278; af frygt, Urquell IV. 79; fortælle noget til en inde i ovnen, for at ingen skal høre det Sgr. XII. 120; fortælle en hemmelighed til ovnen, se kakelovn II. 75. 10 a, ledpæl, sule; bliver en yngre broder el. søster gift för den ældre, skal den ældre i ovnen, (Randers egn); et træk, der tit forekommer i æventyret, er at en person skal kastes ind i den gloende ovn, se Kr. IV. 301, Kr. Æv. 310, Sgr. IX. 105, XI. 191. jfr. Skytts h. s. 37, Runa IV. 33. 36. Djurkl. Nerike s. 75; Kr. Janss. Æv. 23; Mhoff. 398. 449 ned., Mélus. III. 310, IV. 41, Gonzenb. II. 154, se teglovn; mske brændes i ovn, pigen kaster sit barn i bagerovnen Kr. VIII. 239. 419; Almuel. V. 171. 439, 182. 465. 68. jfr. Kr. Sagn IV. 423. 16, 445. 84, 511. 53, Ævent. III. 298; straf Gr. Regist. nr. 45. c; Konen varmer ovnen og truer med at kaste skiftingen (s. d.) i den Kr. IV. 31, Thiele II. 277: kvinden kan så umulig blive salig, som der kan gro grön rug i ovn, Kr. Æv. s. 372, se Gr. Regist. nr. 60, lilie; i ævent. skal ovnen hedes uden at der er noget at hede den med Sgr. IX. 145; ovnen råber til pigen: „ild mig, så skal jeg lønne dig!“ Kr. V. 126, jfr. Kr. VII. 329, Sgr. VII. 152, Grimm K. M. nr. 24, Z. f. M. I. 44; karle rager i gloende o- med næver Gr. Æv. I. 205, heksen trækker afsted med en ovn, som springer over bakken, Thiele II. 208 jfr. 90, Kr. VI. 185. 257, Sagn VII. 199, se Nicolaiss. Nordl. III. 31, Wolf N. S. 469. 385, se ø; nyfødt kalv som har ædt mand i ovn, se kalv II. 79. 30. b, jfr. Folkl. Journ. VII. 36; gengangeren driver præsten ind i ovnen Kr. III. 228, IV. 152. 217, Sagn V. 207. 758-61, 266. 954; en ovn kan ikke mures til Kr. IV. 157; dværge bor i o-, Kr. Sagn I. 127. 487, deri ellefolks bryllup, Thiele II. 198; ellekone varmer sig ved o-, når de bager, Kr. Sagn II. 31. 117; når der fyres i ovn, må pigen ikke synge, Thiele Overtro nr. 232, må fremmede ikke se i ovn, så mislykket bægt, Kr. VI. 294. 413, Thiele Overtro nr. 233, se öje; för brødene er satte ind, slås kors for ovnsmund (D. glds.) jfr. Kuhn M. S. 382. 47; falder et brød af skødselen, når det sættes i ovn, bliver barn født inden næste bagning, Thiele Overtro nr. 234; falder sten af ovns hvælv under bagning, varsles død i hus, Rääf Saml.; har man brugt ovn at törre korn i, må hvert korn nöje fejes ud: såmange korn som ved næste bagning brændes, såmange svedne vipper vil komme på mark, Sgr. IX. 45. 168; spytter man i den hede ovn, får man blegner på tunge, Thiele Overtro nr. 548; fik man kyllinger, puttede man dem i ovn med de ord: „tag dem med, når du går!“ Kr. Anh. 113. 280; brud skulde se ind i ovn, Hazel. III. 31 (Helsingel.); se om bagning Fb. Bondel. I. 70 flg. jfr. Cav. Wär. I. 373; gåde: 1) *æn stål̥ ful̥ a rø kyjər, obaqatər komər dær æn swòt stuð o jawər əm ål̥ uð* (D.), el. et hus fuldt af røde kall', en sort kommer til og gjör dem ravgall' Sgr. IX. 47. 186, de røde kør el. kalve er gløderne, den sorte ildragen, jfr. gåden til mund, el. 2) *æn hus al̥ ful̥ a brown drænı o æn löjən dar fuwr əm* Sgr. VI. 56. 520, ɔ: fuld af brød, med åbningen stoppet af græstørv efter gl. skik, jfr. jomfru 6; el. en ovn fuld af store mænd (ɔ: brød) eller en seng fuld af små piger (ɔ: lopper)? se Sgr. II. 77. 392, se sterris; formen 1) genfindes N. Vadsbo nr. 41, Värend nr. 42, jfr. Z. f. M. III. 349. 64 (svensk); Haukenæs II. 176. 10, Z. f. M. IV. 376. 57 (Mähren), Rolland Devinettes s. 155. 412, Rimes s. 209. 62, Mélusine I. 263. 75, (Frankrig), Briz nr. 56 (Spanien); formen 2), Ehlers Räthselb. s. 4. 15, Simrock Räthselb. s. 59, Wegener nr. 443, Peters Volksthümliches s. 125. 366; „hvad er det bedste ved ovnen?“ — „at den ikke æder brødene“ se P. Volksk. III. 98; jfr. Aasen, omn, isl. ofn hak., sv. ugn; htsk. ofen; bager-,

bilægger-, brumme- se duske; kakel-, kalk-; ler-, potte-, stege-, tegl-, vind-.

ovnblok, no. *åwnsblåk et* (Bradr.), det halvrunde træstykke, der sættes for ovnsmunden.

ovndør, no. *ðwndar æn* (D.), *åwndö æn* (Sundev.) = rgsm.; jfr. ovnmund.

ovne, no. se avne og smstn.

ovne, uo. *åwn -ər -ət* (Agersk. N. Slesv.), *ðwən ðwnə ðwənt ðwənt* (Elsted), varme, törre i ovn, om fjer, sengklæder; *åwn sæŋəklær* (Agersk.).

ovned, no. se ovnød.

ovnfork, no. *åwnfårk æn* (Sundev.), en fork, der bruges til at pirre op i ovnilden med.

ovngab, no. *åwngaf* el. *åwnsgaf et* (Sundev.), *ðwnsgav et* (S. Hald), hullet, som fører ind til ovnen.

ovngilde, no. gjordes, når ovn var opsat, se derom Jyll. I. 75, Kr. Almuel. IV. 34. 82.

ovngrav, no. *wongraw æn* best. *-grawən* (N. Sams.), — 1), gulvet i bryggerskorstenen mellem bagerovn og bryggerkedel. — 2) *ðwnsgraw æn* best. *-grawən* (Elsted), kulgrav foran ovnsmund.

ovnhus, no. *åwnhus æn* (Malt; vestj., vestslesv.), hus med ovn i, der ligger for sig selv i nogen afstand fra gården, jfr. bagerhus.

ovnkost, no. *åwnkvost æn* (Sundev.), kost til at feje ovnen ren med.

ovnlime, no. *åwnslim æn* (vestj.), ovnrafte el. ovntræ med en visk våd halm på enden, bruges til at feje ovnen med, inden brødene sættes i.

ovnmund, no. *uwnsmuj i* best. *-muj* (Vens.), *uwnsmoň* (Lild s. Mors), *åwnsmoň æn* (Thy); *owmsmoň æn* (Agger), *ðwnsmoň* (Vejr.; D.) best. *-ən* (Søvind s.), *ðwnsmuŋ æn* (S. Hald.), *åwnsmoň æn* (Agersk.), *åwnsmuň æn* (Bradr.), ovnens munding; *de ka et hjælp å gåb æ* (ad) *æ uwnsmoň* (Mors); *de ær il gåt å gaf mor æ åwnsmoň* (Agersk.), *dæ skal i stų muj te å gab øwər uwnsmuj* (Vens.), ordspr., ɔ: det er ikke let at tage det op med sin overmand; konen hun fik da ingen tørv den dag til at stoppe ovnsmunden med, — for den gang brugte de ingen ovndöre — . . . Kr. V. 266; *i gaməl daw stapəð di uwnsmoň mæ sðj, mæn såm hað ðså æn trèdar, di klijnt te, å no hå di fljèst nåk æn støbt dar får uwn* (Lilds s.), ænder og gæs skulde juleaften æde for o-, Kr. Almuel. IV. 108. 32.

ovnmundsdör, no. *uwnmoňsdar æn* (Mors), dör for ovnens åbning.

ovnmundstørv, no. *uwnmoňstørə* (Lild s.), tørv, hvormed ovnmunden (s. d.) stoppes.

ovnrafte, no. *åwnrawt æn -ər* (vestj.), *uwnsrawt i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.), stangen, hvormed man rager ilden op i ovnen; *„hæqsərn rijə åpå uwnsrawt“*, Grb. 153. 4, 161. 12, el. på ovnragen Kr. VIII. 263. 447, jfr. Nyland IV. 56, Strackerj. I. 312. 218, limeskaft; motivet: *„uwn uw å ðlstər imwð“* Grb. 160. 10, jfr. Mhoff 215. 291. 92, Kuhn N. S. s. 68, Veckenst. Volksk. I. 226, Ndl. Volksk. V. 13; o- skal tages ind i den stille uge, se Nyland IV. 55.

ovnrage, no. *uwnsraq æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.), *åwnsråq æn* (Lindkn.); *owmsråq æn* (Agger), *uwnråq æn* (Mors), *åwnraq æn* (Agersk.), *åwnrak æn -rakə* (Sundev.), en lang rage til at rage gløderne ud af ovnen; bjærgmanden lægger sin brækkede ovnrage ud for at få den istandgjort, Gr. Gl. d. M. I. 150. 191, 185, III. 145, Kr. VIII. 7. 17, Sagn I. 48. 211, 98, 161. 590, J. K. 15. 5, Sgr. IV. 171. 527, jfr. Wigstr. I. 212, Mhoff 296. 405, Denh. Tr. II. 137, Folkl. VII. 171 (Irl.), Trad. pop. IV. 106, i ævent skal o- svare, Kr. Æv. s. 28.

ovnskuffe, no. *uwnskof æn* (Mors) = bradepande.

ovntræ, no. *åwntræ æn* (Thy), *uwntre æn* (Mors, Lild s.), *ðwntræ æn* (Vejr.), den tilspidsede træstage, hvormed man rager op i ovnilden, derefter bruges det som skaft for en våd ovnlime at feje ovnen med og sættes i brønden efter brugen, se Kr. Sagn III. 400. 55; *næ dær æ il i æ uwntre, så swalər di ən lisæ gåt i æn møŋpus som i æn spaň ræn wåň* (Mors); efter stærkt snefald *mot di sæt æn uwntre uwn* (oven) *uwð o skåstin, te ajər skul ejt go hæn o kyr øwər huwsən, nær di war uwð å kyr i kån* (Lild s.).

ovntæge, no. *uwntiqər i* flt. uforandr. ell. *-ər* (Vens.), *uwntið (?) æn -ər* (Thy), fårekylling, gryllus domesticus, jfr. stjab., „en ovntier“ Kr. Sagn II. 392. 226 (Rødding, Nörlyng h.?) er dødsvarsel; *di kalc dæm åsə forcyləŋər, di ku nåk åsə fęj dæm*

på fǫən (fårene) *i gamǝl tic, hæləns ha di dæm åjə kakəl; di ku søŋ, men muər sǫ, de di ku ræj åpå ilən uən de ku jə dæm nǫ, mən dæsəm mæ nöuənə djèt naun i de sam, jijər ə ə betə knæp, å så døjə di; hwarhæn di hǫ dæm, ræstə* (mangler) *di ǫlə nǫ, dær æ løk we å ha dæm* (Vens.).

ovntöj, no. *åuntöj de* (vestj.), redskaber, der hører til ovnens brug; går frugtsommelig kone over ovntöjet, får barnet vabler Sgr. IV. 68. 145 (vestj.), Kr. VI. 252. 2.

ovntör, to. *uuntər* (Vens.), *åuntǫr* (vestslesv.) = rgsm., törret i bagerovn.

ovnvisker, no. *åunsveskər æn* (Andst.) en tot halm på en stang til at feje ovnen ud med, når der bages, jfr. Kr. VIII. 7. 17, se ovnlime.

ovnværk, no. *[òunswærk de]* (V. Hanh.) = ovntöj.

ovnød, no. *òunəð æn -ər* (Lb.), *ounər æn -ər* (Holstebro), et årsgammelt høved, stud el. kvie; den sidste del af smstn. synes utvivlsomt at være -nød; den første mulig ung-, jfr. ungnød; stude-.

ovre, no. se avre.

1. **ovre**, bio. *öwər, òwər, øwər* (N. Jyll., Sønderj.), hinsides, på den anden side af noget; *nǫ æ vi öwər æ hijə, æ ǫ* (D.); *haj æ øwə gròbən* (Vens.); fig. forbi, overstået: *no æ de öwər*, nu er det overstået; *no ær ət öwər mæ ham*, forbi med ham, han er magtesløs el. syg til døden (D.); *de ær øwər* (Vens.).

2. **ovre**, no. *òwər è* best. *òwrə* (Vens.; Mors, Thy, vestj.), *òwə et* best. *-rət* (Søvind s.), *åwrət et -ər* (Agersk.) 1) overdelen af noget; tömmerværket på huset fra muren af, (alm.); overdelen af et brød, en træsko, (Lindk.); overdelen af en kjole, (Agersk.); *è òwər åpå ǫ huks, i trèskòr* (Vens.); *dær æ møj òwər ve æn mærqəlgraw*, (vestj.), meget jord at rydde bort, inden man når mergelen; et höjt boldtslag (tøge) i langboldt, (Skanderborg); *hwist ən åp te æ òwər i æ åwn, så dratər ən nijər i æ åsk*, (vestj.), glt. rim; oppe i ovret af dalen, Kr. III. 279 øverst ɔ: den øverste ende; se nedre; læder-. — 2) forhöjningen langs havbredden, som kun floden fører vandet over (D., vestj., vestslesv.); *æ hæst stǫr uð o æ åwər* (D.), jfr. Aasen, ovre, stednavn med uvis betydning; tysk ufer; usikkert om samme stamme som 1; se U. Bl. I. 337, hvor dr. Nielsen udleder det af åvarde, höjt sted ved ås udløb; se ur; fjords-.

3. **ovre**, uo. *åwər, åwrər, åwrət sæ* (vestj., Andst., Agersk.), *òqər, òqrər, òqrə, òqrə* (Vens.), rejse sig op, tit med bibetydningen af at muntre sig, bryste sig; om den fyrige hest, der rejser sig i töjet (Vens.); *han åwrət sæ i æ sæŋ* (Agersk.), løftede sig op; *åwər sæj i æ sæð* (Andst.), rejse sig i sædet; blive årvågen efter dorskhed, sövn, (Agersk.); „de kommer no an po Jens, om hand snår wil our sæ te å gjør alvor å et“, And. Barsel, beslutte sig til; *æ brø òwrər sæj i æ åwn* (vestj.), løftes; *han òwrer sæj i æ töj*, fig. fatter mod; *han òwrər sæj, lisom æn tuŋ i æn stårkrę* (vestj.), om den, som er hovmodig på en dum måde; også: *han åwrər ve' sæj*, (Elbo), fatter mod; *de òwrər o æ vęr*, (vestj.), stormen, snefoget, regnen forstærkes; jfr. Aasen, ovra, løfte; se yvre.

-ovret, se lang-, stakket-.

ovret, to. *[owrə]* (Staby glds.) grådig.

ovrfovl, no. se urfugl.

ovs, no. *òws i* best. *-i* flt. *òws* (Vens.); *òws eð* (Himmerl.), *òqs, òws* (Thy, Lild s.), *òqs, òws* (Agger), *aws [i]* (Sams.), den nederste del af stråtaget til første syning; tagskæg; *leq òws* (Vens.); *òqsən blòw låð mæ gamǝl taq, dær øwər nyj taq, å så tèkəð di fò ræjstən mæ hwans di hað* (Lild s.), *tècəri æ we å leq òwsi* (Vens.), jfr. Aasen ufs, isl. ups; plt. ok Gloss. t. Quickborn; oken, Schütze; se brotække, tagbro, ås.

ovsbord, no. *òwəsbo* el. *-bor æn* (D., Lyne s., Hmr., Vejlby [F]), *åwsbor æn* (Sall.); itk. (Himmerl.), *òwəsbwor* (Hvejsel), *òwsbor è* best. *-ə* (Vens.), *òwəsbo et* (Røgen s.), *åwsbuər* (Bj. h.), *åwəsbur æn* (Andst), *åsbər* (Rejsby), *åwəsbor* (Daler), *osbår, husbor et* (Agersk.), rummet mellem tagskægget og remmen; den sidste del af smstn. er vistn. bord = planke, bræt; dette rum lukkedes nemlig på de gamle bygninger enten med en fjæl el. også tilklinedes det; nu lukkes det alm. med kantsatte sten, udenfor mures så gesimsen. s. Mb. ausbor, også s. 94. jfr. hældefag.

ovsbundt, no. se ausbundt.

ovsbånd, no. *òqsboṅ* (Mors), tagskæg, det nederste lag tækkelse, jfr. brolag.

ovse, uo. *òw̥s -ər òw̥əst òw̥əst* (Vens.), *òqs -ər -əð* (Thy), ft. *òqst* (Lild s.), lægge det første lag tag; *wi òqsər mæ taq* (taghalm) *å tèkər mæ rør* (Lild s.).

ovsel, no. og smstn. se aksel.

ovsen. to. se oksen.

ovsfjæl, no. *òqsfjæl æn* (Agger), fjæl, der fastgöres på remmen og i skrå stilling støder mod taget; hvor en sådan ikke findes, klines åbningen mellem ovslægte og rem til med ler = *òqsklijn;* jfr. sugefjæl.

ovskline, no. se ovsfjæl.

ovsling, no. *òwsləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.), østers.

ovslægte, no. *aw̥slat æn* (N. Sams.), *òw̥slat æn* (Vens.), lægten under tagskægget; *wa dær bḁ̊rə æn stærk òqslaṭ fò nèjən å mønlaṭ fòr uw̥n* (oven), *så hað ed ejt så møj å sèj, åm di ajər laṭər wa kroqəð skòw̥raw̥t, mæn i hiələ lḁ̊ wa ðər òḷər æn sæm̥ hèlə spèqər, fò de hiələ blèw fæjst saṃəl mæ trènaw̥lər* (Lild s.), jfr. 7 lade.

ovsning, no. *ḁ̊snoŋ æn -er* (Fjolde), = ovsbord.

-ovst, to. se -øst.

o æ stæj, bio. se påstedet.

P.

p, bogst., svarer i forlyd, efter medlyd og i forb. pp til oldda. p; efter selvlyd går det over til en mere åben lyd, i Nordjylland og en del af egnen mellem Århus og Horsens *ƀ* (på sine steder måske *b*), resten af Nörrejylland *v*, dog i den sydvestlige del ligesom i Nordslesv. *f* i udlyd, *v* i indlyd, det sydlige Sønderj. *f* (Fjolde undertiden *p*), Læsø og Anholt siges at have *w*, ligesom ømålene. På S. Sams. falder det bort efter *u* (som *ku̥*-kube). Foran t er det allerede i olddansk gået over til f, som igen er blevet til *w*; dog har sønderjysk og det sydligste nörrejysk ved en overgang af samme art som den nedertyske ft > cht fået *löjt* løfte, *vöjt* vifte, *köjt* købte, *öjt* råbte (olddansk *øpte*). — *p* skifter i forlyd med *b* (undertiden er *p*, undertiden *b* det opr.):

plomme: blomme, pardows: bardus, pargas: bagage, *pæsən: bæsən, plaðər: blaðər, plaḍas: blaḍas, pofəlmoṅ,-huw̥ə: bofəlmoṅ,-huw̥ə, pròw̥t: bròw̥t*, plammeret: blammeret, pryne: bryne, pælpe: bælpe.

p skifter med *f:*

pirke: firke, pirme: firme, pimpetrav: fimpetrav, plomsk: flomsk; s. disse ord — *p* følger omtr. *ḳ* (s. d.); p-remse Ndl. Volksk. I. 11 f.; p. p. p. Roll. Jeux 215. 87; Amer. Folkl. IV. 170. V. 75. 147. 241.

pa, no. se padde.

pa, no. *pa̱* (Elst.) patte (s. d.), börnesprog; „æ do glaj te pa'en?“ Jyd. II. 35. 2. (Lisbj. Terp.).

pabelöjet, to. *paƀlyw̥ə* (Thy, Mors), som har store öjne og lukker dem op, så meget at det hvide ses; som har fremstående öjne.

pacem, no. i udtr. „har jeg pacem (fred), så passer jeg mig selv først!“ sa'e hr. Per i Roager. Sgr. I. 169. 702; genstandsform af lat. pax, fred; her er dog at mærke, at pacem efter Sch. Lübb. betyder fredskysset ved den katholske messe.

pad, no. *paj de* (Ringkb. Fjord.), 1) en grön brakvands konferve (Rkb. Fj.), 2) *paj de* (Løgst.), en plante, spergula arvensis, L.; ligeså Vib., Himmerl., Haderup, J. T. 343. 234.; snerle, convolvulus arvensis (Vib.) Mb. J. T. 64.

padde, no. *paj æn -ər* (N. Sams.), *paj æn* best. *pajən* flt. *paj* best. *-ən* (Tved.), *paj æn -ər* (D., vestj., Mors, Thy, Vejr., Sem.), *paṛ æn -ər* (vestslesv., Emmerlev, Forballum, Rømø, Jerrishöj), *pajt æn -ər* (Agersk., Bradr., Ladelund, Bedsted, Valsb., Åbenrå), *pa æn paṛə* (Sundev.), *pa̱* el.

paj æn (Angel), *paj æn pajər* (Fjolde), *pajr æn -ər* (Egebæk), i Sønderj. utvivlsomt frø (rana); vestj., Mors, Thy, betyder det efter Lyngby en tudseart med gul stribe langs ryggen; *de ær it får æ pa̰rər å kom i æ stårkre* (vestslesv.); *han kroə sæ lisom æn pa i et stawəgaf,* (Sundev.), *no bəgyńər æ pajər å skravər gulərörər* Sgr. VIII. 106. 454 (Vonsbæk), i stedsnavne f. eks. Paddeborg, Padholm (S. Jyll.), Paddeskov, Padholm, Padkjær o. fl. se Adresseb.; i kæmpevisen vistnok tudse (rana bufo), el. øgle:

Stalt Mettelil plott' di pajer med breden fod.
Dem lange, dem svejred hun om hendes arm,
dem stakke, dem stapped hun i hendes barm.
Hun kogt dem i en pande
og sied dem i en dyrebar horn, Kr. II. 274. 4 flg., Kr. I. 332. 7 el. er det hugorme? tyske navne se Wh. Vlk. V. 246, jfr. Aasen isl., padda huk., skruptudse; mnt. padde Sch. Lübb.; se frø, hoppentaje, puge, tudse; stirris; hale-, hessel-.

paddegræs, no. *pajgræs de* (Thy), *pajgræjs* itk. (Vens.), spergula arvensis L., ligeså Vib. J. T. 234.; fuglegræs, stellaria media Sm. (Thy), J. T. 238; knavl, schleranthus L. (Sall.) J. T. 220.

paddehale, no. *pajthal æn -halər* (Agersk., Bradr.), *parəhal æn -halər* (vestslesv.), haletudse; jfr. halepadde, kohale, tudsehale.

paddehat, no. J. T. 279. *påjhat æn* (Lisbj. Terp), en svamp, agaricus L. (Saxild v. Århus), jfr. pugehat, skurvehat; til dette kan henføres det spottende udtryk: *dær æ fåskœl o hâi hat* [havde haft] *o pâi hat,* (vestj.), om det da er mere end en ordleg; det bruges til en person, som vil prale af hvad han mulig kunde have haft.

paddekok, no. se hedde 1.

paddelok, no. *pajlåk i -ər* (Vens.), *pajlok æn -ər* (Mors, Thy), en plante, spergula arvensis, J. T. 234. 343; knavl, schleranthus L. (Vens.), J. T. 220, jfr. padderokke.

paddelæg, no. *pajlęq de* (Lindk. Agersk.), frølæg.

paddelæs, no. det sidste læs korn, der i høstens køres hjem fra marken kaldes „æ paddelæs“ el. „tudselæs“, for det kommer tudserne hjem i, Kr. IV. 373. 304.

paddemad, no. *pajma* itk. (N. Sams.), paddehat, en svamp.

padderokke, no. *pajråkər* flt. (Lb.), en plante, equisetum L.; de frugtbærende stængler af equis. arv. (Thy); J. T. 79. 80. 299. 300 „parrok“ (Als); „pajderok“ (Slesv.); „padderok“ (Skive, Silkeb., Årh., Sams.), jfr. paddelok; haregræs.

paddeslabber, no. *pajtslafər de* (Bradr.), grönne alger, der i slimede klumper svömmer på vand; jfr. roddik.

paddetriner, no. *pajtrinər æn* (Lindk.) = paddetræder; spotnavn for infanterister: *do ska nåk eń o vær p-.*

paddetræder, no. *pajtræjər æn* (vestj.) — 1) en person med store og flade fødder; en som går med store fladbundede træsko. — 2) skæmtenavn til store fladbundede træsko; *hwa æ de få pajtræjərə do hår o?* (vestj.).

paddeunge, no. *paroŋ et -ər* (Sundv.), frøunge.

paddek, no. *pajk de* (Agger), en tangart se pad; grøde.

pag, no. se pak.

pagt, no. *paqt æn* (D., Sønderj.), forpagtning; *gi huńər dålər i paqt;* (vestj., alm.); jfr. mnt., htsk. pacht, lat. pactum.

pagte, uo. *paqt -ər -ət* (D., Sønderj.), forpagte til og af, (alm.); jfr. htsk. pachten; for-.

-pagter, no. se for-.

-pagtning, no. se for-.

paj, no. se pad.

paje, no. se padde.

1 paje, uo. *paj -ər* (Fanø), bøde, betale; *de ska do kom te o paj får; han måt paj;* herhen hører udentvivl: „at paje for en“, göre arbejdet for en anden, som enten ikke kan el. ikke gider, (Bj. h.) Mb., jfr. eng. pay, lat. pacare.

2. paje, uo. *paj -ər -ət* (Abild. s. glds.), vade; jfr. plt. pattjen, pedden, Schütze.

pajg, no. *pajq æn* (vestj.), udtryk om smådrenge; *de æ kon æn betə pajq;* jfr. pajs, pog.

pajs, no. *pajs æn* (N. Slesv.), *påjəs æn* (Kalvsl.), lille barn; *han æ kon æn p-,* se Rietz, paj, pajsing, dreng; pjövs, pöjke.

pajset, to. *pajsə* (N. Slesv.), lille og barnagtig.

pajte, no. se padde.

pak, no. *pak de* (D.), *pąq de* (Lild. s.); *pak è* best. *-ə* (Vens.), skældsord, om foragtelige mennesker, fortrædelige dyr, uselt gods; *æ æn̄ər æ no twæ̨rə pak!* (D.); *„de æ no pak om æ må̄nər!“ są̊ Frą̊n̄s om æ mjælkobrø, „in̄ən ən for æ brø æt, ær æ mjælk fan̄ən i wą̊l!“* (D.), alm. talemåde efter en afdød mand; *no sə̀lə lį pak; de æ no pak å ha mæ˙ å jə̀r* (Vens.), *nøj pąq, såm Fajən hår skabt,* (Lild. s.), jfr. htsk. mnt. pack, der også bruges om hærens bagage (s. d.); se kjæltringe-, pik-, ralte-, trold-, tyve-.

pakfuld, to. *pakfuļ*, itk. *-fulc* flt. *fuļ* (Vens.; Søvind) = rgsm.

pakhus, no. *pakhus æn -hus* (D. vestj.), *pakhus è* best. *-t* flt. *-huws* (Vens.) = rgsm.

1. pakke, no. *paki* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.), flt. *pakə* (Søvind s.), *pak æn -ər* (D. vestj.), *pak it paək* (Bradr.), — 1) = rgsm., en pakke, *ka do løsən få paki?* (Vens.); *dæ føst, dè kam, so paki å spren̄ər å wun å gribər ham å åp åpå wun ijèn.* Grb. 41. 24; man må ej tage pakker op, der ligger henkastede på alfar vej, da der kunde være trolddom ved dem Kr. III. 270. 360; i ævent. henlægger barnets fader en pakke til den frugtsommelige kvinde Kr. Æv. 116. — 2) et handelsudtryk fra potteindustrien; de största potter pakkes to og to sammen i hinanden, af dem regnes der 24 „pakker“ til et snesetal (s. d.); af dem, der er lidt mindre, 28 „pakker“; af de endnu mindre 30—32 „pakker“; jfr. ital. pacco, byrde, bepakning på en hest; mlat. paccus; se pånk; to-, våd-.

2. pakke, uo. *pak -ər -ət* (D. vestj.), *pak -ər -ə -ə* (Vens.), nt. *-ə* ft. tf. *-ət* (Søvind s.). — 1) pakke noget sammen til en pakke, (alm.); *pak hæn̄, nəə, saməl* (Søvind), *så ku hąj nåk pak saməl* (Vens.), ɔ: göre sig rede til at rejse. — 2) gå sin vej, foragteligt: *ve do pak dæj å˙ æ væj!* (vestj., alm.), *wet do pak dæ?* (Vens.). — 3) *pak æ kwåt,* (vestj.), *pak korti* (Vens.), også vestslesv., göre snyderi i kortspil: lægge dem, så man selv får de bedste.

pakkenellike, no. *pakəne˙ļəkər* flt. (Andst.), *pakənæ˙ļəgər, pakənæ˙ləgənər* flt. (Lindk.), *pakəne˙lgənər* flt. (Ølgod), *pakəne˙ļiər* flt. (vestj.), *pekəne˙likər* flt. (Vens.); *pakənè˙ļəkə* flt. (Søvind), småsager, småpakker; jfr. Kalk., bakkenellike; mnt. backenêl Sch. Lübb., opr. betydning er hjælm; tvivlsomt hvorledes overgangen i betydn. er sket se Nyrop, Sprogets vilde Skud s. 71 slgn. bönneker.

-pakning, se op-.

1. pal, bio. 1) *pal* (S. Sams.), til tjeneste, parat; *do ska sto pal; a hålər en̄t òw å sto pal åltiər.* — 2) pal (Ang.), Hag., fast, urokkelig, *han hå̊lt paļ* (vestslesv.), ɔ: stod fast ved sin bestemmelse; han blev pal stående, koen stod p- ved foderet; jfr. plt. to pall setten, Schütze Idiot. III. 187, „fest setzen, sich gegenstemmen“.

2. pal, no. *paļ æn* (Holmsl. kl.), *paļ i paļər* (Vens.). — 1) sikkerhedsstopper på et spil; *a ka eţ nåk ət æn paļ,* jeg kan ikke rokke det af stedet; *gi ət æn paļ mijər!* fig. sæt mere kraft på; — 2) kraft, tvinge, tryk; *dær æ paļ o̢ ət,* når vinden tager hårdt fat på sejlet; *„dær æ paļ o̢ ər!“ så han æ dræn̨, han håj i æ hą̊l o æ moļhwælp o æn vil krawl i æ jowr,* (vestj.), jfr. eng. pawl.

pald, no. *paļ i* best. *paļi* flt. *paļ* (Vens.; Mors.). — 1) glds. en bænk for bordenden, opsat af ler og kampesten med en fjæl ovenpå, eller som går langs under vinduerne og vråsengen og fylder kakkelovnskrogen; gamle folk på Mors fortæller (1841), at man i fordums tid af fattigdom endogså har brugt pald af græstørv; de havde en muret p- ved kakkelovnen, når der kom en fremmed ind, blev der sagt: „sæt dig på palden!“ Kr. Alm. III. 10. 17 (Vestvens.), — 2) ordet bruges om alle slags forhöjninger med plan overflade, kunstige el. dannede af naturen; opfyldning under et hus jfr. fodpald; en afgrænset mindre bakke; en muret forhöjning til at sætte spande og kar fra sig på: *ka do go fram å sæt dæ hè gryj åpå paļi!* (Vens.), sidste betydn. også Løgstør, Himmerl.; en bænk i en mergelgrav, en dæmning i en tørvegrav (Vens.): *wi hòr en̄c mir en i betə paļ tørə təbaq* (Vens.). — 3) *paļ æn paļ* (Lild s.), et muret ildsted i køkkenet; en del deraf er gerne belagt med en jærnplade, hvorunder en skuffe, *paļskof* (s. d.); *dær ær æn muwreð paļ i ste˙ fòr æn komfyjr* (Lild s.). — 4) et sømærke, en stor

stendynge på Søndre Rönner ved Læsø kaldes „palden“; se Aasen pall, isl. pallr hak., en bænk jfr. Cavall. Wärend II. 185, slgn. pold; kakel-, mølle-.

paldskuffe, no. *pal̥skof æn -ər* (Lild s.), skuffe under ildstedet til at törre malt i; *dær æ låð æn jarplåð øwər æn støk o paln å dær åjər æ ðær æn skof te å tar målt i, å åjər pal̥skof ka ðæ wær plas te ljøŋ å tørə.*

1. Palle, no. *Palə* el. *Pali* (vestj.) — 1) temmelig alm. mandsnavn i enkelte egne af Vestj., også som stamnavn, Pallesen; Palle Hjort han taled da til sin svend, Kr. IX. 152. 7; „han hug Sidsel Pallisder i hinne pannd“ Jyd. I. 45. 2; „An Pallister løber så tit til æ gård“ Kr. IX. 158. 23, ɔ: Pallesdatter; „Palle, haj bower i Wemmerby“ Sgr. V. 102. 648, (Vens.), teksten til en sangleg jfr. Gr. Gl. d. M. II. 301. 8, Berggr. Folkes.[3] nr. 216, Kr. Börner. 303. 8; *hąj kam te pas, som Pali kam te prekən, hąj kam syw stǫj få sint* el. *da præsti sð amən* el. *da prekən war uw* (Vens.); *i sè Pali* (sts.) en særling; *hær æ nåk te Pali å ǫl hans knèjtə* (Skanderb.), ɔ: her er overflod; „Grise Palli“ Kr. Alm. VI. 221 fordi han havde stjålet en gris; — 2) *ta Pali* (Mors), leg: gribe bold; „stikke P-s öje ud“ Kr. Börner. 704. 28, jfr. s. 593. 00, en behændighedskunst: træffe med en kort kæp en kreds på gulv efter med venstre hånd at have grebet höjre öre og gået f. eks. 20 gange rundt om kæppen, sat som centrum i kredsen; jfr. Nielsen, Oldd. Personn. under Palnir formerne: Pallus 1157, Palli i det 15—16. årh.; gal-.

2. palle, no. *pal̥ə* (Vejle), navnet, hvormed gæssene kaldes.

3. palle sig, uo. *lek å pal̥ə sæ i æ soəl* (Sundev.), gotte sig, befinde sig vel; ligeså i en varm seng, ved god mad og drikke.

palledasker, no. *palida·skər i* (Vens.), = sær, klodset person.

palledænge, no. *palidæ·ŋ æn* best. *-ən* (Vens.), i udtr. som: *djèt saqər leqər i jæn p-* ɔ: en uordnet dynge.

pallegunte, no. *paligo·ñc* (Vens.), madvælling (s. d.), salt suppe med grynjævning, ofte tilsat med finthakket grönkål.

pallement, no. se parlement.

pallement, no. *paləme·nt et* (Fjolde.), ɔ: pergament; bind om bog.

Palle-prædiker, no. *paləprekər* (D.); *palipr̀ejkər* (Hern.); *paləpreðəkər* (Malt); *paliprekə* (Sams.), en snakkesalig person; *do ær æn snuw Pali prekər!* (Lild s.), kan siges til et barn, der kommer med dumme spörgsmål. jfr. Mikkel-prædiker, se også Peder.

palme, no. *pal̥m æn -ər* (Malt, Agersk.). — 1) støvraklerne af salix caprea L. og sagtens også sillie og flere pilearter; navnet stammer fra palmesöndags processionerne i den katolske tid, hvor man i de nordlige lande istedetfor palmeblade benyttede støvraklerne af pil, el el. hassel (Math. 21. 1—9), jfr. Wigstr. II. 163, Reinsberg-Düringsfelt, Das festl. Jahr. s. 94 flg.; „palmerne“ blev førte med i kirken, hvor de blev bestænkede med vievand, derfra taget med til hjemmet og gemt året rundt for at skærme mod lynnedslag; jfr. Strackerj. I. 63.67, II. 40.308, Z. f. M. I. 327, III. 338 (Tyrol), Pf. GE. 375. 376, Busch, Volksgl. s. 45. 49. 128, Mélus. I. 453 (Vogeser), Henders. s. 80, Nichols. Yorksh. s. 12, Denh. Tr. II. 57, Brand., Pop. Antiq. I. 71. 73. 76, (Engl.) jfr. Weinh. Volksk. III. 44, IV. 110; brugte som lægedom, varsler, Knoop Ps. 326. 75 328. 89; „Palmerne“ en strækning på Anholt, bevokset med vidier Kr. Anh. 17. 30; — 2) alm. kællingtand, lotus corniculatus L. (Thy), J. T. 136. jfr. Aasen, palma, palmetræ og pilerakle; Rietz palm, det samme; mnt. palme, Sch. Lübb.; lat. palma.

palmebregne, no. lægges under hovedpude for hovedsmærter el. lopper, Kr. Sagn IV. 614. 08; hvilken bregneart?

palmesöndag, no. *palmsyn̥da* (D.), *palmsø·nda* ell. *paləmsøn̥da* (Vens.) = rgsm.; söndagen, hvormed den stille uge begynder; er p- klar, bliver det et frugtbart år, Kr. IX. 29. 301; navnene på dagene efter p- se hvide tirsdag, jfr. Rääfs Saml.: grå måndag, hvita tisdag, dymmel onsdag, skär thorsdag, lång fredag, korte lördag, se Nyland IV. 55; palmsundag, blâgen mândag, scheiwen dinsdag, krummen middewêken, grönen donsdag, stillen frîdag, kaukenbacken sunnâbend, Korrespondenzblatt I. 78. II. 26 slgn. Urquell. II. 107; i Yorksh., Morris Yorksh. Folkt. s. 221; jfr. Denh. Tr. II. 17.

palmesöndags kjole, no. i udtr. *do hår nåk di palmsy·n̈das ko̊wl o̜ idaw̜!* (Andst), siges når man synes, at vedkommende er for fint pyntet til sit arbejde; udtrykket synes at være dadlende el. spottende, også N. Slesv.

palmetræ, no. J. T. 213, en pileart, salix caprea L. (Sønderj.).

palmevidie, no. J. T. 215. 337, en pileart ell. fl.: salix caprea og repens (Jylland).

palter, no. *pal̊tər æn* (Agger, Thy), en fed, buttet person, mest om börn, dog også om godt plejede kreaturer, jfr. panter.

Pamfilius, no. i udtr.: *do æ da ræt æn løkəns Pamfi·lius!* (D.), ɔ: et overmåde heldigt menneske. „Pamphilius er et kårt af stor importance i lanter, men dens gyldighed grunder sig alene på en convention imellem spillere; thi såsnart de blive enige om at sætte pris på et andet kårt, stikker P- hverken æs eller frue mere.“ Holb. Epp. II. nr. 17. P- er vistnok knægten, se forøvrig Werlauff Antegnelser s. 423, han anfører endnu et bryllupsvers af Schandrup:

Hun vilde lege lanter, hun slængte rødt og tog igen
et par udaf de sorte,
men tabte, thi den bedste ven, Pamphilius, var borte!

og spörger: mon dette ikke er oprindelsen til talemåden, „en lykkens P-?“ se endnu Davidss. Skemtanir s. 327. 337, Dania III. 45.

pammer, to. *pam̜ər* (Thy), tyk, trind; *æ hȯn æ så p-;* jfr. pomre.

pammerfed, to. *pam̲əfijəð* (Agger), smælfed; *æ kow̜ æ p-.*

pamp, no. — 1) stads, pynt, Mb. (jysk) — 2) *pamp æn -ə* (Tåning); hvide småskyer.

pampe, uo.
pam̜p -ər -ət (vestj.).
pam̲p -ər -ət (Agersk.)
— 1) gå med korte, faste trin; om heste: gå stolt med trippende gang, (Agersk.); *de æ swær, som do gek o pam̜pət ia·w̲əs* (vestj.), stampede; *han go̜r o pampər a·ð*, på sin særegne måde; *han kom pam̜pən hen te m̜æ*, (Holstebro), om en magelig gang af en førladen person. — 2) göre sig til af, prale med noget, Mb. jfr. plt. pampen, Schütze, „auf einander häufen, drücken, wie stampfen“.

pamper, no. *pampər æn* (Mors, Vejr., Løgst.), *pam̜pi æn* (Lem Rkb.), en tyk, fed person, der går langsomt; en fed hest.

pampre, uo. *pam̜pər* (Lysg., Gjern, Mds. h.) = pampe 1, stampe omkring. Rietz har pampera, vise sig stolt, ustyrlig, om heste; se pampe 2.

pande, no. I. *pañ̲ æn -ər* (Sønderj. D., vestj., Ølgod s.), *pañ̲ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Sams., Hell. h.), *pañ æn -ə* (Søvind s.), *på̜ñ æn -ər* (Hmr., Thy, Mors, Lild s.), *på̜j æn* best. *på̜jən* flt. *på̜jər* (Vens.). — 1) stegepande; *ka do fo̜ wås let i æ pañ?* (Malt), ɔ: skaffe lidt varm kødmad tilveje; *smør ål̜təŋ i jæn̜ pañ̲* (Kalvsl.), blande alt sammen, se makke-sovs; *ha i sme i på̜jən* (Vens.), ɔ: have tømmermænd efter rus, mærk at billedet er bevaret, der bruges ikke *pa̜jən;* gåde se stegepande; i en börneleg, se himmerig I. 611. 52, Kr. Börner. 254. 2, kaldes skellet mellem „himmerig“ og „helvede“: panden, sagtens med hentydn. t. skærsilden jfr. afbildn. Folkl. VI. 367 se blusse-, bolde-, brade-, brase-, brændevins-, duelse-, due-, dyppelse-, fyr-, hale-, jærn-, ler-, pandekage-, pomlings-, snoge-, stege-, æblekage-, æbleskive-. — 2) tapleje, akselleje; *på̜jən* (Vens.), hullet, hvor den nederste ende af de opretstående mølleaksler går i (vist alm.). — 3) tagsten (alm. Sønderj.); *æ hus æ tåt* (tækket) *mæ pañ̲ər* (Agersk.), jfr. holl. dakpan; se hus-, tag-; — II. *pañ̲ æn -ər* (Sønderj., D., Malt, Andst., vestj., Thy, Mors, Lild s., østj.), huk. (Sams.), *pa̜j æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.). — 4) pande, frons, på msker. og dyr; *ən hæw, bre̜, law, smal̜ pa̜j; å sku je̜j få pa̜jən; røŋk pa̜jən æ no̜; ræ̜j pa̜jən imò ən we̜q* (Vens.), ɔ: göre noget der er håbløst; *„ha̜j wa komən te å stå håsbo̜j få pa̜jən“* Grb. 65. 2, ɔ: fornærme; *ve do il böj æ ho̜i, så må do stør æ pañ̲* (Brandr.); *dè sætə ham gro̜ ho̜r i pañən* (Søvind s.); *slo jæn̜ får æ pañ̲, så ska han ål̜ər lær o bañ̲* (D.); *de sað mæ i æ pañ̲* (Vejen), ɔ: i tankerne; *så skøi di da po hwæra·ñə et støk, go̜ hwòlə å bålən pañə* (Silkeb.), ɔ: gjorde huller og brådne pander; ordspil se 2 hæl; „du har en sort streg i panden!“

Kr. Börner. 100. 72, kan siges til barn, man mistænker for lögn; höj p- varsler fornemt gifte, Rääf I. 102; en legeremse: 12 proppede, stoppede kattehovedpander, Kr. Börner. 493. 37 jfr. kattepande; se 1 and, forhoved; bred-, helmisse-, heste-, hoved-, hunde-, katte-, præste-, væder-. — 5) *pộj æn* (Vens.), skæo. til enfoldig kvinde må vel være stegepande; i en stedsremse: „de Buddum pander" (Als s. Hadsund), Kr. Ordspr. s. 504; sidste del af smstn. i en stor mængde skæo., se bröle-, bøl-, gnav-, kjølle-, klodder-, klods-, klummer-, knav-, knokkel-, torske-. jfr. Aasen panna huk. stegepande; mnt. panne Sch. Lübb., lat. patina.

pandeben, no. *pañbịn et* (Søvind s.), i den alm. börneremse: *pañbiən, yw̱stịən, niəssnep, moñflep haqtep; hwar komər wi så hæn?* (Lild s.); „pandeben, öjesten, næsetip, mundelip, hagefib, killi killivow," (Århs.); jfr. Kr. Börner. s. 14, Urquell. V. 221 (tysk), Amer. Folkl. XI. 208. XII (Japan), se hageflip; *a tuw̱ æn kampstijən o sluw̱ æ kat får æ pañbijən* (Ulvb. h.) slutningen af en börneremse, Grundtv. Gl. d. M. II. 306.

pandebuddike, no. *pañbộjək æn* (Holmsl. kl.), smörbuddike, af hvis indhold der i fællesskab steges fisk til fiskerlavet.

pandefjæl, no. *pañfjæl æn* (D. vestj.), = pandetræ 1.

pandehår, no. *pañhọr de* (D.), på mennesker, = rgsm.

pandekage, no. *pañkåq æn -kaqər* (D., vestj, Røgen), *pąjkaq* el. *paŋka* el. *paŋkaq æn* flt. *-kaqər* (Vens.), *pajəkåq æn* (glds. Mors), *pañkaq æn* flt. *-kaqər* (N. Sams), flt. *kaqər* (S. Sams); *pan-* el. *paŋkåq -kaqə* (Elsted), *pañkộq* el. *-kaq æn -kaqə* (Søvind s.), flt.; *pañkaq æn -kaqər* (Agersk.), *pañkak æn -ə* (Sundev.; Bradr.). — 1) = rgsm., flade kager som bages på panden; *flyw̱əñ pañkaqər,* (Lindkn.), pandekager uden gær, måske fordi de hurtig kan göres færdige; *roñ pañkakər* (N. Slesv.) og *små pañkaqər* (Agersk.), æbleskiver, ligeså Sams; *swoṭ pañkaqər* (D.), pandekager rørte sammen af blod, bruges ved slagtning istedetfor sorte pølser, f. eks. når tarmene slipper op; „solbagt (s. d.) p-" Sgr. IX. 224. 741, ɔ: kolort (s. d.), jfr. Folkl. Journ. VII. 260; slgn. skæmtehist. om Aggerboen: „de føhst æ kam op, gik æ i båeg te æ kow å tow en pannekåhg, mæn den smajt så grejset" (græsset), Gr. Gl. d. M. II. 128 (Thy); *å sæt påjən øwər iḷən å law̱* el. *baq ən paŋkaq* (Vens.); bagte af grovt mel, som var sældet Kr. Alm. III 59. 200; af ærtemel sts. s. 48. 149. 156. 211; vendes af jysk kone på hendes skindforklæde, Sgr. X. 75. 219. „de danske piger er så fromme, de går med pandekager i djer lomme", Kr. Börner. 380. 09; „efter bitte æg bliver der bitte p-r, efter bitte p-r bliver der onde kvindfolk", Kr. Dyrefabl. s. 210, Fb. Fr. H. s. 140; se endnu potte, øbe; p-r ansés som traktemente og bages jævnlig ved festlige lejligheder, jfr. Ndl. Volksk. II. 10 (Flandern), se Adam; *han blywər añtən ən lọt ælər ən pañəkåq,* (Lem); *hans kun stu å baqt paŋkaqər hilə nætən får å få no rècti gåt å leq åpå hans mèlma* (Vens.); „Torup p-r", Sgr. V. 24. 49, (N. Sams); „Torsø p-r", Kr. Ordspr. s. 509 (N. Herred, Randers), „Tyregod p-r"; sts. s. 520, (Nörv. h.) i stedremser; p-, rørt af mel i urin af syg, gives hund at æde Kr. Sagn IV. 597. 52; p- af syv ingredienser for blegsot, Sgr. VIII. 120. 528; med 3 el. 9 levende lus for gulsot (s. d.), Kr. Sagn IV. 593. 11; p-, lavet af råmælk, må ej skæres med kniv, J. K. 209. 173; pige bager p- uden tilladelse, gribes af synsk præst, Kr. Sagn IV 355. 11; Jyde og Tyrk kappes om at sige p-, Eftersl. 76. 59; i ævent. er der et hus af p-r, se Kr. V. 147, jfr. Mhoff 449. 19, Gr. K. M. nr. 15, Gr. Registr. 53; „aus bons aufgemauert, mit milchbrot gedeckt" P. Volksk. V. 100; „sukkerhus" Ndl. Volksk. V. 107; „peperkoeken huiske" Ons Volksk. III. 87, „maison omelette Trad. pop. III. 293; slgn. Vision of Mac Conglinney, Jacobs More Celtic F. T. s. 70; pige bager p- og deler med kat, Kr. Æv. s. 180; stifmoder giver barn p-, bagt af aske og mel, Kr. V. 112; p- i skæmtehist. springer af panden og løber, se Sgr. II. 31. 233, VII. 178. 783, XII. 220. 804, Kr. Dyrefabl. s. 58, 224, jfr. kage II. 72. 50 a, Asbj. II. 235, Mhoff 469, Ndl. Volksk. VIII. 187, Amer. Folkl. III. 291. VI. 253, Folkl. Journ. II. 71, jfr. Remus nr. 19 og Jacobs Engl. Folkt. nr. 28. 57; gåde: *føst slañtən o så styw̱, så imæ'l̄ æ tæñ, så i æ lyw̱* Sgr. II. 130. 691,

VI. 23. 303, jfr. Ehlers Räthselb. s. 12. 66, Wossidlo Räths. 309. K*6. — 2) *pañəkåk æn* (Lönb., Ikast), æggekage. — 3) *væň æn pañəkåq* (D.), leg: A. står oprejst og skræver med benene; B. stikker hovedet ind mellem A's ben og rækker begge sine hænder op mellem sine egne ben; A. griber dem og løfter B. op, som herved kommer til at slå en kolbøtte, jfr. Kr. Börner. 167. 40; *sæt en pañəkåq* el. *brø i æ åwn* (vestj., Lindkn.), börneleg se hviste 4, Kr. Börner. 271. 20; jfr. mnt. pannekoke Sch. Lübb.; se pandeskive, æblekage; boble-, boghvedemels-, flæske-, kartoffel-, kjæltringe-, likmælks-, løftens-, pinse-, rakker-, ræve-, råmælks-, ægge-.

pandekagemad, no. *paŋkəmar de* (Elsted), pandekagedej.

pandekagepande, no. *pañkåqpañ æn -ər* (D.), pande til at bage pandekager i.

pandeklæde, no. *pąjklèj è* best. *-klèjə* flt. *-ər* (Vens.), *pañklę æn* (Lild), et törklæde, som lagdes to gange om hovedet og knyttedes i panden; det forekommer nu (1884) sjældent og kun hos de ældste kvinder, (Lild s.); til daglig brug uldent, til stads af silke (Vens.); det var bundet med to slöjfer, der sad ud som to horn, Kr. Alm. III. 87 ned. jfr. s. 86. 93. 315.

pandelok, no. *pañlåk æn* (D.), *pąjlåk i -ər* (Vens.), på heste, = rgsm.

pandemad, no. *påñmað de* (Agger), kødmad, opstegt i panden, jfr. pandeskrald.

pandepude, no. *pąjpuw æn* best. *-puən* flt. *-puər* (Vens.), *pañpuð æn* (Mors), kvinderne havde en sort pandepude, et bind af flöjel, bundet om hovedet, besat rundt om med sorte, hjemmegjorde kniplinger, glatte forneden, men pibede foroven; små „skjæghatte“ (vinger), ligeledes kniplebesatte, var befæstede på siderne af hovedtöjet (Mors, Vens); p- bruges af gamle kvinder, som kun har lidt hår, den består af et stykke hårfilt, som trilles ind i et klæde, der atter lægges sammen som et halstörklæde; dette bindes så om panden med filtstykket foran, og da törklædet i reglen er rødtærnet, får dette hoveddække stor lighed med tyrkernes, (Agger), jfr. Kr. Alm. III. 92.

panderem, no. *pąjrem i -rem* (Vens.), *pañrem æn* (Sundev.), på seletöjet, = rgsm.

pandeskal, no. *pañskal æn* (D. Søvind s.), *pañskal (!) æn -skalər* (Agger), = rgsm.; se hjærneskal, neder-, overskal.

pandeskalle, no. *pañskalə æn* (Malt), *han fæk æn p-* ɔ: løb hovedet imod en bjælke.

pandeskive, no. *pañskyw æn -ər* (vestj.), pandekager af stegte grødklatter i panden el. brødtærninger, stegte med smör i panden; alm. ret til barselkvinder; da rakkerkvinden *Snöwlstijən* (Snövle-Stine) havde barslet i en lade, sagde hun: *ta mæ mi piv, a før wal et añər pañskyw*, se også Kr. IV. 106. 145; jfr. bredeskive, smörskive.

pandeskrald, no. *pañskral* (D. vestj.), kødmad stegt i panden; *vi fæk liq te æn pañskral* ɔ: så mange fisk, fugle el. andet som kan steges på en gang; *vi ska haw əs æn p-*.

pandeskygge, no. et slags hovedtöj af sort flöjel el. plyds, som kvinder bruger, (Vens.), Mb.

pandestykke, no. *pañstøk æn* (D.), — 1) et törklæde bundet om panden for hovedpine, — 2) panderemmen på hestens hovedlag. — 3) et firkantet, langagtigt stykke sort flöjel el. silketöj til at binde om hovedet, således at det kommer for på el. bedækker panden; prydelse for aldrende kvinder, (Ribe, Varde) Mb. — 4) *pañstək æn* (Fanø); kvinderne opbinde deres hår i en knude tilbage, derover et hvidt firkantet törklæde, som er trekantet sammenlagt: „korsklæde“; derover en „hat“ ɔ: en vatteret spidshue; om den er bundet „kludene“ *(æ kluð)*; når da kvinder om morgenen blot bærer hatten og et törklæde bundet om hovedet, siges: *do hår nåk di pañstək o imå'n!* de to fremstående snipper af törklædet hedde: *æ pjaqər*, de to andre flige: *æ veŋər*.

pandesmække, no. = pandepude, (Salling) Mb.

pandesætte, no. *pañsæt æn -ər* (vestj.), en flad sortbrændt gryde af ler til at bage kager i = *swot sætər* flt. (Lindk.); man satte den tildannede dejg midt ned i den, lagde et jærnlåg over og gløder både under og over, således bagtes f. eks. søsterkage eller sigtebrød (rugkage); findes afbildet Nyrop, Dansk Pottemageri s. 15, fig. 7, jfr. flakning.

-pandet, to. se bus-, kalve-, skjør-, skrol-, skrue-, snurre-, tægle-.

pandetræ, no. *pañtræ æn* (D., østj.), *pañtrę æn* (Lønb.), *pañtrę̀ et* (Søvind), *pąjtrè* el. *-trèj è* best. *-ə* flt. *ər* (Vens.), — 1) træstykket for panden af en tyr, (Malt, alm.) jfr. horntræ; i Hmr. herred køres stude sædvanlig med p-; spøgende om gamle kvinders pandeklæde el. andet pandebind. — 2) det bjælkestykke, der ligger foran i en åben skorsten som rem; i gmdgs huse findes deri navn og årstal indhugget og ved nybygninger førtes det med fra det gamle hus, (Låsby, Gjern h.) se skorstenshammer, Fb. Bondeliv s. 43. 182.

pandetræ-lue, no. *pąjtrèjluw æn* (Børgl. Vens.), = hvervestenslue.

panel, no. *panæ·jl de* (D. Agger), *panèl* best. *-t* (Vens.), = rgsm.; jfr. mnt. pannele Sch. Lübb.; nfr. panneau, gfr. panel, fylding i dör; mlat. panellum, af pannus, klud, töjstykke; se kanel.

paneling, no. *panèləŋ i* best. *-i* (Vens.), = panel; *dær æ panè·ləŋ fò sæŋən i narsij o stòw*; *po panè·ləŋəð fòr we sæŋən heŋə dær skèləri·jər* (Lild s.).

pangel, no. *paŋəl de* (Vens.), prangen og svir; også om personer *i paŋəl* = pangler (s. d.).

pangle, uo. *paŋəl* el. *påŋəl -ŋlər -ŋəlt* (Vens.), sætte overstyr hvad man har ved spil, drik, handel; drikke, drive, våse; *hąj hò paŋəlt òlteŋ hæn; hąj gor å paŋlər å blywər òlə farə; paŋəl å drek* el. *bòwl*.

pangler, no. *paŋlər* el. *påŋlər i* (Vens.), en som pranger og drikker = *i paŋəlbasi* (sts.).

pank, to. *paŋk* (D.), — 1) rank, rask, strunk, *æn p- kål*. — 2) bio. *æ kòwl seðər p-; han gor p-; de gek paŋk, han stor sæj p-* ɔ: står sig godt, se panter.

panke, uo. som de nu panker af ud i heden, træffer de den gamle mand igjen, Kr. IV. 289, om börn og gamle folk: en særegen stilfærdig gang; spanke.

pannis, no. fyr el. noget lignende, halvt skældsord; „sinn den ti ku æ pannis kyer æ stuer“ Jæger, Ferien s. 8, siden den tid kunde fyren køre studene.

pansleri, no. *pañsləri·j de* (Ulvb. h.), pjalter, klude; *han fæk no p- swøvt om æ bån*, jfr. Kr. IX. 349. 153.

pant, no. *poñ* glds, *pañt* nyere (D. Andst.), *påñc è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.), *pañt et -ə* (Søvind s.), *påñ* (Bradr.); *påñt* (Agger), — 1) = rgsm.; *sæt no i påñc* el. *i påj*, men *è påj* kendes ikke; i retsl. dokumenter f. eks. *è pantəbrèw* (Vens.); — 2) i panteleg (s. d.), *gi pañt* (Søvind, alm.); se pånd.

pante, uo.
poñ ældre; *pañt* nyere (D.);
påñt -ər əð (Agger);
påñc -ər -ə -ə (Vens.);
påñ -ər -ət -ət (Bradr.);
påñ ft. *påñt* (Fjolde) —
= rgsm.; *hąj æ blòwən påñcə få skatərən* (Vens.); glds. og i pantelege *poñ*, (Andst.); om øvrigheden altid *pañt; di ska bòj, fa di ka påñ*, (Mors), jfr. mnt. panden, henføres t. gfr. pan, en borttagen genstand, lat. pannus, lap; se penge, pånde; ud-.

pantebog, no. *pañtboq æn* (D.) = rgsm.

pantegjæld, no. *pañtǵal* (D.) = rgsm.

pantelanger, no. *pañtəlaŋər* flt. (D.), lange bukser, som franskmændene (1808?) først bragte her til landet, alt efter de gamles fortællinger, jfr. fr. pantalons.

panteleg, no. *pañtlijəq æn* (D.), = rgsm.; når pantet i legen skal dömmes, siges: *hwa straf ska dæñ li, dè èjə de pañt?* (Søvind s. alm.); lege og domme se Kr. Börner. 217. 48. 486, Blich. Nov. III. 153. jfr. Arwids. III. 401 flg., Sundbl.[2] 134, Sm. Medd. II. XX flg. Nyland IV. 47; Boehme Kinderlied nr. 630, Gomme, Tradit. Games under Forfeits, Rivista II. 75.

pantemænd, no. *poñmæñ* ældre, *pañtmæñ* nyere (D.); i D. fire, andre steder (N. Sams) otte mænd, som var oldermandens hjælpere under den gamle kommuneorden; nu: sognefogden og stævningsmændene, se P. Hansen, Landbr. s. 62.

panter, to. *pañtər* (Malt), væver, kvik; *æn lilə pañtər jæn* (Malt); *han gor pañtər*, (Lindk.) strunk; *de sir pañtər uð* (sts.) flot, smukt; *æn pañtər tål* (Vejen), en kvik tale jfr. pank.

pantsætte, uo. *påjsæt -ər -sat -sat* (Vens.) = rgsm.

pap, no. *pap de* D.; best. *-ə* (Vens.); best. *-ət* (Søvind), = rgsm.; *æn støk pap* mulig ellers kun i en enkelt forbindelse: *dær æ möj pap i de lat* (D.) der er

meget pap i det lærred; *papkas æn* (Søvind), papæske; mnt. pap, melvælling; henføres til lat. pappa, börnenes råb: mad.

paparbejde, no. *paparbec è* best. *-ə* (Vens.), = rgsm.

papbind, no. *papbiṅ et* (Søvind s.), *papbęj è* best. *-beṅc* flt. *-bęj* (Vens.), om bog = rgsm.

papegöje, no. *papəgö·j æn -ər* (D. vestj.), *papəgò·j* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.), en bekendt fugl, psittacus, = rgsm. i æventyret, da drengen kom ind i slottet, sagde papegöjen: der kom den lille prins med guldstjærne Kr. Æv. 140; jfr. Strackerj. II. 105 øv., P. Volk. V. 58; mnt. papegoie Sch. Lübb.; ordet henföres til en arab. rod.

papegöjefedt, no. benyttes i en salve, der helbreder engelsk syge, se Kr. IX. 4; ungventum nervinum, er grönt, deraf mulig navnet (vestj.); også udleveres ungv. populeum.

paphoved, no. *paphòwi et* (Søvind s.), dukkehoved af pap.

papir, no. *papi·r de* flt. *-ər* (D.), *papiə et papirə* (Søvind), *papi·jr è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.). — 1) = rgsm.; *gi mæ ən bet papi·r, ən ark, ən støk p-! grǫ p-*, indpakningsp-; *styw p-* ɔ: pap (D.), *è ark, æn boq papi·jr*; i smstn.: *papi·jr-faðərek, papi·jrspæŋ*; gamle siger: *papi·cər* (Vens.); *papi·əhaṅlə, papi·spèŋ* (Søvind); törres bord af med p-, voldes strid, Kr. IV. 378. 349, VI. 283. 300, IX. 57. 629, P. Volksk. VI. 139. 6 (Rügen); spise udklippet el. sammenlagt p- som lægedom se f. eks. Kr. Sagn IV. 578. 01, 585. 39, 598. 64, Gaidoz, la Rage 193. — 2) flt. bevislighed, retsligt dokument; *a waṅtər mi papi·rər, si jæŋ atər i æ p-, han hår et ræjn p-, ha papi·rər o nåwət; han ər et styw i æ p-* (D. vestj.); *papi·rərən ær il i årdən* (Søvind); *haj hò fåt papi·jrər åpå gòri* (Vens.) ɔ: skøde. jfr. lat. papyrus; se blak-, blat-, brev-, kyse-, silke-, skriv-, stemplet-.

papirsgulv, no. i slutn. af æventyr: „vi kom ind i en hæslig stor stue med papirsgulv ... jeg sparkede i gulvet, og det gik i stykker, og jeg faldt ned på et bord, hvor de stod og skænkede ponse“, osv. Kr. VII. 78.

papirskjole, no. i slutn. af et ævent.: „de gav mig en p- og en smörhat“ Kr. V. 82. se papirsloft.

papirsloft, no. i slutn. af et ævent.: *æ vår å· mæ å fek iṅt aṅt som taṛəgrøə te oṅən. Di daṅsə å et papirslåwt, å æ fål eğø·məl, næn vo* (hvor) *di skøə mæ kanonə; dæ tåw di mæ te fålainəŋ å skø mæ uər i æ haw; dæ blöw æ slåkən a æn valfesk. Law æ kåm dæriṅ, vå dær kræməmærkən, så köjt æ mæ æn søsləŋs kriəpif* (kridtpibe) *å får æn søsləŋ toba·k; de kuṅ æn il tǫl, så spøt ən mæ uər å hæ hæn, te æ sku ser* (sidde) *å fåtæl historiə*, J. M. 67. (Hanved s.).

papirsolie, no. der udleveres pyrol. philosoph. (Peters.).

papirs-pille, no. *papi·rspel æn -ər* (D.), knaldhætter af papir, som börn bruger ved nyårstide til at skyde nyår ind med.

papisteri, no. *papistəri·j de* (Mors), overtroiske fortællinger, lögn, fabel; *no gaməl p-* (vestj.), jfr. Kr. III. 97. 133; jfr. papist, person, som hylder paven, deraf p-, hvad der tilhører pavedömmet, se papisteri Rietz; papist, lögn, Bondes. Historiegb. s. 174 ned., af lat. papa, pave (s. d.).

pappel, no. se poppel.

1. par, no. udtr. er sjældent og bruges vist kun i enkelte forbindelser: *no skal I se par!* ɔ: se löjer; når drenge slås, kan man *se par å dæm*, more sig over dem, have löjer af dem; *de vår et oṅərlə par* (Agersk.), en underlig hændelse, et löjerligt træf, skal også bruges i N. Slesv.; ordet synes at måtte betyde noget, der sker, indtræffer (Lyngby); Mb. mener efter Outz. at betydn. måtte være: indfald, påfund, og anfører: „see hvilke par han hitter poo!“ „no ska du først se par“ og smstiller det med gldsk. par, pare, der synes efter gl. sv. at måtte betyde: konst, list, påfund, jfr. Aasen, por itk., puds, skalkestreg; nyisl. pöróttr, uvorn.

2. par, no. *par è* best. *pare* flt. *par* (Vens., alm.), *pa et* (Søvind) — 1) = rgsm.; to stykker som hører sammen; *æn par stöwl, træskər; æn par fålk* mand og kone, *æn par hæst, håṅskər, sku, selər, kåp; æn par æṅər; æn par daw* (D.) nogle få dage; *èt pa træsku, bèətə, støki; èt par oə, par òm pa* (Søvind); *ə pa fålk, ə par or* (Vens.); *„så re di par om par“* Grb. 9. 45, ɔ: parvis;

æn pa tyňər ta̤rə (Ang.) et par tønder boghvede; *tòw ær æn par, træj æ nåwə, fi̤r ær æn flåk,* (vestj.); ell. *dær ska tåw te ən par, unta·wən nær de æ flajlus, så ska dær træj* (vestj.) se mange; *de ær æn par lisom æ ro̤nəvær o æ såw,* (vestj.) d. e. de er ilde maget; *de ær æn par, tåw, lisom wå kat o wå kåw!* (vestj.) spøgende, jfr. brude-. — 2) om visse sammensatte redskaber el. klædningsstykker, hvor to hovedstykker er mer el. mindre fremtrædende: *æn par bælər* (Thy), en blæsebælg; *æn par kwa̤rər,* (Vejr., Thy, Mors), en kværn; *æn par wæwələr* (Mors), en væverstol *æn par bòws,* et par bukser (s. d.), *æn par brelər* (D.), *en par ståŋjar* (Mors), et enkelt ålejærn; *æn par tæŋərər* (sts.), en smedetang; jfr. to, som i Vens. bruges for par; endelig: *æn par spösmol* (glds. Mors) ɔ: Pontoppidans Forklaring, senere: Balles Lærebog (uden spörsmål), sagtens efter bogens titel. — 3) lige el. ulige, om tal: *par ælər upar* (Agersk. vestslesv., Sundev., Fjolde); *oᵃt ær par, šyw ær upar* (Fjolde), også siges *pår* el. *onpår,* men på plt. altid: *æbən o̤dər onæbən.* jfr. Aasen par, ligeså isl.; lat. par, lige; u-.

parabel, no. *para·bəl æn para·blər* (Vens.), *para·wl* el. *brawl de* (Andst), meningsløs tale, vås; *de æ sluðər o para·vəl* (D.), røverhistorie, lögn, (Vens. Hanh.); *dè wa lòwn a· para·vəl təho̤v* (Søvind), jfr. gr. parabole, lignelse.

parade, no. *para·də æn* best. *-n* (Vens.), mønstring; *paradi·jr* uo. = ft. tf., paradere, glimre; jfr. fr. parade no.

paradis, no. *pa̤radis è* (Vens.), = rgsm. *de ær hans pa̤radis, mən hwa læŋ war a̤dam i p-?* (Vens.); de saliges opholdsted; i Indien se Lucidarius s. 43 flg. dets lykke og skønhed se Gering II. 132. 238, Arnas I. 420; jfr. Grimm Myth.[2] XXXVIII, Müller, Sagabibl. III. 249, vejen dertil gennem dragens gab, Asbj.[2] 483, Fas. III. 669 flg., Erik Vidf.s S. kap. 3; Odainsakr, Liebr. Gerv. 62 flg., jfr. Graf, Miti I. 125, Bran I. 297; p- har ligget mellem byerne i Frederiksborg amt Slangerup, Manderup og Kvinderup, se Kr. Sagn II. 253. 12; stedsnavn: en mark i Dybbølby; P-gård i Hørup s., (Als), Sgr. III. 13. 14; P-, P-gård-, P-hus se Postadressebog; en hule hedder P-hulen, Maurer s. 198, Arnas. II. 32, jfr. Weinh. Volksk. IV. 256 Fritzn.[2] s. v.; — postbuddet fra p- i ævent. om den dumme kone se Gr. Registr. nr. 107, Asbj. nr. 10, Nordlander S. s. 35. nr. 14, Bondes. Hist. s. 300, Ndl. Volksk. IV. 114, VIII. 92, Busk Rome s. 361, Clouston Noodl. s. 205 flg.; fortælling om præsten, der katekiserer om p-, Kr. IX. 341; „hoppe til“ el. „i p-“, börneleg, udførl. beskrevet med tilh. tegninger Folkl. VI. 359, se Kr. Börner. s. 254. 542. 51, jfr. „hoppe til måne“, „linkemål“, „rudespil“ 543. 52. 59. 64; Ungdomens Bok[2] s. 26; Carst. Spiele nr. 23, P. Volksk. III. 170; Gomme, Dict. under hop scotch, pickie; Newell Games s. 188. 145, Strutt s. 489, Am. Folkl. IV. 229 (N. York), Pitré, Giuochi s. 141, Arch. I. 246; Rivista II. 406; Veckenst. Volksk. II. 192 (Zigöjner), Folkl. V. 340 (Pendchab); se himmerige 2, hinkepot, hopskop; jfr. gr. paradeisos, lysthave.

paradishöne, no. *paradishø̤n æn* (Vens.), Mariehöne, (s. d.).

paradisko, no. *paradiskow, pa̤riskow, pa̤rəkow æn -cyər* (Vens.); *pa̤rikyjər* flt. (Han h.), *pa̤rəkow æn -kyjər* (Hmr.), *paðəkow æn* (Vind s.), forstenet søpindsvin, echinit; hvergang lynilden slår ned kommer en sådan sten ned fra skyen; har man en af dem i huset, er det beskyttet mod lynild, (vestj.); at finde en p- betyder lykke; i huset beskytter den kvæget mod uheld, er der noget i vejen med smörkærningen, lægges en sådan sten i kærnen, (Vens.) J. Kr. 407. 1344; lægges på hylden blandt mælkefadene og hindrer forhekselse, jfr. Kr. IV. 399. 570 også Hanh., jfr. kjæmpeknap, marmorko, smörlykke, spådejesten, tordensten.

paradisæble, no. *„hon blòw så te de dæjlist parədisæbəl, så hwij å så røj“,* Grb. 106. 106. = rgsm.

paraply, no. *pa̤rəplyj* el. *pa̤ləplyj æn -ər* (D. Andst.), *pa̤rəplyc* el. *-plyj æn* best. *-ən* flt. *-ər,* (Vens.). — 1) = rgsm.; ungkarl, s. byder til bryllup, skal have p- i hånden, Kr. Alm. IV. 69. 182 (Oksby). — 2) plantenavn, en convolvulus art, convolvulus sepium L. (Villebøl, Fövling s.), sagtens på grund af blomsternes form, Sgr. V. 73. 555, jfr. fr. parapluie.

parasol, no. *parasò·l æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *hon æ så fi̤n,*

hon go mœ p-, jfr. fr. parasol; ital. para-sole ɔ: værger mod solen.

parat, to. bio. *parạ̊·t* (D. vestj. Agger), rede, beredt; lat. paratus.

parbal, no. *pa̱rbaḷ æn -ər* (Hmr.; Vens.), betalingsgilde: selskab med dans, hvor der betales for visse par; til legs (s. d.) kan komme, hvem der betaler.

parcel, no. *pasè·ḷ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., alm.) = rgsm., fraskilt stykke af jordlod; deraf: *pasəli·jr* uo. uböjel., udskifte; *de æ pasəlir uk i fli̯ wæ̣rəŋər* (Vens.); *pasəli·st* no. *i*, person s. ejer en parcel, jfr. fr. parcelle, mlat. particella.

pardovs, bio. se bardus.

parentation, no. ligtale i huset af præsten, (alm. Mellemslesv.); jfr. latin parentatio, ligfærd, parentare uo. bringe offer ved forældres el. slægtningers grav; se udtale.

parere, uo. *pari·jər* (D.); = ft. tf. (Vens.), afværge; *ka do p- dæ̣ň?* hvor der f. eks. er tale om beskyldninger; *å parir å·* (Vens.), jfr. fr. parer.

pargilde, no. *pa̱rgi̯l̥ æn -ər* (Hmr.), = parbal.

pargås, no. se bagage.

Paris, no. *Pari̯·s* (D. vestj. alm.), hovedstaden i Frankrig, stedet hvorfra moderne kommer: *pari̯·sər muwədər* er de fineste; byen nævnes i ævent. f. eks. Kr. Æv. III. 110. 167.

Pariser hövl, no. *pari̯·sər hö̀wl æn* (Lindk.), en slags snedkerhövl.

parlement, no. *paləmæ·n̥t* (Thy), *peləmi·n̥t* (Røgen), *pæləmi·n̥t* (S. Hald), ordstrid, *kom i peləmi·n̥t* (Røgen), *peləmøn̥t* (vestj.); *de ær et̯ nò̤i̯ å gyr låŋ paləmæ·n̥t åm̥*, (Thy) ɔ: göre lang snak om; jfr. mnt. parlement Sch. Lübb., sammenkomst, ordstrid; ital. parlamento, underhandling.

parol, no. *parò·ḷ æn* best. *-ən* (Vens.), i udtr. som: *no hwada·n̥t lyj paròḷən så?* ɔ: hvilken besked fik du? jfr. fr. parole, ord, løsen; se parål.

par paar dierken krut, no. koges i en pot øl mod koldfeber, Kr. VI. 354. 11; hvad er det? hypericum?

parre, no. se padde.

parre, uo.
pa̱rə -r pa̱rə pa̱rə (Vens.),
pa̱r -ər -ət pa̱rət (D.),
par -ə -ət (Søvind s.) —

1) tilpasse så der bliver et par; *di pa̱rər gåt* (D. Vens.) passer godt sammen, om to heste; om mand og kone, når de er hinanden lige i sind el. skind; *„di tòw bẹ̀əstə parə gåt saṃəl; de tòw skụ parə iḷ* (Søv.), høre ikke til samme par, *di parə akərå·t!“ så æ tyskər åm hans stụ, dæn jæṉ wa swåtbro̤ŋə å dæn nạ̊n wa grohjælmər,* Sgr. II. 108. 490; i forsk. kortspil parres kort (vestj.) sagtens alm. ɔ: to af samme værdi i forskellige farver lægges sammen; *vi ær et̯ parət* (D.) ikke lige mange karle og piger; *paṛət* modsat *upaṛət,* mage, umage; ejendommeligt er udtr. *hạ̊j sku hæn å pa̱rəs te i cò̤wl* (Vens.) ɔ: hen at prøve en kjole. — 2) *duw̱ərən pa̱rəs* (Vens.) = rgsm.

-parret, tf. se u-.

parris, no. *pạris æn -ər* (Mors Thy), en stakkels godtroende fyr; *æn sœ̣r p-; de æ mœ æn sœ̣ pạris* (Agger), en underlig fyr; *æn sœ̣r pạris; betə pạris!* (Lild) kælende ell. drillende, jfr. perres.

parriset, to. *pạrisə* (Mors), löjerlig, vrövlagtig.

parrismand, no. *pạrismaň æn* (Mors), = parris.

part, no. *pạ̊rt æn pạ̊rtər* (glds. D.), *part æn pa̱rtər* (nyere D.); flt. *pạ̊rt* el. *pạ̊rtər* (Agger), *pạ̊rt æn pạ̊rtər*, (Hmr., Mors, Thy, Gjern); *pọ̀rt i* best. *-i* flt. *pọ̀rtər* (Vens.); *pạ̊t æn* (Hell., Elst.); *pọ̀t æn pọ̀t* (Søvind s.); *pat æn* (Ang.), lod, del; alm. istedetfor del: *a tæjər di tåw partər, så ka do bəhål̥ dæň jæṉ* (D.), *a, få mi· pạ̊rt,* jeg for min del; *tæj katø·flər åp o pạ̊rt, bjæ̣rə højə o pạ̊rt,* (vestj.), *bjèrə fuw̱ərəŋ əpo pạ̊rt* (Lild s.), göre arbejdet, således at man som betaling får andel i udbyttet; *haň hò pọ̀t i ən bọi* (båd, Søvind); *do ma eňc ta mẹ̀i pọ̀rt* (Vens.), „de hojj di it ow nowwe ow poeten“ Tkjær N. K. s. 23 det havde de intet af, ingen af delene; „hwes a sku å wo oww mæ jæn ow poteren“ Jyd. I. 6. 2, hvis jeg skulde have været af med (ɔ: miste) en af parterne; *bụ pọ̀rtərən ska hørəs* (Vens.); jfr. Aasen, part, isl. partr hak.; mnt. part, Sch. Lübb.; lat. pars, del; an-, arve-, broder-, fjerde-, halv-, mand-, skibs-, tredie-, tyvende-.

parte, uo.
pạ̊rt -ər (D. vestj.), flt. tf. *pạ̊rtəð* (Agger),
pọ̀t -ə -ət (Søvind s.); *pạ̊t -ə -ət* (Elsted),
pọ̀rt -ər -ə -ə (Vens.) —

dele; *vi ka pårt æ ku* (D.); *haj pòrtər uk te· ås* (Vens.).

partemang, no. *partəma·ŋ* (Åbenrå), vandhus; *a ska neən o æ p-* el. *neən auf die partəma·ŋ!* jfr. fr. apartement, værelse.

-partere, uo. se ind-.

-parterlig, to. se u-.

parti, no. *parti·j æn -ər* (D. vestj.); itk. (Søvind), *parti·j* el. *parti·c è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.). — **1**) = rgsm., *han tåw mi parti·j an; haj ær eňc a met parti·c,* af min mening; *ta parti·c få no*; *parti·cə ær eňc liq; cyð i stòr parti·jər* (Vens.); *di hò djèl sè i tòw partiə; haň hò gor ət gåt parti* (Søvind). — **2**) et sæt lejefolk; *dær seðər tòw partijər te læj i dæň hus* (D.), *di fir partiər ær uňər jæn røknəŋ* (Bradr.), under en tagrygning ɔ: i et hus. — **3**) særegen brug af ordet i Vens.: udyrkelig jord, *wèlgoŋər å parti·c; „så snòt haj war uenfår, si så wa dèr en wæj, mèn di vilə èŋ mè gòŋər å partij, de haj ha nær òlə fòjən uw å,* Grb. 211. 62, så snart han var udenfor, se så var der ingen vej, men de vilde enge med hængesæk og parti, som han nær aldrig havde fundet ud af; vistn. = vestj. *mæ vel o sågər; haj jik å slòw pòs å gròris å parti·c; no hæsliq partic,* ɔ: dårligt juks; nok også om slette personer, (Søvind), jfr. fr. partie.

partisk, to. *parti·sk* (Vens. alm.), = rgsm.; jfr. htsk. parteisch, se parti 1; u-.

partu, bio. *partu·k* (Vens.), *padu·* el. *patu·* (Ang.), i alle tilfælde, bestemt; *æ ve patu· it gywtəs,* (Ang.) jeg vil absolut ikke giftes, *haň vil partu astè·j* (Søvind), jfr. fr. partout; se forfærde sig.

parvis, bio. *parvis* (D.), *parwies* (Vens.) = rgsm.

paryk, no. *parø·k æn* (D. alm.); best. *parø·kən* (Vens.), hårvækst, hår; *no ma wi ha dæ skelt we parø·kən* (Vens.) ɔ: dit hår klippet; *riw sæ i æ p-*. (Andst); *han gor mæ æn gråw p-, tæj jæn ij æ p-* (D.); *han ka skyð p-,* har ævne til at bevæge hårbunden ved at rynke panden (D.); også fig. *han hår æn guwə p- oňər æ kaskæ·t* (Malt), et godt hoved; *gal i parò·kən* (Søvind s., Århus), ɔ: vred; nu havde herremanden hans paryk fuld Kr. VII. 163, ɔ: han havde fået nok at vide, fr. perruque, henføres til lat. pilus hår.

parykmager, no. *parø·kmaqər* (N. Slesv.), *din p-*, skældsord til börn med stort uklippet hår.

parykmand, no. et spøgelse ved Lundø, (Skive) se Kr. Sagn V. 41. 168 flg., 30. 125.

paröjet, to. som har små öjne, (Ribe) Mb. = pindöjet (s. d.).

parål, no. *parå·l* (Elsted). — **1**) fristed i leg. — **2**) udrbso. *„parå·l!„* råber den som en kort tid vil trække sig ud af legen; når den, der er „inde“ i langbold selv skal give op, må han, för han går ud efter bolden, sige: *„parå·l få bålən å mæ sjèl!“* — i pindespil: *„parå·l få pinən!“* — Vil man atter i leg, siges; *„i· parå·l!“* ɔ: ikke p-, el. *„intə parå·l!“* jfr. Kr. Börner. 477. 70; *parili* ɔ: ind; *parolöw* ɔ: ud (Adslev), er det parol? (s. d.); se fri fra, ptöj.

1. pas, no. *pas en pasər* (Valsb.); såsnart det tilstrækkelige antal kopper kaffe er drukket ved konegildet, (s. d.) går det løs på at drikke „passer“; en „pas“ er et lille glas koldt brændevin. Ingen nævner *„æ bajmor“*, barselkonen og hendes mand eller de gamle i huset, som sædvanligt er, ved fornavn; de nævnes: „bajmor“, „basselmor“, „basselfar“, „oldefar“, oldemor“; er koner tilstede, som sædvanlig kaldes efter deres mands bestilling som *„æ smæjkun“*, *„æ krokun“*, skal de nævnes ved deres fornavne og gör nogen fejl heri, må hun straks have en „pas“; desuden drikkes der skåler, allesammen i „passer“ for „basselmor“ og „basselfar“, for *„æ baən“*, for „oldefar“ og „oldemor“, for søskende og slægt, sålænge der er nogen mere tilbage, ja og sålænge, havde jeg nær sagt, der er nogen til at drikke mere; de gamle véd at fortælle om mere end én, som de måtte „kret hjem i en mohgbahr“ fra et sligt konegilde; Feilb. Fr. Hed. 98; ellers er ordet aldrig hørt; htsk. pasz, höjt, vidt drikkeglas med lige langt fra hinanden anbragte ringe, der danner lige store mål af glassets indhold, også: paszglass., Weigand, Wörterb. under pasz; mnt. pas Sch. Lübb.

2. pas, no. *pas æn* (D. vestj.), = rgsm., et vist mål, måde; *de æ mæ öwər æ pas* (vestslesv.) ɔ: mig for svært; *de æ öwər pas,* over målet, (Malt); *ve*

dæñ pas æ klåk fi̱r (Andst), omtrent ved det mål af tid; *po æn pas æ klåk wa syw, wa̤ ər de skijə,* (Agger); *„æ dær tow mijl dèr hæn?“ „ja, sònt åpå ən pas“* (Vens.); *dær vår huñər ve æn pas* (Agersk.), omtr. hundrede, *hañ kòm li̱ tè pas* (Søvind); om helbred og sindsstemning; *gåt, il̤, reŋ, skit, wal te pas* (D. vestj.); også: *de æ tepas gåt* ɔ: passelig godt; *gåt tepas* (Hjörring), halv fuld; *„a ær åpå min bæst pas* (ɔ: i min bedste alder), *a blywər eñc be̱r!“* (Vens.) sagde en 72 årig; jfr. mnt. pas Sch. Lübb., lat. passus, skridt, et vist mål; se kompas; jævn-, lave-, over-, søbe-, til-, vater-.

3. pas, no. *pas* (D.), i kortspil: *a sæjər pas,* (alm.) ɔ: jeg spiller ikke med; *hañ mot sæj pas* (Agger) ɔ: opgive ævret; *så sò ha̤j pas, si̱n ha̤j hòt de·* (Vens.), se 1. passe.

4. pas, no. pasning; *æ ro̱rfroqtər æ go̱i nåk, mæn di ska ha såmöj pas* (vestslesv.).

5. pas, no. *pas æn -ə* (Søvind), *pas è* best. *-t* (Vens.), rejsebrev, = rgsm.; *de ka nåk vær, han fæk løst o hans pas* (Andst), el. *skröwən o hans pas* (D.), fik en irettesættelse; *gal̤ fålk hår eŋən pas bəhåw, di ka pas dæm sjæl̤* (vestj.), „a fæk mi pas å beskejn po gro papir å udstaffejred (el. lakejret) mæ blank wand“ el. „mi pas, dænd wa skræwen mæ en mooggrev å fåsæjlt mæ en kofowd“ Kr. Börner. 432. 86. 89. 90 i vrövleremser; jfr. Aasen, pass, htsk. pasz, udviklet af sp. paso, tilladelse til at passere; fri-, løbe-, rejse-.

pasdram, no. = passende dram; „han vilde gerne have sig sådan en p-“ Kr. Alm. VI. 188. 95 ɔ: var noget fordrukken.

pasiante, no. se persevante.

pas-pomme-rouge, no. *paspòmərụ·t et* el. *æn -ə* (Elsted), et slags tidlig modne æbler; påvirket af bommerut?

passager, no. *pasasi·jər æn -ər* (D. vestj.), rejsende med tog el. post = rgsm., jfr. fr. passager.

Passauer kunst, no. De kejserlige kunde den såkaldte „Passauiske kunst“, nemlig at göre sig hårde for skud og våben, se Thiele I. 103; navnet stammer fra bøddelen el. smeden i Passau, der forstod kunsten, se Schindl. s. 120, Hazel. VI. 8, se skudfri; Kr. Sagn VI. 253. 752 flg.

1. passe, uo. *pas̤ -ər -ət* (D. vestj.); ft. tf. *past* (Vens.), opgive at være medspiller ved kortspil; *a pa̱sər,* (Agger), fr. passer, ital. passare, gå igennem spillet uden at spille med; se lure-.

2. passe, uo.
pas̤ -ər -ət (D. vestj.),
pa̱s pasər pa̱st pa̱st (Vens., Lild, Thy, Agger),
pas -ə -ət el. *past* (Søvind) —
1) = rgsm.; *æ stöwl pa̱sər gåt; æ k̓òwl pa̱sər e̩t* (D.) også fig. *han pa̱sər e̩t te hiṉ̃; dæñ snak pa̱sər e̩t* ɔ: stemmer ikke med sandheden; *de pa̱sər mæ gråw̱ il̤* (D.) er mig såre ubekvemt; *pas te· mæ ət* (D.) sørge for at få det til at passe; „de wa hans dætte, Rasmine, te Jens fek, å di past sammel som skav å kanbænk“, Yuelb. s. 12., de passede dårlig sammen (?); *di pa̱sər sa̤məl som æ kal̤ o æ ro̱nvær,* (vestj.) ligeså; *wi ka pa̱s hwara̤·jə wò trèskòr; de pasər eñc te hòtò̤·ñc* ɔ: det ene til det andet; *de ka nåk læ sæ pas te·; di tow pasər eñc sa̤məl* (Vens.), se for-. — 2) have tilsyn med; være til hjælp og tjeneste for; *pas æ kyjər* (D.), *pas æ køər* (Emmerl.), *æ kre̩* (Sem), *æ höwəðər* (Lemvig), ligeså vestslesv., Bjært; *pas å· æ kre̩* (Ladelund), *pas hò̱rən* el. *åpå hò̱rən* (Vens.) også: *pas cyən; nær æn pa̱sər si mað o si mæjdassöwn æ dær eŋən, dær ka gøjər jæn̩ nåt* (Holstebro); *ha̤j pa̱sər hans ski̩ å hans sæŋ* (Vens.) om den dovne; *pas æ tæ̤kəmæñ åp* (D.) være håndlanger for dem, *pas muw̱rmæstəri åp* (Vens.); *æ pikə ska pas op* (Sundev.) varte op ved bryllup; *„pas mæ åp!“ så æ ståðər, „a ær əð wa̤r“* (Mors) til den som forlanger megen opvartning; *pas jæn op,* (Bradr.) pleje en syg; *læ mæ no si̩, do pasər åpå, de de blywər eñc hæn* (Vens.) *do ka pas o̩, law vi æ te mæ̩rkəñ,* (Lindk.), du kan passe huset, mens . .; *dær må åpa̱səs* (Ang.); *a ska pas opo ḍəm å de som æn smæj,* (Støvr. h.); *pa̱s sæ sil̤* (Vens.) skøtte sig selv, også Lild s.; *æ pasə mæ sijəl* (Agger) m. et ordspil ɔ: siger pas i kortspil; jfr. gjæte, vare, vogte. — 3) synes om, holde af, *pas om* (D. Hmr. Mors); *pas o̩* (Ribe, Malt, Sønderj.); *a pasər e̩t om mejər ḍ əð*

(Hmr.); *æ pas il å å ha de snakət,* (Agersk.), jeg synes ikke om at få det omtalt; *han pas eṭ o feŋkər,* (Andst); *a pas eṭ o te ål fålk ska veð mi læjləhijəð* (sts.) jeg synes ikke om, at alle folk skulle kende mine formuesforhold; *pasto å vælən?* (Bradr.) gider du haft vælling? — 4) *pas jej åp* (Vens.) ligge på lur efter en, nok alm. — 5) *de pasər sæ gåt* el. *il* (D. vestj.) sömmer sig. jfr. Aasen, passa, mnt. passen Sch. Lübb. ordet henføres til fr. passer.

passelig, to. *pasələ* (D. Andst) = rgsm. *dæm stæwl æ reqtə pasələ* (Andst); *ta sæ æn pasələ dram* (Lild s.).

passende, tf. *pasəñ* (D.), *pasiəs* (Vens.) = rgsm. *„bjærəmaj fejə da i slawəl så tyk som i arm, dèj tøt haj da ku wær pasiəs“*, Grb. 77. 38; *„passe“* sts. 31. 54; *de ær eñc pasiəs få bøn å sèj „do“ te gaməl fålk* el. *å sæt sæ te òwər æj å bowrə; ən pasiəs dram* (Vens.) se pasdram; *de wa pasin!* (Agger) iron. for hvad der var upassende. se på-, u-.

-passer, no. se heste-, op-.

passere, uo.
pasi·jr uböjel. (Vens.),
påsi·jər -ər -ət (D. vestj. alm.),
pasejə -rə -rət (Søvind s.) —
= rgsm.; gå forbi, ske: *de ka te nøj pasi·jr* (Vens); *de hòr ålə pasejərət i mi tị* (Søvind); *pasejəsæjəl* (Søvind) ɔ: pas. jfr. fr. passer.

-passet, tf. se til-.

passili, no. se persille.

pastinak, no. *pastəna·k æn -ər* (D. Thy); huk. best. *-ən* (Vens.), *pastəna·kəl æn -ər* (Thy, Sall.), en køkkenplante, pastinaca sativa L., „de wa fjouten månete ætte pastinakken fehl nie å slow katå·fleren å go dæm gall“, Jæger Ferie s. 38, se atten; *æn grem pastəna·k* (Vens.) ubest. skældsord; „pastenakel“ Ndl. Volksk. V. 136.

pastinakolie, no. der udleveres oleum scorpioni (Peters.).

pastor, no. *pastor i* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; *pastora·t è* best. *-ə*; jfr. lat. pastor, hyrde.

patent, no. *patæ·ñc è* (Vens.), *patæ·ñt æn* (vestj.) = rgsm.; ligeså i smstn. f. eks. *patæ·ñcknyw i;* jfr. fr. patente, mlat. littera patens, åbent brev.

paternoster, no. Det latinske navn for fadervor (s. d.); et latinsk p- er endnu i mundtlig minde fundet hos en gammel kone på Sams, det lyder: fasten nosten, kvissen selo, sante pesetium noom tom, avinium rejnum tom, fiat volundums tom, sækom selo, fanum nostrum sputti diano, en ene sant dukas en tentasion kvern libra, mester rejn hotensia den gloria en sekula en sekuloria namen, Kr. VI. 250. 340; brugt i besv. se J. Saml. IV. 108. 2. 113. 9. 124. 36, jfr. Cav. Wär. I. VII. Wigtr. FS. 151, Monnier s. 208 flg., Pitrè Arch. XV. 292.

paternoster bånd, no. i ældre tider en alm. soldaterstraf. Forbryderen fik en tynd hampeline med 5—6 knuder lagt om panden, således at knuderne kom til at sidde nær öjenbrynene, og et par mod siderne af hovedet. En stokkeknægt fik derefter befaling til at stikke en kort stok ind i kransen bag ved nakken og dreje stokken således rundt, at knuderne trængte sig så dybt ind i hovedet, at öjnene sprang frem. S. Kjær Stavnsb. s. 105 med henvisn. til Rist, fra Stövlettiden s. 179—191.

patete, no. se potet.

1. patron, no. *patro·wn æn -ər* (Agger), stykket, der skrues på drejerbænkens spindel og hvorpå arbejdsstykket befæstes; ladning til skydevåben. jfr. mlt. patronus, mønster.

2. patron, no. *patrò·wn æn* (D. glds.) = rgsm.; *æn sæ patrown,* en særling; *hwans æ de får æn p-?* (Agg.), en underlig fremmed person; i en stedremse: „de Galten patroner“ Kr. IX. 127. 331. lat. patronus, beskytter. se skole-.

patrontaske, no. *patro·wntåsk æn -ər* (Agger) = rgsm.; i ævent. en p-, så såre du banker på den, kan du få så mange krigsfolk, du vil ønske dig, Kr. V. 13; til en person, som er langsom i en vending, og som skal have mange hjælpere, kan drillende siges: *hwar æ men patrọ·ntåsk å hwar æ met saqər!* (Vens.).

1. patte, uo.
pat -ər -ə -ə (Vens.); ft. tf. *-ət* (Elsted),
paṭ -ər -ət (D.),
pat -ə -ə -ə (Sundev.),
paət patər patət (Bradr.),
pa -ər patə (Sams.) —
1) = rgsm.; foragtelig siges: *å, go do hjæm o pat æ huñ!* overmodig: *kuñ a*

eṭ gøjər de, så håð a paṭət mi moẉər som æn hun̲̆hwælp el. *som æn gṛis* (vestj.); *dæ̊səm en̆c a ku jö de˙, så ma a åsə ha patə min mu̲ər som i grics* (Vens.), *ha patən̆* (Bradr.), have die; småbörn kan ved kunster hindres i at p- deres moder Sgr. IV. 131. 339; skér sligt, skal barnet stiltiende føres først gennem tre döre, dernæst tre gange gennem en græstørv, Sgr. VII. 38. 79; den som patter i 3 torsmåneder bliver stærk, J. K. 366. 22; patter drenge for længe, bliver de kvindekære, J. K. 59. 24; barn patter til næste kommer, Hazel. IV. 25 (Dalarne); at moderen giver barnet die længe synes ikke ualm. hos ukultiverede folk, se Krauss, Sitte d. Südsl. s. 544 (i 7 år); Amer. Folkl. II. 27 (ligeså Tysk. i Pensylv.), jfr. Ploss, Kind[2] II. 167; Kjeltring, 16 år gl., får patte Kr. Alm. V. 258. 669; afvænnet barn, som atter får die, får „onde öjne“, Rääf I. 129, ligeså får voksen, som patter, Folkev. XI. 475. 487, — i sagn og ævent. patter hyrdedrengen ellekvinden og bliver höjtagen, Thiele II. 215; Esben patter 12 drag hos havfruen, får 12 mands styrke, Gr. Gl. d. M. III. 140, Kr. Alm. II. 166. 392, Sagn II. 121. 82, jfr. Wigstr. II. 212; Grimm K. M. nr. 90, fortæll. om Grimsborken Asbj. I. 181; Hans patter først ti år og så ti år til for at blive stærk, Gr. Gl. d. M. I. 33, Kr. Æv. III. 15. jfr. Knoop Ps. s. 204, Veckenst. Volksk. II. 305; p- i 18 år, Kr. Æv. III. 94; i 12 år, Efterslæt s. 128; først 7 år og 7 år til, Kr. V. 246, Sagn II. 193. 69; jfr. Magyar T. s. 244. slgn.: træbarnet vugges i 4 år, Qvigst. 89. — 2) suge på en pibe; *pat, fạ̊ə, hælə go jæ pi̲v ụ,* Sgr. II. 27. 206. (Lisb. Terp), jfr. vætte.

2. patte, no. *paṭ æn -ər* (D.), *pat i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens., S. Sams.), *pạ i -ər* (N. Sams.), *paət æn patər* (Bradr., M. Slesv.). — 1) brystvorte, papilla, hos msker og dyr, (alm.): *æ kụ hår kon træj paṭər; „wet do ha pati?“* siges til diebarnet; fig. om tobakspiben: *gọ mæ pati i muj ǒl̲tir* (Vens.) ɔ: bestandig gå med piben i munden; *nær di slepər dæn̆ jen̲ paət, så tæjər di ve˙ dæn̆ a̲n* (Ang.) kan siges om skoledrenge, der ryger tobak; *de ræjnər nåk ida˙ẉ a beqə paṭər* (D.) ɔ: det øsregner; *„hun̲̆ họə han̆ ət?“ „å̲, tu! han̆ họər it ạn òw patən å i påtən“*, (Søvind s.) ɔ: af hånd og i mund; ligeledes om hudlappen under fårenes hage, *æ fọr hår paṭər on̆ər æ hå̲q* (D. også Vens.), jfr. tadder; det nyfødte føl har en p- i munden Kr. IV. 358. 118; ligeså nyfødt kalv Kr. Sagn IV. 598. 61. — 2) die; *fo, gi æ paṭ* (D., vestj.); *fo, ji pat* (Vens); når der spörges om en fraværende, kan spøgende svares: *han* el. *hun æ hjæm̲ o fọ æ paṭ* (D.); *æ bạ̊n vel eṭ tæj vẹ æ paṭ* (D.): „patten vild et it ha, i homøj hon tomlet me et“ Tkjær. II. 80. — 3) bryst (s. d.) mamma (D. vestj., vestslesv., vist alm.), *ska a eṭ fø̲l o di paṭər?* (D. glds.) spøgende høflighed af karl til pige; jfr. Holberg, Stundesløse II. 8: „må jeg tage på hendes bryst?“ Troels Lund IX. 446; når en moder, der har givet die, mister et barn, lader hun et par dråber af mælken falde på barnets lig, når det ligger i kisten, og siger: *„tæj di paət mæ dæ!“* så svinder mælken, Fb. Fr. H. s. 50, jfr. bap. — i sagnene forekommer fortæll. om vætter med store bryster, ellekvinder, bjærgkvinder, Sgr. IV. 187. 543; spøgelsejomfrus lange bryster Kr. III. 158. 221; kridhvide br-, der når til bæltestedet Gr. Gl. d. M. II. 94, jfr. Z. f. M. IV. 427; havfruer, koblede sammen ved br- over hesten Gr. Gl. d. M. III. 58; patter, som hænger til livet s. 60. 6; lange br- har bjærgkone Kr. Sagn I. 119. 457; havfrue, Kr. Sagn II. 146. 13. 14. 26, sjöjungfru, Nyland IV. 124; troldkvinde, J. K. 344. 22, Cav. Wär. II. 38; nøkke, Nyland IV. 122, jfr. Grimm Libr. IX. 318 (Finl.); „jättesa“, Cav. Wär. II. 32. Runa IV. 41. 71; feer, Laisnel I. 105, Busk, Rome 158; pesten, Krauss Pestsag. s. 12; Baba Yaga, Ralston Songs s. 161; bjærgkone slår brysterne over skuldrene Kr. VI. 9. 11, 40. 51, Sagn I. 8 øv., 48. 215., 107. 416., 208. 773, II. 3. 4. 42, 31. 117. 119. 133, Sgr. II. 187. 765; hun siger: „håd mi brøster ett wan så sii, da skuld a nok hå lær dæ o bii“ Kr. III. 336 jfr. s. 5 ned.; det samme træk Aldén Getap. s. 143, Runa IV. 36. 48, Cav. Wär. I. 14. 215. 278; II. 15. VI; Wigstr. I. 131. 238, II. 178 om skogsnufvan; Rivista I. 696 (nymfer), Amer. Folkl. VIII. 130 (Indian.); Slatte Langpattes bryster var ved at slæbe på jorden, Gr. Gl. d. M. III. 61. 9, Thiele II. 121; Slattenpatte, Kr. Sagn II. 121, 127. 102: se også

Mannh. Baumk. I. 147 anm., hvor omtales Vildes lange bryster, se i regist. Brust; jfr. kvinde, som blev bjærgtagen måtte give hunde die og fik lange br-, Kuhn W. S. I. 73. 62; store br- af at sy, Bondes. Histor. s. 233; jfr. Rietz patte no. patta uo.; se bryst; hunger-, ko-, suge-, sukker-, tudse-.

pattebarn, no. *paṭbḁn æn -bǫ̈n* (D.) = rgsm.; „a seje 'et inda så tydele, te et patboen ku fåsto 'et“ Tkj. II. 96. i et sagn siger det nyfødte barn: *„nǫ ər æ klåḳ öḽə!“* en time efter: *„nǫ ər æ klåḳ töḽ, no skal a tẹ ən!“* og så døde det (D.), jfr. Kr. Sagn II. 292. 180; om talende patteböm, se Liebr. Volksk. s. 210, Kr. II. 16. 8 ned., Gr. DgF. I. s. 27. 10. 11. 34. II. 181. 23. VI. 165 ned.; p- sukker og folder sine hænder, da det døbes, Kr. Sagn II. 292. 179; barn taler og gör vers, Landnama V. 6; taler julenat, Arnas. II. 25; helten taler, da han er født J. K. Ævent. I. 18, Kr. VII. 13, Asbj. I. 99, jfr. Veckenst. Volksk. II. 24; Mélus. III. 490, Rom. Quest. s. XCIII med henvisning til Leskien, Litt. Märch. s. 363 flg. 490 flg. se endvidere, Kalevala XIX. 483, L. 455, Pröhle, Harzsagen 188. 1., jfr. Schambach nr. 14, Bartsch I. 283. 372; Dennis Fjort 56, Gr. Blackf. 31. 56; siger, at gud har tilgivet, Busk Rome 198. 200, Rivista II. 369; vedkender sig sin fader, Busk Rome s. 125; varsler om dom, ulykke, Ndl. Volksk. VIII. 70, 73. 9; Temme, Pomm. S. 310; bevidner moders uskyld, Meyer Abergl. 162, Leland Etrusc. 235; barn i vugge forlanger sværd, Curtin Myths s. 223, jfr. Thors tre vintre gl. sön hjælper sin fader, Skalda kap. 17, splintrer sin vugge, Kalevala XXXI. 87, jfr. Bran I. 216; p-börn kunde både stå og gå ærinder, men da deres hjælp misbrugtes, fik de huller ved lænden, det åbne sted i hovedet, hvad først måtte lukkes, för de kunde gå, se Kr. IV. 334. 425, VI. 236. 324, VIII. 371. 660 flg. jfr. Kr. Sagn II. 255. 22 flg. Sgr. II. 93. 456, Faye s. 6, Folkl. Journ. VI. 53. 182; da Eva ikke vilde lade barnet gå, må alle kvinder bære deres börn, Veckenst. Volksk. III. 222; hermed kan smstilles, at barn fødes 7 el. 9 år gl. se DgF. nr. 84 D flg. III. 858 b, Sgr. I. 115. 436. 73. 234; II. 10, Kr. I. nr. 74. II. nr. 35. jfr. ufødt; småbörn.

pattedragen, to. i udtr. som: *æ gris æ blöwən gåt paṭdræjən* (vestslesv.) ɔ: har fået rundelig den patte, de trængte til.

patteflaske, no. *paṭflask æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., østj.), *paṭflask æn* (D.) = rgsm.

pattegris, no. *paṭgris æn* (D.) = rgsm.; gris, som patter; af en p- skal man tre gange tage nogle hår af hvirvelen over lænden og lægge dem på en glød; så tages grisen i benene, snurres tre gange omkring den opstigende røg, da kan ingen göre den fortræd, Kr. VI. 265. 114; også kæleord til et lille barn; se æventyret „Pattegris“ Kr. V. 246.

patte-gudmoder, no. *paṭguṇmor æn* (vestslesv.) = pattemoder.

pattehorn, no. *paṭhuwən æn* (D.) = dæggehorn, hvormed man giver lam patte.

patteklud, no. sut, en sammensvøbt klud, som gives barnet at suge på (Ang.), jfr. sukkerpatte, sut.

pattekone, no. *paṭkun æn* (N. Slesv.) = pattemoder jfr. Kr. Alm. IV. 84. 230.

pattemoder, no. den kone, som følger med et lille barn i kirke for at give det die, når moderen ikke selv er med, J. Saml. V. 108; også Ang..

pattenus, no. *patənus æn -ər* (Agger), *patənås æn -ər* (vestj.). — **1)** flt. brystvorter, vel spøgende; — **2)** kælenavn for et spædbarn.

pattenælde, no. J. T. 120. en plante, døvnælde, tvetand, Lamium album L. (Løgstør); navnet fordi börn suger på kronrørene.

pattepulver, no. der udleveres pulvis gallactopæus (Peters.).

-pattet, tf. se ud-; to. se to-, tre-.

pattetöj, no. *paṭtöj de* (D.), yver og patter; *æ p- o æ kụ, dẹ æ gåt nåk.*

pattevarm, to. *paṭwaṛm* (Agger), *patwarm* (Vens.), varm som modermælk; *„haj towə sè hwa mòn i patwarm mjælk få å blyw fijn å skir i hujən“* Grb. 72. 10, se kattevarm.

1. pave, no. *paw i* el. *æn* best. *-ən* (Vens.). **1)** = rgsm.; *pawən i Rom;* fig. en opblæst person: *så tyk som ən paw; æn brẹ paw; haj æ sọnt i paw;* jfr. baron, professor, profet; *han seðər som ən paw* (D.) ɔ: behagelig, blødt; *gǫ som ən paw* (Agger) ɔ: hovmodig, stolt; jfr. „han trodde, att påfven själf nalkades“,

så stor stads var der, Bondes. Historiegubb. 298; „sidde som en p- i en skid“ Kr. Ordspr. s. 276, „nådige hr. p-, forvar jer næse for lyset!“ Kr. Ordspr. s. 239; „kan du så gætte, hvorfra det kom, så er du klogere end paven i Rom“ Kr. IX. 129. 39, slutn. af et smædevers; i p-s sovekammer er to senge, en for ham selv, en for hans brud, kirken, Gering II. 65; Jyde Anders blev p- i Rom, Eftersl. s. 70; p-n alene kan tilgive svære synder, se skæmtehist. Kr. VII. 237, skæmtevisen Sgr. VI. 132. 743-44, jfr. Strackerj. I. 272, frelser fra djævelen, Mélus. III. 489; en fixérvise, se Haukenæs II. 188; fort. om manden, der valgtes til p- ved at duen satte sig på hans skulder, synes at måtte findes på dansk, se Grimm K. M. nr. 33, Folkebogen Gregorius, Simr. Volksb. XII. 83 flg., Gonzenb. nr. 85 med henv., Weinh. Volksk. VI. 173, jfr. Monnier s. 108, Rivista I. 673, Magyar T. s. 12, P. Volksk. VI. 101. 4: hanen vil til Rom (s. d.) og være p-, Gr. Gl. d. M. I. 223; „der skal 12 kejserdömmer til et pavedömme“ Sgr. XII. 185. 724, fra en remse; den øverste værdighed i legeremsen: mand, husmand, gårdmand, herremand, konge, kejser, pave, se Kr. Börner. 574. 18, se Luther; et spilleudtr. Kr. Börner. 552. 76, 568. 00; — **2**) en stor stendunk, skjæggemand (s. d.) (Herning), jfr. Abraham, munk; ordet stammer fra lat. papa, fader, se pebling.

2. pave, uo. i udtr. *seð o paw* (D.), sidde og brede sig velbehagelig; *go o paw* (Lb.), drive, ikke bestille noget.

pavens klæder, no. leg. Börnene sidder i en kreds omkring i stuen, og et af dem står i midten. Hvert af börnene vælger nu et klædningsstykke af pavens klæder, en har f. eks. hans hue, en anden hans strömper, en tredie hans sko osv. Når nu den, som står i midten nævner et af de navne én gang, som et af börnene har antaget, skal denne gentage det to gange; siger han det to gange, skal vedkommende kun sige det én gang. Når denne nu ikke passer på at gentage ordene hurtig og de bestemte gange el. gör sig skyldig i en anden forseelse, må han op at stå i midten, og den, som stod der för, må da overtage hans navn og plads. Sgr. IV. 109. 282, (Sams), jfr. præstens klæder.

pave-ord, no. *paw-or* (N. Slesv.), *tal p-*, føre store ord i munden.

pavestol, no. *pawstuwəl æn* (D.), stol med armlæner (jfr. hvilestol); man hører også *bawstuwəl* der kunde være = bagstol ɔ: stol med ryg (?) jfr. bagreb.

Pavli-ord, no. *pawli-owər æn* (vestj.), *sæj no æn p-; han sǡ æn p-;* et afgörende ord; *tǡl p-* (Mors), føre store ord i munden; jfr. Asbj. III. 370 han læste Pauli ord for nissen.

pavs, no. *paws æn* (D.), dumt, enfoldigt barn, se pövs.

pavse, uo. *go o paws om* (D.), om ældre: gå og drive.

pavsi, no. *paws* el. *pawsi æn* (Vind s.), en tyk mand.

pebbel, no. *pevəl æn pevəl* (Agersk.), — **1**) en lille bæk, jfr. debel. — **2**) *i [pebəl]* (Vens.), knarvorn, vranten person.

pebbelbukse, no. *pebəlbòws i* (Vens.), en tvær, gnaven person.

pebbelhæftig, to. i altfald i et enkelt udtr.: *pøbəlhæftiq skijð* (Lild), ɔ: stærk diarrhé.

pebbelløbe, uo. *pebəlløb* (Vens.) = pebbelrende.

pebbelregne, uo. se pillerregne.

pebbelrend, no. *pevəlræn de* (Agerskov), bugløb, diarrhé.

pebbelside, no. *pebəlsij i* (Vens.), skældsord = pebbelbukse.

pebbelskide, uo. *pebəlskij* (Vens.), have diarrhé.

pebbelskank, no. *pebəlskòŋk i* (Vens.), = pebbel 2.

pebbelskrædder, no. *pebəlskrœər i -ər* (Vens.), = pebbel 2.

pebble, uo.
pevəl pevlər pevəl (Agersk.),
bebəl el. *pebəl, peblər pebləð* (Thy),
ft. *pebəlt* (Vens.),
pefəl peflər pefəlt (Bradr., Ang.) —
1) pible; løbe dråbevis, men vedholdende; *æ blǡð peblər uwð å æ sor* (Agger). — **2**) være tvær, mukke; *haj gor å peblər* (Vens.).

pebblerende, uo. *pevəlræn* (D.), løbe piblende, om vand, blod f. eks.

peber, no. *pevər de* best. *-ə* (D., vestj.); *pebər è* (Vens.); *pèvə de* (Søvind); *pefər de* (Mellemslesvig); et bekendt kryderi; *støt pebər* (Vens.); *sǡ suə* (surt) *sòm pèvə* (Søvind); *æ vår tefræ·js, do*

vår, vor æ pevər grọr! (N. Slesv.) ɔ: du sad på Bloksbjærg, jfr. Sch. Lübb. III. 319. b. øv.; utinam omnes Poetæ essent ibi, ubi piper crescit, Epist. obsc. viror. s. 120; „de hår åså kost peber såent æ klæj“ J. Saml. I. 308 (Vens.), ɔ: det har været dyrt; *æ harət mæ æn vorn-* (horn) *harə å æn lær-akər, æ soi sokər å høstə pefər* (Valsb.), ɔ: efter den søde klø, den sure svie, Feilb. Fr. H. 147. 37, se læderager; *a hår æn kòwl ful å pevər hjæm!* sagde vestjyden om sin arrige kone; *di mol pevər* (Varde, Andst), om knurrende, vrede folk; „hvormeget skal vi vædde?“ — „en kande peber!“ Kr. Alm. II. 161. 378, Sgr. IV. 14. 25, jfr. VI. 237. 856; det må koste en kande peber, se peberdyr; peber og salt strøs i et åbent sår, Kr. V. 73. 10; Dronning Margrete *skekə ham æn skæp pæfər å lat si, . . . te sit* (hendes) *fålk vå så vilt såm pæfər,* J. M. 73; i en remse: *pevər o ålhån o al slas smokryðəriər, hwa dær ær i æ fostə* (fåresti), *ka I fo nåk aw,* Kr. Alm. IV. 120. 2; en pæl brændevin med p-, råd mod koldfeber (alm.), jfr. Suffolk Folkl. 15; kat som hedder Peberhale kogt. Kr. Æv. III. 244; alm. drengemorskab: at støde peber; to tager den tredie i arme og ben, svinger ham frem og tilbage og støder hans rumpe mod gulvet, lignende löjer sagtens alm., jfr. Archivio I. 251. XXXIV (Italien); „dump“ Folkl. Journ. VII. 52 (Skotl.), Wh. Volksk. VII. 138 (Bukovina), jfr. mnt. peper Sch. Lübb. med oplysn. om, at peber i middelalderen i mange lande i Europa gjaldt som en afgift; skattepligtige bønder måtte yde peber foruden voks og hvede og mangen en helgen fik af de andægtige, der tilbad ham, et pund peber på sin festdag; lat. piper; se spilde; hunde-, munke-, puge-, spansk-, sten-.

peberbøsse, no. *pebərbøjs æn -ər* (Agger), *pebərbøs æn* (Vens.), — **1**) = rgsm. (alm.), — **2**) en meget tyk mand, stammer sagtens fra de som en lille tyk mand formede p-bøsser, (Vens.).

peberdreng, no. *pefədræŋ æn* (Sundeved), butiksdreng, se pebersvend.

peberdyr, to. *pevərdyr* (vestslesv.), overmåde dyr, se pebret.

peberdåse, no. *pevərdos æn -ər* (Andst), *pèvədos* (Søvind s.), = peberbøsse.

peberhus, no. *pefəhus et -husə* (Sundev.), kræmmerhus.

peber-i-allehånde, no. i udtr. *de æ nåk,* el. *de æ nåk blöwən te pevər-i-ål·håń* (D., vestj., N. Slesv.), om alt hvad der er uordentlig sammenjasket, om mad, om rester af forskelligt på bunden af en skuffe, o. lign.; *pebərò·lhåj* (Vens.), allehånde, et kryderi.

peberkjærne, no. = peberkorn; i rimet: *å æst do syk, å vel do dø å ka do et fo bæjər, så ska do ha ən pevərkar, som æ gon iğæməl ən skræjər* (vestj.), jfr. J. K. 42. 6.

peberkorn, no. *pevərkuwən æn* (D.), = rgsm.

peberkværn, no. *pevərkwan æn* (D., vestj., vestslesv.), *pevərkwar æn* (Sall.), — **1**) en uddybet trækrukke i vaseform, med tilhørende støder af træ, begge forsynede med rivejærn; den bruges til at rive peber og kryderier, idet man lader støderen göre en vuggende bevægelse, som frembringer en ensformig knurrende lyd, der forklarer udtr.: *æ moń gor o· hiń som æn pevərkwan,* (Andst); billede af den se Fb. Bondeliv s. 58; jfr. „snuskværn“ Stolt s. 83. — **2**) en rebgynge, hvor rebenderne er befæstede nær sammen, så börn kan sno dem sammen og således komme til at snurre rundt (Sall.).

pebermynte, no. *pevərmy·ńt æn* (D.), *pèvəmy·ńt æn -ə* (Søvind), plante, mentha piperita L.; *æn pevərmy·ńt snaps* (D.), snaps med pebermynthe.

pebermø, no. *pevərmø æn -ər* (D., vestj.), *pèvəmø æn -ə* (Søvind), en ældre ugift kvinde; skal efter døden gå på Drasbæk Strand ved Thisted og råbe: „hutten om hej, her må æ gå, for dem [karlene] æ hår frej!“ (Thy); rider Valborgnat til Troms kirke, Kr. Sagn VII. 118. 27; sidder i St. Annas „essschrank“ Ndl. Volksk. VII. 29; bliver ugle, Mélus. III. 377. 12; mange henv. Schweiz. Volksk. II. 55; skal „lead apes in hell“ el. „mend the old bachelors' breeches“, el. „braid St. Catherine's tresses“, Folkl. Rec. II. 200 (Engl.), jfr. Folkl. IX. 127; „coiffer St. Catherine“, Tr. pop. II. 533, se pebersvend.

pebernød, no. *pebərnø æn* best. *-ən* flt. *-nøər* (Vens.), *pevərnøð æn -nøðər* (D.), *pevərnøð æn -ər* (Agger), = rgsm., bages til julen og anvendes som indsats ved

kortspil i juletiden; den, som ingen p-der havde kjørmisse, skulde gennem skorstenen, Kr. Alm. IV. 152. 425; lege med p-se Fb. Bondeliv 234 flg., Kr. Börnerim 169. 16. 17, Sm. Medd. VI. s. XXII, jfr. Rivista I. 872, „panireina“; Pitré Giuochi. s. 72; se hjortes, mus, nødderihænde.

peberrod, no. *pevərruwəð æn -röðər* (D.), *pebərruð de* (Thy), *pebərru* best. *-ə* = flt. (Vens.); *pèvəroi* (Søvind), *pevərror æn -rörər* (Agersk.), *pefəro de* (Als), en bekendt køkkenplante, nasturtium armoracia Fr.; *sopkøð mæ pebərruðsəs* (Lild s.), jfr. Stolts Opt. s. 130; jfr. på Anholt skal man have drukket the (s. d.) af p-sblade.

peberskræppe, no. en plante, nasturtium armoracia Fr., Mb. efter Outz.

peberstøder, no. person, som støder peber (?), i en stedremse: „Torp peberstødere“, Sgr. II. 71. 377, (Fredericia egn).

pebersvend, no. *pebərswæn i* (Vens.); *pèvəswæn æn* (Søvind), *pevərswæn æn -swæn* (D.), *pefəsvæn æn* (Bradr. sj.), *pefəsvön æn -svönə* (Sundev.). — 1) butikssvend: *sðən jæn, dæ gæə å vriə pefəhus*, kræmmerhuse (Sundev., Bradr. 1856); jfr. V. S. O. und. ordet: de tyske Hansestæder holdt i Middelalderen betjente ved deres kontorer, de kaldtes i Danm. „udliggere“ el. „pebersvende“, fordi de bl. a. solgte krydderier; de turde ikke gifte sig; se tyskerdreng. — 2) ugift karl, (D., vestj., alm.); *hąj gor å blywə pebərswæn* (Vens.); p- bliver den, som ugift er fyldt 50 år 3 måneder 3 dage, Denh. Tr. II. 45; efter deres død bliver p- til varulve, pebermøer til marer, Kr. Sagn II. 230. 5, jfr. Bergh Segn. IV. 46; pebermøerne skal vaske Rundetårn, p-svendene bære vand til i et bundløst kar (Kbhavn.); jfr. alte jungfrauen müssen die Löwenburg el. die Wildbachbrücke scheuern, alte junggesellen das wasser zutragen, el. frösche über die Harz treiben, Urquell III. 165. 6, IV. 228; el. bære sand fra Rhone i gennemhullede kurve til bjærg, Rochh. D. Gl. I. 155; el. alte jungfrauen müssen mit den bärten alter junggesellen den Weissen Thurm fegen, Lammert s. 153; p-svendene bliver til svaler, Sgr. VIII. 157. 670, til „skronnehøge“, mødes med p-møerne på Skrøbeløv hede (Langeland) el. i de store hedemoser i Jylland, p-møerne er forvandlede til viber, som skriger: *„hwi vil do it?“* og skronnehøgene svarer: *„får a turr it!“* se Thiele Overtro nr. 343; Sgr. I. 107. 423, II. 44. 2, V. 37. 303; Kr. VIII. 373. 667, IX. 221; Sagn II. 265. 66-7; se himmelhund 1, Wigstr. II. 166; „werden auf das Sterzinger Moor gebannt“ Z. f. M. II. 360. 3. (Tyrol), Vernaleken, Alpensagen 397 øv.; p-svendene skal sidde i „nákallskrok“, p-møerne på „skálabonk“, Antikv. Tidskr. 1849—51. s. 303. 3, (Færøerne), „skålebænken“ er en klippeafsats ved havet på en af øerne, hvor bølgerne slår over; barnløs karl skal stampe hårvæv, kvinde kærne til dommedag, Arnas. II. 554; p-svende bliver til „utterbussar“, katugler, strix aluco, p-møerne til „spånkärringar“, natravne, Gr. Tjust s. 42; el. til „kornknarrar“, vagtelkonger, Sundbl.[2] 146. 219 anm. el. til „ängsnärpor“ rallus crex (?), p-svendene til „hornufvar“, Wigstr. I. 207; p-møerne skærer stjærner til af gamle sole, p-svendene blæser dem op på himlen, Mhoff. 359. 482; el. omgraver 7 bjærge med synåle, mens p- driver krebse til Jerusalem el. går baglængs ind i himmerig, P. Volksk. VI. 14; el. die alte jungfer hütet ziegen und schmeisst sie, der alte junggeselle muss die knüppel zutragen, Urquell. I. 188. 3, jfr. Weinh. Volksk. IV. 190; se pebermø.

pebertræ, no. *pefətræ et* (Sundev., Als), kælderhals, daphne mezereum L.

peble, no. *pevəl æn pevlər* (Plougstr.), kurre på garn og tråd; *dær æ manə pevlər o æ gąn;* se pebling 2.

pebleret, to. *pevlərə* (Plougstr.), fuldt af kurrer, om snoet garn.

pebling, no. *pævləŋ æn -ər* (D., Andst), *pevləŋ æn ər* (vestj.), *pöwləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.), — 1) en lille dreng; *såðən æn pævləŋ som dæj!* (Andst), *de æ no betə pöwləŋər, dær ho liq bəjøñc å go i skul* (Vens.), i stedremser: „Nawrbys pevlinger“, Sgr. II. 87. 419 (Navr); Åsted pevlinger, Kr. IX. 133. 354 (Ølgod), se præste-, skole-. — 2) gødning af dyr, når den er tör, rundagtig, jfr. fåre-, heste-, se knebel. — 3) de korte stolper i bindingsværkshuse mellem løsholterne og fodstykket el. mellem remmen og løsholterne, (Bj. h.) Mb.; se 7 lade, jfr. Rietz päpling, dreng; ordet betyder opr. en endnu ikke indviet præst af papa, se pave.

1. pebre, uo. *pèvər, pèvrə, pèvərt, pèvərt* (Elsted), nf. nt. ft. *pebər*, tf. *pebər* (Vens.) = rgsm.

2. pebre, uo. i udtr. *o pevər æn kòwl* (Fanø): mange læg sys i nederdelen af det tykke skørtetöj; dernæst lægges det enten i ovnen, el. når brødene tages ud af ovnen lægges de varme på rynkerne af kjolen, så holder de sig bedre; dette kaldes „at pebre kjolen“; pibre?

pebret, to. *pevərə* (D., vestj.), *pebərə* (Vens.), = rgsm.; fig. dyrt, om hvad der købes; *de æ pevərə o et o kom te* (D.); *han æ nöj pebrə* (Agger), gnaven.

Peder, no. *Pæjər* (D., vestj.); *Pedər* kan også høres; *Pæər* (N. Slesv.), *Pijə* (Vor, Silkeborg, Årh.), *Per* el. *Peter* el. *Piər* (Vens.), *Pedər* (Sams), *Pijər* el. *Peər* (Mors), alm. mandsnavn; når efternavnet tilföjes, er det tonløst: *Pe Pijəsən*, (Silkeb.), *Pa Tamsən* (Årh.); *i maj, dæ hjèt Balsər Piər* Kr. IX. 210 (Vens.) ɔ: Peder Balser; fra Fjolde anføres *Peðəkən*, se am, er det Peterchen? — slægtsnavnet Petersen er utrolig alm., i Kbhvns Vejviser 1893 fandtes 2697 personer med det, se Dania III. 291; som slægtsnavn: *Hans Pæjəsən* (D., vestj., Sams); *Pijəsən* (Silkeborg, Vor h., Grenå, Vens.), *Ma Pæjəstər* (D., vestj.), *Pijəstər* (Silkeb., Vor h., Grenå, Vens.), Maren Pedersdatter; *Kårən Pestər* el. *Pes*, (Lem); *Kjæ Pestər* (Holmsl.); *Betə Per te Pe Stowə Pes*, Kr. Alm. VI. 207.462, (Harboøre), „*Kow-Pjè-Krestjan*“, en bekendt kopranger i Vens.; navnet bruges bekvemt med vedsat ord, der betegner personens alm. egenskaber, se Dania III. 45, jfr. P. Volksk. III. 153; se Hejmdal 14. 9. 1894: en mand, som kaldte sin nabo „Knivsbjerg-Peder“ med hentydning til festen på Kn-, blev udvist af Sønderjylland; i Tyskland skal navnet Peter anses som ulykkeligt, se Nyrop, Navnets Magt s. 201, jfr. Grimm Myth.[2] 956: Meister Peter, Peterle, navn på bøddel og djævel, jfr. også Urquell V. 243; af navnerim kan anføres:

Pæjər Pəlæjər Pə ronəvæjər
flöw åp i æ væjər å æn lilə bet læjər,
fol nijər i æ stekəlsbærtræər
å brækət si tæər å röw si klæər,
gek iñ te si muwər å græər.
„Hør no, lilə Pæər, hør no åp mæ å græər,
a ka sæt æn læp å di klæər å fiñ rå
få di tæər!“ (N. Slesv.);

el. *Pæjər Pəlæjər Pə ronəvæjər,*
Per halgal, Pə hijəlgal, Pə tårənskral,
Per ilnist, Pə revəl om röw,
Pə raltmañ (D.);

el. *Pæər, Pəlæər, Pə ronəvæər,*
Pər añeq, Pər flørskeq, Pər drevəlomdrat,
han ståł æn kat, julənat;
han hai enə rest å steg ən å,
han skår ən små å år ən rå, (N. Slesv.);

el. *han hai enə rest å steq ən å*
så tåw han æn sañə flaw,
få de ku skur Pæər sin maw, (ssts.);

el. *Pær han flöj åp ar æ vær,*
å ståł æn pøls fra Våhær,
mæn iñən Våhær han kåm mæ æn knyw,
så haj Pær æ pøls i æ lyw. (N. Slesv.),

se Gr. Gl. d. M. III. 224. 406, jfr. Ndl. Volksk. I. 272;

el. *Pe Pæjəsəns Pæjər, Pe ronəvæjər,*
Per ek i æ pañ, Pe Trilərомtrañ,
Pe snak, Pe tak, Pe snorhål, (Vilslev);

el. *Pæjər, Pə læjər, Pə ronəvæjer,*
Pə rij-te-wañ, Pər træskəhæl,
godaw, lilə betə, gro, låŋ, stomphålə
Pæjər! (vestj.);

el. *Pæjə, Pə Væjə, Pə ronəlbok,*
han bokə wa foə å fådærə wa lam,
Pæjər fæk skam, å de blöw æn usəl
betə ållam.

(S. Salling), jfr. Kr. Börner. s. 115. 41. flg. „Peder vitte veter, vidde syv å feter, imuen kommer Rom, stumphalet, stakhalet å bitte Peder“, Kr. Börner. 112. 13.

„Per å Powl di sked o æ skowl,
så holdt de 'et op te æ lille fowl;
de vild den lille fowl ett ha,
de ku Per å Powl sjæl ta!“,

Kr. Börner. 115. 32; slige navnerim se Nordl. Barnvisor s. 232. 587; Simrock, Kinderb. 117. 445; Veckenst. Volksk. I. 393; Ons Volkl. I. 54. 26. 27;

„Lille Pæjer å stor Pæjer å Pæjer å
Pe Læjer,
Per Østergor å Per Vestergor å Per
Tammesen å Per Skræjer;
å, lille Wolle, vil do dø?
a hor æn fowl søng: å hwæm ska ha
di fæstemø?
di roser er udsprongen!“

(Palsgård), vist et danserim; Per Runk med sin dunk, Per Rus med sit krus, Kr. Anholt 124. 331, remse; *dær boð fæm*

mañ i Skǫð, di hið ålsamǝl nǫð, Esbǝn å Viði, Sneröw dæñ triði, Påwl å Piǝ, så æ dær it fliǝ, Kr. Börner. 116. 56, (Skåde, Holme s., ved Århus); *æn pådt tiǝr de ka sèj Piǝr* (Vens.); *åp o nijǝr, de ka sæj Pijǝr, nijer o åp, de ka sæj Pi Prop* (Thy); Peder, Povl og Esben el. Jesper er alm. navnene på de tre brødre i æventyret se f. eks. Gr. Gl. d. M. I. 225, J. K. s. 1, Æv. I. 131, Kr. V. 74. VII. 33. 247. 252, Ævent. 322, Sgr. VI. 143, jfr. Asbj. I. 127. 249. 49, II. 67. 192; Povl, Per og Jesper Nåsfis; Per, Povl, bitte Lars Pind, Gr. Registr. 15. a. b; Peder, Povl, lille Jes, J. K. Æv. I. 99, en remse, Kr. Börner. 143. 67, Dyrefabler s. 80. 81;

„de rènǝr!“ sò Pjè Hwènǝr,
„kryð i skywl!“ sò Pjèr Hywl,
„ja, nåk!“ sò Pjè Kåk,
„nej, a wel eñc!“ sò Pjè Nèlǝk,
„de wel a jan!“ sò Pjè Can. (Vens.);

„det regner!“ sa' Per Dejner . . . se Kr. Börner. 108. LIX; „go daw!“ sa' Per Haw . . . sts. 110. LX; „god dag, Per!“ — „Tak, Per!“ . . . sts. 143. LXXXII; „la' gå!“ sa' Per Tå . . . sts. 116. 58. 59; Lille Pie å Stue Pie . . . sts. 73; — *dær æ ek nöj å ta fræ Pijǝr å leq te Powl* (Agger), ɔ: de er lige slette; *a ker mæ hwærkǝn om, hwa Pæjǝr ælǝr Påwl sæjǝr* (D., vestj.), ɔ: jeg er ligegyldig ved folks dom; *Pæjǝr drywǝr mæ hans ğeðǝr* (Ribeegn), se Peder lokkemand; *„Hwa æ de do sæjǝr, vel do ha wå Pæjǝr?* (D.), gl. dans; — jysk vise om Lawst Le og Pe Kjær, Kr. I. 38. 16; remse om *„Mæ å Pæjǝr mi bror“* se Kr. Börner. s. 450. 07; *Pœr i æ tåwt* (Brander.), gødning, lort, se Lars; et spörsmål mellem börn er: *hwa ve do hælst ha: Pæjǝr o æ låwt* (en skjæppe rug) *ælǝr Lawst o æ tåwt* (en lort)? (vestj.); *do mo tråw, a hå van mæj te o tæj Pæjǝr å æ låwt,* (Plougstr.), ɔ: du kan tro, at jeg har prøvet, hvad strengt arbejde betyder; „bitte Per i hulvej“ (Hjörring), en lort, (s. d.), Sgr. IX. 137. 432, se kolort; jfr. „Per i bakka“ el. „Lass i tompt“ Rietz 59. a, en plante, achillæa millefol.; når man vil „vise igen“, klippes et stykke papir for hver person, man har mistænkt, på et af stykkerne skal skrives „Peder“, de kommes i en potte, hver person trækker sit, den som får stykket med „Peder“ er den skyldige, J. Saml IV. 150. 94; i ævent. om *Betǝ-Pjèr* og *Stu-Pjèr* siger den første: *„hyp ðl min hèst!“* (Vens.), se Lars; storken kaldes Peder; „hæ do it sie Pæjter edaw? — Pæjter, næj hvafor en Pæjter? — Pæjter mæ di lång rø hos å“, Gr. Gl. d. M. III. 222; måske ligger i dette ord en sammentrækning *Pajttæjǝr* padde-tager ɔ: frøæder. Storken kaldes „Per Jensen“ (Åle sogn), ligeså Sundev., se Sgr. XII. 153. 517, når man ser ham første gang, hilser man ham: „walkommen, Pe Jensen, a æ glå ve, han æ kommen!“ Kr. VI. 257. 46, i Røgen s. skal han hilses som „Per Kristian“ jfr. Sgr. III. 159. 895, XII. 155. 569, Gr. Gl. d. M. II. 121; Kr. Anholt 122. 320; storken lider ikke navnet Per, så flyver den sin vej, Sgr. VIII. 157. 671 (Hjörring); solen hilses i et ævent. med navnet Per, Sgr. XI. 174, se Mikkel, Morten; navnet stammer fra gr. Petros, klippemand; petra, klippe; jfr. Sankt Peder, nysgerrig, petring; se hus I. 686. 7 a, Povl, ronnevæder, vælteper; døve-, firskillings-, lille-, luske-, nysgjerrig-, renfærdig-, Sankt-, sorte-, store-, sølle-, tidig-, tålig-, våde-, ægte-.

Peder dejligben, no. *Pe dæjlǝbijǝn æn* (D.), om en pertentlig mand.

Peder dose, no. skældso.; *din Pe dǫs!* (D.) ɔ: dit får!; er det dåse (s. d.), el. er det doset (s. d.)?

Peder Døver, no. „Karen Per Døvers og Kirsten Kimels“, Kr. Molboh. 156. 434; P-D- og K- Kimer, bevægelige figurer i Roskilde domkirke, se Dania III. 45; Kirsten.

Peder Eriksen, no. *Pjè Jèrǝsǝn; hąj liqǝr fatǝ P-J-* (Vens.), se fattig Peder Eriksen; Holb. Den Stundesløse III. 5: „ach jeg fattige Per Erichsen!“ jfr. Kr. Börner. 299. 20, Peder Krybentå.

Peder Fedthul, no. i tlm.: *nè tali lǝðǝ nir æ lycst, så hòlǝ Pjè Fethwǝl brǝlǝp; do hò Pjè Fethwǝl åpå din ærmǝr* (Vens.) ɔ: snot.

Peder Flæng, se Peders Fængsel.

Peder Gante, no. i udtr.: *æn sær Pe Gañtǝs* (Mors), en tåbelig person, jfr. rgsm.s udtr.: Per Gantes genvej.

Peder gårdmand, no. i udtr.: *hañ ær æn wæn a Pæ gǫrmañ* (Agger) ɔ: han har formående venner.

Peder høverlår, no. se hejle.

Peder i gjærdet, no. *Pær i æ gær* (Agersk.), gærdesmutte, sylvia troglodytes.

Peder i havren, no. glds. dans, (Djursland), J. Saml.² III. 104.

Peder Jensen, no. storkens (s. d.) navn, se Peder, 797. 11 a.

Peder Knap, no. i udtr.: *de ær iňt gåt, væn Pe Knap ær i æ kökən* (Mslesv.), ɔ: knaphed, mangel, se Hans mangel.

Peder kettenfler, no. se Peders Fængsel.

Peder Kristian, no. storkens navn, *Pir Krestjan,* (Han h.); mandslem, se pette; ufødt barn, jfr. bonke; *„Pæ Krøsjən kåm frå stajs“* vise J. M. 113.

Peder Krovven, no. *Pe kråvən* (vestj.), tvær person.

Peder Krybentå, no. jfr. Gr. Gl. d. M. III. 183, Troels Lund VII. 102, Kr. Börner. s. 298. 19, person i en sangleg, se bejler, Peder Eriksen.

Peder Kræmmer, no. person i et skæbneæventyr, Kr. Æv. s. 141, Sgr. IX. 150. 484, Asbj. I. 18, også kaldet Per Møller, Gr. Gl. d. M. I. 159, Riber Kræmmer sts. s. 169, se Gr. Register nr. 68.

Peder Langlår, no. Kr. Börner. 469. 7; = langlår (s. d.).

Peder Lettelig, no. *Per lætələ* (Andst), person, som tager sig alt arbejde let.

Peder Lirke, no. *Pe Lerk*, øgenavn til person, som tager lempelig på arbejde, (Agger), se lirke.

Peder Lokkemand, no. i udtr.: *Pe Låkəmaň drywər mæ hans fǫr* (D.), se Lokkemand.

Peder Lortenbider, no. i en remse: „så kom tre velsmagende mænd: Per Smörbider, Per Lortenbider og Kristen Lund“, se Sgr. I. 199. 94, jfr. i den tilsvarende fynske: „Per Lortenbager, Per Smörsmager og Ole Finger“, Sgr. II. 159. 629; slgn. „Per Ælling, Per Vælling, Per Stikken-i-Rend, Per Rendestenssnaver, Per Klump“, el. „Per Vejle, Per Brejle, Per Smörsnak“, el. „Per Lumpekar, Per Smör-om-Mund“, el. „Per Klumpningskar ...., Per Fedtekar, Per Skrædder“, se Kr. Börner. 402. 99. 00. 01. 04; „Per Elle, Per Skrælle, Per Lumpensok, Per Lidtnok, Per Lund med sin hund“, Kr. Molboh. 159. 441, i forsk. remser.

Peder Lækkersulten, no. i udtr.: *do æ nåk Pe lækərswåltən!* (D.), til en lækkersulten person.

Peder Mogperris, no. *Pær moqperəs* (Agersk.), nok den samme som Peder i gjærdet (s. d.).

Peder Natus, no. i udtr.: *hąj liqər dæj fatə Pjenǫtus* (Vens.), Kr. IX. 210. 26, en person i en leg, Peder Eriksen, Krybentå? jfr. Fortunatus.

Peder Nit, no. *Pe Nit* (Sundev.), Ole Luköje (s. d.), jfr. Jakob, sove.

Peder Nittengryn, no. *Pe Netəngryn* (D., Mors), *Pje Netəngryjn i* (Vens.), = rgsm.; se gryntæller; „Bitte Per“ solgte under nøden i Norge kun 19 gryn for 1 skill. og fik derfor navnet, se Kr. Sagn IV. 546. 53.

Peder Nok, no. *Pjè nåk* (Vens.), lillefingeren, *Pe-nåk* el. *Pe-not båq æ lådar,* (vestj.), se finger.

Peder olli dråber, no. flt. råd mod koldfeber, se Kr. VI. 355. 19, pyrol. petr. rectificatum?

Peder Pold, no. i udtr. som: „nå, står du der, Per Pold, så svar da!“, se Kr. Ordspr. s. 241.

Peder Ris, no. fiskernes udtryk for en fangst af fem, (Risg. Bredn.).

Peder Ronnevæder, no. *Pe ronəvær* (vestj.), væderen.

Pedersaften, no. *Pæjərs awtən* (D., vestj.), aftenen för Pedersdag (s. d.); den aften parres fuglene; gassen skal den aften være hos gåsen.

Pedersdag, no. *Pæjərsdaw* (D., vestj., alm.), kalenderdag, d. 22. Febr., kaldes også „Peders stol“ til minde om Peders bispestol i Antiochia; *o Pæjərsdaw mo ət et frys hǫrər eň te Pæjər ka jaw hans piq i æ jowr* (Hmr.); mærkedag: *dær æ fir ukə mæl Påwl* (25 Jan.) *å Pæə* (22 Febr.) *sålæŋ æ værdən stæə* (Sundev.); „Væn Powl lægger bro (is), så brække Per“ (Agersk.); „Per lægger eller brækker bro“, (Burkal, Vestslesv.), Kok Ordspr. 140.59.60; det skal være sådant vejr P-, at Peder kan få sin pig enten i sneen eller jorden, så bliver året godt, se Kr. IV. 370. 257, VI. 275. 210, IX. 27. 280; Sgr. VII. 87. 553 må være galt, se Peders pig; *dæsom Pæjər håð dæň mawt, Påwl hår, så frøs æ kał ihjæ'l i æ kų* (Malt), jfr. Kr. VI. 275. 209, IX. 27. 284, Sgr. VII. 87. 551,

el. „så frøs han æ horn af æ kre og æ bark af æ træ“, Kok 141. 72 (Bylderup); *æ Påwl guwə, så vel Pæjər blyw bæjər; æ Påwl uň, så vel Pæjər blyw var* (Malt); *Sańt Pedər komər mæ sit låŋ skek å låkər æ bön ur te æ husvek, mən så komər Grego·r* (12 Marts) *mæ sin låŋ kæp å jawər dæm dḽ væk,* (Branderup); eller: . . . „så kommer Mathis (24 Febr.) med æ ris og jager dem ind igjen“, se Kok 141. 74, Kr. VI. 275. 213, IX. 27. 183; el. *Påwl mæ æ skek låkər æ bön te æ vek, så komər Pæjər mæ æ piň o jawər əm iň,* (Elbo h.), skægget tydes om istapperne; *Pæjər komər ən warm stijən i æ waň* ɔ: isen begynder at tø, (Malt), jfr. Sgr. V. 170. 753, VII. 87. 552, se Wigstr. I. 127, II. 285, Hazel. V. 8, Amins. VIII. 90; „Pär-Hite-Stajn“ Säve, Åkerns S. 30, Hildebr. s. 37 flg.; Folkev. XI. 476. 496, Strackerj. II. 54, Urdsbr. III. 112; når St. Peder har kastet den varme sten i vandet, må pigerne ikke længer få varmt vand at vaske af i, Kr. IX. 27. 252; *nær suəl skönt sålæ·ŋ æ Sæn Pęrs daw, te haň ku ha hans wòňtər o, mæns haň salt hans hæjst, skul əð blyw æn guə or* (Lild s.), jfr. Sgr. VII. 87. 554; *Pæjər komər mæ æ mælmaðər, Motən* (11 Novb.) *gor mæ əm* (vestj.), *„Vårhær gi tø å milher!“ soj hun æ Römøs* (Römø's) *kun, da bæjst hiň ko å Pæərsdaw* (vestslesv.); se rug-; til P- ophørte vinterskolen og den dag skulde hyrden møde i sin tjeneste, se Kr. Alm. I. 22. 56, Fb. Bondel. s. 317.

Peders fiskebåd, no. *Pedərs feskəbuwəð* (Thy), et stjærnebillede; hvilket?

Peders fængsel, no. kalenderdag, d. 1. August, kaldes også: „Per Flæng“; i Sundeved *Pe kætənfiə* ɔ: Petri kettenfeier, se Busch, Volksgl. s. 97, jfr. våde Peder; *Pər Flæŋ ska go tar ar æ sæŋ, æjsən for vi æn uwəð høst* (vestj.), jfr. Kr. VI. 275. 219; Per fængsels regn gjör rugen klejn, Kr. VI 275. 218; regner det Peder Fængselsdag, giver det svangt korn i raden eller laden, Sgr. VII. 90. 596, (Sall.) el. skal det regne 30 dage derefter, Kr. IX. 30. 312; navnet Per Flæng kunde med rimelighed være en omdannelse af Peders fængsling, jfr. Hildebr. Bemärkelsesdagen s. 47: „regnar det Petri fäng, blir det allt tre-vecke-regn“.

Peder Sjokketå, no. i et börnerim: *dḽ så haj di klåkər å, sånæər søm lilə Pæ Sjåkətåə, han haj sin gaməl nathu å,* J. M. 150. 8.

Peders kjæp, no. se Peders pig.

Peder Smut, no. den lille brune gærdesmutte, Sgr. III. 155. 862.

Peders måne, no. i udtr.: *jawər ət æ waň öwər o Pæjərs mon, for vi æn stuwər flo o messomərs mon* (Ribe egn), ɔ: dersom der indtræffer stormflod med måneskin Pedersdag (s. d.), kommer der atter stormflod ved midsommer, jfr. Kr. IV. 370. 269.

Peders nat, no. *Pæjərs nat* (vestj.), natten för Peders dag (s. d.); St. Pedersnat parres agerhönsene, Kok Ordsprog 141. 157 (vestslesv.); fryser det den nat, vil det fryse tre uger efter, Kr. VI. 275. 211, Sgr. VII. 87. 558; regner det, skal det regne 30 nætter derefter, Kr. IX. 27. 281.

Peders pig, no. *Pæjərs piq* (Andst); *Piəs piq* (Elsted); *Pèjəs piq* (Søvind); et stjærnebillede; de tre stjærner, der danner Orions bælte; stilles gærne sammen med Marie-rok (s. d.): *Pæjərs piq o Mari råk* (Andst); *Pijəs piq å Mari råk* (Thy); *Pæəs piq å Marə råk* (Agersk.); *Mari råk å Piəs kåk* el. *Piəs pijl* (Vens.), se pil; *Pæərs kæp* (Valsb.), jfr. Sgr. VIII. 16. 21, Pedersdag; slgn. Petri el. Jakobs staff, Wh. Volksk. V. 430, (Mecklenborg); Mhoff 360. 484, anm.; „Peripik“, (Fris. Sild); „Mosesstab“ (Schwaben), Busch Volksgl. s. 252; Grimm Myth.[2] 690; Lady's ellwand, Folkl. II. 482 (Scotl.), Amer. Folkl. X. 295, Urquell IV. 46.

Peder Spillemand, no. *Pe spelmaň* (vestj.), lillefingeren, se lille-; kaldes også: „bitte Per oba·g æ låå“, „lille Pæjer i agersfuur“, „bitte Pier i åskkrogen“, se Kr. Börner. 16. 121. 22. 26. 30.

Peders stol, no. = Pedersdag (s. d.), jfr. Sgr. V. 170. 753, VII. 87. 552, Urquell VI. 15; navnet hedder tsk. Petri stuhlfeier, lat. festum cathedræ Petri ɔ: festen til minde om Peters ophöjelse til bispestolen; *Pedəs stol* (for *Piəs stul*) *komər å wæstən mæ ræjfòq* (Vens.).

Peder Syvspring, no. spillemanden i Blichers Noveller Høstferierne, se III. 536.

Peder Thomsens kjæde, no. *Pi Tamsəns kæð* (Lild s.), gldgs dans.

Peder Toft, no. *Pe Tòwt* (Selde, Salling), en vægeholder, se dogi, pragi.

Peder Tot, no. *Pe tåt æn* (vestj., Sundev.), *Pjè tåt* (Vens.), karakterløs, rådvild person; *han ær æn kål som Pe tåt, han ğör hwærkən uńt ælər gåt* (vestj.), jfr. Kr. VII. 27; han kommer da omsider som en sølle Per tot, Kr. VII. 37.

Peder Tratte, no. *Pe trat* (N. Slesv.), tåbelig person.

Peder Tømmermand, nr. *Pe temər-mańs sæk* (Branderup), ɔ: smörkærne.

Peder Vessel, no. sangleg, med rimet: „først kommer sommeren, så kommer vinteren, så kommer P. V. hjem fra rejsen“ osv., mens alt hvad teksten nævner udføres.

pefra, udro. *pəfrå·* (Valsb.), siges af börn, når de ikke længer vil lege med, jfr. fred.

peg, no. afledn. og smstn. se beg.

pege, uo.

1. *pijəq -ər pjèqt pjèqt* (D., Lindk., vestj.), ft. tf. *pæjt, pæjt* (Hmr.),
peq -ər pejt pèjt (Vejr.),
pæq -ər pæjt pæjt (Mors, Thy),
pæq -ər, pæqt el. *pæjt, pæjt* (Agger),
pèq -ər, pèqt el. *pæqt, pèqt* el. *pæqt* (Vens.),
pejəq -ə -t pejəqt (Søvind s.),
piəq -ə -t piəqt (Elsted)

= rgsm.; *pij·əq o ət, að ət* el. *atər ət* (D., Malt); *o pjeq feŋər skal han slæt et vær få ærlə te* (Andst); *de ær et o pjeq feŋər að* (Malt), siges om noget, der er godt gjort; *mæ ska òltə sto å pèq åpo ə får ham* ɔ: han kan intet göre af sig selv; *hons ær ə do stor å pèqə mæ?* (Vens.); *nær di peqər atər æ rænbåw, æ lysən, atər æn monfåmørkəls ælər æn suwəlfåmørkəls, for di æn bål feŋər,* (Malt); når man peger efter stjærnerne, falder de ned (Vens.); heller ikke må man pege ad lygtemanden: *nè mæ pèqər æ løcmaj, så komər haj* (Vens.), jfr. Grb. 138. 9; *wi mo ejt peq æ stjanərən, så prekər wi øwnən uwð əpo gus æŋələr* (Lild s.); denne forestilling er særdeles alm., man må aldrig p- med én finger, kun med hele hånden, se Folkl. III. 84; ej på lyn, uvejr, stjærner, måne, regnbue, ej på mskes ansigt, på spirende plante, Urquell VI. 59 m. henv., Wh. Volksk. V. 431, Gr. Myth. III.[4] 473. 21; ej på regnbue, se Wuttke nr. 11, Grimm Myth.[2] 695, Mélus. II. 16. 110, IV. 561, (Tyskl., Frankr., Slaver, Kina, Peru), Liebr. Vlk. 341, Amer. Folkl. II. 137 (Indian.); ej på måne, Arnas. II. 550, Busch Volksgl. s. 270 ned.; Krauss Volksgl. s. 14; Urquell VI. 126. 45 (Indian.); ej mod lygtemand, Ndl. Volksk. X. 239. 3; ej på stjærner, J. K. 126. 17; Strackerj. I. 44. 39, II. 63; Urquell I. 165. 57, IV. 27, (Magyar.); Mélus. III. 127; Henders. s. 119 (Yorkshire); Folkl. IX. 18 (Syrien) el. på stjærneskud, Rivista 1. 786; ej mod himlen, Rochh. D. Gl. I. 50; ej efter skib på hav, så går det under, Arnas. II. 550, W. Gregor s. 200; ej efter vildgæs, Amins. VII. 74; der voldes sygdom hos den, der peges ad, Amer. Folkl. V. 223-4; sligt er alt forbudt af Pythagoras, se Folkl. I. 151, jfr. endnu Rink, Esk. Æv. II. 198; en trefod må ej ligge med ben ivejret, den peger ad Vorherre, Kr. Sagn VI. 147. 22; findes grunden til dette forbud hos Sittl Geb. 141. 45: udstrække fingeren er et fallisk tegn, en trusel? jfr. sv. peka, Aasen peika.

2. **pege**, no. *pèqər* flt., huk. (Vens., Hell. h., Malt); *pijəqər* flt. (S. Hald). — 1) kroge til at sætte på leen, når der høstes korn; består af to stolper: *i stålp -ər* el. *syjl* flt. (Vens.), lodret på skaftet af leen og 3—4 *sibjènər* parallelle med det; jfr. 1 buk 3, mejepind, krog, spjarrer. — 2) *æ stuwə peq, æ betə peq* (Agger, Thy, vestj.); *peək, dæń laŋ å dæń kåət peək* (Sundev.), viser på uret.

pegefinger, no. *pijəqfeŋər* (D.), *pèq-feŋər i* best. *-feŋən* (Vens.) = rgsm.; afhugges for at blive fri for soldatertjenesten, Kr. Alm. V. 86, har vist været alm.; salve må ej smöres med p-, derved ingen lægedom, Kr. Sagn IV. 612. 93; suger dødmand på p-, er det en havmand, Kr. Sagn II. 152. 21.

pegepind, no. *peqpiń æn -piń* (D.); også: *peqo·piń* (Andst), *pèqpej i* best. *-pej* flt. *-pej* (Vens.); *pejəqpiń æn* (Søvind) = rgsm.; pind, hvormed man peger på noget; *dær føl æ pijəqpiń fræ æ præst!* (Ølgod), siges når en taber noget, der skulde holdes fast.

pegild, no. St. Elmsild, elektriske lysfænomener i hår, skæg, på hestenes ører, pisk, se Kr. Sagn II. 502. 69 flg., jfr. Grimm Sagen 1. 325. 280, Folkl. Journ.

I. 396, Ndl. Volksk. VI. 32; mange henvisn. Mélus. II. 112 flg., VIII. 214; Bassett s. 304 flg., Sébillot, Légendes de la mer, 2den serie s. 87 flg., Pitré, Usi IV. 459. 26; se begild.

pegser, no. se pikser.

Pejer, no. se Peder.

pehöv, to. *han æ möj pəhöw*, (Lem s.), skal betyde: uakkurat med arbejde.

pejne, uo. siges om den, hvis syn er så beskaffent, at han, for at se nöje, kniber öjnene tættere sammen end ellers, (Staby s.) Mb.

pejov, udrbso. se ptöj.

pejs, uo. se pisse.

pejs, no. i udtr.: *hañ æ po pæjsən* (Agger) ɔ: fuld, se letter.

pejt, no. i udtr.: *han ska nåk hål æ pæjt ur* (vestslesv.) ɔ: holde turen, pinen ud, jfr. perd, pirk, pirum, prosyl.

pejter, no. *pèjtə æn -rə* (Røgen, Herning, Djursland); *pèjtər i -ər* (N. Sams); en lille dunk, „han hoj en pejte i hohnen mæ fih påtte i“, Jyd. I. 82, jfr. munk, pave, skjæggemand, svanehals; petring, Peder.

pejtring, no. se petring.

pelleken, to. *pæləkən* (Vens.), kræsen, som vrager føde; *pəlæ·kəñ* (Lem), *do ska et vær så p-!*

pellemint, no. se parlement.

pels, no. *pæls æn* (D., N. Slesv.), *pæls i* best. *-i* flt. *pæls* (Vens.), — 1) pels på et dyr; *de ær æn gråw pæls, dæñ for hår o* (D.); *sku i röw åpå pælsi* (Vens.); også fig.: *han gæ ham å æ pæls* (Sundev.), han går løs på ham, trænger ind på ham; — 2) klædningsstykke af låddent skind (vistn. alm.); i ævent. pels af 1000 slags skind, „Allerleirauh“; Grimm K. M. nr. 65; af overvundne kongers skjæg, Hardwick s. 213, jfr. mnt. pels Sch. Lübb., htsk. pelz; lat. pellis; ruske-, skind-

pelsbul, no. *pælsbul i* (Vens., glds), en pelsvest.

pelsibede, no. i udtr.: *han kom i æn gråw pælsibi·jəð mæ ət* (vestj.), knibe, forlegenhed, vistn. pels-i-bede ɔ: i garvning, jfr. 4 bede.

pelskrave, no. *pælskraw æn -ər* (D.); *pælskraw æn -ər* (N. Slesv.); *pælskraw i* (Vens.) = rgsm.; karlen skal i ævent. gå et år med fandens p-, Sgr. XII. 43; *no pælswærk* (Vens.).

pelverm, to. *pælverm* (Lemvig); *pålverm* (Hmr.), stundesløs efter, forhippet på.

Pelvorm, no. *pålve·rm* (vestslesv., D.), en ø i vesterhavet; Pelvorm er ukendt; *æ vil ønsk, hañ vil ræjs te Pålverm å tæsk hø får æ småfålk* el. *å klæm skir ur!* (vestslesv.), om den, man ønsker pokker i vold; i tidligere dage rejste mange småfolk fra vesteregnen af Sønderj., og det sydlige Nörrejyll. til marskøerne om efteråret som tærskere.

pelvormsyge, no. *pålvermsyqəñ æn* (vestslesv.), vistnok: marskfeber, som de sønder- og nörrejyske tærskere pådrog sig derovre ved det slette vand.

Pemål, no. et slags hemmeligt sprog, börn danner ved at gentage hver stavelse i ordet med p foran, f. eks.: „godpo·d dagpa·g, Hanspa·ns!“ = goddag Hans! (Ribe, vist alm. kendt); jfr. Krauss, Geh. Sprachweisen: Urquell II. 23. 5. 65. flg.; Isl. Skemt. 201; Weinh. Volksk. VIII. 321. 347. 51. 58 (Bukovina) 458 (Finl.); Taylor, N. Zeal. 175, se mål; krage-, omål; latin.

pen, no. *pèn i* best. *pæn* flt. *pèn* best. *pæn* (Vens.); *pöən i* best. *pöni* flt. *pön* best. *-ən* (S. Sams); *pèn æn pèn* (Søvind s.); *pæn æn pæn* glds., ellers: *pæn pæn* (D.). — 1) = rgsm.; i Søvind betyder *pèn* et penneskaft, pennen hedder stålpensblad (s. d.); *skir pæn* (Lild s.); *skryw mæ ən dåvəlt pæn* (Vejle) ɔ: skrive på regning hvad ikke er købt, jfr. lat. penna, fjer; se pennefjer; blyants-, fjer-, stål-. — 2) den spidse ende af hammerens hoved mods. bane, nakke (alm.), *æn pæn* (Sundev., Fjolde), flt. *pænər* (Bradr.); *pæn æn pæn* (Agersk.); *i pèn åpå ən hamər* (Vens.), jfr. Aasen, pen hak. „vel egentl. fjæder“.

penalhus, no. *pe-* el. *pina·lhus è* best. *-t* flt. *-huws* (Vens.) = rgsm., af lat. penna, fjer.

pendukke, no. *pændåk æn -ər* (vestj.). = *pænndåk*; den tap i remmen, som går op i bjælken og holder den på plads; se pen 2.

penge, no. *pæŋ* flt. (D., vestj, Sønderj.), *pæŋ* best. *ən* flt. (Vens.), *pèŋ* (Søvind). — 1) = rgsm.; *a fæk tij dålər i frij pæŋ* (D.) ɔ: i ren fortjeneste; *bytəs fæləs pæŋ* (Mellerup), dele indkomst af fælles jord; *gaməl pæŋ* (Vens. alm.), efter rigsmønt-

beregning; *de vår goi pæŋ* (Valsb.), god fortjeneste; *haň hå tit tjæňt guwə pæŋ, mæn haň hår ek kuň hålt wej əm* (Agger); *hil pæŋ* (Vens.), sedler og lign. modsat småpenge; *liq pæŋ* (Vens.), p-, som slår lige til; *løs pæŋ* (Vens.), rede penge; *do ær ålstæj að lisom uň pæŋ* el. *de komər iğæ·n lisom uň pæŋ* (D.), falske penge; *re pæŋ* (D.), = rgsm.; *æn skiðən arbəd gir ræjn pæŋ* (D.); *tol pæŋ æ snår tåən* (D.) ɔ: folk med bestemt lön, aftalte penge, kan snart bruge dem op; *no ka do nåk skryw hjæm ætə no fli pæŋ* (Vens.), til den, som ikke kan få flere stik i kortspil; *få sin lön i pæŋ, jò no i pæŋ; hqj såŋkə pæŋ som skit å klèər å de sam slaw; dæj, dæ jywtə sæ få pæŋ, fåtryr ə læŋ; non leqə dæm pæŋ åp, qjər ø dæm;* spøgende: *skit mæ pæŋən, nè bòrə tøsən mor sæ! dæj, dær en pæŋ hòr, skal eňc ji no; hè komər a nåk te min pæŋ ålsaməl,* kan siges, når et uventet held indtræffer (Vens.); *han hår pæŋ som plåwhywl, æ di et lisə stuwər, æ di lisə roň; æ pæŋ ka sawt slo te·, dæm æ dær eŋən æň o* (vestj.), ɔ: de er runde; *de lævər knap te pæŋ,* ɔ: bliver snart til en sum; *a komər oba·q iň, a hår eŋən pæŋ!* siger den, der ikke går ind ad hoveddören, (D.); *ğæm do di pæŋ!* (Malt), siger den, der ej vil modtage betaling; *æ pæŋ briňər ham o æ lor* el. *seðər løs i æ lom o· ham* (vestj.), han kan ikke holde på dem; *saməl pæŋ, leq pæŋ åp, ha pæŋ ve· sæj; vi haňlər, som dær wår eŋən pæŋ i æ laň* (D.), ɔ: bytter lige for lige, jfr. Kr. Alm. V. 25. 62; *do ska et vær ræj få di pæŋ, di ska et sto dæj få nær!* (D.), til den, som har lånt penge ud på usikkert sted; „han har såmange p-, te fanden kan ikke slæbe dem på et skred is-kjær“, Kr. Ordspr. s. 239; *han hår pæŋ som skit, smol* (vestj.); „*pèŋ øst hqj uw som skit, å næ di bejøňc å meŋk åpå i lomən, så pijnt hqj bøjərn*“, Grb. 202. 2; *di tår pæŋ som gres* (Sall.); *de æ stræŋ arbəð, mən de gir lomsk pæŋ* (D.), ɔ: giver god fortjeneste; *pæŋ dærər manə* (vestj.); *æ pæŋ gror i æ skit* (vestslesv.), ɔ: møddingen giver penge; *æ pæŋ te bræňvin* el. *toba·k gror i æ lom* (D.), ɔ: de fås altid; *di pæŋ, di spårə, di æ næməst teňt,* Sgr. I. 190. 32, (Lisb. Terp); „*vå pæŋ dæm åər å druk vi op, få vi vå sårən lirələ kråəp*“, Fb. Fr. H. s. 135. 18, (Valsb.); *æst do krom, æst do stram, hær do pæŋər, gær do fram,* sts. s. 97; *a hår var o gyjər mæ mi [kaskæ·t] eň mæ ål mi pæŋ* (D.), siges spøgende, når man forlægger noget; *de æ skit å so pæŋ, di gror et* (vestj.), ɔ: kaste penge ud af vinduet, øde dem; *ka Wå har et bətròw fålk aňt, ka han bətròw dæm pæŋ,* (vestj.), siges om rige folk, der ingen börn har; *æ pæŋ o æ bowər ælər å æ spel!* (vestj.), ɔ: lad mig se, om du kan betale; „*æn ka fo möj ğor få pæŋ!*“ *så han æ maň, da sòw han æn broqət føl,* (Malt); *fò pæŋ ka mæ få òlc uən heməriq,* (Vens.); *æn ka fo ålteŋ få pæŋ uðən gosek o glarstöwl,* (vestj.); „*dæ ska pæŋ te!*“ *så maňən, di bø ham te basəl,* (Skanderb.); „*di ska ha æ pæŋ, vo di ær!*“ *soi æ maň, da haj hans tjænəstdræŋ köjt sæ æn merskomspif,* (Hadersl.); *nær æ pæŋ ær ø, hå di æ sòw o fø,* (vestj.), om en, der gifter sig for penge; *pæŋ o baŋkərå·t, de ka jawn ål təŋ,* Sgr. I. 43. 129, ordspr., b- er også mørtelen, hvormed uglattet murværk jævnes; *far håð a pæŋ i æ tåsk, no hår a kon skån o åsk,* (vestj.); „*i Rowəstrop drekər di əð åp, i Gajbjærə dær eðər di əð åp, mən i Tåwthiw dær samlər di pæŋ*“, Sgr. XI. 121. 257 (Vejle); „i Brøesgoe hå di pænng å tæəl“, Kr. Ordspr. s. 525, (Lönborg); „i Gravlund tæller di pænng“, sts. s. 529, (Lygumkloster); „*a hår eŋən pèŋ, a æ fræ Sòwtən*“ (Galten); p- gæmtes i ældre tid i sengehalm, hoseskafter og lign.; moderen tog en med blanke dalere fyldt stonthose ned fra hylden ved skorstenen, Sgr. X. 60. 189, Kr. Sagn VII. 35. 28, M. Skr. s. 50, se hosekrave, -skaft; han havde ingen pengepung og sjælden lommer i hans bukser, derimod havde han et godt, stærkt hoseskaft, som var bundet fast i den ene ende med en god strikke, så puttede han hoseskaftet med pengene i toppen af hans store, røde lue, M. Skr. s. 67, jfr. Kr. Alm. III. 34. 90, V. 31. 81, VI. 251. 630, jfr. Djurklou Unnarbo s. 4; i knude i lommetörklæde, i strömpe til marked, Aldén, Getap. s. 40; i fustager til købmændenes markedsrejser, Kr. Alm. V. 168. 429, Fb. Bondel. s. 161; en mand efterlader en 18 pots gryde fuld af sølv-

penge, Kr. Anholt s. 61. 131; debitor og kreditor skal hver nævne p-lån for kone, det er bevis nok, se Kr. Alm. VI. 91. 196, Fb. Bondel. s. 166; falske p- se Kr. Alm. V. 148. 394-95; en skat af trekantede sølvpenge, Kr. Sagn III. 457. 28, firkantede se Stolt Opt. s. 36; i Sydslesv. er danske penge kaldt „pingers“ el. „pengers; „flaets“ rigsbankskillinger; „knöp“ eller „Jüten“ danske firskillinger, se Korrespondenzbl. IV. 26. 10, Urquell III. 140. 11; navn til møntsorter, se Korrespondenzbl. II. 71, (Westphal.); Ndl. Volksk. III. 117 155; spøgende navn til p- er „brikker“, se Kr. Ordspr. s. 234; en „björnbakker“ (Årh.), er en kobber-femøre; en „Haslev“ eller „Hobro specie“, en toskilling; en „Mariager dukat“, en eneste skilling; flade, runde forsteninger, med en „dødskalle“ på, kaldes „Brattingsborgs pengar“, Wigstr. II. 106; spøgende: „der er Thomas i kassen“ ɔ: ingen penge; alm. henvisn. se Strackerj. II. 133. 465; Meyer, Abergl. s. 228; hos Vilde, Mélus. II. 567; man måtte miste livet, om man mishandlede kongens mønt, Eftersl. 239. 265; en amtmand havde ret til at slå penge én dag hver måned, Kr. Sagn IV. 182. 628; p- må ej betales ud nyårsdag, Kr. Alm. IV. 141. 13; skal betales på klokkeslæt (s. d.); det er ikke godt at tælle sine penge, så vokser summen ikke, Thiele Overtro nr. 143; de må ikke tælles i kortspil, Kr. IX. 57. 35; det er godt at bære fundne penge hos sig, funden skilling indfattet som urnögle, J. K. 404. 33; fundne nedgravede penge må ikke tages alle, (sts.); de første p-, man får, skal man spytte (s. d.) på, Kr. IV. 387. 451, IX. 77. 819; Perseus II. 266; giver man p- ud, skal man klemme dem og spytte på dem, så kommer de snart igen, Kr. IX. 77. 819; tabes p- på gulv, kommer penge til huse, Thiele Overtro nr. 145; man skal ej komme p- i anden mands pung, Kr. IX. 77. 819; p- lægges ved höj, bjærgmand gör bøndernes arbejde, se Kr. Sagn I. 27. 121, smed; p- henlægges af vætte under sten, Thiele I. 46, jfr. II. 147; som lön hver nyårsmorgen, Sgr. I. 134; under skiftings hovedpude, Kr. Sagn I. 298. 990; nissens gave for dræbt ko, Kr. Sagn II. 94. 205; jfr. Suffolk Folkl. 37. 38; p- skal aldrig mangle i gård, Kr. Sagn I. 92. 355-56. 364; fanden brækker p- op, Grb. s. 203, se Kr. Sagn VI. 224; det samme gör hund, Kristensen Sagn IV. 222. 224. 37. 39, VI. 28. 97, jfr. Grimm K. M. nr. 36 „goldesel“; Arnas. II. 493; Qvigst. s. 51; Leger, Contes Slaves s. 147; se endv. Kr. Sagn VI. 196. 59. 60; p- ryster frimurere af træ, se Kr. Sagn VI. 13. 44, jfr. Ons Volksk. V. 63; p- kastet som offer i kilde, se II. 119. 36. a; p- lagt i munden på død, se skilling; menneske, som dør fra bortgemte eller begravede penge får ingen fred, selv om det kun er fra én mark, (Kr. VIII. 206. 349), för de er komne for dagen, uret sonet, se Sgr. IV. 230, IX. 70, XI. 151. 451; Kr. III. 136 flg., 305. 408, IV. 311. 410. 313 flg., VI. 130. 187; Alm. V. 143. 384; Sagn III. 427. 490. 56, V. 228. 231. 267 flg., 274 flg., 517, jfr. Cav. Wärend I. 469 „penga-gast“, 474. II. XLIX. LI, „fépúkar“, „maurapúkar“, Arnas. I. 264; Sande II. 139, Wigstr. II. 336 flg.; gfærd rører i penge, tæller dem, Kr. Sagn V. 290, jfr. Arnas. I. 265 flg. 267. 269. 272; Mhoff 553. 57, Weinh. Volksk. I. 185. 18; Kuhn W. S. I. 101. 102, Wolf N. S. 520; Strackerj. I. 170; Urquell IV. 122; Hartl. Fairy T. s. 212; man skal kaste greb el. spade til sligt gfærd, Kr. IX. 62. 93; jfr. Cav. Wär. II. LI; p- sluges af døende gerrig, Kr. Sagn II. 145. 12 flg., VI. 43. 194. 50; jfr. Trad. pop. I. 35; kvinde søber p- i sig, Kr. Sagn V. 301. 53, jfr. Knoop Ps. 99; p- lægges i pude i ligkiste, Kr. Sagn V. 302. 54; lægges på den gerriges hjærte af udyr, Bergh, Segn. IV. 45; i ævent. og Sagn fortælles, at penge, man får fra spøgelser, må man ikke modtage med hånden, men med en flig af ens klædning, da de er gloende (s. d.), se Gr. Gl. d. M. III. 61, jfr. Thiele II. 116. 122. Grb. 209. 35, Kr. IV. 174, Sagn II. 366. 102, Wigstr. I. 145. 196; værdiløse genstande, vættegaver, forvandles til penge, træske til sølvske, Kr. Sagn I. 51. 230; gløder, se Kr. Sagn I. 214 øv.; Thiele II. 116, jfr. Knoop Pm. 16. 30. 108; P. Volksk. IV. 164. 75. 184. 78, II. 104; gulvskarn, se Kr. Sagn I. 118. 455. 351, jfr. Knoop, Ps. 21; halm, Kr. Sagn I. 428. 78; hammerskæl, Kr. Sagn I. 343 ned; hestelår, råddent, Kr. Sagn III. 451. 02; jfr. hjortekølle, Rochh. D. Gl. I. 8; hestemög (s. d.), jfr. Strackerj. I. 381; død hund, Kr. III. 303. 404; jfr. Knoop Ps. 297. 25;

hövlspåner (s. d.), jfr. Haukenæs V. 243, Amins. VI. 119. 121, Wigstr. FS. 40, Gr. Tjust s. 41, savspåner, P. Volksk. I. 179; jord, se Kr. Sagn I. 352. 41; kartofler, Pm. Volksk. VIII. 104. 7; kul (s. d.), jfr. Runa I. 49, Krauss Volksgl. 103, Folkl. VIII. 379, antik gr. tlm. X. 182; P. Arch. II. 375 ned; papir, Kr. Sagn VI. 436. 93; potteskår, se Kr. IV. 41, Sagn III. 176. 921-23. skarnbasser (s. d.), oldenbasser (s. d.), tørvebasser, se Kr. III. 35. 46, IV. 43. 44, Sagn I. 174. 634. 368; skosåler, se Thiele II. 202; Kr. Sagn I. 182. 660; skrabeskaller, se Kr. Sagn I. 352. 42; sten, flintesten, se Kr. IX. 227, Sagn I. 145. 174. 632-33. 345, II. 102 ned.; tørvesmul, se Skattegr. IV. 182; vidjer, se Kr. Sagn I. 177. 641; jfr. visne blade, Arnas. I. 214; Møller, Fr. S. s. 85; „garnhärfvor“, Wigstr. II. 300; „næper“, Asbj. III. 376; „slån“, Wigstr. II. 303; byg, Folkl. IV. 397. 643, (Indien); se endnu Grimm S. I. 9 (spåner), 77 (aske), 205 (kirsebær), 208 (kul); Myth.² 877 (blod), 879 (møg), 914 (hørkrans), Kuhn W. S. I. 305 med henvisn.; penge, der betales for en udåd, bliver til blod, de duer først efter at have været nedgravede til fjerde led, Gr. Gl. d. M. III. 150, jfr. at de penge, vætte eller djævelen giver, bliver til a s k e og s n a v s, Z. f. M. II. 65, slgn. Strackerj. I. 268, Grimm S. I. 403; Ndl. Volksk. I. 76 øverst, Heppe Soldan I. 298, jfr. Kr. Sagn I. 340. 16. 345; til sten, Hofberg s. 39, Deecke s. 4, Clouston Fictions I. 370; til „näfverskräppor“ Hofb. s. 57; visne blade, Yeats F. T. s. 97; Kennedy s. 106. 109. 265; Amer. Folkl. IV. 180; til kul, Garnett II. 281; skurvehatte, Mabinog. s. 460 anm.; hugorme, Hofb. s. 121; ved u r e t f æ r d i g e penge er ingen lykke, Thiele I. 222, jfr. Urquell. IV. 119. 78; de retfærdige penge svömmer på vand, de uretfærdige synker, se Thiele I. 308; Kr. Sagn III. 87. 451. 277; Asbj. I. 313; Arnas. II. 499; Trad. pop. III. 43; Ralst. Russ. T. 43, se kat II. 108. 54. a, jfr. soldat tager kun syndepenge, lader retfærdige ligge i skatkammer (s. d.), Gr. Regist. nr. 80. a; Thordis spåkone vil ikke tage uretfærdige p-, Rafn. Oldn. S. I. 231, Olaf Tryggv. S. kap. 130; penge bages ind i et brød, Kr. V. 349, jfr. Kr. Sagn I. 122. 463; gemmes i en bindepæl, Kr. V. 351, Kr. Anh. s. 94. 230, jfr. Wigstr. II. 247; den af sönnerne, som kan bringe flest penge hjem, får gården, Sgr. VIII. 29, Kr. Æv. 293, J. M. 53, J. K. 229; 12 td. myntede penge skal tages med på rejsen, Kr. V. 154; fortæll.: p- kan göre alting godt, Gr. Æv. III. 156; i ævent. og sagn forekommer alm. at der betales en s k æ p p e penge af vætte, se Gr. Gl. d. M. III. 135, Æv. I. 25, II. 221; Sgr. VII. 6, VIII. 198; Kr. VII. 50, Æv. s. 37. 106. 158. 185. 301. 323, Sagn I. 31. 139. 54. 69. 283. 336. 417. 37. 429 flg. 443. 448; J. K. s. 30, jfr. Aldén Getap. s. 95; hattepuld fuld af p-, Kr. Sagn VI. 18. 60; tåbelige kone indbildes, at p- er fåreöjne, se Eftersl. 55. 101; i leg: „fruens penge“ (s. d.), se Kr. Börner. 194. 478. 80 flg.; — **2**) små gloende skiver på lysetanens øverste ende, se Kr. VI. 283. 303, jfr. hat I. 564. 2 a; se I. 555. 6 b, Dania III. 61; daler, drittel, dukat, fedseldaler, Fortunatus, grutte-sølv, gryn, guld, Harboørebo, helbrændt, kjering 2, knap, kobber, köjter, ladegårdsspecie, læddike, magnet, mark, messing, moneter, moppe, moster, muffe, penning, pilk, plovhjul, pröjser, rød, seddel, skat, skilling, specie, stodderspecie, stud, styver; sølv, -side, -sæk; sysling, vakker; jfr. Aasen, pening, isl. peningr hak., ældre dansk pending, penninge V. S. O.; mnt. pennink Sch. Lübb., htsk. pfennig, henføres til glhtsk. phant, pant; se flyde, løbeskilling; arm-, brand-, bro-, drikke-, foder-, fruens-, færge-, fæste-, grime-, græs-, guds-, guld-, hale-, hele-, horn-, hus-, hönse-, hånd-, indgangs-, klov-, kobber-, kost-, lomme-, læder-, lære-, male-, offer-, post-, rejse-, rente-, seddel-, skjøtte-, skole-, små-, spang-, spillemands-, stand-, stik-, synde-, sølv-, tavle-, tiende-, trende-, træ-, tyre-, tære-, uge-, venne-, vide-, væve-, å-.

pengebegjærlig, to. *pæŋsbəgerlə* (D.), = rgsm.

pengebeløb, no. *pæŋsbəløv æn* (D.), = rgsm.

pengebetryk, no. *pæŋsbətrøk æn*, (vestj.), *pæŋsbətrøk æn*, (Vens.), pengeforlegenhed.

pengebrev, no. *pèŋbræw et -bræw*, (Søvind s.), = rgsm.

pengeforlegenhed, no. *pæŋsfålèjənhjè æn* (Vens.), = rgsm.

pengegjerrig, to. *pæŋsjèrə* (Vens.);

pœŋgirə (Sundev.), *pœŋsğœr̰ə* (Malt, Hmr.), *pœŋsğœr̰ə* (Agger), = rgsm.

pengegrisk, to. *pœŋsgrisk* (vestj.), = rgsm.

-pengegræs, no. se rødt-.

pengekasse, no. *pèŋkas æn* (Søvind), *pœŋskas̱ æn -ər* (Lild s.), *pœŋkastən æn* (Agersk.), = rgsm., se pukkelrygget.

pengekat, no. *pœŋskat æn* (D., vestj.), et bælte om livet til at bære penge i; *i stuər pœŋskat åm lywə,* Kr. IX. 210 (Vens.).

pengekiste, no. *pœŋkest æn -ər* (Agersk.), = rgsm.

pengeknag, no. *pœŋsknaq æn* (Malt), pengeforlegenhed.

pengekuffert, no. *pœŋkofərt æn* (Agersk.), = pengekiste.

pengeledig, to. *pèŋslèjə* (Søvind s.), pengeløs.

pengeløs, to. *pœŋsløs* (Agger), = rgsm.

pengemand, no. *pœŋsmaň æn* (D.), = rgsm.

pengemangel, no. *pœŋsmaŋəl æn* (D.), *pèŋmaŋəl æn* (Søvind s.), = rgsm.

pengepose, no. *pœŋspuwəs æn* (D.), *pèŋpowəs æn* (Søvind) = rgsm.

pengepuger, no. *pœŋspuqər æn* (D., vestj.), = rgsm.

pengepung, no. *pœŋspåŋ æn* (D.); *pèŋpòŋ æn* (Søvind), *pœŋspåŋ i* (Vens.; Agger), = rgsm.; dertil brugtes i gl. dage en temmelig stor lærredspose med løbegang og snor, se J. Saml. X. 80, (Vens., alm.); en vis fordeling af linierne på håndfladen kaldes i Sælland „pengepungen", J. K. 57. 7; hvorledes man skaffer sig en pung, der altid er penge i, se J. K. 404. 1334, vekseldaler; husbondes p- lagt under dörtræ, når købt höved trækkes i stald, Kr. IV. 356. 107.

pengesager, no. *pœŋsåqər* (D.), *pèŋsaq æn* (Søvind s.), *pœŋsaq æn -saqər* (Vens.), = rgsm.; *„de go təbaq få· dæ!" so di te maj, dæ fęs; „de jor ə åsə ify·wr!" swǫr hạj, — hạj trowə, di mint hans pœŋsaqər* (Vens.).

pengeseddel, no. *pœŋsœ̨əl* (Vens.) = rgsm.

pengeside, no. *di ær i famili o æ pœŋsij* (D.), ɔ: det, der forbinder, er at begge har penge, jfr. sølvside.

pengeskab, no. *pœŋskaf æn* (D.), *pœŋskåƀ æn* (Agger); *pœŋskaƀ è* best. *-ə* (Vens.); *pèŋskav et* (Søvind s.) = rgsm.; var alm. fastgjort ved hoved- el. fodende i seng.

pengeskrin, no. *pèŋskrịn et* (Søvind s.), = rgsm.

pengeskuffe, no. *pœŋskof æn* (D.), *pœŋskof i* (Vens.), = rgsm.

pengestolt, to. *pœŋstålt* (D.), = rgsm.

pengesum, no. *pœŋsom æn* (D.), *pœŋsom æn* best. *-ən* flt. *-somər* (Vens.), = rgsm.

pengetab, no. *pœŋståv æn* (D.), *pœŋstaƀ è* (Vens.), = rgsm.

pengetrang, no. *pœŋstråŋ æn* (D.), *pœŋstraŋ* (Agger), = rgsm.; *hạj ær ǫ̀ltər i pœŋstråŋ* (Vens.).

pengeudgift, no. *pœŋsuðgywt æn -ər* (D.), = rgsm.

pengevæsen, no. *pœŋswèsən* (Vens.), *pèŋsvæsən* (Søvind), = rgsm.

pengeøde, to. *[pœŋsø]* (vestj.), vi kunde sælge det og få et par skilling for det; jeg er jo helt pengsøde, Kr. V. 292, blottet for penge.

penitere, uo. se pønitere.

penne, uo.

pèn -ər -t pènt (Vens.);
pœn -ə -ət (Elsted);
pœn -ər -ət (D., Agersk.). —

1) banke metal ud med hammerens spidse ende, *pœn æn støk jan uð,* spidse det ud med hammerens pen; *pœn æn hjölə* (Gjern h.; Elsted; Vens.), banke æggen ud, jfr. 2 hare, pikke. — 2) *hạj pènər* el. *pènər å·; hạj kam pèni* el. *pœni,* (Vens.), løbe afsted, komme løbende med små faste trin, som slagene når man penner ud, se pensle.

pennefjer, no. *pœnfijər æn -fijər* (D.), *pœnfjèðər æn* (Lild s.), *pœnəfjèr æn* best. *-ən* flt. *-fjèr* (Vens.); en gåsefjer, skåren til pen; om den lyder gåderne, som i forsk. former vistnok er kendte over hele landet:

af kjød og blod er jeg oprunden og ej
en blodsdråbe i mig funden,
de skar mig med en liden kniv og tog
så indret af mit liv,
de gav mig af den sorte saft, deraf
jeg har den store kraft,
at jeg kan krigen stille; (vestj.), el.
. . . hvoraf jeg fik den megen kraft,

mellem fyrster og herrer kan jeg meget udrette,
mellem broder og søster kan jeg skille en trætte; (Vens.);
de skar mit hoved med en kniv,
de tog mit indvold af mit liv,
de satte mig på breden bord,
[jeg] talte så mange store ord
somme til hjærte og somme til ære
og somme til megen stor vanære;
(Rønslunde v. N. Snede);
mit hoved har jeg mistet og noget af min hale,
ja, næsten indvold med; jeg uden mund skal tale;
jeg nyder ingen spise, men drikke tit jeg får,
skjönt sjælden i min mave går; (sts.),
se Sgr. III. 141. 825-28;
el. Jeg er af kød og sener født, min moder havde syndet,
derfor fik hun en hastig død, mens jeg er höjlig yndet,
jeg er lang, rund, stiv, hvid og stærk, på enden er jeg lådden;
og når jeg bruges til mit værk, da kvæstes jeg på odden.
Jeg puttes både ud og ind imellem dine fingre,
udi et hul, som fugtigt er, der må jeg hurtig tjene;
I alle gætter nu som tör; jeg tror, I haver vovet för,
at tage mig i eders hænder; Sgr. VI. 61. 575; former af denne gåde er særdeles almindelige, se Skattegrav. VI. 29. 371. 30. 382. 31. 391-394. 48. 433. 55. 511. 57. 539. 58. 550, IX. 46. 176. 173. 531. 191. 593, jfr. Z. f. M. III. 346. 24, (svensk) 15. 21, N. Vadsbo nr. 103; Strackerjan II. 99. 387; Wegener nr. 466; Simrock s. 75; Zingerle Sitten 273. 26; Vernaleken Spiele s. 131. 18; Peters Volksth. I. 118. 329. 30; Rochholz Kinderl. s. 266. 521, jfr. Z. f. M. I. 165; Schleicher Lit. März. s. 197; Joos Raadzels nr. 169-72; Stöber s. 90. 372; Rolland, Devin. s. 107. 252. 53; Mélus. I. 254. 11; Halliwell s. 147; se fjerpen.

penneholder, no. *pæ̱nhålər æn -ər* (D.), = rgsm.

pennehus, no. *pæ̱nhus æn -hus* (D.), = penalhus; jfr. griffelhus.

pennekasse, no. *pæ̱nkas æn -ər* (D.), vistnok også: *pæ̱nskrin æn* (V. Vedst.); små trækasser til penne og blækhus, som börnene for c. 50 år siden alm. førte med til skole.

pennekniv, no. *pæ̱nknyw æn -knyw* (D.), *pæ̱nəknyw i* best. *-i* flt. *-knyw* (Vens.), = rgsm.

penneskaft, no. *pæ̱nskawt æn -skawt* (D.), *pènskawt è -skawt* (Vens.), = rgsm.

pennespids, no. *pæ̱nspes æn -ər* (D.), *pæ̱nspès æn -ə* (Elsted) = rgsm.

pennetind, no. *pæ̱nteñ æn -ər* (D.), = pennespids.

penning, no. *pæŋ æn* best. *pæŋən* flt. *pæŋər* best. *-n* (Vens.); *pæ̱nəŋ* el. *pæŋ -ər* (Hmr. h.; Vrads h.); *pæ̱ñ* el. *pæ̱ñ* flt. *pæ̱ñər* el. *pæ̱ñər* (D.); afskårne stykker af madvarer, ikke blot runde; *æn pæ̱ñ ǩöð, flæsk*, (D.); *æn pæŋ pøls*, (vestj.); også: *æn pøls pæ̱ñ* (D.); *a hå skor æn pæ̱ñ a mi feŋər*, (Malt); *sǩèr æn sel i pæŋər* (Vens.); *æn katə̀fəlpæŋ* (sts.), jfr. penge; pikkel, pinnek, pind, rytter, sop, tærning; fåre-.

pennokke, no. se pendukke.

pens (?) no. i udtr.: *de hår han bañət pens o!* (Lindk.), ɔ: sat en stor ed på, jfr. ræmen.

pensel, no. *pænsəl i* best. *pænsəl* flt. *-ər* (Vens.; D., vestj., Søvind); pensel til malerbrug; jfr. htsk. pinsel, mlt. pinsellus, klass. lat. penicillus; skrå-.

penselstok, no. *pænsəlståk æn* (Støvr.), bruger murerne til at slå streger efter, når muren „pensles af“.

pension, no. *pænsio·n æn* (D., vestj.); *æn* (Vens.). — 1. = rgsm., efterlön; også spøgende: *slo jæn te pænsjoni·st*, (vestj.), ɔ: skamslå; man synes at have troet, at husejere ikke kunde sætte pensionister ud: *haj ka eñc sæt mæ uk, får a æ pænsioni·st!* (Vens.). — 2. = portion; *ve do et hå ən pænsio·n mijər?* en portion mad, jfr. fr. pension.

pensle, uo.
pænsəl -slər -səl (D.);
pæñsəl -slə -slət (Søvind s.) —
1) smöre med pensel; *pænsəl jæn i æ hals*, også *pæns aw* (D.), trække hvide streger på muren ved hjælp af pensel; *de ka wè de sam mæ å pænsəl ə så fi·nt uk*, (Vens.). — 2) *pæ̱nsəl -ər -t -t* (Vens.), i udtr. som: *wet do no pænsəl å·*, ɔ: gå din vej, pakke dig, jfr. penne, perse, pikke.

pensling (?) no. *[pensli]* (N. Sams.),

små ostepartikler, som fiskes op af vallen i ostekedlen, efter at hovedmassen er taget.

pensonal, se personalia.

pentelere, uo. i udtr.: *han æ guwə te o pæñtəli·jər sæ få di stuwər* (D.), ɔ: vise dem opmærksomhed; færdes uden at støde an; ventilere?

penæmen, no. Mb. el. pineven: benævnelse på et i Horsens egnen brugeligt kortspil, der spilles med 5 kort til hver (uden styrvoltskortene) indtil stammen er optagen; tabende er den, som sidst har kort på hånden, og hans straf er følgende: bunken eller stammen deles nogenlunde lige og begge halvdelene lægges op med herrebladenes malede sider mod hinanden. Den tabende har nu den sidste ret at nævne et vist kort og bestemme fra hvad ende det må søges. Nu trækkes kortene, et for et, indtil det af ham nævnte udkommer, og derved handles og siges således for ethvert af kortene: et es, — et ryk i fortoppen: „exenperdus!“ konge, — et slag i hovedet: „goddag hr. konge!“ dame, — et munddask: „fos den hore!“ knægt, — et kneb i øret: „burholt tobak!“ tier, — et vrid i næsen: „vrik for en ti!“ for ethvert af de øvrige umalede blade et ryk i sidehåret: „penæmen!“ Mb.; jfr. Kr. Anholt s. 96. 235, hvor spillet kaldes „botlind“, Kr. Börner. 653. 33 flg.; jfr. Ndl. Volksk. I. 258, hvor der beskrives et kortspil „Boer, boer, houtenen back“, der synes at være af lignende beskaffenhed, se Dania VII. 242, Ons Volksl. I. 41, VII. 156.

pepernentlig, to. se pertentlig.

Per, no. se Peder.

perd, no. *pært æn* (D., Vens.). — 1) hoppe, (Vens., sj.). — 2) *æn sær p-*, skæo. til kvinder, som er rappe i munden; hører herhen udtr.: *hål æ pært* el. *pèrət uð* (D.), *æ pæərt* (Bjolderup)? ɔ: holde pinen, persen ud; på Langel. siges: holde „*pæərdən*“ ud i samme betydning; se perte; plt. pêrd, hest, jfr. Nyrop, Sprogets vilde Skud, s. 77; se pejt.

perfekt, to. *[pråfæ·qt]* (Vens.), storagtig, hoven i tale; J. Saml. III. 120; lat. perfectus, fuldendt.

pergament, no. = rgsm.; prinsessen skrev på et pergamentsblad, at det kunde endda blive godt . . ., det blad satte hun i hans hår, Kr. Æv. s. 279. Pergamum er byens navn, hvor i oldt. p- tilberedtes, se pallement, perken, pertning.

pergamot, no. *pærəmöt æn -ə* (Sund.), *pèrgemut æn -ə* (Søvind), en pæresort, fra Bergamo; navnet fra Sund., sagtens folkeetymol.

pergenetes, to. se pertentlig.

peri, udrbo. se ptöj.

perial, no. *pəriå·l æn* (D., vestj.), en rus; *han håð æn slem periå·l;* af imperial, et slags kortspil, hvori den, som har de bedste kort, siges at have „imperial“.

perikel, no. *pəri·kəl æn* (D., Sønderj.), i udtr. *kom i p- mæ ət,* ɔ: forlegenhed, fortræd; lat. periculum fare.

perikum, no. *pirikòm* (Thy), *perəkom -ər* (Mors), *pirəkom -ər* (Agersk.); en plante, især hypericum perforatum; brugtes i ældre tider til at sætte på brændevin, som råd mod mavesmærter, (Ribe), jfr. Urdsbr. VII. 80 (Ditmarsken); til tobak, (Mors); om planten (som i Sverrig, Norge og Tyskland) her antages at have mærkelige evner til at hindre hekseri, se Amins. VIII. 89, Cavall. Wärend I. 315, Z. f. M. I. 329, Busch Volksgl. s. 120, P. Volksk. V. 106, véd jeg ikke; den er vokset af Kristi el. Johannes' blod, Wille Opt. s. 166, P. Volksk. VI. 38; skal have været benyttet sammen med røllike som the, se Kr. Alm. III. 58. 196.

perkement, to. se pertentlig.

perken, no. *pærkən* el. *pærkəñ* (Agerskov, glds.), *pærknəŋ de* (Emmerlev). — 1) bind om en bog, se pallement. — 2) pergament, som af kniplepiger bruges til prikkebreve, (Emmerlev.), se pirk.

perkning, no. se perken.

1. perle, no. *pærl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.), *pærəl æn pærlər* (Agger), *pærl æn -ər* (Agersk., Bradr., Fjolde), *pæl æn -ər* (Hmr.), *pal* el. *pærl æn -ər* (D.). — 1) = rgsm.; *æn rå pærlər* (Vens.), en rad perler; i ævent. forlanges, at bænke og gange skal prydes med perler, Gr. Gl. d. M. II. 192; le el. græde perler, se I. 498. 13 b., II. 388. 52 b., rede p- af hår, jfr. Gonzenb. I. 182. 229, II. 225; Magyar T. 404 anm.; Cloust. Fict. I. 463 anm.; Folkl. X. 423 (Ind.); bærer brud p-r på bryllupsd., kommer hun til at græde som kone, Rääf I. 113; jfr.

ægte p- er fødte af Evas tårer, Graf, Miti I. 30; af udøbte börnesjæles, Pitré Usi IV. 30, se krille; glas-, guld-, rav-. — 2) luftblære på brændevin; *æ brænvin stor mæ si pærlər*, el. *ku hål æ p-* (Malt), som mærke på, at den holder 7 grader. — 3) „der støbtes både store lys, perler og pråser; perler var en mellemting mellem store lys og pråser“, se Kr. Alm. Ill. 37. 102 (Hornum). — 4) *Pærlə* (Vens., D.), alm. hundenavn til små hunde; *„fy Pærlə!“* (Vens.), kan siges til den, som forsér sig med noget; „blå perler“ skal være navn på en vikkeart (V. Hanh.), jfr. fr. perle, mlat. perula, skal stamme fra beryl, en ædelsten, se Grimm Myth.[2] 1168 flg.; knald-.

2. perle, uo. *pærl -ər -ət* (D., vestj.), sætte luftblærer, om brændevin, se perle 2.

perlegrå, to. *pærləgrǫ* itk. *-gråt* (Vens.), = rgsm.

perlehumør, no. *pærləhomø·r æn* (vestj.), = rgsm.

perlehyacint, no. J. T. 299, en haveblomst, endymion nutans Dumort; (s. og øst f. Ålborg).

perlekrans, no. *palkråňs æn* (D., glds.), *pærləkraňs æn* (Søvind), = rgsm.; sålænge perlekransen i ævent. er klar, er helten ilive, se Kr. Æv. 230, jfr. Perseus II. 9; fugl lader p-bånd falde, Eftersl. 152.

perlesnor, no. *pærləsnǫr æn* best. *-ən* (Vens.), = rgsm.

perleven, no. *pærləvænər* flt. (vestj.), *pærləwænər* (Agger), = rgsm.

pernentlig, to. se pertentlig.

perpe, uo. se perte.

perpendikel, no. *pærmənde·kəl æn* (Agger), *pærmənde·k æn* (D., Andst), *pærmə-* el. *pærməndeŋkəl i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.), *pærpənde·k æn* (Sundev.), *pærməde·k æn* (Bradr.); pendulet på et ur; „no gor ik' hans perpindikkel“, And. Begr., ɔ: nu slår ikke hans hjærte, han er død; gåden om p- lyder:

æn stiňt, æn stoňt (lyden)
æn kåwrəŋ koňt (pladen)
æn isəngrǫ piq, æn rytər kom hær? koňt, vel kun for rimets skyld (Andst); en anden gåde, se Runa VI. 41. 17; mht. form fra Vens. se dinke; jfr. lat. perpendiculum, murerens blylod.

1. perse, no. *pæs æn* (D., vestj.), *pæəs æn* (Sams); *pès æn* (Søvind); *pæs æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); stanseapparat på vejrmøllen; fig. *kom i æn hor pæs,* (D.); *ka do hål pæsən uk?* (Vens.); *ka do hål æ pæs uð* (Kold.), = rgsm.; jfr. pert; ordet betyder måske også persejærn, (Æbeltoft); *leq i pès* (Søvind), lægge i presse; *Wålbårə pæs wel boðə ræjn o blæs,* Kr. Ordspr. s. 387, også siges tæse (s. d.), Kr. VI. 275. 220; herhen hører sagtens: *hąj jò stu pæsər* (Vens.), krumspring, anstalter, ståhej; *no ka a en pæsər jòr, a æ få gaməl; hąj hǫ så månə sè pæsər åpå· sæ, te å wè så gaməl i dræŋ* (sts.), ɔ: fagter; se halv-, klem-, kruk-i-, krympen-.

2. perse, uo.
pæs -ər -ət (D., Sundev.);
pes -ər -t -t (Agger);
pès pès pèst pèst (Søvind);
pæs -ə -t pæəst (Elsted);
pæs -ər pæst pæst (Vens.) —

1) = rgsm., især om mad og drikke; *do skal hå ål de, do ka pæs i· dæ* (vestj.); *han pæsər i· sæ,* (Hmr.), fylder sig med mad og drikke; *a æ blöwən gåt pæst,* (Malt), ɔ: stoppet af mad; ligeså Sall., *a ska låw fuər haň pæsər sæ* (Sall.). — 2) stryge med det varme persejærn, som skræddere og farvere gör, (alm.). — 3) skynde sig, løbe; *„så pèsə di å ni te Staw ðlsaməl“*, Grb. 51. 168; *„hąj pèsər åstæ· åp te hòwi“*, Grb. 183. 13; *hąj kam pæsi,* (Hjörring), persende, ɔ: løbende af al kraft; *hąj pæsər å·, li mæn hąj ka,* (Vens.), jfr. mnt. persen, Sch. Lübb., lat. pressare, presse; se penne.

persebord, no. *pæsbuwər æn* (D.), bordet, hvorpå der perses.

persefuld, to. *pæsful* (Rand.), fuld til randen; stærkt beruset.

persejærn, no. *pæsjan è* best. *-t* flt. *-janər* (Vens.); *pæsjan æn* (D., vestj.); *pæəsjærn* itk. (Sams); *pèsjan et* (Søv., Elst.); *pesjar æn* (Agger); *pæsjæən et* flt. *-jæən,* (Sundev.), = rgsm.; *pæsjant æ skræðərəns mæjstər* (Randers), ɔ: persejærnet sætter façon på, hvad skrædderen syr; „det følger af sig selv, ligesom skrædderens p-“, Kr. Molboh. s. 72. 232, men p- blevhjemme.

perseklud, no. *pæskluə æn* (Sundv.), kaldes kluden, der vikles om böjlen på persejærnet.

perselap, no. *pæslæp æn -læpər* (D.); *pæslap* (Sundev.), = perseklud.

persemand, no. *pæsmañ æn* (Sall.), lille tyk person.

persen, to. *pæsən* (Sall., Mors, Thy), *pẹsən* (Agger). — 1) tyk og forædt, om personer; *hañ æ så pẹsən, te hañ knap ka bok sæ* (Agger). — 2) no. *æ pæsən,* (Sall.); person af ringere art end rigtige fiskere; han tages aldrig med i båden, behøver ikke at være søvant, der forlanges ikke, at han skal have stor indsigt i fiskeriet; han holder ved enden af rebet, mens man ror ud og sætter garnet; han drager med på samme ende, nemlig søndre ende; han ringer rebene ɔ: samler dem sammen efter dragningen og ordner dem i smukke, ringformige stabler; han har ikke del i garnets udredning og egentlig heller ikke i fortjenesten; han lønnes dagvis og får gerne $^1/_{20}$ af fangsten. Han møder om efteraaret ved vådlagets dannelse og giver da gerne en pot brændevin ved sin antagelse, men får så sin part frit af vådlagets brændevin siden. Navnet „pæsen“ er udtryk for hvad han er, nemlig en mindre bekvem person, enten fordi han er gammel og aflægs eller fordi han tidligere har levet ved anden bondegerning; J. Saml. VIII. 168.

perser, no. *pæsər æn* (vestj.), den, som perser vadmel; se grødpæser.

persetræ, no. *pæstræ æn* (D.); itk. (Vens.); træstykket, der skydes ind under töjet, og hvorpå der perses.

persetöj, no. *pæstöj de* (D.); *pæstòw è* best. *-tòwə* (Vens.); töj, der sendes til farveren for at perses.

persevante, no. når skafferen hæver taffelet, siger han: „sed no wal i Herrens frej å walbekom' je' målti! Smoner å „pasianter“ owdække bueren“; J. Saml.[3] I. 83 (Mols), pasianter er sagtens p-r, heroldens følgesvende el. lærlinge, fr. poursuivantes.

persevom, no. slughals; *„walbəkomən dæ, pæswåm!* (Vens.).

persiko, no. *pæsiko* (D., vestj.); *pærsikom de* (Agger; Vens.); et alm. bekendt stof, hvormed der farvedes en mørk rød (ferskenrød?) farve; jfr. lat. persicum nl. malum, fersken.

persille, no. *pasi·li de* (Thy, Mors); *pæsi·li de* (Agger); *pæsi·li de* (Vium s.); *pəsi·li* best. *-ən* (Vens.); *pəsi·lə de* (D.); en køkkenurt, petroselinum sativum, Hoffm.; *wil pasi·li* el. *pasi·liər* (Thy), æthusa cynapium L.; *gyər i æ pəsi·lə,* (Mellemslesv.). = rgsm.: göre i nælderne ɔ: bære sig tosset ad, så man kommer til at lide for det = han hår skit *i æ pəsi·ləbæj,* (vestj.); ordet er indkommet i et rim se Fb. Bondeliv s. 274:

„der stander et træ i min faders gård,
jeg frygter, det bliver en persillie“;

sagtens ved en el. anden misforståelse af lilie el. sillie, jfr. Sgr. VI. 33, Kr. I. 111. 11; *do ær æn næt pasi·li uðən te o kom o æ sop, de æ do få grön te,* (vestj.), kan siges f. eks. til en ung næsvis person; i ævent. hedder en hund persille, se Arne, Slagelse s. 65 flg., Gr. Registr. 109 g., P. Volksk. VII. 162, Kr. Æv. 186; Ndl. Volksk. IV. 44; ingen vil omplante p- til et andet bed, Glostersh. Folkl. s. 54; det volder planterens død, Amer. Folkl. I. 130; sået, må den først til Rom for at få lov af St. Peder til at gro, Urquell III. 41, derfor tager det 6 uger, inden den kommer, se krus-, vild-.

persillekræmmer, no. „a kom til at følge med de Blirup p-e“, Kr. Alm. III. 143 (Vær s. v. Horsens) spottenavn til gartner.

persillerod, no. = rgsm.; „de wa den 15. passillirue 1800 å hvikoel“ Jæger Ferie s. 38, spøgende datoangivelse se atten.

person, no. *pəsọ·n æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; D., vestj.); *pæsd·ẉn æn* (Agger), = rgsm.; *mæ fålå·w o spør: hur æ dæñ pərsọn fræ?* (vestj.), jfr. Kr. VII. 288, spörgsmål til ukendte; præsten fortæller, hvordan denne person er kommen hjem,... de kunde godt få det at se, da netop personen var til stede, Kr. VII. 241, jfr. V. 370; *dær ær en pəsọ·ns ansijəls we ham* (Vens.), af lat. persona, skuespillerens maske.

personalia, no. *æ pænsonå·əl* (Vlb.), en kort skildring af den afdødes liv, som forelæses ved graven; jfr. testamente.

pert, no. *pært* (D.); *gi jæn pært,* prygl, jfr. perd.

perte, uo.

pært -ər -ət (D., vestj.);
pærp (Kalslund);
pært -ər -ət (Agersk. sj., Bradr.) —

slå (D., vestj.); *han pærtər ọ o æ tyrståq* (Malt), slår løs på töjrestagen; *a ka eț*

pœrt mijər iṅ ij ət (sts.), jeg kan ikke presse mere derind; overvælde, få bugt med, (Bradr.); slå med en sten, træffe ved kast, (Agersk.); *æ maṅ pœrtər hans fålk gråw mæ arbəð* (D.), plager, overvælder; *pœrt æ mark u·ð* (Malt), udpine; *pœrt o·* (Malt), klemme på for alvor, som når man vil have sat en sag igennem; *pœrt jœn* (Staby), nøde med mad og drikke; *pœrt i· sæ* (Malt), fylde sig med mad og drikke; se prippe, jfr. Rietz pårtas?

pertefuld, to. *pœrtful* (vestj.); *perpful* (Lem); fuld til randen; beruset; også: *æ mark æ pœrtəṅdəs ful å senər* (D.), marken er overfyldt af senegræs.

pertentlig, to. ordet findes i mange fordrejede former: *han komər så prosœ·ṅtlə mœ ət* (D., Malt), fint, pænt; *pərne·ṅtlə* (vestj.); *perkənœ·ṅt* el. *perkəmœ·ṅt* (S. Sams.); *pərgəne·təs* (Sall.); pæn, net i klæder; *pergənœ·ṅt* el. *pemrine·msk go p-*, gå stolt (Lemv.); *pinœ·fən* (D.); *pəne·pən* (Lb.), naragtig, pyntelig i sin dragt; *pepərnœ·ṅt* el. *pepərnœ·ṅtlə* (Malt); *pene·ṅtlə* (Hmr.); „den pænfenu·ttele kuen wa hun nok et“, Jyd. I. 82, *hun æ så pœstənèqən* el. *fistənèqən te å syc å wask* (Vens.); herhen hører sagtens *pəvərine·l æn* el. *pevərine·lskıð æn* (Lem), om overmåde aparte, prikken person.

1) **pertning**, no. *perpnəŋ æn* (Lem), propning, se perte.

2) **pertning**, no. *pœrtnəŋ de* (vestslesv.), pergament; bruges til kniplerskernes prikkebrev; se perken.

pes, no. *pijəs æn* (D., vestj.); *pes æn* (Agersk., Bradr.); avlelem hos dyr, orne, tyr, væder; i Klöjing, (N. Lygum s.), fedede bymændene årlig en orne, som de så solgte for at få penge; pesen blev skåret ikke for knapt af, en edsvoren mand gik om söndagen rundt med den i byen og holdt den ned i hver kålgryde; tiden, det varede, rettede sig efter stedets ottingtal (N. Slesv.), jfr. en tilsvarende hist. Busch. Volksh. s. 65, Ons Volksl. VI. 115; p- af hest tilbedes, se Maurer, Isl. S. 309; Arnas I. 177, jfr. Völsaþáttr; jfr. Aasen peis, mnt. pese, Sch. Lübb., sene; se forpest; pette, pilekok, pis 2; se bolle-, knav-, orne-, pladder-, tyre-, væder-.

pese, uo. og smstn., se perse.

pesen, to. se persen.

pest, no. *pœst æn* (vestj., alm.), = rgsm.; *å skyj jej som pœstən* (Vens.), den kaldes også „den sorte død“; græs, løg blev sorte, kød udsat for luften, de syge fik en sort plet i hånden, se Kr. Sagn IV. 556. 79. 88. 563. 11, Sgr. X. 107. 281; „mandekvæl“, „mærkedød„ Thiele II. 57; „manndauði“ Fritzn.; „svarti dauði“ Arn. I. 348, II. 98; kom til Vens. med et skib fra England; med et lig, der råbte: ve! til Sams. Kr. VIII. 333. 572; med to lig, der drev i land i Sjörring, Kr. VIII. 333. 577, Sagn IV. 556; 1654 med et skib til København, Thiele II. 60; kommer fra kobberskib med hovedløst mandskab i Justinians tid, Tylor, Anf. I. 292; det ringede under jorden som varsel for dens komme, Kr. VIII. 333. 569, Sagn IV. 557. 82; el. man så et brændende hjul, der trillede til en gård i Myrhöj, (Himmerl.) Kr. VIII nr. 574, jfr. Thiele II. 58, el. den kom som en hvid hest, el. som en buk på tre ben, Thiele II. 58, som en hest på tre ben, Kr. VIII. 333. 570, Gr. Gl. d. M. III. 107. 27, jfr. helhest, el. som en blå sky, der lignede et blåtærnet forklæde og som forgiftede vandet, Kr. IV. 73. 105; Sagn IV. 557. 83. 87; jfr. Strackerj. II. 119. 428, 165. k; som en skygge, Kr. Sagn IV. 558. 86; el. som en tåge, Sgr. III. 212; Kr. VIII. 333. 572; jfr. Arnason I. 348, Mhoff 241. 329; som dunst, fugl, Arnas II. 135; som kold vind fra hule, Magyar T. s. XXXVII; viser sig som en blå flamme, en sommerfugl, Z. f. M. II. 83, I. 191; Kuhn W. S. I. 140; som hvid fugl, Kuhn W. S. I. 142; tilskrives „vampyr“, „nachzehrer“, Z. f. Myth. IV. 275; Urquell III. 288 flg.; Jødernes forgiftning af brøndene, se Meyer, Abergl. s. 200 flg.; Schindler s. 168; i norske sagn drager pesten over landet som karl og kvinde med rive og kost, Faye s. 127; Haukenæs I. 115, II. 55, IV. 464, Nikol. I. 38; Tvedten s. 49; Kleiven s. 48; jfr. Arnas II. 98; ligeså i svenske sagn, se Hazel. VI. 25 (Göinge), Rääf I. 99; Wigstr. FS. 13; dreng og pige, Segerst. 189; jfr. Hildebr. Folkets tro om sina döda s. 140; at p- og kolera personificeres, sker også ellers, se Krauss Volksgl. s. 57, „Pestfrauen“, samme forf.s „Pestsagen“, Magyar T. s. 417; Garnett, Women II. 16, (Jødisk); Grimm Sagn I. 211. 168; Møller

Fr. Sagn s. 75; Ons Volksl. VII. 55: pige med krone af ild (Litt.); p- medfører bog, hvori navne på dem, som skal dø, se Faye s. 129; Knoop Ps. s. 305; p- narres op på fjæld, Nordlander Sagor s. 68; trold dræber den ved nedtrillede stene, Folkl. Journ. I. 363 (Norge); den stenes, Mélus IV. 398, se Filostr. Apollon. IV. 10; standses af å, Arnas I. 663; ved offer af levende msker., se Thiele II. 63; Arne Slagelse s. 30; J. K. 120. 17; Afzel. IV. 181, Hofb. s. 122; Knoop Ps. 122; indkiles i hue, Z. f. M. II. 83; P. Volksk. IV. 49; Strackerj. II. 165. k; holdes ude ved plöjning om sted, Knoop Ps. 121; ingen p-, sålænge rødt alterklæde i kirke, Kr. Sagn III. 196. 83; når bryllup står mellem grave, Urquell V. 187; breve lagdes i p-tid under sten, Faye s. 130; penge i hul på sten, Denh. Tr. II. 212; folk som blev syge, nøs, II. 704. 33, Kr. VI. 228. 311, VIII. 333. 571; der blev kun en snedker tilbage i Klim, tre börn i Vilstrup ved Vejle, to par ægtefolk i Hellevad ved Åbenrå, Thiele II. 59. 62; kun to tilbage i Låsby og Dallerup, J. K. 119. 13; to i Snejbjærg, en dreng i Tvis, Kr. III. 333. 456-57; en i Roum, Kr. IV. 271. 393; to i Torning s. 73. 104; to koner i Tapdrup, Kr. VIII. 333. 571; tre familier i Husby nr. 576; alle døde ud i Harridslev ved Randers nr. 573; Verst fik navn af, at det var den vesterste by, hvor pesten rasede, Egtved af, at der var kun ét par ægtefolk tilbage, Ødsted af at byen blev øde nr. 575, jfr. VI. 65. 93; Sgr. III. 85. 263. 217. 1129; M. Skrædder s. 6; tager alle med sig, Kr. Anh. 50. 116 flg.; JFærø 46, se Tvedten s. 85. 124; Sande II. 99 flg.; Aasen, Landsm. s. 56; Wigstr. I. 239; Hofb. 176; Säve, Åkerns S. s. 23; Maurer Isl. S. s. 44. 96; Deecke s. 89. 64; Mhoff 568. 529; Schindl. 168; Heppe Sold. I. 227; Urquell III. 286 anm.; Grimm Myth.[2] 1133. 1139 flg. — III.[4] 347 flg.; Busch Volksgl. s. 139; Liebr. Volksk. s. 354 m. henv., Folkl. Rec. IV. 65; Le Braz s. 63; vise om p- Mélus VIII. 260; Sybille spår om kommende pest, Kr. VIII. 384. 695; af lat. pestis, smitsom sygdom.

pesthöj, no. forhöjning på kirkegd., hvorunder pestdøde er jordede, Kr. Sagn IV. 572. 68.

pestilens, no. *pæstəlæ·ṇs æn* (D.), = pest, se Kr. Sagn IV. 566. 33; i udtr.: *de æ mæ æn p-*, det er mig over måde vederstyggeligt, jfr. lat. pestilentia.

pestilensurt, J. T. 357, en plante, petasites officinalis, Moench, (nord for Holstebro).

pestkule, no. sted, hvor pestdøde begraves, se Kr. Sagn IV. 557. 80, se torn.

pestrod, no. der udleveres radix taraxac. conc.

peten, to. *pẹtəns* el. *pẹtən* (Vens.), pillen, altfor akkurat; *hạj æ så p- icə.*

petle, uo. *petəl* (Vens.), dele ud i små portioner.

petring, no. *pe̱trəŋ æn -ər* (Malt, Hmr., Mors, Thy); *pe̱drəŋ* el. *pẹtrəŋ æn -ər* (Lem); *pæjtrəŋ, pæjtləŋ, pẹtləŋ æn -ər* (D.); *pe̱treŋ* el. *pẹtər i* best. *-i* (Vens.); *pæjtər* hak. (Tved); *pe̱trum, pe̱tər æn* (vestj.); *pèjtəŋ æn* (Agersk.); *pæjtər æn -ər* (Sønderj.; Bradr.); ¼ mursten, der lægges ind i lagene for at skaffe forbindelse tilveje, f. eks. ved opmuringen af hjörner; bruges også om stene, der stryges nogle tommer længere end de sædvanlige, så stenens og petringens længde er i et, alt for at det ene lags fuger kan komme midt under det andet lags sten; jfr. græsk petra.

petroleum, no. *ma̱nə pətrọləom* (D.), = rgsm.; også kan høres: *pətrọnu̱lə* af petra, sten; oleum olie.

pette, no. *pẹt æn -ər* (vestj., Hanh.); *pet æn -ər* (Vor h.); penis, vist kun om msker; *dær æ flijər pẹtər som æ præstəs, æ dæjn hår åw ən stump* (vestj.); *han ær ən akərạ̊·t kạ̊l, han gọr ẹt o slæ̱vər hans pẹt i æ skit* (vestj.); i pænere selskab siges: *hans tåŋ; i ga̱məl daw̱ håð di pẹtər som plåw̱staw̱ o kọtər som lijərə graw̱; æn kuti·jər ǧör möj te ən stọmpə pẹt,* kan siges, når noget måles (vestj.); i en remse: *pẹtər å pastinaḳər, de æ låŋ ræṭər,* jfr. Kr. Alm. IV. 123. 18; som skæo. kan høres: *æn bræ̱ňvinspẹt* (vestj.); om fordrukken mand; gåde, se Sgr. IX. 108. 335; jfr. V. S. O. pit; mnt. pet Sch. Lübb., se pes, pik, pil, pilatus, pilk, pillekok, piller, pintel, pys; hunde-, hø-, præste-, pråse-, ræve-.

pettehöj, to. *pẹthiw* (Vejle), om korn f. eks. *de ær ẹt udən p-*.

peverinelle, no. se pertentlig.

Pharao, no. se himmelhund, Israels börn, Odins jæger, Røde hav, sælhund.

Phönix, no. fugl i ævent., se Nyerup, Morskabsl. s. 228, Gr. Registr. nr. 13, Ævent. III. 102; jfr. Schmidt Märchen s. 227. 8; Graf Miti I. 70. 72. m. henv.

pi, no. *pij æn* (D., vestj., Andst); *pi æn -ər* (Agersk., Bradr., Romø); *pi æn* (Sundev.); *pæj æn -ər* (Fjolde); *piq æn* (Mds. h.); måske *pik* (Holstebro); — 1) börneklædning med livstykke og skørt i et; „An Kjestien ga e kwinner hwær en luh å et kåsklæ å et støk væjmel te en pigh te hvær å e unger“, Blich. Bindst. — 2) underklædning for voksne kvinder med bul og skørt i et, men uden ærmer; jfr. lanne, ågere, se fris.: pie el. pei, Outz. Gloss. s. 249; holl. pij, grovt, tykt klæde; jfr. eng. peajacket; se ulden-.

1. **pib**, to. *pijð* (Agger); *hañ æ så p-i æ røst* ɔ: han har en pibende røst; „konen sagde helt pib“, Kr. Molboh. 8. 20.

2. **pib**, no. 1) *pijð è* best. *-ə* (Vens.), pibende, klynkende person, om kvinder. — 2) *pijð è* (Vens.), duernes pibende lyd, inden de får fjer; fig. kan siges om grædenemt barn: *hąj ær eñc o pijðə ino.*

1. **pibe**, uo.

piv pivər pijəv pjèvən (D.), ft. *pev pevən* (Andst);
piv -ər pijəv pèvən (N. Sall.);
pijð -ər, peð el. *pèð, pèðən* (Ræys, Thy);
pijð -ər peð pèðən (Lild s.), ft. *peð* tf. *peðən* (Agger);
pijð piðər peð pèðə (Vens.);
piv pivər pift pift (Havbro, Års h.);
piv, pivər el. *pivər, pev pevən* (Hell., Horn h.), nt. *pivər* (S. Hald h., Støvr.);
piv pivər peəv pevəð (Tved, Mols);
pijəv pivər pijəv pevə (Sams.);
piv pivə peəv pèvən (Elsted);
pið piðə peð peðən (Hads h., Røgen; Tåning);
piv, pivə el. *pivə, pev pèvən* (Søvind s.);
piv pivər pev pevən (Agersk., Spandet);
pif pifə peəf pefən (Sundev., Åbenrå, Bradr.) —

1) blæse i pibe, give en pibende lyd; *węjən piðər ijæ·məl węjən* (vinduerne, Vens.), *vi kor, te hun pev; æ viñ pivər i æ dar* (D.); *æ huñ pivər,* (Agersk.), også om soen, (Vens.), „di kuller fløw så tyk som smol å pev som nowe hjæjler“, Blich. Bindst.; *kul peð i loftən* (Vens.). — 2) foragtelig og vredt: græde, om börn: *hwa pivər do får?* (D.); *no ka do stå å pif a·w!* (Sundev.); *dæj drœŋ piðər te œnhwœ tic; de skat do, œñcən do søŋər hèlə piðər* (Vens.), jfr. Aasen pipa, blæse i pibe; nyisl. pipa; mnt. pipen, Sch. Lübb., höjtsk. pfeifen; lat. pipare.

2. **pibe**, uo. ryge tobak af pibe: *tak, a pivər et!* (vestj.).

3. **pibe**, uo. kruse med et pibejærn, (Søvind, alm.), se 2 pebre.

4 **pibe**, no. *piv æn pivər* (D., vestj., Andst, Støvr. h.); huk. (Sams.); *pijð æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Agger, Røgen s., Hadsh.); *pif æn pifə* (Sundev., Mellemslesv., Ang.). — 1) pibe til at blæse i; *piðən hò fòt ən nǫn ly* (Tåning); *de æ bæst, do stekə pijðən ęj å jòr ən fløc o i* (Vens.); *stek æ piv iñ å gør ən flöjt a ən* (N. Slesv.); *a wel eñc dǭjs ætər hans pijð* (Vens.); helten påkalder hjælp i nød ved at blæse i p-, se f. eks. Gr. Gl. d. M. II. 179; Kr. Æv. III. 155; jfr. Wigstr. S. s. 5. 56; Segerst. s. 83; samler alle dyr; „*ar hòr èn pijð, de di blèsə dèm* (køerne), *saməl mè, blæsə di så i de aw sij, si så è di wèk ijèn*“, Grb. 147. 8, jfr. Kr. V. 20, Ævent. III. 87. 325; Eftersl. s. 45; Asbj. I. 41; Cav. Wär. II. 54; Mhoff 433; Grimm S. I. 291. 293; se 1 flöjte, spille; blæser liv i døde, Kr. V. 283 ned., Eftersl. s. 59; se damp-, hvissel-. — 2) hult rør: om skorstenen; *æ piv,* dog også *tuð o æ kijəl;* røret, hvorigennem brændevin destilleres, føres gennem svaletønden (s. d.) fra brændevinshatten, Grb. 28. 4; se bøsse-, rokke-, skorstens-, træskorstens-. — 3) rørdannede læg i klæder; *dær æ så manə pijðər å lèqər åpå dæj còwl* (Vens., alm.). — 4) *æ pif* (Sundev.), mellemfod på hest; — 5) spolen, hvorpå islætten speltes, sædvanlig stængelled af tagrøret (Vens., Slet. h., alm.); se spelte. — 6) tobakspibe, (alm.); *æ piv snorkər, ən æ suwəðboñən* (D.); „kom å fo dæ æn pi tubak te en dram!“ And. Begr.; fig. *hå do no fåt di piv tæñ?* (vestj.), til barnet, der ligger ved moderens bryst; også: *fo æ piv tæñ* el. *fo æ piv ful,* blive beruset; *fo sin pið tæñc,* (Vens.), rigtig komme galt afsted, få en ordentlig overhaling; blive gennemkold (Malt); som udtryk for en vis afstand: „hvor langt er der fra Snejbjærg til Barde?“ — „der er en pibe tobak og to store skråer“ Kr. VI. 324. 91; „do er et skåen!“ sø a; „piiv mæ lång rør!“ sø han, Blich. Bindst.,

folkeetymol. ɔ: vive l'empereur! jfr. Urq. V. 178; *æn låŋ piv å ən snåtə nijəs, de pryrə ən mań*, Sgr. I. 191. 72, (Lisbj., Terp); *æn laŋ piv, æn snotə næjs, sköw bijən, æn par flådboñə træskər, stuwər lus i æ huwəsər, de kleər gåt* (Andst); *„Tæñ-piv“* er et kronavn vest for Varde, se kro; „han var sulten . . . og kunde æde sig en god pibefuld“, Kr. V. 249, om herhen? Gjølbo tænder p- med pengeseddel, Kr. Alm. V. 42. 118; nisse og bjærgfolk har p-r og ryger, Kr. Sagn I. 18. 72, II. 72. 122; gåde: *kårtər laŋ å læŋər, imæl æ kaləs ben de hæŋər, de bruqəs værkən få hoŋər ælə tøst, mən mest få løst imæ'l ət pa blør lepər* (Branderup), jfr. Sgr. IX. 15. 44; el.:

mit hoved haver ej hår, ej heller nogen tand,
dog kan jeg bravt fortære; alt hvad jeg have skal,
det må man til mig skære; jeg bruges udaf alle mand,
men ikkun for plasér, Sgr. IX. 45. 174;

jfr. Haukenæs VI. 194. 5, N. Vadsbo nr. 46. 186; jfr. 2. patte 1, kridt-, merskums-, opstander-, stodder-, tobaks-.

pibebeslag, no. *pibbəslaw è* (Vens.), = rgsm.

pibebid, no. *pivbeð* el. *-bjeð æn* (D.), pibespids.

pibedolk, no. betyder svampdåse (Århus, Mols).

pibehandel, no. *pivhañəl æn* (D.); *pijbhajəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; ɔ: *o hañəl mæ pivər o klåkər*, (vestj.), alm. karlesyssel; *de ær eñc almejlə ən pijbhajəl* (Vens.), ɔ: det drejer sig ikke om småting.

pibehoved, no. *pivhuwə æn -huwər* (D., vestj.); *pijbhu è* best. *-hwòt*, flt. *-hwòər* best. *-ən* (Vens.); *pivhowi et* (Søvind s.); = rgsm.; *hwa liqhjè æ dæ mèl è pijbhu å ən pøls?* — svar: begge skal stoppes, (Vens.).

pibehus, no. *pivhus æn* (vestj.); et hylster til at gæmme kridtpiber i, Kr. III. 208.

pibehvene, no. J. T. 291, en græsart, calamagrostis arundinacea Roth (Jyll.).

pibehytte, no. *pivhyt æn -ər* (D., vestj.); *pijbhyt æn -ər* (Vens.); løst låg til at sætte på pibehovedet; fig. *æn sølə p-*, (vestj.), en usel gård; *do æ nåk æn pivhyt!* (Andst), til det grædende barn; *klep pivhytər mæ æ yøn* (vestj.), blinke med öjnene af sövnighed.

pibejærn, no. *pivjan æn* = flt. (D.); *pivjan et* (Søvind s.); *pijbjan è* best. *-jant*, flt. *-jan* (Vens.), = rgsm.; til at pibe strimler med; dertil *æn pivjansbålt* (D.).

pibekradser, no. *pijbkrasər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

pibekrave, no. *pijbkraw i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *pivkraw æn -ər* (D.), = rgsm.; nævnes i gåden: „krans for alle de fromme“, Gr. Gl. d. M. II. 133. 24; jfr. præstekrave.

pibeløg, no. *pijbløq* (Lild s.), vistnok purløg, allium schoenoprasum L., se græsløg.

piben, no. i udtr.: *de wå sådən liq mæ snorkən å pivən* (D.), ɔ: med nød og næppe; *æn grem pijbin o hør pow* (Agger); *è pijbi* (Vens.).

piber, no. en spillemand vistnok, navnet er bevaret i stedsnavne f. eks. *æ Pivərkro*, gårdnavn i Brørup s. (Malt h.), andre smsætn. se postadressebogen, jfr. P. Volksk. V. 115 anm.

piberassel, no. *è gåt pijbrasəl* (Vens.), et godt pibetöj, ɔ: god tobakspibe med tilbehør.

piberenser, no. en græsart, blåtop, enodium coeruleum, Gaud. J. T. 77; en sivart, juncus squarrosus L., J. T. 391, (Thy).

piberet, to. *pijbərə* (Vens.), pibet, f. eks. om ost, brød.

pibe-ring, no. *pivreŋ æn* (D.), en ring om navet på et hjul, jfr. bormring.

piberydder, no. *pijbrøjər æn -ər* (Lild s.) = piberenser.

piberør, no. *pivrør æn -ər* flt. (D.); *pijbrør è* best. *-ə* flt. *-rør* (Vens.); *pivrøə et* (Søvind s.) = rgsm.

pibesild, no. *pijbsel æn* best. *-ən* (Vens.), grædende barn.

pibeskid, no. *pivski æn* (Søvind s.); et grædenemt barn.

pibeskille, no. *pivskil æn -ər* (Fanø), et snyltende krebsdyr, rur, balanus.

pibeskover, no. *pijbskåwər* flt. (Agger), skorpen i et pibehoved.

pibeslange, no. *pivslaŋ æn -ə* (Søvind s.), = rgsm., se linnig, -hed.

pibespids, no. *pijbspes i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *pivspès æn* (Søvind s.), = rgsm.

pibestilk, no. vel opr. stump af

kridtpibe, nu vist kun fig.: *de æ da nu ondəliq pijbstelkər, do gər ow* (Agger), ɔ: tynde ben; rør og mundbed (Årh.).

pibetrunte, no. *pibtront æn* (Røgen), svampdåse.

pibetöj, no. *pivtöj de* (D.); *pivtəw de* (Søvind s.); *pijbtəw è* (Vens.), = rgsm.; „mi klok å mi pivtøu ta mæ· mæ a skal“, And. Begr.

pibetønde, no. vistnok = svaletønde ved brændevinsbrænding; vand af p- brugtes til linnedvask, se Kr. Alm. III. 43. 126.

pibevorn, to. *piwon* (D.), grædenem.

pib-i-mjæv, no. *pibimjæ·w æn* (Agger), et barn, som græder meget.

pib-i-röv-hest, no. *pibərə·whæst i* best. *-i* flt. *-hèst* (Vens.); *pivirö·whèjst æn* (Elsted); en hést med pibe i rumpen, legetöj; alm. dannede som haner med flöjte i halen (Vens.); kæphest med flöjte i halen (Elsted); vætte piber i r- på hest ved bryllup, Kr. Sagn I. 71. 289.

pible, uo. se pebble.

pib-åben, to. *pivåvən* (Malt); *pijbòbən* (Vens.); åben som en tud; „hans tyk mund sto te anne tih pihvåven“, Yuelb. 51; *de skal æncən flæj hèlə græj, hèlər åsə rəwən skal sto pijbòbən,* jfr. Grb. 229. 10; i remser: *dær stuəð ən stuə grọ væjməlshuñ udənfår æ dar, å si röw stuəð pivåvən, å dæm dær vil te gil ku dåñs dæriñ,* se Kr. Alm. IV. 126. 28. 29. 24; er det en folkeetymologi af mnt. pipeaven Sch. Lübb., „ein ofenrohr, vielmehr ein röhrofen, gegensatz zum kachelaven?“

piddik, no. rus (Søvind), Brøchn. Saml.

Pie, no. se Peder.

pies, no. se pes, pjæs.

pif, no. *æn pef* (D.), lille töjstykke af hvilkensomhelst form, hvormed skrædderen øger; er det „fip“ læst baglængs?

pig, no. *piq æn piq* (D.); *piq æn piq* (Grindsted, Lyne, Mors, Thy, Løgstør, Årdestr., Havbro, S. Hald, Rand., Årh. egn); flt. *piq* el. *piqi* (Hell. h.); *piq æn* best. *-əñ* flt. *piq* best. *-ən* (Tved); flt. *piq* el. *piqər* (Ålsø); *piq i* best. *i* flt. *piq* (Vens., Søvind); flt. *piq* (Bjering s., Dover s., Røgen); flt. *piqi* (Tåning s.); *piq æn piq* (Støvr. h.); *piq æn piq* (Skodb., Rødding, Hammelev, Agersk., vestslesv., Emmerlev.); *piəq æn piqər* (Øster Linnet), flt. *piq* (Ballum); *pik æn piq(?)* (Davbj., Lem); *pik æn -ə* (Rårup, Hvejsel); *pik æn -ər* (Törrild Nörup h. (?); *pik æn piqə* (Uth.); flt. *pik* (Vejlby [Fr.]); *pik æn pikə* (Bjært, Åbenrå); flt. *pikər* (Braderup, Ladelund); flt. *piq* (Römø); flt. *piək* (Rapsted); *pik æn -ə* (Sundev.); *peək æn pekər* (Eggebæk); — **1)** = rgsm.; pil til börns flitsbue (D.); *piq åpå ə pęjswijn* (Vens.); *æn ilərpik* (Lem), til at stikke ilder med; se blod-, flynder-, hø-, isse-, jærn-, kyster-, Peders-, plejl-, Povls-, rokke-. — **2)** *piq i* (Vens., Mds. h.), gnier, karrigt mske; sidste led af en stor mængde skældsord, i hvilke det vel kun betyder: person, (penis?) se drille-, erre-, gærrig-, havre-, kællinge-, luske-, nærig-, ræde-, samle-, skave-, sulte-, trodsig-, tvær-, tørve-, værk-. — **3)** skal også betyde: rus (Asdal, Vens.), se piddik. — **4)** *piqən* (Elsted), laveste bét i tre- el. firkårt: ♣; — **5)** „pigen ta' mig“, en ed, „han er pigi vred idag“, se Kr. Sagn I. 62. 268, 269, II. 571. 54, om herhen? jfr. fr. pique, mnt. pêk el. peke Sch. Lübb., se pi.

pig-alk, no. *pikalk æn* (Sundev.), et fiskeredskab dannet som en høfork, men med en række spidser, forsynede med modhager, jfr. lyster.

pige, no. *piq æn piqər* (N. Jylland, det nordlige af S. Jylland); flt. *piqə* (Søvind s.); ett. best. *piqən* (Sams); *piqən* (Vens., Løgst.); *pik æn -pikər* (Mellemslesv., Ang., Eggebæk, Hjoldelund, Åbenrå, Sundeved, Braderup); om börn kan høres: *han hær et pik å tre dræŋə* (Valsb.), om voksne: *æn pik*; *æ piq hiñəs, de ær æ piqər djæs* el. *æ piqər djær boq* (D.); *æ pikəs, æ pikərəs* (Braderup), ejeform. — **1)** den ugifte kvinde, barn el. voksen; *æ piqər* el. *wå piqər* (D., vestj., Ang.); jævnlig om husets døtre; *dæm piqər, dær æ slem te o slat, for æn fådrå·kən mañ* (Lindk.), jfr. Rivista I. 287 ned; „a ælsker dæ mier, end do næisten ka trou, å søder end skønnest å piggi; — a ska wår få dæ old di pigger, a tål“, And. Begr.; *dl uñ piqər o dl guwə kwonər, dæm ka ən kyjər o ən hal uwn, o så ka ən eñda sjæl ha dæñ bæst sæð,* (vestj.); *hælə ta æn piq i heñ jæŋə særk eñ æn æŋkəkuən mæ dl heŋə skraməlværk* (vestj.); Sgr. II. 125. 623, (Skive); *do ær ən døqti piq, — hwicən åpå dæ jæn mọ hèlə dæ nan*

(Vens.), iron. ros; *hwes betə piq æ do, mẹj dræŋ?* (Vens.), vittighed; piger og humle er ikke lette at tumle, de kan få skade på én nat, Kr. IX. 41. 451:

tæj æ piqər ætər æ såŋ,
å æ lẹ ætər æ klåŋ, —
så kań ən blyw tit narət (Brandr.);

skal pige og dreng døbes samtidig, skal drengen (?) først døbes, ellers får pigen skæg, Sgr. VII. 37. 73, jfr. Henderson s. 16; en pige, som ligner sin fader, og dreng, som ligner sin moder får stor lykke, Sgr. VII. 39. 87, Kr. VI. 254. 23, jfr. Rääf I. 117; pige og kat er ondt møde (s. d.), Sgr. VIII. 222. 913; *hạj fåstọ·r eńc å wæj sæ te piqərən* (Vens.), kan siges om en ugalant karl; „den ti a war pig', da holdt a mæ brå, men da a bløw kuwen, da slow a lidt å“, (Mors); „Ja så mænd, tu hvad skal man sige, man kan ikke al tid være pige, og kone kan man ikke blive, Kr. Ordspr. s. 242; en pige i sin ble, og en karl med sin le, kan godt blive gift sammen, Kr. l. c.; en pige uden penge er som en fiol uden strenge, sts.; *de æ gåt, nåwər vel nåt, ańər vel ańt, så blywər al̥ æ mar æt o al̥ æ piqər gywt,* Sgr. V. 29. 141 (vestj.); når en pige kan strø en melgrød og sy en karleskjorte, så må hun blive gift, Kok Ordsprog 137. 1535 (Hostrup); den pige, som kan lave grød uden klumper er giftefærdig, Kr. IX. 44. 483; *manə prijsər æ piqər, fo di æ så rø som æn ruwəs, æ prijsər æ kwonər, fo di gịr mæ i mi puwəs!* Gr. Gl. d. M. II. 148 (Thy); *dl̥ wå piqər, vel giwtəs iọ·r, dærom vel a søŋ så gåt a fåstọ·r,* Kr. IX. 146. 387. 388. 390; jfr. pigevisen Kr. IX. 159. 396, Sgr. XII. 196. 786; piger og matroser, vise, Sgr. XII. 104. 238; ræven siger: de smukke piger gi'r a min svans, de véd så vel å træj en dans, Kr. II. 325. 4, Sgr. II. 193; „Kyssing piger“, Kr. VI. 320. 66, en slags små måger, (Saksild s., Hads h.); de „Refsnæs drenge“ danser med de „Samsø piger“, Kr. VI. 333. 151, siges om bølgerne mellem Sams. og Sælland; de „Brundby piger“ løber skævt, ligesom hunde i blæst, Kr. VI. 331. 137; jfr. Kr. Ordspr. s. 521. ned.; „de Volborg piger er ens i begge ender“, Kr. Ordspr. s. 500, ɔ: pigerne i husets ene ende var som dem i den anden (Tæbring s., Mors); *di Sårəŋ piqə grejə få mań;*

„de Galten piger, de er så fromme,
de går med æbleskiver i djer lomme,
når deres fader ej er hjemme,
så har de karlene ret i klemme.“ —
„lad os nu være fry(d) og fro,
som pigerne i Holstebro“, se Kr. IX. 120. 296 flg.; den ene hyrde råber til den anden:

betə piqər, dryw hæ nịr mæ jæ fọr å jæ fæj,
hẹr æ lyj, hẹr æ læ, hẹr æ grẹjs tə jæ knæ,
hẹr æ betə piqər, spẹjə gul̥,
hẹr æ betə dræŋə leqə bòl̥, —
hòl̥ i hòw, hòl̥ i hòw! (Torslev, Vens.);

„kom bette pige med din ko og din kalv“, Kr. Börner. 153. 61; ved dans sidder pigerne på karlenes skød (vestj., alm.), karle på pigers, Aldén s. 41, jfr. pigebænk; når der er tale om et ægteskab spörger Sællænderen: „er hun ung?“ Fynboen: „er hun kön?“ Jyden vesterfra: *„hår hun nåt?“* men fra N. Nebel egnen: *„dur hun nåwət i æ lijər?“* thi dér göres mange potter, se pottepige: på Anholt gælder det, hvormange rokkegarn hun har, se Kr. Anholt s. 105. 250; el. i Rindum spörger frieren: *„ær ət ən kön jæn?“* i Velling: *„kan ən dåńs?“* i Stavning: *„hår ən nåt?“* på Holmsl.: *„ær ən hær fræ æ lań?“*, Kr. Ordspr. s. 520 ned.; når pigerne er 18 år, synger de salmen: „fra himlen höjt vi kommer her . . .“ el. „min sjæl, vær lystig, glad og fro . . .;“ 20 år: „det er forvist på tiden snart . . .;“ 25 år: „hjærtelig mig nu længes . . .;“ 30 år: „o gud, hvorlænge glemmer du mig?“ 35 år: „af dybsens nød, o gud, til dig . . .;“ 40 år: „fra msker haver jeg vendt min hu . . .“ el. „gak nu hen og grav min grav . . .“, se Tr. Lund IX. 81 med henv. til Rosenb., Nordboernes Åndsliv III. 587 anm., jfr. Kr. Alm. III. 108. 375. 76, Sgr. XI. 22. 34, slgn. P. Volksk. V. 109. 58; men får de mand, synger de: „herre, jeg har handlet ilde . . .“ (Norge); samme spøg findes i et lille hefte udgivet som festskrift ved R. Köhlers 60årige fødselsdag, 24. Juni 1890, af Jakob Bächtold, Zürich 1890 s. 112: „wann sie anfang 14 oder 15 jahr alt seiend, so singend s': „Es ist gewisslich an der zeit!“ — Wann sie 20 jährig und noch ohne männer seigind, so singen sie: „Ach, gott, wie lang ver-

gissest mein!“ — Kommend sie dann noch weiter bis gegen 30 jahren, so singend sie: „Ich hab' mein' sache gott heimgestellt!“ — Entlich wann sie einen mann bekommen, so sei das ihr dankgesang: „Nun lob mein' seel' den herren!“, af et middelalderligt schweizer håndskr.; et lignende litanie des jeunes filles, Mélus. I. 341, jfr. s. 454; se bænk 1, pebermø; eller de spörger 18 år gamle: *„hvem* er han?“ — 25 år: *„hvad* er han?“ — 30 år: *„hvor* er han?“ (Ribe egn); jfr. „lad ham komme med fire heste, med to, med én, tilfods“ Urquell[2] I. 78 (Vestpr.); „spille om piger og karle“, se brudeseng; frugtsommelig kvinde kan få at vide, om hun går med pige el. dreng, når hun tager brystlappen af et nylig slagtet får, et stykke hud, som er fastgroet til brystbenets nederste ende, og kaster den mod en væg; drengen siger: „fat!“ pigen: „plat!“ (Djursl.), ɔ: stykket bliver hængende er det en dreng, falder til jorden, om det er en pige, jfr. J. Saml.[2] III. 145; se skind, smatte; ved kraveben af höne, Rivista I. 457; sætter frugtsommelig kvinde höjre fod først frem, får hun søn, venstre datter, Laistn. II. 4; jfr. Amins. VIII. 120; p- skal lukke ladelugen efter sidste kornlæs, så fødes dyr af hunkön på gård, J. K. 209. 174, se kvindfolk; skal slå ko over bag med særk, når den trækkes til tyr, så føder den kviekalv, J. K. 209. 175; skal i æventyret gives drage (I. 196. 32 b), jfr. Registr. nr. 3, Kr. Sagn II. 308. 243, Grimm K. M. nr. 60, Garnett, Women I. 170, Amer. Folkl. V. 297 (Indian.), jfr. Hahn, Alb. M. s. 49. 13, „Andromedenformel“, se Jörgen, Leg. Aurea kap. 58. s. 260; piger vil have kongens kok, bager, kongen selv til ægte, se konge II. 264. 33. b, Registr. nr. 44; alle piger skal møde, prinsen vælger, Efterslæt 106; manden skal vise djævel, trold et dyr, som denne ikke kender, han spænder så pigen og konen for ploven, de går baglænds med bar rumpe og skørterne over hovedet, se Kr. IV. 281, jfr. IV. 56. 69, III. 75. 101; Sagn I. 451, Wigstr. II. 115. 163 ned.; jfr. plove; Strackerj. I. 280, slgn. Wolf N. S. 559, Weinh. Volksk. VIII. 266 anm. 2, Archivio I. 501, Pitré Usi IV. 83, tre hvide piger som spøgelser, Kr. IX. 183. 16, J. K. 26. 23; jfr. jomfru; den, som kan skaffe en pige med så langt hår, at hun skjuler lænestolen, når hun sidder i den, får gården, Sgr. VIII. 104; en sort pige bliver hvid, når hun løses ud, Kr. Æv. 277; på rejsen til helvede møder heltinden to piger, der ilder en ovn, Kr. VII. 329; pigens 7 uægte börn bliver til syvstjærnen, Kr. IV. 335. 428, se kukker. — 2) tjenestepige; *piqər å kål læst mòqəð, lisåm de ku træf, å piqərn wa mjèst jènər åm å spre əð* (Lild s.), jfr. Fb. Bondeliv s. 69; *reŋəst piq, an piq* modsat *bæst piq* (Vens.); i börnerimet kaldes pigen „Skiden Sidse“, Gr. Gl. d. M. III. 190; „Go-å-kig“, Sgr. V. 150; „Lig-i-ovn“ sts. s. 153; „Slese-blis“ s. 154; „Stumpe-skjørt“ (vestslesv.); *„Stå-i-kökən“* Fb. Fr. H. s. 140, jfr. kone, Urquell V. 107; når p- blev fæstet, blev hun spurgt, om hun kunde „brænde“ (brændevin), Kr. Alm. V. 51. 143, (vestj.); når pigerne kommer til købstaden at tjene, da går de først så langsomt. „trip-trap-træsko!“ men det varer ikke længe, för de går rask: „lip, lap, læ'rsko!“ Sgr. XII. 141. 357; pigerne, der går på arbejde, siger rask om morgenen: *hår I et sit wå dræŋə?* men om aftenen: *huər æ wo kål?* Sgr. VII. 232. 865; om morgenen bar de riverne höjt, og når man spurgte: *„hur skal I hen, lilə piqər?“* svarte de: *„vi ska te håw!“* men mødte man dem om aftenen, slæbte de riverne efter sig og spurgte man: *„hur komer I frå, lilə piqər?“* var svaret: *„frå de fåba·ňədə håw!“*, jfr. Fb. Bondeliv s. 173, Kr. Dyrefabl. 208. 545; p- prygles af herremand, Kr. Alm. II. 68. 167, 107. 261; sendtes under svenskekrigen i tønder til Norge, Kr. Sagn IV. 80. 332; bondens p- arbejder for bjærgfolk, Kr. Sagn I. 337. 12, se höj I. 740. 25. b, Asbj. III. 14. — 3) pige i prægnant betydning: uplettet mø (s. d.); de der går for piger, og som det ikke må, skal hænges i helvede ved deres hår, Sgr. II. 51. 4, jfr. Arnas. II. 461. 477, hvor piger er ophængte i håret (s. d.); genfærd løses af mø, J. K. 26. 24, jfr. Grimm S. I. 16; en pige, der er ren mø, skal være tilstede, hvor genfærdet manes, se Kr. III. 240. 327. 328, VIII. 246, Sagn IV. 150 flg.; om en pige er mø, kan prøves ved et harehjærte (s. d.); ved at brænde „ma-

trum urt“ og lade hende lugte til røgen eller til røgen af brændt peberrod eller bukkeblade; eller ved at give hende „sal armoniacum“ i vand el. vin; el. harpiks el. haregalde el. gul rav i øl; er hun ikke mø, må hun lade sit vand, se J. Saml. IV. 158. 128, Kr. IV. 220. 310, Sagn VII. 254. 59, jfr. lugte til vedbenderod, P. Volksk. V. 73; el. fjer af andrik sættes over dör, bliver første p-, som går igennem, rød og bleg, er hun ikke mø, J. K. 81. 120; i Skåne tages fjer af en hanes gump el. der strøs törrede „maneter“ (vandmænd) på gulvet til samme prøve, Wigstr. I. 122, II. 136; som kyskhedsprøve bruges „skakareel“(?) på en tobakspibe, Kr. VI. 378. 235; jfr. rævepes; slår ren mø hest i hoved med kiltebånd, stalder den, J. Saml. IV. 160. 136; er p-s hænder ikke varme, er hun ikke mø, Kr. IV. 375. 322; heller ej, om hun har hvid prik på öje, Kr. VI. 355. 23; mistænkte pigers dyd blev prøvet, derved at de sattes til at slagte höns; thi frugtsommelig kan ej se dyrs dødskamp uden skadę for sit barn (Fyn); jfr. dannekvinder efterser piger, om de har mælk i brysterne, Cav. Wär. II. 328, Skytts h. 52 flg.; brud er ej mø, når kronen er dunkel, hest vrinsker for vogn, streng springer, se Rääf I. 113, Gasl. s. 32, Cav. Wär. I. 334, Amins. VIII. 93. 119; forført pige kan ej dræbe sit barn, da hun har lagt det til sit bryst, Kr. VIII. 311. 528, Sagn VI. 148. 427. 28; jfr. Wigstr. II. 259, da hun har kysset det; moder skal straks kysse sit barn, Aldén Getap. s. 119, slgn. Asbj. III. 121. 209. 213, fanden er hos hende; kun rén mø kan blæse rygende tane i flamme, se mødom, jfr. Strackerj. I. 90. 119, Grimm R. A. 932 ned., slgn. Tr. pop. V. 447, Mélus. III. 378. 18; æble falmer, når dets ejer ej er mø, Eftersl. s. 157, Sgr. X. 197, jfr. „faith token“ Perseus II. 24, Liebr. Dunlop s. 85, anm. 163; sten prøver dyd, Nyerup, Morskabslæsn. s. 129, fra Vigolejs med guldhjulet; jfr. Folkl. IV. 483, „sod of truth“ (Irland); mange lignende kyskhedsprøver se Cloust. Fict. I. 172 flg., II. 290, løvegabet i Rom, Cloust. I. 178, jfr. Folkl. IV. 291; se endnu Mélus. IV. 37, (jfr. Herod. II. 111), 350, V. 252, VI. 225; Folkl. VII. 211. 205, kyskhedsprøver fra Indien; p- bliver jomfru igen, når hun har fået syv börn, se Strackerj. II. 127. 449; jfr. Aasen pika huk.; Rietz, piga; se bejle, 2 fri, loppe II. 448. 40. a, læsp, løgle, tjære, toben; barne-, bedste-, bonde-, bord-, brude-, bryggers-, brøde-, drage-, dække-, elle-, ese-, forgangs-, frue-, før-, fåre-, gjælle-, gryde-, grøfte-, gå-for-borde-, gåse-, hakke-, havbo-, hus-, hyrde-, høst-, ind-, kaffe-, karte-, kjøkken-, kline-, klog-, kniple-, kokke-, kost-, krudt-, lille-, malke-, mark-, markeds-, mejeri-, nøgne-, omgangs-, opvasker-, potte-, send-, skænke-, skrædder-, skåne-, smykke-, sommer-, stor-, stue-, sy-, syssel-, sørge-, tjeneste-, træ-, ud-, udgangs-, villest-, væve-.

pigearbejde, no. *piqərar̥bəð æn* (D.); *pi̱qar̥bəc è* (Vens.), = rgsm.

pigebal, no. *piqəbal̥ et* (Silkeborg); et dansegilde, hvor pigerne betale for karlene; se Tkjær II. 72, visen: „Ve Piggebal“; *pijqbalərn ær ej̥t slæt så swær såm kålbal̥ən* (Lild s.).

pigebarn, no. *piqəbån æn -bön* (D.); *piqəbòn è* best. *-t*, flt. *-bǫn*, best. *-bön* (Vens.); *piqəbòn et* (Søvind), = rgsm.; i enkeltal mest om et barn, i flertal også om vokne. *hąj hǫ så mån̥ə piqəbǫn, dæ gǫ dæ hjæm̱* (Vens.).

pigebestilling, no. *piqəbəstel̥ən̥ər* flt. (Vens.) = pigearbejde.

pigebrændevin, no. ved gilde, hvor pigerne gav brændevin, karlene kaffe og brød, Kr. Alm. IV. 30. 67, (Gullestrup, Herning).

pigebænk, no. *piqəbæn̥k i* best. *-i* (Vens.); karlens skød; moderen siger: *de si lit uk å sæt sæ åpå piqəbæn̥ki.*

pigedage, no. *piqədąw* flt. (D.); *piqədaw* flt. (Vens.); *pijqdaw̥* flt. (Agger); *de wår i mi p-,* ɔ: mens jeg var ugift.

pigedom, no. mødom (Mors) Mb.

pigedomstid, no. den tid et kvindfolk er mø, (Mors).

pigedreng, no. *piqədræn̥ i* best. *-i* flt. *-dræn̥* (Vens.); undseelig dreng, som holder sig til pigerne; *hąj æ sǫnt i sølə p-* (Vens.); *piqərəns dræn̥* (Søvind), pigernes Jens, se Jens 3.

pigefadder, no. *piqəfajər æn -ər* (D.); om den el. de piger, som er faddere.

pigehyrde, no. *piq-* el. *piqərhøwər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); pige, som er hyrde.

pigekammer, no. *pi̱qkamər è* best. *-ə*

(Vens.); *piqəkamər æn -ər* (D.); *piqər-kamər [et]* (Agersk.); *pikəkamər [et] -kamrər* (Bradr.), = rgsm.

pigeklat, no. foragteligt udtryk om pigebarn, se Kr. Molboh. 72. 233.

pigelag, no. *piqəlaw* (D.); pigernes lag; ... „degång te di djelt kjærster ued i kål- å pigilaw da“, Blich. Bindst.

pigelegestue, no. *piqəlejəqstòw* (Søvind); gilde med dans, hvor pigerne betaler, lige efter nyår, Jyll. I. 161, Kr. Alm. IV. 5. 3. 21, (Favsing, Brandstrup), jfr. pigegilde, Dania III. 370, slgn. „Mädchentänze“, Wh. Vlk. VII. 86 (Anhalt).

pigelön, no. *piqəlön æn* best. *-lön* (Vens.); *piqəlön æn -lön* (D.), = rgsm.

pigenykke, no. *piqənøkər* flt. (D.), = rgsm.

pigeskjælm, no. *piqəskèlm i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); en, der forstår at spøge med pigerne.

pigeskole, no. *piqəskuwəl æn* (D.), = rgsm.

pigeskrædder, no. *piqskræjər æn -ər* (D., gl.), = sypige, som nu er det alm.

pigetid, *piqtij* (vestj.), = pigedage.

pigetøs, no. *piqtøs æn [-ər]* (Vens., Rand.), = tøs; *a hår sæjs ben* (börn), *dærpo* (deraf) *æ di fir piqtesər* (Mols).

pigge, uo. *piq -ər -əð* (Agger); tage flyndere med en lyster (s. d.), et fiskeredskab med pigge

piggeret, to. *piqərə* (vestj., Vens.); han kom i en p- tønde, Kr. V. 138; ridder Rød blev dömt til at skulle i en p-tønde, Kr. VII. 120. 351, ɔ: pigtønde.

pigget, to. *piqə* (D.), besat med pigge.

piggræs, no. J. T. 296, gråt sandskæg, corynephorus canescens, Beauv. (Thy).

pighage, no. *piqhåq æn -ər* (Thy); beslag med brod i under træsko for at bæreren kan stå fast på is.

pighvarre, no. *piqhwarə æn* (Agger); *piqhwarə æn* best. *-n* flt. *-r* (Vens.); en fisk af flynderslægten, rhombus maximus.

pighælsen, no. en böjle [sagtens med pigge i] til at sætte om halsen på en hund (Hovlbj. h.) Mb., se hælsen.

pigkjæp, no. *piqkæp æn* (Støvr. h.); *piqcæp æn -ər* (Vens.); *pikæp æn* (Hads h., Søvind s., Falslev, Haslund); *piqərkæp* (Sall.); *piqkèp æn -kèp* (Hannæs); en kæp med pig i enden, se ispig; „Kosakkeren vil prik ætte wos mæ dje pigkjæpper“ Blich. Bindst., ɔ: landser.

pigmoden, to. *pèqmoən* (Hannæs, Århus, Vejle); byggen er „pegmon“ (Skanderborg egn), Århus Amtst. 18. 8. 1894; fuldmoden.

pigring, no. *piqreŋ æn* (Lb.) = pibering, om hjulets nav.

pigskade, no. *piqskåð æn -skaðər* (Thy, Agger); en fisk, pigrok, sagtens raja clavata.

pigtidsel, no. en tidselart, agertidsel, vel cirsium arvense Scop., se Skattegrav. V. 72. 542.

pigtillie, no. rummet mellem forstavnen og fortoften og de brædder, hvormed det dækkes, (Skagen) Mb., jfr. fiske-, maste-, stavntillie.

pigtorn, J. T. 107, en plante, sand tidse, hippophae rhamnoides, L. (Jyll.).

pigtromle, no. Kr. Æv. s. 140, jfr. pigtønde; også = rgsm.

pigtønde, no. *piqtǫj æn* (Vens.), = rgsm.; *„hæqsən fèk dèj straf, de hon blèw sat i èn piqtǫj å tow wilsmèkər får, å sònt blèw hon troməlt ihjæl“*, Grb. 107. 114, denne dødsstraf forekommer særdeles alm. i æventyr, jfr. Gr. Gl d. M. I. 51. 179, III. 109; Ævent. I. 20.; Kr. V. 125, VII. 11. 298, VIII. 304. 265; Ævent. 86. 112. 140 (pigtromle), 233. 269. 333. 347; Sagn II. 509. 103, IV. 161. 562. 194. 425. 23; Sgr. IV. 170, VI. 89. 222, VIII. 7, X. 57, XI. 217; Efterslæt s. 124. 185; J. K. 302, J. M. 26, jfr. Gr. DgF. II. nr. 58, Grimm K. M. nr. 135 slutn., Mhoff s. 303 øv. „tonne mit nägeln beschlagen“; Z. f. M. III. 64 „in fässer eingespunden“; forspandet er da vildlapper, vildsmakker el. vilde hjorte; Bar. Gould C. Myths II. 9 „iron box set within with sharp nails“, jfr. Legenda aurea s. 262 ned. „gladiis bis acutis undique circumsepta“; tønde med sydende olie, Gonzenb. I. 27. 64; se piggeret, spigertønde.

pijækkert, no. *pijækət æn* (Fanø); *pæjækərt æn -ər* (Agger); stortröje til søfolk; jfr. eng. peajacket.

pik, no. *pek æn* (vestj.); best. *pekə* flt. *pek* (Vens.); *pèk et pèk* (Søvind); 1) hug med en fugls næb; et let slag; *gi ham æn pek po hans røq!* (Agger); *æn lilə pek å æ hamər* (vestj.); *sistə pek*

o atərsmæk! siger börnene, når de sidste gang slår hinanden i leg; *do bær mi sistə pek!* (vestj.), jfr. hånds-, ravns-, sidste-. — 2) nag, uvillie; *a hår pek te ham* (vestj.); *„de wå gamel pek!“ så han æ mań, æ stårk skijəð i hans dåwərpåt* (Lb.), jfr. fr. pique, spyd, også: nag. — 3) penis, (alm.), Kr. KT. 43, jfr. pes; præste-, ræve-. — 4) en plante, krageklo, ononis spinosa L., se J. T. 321 (Mols); jfr. Aasen, pikk hak., stød, nag, penis.

pikets, no. *pikæ's* (Lindk.), = polkatröje, tætsluttende i midien, med vide ærmer; vistnok fr. piquet, et slags bomuldstöj.

pikfald, no. *pikfal æn* (Holmsl. kl.); tovet, hvormed storsejlet hejses og som er befæstet yderst på bommen, se klofald; jfr. eng. peak: råens yderende.

pikhad, no. stærkt had, se Kr. Alm. IV. 53. 119 (N. Slesv.).

pikhammer, no. *pekhamər æn* (vestj.); *pekhamər æn* best. *-hamən* (Vens.); hammeren, brolæggerne bruger; harehammer (s. d.), (vestj.).

pikke, uo.
pek -ər -ət (D., vestj.); tf. *pekər* (Vejr); ft. tf. *-əð* (Agger);
pek -ər -ə -ə (Vens.);
pèk -ə -ət -ət (Søvind s., Elsted). — 1) pikke = rgsm.; banke let: *dè wa jèn, dè pèkət mæ åpò skålərən* (Søvind); *pek o æ dar* (D.); *æ pekəð o tow we æ dar* (Agger); *pek åpå dön* (Vens.); *pek o æ winiər aj ham!* (Agger); om fugle: *æ hön pekər dæj* (Andst); *hönsən pekə kunt åp uw i gòri* (Vens.); *æ kiwləŋər pekər griwn åp* (Andst); *æ kiwləŋər pekər få·r* (Andst), når de slår hul på ægget, jfr. 3 bille; om urets lyd, ligeså: *han æ så ræj, hans hjåt pekər i hans bòws* (vestj.); *de pekər i mąj feŋər* (Vens.), om begyndende bullenskab; også fig. *han vel alti pek o· ham* (vestj.), ɔ: give sit nag til ham luft, el. *pek o hans røk* (vestj.), bagtale ham. — 2) *pek æn hjəli* (Hmr.), ved små slag af hammerens pen banke æggen ud på leen, se 2 hare. — 3) *pek brow* (Gjern h.); *pek stjænəbròw* (Ølgod), lægge stenbro, ligeså Vens., Hanh., Thy; også: *wi hår jæn te å pek* (Mors), lægge stenbro; *„hwar skal a pek?“ — „dè, som do skrabər!“* (Vens.), spil mellem p-, 1. lægge stenbro, 2. samle føde, om höns; *„a pekər ve æ mon“*, sagde manden i Ulvborg, han lagde stenbro i måneskin, ordspil, se Sgr. V. 27. 95; *goərən æ pèkət* (Søvind), brolagt; herhen hører vel Kr. Alm. II. 94, kasse, pikket fuld af penge. — 4) liste afsted, gå sin vej; *sijə, do pekər a·w!* (D.); „di pikket væk de føhst di kund“, Grundt. Gl. d. M. I. 226; så kommer kongen også selv pikkende med hans kjæp i hans höjre hånd, Kr. IV. 323, VIII. 97; *a ska te pekəń* (Mors), ɔ: til at gå; *„mèn stakəli fèk da hön ąjər armi å så haj te pekəns hjèm ètər“*, Grb. 90. 29, også: *han pekər nåk snår aw* (vestj.), ɔ: dør; se pensle 2, jfr. Aasen pikka.

pikkel, no. *pikəl æn piklər* (vestj.). — 1) små stykker af kødvarer; *dær æ no gowə piklər flæsk imæl æ katø·fler*, jfr. penning, pinnek, tærning; jfr. Rietz s. 500, pikker med formen pikkeli, lille. — 2) *pekəl æn -ər* (Agger); strikket nathue, som fiskere bruger.

pikkemand, no. *pekmań æn* (Gjern h.); brolægger.

pikkenoris, no. *pekəno·rəs æn* (Århus, Ølgod s.); *prekinò·ris* (Vens.); *å spel p-*, svinepidsker (s. d.), et kommersspil, se Kr. Börner. 345. 651. 28-29; det kaldes også prik-i-lort (s. d.), *prèkirò·w* (Søvind); en sær person (Ølgod s.); *pekəne·rəs* (Thy), den som sidst bliver færdig ved grødfadet; se pimpibag.

pikker, no. *pekər æn* (vestj., Thy, Mors); *pekər i* best. *-i* flt. *-ər* best. *-ərn* (Vens.); en som pikker: brolægger, navn til forskellige fugle, jfr. Aasen, pikka; se havre-, sten-, talg-, træ-.

pikkesand, no. *peksåń de* (vestj.); *peksåj* best. *-såjən* (Vens.); sand til at fylde på nylagt stenbro.

pikke-skammel, no. (Fjends h.); J. Saml. VIII. 273. = pikkestol.

pikkestede, no. *pekste æn* (Hmr.); lille ambolt, hvorpå leen pikkes el. hares (s. d.).

pikkesten, no. *pekstin i* best. *-stjèn* flt. *-stin* best. *-stjèn* (Vens.; Vejr.); brosten til at lægge stenbro med.

pikkestol, no. *pekstowl æn* (vestj.); træstykket, hvori pikkesteden fastgöres, jfr. harestol.

pikket, tf. brolagt; „de æ håtte som pikke få ohn“ To Novell. 29, det er hartad som brolagt for oven.

pikketöj, no. *pektöj de* (vestj.); alt hvad der bruges for at pikke leen.

pikning, no. *peknəŋ æn* (Sall); brolægning.

pik-ond, to. *pekuʊn* (Agger); *pekuj* (Vens.); gnaven, ond; *hæj gor å æ så pekuj hilə dawi, de mæ ka eňc kom nė dæ wėj, hąj ær* (Vens.).

pikpak, no. i udtr. *han ræjst mæ æ pikpak, mæ æ puwəs o æ nak* (D.), ɔ: han rejste med alt hvad han ejede; trold spörger i ævent., om de ej har sét en pige: *mæ i pekpak åpå hæ neknak å ə sølståð i hær hǫj* (Vens.), „en pige med pik og pak og en pose på hendes nakk“, Kr. V. 127, jfr. Kr. Börner. 119. 95; *haň tô hans pik å hans pak å rejst* (Søvind), ɔ: pakkede sine sager sammen og . . .; *så tæjer æ mi pikpak, mi siksak, mi knøpəl å æ nak,* Fb. Fr. H. 69, hyrderim; *de pekpak* (Agger); værdiløst kram; jfr. Aasen pikk, „utydeligt i forb.: med pikk og pakk“; pickapack el. pick-a-back, eng. se Rosing, jfr. sibensak.

pikser, no. *peqsər* flt. (Lild s.); tryllekunstner; *haň wa rėj, dæ sku wær peqsər wę əð; broq peqsər.*

1. pil-, forstærkende forstavelse til en en del to. se pilluset, -ond, -rådden, -sur, -vrip; jfr. Rietz, pilla, „det som är mycket surt, sur som pilla“ ɔ: æddike.

2. pil, no. *pel de* (Andst); skrælling; *de kantø·fəl pel;* se pille, uo.

3. pil, no. *pijl i* best. *pil* (Vens., Han h.); avlelem hos mske, hest, tyr, væder, orne; *dæsəm eňc do læ wę mæ de·, så skal a skė pil å· dæ!* (Vens.), trusel til smådrenge; da ordet er ufint, sagde drengen: Palnatoke skød kongen med en „rylker“ (s. d.); smsætn. i skældsord; jfr. Aasen pill hak; plt. pillhaan; se kumpen 4, pes, pilatus, Peders pig, pillekok; draller-, mossel-, pulre-, tommel-.

4. pil, no. *pil æn pil* (D., vestj.); en pil (sagitta), røverne skyder med pile, Kr. IV. 103, i ævent. mærkes helten derved, at de skyder ham en pil gennem det tykke af benet, Sgr. VII. 149; prinsen blev forfulgt, hans kåbe skudt fuld af pile, Thiele I. 181; p-, udskudt, fæstnet i slot, skal skydes tilbage, Kr. Æv. III. 189, jfr. Magyar T. s. 120; også et smykke, f. eks. til håret; jfr. Aasen pil hak, mnt. pîl Sch. Lübb., lat. pilum; hår-, Peders-.

5. pil, no. *pil æn pilər* (D., vestj.; Mors, Thy); flt. *pilə* (Søvind); *pijl æn* best. *pil* flt. *pijl* el. *pilər* (Vens.); *pil æn pil* el. *pilər* (Agersk.); *piəl æn pilə* (Sundeved); piletræ (salix), nok også alm. om arter af populus; en art kaldes *tysk pijl* (Thy); *dæň, dæ byqər mæ æl o pil, han for hwærkən rôw ælər hwil* (vestj.); *„de pustər i pilərən!“ sǫ maňən, de nærəst træ wa træj mil hæn* (Tåning), spot over de træløse heders beboere; knoppes pilegrene om foråret først i spidsen, skal der sås tidlig; ved stammen, silde; midt på grenen, en mellemtid, Sgr. VIII. 40. 55 (Skallerup); under en pil er nedgang til ellefolks bo, Kr. Sagn II. 36. 141; syge börn puttes gennem spaltet pilegren, Kr. Sagn IV. 578. 99. 00; gennem ring af stjålne pilekviste s. 579. 01; på pil knyttes stiltiende efter solnedgang tre knuder mod feber, Kr. Sagn IV. 596. 46; smærtende tand stanges med spån af p-, Kr. Sagn IV. 604. 18; to personer, fanden og bonde, ræv og björn, vædder om, hvem der hurtigst kunde sige tre trænavne; A. siger: *„jęq, bǫq, beveresk!“* B. vinder med: *„sili, pili, vikwest!“*, se Sgr. V. 71. 535, XI. 2. 3; Eftersl. 226. 229; Kr. Sagn IV. 222; jfr. Asbj. II. 61, Gr. Tjust s. 12, Wigstr. II. 174; Nordl. Småplock s. 26; Runa VIII. 35; Amins. IV. 114; se endnu Krohn, Bär und Fuchs s. 65; Kuhn W. S. II. 224. 4; Mèlus. IV. 451 (Auvergne); slgn. fanden og bonde kappes om at nævne bynavne, Sgr. XI. 108. 216; jfr. 217, se æggepandekage; alm. henvisning, se Strackerj. II. 74; se Aasen pil; isl. píll hak.; gjæsling, palme; brække-, glas-, lavendel-, mare-, poppel-, pukkel-, skov-, tysk-, vidie-, ægyptisk-.

Pilatus, no. — 1) se Herodes. — 2) *pila·tus* el. *pilå·t* (Han h.), mands lem, se 3 pil, pes.

1. pile, uo.
pil pil pil pil (D., vestj.);
pijl -ər -t pijlt (Thy, Agger) — løbe hurtig, fare som en pil; *pijl ajste·* (Agger).

2. pile, no. *pil æn pilər* (D., vestj., Agger); spire af græs el. korn på marken; *dær ær ęt æn grön pil o æ mark; vi for nåk ęt græjs, iňən vi for æ krę uð o røk i æ pilər* (Lindk.), jfr. græs-, hø-.

pileben, no. *pilbin et* (Søv. s.), træben.

pileblad, no. *pilblåər* flt. (D.). — 1) blade af pil, brugte til the (s. d.). — 2) en plante, pileurt, polygonum L.

pilefrø, no. *pilfrø de* (Malt); frø af forskellige arter pileurt (s. d.).

pilegren, no. = rgsm.; af en kløftet pilegren, ialtfald når det gjaldt vand, synes „spåstikken" mest at være tildannet, se dog klo 3; nogle kan vise, hvor der er en vandåre i jorden ved at bruge en böjet pilekvist eller et spanskrør. Enderne af kvisten skal ligge over kors, og så holder man böjlen sådan, at knoerne vender imod hverandre og tommelfingrene ind imod kroppen. Der tages ikke om böjlen, men om de korslagte ender og når den søgende går over vandåren, böjer böjlen sig ned ad mod den. Nogle foregiver endog, at de kan sige, hvormange alen åren ligger nede og der skal kunne vises mergel på en lignende måde, Kr. IV. 407. 637; her må dog bemærkes at vånden, som bruges, skal tages af et træ, der gror ved vand, når vand søges, på mergelbund, når det gælder mergel; jfr. Sgr. V. 204. 782, XII. 63. 134; J. K. 169. 48; Kr. IX. 77. 822; Sagn VI. 364, III. 475; Thiele Overtro nr. 635; Andersen Fra Planternes Verden s. 113; P. Bjerge, Aarb. III. 1 flg.; „slagruta" Cavall Wärend I. 293; Runa V. 80; Rääf I. 75; Afzel. I. 20; Linnés Skånska Resa s. 160; „peikestrikke", „ønskekvist" Nicolaissen Nordl. III. 16, Vang Reglo s. 8; „wünchelrute" Wuttke nr. 143; Strackerj. I. 98. 137; Kuhn M. S. s. 330, N. S. 393. 90; Z. f. M. I. 87, III. 105; Busch, Volksgl. s. 134, Schönwerth III. 216; Grimm Myth.² 126. 926 flg., 1227; Mhoff 208. 283; Perger, Pflanzensagen s. 249; Zingerle Sitten s. 74. 149. 81, 187. 43, 189. 60; Weinh. Volkskunde II. 67; „baguette divinatoire" Mélus. IV. 254; „bachetta divinatoria" Pitré Archivio III. 78; Prof. Barrett, On the so-called Divining Rod, or virgula divina, Proceed. of the Society f. Psych. Research 1897 (Lond.); afbildet, Folkl. Congress s. 439, jfr. Monseur, Bulletin II. 179; „Moses his rod" Aubrey Remains s. 115; „divining rod" Harl. & Wilkins, Lancash. Folkl. 102; Hardwick s. 252; Brand Pop. Antiq. III. 286; Folkl. Record IV. 106 (Irland), jfr. sts. I. 239. 10, Folkl. Journ. I. 28, II. 350; Amer. Folkl. IV. 121. 241; Tylor, Anfänge I. 127; större opsatser, se Baring-Gould, Curious Myths I. 55; A. Lang, Custom & Myth s. 180; Hermes stav, Letterst II. 283. 285; Lehmann Overtro II. 174; se dragedukke, fedseldaler, finkelrut, klo 3, vol, vånd; jfr. slås mske med pilekvist, svinder marv af ben, Kr. Sagn IV. 624. 01; bjærg åbnes ved slag af kvist, Arnas. I. 517.

pilegrim, no. = rgsm.; Kr. I. 64. 65, folkevise: pilegrimen; de finder også nogle trevler og ralter og får ham pyntet til, så han kommer til at se ud som en gammel tiggerkvinde eller pilegrim, Kr. V. 14; jfr. ital. pelegrino, lat. peregrinus, fremmed.

pilegrim-salve, no. der udleveres ungv. apostolorum (Peters.).

pilegås, no. *piləgoəs* (Elsted), pilerakle, se gjæsling 2.

pilekrudt, no. J. T. 176 = pileurt; „pilkröjt" (Mellemslesv.), polygonum amphibium L.; den sidste del af smstn. jfr. tsk. kraut, urt.

pilenken, to. *pile·ŋkən* (Vor h.) kræsen med hensyn til mad; bange for at tage alvorlig fat på arbejde, se pertentlig.

pileplov, no. Danmark skal blive så fattigt på træ, at to mand skal slås om en p-, Kr. Sagn II. 344. 395.

piletræ, no. *piltræ æn -ər* (Fanø, D., Gjern h.); *pijltrèj è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); træer af slægten salix el. populus.

pileurt, no. *pilöwt* el. *-ər* flt. (D., vestj.); navn på forskellige arter af slægten polygonum L.; pilurt J. T. 176, polyg. amphibium L. (Samsø, Ang.); jfr. J. T. 327, hvor formerne: pilut (Ang.); pilot (Saxild); pilyrt (Felsted); pilywt (Hammelev) anføres; frøet af urten, alm. ukrudtsfrø i korn, der vokser på side steder, kaldes glinderfrø, gnidestene, pilefrø.

pilevol, no. *pilwol æn -woļər* (vestj.); *pijlwol* el. *-wul*, best. *-ļ* flt. *-ļ* (Vens.); pilekvist; når pilevollene mellem jul og kyndelmisse bliver så tykke, som slagvoller, af rim, får vi god rugavl Kr. IX. 21.

pilevægger, no. *pilvögə* flt. (Søvind s.); *pilvökə* flt. (Sundev.); pilevidier, som de bruges til kurve.

pilfinger, no. *pelfeŋər æn* (D., vestj.); *pèlfæŋə æn* (Søvind) = rgsm.

pilgrob, no. *pilgrov æn -grov* (Malt; vistn. alm.); *pilgråw æn -gråw* (Agersk.);

smårender mellem agrene til at aflede vandet.

pilgrobe, uo. *pilgrov -ər -ət* (Malt); kaste pilegrøfter; *vi ska ha dæn mark pilgrovət.*

1. **pilk**, no. i smstn. vejpilk betyder utvivlsomt penis; plt. pilk, se Rietz s. 500 under pille; se pes, pil.

2. **pilk**, no. *pelk i* (Vens.). — 1) fiskekrog, hvortil er befæstet en tinfisk. — 2) mulig hører herhen udtr. *de wel kåst pilker* (Mors), ɔ: det vil koste svære penge, jfr. Aasen, pilk hak., fiskekrog med kunstig mading.

pilkaste, uo. *pilkåst -ər -kåst -kåst* (Malt) = pilgrobe.

pilke, uo.
pelk -ər -ət (D., vestj., Hmr. Gjern h.);
pèlk -ə -ət -ət (Søvind, Elsted);
pelk -ər -ə -ə (Vens.);
pelk (Agersk.). —
1) pille, samle ud, løske; *pelk we patè·tərn* (Vens.), pille efter brugelige knolde ved kartoflerne; *pelk æ skåwər* (skorper) *a si nijəs, pelk atər lus i æ huwə o æ bån, pelk tro aw,* pille tråde af; *pelk æn söm uð* (vestj.); *dè må du il pèlk vè, kom il dejər å pèlk* (Søvind); *no ma do eñc pelk we ə;* (Vens.). — 2) *pelk ve·* (vestj.), trænge på med en begæring; Kristen bliver ved at pilke ved, om de da ikke vil så [hvede] et år til, Kr. V. 3; *dæñ arm pilkət bakæ·tər få sæ sjæl så gåt han kuñ,* Fb. Fr. H. 83, listede afsted bagefter; jfr. Rietz s. 500, pillk, springa smått; se filke 2. — 3) *pelk makre·l* (vestj., Vens.), dørge m-, fiske med huggelod, en kunstig fisk befæstet på en krog, hvormed fisken under farten hugges; jfr. Aasen, Rietz pilka; se huggelod.

pilken, no. pillen; *a wel ek sij dæñ pelkin we di nijəs* (Agger); *è pelki* (Vens.), en pillen.

pilktorsk, no. *pelktåsk i* (Vens.), torsk, som er fanget ved pilk.

1. **pille**, uo.
pel, -ər el. *pel, pul, pul* el. ft. tf. *pelət, pelət* (D., Ølgod), ft. *pul* (Sall.);
pel pel pil pil (Andst);
pøl -ər pol pol (vestj.); *pel* tf. *pel* (Vejr);
pøl -ər -t pølt (Agger) el. ft. *pul* tf. *pul;*
pæl -er -əð -əð (Thy);
pel -ər pil pil (Agersk.);
pel pel pel pel (Bradr.);
pel -ər -t pelt (Vens.);
pèl -ə pil pil (Søvind, Skejby);
pèl -ə pèl pèl (Elsted). —
1) tage skaller af, f. eks. på korn og kartofler; *pel kantø·flər* (vestj.), ɔ: tage skindet af dem; tage skallerne af korn, byg og boghvede f. eks. på en pillekværn; *pel ært ur* (Agersk.), pille ærter af skallerne; *æ for pelər* (Lindk.), fårene piller græs; *dær ær et o pel atər* (D.), ɔ: der er intet at få; *å pel we no, å pel no uk, å pel patè·tərn; hò do eñc òñc å bəstel, så ka do sæt dæ te å pel hujən å din skènbjèn* (Vens.); *è peli,* en pillen (smst.); *pel i* el. *ve* (vestj.), røre ved; fig. *o pøl katè·flər mæ jæn* (Lild s., Agger), have en til bedste; *han pel hans tæər* (Andst), ɔ: han bestiller intet. — 2) liste afsted; *pèl ò·w* (Søvind); *sic no ætər, do pelər å·!* (Vens.); *ve u si te, u pelər o·* (Støvr.), vil du se, du kommer afsted, ligeså vestj. *pel a·w*; Agersk. *pel a·;* fig. *pel ve·,* være udholdende i et eller andet arbejde; *æ kyjər mo pel ve· får o fo nåwət; vi blywər ve o pel ve·, så for ət da æñ omsi·jər* (D.); jfr. pilke, se Rietz pela, afskalle; mnt. pelle Sch. Lübb. skrælling, skal; eng. peel.

2. **pille**, no. *pili -ər* (Agger), kaldenavn til and og ællinger; til gås, *pilə* Sgr. V. 46. 431 (Sams.), se pylle.

3. **pille**, no. *pel* el. *pæl æn -ər* (D); *pæl æn -ə* (Søv., Elst.); *pel æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.). — 1) pille, som den fås på apotheket; *hon skal ta 3 pelər å gån* (Vens.); jfr. htsk. pille; lat. pilula af pila, bold; stik-. — 2) fænghætte til bøsse, se knald-, papirs-, vand-.

4. **pille**, no. *pel æn* (D.), en ubetydelig smule; *et ən pel, alər ən pel* (vestj.), ikke det allermindste, jfr. Rietz 497, pel; se smitten; plukke-.

5. **pille**, no. *pel æn -ər* (D.); best. *pelən* (Vens.), støtte, söjle; *mur æn pel;* jfr. htsk. pfeiler, lat. pila.

pillearbejde, no. *pelarbəð æn* (Agger), let arbejde.

pillebukse, no. *peləbòws i* best. *-i* (Vens.); *haj ær i p-, dæ kañc kom åste· mæ no,* ɔ: person, som intet kan overkomme.

pillefis, no. *peləfics i* best. *-i* (Vens.) = pillebukse.

pillefrue, no. *peləfrowər* flt. (Vens.), en plante, stenurt, sedum acre L.

pillegejring, no. skældsord med ubestemt betydning (Randersegnen), jfr. himphamp.

pillegran, no. *peləgrån* (Mors), en ubetydelig smule.

pillegås, no. *piləgoəs* (S. Sams.), börnenavn til gås se 2 pille.

pillehammer, no. *pel-* el. *pælhamər æn* (D.), en trækølle, i hvis hoved der er slået et söm, således tilfilet, at en knaldhætte kan sættes derpå og bekvemt slås af mod en sten. Börnene bruger en sådan til at skyde nytår ind med; se 3. pille 2.

pillehus, no. *pilhus et* (Ang.), ormerede i æble el. pære.

pillek, no. *piłək æn -ər* (vestj., Lild s.); *pilek æn* best. *piləkən* flt. *-ər* (Vens.). — 1) en ussel gl. hest, helmis; *„hąj spør ham, om hąj to hans øq få to pilikər“* Grb. 217. 10; *no, I piləkər! — hons wel diņ piłək jø dęr? — de æ da to li piləkər, hąj cyr mæ* (Vens.). — 2) maddike; *djèr køð wrawlt òrənliq o piləkər* (Lild s.), jfr. basse.

pillekens, bio. i udtr. som: *piləkəns mawər* (Vens.), så mager som en pillek, (s. d.); måske også: kræsen, småtærende, se perken.

pillekok, no. *piləkåk* (vestj., vestslesv.); *pilikåk* (Han h., Vens.); penis, måske mest hos börn, se pes, pil, pilk.

pillekorn, no. *pelkuwən de* (D., vestj., alm.), korn som skal pilles på møllen.

pillekværn, no. *pelkwąn æn* (Hmr.); *pelkwar æn* (Vejr); *pelkwaņ* best. *-kwaņ* (Vens.); kværnen, hvorpå kornet pilles.

pillelse, no. *pèls de* (Elst.), = pilning.

pillemel, no. *pelmyjəl de* (vestj.); *pelmjöl de* (Agersk.); *pelmjèl è* best. *-mjèlt* (Vens.); *pelmejəl de* (Søvind); det ældre navn for bygmel, som males på pillekværnen; klid (Søvind).

pillemelstvebak, no. se hvedetvebak.

pillen, to. *pelən* (Vens.), *hon ær òltə så pelən*, net, rén; se pille uo.; ren-.

pillenøk, no. . . . Til mellemmaden et par timer efter kaffen ved barselgildet skænkes brændevin rundt, først en halv snaps; eftersom enhver af gæsterne drikker sit glas ud, siger han: „æ basselmands å æ basselkuns å æ baens sundheds skål, gi di må löww lænng å lih vel å kom så om et år igjen!“ derpå skænkes omtrent en fjerdedel snaps i glasset og mens den drikkes, siger enhver: „de lille pillenøk kan æ drek ur a jæn drøp!“ Fb. Fr. H. s. 101.

pilleplade, no. *pelplåð æn -ər* (D.); *æ pelplåðər* (D.) er plader omkring „pillestenen“ af gennemhullet rivejærnsblik, befæstede på kypen (s. d.), og ved hvis hjælp kornet afskalles i møllen; *stemp æn pelplåð* (Mors), slå de skarpkantede huller igennem en blikplade.

1. -piller, no. person, som piller, se rosin-.

2. piller, no. *piłər æn* (vestj.). — 1) = pette (s. d.). — 2) *nåt sølə piłər* (vestj.), dårligt gods. — 3) *æn piłər* (vestj.), en pusling; om disse ord hører sammen er mig usikkert, jfr. Rietz pille, se pil; ræve-.

pillerarbejde, no. *pelərarbər de* (Lem); *pelərarbec de* (Vens.); småt arbejde, småpilleri.

pilleret, to. *pełərə* (Mors), om korn: kort, medtaget af storm el. törke.

pilleri, no. *pelərij de* (vestj.); *peləric* best. *-ə* (Vens.); *pèləri de* (Søvind); ubetydeligheder, småt pillearbejde.

piller-i-hviller, no. ömtålelig, udygtig person; Brøchn. Saml.

pillerings lærred, no. *[piłərəŋs lat]* (Mors, glds.); lærred, vævet således, at blårgarn er islæt, hørgarn trending.

pillerløbe, uo. *peləløð -lòðər -løð -lòðə* (Vens.); løbe i luntetrav; no. *hąj kam i jet peləløð* (Vens.), i luntetrav.

pillerond, to. se pilond.

pillerregne, uo. *pelərræjn -ər -ət* (Hmr.), øsregne; i en remse: *de pelərræjnər o de knalərfrysər, æ suwəl skænər o æ mon lysər* (vestj.), jfr. Kr. IV. 368. 238, Börner. 376. 58 flg. m. var: „det pibbelregner“.

pillertrav, no. *piłərtraw æn* (Lb.), småtrav.

pillertrave, uo. *pelərtraw* (Vens.), småtrave.

pillerve, to. i udtr. som: *a hå spuər, do æ bløwən så hiəl peləwę fòr å kom hær te wòt* (Lild s.), længselsfuld efter.

pillervorn, to. *peləwòrn* (Vens.), som er sen med arbejde fordi det göres for godt; skrantende; Mb. anfører fra Slet h.

betydningerne; 1) let til at smulre, 2) småtærende, som nyder lidet, 3) smålig, knap, 4) drengeagtig.

pillesjov, no. *pelsjåw de* (Agger), let arbejde.

pilleskaft, no. *pilskawt et* (Ang.), udgået gren på en eg.

pillesten, no. *pelstin i* (Vens., D.), stenen, som maler med kanten i pillekværnen.

pillesyver, no. *pølsyvər* flt. (Lb.), knop- og lysesiv, juncus conglomeratus og effusus L.; navnet stammer udentvivl fra, at stænglerne samledes i efteråret, marven pilledes ud og brugtes til væger i de små gammeldags tranlamper, smadderkatte (s. d.), se Fb. Bondel. s. 47.

pilletap, no. *pel-* el. *pæltap æn* (D.), piston på et gevær.

pilleværk, no. *pelværk* (Agersk.); *pelwærk è* best. *-ə* (Vens.); kværnen med tilbehør, hvorpå korn pilles i møllen, se Kr. Alm. V. 7. 14. 16.

pillivak, no. se pyllevak.

pilluset, to. *pellusə* (vestj.), overmåde luset.

pilning, no *pelnəŋ de* (N. Slesv.), den afpillede skal på kartofler.

pil-ond, to. *peluň* (D.); *peləruj* (Vens.), overmåde slet.

pilre, uo. *pilər -ər -ət* (D., vestj.); nf. nt. ft. *pelər* tf. *pelər* (Vens.). — 1) småtrave; *p- a·w, astæ·j.* — 2) *go å pelər mè ə* (Vens.), pusle med småt arbejde; *pelər ve nåt* (Lem), jfr. Rietz s. 497 pilra uo., „smått arbeta".

pilrenæb, no. *pelərneb è* (Vens.), om en kvinde, som er altfor prikken på det.

pilrådden, to. *pelröðən* (D.); *pelröðən* (Agger), bundrådden.

pilsi, no. lille person: „manden var en sådan lille bitte en, en lille p-, derfor kaldte de ham æ pilsiskrædder", Kr. Sagn IV. 399. 38.

pilsk, to. hidsig, fremfusende; også om hingsten, der søger hoppen (Mds. h.), se 3. pil.

pilsur, to. *pelsur* (D.), bidende sur.

pilt, no. *pelc i* best. *-i* flt. *pelc* (Vens.), dreng.

1. pilter, no. *piltər æn* (D., Malt, Hmr.); *pelcər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.). — 1) en dreng, en lille dreng (D., Malt, Hmr.). — 2) en person, som der ingen drift er i til arbejde (vestj., Vens.), jfr. Aasen pilt, smådreng; isl. piltr. hak.

2. pilter, to. *piltər* (Han h.), lille, om personer; *i pelcə cdwl* (Vens.), dårlig, som er snæver, af tyndt stof.

piltervorn, to. *pelcəwdrn* (Vens.), som smådreng er.

pilterværk, no. *pelcəwærk* best. *-ə* (Vens.), om hvad, der er småt og dårligt, börn, kreaturer.

piltet, to. *piltə* (D., Malt, vestslesv.), om msker: ude både af kød og klæder.

piltre, uo. *pelcər* (Vens.), løbe med små trin; *hąj kam pelcəri; pelcər å·.*

pilvrep, to. overmåde vanskelig, tvær; en herremand så pelvrep, Sgr. XI. 41, se kontrarig.

pilåben, to. i udtr. som: *æ moň* el. *æ röw står pilåvən å· ham* (vestslesv.), ɔ: på vid gab; se pibåben.

pimle, uo. *peməl pemlər pemlət* (M., Slesv.). — 1) løbe med små trin, om börn: „to, tre börn løber og pimler om hver bør", Fb. Fr. H. s. 5. — 2) *ka do peməl ən let?* (vestslesv.), siger moderen, når hun holder barnet op, ɔ: lade vandet; rinde småt og langsomt, om vædsker, (M. Slesv.), Mb. — 3) „pimle noget ud" (M. Slesv.) Mb., göre småligt og fint arbejde.

pimleri, no. *pemləri· de* (M. Slesv.), småsager (Ang.) Mb.

pimp, no. *pemp* (vestj., Agersk.). — 1) jævnt trav; *han riər i æ pemp* (Agersk.); *de ka nåk vær, han hąð æ hæst i æ pemp* (vestj.), ɔ: kørte rask; fig. *no ær ət liq ve æ pemp* (vestj.), ɔ: ved at gå for vidt; se Hamborg-. — 2) *pemp i* best. *pempi* (Vens.), et lille brændevinsglas, forskelligt i höjde fra de andre, men som rummer mere, og som folk skiftes til at drikke af, når flere drikker sammen; jfr. pink.

1. pimpe, uo.
pemp -ər -ət (D., vestj., Agersk.);
pemp -ər -ə (Vens.); ft. tf. *pempəð*
(Agger); —
1) trave jævnt; *læ æ hæst pemp let* (vestj.); *pemp astæ·j, omkre·ŋ* (vestj.); *di pempət a·w* (sts.), de travede bort; gryden i æventyret siger: „jeg pimper!" så løber den, se Kr. V. 203. — 2) drikke; *han pempər te æ flask* (vestj.), ligeså

(Vens.); *pemp te æ glas* (Thy); også: *hañ go nåk tit te krows, hañ wel nåk pemp let* (Agger); *hąj gor å pempər å æ hwicən ful hèlə fǫsti* (Vens.). — 3) *pemp mæ æ bǫn å æ knæben* (Agersk.), lade börn ride ranke på knæerne; en genstand, bølgerne sætter i hoppende bevægelse, *pempər* (Agger); jfr. bimpe. — 4) *de pempər i halsi å æn ful flask* (Vens.), klukker, når man hælder indholdet ud af flasken, jfr. Rietz, pimpa, drikke ofte og meget.

2. pimpe, no. *[pempi æn]* (vestj.), person, som løber med små trin, Mb.

pimpebygsæd, no. *æ pempiby·qsæ* (Skanderb.), gul vipstjært, jfr. Sgr. III. 158. 886.

pimpedrikke, uo. *pempdrek* (vestj., Thy), = pimpe 2.

pimpegang, no. *pempgåŋ æn* (vestj.), = pimpetrav.

pimpegryde, no. navn på et ævent., Kr. V. 202; se potte.

pimpehavresæd, no. *æ pempiha·wəsæ* (Skanderb.), hvid vipstjært, se Sgr. III. 158. 886.

pimpelfe, no. *pempəlfe· æn* (Sundev.), en plante, kodriver, primula veris L.

pimpeløbe, uo. *pemplæv* (D.), løbe med små trin.

pimperend, no. *pempræñ æn* (Mors), = pimpetrav.

pimpetrav, no. *pemptraw æn* (D., vestj.); *pemptraw è* (Vens.); *pemptraw æn* (Agger); jævnt travløb; *vi kor i æn lilə p-* (vestj.).

pimpetrave, uo. *pemptraw -ər -ət* (vestj.; Thy, Vens.), trave småt, om heste.

pimp-ibag, no. *pempibåq æn* (Mors); en, som er bagefter med noget; den, som sidst bliver færdig ved grødfadet; jfr. bassigront, Kristen Fris, pikkenoris, øl.

pimpinelle, no. J. T., en plante, pimpinella saxifraga L. (Vens.), J. T. 166; opret potentil, potentilla erecta, Scop. (Lønb.) J. T. 243; båret bos sig, skaffer diegivende kvinde mælk, Rääf I. 120, jfr. Urquell VI. 172.

pimpsten, no. *pempstijən* (vestj., D.), = rgsm.; driver ind i store stykker på stranden (D.), skal dog være slakker fra en engelsk fabrik, jfr. htsk. bimsstein, lat. pumex.

pimrinemsk, to. se pertentlig.

pinagtig, to. *pina·qti* (Vens.), = rgsm.

pinakker, no. betydning? se Hadsherred.

pind, no. *piñ æn piñ* (D., vestj., Søvind., Agersk.); *pęj i* best. *pęj* flt. *pęj* best. *-ən* (Vens.); *peñ æn peñ* (Mors); *peñ i* best. *peñi* flt. *peñ* (Sams.); *piñ æn piñ* (Sundeved, Mellemslesvig). — 1) = rgsm.; en strikkepind: *læ di fæm piñ lest ve,* jfr. Blich. Bindst., ɔ: give sig til at strikke; *hår ət tåən æ pøls så læ ət ta æ peñ mæ* (vestj.); *sto o piñ få jæn* (D.), = rgsm.; *å tèlə i i pęj; hąj stǫ så ræt som i pęj i i lǫt; hąj æ så styw som i pęj* (Vens.); *latpęj,* lægtepind, hvormed lægte fastgöres (sts.); „*æ bru piñ* (vestj.), se 2 brue; *æ slepər ən, mi siəl å salihejð et, sålæŋ dær ær æñtən peñ hæ spleñ å ən!*“ sagde Harboøreboen om barnet, Kr. Molboh. s. 83; *skyð ən hwįð piñ atər ət* (vestj., alm.), opgive noget, som uerholdeligt; hvorledes skal udtrykket tydes? den, som overgiver sig på nåde og unåde, har hvid stav i hånd, Grimm R. A. 134. 2; fr. il est reduit au bâton blanc = he gäit am witten stöckschen, ɔ: han går med tiggerstaven, jfr. Korresp. bl. II. 68, IV. 96. 9; Strackerj. II. 252. f.; börn modtager sommeren med hvide stave i hånd, Grimm Myth.^{2} 726; hekse afsværger kristentro og griber hvid stav sts. 1030 anm., Bartsch S. II. 36. 16a; Mélus. V. 59. 93; traf du ham? *næj, dær war æn peñ i æ dar* (Thy), tegn til, at ingen er hjemme; når en pind stikkes ind ved klinken, går ingen ind; *de wel a sæt i pęj får* (Vens.), ɔ: hindre; *læ wås sæt æn piñ ve ət!* (Andst), ɔ: lægge mærke til det; *de gor nåk òwər ålə stel peñ* (Hjerm), ɔ: det går lystigt; *de ær æn par o æn peñ* (vestj.), ɔ: de er lige gode; *betə piñ får æ lådar* (D.), den lille finger; „trække pind“ et slags brætspil, Kr. Börner. s. 334; *pot piñ* (D.), börneleg: tampen brænder; *slo piñ* (D.), börneleg, *spel piñ* (Elst.), *spel pęj* (Vens.), beskrives, Kristensen Börnerim s. 259. 10, af udtryk kan mærkes: *o slǫ,* vippe til pinden over stenene; *stræñt,* holde den i én hånd og slå til den; *o vep ən,* slå til den i luften (Lem s.), jfr. sødgrød; pindene kaldes: „storepinden“ og „lillepinden“; „slå ud“ = strænte; når man

forlader „storepinden“, skal man altid sige: *„parȧ·l få pinən“* (Elsted), jfr. Kr. Börner. 547 flg., 3 jeppe, vip 4; „melle“, Urquell VI. 184, „tip-cat“, Am. Folkl. VI. 208; Wh. Volk. VII. 297 (Bukov.); P. Arch. I. 252. 37, II. 543. 14; ved hjælp af en pind „fuld af sære skurer og anstalter“ trylles mus frem, se Kr. III. 278. 373, IV. 217; en pind med et hul, deri en lille seddel, hvorover atter en pind, stukket ind over den syges dör, hindrer heksen i at gå ind, Sgr. II. 63, Kr. Sagn VI. 273; i pind, kæp, stok sættes vorter bort, se Kr. Sagn IV. 608. 45. 54. 61. 63. 78; samlign Urquell III. 237, ni pinde, ni syger; kan p-, tændt i enden, brændes helt til aske, er kæreste tro, J. K. 80. 115; p- smöres med salve, hvorved sår læges, Kr. Sagn VI. 263. 69. 73; hekse kan malke køer gennem pind, også bindepind, brødkniv, handskefinger, hosebånd, syl, sytråd, træ, Kr. Sagn VII. 177-196, jfr. malke II. 537. 53 a; tre pinde på bord, over dör, varsler om genf's komme, se Sgr. III. 8, Efterslæt 199. 143; Kr. VIII. 243, Sagn IV. 161. 561. 210. 704. 233. 57, V. 154. 599. 617, (tre brædder), 181. 85-87. 354. 23; Thiele II. 163, jfr. lås 1; i æ v e n t. siger pigen: „karl hold p-, p- hold karl, det skal gå til hanegal“ Gr. Æv. II. 97, Eftersl. s. 28, i Miseri mø (s. d.); p-, kastet bagved på flugt, bliver til skov, Sgr. III. 203. — 2) aksen, hvorom stubmøllen drejer sig; hører tlm.: *han røq* el. *skræj å æ piñ* (vestj.); *no gliə do nåk å æ piñ,* J. M. 59, ɔ: det går galt, du mister din stilling, går bankerot; *perə jæn å æ piñ* (vestj.); *pèr jèn òw piñən* (Søvind), stikke en ud hos kæresten; — herhen? — 3) *æ piñ* (Sundev.), membrum virile; *i ariq pęj* (Vens.), skæo., arrigt mske, om mænd. — 4) pinden, hvorpå oldermanden indskar skurer på hver mands konto i bylaget; hver skure betød en mulkt, deraf udtr.: *de wår et te piñs œñ* el. *de ska nåk wår te piñs œñ* (vestj.), ɔ: det skal nok vare ved til enden, jfr. Fb. Bondel. s. 173; med hensyn til skikken at holde regnskab ved hjælp af skurer i en pind, se Dagbl. Nr. 110, 1881 tillæg, Alphonse Daudet, Numa Roumestan: „han kunde næppe læse og slet ikke skrive og han førte regnskab over de penge, han lånte ud ved indsnit i et stykke træ, således som han havde set sine bysbörn, bagerkarlene i Lyon, göre“, jfr. Kr. Almuel. I. 6. 10, Tylor, Urgesch. s. 212, pindfoged, knæpping, karvestok, videkæp, grande-, karve-. — 5) fælles navn for tømmer, stjålet i skov eller på strand, fra pølsepind til pommersk bjælke (vestj.); manden havde aldrig taget den mindste pind, men altid den största, se Kr. Alm. II. 150. 351. 371, V. 284. 743. 44, J. K. 288. 901, jfr. Hald, Rkb. Amt (1833) s. 275, Blich. Vestl. Profil (1839) s. 54, Fb. Bondel. s. 12; *de blöw ən piñ te hans liqkijəst* (Andst); om alt tømmerværk der er småt og uselt: *sekə piñ* (D.), også om fangede fisk: *de æ kon no smo piñ* (D.); i en stedremse: „de Kraftemos pinde“, Kr. IX. 127. 333 (N. Slesv.). — 6) en snaps; *ska vi et hå ən piñ åvəno æ mað?* (vestj.); *æn krus øl mæ ən peñ* (Thy); gæsterne . . . opvartedes . . . med . . . varmt godtøl i store kruse og kovse med en pind (brændevin) i samt en klat smör, J. Saml. IV. 232 flg., jfr. Aasen, pinne hak., mnt. pin el. pinne, Sch. Lubb., engelsk pin; se klinkepung; *bettel-, binde-, blod-, blærre-, blærre-ved-, blår-, børre-, drasse-, drille-, ege-, fissi-, frossen-, gjöre-, gnav-, gnide-, græs-, hose-, hverre-, høle-, høst-, kejser-, klinke-, kluv-, klæp-, klø-, kløve-, knage-, lund-, lyng-, lyse-, lægge-, lærreds-, lår-, mads-, mangle-, mærke-, møn-, narre-, næse-, opstander-, pege-, pirre-, pirkel-, ponne-, praggi-, prege-, pregle-, pregpå-, profit-, pråse-, pølse-, ror-, russe-, rør-, røre-, skage-, sko-, skole-, skrave-, smöre-, snolde-, spelte-, spidske-, spænde-, stille-, stokke-, strikke-, stryge-, svik-, svovl-, sød-, tallie-, tjære-, tofte-, træde-, tyre-, tøde-, vide-, vinde-, vinkel-, viske-, vissen-, ægt-, ærre-.

pinde, uo. *pęj -ər peñc* (Vens.); *piñ -ər -ət* (D., vestj.); slå pinde i; *piñ æ håw å* (vestslesv.), fæste hove på træsko med pinde; *pęj æn ryw* (Vens.), sætte pinde i rivens hoved; *piñ æ stöwl åp* (D.), trække overlæderet til stövlen over læsten og fæste det med söm til bindsålen, jfr. skopind; sönnen bliver syg og dør, og de kom til at stå og pinde hans kiste til . . . Kr. 4. 248. 55; ligkistens låg blev i gl. dage pindet til, nu skrues det til; *piñ ðlə dör* (Valsb.), lukke dörene med pind (s. d.); *piñ æn par howəs*

(Holmsl.), strikke, jfr. binde 3; „pinde bæsterne“, Kr. Sagn I. 101. 392, ɔ: slå pinde på [i]ndre side af klaptræerne, se besepind.

pindebor, no. *piṉbuwər æn* (D.), et bor, hvormed der i ældre tid boredes huller for pinde, der alm. brugtes for de dengang kostbare söm.

pindedrift, no. *piṉdröwt et* (Sund.), et stykke jærn, hvormed man driver indslagne pinde ud.

pindeegn, no. i Skanderb. egnen kaldes Gjern h. *peṉæjnən*, „på grund af mange pottemagere, der bruger pinde til at brænde potter ved“, Sgr. VI. 95. 69; fordi der findes forholdsvis mange småfolk, pottemagere og daglejere; sådanne småfolk, når de har det småt med finanserne, kaldes for „pindemænd“.

pindegavn, no. *peṉgawn de* (vestj.), strikning; *ǧø p-,* strikke; måske også: strikketöj.

pindehoser, no. *peṉhowəs æn -ər* (vestj.), strikkede strömper.

pindehus, no. *piṉhus æn -hus* (D.), et hus bygget af pinde, dårligt tømmer.

pindemand, no. *pęjmaj i* best. *-maj* flt. *-mæjər* (Vens.); *„de æ sønt i p-!“* ringeagtende udtr. af „store“ gårdmænd om husmænd, eller andre, som lever i små kår, i armod, se pindeegn.

pinderi, no. *piṉəri'j de* (Malt); *de æ p- o skit* (Malt), om dårligt, klejnt bygningstømmer.

pindet, to. *peṉə* el. *piṉə* (vestj.); *pęjə* (Vens.). — 1) gnaven, værkelig, *æ bøn blywər piṉə moð awtən* (vestj.); måske: stiv, uböjelig, *de ær æn peṉə kål* (Agger). — 2) om klæder: snæver, stumpet; *hans tråj va sæ peṉə, ən ståmpət met åp o æ arm* (Andst); *æ tröj sejər så piṉə o' ham* (vestj.); også: *no piṉə ol, skul* (D.), små ål, fladfisk; *æn peṉə gil* (vestj.), uselt, karrigt gilde, jfr. Kr. IV. 345: „no peje kål“, nogle pindede karle, ɔ: usle, spinkle. — 3) vistnok også: strikket; *han gek i æn gaməl peṉə tröj* (vestj.), = pindtröje.

pindethed, no. *piṉəhijəð æn* (vestj.), tværhed, stivhed.

pindeværk, no. *piṉværk de* (Malt); *piṉværk de* (Søvind); *pęjwærk è* best. *-ə* (Vens.); = pinderi, træværk, som er for tyndt og skrøbeligt.

pindfoged, no. *piṉfåwəð æn* (Malt); „et gammelt navn for ridefoged eller forvalter på herregåden; navnet menes at have sin oprindelse deraf, at ridefogden aflagde regnskab ved hjælp af pinde, (se pind 4.) hvori gjordes skår, som det endnu stundom er brugeligt i landsbyerne blandt granderne“, Mb.; navnet erindres endnu af gamle i Malt h., men betydningen synes at være glemt.

pindhale, no. *peṉhål æn* (Vind s.); *hwa vel din p-!* siger man til en, som af nysgerrighed løber med og vil se alt.

pindhalesuppe, no. *peṉhalsop* (Thy), suppe på kråser af gæs og ænder, som bordgangsfolkene fik aftenen för gildet.

pindhund, no. *piṉhuṉ æn* (D.), se pindsvin.

-pinding, no. se dör-.

pindkrus, no. *piṉkrus æn* (D., Malt), et mål = 2 pægle, jfr. planke; ordet kunde mulig stamme fra, at målet var afmærket ved pinde, se Mb. Till. under pindkrus.

pindløs, to. i udtr.: „pindløs grød kommer it te himmerig“ (Randers egn), ɔ: man skal spise en bid brød ovenpå grøden for at sætte en pind for den og holde den nede.

Pinds gris, no. i tlm.: *do hår et lisom Peṉs gris: dæṉ skul ən røk æ ør å får o fo ən tę æ tråw o æ hål å får o fo ən fræ ijæ'n* (Lb.), ligeså Vens., om en stædig person, der altid er på tværs, jfr. pind i betydn. en tvær person; *i pęjsgris* (Vens.), et pindsvin.

pindskrin, no. *piṉskrin et* (vestslesv.), et slags knipleskrin på 4 ben.

pindskrædder, no. *pęjskræər i* (Vens.), en arrig, tvær person.

pindso, no. *piṉsåw æn* (Malt), pindsvinets hun.

pindsvin, no. *piṉswyn æn* (D.), *pęjswi̥jn è* best. *-t* flt. *-swi̥jn* (Vens.); *piṉswyn et* = flt. (Søvind); *piṉsvin [et]* = flt. (Fjolde); = rgsm.; erinaceus; her kendes pindsvin både med spids og bred snude, den sidste slags kaldes „pindhund“ og er uspiselig, Sgr. XII. 154. 541; Kr. IX. 18. 164 (Egtved); tysk: schweinigel, hundigel Urquell III. 109, Schiller, Kräuterb. I. 6 b.; „et pindsvon, ja en manduolm tyr ka tvinges mæ't skavinner (kjæp); men ikki sån næ rælæ dyr, næ arrig bansat kvinner,“ And. Frieri;

også om ét magert, uselt kreatur; *de må blyw gåt væjr, no rœñər œ piñswyn ud mœ œ piñ i œ moñ* (vestj.), til den som ryger cigarer; el. „de æ tejn te godt wejr, næe pindswinen de begønner å go mæ stro i munnen, så wel di snåe legg", J. Saml.[3] I. 93; pindsvinesuppe spises, se Sgr. X. 94. 253 (Fyn); i æventt. skabes drengen om til et p-, med en børste af guld og en af sølv, Gr. Æv. I. 5; i p-s höjre baglår sten, som gör usynlig, Kr. Sagn VI. 444. 11; hvorfor p- har pigge, Trad. pop. IV. 577, se Pindsgris; sø-.

pindtröje, no. *peñtröj œn -ər* (vestj.), en strikket ulden tröje.

pind-ærme, no. *peñærm œn -ər* (vestj.), strikkede uldne ærmer; *hun gik i œn par rø peñærmər.*

pind-öjet, to. *piñywə* (Vind s.), som har små öjne, jfr. pindet, paröjet.

1. pine, no. *pin œn* (D., vestj.); flt. *-ə* (Søvind s.); *pijn œn* best. *-ən* (Vens.). — = rgsm.; *jo horər pin, des snårər œñ* (D.); *værdən œ ful a pin, ənhwœr kiñər sin* (vestj.); *do ər ek i nòj pijn, dœr œ wœr o tål åm* (Agger); *no fo wi å hòl pijnən uk* (Vens.). — 2) to færgesteder: et ved Salling-, et ved Ottesund hedder „Pinen", se Kr. III. 8, Blich. Nov. IV. 309, se kro; jfr. stedsn. Pislar, Rafn Oldn. S. IX. 44, Fritzn.[2] pínsl, Weinh. Volksk. IV. 256, slgn helvede 4, paradis. — 3) såld hvormed smul og støv sældes fra klynestumper, se piner; jfr Aasen pina, isl. pina huk, mnt. pîn Sch. Lübb., lat. poena; se død-og-, *efter-, ende-, hoved-, katte-, knø-og-, lænde-, mave-, röv-, tand-, øre-.

2. pine, uo.
pin piñ piñ piñ (D.);
pin pin piñt piñt (Søvind);
pin pinə pint pint (Elsted);
pijn pinər pijnt pijnt (Vens.);
pijn -ər -t pijnt (Agger);
pin pin, piñ el. *pen, piñ* (Agersk.); — = rgsm.; *hañ ska pinəs, iñtè hañ giə sè,* men: *hañ lèqər å pinəs* (Søvind); *de pen ham gråw* (N. Slesv.); *pin œ mark ud; pin o' får o fo ət* (vestj.); „de wa lissedan di Fajens pæeng skyld i, som Måtens fåer håd piint sammel te ham", And. Bars.; *syqdom pinə mœ hwa da; di pinə mœ mœ djèt øwərheq; bön pijnt får a få lòw te å go i byj* (Vens.); i eder: *fanən* el. *dœn undə pijnə mœ* (Vens., alm.); „de Linåer piner dem igennem", i én stedremse, Kr. IX. 107. 146 (Gjern h.); *o pin* (vestj.) sælde smul fra tørvebrokker, se 1. pine 3, piner; sej-.

pinebænk, no. nævnes som brugt, Kr. Alm. V. 153. 406. 7; besk. Soldan I. 355.

pinedød, no. *pinədø* el. *pində* (Søvind s.); *pirədə, pœnədə* el. *pinədə* (Vens.); ed: *pinədə* (vestj.); „a wa pinde lisse ves åpo" Tkj. II. 87; *„næj, de si pine eñc wal uw te e"* Grb. 8. 21; *pinədə* el. *pinədø* (Agger); *de œ mensœ'l sku pinədə lòwn* (Vens.); lille pige, der skulde læse, sagde: *skal ət te å go mœ dè styw, så blywər ət pində lòwn!* (Søvind); „du skulde pide vide", Kr. Sagn VI. 300. 38; *de ka do bañ di lilə pinədø o!* (D.); det er værre at bande p- end fanden tage sig, Kr. IV. 404. 608; „Guds pinedød", Kr. Alm. II. 177. 411; „pine-kritte", „hellige pine" udråb, Brøch. Saml., se pine.

pineffen, to. se pertentlig.

pinefuld, to. *pinfuḷ* (D.), = rgsm.

pinegal. to. *pinəgaḷ* el. *pinəndəs gaḷ* (D., vestj.); *pingaḷ* (Agersk.); overmåde forkert el. gal; *no œ do* el. *de da ræjn pinəndəs gaḷ* (D).

pinekat, no. *pinəkat* (Valsb.), ed.

pinekjærv, no. *pinkærə œn* (vestj.), den sidste langstråede afgrøde, der tages på marken, udover hvad den kan yde, jfr. efterslæb, udslæb; piner.

piner, no. *pinər œn* (D., vestj.), det store avnesold; først kastes kornet for at skille det fra avnerne, så kommer avnerne i pineren: *dœñ pin œ kuwən å œ åwn,* idet kornene går igennem; smulsåld, (Dejgbjærg), se 1. pine 3; jfr. gåse-, mave-, øg-.

pineskam, no. *pinəskam* (Valsb.), ed.

pineve, no. i udtr.: *de ğek aw mœ œn steḷ pinəvę* (D.); jfr. *dè gœr a mœ œn steḷ pin å ve* (vestslesv.), ɔ: i al stilhed, om noget ubehageligt, som indtræffer.

pinevorn, to. karrig, gjerrig; „de war en pihnwon hund, fo vi ku ett wal fo de vi ku ehd", Blich. Bindst.

1. pink, no. *peŋk i* = flt. (Vens., glds.), et sølvstob uden fod, brugtes ved gilder til at skænke i; jfr. pimp 2.

2. pink, no. *peŋk de* (Mds h., Lysg. h.), fnat, jfr. skurv.

pinke, uo.
peŋk -ər -ət (Hvejsel.);

peŋk -ər -ə -ə (Vens.; Sams); *pèŋk -ə -ət* (Søvind). — 1) flå, *peŋk æn huṅ* (Hvejsel); *pèŋk nə̀jə,* pille has af nød; *pèŋk höns, ǧès, æṅə* (Søvind), pille piggene af slagtede høns og ænder; pille nobber af lærredet, förend det bliver taget af væven (Sams). — 2) svire; *rə̀wərən sa . . . å swajə å peŋkə å teṅc ęnteŋ åpå,* Grb. 187. 24; *di ser å peŋkə te ənhwa̦ tic* (Vens.). — 3) knibe, spare; *læ wås peŋk o̦ spa̦r så ka ət læŋ wa̦r* (vestj., alm.); *han æ guwə te o peŋk ət u̦·ð* (D.), få det knebet ud af lidt; *læ wås peŋk ve·* (D.), blive ved at tage det sparsomt; *han peŋkər ęt vę ət* (D.), kniber ikke; se pintle, spinke; betydningerne hører næppe til samme rod.

pinkel, no. i udtr. som: *tə̀wət fèk ət gåt pèŋkəl* (Lisbj. T.), ɔ: den indflydelse, solskin har på töj, som törres.

pinkelmand, no. i et stedrim: „i Oting har de ingen anden dannemand end Knud Hansen pinkelmand“, Kr. IX. 123. 316 (Hids L.), sagtens = pinkelröv.

pinkelröv, no. *peŋkəlröw æn* (vestj.), småtosset person.

pinkelskrædder, no. *peŋkəlskræjər æn* (vestslesv.), en kneben person, gnier.

pinkle, uo. *peŋkəl -klər -klət* (Vestslesv.), spare, knibe, se pinke.

pinkkro, no. *peŋkkro̦r æn -ər* (D.), smugkro, eller kro med lille næring.

pinksmed, no. = tinksmed, en fugl, Blicher, Vium s. 96, jfr. Rietz s. 500 pinka, plt. pinken, Br. Wb. pikke.

pinkus, no. i remsen: *peŋkus paŋkus palə pu̦qhat kat! håð a ęt kuṅ di træj latins uwər, så håð hijəl va̦rən* (verden) *va̦n om ən hals* (Lindk.), jfr. „pinkus, pancus petedankus“, J. K. s. 136, se Kr. Börner. 414. 45. 453, se rakkerlatin.

pinkvorn, to. *peŋkwon* (D.), kneben, karrig.

pinnek, no. *pe̦nək i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *pæ̦nək æn* (Års h.); *pe̦nək æn -ər* (Agersk., Andst, Malt, Hmr.). — 1) lille stykke af madvarer, *a hår ęt fåt uðən tåw usəl betə pe̦nəkər flæsk* (Hmr.), jfr. penning. — 2) *æn lilə pe̦nək* (Agersk.), om en lille fugl eller fisk. — 3) en person med få kræfter (Års h., Vens.); *ha̦j æ sǫnt i pe̦nək* (Vens.). — 4) *pe̦nək* (Vens.), et kommersspil; to spillere deler stammen i ligestore dele, skiftes til at vende et kort, som så lægges frem på bordet; kommer nu to kort af samme farve eller rang, f. eks. to hjærter efter hinanden, slår man begge i bordet; den, som slår sidst, eller uden grund, skal have alle på bordet liggende kort; den, som sidst bliver sine kort kvit, er pinnek.

pinnekeri, no. *peŋkəri·j de* (D., Malt h.); *penəkəri·j de* (Lb.); *de æ no p-,* om hvad der er småt og uselt, en fangst af små fisk; karrig beværtning; småarbejde (Lb.), jfr. notleri.

pinneket, to. *pe̦nəkə* (Malt), klejn og lille efter sin alder, *æn p- dræŋ.*

pinnek-ål, no. *pe̦nəkǭl æn* = flt. (Bradr.), en slags ål med hvid bug og hale.

pinse, no. *peṅs* (D., vestj.); *pęjs* (Vens.); = rgsm.; *i pęjs; wi jə̀r rænt te pęjs; pęjs ær i spra̦qər* (Vens.) en spradebasse, jfr. jul II. 50. 14 b; *ifjö·wər i æ peṅs* (D.); i p- kalkes og göres rent; mange steder har det været skik at „maje“ (s. d.) huse og kirker, jfr. Gasl. s. 13; Urdsbr. III. 111; Strackerj. II. 46; Busch Volksgl. 74; Kuhn M. S. 315; Grimm Myth.[2] 738; se rug; jfr. mnt. pinxten, htsk. pfingsten; græsk pentekoste, ɔ: den 50de dag [efter påske], se pinsedag.

pinseblad, no. *pe̦ṅsblǭ* (Lb.), en plante, lilliekonval, convallaria majalis L.

pinsebod, no. plads, hvor de små hyrder fra flere bylag samlede sig og holdt pinsegilde, jfr. gildehus, Jyske Saml. V. 98 (S. Omme); hyrderne havde lavet en hytte af græstørv og grene, idet de gravede en rundkreds i jorden omtrent en fod dyb og en fod bred, indenfor hvilken der var en rund forhøjning med grönsvær på, det var deres bord, der udenom en græsbænk og der udenom et dige, hvorpå der var plantet grene og hvad de kunde få stillet op; pigerne kom med blomster og hængte op i grenene, Sgr. V. 166. 750.

pinsebrud, no. *pe̦ṅsbryj æn* (D.), en lille pige smykkedes 1ste pinsedag som brud; med brudepiger og brudekoner, lutter pyntede börn, gik hun byen rundt og indsamlede gaver til et lille gilde, der holdtes om aftenen; skikken er gået af brug i D. for over en menneskealder siden; den er et led af de mange ældgamle forårsfester; (Ribe, N. Slesv.), jfr.

Fb. Bondel. s. 271, Gr. Gl. d. M. III. 169. 3, slgn. Wigstr. Folkeseder s. 20; pfingstbraut pfingstkönigin i reg. Mannh. Baumkultus; Weinh. Volksk. II. 82. 402 (nygr.), Ndl. Volksk. III. 180. 28, Ons Volkl. VII. 100, Strackerj. II. 47, Kuhn M. S. 319, W. S. II. 160, Grimm Myth.² 748. 1225. 748, Denh. Tr. II. 1, Folkl. V. 290, VI. 194, VII. 79, Laisnel. I. 69, Harl. & Wilkins. Lancashire Folkl. s. 248; „jonsokbrud“ Hauken. I. 94; afb. Folkl. X. 443, se hyrde.

pinsebrudgom, no. *peńsbrøgom æn* (Sem.), de unge karle vælger en pinsebrud, som smykkes med forårsblomster, hun vælger atter en p- til gildet.

pinsedag, no. *peństə* (D,); *peństə* (Vejr); *pæństə* (Søvind s.); *pińsda* (Sundv.); *pęjsda·* el. *pęjsda i* (Vens.); = pinse, men fuldt så almindeligt; *hun blywər hær te peństə*, men: *te føst peńsda·w* (D.); *føjst, ajən pensdå·* (Agger); *an pęjsda·*; *ə pęjsda· om awtəŋi* (Vens.), pinsedags aften; *om pæństən; dè blywər it dæń hejə si pæństə*, ɔ: ikke for det første; *pæńsda·w*, pinsedag (Søvind); fest den dag, jfr. Sgr. VII. 224 (Stige, Fyn); det er et dårligt varsel, når det regner p-, Kr. IV. 264, se pinseregn; den dag skal rugen kunne skjule en krage, og man kaster fejeskarn på nabos mark for selv at fries fra lopper, Kr. Alm. IV. 160. 463 flg.; fastende spist æble frir for smitsot, Sgr. VIII. 117. 501.

pinsedagtid, no. „ve pinnsdætih hå skowen blåh“, Blich. Nov. III. 580.

pinsedrotting, no. *pęjsdråtəŋi* best. *-i* (Vens.), = pinseværer.

pinseforjager, no. *pęjsfåjawəri* best. (Vens.), kaldtes tidligere den hyrde, der kom først hjem med køerne pinseaften; det måtte man ikke, se pinseværer, Sankt Hans forjager.

pinsegilde, no. *peńsgil æn* (D.); *pæńsgil et* (Søvind s.); *pęjsjil è* (Vens.); karles og drenges gilde første pinsedags eftermiddag med brændevin og mjød (D.), jfr. Sgr. V. 166. 750, pinsebrud, -bod; bal 2den pinsedag for enhver (Vens.); gildets „dronning“ er gadebassens lam, se J. Saml.³ I. 74. 76, jfr. Kr. Alm. IV. 27. 54-61, slgn. Dania III. 367, „sommergilde“ (Fyn); Bruzel. s. 57 „majgilde“; P. Volkskunde I. 118 flg.

pinsegris, no. *peńsgris æn* (Nes s.), kaldes den, som kommer sidst op pinsemorgen, se Fb. Bondeliv 333, Kr. Alm. I. 22. 61, IV. 159. 461, jfr. Weinh. Volksk. III. 5 flg., Ndl. Volksk. III. 181. 29; jfr. kuröje, lusekonge, pinseværer, svinehöved; se pinxtvos, Sch. Lübb., ligeså de tyske henvisninger under pinsebrud.

pinsehelligdag, no. *pęjshè·lədaw* flt. best. *-ən* (Vens.), = rgsm.; *a komər å bəsøqə jèr ə p-*.

pinsekjæreste, no. *[pæńskærəst]* (Hors.), = gadelam (s. d.), se Kr. Alm. IV. 10. 18, 27. 54.

pinsel, no. *pinsəl æn pinslər* (Vens.), = rgsm.; bruges mest i flt.: *a æ såda·nt mæ pinslər imè·l maw å brøst*, ɔ: jeg lider smærte.

pinselege, no. *peńslijəqər* flt. (D.), = pinselillie.

pinselegs, no. *pińslijəqs* (Malt), pinsegilde bl. börn for c. 50 år siden.

pinselillie, no. *peńslili æn -ər* (Thy); *pęjslili æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) narcissus poeticus L.

pinselördag, no. *pęjslorda i* (Vens.), = rgsm.; om eftermiddagen samledes de unge til leg på agrene, Kr. Alm IV. 28. 58.

pinsemaj, no. *pińsmæj æn* (Malt), et ungt, smækkert bøgetræ, der blev sat ned i jorden, og omkring hvilket pinsegildet 2den pinsedag holdtes; de nederste grene var afstudsede, kronen var pyntet med kranse af grönt og brogede bånd; af enkelte nævnes hægebærtræet, prunus padus L., således, (vestslesv.); jfr. Kr. Alm. IV. 17. 34. 38, P. Volksk. VI. 95. 26, se majbøg.

pinsemorgen, no. solens dans, se påskemorgen.

pinseoffer, no. *pińsåfər* (D., vestj); *pęjsåfər è* best. *-ə* (Vens.), = rgsm.; se 1. offer.

pinse-pandekage, no. de gamle har altid talt så meget om . . . . p- p-, Kr. VI. 274. 206, ɔ: en ret, som hørte til i pinsen.

pinseregn, no. i vejrmærket: *nær vi for peńsræjn, så tøstər æ juwər æ hijələ or* (D.); *pińsdas væð for manə fatə bøn te o græð*, Kr. Alm. IV. 160. 464; „hellere må der pinsedag komme gloende emmer på jord end regn“ (sts.), jfr. Amins. IV. 107.

pinsetid, no. som tidsbestemmelse: *we pęjstij* (Vens., alm.).

pinsevesten, no. *peṇswæjstən* (Thy), vesten vind ved pinsetider; se fastevinter, helsot, påskeøsten; vinden skal én gang pinsedag blæse fra vest, Kr. Alm. IV. 160. 464. 5.

pinsevise, no. vise, som blev afsungen af karle el. börn, når der indsamledes gaver til pinsegildet, se Fb. Bondeliv s. 282 flg., Kr. XI. 210, Almuel. IV. 12. 25. 27, J. Saml.[3] I. 75, — III.[2] 126, Jylland I. 163, jfr. Runa II. 67 anm., Urquell V. 17, Montanus 31 b, Ons Volkl. IX. 87, Mélus. III. 30.

pinsevæder, no. *pęjsweri* best. (Torslev, Vens.), kaldtes den hyrde, der kom sidst hjem med køerne pinseaften; dette var lige så lidt ønskeligt som at komme først, se Kr. Alm. I. 22. 60, jfr. Trad. pop. V. 278, pinsedrotting, -forjager, -gris, morgenkrage, græstyv, sultenso, stræber, syvsover.

pinse-væk-ild, no. *peṅsvæ·kil̥ dæṅ* (Vejr), blus, som tændes på höjene pinseaften, se Kr. Alm. IV. 28. 57-60, Holmsl. s. 20, (Thyholm, Harsyssel, Salling), Jyll. I. 338; angivelse af sognene, hvor denne skik findes, Kr. Sagn VII. 114 flg., jfr. „pinserøg“ Folkev. VIII. 465. 10.

pinsk, to. *pinsk* (Vens.), pinagtig; nok også: gerrig; *è pinsk arbec*, ɔ: som stiller store krav til udholdenhed.

-pint, tf. se for-.

pintel, no. *piṅtəl æn* (Agersk., Nordslesv.); *peṅtəl æn* (Han h.). — 1) membrum virile; jfr. pint, mnt. Schill. Lübb.; jfr. præste-. — 2) et kreatur med spids bygning, mager, også om en hest.

pintelryltarm, no. *piṅtəlryltarm* (D.), skældsord til en lille person, der gör sig vigtig; vistnok smst. af pintel-ryle-tarm.

pintelvorn, to. *piṅtəlvon* (Agersk. Bradr.), karrig, kneben; ligeledes: fattig i klæder: altfor lille, om klæder.

pintle, uo. *piṅtəl -tlər -tlət* (Agersk.), *piṅtəl ət ur*, knibe det ud; skænke karrigt ved et gilde; se pinke 3.

pintlet, to. *piṅtlə* (Agersk., Bradr., vestslesv.), overvættes tarvelig, *gråw p- i klæər* (vestslesv.); *de æ p- får ham*, (vestslesv.); *de stær så p-* (Bradr.), om korn: dårligt.

pion, no. *pjån æn -ər* (Skanderb.), en haveblomst, pæonia officinalis L.; 40 pionkærner trukket på en snor, hængt om et sygt barns hals, af hvilke én daglig stødes og indgives i vand med tre dråber af faders og moders blod, helbreder for krampe, Kr. VI. 380. 256, Sagn VI. 93. 6; kærnerne bruges til halsbånd, som værger mod alfer, Denh. Tr. II. 141, mod incubus, Leland Etr. 103, lægedom mod kirtelsyge, Cav. Wär. I. 405; rod mod epilepsi, Kr. Sagn VI. 88. 31.

1. pip, no. *pip i* best. *-i* (Vens.), tud på kande; *pipi ka næmt blyw slawə å*.

2. pip, no. *pip* (D., vestj.), en hönsesygdom, *æ hön hår æ pip* (Andst.); spiser man noget, hönsene har hakket i, f. eks. kartofler, får man pip, Kr. VI 258. 50; *tæj æ pip frå jæṇ* (D., vestj.), berøve en mod eller magt; „jou, pippet æ tauen fræ hin“, Yuelbesøgels 63.; Jæger Ferien s. 50, så får du at have din lyst styret, om det kunde ikke tage pippet fra dig, Kr. VI. 159; *æ pip ær å əð* (Thy), kraften er borte, om dyr, mskr., jfr. mnt. pip, Sch. Lübb., hönsesygdom, Schiller Thierb. III. 15. a, htsk. pips; mlat. ital. pipita, lat. pituita, snue; „den pipp afnehmen„, Schütze, tage den hårde hud af hönsenes tunge, se dyd, 1. kip, kuk 6.

pipgrob, no. *pipgròw æn* (Fj.), rende, der graves til skel mellem to moselodder.

piphas, no. *piphas de* (D.), = pærhas.

pipmavet, to. *pipmawə* (Vens.), med fremstående mave, frugtsommelig.

pippe, uo.
pip -ər -ət (D., vestj.);
pip -ər -ə -ə (Vens.). —
1) om syge kyllingers lyd; *æ kiwləŋər pipər, nær di hår pip, æjsən bjæpər di* (Andst); også om småfugles lyd i alm.; *æ kywləŋər pipər i æ skål; hə te æ spari, huən ən pipər* (Agger). — 2) titte frem og give en lyd fra sig i leg; *pip te jæṇ* (vestj.); *han ka hwærkən pip ælər kuk* (vestj.), Sgr. III. 170. 926; herhen hører sagtens Grb. 85. nr. 4: *„pip dè, Maren!“* ɔ: tit, tit Maren! og senere i samme stykke 89. 69: *„pip jær, fòr! pip dæ, döwəl!“* — „pip pip, bitte mo'r!“ Kr. Æv. 95; „pip pip, bitte Mikkel, jeg ser jer nok“ Sgr. II. 195. 4; *„pip, betə, ka do skön?“* Sgr. III. 169. 916 (vestj.), til et lille barn; *pip æn gåŋ, i hwar do ær!* (Lild s.), se kuk 3; *pip dæ, gasti! cęjə do din gòjmòr?* (Vens.), „pip dig, gast, kender du din gudmoder?“ siges, når

man titter til en; *liq i æ lysnəŋ, law æ suwəl pipət* (Andst), da solen tittede frem; *æ pipəð hans tromf* (Agger), jeg så; *pip ęj te jęį* (Vens.), se ind til en, *hąj pipər ætə mæ,* ser efter; *grèjst pipər åp å jǫrən* (sts.). — 3) *pip sæ væk* (Sundev., Vlb.), el. *pipəs væk* (Sundev.), el. *pip sæ* (Bradr.), el. *leq pip* (Hadersl.), lege skjul; se for-; jfr. mnt. pipen Sch. Lübb., htsk. piepen, om fugle: pippe.

-pippelse, no. se for-.

pippenfisk, no. *pipənfesk i* best. *-i* (Vens.), i næsen: tör hinde af slim, som piber ved åndedrættet.

pipper, to. *pipər* (Vens., Djursl.), dygtig, vindskibelig, *i pipər kǫl;* bio., tappert, godt; *han klǫr sæ pipərt; de gǫr p-; kwǫn cyr pipert* (Vens.).

pippidød, udrbso. en ed: „pippidø!" så Pe Jensen, Kr. VI. 350. 235.

pirk, no. *perk æn* (vestj., Sundev.); *perk i* best. *-i* (Vens.). — 1) den törre marv i hyldegrene (Hadersl.); stejlen i et horn (Sundev.); *i perk* (Vens.), en, der er mager og tör, et magert kreatur; dårligt korn (vestj.); en gnaven person (vestj.). — 2) knibe, nød, *di hår li perk, lisom Nils Kristjans stuð* (Lindk.); *hål æ perk uð;* iron.: *ja, do hår æn perk!* (vestj.), ɔ: ja, dig kniber det for! „i Skjærk lier di både hunger å pærk", Kr. Ordspr. 520 (Aulum v. Herning). — 3) perk (Lild s.), kryster, et kortspil, jfr. fris. peddik, Outz. Gloss. marv i træ; se pærken; kalve-.

pirke, uo.
perk -ər -ət (Malt, N. Slesv.);
perk -ər -ə (Vens.); —
uðtörre; *hąj perkər flaskən* (Vens.), ɔ: drikker; knibe den sidste kraft ud af noget, knibe, spare; *perk o spår, de ka læŋ wår, mæn sus o dus de gir tom hus* (Lindk.); ligeså: pirke jorden ud (Han h.), piske ud, jfr. perte; *æn ska perkəs ve·* (vestslesv.), ɔ: holde ud med arbejdet; jfr. firke, pinke.

pirkelig, no. *perkələ* (Gjern h.); *perkələ* (vestj.); pirrelig, let til at blive vred.

pirkelpind, no. *pèrkəlpiň æn* (Århus), pirrelig person.

pirken, to. *perkən* (vestj.); *pærkən* (Malt); *perkin* (Agger); *perkən* itk. *perkəňc* (Vens.). — 1) indskrumpet af törhed, mager, tör; *så perkən som æn tąr skul* (D.), om mennesker og kreaturer; *de æ så perkəňc,* knastört; også *perkəns (!) mawər* (Vens.), så mager, som nogen kan blive, se perken, pillekens. — 2) pirrelig, let fornærmet (Vejr.); se pirre.

-pirket, tf. se ud-.

pirkvorn, to. *perkwån* (vestj.), tvær, gnaven.

pirm, to. *perm* (D.), også kan høres *perən* (vestj.), pirrelig, gnaven.

pirme, uo. *perm -ər -ət* (D., Agersk.), have urolig travlt; jfr. firme.

pirmeskid, no. *permskið æn* (Lem), vranten, pirrelig person.

pironsk, to. *piro·nsk i æ huwə* (Hern.), hidsig, ustyrlig.

pirr, to. *per* (vestj., Thy); *pèr* (Søvind); ömtålig, som bliver let vred; se pirke, pirm.

1. pirre, uo.
perə -r -ət perət (D., vestj.);
perə -r perə perə (Vens.);
pèr -ə -ət -ət (Elsted); tf. *pèrət* (Søvind).
— 1) = rgsm.; *han perət te ham, te han fil* (vestj.), skuppede til ham, så han faldt; *haň æ læt o perə øwər æ·ŋ̄* (Agger); *haň æ næmt pèrət òwərè·ň; pèr å·p i ilən* (Søvind); *per et ve æ kårthus! seðər do o perər i æ skån? nåk sijə, mæn et perə ve ət!* (Andst); *han ær et o per ve* (D.), ɔ: så snart man rører ved ham, bliver han vred; „perr op i æ lamp!" så di Sunds drenge, di speld ve æ mohn, Kr. VI. 327. 110; *o per mælgrøð* (Andst), røre i grøden med en pirre; også: *de perər i æ huwə* (Thy), smærter. — 2) drille, hidse, tirre, således udelukkende Vens.; *bön wel perə hwarąjər* (Vens.); *så trèfə e jęj awtən, de piqən ha fåt isęj å perə ham ekwon,* Grb. 127. 18; *han blöw ve· å per få·r* (D.), ɔ: at drille; *per ham ek, haň ær uwn nåk ily·wəl* (Agger); *è peri* (Vens.), en pirren, ɔ: tirren; se purre.

2. pirre, no. *per æn* (Andst., vestj.), en kløftet pind til at røre klumperne i melgrød ud med; jfr. madstik, spejl; Kr. III. 15, madstok og pirre; jfr. hede-; se blår-.

3. pirre, no. *per æn* (Hovlbj. h.). — 1) strid, kiv; „di kam straks i perr om pollitikken", Jæger, Ferien s. 50. — 2) *pèr* (Søvind), et slags kortspil, som spilles af to, *spèl pèr; fèr* (Elsted).

pirrefugl, no. en slags små strandfugle; jfr. pirremænd, Mb. efter Outz.

pirrel, no. *perəl æn perələ* (Låsby); *pèrl æn -ə* (Søvind s.); et smalt lys, tælleprås, lidt tykkere end „væge“ se 1. perle 3.

pirremi, no. *perəmi· æn* (Grenå); *permij·ə æn* (Sams.); en trekantet væggehylde til kopper og lign., forvanskn. af pyramide, jfr. tavolet.

pirremænd, no. *perəmæn̈* el. *pyrəmæn̈* flt. (D.), en strandfugl, rylen.

pirrende, to. *han̈ vår liq æfən̈t let perən̈* (N. Slesv.), ɔ: let beruset.

pirrepind, no. *perəpin̈ æn -pin̈* (D.), stangen, hvormed der røres i ilden, når man törrer malt eller brænder sten; en tve- el. trekløvet gren til at røre i melgrød med, (Andst), se pirre, pirrestik.

perres, no. *perəs æn -ər* (D., vestj., Thy, Agger); itk. (Agersk.); *spiris [i]* (Vens.); *peris* ell. *paris* (Lild s.). — 1) en lille og svag person; *æn perəs te o slo* (D.), en stakkel til at slå græs; *sånt æn peris kan̈ a sndr slå o kôl* (Lild s.); jfr. parris, purris; Peder mogperres. — 2) kælenavn til katten (Ribe, vestj.); *dær wånkər et stijəq te perəs uðən ən fålər træj gåŋ i æ åsk o jæn gåŋ i æ törəkroq* (vestj.); *„misəkat o perəs, o hår do sjæt æ röw ida·w?“ „ja, a hår hør ham skriqə, får han gek i hans graw“* (vestj.), börnerim; også navn i tiltale til andre små dyr, hund, lam (Andst), *kom perəs!* jeg mener, vi skulde skille den halvblinde Karo og den lurvede Pirres ved livet, Sgr. I. 92 ɔ: katten, jfr. XII. 152. 484. — 3) et kortspil; nok = svinepidsker (s. d.) (vestj.).

pirreset, to. *perisə* (vestj.), usel, dårlig; *æn sijər så p- uð.*

pirreskank, no. *perəskåŋk i* (Vens.), drillepind.

pirrestikke, no. *perstek æn* (D., vestj.), = pirre;

dær wår et an̈t en̈ tåw skiðən kwin̈ hjæm,
dæn̈ jæn soð o strepət æn gijəð
dæn̈ åən soð o perət i æn påt melgrøð;
så tåw hun te hin̈ perstek . . . (Lindk.),

börnerim.

pirresvorn, to. *perəswon* (Mors); *de gor så p-*, så uselt, dårligt; *æ ol æ så periswårn* (Agger), små.

pirrevals, no. *perəvals æn* (Malt), en dans; skotsk, jfr. Jyll. I. 373.

pirrevip, no. lillefinger, se finger s. I. 290. 37 a.

pirrevit, bio. *blyw perəvi·t i æ hoi* (vestslesv.), ɔ: fornærmet, vred.

pirrevorn, to. *perwån* (Vens.), som er slem til at drille.

pirreæg, no. (Grenå), æg slået op i panden og stegt; en ret, hvormed der til slutning trakteres ved hyrdernes pinsegilde; *perek* (Askov), nok omtr. = røræg.

pirum, no. i udtr.: *hål pirom ur* (vestslesv.), ɔ: holde pinen ud, se pejt.

pis, no. *pes de* (D., vestj., Agger); best. *pest* (Vens.); *pès de* (Søvind). — 1) = rgsm.; *ka do staw warm wan̈ mæ træj boqstaw?* (Andst), svar: pis, se Nordlander, Småplock 33. 135; se ajle; blod-, katte-, ko-, vej-. — 2) *æn pes* (Vejr.), avlelem hos tyren, jfr. pes.

pisallik, no. *pisa·lək æn -ər* (Skive); *pista·lək æn* (Ribe); lögnehistorie, ævent.; *pisalakər* flt. betyder i Stævns h. (Sæll.); æbleskiver.

pisel, no. *pisəl æn -ər* (Mellemslesv., Ang., Sundev., Bradr., Agersk., Ballum, Emmerlev); itk. (Bedsted); storstuen i bondens hus, svarende til nörrejysk: „stue“ el. „overstue“; deri findes kister med klæder og sengetöj, men ingen kakkelovn; der fandtes i Vlb. to stærke kroge i en af bjælkerne, hvorpå det slagtede svin hængtes op, deraf indbydelsen: *gå in̈ i æ pisəl å se æ sviən!* når naboerne går sammen for at se hverandres „slagt“; *æ pisəl* er skilt fra *æ klöw* (kleven) ved en panelvæg, som tages ned ved bryllupper for at göre stuen större; derfra udtr. fig. *no æ pisəl å klöw gan i jet* (vestslesv.), f. eks. når et knaphul rives ud; se Fb. Fr. H. s. 8. 71, grundtegning, ligeså Begtrup, Om Agerdyrkn. i Jylland I. 162, jfr. Mejborg, Slesv., Bøndergd. 121; fig. *æ vin̈ərər fåra·jər æ pisəl* (Ang., vestslesv.), ɔ: öjnene forråder sindet; mnt. pisel, pesel, se Schill. Lübb., mht. phiesel, mlt. pisalis, fr. poesle, poêle, af lat. pensile, svedebad; stue med ovn til opvarmning, jfr. Schulz, Das höfische Leben z. Zeit der Minnesänger I. 80; bagkleve, minsjæl.

piseldör, no. *pisəldör æn* (Ang.), dören ind til piselen; *de hæŋər som æn Sjörop sawns p-*, ɔ: skævt.

piselrad, no. stuelænge; Mb. hen-

viser til Rask i Tidsskr. for nord. Oldkyndighed II. s. 64.

pis-ender(?) no. „Lund pisender", i en stedremse, se Sgr. XII. 143. 369, Kr. Ordspr. s. 518 (Jærnvedlund v. Ribe).

pisfuld, to. *pesful* (D.); *pesful* (Vens.); overstadig beruset.

pisgrød, no. *pesgrød di* (D.), grød, kogt af store byggryn i kærnemælk; navnet, fordi den driver på urinen.

pisk, no. *pisk æn* = flt. (D.); hak. flt. *-ər* (Sams.); *pesk i* best. *-i*, flt. *pesk* best. *peskən* (Vens.); *pisk æn -ə* (Sundev.); — 1) = rgsm.; fig. *han hår æ pisk i æ ræt hån* (vestj.), ɔ: han forstår at regere, sætte sin villie igennem; han trækker pisken nok en gang, bæsterne står ligefuldt og stamper, Kr. IV. 161, ɔ: han slår hestene med pisken; *få å peski; wèr åjə peski* (Vens.); *æjən pisk o anərəs hæst, di kør gåt* (vestj.); *a mot dåns får æ pisk manə gån* (Askov), ɔ: fik prygl; *sel kun å kyəv piskə* (Elsted), var det gamle jordbrugs manér; *hañ ska ha pisk* (Søvind), ɔ: prygl af en pisk; om en dårlig p- kan siges: *dæñ æ nåk te o jaw æ kat å æ grød mæj* (D.), jfr. kattepisk; *no ær æ pisk öwər æ hoi å' ham* (vestslesv.), ɔ: han er under kommando; Hans Pisk M. Skr. s. 7, folkeetym. af Hans Bitsch; kaldes i mørk tale: „hurren-om-hej", „snörepind", se vogn; ved vielse har brudgom pisk i hånd, Hofb. Nerike s. 199, jfr. Perseus II. 362; gæster jages på plads ved bryllupsbord med p-, Sundbl.[2] 242; magisk p-, man slår med den, siger: „hold fast!", Kr. Æv. III. 302. — 2) en stok med en snor, der samler alle garnenderne af vævens trendegarn og som lægges ned i en fure paa væverstolens bom (Sundev.); en hage, som bærer det femte skaft, når der væves olmerdug (Søvind). — 3) en tynd pilekvist (Sams.); en hårpisk (alm.). — 4) en rus, (alm.); *han håð æn slem pisk* (D., alm.); htsk. peitsche; ordet skal stamme fra slavisk bicz, pisk; se hunde-, hyrde-, kane-, katte-, kjøre-, ride-, siv-, svine-.

piske, uo.
pisk -ər -ət -ət (D., vestj.);
piski -ə -ət -ət (Elsted);
pisk -ə -ət -ət (Søvind);
pesk -ər -ə -ə (Vens.). —
1) = rgsm.; *haj peskə åpå əqən* (Vens.), slår med pisk; *[hañ piskə hiñ te loŋ å löwər spraŋ isy'ñər]*, Gr. Gl. d. M. III. 202; dreng piskes ihjel for tyveri, Kr. Sagn IV. 209. 703; moder pisker barn ihjel, sts. 432. 48; herremand skulde se blod daglig, pisker dreng sts. 145. 532-34; flygtede karle piskes, Kr. Alm. II. 77. 203; bønder, Kr. Alm. II. 107. 261; skifting (s. d.), Kr. Sagn I. 315. 49. 55. 67. 69; skikken at piske folk op fastelavnsmandag (s. d.) synes lidet kendt i Jylland, jfr. Wigstr. II. 316, P. Volksk. I. 86, Urquell I. 130, II. 113 (Ditm.), Mannh. BK. I. 253. — 2) tage den sidste kraft af noget (alm.); *pesk jorən uk* (Vens.); *han æ blöwən slem piskət aw* (D.), udtæret af sygdom. — 3) *pisk aw* (D., vestj), skynde sig bort; *a ku nåk sic, de war ham, peskə å' wæstər åp* (Vens.); *haj peskər åpå*, ɔ: skynder sig; *de peskər åpå' mæ å rèn* (sts.).

piskebånd, no. *piskboəñ et* (Sundev.), = piskesnor.

piskende, to. i udtr. *piskəndəs ful* (Andst), overstadig drukken; *kom peski* (Vens.), komme løbende.

-pisker, no. se aske-, ast-, nælde-, svine-.

piskeri, no. i udtr. som: *o kom i piskərij' mæ* (Plougstr.), i forlegenhed, fortræd.

piskeskaft, no. *piskə-* el. *peskskawt è* best. *-ə* flt. *-skawt* best. *-skawtən* (Vens.); *piskskawt æn -skawt* (D., vestj.) = rgsm.

piskeskralder, no. *piskskralər æn* (D.); *peskəskral æn* (Vens.); den optrævlede hampesnor i enden på piskens smække.

piskesmække, no. *pisksmæk æn* (D., vestj.), = rgsm.

piskesnor, no. *pesksnòr æn* best. *-ən* flt. *-snòrər* (Vens.), = rgsm.; jfr. kols, skrald, slængøl, snor.

piskesnært, no. *pisksnært æn* (Søvind s.), = rgsm.

-pisket, tf. se for-, ud-.

piskevand, no. *piskwañ æn* (vestslesv.), øsende regnvejr.

pislys, no. *peslys æn* = flt. (D., vestj.); *pejslyjs æn* (Agg.); *peslyjs e* best. *-t* (Vens.); en prås, et tyndt lys.

pisløb, no. *peslåv* (D., vestj.), *æ bluwə ræñ peslåv a' ham* (D.).

pisløbe, uo. *peslöv* (Andst), om flydende vare, løbe som pis.

pismyre, no. *pesmyr æn -ər* (D., vestj., Støvr.; Sønderj., Braderup); *pèsmyr æn -ə* (Elsted); *pesmyə æn -myrə* (Sundev.); *pesəmyr æn -myrər* (Fjolde); = myre, formica; vistnok især om de store røde myrer; jfr. skidehejre; slgn. eng. pismire; nrsk migemaur; se P. Volksk. IV. 111.

pismyrehob, no. *pesəmyrhåəb æn* (Fjolde), myretue.

pispotte, no. *pespåt æn -ər* (D., vestj.); *pespåt æn -ər* (Vens.), = rgsm.; en p- til seks pis, Kr. Alm. VI. 214. 493; „æ hær kun jen pott', den pisser æ i om æ nat å koger i om æ daw", Kr. Molboh. 61. 191; „hvad skal jeg da gribe at gøre i, pispotten står der grød i" (Skanderb. egn), spøgende, når man er i forlegenhed med noget; om små ilinger om morgenen med klarende vejr siges: *æ Fanəkər slor djær pespåtər uð* (D.); på grund af en vis lydlighed: *no komə pespåtən!* (Vens.), ɔ: biskoppen, börnevits; se natpotte; en plante, ager snerle, convolvolus arvensis L. (Felsted).

pispråse, no. *pespros æn* (Malt) = pislys.

pisse, uo.
peg -ər -ət -ət (D., vestj., Vejr.);
pejs -ər -t pest (Agger);
pes pesər pest pest (Thy);
pes pesər pest pest (Vens.);
pès -ə -t -t (Søvind, Elsted); —
= rgsm.; *hañ wa færə wej ər o pejs i hans båwsər,* så travlt havde han; *de ær æn stakə warm æn fowr we o pejs i si båwsər; æn ku pejs· ham ikå·l,* siges om den, der er lille og spinkel (Agger); *dę æ dåwən fålk, dær stor iñ o pesər uð, mæn dę æ duələ fålk, dær gor uð o pesər iñ* (vestj.); når den gryde nu går i skår, så kan vi pisse i stumperne, Kr. V. 203; *å, ve do et peg åp te æ mon!* (Andst), el. *å, ve do et peg ve æn glöj stijən, så ska do hør, hu de ka snor!* (vestj.), foragtelig afvisende; *hwa nøtər ət, om ən æjər alværdən, nær ən et ka peg* (vestj.); når man pisser på en sti, får man en lille byld på öjelåget, (Holstebro, vistn. alm.), jfr. vejpis; *tåw teŋ i værdən æ ves, te dæm, dæ drekər, di ska peg* (vestj.); *æ buñ ska peg, om de ær alər så travl* (vestslesv.); „pisse i sin formands træsko", se Thiele Overtro nr. 219, stævnedag; „pisse folk op ad ryggen" (Skanderb. egn), ɔ: smigre dem, rose dem i deres åbne öjne, jfr. *pes åpå luət* (Vens.), være öjentjener; blodet kom pissende ud af riset, Kr. Alm. V. 128 ned.; *de ær ən smal saq o peg iğæ·məl ən halmstro* (vestj.), ordspil; *„de ær ur!" såj hun æ piq, da pesət hun i æ sol* (Agersk.); *bònt slow lès å pest met åpå gult; wet doñc ha ən kron få de, do· pesə mæ·?* afvisning til den som forlanger for höj pris; *å drèk bræwn få kul, de æ som mæ ku pes i sin hus få warəm; stakə pesi jàr o låŋ lèbi* (Vens.), ɔ: standser man en kort tid for at p-, kan man komme til at løbe langt stykke for at nå rejsefæller; når man ønsker under forhandlinger en privat samtale med en tilstedeværende, kan foreslås ham: *„ska vi go uð o pes?* (Askov); *pes øwə kås* (Vens.), hyrdedrenges morskab, så dør en Jøde, Kr. IV. 382. 403; kone så gerrig, hun kunde ikke forstå, at folk havde stunder til at sidde ned og p-, Kr. Sagn II. 296. 202; *„så gik han uð ijæ·n, så pest han öwə fæmtən aqəren, de løəv te sæjstən wañmələr"*, Kr. Börner. 408. 22, vrövleremse; „Pis-mølle", stedsnavn Kr. Sagn III. 324. 22 (Jølby s., Mors), jfr. vandfaldet pisse-vache, Rhonefloden; den gl. bonde p-r i øllebrødspotte for skorsten, Kr. Alm. III. 66. 225, bjærgmand i bondes ølpotte, Kr. Sagn I. 448. 17; doktoren („piskijker", N. Volksk. V. 29), slutter sig til sygdom af den syges urin, Kr. Alm. V. 80. 216; jfr. den frugtsommelige mand, Dania I. 283, II. 68; den dumme kone i æv., sidder i træet og siger: „vandet minder mig!", Eftersl. s. 57, Gr. Registr. nr. 105; da pige p-r, hendes første beskæftigelse, opstår sø, Sgr. IX. 147, jfr. Eftersl. 64. 31, Kr. Æv. III. 71, se måle II. 658. 16 a; okse p-r, så bål slukkes, Arnas. II. 471; da djævelen p-r mod sol, opstår Mývatn. Arnas. II. 2, jfr. Folkl. IV. 475, sø opstår af p-nde hest (Irl.); ej maa p-s mod måne, Schindl. 166; urin i flaske er livsmærke for fraværende, Gr. Registr. nr. 25 b; jægeren tor sig i egen urin, se vaske; p-r man i rindende vand får nøkke magt over en, Amins. VI. 105, Cav. Wär. I. VIII.; p-r man, hvor „gast" står, uden at have

spyttet, bliver man syg, Cav. Wär. I. 469, eller hvor alfer samles, Nyland IV. 128; urin råd mod trolddom, Folkl. VI. 378, Perseus II. 114; når vogn tynges af trold, p-r man under den, så ses trolden, Kr. Sagn I. 280; el. over vognaksel, Kr. Sagn V. 571. 12, jfr. Wigstr. II. 125; på ror mod draug, Furø s. 21; pirrer man om aftenen i lysetanen, p-r man i seng, Kr. IX. 51. 554, el. i det hele, om man leger med lys, se II. 482. 3 b; jfr. sv. vise, hos Noreen og Meyer, Sv. Författare s. 208; p-r man over venstre hånds lillefinger, får man lykke i kortspil, J. K. 355. 58; ud af åben dör får man modsot, Thiele Overtro nr. 499; frugts. kvinde må ej p- på kirkegård, hendes barn vil ej ligge tör (s. d.), se J. K. 368. 35, Kr. IV. 346. 2, Thiele nr. 369; barns fader ej, mens dets navlestreng brændes, af samme grund, Rääf I. 117; man må ej p- i varme emmer, for ej at få sten, J. K. 355. 54, Kr. IX. 66. 725; börn får derved mavesygdom, Kr. IV. 349. 27.; ej under hyld, så bliver man hudløs, Kr. Sagn. IV. 625. 21, VII. 218. 62; pige, som ej er mø, tvinges til at lade vandet, se pige 3; således kendes heks, når man lægger hende salt i nakke, Mélus. IV. 257; urin lægemiddel: barn drikker moders af höjre sko mod onde öjne, Kr. VI. 364. 100, Sagn IV. 616. 24, J. K. 366. 19, jfr. Urquell IV. 211. 188; moder lader vand i hals på epileptiker, Kr. Sagn IV. 614. 05; eget, siet gennem skjorte, drikkes mod modsot, Kr. Sagn IV. 599. 75; mod hugormebid, Kr. Sagn IV. 595. 32; mod smitsot, J. K. 355. 57; mod trøske Amins. IV. 98; mod svindsot, Urquell IV. 279 (Holsten); af vrad so mod drankersyge, Kr. VI. 367. 130; urin sammenrørt med aske i sko, Dania III. 41; drikkes mod „dødningekneb“, Amins. IV. 101; kage af mel, bl. med febersygs urin, gives hund, J. Saml. IV. 151. 99, Kr. Sagn IV. 597. 52; kage af jord, æddike, urin af dreng el. ukrænket mø på dörtærskel smöres på pande af person, som har hovedpine, J. Saml. IV. 152. 102; klud, vædet med egen urin, lægges på rosen, Thiele O. nr. 487; med urin vaskes „ævebidt“ sted Sgr. III. 48; sundt mskes urin drikkes som lægemiddel, Mélus. III. 278; ægtemandens, Amer. Folkl. VII. 139 (Rio Grande); jfr. P. Volksk. VI. 141 flg.; urin i höjre træsko sammenrørt med ekskrementer indgives dyr i fandens navn, Kr. VI. 368. 140; blodblandet urin indgives sygt dyr, Nyland IV. 74; urinfyldt gulerod hængt i skorsten, se gulsot, J. Saml. IV. 156. 118, jfr. Amins. IV. 88; urinfyldt æg lægges i myrebo, helbreder feber, når det svinder, Kr. IV. 395. 528, jfr. Amins. IV. 87; når 9 dråber af barns urin hænges uproppet over dör, svinder barns sygdom, Wigstr. II. 276; p-s gennem naglehul, der må atter lukkes, i bro helbredes den, som ej kan ligge tör, J. K. 355. 56; jfr. P. Volksk. III. 68. 31; gennem hul i kværnöje, Amins. IV. 101, Nyland IV. 138; i hul, hvorover græstörv lægges, så det gror sammen, mod feber, Kr. IV. 395. 531; jfr. Wigstr. II. 138, Amins. IV. 87; stikke nål i vedkom.s urin, se gemægt; jfr. Modin, Sign. s. 8: söm slås i til lægedom; sættes urin af heks over ild, kommer hun, J. Saml. IV. 139. 66, jfr. Mélus IV. 320. 21; kan urin ej over ild koge over, er vedkommende forhekset el. fej, Kr. IV. 398. 561, J. K. 355. 53; J. Saml. IV. 154. 112, jfr. Mélus. VI. 34; dækkes kulsort hönes æg af urin, avles deri usynlighedssten, J. Saml. IV. 164. 154; hænges jord, som kvinde har ladet vand på i muldvarpebælg under tagdryp, bliver hun syg, Kr. VI. 361. 77; almindeligt, se Strackerj. II. 115. 415; jfr. htsk., mnt. pissen; fr. pisser; se 1. meje, mige, lødgryde, næt; dribble-, glint-, over-, pladder-, strente-.

pissel, no. *pisəl æn* (Mds h.), en person lav og spinkel af vækst; itk. (Elst.).

pisselig, to. *pisələ* (Løgstør), = pisten.

pissepude, no. pude under småbörn, var stoppet med afbrygget, törret humle, Kr. Alm. III. 96. 335 el. hakkelse (Elst.).

-pisser, no. se stakit-.

pissetrængt, to. *pestrœň* (D., vestj.); *pèstrèň* (Søvind); *pejstræŋin* (Agger); *pestræňc* el. *-træŋt* (Vens.); = rgsm.; også fig.: *han wå no pestrœň får o fo ən færə* (Vejen).

pissetöj, no. = pisseværk; til trolddom: holde om p- i fandens navn, Kr. IX. 75. 793, jfr. Kr. Alm. IV. 137. 31.

pissetønde, no. *pestøj æn* best. *-ən* (Vens.), urintønde i det nyere landbrug.

pisseværk, no. *æ pejswærk* (Agger), könsdelene.

pist, no. *pist i* (Vens.), en bleg og mager person.

pistallik, no. se pisallik.

pistelvæg, no. *pisəlweq* el. *pistəlweq æn* best. *-ən* (Vens.); *pistəlweq æn* (Han h.); væg opført på loftet mellem stueloftet og det forhen åbne frammers; væg fra bjælke til mønning, som skiller *lòhukst* fra *rålənshukst* (Vens.).

pisten, to. *pistən* (Vens.), nok også *pistən* (Thy, Mors); bleg, mager; som ser sygelig ud; *do sijər så pistən uwð, hår do wæt syq? sånt æn pistən bleqfijs!* (Agg.); „pistervorn“ Brøchn. Saml., spinkel, forknyt, jfr. norsk pisten, klynkende, modløs; pista, klynke.

pister, no. *pistər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); en svag, dårlig person.

pisteri, no. *pistərij* *de* (D.), lögn, sludder; tale, som intet duer.

pistol, no. *pistǫ·l æn -ər* (D., alm.), best. *pistǫ·lən* (Vens.). — 1) et skydevåben, = rgsm.; *„så lat a mi pistǫl mæ læwər å lånər, pøls å pañkaqər å skøð æ frø, te æ fijər røq å ən“*, Kr. Börner. 436. 90, af en vrövleremse; *è pistǫ·lskò* (Vens.). — 2) en brændevinsflaske; *ka do laj mæ dæñ p-?* (Lb.), ɔ: fylde min flaske; jfr. puffert, lommepuffert i rgsm.; se fransk pistole.

pistolsalve, no. der udleveres ungv. hydrargyri.

piston, no. *pistå·ŋ æn* (Agger), på gevær, se pilletap; fr. piston.

pisvakker, no. en lille, bleg, spærlemmet dreng, J. Saml. VIII. 273 (østj.), se spidsvakker.

pisvæge, no. *peswǫq i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.), spædelys, prås.

pis-ål, no. åleart, som går op i ærteagre, se Kr. Alm. I. 42. n., jfr. P. Volksk. V. 127. 32 „pisål“ er ålekvabbe.

pitermær, no. *pitərmær æn* (Vens.), skældsord; gnierkvind.

pitervorn, to. *pitərwòrən* (Lild) gnieragtig.

pitre, uo.

pitər -ər -əð -əð (Lild s.);

pitər -ər -ə -ə (Vens.);

pitər -ər -ət (vestj., vestslesv.); —

skrabe sammen; pine, gnie sammen; *djèr riqdom hår di pitərəð saməl* (Lild s.); *pitər æ jowr uð* (vestj.), udpiske jorden; hun har *pitərət hårt får ət* (vestslesv.), slidt hårdt, jfr. perte.

pjadder, no. *pjaðər de* (D., vestj., Agger, Lild s.); *pjajə de* (Søvind s.); sludder, vrövl, tåbelig tale, börnesnak; se pjit.

pjadderkok, no. i talem.: *a hiə guwə nåk, do hiə pjaðərkåk*, Sgr. II. 127. 662, (Fredericia egn), sluddrehoved, afvisende svar, når der spörges: hvad hedder du (s. d.), se hedde 1.

pjaddre, uo.

pjaðər pjaðrər pjaðrət (D.), ft. tf. *-əð* (Lild);

pjajə -rə -rət (Søvind s.). —

1) våse, vrövle (N. Jyll.). — 2) *æ ban pjarər* (vestslesv.), skranter, smågræder, også Agersk.

pjag, no. *pjåq æn pjåq* el. *-ər* (D.); *pjåq æn pjaqər* (Lb., Lem), flt. *pjåqər* (Andst); *pjåq æn -ər* (Mors); *pjaq æn pjaq* (Agersk.); flig af et törklæde, klædningsstykke; *skåwt-, kåwl-pjåq* (D.); *æ pjaqər*, fligene på Fanøpigernes „klude“, se pandestykke; *æn lilə pjaq jowr* (D.), en kile, strimmel af marken, der f. eks. skærer sig ind i en fremmed lod; se kjole-, skjorte-.

pjage, uo. *pjåq -ər pjaqt pjaqt* (Lem), flagre, som løse ender af et törklæde.

pjagsid, to. *pjåqsij* (vestj.), f. eks. om et skørt: hængende ned ved den ene side.

pjaje, no. se pjadder.

pjajs, no. se pjæs.

pjak, no. *pjak* el. *pjak æn* (D.), en, som jævnlig skranter; *do æ da åsə æn pjak!*

pjakke, uo. *pjak -ər -ət* (vestslesv.), skrante.

pjakkeri, no. *pjakəri·j de* (D.), skranteri.

pjakket, to. *pjakə* (D., N. Slesv.), skrantende, småsyg; udslidt, træt.

pjakröv, no. *pjakröw æn* (vestslesv.), en skrantning.

pjaller, no. *pjalər de* (Mors, Thy, Sall.), = pjadder, jfr. hjaller, svaller.

pjallerhöne, no. *pjalərhøn æn* (Agger), en person, som vrövler, kvinde.

pjallerröv, no. *pjalərröw æn* (Han h.), sladdertaske, våsehoved.

pjalre, uo. *pjalər -ər -əð* (Thy), ft. tf. *pjalərt* (Agger); føre sladder, våse, jfr. pjaddre, bjælre.

pjalt, no. *pjalt æn pjaltər* (D., vestj.,

Vejr.); *pjålt æn pjåltər* (Lild s.); *pjålc i* best. *-i* flt. *pjålc* (Vens); *pjalt i pjalt* (Sams.); *pjålt æn* = flt. (Søvind); *polt et polt* (Agersk., Bradr.); *pålt [et] pålt* (Ang., Hag. s. 114); *pult æn pult* (Ballum); = rgsm.; *wi mo hòl saməl əpo pjåltərn* (Lild s.); *„di to maj i naki å drywər ham uo, kwòn å di kwòn pjålc, di ha, baq ètər“*, Grb. 65. 10; *klèən gor i jænə pjålc; haj æ så ròwən, de dè jæn pjålc slor dæ na·n; han wil splet mæ æ i pjålc* (Vens.), udtr. om stærk forbittrelse; *a ska nåk ha i æ pjaltər o dæj* (vestj.), ɔ: have dig i nakken; *han far omkre·ŋ som nåwə tar pjalt* (vestj.), er rask i sine bevægelser, stundesløs; *gaməl hus ka ən støt, gaməl polt ka ən nøt* (N. Slesv.); *i Hålt, dær æ di stålt, mæn ska di betal dær ğaəl, så hær di kon pålt* (Mellemslesv.); Holt, en by i Medelby sogn, Kok under pålt; jfr. pøger, regler, 1. klummer; *de æ nåk bæst, vi slor wå pjaltər saməl, så ka vi sijə, hwæm dær hår fljæst* (vestj.), ɔ: forener os, slutter os sammen; Hans afføres i ævent. kongedragt, iføres pjalter, Kr. Æv. s. 44; pigen skal sige: „påldt æpo påldt, klud æpo klud!“ Kr. Æv. III. 227, se klud, II. 192. 29 a; hænges som votivgaver på træ, Kr. Sagn IV. 576 flg., Dania I. 1 flg., jfr. Folkl. III. 380; hvor heks i hareham er skudt, ligger en bunke pjalter, Kr. Sagn VII. 76. 54; mos .53. — 2) skældso.: *æn pjalt -ə* (Søvind); *æn pjalt dræŋ* (vestj.); *æn pjålt kaptè·jn* (Lild s.); et par gamle krikker spændt for en pjalt vogn, Kr. V. 374; *de æ sònt i betə pjålc* (Vens), om barn der ej trives; *ə (!) pjålc klèj* (sts.), en klædepjalt; jfr. Aasen paltre hak., Rietz pallt; mnt. palte, Sch. Lübb.; stude-, russe-.

pjalte, uo. *pjålc -ər -ə* (Vens.), *å p- jej*, rive en i pjalter.

pjaltegarn, no. *pjålcgòn* best. *-t* (Vens.), garn af opkartede pjalter.

pjaltekræmmer, no. *pjaltkræmər æn -ər* (D., vestj.); *pjålckræmər i* best. *-kræmən* flt. *-er* (Vens.); *pjåltkrèmə æn* (Søvind). — 1) en person, som handler med pjalter, giver konen i huset nåle, bånd, små spejle og lignende for klude; hans råb: P. Volksk. III. 111; rim om Ons Volksl. I. 53. — 2) skældsord til en, som er pjaltet el. fattig.

pjaltemand, no. *pjaltmaň æn* (Vrads, Brusk h.); *påltmaň æn* (Sundeved); = pjaltekræmmer.

pjaltenellike, no. en blomst, trevlekrone, se Sgr. V. 74. 569, XII. 158. 628 (Malt).

pjalteri, no. *pjaltəri·j de* (D.), dårligt gods; fej opførsel.

pjalteskuffe, no. *påltskof æn -ər* (Vestslesv.), kaldes den ene bordskuffe, hvori gemmes vanter og alle slags klude.

pjaltet, to. *pjaltə* (D., vestj.); *pjåltərə* (Lild s.); *pjålcən* (Vens.); *pjaltən* (Randers); *pjaldə* (Sams.); *poltə* (Bradr.); = rgsm.; *huň ka do væ så glaj, do æ eňda så pjaltə?* (Tåning); *hon æ så mø gròw pjålcən* (Vens.).

pjaltetæppe, no. *pjalttep æn -ər* (D.), kludetæppe.

pjaltetöj, no. *pjålctòw* best. *-tòwə* (Vens.), töj lavet af pjaltegarn.

pjange, no. *pjaŋ æn* (Holmsl. kl.), om småfisk; *kon æn lilə p-*.

pjank, no. *pjaŋk æn de* (D., Malt); *è pjaŋk* (Vens.); *pjåŋk æn* (Mors, Thy). — 1) *de pjank* (D.), tåbelig tale; også opspædte, dårlige drikkevarer. — 2) *æn pjaŋk* (D.), et sygeligt menneske, ligeså Mors, Thy, Vens.; Gjern h., Sundev.: en fjantet person; jfr. Rietz, piank, svagt brændevin.

pjanke, uo.
pjaŋk -ər -ət (D., vestj.);
pjåŋk -ər -əð (Mors);
pjaŋk -ər -ə (Sundev.). —
1) skabe sig fjantet (D., vestj., Sønderj.); især om kvinder. — 2) skrante, være sygelig (Mors).

pjanken, to. *pjaŋkən* (Thy), sygelig af udseende.

pjant, to. *pjaňt* (Sundev., Agersk.), flov, forkommen, usel; *han æ så pjaňt* (Agersk.), sövndrukken, utilpas; som efter gilde, se hjamsk.

pjarre, uo. se pjadre.

pjask, no. *pjask æn* (Agger), pjask; *de ga æn p- i æ waň, da æ huň fal dæri·j.*

pjaske, uo.
pjask -ər ət (D., vestj., Søvind);
pjask -ər -əð (Agger);
pjæsk -ər ə (Vens.); —
= rgsm.; *pjask ij ət* el. *om ij ət* (D.); *bön gor o pjæskər å blywə wu* (Vens.); jfr. Rietz pjaska.

pjasken, no. *pjaskin æn* (Agger), = rgsm.; *è pjaski* (Vens.).

pjaskende, tf. *pjaskəndəs owəj* (Søvind); *så pjaskəndəs wuð* (Agger), pjaskvåd; *i suə pjaski* (Vens.), et svært pjaskende ɔ: et vådt, skiddent arbejde.

pjaskeri, no. *pjaskərij· de* (D.), vådt og skiddent arbejde.

pjasket, to. *pjaskə* (D.); *pjaskə* el. *pjaskən* (Vens.); pjaskvåd; *så pjaskən som æn druənt muks* (Vens.); *pjaskə væjlə* (Lem), vådt vejr.

pjaskregn, no. *pjaskræjn æn* (Andst), = plaskregn.

pjaskvåd, to. *pjaskuwəð* (D.); *pjaskowəj* (Søvind); *pjaskwuð* (Agger); = rgsm.

-pjast, tf. se for-.

pjat, no. *pjat de, æn* (D., Søvind., vestslesv.), best. *-ə* (Vens.). — 1) = rgsm.; vås, vrövl. — 2) personen, som pjatter; *dę ær æn pjat i ham, hiñ* (D.).

pjat-i-lort, no. *pjatilǫ·rt æn* (D.), pjattende person.

pjatte, uo.

pjat -ər -ət (D., vestj., Agger);

pjat pjatər pjatə (Vens.). —

1) gå uordentlig; træde i snavs og pytter (Vens.). — 2) våse, vrövle (D., vestj.); *do pjatər mæ, lisom di Gåəsle gæjslənər*, Sgr. II. 127. 6b4 (Fredericiaegn). — 3) *han pjatər hans sågər hæn* (vestj.), sætter dem overstyr, uden at få noget for dem (vestj.).

pjattegås, no. *pjatgǫs æn* (D.), et pjattet kvindemenneske.

pjattehoved, no. *pjathòwər et* (Elsted), pjattende person.

pjattekræmmer, no. *pjatkræmər æn* (vestj.), pjattet person.

pjattemager, no. *pjatmaqə æn -rə* (Søvind), pjattet person.

pjatter, no. *pjatər i* (Vens.), en person, som våser.

pjatte-rædde, no. *pjatrę̀ə* vistn. flt. best. *-n* (Vens.), sludderbøtte.

pjatteröv, no. *pjatröw æn* (D.), pjattet person.

pjatteskid, no. *pjatskið æn* (D.), pjattet person.

pjatteskrædder, no. *pjatskrèər i* (Vens.), pjattet person.

pjattestage, no. *pjatståq æn -staqər* (D.), en pjattet person.

pjattet, to. *pjatə* (D., vestj.). — 1) som pjatter; *æ bån blywər så p-, æn æ nåk söwnə* (vestj.), urimeligt. — 2) overmåde våd, *pjatə* (Bradr.); sjældent i den alm. betydning.

pjattevorn, *pjatwon* (vestj.), *han kam så p- fræ ət*, f. eks. fra en aftale, overenskomst, ɔ: det blev forvrövlet.

pjav, no. *pjaw æn* (D.), lyd, men vistnok mest klagende; *æn ga æn pjaw*; jfr. pjæbe.

pjave, uo.

pjaw -ər -ət (D.);

pjaw -ər -ət (Agersk.). —

1) græde, klynke; *hwa pjawər do får?* (D.), se pjæbe. — 2) betydn. „pjatte" ligger tilgrund for sammensætningen pjavehoved og to. pjavet.

pjavehoved, no. *pjawhòwə å* (S. Sams.), en pjattet person.

pjavet, to. *pjawə* (N. Sams.), om en fjantet, pjattende person.

pjavle, uo. *pjawl -ər -ət* (Ringkb.), klynke; *di bytəs te o p-*, skiftes til at græde.

pjavs, no. *pjaws æn* (D.), klynkende person; *de æ så möj æn sølə p-*.

pjeje, no. *pjèj æn -ər* (Lild s.), tjavse, hårtot; *dær ær ən p- dær ær fòr lång; hans hor sejər i pjèjər, hañ sir uwð som kat hað suwəð ham.*

pjes, no. se pjæs.

pjese, uo. . . . udenadslæsning, hvilken disciplene dog, når de så deres snit, forandrede til indenadslæsning, hvilket med et konstord kaldtes at „pjese", Wink. Horn, Grundtvigs Liv og Gjerning s. 41 (Jyll.), samme ord som pjæse?

pjessi, no. se pjit.

pjidder, no. se pjit.

pjii, udrbso. se ptöj.

pjit, no. *å, pjit* el. *pjet, pjat; å, pjiðər, pjaðər!* (D., vestj.); *å, pjesi, pjasi!* (Sall.), ɔ: slidder, sladder.

pjiå, udrbso. se ptöj.

pjok, no. *pjåk de è* (Vens.). — 1) sludder; *de æ nå pjåk, han pjåkər å· sæ* (Løgst.). — 2) *et pjåk* (Søvind s.), tossehoved; den kalkunske kok siger til hönen: „dit slemme pjåk, pjåk, pjåk!", Kr. VI. 296. 362; *de wa sǫn ə pjǫq i muj* (Vens.), vrövlagtig; jfr. Rietz, pjåk, dum person.

pjokke, uo.

pjåk (Løgst.);

pjåk pjåkər pjåkə (Vens.). —

1) gå og være tilsølet (Løgst.), gå dårligt (Hell. h.). — 2) sludre, vrøvle (Vens.).

pjovsket, to. se pjusket.

pjusket, to. *pjuskə* (D., N. Slesv., Vens.); *pjowskə* (Agger). — 1) uordentlig i klæder el. person (D., N. Slesv.). — 2) skiden og gennemblødt, jfr. pjasket, se for-.

pjæb, no. *pjœw è* best. *-ə* (Vens.), usel, svag person; også to. *è betə pjœw òwəskeq*, ɔ: et meget tyndt o-.

pjæbe. uo.
pjœv -ər -ət (D., vestj., Malt, Andst, Elbo h.);
pjœf [pjœvər] pjœvt pjœft (Vejr);
pjœw -ər -əð -əð (Lild); —
græde, klynke, om börn; *bårən* (barnet) *gå sœ te å pjœw, å wòr kat ğik òså å pjœwəð* (Lild s.); jfr. flæbe, flopgræde, pjave, skræbe, snyle.

pjæbehoved, no. *pjœvhuwə* (Malt), en person, som altid klynker.

pjæben, to. *pjœvən* (Andst. h.), klynkende, grædenem.

pjæbeskid, no. *pjœvskið œn* (Malt), = pjævehoved.

pjæbevorn, to. *pjœvwòn* (vestj.), *pjœwwòrən* (Lild s.), = pjæven.

pjæbber, no. *pjœvər œn* (D., vestj.), *bjebər è* (Vens.). — 1) vås, vrövl; også *lœ pjœvərən go* (Århv.), ɔ: lade munden løbe. — 2) *et pjœvər* (Århv.), en vrövlende person.

pjæbbre, uo.
pjœvər -ər -ət (D., vestj., Lisbj. Terp);
bjebər -ər -ə (Vens.); —
føre megen og uforstandig tale; *pjœvər o* (vestj.); *å bjebər boə òm dit å dat* (Vens.); jfr. knæbbre, plæbbre, se pjærre.

pjæbbrehals, no. *pjœfəhals œn* (Sundev.), en, der fører megen og dårlig tale.

pjæp, no. *pjœp œn* (Lem), fugles pip.

pjæppe, uo. *pjœp -ər -ət* (Lem), pippe, om kyllinger.

pjærre, uo. *pjœrə -r -ət* (Agersk.), smågræde; *œ ban pjœrər;* se pjæbe, pjaddre.

1. pjæs, no. *pjœs œn* (Søvind s.), endetarm af slagtet dyr.

2. pjæs, no. — 1) *pjœs de* (Thy, Mds. h.); *pjòs* (Vens.); *pjajs de* (Vejr.); *pjèjs de* (Mors); *pjås de* (Holmsl.); *pijəs de* (Sall.); fråde på mælk, øl el. andet; støv (Vens.); fig. usel, dum snak (Hmr.); „a tøkkes no helles de æ no sølle pjås“, Yuelb. 6. — 2) *pjœs œn* (Andst.); *pjès i* (Vens.; vestj., Hern., Vejr., Lild s.); *pjès œn* (Tåning); *pjœs* el. *pjès* (Agger); en opblæst, dum person, *œn sœrə pjœs* (Andst); *œn weqtiq, stuərseňəð pjœs hår haň òltir wœt; œn betə pjœs knèjt, dœr œr eŋən majt i* (Lild s.); en forknyt dreng (Vejr.); spinkel person (Vens.), jfr. knilder-.

pjæse, uo. *de pijəsər* (Sall.), det sætter skum; jfr. pjese; *de pjåser* (Holmsl. kl.); *pjås* (Lem), skumme, sludre; han sad og pjåsede og snakkede, Kr. Alm. VI. 76. 161; jfr. jåse.

pjæseröv, no. *pjåsröw œn* (Lem), sludrebøtte.

pjæsevorn, to. *pjœswòrn* (Vejr), forknyt, bange.

pjæve, uo. afledn. og sammensætn. se pjæbe.

pjævl, no. *pjœwl et* (Vor h.), en sygelig, klynkende person, se præste-.

pjævlet, to. *pjœwlə* (Vor h.), sygelig, skrantende.

pjævs, no. *pjœws i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *pjöws œn* (Ribe, N. Slesv.). — 1) tot af uld el. hår, lok el. lign. (Vens.), jfr. pjeje. — 2) *œn pjöws* el. *œn usəl p-* (Ribe, N. Slesv.), en stakkel, dårlig af helbred og kræfter. — 3) *pjöws* (Ribeegn), vistnok penis, se pys.

pjæver, no. afledn. og sammensætn. se pjæbber.

pjønk, no. *pjøŋk i* (Vens.), skrøbeligt, forfrossent mske., skrælling, se kjønk.

pjövs, no. se pjævs.

pjåg, no. smstn. se pjag.

pjålt, no. afledn. og smstn. se pjalt.

pjånke, uo. se pjanke.

pjås, no. se pjæs.

plabbermund, no. *plavərmoň œn* (D.), en person, som ikke kan tie; jfr. plappre, plævre.

pladas, no. *pladå·s* el. *pladå·sə œn* (D.), spildt klat af noget blødt, plet; jfr. bladas, plas.

pladder, no. *plaðər de* (D., vestj., Andst.); *plaər de* (Vens.); *plajə de* best. *-rət* (Silkeb., Søvind s.); *plarər de* (Agersk.), — 1) mudder, dynd (vistn., alm.); *så owəj som plajə* (Søvind). — 2) sladder, meningsløs tale; *han brøj sœ it om plajə* (Silkeb.); jfr. sv. pladder; katte-.

pladderfuld, to. *plaðərful* (Malt, Agger); også *blaðərful* (D.); *plaər-* el. *blaərful* (Vens.); *plajəful* (Søvind); *plarəful* (Sundev.); fuld til randen, om et fad f. eks.; stærkt beruset, se al-.

pladdergås, no. *plaðərgos æn* (D.), en person, som sladrer ud med alt.

pladderisk, to. „o de bløu Palli Matihsen plarrisk", Jæger, Ferien s. 49, sluddervorn, beruset vel sagtens med bibetydning af trættekær, se Gillsjov s. 55.

pladder-i-valseværk, no. *plariwa·lswærk* best. *-ə* (Vens.), meningsløs tale.

pladderpes, no. *plaðərpijəs æn* (Andst.), en sladderhank.

pladderpisse, uo. *plaðərpes -ər -ət* (vestj.), lade vandet voldsomt og med larm.

pladderregn, no. *plaðərræjn æn* (vestj.), skylregn.

pladderregne, uo.
plaðərræjn -ər -ət (vestj.);
plaərrèn -rænər -rènt -rènt (Vens.); plaskregne.

pladdervande, no. *plaðərwañ æn* (Mds. h.), plaskregn.

pladdervorn, to. *plaərworn* (Vens.), sølet, om en vej f. eks.

pladdervåd, to. *plajəowəj* (Søvind s.), ɔ: *så owəj som plajə*, dyndvåd.

pladdre, uo.
plaðər -ər -ət (D., vestj., Lild s.);
nf. nt. ft. *plar* tf. *plar* (Vens.);
plarə, plarə eller *plarərə, plarət* eller *plarərət* (Elsted). —
1) plaske i vand; tumle med vand; *sto eñc dèr å plar i woñc, no ma do eñc se å plar* el. *blar i fat* (Vens.); *hañ bløw syq o å stå å plaðər hiələ tijən i de kòl wòñ* (Lild s.); ogsa: *æ fað æ så ful te de plaðərər øwər* (Agger). — 2) om vandets plaskende og rislende lyd; *de rænt te de plaðərəð; wi kañ hør de plaðərər i dæñ reñ* (Lild s.). — 3) *plaðər å·p* (vestj.), øse meget og tynd mad op. — 4) våse, vrövle, føre uforståelig tale; *æ bån bøgøñər no o plaðər å·p* (vestj.; *de wå gråw som di plaðərət om ət* (Andst.); *hañ ka eŋən teŋ tij, hañ ska ha alteŋ plaðərt uwð* (Agger); jfr. mnt. pladeren, Sch. Lübb. vrövle; se bladder, bladre.

pladdren, no. *de ær i suə plaəri* (Vens.), om en skylregn.

plade, no. *plåð æn -ər* (D., vestj., Thy); *plò æn* best. *plåən* flt. *plåər* (Vens.); *plòi æn plòjə* (Søvind s.); *plar æn -ər* (Agersk., Bradr.); *plaə æn plarə* (Sundev.); = rgsm.; på ploven det under muldfjælen liggende jærn (Agersk., Bradr.); *slå plååər* (Agger, vistn. alm.), göre kæltringestreger; jfr. mnt. plate Sch. Lübb., htsk. platte, mlt. platta, munkenes ragede isse, af gr. platys, vid, bred; se plat; blik-, bord-, fel-, jærn-, kakkelovns-, kobber-, marmor-, messing-, muld-, mur-, næse-, pille-, plov-, skarn-, smöre-, sten-.

pladejærn, no. *plååjan* (D., vestj.); *plååjar* (Han h.), = rgsm.

pladekage, no. *plååkåq æn -kaqər* (Malt), flade bygmels brød, som bages på plader i ovnen.

pladekjærte, no. en lysestage med plade, som er lav på piben og som man bruger enten til at gå med i hånden eller hænge på væggen; (Ribe), Mb.

pladesöm, no. *plååsøm æn* = flt. (D.), söm med store, flade hoveder.

plads, no. *plas æn -ər* (D., vestj., Agger); itk. (Vodder s., Rurup, Bradr.); best. *plasən*, flt. *-ər* (Vens.); *plas* el. *plòs æn* (Søvind). — 1) = rgsm.; tyendepl-; *ha, gi, fo plas; tæj æ plas åp* (D.), en skal til den plads, en skal til, Kr. IV. 250.359, ɔ: skæbnen lader sig ikke afvende, se Fb. Bondel. 348; i Søvind siges: *dær æ få lèt plas, pò føst plas; hañ søqə plas*, men hvor pladsens form, farve, anvendelse nævnes: *èn grön plòs fårve husət; èn roñ plòs; èn bleqplòs; — hon wil ha plas som stòwpiq; de war eñc recti åpå sin plas dèr; do ku jan u·søq dæ ən an plas!* ɔ: gå af vejen; „*dær æ plas te no miər!*" kan siges, når noget falder på gulvet (Vens.); *dær æ nok ən plas lisə goi, som ve jær* (vestslesv.); ved gilder er bønderfolk nöjeregnende med pladsen, jfr. Sundbl.[2] 241. — 2) gårdsplads (Emmerlev). — 3) *kom te plas* (Vlb.), komme til skade, komme galt afsted; se Aasen, plass; htsk. platz, fr. place, lat. platea, gade; brude-, bygge-, fri-, gårds-, handels-, holde-, hus-, hæders-, kuske-, lade-, lege-, lægge-, malke-, markeds-, råds-, senge-, sidde-, skoggre-, stald-, stand-, stöje-, stå-, sætte-, tømmer-, vende-.

plaer, no. afledn. og smsæt. se pladder.

plaf, no. *plaf æn* (D., vestj.); itk. (Vens.), = rgsm.; lyden af et skud.

plaffe, uo.
plaf plafər plafə (Vens.);
plaf -ər -ət (D., vestj.);
= rgsm.; *di lævər omkreŋ o plafər* (vest.), om uøvede skytter.

plaffer, no. *plafər i* (Vens.), en person, der går og plaffer.

plag, no. *plaq æn plaq* (D.); *plaq i* best. *-i* flt. *plaq* (Vens., vestj); *plaq* itk. (Søvind); *plak et plaək* (Bradr.). — 1) en ung hest, over år gammel; *ørəŋs plaq* (Mors), *følplaq i* (Vens.), de første år, til op imod to år; *tåw os plaq* (Mors), *i to ås* (Vens.), til 3 år; *trèjəsplaq* (Mors), *i treås* (Vens.), til fire; *„I hò dær e dæjli kåbel plaq“*, Grb. 163. 16, om ulvene, jfr. Nyrop Navn. Magt s. 126; *hyk tè møl, mæ to føl, hyk təbaq mæ tòw plaq* (Søvind); plag (tryppi), som gör penge, Arnas. II. 493; jfr. dægge-, føl-, følge-, heste-, horse-, mar-; klåd. — 2) en trælejle til drikkevarer, som medtages i marken (Vens.).

1. **plage**, no. *plaw æn -ər* (D., Søvind); *plaw -ər* (vestj.); *plaw æn plawər* (Vens.); = rgsm.; jfr. Aasen, plaaga, isl. plaga; htsk. mnt. plage, henføres til lat. plaga; gr. plege, slag; lande-.

2. **plage**, uo.
plaw -ər -ət (D.); *plaw* (vestj.);
plaw plawər plawə plawə (Vens.);
plaw plawə plawt plawt (Søvind). —
= rgsm.; *plaw jæn* el. *plaw o˙ får o fo ət* (D.); *de wel a eñc plaw mæ siəl mæ; è plawi*, en plagen (Vens.).

plageborg, no. *plawbårə æn* (Andst.), en person, som plager og hænger på.

-plager, no. se helmisse-.

plajer, no. se pladder.

plakat, no. *plakå˙t æn -ər* (D., vestj.); *plakòt æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); = rgsm.; også i alm. en opslået trykt el. skriftlig bekendtgørelse; *dær wår æn stuwər plakå˙t o æ dar* (D.); *trøk plakå˙tər* (Ribe), lyve; jfr. htsk. placat, plt. plakât, fr. placard, opklistret bekendtgörelse.

plakatfuld, to. *plakå˙tful* (D.); *plakat-* el. *plakòtful* (Vens.); stærkt beruset.

plambæk, no. *plambæk [i]* (Vens.), person, der fører uordentligt levned, vist et familienavn.

plammer, no. *plamər è* (Vens.), drikkevarer, som er stærkt opspædte med vand; se planner.

plammeret, to. *plamərə* (Holmsl.), også: *dæñ æk æ bl-*, ɔ: blakket, når man holder det for lyset; halvrådden, jfr. blammeret.

plammer-i-sut, no. *plamərisu˙t* (Vens.), slampamper; tynde, dårlige drikkevarer.

plammerværk, no. *plamərwærk de* (Vens.), = plammer.

plamp, no. *plamp de* (Agger), dårligt, opspædt søbemad, drikkevarer, se plamper.

plampe, uo.
plamp -ər -ə (Vens.);
plamp -ər -ət (vestj.);
plampər [ər -əð] (Thy). —
1) trans. ryste (?), skumpe med en fyldt spand f. eks., så vandet løber over (vestj.). — 2) *de plampər òwər* (Vens., Han h., Agger), løber over, om et fuldt kar o. lign.; *de plampər i mawi* (Vens.), det skvulper, når man har drukket for meget. — 3) *å plampər i˙ sæ* (Thy), fylde sig med megen drikke; se plamre.

plamper, no. *plampər è* (Vens.), = plammer.

plamperværk, no. *plampərwærk è* (Vens.), = plammerværk.

plamre, uo. *plamər i˙ sæ* (Vens.), fylde sig med megen drikke; se plampre.

plamsk, to. se plumsk.

plan, no. *plån æn -ər* (D., vestj.). — 1) flad mark; *hær bəgyñər mi p-* el. *awərplån* (D.), et större fladt markstykke. — 2) = rgsm., plan; *han hår sådmanə plånər får* (D.); *„hon wa komən i dön å ha hòt hilə hans plòn“*, Grb. 75. 18; *I æ nåk wej ər o leq plånər åp* (Agger), jfr. htsk. plan; lat. planus, flad.

planet, no. *plane˙t æn* (D.); i udtr.: *haj fæk jæn liq i plane˙tən* (Vens.); *han fæk jæn liq i æ plane˙t* (D., Agger); *han ga ham jæn po plane˙tən* (Skanderb.), ɔ: lige i ansigtet; udtr. findes også på svensk, se Rietz, planet.

planing, no. *plònəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.), flad plet; *haj hòr i stu plònəŋ uwn i hwòt, de æ nåk i reŋwòrm; dæ wa stuə plònəŋər, de dæ aldriq wa kun skabt.*

1. **planke**, no. *plaŋk æn* (D., Ballum, vestslesv.); *plaŋk et -ə* (Sundev., Ang., Bradr.); et mål for flydende varer, = $^{1}/_{2}$ krus = 1 pægl; „potte“-mål kaldes

planke i tatersprog, se Kr. Alm. V. 247. 639; jfr. pindkrus; mnt. planke, Schill. Lübb.

2. planke, no. *plåŋk æn* best. *-ən* flt. *plåŋkər* (Vens.); *plaŋk æn -ə* (Søvind); *plaŋk æn -ər* (D., vestj.); *plaŋk æn -ər* (Bradr., Agger); = rgsm.; i en beget pl- et barn,' Arnas. II. 321; se mog-; jfr. Aasen, planke hak., fr. planche, mlt. planca, det samme; fyrre-.

3. planke, uo. *plåŋk -ər -ə* (Vens.); *„så lèt goskwòns sèn e kamər plåŋk ęj i slåtə mè trej janbǫjən dǫr får„*, Grb. 115. 151, så lod gåsekonens sön et kammer opføre af planker inde i slottet, med tre jærnbundne döre for.

plankeværk, no. *plaŋkværk æn* (D., vestj.); *plåŋkwærk è* best. *-ə* (Vens.), = rgsm.; når der spörges om middagsmaden, kan spøgende svares: *vi ska ha åpstuqət plaŋkværk o firtomsöm te* (Gjørd. s.), se onden.

planner, no. *plańər de* (D., vestj.). — 1) om drikke- og spisevarer, der er stærkt opspædt med vand (D.), se plammer. — 2) en ret: sur mælk omrørt med sirup og revet brød, el. surt øl og mælk blandet til drik (Vind s.), jfr. kjørrundtenom.

planneret, to. *plańərə* (D.), plumret, om vand el. andre drikkevarer; om halvrådne æg; *æ væjr æ p-*, regnfuldt.

planner-i-gås (?) no. *plańərigǫ's de* (Viborg egn), skal betyde: dynd.

planre, uo. *plańər -ər ət* (D.). — 1) omrøre uordentlig, bringe i forstyrrelse ved rysten, omhælden, omrøren, om mælk el. lign.: *do mo et plańər æ mjælk i æ fåð.* — 2) spæde mad og drikkevarer stærkt op med vand. — 3) *plańər i' sæ*, skylle meget af mange slags i sig.

plantage, no. *plańta'si æn -ə* (Søvind), = rgsm.

1. plante, uo. *plańt -ər -ət* (Varde), = planre 1.

2. plante, no. *plańt æn* = flt. (D., vestj.); *plǫńc* el. *plåńc æn* best. *-ən* flt. *plǫńc* (Vens.); *plåənt æn* (N. Sams.); *plańt æn* = flt. (Søvind); grönkålsplanter (Vens., Ang.); om andre planter siges: *blomstər, grèjs, øwtər* o. lign. (Vens., alm.), jfr. „fugl", „dyr", Gav. Wär. II. 62; „saints" Trad. pop. IV. 235 = billeder; *sæt plańt* (D.), er altid at plante grönkål; når man henter kålplanter i byen, må de ej føres i hus, inden de plantes, thi så gror de ikke (Vens.); jfr. htsk. pflanze, mnt. planten uo. Sch. Lübb., lat. planta; hvidkåls-, kål-.

3. plante, uo.
plańt -ər -ət (D., vestj.);
plåńt -ər -əð (Lild);
plańt -ər -ət (N. Slesv.);
plåənt (N. Sams.);
plåńc -ər -ə -ə (Vens.);
plańt -ə -ət (Søvind);
plant -ə -ət (Elsted); = rgsm.;

plantebed, no. *plåəntbèj* [itk.] (N. Sams.). — 1) den åbne plads midt i Nordby, hvor tidligere hvert medlem af laget havde et bed til grönkål; når der om foråret skulde sås korn, mødte samtidig hver interessent med et fjæl el. to el. en pæl for at hegne pladsen; efter forudgået bekendtgørelse skulde planterne alle optages samme dag; 1865 hegnedes pladsen ved stakit og stenpæle (efter provst Jacobsens mskr.); nu er pladsen en slags torveplads med byklokken og den store flagmast (1884); jfr. Fb. Bondel. s. 207; slige plantebede fandtes flere steder, Blendstrup (Hell. h.), Fårup (Vindum s.), Addit (S. Vissing s.), se Kr. Alm. I. 9. 23. 24, I.² 27, Sagn III. 428. 02. — 2) *plańtbej æn* (D.), et bed, der er såt kålfrø i.

plappre, uo. *plapər -ər* (D., vestj., Agger), = rgsm.; *plapər o ræms å'p* (D.); *hań gor o plapərər al de uwð, hań weð* (Agger); *plavər å'p* (Lem); jfr. htsk. plappern; se plæbbre.

plaser, no. *plasę'r æn* (Andst.); *plasi'jər æn* (D., Vens.); fornöjelse, morskab; fr. plaisir.

plaserlig, to. *plasę'rlə* (Andst.), morsom, fornöjelig, alm.; „de ska wæ søen en plasiele jen", Blich. Bindst.; „de æ sku wes å plasiirle nok, Kåren!" Andr. Bars.

plas, no. *plåəs æn* (Elsted s.), stor plet, f. eks. på gulvet, af flydende snavs; se pladas, plæs.

plask, no. *plask è* best. *-ə* (Vens.; D., vestj.), flt. *plask* (Agger); *et plask* = flt. (Søvind); *plas it -ər* (Bradr.), = rgsm.; *è plask wǫj* (Vens.); *it stor plas vań* (Bradr.); også: *de ga æn plask i æ wań* (vestj.); jfr. htsk. platz, klask; se flask; vand-.

plaske, uo.
plask -ə -ət (Søvind);
plask -ər -ə (Vens.);
plaəsk -ər -ət (Agersk.);
plaski plaskə -ət (Elsted); —
= rgsm.; *leq å plask i wòn̈c* (Vens.).

plaskfuld, to. *plasful* (Agersk.), fuld til at løbe over.

plaskregn, no. *plaskræn æn* (Søvind s.); *plaskræjn æn* (D., vestj.); *plaskræən æn* (Sundev.); *plåsræjn æn* (Lindk.); *plaəsræn et* (Agersk.); = rgsm.

plaskregne, uo.
plaskrèn -rænər -rènt -rènt (Vens.);
plaskræjn -ræjnər -ræjn̈ -ræjn̈ (D.); —
= rgsm.

plaskvand, no. *plaskwan̈ æn* (Lindk.); *plaəsvan̈ et* (Agersk.); = plaskregn.

plaskvåd, to. *plaskuwəð* (D.), gennemvåd, drivende våd.

plasning, no. *plasni i* (Sams.); *plasnəŋ æn* (Randers); mørkning, jfr. Blich. Nov. III. 640; tjasning.

plasregn, no. se plaskregn.

plaster, no. *plastər æn* (D., vestj.); *plåstər è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *plåstə et -rə* (Søvind); = rgsm.; *gushån̈s-* el. *gushålsplastər; hæft-, trækplastər* (D.) og ganske sikkert mange andre; *æn fagy'lt pl-* (vestj.), ɔ: en lort; jfr. mnt. plåster Sch. Lübb., lat. emplastrum; hæfte-, kaneldråbe-, mirakel-, navnløst-, spanskflue-, træk-.

plaster nr. 4, no. der udleveres enten empl. citrinum el. empl. diachylon (Peters.).

plastre, uo.
plastər -ər -t (Agger);
plåstər uböjel. (Vens.); —
= rgsm.; bruge plaster, smöre; *æ gor o plastərər po mi bijən* (Agger); *de æ da gròw, som do plastər åpå* (Vens.).

plasyre, uo. i udtr. som: *di hår plasy'rət ət wal mæ moq* (Hovlbj. h.), ɔ: givet det et godt lag; fremmedord, men hvilket?

1. -plat, no. mellem-.

2. plat, no. i udtr.: „plat el. krone“ (s. d.), jfr. Korrespbl. IV. 29; Ndl. Volksk. VII. 177. 2; Amer. Folkl. III. 161; Rivista I. 230 „caput aut navis“, 388. 635. 11. 874, II. 407, Andree, Parall. II. 104 (Vilde).

3. plat, to. *plat* (D., Vens., Ang., Bradr., Fjolde). — 1) flad, om marken, fade osv. (Bradr., Fjolde). — 2) om kreaturer: *æn rår, plat ku* (D.), ɔ: med korte ben og bred ryg. — 3) om sproget: *plat dansk* (Mellemslesv.), om almuens mål; *han snakər gråw plat* (D.); *haj æ så plat i hans snak* (Vens.); *han kam så plat mæ ət* (Sønderj.), ɔ: altfor ligefrem, klodset; *de sæjər a plat uwð* (Agger), rent ud; han var ligeså plat, som en af vi andre, Kr. VIII. 282. 483, ɔ: han talte almuesmål. — 4) om personer: listig, snedig (Ang.). — 5) bio. *dę æ plat umuliq* (D.), fuldstændig, helt, jfr. htsk. platt; se plade.

platfodet, to. *platfætə* el. *platfòə* (Vens.); *platfuðə* (Agger); *platfæðərət* (Bj. h.); *platforə* (Sundev.); = rgsm.; jfr. fuldfodet.

plathovedet, to. *plathuwə* (Lb.), skaldet, jfr. battet.

platlæder, no. *platlæjər de* (D.), en slags svært læder, der er glattet med et særeget redskab, til sadelmagerbrug.

1. platte, uo. *plat -ər -ət* (vestj.). — 1) falde, så det giver lyd; *læ nåt plat* (vestj.); *de platət nijə* (Gjern); *tæj dæ i ajt do ska et plat mæ ət* (sts.), ɔ: falde med det; også Vrads herred og Mors; jfr. blatte, plask. — 2) udlægge græstörv på sandene i Ringkb. fjord til landvinding. — 3) *go o plat* (Holmsl.), tage af drikkevarer på en uordentlig måde, så en slat og så en anden; *dær blywər et fløð, nær ən sørən ska go o plat te stæn̈iqhèjəð;* jfr. plante.

2. platte, no. *plat æn -ər* (D., vestj.); *plaət æn platər* (Agersk.). — 1) flade, uregelmæssige græstørv, jfr. vælte; *graw platər mæ æ hjölə* (D.), hugge bunden så nær, at leen tager småstykker af grönsværen af: *ən hoqər æn plat aw* (D.); tørv af grönjord, der bruges til møntørv, en på hver side, en ovenpå (Agersk.), jfr. ryglingssadder. — 2) *æn plat* er den indlagte flade på en fyldingsdör (Lindk.). — 3) *æn plat* (Holmsl.), en lille smule, måske et lavt, fladt fad; *vi målkər et uðən træj smo platər,* ɔ: tre små fade fulde; jfr. ntsk. platte, en flad skål; se mellemplat.

platting, no. *platəŋ de* (Agger), tyk, grov sejldug, hvormed årer i rostedet beklædes, og andet træværk, der går slid på.

platvand, no. i udtr.: *de stor i platwañ* (Stadil), siges ved engvanding, når vandet pletvis står i plasker uden at løbe af; jfr. tuesvand.

plavre, uo. se plappre.

1. pleje, uo.
plæj -ər -ət plæjət (D., vestj., Bradr.);
ple plear pleəð (Lild s.);
plèj ə -ət plèjət (Elsted);
plej -ə -ə plejət (Søvind s.). —
1) drage omsorg for, passe; *plèj -ər -ə plejə* (Vens.), vist i den betydning låneord i jysk (D., vestj.; sj., Fjolde). — 2) være vant til; *de hastər eñc mir en de pler!* svar, når man opfordres til at ile; *de pler haj eñc å jər, de pleə wi å jər* (Vens.); *æn lawnəŋ, di pler å kal Brèsæŋ* (Lild s.); ofte i forbindelse med van (s. d.); „*Plæjər æ dø, mən hans bror æ löwəñ*, Sgr. XII. 78. 189 (Mors), afvisende til den, der siger: *de plæjər a*, jfr. Peder II. 797. 40 a. — 3) *å plæj te·* (Sundev.), være håndlanger, også Ang., jfr. mnt. plegen Sch. Lübb.

2. pleje, no. *plæj æn* (D., vestj., alm.), best. *plèjən* (Vens.); = rgsm.

plejebarn, no. *plæjbån æn -bön* (D.); *plèjəbön è* (Vens.); = rgsm.

plejedatter, no. *plæjdætər æn -ər* (D., vest.); *plèjədætər æn* (Vens.); = rgsm.

plejefader, no. *plæjfår* (D., vestj.; *plèjəfòr i* (Vens.); = rgsm.; *plèjəmur, -fårèlər* (Vens.).

-plejer, no. se til-.

plejesmand, no. *plæjəsmañ æn* (vestslesv.); *plæjəsmañ æn* (Sundev., Ang.), håndlanger; også kan *plismañ* høres, jfr. plisse; måske også *plæjəlsmañ* (Sundev.).

plejesön, no. *plæjsön æn -sönər* (D., vestj.); *plèjəsæn i* (Vens.); = rgsm.

plejl, no. *plæjl æn plæjl* (D., vestj., Agersk.); *plèjl i* best. *plèjl* flt. *-ər* (Vens.); *plèjəl æn plèjl* (Søvind s.); *plæjl æn plæjl* (Sundev.). — 1) = rgsm. redskab til at banke korn ud af akset med (alm.), består af håndvol og slagvol, forbundne med en hilde eller kappe, et mellembånd, se tærske, øreslag; skal hænges på plads aften, Kr. Sagn VI. 146. 410; i ævent. er kæmpens eller troldens pl- gjort af træstammer eller bjælker, se Kr. Æv. 32, Gr. Æv. II. 55, Sgr. X. 24 ned, Grb. s. 77, J. K. Æv. I. 122; jfr. Curtin Myths s. 336, se tærske; svend med plejl kommer, hvor sligt redskab er ukendt, Ndl. Volksk. II. 234, se kat II. 108. 53 a; pl- sættes igang ved trolddom, Kr. Sagn VI. 370. 68; „at kysse plejlen“ er en behændighedskunst, Kr. Börner. s. 592. 98, (vist alm.), beskr. se plejlpig; ligeså: „at krybe gennem et plejlstöj“ sts. nr. 99. — 2) *plèjl i* (Vens.), tværdriver; grov, kluntet person, f. eks. *i mòqplèjl*, se sludder-; jfr. mnt. vlegel, Sch. Lübb.; lat. flagellum, pisk; se jærn-.

plejlbånd, no. *plæjlsbòj* el. *-båj è* best. *-båñc* el. *-bòñc* (Vens.); *plèjlboñ æn* (Lild s.); båndet, som forbinder håndvol og slagvol på plejlen, gjort af en hjemmegarvet hestehud el. vædermige, se mellembånd; *plèjlboñ wa fæjst əpo piqən mæ æn slæŋòl å əpo slawəl mæ æn plèjlòl, dæ ğik iğèməl di tow hwòlər* (Lild s.).

plejlhilde, no. *plæjlshel æn* (vestj., Malt, D.); *plèjlshæl æn* (Søvind); et svært, sammenbundet læderstykke, der ved piggen er fastgjort til håndvollen og ved en øl fastgjort til slagvollen; på tværs af denne øl føres gennem to huller i slagvollen endvidere springølen, for yderligere at hindre slagvollen i at flyve af; „*de ka et wår dl daw!*“ *så han æ mañ, da slåw han hans plæjlshel istø·kər iñən dåwərti* (Malt h.).

plejlhåndvol, no. *plæjlhañəl æn* (vestj.); *pæjlshañəl* (D.); *plèjlhajəl æn* (Lild s.); *plæjlhåjəl è* best. *-t* (Vens.); *plæjshañəl æn* (Agersk.); plejlskaft, se håndvol.

plejlkappe, no. *plèjlkap æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); læderstykket på slagvollen, som forener plejlens to dele; jfr. mnt. vlegelkoppe Sch. Lübb.

plejlknap, no. *plæjlknap i* best. *-i* flt. *-knap* (Vens.), = plejlpig.

plejlpig, no. *plæjlspiq æn* (Mors; vestj.); *plæjlpiq i* best. *-i* flt. *-piq* (Vens.); piggen, der er dreven ind i „håndvollen“ og som fæster „hilden“ til den; *de ær æn konst å køs plèjəlpiqən; di sku sæt æñ o hajələn epo low å sæt dæm we sij o ən, å nær di så swaŋ mæ slawələn, skul di res dæm òp fò hwær sweŋ å fo moñ te å køs piqən å så blyw sòt niər ijè·n, eñən slawələn kam te òəm* (Lild s.).

plejlskind, no. *plæjlskej è* best. *-skeñc* (Vens.), = plejlhilde.

plejlslagvol, no. *plæjlslawəl æn -slawlər* (D., vestjyll.); *plæjslawəl æn* (Agersk.); den del af plejlen, som slår kornet ud.

plejlvarme, no. den varme, der fås ved at bruge plejlen; *plèjəlwarm æ dæn̄ bæjst slaw warm dær æ te·* (Lild s.); *do træŋə te i plèjlwarəm* (Vens.), siges til den forfrosne.

plejlvise, no. *plæjlvis æn* (D., vestj., vistn. alm.); *plæjlwijs æn* best. *-wisən* flt. *-wisər* (Vens., Agger); *plèjəlsvisən* best. (Søvind s.); første gang drengen kommer i loen og skal tærske, må han først lære plejlvisen: *wet do lèr å søŋ plèjlwisən?* (Vens.); karlen lægger ham plejlen om halsen og klemmer til, når drengen så skriger, kan han visen; jfr. Kr. Börner. 166. 34; „lovisen“ (Sydfyn), Sgr. II. 139. 702, X. 62. 197 (lokatten) 160. 438; jfr. „loge-katten“, Runa VIII. 34 ned., Säve, Åkerns S. s. 44 anm. 4., Birlinger Volksth. aus Schwaben II. 429. 2 (das pflegelpfeifen).

plejlværk, no. *plæjlwærk è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.), = plejl; *„haj mat ha e stø plæjlwèrk“*, Grb. 77. 34.

plejløl, no. *plèjələl æn* (Elsted); *plæjsøl æn* (Agersk.); en rem, som føres gennem hilden og derfra om slagvollen, tit af åleskind, se plejlbånd.

-plejning, no. se for-.

plejster, no. *plæjstər æn -ər* (Valsb.), håndlanger, jfr. bærester, syster, vågster.

plekket, to. *plekə* (Sundev.), gennemvåd; *han̄ æ vòə som æn plekə muəs* (Sundev.).

plekse, uo. „ulven kom og vilde plekse føllene“, Kr. Alm. I. 91. 343, sønderrive?

plekvåd, to. *plekvòə* (Sundeved), gennemvåd.

plet, no. *plæt æn plætər* (D., vestj.); *plèt æn -ə* (Søvind); *plèt i* best. *-i* flt. *ər* (Vens., Sams.); *plæt it plæət* (Bradr.); *plæk æn -ər* (Fjolde, de flæk plt.). — 1) sted, plads; *haj war åpå plèti* (Vens.); *han wår o æ plæt* (D.); *„di bø òlə te· å wiq å plæti“*, Grb. 31. 58; når der spørges: hvorfra er du? kan svares afvisende: *frå è betə plèt imèl heməl å jor!* (Vens.); *haj hò còbt i betə pèt jor* (sts.); *it law plæt* (Bradr.) jfr. tal; plet i stedsnavne se U. Bl. I. 338; *it plæt van̄* (Bradr.), en plask vand, „tage på pletten“, tagfatleg, Kr. Börner. 518; se brand-, græs-, hade-. — 2) et sted på klæder el. andet, forskellig i farve, som fejl (alm.); fig. *dær ær eŋər får ve dæn̄ plæt, æn ka tuwə aw* (vestj.); *dæn̄, dær vel to plætər aw, skal ha ræjn feŋər* (sts.); *de war i plèt åpå ham* (Vens.); se dø-, fedt-, kaffe-, lögn-, olie-, rust-, skam-, skjönheds-, storm-. — 3) centrum i skydeskiven; *haj traf liq i plèti* (Vens. alm.); jfr. Aasen, plita huk., græsplet; se blat.

pletfri, to. *plætfrij* (D.); *plètfri* (Søvind); = rgsm.

pletskud, no. *plætskåð æn* (D.), = rgsm., skud som træffer centrum.

plette, uo.
plæt -ər -ət -ət (D., vestj.);
plèt -ə -ət (Søvind); = rgsm.

plettet, to. *plætərə* (D., vestj.); *plètərə* (Vens.); plettet; se blod-, grå-, rød-.

plettetal, no. *i plètətal* (Vens.) = pletvis; *„æ kunt munt?“ — „Ja, i plètətal.*

pletsæbe, no. *plètsev de* (Søvind), = rgsm.

pletvis, bio. *plætvis* (D., vestj.); *plètwics* (Vens.); her og der; *de ær o fiñ plætvis* (D.).

1. pligt, no. *plejt* (Holmsl. kl.); *plæjt* (Agger); *plæjt æn* (Fanø). — 1) fjæl, der ligger i bunden af båden for slid (Holmsl. kl., Agger), jfr. Aasen plitt, tilliefjæl. — 2) agterste rum på fiskerbåden, lukket, til at sove i (Fanø), jfr. ntsk. plicht, se Sch. Lübb.: det bagerste rum modsat ducht, det forreste; holl. plecht

2. pligt, no. *pliqt æn -ər* (D.); *pleqt æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *plèqt æn -ə* (Søvind), = rgsm.; *gyjər si p-* (D.); *de æ bådə ræt å pleqt* (Vens.); jfr. mntsk. plicht Sch. Lübb.

pligtarbejde, no. *de æ sønt ə pleqtarbec får ham* (Vens.), arbejde, som göres af pligt.

pligtig, to. *pleqtə* (D.); *plèqti* (Søvind), = rgsm.; se offer-, skole-, sogne-.

plint, no. i udtr.: *slå plin̄t* (Sundev.), slå smut ɔ: kaste flade stene henover vandet, således at de gentagne gange berører vandet og springer op; jfr. kutterilose, plæde 2.

plisarbejde, no. *plisarbəð de* (D.), se plisse uo., jfr. plysarbejde.

plisdag, no. *plisdaw æn* (Andst.), en arbejdsdag til håndlanger-arbejde f. eks.

plisdreng, no. *plisdræŋ æn* (D.), ærindedreng.

plisgavn, no. *plisgawn de* (Holstebro, Lem, Rkb.); svært, skident arbejde (Holstebro); lettere arbejde ved alle småting i en gård; jfr. pløse.

pliskarl, no. *pliskål æn* (vestj.), = plisknægt.

pliskjole, no. *pliskåwl æn* (D.), en kjole, som bruges ved byrend.

pliskiæder, no. *pliskkæjər* flt. (D., Andst.), ɔ: *klæər te å plis i* el. *mæ* (Agersk., Bradr.); klæder, ringere end stadsklæder, bedre end arbejdsklæder for at kunne gå i byen.

plisknægt, no. *plisknæjt æn* (Malt); *plisknæjt* (Lem, Rkb.); en person, der jages med, som gør alle småting i gården.

plisse, uo. *plis -ər -ət* (D., vestj., Agersk.); göre jage- ell. jaskearbejde; ikke just svært arbejde, idetmindste ikke D., Sønderj., men arbejde, som der skal løbes, rejses meget ved; jfr. *ta tè plæsəs* (Tolstrup s. Vor h.), tage til hverdagsbrug; *plèjs -ər -t* (Vens.), arbejde med iver og anstrengelse; jfr. plydse.

plisseri, no. *plisərij de* (D.), = plisarbejde.

plodder, no. se pludder.

plomme, no. *plom æn -ər* (D., vestj., Mors, Thy, Agersk., Bradr., Ang.); *plom æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *blom (!) æn -ər* (Sams.); *blòm* (Århr.), *blom æn -ər* (Agger). — 1) blomme (s. d.), jfr. æble; *så fijəð som æn plom* (Malt); smækfed; i en stedremse *„Kjærsgård plommer“* el. *„blommer“*, se Kr. Ordspr. s. 503, Sgr. XII. 143. 368 (Strandby s., Gisl. h.); mare i blommeham, P. Volksk. II. 180; jfr. htsk. pflaume, stammer fra lat. prunus; sveske-. — 2) *æ plom* el. flt. *æ plomər*, flommen (s. d.), i et svin.

plommetræ, no. *blomtrę æn* (Agger); *plomtrę æn* (Thy, Mors); *plomtrèj è -ər* (Vens.); *plomtræ æn -ər* (Vejr., vestj.); itk. (Agersk.); = rgsm.; prunus domestica L.; *plomtrèjə æ fulc å blåstər* (Vens.).

plonre, uo. *ploñər* (N. Slesv.), = planre.

plorrer, no. se pludder.

plorriset, to. *plorisə* (Mors); om klæder, som slår folder, fordi de er for store.

plosken, to. se plusket.

plottesmål, no. vanheld, J. Saml. VIII. 273 (Als).

plov, no. *plòw i* best. *-i* flt. *plòw* (Vens., Sams.); *plòw æn plòw* (Lild s., Thy); *plòw æn plòw* (Vejr., vestj., D.); flt. *plòwə* (Søvind); *plåw æn plåw* (Sønderj.); = rgsm.; *dryw mæ i plòw* (Vens.); *gǫ ætə plòwən, følə plòwən, køjər ən plòw* (Søvind); *di ka sawt fo nåwət, dær gryðən rør, mæn de ær et såðən mæ dæm, dæ plåwən kør* (D.); *de ær æn reŋ mañ, dæ briñər hans plòw, få de te han awlər let æn ǫr* (vestj.); *hans plòw dæj gǫr rèjti* (Vens.), ɔ: han tjener godt; *æ hañəl de æ sin plåw å harə* (Vlb.), handelen er hans pl- og harve, ɔ: hans lyst, det han helst sysler med; *æ plåw æ få ǧærə* (D.), *stur* (Vens.), ɔ: tager for stor en fure; *„æ pl- æ få karə* (D.), *betə* (Vens.), ɔ: tager for smal en fure; „æ plåw ska vær sådden, te en ka bode gjær en å karre en“, Kr. IV. 373. 296, så man kan stille den både til at tage en bred og en smal fure; *stel plòwi te å go dyjbər* el. *grǫjər* (Vens.); *han æ te plåws* (N. Slesv.), ɔ: ude at plöje; den gammeldags hjulplov findes afbildet C. C. Larsen, Dsk. Landbrugshist. s. 83 flg. 37. 49, beskrevet hos C. Dalgas, Ribe Amt (Kbhvn. 1830) s. 112 flg.; *æn mañ skul ha fijr å sèqs øq spæñ fò plow, hèləs ku di armə piləkər ejt røk ən; kåm di åmsijər te æñ o aqər å plòwən rèj uwn* (oven) *uwð o jowər, så fil òl sèqs krekər uwn əpo hwòrajər, så hòt hað di røt* (Lild s.), jfr. Kr. VIII. 116. 224, Almuel. I. 56. 196, 63. 216, S. Kjær, Stavnsb. s. 144; Djurklou, Unnarbo s. 6, „en enkel ärjekrok“; Søegd 47, Cav. Wär. II. 104 flg.; plovens enkelte dele, Korrespbl. III. 79; se plovkusk, treklov; *hąj hòr ə eñc bər en de fjar øq få plòwi* (Torsl. s., Vens.), ɔ: strengt; „når ploven i Marts for rask vil gå, den vil i April for ofte stå“, (vestj.); det er lykkeligt, når man første gang om foråret ser en plov, at se den *drywəñ*, ɔ: i gang, jfr. Kr. IV. 387. 448, IX. 54. 584 flg. Sgr. XI. 93. 165, J. K. 223. 253; slgn, Urdsbr. 1881 1 h. s. 13, Strackerj. I. 35. 30, Weinh. Volksk. IV. 85, Folkl. Record. II. 85, se føl, harve, stork, vibe; ploven siger: „vælling og sild“, Kr. K. T. 207. 31; dag efter Mikkelsdag kogtes pølser og plov

gjordes færdig, Kr. Anh. 100. 240; bonden lagde, inden han begyndte at plöje, plovøkse og plovkæp overkors foran hestene og kørte så ploven tre gange derover for at få lykke, Kr. IX. 72. 762; Alm. I. 45. 145-48; jfr. J. K. 405. 1335; en lignende skik, se Wigstr. II. 280, Liebr. Gervas. 227. 97; Kuhn W. S. II. 153. 427; P. Volksk. III. 89; Pf. G. E. 95; jfr. Folkl. Journ. V. 192; med 1. Novb. tages plov ind og vinter begynder, Rochh. D. Gl. I. 310; den forreste ende af ploven, når man lader den stå, må aldrig vende nord el. øst, men skal altid vende syd el. vest, Sgr. VIII. 183. 774 (Fyn); jfr. Wigstr. II. 270; vendes hammel mod øst, kan mare ej ride den, Kr. Sagn II. 251. 106; står ploven ude juleaften, splittes den el. kan Jerusalems skomager hvile sig på den, se Kr. VI. 233. 319, Alm. IV. 105. 3-6, Sagn II. 268. 84. 88, i så fald gror kun ukrudt efter den, J. K. 144 øv.; el. også får konen ret til at råde i huset (D.), se Kr. IV. 373. 301, Sgr. VII. 71. 416 (alm.), jfr. Kuhn W. S. II. 114. 348; kæmpens datter tager bonden og hans plov i sit forklæde, se kjæmpe II. 149. 44 a, Suhms Saml. I. 1. 89, Kr. Sagn III. 3. 3. 4, jfr. Hofb. s. 41, (Afzel. II. 219), Nordlander Sagor s. 53, Amins. VI. 112, Djurklou, Nerike 63, Rääf I. 38, Runa II. 3 anm.; IV. 40. 67, V. 97. 9, VI. 34. 8, Knoop Pm. 69. 135; en stærk bonde tager ploven i den ene hånd og peger med den, se Kr. IV. 296. 404, Kr. Alm. II. 159. 370. 387. 395. 402. 404. 413. 415. 422, Sagn I. 274. 28, Sgr. IX. 6, XI. 78. 128, jfr. Kuhn W. S. I. 231. 265; ved heksekunster kan ploven bringes til at standse, J. K. 265. 17; pl- går ved trolddom, Kr. Sagn VI. 24. 360. 25-28, VII. 156. 27, om der ej er rön i den; den istandsættes af vætter, Kr. Sagn I. 328. 86; Nisser slås med pl-, Kr. Sagn II. 56. 62 flg.; grise trækker den, Kr. Sagn VII. 156. 26; pl- drages omkring nyårsdags aften af karle og piger med optog og sang, se Plough Monday, 1ste mandag efter Kongedag, Dyer Br. Customs s. 37, Hazlitt, Antiquit. I. 281, Folkl. VIII. 184, Mannh. Baumk. I. 561, Weinh. Ritus s. 27, Volksk. III. 370, jfr. plove, plovgang; om ploven lyder gåden: *hwa æ dè, dæ ğèə fræ· bə̀j å vèňə hwònən tè· bə̀j?* (Søvind s.); *hons æ de, dæ drywər i markən å wę̀jə hwònən hjæm?* (Vens.), jfr. Gr. Gl. d. M. I. 233; Sgr. II. 130. 685, VI. 46. 413, IX. 135. 417, Kr. Anholt 125. 341, slgn Simrock Räthselb. s. 56 ned., Wegener nr. 456, (Urquell IV. 222. 11, Pomm. Volksk. III. 130 øv) el. hvad er det, som æder grönt og skider sort, herfra og til Hamborg port? Sgr. VI. 63. 591, IX. 174. 537, jfr. N. Vadsbo nr. 51. — 2) en plovs land, et mål for skatteansættelse, angives Aagaard, Törninglen 79. 69 = 8 el. $12^1/_2$ el. 20 td. hartkorn, altså meget forskelligt i forhold til den nyere skatteansættelse; jfr. otting; se Sch. Lübb. III. 350. 35, se også plôchschat, jfr. plovskat. — 3) en hövl til at skære en fure i kanten af fjæller med (vestj.); jfr. Aasen plog, isl. plogr hak., htsk. pflug, mnt. plôch, Sch. Lübb.; se böm, langjærn, muldplade, skjær, sule, ås; vogn; bag-, bræk-, for-, grund-, hjul-, hyppe-, jærn-, kartoffel-, muld-, pile-, stål-, sving-, trille-.

plovarbejde, no. *pløarbec è* best. *ə* (Vens.), = rgsm.

plovbalk, no. *plåwbalk æn* (Agersk., Angel.), = balk, en plet el. stribe, som er forsömt ved plöjningen.

plovbed, no. *plåwbijəð æn* (D., vestj., Thy); *plòwbijəj et* (Vor h.); arbejdstiden for hestene for ploven mellem to hviletider.

plovbojle, no. *plòwbòjəl æn* (Lild.); det gilde, som husfolk gör, når de har fået flere gårdfolk til at plöje for dem.

plovböjle, no. *plåwböwl æn* (Andst.); böjlen, hvori hamlen fæstes.

plovböm, no. *plåwsbæm æn* (Hvejsel); *plåwsböm æn* (Agersk.); plovens ås.

plovdreng, no. *plåwdræŋ æn* (Malt), = plovkusk.

plovdrev, no. *plåwsdröw æn* (Malt); *plåwdrywər æn (?)* (vestslesv.); et stykke kløftet træ til at slæbe ploven på; se træl.

plovdrive, no. [*æ plåwdryw*] (Ang.); en stage med et tværstykke på; i hvis ende linerne [af tömmen] kan lægges ind og som sidder foran på plovens ås.

1. plove, uo.

plåw -ər -ət plåwət (D., vestj., Grindsted, Rårup, Aller, Agersk.);

plòw -ər -əð -əð (Thy, Mors, Lild s.; Hell. h., Øland.);

plø -ər plòj plòj, glds. *plòw* (Vens.);

plöw -ər -ə plöwə (S. Sams.);

plòw -ər -ər -ər (Davbj.; vist også Vejr., Sall.);
plòw -ə -ət plòwət (Elsted);
plòw -ə -ət plòwət (Søvind);
plåw -ə -ə -ə (Sundev., Ang.); flt. tf. *plåwət* (Bradr.); tf. *plåwət* (Byl.); ft. *plåwər* (Fjolde); *plòwətsto?* (Bradr.), plöjede du? Lyngby Uo. s. 108. — 1) = rgsm.; *plåw æn awər te røk* (D.), = *kåst saməl* (Vens.), plöje ageren sammen; *plåw ən uð* (D.), = *kåst uk* (Vens.), er det modsatte; *plåw tyk* (D.), tage en tyk fure, *pl- tyn* = skrælle (s. d.), tage en tynd fure; *æ hær awplåwə* (Sundev.), ɔ: plöjearbejdet gjort, = *a hår åpplåwət* (D.); *plåw om, nijər, o twat* (D.); *æ byňər plåwət et sådən uð i gaməl daw som no* (Andst), ɔ: plöjede ikke så store stykker af marken; *dæň, dær plåwər nær æ suwəl, ska høst nær æ jor* (vestj.), ɔ: den, som plöjer grundt, får kort sæd, jfr. Kr. IX. 35. 376; *hwæm dæ pløər grøňc* (grundt) *å sor tøňc ka ræj å høst* (Vens.); *plåw få bræňvin* (D.), plöje for småfolk, der så trakterer med brændevin, se plovgilde; man begyndte samtidig i fælleskabet, se Mejb. Slesv. Bøndergårde s. 115; „Plejdrup“ fik navn af: „plöje-derop“, se Kr. Sagn I. 455. 25. 26. — plöje med msker, med kvinder:

danske dronning skrev med hende breve også:
Lidel Kirsten, hun skal for ploven gå,
det hesteføde så skulde hun få! Kr. I.

308. 13; en mand plöjede med to kvindfolk, som han piskede, Sgr. IX. 179, jfr. skæmtehist. Wigstr. II. 163 ned., se pige II. 816. 47 a; da hyrden, som havde bygget hus paa heden, ingen trækdyr havde, *så faň han po æn ån mår, å de skul ən snåər et ha trowət æn meňəsk te, får han spæň hans kowən får æ plåw,* Kr. IX. 199. 35, (Hids h.), jfr. Mannh. BK. I. 561; en mand havde fire kristne, tre karle og en pige spændt for ploven, J. M. s. 23; slgn. Säve, Åkerns Sagor s. 10, „länge drog trälen, men också karlen sjelf och qvinnan med handkraft dessa tunga redskap“; en ridder spændes for plov af vantro, Grimm S. II. 246; kejseren spænder sine adelsmænd l. c. II. 294, Witschel I. 41; i Skanøregnen skal endnu findes kvindeplove, (Bernh. Olsen); Tyrkerne plöjer med msker, Kr. Sagn IV. 156. 48-50; „der Verfasser hat sogar einmal gesehen, dass einer seinen Esel und sein Weib an den Pflug gespannt hatte“ (Palæstina), se L. Schneller, Kennst du das Land[3] (1890), s. 117; pl- med trælle som forspand, Rafn Oldn. S. I. 217, Ol. Tryggv. S. kap. 116; slet ægtemand spændes f. plov, Ons Volkl. II. 122, VIII. 83; jfr. Perchtas börn slæber plov, Gr. Myth.[2] 253; — i gamle dage er det tit sket, at mænd har plöjet ind på naboens grund, uden at det er blevet opdaget; en sådan må efter sin død gå igen med en gloende plov, som han bestandig kører, hvor han har gjort uret, for at plöje den stjålne jord tilbage; møder nogen ham, må de køre ploven en „omfure“ for ham, inden de kan slippe og passe at sætte mærke hvor de begynder, se Kr. Sagn V. 438. 61. 65. 76; Thiele II. 124, Gr. Gl. d. M. II. 230. 346, III. 152. 112 flg., J. K. 342. 18, Sgr. IV. 9. 7, 233. 723, Kr. III. 149. 208. 210, 242. 329, IV. 173. 242. 43, VI. 114. 163. 65, VIII. 114. 200. 335. 37, 203. 340-42, 226. 389, Sagn II. 530 øv., V. 459. 24, jfr. Mhoff 190. 261, Z. f. M. II. 431; Kuhn N. S. 99. 114, 119. 135, M. S. 28. 27, Strackerj. I. 174. k., 179. l. m., 219. n.; — höj, hvori bjærgmd. bor, må ej plöjes, se höj I. 741. 1. a., Kr. Sagn I. 24. 112, 62. 267, 160 nr. 39, II. 548. 268, jfr. Arnas. I. 27: på alfebo må ej slås græs el. tages ris; Denh. Tr. I. 9: ej plöjes ved kirke; ligesålidt som grön plet, hekses mødeplads, Kr. Sagn VII. 103. 53; — pl- og så over forhekset mske, se Kr. VI. 354. 9, Sagn I. 403, jfr. IV. 581. 14. 16 flg., VII. 157; over skifting, J. K. 422. 06; for at mske kan undgå djævelen, Thiele II. 83; — når msker flygter for vætter, sætter de tværs over plöjede marker, hvor vætterne har ondt ved at følge, forklaringen er måske, at korsets tegn fremkommer, ved at gå over, derfor må vætter „trimle sig over“, se Kr. Sagn I. 227. 821; vætterne falder over furerne, Kr. Sagn I. 255. 889 flg., 287. 957 flg., II. 106 øv.; plöjes korsfurer over mark, fås god høst, Säve Åkerns S. 26; tilmed har plovens stål gået der: hvor le har gået, kan spøgelser ej følge, Kr. Sagn V. 67. 301, J. K. 276. 41, Segerst. s. 127; se fremdeles Kr. Sagn I. 209 flg., 264. 910, 407. 17, 437, M. Skr. s. 4. 2, Thiele II. 233; jfr. Faye s. 26, 28, „på rugmark“; Bergh III. 28 anm.; Sande I. 31, 27, „på ager og eng“; Storaker 38. 46,

„på bygager"; Aldén s. 12. 112; Runa VI. 6: „rida bärgen de hala, icke i djupa dahla"; Rääf I. 52: „på åkern den korssårda"; Wigstr. II. 223, FS. 88, Sv. Landsm. I. 633, jfr. Mhoff 288. 93; — mand får såmegen jord, som han kan omplöje, mens konge er i bad, se Kr. Sagn III. 219. 10, jfr. VI. 180. 507; Deecke 67 anm., se ride; jfr. der plöjes om bys grænser, Preller, Röm. Myth.[2] 457; om sted, for at hindre pest el. kolera at trænge ind, se Ralst. Songs s. 396. 399, Krauss Pestsagen s. 26, Volksgl. s. 66, Folkl. VII. 93. 462, den trækkes da af nögne msker; jfr. harve om by, Mhoff 214; bjærgtagen kan frelses, når der plöjes tre furer om höj med hingst, Kr. Sagn I. 260. 900; en fure fra gård til höj, én fra höj til gård, så man rider i en frem, i den anden tilbage, sts. nr. 901; — „og ville I nu vide og forstå, hvorfor bønderne plöje og harve", Kr. Börner. s. 283. 15, 633. 60; danseleg; manden, som plöjede et kalvehoved op på taget, Kr. Dyrefabl. 120. 219, 224. 596, J. M. s. 146, rædehistorie; „ploving", en leg, Sgr. V. 9 (Falster). — 2) plöje fjæller sammen; *plø saməl* (Vens. alm.), ɔ: ved hjælp af forsk. hövle skære en fure i kanten af det ene fjæl og en fjer (s. d.) i det andet; jfr. Aasen pløgja, isl. plægja; se gjemmel-, kring-, muld-, skrælle-, sommer-, trimmel-, vinter-, vår-.

ploveland, no. *plow̱lån̄ å* (S. Sams.), = rgsm.

ploven, no. *æ plåw̱ən̄* (Sundev.), *æ do færə mæ dit p-*, ɔ: dit plöjearbejde.

plovfure, no. *plòwfur æn* (Søvind), = rgsm.

plovfællig, no. *plòw̱fælə* (Vens.), *jə pl-*, siges når to mænd spænder sammen for at få det nødvendige forspand til ploven; se bynnest.

plovgang, no. i forrige århundrede nyårsdags aften en omgang med en plov (s. d.), som karlene trak, den styredes af en „præst" og ledsagedes af en „degn" og en „musikanter", der spillede op, når de kom til en gård; der blev gjort holdt alle steder, hvor der boede velhavende folk. Efter sang og taler indsamledes penge, om aftenen var der så gilde, se Gr. Gl. d. M. III. 166. 133 (Als), Feilb. Bondeliv 247, Grimm Myth.[2] 242, 594, Liebr. Gervas. 187, Kuhn M. S. s. 331, Mannh. Baumkultus i registr. under pflug, Folkl. Journ. V. 161.

plovdræt, no. *plòw̱dræt è* (Vens., Mors); — 1) et tykt reb, som er gjort fast ved forploven (s. d.) og som løber til de forreste øgs hamler (Vens.). — 2) plovseletöj (Mors.).

plovgilde, no. *plåw̱gil̥ æn* (vestj. alm.); *plòwgil̥ et* (Søvind); gilde, som husmanden gör for gårdmanden, der plöjer for ham, Sgr. V. 229. 801, Jyll. I. 48, J. Saml.[2] III. 137; jfr. ploughing day Folkl. Journ. II. 122.

plovhest, no. *plåw̱hæst æn -hæ̱st* (D.), = rgsm.

plovhjul, no. *plåw̱hjul æn -hju̱l* (D.); *plòwhyẉl et* (Søvind); — 1) = rgsm.; *haj hò pæŋ såm plòw̱hyẉl, æ di eňc lisâ stu̱r, så æ di lisâ roj* (Vens.); plovhjulene i Tandrup sagde, når ploven gik op ad bakke: „vi hår ingen tjær'!" el. „vi hjælpes ad!" men nedad: „vi fo'r wal!" el. „hver hytter sig!" Sgr. I. 61. 224, VII. 230. 850, deraf talemåden: vi hjælpes ad ligesom Tandrup plovhjul (Sams.); jfr. P. Vlk. VII. 111. 7. — 2) fig., penge (D.), se II. 804. 20 b.

plovhorn, no. *plòwhuən et -hwòn̥* (Elsted, glds.); *plowhon et* (Søvind), = håndskede (s. d.), se gåde under plov.

plovhoved, no. *[plåwshoi]* (Ang.); det stykke af ploven, hvorpå skæret er fastgjort; stykket, som går fra skæret og helt hen til håndveddet og som ved landsiden følger jorden, Kr. Alm. I. 58. 202.

plovhövl, no. *plåw̱hæẉl æn* (Thy; Andst); hövl til at plöje brædder med; jfr. fjer-, furehövl.

plovhåndvol, no. *plåw̱shaňəl æn -haňlər* (Andst, Agersk.); *plòw̱hą̊jəl è* best. *-t* (Vens.); håndtag på ploven.

plovjærn, no. *plåw̱ja̩r æn -ja̱r* (Vejr.); *plåw̱ja̱n æn -ja̱n* (D., Andst); *plòw̱jæn et* = flt. (S. Hald h.); *plòwja̱n et* (Søvind); plovjærnene er: skjær og langjærn, se kirke II. 124. 10 b., sæt 6; bønderne sendte deres p- til Kristiania som udtr. for, at de ej kunde betale skat, se Daae 1. 35.

plovkarl, no. *plåw̱kål æn* (vestj.); den, som plöjer; *æ höns ǧör ek i æ skek te æ plåw̱kål, mæn di skiðər i æ ræ te æ kusk.*

plovkile, no. finder helten i ævent., Sgr. VII. 200.

plovkjæde, no. *plåwkær æn -ər* (Fjolde); lænken fra plov og til hamle.

plovkjæp, no. *plåwkæp æn* (vestj.); den løse kæp, hvormed ploven styredes, jfr. Kr. IX. 72. 762, se rostage; *plòwkèpən kuñ òsâ broqəs te å klijn plòwkuskən mæ* (Lild s.), se plovstav.

plovkusk, no. *plåwkusk æn* (Malt); i gamle dage brugtes jævnlig 3 og 4 heste for ploven, så havde plovmanden en dreng med som hjælper, og han var plovkusk ɔ: kørte hestene; pigen var pl-, Kr. IV. 77. 112.

plovning, no. *plòwnəŋ æn* (Søvind), = rgsm.; *di plèwəð mjèst ejt uðən jèn plòwnəŋ te hwær kærə* (Lild s.), i gamle dage; se for-, tvær-, vår-.

plovplade, no. *plåwsplar æn* (Agerskov); pladen, hvormed muldfjællet af træ er beslået.

plovrassel, no. *plòwrasəl è* (Vens.); alt hvad der hører en plov til.

plov-skat, no. skat af en plovs (s. d.) land, se Aagaard, Törningl. 79.

plovske, to. se plusket.

plov-skjær, no. *plåwskær æn* (Askov), = rgsm.; spidsen kaldes *æ snuð å æ skær; æ veŋ* under muldpladen; *æ skærståŋ* under plovens landside; se skjær; folk, som havde sølv-, se Strackerj. I. 40. c.

plov-sko, no. skoene, som karlene tog på, når de plöjede, se Sgr. X. 142. (Sams.).

plov-slæbe, no. *plòwslæb æn* (Vens.; Mds. h.); en ramme, som ploven kastes på, når den skal køres til mark, for ikke at slæbe; jfr. 2 drev 2; træl.

plov-slæde, no. *plåwsle æn -ər* (Andst; D.), = plovslæbe, jfr. drev.

plovs-længde, no. *plòwslåñc* (Vens.); en med fire heste forspændt plovs længde omtr. = 10 al.

plovstav, no. istedetfor de to faste håndtag, der nu er på plovene, var der på hjulploven en håndvol som var fast og en plovstav, *plåwståŋ* (Thy, Mors), der sad løs og næmt kunde tages af. Den var af tykkelse som et grebskaft, og når ploven gik godt, kunde plöjeren tage den af, styre ploven med höjre hånd på håndvollen og med pl- i venstre hånd skrabe senerne fra langjærnet, hvorefter han satte den på sin plads igen og brugte den som håndtag; Kr. III. 65 anm.

plovstud, no. *plòwstu i [-stu]* (Vens.); stud, som trækker ploven; *æn ka et gör sæj te plåwstuð får ænhwær guwə væn* (vestj.).

plovsvig, no. der var en, der havde gjort pl- i N. Ørum, ɔ: plöjet ind på andres lod, Kr. VI. 147.

plovsål, no. *plòwsǫl æn* (Vens.); sålen under træploven.

plovtid, no. *plòwti æn* (Søvind); plöjetid; *æ hær æ plåwti gøə* (Sundev.), ɔ: er færdig med plöjearbejdet.

plovtöj, no. *plåwty de* (Ang.); alt hvad der hører til ploven.

plovøkse, no. han tager et söm af hans lomme og slår skåddet sammen med hans pl-, Kr. VI. 3, IX. 72. 762, øksen, som plovmanden førte med sig fæstet til ploven, og som brugtes til at slå kiler til og fra med, alt som der behøvedes for at stille ploven, se Kr. Alm. I. 58. 201. 203.

plovås, no. *plåwsos æn* (Mors); *plåwos æn* (Vejr.); *plòwos æn* (Elsted); = rgsm.; hvilede på aksen mellem plovhjulene.

1. pludder, no. — **1)** *plorər de* (Vejr., Agersk., Bylderup); *plorər de* (Bradr.); *ploðər de* (D., Agger); også kan vestj. høres *plovər*, mudder, dynd. — **2)** *pluðər de* (Malt), *ploðər* (Agger; sludder, vås.)

2. pludder, to. han var pl- i snakken, Kr. Alm. V. 269. 702, ɔ: talte utydeligt, stammende.

pludderbukse, no. *plurbòws i* (Vens.); vrövlehoved.

pludderet, to. „a er ett waer å sie epo“, suort hun å jow hin ploddered hinner nier i æ doll, Blich. Bindst., tilsølet med mudder.

pluddergalt, no. *ploðərgålt æn* (D.); en, som altid går og roder i vand.

pludderhose, no. *pluðərhuwəs æn* (Malt); sladdertaske.

pludderhoved, no. *pluðərhuwə æn* (Lindk.); *plurəho et* (Århr.); vrövlehoved.

pludderhöns, no. *pluðərhöns* (Hmr.); kalkuner, jfr. skogrehöns, storhöns.

pludderivoldsk, no. i udtr.: *de blöw te pluðərwå·lsk* (Lindk.), ɔ: uforståelig tale, jfr. rakkerlatin.

pludderkok, no. *pluðərkåk æn -kåk*

(D., Hmr.); *ploðərkåk æn -kåk* (Mors); *plorərkåk æn -kåk* (Vejr.); — 1) kalkunsk hane, vestj., jfr. storkok; — 2) vrövlehoved (D.).

pluddermund, no. *pluðərmoñ æn* (Malt); en gammeldags klukkende brændevinsflaske, afb. Hazel. IV. 16.

pluddre, uo.

ploðər -ər -ət (D.); også kan høres: *plovər* (vestj.); nf. nt. ft. *plur* tf. *plur* (Vens.), — mudre op i; *go o ploðər i æ wañ* (D.); om ændernes snadren i søle og vand (vestj.); lade munden løbe; *è pluri*, en pludren (Vens.), jfr. mnt. pluderen, Sch. Lübb., vrövle, se pladdre.

pludsvis, bio. *[plusvis]* (Ang.); pludselig; „vel egentlig pluttende, plumpende", Hagerup.

pluk, no. *plok æn* (vestj.); itk. (Vens.); *pluk [et]* (Gjern h.); — 1) = rgsm.; *è plok i horə* (Vens.). — 2) lille del, smule; *alər æn plok, vi tår ət hwœr plok* (vestj.); *plok lèbə te som* (Agger), ɔ: mange bække små gör stor å, se klat; små-.

plukfedt, no. *plokfjæt de* (D.), = plukister.

plukfisk, no. *plokfesk de* (D., vestj.); *plukfèsk de* (Søvind s.); *plokfesk de* (Vens.); en ret af ituplukket fersk el. salt fisk med kartofler; konen tygger p- til gæsterne, hun havde ingen hakkekniv, de kunde ikke „stille det i dem", se Kr. Alm. III. 74. 256.

pluk-ister, no. *plokistər de* (Vens.); afplukket svinefedt, der samles af nettet og tarmene.

pluk-i-ærme, no. *plok-i-ærm æn* (N. Slesv.); en kone, der følger manden allevegne for at passe på ham.

plukke, uo.

plok -ər plot plot (D., Andst, Tørrild, Nörup h., Rårup); tf. *plòt* (Hvejsel, Lyne, Grindsted, Gjørding, Lem, Thy, Mors, Salling);
plok -ər, plokə el. *plut, plokə* el. *plut* (Vens.);
plok -ər plut plut (Løgstør);
plok -ər plujt plujt (Havbro, Års h.);
pluk -ə plut plut (Halling, S. Hald, Bjering, Saksild, Søvind s.); ft. tf. *plot* (Gylling);
plok -ər plujt plujt (Falslev, Harridslev, Haslund, Törring);
plok -ər -ət -ət (Nimtofte), ft. tf. *-əð -əð* (Ålsø);
plok -ər -ə -ə (Sams.);
pluk -ər -əð -əð (Rødding, [M.]);
pluk -ə plukət el. *plut, plukət* el. *plut* (Vejlby [Å], Elsted);
plok -ə plut plut (Linå, Tåning, Støvring);
pluk -ə -ət plut (Dover); ft. tf. *plut* (Hads h.);
plok plokə plot plot (Uth);
plok -ə plot plot (Vejlby [F.]);
plok -ə -ət -ət (Røgen);
plok -ər plåjt plåjt (Sem.);
plok -ə -ət -ət (Aller);
plok -ər plåjt plåjt (Bedsted, Rapsted); nt. *plok* (Hammelev), *plʼåək* (Medelby);
plòk -ə plöjt plöjt (Vonsbæk);
plok -ər plojt plojt (Agersk.);
plok -ər plojt plojt (Skodborg, Hvidding, Forballum, Ballum);
plåək plåkər plåət plåt (Ladelund, Hjoldelund);
ploək plokər plojt plojt (Tinglev.);
plåək plåkər, ploət el. *plåət, plåət* (Bradr.), (jfr. Lyngb. Sj. Sprog. 67);
plok -ə plöjt plöjt (Åbenrå);
plåək plåkə -ə -ə (Sundev.; vistn. = Ang.);

= rgsm.; *plok ən blomst, plok jès, bònt stu å plut i muən*, rykkede i moderen; *„plokə do te hals"?* ordspr. til halsen el. til hælften, *plok jæn i æ årm* (vestj.), knibe; *ær ət plot, så ær ət gåt plot; ær ət slawən, så ær ət skit slawən* (vestj.) siges, når der står totter af græs tilbage efter slættekarlen; *han æ blöwən plot* (Vrads h.), ɔ: narret, frataget hvad han ejede; „stolt Mettelil gik sig nede ved å, hun plott' de pajer med brede-en fod", Kr. II. 274. 4, sankede, samlede op; *plåk tofəl* (Ang.), pille kartofler; jfr. Aasen isl. plokka, htsk pflücken, mnt. plucken, Sch. Lübb. henføres til ital. piluccare.

plukkefinker, no. *plokəfeŋk di* (D.); *plokəfeŋkər* flt. (Andst.); *plokəfeŋk di* (Agersk.); *plåkəfeŋk di* (Sundev.), = rgsm.; en kødret, *laŋ plåkəfeŋk* (Sundev.), ɔ: vommen i det slagtede dyr skæres så tilligemed de andre kødstykker ikke som sædvanlig i tærninger, men i lange strimler; se finker.

plukke-pille, no. smule, ringe del; *a hò såŋkə de hilə åp, å de da åsə hwą plokəpel* el. *plokəs-pel* (Vens.).

pluksul, no. *ploksul de* (Ribe); kødstumper opstegte med kartofler.

pluktalg, no. *ploktalə dé* (Malt); samles i småstykker af slagtede kreaturers indvolde.

plumfuste, uo. overfuse, antaste, overfalde en med skældsord (Vens.) Mb.

1. **plump**, to. *plomp* (vestj.); *plomp* (Hanh.; Vens.); *plòmp* (Søvind), = rgsm.; jfr. mnt. plump, Sch. Lübb. stump, sløv; se plumsk.

2. **plump**, no. *plomp æn* (D.); itk. best. *plompə* (Vens.); et plask, som når en sten falder i vandet, *de ga ə plomp i wòňc* (Vens.); „plump;" sa' hun Maren i Sommersted, da faldt hun i en tørvegrav, Kr. IX. 115. 241; *„plomp!" sộj hun æ kæləŋ, da skẹr hun i æ kæŋ* (Brande-rup); *æ æ fålən i plomp, moər!* (Höjst, Slavs h.), ɔ: falden i vandet; jfr. htsk plump udrbso. ligeså mnt., når noget falder med et klask.

plumpe, uo.
plomp -ər -ət (D.);
plomp -ər -ə (Vens.);
plòmp -ər -ət -ət (Søvind). — 1) = rgsm.; *han ska plompəs* (D.), puttes i vandet; *hạj plompə i' te ròwən* (Vens.); *kòm plòmpəň* (Søvind). — 2) *æ mjælk plompər öwər* (Varde), spildes, når man går med spanden, over dens rand, jfr. plunte. — 3) *plomp uð mæ ət* (D.); uforvarende forråde en hemmelighed; *hạj plompə te' å sộ ə; de plompə uk å' ham* (Vens.). — 4) *plomp* (Thy), fiske med et 3—6 lpd. tungt jærn, som hænger ned fra en rulle på skibets rand, på enden af jærnet en saks, hvormed ål hugges.

plumpeskytte, no. *plompskøt i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); person, som er plump i sit væsen.

plumphaggi, no. *plomphaqi æn* (No s.); en skødesløs person (Holstebro).

plumphugger, no. *plomphoqər æn* (D.); en person, som tager plumpt og grovt på alt; som siger sin mening på en grov måde.

plumpstang, no. man stanger ål fra både med stangtømmeret (s. d.), som er befæstet til en jærnstang, der atter er fastgjort til et stykke reb, og ved at plumpe dermed eller hæve og sænke det, stødes ålen i jærnet; denne fiskemåde kaldes pl-; J. Saml. I. 397 (Fur.).

plumre, uo.
plòmə -rə -rət (Søvind s.; Elsted);
plomə plomrə plomrə (Sundev.), = rgsm.

plumret, to. *plòmərət* (Søvind s.), = rgsm.; *waňət æ bløwən plòmərət.*

plumsk, to. *plomsk* (D., Gjern h., Sundev.); *plòmsk* (Søvind); plump, rå, almindeligere end plump (s. d.), jfr. bof, dvalsk, flamsk; også fig.: *dæň tåwt gir da plomsk iọ'r* (D.), ɔ: overmåde stor afgrøde; drengene sagde helt plamsk, at svanen var både ædt og udskidt, Kr. Alm. II. 64. 159.

plune, uo. „gå og plune", kikke omkring? se Kr. Sagn I. 388.

plunner, uo. se plyndre.

plunner, no. *ploňər æn* (Agersk.); om hvad der er omrørt, grumset, om vand o. lign.; se plunte.

plunre, uo. *ploňər -ər -ət* (Agersk.); røre om i, göre grumset; *pl- i æ vaň.*

plunret, to. *ploňərə* (Agersk.); grumset, om vand el. lign.

plunse, uo.
pluňs -ər -ət (Braderup);
pluňs -ər -ət (Ribe); —
støde i vandet med en stage for at drive fisk i garn; jfr. pluse, jfr. holl. plonzen.

plunte, uo. *ploňt -ər -ət* (D.); ryste med vand o. lign., slå, røre i det, så det røres op; *han ploňtət mæ ət i æn flask*, rystede; *a æ ræj, de ska ploňt a'w*, det skal løbe over bredden; *æn gamøl klynstryqər ka stryq ət så bløð te de ka ploňt i æ fårm* (D.), så tørvedyndet kan bævre, gynge i formerne.

pluntelåg, no. *ploňtlåq æn* (Brusk h.); en træbrikke, man lægger oven i mælkespanden, når den er fuld af mælk og skal bæres, for at mælken ej skal rystes over randen, se slumpebræt.

plunteri, no. *ploňtəri'j de* (D.), er det, når man bærer vand el. lign., så der spildes af det.

plus, no. *pluəs de* (Vlb.); dynd på vejen, f. eks. efter regn.

1. **pluse**, uo. *plus plus plust plust* (Andst), nt. *plus* (Varde, Agerskov); støde med en stage i vandet for at jage fisk i garn, jfr. plunse, pulse; *plus får æn gån* (Malt); *i æ waň* (Varde); *plus mæ æ bẹn i æ vaň* (Agersk.), sparke om i vandet.

2. **pluse**, no. *plus æn -ər* (Varde); et pulsgarn.

plusestang, no. *plusståŋ æn -ståŋ* (Agersk.); stang til at pluse med.

pluske, uo. *plusk* (østj.); tumle med en uordentlig som småbörn med dyr; „Maren, hon plusket en lowle håt“, Jyd. I. 8. 2: Maren tumlede lovlig hårdt med den (katten).

plusket, to. *ploskən* (Sams.); *plowskə* (Agger); *pluskiə* (Gjern h.); uredt, uordentlig; *æ höns sijə så plowskə uwð* (Agger); *go pluskiə i tøwət* (Låsby); se for-.

pluskjæbet, to. *pluskœvə* (Malt, Andst); *pluwskœƀə* (Agger); med tykke kinder.

plustret, to. *plustrə* (Lindk., Agersk.); tyk, rød, oppustet i ansigtet, f. eks. af brændevinsdrik; *blyw pl- i æ anseqt* (Malt); *i æ hoi* (Agersk.); jfr. mnt. plusterich, Sch. Lübb.

plyds, no. *plys de* (Agger); best. *plysə* (Vens.), = rgsm., *ən plysəs koƀ* (Vens.); optrævlet tovværk; fr. peluche, en slags uldent töj; lat. pilus, et hår.

plydsarbejde, no. *plysarbəð de* (Agger), let arbejde, småsyssel; jfr. plisarbejde; se mnt. plegen, plegeswerk.

plydse, uo. *plys -ər -əð* (Agger), trevle tovværk op; jfr. holl. pluizen, det samme.

plyndre, uo.
nf. nt. ft. *plǫjər* tf. *plǫjər* (Vens.);
plyn̈ər -ər -ət (D.); *pløn̈ər -ər -t -t* (Agger);
plynər plynrə plynərt plynərt (Elsted);
plun̈ər -ər ət (Bradr.) —
= rgsm.; *di hå plyn̈ərət ham uð* (D.) = *han ær aplun̈ərət* (Bradr.); *è plǫjəri* (Vens.), plyndren; jfr. htsk plündern, mnt. plunderen, Sch. Lübb., plunner, plynne.

plynne, no. *pløn̈ de* (Holmsl. klit.); alslags rageri: jfr. htsk plunder, mnt. plunde el. plunne, Sch. Lübb. det samme.

plæbber, no. *plævər de* (vestj., Mors); *plæƀər de* (Agger, Lild); — 1) dynd, mudder (vestj., Lild); *de æ så tyn̈ som plævər, ən ka slovər ət in̈ som skit* (Lem); *å, plævər o skit!* (vestj.), foragteligt udråb; se bladder, blævver. — 2) vrövlagtig tale, vås; måske nok mindre troskyldigt end pjadder (vestj., Thy, Mors, Lild); *de æ no sølə plævər han sæjər* (vestj.); i en skæmtehist. siger karlen til præsten: *ka a et gi får æn dås blævər fur æn plævər,* Sgr. X. 228. 535, ɔ: give en dags tørvedynd for en brudevielse. — 3) *æn plævər* (Vejr.), en person, som vrövler; se pladdre, plappre.

plæbberblød, to. *plævərbløð* (vestj.); blød som dynd.

plæbberfuld, to. *plævərful* (vestj.); overmåde beruset.

plæbbre, uo.
plævər -ər -ət (vestj.);
plæƀər -ər -əð (Lild s.); —
vrövle, våse.

plæbbre-Hans, no. *æn plævər Hans* (Sall.); skældsord, en vrövler.

plæbbreröv, no. *plæƀərröw æn* (Thy); person, som snakker meget.

plæbbret, to. *plævrə* el. *plævərə* (vestj.); dyndet, sølet på vej.

plæde, no. *plœr æn -ər* (Agersk.); *plæ æn plærə* (Sundev.); *plærə æn* (Åbenrå). — 1) flynder, fladfisk; jfr. Kok, Ordspr. 112. 1261. — 2) *ka do slo plærə* (Åbenrå); *plæðər* (Elbo h.), ɔ: slå smut; jfr. plint, torsk. — 3) „plæde“ kaldes på Sams. et senfærdigt, i sin gerning langsomt, fruentimmer; Mb., jfr. plæde V. S. O.; se storm-, tunge-.

plærre, no. se plæde.

plæs, no. *plœs de* (Harboøre); pænere udtryk for skidt; se plas.

plævver, no. og smsn., se plæbber.

plødder, no. *pløər è* (Vens.); stort overfladisk vædskende sår, blodigt kød; *håjən seər i jet pl-.*

pløe, uo. se plöje.

pløg, no. *plyk æn -ər* (vestj.); *pløq æn pløqər* (D.); *pløq i pløq* (Vens.); *pløq æn pløq* el. *-ər* (Agger; Sall.); *pløk æn* (vestslesv.). — 1) pløk; små træstifter til at fæste sålen på fodtöj, *æn pun̈ pløq* (D.); jfr. mnt. pluck, plugge, Sch. Lübb. — 2) en töjrestage (Ball.); stor kæp (Sall.). — 3) stor kluntet person (Sall.); mand, der er uordentlig med arbejde (vestj.); også: *de ær æn pløq mæ hans klæjər* (vestj.); en forvoven karl (Agger).

pløge, uo. *pløq -ər -ət* (vestj.); *go o pløq i ət,* ɔ: smøle, rode omkring og være uordentlig i arbejde; også: tilsøle.

pløger, no. *pløqər* flt. (vestj.); gamle klædningsstykker; *ka do snår kom i æ pl-? fo di pl- mæ dæ?*

pløget, to. *pløqə* (vestj.); sjusket, uordentlig.

pløgge, uo.
pløq -ər -ət (D.);
pløk -ər -ət (Andst); —
befæste med pløkke; *pløk ət fast* (Andst).

pløgsyl, no. *pløqsyl æn -syl* (D.); *pløk-* el. *plyksyl æn -syl* (Andst). — 1) en syl til at stikke huller til pløgger. — 2) skæo. til en tynd dreng.

pløgværk, no. *pløqwærk de* (Mors); gamle klædningsstykker.

plöje, uo. se plove.

plöjse, no. og smstn. se pløse.

-pløk, no. se for-.

plør, no. se plødder.

plørme (?) uo. et udtr., når man spiller med løbbes: *no æ han plørmət* (Åbenrå), han har ingen kugler mere.

pløs, no. *pløs de* (Thy, Agersk.); *pløs æn* (Lindk.). — 1) dynd, snesjap; *æ vèj stær i jæn pløs* (Agersk.); *dær ær æn gråw pløs o æ jowr* (Malt). — 2) vrövl, sladder (Thy). — 3) *æn pløs* (Lysg. h.); en sjusket person; *han ær ən pløs i æ moñ*, person, som fører rå tale (Lem).

1. pløse, uo. *pløs pløs pløst pløst* (Agersk., Bradr.). — 1) plaske i vand og snavs; *hær skal æn stå å pløs i skit å vañ ætər æ ørər* (Agersk.); *han gor så sær o pløsər* (vestj.), ser uordentlig ud i klæder; *han pløst iğæməl smaðər o skit* (vestj.). — 2) *pløs* (Sall.), gribe i leg.

2. pløse, no. *pløs æn -ər* (D., vestj., Mors, Thy); *pløjs æn -ər* (Vejr.); *plowəs æn* (Lem); en kileformet lap, der ligger ud ovenpå foden og som ender med en strop, der går om den store tå, på stumphoser; *æn par pløjsər* (Fjaltring), stumphoser, jfr. Rietz 507 plös, akselstykke på en skjorte; Aasen: pløsa, kile på vristen i skindhoser.

pløseri, no. *pløsəri·j dè* (D.); skiddenhed og uorden.

pløset, to. snavset; *æ væj æ så pløsə* (Lem.).

pløshose, no. *pløshuwəs æn* (D., vestj., Mors, Thy); *pløjshuwəs æn* (Vejr.); stumphose med pløse.

pløskjæbe, no. *pløskæð æn* (Thy); sladdermund.

pløsregn, no. *pløsræjn æn* (Lindk.); plaskregn (s. d.).

pløsregne, uo. *pløsræjn -ər -ət* (Lindk.); øsregne.

plöve, uo. se plöje.

plåd, no. smstn. se plade.

plånke, no. se planke.

plånte, no. uo. se plante.

plåsregn, no. se plaskregn.

Pmål, no. se Pemål.

po, fho. og smstn. se på.

podagra, no. = rgsm.; *han håð por-dagråð i æ fæðər* (vestj.); jfr. gr. lat. podagra, fodgigt.

poddel, no. se puddel.

poddersukker, no. se puddersukker.

poddik, no. *poðək æn -ər* (Malt); lille fisk, hundestejle.

1. pode, uo.
puwə -ðər (S. Sams), *pu -ər -ə puə* (Vens.);
powəð el. *puwəð, -ər -ət* (D., vestj.);
powəj -ə -t powəjt (Søvind);
puər -ə puət puət (Elsted);
pår -ər påt påt (Agersk.; Bradr.). — 1) = rgsm., (alm.); *haj hò puə wòr aðələr* (Vens.). — 2) plante træer, glds. (Agersk., Ang.); *[han vil ha æn afl porət i sit grawstæj]* (Ang.), ɔ: plantet på sit gravsted; er gærdet færdigt, skal der noget *iporəs* (Ang.); man må ikke pode æble- el. pæretræer i rön el. hvidtjörn, thi spiser frugtsommelig kvinde af frugten, kan hun ikke forløses, heller ikke pode to slags æbler på samme stamme, thi i så fald vil hun føde tvillinger, om hun spiser, Sgr. IV. 68. 150 (Fyn); „pode træer“ börneleg, se træ. — 3) *puwəð oñər* (vestj.); skyde en klods ind under, hvad der er løftet, f. eks. med vægtstang; *puwəð æn træ, æn stålp* (Vejle), ɔ: med stang støde jorden fast om; ligeså S. Sams, Ang.; jfr. nrsk. pota støde med kæp el. stang. — 4) *pår æ bön, de æ blöwən påt* (Agersk.); *æ blöwən porət* (vestslesv.); vaccineret; jfr. Aasen pota, stikke, bore med kæp; mnt. poten el. potten el. paten, Sch. Lübb. plante, sætte stiklinger.

2. pode, no. *powəj æn -ə* (Søvind); *påə æn pårə* (Sundev.); *por æn -ər* (Ang.); lille plante, unge træer og buske, jfr. plante.

podehave, no. *puwəðhaw æn -ər* (Malt); *po-* el. *pwðhaw* el. *puhaw i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); planteskole, ung frugttræhave; *„haj fèk åsə i səj å wil ha i pwòhaw“*, Grb. 205. 58; *pohawi i Kløstər*, frugthaven i Børglumkloster.

podemester, no. *pwomæjstər* el. *pumæstər i* best. *-mæjstən* el. *-mæstən* (Vens.); *powəðmæjstər æn* (Mds. h.); *puəðmæjstər æn -ər* (Lild s.); gartner; da han kommer til Rusland, var til alt held kejserens

podemester død, Kr. V. 106. 173, Sgr. III. 204, se mester, poder.

podensalve, no. der udleveres oleum lauri (Peters.).

poder, no. *pođər* (Malt), = podemester; et ikke ualmindeligt familienavn i Malt h.; podning synes at have stået höjt . . .; i Hamar by i Norge fandtes ved århundredets (17de) midte flere „podemestre“, der havde deres udkomme alene ved at øve deres kunst, Troels Lund III. 217.

podeværk, no. *porværk et* (Ang.); al slags plantning på grøftevolde, levende hegn, jfr. sætværk.

podning, no. *puwəđnəŋ et* (Bj. h.); *powəjnəŋ æn* (Søvind); *pårnəŋ æn -ər* (Agersk.); levende hegn.

poffel, no. se puffel.

pog, no. *poq i* best. *-i* flt. *poq* (Vens.; Thy, Vejr.). — 1) armtyk gren, kæp, stykke af stolpe og lign. (Vens.). — 2) fremvoksen dreng (Vens., vestj.); *i hærlə poq* (Vens.), en som siger noget morsomt, også om voksne, kun om karlfolk; *„hèrən sku ha poqi, nær hąj blòw mąjələ“* Grb. 66. 31; tølper, skæo. (Vens.); jfr. Aasen, paak hak. tynd kæp; skov-, tyrre-.

1. poge, no. *poq i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; Thy, Mors, Vejr, Mols, vestj.). — 1) pose; en i sejldug indsyet sten, der bindes til våddets tæl (s. d.) og bruges som sænkesten (Agger). — 2) hævelse, knude på msker og dyr; *han hår æn poq oñər æ hąq* (vestj.); hævelse under fårenes kæber (Vens., vestj.); jfr. fårepoge; bule, afrundet forhöjning på en genstand: *dæñ gòwl o huws* (på huset) *falər nåk niər, få dær ær æn poq əpo ən* (Lild s.); blodvable (Agersk.); *bijərən seər i i poq åjə brètə* (Vens.); se fåre-. — 3) en blomst, kejserkrone, fritillaria Meleagris L. (Als), J. T. 303; jfr. isl. poki hak, pose; jfr. mnt. pogge, Sch. Lübb. svulst på drægtige køer og hopper; fåre-, navle-.

2. poge, uo. *poq -ər -ət* (vestj.; Agger); hæve sig op som en blære; *æ uñt poqər uwđ a· ham* (Agger), sletheden hovner ud af ham.

pogekjæbet, to. *poqǩæbə* (Agger); tykkindet.

pogeskole, no. *poqəskul æn* best. *-skwòl* (Vens.).

pogesten, no. *poqstijən æn* (Agger); afslebne aflange rullesten (c. $2^1/_2{''} \times {^1/_2}{''}$), se poge 1.

pogestukken, to. *poqstokən* (Thy, Mors); genstridig, ulydig.

pogesyge, no. *poqsyq æn* (Mors); *poqsyqəñ æn* (vestj.); kaldes den sygdom hos fårene, når de får *wañposər oñər æ ǩav* (Varde).

poj, no. *påį et* (Århus); en person, som ingen vegne kommer med sit arbejde; *do· betə påj! hwa ğò· do no mæ dæn sut?* til et barn.

pojbenet, to. *[påjbijənə]* (vestj.), = pojfodet.

1. poje, uo.
påj -ər -ət påjət (Andst; mulig også:
paj (vestj., vestslesv.);
påj påjə påjt påjt (Elsted); —
gå med slæbende gang; gå vaklende som et lille barn (Gjern h.); gå som man går, når man vader i lyng el. höjt græs; *go o påj i æ wañ, i æ hijəđ* (Andst); jfr. pajefoot, Schütze Idiot. III. 187; plt. padden el. pedden, træde.

2. poje, no. *han gor o slævər i ən par påjər* (Lem), nedtrådte sko, slæber.

pojekok, no. når man spörger et lille barn: *„hwa hijər do?“* kan svares: *„a hir guwə nåk, du hir pajkåk“* el. *„walkåk!“* (vestj.); også som et kælenavn: *din lilə pajkåk* (Lindk.), vistnok kun til drenge; *pajəkåk* (Ølgod); *påjkåk* (Hmr.), om småbörn, som går dårligt.

pojel, no. se pundel.

poje-rædde, no. *påjræj æn* (vestj.); skældsord, til en, som pojer (karlfolk).

pojeskank, no. *påjskåŋk æn* (vestj.); en person, som pojer.

pojfodet, to. *pòjforə* (Vejr); siges om höne, due, der har fjer på ben og fødder (Århus egn); *pòjfætə* (Vens.); om person, som vender fødderne indad; om börn, der går med strömper el. bukser om hælene (Vejr); „Pojfod“ kaldtes et spøgelse, se Kr. Sagn V. 43. 174; fanden, Kr. Sagn II. 306. 234.

pojfred, udrbso. se ptöj.

pojhat, no. se paddehat.

pojse, uo. se punse.

pojsel, no. se punsel; uo. pusle.

pojt, no. *pòjt i* (Vens.), = pojter.

pojte, uo. *pòjt -ər -ə -ə* (Vens.); spanke, om småbörn, se pojtre.

pojter, no. *pòjtər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); person med en stolprende gang.

pojtfod, no. *no do pòjtfuə* (Vens.); kælenavn til lille spankende dreng, se pojfodet.

pojtre, uo. *pòjtər pòjtər -ə -ə* (Vens.); om små börns trippende el. uagtsomt trædende gang (Støvr.); spanke, stolpre (Vens.); *hąj kam pòjtəri,* han kom spankende.

pok-ar, no. *påkaŗ æn* (vestj.); ar efter småkopper.

pok-arret, to. *påkaŗə* (vestj.); koparret.

pok-attest, no. *påkatæ·st æn* (D., vestj.); vaccinationsattest.

1. pokker, no. djævelen; *„si så to da påkər we ståən, hąj hopə å spraŋ som jįj, dè wa gal“,* Grb. 54. 230, så tog da pokker ved stodderen; *dw få påkər! de æ da i påkəs dræŋ!* (Vens.); *de wa påkərəns! ən påkərəns dræŋ, ən påkərnstə knèjt!* (Søvind s.); pokker komme efter det! (Brøchn. S.); jfr. isl. púki, djævel; sv. puke, se Rietz pokker; „hexorna lära af Pocker sjelf“, Wigstr. I. 139, se kranket, røring.

2. pokker, no. *påķ* (flt., D., vestj.); *påkər* flt. (Vejr); *påkə* flt. (Søvind); *påk* flt. (Agersk.); *påək* flt. (Bradr.). — 1) börnekopper; *fo æ påķ o* (Andst.); *få æ påk åsæt* (Bradr.), ɔ: blive vakcineret; jfr. börnepokker, -prikker. — 2) venerisk syge (alm., Vejr, Thy, Mors); jfr. beskidt; den syge, man kalder pokker el. fransoser, J. Saml. II. 75; jfr. eng. pock, pox også syphilis; mnt. pocke, poche, Sch. Lübb.; små-.

-pokus, no. se hokus-.

1. pol, no. *poļ de* (Agersk.); skind, som pilles af kartofler, se polle.

2. pol, no. *æ hawər æ blöwən te pol* (Lindk.), når den ikke trives; Mb. anfører puol, (Mors), i samme betydn. om dyr og sæd; herhen hører sagtens: *væn dær væļ i e vol* (kviste?), *dæŋ tæjər æ pol* (Agersk.), ɔ: den pige, der vælger og vrager mellem en stor flok friere, får den dårligste (?) Mb. har efter Outzen: „hvem der har i voll, den fær æ poll“, den der har [ærte] stængerne, den får bælgene (?) se polle; Kok Ordsprog 95. 1076: „han gær i en val (valg) og væl e pal“ (?); måske hører ordet til polle (s. d.).

polak, no. *polak æn* (Støvr.). — 1) folkenavnet; „æ Polakker el. Kosakker, a véd ikke, hvem det var“, Kr. S. IV. 109. 431; fortælling om P- se Thiele I. 96, Kr. VIII. 167. 290-91, Sagn IV. 73. 12, Sgr. X. 228. 537, Grundtv. Gl. d. M. I. 54. 17, II. 223. 334, Mhoff 81. 87; i Gånsager (vestslesv.), er en lille höj, som kaldes *æ pola·khy; law æ polakərər wår hær, da spist di frøər, de hår mi muwər fåtǫ·l* (D.); „Polakkersten“ se Kr. Sagn IV. 97. 393-94; „Polakkerkrog“, sts. 101. 403; de lå med deres skibe i Stavns Fjord, Kr. Sagn III. 363. 45. — 2) mjød og brændevin sammenblandet, brugtes ved legestuer (Støvr., Lild s.), jfr. Kr. Sagn VI. 196. 57. — 3) læderstykker, som lægges ind ved bindsålen i fodtöj, mellem den og den yderste sål (D.).

1. pold, no. se polde.

2. pold, no. *pòļ i* best. *-i* flt. *poļər* (Vens.); *påļ æn påļ* (vestj., Lindk.); *pòl et pòļ* (Agersk., Mellemslesv., Sundev., Ang.); plet i marken, som uden at kunne kaldes bakke hæver sig; *sæt hǫrən åpå pòļi* (Vens.); tue i mose og hede (vestj.); ude i Vesterhavet, langt fra land, er der et sted, hvor fiskerne i godt vejr tager hen, det kaldes *æ påļ* (Agger); „denne sandhede [Frøslev Sande v. Flensb.] er ganske dækket med lyngbegroede klitter, „*påļ*“, J. M. s. IV; afrundede banker (alm. Mellemslesv.); på Mols er der i hver kirkeby en „gildespold“; er der bryllup samles gamle og unge dér for at se brud og brudgom, Kr. Alm. IV. 68. 178; om personer: sidste del i smsætn. af skæo.; spøgende hilsen: *„goda·w Pòļ!“ „Gu mæ· ǫæ, Snòļ!“ „Ka a eńc löwn* (låne) *ə gåt, gaməl, grynsòļ te å ræns no snelər- snaļər mæ te min muəs natər?“ „Ta æfå·r, om do ka få; ta æba·q, om do ka no“* (Vens.); jfr. Krist. Börnerim s. 397. 78. 79; jfr. pald, polt, puld; mnt. pol el. polle, top, Sch. Lübb.; se gnav-, jyggen-, luske-, løg-, myre-, Peder-, rive-.

1. polde, uo. *pòļ -ər, -t* el. *-c* (Vens., glds.); stakke hø i små stakke, se kokke 3.

2. polde, no. *pòļ æn -ər* (Mors); *poļ i* best. *-i* flt. *poļ* (Vens., Hell., Gjern h., Lysg. h.); *pålt æn påltə* (Søv., Ålsø, Lem); gris, som er et par måneder gammel; andre opgiver årsgammelt svin (Grönborg

Vendelbo Saml.); er det plt. polck, Schill. Thierb. II. 8 a? se grise-.

poldfodet, to. *pål̥fuwəðə* (vestj.); en fejl i foden modsat platfodet, fuldfodet.

poldtræ, no. *pål̥trẹ̀ et -trẹ̀ə* (Søvind s., Vor, Hads, Vrads h.; Sams, Hadersl.); *ẹ̀t pa pål̥trẹ̀ə:* to sammenheftede træstykker, som rider over husenes mønning og holder tangen og leret, som dækker mønningen, fast; gåde: hvad er det, som rider og rider og kommer dog ikke videre? Sgr. IX. 222. 724; se puld; mønningstræ, møntørv.

poldtørv, no. der står en gammel vissen stakkel og hugger poldtørv til stejl (s. d.) i møddingen, Kr. V. 360, ɔ: knolde der graves af mosens overflade.

poleje, no. J. T. 145, en plante, mentha pulegium, L. (Skagen); af lat. pulex, loppe, fordi røgen af den friske plantes blomst dræbte lopper, se Plin. Hist. nat. 20. 54 efter Weig. Wb.

polere, uo. *poli·i̯ər -ər -ət* (D., vestj.); uböjel. (Vens.), göre blank, = rgsm.; no. *poli·rəŋ i* best. *-i* (Vens.); jfr. htsk. polieren, lat. polire.

polerhalm, no. stænglen af skavgræs, equisetum hiemale, L. (Sundev.).

polert, to. *poli·i̯ərət* (D.); *„så wa dèr i polijrə trærəŋ“*, Grb. 25. 21, en lun fyr; om en person, der er noget andet, end han giver sig ud for.

polisk, to. *poli·sk* (D., Vens.); skælmsk, lun; *hon sijər så p- uwð* (Lild s.); „do we nåk, a oldtier wa en polisken kanalli“, And. Bars.; *tæj dæ ia·wt få ham, han æ poli·sk* (Andst.); af fr. poli? ell. politisk?

polisker, no. *poli·skər æn* (Lild); en person, som er polisk; *de æ nåk æn betə p-!*

poliskeri, no. *poliskəri·i̯ de* (D.); underfundighed; *de æ dær eŋən p- ve.*

politesse, no. *polətæ·sə æn* (Tyrst, Vrads h.), sædvanlig flt. (D., Elbo h., Agersk.); kneb, lurendrejeri, underfundighed; *dær æ manə polətæ·sər ve ham* (Elbo h.); *de æ ǧor o bårə polətæ·sər* (smsts.); *æn̄tən ær ət læwn hælər å æn polətæ·sə* (Tyrst, Vr.); også: skælmstykker, narrestreger (D., Agersk.); fr. politesse, høflighed; jfr. Schütze Idiot. politesse.

politi, no. *poləti·i̯ æn -ər* (D., vestj.); best. *politi·jə* (Vens.); alm. politibetjent; *„jęj a politi·jə“*, Grb. 22. 14; en alm. vittighed er at kalde politibetjenten: *æ poləni·i̯* el. *poləö·lə* (D.); *Påwlö·lə* (Andst); *„ka do tèl te politi·j?* så tælles: *polijæ·n, politow* osv. (Vens., alm.), se Kr. Börner. 98. 845, ligeså tælles høtyv, Sgr. VI. 52. 483, kompagni, schatol; jfr. htsk. polizei, fr. police, politi.

politik, no. *poləti·k* (D., vestj.); *politi·k* best. *-ən* (Vens), = rgsm.; to. *poli·tisk* (Vens., alm.).

politur, no. *polətu·r de* (D., vestj.); *politu·wr æn* (Vens.). — 1) glans på møbler og polerede genstande. — 2) schellakopløsning, der bruges til at polere (s. d.) med.

polka, no. *pol̥ka æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); en dans (alm.); skal være indkommen i Nordtyskland omtr. 1840 som et andet navn for skotsk, se P. Volksk. V. 177, V. 1. 2; også i smstn. *polka-hor* (Vens.); langt hår- afklippet horisontalt forneden; jfr. Öster. Vlk. I. 20, czech. dans.

polkatröje, no. *pålkatröj æn* (D.); tröje med vide ærmer forneden, smalle foroven, *polkəær̥mər* (Agger); *pol̥kær̥mər* (Vens.).

1. polle, no. *pol̥ æn -ər* (Vlb., Bradr., Sundev., Ang.). — 1) ærtebælg; jfr. mnt. pule, det samme, Sch. Lübb.; se pol; ærte-. — 2) *Pol̥ə* (Agger), et hundenavn.

2. polle, uo. *pol̥* (Ang., Agersk.). — 1) bælge ærter; „di ska gå mæ en byrring ært under æ arm, å dæm pol di ur å ger å ærre“, Gr. G. d. M. III. 203. 3, dem piller de ud og går og æder; jfr. pille; mnt. pulen, Sch. Lübb. — 2) „pulle“ Mb., afpille, afplukke; afgnave, om hunde, der gnaver ben, også: udsuge, udpine en, (Slet h.).

polleri, no. *poləri· de* (Agersk.); pilleri, noget ringe noget; hvad der er ringest i sit slags, f. eks. små kartofler, se pol.

polleærter, no. *pol̥ært* flt. (Agersk.); skalærter, der bælges; forskell. fra sukkerærter, der spises med skal.

polm, no. *pål̥m* itk. (Løgst., Støvr.). — 1) stang med brik på enden til at pulse med (Støvr.). — 2) skrald, klask, om et skud f. eks. (Løgst.).

polme, uo. *pål̥m -ər* (Løgst., Støvr.); pulse i vand, slå i det med en stang.

pols, no. se puls.

1. polsk, no. korn *blywər te polsk* el. *polskəri·j* (D.); når det standses i sin udvikling.

2. polsk, to. i udtr. *di löwər o polsk* (D., vestj.); *di lèwər åpå polsk* el. *æ jywt te knèən* (Vens.), el. *di æ ræń* el. *låvən saməl* (D.); om personer, der lever sammen uden at være gifte; se Tr. Lund XI. 354.

3. polsk, no. *polsk æn* (vestj., vestslesv.); en særdeles voldsom gammeldags runddans; vistn. alm. for en 50 år siden; „a trower de wa en pols, men a ved et ett te ves“, Kr. I. 83. 2, jfr. Thiele II. 90: danser fanden på Bloksbjærg; Blich. S. Nov. III. 323, Berggr.[3] nr. 196. 3; Fb. Bondeliv s. 299, Sundblad s. 97. [2] 249, Skytts h. s. 64; Mhoff XXIV: „erst nach der jüngsten fehde 1559 drang in Ditmarschen der „biparentanz“ ein, wohl unser walzer od. der sogenannte polnische tanz: es tanzten nur zwei und zwei“; forskellige navne til den Sv. Landsm. I. 581, Steffen, Nord. Folklyrik s. 70 flg., Troels Lund XI. 330 flg.; jfr. harboskræp.

polsk buk, no. et marterredskab; de satte ham i polsk buk, Kr. VIII. 160. „Delinkventen blottedes til bæltestedet, arme og ben spændtes sammen, dertil lagdes en $2^1/_2$ al. lang jærnkæde om halsen, hvorved hovedet böjedes ned mod knæerne, en stok blev stukken under synderens arme, og to stokkeknægte greb hver i sin ende af stokken og rullede hans blottede ryg på små ituslagne flintesten“ . . . . til han bekendte, S. Kjær, Stavnsb. s. 105, jfr. Krist. Almueliv II. 114. 286. 288, 73. 188, kaldes også polsk blok II. 115. 287; fig. *hań war i pols bok* (Agger) ɔ: i knibe.

polsk dans, no. behændighedskunst, se Kr. Börner. 608. 62.

polske, uo. og afledn. se pulske.

1. polske, uo. *æ byk, de polskər* (D.), siges, når kornet på grund af tæt sæd el. tørke ingen vegne kommer i udviklingen; se pol.

2. polske, uo. *polsk å* (vestslesv.), tale hurtig og uforståelig; *han polskər å å sit tysk* (vestslesv.); om småbörn, som pludrer uforståelig, jfr. „det er polsk for mig“, om uforståelig tale, V. S. O. under polsk; se tysk.

polsk forskrækkelse, no. i udtr. „få en p- f-“ ɔ: en pludselig og stor f-; jfr. Kr. Sagn VII. 203.

polsk gavl, no. *polsk gòwl æn -gòwl* (Gjern h.); en stejl gavl, skråt afskåret for oven.

polsk knude, no. *polsk knuð æn* (Andst); en tyk fletning, der lægges i en piskesnært ikke langt fra skaftet, for at give den sving til at slå skrald.

polskpas, no. *polskpas* (Lindk.); et glds. kortspil, se Blich. Nov. II. 196; Isl. Skemtanir s. 338.

polsk tigger, no. gå p- t-, el. tiggergang, dom i selskabsleg m. pant; den dömte tager A. til kone, går rundt til enhver og siger: „må a be' om lidt til min kjæreste!“ en giver lussing, en anden kys, klap osv., hvilket atter afleveres til kæresten, se Kr. Börner. 219. 30, jfr. Tr. Lund XI. 350; „p- kirkegang“ Blich. Nov. II. 204.

1. polt, no. afledn. og smstn., se pjalt, polde.

2. polt, no. *pòlc i* best. *-i* flt. *pòlc* mulig også: flt. *pòlcər* (Vens.). — 1) jordknold, se pold; *fal øwər i pòlc; haj drøw i polc ætə mæ.* — 2) slag med en snebold; V. S. O. har pult el. pulte, klump; se sne-.

polte, uo. *pòlc -ər -ə -ə* nf. nt. *pòlcəs* ft. tf. *-t* (Vens.); slå med sneboldte, jordknolde; *dræŋən pòlcəs i snej, pòlc hwara·jər; haj pòlcə mæ.*

polteret, to. *pòlcərə* (Vens.); knolderet, ujævn; *dæj mark æ så p-, dræŋi hòr enda· gøən mæ ən cøl å slawə di gròwəst pòlc istø·cər; icsi* (isen) *æ så pòlcərə.*

polterfærd, no. *æn sær pòltərfær* (Løgst.). en som intet kan udrette.

poltre, uo. *pòltər -ər* tf. (Vejr.; Løgstør); løbe, om småbörn; *pòltər å* (Vejr), løbe afsted; *hon gær å pàltrər omkre·ŋ* (Skanderb.), pusler omkring, om börn og gamle; jfr. pojtre.

poltring, no. *pòltrəŋ æn* (Vejr; Skanderborg); en lille dreng el. pige: *æn lilə p-;* nok også: et par måneders gris, (Hmr.); se koltring; små-.

Polverm, no. se Pelvorm.

pomle, no. *poməl æn pomlə* (Sundev., Agersk.). — 1) fastelavnsboller (s. d.), runde små hvedebrød; der er to slags: *di menik* (de menige) el. *buńdræŋ* og *gəvyrtspomlə* (Sundeved), krydderboller; *mjælk å pomlə* (Sundeved), fastelavnsret; lille kage som en pebernød (Agersk.); jfr.

bondedreng. — 2) hestepære (Agersk.), se heste-; jfr. pummel el. pümmelken, Schütze Idiot. s. 242, små hvedebrød.

pomling, no. *pomləŋ æn -ər* (Thy, Agger); æbleskive, kavring, lille rund kage.

pomlingspande, no. *pomləŋs pån* (Thy); æbleskivepande.

pommer, to. *pomər* (Hanh.); opsvulmet, tyk; se pomre.

pommerans, no. som afvisende svar siges: *å, ve do et ha pomərańsər o glöj ðbårər!* (vestj.); ordet kommer af lat. pomum, æbletræ og ital. arancia, pommerans, frugten af citrus aurantium.

pommerflugt, no. når der spörges: *hur æ do frå?* og man ikke ønsker at svare, kan siges: *a æ frå Pomərnflöwt, de ær ən spletərgal, såwn!* (D); ordet er vel meningsløst.

pommerhöne, no. *pomərhön æn* (Sams.); kalkunsk höne; de er ved at koge suppe på en af dine pommerhöns, Kr. III. 219; „hun gik så spansk (s. d.) fræ mæ som noue pommehøhn"; Jæger Ferie s. 55; Gillsjov s. 49.

pommerkok, no. *pomərkåk æn* (vestj.); hak. (Vens.); *pomərkåk* (Sams., Mds. h.). — 1) kalkunsk hane, når den har fået nok at æde, siger den: „kvit!" uden at sige tak, Sgr. IX. 214. 662; spøgelsevogn, forspændt med 6 p-e, Kr. Sagn V. 67. 301; jfr. pomre. — 2) skæo. til opblæste mennesker (Vens.).

Pommern, no. når der spörges: „hvor er du fra?" og man ikke vil svare, kan siges: *a˙ æ fræ lańdət Pomər* el. *lańtə Pomər, hu do˙ hwærkən ær hæjər komər* (vestj.); også siges: *å, ræs do te Pomərn!* (Vens.); *wel do ek ræjs te lańtə Pomərn* (Agger), ɔ: gå pokker i vold; jfr. „Lante Döringen" Gr. Pallad. s. 76; se land II. 373. 8 a; „Pommerland" P. Volksk. I. 30, II. 95. 16; se Bovbjærg, Bloksbjærg, Hekkenfelt.

pommersk, to. *pomərsk* (vestj.); vel kun i forb.: en p- bjælke, se Eftersl. s. 112.

pomre, uo. *pomər -ər -ət* (D., Malt, vestj.; Vens., Agersk.). — 1) svulme op, blive oppustet; *pomər å˙p* el. *u˙ð*, om ost, der går ud af formen; om ko, der får trommesyge; *æ vost pomrər* (Agersk.). — 2) *go å pomər* (S. Sams.), gå mådelig, slæbe sig afsted.

pomret, to. *pomərə* (Vens., vestj.); opsvulmet; *pomərə i ansecə* (Vens.); jfr. op-.

pon, no. uo., se pant.

ponnekurv, no. *ponkårə æn* (Elbo h., Törrild, Nörv. h.); en rygkurv, som bæres i seler af kvinder.

ponnel, no. *ponəl æn* (Løgst.). — 1) en slagvol, en stor knippel, tykt stykke træ, stor sten. — 2) ung knægt, mellem karl og dreng. — 3) en kort tællekniv (Lysg. h.); jfr. mnt. punder, Sch. Lübb., dolkekniv, med tilföjelse: entstellt aus poignard?

ponneri, no. *ponəri˙j de* (Andst.); *poniəri˙j de* (Lem s.); småsyssel.

ponnersyge, no. *ponərsyqəń* (Vejle); hos får: hovnet hals og kæber.

ponni, no. *poni i -ər* (Vens., Agg.); = ponnipind; *o spel poni* (Agger).

ponniarbejde, no. *poniarbəð de* (vestj.); *ponərarbəð de* (Mds., Vrads h.); småsyssel.

ponnie, uo.

ponə -r -ət (Andst., Malt); også *ponər* (Andst.); *pønə* (Varde);

poni -ər əð (Mors, Thy); tf. *poniər* (Vejr.);

ponər -ər tf. (Salling); nf. nt. ft. *poni* tf. *poni* (Vens.). —

1) göre al slags nyttig småsyssel; *de æ gåt o ha nåt o sej υ poni mæj* (vestj.); *han gor o ponər ve hans bij* (Andst.), pusler ved dem; *di gor o ponər mæ æ lijəqsaqər* (Sall.), om börn; *dræŋ, I mo sej o poni we˙, dær ær ek læŋ te awtən* (Agger); göre aftensysselen: malke, bære tørv, osv. (Holstebro). — 2) *poni te˙* (Vens.), skyde til, om penge o. lign.; *haj for lòw å poni te˙*. — 3) lege med ponnipind (s. d.); jfr. nfris. pone, arbejde, Outz. Gl.

ponnigavn, no. *ponigawn de* (Holstebro, vestj.); småsyssel; *hår I æ p- ğor?* ɔ: gjort eders aftensyssel færdig.

ponnik, no. hjælper, løbedreng (s. d.), som hjælper hyrden, se Kr. Alm. I. 19. 49.

ponnikarbejde, no. *ponək-* el. *pønəkarbəð de* (Lindk.); = ponniarbejde.

ponnike, uo. *pønək* el. *ponək -ər -ət* (Lindk.); = ponnie, göre småsyssel.

ponnikeri, no. *ponəkəri˙j* el. *pønəkəri˙j de* (Lindk.); = ponneri.

ponnikop, no. *ponikòp i* (Vens.); = ponnipind.

ponnipind, no. *ponipej i* best. *-pej*

(Vens.); *ponəpiṅ æn* (Lindk.); et stykke legetöj, også kaldet „ponni“ (s. d.), „ponnikop“ (s. d.), „put“ (s. d.); en sædvanlig 4 sidet tærning med akse gennem de to sider, på hvilken den kan snurres rundt som en „sysselkone“ (s. d.); man bruger den i julen til at spille om pebernødder med; på den ene af de fire sider er der indskåret A, ɔ: alt, el. T, som kaldtes „Thomas“ ɔ: tag; „ta rænt!“ (Vens.), ɔ: tag hele indsatsen; på den anden: N, ɔ: nichts, el. I, ɔ: *eṅc notəŋ* (Vens.) el. E, *et* (Thy); på den tredie: H, ɔ: halvt, *„ta halt“* (Vens.); på den fjerde: P, ɔ: *„poni te!“* (Vens.); *„pot te!“* (Ribeegn), ɔ: læg til; „pung op!“ (Præstø); man gjorde en indsats af pebernødder, snurrede tærningen rundt på bordet og eftersom de forskellige sider kom op, tog de spillende af indsatsen el. øgede den; se Krist. Börnerim s. 341. 46 „ponni“; 47 „nichts“; s. 648. 19: „pirreleg“; 20 „spille nåle“; 21 „nikle“; spillet er bekendt i videre kredse, i Ditmarsken jfr. Carstens, Spiele nr. 22, bruges en firkantet pind med bogstaverne: P, „Peter sett an“; H, N, A, tærningen kaldes „Allholt“; en lignende pind skal have været brugt ved fordelingen af strandgods på de frisiske øer, se Urdsbrunnen IV. 64, 79.3, 95.1, 112.3, Handelmann, Spiele s. 31: P „pönki“ ɔ: pfändchen ellers de samme bogstaver; Danneil s. 163 „Punkelto“, hvor tærningens sider er mærkede O, *o*berall; A, *a*xpe [accipe] êns; N, *n*ig'lnix; P, *p*unkelto; der spilles om nåle; den, som får P må betale en, det øvrige forstås let; spillet kaldes i Lybæk „Allemerall“, se Korrespbl. X. 69, Jahrb. X. 50; Boehme, Kindersp. 643. 54; slgn. endnu Cyprianus Bog, Kbhvn. 1881, s. 28: når du kommer i nogen livsfare at prøve din lykke, da gör dig en tærning af træ og grav derudi: L, lykke; U, ulykke; ME, medgang; MO, modgang; LI, livet; DØ, døden og kast den stiltiende fra dig, og af det som vender op, kan du se, hvad lykken vil; se endnu Andree, Parall. II. 104.

ponnivorn, to. *poniwon* (Lem s.); som har lyst til småsyssel; som kun udretter lidt.

ponniværk, no. *poniwærk de* (Thy); småsyssel.

1. pons, no. *pons æn pons* (D.), flt. *ponsər* (Vejr; Agersk.); *pons æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.), også: *de p-*; en kaffepunsch mest ɔ: kaffe med brændevin el. rom og sukker i, også = rgsm.; *no ska vi hjæm, gi wås æn pons o klöw æ viṅ mæ!* (Malt); *a fæk æn pons o dæṅ wå komfəmi·jərət* (vestj.), d. e. stærk; *a fæk æn pons, te æn ku dråwn æn huṅ i* (vestslesv.), ɔ: stor; *„glæm it mæ, moər!“ soi Aṅərs Hæjsel om æ pons* (N. Slesv.); *han drekər æ kafə får æ pons å få* (Agersk.), jfr. Dania V. 107; „så skal I hå en bålle pons . . ., o dænd ska koges i en gro stuudröw po en hællmeshowe onder lot låg, söen æ gowe ska ett dryw å en“, Kr. Börner. 426. 78, af en vrövleremse; *æn balə pons* (Agersk.); börnene får en *balə pons* (D.), når de sidder i en gynge og den bliver snurret rundt med dem; jfr. eng. punch; ordet skal stamme fra sanskr. pantsch (fem), fordi der til p- hørte fem dele: sukker, arrak, the, vand, citroner; se knægt 5, sort; gammeltøl-, glasse-, kaffe-, thevands-, træsko-, varmøls-.

2. pons, no. *pons et* (Silkeb.); stød af en væder.

1. ponse, uo. *pons -ər -ət* (D., vestj., Agersk.); drikke ponse.

2. ponse, uo.
pons -ər -ət (vestj.);
pòṅs (Søvind s.);
pòns -ə -ət (Elsted). —

1) støde, om væderen; om lammene: støde med snuden op i moderens yver (vestj.): „så blöw vi ve å ponses såen, å de wa rehle håt, få klokken gik te fihr, å vi had ingen onnen fåt“, Blich. Bindst., ɔ: slåes; også fig., *di ponsəs hwòt* (vestj.), strides med ord; jfr. bönse 2, puffe. — **2)** *å ponsə skenət fræ* (Skader v. Randers); flå ved at knuge skindet med knyttede næver af slagtede dyr; jfr. eng. punch, gennembore, støde, lat. pungere.

-ponset, tf. se for-.

pont, no. pontlig to., se punkt, punktlig.

poppe, no. *påpə et* (Vlb.); dukke; *di vil uər et jet gåŋ å se, væn dæ ku skaf de nætəst påpə,* J. M. 53; htsk. puppe; mlt. puppa, pige, dukke.

poppegöje, no. se papegöje.

poppel, no. *popəl æn poplər* (Thy); best. *påpələn* flt. *-lər* (Vens.); *påpəl æn*

påplər (D.), flt. *påplə* (Søvind); *påfəl æn* (Ang.); *papəl æn paplər* (Bradr.); et træ, populus L.; navnet bruges iflæng om forsk. arter, se pil 5; jfr. htsk. pappel.

poppel-e·vensalve, no. ungventum nervinum (Rgkb.).

poppelpil, no. *påpəlpil æn* (D.); *påpənpil æn -pilə* (Søvind); = poppel.

porcellæn, no. = rgsm.; *påstəli·jns-* ell. *bastəli·jns talæ·rkən; è bastəli·jns pijbhu; de ær å bastəli·jn* (Vens.); se bastelin.

porcelains bonde, no. *påstəli·jns-bøjər* flt., bønder som i finhed vil gå ud over deres stand: *„æ de fårnem fålk?“ „Nèj, de ær eñc òñc ən p-“;* (Vens.).

pore, no. se pode.

poret, to. se påret.

pork, no. o. afl. se purk.

porlet, to. se pudlet.

porre, uo. se purre.

porré, no. en løgart, allium porrum L.; *porę·* (D.; Als); *borę·* el. *bårę·* (østslesv.); J. T. 281.

porreløg, no. *porę·løq æn* (Thy); *puri·ərløq æn* (Lild s.); = porrè.

pors, no. *pås de* (D., vestj., Mors, Agersk.); best. *påst* (Vens.); en buskvækst, myrica gale L.; *di farə guwl i pòs* (Lild s.); er brugt som lægemiddel, herba myrica gale, ligeså porsdråber, nu udleveres herba rutæ el. tinctura gentiana; jfr. Aasen pors, ligeså isl. sv.; htsk. porsch el. porst; mnt. pors Sch. Lübb.

porsdige, no. på Tolstrup hede . . . ligger en stor gruppe af de på flere steder i Jylland forekommende mærkværdige, med jorddiger indhegnede og sammenhængende firkanter i form af haver, og variere disses forskellige störrelser mellem fra 6540 □ al. til 24800 □ al. og indtage tilsammen et fladerum af $35\frac{1}{2}$ td. land . . . Ifølge en tradition fra en egn i Vestjyll. skulle de omhandlede firkanter være porsdiger og indhegningerne hidrøre fra den tid, man brugte pors i stedet for humle ved brygning af øl, og i Kålunds Bidr. til en Beskr. af Island II. 98 findes anført efter en antikvar. indberetn. 1818, „at der ved Skidalens nordøstre hjörne findes spor af mange gærder, som skære hinanden og at man vil vide, at sådanne gærder have været brugt i fordums tid til dyrkning af de vækster, man bryggede øl el. mundgåt af“; jfr. J. Saml. II. 199. 200; Kr. Sagn III. 332. 74; P. Bjerge Aarb. IV. 47 anm.; „skogshumla“ Runa VI. 29, tilsættes øl og gör det berusende; se Hofb. Skogsb. s. 17; der findes et gavebrev dateret Skeninge $^{13}/_{12}$ 1336, hvorved Benedikte Algotsdatter skænker til nonneklosteret gården Hånger ved Søen Tåkern med vand, enge, agre og „locis in quibus crescit mirtus“; ifølge Rudbeck, Catal. plant. (1658) er porsens botaniske navn myrtus palustris (medd. fra Bernh. Olsen).

porshave, no. I Jylland findes mangfoldige steder i hederne, nær agerlandet, små jordstykker, som røber, at de har været indhegnede, undertiden endog plöjede. Disse, nu med lyng begroede stykker, kalder almuen porshaver og tror, at de i forrige tider har været brugt til at avle pors i, en mening som ganske vist er urigtig (?) Mb. m. henvisn. til Olufsen, Bidr. t. Oplysn. af Danmarks ældre Forf. s. 71; se porsdige.

porsris, no. *påsri·js di* (Vens.); = pors.

pors-øl, no. var forfærdelig stærkt, Kr. Alm. III. 58. 195; man tilsatte øllet pors for humle, se P. Bjerge, Aarb. IV. 47; jfr. Säve Åkerns S. s. 40; Cav. Wär. II. 99; Amins. VI. 113 øv.; se porsdige.

port, no. *puwət æn puwət* (D., Malt, Bj. h.); *pwòt æn [pwòt]* (vestj.; Brusk, Vrads, Hell. h.); *pwòt æn -ər* (Andst.); *pwot* (Øst. Starup); *pot æn powət* (Vor h., Søvind s); *port i* best. *-i* flt. *port -ən;* glds. *pwòt* (Vens.); *port æn port* (Agger); *puwərt i* best. *-i* flt. *puwərt* (S. Sams.); *puət æn puwət* (Elsted); *poət æn pot* (Skejby s.); *poət æn poət* (Ang.); = rgsm.; i sagn: tilmuret port el. dör, som ej må åbnes, Kr. VIII. 109. 210; Sagn II. 294. 192, IV. 164. 573; Eftersl. s. 200; p- el. dör kan ej holdes lukket, se Kr. Sagn IV. 189. 650, 228. 747. 49, 241. 779. 790, 426. 26, V. 176. 66, 481. 91 flg, 500. 46. 52, 545. 01; p- eller dör springer op for genfærd, se Kr. Sagn IV. 207. 698. 748. 778-79, 264. 866, 287. 934, V. 86. 362, 108. 429. 33. 58, 454. 12. 13, 498. 39. 56. 62; jfr. Asbj. III. 114; ellekonge el. Odinsjæger (s. d.) farer gennem porte el. döre overfor hinanden, se Kr. Sagn II. 9. 34, 110. 36. 50. 52. 57. 59-70. 87. 89, J. K. 52. 2; levende (s. d.) hund nedgraves foran p-, for at værge mod spøgelse,

J. K. 197. 113; under fåresyge nedgraves døde får i p- med hoved mod gård, J. Saml. IV. 161. 138; ved synhverning kommer person ud af 4 porte samtidig, Kr. Sagn. VI. 430. 85-94; i en skæmtehist. lukkes byport, at fugl ej skal flyve bort, Wh. Vlk. V. 54; i ævent. en port af guld, én af diamanter, Sgr. X. 24; tre porte, en af kobber, en af jærn, en af træ, Gr. Gl. d. M. III. 64; helten skal banke på porten, og bede den lukke op, ellers flyver den sammen om ham og grutter ham, Kr. VII. 330; jfr. lat. porta; se død-, gange-, guld-, Hamborg-, hov-, jærn-, kirke-, kjøre-, kobber-, lade-, lig-, lo-, mellem-, stakkels-, sølv-, toft-, vogn-, vognskjul-.

portbed, no. *pwòtbeđ æn -beđər* (vestj., D.); tværbed over portens brædder.

portdör, no. *pwòtdar æn* (D.); dör i porten.

porthammer, no. *pwòthamər æn* (vestj.); *powəthamə æn* (Søvind s.); overligger-bjælken over porten.

porthund, no. *porthuj i* (Vens.); = rgsm.; *„porthuj seər, de dè gaməl kòl tow eňc imwò no uən weəlaw“*, Grb. 90. 16 ff.

porthænge, no. *pwòthæŋ æn -ər* (D.); porthængsel.

portkuld, no. i udtr. *ta powətkul* (Vor h.); om pigerne: stå og snakke med karlene i porten, jfr. hjörnekuld.

portlukkelse, no. *portlokəls è* best. *-t* (Vens.); middel, hvorved port lukkes: lås, skodde.

portløber, no. *puwərtlevər i* (N. Sams.); bjælkeakse, med tap i begge ender, hvorom porten drejer sig.

portløgle, no. *puwətløqəl æn* (Bj. h.); = rgsm.

portlåge, no. *powətloq æn -ər* (Søvind s.); = rgsm.

portmonniksen, no. best. pengepung (alm.); i soldaternes mål = brummen ɔ: fængslet (Frederits); fr. porte-monnaie.

portner, no. person i kortspil, se Spartanus.

portræt, no. *potræ·t æn -ər* (D., vestj.); *bətræ·t* el. *potræ·t è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); = rgsm.; et træk i en række æventyr er, at kongen forelsker sig i pigen, da han ser hendes p-, se Gr. Gl. d. M. II. 157, III. 115, Ævent. II. 4, Registr. nr. 10, Efterslæt s. 152, Kr. Ævent. s. 92, J. M. s. 34; jfr. 1001 Nat XIV. 46; Asbj. I. 286, II. 46; Grimm K. M. nr. 6. 135; Gonzenb. II. 225 nr. 33. 34; Veckenst. Volksk. II. 107; Garnett, Women II. 371; Rohde Gr. R. 49, Köhler KS. I. 127; prins forlovet ved p-, Kr. Æv. III. 282; fr. portrait, af mlat. portractus, afmalet, lat. protractus, frembragt, gfr. pourtrait, afbildet; se billede; guld-.

portrætmager, no. *potræ·tmåqər æn -ər* (Lb.); fotograf; nok også: *potræ·tmålər;* jfr. tage af.

portstabel, no. *æ pwòtstavələr* flt. (D.); krogene i stolperne, hvorpå portdörene hænges.

portstolpe, no. *pwòtstålp æn -ə* (Vrads h.); *powətstålp æn -ə* (Søvind s.); = rgsm.

portstænger, no. *pwòtstæŋər* flt. (D.); *portstæŋər æn -ər* (Bradr.); portstolpe.

1. pose, uo. *puwəs -ər -ət* (Mors, Thy); *p- æ bræňwin,* filtrere gennem pose (Mors, Thy); slå bule, pose ud, om klæder f. eks. (Agger); *æ bij puwəsər* (vestj.), når de hænger i klumper udenfor flyvehullet; *puwəs ən homəlbuwə* (vestj.), plyndre, vel: samle i pose; *pus å·p* (Mors, Thy), hovne op, svulme op; se pusen.

2. pose, no. *puwəs æn -ər* (D., Malt, Agger); *powəs æn -ər* el. *pwosər* (vestj.); *pus i* best. *pwòsi* (Brøndersl.); *pòsi* el. *pjòsi* (Hørmest., Skallerup); *pwòsən* (Åby); flt. *pwòsər, pòsər* el. *pjòsər,* nok også *pusər* (Vens.); *puwəs i* best. *pwòsi* flt. *posər* (S. Sams.); *powəs æn -ə* el. *pòsə* (Søvind); *pos æn posər* (Sem, Forball., Emmerlev); *puəs æn posər* (Eggebæk); *poəs æn posə* (Sundev.). — 1) = rgsm.; *han snakər får hans æjən puwəs; æn kan et fo bođə i puwəs o sæk* (Malt); *æ posər hær tit svaərt ve å blyw mæ æ sæk fylt* (Mellemslesv.); *haj hòr eňc månər hil brøj i hans pus* (Vens.), om en døende; *han hår ek ræn brø i hans puwəs* (Agger); *han hår et ræjn mijəl i hans puwəs* (D.); den del af dragegarnet, hvori fiskene fanges (Bradr.); *ən pos mått; go mæ powəsən* ɔ: tigge; *„hwò manə æ dè?“ „huňər å èn powəs ful“* (Søvind); *„de ji te pus!“ sò dræŋi, haj teqə sòjər* (Vens.), ɔ: det fylder; *te æn skip kuwən ær æn puwəs nåk, vi bəhöwər eŋən sæk* (D.); *ænvæ·r har nåk i si·n pos å bær te møl* (vestslesv.), ordspr., ɔ: hver har nok i sin byrde; tiggeren siger:

hør, veð do hwa, mole·l! hâə do æn puwəs, så hâə a æn kæp å så føləs vi tåw ar uð i æ lañ, Sgr. II. 40. 237, (Fjends h.); se stakkelspose; hullet p- med ærter, gryn, sand i bindes pige på ryg, for at opdage hvorhen hun føres, se Kr. V. 337. 338. 344; en p- m. penge (s. d.), som aldrig tömmes, se Kr. Æv. s. 79, jfr. Fortunatus, pung; p- har tigger under klæderne, deri kastes maden, se Rafn Oldn. S. III. 85, Thorl. Jarleskjalds S. kap. 3; ligeså drengen, der æder omkap med trold, se æde; i ævent. en pose fuld af historier el. sandheder, se Sgr. IX. 164, Registr. nr. 18 c. 19 b; jfr. et bryggerkar fuldt, Asbj. II. 199; Kr. V. 81; nautsbelgur, Arnas. II. 479. 82; P. Volksk. III. 52, Trad. pop. VI. 587 (Frankr.), se præst; tom p- hænges ud, at gud skal fylde den, Kr. Alm. VI. 25. 61; p- fuld af mskers synder, sjæl ligeledes i pose, se J. K. Æv. I. 112, Arnas. II. 39; p-, som intet kan komme ud af, Maurer S. s. 117; pose, sæk brister, bakker dannes, se lufvante. — 2) pus el. puws (Han h.), uterus; puws best. pusən; guwili puws węjər ðlər hiər (hæder); skæo. til dumt kvindemske: „no, do pusən!“ i et navnerim: Eŋər mæ he fæm fjætə feŋər, hon ka spel åpå· he puws, de ka kleŋər (Vens.); hun hår fåt heñə puwəs molt (Sall.), fået sin pose malet fuld, ɔ: er frugtsommelig; hun hår patər o pwosər får huñər dålər (vestj.) også sønderj., se Kok Ordspr. 56. 635, se taske; nimme-. — 3) skæo.; pus i best. -i; hąj æ sȯnt i skön pus (Vens.); en löjerlig fyr, se pung 2; i ukvemsord, vel mest om kvinder, sidste del af smsætn., se edder-, flanni-, græde-, lögne-, rase-, skranne-, tinni-, vind-; jfr. pysken; Aasen, pose, isl. posi hak., sv. påse; se poge, sæk, puskjæbet; bede-, blod-, brød-, dufte-, dunte, fedel-, fod-, garn-, hov-, *hånd-, kaffe-, kjæltringe-, kram-, kristen-, krudt-, krydder-, kræmmer-, kvæle-, læder-, mad-, malt-, mel-, mule-, mælke-, penge-, præste-, ryg-, side-, skind-, skyde-, stakkels-, suge-, tage-, tigger-, to-, tone-, trævle-, uld-.

posefuld, no. puwəsful æn (D., vestj.); også: pusful, tonløst (Agger); = rgsm.; hon wa knap i klær å ęj i karetən å så slo di i pwðsful toq åfår å i pwðsful toq åbaq, Grb. 98. 32.

posegjøde, no. = posemog; J. Saml. VIII. 273 (Gind. h.).

posegris, no. puwəsgris æn (D.), gris med broktilfælde.

posegrød, no. en slags grød el. budding kogt i en pose, som bruges i Jylland, udentvivl fra Thy, Mb. Till.

posehandklæde, no. poshañkle et -klær (Agersk.); poshañkler et = flt. (Fjolde); = posehandske.

posehandske, no. puwəshañsk æn = flt. (vestslesv.), itk. (Bradr.); vanter med de fire fingre i et og særlig plads til tommelfingeren; jfr. fingerhandske, loveke, 1 luffe 2.

posekaffe, no. puwəskafə de (Thy); tragtet kaffe, forskellig fra kaffe kogt i kjedelen.

posekiger, no. puwəskiqər æn -ər (Andst., vestj.); toldbetjent.

posekræmmer, no. puwəskręmər æn -ər Malt); bissekræmmer, som handler med manufakturvarer.

poseløs, to. i ordspr.: dæj, dæ go puslðs uk, komə grynlðs hjæm (Vens.); billedet taget fra tiggeren.

posementmager, no. pusiqmi·ntmaqə æn (Arh. egn); spilopmager.

posemog, no. puwəsmåq de (Vejle); kunstig gødning.

poseorne, no. puwəswori æn (Thy); skældsord til en lille ondskabsfuld person.

poserød, no. i Andr. Frieri nævnes: „mi sæng, mi fjål, mæ puesrø“, må vist være: mi fjål mæ pues rø, min fiol med rød pose til, der nok sædvanlig var gjort af spejlskind el. ræveskind.

positur, no. i udtr.: han stel æn sær positu·r (Andst.), ɔ: ser löjerlig ud; æ ka ek go i byj i dæñ positu·wr, ɔ: i den dragt; hañ war ij ən næt p-! i tilsølet klædning (Agger); lat. positura, stilling.

posk, no. se påske.

1. possel, no. se pussel.

2. possel, no. æ påslər flt. pælene, som på begge sider støtter et stigbord (vestj.).

post, no. påst i best. påstən flt. påst (Vens.; D., vestj.); påst æn post (Agger). — 1) = rgsm.; brev- og pakkepost; no komə påstən mæ awicserən; i gəi, i cyri påst (Vens.); hañ ğè påst (Søvind), er postbud; alm. tilnavn til den person, som

besørger posten omdelt, *Svæn Påst* (D.); en bakke i Lild s. hedder: *postbak*, postbakke; „posten går“ leg: de legende sidder på to rækker stole, ryg mod ryg, A., som er post løber rundt om dem og hører, hvor folk vil hen; så råber han: „posten går [til Vejle]!“ de, som vil med hænger på; når han banker med sin stok, søger hver sin plads; den, som bliver tilovers er næste post; se Kr. Börner. 213. 36; „gå post“ pantelegsdom, posten bringer et brev, frimærkerne er kys, sts. 218. 23. 24, 487. 15; jfr. fr. poste, mlt. posta, sted, hvor postheste veksles. — 2) *påst æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Sundev.); vinduespost; jfr. lat. postis; se tvær-, vindues-. — 3) *han ær o hans påst* (D.); *sto åpå påst* (Vens.); også personen på post, skildvagt; = rgsm.; htsk. posten; lat. positus, stilling.

postbud, no. leg: p- står midt i kredsen, som synger: „se et p-, hvilken due kom til mig med et brev, det er sikkert fra min moder og til mig, at hun skrev“; p- knæler for en i kredsen med et brev; denne synger: „lille fugl, flyv tilbage, tag et kys med til mo'r; jeg kan ej dig ledsage, för engang jeg bliver stor“, Kr. Börner. 639. 83.

posthest, no. *påsthæst i* (Vens.); = rgsm.; andre sammensætn. er: *påstkusk i, -skèlc è, -tuwr æn, -wèsən è* (Vens.).

posthus, no. *påsthus æn* (D., alm.); = rgsm.

postil, no. *påsti·l æn -ər* (D.); *pòsti·l æn -ə* (Søvind); *poste·l æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); en bog med prædikener til årets helligdage; ordet stammer fra lat. „post illa verba sacræ scripturæ“, ɔ: efter hine ord af den hellige skrift — i middelald. den sædvanlige begyndelse af tekstens udlægning.

postkontor, no. *påstkanto·r* (D.); = rgsm.

postmester, no. *påstmæstər æn -ər* (D.); *i p-* (Vens.); *påstmæstə æn* (Søvind); = rgsm.

postpenge, no. *påstpæŋ* (D.); = rgsm.

postsager, no. *postsåqər* flt. (Agger); = rgsm.

poststemp. no. *påststæmp æn* (Andst); poststempel.

postsæk, no. *påstsæk æn* (D); = rgsm.

posttaske, no. *påsttask æn -ər* (D.); *påsttòsk æn* (Vens.); = rgsm.

postvogn, no. *påstuwn æn* (D.); *påstwuwn æn* (Vens.); = rgsm.

postyr, no. „*da di so Knark-Las i sònt èn postyjr, fèk di løst te å dryw lòjərən let wijər mè ham*“, Grb. 83. 47; „Jerrek wa et sæe pa bouse i ol hans postyre“, Yuelb. 33, stilling, udseende, væsen; jfr. fr. posture; se positur.

pot, uo. se putte.

-pot, no. se potte; hinke-, slik-i-.

potaske, no. *påtåsk dæm* (D., vestj.); *påtòsk* (Vens.); = rgsm.; mændene fra Avning v. Randers kører omkring om foråret og siger: „*slop, a æ fræ onəŋ, vel I kev påtåsk?*“, Kr. IX. 92. 107, se sæderug; htsk. pottasche, navnet stammer fra, at den forsendtes i potter, Weig. Wb.

pote, no. *pot i* best. *-i* flt. *pòtər* (Vens.); = rgsm.; vist låneord; der siges: *katis fæər* el. *kløər*; „*flèjəlspòjti, mè di flèjəls pòjtər*“, Grb. 71. 1. 2; jfr. htsk. pfote, mnt. pote Sch. Lübb. fra fr. patte; se flöjels-.

potet, no *pa-* el. *pətæ·t æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *pata·tər* flt. (Fredericia); hos J. T. 229. 342 anføres endvidere følgende former: patæsk *[patæ·sk]* (Ang., Sundev.); potét *[potæ·t]* -er, bote·der, bote·ser (Als); kartoffel (s. d.) og kartoffelplante, solanum tuberosum; „*patæ·tər è koŋ i lanc som föri selən*“, Grb. 249. 399, kartofler er konge i landet som silden för; *dær ær en bin i patè·tərən*, vittighed; *dæ growə nyc patè·tər i din hus* (strömpe), kan siges til den, på hvis strömper man opdager et hul; de kaldes *katò·flər* (Torsted), *patè·tər* (Børgl.), *èblər* (Sæby, Vens.); se ulvefis; navnet er opstået af spansk patata, batata, knolden af slyngplanten convolvulus batata, der blev forvekslet med knollerne af solanum tuberosum, se Tidskr. f. pop. Fremst. af Naturvidensk. 1883. s. 55; Weyg. Wörterb. und. kartoffel.

potetbøsse, no. *patæ·tbøs æn* best. *ən* flt. *-ər* (Vens.); = kartoffelbøsse.

potetharpe, no. *potæ·tharp æn* (Vens.); redskab til at skille de små fra de store kartofler, se 1 harpe 2.

potetjord, no. *patæ·tjor æn* (Vens.); jord til kartofler.

potetkule, no. *patæ·tkuwl æn*, best. *-ən* el. *-kul*, flt. *-ər* (Vens.); kartoffelkule.

potetmel, no. *patæ·t* el. *påtæ·tmịl de* (Vens.); kartoffelmel.

potmester, no. *påṭmæstər æn* (Malt); en mand, som i akkord overtager större jordarbejder, se pyt 4.

potte, no. *påṭ æn -ər* (D., vestj., Agger); *poṭ æn -ər* (Lild s.); *påt æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., østj.); *påt æn pådə* (Sundev.; Mellemslesv.). — 1) = rgsm.; *æn splet påt* (Vens.), en revnet potte; *æn påt* (Røgen), er forsynet med tær, til at sætte over ilden, el. også med tud, jfr. gryde, krukke; *muwərs påṭ* (vestj.), potten, hvori husmoderen laver lidt ekstra godt til sig selv; *swòt påṭər* (vestj.), ɔ: jydepotter, sortbrændte; *rø påṭər* (vestj.), potter af rødbrændt ler; *æ påṭ æ ve o slo æ boñ i æ væjr* (D.), ɔ: vende bund i vejr; sorte p- kaldes i Ditm. „tater-pütt"; uforståeligt mål „pottdänsch", se Urquell III. 107 anm., jfr. tysk, pottemand; om pottearbejdet se Nyrop, Dsk. Pottemageri 1882; F. Sehested, Jydepotteindustrien 1881; Rom, Husflid s. 400 flg.; Trap[2.] II. 961 anm.; E. T. Kristensen i Frederiksborgs Amtst. 1893, nr. 154, samme forf. Alm. V. 13. 32; jfr. 1. pakke 2, tal; 2. dolle, drontling, flakring, gryde, halepande, hundsbøtte, pande, pandesætte, sætte; glasse, ildpyt, lævvi, opgjort, røge, smide, tåne; ironisk om sladdermunden: *ja, dọ ər æn tæt påṭ o slo wañ i* (vestj.); *hon æ bådə påt å pọj dèr* (Vens.), jfr. „Kok Ordspr. 64. 733 (Burkal, Gram), = rgsm.; *hwa æṛ ət di påṭ koqər om?* (vestj.), hvad snakker du om, ønsker du? *a ku snår ha ğor æn skọr i æ båns påṭ* (vestj.), ɔ: kommet dig for nær; *hun hår slan hiñ påṭ istø·kər* (Malt), ɔ: gjort barsel, ligeså vestj., Vens.; *hwa æ dær vẹ ət, hår æ kwiñfålk slan æn påṭ istø·kər?* (vestj.), når en mand træffes, der ikke er ret i humør; *dær æ wal eŋən påṭər vælt!* (vestj.), siges, når en kommer farende særdeles rask; *dræj jæṇ æn påt* (Silkeb.), narre en, jfr. udtr. at dreje en en knap; *han wa som æn påt åpå trẹ tær* (Røgen); *hun stær som æn påṭ å trẹ tær* (vestslesv.), ɔ: ivrig, urolig; nok også i betydn. vigtig, overmodig (Røgen); *hañ stẹ̀ə lisom èn påt å trèj tẹ̀ə* (Søvind), om den i höj grad tjenstvillige; *hun stå lisəm ən tåw ørə påṭ* (Agger), ɔ: med næverne i siden; *„betə påtər hòr åsə ørər"*, Grb. 248. 388; *„påtən hòr eñc uən jit bọ̀j, spreŋə de, så gor hon i støcər"*, Grb. 249. 404; *de ær iḷ næm å gør stọr påṭər a let lẹr* (vestj.); *[vi viḷ ğærn ha manə påtər a let liər]* (Ang.), ɔ: meget udbytte af liden indsats; *ænhwæ·r råqər saṃəl te si· påt; dær ær åḷər så sköẉ æn påt, dær ær eñda· låq tẹ ən* (vestj.); „sånt har e· sat!", see di gammel tjællinger om dje påtter, næe di go i støtjer å di sætte skoren te hwerajer, Sgr. XII. 137. 317; *gaḷ kviñ gi bråran påtər, bråran påtər gir tåm lẹrgraẉ*, Fb. Fr. H. s. 140. 10 varr., se Kr. Dyrefabl. s. 210; *dær kor ən mañ o Rivər gåð, hans kuwən hun hið Guñər; han håð ən hijəl las påtər o fåð, hænve fæṃtən huñər*, jfr. Kr. Börner. 389. 99 (D. egn); *hąj kam åpå påtən* (Vens.), ɔ: kom galt afsted, måtte betale; i stedremser: „Helberskov potter", Kr. Ordspr. s. 504 (Hadsund); „Hyllested potter", sts. s. 504 (Løgst.); alm. skik, vistnok hele landet over, er det at slå potter på dörene nyårsaften, *slå pådə få* (Sundev.), jfr. Sgr. XII. 225. 815. 16; Kr. Alm. IV. 133. 372 flg., de som gjorde det, havde gerne en hø- el. halmmaske for ansigtet for ej at blive kendt, se Museum (1892) s. 150 (Helsingør); de fanges, om nødvendigt, og trakteres; en sammenstilling kan findes Z. f. M. II. 107; sligt skete jævnlig i Tyskl. „Polterabend", aften för bryllupet, se Wuttke nr. 560, Wh. Vlk. X. 162, P. Volksk. II. 84, Veckent. Volksk. II. 34. 2; stene på döre P. Arch. II. 367; en ligeledes alm. skik har været i vestslesv. og sikkert Jylland over, at unge folk morede sig med at slå en potte istykker fastelavnsmandag, A. blev blindet med et törklæde bundet om öjnene, potten blev stillet op, i gården f. eks., med bunden i vejret; A. skulde nu med en knippel i hånden forsøge på i tre slag, som skulde føres lodret, at slå potten istykker, lykkedes det ikke, fortsatte den næste o. s. v. til potten var itu og dermed en indsats vundet; *„è fastəlawns manda skal di oŋ mjæst ha jènteŋ tisfådryw, mjæst hòr ə wat å slo èn påt i støcər"*, Grb. 7. 1 flg.; jfr. Kr. Alm. IV. 55. 126; Anholt 104. 247; J. Saml.[2.] III. 121; Museum (1892) s. 156 (Helsingør); i Birkelev, N. Slesv., blev i gamle dage en kok gemt under potten, når der fastelavnsmandag blev slået efter

den; skikken synes at måtte henføres til det tyske „hahnenschlagen“, se Wuttke nr. 426; Handelmann Spiele 20. 15. 16; Kuhn N. S. 371. 11, (også Engl. se anm.) 391. 83; W. S. II. 127. 384. 181. 501; Vernaleken Myth. s. 305; Urdsbr. II. 163. III. 110; Urquell I. 130; Pf. GE. 298. 402. 622; „threshing the hen at Shrovetide“, Suffolk Folkl. s. 114, billede se Strutt 509; i romanske lande lignende skikke, se Laisnel II. 57. 61; Trad. Pop. I. 78; Rivista I. 319. 631, II. 66, slgn. kat II. 105. 47 a; i ævent. er en potte, der „pimper“ (s. d.) ude at hente, hvad dens ejer forlanger, se Gr. Gl. d. M. III. 79, J. M. 70, Kr. V. 202, Æv. III. 313; jfr. Bäckstr. III. 149, Arnas. II. 491, Registr. nr. 62; prinsessen skal i ævent. handle med potter, Gr. Æv. III. 69, Kr. Æv. III. 322; skal binde en potte op under skørterne at stjæle mad i fra gildet, Gr. Æv. III. 71, Kr. V. 102; jfr. Registr. nr. 121, Grimm K. M. nr. 111; ubrugt, undertiden også ubetalt, potte bruges ved hellig kilde og bortkastes efter brugen, se Krist. Sagn III. 215. 88. 93. 99. 1127. 52. 53; den, som tager den en gang brugte potte, får sygdom, sts. 217. 99; p- med negle, hår, æggeskaller nedgravet til trolddom, Kr. Sagn VII. 215. 53. 60. 63; Molboernes p- el. gryde (s. d.), som kogte uden ild, se Efterslæt s. 155, Registr. nr. 108 f.; jfr. Koehler KS. I. 230; Segerst. s. 182; Ndl. Volksk. VI. 51; magisk p- koger hus og by fuld af mad, P. Vlk. VIII. 164. 14; p-, som koger over, straffer konen med at slå den istykker, Kr. Molboh. 3. 1; p- får unger, Wh. Vlk. V. 56, Molbohist.; p- bredfuld af penge, se Eftersl. s. 145, Kr. Sagn I. 378. 36; da fanden ej vil komme, tager kone en p- på hovedet, har f- to horn, har hun tre, B. Smith s. 62; p- lægges af dreng i sengen, kæmpe slår den istykker, J. K. 239, jfr. Wigstr. Sagor s. 23; Müller Saxo 433. 3; flødegryde; den dumme Peder trækker potten ved et reb bundet i dens øre bag efter sig, Sgr. XI. 195; dronningen drömmer, at den potte, hvorpå fjendens navn var skrevet, væltede, Kr. III. 114. 165; i en börneleg kaldes den, som sidst „bliver det“, potte med to ører, Sgr. IV. 142. 40; „sælge potter“, juleleg: pigerne solgtes; „gudskelov vi narred den mand, p-n randt, hun var sprukken i bunden, to ben, ingen tud, tuden må I selv sætte til!“ så gemte „potterne“ sig, hver måtte finde sin, Efterslæt. 235. 256; jfr. Krist. Börner. 302. 30; „bære potter“, börnene sidder med hænderne fæstede i hinanden under knæerne, således dannes hanke, de slæbes afsted i til himmerig, om hanken holder, Kr. Börner. 207. 23; „slå potte“, et slags keglespil, Kr. Börner. 568. 00, se kegle II. 115. 50 a; om forestillingen, at druknede mskers sjæle gemmes under omvendte potter, er kendt her, véd jeg ikke, se Grimm Sagen I. 59. 52, Wolf S. s. 606, Yeats, Irish Fairy T. s. 69. 73. — 2) spids, rød hue, også anden mandshue (Vens.), jfr. 1. kop 3. — 3) et spilleudtryk: *spel̠ æn påt kæjl; a hår 5. 10 i æ påṭ,* man spiller f. eks. til 15, er nöjagtig tallet nået, *så ær æ påṭ u̠ð* (vestj.); *nọ̀ æ dæn̆ påt u̠i; no họr a mi påt* (Søvind), ɔ: de 24 i keglespil; *spel påṭ* (Fanø), spille femtenstreger; *no ær æ påṭ fåḷən,* ɔ: spillet er ude; et parti spiller „brus“, et andet „femtenstreger“, lysestagen står midt i „potten“, der er malet med kridt på bordet, Fb. Fr. H. 81; de første tré trin skal potten vinde, Kok. Ordspr. 131. 56, ɔ: tre stik i kortspil, jfr. P. Volksk. II. 38. 7. — 4) et pottemål, alm. N. Jyll. *læ wås fọ æn haḷ påṭ* (vestj.); *„så wil di ji èn hal påt te mælmai“*, Grb. 40. 20; *nẹ̀ə dæn̆ jæn sèjər ən pẹ̀l, så sèjə dæn̆ ọ̠n ən haḷ påt* (Søvind), om personer, slemme til at drikke; *dæ̜i ka bè̠r ən påt* (Vens.), spøgende om stærk stok; jfr. 1. planke, pæl; *æn påt jọr* (Malt), ved udgravningsarbejde = 128 kubikalen; jfr. isl. pottr, mnt. pot el. put, Sch. Lübb., fr. pot; se Jyden II. 58. 54 a; af smsætn. er en del kæle- el. skældsord: brumme-, flanner-, flante-, flægre-, gumle-, kjælling-, knurre-, lure-, negre-, præste-, simmer-, skranne-, sladder-, slidske-, snaller-, svalder-, sygre-, sylre-, tinnie-, tinster-; kar af forskellig art se *amdams-, barsel-, blomme-, bred-, buddi-, bære-, farve-, fløde-, futti-, greb-, guffe-, hanke-, honning-, hænge-, kakel-, klossi-, lim-, lurre-, måltids-, nadver-, nat-, pis-, pottemagers-, Randers-, ruge-, rumle-, Spandetgades-, stjærte-, stobs-, sur-, the-, tjære-, tolvtønde-, trillings-, urte-, voffe-, vokke-, væld-, øl-, øre-.

potteblomst, no. *påtblåmst æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.), = rgsm.; blomst i urtepotte.

potteflaske, no. *påtflask æn -ər* (D.); *påtflask æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); flaske, som rummer en potte brændevin; „a kom jo afsted hen til Anders Ruskjærs med to sorte potteflasker, og konen fyldte dem også begge to“, M. Skrædder s. 55.

pottegilde, no. har drengene i fastelavn, efter at have slået en potte istykker, (N. Hald h.).

pottekakel, no. se pottekakkelovn.

pottekakkelovn, no. *påtkakəlåwn* el. *-kakələn æn* (vestj.); en kakkelovn, som muredes op af brændte, firkantede potter, der vendte hullet udad; var smækket op af råt lér, i hjörnerne, undertiden også i midten, fastgjorte fåreben med klovene opad, Kr. Alm. III. 8; brugtes af småfolk, var opsat af „kakelpotter“, tit kun 4, og tynde, gennemsavede brændte sten, Kr. Alm. III. 33. 88; jfr. V. 89. 243 pottekakel“; Sagn V. 456. 18 „potteovn“; afbildning af en enkel kakkel samt en ovn findes C. Nyrop, Dsk. Pottemageri s. 4, samt Fb. Bondel. s. 50. 365; jfr. Blicher Vium s. 135, Kr. IX. 178; kakel-; grydekakelovn.

pottekiger, no. *påtkiqər æn -ər* (Agersk.); *påtənkikə æn -rə* (Sundev.); om en mand, der blander sig i kvindernes køkkensyssel.

pottekjælling, no. — 1) *påtkæləŋən* best. (Røgen s.), er i keglespillet den bageste hjörnekegle, jfr. syvkjælling. — 2) *æn påtkæləŋ -ər* (D.); en kælling, der går med potten og tigger.

pottekjører, no. se Kr. Sagn IV. 492.17 = pottemand.

pottekone, no. *påtkuwən æn* (vestj.); kone, som laver potter.

pottelåg, no. *påtlåq æn -låq* el. *-låqər* (D.); *påtlåq et* (Søvind). — 1) = rgsm. — 2) bladene af den gule og hvide åkande, J. T. 154 (Thy).

pottemager, no. *påtmaqə æn -rə* (Søvind); *påtmaqər i* best. *-maqən* flt. *-ər* (Vens.), = rgsm.; *vęə do hwar? æ påtmaqər lawər far; vęə do nöj mejə? han lawər dæm a lejə*, se Kr. Börner. 132. 33; et tysk rim, se P. Volksk. VI. 90; hvorledes lærling bliver svend, Urdsbr. VI. 24; *påtmaqərarbec* best. *-ə* (Vens.).

pottemagerpotte, no. *påtmaqəpåt æn* (Vens.); rød potte til forskel fra sorte jydepotter? se kakelovn 1.

pottemand, no. *påtmaň æn -mæň* (vestj.); *påtmaň æn* (Søvind); manden, der kørte med sorte lerpotter, de såkaldte jydepotter; p- kørte hele Jylland over, samt på færgerne, til Fyn og Langeland, forsynede endvidere Slesvig og Holsten og kørte langt ned i Tyskland til Berlin, Leipzig, Dresden og Wien .... P- bragte tilbage korn, ærter, tømmer, træsko, humle fra Fyn, fisk fra vesteregnen, kalk fra Davbjærg, ja, endog røde potter fra østeregnen, F. Sehested, Jydepotteindustrien s. 15; *„gu hjælp wås ål trætən!“ så æ påtəmaň, han vælt mæ töl påtər* (vestj.); jfr. Sgr. I. 154. 593; el. ... *da dompət han nęr a æ låwt mæ tål påtər* (Brander.); *„de vår da et faňəns vaj!“ soi han æ påtəmaň, da kør han ægø·məl Syňərbårə fjoə* (Mellemsl.); om de jyske pottemænd synger Fynboerne:

„a er kommen fra Jylland,
a har potter at sælge,
a har både store og små,
a har nogen med huller på!“. Sgr. VII. 227. 833; „pottekræmmer“ (Sæll.), se J. K. 138, jfr. Eftersl. s. 101; jeg har hørt ordet bruge i Mellemslesvig som skældso. mod danske, se potte s. 866. 20; p- kyses ved brændende tønde, se Krist. Molbohist. s. 33 flg.

pottemandskakkelovn, no. *påtmaňskakəlon æn* (Sundeved); flisekakkelovn.

pottemål, no. *påtmol æn* (D.); *påtmol è* best. *-t* (Vens.), = rgsm.; et mål, som rummer en potte; se potte 4.

potteovn, no. = pottekakkelovn, Nyrop, Dsk. Pottemageri s. 4.

pottepige, no. *påtpiq æn -piqər* (vestj.); pige el. kone, som gör potter, se Sehested, Jydepotteindustri s. 14; jfr. grydepige, ler.

pottesild, no. *påtsel* flt. (Vens.), = rgsm.

potte-ske, no. *påtskį æn -ər* (Vens., Sams.); en træpind til at røre i kål med, jfr. madske, madspil.

potteskive, no. *påtskyw æn* (Tovstrup); pottemagerhjul, jfr. drejeskive.

potteskraber, no. i udtr.: *æ påtskrȧvər komər ęt te hemәriq* (D.); heri en tvetydighed, idet ordet betyder både

personen, som skraber og redskabet, hvormed der skrabes, jfr. grydeskraber.

potteskår, no. *påtskor æn -skor* (D.); *påtskoə et* (Søvind); *påtskòr è* best. *-skòrə* flt. *-skòr* (Vens.), = rgsm.; *han fol nijər o slåw hans röw i påtskor* (D.); spøgende udtryk om at falde og slå sig; „det regner skomagerdrenge og potteskår ned“, Kok Ordspr. 149.1678, (Burk., Sund.); i æevent. er guldbægeret en öjenforblændelse for p-, Gr. Æevent. II. 219, hos Kr. V. 232 lysestagen; vejen, som den rette kongesön skal ride på, dækkes af glinsende p-, Sgr. XI. 232; i sagnet er potteskår penge (s. d.), jfr. Kr. IV. 30; den dumme kone skal have et p-, se Eftersl. 56.

pottesnager, no. *påtsnaqər i* (Vens); = pottekiger.

pottesnuser, no. *påtsnusər æn* (vestj.), = pottekiger.

potteslæber, no. jfr. Kr. Almuel. II. 175. 405, V. 16 øv.

pottetöj, no. *påtətöj de* (D.); *swòt, røp-*, samlingsnavn, ɔ: sorte, røde potter.

potte-øl, no. den, som første gang deltager i høstarbejde på fremmed sted, skal give en „potte-øl“, ɔ: en flaske brændevin og et pund sukker blandet i en krukke øl, Sgr. X. 123 (Sams).

povis, no. *povəs æn -ər* (Brusk h.; Hjarnø, Elbo h.); *pofəs æn -ər* (Vrads h.); tudse (s. d.), jfr. prog, puge; om en person kan siges: *æn tyk povəs* (Andst).

Povl, no. 1) alm. mandsnavn; *Pol* (Agger), se Sgr. X. 176, men *Pol Ywsən;* „*i lelə drèŋ, dè hjæt Powl*“, men: „*Pol Stin*“, Grb. 75. 1. 2; *æ Påwl hjæm?* men: *æ Påwl Hansən hjæm?* (D.); navnerim: *Påwl ær æn dom skåwl* (vestslesv.), el.

Påwl han skijəð o æ skåwl,
han hev ət åp te æ fåwl;
de æ fåwl et vil ha,
de ku Påwl sjæl ta! (vestj.); el. *Påwl i wåwl i fywri fåwl, omphålət, stomphålət, stuəröwət Påwl,* Kr. Börner. 113. 17; el. *æn lot i ən skåwl, de ka sæj Påwl, æn röðən råt, de ka sæj Åt,* se Krist. Börner. 94. 788. 793; er i æevent. jævnlig en af de tre sönner, se f. eks. Kr. V. 74, VII. 33. 247. 252, se Peder; betegner sammen med Peder en ubestemt person: *a ker mæ hwærkən om Pæjər ælər Påwl* (vestj.), ɔ: jeg bekymrer mig hverken om den ene eller den anden; *hon ræjnər hwærkən Påwl hælə Pæjər, mən æ flask de æ hiñ væn, hon drekər a dæñ, te hon leqər i æ sæŋ,* se Kr. Börner. 408. 21; P- bruges for Povlsdag, se Pedersdag. — 2) *æn påwl* flt. *påwl* (Plougstr.), en mejer, en slags edderkop; navnet til andrikken, se Sgr. V. 46. 433 (Sams); navnet stammer fra gr. Paulus, Aasens Navnebog har Paal; se politi; trange-.

Povlsdag, no. opdrak man årets bøder, Kr. Alm. I.[2] 6. 4; når solen skinner Povlsdag (25. Jan.), sålænge at Povl kan se at sadle hans hest, derfor sagde de gamle: *kañ eñda· Påwl si å sål hans hæjst!* Kr. IX. 26. 270, Alm.[2] I. 65, så er det tegn til, at det vil blive et godt år. Andre siger, at dersom solen ikke skinner så længe den dag, vil vi få krig (s. d.); Kr. IV. 369. 248; jfr. Gr. Gl. d. M. II. 243. 391; Kok Ordspr. 140. 1561; Fb. Fr. H. s. 19; Wigstr. I. 127; variant: solen skal skinne sålænge, imens ni kvindemennesker kunde sadle en hest, for ellers antog de gamle, at der skulde falde en ubehagelig og streng vinter derefter, Kr. VI. 274. 205; tiden mellem P- og Pedersdag (22. Febr.) kaldes af fiskerne den døde måned, se Jyll. I. 48. 10; skinner solen ikke, vil det give krig og plage, el. mange husbrande, el. megen tarre (boghvede) (vestslesv.); el. der vil dø mange, Sgr. VII. 87. 556, el. det vil blive et middelmådigt år, Sgr. VII. 86. 541; *nær Sañt Påwl komər rijəñ o hans gro hæst, så for vi añtən sne ælər ræjn (blest)* (vestj.), ɔ: når himlen den dag er grå; den dag må der ikke spindes, så dør fårene, Sgr. VII. 47. 166; med hensyn til disse forestillinger se H. Hildebr., Bemärkelsesdagar s. 35. 14 flg.; i besværgelse P-, for at se sin kæreste, J. Saml. IV. 119. 24, se Pedersdag.

Povlsmesse ny, no. nyet Povlsmesse (25. Jan.); derom hedder det: *Påwlsmesnòj æ dæñ hywəst o æ heməl o dæñ horəst o æ jowr* (vestj.), jfr. Kr. IV. 370. 255; el. *Påwls nøj* el. *Påwlsmonəs nøj gor høtəst i skøj, mæn stekər dyvəst i døj,* Kr. IX. 22. 215 el. *Påwlsmæsə nøj æ dæñ hywəst o æ heməl o dæñ dyvəst i æ døj* nr. 127, ɔ: månen står höjest på himlen, frosten trænger dybest i jorden; St. Povls ny viser sig aldrig mere [tidligere] end tre dage för fastelavn og ikke over [senere end] ni dage derefter, Kr. IX. 23. 218.

Povlspig, no. *Påẉlspiq* (Malt); et stjærnebillede, Orions bælte, måske fejlhuskning; jfr. Peders pig, Marirok, Jakobs stav.

povse, uo. *påẉs -ər -ət* (vestjyll.); *go o påẉs,* arbejde med noget uden at kunne komme nogen vegne; se pövse.

povsi, no. *påẉsi æn -ər* (Ryde s., vestj.): tyk person; se pövs.

povter, no. *pòẉtər i* (Vens.); kælenavn til et tykt barn, *i betə p-;* også om voksne.

povtre, uo. *pòẉtər* uböjel. (Vens.); slentre; *hąj gor å pòẉtər* el. *pòwtər mæ boẉsən om hæḷ,* driver; går indad på fødderne.

praddel, no. *praðəl* (Mors); snak; *hans p- ka wår fræ mår å te aẉtən.*

1. praggi, uo.
praqi -ər -ət (Ulvb. h.);
praqi (Mds. h.): —
go o praqi (vestj.); gå og sinke, smøle med arbejdet uden at kunne blive færdig, jfr. pragle.

2. praggi, no. *praqi æn -ər* (vestj.); *praqi æn -ər* (Mors, Sall.). — 1) en person, som ikke kan blive færdig med sit arbejde om aftenen (vestj.), jfr. aftens-, middags-. — 2) et tyndt lys, prås (vestj., Mors, Sall.); *praqi æn* (Fur), vægeholder, se dogi, Peder Toft, væge-ten. — 3) *praqi æn* (Agger), en ikke fuldt udviklet torsk; *de gọr ek, mi fålel, o kom mæ æn praqi te æ præst* (Agger); tlm. når man vil slippe med en ydelse under lavmål; præsten får törfisk i tiende.

-praggiet, tf. se afpraggiet.

praggipind, no. *praqipiṅ æn -piṅ* (vestj.); en træstage, hvorpå pråsen vindes op som en voksstabel.

praggitorsk, no. *praqitåsk æn* (Agger), = praggi 3.

pragl, no. *praql et* (Vor h.); en klodset person.

pragle, uo. *praql -ər -ət* (Vor h.); arbejde klodset på noget.

praj, no. *praj* itk. (Sams); et vink, en anmodning om; *gi ham æn praj* (Agger), ɔ: tiltal ham, spörg ham!

praje, uo.
praj -ər -ət (vestj.);
praj -ər -ə prajə (Vens.). —
1) trygle, trænge stærkt ind på en (Thy, vestj.); *bön prajə mæ, får å få lòw te å go i byj; dær æ sǫnt ə praji å· dæm* (Vens.), *han prajət mæ ọ ət* (vestj.); *gọ å praj jæṇ får ət* (Røgen); så prajer kjællingen dem for at de skal sige, hvor Babylonien er, Kr. V. 10; „*mè de sam slap åsə fålk frå å blyw prajə djæ bön frå, næ di trènt mjæst te muns hjælp*“, Grb. 24. 48; tiltale en for at spörge el. forlange noget (Agger). — 2) smådrille; *han prajət mæ mæ ət* (Varde). — 3) *kom om o praj te wås!* (Blåvand), ɔ: samtal hos os, jfr. prate, smlgn. eng. pray, lat. precari.

prajen, no. *a wel ek ha dæṅ prajin!* (Agger), ɔ: spörgen, påtrængenhed.

prajer, no. *prajər æn* (Agger); en person, som er påtrængende med sine spörgsmål el. forlangender.

praje-rædde, no. Kr. IX. 142: „Krestjane de ær en prajjræjj“, påtrængende person? ordet synes påfaldende, brugt til kvinde, se rædde.

prak, no. *prak de* (Emmerl.); en ret mad: opstuvet kød og kartofler.

prakke, uo.
prak -ər -ət (D., vestj.); *prak -ə -ət* (Søvind); ft. tf. *-əð* (Agger);
prak -ər -ə -ə; også *å prakər,* mest uböjel. (Vens.). —
1) *prak jæṇ nåwət ọ* (D.); *hąj prakə mæ no gaməl saqər åpå·* (Vens.), overtale en til at tage noget dårligt; *han prakər sæ iğæ·mǫl* (Malt), hugger sig med nød og næppe igennem; *han skal ǻltir leq å praək får å få pæŋ* (Agersk.), skrabe sammen for at få, have ondt ved at få, ligeså Bradr.; *prak å· jæn* (Sundev.), trænge ind på en; *o prak mæ jæṇ* (Lindk.), trættes med en. — 2) *hąj rèsər å prakər i laṅc* (Vens.), stryger landet rundt uden forsvarligt ærinde; „*i kriqəns tij, da Swènskərn lo å prakərə hærẹj*“, Grb. 227. 63; *å prakər omkre·ŋ* (Vens.), rejse omkring, ledsage, trygle; jfr. pangle, jfr. Aasen prakka, skrabe sammen, udpresse; sv. pracka, holl. pragchen tigge; prakkar hak. puger, styverfænger, Aasen.

prakker, no. *prakər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *prakər æn -ər* (D., vestj.); *prakə æn -rə* (Søvind); en forarmet person (D., vestj.), måske også en landstryger; en trættekær person (Lindk., D.); en kæltring (Vens.); i stedremser, „Ugilt prakkere“,

Kr. Ordspr. s. 499 (Vens.); „Visborg pr-", Kr. Ordspr. s. 504 (n. f. Hadsund); *di Hǫm prakərər* (Ribe egn), jfr. Kr. IX. 130. 343; „Tobøl pr-", Sgr. XII. 143. 367, Kr. Ordspr. s. 518 (Malt h.); „Vilstrup pr-", Sgr. VII. 237. 891, Kr. Ordspr. s. 526, (Haderslev egn), jfr. Sgr. IX. 132. 390 (Nyborg); jfr. mnt. pracher, gerrig person, betler, se Sch. Lübb.

prakkerdans, no. *prakərdåńs æn* (Malt, glds.); en leg mellem börn, hvori det gik ud på „*smo-neflən*", ɔ: man kneb hinanden.

prakkerfoged, no. *prakərfåwəð æn* (D.); *prakəfåwə æn* (Sundev., Mellemslesv.); stodderkonge; jfr. mnt. prachervoget, Sch. Lübb.

prakkeri, no. *prakəri·j de* (D., vestj.); et arbejde, som man har megen besvær med og som ikke vil lykkes; ærgrelse, fortræd.

prakkerlus, no. lægemiddel, der udleveres semen staphid. agriæ (Peters.).

prakket, to. *prakə* (Agersk.), = prakkevorn.

prakkevorn, to. *prakvon* (Agersk.); *prakvorn* (Bradr.); om et arbejde, som falder meget besværligt; *han hær ət så prakvorn* (Bradr.), ɔ: har det så besværligt med at få de nødvendige penge.

prakle, uo. *å prakəl mæ æn gǫr* (Horn.); arbejde stærkt med en gård.

prakre, uo. *prakər -ər -t -t* (Agger), = prakke; *do ka gåt prakər dæ æn lusnəŋ te,* forskaffe dig.

praksis, no. = rgsm., låneord; *de gor eńc sǫnt te i praqsis* el. *praksis* (Vens.).

praktisk, to. *praktisk* el. tiere *praksisk* (Vens.), = rgsm.; låneord.

1. pral, to. *[pral]; hun* løfted ham fra hans ganger pral, Kr. I. 114. 5. 10, II. 28. 3; om hvad der er fast, velnæret, jfr. mnt. pral, Sch. Lübb. „een prallen junge", en dreng med tætte, faste lemmer.

2. pral, no. *de æ no prǫl, eńc ǫńc; de æ prǫl å wė kǫl* (Vens.), = rgsm.

prale, uo.
prǫl -ər prǫlt prǫlt (Vens.);
prål prål prål prål (D.), nt. *prål* (Andst);
prål -ər -t -t (Agger);
prål•ə -ət -ət (Elsted);
pral pral pral pral (Agersk.; dog også *prål* som (D.);
prål prål prål prål (Bradr., Valsb., Ladelund, Medelby, Eggebæk);
prål prål prål pråəlt (Fjolde). —
1) tale höjt, råbe (Mellemslesv.); *han prål ætər ham* (Valsb.), råbte på ham, ligeså Åbenrå, Bradr.; *æ kåk prål* (Vlb., Bradr., Sundev.), hanen galer, jfr. øbe. — 2) prale, = rgsm. (N. Jyll. også Mellemslesv.); *som prål o hår et, som kløn o skår et* (Malt); jfr. *dær ær ǫlti sǫnt ə prǫli å dæm,* ɔ: de praler så meget; *såm prǫlər å hǫr eńc, såm kløŋkər å skǫr eńc* (Vens.); *de prålər* (Agger), glimrer, er prægtigt; nytten af at pr- se Arne s. 10; jfr. knyde; htsk. prahlen, se også pralen, Sch. Lübb. i betydn. tale höjt.

praler, no. *prålər æn -ər* (D.); *prǫlər i* best. *-i* flt. *-er* (Vens.), = rgsm.; se maler.

pralhals, no. *prålhals æn* (D., Agger, Mors); *prǫlhals i* (Vens.), = rgsm.

Pral-Hans, no. *prǫl-Hans i* (Vens.), = rgsm.

pram, no. *pram æn pram* (Søvind, Lild, Agger, Fanø), best. *prami* (Vens.); *pram i pram* (S. Sams); navn til en sejlbåd af norsk bygning, har rund bund med en lille „finne" agter, forsynet med sænkekøl, som fiskerne bruger (Løkken); *æn pram sǫnt æn ælæ·ndiq betə trow, dær gor uwð i ən spes te framər æń å ær lisom æn wa skon lijq. twat øwər i atəræń; nėjən åjər ær ən kubəl å weðə baqəst sejə dær æn betə støk køl* (Lild s.); *pram æn* (Fjolde), flad færge, plt. *prâm,* jfr. båd, kån, skib; jfr. Aasen praam hak., isl. pramr, lille båd; holl. praam, førselsskude; mnt. prâm, Sch. Lübb., „flaches fahrzeug"; se mog-.

prammand, no. mand, som fører pram, se Kr. Alm. V. 21. 49.

prang, no. *pråŋ ė* best. *-t* (Vens.); handel, bytte; *de war ə skit pråŋ,* et dårligt bytte; jfr. land-, øg-.

prange, uo.
pråŋ -ər -t pråŋt (Vens., D.);
praŋ -ər -ət (Brusk h.). —
1) handle, byttehandle, jfr. hvingle; næppe et hæderligt udtryk om handel; *praŋ mæ nåwət* (Malt), byde noget fal, man vil sælge; *wi pråŋt lijq om* (Vens.), ɔ: byttede lige for lige; *i gaməl tijər pråŋt wi mæ gǫr, no pråŋə wi mæ jål; ska wi pråŋ pijb?* (Vens.). — 2) *di gor å*

pråŋər icə (Vens.), er sene om arbejdet, jfr. Aasen, pranga, handle med småting.

pranger, no. *pråŋər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; vestj.); *pròŋə æn -rə* (Søvind); *praŋə æn -rə* (Sundev.). — 1) handelsmand (vestj.); vistnok mest om den, der handler med heste og kreaturer: *i gøspråŋər* (Vens.), opkøber gæs; ihjelslagne prangere, Kr. Sagn IV. 479. 94 flg., se kræmmer; jfr. helmisse-, heste-, ko-, stude-, svine-. — 2) *no sẹ̀ pråŋərər* (Vens.), msker som er langsomme, som aldrig kan få ende på deres arbejde.

prangermåned, no. Marts måned; i denne måned finder en egen adspredelse sted [i Vensyssel]; thi da foregår såmange handler om huse, gårde og jordstykker, at denne måned med rette bærer navnet af prangermåneden, J. Saml. II. 92, jfr. Fb. Bondeliv s. 149.

prangeværk, no. *pråŋwærk è* (Vens.); smågenstande, man går med i lommen, noget at prange med; *de æ nåk det pråŋwærk, dæ leqə dẹ̀r åpå stol, wet do eňc ha de mæ· dæ?*

pranhørms(?) to. *[pranhø·ṛms* el. *-hø·ṛmsk]* (Holstebro); overdreven pyntet.

1. **pranni**, uo.
praṉi -ər -ət (Lysg. h.; Søvind s.);
praṉə -r -t (Agersk.); —
knejse, gå stolt, vel rigsm.'s prange; *han ğèr å pranìə* (Søvind), gör sig vigtig; også: *go o praṉis* (Lem s.); jfr. kanni.

2. **pranni**, no. *praṉi æn -ər* (Sall.), = prannisele.

prannimoder, no. *praṉimor æn* (Vens.); jordemoder (s. d.), spøgende.

prannis, no. *praṉis æn -ər* (Lem); pralende person, se pranni.

prannisele, no. *praňsəl æn -ər* (Lild s.); *pranisẹ̀l* el. *praṉəs* el. *praṉis* el. *pr̨ąjis i -ər* (Vens.); *praṉisijəl æn [-ər]* (N. Sams); *praniseḻ æn -ər* (Vejr, Hmr., Gjern h.); *praṉsəl æn -ər* (Lyne, Agger, Mors, Thy; sj. D., Lindk.); buksesele; i min ungdom brugte mest alle karlemennesker de såkaldte „pranniseler", hvilke mest var gjorte af læder, gik over begge aksler og ned med enderne for og bag, hvorudi deres bukser hængte i fire lange hager, og var de sammenföjede med en tværrem eller stykke læder både for og bag; disse pranniseler er nu ganske aflagte, Uddr. af K. S. Testrups Rinds h. krønike, forf. født 1685 † 1761, J. Saml. II. 74; man gik i ældre tid ved sit daglige arbejde uden vest med en tætsluttende hvid vadmelströje, over den bar man selerne, så de kunde gærne oprindelig have været en pynt (D.); fyrsten kom jo ud i en fart og bukkede og nejede så dybt for ham, te en af hans pranniseler sprang, Kr. V. 32; jfr. bæresele, dragtbånd; vomprannis.

pranniseleknap, no. *praňsəlknap æn* (Lild s.); seleknap.

prannisyge, no. *praṉəsyqəň* (vestj.); sygdom hos fårene, der yttrer sig ved at halsen bliver stift tilbageböjet, så de kommer til at gå knejsende.

1. **prans**, to. *prans* (Vens.); stram, strunk, som holder sig strunk; *i prans kọl;* også: *hąj gọr nåk så prans; hąj æ prans åpọə;* se prons; for-.

2. **prans**, no. J. T. 134, „pransk" (Thy); en græsart, svingelrajgræs, lolium temulentum L.; navnet hidrører mulig fra de oprette strå.

pranse, uo.
praṉs -ər -t (Vens.);
praṉs el. *praṉis -ər -t* (vestj.); —
gå strunk og stolt; *hąj gọr å praṉsər* (Vens.); *prans sæ åp* (Vens.), rette sig; se pronse.

pransk, to. *pransk* (Vens.); modig, stolt, om en hest, jfr. prans, pronsk.

pranske, no. J. T. 134, = prans.

prat, no. *prạ̊t de* (Sams); *prạ̊t æn, de* flt. *prạ̊tər* (Agger); *prọ̀t æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *prạ̊t* (Han h.). — 1) samtale; *wi fæk ås ən prọ̀t* (Vens.); *„sin fèk di månə skön prọ̀tər å ham"*, Grb. 10. 60, mangen fornöjelig passiar; *„så ka wi så lèŋ slo èn prọ̀t om wò gaṃəl bədrə̀wtər"*, Grb. 38. 19; *hąj bəjoňc å dræj prọ̀tən hèn åpå prẹ̀jsti, hweti wẹ̀rkpiq de hąj war"*, Grb. 38. 26; *han ka nåk hǒl æ prạ̊t we lijq* (Agger), ɔ: holde samtalen i gang; *haň kaṃ mæ sånt æn sǩəṇ prạ̊t* (Lild s.), nærmest: anekdote, dog også ordspil, ordsprog og lign.; *de war ən sköṇ prọ̀t!* iron., en taktløs bemærkning, sær tale; *hons æ de· få no prọ̀tər, dæ gọr om haṃ?* (Vens.), ɔ: rygter, slet omtale; *de æ nok nẹ̀j gåt prạ̊t I fọr* (Agger), måske også flt. *prạ̊tər* (Lild s.), udsagn, talemåder. — 2) *æn rẹ̀jti prọ̀t* (Vens.), lögn.

prate, uo.
pròt -ər -ə (Vens.);
pråt -ər -əð -əð (Lild, Mors, Sams); flt. *pråt* (Agger);
pråt -ə -ət -ət (Elsted);
prat ər -ət (Malt, Vrads h.);
prat -ər prat praət (Bradr.); —
de ær i skön jej å pròt mæ; de æ jej, dæ ka pròt no (Vens.), samtale, småsnakke; *kom iň å pråət æn haňstuň* (Vlb., Ang.), kom ind og samtal et öjeblik; *di hað ståň å pråt åm əð* (Lild), de havde tid til at tale om det; „så spuer a wo rikmejster, — få han ku pråt mæ dem — hwa de wa, di søø“, Blich. Bindst.; „Niels Kræmmer, han ka pråt å prål, han hænger i Mett' Vestergors hål'“, Kr. IX. 147. 16, måske vestj.: at prale, snakke store ord; *han sejər o pratər* (Lb.), ɔ: praler; *æ pråtwon* (Lem); *pråtəri'j* (sts.), pral; jfr. Aasen prata, mnt. proten el. praten, Sch. Lübb. små-.

praten, to. *pråtən* (Han h.); snaksom.

prater, no. *pròtər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); en snakkesalig person.

pratle, uo. *pratəl* (Ang.); våse, lade munden løbe.

-pratte, no. se mellemplat.

pre, no. *prẹ æn* (vestj.); fordel, udbytte; *han hår æn guwə prẹ a dæň gor; dẹ æ dær eŋən prẹ ve;* også: *hun hår heňə prẹ,* ɔ: god pleje; *ha prẹ ve jæn,* være den foretrukne.

predel, to. Mb., se prill.

preg, no. *preq æn* (D.); jærnnålen til at prege (s. d.), fladfisk med, ɔ: trække dem på en snor, for at kunne bære dem hjem fra havet, jfr. pregl, prikke, slövver; se skulde-.

1. prege, no. *preq æn -ər* (Malt, Agersk.); *prek æn -ə* (Sundev.). — 1) et fiskeredskab med en række spidser forsynede med modhager, bruges til at stikke fladfisk med (Malt); jfr. pigalk, pregl. — 2) en urviser (Sundev., Agersk.). — 3) en profit (s. d.) til at sætte en stump lys på (Agersk., Sundev.), se lys-.

2. prege, uo.
preq -ər preqt preqt (D.);
preq -ər prèjt prèjt (Agersk.);
prek -ər -t prekt (Bradr.). —
1) pege på, *prek ætər jæn* el. *å nåwər* (Bradr.), ligeså Agersk.; *preq no fæjlər uð ve æn kreatu'r* (Malt); i særegen bet.: *æ soəl prekər stærk æda'w* (Bradr.), ɔ: solen stikker; *æ sol preqər så liq hæri'ň* (Agersk.), ɔ: står på; jfr. pege. — 2) *preq æ skul* (D.), trække fladfiskene på en snor ved hjælp af en preg.

pregefinger, no. *preqfeŋər æn* (Agerskov); pegefinger.

pregepind, no. *preqpiň æn* (Lindk., Agersk.); pegepind.

pregeskulde, no. flynder, som stikkes med preg (Ribe).

pregl, no. *preql i preql* (Vens.); *præql æn præql* (Mors, Thy, Agger); *preql æn* (vestjyll.); *prèql æn* (Elsted); pren (Vens.); syl (Mors, vestj.); spids pind, brodd; redskab, som bruges til at stikke huller med, når der spidses reb, bindes løb; pølsepind, „*har ət tæjən æ pøls, så læ ət tæj æ preql mæ* (vestslesv.), jfr. „han holder ved preglen og lader pølsen fare“, Kok Ordspr. 52; pren, hvorover skjorteknapper dannes (Elsted); krog til at stikke i fisk (Vens.); jfr. kok, II. 250. 52 a; se flynder-, mand-, pølse-.

pregle, uo.
preqəl preqlər preqəlt preqəlt (Vens.);
preqəl preqlər preqəl preqəl (D., Agersk.), ft. tf. *preqlət* (Andst);
præql -ər -ət (vestj.);
prekəl preklər preklət (Bradr.; Sundev.).
— 1) stikke med et spidst redskab; *æ kwæjər stor o preqlər ætər hinå'n,* (Mds. h., Vens.); *huðən æ ər do står o præqlər mæ de'!* (Agger), siges, når en tager klodset og galt fat på noget; *æ do snòt farə mæ å preql i de'?* (Vens.); *gò å prèql mæ nowəj* (Søvind), pille med det. — 2) strikke; her göres dog en forskel: man „pregler“ med 5 strikkepinde og tråden holdes over den mellemste finger på venstre hånd; man „strikker“ med 4 pinde og kaster tråden over med höjre hånds pegefinger (Agersk.); i betydn.: strikke alm. i Sønderj., D. en del af Vestj.; der er tre måder: 1. holde i nedre ende af strikkepinden, stikke dens øvre ende ind i maske, så slippe taget, løfte arm og hånd op for at slå tråden om spidsen; — 2. holde pinden höjt oppe og ikke slippe taget, men have tråden liggende på höjre pegefinger og slå den om fingerens spids ved en bevægelse af fingeren alene; — 3. holde pinden på sidstnævnte måde, men have tråden liggende på venstre

pegefinger og tage den på spidsen af pinden ved at stikke gennem masken, gribe opover og igen vride indunder; 1. brugte bondepige, 2. præstefrue, 3. præstefruens døtre, se Folkev. 1865 s. 69, samme former hos os, her og der strikkes med den ene pinds ende indstukket i et lille fæste af sølv el. andet, fastgjort ved strikkerskens bælte, jfr. Tr. pop. III. 28 (Auvergne); strikning har været almind. mandsarbejde, se bindeegn, binder, jfr. Am. Folkl. IX. 115 (Rio Grande); strömpen må under arbejdet ikke hænge langt ned, Amins. VIII. 107. — 3) om den stikkende følelse, man får i hænderne, når man fra kulden kommer ind i en varm stue; *æ feŋə prekle* (Sundev.); nok også: *prekrə; mi hiṅər præqlər* (vestj.), ligeså Andst, D.; jfr. mnt. prekelen, Sch. Lübb., stikke.

pregleben, no. *preqlbijən æn* (vestj.); vistnok hælebenet hos hesten, det er spidst nedløbende og bruges til pregl (s. d.).

preglehose, no. *preqlhuwəs æn -ər* (Lindk.); *preqlhos æn -ər* (Agerskov); strikkeströmpe, jfr. bindehose.

preglepind, no. *preqlpiṅ æn -piṅ* (Malt); strikkepind.

preglestikke, no. *preqlstek et -ər* (Agersk., Vlb.); strikkepind.

preglet, no. *preqel* (D.); *æn p- tröj,* en strikket tröje.

pregletöj, no. *preqəltöj de* (Agersk.); strikketöj.

preglevorn, to. *prèqlwon* (Søvind); om person, for hvem arbejdet ej skrider.

pregl-i-tå, no. *præql-i-to* (vestj.); billedligt udtr. for vinteren (s. d.): den bringer tåen til at pregle (s. d.), jfr. Kolding.

preg-på-pind, no. *preqo·piṅ æn* (Malt); *preqå·piṅ æn* (Agersk.); pegepind.

preken, no. se prædiken.

prel, to.; **prelle**, uo. se pril, prille.

prelle, uo. *præl -ər -ət* (Malt), = rgsm. (Malt); drille (Bradr.); plage med arbejde (Sundev.); jfr. htsk. prellen.

prelligen, no. *prælәgənər* flt. (Lb.); smalle, sorte snore, som kvinder bruger til pynt på klæder.

prem, no. se pren.

premi, no. se præmie.

pren, no. *prȩn æn prȩn* (D.); *præn æn præn* (Agger); *prȩm i prȩm* (Vens.); ben- el. jærnpren, brugelig ved syarbejde, jfr. pregl; se Aasen prjona, knappenål, isl. prjònn, strikkepind; htsk. pfriem, syl; se sövnprønne; tobaks-.

prent, no. *præṅt* (D., vestj.); *præṅc* (Vens.); *priṅt* (Søvind); hvad der er trykt; *do ka løs ət o præṅt* (D.).

prente, uo.
præṅc -ər -ə (Vens.);
præṅt -ər -əð (Mors);
præṅt -ər -ət (vestj.);
priṅt -ə -ət (Søvind); *print -ə -ət* (Elsted).
— 1) afskrive noget med bogstaver lignende de trykte (alm.), idræt for gode skribenter i Vestj.; *præṅt grawskröwtər* (vestj.), afskrive vers, der indfattes i en krans, i glas og ramme, til minde om afdøde; de ophænges i kirken el. hjemme; *hąj hò præṅcə hans nawn i boqən* (Vens.); *dè stèə få mè, som dè wa priṅtət* (Søvind). — 2) *præṅc nuə i jęj* (Vens.), ɔ: indprente en noget, forklare det gentagne gange. — 3) en börneleg, „*ska wi te å præṅc?*" — „*hwæm wel wè præṅcər?*", den, der bliver det, skal stå ved *præṅcstȩə* og tælle til 100; der råbes: *a præṅtər fòr N. N., jèn, tow, trij, fijr! (a præṅcər N. N.* Vens.), så er N. N. *præntəð,* hvis han ikke er kommen først til „stav" (målet) og har råbt: *a præṅtər fòr mæ sịal, jèn, tow, trij, fijr!* (Lild) *(a præṅcə mæ sịl* Vens.), ligeså Thy, Mors, Sams., jfr. klafonnes, Kr. Börner. regist. 718. 9; jfr. Aasen prenta, trykke bogstaver, mnt. prenten Sch. Lübb., eng. print, forkortet form af imprint, fr. imprimer; lat. premere, trykke.

prep, no. **preppe**, uo. se prip, prippe.

prerrik, uo. se prædike.

prese, uo. se presse.

presenning, no. *presæ·ŋəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.), = rgsm.

present, no. *prisa·ŋ æn -ə* (Søvind); gave til fødselsdag, brudegave el. lign., jfr. fr. present.

1. presse, no. *prȩs æn -ər* (Agger); *præs æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.), = rgsm.; *a ka ęt stọ få sådən æn præs* (Vejen s.); *lèq i præs, sæt præs åpọ* (Søvind), se oste-.

2. presse, uo.
præs præsər præst præst (Vens.);
præs -ə -ət el. *præst* (Søvind);

præs -ə -t -t (Elsted);
præs -ər -ət (D., Vestslesv., Vestjyll., Vejr, Vrads, Brusk);
præs -ər -t præst (Thy, Mors); *pres* (Agger);
pröjs -ər -t (vestj., Ulvb. h.); — nøde med mad og drikke, jfr. Sundbl.[2] 232; presse med overtalelser el. arbejde; *no må do præs dæ sjæl!* (Ribe), alm. opfordring til at tage for sig af retterne; *do skal ek pres ham* (Agger); *præs jèn te å drèk* (Søvind); *præs əpo hində'n* (Mors), kappes med arbejde; *a pröjst ham hwòt får ət* (vestj.), trængte ind på ham; han bliver da ved at pröjse den anden, han skulde være så god at komme ind, Kr. IV. 234; *præs o sæ siəl* (Mors), anstrenge sig for at overgå andre; jfr. htsk. pressen; fr. presse no., mlat. pressa, vold, magt; lat. pressus partic. af presse, se perse, kråde, perte.

pressekage, no. en lignende ret som posegrød (s. d.); Mb. Till.

prette, uo. se pride.

pride, uo.
prið -ər preð prið (D.);
prir tf. ft. *prirər* (Vejr);
prij -ər -əð -əð el. *pret -ər pret pret* (Agger);
prið -ər prit prit (Andst);
prir prirər prer prit (Agersk.);
prir -ər priət prit (Bradr.); — prutte, tinge om betaling; *prir æn mañ ti dalər* (Agersk.), få ham til at slå ti daler af; *prið nyw, bətål relə, de hør guj te* (Malt); *æn ka et prir ham nöj å* (Vejr.); *hwa dær æ awprið, de æ bətål* (D.); tilbagevirkende: *vi pris om ət, prerəst*; *a har pritəst mæ ham om æ pris å æ hæst* (Agersk.); *di wår i æn gråw priðəsən om ət* (Lindk.); jfr. prutte, tinge.

prigelig, bio. *priqələ* (Agerskov), grant, tydelig, om synet, se Mb. bredelig.

prik, no. *prek æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *præk æn -ər* (Agger); *prek æn prekər* (D., vestj.), = rgsm.; *te poñc å prek; de sæt åpå ən prek* (Vens.), ɔ: passede nöje; *te poñt å prèk* (Søvind); *fo prek i æ årm* (Lem), blive vaccineret, se prikke; *én prék*, som sés; *ét prék* (Søvind), let skub, stød; når drengene skilles ved skolen og slår sidste slag, siges: *sist prek, kat skrab te imò'n sol lòbər åp!* (Vens.); se prikker; sidste-.

prik-i-lort, no. øgenavn til Samsingerne, som bruger törre kokaser til brændsel, Brøchn. Saml. (Søvind); jfr. kase, kassen; *prek-i-lot*, kortspillet svinepisker (s. d.), jfr. pikkenoris.

prikinoris, prikiröv, no. se pikkenoris; jfr. sterris.

prikke, uo.
prek -ər pråk prokən (D.); *præk -ər -əð* (Agger);
prek -ər prak prokən (Andst);
prek -ər prak, prokən el. ft. tf. *prekə* (Vens.);
prek -ə, -ət el. *prak, -ət* el. *pròkən* (Søvind, Elsted);
prek -ər prèjt [prèjt] (Agersk.); jfr. prege. — **1)** = rgsm.; „han ræhn ætte skowen ... mæ hojj å ansit full ow bi, dæ prak te ham“, Tkjær II. 99; *a prèkət te' ham, så fel hañ* (Søvind), skubbede let til ham; *a prekə mæ, nèr a go bòrfò i stobərn; haj wa så ful, di ku prek åpå hans ywn* (Vens.); prikke flyndere kaldes i Vestj. den måde at fange flyndere på ved om dagen at stikke dem i sandet med en liden fork, kaldet flynderpig, Mb.; fig. „kålen hoj fot Pie de prokken ind“, Jyd. I. 11. 2, fået P. sat i hovedet. — **2)** vaccinere; *prek -ər -ə -ə; di ska prekəs ə manda; dòktən kam å synt bön ot daw ætə di wa prekə* (Vensyssel); *blyw prokən* (Lem) vaccineres; jfr. Aasen prikka, mnt. pricken, Sch. Lübb.

prikkebrev, no. *prekbröw æn* (vestslesvig); det i pergament udprikkede kniplemønster.

prikken, to. *prekən* (D., Malt), = rgsm.; *æn pr- pærso'n, pr- o' ət* (D.); *haj æ så mø prekən* (Vens.).

1. prikker, no. en mand, som prikker (s. d.) flyndere (vestj.) Mb.; se *frø-, såld-.

2. -prikker, no. se prik; börne-.

prikkestik, no. *prèkstèk æn* (Søvind s.); i en börneremse:

a tò ən prèkstèk
å vil i de grøi å slèk,
hun tò ən iləbròñ
å slòw mæ òwə mi hèwə hòñ, ...

= grødstik (s. d.)?

prikket, to. *prekərə* (Andst.); forsynet med pletter i mønstret; *æn pr- kle;* en mand, som bærer ar af börnekopper

kaldes *prekərə Joha·ṇəs* (vestslesv.); se rød-, små-.

prikning, no. *preknəŋ i* (Vens.); vaccination.

1. pril, no. *pril æn* (Skærbæk, vestslesv.), rende i havbunden ved ebbetid; plt. priel, se Cl. Grot, Quickborn's ordliste.

2. pril, to. *prel* el. *preḷən* (D.); „predel" Mb.; vanskelig at komme nær, let fornærmet, jfr. neddel.

prille, uo.

preḷ -ər -ət (D., Andst; Elbo, Nørv., Törrild h.), ft. tf. *preḷər* (Vejr.); ft. *priḷ* tf. *priḷ* (Lem, Rkb.), ft. tf. *preḷəð* (Mors, Thy); —

kræse for en, give lækker mad, godt foder, om msker. og dyr; *o preḷ får æn kaḷ* (vestj.); jfr. kredense.

prillemad, no. = prilleretter, Mb.

prilleret, no. *preḷrætər* flt. (vestj.); særlig god mad.

-prillet, tf. se op-.

1. prime, uo. — 1) i talem.; *a tråwr, do primər, gu dræŋ!* (Malt, D.), vrövle, våse; „prime om" (Als), ymte om, J. Saml. VIII. 273; også: *a trowə, de prijmə fuwə dæ* (Agger), ɔ: det rabler for dig. — 2) *de primər i æ nijəs*, når man skal til at nyse, el. når kulden stikker (Malt, vestj.); *de primər å turər i mi næjs* (N. Slesv.), om den, der er stærkt forkølet og bestandig nyser; *æ sowəl primər* (Holmsl.), når den med varme og kraft skinner gennem skyer, f. eks. i tordenvejr; to stammer? — nrsk. prima; Schütz, Idiot. „he priemt" = våser; mnt. prîm, en syl, Sch. Lübb. — 3) *prijm -ər -t prijmt* (Vens.), knibe öjnene sammen.

2. prime, no. *han hår æn prim o æ pañ* (vestj.), en rus; *[æ tror, te æ prim stekər ham* (Sommerst.); *han har ət mæ primər å turər lisom Volə Visəs gris]* (Agersk.); Kok Ordspr. 23. 240. 241, vistnok = med krillen og nysen; mulig må en lign. forklaring søges til talem. fra Sommersted, jfr. prime 2.

primmel (?) no. *preməl æn* (Sall.); mave, måske nærmest navle.

primsk, to. *premsk* (D., Sundeved); voldsom, ustyrlig; vanskelig at komme nær, let stødt; *han ær eṭ o kom te, han æ p- i daw;* om msker. og dyr, jfr. dvalsk, pril.

principalsalve, no. der udleveres ungv. oxydi hydrargyrici.

prins, no. *priñs æn* (vestj.); *prejs i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.). — 1) = rgsm.; alm. person i æventyr; *„stedètərən jik uw å prejsən baq ètər"*, Grb. 99. 59; prins Buris, Kr. III. 103 d; *„no dèr æ prejsi!"* kan siges om det nyfødte drengebarn (Vens., vist alm.). — 2) i ringridning: den, som får ringen næstefter kongen (Rousted, N. Hald h., Venge, Hjelmsl. h., N. Slesv.); jfr. Sgr. IX. 193. 611. — 3) *æ priñs hå bet ham* (Elbo h.); *han hå fåt æ priñs o sijə* (Malt), ɔ: han har en rus; *han ho sit koŋən! — næj, kon preñsən* (Røgen), ɔ: er ikke overvættes fuld; jfr. Ndl. Volksk. IX. 205; jfr. fr. prince, lat. princeps, se kron-. — 4) væge, dyppet nogle gange i ren tælle, spedelys, se J. Saml.[2] III. 120 (Djursl.).

prinsesse, no. *priñsæ·s æn -ər* (D., vestj.); *prejsæ·s æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); = rgsm.; *hon æ klèj som non prejsæ·s* (Vens.); *„å hon ej i cerkən som non prejsès uən å sij te èn sij; — di snakə eñc om òñc i fli daw èj om prejsèsən"*, Grb. 98. 36. 44; alm. person i æventyret, helten får pr- og det halve kongerige, se f. eks. Kr. VII. 242; en pr-, der skinner som sol den klare, Gr. Gl. d. M. II. 5; dronningen føder en sort pr-, Kr. Æv. 219, p- hos trolden s. 261, hos havmanden s. 309; pr-, som hedder Usmatone Sgr. IX. 185; „pr- på ærten", se ært; i ligkisten, se II. 422. 30 a, skildvagt; „bære prinsessen", Kr. Börner. 511. 12, sker, når to personer på fremstrakte arme bærer en pige; „bejle til pr-", sts. s. 359. 93, den, som gör det, sætter sig mellem to stole; *wej ən prejsæ·s* (Vens.), ordspil med proces; jfr. fr. princesse, ital. principessa.

prinsessedråber, no. der udleveres liqu. succinat. ammon (Peters.).

prinsessekjole, no. kvindekjole til at knappe helt ned foran (Århus egn).

prinsesse-stol, no. „sidde på pr-", Kr. Börner. 358. 92; pr- er skjult under en tildækket stol og binder den siddendes ben fast til den.

prioritet, no. *priorite·t æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.), = rgsm.; jfr. lat. prior.

prip, no. *prep i* best. *-i* (Vens.); mave; i spøg til börn: *no æ prepən nåk fuḷ; ka do ha mir i prepen?* nok også skæo.: en kort, tyk person.

pripmavet, to. *prepmawə* (Vens.); med stor mave, om frugtsommelige kvinder.

prippe, uo. *prep -ər -ə* (Vens.); proppe; *prep fəə i bøn* (Vens.); *prep sæ* (Lem), se perte.

prire, uo. se pride.

1. pris, no. *pris æn* (D., vestj., alm.); *pris æn pris* (Søvind); *æn pris toba·k* = rgsm.; jfr. snus, snøk; *hąj ga mæ ən prics* (Vens.), ɔ: lod en vind gå; *de war ən gu prics dæj* (sts.), fr. prise, så meget man kan tage.

2. pris, no. *prics* el. *prijs æn* best. *-ən* flt. *prijsər* (Vens.); *prijs æn prijsər* (Agger; vestj., Sønderj.); *pris æn prisə!* (Søvind), = rgsm.; ordet bruges alm. i flert. *æ fejskprijsər* (Agger); *æ kwonprisər* (vestj.); *„læ wås no ly te æ prisər!" så æ kuwən, da håð hun æ smör o æ rest* (vestj.), ɔ: da var det forsilde; *ve do sæt ət te pri·s!* angive værdien, göre et bud; *tæj ət nyw te pri·s* (D.), tage det nöje med, så at alt det ubetydelige også kommer med i værdien; *de blöw ålt tawən te pri·s* (Andst.); *nǫ æ vi vę æ pris* (Andst), i handel, summen for hvilken noget skal sælges; *sæl åjə prijsən, sæt prics åpå nǫ* (Vens.); se Aasen pris hak., htsk. preis, lat. pretium; fiske-, korn-, markeds-, spot-, svine-, æren-.

prise, uo.
pris pris prist prist (D.), nt. *pris* (Andst, Søvind);
prijs, -ər el. *pricsər, -t, pricst* el. *prijst* (Vens.); —
= rgsm.; *som prijsər æ somər . . . æ prijsər æ kwonər*, Gr. Gl. d. M. II. 148. 290 (Thy); *dè ær å pris ham få* (Søvind); *di prijst ham løkələ* (Vens.).

priselig, to. *prijsələ* (Vens.), = rgsm.

prison, no. *kom i pasjo·ŋ* (Lindk.), komme i knibe; vistn. et minde fra krigen med Engl. i begyndelsen af århundredet, „de blev førte i prisangen", Kr. Anh. 49. 115; eng. fr. prison.

prisse, no. kælenavn til katten: *kom no, betə pris!* (Vens.); jfr. perris, pus.

pritte, no. Kr. VI. 298. 367; anden siger til andrikken: „pritten er gal"! = fitte?

pritten, to. skal betyde: smålig, gnaven (nörrejysk).

privat, to. *priwą·t* (Vens.), = rgsm.; låneord; *i priwą·tmąj* no.

priviligeret, to. i udtr.: *de ær i rèçti ègtə prewələgi·jrə mòqgålc!* (Vens.), et ægte svin, skæo.; jfr. mlat. privilegiare.

probenröjter, no. *probənröjtər æn* (D.), handelsrejsende; htsk. probenreuter.

probere, uo. *probi·jr* uböjel. (Vens.); = rgsm.; jfr. lat. probare, prøve.

procent, no. *prosæ·nt æn prosæ·ntər* (D., vestj.), = rgsm.; *hąj tò fæm prosæ·nt å hans pæŋ* (Vens.); jfr. ital. per cento, af hundrede.

proces, no. *prosæ·s æn -ər* (D., vestj., alm.), best. *-ən* (Vens.), = rgsm.; *di leqər i prosæ·s mæ hwarą·jər*, almindeligst: *di trœər* ɔ: har trætte (Vens.); *hąj jo kort prosæ·s*, ɔ: gik lige til sagen (sts.), se forlig; besværgelse for at vinde pr-, se Amins. IV. 76; betale sin lærer, når man har vundet første pr-, Tr. pop. IX. 537 (græsk); pr- føres med dyr, som stævnes, se Thiele II. 67; Poul Møller, Efterl. Skr. (1848) II. 199; Illustr. Familiejourn. 1896 nr. 41; jfr. Kr. Sagn I. 428. 79; slgn. Wigstr. I. 174, Sundbl.[2] 159, Rydb. Magie s. 54 flg., Schindl. 103, Meyer Abergl. s. 81. 298, Liebr. Gervas. 256. 458, Ndl. Volksk. III. 181. 30, Ons Volksl. VI. 93 flg., VII. 219, IX. 157, Z. f. M. IV. 119, Laisn. I. 41; alm. se Amira s. 17; oldenborre, rotte; jfr. mlat. processus, retshandling.

processe, uo. *prosæ·s -ər -ət* (D.); føre proces; *di prosæ·sət gråw læŋ om ət.*

proddel, no. *proðəl æn -ər* (Mors); en kvinde, der er uordentlig i klæder; jfr. pruddel.

profekt, to. *profè·qt* (Vens.); *hąj æ så mèj pr-*, er hoven, en pralhans; *profè·qs* (S. Hald), sikker, nöjagtig; jfr. lat. perfectus, fuldkommen.

professor, no. i talemåder som: *do ær ən reqtə profæ·sər, dæj! æn löjən pr-!* ɔ: krabat; jfr. lat. professor, lærer.

profet, no. 1) = rgsm.; bogstaverne (s. d.) kaldes 26 profeter; siges spøgende om syltetöj el. lign. på det dækkede bord, det spår om kage el. steg, se Kr. Sagn IV. 326. — 2) skæo.: *æn konstə profę·t*; *æn hælə pr-, dær lætər æ dyn o fis* el. *pesər i æ halm* (D., vestj.), siges hånlig el. spottende; *hąj ær ən weqti profę·t* (Vens.), ligeledes skal *profę·tbal* spottende bruges om gudelige forsamlinger (Sall.); jfr. lat. propheta, gr. prophetes; se bal; baron, eremit, pave, professor.

proffen, to. studs, kort for hovedet; *hąj ær i profən hųj å kom te·* (Vens.).

profit, no. *profi·t æn* (D., vestj.), best. *profi·tən* (Vens.). — 1) fordel; *de æ profi·tən æn ska löw̲ òw̲* (Skanderb.); *de ka do tæj te di profi·t!* (Malt); *di gǫr hwæ̨ jæn̦ om æ pr-, mæn som̲ for nòj å æ tǫv* (vestj.); jfr. fr. profit, det samme. — 2) en lille flad blik el. messingskål på en pind, som sættes fast i en lysestage; i skålen en eller flere småpigge til at sætte en stump tællelys fast imellem el. fast på, for at kunne benytte det til sidste stump (Vens., vestj., Gjern h., Sønderj.); jfr. htsk. profitchen; Schütze IV. 162, forklares „spar-endken“ ved: lichtknecht, perfitchen; afbild. Fb. Bondel. s. 48 flg., jfr. Kr. Börner. 387. 77.

profitpind, no. *profi·tpiṅ æn* (vestj.), = profit 2, jfr. fattigmand.

profittelig, to. *profi·ṭlə* (Andst, D.; Sønderj.); nærig; deraf: *profi·ṭləhijəð*, nærighed.

profitte, uo. i nf. alene: *hwa ku dè· profi·t dæ?* (Søvind); hvad fordel kunde du have deraf?

profos, to. *profå·s* (D., vestj., Han h., Vens., Ang.); egenrådig, overmodig, uforskammet, tvær; *i profå·s hųj, æn pr-mèr* el. *kwę̨j* (Vens.); deraf no.: *profå·shæjt* (Ang.), se Hag s. 153; fr. prevôt, dommer bl. soldater, stammer fra lat. præpositus ligesom provst; eller er det: par force?

profundum, no. *profo·n̲dom æn* (Vens.); = profit, fordel, sagtens på grund af en slags lydlighed; ordet har tilhørt den lat. gudstjeneste, betyder: dyb to.

prog, no. *prǫq æn prǫq* (Søvind, Silkeb.). — 1) knægt, med bibetydn. af udygtighed; se mog-. — 2) skruptudse, (Tolstrup v. Tvingstrup).

proge, uo.

prǫ̀q -ər pròqt pròqt (Vens.);

prǫq -ə, -t prǫqt (Balle v. Odder); — rode, rage, *prǫ̀q i ə fa, ə lycs* (Vens.); rode i noget med en spids genstand; om køerne, der roder i jorden med deres horn; *„kòlən uw ijèn å proqər åjər halmstaki mæ poq å jantywer, mèn di ku en grijs proq uw,* Grb. 47. 94; *hąj seər å proqər å knoqər de arme kòrklu,* Grb. 34. 9; også: være sendrægtig i arbejde; se for-.

progehoved, no. *prǫqhòwi et* (Søvind); person, som ingen vegne kommer med sit arbejde.

progelse, no. *prǫqəls de* (Vens.); rageri, sammenhobning af forskelligartede genstande.

progeværk, no. *prǫqwærk de* (Vens.), = progelse.

prok, no. *de pråk* (Vens.), pak, dårligt folk, dårlig føde, især om opstuvede ting; *pråk æn,* uordentlig smhobning af forskellige sager; *de leqə i jæn̦ pråk* (Vens.); se brokke.

prokke, uo. *pråk -ər -ə -ə* (Vens.); stoppe, dynge sammen, sætte til livs; *a ska lòw̲ få, di pråkə gåt i· dæm ǫ ə;* se brokke.

prokkehjörne, no. *pråkhön̲ è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.); hjörne, krog, hvor alt skrammel henkastes.

prokurator, no. = rgsm.; *så tyk som nåw̲ə prekərå·tər; lyw̲ som nåw̲ə pr-; leq som nåw̲ə pr-,* ɔ: ligge tilbagelænet i en stol; *han hǫr æn huw̲ə som nåw̲ə pr-,* klogt, fiffigt (D., Malt); jeg er prokurator, og den slags folk er jo noget udlærte i træk og kneb, Kr. VII. 211; *„wę̨j å skòw, æ de eňc liq? sò pråkəròtəri“,* Grb. 245. 320; *æ prekərå·ṭərə, dæm ær æ samveṭəhijəð tæjən uð aw̲* (D.); se advokat, Kr. Alm. V. 89. 246, VI. 220. 517; kommer ikke i himmerig, se R. Köhler, Aufs. s. 64, Wh. Vlk. IX. 374; fanden törrer sin rumpe på pr-, Kr. KT. 192; det er umuligt at træffe en sanddru pr-, Kr. Molbohist. 118. 74; pr- og vognhjul skal have smörelse“; „en pr- står først på kjæltringelisten“; „dyden i midten!“ sagde fanden, han satte sig mellem præst og prokurator, se Kr. Ordspr. s. 246; vid, stor som en prokuratorlomme, sts. s. 443; når er der færrest stövler i helvede? svar: når en pr- dør, thi så skal fanden følge lig, Sgr. IX. 190. 582; jfr. Kr. IV. 337. 432; *fål i prekəråṭərəs klǫr æ gal, mæn o fål i doqtərəs klǫr æ vær* (vestj.); *„ta do dit, så tår a mit!“ så æ tyw̲ te æ prekəråtər* (vestj.), ɔ: tyven og han er ligemænd; en pr- bestukket, se Kr. VIII. 133. 242; en pr- snydt, se Sgr. XI. 114. 226, Kr. VII. 206 nr. 28–29, Gr. Æv. III. 27, jfr. endnu Kr. Alm. V. 107, Eftersl. 222. 206, Busch Volksh. s. 16, Ons Volksl. VII. 60; se æg; jfr. lat. procurator, forretningsfører.

prokuratorblæk, no. se apothekervand.

prokuratorskrift, no. *pråkərå·tə-skrèwt* (Vens.); halv ulæselig håndskrift.

prokværk, no. *pråkwærk è* (Vens.), = prok (s. d.).

proletarier, no. flt. i kortspil: slette kort (Sundev.); jfr. lat. proletarii, pøbel.

prons, no. *prons æn* (Lild); *æn betə p-,* en lille kæk vandringsmand.

pronse, uo. *prons -ər -t -t* (Lild s.); spøgende udtryk for at gå; *dæn betə dræŋ komər pronsən nåk så swær; di komər pronsən iə æn sij hawtröj,* anstigende; jfr. pranse; eng. prance.

pronsk, to. *pronsk* (Malt, Hmr., Lysgd.); *proŋs* (Sams); *prønsk* (sj. Bradr.); *[proŋ]* Holstebro); *prynsk* (Horsens eft. Molb.); fyrig, rask, som går knejsende, om hest. også om msker.; *æn pronsk kål* (Malt); *så pr- som æn pomərkåk* (vestj.), så opblæst som en kalkunsk hane; se prunk.

pronske, uo. *pronsk -ər -ət* (Låsby), ft. tf. *pronskər* (Vejr.); gå med stolt rejsning, om heste og msker., *di pronskə dæm* (Låsby, ligeså Brusk h.); føre vidtløftig og vigtig snak (Vejr.).

pront, bio. se prunk.

prop, no. *pråp i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.), flt. *pråpə* (Søvind); *pråp æn pråpər* (D., vestj.), flt. *pråp* (Agger), = rgsm.; vistnok låneord, istedet siges dot, tol; jfr. mnt. prop Sch. Lübb.; se præste-.

propfuld, to. *pråpfuḷ* (D., vestj.), = rgsm.; *hañ æ så pråpfuḷ a löwn* (Agger); *stòwən æ pråpfuḷ å fålk* (Vens.).

proppe, uo.
pråp -ər -ət (D., vestj.);
pråp -ə -ət (Søvind);
= rgsm.; også fig.: *hañ hå pråpəð dæ mæ löwn* (Agger); *prop* (Lem), betyder: *slo ən skið,* fjærte.

proppelse, no. *pråpəls è* best.*-t* (Vens.); stopning, f. eks. til et utæt vandtrug.

proprietær, no. *proprətæ·r æn -ər* (vestj.), = rgsm.; kaldes i spøg på gr. af lydlighed: „proptrækker" (s. d.) (Søvind); et kort i l'hombre, som forgæves er eftersøgt, se Blich. Nov. IV. 506, spadille?; jfr. fr. propriétaire; se knald-.

propsæk, no. *pråpsæk æn* (østj.); person, som propper sig med mad; jfr. Jæger, Ferien s. 7.

proptrækker, no. *pråptrækər i* best.*-i* flt. *-ər* (Vens.); *pråptrækər æn* (D., vestj.); „han æ pråptrækker i Lyng", Sgr. II. 127.656, folkene i Lyng er meget fattige; ordspil med proprietær; „Torup proptrækkere", Sgr. II. 71. 376, Tavlov s. Elbo h.

pros, no., uo. se pris, pråse og smstn.; udrbso. se prosit.

prosentlig, to. se pertentlig.

prosit, no. *prǫs* el. *prǫst* (D., vestj.); siges, når en nyser (s. d.); *„ka do eṭ sæj prǫst, diṇ bolstuð!"* sagde præsten, som nyste, til karlen, som forsömte sin pligt; straks efter nyste præsten, og karlen var rap og sagde; *prǫst, diṇ bolstuð!* (D.), jfr. Kr. Ordspr. s. 500; den, som nyser, siger: *„pròwstən i Tyc!"* (Vens.), se provst; lat. prosit, det gavne dig! se fæhund, pest.

prosle, uo. *pråsəl -slər -səlt* (Vens., Lild); rode; ase, tumle, arbejde, alt sammen uordentlig, jfr. proge, mosle.

-proslet, tf. se for-.

prossekage, no. se pråsekage.

prossel, no. *pråsəl æn* (Vens.); *de leqər i jæṇ pr-,* ɔ: et roderi, en uorden; jfr. mossel.

prosselhoved, no. skæo.; *de ær æn gaməl pråsəlhuə, dæñ mañ!* (Agger); en, som gör uordentligt arbejde.

prosselskank, no. *pråsəlskåŋk i* (Vens.); person, der er uordentlig med sit arbejde.

prosselværk, no. *pråsəlwærk de* (Vens., Lild); uordentligt roderi; *de æ nòj pr- òḷ saməl* (Lild).

prost, udrbso. se prosit.

prosten, to. i udtr. *æn prǫstən fæhuñ* (Lem); betydn.?

prosyl, no. i udtr. som: *sto æ prosy·l uð, hål æ pr- uð* (vestj.), ɔ: holde pinen, klemmen ud; fremmed ord, men hvorfra? jfr. pert.

protokol, no. *preðəkå·ḷ æn -ər* (vestj.); *protəkò·ḷ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.), = rgsm.; „go åp te Them dejn å hint en prodikå·l", Tkj. II 97; vel navn til enhver bog i folio (Vens.); ordet stammer fra byzant. protokollon: et blad limet foran på papyrusrullerne, hvorpå måtte findes bemærket, under hvilken kejserlig hofskatmester og af hvem papyrusrullen var forfærdiget; senere: notarialdokument; Weyg. „protos", først; „kolla" lim.

proviant, no. *probia·ńc* (Vens.), = rgsm.; jfr. ital. provianda af lat. providenda.

provst, no. *pròwst i* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *pråwst æn -ər* (alm.); *pròwst æn -ə* (Søvind), = rgsm.; hans hustru: *pròwste·ndə* (Vens.); *seð som æn pr- i æn påt* el. *smörpåt,* el. *pespåt* (D., vestj.); *i æn besp-re* (Hvejsel), ɔ: lunt inden döre, provstens titel, i ældre tid: *pråwstən!* el. *betə könə pråwstən!* el. rigtig fint: *musə* (monsieur) *pråwst!* el. *musə hr. pråwst!* (Mors); i visen: hør, hr. provst, kan I skrifte mig, for mine synder de plager mig? Kr. II. 335. 5, VII. 237, Sgr. VI. 130. 7 flg., se hovmand, rakker; en dreng beskæmmer provsten, Sgr. VIII. 152. 640; jfr. profos; lat. præpositus; se prosit, præst, Jeremias; jfr. mog-, mossel- snaller-.

provstekammer, no. *pråwstkamər ət* (Sønderj., Vlb.); kammer i den ene ende af præstegården, bagved salen, med en opredt seng til provsten, når han var på embedsrejser.

provstesalve, no. *pråwstsalə de* (Kolding); galmejesalve, ungvent. lapidis calaminaris.

provte, uo. se brovte.

prud, to. *pru* (Vens.), stolt, især om kvinder; jfr. Aasen, prud, isl. pruðr.

pruddel, no. *[prurəl] æn* (Sall.). — 1) grov klud. — 2) grovt, sjusket menneske; se proddel.

pruddelværk, no. *[prurəlværk] de* (Sall.); uordentligt, grovt arbejde.

-prukken, tf. se prikke; for-.

prunel, no. J. T. 42; en plante, brunella vulg. Moench. (Ålborg).

prunk, to. — 1) to. *proŋk* (Sams.); stadselig, prægtig; rank, se pronsk. — 2) bio. *han bətål proŋk uð* (D.), rask, uden at göre indvendinger, prutte; eller *han tål proŋk uð,* uden at skjule sin mening; også *de sæjər a prońt uð* (Malt), måske itk. form af prunk, se prut; jfr. Aasen, prunka uo., prunke, bramme, htsk. prunken.

pruse, uo. se bruse.

prut, bio. *sæj ət prut uð* (vestj.); ligefrem, uden omsvøb; se prunk.

prutmundet, to. *prutmońə* (vestj.); med tykke og fremstående læber, om kvinder.

1. **prutte**, uo. *prut -ər -ə -ə* (Vens.); göre sit behov, om småbörn, et lydord.

2. **prutte**, uo.
prut -ər -ət (vestj., Vejr., Brusk h.), ft. *prut* tf. *prut* (Agger);
prut -ər -ə (Vens.), nt. *-ə* ft. *-ət* (Søvind, Elsted). —
1) = rgsm.; *æ prut mæ ham åm ər* (Agger); *å prutəs mæ jæn* (Thy); *di stu å prutəst om ə* (Vens.), se pride; når noget skal bruges med magisk virkning, skal det tit købes, uden at man prutter, se Kr. IX. 387. 38; jfr. Asbj. III. 357, Urquell V. 21. 7, 163. 17, Knoop Pm. 51. 75. 152, P. Volksk. VII. 24. 16, VIII. 117. 4, Jahn Zauber s. 4, Ons Volkl. V. 81, Wuttke i regist. under „abhandeln", Wucke 362. 577, Krauss Volksgl. 104, Mélus IV. 319, V. 61, VI. 56 øv., Grimm Myth. 4. III. 143 ned, 2. 463 anm., Meyer Abergl. s. 104, Hartl. Science 244, Folkl. VIII. 6 (Neap.). — 2) gnave, brumme over noget (Ang.).

prutten, to. *prutən* (Vens.); *prutin* (Agger); *i pr- huj,* en påståelig person (Vens.); *æn prutin kål* (Agger), en kneben person; også no.: *æ lijər ek dæń prutin* (Agger).

pryde, uo. ordet bruges vist sjælden: *[æn låŋ piv å æn snåtə nijəs, di pryrər æn mań]* (Århr.); jfr. prud.

prygl, no. *pryql æn* (D., vestj.); *pröql* (Støvr.); *pròql æn prøql* (Søvind.). — 1) noget stort, en stor kæp; *i prøql* (Vens.), stor kartoffel; *fo pryql slan i si træskər* (Lem), store söm; stort mske el. dyr, *sikən æn pryql!* (D.); „a hivæ te mæ, de villest a kan, di støste, fåuovneste pryglæ iland", And, Fisk, ɔ: de største fisk; *prøql i* (Vens.), en udspekuleret fyr. — 2) *prøql* (Søvind), hug; *et law pröql* (Støvr.), vistnok alm.; jfr. hesselfedt, spandremsuppe, se Busch Volksh. 131, Ndl. Volksk. VI. 90, Ons Volkl. IV. 32, Weinh. Volksk. III. 417; *i morsom, skön, sè prøql;* jfr. htsk. prügel, kæp; se stokke-.

prygle, uo.
pryql -ər -qəl -qəl (D.);
pröql -ər -ət (Støvr.);
prøql -ə -ət (Søvind); *pròqəl -qlə -qəlt* (Elsted); —
= rgsm.; *å pryql sæj iğæ·məl* (D.), trænge igennem med magt; *prøql løs åpo jèn* (Søvind); hovfolk prygles, Kr. Alm. II. 7. 11; börn føres rundt skel og prygles for at huske grænse, se skjel; dele prygl, se stokkeprygl; pr- kjole, træffe fraværende

person, Kr. Sagn VI. 351. 85; jfr. Wuttke nr. 142. 398. 643, Kuhn W. S. II. 192 med henv., Zing. Sitt. 189. 60; pr- mand, træffe halmknippe eller port, Kr. Sagn VI. 400. 71. 1285. 94; taushed under mishandling løser trolddom, se Sgr. VII. 23. 112, VI. 36, Kr. V. 330. 321, Ævent. nr. 9, Registr. 156; jfr. Krist. Jans. Æv. s. 15 flg., Jfru Solia; Gr. KM. nr. 121; P. Volksk. II. 5, Rivista I. 196 flg.; jfr. bødle, 1. klø 3, skide; se for-, gjemmel-.

pryglegreve, no. *prøqlgrèw æn* (Vens.); fusker, person som er skødesløs med sit arbejde.

pryglehytte, no. *din lilə pryqlhyt* (D.); skæo. el. kælenavn til en lille dreng.

prygletærske, uo. *pryqltæsk* (D.); *o pr- jæn,* mørbanke.

prygleværk, no. *pryqlwærk de* (Mors); *prøqlwærk è* (Vens.); grovt, klodset arbejde.

pryle, uo. *pryl -ər -t* (Mds. h.). — 1) trække fisk, ål, på kvist el. snor, for bekvemt at kunne bære dem. — 2) blinke med öjnene, jfr. pryne. — 3) prøve for spøg, för man for alvor begynder, Mb. efter Moth.

prynagn, no. *prynawn* (Mors.); agn til at sætte på krog.

pryne, uo. se bryne.

1. pryne, no. *pryjn æn -ər* (Vens., Thy, Mors, Lild s.). — 1) jærnnål til at trække fisk på snor med (Vens., Thy, Mors, Lild s., Sall.); *pryn* (vestslesv.), redskab til at spidse reb med. — 2) *pryn æn prynər* (Agersk., vestslesv.), ring i næsen på so, se pren; sövnprønne.

2. pryne, uo.
pryjn -ər -t (Thy, Mors, Vens., Lild s.);
pryn pryn pryn pryn (vestslesvig), nt. *pryn* (Agersk.), nt. *prynə* (Egå v. Århus). —
1) stikke med pryn; trække fisk på snor, ål; snoren trækkes igennen hovedet på dem med en pryne; *pryn ol, flònər* (Thy, Mors, Lild s., Sall.), herhen kan føres bet.: smærte, værke om bylder (Mb. Slet h.). — 2) sætte ring i næsen på svin; *pryn et svin* (Agersk., Bradr.); også: sætte „præsterod“ i trynen på en so (Sønderj.); se mnt. prünen, Sch. Lübb. — 3) spidse munden; *han pryjnər hans moǹ te æn kys* (Agger); „Jou, Chresten pryhnt mæ munnen“, Yuelb. 67, Jæger Ferien s. 40; *do skal ek pryjn di moǹ aj de!* (Agger), ɔ: lade hånt om. — 4) misse med öjnene; knibe öjnene sammen for bedre at se, el. skærme dem mod stærkt lys (Vens., Mors); *a skal pryjn mæ mi øwn fòr å sij å læ i nol* (Lild s.); *ser å pryn mæ æ øwn* (Agersk., ligeså Hovlbj. h., vestslesv.); *hons sto do· å pryjnər ætər? haj sεər òltər å pryjnər i di bøqər i stę får å bestel no* (Vens.). — 5) „pr- for brødene“ var en gl. skik; såsnart de var satte i ovnen, havde man noget lyng rede, som man lod blusse af udenfor den åbne ovnsmunde, som derpå skyndsomt lukkedes, se Kr. Alm. III. 26 anm.; jfr. isl. prónn, no.; se prunen, Sch. Lübb.; pryle, pren.

prynen, no. *pryjnən æn* el. *pryjni è* (Vens.); vedholdende stirren; *dær æ sønt ən pryjnən å hèr,* ɔ: hun står altid og stirrer; *ji fanən haj ha dæj pryjnən,* ɔ: den læsen.

prynenål, no. *prynnol æn* (Thy, Mors), = pryne 1.

prynsk, to. se pronsk.

prynsnor, no. *prynsnor æn* (Sall.); snoren, hvori prynen er fæstet.

prynöjet, to. *prynywəð* (Mors); med sammenknebne öjne.

prys, to. se pröjs.

præcis, to. *prosi·s* (Agger), = rgsm.

prædikant, no. *preðəka·nt æn* (D.), = rgsm.

prædike, uo.
prek -ər -ə -ə (Vens.); ft. tf. *-əð* (Lild s.);
preðək -ər -ət (D.);
prek -ər -əð (Thy); tf. *prekət* (Andst), *præk -ər -əð* (Agger);
præjk -ər -ət (vestj.);
prek -ə -ət prekt (Skanderb.); tf. *prekət* (Søvind, Elsted);
prerək -ə -ə -ə (Sundev.). —
1) = rgsm.; *nær han prekər, så gèr ət, li te hun fyrər* (Hors.), ɔ: rask; *han prekət dæň daw, så dæ spraŋ tåw vøŋəruər i kærkən,* Kr. IX. 240 (Sønderhald h.); stærk røst hos prædikant sætter man pris på, jfr. Wigstr. Folksed. s. 68; messe så vældigt, at billeder falder ned, Wolf N. S. 439. 365; *„sæj såwnən åp å læ ðəm prek, hwæm dæ vel!“* (Randers), råd til misfornöjede præster; *„do· ka prek i Wåŋ kærk!“*, se Kr. VI. 325. 99, der er ingen kirke i V-; *do ska te Mæjl kærk å prek“*, Kr. IX. 110. 170, M- k- er en stor stendysse på Marup mark (Skjern s.);

de ǧœ it ȯlti te, som præstən prękə (Skanderb.); *de gor eñc så hòt te, som præsti prękər* (Vens.); *de ær ęt næm̦ å præjk, nęr dær æ hyw̦ lærərə i æ kærk* (Sall.); *de ka do ȯl̦ə mir ən do ka pręk* (Vens.), ɔ: det kan du ikke, sålidt som du kan prædike; *prerik te vål* (Sønderj.), holde valgprædiken, jfr. Sundbl. [2] 244; Segerst. s. 156; tiden under prædiken er særlig hellig; den som er født under messe (s. d.), er synsk, Kr. Alm. IV. 100. 310; pr- over bregnefrø 3 søndage giver det magisk kraft, Kr. Sagn VI. 425. 67, jfr. 1. messe II. 582. 24. a; prædiketeksten skal gives i en seddel på prædikestolen, seddelen var blank, så talte præsten over: „af intet skabte gud verden“, Kr. Sagn IV. 143. 526; „der var engang en gedebuk, den vilde op å præjk, men så kund' 'en ett, å så lo 'en 'et vær'“, Kr. Börner. 136. 88. — 2) vrøvle, føre lang og vidtløftig snak, trænge ind på en med megen tale; *hwa stor do no dær o preðəkər om̦?* (D.); *pręk i sin i̦ən saqər* (Vens.), ɔ: skøtte sig selv; *han blöw ve å prerək mæ få˙, vi sku køf* (Sundev.); *„de for hąj hæ åsə prekə ęj“*, Grb. 184. 32, ɔ: det får han hende sat i hovedet; *hąj prękə får ham sålæ˙ŋ, de hąj jik ęj åpǫ ə* (Vens.); *hañ ǧèr å prękə få˙ ham daw̦ u̦i å daw̦ iñ, mən li̦ mø̀j hjèlpər ət* (Søvind); jfr. lat. prædicare; se præst.

prædikedag, no. *prękənsdaw̦ æn* (Lild s.); dag, på hvilken der holdes prædiken, se Sgr. X. 210. 486.

prædiken, no. *preðəkən æn -ər* (D.); *prekən æn -ər* (Andst); *prękən æn* best. *prękən* flt. *-ər* (Vens.; Skanderb., Søvind); *prækin æn -ər* (Agger), = rgsm.; lang, meningsløs, kedelig tale; *æn låŋ prękən øwər ęnteŋ, så låŋ som frå jyw̦l å te pǫsk* (Vens.); *han kåm̦ liq męt oñər prekən* (Andst), ɔ: såre ubelejligt; *de ġo møt øw̦ər lisəm æ dæjnəs prækin* (Agger); *de jik twatəw̦ər* el. *i støcər åpå metən, lisom dęnis prękən* (Vens.); *[før ən fær snøt å bæjən ær æ prerəkən ur]*, Kok Ordspr. 135. 1503 (vestslesv.), om en kort prædiken; i en mørk tale: høre på kladarias, Sgr. II. 43. 269, ɔ: prædiken; kælling græder over præstens prædiken el. messe (s. d.); jfr. Sgr. X. 234 ned., jfr. Nordlander Sagor s. 27, Swynnerton s. 8; Paterens munkeprædiken, se Dania II. 24, III. 118, V. 211; lystige prædikener, jfr. Arnas. I. 293 anm., slgn. Tr. Pop. I. 78, II. 211, VIII. 176, Weinh. Volksk. I. 233; Ons Volksl. IV. 27, VII. 168; der vrænges efter pr-, Tr. pop. IX. 211. XXVII; jfr. from-, først-, høst-, lig-, onsdags-, sidst-, skjænde-.

prædikensbog, no. *preðəkənsbǫq æn -bøqər* (D.); *prekənsbǫq æn -bøqər* (Andst); *prękənsbǫq æn* (Lild s.), best. *prękənsbǫqən* flt. *-bøqər* (Vens.); postil, en sådan attrås som ejendom, se JK. Æv. I. 215.

-prædiker, no. se Mads-, Mikkel-, Palle-.

prædikestol, no. *prękstu̦l i* best. *-stȯl* el. *-stwȯl* (Vens.); *prękstol æn* (Lild s.); *preðəkstuw̦əl æn* (D.); *prekstuw̦əl æn* (Andst); *prerəkstol æn* (Mellemslesv., Sundev.), = rgsm.; *hąj ær i døqti mąj åpå prękstwȯl* (Vens.); *di æ fålən å æ preðəkstuw̦əl* (D.), siges om forlovede, når der er udlyst; jfr. Fb. Bondeliv s. 293; jfr. Rääf I. 110, Wigstr. Folksed. s. 38; i et ævent. bruges prædikestolen som skib, se Kr. V. 295, Æv. s. 343. III. VI; jfr. Gr. Gl. d. M. I. 107; skjule sig for genfærd i pr-, Kr. Æv. III. 268; „prædikestol“ er navn til en höj banke, Kr. Sagn II. 527. 166; pr- kaldes i skæmteæventyr *grukæjl*, Krist. Molbohistorier 97. 312. 313. 322; *kålbøw̦l*, s. 99. 315. 317; *karm* s. 104. 324, ɔ: kildekarm (s. d.); *swåt tøñ* s. 98. 314. 316.

prægl, no., uo. se pregl, pregle.

prægtig, to. *prèqti* (Vens.); *hąj gor a æ˙ så prèqti*, ɔ: vigtig, storsnudet; afledning af pragt.

præjk, uo. se prædike.

præjst, no. og smstn. se præst.

præk, no. *præjk de* (vestj.); *preðək de* (D.); *præk* (Agger); *præq de* (Andst); *pręk* (Søvind); sludder, vås; *a bryðər mæ ęt om hans præjk* (vestj.), se prædike.

prællegener, no. se prellegener.

præmie, no. *pręmi æn -ər* (Agger), best. *prèmiən* (Vens.), = rgsm.; *hans hæst hò tò prèmi* (Vens.); jfr. lat. præmium, fordel.

præse, uo. se presse.

præsentant, no. = gadebasse (s. d.); Valborg aften ved blusset står den ene af de to „præsentanter“ og „gifter“ karle og piger; pigen er „gadelam“ (s. d.), karlen er hendes „mand“; han uddeler også „nyårsgaverne“ (Kousted, N. Hald h.); ordet er forkortelse af repræsentant, jfr. fr. représentant.

præsentere, uo. *prèsəntejə -rə -rət* (Søvind); vise frem; *dè æ gåt lèvejərət, mən skit prèsəntejərət;* jfr. fr. présenter.

præst, no. *præst æn præst* (D., vestj., Agger, Skanderb., Vor h., Sønderj., Ang.), *præjst* el. *præst i* best. *-i* flt. *præjstər,* best. *præjstən* el. flt. *prӕstər* (Vens., Sams); *præst æn* flt. *præjst* (Mols); *præjst æn præjst* (Lemvig, Mors, Thy, Fjends h., Sall., Hellum, Hjelmsl. h., Århus, S. Hald h., Hundslund); *præjst æn præist* (Gjedsted); *præst æn prèst* (Søvind), = rgsm.; *stodi·jər te præst* (vestjyll.); „*hąj ha studi·jrə te prèjst*“, Grb. 198. 11; „der æ bo ætter præjsti“, To Novell. s. 20; „*hon ku jò fåtæ·l prèjsti*, Grb. 86. 15; „*prèjstən blèw ræjə*“, Grb. 212. 82; *di gaməl vil nåk hå æ præst* (D.), ɔ: berettes af præsten; *æ præjst wa båŋ får, te de vil kåst ham k̄åwl o kraw* (Vium s.), ɔ: koste ham hans embede; *i daw ska di får æ præst* (D.), om brudefolk: indskrives til tillysning; *go te præsti* (Vens.); *go te prèjstən* (Elsted); *go te præst* (D., vestj.), gå til konfirmationsforberedelse; *de vel a sæj, om præstən sto ve sijən əpǫ* (Vor h.), stærk forsikkring; *no sir əð galt uð, om præjstən kåm i ðə sam* (Randers); *tøs tøs gu dræŋ, no komər æ præst!* (D., alm.), kan høres for at bringe skrigende börn til tavshed; *ka de· et hjælp, så ka ət et hjælp, hwa æ præst sæjər* (vestj.); *æ ær ent præst, æ sajər ent mit oə to gaŋ* (Åbenrå); *mi får wår et præst, mi mowər wår et dæjn, a sæjər et mi uwər udən jæŋ gåŋ* (vestj.); jfr. et lignende udtr. Ndl. Volksk. I. 89. 17; når en siger: *hwa?* kan svares: *a ser eňc met snak mir ən jęj gåŋ, męj fǫr war eňc præst* (Vens.); om noget særlig velsmagende, fedt og godt kan siges: *de æ så· gåt, æn ku ǧan fið prӕst mæ ət, nær ən ku bår fo dæm te o tæj ət* (D.); *de gor it sǫən te som præjstən prekə å dæjnən rovə höwt* (Årh.); *ser som æn præst i æn påt* (vestslesv.), el. *i æn balə hakəls* (Agersk.), ɔ: lunt og godt inden dörre, jfr. provst; *han ær et fatəmaňs præjst* (Mors), om en, der lader sig godt betale; *han ər ən guwə præst i æ viňtər å i æ mæjasöwnsti·j* el. *i fröst o høst* (D.), ɔ: han holder korte prædikener; *præst o dæjn hår ən boňløs påŋ* (vestj.), se præstesæk; *æ præst frys et i æ k̄ærk, law di åfrər* (vestj.); „*de ka a lij!*“ *så æ præst, di ga hans bar pæŋ* (Sall.); *hur skal ən fiň ən præst, som et æ pæŋsǧærə?* (vestj.), se Fb. Bondel. s. 86; det er umuligt at skaffe 100 præster, som ej er pengegerrige, se Sgr. X. 229. 537, Kr. Molboh. 118. 74, 168. 472; jfr. Arnas. I. 504; jfr. visen hos Blicher III. 539:

„wo præjst han håller a hans pænng,
offres dæ småt, så blywer han strænng!“

se også Gr. Gl. d. M. III. 199, Segerst. s. 114, Nordl. Småplock s. 4. 2, Garnett, Women II. 138 flg. (Kurder); *æ præstəs pårt* (vestj.), den bedste del, se degn; jfr. J. M. s. 56: *ka do så· å få æ præst sit, så ska do få æ stawn*, ɔ: kan du så også få præstens del, broderparten, skal du få gården; *ən ka lætər fo ən præst əň ən huň* el. *ən markmaň* el. *ən hjöwərdræŋ* (D., vestj.); jfr. Sgr. II. 125. 622, III. 185. 11, Gr. Gl. d. M. II. 140. 240; *de wå bæjər, om dl præst wå dø, eň om dl huň wår ø* (vestj.); *a et føl ka blyw æn hæst, a æn snatə dræŋ æn præst* (vestslesv.); *do æ studiərt te præjst å falt iǧæ·məl som æn owsat dæjn*, Sgr. II. 26. 174; der er ingen bedre degn end en afsat præst, Kr. Anh. s. 31. 77; *æ præstəs moň ær eŋən vanǧələm boq* (Brandr.); „*i prèjst ka ta fæjl i hans prekən, hwafå så eňc e męjsk i sin pròt?*“ Grb. 230. 23, jfr. Sgr. X. 111. 361; „*di blywər eňc dl prèjst, dè ka lès i boq*“, Grb. 242. 251; *hąj ka løs, som de ku wè non præst* (Vens), om dygtigt barn; *som æ k̄ör syn æ hæst, syn æ k̄uəl æ præst; de gær frå æ præst å te æ deən* (Vlb.), = rgsm. fra Herodes til Pilatus; præsten sidder til hest, degnen skal tæmme de unge føl, (vestj.); gud hjælpe fugle, dyr og præster i hård vinter, Kok Ordspr. 70. 795; *æ præst, æ deən å æ huň ska teŋ djæ fø mæ djær moň* (Vlb.); *præsti å huj tjènə føən mæ muj* (Vens.; Agger); jfr. Nordland. Barnvis. nr. 620; *nå de rænər o æ præst, så drepər ər o æ dæjn* (Agger); *de gǫ øwər mijn fosta·ň o laňt eň i æ præstəs* (Agger), siges om noget man ikke forstår; når julen er forbi, tager forældrene spillekortene fra börnene og siger, at de skal til præsten og göres rene (D., alm. i Jyll.), se kort II. 278. 43 b; *wår ət et få di manə hælədaw, så ku ən sawt vær præst* (vestj.); *æ præst o æ dæjn, di*

såwər dæm tẹ ət (D.), siger bonden, som ikke agter deres arbejde;

de æ væst o vær hæst,
de æ bæjər o vær skræjər,
mæn de æ bæst o vær præst! (vestj.);

det er godt at være præst på Samsø, Kr. VI. 331. 134, dér skal være store embeder; han skal være præst i Bost (i en meget mager egn), siger de i Åle om en i luvslidte klæder, Sgr. I. 156. 628; *do må hælər bliw præst i Trẹl!* siges til en, der vrövler, der er nemlig ingen præst i Trelde; den tiltalte svarer så: *do må hælər bliw pråwst i Væjlby,* hvor der heller ingen præst er, se Sgr. II. 91. 438-9; *de æ præstis sæn frå Østəhjærmslə* (Vens.), kan siges om en person, man ikke kender; der er ingen pr- i Ø-; *dẹ æ nåk æ præst a Pothat å æ den a Klinbårə* (vestslesv.), kan siges om fremmede personer af påfaldende ydre; P- er et hus, Kl- en kro i Abild s. ved Tønder; også siges: *æ præst a Potaqər å æ dẹn a Skọlaqər* (N. Slesv.); jfr. Kok Ordspr. 156. 82, se prædike; „a er fra det sogn, hvor de har krevle degne og ingen præst“, Kr. IX. 105. 121, ɔ: fra Sevel, hvor der er en provst; i börnerim: *di håð eṉən aṉən præst eṅ ən stomphålət hæst,* jfr. Krist. Börner. 123. 33; „ammen madammen, slo præjsten få panden, gi dæjnen en dask, å de ska vær rask“, Kr. Börner. 208. 83; „sådan rider præsten til kirke og derfra“, Kr. Börner. 33. 31;

æ præst å æ dẹn, di flåi et får,
æ ronəvær ståį å skæṉt;
så blöw æ præst gaḷ i hans kråp,
hwa mon dæṅ ronəvær tæṉt!

Gr. Gl. d. M. III. 224. 407 (Sønderj.); jfr. Kr. Börner. 377. 75 flg.; man kniber et barn i øret og siger: „*hons seər præstis kow?*“ — „*Slep ør!*“ (Vens.), ell. *hwa hijər æ præstəs rø ku?* det svarer: *ta bæjər ve!* og så kniber man hårdere, indtil der svares: *slep ør!* (vestj.); se Kr. Börner. 163 flg., se præstens klæder; „præst“ øgenavn til den, som har tjent hos pr-, f. eks. Anders Pr-, Kristen Pr- (D.); *Præjst Jæṉs,* Sgr. II. 61. 371, ɔ: Jens Præst, bekendt klog mand, hans kone „Præjst-Kjesten“, Kr. Sagn VI. 273; en anden i hele Vens. bekendt og benyttet overheksemester var „Hals Præst“, der boede i et af nabosognene til Tversted, død omtr. 1880, se J. Saml. V. 158, nok theol. kand., se Kr. Sagn I. 163. 597, VI. 266. 75 flg., VII. 166. 51, Alm. V. 79. 214; „Lange-Hans“, Sgr. III. 9, var dygtig til at mane; „Kjærholm Pr-“, J. Saml.[3] I. 43, en genganger, se Slanter-Lavst; pr- var tidligere født formand i sognerådet, Kr. Alm. V. 18. 40, og tiltaltes fader (s. d.); havde stor respekt, jfr. Bruzel. s. 8, Lindh. Lappb. s. 10; Wigstr. Folksed. s. 45; efter Rivista I. 321 anm. bekendtgjorde pr- fra prædikestol, Epifania sönd., datoen for de bevægelige fester, noget lignende er nok i forrige årh. sket her; der var mange præster og andre storhanser, Kr. Alm. V. 242. 626; *de sir hòtə uk som te præstis hèlər åsə ə ọṅc pẹn stè* (Vens.), iron. om et hus, der er uordentligt og snavset; forsér en pr- sig, klipper bispen et stykke af hans kjole, se Wille 174; det var alm. tro, at pr- på Næsodde havde ret til at ægtevi, hvem han vilde, Daae I. 44; har efter gammel skik „danset bruden op“ ved bryllupper (vestj.), se Jyll. I. 373, Kr. Alm. IV. 66 øv.; jfr. Folkev. VIII. 285. 2; Bruzel. 75, Aldén 67, Gasl. 22, Runa II. 65, Sundbl.[2] 249; Djurklou, Nerike 51, Unnarbo 55; Hazel. V. 32 (Södermanl.); præsten gik i gamle dage om i sognet på mading ligesom fårehyrden og fattiglemmer, Sgr. X. 211. 489; på Vænø syede præsten brudgommens klæder, når der var bryllup; om sommeren tjente han noget som tækkemand, Kr. IX. 278. 13, jfr. 276. 11, Urdsbr. II. 196. 15; Anders Klausen i Toftlund (1647) er præst, tolder, kirkeværge, degn, kromand og spillemand, se Bang, Præstegrdsl. s. 168; pr- er urmager, Kr. Alm. III. 106. 371; præstehist. om tildels navngivne mænd, jfr. Sgr. V. 170. 754, VII. 210. 811-12, VIII. 187. 785-86, X. 209 flg., XI. 49. 77, 81. 134 flg.; Kr. IX. 273 flg., 239. 78, Sagn IV. 275 flg., Alm. VI. 289, KT.; Blicher Nov. II. 325; en præst dræbt, en skov givet til bod, Sgr. I. 56. 214; jfr. Daae II. 32 anm., Faye s. 177. 219; pr- skudt for alter af herremand, Kr. Sagn III. 133. 689; jfr. om ihjelslagne præster, Tr. Lund XI. 474, Rieck, Sætersd. s. 43; myrdet pr- bringer som genfærd menighed lærdom og trøst, Knoop Ps. 173. 3; som udtryk for præsters dygtighed er blevet sagt: *de ær æn kål ve æ lọmbrə bowər o æn ræjn huṇ o æ*

prekstoẉl el. *han ku drek̦ mæ dæm o spel kwòt mæ dæm, o han ku draw te marḳəń mæ dæm o smiđ æn haṇəl mæ dæm så gåt som nuər aṇər!* — *„Mæn ku han prek̦?“* — *Om han ku prek, ja, de ka do stuẉəl o; de wa dæń greṃəstə dræŋəbån o æn prekstuẉəl, te a i mi tijər hår høt!* se Fb. Bondeliv s. 357; *de wa hijəl u·krestələ, som dæṇ miṇəsk ku pređək* (Vejen s.); „udenfor kirken er han så som så, men o æ stol dér er fanden i ham, han er så möj en ukristelig kål te å preek“, Kr. KT. 186. 480, el. *vìləlø war han tẹ å præjk å lisǻ war han te å sjoŋ, mæn faṇən han stor i· ham, nær han stor får æ aḷtər,* Sgr. X. 109. 315; han var en karl til at prædike, ja, han prædikede sådan for de gamle kjællinger, at de sad og slog deres luftvanter sammen, og mændene slog sig for deres bryst, så skråen strittede ud af deres mund, Kr. IX. 332. 118; se endnu Sgr. XI. 152. 456, alm. om præsters pr- se Kr. KT. 22, SkS. 177; af skæmtehistorier om præster er der såre mange, blandt hvilke sikkert munkehistorier fra middelalderen går igen; dunkle minder om tonsuren kunde det tænkes at være, når præsten siges at have en „svanerede“, „skaderede“, „skjægrede“ på hovedet, se Krist. Molbohist. 97. 313. 15. 19; når den katholske præst viede et brudepar, skulde præsten altid alene med bruden bag alteret (D.); jfr. Sgr. I. 217. 1207 flg., Gr. Ævent. III. 53. 98. 99, Registr. nr. 99; Gr. Gl. d. M. I. 227. 254, II. 210. 320, Kr. Æv. 95. 13. 234, III. 74, Grb. 85. 4, Sgr. II. 85. 412, III. 101. 396, VIII. 9. 5, XI. 2. 5. 212. 579, Kr. VII. 96, IX. 222. 61, SkS. 170, Eftersl. 72. 43. 46. 48. 51 o. fl., 203 flg., 237. 260, Arne s. 19. 22; slgn. skæmtehistorierne, Wigström Sagor s. 79. 83. 87. 92. 102. 103. 109. 123. 126. 134. 135; Svensén, Emå s. 14. 27. 33, Lidmål s. 53 flg., Arnas II. 34 flg., Asbj. I. 274, Grimm K. M. nr. 61, Wegener nr. 1042, Busch Volksh s. 16, Ndl. Volksk. V. 25 flg., VI. 120; pr- er med i følget, der bringer kongedatteren til at le, se Gr. Æv. III. 38, Eftersl. s. 45, Registr. nr. 20; jfr. himp-hamp; præsten indgår et væddemål om at omtale kortspillet i prædiken, se Kr. IX. 279. 15, Sgr. III. 101. 396, XI. 118. 239, Mikkel Skrædder s. 39. 43, jfr. hjærter, klør, ruder, spar; pullie, se Nordlander Sagor s. 27, Nicholson s. 98, Eftersl. 74. 49; smedens dreng er klogere end præsten og brænder sig ikke på jærnstykket, se Sgr. VII. 177. 782, J. K. 287. 899; præsten bliver narret af sine tjenestefolk, Kr. IX. 214. 52; Gr. Gl. d. M. III. 199, Sgr. IX. 82. 256; præsten kaster sin kjole og siger: der ligger kjolen, her står manden, se Sgr. X. 214. 230. 545, Kr. IX. 306. 63, KT. 192. 506, jfr. Birket Smith, Studier s. 138, den utro hustru; Djurklou, Unnarbo s. 64; i skæmtevise: „hør du, præst, kan du skrifte mig?“ Sgr. VI. 130. 7, jfr. Kr. VII. 237; „præsten fik en tyrekalv, og den var grå!“ Kr. IX. 151. 393, Sgr. I. 124. 443;

„præsten tog den store bog, gav sig til at læse,
kjællingen tog sin krogede kjæp, og slog ham over hans næse;
præsten ud af dören sprang, kjællingen ham overbegrinte:
kommer du herover en anden gang, får du i den anden ende!“

Sgr. I. 127; jfr. P. Vlk. IX. 55; præst som rider på so, jfr. Aldén s. 113, P. Volksk. V. 77. 47, også vestj., Kr. SkS. 73. 33; på tyr nr. 34; ræven siger:

„præsten, han skal ha' min' ben,
for han skal så tit for alteret trin'!“

Kr. II. 324. 9, eller

„si, præsten ham giver jeg min tonng,
for han skal så tit for alteret sjong!“

Sgr. II. 193. 7; det er ulykkeligt at nævne en præst på havet, se J. Saml.[2] I. 51; deraf ordet:

„regn og blæst,
degn og præst;
kommer provst,
allergrovest!“ Sgr. I. 27. 89;

jfr. Prof. Nyrop, Navnets M. s. 134. 137, Grimm Myth.[2] 1078; Liebr. Volksk. s. 359, Folklore Record III. 280, Folklore I. 12; præstemøde varsler ulykke, se møde, jfr. Amer. Folkl. III. 55, Rivista I. 238, J. Vitry nr. CCLXVIII med anm. s. 250, Trad. pop. VI. 15; tager man pr- ombord, sker ulykke, J. K. 358. 76; *tæj liq får æ haṅ, som faṇən tæjər præst* (vestslesv.); Vorherre grunder over, hvorfor såmange præster dør, og så få kommer til ham, Eftersl. 75. 53. 74; jfr. præsten ventes i helvede, Wigstr. Sagor s. 130, Segerst. 69; herremand lader pr- afmale i helvede,

Kr. Sagn III. 110. 579; døde tumler med pr-, som ej har lært dem troen ret, Kr. Sagn II. 304. 25; som genfærd er p- i sort hundeham med hvid krave, se Kr. Sagn I. 420. 52, V. 166 nr. 36 flg.; *„òl prèjst, i de mejst dèm, dèr hò go i dè sowt skul, skal ha i skåk bøqər, å imæ'l dèm è Seperonus“*, Grb. 198. 12, jfr. Cyprianus, sorte skole; i den sorte skole får præsten kjole og krave og lærer at mane, se J. K. 359. 1079; mangen gang har slige præster en særhed, jfr. Thiele Overtro nr. 623; der har i ældre tid været kloge præster, Kr. VIII. 235. 409 flg., Thiele Overtro nr. 779; i Norge var de dog endnu klogere end herhjemme, Thiele I. 286, jfr. Storaker, Till. s. 1; de kunde mane (s. d.) djævel og genfærd, men måtte altid så bære kjole (s. d.) og krave (s. d.) se Sgr. I. 54, III. 8, IV. 233. 725; Krist. III. 200 flg.; men må ikke have gjort uret, se f. eks. Kr. III. 228, VI. 208, VIII. 249, jfr. stjæle; præsten læser i hatten ved graven, for at den døde ej skal gå igen, Thiele Overtro nr. 702; alle pr- ejer Cyprianus, Kr. Sagn VI. 59. 180, jfr. Hazel. VII. 16; går op i kirke ved nat, Kr. Sagn V. 219; har gået i sorte skolen (s. d.) og kan mane, se Bang, Præstegårdsl. s. 194 flg.; jfr. Wigstr. II. 189, Fritzn. Lapp. s. 160, Nordlander Trold. s. 114 flg., Ndl. Volksk. VII. 16, Bosq. Norm. s. 304, Mélus IV. 390; kan se om sjæl er salig, Segerst. 187; volder i katolske lande uvejr, se Rivista I. 635. 10, II. 338. 412, Maury, Magie s. 11, Laisn. II. 134; lærer for löjer klog kone at signe, hjælpes selv af hende, Kr. Alm. VI. 140. 305-7; har i middelald. været brugt som læge, se Meyer Abergl. 105. 296; man hjælpes, om man blot rører hans klæder, se Aldén s. 123, Cav. Wär. I. 431; spot med altergang og vielse af msker udklædte som præster, löjer i julelege, se Grb. 195, J. K. 147. 7. 149. 4, Ævent. I. 217, Kr. Alm. IV. 37. 99, 116. 346, VI. 191. nr. 11, Sagn VI. 158. 456, Eftersl. s. 235. 256; er tit degnens undermand, se Kr. III. 213. 224. 228. 243, Sagn V. 266 ned., 414. 54, se mane II. 546. 38 b; i fjendskab med degn, Eftersl. 70. 37; hvor magten brister for de klogeste præster, må studenten (s. d.) el. den ufødte (s. d.) træde til, se Kr. III. 99. 137; præst i kjole og krave fordriver bjærgmanden, Kr. V. 287; et præstespøgelse i fuldt ornat, Sgr. I. 59; jfr. sagn om præster i almh., Thiele I. 326 flg., Strackerj. II. 6. 266; møen el. helten omskabes i ævent. på flugten til en præst, Sgr. X. 195, Gr. Æv. II. 90; jfr. Mhoff s. 399; soldaterne udklædes som præster, Kr. VII. 71; en præst der er soldat, Kr. Æv. 237; mestertyven skal stjæle præsten, Sgr. VIII. 137, Eftersl. 181; præsten skal prædike tre tøndesække fulde, Kr. V. 88; jfr. lyve bryggerkarret fuldt, Asbj. II. 199, se pose; Hans slår præsten, der skal vie brudefolkene, ved hovedet el. slår ham bogen ud af hånden, selv usynlig, Kr. Æv. s. 46. 89; historien om smeden, der bliver præst, Sgr. I. 202, se smedepræst; barnet, som trold skal have, må ikke lære at læse og skrive og ej komme til præsten, Gr. Æv. III. 164; underjordiske og bjærgfolk har præster og kirker, se Kr. Sagn I. 128. 488, jfr. Arnas. I. 330, II. 46 skærpræst på Vestmannaø; 192. 200; Bergh III. 56 flg., Wigstr. FS. 95; pr- i prædikestol, Kr. Börner. 475. 65, fingerleg. — 2) et fiskeriudtryk (Fanø), navn på en af mændene i fiskerbådens besætning; „præsten“ trækker i linen, kaster de kroge, der har gjort fangst, op på en bakke foran „skolemesteren“ for at denne kan tage fiskene af krogen; rorkarlene fører båden frem efter præstens kommandoråb om at komme linen nærmere eller fjærnere, og „glibmanden“ ligger med sin glib . . . . . for at fange de fisk, der mulig kunde falde af krogene i det öjeblik „præsten“ vil hæve dem op af vandet; mislykkes dette for „glibmanden“, straffer rorkarlene ham med en smædevise; medd. af overl. Lauridsen, Fanø; navnet „præst“ kan mulig hidrøre fra, at munden intet öjeblik står stille på ham. — 3) den store, bordhöje, flyttelige lysestage, der blev sat midt på gulvet, og hvorom folkene i gl. dage arbejdede om aftenen (Låsby), se lysebræt, stage 3, stonnismand. — 4) *præst* flt. (Staby), klumper i grød, jfr. kaptain, munk, soldat. — 5) torsk med opspilede gællelåg (V. Vens); jfr. Aasen, prest, isl. prestr hak.; htsk. priest af gr. lat. presbyter, ældste; se guds ord, gå an, herre gud, herremand, hestehoved, hjælpe I. 629. 27 a, hund, kapellan, mane, messe, plovgang, provst, ride, tobak; höj-, kakelovns-, lyse-, smede-, sogne-, under-.

præstebarn, no. *prœstbön* flt. (vestj., Ang.); *præjstbar* flt. (Mors); konfirmander (s. d.); kaldes foruden de her anførte navne: vinterkalve, sommerkalve, Sgr. XI. 240. 101; påskegrise, mikmosgrise, Sgr. VIII. 192. 101 (N. Fyn); se konvolut; præstebindsel, -kapun, -pjævl, -potte, -prop, -rotte.

præstebindsel, no. *prœstbińsələ* flt. (Sundev.); smædenavn til konfirmander.

præstebord, no. *prœstbowər œn* (Lem); bredt fjæl.

præstebrød, no. *prœstbrø de* (vestj.); tyndt afskårne brødskiver.

præstebukser, no. *prœstbòws* (vestj., Als); en gøgeurt, orchis majalis, Rchb., latifolia L.; de håndformede knoller antages at vække kærlighed, når de tages i munden som tryllemiddel af en ung karl, som kysser en pige, se J. K. 163. 11, Sgr. III. 80. 1, se præstepintel.

præstedatter, no. *prœstdœtər œn -ər* (D.), = rgsm.; se møllerdatter.

præstedragt, no. *prœstdraqt œn* best. -*ən* (Vens.), = præsteklæder.

præstedragtedråber, no. et lægemiddel, tinctura bals. arom. eller tinct. coronata (Ringkb., Thisted).

præstedråber, no. flt.; der udleveres tinct. chinæ compos. (Peters.).

præstefedt, no. købes på apothek, bruges mod kirtelsyge, se Kr. IX. 4. 25, Sagn IV. 584. 28.

præstefikke, no. J. T. 50, ɔ: præstelommer; en plante: hyrdetaske, capsella bursa pastoris (Ang.).

præstefolk, no. *prœstfålk* flt. best. -*ən* (Vens.), = rgsm.

præstefrue, no. *prœstfrow œn* best. -*ən* (Vens.), = præstekone.

præstefugl, no. *præjstfòwl œn -fòwl* (Mors); ringdrossel.

præstegang, no. *prœstgåŋ œn* (vestj.); siges om börnene, der går til præst.

præstegilde, no. gildet, som præsten gör, når bønderne bringer tiende (Djursl.).

præstegrød, no. *prœstgrøər di* (Vlb.); tynd grød.

præstegård, no. *prœstgor œn -gor* (D., vestj.); *præjstgor œn* (Hovlbj. h. Sall.); *prèstgoə œn* (Søvind); *prœstgår œn -går* (Bradr.); *prœsgòr i*, best. -*i* eller -*gòr*, flt. -*gor* (Vens.), = rgsm.; best. *præjsgorən*, Kr. IX. 224. 63 (Rinds h.); Staby pr- blev stjålet bort, Kr. Alm. V. 113. 332. 33. 36.

præstehandel, no. *prœsthańəl œn* (Vlb.); göre en pr-, ɔ: købe noget overmåde billigt el. sælge overmåde dyrt.

præstehus, no. *prœsthus et* (Bradr., Mellemslesv.), = præstegård.

præstejord, no. *prœstjor* best. -*ən* (Vens.); jordtilliggende ved præstegård og jord solgt fra den.

præstekald, no. *prœstkal œn* (D.); *prèstkal et* (Søvind), = rgsm.; se lygte.

præstekammerat, no. *prœstkamərå't œn -ər* (D., vestj.); den, som har gået til præst sammen med en anden.

præstekapun, no. *prœstkapòwnər* flt. (D.), = præsterotter.

præstekjole, no. *prœstcòwl i* best. -*còwl* flt. -*ər* (Vens.); *prœstkòwl œn* (D., vestj.); *prèstkòwəl œn* (Søvind), = rgsm.; den, som står for alteret, iført pr-, kan djævelen ej røre, Arnas. II. 15, se kjole, krave, messeklæder.

præsteklæder, no. flt. *haj war i hans prœstklèər* (Vens.), hans embedsdragt som præst.

præsteknægt, no. *præjstknæjt* (Mds. h.); konfirmander, både drenge og piger.

præstekone, no. *prœstkun œn -kunər* (D.; Sønderj.), = rgsm., se præstefrue; pyntede brud, se Kr. Alm. IV. 62. 155. 56; breder ved kirkegårdslåge sort tæppe over ligkiste, sts. s. 93. 275 (Hadersl.); fortæll. om, Kr. KT. 210.

præstekorn, no. tiendekorn til præst, se Kr. Sagn V. 303 øv.

præstekrave, no. *prœstkraw œn -ər* (D., vestj.); *prœstkraw i* best. -*i* flt. -*ər* (Vens.). — 1) = rgsm.; præst giver tjener en hestepude om halsen for pibekrave, Gr. Gl. d. M. I. 64; den kaldes i skæmt el. spottende: „hververvesten“ (s. d.), „kvadersten“ Kr. Molboh. 101. 319. 22; „kværnsten“ (s. d.) sts. s. 98. 314; „møllesten“ (s. d.); jfr. prædikestol, pibekrave. — 2) randen af stubber, der bliver stående efter hvert hug, når der høstes korn (Vens.). — 3) navn til rølliken, achillea millefolium L. (Ålb.), J. T. 5; chrysanthemum leucanthemum L. (vestj., Vens.).

præstelektie, no. *prœstlæjs œn* (vestj.); lektien, som konfirmanderne har til præsten; „haj løser åpå hans præjstlejs“, To Novl. s. 31.

præstelus, no. en plante, en art steffensurt, circæa lutetiana L., Sgr. XII. 156. 576 (Vejle egn).

præstelærd, to. *prœstlœr* (Vens., Ribe, Vrads h.); oplært til præst; *a sæjər ęt mi snak tåẉ gåŋ, a œr ęt prœstlœr* (Kalvslund); se præst.

præstens dreng, no. i udtr.: han slås med *prœstəns drœŋ* (Søvind), ɔ: lider af dovenskab.

præstens klæder, no. en panteleg: „skifte præstens klæder"; en pige kommer og siger: „der er kommen en præst og har friet til mig, han har en kjole, der er så vid å så sid og syv rader guldknapper op og ned og en stor höj hat med en blå guldfjer. Skal jeg tage ham eller ikke?" — Nu giver hver af de medlegende sit råd, ja el. nej og hvorfor. — Imidlertid går pigen, kommer bedrøvet tilbage og fortæller, at hun har taget ham, men han prygler hende, hvad skal hun nu göre? — Hver giver pâny sit råd. — Hun går atter bort, kommer tilbage og siger, at nu er han død, nu skal de alle arve; hver vælger så sit stykke af præstens dragt; siger hun så: „ur!" skal den, som har valgt uret, straks svare: „ur, ur!" siger hun: „ur, ur!" skal der svares: „ur!" eller gives pant (vestslesv., Malt); jfr. pavens klæder; jfr. Sgr. IV. 93. 260 flg., Kr. Börner. 199. nr. 10. 479. 84; dele præstens gris, tyr, sts. 503. 79 flg.

præsteord, no. i talemåden; *ka de ęt hjælp, så hjælpər nåk prœstuwər hæḷər ęt* (vestj.).

præsteost, no. i ældre tider leveredes et mål mælk af sognet til præsten, deraf lavedes pr-, jfr. Runa VIII. 36; *a ska hen mæ æ prœstwôst* (D.), tiendeosten til præsten.

præstepande, no. *hèlədə œ pekə mæ prœstpąjər* (Vens.), se Kr. KT. 191. 503; jfr. „pavé de crânes de cabaretiers", Sébillot, Coutumes pop. XXII. 75 (Bretagne), se helvede I. 588. 29.

præstepeblinger, no. *prœstpœvləŋər* flt. (Varde, Thy; Støvr. h.); *prœjstpevləŋə* (Årh. egn); konfirmander, spotnavn.

præstepette, no. *prœspetər* flt. (vestj., Ribe). — 1) flere arter gøgeurt, især orchis maculata L.; degnen i Åstrup (Ribe amt) bød engang börnene plukke blomster til at smykke kirken med i pinsen. De måtte plukke hvilke blomster de fandt for godt, kun var der en, som de ikke skulde plukke, det var gøgeurten. En mand narrede sin dreng til at møde med en kurv fuld af den forbudne blomst, Sgr. I. 96. 1. — 2) *prœjstpet* (Himmerl., Thy); donhammer, typha L., J. T. 348. 251. — 3) *prœstpetər* flt. (Testrup); de frugtbærende stengler af alm. padderokke, equisetum arvense L., også vestj. — 4) *prœjstpet œn -ər* (Randers); en grankogle.

præstepikker, no. flt. J. T. 156. 322, navn til forskellige gøgeurter, måske mest til orchis maculata L. (vestj., Rkb.); „præjstpikker" (Saxild), se præstepette, -pintel.

præstepintel, no. *prœstpiňtəl œn piňtlər* (Agersk.). — 1) navn på forskellige gøgeurter; J. T. 322, nævner følgende former: præstpyntel [*prœstpyňtəl*] (Åbenrå); „præstpintel" (Hadersl., Hammelev, Feldsted, Bylderup); præstpynte [*prœstpyňt*] (Vedsted v. Haderslev); præstpinsel [*prœstpiňsəl*] (Als); præstepinslilie [*prœstpiňsliḷə*] (Oxbøl, Als); „præstpyttel" (Øster Linnet); vistnok mest orchis maculata L.; jfr. Sgr. XII. 159. 656. 63, kaldes elskovsblomst i Norge, se Nicolaiss. Nordl. III. 16. 51, „pfaffenpint" Z. f. M. III. 240; præstebukser. — 2) „præjstpintel" J. T. 299, de sporebærende stængler af alm. padderokke, equisetum arvense L. (Salling). — 3) „præstpyntel" (Lejrskov v. Åbenrå); „præstpintel" (Galten v. Haderslev), krybende læbeløs, ajuga reptans L. J. T. 280. — 4) „præjstpintel" (Himmerl., Thy), donhammer, typha L. J. T. 348. 251. — 5) måske også pukkellæbe, herminium monorchis R. Br. (Haderslev, Sundev.) J. T. 105.

præstepjævl, no. *prœstpjœwl œn -pjœẉlə* (Gjedved); smædenavn til konfirmander, se præstebarn.

præstepose, no. *prœstpus i* (Vens.), = rgsm.; i tlm. *prœstpwôsi wur ǫ̀lə fuḷ*, se præstesæk.

præstepotte, no. *prœstpåtər* flt. (Verst., D.); smædenavn til konfirmander, se skolerotter.

præsteprop, no. se præsterotte.

præsterod, no. *prœstro œn -rörə* (Sundev.); roden af helleborus viridis; den stikkes gennem trynen på en so, at den ikke skal rode; „prusterod" Kalk.

præsterose, no. J. T. 157, grönstribet gøgeurt, orchis morio L.

præsterotte, no. *prœstråtər* flt. (D.);

smædenavn til konfirmanderne, så råbes der efter dem:
prœstråṭər, di håpər som låpər,
di kryṿər som lụs åp te æ præstəs hus! (D.), samme rim med „præstepropper“, se Kr. Börner. 387. 74.

præsteskulde, no. *prœstskul̲ æn -ər* (Fanø); store rødspætter; navnet stammer mulig fra, at præsten fik store fisk i tiende.

præstesæk, no. *prœstsæk i* best. *-i* (Vens.), = rgsm.; *do æ som æn prœstsæk; æn prœstsæk ær o̲vən i beqə æn̲ər* (vestj.); *æ prœjstsæk æ bon̲løs* (Mors); fortælling derom, Kr. IV. 340. 439, KT. 186. 84, Sagn IV. 289. 940, VI. 228. 66; jfr. Arnas II. 16, Wigstr. Sagor s. 130. 131, Segerst. 171, Asbj. III. 292, Vang Reglo s. 20, Kuhn M. S. s. 152, Z. f. M. II. 147. I. 49; slgn Hofb. s. 196, Jahn S. 119. 141. 150, Knoop Pm. 130. 263, P. Volksk. IV. 162. 71, VIII. 56. 48, IX. 32. 13, Urquell. IV. 115, Ndl. Volksk. X. 144, Yeats 308 ned., Ch. Notes 81, se præstepose, sandemand.

præstesön, no. *prœstsön æn -sön̲ər* (D.), = rgsm.

præstetiende, no. *prœsttijən̆* (D.), = rgsm.

præstetjeneste, no. *prœsttinəst et* (Ang.), præsteembede.

præstevej, no. *prœstvæj* (D., vestj.); præstens vej til annekset.

præstevi, uo. *prœstvi* (Ang.); ordinere til præst.

præten, to. *prœtən* (Thy); kræsen, slem til at vrage føden, om dyr.

pröjs, no. *pròjs i* (Vens.); *i weqti pr-*, ɔ: en vigtig person, blære; måske hører hertil *prys* to. bio.; *hon cyr nåk så prys; dæj hat kleə dæ så prys* (Vens.), kæk, stolt; se 2. prås.

pröjse, uo. *pröjs -ər -t -t* (Agger); glimre, stråle; *de æ nàj, dæ pröjsə nàj!* det er noget, der skinner, se 2. presse.

pröjser, no. *pröjs* el. *pröjsər æn -ər* (Ribe). — 1) en person fra Pröjsen; *æn pröjsər;* Pröjsen nævnes i et æventyr, Kr. VII. 283. — 2) en pröjsisk daler, = 8 ℔ rigsm. = 2.67 Kr.

prønsk, to. se pronsk.

prøs, no. se prås.

prøse, uo. se pråse.

1. **prøve**, uo.
pròw̲ -ər -ə pròw̲ə (Vens.);
pröw̲ -ər -ət pröw̲ət (D., Andst.);
pròw -ə -ət pròwət (Søvind), = rgsm.; *læ mæ pröw̲! do ka pröw̲ dæ tẹ ət,* ved fortsat prøven finde ud af det; *a vel g̃a̲n pröw te· mæ ət* (D.), göre forsøg med det; *vi vel pröw ət aw jet gåŋ meər* (Vlb.), ɔ: göre endnu et forsøg; *de ka do bo̲rə pròw̲ åpå, så skal do få mæ mæ· å jòr!* (Vens.), trusel; jfr. Aasen prøva, htsk. prüfen, mnt. proven, Sch. Lübb; fr. prouver, lat. probare.

2. **prøve**, no. *pròw̲ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; D., vestj., sønderj.); *pròw æn -ə* (Søvind), = rgsm.; *o pröw̲, sæṭ o pröw̲, stọ si pröw̲* (D.); *ta no̲ åpå pròw̲* (Vens.).

prøveröv, no. når börn plager: *å, mo a it pròw̲?* kan svares: *pròw̲röw̲ æ dø̲* (Djursl.), se J. Saml.[3] I. 91, jfr. 1. bøde.

prøveskrift, no. *prö̲wskröwt æn* (D), = rgsm., indleveres ved den årlige skoleeks.

pråle, uo. smstn. og afledn. s. prale.

prång, no. smstn., afledn. s. prang.

1. **pråς**, no. *pro̧s è* best. *-t* (Vens.; Løgst.); *pro̧s de* (Thy, Mors, Vejr., Sall., Hmr.). — 1) skum på øl, mælk, vand; skummende spyt; *drek no, bår, iståˑn̆ æ pro̧s ær ow̲ ər! dær æ pro̧s po æ öl, æ pro̧s sto uwð å æ hals po· ham* (Agger); *pro̧s åpå mjèlk; de pro̧s, dæ blyw̲ə, nè di mal̲kər, æ gåt få gal̲ yw̲n å te å fådryˑw̲ reŋwòrm mæ* (Vens.); „pros af melk, terpentinolli“, Kr. VI. 384. 295, ɔ: skum af; nok også: støv; Mb. Till. anfører „prøs“ (Hovlbj. h.), 1. støv, 2. stank. — 2) store, brovtende ord, pral. — 3) *pro̧s i* (Vens.); brovtende, stortalende person; *i skön̲ pro̧s,* spøgefuld person; *de ær i su̧ pro̧s,* et forfængeligt mske; *i un̲dərliq pro̧s*, en sær fyr; herhen hører rimeligvis udtrykkene: *æn veqtiq pro̧s* (Vejr.); *æn sæ̧r prå̧s* (Agersk.); *han æṛ ən usəl pro̧s* (vestj.); jfr. pråse. — 4) sælskindspose til tobak, se Sgr. IX. 77 (sagtens vestj.).

2. **pråς**, to. bo. *pr̊ås* (vestj., Mors); strunk, stiv, *sej pr̊ås əpo æ hæjst* (Sall.); storagtig, overmodig, *æn pr̊ås kå̲l* (vestj.), som da gerne får ordet som tilnavn: *Han̲s, Jæn̲s pr̊ås; han stå̧ så pr̊ås, de så han nåk så pr̊ås* (Agger); jfr. fos, pröjs.

1. **pråse**, uo.
pro̧s -ər -t -t (Thy, Mors), ft. tf. *pro̧sər* (Vejr.);
pro̧s pro̧sər pro̧st pro̧st (Vens.). —

1) skumme, om fløden i kærnen (Vejr., Thy); *æ öl prǫsər uwð å æ flask* (Agger); *„Jonsə-Kræn gabt iwe·r* (i vejret) *ètə skåstjæn å wǫ̀jstròl, te hon pròst i naki å ham“*, Grb. 13. 29; *„så jik ə i jit flywspreŋ uw i hawə, de wòňc pròst om djær ørər“*, Grb. 108. 22; *„ilgnistərn pròst frå· hær“*, Grb. 136. 16; *„di hòr è sæŋəbǫ̀j, de di ka malk så de ka pròs,* Grb. 147. 11. — **2)** *prøs* el. *prǫs -ər -t* (Hmr.); støve; *de æ fålə som do prǫsər,* f. eks. ved at feje, bære aske ud. — **3)** fig. *a tròwr, do prǫsər!* (vestj.), siger man til börn, der tér sig urimeligt.

2. pråse, no. *prǫs æn pròsər* (D., vestj., Andst., Mors, Thy); *prås æn pråsər* (Agersk., Bradr.; Sundev.). — **1)** spedelys, tyndt lys; væge, dyppet et par gange i urén tælle, J. Saml.[2] III. 120 (Djursl.); *dæ gik æn prǫs åp få mæ* (Skanderb.), spøgende istf. et lys; *støv pròsər* (Lindkn.), leg: börnene danner en kreds med ansigtet udad, holder hinanden i hænderne og svinger hurtig rundt; de, som flyver ud, er „pråser“, vistn. = vestj.: *smør æn prǫs;* jfr. „sløve hjul“, se hjul 4, silke; se Kr. Börner. 251. 47. — **2)** *æn weqtiq prǫs* (Thy), en hoven person, se 1. pråse 3.; i stedremser: *di Æňəropskå·w pråsər* (Gram s.), ɔ: lysepinde (s. d.); *di Brarop sawns pråsər,* se Hag. 174 anm. (Angel); jfr. pråsa, Cav. Wär. II. 124, lampe; jfr. nfr. praas Outz.; se prins 4; løbe-, pis-, talg-.

pråsekage, no. på Sams bages *[pròskaqər]* el. *[bråskaqər]* af mælk og byggryn i et fad el. anden form i ovn; de spises varme og skæres i skiver, hvorpå smöres smör, Sgr. IV. 112. 63; jfr. Sgr. IV. 141. 63, fra Svendborg: der koges mælk, som hældes på havregryn og denne dejg står til om morgenen; så æltes i dejgen et par æg, rosiner og kanel; dejgen kommer dernæst i fade og og former og bages i ovnen. Når kagen skal bruges, skæres den ud i skiver, steges i en pande og spises med sirup el. sukker; jfr. Sgr. IV. 160. 63, V. 56. 463. 471, X. 92. 245, se Dania III. 356: navnet kommer af, at den sættes ind i ovnen med en pRås til at lyse for arbejdet, se lysbrød.

pråsekjærte, no. *prǫskat æn -ər* (D.), *pråskært æn* (Sundev.); en stage som stativet til en voksstabel, hvorom pråsen vikles op og enden af den klemmes ind i en saks, afbildn. se Fb. Bondel. s. 48; jfr. lyseklemme, vægeklove.

pråsepette, no. *prǫspet æn -ər* (vestj.); skældsord, stærkere end 1. pRås 3. (s. d.).

pråsepind, no. *prǫspiň æn -piň* (Malt); pråsekjærte.

pråsestage, no. *prǫsståq æn -staqər* (Malt), = pråsekjærte.

pråsmager, no. *prǫsmaqər æn* (vestj.); stortalende person.

pråsregn, no. *prǫsræjn æn* (Sall.); skylregn, se 1. pRås.

pråsvande, no. *prǫswaň æn* (Sall.); øsregn.

pråt, no., uo. og afledn., se prat, prate.

psalme, no. se salme.

pturr, udrbso. *turr* (Vens.); *„Tbur!“ ser hąj å liq mèjit sto de gro“*, Grb. 9. 54; *òqən wil eňc go næ di sò torr“*, Grb. 81. 16, råb til heste, der skal stå stille (alm.); også uo. *tur* el. *tor -ər -ə -rə* (Vens.), *å tur* el. *tor åpå òqən.*

ptöj, udrbso. *twij* el. *twèj* (Vens.); ordet betyder, at man spytter; det forekommer tydelig, Sgr. IV. 83. 36, hvis man finder noget i marken eller på en vej, skal man, inden man rører ved det, först spytte på det tre gange, idet man siger: „pöj for ædder! og pöj for skurv! og pöj for det, som han begav!“ thi det kan godt være, at genstanden er lagt der med villie af en, som har sat en sygdom hen i den, og denne sygdom får så den, der först rører ved tingen, hvis han da ikke har brugt ovenstående forsigtighedsregel (Vojens); el. „pöj for jedder, pöj for skåen, å pöj for olt de, der hænger ve ed!“ Sgr. X. 29. 70 (Randers); for at fjærne bylder, siges en besværgelse, der ender med at spytte tre gange: poj, poj, poj! Sgr. V. 202. 776; „tvi sætter a mel dæwlen, å mæ“, Gr. Gl. d. M. II. 154. 301, i en besværgelse, (vestslesv.), jfr. Dania II. 27; *„twæj, twæj! hwetə djöwelens huws è de!“* Grb. 157. 43; *twæj får æ hæqsər!* siger man og slår boldtræet frem og tilbage og spytter på jord el. sten (Lem) for at modparten i boldspillet ej skal have held; man spytter en mundfuld brød ud i en myrebo og siger: „der er min tandpine, tvi!“

Thiele Overtro nr. 445; jfr. „tvi, klyf svarta troll! „Hofb. s. 54; *„pöj flæsk!“ så mańən, han bei i æn tus* (Tåning); *pæj, fåstəń, gomå·n Marən!* (vestj.), siges foragtelig om hvad man ikke regner; *twæj, fåstəń atən law!* eller *„pöj fåstəń!“ så han æ mań, han håð æt syw dåwrər* (vestj.), siges, når man spyttede i hænderne for at tage fat, jfr. Sgr. XI. 124. 310; når man vilde ud af legen, sagdes med spyttende udtale mellem pt- og tp-: *„pòj* el. *pòj, fåli·jsə mæ!“* idet man løftede foden, spyttede og rørte ved jærnringene under træskoene (Lild s.); med nogen rimelighed kan hertil regnes følgende udtryk: *a sèjə pòjò·w!* (Røgen s.), ɔ: fri fra, jeg vil ud af legen; *di pòjə òw!* (Røgen), vil ikke med i legen; *pöj, mi leq ær òw!* (Hads h.) det samme = *påjo·!* (Gjern h.); *påj, bəfrij mæ!* (Mors, Han h.); *pöj!* (Støvr.), *pöj åp!* (Støvr.) melde sig i legen igen; *pæj fræj!* (Ribe); *pəri·!* i leg, *pəjò·w!* af leg (Ning h.); *pjii!* i leg, *pjiå!* af leg (Hornborg s.); *a tyjər òw!* af leg, *a tyjər i,* i leg (Bjerre h.); mulig også: *tut!* (Sundev.), af leg; *pty* el. *ty fræj!* (vestslesv.), af leg; *pòj, frè mæ!* Sgr. IV. 142. 40 (V. Salling); jfr. „pojfred“ Kr. Börner. 520. 56 (Refsnæs), 573. 14; *„påj i!“* i leg; *„påj å!“* af leg, Sgr. VIII. 160. 107 (Bryrup v. Brædstrup); *pi,* i leg; *pi òw!* af leg (Gangsted); *ti i* el. *pi i!* i leg (Øst. Snede); *ty fræj* (Kolding) af leg; *pæj, mæ fræ!* af leg (Linde v. Randers); *twæj fri!* (vestj.); *påj, få mi goə, mi hus æ bræn!* Sgr. VIII. 207. 110 ud af leg (Horsens); jfr. s. 208, „poj, pyllevand for denne skytte!“ (Sælland); *py!* ud af leg; „nu siger jeg inte py mer“! (Sæll.); poj, poj, perål for målet! Sgr. VIII. 64. 107 af leg, (Skanderb.); se spyt, spytte; fri fra, parål, pyebrænde.

1. pu, no. se pude.

2. pu, udrbso. *puw* el. *puwha, dæń warm de ær idå·!* (Agger); når drengen sigter med en kæp, siger han: *puw!* for at betegne skuddet, bruger han den som lanse, siger han: *puw!* idet han støder til (Lild s.); *puw flèsk, i mòn ska wi ha kol! — puw!* siges, når man støder med kniv, fork, tækkenål, et lydord; *puw! sò dæ røskəqə, haj stak dæ hwiskeqə* (Vens.).

1. puddel, no. *poðəl æn poðlər* (Agger); *pudəl æn pudlə* (Sundev.), = puddelhund; i p- ham færdes djævel, vætter og genfærd, se fanden I. 266. 17 b, hund I. 676. 45 b flg.; jfr. Kr. Holmsl. 25, Sagn I. 93. 363, III. 152. 782, V. 67. 304. 231. 833, VI. 161. 195. 52 flg.; hvid p- købes af Aggerboer som springvæder, Efterslæt 221. 204.

2. puddel, no. *puðəl æn -ər* (D., Andst); *purəl æn* (N. Slesv.); *purəl æn* (Bradr.); et fejlslag i keglespil; *spel jæn æn slem purəl* (Lindk.), ɔ: spille en et puds; *slo æn purəl* (N. Slesv.); htsk. einen pudel schieben, machen, (Gr. Wb.).

puddelhovedet, to. *purəlhwòt* (Vens.); krølhåret.

puddelhund, no. *puðəlhuń æn -huń* (D.); *porəl-* el. *purəlhuj i* best. *-huj* flt. *-huj* (Vens.). — **1**) = rgsm., en hundeart; i sagnet: skattevogter, se Krist. III. 306, VI. 16. 21, se puddel. — **2**) flt. *puðəlhuń* (D., Malt), vælling af store byggryn; jfr. pisgrød.

puddersukker, no. *poðərsokər de* (vestj.); *pusokər* best. *-ə* (Vens.), = rgsm.; pudder (betyder hårmel) af fr. poudre, støv, altså melformigt sukker.

pudding, no. se budding.

pude, no. *puð æn puðər* (D., Mors, Thy); itk. (Bjerre h.); *puw æn* best. *puən* flt. *-ər* (Vens.); *puj æn pujər* (Sams); *pui æn pujə* (Hornborg s.; Søvind); *puq æn [puqər]* (Malling s.); *pur et purər* (Bradr., Agersk., vestslesv.); *puə et purə* (Sundev.); *put [et] -ər* (Fjolde); — **1**) = rgsm.; p- om hofte at binde skørter på, Kr. Alm. III. 87. 304; jfr. hykle; bryst-, heste-, hofte-, hoved-, hynde-, manke-, nåle-, pande-, pisse-, ravl-, siv-, stude-, sæde-, vugge-, øg-. — **2**) *purər å selər* (Agersk.); det gamle seletöj, fordi trækket var anbragt i en pude af siv, som hesten el. studen bar om halsen; „put“, Fjolde = studepude; jfr. seletöj, stabletræ; jfr. Aasen, puta, pude.

pudebetræk, no. *puðbətræk* (Vrads, Han h.); *puwbətræk è* best. *-ə* (Vens.), = rgsm.

pudefyld, no. *puðfyl de* (D.); fylden i en pude

pudehynde, no. *puðhøń æn -ər* (Åle s.), = hynde.

pudesiv, no. J. T. 219; søkogleaks, scirpus lacustris L.

pudeslev, no. *purəslef et* (Vlb.), = pudevår, (s. d.).

pudetræk, no. *puðəstræk de* (D.); betræk til pude.

pudetöj, no. *puwtòw è* best. *-tòwə* (Vens.); seletöj med sivpuder.

pudevår, no. *puðəswår æn* (Lild s.); *puwòr* el. *puəswòr è* best. *-wòrə* (Vens.); *pujwar å* best. *-warə* (S. Sams.); *puiwar* (Søvind); *pujəwò* (Hornborg s., Gjern h.); *puðəsuwər æn* (D.); *purəsvor et -vorər* (Agersk.); andre steder (N. Slesv.) *purəsvoj et; purəsvar it -varər* (Bradr.); *purəsvo et -vorə* (Sundev.); = rgsm.; af skind, Kr. Alm. III. 95. 328; jfr. pudeslev; gåden derom lyder: *hwa æ de, dæ blywər bon hæn får o blyw waskət,* el. . . . *gor təwañs o glæmər si maw hjæm?* (vestj.), el. *va gær te skåws å lær æ lyw blyw hjæm?* (Vlb.), el. *hwa æ de, dæ go te wòj å glæmər wòmən hjæm?* (Vens.); jfr. Sgr. II. 129. 673, VI. 21. 277. 56. 526, J. K. 246. 19, Fb. Fr. H. s. 147. 57, slgn. Wigstr. I. 288. 3, N. Vadsbo nr. 11, Z. f. M. III. 347. 42, Landstad s. 811. 39, Haukenæs II. 178. 39, i Tyskland, se Wegener nr. 468, Simrock Räthselbuch s. 105, Rochholz, Kinderl. s. 272. 564, Wossidlo Räts. nr. 282; Schleicher, Litt. Sagen s. 194; i Frankrig Rolland Devinettes s. 82. 173 d, Mélus. I. 262. 52; en udvidet form:

idag jeg mig noget rense skal,
mit indvold er udtaget,
de går med mig ad bækken til,
for der min hud skal knage.
De visker og vasker med mig omkring,
en tobaksrulle jeg ligner;
af de fattige bliver jeg nippet og nappet,
af de rige bliver jeg børstet og klappet,

Sgr. VI. 61. 574.

pudle, uo. *purəl* (vestslesv.); göre uredt, krølle; *do må it purəl mi hor!* (vestslesv.), göre mit hår uredt.

pudlet, to. *purələ* el. *puðlə* (D.); *porələ* (Lysg. h.); *purlə* el. *purələ* (Agersk., Bradr.); om hår: kruset, *haj hò sònt ə pèn porəlt hor* (Vens.); *i porəlt huj* (Vens.), *æn purələ huñ* (D.) en pudelhund; uredt, strittende til alle sider.

1. **puds**, no. *pus æn* (D., vestj.). — 1) pynt, stads; *kom i æ ful pus,* komme i stadsen; *haj ær i pusən ida·* (Vens.); *hun kòm i hiñ fuldə pus; di ska te gil, di ær i pusən* (Søvind.). — 2) kalkbelægning på mur el. loft; *gråw, fin pus* (Støvr.); jfr. htsk. putz; filt-, loft-, væg-.

2. **puds**, no. *pus æn -ər* (D.); itk. (Vens., Søvind); *spel jæn æn pus* (vestj.), = rgsm.; *dè spelt di ham ə gåt pus* (Vens.); *han ğor mæ æn slem pus; han tæŋkər pusər åp, lisom æ smæjs kat* (D.); „*hwèm wæ wal bəskin om [hans månə konstər], ènda è dè jit pus, de ól wæ å fåtæl om*“, Grb. 197. 11, endda er det et puds, som alle ved at fortælle om; *han fåtol manə pusər* (vestslesv.), ɔ: mange lystige historier; jfr. mnt. pusse, Sch. Lübb.; htsk. posse.

1. **pudse**, uo.

pus pusər pust pust (Vens.);
pus -ər -ət (D., Elsted);

pus, ta vè· ham, ætə ham! (Søvind); *di pust huj åpå mæ* (Vens.); *pus æ huñ o· jæñ,* ɔ: hidse hunden på en, idet man siger: pus, pus! se sukke; *han ər et sdən o pus mæ* (Andst.), ɔ: han er ikke til at få til alt, hvad man vil, ikke til at jage med i alle slags ærinder; herhen hører formodentlig udtr. Yuelb. s. 11 „pus i hoel mæ det hjotelau;“ ɔ: pyt med dit hjærtelag; jfr. Gillsjov s. 16; „puds i hale“, Kr. Alm. V. 123. 348, er vel det samme; puds i hul? et legeudtr.?

2. **pudse**, uo.

pus -ər -ət (D., vestj.; Søvind);
pos -ər -ət (Agersk.). —

1) rense, pynte, *pus å·p i æ hus; no æ dær boðə pusət o blest* (D.). — 2) pudse et lys, jfr. brande, snyde; *pus lywsət, hwæm dæ hò kærəstən!* siges, når lyset trænger til pudsning, et dårlig brændende lys giver en sövnig kone (Støvr.). — 3) bedrage en; *dè pust di ham* (Vens.); *de ka nåk vær, æ kræmər pusət mæ, . . . te a blöw pusət aw!* (D.); *A pust dæ, Baðəl,* Sgr. XII. 31. 67, jeg pudsede dig, Bertel, efter den meddelte forklaring: jeg gjorde dig hastig bange (V. Salling).

pudsebrædt, no. *pusbræt et* (Støvr.). brættet, hvormed kalkpudsen på væg el; loft jævnes og pudses.

-pudser, no. person, som pudser, se sko-.

pudsflöjte, no. *pusflöjt æn* (D.); skomagerens træredskab til at pudse kanten el. det underste af sålen på sko og stövler; har mulig navn efter flöjte, som det nok ligner noget.

pudshövl, no. *pushöwl æn -höwl* (Lindk., D.); hövl, der glatter og tager fine spåner.

pudsig, to. *i pusi fyr; no pusi wrὸwl* (Vens.), = rgsm.; se posementmager.

1. pudsmager, no. *potsmakə æn -rə* (Sundev.); modehandlerinde; jfr. htsk. putzmacher; se puds.

2. pudsmager, no. *pusmaqər æn -ər* (Vejen); en lystig fyr; se puds.

pued, uo. og smstn. se pode.

pues, no. og smstn. se pose.

puesk, no. se påske.

puesvorri, no. se poseorne.

puet, no. og smstn. se port.

puf, no. *pof è* best. *-ə* (Vens.); *æn pof* = flt. (vestj.); *pὸf et* = flt. (Søvind). — 1) no. = rgsm.; *de war ə li pof* (Vens.), ligefr. og fig.; *de ga ən pof* (vestj.), et skrald; *ta o pof* (vestj.), tage på kredit; jfr. plt. „up'n puf langen", det samme, se Krist. Gadesproget under puf; Weig. Wb. henfører betydn. til der puff: „bauschige aufblähung am kleide", hvad vi bruger i pufærme; — en klækkelig portion, „en stiv puf af melgrød", J. Saml. VIII. 273 anfører Varming uden stedsbetegnelse, se melpuf, kan mulig sammenstilles med skud (s. d.); *de pof* (Agger), melgrød; se 5. lykke II. 474. 44 a. — 2) udrbso. *pof* (Agger, vestj.), betegnelse af skuddets lyd.

puffe, uo.

pof -ər -ət (D., vestj.); *pὸf* (Søvind, Elsted);

pof pofər pofə pofə (Vens.);

powf -ər -əð el. ft. *pofəð* (Agger). — 1) = rgsm.; *pof te' jæn* (vestj.); *weri wel pof*, ɔ: stange, om væderen (Vens.); jfr. ponse; *di to werər æ we å pofəs*. — 2) beklæde et trug fiskegarn for at beskytte det for at blive uredt (Vens.), jfr. pufklæde; jfr. htsk. puffen, 1. dump schallend schlagen, 2. bauschig oder bauschen machen, Weig. Wb. — 3) spøgende: skyde.

puffel, no. *pofəl i* (Vens.; Agger); ondskabsfuld person; *æn grem, uwn pofəl* (Agger); jfr. bof, boffel.

puffelhoved, no. *pofəlhuwə æn* (Andst.), = puffel.

puffelmund, no. *pofəlmoñ æn* (Andst.), = puffel; om den som er rå i tale og væsen (D.).

puffen, to. *[pofən]* (Vens.); tvær.

-puffert, no. se puffe 3; lomme-.

pufklæde, no. *pofklæj è* (Vens.); et klæde, hvormed fiskegarn bedækkes for ikke at blive urede; jfr. puffe 2.

pufle, uo. *pofəl -flər -fəl* (D.; vestj., Mors, Thy); give ondt af sig, gnave; *hañ gor o poflər fræ mårstån te awtəns æñ* (Agger).

pug, no. se pude.

1. -puge, no. se Nis puge, Kr. Sagn II. 52. 43. 45. 66; Aasen puke; isl. púki hak., ond ånd, djævel, se Lucid. s. 30, Cav. Wär. I. 225. 227. 245; se Pück, Bartsch, Sagen I. 74. 86; pûkse, Kuhn N. S. s. 15; Mhoff. s. 318 Niss Puk, jfr. s. 325. 604; Nischepook Wolf N. S. 577. 480; *Pukhålm* findes som stedsnavn i Jordkjær S., (Sønderj.); *Puqhiw* Læborg s., (Malt h.); Puka-kyrka, Cav. Wär. II. 161, Pukaström sts. II. II.; eng. puck, jfr. Weinh. Volksk. VIII. 270; pokker.

2. puge, no. *puk æn pukər* (Ang.); tudse, jfr. mnt. pogge Sch. Lübb.; povis.

3. puge, uo. *puq -ər -ət* (Andst., D.); *puq saməl*, = rgm., om den gerrige, ɔ: samle penge; *han hår et løst te añt eñ o puq pæŋ saməl*.

pugehat, no. *[pukhat] æn* (Ang.) paddehat, agaricus L.

pugepeber, no. J. T. 195, en plante, tiggerranunkel, ranunculus sceleratus L. (Ålb.).

puger, no. *puqər æn -ər* (D.); en gnier; kornsnudebillen, curculio frumentarius; se korn-, penge-.

puhave, no. se podehave.

pui, no. se pude, pund.

puje, uo. *puj -ər -ət* (Mellemsl.), Kok.; støde, trykke, knuge med næven.

puk, no. *ta pok* (Kousted, N. Hald h.), en leg: tagfat; den, som tager, „pukker" den, han slår, tre gange i ryggen; „puk" et spil om pebernødder, se Kr. Börner. 656 (Sæll.).

pukke, uo.

pok -ər -ət (D., vestj.); ft. tf. *pokər* (Vejr.);

pok pokər -ə -ə (Vens.). — 1) = rgsm.; *pok a sin pæŋ* (Agersk., Bradr.; Vens.); vistn. alm.; *haj pokər åpå hans ræt* (Vens.). — 2) stikke af, som stærke, spraglede farver: *røt åpå hwit, de ka pok* (Vens.); *de pokər* (Vejr, Thy), brammer, falder i öjnene; *de pokər a* (Agersk.). — 3) kappes med hensyn til arbejde, pynt osv.; *di pokər åpå hwaraj'jər*

(Vens.), søger at overbyde hverandre. — 4) drille, udskælde; *pok o jæn* (D.), vælte sig ind på en; *han pokər o mæ fræ mån o te awtən* (vestj.), skælder og smælder, ligeså Mors; *di pokət o hinð·n* (Røgen s.), gav onde ord; *han pokər ham* (Bradr.), tirrer ham til at slås; jfr. htsk. pochen, banke med hammer.

pukkel, no. *pokəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *pokəl æn poklər* (D.); *pòkəl æn -ə* (Søvind), = rgsm.; *få åpå poklən* (Vens.), ɔ: prygl; spotterim, Ons Volksl. I. 52; jfr. htsk. buckel el. puckel; bukle; krum-, rakker-.

pukkelblåt, no. *pokəlblo de* (D.); når drenge af vokne sendes narreærinder i by, er dette en af de ting, som de sendes til købmand el. nabo efter; jfr. messingståltråd.

pukkelfedt, no. *pokəlfjæt de* (vestj.), = pukkelblåt.

pukkelpil, no. J. T. 180, et træ, populus alba L.

pukkelrygget, to. *pokəlrøqə* (Vens.), = rgsm.; om en sådan siges: *hąj gor mæ pæŋskasən åpå røqi* (Vens); alm. bruges krukrygget (s. d.); sådanne hører til de „mærkede“ (s. d.); jfr. Mélus IV. 26. 344, slgn. Ndl. Volksk. VI. 9.

pukkelsleben, to. *pokəlslevən* (D.); f. eks. om brilleglas; slebet med pukkel, ɔ: konveks.

-puklet, to. som bærer pukkel; se krum-.

puld, no. *pòl i* best. *-i* flt. *pòl* (Vens., Sams; Mors); *pol æn pol* (Vejr); *pål æn pål* (D., vestj.; Søvind s.); puld i hat el. hue; kalot (Thy); Lyngb. anfører: *æ pol i æ heməl* (Mors), til forskel fra horisonten; spøgende om den, som er tilovers, fordi han er trediemand hos et par kærestefolk (Søvind); vel samme ord som pold (s. d.); se hatte-, kaskjæt-, lue-.

-puldet, tf. som har puld; se höj-, lav-, spids-.

puldhat(?) no. i en remseslutning fra Vens. hedder det: *hans røw drat i fąə så stu som i [pòlhat]; søb no kål!*

pulkkjedel, no. i et æventyr nævnes „fandens p-“, med forklaring, at pulk er et sumpigt sted, hvor der står vand, Sgr. VIII. 8 (Sundeved); om her ikke er en fejl: pulskjedel?

1. **pulle**, no. se pylle; uo. se polle.

2. **pulle**, uo.
puwl -ər -t -t (Vens.);
pulə -r -t (vestj., alm.);
pul -ər -ət (Lem s.);
obscönt udtr., have samleje med; *di leqər å puwlər* (Vens.), om ugifte, høres aldrig i sömmelig tale; jfr. Kr. Alm. 10. 16; *„sto skreŋkəlbijən!“ så æ röw, han pulət æ stårk* (Malt); *puli* no. vistn. membr. muliebre (vestjyll.), se hundepuller, jfr. Kr. KT. 243.

puller, no. *pulər è* (Vens., Agger); *pulə et* (Søvind); *è gaməl p-*, en gammel fyr, der pusler med småarbejder uden at komme nogen vegne; en skrantning: *è sølə p-*, om kvinder; en, der ser sygelig, uanseelig ud; et barn (Agger); se röv-.

pullere, to. se pyller.

pullert, no. *pålər æn* (Fanø); opstander på en båd, til at göre en line fast om; eng. pulley?

pullevak, no. se pyllevak.

pullie, no. *puli æn -ər* (vestj., Lild); en underkop, hvori man samler beterne og andre penge, når man f. eks. spiller „mis“; præsten (s. d.) påtager sig at tale om pullien i sin prædiken, se Krist. IX. 279, M. Skrædder s. 39; jfr. 3 klør; eng. pool, fr. poule, höne, indsats i spil.

pullike, no. vi skal sidde hver morgen og samle pullikerne af ham, Kr. V. 323, ɔ: lus; jfr. basse.

pulpitur, no. *pompəlto·r æn* (S. Sams); stolestader i kirken oppe under loftet; „di håd jet stuelståh eller poppeltuer, som di kaller et, i e kjerk“, Blich. Bindst; se tavolatur; pult, tumpeltårn.

pulre, uo.
nf. nt. ft. *pulər* tf. *pulər* (Vens.);
polər -ər -əð (Mors);
pulə -rə -rət (Søvind s.). —
1) *hon ka eñc rècti bəstel no, hon go sònt å pulər; go å pulər we* eller *mæ* (Vens.), småsysle med noget uden at man kommer nogen vegne med det; höns, ænder *stor o pulərər om dæm* (vestj.), når de med næbet piller i fjerene; skrante (Vens.); jfr. pylre. — 2) røgteren har fortalt, at han har pulret den slemme el. nissen, hvem det var, mange gange, han var at føle på som en stor, lådden hund, Kr. VI. 125, ɔ: kildret; jfr. pulle.

pulrehoved, no. *puləhòwi et* (Søvind), = pulrepil.

pulrepil, no. *pulərpil [i]* (Vens.); person, som ingen vegne kommer med sit arbejde.

pulret, to. *pulərə* (vestj., Sundev.); *si p- uð* (vestj.), om fjerkræ, når fjerene stritter til alle sider; om kreaturer, når hårlaget stritter; om msker, når hårene står til alle sider.

pulrevorn, to. *puləwdrn* (Vens.; Agger); *puləwdn* (Søvind); sygelig, skrantende, magtesløs; *puləwdn i æ hor* (Lem), ɔ: med hårene strittende om sig.

pulreværk, no. *puləwærk* best. *-ə* (Vens.); arbejde, som ikke duer, som udføres af *è pulər*.

1. puls, no. *pols i* (Vens.); sump; *„haj mònt no Engəbårə hælə fańən i he skekəls nir i polsi, non pojslər å goŋər“*, Grb. 212. 84; jfr. Thiele I. 285; se pundsel; ligeledes tykning af mudder i vand (Vens.). — **2)** *pols i* best. *-i* (Vens.); *pols æn* (Mors, Vejr, Han h., Lysg. h.); tykning i luften af røg, damp, støv; *sic i pols, dæ stor uk æ skåstjèn!* (Vens.), tæt, sort røg; *dær æ sdən æn pols hæreñ* (Agger), tobaksrøg.

2. puls, no. *æ pols* (D.). = rgsm.; slaget af blodet i pulsårene (D.), *føl polsi* (Vens.); jfr. lat. pulsus.

pulse, uo. *pols -ər -t -t* (Vens.; Thy, Mors, Vejr, Lysg. h.). — **1)** støde i vandet med en stage el. kølle, for derved at drive fisk i garn, alm. de nævnte steder; også: *sto, go å pols* (Vens.), pjaske, vade i vand, = *go å påls* (Slet h.); *„haj mat no knøwt go o pəls i goŋər å morò·sər te dè klòrə da“*, Grb. 218. 44. — **2)** fiske med pulsvåd (Mors), se pulske. — **3)** frembringe støv (Vejr, Mors); også: *de polsər* (Vejr), støver. — **4)** frembringe røg, ryge, dampe (Mors, Lysg., Mds.); *hań polsər fræ mår o te awtən* (Agger), ryger tobak; det pulsede, så man kunde hænge en svensk harve op i æ dunst (vestj.), Sgr. III. 139. 791; *de polsər uwn uk æ skåstjèn* (Vens.), ryger stærkt; jfr. lat. pulsus; mnt. puls, pulsstang; polssen, ɔ: pulsando pisces in rete adigere, Schil. Lübb. III. 386. 3. 10.

pulsegarn, no. *polsgòn è* best. *-t* (Vens.); befæstet om et tøndebånd på en stang; fiskene drives i det ved pulsning.

pulser, no. *polsər æn -ər* (vestj.); en, som pulser, el. fisker med pulsvåd, se Kr. IV. 6. 10.

pulserage, no. *polsraq æn -ər* (Vens.), = pulsestage.

pulsestage, no. *polsståq æn -staqər* (vestj.); stage med en brik på enden, hvorm. der pulses; jfr. Strackerj. II. 264. 601 „pulsstöcke“.

pulsk, no. *de ga ən polsk* (Lem); et plask.

pulske, uo. *polsk -ər -ət* (vestj.); slå i vand med en stage, = pulse 1; *polsk i æ wań; han blöw gåt polskət* (Lem); ɔ: gennemblødt.

pulsker, no. *polskər æn -ər* (Holmsland kl.), = pulsestage.

pulsvåd, no. *polswåj æn* (vestj.); *polswuj æn -wuj* (Agger); ålevåd; det våd, der til betjening fordrede 4 mand og 2 både, bruges nu så godt som ikke af Aggerboer, nu bruges snurrevåd (s. d.), navnet, fordi fiskene dreves i våddet med pulsstagen; til at drage p- hører to skæve både: den „höjrehåndede“ og den „kavhåndede“; på den udvendige side af hver af disse sidder et bræt ud, „vingen“, for at give fornøden plads for den store åre „kobbelåren“; den anden kaldes „løsåren“ og bruges, når bådene ros hver for sig. Mens våddet „ros af“ ɔ: kastes ud, bruges en lille åre „den stakkede“. Det störste rum i båden, hvor våddet ligger, hedder „vådpakken“, det trekantede rum bagved, „ålepakken“. Når bådene ros sammen i „kobbel“, holdes de sammen med bagenderne ved et stærkt reb på hvis ene ende er en böjle af træ „hilden“ til at sætte om stavnen (Sall.).

pulsvådkarl, no. *polswokål* flt. (Thy); Aggerbokarl, der om sommeren fisker på østkysten af Thy.

pulsvådlag, no. *polswåjlaw æn* (vestj.); et lav af fiskere, der har pulsvåd fælles.

pulsvådskib, no. *polswujskib æn* (Thy); båd til pulsvåd i fjorden.

puls-åre, no. *polsåðər æn* (D.); *polsòr æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.), = rgsm.

1. pult, no. afledn. og smstn., se pjalt.

2. pult, no. *pulc i* best. *-i* (Vens.), = rgsm.; *skuòlmæstən səə we i pulc;* jfr. lat. pulpitum.

3. pult, no. *pulc i* best. *-i* flt. *pulc* (Vens.); et knippe store uldtöjer, som skal teses (s. d.); jfr. skrupping; *i betə pulc, kom hærhæn dęj betə pulc!* kælenavn til lille dreng.

pulter, to. *pulcər* (Vens.); lav, også tynd; *è tąj pulcə klèj,* et tyndt, ikke tykt, klæde; *i pulcər,* en tyndklædt, forsulten og forfrossen stakkel; se pjalt.

pulterkammer, no. *poltərkamər æn* (Lild s.); *pulcəkamər è* best. *-ə* (Vens.), = rgsm.; jfr. htsk. polterkammer.

pulver, no. *polvər æn de -ər* (D., vestj.); *pòlve et* (Søvind); *polwər è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *polfə de* (Sundev., Mellemslesv.). — 1) = rgsm.; lægemiddel i pulverform (alm.); *ji ham ə polwər te!* (Vens.), ɔ: slå et slag endnu, sæt mere kraft på; se hekse-, husar-, jordmosfrø-, kalve-, kjærligheds-, kjærne-, kolik-, kongens ride-, kron-, kvalme-, køle-, markgrevinde-, matheds-, modsot-, patte-, ransesanse-magen-, retirade marestrands-, ræsonlig fordelings-, stranse-, svine-, ulvefjært-, ulvetorne-. — 2) krudt (s. d.), *et skå polfə* (Åbenrå); jfr. lat. pulvis, støv.

pulverheks, no. *polvərhæqs æn -ər* (D.); foragteligt udtryk om en gammel kvinde, heks, som har ondt rygte; *„da èr e åsə no tåsərij å se hær øwə dęj polwərhæqs, hon ka jè eñc døj, in dè blywər ilc ḁjər hær!“* Grb. 154. 36, 155. 2; en kone, der var den störste pulverheks i sognet, og det vilde den gang ikke sige så lidt, Gr. Gl. d. M. III. 158 (Vens.); jfr. Kr. Sagn VII. 72. 40.

pulvermåde, no. *polfəma̤ et* (Sundeved); krudtmål.

pumester, no. se podemester.

1. pumpe, no. *pomp æn -ər* (D., vestj.); *pomp æn -ər* (Agger); *pomp i* best. *-i* flt. *pomp* (Vens.); *pomp i* (Sams.); *pòmp æn* (Søvind s.), = rgsm.; *huma·nə slaw skal I ha te æn spañful? — syw ælər åt slaw, så ær æ pomp guwə* (D.); *spę æn pomp* (D.), hælde vand i den, for at få spanden til at suge; jfr. fr. pompe; jærn-, sky-.

2. pumpe, uo.
pomp -ər -ət (D., vestj.); *pòmp* (Søvind);
pomp -ər -əð (Agger);
pòmp -ə -ət (Elsted);
pomp -ər -ə -ə (Vens.). —
1) = rgsm., pumpe vand af en pumpe (alm.); fig. *di fåstǫ·r å pomp ham* (Vens.), udfritte; *è pompi* (Vens.), en pumpen. — 2) *go å pomp* (Sams.), stavre omkring, om börn, som ikke ret kan gå; gå trampende (vestj.); *han ka gǫ o pomp sæ sjæl* (vestj.), passe sig selv, stavre om selv.

pumpehaj, no. *pomphæj æn* (vestj.); en person, som går med trampende skridt.

pumpemand, no. *pòmpmañ æn* (Søvind); håndværker, som borer pumper.

pumperør, no. *pomprǫr è* (Vens.), = rgsm.; deri går *i pompspąj.*

pumpeslag, no. *pompslaw æn* (D.); pumpestangen.

pumpeslåer, no. *pompsloər æn* (D.), = pumpeslag.

pumpestang, no. *pompståŋ æn* (D.); *pompståŋ æn* best. *-ən* flt. *-stæŋər* (Vens.); *pòmpstòŋ æn* (Søvind); jærnstangen, som bærer spanden i pumpen.

pumpetrutte, no. *pomptryt æn* (Vejleegn); tud på pumpen.

pumpetræ, no. *pomptræ æn* (D.); *pomptrèj è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *pòmptrè et* (Søvind), = rgsm.; et stykke træ til en pumpe.

pund, no. *puñ æn* = flt. (D., vestj., Vejr); itk. (Søvind, Sønderj.); *puj è* best. *puñc* flt. *puj* (Vens.); *poəñ et* = flt. (Ang.); *puwn æn* = flt. (Agger). — 1) = rgsm.; = 32 lod, = $^1/_2$ kilogram; *de kåstər ən mark puñc, ə puj sokər* (Vens.). — 2) et kornmål, opgivet af en tærsker fra Als: 1 ℔ rug og hvede = $2^1/_2$ td.; 1 ℔ havre = 5 td.; 1 ℔ byg = 3 td., smlgn. i J. Saml. V. 154 anm.; „et pund byg er på endel steder 24, på endel 20. 15, i Thy 36 skæpper; et pund havre er på endel steder 30, på andre 40 og i Thy 70 skæpper“, se V. S. O. under ordet; 1 ℔ rug og byg = 2 td., 1 ℔ havre = 4 td., fra Vens.; se Aasen, isl. pund itk.; htsk. pfund, lat. pondus, vægt; pundtærsker; fjerdings-, Harbo-, lis-, skip-.

punddød, no. *puñ-* el. *puñsdø* (D.); *puñdø* (vestslesv.); *han lo p-,* ɔ: stendød.

punde, uo.
puñ -ər -ət (D., vestj.);
puñ -ər puñ puñ (vestslesv.);
veje, forslå i vægten; *de puñər nåwət,* fig. *han slær, te de puñər; de puñ añərledəs, law æ fek æ nyrə* (den store kølle); *så puñ ət,* ɔ: forslog det noget (vestslesv.);

di puňər ət uð, vejer det ud i pundevis; jfr. mnt. punden, Sch. Lübb. det samme.

pundel, no. *pòjəl i -ər* (Vens., glds.); bundt; noget, som er sammenviklet, om hør f. eks.

pundelværk, no. *pòjəlwærk è* (Vens.); uordentlig sammenhobning af klæder på kroppen.

-punder, no. se tre-.

pundevis, no. *puňərvis* (Lindk.); *puňvis* (Søvind); *puwnwijs* (Agger); *i p-,* = rgsm.

pundle, uo. *pòjəl -ər -t* (Vens.); indpakke uordentlig; *di ha så møj pòjəlt åpå dæm, di bön,* de havde så meget byltet på sig; *hons æ de få no bòwsər, do gor å pòjlər i,* ɔ: gå og sjokke i for vide klæder.

pundlod, no. *puňslåj et* (Søvind), = rgsm.

pundlæder, no. *puňlæjər de* (vestj., D.); sålelæder; *hans hjåt ær a p-,* ɔ: hårdt.

1. pundse, no. *pojs æn -ər* (Vens.); hængesæk, sump, bløde; jfr. punns 1 Rietz, vandplask.

2. pundse, uo. *pojs -ər -t* (Vens.); vade i dynd; *go å pojs i blaən,* gå og stampe i snavset.

pundsel, no. *pojsəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); sumpet sted, fugtig eng, sølet sted på vej; *„ðlə så snòt wa di owr nöwnt, föri haj sa i èn pojsəl nåk så bløt“,* Grb. 218. 42; *„knap ètər ga e sònt e sæ knas i pojsələn dè knap sajən får“,* Grb. 183. 17.

pundselværk, no. *pojsəlwærk è* (Vens.), = pundseværk.

pundseværk, no. *pojswærk è* (Vens.); dynd, morads.

pundside, no. *æ puňsij* på vægten, bismeren, den side, hvor vægten, pundene, aflæses (Lindk.); jfr. lispundside.

pundsle, uo. *pojsəl -ər -t -t* (Vens.); *go å p-,* ɔ: gå barbenet, med opsmøgede bukser el. opkiltede skørter for at bjærge hø på et fugtigt engstykke.

pundtærsker, no. *puňtæskər æn -ər* (vestj.); en som tærsker for en vis betaling for hvert pund (s. d.) korn.

pung, no. *påŋ i* best. *-i* flt. *påŋ* (Vens.); *påŋ æn* (Lem Rkb., vestj.); *pòŋ æn pòŋ* (Søvind). — 1) pengepung; *som di påŋ ka gåv, ka di skåstən ryq; dær ka åw vær fo pæŋ i æn stuwər påŋ* (vestj.); *hwæm dær et lokər æ öwn åp, ska lok æ påŋ åp* (vestj.); *dæň, dèr it lukə sin òwn åp, må luk si pòŋ åp* (Søvind); ɔ: den, der ikke ser sig godt for, bliver snydt i handel; *de war åpå wò· påŋ,* ɔ: på vor bekostning; *haj wel eňc su jan åp mæ påŋi; haj lywər i hans ijn påŋ* (Vens.), praler af flere penge, end han ejer; *ka di påŋ sæj hærfrå o te Koləŋ* (Kolding)? (D.), ɔ: har du penge nok? jfr. penge, vakker; alm. forekommer i æventyr. Fortunatuspungen, der aldrig bliver tom, se således Gr. Reg. nr. 63, Æv. II. 223, Kr. Æv. s. 15, III. 12. 23. 110. 307, Kr. V. 217. 319. 326. 333. 346. 354, VII. 148. 204. 287. 299, J. K. Æv. I. 221. 224, Sgr. IV. 197, V. 133, VI. 103, VIII. 209, X. 18, XI. 201, Eftersl. 37. 22; jfr. Gr. DgF. II. 242. 17 b, Kr. V. 222, Rafn Oldn. S. III. 159, slgn. Haukenæs III. 216, Vang Reglo. s. 52, Mhoff 425, Grimm K. M. nr. 135, Sagen II. 244, Myth.[2] s. 1227, Cloust. Fict. I. 461, Mélus. VI. 206. 209, Wolf N. S. 40. 29. 296, Busch Volksgl. s. 230; jfr. Fortunatus, dragedukke, fedseldaler, vekseldaler; hvorledes en slig pung skaffes tilveje, se J. K. 404. 1334; jfr. Z. f. M. III. 30. 24, Arnas. I. 428; en pung, som ingen kan slippe ud af, når han engang er kommen i den, Kr. V. 242, Sgr. X. 3; jfr. Asbj. I. 94; når årerne på den indvendige håndflade ej løber tæt sammen, har man en „vid pung“, det varsler rigdom, se Kr. IX. 51. 549, IV. 381. 388. — 2) *æ påŋ* (Lem Rkb.), scrotum, testikelpung (alm.); mildere udtr. end „rædder“ som er ved at forsvinde (Vens.); *i påŋ* skæo. til mandsperson; jfr. 2. pose 3; jfr. Aasen pung, isl. pungr hak.; se løbeskilling, pose; fandens-, hagl-, klinke-, *læder-, penge-, skind-, sælskinds-, tobaks-.

punge, uo. *påŋ -ər -t -t* (Vens.), = rgsm.; *påŋ uð* (D.); *haj mat wè så gu å påŋ uk* (Vens.).

pungfold, no. de fold af korn, som fylder i pungen; findes i et byrim: „Wång æ swång; Tarp æ skarp; Usseltåwt lægger æ kown o æ låwt, Långfåld gir æ pångfåld, æ hejejowr (hedejord) lægger æ brø o æ bowr“, Kr. VI. 344. 210.

punkt, no. *puňt* el. *poňt æn poňtər* (D.); *pòňt et -ə* (Søvind s.); *poňc è*

best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.), = rgsm., kun fig. ellers *prek; te p- o prek; liq i dæn uðəst punt å æ såwn* (D.); jfr. lat. punctum, stik; se prik.

punktlig, to. *pontlə* (D.), = rgsm.; *æn p- man; han kåm p- te æ tij.*

punktum, no. punkt (s. d.); *mæn så wa dær jit pontom te·, å de wa snåər de fånæ·məst å əð,* Kr. IX. 215 (Nörlyng h.), sikkert også om skilletegnet.

puppe, uo. *skat do pup?* (Vens.); forrette sin nødtörft, om småbörn.

pur, no. se pude.

pur, no. *puwr* flt. *puwr* (Vens.); skær, ren; synes mest at bruges om hvad der er slet; *de æ jænə pur löwn, skit; de purə måq* (vestj.); *„dè wa e huwə, hwa bådə kun å bòn wa de puwrə trəlpak“,* Grb. 155. 1; *de puwrə löwn,* dog også: *de puwrə saq jhjè* (Vens.); jfr. lat. purus, ren.

purhavre, no. J. T. 33, en kornsort, *[porhawər]* (Ang.), avena strigosa, Schreb.

purhue, no. gammeldags hue, som kvinder brugte til pynt (Sams).

purierløg, no. se porreløg.

1. purk, no. *pork æn pork* (Vejr, Varde, Verst, Agger), måske også: *purk* (Agersk.), = rgsm.; en lille dreng.

2. purk, no. *pork æn* (D.); hak. (Vens.); *purk æn purk* (Agersk.); pengepuger (D., Agersk., Vens.); *æn un pork* (Mors, Agger); en skændegæst; *i pork* (Vens.), en vantrivning; i en stedremse: „Verring pork“, Kr. IX. 127. 332 (Gl. Estrup); jfr. Aasen purka, so; fr. porc, lat. porcus.

purke, uo.
pork el. *purk -ər -əð* (Mors);
pork -ər -əð (Agger; D., vestj., nordslesv.);
pork -ər -ə -ə (Vens.);
purk -ər -ət (Agersk.). —
1) krybe sammen af kulde el. sygdom; være standset i vækst (Vens.). — 2) skænde, være vranten og fortrædelig (Vens., Mors, Thy, vestj.). — 3) arbejde uden fremgang (Ang.). — 4) puge penge sammen, være gnier (D., Malt, N. Slesv., Agersk.); *purk pæŋ saməl* (Agersk.); se pirk og afledn., puffel.

purkel, no. *[pòrkəl] et* (Århus); en person, som intet kan bestille.

purkeri, no. *porkərij de* (Thy); nærighed.

purket, to. *porkən* (Vens.); *porkə* el. *porkən* (D., Malt); *porkə* (Bradr.); *borkən* el. *porkən* (Thy); vranten, tvær (Thy); nærig (D., Malt, Sønderj.); mulig er grundbetydningen indtörret, stiv af indtörring, *haj ser så porkən uw* (Vens.), så vantreven, forkommen; jfr. pirk; *æn porkən hun* (D.), nærig person; *betə o porkən* (Agger), især om börn: lille og gnaven, se 2. borken.

purk-ond, to. *porkun* (vestj.); overmåde vranten og tvær; *han gor å æ så porkuwn* (Agger), ɔ: indædt arrig.

1. purl, no. *porl de* (Vind s., Han h.); forkrøblet krat, egepurrer.

2. purl, to. *porl* (Vens.); som har krøllet hår, dog siges mest: *ha krølc hor;* se pudelhoved.

purlet, to. *porlət* (Vens.); som har krøllet hår, se pudle.

purløg, no. *puløq æn* = flt. (D.); *pulløq* best. *-ən* (Vens.); allium schoenoprasum L.; *æ æŋ stor som æn puləbosk* (D.); jfr. græsløg; *purløq* (Thy), allium porrum L.; se porré.

purløgsmör, no. hakket purløg, æltet sammen med smör, se Kr. Alm. III. 75. 261.

1. purre, uo.
por -ər -ət porət (D., vestj.; Søvind);
ft. tf. *-əð* (Agger.);
por -ər -ə porə (Vens.). —
1) = rgsm.; *por åp i æ hor* (D.); *por æ toba·k ur a æ pif* (vestslesv.); *por jej uk, åp* (Vens.); *go hæn å por we· ham* (Vens.), mind ham om noget; *såwər jæ fålk? — mæn æ ska hæŋ o por dæm åp; por dæm uwð,* om søfolk; *hå do fot di pæŋ aj ham? — næj! — do sku por ham ængå·ŋ o hør, hwans han wel sæj!* (Agger). — 2) *o por jæn* (D.), smådrille, jfr. nrsk. purra; mnt. purren, se Sch. Lübb. — 3) *por ve·* (D.; Vens.), holde ud, trænge på, når man møder modstand; jfr. mnt. purren Sch. Lübb., stikke med et spidst redskab i noget; pirre.

2. purre, no. *por æn -ər* (Bradr.); *poə æn porə* (Åbenrå); reje, et krebsdyr; *æ porə, di knorə* (Åbenrå), börnerim, se krabbe; jfr. plt. purre, det samme, Schütze II. 337 under krabbe.

3. purre, no. *por æn -ər* (Malt); navn på de forkrøblede træer, der mange steder danner kratskove på hederne, og

som for störste delen er rodskud af eg; de var ude at samle jordbær, og så lagde de dem om middagen ude under en purr for at spise meldmad i skyggen, Kr. VI. 33.

purrefoged, no. på större gårde havde de en p-, medhjælper under ladefogden; i hans forfald gik p-n og purrede ved, se Kr. Alm. II. 3 ned.

purrekrat, no. J. T. 192; *porəkrat de* (Malt), = purrelkrat (N. Slesv.), forkrøblet krat.

purrel, no. se puddel.

-purrer, no. se ud-.

purres, no. *poris* el. *puris æn -ər* (Thy); *porəs æn* (D., vestj.); lille person af lav vækst; *hwans æ do for æn betə poris!* (Agger); *hwær poris si knorəs* (vestj.), ɔ: hver knøs sin dram; jfr. murris, pirres.

purreset, to. *hañ sijər så porisə uwəð* (Agger), så ubetydelig.

purrevorn, to. *pòrwòn* (Søvind); om hår: modsat af glatliggende.

1. pus, no. *pus i* best. *-i* (Vens.); os, røg, støv, måske: stærk røg, jfr. puls; *dær æ sònt i pus hær ęj, æ de frå låmpən? mæ æ farə å blyw fåjij å dæįpus.*

2. pus, no. *pus æn -ər* (Lild, Thy). — 1) kælenavn til katten, når der kaldes på den; *pus, pus!* (Vens.), se pushare; også: *pys; kom no betə pys!* (Vens.); *dær ær eñc stut å ta å mis å leq åpå pus,* jfr. Sgr. X. 107. 284, der er ikke synderlig at tage fra katten og lægge på pus, ɔ: der er ingen forskel; i en börnehistorie hedder katten „pusse-lidt-godt", Sgr. VII. 183; jfr. holl. poes, poesje; eng. puss, kaldenavn på kat; „puskatte", Urquel IV. 245; se prisse, pys; katte-. — 2) navn, som djævelen giver sig; hendes søster kom djævelen til hjemme i huset, den samme dag også i hundelignelse og for hende lod han sig kalde Pus, Kr. VI. 162, jfr. hakkelmand.

3. pus, no. *pus æn* (Agger); *æn betə pus,* et lille barn; *èt pus* (Søvind); jfr. ralte-, ratti-, tålig-.

4. pus, no. *pus æn -ər* (vestj.); *pus i* (S. Sams.); *pus et pus* (Agersk.); vandpøl (vestj.); „å hwer en puhs a boer hind øwr, få de te hun wa minner", Blich. Bindst.; moddingpøl (S. Sams.); jfr. sv. vattenpussar flt. Wigstr. II. 256; pundse, pyt; dynd-, inder-, mog-, modding-.

pusak, no. *pusak i* (Vens.); enfoldig person; pudsig fyr (Årh.).

1. puse, no. *æn oñərliq pus* (Hmr. h.), en sær fyr; *Ywər i æ Burgər, dę ær æn låjələ pus, hålt han flejər å æ kat, så håð han meñər å æ mus,* Kr. IV. 218.

2. puse, uo. *pus pusər pust pust* (Vens.), frembringe røg, støv; *de puəst å lòjtəð så grem i stòwən* (Lild s.); *låmpən pusə sådant, skru i nir* (Vens.).

pusen, to. *puwsən* (Mors, Thy); *pusən* (Hmr., Årh., Søvind s.); hoven, opsvulmet; jfr. Aasen pusen el. posen; 1. pose, pæsen, resen; op-.

pushare, no. = kat, se Kr. Alm. V. 228, jfr. 2. pus.

-pusing, se inderpus.

puskalv, no. *puskal æn -kal* (Fanø); navnet på de store, hvide sneglehuse (fusis?), der i mængde findes v. stranden, og som börnene leger med.

puskjæbet, to. *puskævə* (Han h.); *puscæbə* (Vens.); med tykke kæber el. kinder; posekæbet?

pusle, uo.

pusəl -slər -slət (Malt, Vrads, Brusk h.);

pysəl -slər -səl (D., Vestslesv.);

pusəl, pysəl el. *pojsəl, -slər -səlt* (Vens.);

= rgsm.; sysle med småarbejder; *„gorbujərn gor i gorən å stè steər å pojslər mè jit å òñc",* Grb. 123. 5, nisserne går i gårde og större steder og pusler med et og andet; *go å nysəl o pysəl* (D.); *pusəl æ sæŋklæjər* (Malt), ryste fjerene op; jfr. Aasen, pusla; se fusle.

pusleri, no. *puslərij de* (Malt); småpilleri.

puslet, to. *han såw gråw poslə* (D.), så pjaltet og uordentlig ud.

pusling, no. *pusleŋ æn -ər* (Agger), best. *pusləŋi* flt. *-ər* (Vens.), = rgsm., se Kr. IX. 212.

pusmog, no. *pusmåq* (vestj., Mors); *do ær æn lilə p-,* siges spøgende til drenge, vistn. = klat (s. d.); den, som sidst bliver færdig ved grødfadet (Mors); jfr. pimpibag.

pussel, no. *pusəl de* (D., Lild s.); *posəl de* (vestj., Mors); *powsəl de* (Agger); gloende aske; emmer af småpinde, lyng, halm, der bruges ved bagning til at ilde ovnen med; *ka do råq æ pusəl uð å æ*

åwn, vi ska hå æ brø iñ (D.); *hun ilt såən te æ powsəl röjt* (røg) *om æ ørər a˙ hin* (Agger); *kom nuər pusəl i di wuð trèskor; pas əpo, dær skal eŋən pusəl heŋ we din klèjər, nær do gor uwð* (Lild s.); a har siddet og banket blårgarnet for at få æ possel, æ skywer og æ skidt fra, Kr. VIII. 115. 223.

pusselanker, no. *pusəla˙ŋkər* (Andst.); kælenavn til småbörns fødder; „ænle fek han pusselankeren å si o kællingen", Yuelb. 25; jfr. Thiele II. 273.

pusselhul, no. *posəlhwòl æn* (vestj.); hullet foran ovnen, hvori gløderne rages ned.

pusselkrog, no. *posəlkroq æn* (vestj.); krogen indenfor ovnmunden, hvor emmerne rages hen.

pusselskronni, no. en skronni (s. d.) bagt i emmer, se Kr. Alm. III. 34. 90.

1. pust, no. *pust æn pustə* (Århus egn); synes at være navn til en person, som puster sig op, proprietær, „dæ wa stu sælskav o no stue puhste fræ Skjellhøj", Gillsj. s. 29; „Ann fek en bejle i en stu pust nahr nie", s. 35; „mannen wa buhn, men˜ skam oller pust" s. 46.

2. pust, no. i udtr.: *no æ de føst pust øwəsto* (Vens.); *de wår ən hor pust! no ka vi nåk gyjər æn lilə pust* (D., vestj.), arbejde, tur; „de pust (kampen) begynnt ve kjerketie, da di had ringed sammen", Blich. Bindst.; jfr. gldsk. pust = slag, nævehug.

3. pust, no. *pust æn* (D.); best. *pustə* flt. *pust* (Vens.). — 1) = rgsm.; *„hąj lòtə te hær, om hon drow ǫj, næj ǫlər e pust",* Grb. 35. 22, han lyttede til hende, om hun drog ånde, nej aldrig et pust; *di wa vę å ta pust,* Kr. IX. 198. 33 (Mammen); *draw æn pust, dę ær åsə matrǫ˙sarbeð,* Sgr. X. 109. 321; *hąj slut lycst mæ ə pust* (Vens.). — 2) en byge med regn og blæst (vestj.); også fig.: *dær kom æn pust o˙ ham* (D.), en raptus.

puste, uo.
pust nt. ft. tf. *pustər* (Vens.);
pust -ər pust pust (D.);
pust, pust el. *pustə, pust pust* (Søvind);
pust -ə pust pust (Elsted);
pust pustə pust puəst (Sundev.);
= rgsm.; *pust æ lys uđ; jo stærkər di arbəðər, jo stærkər di pustər* (D.); *han pustər som nåwər fågi˙jən gålt* (D., vestj.); *pust, in dè go hwòl å bèlən,* Grb. 249. 405, pust, inden der går hul på bælgen, ɔ: brug tiden, mens du har den; *de ær et næm o pust mæ æ moñ ful a myjel* (vestj.); *de pustər om ve æ hushöwnər* (D.), blæser; *læ wås no pust let, læ æ hæst pust* (D., vestj.), ɔ: hvile; *„hąj ka eñc wal tål, mè pustə sålèŋ, de mè ka sput i èn hǫj,* Grb. 39. 27, han kan ikke vel tåle, at man hviler sålænge, man kan spytte i en hånd; de pustede længe, Kr. VIII. 15 ned, ɔ: de ventede længe, om udtr. er pålideligt; *de pustər swær åp* (Holmsl.), om en dejg, der løftes = „p- ud" (Thy); jfr. Aasen, pusta; mnt. pusten, Sch. Lübb.

-pustende, tf. se ånde-.

puster, no. *pustər æn* (D., vestj.), best. *pustəri* flt. *-ər* (Vens.); *pust æn -ə* (Søvind); redskab til at blæse ilden op med; *æ blæjs i di pustər, æda˙w æ dær enə viñ i ən* (Branderup), ɔ: jeg vilde overtale dig, men du vil jo ikke; jfr. Smith Studier s. 56, djævleattribut; derom gåden: *smæjət i æ smiðəs, skåwət i æ skåw, föj i æ fostə* (fåresti) *o hæŋər i som djæ skåstən?* (vestj.); jfr. Sgr. VI. 46. 414; smedebælg; kjøkken-.

pusterum, no. *pustrom è* best. *-ə* (Vens.), = rgsm.; låneord.

-pustet, tf. se for-, op-, over-.

pust-ond, to. *pustuñ* (vestj.); overmåde vred, tvær, ond; se ond-.

put, no. se pude, pyt.

put, no. 1) *leq pot* (Varde); *pot i hwål* (D.); *pot o tæl* (S. Omme, Rkb.); *ta få pot* (Hvirring); *put i fejəl* (Søvind), lege skjul; jfr. Andree Parall. II. 94, se for-. — 2) *æn pot* (D.), et stykke legetöj, ponnipind (s. d.). — 3) *ti stel, mi piq! æn snit o æn pot, så ær ət öwər!* ɔ: en besvimelse, sagde taterkvinden *Låŋ Gręt* til sine offre; jfr. Kr. IV. 106. 146, Thiele I. 383, Gaardbo Natm. 127; hun efterstræbte frugtsommelige kvinder; når hun havde fortæret 7 ufødte börns hjærter, kunde hun flyve, hun fik kun 6 og nåede derfor kun til at flagre (vestj.), se Sgr. III. 228–9.

puthen, no. *puthæ˙n æn* (Vens.); et ørefigen.

put-i-bimp, put i bælte, se bælte.

put-igjemmel, no. *potiğæ˙məl æn* (D.); *putiğæ˙məl* (Søvind). — 1) en slags

kage: en klejne (D., Søvind); jfr. skrædder. — 2) en snaps; „no ska vi lyuel ha en nåen putijemmel“, Yuelb. s. 24.

put-i-hul, no. *put-i-hu̯əl* (Lild s.); en glds. dans; jfr. Jyll. I. 373.

-putte, no. se lutte-.

1. **putte**, uo.
pot̡ -ər pot pot (D., vestj.);
put -ər put put (Vens., Søvind, Elsted);
pot -ər pot pot (Agersk.). —
1) stikke noget ind et sted; *put flæskə i gryən, fwò i hwòsi* (Vens.); *pot ət hen, təsij, iǹ iğæ'məl æn hwål, i æ lom̱* (D.); *„så put hon sè ęj è rę̀jstjænhwòl å åp i stæqəst“*, Grb. 105.78; jfr. så kom denne her bitte vildand og puttede sig ind ad rendestenen .... hun kommer puttende ind som sædvanlig, det gör anden, Kr. V. 123. 124; *wi ku put wòs iğè'məl æn betə læm̱ èǹ i ǩørəs* (kohuset) (Lild s.), ɔ: klemme os igennem; *hons ær̡ ə, do gor å putə mæ?* (Vens.), ɔ: skjuler; *pot i hwål får æn daṉsk sǩæləŋ* (vestj.), siges til det lille barn, når man stikker dets arm i ærmet; jfr. Kr. Börner. 473. 49. — 2) *pot̡ sæ* (D., vestj.; Agersk.), gæmme sig, skjule sig, se put, også: *ska vi pot̡?* (D.); *pot i fejəl?* (Søvind s.), lege skjul. — 3) *put̡ sæ* (Han h.), lægge sig til at sove; ... den første tønde slået på inden solen puttede sig, Kr. V. 251. — 4) besvime; *han fæk sörn æn stød te han pot sæ* (vestj.). — 5) slå hårdt, støde efter en: *han pot ham jæn̡ hæn* (Andst.), ɔ: gav ham et slag; det naboskab skøttede han ikke videre om og tog da en gloende pind og puttede til hende, Kr. III. 39, ɔ: slog til hende; jfr. eng. put; nfris. putje Outz.

2. **putte**, no. *pot̡ æn -ər* (D.); en skjult trænagle, der holder bjælken i sin stilling på remmen.

puttelundstik, no. *pot̡lu̯ństek æn* (D.); brugtes i gl. dage på finere vogne, lundstikken (s. d.) var skjult.

puttemand, no. *pot̡mań æn* (vestslesv.); den som i put-i-bælte legen gæmmer bæltet (s. d.).

putter, no. best. *putəri* (Sams), = den, som gæmmer; i legen put-i-bimp, se bælte.

putteværk, no. *putwærk è* (Vens.); *de æ no p-, no sèlə p- do hòr;* fint arbejde, noget som at stikke med en nål; så fint, at det er vanskeligt at udføre.

pvot, no. og smstn. se port.

py, udrbso. *pyj!* (Agger); siges, når man mærker en grim lugt el. dunst nogensteder; *de ær ek̡ nèj, dær æ wær o sæj pyj te!* det er ikke til at vrage; ligeså om stærk varme; „det kan gjærne være, det bliver noget varmt for dig, te du kan py ad det, men du får at holde ud“, Kr. VII. 312.

pyebrænde, uo. råbet i legen: salt og brød, når man klapper ud; *pyəbræń Tam̱əs!* (N. Torrild h.); *pęjbræ̨j Sorən Tam̱sən* (Vens.); jfr. ptöj; se klafonnes, Kristen bundtes, skjærbolt, skrabolt.

pyg, no. *pyq æn* (Lindk.); en klynkende person.

pyge, uo.
pyəq, de pyqə (S. Sams);
pyk̡ -ər -ət (Lysg., Mds. h.); —
småsne, jfr. fytte, fyge.

pygen, to. *pyqən* (S. Sams); lysten efter, flittig ved et arbejde.

pygevejr, no. *pyqwæjr et* (S. Sams); *pyk̡wæjr* (Mds. h.); snevejr.

pygger, to. *pyqər* (Andst, Agersk., vestslesv.); om den, som taler klynkende; *han æ så p-* (Andst).

1. **pygre**, uo. *pyqər pyqrər pyqrət* (Andst, N. Slesv.); klage, klynke, om börn, frugtsommelige kvinder; se små-.

2. **pygre**, uo. *pyqər -ə -ət* (Røgen); småsne, se pyge.

pygs, no. se pys.

pygtle, uo. se pytle.

pyha, udrbso. *pyjha inda'! sån løc dær ær hær eǹ!* (Agger), ɔ: fy dog! *a ær et̡ så pyjha!* (Malt), ɔ: jeg er ikke så nöjeregnende, kræsen; udråb, når man lader hånt om noget (vestj.); udråb, når man puster af anstrengelse; „pyha, hvor det var hårdt!“ siger han, Kr. V. 268; den nedmanede siger, hvergang der er ild under kedelen: „pyha, de æ så hjet!“, Kr. IV. 156. 221.

pyhej, to. *o vær pyhæj̡* også: *pyhat̡ə* (Andst), hidsig, let fornærmet; vistnok opr. udrbso.: *py hæj!*

pyk, no. *pyk æn pykər* (Agger, Holmsl., vestj.); om alt mindre, der er fremstående; *dær gor æn lilə p- uð,* pynt, en lille fremstående spids byld; en hage på angelen af hølebladet; *di maw̱ gor uwð i æn pyk* (Agger); *sæt æ hø i pyk̡* (vestslesv.), småstakke.

1. **pykke**, uo. i udtr. som *pyk æ hø saṃəl* (vestslesv.), føre hø sammen i småstakke; se pyge.

2. **pykke**, uo.
pyḳ el. *pyṭ* (Mds. h.);
pyk -ər -ət (Agersk.); —
være upasselig, om frugtsommelige kvinder, se pygre.

pykmavet, to. *pykmaw̱ə* (Agger); tykmavet.

pykstang, no. *pyḳståŋ æn* (vestslesv.), bærestang til at samle hø i pykker.

pylke, uo. *pyḷk -ər -ət* (D.); klynke, mest om börn; *hwa pyḷkər do får?*

pylle, no. *pyḷi* (Thy); *pyḷə* (D., Elsted); *puḷi* (Mors, Lild s.); *puḷə* (Vens.); *pyḷi* el. *puḷə* (Agger); ordet, hvormed höns kaldes (Mors, Agger, Lild s., Vens.); jfr. Sgr. V. 46. 432, ænder (Thy, Agger); gæs (Agger); jfr. dekke, tippe, tokke.

pyller, to. *pyḷər* (D., vestj.); *puḷərə* (Agger); syg, vranten, om småbörn.

pyller-i-nøk, no. *æn betə pyḷər-i-nøk*, kælenavn til et klynkende barn.

pyllervorn, to. *pyḷərworṇ* (Mors, Thy); *pyḷəwòrn* (Vens.); som klynker, klynkende; *hon ær så møj pyḷərwòṛən, hon wel ǫḷtir syḷər å pyḷər å klaw̱ sæ* (Lild s.).

pyllevak, no. *pyḷiwak, piḷiwak, puḷiwak* (Agger); navnet, hvormed ænder kaldes, se pylle.

pylre, uo.
pyḷər -ər -ət (D., vestj.; vestslesv.), ft. tf. *-əð* (Mors, Thy, Lild s.), tf. *-ər* (Vejr.); —
nf. nt. ft. *pyḷər* tf. *pyḷər* (Vens.). — 1) lyden, som kyllinger og höns giver fra sig; *æ kyw̱ləŋər pyḷrər* (D.). — 2) klynke, småklage; befinde sig ilde (D., vestj., Sønderj., Mors, Thy, Lild), *pyḷər øwər jæṇ* (Vejr.), se pyllervorn; jfr. hylre, sylre.

pylrehöne, no. *pyḷərhöṇ æn* (vestj.); en der altid klager sig, om kvinder.

pyne, uo. *pyn -ə -t* (Elsted, S. Hald h., Hobro); *p- æn höṇ*, nebre de fine dun af den, renplukke den.

pynt, no. *pyn̆t de* (D., vestj., Sønderj.); *æn* el. *et pyn̆t* (Søvind); *pøn̆c è* best. *-ə* (Vens.), = rgsm.; *æ pyn̆t o æn hatsteṃəl* (D.), ɔ: blomster, bånd og lign.; *no æ de te pøn̆t* (Vejr), ɔ: nu er vi færdige dermed, nu er det gjort istand, også: *no æ de ǧor te pyn̆t* (vestj.); *ǫlteŋ wa no i gu pøn̆c, ten̆c di*, Grb. 79. 73, ɔ: i god orden, stand; *de æ få pøn̆c* (Vens.), til stads; jfr. hatte-, hoved-, hår-.

pynte, uo.
pyn̆t -ər -ət (D., vestj.);
pøn̆t ft. tf. *-ər* (Vejr);
pyn̆t -e -ət (Søvind);
pøṇc -ər -ə -ə (Vens.);
pyn̆t -ər -ət (Agersk., Bradr.); —
= rgsm.; *pyn̆t åp i æ hus* (D.); *di hò pøn̆cə såda·nt åp i stòw̱ən* (Vens.); *pyn̆t sæ* (D.); *hun pyn̆tər sæj te aw̱tən lisom æ luðərər* (D.), *lisom æ ḱøvstað piqər* (vestj.); jfr. hyrdekone; *pyn̆t æn hjøstak, æn hjølas a·w̱* (D.), ɔ: rive de løse strå af, ligeså Vens., Thy; jfr. Aasen, pynta, mntsk. puntich, geziert.

pyntelig, to. *pyn̆tələ* (D., vestj.); *pøn̆cələ* (Vens.), = rgsm.

pyramide, no. et spil med kugler, se Kr. Börner. 563, jfr. pirremi.

pyrremænd, no. se pirremænd.

pys, no. *pys æn pyjs* (Agger, Han h.). — 1) kælenavn til kat; *dæ̜j betə pys!* (Vens.); se pus. — 2) *pys* (Agger), *pyqs* (Lem), *pyws* (Skanderb.); jfr. Kr. Dyrefabl. 193; gassen får kjørmisnat sin „pyvs", Kr. Alm. IV. 152. 424, penis; se pette, pjævs.

pysken, no. *pyskən æn -ər* (Ribe egn); lille pose til at tage flynder op af garnet med.

pysle, uo. o. afl., smstn. se pusle.

pysling, no. sammenløben mælk, som opkrystes af osteballien med hånden for at gives til börn el. kyllinger (Hovlbjærg h.), Mb. Till.; *pinsəl* hak. (N. Sams).

pyssel, no. *pyjsəl è* (Vens.), krysteragtig person.

1. **pyt**, no. *pyt æn* (Thy); en fremspringende genstand f. eks. en tue; Lyngby: fejlskrift for pyk? el. er det pynt?

2. **pyt**, udrbso. *å̱ pyt skiḍ, eṭ an̆t!* (D.), *pyt får ən skiḍ*, Kr. SkS. 240. 75 tlm.; *pyt mæ de!* (Agger); *å̱ pyt mæ de! pyt, en̆c ǫn̆c!* (Vens.), til hvad man lader hånt om; *ja pyt, håð a tæn̆t!* (D.), siges, når noget ønskes gjort, som man ansér for umuligt at sætte igennem; *pyt! så Pæjər te koṇən; hwa så̱ koṇən da? han viḷ eṇən pytən ha, mæn han̆ 'əl ha hans pæṇ* (D.); jfr. J. K. 26. 25, Thiele I. 281 øverst; se Bricka, Biogr. Lexik. under Peder Gyldenstjerne; slgn. historien

Gr. Æv. III. 27, Krist. VII nr. 28, SkS. 89. 125; J. K. Æv. II. 53; se 1. fyt.

3. pyt, no. *pøt æn pøtər* (D., vestj.); itk. (Sundev.); flt. *pøt* el. *pøtər* (Thy); *pyt* el. *put i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *pøt æn pøət* (Agersk.). — **1)** vandhul (Vens., Agersk., Sundev.), „*skræən .... fistə fåruw øwər halsi å dè guwl* (af den gule hest) *å uw i puti*“, Grb. 5. 16; se hav-, mødding-, sodde-, vand-. — **2)** gravet hul, hvoraf der er taget ler, mergel, tørvedynd el. lign., se gryde-, ild-, klyne-, ler-, skjel-, skudtørv-. — **3)** navn til forskellige andre fordybninger, *æ pøt i æ nak* (vestj.), nakkehulen, *æn pøt i æ håq* (vestj.); se grine-, hjærte-. — **4)** *æn pøt jor* (Bradr.); et mål: 4 kubikalen; i Slavs h. 1 kubikalen; jfr. mnt. putte, Sch. Lübb.: „das bestimmte maas einer grube, 1 ruthe lang und breit, 4 fuss tief“; se potmester; jfr. Aasen putt, isl. pyttr hak.; htsk. pfütze, mnt. putte, Sch. Lübb.; lat. putens, brønd.

pytgrav, no. *pøtgraw æn -graw* (vestj.); en grav, hvoraf mergel el. ler kastes op med skovle, jfr. køre-, kritte-, trillegrav.

pytgrave, uo.
pøtgraw -ər -ət (Malt, vestj.);
pøtgraw -ər -grai grai (Agersk.). — opgrave i huller, om moser; kaste ler, mergel op med skovle; *pøtgraw æn mos* (Agersk.); *dæn æ pøtgrai* (vestslesv.).

pythul, no. *pøthwòl æn -hwòlər* (Lem), = pytgrav.

pytle, uo. *pycəl -ər pycəlt* (Vens.), klynke, om börn; se pyttel.

pytling, no. *pytləŋ æn -ər* (Viborg egn); forkommen, åndssløv stakkel; hendes mand gik som en p- der, M. Skrædder 41. 47.

pytmand, no. et spøgelse, se Kr. Sagn V. 42. 170 (Sams).

1. pytte, no. i udtr. „gå med pytte“, Sgr. V. 79. 64, når kvinderne har ribbet fjer, går en af dem hen til naboens med „pytte“, ɔ: ribberne af fjerene, og kaster dem ind i stuen uden at give sig tilkende; i huset får de travlt med at udfinde, hvorfra de kom, for senere at kunne göre gengæld (Sams), se fluesmækker, kasteklud.

2. pytte, uo. lave til barsel, være frugtsommelig, Mb.

3. pytte, uo. i udtr. som: *å, di pytər að ət* (Viborgegn), de siger pyt til det, regner det ikke for noget; hjejlen *pytər*, betegnelse for den lyd, den giver fra sig (vestj.).

4. pytte, no. *pyt æn -ər* (vestj.); *pyt æn -ər* (N. Slesv.); navn til hjejlen (s. d.), charadrius pluvialis; jfr. Sgr. III. 155. 865; to pytter i potten er bedre end en hare i skoven, Kok Ordsprog s. 92. 1048; se tytte; hede-, øsle-.

5. pytte, uo. *pyt* (D., Malt), = pytgrave; se *af-.

pyttel. no. *pycəl è* (Vens.); et barn som klynker.

pyvs, no. se pys.

Pæer, no. se Peder.

pæg, pæger, se pege no. uo.

pægl, no. *pèl i* best. *pæl* flt. *pèl* (Vens.); *pæl æn pæl* (D., vestj.); *pèl æn pèl* (Søvind); mål på flydende vare, *i pæl bræwn, i halpæl rom; ji i pèl* (Vens.), alm. bøde; *drek te pæls* (D., alm.), = rgsm.; når en karls kasket eller hue sidder skævt, vil han snart få en rus; derfor siger man: den sidder til en halv pægl, Kr. VI. 283. 297; *ja såmæj — a så i pèl!* (Vens., alm.); *nær dæn jæn sæjər: „æn pæl!“ sæjər dæn anən: „æn hal påt!“* (vestj.); *ska vi in o hå ən hal pæl!* (D.), ɔ: af brændevin;

å drek æn dram, de ær eŋən skam;
å drek æn pæl, de æ fæl!
å drek æn påt, de æ spåt;
å drek æn tøn, de æ søn!

Sgr. XII. 77. 163 (Mors); jfr. Dania V. 97; den, som i smedien tænder sin pibe ved andet end en glød el. et stykke gloende jærn, skal gi en pæl, Sgr. IX. 210. 641 ligeså straf ved høstarbejde, se Sgr. X. 45. 175 (vestj.); fortælling om at drikke en halv pæl gratis, Sgr. XI. 110. 219; jfr. Liebr. Volksk. s. 124 flg.; komme 4 pægle i en 3 pægleflaske? — man holder først 3 pægle ærter i, bagefter kan flasken rumme 1 pægl vand, se Sgr. VI. 236. 847; jfr. mnt. pegel, ring el. knop i krukker el. glas for at afmærke et vist mål af flydende vare, Sch. Lübb. III. 312. 40 = 1/4 part af pottemålet, billede se Cavall. Wärend II. 196; jfr. s. 446, Skytts h. s. 72, Djurklou, Unnarb. 43; se kande, pindkrus, planke, potte; halvpægl, trepægleflaske.

pægleflaske, no. *pèlflask æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Søvind); *pælsflask æn -ər* (D.), = rgsm., se tre-.

pæglemål, no. *pælmol æn* = flt. (D); *pèlmol è* best. *-t* (Vens., Søvind), = rgsm.

pæj, udrbso. se ptöj.

pæjækkert, no. se pijækkert.

pæk, no. *pæk* flt. (D., vestj., vestslesv.); *pæk æn -ər* (Braderup, Fjolde); almind. navn på forskellige, mest bredbladede vandplanter; acorus calamus L. (Ribe), J. T. 4; bredbladede arter af carex L. (Ribe), J. T. 53; iris pseudacorus (Ribe, Haderslev, Hammelev, Bovlund, Tønder), J. T. 115. 310, gul pæk (Als); nymphæa alba L. (Haderslev), J. T. 154, pæg, pægblomst(?); scirpus lacustris L. (Mellemslesv., Sundev.), J. T. 220; sparganium L. (Ribe), J. T. 233, se blå pæk; jfr. fleg, ravl; mnt. pêk, Sch. Lübb., fr. pique, spids, spyd; gul-.

pækrose, no. *pækruwəs æn* (Andst); en plante, den gule iris, iris pseudacorus L.

pæl, uo. se pille.

pæl, no. *pèl æn, pèl* el. *pèl* (Søvind); *pèl i* best. *pæl,* flt. *pèl* best. *pæl* (Vens.); *pæl æn pæl* (D., vestj., Agersk.), = rgsm.; et stykke tømmer; *biñ krèturə tè pèls* (Søvind); *å se te pèls* (Vens.), ɔ: sidde efter i skolen; jfr. luslektie; *han gor o ramər pæl iñ* (Sall.), ɔ: drikker sig fuld, ordspil med pægl (s. d.); i sagnet står höjene på pæle, når der er fest, se 3 höj, I. 740. 28a, Kr. Sagn I. 19. 76, II. 7. 24; for at holde genfærdet fast, rammes der en pæl igennem det, når det er nedmanet, især en egepæl, se Sgr. IV. 234, VI. 172. 762, VIII. 190. 802, X. 98. 260, 190. 467; Kr. III. 217, IV. 151. 215. 217. 218, 158. 224. 225, VI. 143. 205, 208. 286, VIII. 249, IX. 201. 37; Kr. Sagn IV. 135. 500, 293. 50, V. 102. 414, 178. 671, 215. 246. 85, 306. 70; Thiele II. 123. 135. 158. 297, J. K. 346. 29; jfr. Wigstr. II. 102. 109, Cavall. Wärend I. 472, Hofberg s. 113, Mhoff 195 anm. 196. 2, 362. 1; Mélus IV. 11, 60; Folkl. Journ. II. 247 øv., Hardwick Trad. 131 ned.; — skikken at fæste et lig med en pæl omtales alt af Burchard af Worms (c. 1000 e. Kr.), se Grimm Myth.[1] Anhang s. XXXIX. XL; jfr. Z. f. M. IV. 275, Kuhn W. S. I. 175 anm.; hos Saxo, Vedels udg. s. XIII, slås en pæl gennem Methothin; se Müller Saxo s. 43 ned., 246. 12 (Asvid); jfr. natravn; skal den være særdeles stærk til at holde, sættes söm el. nål i den, se Kr. Sagn V. 211. 767, Almuel. V. 216. 537, Thiele II. 158; p- dreves gennem døvstumme, vanskabte börn („byttinger"), som begravedes i skel, Wigstr. FS. 81. 62; ved eftergravning har man under p- fundet skelet, Kr. Sagn IV. 364, V. 186. 705-6; selvmordere jordedes i England til omtr. 1823 på korsvej med pæl gennem lig (priv. medd.); jfr. Nicholson 80, Denh. Tr. II. 64, Folkl. VI. 198, Curtin F. T. 178, Tylor Anf. II. 29; de slagne i den evige kamp (se 4 kamp) hindres i at rejse sig da de fæstes med p- af rön, Mabinog. s. 391; at fæstne genf., vampyrer, med pæle (af asketræ) synes især at være slaviske folks skik, se Z. f. M. IV. 264. 266-68, Ralst. Tales 273. 322, Garnett, Women I. 138, Andree Parall. s. 82 anm. 83 flg., Tylor Anf. II. 194, Urquell II. 12, (Bukovina), Rochh. D. Gl. I. 235; død bindes til pæl, Arnas I. 299, der drives söm i hans fodsål, Maurer Isl. S. 58; gf- brændes jfr. Peters. Isl. F. IV. 313; fæstes ved torn i ligklæde, Urquell VI. 108; når nogen rokker ved pælen, råber gengangeren: „røk, a ska trøk!", Kr. III. 245. 331 el.: „ryk hårdt, a skyder ætter!" s. 248. 334, Kr. VIII. 251, 253, Thiele II. 169 el.: „rok op!" Thiele II. 170, Gr. Gl. d. M. I. 61. 26, II. 236. 363, el. „rokke rokke engang mer, jeg op og du ner"; Kr. Sagn IV. 178. 18. 20. 21, 186 flg., 205. 691, 226. 743. 44, V. 138. 537, 156, 162. 618, 217 nr. 46; jfr. Wigstr. II. 231; rykkes pælen op, bliver spøgelset løst, se Kr. III. 207. 292, 244, IV. 156. 221, 172, J. K. 142. 2; jfr. htsk. pfahl, mnt. pâl, Sch. Lübb.; lat. palus, pæl; binde-, bo-, bås-, *dragegårds-, ege-, gnide-, guld-, hale-, hoved-, hår-, klø-, led-, mile-, rende-, skave-, sni-, sten-, töjre-.

pælleken, to. se pilleken.

pælpe, uo. *pælp -ə -ət* (Søvind s.); i udtr.: *pælp i· sè,* bælge i sig, om drikkevarer, se bælpe.

pæn, to. *pèn* itk. *pènt* flt. *pèn* (Vens.); *pæn* flt. *pæn* (D., vestj.); *pön* flt. *pön* (S. Sams); *pèn -ər -əst* (Vens.); *pæn pænər pænəst* (Agger), = rgsm.; pyntelig net; *pæn æ snår pyñtət, grem æ snår bəskit* (vestj.); *dæm, dær æ hwædaws*

pæn, di ær ålə pæn, Sgr. I. 191. 1164 (Lisb. Terp); *do fløjə det pöən töw* (S. Sams.), du tilsmudser det pæne töj; *speñ de pænəst går* (Lild s.); *pænəst* (D.); *hon ær ȯltə så pèn i klèər, ən pèn stȯw*; iron.: *de ær ən pèn relihjè! — de wel a ha· te pèn hajəl,* ɔ: til söndagsbrug; *de æ pèn pæŋ,* ɔ: store penge (Vens.); *dæn pæn hoən* (Elsted), ɔ: höjre; *hon æ så pèn te å jȯr mæ her hæjər,* ɔ: dygtig til håndarbejde; *mæ blywə pèn* (smuk) *å kȯl kafə*; *no skal a hèls jȯr i pèn* (el. *knøw) dræŋ å· dæ!* ɔ: jeg skal lære dig! *„pènt!“ sǫ Las, haj drak å ilpåjən; no æ do så pèn, som do ku wè jo lòñc søjər uw!* (Vens.); „tykkes du ikke, a er pæn?“ — „Jo, du ser ud, som du had stajen o æ nyllinger (s. d.) i næt“, Kr. Ordspr. s. 544; *go får æn pæn mañ* (D.); *pæn fålk,* gæstfri, elskværdige; *pæn wæjlə,* smukt vejr; *I wel nåk wær pæn opow ər* (Agger), ɔ: store på det; *Pæn* alm. navn til små hunde (D.); jfr. Rietz pen; se hjalde-.

pæne, uo. *pæn få jæn* (Varde, glds.); vise sig pæn for ens skyld.

pænhed, no. *pænhijəð æn* (D.); *pènhjè æn* (Vens.); *dær æ sådən æn p-öwər hiñ,* ɔ: hun er meget nöjeregnende, pertentlig.

-pænner, no. flt. se fårepenning.

pæon, no. *pjån æn -ə* best. *-ərən* (Elsted); en plante, pæonia officinalis; *pio·n* el. *piå·n* (vestj.); pionfrø trækkes på snor og bindes det barn om halsen, der har ondt for tænder, Kr. IX. 3. 22 (D., Elsted); middel mod epilepsi, Kr. Sagn IV. 624. 99; jfr. Meyer, Abergl. 61. 104.

1. pære, to. kun om hvad der ikke dur: *de puwrə, pærə skit, de pærə brøwl* (Agger, alm.), pære vrövl.

2. pære, no. *pèr æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; vestj., Thy); *pær et -ər* (Fjolde), (plt. *de ber); pè æn -rə* (Søvind). — 1) = rgsm., frugten af pæretræet; *no· æ do· nåk færə mæ di pærər* (Malt, vestj., Agger, vestslesv.), ɔ: færdig med dine trumfer, er gået fallit el. lign., se æble; i stedremse: „Ørup pærer“, Sgr. II. 88. 176 (Grenå); pigen bringer som gave *pærər så bløð som ən loət, I ku slovər iñ,* Kr. Alm. VI. 216. 504; i vrövleremser plukkes p-r af pil, hyld, ærter, se Kr. Molboh. 154 flg., Börner. 402. 01. 04, 436; ved at spise pærer får man el. mister man horn, se Kr. Æv. III. 308, Fortunatus hist., pung, Pomm. Volksk. IV. 91. — 2) hestens gødning, se kokasse, pumle, vibeæg; stald-, øg-; jfr. holl. peere, ital. pera.

pæreast, no. *pærast æn* (Hjarnø); de visne bægerblade, der bliver siddende på frugten.

pærefuld, to. *pèrful* (Vens.; D.); overmåde beruset.

pærehus, no. *pærhus et* (Bradr.); kærnehus i pæren.

pæretræ, no. *pærtre æn -ər* (Thy); *pèrtrèj è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *pærtræ æn -ər* (D., vestj.); *pètrè et -ə* (Søvind), = rgsm.; pyrus communis L.; *no pèrtrèj* (Vens.), veddet; i ævent. et pæretræ fuldt af modne pærer, Kr. Æv. 259; ingen kan slippe ned fra smedens p-, Kr. V. 242, Sgr. X. 3 (stol) Registr. nr. 64; jfr. Asbj. I. 94, Grimm K. M. nr. 82, Ndl. Volksk. IX. 52, se stol; Busk Rome 179, Rivista I. 762; når pæretræer blomstrer usædvanlig silde, varsler de lig, Sgr. IX. 234. 807 (Vonsbæk); „lærken sidder i p-et og synger så vakker en vis, den lille bette bån ska stræv' o sow', for ejsen kommer motter med ris“, Kr. Börner. 11. 69 börnerim; jfr. Amins. VII. 108, Nordl. Barnv. nr. 7.

pærevælling, no. *pèvèləŋ* (Søvind); tynd byggrynsvælling, kogt i mælk, hvori der kommes kogte pærer (Fyn); alm. vistn. kun fig. *di hilə leqər i jæn pèr-wèləŋ* (Vens.), ɔ: i en uordentlig blanding.

pærhas, no. *pærhas* (D., Malt); *pærhajs* (Vejr); *pærhȯs i* (Vens.); svampagtig udvækst på den ydre side af hestens haseled, = piphas; plt. peerd, hest.

pært, no. se perd; plt. peerd; jfr. Bonsifripært, Kr. Æv. III. 175, ɔ: Bon-Sigfrid-pært; fili-.

pærtegöj, no. i skæmtehist. „lave en p-“; jfr. himphamp, Registr. nr. 20.

pæs, no. *pæs i* (Vens.); fod; se fæs.

pæsen, to. se persen.

pæser, no. se perser; grød-.

pæsmand, no. pæsse o. smstn., se perse, persemand.

pæsselalleker, no. *pæsəla·lәkər* flt. (Vens.); spøgende navn til fødder.

-pæst, tf. se perse; for-.

pæstenegen, to. se pertentlig.

pævling, no. se pebling.

pævti, no. *pæwti æn* (Thy); en tyk og fed person; jfr. pövs.

pøbel, no. *pøbəl de* (Agger), = rgsm.; i udtr.: *æn sær pøbel* (Verst), om en halvtåbelig person; jfr. fr. peuple, folk.

pøge, uo. *pøq -ər -ət* (Fanø); *hur I gor o pøqər jær te!* ɔ: majer eder ud, også Lem Rkb.

pøgen, to. *pøqən* (Vens., Arh.); pæn i klæder; *han wa pæn å pøqən* (Viborg egn); *i pøqən kòl* (Vens.), en pillen karl, vanskelig at göre tilpas; *da ska da åsə wẹ̀ så møj pøqəňc we di fålk* (sts.), fint, pynteligt; *wi ær eňc så møj pøqən te wot* (sts.), så meget nöjeregnende.

pøger, no. *pøqər* flt. (vestj., Skanderborg); gamle, dårlige klæder; *a ska nåk ha i æ p- o· dæj* (vestj.), ɔ: have fat på dig; *leq dæm pøqə hen!* (Tåning).

pöj, udrbso. se ptöj.

1. pöjke, no. *påjk æn* (vestj.); *pòjk æn* (Vejr); *pöjk* el. *pöjkər æn -ər* (Mors); *påjək* el. *pòjək æn [-ər]* (Hell., Brusk, Vrads h., Søvind, Andst); *pojək æn -ər* (Agersk.); en halvvoksen dreng; „ær et din, di tow påjeke?" soeh mannen, Tkjær II. 80; „a war æ pöjker", Kr. VIII. 50. 93, drengen modsat karlen; jfr. pajs; se Aasen pøyk; Rietz s. 493 pajk sv. pojke; pøker, tros-.

2. pöjke, uo. *pöjk -ər -əð* (Thy); småsysle, jfr. ponne.

pöjt, no. *pöjt nöj* (Sall.); dårlige drikkevarer; ordet skal stamme fra den sure Poitou vin efter Troels Lund.

pøker, no. *pøkər* el. *pòjkər i* (Vens.); den, der i fiskebåden forretter øsning og andet underordnet arbejde (V. Vens.); skæo.: — 1) person, der løfter fødderne höjt under gangen. — 2) sær fyr; *de æ da i sẹ̀ pøkər,* underlig en; jfr. V. S. O. pøker, en halvvoksen skibsdreng; Aasen pøk hak., skindpose; „også spøgende benævnelse på en smådreng", se pöjke.

1. pøl, uo. se pille.

2. pøl, no. *pøl æn* best. *-ən* flt. sj. *pøl* (Vens.). — 1) = rgsm.; *dæ war æn hælwadəs pøl,* et bundløst uføre; *go i pølən* = gå i vandet; jfr. Aasen pøyla, htsk. pfuhl, lat. palus; blod-, vand-; plask, pundse, pus, pyt, sløre. — 2) = spøl.

pøle, uo. *pøl -ər -t pølt* (vestj., Vens.). — 1) vade i dynd, *vi gor o pølər i ət* (vestj.); strömme stærkt om blod (Vens.); også: *hąj pølər åstè·* (sts.), farer afsted; *pøl mæ nuə* (Vens.), arbejde besværlig med, göre noget uordentlig; *hąj pølt mæ òqən* (Vens.), behandlede hestene uordentlig, strengt; *I må eňc pøl sònt mæ æləŋərn, de æ sąj* (Vens.), ɔ: jage med; *dæj nyc fåwa·lcər ska wèr i gromə jẹj te å pøl mæ fålken;* jfr. nrsk pæla, slæbe, trælle. — 2) drikke til overmål (Vens., Han h.), *pøl i· sæ;* forstærkende: „de er så pølendes rige", Kr. Sagn VI. 337. 29.

Pøle-Hans, no. i udtr.: *de jik te·, lisom te Pøl-Hansəs* (Vens.), ɔ: uordentligt, voldsomt; også siges: *de æ wèr ən te Pøl-Jænsəs* (sts.) i samme betydn.

Pøle-Jens, no. se Pøle-Hans.

pøler, no. *pølər æn* (Han h.; Vens.); et stort, stærkt dyr; *a hår kæň ham såm æn stærk pølər å trow slijðər* (Lild s.), ɔ: stærk arbejder.

pølfed, to. *pølfi* flt. *-fi* (Vens.); overmåde fed.

pølhandel, no. *de wa pølhąjəl* (Vens.), ɔ: overmåde strengt arbejde.

1. pølse, no. *pøls æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); flt. *pøls* (D., vestj., Sønderj., Sundev., Bradr., Fjolde); *pòls æn, pòls* el. *pòlsə* (Søvind); *pøls æn* = flt. (Fanø); *så tyk, så triň sòm èn pòls* (Søvind). — = rgsm.;

æn pøls a æn svin, så ka vær få sin;
æn pøls a æn ko, så ka vær få to;
æn pøls a et får, de gir fåtrær i æ går

(N. Slesv.); jfr. Kr. Börner. 374. 38;

„faster Kåren i Holstbrow, hun slawted en kow,
hun gjor pølser deråw, hun kogt' ett un tåw;
farend pølsern blöw söjen, da wa gjæsteren böjen,
farend gjæsteren blöw mæt, da wa pølsern æt,

Kr. Börner. 373. 26;

navnerim:

pølse på risten, det siger Kristen,
p- på dören, det siger Sören,
p- i munden, det siger hunden,
p- om natten, det siger katten,
p- i potten, det siger rotten,
p- i et krus, det siger både rotter og mus,

Kr. Börner. 97. 833;

dæ wa igåŋ i gaməl daw,
da jo di pøls i tåskemaw;
så blèw warən wæňc omkreŋ,
å så jo di pøls i flojəskej;
mən så blèw warən så uksəl å arəm,
å så jo di pøls i i fortarəm!

(Rakkeby, Torslev s., Vens.); *jæn goŋ i gaməl daw, da go di pøls i katəns maw, no æ værdən væň omkreŋ, no ğö di pøls i forəns skeň,* Sgr. I. 88. 387 (Lisb. Terp); jfr. Kr. Anh. 124. 335, Kr. Börner. 385; *dær æ nåwət om ålt, sånæ'r som om skiňløs pøls* (vestj.); fig. *næj, sådən stijəqər vi et wår pøls, te vi lær æ fjæt go i æ il!* (vestj.); *æn mo vær gåt kæň mæ dæň kun, hwæns pøls æn spis* (D.); *lisåmanə pøls, tøs såmanə piň!* (N. Slesv.); *ən stakən pøls ær eňc næm å bòw; hwat hu hò set sej, hwa pøls set skej* (Vens.); *har ət tåwən æ pøls, så læ ət tæj æ preql mæ* (vestslesv.); *dær æ guwə ro få dæň pøls, dær æ fo låŋ* (vestj.); *han æ dæň viləst pøls i æ gryð, nær ål di aňər komər å ən* (vestj.); *hon æ dæ fånæməst pøls i gryən* (Vens.), tiest iron.; *de komər il an å æn pøls i æ slawtəti* (Ang.); *pøls, pinədø å gosfjætəbrø!* Kr. IX. 244. 2, udråb af forbavselse (Lisb. Terp); *loŋbåň, istərbåň, pøls!* (M. Slesv.), læres börn at sige, når de skal blæse lyset ud, jfr. Kr. Börner. 99. 860; i en stedremse: „Skarrild pølser", Kr. VI. 345. 213. 14 (vestj.); *jər pøls* (Vens.), støde sig, så man bløder; *spreŋ te pøls* (Agger), komme til skade, galt afsted; *hur hå do no wæt hæn o språŋən te pøls!* (sts.); jfr. J. Saml.³ I. 59; i en gåde kaldes pølsen „snodden", se Gr. Gl. d. M. I. 234. 11; jfr. kat; et slægtsnavn: Karl Pølse, Kr. Sagn IV. 270. 886; når man koger pølser, må man ej nævne ordet, men skal sige: „kardultere" (s. d.), ellers sprækker de (Jelling); andre steder i landet skal de nævnes „dingser", Thiele Overtro nr. 229; Kr. IV. 408. 638; „tingester", Sgr. IX. 44. 164; „buløkser" nr. 166; „vognkjæppe, Sgr. VI. 68. 637; „pusserønter" el. „de grå", Sgr. IV. 72. 190 (Fyn); jfr. Sgr. IX. 44. 165, VIII. 192. 90, J. K. 181. 21, slgn. Wigstr. II. 157; Cavall. Wärend I. 373, Sundbl. 129, Kr. Nyrop, Navnets M. s. 122, se navn; man skal komme milten i gryden og kalde dem „komp" (Køge egn); regel er, at man må tie, når de koges, ej synge, Kr. Anh. 115. 297, jfr. Gasl. 54, Amins. VIII. 108, man skal „knipa ihop läpparne"; Sm. Medd. II. LI, Knoop Pm. 172. 157; man kan sige: „hvar är korvhållaren?" Amins. III. 116; man skal råbe höjt (?) Aldén Getap. 106; fremmede må ej se dem koge, Folkev. XI. 474. 474; nyårs- og Stefansmorgen skal man spise blodp-, Kr. Alm. IV. 111. 317; skiftingen forlanger pølse, fordi bjærgfolk laver pølser af kristne, som de feder og slagter, Kr. III. 51. 68; konen lægger en gris i vuggen til skiftingen (s. d.): „der har du en pølse, mit barn!" Kr. VIII. 23. 47, IV. 31. 35, VI. 20. 25, Sagn I. 315 flg., III. 395. 34, Grundtv. Gl. d. M. I. 147. 186, III. 102. 18; jfr. Wigstr. II. 245, Tvedten s. 68, Strackerj. I. 405. l.; skipperen lover i havsnød aldrig at spise pølser, mens han holder, aldrig at spise pølsepind, Kr. VIII. 395. 728, Gr. Gl. d. M. II. 126. 123; historie om, at msker hakkes istykker i pølsemaskine, og at det opdages ved en bukseknap i en pølse, har jeg hørt i min barndom, jfr. P. Volksk. II. 52, Mélus. III. 338; degnen trækker p- op af lommen for salmebog, Kr. Molboh. 69. 217, KT. 54. 143. 44; p- stjæles, lort istedet, som kommer i kålen, tyvene spiser, Kr. KT. 233. 68; p- af uskyllede tarme, Kr. SkS. 138. 258. 59. 64; Molboerne stikker en muggen p- ihjel, se Fausb. Molb. s. 40, Dania II. 22, III. 40; jfr. Segerst. 71, P. Volksk. II. 128 øv., V. 22; andre Molboh. om p-, se Kr. Alm. III. 81 øv., Aldèn s. 36, Knoop, Pm. s. 109, Ps. 211. 3; i ævent. om de sære navne (s. d.) siger drengen, at han hedder „Pølse", Sgr. IX. 84; hund og kat slås om p-, Sgr. V. 200; tyven stopper en pølse i halsen på den gamle kone i kisten og kvæler hende, Kr. Æv. 283, J. K. 283; vætte i p-ham, Kr. Sagn I. 279; troldmand fisker en varm p- på krog i elv, Arnas I. 516. — 2) om genstande, der får lighed med en pølse; når fiskernes våd trilles under dragningen, „for di pøls" (Agger); en hummer, der har mistet begge klør nævnes p- (Løkken); jfr. Aasen pylsa huk.; se bånd 5, dings, mus II. 632. 29 a, næse II. 716. 6 a, trille; „skarting", Sgr. V. 58. 468; blod-, bund-, flyve-, hvid-, hönse-, kjød-, ko-, lever-, lunge-, medister-, nød-, rane-, rulle-, skadens-, skral-, skvadder-, sort-, spege-, svine-, tryk-, træ-.

2. pølse, uo. *pøls -ər -t* (Agger); *gọ o pøls ij ər aljænər,* gå og rode med sit arbejde uden at komme nogen vegne.

pølsegilde, no. *pølsgil et* (Søvind); *pølsjil è* best. *-e* flt. *-ər* (Vens.), = rgsm.; holdes i slagtetid, Sgr. X. 44. 171, Kr. Alm. IV. 35 ned (Sæll.); jfr. tysk skik, der samles p-r og göres gilde fastelavn, se Urdsbr. VI. 32. 63, Urquell I. 130, slgn Nichols. Yorksh. s. 30.

pølsegryn, no. *pølsgryn di* (D.); *pølsgryjn* best. *-gryn* (Vens.); gryn, som røres i blodet til pølser; ruggryn, Sgr. X. 90. 232 (Vens.).

pølsegrød, no. *[pølsgryə]* (S. Sams); en ret almindelig grød kogt af byggryn og mælk med tilsætning af timian og krusemynte; den overhældes med sirup og spises varm med gafler, se Sgr. V. 60. 476.

pølsehorn, no. *pølshuwən æn* (D., vestj.); *pølshwòn è* best. *-t* flt. *-hwòn* (Vens.), = rgsm., et stykke afskåret horn, hvorigennem pølsemaden fyldes i tarmene.

pølseko, no. *pølsku æn* (D.); en lungesyg ko, som sælges til pølseslagteren og ved nattetid trækkes til byen.

pølsemad, no. *pølsmað de* (D.); *pølsmaj de* (Søvind); *pølsma* best. *-maən* (Vens.); hakket kød, som kommes i tarme til pølser; *nåwət gåt pølsmað* (D.), vrövl.

pølsemellemmad, no. et stykke smörrebrød belagt med pølse; i slutningen af et æventyr: „det sidste a var ved dem, da fik a en pølsemeldmad, og skindet sidder på min næse (s. d.) endnu“, Kr. VII. 206; skindet er en tvetydighed: pølsens, huden på næsen.

pølsemåde, no. *pølsmar et* (Sønderj.); börn sendes ad by i narreærinder for at hente et p-, ɔ: pølsemål, jfr. messingståltråd.

pølsepind, no. *pølspiñ æn -piñ* (D., vestj., Agersk.); *pølspiñ* (Søvind); *pølspęj i* best. *-pęj* flt. *-pęj* (Vens.), = rgsm.; *awtəni föri gricsi skul slacəs, sa wi å tèlə pølspęj; æj å pølspęj blèw bræṅc i lycst får å wè næmər å stek ijæ·məl tarmi* (Vens.); . . . *så wår ət jo et ən pølspiñ var!* (vestj.), om det rentud værdiløse; *æn ka bæjər ǵør pølspiñ å ən bjælk eñ æn bjælk a pølspiñ* (vestj.); der skal af pølsepinde, når der slagtes: *førətyw te æn sòw, tresənstyw te æn kòw!* (D.); se pølse.

pølsepregl, no. *pølspreql æn* (N. Slesv.), = pølsepind: *[de ær lisom æ så min åləmor håp å æn p-]* (Agersk.), om noget, der er påfaldende, löjerligt.

pølserist, no. *pølsrest æn* (Andst); rist, hvorpå pølser steges.

pølseskind, no. *pølsskiñ de* (D.); *pølsskęj è* (Vens.), = rgsm.; i æventyr et hus tækket med p-, Sgr. XII. 111; slot betrækkes med sort p-, Kr. Æv. III. 155, udtr. for sorg; se pølsemellemmad.

pølseskraber, no. sendes börn i narreærinde efter, Sgr. VII. 26. 12; se messingståltråd.

pølsesnak, no. *pølssnak de* (D.); best. *pølssnakə* (Vens.); vrövl, = rgsm.

pølsesod, no. *pølssåj de* (D., glds.); vandet, hvori pølserne koges,

pølsestikker, no. *pølsstekər æn* (vestslesv.); sendes börn i narreærinde efter, se messingståltråd.

pølsetarm, no. *pølstarm æn -tarm* (D.); tarm til at lave pølser i.

pølsetørst, no. *do hò nåk pølstøst* (Vens.), kan siges til den meget drikkende.

pølsevand, no. *pølswañ de* (D.); vandet, hvori pølserne koges.

pølsk, to. snavset, sølet; også i udtr. som: *de jik pølsk te·* (Vens.), overmåde anstrengt, el. med stærk fart; *„hąj cyr rask“ — „ja, så mø pølsk“.*

pøl-skank, no. *pølskåŋk i* (Vens.); dårlig og langsom arbejder.

pön, no. se pen; to. se pæn.

pønitere, uo. i udtr. som: *han bañət å penitę·rət* el. *såən æn bañən å penitę·rən* (Vor h.), ɔ: bande og skælde, larme; jfr. lat. pøniteri; „pönitenserne“ fasten(?) Kr. Alm. III. 48. 147.

pønne, uo. se ponnie.

pønnek, uo. og smstn. se ponnike.

1. pønse, uo.

pøns -ər -t (Varde);

pønsk -ər -ət (Plougstr.); —

go o pøns vę ət (Varde), sysle med småarbejder, jfr. ponnie.

2. pønse, uo.

pøns -ər -t (D., Agger);

pöns -ər -t -t (Vens.). —

1) = rgsm.; *han pønsər et o añt,* el. *et añt ǫ əñ . . .* (D.); *æn pönsən* el. *è pönsi*

(Vens.). — 2) måske = bunse, knuge skindet af slagtede dyr (Bj. h.).

pø om pø, bio. *pø om pø* (D., vestj., Thy); lidt efter lidt; fr. peu à peu.

1. **pøs**, no. *ta pøs*, lege tagfat, den, som slår siger: *pøs!* (Kousted, N. Hald h.); jfr. Kr. Börner. 241. 34; se firstage.

2. **pøs**, no. *pøs i* best. *-i* flt. *pøs* (Vens., Agger). — 1) = rgsm.; kar til at øse (s. d.) vand op med, skibsspand. — 2) *pøs è* best. *pøst* (Hjörring), det bageste rum i båden, hvor skipperen sidder; se slapper-.

1. **pøse**, uo. *pøs -ər -t* (Sall.); lege tagfat.

2. **pøse**, uo. *pøs -ər -t pøst* (Agger); øse op med pøs.

pøt, no. afl. o. smstn. se pyt.

pøte, uo. p- efter noget, kaste til el. efter noget (Bj. h.), Mb.; jfr. putte.

1. **pövs**, no. *pæws de* (Mors, Lild); *pjæws de* (Sall.); *pjöws de æn* (Kalvsl.). — 1) vås, vrövl: *plæbər å pæws hå wi wal fòt nåk o* (Lild s.); man bliver ærgerlig ved at høre *pæws*, væmmes ved *plæbər*, ler ad *pjaðər*; jfr. hjadder. — 2) personen, der våser: *pjæws æn* (Sall.); Rietz har pjås, „fjäs, krus, klemighet".

2. **pövs**, no. *pöws* el. *pöwsi æn* (vestj.); *pöws æn* (Malt, D., vestslesv.); *pæws æn pæws* (Agersk.). — 1) en dårlig arbejder (D., Malt, vestslesv.); en löjerlig fyr (vestj.); også til et lille barn: *do ær æn betə pöws!* (D.); se povsi. — 2) *pæwsi æn* (Sall.), en stor tyk mand.

pövse, uo. *pöws -ər -ət* (Lindk.); *pæws* (Agersk.); *pæws* (Thy); *go o p-*, ɔ: gå ved et arbejde uden at kunne overkomme noget; våse (Thy); se poje, povse; påsse.

pøvsedrage, no. *pæwsdrådi æn* (Mors); våseandrik, ɔ: en person, se våser.

pövsemand, no. *pöwsimań æn* (vestj.), = pövs.

pövseri, no. *pöwsərij de* (D.). — 1) arbejde, som göres slet. — 2) krysteragtighed.

pövset, to. *pöwsə* (D., Malt); *pæwsə* (Agersk.); *begyń o blyw p-*, ɔ: begynde at gå i barndom (D.); som ingen vej kommer med sit arbejde (Agersk.).

pövsrædder, no. *pöwsreðər æn* (Malt); skæo. til en dårlig arbejder; se rædde (testes); ordet har flts form.

pövten, to. *pòwtən* (Vens.); net, pyntelig, fin, se pøgen.

på, fho. bilo. *o o* (D., vestj., Andst); *å å* (Sønderj.); *oa* (Fjolde); *æpo·*, *əpo·* *əpo·* (Mors); *o, po, po, æpo·* (Thy); *o ow po pow opo·w* (Agger); *po po əpo·* *əpo·* (Lild s.); *o opo·* (Davbjærg); *po po* (Almind v. Viborg); *əpo·* (Salling); „ponner" *[ponər]* på hende, se Kr. Æv. III. 277 anm. (Vokslev v. Nibe); *åpå· åpo·* *əpo· po å* (Vens.); *əpo·* (Hell. h., Himmerl., Vor h.); *po po əpo·* (Støvr. h.); *åpo· åpo·* (Røgen); *o po po åpo* (S. Hald); følgende eksempler hensættes til oplysning om formernes brug: D.: *de leqər o æ låwt; han tåw æ hat o; jæn gåŋ o æ daw; met o æ daw;* — Vejr: *sej o æn stuwəl; sijə o nöj; o manda;* — Andst: *a gek østər o; han kor ætə Væjlə o,* ɔ: i retningen efter Vejle; *hæŋ ən o mæ!* — Agerskov: *ha før å sińt arbər; æ har æ hat å;* — Braderup: *å æ kåst*, på kosten; *mon æn mań å ət;* Fjolde: *niər oa æ golə*, ned på gulvet; — Angel: *å sin mark; tæj æn stoəl å sæt ham å; å æ harəst*, om høsten; — Mors: *ka a lir əpo de?* stole på; *de ka do lir əpo·; dær æ gon påń æpo əð; o sønda, o æ stuwəl* el. *æpo· æ stuwəl; æpo æ stuwəl; a skal åp æpo· æ låwt;* — Thy: *nøj o sij o; åwən o* el. *æpo·; go po åmgåŋ; han komər æpo tisdå;* — Agger: *sæt æ kruws owə bowr*, på bordet, el. *opòwə b-; sæt di luw ow* el. *pow; sæt di luw o* el. *po di huwə; no hår hań da fot hans mon o gaŋ; de ær æn sölə fuwər* (får), *dær ær eŋən tow pow ən; dær æ såmanə pæŋ, te æ weð eŋən tal pow əm; æ ka ek kom pow ər,* komme på det, ɔ: komme i tanker om det; *pow ə haw* el. *ow ə haw*, på havet; — Lild s.: *mæ ræwlənər əpo; spøt skår* (skarn) *əpo fòlk;* — Almind v. Viborg: *po æ bowər; åp po æ låwt; han to slem po*, ɔ: tudede; — Vensyssel: *åpå stwòl*, på stolen; *baq åpå·; sæt låqə åpå·; „hèn åpå nètən, lånc åpå dawi, pas åpå· å få føn*, Grb. 79. 67. 75. 77; *smaq, teŋk, hèt åpo ə; de tòr a åpå mæ;* — i egne af Vens., vist mell. Brønderslev og Sæby, findes også formen *å; dær æ mø fåskèl å ðəm; dær æ hwòlər å ðəm, å din hus; åpå· ham, hær; åpå· ðəm, åpo· i, åpo· ə; dær æ hwòl o i, o ə,* men: *dær æ hwòl*

å met fårklèj; i smsætn. på-; — Støvring: *ha u hatən po? de leqər əpå buwərət; ta ən əpo; baq po, åwən po;* — S. Hald: *åp po lòwtət; han æ gån öwər åpo markən; imæns de sto po; ta di hat åpo* el. *po; de komər an o* el. *po, om han komər;* — Røgen: *åp åpo borət; træk kowlən åpo·;* — Søvind: *å ò; pò po; åpo· åpò·;* — *ò po åpo·*, bruges kun foran pers. steo.: den, det, som tilföjes enklit.: *hañ stowəl ò ət; po ən iğæ·n! du ka li* (stole) *åpo ət;* — *å* bruges tonløst: *å siən wè,* ved siden af; betonet foran enklit. stedord: *å· mə, å· ðə, å· ðəm; pò, åpò·* både tonløst og betonet: *go pò grèjs; hañ fæk sækən åpò nakən;* som bio. *ò, po, åpo* = rgsm.; — Silkeborg: „han ba da så møj minle om å blyw fåhoeh igjæn åpo nøj, men de wa ålle å tænk åpo“, Tkjær 11. 4; „hænn åpo en stown i skowen“, s. 5; — Frisenborg egn: „ta huese po; de so a po sålæng te a fehl i søuen“, Yuelb. s. 36. 37; — Sønderlyng h.: „hwa tænke do åpo?“ — „a hængt ham po gajen“ (fiskerstang) „å to en po nakken“ . . . . „å tinkæ po ingenting“, And. Barsel. Fiskeri; — Sams: *„po manda“*, i mandags; — **1)** på overfladen af, ovenpå el. på siden af: *kom uð o æ væj, æ lañ, o rom syjə* (D.); *åp po taqət, niə po jòn* (Støvr.); *öwər o æ æjlañ,* vesterhavsøerne, *o æn skiv, æn uwən,* vogn (D.); *go åp åpå lòwtə; haj ær åpå hawə ida·; haj hyt sæ åpå sæŋən,* kastede sig ovenpå sengklæderne; *di bowər åpå Sællaj,* men: *i Fyjn* (Vens.); her kan mærkes udtrykkene om musikalske instrumenter, *spel o flöjt, fio·l, klarinæ·t* (D.); vesterboen, der tjener i Randers egnen, siger: *skal a hjælp dæ æ sæk o· dæ?* — Østerboen svarer: *næj ska 'u eke; for a ən føst əpo· mæ, så skal a nåk sjæl fo ən o· mæ* (Randers), ordspil mell. *o* vestj. = på, østj. = af. — **2)** på grundfladen af, over den nedadvendte side af: *stò o æ æñ, go o æ fæðər; o kañt; leq o æ flak sij, o æ røk* (D.); *i buj åpå bjèn æ ber en i hærəmaj åpå knèən* (Vens.); i en særegen betydn. siges: *a ğek te stajs o æn hal støk brø, o æn snaps, o træj kol kantø·flər* (D.), ɔ: uden at have fået andet end et halvt stykke brød, en snaps, tre kolde kartofler, jfr. historien Sgr. X. 207. 482, se ligge i. — **3)** i løbet af en vis tid, på en vis tid: *met o æ daw, tijələ o æ awtən; hun tjæn o æ fæmt or dær* (D.); *han komər o wonsda, mekəlsda* (Støvr.), på onsdag; *han wa hær o wonsda* (Støvr.): i onsdags; *o, po, æpo mandå* (Stagstr., Thy), både om den tilkommende og forudgående dag; *po manda* (N. Sams), i mandags; *kom o æ næt,* om natten, *o æ veñtər, tilə o æ fåror,* men *i æ fåror* (vestj.); *å søñda* (Agersk.), den foregående og følgende søndag; *å martənsdastiər* (Bradr.), ved mortensdagstider; *liq o æ minu·t, æ ywblek, o dæñ tij* (D.); *haj resər sæ eñc föri met åpå dawi; de wa fåbi·c åpå tow daw å jòr,* ɔ: i løbet af to dage. — **4)** henhørende til, som del af; *æ græjn c æ træər, æ fijər o æ fåwl, æ hål o æ hæst.* — **5)** i en tilstand af, i, ind i: *han æ tijələ o far om månər; sto o hæl, o klæm, o skro; o manə mådər, o tysk, o dansk; fo æ moñ o gåŋ; vær o æ såkər, o æ nep te, o añən håñ, o ståñəñ fuwəð; dær wår såðən æn gle o· hiñ* (vestj.); jfr. Kr. VII. 240, ɔ: en glæde over hende, i hendes sind. — **6)** henimod, i retning af: *sijə o æn huñ, hør, swår, viñt o; a æ vre o· ham* (D.); *grijən po,* le ad; *ki po,* ked ad (N. Sams.); *haj fløw åpå· mæ; di kalc åpå· ham* (Vens.). — **7)** ved, i berørelse med, i færd med; *ræt o æn dijəl; pröw o, dryw, löwt o* (D.). — **8)** ved en betragtning af, ved at lægge mærke til: *a ka sijə ət o æ skavəlò·wn, o æ kalø·r; a ka kiñ ham o æ gåŋ, æ klæjər, æ snak* (D.); *a blòw eñc klòq åpo ə* (Vens.). — **9)** med hensyn til: *do ska spår o æ skeləŋər, o æ bræjər* (D.); her kan anmærkes den ejendommelige brug af på i nogle bygdemål: hyrde på kreaturer, barnepige på et barn; *hon hò wat bånpiq på men søstər; a ha Ajəs Föwtəŋ te tøskər i non daw, mæn a sku wær høwər åpå· ham, hæləs wil haj eən teŋ bøstel* (Vens.); i Århus egnen skal siges: „a fek den po dæ“, af dig; „derpo“ (?), deraf; *iñtrøk òpò* noget, det er: af noget. — **10)** i omfang af, beløb til: *æn rawt o æn sæjsə syw al, æn ræjnəŋ o fæm dålər, æn mañ o æn halhuñər or; haj ær åpå maqsəl mæ dæj dræŋ; haj ær omæntræñc åpå met òlər* (Vens.). — **11)** bio. *ka do*

leq låqə åpå? howrən wel jan ha il åpå om ætərorə; åqən for åpå, ɔ: får en håndfuld korn på hakkelsen; „*do kam eñc igo·r?*" — „*nèj, de kam an åpå, de a blèw skit təpas,* ɔ: det kom af; *hąj pasər åpå som i sme* (Vens.); jfr. Aasen upp aa; se åpenge, åsted; på ny, på skjöns, på skrå, på sned, på tværs; hen-, inden-, uden-.

påberåbe, uo. *påbərǫb -ər -rǫbt -rǫbt* (Vens.), = rgsm.; låneord.

påbygen, no. *[åbykən]* (Ang.); lud; nl. til at komme på (å) töjet, når man byger.

pådragen, tf. *ådræjən* (vestslesv.); påklædt.

påfugl, no. *pofåwl æn -fåwl* (D., vestj.); *påfòwl i* best. *-i* flt. *-fòwl* (Vens.), = rgsm.; derom siges: *æn greñər, nær ən sejər te si hål, o grærər, nær ən sejər te si færər* (vestj.; Vens.); den siger: „mien bien, dem hår fanden skabt, skabt, skabt!" Kr. VI. 296. 363; i visen: huset var tækt med påfugleving', og dören var hængt i forgyldene ring', Kr. I. 225. 11; spejl af påhanes rumpefjer som amulet, Kr. Sagn VI. 623. 97; jfr. isl. páfugl; htsk. pfau, mnt. pawe Sch. Lübb.; lat. pavo.

påfund, no. *pofòñ et* (Søvind s.), = rgsm.

pågroen, no. *ågroən* (Vlb.); en sygdom, blegsot, kardialgi el. lign.; forestillingen som ligger til grund er, at lungerne under slige sygelige tilstande er groede fast til ribbenene, jfr. levergrøde; kaldtes plt. anwachs; „angewachsen sein", Wuttke nr. 543, engelsk syge el. „rippenfellentzündung"; „das sogenannte unterwachsen sein", der forklares som: „scrophulöse anschwellung der rippen", Z. f. M. IV. 108 ned. (Schweitz), Urquell II. 177 ned; „unterwachsen„ II.2. 210.

pågroet, tf. *hon ær ågroi* el. *hær æ ågroən* (Vlb.), se pågroen.

påhit, no. *påhèt è* (Vens.), = rgsm.

påholden, no. *ohålən* (D.); *påhòlən* (Vens.); *æn o- mañ* = rgsm.; *hąj æ påhòlən, hąj strər eñc mæ hans pæŋ* (Vens.).

påhæng, no. *ohæŋ* (Vejr.); *påheŋ è* (Vens.); overhæng.

påhængs, to. *ohæŋs* (D., Lindk.); *oheŋəñ* (Lb.); *påheŋi* (Vens.); påtrængende.

påhør, no. *[åhør]* (Mellemsl.); *påhør è* (Vens.), = rgsm.; *de tòr a sèj i hans ijn påhør* (Vens.).

påhøring, no. *[åhørəŋ]* (Mellemsl.), Kok; „der var ingen åhøring", ɔ: der var ingen, som hørte derpå.

påihat, no. se paddehat.

påj, no. se pande og smstn.

påjov, udrbso. se ptöj.

1. påkjende, uo. i udtr. som: *han lær ət et okiñ* (vestj.), lader det ikke mærke på sig, ɔ: lader sig ikke mærke med; *a ska nåk okiñ ət* (Lindk.), påskönne, = *å åkæñ· nåwər* (Agersk.); Mb. anfører efter Outz., det er åkjendt, ɔ: man ser det tydeligt.

2. påkjende, no. *åkæñ æn* (Agersk.); påskönnelse.

påkjendt, tf. se kjendt.

påklæbende, to. *vær åklöwəñ* (Sund.); være påtrængende, jfr. påhængs.

pålandsvind, no. *polañsweñ* (Lild s.); = rgsm.

pålang(s), bio. *olå·ŋ olå·ŋs* (D., Sem., vestslesv.); *ålå·ŋs* (Bradr.). — 1) *o låŋs* (Himmerl.), på langs = rgsm.; *go olå·ŋs æ o* (D.). — 2) *de komər olå·ŋ* (D.), lidt efter lidt (Sem., vestslesv., Bradr.).

pålidelig, to. *poli·ðələ* (D.); *påli·ələ* (Vens.), = rgsm.

pålild, no. *olil de* (D.); *fo o- får ət,* irettesættelse, skænd, se lilde.

pålæg, no. *poleq de* (Andst); *påleq è* best. *-ə* flt. *-leq* (Vens.); på smörrebrød, = rgsm.; *e påleq åpå i mèlma; wi hò fåt påleq ijo·r,* ɔ: större skatter; *få è påleq om å jò no,* ɔ: befaling (Vens.).

pån, no. se pande og smstn.; uo. se pante.

pånd, no. *påñ* (Vejr, Mors, Thy, Sall., Han h., Vens.); *poñ* (Malt); bræk, skade, tab; *dær æ gon påñ æpo əð* (Mors), ɔ: det er gået istykker; *dær gor snår påñ əpo dæñ stuəl* (Lild s.); „så kund de fatte et gå i næ pånd", And. Frieri, så kunde de fattige ej komme i betryk; *o gyr påñ po nèj* (Agger), göre ubrugelig, slå istykker; jfr. pant.

pånde, uo.

påñ -ər -t (Vejr, Mors, Lb. Lysgd.);

pon -ə -ət -ət (S. Hald; Gjern h.);

lide skade på noget; *han påñt et nòj* (Løgst.), skadede intet, ɔ: var ikke syg; *poñt I it noi?* (Låsby), led I ikke noget

tab; *dæn pȧn̄ər dè* (Mors), fejler det; *han pȧn̄t o hans uwən* (Holmsl.), vognen gik istykker, ordet er mulig afledet af pante (s. d.), jfr. udtr. som: *go i pȧn̄ fur* (Sall.), ɔ: gå i kaution for; *læ æ bar fow ən, di ska snȧr pȧn̄t ən* (Agger).

pånds, to. *pȧn̄s* (Holstebro); nænsom; *p- øwər æ hæjst.*

pång, no. se pung.

pånk, no. *pȧŋk æn pȧŋk* (Mors sj.); pakke, bundt.

pånke, uo. *pȧŋk uð* (Mors, vistn. sj. og glds.); punge ud.

påpassende, to. *opasən̄* (D., vestj.); *påpasi* (Vens.). = rgsm.; *haj æ så påpasi mæ hans saqər* (Vens.).

påny, bio. *ȧnø·j* (Fjolde); *å-ijæ·n*, = rgsm.

påre, uo. se pode.

påret, to. *pȧrə* (Agger, Thy). — 1) gnaven, vanskelig. — 2) *porə* (Rkb., Herning); *pȧrə* (Hovlbj. h.), kåd, ustyrlig, om msker og dyr; kvindekær om karle.

pårethed, no. *porəhijəð* (vestj.); kådhed, ustyrlighed, se påret 2.

pårt, no. uo. se part.

pås, no. se pors.

påset, tf. i tlmd. *vær il osijə* el. *osjæt* (Andst), være ilde set.

påseende, to. *posijin* (Agger); nöjeregnende, gerrig.

påske, no. *posk* (D., vestj.); *posk æn* best. *pòskən* (Vens.); best. *poskən* (Søvind); *puəsk* (Thy); *puwəsk* (Agger); *pȧsk* (Sundeved); *pòskən komə tilə* el. *sint ijo·r* (Vens.); tidsbestemmelse: *dè blywər il dæn̄ hejə si posk* (Søvind), = rgsm.; *han komər i æ posk; aj, te, i posk* (Vejr); *òm poskən* (Søvind); *jet posk* (Vens.); *han hår fån, hwa han ku ha gåt aw te posk, å hwæm veð, moski·si læŋər!* (Vejen), ɔ: han har fået en dygtig overhaling; *a tròwər il, værdən stèə tè posk!* (Søvind), udtryk af forbavselse; *posk ær i stakəl* (Vens.), i mods. t. jul; *væn æ pȧsk kommər sil stær æ værdən il* (Vlb.); *ja, hwa om posk o pen̄stə komər o jæn daw!* (vestj.), siges, når man ønsker det umulige, se Urquell [2] II. 215; p-sommer gir pinsevinter, Kr. Alm. [2] I. 86. 14; alm. om påskeskikke foruden hvad der er anført under p-morgen (s. d.), se J. Saml. [2] III. 124; i Sverig rejser „påska-käringar" til Blåkulla el. samles i kirke, der skydes efter dem og tændes blus, se Wigstr. I. 113, Gasl. s. 13. 28 flg., Amins. VIII. 86, Gr. Tjust s. 14, Jonsson Möre s. 9, Hofb. Nerike s. 206. 212, Sundbl. [2] 169 flg., Cav. Wär. I. 177 flg. 353. 429; Asbj. III. 114 flg. (Norge), Nyland IV. 56 (Finl.); dagenes navne i påskeugen se hvidetirsdag; jfr. Nyland IV. 55, Denh. Tracts II. 17, Urquell II. 107 (Ostfrisl.); påskeskikke, se Ons Volkl. VII. 73 flg.; Freybe, Ostern (1893); jfr. gr. pascha af hebr. rod.

påskeaften, no. skal en håndfuld salt kommes i ilden, når den gemmes, deraf skal kvæget gives første gang, det kommer ud, Kr. Alm. IV. 157 ned.

påskedag, no. *poskda·w* (D., vestj., Søvind); *poskda· i* (Vens.), = rgsm.; *an poskda·* (Vens.); *poskdaw, an̄ən p-*, ɔ: 1ste og 2den påskedag (Søvind); *føst an̄ən p-*; *[nær de rænər po posk-då, de bətyjər stakəð stro; nær de posk-då ræn wel, nøq grø blywər dær da tel]* (Mors); jfr. Kr. Alm. IV. 159. 25. 26; man må ej spise æg, så får man feber, sts. nr. 23. 24, (J. K. 200) nr. 14 Bircher.: skal bide fastende i sten og sige: „ej skal udyr få mere kød af mit fæ, end jeg af denne sten!"; går fiskere til havs för solopgang og ser varsel, Kr. Sagn II. 411. 287; *dæn̄ daw vår ham rektə æn pȧskdaw* (Vlb.), om en uventet lykke.

påskegilde, no. *poskgil et* (Søvind), = rgsm.; også kaldet „påskelegestue" er et gadelamsgilde, hvortil der samles malt ind; pigen trakterer sit „lam" med æggepandekage, se Kr. Alm. IV. 3. 5. 3, 6. 7. 21. 22; skolebörnenes 57. 132, jfr. endnu Dania III. 366. 9 (Fyn).

påskegris, no. *poskgris æn -gris* (Skanderb.); gris lagt til ved påsketider, regnes for at være en heldig tid, se Sgr. VII. 46. 160, julekalv, jfr. Sundbl. [2] 164.

påskehelligdag, no. i udtr. som: *wi komər å bəsøqə jèr ə poskhèlədaw* flt. (Vens.), = rgsm.

påskelam, no. *posklam et* (Vens.), = rgsm.

påskeleg, no. leg påskedagene om eftermiddagen på en plads udenfor byen, se Fb. Bondeliv s. 268, (Hoptrup S. Jyll., Thy), Gr. Gl. d. M. III. 174; jfr. Nyland IV. 57 ned, Strackerj. II. 46. 315, Kuhn M. S. s. 313, N. S. s. 372. 15 flg., W. S. II. 148. 424, Urdsbr. 1881-82 h. 5 s. 18, Grimm Myth. [2] 740.

påskelillie, no. *puəsklili æn -ər* (Thy); *poskli̦li æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Søvind); en haveblomst, narcissus pseudonarcissus; skal igennem jorden, St. Dorthes nat (6. Febr.), Kr. Alm.[2] I. 38. 209.

påskelördag, no. *posklöw·ərda* (D., N. Slesv.); *posklörda i* (Vens.), = rgsm.; der trakteres den dag med hårdkogte farvede æg (Vlb.); i remse, Sgr. XI. 103. 197, se hvide tirsdag.

påskemorgen, no. *poskmån* (D.); *poskmo̦n* (Vens.), = rgsm.; p- skal man så tidlig op, at man kan genne skaden af reden; den som sover længe p-, bliver ved at sove over sig året rundt, Kr. VI. 276. 231, IX. 35. 368, Alm. IV. 158. 17; påskekællinger vil hindre sol i at stå op p-, Sundbl.[2] 171; solen „leger" eller danser p- tre gange rundt, går bagefter lige op og ned tre gange, fryder sig over Kristi opstandelse, se Kr. VI. 276. 232, IV. 362. 172, Alm. IV. 158. 18-20, Anholt s. 69. 147, JK. 123. 3, Sgr. VII. 80. 498, Gr. Gl. d. M. II. 111. 94, Thiele Overtro nr. 120, Fb. Fr. H. s. 66, Fritzn.[2] „glóðafeykir", se rendevand; jfr. Folkev. V. 339, XI. 475. 481, Wille 188, Bergh. I. 74, Cav. Wär. I. 294. 297, Wigstr. II. 287, Folksed. s. 17, Hofb. Nerike 212, Nyland IV. 57 øv., Runa VIII. 35; Busch. Volksgl. 48; Wh. Vlk. IX. 230 (Thüring.); Kuhn M. S. 311, W. S. II. 142. 412 med henv.; Strackerj. II. 46. 315, Knoop Pm. 179. 226, Ps. 327. 83, P. Volksk. III. 127. 31, Grimm Myth.[2] 268, III.[4] 485. 2, Tylor, Anf. II. 297; „sun dances as if in agony, why?" Folkl. VII. 90, Hardw. 70; Henders. s. 83, Am. Folkl. VI. 260 (Irland); Ralston Songs s. 219 ned.; Mélus. I. 128. 146; Z. f. M. II. 240 (himmelfartsd. Schweitz); Bosq. 295, Pitré Arch. XIV. 60 (St. Hansmorgen); Meier S. 462. 206 (julenat); når træerne drypper p-, bliver det et godt boghvedeår og høår, se Kr. IX. 35. 368, Alm. IV. 158. 5, Sgr. VII. 83. 508, Fb. Fr. H. s. 20, Kok Ordspr. 142. 88; jfr. Hildebr. Bem. s. 58. 8; ligger der sne, skal man vaske sig deri, så fries man fra fregner, Kr. Alm. IV. 158. 6; er vinden vesten, bliver det et godt græsår; nordøstvind giver lidet smör og stumpet hør; p-s vind står året rundt, se Kr. Alm. IV. 158. 8-11, Fb. Fr. H. s. 20; skal lus og lopper fejes ud, Kr. Alm. IV. 158. 15, Sagn VII. 205. 82. 83; skal man så tidlig op, at man kan komme over rindende vand, för sol står op, Kr. Alm. IV. 158. 16. 21, Anholt 69. 147; spiser man fastende et æble, bliver man fri for smitsot i året; Sgr. VIII. 117. 501. 534, Kr. Alm. IV. 158. 13; må ild ej tidlig optændes, den gård det først skér, tager troldfolket nytte af i året, Kr. Alm. IV. 159. 22 efter Bircher., norsk? jfr. Wille Opt. s. 188, Bergh I. 73, Amins. VIII. 86; er det dødssynd at moge koen, se skæmtehist., Kr. VII. 237; fryser det p-, bliver kun lidt hø og smör i året, Kr. Alm. IV. 158. 4.

påskeoffer, no. *poskåfər è* best. *-ə* (Vens.), = rgsm.

påsketide, no. *posktijər* flt. (Vens.), = rgsm.; tidsbestemmelse.

påskevise, no. synges af börn og unge fra dör til dör, Sgr. III. 62. 185, om det ikke er en fejltagelse for pinsevise, se Fb. Bondeliv s. 279 flg.

påskevæder, no. *poskwe̦r i* (Vens.); kaldes den som kommer sidst op påskedag; se pinsevæder, Steffen.

påskeæg, no. *poskək ət* (Vlb.); *poske̦q* flt. best. *-èqən* (Vens.); *poskæq et* (Søvind), = rgsm.; börnene går om til naboer og venner for at få påskeæg, og synger efter at have hilst: *gojmå·ren* el. *gojda·w:*
æn gamǝl mań mæ et gråət skek,
haleluja mit poskek! (Vlb.);
el. *Nal̦kdəl å fløəskek, æ gik rońt å såŋkət ek,*
jo mer æ såŋkət jo mer æ fæk,
haleluja mit påskek! (Ellund); —
se Fb. Fr. H. 66; jfr. æggevisen JK. 290. 903, Fb. Bondeliv 268, Kr. Alm. IV. 154. 445, Börner. 99. 67-69, 395. 59, slgn. Laisnel I. 68 flg., Rivista I. 646 flg.; i påskedagene spises p-, Kr. VI. 274. 206, Sgr. V. 39. 329, 124. 702; en leg med forskellig farvede hårdkogte æg brugtes i al fald i Sælland for et halvhundrede år siden, „at trante påskeæg"; et lille bræt el. en tagsten lagdes på skrå, overgangen til gulvet jævnedes med sand, hver af de legende havde sine æg mærkede el. sin egen farve, A. lod så først sit æg rulle ned, B. fortsatte med sit osv.; det el. de æg, det nedrullende æg stødte på, tilhørte det trillede ægs ejermand; således har jeg kendt legen i mit hjem, den beskrives omtr. på lignende måde J. K. s. 290 anm.; rester af denne leg synes at findes Kr. IX. 35. 369; man går op på en bakke,

har smörrebrød og salt i et klæde, triller æggene ned, til de går itu og spiser dem så; börn gik op på en höj og trillede æggene ned, til de gik istykker (Sæll.); det var börnenes ret i Onsbjærg på Sams, at de gik op på banken *Diwrə* og trillede farvede æg ned, til de gik istykker; p- forærede til venner og bekendte; de var farvede med figurer, afbildninger, blomster og blade med navne og vers; man fik p- af jøderne, de var lavede af marvbudding dej, bagte med brun skorpe og svömmede i olie (Helsingør), se Museum 1892 s. 157; jfr. Bruzel. 56, Kuhn W. S. II. 142. 414, Urquell II. 107, Strackerj. II. 42, Folkl. Journ. II. 85, IV. 131, VI. 60 „trundling of eggs" (Irland); VII. 265 (Skotl.); Folkl. VI. 390 ned., Praying Wh. 285 (Asien); om påskeæg i almh. se Wigstr. Folksed. 17, Grimm Myth.[2] 740, Hardwick 71, Folkl. Congr. 436, Brand Pop. Antiq. I. 94 flg., Folkl. Journ. I. 359, Z. f. M. I. 79. 175, III. 31. 34. 363, Urquell VI. 188 anm., Ons Volksk. IV. 6, VI. 69, VII. 76, IX. 68. 88, Rolland Faune VI. 105 øv., Rivista I. 471, Trede IV. 258, Garnett Women I. 113. 115; billeder Tr. pop. VII. 465, VIII. 533.

påskeøsten, no. *poskøstən* (D.); østenvind i påsken; *peñswæjstən å poskøstən ska òlər slå fèjl* (Lild s.).

påskjönne, uo. *a ska nåk påskön dæj tjænəst* (Vens.).

påskjöns, bio. *o sköns* (Malt, S. Sams.); *å skuñs* (Vlb.); = på skrå, *hañ fæk hans or wal möj po sköns, så gik ən i støkər* (Agger); jfr. Aasen skjöns; holl. schuins, Ndl. Volksk. VII. 15.

påskud, no. *påskò è* best. *-ə* (Vens.), = rgsm.

på sned, bio. *o snæj* (D.), = på skrå, se sned.

påsse, uo. *pås -ə -ət* (Skanderb.); *påsi* el. *påsi* (vestj.); gå med besværlig gang som i sne el. dyb søle; også: *læ wòs no pås ò·w!* gå vor vej; *han gor o påsiər* (vestjyll.), om drenge, ɔ: arbejdet skrider ikke for ham; se ponnie, pövse.

påssi, no. *påsi æn -ər* (vestj.). — 1) lille dreng, se pövs, pajs, polter. — 2) *påsiər* flt. (vestj.), slæbetøfler;

påssirōv, no. *påsiröw æn* (vestj.), = påssi 1.

påssitå, no. *påsito* (Holstebro); navn til et barn, der påssier.

påstand, no. *påstaj æn* (Vens.), = rgsm.

påstanden, to. *postañən* (D.); påståelig; *p- o ət.*

på stedet, bio. om tiden: straks, for det første; *no komər a o æ stæj* (Vejr), nu kommer jeg straks: *han blywər dær o æ stæj* (sts.), for det første; *do må et viñt mæ, a komər et o æ stæj* (D.), ej for det første; *liq o æ stæj* (Lindk.), lige straks; *hål muj, å de· åpå steə! haj kam liq åpå steə* (Vens.); *a ka et liq får o æ stæj* (Lindk.), ɔ: lige i öjeblikket; *o stæj* (Holmsland), straks; *əpo æ ste* (Mors sj.), straks: *han blywər dær å æ ste* (sts.), for det første; *no gor æ o æ ste; æ blywər hær fur o æ ste* (Thy), for det første; *o ə ste* el. *po ə ste* el. *æpo· ə ste* (Thy); *de ka ek blyw ow ə ste* (Agger); det kan holde *å æ stæj* (Salling), ɔ: for tiden; *„no skul hon da føst åste·ən ha tak"* Grb. 101. 14, ɔ: straks; *haj komər liq åpå steə*, han kommer snart; *hål muj å de åpå steə*, og det straks (Vens.); *liq å stèjət* (Søvind s.), lige straks; *æ komər å æ stæj* (Agersk.), ɔ: snart; *å æ stæj har æ enə pæŋ* (sts.), i öjeblikket; ligeså Ang.

på stunden, bio. *o stå·ñ* (Vind s., glds.); for tiden, straks; se på stedet.

påstå, uo. *påsto -ər -stu, stoə* el. *-stoən* (Vens.), = rgsm.; „men ... gammel fålk vel inno posto te ..." Tkjær 11. 12.

påståelig, to. *påstoələ* (Vens.), = rgsm.

påsyn, no. *påsyn è* (Vens.), = rgsm.

påsæt, no. *åsæt et* (Søvind, Elst.); fading på vogn; se agesæt.

påtage, uo. *påta -toər -tu -tò* (Vens.), = rgsm.

påtegne, uo. *påtèjn -ər -t -t* (Vens.), = rgsm.; deraf *påtèjnəŋ i* best. *-i* (sts.).

påtrængende, bio. *påtræŋi* (Vens.); *otræŋəñ* (D.), = rgsm.

påtværs, bio. *o twa·t* (D.), = rgsm.

påtægt, no. *o-* el. *otæjt æn* (D.); noget, man påtager sig, vedtægt; *de æ kon æn o-*.

påvending, no. *oavæŋəŋ [æn]* (Fjolde); tværager, hvor der vendes på (oa).

TILFÖJELSE TIL SIDE 560

markedskram, no. *mærkəňskram de* (Andst); *markiskram* best. *-i* (Vens.); dårligt gods.

markedsplads, no. *mærkəňsplas* (Andst); *markisplas æn* best. *-ən* (Vens.); *mærkənsplas ət* (Bradr.); *mærkəplas æn* (Fjolde), — plads, hvor marked holdes, torv.

markedspris, no. *mærkəňspris æn -prisər* (D.), = rgsm.

markedsrejse, no. *mærkəňsræjs æn -ər* (D.), = rgsm.; jfr. Bruzel. 10.

markedssjov, no. *mærkeňssjåw de* (Andst), = rgsm.

markedsstads, no. *markəňsstas de* (Lild), = rgsm.

markedsstövler, no. flt. *mærkəňsstöwl* flt. (D.); stövler, købte på marked til forskel fra dem, der bestilles hos skomager; jfr. Kr. Alm. VI. 97. 213.

markedstelt, no. *mærkəňstjælt æn -tjælt* (Andst); telt på markedsplads.

markedstjeneste, no. *fo, tæj ən mærkəňstjænəst* (D.), få, tage en tjeneste på folkemarkedet (s. d.).